PSALMI DAUIDIS VARIJS CALENDARIJS ET COMMENTARIJS GENUINUM...

Gilbert Genebrard, Athanasius, Giovanni Battista Coccini

יהוה

Thalia Mus

Melpomene Mus

PSALMI DAVIDIS

VARIIS CALENDARIIS ET COMENTARIIS GENVINVM SENSVM ET HEBRAISMOS FVSISSIME APERIENTIBVS

AGIL. GENEBRARDO THEOLOGO Parisiensi et Archiepiscopo Aquensi instructi.

Accesserunt postremo eiusdem Auctoris in D. Athanasij symbolum commentarij, ex tertio libro de S. Trinitate huc translati, multis in locis emendati, & Hebraicorum uerborum & Graecorum latina explicatione aucti. Quibus denique nouus index ueteri additus est, præter Heb qui antea notati fuerant.

CVM PRIVILEGIO

LVGDVNI
APVD HORATIVM CARDON
1607

Ex Legato Illustriss: Faccini

33533

PSALMI DAVIDIS

VARIIS CALENDARIIS ET COMENTARIIS GENVINVM SENSVM ET HEBRAISMOS FVSISSIME APERIENTIBVS

AGIL GENEBRARDO THEOlogo Parisiensi et Archiepiscopo Aquensi instructi.

Accesserunt postremo eiusdem Auctoris in D. Athanasij symbolum commentarij, ex tertio libro de S. Trinitate huc translati, multis in locis emendati, & Hebraicorum uerborum & Graecorum latina explicatione aucti. Quibus denique nouus index ueteri additus est, praeter Heb qui antea notati fuerant.

Thalia Mus

Melpomene Mus

CVM PRIVILEGIO

LVGDVNI

APVD HORATIVM CARDON

1607

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI CAROLO LOTHARINGO CARdinali Vaudemontio.

Guilel. Genebrardus Theologus Pariſienſis.

QVONIAM Theoſophiæ ſpatia commodo ordine conficere, tandémque tuis diuinarum rerum ſtudiis colophonem adiicere inſtituiſti, vt Cardinalitium ſplendorem extraordinariis quibuſdam decoribus (illuſtriſſime Cardinalis) illuſtriorem efficias: operæpretium facturus videor, ſi illud conſilium tuo nomini honorificum, Cardinalium Lotharingorum proprium, Vaudemontiorum Principum ſtemmatibus di-

gnum, Ecclesiæ Galliæ salutare, aliqua ratione fulciam, firmémque. Præter humanas disciplinas Græcis literis fœliciter es tinctus. Diui Thomæ Scholasticorum facilè principis scitis, præceptísque, seriò te imbuisti. In Scholastica Theologorum facultate valde excellis, θετικὴν delibasti. Eia, macte animo: penè attigisti nauigationis adeò admodùm difficilis, ac vastæ portum. Sed quoniam non ignoras, Theticem, in qua verum non iam disputando inquiritur, sed quæsitum, & quasi positum, constitutúmque dicitur, tribus tanquàm partibus constare: antiquitatis, Ecclesiasticæ præsertim notitia, Patrum varia, multiplicíque lectione, Scripturarum intelligentia, interpretationéque: succidas aliquot horas quotidiè tuis grauissimis alioqui negotiis oportet, quibus ætatis florem in his omnibus accuratè exerceas, ac quicquid primis Encyclopædiæ institutionibus deest, his secundis venustè expleas. Taceo linguarum peritiam, quia non dubito, quin alias cum Latina, & Græca tempestiuè coniuncturus sis. In primis autem nunc interpretationis Scripturarum ilicem tuis Musis apponere volui, dum reliqua partim fercula excipies: quoniam, quanta sit Verbi Dei

Thetices seu positiuæ Theologiæ partes.

dign

dignitas, quanta præſtantia, quanta vis & deliciæ, habes ſanè perſpectum. Prætereà, vt te inuitem ad ſimplicem eius ſenſum, quem ſi primum, ac potiùs nobiſcum perſequêre, reliquos deinceps ſponte naturæ, nullóque negotio conſequêris. Allegoricus enim, myſticus, anagogicus, ethicus, & ſi qui alij ſint, ex hoc, tanquam è radice per ſe erumpunt, ac germinant, indéque vt è ſemine, copiosè, luxuriosèque manant. Cuiuſmodi tibi plurima in poſterum dare, dicare, offerre, in animo habeo, quòd conditionis æquè ac fidei, virtutíſque Caroli Cardinalis Lotharingi patrui tui, & illuſtriſſimæ gentis veſtræ ornamenti, hęres ex aſſe videare. Nam qui me adoleſcentem eſt complexus, vixque è iuuentute egreſſum, cathedra regia exornauit, quidni illius immortali memoria recreer, ac ſuauiter perfundar; Fac igitur tantiſper, dum tibi Caroli illius Cardinalis magni, Carole Cardinalis nepos maxime, alios fœtus ad tuum inſtitutum vergentes lambo, noſtros in Dauidis Regis Pſalterium commentarios, iam tertia editione, & forma præſtantiore in Chriſtianorum manus prodeuntes, tua fortaſſis amplitudine & ingenio inferiores, ſęd tamen Principi ad Dei ter Opt.

Max. congreſſus piè ſuſpiranti accommodatiſſimos, candidiſſimè accipias. Aliorum enim nonnullos his menſibus perlambiſſem niſi me à meis Muſis Regium mandatum auulſiſſet, ac in Italiam abriperet.

Vale. Ex itinere, menſe Iunio 1587.

AD

AD SANCTISSIMVM PATREM GREGORIVM DECIMVMTERTIVM totius Ecclesiæ Principem,

Pontificémque Maximum, GENEBRARDI *Theologi Parisiensis, Diuinarum Hebraicarumq́ literarum Professoris Regij, in suos Psalmorum Commentarios,*

PRÆFATIO.

DIVINITVS *factum arbitror, Pater sanctissime, atque optime, vt sepositis cæteris Scripturæ libris à Septuaginta interpretibus olim conuersis, Ecclesia illorum dumtaxat Psalmos, & in vsum receperit, & aliorum omnium, quæ multæ vtique fuere ad diui vsque Hieronymi tempora, versionibus commodissimè anteposuerit. Nam hi non modò puriores & incorruptiores in hoc diuino opere, diuina prouidentia, se præstiterunt: verùm etiam posteris omnibus cùm rectiùs vertendi, tùm sanctiùs Spiritus sancti mentem concipiendi viam rationémque præclusêre. Quin & excelluerunt pietatis ignibus, mysteriorum repræsentatione, sententiarum pondere, intelle*

Septuaginta interpretum Psalmorũ versionem cur retineamus.

ctuum acumine, interpretationis veritate. Vt enim fortaßis concesserim nonnulla quædam in eis reperiri, quæ fideliùs, faciliùs, commodiùs, addam etiam rectiùs, ab ipsis quidem vel forsan ab aliis reddi potuerint, vt nihil est ex parte beatum & perfectum, maximè in tanta sacrorum oraculorum profunditate & altitudine, ad quam etiam ipse Isaac, deinde Prophtæ caligauerunt, & cum regio Propheta diuinorum vatum principe hac orationis formula sibi precandum putauerunt, Reuela oculos meos, & intuebor mirabilia de lege tua: *at si conferātur cum creberrimis & maximis aliorum præsertim recentiorum interpretum erratis, paucißima continent vel menda, vel peccata, eáque non tanti facienda, quin debeant ipsi superiore loco semper existere, ac multis gradibus istos antecedere, qui Hebraicam, veritatem & fidem in eorum dedecus, falsa quædam ducti persuasione (vt temerarium est, miniméque sanum hoc hominum genus) ostentare non desinunt. In quo se ab ea ipsa longè alienißimos linguarum peritis, doctísque, qui quidem non sint nouitatis, diuersarúmque partium oestro perciti, disertiùs, clariúsque demonstrare non possunt. Proinde inuidos, maleuolos, superbos, indoctos soleo istiusmodi homines & frequenter dicere, & non ineptè, mea quidem sententia, appellare. Etenim inuidens tot, tantis, támque vetustis, & præclaris viris in media Hebræorum schola natis, educatis, auctis, instructis ac informatis propriæ natiuæq́; linguæ peritiam, quam tamen sibi*

Psal. 118. vers. 18.

Recentiores qui 70. calumniātur, reprehendūtur.

sibi in puerili & peregrino sciolorum ludo gloriosissimè, ne dicam absurdè, & impudenter, audeant arrogare. Maleuolētia & odij liuore veteres illos persequuntur, quos prospiciunt summam, apud omnes etiam Apostolos, qui ipsorū verba, integrósque versuū tū ambitus, tū circumscriptiones, nō modo sentētias, libenter vsurpant ac proferūt: auctoritatem semper adeptos: nec animaduertunt paucos næuos minùs sufficere ad eleuandam detrahendámque de Ecclesia Sanctorum existimationem, in hoc præsertim interpretandarum Scripturarum genere, in quo quemadmodum Deus est incomprehensibilis, ita & eius verbum planè perfectèque nequit comprehendi, quantumuis quis ingenio, eruditione, intelligendi facultate & copia, atque adeò gratia diuina polleat. Quanta autem est superbia, cuncta velle comprehensione, modulóque mentis suæ metiri, quantum supercilium è tenui atque perexiguo ingenij sui captu de probatis per tot sæcula scriptoribus iudicium ferre, denique quàm inconsultum audáxque facinus, quicquid in eis nescitur, nec capitur, aut intelligitur, tanquàm inscitè dictum, aut versum, improbare, mutare, corrigere, reiicere. Indoctes verò miserè esse oportet, qui non eos percipiunt in paucis duntaxat locis, iísque obscurioribus & spinosioribus de industria se inuoluisse, séque potiùs insinuassè, quàm clarè & definitè expreßisse, ne eorum locorum interpretationis, ac sensuum, prout sanè cuique videretur, liberum iudicium & intelligentiam

adimerent, quam variam & multiplicem in archetypo esse sentiebant, ne pluribus præclaris sententiis, in quas Hebraica interdum & referuntur & accipiuntur, vt fit in scriptis reconditioribus, quicquam decerperent, ne denique ad primigeniam linguam, vnde certior longè atque exploratior sumi potest explanatio, studiosiores non allicerent, quæ in alienam transfusa & quasi percolata de ingenito sibi succo & splendore, déque vi & varietate solet plurimùm amittere. Tam enim est ampla, tam augusta diuinæ vocis maiestas, tam sæpe copiosa diuinæ ibi locutionis fæcunditas, vt vel vnico verbulo multiplicem intelligentiam, ac vnamquamque piis animis suauißimam complectatur & pariat. Sed interim tamen asperrimis illis locis sensum commodißimum attulerunt Septuaginta nostri Seniores, quem & Hebræa verborum sententiarúmque comprehensio, contextus sermonis, ductus facilè dilucidèque patitur, & Rabbini aliqui præcipuè veteles adhibuerunt, sequutíque sunt, atque plena manu complexi. Cuius rei iudices non omninò inepti esse possumus, cum ætatis magnam partem in Hebraicis discendis docendísque consumpserimus, & Regij illarum literarum professoris personam, vt non Catholicis erudiendis idoneam, vt qui non nisi robustißimo opimóque cibo pascantur: at certè aduersariis, qui ne lac quidem possunt præ infantia concoquere, formidabilem, denos iam annos in hoc doctißimorum Parisiensis Academiæ theatro sustineamus.

mus. Vtinam, eadem puritate illos in reliquos veteris testamenti codices haberemus. Idem profecto, opinor, de ipsis non solùm censeremus, quos & fidissimos interpretes, & sanctissimos Prophetas suscipimus, veneramur, colimus, verùm etiam sancta Dei Ecclesia hoc ipsum præscriberet, quam idcirco oportuit D. Hieronymi versionem, veterrimam illam quidem, si ad hæc nostra respicimus tempora, sin ad Aegyptia, nouam certe, vt & eã appellat, inscribítque D. Gregorius, vnus è tuis tui fausti nominis, Beatissime Pater, in Romana sede maioribus, vt Archetypo, è quo eruditè ab eodem Hieronymo sumpta est, pulcherrimè congruentem, & fide reliquas superantem, in eorum locum sufficere, ac legendam omnibus Christianorum Latini orbis Ecclesiis diuinitùs proponere. De istius corruptelæ labísque causa, & mendarum, quæ in cæteris, extra Psalmos, 70. interpretum libris obrepsêre, in promptu nihil habeo dicere. Putarim tamen Ptolemæis Aegypti regibus, Antiochis Syriæ Iudææque tyrannis, Demetriis mũdi Philosophis, intra trecentos plus minùs ante Seruatorem nostrum annos, temporis vetustate, situ, carie, blattis, tineis ob contemptum fortaßis etiam sacrarum rerum, gentibus vel ante inauditarum, vel non valde placentium, prima exempla excidisse, transcribentium dehinc oscitantiam eadem ipsa transformasse, atque adeò deformasse, sciolorum corrigere conantium audaciam temeritatémque vitiasse, & peruertisse, hominum deinceps, & quidem veræ

Cur alij sacri libri ex 70. versione erroribus scateant.

veræ religionis & nominis , non tam ſtudioſè & auidè illos , vt Pſalmos , verſantium in manibus, incogitantiam , atque ſegnitiem menda illa non curaſſe , rémque eam totam , vt fert ſæpè hominum ſocordia , prorſum neglexiſſe. Noſtrum verò Pſalmorum opus , quoniam maximo ſtudio & fructu publicè , priuatímque terebatur , legebatur , cantabatur ab omnibus pietatis cultoribus , partim humana induſtria & conſilio , partim diuina virgula conſeruatum eſſe incorruptius. Quod ex eo perſpicimus , quoniam ſententiam primæui fontis , è quo manauit , optimè , vt docui , ac efficaciſſimè , quanquàm non ſemper ad literam,complectitur. Septuaginta enim non tam ad verbum , quàm ad ſenſum conuerterunt , & (quod itidem Ritius de D. Hieronymo ſcribit) plerumque verborum proprietatem, peculiarémque dictionum ſignificationem & naturam deſeruerunt , vt magis ſenſui , mentíque ſcriptoris ſui primarij intenderent. Quocirca vix hîc vllum eorum locum reperio , cuius ſententiam non ferat etiam Hebræa litera , & aliquis è præſtantioribus illis veteris Academiæ doctoribus, quos Rabbinos appellant , non offerat. Vt mirer recentiores potiùs laborauiſſe de eis reijciendis , mutandis , diſpungendis , corrigendis , quàm intelligendis , appendendis , percipiendis : priùs cogitaniſſe de noua editione condenda , quàm de hac vetere per Hebræas diſciplinas , Hebræos Rabbinos , ac interpretes , maximè veteres , tum & Hebraiſmos,

nempe

nempe Hebræorum, dicendi modos & formulas, pernoſcenda. Multò honeſtiùs, atque laudabiliùs ſui luminis tenuitatem, & ingenij ſtuporem accuſaſſent cũ Euripide de ſcriptis Heracliti auctoris planè obſcuri, ita apud Laërtium loquente,

Editiones recentiorũ redarguũtur.

ἃ μὲν συνῆκα γενναῖα, οἶμαι δὲ, ἃ μὴ συνῆκα.

Quæ intellexi præclara ſunt, opinor autem & quæ non intellexi.

Hunc enim ingenui animi candorem hi, qui verè ſunt pij, & ingenui, ſolent in probatis aliorum operibus afferre, quemadmodum Auguſtinus, alicubi referens ſe, quæ intelligit ſacris in voluminibus, inſignia præſtantiáque omnia agnoſcere, ſuſpicere, comprobare, cætera, quæ minùs intelligit, adorare, colere, venerari: & ſancti illi Epiſcopi apud Sozomenum Iuliani Apoſtatæ temerarium iſtud de libris Apollinarij aduersùs Græcos philoſophos dictum, quo eos quidem libros ſtultè improbabat, in eũ ipſum eleganter retorquentes, ἀνέγνως ἀλλ᾽ οὐκ ἔγνως, εἰ γὰρ ἔγνως, οὐκ ἂν κατέγνως, *hoc eſt (vt relicta colluſione rem ipſam enucleemus,* legiſti quidem, ſed non intellexiſti. Nam ſi intellexiſſes, neque deluſiſſes, neque damnaſſes. *Cuiuſmodi temeritatis reos teneri hæreſim omnium temporum, & maximè noſtre tempeſtatis anteſignanos, & ſectatores, vt noſtris hominibus oſtenderem, ſimúlque veram & genuinam Pſalmographi mentem aperirem, prætermiſſis allegoriis, quæ hîc alioqui, vt in cæteris diuinis paginis, ſanctiſſimæ ſunt,*

ac dul

veræ religionis & nominis, non tam ſtudioſè & auidè illos, vt Pſalmos, verſantium in manibus, incogitantiam, atque ſegnitiem menda illa non curaſſe, rémque eam totam, vt fert ſæpè hominum ſocordia, prorſum neglexiſſe. Noſtrum verò Pſalmorum opus, quoniam maximo ſtudio & fructu publicè, priuatímque terebatur, legebatur, cantabatur ab omnibus pietatis cultoribus, partim humana induſtria & conſilio, partim diuina virgula conſeruatum eſſe incorruptius. Quod ex eo perſpicimus, quoniam ſententiam primæui fontis, è quo manauit, optimè, vt docui, ac efficaciſſimè, quanquàm non ſemper ad literam, complectitur. Septuaginta enim non tam ad verbum, quàm ad ſenſum conuerterunt, & (quod itidem Ritius de D. Hieronymo ſcribit) plerumque verborum proprietatem, peculiarémque dictionum ſignificationem & naturam deſeruerunt, vt magis ſenſui, mentíque ſcriptoris ſui primarij intenderent. Quocirca vix hîc vllum eorum locum reperio, cuius ſententiam non ferat etiam Hebræa litera, & aliquis è præſtantioribus illis veteris Academiæ doctoribus, quos Rabbinos appellant, non offerat. Vt mirer recentiores potiùs laborauiſſe de eis reijciendis, mutandis, diſpungendis, corrigendis, quàm intelligendis, appendendis, percipiendis: priùs cogitauiſſe de noua editione condenda, quàm de hac vetere per Hebræas diſciplinas, Hebræos Rabbinos, ac interpretes, maximè veteres, tum & Hebraiſmos,

nempe

nempe Hebræorum, dicendi modos & formulas, per- noscenda. Multò honestiùs, atque laudabiliùs sui luminis tenuitatem, & ingenij stuporem accusassent cũ Euripide de scriptis Heracliti auctoris planè obscuri, ita apud Laërtium loquente,

Editiones recentiorũ redarguũtur.

ἃ μὲν συνῆκα γενναῖα, οἶμαι δὲ, ἃ μὴ συνῆκα.

Quæ intellexi præclara sunt, opinor autem & quæ non intellexi.

Hunc enim ingenui animi candorem hi, qui verè sunt pij, & ingenui, solent in probatis aliorum operibus afferre, quemadmodum Augustinus, alicubi referens se, quæ intelligit sacris in voluminibus, insignia præstantiáque omnia agnoscere, suspicere, comprobare, cætera, quæ minùs intelligit, adorare, colere, venerari: & sancti illi Episcopi apud Sozomenum Iuliani Apostatæ temerarium istud de libris Apollinarij aduersùs Græcos philosophos dictum, quo eos quidem libros stultè improbabat, in eũ ipsum eleganter retorquentes, ἀνέγνως ἀλλ᾽ οὐκ ἔγνως, εἰ γὰρ ἔγνως, οὐκ ἂν κατέγνως, *hoc est (vt relicta collusione rem ipsam enucleemus,* legisti quidem, sed non intellexisti. Nam si intellexisses, neque delusisses, neque damnasses. *Cuiusmodi temeritatis reos teneri hæresim omnium temporum, & maximè nostre tempestatis antesignanos, & sectatores, vt nostris hominibus ostenderem, simúlque veram & genuinam Psalmographi mentem aperirem, prætermißis allegoriis, quæ hîc alioqui, vt in cæteris diuinis paginis, sanctißimæ sunt,*

ac dul

ac dulcissimæ, lucubratiunculam hanc institui, eámque, beatissime Pater, ad tuos postes appendere, ac in tuo sacrato nomine apparere volui, non modò vt plus dignitatis illa consequatur, verùm etiam vt Christi hostes, quibus propter Diui Petri cathedram, & virtutem displices, vehementiùs vram, item vt si institutum hoc meum tuæ Sanctitati allubescit, illam deinceps interpretandi docendíque vitam & rationem in reliquos Scripturæ, præsertim veteris libros seruem ac sequar, quò homines nouitatum cupidi, potissimùm aduersarij nostri, institutionis piæ & veteris, veterúmque Ecclesiæ librorum & doctorum prophani contaminatores intelligant, ac si quid sanæ mentis habent, planè perspiciant, sese in eo in quo aliquid esse, quin & plurimùm valere se putant, prorsus nihil esse, séque frustrà bellum nostræ editioni indicere, tandémque ipsam pernoscant per omnia pulcherrimè suo archetypo congruere, aut certè longè minùs ab ipso discrepare, quàm recentiorum quorumlibet versiones, istorum præsertim, qui hac nostra memoria sese vulgò eo nomine plurimùm efferunt ac ostentant, & eadem opera admoneantur, vti linguis non tam ad condendas nouationes, quàm ad comprehendenda discendáque sanctissima antiquorum monimenta, locósque in eis inuolutiores illarum linguarum beneficio euoluendos. Linguarum enim fateor cognitionem esse necessariam, seorsum in sacrarum literarum studio, ad multarum sanè rerum præstantissima

Linguarũ cognitio necessaria.

tissima

tißimarum & maximarum notitiam, adeò vt me cum diuo Hieronymo contentionis persuasionísue nostrorum quorundam egregios illos fontes tum Hebræos, tum Græcos, vnde præcipua nostræ religionis manarunt capita vel arguentium, vel pro nihilo, aut minimò putantium, valde pudeat. Etenim deprauatæ religionis & hæreseos homines illos aduersum se legunt, & Catholicus illorum cognitione, orbatus, quid pro se sit aut faciat, minùs intelligit. Tua vnius auctoritas, sanctißimè Pater, cuius iudicio sto, cuiúsque censuræ me meáque omnia in perpetuum subiicio, libentérque submitto, me ad tantæ molis perficiendum opus, & negotium promouere potest, quod vt velis faxísque, te omnibus precibus ac votis precor, obtestórque & imploro, ne videlicèt in vanum pergam tantum temporis, & laboris spatium percurrere, ac vt ea potestate, qua vulgatam Ecclesiæ editionem præmunis, fulcis & firmas aduersùs inuerecundos Gnosticorum impetus, & oppugnationes, nos, nostráque editionem illam illustrantia & è fontibus explanantia, aut etiam confirmantia tueare ac defendas, in fidémque tuam manúmque sanctißimam recipias. Obsecro Deum Opt. Max. eiúsque Filium Dominum nostrum, vt tuæ imprimis Sanctitati Spiritus sui sancti dona & largiantur semper affatius & perpetuent: præbeant dein Tertulliani nostri optata, nempe vitam diuturnam, principatum fælicem, domum semper tutam, Senatum fidelem, populum

pulum probũm, fortes exercitus contra Turcas, & alios crucis inimicos, Ecclesiam quietam & pacatam, tempora pura, quæq; à sectis longissimè absint & hæresibus, ab omnique Christianæ Reip. cui tu vnus præes, detrimento secura & integra. Postremò venturi sæculi fructum tibi præstent, voluptatémque illam æternam, ad quam omnes pij aspirant ac tendunt. Atque ita hîc mihi, Sanctiss. Pater, tuos Apostolicos pedes animo & cogitatione deosculari liceat. Ex vrbe Parisiorum, Calendis Februarij, ann.

[illegible]

CLARISSIMO ET REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI D.

Ioanni Baptiſtæ Caſtellio, Ariminenſi Epiſcopo S.R.E. apud Chriſtianiſſimum Regem nuncio.

G. Genebrardus Theologus Pariſienſis, diuinarum Hebraicarumque Literarum Profeſſor Regius.

EX quo primam meorum in Pſalmos commentariorum editionem Gregorio ſummo Pōtifici dedicaui, Reuerendiſſime Epiſcope, mihi duo ab hæreticis obiecta ſunt: vnū, quòd id in gratiam,& aſſentationē Pontificis fecerim Alterū, quòd me fruſtrà exercuerim, quum viulgata interpretatio, in quam commētarios conſcripſiſſem,& cum fontibus cōtuliſſem, nec ſit interpretū Septuaginta, nec ſolidę apud eruditos (ſe ita imperitiſſimi iſti

nebulones inscribunt) auctoritatis. Sciebam equidem nō eis defuturas artes, quibus se opponerent tā sanctis studiis & conatibus, verùm eo consilio primùm institui, vt eos grauius percellerem, quos inuidia disrumpi, infœlicissimeq; perire ęquissimum est. Quidni etiam tam magno, tam probo, tam Apostolico Pontifici dedicarem, quod vtilitatem allaturū videtur vniuersæ Ecclesiæ, cui ille optimè, vt quidem ferunt corruptissima tēpora, præest, vt etiā isti coguntur confiteri, ne bellum cunctis virtutibus, pietati, literis penitus indixisse existimētur? Nec verò id, quemadmodum isti inuidè & maleuolè criminantur, vt deserto veri patrocinio quicquam in ipsius gratiā committerem. Nā cùm mihi dumtaxat notus sit virtutis fama, & cathedræ celebritate, cúmque eius cani alteri sæculo propinqui sint, quid aliud, obsecro, ab ipso expectare possim, quàm vt, vbi ad superos migrauerit, mei adhuc in his miseris & infœlicibus locis exulantis apud Dominū recordetur, ac illud diuini Cypriani ad Cornelium summum consimiliter antistitem impleat? *Si quis istinc nostrorum prior diuinæ dignationis celeritate præcesserit, perseueret apud Deū nostra dilectio, nec pro fratribus & sororibus nostris, apud misericordiam Patris, cesset*

In cœlis nostra dilectio perseuerare debet.

vnquam oratio. Eum interim interpellaui, & iterum(velint nolint) interpello, pro ea auctoritate, qua per vniuersum terrarum orbẽ pollet, vt, si iudicat huiusmodi laborẽ aduersus hæreticorum *λογομαχίαν* esse aptũ, atque opportunum, hoc negotij nostrorũ aliquibus mãdet, vt reliquos Bibliorum libros eadem methodo perlustrent, ac præcipuis Hebræorum, Græcorúmque antiquitatibus Scriptura comprehensis doceant frustrà istos linguas prætexere ad minuendum & eleuandum nostrorum interpretum conuersionem, Cùm enim sint ac fuerint prorsum imperiti, in disciplinis & linguis perpetuò infantes, quemadmodùm aliqua in quẽdam Apostatam lucubratiuncula docui, in vna maledicentia exercitati, solis mendaciis compti, fronte meretricia tantummodò compositi, ac vbi maximè aliquid sapere videntur, tum plus habeant ostentationis, quàm doctrinæ, plus vanitatis, quàm iudicii: speramus in Domino, vt sic illorum commenta in sacros libros, non modò absurda, & ab omni recta ratione auersa, cuiusque ingenii mentísque hominibus appareant, verùm etiam aboleantur penitus. Haud enim difficile erit nostrorum solidas notas cum istorum nugationibus conferẽti, perspicere

Heretici quales su

germanam ſententiam,puram,natiuam,ſimplicem,cohærentem,ſublatis allegoriis, quibus tantopere indignantur craſſi iſti, nũquã ad ſublimia & cœleſtia animum attollentes Pſychici,penes nos cõſiſtere:ipſos verò cum ſuis Grammaticationibus Scripturæ mentem,contextum,conſequentiam,vim,fructũ denique perdidiſſe.

Editio noſtra 70. interpretum eſſe probatur.

ALTERIVS autem obiectionis mendacium,futilitatémque oſtendo, ac doceo noſtram Pſalmorum editionem non minùs eſſe Septuaginta quàm Catholicã. Addo, vt eos vehementiùs obſtupefaciam, non tam eſſe Septuaginta,quàm Apoſtolicam), proindeq; indubitatæ apud Chriſtianos auctoritatis. Cuncti Bibliorum interpretes citra controuerſiam fuêre Apoſtolis inferiores, præter Septuaginta,qui eos trecẽtis plùs minùs annis ſuperarunt: nempe Aquila, Theodotio, Symmachus, quintæ & ſextæ editionis auctores, è quibus omnibus ſua Octapta conflauerat Origenes. Vetus igitur, & ſæculi Apoſtolici interpretatio, aut nulla erat, aut ipſorum erat Septuaginta,quódque prȩſtantioris eſt notæ,tantæ apud eos dignitatis, vt ab ipſis probata, vſurpata, commendata ad nos manauerit. Ab his probatam commendatámque nemo dubitauerit,qui in ipſorum

Actis

Actis à D. Luca confectis legerit, ad illam Paulum, Thessalonicenses & Græcos, apud quos concionabatur, vt Græcè duntaxat institutos transmisisse: qui apud Areopagitam, Ignatium, Clementem Romanum, & cœteros Apostolici æui scriptores animaduerterit, Apostolos eius lectionem & cantum Ecclesiis solenniter tradidisse: qui Euangelistas ipsos in suis scriptis deprehenderit, præ hac literam Hebraicam deseruisse, & quātùm ad allegationes, paucioris fecisse. Vsurpatam ab iisdē videre est vel in hoc vnico opere. Quod ad hunc modum per inductionem probo: Hi è Psalmo secundo, *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum & aduersùs Christum eius* [a] citānt, quum ex Hebræo magis ad verbum potuissent dicere, *Quare tumultuatæ sunt gentes?* deinde: *Et principes arcanum inierunt simul.* Quin & vim faciunt in verbo *Conueniendi. Conuenerunt enim verè,* inquiunt, *in ciuitate ista aduersum sanctum puerum tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus, & populis Israël.* Ex eodē, *Reges eos in virga ferrea* Ioannes [b], quum non sic habeatur in fonte, sed, *Conteres eos.* E Psalmo 4. *Irascimini & nolite peccare*, Paulus, [c] quum ex Hebraico vertant, *Cōtremiscite.*

Actor. 17. ver. 11.

Apostoli vsi sunt nostra editione.

a Actorum quarto, v. 25 26.

b Apocalypseos secundo. ver. 25- & 19. vers. 15.

c quarto ver. 27. ad Ephe.

Ex octauo. *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem.* Christus, *a* quum Archetypus habeat, *Fundasti robur.* Ex eodem, *Minuisti eum paulominùs ab Angelis, b* quum ad verbum sit *à Diis*, & vt Nouatores temerè interpretantur *à Deo.* Et decimo quinto: *Prouidebam Dominum*, & quæ sequuntur omnia, *c* vbi pro, *Lingua mea*, fons legit, *Gloria mea*, pro *Corruptionem*, si credendum sit hodiernis interpretibus, *Foueam*, vel *sepulchrum*, pro *replebis me iucunditate cum vultu tuo*, satietas lætitiarum cum vultu tuo. E decimo octauo, *in omnem terram exiuit sonus eorum*, *d* vbi pro *Sono* dictio קו *Kau* lineam vel regulam significat. E vigesimo primo, *Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*, *e* quum verba fontis sint futuri temporis, *diuident, mittent.* E trigesimo, *In manus tuas Domine commendo spiritum meum f* quum ad verbum, *Depono* vel *Deponam.* E trigesimoprimo, *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui nō imputauit Dominus peccatum, g* quum ad vocabula sic fuisset citandum, *Beatitudines* (sunt) *dimissi præuaricatione, tecti peccato, beatitudines hominis cui non cogitat Dominus iniquitatem.* E trigesimo tertio totum illum locum, *Quis est homo qui vult vitam, &c.* Petrus *h* mutuatur ab hac editione,

a Matt. 21. vers. 16.
b secūdo v. 7. ad Hebræos.
c Actorum secundo v. 35. & decimotertio, v. 25. 26.
d decimo ver. 18. ad Romanos.
e Matthæi vigesimo septimo. v. 39 & Ioānnis decimonono. v. 24.
f Lucæ vigesimo tertio v. 46.
g ad Romanos quarto ℣. 7. 8.
h prioris Epist. cap. tertio ver. 10. 11.

ne, cùm pro, *Preces eorum*, archetypus habeat *clamorem eorum*, pro, *super iustos*, ad iustos, pro, *super facientes mala* in facientibus malũ,& nonnulla alia, exigua illa quidem, ſed tamen à fontis vi, & notatione variantia. E trigeſimonono, *In capite libri ſcriptũ eſt de me,a* pro, *in volumine libri*, item *corpus autem aptaſti mihi*, pro: *aures fodiſti mihi*. E quadrageſimo quarto, *Præ conſortibus ſiue participibus tuis,b* cùm fons ſonet, *Præ ſociis tuis*. E quinquageſimo, *vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris, c* pro, *purus ſis, quum tu iudicas*, E quinquageſimo ſecundo, *omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: d* cùm Hebraicè, *Omnis receſsit, ſimul abominabilis factus eſt*. E ſexageſimo octauo, *fiat menſa eorum in laqueum & in retributiones, & in ſcandalum, e* cùm hodie magno conſenſu vertant, *& paces in ſcandalum*, ineptè tamen, vt ſuo loco docui, & mox, *Dorſum eorum ſemper incurua*, cùm Hebræa ſonent, *Et lumbos eorum aſsiduè nutare fac*. Ex eodem, *fiat habitatio eorum deſerta, f* vbi propriè: *Palatium eorum*. E Nonageſimo, *Angelis ſuis, &c.* vbi propriè *ſuper palmis:* & *in lapide*. E nonageſimo quarto, *Si vocem eius audieritis*, vſque ad finem Pſalmi, g citat Apoſtolus non modò ſecundùm noſtrorum verborum contextũ, verùm etiam diſtinctionem, quum

a *decimo v. 5.6. ad Hebraos.*

b *primo eiuſdẽ Epiſtola c. 1. v. 9.*

c *Ad Rom. tertio v. 4.*

d *eodẽ capit. verſ. 12.*

e *ab ipſomet capite 11. verſ. 9.*

f *Actorum primo.*

g *tertio v. 7 quarto v. 8 ad Hebr.*

iudicio Masoretarum, *Hodie si vocem eius audieritis*, annectatur præcedentibus, & versum claudat: Apostolo autem & ipsis Septuaginta incipiat, & sequentibus adhærescat, Quantùm autem ad voces, iuxta Hebræos esset legendum, *in die tẽtationis*, loco, *secundùm diem tẽtationis. Tædio affectus, sum*, vel *iurgatus*, loco *offensus, vel proximus fui*, vtrumque enim designat προσώχθισα, *Semper* verò, quam vocem expendit Apostolus, in Archetypo neutiquam reperitur. E nonagesimo sexto, *Adorate eum omnes Angeli eius*, *a* vbi *dij* simpliciter. E centesimo primo, *Initio tu Domine terram fundasti*, & cætera, *b* cùm fons careat illo elogio, *Domine*, quod interim de industria attulit Apostolus, etsi ab interpretibus interpositum, & præter literam insertum, vt suo seruiret instituto, ac eo Christi æternam, diuinámque substantiam Angelica multò præstantiorem esse concluderet. Eadem ratio eius, *Tu autem idem ipse es*. Nam non tam efficax argumentum hæc fontis verba suppeditabant, *Tu autem ipse*. Taceo pro *opertorium* illic aliquantò minùs vniuersè legi *indumentum*. E centesimo octauo, *& episcopatum eius accipiat alter*, *c* vbi Hebraicè, *Præfecturam eius*. Quæ versio tantùm apud Apostolos valuit, vt ex ea Episcoporum nomẽ in Ecclesia reliquerint,

a *Primo capite eiusdẽ epistol. v. 6.*
b *Ibidem v. 10. 11.*
c *Act. 1. v. 20.*

& in

& in Ecclesiasticam Hierarchiã intulerint, etiam inter Syros, Abyssinos, Indos, Orienteles denique omnes, quorum alioqui lingua est Hebraicæ finitima. Nam vsque hodie Apostolorum successores Episcopos Græca voce appellant, non פקידים *Pekidim* alióve suæ linguæ elogio, E centesimo nono, *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*, a Atqui Hebraicè, *dictũ Domini ad Dominum meum, sede ad dexteram meam*, & mox *iuxta negotium Melchisedech*, vbi Paulus *b*. Nobiscum non solùm legit *secundùm ordinem Melchisedech*, verumetiam inde ingẽtia mysteria deducit. E 115. *Credidi, propter quod locutus sum*, cũ Septuaginta legit Apostolus *c*, & in ea lectione vim facit: cùm tamen ad verbum videatur exponẽdum, *Credidi quia loquar.* Totum Psalmum 116. *d* prorsus ad literam eorumdem interpretũ posuit, vt *e* versum Psal. 117. *Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo*, qui tamen in veritate Hebraica paulò aliter habeat, careátque epitheto *Adiutor.* Denique non aliter nec ex alia editione vnquã quicquam ipse & alij Apostoli proferunt, nisi fortassis ex memoria, dum verborum non satis recordantur. Nam ne tunc quidẽ sequuntur literam Hebraicam, sed sententiam, quã sanè sua ipsorum conuersione, nõ vul-

a *Matt. 22. & 1. ad Cor. 15. ver. 25.*
b *ad Hebr. 7. ver. 17.*
c *2. Cor. 4. ver. 13.*
d *ad Ro. 15. ver. 11.*
e *ad Hebr. 13. cap. vers. 6.*

gata, neque alterius, quæ illa tempestate nulla erat alia, repræsentant. Ob eam enim rationem, verbi gratia, Paulus *a* promit è Psal. 103. *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*, quũ Hebræi æquè ac Græci *ignem vrentem* siue *ardentem* canãt. Et, *b* è Psal. 67. assumit, *Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus*, quum ex vtrorumq; codicibus fuisset interpretandum, *Accipit dona in hominibus*. Vtrobiq; videlicèt intelligentiam dumtaxat est amplexus Apostolus, ac simul optimum genus interpretandi siue transferendi esse docuit, non perpetuò verba verbis reddere, non dictionũ & syllabarũ vestigia nimis sollicitè captare, non vocularũ ponderibus pertinaciùs vbique insistere, sed interdum, & quidem relicta vocabulorum proprietate, soli seruire perspicuitati, ac modestè ad rerum momenta atque vires deflectere. In humanis quidẽ literis, prout recta ratio, in diuinis verò prout Spiritus diuinus dictauerit: Harum enim enũciatio & *prophetia propria interpretatione non rectè fit, sicuti Spiritus sancti inspiratione, non humana voluntate allatæ sunt aliquando Scripturæ*, quemadmodum scriptum reliquit Petrus Apostolorum maximus, Hæc autem lubens apud te commemoro, quòd te sentiam hu-

a non procul à principio Epistolæ ad Hebræos v. 7.
b ad Ephe. 4. ver. 8.

Optimum interpretãdi genus ex Apostolo.

2 Petr. 1. v. 20. 21.

iusmo[di]

iusmodi sanctis meditationibus pasci, nec vocū nouitatibus, quas magno numero impostores isti, otio literario abutētes, in sacras literas inuexerunt, capi, ac vt simul in manus nostrorum tuam pietatem, & eruditionem diligentium, aliquod meæ erga tuam C. obseruantiæ symbolum perueniat, cùm meo, tum totius nostri Theologici ordinis nomine. Te enim omnes amamus, & colimus, atque Spiritū sanctū obsecramus, vt Pōtifices perenniter tuæ virtutis, & exempli internūcios ad nos transmittant, qui plus temporis & operæ impendant rebus cœlestibus, quàm tēporariis. Adiecisti enim ad ornamenta superiorū nostrę memorię nūciorum, quòd hi delectati politicarum Ecclesiæ necessitatum procurationibus, illis quidē probè, vt licuit per singulares nostrorum aulicorū strophas, atque peruersitates, perfuncti sunt: verùm quia in aliis, & quidē potioribus, minùs accuratè laborarunt, tua est laus propria, quòd primo loco ponis eius res spirituales, & æternas. Non negligis quidem humanas, & politicas. Nihil enim est tam paruum in Christi regno, quod non mereatur assiduam illius sententiæ Hieremianæ meditationem: *Maledictus omnis qui facit opus Domini negligenter,* hoc præsertim sæculo, quod aulici.

Hier. 8. v. 10.

Virtu

gata, neque alterius, quæ illa tempestate nulla erat alia, repræsentant. Ob eam enim rationem, verbi gratia, Paulus *a* promit è Psal. 103. *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*, quũ Hebræi æquè ac Græci *ignem vrentem* siue *ardentem* canãt. Et, *b* è Psal. 67. assumit, *Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus*, quum ex vtrorumq; codicibus fuisset interpretandum, *Accipit dona in hominibus*. Vtrobiq; videlicèt intelligentiam dumtaxat est amplexus Apostolus, ac simul optimum genus interpretandi siue transferendi esse docuit, non perpetuò verba verbis reddere, non dictionũ & syllabarũ vestigia nimis sollicitè captare, non vocularũ ponderibus pertinaciùs vbique insistere, sed interdum, & quidem relicta vocabulorum proprietate, soli seruire perspicuitati, ac modestè ad rerum momenta atque vires deflectere. In humanis quidẽ literis, prout recta ratio, in diuinis verò prout Spiritus diuinus dictauerit: Harum enim enũciatio & *prophetia propria interpretatione non rectè fit, sicuti Spiritus sancti inspiratione, non humana voluntate allatæ sunt aliquando Scripturæ*, quemadmodum scriptum reliquit Petrus Apostolorum maximus, Hæc autem lubens apud te commemoro, quòd te sentiam hu-

a *non procul à principio Epistolæ ad Hebræos v. 7.*

b *ad Ephe. 4. ver. 8.*

Optimum interpretãdi genus ex Apostolo.

2 *Petr. 1. v. 20. 21.*

iuſmodi ſanctis meditationibus paſci, nec vocũ nouitatibus, quas magno numero impoſtores iſti, otio literario abutẽtes, in ſacras literas inuexerunt, capi, ac vt ſimul in manus noſtrorum tuam pietatem, & eruditionem diligentium, aliquod meæ erga tuam C. obſeruantiæ ſymbolum perueniat, cùm meo, tum totius noſtri Theologici ordinis nomine. Te enim omnes amamus, & colimus, atque Spiritũ ſanctũ obſecramus, vt Põtifices perenniter tuæ virtutis, & exempli internũcios ad nos tranſmittant, qui plus temporis & operæ impendant rebus cœleſtibus, quàm tẽporariis. Adieciſti enim ad ornamenta ſuperiorũ noſtrę memorię nũciorum, quòd hi delectati politicarum Eccleſiæ neceſſitatum procurationibus, illis quidẽ probè, vt licuit per ſingulares noſtrorum aulicorũ ſtrophas, atque peruerſitates, perfuncti ſunt: verùm quia in aliis, & quidẽ potioribus, minùs accuratè laborarunt, tua eſt laus propria, quòd primo loco ponis eius res ſpirituales, & æternas. Non negligis quidem humanas, & politicas. Nihil enim eſt tam paruum in Chriſti regno, quod non mereatur aſſiduam illius ſententiæ Hieremianæ meditationem: *Maledictus omnis qui facit opus Domini negligenter*, hoc præſertim ſæculo, quod aulici.

Hier. 8. v. 10.

Virtu

Virtutémque Deúmque procul mucrone repellūt.
(Ne ſint vtinam Epiſcopi, quorſum enim illi cum palatio, vt Chriſtum, Eccleſiā, gregémque prodant, & ex illorum crucibus fœlicitentur.) At quia hæ diuinis, ancillari debent, vt Agar Sarę, vt Bala Racheli, vt Zelpha Lię, tuū inſtitutum eſt multò diuinius, & numini, cuius es miniſter ſtudioſiſſimus, propinquius. Hoc me vnicum pellexit, vt hoc munuſculo, quod confido voluptatem aliquam Catholicis allaturum, tibi etiam priuatim probatum iri, & acceptum, meū erga te ſtudium teſtarer, tuam erga me beneuolētiam fouerem, per tuam amplitudinem, ſecūdam hanc editionem Maximo Pōtifici offerrem, per eādem poſtremò, latratus canum ad ſolam Pontificis cōmemorationem rabidiùs furentium, fortiùs ſecuriùſue præterirem. Vale, Deúmque habe propitium. E noſtro Muſæo Calendis Februarij 1582.

CHRISTIANÆ PIETATIS PROLOGVS.

NOVISSIMVM Theodori Bezæ propudium, me tua causa impulit, Christiane Lector, ad hoc diuinissimum opus commentariolis illustrandum. Istum enim, vt illud tibi è manibus eriperet, inque eius locum suas quisquilias sufficeret, præfari non puduit Græcum, proindéque Latinum è Græcis repræsentatum, malè ex Hebræo fuisse conuersum: deinde nunquam adhuc eo, quo decuit, fructu, publicè ac priuatim fuisse lectum, & cantatum ab vllis Christianis cœtibus. Præterea non modò aberratum in eo fuisse à genuina auctoris sententia: verum etiam de eruendo aliquo commodo sensu frustra fuisse à doctissimis desudatum. Deinde consectandarum allegoriarum studio, vt reliquos etiam veteris testamenti libros, ita Psalmos miserrimè fuisse contaminatos. Quoniam igitur hæc sunt quatuor Bezanæ vesaniæ, reprehensionisq; capita, vt ea in re dissimulem. D. Augustinum, cæterosq; diuinos interpretes impudentissimè ac sceleratissimè vituperatos, expono simplicem, & genuinum literæ sensum, quem iste propter idiotismorum, & disciplinarum necessariarum ignorationem, commodum erui posse inficiatur. Doceo nostros interpretes (nam fuere Septuaginta duo, vt habet Aristeas, illius historiæ Græcus auctor oculatus, nempe ex quaque tribu seni) Hebraico fonti conuenienter vertisse in obscurioribus locis, relicta verborum proprietate, fructu copiosissimo sententã expressisse, Hebraismorum. Syriacismorum, Arabismorum, antiquæ poësis, & phrasis inscientiam efficere, vt alicubi ineruditis nulla videatur bene accommodata sententiæ explicatio, vbi eruditis est singularis, atque eximia. Postremò esse sacrilegæ

Bezæ impurissimi iactãtia & vanitas.

tem

temeritatis prius damnare veterum ſapientiam, quàm intelligere. Iſtum autem atque iſtiuſmodi nebulones, vt ad hunc modum iudicarent, multa fefellerunt. Primùm, quia Septuaginta non ſemper vertunt ad verbum, ſed in locis obſcurioribus ad ſenſũ prout Spiritui ſancto expedire viſum eſt ad gentium, præſertim Græcarum ædificationem, vt etiam Hebræi notarunt, ſeorſum R. Iacob, Bar Selolomo Collectaneorum Thalmudicorum libro primo, & Ioſippus initio ſuæ hiſtoriæ, adeò vt ei vehementiùs intenti, quemadmodum multis locis teſtatur Hieronymus, frequẽter vocum notationem deſerant, circa quam nimis anxiè languentes, ſæpe veritatem & conſequentiam ſententiæ, ſi verborum, literarúmque aucupia, vt cum Cicerone loquar, ſpectentur, videntur amittere.

Cur Beza & ſimiles interpretationem 7. reſpuere nõ debeant.

SECVNDO, quia non ſemper amplectuntur Maſoretarum iudicium, à quibus habemus vocalium puncta, accẽtuum notas, verſuum, membrorumque diſtinctiones. Nam nec neceſſe eſt ſequi eos in omnibus, quippe qui ea nonnumquam ſine iudicio affigunt, quæ ſecundum vetuſtiorum lectionum correcta, præſtatiorem & Spiritu ſancto digniorem intelligentiam præbent, & ad recentiorem Rabbinorum interpretationem examinata etiam aliud canunt, quàm iſti exiſtiment. Quin & Ben Aſer, & Ben Neptali Maſoretarum principes, in ſe iurari noluerunt, ſæpinſculè diſſentientes, cuique liberum iudicium certis notis ſe relinquere tradiderunt. Ex quo Abben Ezra, Kimhi etiam ipſe, ac plerique alij interdum alterum alteri præferunt, interdum neutrum ſequuntur. Adde his noſtros Septuaginta interpretes ſuperiores eſſe ſeptingentis annis minimum, vt idcirco non communicatis conſiliis potuerint nonnumquam aliter, & quidem rectiùs, diſtinguere, vel pingere. Alioqui non ſolet eſſe vocabulis ſiue thematis & radicibus differentia, cùm hoc dumtaxat occurrat, vt finis præcedentis verſus, per Maſoretas debeat referri ad ſequentis caput atque principium. Verùm hæc

Maſoretis nõ ſemper credendũ.

non immutant sententiam, in scriptis præsertim poëticis in quibus ratione metri, non sententia notularum istarum fit expressio.

secuti sunt modum interpretandi apud se vsitatum, vt nonnulla obiter insererent de suo, quæ initiatis mysteria Religionis indicarent, aliqua etiam ad perspicuitatem submutarent, alia emollirent. Sic Ionathan Ben Vziel, Sic Onkelos, Sic Akiba, Sic R. Ioseph cæcus.

egerunt multis locis Prophetas, diuinorumque hominum, non modo interpretum, personam sustinuerunt, vt proinde dũ videntur maximè ab Hebraico dissentire, tum maximè consentiant, quod isti Spiritu sancto exuti nequeunt cernere.

propter antiquitatem multa intellexerunt, quæ recentibus Rabbinis ignota sunt, vt numeros Psalmographi, phrases antiquas, tropos sui temporis, captationes, vocabulorum Syriacorum, Arabicorũ, Persicorum, collusiones morum, & institutorum traditiones, &c.

submutationes literarum per Syruph, & Ethbas, & Alphabetariã aliam reuolutionem tenuerunt, qua litera literæ mutuò succedit apud Reuchliniũ, a Qua & veteres vsos, etiã Hieremiam, docet Mercerus in Abbreuiationibus Hebræorum, & R. Attaia. b Quam ob causam לכ lec pro לב leb, corde, c acceperunt, Beth, & Caph non tantùm ob similitudinem confundentes, verùm etiam per Aibach, quo duorum primorum nouenariorum literæ in se inuicem commeant.

se accommodarunt nonnumquam, prout Diuino Spiritu mouebantur ad Græcorum vsum, & lotiones, quòd his verterent, & apud eos præuio Apostolorum munere fungerentur, vt iam in his Græcismi non minùs, quàm in cæteris locis Hebraismi considerari debent, vt Psal. 7. manus pro gressus. 67. cleri pro ollæ. .saturitas pro macie. 91. bene patientes pro vi-cs, &c.

a Li. 3. Cabbalæ.
b In 24. Psalmum, vel si mauis vigesimũ quintũ.
c Ps. 4. v. 4.

Quare nostri hi veteres interpretes, quia examinantur, expenduntur, ex vno Kimhi, & paucissimis aliis, quibus perpetuò honorificum visum fuit à superioribus dissidere, vt famam apud posteros sibi cōciliarent, ab istis malè audiunt, qui nouitiis duntaxat delectantur. Atqui illi sæpè dormiant magisq; sunt grāmatici, quàm Theologi, præsertim R. Kimhi, qui proinde à Iudæis negligitur, tātum habetur pro מדקדק Medacdec, id est, grammatico, etiamsi κατ' ἐξοχὴν apud istos malè quidem feriatos interpretes, intelligatur Docti nomine. In istorum enim annotationibus Doctus inter Hebræos, est Kimhi, qui inter eos tamen censetur indoctissimus, quantùm ad rem, & sententiam, & Theologiam pertinet. Hos autem vnos isti legunt, siue quia alios, vtpotè obscuriores, & abstrusiores non intelligunt, siue quia his cōtenti sunt, quos vident suo ingenio congruenter, longissimè à receptis maiorum interpretationibus discedere.

R. Kimhi grāmatici nomē adeptus est.

Hebraica veritas nō consistit in punctis, sed in literis.

Nonne falsò putant Hebraicam veritatem, siue fontem consistere in punctis, non in literis, nec vident puncta inuentum esse humanum: & quidem Iudæorum, iam post quadringentos plus à Christo annos dispersorum, & contra Christum, Christianámque pietatem maleuolentissimè affectorum. Ideò enim istorum quidam Ceuallerius Iudæi cuiusdam gener, nō tam grammaticus, quàm Grammaticorum interpolator, & plagiarius, pertinacissimè, & stolidissimè defendit, pūcta simul cum lege in mōte Sinai data, eorum originem, effigiem, pictura, sonum à Deo ὁμίως iam à primis illis sæculis repetens: nec animaduertit Septuaginta, Origenem, Hieronymum, infinitos alios vetustiores, non fuisse cæcos, qui tamen literas sine punctis illis viderint, séque ita perpetuò vidisse, posteris non obscura argumenta præbuerint. Post illorum igitur sæcula adinuenta sunt, vt constās fert Hebræorum historia, anno videlicet templi per Vespasianos euersi 436. id est,

est, Christi 476. vel 478. cùm Orientis imperium administraret Zeno Isaurus, Occidentis Augustulus, thronū autem Apostolicum Simplicius. In cuius rei testimonium quando legem Iudæi in Synagogis ostentant solenniter, eam sine punctis, vt nihil humani admixtum habeat, è suo armario, quod היכל Hecal, vocitant, proferūt. Atqui opportuniùs fortasse Epimenidis, aut potiùs mortuorum somnum dormissent Masoretæ, quàm quando Tiberiadē Palæstinæ, vt Elias Leuita narrat, conuenerūt, vt ex vno legis Pasuc multos versus conficerent, accentibus partim distinguentibus, partim continuantibus Scripturam vniuersam inciderent, literas punctis, similibúsque minutiis afficerent. Nā sic extinxerunt veterē grammaticam, vocales, pronunciationem, iudicium, diligentiam, atque studium. Nam, verbi gratia, veteres Hebræi nesciuerunt, quid sit Pe durum, cùm dumtaxat agnoscerent Pé raphé siue Φ, vt Hieronymus [a] testatur, vt res est, cùm vsque hodie Rabbini Pe Raphé, siue Pe Arabum antiquum Pe appellent. Scheua pronunciauerunt per A, tres solūmodò constituerunt vocales אוי quas ספר יצירה Sepher Ietsira proinde prolationis matres vocant, cùm tamen eis hodie omnem isti vocalitatem adimant, eamq́ solis punctis tribuāt, etiamsi nulla sit expeditior, & breuior ad legēdos Rabbinos via, quàm vt antiqua illa sententia reuocetur. Quin & primi illi punctorum inuentores septem motionibus, siue punctis cōtenti fuêre, nec memorarunt Camets hatuph, Hirickaton, Kibbúts, in quibus explicandis hodiè magnam canonum pronunciationis partem consumunt.

Pūcta Hebræorum quādo inuenta.

[a] In 11. Danielis.

DECIMO, non distinguunt inter Hebræos, siue Hebraicam veritatem, & Masoretas. Quantùm autem intersit, ex his rursum conspici potest. Hebræi sunt sancti, sunt Theologi, sine punctis, & motionibus scripserunt, sua puris, & simplicibus literis expresserunt. Masoretæ sunt

Masoretæ quinā sint.

eorum prophani interpretes, puri Grãmatici distinctionibus, accentibus, motionibus, punctis, illos partim illustrarunt, partim obscurarunt, vt solent interdum interpretes suis imaginationibus, & sensis addictiores, vel gloriæ cupidiores, vt aliquid non dictum dicere, & veterum, etiamsi illi Spiritus sancti illuminatione claruerũt, suggillatione sibi famã comparare videantur. Masoreth enim nihil aliud est, quàm traditio Grammatica de punctis, accentibus, syllabis, vocabulis, & similibus minutiis: ac in eo differt à Cabbala, quòd hæc quidem traditio sit, verùm Theologica, déque rerum, & verborum secretiore enunciatione. Hoc tamen vno maximè laudandi sunt, quòd literas planè intactas nobis reliquerunt, nec, quãuis Grammaticorum supercilio, vt pulchrè à Laurentio Valla scribitur, nihil sit superbius, nihilq; improbius, & ad libros emendandos, vel corrũpendos potius, magis audax; vllum ius, & imperium sibi in contextum assumpserũt, nec in eo quicquam sibi immutandũ censuerunt, sat verò habuerunt suum iudicium, vel margini, vel interlineari albo committere, illisque locis probãdum, vel improbandum posteritati tradere. Atque ita eorum eleuatio, siue etiam vituperatio, nihil veritati Hebraicæ, nihil fonti detrahit, vt qui in literis, non punctis consistat.

[illegible], *non cernunt eosdem Masoretas confudisse versus ac miscuisse, vt proinde metrica veterum carminum ratio perierit, quæ temporibus Septuaginta integra erat, atque perspicua. Quare cùm isti quærunt, cur Septuaginta discesserint ab hodie, nis versuum distinctionibus, & clausulis, atque per aliã distinguẽdi viam incesserint, perinde faciunt ac si quærerent, cur aliquis per publicam, & consuetam viam ambulet, nec ea relicta, diuerticula insolita, & improbata sectetur. Sic enim potius interrogãdũ erat, cur Masoretæ, quibus trita, & nota esse debuit veterũ dimensio, & carminis forma*

atque

atque genus, à Septuaginta discesserint, ac maiorum distinctiones reliquerint nec se eis ducendos tradiderint, quibus hæc perspecta erant, & liquida, Nã vt dicantur attendisse ad sententiæ incisa, & mẽbra, non ad metri, & dimensionũ rationem, at in poësi aliud sensus postulat, aliud metrũ, & dimensio, propter quam interdum sensus vnius versus in sequentẽ incũbit, & ingreditur. Quod sanè extra Poëtas aliquando accidit vt 2. Paralip. 30. v. 18. qui clauditur per בעד behad, pro, *vt proinde Kimhi cum in sequentem extendat*, Pro omni (qui) cor suum præparat, &c. *Adde veteres Versus appellasse singula membra sententiam per se commodum efficientia, vt mentem attollerent ad põdus cuiuslibet propositionis per se considerandum, ac declararent, nihil tam esse tenue, & exiguum in Scriptura, quod versus nomen, & laudem non mereatur.*

Beza cur turpiter in Psalmis, & versu, & prosa interpretãdis sit hallucinatus.

autem Beza ista minimè intelligit, & ab vtrisque etiã, id est, veteribus interpretibus, & recentibus abest longiùs, ac indoctè, atque præposterè, versu simul, ac prosa Psalmos nouissimè expresserit, non est valde mirandum. Nam nihil scit Hebraicè, vt ipse ingenuè agnoscit, dum non fontem Hebraicum, non suam ex Hebræis, sed Henrici Molleri versionem secutum se ait. Eam autem quorsum cæteris anteposuerit, ipse videat. Certè de eo probè censere non potest, quoniam è veritate Hebraica harum rerum iudicium pendet, non ex linguæ imperitorum opinione, censura, voluntate. Itaque quæ aliquando ea lingua balbutit, habet è dictatis quorundam esurientium Grammaticorum, qui ita Geneuæ eam docent, vt ipsi doctoribus opus habeant, vel è versionibus Molleri, Campensis, & aliorum, vel ex annotationibus, è Pagnino, & Vatablo affictis, vnde hoc ei sæpe contingit, quod de istius furfuris hominibus alicubi scripsit Hieronymus. Vt alienis videns oculis, cuiusque interpretis errorem saniori intelligentiæ anteponat. *Quin & mirabilius est, cur*

eorum prophani interpretes, puri Grãmatici distinctionibus, accentibus, motionibus, punctis, illos partim illustrarunt, partim obscurarunt, vt solent interdum interpretes suis imaginationibus, & sensis addictiores, vel gloriæ cupidiores, vt aliquid non dictum dicere, & veterum, etiamsi illi Spiritus sancti illuminatione claruerũt, suggillatione sibi famã comparare videantur. Masoreth enim nihil aliud est, quàm traditio Grammatica de punctis, accentibus, syllabis, vocabulis, & similibus minutiis: ac in eo differt à Cabbala, quòd hæc quidem traditio sit, verùm Theologica, déque rerum, & verborum secretiore enunciatione. Hoc tamen vno maximè laudandi sunt, quòd literas planè intactas nobis reliquerunt, nec quãuis Grammaticorum supercilio, vt pulchrè à Laurentio Valla scribitur, nihil sit superbius, nihilq; improbius, & ad libros emendandos, vel corrũpendos potius, magis audax; vllum ius, & imperium sibi in contextum assumpserũt, nec in eo quicquam sibi immutandũ censuerunt, sat verò habuerunt suum iudicium, vel margini, vel interlineari albo committere, illisque locis probãdum, vel improbandum posteritati tradere. Atque ita eorum eleuatio, siue etiam vituperatio, nihil veritati Hebraicæ, nihil fonti detrahit, vt qui in literis, non punctis consistat.

[illegible], non cernunt eosdem Masoretas confudisse versus ac miscuisse, vt proinde metrica veterum carminum ratio perierit, quæ temporibus Septuaginta integra erat, atque perspicua. Quare cùm isti quærunt, cur Septuaginta discesserint ab hodie, nis versuum distinctionibus, & clausulis, atque per aliã distinguẽdi viam incesserint, perinde faciunt ac si quærerent, cur aliquis per publicam, & consuetam viam ambulet, nec ea relicta, diuerticula insolita, & improbata sectetur. Sic enim potius interrogãdũ erat, cur Masoretæ, quibus trita, & nota esse debuit veterũ dimensio, & carminis forma

atque

atque genus, à Septuaginta discesserint, ac maiorum distinctiones reliquerint nec se eis ducendos tradiderint, quibus hæc perspecta erant, & liquida, Nā vt dicantur attendisse ad sententiæ incisa, & mēbra, non ad metri, & dimensionū rationem, at in poësi aliud sensus postulat, aliud metrū, & dimensio, propter quam interdum sensus vnius versus in sequentē incūbit, & ingreditur. Quod sanè extra Poëtas aliquando accidit vt 2. Paralip. 30. v. 18. qui clauditur per בעד behad, pro, *vt proinde Kimhi cum in sequentem extendat,* Pro omni (qui) cor suum præparat, &c. *Adde veteres Versus appellasse singula membra sententiam per se commodum efficientia, vt mentem attollerent ad pōdus cuiuslibet propositionis per se considerandum, ac declararent, nihil tam esse tenue, & exiguum in Scriptura, quod versus nomen, & laudem non mereatur.*

Beza cur turpiter in Psalmis, & versu, & prosa interpretādis sit hallucinatus.

QVOD *autem Beza ista minimè intelligit, & ab vtrisque etiā, id est, veteribus interpretibus, & recentibus abest longiùs, ac indoctè, atque præposterè, versu simul, ac prosa Psalmos nouissimè expresserit, non est valde mirandum. Nam nihil scit Hebraicè, vt ipse ingenuè agnoscit, dum non fontem Hebraicum, non suam ex Hebrais, sed Henrici Molleri versionem secutum se ait. Eam autem quorsum cæteris anteposuerit, ipse videat. Certè de eo probè censere non potest, quoniam è veritate Hebraica harum rerum iudicium pendet, non ex linguæ imperitorum opinione, censura, voluntate. Itaque quæ aliquando ea lingua balbutit, habet è dictatis quorundam esurientium Grammaticorum, qui ita Geneuæ eam docent, vt ipsi doctoribus opus habeant, vel è versionibus Molleri, Campensis, & aliorum, vel ex annotationibus, è Pagnino, & Vatablo affictis, vnde hoc ei sæpe contingit, quod de istius furfuris hominibus alicubi scripsit Hieronymus.* Vt alienis videns oculis, cuiusque interpretis errorem saniori intelligentiæ anteponat. *Quin & mirabilius est, cur*

Spiritus sancti expers, citra quem interpretatio Scripturarum planè friget, & Theologiæ rudis, quæ ad iudicandū de expositionum puritate requiritur, & lingua primaria exutus, quam ne ipse negauerit ad suum consilium necessariam, ausus sit negotium istud suscipere, præsertim post diuinissimos illos Poetas Ariam Montanum, Matthæum Toscanum, rebus omnibus ad tantum opus perficiendum ornatos. Et cùm hi è Dauide Hebræo Dauidem Latinum luculentè fecerint, non eos viderit suis luminibus obfuturos, atque homines alicuius nasi esse prælaturos versus ex Hebræo, id est, de fonte, eósque planè Horationos, & Virgilianos, versibus prophani, veternosi, iamque confecti poetæ è Molleri riuo, vtcumque antiquam & eruditam poesim redolentibus. Accedit, quòd ad fulciendam carminis sui ruinam, apta pariter & inepta rapit attonitus, quemadmodum Poetis quibusdam Lucianus exprobrat. Vbi aliquis meritò quærat, quid nunc illud, quod in sua ad reprehensiones Castalionis responsione tam superbè detrectauit: Dico, (*inquit, ad se non respiciens*) dico oportuisse te, vt sacras literas interpretari posses, quatuor minimùm linguarum peritum esse, Hebraicæ videlicèt, Græcæ, Latinæ & Gallicæ. Dico etiam oportuisse te in his ita esse versatum, vt eorum mentem & sententiam ad vnguem teneres. *O Satanicam impudentiam, cur igitur suum iudicium non sequitur? Nonne illud est Apostoli,* Hæreticum deuita, cùm sit proprio iudicio condemnatus: *consulit, imò verò dicit, edicitq́ue, ne quis sacras literas interpretetur, nisi lingua Hebraica plenè imbutus, & interim prophanè accedit ad Psalmos, id est, Scripturarum epitomen versu prosaq́ue interpretandos, ne ea quidem tinctus. Sed nec video pro Latina interpretatione, cur oportuerit Castalionem magis peritum esse linguæ Gallicæ, quàm vel Vasconicæ, vel etiam Tartaricæ, quum reliquorum interpretum, de quibus*

Beza poeta qualis.

Ad Tit. 3. v. 10.

quibus agitur. siue veterum, siue recentium nullus Gallus extiterit, vel probè Gallicè sciuerit. In eo item belle habet, quòd non tantùm Gallicas suas cantilenas damnat, damnandásque præfatur, addita ioculari excusatione δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι*, quæ eos non solùm Græcè ridet, qui sua causa Gallicè, etiam vsque ad ignes & gladios insaniuerunt, extremóque supplicio affici voluerunt, verùmetiam suum magistrum, per quem nouissimè profecit, & sua Gallica peruersè reddita cognouit, ingratus discipulus flagellat, atque ita in lucem edit, vt tanti laboris, & inducij palmam ad se vnum rapiat. Nam & eum se paululum immutare, & interdum emollire profitetur. Quasi verò siue benè, siue malè verterit Mollerus Hebraica gnarus, à Beza eius linguæ ignaro corrigi recenserive debeat, aut iustè possit. Qui deinceps nobis certò constare poterit Bezam proxima Latinorum suorum editione à se ipso non discessurum, neque de illis idem facturum, quod nunc de suis Gallicis, vt si aliter Mollerus exoriatur, qui ipsi videatur rectiùs interpretari, non ipsum suorum istorum pudeat, quæ vsque adeò interim extollit, vt præ illis cæteras interpretationes in manibus hominum hactenus sine fructu versatas dicat, cùm præsertim ingenio sit ad hæresim & nato & facto, id est, instabili ac incerto, è nescientibus ea, de quibus affirmat, è semper discentibus, & nunquam ad scientiam peruenientibus, vt de istiusmodi pronuntiat Apostolus, Apage ergo Bellua, Meliora verba de sanctis & doctis viris, quæso. Sed nec possum non conqueri, quòd illuc nouos & peregrinos Deos inducat, nec Deum Dauidis, sed Iouem Gentilium perpetuò inuocet cum Castalione, à se alioqui oppugnato. Se fortasse tuebitur, quòd non Iouem, sed Iouam, & sine crasi, Iehouam, vt à suo hoste Castalione differre videatur, nominet. Atqui nihil aut minimùm interest in nominibus propriis Iehosua, an Iosua, Virgilium, an Vergiliū dicas, scribásve, Publicolam,*

Beza ingratus discipulus & ignarus magistrum corrigit.

2. Timo. 3. v. 7.

an Publicolam, Sillam, an Sullam, Vnus enim idem semper significatur. Deinde vnde manare potuit Ioua vocabulum in istam, inuocationem, Ioua, exaudi nos, *nisi à Ioue finitimo nomine, cum* Ioua, *siue* Iehoua *neque sit vocabulum Christianum, neque Iudaicum, quibus populis Deus verus duntaxat suis nominibus innotuit. Nos Christiani à nullis Apostolis & Patribus didicimus Deum vnquàm sic fuisse appellatum, etiamsi olim Dionisius, Hieronymus, Theodoretus, Rabanus, Maurus, Ioachinis Abbas, nostra memoriã Reuclinus & infiniti alij integrós libros de Dei nominibus Latinè Graecèque scripserint, ac Hebraicas voces suis sonis expresserint. Iudaei ad hunc vsque diem inficiantur se vllum huius prolationis habere diuinum vocabulum, detestantur item prophanationem istorum, qui Deum ista nuncupatione afficiunt.* Nam *hoc* (inquit) *non latuisset, cùm omnes nostros maiores tum minores vniuersos, praesertim R. Mosem Aegyptium, R. Ioseph, R. Albonem, R. Iacob, R. Mosem auctorem Maiemonim, Abraham, Abben Ezram, Lyranum, Paulum Burgensem, Ritium, Fœlicem è Iudaismo ad Christum conuersos, quorum alij de cunctis Dei nominibus Hebraicis, alij de* שם המפורש Skem hammephoras, *quod esse in Iehouam transformat, ex professo opuscula, syntagmata, capita, vel tractatus condiderunt: Taceo caeteras clarissimas rationes, à me alibi de hoc copiosè commemoratas, quas quia agnoscit & probat, inuidia in Castalionem deriuata, Danaus quidam excucullatum istius mancipium quodam Sabelliano ad me responso pro cunctis Ministris de Sabellij furore damnatis & conuictis (pag. 10) debuit Beza pro suo regno (nam inter istos regnat, vt inter caecos strabo) vel responsi illius editionem proscribere, vel certè post illam resipiscere. Sed rectè. Sic enim extrema eius primis consentiunt. Quemadmodum prima aetate Iouem suis carminibus celebrauit*

Iehoua nõ nomẽ Dei.

&

& cecinit ita nunc extrema Iouam, nescio quem Deum, neque Christianis, neque Iudæis cognitum, vnica literula à Ioue differentem canit & inuocat. Quocirca non intempestiuè hæc rythmica aliquis ex tempore cecinit.

Beza è Paganismo ad Caluinismum transiit,
Beza è Caluinismo ad Paganismum rediit.

[illegible] enim detestãdum Gentilium errorem, nomen nouum, incertum, peregrinum, inusitatum Deo imponere, docet contra Celsum Origenes, vt sileam ab inferis reuocari Varronis spiritum Deũ Iudæorũ Iouem putantis, & tale delirium mundo persuadere conantis, ad Dei veritatem obruendam, quemadmodum multis testatur & deplorat Augustinus a. Alij addiderunt subesse etiam venenum Caluiniticum de αὐτοθεῷ & αὐτουσίᾳ, vt Dei Filius, cui verè quoque, propriè competit nomẽ tetragrammaton, à se diuinam essentiam, non à Patre consecutus videatur. Horum te monitum, Lector Christiane, volui, vt scias, quo loco istius mimi Bezæ Psalmi habendi sint, ne etiam tibi sinas è manibus euelli hanc editionem, sed eam prius discas intelligere, & cæteris omnibus præponere, quàm reprehendere & improbare. Veni, vide, lege & iudica. Nullius enim iudicium eiuro, eorum saltem, qui hac lingua imbuti sunt. Istorum enim tinctorum & dumtaxat ex lexicis, vel Grammatistis litteratoribus sapientium, quis nescit leuicula atque adeò peruersa & præpostera solere esse iudicia? Vale, & precibus nos Deo commenda, cuius gloria hîc desudauimus.

a libro primo de cõsensu Euãgelistarũ. c. 21. & seq. & lib. 6. ca. 6 itémque 7. cap. 5. de Ciuitate.

CVM olim initio Ecclesiæ Psalterium recto ordine recitaretur, & per septem διαστήματα, pro numero dierum Hebdomadis, adiunctis lectionibus sacræ Scripturę, Homiliis sanctorum Patrũ, breuibus collectarum formulis cœpit ordinari pro dierum & festorũ occasionibus, sub annum Christi 370. Breuiarij enim institutio DD. Damaso, Hieronymo, & Ambrosio tribuitur à Sigeberto in chronicis, & Radulpho Tungrẽsi, alligatio etiam ad illius quotidianam recitationẽ Pelagio secundo, sub anno. 590. cuius successor Gregorius Magnus versiculum, *Deus in adiutorium meum, &c.* præmiserit. Inde ann. 1096. contra Sarracenos & Turcas Claromõtanum Conciliũ Vrbano secundo præsente, Horas Virginis concinnauit.

G. GENEBRARDVS THEOLOGVS ET REGIVS PROFESSOR AC EVNDEM.

Calendario Sanctorum Latino-historicorū testimoniis illuminato, Hebræum, Græcum, Syrum, atque adeò Orientale à nobis cōuersa libuit præponere, vt Ecclesiarum toto orbe, & quouis tempore cōcordiam contra nostros Nouatores, in Diuorum festis recolendis, aliisque similibus, liceat conspicere, simul & illustrium virorum, qui per varias mundi partes celebrantur, catalogum in manibus habere. Nam vt impiorum recordatio meretur perire cum sonitu, ita memoria iusti debet cum benedictione piè inuiolatèque conseruari. Ex quo factum, vt & huiusmodi tabulas, in quibus nomen, locus, dies mortis,

præsertim passionis martyrũ omnium per singulos, vel anniuersarios dies commemorãdorum, notarentur, Maiores nostri studiose diligẽtérque parauerint. Quin etiam ad id notarios instituerint, qui posteà abierũt apud Græcos, in Scholasticos, apud nos in otiosos Protonotarios, vti rerum vanescente vsu, vmbra aliquãdo superesse solet, maximè quæ ad opes & honores facit. Hãc maiorum diligentiam testatur Magnus Gregorius ad Eulogium Alexandrinum Patriarcham, a *& multò antè Cyprianus ad suum clerum.* b *Quorum vestigia sequutus, hæc tibi nunc propono. Utinam ad Dei Opt. Max. laudem, & tuum aliquem fructum. Uale, ac nobis Deum precibus concilia. Calendis Augusti, anno*

1581.

a lib. 7. epist. 29.
b libr. 3. epist. 6.

CVPIVISSEM equidem in ea nostram miserrimam Galliam incidisse tempora, beneuole Lector, ob quæ horum doctissimorum commẽtariorum imprimendi nulla mihi incubuisset necessitas, eò, quòd ex vrbe Lutetia, vbi hactenus bis térue magna cum totius Ecclesiæ vtilitate impressa sunt, illa commodè tutóque in hanc vrbem transportari potuissent: vel si omninò ea typis mandare decreuissem, summopere cum religiosissimo doctissimóque illorum auctore D. G. Genebrardo meum hoc consilium communicare posse voluissem, vt, si pro sua eximia & singulari eruditione, qua potest & solet sua ipsius opera, dum subinde magno omniũ eruditorum applausu recuduntur, aliquibus semper additamentis exornare, aliquid iam haberet, quod huic suo eruditissimo operi iam tertiò semper aliquibus pulcherrimis accessionibus magis ac magis aucto & illustrato, posset adiungere, mihi pro sua singu-

lari

lari beneuolentia, in tui maximè gratiã impertiretur. Sed quoniam neutri meo desiderio euentus respondent, & sæpè ad me literæ è variis regionibus deferuntur, quibus illa commentaria à studiosis diuinarum literarum desiderari mihi significatur, eorum, qualia postremò ab auctore edita sunt, diutius impressionem differendam non existimaui, & religiosi cuiusdam viri, D. Genebrardi studiosissimi & obseruandissimi studio & diligentia vsus, ea semel & iterum accuratè diligentérque ab eo prælegenda curaui, vt Typographici errores, quos multos grauésque, amici quidam mei hîc prçter auctoris mentem irrepsisse me mouerant, eius industria laborêque tollerentur. Etsi autem postrema horum commentariorum editio in maiori forma, quàm hæc nostra sit ab auctore euulgata, nobis tamen ideò maximè visum est, eam in hanc breuiorem contrahere, vt facilius & manibus tractari, & huc illúcque vel in sinu, aut in pera transportari (quandoquidem iuxta D. Hieronymi sentẽtiam, Psalterij liber numqàm è manibus deponẽdus est) à pio religiosóque lectore posset. Et quoniam totus iste liber, cum his maximè additionibus, quas auctoris tertia editio, vel hæc nostra sortita est, paulò crassior

nostro

noſtro iudicio futurus erat, quàm iuſti voluminis requirat moles, viſum nobis primùm eſt in duas partes Pſalterium iſtud diuidere, & priorem quidem duobus prioribus Pſalmorum libris, iuxta Hebræorum ſectiones, quas D. Genebrardus ſequitur, & probat, attribuere, poſteriorem autem tribus poſtremis aſſignare: quanquàm ſi quis velit vtranque ſimul partem compingere, ei hoc integrum & liberum eſſe poſſit. Porrò quoniam D. Genebrardus Hebræa interdum vocabula, Hebraïcè Latinèque expreſſit, aliquando ſolis Hebraicis, ſolis aliquãdo Latinis Literis, in his exprimendis contentus fui: viſum eſt etiam, cum præſertim punctis & motionibus ea careant, Hebraicis ſemper literis Latina ſubnectere: & Hebręis nominib. latinis literis expreſſis, quoad eius fieri potuit, Hebræas etiam literas adiungere: vt linguæ ſanctæ ſtudioſi adhuc in ea rudes, literas Hebræas, quibus vſquequaque Latinæ non reſpondent, præ oculis haberent, quibus in natiua lingua vocabula illa exarantur. Hoc etiam præſertim in fine huic noſtræ editioni adiunctum eſt, vt cum ad verbũ in Hebræo ita haberi auctor aliquid affirmat, Hebræa ipſa annexa ſint, vt ſtudioſus lector, qui fortè Pſalterium Hebræum cuperet conſulere,

ac

ac perſpicere, quomodo hæc in eo habeantur, eo labore leuaretur. Et quoniam rurſus auctor ſola capitis alicuius Biblici citatione non contentus, verſus nonnunquàm ipſos etiam apposuit, curatum eſt in hac noſtra editione, vt omnibus in locis Scripturę ſemper capiti verſus adiungerentur. Ex quo labore, etſi moroſo, hoc etiam commodi emanauit, vt plurima ab auctore citata Scripturæ loca, quæ librariorum negligentia, vel typographicarum operarum iniuria perperam in aliis editionibus notabantur: ſtudiosè in hac noſtra editione quæſita, ſuis locis omnia reſtituerentur. Hoc tamen in eo genere fuit obſeruatum, auctorem nō ſemper in citandis Scripturæ verbis, ſeſe vulgatæ editioni (quam tamen meritò ſemper reliquis anteponit) alligaſſe, ſed aliquando ſuis verbis ipſum Scripturæ fontem expreſſiſſe: vnde ſi quid quādoque in noſtra editione vulgata, quod ab eo citatur, non haberi contigerit, ſcias id ab ipſo auctore ex Hebraico, vel Græco fonte pene ad verbum expreſſum fuiſſe. Cæterùm omnes ſacrorum librorū, & aliorum etiam auctorum citationes ex propriis locis, cum notulis tamē quibuſdam, in marginē greiecimus, in primis ipſius auctoris freti exemplo, qui idem in ſuis de sāctiſ-

ſima

ſima Trinitate libris, aliíſque nõnullis fa-
ctitauit, deinde quoniam huiuſmodi cita-
tiones, ſi contextui adiungantur lectorem
plurimũ diſtrahere, &à plana verborũ ſen-
tentia percipienda comprehendendáque
remorari perhibeantur. Vſi ſumus autem
diuerſo charactere, quem Italicũ dicimus,
quàm in aliis editionibus aliquãtò ſæpiùs,
vt quæ auctoris propria eſſent, & quæ ipſe
ab aliis produceret, faciliùs internoſcerẽ-
tur. Hæc ferè sũt omnia, quę in hac noſtra
editione ipſis cõmentariis inſerta fuerunt,
ſi præſertim quædam ad marginem ſcho-
liola, & in ipſa expoſitione deſcripta ver-
ſuum Pſalmorum initia, quæ in prioribus
editionibus maxima ex parte deſiderabã-
tur, volueris adiungere: ſed vt vberior ho-
rum commentariorum eſſet vtilitas, & ad
vniuerſam quodammodo Scripturam in-
telligendam ipſa prodeſſe demonſtraren-
tur, duo indices fuêre ad calcem adiuncti,
quorũ primus Scripturæ loca in his com-
mentariis explicata ad literam continet,
quibus etiã breuis eſt appoſita eiuſdẽ lo-
ci explicatio, fuſior deinde ex commenta-
riorum libro petẽda: Hebraiſmorum præ-
cipuorũ alter index eſt, quos in hoc opere
auctor Hebraicæ linguæ, ſi quis eſt noſtra
ætate

ętate peritiſſimus,& obſeruauit & explicauit. Reliquum eſt, beneuole Lector, vt te orem atque obſecrem, hos doctiſſimos in diuinum Pſalmorum opus commentarios aſſiduè voluere & terere, ex quibus ſi ſacrarum literarum,& veræ pietatis religioníſque ſtudioſus es,non dubito te non vtilitatem modò maximam, ſed & voluptatem ingẽtem percepturum:& Deum Dominum noſtrum aſſiduè orare, vt auctori vires, animúmque ſuppeditet quibus ille veteris pręſertim inſtrumenti libros hac ratione, vt pollicitus eſt, explicare poſſit. (Nihil enim adhuc, quod ſciamus, eſt in Scripturam ab eo editum, præter hæc, & in Cantica Canticorum commentaria, quibus ille Bezæ de eo diuino opere carmina, vel crimina potiùs exſibilanda proponit) noſtríſque laboribus faue, Deóque ipſi,quem in hoc operę loquentem audies,te probare diu noctúque contendito.

Vale.

CALENDARIVM

HEBRÆORVM, AD

SCRIPTVRAM, ET

*

1 Ros hassana, principium anni, festum tubarum siue clangoris, Leu. 23. vers. 24. 25. Numer. 29. vers. 1. 2.

Quantùm ad festa, & res Ecclesiasticas, annum quidem ordiuntur à Nisan, i. Martio, vt ipsis imperatū fuit Exod. 12. ver. 2. At quantùm ad cætera, more veteri, à Septembri. Quòd eo ferè putent mundum creatum aut certè recreatum & restitutum è diluuio, ac eam esse Noæ traditionem: cuius caussa, Chaldæi, Persæ, Ægyptij, & Orientales cuncti veteres, & antiqui Hetrusci, Græci etiam hodie hinc annos numerēt: qui & notant Constantinum anno 313. in Septembris die vigesimo tertio, indictionum suarum initium posuisse, ob solem tunc Libram ingredientem.

SHEVET, Ianuarius.

Luna Ianuarij [illegible] habet dies 30.

Dies horas [illegible] & semis.

Nox 13. & semis.

1 Neomenia.

Principium anni arborum.

8 Ieiunium, quoniam tunc mortui sunt iusti, qui extiterant diebus Iosue. Iud. 2. ver. 10.

23 Ieiunium, nempe quia congregati sunt omnes Isräelitæ aduersus tribum Benjamin, & propter concubinam in Gabaa, & simulachrum Michæ. Iud. 18. ver. 2. 3. & 20. ver. 10. 11.

Solstitium hybernum, anno intercalari.

ADAR, Februarius.

Luna Februarij habet dies 29.

Dies horas 11 & semis.

Nox 12 & semis.

1 Neomenia.

Teruma, i. primitiæ.

Die 7. mortuus est Moses magister noster. Deut. 34. vers. 5. 6.

Quare & ieiunium.

Nono decreuerunt ieiunium ob domum Sammai, & domum Hillel inter se sectas, & diuisas.

13 Ieiunium Esther. Esth. 4. ver. 16.

14 Sortium festum minus. Esth. 9. ver. 17.

15 Sortium maius. Esther 9. vers. 12. 23. (*Dies Mardochai 2. Mach. vlt. vlt. vers. 37.*)

Dedicatio templi Zorobabelij, Ezræ 6. ver. 16.

VEA

1 Neomenia.
Ieiunium Esther incipit die 11.

1 Neomenia, Ieiunium, quòd eo die mortui sint Aaronis filij. Leuit. 10. ver. 1.

10 Die Ieiunium, ob mortem Mariæ, & puteum obturatum. Num. 20. vers. 1. 2. Num. 3. vers. 4. & 26. vers. 21.

14 in memoriam liberationis Ægyptiacæ. Exod. 12. vers. 14. 15. 16. & seq. & 13. ver. 6. 7. & 9. Leuit. 23. vers. 5. 6. 7. Num. 32. ver. 6. 17.

21 Exo. 12. vers. 16. Leu. 23. ver. 7. Num. 28. ver. 25.

22

26 Ieiunium ob mortuum Iosue. Ios. 24. vers. 29.
Dedicatio tabernaculi Mosis, Exod. 40. ver. 5.
Æquinoctium Vernum.

Petitio pluuiæ, quam Malkos appellant, Tardam, serotinam, Vernam, messi mox futuræ commodissimam. Zach. 10.

1 Neomenia.

10 Ieiunium, quòd eo die obierit Heli ſacerdos capta fœderis arca. 1. Reg. 4. ver. 18.

29 Ieiunium, quòd eo obdormiuit Samuel, illúmque planxerit domus Iſraël. 1. Reg. 25. verſ. 1. & 28. 3. Meſſis in Iudæa ineunte menſe Aprili. (*Sic Plinius lib. 18. cap. 18. peragi meſſem in Ægypto menſe Maio, cuius menſis ſexto die celebrabatur Pentecoſte, i. dies Primitiuorum. Leuit. 23. ver. 10. 11. 12. Num. 28. ver. 26. quòd eo die panes è nouis frugibus offerrentur.*

1 Neomenia.

6 [illegible] ob memoriam datæ legis. Leu. 23. ver. 15.

13 [illegible]

23 Ieiunium, quòd 10. tribus tunc deſierint primitias portare Hieroſolymam diebus Ieroboam Nebathi filij. 3. Reg. 12. 27. 28.

25 Ieiunium ob interfectum magiſtrum noſtrum Simeonem Gamalielis filium, & magiſtrum Iſmaëlem Eliſæi filium, & magiſtrum Haninam Saggan ſiue Sacerdotem ſecundum.

27 Ieiu

27 Ieiunium, propter combustum R. Haninam Tardionis filium simul cum legis libro. Hier. 26.ver.13.

1 Neomenia.

17 Ieiunium Quarti, ob tabulas legis fractas. Exo. 32.vers.19. Item quia eo die Sacrificium iuge desiit, & Epistemon legem combussit, Idolo in templo collocato: ἐνδελεχισμὸς Iosepho lib. 6.de bello Iuda.c.8.(sic enim illic legendum.) Solstitium æstiuum. Tantus est æstus, vt non pluat in Iudæa, vel rarissimè, toto hoc, & sequenti mense, Hieronymus: imò verò tota æstate, Iosephus lib.3.de bello Iudaico, ca.13.

1 Noemenia. Ieiunium, quòd eo die Aaron magnus sacerdos è vita excesserit. Num.20.vers. 28.& 33.vers.38. Deut.10.ver.6.

9 Ieiunium Quinti, ob incensam eo die Hierusalem, & templum primò à Chaldæis, 4.Reg.25. 9.10.secundò à Romanis. Item quòd illa capta ab iisdem Romanis sit Bethera, & vrbs excisa. Denique quòd Mosis principatu nono die Iunij decretum à Deo manauerit, Patres nostros non ingressuros terram. Num.14.22.23.

17 Ieiunium, quòd eo extincta sit lucerna occidentalis diebus Achaz.

1 Neomenia.

7 Ieiunium, quoniam tunc exploratores terræ detrahentes, plaga extincti sunt, Num. 14. vers. 36. 37.

Propitiationes.

Sic præter festa singulis annis dies 26. habent, quos ex lege ieiuniis dicatos scribunt in libello Taanith. Quibus addiderunt Magistri singulis Hebdomadis ieiunia secundi diei & Quinti, id est, Lunæ & Iouis, tribus de causis, propter excidium templi, propter combustam legem, denique quòd Rabsace nomen Dei blasphemauerit, 4. Reg. 18. vers. 33. 34. 35. Aliqui etiam 40. dies sibi temperant à vino & carnibus, quòd tamdiu Moses & Elias ieiunauerint, in Itinerario R. Benjamin. Exod. 24. ver. 18. & 34. ver. 28. 1. Reg. 19. ver. 8.

Isuhæc propria.

Dominica prima ante natalem, de templi dedicatione,& consecratione Episcopi.
Simonis & Petri.
Dominica 2.Encæniorum.
Dominica 3.de Annunciatione Zachariæ. Luc.1. vers.11.22.
Dominica 4.Annunciatio Virginis. Luc.1.28.29.

Dominica 5.Visitatio Elizabeth.Luc.1.39.40.
Dominica 6.Natiuitas Ioã.Baptistæ.Luc.1.52.53.
Dominica 7.Reuelatio Ioseph sponsi Virginis. Matth.1.vers.20.
Dominica 8. Antenatalitium.
25 Natalis Domini. Luc.2.vers.6.7.
26 Virginis puerperæ.
27 Innocentium.Matth.2.vers.16.17.
Dominica 1.post Natalem.

1 Circuncisio.Luc.2.vers.21.
2
3
4
5

6 Epiphania, quæ & luminarium.
Ea nocte aqua consecratur in totum annum.
7 Decolatio Ioannis Baptistæ. Matthæ. 14. ver. 3. Marc. 6. ver. 17. Luc. 3. vers. 19.
Antonius Magnus.
Ephraim.
Gregorius Theologus, Basilius magnus.
Niniuiticum ieiunium. Ion. 3. ver. 5.

2 Christi præsentatio. Luc. 2. ver. 22.
Dominica pro defunctis sacerdotibus.
Dominica pro defunctis Christianis.
Dies Dominici sex sequentes, ieiunij appellantur

Cyrillus Hierosolymitanus.
Suscitationis Lazari. Ioan. 11. ver. 39. 40. 41.
Dominica Hosanna. Matth. 21.
Passio Christi. Matth. 26. & 27. Mar. 14. & 15. Luc. 22. & 23. Ioan. 18. & 19.
Hebdomada Secretorum.
Annũciationis, siue descensus Christi ad inferos.
Dominica magna.
Hebdomada candidatorum inter Pascha, & Quasimodo,
Dominica nona.
Commemoratio Thomæ, & Philippi.

Auri feriæ de sanato claudo à Petro ad portam speciosam. Act. 3. ver. 6 7.

Ascensio.Marc.16.vers,19.Luc.24.vers.51.Act.1.
vers.10.11.
Crucis festum.
Pentecoste.Act.2.vers.1.2.3.

Petri Apostoli.
Pauli Apostoli.
Apostolorum festum.

318 Patrum,& Regum fidelium commemoratio.

Festum tabernaculorum transfigurationis Domini.Matth.17. vers.2.3,Marc.9.ver.2.3.Luc.9. vers.21.

Festum genitricis Dei.

Festum sanctæ Crucis.

Iacobus Alphæi Apostolus.
Iacobus frater Domini,Hierosolymorum Episcopus.

GRÆCORVM TOTIVS

Continens memorias Sanctorum, quos Græci quotannis diebus Anniuersarij celebrant, annum auspicantes à mense Septembri. Gilb. Genebrardo interprete.

1 Simeon Stylites.
2 Mammas martyr, & Ioannes ieiunator.
3 Anthymas martyr, Nicomediensis Episcopus & magnus Euthymius.
4
5 Zacharias Baptistæ parens.
6 Commemoratio miraculi facti à Michaële Archangelo, Colossis, aut Chonis.
7 Profestum Natiuitatis Virginis, & Sozon martyr.
8
9 Ioachim, & Anna, & Seuerianus martyr.
10 Menedora, Metrodora, & Nymphodora martyres.
11 Theodora Alexandrina.
12 Autonomi martyris: officium remittitur in diem præcedentem, quòd hoc die repetetur festum Natiuitatis.

13 En

13 Encænia templi cuiusdam. Profestum sanctæ Crucis, Cornelius Centurio.
14
15 Nicetas.
16 Euphemia.
17 Sophia, & filiæ eius tres, Fides, Spes, Charitas.
18 Eumenius Episcopus.
19 Trophimus, Sabbatius, Dorimedon martyres.
20 Eustathius martyr, & socij.
21 Codrates, siue Quadratus Apostolus, Ionas, Octaua exaltationis S. Crucis.
22 Phocas martyr.
23
24 Tecla martyr mulierum prima.
25 Euphrosyne.
26
27 Callistratus martyr, & socij.
28 Chariton confessor.
29 Cypriacus Anachoreta.
30 Gregorius martyr Armeniæ.

1 Ananias è Septuaginta discipulis. Act. 9. vers. 10. 11. S. Romanus, Melodus.
2
3
4 Hierotheus Episcopus Athenarum.
5 Carithena virgo martyr.
6
7 Sergius, & Bacchus martyres.
8 Pelagia.
9

Andron

Andronicus Eremita.

10 Eulampius,& Eulampia martyres.

11

Act.7.verſ.5.

Theophanes graphtus & poëta,Epiſcopus Nicææ. Notandum poſt vndecimum diem huius menſis ineunte Dominico cani officium.

aduerſus Iconomachos Copronymum, & Epiſcopos ei fauentes: execrabili quodam conciliabulo.

12 Martyres Probus, Tarachus, Andronicus, & Coſmas Poëta.

13 Carpus, & Papylus martyres.

14 Nazarius, Geruaſius, Prothaſius, & Celſius martyres, Coſmas Hagiopolites, Poëta Mæumæ Epiſcopus. (martyr.

15 Lucianus Presbyter magnæ Antiochiæ.

16 Longinus martyr Centurio.

17 Oſee Propheta, Andreas à Copronymo cæſus martyr.

18

19 Ioel Propheta. Varus martyr.

20 Artenius martyr.

21 Hilarion magnus.

22 Abercius par Apoſtolis Hierapolitanus Epiſcopus mirificus. Septem pueri Epheſini martyres.

23 Iacobus frater Domini, Apoſtolus.

24 Arethas martyr,& ſocij.

25 Martianus,& Martyrius martyres, & Notarij.

26 Demetrius martyr. Commemoratio magni terræ motus.

27 Neſtor martyr.

28 Terentius, & Neoniles martyres, Stephanus Sabbtiaes Poëta.

29 Anaſt

29 Anaſtaſia Romana martyr. Abramius Abbas.
30 Zenobius,& Zenobia martyres.
31 Stachys Amplius , & ſocij Apoſtoli Epimachus martyr.

1 Coſmas, & Damianus miraculorum effectores, medici gratuiti.
2 Acindinus , Pegaſius, Alphthonius, Elpidephorus,& Anempodiſtus martyres.
3 Acepſima, Aithala,& Ioſeph martyr.
4 Ioannicius magnus,Nicander Epiſcopus Myrenſis martyr.
5 Galaction,& Epiſemes maryres.
6 Paulus Archiepiſcopus Conſtantinopolis confeſſor.
7 Triginta tres martyres Melitenenſes, Lazarus Galeſij montis incola,& eremita.
8 Michaël princeps exercitus, & cæteri Angeli incorporei. *Eadem die etiam conuentus defunctorum celebrabatur , libr 1. Iuris Orientalis in conſtitutionibus Manuelis Comneni.*
6 Oneſiphorus martyr. Porphyrius, & Matrona.
10 Eraſtus, Olympas,& ſocij Apoſtoli.
11 Menas,Victor,& Vincẽtius, & Stephana martyres. Theodorus Studites,confeſſor.
12

13 Ioannes Archiepiſcopus Conſtantinopolitanus. Chryſoſtomus.
14 Philippus Apoſtolus.
15 Gorias,Samonas,Abibus martyres.

16 Mathæus

16

17 Gregorius Neocæſarienſis thaumaturgus. miraculorum effector.

18 Plato,& Romanus martyres.

19 Barlaam martyr, Abdias Propheta.

20 Profeſtum Præſentationis Virginis in templo, Proculus Epiſcopus Conſtantinopolitanus, Gregorius Decapolites.

21 Feſtum Præſentationis.

22 Philemon Apoſtolus, & ſocij.

23 Gregorius Agrigẽtinus Epiſcopus, Amphilochius Iconij Epiſcopus.

24 [illegible] Mercurius martyr.

25 [illegible]

26 Alypius Sionites.

27 Martyr Iacobus Perſa.

28 Stephanus iunior Martyr.

29 Martyres Paramonus, & Philomenes, & Acacius Climachus.

30 [illegible] 1. verſ. 40.

[illegible]

1 Nahum Propheta.

2 Abacuh Propheta.

2 Sophonias Propheta.

4 Barbara virgo & martyr. Ioannes Damaſcenus.

5 Sabba abbas.

6 Nicolaus epiſcopus Myrenſis miraculorum effector

7
8 Patapius Abbas.
9
10 Menas, Hermogenes, & Eugraphus martyres.
11 Daniel Stylites.
12 Spiridion miraculorum effector.
13 Euſtrathius Auxentius, Eugenius, Mardarius, & Oreſtes martyres.
14 Thyrſus, Lucius, Philemon, Apollonius. Arianus martyres.
15 Eleutherius martyr, Paulus Latrenſis Abbas.
16 Haggæus Propheta.
17 Daniel Propheta, & tres pueri Ananias. Azarias, Miſaël.
18
19 Bonifacius martyr.
20
21 Iuliana Nicomedienſis martyr,
22 Anaſtaſia venenorum depultrix martyr.
23 Decem martyres Cretenſes.
24 Eugenia martyr.
25
26
27

Graptus confeſſor, Theophanes frater ipſius Poëta.

28 Bis decem millia martyrum in Nicomedia v-
storum.

29 S. Innocentes in Bethlehem ab Herode occisi ad millia quatuordecim. Marcellus Abbas monasterii non dormientium.

30 Anysia virgo & martyr. Zoticus orphanorũ domicilii Presbyter.

31 Melania Romana, cuius tamen officium celebratur die precedenti, quoniam illo recolitur Christi natiuitatis festum.

1 [illegible]

2 Syluester Papa Romanus.

3 Mala[illegible]hias, & Gordius martyres.

4 70. Discipuli, & Theretistus.

5 Theopemptus, & Theonas martyres. Syncletica.

6 [illegible]

7 Ioannes Baptista.

8 Domneca, Georgius Chozebites. Aemilianus confessor.

9 Polyeuchus martyr.

10 Gregorius Nyssænus. Domitianus Episcopus Melitæ, Martianus presbyter.

11 Theodosius cœnobiarcha.

12 Tatiana martyr.

13 Hermylus, & Stratonicus martyres.

24 Sancti abbates montis Sinai & Raithi.

15 Paulus Thebæus, & Ioannes Calybites.

16 Cathena Petri Apostoli.

17 Anto

17
18

19 Macarius Aegyptius.
20 Magnus Euthimius.
21 Maximus confessor, Neophytus martyr, Eugenius, Canidius, Valerianus, & Aquila martyres.
22 S. Apostolus Timotheus , Anastasius Persa martyr.
23 Clemẽs Ancyranus, Aganthangelus martyres.
24 Sancta Xena.
25 Gregorius Constantinopolis Archiepiscopus Theologus.
26 Xenophon cum sua coniuge, & liberis.
27 Translatio reliquiarum sancti Ioannis Chrysostomi.
28 Ephraim Syrus.
29 Translatio reliquiarũ Ignatij Theophori martyris.
30

31 Cyrus, & Ioannes medici mirifici, qui gratis medicinam faciebant.

1
2

Luc. 1. ver. 22. 23.
3 Simeon, qui Christum vlnis excepit.
4 Isidorus Pelusiota.
5 Agatha virgo & martyr.

6 Bucolus Smyrnæ Episcopus.
7 Parthenius Lampsacenus Episcopus.
8 Theodoretus martyr. Zacharias Propheta.
9 Nicephorus martyr.
10 Charalampas martyr.
11 [illegible]
12 Moletius Antiochiæ Aarchiepiscopus.
13 Martianus Abbas.
14 Auxentius eremi cultor.
15 [illegible]
16 Pamphilus martyr, & socij.
17 Theodoretus Tyro.
18 [illegible]
19 [illegible]
20 Leo Cathanæ Episcopus.
21 Timotheus Symbolensis, & sanctus Eustachius Antiochenus.
22 Inuentio reliquiarum sancti Eugenij martyris. Troterius.
23 Polycarpus martyr Smyrnensis Episcopus.
24 [illegible] Domini.
25 Terasius Archiepiscopus Constantinopolitanus
26 Porphyrius Gazæ Archiepiscopus, & Syn. si.
27 Vrgeopius confessor decapolita, Gelasius senior.
28 Basilius confessor socius Sancti Procopij monachi.
29 Cassius Romanus.

MARTIVS dies habet 31.
Dies horas habet 12.
Nox totidem.

1 Eudoxia virgo, & martyr.

2 Nestor

2 Neſtor,& Theodoretus martyr , Cyrenæ Epiſcopus.
3 Eutropius,Cleonicus,& Baſilicus martyres.
4 Geraſimus ad Iordanem Eremita.
5 Conon martyr.
6 Quadraginta duo martyres.
7 Cheſponis Epiſcopi,martyres Baſilius , effraim, Capito
8 Theophylactus Nicomediæ Epiſcopus, confeſſor.
9 Quadraginta paludis Sebaſtenæ martyres.
10 Quadratus martyr,& ſocij.
11 Sophronicus patriarcha Ieroſolymitanus.
12 Theophanes Sygrianæ Epiſcopus confeſſor.
13 Tranſlatio reliquiarum Nicephori patriarchæ Conſtantinopolitani.
14 [illegible] & Alexander pydnæus martyr.
15 Agapius martyr,& ſex ſocij martyres. Olympas.
16 Sabianus, & papas martyres Rhodii.
17 Alexius vir Dei.
18 [illegible]
19 Chryſanthus,& Daria.
20 Virgines ſeptem , ſancti patres in monaſterio ſancti Sabbæ interfecti.
21 Iacobus Epiſcopus confeſſor.
22 Baſilicus Ancyranus martyr.
23 Nicõ martyr,& 200.eius diſcipuli cũ eo occiſi.
24 Zacharias , profeſtum Annunciationis.
25 [illegible]
26 Congreſſus Gabrielis Angeli.
27 Matrona Theſſalonicenſis.

28 Stephanus miraculorum effector, & Hilarion iunior.

29 Marcus Erethusiorum Episcopus, Cyrillus diaconus, & alij sub Iuliano tyranno pietatẽ exercentes. Barrachesius.

30 Ioannes Climacis, siue scalæ auctor.

31 Hypatius Ancyræ Episcopus miraculorum effector.

1 Maria Aegyptiaca.

2 Titus miraculorum effector.

3 Nicetas monasterij Mediciæ ductor.

4 Ioseph hymnorum scriptor, & Georgius.

5 Theodatus, & Agatopas martyres.

6 Euthychius Constantinopolitanus Archiepiscopus, Claudius.

7 Georgius Episcopus Melitinæ.

8 Herodion, Agabus, Ruffus, & socij Apostoli.

9 Eupsychius martyr.

10 Terentius, Pompeius, & socij martyres.

11 Antipas Episcopus Pergami Asiæ martyr. Apo. 2. vers. 13.

12 Basilius Episcopus Pariæ confessor.

13 Artemon martyr.

14

15 Aristarchus, Pudens, & Trophimus Apostoli.

16 Crescens, Chionia. Agapa, Hircene martyres.

17 Symeon Persa Episcopus, & Acatius Melitinæ Episcopus.

28 Saba

18 Saba Gothus. Ioannes sancti Gregorij discipulus decapolitanus.
19 Ioannes Patæolaurites.
20 Theodoreus Trichinensis.
21 Ianuarius, & socij martyres. Theodorus Pergensis martyr.
22 Theodorus Sycoetes.
23 Georgius miraculorum effector martyr.
24 Saba martyr. Sancta Elizabeth miraculorum effectrix.
25
26 Basilius martyr Amasiæ Episcopus.
27
28 Iason, & Sosipater Apostoli, Act. 17. ver. 6. 7. & 21. v. 16. & ad Rom. 16. ver. 21.
29 Nouem martyres Cyriceni, & Memnon mirificus.
30 Iacobus Ioānis Theologi frater Zebedæi filius.

1 Hieremias Propheta.
2
3 Timotheus, & Maura martyres.
4 Pelagia virgo, & martyr. Olbianus.
5 Hierene martyr.
6

Iob 1. & 2.

7

9 Esaias Propheta. Christophorus martyr.
10
11 Mobion martyr. Natalis dies Constantinopolis.
12
13 Glyceria martyr.
14 Isidorus martyr.
15 Pachomius magnus Eremita.
16 Theodorus Pachomii discipulus eremita. Alexander.
17 Andronicus Apostolus, & socii.
18 Martyres Petrus: Dionysius, & socii. Theodotus Ancyranus & septem eius socii martyres Sancta Euphrasia.
19 Patricius Prusæ martyr, & socii.
20 Thalaleus martyr.
21
22 Basiliscus martyr.
23 Michaël Synadarum Episcopus, confessor.
24 Simeon Eremita.
25
26
27 Terrapon martyr Helladus martyr.
28 Nicetas episcopus Chalcedonensis.
29 Theodosia Virgo, & martyr.
30 Isaacius Abbas monasterii Dalmatarum.
31 Hermæus martyr.

1

Iustinus alter martyr,& socii.

2 Nicephorus Constantinopolitanus Patriarcha confessor.

3 Lucilianus martyr. Lucianus martyr.

4 Metrophanes Patriarcha Constantinopolitanus.

5 Dorotheus Tyri Episcopus martyr. Eustathius.

6 Bisarion mirificus Abbas, & S. Hilarion iunior de monasterio Dalmatarum.

7 Theodorus Episcopus Ancyranus martyr.

8 Theodorus exercitus ductor martyr.

9 Cyrillus Alexandrinus archiepiscopus.

10 Timotheus Prusæ Episcopus martyr. Antoninus.

11

12 Onuphrius,& Petrus Athonitus Eremitæ.

13 Aquilina virgo,& martyr. Tryphilus Leontiæ Cypri Episcopus.

14 Helisæus propheta. Methodius patriarcha Cõstantinopolitanus.

15 Amos propheta.

16 Tycon miraculorum patrator Episcopus.

17 Manuel, Sabel,& Ismaël martyres.

18 Leontius martyr.

19

20 Methodius Pataræ Episcopus martyr.

21 Iulianus Tharsensis martyr.

22 Eusebius Samosatensis Episcopus martyr.

23 Agrippina virgo,& martyr.

24

25

26 Dauid Thessalonicensis.

27 Samson hospitalis.

28 Translatio ossium S.Ioannis,& Cyri.

29

30

1 Cosmas, & Damianus mirifici medici gratuiti,qui Romæ martyrio coronati sunt.

2

3 Hyacinthus martyr. Anatholius Patriarcha Constantinopolitanus.

4 Andræas Cretæ Episcopus.

5 Martha S. Simeonis Thaumastoritis mater, Athanasius Abbas montis Athos.

6 Siloes magnus Eremita.

7 Thomas Maleensis. Acacius Climacus.Cyriaca virgo,& martyr.

8 Procopius martyr.

9 Pancratius Teuromeniæ Episcopus martyr Pater.Mutius.

10 Quadraginta quinque martyres, qui Nicopoli Armeniæ passi sunt.

11 Euphemia virgo, & martyr Chalcedonēsis pro futura professione 630. Patrum.

12 Proclus,& Hilarius martyres. Michaël Malcinus

nus Abbas.

13 Collectio Archangeli Gabrielis, memoria Iosephi Thessalonici cõfessoris. Stephanus Sabaites.

14 Iustus Aquila Apostolus.

15 Cyricus, & Iulitta martyres.

16

17 Marina virgo & martyr.

18 Hyacinthus Amastrideus Æmilianus martyr.

19 Dius Eremita. Macrina magni Basilij soror.

20 Helias Propheta.

21 Simeon Eremita, & Ioannes collega, propheta Ezechiel. Phronimus.

22 Translatio reliquiarũ Phocæ martyris.

23 Theophanus, Theophilus, & socij martyres.

24 Christina virgo & martyr. Parasceue virgo & martyr.

25

Memoria sanctarum mulierum, Olympiadis, & Eupraxiæ.

26 Hermolaus, & socij martyres.

27 Pantheleemon martyr.

28 Prochorus, Nicanor, Timon, & Parmenas Apostoli, & Diaconi. Act. 6. v. 5.

29 Callinicus martyr.

30 Silas, & Siluanus Apostoli.

31 Eudocimus. Profestum processionis venerandæ, & viuificæ Crucis.

[illegible]

1 [illegible] Elea-
zari. 2.Mach.1.cap.6.& 7.

2 [illegible]

3 Sancti patres Isacius, Dalmata, & Faustus.

4 Septem dormientes Ephesini pueri. Eudocia
martyr.

5 Profestum transfigurationis Domini nostri
IESV CHRISTI. Eusignius martyr.

6 [illegible]
[illegible] CHRISTI.

7 Domitius martyr, & eius discipuli.

8 Æmilianus Cyzicenus confessor.

9 [illegible]

10 [illegible] Archidiaconus & martyr.

11 Eyplus Archidiaconus & martyr.

12 Photius, & Anicetus martyres. Hoc etiam die
canitur officium sancti patris, & confessoris
Maximi.

13 Maximus confessor, hoc die absoluitur festum
D. Maximi.

14 Michæas Propheta, Profestū siue peruigilium
dormitionis Virginis.

15 [illegible] Dei genitricis, &
[illegible]

16 [illegible] non manu factę imagi-
[illegible] Christi. Diomedes
[illegible]

17 Mycon

17 Mycon martyr.
18 Florus & Laurus martyres.
19 Andræas exercitus ductor martyr.
20 Samuel Propheta.
21 [illegible] Bassa cum filiis suis martyr.
22 Agathonicus martyr.
23 Luppus martyr.
24 Eutyches martyr, Ioannis Theologi discipulus.
23 [illegible]
26 Hadrianus, & Natalia martyres cum sociis.
27 Pœmen Abbas.
28 Moses Æthiops Abbas.
29 [illegible]
30 Alexander, Ioannes, Paulus iunior, Patriarchæ Constantinopolitani. Fantinus.
31 [illegible]

FINIS.

	Lit. Do.		Epa ctæ.		Dies Cinerum.	
1600	b	5	xv	30 Ianua.	16 Febru.	2 April.
1601	g	6	xxvi	18 Febru.	7 Martij	22 April.
1602	f	7	vii	3 Februa.	20 Febru.	7 April.
1603	e	8	xviii	26 Ianua.	12 Febru.	30 Martij
1604	d c	9	xxix	15 Febru.	3 Martij	18 April.
1605	b	10	x	6 Febru.	23 Febru.	10 April.
1606		11	xxi	22 Ianua.	8 Febru.	36 Martij
1607	g	12	ii	11 Febru.	28 Febru.	15 April.
1608	f e	13	xiii	3 Febru.	20 Febru.	6 April.
1609	d	14	xxiiii	15 Febru.	4 Martij.	19 April.
1610	c	15	v	7 Febru.	24 Febru.	11 April.
1611	b	16	xvi	30 Ianua.	16 Febru.	3 April.
1612	g	17	xxvii	19 Febru.	7 Martij	22 April.
1613	f	18	viii	3 Febru.	20 Febru.	7 April.
1614	e	19	xix	26 Ianua.	12 Febru.	30 Martij
1615	d	1	j	15 Febru.	4 Martij	19 April.
1616	cb	2	xii	31 Ianua.	17 Febru.	3 April.
1617		3	xxiii	22 Ianua.	8 Febru.	26 Martij
1618	g	4	iiii	11 Febru.	28 Febru.	15 April.
1619	f	5	xv	27 Febru.	13 Febru.	31 Martij
1620	ed	6	xxvi	16 Febru.	4 Martij	19 April.
1621	c	7	vii	7 Febru.	24 Febru.	11 April.
1622	b	8	xviii	23 Ianua.	9 Febru.	27 Martij
1623		9	xix	12 Febru.	1 Martij	16 April.
1624	g	10	x	4 Febru.	21 Febru.	7 April.
1625	f e	11	xxi	2 Febru.	19 Febru.	30 Martij
1626	d	12	ii	8 Febru.	25 Febru.	12 April.
1627	c	13	xiii	31 Ianua.	12 Febru.	4 April.
1628	b	14	xxiiii	20 Febru.	8 Martij	23 April.

	Penteco-ftes.		Corpus Chrifti.	
11 Maij	21 Maii	28 Maii	1 Iunii	3 Decemb.
31 Maij	10 Iunii	17 Iunii	21 Iunii	2 Decemb.
16 Maii	26 Maii	2 Iunii	6 Iunii	1 Decemb.
8 Maii	18 Maii	25 Maii	29 Maii	30 Nouemb.
27 Maii	6 Iunii	13 Iunii	17 Iunii	28 Nouemb.
19 Maii	29 Maii	5 Iunii	9 Iunii	17 Nouemb.
4 Maii	14 Maii	21 Maii	25 Maii	3 Decemb.
24 Maii	3 Iunii	10 Iunii	14 Iunii	2 Decemb.
15 Maii	25 Maii	1 Iunii	5 Iunii	30 Nouemb.
28 Maii	7 Iunii	14 Iunii	18 Iunii	29 Nouemb.
20 Maii	30 Maii	6 Iunii	10 Iunii	28 Nouemb.
12 Maii	22 Maii	29 Maii	2 Iunii	27 Nouemb.
31 Maii	10 Iunii	17 Iunii	21 Iunii	2 Decemb.
16 Maii	26 Maii	2 Iunii	6 Iunii	1 Decemb.
8 Maii	18 Maii	25 Maii	29 Maii	30 Nouemb.
28 Maii	7 Iunii	14 Iunii	18 Iunii	29 Nouemb.
12 Maii	22 Maii	29 Maii	2 Iunii	27 Nouemb.
4 Maii	14 Maii	21 Maii	25 Maii	3 Decemb.
24 Maii	3 Iunii	10 Iunii	14 Iunii	2 Decemb.
9 Maii	19 Maii	26 Maii	30 Maii	1 Decemb.
28 Maii	7 Iunii	14 Iunii	18 Iunii	19 Nouemb.
20 Maii	30 Maii	6 Iunii	10 Iunii	28 Nouemb.
5 Maii	15 Maii	23 Maii	26 Maii	27 Nouemb.
25 Maii	4 Iunii	13 Iunii	15 Iunii	3 Decemb.
16 Maii	26 Maii	30 Maii	6 Iunii	1 Decemb.
8 Maii	18 Maii	23 Maii	9 Maii	30 Nouemb.
21 Maii	31 Maii	6 Iunii	11 Iunii	29 Nouemb.
13 Maii	23 Maii	30 Maii	3 Iunii	28 Nouemb.
1 Iunii	11 Iunii	20 Iunii	22 Iunii	3 Decemb.

	1		
Non. 4	2	b	Macarij presbyteri Alexandrini.
Non. 3	3		Antheri papæ & martyris.
	4	d	Titi discipuli Pauli Episcopi Cretensis.
	5	e	Telesphori papæ & martyris.
Idus 8	6	f	
Idus 7	7		Cleti papæ & martyris.
Idus 6	8		Echardi episcopi Frisingensis Bauari.
Idus 5	9	b	Iuliani monachi Antiocheni.
Idus 4	10		Pauli eremitæ Thebani.
Idus 3	11	d	Igini papæ & martyris.
	12		Nicanoris diaconi martyris Cyprij.
	13		Hilarij episcopi Pictauiensis.
Cal. 19	14	g	Fœlicis in Pincis martyris.
Cal. 18	15		Mauri abbatis, discipuli S. Benedicti.
Cal. 17	16	b	Marcelli papæ & martyris.
Cal. 16	17	c	
Cal. 15	18	d	Priscæ virginis & martyris Romanæ.
Cal. 14	19		Pontiani martyris Spoletani.
Cal. 13	20	f	
Cal. 12	21	g	Agnetis virginis & martyris Romanæ.
Cal. 11	22		
Cal. 10	23		Emerentianæ virginis & martyris Romanæ.
Cal. 9	24	c	Timothei apostoli episcopi Ephesini.
Cal. 8	25	d	
Cal. 7	26	e	Polycarpi episcopi Smyrnensis martyris.
Cal. 6	27	f	Ioan. Chrisost. Episcopi Cõstantinopolitani.
Cal. 5	28	g	Carolus Magnus, imperator moritur.
Cal. 4	29		Valerij Episcopi Treuerensis.
Cal. 3	30	b	Iuliani episcopi Cenomanensis.
	31		Fabiani martyris Trecassini.

Anni

1	Sub Cęſare Auguſto. *Luc.2.verſ.21.*
314	Sub Conſtantino magno. *Trip.hiſt.lib.7.& 8.*
239	Sub Maximo. *Euſebius Platina.*
94	Sub Traiano. *Faſciculus.Pet.de Nat.*
139	Sub Antonio Pio. *Platina,Ioan.Stella.*
1	Sub Cæſare Auguſto. *Math.2.verſ.11.Niceph.*
80	Sub Domitiano. *Euſeb.Niceph.Plat.*
453	Tempore Childerici regis Franc. *Ianuenſ.*
358	Sub Valentiniano. *Tripart.hiſtor.lib.8.& 9.*
260	Sub Aureliano. Hi*eronymus.*
144	Sub Antonio Pio. *Ioan.Stella.Platin.*
45	Sub Claudio. *Petrus de* Natalibus.
348	Claret poſt Conſtantinum magnū. *Euſeb. Nicephorus.*
280	Sub Diocletiano. *Paulinus.Martyrolog.*
536	Sub Iuſtiniano. *Palmerius,Florent.Petrus.*
304	Sub Maxentio. *Stella Platina,Vincentius.*
314	Sub Conſtantino magno. *Athanaſius.Euagrius.*
45	Sub Claudio, *Faſcicul.Temporum,Anton.*
154	Sub Antonio Vero. *Petrus de Natalibus.*
284	Sub Diocletiano. *Ado Iſuardus.*
360	Sub Valentiniano. *Ambroſius Iauenſis.*
300	Sub Maximiano. *Contractus,Vincentius.*
360	Sociatur martyrio Agnetis. *Ambroſius.*
50	Sub Nerone *Niceph.Euſeb.Faſciculus.*
34	Sub Caio Caligula. *Hieronymus.Act.9.v.4.5.22.v.6 7.*
150	Sub Marco Antonino,& Lucio Aurelio: *Euſeb.*
400	Sub Arcadio,& Hono. *Hiſt.Tripart.*
815	Sepultus in Aquiſgrano. *Eginharis.*
65	Sub Veſpaſiano. *Sigibertus,Antonius,Vincentius.*
65	Sub eodem. *Petrus de Natalibus,Vincentius.*
266	Sub Aureliano. *Faſcicul.Iſuardus.*

	1	d	Ignatii Episcopi Antiocheni martyr.
Non. 4	2	e	
Non. 3	3	f	Blasii Episcopi Sebastensis martyris.
	4	g	Phileæ Episcopi Thebani martyris.
	5		Agathæ virginis & martyris Catanæ Siciliæ.
Idus 8.	6	b	Dorotheæ virginis, & martyris Cęsareæ Cappadociæ.
Idus 7	7	c	Augurii Episcopi Hiberniæ.
Idus 6	8	d	Quointæ virginis & mart. Alexandrinæ.
Idus 5	9	e	Apolloniæ virginis, & mart. Alexandrinæ.
Idus 4	10	f	Scholasticæ virginis Nursiæ Italiæ.
Idus 3	11	g	Euphrosynæ virginis Alexandrinæ.
	12	a	Eulaliæ virginis & martyris Barsinonensis.
	13	b	Damasi Papæ, tempore D. Hieronymi.
Cal. 16	14	c	Valentini Presbyteris Romani.
Cal 15	15	d	Cratonis martyris Romani.
Cal. 14	16	e	Iulianæ virginis & martyris Nicomediensis.
Cal. 13	17	f	Polychronii Episcopi Babylonis martyris.
Cal. 12	18	g	Simeonis Epis. Hierosolymitani martyris.
Cal. 11	19	a	Regum tria corpora, Coloniæ translata.
Cal. 10	20	b	Innumerabiles martyres Tyri.
Cal. 9	21	c	Hilarii Papæ. post Leonem I.
Cal. 8	22	d	
Cal. 7	23	e	Papiæ Episc. Hierapolitani discip. S. Ioannis.
Cal. 6	24	f	
Cal. 5	25	g	Septuaginta duo martyres Syrmii.
Cal. 4	26		Nestoris Episcopi Pamphiliensis martyris.
Cal. 3	27	b	Leandri Epis. Hispalensis Gothorum Apost.
	28	c	Romani monachi, tempore S. Benedicti.

	Principes sub quibus fuerunt.
101	Sub Traiano Rom. *Eusebius lib.3.cap.36.*
1	Sub Cæsare Augusto. *Luc.2.v.22.23.*
282	Sub Diocletiano. *Ianuensis. Petrus de Natalibus.*
240	Sub Maximiano. *Eusebius lib.8.cap.10.*
253	Sub Decio. *Petrus de Natalibus, Ianuen Isuardus*
282	Sub Diocletiano, & Maximiano Imperatore. *Vincentius, Petrus de Natalibus.*
361	Sub Valentiniano. *Beda Isuardus.*
247	Sub Decio. *Hist. Ecclesiastica lib 6.cap.31.*
247	Sub Decio. *Eusebius lib.6.cap.31. Bapt. Mant.*
535	Sub Iustiniano. *Gregor.2.dialog.cap.33.34.*
	Incerto numero temporis *Vincentius lib.16.76.*
262	Sub Daciano *Hieronymus, Petrus de Natalibus.*
371	Sub Gratiano. *Nicephorus, Platina, Gennadius.*
46	Sub Claudio. *Fasciculus, Vincentius.*
46	Sub eodem. *Isuardus.*
280	Sub Maximino. *Petrus de Natalibus*
253	Sub Decio. *Isuardus in Martyrologio.*
94	Sub Traiano. *Eusebius, Nicephorus, Hieronymus. Genad.*
1174	Sub Federico I. *Fasciculus, Ioannes.* Nauclerus.
281	Sub Diocletiano. *Eusebius lib.8.cap.7.*
465	Sub Zenone. *Platina, Ioannes Stella.*
36	Sub Caio Caligula. *Nicephorus, Antonius.*
100	Sub Traiano *Hieronymus, Ioannes Trith.*
74	Sub Vespesiano. *Annonymus Abdias.*
283	Sub Maximiano, & Diocletiano. *Isuardus.*
249	Sub Decio. *Petrus de* Natalibus, *Vincentius.*
599	Sub Phoca *Grecorius, Isuardus.*
535	Sub Iustiniano, *Gregorius Turonensis.*

Sanctorum Feriæ.

Mensis III. MARTIVS.

Calen.	1	d	Albini Episcopi Andegauensis.
Non. 6	2	e	Simplicij Papæ,& confessoris.
Non. 5	3	f	Kunegundis Impetratricis vxoris Henrici 1.
Non. 4	4	g	Lucij Papæ,& martyris.
Non. 3	5	A	Eusebij papæ,& martyris.
Pridie	6	b	Fridolini confessoris,Scoti,Secondini.
Nonis.	7	c	Perpetuæ, & Felicitatis martyrum Tibutrinarum,
Idus 8	8	d	Pontii diaconi diui Cypriani.
Idus 7	9	e	Quadraginta militum martyrum Sebastæ.
Idus 6	10	f	Alexandri Papæ,& martyris.
Idus 5	11	g	Guillelmi pueri in Anglia martyris.
Idus 4	12	A	Gregorij Papæ 1.cognomine Magni.
Idus 3	13	b	Euphraxiæ sanctimonialis Thebardensis.
Pridie	14	c	Quadraginta nouem mart. Romanorum.
Idibus.	15	d	Longini militis ex prouincia Isauriæ.
Cal.17	16	e	Heriberti Episcopi Coloniensis.
Cal.16	17	f	Gertrudis virginis Niuelensis.
Cal.15	18	g	Patricij Episcopi Hibernorum, Scotorum Apost.
Cal.14	19	A	Iosephi Nazareni nutricij Domini.
Cal. 13	20	b	Archippi discipuli Pauli Apostoli.
Cal. 12	21	c	Benedicti Nursiensis Abbatis Cassinensis.
Cal. 11	22	d	Fr.Nicolaus in Vndetu,obiit.
Cal. 10	23	e	Serapionis Alexandrini Abbatis.
Cal. 9	24	f	Quadragesimale ieiunium.
Cal. 8	25	g	Mariæ conceptio, filij Dei annunciatio.
Cal. 7	26	A	Lugderi Epis.Monasteriensis Vuestphaliæ.
Cal. 6	27	b	Tychici Epis.Chalcedonensis disci.Pauli.
Cal. 5	28	c	Sixti Papæ III.post Cœlestinum.
Cal. 4	29	d	Eustasij Ab.Luxoniensis disci.Columbani.
Cal. 3	30	e	Ioannis Anachoretæ Ægyptij.
Pridie	31	f	Balbinæ virginis Romanæ.

810 Sub

	Principes ſub quibus fuerunt
810	Sub Carolo Magno. *Iſuardus Petrus.*
471	Sub Zenone. *Ioan. Stella. Petrus. Venetus.*
1005	Sepulta in Bambergenſi Eccleſia. *Ianuenſis.*
258	Sub Valeriano. *Platina.*
309	Sub Maxentio. *Idem.*
500	Sub Anaſtaſio. *Nauclerus.*
254	Sub Valeriano, & Galieno. *Petrus Venetus.*
255	Sub Galieno. *Hieronymus de viris illuſtribus.*
313	Sub Licinio. *Baſilius homil. 20.*
118	Sub Adriano Ælio. *Platina. Nicephorus.*
1154	Sub Friderico primo. *Faſcic. Vincent.*
59	Sub Phoca. *Palm. Florent. Plantina.*
620	Sub Theodoſio Catholico. *Vinc. Pet. Ven.*
50	Sub Nerone. *Nicepho. Euſeb. Vincent*
45	Sub Claudio. *Ianuenſis, Vincent. Antonin.*
1021	Sub Henrico primo. *Herm. Contract.*
643	Sub Conſtante. *Petrus Venetus.*
431	Sub Theodoſio ſecundo. *Beda lib. 2. Tom. 3.*
1	Sub Cæſare Auguſto. *Matth. 1. v. 18. Luc. 1. v. 26. 2. v. 4.*
36	Sub Caligula. *Coloſſen. 4. v. 17. Hieronym.*
534	Sub Iuſtiniano primo. *Matth. Palm. Gregor.*
1492	Sub Friderico III. *Henr. Glarean. Faſciculus.*
247	Sub Decio. *Euſeb. lib. 6. cap. 34. Nicephor.*
	Ex Apoſtolica traditione. *Aug. Hier. ad Marcel.*
	Sub Auguſto Cæſare. *Luc. 1. v. 18. 19. 20. Iuuencus.*
767	Sub Conſtantino V. *Faſciculus.*
37	Sub Caligula. *Coloſſ. 4. v. 7. Nicephor. Euſeb.*
436	Sub Theodoſio II. *Plat. Ioann. Stella. Venet.*
631	Sub Eraclio. *Iſuardus, Beda Tim. 3.*
720	Sub Theodoſio I. *Sigib. Tripart. hiſtor.*
129	Sub Adriano Ælio. *Petrus Venetus.*

	1	g	Hugonis Episcopi Gratianopolitani.
Non. 4	2		Mariæ Ægyptiacæ pœnitentis.
Non. 3	3	b	Agapes, Chionis, Irenes virginum martyrum.
	4	c	Ambrosii Epis. Mediolanensis Doct. Eccl.
	5	d	Vincentii confessoris ordinis Prædicatorum.
Idus 8	6	e	Irenæi Episcopi Lugdunensis.
Idus 7	7	f	Cœlestini Papæ post Bonifacium I.
Idus 6	8	g	Dionisii Episcopi Corinthiorum.
Idus 5	9		Prochori nepotis S. Stephani protomarty.
Idus 4	10	b	Apolonii martyris Alexandrini.
Idus 3	11	c	Philippi Episcopi Cretensis.
	12	d	Iulii Papæ primi, post Marcum I.
	13	e	
Cal. 18	14	f	Tiburtii, & Valeriani martyrum Romanorũ.
Cal. 17	15	g	Olympiadis, & Mayimi martyrum Persidis.
Cal. 16	16		Onesimi mart. Epis. Ephesiorum disci. Pauli.
Cal. 15	17	b	Aniceti Papæ, & mart. post Pium I.
Cal. 14	18	c	Mapplicii martyris Aphricani.
Cal. 13	19	d	Reuelatur caput. S. Ioannis baptistæ.
Cal. 12	20	e	Sulpitii, & Seueriani Martyrũ Romanorum.
Cal. 11	21	f	Simeonis Episcopi Seleuciæ.
Cal. 10	22	g	Caii Papæ, martyris post Eutychianum.
Cal. 9	23		
Cal. 8	24	b	Mileti Episcopi Britanniæ.
Cal. 7	25	c	
Cal. 6	26	d	Litania maior instituitur.
Cal. 5	27	e	Anastasii Papæ, post Syricium.
Cal. 4	28	f	Vitalis martyris Rauennatis.
Cal. 3	29	g	Petrus Monachus ordinis prædicatorum ab hæreticis martyrio coronatur.
	30		Litania minor instituitur in Gallia.

Sub Hen

Principes subqui-
bus fuerunt.

1107	Sub Henrico IIII. *Vincentius, Contractus, Naucl.*
270	Sub Claudio. *Ioannes, Petrus Venetus.*
282	Sub Diocletiano, & Maximiano. *Idem.*
364	Sub Valentino, & Theodosio I. *Paulinus.*
1240	Sub Friderico II. *Antonius, Vincentius.*
175	Sub Marco Antonio. *Eusebius, Nicephorus.*
428	Sub Theodosio II. *Ioannes Stella, Venetus.*
170	Sub Marco Antonio, & Lucio Aurel. *Trit.*
34	Sub Tiberio, *Act. 6. v. 6. Hieronymus, Nicephorus.*
175	Sub Commodo. *Eusebius, Hieronymus, Nicephorus.*
170	Sub Marco Antonio, & Lucio Aurelio. *Nicephorus.*
344	Sub Constantio Ariano. *Ioannes, Stella.*
34	Sub Pilato, & Herode. *Euangelistæ quatuor.*
174	Sub Commodo. *Her. Contract, Vincentius.*
253	Sub Decio. *Vincentius, Petrus Venetus.*
39	Sub Caligula. *Colos. 4. v. 9. Phil. 1. v. 10. Vincent.*
159	Sub Antonino Pio. *Platina, Eusebius, Prosper.*
240	Sub Gordiano. *Cyprianus lib epist. 6.*
444	Sub Valentiniano II. cum Marciano. *Idem, Vincẽtius.*
94	Sub Traiano. *Isuardus, Antonius, Vincentius.*
305	Sub Constantino magno. *Petrus Venetus.*
284	Sub Diocletiano. *Platina, Ioannes Stella.*
282	Sub eodem cum Maximiano, *Isuardus.*
600	Sub Gregorio I. *Beda in hist. Angl.*
64	Sub Octauo Neronis anno. *Petrus Venetus.*
594	Ser Gregorium magnum. *Lib. 11. reg. cap. 2.*
504	Sub Arcadio. *Platina, Ioannes Stella.*
50	Sub Nerone. *Iannensis, Isuardus.*
1252	Sub Henrico VI. Mediolanẽsis. *Vincentius, Antonius.*
464	Sub Zenone, per Mamertum episc. Vien. *Guli.*

Sanctorum Feriæ.

[illegible]	[illegible]		[illegible]
[illegible]	1	b	[illegible]
Non.6	2	c	Athanaſij Epiſcopi Alexandrini.
Non.5	3	d	[illegible]
Non.4	4	e	Monicæ matris S. Auguſtini Epiſcopi.
Non.3	5	f	Conuertitur Auguſtinus per Ambroſium.
[illegible]	6	g	[illegible]
[illegible]	7	a	Cyriaci Epiſcopi Hieroſolymitani.
Idus 8	8	b	Apparitio S. Michaëlis in Apulia.
Idus 7	9	c	Gregorij Nazianzeni Epiſcopi.
Idus 6	10	d	Gordiani,& Epimmachi martyrum.
Idus 5	11	e	Mamerti Epiſcopi Viennenſis Galliæ.
Idus 4	12	f	Pancratij martyris Phrygiæ.
Idus 3	13	g	Gangolti martyris Burgundiæ.
[illegible]	14	a	Epiphanij Epiſcopi Salaminenſis Cyprij.
[illegible]	15	b	Sophiæ,& filiarum martyrum.
Cal.17	16	c	Peregrini primi Epiſcopi Antiſiodorenſis.
Cal.16	17	d	Iuuenalis Epiſoopi Hieroſolymitani.
Cal.25	18	e	Torpetis martyris Piſani.
Cal.14	19	f	Pudentianæ virginis Romanæ.
Cal.13	20	g	Babylæ Epiſcopi Antiocheni martyris.
Cal.12	21	a	Hoſpitij incluſi,& confeſſoris.
Cal.11	22	b	Caſti,& Æmilij martyrum Aphricanorum.
Cal.10	23	c	Deſiderij Epiſcopi Lingonenſis.
Cal. 9	24	d	Ioannæ matronæ, vxoris Chuſæ.
Cal. 8	25	e	Vrbani primi, Papæ & martyris.
Cal. 7	26	f	Eleutherii Papæ,& martyris.
Cal. 6	27	g	Quadrati Athenienſis diſcipuli Apoſtolorũ.
Cal. 5	28	a	Gulielmi ducis Aquitaniæ.
Cal. 4	29	b	Fœlicis Papæ,& martyris.
Cal. 3	30	c	Maximi Epiſcopi Aquenſis.
Pridie.	31	d	Petronillæ virginis Galileæ.

Anni Domini.	Principes ſub quibus fuerunt.	Auctores qui de his ſcripſerunt.
	[illegible] XXXI.	
63	Sub Nerone.	*Euſeb. Philippus ſub Clau. anno 54.*
314	Sub Conſtantino Imperatore.	*Euſeb. Tripar.*
326	Sub Conſtantino magno.	*Ruffinus, Ambroſius.*
376	Sub Theodoſio Catholico.	*Aug. lib. 9. conf.*
377	Sub Gratiano cum Valentiniano.	*Idem.*
83	Sub Domitiano.	*Tertullianus.*
315	Sub Conſtantino magno.	*Petrus Venet.*
494	Sub Gelaſio Papa primo.	*Vinc. Anton.*
390	Sub Valentino, & Theodoſio.	*Trithem.*
354	Sub Iuliano apoſtata.	*Ianuenſ. Vincent.*
464	Sub Zenone.	*Faſciculus, Ianuenſis.*
287	Sub Diocletiano.	*Ambroſius, Gregorius.*
680	Sub Conſtantino IIII.	*Sigib. Otto Epiſc.*
390	Sub Honorio, & Arcadio.	*Trith. Euſeb.*
144	Sub Antonino Pio.	*Vincentius, Antonius.*
144	Sub eodem.	*Faſciculus, Petrus Venetus.*
454	Sub Valentiniano.	*Idem Nicephorus.*
50	Sub Nerone.	*Vincentius, Iſuard. Gennad.*
124	Poſt Adrianum Ælium.	*Vincent. Sigiber.*
251	Sub Galieno.	*Euſeb. Tripart. hiſtor. Nicephor.*
564	Sub Childeberto rege.	*Paulus Diac. lib. 3.*
241	Sub Gordiano.	*Cyprianus ſerm. de lapſ.*
411	Sub Honorio.	*Vincent. lib. 20. cap. 1.*
34	Sub Tiberio.	*Luc. 8. Iſuardus.*
222	Sub Aurelio Antonino.	*Platina, Ioannes Stella.*
177	Sub Seuero.	*Idem Platina.*
102	Poſt Traiannm.	*Trithemius.*
806	Sub Carolo magno.	*Petrus Venetus, Sigib.*
272	Sub Aureliano.	*Ioan. Stella, Platina.*
84	Poſt Titi tempora obiit.	*Vincentius.*
35	Sub Tiberio.	*Ianuenſis, Iſuardus.*

	1	e	Nicodemi mart. discipuli Petri Apost.
Non. 4	2	f	Marcellini & Petri martyris Romæ.
Non. 3	3	g	Erasmi episcopi & martyris Lucridini.
	4		
	5	b	Bonifacij episc. Mogunt. mar. Vtricensis.
Idus 8	6	c	Benigni presbyteri martyris Diuionensis.
Idus 7	7	d	Luciani presbyteri martyris Antiocheni.
Idus 6	8	e	Medardi Episc. Nouiodunensis Galliæ.
Idus 5	9	f	Primi & Fœliciani martyrum Romanorum.
Idus 4	10	g	Basilidis, & sociorum martyrum.
Idus 3	11		
	12	b	Basilidis Cyprini, Nab. mart. Romanorum.
	13	c	Antonij de Padua Monachi minorum Ord.
Cal. 18	14	d	Valeriani, & Ruffini martyrum Remensium.
Cal. 17	15	e	Viti Modesti, Crescentiæ mart. Siculorum.
Cal. 16	16	f	Ferutij Diaconi, discipuli Irenæi.
Cal. 15	17	g	Paulæ virginis, & martyris Hispaniæ.
Cal. 14	18		Marci, & Marcelliani martyrum Romanorũ.
Cal. 13	19	b	Geruasij, Protasij, mart. Mediolanensium.
Cal. 12	20	c	Syluerij Papæ & martyris.
Cal. 11	21	d	Albani martyris Moguntini.
Cal. 10	22	e	Decem millia martyrum Alexandriæ.
Cal. 9	23	f	Paulini Episcopi Nolani Campaniæ.
Cal. 8	24	g	
Cal. 7	25		Eligij Episcopi Nouiodunensis Galliæ.
Cal. 6	26	b	
Cal. 5	27	c	Septem dormientium Ephesinorum.
Cal. 4	28	d	Crescentis dis. Pauli Apost. Moguntinensis.
Cal. 3	29	e	
	30	f	Lucinæ virginis discipulæ Petri Apostoli.

Sub Clau

Anni	Principes ſub quibus fuerunt.
41	Sub Claudio.*Iſuard.Petr.Ven.Gennad.*
283	Sub Diocletiano.*Ianuenſis,Vincentius.*
283	Sub eodem.*Petrus Venetus,Antoninus.*
1264	Per Vrbanum IIII.*Stella,Vinc.Durandus.*
738	Sub Leone III.*Faſcicul.Iſuard.Guil.Vſtel.*
171	Sub Aureliano.*Vinc.Petrus Venetus.*
280	Sub Maximiano.*Hier.de viris illuſt.*
537	Sub Iuſtiniano.*Pet.Venet.Otto Friſing.*
281	Sub Dioclet.& Maxim.*Vinc.Anton.*
273	Sub Aureliano.*Iſuardus.*
50	Sub Nerone.*Hieron.Niceph.Euſeb.Gennad.*
282	Sub Dioclet.& Maximia.*Contr.Petr.Ven.*
1521	Sub Ludouico IIII.*Antoninus.*
284	Sub Maxim.& Præſide Rictiou.*Sigib.*
283	Sub Diocl.& Maximi.*Ianuenſ.Vincent.*
175	Sub Marco Antonio.*Pet.Venet. Iſuard.*
286	Sub Diocletiano & Maxim. *Idem.*
287	Sub eiſdem.*Vincent.Ambroſ.Antoninus.*
51	Sub Nerone.*Ambroſ.Gregor.in Dial.*
534	Sub Iuſtiniano I.*Ioann.Stella.Plat.*
424	Sub Theodoſio I.*Faſc.Otto Frinſ.*
116	Sub Adriano & Antoni.*Ianuenſ.Vinc.*
425	Sub Theodoſio I.*Anton.Proſp.Gennad.*
	Sub Cæſare Auguſto.*Lucæ 1.verſ.57.58.*
630	Sub Heraclio,*Herm.Contract.Sigibert.*
354	Sub Iuliano Apoſtata.*Adon in Martyr.*
53	Sub Nerone.*Paul.Ven.Ianuenſis.*
39	Moritur ſub Caligula.*Otto.Friſ.Sigib.*
70	Sub Nerone.*Abdias Iul.Aphri.Euſeb.*
70	Sub eodem.*Vincent.Iſuard.Petr.Venet.*

	1	g	Theobaldi Epiſcopi Viennenſis.
Non.6	2		Mariæ viſitationis feſtum inſtituitur.
Non.5	3	b	Proceſſi & Martiniani martyrum Romano.
Non.4	4	c	Vdalrici Epiſcopi Auguſtani.
Non.3	5	d	Anſelmi Epiſcopi Cantuarienſis.
	6	e	Goaris confeſſoris Aquitanici.
	7	f	Panteni Presby.Alexandrini diſc.Marci.
Idus 8	8	g	Kyliani Epiſcopi Herbipolenſis.
Idus 7	9		Cyrilli Epiſcopi Alexandrini martyris.
Idus 6	10	b	Septem fratrum martyrum Romanorum.
Idus 5	11	c	Pij Papæ,& martyris,poſt Hyginum.
Idus 4	12	d	Hermagoræ Epiſc.& mart.Aquilegienſis.
Idus 3	13	e	Henrici primi Imperatoris.
	14	f	Phocæ Epiſcopi, & martyris in Ponto.
	15	g	Margaretæ virginis,& mart. Antiochenæ.
Cal.17	16		Caput Io. Bap.ad Ambianenſes transfertur.
Cal.16	17	b	Alexius confeſſor Romanus obiit.
Cal.15	18	c	Materni Epiſc. Treuerenſis diſc.S.Petri.
Cal.14	19	d	Arſenij Anachoretæ Thebani.
Cal.13	20	e	Titi Epiſcop.Cretenſis diſcipuli Pauli.
Cal.12	21	f	Arbogaſti Epiſcopi Argentinenſis.
Cal.11	22	g	[illegible]
Cal 10	23		Apollinaris Epiſc.Rauennatis martyris.
Cal. 9	24	b	Chriſtinæ virginis martyris in Tyro.
Cal. 8	25	c	[illegible]
Cal. 7	26	d	Chriſtophori martyris Chananæi.
Cal. 6	27	e	Ruffi mart.Capuæ diſc.Apollinaris.
Cal. 5	28	f	Pantaleonis martyris Nicomedienſis.
Cal. 4	29	g	Nazarij ſociorúmque mart. Mediolanenſium.
Cal. 3	30		Abdon,& Sennen.martyrum Romanorum.
Pridie	31	b	Germani Epiſcopi Antiſiodorenſis.

Sub Hen

Anni Domini	Principes ſub quibus fuerunt.
	Habet dies XXXI.
1050	Sub Henrico II. *Naucler. Sigib. G. Vicel.*
1388	Sub Vrbano ſexto. *Ianuenſis, Faſciculus.*
53	Sub Nerone. *Vincentius Iſuard. Petrus Venetus.*
924	Sub Rege Conrado, & Ioanne X. *Contract.*
1090	Sub Henrico II. *Palmer. Florent.*
574	Sub Mauricio. *Petrus Venetus Vvandelbertus.*
39	Sub Caligula. *Nicephor. Caliſt. Gennadius.*
630	Sub Heraclio. *Herm. Contract. Ioan. Naucl.*
432	Sub Theodoſio Catholico. *Ioannes Truthem.*
145	Sub Antonino Pio. *Ianuenſis Petrus Venetus.*
147	Sub Aurelio Commodo. *Platina, Stella, Venet.*
53	Sub Nerone. *Nicephorus, Martyrolog.*
1007	Sepultus Bambergæ. *Naucler. Vicel.*
94	Sub Traiano. *Vincent. Niceph. Calliſtus.*
243	Sub Decio, & eius præfecto Olibrio. *Ian.*
747	Sub Conſtantino V. *In Cyprian. Faſcic.*
398	Sub Arcadio & Honorio. *Ianuenſis.*
51	Sub Nerone. *Sigibertus, G. Vicelius.*
397	Sub Arcadio, & Honorio. *Iſuardus.*
64	Sub Galba, & Vitellio. *Euſeb. Nicephorus.*
639	Sub Dagoberto Rege Francorum. *Palm. Florent.*
84	Moritur in Maſſilia ſub Tito. *Ianuenſis.*
74	Sub Veſpaſiano. *Euſeb. Nicephorus, Abdias.*
285	Sub Diocletiano, & Maximiano. *Petr. Venet.*
36	Sub Herode Agrip. *Act. 12. Anony. Abdias.*
354	Sub Iuliano apoſtata. *Petr. Venet. Ianuenſis.*
74	Sub Veſpaſiano. *Nicephorus, Vincentius.*
288	Sub Maximiano. *Herm. Contract. Vincent.*
54	Sub Nerone. *Ambr. Vincent. Antonius.*
53	Sub eodem. *Ianuenſis, Iſuardus.*
422	Sub Catholico Theodoſio. *Otto Friſing.*

Vinculis

	1	c	Vinculis cingitur S. Petrus Apoſtolus.
Non. 4	2	d	Stephani papæ & martyris.
Non. 3	3	e	Inuentio reliquiarum S. Stephani marty.
	4	f	Iuſtini philoſophi,& martyris Romani.
	5	g	Oſualdi regis Bernitiorum martyris.
Idus 8	6		Sixti II. papæ & martyris.
Idus 7	7	b	Afræ martyris Auguſtæ Vindelicorum.
Idus 6	8	c	Cyriaci martyris Romani.
Idus 5	9	d	Romani militis & martyris Romani.
Idus 4	10	e	
Idus 3	11	f	Tiburtij martyris Romani.
	12	g	Clara virgo canonizatur Aſſiſij.
	13		Hippolyti martyris Romani.
Cal. 19	14	b	Euſebij epiſcopi Vercellenſis.
Cal. 18	15	c	Mariæ aſſumptionis feſtum inſtituitur.
Cal. 17	16	d	Theoduli epiſcopi Sedunenſis.
Cal. 16	17	e	Mametis pueri martyris Cæſ. Cappado.
Cal. 15	18	f	Agapiti martyris Præneſtini.
Cal. 14	19	g	Ludouici epiſcopi Toloſani.
Cal. 13	20		Bernardi abbatis Clareuallenſis.
Cal. 12	21	b	Anaſtaſij martyris, Salonæ
Cal. 11	22	c	Symphoriani martyris.
Cal. 10	23	d	Zachæi epiſcopi Hieroſolymitani.
Cal. 9	24	e	
Cal. 8	25	f	Ludouici regis Chriſtianiſſi. Francorum.
Cal. 7	26	g	Zepherini papæ & martyris.
Cal. 6	27		Gebhardi epiſcopi Conſtantienſis.
Cal. 5	28	b	Auguſtini epiſcopi Hipponenſis Eccleſiæ doctoris illuſtriſſimi.
Cal. 4	29	c	
Cal. 3	30	d	Fœlicis & Adaucti mart. Romanorum.
	31	e	Paulini epiſcopi Treueris.

Sub

Anni	Principes sub quibus fuerunt.
36	Sub Herode Agripa. *Actorum 12. ver. 4. 5.*
291	Sub Galieno & Decio. *Ioan. Stella, Platin.*
417	Sub Honorio. *Nicephorus, Vincentius.*
150	Sub Antonino Pio. *Ioan. Tritem. Hieron.*
643	Sub Constantino III. *Beda de gestis Ang. lib. 3.*
244	Sub Decio. *Eusebius, Nicephorus, Platin.*
284	Sub Diocletiano. *Petrus de Nat. Naucl.*
285	Sub eodem. *Isuardus, Ianuensis.*
244	Sub Decio. *Martyrologium, Vincent.*
244	Sub eodem. *Ambrosius lib. 1. offic. cap. 41. Gregor.*
284	Sub Diocletiano & Maxim. *Pet. Venet.*
1254	Per Alexandrum IIII. *Fascic. Pet. Venet.*
245	Sub Decio. *Ianuensis, Antoninus, Vinc.*
365	Sub Valente. *Hieronym. Nicephor. Vincent.*
364	Per Damasum Papam. *Durandus, Fasciculus.*
487	Sub Clodouæo rege Francorum. *Sigib.*
171	Sub Aureliano. *Petrus de Natalibus.*
271	Sub eodem. *Idem, Hermanus, Contractus, Vinc.*
1294	Canonizatur à Ioanne 22. *Breu. Minorum.*
1154	Sub Frederico 1. & Eugenio 111. *Palm.*
172	Sub Aureliano. *Isuardus, Vincentius.*
171	Sub eodem. *Ianuensis, Hermanus, Contractus.*
68	Sub Galba. *Eusebius, Nicephorus, Epiphanius.*
70	Sub eodem, in India. *Abd. Iul. Aphrican.*
1227	Sub Innocentio IV. *Palm. Otto Frinsing.*
208	Sub Caracalla. *Platina, Nicephorus.*
995	Sub Ottone tertio. *Hermanus, Contractus.*
400	Moritur sub Theod. & Valent. *Prosper, Possidonius, & Augustinus ipse suis operibus clarissimus.*
31	Sub Herode Antipa. *Matth. 14. ver. 17. Marc. 6. ver. 3.*
284	Sub Diocletiano & Maxim. *Pet. Venetus.*
359	Sub Constantio. *Tripart. lib. 5. cap. 15. 36.*

	1	f	Verenæ virginis, ex Thebaide.
Non. 4.	2	g	Antonini martyris Syri.
Non. 3.	3		Phœbæ virginis, discipulæ Pauli.
	4	b	Theodosiæ virginis & mar. Cæs. Palæst.
	5	c	Herculani martyris Romani.
Idus 8	6	d	Magni confessoris in Sueuia.
Idus 7	7	e	Reginæ virginis & martyris Augustæ.
Idus 6	8	f	
Idus 5	9	g	Gorgonij martyris Nicomediensis.
Idus 4	10		Hilarij Papæ post Leonem primum.
Idus 3	11	b	Felix & Regula martyres Tigurini.
	12	c	Maximi Episcopi Taurinensis.
	13	d	Pamphili martyris Cæsareæ Palæstinæ.
Cal. 18	14	e	
Cal. 17	15	f	Nicomedis martyris discip. Pet. apost.
Cal. 16	16	g	Euphemiæ virg. & martyris Chalcedon.
Cal. 15	17		Lamberti epis. & martyris Leodiensis.
Cal. 14	18	b	Ferreoli Martyris Viennensis.
Cal. 13	19	c	Ianuarij episc. & martyris Beneuent.
Cal. 12	20	d	Tobiæ episcopi Hierosolymitani.
Cal. 11	21	e	
Cal. 10	22	f	Mauritius cum sociis ex Thebis passi.
Cal. 9	23	g	Liri papæ & martyris I. post Petrum.
Cal. 8	24		Tecla virgo martyrizatur in Iconio.
Cal. 7	25	b	Cleophas ex septuaginta discipulis.
Cal. 6	26	c	Cypriani episcopi & mar. Carthaginen.
Cal. 5	27	d	Cosmas & Damianus mar. in Ægæa.
Cal. 4	28	e	VVenceslai ducis Bohemiæ martyris.
Cal. 3	29	f	
	30	g	Hieronymus doctor & presbyter Ecclesiæ doctissimus Stridonien. obiit.

Sub

Anni Domini	Principes sub quibus fuerunt.	Auctores qui de iis scripserunt.

Habet dies XXX.

288	Sub Diocletiano,& maximiano. *Martyrolog.*
	Tempus ignoratur. *Vincentius lib.14 cap.35.*
53	Sub Nerone. *Rom.16.v.1. Hieronymus, Eusebius.*
284	Sub Diocletiano. *Nicephorus.*
172	Sub Aureliano. *Petrus venetus, Isuardus.*
617	Sub Heraclio. *Fasciculus, Martyrologium.*
244	Sub Olibrio præfecto Decij. *Petrus venetus.*
5214	ab initio mundi. *Fasciculus temporum.*
283	Sub Diocletiano. *Ianuensis, Isuardus.*
465	Sub Zenone. *Platina, Ioan. Stella, Venetus.*
281	Sub Diocletiano,,& maxim. *Nau Her. Contr.*
420	Sub Arcadio,& Honorio. *Ioan. Trithem.*
240	Sub Volusiano. *Nicephorus, Eusebius, Trithem,*
614	Sub Heraclio. *Fasciculus, Durandus, Ianuensis.*
85	Sub Domitiano. *Petrus Venetus, Antoninus.*
279	Sub Caro,& Numeriano. *Idem Ianuensis.*
760	Sub pipino rege Francorum. *Palm. Pisan.*
282	Sub Diocletiano,& maximiano. *Isuardus.*
283	Sub eisdem. *Idem Herman. Contractus.*
82	Sub Vespasiano,& Tito. *Nicephorus, Hegesip.*
60	Tempore Vitellij. *Anony, Abdias Nicephorus.*
289	Sub Diocletiano, apud Sedunenses. *Sigib. Vin.*
70	Claret sub Vitellio,& Galba. *Albus, Niceph. Euseb.*
52	ante tempora Neronis. *Petrus Venetus.*
60	Sub Nerone *Luc 24. Hyeronymus, Nicephorus.*
259	Sub Cornelio papa *Eusebius, Trith Pontius.*
282	Sub Diocletiano,& maximiano. *Vincentius. Anton.*
974	Sub Ottone primo. *Naucler. Georgius Vicel.*
500	Sub anastasio. *Ianuensis, Durandus.*
425	Sub Honorio,& Theodosio. *Prosp. Trithemius.*

Mensis	X.		OCTOBER.
Calen.	1	A	Remigii Episcopi Remensis Francorum.
Non. 6.	2	b	Leodegarii Episcopi Eduensis martyris.
Non. 5.	3	c	Crispi, & Caij mar. Atheniensium disc. Pauli
Non. 4.	4	d	Fráciscus monach. Ord. Monen. Italus obiit.
Non. 3.	5	e	Constantis, Alexandrini mart. Thebaidis.
Pridie.	6	f	Fidis virginis, & martyris Agennensis.
Nonis.	7	g	Marci Papæ, post Syluestrum.
Idus 8	8	A	pelagij pœnitentis Antiochenæ.
Idus 7	9	b	Dionysius, Rusticus, Eleutherius Lutetiæ.
Idus 6	10	c	Gereonis, ex Thebæorum legione Coloniæ.
Idus 5	11	d	Burckardi Episcopi Vormaciensis.
Idus 4	12	e	4976. martyum, & confessorum.
Idus 3	13	f	Carpi disc. pauli Apost. Troadis martyris.
Pridie.	14	g	Calixti papæ, & mart. post Zepherinum.
Idibus.	15	A	Aureliæ virginis Argentinensis.
Cal. 17	16	b	Galli Abbatis Scoti.
Cal. 16	17	c	Heronis Episc. Antiocheni discip. Ignatij.
Cal. 15	18	d	Lucæ Euangelistæ Syri.
Cal. 14	19	e	Ianuarii sociorúmque mar. Neapolitanorũ.
Cal. 13	20	f	Caprasii martyris Agenensis.
Cal. 12	21	g	Vrsula cum sodalibus martyrum Coloniæ.
Cal. 11	22	A	Seueri Episcopi Rauenatis.
Cal. 10	23	b	Seuerini Episcopi Coloniensis.
Cal. 9	24	c	Ioannis Damasceni monachi.
Cal. 8	25	d	Crispini, & Crispiniani mart. Suessionis.
Cal. 7	26	e	Rogatiani, & Fœlicissimi mar. in Aphrica.
Cal. 6	27	f	Demetrii marty. apud Thessalonicam.
Cal. 5	28	g	Simonis & Iudæ Apostolorum Simon.
Cal. 4	29	A	Narcissi Epis. Hieros. Gerundi, & Augustini
Cal. 3	30	b	Serapionis Episcopi Antiocheni.
Pridie	31	c	Vvolfgangi Episcopi Ratisponensis.

Sub Clo

Anni Domini.	Principes sub quibus fuerunt. Authores qui de his scripserunt
	Habet dies. XXXI.
475	Sub Clodouæo rege Francorum. *Herm. Contract.*
680	Sub Constantino IIII. *Ianuensis, Otto Fris,*
59	Sub Vitellio apud Corinthum. *Act. 18. v. 8. Rom. 16. v. 13.*
1226	Sub Frederico Assisij Regino Abbas. *Prum.*
286	Sub Diocletiano, & Maximiano, *Vincentius, Ianuensis.*
287	Sub eisdem præside Daciano. *Petr. Venet.*
336	Sub Constantino Magno. *Platina, Stella.*
70	Sub Caro, Numeriano. *Fasciculus Martyrolog.*
96	Sub Domitiano. *Eusebius, Niceph. Ter. Trith.*
201	Sub Diocletiano. *Vincentius, Isuardus.*
1020	Sub Hunerico I. *Otto Fris. Trith. G. Vicel.*
479	Sub Henrico Rege. *Victor. lib. 2. pers. Vvand.*
59	Sub Vitellio. *Dionys. Areop. Niceph. Trith.*
217	Sub Alexandro. *Platina, Stella, Venetus.*
450	Sub Valentiniano. *Herm. Contractus, Isuardus.*
631	Sub Heraclio I, *Herm. Contractus, Nauclerus.*
105	Sub Traiano. *Euseb, Niceph. Gennad.*
74	Moritur sub Tito Vespasiano. *Euseb. Niceph. Vincent.*
299	Sub Maximiano. *Hermanus, Contractus, Anton.*
289	Sub eodem præside Daciano. *Petrus de Natalibus.*
450	Sup Valentiniano. *Otto Fri. G. Vicel.*
200	Sub Carcalla. *Petrus Venetus, Vincentius.*
384	Sub Theodosio Catholico. *Trith. Otto. Fri. Vicel.*
340	Sub eodem. *Trithem. Regino Abbas.*
285	Sub Diocletiano. *Ianuensis, Isuardus.*
258	Sub Decio. *Cyprianus lib. 4. epist. 1.*
288	Sub Maximiano. *Petrus Venetus, Vincent.*
94	Sub Traiano. Iudas 65. sub Vitel. *Abdias.*
284	Sub Diocletiano. *Herm. Contractus,* Naucl.
182	Sub Commodo. *Eusebius,* Hieronymus *de Vir. illust.*
984	Sub Ottone II. *Ianuensis* Naucler. *Contractus.*

Mensis.	XI.		NOVEMBER.
Calen.	1	d	Omnium Sanctorum festum instituitur.
Non.4	2	e	Animarum commemoratio instituta.
Non.3	3	f	Theophili martyris in Cæsarea,
Pridie	4	g	Quarti Episcopi Berythorum Romani.
Nonis	5	A	Malachiæ Episcopi Hiberniæ.
Idus 8	6	b	Leonardi confessoris Aquitani monachi.
Idus 7	7	c	Vvillibrordi Episcopi Traiectensis.
Idus 6	8	d	Quatuor coronatorum martyrum Romæ,
Idus 5	9	e	Theodori martyris Romani.
Idus 4	10	f	Lebuini confessoris Dauentrini Frisiæ.
Idus 3	11	g	Martini Episcopi Turonensis in Gallia.
Pridie	12	A	Brixij Episcopi successoris S.Martini.
Nonis	13	b	Martini Papæ I.exulis Constantinopoli.
Cal.18	14	c	Verani Episcopi Gaualitani Galliæ.
Cal. 17	15	d	Fœlicis Episcopi Nolani Campaniæ.
Cal. 16	16	e	Othmari confessoris Suæui.
Cal. 15	17	f	Aniani Episcopi Aurelianensis Galli.
Cal. 14	18	g	Pontiani Papæ,& martyris.
Cal. 13	19	A	Elizabet Landgrauiæ Hessiæ.
Cal. 12	20	b	Odonis Abbatis Cluniacensis.
Cal. 11	21	c	Præsentationis Mariæ festum instituitur,
Cal. 10	22	d	Cæciliæ virginis,& martyris Romanæ.
Cal. 9	23	e	Clementis Papæ,& martyris.
Cal. 8	24	f	Chrysogoni martyris Romani.
Cal. 7	25	g	Catharinæ virginis martyris Alexandrinæ.
Cal. 6	26	A	Conradi Episcopi Constantiensis.
Cal. 5	27	b	Petri Episcopi Alexandrini martyris.
Cal. 4	28	c	Sosthenis Corinthij discipuli Pauli.
Cal. 3	29	d	Saturnini martyris Tolosæ.
Pridie.	30	e	Andreas Apostolus passus in Achaia.

Per Boni

Anni Domini	Principes sub quibus fuerunt.	Auctores qui [illegible] scripserunt
	Habet dies XXX.	
613	Per Bonifacium IIII.	*Durandus, Vinc. Stella, Venet.*
614	Per eundem.	*Antoninus.*
243	Sub Decio.	*Nicephorus, Isuardus.*
94	Sub Traiano.	*Rom. 16. v. 23. Nicephorus. Epip.*
1143	Sub Eugenio III. Pontif.	*Bernard. Otto, Frising.*
404	In Bauaria sub Anastasio	*Naucl. Ianuensis.*
714	Sub Tiberio III.	*Beda lib. 5. hist. Angl. cap. 12.*
285	Sub Diocletiano, & Maximiano.	*Adon in mart.*
287	Sub eodem.	*Petrus Venetus, Ianuensis.*
734	Sub Leone III. Pontif.	*Otto Fris. Beda, Fasciculus.*
282	Sub Theodosio.	*Greg. Turon. Isuar. Otto Frising.*
282	Sub Theodosio.	*Seue. Sul. Gregorius Turon.*
643	Sub Constantio III.	*Pontificale, Platina.*
365	Sub Valente.	*Petrus de Natalibus Martyrolog.*
287	Sub Maximino.	*Vincentius, Antoninus.*
835	Moritur in Stain. sub Leo. Papa IIII.	*Herm. contr.*
404	Sub Honorio.	*Fasciculus, Petrus de Natalibus.*
231	Sub Maximino.	*Platina, Ioannes Stella.*
1226	Moritur sub Friderio II.	*Ianuensis, Petrus Venetus.*
1043	Sub Henrico I. & II.	*Fasciculus, Petrus de Natalibus.*
1474	Paulus II.	*Durandus, Ianuensis.*
224	Sub Vrbano I. Pontifice.	*Fasciculus, Platina.*
92	Sub Traiano.	*Eusebius. Abd. Egesip. Nicephorus.*
283	Sub Diocletiano.	*Her. Contractus, Petrus Venetus.*
205	Sub Maxentio.	*Bapt. Mans. Vincentius, Anton.*
874	Sub Ottone I.	*Herm. Contract. Naucler.*
279	Sub Maximino.	*Euse bius lib 9 Nicephorus.*
52	Sub Nerone,	*Act. 18. v. 17. & 1. Cor. 1. v. 1. Martyrologiũ.*
93	Sub eodem.	*Ianuensis, Vincentius, Petrus Venetus.*
24	Post tempora Neronis,	*Abd. Anony. Nicephorus.*

Mensis	XII.		DECEMBER.
Calen	1	f	Chrysanthi,& Dariæ martyrum Romanorũ.
Non.6.	2	g	Babianæ virginis,& martyris Romanæ.
Non.5.	3	A	Lucii confes.regis Britanniæ disc. Timothei.
Non.4	4	b	Barbaræ virginis,& mart. Nicomediensis.
Non. 3	5	c	Crispinæ virginis,& martyris Aphricanæ.
pridie	6	d	Nicolai Episcopi Myrensis Lyciæ.
Nonis.	7	e	Agathonis martyris Alexandrini.
Idus 8	8	f	Conceptionis Mariæ festum instituitur.
Idus 7	9	g	Leocadiæ virginis,& mart. Toletan.
Idus 6	10	A	Melchiadis Papæ,& martyris.
Idus 5	11	b	Damasi Papæ tempore Hieronymi.
Idus 4	12	c	Pauli Episcopi Narbonensis,discip.Pauli.
Idus 3	13	d	Luciæ virginis,& martyris Syracusanæ.
pridie	14	e	Quatuor temporum ieiunia.
Idibus	15	f	Valeriani Episcopi Aphricani exulis.
Cal.17	16	g	Nicasij Episcopi Ramensis.
Cal.16	17	A	Lazarij rediuiui Episcopi Massiliensis.
Cal.15	18	b	Gratiani Episcopi Turonensis.
Cal.14	19	c	Nemesij martyris Ægyptii.
Cal.13	20	d	Aristarchi Episcopi,& martyris Apamiæ.
Cal.12	21	e	Thomæ Apostoli Indorum.
Cal. 11	22	f	Chræremonis martyris Alexandrini.
Cal.10	23	g	Serunuli paralytici Romani.
Cal. 9	24	A	Gregorii Presbyteri Spoletani martyris.
Cal. 8	25	b	Nascitur IESVS CHRISTVS in Bethlehem.
Cal. 7	26	c	Stephani protomartyris Diaconi.
Cal. 6	27	d	Ioannes Euangelista in Asia obiit.
Cal. 5	28	e	Innocentes pueri in Iudæa trucidati.
Cal. 4	29	f	Thomæ Episcopi Cantuariensis martyris.
Cal. 3		g	Trophimi Episc.Arelatensis discip. Pauli.
Pridie	30	A	Syluestri Papæ post Melchiadem.

Sub

Anni Domini.	Principes sub quibus fuerunt. Auctores qui de iis scripserunt.
	Habet dies XXXI.
283	Sub Numeriano *Isuardus.*
353	Sub Iuliano Apostata. *Petrus Venetus.*
59	Post Neronem, moritur Curiæ apud Rhetios.
283	Sub Diocletiano, & Maximiano. *Petrus Venetus.*
281	Sub eisdem. *Idem Antoninus.*
343	Sub Constantino *Ioannes Diaconus.*
249	Sub Decio. *Dion. Alex. 6. hist. Eccles. c. 31.*
1466	Sub Sixto IIII *In Extrauagantibus.*
281	Sub Maximiano. *Petrus Venetus.*
311	Sub Galerio. *Platina, Ioannes Stella.*
406	Sub Valentiniano. *Idem, Nicephorus, Durandus.*
51	Sub Nerone. *Nicephorus, Petrus Venetus.*
244	Sub Decio *Vincentius, Isuardus, Ianuensis.*
	Ex Apostolica traditione. *Leo serm. 1. mens. 10.*
353	Sub Iuliano Apostata. *Nicephorus, Isuardus.*
631	Sub Heraclio. *Idem Sigibertus, Nanclerus.*
84	Sub Domitiano *Vincentius, Petrus, Venetus, Gregorius Turon. lib. 10. hist. Franc.*
252	Sub Decio *Lib. 6. hist. Eccl. c. 31.*
60	Sub Nerone. *Coloss 4. disc. Paul. Gennad.*
63	Post Neronem. *Abdias, Anonymus, Eusebius.*
283	Sub Decio. *Dion. Alex. 6. Hist. Ecclesiastica cap. 31.*
592	Sub Phoca *Gregor. 4. Dialogorum, cap. 14.*
281	Sub Diocletiano, & maximiano *Martyrolog.*
1	Sub Cæsare Augusto. *Luc 2. v 6. 7. Matth 2. v. 1.*
34	Sub Tiberio *Act. 7. v. 55. 56. 57. Eusebius, Egesippus.*
100	Sub Traiano, *Abdias, Anonymus, Hieronymus.*
1	Sub Herode Ascalonita. *Matth. 2 v. 16. 17.*
1159	Sub Friderico I. *Petrus de Natalibus.*
60	Sub Nerone. *Act. 20. 4. 21. v. 29. 2 Timoth. 4 v. 2.*
351	Claruit sub Constantino magno. *Platina.*

ANNI BISSEXTILIS REPERIENDI MODVS.

SI de toto anni numero duos priores numeros ſubduxeris,& reliquus fuerit à quartenario diuiduus,annus erit biſſextilis,vt:

Ab anno 1580. ſi ſubducantur 1500. reliquus erit 80.qui quoniã à quaternario diuiduus eſt, dicitur Biſſextilis. Anni 1581.1582.1583.nõ sũt biſſextiles:quia ſubductis ab iis 1500. reliqui ſunt à quaternario indiuidui.Itaque:

Si quaternarius, numerum ab illa ſubductione reliquum non diuidens,reliquerit vnitatẽ, annus eiuſmodi erit à biſſextili primus,ſi binarium,ſecũdus,ſi ternarium,tertius.

DE ANNO, ET PARTIBVS EIVS.

Annus menſes habet duodecim,hebdomadas duas,& quinquaginta,& diem vnum, dies verò trecentos ſexaginta quinque,& ſex horas.

Ex quot diebus conſtet vnuſquiſque menſis.

Triginta Aprilis,Iuni,ſeptémque,nouémque,
Vno plus alii viginti Februus octo.
At ſi biſſextus fuerit,ſuperadditur vnus.
Et tunc biſſexto Martij conſcribe Calendas.

De numero Nonarum ac Iduum ſingulorum menſium.

Sex Maius Nonas, October,Iulius,& Mars:
Quattuor at reliqui dabit Idus quilibet octo.

Cætera apud Macrob. libr. 1. Sat.c.14.&.15.& Cenſorinum de die Natali.Sic Græci mẽſem partiuntur in tres partes ἱστάμενον *inchoatam ſiue inſtantẽ,* μεσοῦντα *mediam,vel,* ἐπὶ δέκα *ſupra decem* λήγοντα *deſinentem vel* φθίνοντα vide Pollucem lib.1.c 7.& Gazam lib.de Menſibus.

De

De Æquinoctiis anni, & Solstitiis.

Lamper, Gregori, nox est æquata diei.
Vitus, Lucia, sunt duo Solstitia.

De quatuor anni temporibus.

Dat Clemens hyemem, dat Petrus Ver cathedratus.
Æstuat Vrbanus, autumnat Symphorianus.

Ieiunia quatuor temporum anni.

Post Crux, post Cineres, post Spiritus, atque Lucia.
Sit tibi in Angaria, quarta sequens feria.

Qualitates quatuor partium anni.

Æstas sicca, calens, Autumnus siccus, & algens,
Friget, & humet, Hyems, calidum Ver sentit huménsque

Duodecim signa Zodiaci.

Sunt, Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo,
Libráque, Scorpius, Arcitenẽs, Caper, Amphora, Pisces.

INSTITVTIO CHRISTIANA.

Cap. 1. De Fide, quæ est habitus infusus, quo credimus reuelatis.

Symbolum Apostolorum.

CREDO in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ. Et in IESVM CHRISTVM, Filium eius vnicum Dominũ nostrum. Qui conceptus est de Spiritu sancto. Natus ex Maria virgine. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus. Descendit ad inferos: tertia die resurrexit à mortuis. Ascẽdit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos. Credo in Spiritum sanctum. Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem. Remissionem peccatorum. Carnis resurrectionem. Vitam æternam. Amen.

Cap.2.de Spe.

ORATIO DOMINICA.

PATER noster qui es in cœlis, Sanctificetur nomen tuum: Adueniat regnum tuum: Fiat volūtas tua, sicut in cœlo, & in terra: Panē nostrum quotidianum da nobis hodie: Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: Et ne nos inducas in tentationē: Sed libera nos à malo. AMĒ.

Salutatio Angelica.

AVE MARIA gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui IESVS.

Sancta Maria, mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc, & in hora mortis nostræ. Amen.

Cap.3.de Charitate.

Decem Dei præcepta, siue Decalogus.

Exod.20.v.1.2.& Leu.26.v.1.& Deut.5.v.6.7.8.& 9.

Præfatio Decalogi, Abben Ezra.

EGO SVM DOMINVS DEVS TVVS, QVI EDVXI TE DE TERRA ÆGYPTI, DE DOMO SERVITVTIS.

Præcepta X. octo negātia duo affirmātia. Abben. Ezra.

1 Non habebis Deos alienos coram me. Nec facies tibi idolum, & sculptile, nec vllam similitudinem, vt adores ea. *Sic exponitur istud præceptum Leuit.26.v.1. & apud Tert. libr.2.cont. Marcionem, vide quæ Psal.273.v.8.annotauimus.*

2 Non assumes nomen Domini Dei tui in vanū. Non enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustrà.

3 Memento, vt diem Sabbathi sanctifices.

Secunda Tabula.

4 Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt bene sit tibi,

sit tibi,& longæuus sis super terram.

5 Non occides.

6 Non mœchaberis.

7 Non furtum facies.

8 Non loquêris contra proximum tuum falsum testimonium.

9 Non concupisces vxorem proximi tui.

10 Nec desiderabis domũ eius,nõ seruũ, nõ ancillã,non bouẽ,non asinũ,nec omnia quæ illius sunt.

Præter Decalogum lex duplex.

Lex scripta,quæ continetur sacris libris vtriusque testamenti.

Lex non scripta,quæ traditiones complectitur,vel Apostolicas,nempe quod semper , quod vbique , quod ab omnibus ferè creditum, obseruatúmque fuit , vel Ecclesiastica, Patrum scilicet,& Conciliorum decreta, in Ecclesia iam olim relicta.

Consilia Euangelica.

Virginitas,Viduitas,Cœlibatus, Paupertas, Obedictia, Euagelizatio gratuita, Abstinentia voluntaria à carnibus,& vino,Vota,& eius generis alia , quorũ actio laudabilis,omissio ante votum,vel præceptum culpæ expers.

Cap.4. De Sacramentis.

Septem Ecclesiæ sacramenta.

Baptismus,Confirmatio,Eucharistia, Pœnitẽtia,siue Absolutio,Extrema vnctio,Ordo,& Matrimonium.

Eiusdem quinque præcepta.

1 *Statutos Ecclesiæ festos dies , ab operibus seruilibus abstinendo,celebrare.*

2 *Sacrum Missæ officiũ diebus feriis reuerenter audire. Aliqui hæc duo in vnum contrahunt, & pro secundo ponunt soluere decimas,& primitias.*

3 *Quadragesima,quatuor anni temporibus, & vigiliis secundùm morem Ecclesiæ ieiunare:& feria sexta,&*

Sabba

Sabbatho à carnibus abstinere.

4 *Peccata Sacerdoti approbato confiteri, & sacrosanctam Eucharistiam circa festum Pascha sumere, idque saltem semel in anno.*

5 *Diebus ab Ecclesia interdictis nuptias non celebrare.*

Cap. 5. De Virtutibus, & vitiis, eorúmque adiunctis.

Virtutes Theologicæ, siue Christianæ 3.

Fides, Spes, & Charitas. 1. Cor. 13. v. 13.

Virtutes Cardinales, seu Morales.

Prudentia, Temperantia, Iustitia, & Fortitudo. Sap. 8. ver. 7.

Dona Spiritus sancti 7.

Sapientia, Intellectus, Consilium, Fortitudo, Scientia, Pietas, & Timor Domini. Isa. 11. v. 2.

Fructus Spiritus sancti 12.

Charitas, Gaudium, Pax, Patientia, Benignitas, Bonitas, Longanimitas, Mansuetudo, Fides, Modestia, Continentia, & Castitas. Gal. 5. v. 22. 23.

Fructus, siue opera carnis his opposita.

Fornicatio, Immunditia, Impudicitia, Luxuria, Idolorum seruitus, Veneficia, Inimicitiæ, Cõtentiones, Æmulationes, Iræ, Rixæ, Dissentiones, Sectæ, Inuidiæ, Homicidia, Ebrietates, Comessationes, & his similia. Gal. 5. vers. 19. 20. 21.

Præcepta Charitatis duo, in quibus est posita legis plenitudo.

1 *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua.*

2 *Diliges proximum tuum, sicut teipsum. Deut. 6. v. 5. Matt. 22. v. 37. Luc. 10. v. 27.*

Opera misericordiæ spiritualia 7.

1 *Docere ignorantem.*

2 *Corrigere peccantem.*

3 *Consilio iuuare indigentem.*

4 Con

4 *Consolari afflictum.*
5 *Ferre patienter iniurias.*
6 *Remittere offensam.*
7 *Orare pro viuis, & defunctis, & pro persequentibus.*

Corporalia 7.

1 *Pascere esurientem.*
2 *Potare sitientem.*
3 *Colligere hospitem.*
4 *Operire nudum.*
5 *Visitare infirmum.*
6 *Visere eos qui sunt in carcere, captiuum redimere.*
7 *Sepelire mortuum. Matth. 25. v. 35. 36. 37.*

Beatitudines 8

1 *Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorũ est regnũ cœlorũ.*
2 *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*
3 *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.*
4 *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.*
5 *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.*
6 *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*
7 *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur.*
8 *Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiã, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Mat 5. v. 3. 4. 5. Vt iis contraria habentur Luca 6. v. 24. 25.*

Septem peccata mortalia.

Superbia, auaritia, luxuria, inuidia, gula, ira, & pigritia.

Septem virtutes contrariæ.

Humilitas, Liberalitas, Castitas, Charitas, Abstinentia, Patientia, Diligentia.

Tres pœnitentiæ partes.

Contritio, confessio, satisfactio. Quam peccati vindictam vocat D. Greg. lib. 6. c. 15. in primum Regum.

Con

Confessionis formula.

CONfiteor Deo omnipotenti, beatæ Mariæ ſemper virgini, beato Michaëli Archāgelo, beato Ioanni Baptiſtæ, ſanctis apoſtolis Petro & Paulo,& omnibus ſanctis, & vobis, fratres: quia peccaui nimis cogitatione, verbo, & opere, mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa: ideo precor beatam Mariam ſemper virginem, beatū Michaëlem archangelum, beatum Ioannem Baptiſtam, ſanctos apoſtolos Petrum & Paulum, & omnes Sanctos,& vos fratres, orare pro me ad Dominum Deum noſtrum,

MIſereatur noſtri omnipotens Deus, & dimiſſis omnibus peccatis noſtris, perducat nos ad vitam æternam.

INdulgētiam, abſolutionē, & remiſſionem omnium peccatorum noſtrorū tribuat nobis omnipotens,& miſericors Dominus. Amen.

Satisfactionis opera.

Oratio, Eleemoſyna, Ieiunium, Reſtitutio, & eiuſmodi fructus pœnitentiæ, qui dicuntur ſatisfactorij, non per ſe, ſed per Chriſti meritum, quod ſibi quiſque fide, & fidei fructu ſiue opere applicat.

Sex peccata in Spiritum ſanctum.

Deſperatio, Inuidere fratri charitatē & virtutes. Impūgnare agnitam veritatem. Præſumere de ſalute, & peccatorum remiſſione abſque pœnitentia. Citra metum vllum Dei obſtinatè peccare. Extrema impœnitentia.

Quinque peccata in cœlum clamantia.

Homicidium, Geneſ. 4. ver. 10. Vſura, Exod 22. verſ. 27. Scelus contra naturam, Geneſ. 18. ver: 20. & 19 ver. 1. Mercedis fraudatio, Iac. 5. ver. 4. Viduarum, Pupillorum. Peregrinorum, & ſimilium direptio, Exod. 3. ver. 7. 8. 9. & 22. verſ. 23.

Modi

Modi communicandi cum peccatis alienis 9.

1 *Iussio.*
2 *Consilium.*
3 *Consensus.*
4 *Fructus capere ex rebus malè partis.*
5 *Adulari.*
6 *Improborum suscipere patrocinium.*
7 *Conniuere ad peccata.*
8 *Irritare.*
9 *Celare rem subductam.*

Cap.6. De statu alterius sæculi.

Nouissima memoranda.

Mors, Iudicium extremum, Infernus, Regnum cœlorum. Ad quod purgatorium est quidam transitus, vel contra Infernum refugij ciuitas.

Duo Angelorum genera.

1 *Angeli boni in bono obfirmati, qui hominum sunt studiosi.*
2 *Angeli mali in malo obdurati, qui humani generis hostes.*
3 *Illis electi erunt similes, istis impij.*

Beatitudo in quo consistat.

Beatitudo sita est in Dei visione, fruitione, delectatione.

Duplex.

Vna animi, altera corporis.

Corpus enim per resurrectionem receptum, perficietur quatuor dotibus.

Claritate, Impatibilitate, Agilitate, Subtilitate. Reliquum nec oculus vidit, nec in cor hominis ascēdit, quod Deus præparauit diligentibus se, in quorum numero nos habeat, qui est Deus benedictus in sæcula. Amen.

FINIS.

G. GENEBRARDVS, THEOLOGVS PARISIENSIS, DIVINARVM ET HEBRAICARVM LITERArum professor Regis, Lectori pietatis studioso.

* * *

DVM maiora, & prolixiora in sacræ Scripturæ libros paramus (Aduersaria enim in obscuriores eius omnes locos animo cõplectimur) accipe breuissima in singulos Psalmos argumenta, ita, opinor, apposita, vt si ad ea mentem adiicias, & singula cuiusque Psalmi membra reuoces, tibi elucescant auctoris sensa, mens, ars etiã tanta, vt non scopas dissolutas, sed orationem pulcherrimè cohærentem, alia ex aliis artificiosissimè cõtexentem, suauissima mysteria mirabili sapientia infundentem legere videaris, nisi fortassè quando aliquid, vel imperfectiùs, vel obscuriùs à nostris Septuaginta, è quibus hæc nostra Latina editio deriuata est, vertitur: quemadmodum fieri non potest, quin in tanta mysteriorum profunditate, hominum quantumuis doctorũ, vt noctuæ in sole ocul⁹ alicubi caliget. Accedit, præstantis esse artificis, artẽ, vbi quàm maxima est, occultare. Quod in oraculis propheticis Spiritus sanctus facit, cùm ad studium, & diligentiam nostram excitandam, quæ solet languere, vbi res ardua nimiùm nudè, & simpliciter proponitur, tum propter varios viri sancti motus atque affectus, qui dũ eos conatur celeriter exprimere, ne vllus excidat, multa abrumpere, & cogitanda relinquere cogitur. Quare loquentis affectus sunt ei induendi, qui enucleatè cupit vniuersa percipere siue gratiæ agãtur siue querimonia habeatur, siue laudatio proferatur siue precatio fundatur, Hæ enim quatuor sunt præcipuæ huius operis partes, è quarum aliqua pro materiæ diuersitate Psalmi singuli nomen adipisci possunt. Cætera, quæ pertinent ad inscriptiones, vsum, vocum proprietatem, & energiam, primarium literæ sensum, quæ in nostris prælectionibus anni 1577. & 1578. examinauimus, in hac commentaria conferimus, vt si ea tibi grata, & vtilia fuisse cognouerimus, nos excites ad paria in reliquas Scripturæ partes suscipienda, ac intelligas vulgatam Ecclesiæ editionem cæteras Hebraica Græcáque fide, veritate, doctrina, vt plurimùm, superare. Vale, fruere, & Deum pro nobis exora. Anno 1581 mense Februario.

Psalmi quid maximè cõtineant.

INDEX

INDEX PSALMORVM ALPHABETICVS.

CVIVS PRIOR NVMERVS Psalmi ordinem, posterior libri paginam signat.

A

AD Dominum cum tribularer. Psal. 119. fol. 843

Ad te Domine leuaui.	22.	123
Ad te Domine clamabo.	24.	155
Ad te leuaui oculos.	122.	857
Afferte Domino filij Dei.	28.	158
Attendite populus meus.	77.	457
Audite hoc omnes gentes.	48.	269

B

Beatus vir qui non abiit.	1.	1
Beatus vir qui intelligit.	40.	229
Beatus vir qui timet Dominum.	111.	746
Beati quorum remissæ sunt.	31.	174
Beati immaculati in via.	118.	785
Beati omnes qui timent Dominum.	127.	872
Benedic anima mea Domino.	102.	643
Benedic anima mea Domino.	103.	651
Benedicam Domino in omni tempore.	33.	186

G. GENEBRARDVS, THEOLOGVS PARISIENSIS, DIVINARVM ET HEBRAICARVM LITERARUM PROFESSOR REGIS, LECTORI PIETATIS STUDIOSO.

* *
*

DVM maiora, & prolixiora in sacra Scriptura libros paramus (Aduersaria enim in obscuriores eius omnes locos animo cõplectimur) accipe breuissima in singulos Psalmos argumenta, ita, opinor, apposita, vt si ad ea mentem adiicias, & singula cuiusque Psalmi membra reuoces, tibi elucescant auctoris sensa, mens, ars etiã tanta, vt non scopas dissolutas, sed orationem pulcherrimè cohærentem, alia ex aliis artificiosissimè cõtexentem, suauissima mysteria mirabili sapientia infundentem legere videaris, nisi fortasse quando aliquid, vel imperfectiùs, vel obscuriùs à nostris Septuaginta, è quibus hæc nostra Latina editio deriuata est, vertitur: quemadmodum fieri non potest, quin in tanta mysteriorum profunditate, hominum quantumuis doctorũ, vt noctuæ in sole ocul⁹ alicubi caliget. Accedit, præstantis esse artificis, artẽ, vbi quàm maxima est, occultare. Quod in oraculis propheticis Spiritus sanctus facit, cùm ad studium, & diligentiam nostram excitandam, quæ solet languere, vbi res ardua nimiùm nudè, & simpliciter proponitur, tum propter varios viri sancti motus atque affectus, qui dũ eos conatur celeriter exprimere, ne vllus excidat, multa abrumpere, & cogitanda relinquere cogitur. Quare loquentis affectus sunt ei induendi, qui enucleatè cupit vniuersa percipere siue gratiæ agãtur siue querimonia habeatur, siue laudatio proferatur siue precatio fundatur, Hæ enim quatuor sunt præcipuæ huius operis partes, è quarum aliqua pro materiæ diuersitate Psalmi singuli nomen adipisci possunt. Cætera, quæ pertinent ad inscriptiones, vsum, vocum proprietatem, & energiam, primarium literæ sensum, quæ in nostris prælectionibus anni 1577. & 1578. examinauimus, in hac commentaria conferimus, vt si ea tibi grata, & vtilia fuisse cognouerimus, nos excites ad paria in reliquas Scripturæ partes suscipienda, ac intelligas vulgatam Ecclesiæ editionem cæteras Hebraica Græcáque fide, veritate, doctrina, vt plurimùm, superare. Vale, fruere, & Deum pro nobis exora. Anno 1581 mense Februario.

Psalmi quid maximè cõtineant.

INDEX

INDEX PSALMORVM ALPHABETICVS,

CVIVS PRIOR NVMERVS Psalmi ordinem, posterior libri paginam signat.

A

AD Dominum cum tribularer. Psal. 119. fol. 843

Ad te Domine leuaui.	22.	113
Ad te Domine clamabo.	24.	155
Ad te leuaui oculos.	122.	857
Afferte Domino filij Dei.	28.	158
Attendite populus meus.	77.	457
Audite hoc omnes gentes.	48.	269

B

Beatus vir qui non abiit.	1.	1
Beatus vir qui intelligit.	40.	229
Beatus vir qui timet Dominum.	111.	746
Beati quorum remissæ sunt.	31.	174
Beati immaculati in via.	118.	785
Beati omnes qui timent Dominum.	127.	872
Benedic anima mea Domino.	102.	643
Benedic anima mea Domino.	103.	651
Benedicam Domino in omni tempore.	33.	186

b

Benedictus Dominus Deus. 643. 957
Benedixisti Domine terram tuam. 84. 520
Bonum est confiteri Domino. 91. 581

C

Cantate Domino canticum. 95. 604
Cantate Domino canticum. 97. 615
Cantate Domino canticum. 149. 997
Cœli enarrant gloriam. 18. 106
Confitebor tibi Domine. 9. 47
Confitebor tibi Domine. 110. 741
Confitebor tibi Domine. 137. 919
Confitebimur tibi Deus. 74. 441
Confitemini Domino & inuoc. 104. 668
Confitemini Domino quoniam. 105. 683
Confitemini Domino quoniam. 106. 702
Confitemini Domino quoniam. 117. 774
Confitemini Domino quoniam. 135. 905
Conserua me Domine. 15. 79
Credidi propter quod locutus sum. 115. 709
Cum inuocarem exaudiuit me. 4. 19

D

De profundis clamaui. 126. 879
Deus, Deus meus respice. 21. 120
Deus auribus nostris audiuimus. 43. 242
Deus noster refugium. 45. 258
Deus deorum Dominus. 59. 279
Deus in nomine tuo saluum. 53. 303
Deus repulisti nos. 59. 331
Deus Deus meus ad te de. 62. 342
Deus misereatur nostri. 66. 361
Deus in adiutorium meum intende. 69 398

Deus iudicium tuum regi da.	71. 406
Deus venerunt gentes in.	78. 487
Deus ſtetit in ſynagoga.	81. 504
Deus quis ſimilis erit.	82 508
Deus vltionum Dominus.	93. 589
Deus laudem meam ne tacueris.	108. 720
Dilexi, quoniam exaudiet Dominus.	114. 767
Diligam te Domine fortitudo.	17. 92
Dixit inſipiens in corde.	13. 71
Dixit iniuſtus, vt delinquat.	35. 198
Dixit cuſtodiam vias meas.	38. 217
Dixit inſipiens in corde.	52. 300
Dixit Dominus Domino meo.	109. 729
Domine quid multiplicati.	3. 14
Domine ne in furore tuo.	6. 33
Domine Deus meus in te ſperaui.	7. 36
Domine Dominus noſter quàm.	8. 42
Domine quis habitabit in.	14. 76
Domine in virtute tua.	20. 116
Domine non eſt exaltatum.	130. 883
Domine probaſti me.	138. 923
Domine clamaui ad te.	140. 942
Domine ne in furore tuo.	37. 211
Domine Deus ſalutis meæ.	87. 538
Domine refugium tuum.	89. 563
Domine exaudi orationem meam.	101. 611
Domine exaudi orationem meam.	142. 952
Domini eſt terra.	23. 137
Dominus regit me.	22. 134
Dominus illuminatio.	26. 151
Dominus regnauit decorem.	92 586
Dominus regnauit, exultet.	96. 611
Dominus regnauit, iraſcantur.	98. 618

E

Ecce quàm bonum,& quàm.	132.	894
Ecce nunc benedicite.	133.	899
Eripe me de inimicis meis.	58.	722
Eripe me Domine ab homine.	139.	937
Eructauit cor meum verbum.	44.	247
Exaltabo te Domine.	20.	163
Exaltabo te Deus.	144.	965
Exaudi Domine iustitiam.	16.	86
Exaudi Deus orationem meam.	54.	305
Exaudi Deus deprecationem.	60.	335
Exaudi Domine orationem meam.	63.	346
Exaudiat te Dominus.	19.	113
Expectans expectaui Dominum.	39.	222
Exultate iusti in Domino.	32.	180
Exultate Deo adiutori.	80.	497
Exurgat Deus,& dissipet.	67.	364

F

Fundamenta eius in montibus.	86.	532

I

In conuertendo dominus capt.	125.	864
In domino confido.	10.	60
In exitu Israël de Ægypto.	113.	755
In te domine speraui.	30.	167
In te domine speraui.	70.	39
Inclina domine aurem tuam.	85.	527
Iubilate Deo omnis terra.	65.	356
Iubilate Deo omnis terra.	99.	625
Iudica me Domine,quoniam.	25.	148
Iudica Domine nocentes.	34.	190
Iudica me Deus,& discerne.	42.	240

Læta

L

Lætatus sum in his quæ dicta sunt. 121. 850
Lauda anima mea Dominum. 145. 972
Lauda Hierusalem. 147. 979
Laudate pueri Dominum. 112. 751
Laudate Dominum omnes gentes. 116. 773
Laudate nomen Domini. 134. 897
Laudate Dominum quoniam bonus. 146. 975
Laudate Dominum de cœlis. 148. 979
Laudate Dominum in sanctis. 150. 999
Leuaui oculos meos in montes. 120. 847

M

Magnus Dominus, & laudabilis. 47. 265
Memento Domine Dauid. 131. 885
Miserere mei Deus secundùm. 50. 287
Miserere mei Deus, quoniam. 55. 312
Miserere mei Deus, miserere mei. 56. 317
Misericordia Domini in æternum. 88. 545
Misericordiam, & iudicium. 100. 627

N

Nisi quia Dominus erat. 123. 859
Nisi Dominus ædificauerit. 126. 868
Noli æmulari in malignantibus. 36. 202
Nonne Deo subiecta erit. 61. 337
Notus in Iudæa Deus, in Israël. 75. 445

O

Omnes gentes plaudite. 46. 242

P

Paratum cor meum. 107. 716

Q

Quàm bonus Iſrael Deus. 72. 419
Quàm dilecta tabernacula. 83. 513
Quare fremuerunt gentes. 2. 7
Quemadmodum deſiderat ceruus. 41. 234
Qui regis Iſrael intende. 79. 490
Qui habitat in adiutorio. 90. 575
Qui confidunt in Domino. 124.862
Qui gloriaris in malitia. 51. 297

S

Sæpe expugnauerunt me à iuuentute. 128. 876
Saluum me fac Domine. 11. 64
Saluum me fac Deus, quoniam. 68. 387
Si verè vtique iuſtitiam loq. 57. 320
Super flumina Babylonis illic ſed. 136. 922

T

Te decet hymnus Deus in Syon. 64. 360

V

Venite exultemus Domino. 94. 546
Verba mea auribus. 5. 27
Voce mea ad dominum ci. 76. 451
Voce mea ad dominum cl. 141. 948
Vſquequò domine obliuiſceris me. 12.68
Vt quid Deus repuliſti. 73. 430

VES

VESPERÆ
OMNIVM DIERVM CVM COMPLETORIO.

Feria prima ad vesperas.

Dixit Dominus Domino meo. Psal. 109. fol. 729
Confitebor tibi Domine. 110. 741
Beatus vir qui timet Dominum. 111. 746
Laudate pueri Dominum. 112. 751
In exitu Israël de Aegypto. 113. 755

Feria secunda ad vesperas.

Dilexi quoniam exaudiet Domin. 114. 767
Credidi propter quod locutus. 115. 769
Laudate Dominum omnes. 116. 773
Confitemini Domino quoniam bonus. 117. 774
Leuaui oculos meos in montes. 120. 847

Feria tertia ad vesperas.

Lætatus sum in his quæ dicta. 121. 850
Ad te leuaui oculos meos. 122. 857

Nisi quia Dominus erat in nob. 123. 859
Qui confidunt in Domino. 124. 862
In conuertendo Dominus captiuitatem. 125. 864

Feria quarta ad vesperas.

Nisi Dominus ædificauerit domum. 126. 868
Beati omnes qui timent Dominum. 127. 873
Sæpe expugnauerunt me à iuuentute. 128. 870
De profundis clamaui. 129 879
Domine non est exaltatum. 139. 883

Feria quinta ad vesperas.

Memento Domine Dauid. 121. 885
Ecce quàm bonum. 132. 894
Laudate nomen Domini. 134. 899
Confitemini Domino, quoniam. 135. 905
Super flumina Babylonis. 136. 914

Feria sexta ad vesperas.

Confitebor tibi Domine. 137. 919
Domine probasti me. 138. 923
Eripe me Domine ab homine malo. 139. 937
Domine clamaui ad te. 140. 944
Voce mea ad Dominum. 141. 948

Sabba

Sabbatho ad vesperas.

Benedictus Dominus Deus meus, qui. 143. 957
Exaltabo te Deus meus rex. 144. 965
Lauda anima mea Dominum. 145. 970
Laudate Dominum, quoniam bonus est. 146. 973
Lauda Hierusalem Dominum. 147. 969

Ad Completorium.

Cum inuocarem exaudiuit me. 4. 10
In te Domine speraui non confundar. 70. 398
Qui habitat in adiutorio. 90. 575
Ecce nunc benedicite Dominum. 133. 897.

FINIS.

ORDO

PSALMORVM

BIBLICVS.

1 *Beatus vir qui non abiit.* fol.1

2 *Quare fremuerunt gentes.* 7

3 *Domine quid multiplicati.* 14

4 *Cùm inuocarem, exaudiuit.* 19

5 *Verba mea auribus percipe.* 27

6 *Domine ne in furore tuo.* 33

7 *Domine Deus meus in te speraui.* 36

8 *Domine Dominus noster.* 42

9 *Confitebor tibi Domine.* 47

10 *In Domino confido.* 60

11 *Saluum me fac Domine.* 64

12 *Vsquequò Domine obliuisceris me.* 68

13 *Dixit insipiens in corde suo.* 71

14 *Domine quis habitabit in tabernac.* 76

15 *Conserua me Domine, quoniam.* 79

16 *Exaudi Domine iustitiam meam.* 86

17 *Diligam te Domine fortitudo.* 92

18 *Cæli enarrant gloriam Dei.* 106

29 *Exaudiat te Dominus in die.* 114

20 *Domine in virtute tua lætabitur.* 116

21 *Deus Deus meus respice in.* 120

22 *Dominus regit me, & nihil.* 134

23 *Domini est terra, & plenitudo.* 137

24 Ad

24 Ad te Domine leuaui animam. 142
25 Iudica me Domine, quoniam ego. 148
26 Dominus illuminatio mea. 151
27 Ad te Domine clamabo. 155
28 Afferte Domino, filij Dei. 158
29 Exaltabo te Domine, quoniam. 163
30 In te Domine speraui, non confundar. 167
31 Beati quorum remissæ sunt iniquitates. 174
32 Exultate iusti in Domino. 180
33 Benedicam Dominum in omni tempore. 186
34 Iudica Domine nocentes me. 190
35 Dixit iniustus vt delinquat. 198
36 Noli æmulari in malignantibus. 202
37 Domine ne in furore tuo. 211
38 Dixi custodiam vias meas. 217
39 Expectans expectaui Dominum. 222
40 Beatus vir qui intelligit. 229
41 Quemadmodum desiderat ceruus. 234
42 Iudica me Deus, & discerne. 240
43 Deus auribus nostris audiuimus. 242
44 Eructauit cor meum verbum. 247
45 Deus noster refugium, & virtus. 258
46 Omnes gentes plaudite manibus. 262
47 Magnus Dominus, & laudabilis. 265
48 Audite hoc omnes gentes. 269
49 Deus deorum Dominus. 279
50 Miserere mei Deus secundum. 287
51 Quid gloriaris in malitia. 297
52 Dixit insipiens in corde suo. 300

53 *Deus in nomine tuo saluum me fac.* 303
54 *Exaudi Deus orationem meam.* 305
55 *Miserere mei Deus, quoniam concul.* 312
56 *Miserere mei Deus, miserere mei.* 317
57 *Si verè vtique iustitiam loquimini.* 320
58 *Eripe me de inimicis meis.* 325
59 *Deus repulisti nos, & destruxisti.* 331
60 *Exaudi Deus deprecationem meam.* 335
61 *Nonne Deo subiecta erit anima.* 337
62 *Deus Deus meus ad te de luce.* 342
63 *Exaudi Deus orationem meam.* 346
64 *Te decet Hymnus Deus in Syon.* 260
65 *Iubilate Deo omnis terra.* 356
66 *Deus misereatur nostri, & benedicat.* 361
67 *Exurgat Deus, & dissipentur.* 364
68 *Saluum me fac Deus, quoniam.* 387
69 *Deus in adiutorium meum intende.* 398
70 *In te Domine speraui, non confundar.* 399
71 *Deus iudicium tuum regi da.* 406

Superiores Psalmi explicantur in priore horum Psalmorum parte, in posteriore autem, hi qui sequuntur.

72 *Quàm bonus Israël Deus, his.* 419
73 *Vt quid Deus repulisti in finem.* 430
74 *Confitebimur tibi Deus, confit.* 441
75 *Notus in Iudæa Deus in Israël.* 445
76 *Voce mea ad Dominum clamaui.* 451
77 *Attendite populus meus legem.* 457

78 *Deus*

78 Deus venerunt gentes in hæredit. 487
79 Qui regis Israël intende, qui ded. 490
80 Exultate Deo adiutori nostro. 497
81 Deus stetit in synagoga Deorum. 505
82 Deus quis similis erit tibi ne taceas. 508
83 Quàm dilecta tabernacula tua. 513
84 Benedixisti Domine terram. 520
85 Inclina Domine aurem tuam. 527
86 Fundamenta eius in montibus sanctis. 532
87 Dominus salutis meæ, in die. 538
88 Misericordias Domini in æternum. 545
89 Domine refugium tu factus es nobis. 563
90 Qui habitat in adiutorio altissimi. 575
91 Bonum est confiteri Domino. 581
92 Dominus regnauit, decorem. 585
93 Deus vltionum dominus Deus. 589
94 Venite exultemus domino, iubilemus. 596
95 Cantate domino canticum nouum. 604
96 Dominus regnauit, exultet terra. 611
97 Cantate domino canticum nouum. 915
98 Dominus regnauit, irascantur. 618
99 Iubilate Deo omnis terra, seruite. 625
100 Misericordiam, & iudicium cantabo. 628
101 Domine exaudi orationem meam. 631
102 Benedic anima mea domino, & omnia. 643
103 Benedic anima mea domino, domine. 650
104 Confitemini Domino, & inuocate. 668
105 Confitemini domino quoniam bonus. 683
106 Confitemini domino, quoniam bonus. 702

Para

107 Paratum cor meum Deus, paratum. 716
108 Deus laudem meam ne tacueris. 720
109 Dixit dominus domino meo, ſede. 729
110 Confitebor tibi domine in toto corde. 741
111 Beatus vir qui timet dominum. 746
112 Laudate pueri dominum Laudate. 750
113 In exitu Iſrael de Aegypto. 755
114 Dilexi, quoniam exaudiet dominus. 767
115 Credidi propter quod locutus ſum. 770
116 Laudate dominum omnes gentes 773
117 Confitemini domino quoniam bonus. 774
118 Beati immaculati in via, qui ambul. 785
119 Ad dominum cùm tribularer clam. 843
120 Leuaui oculos meos in montes, vnde. 847
121 Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi. 850
122 Ad te leuaui oculos meos. 857
123 Niſi quia dominus erat in nobis. 859
124 Qui confidunt in Domino, ſicut mons. 862
125 In conuertendo dominus captiuitatem. 864
126 Niſi dominus ædificauerit domum. 868
127 Beati omnes qui timent dominum. 872
128 Sæpè expugnauerunt me à iuuentute. 876
129 De profundis clamaui ad te domine. 879
130 Domine non eſt exaltatum cor meum. 883
131 Memento Domine Dauid, & omnis. 885
132 Ecce quàm bonum, & quàm iucundum. 894
133 Ecce nunc benedicite domino. 897
134 Laudate nomen domini, laudate. 899
135 Confitemini domino quoniam bonus, 905

136 Super

136 Super flumina Babylonis illic sedimus. 905
137 Confitebor tibi domine in toto corde. 919
138 Domine probasti me,& cognouisti me. 923
139 Eripe me domine ab homine malo. 937
140 Domine clamaui ad te,exaudi me. 942
141 Voce mea ad dominum clamaui. 948
142 Domine exaudi orationem meam. 952
143 Benedictus dominus Deus meus. 957
144 Exaltabo te Deus meus rex. 965
145 Lauda anima mea dominum,laud. 972
146 Laudate dominum,quoniam bonus est. 975
147 Lauda Hierusalem dominum. 980
148 Laudate dominum de cælis. 986
149 Cantate domino canticum nouum. 919
150 Laudate dominum in sanctis. 988

FINIS.

107 Paratum cor meum Deus, paratum. 716
108 Deus laudem meam ne tacueris. 720
109 Dixit dominus domino meo, ſede. 729
110 Confitebor tibi domine in toto corde. 741
111 Beatus vir qui timet dominum. 746
112 Laudate pueri dominum Laudate. 750
113 In exitu Iſrael de Aegypto. 755
114 Dilexi, quoniam exaudiet dominus. 767
115 Credidi propter quod locutus ſum. 770
116 Laudate dominum omnes gentes 773
117 Confitemini domino quoniam bonus. 774
118 Beati immaculati in via, qui ambul. 785
119 Ad dominum cùm tribularer clam. 843
120 Leuaui oculos meos in montes, vnde. 847
121 Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi. 850
122 Ad te leuaui oculos meos. 857
123 Niſi quia dominus erat in nobis. 859
124 Qui confidunt in Domino, ſicut mons. 862
125 In conuertendo dominus captiuitatem. 864
126 Niſi dominus ædificauerit domum. 868
127 Beati omnes qui timent dominum. 872
128 Sæpè expugnauerunt me à iuuentute. 876
129 De profundis clamaui ad te domine. 879
130 Domine non eſt exaltatum cor meum. 883
131 Memento Domine Dauid, & omnis. 885
132 Ecce quàm bonum, & quàm iucundum. 894
133 Ecce nunc benedicite domino. 897
134 Laudate nomen domini, laudate. 899
135 Confitemini domino quoniam bonus, 905

136 Super

136 *Super flumina Babylonis illic ſedimus.* 905
137 *Confitebor tibi domine in toto corde.* 919
138 *Domine probaſti me, & cognouiſti me.* 923
139 *Eripe me domine ab homine malo.* 937
140 *Domine clamaui ad te, exaudi me.* 942
141 *Voce mea ad dominum clamaui.* 948
142 *Domine exaudi orationem meam.* 952
143 *Benedictus dominus Deus meus.* 957
144 *Exaltabo te Deus meus rex.* 965
145 *Lauda anima mea dominum, laud.* 972
146 *Laudate dominum, quoniam bonus eſt.* 975
147 *Lauda Hieruſalem dominum.* 980
148 *Laudate dominum de cœlis.* 986
149 *Cantate domino canticum nouum.* 919
150 *Laudate dominum in ſanctis.* 988

FINIS.

A

LIBER PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

B

Pios beatos, impios contrà, esse miseros.

PSALMVS DAVIDIS PRIMVS.

1 BEATVS vir, qui non ábiit in consílio impiórum, & in via peccatórum non ſtetit: & in cáthedra peſtiléntiæ non ſedit.

C 2 Sed in lege Dómini volûntas eius: & in lege eius meditábitur die ac nocte.

3 Et erit tanquâm lignum, quod plantâtum eſt ſecus decûrſus aquârum: quod fructū ſuum dabit in témpore ſuo.

4 Et fólium eius non défluet: & ómnia quæcûmque fáciet proſperabûntur.

5 Non ſic ímpij, non ſic: ſed tanquàm puluis, quem próiicit ventus à facie terræ.

D 6 Ideò non reſûrgent ímpij in iudício; neque peccatóres in concílio iuſtôrum.

7 Quóniam nouit Dóminus viam iuſtôrum, & iter impiôrum períbit.

INSCRIPTIO huius operis vulgata apud Hebręos, eſt ספר תהלים *Sepher Thehillim*, & cõtractè תלים Genebr. in Pſal.

a *Lib. 6. hist. c. 23.*

Tillim, iam ab antiquo apud *a* Eusebium *σίφρς θιλλὶμ, id est liber laudationum* cum lætitia & iubilo, siue, vt rectè interpretatur Hieronymus, *Hymnorum*, à maiori parte. Nam & querelas, & lamentationes, & gratiarum actiones, & petitiones, & imprecationes, & narrationes, & prophetias continet. Sic liber Prouerbiorum Salomonis, qui tamen sententias non prouerbiales continet, sed & scita sapientum, atque ænigmata.

b *Act. 4. vers. 25.*

c Psalmorũ conditores qui & quot nempe decẽ vel undecim.

Beatitudo est duplex, cœlestis & tẽporaria.

1 *Beatus vir qui non.* CARET inscriptione, sed non desinit esse Dauidis præfantis in librum à se partim conditum, partim ex alijs collectum, & in hunc ordinem quinque librorum digestum. Sic secundus eundem habet auctorem *b*. Sic deinceps, qui non præferent nomen auctoris Dauidis erunt, vel iuxta alios, eius, cuius nomen proximè præcesserit: feruntur enim decem aut vndecim sacri *c* Psalmorum auctores, ex Hieronymo, & Hebræorum Traditionibus, nisi quòd hi loco Salomonis Adamum, & Melchisedec nominent. Nam in nouem reliquis conueniunt, Mose, Dauide, tribus filiis Choræ, Asapho, Ethane, Hemane, & Iedutthun. *Beatus*, ad verbum, *Beatitudines illius viri* (sunt) id est, vir ille multis modis beatus, nempè in hoc mundo, & in altero est beatissimus & fœlicissimus, vt eius propriæ esse videantur beatitudines, & ad eum singulariter pertinere. Nam duplex beatitudo, cœlestis, & temporaria. *Impiorum*. Impij in Deum. Nam sic dicuntur contemptores Dei & religionis, qui Deum non colunt, vel plures colunt ex Euthymio. רשעים *Rasahim* inquietos animo & conscientia, quasi inconstantes in fide & religione, Hebræi interpretantur: quales sunt (inquiunt) omnes auari, rapaces, homicidæ. Aliqui putant esse verbum forense significans *reos, sontes*. Ex *d* Psalm. *cùm iudicatur exeat*, רשע *Rasah*, id est, *sons, condemnatus*, vt opponatur צדיק *Saddic, iusto. Peccatores.* חטאים *Hattaim*, in homines & in semetipsos, nẽpè qui habitum peccandi contraxerunt, qui consuetudine vsum prauè agendi, & quasi facultatem sibi pepererunt, vt sponte deinceps magis, quàm iudicio ad peccata ruant. Denique scelerati, qui non peccant per imprudentiam, sed sponte, etiam si veram religionem ore profiteantur. *Derisores*, quos hic pestes, id est, pestilentes (Gal. *des pestes*) Septuaginta appellant, in Deum & homines

d *Psal. 108. vers. 7.*

A mines, vt hæretici, vt Athei. *Abiit*, ambulauit propriè. Est autem gradatio, tam in nominibus Consilij, Viæ, Cathedræ, & fortasse impiorum, peccatorum, & pestilentium, quàm in verbis Ambulandi, Standi, Sedendi. Kimhi tamen censet nudam esse copiam, ad maiorem perspicuitatem. Metaphoricus est versus de non sequendis impiorum consiliis. 2. viis, id est, actionibus, moribus, viuendi ratione. 3. consortiis & sermocinationibus. Qui se ab impiis separat, nec sequitur eorum consilia, actiones, doctrinam, est beatissimus. *Pestilentia*: λοιμῶν, pestium, pestilentium hominum, & derisorum, qui humana diuináque rident. B Quod ferè restringunt ad Pseudoprophetas & doctores pestilentis & impiæ doctrinæ, vt non modò declinandas doceat amicitias & societates impiè consulentium, & viuentium, verùm etiam docentium. Cathedra pro doctrina sæpe, vt notat Hieronymus. Soleo ego Scripturam in sua amplitudine relinquere, vt ad plurima pateat, quemadmodum in Philosophia propositiones vniuersæ & generales, in Mathematicis Axiomata, & communes sententiæ. Nec tamen incommodè Barnabæ Apostolo apud *a* Clementé Gen- C tes sunt *consilium impiorum b*, Iudaica opinio, *via peccatorum*, hæreses, *pestilentiæ cathedra*: his enim tribus generibus veteres, vt Synesius, impios omnes præter Athæos concluserunt.

2 *In lege Domini*, in eius præceptis, quorum alia sunt de fide & religione, alia de actione. Per legem Domini hîc aliqui intelligunt vniuersam Scripturam, alij legem Mosis, quam Deus dedit populo suo. At quia illiterati hanc non possunt continuò meditari, & beatitudo communis est indoctis pariter ac doctis, malo vt hîc notet simplicia mandata Dei, quæ ver- D santur circa credenda, colenda, agenda, vitanda. *Voluntas*, voluptas, & delectatio, *c* desiderium, studium, negotium, חפץ *Hephetz*, hæc omnia significat, vt in Ecclesiaste sæpiùs. *Meditabitur*, se exercebit, efficaciter cogitabit, sollicitus scilicet de ea cognoscenda, & perspicienda, הגה, *Hagá*, vehementiùs, quàm, צפה *tsaphá*, contemplari, speculari. Includit enim iugem quandam agitationem mentis, & quasi curam & sollicitudinem, quæ erumpat sæpe ad oris motum & summissam vocem, dum opus est etiam ad opus. Hinc il-

a *Li.2.Strom.*
b *Impiorum tria genera.*
c *Psal. 111. vers.1.*

a Ps.36.ver. 20.
b Esa, 8, v. 19.

lud a, *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, loquetur, resonabit. Et b מגהים, *Maghim*, Magi Philosophi, Sapientes, qui se in disciplinis exercent atque occupant. Rectè per μελετᾶν. Nam μελέτη, vehemens animi cogitatio & diuturna, quæ frequenter exeat in oris murmur, atque adeò opus. *Die ac nocte*, Prouerbialis locutio. Vide prouerbium, *Diésque noctésque*. Hinc Flaccus; *nocturna versate manu, versate diurna*: pro ferè semper, omni studio & conatu, maxima temporis parte, quoad humana industria patitur.

A

3 *Et erit*, Et, emphatica particula. Sanè erit sicut arbor non syluestris, non sterilis, sed fructifera & plantata iuxta fluenta & riuos, qualis est oliua, palma, &c. Aliis *&*, pro *nam*, vt reddat rationem, cur talis sit beatus. Arborem Hebræi etiam appellant lignum. Sic Gallicè, *bois de haute fustaye*, id est, arbores. *Secus decursus*, iuxta, super riuos propriè plurali numero, quasi loquatur de arbore plantata ad plures riuos, quasi ad diuortia, siue diuergia aquarum: vbi aqua in diuersas partes vergit: nam פלג *Palag* diuidere significat. *Tempore suo*: æstate vel autumno, tempore cuique speciei arborum accommodato & opportuno, tempestate sua, dum tempus est fructificationis. Arbores enim ad varia suas habent tempestates. Chald. *sicut arbor cuius fructus maturescet*. Quemadmodum arbor fructum suum edit, quando carpi debet, tempestate videlicet messis & maturitatis: sic pius tempore suo, id est, cùm erit opportunum, proferet fructum suæ pietatis, id est, virtutes & bona opera, vel si malis similitudinem conferre ad ætatem futuri sæculi & remunerationis, feret fructum pietatis suæ vitam æternam ac beatam, *reportabitque* c *finem fidei propriæ animæ suæ salutem*, tempore mortis vel consummationis sæculi. *Suo*, æstiuo, vel autumnali, aut potiùs ex parte æstatis, quæ proxima est autumno, quando viget canicula, ὀπώρα, Græcis: qua anni parte propriè colliguntur fructus. Vnde & eam excipiebat festum d Tabernaculorum decimoquinto mensis Tizri siue lunationis Septembris, quod proinde festum חסוב, e *Hasub*: collectionis (fructuum & vuarum) dicebatur. Nam post collectos fructus celebrabatur, vt Pentecoste, post collectas fruges sexto Siuan, siue lunationis Maij. Quod Græcis dicitur μετόπωρον, tempus post fructus collectos,

B

Arborē Hebræi lignum vocant.

C

c (1.Pet.1.v. 7.)

D

d *Tabernaculorū festum quod.*
e *Deut. 16. v.13. & 16.*

A collectos, vt ὀπώρα succorum & fructuum hora siue tempus. Hinc fructuum alij æstiui, alij autumnales, nisi sint ὥριμοι, & præcoces quodam artificio, vel causa extraordinaria.

4 *Defluet* decidet, vel marcescet, *a folium eius perpetuò erit viride. nec consumetur fructus eius. b Quæcunque faciet.* vir ille scilicet pius. Hic enim est alius pietatis fructus, 1. pius est beatus. 2. Floret, & fructum edit tempore commodo. 3. In omnibus prosperatur. Possis superiorem versum referre ad æternæ, hunc ad præsentis vitæ præmium. *c Pietas enim habet promissionem vitæ vtriusque.* Vide benedictiones Leuit. 26. Deut. 28. Alij minùs aptè ad arborem referunt. Hinc Chald. *& omne germen eius proficit.*

B

a Iere. 17. v. 8.
b Ezec. 47. v. 12.
c 1. Tim. 4. v. 8.
Piis vtraque vita promittitur

5 *Non sic impij* sup. sunt, vel erunt, non sic prosperabuntur. Antithesis. Impij celeriter, leuique negotio, quasi vento, violenter & infœliciter delebuntur, atque disparebunt, tanquàm puluis, quem ità per aërem propellit & raptat ventus, vt breui nusquàm appareat, vtpote in auras euanescens. *Non sic* Hæc epizeuxis non est in Hebr. sed apposita, ad vim fontis exprimendam: vt intelligeremus impios multis modis esse miseros & infœlices etiam in terra, dum non diu eodem statu res eorum permanent, multáque patiuntur. *Puluis, d* מֹץ *Motz*, proprie palea minutissima, & leuissima, præsertim quæ in altum à vento raptatur & dispergitur, quasi emunctio de granis fruméti, scobes, quisquiliæ, gluma, acer, cui impij tanquàm inutiles, & sine aliquo fructu etiam comparantur.

C

d Esa. 17. v. 13. & Mat. 3. v. 12.

6 *Non resurgent impij in iudicio.* Iustorum, scilicet per hypozeuma è posteriore membro. Quando iudicabuntur, absoluentur, munerabuntur iusti, impij non consistent præ metu, non sese efferent, non exigent caput, vt nunc, non prodire audebunt coram tribunali Dei, vel non consistent cum iustis, inter iustos locum non habebunt. Persistit autem in similitudine, qua improbos contulit cum puluere. Vt enim puluis à vento disiicitur, sic impij in iudicio non apparebunt. Aliqui putant Metaphoram sumi à foro, in quo qui causam amittunt, cadere causa dicuntur. Chald. *propterea non consistent impij. in die magni iudicij* (extremi.) Alij referunt ad beatam Resurrectionem. Non enim ad eam resurgent

D

Non resurgent impij ad beatitudinem, sed ad pœnam æternam.

a *Apo. 20. v. 15.*
b *Psal. 143.*
c *Rabbinorũ hæresis.*
d *vers. 1.*
e *2. Tim. 2. vers. 19.*
f *Sic Psal. 36. vers. 20. 67. 3. 96. 5. 128. 6.*
g *Iac. 1. 11.*

A impij, sed ad pœnas sempiternas, quæ *a mors secunda* dicitur, æterna alibi. Verbum קוּם *Kum*, surgere & stare. Vnde & vsurpatur de viuificatione mortuorum, vt apud Kimhi, *b* quo sensu hic videtur accipere. *Improbi* (inquit Kimhi) *non resurgent, sed peribit anima ipsorum vnà cum corpore die mortis illorum.* Alludit autem ad hæresim *c* quorumdam Rabbinorum, qui negant reprobos resurrecturos. At Dauid hic istis minimè patrocinatur. Nam subiunxit, *in iudicio, & concilio iustorum.* Aliud est asserere, Non resurgent in iudicio iustorum, aliud non resurgent simpliciter. *In concilio.* Concilium hic cœtum & B congregationem significat. Quare debet scribi per C, vt Hebræo עֵדָה *aadath*, respondeat. Suprà verò, *d* per S, vt עֵצָה *aasath*, etsi Græcè sit eadem vox, sed ambigua, *βυλη*.

7 *Nouit.* Verbum noscendi apud Hebræos, pro curam gerere, recognoscere, &c. sumitur. Dominus probat, gratam habet, curat, recognoscit, id est, bene fortunat, munerat (sic Gall. *recognoist*) viam, id est, viuendi rationem, studia, opera iustorum. De notitia, non simplicis intelligentiæ, sed beneuolentiæ & approbationis, de qua *e* Apostolus, *Cognouit Dominus, qui sunt sui.* Impij autem cum sua C viuendi ratione peribunt. *f Peribit.* infœlicem exitum consequetur. Abibunt impij in interitum sempiternum, ad perniciem æternam peruenient, tollentur de medio infœliciter, per metonymiam. Vel, vt nuda sit Metaphora, *iter*, id est, viuendi ratio, modus, actiones, cogitationes, studia, conatus vniuersi impiorum peribunt, id est, plenè delebuntur, non modò non perpetuabuntur, non modò suos fines non assequentur, non modò euanescent sine fructu, verùm etiam luctuosum exitum consequentur. *g Omnis enim eorum gloria marcesset, &c.*

D

* * *

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Frustrà homines, præsertim reges & principes, sese Christi regno opponere. Nam cum esse vniuersum regem à Deo Patre constitutum, cui sit parēdum, si salui esse velint. Act. 4. Victoria Christi contra mundum, mundique principes.

B

PSAL. I I.

1 QVare fremuerûnt Gentes, & popúli meditâti sunt inánia?

2 Astitêrunt reges terræ, & príncipes conuenêrunt in vnum aduêrsùs Dóminum: & aduêrsùs Christum eius.

3 Dirumpâmus víncula eôrum: & proiiciâmus à nobis iugum ipsôrum.

C

4 Qui hábitat in cœlis irridêbit eos: & Dóminus subsannâbit eos.

5 Tunc loquêtur ad eos in ira sua: & in furôre suo conturbâbit eos.

6 Ego autem constitûtus sum, rex ab eo super Sion montem sanctum eius: prædicans præcêptum eius.

D

7 Dóminus dixit ad me: Fílius meus es tu: ego hódie génui te.

8 Póstula à me, & dabo tibi Gentes hæreditâtem tuam: & possessiônem tuam términos terræ.

9 Reges eos in virga férrea, & tanquàm vas fíguli confrînges eos.

10 Et nunc reges intellígite: erudímini, qui iu-

dicátis terram. A

11 Seruîte Dómino in timôre: & exultâte ei cum tremôre.

12 Apprehéndite disciplînam, nequândo irascâtur Dóminus: & pereâtis de via iusta.

13 Cùm exárserit in breui ira eius: beâti omnes qui confidunt in eo.

B

a Act. 13. v. 37.

SECVNDVS Psalmus *a* Apostolo. Quia tamen illic nonnullis in codicibus legitur, *Sicut in Psalmo primo scriptum est*, teste D. Hieronymo in primum Psal. Beda, Hilario, Oecumenio, nonnulli existimant, esse partem primi Psalmi, *ideóque* (inquiunt) *eadem voce Beati finit, qua primus incipiebat*, & Hieronymus addit eodem loco apud Hebræos primum & secundum vnun esse Psalmum, quod in Apostolorum quoque actibus comprobatur. In qua sententia versari partem veterum Rabbinorum Kimhi com. in hunc docet. Sed hoc puto falsum, primùm, quia in vulgatis Hebræis, Græcis, Latinis, Syris, Arabicis, Æthiopicis exemplaribus & interpretibus, hic à superiore distinguitur. 2. quoniam Paulus illo loco secundùm emendatos & publicatos codices habet, *b Sicut in secundo Psalmo scriptum est*. Huícque contextui omnes, superioribus exceptis, seorsum Chrysostomus, Theophylactus, editio Syriaca cõsonant. 3. quod omnem vincit dubitationem, quoniam vtriusque argumentum planè differt. Obseruandum enim in vniuerso scripturarum corpore, maximè in Psalmis & Canticis, sententiam esse cohærentem & connexam, non more Satyrico dissolutam & discinctam, vel fanaticè ab equis ad asinos delatam, vt indocti siue etiam intempestiui Allegoriarum sectatores existimãt. Verum de hoc infrà. Nam cuncti de summa partitionis *c* Psalmorum conueniunt, sed non de modo partiendi.

b Psalmus secũdus diuisus à primo.

C

D

c Psal. 4.

1 *Quare*, quorsum, ad quid, in quem finem, quo consilio, vt dicat causam finalem. q. d. frustra gentes id facient. Alij, quam ob causam, quid mouet, quid impellit gentes, vt fremant, vel tumultuentur? רגש *Ragas*

vtrumque

A vtrumque sonat) vt efficientem siue mouentem; q.d. sine causa tumultuantur, nullam habent causam omninò, cur id faciant. Admiratur hac interrogatione stultitiam hominum contra Christum conspirantium, cùm ipsorum conatus futuri sint irriti & inanes. *Inania*, inanes & vanos conatus. Arnobius arctiùs, inanes ciborum distinctiones & Sabbatorum ferias.

2. *Astiterunt*, sese statuerunt, propriè in vnum coïerunt, conspirarunt. *Conuenerunt*, cõsultarunt simul, prop. concilia coëgêrunt, deliberarúntque contra Deum & eius Filium. *Christum*, verùm Messiam etiam intelligunt B Abben Ezra è recentioribus Rabbinis, & vetustiores omnes, vt fatetur R. Selomo.

3 *Dirumpamus vincula eorum*, μ'μηγε. Vnde Aug. Hebræi & Chaldæus subaudiunt לאמור *leemor*, conuenerunt, inquam, *dicendo dirumpamus vincula eorum*, id est; quæ ipsi in nos volunt iniicere, & iugum, cui nos cupiũt subiicere. Sic impij legem Dei & Christi, siue Euangelium vocant, *a cùm sit tuum suaue*, & vinculum, *onúsque leue*. q.d. Excutiamus iugum & imperiũ Dei & Christi eius, neque ei subdamur. *b Nolumus hunc regnare super nos*. Nos suscipiamus vincula & iugum, quibus nos vo- C lunt innectere, veluti boues, Metaphora à belluis, quæ vinculis quibusdam ad cornua nectuntur. Eorum legibus, quibus subditi, tanquàm vinculis alligantur, ne pareamus. Non tam rectè alij post Tertullianum, Hilarium, Arnobium, Theodoretum, Euthymium, putant esse verba piorum, Dirumpamus vincula & iugum (laqueos vertunt, vel funes) infidelitatis ipsorum. עבות *habóth*, crassi funes propriè.

a *Matt. 11. vers. 3.*
b *Luc. 19. v. 14.*
Iugum Dei suaue & libertas est: at Dæmonis grauiss. carcer.

4 *Qui habitat*. Qui sedet propriè, id est, qui præsidet, tanquàm iudex pro tribunali ius dicturus. Vel qui habitat, qui permanet in cœlis, vt enarrat Kimhi. Vati- D cinatur irritos fore conatus Iudæorum, & Paganorum. ישב *Ia'ab* sedere, & habitare *d*. Deus est vbique actu, & essentialiter, nedum per virtutem, & præsentiam: at illic dumtaxat habitat, vbi est per gratiam, vt in probis, vel etiam gloriam, vt in cœlis, in quibus suam essentiam, maiestatem, gloriam, & potentiam, id est, se facie ad faciẽ, & absque humano medio cernendum præbet. *Irridebit*. Antropopathia. Nam hi humani affectus in Deo non sunt, nisi secundùm effectus, & actiones, &

d *Deus est vbique, sed non vbique habitat, & quomodo alicubi habitare dicatur.*

indicant consiliorum humaniorum, & moliminum dissipationem. A

5 *Tunc*, Id est, tempore harum conspirationum, & persecutionum, siue quando tempus supplicio opportunum appetiuerit. Aliqui Hebræorum exponunt noue. Tunc occidet fortes eorum in furore suo. Vt יְדַבֵּר *iedabber* significatum sumat à *a* דֶּבֶר *deber, pestis*, nō à דָּבָר *dabar, verbū, loquela*, quomodo sumitur 2. Par. Et אֵלִימוֹ *elemo* à nomine אֵלִים *elim, fortes b*, simplicior est nostra versio, *Conturbabit*, vel terrebit.

a 2. Par. 22. v. 9.

b 4. Re. 24. vers. 15.

6 *Constitutus sum*. Vaticinatur de Christi regno, quod ei, vt homini, à Patre est traditum. Euthymius, נָסַכְתִּי *Nasacti, fusus sum*, id est, vnctus, inauguratus, præpositus sum. Non desinit esse passiuæ significationis, etsi sit, coniug. Kal. Nam Kal. propriè est instituta pro verbis neutris, & absolutis. Ita nihil necesse est vertere, vnxi siue constitui regem meum, regem, quem ego ad regnum prouexi, quasi sint verba Patris de Filio. Transitio enim siue Heterosis nimis esset abrupta, quamuis idem perpetuò maneat sensus. Nec mouere debet Iod, in מַלְכִּי *Malki*, quasi sit affixum primæ personæ. Passim enim est in hoc opere paragogicum. Quin & fortasse allusit ad מַלְכִּיצֶדֶק *Melkisedec*, vt ex dimidiato eius nomine colligamus hîc agi de illo Rege, cuius typus esset Melkisedec. *Sion*. Ecclesiam, cuius initium, fundamentum, & mater est Sion. Erat autem Sion mons Hierusalem biiugus, in cuius vno colle erat arx Dauidis, in altero templum. *c* Vtroque enim magistratu, Ecclesiastico, & Politico Ecclesia continetur, munitur, & viget. *Eius* Hebr. meum. Idem scilicet mons est sacer Patri, & Filio, *Prædicans*, narrabo propriè, vt narrem Dei statutum, & decretum. Vbi obserua אֶל *El*, posse esse nomen Dei, vt à Masoretis notatum sit peruersè per segol, loco tseri. Vel, si sit præpositio Latinè vacare, Narrabo præceptum (eius), (vt) narrem statutum (eius) sum constitutus Rex ab ipso. Nam non tantùm Rex, sed & Sacerdos. *d* B C D

c Vtroque magistratu Ecclesia cōtinetur.

7 *Ego hodie*. Hoc tuæ è virgine natiuitatis die, quo te primogenitum meum introduxi in orbem terrarum, *genui te*. Nasci feci te, in lucem mirabiliter eduxi te, vel creaui, ex Euthymio: vt hoc pertineat ad Christi

d Psal. 109. vers. 4.

A sti temporariam generationem. *a* Sic gignere non est de sua substantia producere, sed in lucem nouo quodammodo proferre, vt Hebræi docent in Deras. Nam secundùm humanam naturam Deus Filium non genuit, sed vel creauit sine humano semine de virginis substantia, vel in lucem extra ordinem communem protulit. Sic *hodie* significat præsentem vitam, *Gignere*, creare, de aliena substantia producere, non sua. Possit etiam pertinere ad æternam, vt *Gignere*, propriè sumatur. Christus enim est Filius Dei naturalis, & B consubstantialis, essentiam eius hodie, id est, ab æterno per generationem consecutus. Tunc *hodiè* symbolum æternitatis, in qua nulla dierum vicissitudo, sed perpetuum hodie, nullo initio incipiens, nullo fine conclusum, nullam habens præteriti vel futuri successionem, sed esse stabile, sine alia temporis differentia, quasi momentum vnum perenniter consistens. Quocirca maximè proprius loquendi modus de æternitate, est per præsens, vt ex eius, temporisque differentiis notum est. Tercia explanatio Chrysostomi, & Hilarij minùs cohæret, vt *Gignere* sit à mortuis suscitare, & *hodiè* notet diem resurrectionis, siue tempus, C quo Christus ab inferis resurrexit: quia in *d* Act. *Deus illum suscitasse dicitur, & in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodiè genui te.* Nam ἀναστήσας illic non *resuscitans* simpliciter significat, sed *excitans*, *in lucem edens*, *ac ex vtero virgineo proferens. e* vt, *Quoniam Prophetam suscitabit vobis Deus*, &c. Propriè autem fons habet, *peperi te.* Nam ילד *Ialad* in kal hoc propriè sonat, in Hiphil autem *f* הוליד *holid* gignere. Quasi in hoc summo mysterio Deus functus sit officio non tantùm Patris, sed etiam Matris. Quoniam Pater genuit è sua essentia diuina tamquàm è vulua & vtero, nō D aliunde Filium. Ne in hac sancta generatione matrem, matrisve vuluam præter Deum requiras, aut Somnies. Omnia *g* enim in illa simplicia sunt, pura, & ab omni fluxu libera. Sic interim Cæcilius locutus est apud Nonium (sine mysterio tamen) *Chalcis ait hic vicinus se eas peperisse nobis*: & Cicc.2. Tusculan. *Oenei partu edita*, & Homerus ὃν τέκετο Ζεύς, *quem peperit Iupiter.*

8 *Dabo tibi.* Secundùm humanam *h* naturam, vt Deus enim innatum habet vniuersorum imperium, vt homo

a *Act.13.v.33. Heb.1.v.5. & 5.v.5.*

b *Deus secūdùm humanā naturam Filium non genuit, sed creauit.*

c *vt Hebr.3.v.13. & Psalm.94.v.8. Christus Filius Dei naturalis ab æterno genitus, & sic (Hodiè) est symbolum æternitatis.*

d *Act.13. vers.33.*

e *Act.3.v.22. & 7.v.37. Deut.18. vers.15.*

f *Genes.4. vers.1.*

g *Vide Ps.109.v.3.*

h *Theoph. 1.ad Heb.*

mo decreto Patris accipit *a hæreditatem tuam.* Trãsitiuè In hæreditatem tuam, pro tua hæreditate, vt sint tua hæreditas per fidem,& agnitionem tui. Nam non est appositio, sed transitio ad alterum accusatiuum. Sic, *& possessionem tuam*, in tuam possessionem, pro tua possessione, Vocatio *c* Gentium prædicitur, ex qua Ecclesia, quæ olim erat Iudaica, deinceps euasit Catholica, id est, omnium Gentium & Populorum.

a Cyri. li. 11. in Ioan.
b Theodoretus hic.
c Ecclesia ex Iudaica, euasit Catholica.

9 *Reges eos.* תרעם *Tirrhém,* à רעה *Raghá*, pásces eos propriè, ποιμανεῖς, pastoraliter reges, quam lectionem & interpretationem sequitur *d* Ioannes. Masoretæ aliis punctis legunt, תרעם *Therohém,* à רעע *Raghagh.* Ex quo vulgò interpretantur, *Conteres eos,* ob duritiem imperij. *In virga ferrea,* sceptro ferreo rigido, duro inuicto, cuius acri verbere eorum insolentia conteratur duriter & rigidè, te cum eis geres crudeliter. *e* Alludit ad pedum siue baculum pastoralem, vt persistat in Metaphora. Cui minimè possint resistere, cui omninò sit succumbendum. Sic vocat potentem iustitiam, & supplicium. Incommodè aliqui Verbum Dei accipiunt, vt ex *f* Esaia. Etiam si eius maximam fuisse vim compertum sit è mundi conuersione. *Vas figuli,* quod refici non potest. *g* Regna mundi sunt similia vasis figulinis, & non diu duraturis. Regnum autem Domini stabit in æternum, vniuersáque alia consumet, & dissipabit.

d Ap. 2. 27. & 19. 15.
e Ap. 2. 27. & 19. 15.
f Esa. 11. 4.
g Hie. 19. 11. Dan. 2. 44.

10 *Nunc.* Tempestiuè, maturè, quando opportunum est, dum pœnitentiæ locus, & tempus conceditur, quamdiu licet, vel hoc tempore prædicationis Euangelicæ. *Intelligite*, sapite, prudenter agite, resipiscite, & agnoscite hunc regem. *Erudimini*, corrigimini, castigate vos, ô terræ iudices. Chal. *h recipite eruditionem.* Apostrophe ad Magistratus, quos prius dixit Regi Christo se opponere, & tacitè eorum conuersionem vaticinatur.

h De qua Esa. 49. 7. 23.

11 *Exultate ei.* In eo, cum veneratione, & honore debito, cum reuerentia, maxima mentis attentione, cura, sollicitudine, & obedientia. Timor, & tremor hæc designant. Chal. *i Orate in tremore.* Nam *ei*, desideratur, sed rectè interpositum, explicationis gratia.

i Phi. 2. 12. Ephes. 6. 5.

12 *Apprehendite disciplinam.* Ad verbum, *osculamini puritatem*, quod hîc sequuntur Septuag. sed μαθητικώτερον

Osculamini

A *Osculamini filium*, complectimini, *a* adorate in subiectionis, & obedientiæ signum, id est, Messiam, vt etiam Abben Ezra docet. Excipite illum honorificè, amanter, cum plausibus, & acclamationibus, vt soletis reges, *ne pereatis de via iusta*, id est, de via, quæ ducit in cœlum: de bonorum præmiis, vel de via recta, plana, æquabili, tuta, & prospera, è qua excidentes, in certa pericula, & infœlicitates præcipitemini, per loca inuia, & præcipitia oberretis. Est autem allusio ad veterem adorandi morem. Vnde *b* Hieronymus verterat, *Adorate purè*. Quam versionem rectè ipse defendit Apologia prima contra B Ruffinum. Veteres enim ex Apuleio, Minutio Fœlice, Plinio *c*, Hieronymo ipso, solebant deosculari manum in adorando, & capita submittere, quod se beatus Iob elementis ac Idolis fecisse negat. *Disciplinam*, institutionem, & puram doctrinam huius regis, vel Filij, quam verbo docuit, & exemplo confirmauit. Sic sensus eodem recidit. *Dominus*, refert Deum Patrem. At quia deest in Hebræo, aliqui hoc membrum referunt ad filium. *Osculamini Filium, ne fortè irascatur* ipse scilicet, Filius. *Iusta*. Additum ad explicationem, de via vitæ æ- C ternæ, de bonorum remuneratione, & fœlicitate, vel de via plana, de fœlici vitæ instituto, vel de via recta, & gratiæ. Via vitæ institutum, ratio per Metaphoram passim. Aliqui nihil subaudiunt, sed accipiunt *de* pro *in*. *Ne pereatis in via*, id est, subitò, ne in media via absumamini, ne Dei subitus furor vos perdat, quando adhuc in itinere consistitis. R. Ioseph cæcus Chaldæus Metaphrastes, ne amittatis viam. Gall. *A fin que ne perdiez le chemin*.

a *Filiū adorari Deus præcipit.*

b *li. 28. c. 2. Com. in Iob cap. 31.*

c *Com. in Osee c. 13. v. 27. c. 31.*

13 *Cùm exarserit in breui*. EPIPHONEMA, per quod solet suos Psalmos concludere, loco Epilogi. Cùm pòst D paululùm, siue cùm vel parum exarserit ira eius, siue in hoc siue in futuro sæculo, ô quàm beati qui in ipso fiduciam suam constituunt. Nam hi salutem consequentur. *In breui*, paulò pòst, citò, celeriter, subitò כמעט *Kimhát* etiam ad quantitatem pertinet. *d* Cùm paulùm, cùm vel tantillùm exarserit ira eius. *In eo*, Filio. Alij non tam appositè ad Deum Patrem referunt. Notatum semel esto hoc in opere, passim beatitudinem & cætera dona tribui spei, quæ in Pauli Epistolis, fidei, alibi charitati

d *Io. 3. v. 16. 17.*

ritati assignentur. Nempe *a* Dauid extollit spem, quoniam ei res erat cum fidelibus, quibus iam spes est maximè necessaria in his mundi casibus, ad acquirendam beatitudinem & cæteras promissiones. Paulus fidem vrget, quia verba faciebat apud infideles, vel etiam fideles recèns conuersos, qui erant alliciendi ad fidem, tanquàm cæterarum diuinarum virtutum ianuam. Interim quoniam vtrique eadem attribuũtur, argumentum est fidem nudam neque beare, neque sine Spe & Charitate tanta bona sibi applicare. Item Spem esse necessariam, quæ nec fide, nec charitate orbetur. Denique tria hæc esse συναίτια, ac ad eundem beatitudinis, iustitiæ, gratiæ effectum concurrere: verùm nunc vnam, nunc alteram vrgeri pro instituti ratione.

a Dauid cur salutẽ spei tribuerit.

Fides sola non saluat, quia est causa partialis salutis.

A

B

ARGVMENTVM.

Deum, vt se ab exercitu hostili defendat, vti facere consueuit, precatur.
Congruit Christo.

C

Dauid, cùm fugeret à facie Absalon filij sui. 2.Reg.14.

PSAL. III.

1 DOmine, quid multiplicâti sunt, qui tribulant me: multi insûrgunt adu ẽrsùm me.

D

2 Multi dicunt ánimæ meæ: Non est salus ipsi in Deo eius.

3 Tu autem Dómine suscêptor meus es: glória mea, & exâltans caput meum.

4 Voce mea ad Dóminum clamâui: & exaudíuit me de monte sancto suo.

5 Ego

A 5 Ego dormîui,& ſoporâtus ſum,& exurrexi: quia Dóminus ſuſcêpit me.
6 Non timébo míllia pópuli circundântis me: exûrge Dómine,ſaluum me fac Deus meus.
7 Quóniam tu percuſsíſti omnes aduerſântes mihi ſine cauſa: dentes peccatôrum contriuîſti.
8 Dómini eſt ſalus: & ſuper pópulum tuum benedíctio tua.

B

---

1 *Dauid.* Τῷ Δαβίδ. Datiui caſus Lamed quidem apud Hebræos cum nominibus propriis & in poſſeſſionibus, indicat genitiuum caſum. Qua in ſignificatione non eſt dubium inter Rabbinos, quin hîc,& aliis ferè titulis accipiatur, etſi aliàs ſit articulus Datiui,vel præpoſitio Ad. Tamen ſeptuag. perpetuò reddunt per datiuum, vt *a* doceant ſecus hic fieri, quàm in humanis. In iſtis enim idem eſt ſcriptor & auctor, in his verò ſcriptor eſt C Dauid,auctor Spiritus Sanctus interiùs illuminans,ipſique Dauid Pſalmos reuelans *b*. Vt ergo primo auctori primum locum concederent, Dauidem autem tanquàm inſtrumentum, & quaſi illuſtratum, atque edoctum à Deo oſtenderent, *Pſalmus* (inquiunt) *ipſi Dauid*, non, *ipſius Dauid*. Pſalmus videlicet ipſi Dauidi datus, vel dictatus, vel reuelatus à Dei Spiritu. Qua ratione non Euangelium Matthæi,ſed κατὰ τὸν Ματθαῖον dicimus, cuius ſcilicet ſcriptor ſit Matthæus, non auctor. Auctoritas enim ad Spiritum ſanctum deferenda eſt, qui locutus eſt per Prophetas & Apoſtolos, nec modò rem ipſam ſiue D doctrinam, verùm etiam verba ipſa dictauit, ſe accommodando tamen ſtylo,& modo dicendi ſingulorum. Idcirco enim, alij aliis terſiùs & efficaciùs ſcripſerunt, differentíque ſtylo. Poſſit etiam dici eſſe Hebraiſmum, nempè datiuum pro genitiuo.

a *Inter prophanum & ſacrum Scriptorem quod ſit diſcrimen.*

b *Pſ. 44. 3. Quia D. Matthæus ſcriptor tãtùm eſt Euangelij,nõ auctor,ideò Euangeliũ non Matthæum dicitur.*

2 *Quid*, ad quid,cur. מה *Má* pro למה *lamma*. Vel quàm,quantùm,pro כמה *Camma*. O quàm multi ſunt, Domine,qui me arctant,anguſtant,affligunt.

3 *Anima mea*, mihi ipſi per Synecdochen. Alij per Idiotiſmum, de anima mea, de me. *Non eſt.* Mimeſis hoſtium

ritati assignentur. Nempe *a* Dauid extollit spem, quoniam ei res erat cum fidelibus, quibus iam spes est maximè necessaria in his mundi casibus, ad acquirendam beatitudinem & cæteras promissiones. Paulus fidem vrget, quia verba faciebat apud infideles, vel etiam fideles recèns conuersos, qui erant alliciendi ad fidem, tanquàm cæterarum diuinarum virtutum ianuam. Interim quoniam vtrique eadem attribuũtur, argumentum est fidem nudam neque beare, neque sine Spe & Charitate tanta bona sibi applicare. Item Spem esse necessariam, quæ nec fide, nec charitate orbetur. Denique tria hæc esse συναίτια, ac ad eundem beatitudinis, iustitiæ, gratiæ effectum concurrere: verùm nunc vnam, nunc alteram vrgeri pro instituti ratione.

a Dauid cur salutẽ spei tribuerit.

Fides sola non saluat, quia est causa partialis salutis.

A B

ARGVMENTVM.

Deum, vt se ab exercitu hostili defendat, vti facere consueuit, precatur.
Congruit Christo.

C

Dauid, cùm fugeret à facie Absalon filij sui. 2. Reg. 14.

PSAL. III.

1 DOmine, quid multiplicâti sunt, qui tríbulant me: multi insúrgunt aduêrsùm me.

2 Multi dicunt ánimæ meæ: Non est salus ipsi in Deo eius.

3 Tu autem Dómine suscêptor meus es: glória mea, & exâltans caput meum.

4 Voce mea ad Dóminum clamâui: & exaudíuit me de monte sancto suo.

D

5 Ego

A 5 Ego dormîui,& soporâtus sum,& exurrexi: quia Dóminus suscêpit me.

6 Non timébo míllia pópuli circundântis me: exûrge Dómine,saluum me fac Deus meus.

7 Quóniam tu percusísti omnes aduersântes mihi sine causa: dentes peccatôrum contriuîsti.

8 Dómini est salus: & super pópulum tuum benedíctio tua.

B

---

1 *David.* Τῷ Δαβίδ. Datiui casus Lamed quidem apud Hebræos cum nominibus propriis & in possessionibus, indicat genitiuum casum. Qua in significatione non est dubium inter Rabbinos, quin hîc,& aliis ferè titulis accipiatur, etsi aliàs sit articulus Datiui,vel præpositio Ad. Tamen septuag. perpetuò reddunt per datiuum, vt *a* doceant secus hic fieri, quàm in humanis. In istis enim idem est scriptor & auctor, in his verò scriptor est C Dauid,auctor Spiritus Sanctus interiùs illuminans,ipsique Dauid Psalmos reuelans *b*. Vt ergo primo auctori primum locum concederent, Dauidem autem tanquàm instrumentum, & quasi illustratum, atque edoctum à Deo ostenderent, *Psalmus* (inquiunt) *ipsi Dauid*, non, *ipsius Dauid*. Psalmus videlicet ipsi Dauidi datus, vel dictatus, vel reuelatus à Dei Spiritu. Qua ratione non Euangelium Matthæi,sed κατὰ τὸν Ματθαῖον dicimus, cuius scilicet scriptor sit Matthæus, non auctor. Auctoritas enim ad Spiritum sanctum deferenda est, qui locutus est per Prophetas & Apostolos, nec modò rem ipsam siue D doctrinam, verùm etiam verba ipsa dictauit, se accommodando tamen stylo,& modo dicendi singulorum. Idcirco enim, alij aliis tersiùs & efficaciùs scripserunt, differentique stylo. Possit etiam dici esse Hebraismum, nempè datiuum pro genitiuo.

a Inter prophanum & sacrum Scriptorem quod sit discrimen.

b Ps. 44. 3. Quia D. Matthæus scriptor tantùm est Euangelij, nō auctor, ideò Euangeliū non Matthæum dicitur.

2 *Quid*, ad quid,cur. מה *Má* pro למה *lamma*. Vel quàm,quantùm,pro כמה *Camma*. O quàm multi sunt, Domine,qui me arctant,angustant,affligunt.

3 *Anima mea*, mihi ipsi per Synecdochen. Alij per Idiotismum, de anima mea, de me. *Non est.* Mimesis hostium

hostium. *Eius*, in Deo, qui ab ipso colitur & agnoscitur, non à nobis. Hoc autem pronomen desideratur in fonte, sed rectè additum explicationis causa, quòd piorum persecutiones oriantur ex persequentium atheïsmo, vel certè impietate, Deique contemptu *Ipsi. a* לו lô masculini generis, & refertur vel ad sensum: nam *anima m ea*, valet *mihi* aut *de me*; vel ad Animam. נפש *Nephes* enim interdum masculinè vsurpatur. Hunc autem versum in Heb. primum audit *b* סלה *Séla*, deinde vers. 5. & 9. quousque semel & septuagies in toto opere occurrat, & ter in Abacuk. Mihi videtur nota non tantùm Musica, verùm etiam exclamationis & attentionis, vt tunc eleuetur mens & cogitatio. q. d. *c* O magnam blasphemiam, an sic licet Dei prouidentiam tam apertam in dubium vertere? Quinta editio vocem Hebræam σέλα retinet. Septuag. Theodotio, Symmachus eam modò prætermittunt, modò διάψαλμα interpretantur, quasi nihil ad sententiam conferat, sed sit simplex nota musicæ & concentus. Hanc enim ideò Græcam vocem Suidas μελῶν συνάφειαν [?] μέλεσι, alij nostrorum commutationem metri, alij pausationem spiritus, alij alterius sensus exordium, alij rhythmi distinctionem, alij cuiusdam musicæ varietatis exordium esse docuerunt. *d* Quæ omnia quidem Hieronym. suggillat. Non minùs tamen Hebræi inter se variant. R. Kimhi tradit esse vocis, deinde mentis, ad considerandam sententiam eleuandæ notulam, à סלל *Salal* eleuauit, quasi *Séla* pro *Sélla*. ll, geminata, musicum intendendæ vocis signum. Anonymus pausam, in qua tunc pulsaretur instrumentum musicum: Thalmuditæ, Chaldæus, Hieronymus, Aquila, genus asseuerandi, quo iam dicta æterna esse pronuncientur, *in æternum*, *in sæcula*, *semper*. R. Abraham affirmationem ad confirmanda superiora, *verè profectò*, *ita est*. Quod hodie Iudæi ferè in suis precibus sequuntur.

4 *Susceptor* Adiutor, protector, defensor. *e* Sic infrà, *Suscepit*, adiuuit, sustentauit, protexit. Quæ notio est ferè verbi huius toto hoc Græco & Latino opere, Ad verbum, *Clypeus circum me*. Vbi obseruandum, *clypeum*, *scutum*, plerumque reddi à Septuaginta per ἀντιλήπτορα vel ὑπερασπιστήν, aut simile aliquid, quemadmodum, & *Petram*, per firmamentum, vel fortitudinem, & alia eiusmodi, vt Metaphorarum perspicuitati seruiatur.

a Psal. 13.
b vt Es. 32. v. 6.
c Sola quid sit.
d ad Marcellã, tom. 3.
e versic. 6.

seruiatur. *Gloria mea*, per Auxesin, glorificator meus, à quo gloriam spero, vel qui me glorificat. *Et exaltans*, erigens caput meum, adiuuans, ne succumbam ponderi afflictionis. Alij, ad dignitatem me euehens. Nam à caula ad aulam, deinde à plectro ad principatum, denique à principatu ad sceptrum fuit sublatus. Alij, faciens vt erecto capite incedam, id est, lætus, & hilaris, contra illud: *a, Cur concidit facies tua?* id est, cur tristi vultu, & demisso incedis? Tanta fœcunditas Metaphorarum linguæ.

a Gen. 4.6.

5 *De monte sancto suo.* De cœlo sublimi, & alto sanctitati eius dicato, de sublimi throno gloriæ tuæ, in quo insides in tua maiestate, & sanctitate, in Angelorum medio, quem denique tibi sanctificasti, & consecrasti, iuxta illud *b*: *Peruenitque oratio in habitaculum sanctitatis in cœlum.* Vbi Nos *in habitaculum sanctum cœli*, quasi dicat, cœlitùs misit auxilium. Alij de templo posito in monte Moria, quod erat symbolum cœli, atque adeò Ecclesiæ *c*, de quibus solet exaudire. Sed illud nondum erat extructum, vt ad illud manus supplices tenderet. Nisi fortassè Prophetice. Alij de propitiatorio, quod cum Arca erat in monte Sion in tentorio, quod construxerat Dauid. *d*

b Esa. 66. v.1. 2.Par. 3.v.vlt.

c Esa. 2.v. 3.

d 1. Par.15. 1.

6 *Ego dormiui, & soporatus.* Accubui, & dormiui securè, sine metu, & vt Latinè dicitur, in vtramque aurem, donec surgerem, túmque surrexi placidè. Propter illorum insidias, & aggressiones, non desij liberè, & intrepidè fungi muniis vitæ naturalibus, dormiendo, stertendo, expergiscendo, & similia agendo, quando libuit. Et id, *quia Dominus audiuit me*, atque protexit, quasi dicat, hoc negotium euasi, atque si fuissem extra omne periculum. Continuat exauditionis beneficium. Exaudiuit me deprecantem, ac securè, & confidenter die noctéque versari dedit. Hæc enim locutio summam securitatem suauiter quiescentis designat. Alij non tam cohærenter per Antithesin, Dormitionem, & somnum referunt ad tempus calamitatis, & crucis, exurrectionem verò ad tempus liberationis & salutis. Ego quidem sum graui persecutionum somno oppressus, at ex illo emersi, & quasi euigilaui, quia, &c. Quin & post Aug. Iustinum contra Tryph. & Arnobium existimant allusum ad Christum dormientem, id est, mortuum, & diuina potentia resurgentem. Eius enim personam, & typum passim Dauid gerit.

Futura à Prophetis prænunciata pro iam factis habentur, ob prophetiæ certitudinem.

Suscepit, sustentauit prop, Vnde & Græcè ἀντιλήψεται, *suscipiet* de quo rectè Augustinus. Hoc animaduertendum in vna sententia,& præteriti temporis verbum posuit, & futuri, vt in Prophetis sæpe, quo vtrumque significetur. Quia ea, quæ futura prophetantur, secundum tempus futura sunt, at secundum scientiam prophetantium, iam pro factis habentur. Miscentur,& præsentis temporis verba, &c. Adde hoc fieri ex linguæ vsu ad actus continuitatem, & promissionum certitudinem.

8 *Sine causa.* Frustrà, vel temerè. Inscitè recentiores vertunt, *in maxilla.* Nam est Apocope poëtica, לחי *lehé*, pro לחינם *lechinam*, vt דל *dal*, pro דלת *deleth*, ostium, a & כס *kes*, pro כסא *kisé*. Solium. b Vide quid sit inscitiam,& temeritatem habere ducem. Nam etsi eorum interpretatio fieri possit, at miserandum est valdè veterum sapientiam antè damnare, quàm intelligere. Præterea est idem sensus. Ita eorum rabiem cohibuisti, tam grauem alapam infregisti, vt eos prostraueris, nec me potuerint deuorare, quemadmodum expetebant. c *Dentes*, vires, potentiam, vim, impetum. Metaphora de summo supplicio & ictu, à feris sumpta, quæ in dentibus summum habent robur, séque iis tanquàm armis tuentur. Est autem Auxesis. Quid dico percussisti? imò verò alapa dentes improborum excussisti, & contriuisti.

a Ps. 140. 3.
b Ex. 17. 16.

Dẽtes vim & robur in feris & Tyrannis significat.

c 2. Reg. 18. v. 10. 11.

9 *Domini est salus.* Domini est saluare, & populo suo benedicere: hoc eius est proprium, non alterius. *Salus*, pro saluatione, & præsidio salutari: *Benedictio*, fauor, & omnium bonorum copia. Quam nonnulli astringunt ad cœlestia bona per Christum parta. Pax,& diuina beneficia Euthy. Sic autem Hebræi appellant bonorum multiplicationem diuinitùs, Deique gratia euenientem, vt ex opposito: Maledictionem non bonorum priuationem simpliciter, sed malorum multiplicationem diuinitùs, Deique iudicio contingentem, diuinam quamdam vltionem, & νέμεσιν.

Benedictio quid apud Hebræos.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Hostes hortatur vt Deum colant, cuius bonis multiplicantur, à Deo autem contra ipsos sibi opem poscit. Congruit Christo.

1 In finem in carminibus, Psalmus Dauid. IV.

B

2 CVm inuocârem exaudîuit me Deus iustítiæ meæ: in tribulatiône dilatâsti mihi.

3 Miserére mei: & exaúdi oratiônem meam.

4 Fílij hóminum vsquequò graui corde: vt quid diligitis vanitâtem, & quæritis mendácium?

C

5 Et scitôte quóniam mirificâuit Dóminus Sanctum suum: Dóminus exáudiet me, cùm clamáuero ad eum.

6 Irascímini, & nolîte peccâre quæ dícitis in córdibus vestris, & in cubílibus vestris compúgímini.

7 Sacrificâte sacrifícium iustítiæ, & spérate in Dómino: multi dicunt, Quis ostêndit nobis bona?

D

8 Signátum est super nos lumen vultus tui Dómine: dedísti lætítiam in corde meo.

9 A fructu frumênti, vini, & ólei sui: multiplicáti sunt.

10 In pace in idípsum: dórmiã & requiêscam.

11 Quóniam tu Dómine singuláriter in spe: constituîsti me.

A

1 *In finem,* εἰς τὸ τέλος, de iis quæ ad finem & extremum sæculorum referuntur, id est, ad tempora Christiana, quæ *a* nouissima appellantur, quod iis nulla alia sint successura, sed duntaxat expectanda sit sæculi consummatio. Sic Septuaginta perpetuò ad mysterium reddiderunt, למנצח *Lamnatseah*, *Vincenti*: quia hæc inscriptio, vt è Talmudicis docet R. Kimhi, *b* refertur, לעתיד לבא *laghathid labo, ad futurum venire.* Ita enim loquuntur de Messiæ sæculo. Quibus suffragantur Græci, vt Theodor. *c In finem*, inquit, *ponitur, quoniam vaticinationem etiam de gentium vocatione, Iudæorúmque abalienatione continet, quæ multis pòst sæculis euenerunt.* Denique vbi est למנצח *lamnatseah*, non propter se simpliciter, sed propter Christum, Ecclesiam, alios, vt afflictos, vt ægrotos omnium temporum Psalmus scribitur, ne quis ad inscriptionem dumtaxat respiciat, & accommodet. Nam in his magis aliorum personam gerit, quàm suam. Ad literam interim *vincentem* Hebræi appellant Archimusicum, vel præsulem, coryphæum, præcentorem, cuius est, canendi peritia cæteros vincere. Hinc præpositum operarum significat. *d* Reliquæ Psalmorum inscriptiones, vt sæpè difficiliores, quàm vt breuibus scholiis possint repræsentari, à nobis prætermittentur: sed nec multùm faciunt ad literæ argumentum, vt quæ ferè ad musicam antiquam nobis adhuc ignotam pertineant, sintque tanquam Psalmorum claues ad modulum cantui præscribendum, vti nostrarum Antiphonarum initia, ac declarent modos siue tonos, & concentum illius Musicæ, vel instrumenta, ad quæ essent decantandi. Rariùs enim, siue historiam, siue tempus, siue occasionem indicant. Et cùm id fit, *e* non è titulis huiusmodi, continua eorum intelligentia perpetuò sequitur. Nam, vt per digressionem poeticam, aut Rhetoricam, aliò sæpè excurritur, vel per quemdam Spiritus Prophetici impetum, & raptum, mysteria, quorum historia erat typus, obiter monstrantur. Contra sciolos, qui ad historiam omnia torquent, ac ex ieiunis, & sterilibus titulis vniuersam sententiam hauriunt, neque animaduertunt eiusmodi inscriptiones, sæpè non tam materiem exprimere, quàm occasionem dare, vt commodus, & spontè nascens transitus fiat tempo

a 1. Ioan. 2. ver. 8.

b Præfatio in Psalmos.

c in Psa. 17.

B

d 2. Par. 2. v. 18.

C

Psalmorum inscriptiones quales.

e vt Ps. 28. 29. ver. 51.

D

A temporali re ad spiritualem, à typo ad veritatem, à litera ad spiritum, à cortice ad mysterium, sicque omnia optimè cohæreant, nec vlla sit veluti scoparum dissolutio.

2 *Exaudiuit me.* Respondit mihi propriè ענני, *hanáni*, per patáth in præterito, vt idem dicat in vtroque hemistichio, immutata tantùm persona per Enallagen. Non incommodè etiam Masoretæ legunt per Tseri, *hanéni*, vt sit imperat. Cùm inuocaro, exaudi me, siue, responde mihi. *Deus iustitia mea.* Deus qui me iustificat, & absoluit, & vindicat ab hostium oppugnationibus, Deus mei iuris, meæque causæ defensor & tutor. *Dilatasti mihi.* Constructio Hebraica, pro, *me*: quo casu legitur in Romano Psalterio. Ex angustiis, in latitudinem gaudij perduxisti me. Vel subaudiunt viam, locum, id est, dum essem in loco arcto, angusto, & periculoso, mihi fecisti latam viam, per quam facilè, & sine periculo euaderem, atque ita me mirabiliter liberasti, & recreasti. Alij subaudiunt cor, vel spiritum. Relaxasti angustias cordis mei. In consolatione, & gaudio, spiritus intra se dilatatur, & mœrore constringitur, & arctatur, ac quasi in angustum cogitur.

3 *Mei.* Relapsi in consimiles angustias, & mala, clamantisque aduersùs eos, qui me oppugnant, ignominiáque, & contumeliis afficiunt. *Exaudi* Audi, propriè. Aliud verbum, quàm suprà. Exaudire apud Septu. duobus Hebraicis consonat, Respondendi, & Audiendi, vt ostendant hæc humana in Deo dicere non externos affectus, sed effectus.

Pauperiores magis pij reliquis.

4 Conuertit sermonem ad homines, à quibus præsertim oppugnabatur. *Filij hominum* איש *Isch.* virorum. Pauperiores solent magis esse pij, & ingenio ad Christum amplectendum promptiore. Vnde pauperiores, epithetum piorum passim in his Psalmis, & Prophetis. O potentes, ô clari, & nobiles, quousque obstinato aduersùm me animo, & voluntate eritis, quousque pertinaciter me vexabitis, & aduersabimini? vel in genere, quousque obtuso, crasso, carnali, animali, deorsum ad sensum, materiata, & terrena ruente animo eritis, vt solent grauiora: non spirituali, non subtili, non leui, quali ad cœlestia, & sublimia aspirat?

Graui corde suppl. eritis. Semel obseruatum esto, Hebræos passim loqui cum Eclipsi verbi substantiui, vel eius loco, vsurpare pronomina. Sic cùm ad verbum vertitur. Vsquequò gloria mea, ignominiæ, sup. erit. Vbi gloriam suam appellat Deum *a*, vel maiestatem suam regiam. Quousque me contumelia afficere studebitis? vel quousque Deum decus meum ignominia afficietis? Vbi credibile est Septuag. לבלמה כב ידי legisse, partim aliis punctis, partim diuiso posteriore vocabulo, *Kebude leb lamma, Graues corde, vt quid*, propter affinitatem, Caph habito pro Beth, quod in sequentibus magis congrueret. Nam dum Masoretæ legunt, לכלמה כבודי, *Kebodi liclimma, Gloria mea ignominia*, in sequenti membro *Diligitis vanitatem*, coguntur per Zeugma repetere, *vsquequo*, quousque delectabimini vana spe mei lædendi, vel etiam perdendi, & fictis, mendacibúsque aduersùm me calumniis. Nec verò semper alienum est, vnum vocabulum in duo diuidere. Nam & Masoretæ partiti sunt in duas dictiones, quod in vnicam coaluerat, tribus in locis, *b* etiamsi in primo res non id videretur requirere. *Vanitatem & mendacium*, terrena, vel idola, & impios, fictitios, falsos cultus.

a vt Psalm. 105. ver. 20.

b vt notat Neth. 2. Abben-Ezra. Neth. 2. v. 14. Exod. 4. v. 2. Es. 3. vers. 15.

5 *Mirificauit Dominus.* Doctiùs quàm separauit, segregauit, selegit, etsi scribatur per ה, non א. Passim enim literæ אהוי *Ehevi* permutantur inter se. Mirificauit (nam & Plautus mirificandi verbo vtitur ad hunc sensum) Mirum fecit, miris affecit beneficiis, admirabilem & celebrem reddidit Sanctum suum, id est, me Dauidem à se sanctificatum & consecratum. Quin & separauit ad multa præclara munera & functiones, vt *c* *Segregatus in Euangelium.* Iam de se loquitur in tertia persona, idque fortasse, quoniam etiam Christo, & piis singulis competit, *Sanctum* חסיד, *hasid*, pius, beneficus, bonus. Theodoretus innocentem intelligit, quia nihil criminis admiserat contra inimicos. ὅσιον solent vertere 70. quoniam Sancti se solent exercere in cunctis beneficentiæ operibus. Deinde vox חסיד, *Hasid* à Græca non abludit, à qua Esseni Hasidei dicuntur, *d* id est, חסידים *Hasidim* pij, probi. *Suum*, לו, *lô* suum ל, indicare solet Genitiuum possessionis. Posset etiam verti *Sibi*, in suum decus & gloriam.

c Rom. 1. 2.

d 1. Mac. 7. vers. 13.

6 *Irasci*

A 6 *Irascimini.* Hypothetica Hebræorum formula per Imperatiuum. Si irascimini, nolite *peccare*, id est, iram perficere. In ira ne perseuerate, *Sol ne occidat super iracũdiam vestram.* a רגז *Ragaz* enim etiam irasci significat, non tantùm contremiscere, maximè apud Syros & Chaldæos, quorum verba & significationes sæpè vsurpant Dauid, Salomon, Iob, & reliqui Hebræorum Poëtæ. Irato forsan estis in me animo, at iræ illius impetũ cohibete, quum nihil vobis nocuerim, sed prodesse perpetuò paratus sim. Si mihi irascimini, nolite tamen peccare, & malum inferre, quin iram compescite. *Contremiscite* etiam congruit. Contremiscite à Domino, cum pauete, & ne peccetis, præsertim in me qui Dei sum seruus & præco. Non tantùm ira est cohibenda & moderanda, verùmetiam contremiscendum ad Dei voces, pauenda & timenda eius offensio: *Initium* enim *sapientiæ timor Domini.* b *& beatus homo, qui semper est pauidus.* c *Quæ dicitis* (De iis,) quæ cogitatis etiam noctu perperam scilicet & contra me & Deum, compungimini: Dolete, pœnitentiam agite: ab iis desistite, ea ne perficite. Nam de potestate Relatiui est excitandum Antecedens phrasi Græca & Hebræa, Et autem expletiua particula in fonte desideratur, in quo ad verb. *Dicite in corde vestro super cubilibus vestris, & silete,* q.d. Si in corde dixeritis, si cogitaueritis in tenebris, mali aliquid videlicet (nam talia solent esse opera tenebrarum) tacete, desistite, ne ea perficite. Tacita est hypothesis, qualis initio versus. Recogitate taciti apud vos opera vestra, ea priuatim examinate, & agite pœnitentiam in silentio & metu. Chal. *Dicite orationem ore vestro, & petitionem in corde vestro, & orate super cubili vestro, & mementote diei mortis semper.* Aliqui *in cubilibus vestris* iungunt cum sequentibus, cum quiete & otio dolete. Enthym. *in cordibus vestris,* interdiu. *Et in cubilibus,* noctu, vel in solitudine, & otio. *Compungimini,* dolete de peccato, ne illud in vobis regnet. *d* Tacete, quiescite Prop. Nam vt taciti pacatique resipiscant, & à cœptis desistant, hortatur.

a *Eph.* 4. *v.* 26.

Ira breuis esto.

b *Psal.* 110. *v.* 10.

c *Prou.* 28. *v.* 14.

B

C

D

d *Rom.* 6. *v.* 12.

7 *Sacrificium iustitiæ.* Iustitiã, quæ est veluti sacrificium. Iustitiæ sacrificiũ appellat iustitiam ipsam, siue iusta & sancta opera, quibus nihil Deo gratius offerri possit. Vt sacrificium laudis, sacrã ipsam Dei laudẽ, & confessio-

e *Psal.* 49. *v.* 14.

a Heb. 13. v. 15.

nem, hostiã laudis, id est, interprete Apostolo *a*, *fructum labiorum confitentium Deo*. Sicque illud opponit sacrificio pecudum, siue pecudibus sacrificio destinatis, quibus olim resipiscentiam vel pietatem testari solebant, quoniam hoc est corporale, carnale & extrà positum, istud spirituale, animi, & intrà positum. Iustitia enim & virtus sunt de bonis animi, non de externis: sunt de bonis nostris, non de alienis & fortunæ. Offerte, inquit, Deo iustitiam, ceu sacrificium quoddam, ceu rem aliquam sacram, illi eam consecrate & dedicate, sancta iustitiæ & virtutis opera facite. Hinc Chal. *Domate concupiscentiam vestram, & reputabitur vobis sicut sacrificia iustitiæ, & sperate in Deo.* Quid si etiam de sacrificio altaris iustificante & salutari? Nam quo Hebraismo, *b Deus iustitiæ*, est Deus iustificans, eodem *sacrificium iustitiæ*, significare possit sacrificium, non modò in se iustum, sed quod etiam iustificet, & infundat Spiritum sanctum, iustitiæ omnis auctorem & causam in nobis. q. d. Offerte sanctam Eucharistiam victimam pro peccatis, sæpiùs ea vtimini, &c. *Multi dicunt*. Per Prolepsin occupat impiorum opinionem, qui Deum & monita de Deo negligunt, nisi promissa oculis vsurpent & Numinis præsentiam palpent. *c* Multi dubitantes de Deo, Deique prouidentia, dicunt, *Quis ostendet nobis bona?* (quis videre nos faciet bonum, ad verb.) quis nobis prouidebit, quis conferet nobis beneficia, quis fœlicia rependet, vt propterea laboremus de sacrificiis iustitiæ faciendis, & spe in Domino locanda? quis illa curabit? Respondet sequentibus versibus. Ostendit Deus nobis bona duplicia: vnum spirituale, dum signauit super nos lumen vultus sui: alterum externum & temporarium, dum homines frumento, vino, & oleo, & similibus ad vitam multiplicauit.

Sacrificium iustitiæ. Sacrificium altaris est. b vers. 2.

Infidelium & vulgi cæcum iudicium. c 2. Pet. 3. v. 4.

8 *Signatum est super nos lumen*. Tu es Domine apertè, qui nobis ostendis bona. Super nos fauor tuus eleuatus est, palam positus, instar signi erectus, vel etiam impressus, qui te cognoscendum exhibeat, qui te bonorum omnium auctorem ostendat, qui nobis sit dux viæ, plane demonstrans quid agere, quid fugere debeamus. Valdè isti impij sunt, qui ex tuo fauore, gratia & benignitate, non intelligunt te bonorum omnium suppeditatorem atque causam. q. d. Temerè hoc isti

quærunt,

A quærunt, cùm signum lucidissimum prouidentiæ tuæ, tanquàm à te sublatum vexillum sint fauor, & beneficia tua quotidiana erga nos. Præsertim Christi missio & Euangelium. Tacita enim est vaticinatio de vocatione omnium ad cognitionem Christi luminis, ad reuelationem gentium, & Euangelij tenebras mundi discutientis, per quod ostendit & exhibuit bona hominibus. Hinc posteà Dauid se gaudere ait, hominibus exorta esse copiosè frumentum, vinum & oleum, Sacramentorum symbola. Et sic Nazianzenus a partim de Baptismi siue Fidei lumine, partim de Spiritus sancti gratia intellexit. Nostri ferè de lumine naturali, quam rationem appellamus, vel potiùs imagine Dei nobis impressa, per quam vigemus ratione, intelligentia, consilio, memoria, & insitis notionibus scientiarum, ac artium seminariis. Hæc satis ostendunt summum aliquod esse bonum, à quo in nos bona omnia manent & deriuentur. *Signatum est*, נסה *Nissa*, in præt. Niphal, ita tamen vt redoleat significatum signi, vexilli, id est, נס *Nes*, quæ lectio præstat. Alioqui esset interrogatio sine responsione. Alij tamen legunt per modum precis in Imp. Kal. נסה *Nesá*, valdè irregulariter. Tum enim Samech ponetur pro ש, & ה pro א. Eleua velut vexillum lucem vultus tui & caritatem, erige super nos fauorem tuum. Collustra nos luce & serenitate vultus tui, vt precetur pro Christi aduentu. Signa, propriè, super nos lumen vultus tui. Nam vt vox Heb. descendat à נשא *Nasá*, *tulit*, *eleuauit*, mutatis שא in סה est durius, ne simul fiat mutatio duarum radicalium. Lego ergo, נסה *Nese, signa.* vel in præterito Niphal, *Nissa* cum Septuag. *ἐσημειώθη*, *signatum est*, vt נסא & נסס *Nassá* & *Nasas* idem polleant. Neque enim est insolens, vt radix eadem reperiatur in duobus ordinibus. Signari autem hic non tam est sigillari, imprimi, quàm eleuari, & attolli vt signum, indicari, apparere clarè, perspicuum & euidens fieri, vt *b διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε, hunc per epistolam indicate, manifestate.*

Lumen Euãgelicum.

a orat. in Epiph.

Lumẽ vultus diuini est Dei imago.

b 2. Thes. 3. v. 14.

8. & 9. *Dedisti lætitiam in corde meo.* Quod supple, vel quia, vel quando. *A fructu frumenti, vini & olei multiplicati sunt.* Nam debet hoc hemistichium construi cum sequenti, per Eclipsin particulæ *sch*, ש vel כי *chi* vel כאשר *chaascher*. c Hebræi scilicet poëtæ

c vt Psal. 56. v. 6. & 12.

passim transiliunt literas Mosè Vecaleb, & particulas ijs æquipollentes. Sanè gaudeo, quòd eis fruges opésque multas præbeas, vt intelligant tua in ipsos beneficia, neque occasionem habeant dicendi, *Quis ostendet nobis bona?* Bonorum enim multiplicatio Deum ostendit. Ad verb. Dedisti lætitiam in corde meo, à tempore (quo) frumentum eorum & mustum eorum multiplicata sunt. Vbi aliqui recentiorum *A tempore*, interpretantur, præ tempore, vt Hebræa præp. מִן *Min.* cóparatè accipiatur, hoc sensu. Mihi lætitiam attulisti, quæ superat lætitiam temporis messis & vindemiæ, prouerbiali comparatione, qua vtitur Esaias, *a Latabuntur coram te, sicut qui latantur in Messe.* Sed nouè & aliené. Nam hîc est secundum responsionis membrum. *Olei.* Additum Propheticè à Septuag. propter mysterium. Neque enim Deus solùm præbet vinum & frumentum, materiam Eucharistiæ, sed & Oleum siue Chrisma, cuius vsus est maximus in Sacramentis, è Dionys. Areopagita *b* & Arnobio. His autem omnibus ritè consideratis, homines multiplicantur & augentur spiritualibus bonis in Ecclesia. Prætereà Iudæa, præsertim Galilæa, oleo & oliuis abundabat, ex Iosepho.

a Cap. 9. v. 3.

Sacramentorum materia à Dauide prædicta.

b *in Ec. Hierarchia.*

10 *In pace*, securè, sine metu, & quasi in vtramque aurem. *In idipsum*, ἐπὶ τὸ αὐτὸ, in idem, eodem loco, id est, simul cum eis. *c* Simul cum eis, quantumuis hostibus, pacificè & quietè dormiam, inter eos quamuis impios & atheos, maléque de prouidentia sentientes, securus Dei defensione cubabo & dormiam, quoniam, &c. Redit ad vexatores suos, à quibus liberari se *d* precatus fuerat, q. d. Non meam quietem, non meum somnum illi suis machinis interturbabunt, non me perdent: quoniam, &c. Alij simul, pariter, vt & Hebræum יַחְדָּו *Iahdau.* *d* Dormiam simul & requiescam tranquillissimè, nullis tristibus insómniis me inter dormiendum exercentibus ac terrentibus, quicquid illi contra me & Deum perstrepant, & tumultuentur. Hebraismus de quo suprà. *e* Nam non omnes qui dormiunt, requiescunt. Possit esse Antithesis ℣. *Multi dicunt* q. d. Quantùm ad me attinet, non vt illi, dubitabo de Dei beneuolentia & benignitate, neque anxiè huiusmodi quæstionibus agitabor, sed securè dormiam

c vt Ps. 33. 4. & 121. v. 3.

d vers. 3.

e Ps. 3. v. 6.

A dormiam in Dei spe, placidè in eius prouidentia conquiescam. Quoniam tu solus, cæteris me deserentibus, in bonâ spe constituisti, præsidentémque, ac securum reddidisti. Docet se Dei præsidio, & prouidentia esse æquè securum, ac si maximo exercitu & custodibus stiparetur.

11 *Quoniam*. Ratio cur quietè & placidè dormiturus sit, Quoniam, *Singulariter*, solummodò, καταμόνας sine alio, cæteris me in malis relinquentibus, & sua ope destituentibus, solus me in tuto collocasti, hanc meã requiem & conseruationem tibi vni debeo. Spes, siue בטח *Bétah*, hìc pro securitate, quam quietem præcedenti v. appellabat. B Alij in vulgato significatu, pro certa bonorum expectatione & confidentia.

ARGVMENTVM.

De[illegible] orat, vt malignos malis, innocentes bonis afficiat.

C 1 In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur, Psal. Dauid. V.

2 VErba mea aúribus pércipe Dómine: intéllige clamórem meum.

3 Intênde voci oratiônis meæ: rex meus & Deus meus.

D 4 Quóniã ad te orâbo, Dómine, manè exaúdies vocem meam.

5 Manè astâbo tibi & vidêbo: quóniam non Deus volens iniquitâtem tu es.

6 Neque habitâbit iuxta te malígnus: neque permanêbunt iniústi ante óculos tuos.

7 Odísti omnes, qui operântur iniquitâtem: perdes omnes, qui loquûntur mendácium.

8 Virum

8 Virum ſánguinum, & dolôſum abominábitur Dóminus: ego autem in multitúdine miſericórdiæ tuæ. A

9 Introîbo in domum tuam: adorâbo ad templum ſanctum tuum in timóre tuo.

10 Dómine deduc me in iuſtítia tua propter inimícos meos, dirige in conſpéctu tuo viam meam.

11 Quóniam non eſt in ore eôrum véritas: cor eôrum vanum eſt. B

12 Sepûlchrum patens eſt guttur eôrum: linguis ſuis dolôsè agébant, iúdica illos Deus.

13 Décidant à cogitatiónibus ſuis, ſecûndùm multitúdinem impietâtum eôrum expêlle eos: quóniam irritauêrunt te Dómine.

14 Et lætêntur omnes, qui ſperant in te: in ætérnum exultâbunt, & habitábis in eis.

15 Et gloriabûntur in te omnes, qui díligunt nomen tuum: quóniam tu benedîces iuſto. C

16 Dómine, vt ſcuto bonæ voluntâtis tuæ: coronâſti nos.

---

1 Periphraſis Eccleſiæ, itémque animæ fidelis & piæ.

2 *Clamorem* הֲגִיגִי. *haghighi*, meditationem meam Prop. quæ eſt cordis atque adeò orationis, ſiue precis præcipuus clamor. D

3 *Orationis*. Clamoris Prop. *Rex meus*, Chriſte. Nam Regis nomen ſolet attribui Filio, potiùs quàm Patri Quamuis autem Dauid rex eſſet in terris, Regem tamen & Dominum in cœlis ſe habere aſſerit, cuius poteſtati ſit ſubiectus. Nempè *regem regum & dominum dominantium. a*

Rex Chriſtus propriè.

4 *Manè*, maturè, tempeſtiuè, citò, primo quoque tempore: vel potiùs, prima orationis hora, quamprimùm precatus, te fuero, quamprimùm ad precem conuenero.

a 1. *Tim.* 6. *ver.* 15.

Prima

A Prima orationis hora manè, vnde matutinum sacrificium, quod erat vespertino solemnius, non tantùm quia à Ioue principium, verùm etiam quoniam huic præcipuè successura erat Christiana Liturgia, præcipuus religionis cultus, matutinis horis celebrandus.

Missa præcipuus religionis cultus.

5 *Manè astabo tibi*, ad precandum scilicet, *& videbo*, (te, per Zeugma.) Manè ante alia negotia diuino tuo conspectui me per meditationem & precem offeram, curis purus & liber tuæ maiestati spectandæ, tuis diuinis rebus contemplandis matutino tempore insistam, intereo matutinis sacris, in quibus res diuina fit liberiùs & B puriùs. Hinc ad ver. Manè instruam siue ordinabo tibi (precem) & speculabor (te) quasi intentis oculis respiciam, contemplabor & videbo tuum templum, tuum cultum, te in tuo templo visam. Et sic Eclipsim siue Zeugma restituit Cyprianus in fine libri de oratione Dominica. Manè astabo tibi & contemplabor te. Indéque matutinarum vsum elicit, quod ab Apostolicis temporibus repetendum etiam indicat Plinius ad Traianum *a*, *& antelucanas horas* appellat. Tempus autem orationis apud Iudæos erat manè, meridie & vesperi. Vnde sacrificium C matutinum, meridianum siue minha, & vespertinum. Etsi autem Deus non videatur, siue in mysteriis siue alibi oculis corporis, sed animi facultatibus & fide: videndi tamen verbum appositè docet præsentiam corporalem esse in templis exhibendam Deo, ac illic in re diuina & sacris solennibus per typos, imagines, species externas, & sacramenta in oculos incurrentia, Deum quodammodò videri. Hinc *b*, *Comederunt panem cum eo coram Domino*, id est, coram arca vel tabernaculo Domini. Et *c venit Deus in castra* id est, arca Dei per Metony. res pro loco vel signo, signum pro re interiùs suam vim ex-D hibente, &b. Adde gratias spirituales illic penè sensibiliter percipi. Videre ergo hic, respectu Dei, est animo cernere, respectu templi & sacrorum solennium, corpore & oculis corporis. Ob quas causas apud Iosue legitur *d*, *& steterunt coram Deo*.i. Dei arca, & populus è sacris rediens, se vidisse ait Deum apud Augustinum *e*. *Quoniam*, subiicit aliquot causas cur studeat pietati *f*, nempè quoniam Deus pius est, purus, &c. *Non Deus volens*. Deus non vult mala esse, vel fieri, sed dumtaxat permittit, ídque ne homo suæ naturæ libertatem amittat, sitque dete-

a li.10. Epist. *Matutinarũ precum vsus ad Apostolica tẽpora referẽdus.*

b Exo.18.v.12. *Deus in templo vt videatur.*

c 1. Re. 4. v. 12.

d Iosu.14. v. 1.

e de Genesi ad literam.

f vsque ad ver. 8.

rioris

rioris conditionis, quàm aliæ res quas sic ipse administrat, vt eas sinat propriis motibus agi, ducique. Item propter bonum Vniuersi, & per accidés, vt inde aliquod bonum exoriatur. Etsi enim priuatus rector, malum ex iis, quorum gerit curam, quantùm potest, debeat excludere, quòd è malo bonum elicere non possit; Deus tamen vniuersalis rector, siue prouisor, qui è singulis malis plurima bona potest educere, vt ex persecutione Tyrannorum patientiam Martyrum, ex operibus hæreticorum purgationem siue probationem fidei iustorum, non debet omnia mala impedire, ne bona plurima deesse contingat Vniuerso. Exempli gratia, natura singularis quorumlibet impedit, quoad potest, indiuidui sui damnum & interitum: quare animalia singula se ab huiusmodi student vendicare. At natura vniuersalis permittit animalia occidi, vt videlicet homines alantur, & in vita conseruentur: vt & hoc modo Vniuersi, i. rerum species perpetuentur.

Deus non vult mala fieri, sed permittit, & cur.

6 *Iuxta te*, tecum עמך *Himmechá. Malignus*. Hebræa etiam neutrum genus hic patiuntur. Malignum, malignitas, malum. *Permanebunt*, poterunt consistere. Ad ver. non se constituent, non se sistent insani. q.d. non audebunt comparere ante tuam maiestatem & tribunal. Insani verè sunt siue, הוללים, *holelim*, qui se dedunt iniustitiæ & improbitati.

7 *Iniquitatem*, vel, vanitatem. *Mendacium* contra proximum, vt ei noceant. Nam mendacia quæ appellantur officiosa vel iocosa, vt non sint sine culpa, at non cũ magna. Lege Aug. a Item Pet. Longobardum b & Gratianũ. c

8 *Virum sanguinum*, sanguinolentum, sanguinarium, percussorem. *Ego autem*. Hoc hemistichium cadit in sequentem versum: ideò virgula tantùm debet notari, & in Hebræo versum inchoat. Vbi quærant aliqui fortasse, cur nostra editio ab Hebraica sæpiùs in distinguendo variet. Respondeo, quia Masoretæ confuderunt versus & miscuerunt, partim nimis suorum sensorum studiosi, partim ignari metricæ Psalmorum rationis, quæ proinde perierit, cùm tempore Septua. essent integra & perspicua, nec viderũt in poësi aliud sæpè sensum, aliud metrum, siue dimensionem requirere. Quod olim ita Terentio, Pindaro, & aliis accidit, vt nec dum sciam, an vbique rectè versus sint ab Erasmo, aliisque restituti. Quin

a in hũc locum & lib. quæstionum Gen. ca. 44. & 45. & li. de Mendacio.

b 3. sen. dist. 38.

c 22. q. 2.

Vnde sit varietas distinctionum in Hebraica & nostra editione.

A Quin & quantum ad sensum, Septuag. interdum rectiùs distinguunt: quare Apostolus *a* in eorum periodo ad Psalmum 94. totum suæ disputationis pondus constituit. Adde ante Masoretas Scripturam caruisse incisorum, & clausularum notulis, vt proinde liberiùs earum constituendarum esset iudicium, & aliquando rectiùs. Sed de hoc alibi.

a *Heb. 3. v. 7. 8. 9. 10.*

9 *Ad templum.* Sic Heb. אל *El, ad, versùs*, id est, in templo tuo, vel si sumus absentes, versùs templum tuum. Vt Daniel *b* in terra captiuitatis positus, *apertis fenestris cœnaculi sui contra Hierusalem*, id est, versus Hierusalem, vel B ex eius regione) *genua flectebat, & adorabat confitens Domino.* vt discamus suspirare ad Sanctorum communionem. *In timore.* cum timore, & veneratione tui, reuerẽter, Dicendo, supple, quod sequitur, vt & Kimhi notat.

b *c. 6. v. 10.*

10 *In iustitia tua.* Per semitam iustitiæ tuæ, & rectè viuendi rationes. Erudi me, institue me, iuua me, vt ambulem in via iustitiæ, & virtutis. Doce me tuam iustitiam. Doce me iustè viuere, & cum virtute: fac sim virtutis studiosus. *Propter inimicos.* Insidiatores Prop. propter inimicorum meorum calumnias, vt nihil mihi possint exC probare, ne me possint carpere, & trahere in aliquam perdẽdi me occasionem: ne mihi possint iustam calumniam intendere, & iure criminari, vt infrà. *c Ne fortè dicat inimicus meus praualui aduersùs eum.* Hæc enim affirmatio vim habet negationis. Qui iustè viuit, tutus est ab inimicorum criminationibus. *In conspectu tuo viam meam*, ante te, mea consilia, & actiones, vt tibi placeam. Obscuriùs, & per Hypallagen Hebraicè, in conspectu meo viam tuam, id est, dirige me in viam tuam. At sententia prorsus vna. Via enim nostra in conspectu Dei dirigitur, quando via Dei & lex ante conspectum nostrum est reD cta, & æquabilis, vt ab ea minùs aberremus, quasi dicat, Fac sequar tua monita, fac insistam tuis legibus, & institutis, dirige viam tuam in conspectu meo, siue ante me, ne labar, ne corruam, vel etiam impingam.

c *Psal. 12. v. 3.*

11 *Quoniam non est in.* Nam nihil aliud expetunt, quàm accusandi, & perdendi ansam. *Veritas.* rectum, rectitudo propriè, vt veritas hic non tam opponatur falsitati, quàm vanitati, & iniustitiæ, nec tam pertineat ad intelligentiam, quàm ad mores. *Vanum est.* Prauitates, vel confractiones propriè. *Cor eorum* siue in Hebr.

(Medium eorum) est prauissimum, vel planè intentum confringendis, & vexandis hominibus. Cor pro cogitatione Metonym.

12 *Patens.* Apertum, eructans virulentiam, fœtidos, & detestandos sermones proferens, exhalans fœtorem, & halitum sycophantiæ. Vel guttur per Metonym. pro sermone. *Dolosè*, blandè, adulatoriè, leniter Prop. Ad verb. Linguam suam leniunt, ad lenitatem, & blanditias componunt, vt per blandas benedictiones faciliùs incautos fallant. Lingua vtuntur ad dolos, ad dolosè decipiẽdum, & circumscribendum. *Iudica.* in malam partem, vlcisce-re, euerte, disperde. Eò hoc iudicium spectare Hebræa, & Chaldæa declarant, Vasta, in solitudinem redige.

13 *A cogitationibus.* A consultationibus propriè, frustrentur suis consiliis. *Expelle*, subuerte. *Irritauerunt*, rebellauerunt in te. Prop. Chald. Rebelles fuerunt verbo tuo. *Domine*, ad numerum additur à 70. *a Omnes*, interiicitur præter Fontem ad Emphasim.

14 *In eis.* Cum eis in æternum per Zeug. vt eos protegas. Hinc Heb. obumbrabis eos, obteges. Allusione ad tabernacula, quæ arcent æstum, & cæteras aëris iniurias.

15 *Gloriabuntur.* Propriè, gestient lætitia, mirè lætabuntur. *In te*, de tua benignitate, de tuis beneficiis. *Nomen tuum.* Nomen Dei, aliquando maiestatem, potentiam, & alia eius epitheta significat, *b* aliquando Deum ipsum. *c Benedices*, iustum fortunabis, replebis omnibus bonis maximis afficies beneficiis, & prosperitate.

16 *Domine vt scuto.* Veluti scuto, & armatura fauoris benignitatísque tuæ circumdabis, vndique obuallabis, & proteges nos. Spiritum sanctum intelligit Cyril. *d* Nec immutatur sententia, si vertas ad verb. Vt scuto beneplacito (tuo) coronabis nos, vel iuxta Masoretarum puncta, *eum*, iustum scilicet. נו *Nu*, cum daghes hoc posterius designat, at sine daghes *Nos*.

a *hic & v. 25.*

b *Exod. 33. v. 9*
Phil. 2. v. 19.
c *Ioel. 2. v. 32.*
Rom. 10. v. 13.
Deut. 27. v. 10.
Cyri. lib. 9. c. 48. in Ioã.
Spiritus S. intelligitur.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Deum orat, vt se, & à morbo, & à peccato sanet: exauditus autem, inimicis insultat.

1 In finem in carminibus, Psalmus Dauid pro octaua. VI.

B

2 DOmine ne in furôre tuo árguas me, neque in ira tua corrípias me.
3 Miserêre mei Dómine, quóniam infírmus sum: sana me Dómine, quóniam conturbâta sunt ossa mea.
4 Et ânima mea turbâta est valdè: sed tu Dómine vsquêquo?
5 Conuértere Dómine, & éripe ánimã meam: saluum me fac propter misericórdiam tuam.
C
6 Quóniam non est in morte, qui memor sit tui: in inférno autem, quis confitébitur tibi?
7 Laborâui in gémitu meo, lauâbo per síngulas noctes lectum meum, lácrymis meis stratum meum rigâbo.
8 Turbâtus est à furôre óculus meus: inueterâui inter omnes inimîcos meos.
9 Discédite à me omnes qui operámini iniquitâtem; quóniam exaudîuit Dóminus vocem fletus mei.
D
10 Exaudîuit Dóminus deprecationẽ meam: Dóminus oratiónem meam suscêpit.
11 Erubêscant & conturbêntur vehemênter omnes inimíci mei: conuertântur & erubêscant valdè velóciter.

1 Per *octauam*, extremam iudicij diem multi accipiunt. Arnobius diem Dominicum. Hebræi malunt esse genus Odæ, vel instrumenti musici. A

2 *Corripias*, castiges vt merui, nõ abiiciendo, sed potiùs paternè puniendo *a*. Nam pœna cum furore Domini est intolerabilis: non deprecatur prorsus pœnam, sed eam vult paterna castigatione mitigari. August. & Gregorius furorem referunt ad inferni, iram ad purgatorij pœnas. Chald. *ne in furore tua percutias me.*

a *Iere. 10. v.24.*

3 *Infirmus*, imbecillus, fragilis corpore & animo, excisus propriè, *Conturbata sunt*, territa sunt, obstupuerũt. Sic seq. & 11. Adhibe mihi medicinam, quia iam dolor ad ossa vsque peruasit. Quin & animæ meæ vires & facultates debilitatæ sunt vehementer, vt iam nihil agere valeam, præcipuum corporis mei robur mihi ademptũ est. Vel ossa pro toto corpore, per Synecdochen. Totum meum corpus commotum est, & obstupefactum doloris magnitudine & acerbitate, vt alibi, *Exultabunt ossa humiliata*, id est, membris & corpore exultabo. Mysticum est illud Theodoreti, *Ossa esse ratiocinationes, quòd per ossa animal dirigatur.* B

Psal. 50. 10.

4 *Valde*, metu iræ tuæ, vel potiùs sensu calamitatum præsentium, *Sed tu Domine vsquequo?* Id patieris, vel quid simile per Aposiopesin ob πάθος. Quousque sic me perturbatum & miserum relinques? C

5 *Conuertere.* Reconciliare, placare, mihi esto pacatus, redi ad me. Est etiam hîc Aposiopesis pathetica, vt subauditur *ab ira*, vel, *ad me.*

6 *In morte.* In loco & statu mortis, non est qui te commemoret, qui tui faciat mentionem in bonum, ad te scilicet adorandum & colendũ. Hebræi appellant sæpe mortem, statum mortuorum in altero sæculo. Mortuos autem intelligunt eos, qui sunt in perditionis statu. Nã Sanctos, quorum animæ in manu Dei sunt, dormientes vel viuentes appellant, non mortuos: vel hoc ipso, quòd officiis multis magnam vtilitatem conferant in Ecclesiam *b*. *Quis confitebitur tibi?* Quis palàm & publicè celebrabit laudabit, efferet te? Idem sensus in illo Ezechiæ *c*: *Quia non infernus confitebitur tibi.* Nam in inferno voces sunt blasphemantiũ Deum, non celebrantium. Quin etiam simpliciter est poëticum πάθος, vt *d* *Non mortui, Domine, laudabunt te, sed nos qui viuimus*, vt propter mali acerbitatem, tantùm respiciat ad statum D

Mortui qui sint apud Hebraos.

b 4. *Reg. 13. 20. 21.* 2. *Macha. 13. 14. 15. 16.*
c *Ez. 38. 18.*
d *Psal. 87. 22.* & *113. 17.*

A motuorum externum, & vulgò apparentem. Hebræi autem Synecdochicas ista solent exponere de corporibus, non de toto homine, quòd anima non moriatur. In morte ergo non est tui memoria. Mortui, id est, corpora mortua, non te confitētur, neque memorant, quia sensu carent, nedum intellectu. August. de salutari pœnitentia, quia in hac vita tantùm est conuersionis tempus, vt historia Epulonis & Lazari ostendit *a*.

Cōfiteri domino est ipsum laudare.

a *Luc,16.v. 20.21.*

7 *Laboraui.* Laborare hic est affligi, fatigari ex Hebr. fatigatus sum gemendo & suspirando, fatisco præ gemitibus & suspiriis. *Lauabo*, madefaciam largiter adeò, B vt præ copia lacrymarum lauari possit fletu meo. In Heb. Hyperbole elegans, Vrinabo, mergam, natare faciam, id est, meo fletu opplebo lectum meum, etiam noctibus, quod tempus tamen est quietis.

8 *Turbatus.* Vox, עששה *Hasesá* etiam vertitur, caligauit, corrosus est, velut à tineis (ab eis enim sumitur metaphora) obtenebratus est, detritus est. *A furore tuo*, propter furorem tuum, siue propter morbum furore tuo immissum, vt initio Psalmi, *in furore tuo ne arguas me.* Alij ad precantem referunt. Quasi caliget oculus meus, præ indignatione mea, præ ira è maximo mœrore à me C concepta. Quod Hieronym. sic expressit, Caligauit præ amaritudine oculus meus. Possit esse Hypozeugma. *A furore* inimicorum meorum, propter furorem inimicorum meorum turbatus sum. Eclipses variis modis concipiuntur & explentur. *Inueteraui*, quasi senio defeci inter tot insultantes hostes. Hebræa figuratè referūtur ad oculum: illic enim pars pro toto per Synecdochen. *Inueterauit*, consenuit (oculus meus) inter omnes meos vexatores, siue consumptus est, defecit præsentibus, obseruantibus, & gaudentibus inimicis meis. Tristitia tanta confectus D sum, vt canos contraxerim, ante senectutis meæ tempus, maximo inimicorum meorum gaudio & spectaculo. Deinde v. 9. spe se erigit, sermone ad inimicos conuerso. *Discedite*, &c. *Inter.* Hebetata est acies oculorum meorum præ metu hostium, vel videntibus inimicis meis & consciis. Aliqui, propter inimicos meos.

Precū fructus & finis, exaudiri.

9 *Discedite à me omnes.* Per Apostrophē ad impios verba exaudite precis. Discedite igitur, &c. *Quoniam exaudiuit.* fructus finisq; precis, exaudiri. Quod imitati sunt interdū Pagani, in suis precationibus, affirmantes exorata, quæ precabantur. Ouid. *b*

b *libr. 2. de Pont. Ele. 2.*

Quod precor eueniet, Sunt certa oracula vatum,
Nam Deus optanti prospera signa dedit.

Et Horatius in carmine sæculari, *Hæc Iouem sentire.* Vbi vetus interpres, *Ego chorus reporto domum spem bonam, certámque, Iouem hæc scire, hæc velle, hæc sentire.* Hic enim finis sacri carminis, & in hæc verba deuotio soluebatur, quando diceret Chorus Iouem preces & vota exaudiuisse, & cæteros Deos, atque spe certa domum reuerti.

10 *Suscepit.* Suscipiet Heb. acceptam habebit & gratam.

11 *Valdè velociter,* in monumento, subitò, repente, simul atque audierint hoc nuncium. Incommodè recentiores hic, vt aliis multis in locis, vertunt pronunciatiuè, *Erubescent, conturbabuntur, conuertentur & erubescent.* Non enim aduertunt, præterita & futura esse omnium modorum pro sententiæ commoditate & particularum exigentia atque appositione, *vt, dum, vtinam.* Futura autem esse plurimùm Imperatiui vel Optatiui modi, primò in precationibus, vt in his Psalmis: secundò in mandatis & præceptis, vt, *Non occides*, id est, ne occidas: tertiò, quando expressè Imperatiuus præcessit. Nam posteriora tempora, & modi à præcedentibus concipiuntur, eorúmque rationem æmulantur. Hæc ex Elia in Bahur aduersum Gnosticos.

Exo. 20, v. 13.

ARGVMENTVM.

Pro se contra Saulẽ orat, vt ipse ob suam innocentiam seruetur, ille verò ob pertinaciam pœnas luat.

1 Psal. Dauid, quem cantauit Dño pro verbis Chusi filij Iemini. VII.

2 Domine Deus meus in te speraui: saluum me fac ex ómnibus persequéntibus me, & líbera me.

3 Nequándo rápiat, vt leo, ánimam meam: dum non est qui rédimat, neque qui saluum fáciat.

4 Dómine Deus meus si feci istud: si est iníquitas

A quitas in mánibus meis.

5 Si réddidi retribuêntibus mihi mala: décidam méritò ab inimîcis meis inânis.

6 Persequâtur inimîcus ánimam meã, & comprehêndat,& concúlcet in terra vitam meam:& glóriam meam in púluerem dedûcat.

7 Exûrge Dómine in ira tua: & exaltâre in finibus inimicôrum meôrum.

8 Et exûrge Dómine Deus meus in præcépto, B quod mandâsti: & synagôga populôrum circúndabit te.

9 Et propter hanc in altum regrédere: Dóminus iûdicat pópulos.

10 Iúdica me Dómine secúndũ iustítiã meam: & secúndùm innocéntiam meam super me.

11 Consumêtur nequítia peccatôrum, & diriges iustum, scrutans corda,& renes Deus.

C 12 Iustum adiutórium meum à Dómino: qui saluos facit rectos corde.

13 Deus iudex iustus, fortis,& pátiens: nunquid iráscitur per síngulos dies?

14 Nisi conuérsi fuéritis, gládium suum vibrâuit: arcum suum tetêndit,& parâuit illum:

15 Et in eo parâuit vasa mortis: sagíttas suas ardéntibus effêcit.

16 Ecce partúriit iniustítiam, concépit dolôD rem:& péperit iniquitâtem.

17 Lacum apéruit,& effódit eum:& incidit in fóueam, quam fecit.

18 Conuertétur dolor eius in caput eius: & in vérticem ipsius iníquitas eius descêndet.

19 Confitêbor Dómino secúndùm iustítiam eius:& psallam nómini Dómini altíssimi.

A

1 *Psalmus*, שגיון *Stgaión*, propriè oblectatio, genus carminis ab oblectando. Sic enim se consolabatur in rebus aduersis, כוש *Chus*, siue כושי *Chusi*, Æthiops,& sic Aquila & Hieronymus vertunt. Sic Saulem Beniaminium obscurè designat, quasi hominem atrum & malum, qua locutione poëta Latinus, *Hic niger est, hunc tu Romane caueto*, id est, prauus, vt cùm Callimachus & Naso suum inimicum vocarunt Ibin. Adde *Iemini* fuisse tritauum Saulis *a*.

a 2. Reg. 9. vers.1.

B

2 *Speraui*. Aliqui putant esse præteritum pro præsenti *Spero*. Sed maior est vis in præterito. Nam etiam includit præsens,& habitum animi, non actum significat.

3 *Nequando*, ne fortè. *Animam meam*. Me per Synecdochen, vel vitam meam, per Metonym. Vtraque significatio passim locum habet in hac lingua. Sic apud Cicer. Catil.4. *anima* pro vita, & *amittere animam*, id est, vitam, dixit Salustius.

4 *Istud*, quod mihi imponitur, quod de me spargitur, vt reddar odiosus populo. Aposiop. Crimen perduellionis ei obiiciebatur. *Iniquitas*, quā de me suspicatur Saul. De innocentia facti loquitur, nō personæ. Alioqui omnes sumus peccatores,& gratia Dei indigemus.

C

5 *Retribuentibus mihi*, in malum. Nocentibus mihi lædentibus me. Nam *mala* regitur à verbo *reddidi*: vel construitur cum vtroque per Zeugma, ne lacessitus quidem, vindictam persecutus sum, malum bono vincere conatus. Quia vindictam priuatam prohibuisti *b*. Hoc vocabulum sæpe impropriè vsurpatur, pro tribuere. Alioqui, qui malum aut bonum primus infert, is tribuere dicitur, retribuere verò, siue reddere, qui datis parem vicem tribuit, quíque beneficiorum aut iniuriarum vicissitudinem reddit, שלם *Shalam* etiam significat pacifico meo malum (id est, habenti mecum pacem)& oppressi angustantem me vanè siue immeritò, vt hoc Aduerbium *Vanè* construatur cum proximo Participio, non cum Verbo *Decidam*, ne eos comprehendam Optatiuè. Sim frustratus spe illos vincendi, si feci istud *c*, me inimici mei frustrentur expectatione mea, bonis, quæ à te ò Domine, expecto. *Inanis*, vacuus, inani spe affectus, Ad ver. *Etiā premam vel stringā vel spoliem inimicos meos inaniter*.

b Deut. 32. vers.35.

D

c vt Psal.5. vers.13.

A *inaniter*. Masoretæ maluerunt sententiā diuidere, & Vau notare per Camets, vt esset conuersiuum; fierétque redditio in sequenti versu. (*Si*) & oppressi vel spoliaui inimicum meum frustrà persequatur ille vitam meā. Alij etiam vertunt (*Sed*) liberaui arctantem me gratis. Vt quando Dauid Saulem ab hostibus eripuit, & cùm occidere potuisset, pepercit *a*.

a 1.Reg.24. v. 7. 8. & 26.10.11.

6 Se deuouet, si teneatur crimine sibi imposito, vitæ amissione & famæ. *Conculcet*, adimat mihi vitam turpiter. *In terra*, Heb. in terram, sternat in terram & conculcet. *Gloriam*, decus, honorem, famam, existimationem B meam. Aliqui, regij fastigij spem. Alij, animam metaphoricè, quòd sit hominis gloria & dignitas. *In puluerē*, deprimat & deiiciat ignominiosissimè, velut in nihilū redigat. Puluerem vocat humilem & abiectam conditionem, *b* vel sepulchrum. Primùm prosternat in terrā, deinde habitare faciat in puluere.

b vt Psal. 113.v.6.

7 *Exaltare*. Sublimem & excelsum te ostende, potentiā declara in finibus, regionibus, & quasi transitibus inimicorum meorum, eos scilicet mihi subigendo, sternendo, & in terram deiiciendo. *In finibus*, in transitibus, C propriè, Dum transeunt in nos. Alij non tam appositè, in indignationibus. Nam עבר *Habar*, & transire, & irasci.

8 *In præcepto*. Pro præcepto quod mandasti, propter legem, quam posuisti, & vt tueare decretum quod sanxisti, exurge. Tum multi populi ad te confluent, téque stipabunt, vt liberatorem, vindicem & patronum, & sequentur cultum tuum. Vel, secundùm præceptum & iudicium, quod mandasti. Præsta quod faciendum aliis præcepisti, nempe vt neminem sinant iniustè opprimi: Vt subaudiatur altera particula *che* כ secundùm, iuxta. D Fac mihi iudicium qui iudicium & iustitiam præcepisti, Chald. *Accelera mihi iudicium, quod mandasti*. Eclipses scilicet variè implentur. Possit *in* sumi pro *per*. Per præceptum. In adiurationibus & obtestationibus vtuntur præp. *be* ב, in, vt nos Præp. *Per*. *Synagoga populorum*, è multis populis collecta. Periphrasis Ecclesiæ.

9 *Et propter hanc*, Synagogam, & cœtum fidelium. *In altum*, in tribunal & solium iudicij tui redi, vbi, Domine, iudicas populos. Est enim mutatio personæ. Quamdiu differt supplicia impiorum, videtur reliquisse

iustitiæ suæ solium. Ad illud reuertitur, quando infert. A

10 *Super me.* Quæ super me est, quæ est in me, id est, qua innocentia & integritate sum præditus: non simpliciter, sed comparatè. Non sibi (inquiunt Græci) tribuit vniuersalem iustitiam, sed eam dumtaxat, qua ab ijs, quos nunquam læserat, violabatur, id est, loquitur de iustitia sua erga Saulem, dum ei nihil nocuit *a*, non erga Deũ, in quẽ omnes sumus iniusti & peccatores. *b*

a 1.*Reg.*24. *v.* 12.
b *Psal.*142. *v.*2.

11 *Consumetur.* Peribit iniquitas impiorum, ô Deus, qui scrutaris corda & renes, id est, mẽtes, & animi affectus. Metonymicè. Nam affectuum & cupiditatum sedes est B in renibus, vt cogitationum in corde. Optanter, in fonte. Consumatur quæso, & dirigas iustum, siue stabilias, ô Deus renum & cordium scrutator. Sed in futurum indicatiui submutarunt, vt ostenderent huiusmodi contra impios preces sæpe esse prædictiones, & prophetias, potius quàm imprecationes, id est, pium non semper imprecari, sed prædicere euentura inimicis Ecclesiæ, Euthym. passim.

12 *Iustum.* Masoretæ iungunt cum fine proximi versus, non tam aptè, *Deus iuste*, deinde versum ordiuntur, *Adiutorium siue scutum meum super Domino.* Clypeus meus C Deo nititur. Clypeus meus Deus est, id est, protectio, defensio, præsidium, suprà enim ita locutus est. Sed mutat locutionem, vt fiduciam suam, quam in Dei præsidio habebat, simul demonstraret.

13 *Fortis & patiens.* Periphrasis nominis אל *El*, vnius è decem diuinis. Huic enim vni in Hebræo ista duo in nostra editione Græca & Latina respondent. *Nunquid* hanc particulam interposuerunt, vt docerent Hebraica esse per interrogationem accipienda. q. d. non. Alij tamen enuncianter. Et Deus irascens quotidie (impiis) id est, omnibus temporibus. Per iram pœnas intelligit Eu- D thy. Ira enim non est in Deo, per modum passionis, siue perturbationis, sed quatenus ab eo in impios manat. Sic Chal. *irascitur tota die contra impium.* Alij minas, q.d. minatur diu antequàm puniat, vt liceat per tempus resipiscere.

Ira non est in Deo. nisi in effectu.

14 *Nisi.* Hypotyposis Dei irati, Nisi resipuerit impius, gladium suum acuet Deus, scilicet. Etsi aliqui referant ad Saulem. *Vibrauit*, acuet prop. ad vibrãdum videlicet.

15 *In eo*, arcu. Euthymius, in eo supplicij genere. Alij, in

A in arcu, gladio & cæteris prædictis. Heb. ולו *Velo*, patitur alias interpretationes. Nempe sibi ipsi, apud se parauit instrumenta & tela mortifera. *Vasa mortis*, tela, lethalia, instrumenta mortifera. *Ardentibus*, ardenter persequentibus. Sic Virgil. *Instant ardentes Tyrij*. Et, *Ardet in arma magis*. Ita nihil necesse Neotericos vertere, *Persequentibus*, cum Chal. *Contra eos, qui ardenter iustos persequuntur sagittas fabricabit*. Contra ardentes, violentos, ira, odio, libidine inflammatos. Sic Paulus ait *a*, *Iusto lex non est posita*, id est, contra iustum. Vox Hebræa דלק *Dalak*, & ardere & persequi.

a 1. Ti. 1. v. 9.

B 16 *Parturiit*, cogitauit Euthym. De impio, qui molitur varia, metaphoram à grauida & fouea ducit. In hac autem Hypotiposi hominis est Hysterológia, Primum enim est concipere, secundum parturire siue eniti, postremum parere. Est ergo sensus, quem Hieronymus expressit: Ecce parturijt iniustitiam, postquàm dolorem siue afflictionem de alieno bono concepit, tandémque peperit. Qui ordo etiam in agendo seruatur. Nam improbus concipit primùm dolorem (id est, afflictionem, qua afficiat iustum actiuè (inde meditatur, C ac velut parturit nocendi artes & occasiones: denique erumpit in actum, & veluti parit, atque perficit iniquitatem conceptam, indéque diu agitatam & constitutã.

17 *Lacum*. Secunda similitudo exitij. *Lacum*. Scrobem & fossam excidit quidem, in quam probi labantur: at ipse iusto Dei iudicio, probis saluis, in eam decidet. Sic appelat tecta & arcana consilia Saulis, quæ sint consultoribus & auctoribus suis perniciosa, q. d. Studijs, artibus, consilijs & operibus suis, impius perit. *In foueã*, in perditionem, quam alijs struxit.

18 *Dolor*. Actiuè, afflictio, studium & conatus nocendi, D ipsum potiùs quàm iustos lædet: vt Hamã *b*, Persas Danielem leonibus obiicientes *c* Babylonios tres pueros in fornacem rapientes *d*. *Iniquitas*, violentia, vel iniuria, qua me afficere conatur.

b Esth. 7. v. 9. 10.
c Dan. 9. v. 24.
d Dan. 3. v. 22.

19 CELEBRABO Dominum palàm, propter iustitiam, qua impios iustè punit, pios liberando, vel gratias agam. Nam *Confiteri*, & laudare publicè & agere gratias.

A

ARGVMENTVM.

Dei magnitudinem prædicat à miris eius operibus, præsertim hominis, atque adeo Christi exaltatione. Psal. est Propheticus.

1 In finem pro torcularibus, Psalmus Dauid. VIII.

B

2 Domine Dóminus noster: quàm admirábile est nomen tuum in vniuêrsa terra!

3 Quóniam eleuâta est magnificéntia tua super cœlos.

C

4 Ex ore infántium & lacténtium perfecîsti laudem propter inimîcos tuos: vt déstruas inimîcum & vltôrem.

5 Quóniam vidêbo cœlos tuos, ópera digitôrum tuôrum: lunam & stellas, quæ tu fundâsti.

6 Quid est homo, quòd memor es eius: aut filius hóminis, quóniam vísitas eum?

7 Minuîsti eum paulôminùs ab ángelis, glória & honôre coronâsti eum: & constituîsti eum super ópera mánuum tuârum,

D

8 Omnia subiecîsti sub pédibus eius, oues & boues vniuérsas: ínsuper & pécora campi.

9 Vólucres cœli, & pisces maris: qui perámbulant sémitas maris.

10 Dómine Dóminus noster: quàm admirábile est nomen tuum in vniuêrsa terra!

1 Tor

A 1 *Torcularibus*, A forma sic quoddam Musicum instrumentum vocatum dicunt, Hebr. גתית *Gittith*, à qua vox Gallica, *Guitterne*, non valdè abludit. Quanquàm in his non admodùm anxiè se habendum est, quoniam tituli, & inscriptiones Psalmorum, modum dumtaxat canendi ostendebant. Adi initium Psalmi 4. suprà.

Torcular fuit instrumentũ musicum.

2 *Dominus*. Domini nostri, pluraliter, ob tres diuinas personas. *Nomen tuum*, quàm gloriosa, magnifica, illustris memoria tui, gloriæ celebritas, fama, & dignitas. Aliqui, virtus tua, & potestas. Nam, *Nomen* Heb. tam latè patet. B Possit notatio retineri, vísque vocabuli, vt sit allusio ad illud a, *Quid quæris nomen meum, quod est mirabile?* Agnitio nominis tui est admiranda. Tu, qui Deus (יהוה *Iehuè*) nominaris, es supra modum mirabilis. Dei nomen & vocabulum includit omnẽ perfectionem, atque præstantiam, summum bonum, supremam causam, vniuersam, alterius non indigam, &c. *Admirabile*, autem congruit. Nam inter ea est, quæ de Deo enunciari natura duce, siue naturæ lumine demonstrat Aristoteles 12. Metaphysic. *Substantia prima, æterna, immobilis, suapte natura actus omnis materiæ, & potestatis patientis expers, mo-* C *uens instar rei expetendæ, & adamatæ, necessaria simpliciter, immutabilis, principium princepsq́ue causa, à qua cœlum & natura vniuersa dependeant, in optimo semper statu manens, omnia sciens contemplans, & quidem perfectissimè infinita, omni magnitudine siue mole vacãs, diuisionis expers, denique Deus admirabilis.* Quibus fidei, & Scripturarum lumen præstantiora, & saluti viciniora superstruit, esse Trinum, lumen inaccessum, omnipotentem, fontem omnis boni, & perfecti, creatorem visibilium omnium, & inuisibilium, miraculorum effectorem, causam rerum D liberrimam, non primam modò, sed & proximam, & immediatam, non vniuersam tantùm, sed & propriam, conseruatricem, prospectricem, remuneratorem legis, & Euangelij datorem, Scripturarum inspiratorem, &c. ad quæ Philosophus naturæ luce pertingere non potest distinctè.

Tres personæ Diuinæ designãtur.

a Genes. 32. vers. 28.

Deus quid ex Arist.

Quid Deus sit fidei humanæ cognitus.

3 *Quoniam eleuata est*. Obscuritatem Hebraicam illuminarunt. Ibi enim est Infinitiuus pro Indicatiuo. *Quoniam (vel qui)* ponere (id est, posuisti,) *maiestatem tuam super cœlos*, (superiorem cœlis, vltra cœlos,) id est, su-

pra

pra modum, ſupra fidem, in immenſum. Nam quod cœlos excedit, non tam amplum eſt, & vaſtum, quàm immenſum. Tam ampla eſt tua maieſtas, vt omnia vbique repleat, omnia excedat, etiam ipſos cœlos. Sublimior eſt cœlis, extenditur longè latéque extra cœlos. Genus Hyperbolæ Hebraicæ, quæ hanc ſuperat. *It clamor cœlo.* Nam parum congruenter linguæ, *In cœlis*, vt ſit ſententia. Argumenta tuæ gloriæ, & maieſtatis ſunt ea, quæ apparent in cœlis. *Magnificentia*, maieſtas. Non enim hîc dicit actionem, ſed qualitatem.

A

4 *Ex ore.* Aſynthetum (Et) ex ore. Altera ratio, cur Dei nomē mirabile. Vel narrat ſimpliciter, in quibus appareat Dei magnificentia, & virtus, maximè in terra, non certè in potentibus, non in nobilibus, non in fortibus, ſed infirmis, ignobilib. contemptibilibus *a*. Tales enim primum amplexi ſunt Chriſtum, confeſſi ſunt, & ad cæteros detulerunt. *Laudem*, tuam, & Chriſti tui aptā confeciſti. Explicant metaphoram Heb. *Fundaſti (tuam) fortitudinem*, id eſt, firmaſti, ſtabilē declaraſti, perfectè laudabilem feciſti potentiam tuam, dum ex ore infantium gloriam tuam exprimis. Nam fortitudo Dei non fundatur neque ſtabilitur propriè ab aliquo, ſed per infantes, infirmos, & imbecilles, idiotas, & ſimplices eam fundare dicitur, quando per illorum teſtimonia commendat, laudabilem efficit. Eſt enim alioqui eſſentialiter, & neceſſariò fortis ac potens. Quare & ſic citatur à Chriſto *b*, vbi ad literam infantes, & lactentes, id eſt, ſuggentes vbera materna, videntur intelligi. Totus enim ille Chriſti in Hieruſalem ingreſſus deſcribitur, vt plenus miraculis. Adde laudes à fortitudine, & viribus duci. Alij infantes interpretantur ſimplices, pauperes, & idiotas metaphoricè. Auguſtinus Apoſtolos ipſos, quos conſtat fuiſſe rudes, & illiteratos, *Vt deſtruas*, vt condemnes, vt pudore, & ignominia afficias, *vt confundas c*. Vel etiam vt perdas, & vlciſcare hoſtes tuos, & qui tuæ gloriæ præcones inſectantur, cuiuſmodi erant Scribæ, & Phariſæi, id eſt, vt iuſtam rationem habeas, haberéque te oſtendas eos delendi, & perdendi. Nam vniuersè id in fonte, *ad ceſſare faciendum*, vt ceſſare facias impugnationes, minas, verba, blaſphemias hoſtis tui, & ſe vlciſcentis, *vltorem*, vlciſcentem ſe prop. Epithetum potentis, & faſtuoſi, qui iracundus eſt, ſuis affectibus, & furoribus indulget,

B

C

D

a 2. Corin. 1. v. 26.

b Matt. 21. verſ. 11.

c 1. Corin. 1. v. 27.

A get, vt brutum ſolo naturæ impetu ad rem moleſtam abreptum.

5 *Quoniam videbo.* Cohæret cum conſequenti 6. Quoniam videbo cœlos, quoniam intromittar in cœlum, vt illic te, & tua opera propriùs contempler: quanti eſt homo, vt ſic eius memineris, ac in cœlos volueris eum peruenire? Miratur Dei gratiam, qui hominem tam vilem, & abiectum eò dignetur euehere. Recentiores in præſenti, & de mirabili Dei opificio in vſum hominum producto. Quando, quoties video cœlos, *Digitorum*, id eſt, potentiæ per Metaph. *a* Quanquàm poſſit eſſe myſte-B rium Filij, & Spiritus ſancti, qui ſunt Dei Patris quaſi digiti, per quos omnia facta ſunt, vt conſubſtantiales, & vires naturales. Sic in Eſaia *b*: *Tribus digitis appendit cœlum Deus.* id eſt, Diuina eſſentia, ſiue Deitas, Patre, Filio. & Spiritu ſancto omnia portat, & continet. *Lunam.* Solem prætermiſit, quoniam noctu ad Lunam, & ſtellas iſta condebat. *Fundaſti*, fixiſti in ſuis cœlis, & orbibus.

Filius, & Spiritus ſanctus digiti Dei Patris.

a *Exo. 8. v. 19.*

b *Eſai. 40. verſ. 12.*

6 *Quid.* Per Mioſin, quantula res homo. *Filius hominis.* Sic hominem vocant per contemptum. Tamen Auguſt. C diſtinguit, vt indicet Chriſtum Filium Virginis factum. *Homo* autem cæteros mortales. *Quoniam viſitas eum.* Quoniam eum tam ſtudioſè curas, ac tanta prouidentia proſequeris. Aliqui ad excellentiam hominis, in qua initio conditus eſt, vt orbi præeſſet, reſtringunt. *Viſitare*, eſt ornare, affectu complecti, & officiis.

7 *Minuiſti eum paulominùs.* Probat à perſona Chriſti in genere, hominis dignitatem, & præſtantiam. *Minuiſti eum*, in perſona, ſcilicet Chriſti (tranſit enim à ſpecie ad indiuiduum, ſiue perſonam *c*) pauliſper intra Angelorum honorem, & gradum, ἐν βραχύ τινι, breui, & modico D tempore paſſionis *d*. Aliqui, *Modicò minuiſti*, id eſt, re modica, nempè forma ſeruili, & humana, mortali, & patibili. *Paulominùs*, parum minuiſti, parua re. Hoc maximè homo ab Angelo differt, quòd habeat corpus. Detrahe corpus, & erit ſpiritus, ſiue ſpiritalis ſubſtantia. Paulò minorem feciſti eum Angelis, quòd ei corpus vltra Angelos præbueris: vel pauliſper, pauco tempore, nempè vitæ iſtius, quæ breuiſſima eſt comparatione futuræ, in qua perpetuò homo factus erit Angelis æqualis pro ſuo modulo *e*, vel certè ſimilis *f*. Nam מעט, *Mehat*, & ad tem

c *Heb. 2. v. 9.*

d *Heb. 2. v. 9.*

Homo ab Angelis in quo differat.

e *Luc. 20. v. 36.*

f *Matt. 23. verſ. 30.*

ad tempus, & ad qualitatem. *Ab Angelis*, infra Angelos. A Diis, ad verb. fecisti eum secundum à Diis, siue diuinis Angelis, paulóque minorem. Sic אלהים. *Elohim*, sumi hoc loco Chaldæus, R. Moses in Mora, Kimhi, & reliqui ferè Hebræi docent, quamuis sola auctoritas Septuag. & Pauli sufficiat. Temerè ergo Nouatores nostri *à Deo* interpretantur, maximè cùm non paululùm, sed infinitè, homo Deo sit minor. *Gloria & honore coronasti* decorasti, propriis gratiis, & donis singularibus, imagine, & similitudine tui, filiorum adoptione, vitæ beatæ, & immortalis participatione, propria prouidentia, rerum dominio, &c. *Constituisti*, Ad verb. *Dominari fecisti*. Dedisti ei potestatem super omnia tua opera *a*.

8 *Omnia*. Electos *b*, Omnem carnem *c*, Quæ sub terra sunt *d*, Omnes gentes, & terminos terræ *e*, Omnes potestates in cœlestibus *f*, Ita vt nihil excipiatur, quod ipsi non sit subiectum *g*, Nisi ille, qui subiecit ipsi omnia *h*, idque secundùm humanam formam. Nam secundùm Verbi potentiam indifferenter omnia, quæ habet Pater, etiam habet Filius. *Sub pedibus eius*, sub dominatu humanitatis eius. Sedul *Oues*, per distributionem superiorem Prolepsim illustrat. *Et pecora*, quinetiam animalia fera, & agrestia, in campis, & agris, non domi, & in stabulis versantia: quæ cicurari non possunt, aut feritatem abiicere. *Oues, & boues*, bestias cicures, & domesticas, Synecdochic[illegible]s.

9 *Qui perambulant*. Quorum vnusquisque) transit propriè è R. Salomo. de omnibus, quæ in aquis degũt. Aëria etiam, & aquatilia ei subiecit, ad quorum loca, & elementa natura conditionéque sui corporis, non videbantur posse peruenire.

10 *Domine Dominus*. Eodem Epiphonemate concludit, quo cœperat, quæ benignitatis Dei erga hominem stupore, siue ad Christum, siue ad vniuersum humanum genus respicias.

* * *

a *Matt. 28. vers. 18.*
b *Eph. 1. v. 22.*
c *Ioan. 17. v. 2.*
d *Phil. 2. v. 10.*
e *Ps. 2. v. 8.*
f *Eph. 1. v. 20. 1. Petr. 3. v. 22.*
g *Heb. 2. v. 8.*
h *1. Cor. 15. v. 27.*

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Gratias agit Deo, quòd se, & alios afflictos ab hostium iniuria tueatur, orat vt id perpetuò faciat, impios euertens, & pios inopes defendens. Quare hic Psalmus in duos apud Heb. secatur.

B

1 In finem pro occultis filij, Psalmus Dauid. IX.

2 Confitébor tibi Dómine in toto corde meo: narrâbo ómnia mirabília tua.

3 Lætabor, & exultâbo in te: psallam nómini tuo Altíssime.

4 In conuertêndo inimîcum meum retrôrsum: infirmabûntur, & perîbunt à fácie tua.

C

5 Quóniam fecîcisti iudíciũ meum, & causam meam: sedîsti super thronũ, qui iúdicas iustitiã.

6 Increpâsti Gentes, & périit ímpius, nomẽ eôrum delêsti in ætêrnum, & in sæculum sæculi.

7 Inimîci defecêrunt frámeæ in finem: & ciuitâtes eôrum destruxîsti.

8 Périit memória eôrum cum sónitu: & Dóminus in ætêrnum pérmanet.

D

9 Parâuit in iudício thronum suum, & ipse iudicâbit orbem terræ in æquitâte: iudicâbit pópulos in iustítia.

10 Et factus est Dóminus refúgium paúperi: adiûtor in opportunitátibus, in tribulatiône.

11 Et sperent in te, qui nouêrunt nomẽ tuum: quóniã non dereliquîsti quæréntes te Dómine.

12 Psállite

12 Psallite Dómino, qui hábitat in Sion: annuntiâte inter Gentes stúdia eius.

13 Quóniam requîrens sánguinem, eôrum recordâtus est: non est oblîtus clamorem páuperum.

14 Miserêre mei Dómine: vide humilitâtem meam de inimîcis meis.

15 Qui exáltas me de portis mortis: vt annúnciẽ omnes laudatiônes tuas, in portis filiæ Sion.

16 Exultâbo in salutâri tuo: infixæ sunt Gentes in intéritu, quem fecêrunt.

17 In láqueo isto, quem abscondêrunt: comprehênsus est pes eôrum.

18 Cognoscêtur Dóminus iudícia fáciens: in opéribus mánuum suârum comprehênsus est peccátor.

19 Conuertântur peccatôres in infêrnũ: omnes gentes, quæ obliuiscûntur Deum.

20 Quóniam non in finem oblíuio erit páuperis: patiéntia páuperum non perîbit in finem.

21 Exûrge Dómine, non confortêtur homo: iudicêntur Gentes in conspêctu tuo.

22 Constítue Dómine legislatôrem super eos: sciant Gentes, quóniam hómines sunt.

Psal. 10. secundùm Hebræos.

23 Vt quid Dómine recessîsti longè: déspicis in opportunitátibus, in tribulatiône?

24 Dum supêrbit impius, incénditur pauper: comprehendûntur in consíliis, quibus cógitant.

25 Quóniam laudátur peccâtor in desidériis ánimæ suæ: & iníquus benedícitur.

26 Exacerbâuit Dóminum peccâtor: secûndùm multitúdinem iræ suæ non quæret.

27 Non

A 27 Non est Deus in conspêctu eius: inquinâtę sunt viæ illîus, in omni témpore.

28 Auferûntur iudícia tua à fácie eius: ómniũ inimicôrum suôrum dominábitur.

29 Dixit enim in corde suo: Non mouêbor à generatiône in generatiônem, sine malo.

30 Cuius maledictióne os plenum est, & amaritúdine & dolo: sub lingua eius labor & dolor.

31 Sedet in insídiis cum diuítibus: in occûltis, B vt interfíciat innocêntem.

32 Oculi eius in paúperem respíciunt: insidiâtur in abscóndito, quasi leo in spelúnca sua.

33 Insidiâtur, vt rápiat paúperem: rápere paúperem, dum áttrahit eum.

34 In láqueo suo humiliâbit eum: inclinâbit se, & cadet, cùm dominâtus fúerit páuperum.

35 Dixit enim in corde suo, oblítus est Deus: auêrtit fáciem suam, ne vídeat in finem.

C 36 Exúrge Dómine Deus, & exaltêtur manus tua: ne obliuiscâris paúperum.

37 Propter quid irritâuit ímpius Deum? Dixit enim in corde suo, Non requíret.

38 Vides, quóniam tu labôrem & dolôrem cõsíderas: vt tradas eos in manus tuas.

39 Tibi derelíctus est pauper: órphano tu eris adiûtor.

D 40 Cóntere bráchium peccatôris & maligni, quærêtur peccâtum illîus, & non inueniêtur.

41 Dóminus regnâbit in ætérnum, & in sæculum sæculi: períbitis Gentes de terra illîus.

42 Desidériũ paúperum exaudîuit Dóminus: præparatiônem cordis eôrum audíuit auris tua.

43 Iudicâre pupîllo & húmili: vt non appónat vltrà magnificâre se homo super terram.

A

1 *Pro occultis* Rectè, si vnica dictione legatur, עלמות *haalmuth*, vt & legūt R. Selomo, R. Kimhi, Aquila, Theodotio. At in nonnullis exemplaribus legitur, duabus, על-מות *hal-Muth*: vnde veteres Hebræi, Chaldæus, Symmachus, Hieronymus, interpretantur, *super morte fily*, quò Christus intelligatur. Alij initium fuisse carminis, ad cuius melodiam & consonantiam fuerit decantandus Psalmus. Alij certum instrumentum musicum.

Confiteri est, palàm laudare & gratias agere.

2 *Confitebor tibi Domine*. Palam & publicè celebrabo te, vel, gratias tibi agam. Confiteri, in publico profiteri, celebrare, gratias palam agere. *Mirabilia*, miracula omnipotentiæ tuæ, bonitatis symbola, vel admirabiles tuas erga me actiones & studia.

B

3 *Lætabor & exultabo in te*. Non solùm animo lætabor, sed & corpore gestiam. *In te* in tua clementia, benignitate, ope. *Psallam*, fidibus canam tuum nomen, tuámque maiestatem carminibus celebrabo, id est, te. *Altissime*. Vocandi casus. Est enim, עליון *Helion* vnum è decem diuinis nominibus. O celsissime, o supreme Deus.

4 *In conuertendo inimicum*. Quando retrò verteris caput & principem inimicorum meorum, (Saulem, Sathanam, &c.) reliqui debilitabuntur, imò verò peribunt ante te. Auxesis. *Infirmabuntur*, corruent propriè reliqui scilicet. Ideò enim mutat numerum. Etsi alij putent, *inimicum*, singulariter dictum per Synecdochen, pro inimicis. *A facie tua*, ne ampliùs à te videantur, & ante te impia gerant. Alij, tua potentia & viribus, non meis.

C

5 *Quoniam fecisti iudicium*. Quoniam me es vltus, nunc pro iusti iudicis tribunali sedisti, ac iusti iudicis partes es executus. *Causam meam*. vindictam meam, דין *Din*, iudicium, quo quis absoluitur, vel damnatur. Sic, & *ex causa*, & vindicta. *Qui iudicas iustitiam*. iusta, vel iustè, in iustitia, secundùm iustitiam. Passim apud Heb. Substantiua pro Aduerbiis.

D

6 *Increpasti*. perdidisti, per Metalepsin. Deus increpat & obiurgat immissione grauium pœnarum & terrorum.

7 *Inimici*. In Septuag. est Genitiui casus, vt construatur cum sequenti Substant., & sic etiam aliqui Rabbinorum intelligunt. Frameæ tuæ gladij inimici mei in perpetuum periere. Iuxta Hebræos, possit etiam esse Vocatiui. O hostis, desiere (tuæ) vastationes, tandem finem accepe

A accepêre. De diabolo intelligit Athanasius. *Framea*, genus gladij, חרבות *Horaboth*, quidem per Hateph camets, solet significare deserta, vastitates & solitudines, sed rectiùs hic gladios, idē quod, חרבות, *Haraboth* per Hateph pathah. Quo puncto etiā legit Ionas Labrati, & ita reperisse se in libro peruetusto scribit. *Ciuitates*, non tantùm hostis gladios & arma, omnémque nocendi potestatem, verùm etiam ciuitates, quibus confidebant, destruxisti, vt memoria illorum, cum ipsis perierit. *In finem*, in perpetuum, vt de restitutione nulla sit spes, & sic Heb. *Eorum*, eius. Enallage Numeri poëtica.

B 8 *Cum sonitu*, celerrimè & citissimè. Sic explicarunt Emphasim fontis. Periit memoria eorum, ipsorum, siue (&) ipsi, id est, cum ipsismet, tam ipsi, quam ipsorum memoria & vestigia. Quamquàm המה, *hama*, legi possit, non, המה *Hemma ipsi* à rad. המה *hama hamitha*, *sonuit*, cum Eclipsi Præp. (cum) sono, (cum) fremitu.

9 *In iudicio*. Præpos. *In* Latinè redundat, vt sæpè aliàs. Adornauit, aptauit, firmauit, & muniuit iudicio, iure & iustitia suum soliū & tribunal, ne quis putet se iudicem posse corrūpere, & à recto auertere: aut Deum posse, nisi quod æquum & iustum est, semper iudicare. Thronus enim Dei ex iustitia cōstat. Basil. Vel ל designat motum, vt sæpè aliàs, ad iudicium, siue ad iudicandum, vt vertit Hieron. stabiliuit thronum suum. *In æquitate*, æquè & iustè. Sic aduerbia qualitatis repræsentant.

Deus iudex incorruptissimus.

C

10 *Refugiū*, משגב *Misgab*, locus editus & munitus, in quē confugitur. Ideò Hiero. vertit, exaltationē. *Pauperi*, attenuato, oppresso. *In opportunitatibus*, opportuno tempore & necessario, nempè (nam se exponit) in tribulationib & afflictionibus eorum. Opportunè Symmachus vel tempore necessitatis. Tunc enim opportunissimum & gratissimum solet esse liberantis auxilium. Sic infrà *a*.

D

a v. 23.

11 *Nomen*. Nominis Dei notatione intelliguntur cunctæ eius proprietates, bonitas, iustitia, potentia, misericordia, &c. *Quærentes*, inuocantes.

12 *Psallite*, psalmos canite. *In Sion*, non solùm, quia illic colitur, verùm etiā quia illic cōmunicat suas gratias, per Sacramenta, sacrificia, verbum Dei, & oracula. Vel Sion, intellige Ecclesiā fidelium, neque enim Deus loco includitur. Euthym. Deus habitare dicitur in Sion, quia in Ecclesia per gratiam, séque fruendum præbet, extra, non

In Ecclesia Deus habitat.

item. *Studia*, עלילות *Haliloth*, ſtudia, adinuentiones, opera, diſpenſationes, voluntatem, & geſta eius inſignia. A

13 *Requirens*, vlciſcens, vt in Geneſi, *ſanguinem veſtrum requiram.* Quoniam Deus, qui requirit & vindicat ſanguinem, i. cædes & neces, vindictam expoſcendo, recordatus eſt eorum, id eſt, quærentium ipſum, vt ordo ſit inuerſus. *Pauperum*, afflictorum, humilium.

Gen. 9. v. 5.

14 *Humilitatem meam*, afflictionem meam (quæ eſt) *de inimicis meis*, ἐκ τῶν ἐχθρῶν, quam ab inimicis meis patior, quæ humilitas eſt ab inimicis meis, quam mihi afferunt inimici mei. In huiuſmodi ſubaudiunt Relatiuum.

15 *Portis mortis.* Qui retrahis me de ingreſſu mortis & limine, de periculis morti proximis, è mortis faucibus. Porta mortis, articulus & ianua lethi, extremum periculum, ad quod introitus, ingreſſúſve ad mortem protinus ſequitur. *Omnes*, quibus ſcilicet te apud me laudabilem præbuiſti, id eſt, omnia tua erga me laudanda opera. Nam alioqui *a. Quis auditas faciet omnes laudes eius?* Dei benefacta omnia erga humanum genus & ſingula nemo narrare poſſit, at quiſque accepta à Deo beneficia omnia, & id vniuerſè tamen & imperfectè narrare fortaſſe poſſit. Vt has duas Scripturas Chaldæus conciliet, mauult vertere in datiuo, *Omnibus* ſatis eſt, vt dicas eſſe hyperbolen, de qua infrà *b*, *Laudationes.* Metonymicè facta tua laudanda. *In portis Sion*, In conuentu Eccleſiæ frequentiſſimæ. Elegans Antitheſis, in ingreſſu, in publico cœtu & conuentu, palàm & publicè, quia in portis publica iudicia & conuentus fieri ſolebant. Chald. *Narrabo omnibus miracula tua in ingreſſibus portarum Eccleſiæ Sion.* Eſt autem Antitheſis ad portas mortis, *Filiæ Sion*, populi vel ciuitatis Sion: Populum enim, habitatores & ciuitatem, appellant filiam, Metaphoricè quaſi fœtum loci. B C

a Pſal. 105. v. 2.

b Pſa. 72. v. vlt.

16 *Tuo*, à te mihi præſtita ſalute. In hoc probi dumtaxat vitam ſibi prorogari optant & expetunt, vt Deum colant ac laudent. Exultabo in tua ſeruatione & tutela. Demerſæ ſunt gentes in foueam à ſe factam, in perniciem, quam mihi parabant, impulſæ ſunt, & ceciderunt. Vox שחת, *Sahhath*, & foueam & interitum ſignificat. D

Pij cur viuere optent.

17 *Quem abſconderunt*, quem clàm tetenderũt, quo inſidiabantur. Metaphora à venatoribus, qui lupis foueas fodiunt, vel aucupibus, qui auibus laqueos tendunt.

18 *Iudicia faciens*, vltiones, impios puniens. Cognoſcetur in

A tur in vltionibus, quas fecerit. Doctè Eclipsin reddiderunt. Cognoscitur Dominus (כאשר caascher.) quando iudicia fecit, innocentes seruando, pestilentes perdendo. *Comprehensus*, illaqueatus est propriè impius in peccatis suis. Mox autẽ transilierũt duas voculas הגיון סלה, *Higgaion Sela*, quasi indices concentus, vel attentionis. Nam absque illis sensus est perfectus maximè, absque *Sela*, quæ passim spargitur per hoc opus & ab illis solet verti διάψαλμα. Vulgò tamen vertunt, *Meditatio in sæculum*, id est, quisque meditabitur & loquetur de hac aperta Dei vltione & iudicio. Vel, Res in perpetuum di-

à Vide Ps. 3.

B gna est meditatu de interitu impij, & Domini iudiciis. Chaldæus autem, *Gaudebunt iusti in æternum*:

19 *Conuertantur peccatores*. Non tantùm luant pœnas in hoc mundo, sed & in infernum descendant. Sic imprecatur zelo iustitiæ, non amore vindictæ, vt cognoscatur Dominus iudicia faciens. Nec istud opponitur charitati Christianæ: nam Charitas respicit bonum publicum & commune, non vnius vel paucorum. Item Deum: cui isti implacabiliter aduersantur. q. d. quotquot non cõuertuntur, neque resipiscunt, æternùm pereant. Cætera Psal. 12.

Charitas respicit bonũ publicum.

C Hic שאולה Seôla in *Deras* exponitur גהנם *Gehinnon*, id est, Gehenna. Talmuddici dicunt ה fini additum, ad significandum, quòd non solùm ad infernum descendunt id est, Gehennam, sed etiam ad infimum inferni gradum. Hæc contra Nouatores, qui שאול *Seol*, pro sepulcro solent exponere.

20 *Patientia*. Spes, afflictorum & humilium non erit inanis in perpetuum. Spes est species expectationis ad patientiam inducentis.

21 *Confortetur*, præualeat. *Homo*, ad Antichristum restringunt August. & Euseb. de Demonst. Euang. *Iudicen-*

D *tur*, pœnas luant, puniantur in tuo tribunali.

22 *Constitue Domine*. Impone tyrãnum eorũ ceruicibus, cuius sæuitia se homines esse, & multis ęrumnis calamitatibúsque obnoxias Gentes intelligant. *Legislatorem*. Aliqui in bonum, *Spiritum sanctum*, eos erudientem de sua miseria. Vel secũdùm Euthymium & Theodoretum, *Christum*. Aptiùs in malum Tyrannum, vel calamitatem, quæ homines docet Deum, & virtutem colere. Vnde Aug. & Hiero. Antichristum interpretantur, מורה, *Moré*, per Segol, Doctor, Magister. Impone eis rectorem, qui

eos plagis & acerbis legibus doceat humiliter de se sentire, & suam miseriam agnoscere. Malunt, alij cum Chaldæo, *timorē*, legendo per Camets, מורא *Mora*, & ה vsurpando pro א. Incute eis timorem. *Homines*, infinitis modis miserabiles אנוש *Enos*, Hominem miserum & ærumnosum, laboribus & miseriis obnoxium significat. Sciant ergo gentes se esse miseras & infœlices, mortales, bullas, res nihili. *Sela*, vt considerent homines, quo sint in statu.

23 *Psal. 10. secundū Hebræos. Vt quid domine.* Hic incipit decimus Psalmus iuxta recentiores Hebræos, non veteres. Nondum enim id certo cōstitutum erat tempore R. Dauid Kimhi, idest, ante annos 300. Primùm quòd aliqui Psalmi carentes titulo, qui argumento essent iidem cum superiore, ab aliquibus appendices superiorum perpetuò existimati sint. Secundò, quia Masoretæ, hic in inuestigando centum quinquaginta Psalmorum numero & distributione, vt in multis aliis rebus, inter se dissenserunt, ac vt in Decalogo consenserunt omnes decem Dei præcepta exare, illum tamen denarium numerum variè inuestigarunt & constituerunt, vt adhuc lis maneat sub iudice, quemadmodum docet R. Abraham, Abben Ezra a, ita & hic agnoscunt omnes centum & quinquaginta Psalmos, de summa partitionis conuenientes, sed de modo partiendi differunt, nec ante illud tempus quicquam certi definierunt, ne supra antiquitatem iudicium sibi sumerent, vel saperent, neve rationibus & argumentis Doctorum in vtramque partem derogarent. Nam apertè R. Dauid Kimhi, partem Rabbinorum docuisse scribit: *Beatus Vir* b, & , *Quare fremuerunt* c, vnicum esse psalmum, ac ad illud illustrandum obseruasse veteres cunctas sectiones Dauidi charas incipere à beatitudine, desinere que in beatitudinem, qualis hic Psalmus, qui incipit, *Beatus vir*, & finit, *Beati omnes qui confidunt in eo.* Rursum Psalmum d. *Non nobis Domine*, ait in quibusdam exemplaribus esse partem superioris, *In exitu Israël*, nec Psalmum per se constituere, quod hodiè isti magno supercilio inficiantur. Et Lyranus natione Iudæus, Psalmum e, *Iudica me Deus*, non distingui apud Hebræos à Psal. 41. neque numerum per se efficere. Quod nec ipsius æmulus Paulus Burgensis, è Iudaismo similiter conuersus, reprehendit, qui leuiora multò in eo solet carpere.

a *in 20. Ex. & Deut. 5.*
De diuisione Psalmorū lis apud Hebræos est & controuersia.
b *Psal. 1.*
c *Psal. 2.*
d *115.*
e *42.*

Nempè

A Nempè illis temporibus variabant. Arithmeticæ exemplarium notæ, vt & hodiè in plurimis Iudæorum manuscriptis. Ne igitur prudens temere ab istis, de nostrorum distributione se abripi patiatur, cum nec Masoretæ, nec Rabbini, nobis aduersentur vspiam. Sed nec moueatur Psalterio, quod D. Hier. tribuitur. Nam est corruptum infinitis additionibus, mutationibus, detractionibus alicuius Nouatoris in Iudaizantium nostri temporis gratiam, & sic Frobenio exhibitum *a*, quamuis minimè cum vetustis Hieronymi codicibus conueniret, à Brunone B Amerbachio adiectis etiam aliis corruptelis, industria Conradi Pelicani (tunc quidem Franciscani, sed iam proximam excucullationem olentis) vt ipse Bruno in præfatione confitetur. Hæc autem dissensio excurrit vsque ad Ps. 147. in quo rursum conuenitur, etsi Ps. 114. & 117. iterum varietur. *Vt quid*. ad verb. Quare stas in longinquo, cur occultas te tempore opportuno. Sic despicere, est dissimulare, non videre, & quasi deorsum aspicere, & non ad rem illam, quæ ante oculos posita est.

a *ann. 1516.*

24 *Dum superbit impius*. Dum superbè agit impius, incenditur, vritur, torquetur pauper. Impij superbè vexant C inopes, & affligunt. Metaphora ab iis qui vruntur. Vel, persecutionem patitur. Vtrumque sonat דלק *Dalak*. Sic ignis pro afflictione & persecutione *b*, *Quis scandalizatur, & ego non vror*, i. affligor, mœrore afficior, & apud Comicum, *Vro hominem*, i. vexo crucioq;. *Comprehenduntur*, confusio siue Enallage numeri. Comprehenduntur pauperes in consilijs, quibus cogitant, impij, scilicet, eos lædere. Vel potiùs, Dum superbit impius, cruciatur quidem pauper, at comprehenduntur (impij) in suis consilijs. Impiorum consilia sunt ipsis perniciosa. Hebræi etiã deprecanter exponunt. Comprehendantur (impij) in consi-D liis, quæ cogitant aduersùs probos, suis fraudibus iusto Dei iudicio pereant. Ita hic *quibus* pro *quæ*, sumi possit: Vt hic vsum Græci sermonis noster interpres seruarit. Nam Græci sæpè Relatiuum ponunt in casu Antecedentis. Hinc Psal. Roman. *In cogitationibus, quas cogitant*.

Ignis pro afflictione.

b *Psal. 16. v. 3. & 2. Cor. 11. v. 19.*

25 *Laudatur*, gloriatur, laudat desideria, studia, & affectus suos prauos. *Benedicitur*, in desideriis animæ suæ, per Zeugma. Heb. Laudat impius desiderium animæ suæ, & auarus benedicit (suam cupiditatem.) Idẽ dicit per *πατηγορειν*, Se beatum prædicat & fœlicẽ. Nec fonti tam con-

gruenter Neutro passiuè, *laudetur & benedicetur*, ab alijs videlicet. Auarũ iniquũ exposuerunt 70. quoniam *auaritia est iniquitatis radix a*, & δαιμόνων κακιστη, vt ait Eurip.

a 1. Tim. 6. v. 10.

26 *Quoniam laudatur.* Præ multa & tumida ira sua *non quæret* (Dominum, per Zeugma,) Quare Chald. *in arrogãtia spiritus sui non requiret Deum, dicens in corde suo. Non sunt manifesta ante Deum omnes cogitationes meæ.* Aliquibus est Mimesis, vt impius dicat, Non quæret (Deus scilicet) vt puniat. Sic, Quærere erit vindicare, vlcisci, vt Requirere sup. b Est clemens, non est tam iracundus, quàm vulgò putatur. *Multitudinem.* Altitudinem nasi, propriè. Præ superbia nasi non curat (Deum) præ arrogãtia, quam motu nasi ostendit. Superbia, vt Latinè dicitur Supercilium. Metaph. ab oculorum superioribus pilis, ita hìc altitudo nasi, à nasi eleuatione & motu. Palàm & externis signis suam contra Deum impudentiam ostendit.

b vers. 13.

Superbia altitudo nasi dicitur.

27 *Non est Deus.* Dei prouidentia, vel metus. Ad verb. Non Deus omnes cogitationes eius. Cogitat perpetuò non esse Deum spectatorem, vel vindicem humanarum actionum. *Inquinatæ sunt*, turpes. Praua, polluta, fœda, profana sunt omnia eorum opera; Perpetuò turpiter agunt, & improbè contra probos, יחילו *Iahhilu* pro *Iahellu* ab חלל *hhalal* polluit, profanauit. Nam Quies. Ain & duplicantia sæpe confunduntur, præsertim apud Prophetas & Poëtas. Alij יחילו *Iahhilu*, in modum parientium tortæ sunt & versatæ: tum enim viscera omnia mulieris non solùm discruciantur, sed & fœdantur. Alij actiuè torquent (alios scilicet) eorum viæ & opera. Idem sensus. Malo in inquinandi & profanandi significatu, iuxta illud Pauli c, *Omnia munda mundis. Coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum mens & conscientia.* Et mox sunt abominabiles & increduli & ad omne opus bonum reprobi. Impius inquinat vias & actiones suas quouis tempore. Nam nihil boni agit, non quòd omnia opera impiorum vel infidelium peccata sint, si quando præstent aliquid operis moraliter boni, sed quòd ne hoc quidem agant aut vix agant. Sunt enim sæui pauperibus, iniusti, rapaces, &c.

c Tit. 1. v. 15.

Omnia mũda mũdis, & quomodo.

Opera omnia impiorum non sunt peccata.

28 *Auferuntur iudicia.* Iura, præcepta & leges tuas negligit, neque considerat, quin & omnes inimicos suos tyrannide premit. Hic etiam duntaxat sensum exprimunt. Ad verb. Altitudo, sunt iudicia tua, id est, sunt altæ & remotæ ab eius conspectu leges tuæ, quas faciendas iudi-

A ĉasti: vel, præ altitudine & interuallo eas nesciunt cernere & considerare, lõgiùs à se remota tua iudicia putat, quàm vt de eo sumas suppliciũ. Aliqui putant מרום *Marom* esse epithetum Dei. O altitudo, ô Deus qui in altis habitas, ô excelse; iudicia tua sunt ex aduerso conspectus eius, eã non intuetur, neque cernit. *Omnium*. Cõstructio Græca, pro, *a* omnibus inimicis suis. In fonte est metaphora à ventis; qui cùm flant, dominãtur in aëre. In omnes inimicos suos flabit, eos flatu prosternet, vel sufflabit, id est, despuet, & contemnet.

a vt v. 34.

29 *Non mouebor*, ab hac potestate mea, nunquàm erõ B miser & calamitosus. Maior sum, quàm cui possit fortuna nocere. *Sine malo*, sup. ero, persistam, vel quid affine. q. d. non continget mihi malum & noxa, ero in perpetua fœlicitate. Sibi pollicetur perpetuam prosperitatem. Possit regi à subintellecto Pronomine *Ego*, ex parte anteriore. Ego qui sum sine malo, qui sum fœlix & florẽs rebus prosperis nunquàm mouebor & deiiciar ab eiusmodi. Quare Heb. interponitur אשר *asher*, qui sine malo sum, Græci videntur aliter distinguere, *Nõ mouebor*, deinde *à generatione in generationem sine malo* (ero.)

30 *Cuius maledictione os*: Non solùm eorum opera sũt C scelerata, sed & os siue oratio. *Maledictione* vel ex fonte, iuramento, propriè enim אלה *Ala* id significat. In ore fert iuramentum, perpetuò iurat, & Dei nomen in vanum assumit. Blasphemiam mauult Chal. At Eut. *Maledictione*, cùm omnibus maledicit, *amaritudine*, cùm iracũdè ad omnes loquitur, *dolo*, cùm non ex corde *sub lingua*. Subest eius linguæ labor & dolor, quibus alios vexat, Actiuè. Habet hæc perpetuò in ore, hoc vnum loquitur, hoc vnum meditatur. De lædendis, labore, dolorẽque afficiendis viris bonis & quietis semper agitat. *Sub*. D pro *in*. Qui vim præp. retinent Cor interpretãtur, quod situm est sub lingua.

31 *Sedet in insidijs*. Sedere solet in angulis pagorum, vnde ex latibulis obseruet pauperem. Nam Heb. habetur, In insidijs villarum siue pagorum, id est, clàm in villis & pagis diuitum atque nobilium. *In occultis*, in locis, occultis & desertis. Pertinet ad sequentia, vt & Hieronymus vertit, & Augustinus distinxit.

32 *In pauperem*, in perniciem pauperis.

33 *Pauperem*, afflictum. *Rapere*, vt rapiat, inquam,

pauperem quando attrahit eum in rete suum. Est anaphora, & regitur à verbo *Insidiatur*. A

34 *In laqueo suo*. Hypotyposis siue descriptio insidiatoris, laqueo suo vel intra laqueum suum (si præp. *In* Latine non abundet) humiliare solent pauperem & miserum. Inclinare verò & incuruare se, se humilem exhibere pauperi, vel ab eo diuertere, vt *cadat*, pauper, quando venerit in ipsius dominatum. Masoretæ non necessariò iungunt præcedentibus. Dum attrahit eum laqueo suo, vel in laqueum suum. Nam Hebraica vtrumque patiuntur. Deinde per se legunt sequentia, *Humiliabit eum*. Hic autem dumtaxat 70. secuti sunt sensum. In fonte enim est poëtica hipotyposis insidiatoris. *In laqueum suum eum pertrahet: deprimet se incuruabit se, & veluti procedet humi, ne videatur, quo tempore pauperes habebit in manu & potestate*, id est, Quando pauperes propè attigerint eius casses & venabula, ne retro cedant, néve ab ipso caueant, latitabit, nec ante se proferet, quàm eos ex improuiso teneat oppressos. Metaphora à venatoribus, qui dum feras capere student, se comprimunt, incuruántque, vt violentiùs & certiùs insiliendo prædam capiant. Ad verb. Humiliabit (impius) incuruabit se, & cadet in fortia eius (fortes eius casses) exercitus attritorum (turba miserorum.) *Pauperum*. Mutat numerum per enallagen, pro *Pauperis*. Nam dixerat *Eum*, & *Cadet* singulariter. Heb. חלכאים *Hhelcaim* pauperes, vel exercitus, congregatio pauperum, siue attritorum, si nomen sit compositum e duobus חל *Hhel* & כא *Cae*. B C

35 *Dixit enim in corde*. Impius impunitatem inficiando prouidentiam Dei, sibi promittit. *Oblitus est* omnium eorum, quæ fecimus. *Auertit* (aut) auertit, epanorthosis. Se veluti corrigit. Oblitus est Deus, aut certè auertit faciem suam, ne nostra malefacta in finem, id est, vnquàm, videat. Sic *a* suprà. *In finem*, in perpetuum. D

a vers. 20.

36 *Exaltetur manus tua*, ad feriendum. Vnde Hebr. Eleua manum tuam, feri & percute manu extenta & eleuata, vt plaga sit durior. Gestus ferientis. Manum pro potentia accipit Euthymius.

37 *Propter quid*, quam ob causam, cur, τί δή, ex rei indignitate. *Non requiret*, sup. nostra malefacta, id est, non vlciscetur, vt sup. *b* Alij, non curabit opera nostra. Nam existimant Deum negligere, quæ in mundo geruntur.

b vers. 13.

38 Videt

A 38 *Vides quoniam tu.* Hysterologia siue constructio inuersa, vt, *Quoniam tu laborem & dolorem consideras,* fit per modũ Parenthesis. Vides, prospicis, vt tradas eos in manus tuas, quoniam tu laborem, &c. Quoniam istos cernis, labore, & dolore cruciare probos, vides te ipsos traditurum in tuam manum, & potestatem, vt conficias, & vlciscare. Tradere in manus suas, & ad iudiciũ trahere, & suo tribunali exhibere iudicandos. Vel, quadam antithesi. *Quoniam,* ritu Græco, & Hebraico continuatiua erit particula, non causalis. Vides quòd tu laborem & dolorem (quem aliis inferunt, actiuè) cõsideras. Isti dicunt te non

B requisiturum ipsorum opera. Atqui vides, id est, scis, te considerare, & contemplari eorum laborem (de quo suprà a, *Sub lingua eius labor, & dolor,*) vt supplicium de illis sumas. Isti existimant te nõ cernere sua peccata, atqui vides ea, vt vindictam sumas suo tempore. Antithesis etiam respicere potest versum illum 30. perpetuò loquuntur vexationem aliorum, tu vicissim consideras, quomodo illos vexes, labore doloréque afficias, Vt *labor, & dolor,* vtroque versu actiuè accipiantur.

a *vers. 39.*

39 *Tibi.* Tuæ fidei, & tutelæ dimissus ac reseruatus, vt ei sis adiutor.

C 40 *Brachium.* Vires, & potestatem eius frange. *Quaeretur.* Tum eorum peccatum, & improbitas si quæratur, non extabit. Funditùs enim extirpabitur impius. Tum si quis illa quærat, non inuenientur, quia iam perierit impius, te cõterente. Ad ver. *quaeres peccatum illius, & non inuenies* (impium scilicet, vel peccatum impij.) Aliqui parum aptè, inquires in impietates illius, quoad nulla sit impunita.

41 *Gentes.* ô impij, ô increduli. Quos prophanos, vel barbaros Latini appellant, incredulos, & alios à Dei religione, hos Scriptura Gentium nomine designat.

D 42 *Desiderium.* Preces, quibus desiderat auxilium, vel vota, & pios motus animi. *Praeparationem,* ad precem scilicet, & gratiam Dei. Vox כון *kon,* etiam notat firmitatem, & constantiam, qua scilicet, duratur in aduersis, id est, patientiam. Actio porrò in fonte tribuitur Deo, à quo est velle, & perficere. *Praeparasti,* (vel *firmasti) cor eorum asscultauit auris tua.* Nam futura fontis pro preteritis per regulam Psal. 6. *b.* Non solùm autem gratia, remissio peccatorum, iustificatio sunt à Deo, sed & præparatio, suo

b *vers. vlt.* *Iustificatio & praeparatio ad eum à Deo sunt.*

siue dispositio, iuxta illud Prosperi: *Sine gratia nō curritur ad gratiam.* Quare iustificatio rectè gratuita prædicatur, etsi præcedentem requirat ex parte nostri præparationē, quoniam etiam ipsa præparatio gratuita est, gratis enim & Dei gratia, dono, & munere infunditur.

43 *Iudicare.* Infinitiui modi, Heb. & Græcè, id est, ad iudicandum, vt iudices pupillū, & oppressum; vt eis ius dicas, & patrocineris. Sic a: *Illuminare his, qui in tenebris,* id est, ad illuminandum, vt illuminet, & splendeat his, &c. *Magnificare,* rectiùs quā conterere, terrefacere, percutere, etsi ארץ *Arats* vtrūque significet. Vt deinceps desinat magnificare se, superbire, & cōtemptim persequi probos. *Super terram.* Eclipsis relatiui. Homo (qui est) super terrā, homo terrenus, homo de terra natus. Hinc Heb. homo de terra Parum Hebraicè Euthymius, Inter homines.

a Luc 1. v. 79.

ARGVMENTVM.

Se, suique similes, quòd Deo fidant, in tuto esse: impios autem, & peccatores, malè perituros.

1 In finem. Psalm. Dauid X. Hebr. 11.

2 IN Dómino confido: quómodo dícitis ánimæ meæ, trāsmígra in mōtem, sicut passer?

3 Quóniā ecce peccatóres intendêrunt arcum: parauêrunt sagíttas suas in pháretra, vt sagíttent in obscūro rectos corde.

4 Quóniam quæ perfecísti, destruxêrunt: iustus autem quid fecit?

5 Dóminus in templo sancto suo: Dóminus in cœlo sedes eius.

6 Oculi eius in paupérem respíciunt: pálpebræ eius intérrogant filios hóminum.

7 Dómi

A 7 Dóminus intérrogat iustũ,& ímpium:qui autem díligit iniquitâtem,odit ánimam suam.
8 Pluet super peccatôres láqueos: ignis & sulphur,& spíritus procellârum,pars cálicis eôrum.
9 Quóniam iustus Dóminus, & iustítias dilêxit:æquitâtem vidit vultus eius.

---

2 *Transmigra in montem.* In locũ montosum,tutum,excelsum, & munitum, è quo te retrahere nequeat hostis, B siue ille sit Saul, siue alius. Fuge, & quære tuta auxilia. Est autem *μίμησις* amicorum, quæ totis duobus sequentibus versibus cõtinuabitur. Nam quintò his Dauid respondere incipiet. *Sicut.* Doctè resoluerunt חר כם *Har Kem.* in duo vocabula, חר כמו *Har Kemó*, vt Abben Ezra in suo Moznè. Absurdè enim recentiores, כם *Kem*, putant sumi in vulgata significatione, *vestrum.* Nã qualis interpretatio, Immigra montem vestrum passer. *Passer* צפר *Tsippor*, quamlibet auiculam notat. Sicut auicula latebras quærens ab aucupibus, vel auibus rapacibus C petita.

3 *Quoniam ecce.* Ætiologia consilij. Prima autẽ ratio, cur ei fugiendum sit, quoniam ei iam iam paratum est exitium. Eòdem redit, si per subiectionem respondeant. Quæris, ô Dauid, qua ratione tibi fugam consulamus? Respondemus primùm, quia ecce iam peccatores aptauerunt sagittas suas neruis arcuum, ad te transfigendum sicubi occurras,deinde,quoniam, quæ perfecisti destruxerunt,se tibi paratos nocere palàm demonstrantes, denique,quia nihil tale commeruisti,quale tibi moliuntur. *In pharetra* Heb. *Super neruum.* Sententia eòdem reuerti- D tur. *In obscuro.* ex proditione,& insidiis. Græcè *ἐν σκοτομήνῃ* in obscurilunio,quando Luna obscura est.

4 *Quoniam quæ.* Altera, quia palàm cum ipso exercent inimicitias, destructis iis quæ ipse confecerat. Quæ perfecisti, ô Dauid, quæ rectè egisti, quæ fundamenta posuisti tuæ potentiæ, & dignitatis in aula regia, euerterunt: firmaméta,& præsidia,quibus nitebare, tua in Regem,& Remp.officia labefactarunt, tibi suis artibus regem infestum reddiderũt. Tu autem qui iustus es, quid tale cõmeruisti? Fuge ergo. Sic *a* Dauid ad Saulem. *Quid* feci,

a 1.Reg. 26. vers.18.

feci, aut quod est ma-ñ in manu mea? Quæ perfecisti. ad ver. Positiones (ea quæ posuisti) destruūtur. Passiua enunciatio non immutat intelligentiā. Per השתות *Hassutoth* autem, siue positiones, alij fundaméta, alij retia accipiūt. Symmachus, & Hierony. leges, quibus extinctis, nulla est potestas resistendi impiorum studiis, q.d. Sunt legū violatores. *Iustus autem*. Dauidem alloquuntur, in tertia persona. Tu autem, qui es iustus, quid mali fecisti, quid admisisti, vt te sic persequantur? quasi dicat, Nihil.

5 *Dominus*. Per subiectionem respondet, innocétes bono, & forti animo esse debere, quod Deus rebus humanis prouideat, vt probos subleuet, improbos puniat. *Dominus*, sup. est. Est in cœlo, sancto suo domicilio, vnde omnia tuetur, & prospicit. *Dominus in cœlo*. Hebraismus, quo nominatiuus absolutè pro genitiuo *Domini*, ponitur. Cadit enim in sequens relatiuum *eius*: cuiusmodi multa reperias in Scriptura.

6 *In pauperem*. In afflictū, & miserum, in eum, qui persequutionem patitur. Hoc addiderunt ad apertius concinendam subiectionem interrogationi. *Interrogant*, diligenter respiciunt, attendūt, examinant, sciunt, quasi exploratos norunt, vt *a Altissimus interrogabit opera vestra* (attendet, & examinabit) *& cogitationes vestras scrutabitur*. Sic *b*: *Nunc saluos vos facit non carnis depositio sordiū, sed conscientia bona interrogatio* (examinatio.) In fonte. *Probant*, eadem notatione, explorant, examinant, id est, pernoscunt: perfectè sciunt. Anthropopathōs, per oculos, & palpebras Dei vim cūcta intelligentem exprimit, quasi eis fixis, & à sua natura mutatis firmiter vnumquemque spectet, עפעפי *Aphaphè* enim dicuntur à cōtinua velitatione. Interrogare autem, & vt in Hebræo est probare per Metalepsin significat liquidò, & penitùs scire, & vt Latini etiam loquuntur, exploratum habere, peruestigare: quoniam diligens interrogatio, & exploratio fit, vt rem pernoscamus, Metaphora à iudicibus, qui per examinationem, & interrogationem ea quæ sunt in homine cognoscunt. Hinc sæpe Deus *probans corda, & renes*, id est, liquidò ea cognoscens, peruestigans, scrutans. Sic sequenti versu.

a Sap. 6. v. 4.

b 1. Petr. 3. ver. 21.

7 *Dominus interrogat*. Probat, exploratum habet, pernoscit iustum, & impium, & eorum opera. Nouit plane qui sint iusti, qui iniusti: inquirit diligenter, quo sint animo & vita,

A & vita, ne quis se putet posse eius notitiã effugere. *Animam suam*, id est, salutem animæ suæ. a Metonymicè. *Nã iniustitia est mortis acquisitio.* b *& Stimulus siue centrum mortis est peccatũ* c. i. peccatum est id, quod pungit, & infigit mortem. Relinquit enim mortẽ, pro punctionis, & aculei impressi signo. Hebræi interpretantur in nominatiuo *anima sua*, siue ipsius Dei odit (eum) qui diligit iniquitatem. Sed sententia reciprocatur. Anima enim Dei (id est, Deus ipse) odit eum qui diligit iniquitatẽ, & qui diligit iniquitatem, odit animam suam, id est, animæ suæ salutem. Voluerunt autem Sept. explicare effectum odij B diuini, quæ est animarum pernicies: item docere in Deo nõ esse propriè animã. Sicut enim non est corpus, corporísue particeps, ita neque animam habet, sed totus est actus, totus anima, totus mens, totus oculus, &c.

a *Prou. 29. v. 24.*
b *Sap. 1. 15.*
c *1. Cor. 15. v. 56.*

Odij diuini effectus pernicies animarum.

Deus non habet animam, quia est simplicissimus.

8 *Pluet.* Tanquàm pluuiam magna vi, & abũdantia demittet. Cùm Scriptura grauissimam pœnam significare vult, exemplum ducit è Sodoma, & Gomorrha, quæ sulphure, & igne cœlesti deflagrarunt. d Alludit etiam ad Ægyptiorum tempestates, & Chananæorum e. *Pars calicis eorum* sunt. Hæc sunt eorũ sors, hæc portio, quæ illis debetur. Hæc veluti hæreditate consequẽtur. Metaphora C à Symposiarchis, & modificatoribus, qui partem vini vnicuique conuiuæ assignabant. Aliqui pro mercede meritis dedita. Ignis, & sulphur ignem alens, & spiritus procellosus, siue ventus atrox eum exsuscitans, illis erunt pro mercede. Nã Hebræis calix metaphoricè significat præmium, vel supplicium, id est, quicquid boni aut mali à Deo hominibus contingit. Pars autem siue portio, non particulam hæreditatis, vel mercedis, sed totam hæreditatem, & mercedem, siue hæreditariam ipsam sortitionem, vt Ps. 15. 5. 141. 6. 118. 57. Hinc illud, f *Pars Domini populus meus*, i. hæreditas, & possessio Domini.

d *Genes. 19. v. 24.*
e *Ios. 10. 11. Exod. 19. v. 22. 23.*
f *Deut. 32. v. 9.*

D 9 *Quoniam iustus.* Epiphonema. *Iustitias* iustos, & iusta eorum opera. *Aequitatem*, vel æquum, rectum hominẽ. *Vidit*, amat. Hinc vultum dicitur auertere ab iis, quos odit. *Eius* Hebr. *Eorum.* Patris scilicet, Filij, & Spiritus sancti. Est enim perspicuum mysterium S. Trinitatis, ad quod obducendum frustra aiunt: פָּנָיו *Mó*, etiam esse singularis numeri. Nam alibi sing. numeri, nisi ob hoc mysterium, notari non possit. Rectè itaque R. Iaphet citante Abben Ezra, mysterium indicari ait, quod

Mysterium sanctissimæ Trinitatis perspicuũ.

Abraham

a Genes.20. v.13.

Persona nomen ad declarãdas diuinas hypostases unde sumptum.

Abraham a insinuauit his verbis: *Eduxerunt me Dij,* (id est, tres Diuinæ personæ) *de domo Patris mei.* Nam ad verbum: *Rectum viderunt facies eorum*, id est, personæ eorum, vt Græcè τὰ πρόσωπα, quæ nomina, nempe פנים *Panim*, He, πρόσωπον Græcè, persona Latinè, inde posteà transferuntur ad diuina supposita, καὶ τὰ ὑφιστάμενα.

A

ARGVMENTVM.

Petit, vt seruetur, quòd impiorum regnum omnia occupet. Idem precatur piis cæteris, Dei promissum vrgens.

B

1 In finem pro octaua. Psalm. Dauid. XI. Heb.12.

2 SAluum me fac Dómine, quóniam defécit sanctus: quóniã diminûtæ sunt veritâtes à filijs hóminum.

C

3 Vana locûti sunt vnusquísque ad próximum suum: lábia dolôsa, in corde, & corde locúti sunt.

4 Dispêrdat Dóminus vniuêrsa lábia dolôsa: & linguam magníloquam.

5 Qui dixêrunt, Linguam nostram magnificábimus: lábia nostra à nobis sunt, quis noster Dóminus est?

D

6 Propter misériam ínopum & gémitum paúperum: nunc exúrgam, dicit Dóminus.

7 Ponam in salutâri, fiduciáliter agam in eo.

8 Elóquia Domini, elóquia casta: argéntum igne examinâtum, probâtum terræ, purgâtum séptuplum.

9 Tu

A 9 Tu Dómine seruâbis nos: & custódies nos à generatiône hac in ætérnum.

10 In circúitu ímpij ámbulant: secûndùm altitúdinem tuam multiplicâsti filios hóminum.

---

1 *Pro octaua.* recurre ad initium Psal. 6.

2 *Diminuta sunt.* ὀλιγώθησαν paucæ sunt. Sed maior vis in fonte, סָפוּ *passu*, desierunt, defecerunt. *Veritates*, fidelitates. Nulla est fides siue fidelitas inter homines. Veraces, adiectiuè nonnulli. Desierunt veraces inter homines. Omnes falsitati, dolis, mendaciis & imposturis student *a*.

Nulla aut rara fides inter homines.

a *Osea* 4. 1. 2.

B

3 *Labia.* Verba labiis prolata, sermones adulatorios & fallaces, metonym. instrumentum pro re. *Dolosa.* Blanditiarum propriè. Sic infrà *b*, quæ lenibus & blandis verbis se insinuant ad fallendum & circumueniendum. *Corde, & corde*, fictè, duplici corde, ficto & simulato. Aliud habent in ore, aliud in pectore, vt cor duplex habere videantur, vnum interiùs latens, peruersum, alterum foris apparens, & verbis ostentatum quasi rectum.

b *ver.* 4.

Cor & cor quid designat.

C 4 *Et*, deest in Heb. & Græco. Sed rectè interponitur ad explicandum Asyntheton, quod in hac lingua inter duo est creberrimũ, ne videretur Appositio. Deus non solùm perdit loquentes superbè, verùm & loquentes humiliter, & blandè, quando animus comparatus est ad fraudem, de quibus illud Ecclesiastici, *est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo.* *Magniloquam*, loquentem superbè, insolenter se efferentem contra probos, superba iactantem, gloriantem de suis rebus, factis, potentia, cum Dei contemptu, proferentem impunè blasphemias, exscindat, propriè. Gallicè, *Couper la langue.*

Eccl. 19. 23.

D 5 *Magnific.* roborabimus, inualescere faciemus. *Labia nostra à nobis.* Sermo noster est in nostra potestate & liber, vt neque dictis, neque de factis alicui nobis reddenda sit ratio. *Quis noster.* Quis nobis dictare & imperare possit silentium, quis prohibere, ne in illos linguas laxemus? Cur ergo non loquamur, quicquid nobis visum fuerit? Indicat sibi nocentiores fuisse linguas, quàm spicula. Ad verb. *Nobiscum* (sunt) *labia nostra habemus in promptu.* Ea exercere & laxare possumus pro arbitrio, nemine coërcente, & ad silentium cogente. Sic se im-

Literati & facūdi contra Deū & Ecclesiam perstringuntur.

probi confirmare & cohortari ad malum solent, vt sine metu peccent. Perstringit etiam literatos & eruditos, qui putant sua eloquentia & scientia posse legem Dei & Ecclesiam obliterare, quales hæretici, Catholicos pro illiteratis habentes, & spem victoriæ in sua facundia, vel potiùs garrulitate & loquacitate constituentes. q. d. habemus labia, quibus obscuremus; & disiiciamus religionem, &c. Mysterium Apostolorum, & aliorum idiotarum, qui superbiam Philosophorum & Rhetorum vicerunt verbi, & prædicationis stultitia. *a* Quare de infidelibus & atheis hæc Chald. interpretatur. Hos enim per, *Negantes radicem*, intelligit, denique hæc quadrant in Tyrannos, superbos Dominos, & hæreticos.

a 1. Cor. 1. v. 2.3.4. & 2.27.28.

6 *Miseriam*, desolationem, vastitatem, vastationem Prop. *Nunc*, de repentè. Notula repentinæ accelerationis ad auxilium. Cùm tempus opportunum fuerit Euthy. Chal. *Nunc exurgam ad iudicium.*

7 *Ponam in salutari.* In salute eum constituam, saluum eum faciam, παρρησιάσομαι, liberè & confidenter loquar cum eo, familiariter me ipsi communicans. Hebraicam personæ Enallagen in simplicem locutionem verterunt, *Fiducialiter aget cum eo.* Et magis ad verbū, *afflabit illi*, vt Latinè *afflare, & reflare fortunam*, fauebit ei, vel loquetur ei familiariter, eum suauiter consolabitur. Vbi iam de pauperibus singulariter loquitur, per Heterosin. Possit etiam æquipollere, τῷ *Dicit Dominus, Nunc exurgam, dicit Dominus*, nunc ponam eum in salute, inquiet ei.

8 *Eloquia Domini.* Eloquia Dei, hæc, & huiusmodi promissa vera certáque sunt, infalibilia, & ab omni falsitatis labe pura, argento diligentiùs excocto & repurgato similia. Proinde quis ei iste promittenti tutò possit credere. Se consolatur à promissorum Dei, quæ eloquia appellat, constantia. *Probatum terra*, τῇ γῇ. Datiui casus, pro ἐν τῇ γῇ, in vase vel camino terreo, in fornace argillacea. Metonymicè. Vnde Heb. *conflatū in opere terra, id est*, vase chymico, infundibulo, vt Chald. interpretatur. בעליל *Bahalil*, à עלל *halal*, operari. Alienius quibusdam ב *est*, radicale, vt sonet Dominum *Conflatum*, (à) *Domino terra. Casta*, pura, sancta, irreprehensibilia, munda, quasi argentum igne excoctum, abiectis scoriis & fæcibus. De certitudine diuinarum promissionum. Ne quis castitatem hic accipiat, quæ luxuriæ, & voluptati opponitur.

A nitur. Vel excellentissima, pretiosissima, vt argentũ diligentissimè expurgatũ & excoctum. Nam quò est purius, eò excellẽtius. *Septuplũ.* Sæpiùs, quousque ad purum conflatũ sit: nihílque alienæ cõmixtionis habuerit. Numerus certus pro incerto. Ex hoc loco ineptè Melancthon Alchymiam vanissimam artem commendare conatus est.

Melancthõ vanissimè Alchymiã laudat.

9 *Nos.* Rectè ad perspicuitatẽ. Nam affixum, הם *hem, Eos*, refert pauperes & inopes versus sexti, vt indicat Chaldæus. Posteriore loco, *Nos*, Hebraicè legitur, *Eum*, id est, me pauperem, vt de se loquatur in tertia persona. Quanquam נו, *Nu*. etiam cum Caphes interdum respon-B deat Pronomini, *Nos, A generatione hac*, ab hominib. huius peruersæ ætatis, Meton. Chald. *ab ætate hac praua.*

10 *In circuitu*, ad nocendum vndique circundant probos. *Secundùm altitudinem*, secundũ alta & profunda tua iudicia. *Multiplicasti*, multos & potentes esse pateris homines impios, à quibus innocentes oppugnentur. Secundùm alta tua iudicia augẽtur impij. Quos proximè impios vocabat, nunc appellat filios hominum, & opponit filiis Dei a. Multitudo & potentia impiorum (nam Græcè est ἰ πολυώρησας, & opponitur τῷ ὀλιγωρεῖν contemnere) referenda est ad iudiciorum Dei abyssos. Sic b *altitudines* C *Satanæ*, alta & profunda eius consilia & astus. Non alienè aliqui in bonum, vt filios hominum probos appellet. Impij quidem omnia circumquaque obtinent ad innocentes opprimendos. At tu multiplicasti filios hominum, qui tibi curæ sunt, neque finis opprimi secundùm tuam altitudinem, pro tua maiestate, Gall. *selon ton altesse & grandeur*: sic aliis verbis idem, quod proximè enunciabit. Ad verb. *Secundùm altitudinem* (tuam) *epulatio filiis hominum* (est) id est, pro altis & profundis tuis consiliis & decretis suppetunt impiis epulæ, & opes ad indulgendũ ge-D nio & voluptatib. Sensus hic simplicissimus est, à nostris etiam Septuag. expressus. Alienus alij, *secundùm exaltari vilissimos filiorum hominum*, vel, *secundùm exaltari opprobria filiis hominum*, vel, *cùm exaltati fuerint, vilitas est filiis hominum*, vel denique, *cùm exaltati fuerint epulones filiis hominum*, זלות *Zulloth* despectus, epulationes. Septuag. legere potuerunt verbaliter, זלות, *Zallotha*, epulas instruxisti, & parasti. Quę notatio est fortasse rectior, quàm Masoretarum, poëtæ breuiùs loquendo, multas gignunt interpretationes & difficultates.

a vt Gen. 6. ver. 2.
b *Apo. 2. v. 24.*

A

ARGVMENTVM.

A Deo petit, vt se ab inimico defendat, vt à morte liberatus, eius beneficentiam cantet.

1 In finem, Psalmus Dauid. XII. Hebr. 13.

2 VSquêquô Dómine obliuiscêris me in finem? vsquêquò auêrtis fáciem tuam à me?

B

3 Quámdiu ponã consília in ánima mea: dolôrem in corde meo per diem?

4 Vsquêquò exaltábitur inimîcus meus super me? réspice, & exáudi me, Dómine Deus meus.

5 Illúmina óculos meos, ne vnquàm obdórmiam in morte: nequándo dicat inimîcus meus, Præuálui aduérsùs eum.

6 Qui tríbulant me, exultâbunt, si motus fúero: ego autem in misericórdia tua sperâui.

C

7 Exultâbit cor meum in salutári tuo: cantâbo Dómino, qui bona tríbuit mihi, & psallam nómini Dómini altíssimi.

---

2 *Vsquequò* quãdiu, vsque ad quod tempus in hac mea persecutione. Sic mox, vbi habemus. *Quamdiu*, eadem est vox, עד אנה *Aad ána.* Quam quater Hebræorum magistri repetitam per Anaphoram tradãt, propter quatuor imperia, quæ præcipuè diuexarunt Ecclesiam, & delere conati sunt, Babylonicum, Persicum, Græcum, Romanum, è quib. se seruari petat. *In finem*, in perpetuum, prop. vt & passim hoc opere. Perpetuóne Domine, quousque tandem, &c. *Auertis*, abscondes, propriè.

D

Imperia quatuor quæ Ecclesiam diuexarunt.

3 *Consilia*: Curas & sollicitudines varias, anxias cogitationes & ancipites. Vnde per ἐπεξήγησιν, subiicit. Quamdiu ponam dolorem in corde meo per diem? quamdiu mens mœrebit, & fatigabitur animus òb hostiles insultatio

tatio

A tationes? *Dolorem*, (&) dolorem. Asyntheton apud Hebræos inter duo crebrum. Sic autem appellat anxietatem & angustiam animi ob persecutionis grauitatem,& diuinæ consolationis absentiam. *Per diem*, interdiu, vel per singulos dies.

4 *Super me*, contra me. Vsquequò torquebit & deprimet me? Quousque se efferet & extollet aduersùm me, sibimet subiiciet? Vel, plusquàm ego, supra me, quousque me erit sublimior,& potentior *a.* על *hal*, *Supra & contra*, id est, nunc in bonum, nunc in malum. *Respice*. Antitheta superiorum. Nam *Respice*, refertur ad *Auertis faciem*. *Exaudi*, ad *Vsquequò obliuisceris*, *Illumina*, ad *consilia*, quæ cruciabant & tenebant dubium & ancipitem. August.

a *Vt Ps. 16. ver. 22.*

B

5 *Illumina*, à malorũ tenebris. Luce perfunde me, fulgore tuo dissipa, & fuga oculorum meorum mala & tenebras, méque his calamitatibus eripe. Spiritum meũ redde vigilantem & circumspectum, vel *Oculos meos*, id est, mentis meæ illumina, vt contempler te, vt spectem salutis meæ necessaria, quando mihi erit moriendum. *Ne vnquàm obdormiam in morte*. Pergit in metaphora: Ne succumbam mortis angoribus, ne in mortis agonia sim sine tui desiderio, cogitatione & sensu: ne vnquam miserè & infœliciter moriar. Alij, ne ab inimicis interficiar. Malo, ne sim velut mortuus, sine sensu, cogitatione & agnitione tui. *Beati*, enim *mortui*, *qui in Domino moriuntur*, id est, in Domini agnitione, fide confessione, & in consideratione rerum ad salutem pertinentium. Obdormire in morte, est securè mori, citra Dei metum & cogitationem: in ea, veluti graui veterno corripi, vt nihil pij cogites, Vnde ad verb. *Dormiam mortem. Chald. ne fortè peccem & dormiam cum his, qui meruerunt mortẽ* æternam scilicet. Mors dicitur obdormitio & somnus, ob futuram carnis resurrectionem. Nam resurgentes veluti è somno excitantur. Aliqui frigidiùs, faue mihi, ne vmquàm moriar, vel potiùs enecer aut interficiar. Chaldæus Hebraica sic intellexit, ne dormiam mortem, id est, mortis somnum, somnum æternum, de quo & illud, *Inebriabo Babylonios, vt sopiantur & dormiant somnum seculi* (sempiternum) *& non consurgant, dicit Dominus*. Nam circumscriptio est perpetui exitij. Quam non agnoscunt, qui putant huiusmodi phrasi dumtaxat, *Moriendi* verbum circumscribi, & quidem citantes illud Poëtæ,

C

Ap. 14. v. 13. In Domino mori, i. in eius agnitione, fide & confessione.

D

Mors cur somnus dicatur.

Hier. 51. v. 39.

Periphrasis mortis æternæ.

Catullus. *Nox est perpetua vna dormienda.* Plus enim significatur, nempè mors æterna, siue gehennæ, *Inimicus.* Tyrannus, R.Kimhi. Fomes peccati vel peccatum. R. Hataia. Ego Satanam, qui in mortis puncto sæuiùs non oppugnat intelligo, quasi dicat ne fortè me possit ante tuum tribunal iustè criminari, accusare, & causa esse superior. Sic passim multa precatur contra inimicos, quod vt ferè accipiatur de visibilibus & externis, pro Psalmi argumento & occasione: precando tamen ad inuisibiles animum præcipuè debemus conuertere, vel visibiles quidem, sed qui hostes non sint priuati, sed publici, qui non tam sint nostri, quàm Dei inimici: ex professo inimicitias cum eo, eius regno & fide exercentes *a*, siue quia pro nostris externis secundùm Christianam institutionem orandum sit *b*, siue quoniam inuisibiles sunt illorum incentores, inuisibilibúsque labefactatis, visibilium exigua sit vis ac potestas, siue quia cum istis nobis lucta sit perpetua, intestina, & periculosissima. Adde duo esse genera imprecationum. Aliæ enim sunt vniuersæ, aliæ propriæ & personales. Illæ sunt omnium aduersùs peccati corpus, hæ solorum Prophetarum, qui Dei Spiritu reguntur, & sciunt, quínam peccati corpus foueant, ac tales diras mereantur. Sic Noé maledixit Chanaan nepoti *c*. Sic Elisæus 40. pueris *d*, qui ipsum habebant ludibrio. Arnob. *e* & alibi paulò aliter. *Non solùm* (inquit) *non maledicere, verùm etiam pro inimicis orare iubemur. Vnde ista, Iudica Deus nocentes me, &c. non contra carnem & sanguinem* (id est, contra homines) *sed contra spiritus aëris huius, qui quotidiè bella committunt, competere* putes. Chald. *Illumina oculos meos in lege tua, ne vnquàm peccem, & dormiam cum his, qui meruerunt mortem, & non dicat fomes prauus. Dominatus sum ei.*

a *Gal. 5. v. 12.*
b *Matth. 5. v. 44.*
Imprecationum duo genera & quæ.
Exẽplo Noé & Elisæi.
c *Gen. 9. v. 25.*
d *4. Reg. 2. v. 24.*
e *in 34. Psa.*

6 *Si motus fuero.* Si deiectus fuero de meo statu, de mea constantia & virtute, de tua gratia & auxilio. Ad verb. Si nutauero, si vel tantillum me ad lapsum declinantem viderint, si vel lapsui propinquum senserint, nedum prolapsum. Possit etiam exponi. Si lapsus fuero, si cecidero, si periero. Chald. *si declinauero à semitis.*

7 *In salutari tuo.* In salute & præsidio tuo, propter tuam salutationem, liberationem in Christo, Arnob. qui est salus nostra & salutaris, id est, saluator, *Qui bona tribuit mihi.* Eclipsin fontis repleuerunt. Quoniam retribuit super

A super me(beneficia.)Sic Chald. *Laudes dicam coram Deo, quia mecum magnificè egit*. Quæ sequuntur, per appendicem apposita sunt præter fontem, vt doceremur ista non modò dici de oris cantu, sed etiam de instrumentorum musicorum pulsatione, *Nomini Domini altissimi*. Domino altissimo. Nam sic loquuntur de Deo, honoris causa, per circumlocutionem. Adde nomen Dei, & Deum poni pro eodem, quòd Deus propter simplicitatem essentiæ sit nomen suũ, & nomen ipsius ipse, vt loquuntur Cabbalici.

B

ARGVMENTVM.

Quòd impiorum plena sint omnia, optat Christi aduentum, velut bonis salutem allaturum.

1 In finem Psalmus Dauid. XIII. Heb. 14.

2 DIxit insípiens in corde suo: Non est Deus.

C

3 Corrûpti sunt, & abomináb iles facti sunt in stúdiis suis: non est qui fáciat bonum: non est vsque ad vnum.

4 Dñs de cœlo prospêxit super filios hóminũ: vt vídeat si est intélligens, aut requîrens Deum.

5 Omnes declinauêrũt, simul inútiles facti sũt: non est qui fáciat bonum, non est vsque ad vnũ.

6 Sepúlchrum patens est guttur eôrum: linguis suis dolôsè agébant, venênum áspidum sub lábiis eôrum.

D

7 Quorum os maledictiône & amaritúdine plenum est: velôces pedes eôrum ad effundêndum sánguinem.

8 Cõtrítio & infœlícitas in viis eôrum, & viam pacis non cognouêrunt: non est timor Dei ante óculos eôrum.

9 Nónne cognôſcent omnes, qui operântur iniquitâtem: qui déuorant plebem meam, ſicut eſcam panis? A

10 Dóminum non inuocauêrunt: illic trepidauêrunt timôre, vbi non erat timor.

11 Quóniam Dóminus in generatiône iuſta eſt, consílium ínopis confudîſtis, quóniam Dóminus ſpes eius eſt.

12 Quis dabit ex Sion ſalutâre Iſrâel? cùm auérterit Dóminus captiuitâtem plebis ſuæ: exultâbit Iacob, & lætábitur Iſraël. B

---

2 *Insipiens*, ἄφρων, mente carens, amens. Heb. נבל *Nabal*, à *defluendo, decidendo, vacando*, nebulo, qui mente, virtute omni & ſapientia vacat, ratione & cerebro vacuus, non inſipiens propriè, ſed ſceleratus, qui ſtultitiam cum improbitate habet coniunctam, vanus in rebus omnibus, cui omnia defluunt. Nequam, vnde נבלה *Nebala* nefas, de ſcelere ſtupri *a*. *Non eſt Deus*. Non eſt qui prouideat, non eſt Dei prouidentia. אלהים *Elohim* enim Iudicem ſonat, ac prouidentiam reſpicit, non eſſentiam, id eſt, non Deum ſignificat, quatenus eſt primum ens, rerum opifex, & cauſa, ſed quatenus iudex, moderator, prouidens. Quare & iudices, rectores, magiſtratus, etiam hoc inſcribuntur nomine *b*, &c. Iam nomen tetragrammaton pertinet ad Dei eſſentiam. Eſt ergo ſenſus. Apud ſe cogitat, etiam ſi non loquatur, ſentit, diſſerit impius non eſſe Deum, qui iudicet quemquam ex ſuis factis, Deum qui attendat, conſideret, curet hominum res, actiones, opera, Deum qui præmiis pœniſve bene maléve agentes afficiat. Quare ruit ad omnia flagitia ſecurus de ſupplicio. Hinc ſequitur, *Corrupti ſunt*, &c. longa enumeratione eorum, quibus impij ſe commaculant propter iudicij, prouidentiæque Dei inficiationem. Sic Chald. *Non eſt poteſtas Dei in terra*. Pauci enim ſunt, qui putent nullum prorſus eſſe Deum, id eſt, nullam primam cauſam, nullum primum ens, quique cum Dei prouidentia, eius etiam eſſentiam negent. Nam illud eſt de communibus naturæ notionibus, vt indicat Ariſtoteles *c*, & Cicero *d*. C D

a *Gen. 34. v.17.*

Nomen אלהים *quid ſignificet.*

b *Exod. 22. v.28.*

Deum eſſe, pauci ſunt qui neſciât.

c *12. Metaph.*

d *1. de Nat. deorum.*

3 *Cor*

A 3 *Corrupti sunt.* intellectu,& voluntate. Mutat numerũ, vt & collectiuè & distributiuè doceat omnes esse corruptos, peccasse, & egere gratia Dei. Sic tractat hunc locum Paulus. *a In studiis*, consiliis & actionibus, dum à nullo scelerum genere abstinent. Actiuè in Heb. corruperunt, abominabile fecerunt studium (suum) siue opus Chal. *corruperũt opera sua & execrati sunt bonum. Non est vsque.* Ad Auxesin hoc repetiuerunt à vers. 5. Hìc autem incipit enumerare fructus Atheismi, qui valdè sunt probis & quietis noxij, vt contrà fidei fructus sunt a-B ctiones virtutis, pietatis & iustitiæ, *b* cuique publicè & priuatim vtiles.

a Rom. 3. v. 12.

b Gal. 5. v. 22.

4 *De cælo*, tamquam è specula, quid agant homines prospexit, & deprehendit omnes esse peruersos. *Prospexit*, quasi ex eminenti loco & longinquo aspexit. Anthropopathôs. Diligenter nunc considerat, vt rependat suo tempore, & pro cuiusque fide ac factis. *Si est intelligens* Deum, per Hypozeugma. An sit Deum intelligens & cognoscens, vt ei obediat. In genere docet impios destitutos esse ratione & iudicio. *Requirens Deum*, Dei mãdata, leges, iustitiam. Chald. *quærens eruditionem à conspe-C ctu Dei.* (à Deo) Diligenter Deus prospicit an sit intelligens quispiam, séque requirens, vt ei adsit, faueat, bona, & gratiam tribuat. Nam *videre* iustos dicitur Deus, vt *nosse*, *c* quatenus eos beneficijs cumulat.

c Psalm. 1. v. 6.

5 *Declinauerunt.* Recesserunt, propriè, à Deo scilicet. In fonte singulariter. *Omnis recessit.* quod aliqui nimiùm subtiliter expendunt, vt sit metaphora à vino, quando in vappam resoluitur, vt *d recessit vinum eorum.* Sic subtiliùs, quòd sequitur vertunt, *Rancidi facti sunt*, vt iam hoc sit à cibis translatum. Nam verba Hebraica hanc non habent vim. *Inutiles*, abominabiles sunt propriè, com-D putruerunt, fœtuerunt, sine fructibus fidei, sine bonis operibus. *Non est, vsque ad vnum.* Ne vnus quidem. Hebraicè. Est autem Hyperbole, quoniam Deus singulis ætatibus suos habet electos, à quibus colatur & inuocetur. Vel loquitur de insipientibus illis, de quibus instituerat, qui omnes à maximo vsque ad minimum in operibus suis corrupti sunt, de quibus Paulus ait, *e desperantes* (id est, fide & spe destituti) *tradiderunt semetipsos impudicitiæ, ad operationem omnis immunditiæ.* Sola enim fides & Dei timor, veluti virtutis retinacula, à peccando,

d & Hos. 4.

Deus singulis ætatibus pios habet, à quibus colatur.

e Ephes. 4. v. 14.

a Prou. 15. v. 27.

homines cohibent *a*. Ad hunc Idiotiſmum non ſatis attendens Auguſtinus exponit, *Vnum, Chriſtum*. q.d. Omnes peccauerunt, vſque ad vnum Chriſtum, ſiue vno Chriſto excepto. Verè quidem, ſed non appoſitè.

6 Iſti tres verſus ſequentes nec ſunt in Hebræo, nec in Græco, nec in carmine Apollinaris: interiecti autem ſunt in Latinis codicibus ex Paulo *b qui* (inquit Hieronym.) *c de variis ſcripturarum locis hoc teſtimonium texuerat*. Nempe primus verſus eſt à Pſal. 5. ver. 11. & 139. ver. 4. Alter è Pſal. 9. verſ. 7. & Eſa. 59. verſ. 7. vel Prouer. 1. ver. 16. Tertius ex eodem Eſ. loco, & Pſalm. 35. ver. 2. Ne proptereà putet aliquid de Hebraicis vel Græcis codicibus fuiſſe detractum. *Doloſè agebant*. ad dolos vtebantur.

b Rom. 3. v. 13. 14.

c in hunc locum & in Proœmio Com. in 16. Eſa.

d Eſ. 59. v. 7.

8 *Contritio & infœlicitas*. Actiuè *d*. Toti ſunt in conterendis & infœlicitate ſiue calamitate afficiendis vexandiſque hominibus. Aliqui paſſiuè, ſed alieniùs, de contritione, qua conteruntur & confringuntur, non qua conterunt, & de infœlicitate, qua ſunt infœlices, non quam inducunt. *In viis eorum*. In eorum vitæ inſtituto eſt, vt confringant & vexent. *Via pacis*, vitam pacificam, quietam & pacatam oderunt. Non norunt pacificè viuere.

9 *Nónne cognoſcent*, me irámque meam aduersùm peccata, vel diuinam vltionem? Nónne ſentient vim & poteſtatem meam? Eſt enim apoſiopeſis. q.d. ſentient ſuo tempore, ſuo magno malo. *Qui deuorant*. De magnatibus loquitur, qui opprimunt populum. *Plebem meam*, עמי *hammi* populum meum, pauperes, pios præſertim tenuiores. Apertè *e*, in Exodo. *Si pecuniam mutuam dederis* עמי אתהעני *hammi eth ani populo meo* (nempè) *pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis eũ*. Nã אתהעני *ethani* expoſitiuè ſubiicitur cum articulo. Ita in Scripturis Deus agnoſcit pro populo ſuo pauperes, & ſic eos appellat, non diuites, quaſi illorum proprium ſit rex, tutor, pater, defenſor. Docet autem in tanta peccantium multitudine & turba ſe ſibi perpetuò ſeruare reliquias, ſed quæ crucibus & prædæ potentiorum ſubiaceant. *Sicut eſcam*, id eſt, auidè, cupidè. Quanta auiditate, voluptate, impunitate, ſolet deuorari fruſtrum panis à famelicis. Quare pro nihilo ducunt pauperes deuorare, neque magis commouentur, quàm ſi cibum ſumerent. Alij ſimilitudinem referunt ad quotidianas & aſſiduas populi deprædationes, quemadmodum panis quotidiè editur. In Heb.

e Exod. 22. v. 25.

Pauperes Deus agnoſcit pro ſuo populo.

A Heb. subaudienda est particula (sicut) comedunt panem (perinde ac si) comederent panem.

10 *Vbi non erat timor*, timoris causa & occasio. Metony. vt *a* infrà vbi nullum est periculum. Hoc doctè supplendum existima. unt, vt & Chald. *Ibi timuerunt timore mendaci, quod non decebat timere.* Neque enim agitur de quolibet timore, sed vano.

a *Psa. 30. v. 15.*

11 *Quoniam Dominus.* Ratio, cur timeant vbi nulla causa timendi. Quia vident Deum bonis adesse, vnde prius hemistichium huius versus est appendix præcedentis, vt apparet ex fonte. *In generatione iusta.* Fauet ætati iustæ, cum hominibus iustis versatur, eis adest. B Generatio toto hoc opere ferè significat sæculum, & homines alicuius sæculi, & ætatis, non nationem, & cœtum. Aliqui vertunt, *in generatione iustorum*, iustos autem fideles, & pios intelligit Euthym. *Consilium inopis.* Initium versus in fonte, & est apostrophe ad impios. Consilium, quo videlicet Dei opem, in quo vno confidit, patienter inops expectat: propositum eius de benè agendo, pièque viuendo illusistis, *vituperastis*, vt habet Chal. stultum, ridiculum, pudendum existimastis, hoc solo nomine, quia in Deo sperat. *Quoniam*, eò quòd posuerit in Deo C spem suam: ac in eo consiliorum suorum fundamenta collocarit. Sic *b*: Impij suæ irrisionis causam hauriunt è simplici piorum in Deum confidentia. *Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult.*

b *Matt. 27. vers. 43. & Sap. 2. v. 18.*

12 *Quis dabit.* Modus optandi Hebraicus, per Epiphonema, vtinam ab his malis saluetur Israël. Cùm omnia sint corrupta, vtinam prodeat ex Sion salus Israëli promissa, vel Saluator Israëlis Christus. Eius enim aduentum optat ex Sion *c*, vt per eum deprauata natura, vel mundus restituatur. Nam Apostolus non tantùm ad D Iudæos, sed etiam ad omnes homines refert *d*. *Salutare*, τὸ σωτήριον, aliqui putant Sept. vsurpasse adiectiuum neutrum pro substantiuo σωτηρία. Ego censeo de industria Propheticè sic passim vertisse, vt intelligeremus illa pertinere ad personam Christi, nō ad nudam Dei actionem, & conseruationem. Nam adiectiua significant subiectiua cum accidentibus, vt abstracta, ipsa duntaxat accidentia. Id colligo ex Paulo, qui sic loquitur *e*: *Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei.* & Simeon *f*: *Quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Christum,

c *Esai. 2. v. 3.*
d *Rom. 3. v. 10.*
e *Acto. vlt. v. 28.*
f *Luc. 2. v. 30.*

stum, non tantùm salutem, sed & salutarem atque salutiferum. Quare & Hebræi versum istum interpretantur de diebus Messiæ, *Cùm auerterit*, vel tranquillauerit שב *Shab*, vtrumque sonat. Respondet interrogationi. Eueniet quod opto, quando populus Israël, captiuitate & seruitute per Christum liberatus, exultabit ac lætabitur. Vel potiùs est ætiologia, siue ratio sui optati. Vtinam ex Sion existat salus Israëlis. (Nam) cùm eam restituerit Dominus, excussa populi sui captiuitate, exultabit Iacob, &c. *Captiuitatem*, qua populus eius premitur ab huiusmodi impiis eum vt escam panis deuorantibus *a*. Ita appellat miseram conditionem nostri exilij, & peregrinationis in vita præsenti: vel peccati, & mortis æternæ. Est enim duplex captiuitas, cuius vtriusque liberator est Christus. A priore liberat, cùm è miseria, vel seruitute temporaria eruit, perfectè autem quando etiam ad libertatem gloriæ filiorum Dei perducit, è qua modò exulamus. A posteriore quando nos à peccatis, & tyrannide Satanæ asserit in statum gratiæ, & filiorum Dei in adoptionem, per fidem, baptismum, & reliqua fidei sacramenta. Sumus enim alioqui ob peccatum captiui Satanæ, inferni, mortis, peccati ipsius.

a vers. 9. Duplex captiuitas à qua Christianos liberat.

A B C

ARGVMENTVM.

Puros, & innocuos terra sancta, vel potiùs cœlo, & æterna quiete, potituros.

1 Psalmus Dauid. XIV. Hebr. 15.

D

2 Domine quis habitâbit in tabernáculo tuo? aut quis requiéscet in monte sancto tuo?

3 Qui ingréditur sine mácula: & operâtur iustítiam.

4 Qui lóquitur veritâtem in corde suo: qui non egit dolum in lingua sua.

5 Nec

A 5 Nec fecit próximo suo malum: & oppróbrium non accêpit aduérsùs próximos suos.

6 Ad níhilũ dedûctus est in cõspéctu eius malígnus: timéntes autem Dóminum glorificat.

7 Qui iurat próximo suo, & nõ décipit, qui pecúniam suam non dedit ad vsûram: & múnera super innocêntes non accêpit.

8 Qui facit hæc: non mouébitur in ætêrnum.

B 2 *Domine quis habitabit*. Per tabernaculum Dei, & mõtem sanctum, Iudæam recentiores intelligunt. Tu ad literam accommodatiùs montem illum cœlestem, & tabernaculum, ceu domicilium Dei sempiternum, siue quia non tantum est beneficium permanere in terra aliqua, siue quia ad ea fruendum non opus est tanta virtute. Non alienè etiam accommodant ad Ecclesiam, quæ est tabernaculum Dei viuentis, & mons eius sanctus *a*, vt is dicatur futurus ciuis Ecclesiæ, qui probitati studuerit. Nam tales ad eam vocari solent, ac in ea retineri, ne ad hæreses, & impias alias religiones transeant. Nonnulli item C diuidunt, ac intelligunt per tabernaculum, militantem Ecclesiam vti illud erat templum castrense, & quasi temporarium, per montem sanctum, fixum, & immobilem, Ecclesiam triumphantem, & cœlestem, sed simpliciùs, vt dixi, vt pro eodem, id est, cœlo, vtrũque accipiatur, *Quis*, Chal. *quis dignus est vt habitet*, quis dignus vt requiescat, *In monte sancto tuo*, in cœlo tibi sacrato. Ad verb. sanctitatis tuæ, id est, tuo, qui es sanctissimus.

a *Esa. 2, v. 2*

3 *Qui ingreditur*. Superiori interrogationi respondet, vt Christus *b*: *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*. Nam D vt gratis nos iustificauerit, & ad vitam æternam vocauerit, stipulatus est tamen, vt simus integri. *Beati si hæc feceritis, &c. c Sine macula*, perfectè, integrè prop. qui perfectè viuit perfectione viæ, non patriæ. i. quantum ferre potest humana imbecillitas. Alioqui nullus sine peccati macula in hac via. i. vita mortali. Hoc autem aliqui referunt ad Dei interdicta, vt quod sequitur de operatione iustitiæ ad præcepta, sed rectiùs, vt hic versus cum prima parte sequentis sit de virtutibus, & officiis, quæ præstare debeat, ascensurus in cœlum, deinde sequentur vitia,

b *Matt. 19. vers. 17.*

Iustificati gratis integri viuere debent.

c *Ioan. 13. v. 17.*
Iac. 1. v. 26.

vitia) quibus carere debeat. Duæ enim sunt iustitiæ partes, *facere bonum, & declinare à malo a.*

a Psal. 37. v. 27.

4 *In corde suo,* Apud se non ore tantùm, sed ex animo, non fucatè b, vt *veritatem vnusquisque loquatur cum proximo suo. Qui non.* Iam vitia enumerat à quibus cauendum sit. *Egit dolum,* qui non dolosè loquitur qui non detraxit, detulit, traduxit, ad verb. Cordis primò meminit, deinde linguæ, postremò actionum. Euthym.

b Eph. 4. v. 25.

5 *Nec fecit.* Alterum non læsit opere, nec verbis. Priore loco Hebraicè est, רע *Reá,* proximus, socius, posteriore קרב *Karop,* propinquus. *Sed 70. non distinxerunt, vt ne Kimhi, qui proinde hic proximus inquit, & propinquus (siue* רע *Rehah,* & קרב *Karep,) appellantur omnes quibuscum nobis est negotiũ.* Latinè alter. Hinc illud fontis c, *Regnum eius tradat rex socia eius meliori illa.* Nõ doctè transtulit, *Regnum illius altera, quæ melior sit illa, accipiat,* secutus Iosephum, qui dixerat pro socia eius, siue proxima τῇ ἑτέρᾳ γυναικί. Quò pertinet illud Mosis d, *Non dices falsum testimonium aduersùs* רעך *Rehecha socium siue proximum tuum,* id est, aduersùs alterùm, siue is amicus sit, siue non, siue notus, siue ignotus. Atque ita contra Pharisæos Christus exposuit e locum Mosis: *Diliges proximum tuum,* id est, alterum in genere, quod secutus Paulus ait f: ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. *Et opprobrium,* Dedecus proximis suis non imponit, neque imponi patitur. *Non accepit,* non audit. Ad verb. non sustinuit, non tulit, non passus est proximum opprobrio affici. Hebraicè על *hal, contra & super,* vt duplex sit sensus, qui neque contra proximum tollit probrum, neque super eo, accipit, id est, neque sustinet ei fieri probrum.

c Esther 1. vers. 19.

d Matth. 5. vers. 43.

e Matt. 5. vers. 44.

f Rom. 13. vers. 8.

6 *Ad nihilum.* In cuius conspectu nihili factus, & despectus est malignus: quantumuis potens sit, & diues, reuerentes autem Dominum, etiamsi mundo sint contemptuì honore afficit. *Malignus,* abominabilis, reiectus propriè, reprobus.

7 *Qui iurat.* Qui iurat proximo suo, & iuramentũ non reuocat, neque mutat. Fides, cuicumque data fuerit, non est fallenda, maximè quando iuramento est confirmata. Tanta debet esse Numinis religio, & reuerentia. Nec allegandum illud Comici, *Iuraui linguam. Mentem iniuratam gero.* Si quid excipiendum Ambrosius docet g. *Proximo* הרע *hareah,* socius, proximus. Habet autem hic,

Fides cuicũque data fallenda non est.

g Offic. li. 3.

ה

A ה Hè, *Haiedià*, post ל præter leges, carminis causa, vt alibi interdum contingit, teste Kimhi. Quod cùm minùs aduerterent recentiores, subtiliùs, atque adeò alieniùs vertunt in infinitiuo Hiphil, *malefacere, vel conterere*: vt de firmitate voti, & iuramenti sancti *a*, hæc per Eclipsin dicantur, Qui iurat (se) contriturum (seipsum) vel corpus suum (qui iurat se malefacturum) sibi ipsi, vel suo corpori, & non mutat (id est, neque reuocat iuramentum) in cœlo quiescet. Nam iusiurandi, & voti religio non violanda. Quod sumpserunt è Chaldæo. *Qui iurat, vt se affligat, & non mutat. Ad vsuram* sumptum è Deut. *b* & Nehem. B super, contra, & sic alibi *c*: *Maledictus, qui accipit munera.*

a *de qua Num.6.*

b *Deut.23. v.20.*

c *Esd.5.6.7. 6.ꝛ.v.25.*

8 *Non mouebitur in æternum.* Nunquam labetur, vel nunquàm peribit è monte sancto. Nunquàm deiicietur de Dei tabernaculo, semper monte sancto perfruetur. Hæc principio Psalmi respondent.

ARGVMENTVM.

C *Christus Deum Patrem orat, vt se piorum studiosum, & impiorum osorem conseruet. Gratias deinde agit, quòd ab eo sit è mortuis excitandus, & perpetua fœlicitate donandus.*

1 Tituli inscriptio ipsi Dauid. XV. Heb.16.

2 D Conséruа me Dómine, quóniam sperâui in te: dixi Dómino, Deus meus es tu, quóniam bonôrum meôrum non eges.

3 Sanctis qui sunt in terra eius: mirificâuit omnes voluntâtes meas in eis.

4 Multiplicâtæ sunt infirmitâtes eorum: posteà accelerauêrunt.

5 Non congregábo conuentícula eôrum de sangui

ſanguínibus: nec memor ero nóminum côrum per lábia mea. A

6 Dóminus, pars hæreditâtis meæ, & cálicis mei: tu es qui reſtítues hæreditâtẽ meam mihi.

7 Funes cecidêrunt mihi in præclâris: étenim hæréditas mea præclára eſt mihi.

8 Benedícam Dóminum, qui tríbuit mihi intelléctum: ínſuper, & vſque ad noctem increpuêrunt me renes mei.

9 Prouidêbam Dóminum in conſpêctu meo B ſemper: quóniã à dextris eſt mihi, ne cõmouear.

10 Propter hoc lætâtum eſt cor meum, & exultâuit lingua mea ínſuper, & caro mea requiêſcet in ſpe.

11 Quóniam non derelínques ánimam meam in infêrno; nec dabis ſanctum tuum vidêre corruptiónem.

12 Notas mihi fecíſti vias vitæ, adimplêbis me C lætítia cum vultu tuo: delectatiônes in dextera vſque in finem.

---

2 *Conſerua me*, ab inimicis meis. *Quoniam* (&) quòd. Aſyntheton. Dixi apud me Domino hæc duo, *Deus meus es tu*, (&) *quòd non eges meis bonis* id eſt, ſacrificiis, rebus, muneribus, operibus, vel iuxta alios, meritis, probíſque actionibus, quibus etſi Deus delectetur, & præmium det, non indiget tamẽ: vt proinde ob meam dumtaxat ſpem, rogem conſeruari. In Heb. eſt Apoſtrophe ad animam D ſuam, id eſt, ſeipſum, vt infrà, & Eclipſis Coniunctionis & Verb. *Dixiſti* (*ô anima mea*) *Domino*, *Deus meus es tu* (&) *bonum meum non ſuper te cadit*, aut quid ſimile. Vel bonum meum haud quaquàm pro te. Id eſt, vt doctè Septuag. intellexerunt, dixi ego apud me τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρείαν ἔχεις. Bonum meum tibi nihil confert, non eſt in tuum vſum, vt proinde eius non indigeas, ſed contrà potiùs bona tua ſuper me, mihi conferunt plurimùm, corúmque valdè egeo. Lucretius *b* etſi Epicureus de Dei

Deus non indiget nostris bonis, eis tamen delectatur.

a *Pſal.* 41. 7.

b *lib.* 1.

A Dei natura, *Ipsa suis pollens opibus nihil indiga nostri.* Vnde שדי *Saddai.* q.d. αὐτάρκης, & seipso contentus. Quod Apostoli *a* ita expresserũt, οὐ χρῄζει θυσιῶν ὁ Θεός, ἀνενδεὴς ὑπάρχων τῇ φύσει. A nobis Deus in precatione requirit præcipuè fiduciam, res nostras non nisi secundariò. Hinc primum legitur respexisse *ad Abelem,* id est, Abelis pietatem & fidem, deinde *ad eius munera. b* Alij subtiliùs, Bonum meum non(nisi super te(est)vt Chald. *Bonum meum non procedit nisi à te.* & Hieronymus, *Benè non est mihi sine te.* Kimhi, *Bonum meum super te nequaquàm est,* id est, nequaquàm te obligat & deuincit. Itaque quod boni B mihi facis, gratuitò facis.

a *lib.6.constit.c.20.*

Deus seipso contentus.

b *Gen.4.v.4.* *Deus primariò respicit Abelem, i. Abelis fidem & pietatẽ, & secundariò munera inde orta.*

3 *Sanctis qui sunt in terra.* Transpositio Hebraica. In ipsis Sanctis, qui in terra versantur, omnes meas voluntates mirificauit, miram fecit meam erga ipsos beneuolentiam & charitatem. Eos vnicè diligo, omnis mea voluptas in eis est *c.* Vnde Sanctis, qui erant in cœlo, relictis, ad hos in terram descendit *d. Mirificauit.* Hebraicè est Nomen ואדירי *veaddide,* (in) *mirificis & præclaris voluntas mea est.* Sed docere voluerunt vnde ista claritas & admirabilitas proficisceretur, nẽpe à Deo, non ab ipsis.

c *Prou.8.17.*

d *Luc.15.4.*

C 4 *Infirmitates eorum.* Inimicorum scilicet. Relatiuum sine Antecedente, vsu linguæ. Infirmitates autem vocat vitia, peccata, errores. Sic Gallicè, *Leurs pauuretez sont augmentees,* id est, *leurs abus, leurs pechez.* Hebræi per Liptoten, vt tenuiter loquantur de re graui, restringunt ad idola & impietates, quas solent variis nominibus contemptim & inuidiosè appellare. *Post ea.* Duobus vocabulis κατὰ ταῦτα, post eas res, post ea peccata & impios cultus accelerauerunt & cucurrerunt: magno ardore ad ea exequenda properant. Rectiùs autem אחר per Pathah, *Ahar post,* quàm Masoretæ per Tseri, אחר *Aher, alius,* D Nam cunctæ interpretationes, quæ ad istorum lectionem retinendam excogitantur, sunt coactæ, & nimis Eclipticæ. Vt(Post)alium, Deum, accelerauerunt. Item, Alieno, Deo, dona dederunt, id est, obtulerunt oblationes. Item(Qui ad)alterum, Deum accelerant, &c.

5 *Non congregabo conuen.* Non tibi libabo sacrificia legalia, nec libanda docebo *e. Eorum conuenticula,* συναγωγὰς, eorum ad sacra conuentus & coitiones, quæ sunt de sanguinibus, id est, ad libandum sacrificia cruenta, non cogam. Abstinebo ab his cogendis ad talia Mosaica sa-

e *Psal. 49. v.13.*

crificia. Non hoc eos docebo, sed vitæ & sacrorũ puritatẽ. Hinc Heb. *Non libabo libamina eorũ de sanguinib.* id est. sanguinea & cruenta. Nã præpositio, De, מן *min*, inseruit Genitiuis possessionis. Sic de abrogatione cultuum legis loquetur. Ex quo rectè Aug. & eum secuti interpretes, de carnalibus sacrificiis & sanguinibus pecorum. Sanguines etiã possunt significare cædẽ, q. d. Eorum cõuenticula duntaxat instituuntur de cæde, de me & aliis interficiendis: hæc eorum sunt libamina, hæ hostiæ. Ea igitur non colligam, non ero auctor, vt colligantur, vt quæ sint cruenta & sanguinaria parricidia. Pronomen, *Eorum*, aliqui referũt ad idola, quæ infirmitates appellat. Eorum cruenta libamina non conficiam. Septuag. tropum exposuerunt. Nam ad libandũ conuenire solent homines. *Nec ero memor nominũ eorum*, conuenticulorũ, idololatrarum, vel inimicorum meorum. Neutros dignos existimabo mea commemoratione & memoria. Euth. *non eos ampliùs vocabo populum Dei, vel vineam, aut hæreditatem.* Iuxta eos, qui Pronomen referunt ad idola, ne quidem Idolorũ nomen vsurpabo, quæ inuocãt, & per quæ iurant. Ad verb. neque tollam nomina eorum super labia mea. i. non accipiam, sed abstinebo ab eorum nominibus penitùs vsurpandis. Sic Paulus a, *fornicatione quidem nominetur in vobis. Tollere*, etiam, *nomen*, apud Heb. est iurare, vt in decalogo, *non tolles nomen Dei tui in vanum.* i. iuxta veteres Rabbinos, non iurabis, quamuis generaliùs interpretetur à R. Mose, *non vsurpabis, non commemorabis, non in ore habebis nomen Dei vanè, & perperàm.* Quo sensu hîc Dauid, vel potiùs Christus inquit, non iurabo per Deos ipsorum.

a *Eph. 5. 3.*
Exod. 20. 7.

6 *Dominus*, est mihi pro diuitiis & bonis omnibus, pro legitima possessione & conditione. Cætera repudio. Antithesis. Ostendit sibi vnum Deum sufficere, séque præter eum nihil quærere. *Pars hæreditatis*, pars mea hæreditaria. Sic duo substantiua vsurpantur pro substantiuo & adiectiuo. Eodem Hebraismo, *Pars calicis mei*, pars mea calicea, & pocillaris, pars, quam bibam, vt meam, id est, retributio mea. Calix pro retributione & mercede passim b. *Tu es, qui restitues*, compositum pro simplici, vt retribuere, pro tribuere, qui statues, stabilies, firmabis, ne quis mihi eam possit eripere, sustentabis, fulcies propriè. Tu, qui te mihi possidendum & fruendum dedisti, non patieris, vt me quis hac possessione deturbet.

b *vt Ps. 10.*
Apoc. 14. 10.

Græci

Græci hæreditate Ecclesiam intelligũt. Eam veluti perditam & profligatam inter gentes, restitues mihi. Alij regnum Dei, siue regni Dei possessionem.

A

7 *Funes*. Sors siue hæreditas accidit mihi, *In præclaris*, in Deo, cuius possessione & sorte nihil contingere possit præclarius. q. d. In partem hæreditariam mihi obuenit, quod est omnium præstãtissimum, quod nolim cum vlla alia re commutare. Nempé Deus, Dei gratia, eiúsque regni possessio, cùm alij opes, alij honores, alij humanam sapientiam, alij delicias, alij eiusmodi alias vanitates soleant sibi pro hæreditate & summo bono eligere. Vel in excellentibus, & vniuersi humani generis flore. In dulcibus, in suauibus propriè. Nihil autem Deo, Deíque religione suauius & amabilius. At mox, *Præclara*, pulchra, speciosa. Hinc Chald. *Sed & hæreditas mea complacuit mihi*. Funes vocat hæreditatem & portionem, Metaphora ab agris, qui funibus vel perticis mensurantur *a*. Hinc inferiùs *b*, *funiculus distributionis*, allusione ad Iosue 13. & sequentibus capitibus, vbi terra Chanaan per sortes in singulas tribus diuiditur. Harum autem vocum congeries partis, portionis, sortis, possessionis, hæreditatis, funium, eodem ferè tendentium, & Deum verum designantium, ad Auxesim pertinet. *Etenim*, & quidem mihi, vel & quidem quantùm ad me attinet, quicquid aliis illa sit, mihi est præclara. Scio multos non huius fore sententiæ & animi, at mihi interim est præclara & cunctis bonis carior.

B

Deo eiúsque religione nihil suauius & amabilius.

a *Iosu. 10.*
b *Psal. 77. ver. 55.*

C

8 *Intellectum*, consilium. Vnde Heb. qui consuluit mihi (vt hanc hæreditatem eligerem) *& vsque ad noctẽ*, etiam noctu me erudit, id est, suam erga me beneuolentiam & fauorem omni tempore, etiam aduerso perpetuo. Vel potiùs, celebrabo Dominum, qui me suo consilio regit, qui mihi sua sapientia adest, die noctéque, qui me docet, hanc hæreditatem perpetuò eligere. *Vsque*, non tollit noctem, id est, non exclusiuè sumitur, sed inclusiuè, vt loquuntur, vt nec Gallicè, *iusques au feu il a maintenu cela*, idest, etiam in igne, per medium ignem, q.d. etiã noctu, etiam per noctẽ, quo tempore videor oppressus somno, & à cogitatione alienus. Et sic habetur in fonte, *Noctibus*, quo Hebraismo, & Gallicismo explicantur multa, quæ videntur obscura, vt, *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, & donec peperit filium suum*

D

Ps. 109. v. 2.
Matt. 1. v. 25.

primogenitum(inclusiuè, non exclusiuè) id est, postquàm posuero, postquàm peperit, *Increpuerunt*, παιδεύουσι, erudierunt me renes mei, nocte me ad pietatem incitarunt. Admonitio vel inspiratio Spiritus sancti sępius fit noctu, quo tempore diuinæ visiones plerunq; factæ sunt c. Laudabo Dominum, qui mihi benè solet consulere, vt etiam noctibus, quando vaco à negotiis, & me quieti trado, renes mei erudiant me, & doceant, quid sit suscipiendum, quid faciendum: qui me illuminat Spiritu suo sancto, qui me docet arcanis inspirationibus. Significat Patrem sibi nunquam defuisse Spiritu suo, noctib. etiam suggessisse optima cōsilia, cogitationes, affectus. Renes Scriptura in præcipuis animi instrumētis numerat: vnde Metonymicωs eos vsurpat pro mente, & eius affectibus; increpare autem, pro erudire, admonere, dirigere.

Spiritus S. inspirationes noctu sæpe fiunt.

c *Gen. 26. 24. & 32. 23. & 46. 2. Dan. 2. 1. & 7. 1. Psal. 7. & 77.*

9 *Prouidentem Dominum.* Dominū mihi iugiter proponebam, eum habebam ob oculos tanquam scopum, προεφρώμην. Per Dominum aliqui Metonymicè intelligunt mandatū Domini de Euangelio prædicando, & moriēdo pro peccatis hominū. a *A dextris.* A dextris esse, vsu Scripturæ est paratū esse ad auxiliū, assistere, vt inferiùs b, *Ne cōmouear*, ne maneā in morte, vel vt me iuuet & defendat.

a *Ioan. 6. v. 12. 14. 17. 18.*

b *Psal. 108. v. 5. & 109. ver. 6.*

10 *Propter hæc lætatum est.* De Christi resurrectione c. *Exultauit*, præ gaudio immenso cantat. *Lingua mea.* Ad verb. gloria mea. Epithetum animæ & mentis, quæ est corporis humani gloria d, hominísque pars melior ac honoratior. Vel linguæ, vt declaret non tantùm se intus lætari, sed linguam quoque suam, adeò vt in hymnos erumpat. Et sanè Apostoli, *Linguam*, citant e, quòd translationem 70. penè semper complecterentur, *Caro.* Corpus meum requiescet in spe, resurrectionis scilicet, glorificationis, & sessionis ad dexteram. Vel, *In spe*, confidenter, citra metum corruptionis.

c *Act. 2. v. 35. & 13.*

d *Psa. 29. v. vlt.*

e *Act. 2. v. 25. & 13. v. 35.*

11 *Animam meam.* Nam Christus animâ descendit ad inferos, præcipuè ad eam partem, quam Sinum Abrahæ Euangelium vocat, ad soluendos inferni Patrum dolores f, eósq; liberandos. Nempe vt victor, non vt debitor. Vnde duo hìc sunt insignia recētiorum errata. Primum, quòd שאול, *Seol*, pro sepulchro, cùm propriè infernum animarum significet, vt 3. de Trinitate è Talmudicis & Rabbinis docui. Secundum, quòd animam pro corpore, &, vt impuriùs Beza loquitur, pro cadauere accipiant, indoctè

Descendit Christus ad inferos, i. limbū primū, vt victor & liberator, nō vt debitor.

f *Act. 2. v. 24.*

A indoctè allegantes Leuit. *a* Nam illic & similibus locis paucis, נפש, *nephesh*, id est, anima non pro corpore, sed per synecdochen pro homine mortuo, vel potiùs per metonymiam pro hominis mortui funere sumitur, pro cuius anima fiebat supremum illud officium, vbi est mysterium curæ antiquæ viuorum pro mortuis, & mortuorum animabus. Moses enim animam appellat officium supremum peractum pro mortuo, neque respicit corpus siue cadauer, quoniam eius causâ illa parentalia non tam solenniter fuissent peracta. *Ob animam*, inquit *b*, *ne contaminetur sacerdos*, id est, ob hominis mortui funus & exe-

B quias, in quibus pro anima eius parentabatur, & iterum *c* *Incisionem ob animam non facietis in carne vestra*, vbi Onkelos, *læsionem pro mortuo ne faciatis in carne vestra*: & Noster, *super mortuo ne incidatis carnes vestras*, id est, pro mortui anima. Nam his locis, vti dixi, anima non simpliciter significat mortuum, sed animã mortui, pro qua ista peragebantur. Nam & Amorrhæi pro requie animarum se incidebant, putantes id ipsis prodesse: quemadmodum & Romani pro iisdem februabant, & diem animarum celebrabant apud Iosephum in Antiqu & Festum. Sic *d*

C *Pollutus anima*, id est, tactu hominis mortui, cuius funus instituitur. Vnde non reperitur in hac notione, nisi quando agitur de funeribus & exequiis, quasi illa fierent propriè propter animam, & in fauorem animæ, non corporis. Quod plurib. explicare libuit, vt illuminarem sententiam Mosis paucis perspectam, & ab istis corruptam, ac nefariè ad sanctissimum Christi corpus translatam, quod proinde *Cadauer*, ausi sunt per suum Bezam nominare, citatis his locis nihil cum hoc commercij habentibus. *Videre* sentire, metaphoricè per explicationem sensuum experiri, pati. Non modò autem corpus Christi in sepul-

D chro corruptelam non sensit, sed nec sentire potuit, vt cæteris corporibus solet accidere, ob Verbum hypostaticè in ipso habitans *e*. In morte enim hypostasis non est dissoluta, dum quod semel assumpsit natura Christi diuina, nunquàm id dimisit. *Corruptionem*. Voce שחת *Sahath*, sic solent interpretari R. Abraham & Hebræi doctiores. Non patieris, vt ego, quem sanctificasti, sentiam corruptionem, vt meum corpus in sepulchro corrumpatur, putrescat, & in puluerem redigatur. Hoc non competit Dauidi, cùm eius corpus in sepulchro corruptum sit *f*,

a *c.21.v.1.* *Duo errata Bezæ, & Caluinistarum.*

Officiũ pro defunctis in veteri lege celebrari solitum.

b *Leuit.21. ver.1.*

c *Leu. 19. ver.28.*

d *Aggai 2. ver.14.*

e *Athan. apud Theo. lib.3 Polymorphi, pagin.72.*

Hypostasis Christi in morte Christi non est dissoluta.

f *Act. 2. ver.29.*

Christo igitur, quem priùs resurgere oportuit. Hinc in Midras Tillim *etiam caro eius habitabit tutò*. Ait R. Isaac, quòd non dominabitur in eum pòst mortem scolex aut vermis. Qui *Foueam*, vertunt, pugnant cũ euentu. Nam Christus sanctus Dei foueam vidit, dum in ea hæsit circiter triduum corpore. Hinc articuli fidei, *Sepultus est* (corpore) *descendit ad inferos* (anima.) A

12 *Notas mihi fecisti*. Id est, me ad vitam reuocasti. Vias enim vitæ appellat resurrectionem & glorificationem corporis mortui, quòd his progrediamur ad vitam perfectam, æternam, & beatam. *Cum vultu tuo*, cũ tuo aspectu & iucundissima præsentia, cum aspectu faciei tuę, siue essentiæ, in cuius visione consistit præcipua beatitudinis ratio. Illic enim est satietas perfecta, & plena iucunditas. *Delectationes* sunt, vel erunt in dextera tua semper. In dextera tua sunt perennes voluptates. in qua me collocabis. Christus enim sedet ad dexteram Patris, id est, potiora eius bona, opes & incomprehensibilem maiestatem. Nam hæc locutio metaphorica est. Filiis, in dextera tua, id est, in promptu. Sed *dextera* vsu Scripturæ symbolum bonorum & fœlicitatis. B

C

ARGVMENTVM.

Obsecrat ne persecutionibus obruatur. Inimicos quidem in hac vita fortunari, se verò gloriam æternam expectare.

1 Oratio Dauid. XVI. Hebr. 17.

2 EXáudi Dómine iustítiam meam: intênde deprecatiônem meam, D

3 Aúribus pércipe oratiônem meam, non in lábiis dolôsis.

4 De vultu tuo iudícium meum pródeat: óculi tui vídeant æquitâtes.

5 Probasti cor meum: & visitásti nocte: igne me examinásti: & nõ est inuenta in me iníquitas.

6 Vt non loquâtur os meum opera hóminum: propter

A propter verba labiôrum tuôrum, ego custodîui vias duras.

7 Pérfice gressus meos in sémitis tuis, vt non moueântur vestígia mea.

8 Ego clamâui, quóniam exaudîsti me Deus: inclîna aurem tuam mihi, & exáudi verba mea.

9 Mirífica misericórdias tuas: qui saluos facis sperântes in te.

B 10 A resisténtibus déxteræ tuæ: custôdi me vt pupillam óculi.

11 Sub vmbra alârum tuârum prótege me: à fácie impiôrum, qui me afflixêrunt.

12 Inimîci mei ánimam meam circundedêrũt: ádipem suum conclusêrunt, os eôrum locûtum est supérbiam.

13 Proiiciêntes me, nunc circundedêrunt me: óculos suos statuêrunt declinâre in terram.

C 14 Suscepêrunt me sicut leo parâtus ad prædã: & sicut cátulus leônis hábitans in ábditis.

15 Exûrge Dómine, præuéni eum, & supplánta eum: éripe ánimam meam ab ímpio, & frámeam tuam ab inimícis manus tuæ.

16 Dñe, à paucis de terra díuide eos in vita eôrũ: de abscónditis tuis adimplêtus est vẽter eôrum.

17 Saturâti sunt filiis: & dimisêrunt relíquias suas páruulis suis.

D 18 Ego autem in iustítia apparêbo conspéctui tuo: satiâbor cùm apparúerit glória tua.

---

2 *Iustitiam meam*, iustam petitionem, vel iustam causam erga meos aduersarios, de qua infrà *a*, bonam meã causam & precem exaudi, attende clamori meo. *a vers. 5.*

3 *Non in labiis*, ab omni dolo alienissimam orationem, non dolosam, & fictam. Relatiuum, more Hebraico, subauditur: quæ non fictis & fallacibus labiis profertur,

quam fundo seriò & ex intimo pectore, vt cor labiis respondeat, animo sincero, & citra hypocrisim.

A

4 *De vultu tuo*, à conspectu tuo, à te, sic circumloquuntur. *Iudicium meum*. Ius meum, iustæ meę causæ disceptatio & defensio. Meam causam æquam vultu placido discepta. Me tuere à meis oppugnatoribus. *Iudicium* pro vltione & defensione sæpius in hac lingua. A te iudice ius meum, vel vltio mea exeat, me de meis hostibus vlciscere & defende. *Videant*, faueant iis, quæ æqua sunt, æquæ meæ causæ & iuri.

5 *Probasti cor meum*. Metaphora. Vt aurum igne perspiciunt, sic tentationibus & rebus aduersis me explorasti, & me sine fuco & simulatione deprehendisti, cognita meæ causæ bonitate. *Probasti*, cordis affectus pernouisti. Prouocat ad Deum. Noctis autem meminit, quia illa est commodior ad scelera agitanda & molienda, quando vacui sumus negotiis, soli, & ab hominibus semoti. q. d. Etiam nocte periculum fecisti de mea innocentia, quo tempore promptiores sumus ad mala. Quod alij tamen post Augustinum interpretantur de visitatione afflictionum. Nam nox earum est symbolum, quòd obscuritas omnia mala augere soleat, & tenebræ formidabiles sint. *Igne*, cruce & rebus aduersis, quæ piis sunt, sicut auro ignis. Sensus est fidel. expressus. Ad verb. *Conflasti me, non inuenisti malignitatem* (prauam cogitationem, prop.) *meam. Non transibit, vel, ne transeat, os meũ ad opera hominum. In verbum labiorum tuorũ seruaui vias perruptoris. Non est in me iniquitas.* Non simpliciter, sed comparatè ad aduersarios, vt Saulem, Absalon, &c. Docet enim se nihil nocuisse illis, vt ab eis debeat persecutionem sustinere.

B

Nox peccati & afflictionis symbolum.

C

6 *Vt non loquatur*. Ab operibus hominum (nomen generis ad deteriorem partem) & à via peruersorum ego mihi tempero propter verbum tuum. Vt non loquar humana opera, carnalia, carnem sapientia, ego custodiui vias duras & peruersas, ne eas facerem, id est, euitaui, caui, ob tuorum verborum sententiam, & quia illud præcepisti. Vel, repressi vias duras & violentorum hominum. Metaphora à custodiis & præsidiis militum. Annectuntur fini superioris versus in Heb. Non est inuenta in me iniquitas, ita vt ne loquar quidem opera hominum, id est, vitia & peccata, quibus obnoxij sunt homines, id est,

D

car

A carnales, vt *a* illud Pauli, *Nónne homines estis?* Ac sic connectit Euthymius. Ideò me examinasti, vt ego ad te conuersus, non humana opera, sed tua commemorem beneficia. Si in vulgata notatione intelligis verbum *Custodiendi*, vias duras, vocabit arduas, difficiles & laboriosas, quales sunt virtutis, cùm vitij sint faciles, iucundæ, & delicatæ. Hinc litera Pythagoræ, & Heb. *vias perruptoris & violenti*: vt in Euang. *Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Rabbinis ferè, *Custodiui*, id est, caui, vias latronis, & studia eius qui me à recto trahere conabatur.

a 1. Cor. 3. 4.

Violēti rapiunt cælos, id est, perruptores & laboriosi.

Matth. 11. v. 12.

B 7 *Perfice.* sustenta prop. tene. *Vt non moueantur.* Vt non excidant à tuis præceptis, vt non sequantur quæ deteriora sunt. Euthym. Gressus, metaphoricè consilia, & actiones. q.d. Ne me labi sinas.

8 *Quoniam exaudisti me.* Quoniam exaudire iam olim me es solitus. Præteritum pro præsenti.

9 *Mirifica*, mirabiliter ostende, miris vtere miserationibus tuis ad me eruendum. Hic opus est eximia misericordia, quia periculum est maximum.

10 *Dexteræ tuæ*, potentiæ tuæ, id est, ab impiis. Ad verb.

C ab insurgentibus in dexteram tuam, id est, potentiam & robur. Masoretæ annectunt præcedentibus. *Vt pupillam*, vt rem longè carissimam. Heb. vt nigrum puppæ oculi. בת *Bath*, filia puppa. Sic autem appellatur pupilla, quasi tenera & cara, vt filia vel puella. Custodi me tenerrimè, & maximè sollicitè.

11 *Alarum.* Alæ Dei sunt potentia, misericordia, & presidium. Metaphora ab auibus. Sub protectionem tuam me recipe, vt gallina pullos suos.

12 *Inimici mei.* Constructionem Hebraicam ad Græcam reuocarunt, inimici mei in (siue pro) anima circundederunt

D super me. *Adipem suum concluserunt* præ pinguedine corporis sensus & meatus præcluserunt, vel pinguedinem in sua cute, intra se continuerunt, se pinguefecerunt, se ita molliter curarunt, vt maxima pinguedo in ipsorum corpore inclusa sit. Sunt voluptatibus & ventri dediti. Euth. autem, *adipem intra seipsos clauserunt ne transmitterent misericordiam.* Misericordia enim à corde & visceribus dicitur descendere. Nodum in scirpo quærunt, qui vertunt, cum Eclipsi: *Adipe suo concluserunt* (corpus suum:) vel mutata distinctione, *Adipe eorum concluse-*

Misericordia vnde descendat.

runt os suum, *locuti sunt cum superbia*. Simplicitas enim fontis nostra tantùm patitur. *Os eorum*. Alij iungunt cum præcedentibus, *Adipe concluserunt os suum*. Tam benè pasti sunt, vt ora non appareãt, præ faciei pinguedine. A

13 *Proiicientes me*. Exponũt illud fontis, in gressibus nostris circundederunt me, gressibus nostris obseruatis obsederunt me, præcluserunt omnem viam euadendi. Machinantur meum exitium. Ad illud appellunt omnes suas cogitationes, studia, & conatus. *Declinare*, deflectere ad diligenter obseruandos, vel etiam euertendos gressus meos: vel potiùs, ne videant meam miseriam & plagas, sicque ad miserationem commoueantur. Vsurpat noster interpres hoc verbum sæpiùs actiuè. Statuerunt & composuerunt oculos suos, ad me in terram deiiciendum & prosternendum. Vel, oculos ita composuerunt, vt ad terram declinent, & niueant, ritu prauorum, qui aspectu solent esse illiberali, & in terram defixo, neque volunt misereri, aut redire in gratiam: vt sit gestus hominum inhumanorum, qui nolunt ad miserum oculos conuertere, ne fortè commoueantur. B

Praui aspectu sunt illiberali.

14 *Susceperunt*. Etiã hic per verbũ vim Nominũ expresserũt, & contrà. Et similitudo eius sicut leonis, qui appetit prædari. *In abditis*, in latibulis, ad ouiculis insidiandũ. C

15 *Praueni eum*, occupa conatus eius, eósque impedi. *Supplanta*. Supplantare, pede supposito in terrã deiicere. Gall. *faire trebuscher*. Aliàs, decipere. Plantis pedum subiice, sterne eum, incurua & deiice. *Frameam tuam*. Asyntheton. (&) frameam tuam, id est, gladium, quo protegis tuos, eripe. Ille enim opprimitur, circunsidetur, arctatur ab inimicis manus tuæ, id est, ab inimicis tuæ potentiæ & roboris. Hebræi malunt esse hìc aliquot Appositiones: quarum prima sit, *Ab impio framea tua*, ab impio, qui est tua framea, & gladius: *a* hinc apud Esaiam, *b* Assyrij dicuntur *virga furoris Domini, baculus ipse est. In manu eorum indignatio mea*. His enim velut vltore gladio vtitur ad puniendos sceleratos, vel exercendos probos. Sic & Hierony. enarrauit. *Framea* interpretantur in ablatiuo, quòd ipsorum nomina sint indeclinabilia. Sed congruit, vt frameam & gladium Dei, tutelam & opem diuinam vocet, vel in ablatiuo eripe me ab impio framea tua, id est, per tuam frameam, quæ tua est potentia & defensio. Sic & Symmachus ἐν τῇ ῥομφαίᾳ. Deinde, *Ab inimicis* D

a *vt Iob 19.*
b *cap. 10. v. 29.*

manus

A *manus tua*, secundam appositionem faciunt, ac legunt in ablatiuo, ab inimicis manu tua, qui tibi sunt vice manus, & quorum opera vteris ad castigandos alios.

16 *Domine à paucis.* Prius hoc hemistichium Masoretæ satis temerè obscurarũt propter duo duntaxat puncta, vt vix vnus interpretũ sentiat cum altero. Nam si חלקם notassent in Piel per Pathah & Daghes cum Sept. legissentque *Hallekém, diuide eos*, non nominaliter חלקם *Helkam, diuisio, portio eorum*, exclusissent infinita Rabbinorum commẽta. Ergo iuxta Sept. atque adeò simplicem literam. A paucis terræ hominibus, & mundanis, qui istos B fulciunt, & sustentant, diuide eos, & separa, dum adhuc viuunt: illos terræ potentes, scilicet de vita tollendo, vel ab istorum partibus abalienando. Impij, ne firmẽtur paucorum terræ potentium præsidio, & opibus, vel sunt debiles, & imbecilli, ac celeriter pereunt. Rogat igitur, vt isthæc præsidia tollat, Hebr. *Ab hominibus paucis sæculi, vel de sæculo, id est*, in mundo potentibus, vel mundo addictis. מתים *Methim*, non significat homines simpliciter, sed homines paucos numero *a*, iuxta Rabbinos autem, *Portio illorum vita eorum* (est) vt Antithesis incipiat. C Alij per paucos de terra intelligunt electos, & iustos, qui pauci sunt comparatione reproborum, vt Chald. qui sic vertit: *Et iustorum, qui deuouerunt animas suas propter te in mortem, de terra pars in vita æterna.* Et Euthymius: *A probis qui pauci sint, distingue eos, ne cum eis conuersentur.* *In vita eorum.* Aliqui iungunt cum sequentibus. *Et de absconditis.* Antithesis. Illi thesauris tuis, & opibus repleti sunt, satiati sunt, & contenti prole, & bonis, quæ ei relinquant, plura non requirunt. At ego per iustitiam expecto videre faciem tuam & satiari gloria tua. Abscondita opes, & bona appellat, quę solent abscondi. Dicuntur verò Do- D mini, quia dantur à Domino. Ventrem verò desiderium eorum, quod explet Deus opibus quæ ab ipso proficiscũtur, & in thesauro ipsius absconduntur, vt eas promat, quibus volet & quando volet.

a Genes 34. v. penult.

17 *Saturati sunt filiis.* Multos habent liberos, & hæreditatem, siue opes suas relinquunt liberis, *Paruulis*, nepotibus ac posteris.

18 *Ego autem.* Antithesis. *In iustitia*, per iustitiam, & virtutem, per iusta, & sancta opera. *Apparebo*, videbo faciem tuam propriè, & satiabor in euigilare similitudinem

tuam

tuam(imaginem,speciem) id est,per simplicissimam nostrorum resolutionem, cùm euigilauerit, emerserit, apparuerit pulchritudo, species, & gloria tua, quæ hodiè sopita est,& obscurata.Sũma fœlicitas est, videre faciem Dei,& satiari cœlestibus bonis.Similitudinem dixit,quia non plenè comprehendetur Dei gloria, propter eius infinitam maiestatem. Vsurpatur interim euigilandi verbum,vt non tantùm respiciatur ad gloriam animi,verùm etiam ad corporis resurrectionem Alij, cùm exurrexerit similitudo tua,id est,homo ad similitudinem tuam creatus,Metonymicè.Longiùs Chaldæus,& Hieronymus resoluũt per primam personam. Cùm euigilauero in similitudine tua, vel in gloria similitudinis tuæ, id est, cùm gloriosè,& tui similis resurrexero.*Erimus enim illi similes a,& apparebimus etiam nos cum illo in gloria b facie ad faciem. c*

Fœlicitas summa,videre faciem Dei.

a 1. Ioan.3. vers.2.
b Coloss. 3. vers.4.
c 1. Cor.13. vers.12.

A B

ARGVMENTVM.

Gratias agit, quòd ex maxima rerum desperatione, opem,quam poëticè describit, victoriã, & regnum in se,& semine suo sit consequutus. Multa hic soli Christo conueniunt.

C

1 In finẽ puero Domini Dauid, qui locutus est Domino verba cãtici huius,in die qua eripuit eũ Dominus de manu omnium inimicorum eius,& de manu Saul, & dixit. 2.Reg.22.v.2. XVII.Heb.18.

D

2 Diligam te Dómine fortitúdo mea: Dóminus firmamẽntum meum, & refúgium meum,& liberátor meus.
3 Deus meus adiútor meus: & sperábo in eum.
4 Protéctor meus,& cornu salútis meæ:& susceptor

A scêptor meus.

5 Laudans inuocâbo Dóminum : & ab inimîcis meis saluus ero.

6 Circundedêrunt me dolôres mortis: & torrêntes iniquitâtis conturbauêrunt me.

7 Dolôres infêrni circumdedêrũt me: præoccupauêrunt me láquei mortis.

8 In tribulatiône mea inuocâui Dóminum:& ad Deum meum clamâui.

B 9 Et exaudîuit de templo sancto suo vocem meam:& clamor meus in conspêctu eius introîuit in aures eius.

10 Commôta est,& contrémuit terra, & fundaménta móntium conturbâta sunt, & commôta sunt:quóniam irâtus est eis.

11 Ascêndit fumus in ira eius, & ignis à fâcie eius exârsit,carbónes succênsi sunt ab eo.

C 12 Inclinâuit cœlos,& descêndit:& calîgo sub pédibus eius.

13 Et ascêndit super Chérubim,& volâuit:volâuit super pennas ventôrum.

14 Et pósuit ténebras latíbulum suũ:in circúitu eius, tabernáculum eius tenebrôsa aqua in núbibus aëris.

15 Præ fulgôre in conspêctu eius nubes trãsiêrunt:grando & carbônes ignis.

D 16 Et intónuit de cœlo Dóminus,& Altíssimus dedit vocem suam:grando,& carbônes ignis.

17 Et misit sagîttas suas, & dissipâuit eos: fúlgura multiplicâuit,& conturbâuit eos.

18 Et apparuêrunt fontes aquârum: & reuelâta sunt fundamênta orbis terrârum.

19 Ab increpatióne tua Dómine: ab inspiratiône spíritus iræ tuæ.

20 Mi

20 Misit de summo, & accêpit me: & assûmpsit me de aquis multis. A

21 Erípuit me de inimîcis meis fortíssimis, & ab his, qui odêrunt me: quóniam cõfortâti sunt super me.

22 Præuenêrunt me in die afflictiônis meæ: & factus est Dóminus protêctor meus.

23 Et edûxit me in latitúdinem: saluum me fecit, quóniam vóluit me.

24 Et retríbuet mihi Dóminus secûndùm iustítiam meam: & secúndùm puritâtem mánuum meârum retríbuet mihi. B

25 Quia custodîui vias Dómini: nec ímpiè gessi à Deo meo.

26 Quóniam ómnia iudícia eius in conspéctu meo: & iustítias eius non répuli à me.

27 Et ero immaculâtus cum eo: & obseruâbo me ab iniquitâte mea. C

28 Et retríbuet mihi Dóminus secûndùm iustítiam meam, & secûndùm puritâtem mánuum meârum, in conspêctu oculôrum eius.

29 Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocente ínnocens eris.

30 Et cum elêcto elêctus eris: & cum peruêrso peruertêris.

31 Quóniam tu pópulum húmilem saluum fácies: & óculos superbôrum humiliâbis. D

32 Quóniam tu illúminas lucêrnam meã Dómine: Deus meus illúmina ténebras meas.

33 Quóniã in te erípiar à tentatiône: & in Deo meo transgrédiar murum.

34 Deus meus impollúta via eius, elóquia Dómini igne examinâta: protêctor est ómniũ sperántium in se.

35 Quó

A 35 Quóniam quis Deus præter Dóminum? aut quis Deus præter Deum nostrum?

36 Deus, qui præcînxit me virtûte: & pósuit immaculâtam viam meam.

37 Qui perfêcit pedes meos tanquàm ceruôrum: & super excêlsa státuens me.

38 Qui docet manus meas ad prælium: & posuísti vt arcum æreum bráchia mea.

39 Et dedísti mihi protectiônem salûtis tuæ: &
B déxtera tua suscêpit me.

40 Et disciplína tua corrêxit me in finem: & disciplína tua ipsa me docêbit.

41 Dilatâsti gressus meos subtus me: & non sunt infirmâta vestígia mea.

42 Pérsequar inimîcos meos, & comprehêndam illos: & non conuêrtar, donec defíciant.

43 Confrîngam illos, nec póterunt stare: & cadent subtus pedes meos.

C 44 Et præcinxîsti me virtûte ad bellum: & supplantâsti insurgêntes in me subtus me.

45 Et inimîcos meos dedîsti mihi dorsum: & odiêntes me disperdidísti.

46 Clamauêrunt, nec erat qui saluos fáceret: ad Dóminum, nec exaudîuit eos.

47 Et commínuam eos, vt púluerē ante fáciem venti: vt lutum plateârum delêbo eos.

48 Erípies me de contradictiónibus pópuli:
D constítues me in caput Géntium.

49 Pópulus quem non cognóui, seruîuit mihi: in audîtu auris obedîuit mihi.

50 Fílij aliêni mentîti sunt mihi, filij aliêni inueterâti sunt: & claudicauêrunt à sémitis suis.

51 Viuit Dóminus, & benedíctus Deus meus: & exaltêtur Deus salútis meæ.

52 Deus, qui das vindíctas mihi, & subdis pópulos sub me: liberâtor meus de inimîcis meis iracûndis. A

53 Et ab insurgéntibus in me exaltâbis me: à viro inîquo erípies me.

54 Propterea confitêbor tibi in natiónibus Dómine: & nómini tuo psalmum dicam.

55 Magníficans salûtes regis eius, & fáciens misericórdiam Christo suo Dauid, & sémini eius vsque in sæculum. B

---

2 *Diligam.* רחמך *Raham*, diligere, sed magis Chaldaicè, quàm Hebraicè. Nempè, vt alibi docuimus contra indoctos vetustatis correctores, poëtæ vicinas dialectos vsurpant metri causa, vel emphaseos, & aliquando Prophetæ ob aliud mysterium. Nouè ergo vertunt aliqui, De misericordia exquiram te, vel misericordiam quæram tuam, maximè cùm hic sit coniugationis Kal, non Piel. *Firmamentum*, saxum ceu propugnaculum, in quo tutus sum. Suauia in hoc proœmio multa epitheta vsque ad vers. 5. ad captandam Dei beneuolentiam, & se in spe confirmandum. C

3 Hæc Dei epitheta in Hebræo Metaphoricè enunciantur, pro, *refugium*, munitio, turris, *adiutor*, petra, rupes, *Protector*, clypeus, *susceptor*, munimentũ, locus eleuatus & tutus. Sic amplificat eleganti cõgerie Dei in se beneficia.

4 *Cornu salutis*, cornu salutiferum, firmitas & robur inuictum ad me saluandum. Metaphora ab animalibus cornutis, quæ in cornibus robur habent. *Susceptor*, adiutor, protector.

5 *Laudans.* Parasceue ad narrationem. Porrò siue legas מהלל *Mehallel* in Benoni Piel, *laudans*, siue מהלל *Mehulial* in Paul, *laudatus* cum Masoretis, idem perpetuò est sensus. Nam laudatum inuocabo te Domine. i. cum laude, precibus laude mixtis implorabo tuam opem. Vnde hic liber תהלים *Tehillim*, q.d. laudũ à magna parte. D

6 *Circundederunt me.* Narratio periculorum allegorica. *Dolores mortis*, maximi, quales solent esse in morte חבלי *Heble* sunt, maximè cum Segol, etiã funes, vincula. Im

A ia. Immutabitur Metaphora, sed non sensus. Funes, qui trahunt ad mortem, *Torrentes iniquitatis* impetus & violentiæ iniquorum, iniqui eorum concursus, subitæ, temporariæ & impetuosæ improborum incursiones, Euthym. Inundationi aquarum confert, vehementiorem impetum persequentium. Alij congregationes, turmæ improborum בליאל *Belial*, non iniquitatem, siue iniquum hominem aliqui interpretantur, sed diabolum, qui sic nominatur à Paulo *a*

a 2. Cor. 6. v. 15.

7 *Dolores inferni*, dolores maximi & vehementissimi, quales solent esse in inferno. Funes, gehennæ eodem B sensu. Vt proxim. v. *laquei mortis*, insidiæ mortiferæ. Periculorum magnitudine exaggerat liberationis gloriam & beneficium.

9 *De templo sancto suo*, de cœlo, *b* & sic Kimhi. Non enim manufactum dicit, quia tunc temporis non erat erectum. Postea enim Salomon ipsum condidit. Theod. Ad hoc denotandum, præter fontem interposuerũt Epithetum *Sancto*. *Introiuit*, peruenit.

b vt Deut. 33. 27.

10 *Commota est*. Poëtica hypotyposis vehementissimè & valdè horribilis tempestatis, per versus duodecim, ad C impetum & vim iræ diuinæ exprimendum, & exaggerãdum. Celeriter, & ex improuiso aduenit in meã opem Deus, vectus Cherubim alatis veluti animalibus, cum terræ motibus, nimbis, fulguribus, tonitrubus, grandinibus, ventis, imbribus, tempestatibus, cæterisque telis suis, quibus vti solet ad concutiendos, vel etiam perdendos mortales. Sic Deum describit iratum suis aduersariis, omnia perturbando, miscendo, fulminando, aliáque signa suæ indignationis exhibendo. q. d. Comparauit se ad me fortiter liberandum ex ipsorum manibus, ac sequentes motus excitauit, qui etsi ad literam omni ex D parte non contigerunt, tamen docent Deum & propter Dauidem visibiliter apparuisse, euidentibus signis suam demonstrando præsentiam, & veluti armis corporalibus occurrendo. Vt pro Iosue contra Chananæos *c*, pro Israële contra eosdem *d*, & Ægyptios, *e* pro ipso Dauide contra Philisthæos, *f* vt cùm iratus populo, quòd regem petiisset, ex improuiso tonat *g*, *Terra*. Metaphoricè. Commoti sunt hostes Dauidis ad conspectum furentis Dei, etiamsi essent fortes, instar terræ & montium. *Conturbata*, concussa. *est*, erat.

c Iosue. ca. 10. 11.
d 1. Reg. 7. 10.
e Exod. 14. 20.
f 2. Reg. 5. 24.
g 1. Reg. 12. 18.

11 *Ascendit fumus.* Spirauit fumum & ignem è naribus præ ira contra hostes suos vehementia. Nam fumum ignis sequi solet. *Exarsit,* deuorat prop. absumit, omnia scilicet. *ab eo* igne. Hyperbole. Tantus ignis emanauit è Dei naribus, vt ab eo carbones extincti potuerint succendi & ignescere. Vel, *ab eo.* Deo inflammato & excandescente. Carbones, fulgura aliqui interpretantur. Omnipotentiam suam in Meteoris declarat, fulgura eiaculans in impios *a.*

a *Psal.139. 11.*

12 *Inclinauit,* demisit, depressit. Gall. *Il a abaissé les cieux.* Vt celerius adesset, cœlos veluti contraxit versùs terram. Celeritatis studio non eos aperuit ad descendendum, sed inclinauit secum, & in terras traxit. Sic & inclinari cœli videntur, cum apparent nubes terræ viciniores. Talis Dei inclinatio & descensus ad prouidentiam eius pertinet, tempestiuè bonos tuentem, improbos vlciscentem *b.* Sic apud Homerum & Aristopha. Iupiter, καταιβάτης, quasi quoties intonaret, ad nubes, suum currum agitans, descenderet, atque inde fulmina in mortales iacularetur. *Caligo,* caliginosus aër & nimbus, fuit scilicet. Alludit ad Dei aduentum in montem Sinaï. Nam in eum descendit caligine circunfusus, ne sui splēdor perstringeret Israëlitas in montis radicibus hærentes *c.*

b *vt Gen. 11.5.*

c *Exod.19. 18.10.*

13 *Et ascendit.* Tribuit currum & quadrigam Deo, cum Ezechiele *d.* Volatum item super alas ventorum, & ascensum super Cherubim pennigeros, ad celerrimam Dei tutelam & præsentissimam opem repræsentandū. Sic Poëtæ fragorem citum nubiū, qui dum æther intonuit, sentitur, curru Iouis excitari cecinère. *Ascendit,* vt celeriter adesset, equitauit prop. vexit se super *Cherubim* non super vnum Cherub. sed plures, vt pernicior & volucrior esset vectio. ζ[illegible] vocat Ioseph. כרוב *Cherub.* sing. כרובים *Cherubim* Plurale, *& volauit.* quasi ventū pro alis habens. Item Cherubim, vt animalia pennigera, in Ezechiele & Apocalypsi describuntur, quibus Dei quadriga agitetur. Sic Iridi & Mercurio Deorum nuntiis Poëtæ alas assignant. Porrò 70. Aquila, & alij interpretes, immò & ipse Paulus *e,* τὰ χερουβὶμ δόξης κατασκιάζοντα, neutro genere & plurali numero trāstulerunt, non quòd eius sint generis apud Hebræos, aut quòd Hebræi genus neutrum habeant, sed quia in Angelis non est sexus. Item iuxta linguæ Græcæ proprietatem, quę propria vocabula termi

d *Ezech. 1. 5.6.7.*

e *Heb. 9.5.* *Cherubim cur sint neutrius generis apud Latinos & Græcos.*

A terminationis præsertim sibi inusitatæ diuersis appellat generibus, & præsertim neutris, vt docet Hier. *a* Idem esto iudicium de Latina. Hinc rectè *b*, *Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium*, & in Ecclesiastica sacri Canonis præfatione, *Beata Cherubim & Seraphim.* Nam ridiculum est, quòd aliqui excusant Græcos, quòd subaudiant πνεύματα, Latinos percellant, quòd commodum substantiuum neutrius generis subaudire non possint, nisi ζῶα, *animalia*. Quidni enim, *Flamina*, subaudirent? Flamẽ enim pro spiritu est neutri generis. Verùm nulla subauditione opus est, idest, quia huiusmodi nomina, Cherubim, Seraphim, sunt per se substantiua, item quia hoc

B est vtrique linguæ proprium, vt peregrina sexu carentia præsertim indeclinabilia neutro enuntiet, vt Talmud, Targum, quo modo Deum appellant neutro, Numen, τὸ θεῖον, τὸ δαιμόνιον, & Angelos Flamina, πνεύματα, τὰ νοερὰ, τὰ νοητά.

a Ezech. 9.
b Heb. 9. v. 5.

14 *Et posuit tenebras.* In hoc descensu latuit in densis & obscuris tenebris: circum se in modum tugurij habens aquas tenebrosissimas & densissimas nubes (has enim per tenebras intelligit.) Rursum circum eum tabernaculum eius (fuit) tenebrosa aqua, nubes densa & obscura. Nempè

C cœlum obduxit nubibus, obscurauit aquis, pluit, tonauit, fulminauit, grandinauit, ninxit. Hæc autem caligo & tenebrosa aqua tabernaculo Dei circumfusa, eius essentiã, gloriam, potentiam, maiestatem, nulla ratione aut cogitatione posse comprehendi significat. Venit ergo tectus tenebris, ne videretur, sicque securiùs feriret, & circumfusus densa nubium aqua, quæ tamen non potuit concludere, & cohibere eius fulgorem. Vnde vers. 15.

15 *Præ fulgore.* Præ fulgore Dei effuso ex illa aqua tenebrosa, & per illam transparente, *nubes transierunt*, id est, per aërem ierunt, discussæ sunt, celeriter motæ, & velut

D tela contra hostes directæ propter eius fulgorem ipsas huc illuc disiicientem: simul & *grando & carbones ignis*, dissipati sunt, & disiecti in eius conspectu & præsentia, aduersùs eos, in modum sagittarum. Periphrasis fulminis. Nam præ fulgurum micantium splendore obscuritas nubium discutitur, & igniti carbones grandine permixti contra hostes apparuerunt. *Eius*, Construitur cum *Nubes*, è fonte non cum *in conspectu*. *Nubes eius*, id est, ab ipso excitatæ & productæ præ splendore maiestatis eis pel-

Tonitrua, fulgura, grãdo, fulmina, &c. irati Dei signa sunt.

lucent & micant per aërem) *Carbones ignis*, fulmina & meteora ignita trãsierunt, emicuerunt, scilicet per Zeug. vel dissipata sunt per Eclipsim.

A

16 *Et intonuit.* Tonitru terret & fugat eos. *Vocem suam*, terribilia tonitrua de supernis illis nubibus, è quibus sibi tabernaculum, & cœlum quoddã constituerat. *Grando & carbones ignis.* Intonuerunt, vel dederunt vocem per Zeugma. Hæc omnia scribuntur poëticè. Nubes, grando carbones igniti, tonitru, fulgura, & reliquæ sagittæ, pœnæ sunt & supplicia grauissima, quæ Deus sceleratis infligit.

Pœna & supplicia Dei poëticè descripta.

17 *Et misit sagittas.* Crebris sagittis suis & fulguribus attonitos reddidit hostes meos. Vt apud Claudianum, *è cœlo tibi militat æther.* Tonitrua, grandines, fulgura, pluuiæ extraordinariæ sunt signa potentis & irati Dei. *Conturbauit*, perdidit deiecit.

B

18 *Et apparuerunt.* Harum tempestatum vi apertæ, confractæque sunt fontium scatebræ, quæ solent latere in montium, collium, & rupium concauitatibus, & *retecta mundi fundamenta*, id est, subterranea profundè in terræ visceribus defixa ad vsque mundi centrum, per hiatum & apertionem terræ denudata sunt, & aperta, vt occultissima quæque terrarum paterent, harum tempestatum vi, vt sequitur, Est hyperbole maximæ rerum confusionis & exundationis. *Fontes*, אפיקי, *Aphike*, effusiones, decursus. At Kimhi, *valles plena aquis.*

C

19 *Ab*, id est, per, vel propter, vt sæpè aliàs hoc opere. Per increpationem & minas tuas Domine, per flatum ventorum ira tua excitatorum. *Ab inspiratione*, flatu venti vehementis à te immissi.

20 *Misit de summo.* Ita de sublimi cœlo, quod inhabitat, misit opem, & cœlitùs *assumpsit me*, quasi manu porrecta extraxit propriè, *de aquis*, id est, calamitatibus periculisque multis, tanquàm malorum vndis. Vel iuxta, Chal. *de populis plurimis.*

D

21 *Quoniam confortati sunt super me*, plus quàm ego præ me quoniam fortiores me erant multò. *Super*, passim inseruit comparationibus. Iam loquitur absque figura & simpliciter, se liberatum à multis hostibus, qui fuerint velut aquæ inundantes.

22 *Præuenerunt*, priusquàm cogitarem talia, adorti sunt, dolis comprehenderunt, præoccupando in me imparatum insurrexerunt: inuaserunt me nihil tale cogitantem.

A tem. *Et factus est.* At, verũ factus est. *Et*, particula passim aduersatiua. *Protector*, sustentaculum, fulcrum prop. *a*
23 *In latitudinem*, in latum & securum locum: ex animi angustiis in magnum gaudium, quasi locum spatiosissimum. *Voluit me.* dilexit, me habuit acceptũ, mihi fauit, me est gratia, fauore, & beneuolentia prosecutus. Chald. *Quoniam voluntas eius fuit in me.* Ad verb. desiderauit me.

a 2. *Reg.* 22. *vers.* 19. *Isa.* 3. *ver.* 1.

24 *Iustitiam*, integritatem, iustam causam.
25 *A Deo meo*, contra Deum meum.
26 *Iudicia*, mandata *Iustitiae*, praecepta, quasi eis parere nollem, minimè sum aduersatus, חקות, *Hukkoth* leges

B Dei cæremoniales prop.
27 *Cum eo*, apud eum, erga eum. Immaculatè & integrè me cum eo geram. *Et obseruabo me*, i. cauebo, abstinebo. Sic Gall. *Ie me garderay. Mea*, quam commisi. Vitabo peccata antè commissa, vel quibus sum obnoxius, & ad quæ sum procliuis. Cauebo ne deinceps peccem, & iniqua, vt olim, agam. Ero deinceps cautior in meis peccatis.
28 *In conspectu*, quæ sub. Rependet mihi pro puritate actionum mearum, quæ nota est illi. Repetit versum 24 vt consideremus attentiùs, vnumquemque à Deo recipere

C secundùm sua opera, non fidem tantùm.
29 *Cum sancto*, Apostrophe ad Deum per Epiphonema. Ita ô Domine, cum piis integris & simplicibus esse soles, simplex, benignus & integer. Ad verb. Cum pio siue benefico pius eris & misericors, cum perfecto siue integro perfectus, cum puro purus, & cum tortuoso peruersum te facies.

Deus talis in homines, quales sunt in seipsum homines.

30 *Cum electo.* Cum vulpe est vulpinandum, cùm Crete cretizandum. Malo nodo malus parandus est cuneus. Ita, ô Domine, *Cum electo*, i. puro & bono, & purus & bonus eris, *cum peruerso*, & vafro te velut peruersè & vafrè geres.

D Iuxta illud Apostoli, *Apprehendes astutos in astutia ipsorũ*, id est, dissipabis & perdes eos cum suis consiliis. *Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei, in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in probos autem bonitatem, si permanserint in bonitate b. Peruerteris* peruersus eris, peruersum te præbebis, i. seuerũ vltorem & durum vindicem, vt peruersitas eius meretur *c*. Ad verb, תתפתל *Tithpattal*, peruertes te, peruersum luctatorem te facies. Vnde, נפתול, *Naphtul*, lucta. Meth. sumpta à luctatoribus qui flectunt, obliquant, & variè torquent corpus, vt alterum subuertant.

2, *Cor*, 3. *v.* 19.
b *Rom.* 11. *v.* 22.
c *Leuit.* 26. *v.* 14. 15. 16.

Lumen & lampas fœlicitatis, tenebræ verò infœlicitatis sunt symbola.

31 *Quoniam tu populum humilem.* Pulchra Antithesis. A

32 *Quoniam tu illuminas lucernam.* Quoniam res meas prosperas lumine tuo, tua præsentia & fauore illustras, illustra eodem fauore & gratia *tenebras*, i. calamitates & aduersa mea. Hæc omnia sunt poëtica Lumen, lucerna, lampas, symbola gloriæ, rerũ prosperarum & fœlicium: caligo tenebræ, vmbra mortis, aduersarum & infœlicium Euthymius, Lucernam intellectum exponit, quòd sit animæ oculus, & lucerna hominem dirigens, *Illuminas*, prosperas, fœlicitate afficis.

a *Ps. 10, v. 5.*

33 *In te*, per te, tuo præsidio & fauore. *in Deo meo*, per Deum. Ad verb. In Deo meo curram, vel rumpam antemurale, idest, confringam, perrumpam, siue percurram absque noxa, vincendo vel exiliendo murum, qui mihi obiicitur ad salutem intercludendam. חיל, *Hel*, significat etiam exercitum. Curram vel rumpam exercitum, id est, rumpam aciem quantumuis instructam. B

34 *Deus meus impolluta.* Emphasi linguæ, de qua suprà *a*, pro, Impolluta est via Dei mei, aut, Deus meus impollutam (integram) habet viam. Integrum est eius consilium. Absolutè enim vtuntur nominatiuis, vt posteà cadant in pronomen sequens. Sic Gall. *Mon Dieu, ta voye est pure & entiere. Eloquia.* Promissa Domini sunt certissima, purissima, sine fallacia & fraude, veluti purgata ab omni fæce doli, ab omni labe falcitatis. Confer cum Psalm. 11. Vel excellentia, pretiosaque, quale est aurum purissimum & exquisitissimè igne purgatum. C

35 *Præter Dominũ.* In fonte ponitur nomẽ tetragrãmaton, quod Dei censetur propriũ, eiúsque essentiã & essentiales proprietates includere, יהוה *Iehuéh. Quis Deus*, Primo loco אלוה *Elóah*, iudex, secundo, צור *Tsur*, petra, vel formator, diuina quidem nomina, sed appellatiua. Ad extremũ, *præter* אלוהנו *Elohenu*, Deos siue iudices nostros, i. Patrem, Filium & Spiritum sanctum, quorum vnusquisque Dẽus est, & iudex noster. Nam אלוהים *Elohim* est etiam appellatiuum, vt proinde & de Angelis, & de Magistratib. enuncietur. Ita in hoc versu sunt quatuor diuina nomina, vnum proprium, tria appellatiua. D

Pater, Filius & Spiritus sanctus vnusquisque Deus est & iudex noster.

36 *Deus, qui præcinxit me virtute.* Explicat qualis, quãtúsque sit Deus suus. Deus est, qui me viribus accinxit, & qui meos mores, vitam, facta pura, & integra reddidit. Aliis, *Præcinxit*, i. virtute bellica roborauit. Quia de præ-

liis

A liis hostibus agebatur. *Virtute*, fortitudine, qui me fortem reddidit.

37 *Perfecit*. Posuit prop. Qui effecit pedes meos ceruinos, id est, celeres, agiles & veloces, tanquam ceruorum, ad euadendum de periculis & persecutionibus. *Et super excelsa*, rupes, ne canes eò possent conscendere. Sic solet ceruus, vt tutò sibi esse liceat.

38 *Qui docet manus meas*. Qui brachia mea fortissima reddidisti ad feriendum hostes meos. Vel quibus arcum æreum confringere possem. Pugnandi excellentiam & facultatem Deo acceptam fert. Mutat autem personam B per Enallagem. *æreum*, fortissimum. Calybeum interpretatur Kimhi, quòd arcus hodiè ex Calybe fiant, præduro ferro & aliquoties recocto. Sed obseruandum antiquitùs omnia ferè ex ære fuisse fabricata, siue propter ferri penuriam, siue ad elegantiam. Nam & Athenæus ensium & tibialium ex ære effectorum, citato Alcæo meminit, & apud Homerum & Hesiodum *χάλκεια τεύχεα, ærea arma μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος. Nigrum enim non erat ferrum*, inquit Hesiodus. Vbi interpretes Tzetzes & Proclus in armorum fabricatione ære vsos, adhibito ad id solidandum temperamento, quod temperamentum cùm de- C fecisset, ad ferrum tandem deuentum esse docent. Quò pertinet tabernaculum Mosis, & templum Salomonis, in quorum rebus nulla erant ferrea, ne quidem claui, paxilli, mallei, &c. sed omnia ærea, vbi alioqui vtendum erat ferro a. *Malleus & securis & vllum ferramentum non sunt audita in domo, cùm ædificaretur*. Facessat igitur emendatio cuiusdam Geneuensis Ceuallerij. *Arcus calybeus* vt נחושת *Nehoseth* non æs significet, sed calybem, genus ferri, vanissimis contra antiquitatem rationibus.

In templo Salomonis nil ferreũ, sed omnia ex ære.

a 3. Reg. 6. v. 7.

39 *Suscepit me*, adiuuit me, tutata est, fulsit propriè, su- D stentauit. Toto hoc libro Suscipere & Assumere, significant adiuuare, protegere, defendere.

40 *Et disciplina tua*. Integer hic versus paraphrasim cõtinet breuis huius hemistichij, *Et mãsuetudo tua multiplicauit me*. Mansueta tua disciplina & institutio me in perpetuum erexit, rectum, probum, sapientem cumulatè reddidit: ענוה *Hanaua*, humiliationem etiam significat. Cùm me humiliasti, cum affecisti malis, & crucibus, auxisti me, rectitudine scilicet & doctrina. Hoc posterius magis secuti sunt Septuag.

41 *Subtus me*, in loco meo. In quocumque sim loco & sede, in lato spatio & securo posuisti pedes meos, ne impingerent. *Dilatasti*, latum locum & spatiosum fecisti gressibus meis. Effecisti, vt quocumque irem, & liberè & sine metu pateret mihi iter latum & inoffensum. *Non sunt infirmata vestigia mea*: non nutarũt tali mei propriè, non lapsa sunt crura.

42 *Et non conuertar*, non pedem referam, donec eos consumã: non redibo ab illis persequendis, donec deficiant. Hic incipit canere victorias suas per posteros, maximè per Christum, qui hostes suos Iudæos ac Gentiles subegit, partim perdendo, partim conuertendo.

43 *Confringam*, cædam, percutiam prop. & non poterũt surgere. Sic Christus fregit Satanam, mortem, inferos, mundum, vt nullam habeant vim recuperãdæ potestatis.

44 *Supplãtasti*, plantis pedũ meorũ supposuisti, suprà. a

a Psal. 15. v. 15.

45 *Dedisti*, in fugam vertisti. Nã fugientes terga vertũt.

46 *At dominum*. Construendũ cum verbo, *Clamauerunt*.

47 *Vt puluerem*, de extrema hostium calamitate. *Delebo eos*, Chald. *Conculcabo eos*. Túmque aperta est metaphora. Heb. *Exinaniam, euacuabo, effundam eos*. q.d. Cadauera eorum in cumulos eiiciam & dispergam. Metaph. à luto, quod in aceruos congeritur, & extra viam eiicitur, siue effunditur.

48 *De contradictionibus*, seditionibus, contentionibus, rixis, rebellionibus, iniuriis. Nam Christo his cunctis modis restitit populus Iudaicus.

Christi facta canuntur.

49 *Populus quem non cognouit*. Periphrasis Gẽtium. *In auditu auris*, ad primum auditum, ad solum nominis mei rumorem, statim postquàm audiit Euangelij prædicationem. Sibi tribuit, quod erat implendum in suo semine, qui est Christus. Vnde ad finem vsque de Christo, vt de se loquitur. Facta filiorum suorum, ad se patres pertinere non immeritò putant. Qui ad Dauidis historiam respiciunt, interpretantur de rebellione Israëlitici populi, & subactione Moabitarum, Ammonitarum, Philisthæorum, Syrorum, Mesopotamiorum, quibus domitis princeps Gentibus constitutus sit, quas non cognouerat.

50 *Filij alieni*. Sic appellant Hebræi spurios & nothos, apud quos *Alieni*, est genitiui casus, cum Eclipsi. Filij alieni viri, id est, viri, qui non est verus maritus, vel pater.

Filij

A Filij (inquit) meretricij, id est, Iudæi, qui & generatio adultera dicuntur in Euangelijs, ob improbitatem fidei & morum. *mentiti sunt mihi*, negarunt mihi fidem & obedientiam, me renunciarunt. Fidem mihi datam solenniter, fregerunt. Sanctè promiserant, in mea vnctione regia se me & posteros meos semper habituros pro regibus. Atqui, *Nolumus*, dixerunt, *hunc regnare super nos*: &, *Non habemus regem nisi Cæsarem* a. *Inueterati sunt*, in veteri statu, in veteribus moribus & opinionibus pertinaciter manserunt, senuerunt in prauitatibus suis, in B vetere homine remanserunt, vt Aug. vel ad interitum properarunt. *Nam quod antiquatur & senescit, prope interitum est.* b Hebræi legunt iisdem quidem literis, sed diuersis punctis. Defluxerunt, conciderunt, vel defluent, concidét, à נבל *Nabal*. Lectio Septuag. præstat, à בלה *Balá*, inueterauit, *Claudicauerunt à semitis*, errauerunt de via à Patribus vsurpata, & per manus ad se transmissa, dum Christum promissum reiecerunt. Rabbini referunt ad pœnam, non ad errorem fidei & religionis, quia ad verbum, *Et timuerunt* siue, *& timebunt à clausuris suis*, id est, è locis, in quibus se absconderant, vt essent in tuto. C Vt חרג *Harag*, sit timere, pauere. At cùm alibi non legatur, & sententia sit rectior, non video, cur non potiùs significet claudicare.

Matth. 12. 39.
Luc 11. 29.
a Luc. 19. v. 14.
Ioan. 19. v. 15.
b Heb. 8. v. 13.

51 *Viuit Dominus & benedictus meus*, est Formula. q. interiectio benedictionis & gratiarum actionis. q. d. Deus meus non est vitæ expers, sicut idola. Deus meus benedictus est, beatus & fœlix. Aliis pia est acclamatio. Viuat dominus, benedictus sit & laudatus, exaltetur, id est, colatur palàm ab omnibus. *Deus meus*, petra mea prop. *Exaltetur*, celebretur ab omnibus.

52 *Qui das vindictas*, vt vindicem inimicos meos, qui D tribuis potestatem vlciscendi. *Iracundis*. Propheticè Epithetum præter fontem ob furiosum hostium animum, quem persecutionibus multis testati sunt vsque ad Constantinum.

53 *Exaltabis me*, superiorem me facies. Aliqui, euehes me ad dexteram tuam.

54 *Propterea confitebor tibi*. Confitetur Deum Dauid inter Gentes per suos Psalmos, qui ab eis religiosè canũtur: item per Christum filium suum, qui Gentiũ rex, inter eas Deum Patrem canit, & celebrat, & celebrandum docet.

55 *Magnificans*, ô Domine, qui magnificas salutem regis tui, qui saluas & liberas regem tuum magnificè. Sic & Euthy. *Faciens*, ô qui facis misericordiam Christo tuo. Pendet enim è superiori. *Et semini eius*, Christo a. Fecit autem Deus misericordiam Christo, dum eum mirabiliter eripuit de persecutionibus Iudæorum & Gentium, illisque frustrà nitentibus regem constituit, eiusque regnum, id est, Ecclesiam, in terra firmauit. Ita misericordias Dauidi vncto suo factas continuauit in posteros eius, & in Christo perfecit. *Sui* & *suo*, pro *tui & tuo*. Nam cum vocandi formulis sæpe in hac lingua est Enallage & confusio personarum.

a *Gala.3.v.16.*

A B

ARGVMENTVM.

Deum, cùm ex cœlestium rerum opificio, tùm è diuina lege cognosci: cognitum precatur, vt sibi omnia per errorem vel conscientiam commissa remittat.

Psalmus insignis contra Atheos.

C

1 In finem Psalm. Dauid. XVIII. Hebr. XIX.

2 COeli enârrant glóriam Dei: & ópera mánuum eius annúnciat firmaméntum.

3 Dies diei erûctat verbum: & nox nocti índicat sciéntiam.

4 Non sunt loquêlæ, neque sermônes: quorũ non audiántur voces eôrum.

D

5 In omnem terram exîuit sonus eôrum: & in fines orbis terræ verba eôrum.

6 In sole pósuit tabernáculum suum: & ipse tanquàm sponsus procêdens de thálamo suo.

7 Exultâuit, vt gigas ad currêndam viam: à summo cœlo egréssio eius.

A 8 Et occùrsus eius vsque ad summum eius: nec est, qui se abscôndat à calôre eius.

9 Lex Dómini immaculâta conuêrtens ánimas: testimónium Dómini fidêle, sapiéntiam præstans pâruulis.

10 Iustitiæ Dómini rectæ, lætificântes corda: præcêptum Dómini lûcidum, illúminans ôculos.

B 11 Timor Dómini sanctus, pérmanens in sæculum sæculi: iudícia Dómini vera iustificâta in semetípsa.

12 Desiderabîlia super aurum, & lápidem pretiôsum multum: & dulciôra super mel, & fauũ.

13 Etenim seruus tuus custôdit ea: in custodiêndis illis retribútio multa.

14 Delîcta quis intélligit? ab occûltis meis munda me: & ab aliênis parce seruo tuo.

C 15 Si mei non fúerint dominâti, tunc immaculâtus ero: & emundâbor à delîcto máximo.

16 Et erunt, vt compláceant elóquia oris mei: & meditátio cordis mei in conspéctu tuo sẽper.

17 Dómine adiûtor meus: & redemptor meus.

---

2 *Cœli enarrant gloriam.* Cœlestium rerum contemplatione facilè peruenitur ad Dei notitiam *a*. Hinc Aug. *b* & D.Thom. *c* Cognitio, inquiunt, Dei, quæ ex natura habetur, nos tria docet. 1. Deum esse aliquem. 2. eum esse primam causam. 3. differre à rebus aliis, illisque cunctis infinitè supereminere. Est autem Prosopopœia. Nam cœli non enarrant propriè, neque oratione sua exponunt, cùm non sint animati, vt falsò R.Moses, & nonnulli Philosophi putant, sed enarrare homines faciunt Dei maiestatem, potentiam, sapientiam ex suo motu perpetuo, eleganti structura, potentibus influxibus, aliisque rebus, & effectis. Sic reliqua. Nam ordine docet nullam esse rem, nullum tempus, nullam linguam, nullum locum, nullam denique sanctæ legis particulam, in

D

a *Sic Ro. 5. vers. 20.*
b *Serm. 55. in Ioan.*
c *1. part. q. 12. art. 12.*
Tria de Deo naturali cognitione scire possumus

in qua non luceat Dei maiestas. *Opera*. Firmamentum, cœlum, æther, docet quanta, & quàm insignis sit operatio, & fabrica eius. Docet Deum rerum esse opificem, res eius esse opera. Nam ordo est inuersus, & *opera* reguntur à parte posteriore. Vnde cùm in Heb. sit singularis numeri, מעשה *mahashih. Opus eius*, ad constructionem indicandam numeri mutatio à nostris interpretibus facta est. *Firmamentum* expansio propriè. Vastus cœlorum ambitus, & extensio. Aërem exponit Chaldæus, qui inter cœlum, & terram latissimè est expansus. In illo mirabilia meteora cernuntur, quæ & ipsa docent, & prædicant Dei opera, & effectus admirandos. Sic multi *a*: Firmamentũ siue expansionem. (Nam illic quoque est רקיע *Rakiah*) separantem aquas superiores ab inferioribus, accipiunt pro aëre, qui separat nubes à mari, fluuiis, & reliquis aquis inferis 70. magis putarunt esse cœlum. Nam στερέωμα non dici potest de aëre, vt qui sit fluxissimus, infirmissimus minimè στερεὸς, solidus, & fixus, de cœlo optimè quippe, quod sit solidum substantia, & situ *b*. His assentiuntur veteres Rabbini, apud quos רקיע *Rakiah*, epithetum cœli, non aëris. Allegoricè *c* cœli Apostoli, sol Christus, tabernaculum Dei Ecclesia, lex Euangelium, &c.

a *Gen. 1.6.* *Firmamẽtum est cœlum sydereum, non aër.*

b *Iob. 37.18.*

c *Roma. 10. v. 18.*

Dei cognitio traditione maximè propagatur.

3 *Dies diei eructat*. Altera Prosopopœia. Singulis diebus, & noctibus innotescere Deum, & annunciari, ac vicissitudinem dierum, & noctium, tam ratam & constantem declarare Dei vim, & potestatem. Dies vnus diei alteri, nempe subsequenti, loquitur verbum Dei, & nox præcedens nocti sequenti indicat scientiam, & cognitionem eius: ita vt quasi de die in diem, & de nocte in noctem, de Deo verbum, & scientia propagari, & in omne æuum continuè transmitti videantur. Nam *Dei*, in vtroque hemistichio per Zeugma repetendum: idque passiuè, verbum siue sermonem de Deo, scientiam Dei (de Deo) q. d. Dies diebus aliis fundit, ad dies alios perenniter transmittit sermonem de Deo, loquitur in sæcula de Deo. Deúmque esse, qui omnia condiderit, & moderetur. Metonymia etiam quadrat. Ea, quæ diebus, & noctibus contingunt, vt prospera, & aduersa, variáque alia Dei iudicia, verbum Dei declarant, & de eo sermonem faciunt. Sublimiùs aliqui de Filio Dei, & Verbo increato, q.d. Dei λόγος operatorius, & cognitio habetur

A betur per dierum, & noctium vicissitudinem, tam rato ordine,& constantia decurrentem, vt tantorum operum laus non possit tribui,vel temeritati, vel naturæ, vel alij causæ.Perpetuæ vicissitudinis dierum & noctiũ contemplatione, Deus cum suo Verbo, quo omnia procreauit, cognoscitur. Iuxta alios etiam, Verbum Dei vocat, quo dixit,& facta sunt *a*.Dei ergo Verbo,& mandato intelligitur cœlos esse effectos, ex illa dierum, & noctium vicissitudine,& successione.*Scientiam*,notitiam Dei,vel sapientiam.

a Ge. 1.v.3.

4 *Quorum*.Desideratur in Hebr. sed est subaudiendum, B Ponitur autem pro ablatiuo *quibus*, per quos sermones: vel secundùm alios pro datiuo *quibus*, id est, à quibus. Per Antiptosin poëticam casus pro casu. Non sunt linguæ,neque sermones,quibus non audiantur voces cœlorum.Nulla natio tam est barbara, quæ cœlum contemplans, ad opificis eius notitiam, & prædicationem non possit perduci. Metonymia, Loquelæ, & sermones, pro hominibus cuiusque linguæ, & sermonis. Vel potiùs est Hebraismus,quo posterius relatiuorum redundat, priore *quorum*,in illud *eorum*, cadente. Hæc quæ dicimus de C cœlorum,& huiusmodi aliarum rerum eructatione, non sunt loquelæ, neque sermones, quorum voces non audiantur,id est,non sunt sermones obscuri, & submissi,sed clari, & aperti, id est, apertè, & intelligenter cœli, dies item ac noctes enunciant Deum, apertam de eo emittunt vocem, clarè cum confitentur vbique terrarum è suis effectis, mirabilique fabrica, ac opificio. Cuius sententiæ mox ratio subiicitur.Quoniam eorum sermonum sonus in omnem terram pertingit, in terrarum omnium oras, & fines verba eorum perueniunt. Tam fortes, & contentæ sunt illæ loquelæ,vsque adeò sublimes,& acuti D sunt illi sermones. Sic passim apud Hebræos occurrunt duo relatiua pro vno,posteriore vel redundante, vel emphatico.

5 *Sonus eorum*.Per Prosopopœiam loquuntur suo modo cœli Deum vbique terrarum. Hebraicè, linea eorum, & structura (ad lineam confecta.) Qua metaphora cœli moles ad amussim fabrefacta indicare dicitur infinitum opificis præstantiam.Sed Septua.more suo ad sensum respiciunt & locutionem emolliunt secuti sententiam proximi versus, vt Dauid more suo se explicet, qualem insinuat

sinuat Apostolus a de prædicatione Apostolorum. Vel קו Kau, pro קול Kol, pro apocopen poëticam Chald. *In omnem terram extensi sunt effectus eorum.*

a Rom. 10. ver. 18.

A

6 *In Sole.* Hypallage. Solem posuit in tabernaculo suo, id est, in cœlis. Vnde Heb. *Soli posuit tentorium in eis.* Sed respexerunt ad mysterium, quo *in Christo*, vero sole *Deus erat*, ac veluti domicilium suum habebat, *mundum reconcilians sibi b.* In sole, inquit, Deus habitat, suum domicilium habet, vnde gloriosè illustris, maiestate plenus apparet, q.d. sol, in quo Deus insidet, siue per quem excurrit per totum mundum ipsum loquitur, ostendit, &c. Vbi nota tria præcipuè hic consideranda proponi de sole, formositatem, celeritatem, & caloris vehementiam. Solis deinde pulchritudinem comparat sponso, vim, & impetum giganti, siue forti viro: thalamo hemisphærium inferius, è quo ab occasu rediens in ortum, iubar suũ splendidè refundit, & pulcher ad nos reuertitur.

b 2. Cor. 5. vers. 19.

B

De sole tria proponuntur, formositas, celeritas, & caloris vehemẽtia.

7 *A summo cœlo.* Ab extremo cœlorum exoritur, ab vltimo Orientis puncto. Alienùs, à maxima eleuatione, id est, meridiei puncto.

8 *Occursu.* Cõpositum pro simplici cursus, conuersio. Circuitus solis est vsque ad alterum eius extremum, id est, vltimum Occidentis punctum. *Nec est qui se.* Nullus mortalium, vbicumque habitet, expers est caloris eius salutaris. Etiamsi agat sub axibus gelidissimis, & ab ipsius curriculo remotissimis, vim & fomenta tam ipsius in se, quàm in sua regione, & rebus sentit. Generaliùs genus, id est, neutrum etiam fons patitur. *Nec est se abscondens,* nec est, quòd se abscondat. Nec quicquam est, quod non eius calidam efficacémque virtutem persentiat. Omnia enim sua caloris virtute contingit, licèt alia minùs, suáque calefaciendi fouendíque vi penetrat abditissima quæque, etiam terrarum profundissima, in quibus infinita pretiosè, & mirificè generet ac producat. Effectus solis illic sunt pretiosi, & mirabiles.

C

D

9 *Lex Domini.* Altera Psalmi pars, in qua lex Domini, testimonium iustitiæ, præceptum, timor, iudicia sunt re idem, etsi ratione differant, vt audies infrà c. Per legẽ autem aliqui intelligunt totam Scripturam sacram, non eam Scripturæ partem, quæ est de agendis, cauendis, vel etiam credendis. *Immaculata*, perfecta propriè. Docens non tantùm facienda, verùm & credenda, colenda, &c.

c Psal. 118.

Conuer

A *Conuertens*, à malo, & erroribus, reuocans in viam, corrigens, reducens. Vox משיבת *Masibath*, etiam *Tranquillans*. Nam & lex Domini conscientiam tranquillat, pacat, recreat, & reficit animam, & sic loquitur inferiùs *a*, vbi nos: *Restitue animam meam à malignitate eorum*. *Fidele*, certum, verax, non fallens. Deus enim certò stat promissis. *Paruulis*. Docens pueros, & ex Paulo stultos *b*. Ex paruulis homines reddit sapientes. Paruulos vocat simplices, & idiotas, vt *c*, *Abscondisti hæc à sapientibus, & reuelasti paruulis*. Hebraicè פתי *Pethi*, simplex, docilis, credulus. Commendat legem Dei ab affectibus, quòd sit

B irreprehensibilis, veram sapientiam præstet, &c.

a Psal. 34. v. 21.

b 1. Cor. 1. v. 27.

c Matt. 11. v. 25.

10 *Iustitia*. Mandata. *Recta* rectum iter ad vitam docentes. *Lucidum*, purum, mundum propriè. *Oculos*, cordis, id est, intellectum: mentes hominum cæcas Dei ignoratione. Quin & boni & mali discrimen patefacit *d*.

d Rom. 7. v. 25.

11 *Timor*. Metonymia. Præcepta Domini docentia Dei timorem, casta sunt, & pura, quorum fructus est perpetuus. Nam durat in cœlo, & migrantem è corpore hominem sequitur. *Sanctus* ἅγιος legit noster interpres. At rectiùs Clemens Alexand. *e* ἁγνός, *Castus, sincerus*. Nam Hebraicè טהרה *Teora* mundus, purus, *Perma-*

C *net*. עומדת *Homedeth*, לעד *lahad*, in participio, stans in æternitatem. Vnde in quibusdam exemplis. *Permanens*, vt sint duo fructus timoris Domini. Primus est, vt purum hominem, & peccatis vacuum reddat; alter, vt fœlicem in perpetuum. *In sæculum sæculi*. Periphrasis æternitatis, quæ nihil aliud est, quàm sæculorum perpetuans ordo, & series. Hinc in fonte לעד *Lahad* in æternitatem. *Iudicia*, accipi possunt non pro præceptis, quibus ostendit, quid iudicet agendum, sed pro decretis, & actis Domini, & exemplis misericordiæ, & iræ, quibus punit scelera, &

D virtutes compensat. Quicquid gerit, quicquid iudicat, & decernit, id est, opera prouidentiæ, quæ continentur præmiis, & pœnis, prosperitatibus, & calamitatibus, sunt vera simul ac iusta. *In semetipsa*, per se, & suapte natura, Hebraicè יחדו *Iahdau*. *Pariter*, id est, ad vnum omnia, nullo dempto: à maximo ad minimum vsque citra exceptionem recta sunt, & iusta. Sept. εἰς τὸ αὐτό, in idem, similiter: sunt simul æqua, & iusta. Porrò fasciculi myrrhæ auctor *f* notat tres hos versus *g* de lege legisque præceptis perfici decem dictionibus, pro numero

e Strom. li. 7.

Aeternitas quid.

f Gen. 11.

g 9. 10. 11.

mero decem præceptorum, siue decalogi, & decem rationum, quibus Deus omnia administrat (ספירות *Sephiroth* vocant,) & decem dictorum, quibus omnia a condidit, & instituit.

a *Gene.1.*

12 *Super.* Vltra aurum, plusquàm mel, &c. *Lapidem pretiosum,* פז *pax,* obrysum, aurum recoctum, & purissimũ, Gemmas item pretiosas. *Multum* πολὺν. רב *Rab.* Adiectiuè, non aduerbialiter. *& fauum.* Hebraicè ונפת *venopheth, & succum,* siue distillationem fauorum. Repetitio superiorum: nam mel est fauorum liquor.

13 *Seruus tuus.* Ego, qui sum seruus tuus. Loquitur de se in tertia persona, suo exemplo probans diuinæ legis effectus. *Custodit ea.* נזהר בהם *Nizhar bahem.* Clarus fit, cautus, sedulus in illis (obseruandis.) Chal. *Diligẽs in eis.* Possit verti, illuminatur per ea, admonetúrque, vt sciat quid agendum, credendum, sperandum, amandum. *Retributio,* merces, præmium æternum. Etsi enim credentibus in Christum gratis remissio peccatorum, & iustitia concedatur, tamen vita æterna non gratis solùm, sed etiam ex operibus primam illam iustificationem gratuitam subsequentibus tribuitur, & nihilominùs gratuita esse, dici non desinit. *Gratia enim Dei vita æterna:* b quoniam illa opera iustificationem sequentia non sufficiunt, item quia sunt longè infra retributiones. *Non enim sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam* c. Denique quia illorum operum radix est gratia. Nam citra eam non sunt merita, & propter eam merita. Vnde cùm ex meritis dari dicitur, ex gratia dari affirmatur, meritum enim species est gratiæ, videlicet, *opus ex & in gratia factum.* Cæterùm ne concurrere videamur ad vocantis & monentis gratiam, siue ad adeptionem vitæ æternæ, Scriptura etiam asserit, vitam æternam esse retributionem, & alibi tribui secundùm opera, reddi ex operibus, ex iustitia, &c. nempe quoniam opera ex pacto conuento Dei operantis cum operariis ex denario diurno rationem quandam habent iustitiæ. c

Vita æterna, & gratia, & meritum bonorum operũ dicitur, & cur.

b *Rom.6. v.23.*

c *Rom.8. 18.*

Meritum quid.

d *Matt.20. 2.*

14 *Delicta,* errores propriè, qui committuntur in legem, quis potest enumerare, cùm tot & tanti sint? Hac exclamatione declarat misericordiam Dei necessariam esse, quæcunque fuerit hominum virtus & obedientia. *Ab occultis;* ab iis quę me latent, ab occultis delictis, vel erroribus. *Ab alienis,* masculinè. Ab alienis hominibus, id est,

A id est, prauis atque peruersis, quorum alieni sunt mores, parce mihi, libera & serua me. Alienos appellat tyrannos, & insignitè improbos Gall. *Estranges, d'estrange façon*, vt infrà *a*, vel etiam infideles, alienæ & peregrinæ religionis. Vulgò, ab alienorum hominum peccatis. Si quid (ait) cùm aliorum peccatis communicaui, parce. Vnde D. Augustinus neutro genere accipit, Hebræi legunt per ד זדים *Zedim*, non ר זרים *Zarim*. A superbis prohibe seruum tuum, siuè libera, in neutro *Aliena*, appellare etiam possit Crimina, quasi res alienas & stupendas. A peccatis mihi parce, méque libera aliquantò grauioribus, B & extraordinariis. Tria peccatorum genera attingit, quæ sibi remitti velit, infirmitatis, ignorationis, malitiæ, siue præsumptionis, quæ Rabbini vocant דימזיב *Demezib*, per superbiam.

a *Ps. 53. v. 5.*

15 *Mei*, mihi, in me, Genitiui casus, non Nominatiui. Et est Græcismus, quo verba Dominandi regunt genitiuum. Si alieni isti, siue superbi, non fuerint in me dominati, si mihi non præualuerint, si pro suò imperio & magnitudine me non induxerint ad aliquid contra Deum agendum, si ad eorum gratiam, vel ad eorum imperium C & dominatum nihil peccati commiserim: tunc integer ero, & mundus veniam à maximis & multis peccatis & delictis. Est enim singulare pro plurali per Synecdochen. Apud D. Augustinum sublata ambiguitate legitur, *Dominata*, neutro genere, vt suprà. Nam quando improbi imperant, coguntur probi multa facere per impatientiam, exemplum, adulationem, &c. Ne grauius ab eis vexentur. Orat ne se subiiciat infidelibus regibus & tyrannis, sub quibus cogatur multa committere contra Deum, & religionis puritatem. Hinc Hebraicè per אַל *Al*, particulam prohibentis: Ne quæso mihi dominentur, tunc integer D ero. Peccata autem dominari dicuntur, cùm præualent, & hominem ex vno flagitio in alterum detrudunt *b*, siue peccandi nimis frequenti consuetudine, siue nimis cæco desideriorum carnis impetu. Quali locutione peccatum regnare in carnalium membris Paulus dixit. *Maximo*. multo. רב *Rab*, vt suprà *c*, éstque Synecdoche numeri. Etsi Aug. restringat ad superbiam, peccatorum maximũ, & fontem.

Imperium Tyrãnorum & infideliũ valdè timendum.

b *Rom. 6. 14.*

c *Vers. 12. & 13.*

16 *Eloquia oris mei*, oratio mea tibi erit grata & accepta. Sic & cogitatio mentis meæ. Eã enim gratè exaudies,

ô Domine adiutor meus, &c. Vel deprecanter, Sint, vt complaceant eloquia, &c.

17 *Adiutor.* In fonte per Metaphoram, *petra mea*, i. fortitudo.

A

Precatio siue votum pro pio principe ad bellum proficiscente vt Deum habeat propitium. Christo tribuitur contra Satanam.

1 In finem, Psalmus Dauid. XIX. Heb. 20.

B

2 EXáudiat te Dóminus in die tribulatiônis: prótegat te nomẽ Dei Iacob.

3 Mittat tibi auxílium de Sancto: & de Sion tueâtur te.

4 Memor sit omnis sacrificij tui: & holocaûstum tuum pingue fiat.

5 Tríbuat tibi secûndùm cor tuum: & omne consílium tuum confírmet.

C

6 Lætábimur in salutâri tuo: & in nómine Dei nostri magnificábimur.

7 Impleat Dóminus omnes petitiônes tuas: nunc cognôui, quóniam saluum fecit Dóminus Christum suum.

8 Exaûdiat illum de cœlo sancto suo: in potentátibus salus déxteræ eius.

9 Hi in cúrribus, & hi in equis: nos autem in nómine Dómini Dei nostri inuocábimus.

D

10 Ipsi obligâti sunt, & cecidêrunt: nos autem surréximus & eréđi sumus.

11 Dómine saluum fac regem: & exaûdi nos in die, qua inuocauérimus te.

2 *Protegat*, eleuet te prop. In tuto constituat, in loco edito & altè summoto à periculis collocet. *Nomen Dei Iacob*, id est, Deus nominatus & inuocatus à Iacob: vt nomen

A nomen significet nominationem. Significare etiam possit virtutem & potestatem. Virtus Dei Iacob te protegat. Vtroque modo exponitur illud Christi a, *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, id est, inuocatione, vel virtute. Aliqui Hebræorum, nomen Dei Iacob, nomen Dei tetragrammaton, cuius vi olim fiebant miracula. Alij, Deus ipse Iacob: quia (inquiunt) Deus est nomen suum, & nomen suũ est Deus ipse, propter summam & perfectam simplicitatem. Hæc obserua, quoniam varie nominis Dei fit in his Psalmis mentio.

a *Mat. 28 v. 19.*

In nomine, i. veritate & inuocatione.

3 *De sancto*, loco scilicet: de sanctuario, de loco arcæ. B Abben Ezra, *de Ecclesia*, in qua exaudit, & non extra. Aliqui, de cælo b, *Tueatur*, fulciat prop. sustentet.

b *vt ver. 8.*

4 *Sacrificij*, oblationis tuæ farinaceæ & incruentæ prop. Duo enim erant genera sacrificiorum in lege. Vnum incruentum adumbrans altaris nostri sacrificium, alterum cruentum corporis Christi in cruce oblationem delineans. *Pingue*. Habeatur pro pingui sacrificio, sit gratum, acceptum, efficax, quo denique placetur. Eodem sensu Heb. ידשנה *iedaschnech*, *Incineret*, quanquàm etiam, דשן, *Dasan*, densum & pingue esse significet. In cine- C rem redigat Deus, allusione ad ignem cœlitùs aliquoties missum, vt deuoraret holocausta, & in cinerem conuerteret c, vel ad ritum, quo hostiæ comburebantur super altare cum Dei acceptatione q. d. faciat ex eo cinerem, non respuat, sed consumat igne suo sacro supra altare vt solet sacrificia. d *Sela*.

Oblationũ duo genera, cruenta vna, incruẽta altera.

c *Gen 4, v. 45. 15. 17. & Iud. 13. & 3. Reg. v. 81. 38.*

5 *Secundùm cor tuum*, quæcunque desideras. *Confirmet* impleat, perficiat.

d *Abbẽ Ezra Exo. 27.*

6 *In salutari tuo*, in defensione tua, in salute, quam attuleris, *In nomine*, in inuocatione, vt sup. e *Magnificabimur*, triumphabimus. Ad verb. vexillabimus, vexillum erige- D mus siue explicabimus. Metaph. à victoribus, vel gloriosis ducib. vel putarunt esse metathesim poëticam נדגל, *Nedaggel*, pro, נגדל *Negaddel*.

e *vers. 2.*

7 *Nũc cognoui*, Sacerdos siue Ecclesia inter solẽnia sacra vaticinatur, vel saltem sperat regẽ bello superiorem fore.

8 *In potentatibus*, potentia & viribus Dei saluus sit) dexteræ eius, Regis scilicet. Vel dextera eius saluet eũ potentissimè, vt, *eius*, referatur ad Deum. Saluatio dexteræ Dei sit potens. Defensio eius sit cum potentia & fortitudine. Cui Rabbini magis fauent. Nam iungunt reci-

procè cum præcedentibus. Exaudiat illum in potentiis salutis dexteræ suæ, i, potenti sua dextera. Possit pronunciatiuè per Eclipsin. *Est*, non autem, *Sit*, cum viribus potentia & fortitudine (est) salus dexteræ eius salus per dexteram eius contingens. A

9 *Hi in curribus*. Verba Inuocandi & Memorandi apud Heb. construuntur cum Præpositione. Latinè sic. Hi currus, & hi equos, nos autem nomē Dei inuocabimus atque memorabi mus. (In Heb. enim verbum Memorandi siue Recordandi ponitur.) Curribus & equis hostes confidūt, eos inclamant, de eis mentionem omnem, vel præcipuam faciunt: nos contrà Dei inuocatione nitimur *a*. B

a vt 1. Mac. 3. & 4. Iud. 7, 2. Par. 14.

10 *Obligati*, vincti, inflexi, cōstricti, prostrati, viribus destituti sūt Heb. כרעו *charehu incuruati sunt*. succubuerunt, eodē sensu. Hinc quidā putat legendum, *Obliquati*,

11 *Regem*. Rectè in accusatiuo. Nam Athnah non perpetuò distinguit, præsertim in hoc libro, Prouerbiis & Iob. 2 quia hic currit ad Reuia vocis sequentis המלך, *Hammalech*. 3. Appesuerunt accentus Masoretæ pro libito. Itaque non obligant. 4. Consequētia orationis hîc esse precationem pro rege docet. Tamen Recentiores sic distinguunt, per Zeugma. *Domine saluum fac.* (nos.) *Rex exaudiat nos in die qua inuocabimus*. Sic Chald. *Verbū Dei* (nota mysterium de Dei λόγῳ) *redime nos, Rex fortis excipe precem nostram in die inuocationis nostræ.* C

Verbū Dei redemit nos

ARGVMENTVM.

Gratias agit quòd Christum regem multa gloria affecerit, eiúsque hostes sit tandem perditurus.

1 In finem, Psalmus Dauid . XX. Heb. 21.

2 DOmine in virtûte tua lætábitur rex: & super salutâre tuum exultâbit vehementer. D

3 Desidériū cordis eius tribuísti ei: & voluntâte labiôrum non fraudâsti eum.

4 Quóniam præuenísti eum in benedictiónibus dulcédinis: posuísti in cápite eius corônam de lápide pretiôso.

5 Vi

A 5 Vitam pétiit à te, & tribuisti ei: longitúdinē diērum in sæculum sæculi.

6 Magna est glória eius in salutâri tuo: glóriá, & magnum decôrem impônes super eum.

7 Quóniá dabis eū in benedictiōnē in sæculū sæculi: lætificâbis eum in gaúdio cum vultu tuo.

8 Quóniam rex sperat in Dómino: & in misericórdia Altíssimi non commouébitur.

9 Inueniâtur manus tua ómnibus inimícis tuis déxtera tua inueniat omnes qui te odêrunt. B

10 Pones eos, vt clíbanū ignis, in témpore vultus tui: Dóminus in ira sua conturbâbit eos: & deuorâbit eos ignis.

11 Fructum eôrum de terra perdes: & semen eôrum à filiis hóminum.

12 Quóniam declinauêrunt in te mala cogitauerunt consília, quæ non potuêrunt stabilíre.

C 13 Quóniá pones eos dorsum: in relíquiis tuis præparâbis vultum eôrum.

14 Exaltâre Dómine in virtûte tua: cantábimus, & psallêmus virtûtes tuas.

---

2 *Virtute tua*, tua potentia & ope, *Super salûtare*, in salute, siue defensione tua.

3 *Voluntate labiorū*. Sic apud Ioā, *Scio Pater quia semper me audis*. Quicquid enim Christus corde desiderauit, vel ore rogauit, Deus impleuit cumulatè, hodiéque implet. Quare *Séla*, ad finem versus in Hebr. ponitur. Ad verb. prolationem labiorum ipsius non prohibuisti ei. Sela. D

a Io. 11. 42.

4 *Praeuenisti*, promptè & liberaliter cumulasti eum largis & prolixis beneficiis, priùs dedisti ei quàm peteret: nempe ab ipso primo conceptus puncto, benedictiones & gratias suauissimas & excellētissimas. *Dulcedinis*. Gratiæ. Ad verb. *boni siue bonitatis*. Benedictionibus optimis, vel largissimis & amplissimis. *Posuisti*, constituisti eum regem, & iudicem cœli & terræ, atque in throno gloriæ collocasti, vt sedeat ad dexteram tuæ maiestatis. *Core-*

A

uam, regiũ diadema. Sic inscribit gloriosam humanæ formæ maiestaté, & potentiam. Christo enim data est corona diuina, in qua scriptum est *a, Rex Regum, & Dominus dominantiũ. De lapide pretioso.* Alij, de obrizo, de auro purissimo vt *b*, פז, *Paz*, sit aurum pretiosissimũ & præstantissimum. q. d. regnum à te consecutus est excellentissimum. Eiusmodi enim corona est Regni nota & insigne. Videtur alludere ad coronam victi regis Ammonitarum auream, & lapide pretioso mirabilé ad Dauidem delatam *c*.

a *Phil. 2. v. 6. Psal. 8. 9.*
b *Apoc. 19. v. 16.*
Corona regni insigne.
c *1. Par. 20. 2. & 2. Reg. 12. 30.*
d *Ro. 6. v. 9.*
e *Genes. 22. 18.*

5 *Vitam petiit*, vt reuocaretur scilicet à morte ad vitam immortalé. Quod sequitur, est periphrasis vitæ æternæ *d. Christus enim resurgens à mortuis, iam non moritur*, &c.

B

6 *In salutari tuo*, quando eũ saluasti, & pro hac corporata vita, æternã in throno diuinæ maiestatis ei præbuisti

7 *In benedictionem*, vt sit benedictus in sese, aliis autem benedictionis & fœlicitatis omnis auctor ac causa, i. vt sit aliis benedictioni. Quare respectum putat Kimhi ad illud *e, In semine tuo benedicẽtur omnes gentes.* q. d. constitues, vt sit benedictio & fœlicitas hominum, vt per eum cæteri benedicantur, ac beentur. Ieiunè, qui interpretantur, Pones eum in benedictiones, cumulabis eum omni benedictionum genere. Nam non vult hunc regem tantùm fore benedictum & beatũ, verùmetiam benedictionem cæteris allaturum. Alioqui *Benedicendi* verbo more suo vsus esset, non *ponendi*, siue *dandi in benedictiones*. Póssessiuè Euthymius, vt benedictionibus affluat & sanctitate participet. Aliàs passiuè, vt sit benedictioni, vt ab hominibus benedicatur, & collaudetur. *Cũ vultu tuo.* Aspectu vultus tui magnam lætitiam capiet. Nam clarissima tui visione vltra cæteros perfruetur, quà etiã homo. Alij, fauorabilem vultum ei præbebis.

C

8 *Et* etiam sanè, *In misericordia*, per misericordiam & auxilium Dei non dimouebitur de suo throno, regióque statu, non decidet sua spe, neque ea frustrabitur. Sic *Et*, expletiuum est, vel emphaticum. Simplicius copulat superioribus sequentia. Quoniam rex sperat in Domino, inque eius misericordia, ideò non commouebitur. Nam Athnah non exactè distinguit in hoc libro.

D

9 *Inueniatur manus tua.* Inueniat manus tua omnes inimicos tuos, eos, quantumuis se ipsi abscondant, assequatur & cædat. De Iudæorum abiectione. *Inimicis*, datiuus resoluendus per ablatiuum cum Præpos. Ab inimicis tuis.

A tuis. Inimici tui inueniant manum tuam, potentiam, vel plagam manus tuæ. Curiosiùs aliqui, *Sufficiet manus tua inimicis tuis, dextera tua sufficiet odio habentibus te.* Nam, vt commodus sit sensus, nempè hic, Manus tua satis erit potens & valida ad puniendos hostes tuos: tamen מצא *Matsá*, inuenire propriè significat. Rectiùs ergo vel Chaldæo teste, *Apprehendat plaga manus tua cunctos inimicos tuos, & vltio dextera tua contingat omnibus, qui te oderunt. Tuis*, qui tuo regi obedire detrectant. *Manus*. Sinistra tua. Nomen generis restringitur ad deteriorem partem, maximè quando commemoratur præstantior. q. d. Sinistra B simul ac dextera eos cæde, vtrâque manu percute, vt citùs & grauiùs conficiantur.

10 *Pones eos, vt clibanum*, inflammabis eos, exures & cremabis, vti incenditur clibanus, siue fornax ardens. Perdes eos vt ligna, quæ in ignem coniiciuntur, *Vultus tui*. Vultus metonymicè, pro ira. Nam ira in vultu cernitur. Eos, quando irascêris, veluti igne consumes. *Conturbabit*, degluriet propriè. Hinc Chal. *Deus igni inflammabit eos, & consumet eos incendio gehennæ. Ignis*. Vehemens tua indignatio a Ardor tuæ vindictæ. De igne inferni, vel de C conflagratione Hierusalem & templi.

a *vt Psal. 77. v. 26.*

11 *Fructum*. Fructum & semen eorum, filios & totam progeniem appellat. Significat Iudæos cum sua posteritate perituros. *A filijs*, ex numero hominum.

12 *Declinauerunt*. Actiuè, vt suprà b, inclinauerunt, imposuerunt, intenderunt in te mala: conati sunt te malis onerare, atque adeò obruere. Metaphora ab iis, qui baiulis onera imponunt. *Te*, id est, tuos. Tribuit Deo, quod Dei cultoribus competit. Sic in Actis c, *Saule, Saule, quid me persequeris*, id est, meos. *Stabilire*, perficere praua & dolosa sua consilia.

b *Psal. 16. v. 13.*

c *Act. 9. 4.* *Deus in suis persequitur & offenditur.*

D 13 *Quoniam pones eos dorsum*. Humerum propriè. Fugabis eos, in fugam vertes, humeros obiicere, terga dare coges, vt à dorso vulnera excipiant. *In reliquis tuis*, in his quos tu reliqueris, & residuos feceris è tanta strage. Gall. *de tes restes*. q. d. Deus vltionem suam diriget in reliquias, id est, posteros eorum, veluti liberos & nepotes. Vox Hebræa מיתר *methar* non tantùm residuum, reliquias d, sed etiam neruos & chordas arcus significat, vt suprà e. *Præparabis vultum eorum*, sub. ad sagittas, vel ad plagas. Est enim Eclipsis, vt docet R. Kimhi, q. d. Dor-

d *vt Iosu. 13. v. 16.*

e *Ps. 10. v. 3.*

ſum & vultum eorum ita compones & aptabis, vt ferire & impetere iaculis tam à dorſo, quàm à fronte valeas. Reliquias telis iaculíſque perſequêris, & recta in eorum vultum collineabis. Ad verb. *In neruis* (ſiue reliquiis) *tuis aptabis in vultum eorum* (ſup. ſagittas) Sagittás tuas tendes contra vultum eorum. A tergo & à fronte contra eos laxabis tela tua. A

14 *In virtute*, in fortitudine tua, miſſo ſcilicet Filio. Sic *Virtutes*, potentiam.

ARGVMENTVM. B

Chriſtus Patrem in cruce obſecrat, enumeratis ſuæ perpeſſionis appendicibus, vt ſibi adſit. Seſe in vitã reuocatum, eius laudes toto mundo propagaturum. Congruit morbo deſperatis.

1 In finem, pro ſuſceptione matutina, Pſal. Dauid XXI. Heb. 22.

2 DEus Deus meus réſpice in me: quare me dereliquíſti? longè à ſalûte mea verba delictôrum meôrum. C

3 Deus meus clamâbo per diem, & nõ exaúdies: & nocte, & nõ ad inſipiéntiã mihi.

4 Tu autem in ſancto hábitas: laus Iſraël.

5 In te ſperauêrunt patres noſtri: ſperauêrunt, & liberâſti eos.

6 Ad te clamauêrunt, & ſalui facti ſunt, in te ſperauêrunt, & non ſunt confúſi. D

7 Ego autem ſum vermis, & non homo: oppróbrium hóminum, & abiéctio plebis.

8 Omnes vidêntes me, deriſêrunt me: locûti ſunt lábiis, & mouêrunt caput.

9 Sperâuit in Dómino, erípiat eum: ſaluum fáciat eum, quóniam vult eum.

10 Quó

A 10 Quóniã tu es, qui extraxîſti me de ventre: ſpes mea ab vbéribus matris meæ, in te proiêctus ſum ex vtero.

11 De ventre matris meæ Deus meus es tu: ne diſcéſſeris à me.

12 Quóniam tribulátio próxima eſt: quóniam non eſt, qui ádiuuet.

13 Circundedêrunt me vítuli multi: tauri pingues obſedêrunt me.

B 14 Aperuêrunt ſuper me os ſuum: ſicut leo rápiens & rúgiens.

15 Sicut aqua effûſus ſum: & diſpérſa ſunt ómnia oſſa mea.

16 Factum eſt cor meum tanquàm cera liquêſcens: in médio ventris mei.

17 Aruit tanquàm teſta virtus mea, & lingua mea adhęſit faúcibus meis, & in púluerem mortis deduxíſti me.

C 18 Quóniam circundedêrunt me canes multi: consílium malignántium obsédit me.

19 Fodérunt manus meas, & pedes meos: dinumerauêrunt ómnia oſſa mea.

20 Ipſi verò conſiderauêrunt, & inſpexêrunt me: diuisêrunt ſibi veſtimênta mea, & ſuper veſtem meam misêrunt ſortem.

21 Tu autem Dómine ne elongáueris auxílium D tuum à me: ad defenſiônem meam cónſpice.

22 Erue à frámea Deus ánimam meam: & de manu canis vnicam meam.

23 Salua me ex ore leônis: & à córnibus vnicórnium humilitâtem meam.

24 Narrâbo nomen tuum frátribus meis: & in médio Eccléſiæ laudâbo te.

25 Qui timêtis Dóminum, laudâte eum: vni-

uersum semen Iacob glorificáte eum. A

26. Tímeat eum omne semen Isräël: quoniã non spreuit, neque despêxit deprecatiônẽ paúperis.

27 Nec auêrtit faciem suam à me: & cùm clamárem ad eum, exaudîuit me.

28 Apud te laus mea in Ecclêsia magna: vota mea reddam in conspêctu timéntium eum.

29 Edent paúperes, & saturabûntur: & laudâbunt Dóminum qui requîrunt eum: viuent corda eôrum in sæculum sæculi. B

30 Reminiscêntur, & cõuertêntur ad Dóminum: vniuérsi fines terræ.

31 Et adorâbunt in conspêctu eius: vniuérsæ familiæ Géntium.

32 Quóniam Dómini est regnum: & ipse dominábitur Géntium.

33 Manducauêrunt, & adorauêrunt omnes pingues terræ: in conspêctu eius cadent omnes, qui descéndunt in terram. C

34 Et ánima mea illi viuet: & semen meum séruiet ipsi.

35 Annunciábitur Dómino generátio ventûra: & annunciabúnt cœli iustítiam eius pópulo qui nascétur, quem fecit Dóminus.

---

1 *Pro susceptione*, pro Christi exceptione matutina, quo pacto scilicet exceptus, & oppugnatus sit à Iudæis manè, vt ἀντίληψις hic contradictionem, oppugnationem significet. Rectiùs in vulgatiore significatu, *pro auxilio matutino*. Precatur enim cõtra Iudæos pro auxilio, quod non est consecutus, nisi ipso Resurrectionis mane. Mane enim resurrexit. Hinc Heb. pro robore auroræ, pro matutino. אילת *Aieleth*, etiã ceruam significat. Quare vulgò vertunt, *Super cerua aurora*, Sic Ceruam Christum vocabit, quòd eum Iudæi tanquàm feram à summo mane exagitarint, & infestarint. Vnde canum, leonum, D

A num, vnicornium meminit *a*. Totũ enim hunc Psalmum ad Christũ pertinere etiam docet antiquissima Hebræorum Glossa, ante 2000. annos ferè scripta.

a *ver. 14. v. 18. 22. 23.*

2 *Respice in me* Interpositum à Septuag. ad perficiendũ πάθος. *Quare dereliquisti me*, meæ humanitatis tutelam & propugnationem, meæ carnis defensionem & auxilium, q. dicat, cur destituisti me auxilio, tuum influxum, vim & actionem suspendens, ac si essem diuinitate orbatus, purúsque homo? Cur me meis humanis viribus, quæ admodùm sunt imbecillæ, relinquis? In Christo enim tempore passionis nulla fuit redundantia consolationis superiorum virium ad inferiores *b*. Quin & est passus quiescente Verbo, quod propterea tamen non fuit otiosum, quoniam affuit naturæ patienti, vt in passionem consentiens, & sustentans hypostaticè humanam naturam. Est autem querimonia de magnitudine doloris, non diffidentiam, sed crucis acerbitatem & vehementiam exprimens, vt humanæ naturæ statum, & conditionem explanet, vtque non se, ac res suas à Deo negligi, sed auxilium paternum differri significet. Hinc Hierony. *Hic* (inquit) *humanitas loquitur. Nam in passione Christus derelictus pro parte carnis.* Quod repetit Augu. *c* contra blasphemias Caluinistarum, hinc colligentium, Christum in cruce desperasse, vel desperantis vocem emisisse, & ad desperationem vsque terrores mortis, & dolores inferni, flammásque, & supplicium infernale post mortem sustinuisse, tot enim in hunc locum locutionibus delirant. *Verba delictorum meorum* τῶν παραπτωμάτων, quæ fundo pro delictis meis. Putauerunt Sep. in Hebræo esse Metathesin poeticam שאג *Shaág rugit*, pro שגא *Shagá errauit*, cùm Hebræi hodiè simpliciter interpretentur, *verba rugitus mei*, q. d. quantumuis clamem, & rugiam, non liberor, non saluor, sed maneo derelictus. Non videor impetraturus liberationem, quamuis eam petam multis clamoribus, & rugitibus. Sed Metathesis etiam congruit, Salus remota est à verbis quæ fundo, propter delicta mea, id est, quæ mihi causa totius generis humani imputantur. Nostra enim peccata sibi propria, suáque fecit eorum vt pœnas penderet. Hæc & similia de Christo dicuntur κατ' οἰκείωσιν, καὶ ἀναφοράν. Hic enim personam nostram vsurpat, & in nostrum ordinem aggregat, qui delictis sumus constricti. Damas. *d* post Iustinum

Christi passio quanta.

b *Carthusianus de Orth. fide art. 56.*

c *De gratia noui Test. c. 6.*

Caluinistarũ blasphemia in Christum horribiles.

d *lib. 4. Orthod. ca. 20.*

Iustinum Mart. Theodoret. Athanasium, Nazianzenum, Cyrillum, Ambrosium, Hieronymum. Quò pertinet illud Aug. *a Totũ hunc versum dici partim ex persona Christi, quod ad formam Christi attinet, partim ex persona sui corporis*, quod est Ecclesia, vt sit vox Ecclesiæ in Christo, patientis, vel in quo patitur nostra infirmitas. *Meorum*, quæ ego expianda suscepi: apud Esaiam *b*, decies repetitur Christum peccata aliena expiasse, suáque fecisse.

A

a De gratia noui Test. c, 6.

b Esa. 53. vers. 4, 5.

3 *Et nocte* (clamabo) *& non ad insipientiam mihi.* Idque non propter meam stultitiam, & insipientiam, idque non propter mea peccata, sed aliorum, atque adeò totius generis humani. Sic quæritur *c*: *Quæ non rapui, tunc exoluebã*, & sic alibi *d*. *Irruerunt in me fortes, neque iniquitas mea, neque peccatum meum*, id est, nulla mea iniquitate, & culpa. Si me clamantem propter meam stultitiam, & culpam non exaudires, equidem minimè quererer. Nũc cùm clamem, non propter vllam meam insipientiam, sed alienam, cur Domine non exaudies? Gall. infer. *Et de nuict & ce n'est pour ma folie. Ad* ergo pro *ob, propter*, vt infrà *e*. Frigidè alij: Et non ad stultitiam mihi erit, vel reputabitur hic clamor, vt me omninò desertum desperem: me non stultitiæ propterea arguent, &c. *Mihi*, quæ in me est. Vel est datiuus possessionis Hebraicus, pro genitiuo, vt in Græcis Psalmorum inscriptionibus, Psalmus Dauidi, id est, Dauidis, vel Dauidicus. Faciliùs versum fuisset, sed non fortasse efficaciùs. *Et non est silentium mihi.* Ne quidem nocte sileo, & desisto à te inuocando. Vel, *& non est excisio siue stupor mihi*, vel meus, vt ל indicet genitiuum: idque non propter meum stuporem. Quod postremum sunt hic sequuti Septuaginta.

B

c Psal. 68.

d Psal. 58. vers. 4, 5.

e Psal. 129. v. 3.

C

4 *Tu autem.* Et tamen tu *in sancto* (in cœlis) *habitas*, vnde cunctos prospicere, & te inclamantes exaudire soles, atque adeò ad iuuandum prosilire: in cœlo sancto loco sedes, nec descendis siue accurris. (*Gal. Et tu y demeures.*) nec quidquam videris curare mala, quæ patior. Illi nunc præter morem desides, permanes, securus quiescis, nec te moues ad opitulandum, nec progrederis ad exaudiẽdum, nihil veluti curans, & sollicitus de meis malis, neque inde pedem efferens, vt me liberes, *ò laus Israël*, (Dupliciter) ò Deus, quem Israëlitæ laudant, colunt, ac celebrant. Item passiuè, in quo laudatur, gloria, & honore afficitur Israël, fideísque populus, eius decus, & ornamentum

D

A mentum. Nam posthabitis reliquis gentibus addixit, se populo Israëlitico, ac illum multis miraculis, & beneficiis exornauit *a*. Habitare est morari, tardare, desidere, non prodire, non sese mouere propter alicuius, clamorem. Vnde ישב *Iashab*, etiam sedere significat, permanere.

a *Ro.9.v.4.*

5 *Liberasti eos* Externo, & admirando modo.

6 *Non sunt confusi.* Sunt enim exauditi, & liberati. Confundi est rem speratam, vel petitam non impetrare.

7 *Vermis.* Abiectissimus, & contemptissimus coram mortalibus, imbecillimus, & plenè expositus hominum B proculcationi. Vermi similis, abiectus, & contemptus, *sine specie, & decore b. Et nõ homo.* איש *Is*, vir. Quam Emphasim Chaldæus expressit, *Ego autem sum vermis & debilis, & non fortis, portans vituperia hominum. Abiectio plebis*, contemptus populi.

b *Esai. 53. v.2. Psal.108. v. 16.*

8 *Locuti sunt labiis.* Blasphemias scilicet. Aperuerunt contra me labia. Ad verbum: *Dimiserunt siue laxarunt labium* (ad blasphemias) Eclipsim agnoscit Chaldæus, *Garriunt malum labiis suis. Mouerunt caput*, præ contemptu. Nutu capitis me illuserunt, contemptim, & effusè irriserunt, dicendo supp. *c*

C 9 *Speraui* &c. ad verbum: *Deuoluit se in Dominum*, se totum ei cõmisit. Mimesis blasphema. Exprobrant enim non peccata, sed pietatem. Sic Satan omnem in Deum spem excutere, & Dei promissa in ludibria conuertere conatur, *Quoniam vult eum*, quoniam eum diligit, & beneuolentia prosequitur, quoniam in ipso complacuit. Postquàm eius est tam cupidus, vt ipse iactat *d*.

c *Matt. 27. vers.40.*

d *Matt.27. vers.43.*

10 *Extraxisti.* Vt vnicus meæ humanæ originis Pater atque auctor, me citra humanam opem, & concursum eduxisti è materno vtero, miro item modo, saluis videD licet claustris virginalibus. Alij, propugnasti, de periculis eruisti, & liberasti ab ipsamet vulua. Et præteritis beneficiis bene sperat de futuris, *Spes mea.* Ad verb. *Sperare me fecisti super vbera matris meæ. In te*, ἐπὶ σε. super te, vt & Heb. In tuam fidem, & tutelam proiectus sum. q. d. tuæ tutelæ ab vtero commissus sum, ab infantia, tuæ curæ demandatus. Nam *te*, hoc loco est accusatiui casus. Sic loquitur Petrus *e. Omnem sollicitudinem proiicit in ipsum.* Metaphora fortasse ab obstetricibus. Super tuas manus prodiens ex vtero eiectus sum, ita vt me eis susceperis

e *1. Petr. 5. v.7.*

peris obstetricis loco. Nonnulli translationem deducunt à pueris proiectitiis, siue expositiis. Proiicere enim significat exponere etiam apud prophanos, vt Plautum in Cistellaria: *Ego proieci eam, alia mulier sustulit.* Aliqui, *in te*, per te, tua virtute eductus sum ex vtero materno non humana. Nam nisi Deus seruaret, & aleret infantulos, in ventre, mille modis perirent, & suffocarentur. Hinc illud Iob *a*: *Visitatio tua custodiuit spiritum meum.* Sic Ch. *In tuo robore leuaui me à visceribus ventris matris meæ.*

a Iob 10. v. 12.

A

11 *Ne discesseris.* Ne elongaueris te.

12 *Quoniam tribulatio.* Hypotyposis passionis Domini poëtica, vt nos eius magnitudo à peccatis deterreat.

b ver. 18.
c vers. 23.

B

13 *Vituli, tauri pingues.* Iudæi, & milites instar istorum animalium petulantes, & efferati. Canes mox *b* Vnicornes, qui mansuefieri nequeunt *c*. *Pingues*, בשן *Bas-chan.* Hebraicè, in qua regione ob bonitatem pastionis armenta erant pinguissima, & prævalida. Queritur de multitudine, & sæuitia hostium, significans Iudæos & pontifices pingues, & efferatos ventres.

14 *Aperuerunt.* Aperto, & hiante ore sicut leo in me irruerunt, vt me laniarent. Nam non solùm leo aspectu, verùm etiam oris rictu, & rugitu formidabilis *d*.

d Amos 3. vers. 8.

C

15 *Sicut aqua.* Ob sanguinis effusionem, qui confosso multis vulneribus corpore totus penè effluxerat. Vires corporis sicut aqua effusa diffluxerunt, & resolutæ sunt. Humore viscido sum destitutus, qui reliquos humores conglutinat, *effusus sum* id est, liquefactus penè in aquã. *Dispersa sunt* separata sunt, ab inuicem diuisa, inopia succi & humoris viscosi vix sibi cohærentia, vel distracta à se inuicem, & à suis locis mota præ tormentorum acerbitate.

16 *Liquescens.* Nihil refert vtrum construatur cũ *Cera*, an cum *Cor.* Nam in Hebræo, vt in Latino, cum vtroque conuenit genere, & Athnah non distinguit. *Ventris*, viscerum meorum propriè. Nec venter hic sumi debet arctè, pro illa parte, in qua sunt cibi, & stercora. Nam in eius medio cor non est, sed pro parte corporis superiore vsque ad collum.

D

17 *Tanquàm testa*, Quæ solis calori exposita exarescit. *Virtus mea* vitalis vigor, & succus, per quẽ vita sustinetur, robur meum, vt quod sit defectũ sanguine, & omni vitali succo *faucibus meis.* Palato, vt loqui nequeam præ siti,

A siti, præ nimia siccitate, quæ ex natiui humoris defectu oritur. *In puluerem mortis.* in mortem, & sepulchrum. q. d. ex tanta calamitate, nihil aliud expecto, quam mortem. Hyperbole. Alioqui sup. *a Non dabis sanctum tuum sentire corruptionem*: nempe vt in sepulchro in pulueris corruptelam redigatur.

18 *Canes.* Impuri homines, & impudentes, vt apud Apostolum *b, Videte canes*, & in Euang. *c Non est sanctum dandum canibus*, sic infrà *d*, & apud Comicum, *Ain' verò canis?* Vnde apud Homerum graui contumelia hostis dicitur κυνῶπις. *Concilium*, congregatio malè agentium, per עדת *aadáth.*

B

19 *Foderunt.* Hebraicè gemina est lectio, כארו *Caaris, foderunt.* & כארי *Caari, sicut leo.* Locus quidem in posteriore est corruptus, sed αὐτομάτως, fortuitò, & casu, quasi per se, & sponte propter nimiam affinitatem duarum literarum Iod & Vau, quæ adhuc olim erat maior in manuscriptis, dum inter se dumtaxat parua longitudine differunt. Alioqui Iudæi locum non corruperunt de industria, sed varie lecti, & scripti, alteram siue lectionem, siue scripturam, id est, nostram agnoscunt, & interpretantur, alteram verò, id est, deteriorem, vt quæ suam ipsorum perfidiam prætegat, sequuntur. Nam quòd nostram agnoscant, apparet è magna Masora, quam in Epitomen contraxit. R. Iacob Ben Haim *d.* כארו וקרי כארי בקצת ספרים מדויקים כתוב *Biktsath Sepharim meduiiakim cathub caharu vkari caari.*

C

In aliquibus (inquit) *libris emendatis scribitur Caarù, & legitur Caari.* Deinde è Glossa Hebræa ad illud capitis 21. Numero. כארי *sicut leo*, quę notat in exemplaribus correctis hic scribi *Caarú, non Caari*, & quando scribitur *Caari*, legi tamen *Caaru.* Denique è vetustis Psalteriis Hebraicis, imò & recentioribus emendatis, vt Gerardus Veltuyckus *e* docet, cuiusmodi vnum auum suum habuisse, se fida conscientia testari profitetur Ioannes Isaac è Iudaismo conuersus *f.* Qui norunt Masoretarum formulas de קרי וכתב *Keri, & Vketib.* ista intelligunt. Nempe, vt pingui Minerua loquamur, scriptum quidem esse *foderunt*, à Dauide videlicet, sed legi *sicut leo*, puta à Iudæis, propter affinitatem vocabulorum, quæ in fonte cernitur. Item in emendatis codicibus scribi *foderunt*, in margine autem, *sicut leo.* Ex quo intelligitur vnum ... cto al

D

a *Psal. 15. 10.*
b *Philip. 3. 2.*
c *Matth. 7. 6.*
d *vers. 22.*
Impuri & impudentes homines canes dicuntur.
e *In exemplaribus Venetianis pag. 898. col. 4. tomo vltimo. Messe cheth Aleph.*
f *In appendice libri Sebile Tóhu.*
g *Libr. 2. Defensionis veritatis Hebraica.*

cto altero irrepsisse è margine in contextum, magno Iudæorum suffragio, vt longiùs à crucifixionis mysterio abscederent. Nec tamen propterea locum corruptum dixerim, sed variæ esse lectionis quod ipsi appellant, תיב קרי וכ *Keri vk tib*, vt quæ contigerit, nō ex hominum malitia, verùm casu, & legitima occasione, dum fieri non potest, quin interdum propter literarum, dictionum, sententiarum rationem, consequentiam, similitudinem, & conuenientiam, aliqua varietas per temporum interualla, & transcribētium diuersitates influat. Alioqui nouum Testamentum in plerisque locis, tam Græcè, quàm Latinè, dicas esse corruptum, nedum omnes auctores, dū aliqua exemplaria, verbi causa *a* habent, τῷ κυρίῳ δουλεύοντες, vt legit noster, alia, eáque plura, καιρῷ. Et sic in infinitis aliis, quorum causa Typographi notas variæ lectionis vnà cum contextu coguntur, vel ad marginem vel ad calcem emittere. Etsi enim vna sit aduentitia, vel potiùs irreptitia, altera natiua, & germana, tamen quia sæpe dubitant, vtra sit genuina, cogimur iudicium nostrum suspendere, & vtramque recipere, ac interpretari. Quod tamen hoc loco non fit. Nam citra controuersiam genuina lectio est כארו *Caarú*, siue *Carú*, *foderunt*, ὤρυξαν Septuaginta, *foderunt*, *& fixerunt*, Hieron. irreptitia כארי *Caari*, *sicut leo*. Quare & illa plana est ac facilis, hæc obscura & Ecliptica, *Sicut leo*, *circundederunt*: sup, per Zeugma, *manus meas & pedes meos*: vel iuxta Chaldæam paraphrasim, *Mordent* (per Eclipsim) sicut *leones manus meas & pedes meos*, sensu interim eodem recidente, nisi quòd fixionis & clauorum mysterium non tam apertè patet. Corruptam autem non concesserim, quia Masoretæ religione tacti, & Dei numine atque prouidentia, literas nusquàm attigerunt, siue alterarunt, in punctis dumtaxat & aliis notulis suum iudicium & inuenta secuti. Omitto nonnullos docere hoc mendum non esse Masoreticū, sed quorundam indoctorum Iudęorum à 600. annis, qui cùm in Masoreth essent exercitati, & *Keti* & *Kerib*, propter varia & dubia confectum nescirent, vocabulum in margine notatum textui inseruerint, siue quia vtrum legerēt parui interesse existimabant, siue quia magis vrgebantur voce *Caarù*, quàm *Caari*, nihil interim in margine relinquentes quod veram, germanam, & primigeniam lectionē ostenderet. Præterea, vt quis mordicùs retineat *Caari*, nihil

a Rom. 12. vers. 11.

A nihil tamen effecerit aduersus nostrum ἄρυξαν. Nam etiã parua Masora in hunc locum, vocem כארי, *caari*, per Camets reperiri hic dumtaxat, & *a* in Ezechiæ Cantico, & id *Bithré lissanatia*, id est, duabus glossis & significationibus docet. Itaque cùm in Esaia significet, *Sicut leo*, oportet hìc aliud significare. Quid verò aliud obsecro, quàm *foderunt*, ne sententia sit imperfecta & ecliptica, neue à sua radice extirpetur? Etsi enim res Grammatica non id videatur pati, at multò ab eius regulis alienores sũt pleræquæ aliæ voces, quæ proinde זרות *Zaroth* (extraneæ) appellantur, de quibus integros tractatus scripse-B runt R. Abraham & Helias Leuita. *Dinumerauerunt*, dinumerare possunt extensa, δυνατικῶς. In prima persona *Dinumero, dinumerauerim, dinumerare possim*. Ita in cruce sum distentus, vt omnia mea ossa dinumerem; si velim, per Eclipsin particulæ ש, (vt) numerem. Sed actionem tribuerunt spectatoribus 70. Quoniam Christus hac distensione & distractione artuum tantum cruciatum sentiebat, vt ipsi non vacaret ossa sua numerare.

a Esa.38.13.

20 *Considerauerunt*, me, per Hypozeugma. Me scilicet, sic manibus & pedibus confossum, & ossibus luxatum, cum C contemptu contemplati sunt, oculos pascentes tali spectaculo *b*. Nisi malis repetere præcedentia, manus, pedes ossa, Hebr. considerabunt, respicient, diuident, mittent. Sed Sept. Propheticè verterunt per præterita, ac si passio Christi iam fuisset ob rei certitudinem. Item quia præcesserant præterita. Sic enim in hac lingua præcedentia tempora dant significationem sequentibus. *Inspexerunt*, toruè respexerunt, vel spectarunt meum malum cum voluptate ἐπιδεῖν sic accipitur in Abdia *Diuiserunt*. Milites Christi crucifixores partiti sunt inter se vestimenta Christi superiora, id est, בגדים, *Begadim*, & pro tuni-D ca interiore, id est, לבוש, *lebus*, quæ sic contexta erat, vt scindi posset, dissui non posset, sortiti sunt.*c*.

b Lu.23.35.

Ab.1.v.12.

21. *Conspice*, Heb. Festina. Hactenus cruciatuum descriptio. Petit iam liberari.

c Matt.27.35. Ioan.19.18.

22 *A framea*, à gladio, id est, morte violenta, Metonymicè. *De manu*, de potestate rabidorum meorum hostium. *Canis*, enim per Synecdochen sing. pro plurali. *Vnicam meam*, id est, animam, quam habeo vnicam, non multas (vt in Basiliensi Concilio definitum est.) Ita R. Kymhi vt sit epithetum poëticum animæ. Græcè τὴν μονογενῆ,

Anima vnica est in

vnigenitam meam. Aliqui *vnicam*, id est, solitariã, omni ope destitutam, ab hominibus desertam. Alij vnicè caram, vel vitam meam.

23 *Leonis*. Synecdoche, singulare pro plurali. Leonum, Iudęorum crudelium. Aliqui, Caipham intelligunt, quem constat primas tenuisse in hoc scelere. Nonnulli Diabolum, vt caput & principem huius crucis. Sed propriè ab eo non sibi timebat Christus, quia illum sciebat in se non habere quicquam *a*. *A cornibus vnicornium*, id est, à cruce. Nam cornu vnicornis, crucis solius figuram refert: Iustinus Martyr contra Tryphonem. Quod innuere videtur Ælianus, dum scribit animal esse ferocia indomabile, equi magnitudine, iubis & pilis fuluis, pedibus inarticulatis, aprima cauda, voce absona, cornu vno in fronte, nigro, versuris constante, non leni, in mucronem desinente, durissimo. Nam per versuras transuersum crucis fortassis intelligit. Precatur autem, vt se ad vitam mortalem per resurrectioné reuocet. *Humilitatẽ meam*, עֲנִיתָנִי *Hanithani*, afflictionem meam, & miseriam. Vulgò putant esse præteritum, *Respondisti mihi* Sed sententia minùs cohæret, & affixum, נִי *Ni* etiam iungitur cum nominibus, maximè imperfectis.

a Ioa. 14. 30.

Cornu vnicornis Crucis figuram gerit.

24 *Fratribus meis*, Apostolis, iuxta illud, *b Nũciate fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt*. Vel hominibus in genere. Hinc enim Apostolus *c* colligit, eiusdem naturæ nobiscum consortem Christum fuisse, quos fratres appellet, non tantùm spirituali cognatione coniunctos, verũ etiam propinquitate carnali. *In medio Ecclesiæ*, iuxta illud, *d Per dies quadraginta apparuit eis, loquẽs de regno Dei. Laudabo te*. Dicendo s. quod sequitur. Nã Hebręi in suis ὑμνήσεσι, illam vocem subaudiunt. Sic sup. *e*

b Matt. 28. 10.

c Heb. 2. 12.

Christus noster frater est.

d Act. 1. 3.

e vers. 8. & Ps. 2. v. 2.

25 *Qui timetis Dominũ*. Hinc etiã deinceps Christus loquitur de sua resurrectione, Patris glorificatione, populorum conuersione, Ecclesiæ ædificatione, Apostolorum prædicatione, Sacramentis, &c. Non tam apposité aliqui putant iam deinceps Dauidem loqui, & sermonem Christi excipere.

26 *Deprecationẽ*. עֱנוּת *Henuth*, etiã sonat afflictionem, humiliationẽ, vt עֲנִית *Hanith*, *f Pauperis*, meã, qui sum pauper, miser, & omni humano auxilio destitutus, qui me exinaniui, forma serui & mortali assumpta. *g*

f vers. 23.

g Phil. 2. 7.

27 *Faciem suam*. *A me*. Immutarunt Heterosim ad perspicuitatem. Ab eo, scilicet paupere, dum clamaret ipse,

A axaudiuit eum. Nec contempsit me, qui sum pauper. Facies Dei his designat fauorem & gratiam, iucundum & serenum Dei conspectum, Antropopathῶs, non imperscrutabilem eius essentiam & gloriam *a*, aut iram aduersùs peccata *b*. *Exaudiuit*, liberando à morte per resurrectionem & collocationem ad dexterã *c*. Nam etsi Christus non fuerit exauditus, quantùm ad euasionem crucis, martyrij, mortis, calamitatum, pro quibus videbatur deprecari, fuit tamen, quantùm ad æqualitatem, vel etiam effectum potiorem. Docemur in genere precari Deum, vt nobis adsit, succurrat liberet, &c. at modum liberandi B & opitulandi, relinquere ipsius prouidentiæ & iudicio.

Facies Dei quid.

a vt Exod. 33. ver. 13.
b vt Ps. 37. v. 4. & 50. ver. 10.
c Phil. 2. v. 8. 9

18 *Apud te*, *παρὰ σοῦ*, à te. Et sic Hebraicè interpretatur R. Dauid. A te hoc habeo, vt te laudem in magna & frequẽti Ecclesia. Quòd me tam misericorditer saluaueris dedisti mihi materiã laudandi te in magno cœtu & frequentia, palàm & publicè. Noster legit *σοὶ*, *apud te est laus mea*, eodem sensu, id est, laudis meæ materia, Metonymicè. Vt te laudẽ pu blícè, est in te positum, & in salute, quã mihi afferes. Te laudabo, *in Ecclesia magna*, id est, Iudæorum & Gentium. Ecclesia parua est Synagoga vetus, vt quæ constaret solis ferè Iudæis, magna recens, vt quæ sit Catho- C lica, id est, ex vniuersis gentibus. Simplicius verterettur, de te laus mea in Ecclesia multa, רב, *Rab*, & multum & magnum. *Vota mea*, vt diuulgationẽm Euangelij. Aug. sacrificiũ Eucharistiæ corporis & sanguinis Domini, *Eum*, te, secundæ personæ in tertiam mutatio ob reuerentiam.

Precandus Deus à nobis qua ratione.

29 *Edent*, de sacramento altaris loquitur. *Pauperes*. Epithetũ fidelis passim. Vnde Chromatius *d*, coniungit cum, *Beati pauperes spiritu*, ענוים, *haneuim* etiam modestos & humiles notat. *Corda*, animi eorum beata immortalitate immortales erunt: vt *e*, *Qui ex hoc pane manducauerit viuet in æternum*. *Eorum*. Etiam hic seruierunt perspi D cuitati. Nam Heb. *cor vestrum*, *cor vestrum viuet*, id est, immortalitate afficietur, vel voluptate summa, fœlicitate. Nam viuere etiam pro recreari, refici, è mœroribus, reuiuiscere, è malis conualescere & emergere *f*, *& reuixit spiritus Iacob*, cuius contrarium de Nabal *g*, *& mortuum est cor eius*. Hinc vita pro fœlicitate, securitate, lætitia apud Salo. *h In serenitate vultus regis vita.*

d in s. Mat.
e Ioan. 6. v. 58.
f Genes. 45. ver. 27.
g 1. Reg. v. 25.
h Prou. 16. v. 15.

Viuere & reuiuiscere aliquando est recreari & conualescere.

30. 31. & 32. *Reminiscentur & conuertentur*, *&c*. De cõuersione gentium vaticinatur. *Gentium*, gentibus, Syntaxis

Græca, qua verba dominandi regunt genitiuum.

Sacramentũ Eucharistiæ prædicitur.

33 Vers. 29. prædixit pauperes agnituros Deum, & comesturos de sacrificiis, nam illi primùm amplexi sunt Euengelium. Nunc idem vaticinatur de pinguibus, id est, potentibus & principibus terræ, qui secuti sunt, vt sacrificium esset commune. Denique, inquit, se ei submittent, participes fient sacramentorum, præsertim Eucharistiæ, & reliquorum beneficiorum Euangelij, se ei incuruabunt omnes qui descendunt in terram, id est, omnes mortales: vel iuxta alios, pauperes, qui in ærumnis velut in puluere iacent. Vel denique, *mortui qui audiẽt vocem filij Dei a.* quò allusisse putant Apostolum dum ait *b. Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, terrestrium, cœlestiũ, infernorum. Omnes,* plurimi, Hyperbolicè: vel omnes præordinati & electi, vt *c. Erunt omnes docibiles, siue docti à Deo.*

a Ioan. 5. v. 25.
b Phil. 2. v. 10.
c Ioan. 6. v. 45.
d Rom. 6. v. 6.

33 Perpetuò illi per resurrectionem viuam neque ampliùs moriar. *Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur. Viuit autem Deo d. Illi,* apud illum, vel datiuus commodi, id est, ad eius gloriam & decus, in illius laudem, siue ad eum glorificandum & celebrãdum. Viuere etiam possit significare, vita beata & æterna perfrui, vt *e, Quærite Deum & viuet anima vestra.* Scio recentiores Rabbinos aliter legere, sed satis incommodè. Nam lectio veterum apertior per affixum Iod, vt deinde לֹא, *lo,* idem sit ac לוֹ *lo,* vt alibi ex obseruatione Masoret. Quinetiam potest esse Heterosis personæ. Et animam eius (pauperis, de quo sup. *f* Id est, meam ipsi (id est sibi viuificabit. Sic autem Masoretæ intelligunt, per mutationem numeri & eclipsim, *Genua flectent omnes descendentes in terram, &* (qui) *animam suam nõ viuificauit,* i. viuificauerunt, neque potuerunt in viuis conseruare. Atqui retenta etiam hac lectione esset simplicius referre perpetuò ad Christum. *Et animam suam non viuificauit,* Christus, id est, quia animam suam non dubitauit profundere pro humano genere redimendo *g. Semen meum,* Metaphoricè, posteritas *h,* filij per Euangelium renati, & in nomine eius credentes, *qui non ex sanguine, neque ex voluntate, viri, sed ex Deo nati sunt* i: & alibi, *Semine incorruptibili per verbum Dei viui, & permanentis in æternum regenerati k, per baptismum regeniti,* Theodo. Aliqui restringunt ad Apostolos per quos Euangelium sparsum est *l. Meum.* Hoc pronomen in fonte desideratur. Itaque

e Psal. 68. v. 33.
f vers. 26.
g vt Es. 53.
h Ro. 14. v. 10. & Phil. 2. 10.
i Io. 1. v. 13.
k 1. Pet. 1. v. 23.
l vt Esd. 1. v. 9.

Eclipsin

A Eclipsin aliter restaurauit Chaldæus, *Semen Abrahæ seruiet coram Deo.* Sic etiam omnes fideles intelliguntur regenerati è semine spirituali, Verbo Dei.

35 *Annunciabitur Domino*, narrabitur, appellabitur, adscribetur, numerabitur Domino ætas Christum secutura. Illa ætas appellabitur Christiana, & populus Domini, Sic infrà *a*, *Populus qui creabitur*, de Christiano. Numerabitur, propriè. Nā סִפֵּר, *saphar*, vt in Piel sup. *b* numerare, ita iam in Pual, numerari. Metaphora ab iis qui recensent exercitum. Alij, annunciationem siue Euangelium suscipiet, Euangelizabitur Domino. Quod secutus est Chal-B dæus. *Annunciabit*, (semen Abrahæ) *virtutem fortitudinis Dei, generationi venturæ.* Simplicius, Numerabitur Domino (in numerum subditorum eius referetur, & recensebitur semen meum) in generationem (id est, in perpetuum.) *Ventura* Hic quidem incipit versus in exemplaribus Masoretarum, at eôdem fertur sententia, Venient & annunciabunt (semen meum) iustitiam eius populo nato, quoniam fecit eum, vel, cùm fecerit (eum scire hæc miranda.) Alij aliud subaudiunt, *Quoniam fecit*, iustitiam scilicet, quoniam præstitit omnia, quæ ad hominum salu-C tem pertinebant. *Cœli.* Prosopopœia. Vel per Metonymiam, cœlestes homines, Apostolici, vt *c* suprà. Cœli in alio Psalmo iuxta Allegoriam Apostoli *d*, in fonte desideratur quidem, sed quoniam in eo subauditur *semen meum e*, idem canitur. Semē enim Christi spirituale sunt Apostoli, eorúmque successores. *Iustitiam eius*, qua Deus est iustus, & iustificat gratis per fidem impium, Christi passi merito. Iustitiam, quam ipse præstabit beneficia, quę ipse conferet. Quæ summa est Euangelij inculcata ab Apostolis. *Populo qui nascetur*, ætati secuturæ, quam Dominus ornauerit, & cumulauerit multis beneficiis & gra-D tiis. (*Facere* siue עשה, *Hasa*, parare, ornare aptare, vt *f* *Dominus, qui fecit Mosem & Aaron*) populo fideli, qui ex Deo nascetur *g*, & per Euangelium renascetur *h*, quem fecit Dominus, non homo. Nam non nascimur Christiani, sed efficimur.

a *Ps. 101. v. 19.*
b *vers. 19.*
c *Psa. 18. v. 2.*
d *Ro. 10. v. 18.*
e *è vers. 34.*
Apostoli spirituale Christi semen.
f *1. Reg. 12. vers. 6.*
g *Io. 6. ver. 15.*
h *1. Petr. 1. v. 23.*
Christiani non nascimur, sed efficimur.

A

Celebrat beneficia à Domino accepta. Se per eum tutum fuisse, & semper fore. Psalmus Propheticus stylo bucolico.

1 Psalmus Dauid. XXII. Heb. 23.

2 Dominus regit me, & nihil mihi déerit in loco páscuę ibi me collocáuit.
3 Super aquam refectiônis educâuit me: ánimam meam conuêrtit.

B

4 Dedûxit me super sémitas iustítiæ: propter nomen suum.

5 Nã etsi ambuláuero in médio vmbræ mortis non timêbo mala: quóniam tu mecum es.

6 Virga tua, & báculus tuus: ipsa me consoláta sunt.

7 Parâsti in conspêctu meo mensam: aduersùs eos, qui tríbulant me.

C

8 Impinguásti in óleo caput meum: & calix meus inébrians quàm præclârus est!

9 Et misericórdia tua subsequêtur me: ómnibus diébus vitæ meæ.

10 Et vt inhábitem in domo Dómini: in longitúdinem diêrum.

---

a Es. 40, v. 11. Eze. 34. v. 12. 13. & seq. Ioã. 10. ver. 11. b vers. 3. c 4. d 6. e 7.

2 *Regit me*, ποιμαίνει pascit prop. Sed noster sic est interpretatus, ne quis ad alimenta restringeret, de quibus Psalm. videtur loqui. Vnde & Iudæi cum totum solent ad benedictionem cibi vsurpare, cùm tamen de eo priuatim postea dicat. Alias bucolicas Metaphoras simpliciùs repræsentarunt, quæ alioqui sic habent, ad docendam veri pastoris erga suos prouidentiam *a*, *Dominus pastor meus* (est) *non deficiã* (egebo) *In caulis graminis stabulat me, super aquas quietas deducit me.* Vel in futuro, *stabulabit, deducet.* Sic *b*, *Educabit*, (cõducet) *conuertet c deducet d consolabuntur e, parabis. In loco pascua*, in vberibus,

D

valdè graminosis, & herbosis pascuis: diuinarum scilicet

Scriptura

A Scripturarum, & verborum. Deum pastorem facit, se ouem: pascua verba Dei, aquam Spiritum sanctum.

3 *Super aquam refectionis*, super aquam reficientem & pascentem, non tantùm potabilem, sed & pinguefacientem: non tantùm aptam potui, sed & saginationi, ad eam enim aliquas aquas conferre apparet ex Plinio, *a* vbi scribit in agro Falisco Clitumni fluminis aquam potatam candidas facere boues. Addit Seruius *b* albos fœtus creare. Hebraicè, *super aquam quietum & tranquillitatum, leniter fluentem, non periculosam*. Sic autem vocat Spiritus sancti gratias & consolationes *c*. *Animam meã* B *conuertit*, ab errore ad se reduxit, quæ errabat à recta viuendi, & credendi ratione. Pergit in ouis Metaphora, quæ sæpe à caulis errans, à pastore reducitur. Rectè etiam vertitur, *Tranquillat, tranquillam reddit*. שב *Shab* enim vtrumque includit.

a lib. 2. hist. cap. 103.
b in 2. Geor. Virg.
c vt Io. 4. 10. & 7. 38.

4 *Super semitas iustitiæ*, per actiones iustas, per semitas æquabiles, non rigidas, & scabras, vt pergat in Allegoria. *Propter nomen suum* propter semetipsum, Nomen passim refertur ad essentiam Dei, vt qui sit nomen suum, & cuius nomen sit ipse Deus, è Cabbalicis propter per- C fectam videlicet simplicitatem. Prima iustificatio est sine nostris vllis meritis.

Iustificatio 1. non cadit sub meritũ.

5 *Vmbra mortis*. In locis periculosis, in quibus ante oculos est mortis discrimen. Sic appellant densissimam vmbram & tenebras, deinde accipiũt pro extremo vitæ discrimine. *In medio*. In valle aliqui, eodẽ sensu. Nam in vallibus oues pascentes in lupos nonnunquàm incidunt. Quãquã גיא *Ghè*, pro גו *Go*, id est, medio, reperiatur.

6 *Virga tua & baculus*. Virga & baculus hic accipiuntur pro sustentatione & fulcimento, & quasi scipione, quo nitimur: vt Latinè baculus & scipio senectutis, vel D pro ratione, gubernatione, pastoris cura. q. d. tuum erga me studium mihi est solatio. Nam alludit ad pedum pastorale. Alij, vt Chaldæus, pro castigatione & disciplina, qua pij ad virtutem, vt baculo pastorali, oues errantes ad viam diriguntur, vel etiam corriguntur. *d Castigationes* (inquit) *tua recta, & lex tua, ipsa me consolata sunt*. *Baculus*, fulcrum propriè. *Consolata sunt*. Ita Hebraicè. At Græcè παρεκάλεσαν non tantùm significat, *consolata sunt*, sed & *aduocauerunt, admonuerunt*. Euthymius, vnde Paracletus Consolator & Aduocatus.

d 1. Cor. 4. v. 21.

7 *Mensam*, ad me reficiendum in his persecutionibus me macerantibus, & vitæ necessaria detrahẽtibus. Tum me alis liberaliter & suauiter, imò *a* sumptuosè, lautè, magnificè, & ad voluptatem. Vtebantur enim vnguentis ad conuiuia sumptuosa & magnifica. *Mensam*, corporis & sanguinis Domini nostri ferè, post Cyprianum *b* ad Cæcilium. Ex hac enim mensa sacræ Eucharistiæ innumeras consolationes, & delicias spirituales haurimus. Didymus autem de mensa cœlesti, de qua Christus *c*: *Ego dispono vobis regnum, sicut disposuit mihi Pater, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo*: de deliciis futuri sæculi.

a vt ver. 8.
Eucharistia mensa Domini.
b Epist. 63.
c Luc. 22. v.29.

8 *Impinguasti in oleo.* Ad reficiendam valetudinem & vires, ad recreandum odoris fragrantia cerebrum, ad me refrigerandum in his malis, in hoc calamitatum æstu. Vnguentum etiam oleum appellant Hebræi, nempe quia illa odorum commixtio & temperatio fieri non solebat, nisi oleo addito, præsertim oliuarum. Insinuat autem sacramenta alia, in quibus est vsus chrismatis, & vnctionis. Aliquibus *Oleum*, est Spiritus sanctus, *d* q. d. Lætificasti me bonis spiritualibus, Augustinus. *vt enim vnguentum caput, sic Spiritus sanctus mentem reficit & saginat.* Alludit ad vnguenta olim in conuiuijs adhibita, *e* vnde illud, *Oleo caput meum non vnxisti.* Plautus, *f* *I, hàc intrò, vbi sit tibi lepidè, victibus, vino, atque vnguento.* Alij putant respectum ad oleum sanctum, quo Samuel Dauidis caput perfudit, dum eum regem crearet. *Calix*, ad me refocillandum & detrahendas curas, quibus in his persecutionibus agitor. *Inebrians*, irrigans, lætificans, consolatione plenus, exuberans, redundans excellentissimo liquore. Mensa & calix est altaris sacramentum. Metaphora ducta à splendidissimis conuiuijs, vbi pocula & calices exuberantes proponuntur. *Quàm præclarus est.* Profectò bonus est, ad verb. Quæ quia Masoretæ ad sequentia referre videntur, dum in his versum inchoant, sic alij vertunt: *Profectò bonum & misericordia subsequentur me.*

Sacramẽta designãtur.
d vt Ps. 44. v.9.
e Ecclesiastis c.9.v.8. Luc. 7. v. 48.
f in Bacchid.

9 *Et misericordia tua.* Hæc iam de beneficiis spiritualibus. Quæ quorsum pertineant, *g* docet. Vt me (inquit) exerceam quotidiè in timore & cultu Domini.

g vers. 10.

10 *In domo Domini*, in cœlesti domicilio. Hebræi exponunt de loco arcæ. Aliqui vertunt, *Et redibo in domum*

Domi-

A *Domini*. Verùm שַׁב *Shab* idem quod יָשַׁב *Iasbab*, habitauit, per Aphæresin poëticam. *In longitud.* in æternum.

ARGVMENTVM.

Deum toti terræ imperare: in eius autem cœlestem montem innocentes ingressuros, si quidem Christus triumphãs portas aperuerit. Psalm. Propheticus.

B 1 Psalmus Dauid prima Sabbati XXIII. Hebr. 24.

2 DOmíni est terra, & plenitûdo eius: orbis terrârum, & vniuêrsi, qui hábitant in eo.

3 Quia ipse super mária fundâuit eum: & super flúmina præparáuit eum.

4 Quis ascêndet in montem Dómini: aut quis C stabit in loco sancto eius?

5 Innocens mánibus, & mundo corde: qui non accépit in vano ánimam suam, nec iurâuit in dolo próximo suo.

6 Hic accípiet benedictiônem à Dómino: & misericórdiam à Deo salutâri suo.

7 Hæc est generátio quæréntium eum: quærẽtium fáciem Dei Iacob.

D 8 Attóllite portas príncipes vestras, & eleuámini portæ æternâles: & introîbit rex glóriæ.

9 Quis est iste rex glóriæ? Dôminus fortis & potens, Dóminus potens in prælio.

10 Attóllite portas príncipes vestras, & eleuámini portæ æternâles: & introîbit rex glóriæ.

11 Quis est iste rex glóriæ? Dóminus virtûtum ipse est rex glóriæ.

A

1 *Prima Sabba*, i. Dominica, qua die Christus resurrexit. Hoc præter fontem quòd isto die caneretur, vel quòd mysterium esset de Christo resurgente, indéque post 40. dies in cœlum cum triumpho ascendente.

2 *Domini est terra.* Duos versus præmittit quæstioni institutæ, vt doceat ad cœlum, vel Ecclesiam vocari non solos Israëlitas, sed & totum orbem. Est itaque tacitum vaticinium de orbis, i. gentium & populorum conuersionibus. *Christi resurgentis* (inquit Euthy.) *effecta est vniuersa terra, quæ anteà dæmonum potestate tenebatur.* Vt sit Metonymia, pro terræ & orbis incolis. Paulus latiùs Nã *a* hinc confirmat nullum cibi genus esse immundum, *quia Domini est terra & plenitudo eius.* Cõtra Manichæos qui eius Dominum, malum Deum esse docuerunt. *Plenitudo.* Sic Hebræi vocant quicquid aliqua re continetur.

B

a 1. Cor. 10. v. 10.

3 *Super maria.* Terram mari fluuiisque supereminentẽ cõdidit. Nam etsi aqua naturaliter debuerit superfundi terræ, tamen ad conseruationem vsumque animantium coniecta est in terræ alueos & concauitates, vt contra naturæ ordinem iam terra supereminent. Alioqui hominibus nullus esset habitandi locus, vel ipsi, vt pisces in aqua natarent. Vnde & littora sunt vicino mari altiora. Ita Abben Ezra, & cæteri ferè Rabbini. *b* Quod plurimùm Dei omnipotentiam commendat. Nam situs aquæ ei minimè naturalis est, sed diuinus, dum ordinem ipsius Deus sua voluntate die creationis tertio peruertit, & terram situ locóque altiorem constituit. R. Ben Silham mauult *Super*, significare hîc *Iuxta.* Nam terra non est procul à mari & fluminibus. Græci multi ad literam exponunt, fortasse delusi à Thalete Milesio, qui asserebat aquæ terram tanquàm ratem struémve lignorum innatare, apud Aristotelm *c*, vel è Platone, qui somniabat quendam esse fontem terrarum in medio terræ, cui terra esset superinfusa. Aiũt enim post Chrysostomum, terram aquæ toti subiacere, tanquàm fundamento suapte natura fluxo & instabili, at Dei virtute constanti, & fixo. Verùm multò rectiùs ex Basilij Hexamero, terra pro fundamento voluntatem & imperium Dei habet. Vnde Iob *d* eam supra nihilum fundatam canit. *Præparauit*, direxit, stabiliuit, firmauit כון *Kon*, hæc omnia includit. Quare apud Septuag. Præparandi

C

b ex 1. c. Gen.

D

c lib. 2. de cœlo, c. 13.

d Iob 26. v. 7.

A randi verbum, aliis etiam locis sic accipitur.

4 *Quis ascendet in montem.* De monte Moria, & tẽplo, locóq; arcæ Hebræi, cùm arca introduceretur, & collocaretur in templo, vel in tabernaculo post oblatum à Dauide holocaustum *a*. Tu de cœlo, vel Ecclesia, Hoc autem mirabundus quærit, quoniam naturaliter hoc fieri non potest, siue quia corpus nostrũ natura est graue & deorsum tendit, siue quia tanto itinere fatigaremur. Nã iuxta Geometras Astronomos etiam cõfectis quotidiè decem milliaribus Germanicis, siue 60. Italicis, 1. Leucis Gallicis 20. quatuor mille, vel iuxta A. Isaac *b* quingentis annis eò minimè perueniremus. Quæ iam locũ nõ habent, vbi Deus corpus nostrum dotibus gloriosis repararit, vel animam corpore exutã motibus istis animalibus, & tardigradis uon subiecerit. *Stabit*, permanebit. Aliqui, sed nimis angustè, ministrabit ei in templo. Stare enim dicuntur sacerdotes, & qui seruiunt altari, vel prophetę, ex quo illud Eliæ *c*, *Viuit Dominus, in cuius conspectu ego sto.*

a 1. Par. 16. v. 1.

Quantum sit à terra ad cœlum spatij.

b *Gen. 8.*

c 3. *Reg. 18. v. 15. 4. Re. 1. v. 14.*

5 *Innocens manibus*, operibus, factis. Metony. quòd manus sint operum & actionum instrumenta. *Corde*, cogitationibus, *In vanum*, perperàm, frustrà, temerè, vt non se occupet his rebus, quarũ causa cõditus non est. Qui non vtitur anima sua ad malum, vel ad vanitatem, i. ex Augu. ad res vanas, neque permanentes. De peccatis omissionis. Cætera membra huius versus ad tria commissionis peccata spectant, i. opera, cogitationes, verba. *Animam suam* נַפְשׁוֹ *Naphsó*, verterunt, vt hodiè scribitur in cũctis exemplaribus. Quam lectionem sequitur Chald. *Qui non* (inquit) *iurant falsò ad damnationem animæ suæ.* Corrigunt quidam Scribę & legunt נַפְשִׁי *Naphsé*, animam meam, sed nimis audacter, vt proinde explodendi veniant recentiores, qui sic vertunt: *Qui non accepit* (id est, iurauit) *in vanum animam meam* (id est, me) vt anima tribuatur Deo, siue humano more secundùm quem, & nares, manus, pedes habere dicitur, siue genere loquendi Hebraico, quo Deus inducitur interdum iurare per animam suam, id est, per seipsum. Quin & falsò hoc attribuunt *letticum Sopherim*, correctioni Scribarum. Nam Elias disertè ad radices Kimhi in נפש *Naphas.* Multi (inquit) errant putantes scribi, נַפְשׁוֹ *Naphsó*, & legi נַפְשִׁי *Napsi*: nam non nisi est Vau paruũ, adeò vt lectio congruat Scripturæ. *In dolo*, dolosè, malitiosè: vel falsò.

Mala lectio recentiorũ.

B C D

Proxi

Proximo suo, additum ad explanandam fontis Eclipsin. A

Iustitia nostra Dei misericordiæ genus.

6 *Et misericordiam.* Iustitiam, propriè Græcè eleemosynam, benignitatem. Sicque verterunt contra Pelagianos, quoniam iustitia hæc, quæ fit piis à Domino, est genus misericordiæ, non mera iustitia, dum eorum bona opera misericorditer acceptat, & remuneratur *a*. *Gratia Dei vita æterna*, & apud Augustinum: *Sua dona in nobis coronat.* Sic *b*: *Peccata tua eleemosynis redime.* Vbi Hebr. *Iustitiis.* Quò aliqui referunt *c*, *Sol iustitiæ*, i. benignitatis. Sol, qui benignè lumen, & calorem suum impertit. Alij *Iustitiam*, i. fructum, siue mercedem suæ virtutis, & iustitiæ.

a Rom. 6. v. 23.
b Dan. 4. v. 24.
c Mala. 4. v. 2.

B

7 *Hæc.* Hæc ætas, quæ Dei misericordiam consequitur, est eorum, qui quærunt Deum, q. d. hæc illa ætas consequitur Dei misericordiam, & benedictionem, quæ Deum quærit, *Faciem Dei.* Ad verb. Faciem tuam, ô Iacob. Quæ ad Ecclesiam siue Iacob Apostrophe, vim mysterij minimè immutat. Quærere enim faciem Dei, & quærere faciem Ecclesiæ, se necessariò consequuntur. Quanquàm fortasse pro θεῦ, verterunt σοῦ. Adde in Hebræo posse esse Eclipsin præpos. *In*, faciem tuam (ô Deus, in) Iacob (in Ecclesia.) Qualis Eclipsis recepta in illo loco *d*, *Seruus meus es tu (in) Israël, quia in te gloriabor*, illum mirè illustrat contra Iudaizantes. Nam tota sectio est de Christo, non de Israële, siue Israëlitico populo.

Ecclesiã & Deũ quærere, se mutuò consequuntur.
d Esa. 49. v. 3.

C

8 *Attollite portas.* Ascensio Christi per dialogum Angelorum partim in cœlo consistentium, partim Christum in ea comitantium, vel etiam piorum, qui resurrexerant cum Christo explicatur, è Dionysio *e*, Iustino *f*, & Patribus omnibus. Attollite igitur, inquiunt Angeli Christum ad cœlos ascendentem præcedentes, ô Principes, ô portarum custodes, portas vestras, vt glorificè introëat Rex gloriosissimus, quem sequatur hæc generatio. Quibus consonat Chaldæus: *Attollite portæ domus sanctitatis capita vestra, & eleuamini portæ seculi, erigite portæ paradisi horti Edem capita vestra, & eleuentur gradus sæculi, vt ingrediatur rex gloriæ.* Hebraicè, *Attollite ô portæ capita vestra.* Sed Septuag. per Hypallagen secuti sensum explicarunt Prosopopœiam, vt esset Apostrophe ad Angelos cœli principes, custodes, & quasi atrienses, de Christi ascensu cum comitatu Patriarcharum, Prophetarum, & Sanctorum aliorum. Rabbinis hoc non capientibus prædicit

e De cœlest. Hierarch.
f Contra Tryphonem

D

A dicit ædificationem templi, hortans pios, vt seruent diligentiùs legem, legísque cultus & cæremonias. O Principes attollite portas templi vestri, &c. Simpliciùs, si de Ecclesia, cohortatio est Psalmographi, siue Apostolorum ad Principes populorum, vt Christo, & eius Euangelio se subiiciant, & locum dent. Cum igitur tanta his maneant paratáque sint & tales ascensuri sint in cœlum, attollite, ô Principes, portas vestras ad recipiendum regem gloriæ, & ô vos portæ æternæ, id est, portæ Ecclesiæ in æternum duraturæ, non vt Mosis aliquando petituræ, concedite amplum ingressum huic regi. Sic infrà *a*, *Iter facite* B *ei, qui ascendit super occasum*. Si de cœlo; *Porta æternales*. Ad verbum portæ sæculi, mansuræ in sæculum, vel portæ cœli, quæ in æternum fuistis clausæ. Nam ante Christum nondum piis *propalata erat cœlorum via b*, sed in sinum Abrahæ descendebant, locum quidem refrigerij, sed inferorum tamen partem. In eos iam nobis Christus iter patefecit. Aperitote vos in altum, & latum ingressuro in sua victori Domino. Rabbinis opponit portarum templi Salomonici æternitatem, id est, stabilitatem, & diuturnum fixúmque statum instabilitati Tabernaculi Mosaici, quod hactenus fuerat sine certa sede in Silo, C Gabaon, Nobe, &c. Sic & arca ante structum templum subinde mutauit locum. *Rex gloria*, Christus, qui dicitur rex gloriæ *c*. non solùm, quia rex est gloriosus, & gloria ac claritas eius est propria, verùm etiam quia gloriam tribuit, qua notatione *d Christus gloria* nuncupatur.

a *Psal. 67. vers. 5.*

b *Heb. 9. v. 8.*

c *1. Corin. 2. v.*

d *Iac. 2. v. 1*

9 *Quis est iste rex gloria?* Admirantur Angeli portarum custodes Christi hominis maiestatem, & triumphum, quibus alij mox respondent. Si ad Ecclesiam referas, principes, & gentes admirantur tanti regis prædicationem, ac quærunt quis sit ille rex gloriæ tantoperè ab ipsis celebratus, quibus illi respondent, esse Deum forD tem, potentiorem dæmonibus, &c. *In prælio*, cum Satana, morte, inferno, peccato, idolis, de quibus memorabilem victoriam reportauerit. Iuxta Rabbinos, cum Pharaone, Syris, Sennacherib, & aliis populi sui hostibus, de quibus triumphauit, vnde *e*: *Dominus, quasi vir pugnator omnipotens nomen eius*, & passim, *Dominus exercituum, bellorum, &c.*

e *Exo. 15. v. 3.*

10 *Attolite portas.* Versum quidem octauum Hebræi censent esse Prosopopœiam de arca introducenda in

Sancta

Sancta Sanctorum, illic vt esset augustiùs, sanctiùs ac tutiùs, cùm ante Salomonis templum, hominum in eam accessus nimis esset vulgaris, & prophanus. At hunc decimum intercalari iam docent de aduentu secundo gloriæ, tempore Messiæ. Consule Abben Ezram. A

11 *Dominus virtutum.* Christus Dominus virtutum, siue exercituum, id est, Angelorum, & hominum piorum, quos pro exercitibus habet ad suam maiestatem circumfundendam, suósque iussus exequendos. Vel aliis verbis enunciat, quod dixerat *a*, *potens in prælio.* Quin & צבאה *Tsaba*, quicquid cœlo terráque continetur *b*. Ita Dominus צבאות *Tsabaoth*, id est, rerum omnium creatarum quibus cùm libet vtitur, tanquàm copiis, & exercitibus ad suum imperium. B

a *vers. 9.*
b *Genes. 2.*

ARGVMENTVM.

Rogat, vt ex inimicis liberetur, peccatis absolutus à periculis, tum ipse, tum populus eripiatur.

C

1 In finem. Psal. Dauid. XXIV. Hebr. 25.

2 AD te Domine leuâui ánimã meam: Deus meus in te confido: non erubéscam.

3 Neque irrídeant me inimíci mei: étenim vniuêrsi, qui sústinent te, non confundêntur. D

4 Confundântur omnes, iníqua agêntes: superuácuè.

5 Vias tuas Dómine demônstra mihi: & sémitas tuas édoce me.

6 Dírige me in veritâte tua, & doce me: quia tu es Deus Saluâtor meus, & te sustínui tota die.

7 Remi

A 7 Reminíscere miseratiônum tuârum Dómine: & misericordiârum tuârum, quæ à sæculo sunt.

8 Delícta iuuentûtis meæ: & ignorántias meas ne memíneris.

9 Secûndùm misericórdiam tuam memênto mei tu: propter bonitâtem tuam Dómine.

10 Dulcis, & rectus Dóminus: propter hoc legem dabit delinquéntibus in via.

B 11 Díriget mansuêtos in iudício: docébit mites vias suas.

12 Vniuêrsæ viæ Dómini misericórdia, & véritas: requiréntibus testamêntum eius, & testimónia eius.

13 Propter nomen tuum Dómine propitiáberis peccâto meo: multum est enim.

14 Quis est homo, qui timet Dóminum? legem

C státuit ei in via, quam elêgit.

15 Anima eius in bonis demorábitur: & semen eius hæreditâbit terram.

16 Firmamêntum est Dóminus timéntibus eũ: & testamêntum ipsius, vt manifestêtur illis.

17 Oculi mei semper ad Dóminum: quóniam ipse euéllet de láqueo pedes meos.

18 Réspice in me, & miserêre mei: quia vnicus & pauper sum ego.

D 19 Tribulatiônes cordis mei multiplicâtæ sunt: de necessitátibus meis érue me.

20 Vide humilitâtem meam, & labôrem meum: & dimítte vniuêrsa delícta mea.

21 Réspice inimícos, quóniam multiplicâti sũt: & ódio iníquo odêrunt me.

22 Custôdi ánimam meam, & érue me: non erubêscam, quóniam sperâui in te.

23 Innocéntes, & recti adhæsérunt mihi: quia sustínui te. A

24 Libera Deus, Israël: ex ómnibus tribulatiónibus suis.

---

1 Versus huius in Hebræo scripti sunt Alphabeti ordine, ob sententiæ excellentiam, vt Psal. 33. 36. 110. 111. 118. 145.

2 *Leuaui*. Extuli ad attentè precandum. Forma siue perfectio orationis est in mentis eleuatione. *Non erubescam*, ne excidam mea spe. Ea spes ne me fallat. אַל B *Al* enim est particula prohibendi.

3 *Neque irrideant*. Et ne lætentur de me, de meis calamitatibus. *Qui sustinent te*, qui sperant in te, qui patienter te ferunt. Sustinere, illud significat toto ferè hoc opere *a*. *Non confundentur*, non excident, nō frustrabuntur, non fallentur sua spe. Confundi hoc importat vbique apud Hebræos.

a *vt v. 6. & 23.*

4 *Superuacuè*. Qui iniqua agunt temerè, sine causa, malitiosè, non per errorem, vel infirmitatem.

5 *Vias*, præcepta. *b*

b *vt v. 11. & passim, Psal. 118.*

6 *Dirige me in veritate tua*. In vero tuo verbo, ne per falsa, & erronea peregriner. Veritas hic significat veram doctrinam, ac veluti fidem religionis. Infrà *c* promissionum præstationem, & constantiam. Quæ duæ significationes sunt diligenter distinguendæ per vniuersam Scripturam. Respondet enim Latinorum fidei, quæ nunc significat *firmam opinionem*. è Ciceronis Partit. sícque ad virtutem Theologam transfertur, qua reuelatis credimus nunc fidelitatem, id est, *promissorum constantiam & veritatem, vt fiat quod dictum est*, ex eodem *d*. *Sustinui*, cum patientia expectaui *e*. C

c *vers. 12.*

d *Off. 1.*

e *Sic v. 23.*

7 *Quæ à sæculo*, quas à principio orbis conditi, patribus exhibuisti, vt proinde infrà, *f* misericordiæ antiquæ vocentur, non nouæ. D

f *Psal. 88. v. 50.*

8 *Iuuentutis*, pueritiæ meæ, prop. Nam נְעוּרִים *Neburim*, pueritia, à נַעַר *Nahar*, puero. Nempe à pueritia peccamus, quando primùm rationis vsus sese in nobis explicat. Quod tempus ferè in septimum annum conferunt. At quia vsus rationis in altero est celerior, & maior pro ratione naturæ & ingenij, rectiùs Marcus Alexan

A xandrinus ad Theodorum Balsamonem interrogatione 48. tradit, mares anno quidem 14. fœminas 12. obligari iuxta leges Ecclesiæ ad confessionem (quam ἐξαγόρευσιν vocat) verùm easdem consulere, vt post sextum annum per confessionem emundentur & sanctificentur. Chrysostomus autem *a*: *prima* (inquit) *ætate inchoandũ est dimicare contra peccatum cùm decem annorum esse cœperimus. Ex ea quippe ætate eorum omnium, quæ peccauimus rationem reddituri, pœnásque daturi sumus.* Quod insinuant pueri illi, qui, quòd Helisæum irridere ausi sunt, vrsis deuorandi permissi memorantur *b*. Nicetas verò in B 40. orationem Nazianzeni, *Ratio*, ait, *siue delectus boni & mali in pueris ad plenum perducitur, cùm conscientia iudicium & sensuum organa secundùm naturam agere incipiunt. Hoc autem circa duodecimum annum contingit. Ignorantias* præuaricationes propriè.

Ad confessionē quando homines obligentur.

a *lib.3. contra vituperatores Monastica.*

b *4. Reg. 2. v.23.*

10 *Dulcis*, χρηστὸς benignus, vtilis. Sic Hebr. טוב *Tob*, beneficus. *Legem dabit*, præceptorum & legis suæ cognitionem, docebit viam eos, qui delinquunt & peccant. Docebit peccatores, viam pœnitentiæ scilicet, vt Hebræi exponunt, vel in genere, benè piéque viuendi. Verbum Docendi siue Instruendi, periphrasticè solent vertere C *c*, *legem statuit* (docet, instruit) *d*. *Legem pone mihi* (doce me) vt ostendant, quo pacto præcipuè Deus homines doceat, nempe per suam legem, Prophetis & Apostolis dictatam, siue per Scripturam.

c *vers.14.*

d *Psal. 26. 18. & 118. 33.*

11 *Mansuetos*. Epithetum piorum. *In iudicio*, in via iudicij, virtutis & salutis. Ad iudicium, vt iudicium & æquitatem discant & perficiant. Hic dirigere in iudicio siue in iudicium, est docere iudicium & iustitiam, vt *e*, dirigere in veritate, docere veritatem.

e *vers. 6.*

Viarum, i. actionum, consiliorum diuinorum & humanorum discrimen.

f *Esa.55.8.*

12 *Viæ*, actiones, cogitationes, consilia, quib. agit & disponit D res omnes, sunt misericordiæ & veritatis plena. Se Deus gerit erga pios misericorditer & fideliter. Misericordia gratis beneficium promittit. Veritas promissum exhibet. Vt *f*, *Nō enim, via mea via vestra. Nam quantùm distant cœli à terra tantùm via mea à viis vestris g*. Aliàs viæ Domini sunt eius præcepta & leges, vt suprà *h*. *Misericordia & veritas.* Hebræi sic distinguunt, vt R. Leui *i*, *Misericordia est gratia, cùm homini benè fit gratuitò, & nullis ipsius meritis. Veritas dicitur post promissiones, cùm illa præstantur.* Hinc veritas Dei est promissorum eius ex-

g *Sic Ezec. 18. v.25. Iob. 21. v. 31.*

h *vers.5.*

i *in 24. Gen.*

Misericordia & veritas in Deo qualia sint.

a Rom. 15. 8.

hibitio *a*, fidem siue fidelitatem vocant. *Requirentibus*, erga requirentes testamentum, id est, legem fœdere & testamento sancitam, fidelitas. Deus enim eos non fallit, neque eorum spem è promissionibus eius conceptam frustratur. *Et testimonia* ... παρακλήσεις. Præcepta enim dicuntur testimonia, quòd Dei voluntatem testentur. Intelligit autem vniuersam legis doctrinam, in qua fœdus iniit cum suo populo.

A

13 *Multum est enim*. Peccatum meũ scilicet. Quia peccata mea sunt multa & magna, mihi eris propitius propter tuum nomẽ duntaxat, non propter me, cuius merita nimis exigua sunt, vt tantam peccatorum molem & multitudinem possint obtegere, teque demereri. Vel, *Multum est enim*, nomen tuum. Meam iniquitatem remittes, quia nomen tuum est ingens, & magnum, quia multa & magna nominis tui vis, & gratia & gloria. Hoc enim adiectiuum רב *Rab* in Heb. cum vtroque construi potest. Ad quam relinquendam ambiguitatem, עון *Hauon*, verterunt peccatum (ἁμαρτίαν) in neutro genere, non iniquitatem in fœminino, vt solent, & vox sonat. *Multum*, pro magno etiam passim.

B

14 *Quis est*, quantus est, quàm beatus, quãtùm fœlix, admiranter, non interroganter. מי *Mi* hoc interdũ significat, מה *Ma*, quid, i. quãtum, quàm vt *b*. מי יקום יעקב *Mi iakon Iacob*, *quis*, i. *qualis vel cuiusmodi exurget Iacob*, (ex ærũnis & calamitatibus) vt illic indicat Kimhi, qui illum locum sic explanat. Quomodo poterit surgere Iacob, cum istis Domĩni decretis, cùm paruus sit, paucusq; relictus è tanto numero: vel quantus, i. quàm infœlix. Sic *c*, *Quis ego Domine Deus*, *& quæ domus mea*, i. quàm paruus, quantulus, quantuli pretij & dignitatis. Ex quo respondet quinque modis esse fœlicem. 1. Habet Deum doctorem, 2. animam bonis cumulatam, 3. liberos benedictos, 4. Deum firmatorem & protectorem, 5. Verbi Dei manifestationem. In vulgato intellectu responsio subauditur. Quis est homo qui timet Dominum? q. d. nullus, vel pauci. Interim si quis sit, sequentia quinque bona consequetur: *Legem statuit*. Primus fructus timoris Domini. Docet eum viam, quam cupit seruari *d*, vel iuxta aliquos, quam ipse eligat, quam debeat eligere. Vt nominatiuus sit non Dominus, sed homo timens Dominum.

b Amos 7. v. 2.

c 1. Par. 17. 16.

d vt v. 10.

C

D

15 *In bonis*. Non solùm cumulabitur beneficiis spirituali

A tualibus, verùm etiam corporalibus. De bonis venturi sæculi exponit Chaldæus. *Anima eius beata erit in cœlis.* Fortassis quia Hebraicè pro *Demorābitur*, pernoctabit, permanebit in nocte, id est, morte. Pernoctare est etiam diu permanere. Alij duo fructus.

16 *Firmāmentum.* סוד *Sod*, pro, יסוד *Iesod*, accipiunt Septuag. per Aphæresin poëticā. Alioqui, סוד *Sod*, significat arcanū, secretū: יסוד, *Iesod*, fundamentū, fulcrum. Hinc recētiores, *Secretū Domini timentib. eum*, i. ex Chaldæo, *Secretū Domini manifestū fit ijs, qui timēt Dominum.* Eis sua arcana & mysteria reuelat, vt confirmet quod B dixerat, Deum esse doctorem & magistrum timentium se: vt secretum designet legis doctrinā. Quartus & quintus fructus timoris Dei, de quo illud *a*, *vobis datū est nosse mysteria regni cælorum.* *Et testamentum ipsius*, est sup. vt manifestetur illis, ad eos docēdos. Testamentum Domini pertinet ad reuerētes obseruantésque Domini docendos & erudiēdos, ברית, *Berith*, vulgò fœdus in genere exponitur. Sed Septuag. Propheticè restrinxerunt ab specie, ad fœdus testamentarium, per Synecdochen. Quia fœdus Dei erat testamenti formula ob mortem C pecudum in veteri populo, Christi in nouo intercedentem. Quare his patrocinatur Paulus *b*, Quod dictum sit aduersus Hebraiculos, temerè: quæ non intelligunt carpentes, sed nec Grammaticorum tropos cognoscentes.

a *Matt.* 13. *v.* 11.

b *Heb.* 9. *v.* 16.

18 *Vnicus*, omni ope destitutus. *Et pauper*, id est, afflictus.

19 *Multiplicatæ*, dilatatæ propriè, id est, occupauerūt singulas cordis mei partes. De *necessitatibus*, de angustiis propriè, periculis, negotiis periculosis & molestis.

20 *Humilitatem*, miseriam. *Dimitte*, tolle propriè.

21 *Odio iniquo*, iniquè, iniustè, violenter, & citra meam culpam concepto. Ad verbū *Odio violentia*, (violēto) odio in violentiam rapinam, iniuriam prorumpente.

D 22 *Non erubescam*, ne erubescā obsecro, deprecāter, vt suprà *c*. Ibi enim est eadem particula, אל, *Al.* prohibendi.

c *Vers.* 2.

23 *Innocentes.* Ad verb Innocētia siue integritas & rectitudo custodient me. Vel deprecanter, custodiant me, adhæreant mihi, me muniant. Quod Sept. intellexerūt Metonymicè, abstractum pro concreto, vel etiam legerunt commodiorib. pūctis, תם וישר *Tam veiashar*, *innocēs & rectius*: non cum Masoretis, תם וישר, *Tō veiósher*, *innocentia & rectitudo. Adhæserunt*, sunt socij mei.

24 *Iſraël.* Accuſatiui caſus. Poſtquàm pro ſe orauit, precatur pro vniuerſo populo quadam charitatis exuperantia. Vnde præter literas Alphabeti ἐκ περιουσίας per hunc verſum à P. litera inchoatum, concludit monens pro vniuerſa Eccleſia eſſe orandum, neque ori parcendum. Nam פא, *Pè* os, oris, à quo verbum orandi deducitur, & פלל *Pallàl* Heb. incipit.

A R G V M E N T V M.

Petit, ne ſe innocentem improborum numero habeat. Contra calumnias & perſecutiones, Congruit Martyribus.

1 In finem, Pſalmus Dauid XXV. Heb. 26.

2 IVdica me Dómine, quóniã ego in innocéntia mea ingrêſſus ſum: & in Dómino ſperans non infirmâbor.

3 Proba me Dómine, & tenta me: vre renes meos & cor meum.

4 Quóniam miſericórdia tua ante óculos meos eſt: & complácui in veritâte tua.

5 Non ſedi cum concílio vanitâtis: & cum iniqua geréntibus non introîbo.

6 Odîui ecclésiam malignántium: & cum ímpiis non ſedêbo.

7 Lauâbo inter innocêntes manus meas: & circúmdabo altâre tuum Dómine.

8 Vt áudiam vocem laudis: & enârrem vniuêrſa mirabília tua.

9 Dómine diléxi decôrem domus tuæ & locum habitatiônis glóriæ tuæ.

10 Ne perdas cum ímpiis Deus ánimam meam: & cum viris ſanguinum vitam meam.

11 In

11 In quorum mánibus iniquitâtes sunt: déxtera eôrum replêta est munéribus.

A

12 Ego autem in innocéntia mea ingrêssus sum: rédime me,& miserêre mei.

13 Pes meus stetit in dirêcto: in Ecclésiis benedicam te Dómine.

---

2 *Iudica*, meæ innocentiæ esto iudex & disceptator aduersùm meos aduersarios. Vindica, defende. *Infirmabor*, labar propriè, mouebor, vt legit Aug.

B

3 *Proba.* Totus versus Metaphoricus ab argẽtariis, qui aurum & argentũ probant, tentant, examinant, an sit fallax & adulterinũ. Sic, ô Domine, qui scrutaris interiora, proba me, & meam innocentiam, cognosce calumnias mihi fieri iniustè: tenta, periculum fac de me. Vre, i. funde, examina & explora meum cor (mentem & cogitationem) & renes meos (affectus, animi motus, sensúsque intimos) experire an mentiar, an sim in culpa eorum, de quibus mihi imponunt calumnias. Alij de purificatione. Tanquàm argentarius camino me proba, & purga, probatum & purum redde. Excóque renes meos & cor meum, vt quicquid in me est impurum, alienum & vitiosum, absumatur, expurgetur, ac exuratur. Vre ea, ne quicquam in me impuri remaneat, crucib. & rebus aduersis: iuxta illud Augustini, *Hic vre, hic seca, vt illic parcas.* *Tenta*, proba, experire. Sic, a *quoniam tentat vos Dominus Deus.* Aliàs ad malum sollicitare, vt b, *Deus neminem tentat, & Deus intentator malorum est*, id est, non sollicitat ad mala. Significat etiam facto temerario Deum prouocare, vt c, *Non tentabis Dominum Deum tuum.*

C

Deus quomodo tentet & non tentet.

a *Deut. 13. v. 3.*

b *Iac. 1. v. 13.*

Tentare est probare, & ad malum inducere.

c *Matt. 4. v. 7.*

D

4 *In veritate tua.* In veritate, quam tu præcepisti, in lege tua vera, in tuis præceptis veris, nihil habentibus falsi & mendacij. Vel, in certitudine tuorum promissorum mihi placui, in ea ambulabo, & incedam. Hoc enim veritas ferè significat, quando iungitur cum misericordia. Ad verb. ambulaui in veritate tua.

5 *Cũ concilio vanitatis*, cum viris vanis & mendacibus non sum versatus. Ad verb. cum populo vanitatis. Ergo Concilium hic significat cœtum vanorum hominum. *Iniqua gerentibus*, cum occultantibus sese prop. i. cũ ver-

sutis & vafris, qui cordis prauitatem vultu tegunt & simulant. Vel cum insidiantibus. Qua sententia Chald. *cum occultantibus se ad nocendum, non veniam.*

6 *Ecclesiam*, cœtum improborum hominum.

7 *Inter nocentes.* Ad verb. in puritate, id est, cum puritate & innocentia vel aquis puris & mundis. Lotis aqua viua & incorrupta manibus, accedebatur ad sacra, immò & pedibus, quantùm ad sacerdotes munus suum incepturos, vt docet R. Leui *a*, quæ ablutio appellabatur. קדוש ידים ורגלים, *Kiddus Iadaim veraglaim* Sanctificatio manuum & pedum, vt totius corporis, טבילה *Tebila* balneatio. Alludit ergo ad legis purificationes inter cætera institutas, vt intelligeremus ad sacra & sacrorum participationem requiri non tantùm munditiam animi, sed etiam corporis, & contrà Alludit ergo ad legis purificationes. Est autem votum; Si me iudicaueris, & me liberaueris ab aduersariis, offeram puro corde & corpore victimas, non foris tantum, sed intùs, &c. Lauabo manus innocentia & puritate, & non tantùm aquis legalibus. Manus significant actiones & opera. Metonimicè. Studebo vitæ innocentiæ, & obseruabo sacra à te mandata; Piorum vtar consuetudine, ne impiorum consortio commaculer: cum innocentibus viuam, vt contraham puritatem.

a Leuit. 16. *Ad sacra accedentes lauabãtur, & quid hoc significaret.*

8 *Vt audiant vocem laudis tuæ.* Nam solemni ritu ad victimas à laicis oblatas Psalmis & hymnis laudabant Deum, & sacra peragebant Sacerdotes & Leuitæ. Masoretæ. Vt audire faciam: Vt personem & canam, vt clara voce celebrem tuam laudem. Satis nouè. Nam לשמע *leschamah*, sine punctis magis habet vultum infinitiui Kal, quàm Hiphil. *Mirabilia*, opera tua admiranda.

9 *Decorem*, cultum & ornatum templi tui, domũ tuam decoram & augustam: Ad verbum, Habitaculum, templum, in quo Deus tanquàm in domo sua habitat.

10 *Cum viris sanguinem*, cum homicidis & sanguinariis, & cum impiis, ne me in gehennam colligas, ne me perdas: vt moriar eorum morte, & in æternum peream *b*.

b Kimhi in Psa. 17. ver. 10.

11 *Manibus*, actionibus, Metonym. *Muneribus*, Metonymicè munerum corruptelis, vel vsuris.

12 *Redime*, è calamitatibus erue.

13 *In directo*, in rectitudine, in recta via, in loco salutari & tuto. Rectè constitit pes meus, non nutauit ad scelera,

A lera, neque à iustitiæ vero tramite deerrauit. *In Ecclesiis.* palàm & publicè. In medio piorum conuentu celebrabo & colam. Chald. *in congregationibus iustorum.*

ARGVMENTVM.

Se esse tutum aduersùs omnem vim, modò in Dei domo, id est, Ecclesia permaneat, & à Deo contra aduersariorum iniurias defendatur.

B

1 Psalmus Dauid priusquàm liniretur. XXVI. Heb. 27.

2 Dominus illuminâtio mea, & salus mea: quem timêbo?

3 Dóminus protêctor vitæ meæ: à quo trepidâbo?

4 Dum appropiant super me nocêntes: vt edãt carnes meas.

C

5 Qui tribulant me inimîci mei: ipsi infirmâti sunt, & cecidérunt.

6 Si consístant aduêrsum me castra: non timêbit cor meum.

7 Si exúrgat aduêrsum me prælium: in hoc ego sperâbo.

8 Vnã petij à Dño, hanc requîram: vt inhábitẽ in domo Dómini, ómnibus diêbus vitæ meæ,

D

9 Vt vídeam voluntâtem Dómini: & vísitem templum eius.

10 Quóniam abscôndit me in tabernáculo suo: in die malôrum protêxit me, in abscóndito tabernáculi sui.

11 In petra exaltâuit me: & nunc exaltâuit caput meum, super inimîcos meos.

12 Circuîui, & immolâui in tabernáculo eius

hóstiam vociferatiônis: cantâbo, & psalmum dicam Dómino.

13 Exâudi Dómine vocem meam, qua clamâui ad te: miserêre mei, & exaûdi me.

14 Tibi dixit cor meum, exquisîuit te fácies mea: fáciem tuam Dómine requîram.

15 Ne auêrtas fáciem tuam à me: ne declînes in ira à seruo tuo.

16 Adiûtor meus esto, ne derelînquas me: neque despícias me Deus salutâris meus.

17 Quóniam pater meus & mater mea dereliquêrunt me: Dóminus autem assûmpsit me.

18 Legé pone mihi Dómine in via tua: & dírige me in sémita recta, propter inimîcos meos.

19 Ne tradíderis me in ánimas tribulántium me: quóniam insurrexêrunt in me testes inîqui, & mentîta est iníquitas sibi.

20 Credo vidêre bona Dómini: in terra viuētiũ.

21 Expêcta Dóminum, viríliter age: & confortêtur cor tuum, & sústine Dóminum.

Dauid ter vnctus. a 1. Reg. 16. v. 13. b 2. Reg. 2. v. 4. c 2. Reg. 5. 3.

1 *Priusquàm liniretur.* Additũ à Septuag. è traditionibus, de vnctione Dauidis ad regnum, quæ fuit triplex, per Samuelem, *a* per viros Iuda, *b* per Seniores Israël. *c*

2 *Illuminatio*, tutela, præsidium, defensio, prosperitas, lux in tenebris afflictionum, vel errorum, est, sup.

3 *Protector.* Eclipsis etiam verbi substantiui, *est.*

4 *Super me*, contra me propinquant, me inuadunt improbi, vt me crudeliter occidant. *Propinquare*, pro præliari, irruere, *edere carnes*, pro ardenter & ferociter conficere & consumere.

5 *Infirmati sunt*, impegerunt, corruerunt, propriè.

6 *Si consistant.* Per castra & prælium intelligit quicquid potest terrorem incutere.

7 *In hoc*, quod dixi, Dominus illuminatio mea, & salus mea. Kimhi, Possit tamen simpliciter referri ad prælium. In hoc prælio sperabo me consecuturum victoriam,

riam, me triumphum reportaturum.

8 *Vnam.* supple, petitionem. Potuisset verti vnum, in neutro genere. Nam fœminea, rariùs masculina, vsurpant pro neutris & absolutis Latinorum & Græcorum. *Vt inhabitē.* Nempe tristiùs putabat se exclusum ingressu sanctuarij, & solenni sacrorum vsu, quàm domus suæ.

9 *Voluntatem.* Voluptatem rectiùs, &, vt legit Aug. delectationem. Græcè, τερπνότητα, Hebraicè, בנעם יהוה *bencham* ADONAI, dulcedinem Domini, dulcem Domini fauorem, beneuolentiam, vel voluptatem, & gaudium æternę beatitudinis. *Et visitem,* quæram, explorem, propriè. *templum eius,* locum arcæ, vel cœlum ipsum, vbi animæ cum Angelis dulcedine Domini perfruuntur. Vtramque interpretationem affert R. Kimhi.

10 *Quoniam abscondit.* Fructus ingressus templi. Deus tuetur suos in Ecclesia, extrà Dei fauor & tutela tantùm est generalis, singularis rariùs. Ne quis ergo se ab ea per hæresim, & impias religiones separet. *Tabernaculo,* de tabernaculo fœderis *a*, id est, templo, vel Ecclesia. Alludit ad Mosem, qui ad tabernaculum confugiens, tutus fuit à seditiosorum impetu *b*. Possit esse Metaphora militaris. Opto ventitare in templum eius. Quoniam me defendit, opponens veluti tabernaculum suum, & tentorium hostibus me obsidentibus, & me in interiora domus suæ abscondens, ne me inde possint extrahere, vel capere.

In Ecclesia suos Deus tuetur.

a è *vers.12.*

b *Num.14. v.10.*

11 *In petra,* in rupe, in loco excelso, in quo tutus sim, q. d. in locum altum, tutum & securum ab hostibus me sustulit. *Super,* contra, vt suprà *c*, vel supra hostes meos, vt eis sim potentior & maior, vt sim rex.

c *vers.4.*

12 *Circuiui,* loca religiosa. Iungunt ferè Hebræi cum præcedentibus per Eclipsim: Super inimicos meos (qui sunt) in circuitibus meis. Citra Eclipsim malo circum me, &(.i. etiam) immolabo. Sperat se iterum rediturum in tēplum ex exilio. *Hostiam vociferationis,* clāgoris propriè sacrificium, adhibitis hymnis & clangore tubarum, sacrificia laudis. Sic appellat victimam solennem & celebrem, cum multo sacro apparatu, publicam (non priuatam(in qua altè voce musica canitur, vel etiam instrumentis musicis (ad differentiam priuatarum & bassarum, vt loquimur. Alioqui priuatas fuisse hostias, minúsque solennes docet Iosephus *d*, pro morbis vitandis,

Hostiæ duplices, publica & priuata.

d *lib.3. Antiq. c.19.*

& omnibus aliis necessitatibus, & Talmudici, apud quos duplicia sunt קודשים *kodasim*, i. Sancta, quædam Sācta Sāctorum, quibus erat præscriptus certus locus, ritus solennior, tempus, quædam קלים *kallim* (sancta leuia, quæ participari poterant extra templum, vt agnus Paschæ, Toda, quorum non tam religiosa erat obseruatio, neque certus locus & tempus. Sic Moses instituit sacrificia quædam fieri cum iubilatione & tubarum clangore, *a* Dauid autem citharas & alia instrumenta adiunxit *b*.

a Nume. 10. vers. 10.

b 1. Parali. 16. v. 42.

14 *Tibi dixit cor meum*, te precatum est, de te cogitauit. *Exquisiuit*. Planam sententiam obscurarunt Masoretæ, legendo בקשו *Bakkesú*, pro בקשו *Bikkesú*, i. imperatiuum pro simplici præterito. Exquirite faciem meam. *Recordor te*. in corde meo dixisse, quærite faciem meam. Nostra multò sunt simpliciora, repetendo *te*, per Zeugma. *Faciem meam*, te. Sic de Deo circumloquuntur honoris causa. Alij, sanctuarium, quæ nota erat præsentiæ Dei, per quam se quodammodò videndum exhibebat. Euthymius, protectionem & custodiam.

15 *Faciem tuam*. Iam facies hîc significat fauorem, gratiam, sensum fauoris, experimentum gratiæ. *In ira*, Per iram ne abscede à me. Sic Chrysostomus monet passim apud Apostolum *in* sumi. *Locutus est in Prophetis c*, per Prophetas. Masoretæ eodem sensu תט *Tat*, actiuè legūt, non תט *Tet*. Ne declinare (à te errare) facias in ira seruum tuum.

c Hebr. 1. v. 1.

16 *Esto*, fuisti, propriè. *Salutaris*, saluator.

17 *Quoniam*. Congruit hic Psalmus pupillis & orphanis, quos per mortem parentes deserunt. *Assumpsit*, collegit propriè, in tutelam suam recepit & curam. Se expositio, nedum pupillo comparat. אסף *Asaph*, collegit, me sustulit, veluti de platea, vt me aleret. Tollere & sustollere Latini dicunt. Vnde pueros expositos, quos quis tollit in domum, Talmudici tractatu de sponsalibus אספים *Asaphim* appellant. Nempe, inquit Baal Haruch, puellos qui tolluntur de platea, neque norunt patrem, aut matrem suam.

18 *Legem pone mihi in via*, viam tuam doce me, & præcepta *d*. *Propter inimicos meos*, vt inimici mei videant me tibi esse curæ, & tabescant.

d Vide Ps. 24. v. 10.

19 *In animas*, in libidines, voluntatem & potestatem. Anima pro desiderio, cupiditate, libidine, sæpe Metonymi

A nymicè, R. Kimhi. *Et mentita est iniquitas sibi*, apud se, in me, siue contra me, per Zeugma, Auxesi significat ipsos mendacia studiosè priùs contra se meditatos, quàm ea in medium proferrent. Iniqui multa falsa sibi contra me confinxerunt, & locuti sunt, iniquitatem, & mendacium. Aliqui, *sibi*, in suam perniciem, q. d. seipsos læserunt. Sed ad verb. Surrexerunt in me testes falsitatis, & flans (loquens) violentiam siue iniuriam.

20 *Credo videre bona.* In his malis credo me visurũ bona Domini in terra viuentium, sic me consolor. Hebr. est Aposiopesis. Nisi credidissem videre bona Domini, periissem, sup. vel quid simile. Rabbi Iacob *a*, subaudit, deturbassent me ab ipsius Dei metu, mihi excussissent Dei cultum & religionem. *In terra viuentium*, in cœlesti regione, in vita æterna *b*. Alij, in terra hac vitali, in qua vita hæc mortalis degitur, sicut inferi sunt terra mortuorum, vt infrà *c Emigrabit de terra viuentium*, & *d*, *Abscissus est* (Christus) *de terra viuentium*: q. d. in his calamitatibus non despero de vita.

21 *Expecta Dominum.* Seipsum alloquitur, séque ad patientiam & perseuerantiam cohortatur *e*, vel ad animam suam sermonem conuertit *f*. Aliis generalis est exhortatio ad omnes.

a *in Collectaneis Talmud.*
b *1. Petr. 3. vers. 22.*
c *Psa. 51. v. 7.*
d *Esa. 33. v. 8.*
e *è Deu. 31, v. 6.*
f *vt Psal. 114. v. 7.*

Christus à Deo Patre poscit, ne se in inferis retineat peccatorum loco habens, sed illis punitis, se & Dei populum perpetuò seruet. Mysterium resurrectionis suæ indicat.

1 Psal. huic Dauid. XXVII. Hebr. 28.

2 AD te Dómine clamâbo, Deus meus ne síleas à me, nequândo táceas à me: & assimilâbor descendéntibus in lacum.

3 Exáudi Dómine vocem deprecatiônis meæ, dum oro ad te: dum extóllo manus meas ad templum sanctum tuum.

4 Ne simul trahas me cum peccatóribus: & cum operântibus iniquitâtem ne perdas me.

5 Qui

5 Qui loquûntur pacem cum próximo ſuo: mala autem in córdibus eôrum. A

6 Da illis ſecúndùm ópera eôrum : & ſecùndũ nequítiam adinuentiônum ipſôrum.

7 Secûndùm ôpera mánuum eôrũ tríbue illis: redde retributiônem eôrum ipſis.

8 Quóniam non intellexêrunt ópera Dómini, & in ópera mánuum eius déſtrues illos : & non ædificâbis eos.

9 Benedíctus Dóminus : quóniã exaudîuit vocem deprecatiônis meæ. B

10 Dóminus adiûtor meus, & protéctor meus: & in ipſo ſperâuit cor meum, & adiûtus ſum.

11 Et reflóruit caro mea : & ex voluntâte mea confitêbor ei.

12 Dóminus fortitûdo plebis ſuę: & protêctor ſaluatiônum Chriſti ſui eſt.

13 Saluum fac pópulum tuum Dómine , & bénedic hæreditâti tuæ: & rege eos , & extólle illos vſque in ætêrnum. C

---

1 *Huic*, pro articulo Græco τῷ. Quare in fonte tantùm legitur, Dauidis, ſcilicet Pſalmus.

2 *Deus meus*, Petra mea per metaph. *Ne quando*, ne fortè Ne ſi fortè taceas à me, me negligas , mihi non reſpondeas ſimilis ſim mortuis deſcendentibus in orcum , moriar, & peream; q. d. ſi deſerueris me ſimilis ero iis , qui iacent in ſepulchro. Ergo , *& aſſimilabor* , idem quod *vt aſſimiler*, In hac lingua præterita , & futura ſunt omnium modorum , pro particularum adiunctione, Vel , *&* , pro alioqui a. *In lacum*, foueam puteum, id eſt, infernum, vel potiùs ſepulchrum. D

a *Vide Pſa. 1.42. ver. 8.*
b *3. Reg. 6. verſ. 5.*

3 *Ad templum*. Ad דביר *Debir*. in quo erat arca b, id eſt, ad ſecretiorem templi locum, oraculum , & adytum propriè. Sic ſuæ precationis ardorem exprimit. Quomodo Daniel verſus Hieroſolymitanum templum in captiuitate orabat.

4 *Ne*

A 4 *Ne simul.* Id est, in eundem locum, in eundem casum. *Trahas me*, in lacum, in infernum, siue perditionem, è sequentibus. Vel ad mortem, quia trahere in hoc significatu sumitur *a*, quod alibi, ne colligas me, nisi quod trahimur propriè inuiti, colligimur etiam volentes. Sic autem legendum, non *tradas*, è Græco, & Hebręo. Ne trahas me, ad mortem scilicet, ne quæso moriar eorum morte, i. ne in æternum peream. Nam eorũ mors, æterna, mors piorum caduca est, & quidam veluti transitus ad meliorem vitam. Vnde Balaam *b*, *Moriatur anima mea morte iustorum. Ne perdas me*, interpositum ad explendum πάθος.

a *Iob. 21. ver. penult.*

b *Num. 23. ver. 10.*

B 6 *Adinuentionum.* Studiorum factorum ipsorum in me.

7 *Retributionem.* Redde talionem, quam merentur ipsi.

8 *Et in opera manuum eius.* Nõ intellexerunt, per Zeugma. Vnde hìc est colon, & *in* Làtinè redundat. *Et non ædificabis*, non assumes in gratiam. Non eos restaurabis. Destrues illos sine spe futuræ restaurationis. Metap. ab ædificiis.

9 *Benedictus.* Laudandus, laudabilis est, vel laudatus sit, laudetur. Hæc sunt iam Prophetica, דרך נבואה *Dérec Nebua*, inquit R. Dauid. Quare Septuag. ver. 11. pro, C *Exultauit cor meum*, verterunt, *refloruit caro mea*, ἀνέθαλεν σάρξ μου, respicientes ad sensum, & mysterium resurrectionis Christi.

10 *Adiutor, protector*, Metaphoræ sunt in fonte. Fortitudo mea, & clypeus. Sic infrà *c*.

11 *Refloruit.* Resurrexit, vt suprà *d*. Item quia è lætitia cordis valetudo, & bona habitudo carnis exoritur, sic verterunt, quod habetur in fonte, *Exultauit cor meum. Ex voluntate*, animo spontaneo, prompto, & alacri, voluntariè, vt infrà *e*, & liberè Psalmo meo celebrabo eum. Hebraicè, *ex cantico meo*, i. volũtario meo cantico, sponte, & D hilariter, veluti canendo Canticum, signum interioris animi hilaritatis, & gaudij.

c *vers. 13.*
d *vers. 9.*
e *Psa. 53. v. 8.*

12 *Dominus fortitudo.* Mimesis. Pendet enim versus è superiore Cantico meo cõfitebor ei, cum celebrabo, dicẽdo supple, Dominus fortitudo, &c. *Saluationum*, salutũ. Protexit salutem Christi sui, i. meam: De se loquitur in tertia persona. Fortis est saluator Christi, regisue sui.

13 *Domine.* A Latino interprete interpositum ad numeros. *Rege*, pasce propriè. Quòd Dei rectio non sit tyrannis.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Pios ad Deum gloria afficiendum hortatur, qui tam terrifica voce siue tonitru suam potentia ostendat. Verbo Dei competit. Est enim Prophetia de conuersione Gentium per Dei verbi efficaciam.

1 Psal. Dauid in consummatione. tabernaculi. XXVIII. Heb. 29.

B

2 Afférte Dómino filij Dei: afferte Dómino filios aríetum.

3 Afferte Dómino glóriam, & honôrẽ, affêrte Dómino gloriã nómini eius: adorâte Dóminum in átrio sancto eius.

4 Vox Dómini super aquas Deus maiestâtis intónuit: Dóminus super aquas multas.

5 Vox Dómini in virtúte: vox Dómini in magnificentia.

C

6 Vox Dómini confringêntis cedros: & confringet Dóminus cedros Lîbani.

7 Et commínuet eas tanquàm vitulum Libani: & dilêctus quemádmodum filius vnicorniũ.

8 Vox Dómini intercidêntis flammam ignis: vox Dómini concutiéntis desê.tũm: & cómouêbit Dóminus desêrtum Cades.

D

9 Vox Dómini præparantis ceruos, & reuelâbit condênsa: & In templo eius omnes dicẽt gloriã.

10 Dóminus dilúuium, inhâbitare facit: & sedêbit Dóminus rex in æternum.

11 Dóminus virtûtem pópulo suo dabit: Dóminus benedîcet pópulo suo in pace.

---

1 *In consummatione tabernaculi.* Hæc addita sunt è cabala,

A la. Dauid scilicet in tabernaculi, quod Arcæ Domini præparasse, & tetendisse traditur *a*, consummatione Spiritus sancti radio illustratus hæc cecinit de mirabilibus mysteriis venturi tabernaculi, cuius illud erat typus. In hodiernis exemplaribus legitur, *in exitu tabernaculi, ἐξοδίου σκηνῆς*. Quare Theodoretus putat fuisse conditum à Dauide, cùm arcam reduceret. Basilius autem de egressu sacerdotum, & Leuitarum è tabernaculo, vt memores sint eorum, quæ ad cultum diuinum præparari debent. In Hexaplis Origenis vtrumque desiderabatur.

a 1. Par. 15. vers. 1.

2 *Afferte filios arietum*. Agnos ad sacrificia, victimas ex B agnis. Duplicem vocis אלים *Elim*, significationem repræsentarunt duplici interpretatione: ne quis putet hoc hemistichium esse obelo transfigendum, אלים *Elim*, dij, & arietes. Filij autem deorum (sic enim Hebræus) pij, quos Deus Pater, Filius, & Spiritus sanctus adoptionis gratia dignati sunt. Chaldæus, Angelicos choros exponit, *Tribuite Domino laudes chori Angelorum*, qui filij Dei dicuntur *b*, per adoptionem videlicet, & creationem. Nam solus Christus Filius Dei est per generationem, & propagationem naturalem. Alij, proceres, prin- C cipes.

b Iob. 1. 6. & 28. 7.

Christus solus Filius Dei per generationẽ.

3 *Afferte*. Tribuite. Sed afferendi verbum congrui, vt doceamur Deum non tantum ore esse colẽdum, siue oris & laudis sacrificio, verùm etiam opere, sacrificio iustitiæ, & iustarum actionum, nec tribuendas ei modò laudes, & preces, sed & bona, atque sancta opera. *Honorem*, fortitudinem propriè. Eum fortissimum confitemini & honore dignissimum. *In atrio*, in templo. Ad verbum, In magnificentia sanctitatis, in templo pleno maiestatis, & gloriæ diuinæ, vel in magnifico sanctuario. Alij decora, & splendida sanctitate, prout sanctè decet. Aliqui putant Sept. le- D gisse בהדרתה *Behadrath*, per ח. Nam חדר *hhéder*, est atrium, conclaue, sed nihil est necesse, cum soleant duntaxat respicere ad sententiam, vt infrà *c*.

c Psal. 95. v. 9.

4 *Vox Domini*. Ratio cur Deus adorandus, omnique honore afficiendus, nempe, quia præstans, plenus maiestatis, potentissimus. Nam hoc docetur ab effectis insignibus, vsque ad Psalmi finem. *Vox Domini*, tonitru à Domino productum, è medio nubium percipitur, & inter dẽsas pluuias. De Meteoris & iis, quæ fiunt in cœlo, vel alibi, & præcipuis fragoribus aëris terræve, quorum effectio mirabi

Meteora cur Deo in Scriptura tribuãtur.

mirabilis est, sic loqui solet Scriptura quoniam illorum causæ ita occultæ sunt, vt immediatè, & proximè, & ex tẽpore à Deo fieri videãtur, neque creatã vllam habere causam. Hinc in Iob *a*: *Deus pater niuis & glaciei*, Item *b*, *Producẽs ventos de thesauris suis*. Item *c*, *Sylua Dei*, &c. Etsi autem *vox* siue simpliciter, vt *d*: *Populus videbat voces*, siue cùm accedit vocabulum *Domini*, propriè significet tonitru cœleste & fulmen, tamen etiam hìc extendi potest ad sonitus, quos terra edit. Nam nihil aliud est in terra tremor, quàm in nube tonitruum, vt Plinius inquit, hinc Treb. Pollio: *Auditum tonitruum terra mugiente, non Ioue tonante, quo motu multa fabrica sunt deuorata, multi terrore mortui*, de quo possint intelligi versus hìc aliquot. *Maiestatis*, vel, in, cum maiestate. *Super aquas multas*, vt supra maria. Aquis multis incumbit: & super eas tonat. De pluuiis densis, alij de maribus, & pelagis. Vel supra aquas, plusquã aquæ multæ. Nam tonitru est magis sonorũ, & vehementius aquis multis, & sonitum bõbumque edit terribiliorem. Iuxta Allegoriam. Voce Domini prædicatio Euangelij adumbratur, quæ quantùm valuerit, apparuit in celeri mundi conuersione. Hinc duo Apostoli בני־רגש *Benè Reghés*, filij tonitrui *e*.

a Iob. 38. 22.
b Psal. 134. 7.
c Psal. 105. v. 19. iuxta Heb. verit.
d Exod. 20. v. 18.
e Marc. 3. 17.

5 *In virtute*. In potentia. Tonitru est præpotens, & magnificum, terribiliter incedit, quippe quod maria, & terras tremefaciat, & imbrium infinitam copiam profundat, & frangat altissimas cedros, & densissimarum syluarum arbores.

6 *Vox*. Fulmẽ, vel tonitru sternit maximas cedros profundissimè fixas, frãgitque. Quod possit accipi de terrestri tonitru, id est, terræ motu. Est vbi *vox Domini* signet fulmen, quod coniunctum esse solet cum tonitru. *Confringentis*. Oratio clariùs enunciaretur, si mutaretur in nominatiuum, Cõfringens, &c. de quo mox *d*. *Libani*. Quo in monte erat sylua cedris insignibus & alijs arboribus celsitudine præstantibus nobilis. Metaphora arborum & montium comprehenditur, quicquid in hoc mundo excelsum & sublime est.

d vers. 3.

7 *Et comminuet eas*. Comminuet Dominus per suum tonitru siue cæleste, siue terrestre mira facilitate arbores Libani, vt firmas & rigidas, ac si essent mollès & teneræ, instar vitulorum in Libano pascentium. Ad verbum. Exilire faciet è suo loco, quod aliqui accipiunt de terræ

A terræ motu. *Libani*, Rabbini construunt in accusatiuo cum sequentibus, Libanum & Sirionem (montes syluosos (tanquàm filium vnicornium (repentè, exilire facit, cōminuit: (*Feriúntque summos fulmina motes. Et dilectus*, id est, at, sed (aduersatiuè (dilectus, i. Israël erit fortis, pulcher, lætus, alacer ad euadendum. q. d. celeriter euadet & exiliet alacriter è mediis periculis, vt pullus vnicornium è mare & fœmina vnicornibus satus, pernicitate vigens *a. ὁ ἠγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερώτων*, Heb. שרירן *Sirion* per aphæresin, pro ישרון *Iesurū*, vel per metathesin, B dilectus siue directus, vt in aliis locis, vbi *b* ישורון *Iesurun* dicitur recalcitrare & Dei obliuisci. *Iesurun* diminutiuè pro Israël, quasi Israëlulus, vt Latinè Corculum, Dilectùm vertunt, vbi aliqui malè corrigunt, *Directum*. Nam ישר *Iasar* non tantùm significat rectū esse, sed & placere, arridere, probari alicui. Sic alluditur ad Deut. *c* quo loco Ioseph tauro pulcherrimo comparatur, & eius robur cornib. Rhinocerotis, tauri Indici, q. d. in his montibus Israël dilectus Dei similis erit vnicornium pullo, qui est robustus & celer ad euadenda syluarum discrimina. Vel est epithetum Domini. *Et dilectus*, C Dominus, quemadmodum vnicornis, cuius cornu expetitur & ad medicinam, & ad opificia, erit supple, vel apparebit, videbitur, quídue simile. Vi Verbi Dei, densitate errorum mundi discussa, dilectus, id est, Christus apparebit sicut Vnicornis. Quæ cùm non videretur in syluis, incipit apparere post densas syluarum arbores directas & discussas vi ventorum & fulminum. Alludit fortasse ad cōrnu eius bifurcum instar crucis. Talem enim eius formam pingit Iustinus Martyr *d*, & talem designat Clemens Alex *e*. dum *κεράτων μονοκερώτων ἐραστάς*, cornuum vnicornium amatores Dei pueros siue D filios esse ait. Pergit in Metaphora syluæ, Vox Domini nudabit syluas cedrorum, túncque apparebit per eas, quasi Vnicornis. In quam sententiam est illud Pauli *f*, *Ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, siue depictus, crucifixus*. Possit etiam exponi, Et dilectus, id est, Dominus est sicut filius Vnicornium, qui exacuit præ mordicatione, & pruritu, cornu suum ad arbores, ita vehementer, vt illas aliquando deiiciat, nedum terebret; q. d. Deus dilectus arbores suo tonitru vel perforat, vel etiam decutit, vt pulli Vnicornium suo cornu. Nomen

Hor. in Odis.

a *Deut. 33. v. 17.*

b *Esd. 44. v. 2. Deut. 32. v. 15.*

c *Deut. 33. v. 17.*

Christus Vnicorni similis, quia eius cornu instar crucis est.

d *contra Tryphonē.*

e *lib. 1. Pædag. c. 4.*

f *Gal. 3. v. 1.*

Hebræum, שִׂרְיוֹן, *Sirion*, non appellatiuè sumunt recentiores, sed propriè, de monte ad Orientem terræ sanctę olim Hermon à Sidoniis, Sanir ab Amorrhæis *a*, q.d. Libanum & Sirion montes (in quibus erant eiusdem nominis syluæ) comminuet, exilire faciet Dominus more puliorum Vnicornium. Hyperbole, quia videtur tonitru eradicaturum montes ipsos, vel ipsorum montium arbores. Quanquàm citra hyperbolen hoc aliquando verè contingit. Nam hac ætate mons in Anglia terræ motu subsiliit in aliam sedem, & in Gallia alius Rhodani impetu, & apud Plinium *b*, Marcio Sex. Iulio coss. in agro Mutinensi duo montes concurrerunt inter se crepitu magno assultantes recedentésque.

a *Deut.3.9. & Ios.13.11.*

b *lib.2.c.83.*

8 *Flammam ignis* fulgura & coruscationes ad fulmina conficienda & iacienda per sectiones emicantes dispergit, per eas medias currit. Nam vnà cum tonitru emicant fulgetra, *Cades*, vasta & horrida solitudo Saracenorum & Arabię *c*, quæ alibi, desertum Pharan, & desertum Sin, ob amplitudinem tot accipiens vocabula. In ea per 40. annos errarunt Israëlitæ. Aliqui Metonymicè, bestias deserti Cades concutit, siue formidare facit & commouet. *Intercidẽtis, concutientis*, & sequenti vers. *Præparantis*. & 6. *confringentis*, in Hebræo possunt esse nominatiui casus, vt actio tribuatur non Deo, sed voci Domini. Intercidens (est) concutiens, præparans, ceruas. Sed rectè in genitiuo, vt intelligamus actionem primariam esse Dei agentis cum secundis & instrumentariis causis, eásque mouentis efficaciter, ac, verbi gratia, vtentis tonitru ad hos mirabiles effectus. Nam Dominus in omnibus est causa princeps, reliquæ administræ vel instrumentariæ. *Concutientis*. Ad verb. parturire facientis, id est, torquentis, vexantis, & explicata Metaphora, horridissimum reddentis desertum.

c *Gen.20.1. Num.13.1. Num.33.11.*

Deus primũ agens, & alia sũt instrumenta.

9 *Præparantis ceruas*, ad partum scilicet. Parere facit ceruas præ metu suo tonitru, quæ sunt pauidæ, & vuluam habent angustam. Vnde & earum partus, vt & caprearum seu ibicum *d*, est difficillimus: ac nisi tonitru præpararetur ac iuuaretur, non modò non eniterentur fœtus suos, sed & perirent nimia difficultate, & torminibus. Multa mira de earum partu tradunt Arist. & Plin. Inter alia, quòd Siseli herba vtantur ad fœliciorem partum, & post partum ad sese purgandum. Sed non meminerunt tonitru.

d *Iob. 39.1.*

tonitru. *Reuelabit condensa.* Decorticabit, nudabítque cō-
A densas syluas propriè, deiectis arboribus & ramis. *Et in templo eius,* omnes eum glorificabunt, dicendo, quod sequitur. Nam in versibus sequentibus est Mimesis.

10 *Dominus diluuium.* Dominus immittit diluuiū, & dominatur aquis in perpetuum. Ad verb. *ad diluuium sedit.* Confitebuntur eum magnam habere potentiam super aquas, his miris operibus conspectis, ac regem esse, qui in æternum maneat, ac in ęternum omnia possit: qui in perpetuum omnia moderabitur & reget Chald. *Dominus tēpore diluuij super sedem iudicij sedit,* (dum mundum submersit.) Nisi sit Mimesis, continuabitur narratio de efficacia vocis diuinæ, quæ tanta est, dum effusiùs & vehementiùs tonat, vt diluuio hæc inferiora penè mergantur, ipso interim in suo solio eodem in statu permanente.

B

11 *Virtutem,* robur. *In pace,* vt benè ei cedat, vt habeat pacem & lætitiam in his magnis tempestatibus. Vnde & hic Psalmus est orandi formula contra tempestates. Facilè referes ad Allegoriam. Vocem Domini septies positam ad septē dona Spiritus sancti, vel è Rakanati in Exodum ad septenas voces Dei terrificas siue tonitrua audita in legislatione *a.* Hinc verbum Domini superbos quosque per Euangelium contriuit, Idola, & Syluanos deos euertit, Tyrannorum rabiem contudit, Gentes vocauit, ante eorum oculos filium Dei depinxit crucifixum, velut Vnicornem bifurcatam, deserta Saracenica commouit, timidos præparauit, baptismum induxit, vti olim diluuium ad omnia mundanda.

C

a Exod. 19. v.16. & 20. 18.

Gratias agit, quòd post multa pericula templum dedicarit. Est Prophetia de Ecclesia post multos casus constructione & dedicatione.

D

1 Psal. Cantici in dedicatione domus Dauid. XXIX. Heb. 30.

2 EXaltábo te Dómine quóniam suscepísti me: nec delectásti inimícos meos super me.

3 Dómine Deus meus clamâui ad

te: & ſanâſti me.

A

4 Dómine eduxîſti ab inférno ánimam meam: ſaluâſti me à deſcendéntibus in lacum.

5 Pſállite Dómino Sancti eius: & confitémini memóriæ ſanctitâtis eius.

6 Quóniam ira in indignatiône eius:& vita in voluntâte eius.

7 Ad véſperum demorábitur fletus: & ad matutínum lætítia.

B

8 Ego autem dixi in abundántia mea: non mouêbor in ætérnum.

9 Dômine in voluntáte tua: præſtitíſti decôri meo virtûtem.

10 Auertîſti fáciem tuam à me: & factus ſum conturbâtus.

11 Ad te Dómine clamâbo: & ad Deum meũ deprecábor.

C

12 Quæ vtílitas in ſánguine meo:dum deſcendo in corruptiônem?

13 Nunquid confitébitur tibi puluis: aut annunciâbit veritâtem tuam?

14 Audíuit Dôminus,& miſêrtus eſt mei: Dóminus factus eſt adiûtor meus.

15 Conuertíſti planctum meum in gaúdium mihi: concidíſti ſaccum meum, & circundedíſti me lætítia.

D

16 Vt cantet tibi glória mea,& non cõpûngar: Domine Deus meus in ætérnum cõfitêbor tibi.

---

a de quo 1. Par.16.v.1. b 2. Reg. 5. ver.11.

1 *David.* Conſtruitur cum, *Pſalmus Cantici.* Domus enim hic ædem ſiue tabernaculum ſignificat *a*. Alij, Domus nouæ, quam ædificauit in Hieruſalem *b*, Porrò vt canticum ore proferebatur, ſiue inſtrumento muſico, ita Canticum Pſalmi ore ſimul & inſtrumento, ita vt inſtrumentum inchoaret, & vox humana ſequeretur: & contrà

A contrà Psalmus Cantici, quãdo vox humana incipiebat, & instrumentum succinebat.

2 *Suscepisti*, exaltasti propriè, alleuasti, sustulisti à periculis, *Super me*, super meis malis.

3 *Sanasti*, saluasti, salutem attulisti meis malis. Metap. Putant hìc nonnulli agi de morbo aliquo lethali, è quo fuerit liberatus.

4 *Domine eduxisti*. Me cõseruasti in vita, & me pereuntem in lucem reuocasti. *Ab inferno*, è maximis calamitatibus. Hyperbole poëtica. Vel per Metonym. è præsentissimo inferni & mortis periculo. Me iamiam periturum, B è statu mortuorum proximum mirabiliter liberasti, *A descendentibus*. Ne essem inter descendentes in sepulchrũ, ne descenderem in mortem, vel infernum. Præpositio *A*, includit negationem passim apud Hebr. Lectio Masoretarum per *Hiric* non *Tseri*, idem canit. *A descendere me*, ne descenderem ego.

5 *Memoria sanctitatis eius*. Sanctam, sacrámque eius memoriam colite & celebrate, sanctum eius nomen publicè laudate, & canite. Memoriam Dei, qui sanctus est, palàm extollite, & benedicite (confiteri hoc notat) quando commemoratur, & eius mentio fit, ei apertè fauete lin- C guis, vt a, *memoria iusti in benedictione*: id est, iustus dum memoratur, benedicitur. Memoria etiam intelligi possit actiuè, qua meminit & recordatur, non qua commemoratur & recolitur; q. d. Celebrate memoriam eius sanctam, qua vestri meminit in his malis, neque veluti oblitus deserit. Sic recordatus est Dominus Noë, Ioseph, filiorum Israël, &c. aliqui, templum eius honorate, in quo eius sanctitas recolitur & communicatur. *Sãctitatis eius*, vt Gall. *La memoire de sa Saincteté*, id est. ipsius, qui sanctus est. Nam est Dei Periphrasis.

a Prou. 10. v. 7.

D 6 *Quoniam ira in indignatione*. Ira, furor breuis est, indignatio multò est grauior. Cùm ergo indignatur, breui & celeriter indignationem remittit, citóque placatur, vt non tam indignari, quàm irasci dicendus sit, Vnde, vt facilior sit sententia, verte, momentum est in indignatione eius. *Et vita*, salus in fauore & beneuolentia eius. Vitam appellant è malis securitatem & fœlicitatem. vt mortem, infortunia, résque aduersas, vide infrà *b*. Vel secundùm alios, longitudo & diuturnitas vitæ. Eius fauor in vitã durat, vel, diu, vt Latinè, *ætatem viuere*, id est,

b Psal. 68. ver. 38.

diu. Secundùm Chald. *Vita aterna in eius beneplacito.* Possit esse Antithesis. Ad indignationem eius sequitur plaga, ad fauorem eius vita & salus. A

7 *Ad vesperum demorabitur.* Tam breuis est ira eius, vt si vespere fletus contingat, adsit manè lætitia. Ira Dei & afflictiones Sanctorum sunt momentaneæ. Quare Chal. *Ad vesperũ iubet immorari fletũ, & manè iubet persistere in cãtu. Demorabitur*, pernoctabit, prop. per noctẽ manebit.

8 *In abundantia*, in prosperitate, fœlicitate, quiete, vel iuxta Chald. *confidentia. Non mouebor*, non decidam de mea fœlicitate, permanebo in mearum rerum prosperitate & affluentia. B

9 *Domine in voluntate.* Ostendit duobus versibus vanitatem superioris cogitationis, & dicti. Atqui (inquit) tua voluntate & fauore fuit virtus ac firmitas statui meo decoro & prospero, tuæ verò faciei auersione conturbatio. *Voluntate tua*, gratia tua. *Decori meo*, rebus meis decoris & præclaris, vt regno, statui meo florenti, robur & firmitatem dedisti, instar montis validissimi. Vnde Heb. *fecisti stare fortitudinem monti meo* per Metap. quia ciuitas Dauid, & regnum vocabatur, & erat mons. Nisi sit poëtica Syncope הרי *Hari* pro הררי *Hadari*, הן *Han*, mons, הדר, *Hadar*, decor, gloria. C

10 *Auertisti*, abscondisti prop. i. afflictiones immisisti. Antithesis vers. superioris. Contrà tuæ faciei & beneuolentiæ auersione mihi, rebúsque meis cõturbatus extitit.

11 *Deprecabor*, dicendo scilicet.

12 *Quæ vtilitas.* Subiicit precationem, qua est vsus, cùm salutem à Deo precaretur. Ad Deum deprecabor dicendo, Quæ est vtilitas in mea vita, quid mihi prodest viuere, si mox interiturus sum, vel in interitum inferni sempiternum descensurus? Sanguis Metonymicè, pro anima, & vita apud Poëtas, ex Empedocle, qui animam dicebat esse sanguinem, iuxta illud Maronis, *Purpuream vomit ille animam.* Vigente enim sanguine, viget animalium vita, vt & eo deficiente, deficit. Quare Moses a. *Anima* (inquit) *est in sanguine*, id est, sanguine retinetur in corpore, vt sanguis eius sit veluti vehiculum, retinaculum, & gluten. Adde animam illic sumi Metonymicè, vt passim per totam scripturam pro vita. Ne quis inde colligat eius mortalitatem. Alij, vt Chald. sanguinem hic accipiunt pro morte, nece, effusione sanguinis, perditione, D

Sanguis est anima.

a Leuit. 17. vers. 14.

Anima ferè pro vita sumitur.

A ditione, interfectione. Quid tibi proderit, si me permittas necari à meis hostibus? *Corruptionem.* Aliqui, foueam, sepulchrum, de quo suprà *a*.

a *Psal.* 15. *v.* 11.

13 *Puluis*, homo in puluerem redactus, vel corpus in puluere mortuum. Metonymicè. Nunquid palàm & publicè, & coram mortalibus, te, tuam fidem, dictorúmque constantiam prædicabit? Significat se vitam duntaxat cupere, vt Deum celebrare possit & colere. Mortuus non laudat Deũ palàm, & in media Ecclesia. Nam etsi laudet in altero sæculo, at id non est confiteri, id est, publicè, & hominibus audiẽtibus celebrare. *Veritatem* promissa tua.

B 14 *Audiuit Dominus* Enunciatiuè reddiderũt Septuag. vt sit Prophetia, Audiuit, misertus est, factus est adiutor. Masoretæ deprecanter, Audi, miserere, esto adiutor: aliis paulò punctis.

15 *Saccum meum*, soluisti cilicium, vestes lugentium & pœnitentium, quibus me indueram. Allusio ad morem pœnitentiam agentium; q.d. deposuisti meum luctum. *In gaudium*, in choræam propriè.

16 *Gloria mea*, status meus gloriosus, honore & fœlicitate cumulatus. Kimhi mauult esse epithetum animæ, quæ sic sæpe cognominatur, quoniam est gloria & decus corporis humani, adeò vt ea orbatũ, nihil vllis rebus viliori-

C bus excellat. *Et non cõpungar*, & vt non doleam, neque me pœniteat cantare laudes tuas, vt non desistam à tuis laudibus personandis. Ad verbum, *Et non sileat* (gloria mea.

Precem instituit contra pericula & hostium studia. Tum diuinam in pios prouidentiam extolit, illos ad eum diligendum inuitans, qui pro suis operibus quemque remuneretur. Christo congruit.

D 1 In finem, Psalm. Dauid pro extasi. XXX. Heb. 31.

2 IN te Domine sperâui, non cõfúndar in ætérnum: in iustítia tua líbera me.

3 Inclína ad me aurem tuam: accélera vt éruas me.

4 Esto mihi in Deum protectórem, & in domum refúgij, vt saluum me fácias.

5 Quóniam fortitûdo mea,& refúgium meum es tu: & propter nomen tuum dedúces me, & enútries me. A

6 Edúces me de láqueo hoc, quem abſcondêrunt mihi:quóniam tu es protéctor meus.

7 In manus tuas commêndo ſpíritum meum: redemîſti me Dómine Deus veritâtis.

8 Odíſti obſeruântes vanitâtes:ſuperuacuè.

9 Ego autem in Dómino ſperâui: exultábo, & lætábor in miſericórdia tua. B

10 Quóniam reſpexîſti humilitâtem meam:ſaluâſti de neceſſitátibus ánimam meam.

11 Nec conclusîſti me in mánibus inimîci:ſtatuîſti in loco ſpatiôſo pedes meos.

12 Miſerêre mei Dómine, quóniam tribulor: conturbâtus eſt in ira óculus meus, ánima mea, & venter meus.

13 Quóniam defêcit in dolôre vita mea:& anni mei in gemítibus. C

14 Infirmáta eſt in paupertâte virtus mea, & oſſa mea conturbáta ſunt.

15 Super omnes inimîcos meos factus ſum oppróbriũ vicínis meis valdè:& timor notis meis.

16 Qui vidêbant me,foràs fugêrunt à me:obliuióni datus ſum,tanquam mórtuus à corde.

17 Factus ſum tanquàm vas pérditum:quóniam audîui vituperatiônem multôrum commorántium in circúitu. D

18 In eo dum conuenîrent ſimul aduêrsùm me: accípere ánimam meam conſiliâti ſunt.

19 Ego autem in te ſperâui Dómine:dixi,Deus meus es tu,in mánibus tuis ſortes meæ.

20 Eripe me de manu inimicôrum meôrum:& à perſequéntibus me.

A 21 Illústra fáciem tuam super seruum tuum, saluum me fac in misericórdia túa Dómine: non confúndar, quóniam inuocâui te.

22 Erubéscant ímpij, & deducântur in infêrnũ: muta fiant lábia dolósa.

23 Quæ loquûntur aduêrsùs iustum iniquitâtem: in supérbia, & in abusiône.

24 Quàm magna multitûdo dulcédinis tuæ Dómine: quam abscondísti timéntibus te?

B 25 Perfecîsti eis, qui sperant in te: in conspêctu filiôrum hóminum.

26 Abscôndes eos in abscóndito faciêi tuæ: à conturbatiône hóminum.

27 Próteges eos in tabernáculo tuo: à contradictiône linguârum.

28 Benedíctus Dóminus: quóniám mirificâuit misericórdiam suam mihi, in ciuitâte munî a.

C 29 Ego autem dixi in excêssu mentis meæ: proiêctus sum à fácie oculôrum tuôrum.

30 Ideò exaudîsti vocem oratiônis meæ: dum clamârem ad te.

31 Dilígite Dóminum omnes Sancti eius: quóniam veritâtem requîret Dóminus, & retríbuet abundânter faciéntibus supérbiam.

32 Viríliter ágite, & confortêtur cor vestrum: omnes, qui sperâtis in Dómino.

D

---

1 *Pro extasi.* Hoc addiderunt propter vers. 29. infrà.
2 *Non confundar*, ne excidã illa spe. Deprecanter, אל *al*, ne. *In iustitia tua*, per tuam iustitiã, pro tua æquitate, vel propter, id est, quia tu es iustus, & ades iniquè oppressis.
3 *Accelera, vt.* Celeriter erue me.
4 *In Deum protectorem.* Illustrarunt tropos Archetypi. In petram siue rupem fortitudinis, in domum munitionum, siue propugnaculorum. Sic versu sequenti.

5 *Quoniam fortitudo mea.* Quoniam saxum meum, munitio siue propugnaculum meum es tu. Metap. ab arce in inaccessa rupe constituta. *Enutries*, duces me prop. quasi manu sustentando. Sed quia iam id dixerat, distinctiùs interpretati sunt, & תנחח *tanhé* alludere docuerunt ad מנחח *minhá* farinaceum munus & oblationem. Quin & radicum auctores, alterum ab altero deriuant.

A

6 *De laqueo*, de insidiis, de periculis. *Quem absconderunt mihi*. supra abscondentes, id est, insidiatores mei. Verbum sine supposito per Idiotismum, quo tertiæ personæ verborum personalium vtriusque numeri impersonaliter capiuntur, de quo in nostra Syntaxi Hebraica, vt Latinè, *aiunt, ferunt* supple, *homines*.

B

7 *Commendo*, depono propriè, committo, Metaph. à depositariis. *Spiritum meum*, animam, interiorem hominem. Arnobius, hoc sensu vsus est Christus in extremo spiritu emittendo *a*. *Redemisti*, sæpiùs liberasti me, ô Deus verax & fidelis, qui soles promissa perficere.

a *Luc. 23. v. 19.*
1. Petr. 4. v. 46.
b *Ioan. 17. v. 21.*
c *vt Ierem. 2. v. 5.*

8 *Odisti*. Actio tribuitur loquenti, in Hebr. *Odi, odio habui*. Sic in Græco, pro ἐμίσησας, legi potest, ἐμίσησα. Quod Deus odit, pij oderunt, & contrà: nam voluntate vnum sunt *b*. *Vanitates*. Per vanitates quidam accipiunt Idola *c*. Aliqui legunt non הבלי *Hablé* per ה, sed חבלי *Hhablé*, per ח funes. *Superuacuè* nullo fructu, inaniter. Construitur in fonte cum proximo. Odi obseruantes vanitates vacuitatis siue inanitatis, id est, vanitates vanissimas, vnde fortasse in 70. legendum, ματαιότητας εἰς κενάς, non διὰ κενῆς, & in nostro, *superuacuas*, non, *superuacuè*.

C

10 *Humilitatem*, miseriam, afflictionem. *Saluasti de*. Ad verbum, cognouisti in angustiis. Verùm Septuag. voluerunt explicare efficaciam, & effectum istius cognitionis. Non enim est simplex & nuda cognitio. *Cognouisti*, vt salues scilicet.

D

11 *Nec conclusisti*, nec conclusum tradidisti, nec permisisti me concludi. *Statuisti in loco spatioso pedes meos*, ad latè & facilè euadendum. Spatiosum locum vocat tutum, securum, à periculis liberum.

12 *In ira*, præ ira & mœrore contabuit. Sic,

13 *In dolore* præ dolore, præ lassitudine propriè. *In gemitibus*, præ gemitibus, per gemitus. Sic,

14 *In paupertate*, præ iniquitate, ex Hebræo. Vt linguæ vernaculæ peccatum appellant paupertatem, miseriam, &c.

A &c. Verb. Corruit in iniquitate, siue per iniquitatem, robur meum & fortitudo.

15 *Super omnes*, supra, plusquàm Maiore, inquit, sum opprobrio, quàm omnes inimici mei. Non tam apposité, *Super*, apud, nisi *Opprobrium*, Metonymicè, pro opprobrij causa, מִן *Min.* Præpositio inseruit comparationibus. Quare mirum aliquos, vt discedant ab hac simplici interpretatione, vertere, *propter omnes inimicos meos*, alios, *Ab omnibus. Timor*, terror, timendi materia, per Metony. Amici enim territi fugiunt, me timent cõfiteri & agnoscere, ne propter me veniant in periculum: vt Achimelecho pontifici contigit *a*.

B

16 *Qui videbant me*, qui visere me solebant, qui mecum familiariter versabantur. *Foras*, Aliqui legunt, *foris*, & construunt cum præcedentibus. Qui me videbant foris, fugerunt; q.d. ne me quidem è longinquo respicere audebant, ne mihi viderentur significationem amoris exhibere. *Obliuioni.* Ordo inuersus. Traditus sum obliuioni à corde siue cordis & animi, tanquàm mortuus. Vt mortui traduntur obliuioni animi, vt ex hominum memoria facilè delentur *b*, sic & ego.

C

17 *Vas perditum.* Quod iam negligitur, habetur pro nihilo, nec requiritur, & ex hominum cordibus expungitur. Gall. *Il est perdu, Il n'y faut plus penser.* Aliis, contractum, abiectum, & quod vsu desiit. *Vituperationem*, contumelias, *Multorum*, Aliqui, Magnorum, sed alieniùs.

18 *Accipere.* Perdere me cogitarunt, & consultarunt. Decreuerunt mihi meam vitam eripere. *Consiliati sunt.* Malignè cogitauerunt propriè.

19 *Sortes meæ.* Gall. *Mes aduentures*, casus, euentus mei, rerum mearum status. *Mea tempora.* Hebraicè & Romanum Psalteriũ, & fortè 70. pro hodierno κλῆροι, habebãt, καιροί, vitæ curriculum, prospera, & aduersa. Varij euentus, & fortunæ meæ tua prouidentia reguntur ac gubernantur, id est, meorum temporum euenta: & fortunæ. Metonymia, tempora meæ calamitatis, prosperitatis, vitæ, & mortis. Chaldaicè. *In manibus tuis dies redemptionis meæ.* Alij, vitæ meæ termini. Hi enim sunt in Dei manu, non hostium *c*. *Omnes pili capitis vestri numerati sunt*, vt discamus nos totos Dei prouidentiæ committere. Sed doctiùs 70. agnoscentes suum Idiotismum, quem & reperies alibi *d*. *Et cum temporibus, quæ transierũt*

D

super

a 1. Reg. 22. v. 11. 12.

b Eccl. 9. v. 5.

c Matt. 10. v. 30. Luc. 12. v. 7.

d 1. Par. 29. vers. 30.

super Dauid & super Israël, & super cunctis regnis terrarum (*scripta sunt in libris Samuelis Nathan, & Gad*, id est, cum casibus sortibus, & euentis, quæ acciderunt sua memoria Dauidi, Israëli, & exteris nationibus. *In manibus*, In tua dispositione, prouidentia, voluntate. Ostendit nihil esse fortuitum, nisi ex hominum rerum causas nescientium opinione, quod certæ efficacésque illarum causæ ac rationes sint in Deo, vel natura. Et sic rectè de casu, & fortuna Arist. a philosophatur, & cæteri, qui ea prorsus nihil esse docent, vt proInde inter causas Physicas minùs debeant reponi. Itaque rectè pœnituit Augustinum vsum vocabulo fortunæ in Retract. tanquàm parum Christiano.

a 2. Physic.

21 *Illustra faciem.* Lucere fac faciem tuam, id est, fauorem tuum, & beneuolentiam, per Metonymiam, vel est Hypallage. Illustra seruum tuum tuo conspectu, & fauore. Ostende faciem misericordiæ tuæ. Intuere me vultu sereno, & beneuolo. Nam mala videntur obscurare faciem. Chaldaicè: *Lucere fac iucunditatem faciei tuæ super me seruum tuum. In misericordia*, per misericordiam, pro clementia tua.

22 *Deducantur.* Detrudãtur, Chal. *Obmutescãt, & descendant in infernum. Muta fiant*, exscidantur, & pereant.

23 *Iniquitatem.* Peruersitatem, verbum durum propriè *in superbia & contemptu*, id est, præ superbia, vt sup. superbè, & contemptim. Sic enim aduerbia qualitatis exprimunt. *Et abusione*, ἐξουδενώσει, despectu, præ contemptu, & despectione. Et sic Hebræus. Abusio ergo hic actiuè. Præ fastu, quo iustis abutuntur, & opprimunt.

24 *Quàm magna.* Epiphonema de Dei benignitate, & liberalitate. O quàm magna, ô quàm multa est tua bonitas, *Dulcedinis*, gratiæ, fauoris, bonitatis tuæ dulcis, quam abscondisti velut thesaurum pretiosissimum, quam in thesauro tuo præparasti, & reposuisti sollicitè, & studiosè, reconditámque seruas metuentibus te. Hanc à thesauris Metaphoram vsurpat ad exprimendam magnitudinem diuinæ dulcedinis, maximè qua *hæreditas æterna conseruatur in cœlis* b, *& nondũ apparuit quid erimus* c. Nondum enim *oculus* (viuentium) *vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quod præparauit Deus diligentibus se* d.

b 1. Petr. 1. v. 4.
c 1. Ioan. 3. v. 2.
d Esai. 64. v. 4. 1. Corint. 2. v. 9.

25 *Perfecisti.* Asyntheton. (Et) *perfecisti*, apparasti, operatus

A ratus es. Pendet enim è superiori versu. *In conspectu*, palàm, & publicè. Aliqui adhibent hîc Eclipsin non necessariam. (Quam reddes eis) in conspectu hominum: vel, vt Chaldæus (*vt reddas eis pramium*) *in conspectu filiorũ hominum*. Vt sententia restringatur ad diem iudicij.

26 *In abscondito faciei tua.* In interiore cubiculo, & cõclaui tuæ personæ, & maiestatis, abscondes, i. proteges eos, defendes, seruabis. Aliqui, abscondes eos in vita futura ab omni malo. *Faciei* vocabulo vtuntur Hæbræi, vt Itali excellentiæ, maiestatis, celsitudinis, reuerẽtiæ, quando viros honoratos alloquuntur, vel memorant. B *A conturbatione*, è vexatione, turbis, & motibus, ab elatione propositi.

Facies apud Hebraos etiam maiestates & excellẽtiam significat.

27 *In tabernaculo tuo.* Metaphora alia à rege, qui eos, quos securissimos esse cupit, in suum penetrale, & tabernaculum recipit, vt non solùm eum regis parietes, sed etiam oculi custodiant. Vel allusio est ad Mosem, quem confugientem in tabernaculum fœderis mirabiliter à populo impetum faciente defendit a. *A contradictione*, à iurgiis, à cõtentionibus, iniuriis, & rixis, quas linguæ excitant.

a *Num.* 14.

C 28 *Mirificauit.* Mirabiliter ostendit. Mira vsus est misericordia erga me, seruauit me mirabiliter in Hierusalem ciuitate, quam inimici mei munierant, præsidiis vbique impositis ad me intercipiendum, ne quà euaderem. *Munita*, contra me diligenter instructa, firmísque muris, & præsidiis circumclusa, ne possem effugere: q. d. quia mirabiliter me seruauit in hostium medio.

29 *Ego autem.* Attentiùs, & velut per mentis extasim cogitans, & expendens mearum calamitatum molem, dixi me planè ab oculorum tuorum facie, & fauore reiectum esse. Alij non de mentis extasi intelligunt, sed de D rerũ ipsius trepidatione, vt August. *Quando* (inquit) *fui in extrema tentatione, existimaui me reiectum.* Vnde *mentis*, nec in Græco, nec in Hebræo habetur: sed duntaxat, in trepidatione ceu festinatione mea, vel, vt in Romano Psalterio, *in pauore meo*, q. d. in animi mei perturbatione, vel cùm celeriter fugerem. *Proiectus*, excussus propriè.

31 *Quoniam.* Hanc particulam addiderunt ad faciliorem connexionem. *Veritatem*, fidelitatem. *Requiret*, ad remunerandum scilicet. Vnde ad verbum, *Veritates seruat*

uat Dominus. Veraces, & fideles tuetur Dominus per Auxesim, & superbè agentibus cumulatè, & largiter supplicium rependit. Est enim Metalepsis, requirere, pro amplecti, munerari, retribuere, pro pœnam infligere. Vt *virtutem præsentem odimus, absentem quærimus inuidi*, id est, amamus, expetimus: Contrà *a*, *Requiram sanguinem animæ de manu bestiarum, & hominis*, ad vlciscendum scilicet, i. vlciscar cædem ab aliquo factam. *Retribuet*, mercedem, & supplicium rependet *b*, *Superbiam*, ea quæ superbè cogitarunt, exequantibus.

32 *Confortetur.* Roboretur. Vt *c*, *Fili mi, confortare in gratia*, fortis esto, robustus *d*.

a Gen. 9. v. 5.
b 1. Petr. 5.
c Deut. 31. v. 6. & Iosu. 1. v. 6.
d 2. Tim. 2. v. 5.

A

B

ARGVMENTVM.

Beatos esse, quibus remissa sint peccata: quod primùm suo, & sanctorũ omnium exemplo, deinde è fructu, & vtilitate docet: hortans, vt hanc beatitudinem quisque sibi quærat: & contumaciam belluinam abiiciat. Hinc enim manere pœnas, illinc præmia.

1 Ipsi Dauid intellectus. XXXI. Hebr. 32.

C

2 BEâti quorum remîssæ sunt iniquitates: & quorum tecta sunt peccâta.

3 Beatus vir, cui nõ imputâuit Dóminus peccâtum: nec est in spíritu eius dolus.

4 Quóniam tácui, inueterauêrunt ossa mea: dum clamârem tota die.

5 Quóniam die ac nocte grauâta est super me manus tua: conuêrsus sum in ærûmna mea, dum confígitur spina.

D

6 Delíctum meum cógnitum tibi feci: & iniustítiam meam non abscôndi.

7 Dixi, Confitêbor aduêrsùm me iniustítiam meam Dómino: & tu remisísti impietâtem peccâti mei.

8 Pro

A 8 Pro hac orábit ad te omnis Sanctus: in témpore opportúno.

9 Verúmtamen in dilúuio aquârum multârũ: ad eum non approximâbunt.

10 Tu es refúgium meum à tribulatiône quæ circúndedit me: exultátio mea, érue me à circundántibus me.

11 Intelléctũ tibi dabo, & ínstruã te in via hac qua gradiêris: firmâbo super te óculos meos.

B 12 Nolîte fieri sicut equus & mulus: quibus non est intellêctus.

13 In chamo, & fræno maxîllas eôrum cõstrînge: qui non appróximant ad te.

14 Multa flagélla peccatôris: sperântem autem in Dómino misericórdia circúndabit.

15 Lætámini in Dómino, & exultâte iusti: & gloriámini omnes recti corde.

C 1 *Intellectus*. Genus Odæ, de intellecto, & concepto peccato. Vnde hunc aiunt composuisse, cùm post patratum adulterium, & homicidium Vriæ, corporis ægritudinibus erudiretur.

2 *Beati quorum remissæ*. Doctè resoluerunt hæc Hebraica, *Beatitudines* (sunt) *dimissi præuaricatione, tecti, siue operti peccato*, id est, cuius dimissa est præuaricatio, & tectum peccatum, in genitiuo propriè dimissi præuaricationis tecti peccati, vt Latinè, *seuati curarum*. Alioqui Latini opertum peccatis appellant sceleratum, qui se totum D criminibus repleuit. Contrà Hebræi, eum cuius peccata tecta sunt, & velata, ne videantur, & pateant oculis Dei ad imputationem, & vindictam, neque ampliùs sint in memoria, quasi eorum obliuiscatur, ob veniam, & condonationem. Qua ferè Metaphora apud Ezechielem dicitur a: *Iniquitatum præteritarum non recordari*; & apud Esaiam b: *Post tergum proiecisse omnia peccata Ezechiæ*. Ab integumento enim ducitur Metaphora. Tecta, i. remissa. Idem enunciat aliis verbis. Nazianzenus tamen c tres ordines eorum qui purgantur, ostendi censet. Primum illorum

a *Ezech. 18. v. 22.*
b *Esa. 38. 17.*
c *Orat. 40.*
Tres eorum ordines, qui purgantur.

illorum, quorum iniquitates plenè remittuntur, alterum eorum, qui ex parte purgantur, quorum peccata tecta esse dicit, vt qui nondum in intimis animi lateбris & recessibus expiati sint, tertium eorum, qui tametsi vitiosè fecerint, animus tamen, & voluntas culpa vacat, quia vel imprudentes, vel inuiti, vel bono proposito in vitium inciderunt.

Non imputare peccatum, qua ratione Deus dicatur.

a *Rom.* 48.

b *In* 40. *orationem Nazianz.*

3 *Imputauit.* Cogitauit propriè. Beatus ille, cui Deus verè indulsit, ita vt nullum omninò peccatum in eo ampliùs cogitet, & agnoscat. Quare imputare hìc & similibus locis, est verè remittere, & delere, non ad speciem, vt Gnostici somniant. Nec Paulus *a* hoc verbo vsus est, nisi quia eo viderat vsos Septuaginta, quorum versione nitebatur. Ad quod examinandum est illud Nicetæ *b*, nonnullos hunc versum sic à superiore distinguere, quòd remittantur peccata per baptismа, tegantur autem per pœnitentiam, vt ea Dominus non imputet, neque in rationem vocet. *Dolus*, dolosa, & fallax conuersio, ficta, apparens duntaxat virtus, vel resipiscentia. Sic Rabbi Dauid, *Mēdacium, vt fallat præstare, quod Deo promisit de vita rectè instituenda*; q. d. Beatus, qui non est hypocrita. Malo esse Synecdochen pro omni cogitatione praua, Beatus, cui remissa sunt praua facta, nec cogitationes prauæ deinceps sunt in eius animo, vt ad vomitum redeat.

4 *Quoniam tacui.* Mea peccata, quia pro illis non imploraui Dei misericordiam, quia peccatum non sum confessus, nec agnoui, confectus sum malis, & quasi inueteratus. Sic ferè Hebræi, & inter cæteros R. Anonymus mihi à D. Quinquarboreo commodatus. *Inueterauerunt*, ægerrimè affecta, & penè consūpta. *Dū clamarē tota die*, præ malis, quibus tacens, & non agnoscens peccata mea afficior. Clamare, & Tacere hìc non opponuntur. Nam referuntur ad diuersa, vnum ad peccata, alterum ad dolorem. Quoniam tacui, peccata, scilicet, dum clamarem & eiularem præ doloris violentia & magnitudine, inueterauerunt ossa mea, i. omne meum robur elanguit.

5 *Manus*, plaga, percussio, seueritas Euthymio. Metonymicè. *Conuersus sum*, volutatus sum, me versaui in mea ærumna & vastitate, propter tuam manum, i. plagam. *Dum configitur spina*, tua videlicet super me, per Zeugma. Dum me pungit animæ aculeus sollicitudinibus & curis,

A ris, (Sic ſpinam Metaphoricè exponit Chriſtus a (dum à te vehemẽtibus malis afficior, ac in meũ corpus, quaſi ſpinã violentè infigis, vel dum ærũnæ aculeis me pũgis & configis. Hinc Hebraicè ad verbum. *Verſus eſt ſuccus meus in ſiccitates æſtatis.*i,maximas,quales ſolẽt eſſe æſtate.q.d. humor meus penè totus exaruit. Mutatus ſum, vt ex ſucculento fierem aridiſſimus: grauiſſimè affectus ſum, méque in ærumnis volutaui. Humidum radicale exiccatum eſt, ſicut vehementi æſtate humor deſiccatur. Vbi Euthymius, infixa mihi hac peccati ſpina, omnia, quæ mihi proſpera erant, verſa ſunt in miſeriam. Dauid

B Kimhi neſcio quid hic de purgatoria pœna alterius ſæculi inſinuat. *Quamquam* (ait) *ſcilicet Dauid pœnam ſibi ob magnam iniquitatem infligi, & eam in ſæculo ſuſtineret, non tamen ob eam timebat*, שמא לא נגמר מירוק העון בעולם הזה ואולי יענש בו בעולם *Sheme lo nigmar meruk habauon behol am haze, vehulai iabanos bo beholam*, id eſt, *ne fortè non perfecta eſſet abſterſio ſiue purgatio iniquitatis in hoc ſæculo, ſed ſanè eſſet puniendus de ea in futuro ſæculo.* Septuag. ad ſenſum potiùs vertunt, quamquam ל in לשדי *Leſaddi* potuerunt

C exiſtimare eſſe miniſteriale, itémque legere קוץ *koth*, pro קיץ *kaith*, vt ſit interpretatio, *verſatus ſum vaſtitate in mea confixionibus ſpinæ.* Communis intelligentia mihi placeret, ſi eò Hebræa inclinarent. Ad te conuerſus ſum, reſipui per hanc animi vexationem, dum peccati aculeus me continenter pungit: Nam, ſpinæ inſtar, peccatum pungit. Sed verbum הפך *Haphad*, vix dicitur de reſipiſcentia.

6 *Delictum meum cognitum.* Cùm ſilentiũ & diſſimulatio tantas mihi calamitates importaret, erranti mihi fuit medicina confeſſio. Nam ea & mihi remiſſionem pec-

D catorum attulit, & pœnarum quas pro eis ſuſtinebam. *Delictum*, peccatum propriè, ne quis de omiſſionis culpa intelligat. *Cognitum tibi feci*, tibi cõmemoraui, tibi confeſſus ſum, loquitur *ἀνθρωποπαθῶς* more humano, quaſi Deus incipiãt tunc aliquid cognoſcere, ſciréve, quando id ei primum narratur, & commemoratur. Vel *tibi*, id eſt, tuo miniſtro & ſacerdoti, qui tuas vices gerit, & per quem remittis peccatum. *Propheta*, inquit Abben Ezra, *peccatum meum confeſſus ſum, cognitúmque feci, túmque illud remiſiſti* b. Obligabantur peccatores ad confeſſionem

a *Mat. 13. v. 22. & 19. 23.*

Purgatoriã pœnã Rabbini hic cognoſcunt.

Confeſſio eſt erranti medicina.

Confeſſio peccatorũ ſacerdoti facienda in lege veteri præſcripta.

b 2. *Reg.* 12. 13.

peccati, & oblationem pro peccato, si remissionem consequi a Domino cuperent a, & Rabbini illic & in lib. Siphri, ex quibus has istius confessionis habemus circumstantias, primò illa fiebat לפני הכהן *lipne haccohen.* (inquit R. Leui) ante sacerdotem. 2. imponendo manus capiti hostiæ immolandæ, & id quidem inter cornua, 3. distinctè, commemorando peccatum, de quo pœnitentiam ageret. 4. detestando suum peccatum, & promittendo se nunquam reuersurum. Id autem appellabant, וידוי הדברים *Vidui haddebarim*, confessio verborum, quòd fieret conceptis verbis & solenni more.

a *Leuit.5.1.* *2.Nu.6.7.*

A

7 *Dixi* apud me statui confiteri peccatum, & remissionem postulare, cùm è peccati taciturnitate & dissimulatione tantum infelicitatis caperem. *Iniustitia*, פשע, *pescha*, peccatum grauius, quod scilicet scienter committitur *Rebellio*. Kimhi. *Sela.*

B

8 *Pro hac* ob hanc impietatem, ob huius impietatis remissionem. Alij, vt Kimhi, pro hac re, ob hanc causam, quòd tu exorabilis es. *In tempore opportuno.* Tempus illud opportunum explicatur in Hebræo, *In tempore inueniendi*, quo Deus, vel remissio peccati inuenitur. Quod aliqui exponunt de tempore commodo ad exauditionem, cùm nondum Deus est plenè iratus. Alij de toto vitæ præsentis tempore, quod proinde ab Apost. b *tempus acceptabile, diésque salutis ex Esaia c.* Vt enim futurum sæculum est sæculum mercedis, ita præsens operis.

C

b *2. Cor. 6. 2.*

c *Esa.43. 2.*

9 *Verumtamen in diluuio*, Metaphora. In inundatione multarum calamitatum, cum non attingent, aquæ scilicet, id est, calamitates. Non nocebunt ei afflictiones.

10 *Refugium meum*, latibulum prop. meus receptus in angustia. *Quæ circumdedit me*, quæ obsides me, propriè. vt, נצר *Natsar*, idem sit quod צור *tsor obsidere*, non, *custodire. Exultatio.* O Deus, qui es exultatio mea. Masoretæ legunt, רני *Ronné*, per Tseri, non, רני *Ronni*, per Hiric. Exultationibus liberationis circumdabis me. Sed nihil est necesse. *A circumdantibus*, ab obsidétib. in malam partem, vt suprà d, subaudiuerũt præp. A. & Tau in, תסובב *tesobeb*, habuerunt pro Heemantico. vt קומם *Komem* insurgens & תקומם *tekomem.* Alij nimis abruptè totum versum in tres clausulas distrahunt. Tu es latibulum mihi, à tribulatione custodies me, acclamationibus liberationis circumdabis me, quibus exultant liberati è pericu

D

d *Psal.3.v.7.*

A periculis, q. d. efficies vt vndique tibi cantica gratiarum actionis resonem. Mox subaudiendum, לֵאמֹר, *Leemor dicendo*, per Mimesim Hebraicam, sic enim versus colligari debet cum sequentibus, ô Deus exultatio mea, ab obsidétib. erue me *dicendo mihi quidem*, docebo te viam, qua in his periculis gradiare, vt eorum conatus euadas, *istis verò*, Nolite fieri sicut equus & mulus, nolite obrutescere, ô vos, qui me oppugnatis, quamquã iste versus *a*, possit ad eosdẽ pios dirigi, vt suo loco docebimus. *Sela.*

a 12.

11 *Intellectum tibi dabo*. Deũ tribus versibus inducit respondentem, itémque monentem, ne proni ferantur in B vitia, brutorum more. Aliquibus sunt verba Psalmographi ad vnumquemque, non Dei, minùs rectè, quasi suo exemplo diuina castigatione correctus, consulat piis. *Intellectum*, faciam te intelligere, prop. te erudiam. Hinc מַשְׂכִּיל, *Mascil*, id est, intellectus, Psalmi titulus. *In via*, viam (iustitiæ) te docebo, per quam gradiri debeas: mõstrabo tibi iustam viuendi legem & rationem, siue interiore inspiratione, siue exteriore doctrina. Nonnulli, *in*, putant esse loci, vel temporis, non rei. Instruam te in via, idest, in vita tua, in tuis studiis & negotiis. *Firmabo*, figam oculos meos super te, ne erres, aut si erres, vt te in viam C reuocem. *Oculos meos*. In te oculos meæ prouidentiæ & curæ defigam, ne malis obruaris. Ad verb. Consulám tibi oculo meo, i. oculo prouido, circũspecto, fixo & intento. (Oculus Dei est eius prouidentia & cura) vel placido & beneuolo. Talis enim esse solet oculus meus. Vnde rectè Chaldæus, *Ponam super te in bonum oculos meos*, vt sit ille Hebraismus *b*, *& ponam oculum meum super eum*, id est, lubens eum inspiciam & æquis oculis.

Oculi Dei eius prouidentiã, curam & beneuolentiã significant. *Oculus Dei quid.*

b *Gen. c.* 44. *v.* 21.

12 *Nolite fieri sicut equus*. Vt hęc cõsequare promissa, noli esse similis brutis. Mutat numerũ poëticè. Solẽt Prophe-D tæ nõ tantùm variare materias, verùm & personas & numeros. Vel vt suprà, Deus se conuertit ad impios, vos autem, ô impij, qui meos oppugnatis, nolite obbrutescere,

13 *Constringe*. Enallage rursum numeri. pro constringite. Fræna eos, qui brutescunt, qui non accedunt ad tuam hominis naturam, rationem & virtutem. Eos cohibe, qui sunt veluti bestiæ, neque tibi propinquant rationis vsu, religione, fide, virtute. In fonte annectitur superiori. Nolite esse sicut equus aut mulus, cuius os est constringendum fræno & chamo, ne propinquet tibi.

Ita Septuag. dissoluerunt sententiam facilitatis causa, vt esset tertia admonitio, fuge consortia, atque adeò colloquia brutorum hominum, qui solo ducuntur sensu & cupiditate, non ratione & iudicio. Aptè etiam verteretur, fræna eos, vt non proximent ad te, vt non te inuadant. Hactenus Dei sermo. Deinceps enim Dauid suam orationem resumit.

14 *Flagella*, dolores prop.

15 *Lætamini*. Fructus spei, animi lætitia & exultatio. *Gloriamini*, iubilate in canticis, prop.

A R G V M E N T V M.

Iustos inuitat ad celebrandum Deum ex ipsius physico opificio, erga homines benignitate & prouidentia.

1 In finem, Psalmus Dauid XXXIII. Heb. 33.

2 EXultâte iusti in Dómino: rectos decet collaudátio.

3 Confitémini Dómino in cíthara: in psaltério decem chordárum illi.

4 Cantâte ei cánticum nouum: benè psállite ei in vociferatiône.

5 Quia rectum est verbum Dómini: & ómnia ópera eius in fide.

6 Díligit misericórdiam & iudícium: misericórdia Dómini plena est terra,

7 Verbo Dómini cœli firmâti sunt: & Spíritu oris eius omnis virtus eôrum.

8 Cóngregans sicut in vtre aquas maris: ponens in thesaûris abíssos.

9 Timeat Dóminum omnis terra: ab eo autem commoueântur omnes inhabitântes orbem.

10 Quóniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mandâuit, & creâta sunt.

11 Dómi

A 11 Dóminus díssipat consília géntium: réprobat autem cogitatiónes populôrum, & réprobat consília príncipum.

12 Consílium autem Dómini in ætêrnum manet: cogitatiônes cordis eius in generatiône & generatiônem.

13 Beâta gens, cuius est Dóminus Deus eius: pópulus, quem elêgit in hæreditâtem sibi.

B 14 De cœlo respêxit Dóminus: vidit omnes fílios hóminum.

15 De præparâto habitáculo suo: respêxit super omnes, qui hábitant terram.

16 Qui finxit sigillâtim corda eôrum: qui intélligit ómnia ópera eôrum.

17 Non saluâtur rex per multam virtûtẽ: & gigas non saluábitur in multitúdine virtûtis suæ.

C 18 Fallax equus ad salûtem: in abundántia autem virtûtis suæ non saluábitur.

19 Ecce óculi Dómini super metuêntes eum: & in eis, qui sperant super misericórdia eius.

20 Vt éruat à morte ánimas eôrum: & alat eos in fame.

21 Anima nostra sústinet Dóminum: quóniam adiûtor & protéctor noster est.

22 Quia in eo lætábitur cor nostrum: & in nómine sancto eius sperâuimus.

D 23 Fiat misericórdia tua Dómine super nos: quemádmodum sperâuimus in te.

Vera hominis beatitudo in Dei visione est, qua nos ad eius laudes personãdas perpetuò allicit.

a *Ps. 88. v. 15.*

---

1 Inscriptio hæc præter fontem, vt intelligamus Psalmum esse Dauidis.

2 *Iusti*, virtute prædití, Euthy. Alij, fideles, iustificati per fidem. *Collaudatio.* Domini, id est, Rectos decet collaudare Dominũ. Iustis est pulchrum & pretiosum Dei laudes canere. Recti debent celebrare Deum. Sic *a*, *Beatus*

populus qui scit iubilationem, Dei sup. qui nouit iubilare & personare Deum. A

3 *In cithara*, cum animi lætitia & voluptate magna alacritate, non coactè non mœstè. Musicis enim instrumentis vtimur ad depellendam tristitiam, & mœrorem. *Decem chordarum*, decachordo prop. quasi sit Psalterij siue Nabli epithetum, à decem fidibus, quibus cònstabat, vt Hierony. & Isidorus scribunt, propter numerum decalogi habentis decem præcepta, tanquàm decem chordas, vt Scholastici sentiunt *a*. Ex quo fonte manauit illud Ruperti *b*, de Decalogo. *Istæ sunt decem chordæ cantoris Dei dicentis: Confitemini Domino in cithara, in Psalterio decem chordarum psallite illi. Qui enim sine istis viuit, mentitur, quoties se in decachordo psalterio Domino confiteri profitetur.* Malunt alij peculiare fuisse instrumentum, vt sit Asyntheton (Et) decachordo, Nam infrà *c*, intercedit copula, in decachordo, & Psalterio. Atque ita trium meminerit, citharæ, Psalterij siue Nabli, & decachordi ad sanctissimæ Trinitatis mysterium. Est autem Psalterium genus instrumenti, quod Hebræis נבל *Nebel*, Græcis *νάβλον*, Latinis Nablium, vt apud Ouid. *d* B

a *lib. 3. Sen. dist. 37. ex Aug.*
b *in Exod. libr. 2. c. 31. de Decalogo.*
c *Psa. 91. v. 4.*
Mysterium S. Trinitatis.
d *libr. 3. de arte.*

Disce etiam duplici genialia vertere palma
Nablia: conueniunt dulcibus illa modis. C

4 *Nouum*, nouè & recenter compositum ob recentia beneficia: Aliqui, rarum, pretiosum, exquisitum. *Benè*, scitè, concinnè, cum modulatione & harmonia. *In vociferatione*. Ad verb. in clangore, quod rectè aliqui ad musica instrumenta referunt.

5 *Verbum*, promissum. Aliqui, iudicium, ratio, qua regit mundum, *in fide*, in fidelitate: fideliter & sincerè cuncta operatur, & præstat. Nihil agit in cuiusquam fraudem. Sic aliqui exponunt illud Christi *e*, *non inueniet fidem in terra*, id est, fidelitatem, integritatem. Omnia sub finem sæculi dolis, fraudibus, hypocrisi erunt plena. D

6 *Misericordiam*, iustitiam, ad verb. quæ appellatio etiã eleemosynæ & misericordiæ competit in linguis Orientalibus *f*, Diligit misericordiam piis benefaciendo, iudicium, impios vlciscendo.

7 *Verbo*. De sanctissima Trinitate creante omnia ex nihilo verbo essentiali, non prolatitio, interpretantur veteres, & Spiritu subsistente atque opifice, non vapore, qui in aërem diffunditur, vt Basilius, Cyrillus *g*. Hic alluditur

e *Luc. 18. v. 8.*
f *vt Dan. v. 24.*
Sanctissima Trinitas creatrix vniuersi à Dauide agnita.
g *tom. 2.*

A ditur ad principium Genes. vbi verbo Domini cœli firmati dicuntur, hoc videlicet *a, fiat lux, fiat firmamentum, fiant luminaria,* &c. Spiritu autem oris eius, id est, Spiritu sancto ab ipso per os ipsius, siue Verbum procedente, tota virtus eorũ. *Spiritus enim Dei ferebatur super Chaos,* id est, illud fouebat, viuificabat, vegetabat. Contra Pythagoricos & Platonicos mentibus separatis cœlorum & stellarum creationem tribuentes. Quo errore veteres hæreticj apud Irenæum, Origenem, Tertullianum ab Angelis factum prodiderunt. *Virtus eorum,* vis, robur,

B potentia, exercitus, prop. Clemens Alex. in Proptrept. & Hebræi intelligunt stellas in cœlo tanquam in acie ordinatas. Alij etiam Angelos, quasi in militia ordinatos, & sub Deo imperatore suo militantes instar exercitus.

a *Gen. 1. v. 2.*

Spiritus S. procedit à Patre & Filio.

8 *Congregans sicut in vtre.* Colligit in suo alueo, sicut in vtre & aceruo, maris aquas, quæ initio erant terris superfusæ *b.* Condit in cellis & receptaculis occultis, in terræ concauitatibus, sicut in thesauris aquarum voragines & abyssos. Tanta est potentia, vt certo & definito loco coërceat abyssos, quæ humana curiositate non possunt indagari. Vtrem & thesauros appellat maris locum

C & molem, vt cuius profunditates soli Deo sint notæ. נאד *Nod* quidem vter, נד *ned* cumulus, moles prop. sed hoc confunditur. *Congregans,* colligens, cohibens, coërcens, ne se supra terram amplius effundant.

b *Genes. 1. v. 9.*

9 *Ab eo commoueantur.* Hunc metuant & reformident.

10 *Quoniam ipse dixit.* Magna celeritate & facilitate cõdita sunt. *Verbo cùm nihil sit ocyus, nihil mobilius, ita Deo adhuc loquente facta sunt omnia, sine vlla temporis mora.* Philo *c. Et creata sunt.* Ad verbum, & stetit, & steterunt: ad indicandam creationis celeritatem. Sic *Verbum* sumitur Metaphoricè. At, vt suprà *d* possit intelligi propriè de

D Christo, Verbo Dei *e.* Sic enim vocatur, non quia olim patribus promissus, quòd Verbum in lingua sacra etiam promissum significet, neque quia interpres est Patris, sicut sermo mentis, sed quia à Deo manat impatibiliter, perenniter, indefluenter, sicut verbum siue conceptus mentis à mente, &c. vide Nazianzenum *f.*

c *de Abel & Cain.*

Verbũ Dei cur Filius dicatur.

d *vers. 7.*

e *Ioan. 1. v. 1.*

f *orat. de Filio, p. 218.*

11 *Reprobat,* irritas reddit prop. frustratur, inanes facit, ad reprimendam earum temeritatem.

12 *Consilium,* decretum, propositum voluntatis. *Et generationem* sunt, sup.

Nomen יהוה *super veteres expresserũt nomine κύριος.*

a *è Midras Psal. 87. R. Selo Ex. 20. Philone li. 3. de vita Mosis.*

Nomen Iehoua imperitum & barbarum.

b *Psal. 118. pag. 67.*

c *Matt. 25. v. 4. Eph. 1. v. 34.*

13 *Dominus*, supponit hic pro vero Deo, id est, pro Dei nomine proprio. Nam est tetragrammaton in fonte. Vbi obserua veteres interpretes perpetuò. Tetragrammaton appellatiuè repræsentasse per κύριος, *Dominum*, quia vis illius, verbo vno aut etiam pluribus non potest explicari. Item quia censetur inter קתובים ולא כרוים *kethûbim velo keruim*, id est, inter ea quæ scribuntur, sed non leguntur. Vnde eius loco legi solet *Adonai*, κύριος, appellatiuum. Nẽpe germana eius prolatio prohibita erat extra sanctuarium *a*. Itaque eo iampridem euerso, longa desuetudine Iudæi hodiè nesciunt quibus vocalibus pronunciari debeat. Hoc vnum sciunt *Ioua*, vel *Iehoua*, irreligiosum esse vocabulum, imperitũ & barbarum quod & censuit D. Lindanus *b*. *In hæreditatem*, in peculium.

14 *Respexit*, prouidet, curat. Ne quis putet res humanas administrari fortuna.

15 *De præparato*, ante mundum parato. De cœlo, quod præparauit piis, *à constitutione mundi, imò ante tẽpora sæcularia c*. Suaue mysterium prædestinationis Sanctorum. Vel, valido & firmo. In hac notione vtuntur præparandi verbo, vt suprà notatum. Ad verb. de firma sede habitationis prospexit (prouidet.) Periphrasis cœli, quod nullis mutationibus & casibus est obnoxium. מכון *Makon* per Caph, non simplicem locum significat, sed firmum & robustum.

d *Genes. 13. v. 16.*

e *Hebr. 12. v. 9. Num. 16. v. 22.*

f *Psal. 138. v. 15. 16.*

16 *Sigillatim*, καταμόνας solus, sine alterius opera eorũ animas finxit & procreauit. Quare doli & subtilitates mortalium eum minimè latent. Sic יחד *Iahhad*, acciditur Ezræ 4. v. 3. interprete R. Salomone, quin & Abbẽ-Ezra *d*, illud à יחדו *Iahdau* distinguit, quod *vnà, simul* non significet, vt יחדו *Iahdau*, sed לבדו *Labeddo, solus, solitariè, separatim, semotis aliis causis*, quasi inter se opponantur. Vnde Deus *pater spirituum* dicitur *e*. Nã parentes non eas gignunt, sed tantùm materiam disponunt. Cor pro anima Metonymicè, quia eius præcipuum est organum. Quanquàm etiam cor & penitissima quæque membra fingit parentibus duntaxat materiam rudem præbentibus, non formam inducentibus: vnde illud, *f Os meum fecisti in occulto, & imperfectũ meum viderunt oculi tui*. Aliqui *Sigillatim*, i. separatim, distinctè & indiuiduè pro momento informatorum in vtero materno

A no corporum, non simul, aut communiter, tam contra Pythagoreos & Platonicos, qui ab initio cunctas animas simul productas fabulati sunt, quàm Auerroitas, qui animum quendam communem somniant, in quem singulares animi resoluantur, vt mixtum in sua elementa. Hinc *a fingit spiritum hominis in eo.* Hebræum יחד *Iahhad* etiam sonat simul, pariter, etsi refragetur Abben Ezra, vbi suprà. Túmque sensus pendet è versu superiore. Prouidet Deus cunctis hominibus, qui quidem eorum corda format pariter, id est, ad vnum omnia, nullo excepto, ne quis opinetur aliquas animas ab aliquo alio B creari, quàm à Deo. q. d. Non mirum si super filios omnes hominum prospiciat Deus, quandoquidem animarum omnium creator est. Omnia enim, quantùm habent essentiæ, tantùm eius prouidentiæ subduntur, & sicut omnia habent esse à Deo, ita etiam ab eo prouidentur & curantur. Quomodo accipiendum illud *b, Deus creauit omnia simul*, id est, similiter, nullo dempto, ad vnum omnia, ne quis existimet Deum aliqua non creasse cum Manichæis.

a *Zach. 12. v. 1.*

b *Ecclesiast. 18. v. 1. Simul, i. pariter & similiter omnia creauit nullo dempto.*

17 *Non saluatur rex per multam virtutem.* Virtus priore C loco significat exercitum, posteriore vires & robur. Hinc Hebraicè sunt diuersa vocabula. *Gigas*, גבור *Ghibbor* fortis athleta, heros, vir strenuus & validus.

18 *Virtutis*, roboris, potentiæ. *Non saluabitur*, actiuè in Heb. non saluabit, non eruet, sese sup. vel sessorem suum.

19 *Oculi*, prouidentiam singularis, fauor, respectus.

20 *A morte*, à peste, & mortis aliis periculis, eorum vitas, vel per Synecdochen, personas, id est, ipsos. Mortem pestem appellant, sicuti in fine minoris Seder olam *c*, vt nos Galli, *Mortalitè*. *Alat*, viuificet propriè, famis tépore.

c *& 1. Reg. 5. v. 6. 9. & 11.*

D 21 *Sustinet*, sperat in Domino patienter, expectat patienter Domini auxilium. *Quoniam*, deest in fonte. Sed rectè interiectum, ad explendam sententiam.

22 *In nomine*, in inuocatione nominis eius, vel in virtute & efficacia Domini. *Quia*, præponitur in fonte, sed relictum à 70. quasi expletiua particula.

23 *Fiat misericordia.* Dicendo sup. *Sit misericordia*, &c. Nam est formula, qua se dixerat inuocaturum nomen Domini.

A

ARGVMENTVM.

Se & alios adhortatur ad Deum piè colendum, quòd suos ab omnibus malis defendat, impios perdat.

1 Dauid cùm immutauit vultum ſuum coram Abimelech, & dimiſit eum, & abiit. 1. Reg. 21. verſ. 10. XXXIII. Heb. 34.

B

2 BEnedícam Dóminũ in omni témpore: ſemper laus eius in ore meo.
3 In Dómino laudábitur ánima mea: áudiant manſuêti, & lętêntur.
4 Magnificâte Dóminum mecum: & exaltêmus nomen eius in idípſum.
5 Exquisîuit Dóminum, & exaudîuit me: & ex ómnibus tribulatiónibus meis erípuit me.

C

6 Accédite ad eum, & illuminámini: & fácies veſtræ non confundêntur.
7 Iſte pauper clamâuit, & Dñs exaudîuit eum: & de ómnibus tribulatiónibus eius ſaluâuit eũ.
8 Immîttet ángelus Dómini in circúitu timéntium eum: & erípiet eos.
9 Guſtâte, & vidête, quóniam ſuâuis eſt Dóminus: beâtus vir, qui ſperat in eo.

D

10 Timête Dóminum omnes Sancti eius: quóniam non eſt inópia timéntibus eum.
11 Diuites eguêrunt, & eſuriêrunt: inquirêntes autem Dóminum, non minuêntur omni bono.
12 Venîte filij, audîte me: timôrem Dómini docêbo vos.
13 Quis eſt homo qui vult vitam: diligit dies vidêre bonos?

A 14 Próhibe linguam tuam à malo: & lábia tua ne loquântur dolùm.

15 Diuérte à malo, & fac bonum: inquîre pacem, & persêquere eam.

16 Oculi Dómini super iustos: & aures eius in preces eôrum.

17 Vultus autem Dómini super faciéntes mala: vt perdat de terra memóriam eôrum.

18 Clamauérunt iusti, & Dñs exaudiuit: eos & B ex ómnibus tribulatiónibus eôrũ liberâuit eos:

19 Iuxtâ est Dóminus iis, qui tribulâto sunt corde, & húmiles spíritu saluâbit.

20 Multæ tribulatiônes iustórum: & de ómnibus his liberâbit eos Dóminus.

21 Custódit Dóminus ómnia ossa eôrũ: vnum ex his non conterêtur,

22 Mors peccatôrum péssima: & qui odérunt C iustum, delînquent.

23 Rédimet Dóminus ánimas seruôrũ suórum: & non delînquent omnes qui sperant in eo.

---

1 Psalmus, vt 24. suprà, scribitur apud Hebræos ordine literarum. *Abimelech.* Nomen commune regum Palæstinæ, vt Ptolemæus, & Pharao apud Ægyptios. Nam hic proprio nomine vocabatur Achis *a*.

a 1. Reg. 21. v. 16.

2 *Omni tempore*, tam aduerso, quàm prospero. *Semper.* erit supple, in his verbum substantiuum commodi, temporis & modi est subaudiendum.

D 3 *Laudabitur*, gloriabitur laudabit se: sibi placebit: lætabitur in Domini benignitate, clementia.

4 *Mecum.* De mea liberatione. *In idipsum*, vnà, pariter, eodem modo, id est, simul omnes.

5 *Ex omnibus tribula.* Ab omnibus pauoribus. Hebraicè.

6 *Et illuminamini.* Imperatiuus, pro futuro, illuminabimini. Et è tenebris calamitatum, itémque errorum, & ignorantiæ liberabimini. Vos ille luce vultus, & maiestatis suæ collustrabit. Masoretæ legunt in præterito.

Respe

Respexerunt ad eum (mansueti) & illuminati sunt (id est, affecti fœlicitate , & facies eorum ne confundantur. Verùm particula prohibendi, אַל *al, ne*, satis docet notationem nostrorum meliùs cõgruere. Quanquàm parum referat, *vestra*. In Hebræo est Heterosis personæ poëtica, *Eorum*. A

7 *Iste pauper*. In tertia persona de se loquitur.

8 *Immittet Angelus*. Auxilium, & præsidium suum, per Eclipsim. Septua. & Hebraicè sine Eclipsi, *castrametatur*, vt eos muniat, & acie cingat: militari Metaphora. Quîn & alludit ad custodiam Angelorum, quam cùm circa se cõspiceret Iacob, locum eius visionis vocauit מחנים *Mahanaim*, id est, duo castra, Angelis vtitur ad nos seruandos, non quia non possit per sese sine medio nos seruare, vel etiam interdum per sese, citra illorum, vel alterius creaturæ operam, non seruet, sed quia sic instituit. Hunc enim ordinem in sua prouidentia posuit, vt inferiora per media, & media per superiora regat, nisi quatenus potestate sua absoluta actiones suspendit, & per se sine medio aliqua operatur. Nos aliàs seruat, & tutatur per Angelos *a*. B

Angelorum custodia circa homines.

a Genes. 32. vers. 1. Psa. 90. v. 9. 4. Reg. 19. vers. 35. Heb. 1 v. 14

9 *Gustate*. Experimini ipsum inuocando, & requirendo, ad ipsum accedendo per obedientiam, fidem, bona opera, meditationes pias. Sic *b*, *Gustauit, quòd bona negotiatio eius*, id est, expertus est, experimento didicit. Nec satis dicunt, qui Gustare interpretantur intelligere, vt in titulo huius Psalmi, *Cùm immutaret*, טעמו *Taamo*, gustum suum, i. intellectum, cùm se scilicet amentem Dauid simularet. *Suauis*, χρηστὸς, benignus, טוב *Tob*, benignus, beneficus. Quo sensu *c*. *Suauis Dominus vniuersis*. C

b Prou. 31. vers. 18.

10 *Inopia*. Defectus propriè. Vnde in Psal. Rom. *Nihil deest timentibus eum*.

c Psal. 144. vers. 9.

11 *Diuites*. *Diuites huius sæculi d*, vt vocat Paulus. Hinc Hebraicè, *Leones depauperati sunt*, per Metaphoram, quòd diuites, leonum more, facultates aliorum diripiant, & oris rictu tanquàm prędæ inhibent. *Esurierunt*, egestatem passi sunt. *Minuentur*, deficient prop. & sic habent Psalm. Rom. *Non omni*, nullo carebunt bono. D

d 1 Tim. 6. vers. 17.

12 *Venite*. Agite. Hoc imperatiuo vti solent pro hortandi aduerbio. *Filij*, ó iuuenes, ó meæ disciplinæ, & verborum studiosi discipuli. Eos enim seniores, & doctores solent appellare filios.

A 13 *Quis est homo.* Formula vocandi. Audi, ô qui vis vitam,& dies videre bonos,timorem Domini,quem te docere volo.Serua linguam tuam à malo,&c.*Vitam*,veram, & æternam,non communem hanc,qua etiam bruta participant. *Videre bonos*. Hæc fontis reddiderunt apertiora ad videndum bonum. Quis diligit dies , quibus bonum videat,& fruatur?

14 *Prohibe linguam.* Docet timorem Domini disci , & acquiri cùm mali fuga,tum boni prosecutione.

15 *Diuerte à.* Vniuersa lex his versiculis cõprehenditur.

16 *Oculi.* Prouidentia,gratia, fauor, qui apparet in oculis,Metonymicè.Sic *aures*, attentio,docilitas.

B 17 *Vultus*, Ira,indignatio, eodem tropo. Nam in vultu elucet,dum mutato vel seuero vultu eos inspicimus,quibus irascimur.*Vt perdat*,succendat propriè,

18 *Iusti.* Rectè ad explendam fontis Eclipsim. Nam ad versum 16. reuertitur.

19 *Iuxtà est.* Propinquus est pœnitentibus , & afflictos conseruat ad opem ferendam,præstò est,etsi,dum affligit, longè abesse videatur.

20 *Iustorum.* Hic versus cũ sequenti enunciatur singulariter,*Iusti,os eorum*.Quare aliqui ad Christũ respectum

C putant,qui solus fuerit iustus,multis quidem malis afflictus,sed ab omnibus per gloriosam resurrectionem ereptus , adeò vt eius ossa sic sint conseruata , vt nullum ex eis confractum fuerit. Atqui instituto aptior est Synecdoche numeri,vt proinde Septuag. rectè omnia per pluralem verterint. Nam & iusti quantumuis afflicti liberabuntur,& ossa singula per resurrectionem recipient *a*,vt Arnobius explanat. *Et de.* At de cunctis malis eos eruet. Et,passim est aduersatiua,& antithetica particula. At,sed, attamen.

a *Ezec.* 37. *vers.* 5.

D 21 *Ossa.* Synecdoche , omnia membra: quoniam ossa sunt corporum basis,firmamentum,& robur. Ne quidem pilus defluit , sine eius voluntate , *omnes capilli vestri numerati sunt b* , &c. Tanta est Domini erga suos beneuolentia,& prouidentia.*Vnum non*,nullum eorum.

b *Matt.* 10. *vers.* 20.

22 *Mors.* Masoretæ legunt תְּמוֹתֵת *Themotheth*,non תְּמוּתַת *Themuthath*,vt sit ad verbum,*Interficiet peccatorem malum* (neutrius generis) improbitas recidet in eius capitis perniciem , impius peribit propter suam malitiam.*Delinquent*,errabunt à suo scopo, & proposito,

frustra

frustrabuntur sua expectatione. Per Liptoten Hebræi exponunt, desolabuntur, euertentur, peribunt. Sic sequenti versu. A

23 *Non delinquent.* Non aberrabũt à sua spe, illam consequentur: vel, ne peribunt. Nam vt de peccato hæc intelligantur, est durius, q.d. non peccabunt. Vt delinquere his duobus versibus sit culpabilem inueniri, & reum peccati, vel culpari, id est, accusari, condemnari. Nam *nemo sine crimine viuit.*

ARGVMENTVM. B

Christus hostibus, non suis propriè, sed Dei excidium, sibi salutem precatur. Psalmus est Propheticus. Ioan. 15. vers. 25. Congruit piis.

1 Psal. huic Dauid. XXXIV. Hebr. 35. C

2 IVdica Dómine nocẽtes me: expúgna impugnântes me.

3 Apprehẽnde arma, & scutum: & exûrge in adiutórium mihi.

4 Effũnde frámeam, & conclúde aduẽrsùs eos, qui persequũntur mé: dic ánimæ meæ, salus tua ego sum:

5 Confundántur, & reuereãntur: quærẽntes ánimam meam. D

6 Auertãntur retrõrsum, & confundãntur, cogitántes mihi mala.

7 Fiant tanquàm puluis ante fáciem venti: & ãngelus Dómini coárctans eos.

8 Fiat via illõrum ténebræ, & lúbricum: & ángelus Dómini pérsequens eos.

9 Quóniam

A 9 Quóniam gratis abscondérunt mihi intéritum laquei sui: superuácuè exprobauêrunt ánimam meam.

10 Vêniat illi lâqueus, quem ignórat, & cáptio, quam abscôndit, apprehéndat eum, & in láqueũ cadat in ipsum.

11 Anima autem mea exultâbit in Dómino: & delectábitur super salutâri suo:

B 12 Omnia ossa mea dicent, Dómine quis símilis tibi?

13 Erípiens ínopem de manu fortiôrum eius: egênum & paúperem à diripiéntibus eum.

14 Surgêntes testes inîqui: quæ ignorâbam, interrogâbant me.

15 Retribuêbant mihi mala pro bonis: sterilitátem ánimæ meæ.

C 16 Ego autem cùm mihi molêsti essent: induebar cilício.

17 Humiliábam in ieiunio ánimam meam: & orátio mea in sinu meo conuertêtur.

18 Quasi próximum, quasi fratrem nostrum, sic complacêbam: quasi lugens & contristâtus sic humiliábar.

19 Et aduérsum me lætâti sunt, & cõuenérunt: congregâta sunt super me flagêlla, & ignorâui.

D 20 Dissipâti sunt, nec compûncti, tentauêrunt me, subsannauêrunt me subsannatiône: frenduêrunt super me déntibus suis.

21 Dñe quando respícies? restítue ánimam meã à malignitáte eórum, à leonibus vnicam meam.

22 Confitêbor tibi in Ecclésia magna: in pópulo graui laudabo te.

23 Nõ supergaúdeãt mihi, qui aduersâtur mihi inîquè: qui oderũt me gratis, & ánnuunt óculis.

24 Quo

24 Quóniam mihi quidem pacíficè loquebantur, & in iracúndia terræ loquentes dolos cogitabant. A

25 Et dilatauérunt ſuper me os ſuum: dixêrunt, Euge, euge, vidérunt óculi noſtri.

26 Vidíſti Dómine, ne ſíleas: Dómine ne diſcêdas à me.

27 Exúrge, & intende iudício meo Deus meus: & Dóminus meus, in cauſam meam.

28 Iúdica me ſecúdùm iuſtítiam tuam Dómine Deus meus, & non ſupergáudeant mihi. B

29 Non dicant in córdibus ſuis, Euge, euge, ánimæ noſtræ: nec dicant, deuorábimus eum.

30 Erubêſcant, & reuereântur ſimul qui gratulântur malis meis.

31 Induântur confuſiône, & reueréntia: qui malîgna loquûntur ſuper me.

32 Exúltent, & lætêntur, qui volunt iuſtítiam meam: & dicant ſemper, Magnificêtur Dóminus, qui volunt pacem ſerui eius. C

33 Et lingua mea meditâbitur iuſtítiam tuam: tota die laudem tuam.

---

1 *Iudica.* Tribus his verſibus humano more, & bellicâ Hypotypoſi de Deo loquitur, vt de bellatore aliquo inſigni, qualem cum etiam deſcribit Moſes dicens *a*: *Dominus quaſi vir pugnator, Omnipotens nomen eius*, &c. Cauſam meam age contra nocentes mihi. In fonte eſt Paranomaſia. *Litiga cum litigantibus mecum, contende contra contendentes mecum, Me.* Syntaxis Græca, pro mihi. Meos aduerſarios vlciſcere. D

a Exod. 15. 3.

4 *Effunde frameam.* Educ gladium, ſtringe & vibra. *Et conclude* viam, per Eclipſim, quam qui non aduertunt, aliené vertunt *Parmam*, vel ſimile armorum genus, ad ſuam ſuſpicionem addendo סגורים *Sagarim*, appellari gladium Perſicum. Alibi enim סגור *Segor* pro armorum ſiue gladij genere non reperitur. Interclude eis viam,

A viam, ne me possint assequi: vel, ne possint tuum gladium effugere. Impedi, ne irruant in me, *Dic*, Iube animam meam soluere, fac, vt mihi salua sit vita, fac me saluum. Iubendi & dicendi verba in Deo actionem, & efficientiam important.

5 *Reuereantur*, passiuè, pudefiant, timeãt, erubescant, frustrati sua expectatione, ignominia afficiantur prop. *a*

a *Vers.* 30. & 31.

6 *Mihi*. Contra me, in meam perniciem, datiuus incommodi.

7 *Fiant tanquã puluis*. Respicit ad captiuitatẽ & dispersionem Iudæorum in omnes ventos & plagas. *Puluis*, B gluma propriè. Vide *b* suprà. *Et Angelus*, fiat vel sit. Apertum est Zeugma in Heb. Eos arctet, premat & propellat. Qui populi & Synagogæ anteà erat Angelus, princeps & tutor, factus est aduersarius, missa hac voce, *Transeamus hinc*, ad alium scilicet populum, apud Iosephum. Per Angelos etiam bonos punit Deus, & sua iudicia exercet.

b *Psal.* 1. *v.* 5.

Deus per Angelos etiã bonos punit.

8 *Fiant viæ illorum tenebræ*, sint eorum viæ tenebrosæ & lubricæ, ne videant, quà sit fugiendum, & vt cadant, nec sit vbi firmiter consistant. De hoc imprecationum genere, lege Arnobium. Imprecationes generales ab omnibus possunt fieri; personales à solis Prophetis. C *& angelus*, etiam hic Zeugma. Angelus Domini fiat persequens eos, i. persequatur eos.

9 *Gratis*, absque occasione, à me nihil læsi, sine causa, nulla mea culpa tetẽderunt occultè mihi laqueum suum perniciosum, vel interitum laqueosum, i. laqueis plenum. Nam Hebræi vsurpant duo substantiua, loco substantiui & adiectiui, ad Auxesim. Est autem Metaphora à venatoribus, qui feris capiendis foueas fodiunt. *Superuacue*, immeritò. Idem quod *Gratis* proximè. Quare eadem est vox in fonte. *Exprobrauerunt*. הפרו *Apheru*, sumpserunt per Metathesim pro חפרו *harephu*. Citra D Metathesim fons, persistit in Metaphora, laqueum suum gratis foderunt animæ meæ, sine meo merito posuerunt mihi insidias. Nam רשתם *ristam*, laqueum siue rete suum cum sequentib. iungunt Masoretæ, non cum præcedentibus. Neque enim Athnah apud eos distinguit in tribus libris, sed præcedens virgula.

10 *Laqueus*. Vastitas propriè, calamitas. *Et captio*, rete, decipula, insidiæ. *In ipsum*. Latinè, & in ipsum laqueum cadat. Nam Hebræi sic pronomen transponunt.

11 *Super salutari suo*, salute, liberatione, defensione ipsius. A

12 *Omnia ossa mea*. Prosopopœia, q.d. omnes meæ vires. Quin & ossa gestiunt, exiliuntque lætitia, vel ossa per Synecdochen pro membris. Omnia mea membra se in tui celebrationem conuertent.

13 *Fortiorum eius*. Constructio Græca. Latinè fortiorum eo. Quanquàm & hoc pronomen rectè in plerisque exemplaribus desideretur.

14 *Interrogabant me*, obiiciebant mihi ea, quorum minimè eram conscius, accusabant de iis, quæ ignorabam in conscientia mea. *Sterilitatem*, vt essem sterilis & omnibus discipulis tanquàm filiis orbatus. B

15 *Sterilitatem animæ meæ*, ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ, retribuebant mihi discipulorũ orbitatem, per Zeugma. Me meis filiis orbabant. Discipulos intelligit, quos Iudæi percusso pastore disperserunt. Alij latius, & anxietatem animæ meæ: alij, orbitatem, vt me orbent anima mea, vt mihi eam eripiant, vt me occidant. שכול *secol*, orbitas propriè. *Animæ*. Datiui casus, id est, mihi, per Synecd.

16 *Cum mihi molesti essent*. Ad verb. *in infirmari, illos*: cum ægrotarent illi & infirmarentur, induebam ciliciũ commiserando, vel pro eis pœnitentiam agendo, & precando pro illorum valetudine. Septuag. & Hierony. actiuè resoluerunt, Cùm infirmarent illi me, cùm me molestarent, indumentum mihi saccus erat. Infinita vtroque modo accipiũtur cuiuscũque fuerint generis. *Cilicio*, שק, *Sak*, Heb. à quo Sacci nomen in quamplurimas linguas fluxit. Sed hic de saco pœnitentiæ & luctus, i. cilicio, saco è pilis animalium neto & texto. C

17 *Humiliabam*, affligebam propriè. A quo verbo Ieiuniũ Iudęi appellant, תענית, *tahanith*, q. afflictionẽ, macerationẽ, *In sinu meo conuertetur*, ad me redibit, ad meam vtilitatem, & fructum redundabit. Non frustrà ieiunabam, precabar, &c. Nam hæc omnia in meã magnan vtilitatem cedent, ad me, & in meum sinum recident, mihi multùm proderunt. Conuerti, siue redire in sinũ, quando in bonum sumitur, est vtilitatem referre, fructum capere. Alij, *conuertebatur*, in imperfecto, i. agitabam precem pro eis, ardenter pro ipsis orabam, vel pro me ipso ab istis afflicto & vexato. *In sinu meo*, apud me, priuatim, summissa voce. Hic in sinu suo orationem conuertere, est precem apud se identidem repetere, atque agitare. D

18 Quæ

A 18 *Quasi proximum.* Constructio Græca, pro quasi proximo, & quasi fratri complacebam. Ei ac si mihi fuisset necessarius & frater, mitem & placidum me præbebam. ἀρέσκειν cum accusatiuo construitur. Nam sic legit noster interpres, non ἐθεράπευον, nisi fortè corruptè. *Complacebam*, irrepserit, pro *eum placabam*, vel *complacabam*, vt infrà *a*, *Complacetur*, pro Complacatior. Hebr. *quasi socius, quasi frater mihi* (esset) *ambulabam* (cum eo.) *Quasi lugens matrem* (pullatus & nigra veste indutus) *incuruaui me.* Quibus formulis, docet se placidè cum illis versatum, tristatúmque illorum calamitatibus & malis. *Lugens*, matrem scilicet è fonte. Luctus matrum solet esse grauior

a Ps. 76. v. 8

B propter illarum maiorem in liberos affectum, & lenitatē. *Humiliabar*, deiecto capite mœrore afficiebar. *Incuruabam me* propriè.

19 *Aduersùm me*, calamitate mea, rebus meis aduersis. Idem in fonte, sed figuratè canitur, *In claudicatione mea*, vel in latus meum, in perniciem mei lateris. *Flagella*, vel flagellatores. Nam vox, נכים *Nechim*, vtrumque significat, ac nodum in scirpo quærunt, qui claudos, vel viles & abiectos nebulones interpretantur, ac aliunde dedu-

C cūt, quàm à נכא *Nacha*, percussit. *Et ignorauí*, quorsum, Vel, me nec sciente nec opinante hæc facta sunt præter meritum, me nesciente causam. Alij ad personas referūt. Et ego non cognoui eos de facie, tantùm abest vt læserim, vt mihi sint ignoti.

20 *Dissipati sunt*, cōtra me: se aduersùm me disperserunt & dissiparunt. Sententiam in Hebræo obscurissimam planam reddiderunt Sept. Dissipati sunt & dissecti inter se: nec tamen cōpuncti sunt, non doluerunt, aut egerunt pœnitentiam. Sic Heb. *Secti sunt, & non siluerunt, vel cessarunt*) à suis impiis studiis) Gall. *Ils son diuisez, & si ils ne*

D *se peuuēt taire.* Diuisi sunt inter se, secti, discordes sententiis, alij aliud de me loquuntur, inter eos est schisma, alij alia mihi imponunt, nec tamen eos pœnitet, vel pudet in cœptis pergere. Vel, secuerunt se in varios maledicendi modos, & non prohibuerunt linguas suas ab huiusmodi verbis ad derisionem confictis & compositis. Vel actiuè per Eclipsim, secuerunt, præsciderunt (me) sine intermissione (me) lacerarunt contumeliis, mihi conuitiati sunt perenniter. *Tentauerunt me*, experti sunt meam patientiam, explorarunt me. Septuag. legerunt, בחנוני

Behanuni, diuiso Pe in Vau & Iod. Nam alia lectio difficilior, cum hypocritis subsannatoribus subsannationis, vel placentæ, i. parasitis & mensarum assectis, vt perstringat aulicos, qui inter conuiuandum tractabant de ipso neci tradendo, in mediis deliciis iocantes. *Fronduerunt.* Gestus sæuorum hominum & vindictæ cupidissimorum. A

21 *Quando respicies?* Hæc. Quanto tempore ista feres? *A malignitate*, à malignis eorum operibus, eripe vel recrea, refice. Verbum שׁב, *Schab*, non tantùm significat redire, restituere, reducere, sed & tranquillare, recreare. Ad verb. redire fac animam meam à desolationibus eorum. *Vnicam.* Epithetum animæ, vt supr. *a* Hoc autem impletum die resurrectionis. *Restitui*, i. eripe animam, quam habeo vnicam, vel vnicè caram, vel omni auxilio destitutam (tam fœcunda est vox fontis) ab istis leonibus & truculentis hostibus: B

a Psa.21.v.21.

22 *In Ecclesia magna.* Magna est Ecclesia Catholica, ob multitudinem gentium, & populorum, parua Iudæorum Synagoga. *Graui.* Hebraismus, pro frequenti, numeroso, plurimo. Nam non tantùm significat ponderosum, vel fortè, vt *b*, *Multitudo grauis*, id est magna & copiosa.

Ecclesia Catholica est magna.

b 1. Mach. 1.ver.18.

c ver.28.

23 *Non supergaudeant mihi*, non gaudeant super me, id est, de meis malis, de meo exitio. Sic infrà *c. Annuunt oculis.* Nutibus mutuis me derident: nutibus oculorum, & inter sese significant me, esse violandum. C

24 *Mihi*, Septuag. pro לֹא *lô*, legerunt לִי *li*: vel dumtaxat sequuti sunt sententiam. Non enim admodùm variat hæc ad verbum conuersio. *Quoniam non pacem loquuntur, & in fissuris vel commotionibus terræ verba fraudum cogitant.* Docetur enim ipsos non loqui quidem pacem, sed clàm & captatis occasionibus: q. d. Mihi quidem pacem loquebantur, at aliis bellum contra me suadebant. *Et in iracundia terræ*, hominum in terra versantium Metonymia, continens pro contento. Hebr. *in scissionibus & commotionibus terræ.* Quando terra iactatur & scinditur factionibus, seditionibus, tumultibus, discordiis, sese insinuans per fraudes in diuersarum partium animos. Per fraudem & insidias in communibus motibus multa machinantur, & quando terra est in iracundia, id est, quando homines sunt in tumultibus, bellis, iurgiis. Aliqui in cauernis terræ. D

25 *Di*

A 52 *Dilatauerunt*, laxarunt, ad me cõtumeliis, ludibriis & probris afficiendum. *Viderunt oculi nostri*, quod tãtoperè expetebamus, nempe exitiũ illius. Aposiopesis. Voti compotes sumus *a* vnde dicebant, *Vah qui destruis templũ Dei.*

a *Matt.* 27. *vers.* 40

26 *Vidisti*, malitiam eorum efferatam, qua delectantur alienis malis & calamitatibus. Altera Aposiopesis. *Ne sileas*, hanc indignitatem ne dissimules.

27 *Intende iudicio meo*, euigila ad iudicium, defensionem & vltionem mei, expergiscere propriè. *Deus & Dominus*, vocatiui casus per Atticismum 70. familiarem. *In causam meam*, intende per Zeugma. Sed regimen variat.

B 28 *Iudica me secundùm iustitiam.* Vlciscere me pro tua iustitia, neque lætentur de me, siue de meis malis.

29 *Euge anima nostra*, τῆ ψυχῆ, datiui casus. Exultatio & voluptas est maxima animæ nostræ. Iam gestit anima nostra. Euge, Græcè & Latinè hic sumitur materialiter, & regit datiuum. Est autem exultantis particula, vel etiam insultantis & illudentis, vt Heb. האח *Heah.* Hic etiam datiuus possit construi cum verbo *Dicant*, per Hysterologiam, ne dicant apud se animæ nostræ, vel de anima nostra, Euge, Euge. *Deuorabimus*, in fonte, Deuorauimus, in præterito.

C 30 *Reuereantur*, pudore & ignominia suffundantur, qui contra me insolescunt ad vnum omnes. *Gratulantur*, lætantur οἱ ἐπιχαίροντες. Vim præpositionis noster interpres exprimere conatus est, sumpto catachristicῶs gratulandi verbo. Non modò lætantur meis malis, verum etiam gratias agunt, gratulando iis, qui mihi illa important. Gall. *leur sçauent gré de mes maux.*

31 *Reuerentia*, ignominia. *Super me*, contra me, de me.

32 *Iustitiam meam*, innocentiam meam, qui meum ius amant, qui ei fauent. *Pacem*, salutem, prosperitatem.

D 33 *Meditabitur*, summissè loquetur, semotis Scribis & Pharisæis, coram testibus duntaxat à Deo præordinatis, id est, Apostolis & discipulis, apud quos, *b locutus est de regno Dei per quadraginta dies*, vsque ad Ascensionem. Vel resonabit, cantabit meditatè, & ex animo. *Tota die*, quotidiè, vel omni die.

b *Act.* 1. v. 3.

A

Miratus in impio nullum Dei esse metum, exclamat Dei patientiam, atque in omnia benignitatem, & ut misericordia in se & pios utatur, excisis impiis, supplicat.

1 In finem, seruo Domini ipsi Dauid. XXXV. Hebr. 36.

2 DIxit iniûstus, vt delînquat in semetípso: non est timor Dei ante óculos eius.

B

3 Quóniam dolôsè egit in conspêctu eius: vt inueniatur iníquitas eius ad ódium.

4 Verba oris eius iníquitas & dolus: nóluit intellígere, vt benè âgeret.

5 Iniquitâtem meditâtus est in cubîli suo: ástitit omni viæ non bonæ: malítiã autẽ nõ odîuit.

6 Dómine in cœlo misericórdia tua: & véritas tua vsque ad nubes.

C

7 Iustítia tua, sicut montes Dei: iudícia tua abíssus multa.

8 Hómines & iumẽta saluâbis Dñe: quẽádmodum multiplicásti misericórdiam tuam Deus.

9 Fílij autem hóminum: in tégmine alârum tuârum sperâbunt.

10 Inebriabúntur ab vbertâte domus tuæ: & torrénte voluptâtis tuæ potábis eos.

11 Quóniam apud te est fons vitæ: & in lúmine tuo vidébimus lumen.

D

12 Pręténde misericórdiam tuam sciéntibus te: & iustítiam tuam his, qui recto sunt corde.

13 Non véniat mihi pes supérbiæ: & manus peccatôris non móueat me.

14 Ibi cecidêrunt, qui operântur iniquitâtem: expûlsi sunt, nec potuêrunt stâre.

1 Seruo

A

1 *Sermo Domini*, per Appositionem ad *ipsi David*, q. d. Psalmus Dauidis serui & cultoris Domini.

2 *In semetipso.* Hysterologia. Ordo enim est, dixit iniustus in semetipso, vt delinquat. Cogitat apud se delinquere. In eo tota eius cogitatio versatur. Septuag. legũt, לבו *Libbò*, ad sensum illustrandum, *In medio cordis sui*, dicit impius. Sic Hieronymus, sic Chaldæus. *Dixit iniquitas impio in medio cordis eius, ne ponat timorem Dei ante oculos suos.* Iniustus duntaxat loquitur de delinquendo, & offendendo Deum, de iis agendis, quæ caro & sensus B dictant, nullo Dei metu sibi ante oculos posito, de manendo in peccatis, quasi Deus non requirat, neque curet. Exemplaria vulgata habent לבי *Libbi*, hoc modò. *Dictũ præuaricationis impii, vel ad impium in medio cordis mei* est, id est, Scio quid præuaricatio dictet impio. Qui enim aliter vertunt, non intelligunt Hebræum idioma.

3 *Eius*, Dei; Deo vidente & sciente dolos nectit, vt inueniatur iniquitas eius odiosa, fastidiosa: vt eius vitia sint fastidio, & incurrant in odium, & offensionem Dei, & hominum, reddant eum odiosum omnibus. Kimhi C passiuè: vt præ frequentia peccandi, iniquitatem suam etiam ipse oderit, & fastidia. Aliqui vertunt, *Quoniam leniter agit ad sese, blãditur sibi ipsi in conspectu suo reciprocè.* Sed malo cum 70. blandè agit apud se in conspectu eius, Dei videlicet, vt suprà, id est, dolosè. Nam assentatio est genus doli & fraudis. *Inueniatur*, ergo, *Ad odium*, id est, vt sit odio & sibi, & alijs, & Deo. Eò vsque progreditur, vt eius improbitas sit omnibus intolerabilis, vt ne quidem Deus, quamuis patientissimus, eam diutiùs sustinere possit, proptereáque de cœlo euocetur, quasi inuitus & coactus.

D 4 *Verba oris eius iniquitas & dolus.* Verba oris eius iniquissima & dolosissima, vt infrà a, *opus eius confessio & magnificentia*, magnificentissimum & laude siue confessione dignissimum, & alibi b: *Mãdata eius veritas & æquitas*, verissima & æquissima. *Noluit intelligere*, doceri, non vult se corrigere, neque mores suos mutare. *Noluit*, id est, recusat, detrectat cogitare de benè faciendo, à bonis operibus voluntatem auertit, Hinc Chald. *Abscidit intellectum à benè operando.* Hebr. *Desiit intelligere ad benè agendum.*

a Ps. 110. v. 3.
b Psal. 118. v. 86.

5 *Iniquitatem meditatus est.* Cogitationibus & etiam factis prauus est.

6 *In cœlo*, vsque in cœlum, id est, immensa tua misericordia, tam alta & sublimis, quàm cœli, vt hæc patiaris. Modus exaggerandi Hebraicus. Sic quod sequitur, *& veritas tua*, dictorum tuorum certitudo, propositum, cõstantia, promissionum fides est altissima, vt ad nubes ipsas exporrigatur. Alij, toto orbe est conspicua.

7 *Iustitia*, iusta tua administrãdi ratio, idem quod mox iudicia, siue consilia, & prouidentia, quibus omnia gubernat & dispensat. Ineptè aliqui de iustitia, qua homines iustificantur. *Sicut montes Dei.* Alia Hyperbole. Mõtes prægrandes, ingentis & inusitatæ molis. Nomen Dei inseruit exaggerationibus. Sicut montes procerissimi, q. diuini præ altitudine, incomprehensibilis valdéque sublimis est tua iustitia, instar etiam abyssi, incomprehensiblilcs sunt tuæ rerum omnium administrationes. Iustitiam & iudicia Domini vocat iustas eius prouidentiæ rationes & consilia, quæ sunt abyssus multa, id est, imperscrutabilia.

8 *Saluabis*, conseruabis, ales nutries, corporali salute & generali prouidentia curabis, quemadmodum magna est, & multa tua misericordi,a vt infrà a. *Qui dat escam omni carni, quoniam in æternum misericordia eius.* Arnobius Allegoricè, Iudæos & Gentes saluabit, quòd Iudæi velut homines ratione vterentur, propter legis diuinę beneficium. Gentes tanquam bruta egenis elementis huius mundi seruirent, nec Dei spiritu ducerentur. *Quemadmodũ*, secundùm multitudinem, magnitudinem, magnificentiam tuæ misericordiæ. In Hebr. locutio enunciatur per Epiphonema, eodem sensu: *Quantam & quàm pretiosam multiplicasti misericordiam tuam*, ô Deus, quàm excellenti es præditus benignitate. Ad verbum, ô Domine, quàm pretiosa est benignitas tua; q. d. Extendis tuam beneficam prouidentiam in homines & belluas.

Prouidẽtia Dei erga res omnes.

a Psal. 135. v. 25.

9 *Filii autem hominum.* Iam de speciali prouidẽtia. Homines quidem simul & bestias conseruabis, eis omnibus amanter consules & prouidebis: at beneficẽtiùs & excellentiùs erga homines te geres, eos illustri prouidentia & maioribus beneficiis prosequêris, & in hac vita, & in futura; q. d. inter eas & homines magnũ statuis discrimen. Nam hi præter cõmunem conseruationẽ percipient spi-

A rituali a & cœlestia, quod tribus versiculis declarat. *In tegmine*, in vmbra, in tua protectione & tutela. Tueberis eos suauiter, amanter, cupidè, vt gallina, vel auis, pullos.

10 *Ab vbertate*, pinguedine prop. *Voluptatis*. Deliciarum, fœlicitatis. Metaphoræ de deliciis & voluptatibus cœlestibus. Effusè fruentur æterna beatitudine, replebuntur perfecta Dei cognitione, imò & visione aperta, rerúmque omnium in eo contemplatione.

11 *In lumine tuo*, per tuum lumen, per tuam claritatem, clarè intuebimur te, clarè te fruemur. Vberiore splen- B dore tuæ cognitionis, videbimus tuum lumen, tuam diuinam faciem & essentiam, quæ tota est lucida, vt proinde dicaris inhabitare lucem inaccessibilem. *In*, per, beneficio & auxilio luminis gloriæ videbimus lumen faciei tuæ. Nam lumen nostrum, id est, naturale, non sufficit, vt mens ad claram Dei visionem eleuetur. Quemadmodum nec Sol cerni potest, nisi per proprium suum lumen. Ad illum enim conspiciendum, frustrà quis se vti posse speret luce aliena, veluti lunæ, stellarum, ignis, cādelæ, facium, lampadum, quantumuis copiosa. Priore loco lumen Dei est diuina quædam illuminatio, quæ C appellatur à Theologis lumen gloriæ, euehens mentem beati ad Deum: posteriore, diuina facies siue essentia, q. d. Te nos irradiante, ac illuminante ad tui cognitionem perfectam, te tunc videbimus sicuti es. Illud enim lumen creatum est necessarium ad cernendum lumen increatum, quia tantæ excellentiæ, tanti splendoris est Deus, vt ab anima, imò verò Angelo, in puris naturalibus, alioqui absolutissimis perfectissimisque, constituto, cum tanto splendore, maiestate & gloria cerni, comprehendive non possit. Quare dicitur a, *inuisibilis inhabitare lucem inaccessam*, id est, maiestatem, gloriam, perfe- D ctionem habere incomprehensibilem, & à Græcis cerni duntaxat per συγκατάβασιν, q. condescensum; dum se cernentium captui & infirmitati attemperat.

12 *Prætende*, extende, expande in eos qui te norunt, tuā benignitatem משך *Masac*, hoc importat.

13 *Mihi*. Datiuus incommodi, contra me. Pes superbi & arrogantis, ne in me veniat, ne me inuadat & aggrediatur: & manus peccatoris ne me moueat, de meo loco ne me migrare faciat, de meo statu, & sede ne me deiiciat. Serua me à superborum iniuriis & percussionibus.

Sine lumine gloriæ Deus videri nō potest.

Lumē gloriæ quid sit.

a 1. Timot. 1. 17. & 6. 16.

Lux inaccessibilis est diuina maiestas incoprehensibilis, vel cœlum Empyreum.

Aliqui de diabolo superbiæ fonte. *Non moueat*, ab illâ stabilitate, quam in virtute collocaui, Euthym. *Ne me concutiat vt peream.* A

14 *Ibi*, [Greek], in eo sæculo, vbi probi, & sancti inebriabuntur, isti acerbo supplicio iniquitatis suæ pœnas luent. Possit esse Relatiuum sine Antecedente. *Ibi*, i. in gehenna, vt, *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc.* Illuc, non quidem in vterum matris, sed in sepulchrum. Sic hîc, *Ibi*, id est, in inferno. Etsi enim perditio impiorum nunc sit occulta, Dauid tamen eam veluti digito ostendit. Alij, *Ibi*, in pede superbiæ, & manu peccatoris, in ipso eorum conatu. *Stare*, consistere. Surgere, propriè. Lapsus eorum perpetuus, adeò vt nunquàm erigatur. B

a Iob. 1. v. 21.
Vterus aliquãdo terram & sepulchrum significat.

ARGVMENTVM.

Hortatur ad pietatem & patientiam. Non enim esse à pietate discedendum, quòd impij floreant. Nam & impios plagas, & pios præmia accepturos.

1 Psal. ipsi Dauid XXXVI. Hebr. 37. C

2 NOli æmulâri in malignántibus: neque zelâueris faciéntes iniquitâté. 3 Quóniam tanquàm fœnum velóciter arêscent, & quemadmodũ ólera herbârum citò décident.

4 Spera in Dómino, & fac bonitâtem, & inhábita terram: & pascêris in diuítiis eius. D

5 Delectâre in Dómino: & dabit tibi petitiônes cordis tui.

6 Reuéla Dómino viam tuam, & spera in eo: & ipse fáciet.

7 Et edûcet quasi lumen iustítiam tuam, & iudícium tuum tanquàm merídiem: súbditus esto Dómino, & ora eum.

8 No

A 8 Noli æmulâri in eo, qui prosperâtur in via sua:in hómine faciênte iniustítias.

9 Désine ab ira, & derelînque furôrem: noli æmulâri, vt malignêris.

10 Quóniam qui malignântur, exterminabûntur: sustinêntes autem Dóminum, ipsi hæreditâbunt terram.

11 Et adhuc pusîllum, & non erit peccâtor: & quæres locum eius, & non inuénies.

B 12 Mansuêti autem hæreditâbunt terram: & delectabûntur in multitúdine pacis.

13 Obseruâbit peccâtor iustum: & stridêbit super eum déntibus suis.

14 Dóminus autem irridêbit eum: quóniam próspicit: quòd véniet dies eius.

15 Gládium euaginauêrunt peccatôres: intendêrunt arcum suum.

C 16 Vt deiíciant paúperem & ínopem: vt trucîdent rectos corde.

17 Gládius eôrum intret in corda ipsôrum: & arcus eôrum confringâtur.

18 Mélius est módicum iusto: super diuítias peccatôrum multas.

19 Quóniam bráchia peccatôrum conterêntur: confirmat autem iustos Dóminus.

20 Nouit Dóminus dies immaculatôrum: &

D hæréditas eôrum in ætêrnum erit.

21 Non confundêntur in témpore malo, & in diébus famis saturabûntur: quia peccatôres peribunt.

22 Inimîci verò Dómini, mox vt honorificâti fúerint & exaltâti: deficiêntes quemádmodum fumus defícient.

23 Mutuábitur peccâtor, & non soluet: iustus autem

autem miserêtur, & tribuet. A

24 Quia benedicêntes ei hæreditâbunt terrã: maledicêntes autem ei disperîbunt.

25 Apud Dóminum gressus hóminis dirigêtur: & viam eius volet.

26 Cùm ceciderit, non collidêtur: quia Dóminus suppônit manum suam.

27 Iúnior fui, étenim sénui: & non vidi iustum derelíctum, nec semen eius quærens panem.

28 Tota die miserêtur & cómmodat: & semen illîus in benedictiône erit. B

29 Declîna à malo, & fac bonum: & inhábita in sæculum sæculi.

30 Quia Dóminus amat iudícium & non derelínquet sanctos suos: in ætêrnum conseruabûntur.

31 Iniûsti puniêntur: & semen impiôrum períbit.

32 Iusti autem hæreditâbunt terram: & inhabitâbunt in sæculum sæculi super eam. C

33 Os iusti meditábitur sapiéntiam: & lingua eius loquêtur iudícium.

34 Lex Dei eius in corde ipsîus: & non supplantabûntur gressus eius.

35 Considerat peccâtor iustum: & quærit mortificâre eum.

36 Dóminus autem non derelînquet eum in mánibus eius: nec damnâbit eum, cùm iudicábitur illi. D

37 Expécta Dóminum, & custódi viam eius, & exaltâbit te, vt hæreditâte cápias terram: cùm períerint peccatóres, vidêbis.

38 Vidi impium superexaltâtum: & eleuâtum, sicut cedros Líbani:

39 Et

A 39 Et transiui, & ecce non erat:& quæsiui eũ, & non est inuẽntus locus eius.

40 Custódi innocéntiam, & vide æquitâtem: quoniam sunt relíquiæ hómini pacífico.

41 Iniústi autem disperîbunt simul: relíquiæ impiôrum interîbunt.

42 Salus autem iustôrum à Domino:& protêctor eôrum in témpore tribulatiônis.

B 43 Et adiuuâbit eos Dóminus, & liberâbit eos: & éruet eos à peccatóribus, & saluâbit eos, quia sperauêrunt in eo.

---

1 Psalmus in Hebræo alternos versus habet scriptos ordine alphabeti. Atque ita est tertius alphabetarius. Quod artificium inducit ad vehementiorem argumenti contemplationem.

2 *Noli æmulari.* Noli inuidere, vel imitari malos, quòd vtantur prospero successu. Æmulari, & zelari duo significant, imitari, sectari, deinde commoueri, irritari, sibi displicere, inuidere, se cruciare, indignari de re aliqua. Sic zelus, est summus affectus, vel odij, vel amoris. Ne ergo secteris improbos, néve commouearis de eorum rebus secundis, illis ne inuideas, vt illorum exemplo ad peccandum prouoceris. Nam vtraque significatio hìc congruit, & in Græco, & in Hebræo, nisi quòd initium versus alij vertunt, Ne immisceas te te maleficis. *Neque zelaueris*, ne inuideas improbis prosperitatem, ne irriteris eorum fœlicitate, Chaldæus, *Noli æmulari malignos, ne fias eis similis.*

3 *Quoniã tanquã fœnum.* Ratio cur nõ sint sequẽdi impij, *Fœnũ*, viride gramen a. Momentanea est eorũ prosperitas. *Arescent*, excidentur propriè, *Olera* tenellæ herbæ.

D 4 *Bonitatem.* Bonũ. *Et inhabita terrãm.* Imp. pro futuro. Et inhabitabis atque incoles terrã, & abundè pascêris, *In diuitiis eius* terræ. Nam est fœm. generis, Græcè. At Heb. *Pasce fidem vel veritatem*, Solidè, firmiter, & verè pascêris, non vt illi, momentaneè & ad horam. Veritas firmitatem significat. Possit etiam verti, Pasce educationem, vel cibũ eius, vt ה sit affixum, & אמון *Emun*, cibus, nutritio, vt b. Hinc אמון *Omen* nutritius, educator. Quod viden

a Esa. 40. v.6.

b Deut. 32. v.10.

videntur ſequuti 70. Niſi malis legiſſe, במאמונה *Beo mammonah*, etſi ממון *Mammon*. propriè ſit Syrum.

6 *Viam tuã*. Tua negotia, tuas neceſſitates patefac Domino, eas illi explicato & commendato. Hebr. *Volue ſuper Dominum* (proiice) committe, commenda illi. Metaphora à lapide, vel pondere, quod voluitur ad certum locum. Quanquàm ordines imperfectorum interdum confunduntur, vt גלה *Galà*, & גלל *Galal*, quorum illud, *Reuelare* in Piel, hoc *Voluere* ferè ſignificat. Sic Chald. *Manifeſta coram Deo vias tuas, & ſpera in verbo eius*. Gal. *Deſcouure tes affaires*. *Et ipſe faciet*, viam tuã, ſcilicet, tua negotia perficiet.

A B

7 *Et educet*. Proferet in apertum, in lucem & conſpectum, vel potiùs, illuſtrabit rebus proſperis, proſperabit tuam iuſtitiam, ſplendere faciet tuam virtutem, ſiue probitatem, & magis ac magis proſperabere, vt lumen progrediendo ad meridiẽ, magis ac magis inclareſcit, *Iudicium*, etiam probitatem, & rectam vitæ rationem appellat. Lumen autem, & meridies ſunt ſymbola proſperitatis & lætitiæ ſup. *a Subditus*. Ad verbum, *Sile Domino, vel expecta Dominum, & confide ei*. Nempe ſubditum eſſe Domino, eſt ſilere ad eius iudicia, patienter ferre quicquid ipſe immiſerit, de nullo obmurmurare, ei acquieſcere, *In ſilentio & ſpe ſit fortitudo veſtra b*. Oratio aut eſt primus, & præcipuus ſpei ſiue confidentiæ effectus. Opinari interim liceat 70. legiſſe התחלל *Hithholel*, confide, ſpera, vel per התהלל *Hithholel*, lauda, vel per התפלל *Hithpallel*, ora, precare.

a Pſal. 17. v. 32.

Subditum eſſe Domino, quid ſit.

b Eſai. 30. v. 15.

C

8 *Noli æmulari*. Ne iraſcaris florentibus improbis, vt aduersùs Deum murmures, aut abiecto pietatis ſtudio, ſequaris eorum exempla. Sic verſu ſequenti, *Faciente iniuſtitias*. Reſtringit generalem propoſitionem ad improbos. Nam etiam pij proſperantur, quos æmulari oportet, id eſt, ſequi, imitari, non inuidia proſequi.

D

9 *Deſine ab ira*. Ne commoueare præſenti impiorum ſtatu, apud te veluti iraſcens, quòd ſic vigeant. Ne ad imitationem prouoceris, vel ne te immiſceas, vt & tu malè agas.

10 *Quoniã qui malignantur*. Amplificat idẽ aliis verbis, & antithetis, *Qui malignantur*. Ad verbũ, quia malè agẽtes exſcindentur. *Suſtinentes*, ſperantes, patienter expectantes Domini fauorẽ, & prouidentiam, *Terram*. Viuent in terra,

A in terra, eius bonis fruentur, ab ea nō exterminabuntur, per Antithesin. Arnobius, & Aug. de terra, in qua æternitas regnat. Cœlum enim sic sæpe appellatur per Metaphoram, ob substantiæ firmitatem, & constantiam.

11 *Et adhuc pusillum.* Hypotyposis. Paulò pòst iam nusquàm apparebit, eiúsque locus tibi contēplanti nusquam occurret, vt qui deiectus fuerit de illa sua prosperitate, vel etiam extinctus. *Quæres.* Eclipsim emolliuerūt. *Intellectū pones super loco eius, & nō ipse* (locus, vel impius, erit, subsistet, apparebit, vel quid simile.) Non inuenies eum in illo statu, ac loco, in quo paulò antè ipsum florentem videras.

B

12 *Delectabuntur.* Fruentur multa pace, omni fœlicitatis genere.

13 *Obseruabit.* Maligna mente inspiciet. Ad verbū, *Malignè cogitat impius in iustum. Super eum*, contra eum.

14 *Irridebit.* Irritos efficiet eius conatus, & studia, per Metalepsin. *Dies eius*, interitus eius, dies quo destruetur & peribit, tempus mortis. Aliqui, tempus vitæ eorum totum curat.

15 *Gladium euaginauerunt.* Metaphoræ de variis oppugnationibus.

C

16 *Vt trucident.* Ad verbū, *vt mactent rectos via*, i. vita, moribus, viuendi ratione.

17 *Gladius eorum intret.* Suis armis suis consiliis pereāt.

18 *Super.* Quàm diuitiæ peccatorum multæ. Paululum quod iusti possidēt, & suauius & fructuosius est, quàm impiorum magna affluentia, ob arcanā Dei benedictionem.

19 *Brachia.* Potentia, & opes, cuncta, in quibus illi confidunt. *Confirmat*, corroborat, sustentat, sustinet, & fulsit.

20 *Nouit.* Fauore prosequitur, & præmiis, curat, prosperat, fortunat. *Dies*, dierum, & vitæ cursus necessitates per Metonym. *In æternum*, toto vitæ tēpore, quàdiu viuent, perstabit. Sic *a*: Vitæ proborum curam habet, ac nouit quibus periculis in vita sint obnoxij, & quibus subsidiis egeant. Contra *b*: *Non noui vos. Dies*, etiam sumi potest *c*, pro tempore mortis. Diem mortis eorum curat. His morientibus adest, adeò vt hæreditas eorum futura sit sempiterna, vti sequitur.

D

a *Psal. 1, 6.*
b *Matth. 7. 23.*
c *vers. 14.*

21 *Malo.* Calamitosæ, belli, pestilentiæ, afflictionum.

22 *Inimici Domini*, Periphrasis impiorū. Et inimici Domini, velut pretiosum (i. adeps, decor) agnorū, vel camporum

porum consumpti sunt, in fumo defecerunt. Nam adeps igni impositus flamma breui absumitur, sic impij sagi-nati fœlici rerum successu, quasi agni ad cædem destinantur *a*. Quod de igne gehennæ nonnulli accipiunt. Vel potiùs ביקר כרים *cuikar charim* pro infinitiuis, non nominib. 70. habuerunt. Et קעשן *chahaschan* per caph, non beth, legerunt, vt sit ad verbum: *Et inimici Domini circa honorari* (vel in pretio haberi) *circa exaltari consumpti sunt, sicut fumus defecerunt.* Idem perpetuò sensus, etsi loquendi modus sit diuersus. R. Selomo pretiositatem camporum, de luce matutina intelligit, quæ progrediendo deficit, i. celeriter euanescit.

a Iere. 12. 1.

A

B

23 *Tribuet.* Benignè largietur.

24 *Benedicentes ei, maledicentes.* Celebrantes Deum, & blasphemantes, siue contumelia afficientes. Masoretæ legunt passiuè, benedicti eius, & maledicti: nempe iis, quibus Dominus benè vel malè vult. *Benedictio Domini diuites facit b. Terram*, terræ bona, commoda, & fructus. Ratio superioris versiculi.

b Pro. 10. 22.

25 *Apud Dominum gressus.* A Domino eiusmodi hominis iusti gressus, & viæ prosperè disponentur; eas ipse fortunabit, & vitæ eius iter diriget, opera eius grata habebit. Via pro instituto, & vitæ ratione. גבר *Gheber* virum, siue hominem virtute præditum, & fortem sonat.

C

26 *Non collidetur.* Non proiicietur propriè, non tolletur de medio, non irreparabiliter cadet. Quod Origenes, & Euthymius, de lapsu hominum in peccato intelligunt, vt si peccent, quemadmodum Dauid, & Petrus, citra pœnitentiam non pereant *c*. *Septies in die cadit iustus, & resurgit.* Sed aptiùs de fœlicitate temporaria, vt si ab ea excidat, resurgat. *Supponit.* Ad verbum, fulcit, sustentat manum eius.

c Prou. 24. v. 16.

27 *Nec semen eius.* Progeniem, filios, quos post se relinquet. *Quærens panem.* Hyperbole, pro panis, cibíve inopia deficiens; panem non inueniens. Vnde Psalte. Rom. *Egens pane.* Nam etiã mendicantibus bonis de pane prouidet. Per Zeugma repeti possit *derelictum*, q. d. nec iustum vidi derelictum, nec filios eius, etiam quærentes ostiatim panem, vidi derelictos, quin eis præbeat necessaria. Admirandam hic obserua Dei erga iustum, i. virum pium & bonum, curam. Lyranus putat esse Hyperbolem, de eo quod ferè fit. Alioqui Lazarus inopia periit, qui virtute,

D

A tute, & pietate erat eximia *a*. Hebræi interpretantur, לגמרי *lagmeri*, in totũ omninò. Non vidi iustum simpliciter derelictum, quin habeat saltem vitæ necessaria, victum, & vestitum simplicem: quod probant è Iacob *b*, Paulus Burgensis contra Lyranum, non de pane corporali, sed spirituali. Sic Basilius *c*. *Non loquitur* inquit, *de pane sensibili, qui nouerat filios Iacob panis inopia descendisse in Ægyptum, sed de spirituali alimonia, qua interior homo pascitur*. Atqui hoc allegoricum est. *Et pietas non habet tantùm promissionem vitæ futuræ, sed eius etiam, quæ nunc est d*. Lubens ego intellexerim de eleemosynario, qui crebras habet promissiones de benedictione, & fauore Domini *e*. Is enim vsu linguæ, & cæterarum ab Hebræo manantium iustus appellatur, vt iustitia eleemosyna *f*.

a Luc. 16. v. 20. 21. 22.

b Genes. 28. v. 20.

c 1. ora. de ieiunio.

d 1. Tim. 4. v. 8.

e 2 Cor. 9. v. 6. 7. 8.

f Dan. 4. v. 24.

B 28 *Miseretur*, est liberalis, beneficus, omni die, vel quotidiè *Commodat*, mutuò dat, δανείζει, *In benedictione* fortunatum erit. Quando morietur, non extinguitur Dei benedictio, sed in liberos eius redundabit.

29 *Et inhabita*. Imperatiuus pro futuro *g*. In terra inhabitabis, durabis, conquiesces, in æternum, quamdiu viues, tutus eris.

g vt ver. 4.

C 30 *Iudicium*, opus iustũ & rectum, virtutem. Quia Dominus amat iustos & virtute præditos. Virtutem hæc lingua iudicium, iustitiam, æquitatem appellat: & reuerà, *iustitia in se virtutes complectitur omnes*.

31 *Iniusti punientur*. Græcè, ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται, quibus nulla Hebraicè respondent. Vnde aliqui coniiciunt dimidium hunc versum à Iudæis detractũ, qui inciperet עוילים *hauilim*: quoniam huius Psalmi versus alij constant literarum ordine, qui mancus reperietur, si ע trãsiliatur. Sed iam respondimus, Septuag. addidisse sæpe de suo, quæ ad sententiã perficiendam desiderari existi-
D mabant: vt hoc loco, quò apertior esset Antithesis, ista interiecerunt, quæ videbant à Dauide prætermissa per ἀφήμησιν, quòd nollet contaminare suum ordinem literarium, mentione עוולים *haulim*, siue עוילים *hauilim*, iniustorum, prauorum, *Semen impiorum*. In liberis Deus vlcisci solet peccata parentum, quãtùm ad corporalia & externa, non autem quantùm ad spiritualia & æterna, nisi simul sectentur eorum impietatem. Nam tunc geminam pœnam luunt.

32 *Iusti autem hæreditabunt*. Hæreditare, & inhabitare

terram in perpetuum, est in ea durare atque versari fœliciter cum dignitate & benedictione. Ita R. Kimhi. A

33 *Meditabitur*, loquetur meditatam sapientiam, resonabit. *Iudicium*, quod iustum & rectum est. De rebus bonis loquitur & cogitat. At Euthy. sermonem cum iudicio & prudentia non inconsideratum profert.

34 *Non supplantabuntur*, non vacillabunt, prop. non nutabunt, non titubabunt, firmi erunt in Dei præceptis. Non errabunt à legis diuinæ præscripto. Alij, firmi erũt in bonis & opibus. Supplantari apud Septuag. est vinci, superari, plantis subiici & substerni.

35 *Considerat*, obseruat, speculatur iustum, insidiatur ei. B

36 *Illi*, ab illo impio. Dominus non damnabit iustum, non vt impium puniet, cùm iudicabitur & damnabitur ab illo impio. Non ratum habebit iudicium impij de iusto. Longè sunt alia iudicia Domini, alia impiorum. Vel non sinet illum iniustè condemnari, quando in iudicium vocabitur ab illo impio. Non sinet eum calumniis, vel peruersis iudiciis, & iniquis sententiis opprimi. Calumnias, & iudicia impii Deus non sinet succedere. Verba actiua Hebræorum sæpè permissionem duntaxat significant. Ad verb. *In iudicari ipsum*, cùm iudicabitur ipse, iustus. C

37 *Dominum*. Domini auxilium & prouidentiam. *Viam*, legem, præcepta.

38 *Sicut cedros Libani*. Heb. *Sicut lauros vigentes, quæ solent ramos latiùs spargere*. Sed Septuag. notiorem Metaphoram vsurparunt, quoniam in monte Libano sylua erat cedrorum ingentium, toto orbe conspicua. Chald. *sicut arborem transplantatam & abundantem foliis*.

39 *Et transiui, & ecce*. Impius cũ suo loco & statu, fœno ocyùs periit, me non aduertente, nec opinante. Me pertranseunte, vt ad meum reditum, vel etiam abitum, vt ad meum transitum nulla iam ipsius sit cõmemoratio. Heb. D *Et transiuit*, per tertiam personam. Quod Chaldæus doctè reddit, *Et transiuit* (impius) *de mundo, & ecce non fuit*.

40 *Innocentiam æquitatem* in abstracto. Sic Chald. *Serua integritatẽ, respice iter rectum*. Masoretæ in concreto, integrum & rectum. Quod aliqui de homine interpretantur. *Obserua virum innocentem, & considera æquũ virũ, quoniam finis eius, pax*, (sic enim sequentia vertunt (quoniam tandem huic viro erit pax, æterna scilicet: vt hortetur

tetur ad conſideranda exempla gratiæ Dei & iudiciorum eius. Rectiùs Septuag. quoniam reliquiæ ſunt homini pacifico, ſiue homini pacis, quòd in לְאִישׁ *leis*, Lamed habeat Sceua, non Camets. *Reliquia*, ergo, poſteritas & facultates. Alij, ſalus & æterna fœlicitas. Alij, exitus fœlix, ſed aliene. Nam in Antitheſi ſequentis verſus, vox hæc pro poſteritate & opibus quadrat, pro exitu & extremo non item. Pacificos filios, & bona eis vtenda relinquet: impiorum autem poſteritas, & bona ipſis relicta peribunt. Ipſi cum ſua poſteritate & opibus interibunt. Sic ſuprà a. *Dimiſerũt reliquias ſuas paruulis ſuis.* Etſi vox Hebræa illic ſit diuerſa.

41 *Simul*, pariter, ad vnum omnes b. Aliqui annectũt ſequentibus, ſed nõ tam aptè, neque ſecundum Hebraicam diſtinctionem. *Interibunt.* Ad verb. *poſtremum impiorum exſcinditur.* Poſtremum autem appellant prolem & poſteritatem, vt iam dictum eſt c. Aliquando etiam exitum, finem, quo in ſignificatu Chald. *finis impiorum interitus* (æterna perditio)

42 *A Domino*, erit ſupple. Eos Dominus ſaluabit & proteget.

a *Pſa.16.v.14.*
b *Vide Pſ.32.ver.16.*
c *vt Da.11.ver.4.*

ARGVMENTVM.

Deum obſecrat, vt ſe grauiter ægrotum ob peccata, ab amicis neglectum, ab inimicis exagitatum, iuuet, ſanétque. Multa conueniunt Christo.

1 Pſalmus Dauid in remunerationem die Sabbati. XXXVII. Heb. 38.

2 DOmine, ne in furôre tuo árguas me: neque in ira tua corrípias me.
3 Quóniam ſagíttæ tuæ infixæ ſunt mihi: & confirmâſti ſuper me manum tuam.
4 Non eſt ſánitas in carne mea à fácie iræ tuæ: non eſt pax óſſibus meis à fácie peccatôrum meôrum.

5 Quóniam iniquitâtes meæ supergrèssæ sunt caput meum: & sicut onus graue grauâtæ sunt super me. A

6 Putruêrunt,& corrûptæ sunt cicatrîces meæ: à fácie insipiéntiæ meæ.

7 Miser factus sum,& curuátus sum vsque in finem:tota die contristâtus ingrediêbar.

8 Quóniam lumbi mei implêti sunt illusiônibus:& non est sánitas in carne mea.

9 Afflîctus sum,& humiliâtus sum nimis: rugiêbam à gémitu cordis mei. B

10 Dómine, ante te omne desidérium meum: & gémitus meus à te non est abscónditus.

11 Cor meum conturbatum est, derelíquit me virtus mea:& lumen oculôrum meórum, & ipsum non est mecum.

12 Amíci mei, & próximi mei: aduêrsùm me appropinquauêrunt,& steterunt.

13 Et qui iuxta me erant,de longè steterunt:& vim faciébant, qui quærêbant ánimam meam. C

14 Et qui inquirébant mala mihi, locûti sunt vanitâtes:& dolos tota die meditabântur.

15 Ego autem tanquàm surdus non audiébam; & sicut mutus non apériens os suum.

16 Et factus sum sicut homo non aúdiens: & non habens in ore suo redargutiônes.

17 Quóniam in te Dómine sperâui: tu exaúdies me Dómine Deus meus. D

18 Quia dixi, nequándo supergaúdeant mihi inimîci mei: & dum commouéntur pedes mei, super me magna locûti sunt.

19 Quóniam ego in flagélla parátus sum: & dolor meus in conspéctu meo semper.

20 Quóniam iniquitâtem meam annunciâbo: & cogi

A &c cogitâbo pro peccâto meo.

21 Inimíci autem mei viuunt, & confirmâti sunt super me: & multiplicâti sunt, qui odérunt me iniquè.

22 Qui retríbuunt mala pro bonis, detrahébant mihi quóniam sequébar bonitâtem.

23 Ne derelínquas me Dómine Deus meus: ne discésseris à me.

24 Intênde in adiutórium meum: Dómine B Deus salûtis meæ.

---

1 *In rememorationem, εἰς ἀνάμνησιν*, Heb. autem *Ad memorandum*, sua peccata & miserias scilicet, vt Psalmus ad laudandum (Deum videlicet.) *Die sabbati.* Additum ex vsu Synagogæ, quæ hunc Sabbatis canebat.

2 *Domine ne in furore.* Nè me duriùs punias, quàm pro meis viribus.

3 *Quoniam sagittæ.* Poëtica hypotyposis hominis grauiter sauciati, & variis malis affecti, vsque ad vers. 17. qua C graphicè depingit tentationes peccati & conscientiæ. Sagittas Dei vocat suum morbum, vel miseriam, & cruces à Deo immissas, *manum tuam.* Metonymia. Plagam tuam mihi firmiter impressisti, feriendo scilicet. Ad verbum, *descendere fecisti super me manum tuam.*

4 *Sanitas*, integritas prop. Nõ est in me sani quicquam. *Pax*, quies, doloris remissio. *A facie*, loco præpositionis Propter, vsurpant *à facie*, Hebræi, Propter iram tuam. Et mox, propter peccata mea. Et vers. 6. propter insipientiam meam. *Pax*, valetudo, salus. Se ossibus, id est, membris, & animo ægrum esse docet.

D 5 *Supergressæ sunt*, trãscendunt, transeunt. Quod duobus potest modis concipi. Primùm, per Metaphoram, à demersis, quorum caput aqua trãscẽdit: deinde per Metony. *τὸ caput meum*, vt caput significet capitis pilos, q.d. Numerosiores sunt iniquitates meæ capillis capitis mei. Quoniam multitudine peccatorum obrutus sum, & eis tanquàm graui, & ponderoso onere oppressus. Vsque adeò excreuerunt illa siue numero, siue magnitudine, vt iam caput pessundent. Per Prosopopœiam tribuit

pondus & grauitatem peccatis, quam explicans Nicetas in Nazianzenum de Baptiſmo, caput principem animi partem exponit, cuius mentem, & rationem, & conſcientiam, peccatum premit, atque onerat. Adde ex Baſilio pœnas, quæ propter illud ſuſtinentur, eſſe graues & acerbas. *Graue grauata.* Etiam in Hebræo eſt Paronomaſia, כבד יכבדו *cabed iicbedu. Super me,* ſuper meum dorſum, ſupr meas vires.

6 *Cicatrices*, tumores, & vlcera meorum peccatorum. Significat inueteratum eſſe morbum vel peccatum quod animi eſt vlcus & cicatrix. Diuturnitas morbi facit ad commiſerationem maiorem. Eſt autem Metaphora de vulneribus conſcientiæ. Vulnera peccatorum meorum inueterata ſunt, vetuſtate putrida, & fœtentia propter meam inſipientiam. Nam ſimulátque contracta fuerant, eis mederi debueram, & occurrere, q. d. mea culpa ſum peccator inueteratus חבורות, *Habburoth*, quaſi ſanie collecti tumores & apoſtemata. *A facie*, propter, vt ſuprà a. Rectè autem peccata inſipientiam vocat, inquit Orig. *Nemo enim ſapiens ea admittit ſiue virtutis amore, ſiue pœna formidine.*

Peccata rectè inſipiētia dicuntur.

a *Verſ. 4.*

7 *Miſer factus ſum.* Præ morbi, vel calamitatis vehementia. *Miſer*, obliquus prop. *Curuatus*, depreſſus & humiliatus. *Vſque in finem*, mirum in modum. Geſtus hominis graui onere preſſi, & incuruati. *Contriſtatus.* Exponitur fontis Metaphora, nigricans, ater, atra & nigra facie propter animi mœſtitiam.

8 *Illuſionibus*, pudendis motibus, & affectibus, vel malis me ludis, & iocis maleuolorũ exponentibus, morbis, ob quos mihi illudant, Metonym. Hebr. deſpectu, ignominia: vel ſecundùm quoſdam, combuſtione (ardore) quaſi illic eſſet apoſtema. Hæ enim corporis partes ſunt obnoxiæ inflammationibus, & humorum corruptorum defluxionibus. Renes mei, lumbi mei, & ilia ægerrimè ſunt affecta. Morbus ad illa vſque peruaſit, cuius cauſa me mei æmuli rident & deſpiciunt, tantùm abeſt: vt miſereantur. Aliqui nimis curioſè, pudendo vlcere, & fœdo. Vt vel locus notetur ſub renibus vergens ad coxendices, ſiue medius inter femora & ilia, vbi fuerit vlcus, vel morbi genus, quod verecundè non poſſit nominari.

9 *Afflictus ſum*, remiſſus ſum prop. & debilitatus, remiſſis

A missis & dissolutis viribus factus sũ. *Humiliatus*, attritus prop. *A gemitu*, præ gemitu, propter, נהמה *Nahamah*, fremitum potius significat. Vnde leoni tribuitur irato *a*.

a Prou. 19. 22.

10 *Domine ante te*. Quicquid omninò cupiã, tibi est cognitum, & quid gemam non te latet. Scis quid velim, & quid desiderem, nempe remissionem peccati, & calamitatis, tuam denique gratiam.

11 *Conturbatum est*, sic turbatũ, vt palpitet, & præ anxietate se veluti verset, & in orbem agitet, turbinis instar, variis cogitationibus. סחרחר *Seharhar*, circuire, ire in orbem, se gyrare. *Virtus*, vires, robur. *Et ipsum*, etiam ipsũ. B *Et*, particula exaggerationis. Etiam lumen oculorum amisi præ lacrymis & ægritudine. Prospera videntur aduersa, oculi caligant propter mœstitiam & fletum. Origenes ad mentis lumen refert, quòd post illuminationem & veritatis agnitionem in tenebras deciderit. Vis exaggerandi in Hebr. refertur ad oculos. *Etiam ipsi* (oculi) *non sunt mecũ*, etiam ipsos oculos perdidi prę lacrymarum copia. Intus pugnæ, foris pauores.

12 *Aduersùm me*. Heb. *è regione plagæ meæ se statuerunt, è remotis, & è longinquo*, id est, Non me viserunt, non propiùs coniuncti sunt ad me consolandum, me deseruerunt C in meis malis, steterúntque auersi, siue metu, siue inhumanitate, humanitatis officia erga me non exercuerunt. Per amicos tamen Arnobius & Basilius Angelos intelligunt, qui eminùs stant peccata lugentes. Septuag. hîc verbis hæserunt potiùs quàm sententiæ; legerũt נגעו *nághehu* per vau, attigerunt, propinquarunt; non נגעי *nighi* per Iod, plagam meam.

13 *Qui iuxta me erant*, propinqui mei. Galli. *Mes proches parens*. vel est Periphrasis vicinorum qui prope nos habitant. *Et vim faciebant*, conabantur vitam mihi eri- D pere. Heb. *illaqueabãt*, tendebãt laqueos. Inimici insidiis, calumniis, & odiis addebant afflictionem.

14 *Vanitates*, peruersitates, confractiones propriè, quæ pertinent ad meam ruinam & calamitatem.

15 *Ego autem tanquàm*. Sum similis muto, qui non aperit os suum, vt fetur, vel respondeat. Sum patientissimus, patientissimè ferebam eorum probra.

16 *Redargutiones*, confutationes, responsa ad calumnias, rationes me tuendi & respondendi. Sic Dauid *b*. ad conuitia. Semel obmutuit, peccatis suis hæc deberi sen-

b 2. Reg. 16. v. 10. 11. 12.

tiens, & Domino vindictam relinquens.

17 *Quoniam in te Domine.* Prima ratio, cur Dominus eum exauditurus sit: cui & subiungit tres alias. Nam in sequentibus tribus versibus: Quoniam, vel Quia repetitur per Anaphoram.

18 *Quia dixi.* Secunda ratio. Quia (inquit) precatus sũ, ne lætentur de me, id est, de mea pernicie & malis, inimici mei, & dum nutant res meæ, contra me magna loquuti sunt & machinati *Super me*, aduersum me. Simulatque vacillant, vel labuntur pedes mei, gloriosè, & superbè mihi insultant.

19 *Quoniam ego.* Tertia ratio. Quoniam ad omnem casum & supplicium paratus sum pro peccatis meis sustinendum, & dolorem maximum & perpetuum ex iis capio. *Ad flagella*, צלע *tselàb* alij claudicationem interpretantur. Chal. *contritionem siue confractionem.* Immutata Metaphora, non vi. *Et dolor*, cruciatus, pœna meorum peccatorum mihi perpetuò est ante oculos. Alii, peccatum meum, quod me angit & vexat grauiter, q. d. nunquàm obliuiscor meorum peccatorum, ea semper in oculis fero.

20 *Quoniam iniquitatem.* Quarta. Quoniam agnoscam & confitebor meum peccatum, & dolebo. *Cogitabo*, cum sollicitudine & anxietate. Vnde Hebr. sollicitus ero, & anxius de peccato meo. Cogitando dolebo propter peccatum meum.

21 *Super me*, contra me, vel plusquàm ego. Sunt me potẽtiores & robustiores. *Viuunt*, viuendo inualescunt & roborant se contra me, vel, *viuunt*, id est, florent, fruuntur omnibus rebus prosperis. *Iniquè*, immeritò, sine causa.

22 *Detrahebant*, aduersabantur, inimicabantur propriè.

23 *Ne discesseris*, ne abeas longiùs propriè.

24 *Intende*, festina, propera prop. in auxilium meum, ô Domine, qui me soles seruare, & eripere è malis & periculis.

ARGVMENTVM.

Ægrotus, vel afflictus, abrupto proposito silentij, Deũ orat, vt sibi adsit, & veniam det, ac saltem vitæ breuitatem, quæ homini conceditur, ne deneget.

A

1 In finem, pro Idithum canticum Dauid. XXXVIII. Heb. 39.

2 Dixi custódiam vias meas, vt non delínquam in lingua mea.

3 Pósui ori meo custódiam : cùm consísteret peccâtor aduêrsùm me.

4 Obmútui & humiliâtus sum, & sílui à bonis: B & dolor meus renouâtus est.

5 Concáluit cor meum intra me: & in meditatiône mea exardêscet ignis.

6 Locûtus sum in lingua mea: notum fac mihi Dómine finem meum.

7 Et númerum diêrum meôrum quis est : vt sciam, quid desit mihi.

8 Ecce mensurábiles posuîsti dies meos: & sub- C stántia mea, tanquàm níhilum, ante te.

9 Verúmtamen vniuérsa vánitas: omnis homo viuens.

10 Verúmtamen in imágine pertrâusit homo: sed & frustrà conturbâtur.

11 Thesaurîzat: & ignôrat, cui congregâbit ea.

12 Et nunc quæ est expectátio mea? nónne Dóminus? & substántia mea apud te est.

13 Ab ómnibus iniquitátibus meis érue me: D oppróbrium insipiênti dedîsti me.

14 Obmútui, & non apérui os meum, quóniã tu fecísti: ámoue à me plagas tuas.

15 A fortitúdine manus tuæ ego defêci: in increpatiónibus, propter iniquitâtem, corripuísti hóminem.

16 Et tabéscere fecísti, sicut aráneam, ánimam eius: verúmtamẽ vanè cõturbâtur omnis homo.

17 Exaúdi oratiônem meam Dómine,& deprecatiônem meam : aúribus pércipe lácrymas meas.

18 Ne síleas,quóniam áduena ego sum apud te, & peregrînus:sicut omnes patres mei.

19 Remítte mihi , vt refrígerer priùs quàm ábeam:& ámpliùs non ero.

---

1 *Pro Ieduthun*, vt detur Ieduthun vni è duodecim cantoribus Dauidis decantandus , vel ad modos musicos concinnandus.Ad verbum,*Vincenti*, (id est,archimusico) *Ieduthun canticum Dauidis*.

2 *Dixi custodiam vias meas*. Hypotyposis hominis pij mirè afflicti,& dolentis propter furorem impiorum , vsque ad vers. 6. vt tandem post longum apud se carnis & spiritus conflictum , vertat se ad solum Deum , & erumpat in voces Helianis similes *a*. *Tolle Domine animam meam. Neque enim melior sum , quàm patres mei*. Dixi in rerum confusionibus & calamitate , me cohibebo , nec quicquam temerè & impatienter effundam , vt solent ægri,afflicti & calamitosi.Statui ita viuere, vt ne quid lingua peccem. Proposui mihi rerum omnium difficillimã, non peccare lingua,quicquid mihi acciderit *b*.Stoici tale quid imperabant apud Ciceronem,& Seneca eò nos vult adducere,vt simus ἀπαθεῖς.

a *3. Reg.19. v.4.*

b *Iac. 3. v. 2.*

3 *Custodiam*.Hebr. frænum, vel chamum, id est, silentium,Metaphoricè.*Cùm consisteret* , cùm me oppugnaret peccator,& veluti in acie ex aduerso mei staret.

4 *Obmutui*,continui linguam ne peccarem,méque humiliaui , & ad silentium obfirmaui, etiamsi non deessent iusta & bona,quæ loquerer.*Et silui à bonis*, etiam à bonis verbis me continui,ne vi calamitatis , & mali aliquid effunderem contra decorum. Abstinui à iusta occasione defendendi mei,vel conquerendi : à iusta causa loquendi destiti:etsi mihi esset iusta causa , etsi haberem honestam opportunitatem conquerendi,ei cessi,vt seruarem meum institutum de tacendo,& non peccarem per impatiẽtiam morbi , vel persecutionis. *Et dolor meus renouatus est*, etiamsi dolor meus recruduerit , exasperatus, auctúsque sit.*Et* pro etsi,è R.Kimhi. Possit tamen exponi , pro *At*.

Silui

A Silui quidem à bonis.at dolor è meo malo conceptus,me ad rumpenda silentia exagitauit & stimulauit. Dolui tamen, & iratus fui, licèt inuitus *a. Non enim quod volo bonum,hoc ago, sed quod odi malum,illud facio.Infœlix homo, venundatus sub peccato.*

a Ro.7.v.19.

5 *Concaluit cor.* Hypotyposis hominis æstuantis, præ desiderio alicuius rei. Improbitas impiorum vrit hominem pium,& ad rumpendum silentij & patientiæ propositum impellit & inuitat. Haud absimili locutione incitabatur spiritus Pauli in ipso,videns idololatriæ deditam ciuitatem *b. Exardescet*, futurum pro præterito. Exarsit B zelus, qui est quidam ignis & feruor, in interioribus meis;præ cupiditate loquendi. Alij,dolore,& ira sum inflammatus,meas & piorum cruces cogitans,& mala.

b Act.17.v.16.

6 *Locutus sum.* Mortem optaui, præsentis vitæ tædio, & futuræ desiderio, sicque precatus sum. *In lingua mea*, mecum, id est, tacitè & summissè mecum sum locutus. *finem meum*, diem exitus mei, finem meorum malorum. In pugna carnis, & spiritus se conuertendum ad preces docet.

7 *Numerum*,mensuram propriè. *Quid desit mihi*, quid C superfit de vita mea. Chal. *vt sciam,quando deficiam à sæculo.* Ad verbum, quàm temporalis ego, id est, quantulo tempore victurus sim,quamdiu sim victurus,quando desinam esse in viuis. 70. potuerunt accipere חלד *Haled*, pro חדל *Hadel* per Metathesin poëticam.

8 *Mensurabiles*, momentaneos, breues, non longæuos, non diuturnos, breui mensura comprehensibiles. Hebr. palmales, dodrantales, quatuor digitorum, siue palmi mensuram minimè excedentes.*Substantia mea.* Hypostasis meæ vitæ,subsistentia,vigor & firmitas. Sic solent Septuaginta sumere hoc vocabulum *c*, Hebr. *æuum meum*. D *Ante te*,te vidente & cognoscente. Aliqui,comparatione tuæ æternæ durationis.

c vt v.12.

9 *Verumtamen*,πλὴν particula vtuntur Septuaginta,pro verè, sanè, certè *d*, vt non accipiatur aduersatiuè,sed expletiuè, vel asseueranter. *Vniuersa vanitas*,mera vanitas, tota & summa. *Vniuersa* enim est fœminini generis, per constructionem adiectiui & substantiui, vt Hebr. כל הבל *Col hebel*,per Maccaph.virgulam,regitúrque à parte posteriore: q. d. Omnis homo viuens est vniuersa vanitas, est vanissimus, ita vt omnis creaturarum vanitas,

d Sic v.10. & 16.

nitas, & miseria in humana specie velut aggregetur, ac omnis vanitatis omnium creaturarum aliquid, aut totum habeat homo, dum quæ in aliis est dispersa, in eo vno simul inuenitur, atque colligitur. Græcè tamen est alia constructio, nisi locus sit corruptus, *πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, verumtamen omnia vanitas, omnis homo viuens*, quod aliqui exponunt per Eclipsin τοῦ, per omnia est vanitas omnis homo viuēs. Alij per exaggerationem, omnia sunt vanitas, etiam, vel, & præcipue omnis homo viuens. Simplicior est constructio Hebraica, quam dixi. Omnis homo viuens est mera, summa, perfecta, & plena vanitas. Non est particula vanitatis, sed tota, integra, & solida vanitas. Nam, vt est quodammodo omnia siue vniuersa creatura, cum inanimatis enim est, cum plantis viuit, & vegetatur, cum brutis appetit, sentit, mouetur, cum Angelis intelligit, ratiocinatur, vult, meminit: ita est vniuersa eorum vanitas. Cum inanimatis corruptelæ, casibus, iniuriis cœli, elementorum, locorum, temporum, & accidentium corporalium est obnoxius. Cum viuentibus, instabilitati, & necessitati accretionis, decretionis, nutritionis, corruptionis, mortis, & interitus. Cum sentientibus, vniuersæ sensuum & sensibilium affectionum, perpessionum, patibilium qualitatum mutationi, atque infœlicitati. Cum Angelis, alternationi, volubilitati, & mutabilitati cogitationum, voluntatum, studiorum, rationum, consiliorum. Quin & superat eorum omnium vanitates, & inconstantias. Nam præter curas vitæ varias & ancipites, hoc habet proprium, vt non vni peccatorum generi, sed variis, multiplicibus, atque adeò innumeris, quorum pleráque sint nefanda, naturæque contraria, subiaceat. Neque enim tot curarum, & peccatorum differentiis cum vllis communicat. Ita est vanitatum, & miseriarum omnium epitome. *Viuens*, stans, prop. permanens (in vita.) *Sela*. Nam hæc tanta hominis vanitas meretur considerari, & animo reuolui.

Homo qua ratione sit vniuersa vanitas.

10 *In imagine*. In vmbra, quæ facilè euanescit. Imaginem opponit veritati, & rei solidæ. Significat ergò vmbram, speciem, rem adumbratam, nihil solidi, & expressi habentem; q. d. homo imaginariam vitam ducit, vmbratilem, non veram, aut solidam, instar vmbræ euolantem, & euanescentem. In eius vita nihil est solidi, sed vana species,

A species,& exterior. *Sed & frustrà conturbatur*, accedit ad hanc vitæ humanæ vanitatem, quòd etiam tam tantillo tèmpore temerè tumultuatur, nec quiete vlla perfruitur.

11 *Cui congregabit ea.* Quali, iustóne,& probo, an iniusto,& improbo, iuxta illud *a*: *Detestatus sum omnem industriam meam, habiturus hæredem, quem ignoro, vtrùm sapiēs, an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus desudaui, & sollicitus fui, An est quicquam tam vanum?* Magis ad verbum: *Quis sit ea collecturus.*

a *Eccl.2.v.v.18.*

12 *Et nunc quæ est expectatio.* Nunc igitur quæ est spes mea? Nunc igitur, cùm tanta sit vitæ breuitas, vanitas, B miseria, ad quem confugiam, nisi ad te. *Substantia*, subsistentia, firmitas, vt supra *b*. Heb. *Spes mea in te est*, Et fortasse huc respexit Paulus *c*, dum fiduciam *initiū substantiæ Christi* appellat, & *d* quando fidem *substantiam rerum sperandarum* definit nempe basim, firmitatem, fundamentum, vt alibi *e*: *Fundamentum*, inquit, *posui* de fide, cui tanquàm fundamento, sancta opera superstruenda sunt. Alij substantiam hîc accipiunt pro diuitiis,& bonis, per Antithesin. Hi quidem thesauris incubant, mea verò expectatio est Dominus, & substantia mea omnis. Meæ C omnes diuitiæ, & thesauri apud te sunt, ita vt vbi te vnum habuerim, cuncta sim habiturus, quæ ego expeto, & desidero.

b *vers. 8.*
c *Heb.3.v.14.*
d *Hebr. 11.v.1.*
e *1. Cor. 3.v.10.*

Fides est basis, firmitas & fundamentum credentiū.

13 *Dedisti me.* Hæc enunciatio deprecanter ponitur in fonte. Ne ponas, ne des me in opprobrium insipientis. Insipientem autem appellat, quem peccatorem *f* suprà, vt insipientiam peccatum *g*.

f *Vers.3.*

14 *Obmutui.* Non murmuraui. *Quoniam tu fecisti*, hoc scilicet, has cruces, vel quid simile *h*, quoniam mihi has calamitates intulisti, patienter tuli, neque sum conquestus. Aposiopesis. Ad tuas plagas obmutui, vt quæ mihi D non contingant absque consilio, & voluntate tua. Augu. non aptè supplet, *me, Quoniam tu fecisti me.*

g *Psal. 37.v.6.*
h *Esai. 54.v.16.*

15 *A fortitudine.* Propter plagæ tuæ vim ego defeci, deliquium passus sum, forti manus tuæ percussione penè consumptus. *Fortitudinem*, hic alij vertunt; mixtionem, id est, conflictum, alij tractionem, alij percussionem, eodem sensu, sed diuerso tropo. *In*, per increpationes,& minas, construitur cum seq.

16 *Sicut araneam, animam eius.* Heb. *Sicut tineā desiderium eius*, eodem sensu. Aranea enim, vel tela araneæ facilè

cilè perit. Tinea, si obiiciatur soli, diffluit, & interit abiés in auras. Ita hominis desiderium, vita, status, conditio fugacissima est, & corruptelæ maximè obnoxia. Aliqui, *vt* R. quidam Anonymus, interpretantur in nominatiuo, *sicut tinea*, i. sicut tinea absumit vestes magna celeritate, ita & tu animam hominis, siue vitam, Metonymicè. *Veruntamen*, vtique, sanè, verè per Epiphonema. A

17 *Deprecationem*. Clamorem propriè.

18 *Ne sileas*. Ad meas lacrymas, i. exaudi me flentem. *Aduena*, hospes propediem discessurus ad mortem, peregrinus in terra habito, expectans vt patres mei, habitationem cęlestem. *Sicut*. Ratio alia huius similitudinis explicatur *a*. *Peregrini sumus coram te, & aduenæ, sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi vmbra super terram, & nulla est mora.* B

a 1. Par. vl. v. 15.

19 *Remitte mihi, vt refrigerer*. Remissè, & leniter mecum age, vt me roborem, & reficiam vel permitte sine me refrigerari, & quiescere priusquàm moriar, & non existam in viuis. Sic enim posteà placidè exibo ex hac vita, & sine terroribus conscientiæ, qui tum suboriri solent. Ad verbum, *Cessa à me, & roborabo me.* Abstine paululùm à flagellando, vt vires pristinas recipiam. Da quietē, & otium, vt in pietate conualescam, priusquàm excedam ex hac vita. Nam de relaxatione afflictionis loquitur, non de remissione peccatorum, vt vulgò post Augustinum existimatur. In Græco est *ἄνες, remitte*, non vt in oratione Dominica *ἄφες, dimitte*. Sic in Hebræo חשע ממני *hassaa mimmenni*, cessa, desine à me. C

ARGVMENTVM.

Christus gratias agit, quòd Deum Patrem semper habeat præsentem. Et obedientiam (eam vt sacrificio præponenti) offert. Sed interim se nunc quoque liberet, vltus aduersarios. Psalmus est Propheticus. Heb. 10. 5. 6. Afflicto vel ægroto commodus. D

1 In finem, Psalm. huic Dauid XXXIX. Hebr. 40.

Expectans

A 2 EXpêctans expectáui Dóminum: & intêndit mihi.

3 Et exaudíuit preces meas: & edúxit me de lacu misériæ, & de luto fæcis.

4 Et státuit super petram pedes meos: & dirêxit gressus meos.

5 Et immísit in os meum cánticum nouum: B carmen Deo nostro.

6 Vidêbunt multi, & timébunt: & sperâbunt in Dómino.

7 Beâtus vir, cuius est nomẽ Domini spes eius: & non respêxit in vanitâtes, & insánias falsas.

8 Multa fecísti tu Dómine Deus meus mirabília tua: & cogitatiónibus tuis non est qui símilis sit tibi.

C 9 Annunciâui, & locûtus sum: multiplicâti sunt super númerum.

10 Sacrifícium, & oblatiónem noluîsti: aures autem perfecîsti mihi.

11 Holocáustum, & pro peccâto nõ postulâsti: tunc dixi, ecce vénio.

12 In cápite libri scriptum est de me, vt fácerem voluntâtem tuam: Deus meus vólui, & legem tuam in médio cordis mei.

D 13 Annũciáui iustítiã tuam in Ecclêsia magna: ecce lábia mea non prohibêbo, Dñe tu scisti.

14 Iustítiam tuam non abscôndi in corde meo: veritâtem tuam, & salutâre tuum dixi.

15 Non abscôndi misericórdiam tuam: & veritâtem tuam à concílio multo.

16 Tu autem Dómine ne longè fácias miseratiónes tuas à me: misericórdia tua, & véritas tua semper suscepêrunt me.

17 Quóniam circundedêrűt me mala, quorum non est númerus:cõprehendêrunt me iniquitátes meæ, & non pótui, vt vidérem. A

18 Multiplicâtæ sunt super capíllos cápitis mei: & cor meum derelíquit me.

19 Compláceat tibi Dómine, vt éruas me: Dómine ad adiuuándum me réspice.

20 Confundântur, & reuereântur simul: qui quærunt ánimam meam, vt áuferant eam.

21 Conuertántur retrôrsum, & reuereântur: qui volunt mihi mala. B

22 Ferant conféstim confusiônem suam: qui dicunt mihi, Euge, Euge.

23 Exúltent, & lætêntur super te omnes quærêntes te: & dicant semper, magnificêtur Dóminus, qui díligunt salutâre tuum.

24 Ego autem mendícus sum, & pauper: Dóminus sollícitus est mei.

25 Adiûtor meus, & protéctor meus tu es: Deus meus ne tardáueris. C

---

2 *Expectans expectaui.* Vehementi desiderio, & sollicitè præstolatus sum Dominum. Hæc enim repetitio ad Auxesin. *Et intendit*, aurem scilicet. Auscultauit me. Vnde mox se explicat per Epexegesin.

3 *De lacu.* De externis periculis, & calamitatibus. Pro *miseria* fons habet strepitum. De lacu, in quem aquæ cum strepitu, & fragore decidunt. *De luto facis*, de cœno, è quo non solent homines sese eripere. Alij, de loco fœtido, & sordido. D

4 *Super petram.* Rupem, vbi essem in tuto, & tranquillitate: me in firmo, & securo loco collocauit. *Direxit*, firmauit, stabiliuit, ne laberer.

5 *Et immisit in os.* Nouam mihi materiam præbuit celebrandi suam gratiam, & benignitatem. *Nouum*, i. noui argumenti, vel noui artificij, & operis. Alij singulare, & exquisitum. *Deo nostro*, i. sibi, per enallagen. *Carmen* (apposito

A positoriè) quod canam ad se, Deum nostrum, ad se, qui est Deus noster.

6 *Videbunt multi.* Aposiopesis. Hæc omnia, vel hanc meam liberationem, vel hunc meũ cultum (nam eclipses multa cogitationi permittunt,) videbunt multi, & reuerebuntur eum. *Videbunt*, meam liberationem. Prædicit multos conspecta glorificatione, & exaltatione Christi, Dei cultum, & timorem professuros.

7 *Beatus vir.* Dicendo scilicet, *Beatus,&c. cuius est nomen.* Legerunt 70. שם *Sem* nomen, non שם *Sham* posuit. Quanquã nihil refert, siue interpreteris, *Beatus vir cuius nomẽ Domini est spes eius*, siue, vt Masoretę, *Qui posuit Dominum spem suam.* Nam nomen Domini est ipsemet Dominus, & contrà, propter naturæ diuinæ simplicitatem. *Eius.* Vacat more linguæ. *In vanitates*, vt eas sequatur. Ad verbum: *Ad superbos, & declinãtes ad falsitates* (mẽdacia.) Beatus qui spem suam fixit in Domino, neque adhæsit superbis, & falsiloquis (Dei contemptoribus.(Voces Hebrææ etiam substantiuè possunt accipi. *Ad superbias, & declinationes, siue errores falsitatis*, i. falsos, & mẽdaces. Sicque vanitates falsæ, & insaniæ falsæ, Metonymicè, intel-

C ligentur ab effectu, quòd fallaces, & deceptrices, quòd sui cupidos fallant, minimè præstantes, quod pollicentur. Aliqui restringunt ad Idolomanias, quas etiam mundus abiecit post Christum.

8 *Cogitationibus.* Doctè. Alioqui hoc hemistichium cum toto versu sequenti sic habet ad verbum. Cogitatus tuos erga nos (vel, de nobis) non æstimare (licet.) *At te (si) annunciabo, & loquar, roborati sunt præ recensione.*

9 *Multiplicati sunt*, homines videlicet. Multiplicati sunt infinitè, & supra numerum, ad recipiendum Euangelium, quod annũciaui, & sum locutus. Exaggerat pleni-

D tudinem gentium Euangelicam doctrinan amplexarum simul atque eam denunciasset, singulari diuinæ gratiæ symbolo. Vel, cogitatus tui per Zeugma, mutato genere. Nam nihil est necesse ἐπληθύνθησαν, quod omne genus patitur, genere fœmineo vertere, *Multiplicatæ sunt*, cogitationes tuæ, vel neutro *Multiplicata sunt* mirabilia tua, per, Zeugma. Quoniam mutatio generum crebrò accidit in hac lingua, facta relatione ad æquipollens substantiuum *a*. Tum autem locutio erit hypothetica. (Si) annunciaui, & locutus sum (tuos illos cogitatus)

a vt Ps. 131. v. 6.

multiplicati sunt super numerum, plures sunt multò, quàm vt eos possim enarrare, vel recensere, vel inuenire numerum. Eadem ratio mirabilium tuorum. Nam & ipsa enarrandi facultatem omnem superant. A

10 *Sacrificium & oblationem.* De abrogatione sacrificiorum veteris Testamenti interprete Apostolo *a, sacrificium & oblationem*, diuidit sacrificandi cultum in duas species, vt Paulus *b*, *Pontifex constituitur, vt offerat dona & sacrificia.* Nam priore nomine intelligit oblationes rerum vita participantium, quæ iugulabantur, posteriore reliquas, rerum videlicet vitæ expertium, מנחות *Menahoth* vocant, sacrificia farinacea, farta, προσφορὰς, quanquam hoc aliquãdo confunditur, adeò vt tam θυσία quàm προσφορὰ, dicatur de sacrificiis cruẽtis & incruentis. Reliquæ autem ceremoniæ, vel erant sacramenta, vel sacramentorum, & sacrificiorum appendices, vel simplices Dei cultus. Quæ omnia Deus noluit, id est, accepta non habuit, neque probauit per sese siue ratione illarum rerum, sed dumtaxat quatenus fiebant ex obedientia erga se, & fide in vẽturum mediatorem, ad vsque correctionis tempus, lege Lyranum *c. aures*, id est, corpus, per Synecdochen, è Paulo *d.* Mihi aptasti corpus humanum in vtero virgineo. Rabbini non satis percepta Metaphora, *Aures fodisti, siue aperuisti mihi*: ad tuæ obtemperandum voluntati aurem reuelasti, retexisti, ab aure abstulisti velum & tegmen, vt acutiùs audiret. Effecisti vt te audirem, ac tuæ voluntati libens parerem. Me docilem & obsequentem ad audiendum reddidisti. Chald. *Aures ad auscultanda præcepta tua formasti mihi.* Nostris congruenter. Quia enim agitur de corporatione siue incarnatione Domini, est Metaphora simul, & Synecdoche: ad quorum troporum difficultatem explanandam Apostolus appositissimè posuit, *Corpus aptasti mihi.* Est enim primùm Metaphora à figulis, qui manu fodicant, & ducunt argillam, è qua cupiunt vas aptare, currente rota. Quare Deus & figulus, & fictor, & plastes nuncupatur, vt alludatur ad Genesim *e*, quando ex humo humanum corpus duxit. Est deinde Synecdoche, pars pro toto, aures pro corpore. Sed aurium præsertim meminit, quia de obedientia agebatur. B C D

a *Heb.10. v.5.6.*
Sacrificiorũ duo genera.
b *Heb.5. v. 1.*
c *Leuit.8.*
d *Heb.10.5.*
Christi incarnatio prædicitur.
e *Gen. 2.7.*

11 *Et pro peccato.* Et hostiam peccati Mosaïcam. Nam ea alia erat ab holocausto, dum non tota combureretur,

sed

sed sanguis & adipes essent altaris, reliqua cederent Sacerdoti fieret autem ad redimendas pœnas certorũ peccatorum, cum holocaustum totum cremaretur præter pellem,& fieret ad placandum Deum, promerendumque de omnibus in vniuersum. Cætera sacrificiorum genera quatuor, superiore versu intellexit per *sacrificia & oblationes.* Nempe per sacrificia, quæ erant propriè cruenta, alia duo hostiarum genera,de quibus in Leui.*a* Hostiam pro delicto ad redimendas pœnas peccatorum omissionis,in qua sanguis & adipes erant altaris, reliqua sacerdotum.Et hostiam pacificorum, pro pace, i.salute ex beneficio aliquo singulari obtento, vel obtinendo, in qua sanguis,renes adipes cedebant Deo siue altari, pectus & armus Sacerdoti, reliqua caro & cutis ei, qui offerebat, siue esset נדר, *Neder*, i.ex voto, siue, נדבה *Nedaba*, i. sponte.Nam duplex erat pacificum.Per oblationes sacrificia incruenta,quæ duo etiã erant, prius, מנחה *Minha*, pro re qualibet velut honorariũ donum de terra natis *b*, vt pugillus similæ oleo perfusus & thure tectus. 2. panes azymi. 3.lagana azyma,oleo perfusa,vel cocta in clibano,vel frixa in sartagine,vel in craticula tosta 4. Aristæ ex primis & virentibus adhuc decerptæ frugibus, leuiter ad ignem vstulatæ, & in farris modum confractæ, thuréque tectæ.Posterius,תודה,*Toda c*,confessio & sacrificium laudis, pro pace,& vniuersis iniquitatibus, ex incenso,& fermento siue placentis fermentatis.Fermentum enim erat peccati symbolum, Thus gratiæ & beneficij. Alioqui non loquitur de simplicibus oblationibus, vt primitiis,manipulis frugum quòd huiusmodi minimè essent figurales, sed pij dumtaxat animi symbolicæ. *Non postulasti.* Sacrificia veteris legis non putauisti idonea ad pretium redemptionis nostræ, & peccatorum expiationem.*Ecce venio*, in carnem. De abrogatione legis Mosaicæ.

12 *In capite libri.* In tota Scriptura scriptum est, vt expiem hominum peccata: in summa Scripturarum. Nam summa Mosis & Prophetarum est Christus. Caput pro summa,vt apud Paulum *d*.In fonte autem,*In volumine libri*, sumpta locutione ex eo quòd antiqui complicarent libros in corticis moré,vt nũc quoque Iudęi suam legem in suis Synagogis. Nec desunt, qui putent 70. accepisse מגלה *Meghilla*,è significatione גלגלת, *Gulgeleth*.

Sacrificiorũ quatuor genera in lege veteri,præter holocaustum.

a *Leu. 6. v. 25.*

Leui.3. v.1. 2.

b *Leu. 2. v. 1.2.*

c *Leu. 7. v. 12. & 22. v. 29.*

Fermẽtum peccati symbolum.

Christus Mosis & Prophetarũ summa est.

d *Hebr. 8. v.1.*

cranium, caput, quòd vtrumque sit eiusdem radicis. *Vt facerem,* Ordo perturbatus Deus mi, volui in medio cordis mei, vt facerem voluntatem tuam, & legem tuã. Voluntas autem (inquit Euthy.) Dei fuit, Filij sui mors, secundùm carnem, ad humanæ naturæ peccata expianda, de qua Filius ipse *a. Descendi, non vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me, Patris.* Voluntas etiã in genere intelligi possit vniuersum mysterium aduẽtus Domini, & vniuersa eius obedientia, vsque ad mortem crucis.

Pater voluit Filium suum mori.

a *Ioan. 6. v. 83.*

Iustitia quã Christus prædicauit, quæ sit.

13 *Annunciaui iustitiam.* Euangelizaui iustitiam tuam, & qua tu es iustus, & qua tu iustificas per fidem impios: de qua Apostolus tota Epistola ad Ro. & Gal. in multo & copioso Iudæorum cœtu, palam & publicè, in magna populi frequentia locutus est. Est & tertium iustitiæ Dei genus, nempe præcepta illius, de quibus etiam locus possit intelligi. Nam & ea Christus mundo proposuit, obseruandáque tradidit.

14 *Iustitiam,* doctrinam Euangelij, siue Euangelium, per quod iustificantur credẽtes *b. Veritatem tuam,* veras tuas promissiones, fideles & certas, salutem item tuã, vel etiam tuum saluatorem, i. me, quo vteris ad homines saluandos.

b *Rom. 1. v. 17.*

15 *A concilio multo,* à congregatione, ab Ecclesia longè copiosissima. Sic vocat Iudæorum populum, quem & Ecclesiam magnã vocabat *c.* (Nam vtrobique est קהל רב *Kahal rab,* cõgregatio multa vel magna) propterea quòd magno concursu ventitabat ad Christi prædicationem, fama eloquẽtiæ, virtutis, & miraculorum eius, vel etiam nominis excitatus. Alij totum orbem, qui Christi doctrinam amplexus est, sed non aptè loco, etsi ad eum alludat, è quo Ecclesia magna per Apostolos colligenda fuit.

c *Vers. 13.*

16 *Veritas tua* tuorum promissorũ fides. Veræ tuæ promissiones. *Susceperunt,* adiuuerunt, seruârũt propriè. Duo sunt, quibus tutò nitendum sit, misericordia, siue gratia Dei, & promissiones.

17 *Et non potui,* quas nequeo perspicere præ multitudine. Innumera enim erant, & sunt peccata humani generis, quæ velut sua fecit Christus, quia expianda ea susceperat. Peccata enim nostra pertulit in corpore suo. Vide suprà *d Iniquitates meæ,* quas meas feci. *Iniquitates enim omnium vnus ille portauit e.*

d *Psa. 21. v. 2.*

e *Esa. 53. v. 6.*

18 *Dereliquit me,* in me defecit & contabuit virtus, vigórque cordis.

19 Preca

A 19 Precatur pro reditu ad vitam. *Respice*, πρόσχες, attende. Heb. *festina* non dissimili energia. Vnde Hieronymus ad Suniam Græcum probat.

20 *Reuereantur*, pudore afficiantur in suis consiliis. Sic versu 21. proximo. *Vt auferant*, vt eripiant, vt perdant.

22 *Confusionem*, ignominiam, qui mihi insultant *a*. *Tolle, tolle, crucifige eum. Vah, qui destruis templum Dei.* Hic sensum duntaxat secuti sunt. Nam ad verb. *desolentur super vestigio confusionis suæ*, i. statim ac me confusione affecerunt. Alij, pro mercede confusionis suæ, i. Mercedem ferant ignominiæ, qua me perfuderunt. *Euge* האח *heah*,

a Ioã. 19 v. 15. Matt. 27. v. 40.

B interiectio insultantis ac deridentis.

23 *Super te*, in te, in tuo fauore: & præsidio. *Salutare tuum*, Christum tuum, vel salutem tuam in Christo crucifixo.

24 *Mendicus*, miser & calamitosus.

25 *Ne tardaueris*, venire in auxilium, aut quid simile, per Aposiopesin.

ARGVMENTVM.

C *Orat pro iis, qui afflictis benefaciunt, & pro se, quem in morbo constitutum æmuli extinctum cupiebant. Christo congruit.*

1 In finem, Psal. ipsi Dauid. XL. Hebr. 41.

2 BEâtus vir, qui intélligit super egénum, & páuperem: in die mala liberâbit eum Dóminus.

D

3 Dóminus conséruet eum, & viuíficet eum, & beâtum fáciat eum in terra: & non tradat eum in ánimam inimicôrum eius.

4 Dóminus opem ferat illi super lectum dolôris eius: vniuérsum stratum eius versâsti in infirmitâte eius.

5 Ego dixi, Dómine miserére mei: sana ánimam meam, quia peccâui tibi. A

6 Inimîci mei dixêrunt mala mihi: quando moriêtur, & peribit nomen eius?

7 Et si ingrediebâtur, vt vidêret, vana loquebâtur cor eius: congregâuit iniquitâtem sibi.

8 Egrediebâtur foras: & loquebâtur in idípsũ.

9 Aduêrsùm me susurrâbant omnes inimîci mei: aduêrsùm me cogitâbant mala mihi.

10 Verbum inîquum cõstituêrũt aduêrsũ me: B nunquid qui dormit, non adiíciet, vt resûrgat?

11 Etenim homo pacis meæ, in quo sperâui: qui edêbat panes meos, magnificâuit super me supplantatiônem.

12 Tu autem Dómine miserêre mei: & resúscita me, & retríbuam eis.

13 In hoc cognôui, quóniam voluîsti me: quóniam non gaudêbit inimîcus meus super me. C

14 Me autẽ propter innocéntiam suscepísti: & confirmâsti me in conspêctu tuo in ætérnum.

15 Benedîctus Dóminus Deus Israël: à sæculo, & vsque in sæculum: Fiat, fiat.

---

2 *Intelligit*, prospicit ægro & homini tenuis fortunæ. Pro, *Egenũ & pauperem*, in fonte est vnica vox, דל *Dal*, quæ *tenuem attenuatum*, propriè significat. Quare Rabbini de infirmo, quasi ægritudine attenuato exponunt, non de vulgatis pauperibus, vt toto hoc Psalmo infirmorum visitatio, & cura cõmendetur. At quia דל *Dal*, latiùs patet, latè etiam reddiderunt πτωχὸν, pro valdè infirmo & misero, πένητα pro paupere & inope. Quibus fauet R. Abraham *a*, & quidem citato hoc loco. דל *Dal*, (inquit) *nunc diuitiis carentẽ, opibus tenuẽ significat, vt hoc Leuitici versu, nunc tenuem infirmúmque corpore b. Quare sic* דל *Dal*, id est, *infirmus fili Regis*. Vbi nos, *quare sic attenuaris macie. Egenum*, egentem alterius visitatione ob morbum. πτωχὸς, apud nostros sumitur pro infirmo & ægro, D

a Leuit. 14. verſ. 21.
b vt Ge. 41. v. 29. Pſ. 11. ver. 2. & 3. 2. Re. 13. v. 4. vt in lib. Reg.

A ægro, egente alienis opibus & visitatione. Vnde apud Epiphanium & can. 8. Chalcedonensis Concilij, πτωχο-δοχεῖον, & πτωχεῖον, hospitium pauperum & infirmorū. Gal. *Hostel-Dieu. In die mala*, aduersa & calamitosa. In morbi & calamitatis alterius die eum restituet valetudini & pristino statui.

3 *Viuificet*, sanum & incolumem reddat. Vt viuere, est valere, conualescere *a*, sic vita sanitas *b*. Alij vitam proroget. Recentiores hæc enunciatiuè vertunt, *Conseruabit, viuificabit, tradet*, & sequenti ver. *Fieret. In animam*, libidinem, voluntatem, potestatem. Metonym.

a *Isa.38.1.*
b *Leuit.13. v.10.*

B 4 *Super lectum doloris eius*, sustentet eum, quando in lecto dolebit, & ægrotabit. *Vniuersum.* Apostrophe ex abrupto ad Deum. Strauisti & composuisti, ô Domine, stratum eius in ipsius infirmitate & morbo, vt quietè dormiat, & molliter cubet: tuis manibus lectum eius vertis, in morbo ei veluti ministras, & officia vel ancillæ diligentissimæ exhibes. Docet enim hac allegoria Deum officia omnia ipsi præstiturum. Aliqui, ægritudinem eius mutasti in valetudinem & sanitatem, lectum infirmitatis eius conuertisti in lectum sanitatis.

C 5 *Ego dixi, Domine miserere.* πάθος cū Aposiopesi. Ego interim pauper & infirmus, siue aliquem habeam, qui super me intelligat, siue non, me ad Dominum conuerto, verum medicum & visitatorem, precor & dico, Domine miserere mei, &c. Vt precatus est pro eis, qui infirmis & inopibus benefaciunt, ita nunc pro se, vt infirmo deprecatur, ac causam sui morbi in peccatum confert. *Quia peccaui*, quamuis peccauerim, è R. Marinos *c*, *Tibi Domine misericordia & propitiatio, quia recessimus à te, & non audiuimus vocem tuam*, id est, quamuis recesserimus, &c. Vel, quia ægra est peccato, vt sit antithesis ad *Sana.* Nam D peccatum est morbus animi. Quia fateor me peccasse, & propter peccata mea percussum esse morbo, sana me. Aben Ezra.

c *Dan.9.v.9.*

Peccatum est morbus animi.

6 *Dixerunt*, optarunt dicentes. *Mala*, res malas, noxias, & perniciosas. Nam non loquitur de conuitijs; q.d. Optarunt mihi interitum.

7 *Etsi ingrediebatur.* Hypotyposis hypocritæ insidiantis suæ valetudini. Si me visebat, veluti officij causa *vana loquebatur*, ficta mendacia, vt me quoquomodo alloqueretur: *at cor eius congregauit iniquitatē sibi*, id est, apud

se improbum aliquid animo conflabat , quod foràs egressus referret ad alios. Iniqua de me cogitabat, & peruersa. A

8 *Egrediebatur foràs.* Posteà egrediebatur foràs, & loquebatur, quæ viderat simul cum aliis, renunciabátque meam salutem esse desperatam. *In idipsum,* simul cum aliis, eadem mihi optantibus, loquebatur, dicebat (quæ viderat in hac mea visitatione.)

9 *Susurrabant,* clàm consultabant. *Cogitabant,* machinabantur. *Mihi.* Secundum hoc Pronomen ad Emphasim duntaxat ponitur. Concurrit enim significatione cum primo, *Aduersum me.* B

10 *Verbum iniquum.* Verba iniqua, res iniquas contra me locuti sunt veluti ex composito. Ad verbum. *Verbum* בליעל *Belial, fusum siue firmatũ est in eum* (in me, vt de se loquatur in tertia persona. Alij, in eum morbum & infirmitatem grauem) Vbi per בליעל *Belial* Hieronymus diabolum intelligit. Proposuerunt & firmauerunt in animo consilia pessima, quorum diabolus esset auctor, vel qualia diabolus constituisset. *Numquid.* Sub. Nam aut particulam similem. Sunt enim verba Dauidis rationem afferentis, cur inimicorum verbum iniquum esse dixisset & improbum, eísque insultantis. Nam nunquid qui dormit, aut in lecto decumbit, non adhuc conualescet? Prædicit suum reditum ad salutem & vitam. In Hebr. est Mimesis, Qui decubuit, non adijciet, vt resurgat. Vt sint voces impiorum, qui dormit, non addet resurgere, id est, nunquàm restituetur, valetudini, vel deprecanter. Dum iacet, non resurgat. Nisi cum Septuaginta exponas interroganter, vel admiranter. Qui iacuit nónne adijciet surgere? לא *ló,* pro הלא *Haló,* vt interdum aliàs, vel est Græcismus, vt duæ negationes vehementiùs negent. Ita *Non* Latinè redundabit. C D

11 *Homo pacis meæ,* amicus meus. *Supplantationem.* In cursu me supplantauit, mihi magnas fecit insidias & fraudes, me egregiè fefellit, & circumscripsit. Heb. *calcaneum, plantam,* eodem sensu. Quare Hieronymus vertit, *Qui manducabat panem meum, leuauit contra me plantam, siue calcaneum,* vt sit ille locus, qui contra Iudam à Domino adducitur *a*, *Oppressit me proditione.* Calcaneum pro insidiis.

a Ioan. 13. v. 18.

12 *Resuscita,* fac me surgere è lecto, & tribuam eis gratiam

A tiam dignam ipsorum malefactis. Aug. de Christo, qui excitatus à mortuis paulo pòst Iudæos vltus est, Caipham, Pilatum, Herodem, &c.

13 *Voluisti*, dilexisti, beneuolentia es prosecutus. *Super me*, de mea calamitate, de mea morte. Non clanget prop.

14 *Suscepisti*, sustentasti, tutatus es. *Et confirmasti me*, stabilisti me; me in tuto locásti.

15 *Fiat, Fiat*, Hebr. Amen & Amen, id est, veritas, veritas (sit) ita accidat, hoc scilicet quod dixi, quando sunt operantis & assentientis: verè, certè, profectò, quando asseuerantis. Cæterùm repetuntur in singulorum quin- B que librorum huius operis finibus ad maiorem confirmationem, & inflammandum pios in Dei laudes & gratiarum actiones. Atque, hinc sumptam diuisionem huius operis in quinque libros, siue incisiones; vt loquitur in Prologo galeato, putat D. Hieronymus, nempe quoniam quinquies אמן ואמן *Amen vé amen*, siue, vt Septuag. *Fiat, Fiat*, occurrit. Solet enim hæc particula, siue simplex, siue gemina, esse nota conclusionum, & signaculum precationum, vt Orationis Dominicæ *a*. Thalmudici malunt diuisionem sumptam ex Mosis C imitatione. Vt Moses totam diuinam legem quinque libris complexus est prosa & oratione, sic Dauid versu & metrica: vt credendis & agendis laudanda canendáque responderent. Illud est, quod Doctores vulgò inquiunt, Psalmos continere totam sacram Scripturam per modum diuinæ laudis. Addo ego ex argumento quintuplici & diuersitate auctorum, cùm aliqua esset notabilis mutatio. Primus enim liber est de rebus tristibus & aduersis, & vni Dauidi tribuitur. Secundus de rebus lætis, & magna ex parte auctores habet filios Choræ. Tertio repetuntur res tristes & aduersæ, per Asaph, & paucos a- D lios: vt quarto, iterum succedant res lætæ, per diuersos auctores. Sic enim significatur rerum humanarum misera vicissitudo. Quintus ferè vni rursum Dauidi ascribitur, omnium maximus est, mixtum habens argumentum, vt nunc contineat preces, nunc laudes; modò querimonias, modò gratiarum actiones. Interdum sit de rebus lætis, interdum de crucibus & aduersis, &c.

Psalterij liber in quinque sectiones diuiditur.

Amen quã vim habeat.

a *Matth. 6. v. 13.*

A

LIBER SECVNDVS PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Suum exilium consolatur, Dei & rerum diuinarum meditatione, diuinorum beneficiorum commemoratione, & spe futuræ restitutionis, orans, vt se in patriam restituat. Quod & futurum sperat. Congruit suspirantibus in cœlum.

B

1 In finem intellectus filij Choræ. XLI. Hebr. 42.

2 QVemádmodum desíderat ceruus ad fontes aquârum: ita desíderat ánima mea ad te Deus.

C

3 Sitîuit ánima mea ad Deum fontem viuum: quando véniam, & apparêbo ante fáciem Dei.

4 Fuêrunt mihi lácrymæ meæ panes die ac nocte: dũ dícitur mihi quotídiè, vbi est Deus tuus?

5 Hęc recordâtus sum, & effûdi in me ánimam meam: quóniam transîbo in locum tabernáculi admirábilis, vsque ad domum Dei.

D

6 In voce exultatiônis & confessiônis: sonus epulântis.

7 Quare tristis es ánima mea? & quare contúrbas me?

8 Spera in Deo, quóniam adhuc confitêbor illi: salutâre vultus mei, & Deus meus.

9 Ad

A 9 Ad meipsum ânima mea conturbâta est: proptéreà memor ero tui, de terra Iordânis, & Hermoniim, à monte módico.

10 Abissus abissum ínuocat: in voce cataractârum tuârum.

11 Omnia excêlsa tua, & fluctus tui: super me transiêrunt.

12 In die mandâuit Dóminus misericórdiam suam: & nocte cánticum eius.

B 13 Apud me orátio Deo vitæ meæ: dicã Deo, suscêptor meus es.

14 Quare oblîtus es mei? & quare contristátus incêdo, dum áffligit me inimicus?

15 Dum confringûntur ossa mea: exprobrauêrunt mihi, qui tríbulant me inimîci mei:

16 Dum dicunt mihi per síngulos dies, vbi est Deus tuus? quare tristis es ánima mea? & quare contûrbas me?

C 17 Spera in Deo, quóniam adhuc confitébor illi: salutâre vultus mei, & Deus meus.

---

1 Filij Choræ, huius secundi libri Psalmographi, & auctores ferè sunt, quorum spiritus hoc habuit peculiare, vt de rebus lætis meditaretur, vt Hebræi & Hieronymus tradunt *a*. Item Origenes *b*. Quare & hic liber secundus totus ferè est de salute & Christo, & magnum vitæ præsentis tædium, & ardens futuræ desiderium exprimit.

Secundi libri Psalmorum argumentum.
a *in Ps. 84. & 85.*
b *hom. vnica in libros Reg.*

D 2 *Desiderat*, mugit: rugit, ערג *Charag*, vox ceruorum propria, vt שקק *Sakak*, vrsorum, נהם & שאג *Saag & Naham*, leonum, נהק *Nahak* onagrorum, צרר *Tsarah* luporum, נבח *Nibbah* canũ, צהל *Tsahal* equorũ, געה *Gagha* per ע in medio, boum, פעה *Pagha* per ע vaccarũ vel ouium, נער *Naghar*, camelorum vel asinorum. Sicut igitur ceruus vociferatur ad canales aquarum, cursu defatigatus, ita vociferatur anima mea ad te. Inter omnia animalia ceruus est maximè siticulosus,

quòd

quòd veſcatur ſerpẽtibus : vnde & ἔλαφος, quaſi ab ὄφει, ſerpente. Eius augetur ſitis, quando agitatur à canibus & venatoribus. *Ad te*, ad tuum ſanctum domicilium, à quo exulo: metonymicè. A

3 *Fontem.* Hæc vox pro *fortem* (ſic enim habent Hebræa & Græca) irrepſit, quòd continuatio Metaphoræ loco optimè congrueret. *Quando*, ô quando Dei videbo faciem, in templo; vel in cœlo; à quorum vtroque exulo, Chal. *quãdo reſpiciã ſplendorẽ diuinitatis tuæ* מתי *Mattai, ecquàndo*, interrogat. Ita hîc eſt vox deſiderantis, quaſi cum ſuſpirio. Dixerat animam ſuam deſiderare, & ſitire Deum. Nunc ſubdit huius deſiderij expreſſionem. B O quando veniam; ne quis coniunctim cum præcedentibus hanc particulam hoc modo legat: Anima mea Deum ſitiuit, quando (id eſt, vſquequò, donec) veniam ante faciem eius.

4 *Fuerunt mihi.* Quotidiè plorabam. Hoc meum erat demenſum, hic meus quotidianus cibus, *Panes*, lacrymæ mihi erant loco panis; pro panibus & cibis, dum mihi obiicitur quotidiè; *Vbi eſt Deus tuus*, nullius videtur virtutis & poteſtatis, vt qui te in exilio tamdiu deſerat.

5 *Hæc recordatus ſum.* Quomodo in his angoribus ſe ſit conſolatus docet. *Hæc*, has nimirum inſultationes, recordatus ſum. *Et*, at, verùm (aduerſatiuè) animam meam doloris magnitudine contractam effudi ac dilataui, quoniam tranſiturus ſum in locum admirabilis tabernaculi Dei, id eſt, in ſanctam ciuitatem Hieruſalem vſque ad ipſius ædem; nec perpetuò hîc in iſtis exilij locis hæſurus. C Me conſolatus ſum, quoniam quicquid iſti dicant, adhuc tranſibo in locum, vbi Deus colitur purè, & liberè. Sola Dei memoria pium in malis oblectat, nedum in proſperis, iuxta illud *a*: *Memor ſui Dei & delectatus ſum.* Quantò magis præſentia & viſio? Facilè transfertur ad æternam vitam. Me conſolatus ſum, quoniam tranſiturus ſum in cœlum, locum admirandi tabernaculi Dei, vſque ad ipſius penitiorem ædem, nempe cœlum Empyreum, vbi eſt ipſius thronus, vbi & ſe clarè, & glorioſè, & ſuauiter communicat. *Effundere in ſeſe animam*, eſt ſe valdè conſolari, effuſè lætari, effuſè ſe exhilarare, vt *b*. *Tunc videbis & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum. In locum tabernaculi*, Sic Abben, סך *Sach*, exponit, pro tentorio & tabernaculo ſcilicet *c* Idem quod סכה *Succha*, D

a *Pſa.76.v.5.*

b *Eſa.60.v.7.*

Cor dilatare, i. lætari.

c è *2. Reg. 16.verſ.22,*

A *Succha*, à quo festum tabernaculorum siue attegiarum, סכות *Succhoth*, contra recentiores, qui vertunt numerum. Transibam in numero multo, & frequenti comitatu. Hæc enim omnia de præterito exponunt quasi populus Dei recolat in exilio pristinam fœlicitatem, à qua exciderit, proindéque mœreat. *Admirabilis.* Septuag. apposité legerunt per *Res.* אדרם *Adram*, Masoretæ per *Daleth*, אדדם *Addadem*, vt sit sensus (&) mouebo me cum eis vsque, &c. Locum tabernaculi admirabilis appellat Hierusalem, in qua erat tabernaculum Dei admirabile, B miri operis, & mysterij, quoniam in eo opera Dei admiranda recolebantur, & ita erat constructum, vt cœlum referret.

6 *In voce exultationis.* Eclipsis, vbi est, supple, in voce sonus epulantis, ob multitudinem sacrificantem, & colentem Deum. In qua Dei domo, & loco, cum læta voce, laudúmque Dei celebratione populus festum agit, personat, plaudit, epulatur, victimas epulares offert. Græci hodiè habent ἤχου ἑορτάζοντος soni, vel sono epulantis, vel potiùs festum agentis, sensu parum differente, Heb. *sonitus*, vel *multitudo*, (המון *Hamon* vtrumque designat) festinans, festum agens, siue festum agentis, vt המון C *Hamon* legatur per hateph pathach. *Epulantis* autem habemus, quoniam diebus festis lætitiæ gratia saltabant, tripudiabant, epulabantur *a*, & quidem victimarum pacificarum carnibus. Inde enim חגג *Hagag*, passim saltare, tripudiare, epulari, & חג *Hag*, festum, lætitia: itemque pecus siue oblatio ad festi epulas. Itaque R. Selomo, & R. Leui *b*, notant solemnitates, præter diem expiationis, sanctificatas fuisse בתפלה *Bithphilla* in oratione, משתה *Miste* conuiuio, & *kesuth nekua* vestitu puro & mundo, quibus ἀγάπαι nostrorum in prima Ecclesia D congruisse videntur. Quartum adde *c*, auditum verbi Prophetarum. Nam illinc Abben-Ezra, & R. Mose Cotseus docent pios festis ad Prophetas conuenisse, vt expositionem diuinæ legis audirent.

7 *Quare.* Apostrophe consolatoria, quã repetit infrà *d*. *conturbas*, mœrore affligis.

8 *Adhuc.* Nam restituet postlimino. *Salutare*, est celebrabo adhuc eum, qui est mea salus, & Deus meus. Commodior est hæc lectio, vt *vau* iungatur cum voce sequenti, quàm Masoretarum, qui eam præcedenti affigunt,

a 1. Reg. 30, ver. 16. & Nehem. 8. vers. 10.

b Leui. 23.

c 4. Reg. 4. v. 23.

d vers. 16. & 17.

gunt,

gunt, פניו אלהי *Panau Elohai*, salutes *vultus eius, Deus mi*. Vt ex aliorum comparatione intelligitur. Nam sic repetitur mox *a* & Psalmo sequenti *b*.

a ver. 17. & vltimo.
b v. 7.

9 *Ad meipsum*, in meipso, apud meipsum. *De terra Iordanis*, propter terram Iordanis, & reliquorum locorum patriæ meæ in quibus eram in pace, & quiete; q. d. Quia in meipso turbatus sum ob exilium, ideò te inuocabo pro terra Iordanis, & Hermoniim, & pro montibus modicis, vt in ea loca me restituas, vt in mea plana, & campestria (cuiusmodi erat terra Iordanis) & in meos montes, quantumuis modicos, & humiles, me reducas, *de*, & *à*, non hic significant locum, sed causam. Nam hæc dicuntur ab exulibus, & procul à terra sancta raptatis. Friget itaque, quod aliqui exponunt, in hac solitudine Iordanis. & Hermonij, & Mizaari, in quibus locis ego vagam vitam persequor, tui recordabor. Quare alij rectius. Memor ero mirabilium, & beneficiorũ tuorum, quæ tu ad Iordanem, & mõtem Hermon populo tuo præstitisti. Hermoniim duo sunt montes alti in extremis terræ sanctæ: vel potius tractus montium circa Hermoné. *Modico* מִצְעָר *Mizaar* Hebræi putant esse nomen montis, ego cum Septuag. appellatiuum, & singul. pro plurali, vt vel in humillimos quosque montes suæ sanctæ patriæ restitui obsecret. Sic *c* piis etiam lapides eius placent præ diuitiis reliquarum regionum. Cùm enim diligentissimè minima quæque terræ sanctæ loca à Iosuë, & aliis sint exposita, nusquàm montis sic nominati fit mentio.

c Psal. 101. vers. 15.

10 *Inuocat*. Accersit. Calamitas calamitatem attrahit, vt emergere non liceat. Nulla calamitas sola. *Abyssus*, vt interpretatur Symmachus, *abysso occurrit à strepitu aquæ ductu tui*. Hypotyposis poëtica calamitatum ingentium. Nulla est mearum miseriarum intermissio, & finis, nullus fundus. Abyssus enim est immensa profunditas, quasi sine fundo: cumulus malorum cumulos alios & moles varias trahit ad vocem fistularum tuarum, id est, nubium, per quas veluti fistulas, & canales, imbrium magnã fundis copiam. Te sonante & excitante tempestates, obruor variis calamitatibus. Clarius versum fuisset, abyssus ad abyssum clamat. Alia aliam euocat, & attrahit, te de cœlo eas emittente, & quasi vocante, *Cataractarum*, fistularum propriè, citarum nubium, quæ tonitru, & fulmine rumpuntur, & pluuiam effundunt.

Calamitas nulla sola.

11 Ex

A 11 *Excelsa tua.* Vndæ tuæ, procellæ tuæ in sublime vndas attollentes, gurgites, & inundationes afflictionum. מִשְׁבָּרֶיךָ *Misbarim*, fluctus significat, quasi confractiones, collisiones, vndas, quæ se mutuò frangunt, Metaphoricus etiam versus.

12 *In die mandauit.* Sesfe erigit, sibi liberationem pollicens. Me quidem omnes malorum fluctus in hoc exilio inundarunt, penéque obruerunt. At mandabit præcipiétque Dominus, die misericordiam suam ad me venire, & nocte canticum eius mihi erit. Die me misericordia afficiet, & nocte eum canam, gratiásque ob illam B agam. Aliqui per diem Metaphoricè tempus prosperum, per noctem aduersum intelligunt. Misericorditer aliquando liberabit. Interim calamitatum nocte, non intermittam eum canere, & venerari. *Misericordiam suam.* Me misericordia sua affici mandabit, & præcipiet. Sic infrà *a*: *Qui mandas salutes Iacob*: id est, qui præcipis, & mandas Angelis Iacob saluare. *Et nocte*, erit scilicet. Nocte canam misericordiam mihi factam, q. d. die me seruabit, nocte autem hymnis, & canticis salutis illud beneficium celebrabo.

a *Psal.* 43. 7.

13 *Apud me.* Mecum propriè. Masoretæ iungunt cum C fine præcedentis hemistichij, si modò Athnah apud eos distinguat. Nam non semper distinguit in operibus poëticis. *Deo vita mea*, ad Deum qui me viuificat, hæc ei apud me erit oratio, & dicam, Adiutor meus es, siue, vt Heb. rupes mea, ad quam me confugere oporteat. *In ipso viuimus, mouemur, & sumus b.*

b *Act.* 17. *v.* 28.

14 *Contristatus.* Nigricans propriè, lugens, & atro, tristique vultu.

15 *Ossa mea.* Dum ab hostibus membra mea proscinduntur, & matyriis grauibus afficior, probra multa sustineo. Ad tormenta, etiam conuitia, probra, & contu- D melias adiiciunt. Ad verbum, *Per occisionem, vel cultrum in ossibus meis.* Dum me homines torquent, & enecant. Confringi ossa, vel habere cultrum in ossibus. Metaphoricè sustinere maximos, & acerbissimos cruciatus. Ingens enim dolor est, quando gladio ossa feriuntur, vel franguntur. Hæc propriè dicuntur de SS. Martyribus, quos multos habuit, habet, habebit Ecclesia.

16 *Quare.* Quare deiiceris nimia tristitia, cur grauiore mœrore deprimeris?

17 *Illi*

17 *Illi.* Ei(qui est)salutis meæ auctor, & Deus siue iudex,vindéxque meus. *Salutare.* Hebraicè, *salutes* plurali numero. Quia multis modis saluos nos facit Deus.

A

ARGVMENTVM.

Orat, vt se Hierosolymam ab exilio ad frequentandum templum reuocet. Propheticus est.

1 Psalmus Dauid. XLII. Hebr. 43.

B

2 IVdica me Deus,& discérne causam meam de gente non sancta: ab hómine iníquo,& dolôso érue me.

3 Quia tu es Deus fortitûdo mea: quare me repulîsti?& quare tristis incêdo, dum afflîgit me inimîcus?

C

4 Emítte lucem tuam,& veritâtem tuam: ipsa me deduxêrunt, & adduxêrunt in montem sanctum tuum,& in tabernácula tua.

5 Et introîbo ad altâre Dei: ad Deum qui lætíficat iuuentûtem meam.

7 Confitêbor tibi in cíthara Deus Deus meus: quare tristis es ánima mea? & quare contûrbas me?

7 Spera in Deo, quóniam adhuc confitêbor illi:salutâre vultus mei,& Deus meus.

D

2 *Iudica me Deus.* Defende me Deus, & discepta causam meam, contra barbaras, & profanas gentes me vlciscere.

3 *Tristis.* Pullatus. Recurre ad versiculum decimum quartum superioris Psalmi.

4 *Lucem tuam.* Gratiam, fauorem tuum, & auxilium. *Et veritatem tuam,*tuarum promissionum fidem, & effectum.

A ctum. R. Selomo lucem Christum (sic Cyrillus in Ioannem) veritatem Eliam eius præcursorem (id est, Ioannem Baptistam) interpretatur. Nostri dona, quibus homines illuminantur, & docentur, tam in credendis quàm agendis. ***Deduxerunt, & adduxerunt.*** Ipsa me hûc introduxerunt, ipsa me in hunc sacrum locum progredi fecerunt. Gratia Dei nos ducit in templum, & Ecclesiã, facit pios, fideles, probos, &c. Insignis locus contra Pelagianos. ὡδήγησαν, per viam duxerunt, ***& adduxerunt***, ad terminum perduxerunt, introduxerunt. Præterita pro futuris, more B prophetico, ad rei certitudinem, vt ex Hebræo apparet: deducent, & adducent, siue introducent. ***In montem sanctum tuum***, in templum structum (vel potiùs struendum: nam filij Choræ erant temporibus Mosis) in monte Moria, in quo est conuentus populi Dei, & legitima sacra peraguntur. Tabernacula autem sunt reliqua terræ sanctę loca, in quibus ipse colebatur.

Gratia Dei effectus cōtra Pelagium.

5 ***Altare Dei.*** Ad locum, in quo Deus per sacrificia, & sacramenta colitur. Aliqui, ad conspectum diuinæ maiestatis, eò quòd in materiatis altaribus diuinam præsentiam præcipuè honorare soleamus. ***Iuuentutem meam.*** C Heb. ***Exultationem meam.*** Sic flos ætatis de iuuentute dicitur. Vndę ad verbum: ***Ad Deum lætitiã exultationi meæ.*** Ad Deum, qui lætitiam affert exultationi meæ: vt quidem recentiores sentiunt. Sed mallem גִּיל ***Guil***, cum Septuag. hic notare, vt apud Danielem a: iuuentutem, adolescentiam, florem æui. Quare & illic noster vertit, ***coæuis vestris***, vbi magis ad vocem recentiores, ***iuxta similitudinem vestram***, ego ***iuxta adolescentiam vestram.***

a *Dan.1.10.*

6 ***Confitebor.*** Celebrabo, gratias agam lætè, & hilariter.

7 ***Salutare.*** Est supple, quasi dicat, ille est mea salus, meus Saluator, & Deus.

D

Queruntur pij se contra maiorum exempla, impiorum libidini exponi ob religionem, Deúmque obsecrant, vt tandem subueniat. Congruit Apostolis, & Martyribus b.

b *Rom.8.*

1 In finem, pro filiis Choræ ad intellectum. XLIII. Heb. 44.

2 DEus aúribus nostris audíuimus: patres nostri annunciauêrunt nobis.

3 Opus, quod operâtus es in diêbus eôrum: & in diêbus antîquis.

4 Manus tua gentes dispérdidit, & plantâsti eos: afflixîsti pópulos, & expulîsti eos.

5 Nec enim in gládio suo possedêrunt terram: & bráchium eôrum non saluâuit eos.

6 Sed déxtera tua, & bráchium tuum, & illuminátio vultus tui: quòniam complacuîsti in eis.

7 Tu es ipse rex meus, & Deus meus: qui mandas salûtes Iacob.

8 In te inimîcos nostros ventilábimus cornu: & in nómine tuo spernêmus insurgéntes in nobis.

9 Non enim in arcu meo sperâbo: & gládius meus non saluâbit me.

10 Saluâsti enim nos de affligéntibus nos: & odiêntes nos confudísti.

11 In Deo laudábimur tota die: & in nómine tuo confitêbimur in sæculum.

12 Nunc autem repulísti, & confudísti nos: & non egrediêris Deus in virtútibus nostris.

13 Auertísti nos retrôrsum post inimícos nostros: & qui odêrunt nos, diripiêbant sibi.

14 Dedísti nos tanquàm oues escârum: & in Géntibus dispersísti nos.

15 Vendidísti pópulum tuũ sine prétio: & non fuit multitûdo in commutatiónibus eôrum.

16 Posuîsti nos oppróbrium vicínis nostris: subsannatiónem, & derísum his, qui sunt in circúitu nostro.

17 Posuîsti nos in similitúdinem Géntibus: commotiônem cápitis in pópulis.

18 To

A 18 Tota die verecúndia mea contra me est: & confúsio faciêi meæ coopéruit me.

19 A voce exprobrântis & obloquêntis: à fácie inimîci, & persequêntis.

20 Hæc ómnia venêrũt super nos, nec oblîti sumus te: & inîquè non égimus in testamênto tuo.

21 Et non recéssit retrò cor nostrum: & declinâsti sémitas nostras à via tua.

22 Quóniam humiliâsti nos in loco afflictiónis: & coopéruit nos vmbra mortis.

B 23 Si oblîti sumus nomen Dei nostri: & sic expándimus manus nostras ad Deum aliênum.

24 Nónne Deus requîret ista? ipse enim nouit abscóndita cordis.

25 Quóniã propter te mortificâmur tota die: æstimâti sumus sicut oues occisiônis.

26 Exûrge, quare obdórmis Dómine? exûrge, C & ne repéllas in finem.

27 Quare fáciem tuã auêrtis: obliuísceris inópiæ nostræ, & tribulatiônis nostræ?

28 Quóniam humiliâta est in púluere ânima nostra: conglutinâtus est in terra venter noster.

29 Exûrge Dómine, ádiuua nos: & rédime nos propter nomen tuum.

---

2 Cadit hic versus in sequentem. Nam hi duo sunt lo- D co proœmij, in persona fidelium, & quarto incipit narrare antiqua erga Ecclesiam beneficia.

3 *Antiquis*, Mosis, & patrum de Ægypto egressorum.

4 *Gentes*, septem, quæ olim incolebant terram sanctam, inter quas præcipui erant Chananæi. *Et plantasti eos*. Patres nostros in illorum locum firmiter statuisti. *Expulisti eos*. Misisti eos propriè. Vnde duplex interpretatio exoritur. Prima, emisisti eos (Chananæos populos) quam sequuntur nostri. Altera, immisisti eos (Patres nostros) in illorum scilicet locum. Simplicia enim Hæbræorum

designant etiam composita Latinorum & Græcorũ, pro ratione sententiæ, coniugationis, & syntaxeos. A

5 *Possederunt*, Patres nostri. *Brachium*, fortitudo.

6 *Dextera & brachium*, potentia & robur. Metony. *Sic & illuminatio*, fauor tuus, quem serenitate vultus tui indicasti, Successus bellorum à Deo *a*.

7 *Qui mandas salutes Iacob*. Iacob genitiui casus, qui mandas saluari populum Iacob, qui mandas Angelis, vt saluent Iacobum, vt *b*. Sic Kimhi. Mandare est mandato procurare, Deus enim per angelos procurat salutem suorum. Hoc alludit ad Exodum *c*, vbi prouinciam deducendi & dirigendi populum Israel committit angelo, quem Cabbalici appellant Mitatron, R. Abraham Michaelem, R. Mose Nahmanides Angelum fœderis, siue testamenti, de quo Malachias *d*, id est, Christum, Breuius, Qui celeriter facis salutes Iacob, qui eum saluum facis pro arbitrio. Nam mandare, item dicere in Deo, non semper est faciendum curare, sed etiam celeriter, promptè, & iubendo efficere. Alioqui iubere vel quiuis possit, quod non existet; vt *e*, *Mandauit, & creata sunt*. Et *f*, *Qui dico Hierusalem habitaberis, & ciuitatibus Iuda, ædificabimini*, qui facio vt habitentur, vt ædificentur. Et illud Christi *g*, *vtrùm facilius est dicere, remittuntur tibi peccata, an dicere, tolle grabatum tuum, & ambula?* Heb. per Imperat. *Madda*, nisi velis esse nomen Toar, vel infinit. *mandans*, vel *mandare*, i. qui mandas. Nam infinita vsurpant pro cæteris omnibus. B C

a Deut. 4. v. 19. 20. & Psal. 33. v. 16. 17.
b Psal. 90. v. 11. & 67. 32.
Deus per Angelos suorum salutem procurat.
c Exod. 23. v. 10. & 32. 34.
d Mala. 3. v. 1.
e Psal. 32. v. 9.
f Esa. 44. v. 26.
g Matt. 9. v. 5.

8 *In te*, per te & tuam opem, *cornu* nostro, i. robore excutiemus hostes, eos armis veluti cornibus impetemus & prosternemus. Et si enim cornu separatim non sit in Hebr. continetur tamen vi verbi נגח, *Niggah*, quippè quod non sonet simpliciter ventilare, sed cornu petere, cornib. offendere, & insultare *h* *Spernemus*. Heb. quidem *sternemus, conculcabimus*, Chald. *subiiciemus*, At Septuag. ἐξουδενώσομεν, spernemus, pro nihilo reputabimus: ne quis mendum hic esse putet, *In nomine tuo*, in tua virtute, vel, te nominato & inuocato. D

h Exod. 21. v. 28.

9 *In arcu*, meis viribus, præsidiis, machinis, armis. Olim præcipua vis belli posita erat in sagittariis præcipuè apud Orientales.

10 *Saluasti enim nos*. Ratio ducta è præteritis beneficiis. In præsens, & in posterum tuti erimus, quæcumque humana

A mana præsidia non destituant, eò quòd iam olim nos saluasti.

11 *Laudabimur*, gaudebimus, gloriabimur. Si hoc verbo vtuntur. Interpretes nostri in hoc opere. *Tota die*, vel, omni die. Per totam vitam. *Et in nomine*, & nomen tuum prædicabimus. *Sela*.

12 *Et non egredieris*, non egredi soles, non egrederis cũ nostris exercitibus. In rebus solitis Hebræi vtuntur futuro pro præsenti Virtutes hic pro exercitibus: vt *a*, *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ*. Quod dicitur Deus repulisse populum, confudisse, auertisse retrorsum, dedisse B tanquàm oues macelli, dispersisse, vendidisse, posuisse in probrum & parabolam; potest accipi, non modò secundùm permissionem, sed & secundùm efficientiam. Nam malorum pœnæ Deus auctor, & efficiens causa esse potest, ac ad eorum immissionem efficaciter concurrere. quando suos vult temporaliter affligere, vel corrigere. Itaque probi omnia hæc tanquàm à Deo suscipiunt, & ad ipsum, vt ad liberatorem verum, suppliciter confugiunt.

a Psal. 23. v. 10.

Deus malorum pœnæ auctor est.

13 *Retrorsum*; retrò in fugam vertisti, fecisti nos dare C terga inimicis nostris, fugari nos permisisti *sibi*, nos sup. & bona nostra.

14 *Oues escarũ*. escis & d euorationi destinatas *b*, in *Gentibus*, inter gentes per populos externos. Assyrios, Babylonios, Persas, Medos, Græcos, Romanos. &c.

b Rom. 8. v. 36.

15 *Sine pretio*, nullo, vel vilissimo pretio. *Nec fuit multitudo*, pretij, quando populum tuum commutasti, & tradidisti alienis gentibus: q.d. Te te citra vllum tuum commodum, vili atque adeò gratis abdicasti populo tuo, & alienorũ iuri & dominio subdidisti, perinde ac si nullius esset momenti. *Multitudo*, etiam possit significare fœnus D lucrum. Hac venditione nihilo factus es ditior. *In commutationibus*, in alienationibus, venditionibus. Metaphoræ à negotiatoribus. Non magno commutasti siue vendidisti eos; sed quasi pro nihilo. Nihil pretij sumpsisti pro eorum distractionibus. Ad verb. *Non fœneratus es in pretiis eorum.*

16 *Iis qui sunt in circ.* vicinis nationibus, Syris, Arabibus, Ægyptiis, Philistæis, Phœnicibus.

17 *In similitudinem*, vulgi dicterium, populi fabulã. Prouerbia de nostra calamitate conficiunt; prouerbiis no-

bis insultant & illudunt. *Commotionem capitis*, ludibrium, illusionē inter populos, Metonym. Gestus deridentium *a*. A

a *Psal. 21. v. 8.*

18 *Tota.* Assiduè contemptus mei, ignominiáque mea ante oculos meos versatur, & vultus pudore velatur; q.d. Non audemus attollere oculos nostros præ pudore. Sed mutat numerum, quia populus Domini est velut vnum corpus. *Contra me*, ex aduerso mei, Quotidiè mihi pudenda, & verecunda respicio, & ignominia faciem meam obtegit.

19 *A voce*, propter vocem conuitiantis. *A facie inimici*, propter inimicum.

20 *In testamento*, contra testamentum tuum. Non mentiti sumus in pactum tuum, prop. Non negauimus testamentum tuum, tuam religionem, & legem verbo tuo & morte victimarum sancitam. B

21 *Recessit*, defecit à te, à tuo cultu & fide, Chald. *Non est auersum neque diuisum elationibus cor nostrum. Et declinasti.* Actiuè, & per Zeugma repetēda negatio. *Et non declinasti*, & non declinare fecisti, neque remouisti, i. non fecisti, neque passus es gressus nostros discedere à via tua recta, à tuo cultu. Sic Hebræi, Chrysostom. & Hierony. Si nolis esse Zeugma, sensus cadet in sequentem versum. Quoniam nimis humiliasti atque afflixisti, facis vt semitæ nostræ à via tua & lege declinandi; q. d. hinc trahimus occasionem declinandi atque errandi. Calamitates nimiæ nos in transuersum agunt, & à patientia, ac virtute abducunt. Vnde quia non contingunt sine eius consilio, voluntate & iustitia, Deus malorum, quæ inde cōsequuntur, quodammodo causa dicitur, id est, causa per accidēs. non per se, causa indirecta, non directa & propria. Sic *b*. *Conuertit cor meum, vt odirent populum suum*: Masoretarum lectio per Tseri, non Pathah, tollit hunc scrupulum. Nam iuxta eos sic esset vertendum, *& declinat gressus noster à via tua*: vel & (non) declinat, per Zeugma. C D

Deus quomodo malorum culpæ caussa impropriè dici possit.

b *Psal. 104. v. 25.*

22 *Afflictionis*. In Hebræo est Hyperbole, *Draconum*, vt infra c. i. in loco captiuitatis, in medio infidelium, idololatrarum, hæreticorum, inter tyrannos, in loco, cuius habitatores æquant Draconum sæuitiam; vel in loco Draconum, i. in profundis maris gurgitibus, in quos se recipiunt balenæ & ceti. *Dracones* enim siue, תנינים *Tannim*, interdum significant pisces immanis magnitudinis, interdum vægrandes serpentes. Allegoria de summis calamita

c *Psal. 73. v. 13.*

A lamitatibus.*Vmbra mortis*,acerbissima calamitas,& seruitus morti similis.Mors nos veluti absorbet.

23 *Ad Deum alienum*,ad idola, ad impios, & profanos cultus,& religiones.

24 *Requiret*,puniet & vlciscetur. Alij,indagabit, & indagando cognoscet.

25 *Oues occisionis*,cædi destinatæ, lanienæ prop macelli.Debet autem duntaxat notari virgula. Nam versus cadit in sequentem.Sic infrà penultimus in vltimum.

26 *Exurge,quare obdormis?* Deus in malis nostris videtur obdormire , quando nos negligit,& in eis hærere sinit , sed *non dormitabit neque dormiet* , *qui custodit nos a*. Quoniam mala nostra cernit & ab eis eripiet,quãdo nos satis diu cũ eis viderit luctatos.*Ne repellas*,nos ne reiicias.

B

2 Es. 49. 4. Ps.120.15.

27 *Auertis*,abscondis propriè.*Inopia*, afflictionis, calamitatis.

28 *Quoniam humiliata est*.Hyperbole. Vita nostra allisa est pulueri, propinqua est sepulchro, non possumus deiici,& affligi profundiùs. Nam nobis reptandum est, non gradiendum,quòd simus prostrati , & afflicti in ventrem, absque erectionis spe. Vel respicit ad morem pœnitentium,qui se puluere conspergere solebant.*Conglutinatus*. Adhæret terræ ob imminentem gladium. Moribundis sumus similes,& necis plagam expectantibus.

C

29 *Propter nomen tuum*.Heb.*propter misericordiam tuã*, cuius symbolum est Dei nomen,maximè tetragrãmaton.

ARGVMENTVM.

Carmen nuptiale,Christi & Ecclesiæ,notas,virtutes, dotes,gratias,coniunctionem canens.

1 In finem pro iis qui commutabuntur,filiis Core ad intellectũ, canticum pro dilecto , XLIV. Hebr.45.

D

2 ERuctâuit cor meum verbum bonum:dico ego ópera mea regi.

3 Lingua mea cálamus scribæ:velóciter scribêntis.

4 Speciósus forma præ filiis hóminum, diffúsa est grátia in lábiis tuis: proptéreà benedíxit te Deus in ætérnum. A

5 Accíngere gládio tuo super femur tuum, potentíssime.

6 Spécie tua & pulchritúdine tua: inténde, prosperè procéde, & regna.

7 Propter veritátem, & mansuetúdinem, & iustítiam: & dedúcet te mirabíliter déxtera tua.

8 Sagíttæ tuæ acútæ (pópuli sub te cadent:) in corda inimicórum regis. B

9 Sedes tua Deus in sæculum sæculi: virga directiónis, virga regni tui.

10 Dilexísti iustítiam, & odísti iniquitátem: proptereà vnxit te Deus, Deus tuus óleo lætítię, præ consórtibus tuis.

11 Myrrha, & gutta, & cásia à vestiméntis tuis, à dómibus ebúrneis: ex quibus delectauérunt te filiæ regum in honóre tuo. C

12 Astitit regína à dextris tuis in vestítu deauráto: circúmdata varietáte.

13 Audi filia, & vide, & inclína aurem tuam: & obliuíscere pópulum tuum, & domum patris tui.

14 Et concupíscet rex decórem tuum: quóniam ipse est Dóminus Deus tuus, & adorábunt eum.

15 Et filiæ Tyri in munéribus: vultum tuum deprecabúntur omnes díuites plebis. D

16 Omnis glória eius filiæ regis abintus: in fimbriis áureis circumamícta varietátibus.

17 Adducéntur regi vírgines post eam: próximæ eius afferéntur tibi.

18 Afferéntur in lætítia & exultatióne: adducéntur in templum regis.

19 Pro pátribus tuis nati sunt tibi filij: constitues

A ſtitues eos principes ſuper omnem terram.
20 Mémores erunt nóminis tui:in omni generatiône & generatiônem.
21 Propterea pópuli cōfitebûntur tibi:in ætérnum,& in ſæculum ſæculi.

---

1 Impij, vt Geneuenſes, de Salomone hunc Pſalmum exponunt,primò contra rationem.Nam filij Chore vaticinabantur iſta Moſis temporibus, id eſt, quadringentis B octoginta annis ante Salomonem. Itaque ſi Spiritus ſanctus eis aliquid tanti inſpirabat, non eſt dubium,quin id potiùs faceret de Chriſto, quàm de Salomone, nullius planè pretij homuncione, ſi cum Chriſto comparetur. Deinde hic ſunt auguſtiores promiſſiones, quàm vt in terrenum regem competant. Tertiò contra explanationem Apoſtolorum *a*.Quartò contra ſenſum Chriſtianorum omnium, denique contra Rabbinos, etiam recentiores.

Geneuenſes impij Pſalmum de Christo. Chriſto derogant.

a *Hebr.1.v.8. Act.13.*

2 ***Eructauit cor meum.*** Pollicens ſe locutum de rebus C magnis,duobus primis verſibus attentionem captat,à rei, & perſonæ,quàm deſcripturus eſt, magnitudine: deinde ab orationis perſpicuitate,& celeritate.Neque enim ſuſpenſum lectorem tenebit tarditate, vel inſinuatione aliqua dicendi. ***Eructauit***, effudit verbum præſtans, orationem & ſermonem inſignem,nempe laudes Chriſti. ***Dico ego***, profero,propono, eloquor mea carmina,quæ operatus ſunt:regi,Chriſto,ei poëma meum compono,illud ad eum dirigo. Vnde quod ſequitur *b* eſt Apoſtrophe ad Chriſtum. Hebræi ferè interpretantur, *de rege*. non *Regi*. De eo meum hunc Pſalmum dicto: hic mei Pſalmi eſt D materia.Opera ſua appellat iſtos ſuos verſus,quos in laudem nuptiarum Chriſti & ſponſæ canit.

b *verſ.3.*

3 ***Lingua mea***,eſt calamus Spiritus S. qui eſt Scriba celerrimus, in ſcribendo exercitatiſſimus, & peritiſſimus. Meton. i. qui numine ſuo afflatos facit celerrimè ſcribere. Vel ſcribam velociter ſcribentem,ſiue velocem,& expeditum ſe ipſe appellauit:quoniā auctores ſacri,ſuorum librorum non ſunt auctores, ſed ſcriptores, & notarij, & tanquàm inſtrumenta. Auctor enim eſt Spiritus S. qui ipſorum linguæ & calamo inſidet, ac præeſt *c*; q. d.

Spiritus S. eſt ſcriba celerrimus & auctor Scripturarum.

c *2.Pet.1. v.21.*

Vtar lingua & stylo celeri ad ista mysteria explicanda, nec tarditate ero molestus. A

4 *Speciosus.* Encomium Christi, cum vt reddat amabilem, à pulchritudine, & forma, ab eloquentia, & Euāgelij doctrina, à fortitudine bellica, & victoria de peccato, morte, Satana, Idolis, & Idolorum cultoribus, à maiestate personæ, & regni eius, à iustitia, & aliis virtutibus magno principe dignissimis, deinde, à magnificentia aulæ & comitatu. *Pulcher es animo & corpore rex Messia* (vt interponit Chald.) *præ reliquis hominibus.* In vtriusque forma nullus tecum potest comparari, vt qui sis plenus gratia, veritate, mansuetudine, virtute, sine vlla peccati labe, & habeas labia adornata multa gratia. Secundùm spiritualem pulchritudinem neminem posse Christo comparari indubitatum est *a.* Secundùm corpoream sibi facilè persuadebit, qui vel eius picturam ad veritatem expressam à D. Luca viderit, vel epistolam Lentuli Proconsulis de eius lineamentis legerit, vel ad rationem Phisicam & Medicam attenderit. Quia enim pulchritudo ab interiore naturæ crasi, temperamentóve proficiscitur, vt Christus optimo incorruptissimóque fuit temperamento, ac corpus melioribus proportionum numeris compositum sibi ipse assumpsit, quale fortasse ad pondus quærunt Medici: ita & colorem, & formam, & totam corporis habitudinem lectissimam habuisse necesse est, vtpote ab interna naturæ temperatione manantem, quæ sese potissimùm in facie ostendit. Hinc Nicephorus *b* ex antiquis monumentis, & historiis illum fuisse tradit vultu viuido, dulci, egregio, non rotūdo neque acuto, sed aliquantùm longiore, cuius color ad triticum accederet, modica fuscedine rubescens, 2. statura septenùm palmorum, siue ternûm cubitorum & semis (id est,) satis procera. Nam maxima non solet octonos palmos, siue quaternos cubitos excedere, ex Abben Ezra. 3. *c* oculis χαροποῖς fuluis cum aliquo nigrore splendescentibus, venustis & acribus. 4. superciliis nigris, nec valdè reflexis barba flaua, nec admodùm demissa. 5. coma subflaua prolixiore ad occipitium leniter declinante. 6. naso aquilino. 7. collo sensim decliui, ita vt non arduo & extento nimiùm corporis statu esset. 8. per omnia denique suæ genitrici similem, quam idem Nicephorus describit *d* ex D. Epiphanio, & Cedrenus in

Christi in corpore & animo pulchritudo eximia.

a *Cant. 5. v. 10. 11. 12.*

b *lib. 1. hist. c. vlt.*

c *Exod. 27.*

d *lib. 2. c. 23.* *Mariæ virginis speciei descripto.*

B C D

A in compendio historiæ, facie honesta, graui, affabili, aliquanto longiore, non rotunda, neque acuta, statura mediocri, aut potiùs mediocrem longitudinem excedente, colore triticum referente, naso longiore, labiis floridis, capillis flauis, oculis acribus, subflauas & tanquàm coloris oleæ pupillas habentibus, superciliis inflexis & decenter nigris, manibus simul & digitis longioribus. Quæ locum in Luciani Athei Philopatri, Traiani temporibus illustrant dum Christum ἀποφαλαντίαν & ἐπίρρινον vocat ἀποφαλαντίαν, quidem recaluastrum modicè à fronte caluum, quòd Iudæorum more prolixiorem suam co-B mam in occipitium promitteret & inuergeret, ita vt frons eius tota & aperta, oculis spectantium obiiceretur, ἐπίρρινον autem, quo etiam vocabulo vsus est Nicephorus, naso aquilino & iustè eminenti. Quæ omnia hominem mirè honestant, & speciosum, præ filiis hominum reddunt. *Diffusa*, effusè posita. Tuus sermo, tua oratio melle est dulcior, fluit suauiter, grata, suauis & iucunda Deo & hominibus Hinc in Euangel. *a Potens erat sermone & opere.* Et *b*, *nunquàm homo locutus est sic* : tanta persuadendi vis labiis eius insederat. Tam insignem Christus C habuit linguæ facultatem, támque efficacem labiorum gratiam, vt per eam à Patre ira inflammato benedictionem sempiternam extorserit, ac paucis annis mundum ad eius agnitionem contrariis cultibus imbutum, & in cunctis peccatis educatum traduxerit, Chaldæo. *Gratia*, est spiritus Prophetiæ, qui in Christi labiis elucebat. Nostris, gratia noui Testamenti & verbum: vt sit sensus, fusè loquebatur de Dei gratia & eius iustitia, fusè eam spargebat populo, fundebat Dei gratiam & loquendo & conferendo, nihil crebriùs loquebatur quàm de iis, quin & verbum eius iustificabat & gratia perfundebat plurimos. D *Propterea*, propter hanc tuam pulchritudinem, & labiorum gratiam.

a Luc. 24. v. 19.
b Ioan. 7. v. 46.

5 *Accingere gladio.* A potentia bellica. Ad perficiendam tuæ sponsæ liberationem, ad pugnam te accinge, te para ad debellandum Satanam, mortem, peccatum : vel ad interficiendos reges & potestates mundi. Humano more de Christo loquitur, vt de bellatore aliquo egregio. *Potentissime.* Vocandi casu ô Heros, ô strenue, ô potens. R. Ioseph hunc gladium esse spiritualem ait, & Metaphoricum: Talmudici, legem Dei, eiúsque bellum.

6 Spe

6 *Specie tua.* Per tuam illam speciem, cum tua illa specie & pulchritudine, vt sit septimi casus, vel, Propter tuam speciem, & maiestatem, pro tua gloria & decore, id est, vt gloriã & decus tibi pares, intende tuas vires. Est enim Eclipsis commodæ Præposit. Sic & intelligunt Græci, quoniam τὴν ῥομφαίαν est accusatiui casus; τῇ ὡραιότητι datiui. Rabbini ferè per appositionem ad Romphæam siue gladium, vt iungatur cum præcedenti versu. Accinge femori tuo gladium, tuam speciem & maiestatem siue pulchritudinem; qui tibi erit decori & ornamento, & per quem tibi decus & imperium comparabis. Chald. cum nostris citra appositionem accipit. *Cinge ensem tuum super latus tuum, ô fortis; quo interficias reges & principes splendore tuo & gloria.* Vt sit ablatiuus causæ, per tuum splendorem & gloriam, vel vt R. Selomo interpretatur, quod quidem tibi erit splendori & gloriæ. *Intende*, sup. vires tuas, vel arcum, *ἔντεινε*, impetum fac in hostes, arcum tuum tende. Sept. הדרכ *Hadrec*, rectiùs quàm Masoretæ הדרכ *Hadarecha*, legunt, dirige, tende tuum arcum. Vnde & mox futura est mentio sagittarum Iuxta Masoretarum puncta (Cum) *maiestate tua vel decore. Prosperè.* Hoc aduerbium iungendum cum verbo *Procede*. Nam Græcè & Heb. vnicum est verbum, & Psalterium Romanum præponit copulã, *Et prosperè procede, & regna.* Hebr. *Vehe re, inequita, inside.* Sed rectè 70. Nam verbum vehendi, siue equitandi Metaphoricè significat gubernationem, præsidentiam, quòd qui rerum summam tenerent, curru vel mulo veherentur (quo modo apud Athenæum, & Herodotum rex Persarum nunquàm pedes processisse fertur in publicum) vel curribus etiam triumphalibus insiderent, si præclaras res gessissent. Vt *a*, *fecisti equitare homines super capita nostra*, id est, regnare, vbi nos, *Imposuisti.* Hinc Ezechiel rerum prouidentiam & administrationem diuinam מרכבה *Mercaua* adumbrat, i. quadriga & q. vectura. Et sic explanauit Chaldæus *b*. *Gloria autem tua multiplicabit filios, sicq; prosperabis, vt equites super thronos, vel super equos regni.*

a Ps. 65. v. 11.

b Ezec. 1. v. 1. 7.

7 *Propter veritatem.* A virtutibus, quæ maximè cõmendant principem apud populos. *Propter.* Prius hoc hemistichium pertinet ad præcedentia: quare, *Equita*, siue *Regna*, iungitur cum hoc versu in fonte. Equita, inside in verbo veritatis, regna super verbum veritatis, mansue-

tudinis

tudinis & iustitiæ. Est autem periphrasis Euangelij, quo A vera Dei cognitio, misericordia & iustitia reuelatur a. *Et deducet*, perducet te tua potentia mirificâ ad optatum finem, ad optatas victorias & triumphos. *Docebit te* (inquit Kimhi) *mira & terribilia, quæ edas in hostes tuos.* Nā ad verb. *Et docebit te terribilia dextera tua.* Quod sic Chaldæus enunciat, *Docebit te Deus terribilia per dexterā tuā manum gerere.* Vbi nota contraria modis Christū & Satanā regna sua condidisse: diabolus mendacio & fraude, Christus veritate: diabolus crudelitate & captiuitate, Christus mansuetudine & libertatis gratia: diabolus iniustitia tyrannide, Christus iustitia & virtute.

a Rom. 1. v. 7.

Christus & diabolus diuersa ratione sua regna cōdūt.

B 8 *Sagitta tua.* Ordo inuersus. *Sagitta tua acuta in corda inimicorum tuorum*, supple infigētur, vel quid simile, q.d. Sunt efficacissimæ, & magnarum virium ad hostes subigendos. *Populi sub te cadent*, nisi hoc posterius malis esse parenthesin, Sagittas autem Metaph. vocat plagas, siue pœnas, quibus hostes suos Rex Christus afficit: vel certè Euangelicæ prædicationis iacula, quibus transfixi moriuntur vitæ veteri, vitiis, & concupiscentiis pristinis, id est, vt Apostolus loquitur, *peccato b. Regis*, id est, tuorum, per Enallagen.

b Rom. 6. v. 2.

C 9 *Sedes tua Deus.* O Deus Christe, tua regia sedes æterna est, non vt aliorum regum, temporaria. Deus enim est vocatiui casus. Illud est Angeli, *Regnabit in domo Iacob, in æternum c*, & Symboli, *Cuius regni non erit finis.* Et Danielis *d: Regnum æternum, quod non dissipabitur.* Alij de throno, & regno diuinitatis, secundùm quam regni patris cōsors existit de quo *e. Regnum tuum regnum omnium sæculorum*, &c. Rabbini tamen hodierni accipiūt in genitiuo, vel nominatiuo, Sedes tua est Deus, i. Dei sedes, thronus diuinus, vt *f: Seditque Salomon super soliū Domini.* Sed hæc ab illis interpretatio videtur excogitata contra Christi D diuinitatem. *Virga.* Constructio versa. Vnde Græcè posterior pars habet articulum ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, virga regni tui est virga directionis, i. sceptrum rectitudinis, æquitatis, iustitiæ, Virga pro sceptro Hebr. vtrobique. Tu tuum regnum summa æquitate, & iustitia administrabis. Aliorum enim regnorum sceptra sæpè sunt obliqua, & incurua, vt quæ à recto deflectant, neque ad omnem æquitatis normam dirigantur.

Christi regnum æternum.

c Luc. 1. v. 33.

d Dan. 2. v. 44. & 7. 27.

e Psal. 144. vers. 13.

f 1. Par. 29. ver. 23.

10 *Dilexisti iustitiam.* Duæ partes iustitiæ, æquitatem tueri,

tueri, & iniquitatem punire. *Vnxit.* Etsi Christus primo ipso momento conceptus fuerit plenus gratia, & hac vnctione Spiritus sancti absque mensura, nec dum tunc videatur dilexisse iustitiam & odisse iniquitatem, quòd antè homo non extitisset, propterea tamen vnctus dicitur, quòd dilexerit iustitiam, & odio habuerit iniquitatem: quia in ipso conceptu animam habuit vsu rationis, & intelligentiæ præditam, quæ se planè virtuti, & iustitiæ dedicaret. Itaque in eo iustitiæ amor, & vnctio Spiritus sancti simul tempore extiterunt, & alterum alterius fuit causa. Neque enim eum Deus vnxisset tam plenè Spiritu sancto, nisi simul eum aptum, & paratum ad tantam plenitudinem perspexisset, atque adeò effecisset. *Deus Deus tuus.* Epizeuxis ad vehementiam, vt vtrumque sit nominatiui casus, ex Aquila, vel, Deus priore loco est vocandi casus, posteriore nominatiui ex Hier. ad Principiam, ô Deus fili, Deus tuus, id est, Pater, *Oleo lætitiæ*, Spiritu sancto (ab effectu) siue vnctione Spiritus sancti, corda credentium exhilarantis, & consolantis *a*, non vnctione visibili. Ita hic apertum mysterium sanctissimæ Trinitatis Humanitas Christi sine mensura *b* inuncta est Spiritu sancto, longéque effusiùs, quàm reliqui sacerdotes, Reges, Prophetæ, Filij Dei consortes, & cohæredes ipsius, quibus certus accipiendi Spiritum sanctum modus definitus est. Est autem vnctus, vt sit Rex, & Sacerdos *c*, quod ad naturam humanam attinet. Non enim Verbi natura vncta est, quæ cõsortes secundùm se habere non potest. Vnde apparet ad id, quod homo est, pertinere vnctionis vocabulum *d*. *Præ consortibus*, supra consortes, vltra participes, socios regni, cohæredes, & communicantes in regni possessione, vt Apostolos, Prophetas, &c. In genere, quia dilexisti iustitiam, & æquitatem, ô Christe, Deus Pater te copiosiore lætitia, & gaudio, id est, fœlicitate ampliore, quàm tuos consortes cumulabit. Nam humanitas Christi euecta est supra omnem hominum fœlicitatem, sedet ad dexteram, fruitur potioribus bonis Patris.

11 *Myrrha & gutta, & casia.* Supple, spirant, manãt, diffluunt, vel quid simile. Huius regis vestimenta perfusa sunt pretiosissimis odoramentis, & aromatibus. Est autem allegoria de gratiis, & virtutibus animæ, & corporis

Christus ab ipso conceptu ratione & intelligentia præditus.

a *Gal. 6. v. 1.*

b *Ioan. 3. v. 34.*

Sanctissimæ Trinitatis mysterium apertum.

c *Ps. 2. v. 6. & 109. v. 4.*

d *Vigilius lib. 4. Hila. libr. 11 de Trini. Ambros. & Theo. Heb. 1. Cyrill. de incarnat. Vnig. cap. 1.*

Christus Rex & Sacerdos, secũdùm naturam humanam.

A ris Christi excellentissimis. Myrrham, & guttam, siue stacten, & casiam (aromaticam, & ligneam, non medicinalem) redolent vestimenta tua ex ædibus eburneis (educta) quibus delectaris. Vestimenta Christi, anima eius, & corpus. Hinc velamen *a*, caro eius siue humanitas ab Apostolo exponitur: & *b*, *Formã serui accepit, habitu inuentus vt homo*. Nam habitum illic significare indumentum docet Augustinus *c*. Domus eburneæ, puræ piorum conscientiæ, & mentes, vel sanctæ Ecclesiæ singulares, quæ Christum mirè oblectant. Hebraicè, *Palatia, siue templa*: quo modo locutus est Paulus, *Templum*

a *Heb. 10. 20.*
b *Phil. 2. 7.*
c *Li. 83. q. 73.*

B *Dei estis vos d. Myrrha*, lacryma arbusculæ Arabicæ quinque cubitorum. *Gutta*, stacte, myrrha stillatitia siue pinguedo myrrhæ recentis exigua aqua tusæ, & organo expressæ. In fonte אהלות *Ahaloth*, aloëm potius, significare videtur. Est autem aloë herba Indiæ, & Arabiæ, amarissimi succi, & odoris grauissimi, iuxta adagium, quo vsi sunt Plautus, & Iuuenalis: *Plus aloës, quàm mellis habet* at magni pretij, & efficaciæ. Resistit enim vermibus, & putredini, & visum iuuat. *Casia*, frutex, siue arbuscula aromatica vulgò. At Isidoro, & R. Selomoni *e*, herba, cuius radix sit odoratissima. Nec verò illa est medica

d *1. Cor. 3. 16. & 6. 19.*
e *Exod. 30.*

C ca συεγχύδης. Nam hæc arbor est magna, proferens fistulas succo illo plenas, cuius vsus est in medicinis, Ignota alioqui Dioscoridis, Plinij, & Galeni temporibus. *E domibus eburneis* (eductis vel depróptis) è quibus (intra quas domos eburneas versantes) filiæ regum lætitia afficiunt te, in tua maiestate, & gloria. Domos eburneas appellat, palatia, & templa sumptuosissima, & candidissima. *Ex quibus*, palatiis, & templis candidissimis, voluptate afficiunt te castæ virgines. Intra, & in Ecclesia pij Deum delectant, extra ei minimè placent. *In ho-*

D *nore tuo*, in tuis magnificentiis, vel in tua aula honorifica, in tuo comitatu gloriæ, honoris, & maiestatis pleno. Hebræi etiam hic sensum auspicantur: filiæ regum (sunt) inter honoratas tuas, aut sine Eclipsi verbi substantiui non obstante Soph pasuc, annectitur superioribus. Quod secuti sunt. 70. & sententia postulat. Nam Soph pasuc, non semper distinguit, præsertim in hoc libro, Iob, & Prouerbiis.

Pij Deum in Ecclesia delectant, extra minimè.

12 *Astitit Regina à dextris tuis.* Ecclesiam etiam cum suo Gynæceo allegoricè pingit stylo poëtico. *Regina*,

Ecclesia,

Ecclesia, præsertim collecta è Gentibus Hebraicè, שגל *Shegal*, coniux, conthoralis. *A dextris tuis*, in loco honorato, non vt vilis, & contempta, ad pedes, prope te, in consimili honore, & gloria, in maiestate tuæ potentiæ *a*, in throno tuo *b*, *In vestitu deaurato circũdata varietate*. Hæç omnia sunt periphrasis istorum Hebraicorum, *Cum massa, vel varietate Ophir*. Ergo *deauratũ* hic sonat purè aureum. *Varietate*, vario ornatu, de variis virtutibus, & gratiis Ecclesiæ, de quibus Apostolus loquitur *c*.

a *Ioan. 12. 26. & 16.*
b *Apoc. 3. 21.*
c *1. Cor. 12. v. 6. 7. 8. & Heb. 2. 4.*

13 *Audi filia*. Apostrophe Dei Patris ex D. Hieron. ad sponsam filij sui, quam proinde filiam appellet, vel Psaltis è D. Augustino tanquàm vnius è Patribus, i. Apostolis & Prophetis, ad sponsam, quam nunc appellet filiam, quasi per Euangelium genitam. *Populum tuum*. Non tantùm gentes transeuntes ad Ecclesiam obliuiscantur veteris sui populi, & idololatriæ: sed & Iudæi dediscant veterem suum cultum, & cæremonias, quas antea habebant charissimas, vt se in Christum toti transfundãt. *Patris tui*, maiorum tuorum paganizantium, vel iudaizantium, & crede in hunc regem.

14 *Et concupiscet*. Te amabit, & diliget. *Adorabunt*, incuruabunt se ei. Græcè, *& adorabis*. Heb. *& adora*, eodem sensu omnia. Christum autem adorant Reges *d*, Angeli *e*, non solùm secundùm diuinitatem, verùm & secundùm humanitatem, vt quæ Diuinitati vnita sit inseparabiliter, & hypostaticè.

d *Psal. 9. 8. 5. & 71. 10. 11.*
e *Psal. 96. 8. Esai. 60. 5.*

15 *Filia Tyri f*. Tyrij se subiicient regi, nobiles, & diuites, & florentes nationes ad regem conuertentur *f*. *Deprecabuntur*, supplicabunt tibi, ô Ecclesia. De potestate clauium & sacramentorum. *Diuites plebis*, ditissimi populorum. Nam Hebræi superlatiuos Latinorum repræsentant per adiectiuum cum genitiuo alterius nominis. De vocatione Gentium.

f *Psal. 88. 28. Esa. 60. 4.*

16 *Eius*. Redundat per Pleonasmum: vnde & Græcè deest. Debet ergo construi cum genitiuo *Filia*, quasi per appositionem. Vniuersa gloria filię regis, siue Ecclesiæ, est intrinsecus, spiritualis & in animo. Omnis eius ornatus non exterior est, in vestimentis corporalibus multi pretij, sed interior, in corde, & animo, vt in fide, charitate, obedientia, fideli subiectione *g*. Quam autem suprà describebat, vt vxorem regis, nunc vocat filiam, ad indicandum summum erga Ecclesiam ardorẽ. Sic viri vxores,

g *1. Pet. 3. 4.*

A res, quas tenerrimè amant, filias vocant. Vel *filia Regis*, id est, puella regia, vxor regia, quæ sit adolescentula, & virgo, proindéque purior, & verecundior. Masoretæ non legunt כְּבוּדָּה *keboda*, gloria eius: sed כְּבוּדָּה *kebuda*, gloriosa. *Gloriosa filia Regia intrinsecus*. Quod eodem recidit. q. d. Etiamsi externis vestimentis sit pulcherrima, interius tamen est multò pulchrior, adeò vt tota eius gloria interna esse, nihilque nitor externus ad internum accedere videatur. Virtutes animi corporeas multò excedunt: itaque si cernerentur, mirabiliores excitarent sui amores Aliqui, intra domum sponsi eius, q. d. filię regum, B præstantissimæ quæque nationes, sunt intra Ecclesiam, solæ barbaricę, & ab humanitate veráque nobilitate alienæ sunt extra. Ita fasciculus myrrhæ *a*. *In fimbriis*, in operibus exterioribus, quę charitas exigit *b*, &c. *Varietatibus*, varijs obseruationibus, & colendi ritibus. Nam ne exteriorem cultum, & varias eius cæremonias, quæ sunt pietatis retinacula, planè videretur reieciiſſe, ista addidit ex Augustino ad Casulanum *c*. Alij de varijs donis Spiritus sancti *d*. Ad verbum, Totum hoc hemistichium sic habet, neglectis Masoretarum distinctionibus, vt duntaxat ob- C scuritati seruientibus: *Ex intertextionibus auri vestimentum eius in vestibus Phrygiis*, Gall. *Son vestement est faict de drap d'orrecamé*. Phrygias vestes varietates appellauit noster interpres, quòd varijs intertextionibus, & segmentis diuersorum colorum essent elaboratæ, & pictę, vt cùm aureis inclusoriis, gemmæ includuntur, intertexturæ, vestes occellatæ, vel plumario opere ornatæ. Hieron. scrutulata vertit. Chald. *Indumenta diuersarum figurarum*. Græcè est vnica vox, πεποικιλμένη, q. *Variegata, variata*.

17 *Regi*. Tibi ô Rex. Alloquitur enim cum in tertia persona, sic *e*, *In templum Regis*, i. tuum. Nam ad finem vsque D Regem alloquitur. *Virgines*, singulares Ecclesiæ, vel animæ castæ, & incorruptę post eam Ecclesiam Catholicam, de quibus Apostolus *f*, *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo*. *Proximæ eius*, propinquæ eius, & cognatæ Gentes, sociæ, & amicæ nationes. *Tibi*, ad te adducentur, ô Rex Christe. Sic sequentes apostrophæ diriguntur ad Christum Regem. Nam affixa Hebraicè sunt generis masculini.

18 *Regis*, i. tuum, enallage personæ. Hoc regis templum aliqui interpretantur cœlum, in quo æterno gaudio per-

a *Genes. 3.*
b *Gala. 5. 22. Matt. 5. 20.*
c *Epi. 86.*
d *1. Cor. 12. v. 5. 6. 7.*
e *vers. 18.*
f *2. Cor. 11. 2.*

fruemur, i. Ecclesiam triumphantem, non militantem. A

Apostoli, & Apostolici viri successerunt Patriarchis.

19 *Pro patribus tuis.* Pro Patriarchis, & Prophetis, ex quibus es ortus, Apostoli, & Apostolici, quos gignes per verbum Dei, & regenerationis lauacrum, æterna successione, summam rerum exercebunt in Ecclesia, per totum orbem gerétes vices tuas, ô Rex Christe, q. d. filij tui, quos ex hac sponsa suscipies, æquabunt maiorum suorum præstantiam, & virtutem, vel etiam superabunt. Filij autem huius Regis dicuntur Apostoli, vt apud Prophetam *a*. *Ecce ego, & pueri, quos dedit mihi Deus. Pro duodecim Patriarchis* (inquit Arnobius) *nati duodecim Apostoli.* Sic interdum etiam vniuersi fideles, qui proinde semen eius dicuntur *b*, quòd eos sibi per Euangelium genuerit. Principes verò, quòd regendis, & moderandis populis præposuerit. *Super omnem terram.* Nam regnum huius regis erit tam amplum, vt in plura possit distribui. B

a *Esa. 8.18.*

b *Ps. 21.31. & alibi.*

20 *Memores erunt.* Heb. & Græcè, *Memor ero*, in Ecclesiæ persona. Eodem sensu. Nam tunc inducitur Ecclesia, gratias agens sponso suo, qui ipsam tantis beneficiis cumulauerit. Vel Mimesis poëtica hæc: Constitues eos principes super omnem terram, dicendo supple, vel, vt vnusquisque eorum dicat, Memor ero, &c. versa est in simplicem locutionem, & memores erunt, &c. *Nominis tui*, ô Rex Christe. C

21 *Confitebūtur tibi*, te palàm & publicè sine metu & pudore celebrabunt. Hoc etiam ad hunc regem dirigitur.

ARGVMENTVM.

Ciuitatem Dei, siue Ecclesiam, Domini præsidio contra omnem vim esse tutam.

1 In finem filiis Core pro arcanis. Psal. XLV. Heb. 46. D

2 DEus noster refúgium & virtus: adiútor in tribulatiónibus, quæ inuenérunt nos nimis.

3 Proptéreà non timébimus, dum turbábitur terra: & transferéntur montes in cor maris.

4 Sonuē

A 4 Sonuērunt: & turbātæ ſunt aquæ eōrū: conturbāti ſunt montes in fortitūdine eius.

5 Flúminis ímpetus lætíficat ciuitātem Dei: ſanctificāuit tabernáculum ſuum Altíſſimus.

6 Deus in médio eius, non commouébitur: adiuuābit eam Deus manè dilūculo.

7 Conturbātæ ſunt gentes, & inclināta ſunt regna: dedit vocem ſuam, & mota eſt terra.

8 Dóminus virtūtum nobīcum: ſuſcēptor B noſter Deus Iacob.

9 Venīte & vidēte ópera Dómini, quæ póſuit prodígia ſuper terram: aúferens bella vſque ad finem terræ.

10 Arcum cónteret, & confrínget arma, & ſcuta combūret igni.

11 Vacāte, & vidéte, quóniam ego ſum Deus: exaltābor in géntibus, & exaltābor in terra.

C 12 Dóminus virtūtum nobīſcum: ſuſcēptor noſter Deus Iacob.

---

1 E Chaldæo Paraphraſtice apparet filios Coræ eſſe eos tres, qui tempore Moſis *a*, pietatis laude floruerunt, non poſteros ſub Dauide Leuitico Muſicorum munere fungentes. *Ad laudandum* (inquit) *per manus filiorum Chora, qui per ſpiritum Propheticum in die, quando abſcōditus fuit pater eorum ab eis*, id eſt, terræ hiatu abſorptus *b*. *& illi liberati ſunt, dixerunt canticum.*

a Exo. 6. v. 24.

b Num. 16. v. 31. 32.

D 2 *Noſter*. Et ſup. *Noſtrum*, ego vertiſſem לנו *Lanu* Deus nobis, ſiue noſtrum (eſt) refugium, hoſpitium & robur. *Quæ inuenerunt*. נמצא *Nimtſa*, (quas) inueniemus, (quas) inuenire ſolemus. *Nimis*, copioſè. Sic perpetuò, מאד *Meod* vertunt Septuag.

3 *Propterea non timebimus*. Etiamſi mundus vniuerſus ſurſum deorſum vertatur, nihil metuemus. *In cor* in medium maris, exemplo Ionæ. Poëticè hæc omnia de malis ingentibus.

4 *Sonuerūt & turbatæ ſunt*. Conceſſio. Etiamſi tumeſce-

rent aquæ, & montes concuterentur suo impetu, ciuitas Dei quieta erit suis paruis riuis contenta. His aliqui putant comparari tyrannos, & mundi potentes. *Eorum* marium, mutato numero. *Eius*, maris, q. d, ad maris æstus, elationes, & vires montes contremuerunt. Rabbi Anonymus, de quo alibi, & Nostri referunt ad Deum. Dei potentia & maiestate montes contremiscunt.

5 *Fluminis impetus.* Fluminis decursus, amnis & riuuli. Nam Heb. est פְּלָגָיו *pelagau a*, vt alludat ad Siloëm, cuius aquæ quietæ, & ostendat Ecclesiam contentam esse diuino præsidio, etiamsi videatur paruum & abiectum. His enim Esaias *b*, Iudam comparat, vt Assyriorũ exercitum horrendo immensi fluminis impetui. Sic autem poëticè appellat copiosam gratiam Spiritus sancti, opponens flumen maris prædicti fluctibus: vt quemadmodum fluctus maris conturbant omnia exteriùs, sic fluminis dulcis fluxus eam è cõtrario recreet, quemadmodum riui aquarum agros & hortos sua irrigatione lætificant. Aliqui de copioso concursu populorum ad Ecclesiam sese conuertentium, vt Chaldæus. *Populi velut flumina & scatebræ eorum venient, & lætificabunt ciuitatem Dei, ac orabunt in domo Sanctuarij, in tabernaculo Altissimi.* Alij in malam partem accipiunt, vt sit idem, quod superiore versu, mare, de impetu & violentia impiorum contra eam. Talis impetus non nocet Ecclesiæ, sed eam lætificat. Sicque erit elegans antithesis. Mare quidem turbat montes quosque validissimos, at quiuis aquarum impetus tantùm abest, vt Dei Ecclesiã, qui est mons quidam, id faciat, eam vt potiùs lætificet, & reficiat. Quare sequitur, *Sanctificauit*, id est, sibi consecrauit, ne possit violari & perire: sanctum, inuiolatum, intactum fecit suum tabernaculum, Rerum enim sanctarum Deus causam suscipit, ac tuetur. Quam sententiam Masoretarum lectio sic inuoluit & obscurat. *Sacrarium tabernaculorum altissimi, sup. fluminis cursus lætificat.* Est enim multò clarius, supremum Deum sanctificasse, consecrasse, purum, inuiolatum, tutum effecisse suum tabernaculum, quod sumus nos, vel Ecclesia. Rectiùs ergo, קדש, legitur in Piel *Kiddes, sanctificauit*, quàm, קדוש, *Kedos, sanctum, Sanctificauit tabernaculã* (sua) *altissimus.* משכני *Miskené* enim poëticè pro, משכנו *Miskenau.* Nisi malis Septuag. legisse, מִשְׁכָּנוֹ *Miskeno*, per Vau.

a vt Psa. 1. v. 3.

b Isa. 8. v. 6.

6 Deus,

A 6 *Deus*, est sup. *Non commouebitur*, illa ciuitas Ideóque illa ciuitas Dei nõ nutabit. Vnde verbum in Hebræo est generis fœminini. *Manè diluculo*, mature, opportunissimo tempore. *Vultu suo*, in Romano Psalt. *Post noctem calamitatum, & tenebras afflictionum sub auroram succurret ei.* Gall. *Du matin & de bonne heure.* Ad verb. *Ad respicere diluculum*, dum diluculum ad terras faciẽ conuertet: quàm primùm, quàm opportunè. Tempus enim matutinũ est ad res gerendas opportunissimum.

7 *Conturbatæ sunt gentes.* Antithesis. Contra conturbatæ sunt, fremuerúntque gentes, &c. *Inclinata*, commota B sunt, nutarunt. *Dedit vocem suam*, intonuit. De tonitru Euangelij, vel calamitatum, ob neglectum Euangelium, ob quæ contremiscet mundus.

8 *Virtutum*, exercituum & Angelorũ. Sic infrà a *Susceptor*, refugium, sustentaculum, prop. Vtq; istud intelligatur fore perpetuum, *Sela*, in fine versus Hebraici ponitur. *Deus Iacob.* Iacobæorum, vel quem coluit Iacob patriarcha, quíque ei in variis negotiis & casibus affuit, Quin & innuit promissiones ipsi, & eius posteris factas.

a *Vers. 12.*

9 *Prodigia.* Heb. *stupenda admiranda.* Aliqui in bonum: Considerate miracula, omnem naturæ vim superantia, C facinora Dei, quibus superauit, conuertítque mundum. Alij in malum, quasi totam terram vastauit; stupores, desolationes, destructiones principum, potentum, impiorum, euersiones idolorum immisit. Sic Chald. *Videte opera Dei, qui posuit desolationem in impios terra. Auferens bella.* Prosecutiones cessare faciens.

10 *Arcum conteret.* Nullus ampliùs erit armorũ vsus, & successus contra Ecclesiam, & religionem. De tempore Constantini, & deinceps sublatis persecutionibus, & cõstitutis regnis Christianis. Quòd ergo Mahometani pro- D sperè contra nos res gerunt, tribuamus nostris peccatis, non ipsorum viribus.

Mahometani cur prosperè res contra nos gerant.

11 *Vacate.* Heb. *dimittite, remittite*, sup. vos, remisso estote animo, placido, placato, vacuo à tumultibus, & motibus Chal. *Cessate à bello* (quo Deum oppugnatis.) Apostrophe ad hostes, vt ab irritis conatibus desistant, neque oppugnent, quos Deus propugnat. Súntque Dei verba.

12 *Susceptor*, protector, defensor. Etiam hic *Sela*, claudit versum in fonte, vt suprà *b*. Nam eum reperit, vt nos ad fiduciam in Deum inuitet.

b *Vers. 8.*

ARGVMENTVM.

Omnes gentes inuitat ad Deum celebrandum, quòd in sanctorum Israëlitarum communionem, & regnum cooptatæ sint Ecclesiæ congruit.

1 In finem, pro filiis Core. Psalm. XLVI. Hebr. 47.

2 OMnes gentes pláudite mánibus: iubiláte Deo in voce exultatiónis. B

3 Quóniam Dóminus excélsus, terríbilis: Rex magnus super omnē terram.

4 Subiécit pópulos nobis: & gentes sub pédibus nostris.

5 Elégit nobis hæreditátem suam: spéciem Iacob, quem diléxit.

6 Ascéndit Deus in iúbilo: Dóminus in voce tubæ. C

7 Psállite Deo nostro, psállite: psállite regi nostro, psállite.

8 Quóniam Rex omnis terræ Deus: psállite sapiénter.

9 Regnábit Deus super gentes: Deus sedet super sedem sanctam suam.

10 Príncipes populórum congregáti sunt cum Deo Abraham: quóniam Dij fortes terræ vehementer eleuáti sunt. D

---

2 *Omnes gentes.* Tacita vaticinatio de Gentium ad Abraham fidem vocatione. *Plaudite*, gestu lætitiam ostendite. *Iubilate*, clangite prop. Instrumentis animi gaudium exprimite.

3 *Quoniam Dominus.* Rex hic est Christus terribilis & tremendus diabolis, & tyrannis: magnus comparatione

A ne aliorum Regum, quia æternus, super Iudæos, & Gentes, omnem principatum, denique omnes creaturas corporales & spirituales *a*.

4 *Nobis* nostræ potestati & religioni *b*.

5 *Hæreditatem suam*, pro sua hæreditate. Est enim accusatiuus transitionis, vt suprà *c*. Est autem ordo inuersus. *Speciem*, magnificentiam, excellentiam Iacob, siue quicquid erat pulchrum, speciosum, excellens in familia Iacob. *quem dilexit*, selegit nobis, pro sua hæreditate, siue (in) suam hæreditatem. q. d. Allegit ad suam Ecclesiam (quæ ipsius est hæreditas.) Apostolos, & cæteros Iacobæos simplices, minimè malos, animo speciosos & candidos. Quicquid denique erat virtutis, & præstantiæ cæteris reiectis. Illud est Actorum *d*, *crediderunt quotquot prædestinati erant ad vitam æternam*. Pietas & candor animi est species ac pulchritudo hominis. Adde pulchra fuisse in Iacob diuina oracula, verbum Dei, promissiones siue testamenta, quæ cuncta nos hæreditare, possideréque voluit. Possit etiam phrasi Hebraica, *Species siue decor Iacob*, sumi pro Iacobo ipso, vt Gloria Domini pro Domino ipso. *Suam.* Hebraicè quidem nostram: at quia C *Nobis*, præcessit, facilior est sententia, quam adhuc clariùs Psalterium Romanum exprimit. *Elegit nos in hæreditatem sibi*. Et Chaldæus, *Elegit nos ad hæreditandam hæreditatem nostram*. *Quem*. Sept. ἣν, quam speciem siue gloriam Iacob. Sed Relatiuum Hebraicum est omnis generis, & sensus eòdem delabitur.

6 *Ascendit*, cum triumpho & pompa, victor rediit & gloriosus. Alludit ad terribilem tubæ sonitum in descensu Dei in montem Sinai auditum, quando sancienda erat lex *e*. *Ascendit Deus* (inquit R. Eliezer in Pirke) *in montem Sinai cum bombo tubæ multisque clangoribus*. Vel D ad tubas, quibus vtebantur in triumphis & congregationibus populorum. Nostri ad ascensum triumphantem Christi, quem in cœlum magnifica laus & iubilatio Angelorum cantantium, atque deducentium est prosecuta, quasi tubæ vox, referunt. Hebræi in genere. Post partam victoriam, & subactum nobis orbem, in vrbem sanctam in monte positam ascendit cum triũpho, militibus & populis, cum iubilo, plausibus, acclamationibus, concentu, musica gratulantibus, & sui regis triumphum clamore, & buccinarum clãgore prosequentibus,

a *Eph.1.21.* *Phi.2.10.* *Apo.19.15.16.*
b *Esa.60.1. 13.14.*
c *Psal.2.v.8.*
d *Act.13.48.*
e *Ex.19.19.* & *20.18.*

7 *Psallite Deo nostro.* Epizeuxis de instrumentis musicis. A

Deus lingua ignota quomodo sapienter orari possit.

8 *Sapienter, συνετῶς*, intelligenter, attenta mente, cum attentione eorum, quæ canuntur, non lingua tantùm & instrumentis, sed etiam corde ac animo: vt si Psalmi non intelligantur, linguáque Hebraica, Græca, Latina, aliáve ab earum imperitis per modum precis enuncientur, Deus saltem iugiter habeatur ante oculos, & credantur huiusmodi precationes sanctissimas Dei laudes, & veneranda continere mysteria. Hierony. vertit eruditè, vt hoc de canendi pulsandíque peritia dicatur, non de cordis attentione. Heb. *cum intelligentia*, scitè, & concinnè dicendo sup. B

9 *Regnabit*, &c. Sedes autem Christi est Dei dextera. Aliqui, de propitiatorio, non de cœlo.

a *vt Esa. 49.23.*

10 *Principes populorum.* Vocatio Principum *a*, quibus dominari Deum docet, ex eo, quòd se in religione & fide Iudæis coniunxerunt, i. Apostolis & Apostolicis. *Cum.* Rectiùs & faciliùs Septuag. עִם *him*, per Hiric legunt, quàm Masoretæ per Pathah. *Dij.* Noster in Sept. legit *οἱ θεοὶ*, cum hodie τοῦ θεοῦ, Dei, in genitiuo. Prior lectio mihi magis placet. Nam & ei congruunt Hebræa, si in לֵאלֹהִים *lelohim*, ל indicet nominatiuum casum Emphaticè, vt sæpè alias, seorsum apud Esaiam *b*, וּלְשָׂרִים C

b *Esa. 32. v. 1.*

vlascherim, & principes in iudicio principatũ tenebunt, vt docet Kimhi in Michol, egregio sensu. Dij fortes, siue clypei, & protectores terræ vehementer eleuati sunt & euecti in hac orbis victoria. Patrem, Filium, & Spiritum S. Scriptura Deos plurali numero appellat, habita ratione non essentiæ, quæ in illis vnica est numero, sed personarum, quæ sũt tres actu & distinctè. Neque enim tam appositè álij per Deos fortes intelligunt diuinos homines, Apostolos, & Apostolicos. Simplicissimus est hic sensus, quicquid recentiores existiment. Nam in genitiuo sensus frigidus. *Dei fortes & clypei supra terram exaltati sunt.* Item in datiuo, cum multis Eclipsibus. *quoniam Deo* (sunt, vel, adhæserũt) *scuta terræ, valdè eleuatus* (est Deus.) Item per Enallagen numeri cum Chaldæo, *quoniam coram Deo scuta terræ vehementer exaltata sunt* (i. magnates.) *Fortes*, scuta, ad verb. Epithetum Dei, item & Principum, quoniam vt scuta corpus, sic illorum munus est protegere populum. D

Patrẽ, Filium, & Spiritum S. Scriptura Deos appellat, & cur.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Deo carissimam esse Hierosolymam, vt qui eã singularibus victoriis, donis & beneficiis exornauerit, atque ex ea misericordiam suam in omnes terræ fines deriuauerit. Congruit Ecclesiæ.

1 Psalm. cantici filiis Core, secunda sabbati. XLVII. Heb. 48.

B

2 MAgnus Dóminus, & laudábilis nimis: in ciuitâte Dei nostri, in monte sancto eius.

3 Fundâtur exultatiône vniuêrsæ terræ: mons Sion, látera Aquilônis, cíuitas regis magni.

4 Deus in dómibus eius cognoscêtur: cùm suscípiet eam.

C 5 Quóniam ecce reges terræ congregâti sunt: conuenêrunt in vnum.

6 Ipsi vidêntes sic admirâti sunt, conturbâti sunt, commôti sunt: tremor apprehêndit eos.

7 Ibi dolôres, vt parturiêntis: in spíritu vehemênti cónteres naues Tharsis.

8 Sicut audíuimus, sic vídimus in ciuitâte Dómini virtûtum, in ciuitâte Dei nostri: Deus fundâuit eam in ætêrnum.

D 9 Suscépimus Deus misericórdiam tuam: in médio templi tui.

10 Secûndùm nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ: iustítia plena est déxtera tua.

11 Lætêtur mons Sion, & exûltent filiæ Iudæ: propter iudícia tua Dómine.

12 Circúndate Sion, & complectímini eam: narrâte in túrribus eius.

13 Pónite corda vestra in virtûte eius: & distribúite domos eius, vt enarrêtis in progénie áltera. A

14 Quóniam hic est Deus, Deus noster in ætérnum: & in sæculum sæculi, ipse reget nos in sæcula.

---

1 *Secunda Sabbati.* Additum è ritu Iudaico, quod cantaretur diebus Lunæ, qui erant è celebrioribus. Nam Iudæi post Sabbatum, præcipuè celebrant secundum & quintum, id est, Lunæ & Iouis. B

2 *Magnus Dominus.* Deus quidem vbique laudabilis, sed præcipuè in Hierusalem (id est, Ecclesia) appositoriè, monte sancto eius, monte ipsius cultui dedicato, & consecrato. Erat enim in montibus sita, ad eleuandas mentes fidelium in cœlum, cuius topographiam subiicit, in gratiam præcipuè Christi, quem ex ea Deus statuisset educere *a*, *ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis suæ Israel.*

a Luc. 2. 32.

3 *Fundatur exultatione.* A fundamentis mons Sion, siue hæc Dei ciuitas, ædificatur cum magno gaudio vniuersi orbis terrarum: de Sion enim, velati irriguo fonte, ad cunctas terræ regiones (Sanctuario intercedente) benedictionum copia effusa est. Vnde Ecclesiæ radix, & fundamentum est in Sione & Hierusalem. Quia de *Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem b.* Septuag. hîc etiam vertunt ad sensum. Verba sic habent. *Pulcher regione vel climate, vel tractu, exultatio vniuersæ terræ* (est) *mons Sion. Latera Aquilonis,* & latera. Est enim Asyntheton. q. d. Mons Sion Meridionalis, & latera Aquilonaria vrbis, sunt ciuitas regis Christi. Hierosolymæ præcipuæ regiones & tractus erant versùs montem Sion à parte meridiei, & versùs latera Aquilonis, quæ erant planiora & humiliora, vt proinde multò pluribus muris & turribus essent munita atque instructa. Ineptè aliqui putant esse Appositionem. Nam mons Sion minimè erat ab Aquilone, sed meridie, ex Iosepho *c*, Nicephoro *d*, Brocardo *e*, id est, habebat vrbem Hierusalem ab Aquilone *f*, eamque toto Australi tractu ambiebat: significat autem duplicem fuisse vrbem, siue duas vrbis partes præcipuas. Nam vna dicebatur ciuitas superior, ciuitas Dauid, pars sacra,

C

D

b Esa. 2. v. 3.

c lib. 6. Bell. c. 6. & 16. Antiq. cap. 14.

d 8. hist.

e itinerario 6.

f Esa. 14. v. 13.

A sacra, apud Iosephum *a*. Forum superiùs, quæ videlicet posita erat in Sionis montis vertice & planicie, intrinsecus in plateas & vicos à Dauide distincta. Altera Hierusalem propriè, ciuitas inferior & Filia Sion, quæ è monte Sion veluti nasci videbatur & in Septentrionem distendi.

a 6. Belli, c. 6. & 1. Belli, c. 1.

4 *In domibus*. Hebr. in palatiis, quod refertur ad Ecclesiarum augustam dignitatem & maiestatem ex Dei præsentia & propugnatione. Nam vt ciuitas è pluribus ædificatur, ita Ecclesia vniuersalis è singularibus Ecclesiis. *Cùm suscipiet eam*, cùm eam adiuuabit aduersùs Gentilium B furores, cùm eam tuebitur & proteget. Vnde Hebr. in munitionem & perfugium. Etsi enim probè munita sit & instructa, tamen eius securitas est in Deo, Deique ope & tutela.

5 *In vnum*, simul, velut ex fœdere ad eam obsidendam & opprimendam transierunt. *Reges terræ*, Syriæ, Assyriæ, Babyloniæ, Ægypti, Græciæ, Romanorum, Arabiæ, Turciæ. Nam præcipuè hi Ecclesiam oppugnarunt.

Ecclesiam qui præcipuè oppugnarunt.

6 *Ipsi videntes sic*. (id est, eam Hierusalem sic probè munitam & tutam) ac cognoscentes se eam non posse delere, C visis miraculis, & tutela Dei, conturbati sunt, &c. Reges admirantur, se delere non posse Hierusalem, siue Ecclesiam *b* *Timor*, adeò vt vel fugerint abiectis animis, vel ei cesserint, séque dediderint. Hoc simili etiam vtitur Paulus *c*.

b 2. Par. 12. v 20. 4. Re. 6 v. 17. 19. Es. 7.

c 1. Thess. 5. vers. 3.

7 *In spiritu*. Venti validi violentia & impetu, franges, conteres, & dissipabis naues Tharsensium, & cæterarum superbarum nationum, quæ vel è Cilicia, vel ex India aduersùs eam venerant. Nam Tharsis significat & Tharsum Ciliciæ, à Tharsis nepote Iaphet *d*, & regionem Indiæ, è qua aurum optimum, & diuitias maximas D exportabat Salomon *e*. Et in genere mare Mediterraneum & mare Eoum & Indicum *f*. Vnde rectè Hieronymus *g*. *Hebræi putant lingua propria sua* תרשיש *Tharsis mare appellari.* ימא *iam verò commune et esse cum Syris.* Quod & sæpè Rabbi Selomo profitetur. Per Synecdochen, reliquas omnes naues superbè contra Ecclesiam nauigantes intelligit. Ad verbum *in vento Orientali*. Eurus in Iudæa est valentissimus, vrens & tempestuosus *h*. Per eum autem intelligit varia Dei præsidia & opitulationes.

d Ion. 1. v. 3

e 3. Reg. 9. v. 28.

f 4. Reg. 4.

g in 2. Esa.

h Ex. 14. v. 21.

8 Si

8 *Sicut audiuimus*,à Propheta hæc ventura fuisse,*sic vidimus*, impleta, præsidia Dei varia reipsa experti sumus. Nam quod verbis promissum erat à Deo patribus nostris, id re nobis præstitum est:sicut audiuimus ex diuinis promissionibus, sic experti sumus Deum tueri Hierusalem. Verba impiorum,quæ Chromatius *a* refert ad supremam Hierusalem, in quam recepti, sicut hic audiuimus per Scripturas & Prophetas,ita Deum,Deíque gloriam conspiciemus.

a *in Matt.* 3.

A

9 *Suscepimus Deus.* Consecuti sumus misericordiam tuam,& opem in medio templi tui, vbi eam in his maximis periculis implorabamus.Heb. *Expectauimus*, eadem sententia. Sed sic Sept.verterunt,vt docerent hanc expectationem esse efficacem,& spem non confundere. Sicut sperauimus, suscepimus. *Misericordiam tuam*, beneficia corporalia & spiritualia.

B

10 *Secundùm nomen tuum*.Pro nominis tui magnitudine, magna est laus, celebritas & fama tua per extremas omnes terras. Quantum, quàm magnum & admirabile est nomen tuum, tanta & tam insignis est laus tua.*Secundùm*,pertinet ad proportionem. Sicut nomen diuinitatis est summum, & Dei nomen est superius & excellentius cunctis rerum nominibus, ita & laus eius summa est, & omnem laudem superat. *Iustitia*, iustis operibus & vltionibus.Est enim ablatiui casus.*Dextera*,potentia & virtus, tutela & defensio,vt & Arnobius vidit. Non abuteris tua potẽtia,more hominum. Quicquid geris,est iustissimum & æquissimum. Neque enim contra iustitiam insontes punis, vel sontes absoluis, vt in tyrannidem & iniuriam tua dextera siue potentia vertatur.

C

11 *Filiæ Iudæ*, ciuitates Iudææ, & membra Ecclesiæ. *Propter iudicia tua*, propter iustas tuas vltiones, propter tua erga hostes Ecclesiæ iudicia:quòd defenderis mõtem Sion,& eius causam susceperis,ac tutatus sis.

D

12 *Circundate Sion.* Apostrophe ad fideles, vt contemplentur munitiones Ecclesiæ, in quibus Dei beneficia micant,ad eam tuendam & protegendam.Quibus figuris iubet nos studiosè Ecclesiæ decorem, & dotes considerare. Sic enim solet augusta ciuitas ab iis, qui eius præstantiam contemplari volunt, circuiri, & turres eius,atque propugnacula numerari. Considerate diligenter ciuitatis Dei mœnia, turres, virtutem, robur, palatia & arces,

A arces,vt hæc narretis posteritati.*Complectimini eam.*Circuite Sionem,& circumlustrate. Aliqui referunt ad visitationem Ecclesiarum,*Narrate in turribus eius*,ipsius magnitudinem scilicet,& virtutem siue robur,per hypozeugma è sequenti versu,vel Dei laudes.Heb.*Numerate turres eius*,Nam verbum ספר *saphar* in Kal, significat numerare,in Piel,narrare.

13 *In virtute eius*, ad vim & robur eius, vel, ad propugnaculum & antemurale eius. *Distribuite*, distribuite, id est,notate,obseruate distinctè,distributim,sigillatim,domos & palatia eius. Nam in ea sunt multæ mansiones, B gradus perfectionum, &c, Hæc enim posteà ad spiritualem Ecclesiæ magnificentiam, & structuram transferri debent. Alij, Ecclesias particulares totum per orbem constituite, & dispertimini. Inter vos ædes eius diuidite. Vel, distributim, & priuatim quisque eam conseruet & tueatur, eius conseruationẽ summo studio adiuuet.Heb. *Et exaltate* (celebrate) *palatia, vel arces eius*. Sion siue Hierusalem typum Ecclesiæ gerit, *Vt enarretis*, id quod sequitur scilicet, versu proximo.

14 *Quoniam*, ὅτι, quòd,continuatiua particula, non causalis.Nam per Mimesin cohæret cum præcedẽti.Vt enar- C retis in generatione vltima,quòd hic est Deus noster, à quo tot sumus beneficia consecuti.*Hic est*, δεικτικῶς,quasi ostẽdat Deum incarnatum,& visibilem,id est, Christum. *In sæcula* עלמות *halmuth*.Sept.rectiùs sęculum,idest, עולם,*holam*, interpretati sunt,quàm recentiores; vel mortem,vel iuuentutem, vt & Rabbini agnoscunt. Interim, quæ est Scripturæ fœcunditas, aptè & suauiter vertitur, ipse reget, siue deducet nos ad mortem(vsque) vel, ipse dux noster erit in morte, ipse diriget nos in iuuentute.

Deus incarnatus & visibilis Christus.

D

ARGVMENTVM.

Nihil contra mortem, & infernum prodesse diuitias, solam iustitiam ex eis eripere, siue redimere.

1 In finem,filiis Core.Psalmus XLVIII.Heb.49.

Audite

2 AVdite hæc omnes gentes : aúribus percípite omnes, qui habitâtis orbem. A

3 Quíque terrígenæ, & filij hóminum: simul in vnum diues, & pauper.

4 Os meum loquêtur sapiéntiam : & meditátio cordis mei prudéntiam.

5 Inclinâbo in parábolam aurem meam : apériam in psaltério propositiônem meam.

6 Cur timêbo in die mala? iníquitas calcánei mei circúndabit me. B

7 Qui confidunt in virtûte sua: & in multitúdine diuitiârum suârum gloriántur.

8 Frater non rédimit, rédimet homo? non dabit Deo placatiônem suam.

9 Et prétium redemptiônis ánimæ suæ : & laborâbit in ætêrnum, & viuet adhuc in finem.

10 Non vidêbit intéritum, cùm viderit sapientes moriêntes? simul insípiens, & stultus perîbunt. C

11 Et relínquent aliênis diuítias suas: & sepúlchra eórum, domus illôrum in ætêrnum.

12 Tabernácula eôrum in progénie, & progénie: vocauérunt nómina sua in terrris suis.

13 Et homo cùm in honôre esset, non intellêxit : comparâtus est iuméntis insipiéntibus, & símilis factus est illis. D

14 Hæc via illôrum scándalum ipsi : & pósteà in ore suo complacêbunt.

15 Sicut oues, in inférno pósiti sunt: mors depâscet eos.

16 Et dominabûntur eôrum iusti in matutíno: & auxílium eôrum veterâscet in inférno à glória eôrum.

17 Verum

A 17 Verúmtamen Deus rédimet ánimam meam de manu inferi: cùm accéperit me.

18 Ne timúeris, cum diues factus fúerit homo: & cùm multiplicâta fúerit glória domus eius.

19 Quóniam cùm interíerit, non sumet ómnia: neque descêndet cum eo glória eius.

20 Quia ánima eius in vita ipsíus benedicê-tur: confitébitur tibi cùm benefêceris ei.

21 Introîbit vsque in progénies patrum suôrũ: B & vsque in ætêrnum non vidêbit lumen.

22 Homo cùm in honôre esset, non intellêxit: comparâtus est iumêntis insipiéntibus, & símilis factus est illis.

---

11 *Audite hæc.* Verba Psalmographi quatuor versibus sibi attentionem conciliantis ab argumenti propositi excellentia, & dignitate. *Orbem*, æuum, sæculum propriè. Qui degitis in æuo, & sæculo, non in æternitate, qui versamini in hac præsenti, & caduca vita: non in C illa futura, & immortali. חלד *Heled* opponitur æternitati. Sic loquitur, quia de vanitate vitæ huius tractaturus erat.

3 *Terrigenæ.* Plebeij, ignobiles, quilibet è vulgo, nulla natiuitatis origine illustres: quos etiam Poëtæ terræ filios appellant. Hinc Hebraicè בני אדם *Benè Adã*, *filij Adam. Filij hominum*, Hebraicè, בני איש *Bene isch*, *filij viri*, nobiles. אדם *Adam* enim sonat hominem obscurum, & quasi terreum: איש *Isch* insignem, virtute, & aliis notis illustrem. Audite ergo obscuri, & illustres, diuites, ac pauperes.

D 4 *Sapientiam.* Verba sapientiæ de vanitate, & miseria huius vitæ: verba, quæ conferunt ad comparandam sapientiam. *Prudentiam*, intelligentiam propriè. Verba prudenter à mente cogitata loquetur. In diei mortis, & iudicij meditatione vera est sapientia & prudentia, quam se omnes docturum hoc Psalmo pollicetur.

5 *In parabolam.* In parabolæ, & carminis sententiosi musicam, concentum, & modum, siue tonum. Gestus attendentium diligenter ad instrumentorum pulsationem.

Nam

Nam hi solent inclinare aurem ad verba citharœdorum, & liricinum. Rem attentè, & diligenter consideratam eloquar, attendam ad ea, quæ dicam, & canam, ne quid aut ineruditum, aut inconcinnum elabatur. Aures intendam, & admouebo ad meam sententiam, vt audiam, quàm concinna sit, & congrua ad Musicam, & an verba modulis consonent. Disseram de rebus magnis: quibus & ipse aures præbebo ad eas expediendas. *Aperiam*, psalterio, & aliis instrumentis musicis pandam, & personabo meum problema, meam propositam sententiam. Hebræi sententiam elegantem, eruditam, & grauem appellant, משל *Mashal*, siue illa sit figura, i. parabola, aliud sonans, aliud innuens dictum, rationi, & vulgo ignotum, siue propria, & simplex. Quare & hoc vocabulo suum Sententiarum, siue Prouerbiorum librum inscripsit Salomon. חידס *hedas* autem, quam Septuag. πρόβλημα, noster *Propositionem* vertit, sententia est obscurior, quæ egeat explicatione, vel studio. q. Ænigma, tegens verborum inuolucris res spirituales, & subtiles. Sic doctrina Psalmi est parabola, quoniam constat sententiis præclaris, partim propriè, partim figuratè enunciatis: Ænigma, quoniam multa habet obscura, & inuoluta. Vnde & de 6. versu, quot interpretes, tot ferè sententiæ. Item quoniam inuoluit res arcanas, & mysticas de vita alterius sæculi, futura beatitudine piorum, & calamitate impiorum. *In psalterio*, cum psalterio, per psalterium, siue citharam, qua cantica canuntur, res arduas explicabo, non modò ore.

6 *Cur timebo in die mala?* Hæc est parabola, itémque propositio, vel ænigma, quod instrumentis musicis canere instituerat. Ex abrupto orditur, Cur committere velim, vt timeam de rerum penuria die aduersa, & calamitosa? q. d. Non est committendum, ad parandas opes, quorum nos posteà temporibus malis pœniteat, nempe die iudicij, vel mortis, vel etiam die quolibet calamitoso, & misero, quo peccata præterita impediunt, ne Deus, manum suam auertens, nos liberet. Opponit verbum *timendi*, verbo *confidendi*, quo mox vsurus est a, ô qui confiditis in rebus huius mundi, cur timebo de rerum inopia, si superueniat dies mala, & calamitas, vel mortis hora? An res illæ me liberabunt? *Iniquitas*. Zeugma. (Et cur) iniquitas factorum meorum me inuoluet,

a *Vers.* 7.

impli

A implicabit, ne euadam, me vndique premet, circunstabit, obsidebit, pœnas deposcēs? q.d. cur iniqua, agam, cum extremi iudicij tribunal sim incursurus? Hoc Zeugma agnoscit Abben Ezra. Aliis respondet interrogationi propositæ. Cur timeam in die mali? R. Quia iniquitas, i. pœna iniquitatis, Metonym. in calce, siue ad extremum à me luetur: vt Latinè, à capite ad calcem, i. à principio ad finem vsque. Verùm calcaneum, gressus, pedes, vestigia, Hebræi magis Metaphoricè vocant facta, & opera, vt infrà *a*. Sic Latinè: *Insistere vestigiis alicuius*, i. factis, & B institutis. Iniquitatem ergo calcanei vocat, quam operatur homo, & per quam veluti ambulat. Diem malam, siue mali, diem mortis, vel iudicij, vel calamitatis, & malorum: aut etiam iuxta Abben Ezram, senectutis. *Circundabit*, in malum. Me premet, oppugnabit, obsidebit ad me perdendum, mihi erit infesta, vt suprà *b*.

a Psal. 55. v. 7.

b Psal. 3. v. 7.

7 *Qui confidunt*. O qui confidunt in sua potentia. Vocatiui apud Hebræos sæpe in tertia persona. Totus ergo versiculus est apostrophe ad eos, qui in potentia, & copia diuitiarum suarum confidunt, ac gloriantur. Audite hæc, ô vos, qui confiditis, &c.

C 8 *Frater*. Interroganter, Frater non redimit de angustiis, & calamitate mortis, vitam scilicet fratris: & *homo*, id est, & quiuis alius minùs erga te affectus *redimet?* q. d. Si frater non possit redimere à morte, alius id minùs præstabit. Hebræa eundem sensum complectuntur pronunciatiuè, Fratrē non sanè redimet quispiam. Nemo fratrē suum vlla ratione redimere possit, quin moriatur, nec ei pecunia vitam longiorem impetrare. *Non dabit*, vllus supple, id est, כפר *col. Placationem*, redemptionem, propitiationem pro eo. Metony. rem, quæ placat. Nullus dabit pro se quicquam, quo Deum reddat placatum, ne mor- D tem immittat. Per subiectionem respondet superiori interrogationi, probátque vanas esse ope, & diuitias, quòd iis cuiusquam vita, vtpote in manu Dei posita, redimi non possit.

9 *Anima sua*. Pro anima sua, pro vita sua non dabit. Construitur enim cum superiore verbo. *Pretium*. Tanta est moriendi necessitas, vt nullum pretium quantumuis pretiosū à morte hominem possit redimere, iuxta illud *c*. *Non proderunt diuitiæ in die indignationis. Pretium*. Sept. יקר *Ieker*, per nomen faciliùs verterūt. Vt Masoretæ signant,

c Prou. 11. 4.

eadem quidem sententia, sed obscurior: *Et pretiosa erit* A
a 1.Reg.3.1. *redemptio animæ suæ*, i. nulla, rarissima, vt a: *Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis*, nullus rarissimus. Deus enim nulla edebat oracula. *Et laborabit* Hebraismus, vt laboret in æternum, & viuat adhuc in finem siue in perpetuum, q. d. non obtinebit vllo pretio, vt proferat æuum suum in æternitatem. Nunquàm hoc fiet. Possit negatio repeti ἀπὸ τοῦ κοινοῦ è superiore membro. Et non laborabit in perpetuum, & non viuet adhuc in finem: vt laborare sit, fungi laboribus, operibus, & curis huius vitæ. Vel est Auxesis: imò verò laborabit, feret grauia, torquebitur, fatigabitur in æternum (apud inferos) & sic viuet miserè, & B infœliciter in finem, in perpetuum. Semper viuet, vt semper crucietur: Hebræa sunt adhuc obscuriora, & incommodius à Masoretis distincta, *& cessabit*, vel per Metathesim, *& durabit in sæculũ*. חדל *Hadal*, pro חלד *Halad*, vt infrà b. Quare alterutrũ istorum mihi placet, vel
b Psal.88. certè interrogatio R. Abraham. *Et viuet*, & an viuet adhuc in perpetuum? q. d. minimè.

10 *Non videbit*. Est & hic interrogatio. An non videbit? an non patietur interitum, quando etiam sapientes moriuntur, qui digni videbantur vita immortali? Videre interitum, est mori. *Simul*. Similiter, pariter, æquè ac sapi- C entes. Per subiectionem respondet interrogationi, vel etiam auget. Sanè ad vnum omnes insipientes, & stulti morientur, simul ac peribunt, non tantùm morientur vt sapientes, sed & peribunt, interibunt funditùs. Sed propriè *Simul* יחדו, *Iahdáu* superiora respicit, q. d. æquè insipientes ac sapientes morientur, & quidem deteriore conditione, vt per collationem sequitur vsque ad vers. 17. Nam stultus & insipiens morientes sepelientur, corpore quidem in terra, cum omni pompa, & ostentatione: sed ipsorum anima, nullum alium in locum in æter- D num descendet, quàm in infernum. Sapientium autem morientium animam Deus accipiet, ac redimet de manu inferi.

11 *Et sepulchra*. In sepulchris perpetuò consistent vsque ad cõsummationẽ sæculi (*In æternum* enim istud hoc loco significat) citra spẽ reuertendi ad suas diuitias & facultates קרבם *kirbam*, Metathesis pro קברם *kibram*, sepulchrum quo modo c *sepulchrum* appellatur *domus æter-*
c Eccl,12.5. *nitatis humanæ*. Nam cæteræ interpretationes frigent.

Etiam

A Etiam hæc, *Medium eorum* (i. cogitatio eorum est, quòd *domus sua* (manebunt) *in æternum.*

12 *Tabernacula eorum*, erunt *in progenie & progenie*. Diu durabunt. Ipsis pereuntibus eorum domicilia in alias atque alias ætates manebunt. Quod istorum miseriam & infœlicitatem auget. Nam coguntur aliis sua insana ędificia relinquere, iuxta illud, *a Generatio præterit, generatio aduenit terra autem in æternum stat.* Vel pendet è superiore, vt idem dicat aliis verbis. Et (sepulchra) erunt tabernacula eorum perpetua: illa habebunt pro æternis tabernaculis, fœtidis in sepulchris manebũt in perpetuum, B nõ in ditibus illis locis, quibus voluptuosè ædificatis sua imposuerunt nomina. *Nomina sua.* Hypallage. Vocarunt nominibus suis terras suas, suas appellationes & vocabula eis indiderunt, vt sua nomina, & titulos redderent immortales. Multorum nomina celebrantur in terris, quorum animæ cruciantur apud inferos.

a *Eccl. 1. v. 4.*

Multi celebrantur in terra, qui apud inferos cruciãtur.

13 *In honore*, in pretio, in nobili & pretiosa conditione, & excellenti rationis, imaginísque Dei statu, supra bruta & pecudes, quod dicitur de hominis per peccatum abiectione, & vsque ad brutam viuendi rationem deiectione. Hinc Chald. *Homo peccator in honore non commoratur cum iustis.* C *Assimilatus est bestia muta.* In hominis statu multis Dei beneficiis cumulato. Cùm honesto gradu opum & honorum, cùm huius præsentis vitæ ornamentis, opibus, aliísque multis beneficiis à Deo honoraretur & ornaretur homo, non attendit, sed obrutuit siue obduruit animo, nihil istorum contemplans, aut etiam brutè vixit. Aliis, de honore & gloria huius vitæ. Sæpe enim fit, vt homines rebus secundis excæcentur, in eis autem non diu permanent, dum breui in puluerem rediguntur, sicque quantùm ad corpus iumentis necessariò exæquantur. Quidam restringunt ad Adami lapsum, D qui in originali gratia & iustitia conditus, proindéque ab omnibus miseriis corporeis alienus, oblitus est status sui, diuinæque voluntatis. Atque ita assimilatus est bestiis, vt deinceps cum vniuersis suis posteris fieret obnoxius omnium generum morbis & calamitatibus, mortalis, famelicus, sitibundus, fatigabilis, æstu & gelu patibilis, animalis, carnis & sensuum motibus subditus, cæcus ad scientias & virtutes, minimè ad res cœlestes facilis, brutorum more sola-

Adami lapsus.

ſpectans præſentia. Verùm rectiùs de ſingulis impiis, qui Dei imaginem in ſe labefactant. *Non intellexit*, ſuam illam nobilitatem. Non ſapit, dum brutis obſequitur concupiſcentiis, dum æterna negligit: ad caduca & bruta ſe conuertit, ad paſtum, ad ſenſum, ad voluptates ſe deiicit, perinde ac ſi beſtiis non excelleret. Hebr. *Non pernoctat, non permanet* (in illa nobilitate imaginis Dei, & præſtantia rationis & gratiæ) *vel noctem vnam*. Ex quo Rab. Ahai in Talmud allusum putauit ad Adamum humani generis patrem, qui vltima diei, quo productus fuerat, hora, propter peccatum paulò antè commiſſum paradiſo extruſus eſt, atque ita foris in hoc miſeriarum loco, ſuo honore & ornamentis exutus pernoctauit. Niſi malis eſſe literam pro litera, ילין *ialin*, pro יבין *iabin*, vt reſpondeat verſ. 21. *Inſipientibus*. Rectè. Nam Heb. *iumentis* (quæ) *ſilent*, i. quæ ſunt muta, expertia orationis & rationis bruta & ſtolida: è R. Ataia. Cæteræ interpretationes ſtolidæ ſunt.

Adamus eodem die quo fuerat cõditus peccauit, & paradiſo expulſus eſt.

14 *Hæc via illorum ſcandalum*. Hæc quidem viuendi ratio ipſis eſt ſcandalum, peccatum, error, & ſtultitia. (Nam Heb. כשל *cheſel*) attamen poſteri eorum illud laudant, in ipſorũ verbis & dictis ſibi placent, eorum ſermonibus & dicteriis delectantur, nec propter ſcandala, errores vitæ, & conſuetudinis ipſorum, eos imitari deſinunt. Scandalum etiam pro ruina ſumi poſſit, & perditione, materia ſiue cauſa ruinæ, & perditionis. Idque fortaſſe rectiùs vt ſit ס pro ש. Nam כשל *caſhal*, corruere. Iſte viuendi modus illos perdet in vitæ exitu (nedum ſtultos demonſtrabit) illis erit cauſa exitij, poſteri tamen illum laudabunt. *Poſteà*, qui ſunt poſteà, eorum poſteri tamen laudabunt illud.

15 *Sicut oues*, gregatim & magno numero in infernum detruſi ſunt, vt infra *a*. Alij, vt oues in ſtabula concluduntur, vt mactentur & edantur: ita, &c. *In inferno*, Orco, miſerorum loco, vt & ſeq. *b*. Etſi recentiores de Sepulchro. Quàm aptè alibi docui. *Depaſcet*, conficiet, conſumet, excludendo eos à vita æterna. Pabulum erunt mortis perpetuæ.

a Pſal. 106. verſ. 41.
b Verſ. 16. & 17.

16 *Eorũ*, eis. Syntaxis Græca. *In matutino*, in altera vita, cùm reuiuiſcent mortui. Futurum beatorum ſæculum vocat matutinum, quoniam in eo aurora vitæ ſolidæ exorietur, & perpetuum manè, nullus veſper: quibus duobus

A duobus describitur tempus huius sæculi *a Auxiliū.* Nemo eis auxiliabitur. Præsidia, quibus nituntur, erunt putrida, infirma, inutilia. *Veterascet*, putrescet, deficiet, abolebitur, peribit, inutilis prorsum erit illorum potentia. *A gloria eorum*, post ipsorum gloriam. Sic Latinè, *A cœna*, i. post cœnam. Heb. *Petra eorum* (i. fortitudo, potentia, præsidium) *ad inueterascendum*, (erit) *in inferno ab habitaculo suo* (post suum gloriosum domicilium.) Aliqui legunt per Caph, לכלות, *Lecalloth*, ad consumendum, non לבלות *Leballoth*, per Beth, ad veterascendum. Quin & צורמ *Tsuram*, accipiunt per Syncopen, pro צורתמ

a *Gen. 1.*

B *Tsurathā*, imago figura eorum, non autem petra eorum.

17 *Verumtamen, Deus redimet animam.* At verùm cùm obiero, non sinet me descendere in infernum, aut si descendero, me inde eripiet. Antithesis de salute piorum. Pij ab inferis excitabuntur ad beatam vitam, in quem locum Cabuenaki, די למימין אשלא אבא בשאול ואף אם אבא בסיבת החאתה וא ברחמיו יפדה אותי לאחר זמן כי יקחני אצלו. *dai lammeuin shelo auo bishol veaph im auo besibbath habbachaa hu berahhamau iphde othi leahhar zeman*

C *chi iikkahheni etslo*, vult dicere, *Non veniā in infernū, quod si venero propter meū peccatū, ipse misericordia sua redimet me post tempus aliquod, quoniam me ad se recipiet.* Hebræi enim constanter purgatoriū credunt. Basilius censet vaticinari psaltem de descensu Christi ad inferos, qui cum aliis etiam suam animam redimat, ne in illis maneat in perpetuum. *Cùm acceperit me*, ad sese ex hac vita mortali. Cùm susceperit spiritum meum, cùm me ex hac vita abstulerit. Sic Gall. *Quād Dieu m'aura prins*, i. cùm mortuus fuero. In fine versus est *Sela*, ô magna bonitas Dei, &c.

Hebræi cōstāter purgatorium credunt.

18 *Ne timueris*, ne cōmoueare. Synecdoche, species motus pro genere.

D Ne timete, neque admiremini quasi aliquid magnum: ne conturbemini, aut magni æstimetis, si quis diues sit, & domum habeat multi splendoris & gloriæ, neque offendamini fœlicitate impiorum.

19 *Non sumet omnia.* Hebraismus. Nulla sumet, nihil eorum secum auferet, neque cum ad inferos vel sepulchrum sua sequetur gloria & diuitiæ: in morte sua non accipiet quicquam. *Cum eo.* Hebr. *post ipsum.*

20 *Quia anima.* & 21. *Introibit.* In hac quidē vita, anima eius benedicetur, fœlix erit & fortunata, rebus ad votum

fluentibus, sed introibit in infernum ad maiores suos impios. Sic Abraham a, *Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris.* Hebraica sunt generis actiui. *Quia animam suam in vita sua benedicet* (i. fœlicem faciet, vel prædicabit.) *Confitebitur tibi.* Laudabit te in os, palàm & publicè, cùm ei aliquid lucri attuleris, cùm eis profueris, ô homo. Adeò eius amicitia est vana & infirma, vt te dũtaxat laudet, cùm ei benefeceris. Tempora si fuerint nubila, te deseret. Post mortem, quando desieris ei esse vtilis, tui non meminerit. Est enim Apostrophe, non ad Deum, sed ad hominem, vt proximè b, Sin minùs ei benefeceris, te negliget, vel etiam vituperabit. Nam lucro, & vtilitate omnia metitur. Sibi placet in huius vitæ bonis, commodis & voluptatibus. Sine tropo dicendũ fuerat. Confitebitur ei, qui benefecerit sibi. *Et*, Hebraicè לך *lecha*, tibi, *confitebuntur te, cùm bene feceris tibi.* Septuag. לו *lo*, vel respexerunt sententiam. Etsi enim exponant, Cùm tibi indulseris, cùm tuis voluptatibus seruieris, cùm tibi opes parauerits, te laudabit: potest tamen datiuus vacare more Hebraico, vel esse commodi: Cùm tibi amicos, gratiam & bona comparaueris, multis erga ipsum officiis, & meritis, te laudabit.

a Luc. 16. v. 25.

b Vers. 18.

A

B

C

21 *In progenies patrum suorum*, in infernum, vbi sunt impij ipsius maiores, quos imitatus est. Patres enim appellat progenitores, quorum prauitatis imitatores extiterunt. Damnabuntur, vt eorum patres, quorum imitantur impietatem, & laudant. *Et vsque in æternum non*, id est, nunquàm videbit lumen, & gloriam Dei, quia in sempiternis deget tenebris atque horroribus. Lumen appellat vitam æternam.

22 *Homo cùm in honore.* Epiphonema de impiis, Dei imaginem & rationis dignitatem, quam in se gerunt, obliterantibus. *Comparatus est.* De statu innocentiæ hæc etiam accipiuntur. Nempè moritur æquè ac bruta, quam necessitatem moriendi vitasset, si in honore & gloria iustitiæ originariæ permansisset, neque peccasset.

D

Christum homines in suo vltimo iudicio saluaturum, non ex cæsis victimis, sed animi pietate, vita innocentia, puritate, iustitia.

1 Psal.

A

1 Psal. Asaph. XLIX. Heb. 50.

2 DEus deôrum Dóminus locûtus est: & vocâuit terram.

3 A solis ortu vsque ad occâsum: ex Sion spécies decôris eius.

4 Deus manifêstè véniet: Deus noster, & non silêbit.

5 Ignis in conspêctu eius exardêscet: & in circúitu eius tempêstas válida.

B

6 Aduocâuit cœlum desúrsum: & terram discérnere pópulum suum.

7 Congregâte illi sanctos eius: qui órdinant testamêntum eius super sacrifícia.

8 Et annunciâbunt cœli iustítiam eius: quóniam Deus iudex est.

9 Audi pópule meus, & loquar Israël: & testificâbor tibi, Deus Deus tuus ego sum.

C

10 Non in sacrifíciis tuis árguam te: holocaústa autem tua in conspêctu meo sunt semper.

11 Non accípiam de domo tua vítulos: neque de grégibus tuis hircos.

12 Quóniam meæ sunt omnes feræ syluârum: iumênta in móntibus, & boues.

13 Cognôui ómnia volatília cœli: & pulchritûdo agri mecum est.

D

14 Si esuríero, non dicam tibi: meus est enim orbis terræ, & plenitûdo eius.

15 Nunquid manducâbo carnes taurôrum? aut sánguinem hircôrum potâbo?

16 Immola Deo sacrifícium laudis: & redde Altíssimo vota tua.

17 Et ínuoca me in die tribulatiônis: & éruam te, & honorificâbis me.

18 Peccatóri autem dixit Deus: quare tu enârras iustitias meas, & assúmis testamêntum meum per os tuum? A

19 Tu verò odîsti disciplinam:& proiecîsti sermônes meos retrôrsum.

20 Si vidêbas furem, currêbas cum eo: & cum adúlteris portiônem tuam ponébas.

21 Os tuum abundâuit malítia: & lingua tua concinnâbit dolos.

22 Sedens, aduersùs fratrem tuum loquebâris, & aduêrsùs filium matris tuæ ponébas scandálum:hæc fecîsti,& tácui. B

23 Existimâsti inîquè, quòd ero tui símilis: árguam te,& státuam contra fáciem tuam.

24 Intellígite hæc,qui obliuiscímini Deum:nequàndo rápiat,& non sit,qui erípiat.

25 Sacrifícium laudis honorificàbit me:& illic iter,quo ostêndam illi salutâre Dei. C

---

1 Asaph,nomen nobilissimi & sanctissimi cantoris Dauidis temporibus.

2 *Deus Deorum*, Angelorum,vel iuxta Iudæos, principum & iudicium. Alij de idolis,de quibus Paulus *a*, *Sunt qui dicuntur dij siue in cœlo,siue in terra Sunt enim dij multi, & domini multi.* Eorum autem omnium Deus Dominus est, tum quia ab illo sunt procreati, neque dij sunt nisi appellatione, vel participatione, tum quia ipse vnus eos omnes in immensum superat. Ipse enim est supra omnem principatum & potestatem & virtutem, & *super omnia Deus benedictus in sæcula b*. R.Mosi Nahmanides *c* accipit appositoriè,*Deus potens,Deus Dominus locutus est*. Nam hic sunt tria diuina nomina אל *El*, potens & fortis,Deus, אלהים *Elohim* Deus iudex & vltor, יהוה *Adonai tetragrammaton*, Dominus misericors siue beneficus. Idque quoniam processurus est ad iudicandum orbem cum his tribus potissimùm proprietatibus, nempe potentia, iustitia & misericordia. *Vocauit terram*. Met. D

a 1.Cor.8.5.
b Rom.9.5.
c Leuit. 1.

Terri

A Terrigenas, terræ incolas, ad iudicium ab omnibus mũdi extremis vocabit in terram sanctam. Vel est Prosopopœia. Deus vocauit terram & cœlum, vt coram eis disceptet causam populi sui.

3 *Ex Sion.* Ex Sion, non ex Sinai, aut alio terræ loco, gloria maiestatis eius affulgebit. Illic enim iudicium faciet. Eclipsis verbi illucescet, vel resplendebit, in He. expressa est, vt Masoretæ quidem distinguunt. *Ex Sione consummatio pulchritudinis, Deus manifestè splenduit. Veniet Deus noster, & non silebit.* Nam iuxta Septuaginta, est alia distinctio.

B 4 *Manifestè*, cum gloria & maiestate, non vt in primo aduentu, obscurè & humiliter. Ad discrimen vtriusque aduentus. Sept. versum hìc inceperunt. *Deus illucescendo venit*, &c.

5 *Ignis in conspectu.* Poëtica hypotyposis aduentus Christi ad iudicium. Habebit in promptu grauissima supplica quibus impios afficiat. Loquitur autem de igne conflagrationis, quo purgabitur mundus *a*, & mira agitatione, & conturbatione elementorum omnium. *Exardescet*, comedet prop. consumet. *Et in circuitu eius* (ignis erit (*tempestas valida*, ad vlciscendos sui comtemptores. Ignis in modum tempestatis siue turbinis vehementis ante ipsum desæuiet. Tempestas enim valida construitur cum igne, & regitur à parte posteriore verbi subintellecti, *Erit.* Hebr. *In circuitu eius turbinabitur* (in modum turbinis vertetur) *ad speciem.*

C

a 2. Petr. 3. 10. 11.

6 *Cœlum & terram*, aduocabit in testes. Prosopopœia. Possit esse Metonymia. Cœlestes & terrestres vocabit ad discernendum, & iudicandum populum suum. Nempe in iudicio aderunt cœlites, & homines pij, vt ipsi assideant, ipsum stipent, & vt perfectum in corpore iam

D consequantur præmium. Quinetiam Sancti vnà cum Christo iudicabunt mundum *b*, id est, iudicio eius assistent & suffragabuntur. *Discernere*, τὸ διακρῖναι, לדין *ladin*, ad iudicandum, vt iudicet. Verbo discernendi, pro iudicandi & vlciscendi vtuntur nostri interpretes, vt infrà *c* ad redarguendum Chrys. Aliqui, ad separandum agnos ab hœdis, illis ad dexteram, his ad sinistram collocatis. *Summ.* Et si de omnibus iudicaturus, sit, populi tamen sui improbitatem in primis redarguet. Nam *à domo Dei iudicium incipiet d.*

b 1. Cor. 6. 3.

c Psal. 67. v. 15.

d 1. Petr. 4. v. 17.

7 *Congregate illi.* Apoſtrophe ad Angelos, vt colligant Sanctos, vel, vt in Hebræo, *beneficos & miſericordes*, ad iudicium *a*, vt iudici obuiam procedāt in nubibus in aëra. Angelorum enim miniſterio perficienda creditur corporum ſuſcitatio, & ante Dominum repræſentatio *b*. Vel eſt Apoſtrophe ad cœlum & terram, quorum meminerat, vt cœli reddant animas, & terra corpus. *Congregate*, ſeorſum collocate, eóſque à reliquis ſeparate. *Qui ordināt*, qui cum eo paciſcuntur adhibitis ſacrificiis qui per victimas, qui cæſis hoſtiis ſanxerunt & inierunt cum eo fœdus, & ordinarunt teſtamentum, ſiue pactum teſtamentarium, id eſt, qui ſolenniter ei dederunt fidem. In Hebræo, Pronomina ſunt primæ perſonæ. *Congregate mihi Sanctos meos, qui excindunt fœdus meum ſuper ſacrificio. Super*, Supra, per, accedētibus ſacrificiis. Deras, *Super*, intelligit, pro vltra, pluſquam. Qui præpoſuerunt teſtamentum & legem Dei, ſacrificiis corporalibus, qui non ſat eſſe putarunt offerre ſacrificia, niſi etiam Dei teſtamentum, & leges ſeruarent, ſcientes obedientiam meliorem eſſe victima & holocauſtis. Chaldæus, *congregate mihi meos bonos, qui ſtatuunt pacta mea, paciſcuntur legem meā, & occupantur in precibus, quæ oblationibus ſunt pares.*

8 *Et annunciabunt.* Cœli prædicabūt Deum eſſe iuſtum (per Proſopopœiam) nempe quòd Deus iudex ſit iuſtus. Alij Metony. Cœlites, Angeli, & Sancti. *Quoniam.* Continuatiua particula, non cauſalis. In fonte *Sela*, ô rem contemplatu digniſſimam.

9 *Audi popule meus.* Verba iudicis ſignificantis ſe non iudicaturum ex legis victimis, ſed ex animi puritate, cultu & fide noui Teſtamenti, tacitè innuendo abrogationem Leuiticorum ſacrificiorum. *Loquar*, tecum colloquar. *Teſtificabor*, palàm annunciabo tibi.

10 *Non in ſacrificiis tuis.* Docet ſe non ſimpliciter, & primò requirere à nobis ſacrificia externa *c*, ſed ſecundariò nempe poſt animi ſacrificium, id eſt, pietatem, de quo infrà *d*. *In*, על hal propter, ſuper. *In conſpectu meo.* Holocauſta tua adſunt ſemper mihi præſentia, ſunt perpetuò, ante me, ſunt mihi cognita & perſpecta. Aliqui ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetunt negationem: Non ſunt in conſpectu meo ſēper, non ea habeo grata & accepta. Sed nihil eſt neceſſe.

11 *Non accipiam*, non acceptos & gratos habebo. Et tamen Leuit. 1. 2. 3. 4. & ſeq. ſacrificia illic inſtituta ſibi eſſe

a *Matth. 25. v. 31.*
b *Matt. 13. v. 41. & aliis locis.*
c *vt & Hiero. 22. 23. & 1. Reg. 15. v. 22.*
d *verſ. 16.*
Veterū ſacrificia quo

A B C D

A esse gratissima luculentè, imò & propitiatoria affirmat. Responde ratione quidem fidei, pietatis, piíve animi motus offerentium, talia extitisse, item ratione typi & imaginis (referebant enim Christum veram victimam, qui est Filius Dei dilectus, in quo sibi perpetuò complacuit) sed non per se neque sui ratione. Nam res, quæ offerebatur, bruta, & insipida erat, Deóque indigna. *Vitulos, hircos.* Animalia apta sacrificiis, cuiusmodi duntaxat erant quinque species ordinariæ, duæ ex auibus, columbæ & turtures, tres ex quadrupedibus, oues, boues, capræ, vtroque sexu, ídque ob mysteria, de quibus Philo libr.

modo Deo grata vel ingrata fuerint.

B περὶ ζώων τῶν εἰς θυσίας. Nam extra ordinem aliæ aues, modò essent a mundæ, poterant offerri, vt in leprosorum sacrificio.

a *Leuit.* 14. *ver.* 4.

12 *Iumenta*, mea sunt. *Et boues.* Septuag. dissoluerũt ob sententiam verba Hebræa, in montibus boum. Et quia Aleph etiam significat mille, quidam vertunt, in montibus mille. Vtroque modo docet infinitam multitudinẽ, atque adeò vniuersitatem bestiarum in sua esse possessione, suæque ditioni subiectam.

13 *Cognoui.* Scio vbi nidulentur, vbi lateant & versentur, si eis vti velim. Sunt in mea potestate, & ditione. Pul-

C chritudo frugum agri, quibus campi ornantur, & amœnitatem præbent, mea est, & in mea potestate, Euthym. Secundùm esse proprium, & reale, creaturas omnes Deus cognoscit, & quidem non tantùm secundùm communia, sed etiam secundùm propria earum attributa, atque adeò secundùm indiuiduas atque singulares rationes tam liquidè, vt hæc scientia visionis à Theologis appelletur, non modò, simplicis intelligentiæ. זיז *ziz*, idem quod זין *zin*, pulchritudo, splendor, Rabbinis recentioribus nomen est speciei ferarum. Et feræ agri, vel agro-

D rum meorum mecum (sunt) i. in mea notitia, itémque potestate. Nouè Chaldęus, de aue illa, cuius mentio fieri videtur b *Iuchin* (sic enim illic legendum literis transpositis, non Enoch.) Quam autem dicunt esse immanis magnitudinis in tractatu *Baracoth*, & Tesbite Eliæ. *Gallùs Syluester* (inquit Chaldæus) *cuius pedes quiescunt in terra, & caput tangit cœlum. cantat coram me. Omnia.* Nam Dei prouidentia ad minima etiam quæque se extendit, vt ea non modò sciat vniuersè & sigillatim, per genera & indiuidua, sed etiam ad suos fines moueat, disponat, dirigat

b 4. *Esdr.* 6. *v.* 4.

Dei prouidentia ad qua se extendit.

rigat. Prouidentia enim apud nos non tantùm scientiam rerum futurarum, i. præscientiam, vt apud Ciceronem, notat, verùm etiam actionem, qua vnaquæque res, prout ipsius natura postulat, in finẽ perducitur. Hinc Deus non tantùm res præscit, verùm etiam ordinat atque mouet. A

14 *Non dicam tibi*, non à te petam cibum, non dicam, vt me pascas, aut sacrifices. *Plenitudo eius*, quicquid eo continetur. Orbis creaturis plenus.

15 *Nunquid manducabo*. Deus non vtitur cibo vel potu, quia est Spiritus siue spiritualis, & incorporea substantia. Sola enim corpora animata, vt vitam tueantur, his indigent: & ne ea quidem omnia, verùm duntaxat quæ substantiæ fluxum patiuntur, eum vt restaurent. Quare nec glorificata corpora, qualia expectamus, post sanctã corporum resurrectionem magis edent aut bibent, quàm nubent aut nubentur *a*. Nisi quòd diuina virtute organo cuiusque sensus inerit humor quidam suauis dulci voluptate sensum perfundens, vt actu ipse sensus vigeat, in ipsóque sit voluptas siue delectatio vitalis, nedum spiritualis, sine tamen vllo ciborum & Venereorum vsu, appetitione, cogitatione, necessitate. Contra Mahometanos, qui ex cap. 2. Auicennæ, libri de Almahad, siue statu animarum post mortem, credunt in alia vita vsum esse istorum, quod in Alcorano ita scriptum sit, vt sequenti capite idem Arabs docet. De quo & Cantacuzenus *b*. *Potabo*. In sacrificiis sanguis victimarum cratere exceptus super populum aspergebatur, deinde ad altaris crepidinem fundebatur, postquam eius cornua fuissent illita. Alludit etiam ad carnes, quæ totæ Deo cremabantur in Holocausto, sola pelle sacerdotibus cedente, in aliis autem sacrificiis, soli adipes, quasi istarum rerum nidoribus pasceretur. Vmbra & pædagogia Christi sanguinis. B C

Corpora post resurrectionẽ cibo & potu non indigebunt.

a *Matt. 22. v. 30.*

b *Oratio. 2. κτ̀ μωαμεθ, pag. 85.*

16 *Immola Deo sacrificium laudis*, id est, Deum lauda *c*, interprete Paulo *d*. Nam sacrificium laudis, vt iustitiæ *e*, non propriè sumitur, sed translatè, pro laude, gratiarum actione, prece, Dei celebratione, iustitia, opere charitatis & pietatis, non pro oblatione publica per sacerdotem solenniter facta, vt intelligamus ad sacrificiorum solennium participationem afferendam esse charitatem erga proximum, & pietatem erga Deum. Explicat enim superiora, & docet se primũ sacrificium spirituale requirere. D

c *vt Ps. 116.*
d *Heb. 13. v. 15.*
e *Psal. 4. v. 7.*

Hoc

Hoc videlicet oportet primùm facere, deinde aliud non A omittere a. *Obsecro, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationale obsequium vestrum.* Alludit interim ad *Sacrificium laudis*, genus sacrificij pro vniuersis iniquitatibus, quo profitebantur Dei potestatem & magnitudinem, suam autem miseriam & infirmitatem b. Hebræi תודה *Todá*, confessionis. Confessionem autem nunc laudationem, nunc confessionem peccatorum appellant. Rabbini hîc posteriore modo ferè interpretantur: *Agnosce, & confitere Deo tua peccata, tibi ea remittet.* Nostri priore, Lauda Deum, gratias ei age, ipsum cole. Chrysostomus de sa- B crificio Eucharistiæ videtur intellexisse. Et certè sacrificiorum Leuiticorum abrogationi subiiciendi erant veri Dei cultus. Quin & תודה *Todá*, vti Eucharistia, erat sacrificium non solùm laudis siue Eucharisticum, sed etiam ἱλαστικὸν, & expiatorium. Nam vt Kimhi in Radicibus docet, non differebat ab hostiis pro peccato, & pro delicto, nisi quòd hæ offerrentur pro singularibus peccatis, vel delictis, isto fiebat confessio iniquitatum omnium, per oblationem incensi & fermenti c, in aliis enim non licebat ista offerre d. Atque ita quia pro cun- C ctis peccatis fide offerebatur, erat expiatorium, quia pro pace siue beneficio obtento, vel obtinendo, more pacificorum, Eucharisticum. Chrysostomo assentiuntur veteres Thalmudici. Nam hi ex eodem Kimhi e, *omnes* (inquiunt) *orationes in aduentu Messiæ cessabunt, at confessio non cessabit. Omnes oblationes cessabunt, at non oblatio* תודה *Todá*. Quod, & repetit Ghekitilla Cabbalicus in libro Saare orá. *Vota tua*, promissum cultum, fidem, obedientiam, in Circuncisione, ac aliis publicis Religionis professionibus, quæ vota sunt vniuersorum fidelium communia. Item promissa, quæ Deo sponte D ac priuatim nuncupaueris. Votum enim est quælibet promissio Deo facta legitimè, quæ si solemnis, & publica extiterit, gignit votum solenne, sin priuata, simplex. De vtroque voti genere loquitur. Nam vtriusque præstationem requirit Deus. Alludit autem ad נדר *Neder*, votiuam oblationem, sacrificij genus. Duplex enim erat sacrificium pacificum, vnum נדר *Neder* ex voto, alterum נדבה *Nedabà* spontè, quòd illud obligaret absque libertate reuocandi, vel omittendi, hoc esset liberum,

a Rom. 12. v. 1.

b Leu. 7. v. 29. & 22. vers. 2.

Cõfessio duplex, laudis & peccatorum.

Toda sacrificij genus quale.

c Leui. 7. v. 2. & 22. v. 29.

d Len. 2. v. 11.

e in Ps. 100.

Missa sacrificium successurũ esse veteribus sacrificiis Rabini fatentur

rum, non imperatum, & præceptum *a*. Etsi eorum ad literam exhibitionem hic non postulet, quoniam iam significauit, Mosaica huiusmodi Deo non esse curæ, sed ea potiùs, & in primis, quæ Mosaicis adumbrabantur.

a *Leu. 7. v. 22. 23. 27.*

Origenis pœnitentia.

18 *Iustitias.* Statuta mea, propriè, verbis loqueris, non factis imples. Origenes ad hunc versum complicato libro è concione recessit, ac miserè eiulare cœpit recordatus se Alexandriæ, vi persecutionis adactum ad grana thuris Diis gentium offerenda, adeò vt auditores omnes commiseratione tacti cum eo lacrymarentur. Epiph. in Origenistarum hæresi.

19 *Disciplinam.* Dei verbum, & doctrinam, vel potiùs correctionem, emendationem vitæ. *Proiecisti*, contempsisti. Nam מוסר *Musar* correptio, castigatio à יסר *Iasar*, corripuit, castigauit.

20 *Portionem.* Cum iis habebas commercium, cum iis societatem coibas.

21 *Malitia.* Maledictis. Hinc Heb. *Os tuum laxasti ad malum. Concinnabat*, cõiungebat fraudem, complectebatur insidias.

22 *Sedens.* Quietus, otiosus, nihil aliud agens, per delectationem, & cum voluptate detrahebas fratri tuo, siue proximo. *Scandalum*, conuitium, opprobrium. De eo detrahebas. *Et tacui*, conniui, & dissimulaui magna lenitate & patientia.

23 *Existimasti iniquè.* Meam patientiam, & dissimulationem sic es interpretatus, quasi ego tui similis essem, & malefactis delectarer. Existimasti me tui esse similem, quòd tua peccata non punirem. Nunc ergo arguam, siue reprehendam te, & statuam, &c. Chald. *Hæc mala opera fecisti, & ego expectaui conuersionem tuam. Existimasti permansurum te in æternum pacificè, dixisti in corde tuo: Ero fortis, sicut tu. Arguam te in hoc sæculo, & preparabo gehennam in futuro coram te. Statuam*, quæ gessisti, aut quid simile per aposiopesim, cogam te ea in iudicio agnoscere, quæ patrasti. Sic Hebraicè: *Et instruam, vel ordinabo ob oculos tuos* (rationes; vel faciem meam. Metapho. à bello) ordine explicando tuas prauitates, producam ea quæ fecisti ante oculos tuos, te præsentem conuincam, & impugnabo.

24 *Qui obliuiscimini.* Qui securè peccatis. *Ne quando rapiat*, ad pœnam scilicet, per leones. Inde enim dicitur

Meta

A Metaphora, per Angelos carnifices, & exactores.

25 *Sacrificium.* Sacrificans confessionem propriè, i. confitens publicè, laudans, & celebrans Deum. Nam non loquitur, vt nec suprà *a*, de Mosaico, & legali תודה *Todá*, sed de spirituali, de quo veteres Thalmudici, vt referunt Ghekitilia Cabbalicus libro Saaré Orá, & Kimhi *b*: *In aduentu Messiæ cunctæ oblationes tollentur.* תודה *Todá solùm remanebit*, i. confessio, laus, gratiarum actio. *Et illic.* In illo sacrificio laudis est via, modus, ratio, iter, per quod ostendam, & præstabo illi diuinam salutem. Hæc est via, qua illi demonstrabo cœlestem liberationem. *Dei*, eximiam, & insignem salutem. Nam vocabulo Dei exaggeratur, quidquid est maximum, & præstantissimum. Salutare Dei, non incommodè etiam Christum Saluatorem designabit. *Illic*, שם *Sham* per ש dextrum. *Ibi, illic.* Masoretæ legunt per ש sinistrum satis obscurè. *Et ponenti iter* (i. disponenti viam suam, rectam eam facienti) ostendam salutem Dei. Hinc Chald. *Domanti fomitem prauum, veluti sacrificium laudis imputabitur ei, & honoranti me, ac caueuti semitas prauas, ostendam ei Dei redemptionem.*

a *vers. 16.*

b *ad Psal. 100.*

C

ARGVMENTVM.

Parricidium in Vriam, adulterium in Bethsabeam expiari, Spiritu sancto sibi reddito, obsecrat non propter Mosis sacrificia, sed Christũ Ecclesiã ædificaturum, cuius sacrificium iustitiæ placiturũ sit.

1 In finem, Psalmus Dauid, cùm venit ad eum Nathan Propheta, quando intrauit ad Bethsabee. 2. Reg. 12. a. L. Hebr. 51.

D 2 MIserêre mei Deus: secûndùm magnã misericórdiam tuam.

3 Et secûndùm multitúdinẽ miseratiônum tuãrũ: dele iniquitâtem meã.

4 Amplius laua me ab iniquitâte mea: & à peccâto meo munda me.

5 Quóniam iniquitâtem meam ego cognôsco: & peccâtum meum contra me est semper.

6 Tibi

6 Tibi ſoli peccáui,& malum coram te feci: vt iuſtificêris in ſermónibus tuis,& vincas cùm iudicâris. A

7 Ecce enim in iniquitátibus concéptus ſum: & in peccâtis concêpit me mater mea.

8 Ecce enim veritâtem dilexîſti:incérta & occúlta ſapiéntiæ tuæ manifeſtâſti mihi.

9 Aſpérges me Dómine hyſſôpo, & mundâbor:lauâbis me,& ſuper niuem dealbâbor.

10 Audítui meo dabis gaúdium & lætítiam: & exultâbunt oſſa humiliâta. B

11 Auérte fáciem tuam à peccâtis meis:& omnes iniquitâtes meas dele.

12 Cor mundùm crea in me Deus: & ſpíritum rectum ínnoua in viſcéribus meis.

13 Ne proiícias me à fácie tua:& Spíritum ſanctum tuum ne aúferas à me.

14 Redde mihi lætítiam ſalutâris tui:& Spíritu principâli confirma me. C

15 Docêbo iníquos vias tuas:& ímpij ad te conuertêntur.

16 Líbera me de ſanguínibus Deus Deus ſalûtis meæ:& exultâbit lingua mea iuſtítiam tuam.

17 Dómine lábia mea apéries: & os meum annunciâbit laudem tuam.

18 Quóniam ſi voluíſſes ſacrificium, dedíſſem vtique:holocaúſtis non delectáberis. D

19 Sacrificium Deo ſpíritus contribulátus: cor contrîtum,& humiliâtum,Deus non deſpícies.

20 Benígnè fac Dómine in bona voluntâte tua Sion:& ædificêntur muri Hierúſalem.

21 Tunc acceptâbis ſacrificium iuſtitiæ, oblatiônes,& holocaúſta: tunc impônent ſuper altâre tuum vítulos.

1 Intra

A

1 *Intrauit*. Honestè de re turpi. Quare hæc lingua rectè dicitur sancta, non modò, quia consignata, habet diuina oracula, eáque Deus, Angeli, Adamus, sancti denique Patres antiquitùs locuti sunt, verùm etiam quia sanctè, castè, & honestè de omnib. rebus, vtvt obscœnis, & turpibus, loqui solet, è R. Mose *a*. Aliqui addunt, quòd eius vsus propriè in cœlo futurus sit post resurrectionem, dum ea Sancti in sæcula sæculorum laudabunt Deum: Ideóque Angelicam dici ab Apostolo *b*, vt Haymo in eum locum, item Remigius Viualdus de monte regali *c*, Ioan. Cardinalis super Magnificat, Viguerius è D. Thoma *d*.

Lingua Hebr. iure sancta dicitur.

a *Lib. 3. Moré, ca. 9. p. 75.*

B

b *1. Cor. 13. 1.*

c *Lib. de laudibus, & triumphis trium liliorum c. 8.*

d *cap. 6. § 1. v. 8. p. 10.*

2 *Secundùm*. Pro tua magna misericordia. *Magnam* addiderunt, vt indicarent respici ad Christum, nec de qualibet misericordia hîc agi ad peccati remissionem, sed illa magna, quæ est per illum, iuxta illud *e*: *Secundùm misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem per Christum in hæreditatem incorruptibilem.* Quare, & infrà *f* ad ipsum respiciet.

Christus est hic designatus.

3 *Dele*. מחה *Mehé*, absterge. Metaph. à maculis. Macula tam altè inhæsit, vt copiosa lotione opus sit ad eam eluendam.

C

e *1. Petr. 1. 3.*

f *Vers. 14. & 20.*

4 *Ampliùs*. Comparatiuus pro positiuo, vel superlatiuo, plurimùm, copiosè. Vnde Heb. הרב *Hereb*, vel הרבה *Harbe*. Quin comp. quadrat. Ampliùs, & copiosiùs, quàm anteà, purga me, ne in peccatum deinceps recidam. Copiosiore opus est lotione, & gratia, vbi prior non sufficit, ad retinendam, & conseruandam puritatem.

5 *Contra me*. E regione mei, coram me, נגד *Neghed*, contrà. ex aduerso, i. coram. Gall. *Vis à vis*, vt *g*. *Castellum quod contra vos est*. Quare Philosophi Hebræorum opposita vocant מתנגדים *Mithnaggedim*. Peccatũ meum assiduè video, mihi semper obuersatur ob oculos. Aperire oculos nequeo, quin illud mihi se obiiciat. Illud perpetuò fero in mea conscientia.

g *Matth. 21. 2.*

D

6 *Tibi soli*. Id est, te solo sciente, & conscio peccaui. Nam hoc cæteros latuit. Kimhi. Sic Augustinus interpretatur illud Euangelij *h*, *Si peccauerit in te frater tuus*, te sciente. Quare subiunxit: *Et malum coram te* (solo) *feci*, per Epexegesin. In Vriam quidem peccauerat, sed solũ Deum offendisse se dicit: quia solus Deus eius erat conscius.

h *Matt. 18. 15.*

Peccatum enim erat occultum. At R. Saadias, *Tibi soli peccaui*, id est, *tibi soli peccatum confiteor, tibi soli dico, peccaui*. Hinc veteres Hebræi: *Peccatum in solum Deum est tegendum, in proximum est confitendum*. R. Ioseph, *Tibi* (nunc supple,) soli peccaui, quoniam interiit Vrias: qui si viueret, in ipsum quoque peccassem, & me ei oporteret satisfacere. *Vt iustificeris*, iungendum cum primo vel quarto versu, Miserere, vel munda me, *vt iustificeris in sermonibus tuis*, id est, eò vt iustus, bonus, siue verax sis in promissis, quibus pœnitenti veniam es pollicitus, vt tuorum dictorum, promissorúmque veritas appareat. Hic iustitiam sumi pro bonitate, & in promissis veritate, patet ex Paulo *a*, Hebraicè למען *Lemahan* finem declarat. *Eò vt*, *propterea vt*. Vnde Septuaginta verterunt, ὅπως, non διὰ, vel ὥστε. Quod qui non obseruant, *Vt*, accipiunt pro, *ita vt*, *adeò vt*, quasi euentum rei, non causam, siue finem designet. Quare iungunt cum proximis. Ita vt, adeò vt iustus sis in tuis ad me per Prophetam Nathan sermonibus, & vincas hominum iudicia atque sententias, cùm insimularis iniustitiæ erga me, siue iniustæ punitionis mei *b*, q. d. Iustus es Domine, & recta iudicia tua, quia peccaui tibi. Non me iniustè damnas, iudicas, punis. Quò pertinet illud Danielis *c*. *Tibi Domine Deus noster misericordia, & propitiatio, quia recessimus à te*, id est, misericorditer nos puniuisti. Nam grauiora merebamur, quoniam à te recessimus. *Et vincas* (in iudicio) *cùm iudicaris*, iniustitiæ, scilicet, vt cùm damnaris atque argueris promissionum non præstitarum, sis causa superior, litis victoriam obtineas, purus appareas ab omni inconstantia, & vitio. Hebræa eòdem recidunt. *Et purus sis*, id est, irreprehensibilis, inculpatus, *quando tu iudicaris*, vel *in iudicio tuo*. ne quis dicere possit, te tūc aliter iudicare, quàm promiseris, mihi meum remitte peccatū *d*. *Mūdi estote, quiescite agere peruersè, & venite & arguite me, dicit Dominus. nisi peccata vestra atra, quasi nix dealbentur e. Iudicaris*, passiuè, ἐν τῷ κρίνεσθαί σε, in iudicari te, quando tu iudicaris, accusaris, condemnaris, quando de te fit iudicium, quando tua opera homines iudicant, & tua facta curiosius examinant & exquirunt. Impij iudicant Deum, quando accusant iniustitiæ, sæuitiæ, duritiei, vel negant esse misericordem, & exorabilem, Heb. *in iudicare te*. Sed infinita, quan

a *Rom. 3. 4.*
Misericorditer Deus punit.
b *De quo 2. Reg. 12.*
c *Dan. c. 9. 9.*
d *Esa. 1. 16. 17.*
e *Sic Esa. 30. v. 15. Ier. 3. 12. Ezech. 18. v. 21. 23.*

A quantumuis voce sint actiua, sunt tamen etiam significatione passiua. Consule nostram syntaxin. Hieron. actiuè contra Iouinianum, *cùm iudicabis*. Vt vincas, inueniaris iustus & purus, cùm iudicia tua exerces. Nam nō nisi merentes castigas. Sed rectiùs passiuè. Vt mihi condonando iustus deprehendaris in sermonibus ac promissionibus tuis, & vincas, purus sis, rectéque fecisse proberis, cùm de te iudicabitur. Et sic citat Paulus *a*. Nam tum ipse, tum Apostoli reliqui hac ferè translatione vsi sunt, quòd eam intelligerent nō modò toto orbe receptam, verùm etiam fidam, vt quæ sententiam magis, quàm verba in locis obscurioribus spectasset.

a *Rom.3.v.4.*

Apostoli vsi sunt translatione 70. interpretū.

B 7 *Conceptus sum.* Formatus sum prop. Sept. explicarunt fontem & principium peccati originarij. Nempe in conceptu transfunditur per seminis emissionem. Semē enim virile est peccati originarij vehiculum, vt non sit disputandum, animáne an corpus illud inuehat. *Concepit me.* Hebr. calefecit me, calore concepit me, המה *hamá* transfertur ad fœminas concipientes, & per metaphoram concipere significat. Inde se natura & origine propensum esse ad peccatum queritur. Nam hoc intelligi de peccato & corruptela originaria. Hebræi nobiscum asserunt, vt Abben Ezra *b*, quam septem nominib. appellari in Scriptura docent, Malum *c*, præputium cordis *d*, inimicum siue osorem *e*, scandalum siue offendiculum *f*, cor lapideum, siue lapidem *g* Aquilonarem, siue eum, qui ab Aquilone est *h*, denique immundum *i*. Aliqui etiam interpretantur, calefecit me, i. fouit me, & gestauit in vtero. Vnde Augusti legit, in vtero me aluit, vt non tantùm concepti, & nati simul in peccato: sed etiam nutriti, & gestati in materno vtero. Symmachus, *genuit*, Rom. Psal. *peperit*. Ineptè nonnulli non de peccato originis, sed actualis parentum libidinis, & concupiscentiæ intelligunt. Præterea in Hebr. singulariter, *in iniquitate, in peccato*: quoniam non nisi est vnum peccatum originale, in quo concipiamur, & nobis ad malum procliuitas inseratur: quod tamen multa dici possit, quia est omnium aliorum fomes, origo, ac seminarium. Vnum ergo est per se, multa per effectus.

Originalis peccati fons & principium.

C

b *in 14. Iob.*
c *Gen.6. v.16.*
d *Pro.26.v.24.*
e *Deut. 10. v.5.*

Hebræi originis peccatum quibus nominibus nuncupent.

D

f *Esa.57.v.14.*
g *Ezec. 36. v.16.*
h *Ioe. 2. v.14.*
i *vt hoc loco. Iob 14. v.4.*

8 *Ecce enim veritatem.* Alia ratio, qua eblanditur veniam. Ecce enim fidem dilexisti, & ignota, atque abstrusa mysteria tuæ sapientiæ reuelasti mihi. Parce: nam

fidem retinere me vides, & notitiam tuæ cœlestis sapientiæ, qua me imbuere dignatus es, ne frustrà spiritum Propheticum mihi dedisse videare. *Veritatem*, fidem, religionem, & doctrinam veram, firmitatem religionis, vel integritatem conscientiæ. *Incerta*, abstrusa & arcana, nullis aut paucis cognita de Christo, & lege tua, vt promissiones misericordiæ per semen benedictum *a*. Sic me dilexisti, vt ineffabilia sapientiæ arcana per Propheticum Spiritum mihi monstraueris. Euthym. Masoretæ construunt cum præcedentibus: *in tectis siue incrustatis*, id est, in renibus, qui sunt obtecti & incrustati adipe, & intus *veritatem dilexisti*. Sed nihil est necesse. Itaque Septuag. sic distinguunt: In obtectis, & in occulto sapientiam manifestasti mihi, id est, in rebus mihi occultis, vt interpretatur R. Abraham, qui sensus est Septuaginta.

a *Gen. 2. v. 15.* *Coloss. 1. v. 2.*

9 *Asperges*, expiabis propriè, à peccato purificabis. Tu aspergito me, non sacerdotes legis, & mundabor, laua me, &c. Futura pro Imperat. vel hypotheticæ locutiones, *b* q. d. Si me asperseris, non Sacerdotes Aaronij, mundus vere ero: si tu me laueris, non ministri Mosaïci, verè albescam. Nam id facies aspersione sanguinis, non vitulorum, hircorum, vitulæ ruffæ, qui tantùm confert ad emundationem carnis, sed Christi Domini, quem non est dubium emundare conscientia *c*. Est enim agnus Paschæ verus, de quo illud *d*. *Immolate Phase, fasciculosq; hyssopi tingite in sanguine & aspergite ex eo superluminare, & vtrumque postem. Hyssopo*, fasciculo ex ea herba origano siue serpyllo syluestri simili facto *e*, vel Metonymicè, hyssopœo aspersorio, quo spargebatur sanguis victimarum super populum. Alludit quidem ad typum vaccæ rufæ *f*, & reliquas legis expiationes, quæ fiebant sola hyssopo, siue fasciculo ex ea facto, vt in purificatione è contactu mortui, quemadmodum docet Abben Ezra *g*, vel aspersorio constante ligno cedrino, hyssopo aqua & sanguine pecudum madefacto, & filo coccineo, ad spargendum vel victimæ sanguinem, vel aquam lustralem pro purificatione Israëlitarum manducaturorum agnum Paschæ, leprosi, domus lepra infectæ *a*, sed tamen intelligit *aspersionem sanguinis Domini*, secundùm quam electi sumus, atque adeò salui, q. d. Asperges me Christi tui sanguine, siue, vt Petrus loquitur, mundabis me aspersione sanguinis veri agni Christi, tumque *super niuem dealbabor*,

b *vt v. 17.*
c *Heb. 9. 14.* *Christus agnus Pascha verus.*
d *Exod. 12. 22. 23.*
e *Exo. 12. 23.*
f *Num. 19. v 6.*
g *Leu. 14. v. 6.* *Heb. 9. v. 13.* *1 Pet. 1. v. 2. 10.*

A *albabor*, verè iustus ero, non per imputationem duntaxat, &c. Petit ergo expiationem à peccatis per Christi sanguinem, qui victimarum sanguine significabatur. Nec tamen inutilis erat sanguis externatum pecudum illo tempore aspersus. Nam expiabat; vt & reliqua veteris legis sacramenta ex opere operantis, i. ex fide & pietate offerentis.

Sacrificiã veterum quomodo eis prodessent.

10 *Auditui meo dabis.* Me si à peccato laueris, lætum facies. Tunc libenter & iucundè audiam de tua reconciliatione nuncium, quam sequitur animi gaudium & lætitia *a*, & corporis melior habitudo *b Humiliata*, attrita

B prop. q. d. sum extremo dolore ad ossa vsque affectus propter istud homicidij, & adulterij scelus. Alij ossa Metonymicè accipiunt pro membris.

11 *Auerte faciem.* Peccatum cum iniquitate confundit *c*, ἐκ παραλλήλου. Hinc apud Ioannem *d*, *faciens peccatum, idem & facit iniquitatem, quia*, inquit, *peccatum est iniquitas*. Errant ergo, qui peccatum generalius esse dicunt. Nam iniquitatem propriè enunciari de iniuria proximo facta, illud etiã, cùm quis in seipsum peccat, vel in Deum. Hæc enim re nihil differunt, sed sola notatione.

a *Rom. 5. v. 1.*
b *Prou. 17. v. 22.*
c *vt vers. 7.*
d *1. Ioã. 3. 4.*

12 *Cor mundum* puram mentem & integram conscien-

C tiam. *Spiritum rectum*; id est, Spiritum sanctum, vel animam rectam; non deflectentem, firmam (ad superandas omnes tentationes & difficultates. (Vtrumque affert R. Kimhi. *In visceribus*, in intimis, vt interiora mea sint pura, & recta; & spiritus quem priùs habui, renouetur.

13 *Spiritum Sãctum*, רוח הקדש *Ruach, hakkódes*, interdum est diuina res, quæ tertiã S. Trinitatis personam constituit à Patre Filióque procedentem. Interdum diuina eius actio, siue inspiratio. Vterque intellectus loco congruit. Ne auferas mihi tuum sanctum Spiritum, per

D quem tua dona nobis distribuis; per quem nos interim consolaris & foues, quem & substantialiter in animos nostros infundis, non modò efficaciter. Rursum ne auferas mihi sanctam eius in homines actionem, diuinam eius inspirationem & afflatum.

Spiritus S. quid designet.

14 *Lætitiam*, consolationem tuam salutarem, quam anteà habebam ex fide in Christum, & ex gratia ipsius in me tũ inhabitante. *Salutaris tui*, conseruationis tuæ, vel saluatoris tui lætitiam, quam mihi solebat afferre Chri-

a *Luc. 2. v. 30.*

Trium hypostaseon diuinarum meminit.

ſtus ſalutare tuum *a*. (Sic meminerit triũ diuinarũ hypoſtaſeon.) mihi redde, mihi reſtitue. Eam enim amiſerat peccato adulterij cum Bethſabea, & homicidij in Vriam. Sic nos peccatis amittimus lætitiam & conſolationem ſpiritualem, recuperamus Dei reconciliatione. *Principali.* Spiritu præcipuo, principe, & primario ſuſtenta & corrobora me. Sic hanc vocem interpretatur R. Selomo. At recentiores, Spiritu ſpontaneo, liberali & benefico. Spiritus ſanctus eſt Spiritus principalis, quoniam inter cæteros, qui dicuntur ſpiritus, vt Angeli, excellit, vt inter creaturas creator, inter ſubditos princeps & dominus. Vnde κατ᾽ ἐξοχὴν, appellatur Spiritus, Spiritus ſanctus, Spiritus Dei. Eſt etiam ſpontaneus, beneficus, & liberalis, quoniam liberaliter ſe communicat, noxas remittit, profusè dona Dei diſtribuit, nos ſpontaneos & liberos facit, ne peccato ſeruiamus, ſed ſponte ac liberè Deo pareamus. *Verè liberi eritis, ſi Filius vos liberauerit b*, per ſuũ S. Spiritum liberum noſtrum arbitrium ſanans, & perficiens. Hic recentiores non Spiritum ſanctum intelligunt in nobis iſtorum auctorem, ac cauſam, ſed ſpiritum ſiue animum humanum, quem renouari petat. *Confirma*, fulci me, corrobora, ſuſtenta.

Spiritus S. cur dicatur Spiritus principalis.

b *Ion. 8. v. 36.*

Satisfactionis ſpecies intendere aliorũ conuerſioni.

15 *Vias tuas*, voluntatem tuam, & legem, vt reſipiſcant, docebo. Intendam conuertendis aliis, ſatisfactionis ſpecies. Pollicetur enim in beneficij agnitionem ſe daturum operam, vt ſuo exemplo alij ad reſipiſcentiam perducantur.

16 *A ſanguinibus*, à peccato homicidij, à cæde Vriæ, ne propter eum interfectũ puniar, *Deus ſalutis meæ*, qui me ſaluare ſoles. *Exultabit*, actiuè, laudabit cum gaudio, modulabitur, exultando canet iuſtitiam tuam, qua ſcilicet iuſtificas impios. q. d. Remitte mihi peccatum, & pœnam ſanguinis Vriæ iniuſtè effuſi, & exultabit lingua mea de tua iuſtitia, canet tuam virtutem & fidem in ſeruandis promiſſis. Ea enim præſtare iuſtum eſt.

Hebræi veteres vnde preces incipiant.

17 *Domine labia mea.* Hunc verſum veteres Hebræorum Patres (in tract. Berachoth) decreuerunt in cuiuſque precationis principio commemorari (quos imitamur in Matutinis) tum quoniam commodus eſt ad mentis præparationem impetrandam, tum quia incipit ab אדני *Adonai*, per Aleph, Daleth, Nun, Iod, quo ſcilicet, diuino nomine duce in conſpectum nominis Tetragrammi intrat

A trat oratio, indéque transmittitur & impletur, quicquid creaturarum necessitas exigat, exemplo Abrahæ, qui primus Altissimum vocauit אדני Adonaï, clamans *a* אדני *Adonai Elohim quid dabis mihi?* Hæc R. Ioseph in Saaré Orà. *Aperies*, i. aperi. De quo suprà *b*, vel hypothetica linguæ locutio. Si Domine labia mea aperies, os meum annunciabit laudem tuam. Dabis enim argumentum tui laudandi è meorum peccatorum condonatione. Locus cõtra Pelagianos de Dei gratia ad precandum necessaria.

a Gen. 15. 2.

b Psal. 6. v. 11.

B 18 *Sacrificium*, Leuiticum scilicet Heb. *mactationem. Vtique*, sanè dedissem. Non enim fuisset graue tanto regi, multas hecatombas offerre, si huiusmodi sacrificia sufficere existimasset ad peccatorum remissionem. Debet construi cum verbo dedissem. Nam Græcè est particula potentialis, ἔδωκα ἄν, Latinè esset expletiua. Quare in Heb. desideratur. *Non delectaberis*, ad placãdam irã tuam, Etsi autem, & tunc, & posteà sacrificarit Dauid, id tamẽ in fide, & legis reuerentia factum. Euthymius. Quoniã legis opera, etsi secundùm se accepta non iustificarent, tamen quatenus fiebant ex obedientia erga Deum, & C fide in venturum Mediatorem, iustificabant. Itaque huiusmodi iustificatio in Scriptura solet tribui fidei, & obedientiæ, potiùs quàm sacrificiis.

Sacrificia veteris legis quomodo iustificandi vim haberent.

19 *Contribulatus*, fractus prop. verè pœnitens. *Humiliatum*, percussum, attritum. Contritione Deus vtitur pro instrumento ad peccati remissionem. Nazianz. Apologia prima.

20. & 21. *Benignè fac Do.* Hos duos versus R. Kimhi de diebus Christi nobiscum interpretatur. Benefac Domine pro tuo fauore, & gratia Sioni, & restaura Hierosolymam à Barbaris, & tyrannis, Satanæ administris diD rutam. Præcipuè spiritualem eius per Christum redintegrationem intelligit, quam experitur quotidiè Ecclesia. Interim quia Dauid verebatur, ne propter suum peccatum multa, pateretur populus, vt fuerat Deus comminatus *c*, quando pestem imnisit, rogat ne id fiat, sed ædificentur muri Hierusalem, i. durent, vigeant, stabiliantur, & si eos destrui contingat, restaurentur. Ædificari est firmari, stabiliri, manere in sua firmitate, & statu, vsu Scripturæ *Sion*, datiui casus. Benefac Ecclesiæ tuæ, tuo populo. Sionem elegerat, in qua solenniter inuocaretur.

c 2. Reg. 12. v. 10. 11.

Aliqui referunt ad restitutionem è reditu Babylonicæ captiuitatis.

21 *Tunc*, tempore illo fauoris, benignitatis, & bonæ voluntatis tuæ, & quo Sionis muros siue Ecclesiam restitues. *acceptabis sacrificium iustitiæ*, nostræ, acceptam habebis iustitiam nostram, opera nostra iusta, quæ hoc iræ tempore tibi minùs placent, nec tuam merentur gratiam. Illud est Scholasticorum. *Extra gratiam opera bona non sunt meritoria, nisi dispositiuè.* Sacrificium iustitiæ nihil aliud esse, quàm iustitiam, iusta opera & sancta docuimus suprà *a*, de tempore Christi. Tunc acceptam habebis nostram iustitiam, quæ cùm per legem, siue propter legem, tibi minùs grata sit, per, siue propter Christum erit gratissima. Tunc gratos & acceptos vitulos ad aras tuas immolabunt. Cultum Euangelicum Deo suauissimum legalibus, & Mosaicis cæremoniis adumbrat. Sic Oseas *b*, *Reddemus vitulos labiorum nostrorum*, siue vt Septuag. vertũt, & Paulus sequitur *c*, *fructum labiorum* Sunt autem vituli, siue fructus labiorum, laudes Dei, gratiarum actio, & vt Paulus interpretatur, Hostia laudis. Quod de sacrificio Eucharistiæ commodè intelligitur. *Habemus enim & nos altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt d*, nempe aram in qua consecratur corpus Christi ex Oecumenio, & Haymone ad illum locum. Et tunc *Sacrificium Iustitiæ*, id est, iustificans, iustitiam & gratiam conferens. *Imponẽt* gratè & acceptè scilicet, cum tua gratia, acceptatione, & beneuolentia. Alioqui imponebant tempore Dauidis victimas super altare, sed illæ minùs erant gratæ & acceptæ, propter pretium nondum persolutum. Et quando acceptabantur à Domino, hoc contingebat ex opere operantis, i. fide & pietate offerentis, non per se, ex ipsa actione & institutione, cùm iam per & propter Christum cultus Christianus sit vtroque modo Deo gratus & acceptus, suapte scilicet ratione ac institutione, deinde fidei & pietatis interioris vi.

Opera non sunt meritoria extra gratiam.

a *Psal. 4. v. 7.*

b *Ose. 14. 3.*
c *He. 13. 15.*

d *Ibid. 10.*

Si habemus altare, ergo & sacrificium & sacerdotes.

Sacrificium Christianorum ex opere operato, & ex opere operantis Deo gratum.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Doëg Idumæum Saulis pecuarium increpat, ei exitium, sibi salutem præsagiens.

1 In finem, intellectus Dauid, cùm venit Doëg Idumæus, & annunciauit Sauli, & dixit: Venit Dauid in domum Achimelech. 1. Reg. 22. b. 9. LI. Hebr. 52.

B

2 QVid gloriâris in malítia: qui potens es in iniquitâte?

3 Tota die iniustítiam cogitâuit lingua tua: sicut nouácula acûta fecîsti dolum.

4 Dilexîsti malítiam super benignitâtem: iniquitâtem magis, quàm loqui æquitâtem.

C

5 Dilexîsti ómnia verba pręcipitatiônis: lingua dolósa.

6 Proptéreà Deus déstruet te in finem: euêllet te, & emigrâbit te de tabernáculo tuo, & radîcem tuam de terra viuéntium.

7 Vidêbunt iusti, & timêbunt, & super eum ridêbunt, & dicent: ecce homo, qui non pósuit Deum adiutôrem suum.

D

8 Sed sperâuit in multitúdine diuitiârum suârum: & præuáluit in vanitâte sua.

9 Ego autem sicut olîua fructífera in domo Dei: sperâui in misericórdia Dei in ætêrnum, & in sæculum sæculi.

10 Confitêbor tibi in sæculum, quia fecísti: & expectâbo nomen tuum, quóniam bonum est in conspêctu Sanctôrum tuôrum.

A

2 *Qui potens.* Vocatiui casus. O potens Doëg iniquitate & scelere. Chald. *qui potens es, vt damnes sanguinem iustum.* Non tam rectè aliqui Apostrophas Psalmi referunt ad Saulem ipsum. Doëg (erat enim Idumæus, id est, semiiudæus) typus hæreticorum accusantium Achimelech, & sacerdotes Domini innocentes. *In iniquitate.* Hebr. iuxta Septuag. *scelus ad,* id est, ad scelus, per Anastrophé, vt apud Virgilium , *Italiam contra.* חסד *Hesed* sæpiùs in Leuitico *a*, scelus probrum. Masoretæ , quos sequuntur recentiores , acceperunt pro Dei misericordia , quoniam aliter distinxerunt, & אֵל notarunt per Tseri , non Segol, *Misericordia Dei tota die est.* Quid gloriaris in malefactis, ô potens Doëg , cùm Dei misericordia sit perpetua erga bonos ? Græca debent restitui è nostra versione. Nam in eis desideratur præpositio, εἰς.

a *seorsum, c.20.*

B

3 *Tota die* , quouis tempore , vel per singulos dies , vt Symmachus. Hæc ad superiorem versum Masoretæ transtulerunt, vt iam attigi. *Cogitauit.* Meditatam locuta est, diúque animo agitatam, & deliberatam, è composita, & destinata malitia, non per imprudentiam. Ideò enim Metaphoricè tribuit linguæ, quod est cordis & animi. *Sicut nouacula,* quæ præter expectationem aberrat, secans carnem, vel iugulum loco capillorum & barbæ. Sic tu perniciosè fefellisti. Sic tu celeri fraude , & præter opinionem meam , me grauiter læsisti. Nouacula sæpè imprudenter acutie sua fallit, & aberrans petit iugulum: idque expeditè & celeriter. Ita *lingua pusillum membrum ingentium malorum incendium excitat b.*

C

b *Iac.3.v.5.*

4 *Super* , plusquàm. Malum præ bono. Modus comparationis Hebraicæ , *Sela,* ô indignitatem, ô scelus.

5 *Præcipitationis* , deglutionis propriè, & absorptionis καταποντισμοῦ, demersionis. Verba quæ bonis , præsertim sacerdotibus Domini , præcipitationem , deuorationem, perniciémque attulerunt. Rabbi Dauid. Vniuersam enim sacerdotum familiam penitùs perdiderunt , etiam fœminas, liberos, iumenta, & ciuitatem, præter Abiathar *c.* *Lingua dolosa,* ô lingua. Vocatiui casus. Rabbi Abraham, O maledice, ô fraudulente. Alij , Ablatiui , per linguam. Hebraica vtrumque patiuntur.

D

c *1.Reg.22. v.28.29.*

6 *In finem,* in perpetuum, funditùs, vt feras pœnam talionis. Nam sic Hebr. *Emigrabit.* Actiuè, expellet, transferet

A feret te. *Radicem*, firmitatem, potentiam, opes familiam, prolem. *De terra viuentium*, hominum qui hac in vita degunt. De hoc mundo, in quo degitur hæc mortalis vita: quoniam te tuósque omnes interficiet. Vel de futura vita, de cœlo, vbi est terra verè viuentium. Etiam hîc *Sela*, ô iustum Dei iudicium.

7 *Videbunt*, exitium tuum, ô Doëg, & *timebunt*, Deum, eum venerabuntur, reuerebuntur. Nam timere hîc non de timore seruili, sed de filiali reuerentia, In Hebr. autem est elegans Paronomasia, inter verba, quæ vtcunque hîc B cernitur, *Videbunt, timebunt, ridebunt. Super eum*, eius supplicio & vltione lætabuntur *a*, iudicia Dei comprobando, tanquàm iustarum vltionum spectacula & exempla, vt cæteri erudiantur, & discant pietatem atque virtutem. *Ecce* δεικτικῶς, quasi Doëg digito commonstrans. *Homo*. In fonte est Ironia. Gallicè, *Voylà le braue*. Nã גבר *Gheber* non sonat hominem quemlibet, sed præcellentem aliis, vel virtute, vel potentia. *Adiutorium*, fortitudinem propriè.

a vt Ps. 58. ver. 11.

8 *Prævaluit*, roborauit se in prauitate sua, propriè Nixus est sua improbitate, dum octoginta quinque Sa- C cerdotes, & totam eorum ciuitatem trucidauit, carnificis officio apud Saulem functus. Chald. *fortis factus es in pecunia tua*, vt Septuag. *In vanitatē*, in vanis & fluxis opibus. Solet enim Dauid more Prophetarum eadem repetere. Sic R. Saadias pro opibus accepit à verbo הוה, *Haua, fuit*, vt Græcè οὐσία Latinè, olim *Habētia*, apud Nonium è Claudio Quadrigario: *Animos* (inquit) *eorum habentia inflaret*. הוה *Hauua* tamen aliis locis prauitatem propriè significat.

9 *Ego autem*, ero supple, vel versabor, sicut oliua virens. *in Domo Dei*, in qua Deus colitur, & è qua nunc exulo. Est D autem Antithesis. Periit Doëg, ego autem superero Saüli, & regnabo. Sic *b*, *Vade & reuertere in Ægyptum. Mortui enim sunt, qui quærebant animam tuam. Fructifera*, virens propriè frondosa. Sed plus est *Fructifera*. Nam iusti non solùm sempiternis foliis virent, sed etiam *fructum faciũt in tempore suo c*.

b Exod. 4. v. 19.

c Psa. 1. v. 3.

10 *Quia fecisti* hanc rem, hanc vindictam insignem, iudicium meum ex Doëg. *Expectabo nomen tuum*, te, tuum auxilium, vim, virtutem, efficaciam tui nominis. Etiamsi differas opem, sperabo in nomine tuo, in te, in tua gratia, misericordia, auxilio, quoniam id salutare

eſt apud Sanctos: quoniam id bonum & vtile eſt coram Sanctis tuis, & ex eorum ſententia atque iudicio. *Quoniam bonum eſt:* Refertur ad totum complexum. Quoniam bonum eſt expectare nomen tuum. Alij ad nomen, Quoniam bonum eſt nomen tuum *a. In conſpectu*, quoniam piis eſt dulce, *Aug.* cum impiis, & iis; qui non guſtarunt nomen tuum, ſit ludibrio, proptereáque amarum.

a *vt ſeq. Pſ. ver. 7.*

A

ARGVMENTVM.

Impiorum infinitum eſſe numerum Quare optat aduentum Chriſti, qui ab illis bonos ſeruet.

B

1 In finē, pro Maeleth intelligentia Dauid. LII. Hebr. 53.

2 DIxit inſípiens in corde ſuo non eſt Deus.

3 Corrûpti ſunt, & abomináblies facti ſunt in iniquitátibus: non eſt qui fáciat bonum.

C

4 Deus de cœlo proſpéxit ſuper filios hóminum vt vídeat, ſi eſt intélligens, aut requîrens Deum.

5 Omnes declinauêrũt, ſimul inútiles facti sũt non eſt qui fáciat bonũ, non eſt vſque ad vnũ.

6 Nónne ſciēt omnes, qui operântur iniquitâtem: qui déuorant plebem meam, vt cibum panis?

D

7 Deum non inuocauêrunt: illic trepidauêrunt timóre, vbi non erat timor.

8 Quóniam Deus diſſipâuit oſſa eôrum, qui homínibus placent: confûſi ſunt, quóniã Deus ſpreuit eos.

9 Quis dabit ex Sion ſalutâre Iſraël, cum cõuerte

A uérterit Deus captiuitâtem plebis suæ: exultâbit Iacob, & lætábitur Israël.

---

2 Concurrit cum decimo tertio suprà. At illic loquebatur de corrupto sui temporis mundo, hìc de eodem corrupto sub Christi tempora. Vnde de Gog & Magog (Sarracenis & Turcis) Hebræi intelligunt. *In corde suo.* Nam scelus Atheïsmi est turpius, quàm vt quis palàm illud audeat profiteri, nisi Resp. planè sit perdita. Hinc Athenienses Protagoram, Theodorum, Diagoram, &c. B propter solam suspicionem sustulerunt, &c.

Atheismũ palàm profiteri nemo audet.

3 *Corrupti sunt.* Aliqui de homine corrupto per peccatum Adæ, vt enumeret præcipuos effectus peccati originarij. Nam à lapsu Adæ omnes ad impietatem desciuerunt.

Peccatum Adæ corruptionis caussa.

4 *Deus*, à Ps. 13. discrepat, quod hìc *Deus*, idest, אלהים *Elohim*, illic *Dominus*, id est, יהוה *Adonai*, siue nomen ineffabile, quòd Deus prospiciat nunc vt iudex, & vltor, nunc vt clemens & misericors. Sic infra *a Deum*, cùm Ps. 13. *Dominum*. Sic etiam infrà *b Deus*, cùm illic *Dominus*. C Duæ enim sunt rationes & modi prouidentiæ, quasi Deî mundo prospicientis filiæ, Iustitia & Misericordia. *E cælo*, tanquam è specula. *Si est intelligens*, an sit qui sapiat, vel curet Deum. *Si*, interrogat Græcè & Hebraicè.

Duæ Dei prospiciẽtis mũdo filiæ, Iustitia & Misericordia.

a *vers. 7.*
b *vers. 9.*

5 *Omnes declinauerunt.* Et vidit cunctos declinauisse à suo officio, nec esse vnum qui suæ vocationi respondeat, vt proinde erumpat in voces sequentis versus.

6 *Nonne scient.* nónne sapient. Vel est Aposiopesis. Nõne scient Deum esse, ex ipsius tam euidentibus iudiciis? *Plebem meam*, meos populares, vel populum mihi subditum *c*: vt pronomen referat Dauidem, non Deum. Si D Deum, Deum Dauid inducit ex abrupto loquentem per πάθος *d*, atque plebem suam appellantem pauperes *e*, de quibus violatis similiter Scriptura conqueritur his verbis *f*: *Nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit, vos autem exhonorastis pauperem? Nónne diuites per potentiam opprimunt vos?*

c *sicut Psa. 58. vers. 12.*
d *vt Ps. 94. ver. 11.*
e *vt Ex. 22. ver. 24.*
f *Iac. 2. v. 6.*

7 *Deum nõ inuocauerunt.* Reuertitur ad suam narrationem de corrupto hominũ statu, si duo præcedentes versus interpositi sint per Mimesim Dei loquentis. Sin minùs, continuabit. *Vbi non erat timor*, vbi nulla erat timendi cau

a vt Leu. 26.v.17.

di causa,& occasio, fugientes nemine persequente. Metonym. effectus pro causa. Quod refert ad mentis perturbationem,& conscientiam *a*. Alij, vbi viderint Deum de impiis supplicium sumere, trepidabunt timore, cui nullus vnquam similis. Hæc autem addita sunt præter Psalmum 13.cum toto sequenti versu.

A

8 *Quoniam*. Ratio superioris hemistichij. Illic trepidauerunt timore panico, & diuinitus immisso. Quare? quia illorum vires Deus disiecit. Sequens hemistichium continet eandem sententiam. *Ossa*, potentiam, robur. Præterita autem pro futuris, dissipabit, confundentur. *Qui hominibus placent*,i.carnalibus, qui in gratiã hominum & carnalium Dei metum deserunt, religionẽ dissimulant,persequuntur &c.Homines hic sumuntur in malum pro vanis, carnalibus, mundanis, vt apud Paulum *b*. *An quæro hominibus placere? Si hominibus placerem, Christi seruus non essem*.Homo enim suapte natura,& nisi ducatur Spiritu sancto,quid aliud quã vanitas, &, vt loquitur Scriptura, *caro, & sanguis?* In fonte est elegans Apostrophe ad populum,vel Christum. *Dissipauit ossa obsidẽtium,atque oppugnantiũ,te ô popule mi*:de quo suprà *c*, vel potiùs, ô Christe. Vnde quod sequitur,confudisti (eos) spe sua eos deiecisti,quoniam Deus auersatus est illos,ad Christum per Apostrophen,R.Kimhi restringit. Si etiam ad populum, confudisti, ô popule mi, eos, eorum spem, qui te deuorare cupiebant, & expugnare, frustratus es, quoniam Deus eos est auersatus,ac illorum conatus à te depulit.

B

b 1.Cor.3.v.3.& Gal.1.v.10. 1.Cor.15.v.50.

c.Vers.6.

C

9 *Quis dabit ex Sion*. Vtinam det Dominus. Vaticinatio de Christo dãdo ex Sion.*Cùm conuerterit*, cùm liberarit populum suum à captiuitate.*Captiuitatem*,à peccato,morte,& vinculis Satanæ.

D

ARGVMENTVM.

Deum contra aduersarios implorat. Sese eius laudes, post liberationem, prædicaturum.

1 In finem, in carminibus intellectus Dauid,cùm venissent Ziphæi, & dixissent ad Saul, Nónne Dauid absconditus est apud nos? 1.Reg. 23.c.19.26.a.1.LIII.Heb.54.

Deus

A 2 DEus in nómine tuo saluum me fac: & in virtûte tua iúdica me.

3 Deus exaúdi oratiônem meam: aúribus pércipe verba oris mei.

4 Quóniam aliêni insurrexêrunt aduersùm me: & fortes quæsiêrunt ánimam meam: & non proposuérunt Deum ante conspectum suum.

5 Ecce enim Deus ádiuuat me: & Dóminus B suscêptor est ánimæ meæ.

6 Auêrte mala inimîcis meis: & in veritâte tua dispêrde illos.

7 Voluntariè sacrificâbo tibi: & confitêbor nómini tuo Dómine, quóniam bonum est.

8 Quôniã ex omni tribulatiône eripuísti me: & super inimîcos meos despêxit óculus meus.

C 2 *In nomine tuo.* Per, vel propter tuum nomen, tuo nomine, tua causa, propter te: sic quod sequitur, *In virtute tua*, propter tuam potentiam, quia potes vel vt sit ablatiuus non causæ, sed modi, vel instrumenti, per tuas vires & robur vlciscere, & defende me. Alij, patrocinare mihi tuis viribus. Psalterium Romanum, *Libera me.*

4 *Alieni.* Extranei, alienigenæ. Sic appellat Ziphæos, vel vniuersum exercitũ Saulis, quasi barbaros, & hostes *a*, etiamsi essent de sua gente. Aliqui tamen gentiles ministros, quorum præsidiis Saul stiparetur, intelligunt, quasi plus eis, quàm popularibus fideret. *Fortes*, violenti, sæ- D ui, insidiantur vitæ meæ, Saul, & eius Satrapæ. *Deum*, Dei metum ante oculos sibi non proposuerunt. Nullam Dei rationem, & sensum habuerunt. *Sela*, ò indignitatem, ô rem luctuosam, & lacrymabilem.

a Esa. 1. v. 7.

5 *Susceptor.* Tutor, adiutor, & defensor. Optimè expresserunt Hebraismum: *Tu es in sustentantibus animam meam, siue fulcientibus* vel potiùs, *Tu es in sustentatoribus.* Nam participiũ constructum ad nominum instar, in nomen degenerat. Quomodo sæpe Scriptura loquitur *b*, vt: *Moses, & Aaron in sacerdotibus eius, & Samuel in inuocatoribus*

b Ps. 98. v. 6

toribus

a Pro.22. 26. | b Pro.23.20.

toribus nominis eius. & a, ne esto in fideiussoribus. & b, ne esto in vini potoribus. Hunc fortasse sensum Plautus in prologo Casinæ, *Qui estis in sentoribus*, id est, qui estis seniores. Neque enim hæc formula tam significat Deum inter eos, qui sustentant, quasi aliqui alij sustentent, quàm esse sustentatorem simpliciter. *Anima*, vitæ, per Metonymiam.

A

6 *Auerte*. Redde, repende mala, quæ mihi machinantur. Retorque mala mihi frustrà, in inimicos meos. q. à me verte mala in inimicos meos. Nam non temerè Septuaginta vsi sunt hoc composito ἀπόστρεψον, vt attigit Theod. pro ἀπ' ἐμοῦ τρέψον. Hinc Heb. *Redire faciat*, per Enallagen personæ, i. retorque à me, & regere in illos. *In veritate tua*, per tuum verum promissum, per tuorum dictorum fidem, & veritatem, *disperde*, exscinde, propriè.

B

c Leuit.7.16. | d Leui.7.12. | e 8. Æneid. | f Aen.10.

7 *Voluntariè*. Animo voluntario, vltrò, spontaneè, libenter. Vel vltra debitum, spontanea oblatione, quæ pertinebat ad gratiarum actionem, & erat species sacrificij pacifici, נדבה *Nedaba c.* Sacrificium supererogationis, hodiè loquimur, oblationem spontaneam, & voluntariam sacrificabo tibi. Non tantùm offeram, quæ mihi iniunxisti, & ad quæ me obligasti, verùm etiam addam multa spontè, & liberè. Vox Hebræa hæc sonat *d.* Quod imitabantur Pagani, vt apud Virg. *e Communémque vocate Deum, & date vina volentes.* &, *f Volens vos Turnus adoro. Confitebor*, profitebor, palàm, & publicè celebrabo nomen tuum, id est, te. (Sic de Deo loquuntur per circumlocutionem, honoris causa) quoniam id bonum est, & salutare. Scilicet confiteri, & laudare. Alij subtiliùs referunt ad nomen, quia nomen tuum est bonum, i. quia tu es bonus.

C

8 *Quoniam ex omni*. Sub. לאמור *leemor dicendo.* Est enim Mimesis. Confitebor te dicendo. *Quoniam* (quòd) *ex omni tribulatione, &c.* Sine Mimesi, *quoniam* erit caussalis, quòd eò quòd me ex omni tribulatione eripueris, & despexeris, &c. *Despexit*, respexit quicquid optabam. Nam Saul ab obsidendo Dauide destitit coactus exercitum in Philistæos ducere, qui irruperant in terram Israël *g.* Chaldæus subaudit vindictam, quam expectabam, *cum voluptate*, inquit, *videre vltionem inimicorum.* Est enim Aposiopesis, è R. Kimhi. Vel more Hebraico præpositio *Super*, Latinè redúdabit. Omnes inimicos contempsi,

D

g 1. Re.23. v.22.23.

A tempsi, eos minimè deinceps metuam, tua fretus gratia. Licet lætari Dei iudiciis zelo iustitiæ, non amore vindictæ.

ARGVMENTVM.

Deum, vt se à falsis simulatisque amicis seruet, eósque puniat, obtestatur. Christo congruit.

B 1 In finem, in carminibus intellectus Dauid. LIV. Hebr. 55.

2 Exaúdi Deus oratiônem meam, & ne despéxeris deprecatiônem meã: inténde mihi, & exáudi me.

3 Contristâtus sum in exercitatiône mea: & conturbâtus sum à voce inimíci, & à tribulatiône peccatôris.

C 4 Quóniam declinauêrunt in me iniquitâtes, & in ira molêsti erant mihi.

5 Cor meum conturbâtum est in me: & formîdo mortis cécidit super me.

6 Timor, & tremor venêrunt super me: & contexêrunt me ténebræ.

7 Et dixi, quis dabit mihi pennas sicut colûmbæ: & volâbo, & requiêscam.

8 Ecce elongâui fúgiens: & mansi in solitúdine.

D 9 Expectâbam eum, qui saluum me fecit: à pusillanimitâte spíritus, & tempestâte.

10 Præcípita Dómine, & díuide linguas eôrũ: quóniam vidi iniquitâtem, & contradictiônem in ciuitâte.

11 Die ac nocte circúndabit eam super muros eius iníquitas: & labor in médio eius, & iniustítia.

12 Et nõ defécit de pláteis eius: vsúra & dolus. A

13 Quóniam si inimícus meus maledixíſſet mihi: sustinuíſſem útique.

14 Et si is, qui óderat me, super me magna locûtus fuiſſet: abscondíſſem me fórſitan ab eo.

15 Tu verò homo vnánimis: dux meus, & notus meus.

16 Qui simul mecum dulces capiêbas cibos: in domo Dei ambuláuimus cum consênſu.

17 Véniat mors super illos: & descêndãt in inférnum viuêntes. B

18 Quóniam nequítiæ in habitáculis eôrum: in médio eôrum.

19 Ego autem ad Deum clamâui: & Dóminus saluâbit me.

20 Véſpere, & manè, & merídie, narrâbo, & annunciábo: & exáudiet vocem meam.

21 Rédimet in pace ánimam meam ab his, qui appropínquabant mihi: quóniam inter multos erant mecum. C

22 Exáudiet Deus, & humiliâbit illos: qui est ante ſæcula.

23 Non enim est illis cõmutátio, & nõ timuêrũt Deũ: extêndit manum suá in retribuêndo.

24 Contaminauêrunt teſtamêntum eius: diuîſi sunt ab ira vultus eius, & appropinquâuit cor illîus. D

25 Mollîti sunt sermônes eius super óleum: & ipſi sunt iácula.

26 Iacta super Dóminum curam tuam, & ipſe te enútriet: non dabit in ætêrnum fluctuatiônem iusto,

27 Tu verò Deus dedûces eos: in púteum intéritus.

28 Vi

A 28 Viri sanguinum & dolósi non dimidiabunt dies suos: ego autem sperábo in te Dómine.

---

2 *Et ne despexeris*, ne abscondas te à prece mea propriè.
3 *Contristatus sum*. Hebr. *vociferatus sum*, eiulaui in loquela vel prece mea. In precationibus sæpè distrahimur mœroribus & curis. Omnia, quæ illic ferè sunt futura, pro præsentibus, Septuaginta exponunt in præterito. *In exercitatione*, in oratione mea, & mussitatione, ἐν ἀδολεσχίᾳ, in meditatione mea, in exercitio meo, & occupatione, in precatione, in qua meditor plurima & maxima pericula. Preces sunt piorum exercitatio. Nam ἀδολεσχεῖν, apud sacros solet sumi pro contemplari, assiduè se exercere, meditari, teste Euthymio, cùm apud profanos, nugari, significet, vt infrà a, *In mandatis tuis* ἀδολεσχήσω, *exercebor*, assiduè me occupabo. Quin & olim apud profanos in bonam partem accipiebatur, vt μετεωρολογεῖν, licèt posteà in loquacitatis, & vanitatis notationem venerit. Sic vox Hebr. שיחה *schauah*, meditari, loqui apud se, precari. Vel, in calamitate mea, qua me exerces & probas. Calamitates sunt piorum exercitia & probationes. *A voce*, propter vocem, & propter tribulationem peccatoris.

a Psal. 118.

Preces, meditationes & afflictiones sunt piorum exercitia.

4 *Declinauerunt*, actiuè, vt alibi suprà. Nam *iniquitates* accusatiui casus. Quoniam imposuerunt mihi iniqua, inclinarunt in me, super me, & q. in meos humeros crimina falsa & ficta deuoluerunt. *Et in ira*, cum magna ira, & indignatione aduersabátur mihi, odio habuerunt me.
5 *Conturbatum*, cruciatum est, quasi torminibus mulierum propriè in medio mei, vt cor trepidet, & contremiscat. *Formido*, terrores, propriè.
D 6 *Tenebræ*, Symbolum maximarũ calamitatum. Hebr. horror, tremor cooperuit me.
7 *Quis dabit*. Hebraicus modus optandi: Vtinam haberem pennas instar columbæ (nam *Columbæ* est genitiui casus) vt volarem in tutum, & procul ab hostibus meis. Columbæ alas expetit, vel quòd leuiores sint, & expeditiores ad volandum, vel quod Spiritum Sanctum adumbrent, cuius vnius auxilio omnia pericula effugimus.
8 *Ecce elongaui fugiens*. Dixi, ecce abeo in exilium, & in solitudinem fugio, vbi pernoctem, i. diu permaneam,

12 Et nō defêcit de pláteis eius: vsúra & dolus. A

13 Quóniam si inimîcus meus maledixîsset mihi: sustinuîssem útique.

14 Et si is, qui óderat me, super me magna locûtus fuisset: abscondíssem me fórsitan ab eo.

15 Tu verò homo vnánimis: dux meus, & notus meus.

16 Qui simul mecum dulces capiêbas cibos: in domo Dei ambuláuimus cum consênsu.

17 Véniat mors super illos: & descêndát in infêrnum viuêntes. B

18 Quóniam nequítiæ in habitáculis eôrum: in médio eôrum.

19 Ego autem ad Deum clamâui: & Dóminus saluâbit me.

20 Véspere, & manè, & merídie, narrâbo, & annunciábo: & exáudiet vocem meam.

21 Rédimet in pace ánimam meam ab his, qui appropínquabant mihi: quóniam inter multos erant mecum. C

22 Exáudiet Deus, & humiliâbit illos: qui est ante sæcula.

23 Non enim est illis cōmutátio, & nō timuêrũt Deũ: extêndit manum suá in retribuêndo.

24 Contaminauêrunt testamêntum eius: diuîsi sunt ab ira vultus eius, & appropinquâuit cor illîus. D

25 Mollîti sunt sermônes eius super óleum: & ipsi sunt iácula.

26 Iacta super Dóminum curam tuam, & ipse te enútriet: non dabit in ætêrnum fluctuatiônem iusto,

27 Tu verò Deus dedûces eos: in púteum intéritus.

28 Vi

A 28 Viri sanguinum & dolósi non dimidiabunt dies suos: ego autem sperâbo in te Dómine.

---

2 *Et ne despexeris*, ne abscondas te à prece mea propriè.
3 *Contristatus sum*. Hebr. *vociferatus sum*, eiulaui in loquela vel prece mea. In precationibus sæpè distrahimur mœroribus & curis. Omnia, quæ illic ferè sunt futura, pro præsentibus, Septuaginta exponunt in præterito. *In exercitatione*, in oratione mea, & mussitatione, *ἐν ἀδολεσχίᾳ*, in meditatione mea, in exercitio meo, & occupatione, in precatione, in qua meditor plurima & maxima pericula. Preces sunt piorum exercitatio. Nam *ἀδολεσχεῖν*, apud sacros solet sumi pro contemplari, assiduè se exercere, meditari, teste Euthymio, cùm apud profanos, nugari, significet, vt infrà *a*, *In mandatis tuis ἀδολεσχήσω, exercebor*, assiduè me occupabo. Quin & olim apud profanos in bonam partem accipiebatur, vt *μετεωρολογεῖν*, licèt posteà in loquacitatis, & vanitatis notationem venerit. Sic vox Hebr. שׂוח *schauah*, meditari, loqui apud se, precari. Vel, in calamitate mea, qua me exerces & probas. Calamitates sunt piorum exercitia & probationes. *A voce*, propter vocem, & propter tribulationem peccatoris.

a Psal. 118.

Preces, meditationes & afflictiones sunt piorum exercitia.

B

C

4 *Declinauerunt*, actiuè, vt alibi suprà. Nam *iniquitates* accusatiui casus. Quoniam imposuerunt mihi iniqua, inclinarunt in me, super me, & q. in meos humeros crimina falsa & ficta deuoluerunt. *Et in ira*, cum magna ira, & indignatione aduersabãtur mihi, odio habuerunt me.
5 *Conturbatum*, cruciatum est, quasi torminibus mulierum propriè in medio mei, vt cor trepidet, & contremiscat. *Formido*, terrores, propriè.
D 6 *Tenebræ*, Symbolum maximarũ calamitatum. Hebr. horror, tremor cooperuit me.
7 *Quis dabit*. Hebraicus modus optandi; Vtinam haberem pennas instar columbæ (nam *Columbæ* est genitiui casus) vt volarem in tutum, & procul ab hostibus meis. Columbæ alas expetit, vel quòd leuiores sint, & expeditiores ad volandum, vel quod Spiritum Sanctum adumbrent, cuius vnius auxilio omnia pericula effugimus.
8 *Ecce elongaui fugiens*. Dixi, ecce abeo in exilium, & in solitudinem fugio, vbi pernoctem, i. diu permaneam,

Sela, ô improbitatem. Hi duo versus debent intelligi ἀντιθετικῶς Ecce procul discederem, & manere in locis desertis: expectarem eum, qui saluum me hactenus fecit.

A

9 *A pusillanimitate spiritus*, ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας, ab animi angustia, mœrore, deiectione Hebr. *à spiritu vehementi, vel rapido*. vt quidam hodie interpretantur, à vento vehementiùs tumultuante, quàm tempestas. Nam non occurrit alibi: vnde Rabbini monent esse exponendum pro cõmoditate sententiæ. Quid si igitur commoda sit sententia veterum, à spiritu pusillanimi & paruo: & spiritus non ventum significet, sed animum, vt sæpe alibi?

10 *Præcipita*, perde Hebr. *absorbe*, καταπόντισον, demerge. *Et diuide*, ne sint in eadem sententia. Hoc modo fregit consilium Achitophel *a*. Disseca sententias, & dissolue consilium, & animorum concordiam, vt in varias sententias dissipentur. Alludit ad confusionem, quæ in turri Babylonica diuinitùs contigit. *Contradictionem*, contentionem, discordiam in vrbe Hierusalem, rixas, factionem. Vidi in vrbe omnia licere, scelerum magnam esse impunitatem. Notat corruptelam sui sæculi, eámque Poëticè depingit seq. vers.

B

a 2.Reg. 17, v.2.3.4.

11 *Die ac nocte circundabit*. Per muros eius die noctéque iniquitas vrbem obsidet ne possit elabi. Sic repleta est iniquitate & violentia, vt eis cincta, & circundata videatur. *Labor*. Actiuè, quo vexant probos, est in media vrbe, dolor in foro, & in commerciis fraus, totam vrbem occupant, vt nulla platea sit à fraudibus & imposturis libera.

C

12 *Defecit*, non discedet vsura siue fraus, & dolus.

13 *Quoniam si inimicus*. Septuaginta secuti sunt hîc sensum, vt clarior esset oratio, & communi loquendi consuetudini propior. Queritur enim, clandestinis consiliis, amicitiæ prætextu, se fuisse obrutum. Hebr. *Non inimicus exprobrasset mihi, & sustinuissem*. Sic ferè Geometræ veteres loquebantur. Et Cicer. de Fato, & Topicis, *Non fatum est, & omnia fiunt casu*, id est, si fatum est, non omnia fiunt casu. Vel לא *lo*, acceperunt pro, לו *lu*, si. Idem iudicium sequentis versus. *Inimicus*, singularis cuiusdam inimici perfidiam exaggerat. Quem putant esse Achitophelem Iudæ typum *b*.

D

b 2.Reg. 15, v.31.

14 *Super me*, contra me magna conuitia, & probra iactasset. *Magna*, enim in malam partem intelligitur.

15 Vnanî

15 *Vnanimis*,vnius mecum animi, & quondam dilectissime. Apostrophe ad Achitophel, & alios proditores. Hebr.כערכי *keherki*,vnius mecum existimationis, & dignitatis, vel ordinis, qui dignitate mihi eras similis, quem habebam eodem mecum loco & ordine. Te enim tanti faciebam. *Dux meus*, me maior, & quasi princeps meus,quem habebam pro duce & principe, quem in ducem mei regni elegeram, quem ad dignitatem ducis, & summi præfecti euexeram. Erat enim Achitophel dux, princeps, & è magnatibus Iudæorum. Quia autem carus erat Dauidi,ideò dux Dauidis dicitur,vel Dauid eum ducem fecerat. *Ita dux meus*,i.à me factus. אלופ, *Alluph*, etiam doctorem designat. Hinc Chald. *præceptor meus*, qui me docuisti & intelligere fecisti sapientiam. *Notus*, socius,amicus,familiaris. In Hebr.allusio est ad nomen proditoris Iudæ,מירעי *Meiudahi*.

16 *Cibos*.Heb.consilium.Sed prouerbio, de communione cibi, mensæ, & salis, Septuaginta vti voluerunt, vel Synæresin Poëticā esse putarunt, סוד, *Sod*, pro סעוד *Seod*,cibus,conuiuium.Hinc Chaldei & Syri passim Gutturales per hanc figuram absorbent, quasi sint de vocalium genere, q. d. qui arcana suauiter inter nos communione vtebamur magna familiaritate. *In domo Dei*,qui in templum ventitabamus coniunctim & familiariter, siue in societate,id est,simul, vel in turba, i. cum magna frequentia & comitatu,vt solent magnates; q. d.quem non solùm habebam amicum in politicis, sed etiam in religione, qui non modò mihi erat socius politiæ, verùm etiam religionis, רגש *Reghes*,turbam, tumultum, congregationem,& societatem significat.

17 *Veniat mors super*. Alludit ad exitium Coræ,Dathan, & Abiron, quos viuos terra absorpsit a, propter ipsorum contra Mosem & Aaron conspirationem. *Veniat*,se explicarũt ab obscuritate fontis ישי *Iashi*, mutuet mors super eos,Gall.*Que la mort emprunte sur eux*.Alij condemnet mors eos,alij decipiat,obruat, à נשא *Nasha*.

a Num. 16, v.31.32.

18 *In habitaculis*,vel in societate.*In medio eorũ*,inter eos.

20 *Vespere, mane, & meridie*. Alludit ad tres statas & solemnes precationis Iudæorum horas,quæ & dicuntur sacrificium vespertinum, matutinum, & pomeridianum, quod appellant מנחה *Minha*:*Indicans* (inquit Euthymius)*fixa tempora trium magnarũ Synaxeon siue Collecta-*

rum Christianarum, id est, matutinum, vespertinum, & Liturgiam (sic Missæ sacrificium Græci vocant, quod inter duas præcipuas preces matutinas & vespertinas perpetuò celebratum fuisse.) Ex quo Apostoli instituisse leguntur, vt ter in die oratio dominica funderetur, apud Clementem *a*, quot vicibus in die flectebat Daniel genua sua, & adorabat, confitens coram Deo suo *b*. *Narrabo*, orabo, vt Heb. Narrabo & annunciabo, siue prædicabo tuas laudes, & meas necessitates, ac miserias. Est enim Aposiopesis.

Stata tria Synaxeon Christianorum tempora.

a *Constitutionũ Apostolicarum li.7.c.25.*

b *Dan 6.v.10.*

21 *In pace*, asseret in pacem & prosperitatem, in pacificum & securum statum vindicabit. *Qui appropinquant*, qui me aggrediuntur, & inuadunt. Appropinquare Heb. est confligere, colluctari, bellum cominùs gerere. *Mihi*, contra me, &c. *Quoniã ipsi inter multos erãt mecum*, id est, contra me. Nam verba bellandi etiam Hebraicè construuntur cum præposi. עִם *him*, hoc in sensu. Sic Latinè, pugnare cum aliquo. *Inter multos*, hostes, cũ multis in multorum medio, & comitatu erant contra me. Quia cũ multis me opgugnabant. Quia multos sibi adiungebant, vt me faciliùs & crudeliùs adorirentur. Quia inter multos, in medio multorum, stipati multis, plurimísque assumptis, contra me erant. R. Kimhi etiã hanc interpretationem affert de protectoribus Angelis *c*. *Quoniam multi* (Angeli) *erant mecum, mihi aderant ad me tuendũ*, vt prępositio ב *be*, quam verterunt, *Inter*, redundet. Idem censet Hieronymus, sed in malam partem. Quoniam multi erant contra me. Kimhi interpretatio etiam retineri potest præpositione non redundante. *Inter multos* (hostes) (Angeli) *erant mecum, mihi assistebant, me protegebant.*

c *vt 4. Reg. 6.v.17.*

Angeli protectores.

22 *Qui est ante sæcula*. Rectè. Nam Heb. *qui habitat antiquitatem, vel æternitatem*, qui est æternus, qui sedet (in) antiquitate, qui insidet vel præsidet æternitati. Chald. *qui* (ab) *initio habitat cœlos*. Hæc enim subaudit. *Sela*, hìc. Ex quo colligo rectè finem versus hìc à nostris cõstitutum, malè à Masoretis medium. Quoniam hæc nota, siue asseuerandi, siue modulandi, finibus versuum duntaxat est accommodata, vt ex aliis locis apparet.

23 *Commutatio*, conuersio morum in melius. Nolunt resipiscere & emendari. Quia manent in violentia sua, nec mutant suum viuendi genus. Chald. *peccatores non mutãtur à viis suis prauis, neque timent conspectũ Dei*. *Extendit*.

A *tendit*. Confusio numerorum Poëtica, Extẽdit, siue mittit impius manum suam ad retribuendum malum. *In retribuendo*. In tribuenda iniuria ad vlciscendum se. In malũ enim sumitur. Hebræa etiam patiuntur recentiorum versionem. In pacificos suos, in studiosos pacis, in eos qui cum eo erant pacati, mittit manum.

24 *Contaminauerunt*, pro sanarunt, violarunt. *Diuisi sunt*, à Deo irato se separarunt, & distraxerunt. Iram vultus, vel oris Dei neglexerunt: iratus esset, néc ne, non curarunt. Masoretæ satis incommode notarunt, מהמאות *mahamoth*, & וקרב *vkroub*. Nam secutis interpretibus

B crearunt difficultates, quas sine eclipsibus & aliis figuris non concoquerent. *Lenia sunt* (præ) *butyris os eius* (ora eius) *& bellum cor eius* (gerit s.) Septuaginta multò simplicius חמה *hamah*, à יחם *iaham, ira*, Aleph interposito per Epenthesin, vel protractionem, vt sæpè aliàs. *Et appropinquauit cor illius*, ei scilicet, i. Deo. Enallage numeri *illius*, pro *Illorum*, sic mox, *Eius*, pro *Eorum*. Et bellũ gessit cor illorum, confixit, repugnauit, rebellauit Deo. Propinquandi verbum sic sumebatur *a*. a *vers. 21.*

25 *Super oleum*, plusquàm oleum, quod blandum est &

C molle. Vtitur verbis oleo mollioribus ad homines inescandos, & fallendos, cùm ipsi sermones sint spiculis nocentiores & perniciosiores, vulnerent vt lanceæ, iacula, gladij.

26 *Curam tuam*. Optimè repræsentarunt Hebræa, Onus tuum, pondus tuum, tua negotia, tuas necessitates & molestias proiice, repone super Deum. Deo committe, conquiesce in ipsius prouidentia. Psalt. Romanum, *cogitatum tuum*. Sic Petrus *b*. *Omnem vestram sollicitudinem proiicientes in Deum, quoniam ipsi cura est de vobis*. Seipsum autem alloquitur & consolatur. Etsi ferè malint esse Apo- b *1. Petr. 5. 7.*

D strophen ad quẽlibet pium. *Fluctuationem*, mutationem, vexationem. Non patietur vnquàm, vt iustus malis obruatur.

27 *In puteum interitus*, in perditionis foueam, in Gehẽnam. Rabbini in perpetuum exitium *c*. c *Apo. 9. 2.*

28 *Non dimidiabunt*, non perducent ad dimidium suæ ætatis, neque metam: immatura & imparata morte præripientur, longè ante tempus naturæ ipsorum consentaneum, nondum ad ætatis mediũ prouecti, interibũt, neque peruenient ad dimidium dierum suorum. Dimidium

a 1. Reg. 31. 7.
b 2. Reg. 18. 9. 10.
c 2. Reg. 7. 23.

A

vitæ, quod ſperant, non attingent *a*. Sic Saul ante tempus ſublatus eſt proprio cadens gladio cum ſeruis, & liberis ſuper montibus Gelboe *b*. Sic Abſalon in acie ſuiſmet crinibus ſuſpenſus *c*. Sic Achitophel ſibimet laqueo vitam corripiens. Dauid contrà, Abraham, Patriarchæ, Prophetæ, & Sancti in multam ſenectutem vixerũt, & prorſus compleuerunt dies vitæ ſuæ placidè morientes. Ita ferè fit. Rara enim & extraordinaria iudicia Scriptura prouidentiæ Dei committtit, non opponit.

B

ARGVMENTVM.

A Deo petit, promiſſionibus eius fretus, vt ſibi contra tot hoſtes ſubueniat, ſeſe eum poſteà celebraturum.

1 In finem pro populo, qui à Sanctis longè factus eſt, Dauid in tituli inſcriptione, cùm tenuerunt eum Allophyli in Geth. 1. Reg. 21. d. 12. LV. Heb. 56.

C

2 MIſerêre mei Deus, quóniam conculcâuit me homo: tota die impûgnans tribulâuit me.

3 Conculcauêrunt me inimîci mei tota die: quóniã multi bellántes aduêrsùm me.

4 Ab altitúdine diêi timêbo: ego verò in te ſperâbo.

D

5 In Deo laudâbo ſermônes meos, in Deo ſperâui: non timêbo, quid fáciat mihi caro.

6 Tota die verba mea execrabântur: aduêrsùm me omnes cogitatiônes eôrum, in malum.

7 Inhabitâbunt, & abſcóndent: ipſi calcáneum meum obſeruâbunt.

8 Sicut ſuſtinuêrunt ánimam meam, pro níhilo ſal

A lo ſaluos fácies illos? in ira pópulos confrínges.

9 Deus, vitam meam annunciâui tibi: poſuîſti lácrymas meas in conſpêctu tuo.

10 Sicut & in promiſſiône tua: tunc conuertêntur inimîci mei retrôrſum.

11 In quacúmque die inuocauéro te: ecce cognôui quóniam Deus meus es.

12 In Deo laudâbo verbum, in Dómino laudâbo ſermônem: in Deo ſperâui, non timêbo, quid B fáciat mihi homo.

13 In me ſunt Deus vota tua: quæ reddam, laudatiónes tibi.

14 Quóniam eripuíſti ánimam meam de morte, & pedes meos de lapſu: vt pláceam corā Deo in lúmine viuéntium.

---

2 *Conculcauit*, oppreſſit, abſorbuit me, anhelauit in me. C Quæ omnia eôdem recidunt. Sic infrà *a.Homo*, Achis & eius aulici *b*. Singulare pro plurali.

a *verſ.3.*
b *2.Reg.21.11.12.*

3 *Bellantes*, ſunt ſup.

4 *Ab altitudine diei*, ab altis & ſummis periculis, propter profundas calamitates, quæ quotidiè oriuntur, propter mea periculoſa tempora, timebo quidem: verùm in te confidam, & in tuo auxilio. Non poſſum non timere periculoſis temporibus: nam homo ſum, & à me nihil humani alienum puto: at in te ſperare non deſinam. Interrogatio aliorum, Hebraïco contextui non quadrat. An ab altitudine diei timebo? nequaquam: verū in te ſpe-D rabo. Eſt enim hypothetica enunciatio huius linguæ, de qua ſuprà *c*, pro hac Latina, Si ab altitudine diei timeā, ego in te ſperabo. מָרוֹם *Marom*, Maſoretæ aliter ſignant, & diſtinguunt per Camets & Soph paſuc: O altitudo, ô Deus qui in altis habitas, die (quo) timebo in te, confidam. Septuaginta legunt מִרוֹם *merom* vbi מִ eſt *a* vel *ab* per tſeri, & inde auſpicantur verſum ſenſu non minùs recto.

c *Pſal.4. v.6.*

5 *In Deo*, Dei ope, fauore & gratia. Nam בהעזר *Bethhabézer*, id eſt, *In*, eſt præpoſitio auxilij. Deo auxiliante

laudabo sermones meos (passiuè, ad me (promissiones meas, id est, mihi factas, vt infrà *a*, vota tua, id est, tibi facta, quare absolutè enunciatur infrà *b*, *In Deo laudabo verbum* (promissum) *in Domino laudabo sermonem* (pollicitationem.) Vnde Hebr. *sermones eius*, promissa eius, Dei, & per metalepsim, promissionum eius præstationem celebrabo. *In Deo*, possit etiam retineri in vulgato sensu. In ipso Deo laudabo promissorum, sermonum, & dictorum præstationem. Septuaginta potuerunt legere per Iod דבריו *Deuari*, non per Vau, דברו *Deuaro*, *verbum eius* (promissum, vel rem eius, id est, quiquid fecerit) vt accipiatur דבר *Dauar* transcendenter pro re. In Deo laudabo res meas, quiquid mihi acciderit, laudabo, velut de manu Domini acceptum. Vel si retineatur vocabuli notio, Deo opitulante laudabo meos de eo, & eius gratia, & beneficiis sermones, Psalmos, scripta. Sed simpliciùs vt suprà, sermones meos, id est, mihi factos, q. d. Etiam si videatur Deus me frustrari sua ope, neque promissiones mihi factas præstare, non desinam tamen in ipso sperare, ipsiúsque verbis niti. *Caro*, quicquid faciat mihi carnalis & mortalis, homo infirmus per contemptum, affectibus obnoxius, mortalis. Alij simpliciter, pro Homine per Synecdochen, vt *c*, *Verbum caro factum est*, id est, homo effectus est.

a ver. 13.
b ver. 12.
c Ioan. 1. 14.

6 *Execrabantur.* Hebr. molestia afficiebant Calumniabantur, alij. *In Malum*, sunt vel erant, vt mihi scilicet noceant. Sequentibus exaggerat hostium insidias.

7 *Inhabitabunt*, in vnum habitabunt, i. congregabũtur, coibunt, vt est in Hebr. aduersùm me scilicet. *Et abscondent*, se sup. Sunt enim Aposiopeses & Hebraïsmi. pro, assiduè insidiabuntur, inhærebunt insidiationi, conuenient ad insidias. *Calcaneum*, mea vestigia, mea itinera, & profectiones, per quas iturus sum, vt in illis statuant laqueos, meos gressus diligenter notabunt, quid suscipere velim, quid coner, quid instituam, insidiosè considerabunt. Actiones suas & opera, vt suprà *d*, sic vocat.

d Ps. 48. v. 6.

8 *Sicut sustinuerunt.* Ironia cùm Epanorthosi, siue correctione. *Sicut sustinuerunt*, & expectauerunt animam meam, sicut sperarunt se eam mihi erepturos: *pro nihilo*, i. pro hac vanitate & iniquitate, pro hoc opere nihili saluabis eos: imò verò iracundè deiicies & perdes; q. d. tantum abest, vt eos propter hanc iniquitatem sis saluaturus,

A naturus, vt graues luituri sint pœnas. Quare etiã Rabbini legunt interroganter, an propter nihilum, vel an propter iniquitatem saluabis eos? an hoc eorum scelus erit impunitum? q. d. Illud est tua iustitia indignum. Hos tropos qui non intellexerunt, hunc locum perperàm inter næuos, Sept. reposuerunt, & notarunt. *Saluos facies*, positum esse pro *Expelles*, vti etiam habet. Complutensis editio. *Confringes*, descendere facies prop. Deiicies, sunt enim infinitiui pro futuris in Archetypo. Populos autem vocat aduersarios propter multitudinem.

B 9 *Vitam meam*, vitæ meæ necessitates & ærumnas. *In conspectu*, vt earum recorderis. Hebræorum sensus est idem *a. Vagationem, fugam meam* (id est, exilium meum) vel *Errorem meum numerasti tu* (liquidò nosti, habes in numerato, vt alibi, *qui numerat stellas.*) *Ponere*, id est, *posuisti.* (Nam שׂימה Shima hîc etiam infinitiuus est pro præterito, vt aliàs) *lacrymas meas in vtro tuo*, in sacculo tuo, vt eas scilicet serues, vt earũ memor sis, id est, in tuo commentario, in tua mente & memoria; q. d. certò nosti vitam meam erraticam, & vagam, exilium meum nullo certo loco tutum. Primùm fugit Dauid ad Regem Achis *b*. Deinde ad regem Moab *c*. Tertiò ad Ceilitas *d*.

C Quartò in desertum Ziph *e*. Quintò in desertum Maõ *f*. Sextò in desertum Engaddi *g*. Septimò in Pharan *h*, denique ad Philistæos *i*, Quin & alibi quater sedes mutat eiusdem Saulis metu, vt duodecim fugis exercitatus, nusquàm tutas latebras reperiens, Deo exilium suum sæpiùs in his Psalmis commendet. Exposuerunt Sept. paranomasiæ obscuritatem, quæ erat alioqui elegantissima inter נוד *Nod* vagationem, & נאד *Nod* vtrem, vbi fortasse legerunt נגדכה *Negdecha*, coram te, pro נאדך *Nodecha*, vtre tuo. Alij malunt שׂימה *Shima* esse Imp. Pone.

D 10 *Sicut & in promissione tua*, est: sicut & tu promisisti. Etiam hîc obscuritaté interrogationis Hebraicæ emolliunt, *Nónne in libro tuo?* id est, sicut in libro tuo est istud scriptum, vel iste fletus meus: quasi ageret Dauid cum Deo ex obsignatis tabellis, & promissionibus. Debent autem hæc iungi cum præcedentibus *Tunc*, & tunc. Hæc autem particula opportunum tempus in diuina prouidentia constitutum, certò tamen euenturum secundùm quosdam denotat.

a Ps 146. v. 4.
b 1. Reg. 21. v. 10. 11.
c 1. Reg. 22. v. 3.
d 1. Reg. 23. v. 5. 6.
e ibid. 4.
f ibid. 24.
g 1. Reg. 23. v. 1.
h 1. Reg. 25. v. 1.
i 1. Reg. 27.

11 Cogno

11 *Cognoui*, experimento didici, quoniam mihi faues. Quoties te inuoco, te sentio beneficum & tutelarem. Te meum vindicem & iudicem experior. אלהים *Elohim* siue Deus pro beneficio, vindice, tutore, vt Latinè, *Homo homini Deus*, cui opponitur, *Homo homini lupus*. Dei enim est proprium iuuare mortales & beneficiis afficere. A

12 *Verbum*. meum, vt suprà, sic. *Sermonem*, meum, siue rem meam quicquid mihi acciderit. Vel verbum & sermo, vt suprà pro promissis, & promissorum præstatione. Nixus promissione hostes contemnere se hac repetitione declarat.

13 *In me*, apud me, in mea manu, in promptu. Constructio autem est perturbata. In me sunt Deus vota, laudationes (per appositionem) quæ reddam tibi. Habeo apud me vota, quæ tibi persoluam: nempe, laudationes tuas. Vnde in Romano psalterio & Græco laudationis. Vel est Asyntheton, habeo vota, quæ tibi persoluam, & laudationes. Heb. תודות *Todoth*, laudes, cōfessiones, gratiarum actiones. Alluditur autem ad sacrificia eius nominis *a*. *Tua*, tibi facta passiuè, non quæ tu facis, sed quæ tibi fiunt à me nuncupantur. B

a *Leu.7.v.11.*

14 *Quoniam eripuisti*. Causa votorum, ereptio, & liberatio è periculis animi & corporis. *De lapsu*, de periculis, ne laberentur in malorum præcipitium. *Vt placeam*, vt placita agam in hac viuentium luce, in hac vita, vt vitam meam inter mortales ad eius voluntatem componam, quandiu fruar hac Solis luce: sic infrà *b*. *Placebo Domino in regione viuorum*. Alij cœlum. Vnde Heb. *vt ambulem coram Deo in luce viuentium*, id est, vt pietatem, virtutem, & iustitiam colam quamdiu vsura lucis fruar. Aliqui tamen per *lumen viuentium*, intelligunt lumen fidei (lumini gloriæ oppositum) in quo ambulamus in hac vita, dum ad Deum tendimus. Midras, *coram Deo*, id est, in terra Israël, *In lumine viuentium*, id est, in paradiso. C D

b *Ps.114.v.9.*

ARGVMENTVM.

Opem implorat contra tam pertinaces æmulos. Se eum publicè cantaturum. Christo etiam conuenit.

1 In

A 1 In finem, ne disperdas, Dauid in tituli inscriptione, cùm fugeret à facie Saul in speluncã. 1. Reg. 24. vers. 4. LVI. Hebr. 57.

2 Miserêre mei Deus, miserêre mei: quóniam in te confídit ánima mea. 3 Et in vmbra alârum tuârũ sperábo: donec tránseat iníquitas.

B 4 Clamábo ad Deum altíssimum: Deum qui benefécit mihi.

5 Misit de cœlo, & liberâuit me: dedit in oppróbrium conculcántes me.

6 Misit Deus misericórdiam suam, & veritâtẽ suam: & erípuit ánimam meam de médio catulôrum leônum, dormíui conturbâtus.

7 Filij hóminum, dentes eôrum, arma & sagíttæ: & lingua eôrum, gládius acûtus.

C 8 Exaltâre super cœlos Deus: & in omnẽ terram glória tua.

9 Láqueum parauêrũt pédibus meis: & incuruauêrunt ánimam meam.

10 Fodêrunt ante fáciem meam fóueam: & incidérunt in eam.

11 Parâtum cor meum Deus, parâtũ cor meũ: cantâbo, & psalmum dicam.

D 12 Exúrge glória mea, exúrge psaltériũ & cíthara: exúrgam dilúculò.

13 Confitêbor tibi in pópulis Dómine: & psalmum dicam tibi in géntibus.

14 Quóniam magnificâta est vsque ad cœlos misericórdia tua: & vsque ad nubes véritas tua.

15 Exaltâre super cęlos Deus: & super omnem terram glória tua.

2 Repe

A

2 Repetitio affectus vehementiam commonstrat.

3 *In umbra.* In protectione. Metaphora à gallinis, & volucribus. *Donec transeat iniquitas*, siue prauitas. Auxesis, donec pereant iniqui. Donec abeant iniqui hominum conatus, & studia.

4 *Altissimum.* In excelcis cœlis habitantem, suámque gloriam communicantem. *Qui benefecit mihi*, qui me liberauit à Saule, me per antra, & specus montium perquirente. Quod qua arte fecerit, Chaldæus conatus est exprimere. *Ad Deum, qui præcepit araneæ, vt conficeret in ore speluncæ telam ad defensionem meam.* Excurrit in Dei erga se beneficia vsque ad vers. 7. Quare relatiuum, *Qui*, cadit in singula membra, vt mox vers. 5. (*Qui*) *misit.* Vel per Asyntheton subaudienda est coniunctio. (*Et*) *misit.*

David araneæ beneficio liberatus.

B

5 *Misit de cœlo.* Auxilium sibi allatum esse, quod expectauerat, exponit. Vnde futura Hebraica verterunt per præterita. *Misit*, Angelos: Verbi gratia. *Conculcantes*, absorbentes propriè, absorbere cupientes: *Sela*, de quo suprà *a*. Contra Masoretas.

a *Psa. 54. v. 22.*

6 *Misit Deus misericordiam.* Deus beneficia cōfert partim ex misericordia, i. misericorditer, partim ex promissione, quam veritatis nomine adumbrat. Hæc enim aliquid habet debiti, dum se ea fidelibus deuinxit, & obligauit. *Veritatem suam*, fidem, fidelitatem, promissa soluit. Deus est misericors, & stat promissis. Aliqui iustitiam. *Leonum*, Saulis, & militum eius hostium truculentorum, & ferocium. *Domini* (quando) dormiui *conturbatus*, inter leones. Subaudiendum enim quando, vt infrà *b*. Hæc autem posuerunt pro Hebraicis (quando) *tacebam*, (in medio per Zeugma) *ardentium*. Quando cubabam inter ardentes, & furore excandescentes. Sic eos vocat, qui torquent, & vexant alios, vt Latinè, *Vrere hominem*, id est, cruciare.

C

b *vers. 22.*

D

7 *Dentes*, Metonymia, quorum verba dentata, & virulenta sunt instar armorum, & sagittarum. *Sic lingua*, linguæ virulentia. Calumnias intelligit, quibus traducebatur perniciosè.

8 *Super*, Suprà, vltrà. Exaggeratio Hebraica, vt infrà *c*. Sublimis esto, excelsior appare cœlis, vim, & potestatem tuam declarando in impios. Sic *sanctificetur*, id est, sanctum appareat *nomen tuum*. Exaltat autem Deus sese, dum

c *vers. 14.*

A dum impios punit, & vlciscitur, séque magnum proborum liberatorem, & conseruatorem ostendit. *Gloria tua*, sit. Ostende tuam potentiam, & gloriam, quam habes in terris. Illa enim rebus confusis non apparet. Gloria autem Dei est succurrere afflictis *a*.

Deus qua ratione sese exaltet.

a *Esa. 66.5.*

9 *Incuruauerunt*. In laqueum inclinârunt.

10 *Ante faciē meam*. Catachresis. Ante me, ante meum iter occultè, in loco, per quem videbar transiturus; q.d. Insidias struxerunt illis locis, per quæ me existimabant iturum. Aliàs, hæc locutio significat, in oculis meis, me B aspiciente. *Et inciderunt*. Incautus enim Saul in manus meas incidit *b*. *In eam*. in medium eius. Atque in periculum ipsius persequutoris versæ sunt insidiæ, *Sela*, in fonte, ò iustum Dei iudicium, vel quid simile.

b *1. Reg. 24. v. 4. & 26. v. 7.*

11 *Paratum* Ad omnia, quæ mihi immiseris. Vox Hebraica etiam firmum, & stabile significat.

12 *Exurge gloria mea*. Se per Apostrophen conuertit ad animam suam, & instrumenta sua musica. *Gloria mea*, anima mea, Synecdochicè enim est animæ epithetum, vt suprà *c*. quia hominis gloria decúsque est anima, non corpus. Sic Kimhi. *Exurge anima mea ad Deum celebrandū*. C Alij hanc gloriam exponunt carmen siue Psalmum, alij linguam, vt suprà *d*. Alij instrumentum musicum, quo Deus glorificatur. *Psalterium*. Eia mea instrumenta musica decantate Dei laudes, quando exurgam diluculò ad matutinam precem, vel quia matutinum tempus precibus magis est accommodatum, vel quòd maturè id præstitutum polliceor. Prosopop. *Exurgam*. Kimhi sub. quādo. Vos mecum exuscitate ad Deum personandum. Sed nihil necesse. Exurgite, exurgam, & ipse diluculò, & confitebor, laudabóque Deum. Chaldæus autem *Diluculò*, ad precem matutinam restringit. Vide plura infrà *e*.

c *Psal. 29. 16.*

d *Psal. 15. 10.*

e *Ps. 107. 3.*

D 13 *In populis*. inter, apud populos, & gentes. De Ecclesia è Iudæis, & gentibus colligenda. Dauid enim hic figuram Christi gerit.

14 *Quoniam magnificata est*. Gemina Hyperbole, de qua suprà *f*.

f *Ps. 35. v. 6. 7.*

15 *Gloria tua*, sit. Monstra tuam magnitudinem, & potentiam in me liberando, vt extollaris, & magnus habearis. Epiphonemate concludit, & repetit vers. 8. vt Dei beneficia, & promissionum veritatem toto orbe agnoscendam declaret.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Perituros impios, & pestilētes, pios, & iustos fructum suæ virtutis percepturos, ita vt Dei prouidentia, & iudicium appareat.

1 In finem, ne disperdas, Dauid in tituli inscriptione. LVII. Hebr. 58.

B

2 SI verè vtique iustítiam loquímini: rectè iudicâte filij hóminum.

3 Etenim in corde iniquitâtes operámini in terra: iniustitias manus vestræ concínnant.

4 Alienâti sunt peccatôres à vulua: errauêrunt ab vtero, locûti sunt falsa.

C

5 Furor illis secûndùm similitúdinem serpéntis: sicut áspidis surdæ, & obturántis aures suas.

6 Quæ non exáudiet vocem incantántium: & venéfici incantántis sapiênter.

7 Deus cónteret dentes eôrum in ore ipsôrũ: molas leônum confrínget Dóminus.

8 Ad níhilum deuénient, tanquam aqua decûrrens: intêndit arcum suum, donec infirmêntur.

D

9 Sicut cera quæ fluit, auferêntur: supercécidit ignis & non vidêrunt solem.

10 Priúsquàm intéllígerent spinæ vestræ rhamnum: sicut viuêntes, sic in ira absôrbet eos.

11 Lætábitur iustus, cùm víderit vindíctã: manus suas lauâbit in sánguine peccatôris.

12 Et dicet homo, Si vtique est fructus iusto: vtique est Deus iúdicans eos in terra.

2 Si

A

2 *Si verè vtique.* Si ex animo, è mentis sententia, non fucatè, non hypocriticè, & externa specie, *iustitiam loquimini*, id in iudiciis faciendis, operibus, & factis ostendite. Non est in verbis iustitia, sed in virtute. Hinc illa sententia Socratis: *Qualis videri vis, talis esto*. Interrogatio Hebraici contextus non mutat sententiam. *Num verè certè iustitiam loquemini, rectitudines iudicabitis filij hominum?* q. d. debetis rectè iudicare. *Rectè iudicate*, recta iudicia exercete.

B 3 *Etenim, etiam, vel at enim.* At verò iniquitates in animis vestris fabricatis, & machinamini. Gall. *Forger de meschancetez* iniqua concipitis, & animo designatis. *In terra*, qui estis in terra. Nisi iungas cum sequentibus. Manus vestræ in terra iniustitias machinantur, & librant, vel palàm, & inter homines terrenos. Distinctionum in libris אמת *Emath*, i. Iob, Prouerbiorum, & Psalmorum obscura est ratio, & sæpè dubia: vt proinde R. Iuda, Ben Bilham, & alij Rabbini, longè aliter eorum prosodiam tractent, quàm librorum reliquorum. *Concinnant*, peccatum peccato nectentes, vt interpretatur Augustinus. Ponderant, librant propriè.

C 4 *Alienati sunt.* A iustitia, & virtute, à Deo, iam ab vtero. Vix dum nati se dant vitiis. Chrys. Peccati originarij vis in impiis elucet ab incunabulis, ita vt statim ab infantia, in malitia adolescant, & proficiant. A vulua sunt compositi ad prauè agendum. Aliqui seminaria, & igniculos virtutis à natura habent, & origine, alij scelerum. Parentum virtus, vel improbitas ad vtrumque maximè confert, item educatio, &c.

Peccati originarij vis quãta.

5 *Furor*, חמת *Hemath*, etiam venenum significat. Rabiem, furorem, venenum habent, quale serpens, non

D quilibet, sed nocentissimus, quem præ veneni, & rabiei copia magus non possit incantare, quasi ad eius carmina obsurdescat. Sic enim describit hoc versu, & sequenti perniciosissimum, & venenosissimum serpentem. *Sicut aspidis.* Furor est scilicet, & venenum per Zeugma. *Obturantis*, caûda, qua sibi cauet ab incantatoribus, ne eorum carminibus magicis cogatur mansuescere, & venenum deponere. Sic ad vocem Stephani principes Sacerdotum aures clauserunt *a*.

6 *Et venefici incantantis sapienter.* Venefici expertissimi,

& exercitatissimi in magna. Hoc dicit, quoniam nolebant audire monitiores salutares Prophetarum, in Dei lege excellentium, nullóque modo se à proposito reuocari patiebantur. Sic Palamnem aspidem, tradit Euthymius, nę audiat incantatoris carmina, alteram aurem terræ affigere, alteram cauda obturare. *Sapienter*, doctè ac scienter, iuxta artis suæ præcepta ac carmina. Sic Marsi inuitamentis, vel Physica arte serpentes è latebris euocabant *a*, & Virg. *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.* His suos sycophantas, & maledicos, tanquàm venenatos comparat. Quanquàm autem comparationes ab incantatoribus ducuntur, non tamen per hoc eorum artes comprobantur, quoniam Deus hoc hominum genus interficiendum præcipit *b*, vti nec iudex Deum non timens à Christo probatur *c*. Lege in hunc locum August.

a *Plinius lib.28.c.3.*

b *Deut.18.10. & Leu.20.27.*

c *Luc.18.2.*

A

B

7 *Deus conteret dentes eorum.* Sequuntur elegantes aliquot similitudines, & Metaphoræ. *Molas leonum*, tyrannidem, & potentiam impiorum. Molæ sunt molares, siue duriores dentes, quibus teritur ac molitur, quod manducatur. Aliis maxillæ ipsæ continentes ipsos molares, vel maxillares dentes. Sic autem metaphoricè appellat hostium suorum sycophantias, & sermones maledicos, vel robur, & potentiam.

C

8 *Ad nihilum.* Liquefient, euanescent, tanquàm aqua, quæ subitò dilabitur. Prima similitudo inopinati exitij. *Intendit*, Deus per Zeugma è superiore versu intendit Deus arcum suum, donec debilitentur, & pereant (impij) *Donec infirmentur,* confringantur, excindantur propriè, impij videlicet. Aliis est Enallage numeri, donec debilitetur, & pereat, vt omnia ad impium referantur. *Tetendit sagittas suas, veluti excindentur,* q.d. arcu impius nititur probos configere, at ipse sagitta sua, vel aliena ictus peribit. Sicut tetendit in alios arcum suum, sic ipse confringetur, & infirmabitur. Vel, tetendit arcum suum, ac sagittas suas direxit, donec viribus destituatur, & præ virium defectione in irritum iaculetur. Tanto ardore contra probos iaculatur. Nam, vt hoc referatur ad probos, Hebræa non ferunt. Alij sine Enallage ad sagittas, donec infirmentur sagittæ, & in irritum iaciantur. Nam Hebraicè pro *Arcum suum*, legitur, sagittas suas.

D

9 *Sicut*

A 9 *Sicut cera.* Septuag. similitudinem vulgariorem substituerunt Hebraicè enim, *Sicut limax qui dissoluitur & liquescit, qui in limum abit. Supercecidit ignis*, supernè de cœlo cecidit ignis, & extincti sunt. Eos de cœlo diuina vltio tetigit oppressitque, sicque vsura solis huius sunt orbati. Hebræa hoc perspicuè sonāt. אשת *Eshet* enim idem quod אש *Esh* poëticè & Syriacè. Vnde ... Græcè, & Vesta Latinè. Rabbini quidem alium sensum, cúmque cōmodum efficiunt, vt sit tertia similitudo, sed non sine eclipsibus & enallage. (Sicut) *abortus mulieris* (qui) *non viderunt* (vidit) *solem*. Accidet eis, quod mulieris abortui, qui nunquàm solem vidit. Docetur impios perdendos esse subitò, quasi nunquàm extiterint, quemadmodum abortiuus, qui in vtero matris corrumpitur & B tabescit, priusquàm educatur in lumen.

10 *Priusquàm intelligerent.* Quarta similitudo, eos immatura morte perituros, antequàm peruersitas illorum crescat. In ea per Prosopopœiam tribuit spinis, quod erat tribuendum hominibus. Priusquàm intelligantur spinæ vestræ factæ Rhamnus, & creuisse in Rhamnum: *Rhamnus enim est spina maior, quæ speciem arboris ferè gerit*, Kimhi. Nostris, Rubus aculeis acutissimis, & præduris in C rectū extensis, vnum è generibus sentium asperrimum, cùm spinæ sint teneriores. Fruticem spinis horridum facit Dioscorides, duorúmque generum, album & nigrum, semper virentem, Theophrasto instar lauri. De quo illud a, *Et dixerunt ligna ad Rhamnum, Impera nobis* Priusquám ergo spinæ vestræ peruenerint ad iustam magnitudinem, creuerintque in Rhamni mensuram, acutiem, duritiem, sic Deus ira sua eos, quasi viuentes absorbebit, & perdet; quasi dicat, immatura ætate quando id non sperabunt, delebit eos, vt quando spinæ nondum intellexerunt se adoleuisse in Rhamnum. Alij pro, *Spinæ* D *vestræ*, ollæ vestræ: Hebræa enim ambigua sunt, eadem interim sententia constante. Perdet eos ante ætatem maturam, vt si carnes extraherentur ex ollis, quasi viuentes, id est, crudæ. (*Crudum* Hebræi viuum appellant.) Quod contingit, dum ollæ nondum intellexerunt (id est, senserunt, metaphoricè) Rhamnum, id est, Rhamni ignem, quem ollis subiiciunt. *Sicut viuentes*, quasi viuos, adhuc virentes & valentes, quasi crudos. Nam *sicut* non hic comparationem designat, sed asse-

Rhamnus quid.

a *Iudi. 9. v 14.*

uerationem. Estque ordo inuersus. Regitur enim à parte posteriore. *Sic in ira absorbet eos, quasi viventēs*, id est, magna vindictæ cupiditate. Sic Gall. *Il me mangeroit volontiers tout vif. Sic in ira*, cum ira. Aliqui etiam hìc *Sicut*, legunt, quòd vtrobique eadem sit vox כמו *Kemó*. Verùm hi nō aduertunt similitudinis aduerbium repetitum vno loco significare *Sicut*, altero *sic*, & ferè declarare perfectam, in seque reciprocantem similitudinem, vt, *sicut Sacerdos, sicut populus* id est, sicut Sacerdos, sic populus, & vicissim. Sic sacerdos, sicut populus. Elias in capitulis. Vnde & hìc est redditio similitudinis. Vt spinæ ante maturam Rhanni magnitudinem extirpantur, sic cum ira eos (Deus) absorbebit, quasi viuos & crudos. Verbum, שער *Sahar*, deturbare, velut turbine absorbere. Violenta morte impios interituros sic declarat. Quidam exponunt integrum versum allegoricè, priusquàm (inquiunt) scelerum vestrorum spinæ adolescant aculeatæ, in ira vos Deus subitò absorbebit, quasi viuentes. Antequam malitia vestra perducatur ad exitum, antequam noceatis pungatisque pro voto, à Deo absorbemini. Chal. *Priusquàm impij teneri durescāt, sicut spina, dum adhuc sunt sicut herba, tempestate & turbine destruet eos.*

11 *Lætabitur*, nō insultans afflictis, sed Dei gloriam expetens, non amore vindictæ, sed zelo iustitiæ. Dolet quidem eorum interitu, charitate; at gaudet iustitia, quia videt Dei gloriam illustrari. *Manus suas*, Hebr. *Plantas suas*, immutatur metaphora, sed non intellectus.

12 *Si vtique, si profectò præmium bonum* (Chal.) *est iusto*, si digna operibus merces, si non sine fructu colitur Deus. *est Deus iudicans in terra*, iudicia exercens & prouidens. *Vtique*, profectò. *Est Deus iudicans in terra*. In Hebræo aperta est personarum diuinarum sanctissima Trinitas: *Profectò sunt Dij iudicantes in terra. Si*, pro quia, quare in fonte desideratur.

S. Trinitas exprimitur

ARGVMENTVM.

Opem efflagitat aduersùs Saulem & eius aulicos. Eis punitis, se Dei potentiam & gratiam personaturum. Christo competit, & Ecclesia contra impios.

1 In

A 1 In finem, ne disperdas, Dauid in tituli inscriptione, quando misit Saul, & custodiuit domum eius, vt interficeret eum. 1. Reg. 19. b. 11. LVIII. Heb. 59.

B 2 ERipe me de inimîcis meis Deus meus: & ab insurgéntibus in me líbera me.

3 Eripe me de operántibus iniquitâtem: & de viris sánguinum salua me.

4 Quia ecce cœpérunt ánimam meam: irruêrunt in me fortes.

5 Neque iníquitas mea, neque peccâtũ meum, Dómine: sine iniquitâte cucûrri, & dirêxi.

C 6 Exúrge in occúrsum meũ, & vide: & tu Dómine Deus virtûtum, Deus Israël.

7 Inténde ad visitândas omnes gentes: nõ miscreâris ómnibus, qui operântur iniquitâtem.

8 Cõuertêntur ad vésperam, & famem patiéntur vt canes: & circumíbunt ciuitâtem.

9 Ecce loquêntur in ore suo, & gládius in lábiis eôrum: quôniam quis audíuit?

10 Et tu Dómine deridébis eos: ad níhilum dedûces omnes gentes.

D 11 Fortitúdinem meam ad te custódiam: quia Deus suscêptor meus es: Deus meus misericórdia eius præuéniet me.

12 Deus osténdit mihi super inimîcos meos, ne occidas eos: nequãdo obliuiscântur pópuli mei.

13 Dispêrge illos in virtûte tua: & depône eos protêctor meus Dómine.

14 Delíctum oris eórum, sermóne labiórum ipsórum: & comprehendántur in supérbia sua. A

15 Et de execratióne & mendácio annunciabúntur in consummatióne: in ira consummatiónis, & non erunt.

16 Et scient, quia Deus dominábitur Iacob: & fínium terræ.

17 Conuerténtur ad vésperam, & famem patiéntur vt canes: & circumíbunt ciuitatem.

18 Ipsi dispergéntur ad manducándum: si verò non fúerint saturáti, & murmurábunt. B

19 Ego autem cantábo fortitúdinem tuam: & exaltábo manè misericórdiam tuam.

20 Quia factus es suscéptor meus, & refúgium meum: in die tribulatiónis meæ.

21 Adiútor meus tibi psallam, quia Deus suscéptor meus es: Deus meus misericórdia mea.

C

3 *De viris sanguinũ*, de viris sanguinariis & homicidis.

4 *Ceperunt*, structis insidiis. Vnde Heb. *Insidiati sunt animæ meæ*, id est, vitæ. per Metonym. Græcè ἐθήρευσαν, venatu ceperunt, venati sunt, vt & legit August.

5 *Neque iniquitas mea*. Est supple, id est, nulla mea culpa & peccato, citra vllã meam iniquitatem & culpam. Apud aduersarios non merui, vt prosecutioné in me concitent. *Cucurri*. Septuaginta immutarunt ad perspicuitatem personas, sed non sensum. Nã his æquipollent ista Heb. *Sine iniquitate* (mea vlla) *cucurrerũt* (aduersùm me) *direxerũt*, siue firmarunt (se, in me) vel potiùs, *cucurrerunt* (pedes mei) *& firmarunt se*. Est enim aperta Eclipsis in vtroque verbo. *Direxit* pedes meos, vel viam meam. Viam meam sine iniquitate aptaui. Possit etiam subaudiri cor meũ *a*, Vel in genere, me & alios: q.d. non solùm absque iniquitate cucurri, sed etiam alios eò direxi, vt suprà *b*, *Docebo iniquos vias tuas*. Eclipses variè implentur. D

a *Psa.77.v.8.*
b *Psa.50.v.15.*

6 *Et tu*. Hoc hemistichiũ cadit in versum sequentem. Quare debet virgula duntaxat affici. Tu Domine Deus exercituum & Angelorum intende, siue exurge: vt est in Heb.

A Hebr. Cui militant & seruiũt omnia, Angeli ipsum glorificando & mandata eius exequendo, sidera creaturis inferioribus influendo, pij & fideles contra carnem, mundum & diabolum pugnando.

7 *Ad visitandas.* Puniendas, iudicandas, in malam partem visitare est vlcisci, grauiter punire *a.* aliàs, in bonam gratiam exhibere *b.* *Omnes gentes*, hostes meos barbaros & truces. Gentes vocant homines feros & impios, etiamsi sint de sua gente, sic infrà *c.* *Omnibus*, omnium. Constructio Græca Sela.

a *Osea* 4. 14.
b *vt Luc.* 1. 68.
c *ver.* 10.
d *vers.* 17.

8 *Conuertentur ad vesperam.* Descriptio Poëtica extre- B mæ miseriæ & egestatis, quam repetit infrà *d.* Si non miserearis eorum, tum peruenient ad vesperam miseri, & mendici. Vbi peruenerint ad vesperam, quo tempore homines solent requiescere à diurnis negotiis & laboribus, ac cibum, quietè capere, famem patientur, & frement vt canes, nihilque habentes, neque quicquam per diem consequuti, cogentur discursare, quærendi victus & hospitij causa. Vaticinium de calamitatibus Iudæorum, qui per mundum vniuersum vagantur incertis sedibus, tributariique sunt. Alij versum 8. putant de- C scribere sedulitatem hostium, qui iussu Saulis nocte partim cingebant domum suam, ad ipsum capiendum, partim lustrabant ciuitatem, ne per noctis silentia elaberetur, néve quis ad ipsius opem acurreret. 70. autem ad futurum istorum statum post Saulis mortem, verbis in alium sensum falsè deflexis: Nunc à vespera totam ciuitatem circumeunt discurrendo & fremendo vt canes, sed vt victum quæritent. Malo vtrobique idem dici *Famem patientur,* frement. Hebr. præ fame scilicet, & ira, vt etiam vers. 17. omnes intelligunt. *Circuibunt,* more mendicorum, vel exulum.

Iudæorum extrema miseria.

D 9 *Ecce loquentur in ore* Reuertitur ad furorem hostium, Loquuntur ore suo aduersùm me, & gladius (id est, mera cædes, verba aculeata & perniciosa) in labiis eorum est (dicendo sup.) Quis audiuit, vbi sit Dauid, vt eum imparatum celeriter opprimamus, vel ad regem trahamus? est enim Mimesis cum Aposiopesi. *Quoniam*, quòd, continuatiua particula, quæ Latinè redundat. Rabbini fere huius Mimeseos aliam afferunt rationem. Non timent vti labiis suis, vt gladio contra me. Nam (inquiunt) quis audierit nos? Liberè inter nos loqui possumus. Ne-

mo enim nos audit, qui ea ad Dauidem deferat. Quod sequuti Symmachus & Hier. sine tropo vertunt. *Gladij sunt in labiis eorum, tanquàm nemo audiat.* Chaldeus auté, *Labiis suis dicunt, praualebimus, quoniam quis ille, qui audiet & puniet?* Quasi isti ista suscipiant securi de Dei prouidentia & iudicio.

10 *Ad nihilum deduces*, eorum conatus reddes irritos, pro ἐξουδενώσεις, nihilo habebis, flocci facies, Hebr. *subsannabis.*

11 *Fortitudinem meam ad te.* Fortitudinem meam tibi seruabo, & acceptam feram, si qua sit, eam tibi tribuam, vires meas ad te referam. Hebraicè quidem, *fortitudinem eius ad te custodiam*: sed eodem sensu. Nam *eius*, passiuè debet accipi, id est, fortitudinem contra eum Saulem. Meas contra illum, me alioqui multò potentiorem, vires tibi acceptas feram. Alij vires eius, quibus me superat, tibi committam. Tu enim illas facilè cohibebis, vt viribus Saulis opponat Dei fortitudinem. Malo, eius comparatione, vires meas paruas in te coniiciam, tibi committam, tuum auxilium libenter expectaturus, illas vt augeas, neque me ab eo vinci patiare. *Deus meus.* Hebraismus, pro, Dei mei, misericordia præueniet me, mihi priùs opem feret, quàm implorem, præuertendo excipiet hostium vim.

12 *Ostendit mihi.* Aposiopesis vel eclipsis Hebraica, cum verbis videndi. Supplicium, vel vltionem quam facturus est, videre me fecit Deus super inimicos meos. Aliqui misericordiam suam. *Ne occidas eos*, tam celeriter, sed serua eos ad vitam miseram, vt langueant, & diu portent tuum iudicium: lento & diuturno supplicio eos affice, vt tuam iustitiam in sese multis sæculis ostentent, & admoneatur populus tuus de vltione impiorum. Sic Iudæi hodiè in sua misera captiuitate per orbem dispersi, diuinam iustitiam in sese cernendam clarè exhibent: quin & conseruantur propter eos, qui ex ea gente per Dei gratiam ad Christi agnitionem fidémque conuertentur *a*. *Populi*, nominatiuus pluralis numeri. Ne fortè obliuiscantur iustitiæ, quam exerceres in illos, si semel eos deleas, & è conspectu hominum subducas. Populi, quos mihi subiicies, quorum regem me facies: vel populares, & gentiles mei. Sic dispersi sunt Iudæi, non ad vnum cæsi, quò eius fidei, cuius inimici sunt, vbique testes

Iudæi cur hodiè miserrimè viuant.

a *Rom. 11. v. 5. 6.*

A stes fiant. Augustin. Item vt sint capsarij Christianorum, eisque conseruent Scripturas, instrumenta salutis æternæ.

13 *Depone*, deiice, descendere fac.

14 *Delictum.* Poëtica etiam hic eclipsis propositionis בעבור *bahabour*, *propter*, è Rabbi Selomo pendente è proxima sententia. Depone eos, & deprime (ob) eorum oris peccatum, (& ob) suorum labiorum sermonem: de quo suprà a. Sic vbique Græcè locus est accusatiuo, si intelligas κατὰ. *Cætera Graius.* Possit esse nudum Zeugma: depone (è superiore vers.) deiice delictum oris

a *vers.9.*

B ipsorum; quicquid loquuntur, delictum est. Depone illud delictum, vt nihil eorum, quæ illi superbè, & impiè loquuntur, impleatur. Non tam rectè in Ro. Psalt. in nominatiuo. Delictum oris eorum, sermo labiorum ipsorum (est.)

15 *Et de execratione.* Ab execratione (vel periurio(& à mendacio vocabuntur, accersentur, mittentur ad consummationem, & exitium. Gallicè, *De blaspheme & mẽsonge ils seront appellez à extreme ruine. In ira consummationis*, consumptionis. Idiotismus pro, *in ira consummante.*

C Exaggeratio. Ad iram (inquam) Dei, quæ eos consummabit, consumet, & conficiet, vocabuntur, sicque in nihilum redigentur, propter suas execrationes & blasphemias. Congruit Iudæis, qui non modò Christum crucifixerunt, sed etiam aduersus eum iniurias, blasphemias & mendacia concinnarunt. Lectio Masoretarum non immutat sententiam, nisi quòd deprecanter enuncietur. *A periurio & mendacio*(quod) *annunciant siue narrant cõsume*, (eos) *in ira consume*. & *non ipsi*(erunt.) Præpositio *De*, vel *A*, ritu Heb. etiam sumi possit pro, Propter. Propter execrationem, &c.

D 16 *Iacob.* Ecclesiæ collectæ ex Iudæis. *Et finium terræ*, Ecclesiæ gentium, *Sela.* Est autem constructio Græca, qua verba dominandi construuntur cum genitiuo. Vnde Hebr. quia dominabitur in Iacob (&) in fines terræ vel citra Eclipsin copulæ, ad fines vsque terræ longè & latè, vbicunque sit Iacob.

17 *Conuertentur ad vesperam, &c.* More mendicorum b, siue de Saulis satellitibus intelligas, qui à morte illius dispersi sunt, siue de Iudæorum dispersione post Romanam cladem.

b *vers.8.*

18 *Et murmurabunt.Et*,expletiuè. Accedet ad istorum infœlicitatem, quòd non satiabuntur in sua mendicitate: indéque impatientes impotentésque animi erunt, adeò vt palàm & publicè contra Deum & homines murmurent,& ringant. Aliqui non tam commodè vertunt, Non saturati dormient, vel,famelici & incœnati pernoctabūt. לין *lin*,murmurare & pernoctare. A

19 *Ego autem cantabo.*Antithesis,per quam de sua liberatione vaticinatur.

20 *Susceptor*,protectio,eleuatio prop.

21 *Adiutor meus.* Hebr. *ô robur meum*: Nisi malis esse accusatiui casus, & idem dicere, quod suprà *a*, *fortitudinem meam tibi psallam.* Psallere autem est instrumentis canere,non tantùm ore *Misericordia.*Appositio. O Deus, qui es mea misericordia, qui erga me es clementissimus, qui mei misereris. Nam Hebræa, *Deus misericordia mea*, superlationem includunt. Possint esse Asyntheta. Quia Deus susceptor meus es (&) Deus meus (&)misericordia mea. Nam legi possit אלהי *Elohai*, Deus meus, non אלהי *Elohe*,Syntacticè. B

a vers.8.

C

ARGVMENTVM.

Populus Dei auxilium petit in expeditione contra Idumæos & cæteros vicinos. Apostolis congruit,& Ecclesiæ à Mahometanis oppressæ.

1 In finem,pro iis qui immutabuntur,in tituli inscriptione ipsi Dauid in doctrinam.Cùm succendit Mesopotamiam Syriæ & Soba, & cōuertit se Ioab,& percussit Idumæā in valle Salinarum ad duodecim millia.2.Reg.8.13.& 10 6.7.8.1. Par. 18.4.5.6.LIX.Hebr.60. D

Deus

A 2 Deus repulísti nos, & destruxísti nos: irâtus es, & misértus es nobis.

3 Commouísti terram, & côturbâsti eam: sana contritiônes eius, quia commôta est.

4 Ostendísti pópulo tuo dura: potâsti nos vino compunctiónis.

5 Dedísti metuéntibus te significatiônem: vt fúgiant à fácie arcus.

B 6 Vt liberêntur diléctí tui: saluum fac déxtera tua, & exáudi me.

7 Deus locûtus est in sancto tuo, lætâbor, & partîbor Síchimam: & conuállem tabernaculôrum metîbor.

8 Meus est Gálaad, & meus est Manásses: & Ephraim fortitúdo cápitis mei.

9 Iuda rex meus: Moab olla spei meæ.

C 10 In Idumæam exténdam calceaméntum meum: mihi alienígenæ súbditi sunt.

11 Quis deducet me in ciuitatém munîtam? quis dedúcet me vsque in Idumæam?

12 Nónne tu Deus, qui repulísti nos: & non egrediêris Deus in virtútibus nostris?

13 Da nobis auxílium de tribulatiône: & vana salus hóminis.

14 In Deo faciêmus virtûtem: & ipse ad níhilum dedûcet tribulântes nos.
D

---

1 *Soba.* Hanc Syriam Saphenam appellat Iosephus. Alia enim Syria Damasci, alia fluuiorum, id est, Mesopotamia. Quare & Plinius tradidit Syriam diuersis nominibus fuisse appellatam. Nam & quondam terrarum fuit maxima, vt & eius lingua etiamnum hodiè latissimè patet per Orientem, quemadmodum Sclauonica per Occidentem.

2 *Deus repulisti nos.* Orditur ex abrupto à misero Ecclesiæ statu. *Et misertus es nobis*, & rediisti ad nos post huiusmodi calamitates, reconciliatúsque es nobis, תשובב *thesobeb*, fut. pro præterito. Aliqui vertunt in imperat. Redeas, redi ad nos, miserere nostri. Sed nihil est necesse. Nam infrà *a*, ad præcedentes miserias subiiciet similem Dei consolationẽ. Deinde precatur, vt pro veteri consuetudine sua erga suum populum gerat. Latinè ergo: Deus (qui olim) repulisti nos, destruxisti nos, iratus es, misertus es nostri (omnia enim in Hebræo sunt Asyntheta quodam orationis impetu) commouisti terram, dirupisti eam, sana, &c. O Deus, qui soles irasci & vicissim misereri, sana, medere calamitatibus terræ.

a vers. 5.

3 *Conturbasti*, scidisti. Vnde mox continuata metaph. Contritiones, siue confractiones.

4 *Compunctionis*, stuporis, vt apud Paulum *b*, *Dedit illis spiritum compunctionis.* Sic appellat vinum soporiferum, stupore feriens. Vel doloris, qua phrasi dicitur *c*, *Sustentate eum pane tribulationis, & aqua angustia.* Vocem Hebræam aliqui exponunt pro veneno, & toxico mortifero. Significatur summa crux.

b Rom. 11. v. 8.
c 3. Reg. 21. vers. 27.

5 *Dedisti*, præteritum plusquàm perfectum, Ab antiquis factis Deum conciliat, & ad idem gerendum exercitat. (Qui) dedisti olim signum cultoribus tuis, vt se seruarent à malis imminentibus, qui monuisti olim velut signo, & vexillo erecto, vt metuentes te arcus effugerent, sibíque fuga consulerent, nunc idem mihi præsta, mèque saluum fac. *Arcus*, קשט *koshet*, pro קשת *koscheth*, per Antithesim, siue permutationem literarum eiusdem potestatis & instrumenti. Nam sumere pro veritate, nec sententia, nec veteres patiuntur. Quàm frigidum enim, vt fugiant, vel, vt erigantur à facie veritatis (propter veritatem) *Sela.*

6 *Vt liberentur.* Sic debet iungi cum præcedẽtibus. Qui olim ostendisti, & vicissim dedisti signum ad effugiendos hostium arcus, vt liberarentur, dextera & potentia tua saluos nos fac, *saluum fac* me per hypozeugma.

7 *Deus locutus est in.* Ex promisso vrget: & quasi syngrapha *d*, pollicitus es non modò nos potituros pacifice regionibus nostris, verùm etiam exteras nationes subiugaturos, præsertim Arabiam & Idumæam, quæ tamen hodiè nos opprimunt, & sub iugo tenent. Respicit enim ad sta

d vt & Ps. 107. v. 7. 8.

A ad statum Ecclesiæ, sub Mahometanis ex istis regionibus ortis. Sed est Enallage personæ, cum Eclipsi particulæ. Quod Deus tu es locutus, quod lætabor, &c. Nihil precor quam quod iam promisisti. *In sancto suo*, in suo Sanctuario, in suo oraculo, in domo Sanctuarij, vbi oraculum Vrim & Thummim. In propitiatorio, è quo responsa dari solebant *a*. Chal. & Hier. quasi per suum oraculum & diuinam promissionem. Alij, vt Kimhi, per sanctitatem suam, per Spiritum sanctum suum. *Partibor*, diuidam. *Sichimam*, Samariam, in qua fuit Sichima, siue Sichem. *Tabernaculorum*, Arabum, qui sunt Nomades &

a **Num. 9. v. 8.**

B Scenitæ in tabernaculis habitantes. Alij malunt סכות *Succoth*, esse nomen loci in tribu Gad, vltra Iordanem *b*. *Metibor* metiar, partibor, & metibor antiqua futura, quibus præsertim vtebantur in sacris, quòd fortasse cantui aptiùs congruerent.

b **Gen. 33. v. 18.**

8 *Meus est Galaad*. Galaad & Manasses terra Iudææ sita trans Iordanem. Ephraim, alia Iudææ pars cis Iordanem, quæ potentia & numero militum post tribum Iuda, cæteris præstabat. Vnde & pro reliquis omnibus supponit apud Prophetas. Fortitudo autem dicitur capitis populi, quòd strenuis abundaret militibus ad eum

C tuendum, & regnum Israël penes illam tribum, foret à Hieroboam Ephraimita constituendum.

9 *Iuda rex meus*, è domo Iuda Rex meus, Chald. Tribus Iuda mihi regem suppeditabit. Populus perpetuò loquitur, non Dauid, qui etsi Psalmum condiderit, at non in persona sua, sed populi & Ecclesiæ. *Rex*. Hebr. Legifer, Legislator, Regis epithetum *c*. *Olla spei meæ*. Moabitas, & Idumæos, qui sunt populi Arabiæ, & Saracenici, ad infimam redigam seruitutem. Moab ergo olla spei meæ erit, id est, olla, quam spe complector, olla quam me possessurum spero, olla, qua spero me vsurum

c **Gene. 40. vers. 10. & aliàs.**

D ad rem culinariam, vel, vt Hebræi exponunt, ad pedum lotionem, ad res viles, & abiectas, i. Moab mihi subiicietur ad omnia mihi in omnibus inseruiet, meum vile erit mancipium. Quod Dauidi etiam ipsi contigit *d*: רחץ *Rahatz*, sperare Chaldaicè, & Syriacè, cuiusmodi voces iam notauimus affectari ab Hebræis poëtis, vt nihil sit opus vertere, *olla lotionis meæ*: maximè cum olla vas sit ineptum ad lauandum, siue manus, siue pedes. Nisi fortassis figuratè, tam copiosè sanguinem Moabitarum

d **2. Reg. 8. v. 2.**

bitarum fundam ad eos mihi subiiciendos, vt quasi pedes sim lauaturus, in eorum sanguine: Hinc Chaldaicè: *Dum conculcarentur Moabitæ, fœdati sunt pedes mei sanguine procerum eius, sicut in olla lotionis.*

A

10 *In Idumæam extendam.* Quæ sequuntur pertinent ad externas nationes subiiciendas Ecclesiæ, & regno eius. *Extendam*, proiiciam Hebraicè, nempe vt sit conculcatio pedum meorum. Est autem prouerbium de seruitute vilissima: quod variè enunciant: *Portare calceos alicuius post ipsum a Soluere corrigiam calceamentorũ eius b.* Chaldaicè: *Super collum occipitij proceres Idumæorum conculcabunt calcei mei.* Hieronymus simpliciùs: *Super Idumeam incedam calceamento meo.* Eò perducam imperium, vt pedibus conculcare liceat. Cætera infrà *c. Alienigenæ.* Mihi Palæstina fœderata est *d.* Sic Palæstinos solent appellare Septuaginta, quoniam è Cappadocia irrumpentes, Euæos vsque ad Gazam deleuerunt, illícque pro eis deinceps habitarunt *e*, Ita inter habitatores terræ Chanaã, hi erant alienigenæ, & sic inuidioso vocabulo appellabantur à Iudæis, qui eis erant sempiterni hostes, quòd occuparent partem terræ sanctæ, ipsísque promissæ, nec eos inde possent expellere. *Subditi sunt f*, amici facti sunt. Hebræa, quocunque modo vertantur, nihil aliud designant. *Super me Palæstina clange buccinato* Ironicè iuxta Abben Ezram: *Super meis victoriis plora, nam posteà meam bellicam manum & potestatẽ senties.* Et sine ironia. O Palæstini, habetis quo lætemini, vestrámque seruitutem existimetis tolerabiliorem. Iam enim habebitis istius conditionis socios Idumæos, Moabitas & Arabas, quasi Palæstinos Dauid primùm suæ ditioni subiecisset. Vel ex Anonymo. *Confringare, conterare, super meis victoriis dole. Post illas enim te subigam.* Denique iuxta alios, ad me Palæstina sociâre, mihi esto sociata, & fœderata, si tibi velis consultum.

B

a Matt. 3. v. 11.
b Luc. 3. v. 1. 6.
c Psal. 107. v. 11.
d 2. Reg. 8. v. 1.
e Deu. 2. v. 23.
f Psal. 107. v. 10.

C

D

11 *Quis deducet me.* Hactenùs oraculum. Quis ergo deducet me in Rabbatha munitissimam ciuitatem filiorum Ammon *g*, vel Idumææ? Vel est singulare pro plurali per synecdochen, in ciuitates munitas, & fortes, & de illis, quis mihi dabit victoriam, nisi tu Deus? *In Idumeam*, quæ videtur inuicta ob loci naturam sitúmque, & populi ferocitatem, & perpetuas inimicitias cum Domini populo. Cùm hæc sis pollicitus, contrarium accidit

g 2. Reg. 12. vers. 26.

A cidit. Nam ab Arabibus,& Idumæis opprimimur, & sub iugum mittimur. Ad Ecclesiam captiuam sub Mahometanis videtur respicere.

12 *Egredieris*. Et(qui)non egrederis: futurum pro præsenti,in rebus solitis,more linguæ. *In virtutibus*,cũ exercitibus,& copiis.

13 *Et quia*, ὅτι Hebraicè enim ו *vau. Et*, pro כי *chi, quia* : vt alibi sæpè, auctore Kimhi in Michol. Seorsum ibi *a*, *Et erat Sacerdos Dei altissimi*. Vbi proinde noster recte vertit: *Erat enim Sacerdos*, de Melchisedech. *Salus hominis*, hominum tutela,& defensio.

a Gen.14. 18.

B 14 *In Deo*. Dei ope, & auxilio hostes vincemus. Hanc præpositionem appellant בה חזר *Beth habézer*, *in* auxilij. *Virtutem*, fortia, & potentia. *Ad nihilum deducet*. Conculcabit propriè.

ARGVMENTVM.

Ab exilio poscit restitutionem longámque vitam, vbi
C *regnũ fuerit consequutus, Christo accõmodatus est.*

1 In finem,in hymnis Dauid.L X. Hebr. 61.

2 EXaûdi Deus depreeatiônem meam: inténde oratióni meæ.

3 A fínibus terræ ad te clamâui: D dũ anxiarétur cor meum, in petra exaltâsti me.

4 Deduxisti me quia factus es spes mea: turris fortitúdinis à facie inimíci.

5 Inhabitâbo in tabernáculo tuo in ſęcula: prótegar in velamênto alârum tuârum.

6 Quóniam tu Deus meus exaudîsti oratiónem meam: dedîsti hæreditatem timéntibus nomen tuum.

7 Dies

7 Dies super dies regis adiícies: annos eius vsque in diem generatiônis, & generatiónis. A

8 Pérmanet in ætérnum in conspéctu Dei: misericórdiam, & veritâtem eius quis requîret?

9 Sic psalmum dicam nómini tuo in sæculum sæculi: vt reddam vota mea de die in diem.

---

2 *Deprecationem.* Vel clamorem. *Intende*, ausculta prop.

3 *A finibus terræ.* Ab extremis terris, in quibus exul vitam inopem, vagam, & miseram dego. Aliqui, à finibus terræ sanctæ scilicet, quasi in extremas Israëliticæ regionis partes Saulem fugisset. Sed inscriptio *in finem*, siue למנצח *Lamnaseah*, vt suprà *a* docui, hæc in persona totius populi, siue Ecclesiæ cani docet. Tacitè innuit Ecclesiam ad omnes terras peruenturam, & vbique futuros, qui Deum in suis crucibus inuocent. *Anxiaretur*, deficeret. *Exaltasti*, in loco tuto, & suapte natura munito collocasti me. Iuxta Masoretas, quia versum protenderunt in sequentis principium, sic esset reddendum. In petram, quę est alta præ me, quæ est altior, quàm vt in eam per me possim ascendere, meísque viribus, deduxisti me, vel deducas me. Sic loquuntur de euasione, & subductione à periculis, quasi in rupe forti, ad quam hostibus non sit accessus. B C

a *Psal.* 4.

4 *Deduxisti me.* In petram per Zeugma, id est, in locum tutum, & securum. Gall. *Tu m'as conduit. Turris*, fortitudo, turris fortissima contra inimicum. Sic repræsentant superlatiuos. *A facie*, vtuntur hac formula pro præpositione, *contra*, *aduersùs*, item, *propter*.

5 *Inhabitabo in tabernaculo.* Commorabor restitutus ab exilio, in tuo templo, manebo membrum Ecclesiæ. *In velamento*, in protectione, & præsidio. In abscondito propriè. *Sela*, ô humanitatem. D

6 *Orationem meam.* Hebraicè vota mea, vota quæ tibi in hoc exilio nuncupo. Vota enim solent precibus coniungi. *Hæreditatem*, terræ meæ sanctę possessionem, à qua nūc sum eiectus. Templum Kimhi intelligit. Nostri cœlum, hæreditatem æternam, & cœlestem *b*.

b *Rom.* 8, 17.

7 *Regis.* Regem immortalitate, & immortali imperio donabis, de Christo Chaldæus, & Rabbini ferè. Sic Augusti

A gustinus. Kimhi duas affert interpretationes, vnam de Dauide, alteram de Christo, cuius anni sunt æterni. Chaldæus duas has generationes, vel, vt in fonte, ætates, sæcula, sic distinguit, vt vna pertineat ad præsens sæculum, altera ad futurum. Anni eius erunt sicut sæculi huius, & sicut sæculi venturi.

8 *Permanet*. Rex ille, perpetuò ad Dei dexteram. Hebr. *Sedebit, habitabit*, permanebit, semper ante faciem Dei, quod ad meditationis, & interpellationis pro nobis officium, iudiciariam potestatem, & sessionem, in dextera Patris, apertè refertur. *Eius*, Dei, vel potiùs regis huius. B *Quis requiret*, quis requirere, & scrutari possit; q.d. quis plenè obseruare, & considerare possit, quanta sit illius misericordia, & veritas, siue fides in promissis præstandis? מן *Man* Syriacè, idem quod מי *Mi*. quis. Iam docuimus Poëtas sacros captare Syriaca. Misericordiã, inquit, & veritatem (eius) quis obseruet eam? Vel *quis*, quàm fœlix. Quàm fœlix, & beatus, qui eius Regis misericordiam, & veritatem requiret, & obseruabit [a]. Rabbini, qui hoc non nisi in locis desperatis aduertunt, malunt esse imp. à verbo מנה *Minna* præparauit, cum Eclipsi, misericor- C diam, & veritatem præpara (quæ) seruent eum, vel iis, qui custodiunt eum, id est, eius præcepta, alieniùs Chaldæus: *Bonitas & veritas, quas præparauit auctor sæculi, seruabunt eum*. De misericordia, & veritate Patris, quæ Messiam seruarunt ab omni malo, atque à morte in vitam reuocarũt.

[a] *Psal. 24. v. 14.*

9 *Sic Psalmum dicam*. Itaque si mihi hoc concesseris, psalmis nomen tuum canam. *De die*, per singulos dies.

ARGVMENTVM.

Se in Dei tutela positum frustrà oppugnari. In eo D *iustis esse salutem, qui pro suis quemque factis remuneretur.*

1 In finem, pro Iduthun, Psalmus Dauid. LXI. Hebr. 62.

2 NOnne Deo subiécta erit ánima mea? ab ipso enim salutáre meum.

3 Nam, & ipse Deus meus, & salu-

târis meus: suscêptor meus, non mouêbor ámpliùs. A

4 Quoúsque irrúitis in hóminem: interfícitis vniuêrsi vos, tanquàm parieti inclinâto, & macériæ depúlsæ?

5 Verúmtamen prétium meum cogitauêrunt repéllere, cucûrri in siti:ore suo benedicêbant, & corde suo maledicêbant.

6 Verúmtamen Deo subiêcta esto ánima mea: quóniam ab ipso patiéntia mea. B

7 Quia ipse Deus meus, & Saluâtor meus: adiûtor meus non emigrâbo.

8 In Deo salutâre meum, & glória mea: Deus auxílij mei, & spes mea in Deo est.

9 Sperâte in eo omnis congregátio pópuli, effúndite coram illo corda vestra: Deus adiûtor noster in ætêrnum.

10 Verúmtamen vani fílij hóminum: mendâces fílij hóminum: in statêris vt decípiant ipsi de vanitâte in idípsum. C

11 Nolíte speráre in iniquitâte, & rapînas nolîte concupíscere: diuítiæ si áffluant, nolîte cor appónere.

12 Semel locûtus est Deus, duo hæc audîui, quia potêstas Dei est, & tibi Dñe misericórdia: quia tu reddes vnicuíque iuxta ópera sua.

D

---

2 *Nónne.* Pronunciatiua fontis enunciatio non immutat sententiam, certè Deo subiecta erit anima mea, patientérque feret eius iudicia, & voluntatem expectabit. Abruptum exordium ob πάθος. *Subiecta erit* Hebr. *silebit* summissa erit. *Deo,* Dei voluntati. *Salutare,* salus, defensio.

3 *Deus.* Exposuerunt abstracta concretis. Nam Heb. rupes mea, & salus mea, munitio mea, vt non admodum com

A commoueat. Perpetuis Metaphoris. *Amplius.* Comparatiuum propositiuo, vt supra *a*, paulò amplius, paulò grauiùs, multum, multa calamitate. Nō labar grauiter, nam resurgam, iuxta illud *b*, *Septies in die cadit iustus, & resurgit.* Chaldæus. *Non mouebor in die tribulationis magna.*

a Psal. 50. v.4.
b Prou. 24. vers.16.

4 *Irruitis.* Alij, tenditis fraudes, malignè vos geritis. *In hominem:* in me infirmum, simplicem & innocuum. De se loquitur in tertia persona. At R. Iona in genere. *Quousque exeritis linguam vestram in homines nocendi studio? Interficitis.* Quousque interficitis homines, ac si paries esset disiectus, & maceria cōuulsa id est, ac si omnia essent

B ad omnem iniuriam aperta, & exposita, ac si omnia licerent? Est Græcismus potiùs quàm Hebraismus, ὡς enim in hac significatione, & similes particulæ, cùm datiuo construuntur. Multi exponunt passiuè, sed insipidè. Interficiemini omnes vos, quemadmodum paries inclinatus, & maceria depulsa proxima est ruinæ, & maximo impetu, atque terrore casura est. Quare Ben Nephtali actiuè per pathah cum nostris legendum docet. *Inclinato* disiecto. Alij, minanti ruinam, mox ruituro.

5 *Pretium meum*, quod mihi est pretiosum, id est, salutem, vitam, quæ mihi est pretiosa & cara, gloriam, sta-

C tum & dignitatem. Consilium inierunt, vt me expellerent & deturbarent, de vita, dignitate, fortunis, &c. In Hebræo, *de sublimitate ipsius*, id est, mea, deliberarunt depellere. Nam de se in tertia persona loqui pergit. Pretium ergo suum appellat decus, honores, & statum suum sublimem, & prosperum. *Cucurri*, ἰδραμον, cucurrerunt, vt Hebræo respondeat, ירוצו *Iarútsu*, à רוץ *rauats.* Magno studio persecuti sunt me, cucurrerunt, vt etiam sitim contraherent, ad me depellendum de statu, vel etiam cum sua siti Gall. *n'ont pas eu le loisir de boire*

D *pour courir apres moy.* Vt habemus, summo ardore, & q. cursu conatus sum euadere eorum improba consilia, celeriter fugi cum mea siti, non licuit mihi bibere, etsi sitirem, præ præcipiti fuga. Cucurrerunt in siti, id est, magna siti & ardore, vt me propellerent, & vicissim cucurri in siti, vt fugerem, vt per Eclipsim subaudiantur (pedes mei) sicuti suprà *c*. Masoretæ à רצה *ratsa*, voluerunt (dilexerunt) mendacium, sibi placuerunt in mendacio. *Sela.*

c Psal. 58. v.5.

6 *Patientia*, expectatio, spes omnis salutis meæ ab eo

pendet. *Subiecta esto* Sile prop. Ne murmura de eius iudiciis & consiliis. A

a verſ.5.

7 *Deus.* In fonte abſtracta pro cōcretis, vt ſuprà *a*. Petra mea, ſalus, munitio ſiue arx. *Non emigrabo*, in exilium, vel, non mouebor de meo ſtatu, non vacillabo, non labar.

8 *Salutare*, ſalus mea (eſt.) *Deus auxilÿ mei.* Conſtruitur cum fine verſus. Nam *Deus*, hic accipitur appellatiuè, non eſſentialiter & propriè, pro Hebræo petra, rupe firmitate Auxiliator & roborator meus, itémque mea ſpes eſt in Deo vero. Hoc enim loco poſteriore ſumitur eſſentialiter. Itaque Hebraicè eſt, אלהים *Elohim.*

B

9 *Omnis congregatio*, ô omnes populi, pro בכל עת *be col heth*, omni tempore, Septu. habere potuerunt in ſuis exemplaribus, בכל עדת *col hadath*, omnis ſynagoga, vel potiùs, עת *heth*, pro עדת *hadath*, per ſyncopen intellexerunt, vt ſuprà *b*, צרם *tſuram*, pro צרתם *tſuratham*, Sperate in eo in omni congregatione. *Effundite*, magna vi ei obiicite, patefacite, & fusè ei explicate corda veſtra, mentium veſtrarum vota & optata; q.d. totos vos ei committite, in eum omnes veſtros affectus reiicite, vni ei fidite. *Corda*, animi deſideria & vota, Metonym. *In æternum.* Septuaginta more Chaldæi ſic verterunt, *Sela*. in æternum, cùm tamen aliàs, *Diapſalma*, vide ſuprà *c*.

b Pſal. 48. v.16.

C

c Pſa.3.v.3.

10 *Filÿ hominum.* Poſteriore loco Hebr. *filÿ virorum*, id eſt, clariſſimi & potentiſſimi, vt ſup. *d* Ne illi exiſtiment ſe eximendos ab hac generali conditione & regula. *In ſtateris vt*, Anaſtrophe. vt etiam ipſi in ſtateris poſiti decipiant & fallant præ vanitate in idipſum; id eſt, ad vnum omnes, pariter; q.d. in libris videntur aliquid eſſe, & ponderare, cùm tamen vanitas, ſi in alteram lancem inferatur, præponderatura ſit. Ita fallunt & decipiunt: nam videntur aliquid eſſe, & nihil ſunt: videntur futuri multò ponderoſiores, & tamen ab inanitate eleuantur, ſunt vanitate vaniores, & leuiores. Elegantiſſima μείωσις, ad deiiciendum quorumlibet faſtum. Si aſcendat (inquit) in alteram libræ lancem inanitas, in alteram verò vniuerſum humanum genus profectò inanitas ipſa præponderabit. Vnde Hebr. ad verbum: *In ſtateras vt aſcendant, ipſi* (ſunt) *præ vanitate pariter*, id eſt, vanitate ſunt ad vnũ cuncti leuiores. Qui conſtruunt, *In ſtateris*, cum præcedentibus citra Anaſtrophen, ſenſum hunc natiuum retinere

d Pſal. 48. v.3.

Hominum omniũ quorumcumque vanitas.

D

nere possunt, modò meminerint, *In* præpos. significare hîc locum, non modum. Intra steteras & libras, in stateris positi & appensi. Aliud enim Hebræa non patiuntur. *In idipsum*; in eadem statera omnes positis, vel simul omnes. *De vanitate*, præ, vel propter vanitatem *De* Heb. siue מן *Min*, hoc sæpè denotat.

11 *In iniquitate*, in calumnia, oppressione, *& rapina*. Ad Verb. & in rapina ne vanescatis. Ne sitis vani rapiendo.

12 *Semel, & duo*. Semel & bis siue duabus vicibus, id est, sæpiùs per Prophetas audiui. Vt Latinè, Semel atque iterum pro sæpiùs. Ita Hebraicè, semel, & secundò, semel & bis, siue vt hic habemus, semel & duo; q. d. Sæpiùs Deus locutus est, & audiui: sæpiùs Deum dicentem audiui per Prophetas, Dei solius esse potentiam. R. Dauid. Ratio cur non sit sperandum in rebus vanis, & iniquis. Quia irreuocabilis est sentẽtia sæpiùs cõtestata, Deum vnumquemque remuneraturum pro suis gestis. Aliæ interpretationes apud eundem, allegoriam recipiunt. Vt illa R. Selomonis initio Cãticorum, *Vnum locutus est Dominus, duo, quæ audiui*: q. d. vna scriptura Deus duos sensus delineat. Quam sequitur R. Abraham a, *Vnum Dei præceptum est verum, secundùm literæ sententiam, at præter eum includit mysteria intellectualia; quæ non nisi valdè eruditis patent, proinde quodlibet Dei præceptum est duo*. Et R. Menahem b. *In cunctis verbis legis duo sunt*. פנימי & חוצן, *penimi & hitson, interiùs & exteriùs*, גלוי ונסתר *Galui venistar, apertum & opertum. Quia dictũ vnum locutus est Deus, duo quæ audiui*. Sic ista substãtiuabuntur in neutro genere, vt, *Vnum*, id est vnam rem, *Duo* duæ res, & זו *zu, qui, quæ, quod*, non autem, *hic, hæc, hoc*, significet. Aliqui nostrorum, Semel locutus est Deus, id est, irreuocabiliter c. Irreuocabiliter Deus est locutus; duo hæc quæ audiui, de præmio pœnáve afficiendis hominibus, ne quis temerè iniquitati & rapinis vacet. Dixit ita firmè & certò, vt irritum fieri non possit, nempe duo hæc, quæ audiui, videlicèt tibi esse potestatem & misericordiam ad iudicandum, deinde te singulos pro suis factis remuneraturum. Magna consolatio, Deum velle, & posse iuuare, quia omnipotens & misericors d. Sic *Semel & duo*, referentur ad diuersa. *Semel*, scilicet ad firmitatem & certitudinem asseuerationis. In Dei enim verbo omnia sunt maximè vna, & sibi prorsus consona, in quib. nihil

a *Exod. 16.*

b *Exod. 21.*

c *Hebr. 12. v. 2.*

d *Rom. 2. v. 6. 7.*

In Dei verbo omnia sunt maximè vna.

pendet. *Subiecta esto* Sile prop. Ne murmura de eius iudiciis & consiliis. A

a vers. 5.

7 *Deus.* In fonte abstracta pro cōcretis, vt suprà *a*. Petra mea, salus, munitio siue arx. *Non emigrabo*, in exilium, vel, non mouebor de meo statu, non vacillabo, non labar.

8 *Salutare*, salus mea (est.) *Deus auxilij mei*. Construitur cum fine versus. Nam *Deus*, hìc accipitur appellatiuè, non essentialiter & propriè, pro Hebræo petra, rupe firmitate Auxiliator & roborator meus, itémque mea spes est in Deo vero. Hoc enim loco posteriore sumitur essentialiter. Itaque Hebraicè est, אלהים *Elohim.*

9 *Omnis congregatio*, ô omnes populi, pro בכל עת *be col heth*, omni tempore, Septu. habere potuerunt in suis exemplaribus, בכל עדת *col hadath*, omnis synagoga, vel potiùs, עת *heth*, pro עדת *hadath*, per syncopen intellexerunt, vt suprà *b*, צרם *tsuram*, pro צרתם *tsuratham*, Sperate in eo in omni congregatione. *Effundite*, magna vi ei obiicite, patefacite, & fusè ei explicate corda vestra, mentium vestrarum vota & optata; q.d. totos vos ei committite, in eum omnes vestros affectus reiicite, vni ei fidite. *Corda*, animi desideria & vota, Metonym. *In æternum.* Septuaginta more Chaldæi sic verterunt, *Sela*. in æternum, cùm tamen aliàs, *Diapsalma*, vide suprà *c*. B C

b Psal. 48. v. 16.

c Psa. 3. v. 3.

10 *Filij hominum.* Posteriore loco Hebr. *filij virorum*, id est, clarissimi & potentissimi, vt sup. *d* Ne illi existiment se eximendos ab hac generali conditione & regula. *In stateris vt*, Anastrophe. vt etiam ipsi in stateris positi decipiant & fallant præ vanitate in idipsum; id est, ad vnum omnes, pariter; q.d. in libris videntur aliquid esse, & ponderare, cùm tamen vanitas, si in alteram lancem inferatur, præponderatura sit. Ita fallunt & decipiunt: nam videntur aliquid esse, & nihil sunt: videntur futuri multò ponderosiores, & tamen ab inanitate eleuantur, sunt vanitate vaniores, & leuiores. Elegantissima *mimesis*, ad deiiciendum quorumlibet fastum. Si ascendat (inquit) in alteram libræ lancem inanitas, in alteram verò vniuersum humanum genus profectò inanitas ipsa præponderabit. Vnde Hebr. ad verbum: *In stateras vt ascendant, ipsi (sunt) præ vanitate pariter*, id est, vanitate sunt ad vnū cuncti leuiores. Qui construunt, *In stateris*, cum præcedentibus citra Anastrophen, sensum hunc natiuum retinere D

d Psal. 48. v. 3.

Hominum omniū quorumcumque vanitas.

nere possunt, modò meminerint, *In* præpos. significare hìc locum, non modum. Intra steteras & libras, in stateris positi & appensi. Aliud enim Hebræa non patiuntur. *In idipsum*, in eadem statera omnes positis, vel simul omnes. *De vanitate*, præ, vel propter vanitatem *De* Heb. siue מן *Min*, hoc sæpè denotat.

11 *In iniquitate*, in calumnia, oppressione, *& rapina.* Ad Verb. & in rapina ne vanescatis. Ne sitis vani rapiendo.

12 *Semel, & duo.* Semel & bis siue duabus vicibus, id est, sæpiùs per Prophetas audiui. Vt Latine, Semel atque iterum pro sæpiùs. Ita Hebraicè, semel, & secundò, semel & bis, siue vt hic habemus, semel & duo; q. d. Sæpiùs Deus locutus est, & audiui: sæpiùs Deum dicentem audiui per Prophetas, Dei solius esse potentiam. R. Dauid. Ratio cur non sit sperandum in rebus vanis, & iniquis. Quia irreuocabilis est sentẽtia sæpiùs cõtestata, Deum vnumquemque remuneraturum pro suis gestis. Aliæ interpretationes apud eundem, allegoriam recipiunt. Vt illa R. Selomonis initio Cãticorum, *Vnum locutus est Dominus, duo, quæ audiui*: q. d. vna scriptura Deus duos sensus delineat. Quam sequitur R. Abraham *a*, *Vnum Dei præceptum est verum, secundùm literæ sententiam, at præter eum includit mysteria intellectualia; quæ non nisi valdè eruditis patent, proinde quodlibet Dei præceptum est duo.* Et R. Menahem *b*. *In cunctis verbis legis duo sunt.* פנימי חוצן & *penimi & hitson, interiùs & exteriùs,* גלוי ונסתר *Galui venistar, apertum & opertum. Quia dictũ vnum locutus est Deus, duo quæ audiui.* Sic ista substãtiuabuntur in neutro genere, vt, *Vnum*, id est vnam rem, *Duo* duæ res, & זו *zu, qui, quæ, quod*, non autem, *hic, hæc, hoc*, significet. Aliqui nostrorum, Semel locutus est Deus, id est, irreuocabiliter *c*. Irreuocabiliter Deus est locutus; duo hæc quæ audiui, de præmio pœnáve afficiendis hominibus, ne quis temerè iniquitati & rapinis vacet. Dixit ita firmè & certò, vt irritum fieri non possit, nempe duo hæc, quæ audiui, videlicèt tibi esse potestatem & misericordiam ad iudicandum, deinde te singulos pro suis factis remuneraturum. Magna consolatio, Deum velle, & posse iuuare, quia omnipotens & misericors *d*. Sic *Semel & duo*, referentur ad diuersa. *Semel*, scilicet ad firmitatem & certitudinem asseuerationis. In Dei enim verbo omnia sunt maximè vna, & sibi prorsus consona, in quib. nihil

a *Exod. 16.*

b *Exod. 21.*

c *Hebr. 12. v. 2.*

d *Rom. 2. v. 6. 7.*

In Dei verbo omnia sunt maximè vna.

repugnans inueniatur, nihil contrarium. *Duo* autem ad potestatem iustitiæ, & bonitatem misericordiæ, quæ duo doceat Deo conuenire ad remunerandum vnumquemque pro suis factis. Et certè passim duo hæc coniungit Scriptura: Potētiam Dei, & bonitatem, iustitiam & misericordiam, veritatem & miserationem. *Potestas*, fortitudo, robur. *Iuxta opera*. Nam non secundùm fidem & incredulitatem duntaxat iudicaturus est, verùm etiam pro cuiusque operibus & fructibus.

A

B

ARGVMENTVM.

Exul se Deo laudibus, & gratiarum actione afficiendo consolatur, hostibus interitum, sibi malorum finem sperans.

1 Psal. Dauid cùm esset in deserto Iudeæ. 1. Reg. 22. a. 5. LXII. Hebr. 63.

C

2 DEus, Deus meus: ad te de luce vígilo.

3 Sitîuit in te ánima mea: quàm multiplíciter tibi caro mea.

4 In terra desêrta, ínuia, & inaquôsa, sic in sancto appárui tibi: vt vidêrem virtûtem tuam, & glóriam tuam.

5 Quóniam mélior est misericórdia tua super vitas: lábia mea laudâbunt te.

D

6 Sic benedîcam te in vita mea: & in nómine tuo leuâbo manus meas.

7 Sicut ádipe & pinguédine repleâtur ánima mea: & lábiis exultatiônis laudâbit os meum.

8 Sic memor fui tui super stratũ meũ, in matutînis meditâbor in te: quia fuîsti adiûtor meus.

9 Et

A 9 Et in velamento alárū tuārū exultâbo, adhæsit ánima mea post te: me suscêpit déxtera tua.

10 Ipsi verò in vanum quæsiêrunt ánimam meam, introîbunt in inferióra terræ: tradéntur in mánus gládij, partes vúlpium erunt.

11 Rex verò lætábitur in Deo, laudabúntur omnes, qui iurant in eo: quia obstrúctum est os loquéntium iníqua.

B 1 *In deserto Iudææ.* Quod desertum ziph, vel Idumæorum etiam dicitur, vbi propter Saulis persecutionem latuit *a*.

2 *De luce vigilo,* ὀρθρίζω manico, manè te quæro, diluculò surgo ad te precandum. Nam & Hebræum שחר *schahar,* thema hoc declarat.

3 *In te,* ad te sitit, te anxiè expetit. Verbum sitiēdi Hebr. construitur cum præpos. *In,* vel cum datiuo. *Quam multipliciter tibi* Sitit, desiderat, ποσαπλῶς σοι. Respicit ad resurrectionem carnis, eiúsque statum. Caro humana multipliciter sitit Deum. Primùm, vt liberetur à motuum ignibus, cupiditatibus, Spiritui, rationi, legi diuinæ contrariis. Secundò, vt vindicetur ab infirmitatibus corporis, morbis, statu corruptionis, & sepulchri. Tertiò, vt quod in ipsa est mortale & miserum, absorbeatur beata immortalitate, & resurrectionis gloria. Quartò, vt à peccatis, insultibus, & insidiis Satanæ, mundi illecebris, & vitiis redimatur. Non te tantùm animo sitio, verùm etiam corpore, idque multis modis. Affectus animi, præsertim vehementes, in carnem redundant, illámque váriè afficiunt. Quin & caro cupit se Deo subiicere, eum sitit, amat, appetit, vt perfectionem suam, non modò quia animæ piæ & sanctæ desiderium, atque ardor redundat in corpus ac illud reddit diuini amoris cupidum, & ad eius venerationem vegetum, excusso irreligionis stupore, verùm etiam, quia Dei spiritu agitatur, & per eum renata reformatáque est. Hinc illud *b*, *Omnia ossa mea tibi dicent gloriam &c. irrigantur ossa timore Domini ac pietate* כמה *Cámma,* Heb. pennacutè, quantùm, quàm plurimùm, admirādi propriè particula. Masoretæ legunt verbaliter, accentu in vlt. כמה *Caman,* expetere, desiderare. Sed nihil necesse.

a 1. Reg. 22. 5. & 23. 14. 11.

Caro humana Deū multipliciter sitit.

b Psal. 34. 10.

c Prou. 3.6.

C D

2 *Deus repulisti nos*. Orditur ex abrupto à misero Ecclesiæ statu. *Et misertus es nobis*, & rediisti ad nos post huiusmodi calamitates, reconciliatúsque es nobis, תשובב *thesobeb*, fut. pro præterito. Aliqui vertunt in imperat. Redeas, redi ad nos, miserere nostri. Sed nihil est necesse. Nam infrà *a*, ad præcedentes miserias subiiciet similem Dei consolationẽ. Deinde precatur, vt pro veteri consuetudine sua erga suum populum gerat. Latinè ergo: Deus (qui olim) repulisti nos, destruxisti nos, iratus es, misertus es nostri (omnia enim in Hebræo sunt Asyntheta quodam orationis impetu) commouisti terram, dirupisti eam, sana, &c. O Deus, qui soles irasci & vicissim misereri, sana, medere calamitatibus terræ.

a *vers. 5.*

3 *Conturbasti*, scidisti. Vnde mox continuata metaph. Contritiones, siue confractiones.

4 *Compunctionis*, stuporis, vt apud Paulum *b*, *Dedit illis spiritum compunctionis*. Sic appellat vinum soporiferum, stupore feriens. Vel doloris, qua phrasi dicitur *c*, *Sustentate eum pane tribulationis, & aqua angustiæ*. Vocem Hebræam aliqui exponunt pro veneno, & toxico mortifero. Significatur summa crux.

b *Rom. 11. v. 8.*
c *3. Reg. 21. vers. 27.*

5 *Dedisti*, præteritum plusquàm perfectum, Ab antiquis factis Deum conciliat, & ad idem gerendum exercitat. (Qui) dedisti olim signum cultoribus tuis, vt se seruarent à malis imminentibus, qui monuisti olim velut signo, & vexillo erecto, vt metuentes te arcus effugerent, sibique fuga consulerent, nunc idem mihi præsta, mèque saluum fac. *Arcus*, קשט *koshet*, pro קשת *koscheth*, per Antithesim, siue permutationem literarum eiusdem potestatis & instrumenti. Nam sumere pro veritate, nec sententia, nec veteres patiuntur. Quàm frigidum enim, vt fugiant, vel, vt erigantur à facie veritatis (propter veritatem) *Sela*.

6 *Vt liberentur*. Sic debet iungi cum præcedẽtibus. Qui olim ostendisti, & vicissim dedisti signum ad effugiendos hostium arcus, vt liberarentur, dextera & potentia tua saluos nos fac, *saluum fac* me per hypozeugma.

7 *Deus locutus est in*. Ex promisso vrget: & quasi syngrapha *d*, pollicitus es non modò nos potituros pacifice regionibus nostris, verùm etiam exteras nationes subiugaturos, præsertim Arabiam & Idumæam, quæ tamen hodiè nos opprimunt, & sub iugo tenent. Respicit enim

d *vt & Ps. 107. v. 7. 8.*

ad sta

A ad statum Ecclesiæ, sub Mahometanis ex istis regionibus ortis. Sed est Enallage personæ, cum Eclipsi particulæ. Quod Deus tu es locutus, quod lætabor, &c. Nihil precor quam quod iam promisisti. *In sancto suo*, in suo Sanctuario, in suo oraculo, in domo Sanctuarij, vbi oraculum Vrim & Thummim. In propitiatorio, è quo responsa dari solebant a. Chal. & Hier. quasi per suum oraculum & diuinam promissionem. Alij, vt Kimhi, per sanctitatem suam, per Spiritum sanctum suum. *Partibor*, diuidam. *Sichimam*, Samariam, in qua fuit Sichima, siue Sichem. *Tabernaculorum*, Arabum, qui sunt Nomades &
B Scenitæ in tabernaculis habitantes. Alij malunt סכות *Succoth*, esse nomen loci in tribu Gad, vltra Iordanem b. *Metibor* metiar, partibor, & metibor antiqua futura, quibus præsertim vtebantur in sacris, quòd fortasse cantui aptiùs congruerent.

a *Num. 9. v. 8.*

b *Gen. 33. v. 18.*

8 *Meus est Galaad*. Galaad & Manasses terra Iudææ sita trans Iordanem. Ephraim, alia Iudææ pars cis Iordanem, quæ potentia & numero militum post tribum Iuda, cæteris præstabat. Vnde & pro reliquis omnibus supponit apud Prophetas. Fortitudo autem dicitur capitis populi, quòd strenuis abundaret militibus ad eum
C tuendum, & regnum Israël penes illam tribum, foret à Hieroboam Ephraimita constituendum.

9 *Iuda rex meus*, è domo Iuda Rex meus, Chald. Tribus Iuda mihi regem suppeditabit. Populus perpetuò loquitur, non Dauid, qui etsi Psalmum condiderit, at non in persona sua, sed populi & Ecclesiæ. *Rex*. Hebr. Legifer, Legislator, Regis epithetum c. *Olla spei meæ*. Moabitas, & Idumæos, qui sunt populi Arabiæ, & Saracenici, ad infimam redigam seruitutem. Moab ergo olla spei meæ erit, id est, olla, quam spe complector, olla
D quam me possessurum spero, olla, qua spero me vsurum ad rem culinariam, vel, vt Hebræi exponunt, ad pedum lotionem, ad res viles, & abiectas, i. Moab mihi subiicietur ad omnia mihi in omnibus inseruiet, meum vile erit mancipium. Quod Dauidi etiam ipsi contigit d: רחץ *Rabatz*, sperare Chaldaicè, & Syriacè, cuiusmodi voces iam notauimus affectari ab Hebræis poëtis, vt nihil sit opus vertere, *olla lotionis meæ*: maximè cum olla vas sit ineptum ad lauandum, siue manus, siue pedes. Nisi fortassis figuratè, tam copiosè sanguinem Moabitarum

c *Gene. 40. vers. 10. & alias.*

d *2. Reg. 8. v. 2.*

bitarum fundam ad eos mihi subiiciendos, vt quasi pedes sim lauaturus, in eorum sanguine: Hinc Chaldaicè: *Dum conculcarentur Moabitæ, fœdati sunt pedes mei sanguine procerum eius, sicut in olla lotionis.*

A

10 *In Idumæam extendam.* Quæ sequuntur pertinent ad externas nationes subiiciendas Ecclesiæ, & regno eius. *Extendam*, proiiciam Hebraicè, nempe vt sit conculcatio pedum meorum. Est autem prouerbium de seruitute vilissima: quod variè enunciant: *Portare calceos alicuius post ipsum a Soluere corrigiam calceamentorũ eius b.* Chaldaicè: *Super collum occipitij proceres Idumæorum conculcabunt calcei mei.* Hieronymus simpliciùs: *Super Idumeam incedam calceamento meo.* Eò perducam imperium, vt pedibus conculcare liceat. Cætera infrà c. *Alienigenæ.* Mihi Palæstina fœderata est d. Sic Palæstinos solent appellare Septuaginta, quoniam è Cappadocia irrumpentes, Euæos vsque ad Gazam deleuerunt, illícque pro eis deinceps habitarunt e, Ita inter habitatores terræ Chanaã, hi erant alienigenæ, & sic inuidioso vocabulo appellabantur à Iudæis, qui eis erant sempiterni hostes, quòd occuparent partem terræ sanctæ, ipsisque promissæ, nec eos inde possent expellere. *Subditi sunt f*, amici facti sunt. Hebræa, quocunque modo vertantur, nihil aliud designant. *Super me Palæstina clange buccinato* Ironicè iuxta Abben Ezram: *Super meis victoriis plora, nam posteà meam bellicam manum & potestatẽ senties.* Et sine ironia. O Palæstini, habetis quo lætemini, vestrámque seruitutem existimetis tolerabiliorem. Iam enim habebitis istius conditionis socios Idumæos, Moabitas & Arabas, quasi Palæstinos Dauid primùm suæ ditioni subiecisset. Vel ex Anonymo. *Confringare, conterare, super meis victoriis dole. Post illas enim te subigam.* Denique iuxta alios, ad me Palæstina sociâre, mihi esto sociata, & fœderata, si tibi velis consultum.

B

C

D

11 *Quis deducet me.* Hactenùs oraculum. Quis ergo deducet me in Rabbatha munitissimam ciuitatem filiorum Ammon g, vel Idumææ? Vel est singulare pro plurali per synecdochen, in ciuitates munitas, & fortes; & de illis, quis mihi dabit victoriam, nisi tu Deus? *In Idumeam*, quæ videtur inuicta ob loci naturam sitúmque, & populi ferocitatem, & perpetuas inimicitias cum Domini populo. Cùm hæc sis pollicitus, contrarium accidit

a Matt. 3. v. 11.
b Luc. 3. v. 16.
c Psal. 107. v. 11.
d 2. Reg. 8. v. 1.
e Deu. 2. v. 23.
f Psal. 107. v. 10.
g 2. Reg. 12. vers. 26.

A cidit. Nam ab Arabibus,& Idumæis opprimimur, & sub iugum mittimur. Ad Ecclesiam captiuam sub Mahometanis videtur respicere.

12 *Egredieris*.Et(qui)non egrederis: futurum pro præsenti,in rebus solitis,more linguæ.*In virtutibus*,cũ exercitibus,& copiis.

13 *Et quia*, ὅτι Hebraicè enim ו *vau. Et*, pro כי *chi*, *quia*: vt alibi sæpè, auctore Kimhi in Michol. Seorsum ibi *a*,*Et erat Sacerdos Dei altissimi*.Vbi proinde noster rectè vertit: *Erat enim Sacerdos*,de Melchisedech. *Salus hominis*,hominum tutela,& defensio.

a *Gen.14.18.*

B 14 *In Deo*. Dei ope, & auxilio hostes vincemus. Hanc præpositionem appellant בח הזר *Beth habézer*,*in* auxilij. *Virtutem*, fortia, & potentia. *Ad nihilum deducet*. Conculcabit propriè.

ARGVMENTVM.

Ab exilio poscit restitutionem longámque vitam, vbi regnũ fuerit consequutus,Christo accõmodatus est.

C

1 In finem,in hymnis Dauid.LX. Hebr. 61.

2 EXaûdi Deus deprecatiônem meam: inténde oratióni meæ.

3 A fínibus terræ ad te clamâui:

D dũ anxiarétur cor meum, in petra exaltâsti me.

4 Deduxísti me quia factus es spes mea: turris fortitúdinis à facie inimíci.

5 Inhabitâbo in tabernáculo tuo in sęcula: prótegar in velamẽnto alârum tuârum.

6 Quóniam tu Deus meus exaudîsti oratiónem meam: dedísti hæreditatem timéntibus nomen tuum.

7 Dies

7 Dies super dies regis adiicies: annos eius vsque in diem generatiônis, & generatiónis. A

8 Pérmanet in ætérnum in conspêctu Dei: misericórdiam, & veritâtem eius quis requîret?

9 Sic psalmum dicam nómini tuo in sæculum sæculi: vt reddam vota mea de die in diem.

---

2 *Deprecationem.* Vel clamorem. *Intende*, ausculta prop.

3 *A finibus terræ.* Ab extremis terris, in quibus exul vitam inopem, vagam, & miseram dego. Aliqui, à finibus terræ sanctæ scilicet, quasi in extremas Israëliticæ regionis partes Saulem fugisset. Sed inscriptio *in finem*, siue למנצח *Lamnaseah*, vt suprà *a* docui, hæc in persona totius populi, siue Ecclesiæ cani docet. Tacitè innuit Ecclesiam ad omnes terras peruenturam, & vbique futuros, qui Deum in suis crucibus inuocent. *Anxiaretur*, deficeret. *Exaltasti*, in loco tuto, & suapte natura munito collocasti me. Iuxta Masoretas, quia versum protenderunt in sequentis principium, sic esset reddendum. In petram, quę est alta præ me, quæ est altior, quàm vt in eam per me possim ascendere, meísque viribus, deduxisti me, vel deducas me. Sic loquuntur de euasione, & subductione à periculis, quasi in rupe forti, ad quam hostibus non sit accessus. B C

a *Psal.* 4.

4 *Deduxisti me.* In petram per Zeugma, id est, in locum tutum, & securum. Gall. *Tu m'as conduit. Turris*, fortitudo, turris fortissima contra inimicum. Sic repræsentant superlatiuos. *A facie*, vtuntur hac formula pro præpositione, *contra*, *aduersùs*, item, *propter*.

5 *Inhabitabo in tabernaculo.* Commorabor restitutus ab exilio, in tuo templo, manebo membrum Ecclesiæ. *In velamento*, in protectione, & præsidio. In abscondito propriè. *Sela*, ô humanitatem. D

6 *Orationem meam.* Hebraicè vota mea, vota quæ tibi in hoc exilio nuncupo. Vota enim solent precibus coniungi. *Hæreditatem*, terræ meæ sanctę possessionem, à qua nūc sum eiectus. Templum Kimhi intelligit. Nostri cœlum, hæreditatem æternam, & cœlestem *b*.

b *Rom.* 8, 17.

7 *Regis.* Regem immortalitate, & immortali imperio donabis, de Christo Chaldæus, & Rabbini ferè. Sic Augusti

A gustinus. Kimhi duas affert interpretationes, vnam de Dauide, alteram de Christo, cuius anni ſunt æterni. Chaldæus duas has generationes, vel, vt in fonte, ætates, ſæcula, ſic diſtinguit, vt vna pertineat ad præſens ſæculum, altera ad futurum. Anni eius erunt ſicut ſæculi huius, & ſicut ſæculi venturi.

8 *Permanet.* Rex ille, perpetuò ad Dei dexteram. Hebr. *Sedebit, habitabit*, permanebit, ſemper ante faciem Dei, quod ad meditationis, & interpellationis pro nobis officium, iudiciariam poteſtatem, & ſeſſionem, in dextera Patris, apertè refertur. *Eius*, Dei, vel potiùs regis huius. B *Quis requiret*, quis requirere, & ſcrutari poſſit; q.d. quis plenè obſeruare, & conſiderare poſſit, quanta ſit illius miſericordia, & veritas, ſiue fides in promiſſis præſtandis? מן *Man* Syriacè, idem quod מי *Mi.* quis. Iam docuimus Poëtas ſacros captare Syriaca. Miſericordiã, inquit, & veritatem (eius) quis obſeruet eam? Vel *quis*, quàm fœlix. Quàm fœlix, & beatus, qui eius Regis miſericordiam, & veritatem requiret, & obſeruabit *a*. Rabbini, qui hoc non niſi in locis deſperatis aduertunt, malunt eſſe imp. à verbo מנה *Minna* præparauit, cum Eclipſi, miſericor- C diam, & veritatem præpara (quæ) ſeruent eum, vel iis, qui cuſtodiunt eum, id eſt, eius præcepta, alieniùs Chaldæus: *Bonitas & veritas, quas præparauit auctor ſæculi, ſeruabunt eum.* De miſericordia, & veritate Patris, quæ Meſſiam ſeruarunt ab omni malo, atque à morte in vitam reuocarũt.

a Pſal. 24. v. 14.

9 *Sic Pſalmum dicam.* Itaque ſi mihi hoc conceſſeris, pſalmis nomen tuum canam. *De die*, per ſingulos dies.

ARGVMENTVM.

D *Se in Dei tutela poſitum fruſtrà oppugnari. In eo iuſtis eſſe ſalutem, qui pro ſuis quemque factis remuneretur.*

1 In finem, pro Iduthun, Pſalmus Dauid. LXI. Hebr. 62.

2 NOnne Deo ſubiecta erit ánima mea? ab ipſo enim ſalutáre meum.

3 Nam, & ipſe Deus meus, & ſalu-

târis meus: suscêptor meus, non mouêbor ámplius. A

4 Quoúsque irrúitis in hóminem: interfícitis vniuêrsi vos, tanquàm paríeti inclinâto, & macériæ depúlsæ?

5 Verúmtamen prétium meum cogitauêrunt repéllere, cucûrri in siti:ore suo benedicêbant, & corde suo maledicêbant.

6 Verúmtamen Deo subiêcta esto ánima mea: quóniam ab ipso patiéntia mea. B

7 Quia ipse Deus meus, & Saluâtor meus: adiûtor meus non emigrâbo.

8 In Deo salutâre meum, & glória mea: Deus auxílij mei, & spes mea in Deo est.

9 Sperâte in eo omnis congregátio pópuli, effúndite coram illo corda vestra: Deus adiûtor noster in ætêrnum.

10 Verúmtamen vani filij hóminum: mendâces filij hóminum: in statêris vt decípiant ipsi de vanitâte in idípsum. C

11 Nolíte speráre in iniquitâte, & rapînas nolîte concupíscere: diuítiæ si áffluant, nolîte cor appónere.

12 Semel locûtus est Deus, duo hæc audîui, quia potêstas Dei est, & tibi Dñe misericórdia: quia tu reddes vnicuíque iuxta ópera sua.

D

---

2 *Nónne.* Pronunciatiua fontis enunciatio non immutat sententiam, certè Deo subiecta erit anima mea, patienterque feret eius iudicia, & voluntatem expectabit. Abruptum exordium ob πάθος. *Subiecta erit* Hebr. *silebit* summissa erit. *Deo,* Dei voluntati. *Salutare,* salus, defensio.

3 *Deus.* Exposuerunt abstracta concretis. Nam Heb. rupes mea, & salus mea, munitio mea, vt non admodum

com

A commoueat. Perpetuis Metaphoris. *Amplius.* Comparatiuum propositiuo, vt suprà *a*, paulò amplius, paulò grauius, multum, multa calamitate. Nō labar grauiter, nam resurgam, iuxta illud *b*, *Septies in die cadit iustus, & resurgit.* Chaldæus. *Non mouebor in die tribulationis magna.*

a Psal. 50. v. 4.
b Prou. 24. vers. 16.

4 *Irruitis.* Alij, tenditis fraudes, malignè vos geritis. *In hominem:* in me infirmum, simplicem & innocuum. De se loquitur in tertia persona. At R. Iona in genere. *Quousque exeritis linguam vestram in homines nocendi studio? Interficitis.* Quousque interficitis homines, ac si paries esset disiectus, & maceria cōuulsa, id est, ac si omnia essent B ad omnem iniuriam aperta, & exposita, ac si omnia licerent? Est Græcismus potius quàm Hebraismus, ὡς enim in hac significatione, & similes particulæ, cùm datiuo construuntur. Multi exponunt passiuè, sed insipidè. Interficiemini omnes vos, quemadmodum paries inclinatus, & maceria depulsa proxima est ruinæ, & maximo impetu, atque terrore casura est. Quare Ben Nephtali actiuè per pathah cum nostris legendum docet. *Inclinato* disiecto. Alij, minanti ruinam, mox ruituro.

5 *Pretium meum*, quod mihi est pretiosum, id est, salutem, vitam, quæ mihi est pretiosa & cara, gloriam, sta-C tum & dignitatem. Consilium inierunt, vt me expellerent & deturbarent, de vita, dignitate, fortunis, &c. In Hebræo, *de sublimitate ipsius*, id est, mea, deliberarunt depellere. Nam de se in tertia persona loqui pergit. Pretium ergo suum appellat decus, honores, & statum suum sublimem, & prosperum. *Cucurri*, ἔδραμον, cucurrerunt, vt Hebræo respondeat, ירצו *Iarútsu*, à רוץ *rauats.* Magno studio persecuti sunt me, cucurrerunt, vt etiam sitim contraherent, ad me depellendum de statu, vel etiam cum sua siti. Gall. *n'ont pas eu le loisir de boire* D *pour courir apres moy.* Vt habemus, summo ardore, & q. cursu conatus sum euadere eorum improba consilia, celeriter fugi cum mea siti, non licuit mihi bibere, etsi sitirem, præ præcipiti fuga. Cucurrerunt in siti, id est, magna siti & ardore, vt me propellerent, & vicissim cucurri in siti, vt fugerem, vt per Eclipsim subaudiantur (pedes mei) sicuti suprà *c*. Masoretæ à רצה *ratsa*, voluerunt (dilexerunt) mendacium, sibi placuerunt in mendacio. *Sela.*

c Psal. 58. v. 5.

6 *Patientia*, expectatio, spes omnis salutis meæ ab eo

pendet. *Subiecta esto* Sile prop. Ne murmura de eius iudiciis & consiliis.

a *vers. 5.*

7 *Deus.* In fonte abstracta pro cōcretis, vt suprà *a*. Petra mea, salus, munitio siue arx. *Non emigrabo*, in exilium, vel, non mouebor de meo statu, non vacillabo, non labar.

8 *Salutare*, salus mea (est.) *Deus auxilij mei.* Construitur cum fine versus. Nam *Deus*, hîc accipitur appellatiuè, non essentialiter & propriè, pro Hebræo petra, rupe firmitate Auxiliator & roborator meus, itémque mea spes est in Deo vero. Hoc enim loco posteriore sumitur essentialiter. Itaque Hebraicè est, אלהים *Elohim.*

A

9 *Omnis congregatio*, ô omnes populi, pro בכל עת *be col heth*, omni tempore, Septu. habere potuerunt in suis exemplaribus, בכל עדת *col hadath*, omnis synagoga, vel potiùs, עת *heth*, pro עדת *hadath*, per syncopen intellexerunt, vt suprà *b*, צרם *tsuram*, pro צרתם *tsuratham*, Sperate in eo in omni congregatione. *Effundite*, magna vi ei obiicite, patefacite, & fusè ei explicate corda vestra, mentium vestrarum vota & optata; q.d. totos vos ei committite, in eum omnes vestros affectus reiicite, vni ei fidite. *Corda*, animi desideria & vota, Metonym. *In æternum.* Septuaginta more Chaldæi sic verterunt, *Sela*. in æternum, cùm tamen aliàs, *Diapsalma*, vide suprà *c*.

b *Psal. 48. v. 16.*

B

C

c *Psa. 3. v. 3.*

10 *Filij hominum.* Posteriore loco Hebr. *filij virorum*, id est, clarissimi & potentissimi, vt sup. *d* Ne illi existiment se eximendos ab hac generali conditione & regula. *In stateris vt*, Anastrophe. vt etiam ipsi in stateris positi decipiant & fallant præ vanitate in idipsum; id est, ad vnum omnes, pariter; q.d. in libris videntur aliquid esse, & ponderare, cùm tamen vanitas, si in alteram lancem inferatur, præponderatura sit. Ita fallunt & decipiunt: nam videntur aliquid esse, & nihil sunt: videntur futuri multò ponderosiores, & tamen ab inanitate eleuantur, sunt vanitate vaniores, & leuiores. Elegantissima *ὑπερβολή*, ad deiiciendum quorumlibet fastum. Si ascendat (inquit) in alteram libræ lancem inanitas, in alteram verò vniuersum humanum genus profectò inanitas ipsa præponderabit. Vnde Hebr. ad verbum: *In stateras vt ascendant, ipsi* (sunt) *præ vanitate pariter*, id est, vanitate sunt ad vnū cuncti leuiores. Qui construunt, *In stateris*, cum præcedentibus citra Anastrophen, sensum hunc natiuum retinere

d *Psal. 48. v. 3.*

Hominum omniū quorumcumque vanitas.

D

nere possunt, modò meminerint, *In* præpos. significare A hîc locum, non modum. Intra steteras & libras, in stateris positi & appensi. Aliud enim Hebræa non patiuntur. *In idipsum*, in eadem statera omnes positis, vel simul omnes. *De vanitate*, præ, vel propter vanitatem *De* Heb. siue מִן *Min*, hoc sæpè denotat.

11 *In iniquitate*, in calumnia, oppressione, *& rapina*. Ad Verb. & in rapina ne vanescatis. Ne sitis vani rapiendo.

12 *Semel, & duo*. Semel & bis siue duabus vicibus, id est, sæpiùs per Prophetas audiui. Vt Latinè, Semel atque iterum pro sæpiùs. Ita Hebraicè, semel, & secundò, semel & bis, siue vt hic habemus, semel & duo; q. d. Sæpiùs B Deus locutus est, & audiui: sæpiùs Deum dicentem audiui per Prophetas, Dei solius esse potentiam. R. Dauid. Ratio cur non sit sperandum in rebus vanis, & iniquis. Quia irreuocabilis est sentẽtia sæpiùs cõtestata, Deum vnumquemque remuneraturum pro suis gestis. Aliæ interpretationes apud eundem, allegoriam recipiunt. Vt illa R. Selomonis initio Cãticorum, *Vnum locutus est Dominus, duo, quæ audiui*: q. d. vna scriptura Deus duos sensus delineat. Quam sequitur R. Abraham *a*, *Vnum Dei præceptum est verum, secundùm literæ sententiam, at præter eum inclu-* C *dit mysteria intellectualia; quæ non nisi valdè eruditis patent, proinde quodlibet Dei præceptum est duo*. Et R. Menahem *b*. *In cunctis verbis legis duo sunt*. פנימי & חיצון, *penimi & hitson, interiùs & exteriùs*, גלוי ונסתר *Galui venistar, apertum & opertum*. *Quia dictũ vnum locutus est Deus, duo quæ audiui*. Sic ista substãtiuabuntur in neutro genere, vt, *Vnum*, id est vnam rem, *Duo* duæ res, & זו *Zu, qui, quæ, quod*, non autem, *hic, hæc, hoc*, significet. Aliqui nostrorum, Semel locutus est Deus, id est, irreuocabiliter *c*. Irreuocabiliter Deus est locutus; duo hæc quæ audiui, de præmio pœnáve afficiendis hominibus, ne quis D temerè iniquitati & rapinis vacet. Dixit ita firmè & certò, vt irritum fieri non possit, nempè duo hæc, quæ audiui, videlicèt tibi esse potestatem & misericordiam ad iudicandum, deinde te singulos pro suis factis remuneraturum. Magna consolatio, Deum velle, & posse iuuare, quia omnipotens & misericors *d*. Sic *Semel & duo*, referentur ad diuersa. *Semel*, scilicet ad firmitatem & certitudinem asseuerationis. In Dei enim verbo omnia sunt maximè vna, & sibi prorsus consona, in quib. nihil

a *Exod. 16.*

b *Exod. 21.*

c *Hebr. 12. v. 2.*

d *Rom. 2. v. 6. 7.*

In Dei verbo omnia sunt maximè vna.

A 9 Et in velamento alárũ tuárũ exultâbo, adhæsit ánima mea post te: me suscêpit déxtera tua.

10 Ipsi verò in vanum quæsiêrunt ánimam meam, introîbunt in inferióra terræ: tradéntur in mánus gládij, partes vúlpium erunt.

11 Rex verò lætábitur in Deo, laudabúntur omnes, qui iurant in eo: quia obstrúctum est os loquéntium iníqua.

B 1 *In deserto Iudææ.* Quod desertum ziph, vel Idumæorum etiam dicitur, vbi propter Saulis persecutionem latuit *a*.

2 *De luce vigilo*, ὀρθρίζω manico, manè te quæro, diluculò surgo ad te precandum. Nam & Hebræum שחר *schahar*, thema hoc declarat.

3 *In te*, ad te sitit, te anxiè expetit. Verbum sitiẽdi Hebr. construitur cum præpos. *In*, vel cum datiuo. *Quam multipliciter tibi* Sitit, desiderat, ποσαπλῶς σοι. Respicit ad resurrectionem carnis, eiúsque statum. Caro humana multipliciter sitit Deum. Primùm, vt liberetur à motuum ignibus, cupiditatibus, Spirituí, rationi, legi diuinæ contrariis. Secundò, vt vindicetur ab infirmitatibus corporis, morbis, statu corruptionis, & sepulchri. Tertiò, vt quod in ipsa est mortale & miserum, absorbeatur beata immortalitate, & resurrectionis gloria. Quartò, vt à peccatis, insultibus, & insidiis Satanæ, mundi illecebris, & vitiis redimatur. Non te tantùm animo sitio, verùm etiam corpore, idque multis modis. Affectus animi, præsertim vehementes, in carnem redundant, illámque váriè afficiunt. Quin & caro cupit se Deo subiicere, cum sitit, amat, appetit, vt perfectionem suam, non modò quia animæ piæ & sanctæ desiderium, atque ardor redundat in corpus ac illud reddit diuini amoris cupidum, & ad eius venerationem vegetum, excusso irreligionis stupore, verùm etiam, quia Dei spiritu agitatur, & per eum renata reformatáque est. Hinc illud *b*, *Omnia ossa mea tibi dicent gloriam &c. irrigantur ossa timore Domini ac pietate* כמה *Cámma* Heb. pennacutè, quantùm, quàm plurimùm, admirãdi propriè particula. Masoretæ legunt verbaliter, accentu in vlt. כמה *Caman*, expetere, desiderare. Sed nihil necesse.

C D

a 1. Reg. 22. 5. & 23. 14. 11.

Caro humana Deũ multipliciter sitit.

b Psal. 34. 10.

c Prou. 3. 6.

4 *In terra deserta.* In terris miseris & calamitosis exiliorum & persecutionum video, agnosco intelligo, contemplor tuam virtutem & gloriam, Maiestatis tuæ illic non obliuiscor, perinde ac si essem in sancto, in sancta tua æde, in mea patria, in qua multa sunt solatia, pietatis adminicula, & præsidia, in qua denique est liber, & solatij plenus religionis vsus? q. d. locorum pericula & miseriæ non me abducunt à tui notitia, & desiderio. *Sic*, sicut, quasi, sic, atque si essem. *In sancto* in sanctuario, in templo, extra hoc exilium. In terra hac deserta & squallida, in qua exulo, non aliter sum erga te affectus & animatus, quàm olim cùm Hierosolymis omnia mihi erant prospera, & fruebar libero sancti templi ingressu, ac solenni religionis vsu. Exilium non me deiecit de tuo cultu, & obseruantia. Quin id nunc absens præsto spiritu, quod illic in Sanctuario peragere eram consuetus. Hic poëticè alteram particulam similitudinis transiliit. Nam fuerat dicendum (*sicut*) *in terra deserta, sic in sancto*, &c. id est, sicut in deserto, sic in sancto, & vicissim sicut in sancto, sic in deserto Eodem videlicet mentis statu vtrobique fui. Nam Caph repetitum, vel habens post se כֵּן *Ken* declarat omnimodam, id est, perfectam & reciprocam similitudinem. *Apparui tibi.* Hebr. vidi te, contemplatus sum te. *Vt viderem*, ita vt viderem. Vt, non dicit causam sed euentum, vel τὸ ἰδεῖν, vt videam in his miseris locis tuam salutarem vim, potentiam, & gloriã. Etiam eam quasi in sacro tuo templo hic contemplor. Quasi eo fine in desertis locis de Deo meditaretur, vt Dei vim sentiret.

5 *Super vitas*, quàm vita. Misericordia Domini, quàm experior in his solitudinibus desertis, & incultis, mihi est vitæ vsura suauior. Chaldæus refert hanc misericordiam ad sæculum venturum. *Bona misericordia tua, quam facies iustis in mundo venturo, plusquàm vita quam dedisti impiis in mundo isto.*

6 *Sic benedicam te.* Itaque, ob hanc causam. כֵּן *Ken* pro אַל כֵּן *aal ken.* Possit esse particula blandientis, & demulcentis. Nam eius ductu solent Poëtæ aliquem demulcere vel placare post eum compellatum, precémve illi factam, vt Prudentius in fine carminis de Hippolyto martyre, Ouidius, *& alibi.* *Leuabo*, in cælum: te sublatis in cœlum manibus precabor, & inuocabo. *In nomine*

a lib. 2. de Ponto, Eleg. 8.

A *mine tuo*, tua cauſa, propter nomen tuum & celebritatẽ, propter magnitudinem, virtutem & potentiam tuam, Nomen Dei hæc omnia includit.

7 *Sicut adipe & pinguedine.* Adeps, & pinguedò, ſymboli gratiæ, & conſolationum diuinarum. Gratia tua ſaginetur anima mea, & tunc te lætis labiis os meum celebrabit. Gratia Dei, pinguiſſimus paſtus animorum: conſolatiò, delicatiſſimus cibus. *Labiis exultationis*, quæ exultant Dei laudatione, & confeſſione, non torpentibus, non languentibus, non frigidis, vel tepidis.

Conſolatione & gratia Dei ſaginatur anima.

B 8 *Si memor fui tui.* Si memor fui tui in meo cubili, quo tempore minùs de te cogitatur, quòd ſpiritus mergatur ſomno, ſanè in vigiliis matutinis multis de te cogitabo, quia, &c. Symbolicè. Si in nocte afflictionum memor fui tui, multò magis in luce proſperitatum. Vel, *Memorem eſſe*, pertinet ad beneficia. Si memor fuerim tui in meo lectulo, & in eo ſenſerim præſentiam & opem. Si me nocturno tempore iuueris, manè tibi gratias agã. *In matutinis.* Heb. in cuſtodiis. De vigiliis matutinis, atque adeò antelucanis. *Si*[illegible], mendosè in quibuſdam exemp. Nam Græcè, & Hebr. אם *im*: *In te*, de te

C ב *Beth* pro בעבור *Baabur.*

9 *In velamento*, vmbra, id eſt, protectione & tutela tua canam (te.) *Poſt te*, tibi, *vel poſt vias tuas* ſecundùm Chaldæum. Animam alicui adhærere eſt ardenter aliquem deamare, ad eum ſuſpirare. *Suſcepit*, adiuuit, ſuſtentauit.

10 *Quæſierunt*, ad perdendam ſ. Nam in malam partem accipitur. *In vanum.* Fruſtrà, vt qui Dei pręſidio eſſem tutus: vel potiùs, ſine cauſa, immeritò, nulla mea culpa. Notatio Maſoretarum patitur etiam hanc interpretationẽ, in deſolationem, in exitiũ. Notant enim שראה *Sſchoà*, non שאוה *ſchaui*, vt vox non *vanitatẽ*, ſed

D *vaſtitatem* ſonet, & ſecundùm Chaldęum *ſepulturam*, locum deſolatum, vt ſolent eſſe tumuli. q.d. Quæſierunt animę meæ exitium, me perdere ſtuduerunt. At ipſi contrà malè peribunt. Eorum corpora introibunt in ſepulchra, animæ tradentur in manus tortorum dæmonum, bona & opes cedent vulpinis, & improbis hominibus, qui ea abligurient. Alij, gladio interficientur, deinde cedent vulpibus, & feris in eſcam. Sic Saul & eius ſectatores gladio Palæſtinorum ceciderunt, & eorum cadauera

a 1. Reg. vlt. 5.6.
b 1. Reg. 16. v. 13.
c 1. Reg. 25. v. 25.
d Es. 45. v. 23.
Iusiurandũ ritè factũ, actus est religionis.

vulpibus, ac feris lanianda relicta sunt *a*. *Partes*, portio, possessio. A

11 *Rex*. Ego lætabor in Deo, qui in regem vnctus sum *b*. De se loquitur, in tertia persona, quem Deus regem erat constituturus. Sic & Abigail eum vocat, ante Saulis mortem *c*. Arnobius, Hilarius, August. Christum intelligunt verum regem & æternum, qui pereuntibus Iudæis, & Tyrannis gloriam & imperium est consecutus *d*. *Laudabuntur omnes qui iurant*. gloriabuntur. *In eo*, Deo, per eum Deum, qui agnoscunt eum. Periphrasis piorum, qui iurant per Deum, non per idola, quando est necessarium. Iusiurandum enim ritè factum est actus latriæ & religionis. B Qui eum pro veritatis & sanctitatis omnis fonte agnoscunt, sicque eius solius nomen in legitimis iuramentis vsurpant & inuocant, non idolorum, gloriabuntur, quòd ora mendacium & iniqua loquentium tam insignibus suppliciis obstruxerit.

ARGVMENTVM.

Contra insidias & calumnias opem implorat, confidens earum auctores magna iustorum voluptate oppressum iri. C

1 In finem, Psalmus Dauid. LXIII. Hebr. 64.

2 EXaúdi Deus oratiónem meã, cùm déprecor: à timóre inimíci éripe ánimam meam.

3 Protexísti me à conuêntu malignántium: à multitúdine operántium iniquitâtem. D

4 Quia exacuêrunt, vt gládium, linguas suas: intendérunt arcum, rem amâram: vt sagíttent in occúltis immaculâtum.

5 Súbitò sagittâbunt eum, & non timêbunt: firmauêrunt sibi sermónem nequam.

6 Nar

A 6 Narrauêrunt, vt abscónderent láqueos: dixêrunt, quis vidêbit eos?

7 Scrutâti sunt iniquitâtes: defecêrunt scrutântes scrutínio.

8 **Accédat homo ad cor altum: & exaltábitur Deus.**

9 Sagîttæ paruulôrum factæ sunt plagæ eôrum: & infirmâtæ sunt cõtra eos linguæ eôrum.

10 Conturbâti sunt omnes, qui vidébant eos: B & tímuit omnis homo.

11 Et annunciauêrunt ópera Dei: & facta eius intellexêrunt.

12 Læ ábitur iustus in Dómino, & sperábit in eo: & laudabûntur omnes recti corde.

---

2 *A timore*, ne timeã inimicum. Præp. מן *Min* (à) trahit sæpe sententiam ad negationem. *Eripe*, custodias vitam meam propriè.

3 *Protexisti*. Græcè σκέπασον, protege, suffragãtibus Heb. C *A conuentu*, à factiosa coitione, סוד *Sod*. non tantùm consilium occultum significat, sed & concilium siue cœtum, & conuentum, *à multitudine*, à tumultu & fremitu populi, à turba, à tumultuoso conuentu.

4 *Quia*, ad nocendum grauissimè & detrahendum. *Rem amaram*, appositoriè arcum amarè & perniciosè ferientem, דבר *dabar* etiam verbum & sermonem significat, vt mox *a*, vt pergat loqui de calumniis sub arcus inuolucro, velut tenso arcu pro sagittis verba amara, & noxia iaculantur. Chald. *tetenderunt arcus suos, vnxerunt sagittas suas veneno mortifero & amaro. Arcum*, Hebraicè qui- D dem *Sagittas suas*, sed doctè nostri *Arcum*, ad hyperbaton siue inuersionem explanandam. Neque enim sagittæ intenduntur, sed arcus. *In occultis*, ex insidiis.

a *Vers.5.*

b *vers.4.*

5 *Subitò*, de improuiso, citra vllum Dei & hominum metum. *Firmauerunt*, firmiter & pertinaciter statuerunt sermonem, id est, consilium suum nefarium perficere. Alij rem, vt suprà *b*. Confirmarunt se ad rem malam.

6 *Narrauerunt vt absconderent*. Se inuicem monuerũt. *Eos*, laqueos. Quis nostras insidias animaduertet? Aliqui codices

codicces mendosè, *Nos.*

A

7 *Scrutati.* Vestigarunt iniquas nocendi vias, excogitarunt varias nocendi rationes & modos. *Defecerunt*, consumpti sunt in suis illis vehementibus scrutiniis & consiliis, ea nequiuerunt perficere. irriti abierunt. Per *scrutinium* intelligit latentes nocendi artes. Hebr. per Mimesim, *defecimus* (in) *scrutinio scrutato*, siue *vestigato*; q. dicat sollicitè scrutati sunt, & ad deliquiũ penè animi, vt quidem ipsi cõfitentur. Est valdè mirum, recentiores omnes interpretes ex omnibus Rabbinorum expositionibus selegisse deteriorem, studio duntaxat contradicendi nostris Sept. *Perfecerunt, scrutinium vestigatum, perfecerunt, quæ scrutati sunt diligenter.* Primùm, quia תמם *thamam* in Kalen. est intransitiuæ significationis. 2. quiá hoc repugnat Psalmographi sententiæ, qui mox docet irritos fuisse eorum conatus, neque perfectos. 3. Quia תמנו *Thamnu a*, propriè est primæ personæ, dicendo supple, defecimus, vt sit Mimesis.

B

a vt Nu. 17. ver. 13.

8 *Ad cor altum.* Metonymicè. Ad altas, profundas, callidas cogitationes, ad cõsilia profunda μυστήρια τῆς κακίας homo iste impius se conferet, at Deus erit altior, ista dissipando. At Deus qui eas dissipabit, exaltabitur, & extolletur laudibus. Altè, profundè, & callidè multa homo excogitabit & machinabitur: at Deus illis machinationibus altior apparebit, sumendo vindictam, & eius consilia dissipando. Hebræa sic sunt doctè & facilè repræsentata: Et medium viri & cor, profundũ (erit) at exaltabitur Deus. Nam וירם *Vayrũ, & exaltabitur*, melius è רם, *Ram*, quàm וירם *Vaiorem, & sagittauit eos* è ירה *Iara* notatur, vt nihil sit opus vertere. *Et medium viri, & cor profundum* (supple perfecerunt:) *Et sagittabit eos Deus.* Perpetuò docet prauos attentissimo consilio, & peruestigatione profundissima occupari circa bonorum noxiam. At Deum eorum consilia infirmare, per Antithesin. Etsi aliqui simpliciter, vtrobique idem dictum existiment. Et medium viri, & cor profundum defecerunt q. dicat, omnia ista consumpta sunt, nec peruenerunt, ad exitum, sagittatíque sunt à Deo, *Et*, aduersatiuè, at, verùm.

C

D

9 *Sagitta paruulorum*, sagittæ debiles, quarum ictus est valdè infirmus, sunt eorum plagæ, suntque similes sagittis. quas paruuli dirigunt, & iaculantur, i. non valdè nocent, quia à Domino retunduntur, vel detorquentur.

Pla

A Plagas eorum intelligit, non quas ipsi accipiunt, sed quas aliis inferunt. Hebr. sagittæ repentinæ, quæ repente iaciuntur & temerè, viribus nondum collectis & scopo non rectè cõsiderato, פתאום *pitheom* repentè à פתי *pathi*, paruulo, simplice, inconsiderato. Quod alij passiuè exponunt, vt designetur subitus & inexpectatus impiorum interitus, cui se obnoxios, per impietatem reddiderunt. Impij repentè, dum nihil minùs cogitant, pereunt. *Et infirmatæ sunt*, impegerunt, debilitatæ sunt linguæ eorum, quibus iustum calumniis & probris obruebant, contra ipsos, contra ipsorum salutem, in ipsorum perniciem,
B malo ipsorum maximo; q.d. Malum linguæ eorum à me in ipsos reflexum est. Hebraica sic faciliora reddiderunt, *& corruere fecerunt ipsam super se linguam suam*, q. dicat, inquit R. Dauid, *Verba eorum mala, quæ contra me dixerunt, recident in ipsos*. Infirmarunt, & debilitarunt eos linguæ ipsorum, illos perdiderunt, tantùm ab est, vt prouexerint ipsorum res, sicuti sperabant.

10 *Conturbati sunt, commoti sunt*, omnes, qui videbant eos sic à Deo percussos, attoniti facti sunt, mirantes Dei iudicia, & impiorum alternationem. *Et timuit*. Indoctè
C recentiores vertunt, *Et vidit*, vel, *Et videbunt*. Nam in emendatis exemplaribus, & Chaldæo legitur, ויראו *vayreu*, per duplex iod, omnes homines his exemplis, & iudiciis Domini à maleficio deterriti sunt, & Deum reuerenter coluerunt. Sunt autem præterita pro futuris, Prophetico more.

11 *Opera Dei*. Supplicia diuinitùs illata. Hoc enim excitat ad agnoscendum, & laudandum iusta Dei iudicia. *Intellexerunt*, contemplati sunt.

12 *Laudabuntur*. Gloriabuntur. Gall. *se loüeront de luy*.

D

ARGVMENTVM.

Deum esse laudandum, ob ipsius in Sionem, atque adeò vniuersum hominum genus beneficentiam. Est propheticus de futura Gentium conuersione.

1 In

1 In finem, Psalmus Dauid, canticum Aggæi, Ieremiæ, & Ezechiel de verbo peregrinationis, & de populo transmigrationis, quando incipiebant proficisci. LXIV. Heb. 65.

A

2 TE decet hymnus Deus in Sion: & tibi reddétur votum in Ierúsalem.

B

3 Exaúdi oratiônem meam: ad te omnis caro véniet.

4 Verba iniquôrum præualuêrunt super nos: & impietátibus nostris tu propitiáberis.

5 Beâtus, quem elegîsti, & assumpsísti: inhabitâbit in átriis tuis.

6 Replébimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirábile in æquitâte.

C

7 Exaúdi nos Deus salutâris noster: spes ómnium finium terræ, & in mari longè.

8 Præpárans montes in virtûte tua, accínctus poténtia: qui contúrbas profûndum maris, sônum flúctuum eius.

9 Turbabûntur gentes, & timêbunt, qui hábitant términos: à signis tuis: éxitus matutîni, & vésperæ delectâbis.

10 Visitâsti terram, & inebriâsti eam; multiplicâsti locupletâre eam.

D

11 Flumen Dei replêtum est aquis: parâsti cibum illôrum, quóniam ita est præparâtio eius:

12 Riuos eius inébria, multíplica genímina eius: in stillicídiis eius lætábitur gêrminans.

13 Benedíces corónæ anni benignitâtis tuæ: & campi tui replebûntur vbertâte.

14. Pin

A 14 Pinguêscent speciósa desêrti: & exultatiône colles accingêntur.

15 Indúti sunt aríetes óuium, & válles abundâbunt fruménto: clamábunt, étenim hymnum dicent.

---

1 *Aggai, Ieremia.* Hæc, & sequentia omnia addita sunt præter fontem, vt doceremur hæc præsertim cani de læto è captiuitate Babylonica reditu, quem hi Prophetæ B canebant, & inculcabant populo abeunti in captiuitatem, vt eum consolarentur spe futuræ restitutionis in integrum, imò verò in melius per Christum. Nam ille est scopus Prophetiarum Ieremiæ, Ezechielis, & Aggæi, quæ extant, non quòd hunc Psalmum condiderint.

2 *Te decet.* Tibi debet tribui. *Hymnus.* Te decet hymnum à rectis accipere, tu debes laudari in Sion. Hymnus enim passiuè, te decet laudari, tibi debet exhiberi laus. *Sion*, & Hierusalem Ecclesiam Dei significabant, C extra quam neque Deus ritè colitur, neque vllum votum Deo gratum est, & acceptum. Hebraicè, *Tibi congrua, tibi conueniens, tibi expectata, & silens* laus. Vox דמיה *Dumiia* vsque adeò emphatica, pro silere significatur laudes esse tãtas, vt eas nemo possit dignè enarrare. Hymnus in Sion tuas laudes non satis explicat. Chaldaicè: *Coram te reputatur sicut silentium, laus.* Vox *Hierusalem*, addita à Septuaginta ad explicationem, & numerum.

Extra Ecclesiã Deus non rectè colitur.

3 *Exaudi.* Non video, cur Masoretæ legerint in Benoni, exaudiens, ô qui exaudies. *Omnis caro*, omnes homines, per synecdochen, totus orbis Deum agnoscit, i. ex omD ni hominum genere. Hilar. Prædicitur vocatio gentium. *a Effundam spiritum meum super omnem carnem.*

a *Ioel. 2. 28.*

4 *Verba* λόγοι, non res. Verbis valent, non effectu. Vnde *Et*, mox aduersatiuè intelligitur. Verbis minacibus contra nos insolescunt, at, sed frustrà, &c. *Iniquorum.* Hebraicè quidem, *iniquitatum* sed est abstractum pro concreto. Iniquorum hominum minæ, & studia nos oppresserunt, & grauarunt, propter peccata nostra, scilicet. At impietates nostras tu expiabis, & remittes, sicque eorum verba nobis non nocebunt. Nam sublata

causa,

târis meus: susceptor meus, non mouêbor ámpliùs. A

4 Quoúsque irrúitis in hóminem: interfícitis vniuêrsi vos, tanquàm paríeti inclinâto, & macériæ depúlsæ?

5 Verúmtamen prétium meum cogitauêrunt repéllere, cucûrri in sitiore suo benedicêbant, & corde suo maledicêbant.

6 Verúmtamen Deo subiécta esto ánima mea: quóniam ab ipso patiéntia mea. B

7 Quia ipse Deus meus, & Saluâtor meus: adiûtor meus non emigrâbo.

8 In Deo salutâre meum, & glória mea: Deus auxílij mei, & spes mea in Deo est.

9 Sperâte in eo omnis congregátio pópuli, effúndite coram illo corda vestra: Deus adiûtor noster in ætêrnum.

10 Verúmtamen vani fílij hóminum: mendâces fílij hóminum: in statêris vt decípiant ipsi de vanitâte in idîpsum. C

11 Nolíte sperâre in iniquitâte, & rapînas nolîte concupíscere: diuítiæ si áffluant, nolîte cor appónere.

12 Semel locûtus est Deus, duo hæc audîui, quia potêstas Dei est, & tibi Dñe misericórdia: quia tu reddes vnicuíque iuxta ópera sua.

D

---

2 *Nónne*. Pronunciatiua fontis enunciatio non immutat sententiam, certè Deo subiecta erit anima mea, patientérque feret eius iudicia, & voluntatem expectabit. Abruptum exordium ob πάθ☉. *Subiecta erit* Hebr. *silebit*, summissa erit. *Deo*, Dei voluntati. *Salutare*, salus, defensio.

3 *Deus*. Exposuerunt abstracta concretis. Nam Heb. rupes mea, & salus mea, munitio mea, vt non admodum com

A commouear. Perpetuis Metaphoris. *Amplius*. Comparatiuum propositiuo, vt suprà *a*, paulò amplius, paulò grauiùs, multum, multa calamitate. Nō labar grauiter, nam resurgam, iuxta illud *b*, *Septies in die cadit iustus, & resurgit*. Chaldæus. *Non mouebor in die tribulationis magna.*

a *Psal.* 50. *v.4.*

b *Prou.* 24. *vers.16.*

4 *Irruitis*. Alij, tenditis fraudes, malignè vos geritis. *In hominem*: in me infirmum, simplicem & innocuum. De se loquitur in tertia persona. At R. Iona in genere. *Quousque exeritis linguam vestram in homines nocendi studio? Interficitis*. Quousque interficitis homines, ac si paries esset disiectus, & maceria cōuulsa id est, ac si omnia essent B ad omnem iniuriam aperta, & exposita, ac si omnia licerent? Est Græcismus potius quàm Hebraismus, ὡς enim in hac significatione, & similes particulæ, cùm datiuo construuntur. Multi exponunt passiuè, sed insipidè. Interficiemini omnes vos, quemadmodum paries inclinatus, & maceria depulsa proxima est ruinæ, & maximo impetu, atque terrore casura est. Quare Ben Nephtali actiuè per pathah cum nostris legendum docet. *Inclinato* disiecto. Alij, minanti ruinam, mox ruituro.

5 *Pretium meum*, quod mihi est pretiosum, id est, salu-C tem, vitam, quæ mihi est pretiosa & cara, gloriam, statum & dignitatem. Consilium inierunt, vt me expellerent & deturbarent, de vita, dignitate, fortunis, &c. In Hebræo, *de sublimitate ipsius*, id est, mea, deliberarunt depellere. Nam de se in tertia persona loqui pergit. Pretium ergo suum appellat decus, honores, & statum suum sublimem, & prosperum. *Cucurri*, ἔδραμον, cucurrerunt, vt Hebræo respondeat, ירוצו *Iarútsu*, à רוץ *rauats*. Magno studio persecuti sunt me, cucurrerunt, vt etiam sitim contraherent, ad me depellendum de statu, vel etiam cum sua siti. Gall. *n'ont pas eu le loisir de boire* D *pour courir apres moy*. Vt habemus, summo ardore, & q. cursu conatus sum euadere eorum improba consilia, celeriter fugi cum mea siti, non licuit mihi bibere, etsi sitirem, præ præcipiti fuga. Cucurrerunt in siti, id est, magna siti & ardore, vt me propellerent, & vicissim cucurri in siti, vt fugerem, vt per Eclipsim subaudiantur (pedes mei) sicuti suprà *c*. Masoretæ à רצה *ratsa*, voluerunt (dilexerunt) mendacium, sibi placuerunt in mendacio. *Sela*.

c *Psal.* 58. *v.5.*

6 *Patientia*, expectatio, spes omnis salutis meæ ab eo

pendet. *Subiecta esto* Sile prop. Ne murmura de eius iudiciis & consiliis.

a vers. 5.

7 *Deus.* In fonte abstracta pro cōcretis, vt suprà a. Petra mea, salus, munitio siue arx. *Non emigrabo*, in exilium, vel, non mouebor de meo statu, non vacillabo, non labar.

8 *Salutare*, salus mea (est.) *Deus auxilij mei.* Construitur cum fine versus. Nam *Deus*, hic accipitur appellatiuè, non essentialiter & propriè, pro Hebræo petra, rupe firmitate Auxiliator & roborator meus, itémque mea spes est in Deo vero. Hoc enim loco posteriore sumitur essentialiter. Itaque Hebraicè est, אלהים *Elohim.*

9 *Omnis congregatio*, ô omnes populi, pro בכל עת *be col heth*, omni tempore, Septu. habere potuerunt in suis exemplaribus, בכל עדה *col hadath*, omnis synagoga, vel potius, עת *heth*, pro עדה *hadath*, per syncopen intellexerunt, vt suprà b, צרם *tsuram*, pro צרתם *tsuratham*, Sperate in eo in omni congregatione. *Effundite*, magna vi ei obiicite, patefacite, & fusè ei explicate corda vestra, mentium vestrarum vota & optata; q.d. totos vos ei committite, in eum omnes vestros affectus reiicite, vni ei fidite. *Corda*, animi desideria & vota, Metonym. *In æternum.* Septuaginta more Chaldæi sic verterunt, *Sela.* in æternum, cùm tamen aliàs, *Diapsalma*, vide suprà c.

b Psal. 48. v. 16.

c Psa. 3. v. 3.

10 *Filij hominum.* Posteriore loco Hebr. *filij virorum*, id est, clarissimi & potentissimi, vt sup. d Ne illi existiment se eximendos ab hac generali conditione & regula. *In stateris vt*, Anastrophe. vt etiam ipsi in stateris positi decipiant & fallant præ vanitate in idipsum; id est, ad vnum omnes, pariter; q.d. in libris videntur aliquid esse, & ponderare, cùm tamen vanitas, si in alteram lancem inferatur, præponderatura sit. Ita fallunt & decipiunt: nam videntur aliquid esse, & nihil sunt: videntur futuri multò ponderosiores, & tamen ab inanitate eleuantur, sunt vanitate vaniores, & leuiores. Elegantissima *γνώμη*, ad deiiciendum quorumlibet fastum. Si ascendat (inquit) in alteram libræ lancem inanitas, in alteram verò vniuersum humanum genus profectò inanitas ipsa præponderabit. Vnde Hebr. ad verbum: *In stateras vt ascendant, ipsi* (sunt) *præ vanitate pariter*, id est, vanitate sunt ad vnū cuncti leuiores. Qui construunt, *In stateris*, cum præcedentibus citra Anastrophen, sensum hunc natiuum retinere

d Psal. 48. v. 3.

Hominum omniū quorumcumque vanitas.

nere possunt, modò meminerint, *In* præpos. significare A hîc locum, non modum. Intra steteras & libras, in stateris positi & appensi. Aliud enim Hebræa non patiuntur. *In idipsum*; in eadem statera omnes positis, vel simul omnes. *De vanitate*, præ; vel propter vanitatem *De* Heb. siue מן *Min*, hoc sæpè denotat.

11 *In iniquitate*, in calumnia, oppressione, *& rapina*. Ad Verb. & in rapina ne vanescatis. Ne sitis vani rapiendo.

12 *Semel, & duo*. Semel & bis siue duabus vicibus, id est, sæpiùs per Prophetas audiui. Vt Latinè, Semel atque iterum pro sæpiùs. Ita Hebraicè, semel, & secundò, semel & bis, siue vt hic habemus, semel & duo; q. d. Sæpiùs B Deus locutus est, & audiui: sæpiùs Deum dicentem audiui per Prophetas, Dei solius esse potentiam. R. Dauid. Ratio cur non sit sperandum in rebus vanis, & iniquis. Quia irreuocabilis est sentẽtia sæpiùs cõtestata, Deum vnumquemque remuneraturum pro suis gestis. Aliæ interpretationes apud eundem, allegoriam recipiunt. Vt illa R. Selomonis initio Cãticorum, *Vnum locutus est Dominus, duo, quæ audiui*: q. d. vna scriptura Deus duos sensus delineat. Quam sequitur R. Abraham *a*, *Vnum Dei preceptum est verum, secundùm literæ sententiam, at præter eum includit mysteria intellectualia; quæ non nisi valdè eruditis C patent, proinde quodlibet Dei præceptum est duo*. Et R. Menahem *b*. *In cunctis verbis legis duo sunt*. פנימי & חיצון, *penimi & hitson, interiùs & exteriùs*, גלוי ונסתר *Galui venistar, apertum & opertum. Quia dictũ vnum locutus est Deus, duo quæ audiui*. Sic ista substãtiuabuntur in neutro genere, vt, *Vnum*, id est vnam rem, *Duo* duæ res, & זו *zu, qui, quæ, quod*, non autem, *hic, hæc, hoc*, significet. Aliqui nostrorum, Semel locutus est Deus, id est, irreuocabiliter *c*. Irreuocabiliter Deus est locutus; duo hæc quæ audiui, de præmio pœnáve afficiendis hominibus, ne quis D temerè iniquitati & rapinis vacet. Dixit ita firmè & certò, vt irritum fieri non possit, nempè duo hæc, quæ audiui, videlicèt tibi esse potestatem & misericordiam ad iudicandum, deinde te singulos pro suis factis remuneraturum. Magna consolatio, Deum velle, & posse iuuare, quia omnipotens & misericors *d*. Sic *Semel & duo*, referentur ad diuersa. *Semel*, scilicet ad firmitatem & certitudinem asseuerationis. In Dei enim verbo omnia sunt maximè vna, & sibi prorsus consona, in quib. nihil

a *Exod. 16.*

b *Exod. 21.*

c *Hebr. 12. v.2.*

d *Rom. 2. v. 6.7.*

In Dei verbo omnia sunt maximè vna.

A 9 Et in velamento aláru tuárũ exultâbo,adhæsit ánima mea post te:me suscêpit déxtera tua.

10 Ipsi verò in vanum quæsiêrunt á imam meam, introîbunt in inferió a terræ: tradéntur in mánus gládij.partes vúlpium erunt.

11 Rex verò lætábitur in Deo , laudabúntur omnes,qui iuránt in eo: quia obstructum est os loquéntium inîqua.

B 1 *In deserto Iudææ.* Quod desertum ziph,vel Idumæorum etiam dicitur , vbi propter Saulis persecutionem latuit *a*.

2 *De luce vigilo,* ὀρθρίζω manico, manè te quæro, diluculò surgo ad te precandum. Nam & Hebræum שחר *schahar*,thema hoc declarat.

3 *In te*,ad te sitit,te anxiè expetit.Verbum sitiẽdi Hebr. construitur cum præpos.*In*,vel cum datiuo. *Quam multipliciter tibi* Sitit,desiderat, [illegible]. Respicit ad resurrectionem carnis , eiúsque statum. Caro humana multi- C pliciter sitit Deum.Primùm,vt liberetur à motuum ignibus,cupiditatibus,Spirituí,rationi,legi diuinæ contrariis. Secundò , vt vindicetur ab infirmitatibus corporis, morbis,statu corruptionis,& sepulchri.Tertiò,vt quod in ipsa est mortale & miserum , absorbeatur beata immortalitate,& resurrectionis gloria. Quartò,vt à peccatis, insultibus,& insidiis Satanæ,mundi illecebris, & vitiis redimatur. Non te tantùm animo sitio , verùm etiam corpore, idque multis modis.Affectus animi,præsertim vehementes,in carnem redundant,illámque váriè afficiunt. Quin & caro cupit se Deo subiicere,cum sitit,amat, appetit, vt D perfectionem suam, non modò quia animæ piæ & sanctæ desiderium, atque ardor redundat in corpus ac illud reddit diuini amoris cupidum , & ad eius venerationem vegetum , excusso irreligionis stupore , verùm etiam , quia Dei spiritu agitatur, & per eum renata reformatáque est. Hinc illud *b*,*Omnia ossa mea tibi dicent gloriam &c. irrigantur ossa timore Domini ac pietate* כמה *Cámma*,Heb. pennacutè,quantùm,quàm plurimùm, admirãdi propriè particula. Masoretæ legunt verbaliter , accentu in vlt. כמה *Caman*,expetere,desiderare.Sed nihil necesse.

a 1. Reg.22. 5.&23.14.11.

Caro humana Deũ multipliciter sitit.

b Psal.34. 10.

c Prou.3.8.

4 *In terra deserta.* In terris miseris & calamitosis exiliorum & persecutionum video, agnosco intelligo, contemplor tuam virtutem & gloriam, Maiestatis tuæ illic non obliuiscor, perinde ac si essem in sancto, in sancta tua æde, in mea patria, in qua multa sunt solatia, pietatis adminicula, & præsidia, in qua denique est liber, & solatij plenus religionis vsus? q. d. locorum pericula & miseriæ non me abducunt à tui notitia, & desiderio. *Sic*, sicut, quasi, sic, atque si essem. *In sancto* in sanctuario, in templo, extra hoc exilium. In terra hac deserta & squallida, in qua exulo, non aliter sum erga te affectus & animatus, quàm olim cùm Hierosolymis omnia mihi erant prospera, & fruebar libero sancti templi ingressu, ac solenni religionis vsu. Exilium non me deiecit de tuo cultu, & obseruantia. Quin id nunc absens præsto spiritu, quod illic in Sanctuario peragere eram consuetus. Hìc poëticè alteram particulam similitudinis transiliit. Nam fuerat dicendum (*sicut*) *in terra deserta*, *sic in sancto*, &c. id est, sicut in deserto, sic in sancto, & vicissim sicut in sancto, sic in deserto Eodem videlicet mentis statu vtrobique fui. Nam Caph repetitum, vel habens post se כן *Ken* declarat omnimodam, id est, perfectam & reciprocam similitudinem. *Appparui tibi.* Hebr. vidi te, contemplatus sum te. *Vt viderem*, ita vt viderem. Vt, non dicit causam sed euentum, vel ἰδιῶν, vt videam in his miseris locis tuam salutarem vim, potentiam, & gloriã. Etiam eam quasi in sacro tuo templo hìc contemplor. Quasi eo fine in desertis locis de Deo meditaretur, vt Dei vim sentiret.

5 *Super vitas*, quàm vita. Misericordia Domini, quàm experior in his solitudinibus desertis, & incultis, mihi est vitæ vsura suauior. Chaldæus refert hanc misericordiam ad sæculum venturum. *Bona misericordia tua, quam facies iustis in mundo venturo, plusquàm vita quam dedisti impiis in mundo isto.*

6 *Sic benedicam te.* Itaque, ob hanc causam. כן *Ken* pro אל כן *aal ken.* Possit esse particula blandientis, & demulcentis. Nam eius ductu solent Poëtæ aliquem demulcere vel placare post eum compellatum, precémve illi factam, vt Prudentius in fine carminis de Hippolyto martyre, Ouidius, *& alibi.* *Leuabo*, in cælum: te sublatis in cœlum manibus precabor, & inuocabo. *In nomine*

a lib. 2. de Ponto, Eleg. 8.

A *mine tuo*, tua cauſa, propter nomen tuum & celebritatẽ, propter magnitudinem, virtutem & potentiam tuam, Nomen Dei hæc omnia includit.

7 *Sicut adipe & pinguedine.* Adeps, & pinguedò, ſymboli gratiæ, & conſolationum diuinarum. Gratia tua ſaginetur anima mea, & tunc te lætis labiis os meum celebrabit. Gratia Dei, pinguiſſimus paſtus animorum: conſolatiò, delicatiſſimus cibus. *Labiis exultationis*, quæ exultant Dei laudatione, & confeſſione, non torpentibus, non languentibus, non frigidis, vel tepidis.

Conſolatione & gratia Dei ſaginatur anima.

B 8 *Si memor fui tui.* Si memor fui tui in meo cubili, quo tempore minùs de te cogitatur, quòd ſpiritus mergatur ſomno, ſanè in vigiliis matutinis multis de te cogitabo, quia, &c. Symbolicè. Si in nocte afflictionum memor fui tui, multò magis in luce proſperitatum. Vel, *Memorem eſſe*, pertinet ad beneficia. Si memor fuerim tui in meo lectulo, & in eo ſenſerim præſentiam & opem. Si me nocturno tempore iuueris, manè tibi gratias agã. *In matutinis.* Heb. in cuſtodiis. De vigiliis matutinis, atque adeò antelucanis. *Si*, mendosè in quibuſdam exemp. Nam Græcè ; & Hebr. אם *im*: *In te*, de te

C ב *Beth* pro בעבור *Baabur.*

9 *In velamento*, vmbra, id eſt, protectione & tutela tua canam (te.) *Poſt te*, tibi, *vel poſt vias tuas* ſecundùm Chaldæum. Animam alicui adhærere eſt ardenter aliquem deamare, ad eum ſuſpirare. *Suscepit*, adiuuit, ſuſtentauit.

10 *Quæſierunt*, ad perdendam ſ. Nam in malam partem accipitur. *In vanum.* Fruſtrà, vt qui Dei pręſidio eſſem tutus: vel potiùs, ſine cauſa, immeritò, nulla mea culpa. Notatio Maſoretarum patitur etiam hanc iuterpretationẽ, in deſolationem, in exitiũ. Notant enim שואה *Sſchoà*, non שואה *ſchaui*, vt vox non *vanitatẽ*, ſed *vaſtitatem* ſonet, & ſecundùm Chaldęum *ſepulturam*, locum

D deſolatum, vt ſolent eſſe tumuli. q.d. Quæſierunt animę meæ exitium, me perdere ſtuduerunt. At ipſi contrà malè peribunt. Eorum corpora introibunt in ſepulchra, animæ tradentur in manus tortorum dæmonum, bona & opes cedent vulpinis, & improbis hominibus, qui ea abligurient. Alij, gladio interficientur, deinde cedent vulpibus, & feris in eſcam. Sic Saul & eius ſectatores gladio Palæſtinorum ceciderunt, & eorum cadauera

a 1. Reg. vlt. 5.6.
b 1. Reg. 16. v. 13.
c 1. Reg. 25. v. 25.
d Es. 45. v. 23.
Iusiurandũ ritè factũ, actus est religionis.

vulpibus, ac feris lanianda relicta sunt *a*. *Partes*, portio, possessio. A

11 *Rex*. Ego lætabor in Deo, qui in regem vnctus sum *b*. De se loquitur, in tertia persona, quem Deus regem erat constituturus. Sic & Abigail eum vocat, ante Saulis mortem *c*. Arnobius, Hilarius, August. Christum intelligunt verum regem & æternum, qui pereuntibus Iudæis, & Tyrannis gloriam & imperium est consecutus *d*. *Laudabuntur omnes qui iurant*, gloriabuntur. *In eo*, Deo, per eum Deum, qui agnoscunt eum. Periphrasis piorum, qui iurant per Deum, non per idola, quando est necessarium. Iusiurandum enim ritè factum est actus latriæ & religionis. B Qui eum pro veritatis & sanctitatis omnis fonte agnoscunt, sicque eius solius nomen in legitimis iuramentis vsurpant & inuocant, non idolorum, gloriabuntur, quòd ora mendacium & iniqua loquentium tam insignibus suppliciis obstruxerit.

ARGVMENTVM.

Contra insidias & calumnias opem implorat, confidens earum auctores magna iustorum voluptate oppressum iri. C

1 In finem, Psalmus Dauid. LXIII. Hebr. 64.

2 EXaúdi Deus oratiónem meã, cùm déprecor: à timôre inimíci éripe ánimam meam.

3 Protexísti me à conuêntu malignántium: à multitúdine operántium iniquitâtem. D

4 Quia exacuêrunt, vt gládium, linguas suas: intendérunt arcum, rem amâram: vt sagíttent in occúltis immaculâtum.

5 Súbitò sagittâbunt eum, & non timêbunt: firmauêrunt sibi sermônem nequam.

6 Nat

A 6 Narrauêrunt, vt abſcónderent láqueos: dixêrunt, quis vidêbit eos?

7 Scrutâti ſunt iniquitâtes: defecêrunt ſcrutântes ſcrutínio.

8 Accédat homo ad cor altum: & exaltábitur Deus.

9 Sagîttæ paruulôrum factæ ſunt plagæ eôrum: & infirmâtæ ſunt cõtra eos linguæ eôrum.

10 Conturbâti ſunt omnes, qui vidébant eos:
B & tímuit omnis homo.

11 Et annunciauêrunt ópera Dei: & facta eius intellexêrunt.

12 Lætábitur iuſtus in Dómino, & ſperábit in eo: & laudabûntur omnes recti corde.

---

2 *A timore*, ne timeã inimicum. Præp. מִן *Min* (à) trahit ſæpe ſententiam ad negationem. *Eripe*, cuſtodias vitam meam propriè.

3 *Protexiſti*. Græcè σκέπασον, protege, ſuffragãtibus Heb.
C *A conuentu*, à factioſa coitione, סוד *Sod*. non tantùm conſilium occultum ſignificat, ſed & concilium ſiue cœtum, & conuentum, *à multitudine*, à tumultu & fremitu populi, à turba, à tumultuoſo conuentu.

4 *Quia*, ad nocendum grauiſſimè & detrahendum. *Rem amaram*, appoſitoriè arcum amarè & perniciosè ferientem, דבר *dabar* etiam verbum & ſermonem ſignificat, ut mox *a*, vt pergat loqui de calumniis ſub arcus inuolucro, velut tenſo arcu pro ſagittis verba amara, & noxia iaculantur. Chald. *tetenderunt arcus ſuos, vnxerunt ſagittas ſuas veneno mortifero & amaro. Arcum*, Hebraicè quidem *Sagittas ſuas*, ſed doctè noſtri *Arcum*, ad hyperbaton ſiue inuerſionem explanandam. Neque enim ſagittæ intenduntur, ſed arcus. *In occultis*, ex inſidiis.
D
a *Verſ.5.*
b *verſ.4.*

5 *Subitò*, de improuiſo, citra vllum Dei & hominum metum. *Firmauerunt*, firmiter & pertinaciter ſtatuerunt ſermonem, id eſt, conſilium ſuum nefarium perficere. Alij rem, vt ſuprà *b*. Confirmarunt ſe ad rem malam.

6 *Narrauerunt vt abſconderent*. Se inuicem monuerũt. *Eos*, laqueos. Quis noſtras inſidias animaduertet? Aliqui codices

codices mendosè, *Nos*.

7 *Scrutati*. Vestigarunt iniquas nocendi vias, excogitarunt varias nocendi rationes & modos. *Defecerunt*, consumpti sunt in suis illis vehementibus scrutiniis & consiliis, ea nequiuerunt perficere, irriti abierunt. Per *scrutinium* intelligit latentes nocendi artes. Hebr. per Mimesim, *defecimus* (in) *scrutinio scrutato*, siue *vestigato*; q. dicat sollicitè scrutati sunt, & ad deliquiũ penè animi, vt quidem ipsi cõfitentur. Est valdè mirum, recentiores omnes interpretes ex omnibus Rabbinorum expositionibus selegisse deteriorem, studio duntaxat contradicendi nostris Sept. *Perfecerunt, scrutinium vestigatum, perfecerunt, quæ scrutati sunt diligenter.* Primùm, quia תמם *thamam* in Kalen. est intransitiuæ significationis. 2. quia hoc repugnat Psalmographi sententiæ, qui mox docet irritos fuisse eorum conatus, neque perfectos. 3. Quia תמנו *Thamnu a*, propriè est primæ personæ, dicendo supple, defecimus, vt sit Mimesis.

a vt Nu. 17. ver. 13.

8 *Ad cor altum*. Metonymicè. Ad altas, profundas, callidas cogitationes, ad cõsilia profunda μυστήρια τῆς κακίας homo iste impius se conferet, at Deus erit altior, ista dissipando. At Deus qui eas dissipabit, exaltabitur, & extolletur laudibus. Altè, profundè, & callidè multa homo excogitabit & machinabitur: at Deus illis machinationibus altior apparebit, sumendo vindictam, & eius consilia dissipando. Hebræa sic sunt doctè & facilè repræsentata: Et medium viri & cor, profundũ (erit) at exaltabitur Deus. Nam וירם *Vayrũ, & exaltabitur*, melius è רם, *Ram*, quàm וירם *Vaiorem, & sagittauit eos* è ירה *Iara* notatur, vt nihil sit opus vertere. *Et medium viri, & cor profundum* (supple perfecerunt:) *Et sagittabit eos Deus*. Perpetuò docet prauos attentissimo consilio, & peruestigatione profundissima occupari circa bonorum noxiam. At Deum eorum consilia infirmare, per Antithesin. Etsi aliqui simpliciter, vtrobique idem dictum existiment. Et medium viri, & cor profundum defecerunt q. dicat, omnia ista consumpta sunt, nec peruenerunt, ad exitum, sagittatique sunt à Deo, *Et*, aduersatiuè, at, verùm.

9 *Sagitta paruulorum*, sagittæ debiles, quarum ictus est valdè infirmus, sunt eorum plagæ, suntque similes sagittis, quas paruuli dirigunt, & iaculantur, i. non valdè nocent, quia à Domino retunduntur, vel detorquentur.

Pla

A Plagas eorum intelligit, non quas ipsi accipiunt, sed quas aliis inferunt. Hebr. sagittæ repentinæ, quæ repentè iaciuntur & temerè, viribus nondum collectis & scopo non rectè cõsiderato, פתאום *pitheom* repentè à פתי *pathi*, paruulo, simplice, inconsiderato. Quod alij passiuè exponunt, vt designetur subitus & inexpectatus impiorum interitus, cui se obnoxios, per impietatem reddiderunt. Impij repentè, dum nihil minùs cogitant, pereunt. *Et infirmatæ sunt*, impegerunt, debilitatæ sunt linguæ eorum, quibus iustum calumniis & probris obruebant, contra ipsos, contra ipsorum salutem, in ipsorum perniciem,
B malo ipsorum maximo; q. d. Malum linguæ eorum à me in ipsos reflexum est. Hebraica sic faciliora reddiderunt, *& corruere fecerunt ipsam super se linguam suam*, q. dicat, inquit R. Dauid, *Verba eorum mala, quæ contra me dixerunt, recident in ipsos.* Infirmarunt, & debilitarunt eos linguæ ipsorum, illos perdiderunt, tantùm ab est, vt prouexerint ipsorum res, sicuti sperabant.

10 *Conturbati sunt, commoti sunt*, omnes, qui videbant eos sic à Deo percussos, attoniti facti sunt, mirantes Dei iudicia, & impiorum alternationem. *Et timuit.* Indoctè
C recentiores vertunt, *Et vidit*, vel, *Et videbunt.* Nam in emendatis exemplaribus, & Chaldæo legitur, ויירא *vayreu*, per duplex iod, omnes homines his exemplis, & iudiciis Domini à maleficio deterriti sunt, & Deum reuerenter coluerunt. Sunt autem præterita pro futuris, Prophetico more.

11 *Opera Dei.* Supplicia diuinitùs illata. Hoc enim excitat ad agnoscendum, & laudandum iusta Dei iudicia. *Intellexerunt*, contemplati sunt.

12 *Laudabuntur.* Gloriabuntur. Gall. *se loüeront de luy.*

D

ARGVMENTVM.

Deum esse laudandum, ob ipsius in Sionem, atque adeò vniuersum hominum genus beneficentiam. Est propheticus de futura Gentium conuersione.

1 In finem, Psalmus Dauid, canticum Aggęi, Ieremiæ, & Ezechiel de verbo peregrinationis, & de populo transmigrationis, quando incipiebant proficisci. LXIV. Heb. 65. A

2 TE decet hymnus Deus in Sion: & tibi reddétur votum in Ierúsalem. B

3 Exaúdi oratiônem meam: ad te omnis caro véniet.

4 Verba iniquôrum præualuêrunt super nos: & impietátibus nostris tu propitiáberis.

5 Beâtus, quem elegîsti, & assumpsísti: inhabitâbit in átriis tuis.

6 Replébimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirábile in æquitâte.

7 Exaúdi nos Deus salutâris noster: spes ómnium finium terræ, & in mari longè. C

8 Præpárans montes in virtûte tua, accínctus poténtia: qui contúrbas profûndum maris, sônum flúctuum eius.

9 Turbabûntur gentes, & timêbunt, qui hábitant términos: à signis tuis: éxitus matutîni, & vésperæ delectâbis.

10 Visitâsti terram, & inebriâsti eam: multiplicâsti locupletâre eam. D

11 Flumen Dei replêtum est aquis: parâsti cibum illôrum, quóniam ita est præparâtio eius:

12 Riuos eius inébria, multíplica genímina eius: in stillicídiis eius lætábitur gêrminans.

13 Benedíces corônæ anni benignitâtis tuæ: & campi tui replebûntur vbertâte.

14. Pin

A 14 Pinguêscent speciósa desêrti: & exultatiône colles accingêntur.

15 Indúti sunt aríetes óuium, & válles abundâbunt frumênto: clamábunt, étenim hymnum dicent.

---

1 *Aggæi, Ieremiæ.* Hæc, & sequentia omnia addita sunt præter fontem, vt doceremur hæc præsertim cani de læto è captiuitate Babylonica reditu, quem hi Prophetæ B canebant, & inculcabant populo abeunti in captiuitatem, vt eum consolarentur spe futuræ restitutionis in integrum, imò verò in melius per Christum. Nam ille est scopus Prophetiarum Ieremiæ, Ezechielis, & Aggæi, quæ extant, non quòd hunc Psalmum condiderint.

2 *Te decet.* Tibi debet tribui. *Hymnus.* Te decet hymnum à rectis accipere, tu debes laudari in Sion. Hymnus enim passiuè, te decet laudari, tibi debet exhiberi laus. *Sion*, & Hierusalem Ecclesiam Dei significabant, C extra quam neque Deus ritè colitur, neque vllum votum Deo gratum est, & acceptum. Hebraicè, *Tibi congrua, tibi conueniens, tibi expectata, & silens* laus. Vox דומיה *Dumiia* vsque adeò emphatica, pro silere significatur laudes esse tãtas, vt eas nemo possit dignè enarrare. Hymnus in Sion tuas laudes non satis explicat. Chaldaicè: *Coram te reputatur sicut silentium, laus.* Vox *Hierusalem*, addita à Septuaginta ad explicationem, & numerum.

Extra Ecclesiã Deus non rectè colitur.

3 *Exaudi.* Non video, cur Masoretæ legerint in Benoni, exaudiens, ô qui exaudies. *Omnis caro*, omnes homines, per synecdochen, totus orbis Deum agnoscit, i. ex omD ni hominum genere. Hilar. Prædicitur vocatio gentium. a *Effundam spiritum meum super omnem carnem.*

a Ioel. 2. 28.

4 *Verba* λόγοι, non res. Verbis valent, non effectu. Vnde *Et*, mox aduersatiuè intelligitur. Verbis minacibus contra nos insolescunt, at, sed frustrà, &c. *Iniquorum.* Hebraicè quidem, *iniquitatum*, sed est abstractum pro concreto. Iniquorum hominum minæ, & studia nos oppresserunt, & grauarunt, propter peccata nostra, scilicet. At impietates nostras tu expiabis, & remittes, sicque eorum verba nobis non nocebunt. Nam sublata causa,

causa, tollitur effectus. Acuta antithesis, Opponit enim persequutionibus impiorum impietates nostras, quòd illæ ferè contingant propter nostra peccata. Kimhi tamen exponit: *Peccata nostra quidem inualuerunt nobis nos superauerũt, fortiora nobis extiterunt, tam multa sane commisimus: at tu ea remittes.* Verba iniquitatũ accipiens pro rebus iniquis, operibus prauis. Quò & pertinebunt, nostra, si *iniquorum* sumatur substãtiuè, pro *rerum iniquarũ*, *Et*, aduersatiuè, *At*, seu, vt, sæpè aliàs. Quæ interpretatio etiam congruit. *Praualuerunt*, per tyrannidem oppresserunt me, vertit Symmachus. Nam in fonte גברו Gaberu, à qua radice גבורים *Gibborim*, fortes, violenti, quos alij interpretantur gigantes, alij tyrannos. Et certè a Nimrod cœpit esse gigas, τυραννεῖν, inquit Chrysostomus, τ ἐγαν ... *Super nos*, singulariter in fonte, super me, vel aduersum me. *Impietatibus*, propriè præuaricationibus, transgressionibus in Deum. פשעה *Peschaba* sic exponunt. de peccatis videlicet in Deum directò commissis.

Tyrannis cœpit à Nemrod.
a *Gen. 10. 8.*

5 *Assumpsisti.* Ad te, in tuam societatem, admouisti, applicasti, adoptasti: fecisti appropinquare propriè. De electione, & assumptione æterna secundùm spem vitæ futuræ, i. de præparatione gratiæ, & gloriæ, quam prædestinationem appellamus. Aliqui de temporaria, id est, protectione, cura, custodia, gratia, & fauore præsenti. *In atriis.* In Ecclesia. Erit membrum Ecclesiæ, versabitur in ea, & cõmorabitur. *Quos elegit hos & vocauit, &c.* b Ecclesiæ esse, beneficium est Dei singulare, vt fructus donorum Dei precipiatur, vt gratia, iustitia, conscientiæ tranquillitas, spes vitæ æternæ, &c. c

b *Rom. 8. 30.*
c *Gal. 5. 22. Ephes. 5. 9.*

6 *Replebimur in bonis.* Hebræi ferè putant esse Mimesim inhabitaturorum in atriis, & templo Dei. Ilic dicent, Replebimur bonis domus tuæ, &c. Sic & nostri putant esse vocem iustorum ad cœlestem patriam aspirantium. Hinc Chaldaicè: *Dicent verò iusti, Satiabimur bonitate domus tuæ* (cœlestis.) *Mirabile* plenissimum æquitate, admirandæ æquitatis. Nam illinc excluduntur impij, polluti, Prophani peccatores: illic docetur iustitia, puritas, sanctitas, castimonia, religio, &c. Hebraicè, *Mirabilia, siue terribilia in iustitia* (est templum tuum.) Iustitia autem Heb. omnem virtutem complectitur quam in Ecclesia, & in templo Dei discas. Ecclesia est columna veritatis, errare

Ecclesia est colũna veri

A errare non poteſt in doctrina morum, & fidei. Cæteri cœtus deprauantur multis opinionibus, vt Paganorum, Mahometanorum, Hæreticorum. Hasoretæ ſuis diſtinguentes accentibus hìc perſpicuam turbant ſententiam. Quod proinde Rabbini, vt Kimhi, coguntur emollire Eclipſi: (Per) mirabilia tua, quæ apud nos agis, in iuſtitia (tua) exaudi nos. Hìc enim incipiunt verſum, ſubaudito (in) ad præcedentis finem. (In) ſanctitate templi tui.

tatis, & errare non poteſt.

7 *Et in mari longè.* Eorum quoque, qui agunt in remo-B tiſſimis inſulis.

8 *Præparans*, herbis, arboribus, ſyluis, metallis, &c. per ſuam vim, & fortitudinem, in vſum animantium, & hominum. Chald. *Qui præparat cibum ibicibus, vi fortitudinis ſua.* Vel ſtabiliens, roborans, conſtituens, vt loco nullis humanis viribus demoueri queant. Nam vox Hebræa vtrumque ſignificat. Excurrit in Dei laudes. *Accinctus*, immenſa poteſtate præditus, omnipotens. *Qui conturbas*, Hebræi quidem השביח *hishbiah*, exponunt in contraria ſignificatione, qui tranquillas, & compeſcis commotionem maris, & fremitum fluctuum eius. Verùm C multa ſunt huiuſmodi, quæ in Piel, & Hiphil mutent ſignificatum in contrarium per Antiphraſim, vt alibi obſeruauimus. *Sonum*, (&) ſonum. Aſyntheton.

9 *Turbabuntur.* Legunt ויהמון *Vehamum*, in præterito, vau conuertente, vel etiam יהמון *Iehemun*, per Iod. Niſi reſpexerint ad ſententiam ſolam, ſecundùm quam homines turbantur ad Dei terrifica opera. Maſoretæ maluerunt eſſe nomen: Et tumultum populorum (compeſcis, vel conturbas.) Hìc enim finiunt verſum. *Terminos*, terræ. *A ſignis*, propter ſigna tua, & miracula. His enim conuerſus eſt mundus per Apoſtolos. Aliqui D de ſignis cœleſtibus intelligunt. *Exitus*, ἐξόδους, accuſatiui caſus, pluralis numeri. Extrema Orientis, & Occidentis lætitia afficies, donis, & beneficiis. Sic regiones Orientales, & Occidentales appellat, quòd ex altera parte dies, ex altera nox exeat, atque oriatur. *Veſpere*, ἑσπέρας, vt ſit genitiui caſus, Occidentis, ad quem ſol veſpere reuertitur. Chaldaicè: *Ab ortu matutino, & veſpere ordinabis in ore eorum laudem.*

10 *Viſitaſti terram.* Hypotypoſis poëtica egregiæ fertilitatis, quæ haud dubiè ſignificat copiam gratiarum,

& virtutum omnium, quibus humanum genus abundauit, postquàm ad fidem conuersum est. *Terram*, respicit ad terram sanctam, cuius mira erat feracitas, quamdiu habitatores erant pij, iuxta promissiones eis factas in Deu. & Leui, *Inebriasti*, copiosè irrigasti pluuia *a*. *Multiplicasti*, variis rebus, & modis, variáque fructuum vbertate ditasti eam.

a *Deu. 28. v. 22.*

11 *Flumen Dei*. Singularis, pro plurali. Fluuios repleuisti tuos aquis, vt cibum, & potum habitatoribus terræ parares, ob alias item commoditates, & causas. Aliqui, vt Euthym. restringunt ad Iordanem fluuium diuinum, Deóque dicatum, vt tota terra sancta. Certè ad eum est allusio, instar Nili exundantem, & sese agris vicinis ad eos irrigandos superfundentem *b*. Vt proinde Plinius pluuiis eum dicat amœnum, & quatenus locorum situs patitur, ambitiosum, séque accolis velut inuitis præbentem, aquas laudatas habentem, lacum Genezaram fundentem, amœnum, circumseptum oppidis, ab Occidente aquis calidis salubrem *c*. Aliis, opponit flumen Dei naturalibus fluminibus, vt respiciat ad illud Deuteronomij *d*. *Terra, quam ingredieris, non est sicut terra Ægypti, vbi iacto semine in hortorum morem aqua ducũtur irrigua, sed expectabit pluuiam è cœlo (quasi non sit natura, sed benedictione ferax.)* *Cibum*, דגן *Daghan*, generale est ad omnes fruges, siue ad septem frumenti genera. *Illorum*, qui in terra habitant. *Eius*, terræ: quoniam sic terram præparasti, vt ferendo fructus, posset suos habitatores copiosè alere.

b *Iosue 3. 15. & alibi.*

c *Lib. 5. Nat. hist. c. 15.*

d *Deu. 11. 10.*

12 *Riuos eius*, sulcos eius (terræ) copioso imbre madefacito: in sulcos, & fossas sulcorum eius pluere fac. Humilia terræ, & sulcos riuos vocant, quoniam demissi sunt, & depressi in longum, vt per eos aqua in totum agrum deriuetur, αὔλακας Septuag. quibus opponuntur liræ, id est, terra inter sulcos eleuata. Adde Iordanem deductum fuisse in alueos ad fœcundandam terram, vt apud Ægyptios Nilum. Prætereà terram sanctam certis locis fontibus fuisse irriguam, vt versus Hiericontem palmetis consitam *e*. *Multiplica*, immissis in valliculas, & liras eius pluuiis. Hebræa magis sunt poëtica, & metaphoris illustria. *Sulcos eius inebria: occa siue aqua liras eius* (imbribus) *stillis mollefacito eã germini ipsius benedic.* In aliquib. exemplaribus. *Inebrians*, eodem sensu inebriando, & aquis made

e *Plin. li. 5. c. 14.*

A madefaciendo riuos ſiue canales eius (terræ) multiplica genimina ipſius. *In ſtillicidiis eius*, αὐτῆς, eius terræ irrorationibus, ſiue roribus, & pluuiis, lætabitur id quod germinat. Nam *Germinans*, neutri generis, pro germine. Ne quis putet eſſe epithetum terræ. Quare & Græcè legendum, ἀνατέλλον, non ἀνατέλλοντα. Pluuiis terræ (in terram cadentibus) lætantur germina, & herbæ. Vel αὑτῆς cum aſpero ſpiritu non tenui. Stillicidiis ſuis terra germinans lætabitur. Maſoretæ aliter diſtinguunt, *Pluuiis eius liqueſac illam* (terram.) Deinde incipiunt verſum, *Germinans ſiue germen eius benedicens coronaſti*, &c. vt ſeq. B verſ.

13 *Corona*, prouentui, fructibus. Fœcundabis coronam anni, qui tua benignitate erit fertiliſſimus. Vberem & fertilem annum reddes. Chald. *Coronabis annum bonitate benedictionis tuæ*. Coronam ſiue ornamentum anni, Metonymicè vocat fruges, fructus, herbas, flores, quibus annus coronatur, atque ornatur: עטרת *hatereth*, cum geminino Segol, eſt nomen. Maſoretæ punctis coniugationis Piel affecerunt, eodem ſenſu: Benedices (&) coronabis annum benignitatis tuæ. *Eo campi.* Hebræa elegantem poëſim reſipiunt : Et orbitæ tuæ ſtillabunt pingue- C dinem. Semitæ per quas gradieris manebunt vbertate. Campi, quibus benedices, & quos veluti inuiſes, erũt fertiliſſimi.

14 *Pingueſcent.* Sic hæc poëtica exponunt: Stillabunt caulæ deſerti, Nam in his eſt repetendum, *pinguedinem*, per Zeugma, etiam manſiones deſerti, & loca inculta hãc fœcunditatem & benedictionem percipient. *Et exultatione*, lætis ſegetibus, vel fructibus, læto omnium fructuum prouentu exornabuntur. Meton. Loca deſerta, & colles erunt fructiferi, ſuperueſtientur lætis viridibúſque D herbis.

15 *Induti ſunt*, copioſis, puris, & nitidis velleribus, & lanis, i. benè, ſpecioſè, purè & densè veſtiti ſunt, ob bonitatem & vbertatem paſcuorum. Nã paſtionis copia, & bonitas ad id confert. Quare conferuntur, & caprarum ouium Galaadinarum vellera cum pilis filiiſve ſericeis pulchritudine, ſubtilitate & præſtantia, vt tangit Salomon in Canticis. Alioqui lanæ ſolent eſſe craſſiores & impuriores כרים, *Carim*, agnos & campos ſignificat. Hinc etiam nonnulli vertunt, Induti ſunt campi ouibus,

sed fortasse 70 rectiùs, quoniam non campi Iudææ alebant greges magna copia, sed montes. Ita enim Scriptura solet illam regionem distinguere, vt plana & campestria essent frugifera, montana compascua, & arborum vescarum feracia. Nec obstat, כרים *Carim*, esse absolutum. Nam apud Poëtas & Prophetas absolutum pro syntactico crebrò occurrit, vel iunxerunt cum sequenti, legéruntq;, כרי מהצאן *Care meathson. Arietes ouium*, ex ouibus nati, vel ouilium siue gregum, צאן *thson* grex ouiū. Et est Eclipsis præp. ב *be*, vel more poëtico, כרים *Karim*, pro Syntactico absolutum. *Frūmento*. Nam vt pars terræ sanctæ summè erat compascua, ita & alia mirè frugifera, fructiferáque, campestris præsertim & plana, Montosa etiam, suas habebat dotes, de quibus infrà *a*. *Clamabunt*, iubilabunt, canent, per Prosopop. vt cùm montes & valles alibi inducuntur gestire & plaudere. De Anagogico sensu huius Psalmi consule Euthymi. & August. *Etenim*, etiam גם *Gam*, per καὶ γὰρ, solent vertere. vt γὰρ sit expletiua particula.

a Psa. 80. v. vlt.

ARGVMENTVM.

Omnes inuitat ad Deum celebrandum, & adorandum, qui mundum, præcipuè populum suum, tot bonis afficit. Est propheticus de Gentium vocatione, & Martyribus.

1 In finem, Cáticum Psalmi resurrectionis. LXV. Heb. 66.

2 IVbilâte Deo omnis terra, psalmum dicite nómini eius: date glóriam laudi eius.

3 Dícite Deo, quàm terribília sunt ópera tua Dómine in multitûdine virtûtis tuæ mentiéntur tibi inimíci tui.

4 Omnis terra adôret te, & psallat tibi: psalmum dicat nómini tuo.

5 Ve

A 5 Venîte,& vidête ópera Dei: terríbilis in cõsíliis super filios hóminum.

6 Qui conuêrtit mare in áridã,in flúmine pertransîbunt pede:ibi lætábimur in ipso.

7 Qui dominâtur in virtûte sua in ætérnum, óculi eius super gentes respíciunt: qui exáspe-rant,non exalténtur in semetipsis.

8 Benedícite Gentes Deum nostrum: & audîtam fácite vocem laudis eius.

B 9 Qui pósuit ánimam meam ad vitam: & non dedit in commotiônem pedes meos.

10 Quóniam probásti nos Deus: igne nos examinásti,sicut examinâtur argéntum.

11 Induxísti nos in láqueum, posuísti tribulatiónes in dorso nostro: imposuísti hómines super cápita nostra.

12 Transíuimus per ignem & aquam: & eduxísti nos in refrigérium.

C 13 Introîbo in domũ tuam in holocáustis:reddam tibi vota mea, quæ distinxêrunt lábia mea.

14 Et locûtum est os meum: in tribulatiône mea.

15 Holocaústa medullâta ófferam tibi cum incénso aríetum:ófferam tibi boues cum hircis.

16 Venîte,audîte,& narrâbo omnes,qui timêtis Deum:quanta fecit ánimæ meæ.

D 17 Ad ipsum ore meo clamâui: & exultâui sub lingua mea.

18 Iniquitâtem si aspêxi in corde meo: non exaúdiet Dóminus.

19 Proptéreà exaudíuit Deus: & atténdit voci deprecatiônis meæ.

20 Benedîctus Deus, qui non amôuit oratiônem meam:& misericórdiam suam à me.

A

1 *Resurrectionis.* Non est in Heb. sed additur ad mysterium indicandum. Est enim Propheticus de mundi regeneratione, & quasi resuscitatione, id est, de Gentium conuersione, & martyribus.

2 *Terra*, terrarum omnium incolæ. *Laudis eius.* Laudem eius dicite gloriosam, plenam gloriæ & maiestatis, eum supra modum communem extollite, glorificate laudem eius, gloriosè eum celebrate. Vnde ad Verb. *Poniteglorıam laudem eius.*

3 *Terribilia*, mirifica, admiranda. Sic נוראות *nora*, solet Kimhi exponere. *In multitudine*, propter multam tuam potentiam hostes tui simulabunt fidem erga te, negabunt se tuis vnquàm fuisse infestos, Chrys. & Kimhi. Ob tuam potestatem se tibi subiicient, *Mentientur*, seruient, timebunt te valdè (per Metalepsim) adeò vt mentiantur tibi se tuos vnquám fuisse inimicos, adeò vt negent se aduersùm te, & tuos quidquam commisisse, vel tentasse præ metu. Qui timent aliquem, solent coram eo mentiri. Timebunt confiteri se tuos fuisse inimicos. Mentiri hîc subiici, & supplicem fieri simulatè, ex necessitate magis, quàm ex animo seruire. Nam serui solent mentiri præ dominorum metu. Hinc illud, mendacium seruile vitium. Sic *a, Mentientur tibi inimici tui* (vbi nos, *negabunt te, & tu eorum colla calcabis*, id est, humiliabuntur, subiicientur, seruient.

B

C

a Deut. 33. v. 29.

4 *Psalmũ dicat.* Verb. Psallat, fidibus canat nomẽ tuum, id est, te. Sic suprà *b*.

b vers. 2.

5 *Terribilis.* Genitiui casus. Admirandi in suis consiliis & operibus. In Græco, nominatiui ὡς φοβερός, quàm terribilis (est,) vt sit nouum comma.

6 *Mare*, rubrum, in exitu ex Ægypto, exiccauit *c*. *In flumine.* Allusio ad fissum Iordanem, vt pede sicco è diuturno quadraginta annorum exilio in terram sanctam populus transiret *d*. *Pertransibunt.* Nazianzenus alicubi cum Rabbinis putat esse futura pro præteritis, *Pertransierũt, lætati sumus.* de traiecto Iordane, & mari rubro. Sed simpliciùs futuri notatio retineatur. Qui conuertit mare in siccum, ita vt pertranseant homines pede sicco, vbi & lætemur ipsius ope, è periculo mersionis liberati. *Pede*, sicco scilicèt. *Ibi*, in illis locis, in quibus nobis tutum iter faciet, ad euadendum è nostris captiuitatibus

D

c Ex. 14. v. 21.

d Ios. 3. v. 17. Sic Esa. 11. v. 15.

&

A & exiliis. Vel, in his gestis, & mirabilius. Nam inde spe concipimus, quòd similiter nos volet & de maximis periculis liberare, hæc Dei miranda ad nos posse etiam pertinere intelligentes *a*. *In ipso*, in ipsius ope & gratia, vt qui malit rerum naturam inuertere, quàm suos deserere.

a 1. Cor. 10. 11.

7 *In virtute*, per suam potestatem. *In æternum*. עולם *holám*, sæculum, id est, tempus diuturnum, cuius incertus sit finis. Vix orbem, siue mundum significat, nisi apud Rabbinos. Quare parum consentaneè immutant aliqui nostram versionem, ac interpretantur: *Qui dominatur in* B *fortitudine sua sæculo siue orbi*, id est, qui orbis, & mundi tenet imperium, per fortem suam potentiam. *Qui exasperant*. Deum, non erunt apud se fœlices. Hebr. *Qui rebelles sunt* (Deo.) Tales autem exasperant, & ad iracundiam Deum prouocant. *Non exaltentur*, deprecanter. Ne erigant cristas contra eum ei se subiiciant. Ad verb. Ne extollāt se. In למו *lamo*, ל est articulus accusatiui casus, more Syriaco.

8 *Gentes*. Apostrophe ad gentes. Earum conuersionem ostendit. *Auditam facite*. enunciate, vt alij axaudiant.

C 9 *Ad vitam*. Qui in vita conseruauit animam meam, siue, vt in Hebr. nostram, qui variis in periculis nos seruauit incolumes. Chal. *ad vitam venturi sæculi*. *Non dedit*, non passus est me labi in peccatum, vel exitium. Non permisit pedes meos, siue, vt in Hebr. nostros vacillare.

10 *Quoniam*. Cadit in vers. 13. Quoniam nos rebus aduersis variè exploratos, tandem recreasti, introibo in ædem tuam cum victimis, & solenniter gratias agam. *Probasti*, tentasti, expertus es nos, id est, nostram fidem, & integritatem. *Igne*, rebus aduersis, crucibus.

11 *In laqueum*, vt caperemur. *In dorso nostro*. Hebr. *in lū-* D *bis nostris*. Vnde ad catenas, & vincula Sanctorum respectum putat Chaldæus. *Homines*, tyrannos, duros dominos imposuisti, & ex Heb. *equitare fecisti super capita nostra*, id est, regnare, ex Euthym. de quo vide suprà *b*. Subiecisti nos inimicis nostris, vt ab eis conculcaremur, vel calcaribus pungeremur, quasi essemus iumenta. Metap. ab equorum sessoribus.

b Psal. 44. v. 6.

12 *Per ignem, & aquam*, prouerbialiter, quia ignis vrit, aqua mergit & suffocat, varia & contraria pœnarum &

calamitatum genera. Nam afflictiones, sicut & prosperitates, sunt à Domino *a*. *Et*, at, sed Transiuimus quidem per contraria mala, at ex iis nos eripuisti. *In refrigerium.* Hebr. *in irrigationem*, id est, in refocillationem. Allusio ad terram promissionis, quæ erat irrigua, fertilis, & fœcunda. Vnde *irriguum superius & inferius.b*

a *Esa. 45.7. Lament. 3. v.43. Ose. 6. v.2.*
b *Iudi.1.15.*

13 *In*, cum. *distinxerunt*, distinctè nuncuparunt & promiserunt. Aliqui vertunt, aperuerunt, eodem sensu, id est, quas votiuas promissiones apertè protulerunt mea labia. Vota huiusmodi obligant absque facultate reuocandi, vel omittendi. Nam materia per se libera, per votum fit necessaria. Vota quidem in genere interdum Latinè reciprocantur cum optatis, animi propositis & desideriis: at Hebraicè non nisi dicunt promissiones Deo factas, quas posteà non sit liberum & integrum reuocare, vel omittere. Quare נדרים *Nedarim* opponuntur τοῖς נדבות *Nedaboth*, oblationibus spontaneis & liberis *c*. Hic inconsultè aliqui relatiuum *quæ*, putant esse nominatiui casus, ac regi à parte verbi anteriore: contrà *labia*, accusatiui cas. à parte posteriore, quasi vota distinguant, & aperiant labia, quod per labia egrediantur. Nā apertè Græcè ἃς.

Vota obligāt absque facultate reuocandi.
c *Leu.7.16.*

14 *Et locutum est os.* (quæ sup.) locutum est os meum dum affligerer. Nam per Zeugma iungendum cum proximo hemistichio. In calamitatibus est votis locus maximus, & materia. *Cogar opémque tuam timidis exposcere votis,* inquit Naso *d*.

d *Met.9.*

15 *Medullata*, plena medullæ, & succi pinguia, selecta, vt alibi *e*. *Cum incenso*, cum suffitu arietini adipis. Hæc qui non intelligunt, existimantes *incensum* siue thymiama significare thus, non autem suffitum & incensum, construunt, *Arietum*, cum *holocausto*, non *incenso*, Notat autem tria holocaustorum genera à Deo instituta, Arietum, Boum, & Hircorum. Ex alio enim quadrupedum genere sacrificare non licebat. Optima quæque sibi offerri Deus mandarat in Leuitic. & Deuteronom. Secus facientes obiurgat, & execratur *f*. *Offeram.* Rectè, etsi Heb. *faciam*: vt apud Virgilium, *Cùm faciam vitula.* Quo sensu aliqui, *Hoc facite in meam commemorationem*, id est, offerte. Nam Eucharistia non solùm est sacramentum, verùm etiam sacrificium, id est, oblatio facta Deo per legitimum sacerdotem, vt agno Paschæ respondeat, qui

e *Es.5.v.16.*
Holocaustorum tria genera.
f *Malach.1. 7.& 2.12.*
Eucharistia sacramentum est & sacrificium, & facere est sacrificare.

A qui ſimul erat ſacramentum & ſacrificium. *Sela.*

16 *Omnes*, ô omnes. Vocatiui caſus. *Quanta*, quæ beneficia mihi contulit.

17 *Exaltaui* (ipſum,) Sic legendũ, non, Exultaui, è Græco & Heb. ipſum laudibus lingua mea extuli, & glorificaui, vel ſub lingua mea, id eſt, intus, & in animo. Nam ad verb. Et exaltatus eſt ſub lingua mea: quod duobus modis exponitur, in lingua mea, per linguam. Per protheſeõn parallagen Poëticam. Vel in corde & pectore, quæ ſubſunt linguæ, de cordis profundo, è quo ad linguam aſcendit locutio. Debet enim Deus exaltari ore B & corde, orari lingua, ſiue ſpiritu, ſiue voce & mente *a*. Si retineatur vitioſa lectio, ſenſus non deſinet eſſe commodus per Zeugma. Et (ad ipſum Deum) exultaui animo. Eius inuocatione lætatus ſum, & præ gaudio geſtiui.

a 1. Cor. 14. v. 15.

18 *Iniquitatem ſi aſpexi*, δ'ωυπηκῶς. Si aſpexiſſem iniquitatem in corde meo, ſi animo fuiſſem iniquo & improbo: niſi eum purè & candidè, & citra conſcientiæ fucum coluiſſem, non me exaudiuiſſet. Iniquitatem aſpicere in corde ſuo, eſt iniqua cogitare, & animo verſare.

20 *Amouit*, repulit, ſpreuit.

C

ARGVMENTVM.

Deum obſecrat, vt ſe toto orbe cognoſcendum exhibeat. Eſt Propheticus de Eccleſiæ propagatione, & collectione.

1 In finem, in hymnis Pſalmus cantici Dauid. LXVI. Hebr. 67.

D

2 DEus miſereâtur noſtri, & benedîcat nobis: illúminet vultum ſuum ſúper nos, & miſereâtur noſtri.

3 Vt cognoſcâmus in terra viam tuam: in ómnibus géntibus ſalutâre tuum.

4 Confiteântur tibi pópuli Deus: confiteântur tibi pópuli omnes.

5 Lætêntur, & exûltent gentes, quóniam iúdicas pópulos in æquitâte: & gentes in terra dírigis. A

6 Confiteântur tibi pópuli Deus, confiteântur tibi pópuli omnes: terra dedit fructum suum.

7 Benedîcat nos Deus Deus noster, benedîcat nos Deus: & métuant eum omnes fines terræ.

---

2 Adumbratio formulæ benedictionis Sacerdotum *a*, in qua eadem vocabula reperiuntur, *Miserendi, benedicendi, illuminandi*, etsi mutato ordine *b*. *Misereatur*, gratificetur, gratiã det nobis, propriè, vt intelligatur peccatorum remissio: & gratiæ spiritualis collatio. Et sic Rabbi Selomo *c*: vnde חן *Hen* gratia, vbi tamen verbum חנן *Hanã*, duobus aliis modis exponitur, vt hic, *misereatur*, ex Chaldæo Onkelo, & *largiatur optata*, vota precésque impertiat, siue exaudiat è Rabbi Abraham, vnde תחנה *Tehinna* precatio. Tanta est huius benedictionis fœcunditas & energia. *Benedicat*, bonis augeat, cumulet nos beneficiis temporariis, copiosè benefaciat *d*. Vnde in Mose præponitur, quoniam lex primùm temporaria promittebat, ex consecutione spiritualia & æterna. Hic postponitur, quia Dauid carebat Euangelium, quod in primis, ac potiùs pollicetur spiritualia, deinde temporaria *e*. *Illuminet*, lucere faciat, lucidum, fauétem, placidum, & serenum exhibeat nobis vultum, nos vultu benigno respiciat. Cui locutioni Scriptura opponit: *Abscondere faciem ab aliquo, vel auertere oculos. Et misereatur.* In fonte est *Sela*, de quo suprà *f* Propter cuius emphasim hæc per Epanalepsin repetiuerunt. Affectus enim magnitudo declaratur, ob quam, quæ nobis sunt cordi, congeminamus, vel per Epizeuxin, vel per Epanalepsin, vel per Anaphoram. Item vt docerent ad versum 25. sexti Numerorum respectum esse.

a *Num*. 6.
b *vers*. 24. & 25.
c *Nume*. 6.
d *Abben Ezra & R. Selo. ibid.*
Legis & Euangelij differentia.
e 1. *Tim*. 4. *v*. 8.
f *Psal*. 3. *v*. 1.

3 *Viam tuam*, tuam religionem, tui agnitionem & cultum, tuam legem & præcepta, quibus nobis est insistendum. Sic passim in alio Psalmo *g*. *Salutare tuum*, tuam salutem, siue tuum saluatorem Christum. Vt in Hebr. sit abstractum pro concreto, cum Paranomasia nominis Iesu.

g *Psal*. 118. *v*. 4.

B C D

5 *Iudi*

A 5 *Iudicas*, regis, gubernas, citra delectum personarum. *Dirigis*, adducis ad salutem, moderaris, veluti dux itineris & præmonstrator. *Sela*, ô bonitatem.

6 *Terra*, quoniam terra edidit Christum fructum ipsius præcipuum, ab omni antiquitate promissum, quoniam in terra natus est Christus, confiteantur tibi, te laudent, te colant omnes populi. Precatur, vt propter Christum in terris natum Gentes longè, & latè per totam orbis amplitudiné Dei cognitione imbuantur. Et certè Christi sanguis hoc copiosè meretur. Alij per fructum intelligunt prouentum multarum virtutum, quem terra B ediderit suo tempore, postquàm multa sæcula fuisset sterilis *a*, q.d. Labor Apostolorum & Prophetarum non fuit inanis in Domino. Imbue igitur tui notitia & confessione cunctos populos. Sic *Terra* pro terræ habitatoribus Metonymicè. Quem tropum etiam, sed alio respectu prior enarratio patitur. (Nam sup.) terra, id est, terrena substantia Virginis dedit Christum fructum benedictum ventris sui, Spiritus S. virtute & fœcundatione *b*. Aliqui citra tropum explanant, de terra elementari & fructu eius. Nam & terra fructum suum tua benignitate largitur omnibus populis quocunque sint loco & cli- C mate, profert copiosissimè benedictionis tuæ vi cibum cunctis viuentibus commodum, vt vel hoc solo nomine omnia tibi sint deuinctissima, tuóque cultui addictissima.

Christus fructus terræ præcipuus.

a *vt Ps. 84. v. 14.*

b *vt Ps. 84. v. 14.*

7 *Benedicat nos Deus.* Trina repetitio nominis אלהים *Elohim*, siue Dei, non caret mysterio sanctissimæ Triadis, quæ per Euangelium apud omnes populos innotuit, q. dicat. Saluet nos tota sanctissima Trinitas, & ab omnibus colatur. Vsurpatur singulare in verbo *Benedicat*, & Pronomine *Eum*, ob essentialem vnitatem: Plurale in no- D mine אלהים *Elohim*, propter personarũ Trinitatem. Sic enim tres in diuinis personæ, in vna conueniunt essentia. Quas ob res in benedictione Sacerdotali, cuius hunc Psalmum esse paraphrasim iam significauimus, cuncta trina animaduertuntur. Trinitas versuum, trina repetitio nominis Tetragrammati, ter posita copula vau, terna vocabula primi versus, subleuatio manuum in palmam tripartitam, eleuatio trium primorum digitorum in pronunciatione Tetragrammati. Ad quod mysterium explicandum Rabbi Isaac, & alij secretiores Rabbini

Sanctissima Trinitas qua ratione hic & in lib. Numer. expressa sit.

Rabbini inaniter respectum putant ad multas Scripturæ memorabiles Terniones, cùm interim hanc summam & præcipuam, cuiúsque causa reliquæ celebrentur subticeant. Secundo autem loco Deus, cum Pronom. *noster*, propter personam Filij, qui incarnatus, habitúq; inuentus, vt homo, arctissima quadam nobiscum coniunctione & inter nos visibiliter versatus, salutémque nostram foris operatus; ex אל *El*, & אלהים *Elohim* euasit עמנואל *Emmanuel*, quod interpretatur *nobiscum Deus* a. *Fines terræ*. Metonymicè: Qui in finibus & extremis terræ habitant.

Filius Dei noster est.

a *Esa. 7. v. 23. Mat. 1. ver. 23.*

A R G V M E N T V M.

Canit Christi & Ecclesiæ de hostibus victorias, vt in exitu ex Ægypto: Christum Deum in cœlum ascensurum, indéque Apostolos de diuersis tribubus missurum ad gentes conuertendas. Carmen triumphale de Ecclesiæ cursu.

1 In finem, Psalmus Cantici ipsi Dauid. LXVII. Hebr. 68.

2 EXúrgat Deus, & dissipéntur inimíci eius: & fugiant qui odérunt eum, à fácie eius.

3 Sicut déficit fumus deficiant sicut fluit cera à fácie ignis, sic péreant peccatóres à fácie Dei.

4 Et iusti epulêntur, & exûltent in conspéctu Dei: & delectêntur in lætítia.

5 Cantâte Deo, psalmum dícite nómini eius, iter fácite ei, qui ascêndit super occâsum: Dóminus nomen illi.

6 Exul

A 6 Exultâte in cóſpéctu eius: turbabũtur à fácie eius, patris orphanôrum, & iúdicis viduârum.

7 Deus in loco ſancto ſuo: Deus, qui inhabitâre facit vnîus moris in domo.

8 Qui edûcit vinctos in fortitúdine: ſimíliter eos qui exáſperant, qui hábitant in ſepúlchris.

9 Deus, cùm egrederêris in conſpéctu pópuli tui: cùm pertransîres in desêrto.

10 Terra mota eſt, étenim cœli diſtillauérunt B à fácie Dei Sínai, à fácie Dei Iſraël.

11 Plúuiam voluntâriam ſegregâbis, Deus, hæreditâti tuæ, & infirmâta eſt: tu verò perfecîſti eam.

12 Animália tua habitâbunt in ea: parâſti in dulcédine tua paúperi, Deus.

13 Dóminus dabit verbum Euangelizâtibus: virtûte multa.

C 14 Rex Virtútum dilêcti: & ſpeciêi domus diuídere ſpólia.

15 Si dormiâtis inter médios cleros, pennæ colûmbæ deargentâtæ: & poſteriôra dorſi eius in pallôre auri.

16 Dum diſcêrnit cœleſtis reges ſuper eam, niue dealbabûntur in Selmon: mons Dei, mons pinguis.

17 Mons coagulâtus, mons pinguis: vt quid D ſuſpicámini montes coagulâtos?

18 Mons, in quo beneplácitum eſt Deo habitâre in eo: étenim Dóminus habitâbit in finem.

19 Currus Dei decem míllibus múltiplex, míllia lætántium: Dóminus in eis in Sínai, in ſancto.

20 Aſcendíſti in altum, cepíſti captiuitâtem: accepîſti dona in homínibus.

21 Etenim non credêntes: inhabitâre Dóminum

num Deum.

A

22 Benedíctus Dóminus die quotídié: próſperum iter fáciet nobis, Deus ſalutâriũ noſtrôrum.

23 Deus noſter Deus ſaluos faciéndi: & Dómini Dómini éxitus mortis.

24 Verúmtamen Deus confrînget cápita inimicôrum ſuôrum: vérticem capílli perambulántium in delíctis ſuis.

25 Dixit Dóminus, ex Baſan conuértam: conuértam in profûndum maris.

B

26 Vt intingâtur pes tuus in ſánguine: lingua canum tuôrum ex inimîcis, ab ipſo.

27 Vidêrunt ingréſſus tuos Deus: ingréſſus Dei mei, regis mei, qui eſt in ſancto.

28 Præuenêrunt príncipes coniûncti pſalléntibus: in médio iuuenculârum tympaniſtriârum.

29 In Eccléſiis benedícite Deo: Dómino de fóntibus Iſraël.

30 Ibi Béniamin adoleſcéntulus: in mentis excêſſu.

C

31 Príncipes Iuda, duces eôrum: príncipes Zábulon, príncipes Néphthali.

32 Manda Deus, virtûti tuæ: confîrma hoc, Deus, quod operâtus es in nobis.

33 A templo tuo in Hierúſalem: tibi ófferent reges múnera.

34 Increpa feras arúndinis, congregátio taurôrum in vaccis populôrum: vt exclúdant eos, qui probâti ſunt argénto.

D

35 Díſsipa gentes, quæ bella volunt, vénient legâti ex Ægypto: Æthiópia præuéniet manus eius Deo.

36 Regna terræ cantâte Deo: pſállite Dómino.

37 Pſal

A 37 Psállite Deo, qui ascéndit super cœlum cœli: ad Oriéntem.

38 Ecce dabit voci suæ vocem virtûtis, date glóriam Deo super Israël: magnificéntia eius, & virtus eius in núbibus.

39 Mirábilis Deus in Sanctis suis, Deus Israël ipse dabit virtûtem, & fortitûdinem plebi suæ: benedîctus Deus.

B 1 *Psalmus cantici.* Psalmum distinguunt à Cãtico, quòd hoc ore caneretur, esset metro magis soluto, communi constaret cantu, & quasi plano; ille modos haberet musicos numeros, & metrum artificiosius, & magis lyricum; caneretúrque ad citharam, lyram, psalterium, & alia instrumenta harmonica. Psalmus ergo Cantici, quem simul ore, & instrumentis concinerent, & modularentur.

Psalmus, & Canticum quomodo differant.

2 Versus sumptus è Num. *a* quando proficiscebatur arca aduersùs Chananæos ob similitudinem argumenti. Nam bella Mosis, & Iosuæ in istos, typus erant bellorum C Christi in mundum, & mundi principes siue visibiles, siue inuisibiles, per quæ terra subacta est Ecclesiæ. *Deus.* Toto hoc Psalmo Dei, & Domini notio restringitur ad personam Christi, Apostolo *b* interprete. Orditur autem versu à Mose cantato, cùm Israëlitæ progressuri essent, & arca fœderis eleuaretur à Leuitis *c*, vt eum ad Christi victorias, quarum illæ contra Chananæos typi erant, accommodaret. Quare Arnobius: *Exurgat* (inquit) *Deus à mortuis, & dispergantur inimici eius, & fugiant, qui crucifixerunt eum à facie eius.* Sed exurgere accipio latiùs pro excitari ad res gerendas, & Ecclesiæ suæ salutem parandam. D

a *Num. 10. v.35.*

b *Ephes. 4. 8.*

c *Num. 10. v.penult.*

3 *Deficit, deficiant.* Propriè dispellitur, dispellãtur. *Fluit,* tabescit. His similitudinibus vsus est sup. *d* ad repentinum hostium interitum delineandum.

d *Psal.57. v.9.*

4 *Epulentur*, lætentur, voluptate (æterna) fruantur. Sic Græcè, εὐφρανθήτωσαν. Epulum, & lætitia animi maxima Deus, Dei gustus, fauor, præsentia, visio. Alludit ad solemnitates, in quibus epulabantur coram Domino, id est, in templi locis de pacificorum carnibus, & libaminibus *e*.

e *Deu.12. 11.14. v.11. 16.v.13.26. v.5. & Neh. 8.v.10.*

5 *Cantate Deo psalmum dicite.* Vox præconis triumphaturum præcedens Dominum, vt suprà *a. Iter facite*, parate viam, cedite, concedite locum ei omnes: ne ei resistite, qui ascendit super Occasum. Locus nobis, qui versamur in Occidente, valdè consolatorius. Concedite locum apud vos Deo, qui inequitat in Occasum, qui in vestras regiones Occiduas ascendit, & vehitur. Eum reuerenter excipite. Theoderetus putat esse hortationem ad Apostolos, vt cum tripudiis, & hymnis ad gentes currant, itérque Christo præparent. ערבות *Haraboth*, hoc propriè significat, nempe Occasum, vesperas *b*. Rabbini tamen recentiores, sed sine alio exemplo, exponunt, cœlos, orbes cœlestes, vel nubes, à dulcedine haud dubiè. Quid enim cœlo, cœlestíve patria dulcius? Quin & eorum aliqui restringunt ad supremum cœlum, quasi suaue, & iucundum, vel desertum, & vacuum stellis? q. d. qui tam sublimis est, vt supremo cœlorum orbi insideat. Extollite eum, qui inequitat cœlos (qui in eis sedet veluti in equo, vel in curru.) Vnde & Chald. *Qui sedet super solium gloriæ.* Est quidem egregius, sed veterum sensus magis placet, inter quos Symmachus vertit, γῆν ἀοίκητον, terram incultam. סלל *Salal* autem, & extollere, & semitam facere. Hinc מסילה *Mesilla*, semita. *Dominus*, In Domino (יה *Iah*) nomen eius, id est, cuius nomen est יה *Iah*, siue Dominus verè existens. Vel per Appositionem, In יה *Iah*, nomine suo, per יה *Iah*, nomen suum, q. d. Virtute suæ diuinitatis, & diuini nominis.

a Psal. 23. 8.

b Ierem. 5. 6.

6 *Turbabũtur à facie eius.* Inimici ipsius. Desunt in fonte, sed ad connexionem commodè interserta sunt. Vel potiùs duplex lectio, & significatus Verbi עלז *halaz*, expressus est: significat exultare, gestire præ lætitia, aliàs, etsi rariùs, tremere, moueri præ metu, vel impotentia *c*. è R. Iona. Quæ notatio crebra est apud Arabas. In imp. עלזו *Hilzu*, exultate vel tremite, in præter. עלזו *Halezu*, exultarunt, vel tremuerunt, pro futuro, יעלזו *Iahalzu*, exultabunt, vel trement. *Patris orphanorum*, qui aduersùm istos orphanorum, & viduarum suscipit patrocinium, causam, vindictam.

c Esa. 51. 39. Esa. 5. 14. & 22. v. 2.

7 *Deus in loco sancto.* Per locùm sanctum, Hebræi Hierusalem siue Sionem intelligunt. Rectè, si non ad terrestrem, sed spiritualem, id est, Ecclesiam, vt interpretatur

Paulus

A Paulus a, animum conuertas, quam multis nominibus hic Psalmus appellat, locum sanctum Dei, domum, hæreditatem, Dei montem, montem pinguem, montem coagulatum, currum Dei, millia lætantium, Sanctum, Ecclesias, Templum Dei in Hierusalem, Sancta denique siue sanctuaria. *Vnius mortis*, μονοτρόπους, homines vnius modi, & ritus. *In domo*, sua, per Zeugma. Quem locum sanctum suum dixit, nunc appellat domum. In Ecclesia schismata, hæreses, sectas Deus non vult. Hebr. *solitarios, singulares, vnicos*, id est, singularis, & vnius animi, B vt vnanimitatem concordiámque Chistianam firma sibi, atque inseparabili caritate connexam declaret, è Cypr. ad Magnum b. Populum suum solitarium, & separatum à reliquis religione, & moribus, vel tristem, & afflictum in Ecclesia collocat, seruat, & protegit. Kimhi. Alij, solitarios, vnicos, derelictos, tristes, gementes, mœstos, quales esse solent solitarij, desertos, & destitutos omni humano præsidio, domo, & familia honesta cumulat: vel domi suæ conseruat, nec eos inde sinit extrudi vi, & potentia impiorum. Alij, Dominus habitare facit modi vnius, id est, vnicos, solitarios, steriles in do-C mo, dat illis sobolem, solitariis, & prole orbis dat familiam copiosam, & liberos: ex vnicis facit multos, vti Abraham de posteritate sua penè desperantem multa sobole fœcundauit. Domus enim vsu linguæ vti in vernaculis linguis, hoc interdum declarat, vt infrà c. *Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum*, id est, multiplicat, fœcundat.

8 *Qui educit vinctos*, Effectus aduentus, Domini d. *Educit vinctos*, è malis, & miseriis suis: sed & rebelles, qui (per Appositionem) inhabitant squallorem, i. locũ desertum, sepulchra, inferos. Vel (per Asyntheton.) Sed & educit D è malis eos, qui exasperant ipsum (&) qui habitant in sepulchris, id est, rebelles, itémque miseros, siue mortuos. *In fortitudine*. Fortiter, viriliter, ἐν ἀνδρείᾳ, manu valida, & forti eos educit. *In congruentijs*, aliqui, vt R. Selomo, id est, congruenter, congruo, & opportuno modo, vel tempore. Sic enim mense Martio eduxit Israëlitas ex Ægypto, cùm neque vigeret frigus, neque æstus. Recentiores, *In compedibus*, vt in בכושרות *kosaroth*, caph ponatur pro koph. Vinctos autem compedibus intelligunt miseros, captiuitatibus, & tyrannide potentiorum op-

a Heb. 12. 22. Gall. 4. 26. Ephes. 4. 8.

b Lib. 1. Epist. 6.

c Ps. 112. 9.

d 1. Pet. 3. 18. 19. & 4. v. 6.

pressos, quales erant Israëlitæ in Ægypto. *Sic in fortitudine* construetur cum adiectiuo *vinctos*, non verbo *Educit*, qui educit eos, qui ita fortiter, & firmiter vincti sunt, vt desperét liberationem. *Qui exasperant*, supple Deum, vt suprà *a*. Vnde & Hebraicè, *Rebelles* (qui) habitant in sepulchris, vel in locis aridis, & siticulosis (educit fortiter liberat à morte, & diabolo, vel à periculis, & malis.) Hoc hemistichium decet conferri cum vers. 21. de incredulis eductis à Deo in admirabilem Euangelij lucem infrà, & cum his Petri *b*. *His qui erant in carcere spiritibus veniēs prædicauit. qui increduli fuerant aliquando*, &c. *Propter hoc enim in mortuis euangelizatum est*. Vt totus versus attingat mysterium de descensu Christi ad inferos, ob liberationem iustorum, atque adeò incredulorum & rebellium, de quibus Petrus tractat. Nazianzenus *c* huc videtur alludere, & referre ad mortuorum resurrectionem, quam non est dubium contingere Dei virtute & potentia. Recentiores malunt esse Antithesin. Verùm rebelles habitabunt in siccitatibus, id est, in egestate, afflictionibus, miseriis, sine Dei consolatione, cùm pij contrà bonis omnibus afficiantur. Pij è locis desertis ad terras fertiles, & amœnas à Deo ducuntur, contrà impij à fertilib. ad vastas, & steriles. Malo, vt sit Appositio, vel Asyntheton, vt suprà.

a Psal. 65. v. 7.

b 1. Petr. 3. 18. 19.

Descensus Christi ad inferos.

c Orat. 40.

9 *Deus cum egredereris*. Exitū ex Ægypto canit. O Deus, cùm præcederes populum tuū per desertum, Deus egrediebatur populum suum, instar ducis egredientis ante suos milites. Erat enim illis pro ductore, per diem simul & noctem, cuius vexillum esset nubes, & columna ignea. *In conspectu*, ante populum, *Sela*: significatur, Deum perpetuò sic se habiturum cum suis.

10 *Terra mota est*. Metaphora de calamitatibus in hostes Iudæorum, Ægyptios & Arabicos immissis. Quanquàm etiam ad literam terra tremuit, & mons ipse Sinai, cœlis grandines, tonitrua fulgura iaculantibus ad aduentum Dei in Sinai *d*. *Mota est*. Tremuit, mouerit visa est. *Etenim*, etiam. In hoc significatu solent vti hac particula, vt infrà *e*, vt *Enim* addatur per Parelcon. *Distillauerunt*. נטפו *nate; hu*. fluxerunt, pluerunt ad Dei, qui apparebat in Sinai, præsentiam, voluntatem & iussum: fuderunt rorem. Aliqui manna ad modum roris *f*. *Pluam vobis*

d Exod. 19. v. 18. 19.

e Vers. 21.

f Ex. 16. v. 4.

A *vobis panes de cœlo.* Ego vtrumque. Nam tam rorem, quàm manna de cœlo siue aëre pluit *a*. Philo quidem rorem confundit cum manna, sed è locis præcedentibus distinguitur. Quin & Rabbini existimant manna duplici rore tectum fuisse, superiore & inferiore, hoc est, primum rorem cœlitùs descendisse circum castra ad purgandam terram, posteà manna superuenisse, super quod mox ros alius descenderit, adeò vt in duobus istis roribus, tanquàm in theca reconditum iacuerit, apparuerit autem, quando superior ros ad exorientem solem euanuit. Quæ haud dubiè adumbrabant corpus

B Christi manna verius, speciebus panis recondendum, apparriturum verò quando ros humanæ rationis, ad exorientem diuinum solem,& lumen fidei dispareret. Ergo *distillauerunt*, id est, fuderunt tria, rorem videlicet inferiorem, manna intermedium; & rorem superiorem. vt R.Selo *b*. Aliis, נטצו *natephu*, fluxerunt, diffluxerunt, soluti sunt metu, signo externo ostendentes se commoueri ad Dei præsentiam, vt R.Isaac *c. Sinai.* In Heb. סני זה *ze Sinai, huius Sinai*, δεικτικῶς quasi cum digito ostendat, vbi & repetendum Syntacticum, אלהי *Elohe*, posteriore membro, vel אלהים *Elohim*, erit absolutum

C pro Syntactico poëticè. Dei, Dei inquam. Sinai, i. qui sui fecit copiam multa maiestate in Sinai *d*. Parum aptè recentiores in nominatiuo, *Iste Sinai*, scilicet motus est tonitru & variis ignibus, quare & Græcè τὸ σινᾶι. Repetitur hic versus è Debora & Barac in victoria Chananæorum *e*, vt intelligas ad Christi victorias canendas epinicia reliquorum non sufficere: item Sanctorum veteris Testamenti triumphos, earum typos fuisse.

11 *Pluuiam voluntariam.* Antithesis. Super hostes distillasti,& depluisti iracundię tuæ imbres: at super populum

D tuum pluuiam gratam, suauem (liberalitatum vel voluntatum Heb.) tempestiuam, & qualem homines optant, demittes. *Hæreditati tuæ*, terræ tui populi, i. Ecclesiæ. Hæc sunt allegorica de diuinis gratiis & beneficiis. *Et*, (si) *Infirmata* est. Hypothetica linguæ phrasis, de qua suprà *f*. Quare est Eclipsis particulæ. *Si*, vt docet Kimhi, Quòd si hæreditas tua infirmata est, fatigata, oppressa, afflicta,& malè affecta ab hostibus, tu sanè stabiliuisti & roborasti eam.

a *Ibidem & Nu. 11. v. 9.*

Manna duplici rore tegebatur.

Māna quomodo corporis Christi in Eucharistia figurata fuerit.

b *Exod. 16.*

c *Exod. 19.*

d *Ex. 19. v. 20. & 20. v. 18 19.*

e *Iud. 5. v. 4.*

f *Psal. 4.*

12 *Animalia tua* tui electi tuum peculium, tui greges & copiæ, tuæ oues, quarum tu es pastor *a*. Pergit in Metaphora. *Parasti*, res necessarias, vel quid simile, per Aposiopesin, vt Manna in deserto, cibum & potum. *In*, per tuam dulcedinem & bonitatem. Vel, cum dulcedine, cum dulcibus fructibus & rebus. Non tantùm res parauit ad necessitatem, sed etiam ad delicias. Vnde terra dicebatur, *fluens melle & lacte*.

a Ioa.10. v. 11.

13 *Dominus dabit verbum*. Ordo inuersus, vt ablatiuus, *Virtute*, construatur cum verbo *Dabit*: Deus dabit magna virtute & potentia, cum magna efficacia & fortitudine, vel cum magno exercitu & copiis (ב *be*, sub.) verbum euangelizantibus, ne erubescant Euangelium, néve metuant liberè illud perferre ad barbaros quosque. Eis suppeditabit multas vires & magnam fortitudinem ad perferendum Euangelium. Eis subministrabit multos Angelorum exercitus ac præsidia, ad eos tuendos contra hostes visibiles & inuisibiles. Eos tuebitur, ac muniet inter medias persecutiones & pericula, ac si numerosissimo instruerentur exercitu, צבא *Tsabá*, non solùm exercitum significat, sed & fortitudinem *b*. Possit construi cum Participio proximo. Suggeret Dominus sermonem iis, qui euangelizauerint multa virtute, i. fortiter, magno conatu, & studio. Nam *facienti quod in se est, Deus no denegat gratiam*, imò auget. Possit etiam exponi, *Desiderio multo*. Nam *Tsuba*, aliquando exponitur צבי, *Tsebi, desiderium*. Iis qui multo desiderio magnis votis, optatis, & studiis euangelizant, Dominus copiosè verbum suggeret. *Non estis qui loquimini sed spiritus Patris vestri, &c.* Chaldæus videtur in datiuo accepisse, quando sic interpretatur: *Deus dedit verba legis populo suo ministerio Mosis & Aaronis, qui primi nunciauerunt verbum Dei exercitui magno Israëlis. Euangelizantibus.* Græcè quidem est masculini gen. at Hebr. fœminini, allusione ad consuetudinem, qua mulieres solebant publicè victorias principum choris & cantibus celebrare *c*. Quare aliqui interpretantur de mulieribus, quibus Christus in vitam reuocatus apparuit, monens vt suæ resurrectionis Euangelium, lætúmque nuncium ad Apostolos deferrent *d*, vt quemadmodum mulier mortem & culpam viro prima nunciarat, ita primum resurrectionis & gloriæ nuncium viris redderet. Hilarius *e*. Ambros. *f*, August.

b vt Dan. 10. vers. 1.

Gratiam Deus non denegat facienti quod in se est. Matth. 10. vers. 20.

c 1. Reg. 18. vers. 6. & alibi.

d Mat. 28. v. 7. Marc. 16. v. 7.

e cap. 33. in Matt.

f 3. de S. Spiritu, cap. 12. & Luc. 22.

gust. *a* Possit tamen referri ad *animalia*, versus præcedentis, quia Nomen חיות *Hhauoth*, Hebr. est fœmininum. Vel Apostolos sic appellat, quòd essent infirmi, imbecilli, abiecti quasi fœminæ coram mundo, tanquam oues in medio luporum. Rabbini hunc locum non intelligunt. Itaque variè interpretantur.

a sermon. de tem. 17.

A

14 *Rex virtutum*. Heb. Reges virtutũ siue exercituum. Ex quo intelligimus regem virtutum non hic significare Deum, sed regem quemlibet potentissimum & fortissimum. q. d. Magnarum copiarum reges, & potentissimi principes dilecti erunt dilecto Deo, vel Dei filio, qui Patri est carissimus, cedent, succumbent in eius venient ditionem & potestatem, eius erunt possessio. *Dilecti*, ἀγαπητῶ, genit. casus. Repetitur autem per Epizeuxim, vt celerior & nobilior victoria significetur. Septuag. putarunt ידידון esse cognomen Christi, *Iedudun* formæ, ישורון *Ieshurun* (cog. populi Israël *b*) vt Iod sit radicale à ידד *Iadad*, vel heemanticum, à דוד, *Dod*, quod fortasse est rectius, quàm vt sit fut. verbi נדד *nadad*, *Fugit*. Vel etiam duntaxat respexerunt ad sententiam. Nam huiusmodi hostium populi Domini clades, non tam abolitionem significant, quàm conuersionem, vt Hieronymus docet ad illud *c*, *Omnes inimici tui interibunt*: & Abben Ezra *d*, & Kimhi *e*. Nostris igitur Latinis & Græcis hæc Hebraica quantum ad institutum consonant. *Reges exercituum fugient*, fugient, id est, cedent Deo Christo, ei terga vertet, ab eo vincentur, in eius venient potestatem. Antithesis regum fugientium, qui copias immensas habuerint, & Apostolorum, qui eorum partientur inter se spolia. *Et speciei domus est*. Ad speciem & gloriam domus Dei pertinet diuidere spolia regum istorum deuictorum: hoc faciet ad domus Dei speciem, & ornamentum, vt spolia gentium dæmonibus erepta partiatur. Illud est gloriosum & honorificum Ecclesiæ. Loquitur de Apostolis, vt de ducibus & militibus, qui post peractam pugnam, prostratorum & interfectorum hostium spolia partiuntur. Hebræa idem sonant: Et habitatio (vel, Species, pulchritudo: nam נוה *naua*, interdum respondet, τῷ נאה *naa*,) domus diuidet spolia, id est, habitatores domus, Metonymicè, spolia hostium robustissimorum partientur. Dei domestici & ministri fana idolorum mutabunt in Christianas Ecclesias, & il-

B

C

D

b Deut. 32. v. 5. Esa. 44 v. 2.

c Mich. c. 5. v. 9.

d in Ps. 149.

e initio 11. Es.

lorum cultoribus priores eripient. *Spolia*, sunt bona alicui detracta, & in hac lingua interdum bona simpliciter, vt *a*, *Spoliis non indigebit*, & *b*, *Spolia eius distribuet*.

a *Pro.31.v.11.*
b *Luc 11.v.22.*

A

15 *Si dormiatis inter medios cleros*, inter medias sortes, inter media & præsentissima pericula, euadetis fœliciter, & cum honore & gloria. Si versemini in mediis periculis, vt de vestro capite iam iaciatur alea, vel etiam iacta sit, si de vobis, de vita vestra & bonis sortiantur, vt solent victores, gloriosè eruemini, ac eritis sicut alæ columbæ argento coopertæ, cuius pennæ dorsi virent, vt aurum purum. q. d. Luctus vester conuertetur in gaudium. Dormire hìc per κατάχρησιν, pro, *iacere situm esse*, vt è fonte apparet. Potest tamen natiuus intellectus retineri. Si somno opprimamini præ nimia tristitia, intereà dum de vobis iacitur alea. Locus, de quo tanquàm de cruce, pependerunt omnium ingenia. Ex quo alij eum suspectum de mendo, alij Septuaginta hallucinatos, alij clerum clericorúmve statum, alij sortes Israëlitis distributas, alij vtramque sortem præsentis & futuræ vitæ, alij duo testamenta, alij aliud significatum dixerunt. Difficultatem auxit noster interpres, quia vocem Græcam reliquit. Nam si vertisset, *Inter medias sortes*, vel vt habet codex S.Germani Pratensis vetustus, *In medio sortium*, fortasse eum aliqui contulissent cum Psalmo *c*. *Super vestem meam miserunt sortem*. Ioel *d*, *Super populum meum miserunt sortem*. Nahum *e*, *& super honoratos eius* (Alexandriæ) *proiecerunt sortem*, *& cuncti magnates eius abigati sunt catenis f*, &c. His enim etiam locis Græcè est, κλῆρος, periculi aleæque genus. Vel cum profanis scriptoribus, vt Aristide in Pericle, *Vna super omnibus alea, vna sors iaciebatur corporibus, vita, pecuniis, fama principatu*, vt Homero, Virgilio, Æschylo apud quos à militibus sortes in galeam deiiciebantur ad sortiendum de captiuis, & rebus aliis multis. Est ergo sensus facilis: *Si dormiatis inter medias sortes* (eritis sicut) *penna columba deargẽtata, cuius posteriora* (i. cauda) *dorsi in pallore auri* (sũt.) Vbi vides duntaxat esse Eclipsim Hebraicam, quam crebrò fieri notauimus, Verbi substantiui & literarum Mose vecaleb, quarum vna est nota similitudinis, q. d. Si versemini in præsentissimis & certissimis periculis, vt quando de captiuorum vita, libertate, fortunis, victo-

B

C

D

c *Psa.21.v.19.*
d *Ioel.3,v.3*
e *Nah.3.v.10.*
f *Hest.3. v.7. Ioan. 19. v.24.*

A victores sortem mittant, tum illa in rerum desperatione eritis tutissimi, serenissimi, lætissimi, vultu & colore tam pulchro, sereno, ac vegeto, quàm columba, cuius pennæ sunt veluti deargentatæ; instar argenti pellucentis, & dorsum, vel cauda dorsi splendet, ac rutilat instar fului siue pallentis auri. Tam præsens vobis erit numen, vt illic sitis in tuto, & animi securitate, neque quicquam perdatis de vultus specie, & habitu. Columbæ similitudinem apposuit, quod in hac aue pennarum elegantia & morum forma excellant: quin & capta nitet, eodem est colore, specie, & statu. Hebræa eòdem recidunt. *Si cubitis inter medios lebetes, vel tripodes, vel ollas*, vt iam torreamini. Sic è mediis ignibus eruit tres pueros *a*, & multos martyres in historiis Ecclesiasticis; alios in summa patientia, & animi tranquillitate conseruauit. Alij vulgò: Si tam atri & sordidi sitis, quàm hi, qui iacent inter nigras ollas, eritis posthàc tam candidi, quàm alæ columbæ argenteæ, & instar auri fulgentes: deposito scilicet mœrore omni, posthàc læti eritis & fortunati. Sed Septuag. submutarunt hanc Metaphoram ab atris ollis, in clariorem & vsitatiorem, more suo. Est igitur Prouerbium Græcum, *Inter medias sortes*, & Gallicum, *Entre les hazards*, his consonans, inter medias cruces, inter medios lebetes, inter medios tripodes, inter sacrum & saxum, inter malleum & incudem, in acie nouaculæ, in rei cardine, in rei articulo, in extrema alea, pro eo quod est versari in rerum desperatione, & summo discrimine. Hæc prolixiùs contra Gnosticos, qui quam Patrum sapientiam non percipiunt, carpunt. Idem alia translatione declarat sequenti vers. *Deargentata.* Genit. casus in Hebr. nominatiui pluralis in Græco. *Pallore*, virore. Pulchritudo autem colli, & pennarum columbæ, vt & caudæ pauonis, manat è colorum varietate, & incertitudine.

a Dan. 3. 23. 24. & seq.

D 15 *Dum discernit*, dum iudicat, punit, vlciscitur. Dispergit propriè, vel extendit, expandit id est, dum prosternit reges in ea, scilicet Ecclesia, erunt niuei sicut nix in Selmon, præ lætitia, quam è persecutionibus discussis conceperint. Sic solent sumere hoc verbum Septua. suprà *b*, & Paulus *c*, *Quis enim te discernit*, id est, iudicat. Hinc Hebraicè dum extendit, dum profligat. *Cælestis*, Deus, Dei enim, vel etiam Christi epithetum *d*. He. שדי *Saddai*, omnipotens, à שדד *Sadad*, *vastãdo*, quòd omnia vastare

b Psal. 49. v. 6.
c 1. Cor. 4. 7.
d 1. Cor. 15. v. 47.

possit, atque adeò in nihilum redigere. Vel à שׁ *schim*, & די *Dai, sufficientia, cui satis.* quòd per se sufficiens omnia præstare possit. Epithetum loco huic de bellis valdè congruens. *Reges*, potentes & crudeles dominos, tyrannos Ecclesiam persequentes, & oppugnantes. *Niue dealbabuntur in Selmon*, monte opaco, χιονωθήσονται, vt nix existent. Sic Hebr. vnica voce, *Niuescet, niuebit*, candescet, dealbabitur, domus scilicet illa Dei. *Niue* ergo ablatiuus similitudinis, vt infrà *a*. *Argento*, sicut argentum. Nix autem vt candor, lux & similia, symbolum sunt prosperitatis & salutis. In modum niuis, quæ iugiter inuenitur in monte Selmon, alba apparebit domus Dei, tanquàm nix. Pij vt nix erunt candidi in locis obscuris & calamitosis, exhilarabuntur lætitia, & voluptate: veluti niuium candore perfundentur. Niue dealbari in Selmō pro recreari, & exhilarari in locis tenebrosis & infœlicibus. Prouerbium ductum à Selmone monte Ephrain Iordani vicino, perpetuis niuibus candente, cauernoso, tenebris & asperitate horrido, vmbroso & caliginoso *b*, ex quo nomen acceperat. צלם *tselem*, imago, vmbra, tenebræ. Niue autem illustratus, pulcher & serenus apparebat. Lux, nix, & candida omnia lætitiam, & res secundas, Selmon & loca alia atra & vmbrosa, tristitiam & calamitatem significant. Rabbi appellatiuè ferè exponunt, Niue dealbabitur (ea domus) in tenebris & vmbra (id est, in malorum caligine.) vt *Selmon* parum aut nihil differat à צל *Sel* vmbra. *Mons Dei.* De Ecclesiæ excellentia, post tot bella & persecutiones. Sic monti comparatur *c*, ob montem Sionem, è quo prodiit, Ecclesia: item quoniam est in alto & conspicuo posita, maximéque visibilis, æterna, inexpugnabilis. Mons Dei est mons pinguis, siue vt in Hebr. הר בשן *har bashan*, mons Basan, id est, fertilissimus & feracissimus. Nam Basan regio est vberrima trans Iordanem, in qua regnauerat Og. De variis Spiritus sancti virtutibus & donis.

a *vers. 34.*

Nix symbolum salutis, vt lux & candor.

b *Iud. 9. v. 48.*

c *Esa. 2. v. 1. Dan. 2. v. 25. Mich. 4. v. 1.*

Ecclesia monti comparatur, & cur.

17 *Mons coagulatus, mons pinguis.* Extollit Sionem, tanquàm montem excelsum, fœcundum & pinguem, omnes gentes excellentem. *Congulatus*, est pinguis abundans gratia, caseosus propriè, à גבינה *Gebina*, caseo. Alij gibbosus, excelsus, & tumidus, à גבן *Gibben*, siue גב *Gab*. *Vt quid suspicamini.* Correctio est Rhetorica: Cur suspicitis, cur cogitatis montes coagulatos & pingues, dū ista

enun

A enuncio de Dei monte? Imò verò (18) est mons, in quo beneplacitum, &c. Latinè quid dico montes coagulatos? imò verò est mons, &c. contra animales, qui non percipiunt ea, quæ sunt spiritus, ac dum audiunt insignes Scripturarum promissiones, cogitant statim temporarias, neque animos attollunt ad præstantiores, nempe spirituales & æternas, q. d. Cur suspicamini, cur cogitatis bonis temporariis, & caducis hos montes diffluere, & non potiùs sempiternis, & immarcescibilibus benedictionibus? quid cogitatis terram affluentem melle & lacte externo, & non potiùs deliciis solidis, & in perpetuum mansuris? Rab. Hai sic sumpsit verbum רצד *ratsad*, quid intentis oculis expectatis vel inspicitis, cur consideratis vsque adeò montes excelsos, vel caseosos? & hoc significare docet Arabicè. Iam autem docuimus Poëtas & Prophetas affectare sæpiusculè Syriaca & Arabica. Sic ferè Arnob. *Vt quid suspicitis montes vberes*, id est, *plures facientes Deos, coagulatum montem in vnitate tenete. & Patrem & Spiritum sanctum in vno Christo suspicite.* Vulgò in nominatiuo Rabbini, Quid exilitis montes excelsi, cur insolescitis, cur insultatis huic monti (Ecclesiæ) cùm hunc montem concupierit Dominus? Allegoricè de idolorum excelsis siue populis & principibus bella huic inferentibus, qui sint veluti montes viribus, & auctoritate pollentes.

18 *Mons in quo beneplacitum.* Hunc montem desiderauit Deus, vt in eo inhabitet, & efficax sit. *In finem*, in perpetuum in eo (per Zeugma) habitabit.

19 *Currus Dei decem.* Mons Dei est currus Dei stipatus multis Angelorum millibus, ex decem millibus multiplicatis veluti compositus (μυριοπλά ιο decies millecuplex, ad Verb. Numerus finitus pro infinito.) Est & millia lætantium, cum quibus ipse Dominus est, sicut olim in Sinai, ita nunc in suo sanctuario, id est, habet multa millia beatorum spirituum secum, cum quibus habitat in suo sancto templo, sicut in monte Sinai. q. d. Illud multis præsidiis instruit contra hostes, vt olim fuit in Sinai sua præsentia tremendus. Huc allusit Paulus a: *Accessistis ad Sion mõtem & multorum millium Angelorũ præsentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis. Lætantium.* Epithetum Angelorum è Rabbinis, qui שנאן *Sinan* dictum putant, quasi שנאן, *Sanan*, tran-

Angelorũ quanta multitudine Deus sit stipatus.

a *Hebr. 12. v.22.*

quillus, beatus. *In eis*, cum eis, Kimhi, *In Sinai*. Eclipsis ב k notæ similitudinis, (sicut) in Sinai: Idem Dominus est cum eis in sancto monte Sion, sicut fuit olim in Sinai, vel est Asyntheton. Dominus cum eis in Sinai (&) in sancto. In vtraque Ecclesia, veteri (quæ per Sinai adumbrabatur *a*) & noua (quæ per Sion montem sanctum *b*) fuit Dominus cum multorum millium Angelorum frequentia. *In sancto*, in templo, in suo sancto sacrario, vt infra *c*. Anonymus D. Quinquarborei, in sanctitate, cum sanctimonia.

a *Gal. 4. v. 24. Heb. 12. v. 18.*
b *ibid.*
c *v. 27. & Ps. 88. v. 36.*

20 *Ascendisti in altum.* Apostrophe ad Christum Deum in cœlos ascendentem, & de peccato, morte, inferno, diabolo, idolis, & idolorum cultoribus triumphantem. Nam ad ipsum, hunc versum refert Apostolus *d*, vt intelligamus Deum, qui alioqui est vbique, ascendisse in incarnato & glorificato Christo, id est, ascendisse per humanitatem. *In altum*, in cœlos. Alluditur autem ad ascẽsum Domini ex Ægypto in montem Sinai, indéq; Sionium. Ex Ægypto regione humili & depressa ascendisti illos montes captiuis factis hostibus tuis Ægyptiis, iísque in mare mersis. Bonis, vt legis libertatis, adoptionis beneficiis homines, nempe Iudæos, affecisti. *Cepisti captiuitatem*, subiecisti (Heb. & Græcè, captiuasti) duxisti captiuam captiuitatem, Psalt. Ro. Captiuos hostes cepisti, qui tuum populum opprimebant, eos captiuos fecisti & subegisti. Nostri, Satanam, infernum, mortem, peccatum in triumpho duxisti veluti captiuos: vel captiuos Satanæ, captos de illius manu in libertatem tecum abduxisti. Subegisti eos, qui olim à diabolo possidebantur, tuósque fecisti iam captiuos, atque inde dimisisti per Spiritum sanctum, varia dona. Quod pecularites aliqui ad Patres in sinu Abrahæ detentos referunt, non ad totum genus humanũ. In quo considerãda duplex hominum captiuitas, vna dura & tyrannica, qua sub diabolo detinebantur (quæ potestas Satanæ dicitur *e*) altera dulcis & paterna, qua serui facti sunt Dei & iustitiæ, qua videlicet per Christum è priore durissima fuerunt liberati vt enim prior captiuitas seruitutis, ita hæc posterior libertatis genus est. Ad hoc enim Christus ereptos de potestate Satanæ cepit captiuos, vt liberos faceret. Nam qui extra captiuitatem tyrannicam abducuntur, in libertatem adducuntur. *Accepisti*, ad dan

d *Eph. v. v. 8.*
Christus per humanitatem in cœlum ascendit.
Captiuitas duplex, vna Christi, altera diaboli.
e *Act. 26. v. 17.*

A dandum videlicet, vt a, *Loquere ad filios Israël; vt accipiãt mihi primitias.* Vbi Abben Ezra, verbum accipiendi dare significat, dum accipiunt alicunde, vt dent, & sic in libr. Reg. b *Accipe mihi parum aquæ*, id est, da. Quare Apostolus c ad sensum citat, *dedisti dona hominibus.* Sic Chaldæus, sic R. Selomo. Alioqui plurimùm differunt dare & accipere. *In hominibus*, pro hominibus, vt ea spargeres & copiosè dares, ב pro בעבור *Baabur*, propter. Sic Gall. *Il prend de l'argent aux pauures, ou pour les pauures*, idest. vt tribuat pauperibus. Quare apud Paulum d, præpos. *In*, prætermittitur, *dedisti dona hominibus*: de B gratiis & donis variis Spiritus sancti. Quæ est hypotyposis magnifici triumphi. Sic enim victores ascendunt cum triumpho & pompa in regiam, in regium palatium, arcem, & loca vrbis eminentiora, trahunt in ostentationem, orationémque captiuos, spargunt populo missilia ac munera.

a Exod. 25. v. I.
b 3. Reg. 17.
c Eph. 4. 8.
d Eph. 4. 8.

11 *Etenim*, pro etiam, id est ואף *veap* sæpiùs apud Septuaginta. Etiam non credentes, cepisti scilicet, vt inhabitet Dominus Deus cum eis. Sic enim debet resolui, Etiam rebelles & incredulos in gratiam recepisti. *Inha-* C *bitare, τοῦ κατασκηνῶσαι*, sub. ἕνεκα, *causa inhabitandi e*, ad inhabitandum, vt inhabitet. Hebr. literæ congruenter. Nam est Græcismus simul & Hebraismus. Est ergo sensus, vel per Zeugma, vel per constructionem inuersam, Per Zeugma quidem, ad verbum proximè positum: vt *non credentes*, regatur à verbo *cepisti*. Etiam non credentes, siue incredulos (Hebr. *rebelles*) cepisti, vt iam inhabitet Dominus Deus cum eis. Etiam rebelles plurimos, & Dei penitus ignaros tibi subegisti, Gentiles cepisti, comprehendisti, tui iuris fecisti, vt verè dici possit te nunc habitare cum eis, vt saluatorem Deum. Per ordinem verò D inuersum, vt nihil repetatur, sed accusatiuus *non credentes*, regatur à parte posteriore infinitiui *inhabitare*, quod Chaldæus mauult, vt inhabitet Dominus Deus etiam rebelles & incredulos, apud eos resideat, quibus anteà erat infestus. *Dominum Deum.* Regitur à parte anteriore verbi *inhabitare.* Sic hic versus è superiore pendet. Cepisti dona pro hominibus, idque etiam vt Deus inhabitet non credentes. Non modò vt ea Iudæis, & fidelibus effusè tribuas, verùm etiam Gentibus fide, spe; caritate Dei patris tui carentibus.

e vt Psal. 9. vers. vlt.

22 *Dis*

22 *Die quotidiè*, ἡμέρας καὶ ἡμέραν, die & die, per singulos dies, semper. Romanum Psalt. de die in diem. *Prosperum iter faciet*, prosperabit & fœlicitabit nos in nostra ad gentes subiiciendas profectione, nos onerabit beneficiis (Hebræa enim hoc sonant) Deus salutum nostrarum, Deus, qui nos sicut oues inter lupos conseruabit.

23 *Deus noster, Deus saluos faciendi.* Deus noster est Deus saluationis, est Deus qui saluos nos facit, & cuius sunt mortis exitus, id est, ereptio & liberatio à morte. Eius est nos eripere è morte, in eius est potestate, quemcumque voluerit è morte eruere. Vt suprà. *a. Domini est salus*, id est, Domini est saluare: ita nunc, Domini sunt exitus mortis, id est, Domini est educere à morte. *Habet claues vitæ, & mortis b. Occidit & viuificat c*, quod luculétè ostédit in Tyrannorum persecutionibus, Martyribus assistens, neque sinens absorberi Ecclesiam. *Exitus*, sunt supple, αἱ διέξοδοι, egressiones, transitiones, q. d. Dominus educit à morte. Tamen aliqui exponunt, exitûs ad mortem, vt duo versus membra sint antithetica. Prius, Domini est saluare: posterius, Domini est perducere ad mortem. Nam tam vitæ, quàm mortis æqualem habet potestatem: vt *d, Occidam, & viuere faciã.* Malo, vt suprà, idem vtrobique enunciari per Epexegesim, quòd variis modis possit suos à morte eripere.

a Ps. 3. v. 9.

b Apoc. 1. 18.

c 1. Reg. 2. 6.

d Deut. 32. v. 39.

24 *Verumtamen Deus confringet capita Verticem*, confringet, ἀπὸ τῆς κορυφῆς (&) verticem comatum, capillatum, comis corruscãtem, & cincinnatum versantium in suis peccatis conteret. De Romano imperio, & cæteris Euangelio infestis. Vel etiam de Iudęorum regno & sacerdotio.

25 *Dixit Dominus, ex Basan* homines ex Basan, eos qui sunt ex Basanitide regione. Sic infrà *e. de fontibus Israel* homines de fontibus Israël, eos qui sunt genere Israëlis. E Basan regione Og, hostis tui sæuissimi, ex ipsismet regionibus inimicorum tuorum conuertam inimicos tuos in profundum maris, eos in mare demergam, vt olim Pharaonem, & Aegyptios. Ad Og enim & Pharaonem respicit, vel ex Basanitide regione (te retraham) & conuertam (inimicos tuos) in mare. Heb. *De profunditatibus.* Te conuertam, reducam, retraham è Basan regione tibi infesta, & è profundi pelagi gurgitibus, id est, de locis desperatis. Sic enim adumbrat loca exiliorum propinqua, & remota, atque adeò desperata.

e vers. 29.

A rata. De, posteriori loco acceperunt pro *in ad*, per parallegen Prothefeon.

26 *Vt intingatur pes tuus in sanguine*, rubeat, adeò vt laues, ô popule mi, pedes sanguine illorum, & canes tui eodem eruore saturentur, *lingua*(&)lingua, Asyntheton inter duo crebrum. *Ex inimicis*, intingatur. *Ab ipso*, sanguine (ex inimicis effluente) id est, eodem ipso sanguine, poëticè describit has victorias, & triumphos, ex consuetudine præliorum, in quibus sanguis copiosissimè fundi solet. Quin & ad literam, prælium Christi cum Iudæis, & Romanis Ecclesiam martyriis afficientibus fuit valdè B atrox, & cruentum, dum Vespesiani, Traianus, Adrianus, Iudæos, Persæ, bella ciuilia, Constantinus magnus, Gothi, & exteræ nationes Romanum Imperium vetus penè consumpserunt.

27 *Viderunt ingressus tuos*, Tui, siue tuus populus viderunt, has tuas expeditiones, successus, victorias, gesta. *Ingressus*, semitas. *Qui es*, qui es in sancto templo tuo. Mutat enim personam. Hieronymus testatur se in Septuag. & Hexaplis sic reperiisse, nempè, ἐθεώρησαν τὰς πορείας σου. non vt hodiè, ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου ὁ θεός, *visi sunt ingressus tui Deus*, quanquàm sensus eôdem labitur.

C 28 *Praeuenerunt principes*. Conuenerunt cantores, & fidicines vtriusque sexus, ad personandas tuas victorias, ita vt alij cantu præant, alij sequantur. Omnis sexus, & ætas celebrabit hanc victoriam. Moris enim erat, vt etiam mulieres canerent [illegible], tam voce, quàm instrumentis. Allusio ad Exodi locum *a*, vbi viri in vno choro, fœminæ in altero cum Maria Mosis sorore celebrabant victoriam de Pharaone. Vel ad Esdræ locum *b*, vbi cantores, & cantatrices erant in reditu Israëlitarum de Babylonia, ad itinerum molestias leniendas & reduces consolandos, & recreandos. Sic Apostoli, & discipuli vtroque sexu in Ecclesia de victis Domini hostibus. Nec tantùm viri, sed & mulieres sequebantur Christum etiam à Galilæa *c*, & viduæ Apostolos *d*. *Principes*, שרים *Satim* per ש sinistrum, hoc significat: Præuenerunt principes plebeios ad tuos triumphos concinendos. Exemplo inferioribus ordinibus ad id præluxerunt. Vaticinatio de regibus, & magnatibus Christum agnaturis. Per ש dextrum, vt Masoretæ legunt, cantores. Præcesserunt cantores, & pòst (sequun-

Vtriusque sexus cantores laudes Dei personant.

a Exo.15.v.1.20.

b Esd.2.v.65.

c Luc.8.v.27.& 23.49.

d Act.5.v.2.3.

(sequuntur) Psaltes נגנים *Noghenim*, qui pulsant, manu, qui canunt fidibus, vel instrumentis שרים *Sarim* qui ore. A

29 *In Ecclesiis benedicite.* Verba cantorum & fidicinum. *De fontibus Israël.* O vos qui estis de origine, & stirpe Israël, qui ex eius semine, tanquàm è fonte manatis. Ita vulgò Rabbini. Quid si Masoretarum distinctionem sequare, vt *Deo* habeat Athnah, i. colon, *Domino* autem cadat in sequentia, vt sit Christi periphrasis hoc modo? In Ecclesiis benedicite Deo: Domino de fontibus Israël, id est, Christo (inquam) ortum habenti ex Israël, ac inde secundùm carnem propagato, vel Asynthetos, Deo (&) Christo, de semine, origine, progenie Israël. B

30 *Ibi Beniamin adolescentulus.* Iudæi primi ad Euangelium vocati, tanquàm Ecclesiæ principes *a. Beniamin adolescentulus*, paruulus, Synecdoche numeri. Ibi adsunt è tribu Beniamin, quamuis paruula, ob paucitatem hominum. Nam penè funditùs delata fuerat ob stuprum Gabaonitarum *b*. Vel potiùs, qui minimus fuit natu filiorum Iacob, Gall. *Le petit Beniamin.* Vnde in Hebræo est eadem vox, צעיר *tsahir*, quæ in Genesi habetur, aliàs *c*, קטן *Katon* paruus, & נער *nahar* puer dicitur. Sumitur autem pro posteris, quoniam àutem nomina propria apud Hebræos, sunt sæpe Patronymica, & posteros denominant; lubens restrinxerim ad D. Paulum adolescentem, de tribu Beniamin. *In mentis excessu*, in extasi, in profunda contemplatione, vt fit dum humani sensus amittuntur, & diuini acquiruntur, vt D. Paulo contigit *d*, רדם *rhedem*, soporatus, graui somno oppressus, vt מ sit radicale. Nec verò satis est ad repudiandam hic auctoritatem Septuag. quòd alibi non reperiatur in Kal. Nam quot sunt verba alia, quæ vno dumtaxat loco in vna coniugatione reperiuntur, in aliis sæpiùs? Quibus מ est affixum, *Dominator* (inquit) *eorum est*. Beniaminicus inter eos, qui ibi adsunt, dominatur, est ex Ecclesiæ principibus, & proceribus. C D

a *Psal. 44. vers. 14.*
b *Iud. 20. v. 46. 47.*
c *Ge. 43. v. 33 Gen. 42. v. 32. & 43. v. 29. & 44. v. 2. & alibi.*
d *Act. 9. v. 9. & 2. Cor. 12. v. 13.*

31 *Principes Iuda*, vt Ioannes, & Iacobus filij Zebedæi, Iacobus Iudas. Simon, & eorum fratres, *Duces eorum*, Expresserunt etiam hic sensum. Nam רגמה *Regama* est purpura, & ornamentum ab ארגמן *argamen*. Principes Iuda purpurati eorum erunt, & principes. Cæteræ interpretationes frigent, & subaudiunt Præpos. *in*, vel *cum*.

A *cum.* Principes Iuda cum purpura, vel phrygionibus eorum, cum veſtibus ſumptuoſis, & aureis. *Zabulon, Nephthali.* Tribus hæ in Galilæa, è quibus Petrus, Andreas, Philippus, Thomas, & plerique alij Eccleſiæ Apoſtoli, & proceres.

32 *Manda Deus, virtuti tua.* Non eſt dubium Septuaginta appoſitiùs hic legiſſe in imperatiuo, quam Maſoretas in præterito, iiſdem planè literis, ſed diuerſis punctis, quæ iſti pro ſuo arbitratu, & ſæpe ſine iudicio affixerunt. Sequens enim mox imperatiuus id oſtendit. Præ-B cipe Domine tuæ fortitudini, vt iſta perficiantur: hoc tua poteſtate perfice. Mandare in Deo eſt facere, firma hoc, id eſt, has fidei victorias, & triumphos, hanc fidem, pietatem, gratias, omnia ea denique, quæ mirabiliter es in nobis, & per nos operatus, robora. Precatur, vt Chriſtus, vires Apoſtolis, & Apoſtolicis ſuppeditando, ad iſta ſtabiliendum, iuuet Eccleſiam, & eius hoſtes euertat vel conuertat. *Deus.* Iuuare videtur Maſoretas, quod affixum כ *Cha* hic reperiatur, אלהיכ *Eloheca, Deus tuus*, vt ſit ſenſus, Mandauit Deus tuus virtuti, ſiue fortitudini tuæ, ô popule. Atqui decepti affinitate tractuum, C putarunt eſſe כ *caph* vbi erat, ן *Nun*, vel ſaltem legendum *Nun*, vel *Mem*, אלהים *Elohim.* Sic & ipſimet Maſoretæ a *Caph* legi pro *Mem* in hoc ipſo vocabulo docent, אלהיכ *Elocha,* pro אלהים *Elohim*, vbi tamen nihil cogit. Quin & dicant ה רלא בתיבמם *Hameſch dala cathebmen. Quinque ſunt in quibus legitur Mem,* (non *Caph,* &c. Hoc apparet è Symmacho, & veteribus aliis interpretibus, qui nobiſcum legunt, אלהים *Elohim*, Deus.

a 3. Reg. 2. v. 47.

33 *A templo.* Propter templum. Poſt Iudæos cæteræ Gentes ad Euangelium perducentur.

D 34 *Increpa feras arundinis.* Quæ verſantur inter cannas, & calamos. Perde, vel arce populum agreſtem, & barbarum, Hoc enim eſt per Metalepſim increpare Sic vocat Iudæos, & Paganos ſæuientes in Eccleſiam, Feræ erant beſtiæ è ſuis luſtris infidelitatis prodeuntes, velut ex arundineto. Alij malunt arundinem ſumi pro lancea Metonym. Increpa, & perde turbam lanceis armatam, greges lancеariorum in populum tuum inſurgentium. *Congregatio.* Eclipſis Hebraica verbi ſubſt. Congregatio eſt taurorum cum vaccis. Iſta congregatio populorum veluti grex eſt taurorum inter vaccas,

vel vitulos, i. inter populos lasciuientes, salaces, & dissolutos, more vitulorum. Quadrat Turcis, & Saracenis, quibus per Alcoranum licet indulgere voluptatibus, & vxorum multitudini. *Vt excludant*, vt eiiciant è patria Apostolos, Martyres, populum denique tuum crucibus exploratos, & probatos, vt argentum igne. Vel iuxta Chaldæum: *Studentes legi, quæ argento est multò purior. Argento*, sicut argentum. Ablatiuus similitudinis, vt suprà, *Niue*, sicut nix *a*. Sic Græcè datiuus est similitudinis, tanquàm argentum, ex Euthymio, vel Metonymicè argenti igne, igne, quo probatur, & purgatur argentum. Heb. (vt sit) *Calcatus vel extentus in* (cum) *argenti segmẽtis*, i. vt populus ille sit prostratus cum argenteis nummis vel massis, ad tributa pendenda, vt supplex veniat, ac argentum tributi nomine persoluat. Gall. *Auec pieces d'argent*. Vt ille seruiliter subiiciatur tributis argenti, & humillimè ac abiectissimè argentea tributa persoluat. Vt humiliter se iste populus, afferendo tributum, & Christo cognito munera, & sacrificia offerat. Quod quidem Sept. & Chaldæus ad populum Domini referunt, Rabbini autem ad populum hostilem.

a Vers. 16.

35 *Dissipa Gentes, quæ bella volunt*. Rectè. Vnde & plerique Rabbinorum monent Hiric notatum pro Pathah in בזר *Bizar*, & insipidè exponi per præterit. dissipauit, dispersit. Quod & sequitur Chaldæus: *Dissipa populos, qui persequutionibus aduersus regnũ Christi delectantur. Præueniet*. Heb. Currere faciet, celeriter manus suas Deo protendet: properabit recipere Euangelium. Significatur, Æthiopas primos populorum suscepturos fuisse Euangelium, quod etiam impletum indicatur à Luca *b*, & in D. Matthæi historia apud Abdiam Babylonium, Eusebium, & Hieronymum *c*. *Eius*, suas reciprocè. *Venient legati*, vel principes. Metaphora ab iis, qui pacem quærunt, vel se volunt dedere. Nam legatos mittunt, qui de pace, vel deditione tractent. Hinc Alexandriæ Ægypti Schola fuit Christianorum celeberrima sub Marco Euangelista, primo eius Episcopo, de qua Philo.

b Act. 8. 38.
c in Catalog.

36 *Regna terræ cantate Deo*. De remotioribus à terra sancta regionibus. *Sela* in Hebræo versum concludit.

37 *Psallite Deo*. Repetitur à Septuaginta ad connexionem efficaciorem. *Qui ascendit*. Alludit ad superiora *d*. Qui ascendit, vehitur, inequitat in cœlum supremum cum

d Vers. 20.

A cum triumpho & pompa, super omnes cœlos *a*. *Cœlum cœli*, hæc repetitio summum cœlorum designat, quò Christus ascendit ad Patris dexteram, super omnes cœlos. Alij simpliciter intelligunt sedem beatorum. Tres enim sunt cœli *b*, ex Hebræorum veterum mente. Primum, in quo aues, i. aër. Secundum, in quo stellæ, i. æther, siue firmamentum. Tertium, in quo beati, i. cœlum cœlorum, empyreum supremum. Nec refert cœlum dicas an cœlos. Nam שמים *Samaijm*, duale est, sine singulari, vel plurali: vnde eam voce vnitatem, & multitudinem significat. Etsi in hoc, vti nhil est lingua sancta inane,

B maxima insit vis, & ratio, siue physica, siue Theologa, de quo aliàs. *Ad orientem*, versùs Orientem, Christus ascendit in cœlum, in monte scilicet Oliuarum, sito ad Orientem, respectu ad Hierusalem *c*. Vnde & versùs illam partem orat Ecclesia: de quo habes integrum caput Damasceni *d*, Hebraicè קדם *Kedem*, etiam antiquitatem, principium originis. Ex quo aliqui exponunt, insidet cœlis cœlorum, qui perstant ab antiquo, ab initio, à die quo conditi sunt, citra vllam alterationem, tam in se, quàm in suis singulis. Ad verbum: *Qui equitat in cœlis*

C *cœlorum antiquitatis*, id est, qui sunt ab initio, vel Orientis, id est, sunt ab Oriente. Nam de parte cœlorum versùs Occidentem suprà locutus est *e*. Sic æquat Orientales Occidentalibus, ac vtrisque prædicit regnaturum Dominum. Equitare enim est regnare, per Metaph. Christus non solùm in Occasum inequitauit, sed etiam in Orientem: extrema nedum media mundi sub suis frænis posuit, diuerso tamen tempore. Primus enim ascensus Christi fuit *super Occasum f*, id est, versùs nostram Europam, Africam, & Asiæ Occidentalia, Hierosolymæ respectu, è qua sitas, & plagas regionum notare solet

D Scriptura. Illic enim præcipuè, & solemniùs receptum est Christi regnum atque cultus. Nam Orientis regiones Mesopotamia, Chaldęa, Arabia, Persia, India, &c. tardiùs sese dediderunt, & minùs vniuersè, ac publicè. Quare vix dum etiam hodie principes Persarum, & Indorum (præter vnum Presbyterum Ioannem iam à 300. annis Tartarorum armis in Indiis extinctum, vt narrat M. Venetus) publicè fidem receperunt, sed perpetuò vel Paganismum, vel Mahometismum professi sunt. Secundus autem ascensus hic *ad Orientem*, quia tandem illic

a *Eph.4.v.10.*

b *2.Cor.12.2.*

Ecclesia cur ad Orientē erat.

c *Zach.14.v.4.*

d *Lib.4. Orthod.*

e *Vers.5.*

f *Vers.5.*

Christo quomodo orbis subiectus fuerit.

solemniter vigebit; coletúrque Christus, quod indicatur in Apocalypsi *a*, vbi Antichristus præcipuè ab eius incolis,& regibus conficiendus ostenditur. *Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphratem, & siccauit aquam eius, vt præpararetur via Regibus ab ortu solis* (ad succurrendum Ecclesiæ.) Cui mysterio Portugalenses, & Hispani in suis ad illos populos nauigationibus,& conuersionibus iam ab anno 1500.inseruiunt.

a *Apoc. 16. v.12.*

Conuersio infidelium, quæ his tẽporibus fit, à Dauide prædicta.

38 *Ecce dabit voci suæ.* Efficiet vocem suam. Euangelicam, potentem, & efficacem, ei tribuet vim, & robur,vt ei illicò omnia obediant, mundus subigatur. Aliqui tonitrua intelligunt, in quibus vocem Dei, & quasi Deum loquentem audimus. *Gloriam.* Hic perspicuitati seruiunt. Tribuite fortitudinem Deo, eum fortem prædicate, ei gloriam potentiæ & fortitudinis tribuite, qui sic turbatores & hostes vestros compescuit. *Et virtus*, est, supple, eius vis,robur,potentia ad nubes vsque pertingit, latissimè patet,vt sit Hyperbole. Kimhi mauult, *Et*, esse Vau *habasuaba*,id est,similitudinis. Magnificentia,gloria,& maiestas eius elucet in Israëlitica gente, perinde ac potentia eius in cœlestibus.

39 *Mirabilis Deus in Sanctis suis.* Neutro genere. Nam Hebraicè *de sanctuarijs suis*, id est, de, vel in Ecclesiis, vt suprà *b* dixerat Deus (est) mirabilis in Ecclesia, in ea mirabilia operatur, ei dans virtutem & progressum, inuitis dæmonibus & mundo. Epiphonemate proinde concludit eum esse glorificandum.

b *Vers. 29.*

ARGVMENTVM.

Christus se ob religionis zelum multa pati conqueritur. Auxilium à Patre petit,& Iudæorum punitionem. Se illi laudes dicturum, Ioann. 2. 15.& 18. Act.1. Rom.10.11.

1 In finem, pro iis qui commutabuntur, Psalmus Dauid. LXVIII. Hebr. 69.

Saluum

A 2 SAluum me fac Deus, quóniam intrauêrunt aquæ vsque ad ánimam meam.

3 Infixus sum in limo profûndi: & non est substántia.

4 Veni in altitúdinem maris: & tempêstas demêrsit me.

5 Laborâui clamãs, raucę factę sũt fauces meæ: defecêrũt óculi mei, dum spero in Deũ meum.

B 6 Multiplicâti sunt super capíllos cápitis mei: qui odêrunt me gratis.

7 Cõfortâti sunt, qui persecúti sunt me, inimîci mei iniûstè: quæ non rápui, tunc exoluêbam.

8 Deus tu scis insipiéntiam meam: & delícta mea à te non sunt abscóndita.

9 Nõ erubêscant in me, qui expêctant te Dómine: Domine virtûtum.

C 10 Non confundântur super me: qui quærunt te Deus Israël.

11 Quóniam propter te sustínui oppróbrium, opéruit confusio fáciem meam.

12 Extráneus factus sum frátribus meis: & peregrínus filiis matris meæ.

13 Quóniã zelus domus tuę comêdit me: & oppróbria exprobrántiũ tibi, cecidêrunt super me.

14 Et opérui in ieiúnio ánimam meam: & factum est in oppróbrium mihi.

D 15 Et pósui vestimêntum meum cilícium: & factus sum illis in parábolam.

16 Aduersùm me loquebântur, qui sedêbant in porta: & in me psallébant, qui bibébant vinum.

17 Ego verò oratiônem meam ad te Dómine: tempus beneplâciti Deus.

18 In multitúdine misericórdię tuæ exaúdi me:

in veritâte salûtis tuæ.

19 Eripe me de luto, vt non infigar: líbera me ab iis, qui odêrunt me, & de profúndis aquârũ.

20 Non me demêrgat tempêstas aquæ, neque absórbeat me profûndum: neque vrgeat super me púteus os suum.

21 Exaúdi me Dómine, quóniam benigna est misericórdia tua: secúndùm multitúdinem miseratiônum tuârum réspice in me.

22 Et ne auértas fáciem tuã à púero tuo: quóniam tríbulor, velóciter exaúdi me.

23 Inténde ánimæ meæ, & libera eam: propter inimîcos meos éripe me.

24 Tu scis impropérium meum, & confusiônem meam: & reueréntiam meam.

25 In conspêctu tuo sunt omnes, qui tríbulant me: impropérium expectâuit cor meum, & misériam.

26 Et sustínui, qui simul contristarêtur, & non fuit: & qui consolarêtur, & non inuêni.

27 Et dedêrunt in escam meã fel: & in siti mea potauêrunt me acêto.

28 Fiat mensa eôrum coram ipsis in láqueum: & in retributiônes, & in scándalum.

29 Obscurêntur óculi eôrũ, ne vídeant: & dorsum eôrum semper incúrua.

30 Effúnde super eos iram tuam: & furor iræ tuæ comprehéndat eos.

31 Fiat habitátio eôrum desêrta: & in tabernáculis eôrum non sit, qui inhábitet.

32 Quóniã quem tu percussísti, persecûti sunt: & super dolórem vúlnerum meôrum addidêrunt.

33 Appóne iniquitâtem super iniquitâtem eôrum,

A rum:& non intrent in iuſtitiam tuam.

34 Deleântur de libro viuéntium:& cum iuſtis non ſcribântur.

35 Ego ſum pauper,& dolens : ſalus tua Deus ſuſcêpit me.

36 Laudâbo nomen Dei cum cántico : & magnificâbo eum in laude.

37 Et placêbit Deo ſuper vítulum nouêllum: córnua producéntem & vngulas.

B 38 Vídeant paúperes, & lætétur : quærite Deum,& viuet ánima veſtra.

39 Quóniam exaudîuit paúperes Dóminus:& vinctos ſuos non deſpéxit.

40 Laudent illum cœli,& terra : mare, & ómnia reptília in eis.

41 Quóniam Deus ſaluam fáciet Sion : ædificabûntur ciuitâtes Iudæ.

C 42 Et inhabitâbunt ibi : & hæreditâte acquîrent eam.

43 Et ſemen ſeruôrum eius poſſidêbit eam : & qui díligunt nomen eius,habitâbunt in ea.

---

2 *Saluum me fac Deus,quoniam intrauerunt aquæ.* Poëticè deſcribit ſuas calamitates & pericula integumento aquarum,profundi ſiue abyſſi maris,limi,tempeſtatis,luti,putei & ſimilium.

3 *Infixus ſum in limo.* Demergor in limo maris & abyſſi,& continuò infigor profundiùs propter fundi viſcoſitatem. In limo pedem neque figere,neque attollere licet. *Subſtantia*,in quo(limo vel profundo) non eſt ſubſiſtentia, ὑπόστασις,ſubſiſtentia,ſedimentum, locus in quo firmiter poſſim premere veſtigia , & pedibus conſiſtere, fundus,ſtatio,Gall.*fermeté*.Limus non eſt firmus.

D 4 *Veni in altitudinem*,in profunditatem,in altũ & profundum mare. *Maris* , aquarum Hebr. pro במים *Maim*, ימים *Iammim*,legerunt,aut potiùs reſpexerũt ſententiam. Nam profunditas eſt propriè in mari,& eius aquis.

Alibi facilè fundus reperitur, sed & Aphæresis esse potest, *Tempestas* vox Hebræa שׁבלת *shibboleth*, rapidum aquarum cursum designat,& inundationem.

5 *Laboraui clamans*, defessus sum clamando. *Rauca*, exustum est guttur meum, & valdè arefactum præ vociferatione: vsque ad rauim clamo vndique circumspiciens, an sit quisquam, qui mihi manum porrigat. *Oculi mei*. Metonym. oculorum meorum acies & vigor, dum ad eum in cœlum suspicio frequentiùs & intentiùs.

6 *Super capillos*, supra numerum capillorum meorum, plusquàm capilli mei. Hyperbole ad denotandam maximam multitudinem hostium & potentiam. *Gratis*, sine legitima causa immeritò.

7 *Confortati*, roborati. *Qua non rapui*, siue furatus sum, reddebam, reddere cogebar. Hinc Prouerbium Heb. *Tobias deliquit*, *& Zigod patitur*, de innocentia & iniusto supplicio. Christus innocentissimus pro alienis peccatis passus *a*, Adæ,& nostra persoluens debita, quæ proinde *b*, sua vocat. Nam, *Is qui peccatum non nouit, pro nobis peccatum fecit, vt efficeremur Dei iustitia per illum c. De peccato condemnauit peccatum d.*

Christus pro nostris peccatis pœnas luit.

a *Esa.53.v.4.5.6. & 1. Pet.2.v.22. & 3.v.18.*
b *Psal. 21. v.2.*
c *2. Cor. 5. v.22.*
d *Ro.8.v.3.*

8 *Deus tu scis insipientiam meam*, peccatum mihi impositum. An sim insipiens, an sim in vitio, quod isti mihi impingunt, vt habeant persequendi argumentum aliquod probabile, nosti, nec te mea delicta latent. Nosti an istas pœnas commeruerim. Testem suæ innocentiæ Deum vocat.

9 *Non erubescant in me*, propter me, propter meas calamitates ne pudore afficiantur, qui in te sperant, qui à te salutem meam expectant. Si me non exaudias, si me tui cultorem & præconem deseras, ac perire sinas, eos mei pudebit, neque me audebunt confiteri. Rogat ne se in morte deserat, sed potenter exuscitet, ne frustrà, vel iustè isthæc passus videatur. Vel orat ne ipsius perpessione scandalizentur pij, neque deformitate offendantur *e*. Ne eos pudeat mei tot tantáque patientis, ne offendantur mea cruce, humili mea specie & statu. *Beatus enim, qui non fuerit scandalizatus in me f. Virtutum*, exercituum. Virtus apud Septuag. vel exercitus & copias, vel robur & potentiam perpetuò significat. Quam verò humaniores literæ virtutem appellant, iustitia, & aliquando iudicium.

Christus Iudæis fuit scandalum, & Gentib. stultitia.

e *Mat.11.v.23. Esa.53. vers.5.*
f *Matt.1.v.5.*

10 Non

A 10 *Non confundantur super me*, propter me, mea causa. In me ne perturbentur. q. d. Exaudi me. Alioqui frustrari sua spe, me non habebunt pro tuo filio & Apostolo. Sperant enim, vt me exaudias.

11 *Operuit confusio*, propter te, διὰ σὲ καὶ σοῦ, tua causa, propter tuum honorem, & zelum gloriæ tuæ, vel tuo iussu, propter tuam voluntatem, propter meam erga te obedientiam. *Obediens vsque ad mortem a.* Exaggerat suā crucem poeticè.

12 *Extraneus factus sum fratribus*, discipulis *b*. Vel cognatis. Omnes eo relicto fugerunt, negarunt, &c. *c* *Et peregrinus*, veluti ignotus Iudæis, quibuscum communem habeo matrem Synagogam, siue gētem Iudaicam. Alioqui diua Virgo nullos alios habuit filios. Quare Chaldæus, *Et velut filius alienigenarū factus sū filiis populi mei.*

B

13 *Quoniam zelus domus tuæ comedit me*, confecit me, absorbuit, consumpsit, perdidit. *Zelus*, id est, iusta indignatio concepta è profanatione templi tui. Ideò enim Christus est persecutionem vsque ad crucem passus *d*. Sic intà *e*: *Quia comederunt Iacob* (perdiderunt, & vastarūt.) *Super me*, super meum caput, id est, in meam perniciem, & exitium. Eorum opprobria mihi attulerunt necem: Si iis placere voluissem, méque ad ipsorum libidines acommodassem, vitassem eorum probra & contumelias. Ita Paulus *f*. vel zelus est studium ardens erga domum Dei & religionem.

C

14 *Et operui in ieiunio*, contexi, obrui ieiunio animam meam, multis & magnis ieiuniis me afflixi, vitam meam maceraui. Vel sub. Lacrymis, operui & oppleui lacrymis meipsum, ieiunando. Hinc Heb. *Fleui in ieiunio animam meam*, id est, animæ meæ statum, calamitates & mala. Metonym. me afflixi flendo simul, & ieiunando, fleui cum ieiunio. *Et factum est*, illud (quod operui scilicet animam meam ieiuniis, ille fletus, illa ieiunia.) Nam Hebræa sunt fœminini generis, & debent referri ad totum complexum: quicquid recentiores delusi à quibusdam Rabbinis sentiant. Quicquid piè ago & suscipio, rapiunt in contumeliam & opprobrium *g*.

D

15 *Et factus sum illis in parabolam*, fabulam, ludibrium, dicterium. Parabolam de meis pœnitentiæ operibus iactant, méque derident effusissimè.

16 *Aduersū me loquebātur*. Vanè. Hinc Græcè ἠδολέσχουν,

a *Phil.* 2. *v.* 8.
b *Hebr.* 2. *v.* 12.
c *Matt.* 26. *v.* 56.
d *Ioan.* 2. *v.* 12. 13. *Matth.* 21. 18.
e *Psal.* 78. *v.* 8.
f *Rom.* 15. *v.* 3. *zelus quid.*
g *Matt.* 11. *v.* 19.

nugabantur, fabulabantur. *Qui sedebāt in porta*, qui præsidebant in foris, prætoriis & iudiciis. Periphrasis iudicum & magistratuum, forum enim illic erat *a*, vnde illud *b*, *Ne opprimas miserum in porta*, id est, iudicio. Anonymus. *Qui sedebant in platea, & loco publico, qualis erat vrbis porta. Qui bibebant vinum*, homines deliciis & conuiuiis indulgentes de me cantabant, vel contra me. Eos sibi ieiunanti, & cilicina pœnitentiæ, & mœroris veste vtenti opponit. שכר *schechar*. Siceram Heb. id est, potum inebriantem, quicquid inebriare potest.

a *Ruth* 4. *v*. 1. 2.
b *Prou*. 22. *v*. 2.
Porta pro foro & prætorio Iudicis.

17 *Ego verò orationem*, fundo, conuerto, extollo, Eclipsis verbi commodi. *Tempus*, est sup. *beneplaciti*, reconciliationis, fauoris. Satis pœnarum dedi. Iam tempus est, vt me in gratiam recipias, vt mihi placeris, vt tibi in me beneplaceas, méque his molestiis liberes. Aliqui in ablatiuo, vt verbum substantiuum non subaudiatur. *Tempore beneplaciti*, cùm tempus est beneplaciti.

18 *In veritate salutis tuæ*, in veritate tua salutifera, vel in vera salute tua, per fidem, per fidelitatem salutis tuæ, per fidelem, & certam tuam salutem, auxilium, tutelam. Alij, propter tuas de opitulando promissiones, quæ veræ sunt, & non fallunt.

19 *Eripe me de luto vt non infigar*, ne submergar. אל *al*, prohibentis. *Libera* rectè. Nam *liberer*, Hebraicè est optātis & precantis, quia præcessit אל *al*.

20 *Neque absorbeat me profundum*, epithetum maris, *Vrgeat*. ἐπισχέτω, contineat, comprimat. Hebr. *obturet*, *recludat*, eleganti Metaphora, id est, obruat, & submergat. *Puteus*, mors & infernus. De Christi à morte, & ab inferis resurrectione. *Gehenna*. Chald.

21 *Quoniam benigna*, bona, benefica.

22 *Et ne auertas faciem tuam à puero*, seruo, prop. Sed fortasse puerum maluerunt, propter Christi decus, qui etsi sit seruus Dei Patris humanæ formæ ratione, at propter illam in vnitatem personæ diuinæ inseparabiliter coalescentem, aptiùs dicitur puer, siue filius Dei, vt *c*, *conuenerūt in ciuitate ista aduersus sanctum tuum puerum Iesum*. Vbi enim locutio est periculosa, & intelligentia lubrica, difficilisque, vel propriè est loquendum, vel aliquantò communiùs, ac magis vniuersè, vt subesse possit distinctio. Sic *Puer* patet ad seruum & filium.

Christus ratione humanæ formæ aptiùs dicitur puer, quàm seruus.
d *Act*. 4. *v*. 27.

23 *Inter*

A 23 *Intende animæ meæ*, appropinqua propriè. *Propter inimicos.* In despectum, dedecus, inuidiam inimicorum meorum erue me ex his malis. Ad exulcerandam eorum inuidiam & maleuolentiam. Ad frustrãdam eorum spem. Ne me derelictum inimici glorientur.

24 *Et reuerentiam meam*, ignominiam, pudorem, verecundiam. Scis quantis probris & contumeliis me afficiãt, vt *a*. *Ad reuerentiam vobis loquor.*

25 *In conspectu tuo sunt omnes.* eos habes perspector & cognitos, cum sua ipsorum improbitate. *Expectauit*, præstolatum est. q.d. Expectaui non liberationem, sed noua

B probra & miserias: finem meis malis non vidi. Catachresis, vt apud Poëtam *sperare dolorem.* Alioqui speramus bona, timemus mala. שׁבר *Shachar* per שׁ sinistrum, hoc significat. Masoretæ signant per Shin dextrum, vt, *Cor meum*, sit accusatiui casus, non nominatiui. Probrum contriuit, fregitque cor animúmque meum. *Et miseriam*, ואנושׁה *vaanusha* possit esse verbum: & dolui, & miseriis confectus sum.

26 *Et sustinui, qui simul contristaretur*, expectaui.

27 *Dederunt in escam*, pro cibo. Fel crassius quàm ace-

C tum, vt cibi loco datum videatur. ראשׁ *Ros* Hebraicè omne veneni genus significat, sed illud præsertim, quod est in capite serpentis. Sic meam afflictionem auxerunt: cùm afflictum vino, aut sicera recreandum Sapiens doceat *b*. Huc allusit Ioannes *c*. *Aceto*, bis enim apud *d* D. Matthæum potionatus est. Semel dum ad erigendam crucem necessaria pararentur. Tum enim nudus, super lapidem sedens vino myrrhato, felle mixto potatus est, de quo superius hemistichium. Iterum iam in cruce positus post vocem, *Sitio*, per spongiam felle, & aceto, quam solam vicem Ioannes attigit *e*.

D 28 *Fiat mensa eorum*, mensa, quam mihi appararunt, id est esca illa, Metonymicè. Qualem mihi apponunt mensam, tali & ipsi fruantur. Chald. *Sit mensa eorum, quam instruxerunt, coram eis in laqueum & sacrificia eorum* (pacifica) *In scandalum. In laqueum*, quo strangulentur, vel capiantur. *Et in retributiones*, quibus illis simile retribuatur. Sic ego cum Septuag. & Paulo *f*. Et in mercedem isti erga me crudelitati debitam, in pœnas ista inhumanitate dignas. שׁלם *shalam* quidem duo significat, & retribuere in Piel, & pacari in Kal: at est simplicius, vt verbale hic

a 1. Cor. 15. v. 34.

b Prou. 31. v. 6.

c c. 19. v. 29.

Bis Christus aceto potatus est.

d Matth. 29. v. 34. & 48.

e Ioann. 19. 29.

f Rom. 11. 9.

à priore notionem accipiat, vel etiam signetur per Hiric & Shurec. Est enim nimis durum, vt ל particula sit expletiua, vel sumatur pro ה *He haiediá*, etsi id interdum contingat. *Et paces sint in scandalum & ruinam*, idest, pacificus & tranquillus eorum status vertatur eis in ruinam. Ad pacifica sacrificia allusum putauit Chaldæus. *In scandalum*, in exitium & ruinam.

Iudæorum obcæcatio, verũ Christum non agnoscentium.

29 *Obscurentur oculi*, mentis. De excæcatione insanabilium Iudæorum, vt Christum verum non agnoscant, sed alium tardigradum præstolentur. *Incurua*, nutare fac, & vacillare eorum dorsum, siue lumbos, vt fons habet, præ nimio seruitutis onere: ne in animis duntaxat luant pœnas sui sceleris, verùm etiam in corpore, viuentes miseri, captiui, & mancipia: ne recedat ab illis seruitutis iugum. Dorsi enim incuruatio, & lumborum nutatio virium imbecillitatem arguit. Cantacuzenus prima Apologia. Imprecationes huiusmodi referuntur ad reprobos & obduratos, non studio vindictæ, sed zelo iustitiæ. Alioqui Christus orauit in genere pro persecutoribus, & exauditus est pro sua reuerentia *a*.

a *Hebr. 5. v. 7.*

30 *Effunde super eos*, largiter emitte. *Comprehendat*, firmiter teneat eos furor iræ tuæ. Ira Dei cuncta mala complectitur.

31 *Non sit qui inhabitet* de gente ipsorum. Vnde Iudæi alibi potiùs degunt, quàm in Iudæa maximè Hierosolymis. Sint, inquit, exules & serui, templo illo celeberrimo exciso, & priuatis ædibus deuastatis *b*.

b *Act. 1. v. 20. & Rom. 11. v. 10.*

32 *Quoniam quem tu percussisti*, quem Christum tu pro peccatis generis humani, cruci subiecisti *c*, isti crudeliter persecuti sunt, & crucem cruci addiderunt. Percussio ad disciplinam pertinet, persecutio ad odium & crudelitatem. Quare apposité illa de Deo Patre, hæc de Iudæis hostibus. Vt autem Scriptura negat Deum esse auctorem malorum culpæ, id est, peccatorum, ita cũ agnoscit causam malorum pœnæ, id est, calamitatum & aduersarum omnium rerum: quoniam eas non modò permittit, sed etiam immittit certo iudicio, ad nos partim puniendos, partim probandos, & ad actum illum efficaciter concurrrit. *Super dolorem.* Auxerunt vulnera mea, opprobria addentes. Euthym. Septuaginta explicarunt tropum: *Et super dolorem vulnerum tuorum* (id est, meum, qui tuus sum vulneratus) *narrarunt*. Et de augendis meis dolo-

c *Rom. 8. v. 32. Esa. 53. v. 8.*

Deus non est auctor malorum culpæ, sed pœnæ.

A doloribus, qui à te iam sum grauiter sauciatus, & percussus, sermones instituerunt, addita etiam ignominia, & verborum probris. Non sat habuerunt me communibus pœnis afficere, nisi & nouas, atque extraordinarias procurarent. Verbi gratia. Crux non erat supplicium Iudaicum, sed barbarum, siue Romanum. Alij referunt ad Apostolos, & discipulos, quos Iudæi odio nominis Christi persecuti sint.

Crux supplicium barbarum, non Iudaicum.

33 *Appone iniquitatem super, &c.* Deus peccata peccatis punit, non infundendo malitiam, sed subducendo gratiam, & alia iustitiæ media, sine quibus non magis impij

Deus peccata peccatis quomodo puniat.

B ad Deum conuertuntur, quàm in sublime aues sine alis volant. q.d. Sine eos liberè ruere de iniquitate in iniquitatem, & ne ingrediantur in tuam iustitiam fidei, quam oppugnauerunt, celebratam & testificatam in lege & Prophetis quæ est per fidem in Christum Iesum: non qua tu es iustus, sed qua tu iustificas impium. In suæ legis iustitia hæreant, ad tuam ne perueniant *a*. Ne gratiã Euangelicam, siue iustitiam solenniter promissam per Christum, & in Euangelio per ipsum exhibitam assequantur. Nunquàm credant tibi, vt saluentur. Nam ex fide viuitur, & salus est *b*. *Cùm tamen plenitudo gẽtium intrauerit, tunc*

C *& reliquiæ ex Israël introibunt, & saluæ fient* c. *In iustitiam tuam*, in gratiam tuam, nunquam eos iustifices, vel absoluas. Horribilis imprecatio.

a *Vide Ro. 3. v. 22. 23. 24. 25. & 10. v. 3. 4. 5.*
b *Aba. 2. v. 4. Rom. 1. v. 17.*
c *Ro. 11. v. 15.*

34 *Deleantur de libro viuentium*, vel vitæ. Nam vox Hebræa חיים vtrumque sonat. *Viuentium* quidem, id est, electorum qui propriè viuunt. *Vitæ* verò, id est electionis, vel prædestinationis. Liber vitæ, Dei præscientia & prædestinatio *d*. Quare *deleri* sumitur hic Catachristicῶs, neganter scilicet, non affirmanter, pro. Non scribi. Qui enim semel est libro vitæ, siue prædestinationis in-

Liber vitæ quid.

d *Apo. 3. v. 5. & 21. v. 15.*

D scriptus expungi non potest, quòd Dei præscientia falli nequeat: neque in Deum cadat pœnitentia. q. dicat. Ne habeant locum inter beatos, ne inueniantur scripti in libro vitæ, neque sint de catalogo & numero eorum, qui vitam æternam percepturi sunt. Quod in genere de gentis reiectione intelligendum est, vt non ampliùs tota gens illa, vt olim, in electione & peculio Dei permaneat Non in indiuiduo, de singulorum reprobatione. Quoniam singuli non fuerunt exclusi, sed nec excluduntur, dum aliqui semper ad Christum, & Ecclesiam con

conuertuntur, Chald. *deleantur de libro memoria viuorũ, & non mereantur intrare in iustorum tuorum Ecclesiam.* Porrò duplex est liber vitæ, vnus æternæ, de quo ista, alter temporariæ; de quo Moses a, *Dele me de libro vitæ, quem scripsisti*, de numero, memoria, catalogo viuorum, de viuis. Tolle me de hoc mundo. *Non scribantur.* Se explicat. Hæc de reprobatione Iudæorum. Nam ex hoc libro deleri, & in eo non scribi, idem.

Liber vitæ duplex.
a Ex. 32. v. 32.

A

35 *Salus tua Deus suscepit*, protexit, eleuauit propr. Præteritum pro fut. Subleuabit me tua liberatio per gloriam resurrectionis, ascensionis, & in cœlum exaltationis.

B

36 *Magnificabo eum in laude.* Hebr. In confessione, id est, laude solenni & publica, vel gratiarum actione, in media veluti Ecclesia, inter Apostolos. Possis referre ad sacrificium laudis incruentum Eucharistiam, quam celebrauit Christus cum suis, etiam post resurrectionem, per sese b, deinde per Apostolos c; Christum mortis vinculis liberatum iri prædicit.

Sacrificium incruẽtum Christus & Apostoli celebrarunt.
b *Luc. 24. v. 30.*
c *Act. 13. v. 2.*

37 *Et placebit Deo*, illud meum canticum, illa mea laus. Gratior enim Deo confessio laudis, quàm veteris legis vllum sacrificium. *Super vitulum* aptum sacrificiis. Periphrasis grauissimæ victimæ, in qua sunt Epitheta Poëtica iuuenci pulcherrimi, elegantissimi & iucundissimi. Plusquàm vitulus nouellus, cornua emittere incipiens & vngulas, ad offerendum maturus. Tum enim præter colorem viuidiorem cornua habet nitida, pura, splendida, & vngulam candore & teneritudine notabilem: cùm vetustiores tempore nigrescant, & crassiore durioréque sint temperamento, iuniores verò fæces nondum despumauerint, ac habeant temperamentum impurius. Significat nullas Mosis victimas posse comparari cum Christi sacrificiis. Quin & tacita est vaticinatio de Mosaicis antiquandis. Chaldæus satis Rabbinicè, *Placebit coram Deo magis quàm bos electus, quem offerebat Adam primus, cuius cornua præcedebant fissionem vngularum.* Hebr. ad verbum. *præ tauro iuuenco corneo, & vngulas proferente.*

C

D

38 *Et viuet anima vestra*, vita vera & solida fruetur, de vita gloriæ, vel gratiæ. Eramus enim ante Christũ mortui peccatis. Quin etiam *viuere* in hac lingua, recreari, refici è malis mœroribus, calamitatibus? vt d. *Et vixit Spiritus Iacob*, vbi noster scitè, *& reuixit*, hinc suprà e vita, pro

d *Gene. 45. vers. 27.*
e *Psal. 29.*

A pro salute, fœlicitate, cuius contrarium *a, & mortuum est cor eius*, id est, elongauit, emarcuit, propriè egit animam. Nam mortem appellant animi vehementiorem mœstitiam, infortunia, res aduersas. *Anima*. Explicant Metonymiam fontis, *cor vestrum*.

a 1. Reg. 25. vers. 37.

39 *Quoniam exaudiuit pauperes*, q. afflictos, & humiles, Epithetum pioru͂. *Vinctos suos*, vinctos propter se, in carcerem & vincula coniectos pro nominis sui confessione, pro pietate & virtute, Martyres. Sic Paulus, *vinctus Christi*, id est, pro Christo, pro Christi confessione & testimonio. Vaticinatur de liberanda Ecclesia à Tyrannorum B persecutionibus, & asserenda in libertatem sub Constantino, & deinceps.

b Philem. v. 1.

40 *Laudent illum cœli, & terra*. Prosopopœia ad exaggerationem. Vel Metonymia, Cœlites, Angeli, & terrestres Sancti, conuersi, insulani, &c. Epilogus ad omnes creaturas, vt Deum laudent est tanto redemptionis beneficio.

41 *Quoniam Deus saluam faciet*. Fructus passionis Dominicæ restauratio Sion. Vaticinatur è ruinis Synagogæ construendam Ecclesiam, reparandámque Iudæam per C gentes. Sion Symbolum Ecclesiæ Catholicæ, & vniuersæ, ciuitates Iudæ Ecclesiarum singularum. *Ædificabuntur*. Actio tribuitur Deo in fonte, Ædificabit, restaurabit ciuitates Iudææ peccatis Iudæorum destructas. Ecclesias vbique eriget, sicque reparabitur populus Iuda destructus per Gentes. De ædificatione spirituali, simul & temporali Iudææ, tempore præsertim Constantini. Tu͂ enim cœpit reparari Iudæa, & Ecclesia illic ac alibi per orbem solemniter construi.

42 *Et inhabitabunt ibi*. In Sion, siue Ecclesia Catholica.

43 *Semen seruorum eius*. Apostolorum conuersi, & disci-D puli.

ARGVMENTVM.

Sibi, bonisque opem, æmulis ignominiam precatur.

1 In finem, Psalmus Dauid, in rememoratione, quòd saluum fecerit eum Dominus. LXIX. Hebr. 70.

Deus

2 DEus in adiutórium meum inténde: Dómine ad adiuuándum me festína. A

3 Confundântur, & reuereântur: qui quærunt ánimam meam.

4 Auertántur retrórsum, & erubêscant: qui volunt mihi mala.

5 Auertántur statim erubescéntes: qui dicunt mihi, Euge, euge.

6 Exúltent, & lætêntur in te omnes, qui quærunt te: & dicant semper, magnificêtur Dóminus, qui díligunt salutâre tuum. B

7 Ego verò egênus, & pauper sum: Deus ádiuua me.

8 Adiûtor meus, & liberâtor meus es tu: Dómine ne morêris.

---

1 *Quòd saluum fecerit eum Dominus.* Hæc addita sunt ad Hebræa, vt exponeretur, quid esset illud: *In rememoratione*, siue ad verbum: *ad memorandum*. In Græco appositius, *εἰς τὸ σῶσαί με κύριον*, id est, *vt me saluet Dominus.* Ideò enim petit, vt sui recordetur Dominus, quò saluus fiat, & ab hostibus liberetur. C

2 *Deus in adiutorium.* Hic Psalmus est postrema pars Psalmi 39. suprà, paucis à 19. versu, & deinceps immutatis. Differt argumento. Suprà enim canebatur in persona Christi, hic Dauidis contra Absalon *a*. *Intende.* Interpositum ad precis numeros.

a 2. Reg. 15. 16. 17.

3 *Confundantur, & reuereantur.* Passiuè: pudore, & verecundia afficiantur, pudefiant in consiliis. D

4 *Qui volunt mihi mala.* Meam perniciem qui cupiunt, repellantur, & suis conatibus deiiciantur.

5 *Auertantur statim, & erub.* Hebraicè idem est sensus, vt è R. Anonym. manuscripto apparet. Nam ad verbum: *Ad vestigium confusionis suæ*, in fugam vertantur celerrimè: quàm primùm confusi fuerint, simulátque erubuerint, retrò fundantur. Alij vestigium accipiunt pro fine, deinde mercede. Metonym. pro mercede, & retri

A retributione confusionis suæ, i. operum suorum pudédorum. *Euge, euge*, qui lætantur, & insultant meis malis. Hebraicè, האח האח *Heah Heah*. Gall. *Aha, Aha*.

6 *Et dicant semper.* Hebræi construunt cum verbo præcedenti. *Dicant*. Nonnulli nostrorum cum sequenti. *Salutare tuum*, salutem tuam, vt me serues. Vel, qui expetunt à te saluari. Nisi malis Christum Saluatorem nostrum significari.

7 *Ego vero egenus, & pauper.* Regno meo pulsus, & præsidio maioris partis mei populi destitutus. *Adiuua me*, accelera ad me, propriè.

B 8 *Ne moreris.* Ne differas meam salutem, & liberationem, ne tardes. Omnis mora afflictis longa, & periculosa.

ARGVMENTVM.

Senex contra impios opem implorat, perpetuam gratiarum actionem pollicens. Congruit senescenti Ecclesia.

C 1 Psalmus Dauid, filiorum Ionadab, & priorum captiuorum. LXX. Hebr. 71.

2 IN te Dómine sperâui, non confúndar in ætérnum: in iustítia tua líbera me, & éripe me.

3 Inclína ad me aurem tuam: &
D salua me.

4 Esto mihi in Deum protectôrem, & in locum munítum: vt saluum me fácias.

5 Quóniam firmaméntum meum: & refúgium meum es tu.

6 Deus meus éripe me de manu peccatôris: & de manu contra legem agéntis, & iníqui.

7 Quóniam tu es patiéntia mea Dómine: dómi

Dómine spes mea à iuuentûte mea. A
8 In te confirmâtus sum ex útero : de ventre matris meæ tu es protêctor meus.
9 In te cantátio mea semper : tanquàm prodígium factus sum multis, & tu adiûtor fortis.
10 Repleâtur os meum laude, vt cantem glóriam tuam: tota die magnitúdinem tuam.
11 Ne proiícias me in tempore senectûtis: cùm defécerit virtus mea, ne derelînquas me.
12 Quia dixêrunt inimîci mei mihi: & qui custodiébant ánimam meam, consílium fecêrunt in vnum. B
13 Dicêntes, Deus derelíquit eum, persequímini, & cōprehēdite eum: quia non est, qui eripiat.
14 Deus ne elongêris à me : Deus meus in auxílium meum réspice.
15 Confundântur, & deficiant detrahêntes ànimæ meæ : operiântur confusiône & pudôre, qui quærunt mala mihi. C
16 Ego autem semper sperâbo : & adiíciam super omnem laudem tuam.
17 Os meum annunciâbit iustítiam tuam: tota die salutâre tuum.
18 Quóniam non cognôui literatúram, introîbo in poténtias Dómini : Dómine memorâbor iustítiæ tuæ solîus.
19 Deus docuísti me à iuuentûte mea : & vsque nunc pronunciâbo mirabília tua. D
20 Et vsque in senêctam, & sénium : Deus ne derelínquas me.
21 Donec annúnciem bráchium tuum: generatiôni omni, quæ ventûra est.
22 Poténtiam tuam, & iustítiam tuam Deus, vsque in altíssima, quæ fecísti magnália : Deus quis

A quis similis tibi?

23 Quantas ostendísti mihi tribulatiônes multas, & malas, & conuêrsus viuificâsti me: & de abyssis terræ íterum reduxîsti me.

24 Multiplicâsti magnificéntiam tuam: & conuêrsus consolâtus es me.

25 Nam & ego confitêbor tibi in vasis psalmi veritâtem tuam, Deus: psallam tibi in cíthara, B sanctus Israël.

26 Exultâbunt lábia mea, cùm cantáuero tibi: & ánima mea, quam redemîsti.

27 Sed & lingua mea tota die meditábitur iustítiam tuam: cùm confûsi, & reuériti fúerint, qui quærunt mala mihi.

---

2 *In te Domine speraui. Non confundar.* Particula prohibentis, & precantis in fonte: Ne repulsam patiar, quasi non exauditus. *In iustitia,* per tuam iustitiam, quia tu es C iustus afflictorum vindex.

3 *Inclina ad me aurem.* Extende.

4 *Et in locum munitum.* Tutum, & securum. Mihi esto Deus, ad quem tutò possim confugere. מעון *mahom* enim per *Nun*, habitaculum excelsum significat, vt docet Abben Ezra. Sic autem hic legitur in emendatis exemplaribus, sicut ex eodem apparet, & Masora, vt frustrà recentiores, quo aliquid noui afferre videantur, legant per *zain*, & vertant fortitudinem. *Esto mihi in rupem habitaculi excelsi, vel in rupem* (&) habitaculum excelsum, (ad quod) veniam iugiter, ad quod tutò me semper recipiam. D *Vt saluum me facias*, per Angelos, vt R. Kimhi docet a, quoniam sic Hebraica enunciatiuè legunt. *Præcepisti vt saluum me faciant* (Angeli.)

a *Psal. 90. v. 11.*

5 *Quoniam firmamentum.* Rupes propriè. sic *Refugium*, fortitudo.

6 *Contra legem agentis.* Iniqui, & violenti. Intelligunt aliqui Absalonem. Puto esse singulare pro plurali, per Synecdochen poëticam.

7 *Quoniã tu es patientia mea.* Fiducia, & expectatio mea. *A iuuentute*, à pueritia, Hebraicè. *Domine, Domino.* He-

braicè, אדני אלהים *Adonai Elohim*. Nam יהוה *Tetragrammaton*, hic habet puncta nominis אלהים *Elohim*. Nec legendum *Iehoui*, quoniam puncta non sunt illarum literarum, quibus nomen Tetragrammaton conficitur, sed illius vocabuli, quod in eius locum pronunciatur, certo mysterio, quod attigimus *a*. Beza, qui alibi prophane *Iehoua* vertit, debuit hic *Iehoui* vertisse, vt propius ad sui Iouis inuocationem accederet. Sic *b*.

Nomen tetragrammaton non pronunciatur.

a *Lib. 1. de S. Trinitate.*
b *vers. 18.*
c *Ps. 21. 11.*

8 *In te confirmatus sum*, per te, tua ope, & gratia corroboratus sum. Ad verbum, super te nixus sum, vel sustendatus. *Protector, ὑπερασπιστὴς*, defensor. Interim גוז *goz*, proiectorem, eiectorem sonat, qui de ventre matris extraxisti me *c*. Alioqui enim periissem, quòd non satis sit virium in natura ad puerperium, seposita Dei ope, & quasi obstetricatione.

9 *In te cantatio mea*, de te. De tua magnitudine, in tuam laudem. Sic Græci sæpe in inscriptionibus poeticis εἰς τὸν Πλάτωνα, *In Platonem* id est, de Platone, in laudem Platonis, *Beth*, *In*. pro *Baabur* בעבור *De, propter*. sæpiùs, vt Rabbini obseruant. *Cantatio*, laus, hymnus. *Prodigium*, res stupenda, & portentosa ob malorum & calamitatum magnitudinem *d*. Monstrum, quasi portentum, à quo homines abhorrent, quasi dicat, in horrorem & spectaculum factus sum multis, multi me refugiunt tanquàm monstrum aliquod, remque prodigiosam. Sic Paulus *e*, *Spectaculum facti sumus omnibus hominib.* Et Propheta *f*: Prodigium enim est spectare hominem tam extraordinaria patientem. R. Kimhi aliter, tanquàm prodigium factus sum, id est, exemplum insigne iudiciorum tuorum & vindictæ, sum illis pro exemplo insignis, quòd tu punis iniquitates. Anonymus, quasi monimentum, & spectaculum. Nempe quando vident me, recordantur tuorum erga me mirabilium beneficiorum, & laudant te. *Adiutor fortis*. Heb. mea fiducia fortis.

d *Exo. 4. v. 21.*
e *1. Cor. 4. 9.*
f *Esa. 8. 18.*

10 *Vt cantem gloriam tuam*. Doctè hoc interposuerunt. Ad verbum, repleatur os meum laude tua, tota die gloria, siue pulchritudine tua.

11 *Ne proiicias me in tẽpore senectutis*. Ne proiicias, ne procul à te iacias, in plateam, & veluti extra tuam domum & familiam, ne me in externa discrimina trudas, ne me coniicias in mala, ne me miseriis exponas. Metaphora à pueris proiectitiis. Proiicere enim etiam apud Latinos, expo

A exponere designat, vt in Cistellaria Plauti. *Eam postquàm peperit, iussit paruam proiici.* Vnde & hic verbũ חשליב *bislic*, plus sonat, quàm deserere, siue derelinquere. Nam includit vim & propulsionem. *Me*, quem hactenus seruasti ab infantia, ne deseras hoc senili tempore, multò minùs à te proiicias *a*. Senectus multis incommodis est obnoxia, & præcipuè diuina sustentatione eget.

a *Lege Esa. 46. v. 3. 4.*

12 *Quia dixerunt inimici mei mihi*, contra me locuti sunt. Datiuus damni. *Custodiebant*, qui obseruabãt, captabant vitam meam, ei insidiabantur, inter se consultarunt de perficienda sua libidine.

B 13 *Comprehendite*, ne euadere possit.

14 *In auxilium meum respice*, festina propriè.

15 *Confundantur & deficiant detrahentes*, calumniantes me. Heb. inimici animæ meæ, qui me oderunt.

16 *Super omnem laudem tuam adiiciam*, ad tot tuas laudes semper aliquid addam, nunquàm laudibus tuis laudes cumulare desinam. Te magis ac magis semper celebrabo.

18 *Quoniam non cognoui literaturam*. Scio Symmachũ, & recentiores Rabbinos שפרות *Sephorot*, exponere numeros: sed malo literaturam, scripturam, literas. Ideò

C enim liber, Hebr. ספר *Sepher*, appellatur, & Scriba סופר *Sopher*. Quin & Esaias huc videtur allusisse לא ידעתי ספר *lo iadathi sepher*, *nescio literas*, *&c*. Quod de literis profanis & literis sacris intelligi potest. Quoniam (inquit) non satis intelligo Scripturas sacras, & earum mysteria Dei magnitudinem repræsentantia, nec fortasse satis sum instructus literis, & scientiis humanioribus, veniam ad potentias Dei recolendas, & commemorandas. Mihi satis erit meditari, & aliis prædicare Deum omnia posse, mirè esse potentem, potentiam eius esse im-

D mensam: humanis omnibus rationibus & scientiis, quas nesciuero, opponam Dei potestatem. Vt hoc, quod creditur, vel dicitur de Deo, & mysteriis, abhorreat ab humano captu, rationibus, disciplinis, institutis, artibus, non moror. Nam scio Dei superiorem, esse potentiam. Tota ratio facti, mihi erit potentia facientis. *Ita, introibo in potentias Domini*, veniam ad Dei potestatem, ad eam recurram; illa mihi sufficiet, & aduersùs disputationes omnium eruditorum, curiosorum & hæreticorum. Sic Salomon *b* fatetur suam inscitiam de multis, quæ tam in

b *Prou. 30. ver. 2. 3.*

diuina lege ignoraret, quàm in humanis artib. & scientiis. *Stultissimus sum virorum, & sapientia hominum non est mecum non didici sapientiam*, & (non) *noui scientiam Sanctorum.* Qui *Numerum* interpretantur, sic hunc locum enarrant. Quoniam numerũ (tuorum erga me beneficiorum, vel laudum tuarum) non cognoui, quotidiè tuam potentiam (id est, fortia facta) & iustitiam prædicabo. *Literaturam*, γραμματείας, quæ vox significat scripturas & literas. Vnde γραμματεὺς, scriba. In Rom. Psalt. Negotiationem. q. πραγματείας, vt & legit Chrysost. Arnobius, Augustinus, & plerique alij. Nam facilis fuit mutatio. Quin & numerationibus cum negotiationib. est maxima coniunctio, cùm omnis negotiatorum res penè sit in numerando, rationibúsque subducendis. q. d. Quoniam non cognoui negotia huius sæculi, quoniam curis & occupationibus sæcularibus vacuus sum, quæ mentem à diuinorum contemplatione abducunt, accedam ad celebrandam iustitiam, & misericordiam tuam, atque beneficia, quæ à te maxima accepi. *Memorabor*, recordabor iustitiæ tui solius.

19 *Vsque nunc pronunciabo*, ad hunc vsque diem.

20 *Et vsque in senectam & senium*, etiam vsque ad. Vsque ad, donec, & similes particulæ apud Hebræos inferunt continuitatem: non quòd posteà se derelinqui velit. *Senium*, canitiem, ætatem decrepitam. Vsque ad senectutem, imò verò vsque ad nouissimam ætatem, ne me deseras, mihi adesto vsque ad extremum spiritum. Aliqui contra distinctiones Hebraicas, item versum 11. iungunt cum præcedenti versu. Vsque ad senium pronunciabo mirabilia tua, vt ostendat se vsque ad vltimum flatum laudaturum Deum.

21 *Donec annunciem brachium tuum*, auxilium, robur, potentiam, qua me conseruas, vt ad omnes veniat commendatio, & fama tuæ fortitudinis.

22 *Potentiam tuam.* Donec annunciem scilicet, per Zeugma, è proximo vers. *Vsque in altissima*, iustitiã tuam altè patentem, ad cœlum vsque pertingentem. Vt construatur cum, *Iustitiam tuam*, per Eclipsin Hebraicam (*quæ est*) *vsque ad altissima.* Vel connectitur cum verbo. Donec pronunciem vsque ad altissima, id est, vsque in cœlum (Hyperbole, in immensum) brachium tuum, tuam iustitiam & potentiam, & magna quæ tu fecisti.

Quæ

A *Quæ*(&)magnalia, quæ fecisti. Ordo inuersus, vbi & Asyntheton (dicendo sup.) *Deus, quis similis tibi?* Est enim Mimesis אשר *Aser* possit, *quia*, significare. Quia fecisti magnalia, siue magnifica.

23 *Quantas ostendisti mihi tribulationes.* Admiranter. Interim quoniam אשר *asher*, est indeclinabile, & omnium generum, aliqui iungunt cum sequentibus. Qui videre fecisti mihi multas calamitates, conuersus viuificasti me. Sed nihil necesse. *Malas*, acerbas, graues. *Et conuersus*, placatus, vel potiùs phrasi Hebraica, quam pauci intelligunt, *iterum viuificasti me.* Vnde & 70. id quod sequitur in Heb. *conuersus reduxisti me*, rectè verterunt. *iterum* B *reduxisti me.* Nam ad eum sensum vtuntur verbo, סוב *sub*, vel שוב *shub*, conuertendi siue redeũdi cum altero. Hæc autem in futuro Kimhi exponit, existimans hinc deinceps Dauidem loqui in persona populi exulantis, & vaticinari de eius per Christum restitutione. *De abyssis terræ*, de extremis malis, & calamitatibus exaltasti me. Metaph.

24 *Multiplicasti magnificentiã tuam*, erga me Heb. *meã.* Sed quia hæc sua magnificentia, siue magnitudo à Domino proficiscebatur, explicationis gratiam sic Septuaginta C transtulerũt. *Et conuersus*, & iterum, & rursum (vt proximè) consolatus es me.

25 *In vasis Psalmi veritatem*, in instrumentis musicis. Vas in hac lingua generale ad omnia instrumenta, vt in Actis a, *vas electionis Paulus* (instrumentum & organum lectissimum.) *Sanctus*, ô sancte Israël. Nominatiuus more Græcorum Atticè, pro vocatiuo, id est, Deus, qui sanctificas Israëlem.

a *Act. 9. v. 15.*

26 *Et anima mea quam redemisti*, exultabit, iubilabit, canet, vt sonat vox רנן *ranan.*

D 27 *Cùm confusi & reueriti*, verecundia, & ignominia affecti, passiuè.

ARGVMENTVM.

Christi regnum iustum, pacificum, amplum, fælixque fore.

1 Psal. Dauid in Salomonem LXXI. Heb. 72.

2 DEus iudícium tuum regi da: & iustítiam tuam fílio regis. A

3 Iudicâre pópulum tuum in iustítia: & paúperes tuos in iudício.

4 Suscípiant montes pacem pópulo: & colles iustítiam.

5 Iudicábit paúperes pópuli, & saluos fáciet fílios paúperum: & humiliâbit calumniatôrem.

6 Et permanêbit cum Sole, & ante Lunam: in generatiône & generatiónem. B

7 Descêndet sicut plúuia in vellus: & sicut stillicídia stillántia super terram.

8 Oriêtur in diêbus eius iustítia, & abundántia pacis: donec auferâtur Luna.

9 Et dominábitur à mari vsque ad mare: & à flúmine vsque ad términos orbis terrârum.

10 Coram illo prócident Æthíopes: & inimîci eius terram lingent. C

11 Reges Tharsis, & ínsulæ múnera ófferent: reges Arabum, & Saba dona addûcent.

12 Et adorábũt eum omnes reges: omnes gentes séruient ei.

13 Quia liberâbit paúperem à potênte: & paúperem, cui non erat adiûtor.

14 Parcet paúperi, & ínopi: & ánimas paúperum saluas fáciet.

19 Ex vsûris: & iniquitâte rédimet ánimas eôrum: & honorábile nomen eôrum coram illo. D

16 Et viuet, & dábitur ei de auro Arábiæ, & adorâbunt de ipso semper: tota die benedicent ei.

17 Et erit firmaméntũ in terra in summis móntium, superextollêtur super Libanũ fructus eius: & florêbunt de ciuitâte, sicut fœnum terræ.

18 Sit nomen eius benedíctum in sæcula: ante

solem

A solem pérmanet nomen eius.

19 Et benedicéntur in ipso omnes tribus terræ: omnes gentes magnificâbunt eum.

20 Benedíctus Dóminus Deus Israël: qui facit mirabília solus.

21 Et benedíctum nomen maiestâtis eius in ætérnum: & replébitur maiestâte eius omnis terra, Fiat, fiat.

B 22 Defecêrunt laudes Dauid filij Iessæ.

---

1 Hunc Psalmum Salomoni duntaxat dedicauit (vt peruersè quidam eum de Salomone exponant, Rabbinis, Midras, & Chaldæo deteriores, qui de Messia) quò Ecclesia roget, vt Christus rex in carnem veniat. Quin & fortassis Salomon non hic est nomen proprium, sed Patronymicum (sic enim apud Hebræos propria pro Patronymicis & gentilitiis passim vsurpantur) pro Salomonio, C Salomonide, id est, Salomonis filio, nepote, prole, id est, Christo à Salomone orto *a*. Vel appellatiuum, pro pacifico, i. Christo rege verè pacifico, vt in Cant. Canticor *b*.

Psalmus hic totus Christo conuenit.

a *Matth. 1. v. 7.*
b *Cant. 3. v. 7. 9. 11.*

2 *Deus iudicium tuum regi da*, iudiciorum tuorum, iuris tui notitiam, & zelum regi Messiæ da, vt secundum leges tuas & instituta populum tuum regat, & moderetur. Vel potiùs iudicij tui rectionem, & administrationem. Nam precatur, vt mittat Christum ad iudicandum, regendum, & moderandum mundum, multis malorum fluctibus iactatum. Sic quod sequitur. *Iustitiam tuam*, iustitiæ tuæ ditionem, & dispensationem, tuum in hoc mun- D do inferiore thronũ, & tribunal *c*, *Filio Pater omne iudicium dedit*: iuxta illud *d*, *Suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra*. In Symbolo, *assidet in dextera Patris venturus iudicatum viuos & mortuos*. *Filio regis*. Quem regem appellarat, nunc vocat filium regis, vt qui *ex semine Dauidis secundùm carnem factus sit e*, ne quis Dauidem accipiat, qui rex quidem fuit, sed non regis filius.

c *Ioã. 5. 22.*
d *Iere. 23. v. 5.*
e *Rom. 1. v. 3.*

3 *Iudicare populum*. Infr. vt iudicet, regat, vindicet. Explicat superiorem versum. Græcismus, quo infinitiuus

sumitur pro gerundio per Eclipsim ἕνεκα. Iudicandi causa, ad iudicandum, vt iudicet *a*. *In iustitia, in iudicio*, iustè, ex æquo, & ex iure. *pauperes*, afflictos & calamitosos à potentioribus oppressos.

a *vt Psal. 9. v. 33. & 43. & Psal. 77. v. 78.*

4 *Suscipiant montes pacem*, ferant, tollant prop. Prosopopœia ad profundissimam, & copiosissimam fœlicitatem. Consequantur, habeant pacem, & iustitiam montes & colles, qui solent esse latronum, fugitiuorum, & perditorum hominum receptatores, & sæuarum belluarum latibula, in illis præsertim Syriæ, Palæstinæ & Arabiæ locis. *Pacem*. Pax phrasi Hebr. omne boni & fœlicitatis genus includit. Vnde Kimhi hæc intelligit de rerum omnium abundantia. Nostri de Euangelio pacis, & reconciliationis cum Deo. Vt fertilibus annis montes & colles fructibus affluunt, ita per regnum & legem Euangelicam conscientiæ afflictæ gratia Dei, pace, iustitia, dilectione abundant.

5 *Et humiliabit calumniatorem*. Græcè Sycophantam, Hebr. oppressorem. Aliqui restringunt ad diabolum: sed possit esse singulare de cunctis, pro plurali, per Synecdochen. Confer cum Esaia *b*. Defendet hic rex pauperes & oppressos, oppressorésque reprimet.

b *Esa. 11. v. 18. 19. 20. & 14. v. 2. 3. 4.*

6 *Et permanebit cum sole*. Sensum duntaxat sequuntur. Quoniam enim Hebræi *Timere* vsurpant pro Colere, sensus est, Colent eum fideles, quandiu Sol perstabit. Apud eos in perpetuum permanebit eius agnitio ac honor. Ad Verbum: Timebunt te, colent te (ô Christe.) Per tertiam autem personam, verterunt Septuaginta, vt explicarent, ad quem referretur hic timor siue cultus: nempe ad Christum, non Deum Patrem. Potuerunt etiam accipere per Metathesim poëticam ייראוך *ieraucha*, pro יאריך *ieeroch*. Nam ארך *arach* prolongari, diu permanere, longæuum esse. *Cum sole*, quamdiu extiterint Sol, & Luna, dum præsens erit Sol, & Luna. In eorum conspectu, id est, vsque ad consummationem sæculi, imò verò in æternum. In Græco πρὸ impropriè pro ἐνώπιον, ἔμπροσθεν. Chaldæus, *Cum ortu solis, & in lumine lunæ*, id est, mane & vesperi, siue, iugiter colent eum.

7 *Descendet sicut pluuia*. Descendet de cœlis in terras gratè, optatò, magna omnium voluntate, lætitia, vtilitate & commodo. Quod illustrat duobus similibus. *In vellus,*

A lus, in detonsa prata, *super tonsuram*. Hebraicè, id est, herbam tonsam, germen excisum. Tam optatus descendet de cœlis Messias in regnum suum, quàm pluuia super herbam resectam & detonsam, vel stillicidia, id est, imber siue ros sitientem terram conspergens, vt succrescat & germinet, & vberiorem herbam reddat. Pluuia enim herbæ & terræ grata est, ac vtilis. Pluuia & stillicidia, symbola gratiæ, quam suo de cœlis descensu attulit, ea tanquàm rore humectans & refocillans Iudæos & Gentes, id est, vt aliqui interpretantur, vellus & terram. Aliqui vellus non pro detonsione herbæ, sed lanæ accipiunt,

B vt sit allusio ad vellus Gedeonis *a*, de descensu Domini in vterum virgineum.

a *Iud. 6. v. 37.*

8 *Orietur in diebus*. Florebit, germinabit prop. iustus. Florebunt ipso regnante plurimi iusti, & germinabit copiosa pax. Non mundi, sed Dei, quæ exuperat omnem sensum, & est tranquillitas cordis ac conscientiæ *b*. Quanquam & nascente Saluatore sub Augusto orbis totus à præliorum strepitu quiescebat, in signum veræ pacis, quam ipse in mundum afferebat. *At* 70. legerunt צדק *tsedech*, non צדיק *Tsaddic*. Iod pro Segol. Atque

Pax Dei quid.

b *Ioan. 14. v. 27. & 16. v. 27.*

C hinc *Iustitia*, est gratia Dei iustificans, quomodo passim accipitur apud Paulum *c*. Aliàs virtutis actio, & quod sequitur, *Abundantia pacis* copiosa conscientiarum tranquillitas è remissione peccatorum. *Donec auferatur luna*, tollatur. Donec non sit, prop. id est, vsque ad consummationem mundi, imò verò perpetuo, quamdiu luna permanserit. Sed voluerunt docere lunam non abituram in nihilum, sed auferendam duntaxat ex isto statu corruptionis & mutationis. Nunc enim inseruiens hominibus varium habet lumen, & instabile, modò plena, modò dimidia, nunc crescens, nunc decrescens, nunc deficiens,

c *Ro. 3. v. 22. & 4. v. 3.*

Luna quomodo auferenda.

D nunc vna, nunc altera tantùm parte lumen a sole suscipiens, prout variis modis Soli obiicitur. Tum autem auferetur secundùm imperfectionem, non subsistentiam, secundùm qualitates, non essentiam: quoniam ad statum perfectiorem reducetur, ab omni motu, & instabilitate liberabitur, plenè omnibus ex partibus a Sole illuminabitur, idque in perpetuum, & multò splendidiùs. Sic perpetuus effectus regni Christi iustitia, pax, gaudium in Spiritu sancto, remissio peccatorum, & gratiæ infusio.

9 *A flumine vsque ad terminos.* Euphratem intelligunt, quousque pertinebat regnum Dauidis & Salomonis. Hunc iam fluuium tranabit gloria & potestas Christi, vt ei subiiciatur orbis terrarum ab Oceano Orientis ad Oceanum Occidentis, ab Indico ad Gaditanum, ab vno mari ad alterum oppositum. Demonstratur vniuersale dominium Christi hominis super omnem terram intra terminos istos contentam, vt proinde magna insula à veteribus Geographis appelletur.

Christi dominium vniuersale.

10 *Coram illo procident Æthiopes.* Heb. generaliùs, squallentes, qui habitant in locis squallentibus, aridis & desertis, deserti incolæ. *Lingent*, osculabuntur in signum reuerentiæ & seruitutis, prostrati ore attingent terram, se humillimè subiicient, adeò vt terram osculentur ad testificandam seruitutem. Docet remotissimos quosque populos, & longè ab omnibus dissitos hominibúsque incognitos, ad hunc regem esse conuertendos.

11 *Reges Tharsis.* Maris. Tharsis in genere mare significat, aliquando contrahitur ad regiones Indiæ, & Ciliciæ. Nam vox etiam Hebræa תרשיש *tharsis*, vtrosque populos designat. Hic videtur respicere Indiam, ad quam singulis trienniis Salomon naues mittebat, vt inde aurum & cæteras Orientis diuitias acciperet. *Insulæ.* Nominatiui casus. Insulani. In Oceano Indico & Eoo infinitæ sunt insulæ auriferæ. Aurea Chersonesus, Taprobana, Iaua maior, Mesana, Sarangonis, Pauilogon, Solor, Humuna, Calagana, præter Peruanas & Americanas regiones, atque insulas. Plures aromatum, gemmarum & rerum aliarum pretiosarum procreatrices. Quas omnes Insularum nomine comprehendit. *Arabum*, transposuerunt verba fontis, in quo Sabæi Æthiopes Arabicis præponuntur, quòd prius nomen Christo dederint, & constantius. Nam vsque hodiè regnum eorum Christianissimum viget Preto Ioanne Principe. Fortasse confuderunt differentiam inter שבא *Shebá* per ש, & סבא *Seba* per ס, secundùm quam prius significat Sabæorum Æthiopiam, posterius Arabiam fœlicem, cuius Metropolis Saba in monte sita, de qua Virgil. *Solisque est thurea virga Sabæis.* & alibi. *India mittit ebur, molles sua thura Sabæi.* Sed quàm rectè mox *a*. *Saba*, Æthiopiæ, à Saba filio Chus, & regina Saba. Sic Esaias loquitur *b*, Tertull. aduersus

In Æthiopia viget Christianismus, Preto-Ioãne principe.

a v. 16.
b c. 49. v. 23. & 60. v. 6.

A uersùs Marcionem *a*, hunc locum citat. *Nam magos* (inquit) *reges habuit Oriens*, &c. Sic & plerique veteres ad docendum Magos non solùm fuisse sapientes, sed reges *b*. Et sanè attingit Magorum ad Christum puellum profectionem, cum pretiosis thesauris auri, thuris & myrrhæ. Cuius rei vmbra præluxit in Salomone, ad quem è Tharso, Arabia, & Sabæa munera delata sunt.

a *libr. 3.*

b *Matth. 2. vers. 2.*

12 *Et adorabunt eum.* Hoc ita propriè conuenit Christo, vt neque Salomoni, neque alij cuiquam vlla ratione congruere possit.

B 13 *Quia liberabit pauperem.* Quæ his tribus versibus 13. 14. 15. promittuntur, quotidiè præstat Christus, & in hac vita, & in cuiusque morte, at plenius iudicij die, quando miseris & pauperibus ad dexteram collocatis, in illorum contemptores durissimam feret sententiam. *A potente.* מִשׁוּעַ *Missuah*, legunt Septuag. appositè, שׁוּעַ *Suah* autem diuitem, potentem, prodigum significat *c*, quasi clamosum. Nam diuites altè clamant & fastuosè. Masoretæ adhibent alia puncta, מְשַׁוֵּעַ *Mesauvea*, némpè Benoni Piel: *Liberabit pauperem clamantem & cōquerentem.*

c *Iob. 30. v. 19. & 34. v. 24.*

C 14 *Parcet pauperi & inopi*, Miserebitur, propitius erit, propriè. Euthymius pauperem Gentes interpretatur: inopem, Iudæos qui crediderunt diuini auxilij ope.

15 *Ex vsuris*, à fraudibus, violentiis & iniuriis diaboli, Tyrannorum. *Honorabile*, ἔντιμον, pretiosum, τιμὴ, honor & pretium. Sic respondet propiùs Hebræo, *& pretiosus erit sanguis eorum coram ill*, id est, mors eorum, vt infrà *d*. *Nomen*, ὄνομα. Sed fortasse Septuag. verterant αἷμα, sanguis. Vita eorum erit illi cara & pretiosa, neque impunem habebit eum, qui eorum sanguine se cruentarit.

d *Psal. 115. vers. 15.*

D 16 *Et viuet*, quia mors illi non dominabitur. Quare vbi gustauit mortem, intra triduum in auras rediit, semper victurus vita fœlici & beata, sicut impossibile erat teneri illum ab inferno. *De auro*, se & sua pij huic regi dabunt & offerent. *Arabia.* Hebraicè שְׁבָא *schebà*, per שׁ, Shabææ, vnde regina Austri fuit, quæ ad Salomonem regem, mota eius fama, peragrata est. Nam eò alluditur, vt Salomon Christum in multis retulit. Confuderunt ergo cum סבא *Sebá*, Sabæa regione Arabiæ fœlicis per ס, sed parùm aptè: nam Arabia non recensetur

inter

inter regiones auriferas, vt Æthiopia, id est, totum littus Aphricæ à Promontorio Viridi ad mare rubrum. Æthiopia enim veteribus cognita, & Æthiopia nostris temporibus aperta, auro abundat, & nihil penè aliud mercatui exponit, Cephala videlicet, Argina, Nigritæ, Mozambica, Guangara, &c. Porrò hæc Shabæa est, quam Iosephus *a* à Cambyse rege Meroen ex sororis nomine cognominatam scribit, Nilóque, & duobus aliis fluuiis Astab & Astabor circumcinctam; à qua clima διὰ μερόης, apud Astronomos, & antiqua regia imperatorum Æthiopiæ. *De ipso*, περὶ αὐτοῦ. Hebr. orabunt pro ipso, precabuntur *ei fœlicia*. Anthropopathôs de Christo loquitur, vt de rege optimo, pro cuius incolumitate, & vitæ diuturnitate assiduè rogat populus. Quin & populus *b* precabatur, *Hosanna filio Dauid, Hosanna in excelsis*, id est, ô tu qui es in excelsis, salua quæso, salua filium Dauid. Nam verbum הושע *Hosa*, siue saluādi, Hebraicè construitur cum datiuo. Sed nec dubium, quin quotidiè oraret, vt regnum illius emergeret, vt sine timore de manu inimicorum suorum liberatus, seruiret illi. Quod ad humanam Christi naturam refertur. Possit etiam referri ad eius corpus mysticum & regnum. Pro regni eius successu perpetuò orabunt, próque Ecclesiæ pace. Etsi autem περὶ cum Genitiuo, Græcè etiam *pro* significet, noster tamen interpres *De*, in communiore acceptione transtulit, vt doceret pro Christo non fuisse orandum, vt pro reliquis hominibus, nempe pro ipsius persona, quæ aliorum precibus apud Deum non indigebat, sed pro ipsius regno, id est, Ecclesia, vel membris, qui sumus nos. In Hebræo בעד *Behad* sumi potest pro *Per, propter. Adorabunt per ipsum semper*, eius nomine *c*. Propter, & per ipsum Patri supplicabunt *d*. Hinc nos cunctas preces claudimus. *Per Dominum nostrum Iesum Christum*, tanquàm per mediatorem, redemptorem, & pontificem.

17 *Et erit firmamentum*. Firmus, & solidus cibus. Epithetum frumenti, quo vita hominis continetur, & sustentatur, apud Septuaginta, vt infrà *e*, imò verò apud scriptores sacros, vt Esaiâ *f*, משען *Mishan*, fulcimentum panis, vbi noster, *robur panis*, & in Leuitico, *g* baculus panis, quasi fulcrum, quia inquit illic Abben Ezra: *Panis, cor hominis firmat, fulcit, sustentat h*, Vnde Hebraicè,

a *Lib. 2. Antiq. c. 5.*

b *Matt. 21. v. 9.*

De ipso, i. Christo, & non pro Christo orandum.

c *Ioã. 14. v. 14. & 16. v. 24.*

d *Eph. 2. v. 18.*

e *Psal. 104. ver. 17.*

f *Esa. 3. v. 1.*

g *Leuit. 26. vers. 45.*

h *Psal. 103. vers. 15.*

A cè, *Pugillus frumenti*, vel iuxta Hebraicum, *Fulcimentum panis*. Est autem Hyperbole. Ex paucis granis etiam in cacuminibus montium, quæ solent alioqui esse infrugifera, maxima proueniet seges, quæ & superet Libani altissimas cedros altitudine, vel tam procera sit, vt agitante vento talem aristis sonitum edat, qualem arbores Libani. Heteres Hebræi, vt hic citat R. Selomon, de quibusdam Chuscaoth (id est, placentis) tempore Messiæ interpretantur (Eucharisticis haud dubiè hostiis, & panibus) delicatissimis vbique offerendis, & percipiendis. Quare Ionathan transtulit, vt notat Paulus Burgen-B sis, *Erit placenta tritici in capitibus Sacerdotum*. Et Rab. Mose Haddarsan obseruat istud esse mysterium Melchisedec, quo dicitur Sacerdos Dei altissimi *a*. Cuncti enim Rabbini tradunt panem, & vinum ab ipso prolatum fuisse mystica, ac retulisse partim Mosis sacrificia farinacea, & libamina, partim Messiæ. *Superextolletur*, superabit Libanum, vel Libani syluam, præ altitudine. Libanus, & mons, & sylua. Heb. *Concutietur commouebitur, vt Libanus. Eius*, firmamenti, id est, frumenti, quo vita hominis firmatur, & sustentatur, Nam Prono. est masc. generis, Heb. & Græcè, ne quis ad terram referendum cen-C seat. *De ciuitate*, qui sunt de ciuitate, ciues. Genus Metonymiæ Hebraicæ, vt suprà *b*. *De fontibus Israël*, id est, qui estis de fontibus, & origine Israël, & infrà *c*: *Laudate Dominum de cœlis*, vos qui estis de cœlis, cœlites. Ciues ergo, & oppidani florebunt, & multiplicabuntur, vt solet gramen, siue herba tenella in agris. De incredibili prouentu fidelium, siue credentium in Christum.

Eucharistia sacrificium Rabbini vt delineent.

a *Genes. 14. v. 18.*

Melchisedec obtulit panem & vinum Eucharistici sacrificij symbola.

b *Psa. 67. v. 27.*

c *Ps. 148. 1.*

18 *Ante solem permanet nomen.* Ante solis ortum, id est, ab æterno. Chaldaicè: *Ante solis ortum præparatum fuit nomen eius*, siue fixum, & permanens. Vnde Chryso-D stomus *d*, ad diuinitatẽ, & maiestatem Christi refert, in qua ipse permanebat, antequàm sol existeret. Vel sole durante, & stante, quandiu stabit sol, in æternum. *Permanet*, Hebraicè ינון *Innon, filiabitur*, propriè (Abben Ezra) filius erit, filius appellabitur (à נין *Nin*. filius) nomẽ eius, quandiu durabit sol. Vnde veteres Hebræi tradiderunt ינון *Innon*, vnum esse è Messiæ nominibus. Cæteræ interpretationes hanc non æquant. Perseuerabit, propagabitur, celebrabitur, pręparabitur, ab vna generatione in aliam

d *In 2. Esa.*

in aliam tranſibit Chriſti nomen, dum ſol erit. Potuerint legere יכון *Iecon* per כ *caph*, non נ *nun*, vel vnum pro altero ſumere, propter affinitatem literarum. כון *Con* autem eſt præparare, vt hic ſumpſit Chaldæus, & ſtabile firmúmque eſſe, ſiue permanere.

A

19 *Omnes tribus terræ.* Hæc prophetice interiecerũt Septuaginta, vt ſignificarent eſſe alluſum ad promiſſionem Abrahæ factam *a*, Chaldaicè: *Et benedicentur meritò eius omnes populi. Magnificabunt*, beabunt, propriè, beatũ prædicabunt.

a Gen. 1. 2. 3. 18. v. 18. 22. v. 18. &c.

20 *Benedictus Dominus Deus.* Sit. Eſt enim votum, & operatio, *Solus.* Conſule infrà dicenda *b*.

b Pſal. 135. verſ. 4.

B

21 *Benedictum.* Sit, vt ſuprà. *Et replebitur*, vt repleatur. Hanc phraſim explicauimus infrà *c*. Vel eſt pro imperatiuo *repleatur. Fiat, fiat.* Amen, & Amen. Signaculum ſiue clauſula librorum quatuor primorum huius operis. Vtinam iſta contingant, & perficiantur.

c Pſ. 140. v. 6. & 142. v. 4.

22 *Defecerũt laudes Dauid.* Atque hic eſt Pſalmus à Dauide poſtremò omnium conſcriptus, & quaſi teſtamento Salomoni filio relictus, vt fidem & expectationem Meſſiæ ei commendaret. Nec tamen poſitus ſuo loco per hyſteron proteron: quoniam in hoc opere minimè ſeruatur ordo temporis, ſed doctrinæ, conſilij, ac voluntatis. Hunc nempe vltimum compoſuit, tametſi ſecũdum collocationis ordinem in hoc opere nõ inueniatur vltimus. R. Ioſeph: *Conſummata ſunt preces Dauid*, id eſt, quando iſta fuerint impleta, tunc perficientur vaticinia, vota, & & optata Dauid (vt cùm Chriſtus in cruce dixit: *Conſummatum eſt*, de impletis in ſua perpeſſione optatis, & Scripturis.) Hæc vt euenirent, ſumma fuit votorum ipſius, fuit hic finis, quem in omnibus ſuis Pſalmis Dauid concupierat. Sic Hieronymus: *Completi ſunt, ſiue, finiti Hymni Dauid, quoniam totam plenitudinem, & finem iam enarrauerat.* Alij aliter, ſed alieniùs.

C

D

***

Deo

A

Deo Ieſu Chriſto, quem tam eleganter
B *Dauid cùm reliquo in opere, tum*
in hoc Pſalmo cecinit, Laus
& Gloria.

C

D

IN

PSALMOS DAVIDIS VVLGATA EDITIONE COMMENTARIORUM.

A GILB. GENEBRARDO THEOlogo Parisiensi, Diuinarum, Hebraïcarúmque literarum Professore Regio instructorum.

Pars secunda.

Trium postremorum Psalterij librorum, id est, à Psal. LXXII. vsque ad finem, expositionem continens.

Nunc recens recognita, adnotationibus margini additis.

LVGDVNI,
APVD HORATIVM CARDON.

M. DCVII.

A

LIBER TERTIVS PSALMORVM.

***

B

ARGVMENTVM.

Improbos in hac vita fœlices esse. Probos, qui inde commouentur, ex fine & exitu, quòd sua quemque tandem maneant præmia, se debere consolari.

1 Psal. Asaph. LXXII. Hebr. 73.

2 QVàm bonus Israël Deus: his qui recto sunt corde!

C

3 Mei autem penè moti sunt pedes: penè effúsi sunt gressus mei.

4 Quia zelâui super inîquos: pacem peccatôrum videns.

5 Quia non est respêctus morti eôrum: & firmaméntum in plaga eôrum.

6 In labóre hóminum non sunt: & cum homínibus non flagellabûntur.

D

7 Ideò ténuit eos supérbia; opêrti sunt iniquitâte, & impietâte sua.

8 Pródiit quasi ex ádipe iníquitas eôrum: transiêrunt in affêctum cordis.

9 Cogitauêrunt, & locûti sunt nequítiam: iniquitâtem in excêlso locûti sunt.

10 Posuêrunt in cœlum os suum: & lingua

eôrum transîuit in terra.

11 Ideò cõuertêtur populus meus hîc: & dies pleni inueniêntur in eis.

12 Et dixêrunt, quómodò scit Deus: & si est sciéntia in excêlso?

13 Ecce ipsi peccatôres, & abundântes in sæculo: obtinuêrunt diuitias.

14 Et dixi, ergo sine causa iustificâui cor meũ: & laui inter innocêntes manus meas.

15 Et fui flagellâtus tota die: & castigátio mea in matutînis.

16 Si dicêbam, narrâbo sic: ecce natiônem filiôrum tuôrum reprobâui.

17 Existimâbam, vt cognóscerem hoc: labor est ante me.

18 Donec intrem in sanctuárium Dei: & intélligam in nouíssimis eôrum.

19 Verúntamẽ propter dolos posuísti eis: deiecísti eos, dum alleuaréntur.

20 Quómodo facti sunt in desolatiônem? súbitò defecêrunt, periêrunt propter iniquitâtem suam.

21 Velut sómniũ surgéntium Dómine: in ciuitâte tua imáginem ipsórum ad níhilum rédiges.

22 Quia inflammâtum est cor meum, & renes mei commutâti sunt: & ego ad níhilum redâctus sum, & nesciui.

23 Vt iumêntum factus sum apud te: & ego semper tecum.

24 Tenuîsti manum déxteram meam, & in voluntâte tua deduxísti me: & cum glória suscepísti me.

25 Quid enim mihi est in cœlo: & à te quid vólui super terram?

26 De

A 26 Defêcit caro mea, & cor meum: Deus cordis mei, & pars mea Deus in ætérnum.

27 Quia ecce, qui elóngant se à te, períbunt: perdidísti omnes, qui fornicántur abs te.

28 Mihi autem adhærêre Deo bonum est: pónere in Dómino Deo spem meam.

29 Vt annúnciem omnes prædicatiónes tuas: in portis fíliæ Sion.

B

---

1 ASAPH nobilis Musicus tempore Dauidis *a*, cuius nomine extant 11. Psalm. cùm magnæ parti aliorum modos fecerit. Eius spiritus, hoc habuit peculiare, vt de rebus Ecclesiæ tristibus meditaretur. Vnde hic tertius liber continet ferè perpetuas querimonias.

a 1. Para. 6. v. 18. & 16. v. 30.

2 *Quàm bonus Israël Deus*, certè profectò. Heb. est certa assertio, contra quam subiiciet carnis tentationes, siue rationes. Blandimentum hoc præmittit, ne Deus offendatur sequenti querimonia, quæ probos perpetuò exercuit *b*. *Israël*. Datiui casûs. Beneficus Israëlitico populo, siue Iudæis, & fidelibus, nimirum iis qui recti sunt corde. Vnde Græcè præmissum habet articulum τῷ, Hebr. Lamed. *His qui*. Appositio. ἐπεξηγητικῶς enim docet, quem Israëlem intelligat. Vel est Asyntheton (&) his qui, &c. Vt erga omnes sit beneficentissimus, at singulariter erga Israëlitas, id est, fideles, eos maximè, qui puro sunt animo, & conscientia.

C

b Ier. 12. v. 6. Abac. 1. v. 13. Iob 21. v. 18. &c.

3 *Mei autem penè*, Moueri pedes, effundi gressus, Prouerbium Hebraicum, pro declinâre à recto, labi, vacillare cogitationibus deficere ab aliqua re. Pugnam spiritus & carnis pingit, q. d. penè in his tentationibus succubui.

D

4 *Zelaui super iniquos*, grauiter commotus sum & ardéter. Zelus feruor quidam animi propter res indignè factas. Alij, ad æmulationem prouocatus sum. *Pacem*, prosperitatem.

Zelus quid.

5 *Quia non est respectus*. Consideratio de morte. Eam non considerant, neque respiciunt. Mortem non curant, neque eius timore afficiuntur. Sine eius metu moriuntur, non eam ponunt ante oculos, ne hoc illos affligat. Quare Hieronymus, *Non cogitant de morte sua-*

& Chal. *Non terrentur, neque conturbantur propter diem mortis suæ.* Legi fortasse possit, *Despectus, ἀνάνευσις,* renutus, despectus, repulsa. Hyperbole. Non renuunt mortem præ dierum multitudine: vel passiuè, non despiciuntur, non reiiciuntur in morte, curantur nullius rei: & officij indigi, & in sinu suorum moriuntur sine cruce. Fortassis Septuag. verterant, ἀνάδεσις, religatio, constrictio. Nam Heb. ad verbum, *non* (sunt) *constructiones, siue vincula morti eorum*, quæ est Periphrasis extremæ senectutis poëtica; q. d. perueniunt ad extremam senectutem, quo tempore, vt fructus valdè maturus ex arbore, spontè decidit anima è corporis vinculo. Vincula metaph. sunt impedimenta, vel tormenta, & cruciatus: & sic vertit Aquila, nulli cruciatus interueniunt morti eorum. Nostra lectio non immutat sententiam. Non respiciunt suam mortem, ad eam non attendunt, tam blandè & suauiter moriuntur, vt mors istis inopinatò accidat. *Et firmamentum.* Septuaginta hîc sensum dumtaxat sequuntur: firmum est robur in plaga eorum, ne eis quidem plaga nocet, morbus, res aduersa: è plagis conualescunt, nec illis obruuntur, vel pereunt: sunt firmo robore in morbis, & rebus aduersis. Aliqui actiuè, plaga, qua alios afficiunt, est fortis & vehemens. Potentes sunt in nocendo. Ad verb. *Et viuida est fortitudo eorum.* Alij per Zeugma repetunt negationem. Non est firmamentum, non est firmitas, stabilitas, duratio in ipsorum plagis. Celeriter explicantur è calamitatibus. Sic Romanum Psalterium: nec firmamentum in plaga eorum.

6 *In labore hominum.* Humanis miseriis non agitantur, neque cum cæteris flagella patiuntur: communes miserias non experiuntur.

7 *Ideò tenuit eos superbia*, velut torquis cinxit: torquauit prop. *Operti sunt*, oppleti & contecti sunt violentia & scelere: cooperti sunt flagitiis, & facinoribus, toti sunt iniqui & impij. Ad verb. *inuoluit*, (vt) *habitus violētia eos*, id est, operti sunt veluti veste, violentia & iniquitate. Chaldæus totum versum sic reddit: *Propterea coronauit eos superbia, corona, quam imponunt capitibus suis è rapina sua.*

8 *Prodiit ex adipe iniquitas.* Impiorum prosperitas poëticè describitur. *Ex adipe*, præ adipe Metaph. quasi ex, vel

A vel præ abundantia, saturitate, ob prosperitatem. Rerum affluentia efficit, vt adeò sint iniqui & improbi, atque expleant cordis desideria & cupiditates. Nam in posteriore membro est Asyntheton. (*Et*) *transierunt. Iniquitas eorum.* Explicarunt Metaphoram contextus Hebraici; *Oculus eorum, præ nimia pinguedine egreditur è suo orbe, & eminet.* Gall. *Leur œil sort dehors enflé de gresse.* prominet propter pinguedinem, vel censuerunt עֵינֵימוֹ cenémo, idem pollere ac עֵינֵימוֹ auonemo. *In affectum*, in vota cordis. Hebr. *In picturas vel imaginationes cordis.* Sic appellant affectus, desideria, vota, optata. Ea (inquit) perfecerunt: quod corde expetiuerunt, executi sunt. Euthymius. *Transierunt in dispositionem cordis*, id est, venerunt in habitum iniustitiæ.

B

9 *Cogitauerunt & locuti sunt nequitiam.* Dissoluunt se prop. (in omnes cogitationes) se variis modis torquent, tabescunt cupiditate malè agendi. *In excelso*, quasi è cœlo, vel è loco eminentiore, è sublimi statu & potentia. Inde enim cæteros sibi infrà positos despiciunt. Ad verb. ex alto. Græcè, εἰς τὸ ὕψος, in excelsum, accusatiuo casu, in altum, sublimiter, superbè, elatè: vt Latinè, extollere in cœlum. Minùs Hebræo respondet, in altum, id est, contra cœlum, & residentem in cœlo, etsi id mox canat.

C

10 *Posuerunt in cœlum os suum*, contra cœlum, Metonym. contra Deum; & cœlites, qui in cœlo habitant; cœlum ipsum lacessunt, & attingunt, non magnifaciunt blasphemare, vt cùm Dionysius commisso sacrilegio Deum dicebat sacrilegis bonam nauigationem concedere. *Transiuit in terra*, peruagata est per terram. Gall. *Sa langue trotte par la terre.* Loquuntur in terra liberè & licenter, vbique exerunt linguam suam audacter, temerè, & citra cuiusquam metum: impunè quicquid volunt loquuntur, cùm alij submissè cogantur loqui, laxant in omnes linguam suam, nemini parcunt, de rebus omnibus temerè loquuntur. Chal. *Posuerunt in sanctos cœlorum os suum, & lingua eorum vssit* (afflixit) *sanctos terræ.*

D

11 *Ideò conuertetur populus meus.* Heb. *Eius*, Dei scilicet. Sed ad tollendam pronominis ambiguitatem, satius fuit sic vertere. *Hic*, Aduerb. pro, huc: eò redibit, vt dicat quod sequitur *a*: Ad sequentem querimoniam redigentur homines pij. Aliqui, Reuertetur huc, in hanc

a Vers. 12.

offensionem & scandalum : repetet subinde hoc Deo nos non esse curæ. Huc se conuertet , vt comtempletur, cur impij omni fœlicitate satientur. *Pleni.* Genit. casus, Hebr. vnde lego in Græco πλήρους, non πλήρεις. Vnde & Hebræi sub. calicis. *Dies pleni* (calicis) *inuenientur in eis*, id est, plenæ afflictionis. Calix enim apud eos est symbolum calamitatis. Ideò plenè & abundè affligetur populus tuus , quòd sic cuncta impiis succedant. Septuag. faciliùs & doctiùs exprimunt , quàm Rabbini , ומי *vme* , pro וימי *veiame*, per Aphæresim poëticã, ימצו *imtsu*, pro ימצתו *imtstu*, per Synæresin, vt solent non modò apud Poëtas , sed etiam oratores , quiescentiam Lamed א , & lamed ה confundi. Hoc qui non obseruant , vertunt , Et aquæ pleni (calicis) exprimuntur eis , longè obscuriùs, eodem tamen sensu, graues ærumnas exugent, magnum dolorem concipient de prospēritate impiorum : vel ex Anonymo, largiter flebunt.

12 *Si est scientia in excelso* , an, ecquónam modo , interrog. *Scientia*, notitia eorum, quæ hic eueniunt. Conflictus carnis & spiritus , dum homo offenditur impiorũ fœlicitate.

13 *Abundantes in sæculo*, quieti sæculi prop. Qui fœlices sunt in hoc mundo , multiplicarunt opes.

14 *Iustificaui cor meum*, purificaui. Frustrà sollicitus fui, vt opera mea essent pura. *Inter innocentes*. Ad verb. in innocentia. Manus meas puras ab omni scelere , & ab omni improborum consortio conseruaui. Duo pietatis capita, cordis puritas, & manuum, id est, operum externorum innocentia.

Duo pietatis capita qua.

15 *Castigatio mea in matutinis*, increpatio, passiuè ex Abben Ezra, qua ego castigor. Et si quid peccaui , subitò fui castigatus, statim dedi pœnas: vix dum surrexi, cùm sensi Deum meum peccatum punientem. *In matutinis*, quotidiè ; singulis matutinis. Singuli solis exortus ponè aliquam nouam afferunt molestiam. Nonnulli , subitò : ab ipso mane & aurora, ab ipso primo, diluculo. Alij , ab ætate prima, à pueritia.

16 *Ecce nationem filiorum.* Si hunc in modum loquar, ecce iniuria afficio filios tuos, & electos , quasi tibi curæ non sint: cùm *tu eos, quos diligis, castiges a.* & *affligas b.* In eos peccaui , vt qui perpetuò à te conseruentur , vel, vt qui me aliter docuerint : eorum vitam & studium impro

a Heb. 12. v. 21.
b Act. 14. v. 6.

pro

A probaui, quasi se frustrà in tui cultu exerceant, etiamsi maximis crucibus premantur. Nodum in scirpo quærunt, qui inuersum verborum ordinem putant. *Dicebam, si narrabo sic*, vel per Parenthesim. *Si (Dicebam) narrabo sic.* Nam fons id non patitur propter Maccaph. Est ergo sensus planus, Si apud me dicebam, si cogitabam, quod sequitur. Si dicebam, me ad hunc modum narraturum de Dei prouidentia, déque eius iudiciis & factis, sane filios tuos condemnaui, in probos & sanctos præuaricatus sum, & egi perfidè, iniurius piis fui, vt qui ex eorum miseriis statuerim de tua erga ipsos incuria & negle-B ctu. Iniurius est piis, qui eos vanè dixerit Deum colere.

17 *Existimabam vt cognoscerem.* Cogitaui de hoc cognoscendo, déque eius rei causa comprehendenda: sed difficultas laboriosa mihi obiicitur, donec eam penitus contempler in tuo sanctuario, id est, cœlo. Video me ad cognitionem eius peruenire non posse, nisi quando tu me hoc docebis in cœlo. Pronomen, *Hoc*, debet cum verbo præcedentis construi. Hoc nimis est arduum mihi ac difficile. Deinde quod sequitur, cadit in sequentem versum, *Labor est ante me, donec intrem in sanctum Dei domici-*C *lium*, vbi istius arcani consilij rationem discam & percipiam. *Ante me*, in oculis meis, id est, mentis meæ. Nazianzenus *a*. *Vbi Dauid* (inquit) *ob eos qui rebus omnibus immeritò abundant, æstuauit, mœroréque confectus est iam cogitationes suas ad alterius vitæ tribunalia, præmiáque vtrique vitæ recondita mittit, sicque demùm perturbari desinit, animique molestiæ medetur.*

a Epist. 66. ad Philagrium.

18 *In sanctuarium Dei*, id est, cœlum, quod Deus inhabitat. *b* Chaldæus, *Vsque ad tempus redemptionis quo veniã ad sanctuaria Dei, & intelligam finem eorum.* Alij, in Ecclesiam, vbi vnica est veritatis & sapientiæ ad dissoluen-D das eiusmodi quæstiones schola, & domicilium. *Et:* Non habetur in Hebr. sed subaud. per Asyntheton: Et donec intelligam quis futurus sit eorum exitus, quid eis eueniet ad extremum. Impiorum exitus cognoscitur in altero sæculo, indéque Dei iudicia.

b Deut. 33. v. 27.

19 *Verumtamen propter dolos.* Interim in hoc mundo aliqua ratione lenire hunc suum dolorem, zelum, commotionem possunt pij: nam propter dolos posuisti eis, mala sup. per Eclipsim, quæ expressa est in Græco

ηγκά; in Psalt. Romano, & apud Cassiodorum. Eôdem reciderunt Hebr. *In lubricitatibus ponis eis*, sup. pedes, vel quid simile. Veluti in lubrico loco constitutos deiicis in præcipitium. Qui enim in lubrico consistunt, leui propulsione ruunt. Aliqui intelligunt bona, quæ dicantur lubrica, quòd qui per ea ingrediuntur, facillimè labantur. *Dum alleuarentur*, Antithesis ad Verbum *deijciendi*. ἐν τῷ ἐπαρθῆναι, dum eleuarentur ad opes, potentiam, successus. Legunt למשואת *lemashuoth*, per ש sinistrum, Masoretę autem per dextrum, *in desolationes, in vastationes cadere fecisti*. Non immutatur sensus. Perpetuò enim docetur res impiorum prosperas non habere firmitatem, sed perire breui.

20 *Quomodo facti sunt in desolationẽ*. Insultatio repentina. *Propter iniquitatem*. Hebr. *ab horroribus*, id est, propter horres suorum peccatorum. Alij, horribili modo perierunt. In singulis membris repetendum, *Quomodo*. Nam eis tot modis insultat. Quomodo subitò defecerunt? Ecquónam modo consumpti sunt à repentinis terroribus diuinitùs immissis?

21 *Velut somnium surgentium Domine*, quod euanescit quàm celerrimè, éstque inane; quanquam videatur delectare dormientem: vt apud Lucianum Mycillus, cùm expergisceretur, sensit omnem fœlicitatem, quam somno conceperat, euanuisse: & Esaiam a, *Sicut somniat esuriens se comedere, cùm autem expergefactus fuerit, vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens se bibere, & postquàm expergefactus fuerit, adhuc sitit, & anima eius vacua est. In ciuitate*, in ipsorum vrbibus, in quibus suspiciebantur & florebant, imaginem, id est, vmbram, vel adumbrationem, imaginariam & fluxam eorum conditionem, inanem & vanam, vmbratilem eorum statum, potentiam, fœlicitatem abolebis, eos cum ipsorum imaginibus & stemmatibus ad nihilum perduces, vt ne eorum quidem vmbra, & vestigium supersit. Eorum imaginariam fœlicitatem nihil esse demonstrabis. Imago etiam pro specie, apparentia. Ne eorum quidem species vspiam erit. *Tua*. Non habetur in fonte. Itaque in genere de vrbibus intelligo. In ciuitate tua, id est, quam dederis eis possidendam. Alij de ciuitate superna & cœlesti. Studio duntaxat nouitatis Recentiores בעיר *bahir* vertũt, in *Expergisci, Cũ expergefacti fuerint*, pro *in ciuitate, in vrbe*,

a c. 29. v. 8.

vrbe, cùm sententia multò sit planior & neruosior, nec
A ה *He* symbolum, Hiphil soleat cum ב *be* in infinitiuis contrahi. Hoc tamen Chaldæus sequitur. *Sicut somnium hominis euigilantis, in die iudicij magni euigilabunt è domo sepulchri in ira imaginem eorum despicies.*

22 *Quia inflammatum est cor meum.* Antithesis superiorum per Hyperbaton trium versuum. Sententia enim cadit in 24. vers. *Tenuisti*, &c. Impij, quibus omnia fœlicia contigerunt, perierunt, & in nihilum redacta est eorum imago. Contrà, meam manum dexteram sustentasti, beneuolentia magna deduxisti me, & cum gloria
B excepisti, quia *inflammatum est cor meum*, id est, vstum & cruciatum. Sic *vri*, Latinis est cruciare Metaph. *Et renes mei immutati sunt*, alterati, malis affecti & crucibus, *&* *ad nihilum redactus sum*, valdè humiliatus & abiectus, propter varias calamitates, *& nesciui*, quorsum sup. id fieret, vel quò me verterem præ malorum mole (est enim Aposiopesis.) Denique quia *vt iumētum factus sum apud te* oneribus oppressum, & interim, *ego semper tecum fui*, nec à te sum abalienatus vnquàm, sed perpetuò mansi in tua fide & cultu (Illud enim est, *Et ego semper tecum.*) quasi dicat, quia nullis rebus quantumuis diffici-
C libus & aduersis abductus sum à tuo cultu, *tenuisti manum meam*, &c. Nicetas ab hac interpretatione non abludit *a* exponens de concupiscentię in continentiam mutatione. Nam per lumbos & renes concupiscentia solet indicari, quòd illa in his partibus æstuet. Sűt autem lumbi in antica parte, renes autem in postica. Qui hoc Hyperbaton trium versuum non perceperunt, affingunt obscuriorem sententiam, vt redeat ad suum zelum & tentationem: quam quia à Rabbinis recentioribus vtcumque intellectis hauriunt, adiiciam. Quia exæstuabat, vel acescebat cor meum, & renibus meis acuebar,
D siue compungebar (ad istud comprehendendum) quia acuebam me, acutum & subtilem me efficiebam, id est, intendebam animum ad istud intelligendum: item quia renes meos, id est, animi mei vires contendebam, & diligenter, subtiliterque considerabam, quia me sic vexabam, & consultabam vel afficiebam (affectus enim sunt in renibus) ego sanè insipiens fui, neque sciui vias tuas: & bellua factus sum apud te. Alij redditionem incipiunt in *Vt iumentum*, eadem perpetuò vi. Quoniam exacer

a In 40. orat. Nazianz.

exacerbabatur cor meum, & in renibus meis perturbabar, stultus eram, & nesciebam ista, quæ scilicet tandem impiis accidunt: nempe eorum exitium, id est, non attendebam istos tandem miserè perire, nec contemplabar istorum infœlicem finem, vt iumentum fui apud te, id est, sine iudicio quasi dicat. Quò acriùs & acutiùs hæc tua iudicia consideraui, eò minùs percepi, vt qui apud te sim valdè brutus: vel potiùs Gallicè, *Parce que ie me troubloy; & ne sçauoy cecy, à sçauoir qu'ils finissent & perissent mal; i'estoy bien beste & ignorant enuers toy. C'estoit vne grãde bestise à moy de me troubler ainsi, & ne voir leur malheureuse fin.* Crassissima est ignorantia non cernere Domini iudicia de impiis, & de illorum momentanea prosperitate commoueri, cùm tandem secuturum sit supplicium euidens. Sic duo versus sibi cohærent, at non tertius, vt in Septuag. *Commutati sunt*, אשתונן *Eshtonan*, compuncti sunt prop. & torti. Idem sensus, Fortasse etiam respexerunt. Septu. ad radicem שנה *Shana, mutatus est.*

23 *Vt iumentum.* (Et) vt iumentum, per Asyntheton. Nisi cum aliis hîc redditionem incipias.

24 *Tenuisti manum dexteram meam*, ne impingerem, ne caderem. *In voluntate*; in tua lege, in tuis præceptis & consiliis deduxisti me, ἐν τῇ βουλῇ, in consilio tuo, vt & Hebraicè. Viam benè agendi demonstrasti mihi, in ea me direxisti. Tuam voluntatem; tuam legem, quam executioni mandari vis, me docuisti. *Et cum gloria*, gloriosè & honorificè me excepisti apud te, & in tuam domum. Ad verb. *Et post gloriam suscipies me.* Quod aliqui exponunt per Eclipsim Præpos. *In*, Posteà tandem, id est post mortem in tuam gloriam; vel cum gloria suscipies me. Sic Chaldæus. *In consilio tuo deduces me in mundo isto; & post consummationem in gloriam, quam dixisti te super me adducturum accipies me.* Rectè etiam in Præterito, *Deduxisti, suscepisti*: quia præteritum, *tenuisti*, præcessit *a*.

a *Vide Psa. 6. vers. vlt.*

25 *Quid enim mihi est in cælo*, à te per Hypozeugma, id est, præter te, sine te. Nam מן, *Min*, negationem includit, vt Latinè, abs te, id est, præter rem, sine te, sine causa. Vel præ te. Nam etiam מן *Min*, inseruit comparationibus *b*, Heb. *Quis est mihi in cælo?* per Aposiopesin. Quis mihi est in cœlo, qui me ad te subuehat? (vel quis mihi in cœlo est) quem plusquàm te velim & cupiam? Alij, quem

b *Vt Ps. 138. v. 6. & 92. vers. 6.*

præter

A præter te desiderem. Nam reticentiæ multis modis perficiuntur: quin & ideò vsurpantur, vt multa dentur intelligi. Chaldæus subaudit, *similis tui*. Neutrum genus non mutat sententiam. Quid mihi est in cœlo, suaue scilicet sine te, vel præter te. Te sine omnia mihi sunt insuauia & iniucũda, siue in cœlis, siue in terris. *Et à te quid.* Quid aliud à te volui, quid nisi te, quid extra te, q. d. nihil præter te volui in terra, te vnum expeto, te solo frui cupio. Vnde Hebr. *Et tecum non volui* (quicquam) *in terra*. Idem est, nihil velle habere aliud cum Deo, & nihil velle, siue desiderare præter Deum. Chald. *Tecum socium in terra*, B vt doceat se non deflexisse ad peregrinos Deos, & religiones.

26 *Defecit caro mea; & cor*, præ languore & desiderio tui. *Deus*, ô Deus, & ô pars, siue portio mea, &c. Deus priore loco appellatiuum. Nam Hebr. *Petra cordis mei, ô Deus*, qui es petra & firmitas mei animi, vel iuxta nonnullos, formator cordis mei צור *Tsur*, significationem interdum ducit è יצר *Iatsar*, *formaui*. Posteriore proprium, ô Deus in æternum pars mea, id est, qui in perpetuum es mea portio. Deficere sæpiùs apud Hebr. ardenter aliquid expetere, contabescere præ desiderio. *Deus cordis*, C Heb. *petra, fortitudo cordis*.

27 *Qui fornicantur à te*. Qui à tua fide & cultu deficiunt, & deerrant. Metaph. à coniugibus fidem matrimonij violantibus. Chald. *Excidisti omnem aberrantem à timore siue cultu tuo*.

28 *Mihi autem adhærere Deo*. Rectè. Etsi Heb. *Ego mihi*. Nam אני *ani*, *Ego*, cadit in לי *li*, *mihi* sequens. Item est Emphasis ecliptica. *Ego*, id est, quantùm ad me attinet, adhærere siue propinquare Deo mihi est bonum,

29 *Vt annunciem omnes prædicationes*, laudes tuas, cuncta tua facta laudanda & prædicanda. Heb. *opera tua*, id est, D operum tuorum præconia. Sed Metonymiam explicarunt Septuaginta. Quin & adiecerunt præter fontem, *In portis filiæ Sion*, id est, palàm, publicè, in publico Ecclesiæ conuentu *a*, ad commendandas publicas preces. Est autem Hyperbole, ad exprimendum, se adiecturum omnes animi vires ad Dei laudes prædicandas. Nam propter multitudinem, aut potiùs innumerabilitatem, cunctæ eius laudes enunciari non possunt, sed ne narrari quidem *b*.

a è *Ps. 9. v. 15.*

b *Vide Psa. 9.*

ARGV

A R G V M E N T V M.

De populi Domini, & templi calamitate conqueritur, Deum obtestans, vt succurrat: quemadmodum olim. Est Propheticus contra Gog & Magog.

1 Intellectus Asaph. LXXIII. Hebr. 74.

2 VT quid Deus repulísti in finem: irâtus est furor tuus super oues páscuę tuæ?

3 Memor esto congregatiônis tuę; quam possedîsti ab inítio.

4 Redemísti virgam hæreditâtis tuæ: mons Sion, in quo habitâsti in eo.

5 Leua manus tuas in supérbias eôrum in finem: quanta malignâtus est inimîcus in sancto?

6 Et gloriâti sunt, qui odêrunt te: in médio solennitâtis tuæ.

7 Posuérunt signa sua signa (& non cognouêrunt) sicut in éxitu super summum.

8 Quasi in sylua lignôrum secúribus excidérunt iánuas eius in idípsum: in secûri, & áscia deiecêrunt eam.

9 Incendêrunt igni sanctuárium tuum: in terra polluêrunt tabernáculum nóminis tui.

10 Dixêrunt in corde suo, cognátio eôrum simul: quiéscere faciamus omnes dies festos Dei à terra.

11 Signa nostra non vídimus, iam non est Prophêta: & nos non cognôscet ámpliùs.

12 Vsquequò Deus improperâbit inimîcus: irrîtat aduersárius nomen tuum in finem?

13 Vt quid auêrtis manum tuam, & déxteram tuam: de médio sinu tuo in finem?

14 Deus

A 14 Deus autem rex noster ante sæcula: operâtus est salûtem in médio terræ.

15 Tu confirmâsti in virtûte tua mare: contribulâsti cápita dracônum in aquis.

16 Tu confregísti cápita dracônis: dedísti eum escam pópulis Æthíopum.

17 Tu dirupísti fontes & torrentes: tu siccâsti flúuios Ethan.

B 18 Tuus est dies, & tua est nox: tu fabricâtus es aurôram, & solem.

19 Tu fecísti omnes términos terræ: æstâtem & ver, tu plasmâsti ea.

20 Memor esto huius, inimîcus improperâuit Dómino: & pópulus insípiens incitâuit nomen tuum.

21 Ne tradas béstiis ánimas confiténtes tibi: & ánimas páuperum tuôrum ne obliuiscâris in finem.

C 22 Réspice in testamêntum tuum: quia replêti sunt, qui obscurâti sunt terræ, dómibus iniquitâtum.

23 Ne auertâtur húmilis factus confúsus: pauper, & inops laudâbunt nomen tuum.

24 Exúrge Deus, iúdica causam tuam: memor esto improperiôrum tuôrum, eorum, quę ab insipiénte sunt tota die.

D 25 Ne obliuiscâris voces inimicôrum tuôrum: supérbia eôrum, qui te odérunt, ascéndit semper.

---

2 *Vt quid Deus repulisti.* Oues scilicet tuas, siue populum tuum, per Hypozeugma. *Iratus. Fumat naris tua*, in Hebr, elegantiore Metaphora.

3 *Quam possedisti ab initio*, ab omni æuo, vel ab orbe condi

conditio. Nam Ecclesia cœpit ab Adam & Abel. Alij, à temporibus Ægyptiacis. Alij, ab antiquo: nempe tempore Abrahæ *a*.

a *Gen. 12. 17. &c.*

4 *Virgam* (&) redemisti virgam, id est, vt esset virga & sceptrum hæreditatis tuæ, vt esset hæreditas, in qua tu regnares, & teneres sceptrum. Sic sub. לחיות *Libioth.* πρὸς τὸ εἶναι. Per se etiam possit accipi. Redemisti virgam, id est, sceptrum hæreditatis tuæ, regnum tuum hæreditarium asseruisti, & liberasti hactenus. שבט *Shebet*, virga siue sceptrum & tribus, quo etiam significatu aliqui hic sumunt. Alij item pro possessione & parte, vt æquipolleat funiculo hæreditatis *b*, quia mensoriis baculis siue virgis, & funibus terra diuidebatur. Hinc virga hæreditaria, hæreditas, quæ virgis distributa, & sorte obtigit. *Mons Sion*, est. Quæ est mons Sion, quem inhabitas. Subaudiendum verbum Substantiuum, ad maiorem emphasim: Mons est Sion, in quo habitationem & domicilium tuum collocasti. Loquor, inquit, de monte Sion, non de aliorum populorum montibus. Eum enim singulariter elegisti. Aliqui *Montis*, vel *Montem*, per Appositionem, ne videatur Solœcismus, atqui dum aliquid maius significare volunt Scripturæ, sic loquuntur, vt Ioannes *c*, ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, pro, ἀπὸ τοῦ ὄντος, καὶ τοῦ ἐρχομένου, ne vis Præteriti imperfecti deperiret. *Ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Itaque & Septuag. maluerunt diuisim, & noua veluti clausula enunciare, vt nos retinerent in contemplatione electionis Sion.

b *Deut. 32. v. 9.*

c *Apoc. 1. v. 4.*

5 *Leua manus tuas*, ad feriendum & percutiendum. Heb. *gressus tuos*, diuersa quidem Metaphora, sed eandem habente vim. Attolle tuos pedes ad eos proculcandos. Metaphora à conflicturis, qui eleuant pedes & passus, vt violentiùs in hostem inuehantur. Sed videbant Sept. Metaphoram à manibus esse vsitatiorem apud Græcos. *In superbias.* Masoretæ, vt suprà *d* legunt per ש dextrum, in deuastationes. *In finem*, in perpetuum. Et sic accipitur toto hoc opere. Eleua manus tuas ad eos deuastandos in perpetuum, vel ad percutiendum superbias eorum in sempiternum, id est, plaga æterna. *Malignatus est.* Mala est operatus in sanctuario. Sine admiratione in fonte, omnia contriuit, vel malè operatus est in Sancto. חרע *Herah*, & conterere, & malè facere.

d *Ps. 72. v. 19.*

6 Et

A 6 *Et gloriati sunt*. Rugierunt. Heb. per Metaphoram. *Solennitatis*. Meton. templi, in quo agitatur solennitas, & festum. Vox Hebræa מועד *Mohed*, vtrumque significat, nempe Synagogam, siue locum solennitatis, & ipsam solennitatem, siue festum.

7 *Posuerunt signa sua signa*. Signa priore loco pro insignibus & vexillis, posteriore pro trophæis & monumentis victoriæ, per accusatiuum transitionis, de quo suprà, a vt sequatur Parenthesis. Posuerunt sua insignia & vexilla in signa & trophæa, siue pro signis & trophæis, id B est, vt essent trophæa & monumenta suæ victoriæ, super summum (templi) sicut in exitu, id est, sicut in compito & loco profano: & non cognouerunt te, nos sup. aut quid simile: vsque adeò gloriantur de victoria. Nos spectantes ista, non curarunt, te Dominum templi non agnouerunt, non distinxerunt inter sanctum & profanum, non discreuerunt templum ab exitu siue compito, non cognouerunt aliam esse debere rationem templi, aliam compiti, eodem loco vtrumque habuerunt. Hebræi appellant exitum compitum, in quo exeunt & desinunt multi vici. Gall. *Sortie de rues, carrefour*. Hinc b, C *Ite ad exitus viarum*. Et aliquando introitum, vt è quo sit introitus ad multos vicos. Quomodo fortasse vertterant Septuag. nempe εἴσοδον, non ἔξοδον, quanquàm sit eadem vtriusque notio. Nam Heb. מביא *mebi*, idem quod מבוא *mabo*, introitus. c vt non semper sit Benoni. Hinc vsque hodiè apud Rabbinos מבוא *mabo*, & מבוי *mebui*, quadriuium, compitum: vt cùm in Echá Rabba Lament. 1. dicunt Hierosolymis fuisse 24. plateas: vniuscuiusque autem plateæ fuisse 24. מבואות *mebooth* (introitus, compita) & cuiusque מבוי *mebui*, (compiti) 24. vicos. Quæ annotaui, ne recentiores priùs D nostros Septuag. damnent, quàm intelligant vim vocum, iuxta quam sic ad verbum Hebræa verti possunt: *Posuerunt signa sua, signa, vt cognoscantur* (nam Hebr. est Eclipsis ש, & singulare pro plur. distributiuè) sicut in compito sursum, vel supra (templum.) Non aliene aliqui, vt Euthymius, exponunt, Portas vrbis, quibus extra eam exitur. Sicut in portis, ita super summum templi, vel super ipsas portas, erexerunt in trophæum sua vexilla. Interim Rabbinorum interpretatio non est contemnenda, si quidem distinctio cadat in principium

a Psal. 2. v. 8.

b Matth. 22.

c Ezech. 42. v. 9.

sequentis versus: *Posuerunt signa sua (in) signa. Cognitus est (hostis) sicut immittens sursum in densas arbores secures.* q. d. videntibus nobis immisit securim in templa, & eorum trabes & fores, vt in syluam aliquam. *Super summum* templi, ὑπεράνω, super, supra templum, super ipsas portas. Euthymius.

A

8 *Quasi in sylua lignorum.* Hoc hemistichium iuxta Masoretas pendet è superiore, *Cognoscitur velut inferens (sursum) in perplexitatem ligni secures.* In eo enim quod sequitur, versum alium incipiunt. *Exciderunt*, quasi in Hebr. ועתה *vehatta. Et nunc*, *Ain* positum esset pro *Heth*, è mutua gutturalium permutatione. Et contritio, & confractio, vt חתת *hathat*, *a* vel literis transpositis, חעתו *haathu*, pro חתתו *hahathu*, confregerunt. Hodiè sumunt pro temporis particula. Et nunc ianuas vel picturas eius simul in securi & malleis conquassant. *Ianuas*, vt alibi; *b* at in Exodo *c*, vox פתוחים *Pittuhim*, etiam sculpturas & picturas designat. Quod Beza sequitur, vt se, & suos siccarios pingat, qui sacras imagines solent demoliri & exscindere. Est enim Psalmus hic Propheticus aduersus Ecclesiarum vastatores.

B

Fuisse autem picturas & cælaturas varias in Dei tabernaculo Mosaïco, apparet ex Exodo *d*, vbi præter ambos Cherubos operis statuarij, cortinæ Cherubis spargi imperantur, latera item & velamina claudentia Sanctum Sanctorum & Sanctum, Templo Salomonio *e*, vbi omnia intrinsecus & extrinsecus pro templi etiam foribus & introitu, Cherubis ornantur, quos alatas fuisse puerorum imagines docent Thalmudici, & R. Selomo *f*. Quin & Cherubim obumbrantia, siue tegentia propitiatorium tam Mosis, quàm Salomonis, opificio erant solido & statuario. Adde Theraphim sacras quasdam imagines *g*, quales Dauid domi habuit, tanquàm lares & penates *h*. Quare præceptum de non faciendo sculptili R. Iaphet cum nostris exponit in malam partem de idolis, vt & citat Abben Ezra in illud tertium Oseæ. Sic R. Leui *i* è Melchilta. Itaque prima Ecclesia habuit cruces *k*, Imaginem Christi fusilem *l*, quam euersam à Iuliano Apostata Christiani in Ecclesiam retulerunt *m*, Imaginem Christi, quam Abgarus toparcha exprimendam, Christo viuo, curauerat *n*, Imagines Christi & Virginis, quas Diuus Lucas pinxerat *o*, Imaginem Christi, quam

C

D

a Iob. 6. v. 21.
b Ge. 18. v. 1.
c Exod. 28. v. 15.
d Exod. 26. & 36.
In tabernaculo sacro fuit sacrarum imaginum & picturarum varii vsus.
e 3. Reg. 6.
f 1. Par. 3. ve. 10.
g Osee 3. v. 4.
h 1. Reg. 19. v. 13.
i in Ex. 20.
Imagines fuerunt in prima Ecclesia.
k Arnob. li. 8. contra Gentes, Tertul. & veteres quique.
l Euseb. lib. 7. c. 18. Græci exempl. Theoph. in 9. Matth.
m Sozom. l. 5. c. 21.
n Euag. lib. 4. hist. c. 26.
o Niceph. li. 14. cap. 2. Damasc. lib. 4. c. 8.

A quā Alexander Mammeæ in suo larario habuit *a*, Cassiani martyris imaginem positam super eius memoriam, περὶ στέφανον ἀνθοῦντας *b*, in templo à Gregorio patre Nazianzeni constructo *c*. Petrum & Paulum cum Christo pictos pluribus locis *d*. Quæ cùm in Ecclesia molestè ferret Xenaias, siue Philoxenus Hierapoleos Episcopus Eutychianus, primus Iconomachus à Patribus notatur, sub an. 493 *e*. *In idipsum*, simul, similiter. *Eam*, hęreditatem tuam, vt ad vers. 4. referatur: vel solemnitatem, vt ad 6. Sic *eius*, hæreditatis Dei. Nam etiam in Græco est fœminini generis.

B 9 *Incenderunt igni sanctuarium tuum.* Ad verbum, miserunt ignem in Sanctuarium. *In terra*, in terram alliserunt, & deiecerunt.

10 *Cognatio eorum* tota eorum natio & gens. נינם *Ninam.* Nominaliter non tantùm exponitur à Septuag. sed ab Anonymo etiam, & plerisque aliis Rabinis. Significat autem נין *Nin*, filium propinquum, & collectiuè totam cognationem & propinquitatem. Recentiores absurdè, vt a veteribus tantùm discedant, interpretantur verbaliter, Depopulemur eos: quoniam oportuisset affixum

C *Mem* affici Tseri, nō Camets, vt prætereain verbum ינה *Ianah* esse inusitatum in Kal, nisi in Benoni, de quo etiam disputetur. *Quiescere faciamus.* Ad verb. *Combusserunt omnes festos siue synagogas* (Ecclesias) *Dei in terra.* Iam notauimus מועד *Mohed* significare Synagogas, congregationes, templa, solennitates, festa. Quod postremum secuti sunt Septuaginta Interp. Incenderunt festa Dei, id est, dissiparunt, perdiderunt, aboleuerunt, profanarunt.

11 *Signa nostra non vidimus*, insignia nostra, trophæa & monumenta rerum nostrarum & antiquarum victoria-

D rum, vt suprà *f*, vexilla quondam nobis vsitata, vt cruces, sacramenta, sacrificia. Sic nosti in Rabbini, significationes Prophetarum & prædictiones, ea quæ nobis præsignificata sunt de salute nostra à Prophetis: vt idem mox sequatur: *Non est Propheta*, id est, Prophetia, Prophetarum prædictum, אות *Oth*, vtrumque significat, signum, id est, portentum, prodigium, significationem: item insigne, characterem, notam: vnde literas vocant אותיות *Othiioth*. Irrita sunt Prophetarū testimonia, & nos non cognoscit ampliùs vllus Prophetarum. Pro-

a *Lampridius.*
b *Prudentius.*
c *Nazianze. epist. ad Olympium 40. Græci exemp. 49. Latini.*
d *Aug. li. 1. de consen. Euang. ca. 10.*
Xenaias primus Iconomachus.
e *Nicep. lib. 16. ca. 27. & Cedrenus.*
f *Vers. 7.*

phetæ nihil ad nos attinent, eorum prædicta non sunt de nobis. Sed malo *esse*, sumi pro *existere*. Iam non existit Propheta, caremus iam Prophetis, qui nos consolentur, vt olim, & sperare salutem certò iubeant. Se enim statius explicat: *Et nos non cognoscet ampliùs*, scilicet Propheta. Non iam vllus Propheta nos cognoscit, sumus sine Prophetis, qui nos Dei verbo pascant. Insignis plaga & ira Dei, destitui Prophetis a: *Immittam famem in terra, non famem panis, neque sitim vini, sed audiendi verbum Domini.* Vel in genere. *Et nos non*, supple כל *chol*, vllus, quispiam, non omnis, id est, nullus. q.d. Et nos nullus ampliùs cognoscet. Ad eam infœlicitatem redacti sumus, vt nemo ampliùs nos sit agniturus. Legerunt Septuag. אותנו *Otanu*, per Holem, *Non*, Masoretæ per Hiric אתנו *Ittanu*, *vt nobiscum*. Et non nobiscum cognoscens, vsquequò. Neminem habemus, qui sciat, quousque futuri simus in hoc misero rerum statu, quousque duratura sint hæc. Est enim Aposiopesis.

a Amos 8. v.11.

12 *Irritat aduersarius nomen*, vsquequò, per Zeugma, irritat re, & blasphemat.

13 *Vt quid auertis manum tuam*, retrouertis, retrahis in tergum vtramque maum tuam de tuo sinu, à nobis, à nostra liberatione, ne nos adiuues, vel ne ferias hostes nostros, ne eos à nobis repellas. Gestus hominis nolentis auxilium ferre, & manum auxiliarem porrigere. *A nobis*, à nostra liberatione. *Manũ tuam*, sinistrã tuam. Nam nomen generis more Hebraïco de deteriore dicitur. Quare retrahis vtramque manum, sinistram & dexteram tuam, instar hominis otiosi, & rem non curantis? vt *auertis*, significet retrouertere, post tergum mittere: Cur manus tuas de sinu tuo eductas non regeris in impios, sed eas post tergum vertis, & iungis, more hominum nihil iam negotij habentium? Metaphora ab otiosis manum in sinu recondentibus b. Vel, *de medio sinu tuo*, eam profer, aut quid simile, per Aposiopesim, vt & intellexit Chald. his verbis: *Quare auertis manum tuam, & dexteram tuam, ad redimendum de medio sinus tui exere, & exscinde angustiã. In finem*, in consummationem, in consumptionem, profer manus tuas, & educ de sinu tuo, quousque omnes tuos hostes consumpseris. Legum כלה *Cala*, nominaliter. Itaque finis aliter accipitur, quàm proximo versu, nempe pro consumptione & exitio. Masoretæ eodem sensu

b Prou. 19. vers.24.

כלה

A כלה Callé in imper. Piel. De medio finus tui definere fac (tuam manum) q. d. ne eam reponas in tuum finum, quoufque te plenè vltus fueris de impiis. Qui *confume*, pro definere fac, interpretantur, adhibeant Apofiopefim fuperiorem neceffe eft.

14 *Operatus eft falutem in medio terra*, palàm & manifeftè, in medio terræ noftræ: vel iuxta alios, in Hierufalem, quæ eft terræ fanctæ veluti medium & vmbilicus. Quin & Iudæa eft terræ habitabilis medium, vt eam Deus idcirco delegiffe videatur, quò ex eâ, veluti orbis corde, falutem in omnes tranfmitteret. Orientales Occidentalibus iungit per mare Mediterraneum, Septentrionales Meridionalibus, per idê mare excurrens vfque ad Mæotidem paludem valdè Septentrionalem. & per mare Rubrum in Auftrum profundiffimè defcendens, vt omittam eam effe initio quarti climatis.

Iudæa terra habitabilis medium.

B

15 *Tu.* Repetitur initio multorum verfuum & claufularum ad vehementiam & ardorem. *Confirmaiti*, confolidàfti mare Rubrum, firmum folidúmque fecifti, ne difflueret, vt in modum muri ftaret tranfeuntibus à dextris & finiftris. Sic repræfentarunt Hebræa, *Rupifti*, Nam in hoc tranfitu non fuit fimplex ruptura, fed & confolidatio elementi liquidi & fluentis, muri inftar, vt tranfitum daret. *Contribulafti*, contriuifti Ægyptios, qui nos, vt dracones deuorare & perdere expetebant, eófque merfifti. Dracones immanes etiam pifces dicuntur. Alludit autem ad mare Rubrum, quod talibus abundat. Quare Mela *a*, Rubrum mare Græci, fiue quia eius coloris, fiue quia Erythras Ibi regnauit (puto effe Efau, qui Edom appellatus eft, quafi rufus, fiue rubicūdus) procellofum, afperum, profundum, & magnorum animalium magis, quàm cætera capax, duófque finus aperit, Perficum & Arabicum. Vbi obferuandum, mare Rubrum in noftris litteris effe finum Arabicum, partémque fiue brachium maris Rubri, quod apud profanos in Indicum definit.

C

a *lib. 3. c. 7.*

D

16 *Tu confregifti capita Draconis* לִוְיָתָן *Leuiathan*. Hebraïcè, ceti immanis, cetorum Principis, Pharaonis. Chald. *Tu confregifti capita procerum Pharaonis.* Quo nomine etiam Satanas fignificatur *b*. *Populu Æthiopum*, feris defertorum illorum incolis, quibus deuorandos, vel, fi de hominibus ipfis intelligas, diripiendos, & fpoliādos obiecifti Pharaonem & Ægyptios, dum eos mer-

b *Efa. 27. v. 1. Iob 40. v. 20.*

eos mersos mare eiecit in littus Arabicum, & Æthiopicum. Hebræi appellant Æthiopiam, vtramque regionem littoralem maris Rubri, tam Asiaticam, quàm Africanam. Quoniam autem mare rubrum diuidit Arabiã & Æthiopiam more nostro acceptam, illud innuit non tantùm euomisse in littus Arabicum mersos Ægyptios, in quibus consistebant Israëlitæ, sed & Æthiopicum, vt fama istius diuini facti ad populos multos circumquaque permanaret. Ita populis Æthiopum dedit eos escam, id est, in escam, in prædam. Nam vt Israëlitæ vna ex parte illos spoliarunt, ac exuerunt ornamentis & opibus, ita & Æthiopes ex altera. Quin & alludit ad mare rubrum suppeditans dracones siue ingentes pisces Æthiopibus & cęteris accolis comedendos. Belluarum autem greges populos appellari, non est nouum *a*. *Gens ascendit super terram meam*, de locustis *b*. *Populus infirmus*, de formicis ibidem, *plebs inualida*, de cuniculis. ציים *tsiim, aridi*, quos Æthiopes Septuag. vertunt, propriè significant homines in locis aridis & squallidis habitãtes. Ex quo alij, de populis ipsorum Æthiopum accipiunt: quoniam Ægyptiorum arma, ornamenta, & diuitiæ ad littora Æthiopum appulerũt, atque Æthiopibus cesserũt. Alij de filiis Israël, qui in desertis tum morabantur, quibus quasi in escam dati sunt Ægyptij. Sic Chald. *Dedisti eos in consumptionem populo domus Israël, corpora verò eorum draconibus siue cetis*, Tum *Escam*, metaphoricè, prædam, exuuias, spolia, exponito.

a *Ioel.1.v.6* b *Prou. 30. v.25.*

17 *Tu dirupisti fontes*, secuisti rupem, vt aquam funderet, & fluuios, vt iter transituris relinquerent. *Fontes*, fontium & torrentium scatebras siue latebras, Metonymicè, Nempe petram *c* in partes rumpendo, fluere fecisti fontes. איתן *Ethan*, fortitudinis, id est, fluuios fortes vehementes, rapidos, vt Iordanem, qui tum erat in sua fortitudine *d*. Maluerunt relinquerę vocem Hebraicam, quàm non satis vno verbo explicare. Chaldæus, *Tu exiccasti vada fluuiorum Arnon, Iacob & Iordanis, qui erant vehementes & rapidi*. Alij non putant esse appellatiuum, sed proprium, id est, mare rubrum vicino loco Ethan *e*, vt cùm mare Gallicum, Siculum, Tyrrhenum appellatur, sic mare Ethan. Atqui quoniam in Exodo scribitur Etham, per Mem, hîc Ethan per Nun: deinde iam cecinit fissionem maris Rubri suprà *f*, sermo potiùs

c Exod. 17. *vers. 5. 6 7. Nu.20.v.8.* d *Ios. 3. v. 36. Eccl.24. v.5.* e *2.cap. 13. Exo. v. 20.* f *Vers.14.*

A potiùs haberi videtur de Iordane, quem vocat fluuios, vt cùm Poëtæ dicunt ora & colla, pro ore & collo.

18 *Tuus est dies & tua est*, tui opificij, iuris, ditionis & potestatis, in diei & noctis es creator & moderator. Auroram, lucem Græcè & Hebraicè, quod Rabbini ad lunam restringunt, quoniam, vt iam dictum est *a*, hæc lingua nomen generis restringit ad speciem deteriorem. Solem nominatim posuit, quoniam, vt inquit Sapiens, *b vas est admirabile & opus excelsi, &c.*

a *Vers.13.*
b *Eccl.43. v.2.*

19 *Tu fecisti omnes terminos*, statuisti prop. fixisti. *Ver.* חרף *Horeph*, iuxta recentiores, studio duntaxat contradicendi, B illa quidem pars Autumni, quæ proximè antecedit Hyemem. At iuxta Hebræos, Ver, illa videlicet anni pars, quæ proximè frigus siue Hyemem sequitur. Hinc Abben Ezra *c* quatuor anni תקופות *Tekuphoth*, siue tempestates esse ait קר *kor*, (frigus, siue Hyemem) חם *Hhom* (calorem, siue æstatem) קיץ *kaits* (autumnum) vnde fructus קיץ *kaits*, autumni, & חרף *Hhoreph*, ver haud dubiè. Aliqqui eius diuisio non possit constare. Idem declarat R. Selomo *d*, nisi quòd contrahit ad primam veris partem, quoniam sex C anni tempestates constituit cum Mose, idémque חרף *Horeph*, definit tempus, sationis hordeorum & leguminum, quæ celeriter & quasi præcociter maturescunt. Gall. *les bleds de Mars*. ab חרף *Haraph*, accelerare, apud Chald. deinde addit, cadere in dimidium Sebat, (Ianuarij) totum Adar, (Februarium) & dimidium Nisan (Martij). Quanquàm nihil planè refert. Nam per Synecdochen ista ponuntur pro quatuor anni tempestatibus, vel potiùs sex, secundùm Hebræos. Variè enim annus à varijs populis distinctus est. Afri & Dani apud Leonem Afrum de Africa duas tantùm anni tempe- D states faciunt, hyemem & æstatem. Veteres Græci è Diodoro Siculo, & Eusebio, *e* tres, ver, æstatem & hyemem, opinati Autumnum esse partem æstatis & hyemis. Hincque Mineruam Iouis filiam esse aërem, dicique τριογένεια, quòd aëris natura ter ipso anno mutetur. Vulgus quatuor, Ver, Æstatem, Autumnum, Hyemem. Græci posteriores quinque, Ver, Æstatem, ὀπώρα. (tempus fructuum) μετόπωρον (tempus post fructus, Autumnum) & Hyemem. Latini item veteres quinque, Ver, Æstatem, Autumnum, Hyemem, Brumam. Hebræi sex,

c *Exod. 12. v.1.*
d *Gen. 8. v. vlt.*
Anni tempestates secundùm Hebræos sex erant.
e *Lib. 1. Præp. p.55.*

a Gen. 8. v. 22.

vt vnaquæque sit duorum mensium a, זרע *zerah, sementem*, luna siue mense Septembris & Octobris. 2. קר *kor, Hyemem, Brumam*, luna Nouembris & Decẽbris. 3. חרף *Horeph*, Ver, luna Ianuarij & Februarij. 4. קציר *katsir, tempus messis*, luna Martij & Aprilis. 5. קיץ *Kaits, æstatem*, luna Maij & Iunij. 6. חם *Hom, æstum*, luna Iulij & Augusti, quando sunt dies caniculares. Ac sanè aëris natura toties ipso anno valdè immutatur. R. Selomo vbi suprà has sex partes è mediis mensium lunarium incipit: primò זרע *zerah*, sationis tempus à medio Tizri (Septembris) vsque ad medium kisleu (Nouembris) 2. קר *kor*, hyemem brumam à medio Nouembris vsque ad medium Sebet (Ianuarij.) 3. חרף *Horeph*, Veris primam partem à medio Ianuarij vsque ad medium Nisan tempus sationis hordeorum & leguminum. 4. קציר *katsir*, tempus messis à medio Nisan (Martij) vsque ad medium Siuan (Maij.) 5. קיץ *kaits*, æstatem à medio Maij vsque ad medium Ab Iulij.) 6. חם *Hom*, æstum à medio Iulij vsque ad medium Tizri siue Septembr. Ita ille è Baba Metsiha in Talmud.

20 *Memor esto huius*, neutrius generis: huius rei, potentiæ, istorum facinorum, vt paria nunc edas, & patres. *Incitauit*, contumeliis irritauit, blasphemiis prouocauit.

21 *Ne tradas bestiis*, hostibus ferocibus & rationis expertibus. *Confitentes tibi*. Græcè & Hebr. singul. numeri. Græcè quidem, ψυχὴν ἐξομολογουμένην. Hebraicè verò, *animam turturis tuæ*. Sed quænam sit illa turtur explicarunt, nempe anima, quæ confitetur te, vel instar turturis flebili, & querula voce, cum metu & tremore te colit & celebrat. Denique Ecclesia ipsa mansueta & pudica. Adde potuisse legere cum ב, תודכב *todecha*, non תורכב *torecha*, vt ר & ב affinia sunt admodùm. Chald. *Ne tradas populo syluestribus feris simili animas docentium legem tuam.*

22 *Qui obscurati sunt terræ*, οἱ ἐσκοτισμένοι τῆς γῆς. Qui obscuri & ignobiles sunt terræ, repleti sunt domibus nostris iniquè partis. Iam annotauimus repræsentari Hebræa superlatiua per concreta cum genitiuis. Obscurissimi terræ. Cornu illud obscurum & ignobile Saracenorum & Turcarum, à Daniele b descriptum possidet iniustè domicilia & regna Christiana. Hebr. obscura siue tenebrosa terræ, quod plerique citra Auxesim exponunt: loca exilij & captiuitatis nostræ, siue hic mundus tenebrosus (cœlo regioni lucis oppositus) plenus est habitaculis

b Dan. 7. v. 8.

A lis violentiæ, violentæ partis, vel per Auxesim, violentorum hominum & latronum : loca nostra, quæ sunt tenebrosa, id est, plena miseriarum, occuparunt grassatores & sicarij. *Qui*, prætermissum redderet lectionem planiorem. Obscurati terræ repleti sunt domibus iniquitatum. Chal. *Respice ad fœdus, quod pepigisti cum Patribus nostris, quoniam completi sunt filij eorum. Obscuritas dispersa est super terram, & dolus, & rapina.*

23 *Ne auertatur humilis.* Ad humilitatem redactus, ne abeat à te pudefactus: ne confundatur, ne frustretur sua spe, ne spes eius sit vana & irrita, sed in sua prece exaudiatur. Tum pauper, &c. *Humilis factus.* Vnica voce Græca,
B τεταπεινωμένος. Sic participium, *Factus*, prætermissum orationem redderet clariorem. Ne redeat humilis siue tenuis, confusus. Humilis autẽ à parte anteriore regitur.

24 *Iudica causam tuam.* defende. *Qua ab insipiente*, quæ in te quotidiè iactantur à stultis & impiis. נָבָל *Nabal*, vt suprà *a*, qui cum insipientia iungit improbitatem.

a Ps. 13. v. 1.

25 *Superbia eorum, qui te.* Hebr. *tumultus insurgentium in te ascendit semper*, quotidiè magis ac magis voces impiæ & blasphemiæ inimicorum tuorum crescunt, ac in-
C ualescunt. Superbia eorum assiduè crescit.

ARGVMENTVM.

Christus (secundùm Rabbinos, Ecclesia) perpetuò hîc de se, & sua iudiciaria potestate loquitur, de quo & agit gratias.

D 1 In finem, ne corrumpas, Psalmus cantici Asaph. LXXIV. Hebr. 75.

2 Confitébimur tibi Deus, confitébimur: & inuocábimus nomẽ tuum. 3 Narrábimus mirabília tua: cùm accépero tempus, ego iustítias iudicábo.

4 Liquefácta est terra, & omnes, qui hábitant in ea: ego confirmâui colúmnas eius.

5 Dixi iníquis, nolíte iníquè ágere: & delinquéntibus, nolíte exaltâre cornu. A

6 Nolíte extóllere in altum cornu vestrum: nolíte loqui aduersùs Deum iniquitâtem.

7 Quia neque ab Oriênte, neque ab Occidênte, neque à desêrtis móntibus: quóniam Deus iudex est.

8 Hunc humíliat, & hunc exáltat: quia calix in manu Dómini vini meri, plenus mixto.

9 Et inclinâuit ex hoc in hoc: verúmtamē fæx eius non est exinanîta, bibent omnes peccatóres terræ. B

10 Ego autem annunciâbo in sæculum: cantâbo Deo Iacob.

11 Et ómnia córnua peccatôrum confríngam: & exaltabûntur córnua iusti.

---

1 *Ne corrumpas.* Symbolum concentus, siue initium cantionis, ad cuius tonos Psalmus iste fuerit concinendus. Alioqui sententia est imperfecta. Quo pacto in nostris templis Antiphonarum primordia præcinuntur ad totius Psalmi tonum, siue modulum delibandum, ac præsignificandum. Gnostici non probant, quòd sensus nullus esse videatur. Vituperent igitur Psalmographum, qui Antiphonas istiusmodi præponit, sententia interdum imperfectas, interdum nihil, aut parum significantes, quod quidem hodiè notum sit *a*. C

Antiphonarum in psallendo vsus antiquis. contra Gnosticos.

a Vide Psa. 4.

2 *Inuocabimus nomen tuum.* Putauerint aliqui Sept. legisse קראנו *Kareenu*, & ספרנו *saphareņu*, sed nihil necesse, cùm attendendo ad sensum, Hebraica idem polleant, & propinquum (erit) nomen tuum (iis qui) narrant mirabilia tua, id est, nobis miracula tua narrantibus. Loquitur autem Christus in sua, & Ecclesiæ persona. D

3 *Cùm accepero tempus*, cùm otium nactus fuero, quasi sit nunc occupatus & distentus aliis curis & negotiis, cùm tempus opportunum adeptus fuero, ego (loquitur perpetuò Christus) recta iudicabo, liberando probos, & iustos,

A & iustos, pœnas infligendo improbis. Sic Gallicè, *prendre le temps*, statuere sibi certum tempus, מוֹעֵד *Mohed*, tempus certum & statutum. *Iustitias*, iusta, recta.

4 *Liquefacta est terra.* Terra sentiet (die illo iudicij) iram meam (cuius) ego ieci fundamenta. Elementa enim in aduentu Christi æstuantia liquescent *a*, siue igne conflagrationis purgabuntur cum inhabitantibus omnibus. *Columnas eius*, terræ. Si vocat verbum, & decretum Dei, quo terra stabilis est & firma, ne moueatur vel cadat. Eam fulsi, ac veluti super columnas ædificaui. Vel, hoc die terribili, ne omnia planè perirent, ego corroboraui, B seruauique probos: qui sunt terræ columnæ.

a 2. Petr. 3. 10.

5 *Dixi iniquis, nolite iniquè agere.* Summa prædicationis Christi, quam inculcauit priore aduentu per sese, deinceps verò per suos eadem admonere nunquàm intermittet. *Iniquis.* Ad verb. Dixi stultis, Nolite stultescere, & impiis, &c. de stultitia non qualibet, sed nequitiæ & improbitatis, de qua Paradoxum Ciceronis, *Omnes stultos insanire. Exaltare cornu*, superbire, vos efferre contra Deum, & eius legem. Metaphara à tauris ferocibus, qui cornuum potentia gestiunt, & quasi glo- C riantur.

6 *Nolite loqui aduersùs Deũ iniquitatem.* Hebr. *collo duro & præfracto.* id est, cõtumaciter, pertinaciter, vel superbè & cum fastu reiecto Dei iugo. Nam collo iuga gestantur. Alij vertunt, Nolite loqui collo durum, quia inferiùs *b* sic loquetur. Nolite loqui dura, & acerba verba, Deúmque irritantia collo, eleuato videlicet, id est, arroganter, vel collo, vno scilicet, id est, vno consensu, vno animo. Metaphora à iumentis collo iunctis. Qua prouerbiali locutione alibi *ore*, pro ore vno, & apud Oseam, *humero*, pro humero vno. Sic Septuag. voluerunt declara- D re quid hac locutione significaretur. Nisi velis צַוָּאר *tsauuar* cum צוּר *tsur* (petra) confudisse, quod Dei est epithetum in Iob & Psalmis.

b Psa. 93. v. 5.

Osee 6. v. 9.

7 *Quia neque ab Oriente.* Aposiopesis, sub vobis erit euasio, liberatio, auxilium, vel quid simile. Frustrà aliunde expectabitis opem, vel ex aliqua terræ parte, Dei enim imperium vel iudicium nullus possit effugere, siue resistere. *Montibus*, meridionali plaga. Sic & Chald. *Quoniam non est alius præter me ab Oriente vsque ad Occidentẽ, & à Septentrione domus deserta, & ab Austro*

vsque

vsque ad loca montosa. Horum meminit, quoniam ab huiusmodi locis sterilibus solent prodire, & euocari auxilia. Ideò enim montani sese armis addicunt, quia feri sunt, & suarum regionum prouentu ali nequeunt. Vox חרים *Harim* potest etiam sonare eleuationem. Neque à desetto eleuatio (vobis erit, vel veniet.) Non erit vobis facultas extollendi vos & eleuandi aduersùs Deum iudicem. Per desertos montes, vel desertum montium (sic enim Heb.) Meridiem intelligit, quoniam versùs illam partem Iudæa spectabat vastas solitudines Arabiæ desertæ & petreæ.

A

8 *Quia calix in manu Domini.* Ætiologia prioris membri, *hunc humiliat. Vini meri*, generosi, fortis. Rubri (Kimhi) neque aqua diluti. Refertur ad calicem: calix vini meri & rubentis (non diluti misericordia, & fauore Dei) in manu Dei ad impios potionandos. *Nam iudicium fiet sine misericordia ei, qui non fecit misericordiam a, &c. Mixto*, plenus mixtione siue confusione, veneno, & rebus infectis. Mixtum, siue mixtio, pro veneno & potione insalubri, ac turbida. Metaphora à veneficis, vel prauis cauponibus, qui mixtionibus purum vinum corrumpunt. Sic Gall. *Ce n'est que mixtion ou broüillerie*, qui inde caupones interdum vocant, *Broüillons*. Allegoria de apparatu supplicij. Calix enim pœnarum & suppliciorum symbolum. Vinum merum, atrocitatis eorum & magnitudinis, apud Esaiam dicitur *b* de vltione temporaria, hic, & in Apocalypsi *c* de æterna. *Qui adorauerit bestiam & imaginem eius, hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne & sulphure.* Et d, *Babylon venit in memoriam, vt daret illi calicem vini indignationis iræ eius.* Quare Chaldæus calicem vocat maledictionis, plenum vino mero & mixtura amaritudinis. Isidorus Pelusiota *e* Ætiologiam refert ad vtrumque membrum. Ideò calicem mixto plenum iustam remunerationem interpretatur, quia misericordia temperatur. Hunc deiicit, & illum exaltat, quia in manibus habet poculum misericordia & iudicio temperatum.

B

C

D

a *Iaco. 2. v. 13.*

b *Esa. 51. v. 17.*

c *Apoc. 14. ver. 9. 10.*

d *Apoc. 16. ver. 19.*

e *Epist. 6.*

Calix iræ Domini est pœna temporaria.

9 *Et inclinauit ex hoc.* Infudit in varia pocula, ad potionandos & intoxicandos diuersos peccatores, & adhuc superest præ liquoris venenati copia ad reliquis propinandam fœcem. Eam enim expressam omnes bibent. Ne quis putet se Christi iudicium posse euadere. *Ex hoc* poculo,

vel

A vel calice, *in hoc*, poculum: vel ex hac parte in aliam partem: vt fit, quando multis ex eodem calice potus porrigitur. Cunctis præsentibus propinauit, necdum tamen expressa, & exhausta est eius fæx. Isidorus vbi sup. *Inclinabit ex hoc in illud, ex benignitate in supplicium sceleribus debitum. Bibent*, iudicij videlicet poculum siue calicem.

10 *Ego autem annunciabo.* Antithesis, contrà Christus, vel eius membra profligatis impiis perpetua lætitia, & voluptate perfruentur, & Deo epinicium in sempiternum canent.

11 *Et omnia cornua.* Iusti perditis impiis seruantur. *Cornua*, superba impiorum capita conteram. Cornua Metaphoricῶs superbia, vel potẽtia, & robur. Posteriore hemistichio in bonum. Potentia, gloria, dignitas iusti exaltabitur, fœlicitas augebitur, eritque perpetua.

B

ARGVMENTVM.

Inuitat ad Deum colendum ex perpetua ipsius erga Sionem, id est, Ecclesiam, gratia, & auxilio. Est Propheticus de victoriis contra Gog & Magog.

C

1 In finẽ in laudibus, Psalmus Asaph, canticum ad Assyrios. LXXV. Hebr. 76.

2 NOtus in Iudæa Deus: in Israël magnum nomen eius.

3 Et factus est in páce locus eius: & habitátio eius in Sion.

D 4 Ibi confrégit poténtias: arcum, scutum, gládium, & bellum.

5 Illúminans tu mirabíliter à móntibus ætérnis: turbâti sunt omnes insipiéntes corde.

6 Dormiêrunt somnum suum: & nihil inuenêrunt omnes viri diuitiârum in manibus suis.

7 Ab increpatiône tua Deus Iacob: dormitauêrunt, qui ascendêrunt equos.

8 Tu

8 Tu terríbilis es, & quis resistet tibi? ex tunc ira tua. A

9 De cœlo audítum fecisti iudícium: terra trémuit & quiêuit:

10 Cùm exúrgeret in iudícium Deus: vt saluos fáceret omnes mansuêtos terræ.

11 Quóniam cogitátio hóminis confitébitur tibi: & relíquiæ cogitatiônis diem festum agent tibi.

12 Vouête, & réddite Dómino Deo vestro: B omnes, qui in circúitu eius affértis múnera.

13 Terríbili, & ei, qui aufert spíritum príncipum: terríbili apud reges terræ.

---

1 *Canticum ad Assyrios.* Putarunt cani internecionem exercitus Sennacherib a, Prophetice. Non est quidem dubium, quin illi Assyriorum cladi multa hic conueniant, adeò memorabili, vt eius fama ad Græcos apud Herodotum permanauerit. Sed argumentum est latius. C Prætereà clades illa Sennacherib typus fuit tyrannorum, quos perpetuò absumit diuina virtute Ecclesia. Rabbini ad Gog & Magog, id est, Antichristum, restringunt.

a 4. Reg. 19. vers. 35.

2 *Notus in Iudæa Deus*, notitia non solùm generali, qualis fuit in gentibus, præsertim Philosophis *b*, è sensu creationis & naturæ operibus hausta, verum etiam speciali, per gratiam, Scripturas, aliásque reuelationes propheticas comparata, cuius finis est Dei cultus, fides, religio, amor, metus. Vnde præter illa quæ Philosophus de Deo nouit, id est, esse conditorem, moderatorem, motorem primum, primam causam, formam, finem rerum D omnium, actum purum, incorporeum, seipsum, & in seipso cuncta intelligentem, alia multa Christianus cognoscit, quæ Dei naturam maximè explicant: vt Deum esse vnum & Trinum, omnipotentem, adeò vt ex nihilo cuncta produxerit, tali tempore, non prius vel posteriùs, & nunc omnia regat, conseruet, portet verbo virtutis suæ, curet, & sciat quæcumque, quantumuis exigua, vilia, numerosa: Deum illum vnicum, quem mente suspicabatur

b Rom. 1. v. 19. 20. Dei cognitio Philosophica quãtũ à cognitione per fidem superetur.

A spicabatur Philosophus, habere filium & Spiritum sanctum, consubstantiales, eadem maiestate & perfectione præditos, clementissimum esse, iustissimum, omnia posse, nullo causarum interuentu, quæ humana mens nulla possit arte rationéve inuestigare, ac assequi: quæque se ipsis verissima, sola fide & auctoritate dicentis demonstrata sint atque stabilita. *Deus*, non quantùm ad essentiam, sed quantùm ad attributa, proprietates, cultum: colendíque modum: adde leges, voluntatem, mysteria, peculiaria opera. Quantùm ad hæc omnia in sola Ecclesia, cuius matrix est Iuda & Israël, verus & certus Deus cognoscitur & colitur: *a*. Verus quidem Deus, *cuius ignis est in Sion, & caminus in Hierusalem.* Idque ob miracula inaudita, quæ illic patrauit, & solet patrare pro eius salute & gloria. Certus autem Deus, vt qui apparuisset Patriachis, eorum posteros è seruitute liberasset, dedisset terram Chanaan, legem, Tabernaculum, Prophetas, cultum, qui esset pædagogus ad Christi aduentum, vt tum demùm reliquis nationibus Euangelium per eos annunciaretur. Deum enim cognoscere interdum est quædam vel plurima, vel omnia Dei attributa physica & generalia nosse & percipere. Quomodo Philosophi ab Apostolo *b* Deum dicuntur cognouisse, id est, vt illic interpretatur Paulus, intellexisse generalia eius attributa, vt potentiam, sapientiam, æternitatem. Interdum præter hæc, singularium attributorum supernaturalium intelligentiam accepisse, quæ non sensum modò de Deo aliquem afferant, verùm animum etiam Dei metu & religione imbuant. Quo modo in Ecclesia notus est. Alioqui Dei naturam, essentiam, rationem tota definitione, vel cognitione minimè complectimur, quemadmodum hominis aut alterius rei, quæ à nobis qualis, quanta, quæque natura sit, tum explicari, tum animo concipi potest. Hoc enim sensu, *Deum nemo vidit vnquàm*, *c* id est, perfectè, siue per naturam, essentiámve cognouit.

S. Trinitatis cognitio omnem aliam cognitionem longissimè superat.

a *Esa. 31. v. 9.*

b *Rom. 1. v. 19. 20.*

Quomodo Philosophi Deum cognouerint.

Deus in Ecclesia quomodo notus, & quomodo non.

c *Ioan. 1. v. 19.*

3 *Et factus est in pace*, in vrbe pacifica, Metonymicōs. In Ecclesia, in qua est pax vera Christi in cordibus fidelium. Rabbini שלם *Salem* hic in Hebræo positum *d* sumunt propriè, nō appellatiuè, vt sit ea vrbs, quæ postea Ierusalē, quemadmodum & alibi *d*. Sic Chaldæus, *Et fuit in Ierusalem domus sanctuarij eius, & habitaculū diuinitatis sanctæ*

d *Genes. 14. v. 18. Hebr. 7. v. 2.*

sancta ipsius in Sion, quando fecit domus Israel voluntatem eius, habitauit diuinitas eius inter eos. Verùm Septuag. docere voluerunt, hoc intelligi potiùs de vera Ierusalem, id est, cœlesti & spirituali, siue Ecclesia, quàm de externa & terrena, in qua Deus confringit potentiam hostium tam inuisibilium, quàm visibilium, vt perfectam pacem à persecutionibus, & victoriam tribuat, bellicis veluti instrumentis confractis. *Et habitatio.* In Hebræo est Metaphora elegans, *lustrum eius*, q. d. In Sion desidet, vt leo paratus ad prædam.

A

4 *Ibi confregit potentias*, fortitudines arcuum, August. Hinc Hebraicè, sagittas ignitas, vel volatiles. Contriuit robora exercitus omnis hostilis. Sic exponunt volatilia siue iacula volitantia in aëre, & habentia pennas, quorum vsus apud Tartaros, Turcas, & Orientales creberrimus *a*.

B

a *Exempla, 4. Reg. 19. v. 32. 2. Paral. 13. v. 16. & 14. v. 8. & 17. v. 33.*

5 *Illuminans tu mirabiliter.* O tu qui illuminas nos mirabili luce, fauore, & gratia, ô tu, qui illuces nobis ad salutem è cœlis, qui sunt veluti montes alti, vel è locis Iudææ, quæ magna ex parte montosa est, æternis, id est, ab initio orbis conditi inhabitatis, & cultis ab Adamo, imò & posteris eius, tuóque cultui perpetuò destinatis. Vel Propheta loquitur de Chananæa ab Israëlitis subacta *b*: *Cotriti sicut montes aternitatis humiliati sunt colles saculi.* Vel montes Sion & Moria propter longitudinem durationis sunt æterni, id est, immobiles, stabiles in perpetuum à Deo conseruati. Montes nunquàm perituri, vt frustrà tententur ab hostibus. Hebr. *Tu illustris siue clarus de montibus præda.* q. d. O qui illustris es contra hostes, vt leo, qui egreditur è montibus ad prædandum. Montes Iudææ comparat prædatoriis montibus, quòd illic innumerabiles copias, quæ illos occupabant, ad internecionem deleuerit. Vel passiuè, de montibus Iudææ sæpiùs direptis, & quotidiè prædæ hostium expositis. Per eos Euthymius cœlos intelligit. Sunt enim montes æterni à parte posteriore: quia in æternum duraturi, nunqàm perituri vt terreni, saltem quantùm ad formam, & substantiam. Túmque erit Metaphora à leonibus, q. d. Mirabilis eluces è cœlis montibus prædæ, è quibus scilicet aliquos rapis ad pœnam, è quibus specularis ad prædandos, rapiendos, & discerpendos impios in his mundi vallibus degentes. E montibus

C

b *Habac. 3. v. 6.*

D

A tibus speculæ, è quibus specularis, & insidias agis ad prædam: è quibus excurris ad inuadendos, & discerpendos improbos, tanquàm leo è lustro montium, in quibus agit excubias. Sic enim Deus inducitur quasi leo, è cœlo speculari & prospicere, vt videat quo pacto tradat impios in manus suas. Sic Propheta a: *Dominus ex excelso rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam, rugiens rugiet super decorem suum, perueniet sonitus vsque ad extrema terræ, quia iudicium Domino cum Gentibus. Turbati sunt*, spoliati sunt & direpti, Hebraicè pergendo in Metaphora, vel iuxta Anonymum, infatuati sunt, mente capti B sunt.

a *Hier.25. v.30.31.*

6 *Dormierunt somnum suum.* Sic appellat mortem. *Viri diuitiarum*, potentes. Vox חיל *Hail* etiam robur significat. Quare Kimhi sic interpretatur, *Et non inuenerunt omnes viri roboris manus suas*, id est, robur suum, Metonymicè, ad præliandum scilicet contra Ecclesiam: siue quia Deus mutilauit eis manus, siue quia eos absterruit, vt sibi non videantur habere manus ad confligendum. Malo cum Septuag. subaudire ב (in) manibus suis (quicquam siue roboris, siue opum) non inuenerunt, te iudicante & C tuos vlciscente.

7 *Ab increpatione tua Deus.* Propter tuam increpationem & minas consopiti sunt, & mortis somno oppressi hostes, qui & equis, & quadrigis contra nos inuehebãtur: nullum in curribus, vel equis auxilium sentientes. Ad verb. *consopitus est & currus, & equus*, id est, tam currus, quàm equus. Antiquitùs pugnabant ex curribus, vt apud Homerum, & in lib. Iudicum b.

b *Iud.4. v.3.*

8 *Tu terribilis es*, hostibus nostris. *Resistet*, stabit in conspectu tuo. *Ex tunc.* Ira tua est pridem concepta contra hostes Sion, & inueterata, ideóque maxima. *Ex tunc*, id D est, è longo tempore. Ab initio, vel æterno. De hoc Idiotismo infrà c. Eam iram apud te ab æuo aluisti, vt non sit breuis, quæ simul ac oritur, deponatur. Respicit ad reprobos, in quos ab æterno iram concepit ob futuram eorum prauitatem. Vt enim prædestinatio est æterna, ita & reprobatio, nisi quòd prædestinatione præparatur gratia misericorditer & gratis sine operum respectu, reprobatione autem præparatur ira & supplicium, sed non sine ratione futurorum peccatorum.

c *Psal.92. v.4.*

Prædestinatio & reprobatio sunt æternæ, & differunt in causis.

9 & 10. *De cœlo auditum fecisti.* Hyperbole poëtica per

Prosopopœiam. *De cœlo iudicium*, id est, vltionem & vindictam hanc audire fecisti tonitrubus, & tempestatibus in cœlo & aëre excitatis, ad quas terra tremuit, siluit, & obstupuit. (Nam quiescere id isto loco significat.) *Fecisti, tremuit, quieuit*. Hieron. hæc præterita pro futuris interpretatur: quòd generale iudicium videatur significari. *Quieuit*, cessauit, desiit motus contra pios excitare præ obstupefactione. De cœlo manant Dei iudicia & vltiones, dum exercentur per Angelos, & meteora. A

10 *Cùm exurgeret in iudicium*. Etiam hic iudicium vocat illam stragem hostium à Deo editam. Sic exurrexit de cœlo per Angelum in clade Sennacherib. *Sela*. B

11 *Quoniam cogitatio hominis*. Metony. cogitãs. Quoniã homo vel iratus ista cogitans, & contemplans laudabit te, & extrema cogitationis eius eò ferentur, i. desinet ipsorum cogitatio, vt diem festum agant tibi, te celebrent, & solemniter colant, ad te conuertantur: homo cogitatione sua confusus prædicabit te, &c. *Confitebitur*, laudem dabit Pro *cogitatione*. Hebraicè est *furor*. Et mox, reliquiæ furoris. Itaque Græcè ἐνθύμιον, possis accipere loco θυμῦ iræ, furoris: pro, *festum agent tibi*, succinges. Quod iis congruenter interpretatur R. Kimhi a. *Quoniam furor hominis, clade Gog & Magog* (i. Antichristi) *conspecta, laudabit te, furore deposito, & reliquas furorũ, quæ nõ ceciderint, in memorabili isto prælio, succinges, i. frenabis atque conuertes*. Adde legere potuisse תחגור *Tahgor* per Caph, & de dup. C

a In lib. Rad.

12 *Vouete & reddite*, ob victoriam hanc adeptam. *Qui in circuitu eius*, Dei, *affertis munera*. Periphrasis piorũ, qui vicini & propinqui erant Iudææ, in qua Deus colebatur, q. d. Omnes fideles vicini & propinqui, omnes qui estis per circuitũ terræ Israël, vouete. Per Metonymiã. *Eius* Dei scilicet dixit, pro *templi, vel regionis* Dei, vt Maro b: *Tum proximus ardet Vcalegõ*, i. Vcalegõtis domus, possessor pro possesso. Ad verb. *Omnes circuitus eius afferant munus timori*, id est, terribili(Deo.) Chald. *Omnes qui habitant in circuitu Sãctuarij, offerant sacrificia ædi Sanctuarij in timore* Græcè, οἴσουσι afferent, vt & August. Noster interpres verterat, fortasse per Eclipsim verbi substant. *Estis*. Afferto omnes, qui in circuitu eius (estis) afferte munera terribili, &c. Nam incumbit hic versus in sequentem. D

b 2. Æneid.

13 *Terribili & ei qui aufert*. Heb. *qui vindemiat*. Metaph. qui tanquàm præscindit racemos. *Spiritum*, animam, vitam

A tam Principum & potentum. Vel iuxta R. Dauid, fastum, arrogantiam, animositatem: vt Latinè, *gerit magnos spiritus*. Hanc similitudinem vsurpauit Ioann. in Apoc. *a Mitte falcem tuam acutam in terra &, vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt vuæ eius*, id est, exscinde, aufer de vita, vt de vite botros.

a *Apoc. 14. v. 18.*

ARGVMENTVM.

Queritur se multis malis premi. Deum nihilominus celebrat, & mulcet à miris operibus.

B

1 In finem pro Iduthun, Psal. Asaph. LXXVI. Heb. 77.

2 VOce mea ad Dóminũ clamâui: voce mea ad Deum, & inténdit mihi.
3 In die tribulatiônis meæ Deum exquisîui, mánibus meis nocte cõtra eum: & non sum decêptus.
C
4 Rénuit consolâri ánima mea, memor fui Dei, & delectâtus sum: & exercitâtus sum, & defécit spíritus meus.
5 Anticipauêrunt vigílias óculi mei: turbâtus sum, & non sum locûtus.
6 Cogitâui dies antíquos: & annos ætérnos in mente hábui.
D 7 Et meditâtus sum nocte cum corde meo: & exercitâbar, & scopébam spíritum meum.
8 Nunquid in ætérnum proiíciet Deus: aut non appónet, vt complacítior sit adhuc?
9 Aut in finem misericôrdiam suam abscíndet: à generatiône in generatiônem?
10 Aut obliuiscétur miserêri Deus: aut continébit in ira sua misericórdias suas?

11 Et dixi, nunc cœpi: hæc mutátio déxteræ excélsi. A

12 Memor fui óperum Dómini: quia memor ero ab inítio mirabílium tuôrum.

13 Et meditâbor in ómnibus opéribus tuis: & in adinuentiónibus tui exercêbor.

14 Deus in sancto via tua, quis Deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabília.

15 Notam fecísti in pópulis virtûtem tuam: redemísti in bráchio tuo pôpulum tuum, filios Iacob & Ioseph. B

16 Vidérunt te aquæ Deus, vidérunt te aquæ, & timuérunt: & turbâtæ sunt abissi.

17 Multitúdo sónitus aquârum: vocem dedêrunt nubes.

18 Etenim sagíttæ tuæ trénseunt: vox tonítrui tui in rota.

19 Illuxérunt coruscatiônes tuæ orbi terræ: commóta est, & contrémuit terra. C

20 In mari via tua, & sémitæ tuæ in aquis multis: & vestígia tua non cognoscéntur.

21 Deduxísti sicut oues pópulũ tuum, in manu Moysi & Aaron.

---

2 *Intendit mihi*, mihi auscultauit, me exaudiuit, mihi aurem inclinauit.

3 *Deum exquisiui manibus meis.* Ordo inuersus. Nocte manibus meis ex aduerso ipsius (sum) per totam noctem manus supplices ad eum tendo: non cesso per noctem eum deprecari. Hebr. *Manus mea nocte extenta vel effusa fuit.* Quod idem est, etsi potuerint legere נגדה *Negda*, per ד, ex aduerso, *contra* id est, coram, non per ר, נגרה *Nigghera.* Aliqui etiam vertunt, sed alieniùs: *Manus mea* (id est, plaga, vel vulnus) *nocte defluxit* (id est, saniem emisit) *nec remisit se. Et nõ sum deceptus.* Idem quod suprà, & intendit mihi. Hebr. *Et non remittetur* (manus mea.) D

A mea.)Sine intermiſſione manus mea ad eum tẽditur,donec exaudiat, neque meam ſpem fallat & fruſtretur. Alludit ad Moſis hiſtoriam *a*,in pugna cõtra Amalechitas.

a *Exo.17.v.10.*

4 *Delectatus ſum.* Hebr.ſonui,vociferatus ſum.Verbum חמה *hamah* in lætam partem vſurparunt, vt infrà *b*, *Ecce inimici tui ſonuerunt*(præ lætitia & gaudio.)Et apud Eſaiam *c*: *Sonitus labiorum tuorum.* Et Amos *d*: *Sonitus canticorum tuorum.* Alij in triſtem: fremui, conturbatus ſum: *Et exercitatus ſum*, ἠδολεσχησα. Iam docuimus hoc verbo vti Septua.pro meditari, exerceri in prece, & ſimilibus contemplationis operibus. Hinc Hebr. *Et precatus*

b *Pſ.82.v.3.*
c *Eſ.24.v.8.*
d *Amos 5. v.23.*

B *vel meditatus ſum. Defecit*, inuoluit ſe prop. ὠλιγοψύχησε, puſillus & anxius fuit animus meus,ſeſe cruciauit.

5 *Anticipauerunt vigilias oculi mei*,præ inſomnio, præ ſomni fuga, q. dicat non ceperunt ſomnum. Hinc Hebr. *Tenuiſti cuſtodias*(id eſt, palpebras) *oculorum meorum* ne ſcilicèt dormire poſſem, q. d. Non me ſinis ſomnum capere, non mihi das quietem in tanta calamitatum mole, inſomnem noſtem traducere me cogis, *Turbatus ſum*, contritus ſum,prop.*Et non ſum loquutus*,adeò vt non ſim loquutus,adeò vt loqui non potuerim, præ malis & do-

C loribus.*Et*, pro *Vt*,more linguæ.Exaggerat ſtatum rerum ſuarum Poëticè.

6 *Cogitaui dies antiquos & annos æternos.* Per dies antiquos(antiqui & præteriti ſæculi) præterita tempora intelligunt, & Metonymicè ea, quæ olim Deus beneficiâ maioribus præſtitit: præſertim ſub Moſe & Ioſue, ſub quibus miranda opera deſignauit, & beneficia inſignia populo contulit.Euthy. vt conferat præſentem ſuum ſtatum cum ſuperiore.Per annos æternos, ſæcula æternitatis intelligunt, vt pij ſe conſolentur præteritorum Dei beneficiorum & mirabiliũ recordatione, & æternorum,

Anni æterni qui ſint.

D præſertim eorum, quibus in cœlo perfruentur, contemplatione. Animo agitaui priſca olim patribus præſtita beneficia, & dies illos, quibus illis, mihíque bene erat, quando liberè & tutò te colebam, fruens mea terra, & ſecurus à perſecutione. In mente etiam habui tempora illa ſæcularia, quibus ab æterno citra vllam viciſſitudinem fœlix extitiſti, extas,& extabis,ita vt etiam me illa beatitudine ſis participem in perpetuũ effecturus. Quorum recordatione quantùm recreor, tantùm mœroris è præſenti rerum ſtatu haurio.

7 *Et meditatus sum nocte.* Ad verb. *recordatus sum canticorum meorum nocte cum corde meo.* Etsi aliqui *nocte* iungant cum sequentibus. Nocte cum corde meo loquebar, siue exercebar. *Et exercitabar*, meditabar, apud me loquebar, vt suprà [a]. *Et scopebam*, purgabam, mundabam, euerrebam, ad harum rerum contemplationem quasi scopis rotabam, versabam, volutabam, raptabam spiritum meum, id est, torquebam. Nam quæ verrũtur, siue scopis purgantur, volutantur per terram, ac rotantur. Sic Latinè, Versare animum, animo volutare, agitare, &c. q. d. Variis cogitationibus animum meum exercebam, & quasi scopis excutiebam. Fortassis etiam à *Scopo*, id est, instituto siue proposito verbum deductum est, *Scopebam*, id est, ad scopum dirigebam, id est, considerare faciebam spiritum meum: vt propiùs accedat ad Hebr. *Et scrutabatur*, id est, studiosè quærebat, & cogitabat spiritus meus. Et Chald. *Inuestigabat mirabilia scientia cordis mei.* Septuaginta parum differente Metaphora, ἔσκαλλον, *Sarriebam*, vt Hieronymus ad Suniam docet, (mendosè ἔσκαλλε, *sarriebat*, in vulgatis exemplaribus.) *Propriè autem* (inquit) σκαλλισμὸς (Sarritio Collumellæ) *in agricultura dicitur in sarriendo*, id est, *sarculando: & quo modo ibi quarũtur herba, sarculóque secantur: sic & hic retractatum cogitationum suarum Metaphoricῶs, à sarculo demonstrauit.* Nam σκάλλειν, nõ semel sarrire, sed frequenter significat. Aliqui tamen legunt ἔσκυλλον, vexabam. Heb. *Et scrutabatur spiritus meus* (*sequentia.*) Vnde per Mimesin, Hebraicã sub לאמור *leemor.* In primis enim spiritum meum cruciat, vt cogitem, nunquid me Deus proiecerit, siue repulerit.

[a] Vers. 4.

8 *Nunquid in æternum.* Hæc sunt quæ scrutabatur & considerabat animus meus, hæc sunt quæ mens mea agitabat, versabat, scopebat & sarriebat, id est, apud se retractabat. *Complacitor.* Magis beneuolus. In emẽdatis exemplaribus, *Complacatior.* An deinceps non fauebit? Num aliquando placabitur, & bene volet?

9 *Aut in finem*, in perpetuum. *A generatione in*, in sequentia omnia sæcula. In vnum contraxerunt hæc duo membra: *An desiit in perpetuũ misericordia eius*, (an) *completum est verbum* (propheticarum Consolationum) *ab ætate in ætatem?* q. d. an retractauit promissionem, an reuocauit oracula, quæ sacro fœdere obsignauit?

10 *Aut*

A 10 *Aut continebit in ira*, præ ira. An cohibebit præ ira suas erga me miserationes & beneficia? *Sela.*

11 *Et dixi nunc cœpi.* Animum recipit spe in Deum, eiúsque potestatem & dexteram conuersa. *Nunc cœpi* Aposiopesis propter παθος: Nunc cœpi respirare, nunc cœpi sperare, nunc cœpi misericordia affici, Deique consolatione leuari, aut quid simile. Hæc (erit) mutatio dexteræ excelsi: sic suam ille iram in misericordiam commutabit, suam dexteram manum ad meam liberationem conuertet. Dabit Deus his finem: vicissitudo dexteræ supremi Dei mihi speranda est. Vel, B Nunc cœpi intelligere & sentire (quod) hæc est mutatio dexteræ excelsi. q. d. Manifestum est, vt nunc video, Dei hanc esse manum: hæc mutatio Deum habet auctorem. Iam intelligo mea mala proficisci à Deo, vt in ipso discam confidere, &c. hæc Dei manus est: vt in Exodo, a *digitus Dei est hic*, id est, aperta potentia Dei, vis, iudiciũ, ne causam aliam inquiramus, Hebræa in plures sententias accipiuntur: verùm hæc Septuag. interpretatio est simplicior, & magis ad verbum, omniúmque maximè Psalmi argumento & consequentiæ consentanea. Ad C hanc proximè ista D. Hieronymi & Chaldeæi accedit. *Infirmitas mea est hæc mutatio omnipotẽtis dexteræ excelsi*, id est, hæc rerum vicissitudo, quæ à Deo mihi contigit, est mihi maxima crux, morbus, calamitas: hæc mea mutatio à statu fœlici ad hunc infœlicem me acerbissimè vexat. Iuxta illud Boetij in Consol. *Infœlicissimum infortunij genus, fuisse fœlicem.*

a Exod. 8. v. 19. *Digitus Dei potentiam eius dicit.*

12 *Memor fui operum Domini.* Memor fui eorum, quæ olim gessit erga afflictos mei similes. *Quia*, Quin & memor ero. Hæc enim particula, *Quia, Quoniam*, transitionibus sæpiusculè inseruit. *Ab initio.* Verborum tranD spositio. Memor ero mirabilium tuorum de initio, id est, antiquorum & priscorum. מִן *min.* Præpos. inseruit etiam genit. Se consolatur recordatione operum & beneficiorum Dei.

13 *In adinuentionibus tuis exercebor*, de factis & gestis tuis loquar. In illis commemorandis me exercebo, עֲלִילָה *halilá*, Septuag. solent adinuentionem interpretari, id est, studium, consilium opus præclarè inuentum.

A

14 *Deus in sancto via tua.* Hæc sunt, quæ loquetur de operibus Dei priscis. Ad finem enim vsque Psalmi canet prisca Dei miracula ab exitu Ægyptiaco. *In sancto*, in sanctitate. Vnde. Chald. *Deus sancta* (sunt) *via tua* (tuæ actiones & opera.) Sanctum etiam tabernaculum, & templum demonstrare possit, iuxta alios, cœlum. Tu iter facis super cœlum, illic tuæ sunt actiones, præsentia, manifestatio, virtus, gloria & maiestas. Eadem phrasi infrà *a* via pro actione, operibus, præsentia.

a *Vers.20.*

15 *Notam fecisti in populus*, Ægypti, Chanaan, Arabiæ, Philistinorum. *Virtutem*, fortitudinem. *Ioseph.* Eius meminit, quia recolebat liberationis Ægyptiacæ miracula, cuius origo à Iosepho repetitur. Adde filios Iacob posse referre regnum Iuda, filios Ioseph regnũ Ephraim siue Samariæ.

B

16 *Viderunt te aqua*, in traiectu maris Rubri, cùm Moses virga sua eas mandato Dei percussit, vim ipsius Dei senserunt. Et est Prosopopœia. *Timuerunt*. Hebr. *torta sunt & cruciata*. Metaphora à torminibus parturientium. *Turbata*, tremuerunt prop.

17 *Multitudo sonitus aquarum*, inundatio, sonitus aquarum (fuit super Aegyptios.) Eclipsis verbi substantiui. Vnde Hebr. Inundarunt, vel effuderunt aquas, nubes. Aquæ è nubibus manantes, & pluuiæ cum magno sono inundarunt Aegyptios, & obruerunt. *Vocem*, tonitru & fulgurationes dederunt æthera, ad terrorem persequentiũ. שחקים *Sehakim*, æetherea regio. Talia etiam acciderunt in legis promulgatione *b*.

C

b *Exod. 14. v.13.*

18 *Etenim.* Iam notauimus hac particula vti nostros, pro etiam, item, vt respondeat Hebr. אף *ap.* Sagittas autem Dei vocat fulmina, fulgura, grandines, & similia, quæ contra istos tanquàm sagittas iaculabatur. *In rota.* Synecdoche numeri. In rotis Aegyptiorum erat, in rotas illorum transiit. *c Respiciens* (ait Moses) *Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis, & nubis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruum, ferebātúrque in profundum.* Alij rotam, cœlum figura rotundum interpretantur vel potiùs aëris sphæram, & circulum. Est enim aër formæ circularis. Atque hinc Rabbinorũ Physici orbes cœlestes vocant גלגלים *Galgalim.*

D

c *Exod. 14. v.24.*

19 *Illuxerunt coruscationes tuæ.* Hic etiam celebrari putant miraculum regnum Chanaan, quos suos cœlestes ignes

A ignes iaculatus est *a*.

20 *In mari via tua*(erat.) Tu per mare iter faciebas, tu in eo operum tuorum specimen euidentissimum exhibebas *b*. *Non cognoscentur.* Fut. pro imperf. Nec cognoscebantur vestigia, quibus dux fueras populo transmittenti mare. Neque tua, neque illius vlla extabant vestigia, quæ Ægyptij sequerentur. Vel in genere, Tu per mare periculis plenum iter facis, more cuiusdam Neptuni Poëtici ad seruandos periclitantes, vel perdendos securos, & in vtrãque aurem dormientes. Nec tamen quisquam cognoscit, B cognoscerévε possit, vnde venias, quò properes. Sic ex improuiso ades ad vtrumque statum, dum derepentè in mari seruas, vel perdis.

21 *Deduxisti sicut oues*, quasi eorum esses pastor, inter lupos & feras alias, inque desertis. *In manu*, ductu, ministerio.

a *Iosue 10. v. 11.*

b *vide v. 14.*

c *Consule Psal. 106. v. 24. 25. 26.*

ARGVMENTVM.

C *Canit ea, quæ acta narrabantur in veteri populo, monens ne maiorum suorum contumaciam æmulentur, propter quam Deus tribum Ephraim abiecit, Iuda autem elegit, Dauide in regem euecto.*

1 Intellectus Asaph. LXXVII. Heb. 78.

2 ATténdite pópule meus legẽ meam: inclináte aurem vestram in verba oris mei.

D 3 Apériam in parábolis os meum: loquar propositiónes ab inítio.

4 Quanta audíuimus & cognóuimus ea: & patres nostri narrauérunt nobis.

5 Non sunt occultáta à filiis eórum: in generatióne áltera.

6 Narrántes laudes Dómini, & virtútes eius: & mirabília eius, quæ fecit.

7 Et suscitâuit testimónium in Iacob : & legem pósuit in Israël.
8 Quanta mandâuit pátribus nostris, nota fácere ea filiis suis : vt cognôscat generátio áltera.
9 Fílij, qui nascêntur, & exûrgent : & narrâbunt filiis suis.
10 Vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscántur óperum Dei : & mandâta eius exquîrant.
11 Ne fiant sicut patres eôrum : generátio praua, & exásperans.
12 Generátio, quæ non dirêxit cor suum : & non est créditus cum Deo spíritus eius.
13 Fílij Ephrem intendéntes, & mitténtes arcum : conuersi sunt in die belli.
14 Non custodiérunt testamêntum Dei : & in lege eius noluérunt ambulâre.
15 Et oblîti sunt benefactôrum eius : & mirabílium eius, quæ osténdit eis.
16 Coram pátribus eôrum fecit mirabília in terra Ægypti : in campo Táneos.
17 Interrûpit mâre, & perdûxit eos : & státuit aquas, quasi in vtre.
18 Et dedûxit eos in nube diêi : & tota nocte in illuminatiône ignis.
19 Interrûpit petram in erêmo : & adaquâuit eos velut in abysso multa.
20 Et edûxit aquam de petra : & dedûxit tanquam flúmina aquas.
21 Et apposuêrunt adhuc peccâre ei : in iram excitauêrunt excêlsum in inaquôso.
22 Et tentauêrunt Deum in córdibus suis : vt péterent escas animâbus suis.

23 Et

A 23 Et malè locûti sunt de Deo: dixêrunt, nunquid póterit Deus parâre mensam in desêrto?

24 Quóniam percûssit petram, & fluxérunt aquæ:& torrêntes inundauêrunt.

25 Nunquid & panem póterit dare:aut parâre mensam pópulo suo?

26 Ideò audíuit Dóminus, & dístulit: & ignis accénsus est in Iacob, & ira ascéndit in

B Israël.

27 Quia non credidérunt in Deo: nec speraué runt in salutâri eius.

28 Et mandâuit núbibus désuper:& iánuas cęli apéruit.

29 Et pluit illis manna ad manducándum: & panem cœli dedit eis.

30 Panem angelôrum manducáuit homo: cibária misit eis in abundántia.

C 31 Tránstulit Austrum de cœlo: & indûxit in virtûte sua Africum.

31 Et pluit super eos sicut púluerem carnes:& sicut arénam maris volatília pennâta.

33 Et cecidérunt in médio castrôrum eôrum: circa tabernácula eôrum,

34 Et manducauérunt, & saturâti sunt nimis, & desidérium eorum áttulit eis: non sunt frau-

D dâti à desidério suo.

35 Adhuc escæ eôrum erant in ore ípsôrum:& ira Dei ascéndit super eos.

36 Et occîdit pingues eôrum: & elêctos Israël impedîuit.

37 In ómnibus his peccauérunt adhuc: & non credidérunt in mirabilibus eius.

38 Et defecérunt in vanitâte dies eôrum: &

anni

anni eôrum cum festinatiône.

39 Cùm occíderet eos, quærêbant eum: & reuertebántur, & dilúculo veniébant ad eum. A

40 Et rememorâti sunt, quia Deus adiûtor est eôrum:& Deus excêlsus, redémptor eôrum est.

41 Et dilexêrunt eum in ore suo: & lingua sua mentîti sunt ei.

42 Cor autem eôrum non erat rectum cum eo: nec fidêles hábiti sunt in testamênto eius. B

43 Ipse autem est miséricors, & propítius fiet peccâtis eôrum:& non dispérdet eos.

34 Et abundâuit, vt auérteret iram suam: & non accéndit omnem iram suam.

45 Et recordâtus est, quia caro sunt: spíritus vadens & non rédiens.

46 Quóties exacerbauêrunt eum in desérto? in iram concitauêrunt eum in inaquôso? C

47 Et conuêrsi sunt, & tentauêrunt Deum:& sanctum Israël exacerbauêrunt.

48 Non sunt recordâti manus eius: die, qua redêmit eos de manu tribulántis.

49 Sicut pósuit in Ægypto signa sua: & prodígia sua in campo Táneos.

50 Et conuértit in sánguinem flúmina eôrum: & imbres eôrum,ne bíberent. D

51 Misit in eos cynomyiam,& comêdit eos:& ranam,& dispérdidit eos.

52 Et dedit ærûgini fructus eôrum:& labôres eôrum locûstæ.

53 Et occîdit in grândine víneas eôrum:& muros eôrum in pruîna.

54 Et

A 54 Et trádidit grándini iuménta eôrum: & possessiônem eórum igni.

55 Misit in eos iram indignatiônis suæ, indignatiônem, & iram: & tribulatiônem: immissiônes per ángelos malos.

56 Viam fecit sémitæ iræ suæ: non pepércit à morte animâbus eôrum: & iuménta eôrum in morte conclûsit.

B 57 Et percûssit omne primogénitum in terra Ægypti: primítias omnis labôris eôrum, in tabernáculis Cham.

58 Et ábstulit sicut oues pópulum suum: & perdúxit eos, tanquàm gregem in desérto.

59 Et edûxit eos in spe, & non timuêrunt: & inimícos eôrum opêruit mare.

60 Et indûxit eos in montem sanctificatiônis suæ: montem, quem acquisîuit déxtera eius.

C 61 Et eiécit à facie eôrum Gentes: sorte diuísit eis terram, in funículo distributiônis.

62 Et habitâre fecit in tabernáculis eôrum: tribus Israël.

63 Et tentauérunt, & exacerbauérunt Deum excélsum: & testimónia eius non custodiérunt.

64 Et auertérunt se, & non seruauérunt pactũ, D quemádmodum patres eôrum: conuérsi sunt in arcum prauum.

65 In iram concitauêrunt eum in cóllibus suis: & in sculptílibus suis ad æmulatiônem eum prouocauérunt.

66 Audíuit Deus, & spreuit: & ad níhilum redégit valdè Israël.

67 Et répulit tabernáculum Silo: tabernáculum

culum ſuum, vbi habitâuit in homínibus. A

68 Et trádidit in captiuitâtem virtûtem eorum: & pulchritúdinem eôrum in manus inimîci.

69 Et conclûſit in gládio pópulum ſuum: & hæreditátem ſuam ſpreuit.

70 Iúuenes eôrum comédit ignis: & vírgines côrum non ſunt lamentâtæ.

71 Sacerdôtes côrum in gládio cecidárunt: & víduæ côrum non plorabântur. B

72 Et excitâtus eſt tanquàm dórmiens, Dóminus: tanquàm potens crapulátus à vino.

73 Et percúſſit inimîcos ſuos in poſteriôra: oppróbrium ſempitérnum dedit illis.

74 Et répulit tabernáculum Ioſeph: & tribum Ephraim non elégit.

75 Sed elégit tribum Iuda: montem Siő, quem diléxit.

76 Et ædificâuit, ſicut vnicórnium, ſanctificium ſuum in terra: quam fundâuit in ſæcula. C

77 Et elégit Dauid ſeruum ſuum, & ſúſtulit eum de grégibus óuium: de poſtfœtântes accépit eum.

78 Páſcere Iacob ſeruum ſuum: & Iſraël hæreditâtem ſuam.

79 Et pauit eos in innocéntia cordis ſui: & in intelléctibus mánuum ſuârum dedûxit eos. D

---

2 *Attendite popule meus.* Primi ſex verſus ſunt loco procemij, quibus excitat ad audiendum, qualibus & quantis beneficiis Deus Hebræos affecerit, vt quàm illi fuerint ingrati includat. *Popule meus*, O populares mei.

A mei. Nam Asaph loquitur ad captandam attentionem, non Deus aut Dauid. A Matthæo *a* interim versus tertius tribuitur Christo, sed per illam regulam cuius meminère veteres, seorsum Tertull. *b* *Omnes penè Psalmi* (ait) *Christi personam sustinent*, atque ob hanc causam Asaph typum Christi gerens, nonnulla dicit, quæ Christo magis congruunt, quàm sibi. Hoc enim ferebat illorum temporum ratio, vt mysteria Domini vmbris eiusmodi, & imaginibus, velarentur, in quas possent introspicere ij, quorum mens à Deo esset illuminata; cæteri præter ipsas vmbras nihil penitus cernerent. *Legem* B *meam*, doctrinam meam. Vnde & lex Hebraicè dicitur תורה *Torá*, à docendo: non, vt apud nos, à legendo, vel ligando. Alij ad data præcepta restringunt sed minus aptè. Nam mox se explicat. Quin non tam præcepta in lege tradita canet, quàm Dei opera, ne excidant è cordibus.

a *Matt.* 13. *v.*35.
b *Contra Praxeam.*

3 *Aperiam in parabolis*, stylo parabolico, tropico & figurato, non simplici & vulgari, sed artificioso & eleganti. Loquar parabolas, insignes, memorabiles, figuratásque sententias, & propheticas. Quia vates parabolis vtuntur crebis, fit, vt parabola sumatur pro sermone C prophetico, vt in Numerorum libro *c*. Hoc completum in Christo docet D.Matthæus *d*, vt qui locutus sit in parabolis ad turbas, & sine parabolis nihil, figurarum velaminibus mysteria velans, sicque velata proponens, vt credentes ferè vtrumque intelligerent, increduli non possent intelligere. Adde res gestas, quas hic Psalmus canit, esse earum numero, de quibus Apostolus ait *e*: *Hæc omnia in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum*. Et paulò post *f*: *Omnia in figura contingebant eis, Scripta autem sunt ad correctionem nostram, ad quos fines sæculorum deuenerunt*. Hinc mare rubrum, D Manna, petra, Sinai, quadraginta duæ mansiones, desertũ, duodecim fontes, septuaginta Palmæ, &c. mystica omnia & parabolica. *Propositiones*, προβλήματα, quæstiones difficiles, obscuræ, & disputabiles propter obscuram difficultatem apud Philosophos. At Heb. חידות *Hbidoth*, ænigmata, sententiæ inuolucris quibusdam tegentes res arcanas & mysteriis plenas sub simplici alioqui, ac plano literæ historiæve cortice. Quod proprium est Scripturæ, cui præter historiam & historicum sensum, subest

Parabola sermonem propheticũ designat.
c *Num.* 23. *v.*24.
d *Matt.* 13. *v.*35.
e 1. *Cor.* 10. *vers.*6.
f *Vers.*10.

subest allegoria, mysterium, anagoge, mirabilis sententiarum multiplicitas. Hinc tot modis inscribit suum Psalmum ob eas rationes, & alias explicatas suprà *a*. Ac quamuis nihil in eo videatur difficultatis, sed nuda rerum iam inde à maioribus gestarum, & quasi per manus posteritati relictarum historia, absque vllo verborum sensus abstrusioris inuolucro: Aenigmata tamen appellat, siue κεκρυμμένα, *abscondita*, vt habet Matthæus: vt significet aliquem esse hic sensum occultiorem & abstrusiorem eo, qui prima fronte videtur, ænigmata reuerà, & mysteria abscondita, quæ oportuerit Apostolum reserare. *b*. Nam si pars historiæ itineris ex Aegypto spiritualiter accipitur, & cætera quæ ab eo prætermissa sunt eiusdem esse intelligentiæ conuincuntur. Hieron. *c*. Sicque docetur nihil esse tam nudum & simplex in Scripturis, cuius non sit profundissima sententia ac intellectus: quod etiam ostendit Augustinus *d* item Gregorius *e*. Exempli causa, hic non solùm verba, sed etiam circunstantiæ rerum, quæ siimpliciter positæ videntur, spiritualibus sunt plenæ mysteriis, prouidentiæ Dei erga veterem Ecclesiam & populum, prædestinationis & electionis, qua solam tribum Iuda elegit, tabernaculi prioris locum repulit, Silo reiecit, Hierusalem pro templi sede assumpsit, Dauidem è pascuis in Regem euexit, Saule repudiato, potentibus & nobilibus populi prætеritis. In quibus & aliis huiusmodi latet reconditissima & secretissima sapientia. Accedit veteris historiæ gesta, non modò propter rei literam cani: verùm etiam ad erudiendum, commonendum, instruendum, vt in eis tanquàm in picta tabula vel specula admirandam Dei sapientiam speculemur, iuxta illud Pauli *f*: *Quæcunque scripta sunt, propter nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Et alibi *g*: *Omnis scriptura diuinitùs inspirata vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendũ in iustitia.* Vnde vel syllaba & apiculus vnus in ea reconditum habet thesaurum. *h* Est enim *liber inuolutus*, *i signatus k, spiritus & litera l, scriptus intus & foris. m* Intus, per mysteria & spiritualia; foris, per sensum literæ & historiam: intus, inuisibilia & cœlestia; foris, visibilia & terrena enuncians. *Ab initio.* Hebraicè מני קדם *Mini Keden, de initio*: de rebus ab initio gentis nostræ factis.

a Psal. 48. v. 5.
b 1. Cor. 10. vers. 12. 13. &c. He. 11. v. 23. 24. &c.
c Ad Fabulam, de 42. mans.
d Epist. 3. ad Volusian. li. 2. sup. Gen. c. 19. & lib. de vera relig.
e In prologo Moral. & ho. 7. in Ezech. & in homiliis.
Scripturarum præstantia & dignitas.
f Rom. 15. v. 4.
g 2. Ti. 3. v. 16.
h Chrys. in 13. cap. Gen. Basil. li. de Spiritu sanct. ad Amp. & hom. 6. & 10. in Hexa.
i Ezec. 2. v. 9.
k Esa. 29. v. 11.
l 2 Cor. 3. v. 6.
m Ap. 5. 1.

A factis. At Matthæus reddidit *a: constitutione mundi occulta*. In quo confirmat nostrorum Septuag. vertendi rationem ad sensum, non perpetuò ad verba.

4 *Quanta audiuimus, & cognouimus ea.* Construit cum præcedenti, mutata persona. Loquar quanta audiuimus, siue scripta, siue per manus à patribus accepta. Nam procemium nondum est absolutum. Vnde Hebraïcè אשר *asher*, quæ, quæ quidem. *Quanta*, ergo non interrogat, sed sumitur pro quæ, qualia, quæcunque, quantumcunque, vt & infrà *b*. Attingit autem duplicem modum sciendi: vnum per traditionem, alterum per B scripta.

5 (Et quæ) *non sunt occultata*, à posteris eorum, loquar. Ad verbum, *Non occultabimus à filiis eorum.*

6 *Narrantes laudes Domini.* Refertur ad vers. 4. Quanta audiuimus. Ibi enim cœperat per Enallagen mutare numerum. Aliqui ad finem eiusdem versus. Patres nostri narrauerunt nobis, narrantes, id est, narrando & prædicando laudes Domini. Sed Hebraïcè coniungitur cum verbo primæ personæ. *Virtutes*, fortitudines.

7 *Et suscitauit testimonium.* Hìc incipit narratio. Quare, C Hebræum (&) Latinè redundat, & duntaxat conuertit futurum in præteritum. Auspicatur autem à legislationis beneficio. Legem vocat testimonium, quòd per eam Deus sit testatus de sua voluntate, & quid à nobis fieri velit: vel quòd eam cum contestatione dederit. *Suscitauit*, statuit, stabiliuit, surgere fecit, ad verb.

8 *Quanta mandauit patribus*, quæ (nam Hebraïcè est אשר *asher*) videlicet (testimonium & legem) declaranda posteris præcepit *c*, vt hoc sit parentum officium. *Nota facere*, vt nota facerent. *Altera*, sequens. Hebraïcè: *postrema, nouissima.* Itaque aliqui exponunt, non de secu- D tura ætate, sed de Christiana, quæ est ætas vltima *d*, quoniam quotidie aduentum Domini præstolatur, neque habitura est alteram, quæ ipsi succedat, vt olim Iudaica.

9 *Filij qui nascentur.* Asyntheton. (Et) filij, &c. *Et narrabunt*, vt enarrent.

10 *Vt ponant in Deo spem suam.* Summa legis diuinæ & scopus, vt Deum cognoscamus, cognitum vereamur, timeamus, colamus: culto confidamus & pareamus *e*. *Exquirant*, custodiant prop.

11 *Exasperans*, Deum scilicet. Heb. *recedens*, rebellis.

a Matt. 13. v. 35.

b Vers. 8.

Duplex sciendi modus, per traditionem, & scripta.

Primum beneficium legis diuinæ datio.

c Deut. 4. v. 9. & 6.

d 1. Ioan. 2. v. 18. & 1. Cor. 10. v. 11. & 2. Tim. 3. v. 1.

Summa legis quæ.

e Deut. 31. v. 12. & 1. Tim. 3. v. 16.

12 *Generatio, quæ nõ direxit*, ad rectitudinem & iustitiam non parauit, neque disposuit. Hinc Heb. *non parauit, aptauit. Et non est creditus*, firmatus. Et cuius spiritus non est creditus, id est, non fuit firmus, fidus, fixus in Deo. Non credidit, & firmiter ei adhæsit. Qualibet occasione ad murmurationes, & contumelias se vertebat, parum memor superiorum Dei operum. Sic loquuntur, quia fides siue credulitas religionis debet esse firma, & constans.

Secunda filiorum Ephraim percussio.

13 *Filij Ephrem intendentes.* Secunda propositio, siue sententia de filiis Ephraim ante exitum de Ægypto, vt sit historia Cabbalica, de qua R. Selomo *a* ad illud, *Contremuerunt habitatores Philistiim. Tremunt*, inquit, *Philistæi, propterea quòd occiderunt filios Ephraim, qui anteuertentes tempus ingrediendi promissam terram, magna vi in ipsorum regionẽ ex Ægypto exierant, sicuti attingitur in lib. Paralip. b Occiderunt autem illos Getthæi.* Alij malunt commemorari peccatum istorum, & calamitates, in quas inciderunt in deserto post exitũ, propter neglectam Dei voluntatem & oraculum, de quo agitur in lib. Paralipomenon *c*, vel certè libris Iudicum vel Numerorum *d*, quando inobedientes voci Domini cæsi sunt ab Amalechitis & Chananæis. Alieniùs de clade à Philistæis accepta, in qua Dei arcam amiserunt. Nam istud infrà canetur *e*, item vt per filios Ephraim intelligantur decem tribus, quæ cùm debuissent iurare nouo regi, retrocesserint *f*. Vel Synecdochicẽs totus populus Israel, eò quòd in tribu Ephraim primùm omnium locus fuit diuino cultui consecratus in Silo, *g* regnum in Galgala eiusdem tribus oppido *h*, & post diuisionem Regni in Sichem, Thersa, Samaria *i*. Aut vt respiciat ad Arcam captam in Ephraim cuius tabernaculum posteà repulisse Deum canat ad Psalmi extremum. Nam milites erant ex omnibus tribus, tametsi ex Ephraim præcipuè, vt qui essent Arcæ studiosiores, quòd eam haberent in sua tribu, & nollent in aliam transferri. Quin & summa imperij ante Reges fuit penes illam tribum. *Ephrem* autem scribitur pro Hebræo אפרים *Ephraim*, vt & apud Ioannem *k*: *Ciuitas quæ dicitur Ephrem*, ἐφρὴμ, & apud Nonnium Ioannis poëticum interpretem ἐφρὶμ per ι loco η (mendosè forsan) quoniam veteres olim scribebant η pro αι. Hinc enim celebratur Ierusalem, etiam Chaldæis, Græcis, Latinis, pro Ierusalaim duali numero, & apud Epiphanium

a Exod. 15.
b 1. Paral. 7. v. 21.
c Ibidem.
d Iudic. 12. v. 4. 5. Nu. 14. v. 45.
e Vers. 67. & seq.
f 3. Reg. 12. v. 16.
g Ios. 18. v. 1.
h 1. Reg. 11. v. 15.
i 3. Reg. 12. v. 25. & 15. v. 33. & 16. v. 29.
k Ioan. 11. v. 4.

A nium μαζάνηκ pro μαζωναίμ. *Intendentes & mittentes*, periti rei militaris, & artis iaculandi. *Conuersi sunt*, in fugam versi sunt, fugerunt. Ad verb. *Armati, iaculantes arcu verterunt* (terga) *in die belli*.

14 *Non custodierunt testamentum*, fœdus Dei cum suis patribus *a*, & secum *b*.

15 *Et mirabilium eius quæ ostendit*, tam in terra Chanaan ante descensum in Ægyptum, quàm in Ægypto.

16 *Coram patribus eorum fecit*. Tertius locus de exitu Israëlitarum ex Ægypto. *Taneos*. Tanis, vrbs Ægypti ad Nili ostium, quod proinde Taniticum appellatur, apud B Ptolom. & Strabonem *c*, quod aliàs Soïticum apud Stephanum de Vrbibus A צוען *Tsoham*, videlicet. Sic enim Hebraicè & Ægyptiacè appellabatur (corruptè deinde Tan, & Tanis) hic, & alibi *d*. Regia vrbs etiam tempore Esaiæ *e*, vbi Moses prodigia ediderat, 180. stadiis à Memphi, ex Iosepho. Campum autem appellat regionem eius, siue ob planitiem, siue fœcunditatem, & amœnitatem, è Nili præsertim irrigatione.

17 *Interrupit mare, & perduxit eos*. Quartum beneficium de diuiso sinu Arabico. *Quasi in vtre*, vel quasi in cumulo. Vtri veluti inclusit, ne in eos fluerent. Aquas maris Ru- C bri, quasi in aceruum, vel murum congessit *f*, vt transitum fugientibus præberet. נד *Ned*, hîc pro נאד *Nod*, *vtre* accepêre.

18 *Et deduxit eos in nube diei*. Quintum beneficium nubes contra solis æstum, ignis noctu viam ostendens. *In nube*, per nubem, præeunte nube interdiu, & tota nocte per lumen ignis *g* quadraginta annorum spatio, quousque traiicerent Iordanem.

19 *Interrupit petram in eremo*, rupem Horeb. Hebraicè צורים *tsurim*, petras, siue cautes. Bis enim aquam è ru- D pe elicuit, duobus mensibus ab exitu nondum expletis in Raphidim *h*, deinde post annos quadraginta in Cades *i*, quanquàm differenter. Nam è prima percussione exundauit fluuius manans quatuor milliaria, tantùm enim distat Horeb è Raphidim, vbi consistebant Israëlitarum castra. E secunda puteus aquarum viuentium: fortasse autem *Petram*. Singulari numero extulerunt, quoniam iuxta traditiones Hebraicas vnica fuit Petra, diuersis regionibus & temporibus percussa Rabbi Mose Nahamidea *k*, vbi addit maiorum esse sententiam

a Gen. 17. v. 10. 11. &c.
b Exod. 24. v. 10. 11. 12. &c.
3. *Descensus in Ægyptũ.*
c lib. 17.
d Nu. 13. v. 19.
e Esa. 19. v. 11.
4. *Maris diuisio.*
f Exo. 14. v. 22.
5. *Deductio.*
g Exo. 13. v. 21. 22. & 14. v. 17. 18. 19.
6. *Aquæ eductio.*
h Ex. 17. v. 6.
i Nu. 20. v. 8.
k Exod. 17.

quoque, vt hic fons ex Horeb non modò instar fluuij aquas fuderit totis quadraginta annis, quibus extiterunt in deserto, sed & illos comitatus sit per deserta quocumque tandem demigrarent. Cui congruit Apostolus, dicens a, *Bibebant omnes eundem potum, de spirituali eos consequente petra*, quasi petra siue rupes illa pro varietate migrationum moueretur, & consequeretur, quemadmodum de columbis nubis & ignis constat: nisi malis consecutam petram, id est, petræ fluxum, per deriuationem videlicet & deductionem aquæ à populo ad loca castrorum procuratam, siue per ipsius Dei transmissionem & directionem. Nec obstat, quòd in deserto excitatum sit alterum murmur ob aquæ penuriam: vt secundò educeretur aqua, ex altera rupe post annos triginta octo. Nam de hac ipsa rupe, nempe de priore hac Rabbini veteres & recentiores intelligunt, cuius aquam tradunt defecisse propter Mariæ mortem, donec secundò educeretur ex eadem ad secundum de aqua murmur b. Hinc R. Isaac c. *Hac petra Horeb est illa Cades d. Nempe puteus Mariæ, qui illos est comitatus quadraginta annis: sic dictus, quoniam tot annos cum illis fuit Mariæ merito.* Hoc autem sextum est beneficium. *Adaquauit*, potauit, potum largiter dedit sumpta similitudine à gregibus pecorum, quæ propriè adaquantur. Adde quòd non tantùm ipsis, sed & ipsorum iumentis aqua illa sufficiebat, idque per tot annos.

a 1. Cor. 10. v. 4.

Aqua in deserto defecit, & cur

b *Vide Nu. 20. v. 16. & Seder olam, c. 9.*

c *Exod. 17.*

d *Num. 20.*

A

B

C

20 *Et eduxit aquam*, riuos prop. fluenta, ad copiam & perennitatem indicandam. Sic in hac eductione prodigia, & signa illis fecit: primò, in terra Ægypti: secundò, in Rubro mari: tertiò, in deserto per annos quadraginta e, donec peruenirent ad terram promissionis, vbi nec eos vnquam miraculis, & præsentia sua destituit. *Flumina*, per modum fluminis. Idem autem enunciat per Epexegesin ad miraculi magnitudinem ostendendam, quæ in duobus sita fuit: primum in aquæ affluentia, deinde perennitate. In affluentia quidem, quia ex Horeb, vbi rupes percussa est, vsque ad Raphidim, vbi tum erant castra, per duas leucas, aquæ exundarunt in modum fluminis, secus quàm in Cades, in qua mansione veluti fossus est puteus, siue fons fundens aquas quidem viuas, sed non vt fluuius, longè latéque diffusas. In diuturnitate autem, quoniam hic ex Horeb manans fluuius fuit

e *Act. 7. v. 36.*

D

קיים

A פלא קיים *pele caiam*, miraculum permanens, per annos scilicet quadraginta. Ideò enim, non nisi post mortem Mariæ secundum & vltimum de aqua murmur excitatum est. Vbi nota quatuor fuisse in deserto miracula permanentia & perennia, per annos quadraginta Columna nubis *a*, Columna ignis *b*, Manna *c*, & Petra, siue petræ Horeb fluxus *d*, & Hebræi omnes, seorsum R. Mose, & R. Isaac *e*, vt aquas illas proinde Abben Ezra appellet *f*, נאמנים *Neemanim*, fideles stabiles.

a *Exo. 13. v. 21. 22.*
b *Ibidem.*
c *Exo. 16. v. 45.*
d *1. Cor. 10. v. 4.*
e *Exod. 17.*
f *Exod. 18.*

21 *Peccare ei*, contra eum. *In iram concitauerunt excelsum*. Deum supremum, & in cœlis habitantem. *In inaquoso*, in deserto aquis carente ob siccitates, in loco arido Arabiæ.

B

22 *Et tentauerunt*, & explorarunt, an sic posset facere, in loco, qui proinde sepulchra concupiscentiæ dictus est *g*. *Animabus suis*, sibi, vel cupiditatibus suis.

g *Nu. 11. v. 16. &c. Exo. 16. v. 12.*

23 *Et malè locuti sunt de Deo*. Nam dubitare de eius omnipotentia, est de Deo malè loqui: siue, vt Hebraïca sonant, loqui in Deum: & Græca κατελάλεῖν τοῦ Θεοῦ *h*. *De Deo*, contra Deum.

h *Exo. 17. v. 7.*

24 *Quoniam percussit petram*. Continuatur mimesis, & cadit in sequentem versum. Si (ita Hebraïcè, id est, quoniam, per concessionem) percussit rupem, & fluxerunt aquæ torrentibus exundantibus *i*, an etiam (propterea) poterit panem suppeditare, & carnis copiam suis facere *k*, q. dicat. Non sequitur, vt si vnum potuerit, & iam fecerit, alterum possit. Nam est facilius educere aquas è rupe, vt quæ iam intra suas concauitates, aquæ venas præsentes habeat, quàm tantæ multitudini proferre panes, & carnes. Hic ingenium impiorum exprimitur, qui sic solent minuere Dei miracula, & somniare eorum λόγους σπερματικούς, seminarias rationes esse in natura, &c. tribuere fato, casui, naturæ, quod vni Dei potentiæ est adscribendum. Item claudere oculos ad præcedentia Dei benefacta & miracula. Nam *l* ante petræ percussionem & exundationem iam coturnices Dei miraculo acceperant. Hic enim agitur de secunda carnium appetitione.

C

i *Exo. 17. v. 6.*
k *Nu. 11. v. 5. & 6. v. 7.*

D

l *Exo 16. v. 12.*

25 *Nunquid & panem*. Carnem interpretatur Kimhi è simili loco *m*, quòd non inueniantur expetiuisse panem in deserto. Atqui in Exodo *n* id faciunt. Vnde eius loco Manna consequuntur, & panem à Deo appellari au-

m *Num. 28. v. 2.*
n *Exo. 16. v. 3.*

diunt. Panis enim Hebraicè nomen est generale ad omnem cibum. Interim hic carnem intellige, quoniam miraculum Mannæ antecessit petræ percussionem. Manna enim pluitur *a*. Petra in Horeb, populo versante in Raphidim finditur, & aquam emittit. Exod. 17. v. 6. Hoc igitur pertinet ad Numer. 11. ver. 4. Vnde versus sequens planè deriuatus est è primo versu illius capitis. Verba enim Mosis sunt hæc *b*: *Quod cùm audisset Dominus, iratus est, & accensus in eos ignis Domini deuorauit extremam castrorum partem. Mensam.* Hebr. carnem, vt sit Epexegesis, & se interpretetur: & sic vocem שאר *scheer*, exponunt Septuag, infrà *c*. Hic autem fortasse mensam, vt repræsentarent geminam vocabuli significationem q. residuum, id est, quicquid est reliquum, præter panem.. Item quia miraculum hoc rupis *d* exundantis bis factum est, primò in Raphidim *e*, deinde in deserto Cades *f*, sicut & coturnicis. Primùm in deserto Sin, triginta diebus post exitum *g*, deinde post annum integrum ad sepulchra Concupiscentiæ *h*, vbi carnibus vsi sunt per triginta dies, quousque Dominus de illis supplicium sumeret.

a *Exod. 16. ver. 14.*
b *Num. 11. v. 2.*
c *Vers. 32.*
d *Vers. 13.*
e *Exod. 17. ver. 6.*
f *Num. 20. vers. 10.*
g *Exod. 16. vers. 13.*
h *Nu. 11. v. 31.*

26 *Ideò audiuit Dominus & distulit*, promissū scilicet de terra, & misericordiam suam præ iracundia concepta, i. vt Hebraica sonant, & valdè iratus est. *Ignis*, vehemens & inflammata Dei indignatio. Nam ira est quidam ignis & calor, nempe ebullitio sanguinis circa cor, propter appetitionem vindictæ. Aliqui ad literam: Iratus misit ignem, qui deuoraret eos, qui essent in extremitate castrorum *i*. Vnde locus *incensio dictus, eò quòd succensus fuisset contra eos ignis Domini, in Iacob*, contra. *In Israël*, contra Israëlem. Ascendendi autem verbo vtitur, quoniam ira initium ducit à corde, deinde in cerebrum, faciem, & nares attollitur.

Ira quid.
i *Nu. 11. v. 2. 3.*

27 *Nec sperauerunt in salutari*, in salute eius & auxilio, in salutaribus promissionibus.

28 *Et mandauit nubibus desuper*, id est, rursum mandauit. Nam alia beneficia incipit canere, de quibus Moses agit *k*. Et Aduersatiuè aliquando, *Et tamen, attamen.* Quamuis tam fuère ingrati & indigni, tamen non desiit eis prouidere copiosissimè de escis. *Desuper*, quæ (nubes) supra eos in aëre pendebant. *Ianuas cæli*. Nubes aëris rupit, vt pluerent, vtque copiosum Mannæ rorem funderent.

k *Exod. 16. v. 13. 14. & Nu. 11. v. 9.*

A derent. Etiam cœlum dicitur de aëre in vulgatis linguis. Lucret. *Cœlum, qui dicitur aër.* Ianuas autem appellat rupturas nubium, per quas Manna egrediebatur.

29 *Et pluit illis Manna*, magna abundantia effudit. *Panem.* Hebraicè, דגן שמים *degan schamaym triticum cœlorum*, id est, aëris. Nam cœlum pro aëre passim. Triticum, quod ex aëre descendit. Vel Dei Triticum à Deo paratum. Cœlum enim inter cætera Dei epitheta ponitur *a*, vide Eliam in Tisbi. Nempe Manna illis erat loco panis triticei & delicati, triticum veluti cœleste. Vnde pilo comminuebatur, pinsebatur, pistum in furno B coquebatur, instar obrizæ, frigebatur oleo, in placentas mellitas. Denique quicquid fit è farina, ex eo conficiebatur, vt colligitur ex Exod. 16. v. 15. 19. Nu. 11. v. 11. Sap. 16. v. 20. & Hebræorum monumentis. Septimum Dei erga patres beneficium, panis cœli, i. cœlitùs delapsus. Per hysteron proteron. Nam hoc miraculum non simul factum cum miraculo datarum carnium. Multò enim antè Manna demiserat *b*, vbi ex ipsius occasione pro carnibus murmurant. מן *Man*, appellatur Hebraicè quasi apparatus, i. cibus, quem Deus illis præparauerat, vel iuxta Sepharadi, qui per se erat paratus, nec in- C digebat alia præparatione, vt qui sic comedi posset absque vllo alio apparatu, etsi posset in omnem lautitiam, & pulmentum verti, vt suprà dictum, à מנא *Minna*, præparauit. Alij (nam recentiores dum in etymo Mannæ inuerecundè credunt hallucinatam totam antiquitatem, variè illam quærunt.) Alij, inquam, vt Kimhi in Rad. à מנה *mana*, vltima per Apocopen resecta, *portatio & donum*, (à Deo profectum.) Veteres autem, & rectiùs, quid, i. quis cibus: admiranter, pro מה *Ma*, quod ferculum, q. cibus ignotus, non vulgaris, neque ordinarius, de quo illud veterum Hebræorum apud R. Isaac *c*. Manna D cibus erat corporeus, qui in ipsis membris digerebatur (nedum in stomacho) nec turbabat mentem. Quare traditum nobis est fuisse symbolum cibi iustorum in futuro sæculo. Posteriorem hunc etymum sequuntur Sept. Iosephus *d*, Hieronimus, Rabbi Selomo, vt refert Abben Ezra, & veteres ferè Hebræi, nempè vt מן *Man*, pro מה *Má*, cacophoniæ gratia enunciatum sit, Nun per paragogen posito. Addit Rabbi Selomo מן *Man*, aliquando Chaldaicè hoc designare, id est,

a *vt Dan. 4. v. 4. & 3. Re. 8. v. 23.*

7. Beneficium Mannæ descensus.

b *Exod. 16. v. 13. & Nu. 11. v. 6.*

Mannæ nomen vnde dicatur.

c *In 1. Gen.*

d *lib. 3. c. 1.*

neutrum *Quid*, etsi crebrius masculinum *Quis*. Quod mirè congruit cum mysterio. Nam lex quærit, *Quid est hoc?* Euangelium autem respondet, *Hoc est corpus meum.* Manna absconditum & vmbraticum in lege, reuelatum & viuum in Euangelio.

Lex quærit quod Euāgelium respondet.

30 *Panem Angelorum*, delicatissimum, pretiosissimum, diuinæ admirandæque virtutis & succi *a*. Sic & Chaldæus, cibum qui descendit de habitaculo Angelorum. Sic veteres Hebræi, quos hîc Septuag. sequuntur, vt ferè vbique, in tractatu Ioma, Panem fortium manducauit homo, id est, quem comedunt Angeli ministerij, Verbi, R. Akibæ. Etsi enim Angeli non comedant cibum, tamen quia eorum subsistentia, siue status, & permanentia est per Dei fulgorem ac lucem: Manna autem est de diuini fulgoris, supernæque lucis natura, vt homines Manna comedentes & Angeli alantur eodem cibo (per Metonymiam scilicet, qua manna symbolum cœlestis pabuli pro re accipitur.) Hæc illi. In fōte autē אבירים *Abirim*, Fortium, siue robustorum. Epithetum Angelorum, qui fortitudine & virtute excellunt mortalibus *b*. Manna dicitur cibus Angelorum, eximius & singularis. Nam Angelis tribuuntur singularia & admiranda. Quó idiotismo dicitur à Paulo *c*, lingua Angelorum, id est, excellentissima, admirabilis, cum qua nulla possit comparari, & à Ioanne *d mensura Angeli*, id est, maxima. Item quia eorum ministerio in aëre productum est: vel quia non de terra, sed de supernis descendebat in terram: vel quia Christo in cœlo fruuntur, qui figurabatur hoc Manna *e*. Christus enim est verum Manna, qui de cœlo delapsus conseruat & pascit omnes Sanctos, siue in hac vita per sacram Eucharistiam & gratiam: siue in æterna, per claram sui visionem & conspectum. Hinc etiam de humanitate Christi D. Petrus scripsit, *in quem desiderant Angeli prospicere f*: Possit esse hyperbole poëtica ad exaggerandas huius cibi delicias, quasi Angeli, nisi vacarent corporibus, & cibo inuisibili, & incomprehensibili vescerentur, eo essent lubenter vsuri. Quo tropo cibos aliquos dicimus esse Regios, etsi illis reges non vescuntur, sed quia eius suauitatis sunt, vt etiam regibus ipsis apponi mereantur. Ita vel propter illius cibi præstantiam, vel extraordinarium illius dandi modum, vel delineationem spiritualem, non humanus

a Lege Sap. 16. v. 20.
b 2. Petr. 2. v. 4.
c 1. Cor. 13. v. 1.
d Apoc. 21. v. 18.
Manna cur panis Angelorū dictus.
e Ioan. 6. v. 32. 49. 50. & 1. Cor. 10. v. 4.
f 1. Petr. 1. v. 12.

A nus cibus, sed Angelicus dicitur. Sic enim Poëtæ Nectare & Ambrosia, immortalitatis fœlicitatem figurarunt. Aliqui אבירים *Abirim, Fortium*, quòd tali pane fortes & robusti redderentur. Confirmabat enim corda sumentium, quo modo panis Eucharistiæ corroborat corda communicantium, in vitam æternam *a*. Cabbalici אבירים *Abirim*, per transpositionem exponunt, אברים *Ebarim*, *membra*. Manna panis membrorum, quia tam facilis erat concoctionis, vt digereretur in membris, non onerato stomacho, capite fumis non tentato, &c. *Nubium* nouè aliqui vertunt. *Cibaria*, com-B meatum, viaticum misit eis ad saturitatem, Gall. *Prouision*. Ea enim latè per desertum, & circum castra sparserat.

a Ioann. 6. v. 50. 51.

31 *Transtulit Austrum de cœlo*. Octauum beneficium *b*. *Transtulit*, ἀπῆρε, abstulit, cessare fecit, remouit, transmutauit in alium ventum, depulit Austrum, vt Africum vehentem coturnices substitueret. Alij contrà, excitauit, flare fecit Austrum de cœlo, id est, de cœli, Austríve cardine ad conuehendas carnes: itémque Africum, quasi adhibuerit duos ventos ad maiorem auium copiam, deferandam. Ad verbum *proficisci fecit*. *Egressus ventus à Do-C mino, tollénsque à mari coturnices proiecit in castra c*. *Austrũ*, νότον. At קדים *Kadim*, Hebræis flat à קדם *Kedẽ*, id est, Oriente. Flare fecit Eurum, siue ventum Oriẽtalem, *de cœlo*, id est, de aëre, siue in cœlo, id est, per cœlũ & aërem. Sed Septuag. habuerunt rationem loci, in quo erat Iudæa, non desertum. Nempe ex Arabiæ plaga Orientali: Item ex Africo, λιβὶ, id est, plaga deserto Occidua, ventorum impulsu aues eis coëgit *d*. Africus autem ex opposito Euri flat, תימן *Theman* Hebraicè, quæ est à filio Ismaëlis dicta regio *e*. Vel secundùm priorem verbi *Transtulit* acceptionem, Ventum induxit, qui ex Occi-D dente aues copiosè adueheret, quas Eurus abigebat suo impetu & violentia.

b Num. 11. v. 31.

c Ibid.

d Nu. 11. v. 31.

e Ge. 25. v. 15.

32 *Pluit super eos sicut puluerem*, è materia pluuiæ produxit, vel instar pluuiæ, vel è loco pluuiæ, nempe è cœlo, siue aëre effusè demisit, *sicut puluerem carnes*, tanta copia, quanta est puluis, innumerabili, mirabili & inusitata multitudine, adeò vt è sexcentis millibus peditũ, quilibet vt minimùm decem coros repleret, & eas per gyrum castrorum siccaret per mensem integrum,

vt ne hoc Moses quidem posse fieri crederet, etiamsi cuncti pisces maris in vnum congregarentur, & in carnes verterentur *a*. *Carnes*, aues, præsertim coturnices *b*. *Volatilia*, quia coturnicibus aliæ aues mixtæ erant. Vel, posterior hæc pars prioris est expositio, vt sæpe aliàs.

a *Num. 11. v. 19. 20.*
b *Ibid. & Exod. 16. v. 14.*

A

33 *Circa tabernacula eorum*, (&) circa per Asyntheton Hebræorum inter duo. Adumbrat locum Numerorum de coturnicibus incredibili copia demissis in media eorum castra, *sed & circunquaque ventus egrediens à Domino abreptas trans mare coturnices detulit in castra, itinere, quantùm vno die confici potest omni ex parte castrorum per circuitum. Volabántque in aëre duûm cubitum altitudinè super terram.*

B

34 *Non sunt fraudati*, priuati, Hebraicè, *alienati*, sensu inuariato. Israëlitæ ad voluntatem exauditi sunt, non ad vtilitatem, vt intelligamus Deum iratum aliquando dare quod petimus, & negare propitium.

Deus iratus dat, quod negat propitius.

35 *Adhuc esca eorum erant in ore* mense vertente. Optata enim cupiditate eos saturauit: sed in ipsa tamen saturitate torsit.

36 *Occidit pingues eorum*, morbi quodam genere, de quo infrà *c*. *Pingues*. Magnates & primarios, vt suprà *d*. *Electos*, præcipuos Israëlitarum, vel iuuenes prostrauit, & quasi in pedibus constrinxit. Hebraicè, incuruauit, ne possent effugere hanc plagam: per mortem sustulit, vel ad humilitatem & pœnitentiam vertit. συνεπόδισε, compediuit, q. pedes stringendo, & prohibendo, ne in terram promissionis possent ascendere, per mortis scilicet immissionē. Pingues puniuit morte, qui primi fuerant in culpa, id est, magnates, vt qui fuissent auctores murmurationis, vtpote delicatiores, magísque assueti voluptatibus *e*.

c *Psal. 105. v. 17.*
d *Psal. 21.*
e *Num. 13. v. 37. & 14.*

C

37 *In omnibus his peccauerunt adhuc*, his suppliciis minimè obstantibus, & tantis miraculis nihil permouentibus, non se emendarunt propter istas castigationes, vt fidem haberent miraculis.

D

38 *Defecerunt in vanitate dies eorum*. Actio tribuitur Deo in fonte. *Consumpsit in vanitate dies eorum, & annos* celeriter, ipse scilicet Dominus. Non intra 40. annos totum illum murmurantium exercitum innumerabilem prostrauit in deserto, solis Iosue & Caleb incolumibus,

A bus, quantum ad laicos, seruatis. *In vanitate.* Vanitate ocyùs, celeriter, citò, vanè, instar fumi. Vnde Thalmudici vtuntur vanitatis vocabulo, pro oris flatu. *Cum festinatione*, plaga repentina, morte celeriore. Ita Kimhi. Alij in horrore, in perturbatione. Omnes enim mœrore consumebantur per 40. annos *a*.

a *Ibidem.*

39 *Diluculo veniebant ad eum*, festinanter, pertinaciter, aurora veluti anticipata. Hinc Hebr. manicabant, siue aurorizabant Deum, ad auroram quærebant eum. Vel, ad sacrificium matutinum, ad precem manè factam. *Deum*, Dei tabernaculum, consule suprà *b*. *Afflictio dat intellectum c.* Eum implorabant, ad eum placandum properè B veniebant.

b *Ps. 5. v. 5.*
c *Esa. 28. v. 19.*

40 *Et rememorati sunt*, cœperunt recolere peccatum suum, & Deum suum esse saluatorem. *Adiutor*, petra propriè.

41 *Dilexerunt eum in ore suo*, pellexerunt eum, placaueruntque. *Lingua*, solo ore, more hypocritarum seruierunt, & confessi sunt eum *d*. Promiserunt ei multa ore, cùm lingua ei mentirentur. *Mentiti sunt*, obsecuti sunt, seruierunt coactè non ex animo, subiecerunt se ei, de quo idiotismo suprà *e*. Fictam eorum pœnitentiam pulchrè C describit, qui pœnæ duntaxat metu, non pietatis, & Dei amore resipiscunt. Quare & statim ad vomitum redeunt. Hic locatur Psalterij medium. Nam hactenus Hebræi numerant versus mille ducentos sexaginta, tres, tot notant esse reliquos.

d *Esa. 29.*
e *Ps. 65. v. 3.*

42 *Cor autem eorum non erat rectum.* Non rectè ambulabant coram Deo, quia ad vomitum redire cogitabant. *Nec fideles*, nec constantes steterunt, nõ fideliter permanserunt in pacto, neque eius fidem diu seruarunt; q. d. nec firmi fuerunt in eius pacto, testamento. & lege, nec habuerunt fidem in eius promissis.

D 43 *Ipse autem est misericors, fiet, disperdet.* Futura pro Imperfectis. Per Antithesim ipse interim erat misericors, propitiabatur peccatis eorum, nec disperdebat.

44 *Et abundauit vt auerteret iram*, abundè auertit iram suam. Imò verò nullam iram suam accendit, siue vt in Fonte, excitauit. *Non omnem*, id est, nullam, more Hebraico. q, d. Nihil iræ retinuit, totam iram penitus remisit. Alij contrà, non omnem suscitauit, id est, non totam: quasi aliquid iræ retinuerit, aliquid effuderit, moderando

derando pœnas pro sua misericordia. Sed non attendunt ad Hebraïsmum.

45 *Et recordatus est.* Et,at,sed,Aduersatiuè. *Caro*,res infirma,corrupta,obnoxia peccatis & miseriis. *Spiritus.* Sicut ventus hùc illuc discurrens,& in suis reciprocationibus euanescens:vel etiam spatio in aura disparens, neque ad sua principia reuertens.Nã venti neque eò vnde flant, reuertuntur,neque perueniunt à cardine in cardinem,sed in medio mundo absumuntur Solis vi, & sui motus attritu, vt disputat in Meteor. Arist. Spiritus hîc ventum significat,ne quis cogitet animas. Qua ratione dicitur *a*: *Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum apparens, qui deinceps exterminabitur.* Nam & ipsas secundùm permissionem, & dispensationem diuinam, & legem extraordinariam,in quocunque sint receptaculo, reuerti nihil vetat, *siue ad viuorum solatium qualecunque*, verba sunt Aug. *b ad quos pertinent illi mortui, siue ad humanitatẽ sepultura commendandam,siue ob alia negotia.* Consule eundem *c*,Hieronymum *d*,Gregorium *e*,Heterianum *f*,& copiosè Sotum *g*.Sic enim Elias, sic Moses ad viuos redierunt *h*.*Sic plurimi exeuntes de monumentis post resurrectionem Christi venerũt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis i*.Sic Ieremias & Onias *k*,Samuel *l*.E quibus,& similibus aliis apparitionibu Iustinus Martyr contra Tryphonem, animorum immortalitatem, veluti digitis, impiis Epicureis,Atheïsque ostendit.

46 *Quoties exacerbauerunt eum in deserto.* Decies præcipuè *m* in deserto intra primum biennium,vt ex Exo.& Numeris colligunt Hebræi. Nam in Leuitico, & Deuteronomio nihil tale legitur. Primò, ad mare Rubrum *n*. Secundò,propter aquæ penuriam *o*, in Mara. Tertiò, in deserto Sin ob Manna *p*. Quartò, cùm Manna seruarent in crastinum *q*.Quintò,cùm die sabbati illud contra oraculum colligebant *r*. Sextò, in Raphidim ad aquas contradictionis *s*. Septimò,in Horeb, quando conflarunt vitulum *t*.Octauò,in Tabera, vbi dubitabant *v*, *Num verè Deus esset*, &c. Nonò, iuxta sepulchra concupiscentiæ, cùm postularent carnes *x*. Decimò denique, propter exploratorum relationem, *vt iam* (inquit Dominus *y*) *per decem*

a *Iac. 4. v. 14.*
Animæ ex occultis suis receptaculis exire possunt.
b *Li. de cura pro mortuis, c. 16.*
c *Ibid. c. 19. & ad Simplicianũ, li. 2. q. 3. & ad Dulcitiũ,*
d *Cõtra Vigilantium.*
e *Li. 4. Dialogor.*
f *Li. de egressu animarũ ab inferis.*
g *In 4. dist. 45. ar. 4 q. 1.*
h *Matt. 17. v. 3.*
i *Matt. 27. v. 53.*
k *2. Mac. 15 v. 12. 13. 14.*
l *1. Re. 28. v. 23. & Ecc. 46. v. 12.*
m *Nu. 14. v. 22. & 19.*
n *Exod. 14. v. 11. 12.*
o *Ex. 15. v. 24.*
p *Exod. 16. v. 2.*
q *Ibi. v. 10.* r *Ibid. ver. 27.* s *Num. 20. v. 2.* t *Exo. 32. v. 1.* v *Exo. 17.*
x *Num. 11. ver. 4.* y *Num. 14. vers. 22.*

A *decem vices non audiuerint vocem meam.* Eſt etiam numerus certus pro incerto. Nullum peccandi modum faciebant. Nam Moſes vicinus morti *a*: *A die*, inquit, *qua egreſſus de Ægypto, ſemper aduersùs Dominum contendiſti.*

a *Deut. 31. v.27.*

47 *Et conuerſi ſunt, & tentauerunt.* Hebraïſmus, pro & rurſum tentauerunt Deum. Vt nihil ſit neceſſe interpretari, conuerſos eſſe ad priſtinos mores. *Exacerbauerunt.* In Hebræo attingitur ratio huius exacerbationis. *Sanctum* (inquit) *Iſraël limitauerunt, ſignauerunt*: vt quidem R. Abraham & Rabbi Dauid exponunt, Gall. *Ils l'ont borné & limité.* Quaſi Deus tantùm duntaxat poſſet, quantum ipſi volebant & cogitabant, quaſi dicat. Circumſcripſerunt potentiam eius, definierunt, & concluſerunt, quaſi non poſſet omnia omnibus in locis & quocunque modo vellet. At rectiùs vertatur, quod nullum adhuc obſeruaſſe miror, *Crucifixerunt*, alluſione ad genus mortis, quo Dominum tandem affecerunt. Nam תו *Tau*, non tantùm limitem, verùm etiam crucem ſignificat *b*, à quo verbum סתיח *Situah*. Vnde Origenes *c*, Hieronymus *d*, Tertullianus & Cyrianus *e*, apertè oſtendunt, Tau Hebræorum crucis geſſiſſe effigiem, vt apud Græcos, & omnes ferè linguas. Hodiè figura immutata eſt improbitate Maſoretarum & Iudæorum, vt myſterium crucis obruerent, cuius tanto odio flagrant, vt eam non modò non ſcribant, ſed ne nominent quidem. Quare eam circumloquuntur vt Kimhi *f*, per שתי וערב *Shethi vahéreh*, ſtamen & ſubtegmen: quoniam hæc duo fila per modum crucis ſeſe interſecant.

B C

b *Ezec. 9. v. 2. & Apoc. 7. ver. 4.*
c *Ho. in Epiphania.*
d *In 9. Eze.*
e *Cõtra Iudæos.*
Thau Hebræorum figuram crucis gerebat.
f *In Eſ. vl. c.*

48 *Non ſunt recordati manus eius*, auxilij, defenſionis, quæ ſit manu, Metonymicè. *Die qua*, Periphraſis liberationis Ægyptiacæ, de qua deinceps diſcurrit ad verſum vſque 60. Aliqui vertunt in genitiuo. *Diei qua*, repetendo. *Neque recordati ſunt. Tribulantis*, Pharaonis.

D

49 *Sicut poſuit in Ægypto.* Vide ſuprà *g*. Reuertitur enim ad illa mirabilia in Ægypto populo exhibita. *Sicut*, quo modo, qua ratione poſuit. Particula enim eſt continuationis è ſuperiore pendens, vt Gall. *comme*, pro Quòd. Non ſunt recordati, quòd poſuit, non eum meminerunt poſuiſſe, &c. Plagas autem refert non omnes, neque ordine quo factæ ſunt, ſed præcipuas *h*. Tres enim è decem omittit, nempe tertiam (pediculorum ſiue

g *Ver. 16.*
h *Exo. 7. 8. 9. 10.*

Plaga Ægyptiaca quæ, & quot.

ne cyniphum (sextam (vlcerum & pustularum) & nonam (tenebrarum triduanarum) Numerus autem & ordo his tribus vocabulis acrostichis methodicè à Rabbinis comprehenditur דצך עדש באחב *dotseba hadash beachab* (*lætificauit te lens in Achab*) Prima, ד. דם *Dam*, sanguis, in quem aquæ omnes Ægypti conuersæ sunt. Secunda, צ. צפרדע *tsephardeah*, Rana. Tertia, כ. כנים *kinnim*, pediculi siue Cyniphes, vt noster vertit, *κνίπες*, siue *σκνιπες*, culices, vt 70. Quarta, ע. ערוב *Harob*, mixtio insectorum, muscarum omne genus, vt noster doctè *κυνόμυια*, musca canina, vt 70. Quinta, דבר *deber* pestis, pecorum videlicet interitus. Sexta, ש. שחים *Shehim*, vlcus, pustula. Septima, ב. ברד *Barad*, grando immixta aliis horrendis meteoris. Octaua א. ארבה *Arbe*, locustarum omne genus. Nona, ח. חשך *hosceh*, tenebræ (palpabiles & triduanæ.) Decima, ב. בכרות *Bechoroth*, primogenita hominum & pecorum. In hunc numerum non cadunt serpentes primùm omnium è virga Mosis siue Aaronis producti. Nam fuerunt quidem primum signum coram Pharaone, sed non plaga, vt quæ nihil Ægyptiis nocuerit, sed solas virgas, siue serpentes Magorum è virga factos deuorarit.

a *Exo. 7. v. 19. 20.*
b *Lib. 14.*

50 *Et imbres eorum, ne biberent*, fluenta, riuos prop. a Alioqui raro pluit in Ægypto. Plurali autem numero *riuos*, quia in multos riuos vnus Nili fluuius dispescitur. Ægyptus (ait Strabo b) fossis Nili riuos excipientibus vndique intersepta est, vt vbique sit nauigabilis. Adde per septem ostia sese in mare Mediterraneum effundere.

c *Exo. 8. v. 21.*
d *Ad Suniã & Fretellam.*

51 *Misit in eos cynomyiam.* Plaga quarta *Cynomyiam*, per y Muscam caninam, vt & Rom. Psalterium. Vox Hebræa ערוב *Harob*, omne muscarum genus designat, quasi mixtionem, siue mixturam c. Quare Hieronymus d, *Cœnomyiam*, legendum tradit per œ, *κοινομυια*, cõmunis, & promiscua musca. Qua de causa Aquila *παμμυιαν*, verterat, id est, omnimodam muscam. Alienè alii qui mixtionem ferarum syluestrium, alij mixturam insectorum collectam è variis bestiolis venenatis. *Comedit*, consumpsit cynomyia eorum fructus: idem quod mox *disperdidit*, vt infrà e, *Comederunt Iacob. Ranam.* Secunda plaga f.

e *Ps. 78. v. 8.*
f *Ex. 8. v. 2.*
Ærugo quid.

52 *Et dedit arugini.* Brucho, חסיל *Hasil*, Hebraicè, non

A non est vitium frugum, vt ærugo, sed species locustæ frugibus nocentissima *a*. Vnde Hieronymus Bruchum vertit. At ἐρυσίβη, rubigo, quæ in segetibus inuenitur, apud Ouidium *b*,

Intereà crescat scabræ rubiginis expers,
Nec vitio cœli palleat ægra seges,

per Metaphoram: quia sicut illa ferrum, & alia metalla consumit, ita pruina & huiusmodi calamitates segetes exurunt, canente Ouidio *c*:

Et teneras segetes & ferrum amplectitur acre.

B Vnde Robigus vnus è duodecim diis Agricolarum apud Varronem *d*: & Rubigo dea, apud Ouidium *e*, & Augustinum *f*: quibus fiebat sacrificium, ne segetes vel arbores rubigo corrumperet, & Robigalia huiusmodi sacrificia, vel potiùs feriæ, septimo Calendas Maias, quibus Robigo Deo, vt rubiginem auerteret, sacrificabant è Paulo in Epitome Festi, quoniam tunc ferè segetes ea labes occupat. Æruginem ergo sumpsit pro rubigine, etsi Grammatici sic distinguant, vt hæc in metallis sit arida & rubra, paulatim absumens, illa humida & viridis. Plaga autem est octaua *g*. *Locusta*, ערבה *harbe* nomen est generale ad cunctas locustarum species.

C 53 *Et occidit in grandine*. Plaga septima grandinis *h*. *Occidit*, perdidit per Metaphoram, vt significet plantas viuere suo modo, id est, vita vegetabili. *Moros*. Vox שקמות *Sikmoth* importat Sycomoros, genus ficuum syluestrium, quibus Ægyptus abundat. Morus Ægyptia Theophrasto. *Pruina*, חנמל *Hanamal*, species est grandinis grandioris & vehementis, lapis quidam glaciosus.

54 *Et possessionem eorum igni*, pecudum scilicet, vt idem enunciet per Epexegesin. Nam Hebraicè, *& pecora eorum carbonibus*, id est, fulgoribus, & ignitis tempestatibus *i*, fulminibus grandinantibus, tanquàm incensis sagittis. Quanquàm & possessiones hac septima plaga læsæ sunt *k*, *linum*, inquit, *& hordeum percussa sunt, quia hordeum erat in spica & linum in folliculo, siue culmo.* Solum triticum, & far siue zea euaserunt, quod essent serotina. Quò etiam respicere possit vox, מקנה *Mikne*. Nam illa non modò significat pecus, verùm etiam possessionem, à קנא *Kana* possedit, vt concurrat cum *mikná*, & *kinian*,

a Exo. 10. v. 4.
b 1. Fast.
c 4. Fast.
d Lib. 1. de re Rust.
e 4. Fasto.
f 4. de ciu. c. 31.
g Exo. 10. v. 14.
h Exo. 9. v. 18.
Plaga septima est grandinis.
i Exo. 9. v. 23. 24.
k Exod. 9. v. 31.

55 *Misit*

A

55 *Misit in eos iram.* Attingit plagam, דבר *deber*, id est, pestis, qua cuncta pecora in agris reperta absumpta sunt, seorsum, *a* equi, asini, cameli, boues, oues, capræ, in quibus præcipuæ Ægyptiorum fortunæ & opes consistebant. Fortasse etiam quia coaceruat tot tristia vocabula: Excandescentiam naris, indignationem, iram, tribulationes, immissiones denique cacodæmonum, complectitur cunctas plagas, quas transilierat, nempe tertiam pediculorum, sextam vlcerum & pustularum, nonam tenebrationem & horrendæ caliginis, vt cuique vocabulo sua per ordinem tribuatur. Sic verbi gratia, *Ira indignationis*, siue, vt in fonte, *Excandescentia naris*, propriè pediculis respondebit, *Indignatio*, pesti animantium, *Ira*, vlceribus & pustulis, *tribulatio* siue *angustia*, triduanis tenebris, *Immissiones* autem *malorū Angelorum*, vniuersè omnibus. *Immissiones.* Appositoriè, id est, calamitates ab Angelis malis immissas. Deus enim istis pro carnificibus vtitur *b*; q. d. Qualis plagæ non solent ab hominibus quantumuis inimicis & immitibus inferri, sed quales per Angelos ab irato Deo immissos importantur, ad flagellandos eos, qui valdè sunt scelerati. Ita malis Angelis tribuitur mors pecorum & primogenitorum. Interim punit Deus etiam per bonos, vt Sodomitas & Sennacherib *c*. *Malos.* Rectè: Nam in fonte מלאבי *Malachè*, est Syntacticum pro Absoluto poëticè. Quod qui ignorant interpretantur, *per Angelos malorum*, per spiritus administros calamitatum & rerum malarū. At רערת *Raboth*, potiùs dixisset, quā רעים *Rabim.* Nam neutra Latinorum propriè representantur per fœminea, rarissimè per masculea. Fuisse autem Angelos malignos siue cacodæmonas, per quos Deus has plagas exercuerit, apparet ex eo quòd Moses *d* administrum vltimum appellet משבית *masbith, perdentem*, id est, Angelos perdentes per Synecdochen numeri. Cui accinunt Hebræi. *Quæ in tenebris* (inquiunt) *immittuntur mala, rectè demandantur malignis spiritibus, quoniam ipsi sunt spiritus tenebrarum. Hinc aliquo Psalmo scriptum: In ea* (nocte) *reptat omnis bestia syluestris.*

B

C

D

a *Exo. ca. 9. v. 3.*

b *3. Reg. 22. v. 21. 22. & Iob. 1. v. 12.*

c *Gen. 19. v. 15. 16. 4. Reg. 19. v. 35.*

d *Ex. 12. v. 43.*

Plagas Deus immisit per cacodæmonas.

56 *Viam fecit semitæ iræ suæ*, semitæ, per quam ira sua transiret, rectáque procederet ad ipsos homines necandos, & pecora peste consumenda. Quinta & sexta plaga *e*, &c. *Semitæ.* Est datiui casus. Aperuit sibi viam

e *Exo. 9. v. 6.*

ad

A ad eos delendos, vt ira plenè traiiceret, neque eius impetus impediretur, neve ira ipsius tanquam sagitta à scopo declinaret, sed rectà eos feriret, & internecione deleret, qui ipsos tantùm plagis vexauerat. Ad verbum, *librauit*, id est, *direxit in eos ira sua impetum. A morte*, quominùs eos morti traderet. Præpositio *A*, Hebraïcè sæpe ad negationem sententiam trahit. *In morte*, ad mortem. Morti addixit: vel ex Hebræo, pesti a. *Iumenta*. Aliqui vertunt vitam, sed alienè. De plaga pestilentiæ, quæ animantia Ægyptiorum absumpsit.

a Exo.9. v.3.

57 *Et percussit omne primogenitũ in terra Aegypti*. Decima & postrema plaga misso Angelo percussore b. *Percussit*, certo pestis genere perniciosissimo & acutissimo. *Omnem primogenitum*, quacunque essent conditione, ætate, statu. Quin & in genere, *Primogeniti* vox tam eum notat, qui primo loco inter fratres sit genitus, quàm qui in familia est primus & præcipuus, vt infrà c, & apud Apostolum d, *primogenitus mortuorum*, id est, primus & præcipuus. Et sic latè in hac plaga Rabbini accipiunt, vt vbi non esset primogenitus, vel vnigenitus, illic pater familiæ, & primus domus periret. Disertè enim dicitur, e *Non erat domus, in qua mortuus non iaceret*. Plaga igitur maior fuit, quàm vulgò concipiatur, de solis filiis familias natu primis maximísque. *Primitias omnis laboris*. Periphrasis primogenitorum, qui sunt primitiæ laborum patrum f, imò & matrum. Nam partu laboriosiore eduntur, ob vuluam nunquàm anteà apertam. Alij vertunt, roboris, id est, virilitatis eorum. In primogenitis enim ostenditur patrum robur & virilitas. און *On* vtrumque significat, & robur, & laborem. *Cham*, id est, Aegyptiorum, qui sunt à Cham Noë filio prognati per Mizraim g. Aliàs Cham tota Africa, vt quæ ei contigerit in partitione orbis terrarum h.

b Exod. 12. v.29.
c Ps. 88. v.28.
d Col.1. v.18.
e Ex.12. v.30.
f Gen.49. v.3.
g Gen.10. v.6.
h Gen.10. v.7.

58 *Et abstulit sicut oues*. Reuertitur ad commemoranda alia beneficia. *Et abstulit*, inde, siue ex Aegypto, *In deserto*, per deserta Arabiæ, siue Saracenica k, vt pastor.

59 *Et eduxit eos in spe*, tutò, securè, confidenter.

60 *Et induxit eos montem*. Epanalepsis. Montem inquam. Sic appellat Iudæam magna ex parte montosam, quam sibi sanctificauerat, & consecrauerat pro loco, & sede religionis primaria. *Quem acquisiuit*, possedit bello eiectis

i Exod.13. v.17.18.
k Exod.14. v.10.11.12.

Chananæis *a*. Canit iam quomodo in terram promissam eos introduxerit, relictis deserti historiis. Priore loco pro *Monte*, in Hebræo est terminus sanctitatis suæ, id est, fines Chanaan. Ne quis intelligat montem Sinai, in quo habitauit gloria Dei, & sanctitas *b*: *Portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuum*, interprete Abben Ezra. Posteriore deinde loco *Montem* (&) montem per Asyntheton, de monte Sion.

61 *Et sorte diuisit*. Hoc narratur in libro Iosue *c*. *In funiculo*, funiculo mensorio, non quidem corporato & materiali, propter nimiam terræ amplitudinem, sed Mathematico & imaginario, quales Geographi animo complectuntur, & per parallelos, & alias lineas designant. Ex quo intelligis, Mapparum conficiendarum ratio quàm fuerit antiqua apud Hebræos, *Distributionis*. Nempe terram distribuit Iosue in iustas portiones, seruata tamen proportione Geometrica, non Arithmetica. Nam Iudæ & Ephraim ampliorem tribuit. Hebraicè, *funiculo hæreditatis*, id est, quali hæreditates solent distribui.

62 *In tabernaculis eorum*, earum Gentium, nempe Chananæorum, & reliquorum sex populorum, qui possederant iam olim terram, & enumerantur *d*.

63 *Et exacerbauerunt Deum excelsum*. Hebraïcè, rebellarunt. *Testimonia*, Iam docuimus, præcepta Dei sic appellari, quòd sit testatus solemnitérque monuerit ea esse seruanda. Vbi terram promissam inhabitarunt, nihilo quàm in deserto, aut Aegypto, fuerunt meliores.

64 *Conuersi sunt in arcum prauum*, in modum arcus praui, & fallacis retrò acti sunt & inuersi, qui minatur sagittam, nec proiicit, vel potiùs, qui scopum non petit, sed fractus, vel inuersus percutit ipsummet sagittarium, aut etiam aliò, quàm vellet sagittarius. Ita hæc gens fefellit expectationem, se conuertens ad idola, relicto vero Dei cultu, quem scopum interim sibi videbatur proposuisse. *Non seruauerunt pactum*, ἠσυνθέτησαν, à συνθήκη, pacto, testamento. Hieronymus *e* mauult Septuaginta vertisse ἠθέτησαν, quoniam Hebraicè, *præuaricati sunt*.

56 *In collibus suis*, in excelsis, in altaribus *f*, in quibus, tanquàm in templis, idolis sacrificabant, במות *Bamoth*

a Iosu. 1. &c.

b Exod. 15. v. 13.

c Iosue 13. & 14. & seq.

d Deut. 7. v. 1.

e Ad Suniam.

f Iud. 17. v. 5.

A *moth*, excelsa, designant celsitudinem montium, vel cumulos lapidum, super quibus idolis sacrificabatur, passim in libris Regum. Hinc Græcè *βωμοὶ*, tumuli, altaria. Sed Hebræi distinguunt à מִזְבְּחוֹת *Mizbeboth*, quod במות *Bamoth*, sint altaria idolorũ, מִזְבְּחוֹת *Mizbeboth*, Dei opt. max. *Ad æmulationem*, ad maximam indignationem, & quasi zelum, ex Hebræo.

66 *Audiuit Deus, & spreuit*, indignatus est, & abominatus valdè Israëlem.

67 *Et repulit tabernaculum suum.* Tabernaculum, in quo seruabatur arca fœderis, deseruit, ad arcam ad Palæstinos repulit *a*. *In hominibus*, inter homines, cum hominibus, tempore præsertim Mosis, vt apud Ioannem *b*: *Et habitauit in nobis*, id est, nobiscum, inter nos: sed id per assumptam carnem, cùm in veteri Testamento apud homines habitaret, collocato duntaxat apud ipsos tabernaculo, in quo precantes exaudiret *c*. In tabernaculo ergo habitauit apud Hebræos per communicationem sui, suorum oraculorum, gratiæ, fauoris, & per nouos effectus. Nam ex propitiatorio, quod erat super arcam, responsa dabat, iuxta illud *d*: *Loquar inde tecum de medio Cherubim*. Sic hodiè in templis habitat singulari quadam virtute & efficacia, maximè propter præsentiam corporis Christi, quæ arca veteris Testamenti est multò sanctior, & efficacior.

B C

a 1. Reg. 4. v. 11.
b Ioan. 1. v. 14.
c 3. Reg. 8. v. 27. 28.
Deus cum hominib. vt habitauerit, & iam habitet.
d Ex. 25. v. 22.

68 *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum.* Arcam, quæ robur & ornamentum præstabat populo. Hebraicè quidem, fortitudinem suam & pulchritudinem siue decus suum: sed quia illa Dei fortitudo & decus ad vtilitatem & salutem populi conferebatur, sententiam sunt interpretati, vt suprà *e*, *Præstitisti decori meo virtutem*, id est, fortitudinem & robur, de arca, quam in monte Sionio à se ornato & decorato multis ædificiis, & palatiis, & arcibus, Dauid constituerit. Sic ergo etiam hîc arcam fœderis appellat, quòd ex ea Deus ederet oracula, quæ Vrim & Thummim vocant Hebræi, indéque vim, potentiam, & numen suum mirificè ostenderet. Hinc *f*, *Gloria Domini ab Israël translata ad Philisthiim.*

D

e Psa. 29. v. 8.

69 *Et conclusit in gladio.* Obiecit gladio Philistinorum populum suum, & indignatus est in suam hæreditatem, id est, in Israëlem.

f 1. Reg. 4. v. 21.

70 *Iuuenes eorum comedit ignis* Dei indignatio, Metaph, vt suprà *a*: vel, vis & impetus belli eos perdidit. *Non sunt lamentata*. Heb. *non sunt eiulata*: nemo eas lugebat: הוללו *hulelu*, ab הלל *halal* eiulauit, in Hophal. Non deplorabantur, quòd singuli in suis calamitatibus deplorandis satis essent occupati. Rabbini malunt ה esse radicale in Paul, hoc sensu: non sunt, laudatæ, i. non sunt nuptui traditæ & elocatę, celebratæque epithalamiis & carmine nuptiali, quoniam antequàm nuberent, ab hostibus Palæstinis vel in seruitutem abductæ, vel interfectæ, vel sponsis in prælio cadentibus orbatæ sunt. Ex quo Thalmudici thalamum nuptialem appellant בית הלולה *halulà beth*, q. domum laudationis & epithalamij, & ea carmina, הלולים *Hillulim*, Græci, ἐπιθαλάμια, & nuptiæ הלולה *Hillula*. Quanquam retenta hac verbi significatione, sensus nostrorum retineri potest. Non sunt laudatæ, id est, non sunt funebribus laudationibus affectæ, vt moris erat, ob calamitatis impedimenta.

a Vers. 26.

71 *Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt*, vt Ophni & Phinees Heli filij, qui in ipsa strage ceciderunt *b*. *Non plorabantur*. Vocem Hebræam Sept. acceperunt intransitiuè, vel legerunt in Niphal. Recentiores transitiuè: *Et* viduæ eorum non plorabant (illos.) Nec sunt (inquit) defleti à viduis, quoniam illæ non erant superstites, vt casum maritorum deplorarent. Vel nimio terrore, affectæ, suum ipsarum casum deplorabant. Sententia eòdem recidit. Videtur autem respicere ad repentinam mortem vxoris Phinees Sacerdotis, quæ spatium lugendi mariti non habuit *c*.

b 1. Reg. 4. ver. 11.

c 1. Reg. 4. vers. 20.

72 *Et excitatus est*, & tamen. *Crapulatus*, vino madidus, qui omnia clamoribus & plagis miscet, vino vires, & animum suggerente. Vino accensus, iuxta illud, *Vina parant animos*. Loquitur de Deo anthropopathôs. Hebræa sonant veluti potens, cantans, siue vociferans præ vino, exultans, qualis fortiter pericula aggreditur. Sic Chald. *Inebriatus à vino*. Hunc & sequentem versum rectè exponas de Philistinis *d*. Minùs rectè de ipsissimet Israëlitis, bello contra illos iusta vltione Domini prostratis.

d è 1. Reg. 5. vers. 6.

Morbus natium, siue ficus ani, hæmorroidum species fuit.

73 *Et percussit inimicos suos*. Philistinos in posterioribus partibus, morbo natium, siue fico ani (hæmorrhoidum genere *e*) qui æternam eis imponit ignominiam, discruciauit,

e 1. Reg. 5. vers. 6.

A ciauit, infami podicis ignominia affecit illos, quam nunquàm eluere poterunt. Frigidè aliqui inimicos hos Domini esse dicunt Israëlitas, vt & alibi *a* vocantur, quorum terga cæciderit in hoc Palæstinorum prælio.

a *Esa. 1. v. 24.*

74 *Et repulit tabernaculum Ioseph.* Patronymicè, id est, tabernaculum Silo vrbis Ephraimitarum, qui erant a Ioseph prognati per Ephraim. Repudiata Silo elegit suæ arcæ locum in Gabaa, tum in Hebron, postremo in Sion tribus Iudæ. Arca enim non in Silo, sed in Kiria Iearim, in domum Aminadab, deinde in domum Obed Edom, tandem à Dauide *b* in Sion deducta *c*, & imperium è tri-B bu Ephraim ad tribum Iuda delatum. Nam etsi Saul esset de tribu Beniamin, tamen in Galgala oppido Ephraim regnabat *d*. Quin & Ieroboam ad eandem tribum conatus est regnum reducere, dum eius sedem in Sichem mõte Ephraim collocauit. Verùm Deus regnum Saulis reprobauit, regnum autem Ieroboam tandem per Assyrios perdidit, neque vnquàm restituit, vt qui fœdè idololatria Israëlem contaminasset.

b *1. Reg. 12. ver. 6.*

c *1. Reg. 6. v. 1. 2. & 7. ver. 20. 21.*

d *1. Reg. 11. v. 14. 15.*

75 *Sed elegit tribum Iuda* Nam in tribu Iuda, id est, Sion regni & templi sedem constituit, propter Christum, qui è C tribu illa erat exoriturus. Contrà repulit tribũ Ephraim, ne in ea Sacerdotium & regnum collocaret.

76 *Et ædificauit sicut vnicornium*, ædem sup. vel cornu, id est, excellenter Sãctuarium suum ædificauit, sicut ædificium vnicornium, gloriosum scilicet & potentissimum, quo modo vnicornes magnificas & insignes sibi mansiones præ cæteris animalibus construunt, ὡς μονοκέρωτος τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ. Sic Hiero. *in similitudinem Monocerotis sanctuarium suum:* quod facit ad Crucis mysterium. Nam cornu Monocerotis, crucis habet formam, vt iam annotauimus è Iustin. *e* Sic Chald. *Sicut cornu vnicornis*. Le-D gerunt igitur רְמִים *Remim* per Tseri, non per Camets רָמִים *Ramim*, Rabbini qui cum suis Masoretis legunt per Camets, *Sicut excelsa*, non tam rectè, *Ædificauit suum sanctuarium sicut excelsa*, (palatia) sicut arces, i. superbum & excelsum, & in excelso loco, atque sublimi Sionis q. vertice montium *f*. Quod etiam nostra inferunt. Ædificauit sanctuarium suum quàm magnificè, & superbè. Nam cornu vnicornis est pretiosum, sumptuosum & eleuatum. Aliqui, *Sicut excelsa*, id est, cœlos. Erat enim cœlorum exemplar, è Iosepho, Philone *g*. & Rabbinis. *San-*

e *Cõtra Tryphonẽ, pag. 94 Græci exemp.*

f *Es. 2. v. 2.*

g *In vita Mosis.*

ctificium, Sanctuarium, locum sanctificationis, locum in quo homines sanctificantur propter rem diuinam, solennes preces, & communionem sacramentorum. *In terra*. Hebraicè, velut terram, per כ, non per ב, i. quod tabernaculum firmum & stabile esse voluit, vt diu maneat, perinde terram, quam firmauit. De Ecclesia, quæ est veluti terra in sæcula, i. æterna.

77 *De post fœtantes accepit eum*, euntem post fœtas oues, ab agendis fœtis, prægnantibúsque ouibus, & capris grandioribus a. Hebræi sæpe duas Præpositiones coniungunt, vt Galli, *D'apres les brebis preignes*. Ouiculas quidē sequebatur Dauid, sed singularem curam fœtarum gerebat, vt solent probi pastores, ne quid mali eis accidat, vt partum seruent. Vt b, *Leuabit agnos in sinu suo, fœtas ipse portabit*, de Christo pastore optimo. q. d. cura, diligentia, & studio pastorali eum in regnum extulit. Diligentissimus, & maximè industrius erat pastor, suæque vocationis studiosissimus. Tales Deus fœlicitat, vt proinde c Paulus hortetur, quisque vt suam vocationem ornet, in eáque sollicitè ambulet. Etsi enim humana virtus non mereatur tantam Dei beneficentiam, at certè ad eam disponit,

a 1. Reg. 16. ver. 11.

b Esa. 40. v. ver. 11.

c 1. Cor. 7. v. 20. 21. Eph. 4. ver. 1.

78 *Pascere Iacob seruum suum*, vt pasceret, vt regeret, assumpsit eum è caulis. Persistit in ouium Metaph. de hoc autem Græcismo suprà d.

d Ps. 71. v. 3.

79 *Et pauit eos innocentia*, iuxta integritatem, mente integra & sincera. *Et in intellectibus manuum*, prudenter, intelligenter, peritis manibus, prudentem se illis ducem præbuit: actionibus prudentia dispositis. Euthym. Persistit in Metaphora ouium, quas pastor dirigit manu, & pedo, quod habet in manibus.

ARGVMENTVM.

Populus deplorat pollutam vrbem & templum, factásque suorum cædes. Parem vicem gentibus imprecatur, Deo laudes promittens. Propheticus contra Ecclesiarum vastatores.

1 Psalmus Asaph. LXXVIII. Hebr. 79.

Deus

A 2 DEus venêrunt Gentes in hæreditátem tuam, polluêrunt templum ſanctum tuum: poſuêrunt Ierúſalem in pomôrum cuſtódiam.

3 Poſuêrunt morticínia ſeruôrũ tuôrum eſcas volatílibus cœli: carnes Sanctôrum tuôrum béſtiis terræ.

4 Effudêrunt ſánguinẽ eôrũ, tanquàm aquam in circúitu Ierúſalem: & non erat, qui ſepelíret.

B 5 Facti ſumus oppróbrium vicínis noſtris: ſubſannátio & illúſio his, qui in circúitu noſtro ſunt.

6 Vſquêquo Dómine iraſcêris in finem: accédêtur velut ignis zelus tuus?

7 Effúnde iram tuam in Gentes, quæ te non nouêrunt: & in regna, quæ nomen tuum non inuocauêrunt.

C 8 Quia comedêrunt Iacob: & locum eius deſolauêrunt.

9 Ne memíneris iniquitâtum noſtrârum antiquârum, citò antícipent nos miſericórdiæ tuæ: quia paúperes facti ſumus nimis.

10 Adiuua nos Deus ſalutâris noſter, & propter glóriam nóminis tui Dómine líbera nos: & propítius eſto peccâtis noſtris propter nomen tuum.

D 11 Ne fortè dicant in géntibus, vbi eſt Deus eôrum: & innotêſcat in natiónibus coram óculis noſtris.

12 Vltio sánguinis ſeruôrum tuôrum, qui effûſus eſt: introeat in conſpêctu tuo gémitus compeditôrum.

13 Secúndùm magnitúdinem bráchij tui:

póssi de filios mortificatôrum.

14 Et redde vicínis nostris séptuplum in sinu eôrum: impropérium ipsôrum, quod exprobrauêrunt tibi Dómine.

15 Nos autem pópulus tuus, & oues páscuæ tuæ: confitébimur tibi in sæculum.

16 In generatiônem & generatiônem: annunciábimus laudem tuam.

---

2 *Deus venerunt gentes.* Ex abrupto orditur ad πάθος. *In pomorum custodiam*, in humiles & rusticanas casas & tuguria, in quibus custodiuntur poma & fructus, vel pomorum custodes excubant. Nempe de amplissima vrbe paruum tuguriolum factum, vt Hieronymus *a* explanat. Vox Hebræa עיים *hijm* variè accipitur. In aceruos lapidum, in fossas, in desolationes, vel deserta, in rudera. Quæ omnia maximam calamitatem & ruinam declarant *b*.

a *Ad Suniam.*

b *Vt 1. Mach. 1. v. 32. 33.*

3 *Posuerunt morticinia.* cadauera. Obiecerunt volucribus cadauera seruorum tuorum, id est, cultorum tuorum. Alioqui fieri potest, vt eorum multi vita, & moribus essent corrupti. Sic mox, *Sanctorum tuorum.* Sancti enim hoc loco appellantur professione religionis & fidei, & non tantùm ratione vitæ & morum. Hinc Thalmudici, *In hoc sacro bello plerique dum viuerent, filij erant diaboli & peccati, at post mortem* (vel potiùs Martyrium) *Dei filij, martyrio peccata eorum expiante.* Sic apud Danielem *c*, populus *Sanctorum*, & apud Paulum *d*, omnes fideles Sancti. Audis quanta sit vis belli sacri contra Turcas & hæreticos, vt parum probos, Sanctos & Martyres efficiat: Vbi vinci salutare, vincere gloriosum. Nonnulli ad Sanctos martyres restringunt.

Bellum cõtra Turcas & hæreticos sanctũ.

c *Dan. 8. v. 25.*

d *Rom. 1. v. 7.*

4 *Tanquàm aquam.* Magna copia, quæ tanta, vt aliqui in singulos anni dies numerent ad 30. millia martyrum. Alij impunè, securè, nemine curante & prohibente, vt fluxus aquarum non solet impediri: vel, contemptim, & abiectè, vt non magni putatur aquam fundere. *Et non erat, qui sepeliret.* Exaggerat barbariem. *Immanitatis est Scythicæ non sepelire mortuos*: Seneca *e*. Non sinebant Iudæos, suos sepelire, vt Sennacherib *f* quod existimant Iudæi morte grauius *g*.

e *Ad Martian.*

f *Tob. 1. v. 22.*

g *Eccl. 6. v. 3.*

A 6 *Zelus tuus*, vehemens ira tua.

7 *Effunde iram tuam*, a hæc precatio repetitur alibi.

8 *Quia comederunt Iacob*, perdiderunt, consumpserunt, vt suprà b. *Desolauerunt*, in solitudinem & vastitatem redegerunt. Chal. *Quoniam dissiparunt domum Iacob, & domum sanctuarij eius vastauerunt.*

9 *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarũ*. Maiorum nostrorum c. Alij, ab ineunte ætate à nobis d, perpetratarum. Kimhi vtrumque affert. *Anticipent*, præoccupent, præueniant. *Pauperes*, vehemẽter afflicti & miseri. q. attenuati, Gall. *miserables.*

B 10 *Salutaris noster*, saluator noster, &, vt Hebraicè, *salus nostra.*

11 *Et innotescat*, vltio sanguinis. Cadit enim hoc verbum in sequentem versum. Est quidem discordia generum in Hebræo inter suppositum & appositum, verùm Synthesis hoc attulit.

12 *Compeditorum*, vinctorum, vinculis, vel captiuitate oppressorum.

13 *Brachij tui*, potentiæ tuæ immensæ, omnipotentiæ tuæ, per Metaph. *Posside*, conserua, vindica, assere. Ad ver. C *reliquos fac*, id est, exime à morte eos, qui nondum quidem cæsi sunt hostili gladio, sed quotidiè necem expectant. Fac eos saltem superesse, vt vel reliquiæ populi tui seruentur, nec omnes prorsus deleantur. *Filios mortificatorum*, morte affectorum. Hebr. *filios mortis*, id est, nos morti ab hostibus destinatos: vel filios, qui occisis parentibus supersunt, pupillos, quorum parentes interempti sunt propter te, & nominis tui cultum.

14 *Et redde vicinis nostris*. Hysterologia, quæ sic ordinatur. Et redde vicinis nostris improperium ipsorum, quod exprobrauerunt tibi, in sinum, septuplũ, id est, co- D piosè, vt supplicium eorum sit nostro multis partibus grauius. Quasi pœna septupli. Septenarius, Denarius, Centenarius, Millenarius multitudinem in hac lingua denotant: binarius & ternarius paucitatem. *In sinu*, in ipsosmet, in ipsorum gremium. Aliqui, firmiter, tenaciter. Nam quod in sinu est non facilè abiicitur.

15 *Nos autem populus tuus*. Nos autem, qui sumus populus tuus, gratias perpetuas agemus tibi, téque in perpetuum celebrabimus. Quod per Epexegesim repetit sequenti versu.

a *Iere.10. v.25.*
b *Ps.68. v.13.*
c *Vt Thren. 5.v.7. Tob.3.v.3.*
d *Vt Ps.24. v.7.*

ARGVMENTVM.

Populus ab hostibus vexatus, iram Dei deprecatur. Orat, vt quos ex Ægypto transtulit, velit tueri, præcipuè filium dexteræ suæ, id est, Christum, & Christi membra.

1 In finem, pro iis qui commutabuntur, testimonium Asaph. Psal. LXXIX. Heb. 80.

B

2 QVi regis Israël, inténde: qui dedûcis, velut ouem, Ioseph.

3 Qui sedes super Chérubim, manifestáre: coram Ephraim, Bénjamin & Manásse.

4 Excita poténtiam tuam, & veni: vt saluos fácias nos.

5 Deus conuérte nos, & osténde fáciem tuam: & salui érimus.

C

6 Dómine Deus virtûtum: quoúsque irascêris super oratiônem serui tui?

7 Cibâbis nos pane lacrymârum: & potum dabis nobis in lácrymis in mensûra.

8 Posuísti nos in contradictiônem vicínis nostris: & inimîci nostri subsannauêrunt nos.

9 Deus virtûtum conuérte nos: & osténde fáciem tuam, & salui érimus.

10 Víneam de Ægypto trãstulîsti: eiecîsti Gentes, & plantâsti eam. D

11 Dux itíneris fuísti in conspéctu eius: & plãtâsti radîces eius, & implêuit terram.

12 Opéruit montes vmbra eius: & arbûsta eius cedros Dei.

13 Extêndit pálmites suos vsque ad mare: & vsque ad flumen propágines eius.

14 Vt

A 14 Vt quid destruxîsti macériam eius: & vindémiant eam omnes, qui prætergrediûntur viam?

15 Extermináuit eam aper de sylua: & singulâris ferus depástus est eam.

16 Deus virtûtum conuértere: réspice de cœlo, & vide, & vísita víneam istam.

17 Et pérfice eam, quam plantâuit déxtera B tua: & super fílium hóminis, quem confirmâsti tibi.

18 Incénsa igni, & suffóssa: ab increpatiône vultus tui perîbunt.

19 Fiat manus tua super virum déxteræ tuæ: & super fílium hóminis, quem confirmâsti tibi.

20 Et non discédimus à te: viuificâbis nos, & nomen tuum inuocábimus.

C 21 Dómine Deus virtútum conuérte nos: & osténde faciem tuam, & salui érimus.

---

1 *Pro iis, qui commutabuntur*, qui mouebuntur de suo prospero statu, qui ab eo decident. Alij, *Pro liliis*, vertunt. Græci plerique putant Psalmum contra Assyrios cani, sed satius in genere, contra omnes tyrãnos in populum Domini insurgentes.

2 *Qui regis*, pastoraliter & suauiter. Vnde Hebraicè, D רעה *roke*, & Græcè ὁ ποιμαίνων, Pascis. *Ouem*, oues, צאן *tson* enim nomen est collectiuum, singulariter multitudinem significans. *Ioseph*. Iudæos à Iosepho Patriarcha partim originem, partim cognationem ducentes. Item vniuersè eos vocat Ioseph, quia ei datum est ius primogenituræ, & ademptum Ruben a. Primogenitus enim denominat totam familiam. Aliené personam Ioseph Chaldæus intelligit: nam etiam Israël personam Patriarchæ significaret, non Patronymicè Israëlitas.

a *1. Para. 5. v. 1.*

3 *Qui*

a Ezech. 1. v.26.

3 *Qui sedes super Cherubim.* Cherubis tanquàm equis alatis & volucribus insides *a*, qui eos inequitas ad celeriter veniendum, vel potiùs accurrendum, illucesce & effulge, idest, appare ad salutem celeriter, adesto properè. Non opus est dilatione nobis tua celeri egentibus tutela & præsentissima ope. Locutio poëtica, qua Deo tribuuntur equi alati, & animalia volucria, quibus vehatur ad perniciter exercenda sua iudicia & consilia, vt *b* suprà כרוב *Cherub*, vt docet Abben Ezra *c* non tantùm significat Angelum, vel formam Angeli, sed in genere quaslibet צורות *Tsuroth*, id est, formas: vnde forma bouis visa Ezechieli *d* appellatur Cherub. Aliis minùs appositè, alludit ad Cherubim Propitiatorij, quibus Deus insidere putabatur, quòd inde responsa daret *e*. Nam sic ista pingit Moses, vt Propitiatorium videretur sedes Dei sedentis inter Cherubim & pauimentum Sancti Sanctorum, ante arcam scabellum siue subsellium eius. Nam qui malunt tabulam quandam auream ab ipsis Cherubim sustentatam, fuisse Dei sedem, Arcæ autem operculum siue Propitiatorium illius sedis, scabellum, Mosem istius modi tabulæ non recordatum sciant. Aliis respicit ad Cherubim gloriæ, siue cœli Angelos supremæ Hierarchiæ, super quibus sedet, quoniam eos gloria, dignitate excellentiâ, in infinitum superat. Vt sit sensus: Qui vteris Cherubis rerum creatarum præstantissimis in tuum famulitium, qui eis es altior & præstantior infinitis modis, appare. *Ephraim, Beniamin & Manasse.* Manifesta te, adesto manifestè cunctis terræ sanctæ & Ecclesiæ partibus. Per Synecdochen complectitur tres præcipuas partes terræ sanctæ Ephraim, id est, regnum Israël, Galilæam & Samariam capiens, siue septem tribus, Beniamin regnum Iuda, continens duas tribus Beniamin & Iudæ, siue Iudæam propriè dictam, quæ Beniaminiam denominationem videtur sortita, quòd in ea sorte esset Hierusalem, sedes regni & religionis primaria, Manasse terram Galaad, siue Peræam trans Iordanem: quoniam illuc cum Gad & Ruben sedem magna ex parte Manassitæ habuerunt. Præuidebat autem per Spiritum sanctum diuisionem populi in duo regna *f*, Ephraim & Beniamin, vbi Hierosolyma. Nam Manasse additum, quia frater Ephraim erat, poëticè. Sic *g*, *Meus est Manasses, & Ephraim susceptio*

b Psa.17.v.11.
c Exod. 25.
Cherub quid significet.
d Ca.19. v.2.
e Exod. 35. aversf.16.
Tres præcipuæ terræ S. partes.
f 3. Reg.12. v.16.17.
g Psal. 107. v.9.

sceptio capitis mei, & Iuda rex meus. Vbi hic Beniamin, metri causa. Respexit fortasse ad castra & profectiones filiorum Israël in deserto. Nam Ephraim, Beniamin, & Manasses sequebantur arcam, & Cherubim arcæ custodes *a*, castris in quadrum ita dispositis, vt Iosephus tradit, vt Arca & Tabernaculum essent in medio, haberéntque quolibet è latere tres tribus, q.d. Ad propitiatorium tuum descende, & te populo tuo exhibe præsentem. E tuo propitiatorij loco manifesta tete, ede signa tuæ præsentiæ & virtutis, manifesta te ante Ephraim, & duos alios eiusdem vexillationis, vincendo hostes, calcando, fugando, sternendo, &c. In hac enim contra Chananæos ordinatione hæ tribus habebant tentoria sua ad arcæ plagam Occidentalem, siue ad Sanctum Sanctorum, quasi Dominus esset ante eas, procedens ad bella Chanaan: ab Oriente Iudas, Isachar, Zabulon: à Meridie Ruben, Simeon, Gad: ab Aquilone Dan, Aser, Nephtalin. Itaque præsentia Domini propriè videbatur esse ante Ephraim, Beniamin, & Manasse in extrema Arcæ parte constitutos.

a *Nu. 2. v. 18, & 10.*

Dispositio castrorum prope Arcã qualis.

4 *Excita potentiam tuam.* Postulat aduentum Dei in auxilium, & opem contra hostes. Aliqui, sed mysticè, aduentum Christi in carnem.

5 *Ostende faciem tuam*, lucere fac prop. *Conuerte nos*, reduc in gratiam, præpara & dispone corda nostra ad te, nos tibi reconcilia. Alij, restitue nos ab hac captiuitate, his malis nos eripe. Sic infrà *b*. Nam ad πάθος hic versus toties intercalatur. *Faciem tuam*, fauorem, beneuolentiam, & serenitatem faciei tuæ. Lux in vultu, Metonymicè hoc significat. Non alienè plerique Christum exponunt, qui est facies, & imago essentialis Dei,

b *Ver. 9. 16. 25.*

Christus facies & imago Dei.

6 *Quousque irasceris.* Metaphora emphatica, in Hebræo, fumabis. Nam fumare est vehementer irasci, ita vt fumus de ardente vultu, vel naribus effundi videatur. *Super*, contra precem nostram, vt nos minimè exaudias. Cur non sinis te exorari? *Serui.* Synecdoche numeri, seruorum tuorum.

7 *Cibabis nos pane lacrymarum.* Quousque repetendum per Zeugma. Quousque nos largis & diuturnis lacrymis conficies. *Nos.* Tertiæ personæ per primæ Pronomina expresserunt ad perspicuitatem. Hebraicè, Eos, id est, eum populum, nos qui tuus sumus populus.

Potum

a Ezech. 1. v.26.

3 *Qui sedes super Cherubim.* Cherubis tanquàm equis alatis & volucribus insides *a*, qui eos inequitas ad celeriter veniendum, vel potiùs accurrendum, illucesce & effulge, idest, appare ad salutem celeriter, adesto properè. Non opus est dilatione nobis tua celeri egentibus tutela & præsentissima ope. Locutio poëtica, qua Deo tribuuntur equi alati, & animalia volucria, quibus vehatur ad perniciter exercenda sua iudicia & consilia, vt *b* suprà כרוב *Cherub*, vt docet Abben Ezra *c* non tantùm significat Angelum, vel formam Angeli, sed in genere quaslibet צורות *Tsuroth*, id est, formas: vnde forma bouis visa Ezechieli *d* appellatur Cherub. Aliis minùs appositè, alludit ad Cherubim Propitiatorij, quibus Deus insidere putabatur, quòd inde responsa daret *e*. Nam sic ista pingit Moses, vt Propitiatorium videretur sedes Dei sedentis inter Cherubim & pauimentum Sancti Sanctorum, ante arcam scabellum siue subsellium eius. Nam qui malunt tabulam quandam auream ab ipsis Cherubim sustentatam, fuisse Dei sedem, Arcæ autem operculum siue Propitiatorium illius sedis, scabellum, Mosem istius modi tabulæ non recordatum sciant. Aliis respicit ad Cherubim gloriæ, siue cœli Angelos supremæ Hierarchiæ, super quibus sedet, quoniam eos gloria, dignitate excellentiá, in infinitum superat. Vt sit sensus: Qui vteris Cherubis rerum creatarum præstantissimis in tuum famulitium, qui eis es altior & præstantior infinitis modis, appare. *Ephraim, Beniamin & Manasse.* Manifesta te, adesto manifestè cunctis terræ sanctæ & Ecclesiæ partibus. Per Synecdochen complectitur tres præcipuas partes terræ sanctæ Ephraim, id est, regnum Israël, Galilæam & Samariam capiens, siue septem tribus, Beniamin regnum Iuda, continens duas tribus Beniamin & Iudæ, siue Iudæam propriè dictam, quæ Beniaminiam denominationem videtur sortita, quòd in ea sorte esset Hierusalem, sedes regni & religionis primaria, Manasse terram Galaad, siue Peræam trans Iordanem: quoniam illuc cum Gad & Ruben sedem magna ex parte Manassitæ habuerunt. Præuidebat autem per Spiritum sanctum diuisionem populi in duo regna *f*, Ephraim & Beniamin, vbi Hierosolyma. Nam Manasse additum, quia frater Ephraim erat, poëticè. Sic *g*, *Meus est Manasses, & Ephraim susceptio*

b *Psa.17.v.11.*
c *Exod. 25.*
Cherub quid significet.
d *Ca. 19. v. 2.*
e *Exod. 35. au vers.16.*
Tres præcipua terræ S. partes.
f *3. Reg.12. v.16.17.*
g *Psal. 107. v.9.*

A B C D

sceptio capitis mei, & Iuda rex meus. Vbi hic Beniamin, metri causa. Respexit fortasse ad castra & profectiones filiorum Israël in deserto. Nam Ephraim, Beniamin, & Manasses sequebantur arcam, & Cherubim arcæ custodes *a*, castris in quadrum ita dispositis, vt Iosephus tradit, vt Arca & Tabernaculum essent in medio, haberentque quolibet è latere tres tribus, q.d. Ad propitiatorium tuum descende, & te populo tuo exhibe præsentem. E tuo propitiatorij loco manifesta tete, ede signa tuæ præsentiæ & virtutis, manifesta te ante Ephraim, & duos alios eiusdem vexillationis, vincendo hostes, calcando, fugando, sternendo, &c. In hac enim contra Chananæos ordinatione hæ tribus habebant tentoria sua ad arcæ plagam Occidentalem, siue ad Sanctum Sanctorum, quasi Dominus esset ante eas, procedens ad bella Chanaan: ab Oriente Iudas, Isachar, Zabulon: à Meridie Ruben, Simeon, Gad: ab Aquilone Dan, Aser, Nephtalin. Itaque præsentia Domini propriè videbatur esse ante Ephraim, Beniamin, & Manasse in extrema Arcæ parte constitutos.

a *Nu. 2. v. 18, & 10.*

Dispositio castrorum prope Arcã qualis.

4 *Excita potentiam tuam.* Postulat aduentum Dei in auxilium, & opem contra hostes. Aliqui, sed mysticè, aduentum Christi in carnem.

5 *Ostende faciem tuam*, lucere fac prop. *Conuerte nos*, reduc in gratiam, præpara & dispone corda nostra ad te, nos tibi reconcilia. Alij, restitue nos ab hac captiuitate, his malis nos eripe. Sic infrà *b*. Nam ad κωθος hic versus toties intercalatur. *Faciem tuam*, fauorem, beneuolentiam, & serenitatem faciei tuæ. Lux in vultu, Metonymicè hoc significat. Non alienè plerique Christum exponunt, qui est facies, & imago essentialis Dei.

b *Ver. 9. 16. 25.*

Christus facies & imago Dei.

6 *Quousque irasceris.* Metaphora emphatica, in Hebræo, fumabis. Nam fumare est vehementer irasci, ita vt fumus de ardente vultu, vel naribus effundi videatur. *Super*, contra precem nostram, vt nos minimè exaudias. Cur non sinis te exorari? *Serui.* Synecdoche numeri, seruorum tuorum.

7 *Cibabis nos pane lacrymarum.* Quousque repetendum per Zeugma. Quousque nos largis & diuturnis lacrymis conficies. *Nos.* Tertiæ personæ per primæ Pronomina expresserunt ad perspicuitatem. Hebraicè, Eos, id est, eum populum, nos qui tuus sumus populus.

Potum

Potum in lacrymis, id est, potum lacrymarum, potum lacrymabilem, & acerbum: vel, vt Kimhi, lacrymas, quæ sint nobis pro cibo & potu. Metaphora de calamitatibus tristibus, & exiliis acerbis. Sic panis lacrymarum, qui cum dolore, & fletu à lugentibus sumitur. Chald. *Cibasti eos panibus fletu intinctis, & bibere fecisti eos vinum lacrymis affluens. In mensura*, abundè, largiter, q. tripliciter. Vnde vox שליש *Schalish*, mensuram prægrandem. q. Tertiarium sonat. Nostri, pro peccatorum modo & proportione. Aliqui non intelligentes vim vocis, *in mensura*, id est, tenuiter, quòd angamur fame & siti præ inopia. Ezechielis quidem *a*, *in mensura bibere*, est parcè & tenuiter. Verùm illic ponitur משורה *Mesura*, id est, mensura parua, etsi inde mensuræ nomen ad Latinos fluxerit, vt rectè Hieronymus annotat *b*. Hîc verò שליש *Sallisch* mensura grandis.

a Cap. 4. v. 11.

b Esa. 7. & 9.

8 *In contradictionem*, in iurgium, vt inter se de nobis contendant, dum quisque nos sibi expugnare cupit, vt Latinè, *in pomum discordiæ*. Metaphora ab agro de cuius possessione, à multis contenditur. Certant adinuicem nos subigere. Sic nunc ab Assyriis, nunc ab Ægyptiis, nunc ab aliis per circuitum nationibus grauia patiebantur, & possidebantur. Alij de contradictione hostium, non adinuicem, sed contra populum Dei. Perpetuò contra nos rixantur, & pugnant, vt apud Virgilium de Sinone, *certántque illudere capto*. *Nos*. Hebraicè sibi. Nisi legas לנו *Lanu*, pro למו *Lemo*, vel affixum מו *Mo*, etiam sit primæ personæ, vt nonnulli censent. Vtut sit, *Nos*, adesse oportet vel expresè, vel tacitè.

9 *Deus virtutum conuerte*. Repetit versum intercalarem & quasi Amœbæum quintũ, quem Chald. sic reddit: *Conuerte nos de captiuitate, illumina splendorem iucunditatis faciei tuæ super nos, & salui erimus*. Sed per captiuitatem intellige non modò eam, quæ externè premit populum, sed etiam internam peccati & mortis.

10 *Vineam de Ægypto transtulisti*. Ecclesiam, siue gentem Israëliticam, vt apud Esaiam & Matthæum *c*, & alibi passim. *Gentes*, Chananæorum, & cęterorum sex populorum. Allegoria erit perpetua ad Psalmi finem vsque de populi exaltatione, dilatatione profectu, vindemiatione, deprædatione, &c.

c Esai. 5. v. 4. 7. & Mat. 21. v. 33. 34. 35.

11 Dux

A 11 *Dux itineris fuisti.* Verb. Euerristi ante eam. q. d. Purgasti solum, sustulisti lapides, viam parasti, tutóque muniuisti ante Israëlitas, ne possent impingere: deduxisti eos sine offensione in terram sanctam. Chald. *expulisti à facie eius Chananaos.* Respicitur autem ad Deum, siue Angelum Dei in columna nubis eos per totum 40. annorum spatium præcedentem, de statione in stationem deducentem, & stationes veluti metantem. Nam Scriptura nunc hoc tribuit Angelo, nunc Deo ipsi *a*, qui Angelus ita huius itineris dux erat, coméſque, vt interim per se adesset Deus, & præsideret. Vel ille Angelus B erat Christus, qui modò Angelus testamenti (à Malachia *b*) propter missionem suę personæ, modò Deus, propter diuinitatem suæ essentiæ dicitur. *Plantasti radices,* radicasti prop. id est, plantasti eam profundè & firmiter, vel extendisti, vt longè latéque terram amplecteretur.

12 *Operuit montes vmbra eius.* Alludit ad Iudæam, quę ferè tota montosa erat, & ad Libanum illius limitem, cedris altissimis, & laudatissimis confertum. Vmbra vineæ superauit altissimos montes Iudææ præ altitudine, & arbusta, siue rami, & palmites eius operuerunt cedros C Libani procerissimas. Nam, *Dei,* additur ad, hyperbolem, vsu linguæ. Significat Hebræos bello domuisse & subegisse Og & Seon & eorum populos de genere Gigantæo, vel etiam munitissimas & altissimas quasque arces & loca. Vel secundùm alios, propagatos fuisse in tribus & cognationes, velut plures ramos, vel fuisse eleuatos altissimè in morem cedrorum. Nam similitudines diuersis modis concipiuntur.

13 *Extendit palmites suos vsque ad mare.* Palæstinum siue Mediterraneum. *Ad flumen,* Euphratem. Nam à mari Mediterraneo ad Euphratem erat terræ promissæ am- D plitudo *c*. Chald. *Expandit ramos suos, misisti discipulos eius vsque ad mare magnum, vsque ad fluuium Euphratem germina eius.*

14 *Vt quid destruxisti maceriam,* sepem. Intelligit curam & tutelam Ecclesiæ.

15 *Exterminauit eã.* Vox כרסם *Kirsem,* variè exponitur. Vastauit, eruit, effodit, excidit: exvineauit, (id est, non vineã reddidit extirpatis radicibus) ventrẽ impleuit, proculcauit. *Aper,* Synecdoche nu. Apri, porci syluestres qui præcipuè vitibus inimici sunt, ex Theod. Nam

Præpos.

a Exod. 33. v. 15. 16. 17. & 34. v. 9. 10.

Christus Deus Israelem in deserto comitabatur.

b Mal. 3. v. 1.

c Exod. 23. v. 24. Deut. 11. v. 31.

Præpoſ. *De*, inſeruit genitiuo caſui. Sic vocat impias & crudeles nationes. Auguſtinus Veſpaſianum intelligit. *Singularis ferus.* Hebraïcè, זיז *Ziz* agri. Fera agri, ſiue ſolitaria, ſoliuaga & agreſtis. Sed etiam hîc ſing. eſt pro plurali, μόνιος ἄγριος; vt *Singularis* ſit pro, ſubſtantiuo poſitum, neque ſignificet vnicum & ſolitarium, neque ſingularem & eximium, quaſi ſingulariter & eximiè ferum, ſed animal quoddam ſolitariè viuens præ ferocitate. Heſychius putat eſſe ſuem ſylueſtrem ſeorſum à grege paſcentem (ſicque eſſe aprum, Gall. *Vn ſanglier*, pro eſt iam memoratus:) vel citato Cyrillo *a*, aſinum ſylueſtrem, id eſt, Onagrum. At Hebr. זיז *Ziz*, genus aliud feræ, de quo ſuprà *b* ſoliuagum quidem, ſed aliis truculentius.

a *In Oſeā.*
b *Pſal. 49. v. 3.*

16 *Deus virtutum conuertere*, reuertere, reconciliare, nobis eſto placatus. *Viſita*, cura ſollicitè. De Chriſti incarnatione, qua viſitauit nos Oriens ex alto, noſtri accipiunt.

17 *Et perfice eam.* Hebr. para eam, firma eam. A radice כון *Kun*, forma tamen duplicantium in Hiphil כנה *Canna*, pro הכנה *Hacannà*. He affixum aliquando caret puncto Mappic, & Hiphil quieſcentium Ain, & duplicantium, ה coniugationis characteriſtico. Mihi hoc magis placet, quàm vt ſit nomen, ſignificans hortum, vel plantulam, vel vitiarium, & locum vineis inſtructum: vel ſedem & baſim. *Et ſuper filium*, ſup. viſita, è verſu ſuperiore per Zeugma, vbi regimen variatur more linguæ. Nam *Super* Latinè redundat, cùm Hebraicè verbum viſitandi nunc conſtruatur cum accuſatiuo, nunc cum Præpoſ. *Super*, viſita ſuper filium, quem tibi roboraſti, quem ſemper defendiſti, & tutatus es, id eſt, populum tuum *c*, quem per vineam hactenus pinxit. Alij Chriſtũ, quem confirmaſti, vnxiſti in Eccleſia regem. Sic Chald. *Et ſuper regem Meſſiam, quẽ firmaſti tibi.* Sic Auguſtinus, Arnobius, Euthymius.

c *vt Ex. 4. v. 31.*

18 *Incenſa igni*, ſup. eſt vinea hæc, quam plantaſti. Nam eſt fœminini generis, nominatiui caſus. *Suffoſſa* Hebraicè exciſa (eſt.) Deinde mutat numerum. à vinea tranſiens ad rem ſignificatam, id eſt, Iſraëlitas. q. d. Si hæc increpatio, & caſtigatio tua perſeuerat, profectò populus tuus funditùs peribit. Noſtri pro nominatiuo verbi peribunt, ſubaudiunt Hoſtes incendiarij & effoſſores,

q. d.

A q. d. Vel sola tua increpatione hostes nostri euanuerint funditùs.

19 *Super virum dexteræ tuæ*, id est, Messiam, vel Israëlem, quem dextera tua semper protexisti, manu tua, potentia & præsidio assere. Abben Ezra vtrumque affert, nisi quòd Messiam accipit filium Ephraim siue Ioseph, non filium Dauidis, errore Iudaïco, qui cùm nequeant distinguere inter duos Christi aduentus, humilem, & gloriosum, duos construunt Christos; vnum filium Ioseph, cui ea competant, quæ de Christi humilitate, & crucibus Scripturæ B canunt: alterum filium Dauidis, cui alia, quæ de Christi gloria, maiestate, & triumphis. *Dextera*, dextera tua defensum. Quare per Epexegesin, mox sequitur (*quem confirmasti tibi*) Chald. *Sit manus tua super virum, cui iurasti in manu dextera tua.*

Hebræi insani duos Messias construunt.

20 *Inuocabimus.* Hieronymus legit נִקְרָא *Nikkare*, passiuè: in nomine tuo inuocabimur, q. d. populus tuus & peculium tuum vocabimur.

21 *Domine Deus virtutum*, Repetitione intercalari *a* concludit. Quam trinam aliqui ad sanctissimæ Trinitatis inuocationem non immeritò referunt. Primò precamur C conuerti ad Deum, deinde faciem ipsius placidam cernere, sicque salutem percipere. Pulcherrima gradatio.

a è ve. 5. & 9.

Inuocatio sanctissimæ Trinitatis.

ARGVMENTVM.

Ad celebranda festa inuitat, quòd instituta sint ad Dei beneficia recolenda. Deinde Deum promittentem inducit, si sibi obtemperetur, fauorem, & præsidium.

D 1 In finem, pro torcularibus, Psal. ipsi Asaph, quinta sabbati. LXXX. Heb. 81.

2 EXultâte Deo adiutôri nostro: iubilâte Deo Iacob.

3 Súmite psalmũ & date tympanũ: psaltérium iucúndũ cum cíthara.

4 Buccinâte in Neoménia, tuba: in insígni die, solennitâtis vestræ.

5 Quia præcéptum in Iſraël eſt: & iudícium Deo Iacob. A

6 Teſtimónium in Ioſeph póſuit illud, cùm exîret de terra Ægypti: linguam, quam non nóuerat, audîuit.

7 Diuértit ab onéribus dorſum eius: manus eius in cóphino ſeruiérunt.

8 In tribulatiône inuocâſti me, & liberâui te, exaudîui te in abſcóndito tempeſtâtis: probâui te apud aquam contradictiônis. B

9 Audi pópulus meus, & conteſtâbor te, Iſraël ſi audíeris me, non erit in te Deus recens: neque adorâbis Deum aliénum.

10 Ego enim ſum Dóminus Deus tuus, qui edúxi te de terra Aegypti: dilâta os tuum, & implébo illud.

11 Et non audîuit pópulus meus vocem meam: & Iſraël non inténdit mihi. C

12 Et dimîſi eos ſecûndùm deſidéria cordis eôrum: ibunt in adinuentiónibus ſuis.

13 Si pópulus meus audîſſet me: Iſraël ſi in viis ambulâſſet.

14 Pro níhilo fórſitan inimícos eôrum humiliâſſem: & ſuper tribulántes eos miſíſſem manum meam.

15 Inimíci Dómini mentíti ſunt ei: & erit tempus eôrum in ſæcula. D

16 Et cibâuit eos ex ádipe fruménti: & de petra, melle ſaturâuit eos.

---

1 *Quinta ſabbati.* Addiderunt è Cabbala, die Iouis, qui vnius erat è celebrioribus poſt Sabbatum & Lunæ. Chaldæus mauult fuiſſe Neomenia Septembris decantatum. Sed quadrat cunctis feſtis & celebritatibus, vt appareat è libro Numerorũ *a*, quẽ locũ repræſentabit poëticè infrà.

a *Cap. 10. v. 10.*
b *Verſ. 4.*

2 *Exul*

A 2 *Exultate Deo.* Acclamate, iubilate, læti canite. *Adiutori nostro.* robori nostro, per Appositionem. *Deo Iacob,* qui colitur à Iacobæis, vel qui se eis patefecit.

3 *Sumite psalmum, &c.* Cum animi voluptate & lætitia, Deum colite, cum gaudio & hilaritate rem diuinam, festáque agitate. *Psalterium.* Instrumentum musicum duodecim chordarum, & digitis pulsatum, non absimile lyræ. In fonte hîc est כנור *kinnor,* quod tamẽ suprà *a* per Citharam redditur, quam fuisse instrumentum scribit Hieron. effigie Græcæ literæ Δ, decem chordarum, plectróque pulsatum, vt meminit Iosephus. *Iucundum,* dulce prop. *Cithara,* Heb. נבל *Nebel,* Nablum, quod ibidem vertitur Psalterium. B

a *Ps.32.v.3.*

4 *Buccinate in Neomenia, tuba.* Hysterologia. Tuba buccinate, tubam inflate, buccina clangite in Neomenia, i. in nouilunio, primo die mensis, siue Calendis. Menses enim Hebræorum erant lunares, ac eorum dies primus celebrabatur solenniter *b.* Aliqui restringunt ad Neomeniam Septembris, siue Tizri, in festo tubarum, in memoriã legis acceptæ *c.* Quoniam hæc erat Neomeniarum celeberrima, & maximè classica ob adiunctum festum Tubarum. Sed generatim de cunctis Neomeniis hoc præcipitur *d.* Immò & מועדים *Moadim,* id est, solemnitatib. sex, Pascha, mense Nisan (Martio) Pentecoste in Siuan (Maio) Tubarum, Expiatïonum, Tabernaculorũ, & Octauæ Tabernaculorum in Tizri (Septembri.) *In insigni die,* in die festo Tabernaculorum, vel aliis solemnibus & statis festis. כסה *Kése,* solennitas, tempus constitutum, vel vmbraculum, tegmen operimentum, vt significet festum Tabernaculorum, quando Israëlitæ sub frondibus agebant, in memoriam habitationis deserti. Sic Chald. *In tegmine solennitatis nostræ.* Nam cooperti & tecti vmbraculis illam agitabant. Interim etiam tubis, & buccinis clangebatur ad alia sacra. Nam sacerdotes clangebant, & inflabant tubas, argenteas quidem super holocaustis & pacificis, vt esset recordatio ipsorum coram Domino suo *e.* Corneas autem supra templi pinnam siue tectum (παςοφόριον à Iosepho *f*) ad congregandam Ecclesiam & cœtum, quemadmodum nos hodiè campanis ad solennia pŏpulum conuocamus *g.* C D

b *Num.29. v.6.*
c *Leuit.23. ver.24.*
d *Nu.10.v. 9.*
f *lib.4.belli, c.34.*
g *Ibidem.*

5 *Quia preceptum in.* Quia buccinare tubis, & psallere

ad festorum celebrationem Deus præcepit Israëli *a*. *Et iudicium*. Et quia Deus Iacob ita faciendum iudicauit & constituit *b*. Iudicium ergo decretum, institutum. In lege autem definitur, quid, quóque die offerendum, & quo modo, & quibus instrumentis.

a *Nu. 10. v. 10.*
b *Ibidem.*

A

6 (Et quia) *Testimonium in Ioseph*, id est, in gente nostra, per Zeugma. *Illud*, illum diem solennitatis, illud festum, in memoriam liberationis *c*. Sed rectiùs, in genere illam rem, nempe celebrare festa cum buccinationibus & clangoribus instrumentorum, & aliis sacerdotibus instituit in exitu Ægyptiaco, initio secundi anni *d*. *Ioseph*. Patronymicè accipitur, vt suprà *e*. Chaldæus tamen personam Ioseph accipit, fortasse quia pro *de Ægypto*, Hebraïcè legitur, *super Ægyptum*: *Testimonium*, inquit, *super domum Ioseph posuit, quia non attigit vxorem Domini sui. Illo die egressus est de domo carceris & dominatus est super regionem Ægypti: labium, quod nesciebat, didicit, & audiuit*. Atqui præceptũ in yllo egressu ipsi non est priuatim datum de festis huiusmodi celebrandis. Deinde *Super* על *aal*, pro מן *Min*, *de*, per Parallagen Protheseon poëticam. *Linguam*, Asyntheton. (Et cùm) linguam Ægyptiacam ignotam sibi, ac barbaram audiebat *f*. Enallagen personæ contextus Hebraïci cum simplici locutione commutarunt. Aliqui intelligunt de lingua, siue sermone Domini in legislatione ad ipsos facto, quem non fuerant soliti audire, cum maximo terrore & tonitru *g*. De quo Apostolus *h*: *Vocem Domini, qui audierunt, excusarunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur. Adeò erat terribile, quod videbatur*, audiebatur, *vt etiam Moses dixerit: Exterritus sum, & tremebundus. Accesserant enim ad tractabilem montem, & accessibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tuba sonum*.

c *Leu. 23. v. 24.*
d *Num. 10. v. 1.*
e *Ps. præce. v. 2. & Psa. 76. v. 16.*
f *Ps. 113. v. 1*
g *Exo. 19. v. 19. 20. & 20. ver. 18.*
h *Hebr. 12. v. 16.*

B

C

7 *Diuertit ab oneribus*. Beneficia liberationis Ægyptiacæ narrat, ob quæ sit Deus extollendus voce & organis in his festis. In Hebræo Deus loquens inducitur: *Subduxi ab oneribus humerum eius*. *Diuertit*, auertit, liberauit, subduxit (quando sup.) *Manus eius seruierunt in cophino*, portando lutum in corbibus ad conficiendas ollas. Non enim solùm ad lateres coquendos cogebantur, verùm etiam ad alia opera, siue fictilia, siue alterius generis *i* in luto & lateribus, ac omni opere. Quare

i *Ex. 1. v. 11*

D

& Py

A & Pyramides barbaras illorum industriæ plerique tribuunt. Vnde Hebraicè manus eius ab olla (id est, ab ollis conficiendis) transierunt, recesserunt. Vbi Septuaginta videntur legisse תעבדנה *tahábodená* per ד, nō per ר. Vel *a* ab alieno; siue caldario transierunt: vel cophino, siue canistro *b.* דוד *Dud* enim hæc omnia designat. Quod ferè Rabbini referunt ad liberationem de eiusmodi miseria & seruitute, vt quod proximè præcessit, q.d. ab ollis, vel ahenis conficiendis liberati sunt.

a 1. *Reg. 2. v. 13.*
b *Ier. 24. v. 2.*

8 *In tribulatione inuocasti me.* Verba Dei. *In abscondito tempestatis*; quādo te abscondebas propter tempestatem,
B & tonitru Ægyptiorum. Sic vocat pericula & captiuitatem ipsis ab Ægyptiis importatam. Metaphora ab iis, qui latitando cupiunt hostes effugere. Alij referunt ad tonitrua & tempestatem illam, quam excitauit de nube, in qua veluti occultabatur præsentia eius in mari Rubro contra Ægyptios *c*, vt significet Deum nimbis & nubibus; vnde illud horrificum tonitru erumpebat, adfuisse, & pro ipsis pugnauisse, secundùm illud *d*: *Respiciens Dominus per columnam nubis, interfecit Aegyptios, & subuertit rotas curruum.* Alij ad tonitrua montis Sinaie, in quibus, cùm legem traderet, occultabatur. *Probaui te*;
C tuam fidem exploraui, ad aquas contentionis (מריבה *Meribá f*) dicendo scilicet id, quod sequitur. Notat eorum improbitatem, quòd ad aquas contradictionis fuerint rebelles, & tamen non desijt eos in terram introducere. *Sela.*

c *Psa. 76. v. 17 & 18.*
d *Ex. 14. v. 24.*
e *Exo. 19. v. 18.*
f *Exo. 17. v. 2.*

9 *Audi populus meus, &c.* Mimesis de initio & principio Decalogi. *Contestabor*, palàm commonefaciam & publicè. *Recens*, peregrinus Hebraïcè, qualis est recens, quia humano ingenio & commento cœpit tandem tanquam numen haberi, atque vt Deus coli, vt apud Occiduos Iupiter apud Orientales Belus. Vel peregrinus, id est, alia-
D rum gentium & exterarum, ne ad eandem impietatem trahantur.

Dij quos coluerunt homines, recentes sunt.

10 *Dilata os tuum, & implebo illud.* Metonymia. Oris tui precem, & postulationem latè aperi, effunde, exaggera, amplifica, & implebo illam: amplè, copiosè loquere & pete. Ego verò illud perficiam & præstabo. Quicquid postulabis, fidelis modò fueris, perficiam, quantumcumque fuerit magnum & latū. Pete quicquid voles, ac quantum voles, & illud efficiam: votorum tuorum eris compos,

si mihi obtemperaueris,& fidem in me retinueris. Maxima Emphasis. Nam implere, non est tantùm perficere, sed copiosissimè,ac,vt loquitur Apostolus, *facere superabundātiùs,quàm petamus,aut intelligamus a.*Sic Christus, *Omnia quæcunque petieris in oratione, crede, quia accipies & euenient tibi b.*

A

a Eph.3.v.20.
b Ioa.14.v.14. Luc.11.v.11.Mar.11.v.24.
c Act.7.v.51.Deut.9.v.6.
d Rom.1.v.26.
e Apoc.21.v.11.

11 *Non intendit*,non obtemperauit mihi, non mihi credidit, neque acquieuit,quia populus duræ ceruicis *c*. Ad verb.Non voluit me.Chald.*Non obediuit verbo meo.*

12 *Et dimisi eos secundùm desideria cordis eorum.* Pœna rebellionis maxima,de qua Apostolus *d*.Permisi ruere,& ferri præcipites,quò libēret, quasi nauem sine gubernaculo,aut equum indomitum, & furentem sine chamo & fræno:*Qui in sordibus est,sordescat adhuc e. Secundùm desideria,*in prauitate,secundùm malignitatem. *In adinuentionibus*,in vanis opinionibus & studiis.

B

13 *Si populus meus.*Vox לו *Lu*,maiorem habet Emphasim,vt quæ particula sit Optandi.O si mihi dicto audiens fuisset populus meus.Vtinam me ille audisset.

14 *Pro nihilo*,Hebraicè *quasi modico.*Sic Græcè,ἐν μηδὶν, in nullo (labore,tempore,pretio) per Eclipsim commodi substantiui : modico tempore, breui, citò: vel modico labore, nullo negotio,facilè : vel modico, vel etiam nullo pretio,gratis, sola contentus obedientia, inimicos eorum deiecissem. Gall. *En peu de temps,pour peu.*Tanta est fœcunditas huius locutionis, vt suprà *f.Forsitan.* Modus loquendi ad commonstrandam loquentis, vel facientis libertatem,aut modestiam.Sic פן *Pen,ne fortè*, interdum asseuerat.Hæc tamen particula *Ne*,in Græco quidem habetur,sed non obest contextui.Neque enim notat in Deo dubitationem vel mutabilitatem quasi ignoraret quid esset facturus, si se obedientem populus præstitisset, sed quam dixi libertatem, ne quis putet solam obedientiam esse causam tantarum rerum,& non potiùs Dei gratiam, voluntatem,beneplacitum, huiusmodi obedientiam acceptantis.

C

f Ps. 8.v.7.

De Deo cur dicatur forsitan.

D

15 *Inimici Domini mentiti*, ἐψεύσαντο. Rabbini fere sequentes duos versus exponunt. Si audisset me populus meus,inimici ipsius (qui iidem sunt Domini)mentiti fuissent ei(Israeli) id est, negassent se quicquam molitos vnquàm contra eos, simulassentque bello domiti beneuolentiam & voluntariam seruitutem, & fuisset tempus eorum

A eorum (populi mei) in sæcula, id est, perpetuò floruisset populus meus, ac Dominus cibasset eos flore tritici, & melle rupis satiasset. Possit etiam cum Septuag. pronunciatiuè exponi sensu, quo suprà dixit *a*, *Et non audiuit populus meus*. Cum hac mea tanta in ipsos beneuolentia, inimici Domini, scilicet Israëlitæ, vt & vocantur ab *b* Esaia, mentiti sunt ei, eum negauerunt, fidem ei sanctè datam violauerunt: & erit tempus eorum in sæcula: & tamen in æternum viuere debent, vt vel perpetuò crucientur, vel perpetuò beentur! Miratur impiorum socor-

B diam, qui cùm in æternum viuere debeant, nec vnà cum corporibus extingui; tamen ad illius immortalitatis dubium statum, mentem minimè attollunt, neque commouentur. Theodoretus tempus interpretatur calamitatis, & refert ad inimicos. q. d. Non ad certum tempus incurrent calamitatem hostes, sed in sæculum, id est, in æternum Dei gratia priuabuntur.

a *Vers.11.*

b *Esa.1. v.24.*

16 *Ex adipe frumenti*, tritici prop. tritico optimo, pane lectissimo & delicatissimo. Adipem vocant, siue pinguedinem, quicquid est in re qualibet optimum & præcipuum. Hoc autem pertinet ad valles siue partem terræ

C sanctæ campestrem *c*, quam Abdias *d* vocat שפלה *Sephelà*. *De petra*, de rupe, de montibus petrosis & saxosis, nempe sterilibus & infœcundis natura, de altera terræ Sanctæ regione, quæ magna ex parte montosa, petrosáue erat, terminabatúrque Idumæa siue Arabia Petræa. *Melle* rebus mellitis dulcibúsque fructibus. Melimelis. Montes redundant palmis, oleis, ficubus, vitibus, & eius generis stirpibus fructus dulcissimos profundentibus. Non quòd immediatè de petris mel effluat. Nam mel petrinum damnatur potiùs à medicis, immò verò venenatum habetur. Hunc locum illustrat Moses dicens, *e*

c *Psal.64. v.14.*

d *Abd. v.19.*

D *Constituit eam super excelsam terram, vt comederet fructus agrorũ: & sugeret mel* (mellitos fructus) *petra, oleúmque de saxo durissimo, &c.* Alij simpliciter, Melle, quod de rupibus sponte, & absque hominum industria colligitur, præ copia apum illic mellificantium, eos satiauit. Apes, ni domesticis excipiantur alueis, in concauitates arborum, & prærupta petrarum siue rupium sese abdunt, ilbícque mel conficiunt. Alludit perpetuò ad promissam terræ sanctæ bonitatem *f*, quæ tanta erat, vt non modò res necessarias, verùm etiam voluptarias copiosè

e *Deut.32. v.13.*

f *Exod.3. v.8. Deut.31.*

a 1. Reg. 14. v. 26. *b Exod. 13. v. 5.*

profunderet. Nam vel apes vltrò & copiosè in petris ipsis mellificabant *a*. Sed quodam idiotismo latius, דבש *Debas* (mel) designat cuncta dulcia, vt saccharũ, mel, dactylos, ficus, vuas. Vnde *b* terram fluentem lacte & melle Rabbini interpretantur, affluentem lacticiniis pecorum, & fructibus dulcibus stirpium. Qua notione plerique medicorum Galenum, & Medicinæ alios principes per μέλι aiunt intellexisse saccharum, & similia mellita. Alioqui sacchari nullam fecisse mentionem, quod tamen in medicamentis est vsitatissimum, & efficacissimum. Et Martialis *c*: *Infanti melimela dato*, de dulcibus fructibus. Respicit iuxta alios, ad Manna, quod pro voto cuique sapiebat *d*. Quod etiam fatentur Thalmudici והו מאמר רבותנו זכרונם לאברכ שאמרו כי חינ מוצים טעם במנ בכל מה שרצו *vehu maomar rabbothenu zicronā libracha scheomeru, chi hain motsim thabā beman cheechol mah scheretsu*, id est, *Illud est magistrorum nostrorũ pia memoria qui dixerũt, quòd inueniebant gustum in manna iuxta omne id quod volebãt*. R. Menahen Racanati *e* q. d. Melle dulcius. Est autem Hyperbole de summa fœcunditate, vbertate, & deliciis, quibus adumbratur corporis Dominici sacramẽtum, & suaues doctrinæ cœlestis, & gratiæ consolationes.

c lib. 7. *d Sap. 16. v. 26.* *e Exod. 16.* *Corpus Dominicum manna adumbratũ.*

ARGVMENTVM.

Iniustè iura administrantibus exitium minatur, precans Christi aduentum, qui seriò eos puniat.

1 Psalmus Asaph. LXXXI. Hebr. 82.

2 DEus stetit in synagôga deôrum: in médio autem deos diiúdicat.

3 Vsquequò iudicâtis iniquitâtem: & fácies peccatôrum súmitis.

4 Iudicâte egêno, & pupíllo: húmilem, & paúperem iustificâte.

5 Erípite paúperem: & egênum de manu peccatôris liberâte.

6 Nesciê

A 6 Nesciêrunt, neque intellexêrunt, in ténebris ámbulant: mouebûntur ómnia fundamênta terræ.

7 Ego dixi, dij estis: & filij excélsi omnes.

8 Vos autem sicut hómines moriémini: & sicut vnus de princípibus cadêtis.

9 Surge Deus iúdica terram: quóniam tu hæreditâbis in ómnibus Géntibus.

B

---

1 *Deus*, אלהים *Elohim*, q. iudex & vltor. Appositum epithetum, quia agitur de iudicio. *Stetit*, collocauit se prop. vt eorum actiones contempletur, & de eorum iudiciis & sententiis censuras ferat. *In synagoga deorum*. In iudicum vicem Dei in terris gerentium congregatione, & consessu. Hebraicè quidem, In congregatione Dei: sed deorum fuit vertendum, ad explicandam Synecdochen numeri, *Iudicis* pro *Iudicum*, & magistratuum, in quorum medio stat Deus, tanquàm iudex primus, contemplans eorum actiones; & quale ipsius vice ius C dicant aliis. Est enim Iudicum iudex, quemadmodum regum rex; & dominus dominantium. אל *El*, *Deus*, hic sumi pro iudice testatur R. Anonymus. Nam de אלהים *Elohim*, non est dubium. *In medio*. ipsorum scilicet. *Deos dijudicat*, de deorum siue iudicum actionibus & iudiciis iudicat, ac censuram fert. In medio ipsorum positus, iudicat quid ipsi faciant, examinat & attendit. Iudices & magistratus alios iudicant, at Deum habent iudicem, qui ipsorum studia, & actiones expendat, in medio eorum est, vt ipsos iudicet. Sciant illi se non euasuros Dei manus, si peruersè munus suum exerceant. Vel, in medio D deorum siue iudicum, Deus iudicem agit: in magistratuum consessu ipsos diiudicat, ac reprehendit, arguit, & accusat verbis, quæ sequuntur. Subtilius R. Mose Nahmanides *a*, *In medio deorum iudicat*, Deus scilicet. Nempe Deus cum illis est, cum illis absoluit innocentem, damnat nocentem, dicente Mose *b*, *iudicium Dei est*, & rege Iosapha *c non homini sed Deo iudicatis, qui vobiscum est in verbo iudicij*, i. re ad iudicium pertinente. Sic *d* dij analogicè sunt iudices, quòd Dei vices gerant & susti-

Deus iudicum iudex est.

a *Exod.* 21.
b *Deut.* 1. 17.
c 2. *Pa.* 19. *v.* 6.
d *Ex.* 22. *v.* 28.

neant, ac eiusmodi administratio res sit diuina, non humana *a*. Vel, vt Abben Ezra sentit *b*, quod Dei iudicia & leges in terra firment, ac tueantur. Alioqui propriè, verè, substantialiter vnus est Deus, nimirum summum ens & primum, quo nihil potest cogitari maius & perfectius. Homines & Angeli dij non natura, sed participatione tantùm cuiusdam scintillæ virtutis Dei. Chal. *Deus, cuius maiestas commoratur in congregatione iustorum, qui potentes sunt in lege, in medio iudicum, in veritate iudicat. Deos* recentiores vertunt in genitiuo, deorum, quod ב præcedentis vocis בקרב *vekéreb* habeat scheua non camets. Sed nihil necesse. Deinde iste accusatiuus esset perpetuò subaudiendus, *In medio deorum iudicat*, ipsos videlicet deos.

a Cōsule 2. Par. 19. v. 6. 7. Rom. 13. v. 1. 2. 3.
b Exod. 21.
Deus vnus est, & quid.

3 *Vsquequò iudicatis.* Deus iudices iudicat, dicendo supple. *Iniquitatem*, quod iniquum est, vel iniquè, iniustè. Quousque iniqua facitis iudicia? *Et facies*, & personas accipitis. Quousque impiorum rationem & delectum habetis, indulgetis & fauetis? Quousque in gratiam impiorum tenuiores condemnatis, attendentes non ad causam & ius, sed personas?

4 *Iudicate egen*e, in commoda egenorum & pupillorum iniustè oppressorum. *Iustificate*, absoluite, tutamini, iustā sententiam pro illis ferte *c*.

c Esa. 1. v. 17.

5 *Eripite*, *liberate*. Ab improborum iniuria defendite, ne illis fiat præda.

6 *Nescierunt*, *neque intellexerunt*. Deum & iustitiam. Respondet sibi ipsi. Chaldæus autem sic Eclipses implet. *Nescierunt bonum operari, neque intellexerunt legem, in tenebris ambulātes. In tenebris* in cęcitate, in iuris iustique ignorantia versantur, sunt indocti & imperiti. Vel in prauis & atris operibus: sunt improbi & malitiosi, peruertunt iudicia, nec secundùm legem Dei iudicant. *Mouebuntur*. Concessio poëtica: Etiamsi moueantur omnia terræ fundamenta, etiamsi omnia misceri, & perire debeant, sic se gerunt. Alij, *Fundamenta*, leges exponunt, & iura, quibus Resp. regna & imperia firmantur. Alij, regna & respublicas, quæ iniqua magistratuum iudicia subuertunt *d*. q. d. Peruertuntur omnia, neque quicquam est integrum.

d Prou. 29. v. 8.

7 *Ego dixi*, *dij estis*. Ego vos sum dignatus mea appellatione

A latione præ reliquis hominibus, ob officij dignitatẽ, quo fungimini, vt non homines, sed dij quidam terrestres esse videamini *a*. *Excelsi.* Genitiui casus, Dei, qui in loco excelso & sublimi solio sedet. Chald. *Sicut angeli Dei excelsi.*

8 *Vos autem sicut homines.* Hebraicè, כּאדם *cheadam*, sicut Adam, id est, sicut abiectissimus & vilissimus quisque homo, non habita ratione vestræ dignitatis, maiestatis & potentiæ. Aliqui, sicut Adam primus homo. *De principibus*, de tyrannis. Ita Rabbini ferè in malum. Sicut tyrannus quispiam præcipitabimini ad inferos. Corpore peribitis, vt quiuis hominum, animo, vt quiuis tyrannus, qui non simpliciter gehennæ addicitur, verùm etiam potenter illic tormenta patitur *b*. R. Selomo, Arnobius, Chrysostomus dæmones, vel vt Theodoretus dæmonum principes intelligunt, qui acerbissimis & exquisitissimis suppliciis cruciantur *c*. Quo modo ait Paulus *d*: *Ne fortè incidat in iudicium diaboli*, id est, in tale iudicium & supplicium, in quale diabolus incidit, nempe grauissimum. Sunt enim principatus inter dæmonas. Nam vt Deus hominibus, prouinciis, vrbibus & regnis suos angelos præficit ad dissoluenda opera, studia & conatus Satanæ: ita & Satanas suos per prouincias, regna & vrbes distribuit ad omnia miscenda, & corrumpenda *e*: *Princeps Persarum*, & *Princeps Græcorum*, malus eorum genius siue dæmon eis à Satana dæmoniorum principe attributus. Et Paulus *f*: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersùs principes & potestates, aduersùs mundi rectores, tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ.* De quibus D. Thomas de Regimine principum *g*. Ex quo fonte apud R. Isaac *h*, שרים *Sarim*, Rabbini vocant dæmonas præfectos præsertim regionum & vrbium, vt Samuelem Idumæorum שר *Sar* siue principem, Azza Ægyptiorum. Aliqui non tam rectè de quolibet principe. Sicut quiuis de principibus in mortem incidetis; eam non magis vitabitis, quàm reliqui principes, quos iam mortuos cernitis.

9 *Surge Deus, iudica.* Apostrophe ad Deum, vt iis occurrat malis, & iusta ferat iudicia: vel Dei filium potiùs, quem Pater iudicem omnium constituit, vt veniat in carnem, & his miseriis medeatur. Ad eum enim omnium gentium

a Exod. 7. v. 1. & 22. ver. 2. & 2. Par. 19. ver. 6. 7.
b Es. 14. v. 15. Sap. 6. ver. 7. 8. 9.
c 2. Pet. 2. v. 4.
d 1. Tim. 3. v. 6.
Dæmones alij aliis rebus præsunt.
e Dan. 10. v. 20.
f Ephe. 6. ver. 12.
g Lib. 3. c. 21
h Exod. 14.

gentium hæreditas,& iudicium pertinet. *Quoniam*, quoniam hæreditatem consequêris omnium gentium, omnia vbique possidebis omnes habebis tibi in hæreditatem. Hoc perficietur in vltimo ipsius aduentu. Precatur autem, vt Christus veniat, in cuius regno vera & constans erit fœlicitas. Aliqui Hebræorum futurum accipiunt pro præsenti: Iudica terram, quoniam omnia hæreditate possides. quoniam omnia tua sunt, quoniam tu es legitimus hæres regnorum, omniúmque gentium, ideóque illis debes ius & tutelam.

Ad Christũ omniũ gentiũ hæreditas pertinet.

A

B

ARGVMENTVM.

Ismaelitis, Saracenis, & cæteris eorum partes contra Ecclesiam sequentibus, exitium precatur. Psalmus est Propheticus.

1 Canticum Psalmi Asaph. LXXXII. Heb. 83.

2 DEus quis similis erit tibi? ne táceas, neque compescâris Deus.

3 Quóniam ecce inimíci tui sonuérunt: & qui odérunt te extulérunt caput.

C

4 Super pópulum tuum malignauérunt consílium: & cogitauêrunt aduêrsùs Sanctos tuos.

5 Dixêrunt, Venîte, & disperdâmus eos de gente: & non memorêtur nomen Israël vltrà.

6 Quóniam cogitauêrunt vnanímiter, simul aduersùm te testaméntum disposuérunt: tabernácula Idumæôrum, & Ismaelitæ.

D

7 Moab, & Agarêni, Gebal, & Ammon, & Amalech: alienígenæ cum habitántibus Tyrum.

8 Etenim Assur venit cum illis: facti sunt in adiutórium filiis Loth.

9 Fac illis sicut Mádian & Sísaræ: sicut Iabin in torrénte Cisson.

10 Dispe

A 10 Disperiêrunt in Endor: facti sunt, vt stercus terræ.

11 Pone príncipes eôrũ, sicut Oreb & Zeeb: & Zebee, & Sálmana.

12 Omnes príncipes eôrum, qui dixêrunt: Hæreditâte possideâmus sanctuárium Dei.

13 Deus meus pone illos, vt rotam: & sicut stípulam ante fáciem venti.

14 Sicut ignis, qui combúrit syluam: & sicut B flamma combúrens montes.

15 Ita persequêris illos in tempestâte tua: & in ira tua turbâbis eos.

16 Imple fácies eôrum ignomínia: & quærent nomen tuum Dómine.

17 Erubéscant, & conturbêntur in sæculum sæculi: & confundântur, & péreant.

18 Et cognóscant, quia nomen tibi Dóminus: C tu solus Altíssimus in omni terra.

---

2 *Deus quis similis erit tibi.* Cùm nullus sit tui similis, ne tace, néve quiesce. *Quis similis.* Heb. ne, vel non similis tibi. Sed ad perspicuitatem, negantem locutionem interroganter expresserunt, דומי *dumi*, pro דומה *dume*, similis *a*, vt apud Esaiã רואי *rohi*, pascens, pro רואה *roheh*. Rabbini malunt hîc significare silentium, vt ter idem dicat ad vehementiam, ne silentium (sit) tibi, ne tace, néve quiesce. *Neque compescaris*, ne quiescas, ne te quietum, & placidum experiantur. Ne compesce iram D tuam, ne desiste ab vltione.

a Esa. 39.

3 *Quoniam ecce inimici tui sonuerunt*, tumultuantes & frementes contra nos, & potentia superbientes. Inimici Ecclesiæ sunt Dei hostes. *Sonare* hic, eleuare vocem superbè & minaciter, vt, *Efferre caput*, se insolenter extollere.

4 *Super populum tuum malignauerunt*, malignè inierunt, malitiosè consultarunt, callidum excogitarunt consilium. *Sanctos tuos*, quos violare non licet, quos violari non sinis, quos vt rem sanctam seruas & tueris. Hinc Hebraicè,

Hebraicè, *Abſconditos tuos*, id eſt, quos abſcondis ab hoſtibus, quos protegis, ne ſint hoſtibus direptioni. Commodum inſtituto Epithetum. Nam agitur de grauiſſima oppugnatione. Aliqui, *quorum vita in cœlis eſt abſcondita a*, quos apud te abſcondis, & in cœlum tanquàm in theſaurum ſuo tempore recipis. Sanctorum periphraſis. Hinc צפון *Tſaphun b*, deſignat interius templi oraculum, quod cœlum referebat ſecretius. Chaldæus in neutro intellexit, *Conſultarunt aduersùs abſcondita in theſauris tuis*, vt res ſanctæ, vaſa ſacra, non profana, neque vulgi manibus expoſita intelligantur.

a *Col. 3. v. 3.*

b *Ezec. 7. v. 21.*

A

5 *Diſperdamus eos de gente*, ne ampliùs ſint gens penitus, ne ampliùs quiſquam audeat ſe profiteri è tuo populo, metu mortis. Iam obſeruauimus *A*, & *De*, plerunque in hac lingua negationem includere. Eſt autem Mimeſis impiorum de delenda Eccleſia, vt ne nomen quidem ſuperſit.

B

6 *Cogitauerunt*, conſultarunt, conſpirarunt. *Vnanimiter, ſimul.* Hebraicè corde ſimul, ſiue pariter. Summo conſenſu, quaſi vnicum haberent cor. *Corde*, pro corde vno, vt *pergentes humero*, pro humero vno *c*. Quæ duo per Athnah conſtruuntur cum præcedentibus. Sic Græcè ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ferè tamen diuiduntur. *Vnanimiter* cum verbo. *Cogitauerunt*, *Simul* cum ſequenti *Diſpoſuerunt*. *Teſtamentum*, fœdus & pactum inierunt aduersùm te, & tui nominis cultores. Hoc teſtamentum videtur eſſe Alcoranus, quo modo lex Dei & Euangelium ſunt piorum teſtamenta. *Tabernacula.* Nominatiui caſus Metonymicè, Idumæi in tabernaculis degentes, caſtra & milites Idumæorum, ab Edom ſiue Eſau, in tabernaculis habitantium, & ferè Nomadum. *Iſmaëlitæ*, Arabes, ab Iſmaële filio Abrahæ ex Agar *d*.

c *Hoſ. 6. v. 9.*

Alcoranus teſtamentū impiorum Mahometanorum.

d *Gen. 25. v. 12. 13. Gal. 4. ver. 24.*

C

7 *Moab & Agareni.* Saraceni: ab Agar matre Iſmaëlis, qui vt ſibi glorioſam originem Abrahæ tribuerent, Saracenos à Sara eius legitima, & nobili vxore ſe maluerunt appellare: vel, vt alij putant, à Sara monte cognomine. Separantur ab Iſmaëlitis hic, fortaſsè quia Agar alios habuit filios præter Iſmaëlem, & aliam Arabiæ partem occuparunt. Moab, Ammon, Amalec, ſunt etiam populi Arabiæ, è qua Mahometes iſtorum Propheta. Moab enim & Ammon filij Loth fuerunt *e*, & Amalech filius Eliphaz, filij Eſau, è concubina Thanna *f*, cuius

Moabitæ & Agareni hodie Saraceni ex quibus eſt Mahometes.

e *Gen. 19. v. 37. 38.*

f *Gen. 36. v. 12.*

D

poſteri

A posteri Amalechitæ sempiternas inimicitias exercuerunt cum populo Domini *a*. *Gebal*, cùm de eo nihil separatim comperiatur in Scripturis, sit populus Gabelæ ciuitatis Phœniciæ apud Stephanum, vel Syriæ apud Strabonem, prope Laodiceam, cuius incolæ Gabalitæ, quam Gibel suo tempore appellatam Volaterranus ait, olim autem Biblum. *Alienigenæ*. Palæstini, è Cappadocia in hanc regionem profecti, deletis veteribus colonis *b*. Alioqui פלשת *Pelesheth* è progenie Mizraim, à quo Ægyptus *c*. *Tyrus* ciuitas Phœniciæ.

8 *Etenim Assur venit*, etiam *d*. Est enim Emphasis. Etiã B Assyrij remoti populi, qui nihil habebant commercij cum Israël, se coniunxerunt cum filiis Loth ad ipsum delendum. Etiam populi Israëlitis ignoti, à quibus nihil ipsis videbatur metuendum, propter longinquitatem, quorum fortasse nomen audierant, at arma nunquàm senserant, concurrerunt cũ Arabibus. Sic Turcæ ignoti populi & obscurissimi è media Tartaria venerunt auxilio Arabibus & Mahometanis, vt olim Syrij Ammonitis *e*. *Assur*. Assyrij sese eis coniunxerunt. Hoc propter Turcas, qui è Scythia siue Tartaria in Asiam & C Africam irruperunt, deinde cum Saracenis & Arabibus coïerunt. *Filiis Loth*. Moabitis & Ammonitis Saracenórũ populis *f*. Catalogus præcipuorum hostium Christi & Ecclesiæ, qui eam extinguere iam ab antiquo conati sunt. Etsi magna ex parte à sanctis Patriarchis orti essent, vel affinitatem cum eis contraxissent.

9 *Fac illis sicut Madian*. Dele eos ad internecionem, sicut Madianitas, & eorum principes Gedeonis tempore *g*, & sicut Sisaram principem exercitus Iabin regis Chananæorum, Deboræ & Barac principatu *h*. Madianitæ Arabiæ populus, à Madian Arabæ filio ex Cethu- D ra *i*. *Sicut Iabin*, regi Chanaam *k*.

10 *Disperierunt in Endor*. Locus tribus Manassæ *l*, prope Cisson fluuium, in quo Sisara & Iabin, qui per 20. annos populum Domini oppresserant, perierunt *m*, adeò vt Siseram fœmina clauo in caput infixo trucidarit. Est autem Hysteron proteron. Nam vltio Madianitarum fuit hac posterior annis quadraginta. *Vt stercus*. Manserunt & computruerant in sterquilinio, manserunt insepulti, & putrefacti, nullo superstite, qui eos humi conderet. Tanta fuit clades. Chald. *facti sunt sicut stercus*

a Exod. 17. v. 9.
b Deut. 2. v. 23.
c Gen. 10. v. 14.
d Psal. 67. v. 10. & 21.
Turcæ se Arabibus coniunxerunt contra nos.
Oriundi à Tartaria.
e 2. Reg. 10. v. 6.
f Gen. 19. v. 37. 38.
g Iud. 6. v. 19. 20. 21. & seq. & 7. v. 23. 24. & seq.
h Iud. 4. v. 15. & s. per totum.
i Gen. 25. v. 2.
k Iud. 4. v. 2.
l Iud. 17. v. 7. 1. Reg. 28. v. 11.
m Iud. 4. v. 13. & 15.

conculcatum in terra.

11 *Pone Principes eorum sicut.* Hos quatuor Madianitarum Principes cum innumerabili eorum exercitu memorabilius præliis confecit Gedeon *a*. Hinc ad ipsum, Oreb & Zeeb Principium ab Ephraimitis captorum & interfectorum capita delata sunt trans Iordanem *b*. Zebee & Salmana ab ipsomet capti & trucidati sunt *c*. Ita explicatur, quod in vniuersum dixerat *d*, *Sicut Madian*.

a Iud. 7. v. 25. & 8.
b Iud. 7. v. 26.
c Iud. 6. v. 4.
d Vers. 9.

12 *Omnes Principes eorum.* Omnes, inquam, Principes, &c. Est enim expositio superioris versus. Quare Masoretæ annexuerunt eius fini, apud quos principium versus est: *Qui dixerunt Sanctuarium.* נאות *neoth. Habitacula.* Hebraïcè generaliùs, de diuinis omnibus templis, vrbibus, locis & oppidis populi Domini.

13 *Deus meus pone illos.* Pœnæ impiorum quatuor similitudinibus repræsentantur. *Vt rotam τροχὸν* Græcè, perturba eos in modum rotæ, ne pedibus consistant גלגל *Galgal*, significat quicquid rotundum est, & volubile, vel in rotundum torquetur, & iactatur. Hinc alij ad aliud accommodant. Torque illos in modum trochi, quo modo trochus solet torqueri à pueris. Iacta illos, vt super terram sphæra, & globus iactatur. Chald. *Pone eos, sicut rotam quæ voluitur & mouetur, nec consistit in decliui.* Kimhi, *Pone eos sicut glumam, quæ per aerem vento raptatur.* Turbina eos.

14 *Sicut ignis qui comburit.* Ignis vehementiùs ardens. maximè quando à vento flabellatur, absumit syluam magno impetu & ardore. *Montes.* Montes sulphureos, vt nemo possit incendium extinguere, vel propè accedere: Vt olim Pyrenæi, Ætna, Vesuuus.

15 *Ita persequeris illos,* ad hũc modum perdes eos acerbissimis plagis & ærumnis. *In ira,* in turbine tuo, ad verbum tempestate veluti immissa, vt consistere non possint vspiam סופה *Supha* est turbo: repentina tempestas, spiritus tempestuosus. Huic eleganti Metaphoræ ira Dei comparatur.

16 *Imple facies eorum.* Deus in pœnis non interitum quærit, sed resipiscentiam, nisi quando sumus insanabiles, quibus sequens versus debet intelligi.

18 *Et cognoscant quia nomen.* Hebraicè vt sciant, quia ô tu nomen tuum est Dominus (&) tu solus altissimus in omni terra. Vt cognoscant te nominari יהוה *Iehuè,* id est,

A id est, vt cognoscant solum esse verum Deum, ac super vniuersam terram potestatem habentẽ, cui verè competat nomen Domini, quíque omnia terrarum solus gubernat, deos autem suos esse deos inanes & fictitios. *Dominus*. In Hebręo nomen ponitur יהוה Tetragrammaton, quod transferri solet Dominus, & interdũ Deus, & cùm cætera ferè appellatiua sint, Dei proprium existimatur. Eius quanta sit vis, & notatio, ac quibus vocalibus pronunciaretur, siue vsurparetur in templo, idque duntaxat expiationis die, & in solennibus benedictionibus, quarum formula præscribitur in lib. Numerorũ *a*, docuimus lib. 2. de Trinit. Alioqui enim religionis & venerationis causa erat ineffabile, nec licebat cuiquã in cõmunibus profanísque colloquiis, & negotiis illud afferre, vel etiam scribere. Quod etiamnũ hodiè Iudęi constanter obseruant, loco eius legentes modò Adonaï, modò Elohim, pro punctorũ adiectu. Quod ne quis existimet esse superstitiosum, sciat sanctissimos quosque id semper fuisse secutos. Nam Sept. Hieronymus, & cæteri habent in Exodo *b*: *Nomẽ meum Adonai non manifestaui eis*. vbi hodiè impij vetustatis temeratores, & nominis Dei ineffabilis profanatores, atque adeò transformatores *Ioua*, vel *Iehoua*, vocabulo nouo, barbaro, fictitio, irreligioso, & Iouem Gentilium redolente, legunt.

De nomine Dei ineffabili.

a *Num. 6. v. 24. 25. & 26.*

b *Exod. 6. v. 3.*

ARGVMENTVM.

Suspirat ex exilio in templum, vt in eo Deum possit colere. Beatos esse, qui non careant vsu religionis. Commodus suspirantibus in cœlum.

D 1 In finem, pro torcularibus filiis Core, Psalm. LXXXIII. Heb. 84.

2 QVàm diléctà tabernácula tua Dómine virtûtum: concupíscit & déficit ánima mea in átria Dómini.

3 Cor meum & caro mea: exultauêrunt in Deum viuum.

4 Etenim passer inuênit sibi domum: & turtur

nidum sibi, vbi ponat pullos suos. A

5 Altária tua Dómine virtûtum: Rex meus, & Deus meus.

6 Beâti, qui hábitant in domo tua Dómine: in sæcula sæculórum laudâbunt te.

7 Beâtus vir, cuius est auxílium abs te: ascensiônes in corde suo dispósuit, in valle lacrymârum, in loco quem pósuit.

8 Etenim benedictiónes dabit legislâtor, ibunt de virtúte in virtûtem: vidébitur Deus Deôrum in Sion. B

9 Dómine Deus virtûtum exaúdi oratiônem meam: aúribus pércipe Deus Iacob.

10 Protéctor noster áspice Deus: & réspice in fáciem Christi tui.

11 Quia mélior est dies vna in átriis tuis: super míllia.

12 Elégi abiéctus esse in domo Dei mei: magis quàm habitâre in tabernáculis peccatôrum. C

13 Quia misericórdiam, & veritâtem díligit Deus: grátiam, & glóriam dabit Dóminus.

14 Non priuâbit bonis eos, qui ámbulant in innocéntia: Dómine virtûtum, beâtus homo, qui sperat in te.

---

1 Hactenùs Psalmi Asaph. Nunc sequuntur aliquot alij auctores. *Filij*, filiorum vide suprà *a*. D

a *Psal. 4.*

2 *Quàm dilecta*, quàm amabilia, quàm desiderabilia, & expetibilia. *Deficit*, præ desiderij vehementia: expetit summo desiderio vsque ad animi defectionem. כלה *kala*, est confici desiderio, animi deliquium pati præ cupiditate alicuius rei: & in genere, consumi, deficere. *Atria*, sacraria, in quibus oratur Deus, & res diuina fit, loca sancta, Deo dedicata, & legitimo cultui, cui interesse propter exiliū non licebat. Facilè litera trāsfertur ad Spiritum,

A ritum, id est, ad cœlestium mansionum desiderium.

3 *Cor meum & caro mea exultarunt*, iubilant & vociferantur cum gaudio ad Deum viuentem & æternum. *Caro*, pro ore, per Synecdochen, R. Kimhi. Sed meliùs, *Cor & caro*, anima & corpus. Vtrumque enim Dei sensu affici debet. *Viuum*. Epithetũ Dei veri, propter idola, quæ mortua sunt, id est, carentia spiritu & potestate.

4 *Etenim passer inuenit*. Sum, inquit, deteriore conditione quàm auiculæ. Illis enim patet aditus ad altaria tua, adeò vt apud illa nidulentur, cùm mihi ad ea non liceat propter exilium accedere. Hi enim duo versus vnicus

B sunt in Hebræo, & ad hunc sensum ab Hebræis explanantur. *Passer*, צפור *Tsippor*, nomen generale cunctis auiculis manè surgentibus ad garriendum & cantillandum. Rabbi Mose *a*. Solet tamen restringi ad passerũ speciem. *Turtur* דרור *deror*, Hirundo, Hebraïcè. Verùm est Synecdoche, pro omnibus auiculis, quæ nidos apud templa fingunt. Immò citra Synecdochen R. Mose Nahmanides eodem loco putat דרור *Deror*, nomen esse cõmune cunctis auiculis liberè per domos, vrbes, & agros volitãtibus & vagantibus. Nam דרור *Deror*, libertatem sonat. Auis nempè libera, non inclusa in cauea, vel domi-

C bus. Sept. propter mysterium Turturem potuerunt eligere, quæ in Canticis Salom. *b* & in Paralipomenon libro *c*, piarum mentium est symbolum, vt quæ sit casta, solitaria, gemebunda, quieta meticulosa, meditabunda. Sic passerem, vt qui gregalis sit, societate gaudeat, in tectis vel prope fenestras nidificet, & pippiat. Item quia hæ duæ species in genere auicularum notissimæ sunt & vulgatissimæ, Chald. *Etiam columba inuenit domum, & turtur nidum habet, quòd legitimi sint pulli eius. & offerantur in superficie altaris tui, Domine exercituum*. Nam ex omnibus

D auibus columbæ & turtures duntaxat aptæ erant sacrificiis. præterquàm in leprosorum purificatione, in qua institui poterat sacrificium de qualibet auium mundarum, seorsum passerũ specie *d*. Alioqui nihil refert, quæ auium species exprimatur, modò illa sibi eligat habitationem & nidum circa templa, & altaria, quæ olim erant sub dio, & in locis nemorosis.

5 *Altaria tua Domine*. Appositoriè, vt iã attigimus: passer & turtur inuenerunt sibi domum & nidum, nẽpe altaria tua. Aliqui malũt orationẽ esse concisam & imperfectam

a *Leuit. 14.*

b *Cant. 2. v. 12.*

c *1. Par. 17. ver. 17.*

d *Leuit. 14. v. 4.*

per Aposiopesim(vtinam sic inueniã)altaria tua Domine. A

6 *Beati qui habitant in domo tua*, in templo tuo, vt rei diuinæ intersint, seque cantu & celebratione laudũ tuarum consolentur & pascant. *In sæcula sæculorum*, quamdiu viuent, perpetuò & continenter Sic עוד hod, explicat Kimhi, quod propriè sonat. *Adhuc. Sela* hîc versum claudit. Nam mysterium est de iis, qui præsentis vitæ miseriis liberati, iam in domo Domini, id est, cœlesti patria commorantur, cuius typum Sion, siue Ecclesia in terris exhibet.

7 *Beatus vir cuius auxilium*, fortitudo in te, prop. *Ascensiones*, semitas, tuas alta, tua præcepta & leges: vel semitas, quibus in tuam domum ascenditur, quæ est Ecclesia, vel cœlum: stratas vias ad progrediẽdum in domũ tuam. B Est allusio ad situm Hierusalem, quæ in loco erat montoso, q.d. Beatus, qui in corde habet semitas adeundi domum Dei, dum est in terris lacrymarum valle, vt illuc iter suscipiat ad celebrandum Deum cum fidelium cœtu. Medicina contra miserias & lacrymas huius vitæ Ecclesia & templa. Illinc enim hauriuntur multæ consolationes. Hunc locum recentiores non intelligunt, vt qui cohærentem sententiam in duas diuidant. Eos Soph pasuc (Periodi puncto respondens) signatum ad *in corde suo*, fefellit. Atqui alia ratio Prosodiæ huius operis, quàm aliorum, vt iam docuimus. Itaque in eo neque Athnah, neque Soph pasuc semper sententiam distinguit, sed duntaxat metrum siue versum, vt in aliis linguis videmus Poëtas sensum vnius versus in alterum extendere. Sic Hebraïcè adverbum(Beati sunt) *semitas altas in corde suo: transeuntes in valle fletus, fonte*(appositoriè) *quem ponunt. Beati sunt, qui transeunt altas semitas*, &c. Nam sic est ordinandum: id est, vt Septua. optimè mutato numero reddiderunt, Beatus qui ascensiones (in templum in monte positum, vel in cœlum) in corde suo disposuit in hac valle lacrymarum, loco à se posito. Beatus qui ex animo meditatur in domum Dei ascendere, quamdiu est in hoc mundo flebili & luctuoso, quem locum, siue quem fontem lacrymarum sibi posuit homo scilicet. Sua enim culpa excidit è paradiso voluptatis, in hunc miserum mundi statum, & è iustitia & fœlicitate originaria in hanc peccati & status calamitatem, terram maledictam, parientem spinas, tribulos, animantes noxios, & omnis generis

Ecclesia & templa sunt medicina contra miserias huius vita.

C D

A neris mala: atque homines cogentem viuere sudore vultus sui, &c. Alioqui permansisset in paradiso voluptatis, è quo omnia ista exulassent. Vallem lacrymarum aliqui post Kimhium in vallem mori arboris transformant, satis alienè, pro arida & siticulosa quia hæc arbor in locis aridis oritur. Alij in vallem siticulosam, & aqua carentem per Metalepsim, quòd penuria aquæ viatores in illis locis æstuosioribus, quandoque flentes faciat. Alij in proprium loci. Deinde quod sequitur; *Fontem ponunt eam*, quòd frequentibus puteis ob multitudinem ad festum pergentem, vallem illam in modum

B continui fontis excauauerint. Sed simplicissimus cùm sit hic sensus, & argumento Psalmi congruus, recentiorum hæ omnes interpretationes de corporali ascensu Iudæorum in tabernaculum Domini ad festa Domini celebranda, coactæ sunt & frigidæ, vt eas pigeat commemorare. Neque enim beati erant Iudæi, verbi gratia, fontes in vallibus excitantes cauando: vt commoditate itineris per loca arida homines magis incitarentur ad frequentandum domum Domini, cùm idem possint & improbi. Vnde vertunt: *Transeuntes in valle, siue per*

C *vallem fletus; fontem ponunt eam*; vbi mallem, fontem, quem ponunt siue posuerunt. Demonstratiuum enim sæpe pro relatiuo. Quod & sententiam multò præstantiorem ferre possit per Zeugma, nempe hanc. (Et beati, qui) transeuntes per vallem istam miseriæ, lacrymis eam implent, & quasi fontem aquis plenum faciunt, id est, qui in præsenti vita copiosis lacrymis pœnitentiæ, peccata & miserias suas diluunt, & pro cœlestis patriæ desiderio, grauissimè lugent. *Beati* (enim) *qui lugent; quoniam ipsi consolabuntur a.* Nec etiam sententia erit sterilis, si iuxta hanc distinctionem Masoreticam fructus

a *Matth. 5. v. 5.*

D proficiscentium in domum Domini describi incipiat. Illi transeuntes per hanc miseræ vitæ vallem, fontem (gratiæ) ponent eam, id est, vi pietatis miserias vitæ diuinis consolationibus diluent, deinde benedictionibus amicientur, &c. Chald. aliò retulit: *Peccatores, qui transeunt per profundum gehennæ, flentes, fletu, sicut fontem ponent illud. Ascensiones*, rectè. Nam מסלות *Mesilloth*, altas semitas declarat, à סלל exaltare, eleuare. *In loco*, εἰς τὸν τόπον, in locum, vt motus significetur,

Vnde citra Eclipsim facilis sequetur constructio. Beatus, qui apud te disposuit in hac lacrymarum valle, ascensiones in locum: (cœli, vel templi) qui disposuit ascendere in locum, quem posuit, fixit, elegit sibi Deus: Vt sit cœli vel Ecclesiæ periphrasis. Hoc enim congruet Paulo *a. Christus Sanctorum minister & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo.* Tum hæc fontis, *quem posuerunt*, innuent mysterium sanctissimæ Trinitatis. Quem fontem, quem locum gratiæ & fœlicitatis posuerunt Pater, Filius & Spiritus sanctus, siue quem posuit Deus vnus Patre, Filio, & Spiritu sancto constitutus. Nam ob hoc mysterium sic interdum loquitur Scriptura Hebraica, vt in Genes. *b Eduxerunt me dij de domo Patris mei.* & apud Esaiam *c, Dominabitur qui fecerunt te, Dominus exercituum nomen eius* מעין *Makian*, pro מעון *Mahon*, loco, habitaculo, accepere Septu. vide infra *d. Quem posuit*, sibi ipse homo, vt supra. Si quis priorem explanationem amplecti malit. Quem sibi ipse homo fecit vallem lacrymarum, cùm anteà hic terræ locus esset vallis voluptatis, & quasi paradisus Domini. Hæc explanatio confirmatur Hebraica veritate, in qua hæc pluraliter enunciantur. Quem posuerunt ipsi scilicet. Terra vallis, cõparatione cœli, quod mons dicitur multis Scripturæ locis.

a Heb. 8. v. 2.

S. Trinitatis mysteriũ innuitur.

b Genes. 20. v. 3.

c Esaiæ 54. vers. 5.

d Psa. 86. v. vlt.

8 *Dabit legislator.* Hebraicè, induet Doctor. מורה *more*, Doctorem propriè sonat, vt apud Ioelem *e*, vbi etiam Christus Doctor iustitiæ nominatur, & apud R. Mosem, מורה נבוכים *More Nebuchim*, Doctor perplexorum. Induet doctor siue Legislator Christus benedictiones, vt eis populum suum afficiat & cumulet. Induere, amicire, & similia vsu linguæ (vt *Amictus lumine sicut vestimento f*) significant copiosè habere, repleri, abundare. Benedictiones præmij cœlestis dona, vel gratiæ diuinæ consolationes. Ita exprimit gratiæ Christi redundantiam & plenitudinem, de qua nos omnes accepimus. Alij per Doctorem intelligunt, quemlibet alios docentem. Ipse qui diuinam legem aliis impartitur docendo, multa diuina munera induet, & obtinebit, multas benedictiones dabit, id est, proferet, edet, profundet. Chald. *Benedictione amicientur, qui insudant, vt doceant legem tuam.* Insipidè, contra leges Grammaticas, Chaldæi veterumque auctoritatem, recentiores interpretantur,

e Ioël. 2. v. 23.

f Psal. 103. ver. 2.

A tantur, *etiam cisternam obteget* (id est replebit) *pluuia. De virtute in virtutem*, de robore in robur, in dies fient potentiores, in dies obtinebunt maiorem gratiam & dona, gratiis spiritualibus roborabuntur *a*. Proficient semper virtute, potentia, opibus, &c. *Videbitur*. Hebraicè, *videbitur apud Deum in Sione*, idest, exaudietur pius, fauorem nancifcetur & gratiam: quicquid ab eo postulabit consequetur, apparebit Deo. Deus eum videbit in templo oculis fauorabilibus & propitiis, illic eum oculis aspiciet æquis. Quoniam autem à templo ad cælum mentes nostras voluerunt subuehere, per hypallagen

a Sic 2. Cor. 3. v. 18.

B verterunt, vel potiùs אֵל *El*, per tseri legerunt, vt sit vnum de diuinis nominibus: cum Masoretæ per segol, quò præpositio euadat. In Sione Deus, id est, Dei gloria, & præsentia apparebit, se illic videndum & fruendum præbebit. Quod etiam in Ecclesia locum habet. Illic enim se communicat, & suam gratiam & fauorem. Illic se interioribus oculis & fide aspiciendum præbet, illic se reuelat, suam gloriam & mysteria.

Deus videtur in Ecclesia.

9 *Domine Deus virtutum*, צבאות *tsebaoth*, Hebraicè, id est, exercituum. *Sela*:

10 *Et respice faciem Christi tui.* Chaldæus, R. Kimhi &

C cæteri ferè Rabbini de vero Christo legéque solenniter promisso, Christi Domini faciem vel personam intuere, quæ tibi nos placare vberrimè potest: exaudi nos pro ipsius reuerentia, per Christum tuum nos aspice. Gnostici mysteriis iniquiores, de Dauide: *Aspice vultu placido Dauidem vnctū tuum tibi supplicātem.* Nec aduertunt filios Choræ huius Psalmi esse auctores, qui quadringentis annis ante Dauidem in deserto vaticinantes, sibi potiùs Christum, quàm alium regem canendum proposuerant.

Gnostici Christum non agnoscunt, vbi Hebræi eū agnoscunt.

D 11 *Super millia*, dierum: plusquàm mille dies, etiā, fœlicissimi, extrà Ecclesiā. Quā fœlix ergo esse in Ecclesia!

12 *Elegi abiectus esse.* Malo desidere ad limen domus tuæ, tanquàm vilis ostiarius & abiectus ianitor, malo in domo Dei quacunque conditione seruire, quàm commorari in magnificentissimis impiorum domiciliis, illicque gloriosè & splendidè viuere, vbi omnia sūt impietatis plena. Vnde Hebraicè, רשע *resinah*, pro, *Peccatorum*, *impietatis*. Aliqui tamen, *perturbationis*, vt intelligat aulam regiam, in qua nulla disciplina & pie-

tatis ratio, vt proinde temporarium peccatum appelletur ab Apostolo, vbi inquit a. *Moses maluit affligi cum populo Dei, quàm vocari filius filiæ Pharaonis, ab eáque in regnũ adoptari. Respiciebat enim ad retributionem æternam.*

a Hebr.11. v.25.

A

13 *Quia misericordiam & veritatem diligit.* Hebraicè, *quia sol & scutum est Dominus Deus, gratiam gloriámque dabit Dominus.* Estq; ratio cur malit esse in Ecclesia. In ea enim Deus est sol illustrans, vegetans, fouens, alens suo calore, fœcundans, nostras vires reparans, & scutum protegens, & arcens externa & interna incommoda. Voluerunt itaque Sept. explanare, in quo Deus esset sol & scutum. Nempe dum misericorditer se nobis impartitur, & prouidet, est velut salutaris ille solis fulgor, mundi oculus: dum veritatem & fidem seruat, id est, promissa perficit fideliter, est nobis scuti ac propugnaculi loco. Misericordiam ad solem, veritatem, promissorúmque præstationem ad scutum retulerunt, in similitudine euoluenda. *Gratiam*, qua sumus filij Dei in hoc mundo. *Gloriam*, vitam æternam in altero sæculo.

B

14 *Non priuabit bonis eos*, non prohibebit, non destituet bonis innocentes, bona eis non denegabit. Ratio superiorum hæc est trimembris. Itaque in singulis membris *Quia* debet cogitatione repeti, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. Expeto supra omnia esse in domo Dei: primò quia misericordiam, &c. secundò, quia gratiam & gloriam dabit: tertiò, quia non priuabit bonis integros. *Domine.* Epiphonema.

C

ARGVMENTVM.

Orat vt iis, quos à captiuitate Babylonica liberauerit, solidè placetur, Christo exhibito.

D

1 In finem, filiis Core, Psalm. LXXXIV. Hebr. 85.

2 BEnedixísti Dómine terram tuam: auertísti captiuitâtem Iacob. 3 Remisísti iniquitâtẽ plebis tuæ: operuísti ómnia peccâta eôrum.

4 Mitigásti omnem iram tuam: auertísti ab ira

A ira indignatiônis tuæ.

5 Conuérte nos Deus salutâris noster: & auérte iram tuam à nobis.

6 Nunquid in ætérnum irascêris nobis? aut exténdes iram tuam à generatiône in generatiônem?

7 Deus tu conuérsus viuificâbis nos: & plebs tua lætábitur in te.

B 8 Osténde nobis Dômine misericórdiam tuam: & salutâre tuum da nobis.

9 Aúdiam, quid loquâtur in me Dóminus Deus: quóniam loquêtur pacem in plebem suam.

10 Et super Sanctos suos: & in eos, qui conuertûntur ad cor.

11 Verúmtamen prope timéntes eum salutâre ipsîus: vt inhábitet glória in terra nostra.

C 12 Misericórdia & véritas obuiauêrunt sibi: iustítia & pax osculâtæ sunt.

13 Véritas de terra orta est: & iustítia de cœlo prospéxit.

14 Etenim Dóminus dabit benignitâtem: & terra nostra dabit fructum suum.

15 Iustítia ante eum ambulâbit: & ponet in via gressus suos.

D

---

2 *Benedixisti Domine.* Canit beneficium liberationis è captiuitate Ægyptiaca, Babilonica, & similibus externis vsque ad vers. 5. in quo incipit precari, vt idem sibi suísque præstet, vel etiam Christum mittat, quo istæ omnes perficiantur. Iuxta Kimhi primùm vaticinatur de redemptione per Christum, vt sint præterita pro futuris. Deinde subiicit precem populi exulantis: denique Deum ipsam exaudiuisse narrat. Possit esse pre-

catio pro gentium conuersione, in ipsarum persona. Vti benedixisti olim terram & populum tuum Israëliticum, &c. sic conuerte nos gentes, &c. vt ad extremum vsque gentes loquentes inducantur. *Benedixisti*, beneficiis multis cumulasti. Ad verb. voluisti, complacitum habuisti, beneplacito es prosecutus. Sic Græcè εὐδόκησας, nisi quod noster interpres videtur legisse εὐλόγησας. Nihil interim refert, nam Dei beneuolentia & voluntas est actuosa, & efficax. *Terram*, terræ tuæ Israëliticæ incolas. Metonym. *Auertisti*, reduxisti captiuitatem Babylonicam, vt id dicatur in persona reuersorum ab illo exilio, & è Babylone liberatorum. A B

3 *Operuisti omnia peccata eorum*, texisti, velasti, ne ea videas. Homoioteleutis autem amplificat antiquam Dei erga populum, & terram suam beneuolentiam & fauorem, hoc & seq. vers.

4 *Mitigasti omnem iram tuam*. Ad verb. Collegisti. Sed Colligere, pro retrahere intra se, vt apud Ioelem *a*, *Stellæ collegerunt lucem suam*, id est, retraxerunt. Congregasti ad tete iram tuam, ne extra eam effunderes Ne foris appareret, apud te illam continuisti. *Auertisti*, te, supple. Auersus es a vehementi tua indignatione, qua nos in seruitutem tradideras. C

a Ioël. 2. v.10.

5 *Conuerte nos Deus*. Hactenus præteritæ beneuolentiæ narratio. Nunc eam accommodat proposito, ac precatur, vt Christus veniat cætera perfecturus. *Conuerte nos*, ad te, qui benedixisti, &c. reconcilia nos tibi, misso ad nos filio tuo. Vel, si Dominus sit Christus hoc Psalmo, tuo aduentu & præsentia. Alij, tranquilla nos. שב *Sab*, Hebraicè etiam est tranquillare. Consolare nos plenè restitue. Apostrophe ad Dominum, siue Christum.

6 *Nunquid*, dilato Christo tuo, vel tuo aduentu, *in æternum irasceris*. D

7 *Deus tu conuersus*. Hebraismus, de quo alibi. Rursum *Viuificabis*, veluti è mortuis reuiuiscere facies, & saluabis nos. Prima viuificatio est Babylonica, & cæteræ externæ. Secunda illa Pauli *b*: *Cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit & consedere fecit in cœlestibus in Christo*. Alius *Conuersus*, reconciliatus, præter linguæ vsum, in huiusmo

b Ephes. 2. v.5.6.

A huiuſmodi verborum conſequentia, nam in eà ſonat, rurſum, denuò. Interrogant Hebraica eodem ſenſu, An non tu conuerſus viuificabis nos? Vbi aliquis putarit Septuaginta הלא *Halo* legiſſe tranſpoſitè הלה *Elóah*, Deus.

8 *Salutare tuum.* Chriſtum ſalutarem noſtrum. Tuam ſalutem, Hebraicè alluſione ad nomen Ieſu, id eſt, per quem ſaluare ſoles.

9 *Audiam quid loquatur.* Deprecanter. Audiam, obſecro, quid loquatur in me Dominus. Fac audiam meis auribus Chriſtum loquentem. Nam nihil niſi pacem loquetur: nihil niſi, vt iuſtificati pacem habeamus, prædicabit. B Vel in genere, Audiam quid mihi dicat Dominus, quid loquatur: loquitur autem Deus nobiſcum, non verba quæ auribus percipi poſſint faciendo, ſed eorum, ad quos loquitur, mentem ita informando, vt non ſolùm res tanquàm præſentes mentis oculis cernant, verùm etiã à Deo ſe diuinitùs moueri ſentiant, perinde affecti ac ſi ipſum loquentem audirent, vel intelligerent. Hinc Baſilius de Prophetia a: *Vox Dei diuerſa eſt ab iis vocibus, quas aurium ſenſu percipimus. Nam illa fit per viſionem, vt in ſomniis: vt enim in his animus noſter, quorundam veluti verborum notis imbuitur, nulla voce ad ſenſum aurium accedente, ſed mente quibuſdam rerum formis inſignita, ſic Dei vox* C *exiſtimanda eſt, quam Prophetæ audiuiſſe memorantur. In me,* mecum. Idiotiſmus, qualis apud Zachariam b, *Angelus qui loquebatur in me,* id eſt, mecum. *Dominus Deus,* hìc perſpicuè Chriſtus indicatur. *Pacem*, reconciliationem & tranquillitatem conſcientiæ, qui eſt fructus Euangelij, vel proſpera & bona quæque. Nam pax ritu linguæ, omne fœlicitatis genus importat.

Deus quomodo loquatur.

a Pſal. 28.

b Zac. 1. v. 9.

10 *Et in eos.* Siue legerint אַל *Al* per Pathach, vt hodiè Iudæi: ſiue per Segol, idem perpetuò eſt ſenſus. Nam hæc negatio, *Et (in eos qui) non reuertuntur ad ſtultitiam,* huic D affirmationi æquipollet. *Et (in eos qui) conuertũtur ad cor,* id eſt, ad eos qui redeunt ad ſeſe, qui ſeriò & ex animo reſipiſcunt, neque ampliùs ad dementiam reuertuntur, loquitur Deus pacem, eis reconciliationem & gratiam promittit. אַל *Al*, pro לֹא *Lo* apud Poëtas ſæpe. Alioqui eſt particula Prohibendi, *ne. Ad cor*, Vox כסלה *Kiſlá*, ilia ſignificat c, aliàs ſtultitiam. Quare aliqui vertunt, *Et ne conuertantur ad ſtultitiam.* In aliquibus exemplaribus, *ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν ἐπ' αὐτόν*, ad eos,

c Iob. 15. v. 27. & Leu. 3. v. 4.

qui

qui conuertunt cor ad ipsum.

11 *Verumtamen prope timentes eum*, עך *Ak* particula asseuerandi, non aduersandi. Sanè salus Domini eum reuerentibus adest, propinqua est, & præsto. *Gloria*. Putant nonnulli illud esse D. Ioannis *a. Habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti.* Vt gloria Dei Christus inhabitet inter nos, corporea forma sit præsens: vel *Gloria*, præsentia diuinæ maiestatis & gratiæ.

a Ioan. 1. v. 14.

12 *Misericordia & veritas.* Fructus aduentus Christi quatuor versibus describuntur, nempe misericordia siue gratia, & gratiæ vires atque opera, veritas, iustitia, pax (conscientiarum.) Hinc Andreas Hierosolymitanus in salutatione Virginis cuncta refert ad Christum. *Filij secundùm Patris beneplacitum misericordia super nos venit,* &c. Sic ferè nostri quatuor hos nouissimos versus de mysterio incarnationis, & humanæ reconciliationis. Sic & ex Hebræis R. Moses de natiuitate Messiæ. Possunt autem vel Antitheticè exponi, vel per congeriem citra Antithesim. Hoc quidem modo, Misericordia & veritas & iustitia & pax Dei simul aduenerunt per Christum. Dedit benignitatem in illo aduentu, dedit terra fructum suum, iustitia ante Deum viguit, & posuit in via gressus suos. Antitheticè autem, *Misericordia* Dei, & *veritas*, fides, sinceritas, integritas hominum, sic coniuncta sunt, vt disiungi nequeant: séque comitentur: sic iustitia Dei, & pax hominis, sibi mutua tam firmiter oscula impresserunt, vt diuelli non possint, sed se consequantur. Qui sunt fructus aduentus Christi, per quem misericordiam consecuti sumus à Deo, & cognitionem veritatis, quique nos iustos ex iniustis reddidit, & Deo reconciliauit. q. dicat, Misericordia Dei comes tum erit integritatis indiuidua: & iustitia Dei, per quam iustificamur, pacis, tranquillorum morum, & vitæ. Quod sic explanat Kimhi. *Tépore Messiæ habitabit gloria in domo Dei, erúntque misericordia, & veritas in mundo. Populus enim Dei erit in veritatis via, non fallet, neque peccabit. Erit etiam pax, & iustitia in mundo, adeò vt videātur amicè, & indiuiduè coaluisse, veritas & iustitia ex parte hominū, misericordia & pax ex parte Dei:* Alij iustitiam referunt ad hominem, pacem ad Deum. Verùm propter sequentis versus Hemistichium: *Iustitia de cœlo prospexit*, pax videtur dici de hominibus, iustitia de Deo *b*, non qua iustus est, sed

Aduentus Christi fructus.

b Ro. 3. v. 5.

A est, sed qua nos iustos efficit, iustéque se erga nos gerit, vel etiam misericorditer. Aliqui hæc non diuidunt, sed cuncta referunt ad Deum. *Misericordia*, Dei erga gentes: *& veritas*, id est, promissionum eius fidelitas, respectu Iudæorum: quibus promissus fuit Christus, simul occurrerunt *Iustitia*, eiusdem, per quam gratiæ, & virtutum infusionem consequimur, *ac pax*, quam per reconciliationem remissionémque peccatorum affert, super nos venerunt. Contrà alij omnia referunt ad hominem, sed minùs aptè. Misericordia hominum, veritas, iustitia & pax simul se comitantur, vt vnum non sit inter homines sine altero. In quocumque enim est iustitia & virtus, ille etiam à Deo pacem consequitur. Simpliciùs, vt misericordia sit gratia mera, ratione gentium, veritas præstatio promissorum propter Iudæos, quibus gratis quidem exhibitus est Christus, sed tamen ex promissione *a*. Iustitia, iustificatio, de qua sequẽti versu, pax, tranquillitas conscientiæ, reconciliationis & remissionis peccati effectus, vt in inscriptionibus epistolarum Apostolicarum, & apud Virgil. *b Exorauit pacem diuûm.* Nam eo loci Nonius pacis nomine nunc propitiationem, nunc veniam intelligi notat.

Dei iustitia est, qua nos iustos efficit.

B

a *Rom. 15. v. 8. 9.*

b *3. Æneid.*

C

13 *Veritas de terra orta est*, vera religio, & cõscientiarum integritas de terra effloruit, id est, de hominibus terræ incolis. Metonym. dum mortales Euangelium sunt amplexati. Nam *Veritas*, aliter hic sumi videtur, quàm superiore versu, è sequentibus, in quibus se explicat, pro vitæ probitate & sinceritate. Probitas, & virtus de terra, quæ ante Christum erat idololatricis & impiis operibus corruptissima, emersit. *Orta est*. Hebr. תצמח *Thitsmah*. i. Effloruit, per Metaph. à stirpibus. *Et iustitia* Dei, qua per fidem Christi iustificati sumus, nempe gratia gratos & iustos efficiens, de cœlo prospexit, vt in terras descenderet ad nos iustificandos. Deus iustùs, & iustificans ad nos respexit de cœlo, vt nos iustificaret. Sic sæpiùs apud Paulum iustitia Dei pro gratia, Metonymicõs, quoniam primus gratiæ effectus est iustificatio, siue iustitiæ infusio. Est autem hysteron proteron. Nam priùs iustitia Dei de cœlo prospexit ad nos, quàm veritas de terra, siue à nobis oriretur, & in nobis efflorescerct. Id è sequenti versu liquet, nisi id malis accipere de moralibus operibus. Tum enim, vbi veritas & virtus de terra, siue

D

Iustitia Dei est gratia gratos, & iustos efficiens.

Gratia primus effectus est infusio iustitia.

siue ex hominibus oritur, ac homines integritati student, iustitia de cœlo prospicit ad eos remunerandos, & benè afficiendos. Plerique nostrorum non incommodè per veritatem & iustitiam hic Christum intelligunt *a*, qui effloruit siue ortus est de terra, id est, vtero virgineo, & nos iustificauit. Nam etiam Iudæi agnoscunt hæc pertinere ad Messiam. Hinc Aug. *Christus de fœmina ortus est, vt iustitia de cœlo prospiceret, id est, vt iustificarentur per eum homines.* Sic Irenæus *b*. Alij putant donotari summā bonorum fœcunditatem, vt terra nihil aliud videatur, quàm veritatem germinare, neque cœlum aliud, quàm iustitiam depluere.

a Ioa. 14. v. 6. & 1. Cor. 1. ver. 30.

b Lib. 3.

14 *Etenim Dominus dabit.* Se hoc versu explicat. Humano generi benignè faciet, & terra nostra, vtut sterilis, abundè omnia proferet, Kimhi. De bonis spiritualibus & corporalibus, vt fœcunditate agrorum, vbertate fructuum, &c. Possit tamen accipi de fructu bonorum operum, vel etiam de Christi ortu è Virgine *c*. *Benignitatem*, bonum propriè *fructum suum*, fructum quem debet edere, fructum bonorum operum, ad quæ proferenda instituta & restituta est: Nam terrigenæ siue homines creati sunt & recreati, instituti, & restituti, vt Deum agnoscant, agnoscendo ament, amando colant, colendo fruantur.

c Ps. 66. v. 7

Homines cur creati.

15 *Iustitia ante eum ambulabit.* Iustitia hic aliter sumitur, quàm anteà, pro vitæ morúmque integritate, & virtute. Etiam homines vacabunt iustitiæ, vbi Deus benignitatem dederit. Pendet enim è superiore. Estque locus alius contra Pelagianos, pro gratia virtutem antegrediente. *Ante eum*, Deum. Ambulare autē ante Deum, est ei obedire, & præcepta eius efficere, vt *d Ambula coram me, & esto perfectus*, quasi dicat Iustitia fidei, iustitia Dei, qua per fidem fuerimus iustificati, Deo obedict, non erit iners & languida in nobis, sed per bona opera efficax. Iustitiam sic colent homines, vt Deo probentur. Christi tempore homines dabunt operam iustitiæ, & æquitati, requirit enim obedientiam. Itaque per Christum iustificati, Dei præceptis insistent, & obtemperabunt. *Et ponet* iustitia, scilicet, homines iusti ponent suos pedes in via ante eum, per Zeugma, id est, ante Deum incedent: vt idem dicat aliis verbis vtroque hemistichio. Nam ponere in via gressus suos, appellant ambu

Ambulare coram Deo quid.

d Gen. 17. v. 1.

Iustificati debent bonis operibus insistere.

A ambulare,incedere. Alij,*ponet*, Dominus,id est,mox aderit,mox vbi præcurrerit iustitia,fauebit. Alij,mox in carnem veniet.Atqui corporatus est, cùm omnia essent corruptissima,& ad profundum impietatis peruenissent.Simplicius,vt declaret quod suprà *a* enunciauerat.Iustitia ante Deum ambulabit,& Deus ponet in via gressus suos. q. d.Si homines se iustè ante Deum gerant, si iustè & probè viuant, mox Deum habebunt præsentem, & propitium, statim illis aderit.De gratia comitante,& consequente.

a *Vers.12. & 13.*

B

ARGVMENTVM.

Christus Patrem precatur, vt se ab hostibus defendat. Omnes gentes ipsum adoraturas, & se eum perpetuò celebraturum.

1 Oratio ipsi Dauid,LXXXV.
C
Hebr. 86.

2 INclîna Dómine aurem tuam, & exaúdi me:quóniam inops,& pauper sum ego.

3 Custódi ánimam meam, quóniam sanctus sum:saluum fac seruum tuũ, Deus meus sperántem in te.

D 4 Miserêre mei Dómine, quóniam ad te clamâui tota die: lætífica ánimam serui tui, quóniam ad te Dómine ánimam meam leuáui.

5 Quóniam tu Dómine suáuis & mitis:& multæ misericórdiæ ómnibus inuocántibus te.

6 Aúribus pércipe Dómine oratiônem meam: & inténde voci deprecatiônis meæ.

7 In die tribulatiônis meæ clamâui ad te: quia exaudísti me.

8 Non

8 Non est símilis tui in diis Dómine ; & non est secúndùm ópera tua. A

9 Omnes gentes quascúmque fecísti, vénient, & adorâbunt coram te Dómine : & glorificâbunt nomen tuum.

10 Quóniam magnus es tu, & fáciens mirabília: tu es Deus solus.

11 Deduc me Dómine in via tua, & ingrédiar in veritâte tua: lætêtur cor meum, vt tímeat nomen tuum. B

12 Confitêbor tibi Dómine Deus meus in toto corde meo: & glorificâbo nomen tuum in ætérnum.

13 Quia misericórdia tua magna est super me: & eruísti ánimam meam ex inférno inferiôri.

14 Deus, iníqui insurrexêrunt super me, & synagóga poténtium quæsiêrunt ánimam meam: & non proposuérunt te in conspéctu suo. C

15 Et tu Dómine Deus miserâtor & miséricors: pátiens, & multæ misericórdiæ, & verax.

16 Réspice in me, & miserêre mei, da impérium tuum púero tuo: & saluum fac filium ancíllæ tuæ.

17 Fac mecum signum in bonum, vt vídeant, qui odêrunt me, & confundântur: quóniam tu Dómine adiuuîsti me, & consolâtus es me. D

---

2 *Inclina Domine aurem.* Exaudiri se petit multis de causis. Primùm, quia omni humano præsidio destituitur. Deinde *a* quia est ei consecratus per fidei & cultus professio

a *Vers.3.*

A professionem, id est, quia in ipsum credit. Tertiò *a*, quia in ipsum sperat. Quartò *b*, quia ipsum inuocat. Denique *c* ob eius proprietates. Eius enim est proprium misereri & ignoscere. *Inops*, afflictus, miser, Gall. *Ie suis miserable.*

a *Vers. 3.* b *Vers. 4.* c *Vers. 5.*

3 *Custodi animam*, vitam Aliqui per Metonym. *Sanctus*, tibi per fidei promissionem sacratus: Gratia circumcisionis olim, hodiè baptismi sanctificatus. חסיד *Hasid*, pium etiam significat, beneficium, pietatis studiosum. *Seruum*, cultorem.

4 *Animam meam ad te leuaui*, te ex animo precatus sum. Oratio est eleuatio mentis in Deum cum oris locutione.

B 5 *Quoniam tu Domine.* Tria hîc epitheta Deo maximè propria. *Suauis*, bonus, beneficus propr. erga omnes inuocantes te. *Mitis*, facilis ad ignoscendum. סלח *sallah*, propitiabilis, ad parcendum facilis. *Multæ misericordiæ*, tam ad peccatorum remissionem, quàm ad beneficiorum exhibitionem.

6 *Auribus percipe*, audi propitius.

7 *Quia exaudisti me*, quia exaudire me soles. Vnde Hebraicè est futurum, quo vtuntur in rebus solitis.

8 *Non est similis tui in diis*, siue illi sint dij falsi Gentium, siue Diui & Angeli. Ad solem & sydera restringit Kimhi. Nullus est tibi similis in diis, siue essentia, siue operatione. August. *Et non est secundùm.* Et tuis factis & operibus nulla eorum sunt comparanda. Nullus eorum tua opera potest perfectè imitari. Nullus illorum est, qui talia, tanta, tam magna efficere possit.

C

9 *Omnes Gentes quascunque fecisti venient*, non de regionibus suis migrando, sed in locis suis credendo, & in vnam Ecclesiam, quasi in vnum locum, & populum coalescendo, relicto Gentilium deorum cultu *d*. Aliqui de magni iudicij die nouissimo.

d *Esa. 11. v. 10. 11. & 43. v. 5. 6.*

D 10 *Et faciens mirabilia.* Horum meminit, quia miracula Christi & Apostolorum gentes ad Ecclesiam, & Dei cultum pertraxerunt.

11 *Deduc me Domine in via tua.* Doce me viam tuam, id est, legem, & gradiar in veritate tua, id est, in vera tua religione, & doctrina. Vnde Kimhi veritatem, sapientiam diuinam interpretatur. Alij, fidem promissorum. *Ingrediar*, Deprecanter, siue modi Imperatiui. Fac fac ingrediar. Vel pronunciatiuè. Sicque ingrediar, sic incedam in tua veritate, postquàm me tuam viam do-

8 Non est símilis tui in diis Dómine ; & non est secúndùm ópera tua. A

9 Omnes gentes quascúmque fecísti, vénient, & adorâbunt coram te Dómine : & glorificâbunt nomen tuum.

10 Quóniam magnus es tu, & fáciens mirabília: tu es Deus solus.

11 Deduc me Dómine in via tua, & ingrédiar in veritâte tua: lætêtur cor meum, vt tímeat nomen tuum. B

12 Confitêbor tibi Dómine Deus meus in toto corde meo: & glorificâbo nomen tuum in ætérnum.

13 Quia misericórdia tua magna est super me : & eruísti ánimam meam ex inférno inferiôri.

14 Deus, iníqui insurrexêrunt super me, & synagóga poténtium quæsiêrunt ánimam meam : & non proposuérunt te in conspéctu suo. C

15 Et tu Dómine Deus miserâtor & miséricors: pátiens, & multæ misericórdiæ, & verax.

16 Réspice in me, & miserêre mei, da impérium tuum púero tuo : & saluum fac filium ancíllæ tuæ.

17 Fac mecum signum in bonum, vt vídeant, qui odêrunt me, & confundântur : quóniam tu Dómine adiuuîsti me, & consolâtus es me. D

---

2 *Inclina Domine aurem.* Exaudiri se petit multis de causis. Primùm, quia omni humano præsidio destituitur. Deinde *a* quia est ei consecratus per fidei & cultus professio

a *Vers. 3.*

A professionem, id est, quia in ipsum credit. Tertiò *a*, quia in ipsum sperat. Quartò *b*, quia ipsum inuocat. Denique *c* ob eius proprietates. Eius enim est proprium misereri & ignoscere. *Inops*, afflictus, miser, Gall. *Ie suis miserable.*

a *Vers. 3.* b *Vers. 4.* c *Vers. 5.*

3 *Custodi animam*, vitam Aliqui per Metonym. *Sanctus*, tibi per fidei promissionem sacratus: Gratia circumcisionis olim, hodiè baptismi sanctificatus. חסיד *Hasid*, pium etiam significat, beneficium, pietatis studiosum. *Seruum*, cultorem.

4 *Animam meam ad te leuaui*, te ex animo precatus sum. Oratio est eleuatio mentis in Deum cum oris locutione.

B 5 *Quoniam tu Domine*. Tria hic epitheta Deo maximè propria. *Suauis*, bonus, beneficus propr. erga omnes inuocantes te. *Mitis*, facilis ad ignoscendum. סלח *sallah*, propitiabilis, ad parcendum facilis. *Multa misericordia*, tam ad peccatorum remissionem, quàm ad beneficiorum exhibitionem.

6 *Auribus percipe*, audi propitius.

7 *Quia exaudisti me*, quia exaudire me soles. Vnde Hebraicè est futurum, quo vtuntur in rebus solitis.

8 *Non est similis tui in diis*, siue illi sint dij falsi Gentium, siue Diui & Angeli. Ad solem & sydera restringit
C Kimhi. Nullus est tibi similis in diis, siue essentia, siue operatione. August. *Et non est secundùm*. Et tuis factis & operibus nulla eorum sunt comparanda. Nullus eorum tua opera potest perfectè imitari. Nullus illorum est, qui talia, tanta, tam magna efficere possit.

9 *Omnes Gentes quascunque fecisti venient*, non de regionibus suis migrando, sed in locis suis credendo, & in vnam Ecclesiam, quasi in vnum locum, & populum coalescendo, relicto Gentilium deorum cultu *d*. Aliqui de magni iudicij die nouissimo.

d *Esa. 11. v. 10. 11. & 43. v. 5. 6.*

D 10 *Et faciens mirabilia*. Horum meminit, quia miracula Christi & Apostolorum gentes ad Ecclesiam, & Dei cultum pertraxerunt.

11 *Deduc me Domine in via tua*. Doce me viam tuam, id est, legem, & gradiar in veritate tua, id est, in vera tua religione, & doctrina. Vnde Kimhi veritatem, sapientiam diuinam interpretatur. Alij, fidem promissorum. *Ingrediar*. Deprecanter, siue modi Imperatiui. Fac ingrediar. Vel pronunciatiuè. Sicque ingrediar, sic incedam in tua veritate, postquàm me tuam viam do-

a Exo. 18. v. 9.

cueris. *Lætetur*, rectè. Nam חדה *hadá* hoc sonat *a*. Alij à יחד *iahad* obscuriùs. *Vni cor meum*, ne scilicèt diuisum sit, & distractum huc illuc à timore tuo. Fac vt te vnum amem, & timeam, non homines. A

12 *Confitebor tibi Domine in toto corde. In*, Latinè vacat. Te palàm & publicè celebrabo, toto corde, toto conatu & studio. Nam confiteri in hac lingua non est cordis, sed oris. Hinc illud Apostoli *b*: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem.*

b Rom. 10. v. 10.

13 *Eruisti animam meam, ex inferno inferiori* De descẽsu Christi ad inferos, in quibus Deus animam eius detineri non permisit, sed loco illo tantùm visitato, piisque de captiuitate liberatis, eum in corpus reduxit, atque ita in cœlum cum gloriose resuscitato corpore sustulit. Rabbinorum aliqui infernum inferiorem, Orcum & Gehennam exponunt, in quam Christus descenderit, non vt debitor, sed vt victor. Puto autem dici inferiorem siue תחתית *Tathtith*, id est, infimum, quòd inferni variæ sint regiones aliæ aliis superiores, prout magis recedunt à centro. Nempe septem secundùm Hebræos, quatuor secundùm nostros. Augustinus etiam hic de duplici inferno disserit: superiore & inferiore: superiore Purgatorium, & limbum intelligens: inferiore loca reliqua. Qui de Dauide, sepulchrum, quod infernus appelletur Poeticè: quoniam & is est in locis subterraneis, etsi non in centro, vel circa centrum mundi. Inferior autem, per Pleonasmum. Omne enim sepulchrum est inferius: vel Metaphoricè, summa pericula & mortem certam ac manifestam. Alij infernum, id est, inferni damnationem, quam per peccata commeruerat, vel commeriturus erat, nisi Deus à peccatis capitalibus eum præseruasset, vel per pœnitentiæ gratiam expiasset. B C

14 *Deus, iniqui*. Hebraicè, זדים *zedim*, id est, superbi. *Potentium*, in malam partem. Nam Hebraïcè congregatio terribilium, vel violentorum & crudelium. Tyrannorum cœtus. D

15 *Et tu Domine Deus miserator*. Epitheta Dei quinque è tredecim *c* Mosi ab ipsomet Deo reuelatis, vt illorum ratione intelligeret se esse ab ipsis exorandum, & ad indulgentiam flectendum. *Miserator*, commiseratione, amore, affectu res à se creatas prosequens. *Misericors*. חנון *hannun* propriè gratificator, gratiæ largitor, *Multæ*

c Exo. 34. v. 6.

A *misericordia*. Ad verbum, multus beneficentia, id est, beneficentissimus in immerentes. Nam חסד *Hesed*, beneficium est gratuitum. Qua ratione Cicero scripsit: *Iouem appellatum Opt. Max. propter beneficia quidem Optimum: propter vim verò, opes, & potētiam, Maximum, ita tamen vt antè Optimus*, id est, *beneficētissimus, quàm Maximus diceretur: quia maius est, certeq́; gratius, omnibus prodesse, quàm opes maximas habere a*. *Patiens*, ad iram tardus, nempe ad pœnam & vindictam. Hebraïcè, ארך אפים *erec appaym*, id est, longus ira, μακρόθυμος, longanimis, *Verax*, fidelis in promissis. Hebraïcè רב חסד *rab hesed*, id est, B multus veritate, valdè fidus & certus. Hęc autem Dei epitheta desumpta sunt, vti docui, è Mose *b*, vbi tredecim quę מדות *Middoth*, i. proprietates appellantur.

a *lib. 2. de nat. Deorũ, & pro domo sua.*

b *Ex. 34. v. 6.*

16 *Respice in me*, ad me; vt mihi auxilieris. *Imperium*, è quo me deturbant. Hebraïcè robur seruo tuo, potentiam & victoriam, vt & Chrysostomus. Nam κράτος vtrumque significat. *Filium ancillæ*. Mariæ Virginis, Arnobius. Alij, Ecclesiæ. Vel; Quoniam natus sum è piis & sanctis parentibus: si non propter me, at propter eos saluum me fac, vt polliceris *c*. *Sed & filium ancillæ Ismaëlem faciam in gentem magnam, quia semen tuum est*. Malo vt respiciat C ad Christum, non habentem patrem in terris, ac natum è virgine religiosissima Domini ancilla. Sic enim in Genesi *d* filius mulieris vocatur, quòd ex incorrupta virgine, sine virilis seminis admixtione verus homo nasciturus esset. Qui de Dauide, *matris* (inquiunt) *mentionem facit, quia in matre radix est formationis. In vtero enim eius educatur fœtus, ibi crescit & figuratur. & post puerperiũ mamimis eius alitur, ac imbibit potiùs mores ipsius, quàm patris*. Vel exaggerat seruitutem. Nam filius ancillæ, verna est, ignobiliore conditione, quàm emptitius, vel captiuitate D seruituti mancipatus, quoniam hi per accidens sunt serui; hic ex origine & genere.

c *Gen. 21. v 13.*

d *Gen. 3. v. 15.*

17 *Fac mecũ signum in bonum*. Ede mihi aliquod signum meliorum, vel salutis, vt omnibus manifesta sit mea liberatio: da mihi precanti prospera signa futuræ meæ pacis. Sic in suis precationibus loquebantur & profani Ouid. *e*

Euenient, dedit ipse mihi modo signa futuri.
Phœbus, & à laua mæsta volauit auis.

In bonum, in bonum bonæ erga me voluntatis & fauoris testimonium, quo beneuolentiam tuam in me testeris.

e *In Ibin.*

Vel, in prosperitatem, in salutem, in spem bonam certámque futuræ salutis. *Bonum*, vel pro bona volũtate, vel pro bono euentu & rebus secundis. Declara signo aliquo te mihi esse propitium. Mihi signum, & indicium aliquod exhibe futuræ meæ salutis, liberationísque ex his malis.

A

ARGVMENTVM.

Sionem, id est, Ecclesiam fore gloriosam. Ciuium illius numerum fore infinitum & fœlicem, Psalmus est Propheticus.

B

1 Filiis Core, Psalmus cantici. LXXXVI. Heb. 87.

2 FVndaménta eius in móntibus sanctis: díligit Dóminus portas *Sion* super ómnia tabernácula Iacob.

3 Gloriósa dicta sunt de te: ciuitas Dei.

C

4 Memor ero Raab, & Babylônis: sciéntium me.

5 Ecce alienígenæ, & Tyrus, & pópulus Æthíopum: hi fuêrunt illic.

6 Nunquid Sion dicet, Homo & homo natus est in ea: & ipse fundáuit eam Altíssimus?

7 Dóminus narrâbit in scriptûris populôrum: & Príncipum, horum, qui fuérunt in ea.

D

8 Sicut lætántium ómnium: habitátio est in te.

2 *Fundamenta eius*, Psalmi, cuius in inscriptione facta est mentio. Fundamentum, id est, argumentum huius Psalmi est de Sione & Moria montibus Domino dedicatis & consecratis. Hoc Psalmo institui de illis canere, hic meus est scopus. Ita Rabbini. Nostri malunt esse

relati

A relatiuum sine antecedente, vel relatiuum præpositum antecedenti: quòd linguæ esse vsitatum docet etiã Kimhi *a*. *Fundamenta*, & principia eius (Ecclesiæ scilicet, Arnobius, vel Sionis: vel, ex Euthymio, Christi) sunt in sanctis montibus. Inde enim orta est, vt proinde Hierusalem appelletur Ecclesiarum matrix *b*, τῶν ἐκκλησιῶν ἡ ἀκρόπολ. apud Damascenum *c*. Quo notione à Paulo *d* Patriarchæ, vel etiam Iudæi dicuntur radix Ecclesiæ Gentium, & radix portans fideles è Gentibus. Qui negant. *Eius*, ad illam posse referri, quòd masculinè in Hebræo enuncietur, vnde & Græcè αὐτοῦ, non αὐτῆς, nesciunt

a *pa.9. prima partis Michlol.*
b *In Liturgia D. Iacobi.*
c *Li.4.c.13.*
d *Ro. 11. v. 16.17.*

B Vrbium nomina esse etiam in hac lingua masculini generis *e*. Deinde mutatio generis non est rata in Scripturis. Montes autem dixit plurali numero, quoniam non modò mons Sion propter templum erat Deo sacer, sed & Thabor, Hermon, Carmelus, Oliuarum, aliíque terræ promissionis omnes, quòd vniuersam terram Israël sibi Deus consecrasset. Adde Sionem fuisse bicipitem, vt vnum ipsius iugum esset mons Moria propriè, in quo erat templum: alterum Sionis nomen retineret, in quo domus regia, arx, & ciuitas Dauid; qui &

e *Mich.5.v.2.*

C longo montium tractu ei esset coniunctus, qui dicebatur Sinaï (quod iter est dierum sexdecim *f*.) *Super tabernacula Iacob*, plusquàm vrbes & oppida reliqua Iacob diligit Sionem, quòd illic sit sedes primaria religionis, sedes Prophetica, & Catholica, regia familia, è qua Christus sit oriturus, & locus Sacerdotij. Maximè autem, quia in Sion radix est Ecclesiæ & fundamentum, dum in ea peragetur mysterium redemptionis nostræ, formabitur Ecclesia de Christi latere, Euangelium promulgabitur, instituentur sacramenta, Spiritus sanctus effundetur. Denique, *quia ex Sion exibit lex, & verbum*

f *Gal. 4. v. 25.*

D *Domini de Hierusalem g*. Et, *virgam virtutis Christi emittet Dominus ex Sion h*. Alij Sionem simpliciter accipiunt pro Ecclesia & Iacob pro Synagoga, vt Augustinus. Eam atque adeò eius vestibula, & portas plus diligo, quàm omnia tabernacula Iacob id est, plusquàm vniuersã Mosis Synagogam vnquam dilexerim. Sioni tribuit portas, propter firmitatem Ecclesiæ: tabernacula autem Iacobo, propter Synagogæ mutationem. Theodoretus mysterium sequitur, dum per *portas*, terrenas Ecclesias intelligit, per quas introitur in *Sion*, id est, cœlestem Ecclesiam.

g *Es. 2. v. 3. Mich. 4. v. 1.*
h *Psal. 109. v. 2.*

3 *Gloriosa dicta sunt.* Per Apostrophen se conuertit ad Sionem. Gloriosa & præclara, cœlestia, non terrena, prædicta sunt de te à diuinis vatibus, ciuitas Dei, i. ô Ecclesia è Sione oritura. In Hebræo est Synthesis, (verbum) gloriosorum dictum est de te. Per Synecdochen intelligit Ecclesiam, quæ in Sione cœpit, indéque per totum orbem est propagata. *Ciuitas Dei*, in qua Deus multis modis habitat. In ea enim erat templum, & in templo arca, Dei sedes in terra. Ecclesiæ tam huius, quàm cœlestis typus. Qua ratione alibi, Ciuitas Sanctitatis, & sancta *a*. Item quia illic erat primaria diuinæ religionis sedes. Rursum propter diuinum cultum, qui præcipuè in ea exercebatur. Sanctum enim dicitur, quod diuinis vsibus deuotum, & consecratum est. Sic & vasa sancta, terra sancta, lingua, &c. Aliqui conferunt cum cedris Dei, id est, diuinis & altissimis: ita ciuitas Dei, diuina & ampla, vt cùm Homerus Lacedæmona δῖαν vocat. Nam Dei nomen exaggerat apud Hebræos. Hic *Sela*, ô rem dignam perpetua admiratione.

Hierusalē cur ciuitas Dei diceretur.

a *Es. 52. v. 1. Nehe. 11. v. 1. Matth. 4. v. 5.*

4. & 5. *Memor ero Raab & Babylonis.* Verba Dei de Gentium, & populorum multorum conuersione. Raab Ægyptus, à superbia *b*. *Alienigena*, Palæstini, quoniā è Cappadocia in eas terras irruperant *c*. *Scientium me*, agnoscentium me. Hebraicè, לידעי *lidehai*, & Græcè, & in Gallicano Psalt. τοῖς γινώσκουσί με, scientibus me, id est, Apostolis: apud cognoscentes me Apostolos & Apostolicos. Commemorabo Apostolis Raab & Babylonem, dicam, vt eò pergant ad eas conuertendas, & Sioni subiiciendas *d*. Raab cognomentum esse Ægypti à Gentis superbia, consensus est Rabbinorum, & Chaldæi, qui hic sic vertit. *Memorare faciam laudes tuas Ægyptios & Babylonios.* Sic infrà *e*, *contriuisti sicut vulneratum Raab*, id est, Ægyptum, teste R. Abraham & R. Dauid, etsi Sept. & noster Hieronymus appellatiuè, superbum. Et *f*, *Nunquid non tu percussisti Raab*, i. Ægyptum, iisdem & R. Selomone explanatoribus, vbi etiam noster appellatiuè, *Superbum*.

b *Psa. 88. v. 12. Esai. 51. v. 9.*
c *Deu. 2. v. 23.*
d *Matt. 28. v. 19. Act. 13. v. 2. &c.*
e *Psa. 88. v. 12.*
f *Esa. 51. v. 9.*

5 *Hi fuerunt illic*, in ea Sione & Ecclesia, per spiritualem regenerationem. Hebraicè, וזה ילד שם *ze iullad scham*, singulariter, *Hic natus est ibi*: quod multi ad Christum referunt per Eclipsim Ecce Philistini, Tyrij, & Æthiopes (accurrent, quia) hic (Christus δηλονότι) ad intel

A intellectum, vel Dominus & Deus, cuius facta est mentio) natus est ibi. Ortus enim Christi in Sione tantarum rerũ origo & causa extitit. Quò fortasse respexit Chald. *Commemorare faciam laudes tuas Aegyptios Babylonios, ijs qui sciunt te: Palæstinos, & Tyrios cum Aethiopibus. Hic rex iste vnctus fuit ibi, vel magnificatus.* Septuaginta putarunt esse Synecdochen numeri multò simplicius. Hi omnes nati sunt illic: in Ecclesia scilicet *renati sunt ex semine incorruptibili per verbum Dei viuentis, & manentis in sæcula a. Alienigenæ*, id est, Palæstini, siue Philistini. Septuaginta nomẽ commune pro proprio, ἀλλόφυλοι, videlicet pro B Philistinis solent interpretari, vt & alibi *b*, quia illi (inquiunt Theodoretus & Euthymius) vicinã Iudææ regionem habitabant, vel potiùs propriam, Iudæísque promissam, & antiquitùs destinatam, à cuius parte propter peccata excidissent. Sed ratio alia est potior, suprà *c*. *Fuerunt*, ἐγεννήθησαν, nati fuerunt.

a 1. *Petr. 1. v. 23.*
b *Psal. 106. Esa. 2. v. 6. & 14. v. 19.*
c *Psal. 59. v. 10.*

6 *Nunquid Sion dicet*, Sion datiui casus. Nunquid Sioni dicet, quilibet scilicet (id est, dicetur, dicent, nam vtũtur tertiis impersonaliter, subaudito commodo supposito, vt in Genes. *d proinde vocauit puteum illum, puteum* C *videntis me*, idest, vocarunt, scilicet homines) nunquid, inquam, Sioni dicent, multos in ipsius gremio regenerari quotidiè, ac fideles fieri, ipsámque à Deo esse fundatam & stabilitam? Nunquid ei quilibet gratulabitur de tot filiorum regeneratione, ac Dei supremi perpetuo in ipsam fauore & gratia? q. d. Ei crebrò nunciabitur multos quotidiè nasci, & fieri sibi per baptismum, & fidem filios, & se à Domino probè esse fundatam & constitutam, non hominum artificio, vel sapientia, vt in æternũ permansura sit, nec vetustate, vel oppugnatione delenda μὴ, nunquid, vt in explanatione huius loci affir- D mat D. Hieronymus, non μήτηρ, *mater*, vt vulgata Græcorum exemplaria habent, & Græci omnes explanatores. Quanquàm ex Hebræo nihil refert, in quo simpliciter legitur, *& Sioni dicetur.* Tum Sioni multorum filiorum matri fœcundissimæ, quasi gratulando dicetur, (quòd) vir & vir nati sunt in ipsa, id est, magni & multi viri in ea sunt generati, per regenerationem scilicet ex aqua & Spiritu sancto. *Homo & homo.* Pertinent ad sequentia, ne quis prius *Homo*, construat cum *dicet*. Hebraicè, איש ואיש *ish veish*, vir & vir, id est, multi

d *Gen. 16. v. 14.*

(Nam illa repetitio multitudinem significat. Kimhi) *multi*, inquam, *insignes viri nati sunt in ea* (Sione.) Aliqui, *Homo & homo*, Iudæus & Gentilis, vterque videlicet natus est in ea per baptismum, fidémque. Nam in ea non est distinctio siue disparitas Iudæi & Græci. Non video cur fuerit necesse recentioribus vertere ולציון *vltsion*, i. *Et de Sione*, non *Sioni*, nisi vt secuti Kimhi, qui prorsus dormit in huius Psalmi sensu, longiùs à Septuaginta abscederent. Nam sententia est planissima. Sioni dicetur alium atque alium in ea esse natum, eáque ab ipso supremo Deo esse conditam. Quotidiè in nouis populorum conuersionibus talia ei perferentur nuncia. Sioni deferetur quotidiè hos & illos ipsi esse natos, hunc & illum hominem, hunc & illum populum baptismo regeneratum, fidelémque factum, &c. Vt cùm Petri prædicatione ter mille conuersi sunt, & renati *a*, & mox quinque millia accesserunt *b*, & nunc totus orbis credit, vel toto orbe infiniti.

a *Act.* 2. *v.* 41.
b *Ibid.* 4. *v.* 4.

7 *Dominus narrabit*, hoc sup. siue hanc ciuitatis Dei præstantiam, hæc superiora dicta, siue hos & illos natos esse in Sion. Tanta dignitas Sionis, tanta multitudo fidelium erit in futura Hierusalem, vt solus Dominus, in cuius scientia scriptus est omnium credentium numerus, eam narrare, vel numerare possit. Hos duos versus Septuaginta intellexerunt per Hyperbaton, multò simpliciùs, quàm omnes Rabbini, è quibus nihil habeas, quod pro certo tibi polliceri possis. Nam ad verb. *Dominus narrabit*, vel *numerabit inscribere populos*, *iste natus est ibi*, *& principes* (שרים *Sarim*, per ש sinistrum vel cantores per ש dextrum) *Sicut tripudiantium omnium fontes, vel habitationes*(מעיני *mahianai*, pro מעוני *mahonai*, à rad עון *hauan*,) *in te*. Quod Hyperbaton posteà sic est ordinandum, vt Septuaginta, Dominus narrabit in scribendo populos & principes, iste natus est ibi. Omnium fontes sunt in te sicut tripudiantium, id est, dum scribet populos & principes, qui fuerint in ea (Sione) qui eam allecti fuerint, & in eius album cooptati, narrabit hæc gloriosa & magnifica, quæ de ea prædicta sunt. Hanc apud eos orationem Panegyricam, quam cecinimus, habebit de ciuitatis suæ laudibus & excellentia. &c. Metaphora à rege, qui conscribit, & recenset exercitum. Est enim Ecclesia velut exercitus ex

A ex hominibus omnium ordinum & populorum, duce Christo continentia bella gerens cum Satana & Satanæ Angelis, atque administris. Abben Ezra, *Sapientes qui nascentur in Sion, in scripto suo numerabit, in numerato habebit, & cognoscet.* Possit etiam dici, *In scriptis populorum*, in quibus ipse olim blasphemabatur, narrabit hæc Dominus. Sic Gall. *Conter*, significat narrare. Scripturas, & linguas, & libros populorum, ex principum iam conuertit in suam atque Ecclesiæ laudem, eas sibi consecrabit. Nisi malis referre ad sequentia. Narrabit id, B quod sequitur videlicet: *Sicut lætantium omnium habitatio est in te,* ô Dei ciuitas. Narrabit (quòd) *Sicut lætantium, &c.* Recentiores, *Dominus numerabit, cùm scribet populos, Hic natus est ibi. Sela.* Dominus in scribendis populis in suum librum, numerabit electos, qui inter eos fuerint. Dominus, cùm in libro vitæ scribet populos, qui conuertentur, numerabit eos, & dicet, Hic natus est ibi. Hic scilicet homo, vel populus, ibi (in Sione & Ecclesia) est renatus. Hunc reperio in meo catalogo, is mihi nomen dedit. Tot sunt in meo libro. Cognoscet qui sunt membra Ecclesiæ, neque falletur eius pro- C uidentia. *Nouit Dominus, qui sunt sui a.* Metaphora à Pastore, qui oues numerat, vel Duce, qui conscribit exercitum, & recenset milites, vel præceptore, qui discipulos habet in nomenclatura.

a 2. Tim. 2. v.19.

8 *Sicut lætantium omnium.* Epiphonema ad Sionem de ineffabili gaudio piorum in ipsa commorantium. q. d. Verè gaudent quicunque in te habitant, effusi sunt lætitia, quotquot, ô Sion, te incolunt. In te habitatio est sicut omnium lætantium de reconciliatione, remissione peccatorum, pace conscientiarum, regeneratione & adoptione spirituali in filios, & hæredes Dei, spe ven- D turi sæculi. *Habitatio* מעין *Mahian*, idem quod מעון *Mahon*, habitaculum, habitatio per vau & Iod commutationem. Aliàs fons. Quam notionem qui sequuntur, Fontes interpretantur cogitationes Metaphoricè, quæ iugiter è corde scaturiunt, fluunt, & manant. Non mutatur sententia: omnium cogitationes in te sunt sicut tripudiantium. Recentiores in מעיני *mahianai*, putant Iod esse affixum, & interpretantur obscurissimè, & fortassè ineptissimè: & cantores sicut tibicines (dicent supp.) omnes fontes mei in te: id est, vt ipsi qui-

dem aiunt (Nam verba eò non nisi violentè trahuntur) Cantores, sicut & tibicines, canent tibi in hæc verba, fontes mei, ô Sion, in te sunt, omnes ingenij mei venæ, studia & cogitationes. Alij etiam aliter, magis subtiliter, quàm aptè. A

ARGVMENTVM.

Ab inimicis vexatus, ab amicis distitutus, opem Dei implorat. Christo, ægrotis, & afflictis congruit. Nam est perpetua querimonia. B

1 Canticum Psalmi, filiis Core, in finem pro Maheleth ad respondendum, intellectus Hemã Ezrahitæ. LXXXVII. Hebr. 88.

2 DOmine Deus salûtis meæ: in die clamâui, & nocte coram te.

3 Intret in conspêctu tuo orátio mea: inclína aurem tuam ad precẽ meam. C

4 Quia replêta est malis ánima mea: & vita mea inférno appropinquâuit.

5 Æstimâtus sum cum descendéntibus in lacum: factus sum sicut homo sine adiutório, inter mórtuos liber.

6 Sicut vulnerâti dormiêntes in sepúlchris, quorum non es memor ámpliùs: & ipsi de manu tua repúlsi sunt.

7 Posuérunt me in lacu inferiôri: in tenebrósis, & in vmbra mortis. D

8 Super me confirmâtus est furor tuus: & omnes fluctus tuos induxísti super me.

9 Longè fecísti notos meos à me: posuêrunt me abominatiônem sibi.

10 Tráditus sum, & non egrediêbar: óculi mei languérunt præ inópia.

11 Cla

A 11 Clamâui ad te Dómine, tota die expándi ad te manus meas.

12 Nunquid mórtuis fácies mirabília: aut médici suscitábunt, & confitebúntur tibi?

13 Nunquid narrábit áliquis in sepúlchro misericórdiam tuam: & veritâtem tuam in perditiône?

14 Nunquid cognoscêntur in ténebris mirabília tua: & iustítia tua in terra obliuiônis?

B 15 Et ego ad te Dómine clamâui: & manè orátio mea præuéniet te.

16 Vt quid Dómine repéllis oratiônem meam: auértis faciem tuam à me.

17 Pauper sum ego: & in labóribus à iuuentûte mea: exaltâtus autem, humiliâtus sum & conturbâtus,

18 In me transiêrunt iræ tuæ: & terrôres tui C conturbauêrunt me.

19 Circundedêrunt me sicut aqua tota die: circundedêrunt me simul.

20 Elongâsti à me amîcum, & próximum: & notos meos à miséria.

---

1 *Filiis Chora*, ad filios Choræ. Alij malunt esse datiuum pro genitiuo, de quo suprà *a* מחלת *Maheleth*, D instrumentum musicum lugubribus accommodatum. Vnde sonat infirmitatem. הימן *Heman*. Non is Heman videtur, nepos Samuelis, à quo prouerbium Hemane sapientior *b*, qui princeps cantorum cum Asaph fratre suo stante à dextris ipsius, à Dauide constitutus fuit, sed filius Zare, filij Iuda, vel alterius, qui florebat tempore exitus de Ægypto, à quo dicatur Ezrahita tanquam ducens à Zara originem. Hic enim dicat hunc Psalmum filiis Choræ, quos constat sub Mose vixisse. Alij contrà putant esse filiorum Choræ ad Hemanem. Verùm

a *Psa.3.v.1.*

b *3. Reg. 4. v. 31, & 1. Par.2. v.6.*

Verùm iam obſeruauimus filios Choræ de rebus lætis ſolitos fuiſſe vaticinari, & ſcribere, cùm hic Pſalmus ſit totus luctuoſus. Quare & huic accidit, quod nulli alij, nempe vt à querelis inchoët ſimul & finiat, nulla addita conſolatione, aut gratiarum actione propter liberationem: quod ferè in aliis Pſalmis fit, vtcunque lugubribus. חימן *Heman*. Datiuus genitiui loco. *Intellectus* autem συνέσεως genitiuus, ex intelligentia, ſecundùm intelligētiam Hemanis. In fonte משכיל *Maſchil* magis eſt nominatiuus, appoſitoriè conſtructus cum inſcriptionis principio. Canticum pſalmicum ſiue Hermonicum filiorum Choræ, nempe Pſalmus Hemanis Ezrahitæ ſiue filij Zaræ, intelligentiæ plenus. Nam intellectus eſt genus Odæ, ſiue Pſalmi lyrici. q.d. Quod quidem canticum eſt de genere, forma, ratione Odarum Hemanis ſuper organo מחלת *Mahalath* ad reſpondendum altera ex parte canentibus.

2 *In die clamaui, & nocte coram te.* In ſecundo hemiſtichio oratio implicatur. Hinc enim ordo eſt. Die & nocte clamaui coram te: & ad verb. è regione tui, versùs te. Alij malunt eſſe Eclipſim verbi ſubſtantiui. *Et nocte coram te*, ſum, vel fui: Te etiam nocte inclamo, tibi nocte ad precandum præuoluor. Niſi malis per Zeugma, *Clamaui*, repetere.

3 *Intret in conſpectu*, in conſpectum & fauorem tuum. *Inclina*. Inclinare autem dicitur, qui audit propitius: vt auerte, qui non curat, quod poſcimus.

4 *Quia repleta eſt malis*. Hypotypoſis hominis luctuoſiſſimè affecti. *Inferno*, morti appropinquauit, è qua ad inferos eſt tranſitus. Locutio poëtica, quando nulla eſt vitæ ſpes, vſque ad verſ. 11. Sic Latinè, ſepulchrum veluti digito tangere, pedem alterum habere in ſepulchro, vel in cymba Charontis.

5 *Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum*. Habeor iam velut humatus, his adnumeror, qui demittuntur in ſepulchrum. Iam agitur de me ſepeliendo præ vitæ deſperatione. *Sine adiutorio*, ſine robore, *Inter mortuos liber*, ab his malis. Appoſitoriè ad *Ego* ſubintellectum Ego, qui eſſem inter mortuos liber liberatus, & ſolutus malis, factus ſum ſicut homo carens robore. Sic ferè Rabbini intelligunt, vt Kimhi [illegible], q. d. Meliùs mihi foret, ſi eſſem mortuus. Nam eſſem liber, & expers malorum,

A lorum, quæ in hac vita sustineo. Nec refert siue annectatur præcedentibus, siue sequentibus. Cum præcedentibus quidem, per Hysterologiam, vt dixi, subintellecto pronomine. *Ego*, vt *a*, *Non mouebor in æternum sine malo*, id est, Ego, qui sum sine malo. Sic hic: Ego inter mortuos liber, factus sum homo sine adiutorio. Cum sequentibus, per Eclipsin verbi substant. Ego inter mortuos liber, (sum) sicut vulnerati dormientes in sepulchris, sum similis vulneratis iacentibus, &c. Quare & hic Masoretæ versum incipiunt, Grauis querimonia, vt cuius mortui conditio foret potior. Congruit maximè Christo, qui in

B infernum descendit vt victor, non vt debitor: *solutis inferni doloribus b*. Itaque Euthymius ad Christum refert, quòd ille liber fuerit inter mortuos, habens potestatem resumendi animam, vel quia inferni vinculis detineri non potuit *c*. Qui liberum pro derelicto & deserto accipiunt, nesciunt vim vocis חפשי *Hoposchi*, Alij, liber vita supp. vel vitæ huius negotiis & rebus, vt exprimatur mortuorum conditio, qui hac vita defuncti à rebus huius vitæ liberi sunt. Sic cum anteà se morti propinquum diceret, nunc planè mortuum, & quasi à mundo manumissum asseret ad calamitatum exaggerationem.

C Quid si sit Hebraismus *d* ad tristiorem querimoniam? Sum inter mortuos liber, id est, solitarius & separatus vel etiam eiectus è consortio viuentium. Nemo se audet mihi adiungere, vt proinde cogar versari solus procul ab aliis, absque vllo consolatore. *Mansit* (inquit illic auctor libri Regum) *in domo* חפשית *Hophschith*, id est *solitaria & semota à cunctis hominibus ob lepram, qua fœdè Ozias rex percussus fuerat*. Vel paruus, vt putat R. Iona ex Arabico. Eò miseriæ redactus sum, vt ne quidem inter mortuos aliquo sim loco & gradu, quasi mortuo-

D rum omnium minimus. Vel sepultus, quòd in Targhum Hierosolymitano חפשי *Hephschi* sepulchrum sonet. Inter mortuos sepultus sum. Magnitudo malorum me ita pressit, vt inter mortuos sepultos numerari possim. Nam iam nulla mihi salutis spes est.

6 *Sicut vulnerati dormientes*, sum supp. חללים *halalim*, lethaliter sauciati, interempti. *De manu tua*. Metonym. de tuo auxilio, de defensione, de cura tua depulsi & excisi. quos non ampliùs curas, quibus non ampliùs manum porrigis & extendis, vt vitæ restituas. Vel, de tuæ

diuinæ

a *Psa. 9. v. 29.*

b *Act. 2. v. 24.*

c *Ps. 15. v. 8.*

d *4. Regum c. 15. v. 5.*

diuinæ maiestatis facie, è Chald. *Sicut impy* (inquit) *qui mortui sunt, nec sunt conuersi, fient liberi à præceptis sicut interfecti gladio, quorum non recordaris amplius: sed ipsi à facie diuinitatis tuæ separati sunt. Repulsi*, abscissi, propriè.

A

7 *Posuerunt me in lacu.* Sequuntur multæ Metaphoræ ad exaggerationem calamitatum, & extremorum malorum. *Posuerunt.* Actio tribuitur Deo in fonte, Posuisti. Quòd mala pœnæ Deus immittat. *In umbra mortis.* Heb. in profunditatibus, voraginibus maris, è quibus nemo emergit. Nisi malis esse Metathesin במצולות, *Bimtsuloth*, pro בצלמות *Betsalmaueth.* Metatheses enim Hebræorum non attenduntur è punctis vocalibus, sed è consonantibus. Genus Anagrammatismi, quod primus inter Græcos repetit, aut certè illustrauit Lycophron sub Philadelpho, cùm sit antiquissimum apud Hebræos, vt docet Reuchlinus in Cabbala.

B

8 *Super me confirmatus est furor tuus*, inualuit, corroboratus est contra me. Mihi appropinquauit, incubuit, vel me circumdedit ira tua. Vtrumque Kimhi. *Sela.*

9 *Longè fecisti notos*, amicos. *Posuerunt*, posuisti, vt suprà a. *Sibi.* למו *Lamo*, illis. Noti mei meum conspectum abominantur, & horrent.

a Vers. 7.

C

10 *Traditus sum*, proditus sum, vel potiùs per eclipsim, traditus carceri vel custodibus. Vnde Hebraicè, כלא *etse* i. *Inclusus sum. Et non egrediebar*, ita vt non possem egredi & euadere. Iniectus sum in firmam custodiam & carcerem, è quo nequeam me eximere. Exitu carebam, & effugiendi facultate. Non video exitum in his malis, neque liberationem. *Præ inopia*, præ hac miseria & calamitate Chald. *fuderunt lacrymas ob afflictionem.*

11 *Expandi ad te manus*, extendi palmas supplices, tuam opem implorans.

D

12 *Nunquid mortuis facies mirabilia*, vt rursus huius vitæ corporalis actiones habeant, téque palam celebrent. Ostendit ad Dei gloriam pertinere, vt pij & Sancti diu viuant. Loquitur autem non de resurrectione ad vitam immortalem, quæ suo tempore continget, sed de reuocatione mortuorum ad hanc vitam mortalem, ad quam nemo resurgit, nisi per miraculum, & extra ordinem, vt Lazarus *b*, filij Sarephtanæ & Sunamitidis *c*. Atque ita ratiocinatur à communi, ordinario, & consueto more. *Aut medici suscitabunt*, mortuos scilicet vt confiteantur tibi

b Ioa. 11. v. 33. 34.
c 3. Reg. 17. v. 22. 23. & 4. c. 4. v. 34.

A tibi. Vt te celebrent. Nam suppositum Verbi, *Et confitebuntur tibi* est *mortui*. *Et*, pro, *vt*. Vide suprà *a*. De se autem loquitur in tertia persona, & plurali numero. An vt te celebrem, medici me pristinæ sanitati restituent, vel semel mortuum in vitam reuocabunt? רפאים *Rephaim* etiam manes, siue mortuos significat: item & Gigantes. Nam est vox ambigua. Vnde Chald. *An corpora in puluere consumpta resurgent?* Et recentiores, *An mortui resurgent?* Quanquàm inscitè. Nam רפאים *Rephaim* non propriè mortuos designant, sed manes, siue mortuos in infernum conuersos, quales Scriptura Gigantes esse ait.

B Vnde & Noster doctè nunc pro Gigantum, nunc pro inferorum epitheto sumit, vt *b ad inferos semita ipsius*. In fonte, *ad* רפאים *Rephaim, ad gigantes sunt c. In cœtu Gigantum commemorabitur*, Heb. רפאים *Rephaim*, quale illud Poëtæ, *Ad generum Cereris. Chald. cùm filiis terræ iacebit*. Expressa etymologia Græca. Nam gigas quasi γηγενὴς è Hieronymo *d* terrigena, terra genitus. Maluerunt Septuag. primam significationem, ne videretur tolli resurrectio mortuorum futura, quòd sit articulus fide etiam in Iudæorum Symbolo, sed negaretur futura humana vi & arte, putà Medicorum, vel Magorum, vt

C esset ratiocinatio à naturali modo & Physico. Nam suscitatio per Magos facta, duntaxat est apparens, perstrictis oculis, illa Simonis Magi apud Clementem, & Apollonij apud Philostratum, vel momentanea, & per modum transeuntis (quæ tamen contingit diuina quadam dispensatione) vt illa Pythonissæ *e*, vel denique personata & supposititia, vt diabolicæ in Eclesiasticis historiis, & patrandæ ab Antichristo, apud Chrysostomum *f*, in quibus diabolus partes defuncti agit, illius personam, formam, nomen, aliáque supponit & gerit, intrinsecus mouendo corpus, labia, &c. יקומו *Iakumu*, resurgent, & actiuè resuscitabunt. Nam eadem vox

D in kal nunc absolutè, nunc transitiuè, vt שב *Sabab*, rediit, & reduxit. *Et confitebuntur*. mortui scilicet. Quod Rabbini exponunt per Synecdochen de corporibus mortuorum, ne videantur tollere immortalitatem animi. Ego de ipsismet mortuis, qui in altero sæculo non confitentur, i. palàm, publicè, inter viuos Deum non celebrant. Nam Confiteri est publicè laudare, & cunctis audientibus. Hic *Sela*.

a *Psal. 146. v. 6. & 142. v. 8.*

b *Prou. 2. v. 18.*

c *21. Ver. 15.*

Gigas quasi γηγενὴς terra gẽtis.

d *In Esaiã.*

Magi non suscitant mortuos.

e *1. Reg. 28. v. 12. 12.*

f *Hom. 40. in Matt.*

13 *Et veritatem in perditione*, verum tuum cultum, vel tuam in præstandis promissis fidem, nunquid aliquis in inferno prædicabit? q.d. Non. *In perditione*. אבדון *Abaddon* siue perditio, epitheton inferni *a*. Locus consumptionis & perditionis animarum. Sic vers. sequenti, *Terra obliuionis*. De se autem Christus (nisi malis generaliter referre ad omnes afflictos) loquitur, vt de homine sibi, suæque infirmitati derelicto, & sustinente personam humani generis, vt suprà *b*. Habita item ratione status hominum illius æui, qui non in cœlum proficiscebantur, sed ad inferos, quousque propalaretur Sanctorum (id est, cœli) via.

a Apoc. 9. v. 11.

b *Psal. 21. v. 2. 3.*

14 *Nunquid cognoscentur in tenebris*, apud inferos, qui sunt tenebrarum regio, vt cœlum lucis. *Terra obliuionis*, quæ obliuioni tradita est, id est, in Orco, vbi obliuioni traduntur, qui illic sunt: inferno, in quo Deus impiorum obliuiscitur, neque eorum recordatur, vt liberet. Vel in sepulchro, quoniam mortuorum memoria citò apud homines interit. Adde omnium rerum memoriam illic amitti, quoniam cadauer in eo situm animo caret. Sed malo infernum animarum locum innui, in quo & Poëtæ Lethen fluuium constituebant : λήθη autem est obliuio.

15 *Et ego ad te Domine*: *&*, pro *At*. Est enim Antithesis. *Manè*, celeriter, maturè. Vel alludit ad matutinam precem, quæ erat è diei solennioribus.

16 *Vt quid Domine repellis orationem meam*. Hebraicè, נפשי *napschi*, & Græcè, ψυχήν μου, animam meam quod noster intellexit Metonymicè, Animæ meæ precem cur repellis? Cur dedignaris me audire? Queritur enim cur à Deo non exaudiatur. Kimhi, *Cur anima calamitati non prospicis?*

17 *Pauper sum ego*, afflictus, & ærumnosus, miser. *Et in laboribus*. Hebraica maiorem habent Emphasim, *Et expirans ab pueritia mea*, id est, moribundus, lentè moriens sensim tabescens, vitam trahens potiùs, quàm ducens ab ipsa prima ætate. Nam pro iuuentute, in Hebræo מנער *minnehar*, id est, pueritia. *Exaltatus autem*, eleuatus, grandior, & prouectior factus ætate, deiectus sum de spe meliorum, & difficultatum mole turbatus. Cum ætate etiam auctæ sunt meæ calamitates. Sic Gall. *estre eslené*, pro creuisse, grandem esse factum. Loci obscuritatem

A ratem emolliuerunt paraphrasi. Verb. *Tuli terrores tuos* (&) *dubito*: (vel, *& turbor*) ita vt dubitem de futuro euentu, ita vt nesciam, quorsum ista casura sint, vt verear ne deficiam. Eclipses varias gignunt cogitationes. Nisi fortè אימיכ *Emecha* deriuarint à מכך *machach*, humiliari, attenuari: quod minimè est alienum. *Conturbatus*, attonitus, dubio animo.

18 *In me transierunt*, super me prop. Iræ & terrores Dei, Metonymicè, pro malis & pœnis à Deo irato & terribili inflictis. *Conturbauerunt me*, Hebraicè exciderunt, perdiderunt me.

B 19 *Sicut aqua*, effusus sum. Magna copia & perenniter, sine intermissione. *Simul*, pariter.

20 *Et notos meos à miseria*, præ miseria, propter infœlicitatem meam. Hebraicè, מחשך *mahoschah*, id est, (à) tenebris, vel præ. Nam subaudiēdam esse commodam præpositionem indicat Abben Ezra. Noti mei, siue amici mei præ tenebris meis, id est, propter meam calamitatem delitescunt. Eôdem recidit si vertas, Noti mei obscuritas (sunt) id est, sunt obscuri, latitant, absconduntur.

C

ARGVMENTVM.

Canit populus misericordias Domini, potentiam, promissiones Dauidi factas. Deinde queritur post tot promissiones Christum differri, eius populum, domum & familiam externis Gentib. exponi, orans vt sui recordetur.

1 Intellectus Ethan Ezrahitæ, LXXXVIII. Hebr. 89.

D 2 MIsericórdias Dómini: in ætérnum cantâbo.

3 In generatiône & generatiônem: annunciâbo veritâtem tuam in ore meo.

4 Quóniam dixísti, in ætérnum misericórdia ædificâbitur in cœlis: præparâbitur véritas tua in eis.

5 Dispósui testaméntum eléctis meis: iuráui

Dauid seruo meo vsque in ætérnum præparâbo semen tuum. A

6 Et ædificâbo in generatiône & generatiônem sedem tuam.

7 Confitebûntur cœli mirabília tua Dómine: étenim veritâtem tuam in Ecclésia Sanctôrum.

8 Quóniam quis in núbibus æquábitur Dómino: símilis erit Deo in fíliis Dei?

9 Deus, qui glorificâtur in concílio Sãctôrum: magnus & terríbilis super omnes, qui in circúitu eius sunt. B

10 Dómine Deus virtûtum, quis símilis tibi? potés es Dómine, & véritas tua in circúitu tuo.

11 Tu dominâris potestâti maris: motũ autem flúctuum eius tu mítigas.

12 Tu humiliâsti sicut vulnerâtum, supérbũ: in bráchio virtûtis tuæ dispersísti inimîcos tuos.

13 Tui sunt cœli, & tua est terra, orbem terræ, & plenitúdinem eius tu fundâsti: Aquilônem & mare tu creâsti. C

14 Thabor & Hermon in nómine tuo exultâbunt: tuum bráchium cum poténtia.

15 Firmêtur manus tua, & exaltétur déxtera tua: iustítia & iudícium præparátio sedis tuæ.

16 Misericórdia, & véritas præcêdent fáciem tuam: beâtus pópulus, qui scit iubilatiônem.

17 Dómine in lúmine vultus tui ambulâbunt, & in nómine tuo exultâbunt tota die: & in iustítia tua exaltabûntur. D

18 Quóniam glória virtûtis eôrum tu es: & in beneplácito tuo exaltábitur cornu nostrum.

19 Quia Dómini est assúmptio nostra: & Sancti Isräël regis nostri.

20 Tunc locûtus es in visiône Sanctis tuis, & dixisti

A dixísti, pósui adiutórium in potênte: & exaltâui eléctum de plebe mea.

21 Inuêni Dauid seruũ meum: óleo sancto meo vnxi meum.

22 Manus enim mea auxiliábitur ei: & bráchium meum confortâbit eum.

23 Nihil proficiet inimìcus in eo: & fílius iniquitátis non appônet nocêre ei.

24 Et concîdam à facie ipsîus inimîcos eius: &

B odiêntes eum in fugam conuêrtam.

25 Et véritas mea, & misericórdia mea cũ ipso: & in nómine meo exaltábitur cornu eius.

26 Et ponam in mari manum eius: & in flumínibus déxteram eius.

27 Ipse inuocábit me, Pater meus es tu: Deus meus, & suscêptor salûtis meæ.

28 Et ego primogénitum ponam illum: excélsum præ régibus terræ.

C 29 In ætérnum seruâbo illi misericórdiã meam: & testaméntum meum fidéle ipsi.

30 Et ponam sæculum sæculi semen eius: & thronum eius, sicut dies cœli.

31 Si autem derelíquerint fílij eius legem meã: & in iudíciis meis non ambuláuerint.

32 Si iustítias meas prophanáuerint: & mãdáta mea non custodíerint.

D 33 Visitâbo in virga iniquitâtes eôrum: & in verbéribus peccâta eôrum.

34 Misericórdiam autem meam non dispérgam ab eo: neque nocébo in veritâte mea.

35 Neque prophanâbo testaméntum meum: & quæ procédunt de lábiis meis, non faciam irrita.

36 Semel iurâui in Sancto meo, si Dauid méntiar: semen eius in ætérnum manébit.

37 Et thronus eius, sicut sol, in conspéctu meo, & sicut luna perfécta in ætérnum : & testis in cœlo fidêlis. A

38 Tu verò repulísti, & despexísti : distulísti Christum tuum.

39 Euertísti testaméntum serui tui: prophanâsti in terra sanctuárium eius.

40 Destruxísti omnes sepes eius: posuísti firmaméntum eius formídinem.

41 Diripuêrunt eum omnes transeûntes viam: factus est oppróbrium vicínis suis. B

42 Exaltâsti déxteram depriméntium eum : lætificâsti omnes inimícos eius.

43 Auertísti adiutórium gládij eius : & non es auxiliâtus ei in bello.

44 Destruxísti eum ab emundatiône : & sedem eius in terra collisísti.

45 Minorâsti dies témporis eius : pérfudîsti eum confusiône. C

46 Vsquêquò Dómine auértis in finem : exardêscet, sicut ignis, ira tua?

47 Memorâre, quæ mea substántia : nunquid enim vanè constituísti omnes filios hôminum?

48 Quis est homo, qui viuet, & non vidêbit mortem: éruet ánimam suam de manu ínferi?

49 Vbi sunt misericórdiæ tuæ antíquæ Dómine: sicut iurâsti Dauid in veritâte tua. D

50 Memor esto, Dómine, oppróbrij seruôrum tuôrum: quod continui in sinu meo, multârum géntium.

51 Quod exprobrauêrunt inimîci tui Dómine: quod exprobrauêrunt, commutatiônem Christi tui.

52 Benedíctus Dóminus in ætérnum : Fiat fiat.

1 Ethan

A

1 *Ethan.* Hebræi hanc putant esse Abraham, sic appellatũ, quòd venisset ex Oriente. *Ezrahita* enim, q. Orientalis. Ego filium Zaræ, fratrem Heman, de quo superiore Psalmo *a*, qui duo vaticinabantur in desertis, cum tribus Choræ filiis. Nominatur autem Ezrahita; à familia, tanquàm genus trahés à Zara filio Iudæ Patriarchæ. Alij malunt Heman, & Ethan fuisse cantores Dauidis & Ethanem *b* sapientissimum illum, cum quo Salomon comparetur; vt cum Heman, Chalcol, & Dorda filiis Malo.

a *Vers. 1.*

b *3. Reg. 8. v. 2.*

2 *Misericordias Domini.* Antequàm veniat ad querimoniam, in qua obliquè perstringit Dei fidem in præstandis promissis, longa insinuatione vtitur vsque ad vers. 20. vt faciendum docent Rhetores in causis inuidiosis. In ea commendat misericordiam Dei, & veritatem siue fidem in præstandis promissionibus, quæ propter contrarias calamitates venire poterat in dubium.

B

3 *Annunciabo veritatem tuam in ore meo,* promissorum tuorum fidem per os meum.

4 *Quoniam dixisti, in æternum misericordia.* Vt Mimesis esset facilior, & perpetua, nêve mutatio personæ tam esset abrupta, pro, *Quoniam dixi,* verterũt, *Quoniam dixisti,* Nam loquentem mox inducet Deum vsque ad vers. 7. in quem hæc omnia cadunt. Quoniam, inquam, dixisti, vel, quoniam dixi, te scilicet inspirante, te mecum interiùs colloquente, id est, quia mihi reuelasti (quòd) in æternum tua erga nos misericordia construetur in cœlis, ne possit obliterari & deleri: ideò tua veritas ac fidelitas in iisdem parabitur ac firmabitur, ne obnoxia sit mutationi & reuocationi: id est, idcirco futurum est, vt misericordia tua perpetuò duret, ac cœli priùs ruant, quàm non stes promissis, promissionúmque tuarum veritate, tã firma, quàm sunt nisi cœli.

C

D

5 *Disposui testamentum electis meis.* (Et quoniam dixisti percussi fœdus cum electo meo Dauid, & semine eius in sęculo. *Præparabo,* Hebraicè, אכין *achin,* id est, *parabo,* vel *stabiliam* semen tuum Christum.

6 *Sedem tuam.* Ecclesiam, Christi sedem & thronum.

7 *Confitebũtur.* Quoniã (inquã) omnia hæc dixisti tam solenniter, & certò, cœli palã prædicabunt tua mirabilia: corpora cœlestia per Prosopopœiam, vel cœlites. Ex Euthymio, Metonymicè. *Veritatem tuam.* sup. confitebuntur,

per Zeugma in Sanctorũ cœtu. Hucusque Hyperbaton: iam examinemus verba. suprà *, pro *dixisti*, in Hebræo אמרתי *amarthi*, id est, *dixi*. Sed sic verterunt propter rationem iam commemoratam, vel quia voluerunt esse Apostrophen ad animam, vt infrà *a*. Dixisti, ô anima mea, apud te statuisti (quòd) misericordia Dei in cœlis duratura est instar ædificij optimè constructi quódque veritas tua, ô Domine, in promissis præstandis firma erit. Ædificari, instar ædificij probè constructi durare. Hæc autem promissio facta est, quando illi concessit requiem ab inimicis, & ipse cogitaret Deo ædificare domum *b*. *Disposui*. Ad verb. *excidi fœdus electo meo* (populo scilicet.) Ideo enim mutarunt numerum singularẽ in pluralem. Etsi alij Dauidem intelligant. *Iuraui*, constanter promisi me stabiliturum semen eius in perpetuum *c* *Confitebuntur*, præponitur in fonte coniunctio & emphaticè, vel illatiuè. Nam versus cum præcedentibus construitur. Quoniam dixisti, disposui fœdus meum cum Dauide, &c. Sanè: vel, ideò cœli celebrabunt miracula tua. *Etenim*, etiam vt suprà *d*. *Veritatem tuam*, promissorum præstationem.

* Vers. 4.
a Psal. 120. v. 3.
b 2. Reg. 7. v. 12. 13. 14. 1. Par. 17. v. 4.
c Ibid. v. 7.
d Psa. 67. v. 20.

8 *Quoniam quis in nubibus*, in cœlis. Nam quia nubes in supernis locum habent, ponuntur pro cœlis. Quin & שחק *Sahak*, ætherem & cœlum designat à puritate & tenuitate. *In filiis Dei*, inter diuos & Angelos, qui filiorũ Dei elogio decorantur *e*, quoniam à Deo Opt. Max. non modò producti sunt, quod commune habẽt cum dæmonibus, verũ etiam in hæredes vitæ æternæ adoptati. Hebraicè, אלים *Elim*, Deorum fortium, id est, Patris, Filij, Spiritus Sancti, quorum vnusquisque verus, perfectus, & omnipotens est Deus. Sed Sept. singulariter, ne suspicionem inducerent πολυθείας Gentibus, quibus vertebant. Chald. *Inter choros Angelorum. Sela.*

e Iob 1. v. 6. Angeli filij Dei, & cur Pater, Filius Spiritus Sanct. vnusquisque verus Deus.

9 *Qui glorificatur in conciliis*, Hebraicè, qui pauendus est in cõcilio & arcano Sãctorum (id est Angelorũ) multùm סוד *Sod* & cœlum, & arcanum siue cõsilium. *Terribilis*, formidabilis, verendus, admirandus, apud omnes Angelus se circumstantes. Nam vtuntur variè Præp. *Super*. Reuerendus Spiritibus circum se positis. Vel *Super omnes*, vltra omnes Spirituum choros. Scriptura circumquaque Deum sanctis mentibus tanquam ministris coronatum, cinctũmq; inducit, ad imperij eius majestatem humano more exprimendam.

10 Et

A 10 *Et veritas tua in circuitu tuo.* Circum te est veritas, vt tibi perpetuò sit ante oculos, & in promptu, vt nunquàm tibi excidat, vt nunquam fallas. Non solùm es potentissimus, sed etiam veracissimuss, ipsáque veritate cingeris. Omnia verissima sunt apud te, & circum te. Vndecunque stas promissis, vtut res accidat.

11 *Tu dominaris potestati maris.* Potentiæ Dei argumenta, & exempla multa affert. *Potestati*, elationi, superbiæ, fero & superbo impetui maris. Alludit ad clades Ægyptiacas.

B 12 *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum*, Pharaonem vel Satanam. Hebraicè, רהב *Rahab*, id est, Ægyptum, vt suprà *a*. Etiam arrogantem tam facilè perdidisti, quàm facilè homo conficitur, qui est vulneratus & sauciatus lethaliter. Vox חלל *Halal*, vulneratum lethaliter designat. *Virtutis*, fortitudinis *b*.

a *Psal. 86. v. 4.*

b *Vt v. 18.*

13 *Orbem terræ & plenitudinem eius*, quicquid ea continetur. *Et mare*, & maria prop. Nam Septuaginta legunt. ימין *iammin*, per daghes: pluralia enim sæpe per Nun, more Syriaco, vt *Cherubin* & *Cherubim*. Sic appellat australem mundi partem, in qua est locus Oceani proprius. Quin & mare Rubrum ab Austro Palæstinæ pro

C meridionali mundi parte *c*. Quibus locis respicitur ad id quod Cosmographi notant in Septemtrionali hemisphærio esse terrarum apertionem & habitationem, in Australi Ocenai & marium diffusionem ac locum. Masoretæ legunt non *Iammin*, sed *Iamin*, id est, *Et dexteram*, eodem sensu. Nam Rabbini posteà monent dexteram hîc designare Austrum. Quoniam Hebræis ad Oriétem solem faciem vertentibus, anterior mundi pars dicitur Oriens, Occidens posterior, Meridies dextera, Septemtrio sinistra. Sed cùm etiam infrà *d*. & aliis locis

c *Vide Psa. 106. v. 4.*

d *Psal. 106. v. 4.*

D mare pro Meridionali plaga sumatur, quid opus est aliã metaphoram quærere?

14 *Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt*, Occidens & Oriens. Innuit extremarum gentium conuersionem. Nam hi duo montes Galilææ siti sunt ad has duas terræ sanctæ partes, Thabor ad occasum, Hermon ad ortum, vt & Chaldæus notat. Fortasse autem respicit ad miracula, quæ in illis erant patranda à Domino. In Thabor enim Christus est transfiguratus, in Hermon quinque panibus & duobus piscibus multa hominum

millia pauit. *Tuum brachium* est *cum potentia*, tuum brachium est potens, & robore præditum, adeò vt miranda possit. Verbum substant. *Est*, subintelligitur ritu linguæ. Sic versu sequenti. A

15 *Firmetur manus*, sinistra. Nomen generis supponit pro deteriore, in hac lingua. q.d. tu polles vtraque manu. *Præparatio*, basis propriè, firmitas est tui solij. Solium tuum firmatur iustitia & æquitate: misericordia autem, & veritas sunt velut præcursores tui & satellites, perpetuò parati ad rerum tuarum administrationem, & procurationem. Appellant præcedere, paratum esse ad aliquid *a*. Obserua autem quatuor præcipuas throni Dei columnas. *Timerem* (inquit Augusti.) *iustitiam & iudiciũ, nisi misericordia & veritas promissionum me consolarentur.* B

a *Kimhi è Deut. 23.*

Throni Dei quatuor columnæ præcipuæ.

16 *Præcedent faciem tuam*, ante oculos præstò sunt. Ante te incedunt in rebus agendis, & administrandis, cum his proprietatibus te geris erga mortales. *Iubilationem*, laudum tuarum scilicet. Qui scit iubilare laudes tuas, qui nouit hæc tua miranda facta, & virtutes canere, & personare, qui scit psalmodiam, qui delectatur diuinis laudationibus, qui nouit concinere. Dei victorias cum iubilatione & clangore. Kimhi, quod vox *Clangorem* sonet, mauult esse allusum ad illud Numerorum, *b Dominus Deus eius cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo*, in hanc sententiam: Beatus ille populus qui nouit Dei clangorem, qui eius sonitũ agnoscit, eit redit, eúmque ab hostili discernit, qui Deum audit buccinantem victoriam. C

b *Num. 23. v. 2.*

17 *In lumine vultus tui ambulabunt*, fauore, & gratia. Fauorem & bonitatem tuam sẽtient. *In iustitia tua*, qua eos iustificabis.

18 *Et in beneplacito*, in beneuolentia bona voluntate. *Cornu nostrum*, nostrum robur, vel decus & excellentia. Metaph. Tua beneuolentia & fauore nostrum imperium erit gloriosum. D

19 *Quia Domini est assumptio nostra*, defensio nostri, protectio, qua nos tuetur ac defendit. Quia Dominus, quia Sanctus Israël rex noster nos protegit. Vnde Hebraicè, *Clypeus noster. Et sancti Israel regis nostri*, supple per Zeugma, est nostra assumptio & defensio: vt *regis nostri*, construatur per Appositionem cum *Sancti Israel.*

q. d.

A q. d. Rex noster, Sanctus videlicet Israël, nos assumit & tuetur. Sic autem Deus appellatur, quia eius sanctimoniæ est auctor, causa & fons. Vulgò vertitur, *rex noster.* Sancti Dei Israël est rex noster, regis nostri tutela, & defensio est penes Deum sanctificantem Israël. Sed retineri etiam potest hic sensus in genitiuo, solo nomine repetito per Zeugma. Et sancti Israël (est) regis nostri assumptio. Quia Sanctus Israël Deus regem nostrum tuetur ac defendit, quia Sanctus Israël est tutela, & præsidium regis nostri, vt eius sedem & familiam non sinat extingui, quousque exhibeat nobis promissum Messiam.

B Mutat autem personam secundam in tertiam. Nam fuerat dicendum. Quia tua, ô Domine, est assumptio nostra, & ô Sancte Israël rex noster.

20 *Tunc locutus es in visione.* Prolixæ præfationi suam iam subiungit querimoniam, Deum loquentem inducens, vsque ad versum trigesimum octauum. *Tunc*, quando assumpsit nos, vel etiam regem nostrum, suóque præsidio muniuit. Vel redit ad promissionem iuramento stabilitam *a*, quasi dicat, Tunc olim sanctis tuis Prophetis locutus es, & per eos promisisti te adiuturum Dauidem,

C additurum ei robur, & effecturum potentiorem. Quæ hic Dauidi promittuntur, ad Christũ maximè successorem Dauidis sunt referenda. Sanctos interpretantur Rabbini Samuëlem & Nathan *b*. Ego in genere omnes Prophetas, qui de Christo talia sunt vaticinati. *In visione*, in Prophetia, per Propheticum afflatum. *Potẽtem, Electum.* Dauidem per Anticipationem, qui posteà fuit potens & electus, vt regnaret, has promissiones acciperet. Vel, vt potens & electus. Constitui Dauidem potentem & fortem, vt auxilium ferat populo meo. *De plebe mea.* Quia *mea* in Hebræo desideratur, aliqui inter-

D pretantur: Exaltaui electum meum (Dauidem) de plebis fæce, de loco humillimo, ad celsissimum regni fastigiũ. Malo, de medio plebis meæ, reliquis præteritis, vt attingatur electionis mysterium.

21 *Oleo sancto meo vnxi eum*, oleo oliuarum succis & odoribus myrrhæ primæ, cinnamomi, calami odorati, cassiæ aromaticæ imbuto. Hæc enim inter se quadam temperatione miscebantur ad Sacerdotum præsertim summorum vnctiones *c*, vnde illic appellatur oleum vnctionis sanctæ. *Sancto meo*, per Mosis benedictio-

a *Vers. 5.*

b *2. Reg. 7. v. 8.*

c *Ex. 30. v. 23. 24.*

a Ibi. v.29. nem & consecrationem à me siue mihi sanctificato *a*, vel oleo per diuinas preces Samuëlis sanctificato & con-
b 1. Reg.16. v.13. secrato *b*, vt non sit illud Mosaïcum, sed aliud ad imitationem Mosaïci confectum, atque consecratum. Quod
Reges olim inuncti, & cur. exemplum transiit ad omnes posteros, qui proinde appellabantur Messiæ, id est, vncti. Quin etiam ad hæreticos, vt ad Iehu regem Israël *c*, & ad idololatras, vt ad A-
c 4. Reg.9. v.9. zaëlem regem Syriæ *d*, vt omnis religionis reges discant se esse duntaxat vicarios, ministróve illius regis, qui
d 3. Reg.19. v.15. propriè est vnctus, id est, Christus, siue, Messias. *Meo*, mihi consecrato, R. Mose Nahmanides. Vel, à me. Nam Deus est propriè, qui sanctificat, homo qui ministerium exhibet. *Vnxi eum*. Si de ipsomet oleo Mosaïco intelligas, id Dauidi per quandam dispensationem contigit. Nam disertè Deus vetuerat pœna excidij, ne quis alienus (à
e Exod. 30. v.33. familia Aaronia) isto inungeretur *e*. Videtur autem, dispensatum Samuëlis & Prophetarum illius sæculi consilio cum regibus familiæ Dauidicæ in Christi Domini ex ea orituri gratiam, cuius spiritualis & diuinæ vnctionis hæc exterior typus fuit. Vnde de hoc sacro oleo
De oleo vnctionis Rabbinorũ Cabbala. multa Rabbini tradunt diligenter obseruanda. Primùm fuisse Cabbalam apud Israëlitas, vt illo inungeretur etiam Dauid, & ipsius posteritas. Non autem reges alij. *Et ita*, inquit Abben Ezra, *necesse est Mosem interpretari, quoniã Sadoc ex oleo vnctionis accepisse legitur in taberna-*
f 3. Reg.1. v.39. *culo fœderis conseruato, vt Salomonem inungeret f.* Secundò vnctionem factam forma χῖ Græcorum, siue crucis Burgundæ & decussatæ. Solus R. Selomo excipit reges. Nam eos tradit inauguratos, non σταυρωθέντας, sed in modum coronæ, nempe quia non vngebantur vt eorum maiestas esset sacra, qualis est pontificum: sed politica, prophana, ciuilis & humana, ne sibi illi titulum, aut ius Sacerdotij arrogare possent, nedum rerum sacrarum curam, vel administrationem. Tertiò è Talmudicis in principio tractatus kerithoth, siue de excisionibus, per
Ampulla sacra sacrũ chrisma regibus Frãcia inaugurandis prabet. modum miraculi durasse vsque ad captiuitatem Babylonicam, & citra diminutionem suffecisse inaugurandis pontificibus & regibus per annos nongentos, quasi prodigio apud nos ampulla diuinitùs allata ad consecrãdos reges nostros Francicos etiam hodiè post mille octoginta septem annos suggerit Rhemis sanctum Chrisma. Quartò Saulem quidem fuisse vnctum, sed oleo per Sa-

muelem

muelem ex tempore, non per Mosem olim consecrato.

A Sic post captiuitatem, pontifices oleo duntaxat ad Mosaici compositionem & ritum renouato, lege R. Leui *a*.

a v.57. Ex. 30.

22 *Manus enim mea auxiliabitur*, firma erit cum eo, ne quis eum lædat. *Confortabit*, roborabit, vt præualeat hostibus, muniet aduersùs hostes. Manus & brachium, omnipotentia Dei, & opitulatio.

23 *Nihil proficiet*. Hebraicè, לֹא־יַשִּׁא *Loiaschi*, non exiget. Non erit quasi exactor & fœnerator, vt rapiat eius facultates. Kimhi. q.d. Ipse nemini subiicietur, in nullius veniet potestatem, vt ei sit exactioni & prædæ. Nam exi-

B gitur à subditis. *Filius iniquitatis*, homines iniqui & impij non affligent, neque vexabunt eum.

24 *Et concidam*, & contundam, conteram, delebo funditùs ante eum.

25 *Cornu eius*, excellentia, & eminentia vel robur. Nam cornu in animalibus eminet, item robur eorum est in cornibus. Nisi malis esse epithetum Christi, de quo Zacharias *b*, *Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui*. Nam deinceps, quæ sequuntur, ad eum propriè pertinent.

b Luc. 1. v. 69.

26 *Et ponam in mari manum eius*. Eius potentiam &

C imperium extendam à mari Mediterraneo vsque ad Euphratem, vel potiùs extremos terræ fluuios. Nam pluraliter loquitur, vt hoc de regno Christi, non Dauidis intelligatur. Subiiciam ei insulares, maritimos & mediterraneos. *Manum*, sinistram vt suprà *c*, cui mox opponit dexteram. Vtramque autem habet pro symbolo potestatis & dominij. Quin & gestum exprimit extendentis, & exporrigentis in diuersum manus, vt opposita apprehendat.

c Vers. 15.

27 *Pater meus es tu*. Ratione diuinitatis. Genitor meus,

D vt à quo habuerim diuinam substantiam. Iudæi autem, conditor meus, quia non fatentur suum Christum Patri consubstantialem, *Deus meus*, ratione humanæ naturæ. *Susceptor*, defensor, propugnator. Hebraicè, צוּר *Tsur*, i. petra, fortitudo.

Deus est Christi Pater ratione diuinitatis, & Deus ratione humanitatis.

28 *Et ego primogenitum*, primum & præcipuum filiorum, principem inter filios. Regem aliorum, vt sit rex regum. Hinc *primogenitus omnis creaturæ*. &, *Primogenitus ex mortuis d*. Nam primogenito debebatur principatus inter fratres *e*. Sic etiam aliquando simpliciter ap-

d Col. 1. v. 15. & 18.

e Gen. 27. v. 29. Deu. 21. ver. 17.

pellant

pellant quemlibet virum insignem, cæteros excellentia & gradu superantem. *Præ regibus*. Significatur reges terrarum ei subiiciendos. Christus constitutus ad dexteram Patris eminet super omnē principatum *a*, Heb. excelsum regum, id est, excelsiorem regibus. Itaque rectè Septuag. vsurparunt præpositionem *Præ*. Nam Comparatiuos Latinorum Hebræi repræsentant per adiectiuum cum genitiuo constructum.

a *Eph. 1. v. 21. Col. 2. v. 10.*

29 *Fidele ipsi*, erit. Meum fœdus ei fixum, certum & stabile manebit.

30 *In sæculum sæculi* Hebraicè, לָעַד *Lahad*, i. in perpetuitatem, vt & Symmachus. Ex quo apparet Septuag. his duobus vocabulis solere vti pro periphrasi æternitatis, quæ nihil est aliud, quàm sæculorum omnium comprehensio. *Sicut dies cœli*, thronum eius perpetuum, quamdiu cœli durabunt, constituam. Dies enim cœli perennes, sic dicti, quòd à cœlo ipso per solis cursum effici videantur, Euthymius. Malo dies cœlestes, quibus cœli duraturi sunt.

31 *Si autem dereliquerint*. Antipophora, propter peccata, promissionem de Christo non fore irritam. Nam esse Prophetiam prædestinationis, non conditionis qualis erat ad Saulem, à quo proinde propter peccata misericordiam suam abstulit *b*.

b *2. Reg. 7. v. 15.*

32 *Iustitias meas*, mea iusta statuta & præcepta.

33 *Visitabo in virga*, castigatione paterna, vt corrigam, non occidam. Disciplina & castigatio patris non inducit odium, neque tollit amorem & misericordiam erga filium *c*, quæ proinde virga humana appellatur *d*. *In verberibus*, plagis visitabo, vt bello, fame, peste *e*, malarum bestiarum grassatione *f*.

c *Hebr. 12. v. 6.*
d *3. Reg. 7. v. 12.*
e *Ibidem.*
f *Ezec. 14. ver. 15.*

34 *Misericordiam autem meam*, promissiones ei factas misericorditer & gratis, *Non dispergam*. Hebraicè, לֹא אָפִיר *Lo aphir*, non dissoluam, non interrumpam, non auferam. *Neque nocebo in veritate mea*, non nocebo veritati meæ, ei nihil decerpam, promisso meo iniuriam non inferam. Hebraicè, Non mentiar in veritate mea, id est, contra veritatem meam, siue meæ promissionis fidem ei datam non fallam. Hæc solennis promissio non est hypothetica, vel ex suppositione, sed simplex & absoluta. Quicquid contigerit, promissio de futuro Christi benedicto semine implebitur, & eius sedes nunquàm

Sedes Christi nunquã abolebitur.

A nunquàm abolebitur, licèt peccatis in ea multi Deum offendant.

35 *Testamentum meum* pactum cum eo initum solemniter. *Nõ faciam irrita.* Hebraicè, לאשאנה *Loschaneh*, non mutabo, non variabo meas promissiones.

36 *Semel*, id est, irreuocabiliter. Gal. *vne fois pour toutes.* Immobiliter, immutabiliter. *In Sancto meo*, in media Ecclesia, solemniter & publicè: vel potiùs, per meum Sanctum, per thronum meum, per cœlum. Sic per thronum suum iurat *a*: per cœlum autem in Deu. *b* & in Apocalypsi *c*. *Leuaui manum meam in cœlum.* Et quia aliàs iurat B per semetipsum, vt in Gen. *d* aliqui interpretantur, per meam sanctitatem, id est, per memetipsum, qui sum sanctissimus, atque adeò sanctitatis omnis fons. Semel autem iurat quia est immutabilis. *Si Dauid mentiar*, habeat mendax supp. aut quid simile. Formulæ iurandi in hac lingua sunt eclipticæ. q.d. Nequaquàm Dauidi mentiar, nequaquàm eum fallam. *Si* pro *non*, Chrysostomus. *Semen eius*, זה הוא מלכ המשיח *Zé hu melech hammeschiah*, iste est rex Messias, inquit R. Anonymus.

a *Exod. 17. v. ult.*
b *Deu. 4. v. 16. & 32. v. 40.*
c *Apo. 10. v. 5.*
d *Ge. 22. v. 16.*

37 *Et thronus eius, sicut sol.* Thronum Dauidis vocat regiam eius maiestatem & potentiam in Ecclesia siue C populo Dei vigentem, cuius hæreditas, auctoritas, ius est in Christo, ministerium in Christianis pontificibus & regibus, vt docent Athanasius *e* & Epiphanius *f*. Nempe regnum Christi siue Ecclesiæ spirituale est & temporarium, in quo futuri sint perpetuò reges & pontifices populum Dei tuentes & gubernantes, vt infrà *g*, vbi hanc sedem canet in terra collisam, id est, à Turcis, hæreticis, & cæteris impiis illis in locis prostratam, in quibus isti Christianum nomen, Christianos reges, & pontifices extinxerunt. Interim vniuersè hoc Christi regnum etiam in terra erit perpetuum, D id est, vsque ad consummationem sæculi. Nam Ecclesia, in qua regnat Christus per fidem, & per suos ministros, reges scilicet Christianos & Pontifices, eò vsque cum vtraque administrandi ratione perducetur, sicque perpetuò erit visibilis. Neque enim vnquam tota simul pedibus infidelium, vel hæreticorum substernetur. Atque istud est quintum mundi regnum à Daniele *h* prophetarum, *quod & regnum cœli, & regnum Sanctorum* ab eodem dicitur, à Scholasticis regnum Ecclesiæ. *Sicut Sol,*

e *Sub finem Euãgelij de Deipara.*
f *Hæresi de Nazarenis.*
g *Vers. 44.*
Ecclesia est perpetua atque visibilis perpetuò.
h *Da. 2. v. 44. 45.*

Sol, in perpetuum durabit vt sol, æquè perpetuus erit ac sol. Item splendidissimus, clarissimus, pulcherrimus sicut sol, plena luna, & iris, plenus gloriæ & maiestatis. Tam erit illustre regnum eius coram me, quasi sol terram illustrans. Ad hunc sensum postremum Chald. *Et solium eius splendebit, tanquàm sol corã me. Perfecta.* Nostri construunt cum, *in æternum.* Thronus eius erit sicut luna, quæ in æternum perfecta est & constituta. Quin & plerique nostrorum, *perfecta*, id est, plena, in plenilunio fulgens. Nam extra plenilunium diminuta dicitur, & imperfecta, tum enim caret pleno lumine. Hebræi construunt cum *Thronus*, sicut luna, stabilietur in æternum. *Et testis.* Et sicut iris arcus cœlestis, testis beneuolentiæ Dei in cœlo fidus & certus. Vt enim illa semper ad vsque finem sæculi huius durabit, ita semper vigebit thronus ipsius *a*. Iris enim posita in signum & testimonium reconciliationis Rabbini ferè de stellis accipiunt, quæ sunt testes firmè positæ in cœlo in signa, tempora, dies & annos *b*. Kimhi coniungit cum luna, vt hic detur pro symbolo regni Dauidis. Nam quemadmodum luna nunc obscura est, nunc lucida, semper tamen durat: ita regnum eius nunc luceat, nunc obscuretur, nunquam verò pereat. quasi dicat, Thronus tuus stabilietur in æternum, vt luna, quæ in cœlis testis erit fidelis durationis huius regni, vel, quæ in cœlis est certus temporum index. Atqui intercedit copula, ועד *Veed* & testis. Alij referunt ad vtrumque. Quæ quidem sunt testis in cęlo fidelis. Quandiu sol & luna fulgebunt, erunt mihi testes, quòd hoc Dauidis solium nunquàm cadet. *Sela.* Symmachus videtur sic diuisim à præcedentibus intellexisse. Et qui hæc asseuerat (Deus) & contestatur se facturum, est in cœlo: neque mentiri potest. Malo referatur ad arcum cœlestem.

a *Gen.* 9. *v.* 13.

b *Gen.* 1. *v.* 14.

38 *Et despexisti*, Hebraicè, abominatus es, sine. *Et.* Nam omnia sunt Asyntheta vsque ad vers. 48. ad vehementiam. *Distulisti Christum.* Quem semen Dauidis suprà *c* vocauerat, nunc appellat Christum: ad quod docendum Septuaginta sic transtulerunt. Alioqui ad verb. *Iratus es cum Christo tuo*, id est, contra Christum tuum. Neque enim puto Dauidem significari. Hic incipit querimonia, obliquè Deum perstringens, & fidem eius interpellans. Nam qui tantis laudibus extulerat fidem Dei, nunc

c *Vers.* 36.

A nunc anxiè conqueritur, omnia contrà accidere, quàm ille promiserit.

39 *Euertisti testamentum serui tui*, κατέστρεψας, promissionem illi factam peruertisti, perdidisti, rescidisti fœdus cum cultore tuo initum per Assyrios, Babylonios, Persas, Antiochos, Romanos. Mendosè in aliquibus. Exemp. *Auertisti. Sanctuarium eius.* Hebraicè, נזרו *Nizro*, coronam, diadema eius: vt hoc pertineat ad regiam dignitatem Dauidis. Interim quoniam religio est gloria & decus populi, sic etiam possit intelligi cum Septuag.

B Hinc a, *Tradidit pulchritudinem siue gloriam eorum in manus inimici*, de arca fœderis.

a Psal. 77. v. 68.

40 *Destruxisti sepes eius*, septa & munitiones eius rupisti. Alludit ad allegoriam de vinea b. *Firmamentum*, firma eius præsidia & arces in formidinem & pauorem posuisti, nempe vt illis formidaremus & terreremur, vt illa non existimaremus satis munita & firma ad nos tuendos, vt etiam in illis nos pauor, terror & formido occupet. Metonymia, firmamentum formidans & pauidum, id est, imbecillum, quod nos reddit pauidos, in quo formidamus præ eius infirmitate. Quo tropo mors

b Psal. 79. v. 13. 14.

C apud nostros Poëtas dicitur pallida, & pauida. Adde munitionibus, quibus olim erant tuti, destructis, iam formidare, vel esse in formidine. מחתה *Mehitta*, & terrorem & confractionem significat. Vnde etiam verti potuit: Posuisti munitiones eius confractionem, id est, in ruinam & destructionem.

42 *Exaltasti dexteram*, vires hostium.

43 *Auertisti adiutorium gladij*, retrò vertisti, & in fugã eos, qui eius gladium adiuuabant, qui ei in bello aderant. צור *Tsur*, præter petram, id est, auxilium, aciem significat. Quare hæc possit esse Metaphora, Retudisti

D aciem gladij eius, debilitasti eius potentiam. *Auxiliatus ei*, ad verbum, subleuasti eum.

44 *Destruxisti eum ab emundatione* à sanctuario, in quo emundabamur per sacramenta, & rem diuinam, à puro templi & religionis vsu, à legis cultu, R. Ataiá. Alij, à splendore & dignitate regni eius. Maiestatem regiam cessare fecisti. Sed præstat, *Sedem eius*, thronum regni designare: *emũdationem*, Sacerdotium: vt eodẽ vers. vtraque dignitas & sacra & regia tangatur. *Collisisti*, cadere fecisti, deiecisti regnum eius in terram. Vide suprà c.

c Vers. 37.

Hoc

Hoc autem queri possunt Christianæ Ecclesiæ ab hæreticis & Mahometanis occupatæ. Nam sedes Christi, siue Dauidis, per hos duos magistratus propriè stat, vigétque in terris. A

45 *Minorasti dies temporis eius*. Alij, Adolescentiæ eius. Nam vox עלום *halum*, vtrumque significat, decurtasti dies eius meliores, effecisti, vt præ malis citò, & ante tempus consenescat, nec fruatur tempore iuuentuti destinato. Queritur regnum, quod perpetuum fore promiserat, dum adolesceret, extingui, vt iuuenis abripitur immatura morte. *Sela*. B

46 *Vsquequò Domine auertis*, te sub. Hebraïcè, תסתר *tissather*, absc͠oderis. Quousque auertis te ab auxilio nobis ferendo? Abscondi dicitur, quoties opem subtrahit.

a 4.*Catilin.*

47 *Memorare*, memento, recordare, vt apud Cicer *a*, *vt sui oblitus alij memoretur*, id est alterius meminerit. Nam *alij*, est genitiuus antiquus. *Substantia*, subsistentia, firmitas, id est, vita, duratio. Memento quàm tenuis sit mea firmitas & natura, quàm modica duratio vitę meæ *b*, vt nihil sit opus ad eam te alias calamitates addere. Iram Dei deprecatur aliquot argumentis. Vnde Hebraicè, *Recordare ego quanti æui* (sim) id est, quàm paruo tempore sim victurus, quàm breuis sit vita mea & fragilis. Aliqui de ipsa substãtia, siue materia, & compositione corporis nostri, vt sit illud Iob *c*: *Memento, quæso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me*, q. d. Memento me constare ex luto & limo terræ, vt proinde me mox oporteat in puluerem dissolui *d*. Sic Chal. *Recordare, quòd creatus sum de puluere. Nunquid*, q. d. etiam. Affirmant enim Hebræa. (Et recordare) in quanta vanitate creauisti omnes filios hominum, quàm vanos nos, qui sumus filij Adam siue hominum, creaueris, quàm miseros & infœlices. *Vanè*, infirmè, misera sorte, infœlici conditione & obnoxia multis malis & casibus, שאו *Sau*, vanitas, mendacium, nihilum. Ita *vanè*, hîc significat vanum statum, fluxum & instabilem, non frustrà vel temerè. Neque enim Deus quicquam facit, aut constituit frustrà.

b *Vt Ps.38. v.6.*

C

c *Iob c.10. v.9.*

d *Gen.3. v.19.*

D

48 *Eruet animã suam*. (Quis est homo, qui) eruet animam suam de potestate inferi? Alludit ad suum tempus, *quo nondum propalata erat Sanctorum*, id est, cœli, *via e*. Inferus etiam significat totum mortuorum statum. *Cabuenaki*

e *Heb.9. v.8.*

A *bu enaki*, exponit de Purgatorio. (Nam & Hebræi, vt docet R. Ioseph Albo *a*, illud constanter asserunt.) *Ita*, inquit, *loquitur Psalmographus*, *quia* הוצרך לבא לשאול למרק ולזקק ליכלוך העבירות שעשה עד שתטהר ותעלה אל מקום מנוחתו *hotsorech labo lischeol limrok vlzakek lichluch hababeroth schehasche had schethertaher vethahale el mechom menuhato*, id est, *Necesse est venire in infernum, ad deradendum & expurgandum inquinamenta transgressionũ, quas fecerit, donec mundetur, & ascendat in locum quietis suæ.* Hîc Sela vox excitantis ad meditationem nostræ mi-B seræ conditionis.

a lib. 4. Iccarim, c. 34.

49 *Vbi sunt misericordiæ tuæ.* Prorogatio promissionum ad excitandam fidem. *Antiquæ*, non nouæ, non huius temporis, sed iã ab antiquo præstitæ patribus. *Sicut*, vel (quas) iurasti. Nam Eclipsis contextus est perficienda per commodam periculam. *In veritate tua*, per tuam veritatem & fidem, per tuarum promissionum firmitatem.

50 *Memor esto opprobrij seruorum tuorum.* Passiuè, quod serui tui sustinent. *Gentium.* Actiuè, quo seruos tuos afficiunt. Itaque clariùs fuisset versum: *Quod continui in sinu* C *meo à multis Gentibus. Quod continui.* Hysterologia. Nam *multarum gentium*, construitur cum relatiuo *quod*, quod quidem opprobrium multarum gentium, id est, (actiuè) à multis gentibus profectum, continui & suscepi quasi intra sinum meum, vel portaui & pertuli. נשא *nascha*, portare, tollere, accipere. Opprobrij, quod à tam multis populis perfero, recordare. *In sinu*, in animo, intra me. Metaph. in mentis recessu, quia in corde, tanquàm in sinu, dolorem celamus.

51 *Quod exprobrauerunt inimici.* In ablatiuo etiam hîc clariùs versum fuisset: *Quo exprobrauerunt*, &c. *Commu-* D *tationem*, Appositoriè. Quod opprobrium exprobrauerũt, nempe commutationem Christi tui, id est, te mutasse sententiam de promisso Christo exprobrant, quòd non adueniat. Vocem עקבות *hikkeboth*, variè exponunt, tarditates, dilationes, extrema, vestigia, itinera: propriè calces & vestigia. Septuaginta ἀντάλλαγμα, commutationem, ad sensum appositissimè, vt non tantùm respiciatur ad tempora antiqui testamenti, sed etiam ad nostra, quibus Mahometani nobis exprobrant Deum commutasse Christum suum cum Mahomete, vt quia mundus

Mahometanorum in nos exprobratio.

per Christi miracula ad veram religionem non potuit adduci. (Ita enim isti nugantur) ad eam Mahometis gladio perducatur. Hinc R. Anonymus: *Exprobrant vestigia siue gressus Christi tui, cùm vocant tardigradum, vel loripedem & claudum: dicunt eum habere crura fracta, calces læsas, pedes eneruatos, vt qui nondum venerit, aut venire possit*. Sic nos fusè irrident, quasi frustrà Christum liberatorem expectemus, cuius vestigia & pedes nunquàm visuri simus. Mirum per Christum Gnosticos hic Dauidem intelligere, ac mysteriis esse iniquiores, quàm Iudæos.

52 *Benedictus*, sic se colligit, ac patienter, & cum gratiarum actione omnia de manu Domini se excipere declarat. *Fiat, fiat*, ad confirmandam benedictionem, quòd de promissionibus simus securiores ac certiores. In fonte, אמן אמן *Amen & Amen*, qualis clausula etiam fuit duûm librorum præcedentium, iam duo reliqui aliter claudentur: nempe quartus vnico Amen, quintus & vltimus per Halelu-ja.

LIBER

A

LIBER QVARTVS PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

B

Inanem & fugacem esse hominum vitam. Proinde Deum orat Moses, vt saltem populo suo reconcilietur, & eorum opera dirigat atque perficiat. Per Christum scilicet.

1. Oratio Moysi hominis Dei, LXXXIX. Heb. 90.

C 2 DOmine, réfugium factus es nobis: à generatióne in generatiónem.

3 Priúsquám mentes fierent, aut formarêtur terra & orbis: à sæculo & vsque in sæculum tu es Deus.

4 Ne auértas hóminem in humilitâtem: & dixísti, conuertímini fílij hóminum.

5 Quóniam mille anni ante óculos tuos tanquàm dies hestérna: quæ prætériit.

D 6 Et custódia in nocte: quæ pro níhilo habêntur, eôrum anni erunt.

7 Manè sicut herba trânseat, manè floreat & tránseat: vespere décidat, indûret, & arêscat.

8 Quia defécimus in ira tua: & in furóre tuo turbâti sumus.

9 Posuisti iniquitâtes nostras in conspéctu tuo sæculum nostrum in illuminatiône vultus tui.

10 Quóniam omnes dies nostri defecérunt: & in ira tua defécimus. A

11 Anni nostri sicut aránea meditabûntur: dies annôrum nostrôrum in ipsis, septuaginta anni.

12 Si autem in potentátibus octogínta anni: & ámpliùs eôrum, labor & dolor.

13 Quóniam supervênit mansuetûdo: & corripiêmur.

14 Quis novit potestâtem iræ tuæ: & præ timóre tuo iram tuam dinumerâre? B

15 Déxteram tuam sic notam fac: & erudítos corde in sapiéntia.

16 Convértere Dómine vsquéquò? & deprecábilis esto super servos tuos.

17 Replêti sumus manè misericórdia tua: & exultávimus, & delectâti sumus in ómnibus diébus nostris.

18 Lætâti sumus pro diébus, quibus nos humiliâsti: annis, quibus vídimus mala. C

19 Réspice in servos tuos, & in ópera tua: & dírige filios eôrum.

20 Et sit splendor Dómini Dei nostri super nos, & ópera mánuum nostrârum dírige super nos: & opus mánuum nostrârum dírige.

D

1 *Oratio Moysi.* Precatio à Mose condita, & in hunc librum relata, vt etiam docet D. Hieronymus *a*, quam vndecim Psalmis constare tradit R. Selomo *b*, id est, hoc & decem sequentibus. Nam hanc inscriptionem cunctis illis, communem esse volunt. Ante Dauidem videlicet, extabant multi Psalmi, in re diuina à Sacerdotibus vsurpati, vt hic & decem sequentes à Mose confecti. (Nam hæc inscriptio his etiam decem communis

a *ad Cypri.*
b *Exod. 39.*
Psalmi aliquot ante Dauidem extabant.

A munis videtur, quoniam sunt ἀνεπίγραφοι, quantùm ad Auctorem) item illi magna ex parte libro 2. suprà positi, quos tres filij Choræ, eius tempore, in deserto conscripserant. Nec probo, qui hunc sic inscriptum aiunt, quòd Dauid ad Mosis imitationem originem humanæ fragilitatis in eo depingeret. Canit quidem creationem, itémque Christum, résque eius, id est, recreationem, sed quid hoc ad inscriptionem? Nobis assentitur Chaldæus: *Oratio*, inquit, *qua orauit Moses Propheta Deum, quando peccauerunt filij Israël in deserto. Respondit, & sic dixit: Domine*, &c. Porrò totus hic liber quartus B ferè est de Christo, & rebus Christi. *Viri Dei*, sic dicitur alibi *a*. Minister enim veteris Testamenti fuit, & noui Propheta. Augustinus Virum Dei appellat, Scriptura Prophetam *b*. Vnde Chald. *Oratio, quam habuit Moses Propheta Domini.*

2 *Dominè refugium.* מעון *Mahon*, habitaculum tutum. Sic in tempestate, tecti vel petræ quærimus refugium. *A generatione in generationem*, perpetuis & continuis sæculis.

3 *Priusquàm montes.* Ante constitutionem omnis crea- C turæ (per Synecdochen) ante omnes res procreatas: temporáque sæcularia. Montes enim Deus condidit initio rerum, quando aquis terram magna sui parte nudauit. Etsi alij malint terram initio fuisse planissimam: deinde in diluuio, motuum & quassationum vi in montes & valles disruptam. Orditur à Dei laude. *Terra*, ארץ *Erets*, etsi de vniuersa terra enuncietur, siue habitata ea sit, siue non, hic tamen de inhabitata, deserta & inculta tantùm, quia sequitur תבל *Tebel*, siue Orbis. תבל *Tebel* enim propriè ea pars, quæ habitatur, οἰκουμένη Græcè. Sic Latinè orbis accipitur apud Horatium *c*.

D *Te minor latum reget æquus orbem,*
Tu graui curru quaties Olympum.

Opponit Olympum à Ioue gubernatum orbi recto à Cæsare. Hic autem obserua in hac lingua genus denominare partem deteriorem, cùm apud nos à meliori fiat denominatio *Tu es Deus*. Hysterologia. Tu Deus es. O Deus tu subsistis, extas ab omni æuo, citra vllum temporis principium. Verbum Substantiuum sumitur ὑπαρκτικῶς, non copulatiuè, pro extare, existere. Neque enim Deus refugium fuit nostrum ante mundi

a *Deut. 33. v. 1. Ios. 14. v. 6. Hebr. 3. v. 5.*
b *4. Reg. 1. v. 9.*
c *lib. 1. oda 12.*

constitutionem, cùm nondum essemus, sed ab æterno & semper extitit. *A sæculo in sæculum.* Periphrasis æternitatis Poëtica.

4 *Ne auertas hominem.* Narratio incipit. Ne nos inducas in mala, & res aduersas. Etsi alij humilitatem intelligant: peccati, & damnationis. *Ne auertas.* Cõpositum pro simplici, vt esset expressior Antithesis cum Paronomasia, *Auertas conuertimini*, vt Græcè, ἀποστρέψῃς, ἐπιστρέψατε, & Hebraïcè, תשב *Tashob*, שובו *Shubu*. Ne vertas, no. redigas hominem ad tenuitatem, calamitatem, abiectionem, miseriam. *Et dixisti. Et*, pro *qui*, vt alibi è Kimhi in Michol: vel pro *quia*, è Chrysostomo. Qui dixisti. Conuertimini. Qui monuisti, vt conuerterentur homines, ne hominem deiicias in humilem statum, ne eum deprimas & affligas, ne malis absorptus non possit conuerti, & ad te redire. Hìc Septuag. R. Ioseph & R. Anonymum malo sequi, quàm recentiores ineptiùs ista explicantes. Hebræa affirmanter quidem enunciantur, sed eandem sententiam reddunt ob particulam aduersatiuam, *& tamen.* Vertis hominem ad tenuitatem, & dicis (*& tamen dicis*) conuertimini filij hominum. q. d. Cùm iubeas hominem conuerti & resipiscere, ne eum ad has miserias redigas, quibus obrutus, non est probabile eum mentem adiecturum ad resipiscentiam. Sic apud Michæam a. *Bethlehem paruula es in principibus Iuda*, & (*& tamen*) *ex te exibit dux, qui regat populum meum Israël.* Nam hæc affirmãs huic neganti apud Matthæum b, ob eandem causam respondet, *Bethlehem nequaquàm paruula es in principibus Iuda. Ex te enim exibit dux, &c.* Possit etiam suspicari aliquis, אל *al*, præcedentis versus finem Septuag. in huius principium contulisse, ac legisse אל *Al*, ne, non אל *El*, Deus. Quæ qui non aduerterunt, monstra interpretationum huc conuexerunt: vt, *reducis homines vsque ad senectutem, & deinde dicis, reuertimini in puluerem è quo vos effinxi.* Et, *Reducis homines in puluerem, & deinde dicis, reuertimini in rerum naturam: vt sic humanum genus prole perpetues.* Quasi sit querela de rerum vicissitudine.

a Mich. 5. v. 2.
b 2. Ca. v. 6.

5 *Quoniam mille anni ante oculos.* Ratio superiorum. Ne humilitate afficias homines, quoniam sat per se sunt humiles & abiecti. Vt enim viuant mille annos, mille anni illi sunt fluxissimi, quoniam tandem finientur,

A tur, ac ante oculos tuos non pluris sunt; quàm dies hesterna, quæ præteriit, & custodia in nocte, id est, excubiæ nocturnæ, quæ fluunt celeriter, dum paulò pòst aliæ aliis succedunt. Sunt enim quaternæ, tribus horulis duntaxat constantes. Metaph. à militia, cui optimè comparatur vita nostra, maximè quantùm ad vigilias militares, & quidem nocturnas, quoniam bona hic tenebris & obscuritate errorum, inscitiæ, calamitatis plena sunt. *Mille anni*, quibus ponamus eum posse viuere. *Ante oculos tuos*, tua æstimatione & iudicio. Alij ante tuam æternitatem, si cum æternitate tua comparentur.

B 6 *Et custodia in nocte*. Secunda hæc similitudo iungenda cum superiore versu, sicuti indicauimus. Vnde & hic Masoretæ clauserunt periodum per Soph pasuc. *Quæ pro nihilo*. Hysterologia. Sic enim ordinandum. Eorum anni erunt ea, quæ pro nihilo habentur: nempe, vt in Hebræo exponitur, velut aquæ fluxus & somnium, id est, eorum anni pro nihilo habebuntur, nihili æstimabuntur præ fugacitate. Duntaxat sequuntur sensum. Nam ad verbum, vt attigimus, inundasti eos, somnium vel somnus erunt: vt comparetur fugacitas vitæ, fluminum rapido

Hominis vilitas quanta.

C fluxui, quæ cum impetu feruntur, ac velociter abeunt: deinde somniis, quæ ab expergefacto aufugiunt, & quasi fumus, qui dissoluitur in aërem, euanescunt: denique sequenti versu herbæ, quæ manè rore vegetata viret, ac vesperi flaccescit. Potuerunt legere, זרמתן *Zirmathā*, Nominaliter, Bulla eorum anni erunt. Nam שנה *Shana*, & annum, & somnum designat. Bullæ autem sunt de eorum genere, quæ pro nihilo habentur, secundùm parœmiam, *Homo Bulla*. Nec nouum, vt affixum siue pronomen iunctum sit cum nomine זרמה *Zirmá*, non שנה *Shaná*. Nam Poëtæ Hypallagen vsurpant.

D 7 *Manè transeat*, abibit, peribit, euanescet sicut herba, quæ sole vehementiùs percussa exarescit. Imperatiua pro futuris Indicatiui, transibit, florebit, decidet, indurabit, arescet. Alij, mutabit, id est, augescet, adolescet, incrementum sumet, quòd Hebraicum חלף *Halaph*, mutare interdum significet, vt illud a. *Si succisum fuerit, & adhuc mutat*, id est, Hieronymo scitè interpretante; *rursum virescit*. Hinc Kimhi hoc loco, *Innouabitur* exponit & Chald. *Manè floret & augescit*. *Induret*, Absolutè, indurabitur exhausto vigore, & succo naturali, vt

a Iob 14. v. 7.

fit in senibus. Hebraicè, ימולל *iemolel*, exscindetur, id est, resecabitur, vel peribit. Nam vtroque modo Rabbini exponunt. Ita enim homo in iuuentute tanquam ætatis flore, paucis annis viget. Cùm ad maturam peruenit, curis, negotiis, ærumnis affligitur, móxque post multos labores moritur. Vide Nazianzenum *a*. Hic autem ordo declinationis humanæ attingitur. Primùm decidit, ac collabitur virile robur & vigor, deficiente naturali calore: Deinde induratur senile corpus exhausto succo: denique exiccatur, penitùs arescit, redigitur in puluerem.

a In funere Cæsaris fratris.

A

8 *In ira populos consumes*, per tuam iram consumimur, in vindictam inobedientiæ nostræ. Tu enim in statu originario sic nos constitueras, vt possemus non mori. Possit etiam referri ad peccata nostra quotidiana, quæ Deus celeriore morte vlciscitur. Sic docemur has vitæ necessitates esse pœnas nostrorum scelerum, ac Dei in nostra peccata iram esse causam, cur tam multis ærumnis sumus obnoxij. *Turbati sumus*. Symmachus & Aquila trãstulerant, Accelerauimus (celeriter abimus ex hac vita.) Primum membrum aliqui referunt ad defectionem corporis, quam ex iræ Dei vindicta in hac vita sustinemus: alterum ad animi perturbationem exorientem è contemplatione furoris Dei in venturo iudicio.

Peccata nostra causa sunt ærumnarum & miseriarũ nostrarum.

B

C

9 *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo*, ne te effugiant, & vt eas punias. *Sæculum nostrum*. (Et) sæculum nostrum. Vitia nostri sæculi & vitæ nostræ acta, Metony. (posuisti, per Zeugma) in illuminatione vultus tui, id est, ante lumẽ vultus, tui, ante oculos tuos claros & limpidos. Ea habes lucida & notissima. Ea recordaris & punis *b*. In vtroque hemistichio idem ait per Epexegesin. Græcè, Sæculum, est nominatiui casus, ὁ αἰὼν: túmque subaudiendum verbum *est*, intellectu eodem: vbi aliqui sæculum pro curriculo ætatis singulorum accipiunt. Sed præstat esse Asyntheton inter duo, & in accusatiuo *Sæculum* accipere. Masoretæ legunt, עלמנו *halummenu*, non עולמנו *holaménu*. Ex quo alij interpretantur, *Abscondita nostra*, vt sit Antithesis. Peccata, quæ existimauimus esse occulta, posuisti in lumine vultus tui. Alij, *Adolescentiam*. Verum in hac etiam forma sæculum significare possit. Adde omnia eodem recidere, vt D. Hieronymus *c* docet: *In illuminatione vultus tui* coram

b Vt Psal. 108. v. 14.

D

c Ad Cyprianum.

A coram vultu tuo lucidissimo. Ad verbum, *ad luminare vultus tui*. Quasi vultus Dei de seipso lumen diffundat, per quod rem extrà positam, & obiectam sibi perspicuam faciat, non vt creatus oculus, qui res in tenebris, vel extra se positas cernit per alienum lumen, Solis putà, vel lucernæ. Sic docet Deum aliter cernere, quã nos. Nos per receptionem tam luminis, quàm specierum à rebus obiectis manantium, siue aliquid emittamus ex oculis, vt Platoni placet, siue nihil, vt Aristoteli, qui recipiendo duntaxat visionem fieri censet. Deus per sese & suam essentiam, siue vultum, quasi amittendo radios B in res ipsas. Nullo enim lumine alieno indiget, vt nos, nostráque omnia conspiciat & discernat, nec opus habet vlla illuminatione vel Solis, vel lucernæ, cùm sit sibimet lux clarissima, cuius oculi sint sole ipso clariores, atque radiantiores.

Deus res quomodo videat.

10 *Defecimus*, consumimur. כלינו *Kalinu*, legerunt in Kal, Masoretæ in Piel, כלינו *Killinu*, vt cum sequentibus necterent. *Consumpsimus annos nostros sicut loquelam*. Quod non magni refert.

11 *Anni nostri sicut aranea meditabuntur*, tanquàm tela araneæ, quæ facilè perit & consumitur. Item sicut ara- C nea, quæ ad texendam telam, è qua tenuem victum sibi venetur, se euiscerat & exhaurit, adeò vt citiùs ante tempus exhausta deficiat: ita nostri anni pereunt inutiles, laboriosi, & malorum plani. Similitudo literæ Hebraicæ non variat sententiam, *Sicut loquela, sicut dictum, vel meditatio.* (הגה *Heghe* vtrumque) dicto cogitationéve ocyùs anni nostri consumuntur. *Meditabuntur*, passiuè, æstimabuntur: pro aranei tela reputantur, Chrysostomus & Theodoretus. Aliqui, quòd Græcè sit ἐμελέτων, *Meditabantur* (vbi tamen lego, μελετηθήσονται) interpretantur per Prosopopœiam actiuè. Non enim annis D nostris conuenit meditatio secundùm aranei similitudinem, sed nobis, in hanc sententiam. Nos in annis nostris meditamur, sicut araneus (fraudes, vanitates, prædas, res omnes noxias.) Eius enim studium omne, animalcula innocua venari & interimere: eius opus nihil est aliud, quàm laqueus & rete: quod tamen est valdè fragile & vanum, interdum etiam texenti perniciosum. Nam post telam confectam faciliùs comprehenditur & necatur, dum scopa circumducta, è tela ipse, veluti è

suo ædificio, fugatus, mox calcatur & perit. Sic nos viuendo telam araneæ ordimur. Nam post opera nostra vana & futilia minùs tuti sumus & securi: breui etiam celeritérque perimus. Sed hæc Hebræo non respondent, in quibus simpliciter, *Anni nostri sicut loquela siue meditatio* (sunt, æstimantur vel quid simile.) Sermo enim prolatus mox euanescit, volans irreuocabile verbum. Nisi הגה *Heghe*, vsu veteri sit aranea, q. meditabundum animal & malitiosum, vt fortasse apud Iob *a*, & Ezechielem *b* apud Chaldæum Paraphrastem, vbi vulgò carduus vel vrtica. Chald. *Sicut vapor oris nostri in hyeme. In ipsis.* Hebraismus, quo antecedens demonstratiuo præponitur diuerso casu: pro, In ipsis diebus annorum nostrorum (sunt) septuaginta anni. Ætatis nostræ spatium terminatur septuaginta annis, aut sit si firma valetudo, octoginta. Symmachus tamen verterat, ὁλόκληροι, toti, vniuersi. Chald. *dies annorum nostrorũ in hoc mũdo septuaginta anni fortitudinis. Et si in fortitudine, octoginta, & multiplicatio eorũ labor & falsitas, quoniam celeriter transierunt, & volant in puluerem.*

Araneæ tela sunt nostra opera futilia.

a *Iob. 37. v. 2.*
b *Eze. 2. v. 10.*

12 *Si autem in potentatibus*, simus sup. vel sint dies nostri. (Est enim Eclipsis.) *In potentatibus*, in potenti & firma corporis constitutione & valetudine, in natura viuaciore & valentiore. *Et ampliùs*, Hebraicè, *Et robur eorum labor & dolor.* Quod duobus modis exponitur. Primò, & simpliciùs, cum Septuaginta & Hieronymo. Quicquid vitę vltra hos annos relinquitur, laboriosum est & doloris plenum. Nam ob continens defluuium, calorísque natiui, & spirituum imbecillitatem, ad extremum hominis effœta, ægra, languidáque est senectus, vt illius vita sit quasi non vita, sed mors, mortísve expectatio certa, non vitæ productio. Sic Chald. סוגעיהון *sughebehon, multiplicatio eorum.* Quò pertinet illud Macrobij *c*: *Septies deni anni à Physicis creditur meta viuẽdi, & hoc vitæ humanæ perfectum spatiũ terminatur, quod quisquis excesserit, ab omni officio vacuꝰ, soli sapiẽtiæ & studio vacat, & omnem vsum sui in suadendo habet, aliorum munerum vacatione reuerendus.* Et istud R. Bagbag *d*. Sexagenarius ad senectutem peruenit. Septuagenarius ad שיבה *schebei*, id est, confectam & decrepitam canitiem. ישיש *iaschish*, est tertius & vltimus senij

c *li. 1. Som. 6. 6.*

d *In Aboth.*

gra-

A gradus congruens silicerniis, quibus imminet sepulchrum. Secundò, Robustissima pars & præcipua eorum annorum octoginta labores sunt & incommoda, quam aliqui iuuentutem interpretantur. Nam *cuncti dies peregrinationis nostræ parui & mali*, dicit Iacob *a*, i. pauci & pleni malorum atque ærumnarum. Quod sequi videtur Psalteriũ Rom. *Plurimum eorum labor & dolor*, id est, potior pars. Est autem Græca constructio, τὸ πλεῖον αὐτῶν Latinè, *amplius eis*, *plus eis*. Amplius vltra illos annos reliquum vitæ, quod superest vltra septuaginta, vel 80. annos. Loquitur autem secundùm communem naturæ

B cursum iam è tempore quartæ ætatis mundi, siue Mosis, qui huius Psalmi est conditor, vel certè argumenti positor. Nam cùm Patres diu anteà viuerent, tandem accisus est terminus humanæ vitæ ad annos 70. vel ad summum 80. paucis centum attingentibus *b*, vt crescente hominum malitia, simul & eorum anni decreuerint. Loquitur item de periodo, qua in firma valetudine, statu, vigore poterat hominis natura tum permanere absque vitæ incommodis, per optimam sensuum & membrorum functionem, quod vix hodie contingit anno quinquagesimo, ne in firmioribus quidem. Quic-

C quid enim hodiè viuitur, in quo vita sit delectabilis, 30. ad summum 60. annorum spatio comprehenditur. Adeò hodiè celeriùs senescimus, periodo humanæ vitæ continuò deficiente, magísque ac magis defectura, & in dies contrahenda. Ne quis putet hac vltima mundi ætate eandem esse periodum, quæ isto Mosis, vel Dauidis tempore.

13 *Quoniam superuenit*. Hebraicè ad verbum: *Quoniam tonsio (est) velox, & euolabimus*, i. quia nos celeriter tondes & resecas, euolamus, quia transitus noster est celer, auo-

D lamus: allusione poëtica, vt cùm apud nostros Parcæ filum vitæ nostræ ducere, & secare memorantur. Ex quo etiam liquet, quid Septu. appellarint *corripi*, nempe rapi celeriter ex hac vita, & quasi euolare. Anni nostri sunt septuaginta, & ad summum octoginta. Quoniam superuenit mansuetudo (tua o Domine) super nos, tuáve suauis prouidentia, quæ nos hinc corripit, hoc spatium non solemus transgredi. Alioqui si hic essemus diutiùs, propter incommoda senectutis nimiæ, labores & dolores, hoc non esset viuere, sed quotidiè perire. Ex mansuetudine

a Gen. 47. v. 9.

b Eccl. 18. v. 8.

Vita humana cōditio.

suetudine tua proficiscitur, quòd tunc corripiamur, id est, hinc euolemus, vel castigemur, videlicet per mortem, vt in Græco, παιδευόμεθα. Aliqui, Certè nobis continget mansueta punitio, & castigabimur. *Superuenit*, super nos venit. Hinc Græcè ἐπῆλθε πραΰτης ἐφ' ἡμᾶς, post 70. vel 80. annos scilicet. Duo sunt præsertim, quæ vitam hanc reddunt in senio miseriorem, malorum multitudo, & vitæ breuitas *a*. *Exiguum est & cum tædio tempus vitæ nostræ.* Ab iis liberamur, Deo nos ad se per mortem misericorditer vocante.

a Sap. 2. v. 2

A

14 *Quis nouit potestatem.* Exclamatio querula propter iram Dei tam acriter & acerbè in posteris vnum Adæ peccatum punientis. *Potestatem*, vim & magnitudinem. *Præ timore tuo*, præ pauore tui, propter tui metum. Quia tu es valdè pauendus & formidabilis, quasi dicat. Tu vsque adeò timeris, vt nulli liceat dinumerare iram tuam, & expendere eius magnitudinem. Metus vehementior obstupefacit, & obtundit animos, nec sinit considerare quæcūque ab irato geruntur. Ad verbum, *secundùm timorem tui.* Est quidem Græcè, ἀπὸ τοῦ φόβου σου, *à timore tui.* Sed ἀπὸ, *præ*, apud Septu. è linguæ Hebraicæ proprietate, in qua מן *Min, à, ab, præ*, vt *b*, *Oculi mei languerunt*, ἀπὸ τῆς πτωχείας, *præ inopia.* Et apud Paulum *c*. *Exauditus est* ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, *præ sua reuerentia*, id est, quia plurimùm Patri erat venerabilis & obseruandus. Ex quo miserè Beza illum Pauli locum ad Caluini hæresim de desperatione Christi ob Dei iudicium torsit ad Castalionem *d*, primùm negans ἀπὸ, significare *pro, præ, propter.* Deinde εὐλάβειαν, accipiens pro pauore & metu, cùm significet reuerentiam & venerationem, vt in Liturgiis Græcis, μετ' εὐλαβείας, è qua apud Synesim εὐλαβέστατοι, reuerendissimi. Vel *præ*, suprà, plusquàm, maiorem timore tui, plusquàm est tui pauor, Gall. *qui peut cognoistre, que tu es plus cholere, que craint & redouté?* De eo, qui videtur mitis, proptereáque non multùm timetur, cùm tamen sit valdè iracundus & terribilis: quasi dicat, Quis nouit percipere tuam iram, quæ maior est, quàm quis putet & credat? quæ maior est, quàm tu vulgò timearis? Vel *Præ*, pro secundùm. Secundùm timorem tui, quantus est tui timor, secundùm quòd es formidabilis, secundùm timorem, quo tu es ob iram tuam pauendus, q. d. Quis ita cognoscit indignationem tuam, vt te sic timeat, quem

B

b Ps. 87. v. 10.

c Heb. 5. v. 7.

C

d Pag. 207. 208. 209.

Beza impius impiè Paulum interpretatur

D

A quemadmodum oportet tam terribilem metuere Dominum? Timorem interpretantur Rabbini reuerentiam, venerationem, & cultum Dei, Quis nouit comprehendere maiorem iram tuam esse, aut certè tantam, quanta est tui reuerentia, quantùm tu timeri debes, quantùm tu es formidabilis & verendus: quasi dicat. Tua ira est maxima. Nam tam latè patet, quàm timor tui, Anonymus. Kimhi aliter: Quantùm quisque te timet, tantùm iræ tuæ experitur, vt queratur cruces maiores esse sanctioribus propositas, & exaggeret iræ diuinæ magnitudinem, querula exclamatione. Sic & *præ*, propter significabit.
B Propter tui timorem & reuerentiam, hoc ipso, quòd tu timearis & colaris. Verùm hæc explanatio ex eo proficiscitur, quòd posterius hemistichium intelligatur per se, & absque interrogatione. *Et præ timore tuo ira tua* (est.) Vti in vnoquoque est timor & cultus tui, ita sæuit indignatio tua in præsenti sæculo. Quem enim diligis, castigas, ne in futuro damnetur. Non enim corripis, vt occidas, sed vt corrigas. *Tuo*, tui passiuè, vt apud Malachiam a: *Si ego Dominus, vbi timor meus?* id est, mei, non quo timeo, sed quo timeor, siue timori debeo.
C *Dinumerare*, metiri, comprehendere, habere in numerato, perfectè scire. Masoretæ aliter interpungentes, hoc verbum iunxerunt cum sequentibus, Dinumerare dies nostros sic notum fac. Doce nos numerum dierum nostrorum, vt sciamus, quid nobis desit, & nos præparemus ad fœliciter & sanctè moriendum, addicamus cor sapientiæ, resipiscamus, vel sapientiores efficiamur.

a Mal. 1. v. 6.

15 *Dexteram tuam sic notam fac.* ימינו *Ieminó*, vel ימינך *Ieminach*, per Caph: Masoretæ ימינו *Iamenu*, (dies nostros.) *Sic*, Illatiua particula. Itaque, ergo in hac
D misera nostra conditione fac notam nobis (vnde Græci interponunt οἱ) tuam dexteram, potentiam, misericordiam, opem (Metonym.) *& eruditos corde in sapientia*, (notos fac, per Zeugma.) Fac quoque veros Prophetas & Doctores cognoscamus, ne falsis & insipientibus nos præbeamus seducendos, fac in sapientes & pios incidamus, non in hæreticos, non in atheos, non in prophanos, & rerum diuinarum contemptores: iuxta Rabbinos, qui נאבי *nabi*, non πεπαιδευμένον, non Prophetam: sed ad verbum, *Venire faciemus*, exponunt: Et

affe

afferemus cor sapientiæ, vt afferamus cor sapientiæ, vt afferamus mentem sapientem, ostende nobis tuam dexteram, vel dierum nostrorum finem. E mortis consideratione sapimus, cauti & prudentes efficimur: vt à malo declinemus, & bonum operemur. A

16 *Conuertere Domine vsquequò*, reconciliare, placare, redi ad solitam misericordiam. *Vsquequo*? Aposiopesis iratus eris. vel quid simile. Chald. *Vsquequò affliges nos? Deprecabilis* placabilis, exorabilis, propitius. Hebraicè propriè, pœnitentia ducâre, pœniteat te. Rectè Chald. *Conuertere à malo, quod minatus es te facturum populo tuo*. Aliqui, Consolare seruos tuos & cultores. B

17 *Repleti sumus*, שבענו *Sabahnu*, in præterito Kal, Masoretæ שבענו *Sabbehénu*, in Imp. Piel, cum affixo: Reple nos satia nos. *Manè*, maturè, opportunè, citò, tempestiuè. Hieronymus putat ad spem resurrectionis, & æternæ vitæ præmia pertinere, quasi matutina misericordia sunt.

18 *Lætati sumus*, שמחנו etiam hìc in præterito *Shamahnu*, Masoretæ vt suprà, שמחנו *Shammehenu*, lætifica nos: vt sit precatio, non narratio. *Pro diebus*, pro numero dierum, pro magnitudine malorum, quæ diebus & annis præcedentibus pertulimus. Vnde Hebraicè, כימות *Chimot*, iuxta dies. *Annis*, (pro) annis, repetita præpos. per Zeugma. C

19 *Respice in seruos tuos*. His duobus versibus, tanquàm formula consecrationis, vsus traditur Moses ad benedictionem populi, & tabernaculi recèns à se perfecti *a*, vt illic R. Selomo docet. Hebræa non admodum variant: *Videatur super seruos tuos opus tuum* (tuæ redemptionis & liberationis.) *Et dirige*. הדרך *Hadrech*, à דרך *Darach*, in Hiphil, dirige, in rectam viam duc eorum filios, esto eorum dux. Masoretæ הדרך *Hadarechá*, ab הדר *Heder*, vt Caph sit affixum. *Et decus tuum super filios ipsorum* (videatur.) Tua gloria & maiestas eis appareat & affulgeat. Sensus eòdem recidit. D

a Exo. 39. v. 43.

20 *Et sit splender*, fauor, gratia. Alij, æterna fœlicitas, vt Chald. *Sit dulcedo paradisi deliciarum à conspectu Domini Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum prosperentur. Præpara verba legis super nos, & opera manuum tuarum præparentur ab ipsa*. Hebraicè, נעם *noham*, i. iucunditas, dulcedo. *Dirige*, Hebraicè, כוננה *Chonena*, firma.

A firma, perfice, perage, vt quicquid manibus nostris agimus, fœliciter succedat. Iuua & fortuna actiones nostras, & dispone, vt rectæ sint. Locus contra Pelagianos de gratia.

Gratiæ cõmendatio contra Pelagianos.

ARGVMENTVM.

Ab omnibus periculis & hostibus esse securos, qui sunt in Dei tutela.

B

1 Laus cantici Dauid. XC. Hebr. 91.

2 QVi hábitat in adiutório Altíssimi: in protectióne Dei cœli cõmorábitur.

3 Dicet Dómino, suscéptor meus es tu: & refúgium meum: Deus meus, sperâbo in eum.

4 Quóniam ipse liberâuit me de láqueo venántium: & à verbo áspero.

C

5 Scápulis suis obumbrâbit tibi: & sub pennis eius sperâbis.

6 Scuto circúndabit te véritas eius: non timêbis à timôre noctûrno.

7 A sagítta volánte in die, à negótio perambulánte in ténebris: ab incûrsu, & dæmónio meridiâno.

8 Cadent à látere tuo mille, & decem míllia

D

à dextris tuis: ad te autem non appropinquâbit.

9 Verúntamen óculis tuis considerâbis: & retributiônem peccatôrum vidébis.

10 Quóniam tu es Dómine spes mea: altíssimum posuísti refúgium tuum.

11 Non accédet ad te malum: & flagéllum non appropinquâbit tabernáculo tuo.

12 Quó

12 Quóniam ángelis suis mandâuit de te : vt custódiant te in ómnibus viis tuis. A

13 In mánibus portâbunt te : ne fortè offéndas ad lápidem pedem tuum.

14 Super áspidem & basilîscum ambulâbis : & conculcâbis leônem & dracônem.

15 Quóniam in me sperâuit, liberâbo eum: prótegam eum, quóniam cognôuit nomen meum.

16 Clamâuit ad me, & exaúdiam eum, cum ipso sum in tribulatiône ; erípiam eum, & glorificâbo eum. B

17 Longitúdine diêrum replébo eum; & osténdam illi salutâre meum.

---

1 *Laus cantici Dauid.* Hæc non habentur in fonte, sed adiiciuntur ex eorum opinione, qui cunctos Psalmos inscriptione carentes, vni Dauidi tribuunt. C

2 *Qui habitat in adiutorio*, qui Deum habet adiutorem, in eius protectione tutus erit. Qui se eius auxilio committit, qui confidit, & conquiescit in eo, tutus erit ab omni periculo. Hebraicè, *Sedens in latibulo Excelsi, in vmbra omnipotentis pernoctabit*, id est, manens, quiescens, vt apud Lucam a, *Vos autem sedete in vrbe Hierusalem*, id est, manete, quiescite. *Qui*, sedet & conquiescit in Dei excelsi ope, qui sperat in Dei adiutorio, eóque nititur, in Dei omnipotentis tutela morabitur, id est, eum proteget Deus omnipotens sua vmbra, vt sit in refrigerio, & expers omnium iniuriarum solis. Non succumbet is, quē Deus adiuuat. Sic & R. Selomo. Quò pertinent ista Chaldæi, *qui collocat mansionem suam in secreto Altissimi, in vmbra nubium gloriæ Dei commorabitur.* Cæteri Rabbini hîc frigent, nec vident, *Habitare*, siue *Sedere*, sumi pro quiescere b. *Cõmorabitur.* Ad verb. pernoctabit, illic permanebit tota nocte, tanquàm in hospitio. Illic dormiet securè, nec sentiet noctis iniurias, noctem illic transiget. Nox symbolicè tempus est calamitatum & malorum. D

a Luc.24. v.49.

b Psal.21. v.4.

3 *Dicet*

A 3 *Dicet Domino.* Dicere poterit verè & meritò. Hebr. אמר *omar*, id est, dicã: vt sint verba Dauidis suo exemplo, ad sperandum in Domino, inuitantis. Sed quia nihil refert, quis piorum hoc dicat, vt connexio esset planior & magis perpetua, Enallagen personæ mutarunt Septuaginta. Sic enim vsque ad vers. antepenultimũ, quo Deus loquẽs inducitur, Psalmographus pios alloquitur. Alioqui in hoc Psalmo est commutatio Dei ad fidelem, fidelis ad Deum, denique ad fidelem *Es tu.* Non est in Hebræo, sed Euphoniæ gratia, & ex verborum consequentia adiectum, vt testatur Hieronymus *a*,

a *ad Suniã.*

B 4 *Quoniam ipse liberauit me.* Mimesis continuatur. Hebraïcè, *te.* Ratio istius mutationis proximè tacta. Sic enim omnia deinceps faciliùs cohærebunt, *Laqueo venantium*, clandestinis hostium insidiis, qualibus solent vti venatores & aucupes. Augustinus & Arnobius inuisibiles hostes intelligunt, diabolum, eiúsque Angelos, seorsum percutientes *b*. *A verbo aspero*, à calumnia, maledicentia. Vnde & Symmachus, à sermone calumniarum. דבר per geminum Camets, *Dauar*, verbum, res negotium: per geminum Segol, דבר *Deuer*, vt legunt C Masoretæ, pestis. Liberauit ergo me à verbo aspero, à re aspera (vt intelligat quoduis periculum & malum) vel à peste confractionum, à peste noxia & exitiali. Quod aliqui dirigunt ad historiam de peste, tempore Dauidis in populum immissa *c*: Sed iam docuimus huius & nouem sequentium auctorem esse Mosem, non Dauidem.

b *Exod. 12. v.29. 2.Reg.24. v.16. 4.Reg.19. v.36.*

c *2.Reg.24. v.15.16.*

5 *Scapulis suis obumbrabit.* Apostrophe perpetua ad hunc pium, de quo hactenus in tertia persona. *Scapulis*, alis suis propriè proteget te, Scapulas maluerunt, vt in vtroque hemistichio Metaphora esset diuersa: vna ab auibus, sub quarum alis pulli securi agunt, nec sibi metuunt ab ac-D cipitribus; altera ab hominibus latas scapulas & humeros habentibus. *Obumbrabit*, obteget, operiet te. Sub latis suis scapulis occultabit te. *Sperabis*, confidenter ages, & tutò, per Metalepsim, securè versaberis. Sic *confidenter*, pro securè, apud Ieremiam *d*, & *spes*, pro securitate suprà *e*. Hinc Chald. *Vmbra diuinitatis eius obumbrabit tibi, & sub vmbra gloriæ eius securus consistes.*

d *Ier.33. v. 16.*

e *Psal.4. v.10.*

6 *Scuto circundabit*, sicut scuto, vt scutum. *Circundabit.* Rectè quoniam סחרה *Sohera*, clypeum rotundum,

siue parmam significat. Ad verbũ, scutum & parma veritas eius (est) fides, siue fidelitas eius erit tibi pro scuto & protectione, téq; omni ex parte communiet. *Veritas*, fides certitudo. *A timore nocturno*, à terriculis nocturnis.

A

7 *A sagitta volante*. Epithetũ sagittæ propter pinnas volucris & celeris: de subitis & inopinatis malis, *A negotio*, à re: vel per sex pũcta, à peste, vt suprà *a*. *Ab incursu*. Hebraïcè, מִקֶּטֶב *mikketeb*, à lue (quæ) grassatur meridie. Pestem, siue grassetur noctu, siue die, non formidabis. Thalmudici, R. Selomo, & Chaldæus cum nostris קטב *Keteb*, putant esse dæmonium sæuissimum, quòd vel in meridie grassari audeat, cùm alia noctu potiùs peruadãt, & tenebris dominentur. *Dæmonio meridiano*, meridie deuastante, aperto, manifesto, apertè occurrente & grassante: à manifesta sæuitia diaboli & tyrannorũ. ישוד *iashud*, per Metathesim potuerunt accipere, ושיד *vesed*. Nam שדים *Sedim* sunt dæmones, R. Selomo addit דבר *Deber*, & קטב *Keteb*, esse nomina dæmonum, quorum vnus noctu, alter meridie noceat. Docet quicquid contingere possit mali, siue per noctem siue per diem, siue ex insidiis, siue apertè, minimè nociturum. Nam quatuor pericula enumerat, duo nocturna, & totidem diurna. Chal. *Non timebis à timore dæmonum, qui ambulãt in nocte, à sagitta Angeli mortis, quã emittit interdiu, à morte in tenebris ambulante, à turba dæmonum in meridie grassantium*. Sic de dæmonibus insidiantibus, maximè noctu, vt corpora benè pasta ad libidines incendant, interpretatur Nicetas *b*.

a *Vers.4.*

B

C

b *In Oratio. Nazianzeni de Baptismat.*

8 *Cadent à latere tuo*. Omni ex parte tutus eris. *Cadent*: Absolutè, siue meropassiuè. Occumbent pestilentia, bello, & prædictis aliis euentis. Alij, passiuè, per quandam transitionem, prosternentur tua manu, vt actio sit pij, q. d. Prosternes plurimos tam ad sinistram, quàm ad dextram, sed multò plures ad dextram, ad quam vis brachij fertur. *A latere*, à sinistra parte & latere. Nam de deteriore nomen generis dicitur. *Non appropinquabit*. Myrias supp. Nam אלף *eleph*, & רבבה *rebabah*, mille & myrias sunt singularis numeri, vel distributiuè, vllus è tanto numero, ne vnus quidem. Alij repetunt suppositum è præcedente vers. Pestilentia, vel bellum, vel aliud infortunium, quo cæteri morientur, non propinquabit

D

A quabit tibi, neque te attinget. In publicis calamitatibus pij seruantur *a*.

a Esa.43.v. 3.

9 *Verumtamen*, verumetiam. *Retributionem*, In malũ accipitur, pro pœnis debitis, euersione, vindicta. Senties te non frustrà spem tuam in Domino collocasse, quòd impij sint vltionem accepturi.

10 *Quoniam tu es*. Dicendo supp. vt sit Mimesis linguæ consueta. Alioqui nimis abruptè à pio se conuerteret ad Deum, & mox à Deo ad pium. Et retributionem peccatorum videbis (dicendo, vel, & dices.) Quoniam tu es Domine spes mea. Sic & R. Selomo, & veteres Rabbini, B per eclipsim לאמיך *leemor, dicendo*, vel כי אמרת *ki amartha, quia dixisti*. Vnde personam primam, vt suprà, mutare in secundam, ad perspicuitatem poterat. Quoniam Dominus est spes tua, id est, quoniam posuisti spem tuam in Domino. Potest iungi cum sequentibus. Dicendo, dicens, cùm dices, tu es Domine spes mea, Altissimum, ô homo, posuisti refugium tuum. q. d. Si in Deum spem & fiduciam tuam coniicias, habes refugium altissimum & tutissimum. *Altissimum*, Græcis epithetum Dei non refugij, τὸ ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου, Altissimum posuisti euasionem tuam (ô pie.) Ne quis existimet Al- C tissimum esse neutrius generis, & construi eum Substant. *Refugium*. Est enim masculinum, significans Deum excelsum, vt infrà *b*, q. d. In Deo Altissimo & in cœlis habitante posuisti tuum refugium, siue refugij habitaculum. At Hebræum אליון *helion*, vtrumque genus patitur, éstque adiectiuum significans tutissimum, securissimum, eleuatum, & summotum à periculis. Quare Chaldæus in neutro accepit: *In altissima mansione posuisti domum habitationis tuæ*. Mox reuertitur ad cœptam versùs pium Apostrophen.

b Psa.91. v. 1.& 9.

11 *Non accedet ad te malum*, non accidet tibi fortuitò, & D cira Dei prouidentiam: non fortuitò cadet. Hæc vis verbi, יאונה *ieunne*. *Flagellum*, plaga, calamitas familiam tuam non infestabit. Securitas ad totam tuam domum extendetur.

Angelorum custodia, vt necessaria.

22 *Quoniam Angelis suis*. Ratio huius securitatis, Angelorum custodia *c*. Quæ etsi non sit simpliciter necessaria ad nostram salutem, vel tutelam, ac ad illam Deus solus sufficiat, vt ad reliqua omnia: ea tamen exigitur, quoniam Deus sic instituit. Hunc scilicet ordinem in

c Ps.33.v.8. Heb.1. ver. 14.

rebus posuit, vt inferiora per media, & media per superiora regi velit. Quanquàm non se isti ordini ita alligauit, eum quin plerumque potestate sua absoluta suspendat, ac immediatè pleraque efficiat. *De te*, de tua salute & tutela. Hoc etiam Christo competit. Vsus enim est Christus ministerio Angelorum in multis. Non quòd eo indigeret, sed quòd Deus sic instituerit. Instituit enim, quemadmodum tradit Dionysius *a*, vt ministerio Angelico homines dirigantur, adiuuentur, custodiantur, purgentur, illuminentur, perficiantur. Cuius rei persuasio etiam Paganos imbuit. Nam ex eorum sententia Genius natalis & candidus commemoratur apud Tibullum *b*, & Ouidium *c*. *Viis tuis*, quocunque perges. Alij, in omnibus actionibus tuis. Alij, in tua vocatione. Metaph. variè concipiuntur.

Christus Angelorum ministerio vjus.

a *De cœlesti Hierar. ca. 9.*

b *lib. 1. ele. 8. lib. 2. ele. 2. & 4. eleg.*

c *li. 5. Trist, eleg. 6.*

13 *Portabunt*, regent, deducent, & omne auxilij genus tibi afferent, necunde detrimentum, vel minimum patiare. Theod. Ad verbum, Super palmas eleuabunt. Videtur Metaphora à nutricibus, quæ infantes in manib. gestant, ne impingant alicubi. Chaldæus lapidem allegoricè exponit prauum fomitem & concupiscentiam. Ne fortè impingant ad prauum figmentum pedes tui.

14 *Super aspidem*, שחל *Sahal*, grandæuus leo. Pardum aliqui interpretantur. *Basiliscum*, פתן *Pethen*, genus serpentis perniciosissimi. Aspidem aliqui. *Leonem*, כפיר *kephir*, leo iunior. Neque venenatæ, neque feræ bestiæ, neque diabolus & eius administri vllam vim aduersus te habebunt. His enim dæmones diuersorum ingeniorum indicantur *d*. Quantùm ad literam, exempla habentur Dauidis *e*. Samsonis *f*, Danielis *g*, Pauli *h*.

15 *Quoniam in me*. Iam Deum loquẽtem inducit, & per se promittentem, quæ ipse prædicauerat, vt promissio sit efficacior & solennior. *Sperauit*, concupiuit, vehementer amauit, Hebraïcè, חשק *haschak*. *Nomen meum*. Me, vt ferè per totam Scripturam.

16 *Cum ipso sum*, ipsi adero.

17 *Longitudine dierum*. Eum Longitudine dierum satiabo in hoc sæculo, & ostendam illi salutem meam in futuro, vt salutem æternam, vel Messiæ, anima ipsius consequantur. Nisi malis totum versiculum ad futurum sæculum pertinere. *Longitudine dierum*, vita æterna. Vera enim vitæ diuturnitas est æternitas in cœlis. *Salutare meum*,

d *Luc. 10. v. 19.*

e *1. Reg. 34.*

f *Iud. 14. v. 6.*

g *Dan. 6. v. 22.*

h *Act. vlt. v. 5. 6.*

A *meum*, saluatorem mundi Messiam. Hæc omnia Kimhi. *Ostendam*, non modò videre faciam, sed & præstabo, atque exhibebo salutem sempiternam.

ARGVMENTVM.

Deum collaudandum, quòd eius omnia sint magna, malos perdat, bonos seruet.

1 Psalmus cantici in die Sabbati. XCI. He. 92.

2 BOnum est confitêri Dómino: & psállere nómini tuo Altíssime.

B 3 Ad annunciândum manè misericórdiam tuam: & veritâtem tuam per noctem.

4 In decachórdo psaltério: cum cántico, in cíthara.

5 Quia delectâsti me Dómine in factûra tua: & in opéribus mánuum tuârum exultâbo.

6 Quàm magnificâta sunt ópera tua Dñe: nimis C profúndæ factæ sunt cogitatiônes tuæ.

7 Vir insípiens non cognóscet: & stultus non intélliget hæc.

8 Cùm exôrti fúerint peccatôres, sicut fœnum: & apparúerint omnes, qui operántur iniquitátem.

9 Vt intéreant in sæculum sæculi: tu autem Altíssimus in ætérnum Dómine.

D 10 Quóniam ecce inimíci tui Dómine, quóniam ecce inimíci tui peribunt: & dispergéntur omnes, qui operántur iniquitâtem.

11 Et exaltábitur, sicut vnicôrnis cornu meum: & senéctus mea in misericórdia vberi.

12 Et despéxit óculus meus inimîcos meos: & in surgéntibus in me malignantibus aúdiet auris mea.

13 Iuſtus vt palma florêbit:ſicut cedrus Líbani multiplicábitur. A

14 Plantâti in domo Dómini: in átriis domus Dei noſtri florêbunt.

15 Adhuc multiplicabûntur in ſenêcta vberi: & benè patiêntes erunt, vt annúncient.

16 Quóniam rectus Dóminus Deus noſter: & non eſt iníquitas in eo.

B

1 *Pſalmus cantici.* De Sabbato non huius ſæculi, ſed alterius, quod totum eſt Sabbatum, à Leuitis canebatur, R. Selomo, & de rebus Meſſię, quibus omnia erunt quieta & tranquilla, R. Ataiá. Hunc attribuunt Adamo in Babá Bathrá, quem, quia veſpera priore Sabbati creatus fuiſſet, ſimulatque Sabbatum illuxiſſet, cecinerit. Sed iam docuimus eſſe Moſis *a*: aut ſaltem Moſem, cũ in ſcripta ſua relatum Synagogę tradidiſſe. *In die.* Hebraïcè ליום *leiom*, i. in diem, vel de die Sabbati, de die, quo ceſſauit Deus ab operibus ſuis, & quem benedixit ſanctificauítque, vt illo homines opificij mundi beneficium recolerent, & legem ſuam meditarentur. Hinc infrà *b*, *Quia delectaſti me Domine opificio tuo.* Nam reliquis hebdomadæ diebus homo ſe in ſuis negotiis occupat: at oportet, vt hoc die totus vacet, & quieſcat ad glorificandum Deum opificem, & ne in meditatione quidem ſuarum rerum præteritarum, vel conſultatione futurarum operam collocet, dicente Eſaia *c*: *In Sabbato glorifica eum, vt non facias vias tuas, & non inueniatur voluntas tua, & loquaris ſermonem.* Vnde conſueuerat Iſraël prope Sabbatum adire Prophetas ad audiendum Dei verbum. Abben Ezra *d*.

a Pſal. 89.
b Verſ. 5.
C
c Eſa. c. 58. ver. 13.
D
d Exod. 20.

2 *Bonum eſt confiteri Domine,* טוב *Tob,* Hebraïcè, trãſcendens. Bonum moraliter & aliis rationibus, nempe vtile, ſalutare, decorum, conſentaneum, *Tuo,* mutat perſonam. *Altiſſime,* ô Deus excelſe.

3 *Ad annunciandum manè miſericordiam tuam, per noctem,* quouis tempore. Alluſio ad ſacrificium matutinum, pomeridianum, & veſpertinum circa horam nonam, i. tertiam à meridie, orationis præcipuas horas *e*, vt diſcamus

e Li. 19. An. Joſephi c. 8.

A stamus conuenire ad solennes preces. Symbolicè Manè, tempus rerum prosperarum, Nox aduersarum. Quocumque tempore laudandus Deus, & quia misericors, & quia stat promissis. Præcipuè autem temporibus publicæ orationi destinatis, qualia erant in veteri lege manè & vesperi. *Misericordia*, de gratuita bonitate, *Veritas*, de promissionum certitudine & præstatione.

Orandus quando Deus.

4 *In decachordo psalterio*, (&) psalterio. Nam sunt duo instrumenta musica in Hebræo, vt illic apparet ex particula Vau (&) interiecta. *Cantico*, cum suaui cantu. Vnde הגיון *higion*, in inscriptionibus aliquorum Psalmorum est genus hymni B suauissimi. Vel iuxta alios, sonori organi. Celebrandus est Deus cum instrumentis musicis, id est, cum hilaritate & voluptate. Nostri, In decalogi habentis decem præcepta, tanquàm decem chordas, præstatione, & reliquæ diuinæ legis partium executione, vt quemadmodum decachordum est Decalogi Symbolum, ita reliqua instrumenta reliquarum legis partium.

5 *Quia delectasti me in factura tua*, in operibus creationis in fabrica tua, in rebus à te, sex primis diebus mundi, procreatis. Nam Psalmi argumentum, & inscriptio est in C diē Sabbati, quando Deus cessauit ab operibus suis, id est, à creatione nouarum specierum, & se veluti conuertit ad earum contemplationem.

6 *Quàm magnificata sunt opera*. O quàm magna & admiranda sunt opera tua. *Opera tua*, res à te productæ. *Cogitationes tuæ*, prouidentiæ tuæ rationes, administrationes, & procurationes, peruestigatu & perceptu difficiles sunt, & arduæ. Tua consilia sunt valdè profunda ad perscrutandum. In Dei operibus duo consideranda, Dei creatio, & prouidentia erga ea. Est enim mundi D conditor simul, & gubernator. Vt Sabbato primo cessauerit à nouæ speciei rebus condendis, at non cessauit ab eis perpetuandis per indiuiduorum successionem, conseruandis, dirigendis, gubernandis. *Pater enim vsque modò operatur.* a

In Dei operibus quid maximè considerandum.

a Ioan. 5. v. 17.

7 *Vir insipiens, non intelligat & stultus*, carnalis, animalis, stolidus, stupidus, impius, huius sæculi sapiens, qui mentem ad Deum, eius opera, & prouidentiam contemplandam non attollit, neque ea, quæ Dei sunt, percipit & sentit, *non cognoscet*, hæc, per Hypozeugma.

Stultus. Aliqui distinguunt , בער *Baar, insipiens*, sit brutus & stupidus, Gallicè, *Sot.* כסיל *Kesil, stultus*, prauè desipiens , qui non cupiditate vel ignoratione victus peccat, sed mentis peruersitate. Gall. *Vn mauuais fol. Hæc*, hæc Dei mirabilia , hanc pulchritudinem & magnitudinem diuinorum operum, hanc Dei prouidentiam. A

8 *Cùm exorti fuerint.* Secunda pars de prouidentia. Solet Scriptura creationi subiicere prouidentiæ opera, quoniam duobus se Deus nobis reddit admirabilem , & amabilem. *Cùm exorti fuerint.* Clariùs Hebraicè, בפרח *bippereah.* i. *Cùm germinauerint. Cùm apparuerint.* Ibidem patet apparere accipiendum pro caput efferre , eleuari, exaltari, florere in hoc mundo. Et (cùm) effloruerint, vt mox acerbiores pœnas sustineant , & in ignes æternos præcipitentur : tu perpetuò manebis Altissimus , siue in loco alto, incorrupto, alieno ab omni interitu. B

6 *Vt intereant in sæculum.* Hæc particula consecutionem importat , non causam : ordinem & vicissitudinem, non finem. *Tu autem.* Autem, redundat Latinè , quòd sit expletiuá particula, δὲ pro δὴ , vt Vau pro Pe raphe Arabum : vel iuxta alios emphatica, *Sanè* , *profectò.* Pendet enim sententia è superiore versu : Cùm illi interierint funditùs , tu eris perpetuò altissimus. Illorum interitus nihil detrahet de tua æternitate , & æterna fœlicitate & maiestate. Chaldæus maluit connexionem esse imperfectam. Itaque initio versus subaudit , *Futurum est. Cùm improbi floruerint, aliquandiu, tum futurum est, vt interant in sæculum sæculi. Nam eorum fœlicitas est momentanea. Tu autē, &c. Altissimus* , מרום *Marom*, per Auxesin (ô) altitudo, Deus, qui in altis habitas. C

10 *Et dispergentur omnes*, dissipabuntur , disperdentur, profligabuntur , vel separabuntur. Hinc Chald. *Et separabuntur à congregatione iustorum.* D

11 *Et exaltabitur sicut vnicornis eorum*, robur, potentia. Metaph. *Sicut vnicornis* , cuius cornu est pulcherrimum, durissimum , & valdè eleuatum. *Et senectus mea.* Et senectus mea exaltabitur , copiosa , & larga Dei misericordia , siue ex Hebræo, בשמן *beschemem* , & Græco ἐν ἐλαίῳ πίονι , oleo pingui. Nam noster respexit ad oleī Metaphoram , nisi fortasse legerit λ ... Chald. *Oleo recenti frondentis oliuæ.* Nam oleum passim est symbolum

lætitiæ,

A lætitiæ, gratiæ & misericordiæ, quippe quòd valeat ad membra fouenda, & corpus corroborandum, vt Dei gratia, ad corpus & animum. Alia Metaphora, oleum pingue demonstrat habitum corporis succulentum & vegetum, quo pios senes Deus afficere solet. Quod Cicero *a* attribuit vitæ anteactæ temperanter, ascribitur hic pietati. בלות *balluth*, *senectus*, à בלה *balá*, *inueterauit*, rectiùs, quàm Rabbini à בלל *balal*, *confudit*, *conspersit*: vt sit præteritum Kal. dupl. & quantùm ad sensum, & quantùm ad Grammaticam. Nam connexio B est simplicior, & conuenit cum versu 15. Porrò iuxta Grammaticos canones habet accentum in vltima, more Nominum, non in penultima, more Verborum. Interim illi sic per Eclipsim exponunt: *Conspersi* (caput meũ) *oleo viridi*, Metaphoricè, de bonorum & deliciarum affluentia. Et *conspersi*, pro conspergam: vt mox, *Despexit*, pro despiciet.

a *li. de senect.*

12 *Et despexit oculus meus.* Ad verbum, respexit in inimicos meos, vt & Psalt. Romanum. Illos despicimus, quos non metuimus, neque magni facimus. *In surgentibus.* Duobus vocabulis. In malignantibus, & ex ar- C chetypo, maleficis, qui surgunt contra me, audiet auris mea, vindictam supp. quam expecto. Alibi notauimus cum Verbis sentiendi. Aposiopesim & Eclipsim esse vsitatam. Hinc Chald. *Vidit oculus meus interitũ vexantium me, & eorum, qui insurgunt contra me, vt lædant, audient aures meæ vocem confractionis.*

13 *Iustus vt palma florebit.* Antithesis ad vers. 8. *sicut fœnum.* Palmæ autem comparatur iustus, propter perpetuũ virorem, ex quo ἀειφύλλος, apud Theophrastum *b*, quem neque æstate, neque hyeme amittit, & propter fructus suauitatem, & propter constantiam & firmitatem, D dum oneribus non succumbit, apud Gellium, sed contra ea nititur & assurgit, & quia diutissimè viuit, vt sit beatæ immortalitatis symbolum. *Cedrus*, quæ copiosè se multiplicat, nunquàm putrescit, folia non abiicit, odorem habet iucundissimum, staturam procerissimam & rectissimam, vmbram denique gratissimam. Sic enim iusti firmi sunt & stabiles: quò magis premuntur, assurgunt altiùs, &c. Cedrus commendatur celsitudine, diuturnitate, odore, & vmbra.

b *Lib. 1.*

14 *Plantati in domo Domini.* Nominatiuus Verbi, *flore-*

bunt. Qui in Ecclesia Dei plantati & sati fuerint, florebũt, & adhuc in senio pingues, virentésque fœtificabunt. Aliqui distinguunt, per domum Ecclesiam militantem, per atria triumphantem accipientes, quæ dicantur atria, propter multiplices & varias cœli mansiones *a*.

a Ioan. 14. v. 2.

15 *Adhuc multiplicabuntur*, veluti reiuuenescent. *Multiplicabuntur*. Germinabunt, fructificabunt. *Vberi*, copiosa, copiose vncta, fertili, quam Latini appellant viridem senectutem: πίονι. pingui, vegeta, & succulenta. In Hebræo iungitur cum sequentibus, non cum *Senectute*. Pingues & virides erunt secus quàm vers. 11. *Et bene patientes*, εὖ παθοῦντες. Græcismus, bene affecti, & valentes. Hinc Hebr. ורעננים *verahanannim*, id est, & virentes erunt. *Vt annuncient*, quod sequitur, rectum esse Dominum, & iniquitatis expertem. Quare hîc Masoretæ rectè sequentem vers. inchoarunt. Finis conseruationis iustorum in mundo est annunciatio, siue celebratio iustitiæ, bonitatis, & magnitudinis Dei.

A

B

ARGVMENTVM.

Dei, siue Christi regnum & legem extollit.

C

1 Laus cantici ipsi Dauid in die ante sabbatum, quando fundata est terra. XCII. Hebr. 93.

2 DOminus regnâuit, decôrem indûtus est: indûtus est Dóminus fortitúdinem, & præcínxit se.

3 Etenim firmâuit orbem terræ: qui non commouébitur.

D

4 Parâta sedes tua ex tunc: à sæculo tu es.

5 Eleuauérunt flúmina Dómine: eleuauérunt flúmina vocem suam.

6 Eleuauérunt flúmina fluctus suos: à vócibus aquârum multârum.

7 Mirábiles elatiônes maris: mirábilis in altis Dóminus.

8 Testi

A 8 Testimónia tua credíbilia facta sunt nimis: domum tuam decet sanctitúdo, Dómine, in longitúdinem diērum.

---

1 *Laus cātici ipsi Dauid.* Hæc inscriptio,vt multæ aliæ, seorsum à secundo huius quarti libri vsque ad 100. est addita à Septuag. è maiorum traditionibus,non scriptura. Hunc autem Psalmum cum sequentibus septem esse de Christi diebus tradit R.D.Kimhi,vt & fortasse cuncti B vndecim,quorum Mosem auctorem esse tradunt, nempe ab 89. vsque ad 100. *Ipsi Dauid.* Ipsius Dauidis, de quo idiotismo suprà *a*. Interim Hebræi constanter Mosem Psalmi huius conditorem faciunt, non Dauidem, recurre ad Psal. 89. Recentiores nonnulli conciliare student, vt materia sit Mōsis,forma, & stylus siue compositio Dauidis.*In die ante Sabbatum.*In prosabbato,vnica voce Græcè. *Fundata est*, id est, inhabitata, vt habet Gallicanum Psalterium. Die enim Veneris conditi fuēre Adam & Eua,per Christi deinde mortem Ecclesia ædificata, quo-C usque vltima ætas, siue sabbatismus ille sempiternus populi Dei appareat *b*.

a Psal.3.

b De quo Heb.4.v.9.

2 *Dominus regnauit*,regnum accepit,regnum iniit.Aliqui,regnat,Preteritum pro Præsenti.*Decorem indutus est*, præditus est copiosa gloria,maiestate,potentia, & fortitudine: magnificentiam & robur copiosè possedit, & assumpsit. In hac lingua, induere, est planè & copiosè possidere,vt D.Paulo *c*, *Induere Christum. Et præcinxit se*, magnificentia & fortitudine, per Zeugma. Ad mundum condendum vel potiùs refingendum, & restaurandum se instruxit rebus omnibus: se ad eum reformandum & D corrigendum copiosè comparauit, qui iam totus erat perditus,& deprauatus.Vnde *d* pro *Firmauit*, Septuaginta dixerunt, *Correxit*. Hîc autem Dominus videtur esse Christus, de cuius regno agitur vtroque Psalmo, & iisdem ferè verbis.Est autem Metaphora ab eo, qui se fortitudine & viribus munit, potentérque præparat ad profligandos, & compescendos vehementes aliquos motus, turbas,atque adeò periculosa bella.

c Ro.13.v.14.

d Psa.95.v.11.

3 *Etenim firmauit.* Probat Deum fortem esse, & magnum, ab effectis, præsertim ab orbis productione, & rectione

rectione, vel à mundi peccatis & impiis cultibus corrupti restauratione, ac in melius mutatione, vt *firmauit*, significet, roborauit gratiâ, fide, vera religione & sui notitia, ne deinceps redeat in pristinam confusionem, néve maiestatis diuinæ agnitio redigatur ad vnius familiæ & gentis angustias; vt olim cùm Ecclesia erat Iudaica, non Catholica, siue vniuersa. *Qui non commouebitur*, qui in perpetuum stabit, neque in nihilum redigetur, vt *a*, *Terra autem in æternum stat.* Mundum ipsum condidit immobilem ratione sui totius, non partium, perpetuò duraturum vsque ad consummationem sæculi. Item Ecclesiam vniuersitate gentium constantem siue Catholicam.

a *Eccl.1.v.4. Terra & elemẽta quo ad substantiam perpetuò stabũt.*

4 *Parata sedes tua*, firmata, stabilita ad orbem regendum, gubernandum, iudicandum. *Ex tunc*, ab orbe firmato. Nam ab initio rex omnium creaturarum, & Dominus fuit: vel, ab æternitate. Nam *Tunc*, in Deo æternitatem dicit. *A principio*, vertit Chald. & sic Hieronymus *b*, *antequàm quicquàm faceret à principio*, (Ex tunc, Hebraicè.) Hoc sequitur Euthymius, interim monens has locutiones, ab initio, à principio, nullum tempus inducere in diuina natura, sed æternam quandam antiquitatem, vt quod sequitur, *A sæculo tu es*, id est, ab æterno. Sedes hæc accommodatur ad Ecclesiam, quæ stabilis est, non obstantibus mundi fluctibus.

b *Prou.8.v.22.*

5.6.7. *Eleuauerunt flumina Domine*: Eleuauerunt flumina sonitum suum, & strepitum ad orbem terræ obruendum, atque submergendum: item mare mirabiles suas elationes extulit. Sed tu his cunctis fragoribus es insignior & terribilior, vt proinde orbis terræ in sua integritate & statu persistat, neque deleatur. Allegoria de motibus, & bellis impiorum contra regnum Dei, & Ecclesiam, quæ ille comprimit. Chaldæus in bonam partem interpretatur Prosopopœiam, *Leuauerunt flumina laudem coram Deo, leuauerunt flumina vocem suam in cantico, recipient flumina præmium laudum suarum. A vocibus aquarũ multarum, laudibus fluctuum maris magni celebrata est in cœlis Dei celsitudo.* Hinc nostrorum aliqui flumina exponunt Apostolos, non sæculi tyrannos & potentes. *Vocem.* illisionem propr. sonum, strepitum.

6 *Eleuauerunt flumina fluctus.* In Hebræo idem verbum, quod bis priùs, futura quidem voce, sed habente

Præteriti

A Præteriti significationem, per regulam assignatã suprà *a*. Nempe gaudet Scriptura ternario numero in Anaphoris, & similibus tropis, propter mysterium trium diuinarum hypostaseωn. *Fluctus*, confractiones suas propriè, fluctus à confringendo appellantur, quòd se mutuò frangant, *A vocibus*, præ vocibus propter voces & fremitus multarum vndarum: vel iuxta nõnullos, plusquàm voces, plusquàm sonitus aquarum multarum, id est, tonitrua raptantia aquas multas, מן *Min*, præpositio inseruit etiam comparationibus, q. d. fluctus fluminum bombum terribilium tonitruorum superarunt. Hoc iungunt Masoretæ B cum sequenti hemistichio, dum hîc versum inchoant.

a Ps. 6. ver. vlt.

Tres diuinæ hypostases anaphoris Scriptura declarãtur.

7 *Mirabiles elationes*, vndæ, fluctus, prop. collisiones. *Mirabilis*. Mirabilior in sublimi suo cœlo Dominus, qui illas maris elationes mirabiles, & insignes (id est, motus & persecutiones) compescit, Aliqui accipiunt pro terribili.

8 *Testimonia tua credibilia*. Epiphonema. Verba tua, quæ tu es testificatus, & solenniter promisisti per Prophetas de regno tuo, illud scilicet tuo beneficio semper incolume fore, credibilia sunt valdè, id est, digna creditu, certa, C fidelia, fixa & firma mirum in modum, vt qui ea suo tempore perfeceris, *Credibile*, ex Hebræo, hîc fidele, id est, firmum, certum. *Domum tuam*. Iam ergo deinceps Ecclesiam conuenit esse sanctam, & immaculatam, ac puritate in perpetuum decorari, vt quæ tantum, támque prouidum custodem habeat, ac tanta beneficia ab ipso consequatur.

ARGVMENTVM.

Precatur, vt superbos & impios puniat. Et id sibi, D *Deique populo promittit.*

1 Psalmus ipsi Dauid quarta sabbati.

XCIII. Heb. 94.

2 DEus vltiônum Dóminus: Deus vltiônum liberè egit.

3 Exaltâre, qui iúdicas terram: redde retributiónem supérbis.

4 Vsqué

4 Vſquequò peccatôres Dómine: vſquequò peccatôres gloriabûntur? A

5 Effabúntur & loquêntur iniquitátem? loquêntur omnes, qui operântur iniuſtítiam?

6 Pópulum tuum Dómine humiliauérunt: & hæreditâtem tuam vexauêrunt.

7 Víduam, & áduenam interfecérunt: & pupíllos occidêrunt.

8 Et dixêrunt, non vidébit Dóminus: nec intélliget Deus Iacob. B

9 Intellígite inſipiéntes in pópulo: & ſtulti aliquándo ſápite.

10 Qui plantáuit aurem, non áudiet? aut qui finxit óculum, non cónſiderat.

11 Qui córripit gentes, non árguet: qui docet hóminem ſciéntiam?

12 Dóminus ſcit cogitatiônes hóminũ: quóniam vanæ ſunt.

13 Beâtus homo, quem tu erudíeris Domine: & de lege tua docúeris eum. C

14 Vt mítiges ei à diêbus malis: donec fodiâtur peccatôri fóuea.

15 Quia non repéllet Dóminus plebẽ ſuam: & hæreditâtem ſuam non derelínquet.

16 Quoadúſque iuſtítia conuertâtur in iudícium: & iuxta illam omnes, qui recto ſunt corde.

17 Quis conſúrget mihi aduérsùs malignántes? aut quis ſtabit mecum aduêrsùs operántes iniquitâtem? D

18 Niſi quia Dóminus adiúuit me: paulóminùs habitâſſet in inférno ánima mea.

19 Si dicêbam, motus eſt pes meus: miſericórdia tua Dómine adiuuâbat me.

20 Secún

A 20 Secúndùm multitúdinem dolôrum meôrum in corde meo: consolatiônes tuæ lætificauêrunt ánimam meam.

21 Nunquid adhæret tibi sedes iniquitâtis: qui fingis labórem in præcépto?

22 Captâbunt in ánimam iusti: & sánguinem innocéntem condemnâbunt.

23 Et factus est mihi Dóminus in refúgium: Deus meus in adiutôrium spei meæ.

B 24 Et reddet illis iniquitâtem ipsôrum, & in malítia eôrum dispérdet eos: dispérdet illos Dóminus Deus noster.

---

1 *Quarta Sabbati.* Paulus Burgensis tradit hunc Psalmũ apud Iudæos recitari quarta feria. Ex hac igitur consuetudine Septuaginta hanc apposuerunt epigraphem.

C 2 *Deus vltionum liberè egit*, splendidè apparuit. Palàm, & in luce, & in oculis omnium iudicia sua exercuit, prout libuit, nemine prohibente, vt cui nullus habeat resistere. Splendidè se manifestat, dum vltionem palàm, & ante oculos exhibet. *Liberè, παῤῥησίᾳ*, publicè, palàm, הוֹפִיעַ *Hophiah* possit etiam accipi in Imper. Liberè age, illucesce (in nostram salutem) splendidè appare. *Vltionum Deus*, quia suos de improbis vlciscitur, Deus vltor & vindex.

3 *Exaltare qui iudicas*, altum & gloriosum te ostende, superbos puniendo, & eis mercedem superbiæ debitam D reddendo. Te altiorem, & celsiorem eis præbe. Ostende tuam altitudinem, & potentiam, eos deprimendo.

4 *Vsquequò peccatores gloriabuntur*, exultabunt de sua fœlicitate contra probos.

5 *Effabuntur*, fundent, scaturire facient prop. abundè emittent, effutient. *Iniquitatem.* Durum propriè. Dura & intoleranda verba effundent. Quæ locutio suprà occurrit *a* עתק *Hathak*, sonat etiam vetus. Quare aliqui interpretantur, inueteratam malitiam. *Loquentur omnes.* In Hebræo est aliud verbum à priore. יתאמרו *itha*

a *Psal. 95. v. 6.*

ithameru, insolenter loquentur, superbè, & elatè iactabunt suam impietatem. A

6 *Populum tuum humiliauerunt*, attenuauerunt propriè, attriuerunt.

7 *Viduam & aduenam.* Miseros, innoxios, & omni auxilio destitutos, quales sunt viduæ & pupilli, tollunt de medio.

8 *Non videbit Dominus.* Nescit res humanas, nec eas audit, tantùm abest, vt curet.

9 *Aliquando sapite.* Interrogationem reddiderunt clariorem, ecquando sapietis?

B

a *Vers. 21.*

10 *Qui finxit*, qui formauit *a. Non considerat?* Hebraïcè, הלא יביט *halo iabbith.* Non cernet? Estne probabile, vt qui vim audiendi & cernendi hominibus tribuit, ipse res humanas nec videat, nec audiat?

11 *Qui corripit gentes, non arguet.* Qui etiam Gentes profanas & alienas à sui notitia castigat & punit, vobis scilicet parcet, ad quos ipsius notitia peruenit? Qui Gentes, vt infideles, solet punire & castigare, nónne vos arguet, nónne vos puniet? *Qui corripit*, יסר *Iasar*, non tantùm castigare, verùm etiam erudire, instituere. Quæ posterior significatio nunc fortasse est commodior, vt mox *b*, vnde Græcè παιδεύων. Nam יסר *Iasar*, & למד *Limmed, erudire & docere*, iungi solent pro eodem: vt & infrà *c. Qui* erudit gentes, qui eas docet quæ recta sunt & vera (per legem naturæ *d*, ab ipso enim omnis sapientia *e* per inspirationem, reuelationem, animi illustrationem) nónne arguet, id est argumentabitur, rerum & causarum erit peritus ad disserendum de qualibet re? הוכיח *Hokiah*, non tantùm increpare, sed & disserere, argumentari, ratiocinari, scientem esse rerum & causarum, Vt arguere apud Latinos, passim in Iob, & Prouerbiis *f*. Chal. *Qui dedit legem populo suo cùm peccauerint, nónne arguet eos? Nónne Deus docuit Adam primum scientiã? Qui docet.* Appositoriè cum præcedentibus. Qui corripit Gentes scilicet, ille qui docet hominem scientiam, nónne arguet (vos?) Estne verisimile, vt qui mortalibus prudentiam & intelligentiam præbuit, vestra maleficia ignoret, nec puniat? Vel Asyntheton familiare linguæ. Qui corripit (&) qui docet. Alij iungunt, cum seq. versu per hysterologiam. Dominus, qui docet hominum scientiam, scit hominum cogitationes.

b *Vers. 13.* C

c *Psal. 104. v. 22.*

d *Rom. 1. v. 18. 19.*

e *Eccl. 1. v. 1.*

f *Prou. 30. v. 6. Gen. 20. v. 16. Esa. 1. v. 18.* D

12 *Quo*

A 12 *Quoniam vanæ sunt.* Continuatiua particula quòd scit hominum cogitationes esse vanas: non modò audit & videt res humanas & opera, verùm etiam intimos animorum recessus nouit, ac eos intelligit esse inanes, & vanos.

13 *Quem tu erudieris*, docueris (vt se explicat sequenti membro) vt à vanitate suas cogitationes abducat, & in bonũ vertat. Aliqui parum aptè, castigaueris, vt suprà *a*. Nam vtrobique est idem verbum.

a *Vers. 11.*

14 *Vt mitiges ei à diebus malis*, vt tranquillum, securum reddas à malis & calamitosis temporibus, vt illum custodias saluum in diebus malis, donec peccator pœnas luat, eíque contingat sua merita punitio. *Donec fodiatur*, vt præstes ei requiem, donec sepeliatur impius, & infodiatur sepulchro, id est, donec pereat? Docetur Deum immittere publicas calamitates propter impios, pati interum simul pios, sed liberari, vbi obruti fuerint impij, atque perierint.

B

15 *Quoadusque iustitia conuertatur*, quamdiu. כי עד *ki had*, per Metathesim, pro עד כי *had ki*, vsquequò, quoad quãdiu, vsquedum iustitia reuertatur ad iudicium, & post illam (sint) omnes recti corde. Quod duobus modis exponitur, de iustitia & iudicio hominis videlicet, vel Dei. Simpliciùs priore modo. Non deseret hæreditatem suam, quoad homines hæreditatis huius erunt iusti, & iuxta iustitiam versabuntur recti: non deseret suos, quamdiu iustitia vigebit, & reducetur in opus. Iustitiam conuerti in iudicium, est reduci in opus, neque hærere in verbo & lingua. Alij, quod tamen eòdem recidit, Non deseret suam hæreditatem donec iustitia redeat in iudicium, donec iudicium sit iustum, donec iustitia versetur in iudicio. Posteriore. Non derelinquet hæreditaten suam, vsque ad diem iusti iudicij Dei, id est, nunquàm. Quod sequuntur nostri ferè post Chrysostomum Donec Christus mundum iustè iudicet. Hodie enim iudicia sunt iniquissima & corruptissima: at tunc *Christus æquum iudicium faciet b*, id est, vsque ad diem iudicij Deus suos non deseret. Qui hanc Metathesim poëticam non obseruant, vertunt obscuriùs. Quoniam vsque ad iustitiam conuertetur iudicium. Semper interim significatur, Deum non deserturum homines, quandiu iustitiæ studebunt. *Et iuxta illam.* Hysterologia. Et omnes recti

C

Iustitia in iudicium vt conuertatur.

D

b *Psal. 95. v. 14.*

corde (fuerint) iuxta illam. Relatiuum, *Qui*, ſententiam obſcurat. Negligatur igitur ex Hebræo & Græco, *καὶ ἐχόμενοι αὐτῆς, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Et* (quoaduſque, ſiue quandiu) *iuxta ipſam*, vel ex Hebræo ואחריו *veaharau*, id eſt, *poſt ipſam* (fuerint) *omnes recti corde*. q. d. Et quandiu omnes recti corde adhærebunt iuſtitiæ, & poſt illam current, Deus non deſeret plebem ſuam. Qui non contulerunt cum archetypis, nec conſiderarunt illud. *Qui iuxta illam*, regi à parte poſteriore per Hyſterologiam, hinc ſe extricarunt per interrogationem non neceſſariam. *Et qui iuxta illam*? (Iuſtitiam ſcilicet, ſunt?) vt mox ſubiiciatur *ἀπὸ κοινοῦ*, *Omnes qui recti ſunt corde*, q.d. Omnes recti corde ſunt iuxta iuſtitiam, illique adhærent. Hinc *Cabuenaki* Purgatorium colligit. *Finitis tormentis, quæ pro peccatis ſuſtinuerint omnes recti corde, ferent præmium ſuum.*

Purgatoriū colligitur.

17 *Quis conſurget mihi*. Datiuus commodi, pro me, mecum, & ſic Hieronymus interpretatus eſt. Quis mihi auxiliabitur, quis me defendet ab improbis? *Stabit*, conſiſtet, coniunget ſe ad confligendum, pugnabit. Stare eſt pugnare, cum armis conſiſtere, vt apud Eſther *a*, *vt ſtarent pro anima ſua*, id eſt, vt pugnarent pro vita ſua, vt tuerentur vitam ſuam.

a *Eſth.* 8. *v.* 11.

18 *Niſi quia Dominus*. Sibi reſpondet, Niſi Dominus adiuuiſſet me, fermè habitaſſet exciſa (mortua) vel ſilens anima mea. *In inferno*. Hebraïcè, דומה *dumah*, id eſt, in exciſione: ex Abben, morte & interitu: vel, in ſilentio. Sic appellant infernum, vel ſepulchrum, vbi corpus ſilet, & eſt ſtupidum, quaſi locum exciſionis, vel ſilentij. Hinc ſilentes mortui vocantur. Vide infrà *b*.

b *Pſal.* 113. *v.* 26.

19 *Si dicebam, motus eſt pes meus*. Metaphora. Vacillant res meæ, actum eſt de me. *Adiuuabat*, ſuſtentabat.

20 *Secundùm multitudinem*, proportionem. Vbi multi dolores, multæ & conſolationes. *Dolorum*, cogitationū anxiarum. שרעפ *sharhaph*, ramus in ſummo arboris vento agitatus. Metaphoricè, anceps & dubia cogitatio. *In corde*, qui ſunt, in corde meo.

21 *Nunquid adhæret tibi*. Apoſtrophe ad Deum, vel Chriſtum, vt ferè Latini omnes ſentiūt, & Chaldæus. An poſſibile eſt, inquit, vt tibi adhæreat ſedes mēdacij, qui creaſti laborē in præcepto? An tibi aliquid cōmune eſt cū iniquo tribunali, & cum poteſtate, quæ legibus abutitur

ad op

A ad opprimẽdum innoxios? *Qui fingis*, qui formas & facis, ex Hebr. יוצר *iotser*, Metaphora à figulis: vt Latinè, *Condere leges*, ab opificibus. Nunquid adhæret tibi, nunquid iungitur, an tecum aliquid cõmune habet sedes iniquorum honinum ô Deus, qui fingis, fabricas, condis præcepta laboriosa & ardua? Qui vis tua præcepta seruari cum maximo labore, & sollicitudine? vt infrà a. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* Hinc Prouerbium: *Dij laboribus omnia vendunt*, & apud Hesiodum, πάντων καλῶν ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν, *Ante omnia praeclara Dij posuerunt sudorem*. Est ergo sensus: Nunquid iniustè iudi-

a *Psal. 118. v. 4.*

B cabis nos, postquàm ardua præcepta seruauimus, te iubente & constituente? At Chrysostomus, Græci omnes, Hæbræique Interpretes, πλάσσων, ad thronam, i. יוצר *iothser*, ac כסא *kisse*, referunt in hanc sententiam: Nunquid adhæret tibi thronus sceleratorum hominum, qui fingit, formar, patrat laboriosa (id est, maleficia) in statuto (in iis quæ statuit) vel ex instituto & more? vel, pro statuto, ac loco statuti & legis. Vt sit Apostrophe ad hominem, non legi, nisi apud indoctos. Et certè connexio id non patitur.

22 *Captabunt animam iusti*, capere studebunt iustum: venabuntur, θηρεύσουσι, venationẽ instituent contra animam

C eius. Hebr. יגודו *iagodu*, id est, coibunt turmatim, conglobabuntur. Conglobati conspirant aduersus innocentem. Aliqui, גדד *Gadad*, è Chaldæo Danielis b. *Decidite siue excindite arborem*, decident, determinabunt, decernẽt, vt sit verbum forense, quòd ad hanc sententiam sequens membrum alludat. *In*, contrà, aduersùm.

b *Dan. 4. v. 11.*

23 *Et factus est mihi.* Aduersatiua particula, pro *At*, *verùm* Pendet enim sententia. Aduersùm me quidem coire solent impij, at Dominus factus est refugiũ, siue munitio-

D nis locus. *In adiutorium spei meæ*, præsidiũ, in quo sperem. Hebraicè, לצור מחסי *letsur mahsi*, id est, rupem spei, in rupem, cui confidam, qua nitar.

23 *Reddet illis iniquitatem ipsorum.* Retributio & merces improborum est dolor, & & exitium, quod aliis solebant intentare. *Disperdet*, succidet. Epizeuxis crebra in Scripturis, ad vehementiam.

A

ARGVMENTVM.

Hortatur, vt Christum Deum & Regem colant, eique pareant, tum ob antiqua creationis beneficia, tum ob ipsius incarnationem, ne, vt Patres ex Ægypto egressi, sibi introitum ad requiem præcludant. Heb. 3. & 4.

1 Laus cantici ipsi Dauid. XCIV.
Hebr. 95.

B

2 VEnîte exultêmus Dómino: iubilêmus Deo salutâri nostro.

3 Præoccupêmus fáciem eius in confessiône: & in psalmis iubilêmus ei.

4 Quóniam Deus magnus Dóminus: & Rex magnus super omnes deos.

5 Quia in manu eius sunt fines terræ: & altitúdines móntium ipsîus sunt.

C

6 Quóniam ipsîus est mare, & ipse fecit illud: & siccam manus eius formauêrunt.

7 Venîte, adorêmus, & procidâmus, & plorêmus ante Dóminum, qui fecit nos; quia ipse est Dóminus Deus noster.

8 Et nos pópulus páscuæ eius: & oues manus eius.

9 Hódiè si vocem eius audiêritis: nolîte obdurâre corda vestra.

D

10 Sicut in irritatiône: secûndùm diem tentatiônis in desérto.

11 Vbi tentauêrunt me patres vestri: probauêrunt, & vidêrunt ópera mea.

12 Quadragínta annis offénsus fui generatiôni illi: & dixi, semper hi errant corde.

13 Et

A 13 Et isti non cognouêrunt vias meas quibus iurâui in ira mea: si introîbunt in réquiem meam.

---

1 *Laus cantici ipsi Dauid.* De hac inscriptione sentiendum, vt suprà *a*. Porrò Psalmi huius, vt & reliquorum omnium istius editionis versio è Psalterio Gallico sumpta est. Alioqui in precibus Ecclesiæ paulò aliter legitur. Nam Romanum Psalterium Gallico, siue Hieronymiano antiquius in vsu esse desiit, B præterquàm in hoc Psalmo, quando ad matutinas legitur & in Introitibus, Gradualibus & Communionibus, quæ vocamus. Quod prædicat Missæ nostræ antiquitatē ab Ecclesiæ primis temporibus repetendam. Nam alibi veterrimæ illius versionis fragmenta non extant, nisi fortasse sparsim per Tertullianum, Cyprianum, Hilarium, & scriptores Latinos Hieronymo superiores. Adde & Augustinum. Nam ei non potuit probari statim Psalterium à Hieronymo ad Græcos fontes recensitum. At eo nunc hodiè vtimur, & C Gallicum cum ipsomet Hieronymo appellamus, vtpote à Gallis primò omnium receptum, cui & Damasus auctoritatem dedit.

a Psal. 92

Missæ nostræ antiquitas.

Psalterium Hieronymianũ Gallicũ vnde dicatur.

2 *Venite exultemus Domino.* Hoc Psalmo Dominus, Deus salutaris, Deus magnus, Rex magnus, cuius sunt terra, mare, &c. est Christus *b*, qui eduxit populum de Ægypto, & in deserto tentantem, murmurantem, non credentem perdidit *c*. *Venite.* Particula exhortandi, vt infrà *d*. *Deo*, clangamus rupi salutis nostræ, propriè, in qua tuti sumus.

b Heb. 3. v. 7. & 4. v. 3.
c 1. Cor. 10. v. 9. & Iudæ, v. 5.
d vers. 7.

3 *Præoccupemus faciem eius*, præueniamus, priùs accele- D remus, priùs veniamus solitò ad celebrandum eum. Deus præueniri non potest simpliciter, sed ad aliquid, & quodam respectu, cùm ipsius gratia nos perpetuò præcurrat. Vnde gratia præueniens dicitur. Eia ergo agite, maturè occurramus maiestati eius, cum publica laudatione & cantionibus buccinemus ei; properemus venire in conspectum eius cum laude & hymnis. *Confessione*, simplici oratione, voce & celebritate oris. *In Psalmis*, carminibus, odis lyricis, laude musica & instrumentorum, q. d. Tam prosa oratione, quàm carmine:

Deus præueniri non potest.

tam voce, quàm instrumentis musicis celebremus eum: confessio est oris, Psalmus instrumentorum.

4 *Quoniam Deus magnus Dominus.* *Quoniam* & *Quia*, per Anaphoram sæpiùs repetuntur, vt afferantur multæ rationes, cur Deus sit laudandus, & personādus. *Dominus*, Hysterologia. Nam Dominus יהוה *Adonai*, supponit pro proprio Christi nomine, éstque verbi suppositum. Quoniam Dominus est magnus Deus, itémque magnus rex. *Super omnes deos*, super omne quod habetur Deus, aut colitur vt Deus, vt infrà *a*, super omnes deos fictitios. Tacitè significat euertendam Idololatriam per Christi aduentum: vel, super omnia corpora ætherea, & mentes cœlestes. Kimhi. Item, super iudices, & principes vniuersos. אלהים *Elohim*, etiam de his enuntiatur Irrepsit in aliqua exemplaria Romani Psalt. secunda quædam ætiologia, *Quoniam non repellet Dominus plebem suam*, Sed illa desideratur in fonte & Septuag. Interim loco cōgruit, & sententiam exaggerat. Nam cum tres cæteræ ætiologiæ duntaxat ostendunt vniuersam Dei in res prouidentiam, hæc etiam propriam & peculiarem declarat.

a Ps. se. v. 5. *Christus nomine dicitur.*

5 *Quia in manu eius sunt fines terra*, penetralia, & interiora terræ propriè, profunditates, q. scrutationes, peruestigationes. Abstrusa sunt in eius manu, i. potestate, præsentia, arbitrio. Nihil est tam abditum in rerum natura, tam profundum & altum, quod non subsit eius potestati, & præsentiæ quod non ei sit præsens & promptum, vt quæ tenentur manibus. Terræ autem extremum est centrum ipsius. Loquitur enim de finibus interioribus, non exterioribus siue mundi plagis. *Altitudines.* Alij robora. Sed satius est, vt sit Antitheton, & altitudines opponantur profunditatibus terræ. Tam terræ profundissima ipsius Dei sunt, quàm montium eleuationes & eminentiæ. Tam terræ intima, quàm quicquid de montibus supra terram eminet. Neque enim ὕψη, vel תועפות *Toghaphoth*, cacumina & vertices designant, sed more Mathematico, lineam, quæ secundùm profunditatem ab extremo in extremum ducitur. יעב *Iaghaph*, defatigari prop. vnde תועפות *Toghaphoth*, lassitudines montium, id est, altitudines, in quibus peragrandis animantes lassantur. Sic *b* argentum תועפות *toghaphoth*, *profunditatum*. q. lassitudinum, in quo quærendo homines defatigan

b Iob. 22. v. 25.

A defatigantur, & *a altitudines Rhinocerotis ei*, id est, cornu, quale Rhinocerotis altissimum. *Ipsius sunt*. Sic & Hebraicè לו *lo*. At Romanum Psalterium, ipse conspicit. Nouit scilicèt liquidò profundas & altas montium radices, atque fundamenta. Nouit præfinitè, quàm alti sint montes, ac quantùm supra solum emineant. Quòd Geometræ & Optici non satis exactè assequuntur cum suis tot præceptis, propositionibus, demonstrationibus, instrumentis, & machinis.

a Num. 23. v. 22.

6 *Et ipse fecit*, produxit. Sequenti versu aliam habebit notionem. *Siccam*, terram, cuius propria qualitas est siccitas *b*. Nam in ea prædominatur.

B

b Gen. 1. v. 9.

7 *Et ploremus coram Domino*. Propriè, geniculemur, vt loquitur Tertullianus, genua flectamus. Quod vsurpauit Esaïas dicens *c*. *Mihi curuabitur omne genu*. *Qui fecit nos*, qui benefecit nobis, qui nos ornauit, decorauit, insigniuit beneficiis, amplificauit, vt *d Dominus qui fecit Mosem & Aaronem*. Vulgò tamen referunt ad simplicem hominum procreationem. Atqui illa impiis cum populo Dei communis est, cùm Dauid hic loquatur de singulari quadam Dei erga suos beneficentia & largitate.

c Esa. 45. v. 23.

d Deut. 32. v. 6 & 1. Re. 12. v. 6.

8 *Populus pascua eius*, quem pascit sua doctrina & bonis, qui nos spiritualiter, & corporaliter alit magna sua prouidentia & bonitate. *Et oues*, quas manu sua ducit & regit. Nos, qui ab eo regimur. Christus pastor est noster *e*. Pergit in Metaphora. Alij, *Oues manus eius*, quas manu sua creauit & fecit.

C

e Ioan. 10. v. 11. Eze. 34. v. 23.

9 *Hodiè si vocem eius audieritis*. Respicit ad eos, quos exhortatus fuerat, & compellauerat suprà *f*. *Hodiè*, hoc die aduentus eius, siue incarnationis. *Si vocem eius*, Domini (Christi ex Apostolo.) Nam hortatur ad excipiendam Christi vocem. i. Euangelium. Vnde *Hodiè* hic sumitur pro præsenti vita, vel etiam toto tempore gratiæ & salutis *g*. Sententiam perspicuam, & præstantissimam Masoretæ, ad quorum commenta Gnostici obstupescunt, non modò obscurant, verùm etiam deprauant, iungendo præcedentibus, & versum hîc finiendo. *Venite adoremus, & procidamus, si modò vocem eius audire volueritis*: vel, *Nos populus eius sumus, si hodiè vocem eius audieritis*. Hinc deinde incipiunt versum, & legunt separatim, *Nolite obdurare corda vestra*, &c. Atqui hæc distinctio apertè Spiritui sancto aduersatur, qui per Paulum *h* nedum

f Ver. 2. & 7.

D

g Ibid. Heb. 3. v. 7.

h Ad Heb. 3. v. 7. & 4. v. 7.

per nostros Septuaginta aliquoties hanc connexionem repetit, & semper ita iungit. *Hodiè si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Adde Enallagen personarum, quæ iam sit, manifestè nostram distinctionem euincere. Quis enim non videt, *si audieritis,* aptiùs cadere in verbum eiusdem personæ, *Nolite obdurare*, quàm cum diuersa persona, *Adoremus*, vel, *nos populus pascua eius,* copulari? Clemens Alexandrinus a. *Hodiè*, pro semper accipit, vt dies hæc vna cum sæculis vsque ad consummationem sæculi extendatur. Sic Chrysostomus, *Semper, donec constat mundus.*

a *In Protrep.*

A

10 *Sicut in irritatione.* Deterret ab incredulitate, exemplo patrum, qui ob eam exclusi sunt promissa terra. Et primùm quando pro aquis in Raphidim contenderunt cum Mose tentantes Deum b. Attingit autem duo peccata eiusdem loci & temporis. Nam vix exacto mense ab exitu partim rixati sunt cum Mose, de aquis, partim tentarunt Deum dicentes, *An est Dominus in medio nostri, vt præbeat nobis cuncta necessaria?* c Posterius autē magis Deum irritauit, proinde dictum, *Non tentabitis Dominum, quemadmodum tentastis in* מסה *Massa* (tentatione, siue loco tentationis) R. Mose, *Sicut in irritatione.* contentione propriè, contradictione & iurgio. Sicut cùm irritarunt & exacerbarunt Mosem suis iurgiis, contentionibus, contradictionibus. Vel potiùs, vt sit nomen loci, sicut in loco irritationis. Sicut in מריבה *Meriba*, loco deserti, in quo iurgati sunt cum Mose, & murmurarunt propter aquæ penuriam. Alludit enim ad aquas contentionis d, siue contradictionis e. Bis enim propter aquas irritarunt Mosem, & tentarunt Deum in Raphidim, & Cades. Sic enim hæc duo sunt distinguenda, vt *Irritatio* referatur ad Mosem, *Tentatio* ad Deum, *Secundùm diem*, sicut in die, sicut in tempore tentationis Dei, vel instar diei, quo tentatur Dominus, dicentes f. *Estne in nobis, an non?* quòd illis deesset aqua ad bibendum. Hoc autem secundùm eiusdem loci & temporis peccatum fuit priore longè grauius, non iam in Mosem vtpote, sed in Deum susceptum. Ideò enim Moses vocauit nomen loci illius non tantùm מריבה *Meriba, irritatio, iurgium contentio, contradictio*, sed & מסה *Massa, Tentatio*. Ibid. Ex quo debemus hîc accipere *irritationem*, siue, vt in Romana Psalt. *Exacerbationem,*

b *Exod. 17. v. 2.*
c *Exod. 17. v. 7.*
d *Exod. 17. v. 2.*
e *Num. 20. v. 4. 5.*
f *Exod. 17. v. 7.*

B

C

D

A *tionem*, & *tentationem*, pro nominibus propriis, non appellatiuis. Vtrumque autem pertinet ad eandem historiam. Vocauit enim nomen (loci) מריבה *Meriba, iurgium* & *Massa, tentatio*; a quasi iurgatio Mosis, & tentatio Dei idem locus dictus sit ob binos euentus & peccata. Quare Abben Ezra suspicatur populum fuisse scissum in duas factiones, quarum vna rixari vellet cum Mose, altare tentare & explorare Deum, id est, Dei potentiam, præsentiam & voluntatem. Adde hanc aquarum petitionem fuisse procuratam, litis & contentio-

B nis studio, Schismaticorum inuidia & maleuolentia, ité non ob petentium necessitatem, sed voluptatem. Nam quia abundabant Manna, nihil opus habebant aqua,
כי היח כו לחם ומים וצח מצד. עצמו
ושביורד חיחטל מלמטל וטל מלמעלח
chi haia bo lechē vemaim, vetsah mitsad hatsmo, vescheiarad haiá thal milmathal vethal milmablah, inquiunt Hebręi apud auctorem fasciculi myrrhæ. *In Manna enim erat panis & aqua, ac erat humidum per sese, & quando descendebat, rorem habebat subter, & rorem suprà.* Quin etiam iuxta Patrum traditiones à R. Selomone *b*, fundebat ri-

C uos aquarum idoneos ad adaquanda populi pecora, dum incalescente sole liquesceret duabus horis ante meridiem. Rectè igitur Moses has aquas vocauit contradictionis, siue, vt noster interpres hic habet, irritationis, vel exacerbationis. (Nam tam in Mose quàm Dauide idem est vocabulum מריבה *Meriba*) quia duntaxat petitæ videbantur ad contradictionem, eodem videlicet spiritu, quo Sectarij vsum Calicis promiscuum petunt in Christiano Mannæ, quasi alterutra species non contineat totum Christum, sed caro in vna existat sine sanguine, in altera sanguis sine carne.

D 11 *Vbi tentauerunt me Patres.* Inducit Deum loquentem ex abrupto, vt comminatio sit vehementior, vbi duntaxat subaudiendum est, *inquit*, vt fieri diximus in Mimesibus *c*. *Vbi* inquit, *tentauerunt me patres vestri d.* in Massa & Meribá: quò vocabula Hebraica alludunt, *Probauerunt*, *e* murmurantes & dubitantes de prouidentia & veritate Dei. *Me*, additur in forte: sed quia per Zeugma facile è proximo membro intelligitur, item quia Metonymicè accipitur pro eo quod sequebatur, *Opera mea*, prætermiserunt, vt & Paulus. Probauerũt me,

a *Ibid.* & 1. *Cor.* 10. *v.* 6. 2. *Cor.* 10.

b *Exod.* 16.

Sectarij vsum calicis exposcentes, Iudæis similes.

c *Psal.* 2.
d *Nu.* 11. *v.* 1. & 15. *v.* 2. 3. & 16. *v.* 41. & 21. *v.* 6. *Exod.* 17. *v.* 7.
e *Nu.* 14. *v.* 2. 3.

inquit, meam potentiam, opera mea potentia & mira. *Mea*, à me patrata, plurima & ingentia, eáque duorum generum. Nam alia fuerunt extemporalia, vt coturnices, aquarum dulcoratio, tuba montis Sinai: alia permanentia & perennia, cuiusmodi quatuor recensent, Manna, Riuus è rupe fluens, Columna ignis, Columna nubis. Illa enim populum non deseruerunt vsque ad ripam Iordanis anno quadragesimo.

A

12 *Quadraginta annis offensus.* Contrahit vniuersè peccata, quibus continuarunt se exacerbare in deserto per annos 40. Nam proposuit duntaxat tentationem siue iniuriam sibi factam initio exitus. Cætera nominatim non attingit, quoniam prolixioris id fuisset instituti, & sat erat significare illos deinceps non vixisse rectius. *Offensus fui.* In Rom. Psalterio, *Proximus fui*, nam vtrumque significat προσοχθίζειν, siue προσοχθεῖν, offendi propinquare. Quadraginta annis totis, quibus versati sunt in desertis Arabicis, infensus fui isti populo ob incredulitatem: vel proximus (in malum, vt idem sit sensus, qui hìc & in Hebræo nempè) *Quadraginta annis iustis, impressionem feci, imminui hominibus illius ætatis,* id est, oppressi eos crebris calamitatibus & pœnis, & propter eorum incredulitatem, omnibus in deserto prostratis *a*. Sic Latinè instare, imminere, vrgere, premere. Gallicè, *estre prest à frapper.* Quo modo Clemens Alexandrinus *b* incredulis & errantibus προσώχθισεν ὁ θεὸς καὶ ἀπειλεῖ, *infensus fuit Deus & minatus.* D. tamen August. recepit in vulgato significatu, de signis & prodigiis Dei præsentiam attestantibus. At Hebraicè אקוט *akut*, i. Pertæsus sum, Gall. *ie me suis ennuyé de ce siecle là*, Tæduit me illius ætatis, & generis hominum. Molesta mihi fuit illa generatio atque displicuit. Per tot annos detinuit in deserto, tantisper dum extinguerentur, neque promissionibus potirentur. Nam quotquot ex Ægypto excedentes vicesimum annum attigerant, in deserto, præter Iosue & Caleb, mortui sunt. *Generatio.* דור *Dor*, de ætate siue hominibus illius ætatis.

B

C

a *Heb. 3. v. 3. & 4. v. 17.*
b *In Protrep.*

D

13 *Quibus iuraui in ira mea.* In vulgatis exemplaribus, *Vt*, sed rectiùs, *Quibus* οἷς enim habet Apostolus *c*, non ὡς, & Hebraicè, אשר *asher. Si introibunt*, id est, nequaquam introibunt. Formula iurandi ecliptica ad indicandum πάθος, & commotionem animi siue iram.

c *Heb. 3. v. 11.*

Si

Si introibunt in requiem meã, ne sim Deus, habear mendax, aut quid simile per Aposiopesim, vt Chrysostomus non alienè moneat in huiusmodi, *Si*, pro *Non*, sumi. Tam fui grauiter offensus isti populo, vt firmam tulerim sententiam, & quidem interposito iureiurando, ipsos minimè in terram promissam ingressuros. *In requiem meam*, in terram promissionis, vbi sedes quietas illis promiseram & daturus eram. Nullus eorum introibit in terram promissam, præter Iosue & Caleb. Hoc impletum in sexcentis tribus millibus, quingentis quinquaginta, quos in censum Moses iussu Dei redegerat *a* ad inuadendam Chananæam, & fruendam, siue in his qui egressi fuerant ex Ægypto duce Mose. Nam hi omnes in deserto perierunt, & qui introierunt nati sunt in desertis, ac veluti nouus fuêre populus, qui nunquàm fuerat in Ægypto. Præter Iosue & Caleb, sacerdotes etiã & Leuitæ, vt Eleazar, Ithamar, excipiendi sunt. Nam hi non comprehendebantur hoc iuramento, neque censu Israëlitarum in Numeris peracto. Requiem autem eam appellat, quòd in ipsa requieturi essent Israëlitæ à seruitute, & iugo exterarum gentium. Nempe terram, in qua quietam vitam, & tranquillam ducerent. Anteà enim tam ipsi, quàm patres ipsorum incertis sedibus semper vagati fuerant, & variis peregrinationum motibus iactati. Aliqui requiem terram promissionis dictam putant, propter arcam fœderis, symbolum præsentiæ Dei in terris. Paulus etiam refert ad cœlum, vbi sic requiescimus ab operibus nostris, vt Deus die septimo requieuit à suis. Hic est enim Sabbatismus, quem populo Dei reliquum esse ostendit *b*. Adde veterem terram Chanaam, quæ rerum omnium copia affluebat, fuisse imaginem futuræ patriæ cœlestis, vbi omnia quieta, dulcia, & fœlicia. Concludit abruptè cum Aposiopesi, vt ostendat magnam suam esse iram contra peccatores, præsertim incredulos, ac graue eorum periculum.

a *Num. 2. v. 10.*

Sacerdotes egressi ex Ægypto promissionis terrã sunt ingressi.

b *Heb. 4. v. 9.*

*

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Omnia incitat ad Christum Dominum extollendum, qui sit homines ex aquo iudicaturus.

1 Canticum ipsi Dauid, quando domus ædificabatur post captiuitatem. 1. Paral. 16.23. XCV. Hebr. 96.

2 CAntâte Dómino cánticũ nouum: cantâte Dómino omnis terra.

3 Cantâte Dómino, & benedícite nómini eius: annunciâte de die in diem salutáre eius.

B

4 Annunciâte inter Gentes glóriam eius: in ómnibus pópulis mirabília eius.

4 Quóniam magnus Dóminus, & laudábilis nimis: terríbilis est super omnes deos.

6 Quóniam omnes dij Géntium dæmónia: Dóminus autem cœlos fecit.

C

7 Conféssio, & pulchritûdo in cõspéctu eius: sanctimónia & magnificéntia in sanctificatiône eius.

8 Afférte Dómino pátriæ Géntium, afférte Dómino glóriam & honôrem: afférte Dómino glóriam nómini eius.

9 Tóllite hóstias, & introîte in átria eius: adorâte Dóminum in átrio sancto eius.

D

10 Commoueâtur à fácie eius vniuêrsa terra: dícite in Géntibus, quia Dóminus regnâuit.

11 Etenim corrêxit orbem terræ, qui non cõmouébitur: iudicâbit pópulos in æquitâte.

12 Lætény tur cœli, & exúltet terra, commoueâtur mare, & plenitúdo eius: gaudêbunt campi, & ómnia, quæ in eis sunt.

13 Tunc

A 13 Tunc exultâbunt ómnia ligna syluârum à fácie Dómini, quia venit: quóniam venit iudicâre terram.

14 Iudicâbit orbem terræ in æquitâte: & pópulos in veritâte sua.

---

1 *Canticum ipsi Dauid.* Titulus nullus Hebræis, sed rectè additus, vt post captiuitatem Babylonicam Iudæi intelligerent sibi Christum fuisse expectandum. Agit enim
B de Ecclesiæ per illum ædificatione, & mundi correctione, siue restauratione. In libro Paral. a coniungitur cum Psal. 104. de reductione arcæ ex domo Obed, Edom in Hierusalem: è quo Thalmudici putant fuisse resectum, & paucis immutatis huc relatum, super colligendis per Messiam exiliis & captiuitatibus.

a 1. Par. 16. v. 23. & seq.

2 *Cantate Domino canticum nouum.* Apostrophe ad totius orbis incolas, qua, tacita ipsorum ad Deum. Christúmque eius, Idolis repudiatis, conuersio includitur. *Nouum*, ob nouum Dei beneficium, de spirituali præsertim
C liberatione à peccato, Satana, morte, inferno. Opponitur Cantico Mosaico de corporali liberatione è captiuitate Ægyptiaca. quod proinde vetus est canticum, & veteris testamenti. Nouum etiam notat exquisitum, pulchrum, elegans, pretiosum, vt solent esse noua comparatione veterum, vt in Apocalypsi b, *Vincenti dabo nomẽ nouum*, &c. *Noua Hierusalem* c. & *nomen tuum*, & d *Ode noua*. Quò fortasse pertinet illud, *faciam cælos nouos & terram nouam* e, quando orbem renouabit, & splendidiorem pulchriorémque efficiet. Deus autem toto hoc Psalmo
D de Christi persona dicitur.

b Apo. 2. v. 7.
c Ib. 21. v. 2.
d Ibi. c. 5. v. 9. & 2. Pet. 13. vers. 13.
e Ib. 21. v. 1.

3 *Cantate Domino & benedicite.* Ter repetitum, triplicem personarum in vna Dei essentia distinctionem designat, Euthymius, vt & *Afferte* siue הבו *Habu* f. *De die in diem*, quotidiè salutem quam ille attulit.

f Vers. 8.

4 *Annunciate inter gentes.* Vocatio gentium prædicitur per Iudæos, id est, Apostolos, primósque Christi discipulos, qui de circuncisione, siue de semine Israël extiterunt. Euangelizate, ô Iudæi (iam enim ad illos Apostrophe dirigitur) Gentibus gloriam Domini & miracula.

A

cula. Aliqui, mirabilia ad humani generis admirandam redemptionem, & collectionem in vnam Ecclesiam restringunt. Hic & sequens versus legitur in Paralipomenum libro *a*. Vel, *inter gentes & in populo*, idiotismus, qualis infrà *b*, ô vos gentes, ô vos populi, ô vos qui estis inter gentes & in populis, siue de gentium & populorum numero, vt infrà *c*, *dicite in gentibus*.

a *1. Par. 16. v. 24. 25.*
b *Psal. 150. v. 1.*
c *Vers. 10.*

5 *Quoniam magnus Dominus, quoniam* tam versu hoc, quàm sequenti duobus modis potest intelligi. Continuatiuè, vt construatur cum superiore verbo, *Annunciate*, quòd magnus est Dominus. Prædicate cũ esse magnum, laudabilem, terribilem. Annunciate omnes Deos Gentium esse dæmonia, &c. Vel causaliter, vt sit Ætiologia præcedentium: Annunciate gloriam eius. Nam est magnus, &c. nam multa in eo sunt, quæ laudem maximam mereantur nempe ea quæ tribus versib. persequitur. *Super omnes deos*, gentium scilicet, per Hypozeugma, contra omnia idola terribilis omnibus dæmonibus tremendus. Nã eos profligabit. *Super* etiam *vltra* significat. Est Idolis terribilior. Se per Deos intelligere idola siue dæmonia à Paganis sub nomine Iouis, & similium culta, mox docet, non vt aliqui, Angelos, & principes huius mundi siue magistratus.

B

C

6 *Quoniam omnes dij gentium dæmonia.* Deiculi propriè, dij exiguæ virtutis, vel nihili, nullius potestatis *d*. Doctè autem ita verterunt, vt docerent Deos gentium verè esse diabolos, non bonos aliquos spiritus siue angelos, hunc locum per alterum explicantes. Nam infrà *e* apertè eos Dauid appellat שדים *Sedim*, id est, diabolorum receptacula, & tanquàm corpora. Hinc Clemens *f*, *Omnes dij gentium dæmoniorum sunt idola* οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμονίων εἰσὶν εἴδωλα. Item vt contemptim minueret, quod sibi dæmones arrogabant: vel quia piis nihil prodesse, aut obesse possunt, vt docetur ab Apostolo *g*. *Idolum nihil est in hoc mundo*. Et *h*, *Idolum non est aliquid*, id est, nullius contra sanctos potestatis. Contrà maligni spiritus se dæmonia & dæmonas inscribebant, quasi diuinos & admirandos. Nam, vt in prauam partem perpetuò sumuntur apud sacros pro malignis & apostaticis mentibus, quæ suum deseruerunt principatum, in quo fuerant à summo Deo collocatæ: ita apud prophanos in excellentem. Quare apud Aristotelem

d *Psa. 32. v. 88. 101. 103.*
e *Ps. 105. v. 36.*
f *In Protrep. citat.*
g *1. Cor. 8. v. 4.*
h *1. Cor. 10. v. 1.*

D

τὸ

A τὸ δαιμόνιον, pro diuino & admirando, & apud Platonem δαίμων pro sapiente vniuersi moderatore. Nempe impuri illi Spiritus suam infœlicitatem celantes, sibi omnem admirabilitatem, diuinitatémque tribuebant, immò verò & omnium rerum scientiam, ac reliqua Dei propria. Nam ἀπὸ τοῦ δαῆναι, se dictos aiebant, vt narrat Eusebius *a*. *Ex quo factum* (inquit) *vt apud nos nomina ista semper malè sonent, neque vllum bonũ dæmonem nostræ dicant Scripturæ.*

a Lib. 4. prep.

7 *Confessio & pulchritudo in conspectu eius.* Laus Metonymicè, laudis & confessionis materia. Omnia sunt laudabilia, laudis pulchritudinis, gloriæ, maiestatis coram ipso plena siue apud ipsum: Ipse est maximè laudabilis, pulcherrimus, sanctissimus, magnificentissimus, quoniam gloriosè vicit diabolum & mortem, resurgendo. הוד *Hod* Septuaginta solent deducere à הודה *Hodá, Confessus est*, in Hiphil. Recentiores malũt Hé esse radicale, & significare Gloriam, maiestatem, Sanctimonia עוז *Hoz* fortitudo, potentia. *In sanctificatione eius*, in sancta eius maiestate, id est, in ipso, qui est sanctus, Gall. *en sa saincteté*: vt proximè *in conspectu eius*. in facie eius: & suprà *b*, *nomini eius*. Nam sic circumloquuntur Deum honoris causa, vt cùm Pontificem Sanctitatem vocamus, Regem Maiestatem. Alij, in loco eius sancto, siue ille sit cœlum, siue templum. Nam Kimhi per sanctificationem, cœlum intelligit: alij templum, vel Ecclesiam, in qua etiam omnia sunt sancta, potentiæ, & magnificentiæ plena ob sacramenta, verbum Dei, gratias, quæ illic copiosè conferuntur & elucent: denique quia perfecta sanctitate, & vita æterna eam donabit. Hebraicè, מקדש *Mikdas, Sanctuarium*, locus Deo dicatus, quem etiam Sanctificationis vocabulo nostri interpretes donant, vt *c*. *Venerunt alieni super sanctificationem domus Domini*, id est, sanctuarium *d*. Et *Antiochus intrauit in sanctificationem cum superbia magna* e. *Sanctificium*, quòd in eo oporteat omnia sancta esse pura, nitida, & magnifica.

b Vers. 3.

c Ier. 51. 51.

d 1. Mich. v. 23.

e Psal. v. 69.

8 *Afferte Domino patriæ gentium.* Hi duo versus repetuntur è Psal. 28. Sunt autem Prophetici de vocatione Gentium. *Patriæ*. Hic non est vox Latina, sed Græca, πατριαὶ, id est, familiæ, tribus, cognationes, vt & Hebraicè sonant, *Afferte*, tribuite ponderosè, vnde יהבו *Iehaud*, onus

f Vers. 2.

onus, pondus portare, onus imponite prop. Sic loquitur, vt significet Deum non modò honore & gloria afficiendum, sed etiam re, opibus & bonis, iuxta illud, *Non apparebis in conspectu meo vacuus.* Ternarius numerus est sacer ob mysterium sanctissimæ Triadis. Ideò enim eo Scriptura gaudet. *Nomini* (&) nomini eius. Asyntheton inter duo crebrum. Masoretæ ponunt in genitiuo, *Gloriam nominis eius*, quàm nomen eius, id est, ipse meretur. Gloriam nomini eius debitam. Pro gloria & maiestate nominis ipsius eum celebrate & colite.

9 *Tollite hostias, & introite*, ferte, eleuate, attollite prop. *Hostias.* Vox מנחה *Minha*, fertum, & sacrificium farinaceum propriè significat. Nempe alludit ad sacrificium Eucharistiæ, quod est incruentum, & manibus sacerdotum eleuatur in cœlum, quando Deo offertur, vt in veterum Terumoth fiebat. *In atrio*, Hebraicè, in decore sanctitatis eius, id est, è Kimhi, in templo locorum omnium gloriosissimo & sanctissimo. Non tam rectè alij, sancto cultu & decore, qui deceat illius maiestatem, vel in virtutum ornatu: cætera suprà *a*. *Atria.* plur. sunt templa, vel particulares Ecclesiæ. *Atrium*, sing. Ecclesia Catholica in genere.

Eucharistia sacrificium.

a *Psal.28. v.3.*

10 *Commoueatur à facie eius* חילו *hilu*, cruciamini. Timeat, more parturientis fœminæ, crucietur ante eum, & expauescat vniuersus orbis terrarum: timeat eum offendere. Nam in bonam partem debeat accipi. *Quia Dominus regnauit*. Per fidem & cultum; q. d. quia in orbe terrarum creditur, agnoscitur, colitur. Dominus ante aduentum suum in terras, regnabat per potestatem suam, sed non per fidem & religionem. Nam neque credebatur, neque colebatur. Septuag. addiderant, & quidem Propheticè, trecentis circiter annis ante Christum, *à ligno*, quomodo citant veteres Iustinus, Lactantius, Tertullianus, Arnobius, Augustinus, Cassiodorus, Theodulphus, Psalterium Romanum, &c. Atque is fuit modus vertendi veterum, vt paucula obiter intercalarent, quæ inseruirent perspicuitati mysterij. Sic sæpe præter Hebraicum contextum, nonnulla de suo interponunt in Lege & Prophetis ad locos obscuriores illuminandos Ionatham & Onkelos, qui proinde non tam Chaldaici translatores, quàm Paraphrastæ appellãtur. Quem vertendi modum secuti sunt Sep. plerisque locis

A locis ad literæ maius lumen, vt suprà *a*, & illud *b*: *Et vocabitur nomẽ eius magni consilij Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus, fortis.* Nam magni consilij Angelum interposuerunt, vt docerent oraculum pertinere ad Messiam, non Deum Patrem, vt quem Angelum nemo dixerit, quòd à nullo mitti possit, cùm non sit nouum, vt Messias tanquàm à missus. *Angelus testamenti c*, &, *Angelus, in quo est nomen Dei d*, vocetur. Malè ergo has duas voculas è nostris exemplaribus, quæ de industria, & per Spiritum sanctum à sanctissimis his Prophetis fuerant interiectæ, sustulerunt, siue Iudæi, vt Iustinus Martyr *e* B putat, siue quidam olim scioli, vt linguam Hebræam ostentarent, aliquid in Septuaginta notando, quod minimè in Archetypo reperirent: cuius vanitatis, atque adeò nequitiæ nimiùm multos hodiè fert tellus. Sic enim veterum omnes libri, vel corrumpuntur, vel mutilantur. Quamuis enim in Hebræo minimè habeantur verbo, at habentur sensu. Nam modus, vel tempus definitur, quo Christus Dominus regnauit in Gentibus. Aliqui regnum vi & armis consequuntur, alij ex genere, alij aliter. At Christus *à ligno*, siue per lignum Crucis, qui mo- C dus est nouus, mirus & insolens. *Cùm exaltatus*, inquit *f*, *fuero, omnia traham ad meipsum.* Per crucem est cõsecutus potestatem in cœlo & in terra. Per crucem regnat latè in terra, & sedet ad dexteram Dei, &c. Vel *à ligno*, post lignum, post mortem crucis. Tum enim Deus Christum ab inferis excitauit, illúmque Gẽtibus præposuit, vt eos omnes regeret & gubernaret pro arbitrio. Etsi enim hæc à primo conceptionibus puncto fuit humanæ naturæ in Christo potestas, ea tamen non nisi confecto nostræ redemptionis opere, post resurrectionem vsus est.

11 *Correxit*, stabiliuit, firmauit, Hebraïcè, תִּכּוֹן *thic-* D *con.* Verùm ita reddiderunt, quia hæc non tam dicuntur de mũdo creato & constituto, quàm recreato & restituto per Christi Euangelium. Mundus anteà erat deprauatus, non modò vita & moribus, verùm etiam idololatria, Dei ignoratione, & opinionibus. Hunc iam correxit, in religione, vita, moribus, conscientia, ne deinceps sit absque pietate, fide, Dei veri agnitione, quicquid moliatur Satanas. Eam enim, vt olim, non extinguet penitus, vel ad vnam familiam contrahet. Tam graue fuit peccatum Adę, & humani generis, vt omnes peccauerint, & Deum,

a Psal. 17. v. 19.
b Esa. 9. v. 6.
c Mal. 3. v. 1.
d Exod. 23. &t. 20. & 21.
e Contra Tryphonẽ, pag. 83.
Christus à ligno regnauisse cur dictus sit.
f Ioan. 12. v. 32.

Deíque cultum deseruerint: at tanta gratia Christi, tam efficax, tam copiosa, vt perpetuò multi futuri sint probi, & pij vbique per orbem, qui nunquàm, nullísque persecutionibus, & pœnis dimouebuntur à Dei cultu, notitia, confessione. Insignis promissio & valdè consolatoria, non defecturã fidem inter gentes, vt olim. *Non commouebitur*, ab Euangelica doctrina, & fide, à Dei vera notitia. Ecclesia enim toto orbe constituta perpetuabitur, nec vlla vi aut oppugnatione diaboli, & administrorum ipsius delebitur, vt anteà, quando omnes peccauerunt & indiguerunt noua Dei gratia ad humani generis reparationem. A B

12 *Lætentur cœli, & exultet.* Prosopopœis lætari iubet mundum, omnésve creaturas, Christo regnum ineunte: quoniam ille vtiliter, & iustè omnia moderabitur & reget. Alij allegoricè, Cœlum, terram, mare, campos, arbores exponunt, vt Chald. *Lætentur exercitus cœlorum, & exultent iusti terræ.* Simplex esse possit Metonymia, Cœlites, terrigenæ, insulani, & marini homines, agrestes, syluestres, &c. *Commoueatur*, in lætam partẽ. Ad verbũ, ירעם *irrham*, id est, tonet, resonet, fremat, præ gaudio scilicet, cum multo sonitu gaudeat, externo fragore, & bombo testetur internam animi lætitiam, gestiat mare, & *plenitudo eius*, id est, pisces & cætera mari comprehensa, vt insulæ. Minùs rectè in tristem, vt sit Antithesis: Exultent cœli, id est, Angeli & omnes electi, commoueatur autem mare, & plenitudo eius, impiorum turba. C

13 *Tunc exultabunt omnia*, illo gratiæ tẽpore. Euthymius tamen, illo iudicij die. *Ligna syluarum.* Nam in nemoribus, & syluis non iam cultus dæmonum peragetur, non iam consecrabuntur idolis, sed Deo, Vel Metonimicè, homines syluestres & rustici. *A facie Domini*, ante Dominum. *Venit.* Bis repetitur propter vtrumque aduentum visibilem. Tertius enim per verbum Dei, sacramenta, & gratiam est inuisibilis. *Iudicare*, regere, regnare, moderari sic seq. versu, & suprà *a*. Ante mundi ad Deum conuersionem Satanas regnabat per infidelitatem, deinceps Deus per fidem in sæcula sæculorum. D

Christi aduentus duo visibiles.
a Vers. 11.

14 *In veritate sua*, in, vel per veram suam legem. Alij in fide sua, id est, secundùm suas promissiones. Iudicare, vsu linguæ significat regere: vnde *liber Iudicum*, id est, rectorum & principum. Possit ergo loqui non solùm de tempore posterioris aduentus Domini ad iudicandum viuos

& mor-

A & mortuos, verùm etiam prioris, quo post ascensionem adiit Patris dexteram, & cœpit efficaciter regere omnes nationes, eas partim conuertendo, Satana tenebrarum principe foràs expulso, partim euertendo, & constituendis nouis regnis, vt in laceratione Romani Imperij, & Persici patuit. Canit enim sæpe duplex iudicium, vnum nouissimũ, quod expectatur, alterum primum, quod iam perfectum contra impietatem & Tyrannos.

ARGVMENTVM.

B *Homines & Angelos inuitat ad Christum Dominum adorãdum, qui sit extremo suo aduentu idololatras pudore affecturus, bonisq; lucem allaturus. Heb. 1.*

1 Huic Dauid, quando terra eius restituta est ei. XCVI. Hebr. 97.

2 DOminus regnáuit, exúltet terra: lætentur ínsulæ multæ.

C 3 Nubes & calígo in circúitu eius: iustítia & iudícium corréctio sedis eius.

4 Ignis ante ipsum præcêdet: & inflammâbit in circúitu inimícos eius.

5 Alluxêrunt fúlgura eius orbi terræ: vidit, & commôta est terra.

6 Montes, sicut cera, fluxêrunt à fácie Dómini: á fácie Dómini omnis terra.

D 7 Annunciauêrunt cœli iustitiam eius: & vidêrunt omnes pópuli glóriam eius.

8 Confundántur omnes, qui adórant sculptília: & qui gloriântur in simuláchris suis.

9 Adorâte eum omnes ángeli eius: audíuit, & lætâta est Sion.

10 Et exultauêrunt filiæ Iudæ: propter iudícia tua Dómine.

11 Quóniam tu Dóminus Altíssimus super omnem terram: nimis exaltátus es super omnes deos.

12 Qui dílígitis Dóminum, odíte malum, custódit Dóminus ánimas Sanctórum suórum: de manu peccatóris liberábit eos.

13 Lux orta est iusto: & rectis corde lætítia.

14 Lætámini iusti in Dómino: & confitémini memóriæ sanctificatiônis eius.

A

B

---

1 *Huic Dauid.* Inscriptio addita præter fontem, indicat Psalmum esse de restitutione totius terræ, quæ perfectè continget in extremo iudicio, quando omnia subiicientur sub Messiæ pedibus *a*.

a 1. Cor. 15. v. 25.

2 *Dominus regnauit*, toto hoc Psalmo Christus, Apost. interprete *b*, iam is, inquit regnauit in orbe, in quo antè diabolus regnabat. Christum regnare præsertim apparebit nouissimis illis temporibus, cùm omnia sibi, & Patri subiecerit *c*. Tum enim prorsus regnum Satanæ cōcidet.

b Heb. 1. v. 6.

c 1. Cor. 15. v. 24.

C

3 *Correctio*, rectitudo, firmitas, basis. Vox מכון *mecon*, sonat locum firmum & rectum, siue rigidum. Iustitiam autem referunt ad misericordiam, & beneficentiam erga probos, iudicium ad seueritatem, & pœnas contra improbos. Significat Christum venturū ad iudicium cum pompa, & maiestate in nubibus.

4 *Ignis ante ipsum præcedet.* Ad iudicium postremum se sic terrificè comparabit, suámque tremendam potestatem nube & caligine conspicuam præbebit, vt olim in promulgatione Decalogi *d*, & Euangelij die Pentecostes *e*, vbi minus erat causæ. Nam eò spectasse Psalmographum apparet ex eodem Pauli loco, ne quis hæc dicta putet de vi, & potestate, qua vtitur Christus etiam nunc in sceleratos, quòd ignis Metaphoricè acerbitatem supplicij significet. De hoc igne conflagrationis siue purgationis, loquitur Petrus *f*, qui præibit iudicium, ad cœlorum & elementorum purgationem, ad terrorem quidem improborum: proborum verò salutem & solatium quemadmodum Augustinus interpretatur.

d Exod. 19. v. 16.

e Act. 2. v. 2. 3.

D

f 2. Petr. 3. v. 12.

A tur. Possit tamen intelligi de igne æterno ad supplicia damnatorum comparato. Quoniam a reuelandus Christus asseritur, *cum Angelis virtutis suæ, in flamma ignis dantis vindictã iis, qui non nouerunt Deum, neque obediunt Euangelio.* Is hic dicitur præcessurus ad iudicium, quia paratus erit ad corripiendos impios, simulátque Dominus sententiam protulerit.

a 2. Thessa. v.7.

5 *Alluxerunt fulgura eius orbi terræ*, micarunt per orbem terrarum. De reliquis iudicij signis & terroribus. *Vidit*, terra hæc fulgura vidit, & concussa est. Nam vt hoc pertineat ad illustrationem orbis per fulgetra Euange-B licæ doctrinæ, atque miracula, superior Pauli locus non patitur. Deinde omnia essent allegorica. Montes superbi, terra carnales, fulgura Euangelium, cœli Apostoli & Prophetæ: de quo recurre ad Euthymiũ & Augustinum. Sunt autem hæc præterita pro futuris more Prophetico, vt infrà b.

b v.6. 7. & 13.

6 *Montes sicut cera fluxerunt*, igne conflagrationis. *Elementa enim calore soluentur: Terra autẽ & quæ in ipsa sunt res, exurentur c. A facie Domini*, præsente Domino, ante Dominum, aduentu Domini. *Omnis terra* fluet, siue liquescet, per Zeugma. Masoretæ maluerunt esse genitiui C casus, *A facie Domini totius terræ.* Quo etiam modo legitur in Græcis codicibus, κυρίου πάσης τῆς γῆς.

c Ibi. Petrus v.12.

7 *Annũciauerunt*, pluendo ignem, sulphur, grandinem & cætera terribilia contra impios, cœli prædicabunt Deum esse iustum. Iustitia enim est, & gloria eius istos punire. Kimhi. Vel est simplex Prosopopœia ad exaggerationem. Aliqui etiam Metonymicè intelligunt cœlites, id est, Angelos, quorum ministerio multa in hoc iudicio peragentur. *Gloriam eius*, maiestatem & potentiam tanti iudicis.

8 *In simulachris suis.* Hebr. אֱלִילִים *Elilim*, quam vo-D cem vertunt nunc simulachra, nunc dæmonia, vt suprà d. Quoniam idola non erant simplicia & nuda simulachra, sed dæmonum veluti domicilia, & latebræ diabolicæ inspirationis & instinctus participes. Item quia in illis, & per illa dæmones colebãtur, tãquàm eorum monimenta & species, quæ deorum proinde corpora vocauit Hermes, quòd præsentiam suam in eis exhiberent, æmulati fortassis verum Deum, qui sui copiam faciebat in propitiatorio ad Cherubim. Tale aliquid innuit

d Psa.95.v. 6.

a lib.1.p.31.
b Lib.18.de Ciuit.c.24.
c Lib.2.c.8.
d 1.libr. de Pra.

Arnobius contra Gentes *a*, dum scribit *in Idolis inhabitare deos*, & Augustinus *b* post Lactantium *c* & Eusebium *d* responsa dare, signa edere, morbos curare, certam opem laborantibus impertire. Propriè vox contemptim sonat deiculos, vel iuxta alios, *Nihila*, res vanas & nullius momenti, vel אל אלים *al Eloim, non dy*.

A

9 *Adorate Dominum omnes Angeli.* Hunc locum explicat Apostolus, probaturus Christum Angelis esse maiorem *e*, *Adorent eum omnes Angeli Dei*, inquit Deus Pater, *cùm iterum introducit primogenitum suum in orbem terrarum.* Ineptè Rabbini aliqui censent השתחוו *hishtuhanu*, esse preteritum kal; cùm sit Imp. *Angeli*, dij Hebraicè אלהים *Elohim* quo nomine intelliguntur sępe Angeli, vt suprà *f*, & alibi Apostolo & Hebræis testantibus. Hi non adorant solùm diuinitatem eius, verùm etiam carnis eius gloriam. Ambrosius *g*, Chrysostomus *h*, Recétiores, tametsi Apostolus hanc interpretationem approbarit, *Adorate eum omnes dij*, id est, quicquid habetur pro Deo, adoret hunc verum Deum, eique cedat, *Audiuit*, audiuit Sion siue Ecclesia venisse Dominum in terram, & lætata est. Diligit enim aduentum eius, vtpote sibi salutarem, vtut sit impiis terribilis.

e Hebr.1.v.6.

B

f Psal.2.v.6.
g De Spiritu sancto, lib.3.c.12.
h Hom.3.ad Hebr.

10 *Filia Iuda*, Ecclesiæ ab ista Sionia siue Hierosolymitana prognatæ. *Propter iudicia tua*, propter beationem proborum, & damnationem improborum.

C

11 *Super omnes deos.* Angelos. Quare & sedere dicitur super omnem principatum, &c. id est, Retinuerunt iam deorum nomen, etsi eadem hic vox אלהים *Elohim*, quæ vers.9. vt docerent intelligi nunc posse tam fictitios deos, quàm potestate pollentes homines.

i Eph.1.v.21. Philip.2.v.9.

12 *Odite malum* neutrius generis: etsi Rabbini quidam masculinè exponant de malo homine.

13 *Lux orta est*, Hebraicè, זרוע *zaruah*, sata & sparsa propriè, vt eam latè, laxè & copiosè colligat. Ne quis exponat, emersit, apparuit, quæ se anteà occultabat. Lux & lætitia sparsa sunt in hoc mundo iustis, & rectis corde, quæ posteà metant in hoc futuro Christi aduentu, Kimhi. Lucem & lætitiam futuræ beatitudinis hic seminatam in animis nostris & conceptam, colligent in cœlo, beato Dei conspectu, & immortalibus gaudiis, voluptatibúsque perfruentes. Vel est præteritum pro fut. Tum à Deo orietur, seretur, spargetur, copiosè tribuetur

D

A buetur lux & lætitia rectis corde. De æterna aliqui exponunt, de qua Esaïas *a*.

14 *Sanctificationis eius*. Periphrasis Dei, vt suprà *b*. Celebrate memoriam eius, qui quidem est sanctus: memoriã eius sanctam. Rabbini quidam malunt, *Memoriam sanctificationis eius*, esse Periphrasim nominis Dei tetragrammati, quod quidem est memoria siue cõmemoratio sanctitatis eius, vt auctor fasciculi Myrrhæ ait *c*. Laudate publicè facta eius admiranda, prodigia & miracula eius, quæ sunt monimenta, & commemorationes sanctitatis B eius.

a *Esa. 35. v. 10. & 51. v. 3.*
b *Psa. 29. v. 5. & 95. v. 7.*
c *Gen. 8.*

ARGVMENTVM.

Inuitat ad Christum celebrandum, qui se sit omnibus exhibiturus, & orbem iudicaturus.

1 Psalmus ipsi Dauid. XCVII. Hebr. 98.

2 Cantâte Dómino cánticum nouum: quia mirabília fecit.

C 3 Saluâuit sibi déxtera eius: & bráchium sanctum eius.

4 Notum fecit Dóminus salutâre suum: in conspéctu Géntium reuelâuit iustítiam suam.

5 Recordâtus est misericórdiæ suæ: & veritâtis suæ dómui Israël.

6 Vidêrunt omnes términi terræ: salutâre Dei nostri.

7 Iubilâte Dómino omnis terra: cantâte, & D exultâte, & psállite.

8 Psállite Dómino in cythara, in cythara, & voce psalmi: in tubis ductílibus, & voce tubæ corneæ.

9 Iubilâte in conspéctu regis Dómini, moueâtur mare, & plenitúdo eius: orbis terrârũ, & qui hábitant in eo.

10 Flúmina plaudent manu, simul montes

exultábunt à conspéctu Dómini: quóniam venit iudicâre terram. A

11 Iudicábit orbem terrârum in iustítia: & pópulos in æquitáte.

---

2 *Cantate Domino.* Etiam hoc elogium de Christo enunciatur toto hoc Psalmo, qui constitutus est iudex viuorum & mortuorum. B

3 *Saluauit sibi*, se eius omnipotentia: quia Christus à morte se saluum fecit, resurgens propria virtute & potestate, deindéque de mundo triumphauit. Verbum הושע *Hosah*, saluandi, ferè construitur cum datiuo apud Hebræos, vt a *Hosanna filij Dauid*, id est, salua filium Dauidis. Dominus saluauit se sua dextera & brachio, se & suos eripuit è manibus hostium absorpta morte, peccato, diabolo, inferno, mundo. Tribuit dexteræ per Prosopopœiam, quod erat tribuendum Domino b: *Dextera*, enim nominatiuus est verbi ex Hebr. ימינו *iemino*, contra eos, qui vertunt in ablatiuo, *Saluauit sibi dextera sua & brachio sanctitatis suæ.* Aliqui subaudiunt, *Vos*, vel *nos*, vel per Hypozeugma, Gentes, ad hanc syntaxin minùs attendentes. Dextera eius (nos Gentiles) saluauit sibi, id est, suam gloriam. C

a *Matth. 21.v.9.*

b *Vt Esa. 59.v.1.*

4 *Salutare suum*, salutem à se partam. Confer cum Esaia c. Si de Deo Patre, Salutare designabit Christum Saluatorem, quem Deus cognitum fecit Gentibus ad ostensionem iustitiæ suæ d. *Iustitiam suam.* Actiuè, iustitiam, qua iustificat impios, reuelauit Gentibus omnibus per Apostolos, & gratiam, per quam iustificamur. Hinc Paulus e. *Iustitia enim reuelatur in Euangelio ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit.* Et iterū f. *Nunc autem iustitia Dei manifestata est, testificata à lege, & Prophetis.* Nonnulli iustitiam etiam intelligunt, qua in se iustus est, quando eam hominibus per orbem notam fecit, se iustum mundi Dominum, & iudicem patefaciés: Satanam autem iniustum, & tyrannum. D

c *Esa. c.52. v.10.11.*

d *Rom. 3. v.25.*

e *Rom.1. v.17.*

f *c.3.v.21.*

5 *Et veritatis suæ domui Israël*, fidei in præstandis, quæ promiserat Israëli, de suo aduentu. *Domui Israël.* Datiuus commodi siue acquisitionis, constructus cum verbo

Recor

A *Recordatus est*: in commodum, gratiam, salutem domus Israël, recordatus est misericordiæ suæ, *sicut locutus est Patribus nostris, Abraha & semini eius in sæcula a.* Alij construunt cum pronomine *sua*, suæ erga domum Israël veritatis, & fidei.

a *Luc. 1. v.55.*

6 *Viderunt omnes fines terræ salutare Dei.* Actiuè, salutem qua saluauit mundum: vel saluatorem Christum.

7 *Cantate, Psallite*, Verba his Hebraicè respondentia פצחו *pitshu*, וזמרו *vezameru*; sic Rabbini distinguunt, vt illud sit ore, hoc instrumentis musicis. Vnde & Psalmos מזמורים *Mizmorim* appellari, quòd instru-B mentis simul, ac ore canerentur.

8 *Tubis ductilibus*; metallicis. Addiderunt duo epitheta, *Ductile, & corneum*, vt diuersa buccinarum vocabula distinguerent. Nam חצוצרה *Hatsotserá*, est tuba è ducto fusóque argento, & alio metallo, quam describit Iosephus *b*, שופר *Sophar*, autem è cornu. Psallere autem cum his & aliis instrumentis est cum alacritate & voluptate omnibus modis lætitiam conceptam testari, non cum pigritia, torpore, fastidio, perfunctoriè.

b *Libr. 3. Antiq. c. 11.*

9 *Moueatur mare & plenitudo*, Hebraicè, ירעם *yrham*. C i. Tonet, propriè. Prosopopœia de summo gaudio. *Plenitudo eius*, pisces, quibus plenum est mare, vel insulę.

10 *Simul montes exultabunt.* Simul construendum cum sequentibus. Nam in *Manu* ; est Athnah siue colon. *Iudicare*, regere. Sic mox *Iudicabit*, reget, vt infrà *c*, vt ad primum aduentum referatur.

c *Psal. 101. v.14.*

11 *Iudicabit orbem terrarum.* Consule versum vltimum Psal. 95. *In æquitate*, Hebraicè, במישרים *bemescharim*, i. in rectitudinibus propriè. Iustè & æquè. Sic enim enunciant qualitatis aduerbia.

D

ARGVMENTVM.

Christum, vt Dominum, celebrat, & ad eum inuocandum, eiúsque vestigia adorandum inducit, exemplo Mosis, Aaronis, Samuelis.

1 Psalmus ipsi Dauid. XCVIII.
Hebr. 99.

2 DOminus regnâuit, irascantur pópuli: qui sedet super Chérubim, moueâtur terra. A

3 Dóminus in Sion magnus: & excélsus super omnes pópulos.

4 Confiteántur nómini tuo magno, quóniam terríbile & sanctum est: & honor regis iudícium díligit.

5 Tu parâsti directiônes: iudícium, & iustítiam in Iacob tu fecísti. B

6 Exaltâte Dóminum Deum nostrum: & adoráte scabéllum pedum eius, quóniam sanctum est.

7 Moyses, & Aaron in sacerdótibus eius: & Sámuel inter eos, qui ínuocant nomen eius.

8 Inuocâbant Dóminum, & ipse exaudiêbat eos: in colúmna nubis loquebâtur ad eos.

9 Custodiêbât testimónia eius: & præcêptum, quod dedit illis. C

10 Dómine Deus noster, tu exaudiêbas eos: Deus tu propítius fuísti eis, & vlcíscens in omnes adinuentiônes eôrum.

11 Exaltâte Dóminum Deum nostrum, & adorâte in monte sancto eius: quóniam sanctus Dominus Deus noster.

D

---

2 *Dominus regnauit, irascantur populi*, (etsi) irascantur, (quantumuis) apud se indignentur, stomachentur, tumultuentur, excitatis motibus, seditionibus, persecutionibus contra hoc Christi regnum, velut sibi perniciosum. Est enim Concessio. q. d. Velint, nolint, etiamsi fremant & renitantur. Contrà suprà *a*, *Dominus regnauit, exultet terra.* Sed hîc loquitur de impiis terræ incolis, illic de gentium plenitudine in hoc regnum, & regni

a Psal. 96. v. 1.

A regni huius societatem ingressura. Verbum רגז *Raghaz*, etiam contremiscere significat. Contremiscant populi ad huius regni nouum exortum, & paueant. Nam iusto, & seuero imperio prementur, & ad ordinem vel inuiti compellentur, exquisitis pœnis, & suppliciis. *Populi*, Iudæi & Gentiles, *Qui sedet super Cherubim*, qui dat responsa, regnauit, per Zeugma. Est autem Periphrasis Dei, de Cherubis arcæ propitiatorium, siue tegmen obumbrantibus reddentis oracula, vel potiùs inequitantis Cherubim animalia alata, vt celeriùs adsit: aut potentia, dignitate & maiestate superantis Cherubos, primæ inter B creaturas notæ, cœlorum veluti principes, ab illis repræsentatos, qui fœderis arcam custodiebant. Vide suprà *a*. Mendosè in aliquibus exemplaribus in secunda persona, *Qui sedes*, vt sit precatio, ô Deus, qui sedes super Cherubim, terra commoueatur & perturbetur. *Moueatur* (etsi) moueatur (quantumuis) commoueantur, attoniti fiant terræ habitatores, qui interpretantur istud Domini regnum condi, & exurgere in suam perniciem, Christus regnabit colligens, & seruans Ecclesiam, licèt mundus irascatur & moueatur.

a *Ps. 79. v. 2*

3 *Dominus in Sion magnus*, vt superioribus Psalmis C Christum denominat. Est magnus in Sion siue Israële, & Ecclesia, & excelsus super omnes populos, siue eleuatus. quoniam eos deprimet & subiiciet.

De nomine יהוה.

4 *Nomini tuo magno*, omnes populi publicè celebrent te, tuum nomen & memoriam. Secretiores Theologi Tetragrammaton ineffabile intelligunt, quod more reliquorum diuinorum nominum non designat effectus & operationes Dei, sed ipsammet essentiam puram, ac simplicem cum ipsius interioribus proprietatibus (Personas haud dubiè constituentibus) absque D vllo ad opera extrà posita respectu. De quo illud *b*, *Quid facies nomini tuo magno?* Et *c*. *Iuraui in nomine meo magno, ait Dominus*. Cuius mysteria lege apud Rabbi Ioseph *d*: quasi dicat, publicè colant te cum tuo illo nomine repræsentante Esse tuum incomprehensum, tuam essentiam mirabilem, internásque ipsius proprietates, secundùm quas re ipsa, & actu es trinus Mysteria illius magni tui nominis agnoscant, ac venerentur. te vnum videlicet essentia, trinum personis, tuam essentiam, τρισυπόστατον, id est, ter subsistentem, siue in tribus hyposta

b *Ios. 7. v. 9.*
c *Hier. 44. vers. 26.*
d *In Saare Ora.*

Deus vnus essentia, trinus personis.

a Tob.13.v.15.

hypostasibus. Quod implendum prædixit Tobias *a, Nomen enim magnum inuocabunt in te.* Cæterùm proximè dici terribile & sanctum, quoniam per illud Moses quidem & Prophetæ, sua edebant miracula, sacerdotes autem oracula. Quin per illud obtinebant populo gratiam, atque misericordiam. *Quoniam*, Sept. censuerunt Vau copulatiuum sumi causaliter, vt interdum fit, vel sub. כי *ki.* Et terribile, id est, quia terribile, siue admirandum. R. Selomo mauult rationem incipere ab epitheto præcedenti. Confiteantur nomini tuo (quoniam) magnum & terribile & sanctum est. *Et honor regis*, fortitudo, potentia propriè, id est, rex honoratus, fortis & potens. Altera ratio, cur nomen tuum sit celebrandum: nempe quoniam honor & maiestas tua regia ius, & æquitatem dirigit, id est, iurisdictionem & disceptationem. Gall. *Il aime iustice: c'est à dire, faire iustice:* quoniam tu, qui regia es potentia, honore, & maiestate: ius æquúmque amas. Deum circumloquitur in tertia persona, venerationis causa, vt sæpe antea. Sic suprà *b, In corda inimicorum regis*, id est, tuorum, qui es rex. Nam fuerat dicendum, honor tuus, qui es rex, tua regia maiestas, vel potiùs, tu, qui es honore regio, iudicium diligis, gaudes iustitia. Fortitudinem hîc significare gloriam & maiestatem cum Septuag. censet R. Abraham Abben Ezra. Maiestas Dei amat iustitiam, delectatur iudicio, nihil vult agere contra iustitiam.

b Ps. 44. v. 6.

5 *Parasti.* Tertia ratio, cur celebrandum nomen Dei, siue Deus ipse. Parasti directiones siue rectitudines, id est rectos & integros stabiliuisti, firmasti, præmuniuisti, ne deiiciantur, & corruant. Abstractum pro concreto, per Auxesin. Parare & præparare, apud Septuaginta ex Hebraico כון *kun*, significat stabilire, fundare, communire, prosperare, præseruare, vsu Medico. Alij in abstracto, firmasti, stabiliuisti rectitudines, atque æquitates, id est, omnia æqua, & recta constituisti. Quod aliqui restringunt ad mandata, & leges Dei, quid iustum, quid iniustum monstrantes. Sed rectiùs ad iuris conseruationem, id est, distinctionẽ. Quoniam loquitur de Gentibus & populis in ordinem redigendis & puniendis, quos dixerat *c* irasci & moueri contra exoriens Domini regnum. *Iudicium*, quo improbi castigantur. *Et iustitiam*, qua iusti defenduntur, & proteguntur, apud

c Vers. 1.

Iaco

A Iacobæos, vel pro Iacobæis, in terra tu exercuisti. Quarta ratio. Alij, Præcepisti fieri iudicium & iustitiam in Iacob. Quia enim ea diligis, illa adeò à Iacobæis patrari vis, lege data, quæ monstret iustum, & iniustum. Qua etiam interpretatione iudicij nomine illa iuris pars intelligi possit, qua facinorosi puniuntur: iustitiæ verò, qua boni defenduntur ab improborum iniuria. Nam dum iubemur passim iudicium, & iustitiam facere. Rabbini exponunt iniusta damnare, & iusta iustificare.

6 *Scabellum pedum eius.* Templum, vt Chaldæus intel- B ligit, vt vers. vltimo se explicet, *Adorate montem sanctitatis eius*, vel *Arcam fœderis*, vt Rabbini, cui Deus insidere dicebatur, ob oracula & alias gratias. Nostri, Christi humanitatem in mysteriis adorandam, nedum extrà, vt Ambrosius *a*, Augustinus *b* & Cyrillus *c*. In qua videlicet inhabitat & requiescit diuinitas. Alluditur autem ad gestum adorantium regem, & ad thronum eius accumbentium. q. d. Coram scabello pedum eius procidite, quasi ante pedes eius prostrati: quoniam sanctum, & honorandum est, quicquid ad ipsum pertinet, etiamsi abie- C ctum videatur, vt pedum scabellum, nedum maximum, qualis est Eucharistia. Hebræi etiam appellant rem abiectissimam & valdè seruilem, scabellum pedum *d*, & apud Esaiam *e*: *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.* Terra enim quasi pedibus diuinitatis subiecta est, & calcata, adeò vt in ea cuncta gerat pro arbitrio, multò viliùs & abiectiùs, quàm alibi ob hominum indignitatem & peccata. *Quoniam sanctum est*, scabellum. Fons etiam masculinum genus patitur. Quoniam sanctus est (Dominus.) Sic Græcè, ὅτι ἅγιος. Quod sequitur Hieronymus & Augustinus. Rabbini malunt D neutrum.

7 *Moyses & Aaron in sacerdotibus*: Exemplo Mosis, Aaronis, Samuelis, Iudæos inuitat, vt Christum Dominum agnoscant, exaltent, adorent, & inuocent. Nam hæc non fore sine fructu. Cadit autem hic versus in sequentem, Moses & Aaron sacerdotes eius, & Samuel inuocator ipsos inuocabant Dominum, &c. *In sacerdotibus*, id est, sacerdotes eius, de quo Hebraismo mox. Hinc Moses *f* non tantùm dicitur sacerdos, verùm etiam primus legis sacerdos, vt qui sacerdotali munere functus sit ante

In Eucharistia Christi humanitas adoranda.

a *De fide.*
b *In hunc Psa. & de verbis Domini secundùm Ioan. ser. 58.*
c *Libr. 3. in Ioan.*
d *Ps. 109. v. 2.*
e *Esai. 66. v. 1.*
f *1. Par. 27. in Deras.*

sit ante Aaronem septem consecrationum, siue ordinationum diebus *a*, nec fuerit exclusus à magni sacerdotij functione quadragesima, illis annis, quibus in deserto rexit populum, è scriptis è Rabbi Ionatham, Rabbi Iose, R. Iosua, Rabbi Berechia. Ideóque כהן הכוהנים *Cohen haccohanim*, Sacerdos Sacerdotum ab Abben Ezra dicitur *b*. Nam populo religionis quæstiones finiit, obtulit Deo munera, & immolauit. Aaron, & filios eius consecrauit iussus *c*, fœdus sanxit sanguine *d*. Oblationes & donaria principum duodecim in tabernaculum & in altare excepit *e*. Assentiuntur nostri, vt Hieronymus *f*, Augustinus *g*, Dionysius Areopagita *h*, Nazianzenus *i*, Leo magnus *k*. Atque hinc Philo Iudæus libros suos de vita Mosis distributos in tres partes, Regnum, Leges, & Sacerdotium, ita concludit: *Atque hæc fuit vita, obitúsque Mosis regis legislatoris, vatis & pontificis, sicut sacris literis proditur. Et Samuel inter eos.* In fonte, Samuel in inuocatoribus nominis eius. Quod duobus modis potest exponi. Vno, Samuel inuocator nominis mei. Sic enim hunc idiotismum illustrarunt Septuaginta *l*. Altero, Samuel, qui fuit inter inuocatores nominis ipsius. Samuelem autem non inter sacerdotes, sed inuocatores nominis Dei reponit, vt & Ieremias *m*, quòd purus esset Leuita. In tribu enim Leui quatuor erant stirpes, quarum sola Aaronia erat sacerdotalis, Aaronica, Caathitica, Meraitica, & Gersonitica. Etsi enim Aaronitæ essent Caathitæ, siue de stirpe Caath, vnius è tribus filiis Leui, tamen quia Caathitæ per lineam dumtaxat Aaronis erant sacerdotes, per alias, vt per lineam Choræ, de qua fuit Samuel, simplices Leuitæ, partem per se quartam constituunt, & à Caathitis separantur. Non ergo fuit Sacerdos, nisi fortasse per quandam dispensationem ad tempus, secundùm quam per sese holocausta obtulit * benedixit hostię *n*, tulit lenticulam olei, & in regem vnxit Saülem *o*, vt Abben Ezra notat *p*. Quod facilè concedet, cui venerit in mentem; Gedeonem idem præstitisse, quantùm ad holocausta qui tamen erat de tribu Manasse, vt idem ibidem censet *q*. Quoniam autem Samuelis hic fit mentio, qui quatuor viguit sæculis post Mosem, non videtur hic Psalmus esse Mosis. Respondet Hieronymus *r*, nomen

a Leu. 8.
b Exod. 28.
c Exod. 28. v. 1. & seq. & 29. v. 1. &c.
d Exo. 24. v. 6.
e Num. 7.
f Lib. 1. contra Iouin.
g In hunc Ps.
h Hierarc. Eccl. ca. 5.
i Orat. ad Greg. Nyss.
k Epist. 88.
l Psa. 53. v. 5.
m Iere. 15. v. 1.
* 1. Reg. 8. v. 9.
n Ibi. c. 9. v. 13.
o Caput. 10. v. 1.
p Exod. 30. v. 34.
q Iud. 6. v. 19. 20.
r In explanatione Ps. 90. ad Cyprianum.

A nomen ipsius propter eius meriti excellentiam à Mose prophetici spiritus instinctu præuisum, & in literis annotatum. Cui addo eodem spiritu Esaiam *a* in testimonium adhibuisse Vriam, & Zachariam centum annis, priusquàm extarent in rerum natura, eôdem nominatim excitasse Cyrum *b*, ad liberandum Israël è captiuitate Babylonica & Chaldæos euertendos, duobus propè sæculis, antè, eodem Prophetam nominasse Iosiam trecentis annis ante ipsius ortum *c*.

8 *Inuocabant Dominum.* Superior versus in hunc cadit: B vnde afficiendus duntaxat virgula. Moyses & Aaron sacerdotes, & Samuel Leuita inuocabant Dominum (Christum) *& ipse*, &c. *d*, *exaudiebat eos.* Chaldaicè & Hebraicè, יענן *Iahanen*, *respondebat eis.* Quod nonnulli referunt ad Propitiatorium, in quo sit locutus cum Mose, & Aarone. Sed de Samuele nihil tale legitur. Quin quia Sacerdos non erat, ad illud ingredi non potuit, nisi fortassis per dispensationem, secundùm quam accipiendum illud Hieronymi *e* ex Egesippo, Iacobum fratrem Domini solitum ingredi Sancta Sanctorum. Nam Apostolos disertè scribit *f* illuc semel in anno C introire solum Pontificem. Quod repetit Ioseph Ben Gorion *g*, qui quia tamen *h* narrat mille sacerdotes fuisse constitutos, qui Sanctum Sanctorum ingrederentur, vnum de more videtur intelligendum, alterum extra ordinem, quando ad consulendum oraculum Domini ex re nata, vt ex fame & bello, illud ingredi necesse esset. *In columna nubis*, per columnam nubis, vel ex columna nubis quæ apparebat super tabernaculum, priuatim Mosem & Aaronem alloquebatur, & familiariter *i*. Per visionem autem Samuelem *k*. Fortasse etiam in nube. Nam illum contra Ty- D rios & Philistæos precantem exaudiuit, & intonuit de cœlo, inque sonitu magno auditam fecit vocem suam, &c. *l*. Quo modo Iobum in priuatis colloquiis allocutus fuerat de turbine siue nebula *m*, se veluti nube cingens, ac eam inter se, & illos interponens, vt suum fulgorem eorum imbecillitati attemperaret,

9 *Præceptum*, statutum propriè quo modo coli velit. חוק Hoc enim de ritibus & cæremoniis religionis.

a *Cap.* 8. *v.* 2.
b *Cap.* 44. *v.* 28. & 45. *v.* 1.
c 3. *Reg.* 13. *v.* 2.
d *Nu.* 14. *v.* 13. 14. & 16. *v.* 15. 1. *Reg.* 7. *v.* 9.
e *In Catalogo.*
f *Heb.* 9. *v.* 7.
g *Lib.* 5. *c.* 25.
h *Initio eiusdem capitis.*
i *Exo.* 24. *v.* 25. & 33. *v.* 8. *Nu.* 12. *v.* 11.
k 1. *Reg.* 3. *v.* 12.
l *Ecclef.* 45. *v.* 21. & 1. *Reg.* 7. *v.* 10.
m *Iob. c.* 40. & 41. & 42.

10 Adiu

10 *Adinuentiones eorum.* Passiuè contra eos. Vindicabat si quis aliquid aduersùm eos moliretur. De Core, Dathan, Abiron, & sociis *a*, quos Dominus vltus est murmurantes, & conspirantes aduersùs Mosem & Aaronem. Nam hæc non dicit de viris Sanctis, sed de iis, qui aduersùs eos seditionem concitarunt, qui partim hiatu terræ absorpti sunt, partim igne perierunt, partim quantùm ad Samuelem tyrannide Saulis subiecti, maximas calamitates experti sunt. Tamen quia & ipsi culpantur, Moses, quòd hæsitarit se aquam educturum *b*, Aaron in aureo vitulo conflando *c*. Samuel, vt in filios indulgentior *d*. *Et*, pro *Etsi*, exponi potest, vt alibi interdum. Tu propitius fuisti eis, etsi vlciscens eos, si quando peccarint. Suos Sanctos Dominus in hoc mundo ferè castigat & punit, vt nihil purgandum illis in altero relinquat, sicque purgatis, celeriùs bona incommutabilia impertiat. Ita Hebraicè, עלילותם *halilotham*, i. *Opera eorum*, vel quæ faciebãt ipsi, Actiuè, vel, vt suprà, non quæ faciebant, sed quæ patiebantur à Core, & cæteris conspiratoribus. Solent enim genitiui casus nominum, & pronominum actiuè, passiuè, possessiuè sumi pro commoditate sententiæ, vt fusè docet R. Dauid in Michol, qui & in Commentariis hũc locum sic explanat. Symmachus putauit esse relatiuum sine antecedente, *Eorum*, scilicet impiorum.

a Num. 16.
b Exod. 17.
c Exod. 32.
d 1. Reg. 8.

11 *Adorate in monte sancto eius*, Quoniam verbum Adorandi construitur in hac lingua cum ל, Kimhi interpretatur, *Adorate montem sanctum eius.* Deinde, quia adoratio videtur incommodè tribui creaturæ, constituit duplicem adorationem, vnam absolutam, alteram relatiuam siue respectiuam. Huius verba fideliter vertemus, propter sciolos, qui eius næuos pluris solent facere, quàm pulchritudinem. *Adorate* (inquit) *mõtem sanctum eius, i. montem Moria, in quo erat Sanctuarium. Nam ipse sanctus est & locus eius sanctus: vt proinde dixerit* e, *Pauete sanctuarium meum, siue veneramini. Quãdo autem venerantur ædem, non nisi venerantur eum, qui ædem, quam delegit, præcepit in veneratione haberi. Sic quando adorant ad ædis parietem, non adorant, nisi eum qui ædem sanctificauit, vt qui ante mentis oculos sibi proponant Deum recolere, & ad eum cor subuehere.* Quæ congruunt nostrorum scitis, vt Titelmanni in hunc Psalm. sic scribentis: *Cùm arca,*

Adoratio duplex, vna absoluta, altera respectiua.

e Leuit. 26. v. 2.

A *arca, vel quid simile adorari iubetur, nō debet intelligi adoratio propria, quæ non nisi Deo debet attribui, vtpote enti primo & supremo Domino, sed impropria, pro specialis honoris exhibitione. Quidam verò adorare scabellum, accipiunt loco huius, adorare ad scabellum, vel ante scabellum: vt adoratio Dei propriè dicta intelligatur, nec arca sit adoratio, sed Dei super arcam sedentis: quemadmodum Christum sub sacramento latentem adoramus, & ad locum, vel ante locum, vel versùs locum illum, in quo sanctissima illa mysteria conseruantur, adorationis exhibemus reuerentiam, non ipsum quidem locum adorantes, i. ligna, lapides, & claustra, sed ipsum,* B *quem illo in loco esse credimus.* Vetus sanè doctrina, per quam Nazianzenus ad extremum orationis de Natiuit. fideles adorare iubet præsepe Domini, nedum sepulchrū, Damascenus *a*, & Leōtius Neapoleos Cypri Episcopus *b*, crucem, clauos, lanceam, vestes & tabernacula Domini. Quibus suffragantur Chrysostomus *c*, Athanasius *d*, Rusticus Diaconus aduersus Acephalos: *Quia*, inquit, *sunt veluti organa, & coadiuuantia infirmitatem nostrā ad propinquandum Deo, nec tamen connumerantur creatori. Aliud enim est per hoc coli illud* (per accidens) *aliud secundùm* C *naturam* (per se) *& sempiternè, & maximè propriè.* Quò pertinet illud Basilij *e*, ὅτι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον ἀναβαίνει.

a *lib. 4. c. 12. Orth.*
b *libr. de adorat. Crucis.*
c *in Liturgia, & oratio. de adorat. Cru.*
d *Tom. 4. q. 16.*
e *de Spiritu sancto.*

ARGVMENTVM.

Ad Dei laudes & cultum omnes cohortatur. Propheticus de gentium conuersione.

D

1 Psalmus in confessione. XCIX. Hebr. 100.

2 IVbilâte Deo omnis terra: seruîte Dómino in lætítia.

3 Introîte in conspéctu eius: in exultatiône.

4 Scitóte, quóniam Dóminus ipse est Deus: ipse fecit nos, & non ipsi nos.

5 Pópulus eius, & oues, páscuæ eius, introîte portas eius in confessióne: átria eius in hymnis, confitémini illi. A

6 Laudáte nomen eius, quóniam suáuis est Dóminus, in ætérnum misericórdia eius: vsque in generatiône & generatiônem véritas eius.

---

1 *Psalmus in confessione.* Vltimus est Mosis de Messia.

2 *Iubilate Deo omnis terra.* Omnes terrarum incolæ. Vel est Prosopopœia. Mysterium vocationis Gentium, quas proinde inuitat ad introeundum in Dei Ecclesiam. B

a 3. Reg. 8. v. 29.

3 *In conspectu eius* in templum eius, de quo illud a: *Oculi Domini in hanc domum, & eam respicit* Apparete coram Domino. *In exultatione*, cum exultatione.

4 *Scitote quoniam Dominus.* Agnoscite Dominum summum, cui Entis nomen & ratio propriè competit, & à quo mundus habet vt sit, esse Deum, id est, vniuersi iudicem, rectorem, vltorem, remuneratorem. Nam *Dominus* in fonte est tetragrammaton diuinæ substantiæ proprium, *Deus*, אלהים *Elohim* appellatiuum enuncians iudicium, prouidentiam & gubernationem. Non tãtùm est rerum molitor & conditor, verùm etiam rector, gubernator prouidentissimus. *Fecit*, ornauit, vt alibi b: *Qui fecit Mosem & Aaronẽ*, quasi dicat; Nos non solùm creauit, sicut cæteros, verùm etiam ex omnibus Gentib. elegit, quos præcipuè ornaret, & cumularet gratiis, atque muneribus. Sic Kimhi verbum hoc distinguit à ברא *Bará, creauit*, & יצר *Iatsár, Formauit* quòd creare sit è nihilo, vel è materia producere: formare, formã materiæ inducere: facere autem, siue עשא *Asa*, ornare, beneficiis & donis afficere, gratiis cumulare. *Et non ipsi nos.* Nos hic nominatiui casus Hebraïcè & Græcè. Itaque totum istud, *Fecimus nos*, per Zeugma est repetendum. C D

b 1. Reg. 12. n. 6.

5 *Populus eius, & oues pascuæ eius.* Appositoriè Rabbini connectunt cum præcedenti versu. Et non ipsi populus eius, qui sumus populus eius, & oues pascuæ ipsius. Rectiùs vocatiui casus, vt construatur cum sequenti. Nam Septuaginta sæpe vtuntur Atticismo, per quem eadem est vox nominatiui & vocatiui. *O popule eius*, & *oues*, quas ipse pascit & regit, *introite portas eius*, portas domus & tem-

A & templi ipsius. *In confessione*, cum commendatione, cum laudibus, cum gratiarum actione. R. Iohanan in Deras, hanc confessionem pertinere scribit ad cultum noui Testamenti, qui iam non sit futurus cruentus & victimarius, sed incruentus & laudis, Eucharistiæ, & gratiarum actionis. *Atria*, Ecclesiam introire, per Zeugma. Hortatur ad diuinæ rei conuentum, vt instar ouium, velut ouilia ingredientur portas templi, & atria. Alludit ad tria atria templi, sacerdotum, virorum & mulierum. *In hymnis*, cum hymnis, & diuinis honoribus. *Confitemini*. (Et) confitemini. Asyntheton. Vnde Masoretæ contulerunt B in principium sequentis versus.

Eucharistia est cõfessio laudis.

6 *Quoniam suauis.* טוב *thob*, bonus, benignus, beneficus. *In æternum* (&) in æternum clementia & beneficentia eius, (est.) Asyntheton, *Veritas eius*. Fides in promissis præstandis è R. Selomo. Denique quoniam est sempiternæ misericordiæ, & perpetuæ fidei, eum celebrate & eius nomen collaudate. Sic apud Ioannem a: *Gratia & veritas per Christum exorta est*. Est enim Christus, misericors, gratuitò beneficia promittens, & verax, constanter promissa seruans, atque implens.

a *Ioan. 1. v. 17.*

C

ARGVMENTVM.

Probæ suæ anteactæ vitæ rationem Deo proponit, eius extollens gratiam. Iuxta Hebræos, qui hæc exponunt in futuro, se rectè victurum vouet, bonum pingens principem. Congruit Christo.

D

1 Psalmus Dauid. C. Heb. 101.

2 MIsericórdiam & iudícium: cantâbo tibi Dómine. A

3 Psallam: & intélligam in via immaculâta: quando vénies ad me?

4 Perambulâbam in innocéntia cordis mei: in médio domus meæ.

5 Non proponébam ante óculos meos rem iniústam: faciéntes præuaricatiônem odîui.

6 Non adhæsit mihi cor prauum: declinántem à me malígnum non cognoscêbam. B

7 Detrahéntem secrétò próximo suo: hũc persequêbar.

8 Supérbo óculo, & insatiábili corde: cum hoc non edêbam.

9 Oculi mei ad fidéles terræ, vt sédeāt mecum: ámbulans in via immaculáta, hic mihi ministrábat.

10 Non habitábit in médio domus meæ, qui facit supérbiam: qui lóquitur iníqua, non dirêxit in conspéctu oculôrum meôrum. C

11 In matutíno interficiêbam omnes peccatóres terræ: vt dispérderem de ciuitâte Dómini omnes operántes iniquitâtem.

---

1 *Misericordiam & iudiciũ cantabo.* Misericordiã tuam, qua erga me quotidiè vteris, qua mihi & parcis, *& iudicium* tuum, iustitiam tuã, qua me seruas & defendis, tibi Domine cantabo ore, psallam instrumentis musicis. Vel iudicium tuum, quo peccata vlcisci soles, vt quia recordatio solius iudicij in desperationem præcipitat, & misericordiæ assentatio securitatem generat, neque iudicium iam solum, neque solam misericordiam, sed misericordiam pariter & iudicium cantem tibi Domine. Misericordia enim sine iustitia est pusillanimitas, & iustitia sine misericordia crudelitas. Ideóque in cunctis Dei actionibus vtraque perpetuò micat. De qua re apud Clementem Alexand. *a* Alij malunt Dauidem de sua miseri- D

Misericordia & iudiciũ in Deo coniuncta.

a lib. 1. Pædagogi, c. 9.

cordia

A cordia & iustitia loqui. Tibi cantabo meam misericordiam, quia sum paratus ad subditos iuuandos & subleuandos, & iudicium meum, quo omnia rectè & iustè in meo regno administro, vt tibi gratias agam, qui mihi has virtutes, & cætera omnia bona es largitus.

3 *Intelligam in via immaculata*, intendam innocentiæ, animum adiiciam ad innocentiam & integritatem. *Quãdo venies ad me?* vt id perficiam, supple. Quando enim, siue מָתַי *Mathai* interrogat. Ecquando ;, ô quando me spiritu tuo collustrabis, vt innocentiæ tuæ intelligenter, & sapienter insistam, téque dignè canam? Significat B se nihil profecturum in suis votis & institutis, nisi conatus suos ipse iuuerit. Est suspirium pij animi ex abrupto. Parum Hebraicè quidam, *Dum veneris ad me, quasi doctor ad discipulum*, vt sit particula Temporis, non Optandi.

4 *Perambulabam in innocentia cordis mei.* Rabbini sequẽtia omnia verba in futuro exponunt, vt promittat se rectè victurum, & rectè viuentes amaturum, & malos labefacturum, proponátque effigiem solidæ expressæque virtutis regiæ. Hic Perambulabo, vers. 5. proponam, odio habebo. 6. non adhærebit, non cognoscam, 7. Per- C sequar, 8. non edam, 9. ministrabit, 10. non diriget, 11. interficiam. Cur autem Septuaginta per imperfectum mox. Quæ tamen non sic sunt interpretanda, quasi per totam vitam Dauid nihil peccarit, sed quòd studuerit ista perficere, eóq; semper fuerit proposito, voto, atque conscientia, quamuis interdum carni succubuerit. Iustus scilicet affectu, si non effectu, perfectus conatu, & studio, si non actu, propter carnis imbecillitatem. *In medio domus mea*, in mea familia, & regno perambulabam. Illud perlustrabam sollicitè, quasi rationem redditurus de iis quæ in illo fiunt *a*. q. d. Non hærebam in domus angu- D lo, vel cubiculo otiosus: sed cum sollicitudine & diligentia considerabam eam totam.

Iustus qua ratione Dauid fuerit.

a *Ro.* 13. *v.* 4. *Hebr.* 13. *v.* 17.

5 *Non proponebam ante oculos meos rẽ iniustam*, legi contrariã. Ad verbum, דבר בליעל *deuar beliiahal*, id est, *Belial*, siue exlegis. *Odiui*, odi, odio habui. Sic Hebraicè est præteritum שנאתי *schanethi*, vt proinde Septuaginta, per præteritum imperfectum reliqua verba addiderint. Nam vt docet Elias *b*, imperfecta Latinorum, & Græcorum vno modo apud suos repræsentantur per futura, cum quibus præterita miscentur:

b *in li. Bahur, & alibi.*

vbi etiam docet in ſcriptis poëticis , inter quæ hoc opus nominat, futura plerunque loco præteritorum poni. Ne quis temerè noſtrorum Septuaginta rationem non intellectam negligat. *Facientes.* Hebraicè,facere, operari erronea odi.

6 *Non adhæſit mihi cor prauum* , homini deprauato & peruerſo interdixi domo,& familiaritate mea. *Mihi.* Hic Maſoretæ claudunt periodum , per Protozeugma , *Non adhæſit mihi*(facere erronea.)Deinde quod ſequitur,conſtruunt cum ſequentibus , *Cor prauum declinabit à me.* Simplicior eſt diſtinctio Septuaginta , & linguæ familiarior per ſolam Eclipſim literæ ש *ſin*,Non adhæſit mihi cor prauum,malignum(qui à me declinat,non cognoſcebam. *A me*,id eſt,à mea recta,& pia viuendi ratione.Non communicabat ſcilicet cum impiis , & hæreticis, multò minùs fouebat.

7 *Hunc perſequebar*,vſque ad internecionem.Vnde Hebraicè אצמית *atſmith*,i.exſcindebã, Harpyas autem, cornóſque hiantes aulæ,hoc & ſeq verſ.pingit, quibus ſe eam vel purgaſſe,vel purgaturum profitetur.

8 *Inſatiabili corde*, auaro , vel potiùs ambitioſo , quod nullis ſatiatur honoribus. Nam Hebraicè , רחב לבב *rehab lebeb*. i. lato corde , qui amplè & latè multa animo complectitur.Cadunt autem in præpoſitionem.*Cum*,quę in medio ponitur, per Meſozeugma.*Nõ edebam*.Eclipſim literæ Hebraicæ interpretati ſunt.Superbum oculis,&latum corde cum non poteram, ad menſam ſupp. recipere, ferre,vel quid aliud.Vel legerunt, ובאל *Ochal*,ab אבל *achal,comedit*,non à יבול *iachol*, potuit.

9 *Oculi mei ad fideles*.Ad fidos,ſtabiles, veraces, veritatis ſtudioſos , qui non fallunt fidem alicui, maximè Deo & principibus datam. *Vt ſedeant*, vt habitent, & commorentur,vt ſedes habeant domi meæ, vt mecum verſentur familiariter.Vel,vt præſideant, q.d. Studui,vt mei conſiliarij,& miniſtri eſſent integri , & fidi, non rapaces , non corrupti,&c.

10 *Qui facit ſuperbiam*. Dolum propriè. Niſi רמיה *remijah* , ſignificationem ſumat à רום *rom* , elatus eſt, ſuberbiit. *Iniqua*. Mendacia propriè. *Non direxit* , ſupp. viam ſuam , id eſt , non proſperauit apud me , non mihi erat acceptus. Vnde Hebraicè, יכון *iachon* , Non ſtabilitus eſt,non ſtabilietur,non firmabitur.

11 *In*

A 11 *In matutino interficiebam*, summo manè, maxima diligentia & studio, maturè, tempestiuè, vigilanter, festinanter, antequàm inualescerent, nulla interposita mora. Nam vocula *Mane*, & synonymis in hanc sententiam Scriptura vtitur. *Interficiebam*. Hebraicè, exscindebam, vt suprà *a*, purgabam terram ab improbis & sceleratis, vt in ciuitate & regno, in quo Deus colitur, pietas & iustitia vigeret. Damnatur misericordia Saulis, quòd regi Agag pepercerit *b*. Redolet allegoriam Chaldæus. *Mundo venturo, qui assimilatur luci matutinæ, perdam omnes peccatores terræ, vt disperdam de Hierusalē ciuitate Dei omnes* B *iniquitatis operarios*. Sit, qui totum Psalmum Christo attribuunt.

a *Vers.* 7.

b 1. *Reg.* 15. *v.* 22. 23.

ARGVMENTVM.

Orat Christum, vt post tot calamitates, & ruinas, quas poëticè describit, promissam det salutem.

1 Oratio pauperis, cùm anxius fuerit, & coram C Domino effuderit precem suam. CI. Hebr. 102.

2 DOmine exaúdi oratiônem meam: & clamor meus ad te véniat.

3 Non auértas fáciem tuam à me: in quacúmque die tríbulor, inclîna ad me aurem tuam.

4 In quacúnque die inuocáuero te: velóciter exaúdi me.

D 5 Quia defecérunt, sicut fumus, dies mei: & ossa mea, sicut crémium, aruérunt.

6 Percússus sum, vt fœnum, & áruit cor meum: quia oblítus sum comédere panem meum.

7 A voce gémitus mei: adhæsit os meum carni meæ.

8 Símilis factus sum pelicâno solitúdinis: & factus sum sicut nyctícorax in domicílio. A

9 Vigilâui: & factus sum, sicut passer solitárius in tecto.

10 Tota die exprobrâbant mihi inimîci mei: & qui laudâbant me, aduêrsùm me iurâbant.

11 Quia cínerem, tanquàm panem, manducâbam: & potum meum cum fletu miscêbam.

12 A fácie iræ indignatiônis tuæ: quia éleuans allisîsti me. B

13 Dies mei sicut vmbra declinauêrunt: & ego sicut fœnum árui.

14 Tu autem Dómine in ætérnum pérmanes: & memoriâle tuum in generatiône & generatiônem.

15 Tu exúrgens Dómine miserébetis Sion: quia tempus miseréndi eius, quia vênit tempus. C

16 Quóniam placuêrunt seruis tuis lápides eius: & terræ eius miserebûntur.

17 Et timêbunt Gentes nomen tuum Dómine: & omnes reges terræ glóriam tuam.

18 Quia ædificâuit Dóminus Sion: & vidébitur in glória sua.

19 Respéxit in oratiônem humílium: & non spreuit precem eôrum. D

20 Scribântur hæc in generatiône áltera: & pópulus, qui creábitur, laudabit Dóminum.

21 Quia prospéxit de excélso sancto suo: Dóminus de cœlo in terram aspêxit.

22 Vt audîret gémitus compeditôrum: vt sólueret filios interemptôrum.

23 Vt annúncient in Sion nomen Dómini:

& lau

A & laudem eius in Ierúsalem.

24 In conueniéndo pópulos in vnum : & reges, vt séruiant Dómino.

25 Respóndit ei in via virtûtis suæ : paucitâtem diêrum meôrum núncia mihi.

26 Ne réuoces me in dimídio diêrum meôrum : in generatiône & generatiônem anni tui.

27 Inítio tu Dómine terram fundâsti : & ópera mánuum tuârum sunt cœli. B

28 Ipsi perîbunt, tu autem pérmanes : & omnes sicut vestiméntum veterâscent.

29 Et sicut opertórium mutábis eos, & mutabûntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non defícient.

30 Filij seruôrum tuôrum habitâbunt : & semen eôrum in sæculum dirigêtur.

C

---

1 *Oratio pauperis.* Inscriptio hæc docet argumentum esse generale pro quibuslibet afflictis & gementibus. Aliqui tamen arctant ad captiuitatem Babylonicam. Alij ad liberationem per Christum, gratiæ tempore perfectam. Vtut sit, Populus Domini in cruce positus perpetuò hîc loquitur.

2 *Domine*, Christe. Nam toto hoc Psalmo Dei, & Domini nomen restringi ad Christi personam indicat Apostolus *a*. D

a *Heb.1. v.10. 11.12.*

3 *Non auertas faciem tuam.* Ne abscondas, propriè in die angustiæ meæ.

4 *In quacunque die.* In fonte pulchra Antithesis. Quocunque die clamauero, celeriter responde mihi. Petit in calamitate exaudiri.

5 *Quia defecerunt, sicut fumus.* Hypotyposis summæ miseriæ, & infœlicitatis poëtica vsque ad vers. 14 pingens per hominem mœstissimum, cuius corpus præ

animi dolore macie conficitur, populum Dei grauissimè vexatum sub tyrannis & hostibus. Nam hæc dicuntur in eius persona. *Sicut cremium*, sicut res crematu facilis, res quæ præ siccitate ignem facilè concipit, vt festuca, lignum aridum, φρύγιον, velut quod frigitur. *Cremia*, inquit Hieronymus *a*, *Columella appellat ligna leuia, & quæ facilè excipiunt ignem*. Hebraicè, similitudo minùs vniuersa: *Sicut torris, vel focus ossa mea adusta sunt, & concremata*. Ossa Synecdochicè aliqui sumunt pro membris. Morbo enim membra, non ossa arescere sæpiùs dicuntur.

a *In ca. 10. Osea.*

6 *Percussus sum, vt fœnum*. Tertia similitudo. *Percussus sum*, ab æstu indignationis tuæ, vel calamitatis, tanquàm à solis ardore, propter quem herbæ flaccescunt, languent & exiccantur. Doctè illud fontis expresserunt, *Percussum est cor meum*, per Hypozeugma. Nam cor pro tota persona in omnibus linguis. Vt apud Ennium, *Quem credidit esse meum cor, Suasorem summum*, id est, quẽ ego credidi, vt Gellius exponit *b*. Et apud Homerum *c* κῆρ Διός, *cor Iouis*, pro ipso Ioue. Sic quod sequitur, *Aruit cor meũ*, id est, exarui ego præ mœstitia. Vel respicit ad humorem natiuum, & radicalem, qui nimio dolore desiccatur. Hinc Salomon *d*, *Spiritus tristis exsiccat ossa*. *Quia oblitus sum*, præ nimia calamitate, & angustia, adeò vt non esset cibi appetitus. Nam nimia mœstitia tollit appetentiam, nec sinit cibum capere. q. d. Mœrore animi ægrotauit corpus, propter ingentes cruces, cibum etiam necessarium neglexi. Nostri, præ pœnitentiæ luctu. Chald. *Quoniam oblitus sum legem doctrinæ meæ*, id est, *quam à Deo didici*.

b *Lib. 7. c. 2.*
c *Iliad. 1.*
d *Prouer. 17. v. 22.*

7 *A voce gemitus mei*, propter vocem suspirij mei, propter tristitiam meæ vocis, præ clamoso vel assiduo gemitu factum est, vt mihi adhæreant ossa carni, spiritu & succo illo vitali intercurrente inter carnem & ossa, desiccato. Nam caro proinde ac os destituta illo spiritu & humore, marcescit, ac aret. Rabbini carnem hic pro cute accipere malunt *e*. Propter suspiria corpus succulentum & torosum emarcuit, & exuccum factum est, vt inter ossa & cutim nulla caro intercedat. Præ tristitia spiritus, vires & succus corporis absumpta sunt. Contrà cutim pro carne sumi notant *f*.

e *Vt Thren. 4. v. 8.*
f *Iob 18. v. 13.*

8 Si

A 8 *Similis factus sum Pelicano.* Pelicanus auis Ægyptia, habitans in Nili solitudinibus, quæ filios à serpente occisos, lateribus percussis suo sanguine excitat *a.* Est & aquatica, quæ aquis delectatur, πελεκὰν Aristoteli *b*, & Æliano *c*, quam appellatam Plateam à Plinio nonnulli existimant. Quidam vertunt, Onocrotalum syluestrem. Sed ne Rabbini quidem sciunt, quænam istæ aues sint, tantùm aiunt esse amantes solitudinis. Sed nec magni refert, cùm non tam propriæ auis alicuius qualitates spectentur, quàm ipsa solitudinis desolatio, quam solent homines amaro, & afflicto animo quærere, vt quibus B sit grauis, ac molestus turbæ strepitus. *Solitudinis*, solitario, in solitudinibus & desertis versanti, publicúmque conspectum noctibus fugienti. *Nycticorax.* nocturnus coruus, כוס *Cos*, aliis Bubonem, aliis Noctuam aliis Cuculum, aliis Vespertilionem significat, à כוסה *Cusa*, tectus est, quia occultatur ab oculis hominum, captans loca deserta & inculta. Vtut sit, apparet è fonte autem esse desertorum studiosam, nec in locis cultis habitare. Fugio (inquit) hominum consortia more auium lucifugarum & tristium. Mœror me ad tenebras adigit, C ac si essem coruus nocturnus, noctua, aut bubo: habitans in secreto, ac tenebroso aliquo angulo domicilij, qui lucem fugit, & hominum conspectum, noctibus autem vigilat, & cantat veluti carmen lugubre. *In domicilio*, in ædium ruinis, & parietinis. Vnde Hebraicè, חרבות *Haraboth* in desolationibus, locis desertis & deuastatis.

a *Hier. ad Præsidium.*
b *Lib. 8. Animal. c. 12.*
c *Libr. 3. c. 2. & 23.*

9 *Vigilaui & factus sum*, transegi noctem insomnem: præ tristitia somnum capere non potui, aliis dormientibus vigil perseueraui. שקד *Sakad*, hoc infert. Vel, die non meliùs habui, neque leuatum me sensi. Nam D vbi euigilaui, factus sum sicut passer, tristis & desertus ab omnibus. *Sicut passer*, צפור *Tsippor* quamlibet auiculam significat. Factus sum tristis, qualis est solus in tecto passerculus. Solitudinem aliqui conferunt ad viduitatem. Quasi passer coniuge orbatus lugens, & à grege reliquorum se abducens. Verùm בודד *Boded*, propriè solitarius, captans solitudines. Vnde apud Oseam dicitur de feris.

10 *Qui laudabant me.* Ficti amici, & simulati, qui ore laudabant, corde insidiabantur. Augustinus. Vel qui olim

olim tempore prospero me laudabant, nunc hoc aduerso contra me conspirant. Alij per Antiphrasim exponunt, qui debacchabantur in me, qui blasphemabant me, qui insana, & ludicra in me iactabant, mihíque insultabant. Nam חלל *Halal*, ex illis verbis esse dicitur, quæ contraria significant. *Iurabant*. coniurabant, conspirabant, sese ad id sacramento obstringentes & iuramento animam aduersùm me firmantes. Alij retinent significationem iurandi, iurabant in me, id est, per me, per meam ærumnam & miseriam. Alij execrandi. Execrabantur me *a*. *Aduersùm me*. Ad verbum in me, id est, aduersùm me, in meam perniciem, vel iuxta alios, per me, meam calamitatem iurabant, tamquam per aliquod prodigium, siue rem prodigiosam. Qui amici erant rebus florentibus, nunc me sibi statuunt pro execrandi exemplo, prouerbio, & formula. Vel alicui malè precaturi, sortem meam ei imprecabantur.

a Nu. 5. v. 22. Es. 63.

11 *Quia cinerem tanquàm panem*. Cinerem, vel pulueremu panis loco, siue cum pane, comedebam præ mœrore, vti solent, qui proni, vel in puluere lugent. Præ lacrymis inter cibum capiendum non distinguebam inter panem, & cinerem, quo panis siue cibus erat aspersus. Lacrymæ nihil me sinebant abstergere, nihil me discernere in puluere, siue in cinere iacentem, more lugentium. Possit esse Hypallage, pro, *tanquàm cinerem panem manducabam*, id est, sine gustu & suauitate, perinde ac si comedissem cinerem. Adeò eram calamitate confectus, vt neque cibus neque potus mihi saperet. *Et potum meum cum fletu*, Non intermittebam luctum, ne bibendo quidem, etsi vino pelli soleant curæ.

12 *A facie iræ indignationis tuæ*, propter iram tuam vehementem, propter calamitatem mihi vehementia iræ tuæ immissam. Hoc hemistichium construitur cum superiore versu per Hysterologiam. Quia à facie iræ tuæ, cinerem tanquàm panem manducabam. Sic se gerebant contra me, quia propter tuas plagas miser eram, miseram ducebam vitam, cinerem vnà cum pane manducando, & me conficiendo lacrymis, *Quia eleuans*, quia magna vi, & impetu me sublatum in terram abiecisti, vt qui pondus altè extollit, deinde grauiter, & violētè ad solum affligit, & iaculatur. Extulisti me in altum, vt grauiore casu

casu in extremas miserias me deiiceres. Significatur grauissima collisio. Alioqui, Euexisti me ad res prosperas, nunc verò me ad infœlicissimas deiicis.

13 *Dies mei sicut vmbra*, quæ assiduè minuitur, vel quæ inclinat ad vesperam, & ad occasum tendit. Alij, quæ fit assiduè maior, & tenebris propinquior, iam iámque in tenebras euanescens, qualis est serotina, vt infrà a. *Sicut vmbra cùm declinat*. & Virgil. *Maioresque cadunt altis de montibus vmbræ*. Et b. *Vmbra præterit*. Nam aduentu luminis & tenebrarum perit. *Sicut fœnum*, sicut herba demessa, vel solis ardore percussa.

a Psal.108.v.23.
b Psal.143.v.4.

14 *Memoriale tuum in generatione*. Passiuè. Tui memoria & mentio est sempiterna, neque deletur annis. Durat in perpetuum.

15 *Tu exurgens misereberis Sion*. Vaticinatur de restituenda Hierusalem, & per Cyrum, alióSque reges, & per Christum. *Exurgens*, veluti à quiete & somno. *Quia venit tempus, Quia tempus*, duntaxat repetitur ad Epizeuxim. Nam satis fuerat dicere, Quia tempus miserendi eius (Sionis) venit. Quòd tot præcesserint cruces, tam multæ, tam diuturnæ, vt eius miserearis, tempus postulat. In Hebræo est Auxesis potiùs, quàm Epizeuxis, quoniam *tempus*, priore loco עת *Heth* dicitur, & minus significat, posteriore מועד *Mophed*, id est, occasio, opportunitas, tempus certum & constitutum, cuius occasio non sit prætermittenda: quod aliqui referunt ad septuaginta annos captiuitatis Babylonicæ iam exactos. Latinè: Quia venit tempus, vt (vel quo) eius miserearis, imò verò opportunitas, tempúsve à te constitutum & præfinitum.

16 *Quoniam placuerunt seruis tuis*. Enumerat causas, cur debeat Deus misereri Hierusalem, id est, eam excisam à Babyloniis, & similibus instaurare. Nempe, quia pij id multis modis efflagitant, deinde quia sic continget gentium & regnorum conuersio. Illa enim contingit sub secundo templo Zorobabelio, non primo Salomonio c. *Lapides eius*, rudera & fragmenta, ruinæ eius Sion, & parietinæ tuis cultoribus gratæ sunt præ voluptuosis & magnificis exiliorum palatiis, quòd illic te purè, & liberè colant. Anteponunt scilicet mundi voluptatibus cultum tuum, *malentes affligi cum Dei populo*, quàm

c Aggai 2. v.7.

quàm temporarij peccati habero iucunditatem, vt de Mose scribitur *a*. Est autem ratio rationis proximæ. Quia venit tempus & occasio. Placuerunt enim seruis tuis eius lapides & gratum habent eius puluerem. (Terra hîc, ex Hebræo עפר *Haphar*, pro puluere accipitur.) Parùm aptè, *Seruos*, Cyrum & Darium exponunt quidam, quibus placuerit Hierosolymam restaurari. Nā id congruentiùs de Nehemia, & cæteris Iudæorum reducum principibus, qui in eius libro memorantur mœnia vrbis, i. loca vacua restaurasse. Deinde loquitur potiùs de restitutione, per Christum, cuius alioqui vmbra fuit Babylonica. Ergo in genere de piis Dei cultoribus.

a He. 11. v. 25.

A

17 *Et timebunt gentes*. Cadit hic versus in sequentem. Ita te timebunt ac reuerebuntur exteræ gentes & reges, qui tibi nunc insultant, quòd restaurauerís Sionem. Et est vaticinium de Gentium in Ecclesiam introitu.

B

18 *Quia ædificauit*, ædificasti, ò Domine, siue reædificasti, restaurasti, reparasti Sionem, & videberis in gloria tua. Enallage personæ. Nam loquitur de aduentu Christi in terras, stante templo, & Hierusalem reparata post captiuitatem. Ædificare pro reædificare passim. Vel citra Enallagen respicit ad Deum Patrem, per distinctionem diuinarum hypostaseωn. Aliqui, *Quia*, pro *cùm*, *dum*. *Et videbitur*, vt in Baruch *b*, *in terris visus est*, *&* *cum hominibus conuersatus est*. Dominus Christus videbitur in Sion in sua gloria, & miraculorum splendore, atque potentia, iuxta illud *c*: *Vidimus eum quasi vnigenitum, plenum gratia & veritatis*. Et *d*, *Quod vidimus de verbo vita*, &c.

C

b Bar. v.3.

c Ioan. 1.v. 14.

d 1. Ioan. 1. v. 1.

19 *Respexit in orationem humilium*. Explicauerunt Metaphoram. Nam ערער *Harhar*, myricam propriè sonat, vel iuniperum, humile virgultum, humi repens, vixque in terra apparēs. Anonymo, cicadam vermē æstiuum, insecti genus, æstiuis duntaxat mensibus apparens, & canorum, vt quod tota die canat & strideat. Abiecti (inquit) humilisque precem exaudiuit, qui non nisi æstate, cùm persecutionum hyems transiit, canere, & apparere audet.

D

20 *Scribantur hæc in generatione altera*. Futura, vel vltima. *In*, pro, *Ad*. Ad posteritatem hæc scribantur de Christo, & beneficiis eius. Vel in datiuo, ætati alteri, siue postremæ. אחרון *Ahharon* vtrumque designat: & ל est index

A index tam datiui casus, quàm præpositionis *Ad*. Optat vt hæc liberatio apud posteros perpetuæ memoriæ consecretur, vt illi Deum laudent. *Qui creabitur*, populus Christianus, quem Deus creauit *& genuit verbo vitæ* a. *Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt simus initiū aliquod creaturæ eius*. Sic suprà *b*, vt perpetua successione Christiana Ecclesia perpetuetur.

a 1. Petr. 1. v. 23. Ia. 1. v. 18.
b Psal. 21. v. 32.

21 *Quia prospexit de excelso*, de cœlo sublimi suo sanctuario. Vt se mox explicet. Dei maiestatem in cœlo imaginamur potius quàm alibi, etsi nullo certo loco contineatur, tum propter loci sublimitatem & excellentiam, B tū quòd illic sui gloriā, & gratiā copiosissimè impertiat.

Deus cur in cœlo esse dicatur:

22 *Vt audiret gemitus*. Fructus diuinæ visitationis & redemptionis, vsque ad versum 25. *Compeditorum*, exulum, miserorum, veluti pedicis constrictorum. *Interemptorum*. Hebraicè, תמותה *Themutha*, i. mortis. Quod vulgò exponunt, filios morti destinatos, necibus obiectos. Alibi, filius mortis, dignus morte *c*.

c 2. Reg. 12. v. 5.

23 *Vt annuncient*, prædicent, celebrent.

24 *In conueniendo populos in vnum*, quando conuenient populi & reges, dū congregabuntur in eundem locum, C & eandem Ecclesiam, vt Deum colant, & seruiāt. Pendet è superiore, Annunciabunt in Sion laudem tuam, quando populi, & regna eōdem conuenerint ad Deum colendum. *Reges*. Exposuerunt Abstractum pro Cōcreto. Nam ad verbum, Regna. Alij malunt idem alijs verbis enunciari, vt regna significent & reges, & regum populos.

25 *Respondit ei in via virtutis suæ*. Respondit, locutus est populus Domino (mutatur numerus) pro modulo virtutis suæ, & potentiæ, secundùm suas vires, toto conatu & studio. (Hoc enim pòst declarat, *in via virtutis suæ*.) *Paucitatem*, &c. Hic enim post absolutum vaticinium D de restauranda Sione per vocationem populorum, incipit Mimesis populi huius noui, orantis, ac precātis vitæ diuturnitatem, ac persecutionum mitigationem, quò Dei notitia perpetuetur, quemadmodum ipse est perpetuus & æternus. *Paucitatē*, inquit, *dierum meorum nuncia mihi*. Indica mihi, quandiu victurus sum, vt sciam, an futurus sim superstes, quo tempore perficies ista, siue tempore redēptionis & salutis. è Kimhi. Sept. rectiùs hic distinxerūt, & cōmodioribus punctis legerūt Heb. quā Masoretæ. Nēpe sic, ענה בדרך כחו קצר ימי אמר אלי *Hana bederec chotho kotsar iamai amar eli*.

Respondit (ei) in via virtutis suæ , Breuitatem dierum meorum dic mihi : sensu quem explicauimus. Cùm Masoretæ adhibendo alia puncta , duas vltimas voces reiiciendo in principium sequentis versus , primum reddant sensum vixdum satis expositum , deinde versum faciant multò breuiorem , quàm reliquorum mensura patiatur. Denique כחו *choho* scriptum per Vau , legant pro sua auctoritate , per Iod, vt כחו *chahi*, sit כתיב *chathib*, & כחי *chobi*, sit קרי *kari*, quemadmodum ipsi loquuntur, dum aliter legendum censent , quàm scribatur , ענה בדרכ כחי קצר ימי: אמר אלי *hinna baderech chobi kitsur iamai. Amar eli.* i. *Afflixit in via virtutem meam , abbreuiauit dies meos, dicã: Deus meus, ne voces me, &c.* quasi populus cõqueratur de malis, quibus affligitur ab exteris nationibus vel de tarditate aduentus Messiæ, in quo expectando , veluti medio itinere crucietur. Vbi primùm dubitatur de cohærentia. Secundò de supposito, dum aliis derepentè est *Hostis*, aliis *Deus*. Tertiò quid hic significet *in via*, nisi quòd simpliciùs videatur sumẽdum pro cursu vitæ.

26 *Ne reuoces me in dimidio dierum meorum*, ne me ad te voces, vt moriar , ne me tollas de hoc mundo ante tempus , vt moriar in exilio , neque videam consolationis diem: nempe aduentum Christi, siue primum, siue, iuxta aliquos, secundum, quo vniuersum humanum genus renouabis , atque restitues : vt precetur Ecclesiæ cursum cum pace perduci ad sæculi consummationem , veluti miseriarum suarum portum, Gall. *Ne m'appelle point*. Est enim compositum pro simplici. Quanquàm etiam reuocandi verbum non est alienum : vt doceatur animam quodammodò fuisse apud Deum , quia eam creauit diuinitùs. Sic enim scribitur *a* : *Antequàm reuertatur puluis in terram suam, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum*. Et *b*, *Pluuia redit in cœlum*, nempe quia inde, id est , è cœlo siue Deo , habent ista singularem originem. Hebraicè, אל תעלני *Al thahaleni*. Ne me succidas , vel , ne subducas me. Qua formula apud Poëtas filum vitæ ab vna Parcarum netum , altera secat. Chald. *Ne tollas me de sæculo hoc in dimidio dierũ meorum , adduc me in sæculum venturum : quia in ætate ætatum sunt anni tui*. Non est negligenda eorum explanatio , quibus dimidium dierum designat iuueniles , virilesque annos, q.d.

a *Eccl.12. v.7.*
b *Esa.55. v.10.*

A q. d. Ne me tollas in florenti ætate, quo tempore sim immersus voluptatibus vel curis sæculi, ambitioni, habendi cupiditati, &c. Ne moriar imparatus, & parum pius. Nam duæ ætates sunt morti commodiores ad salutis statum, pueritia & senectus, vt magis piæ & innoxiæ. Illa, quòd nondùm corruperit naturæ igniculos, & virtutum semina, nondúmque didicerit humanas peruersitates, neque senserit carnis incendia: hæc, quòd incõmodis multis obnoxia, & sentiens sibi hinc esse breui migrandum, sollicita sit de Deo, de sua salute, de futuro sæculo. *Anni tui*, sunt.

B 27 *Initio tu Domine terram fundasti.* Pro Christi diuinitate, maiestate, omnipotentia, citat hunc versum cum duobus sequentibus Apostolus *a*. *Domine.* Desideratur in fonte. Sed rectè additum, ad docendum Christo nominis tetragrammati etiam competere vocabulum. Quare & Paulus eo loco sic citat.

Nomen יהוה *Christo cõpetit.*

a *Heb. 1. v. 10. 11. & 12.*

28 *Ipsi peribunt*, cœli à suo statu, in quo nunc sunt recedent, & omnes antiquabuntur instar vestimenti, quod cùm per vetustatem detritum fuerit, innouari debet. Sic enim & cœli, cùm ad consummationem sæculi peruenerint, immutabũtur ad nouitatem maioris gloriæ. Nam C futura est cœli & terræ mutatio, non in totum abolitio, vt abiiciant vestimentum corruptionis, & induant nouam vestem incorruptionis *b*. Sic ferè interpretes, vt perire intelligatur ratione qualitatum, non substantiæ, de quo lege D. Petrum *c*. R. Dauid docet quosdam intelligere de simplici interitu, vt eorum substantia abeat in nihilum: alios subaudire, suapte natura, vel, si velis, ô Domine, q. d. Ex se sunt corruptibiles, & perirent, nisi tu eos in æternum conseruares. Vt non pereant, hoc habent per accidens, quia tu non vis. Hæc perennitas eis est ad-D uentitia, vt de diis minoribus pronunciauit Plato *d*. Nostri interpretantur de interitu non substantiæ, sed qualitatum & accidentium, vt Hieronymus *e*, Proclus *f*, & Cæsarius *g*, hunc versum refert ad vniuersorum creationis operum dissolutionem. Ipsi, cœli scilicet & terra dissoluentur, & omnes, vt vestimentum veterascent. Sequentem verò ad eorundem renouationem. *καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταποιήσειν.* Vnde in Rom. Psalterio, *ipsa*, & *omnia*, neutro genere. Hebræa ferunt etiam masculinum genus. *Omnes* cœli.

b *2. Petr. 3. v. 13. Rom. 8. v. 20. & 21. Heb. 13.*

c *2. Petr. 3. v. 10. 11. & 12.*

d *In Timæo.*

e *in 51. Esaiæ.*

f *apud Epiph. hæres. 64.*

g *q. 71.*

29 *Sicut opertorium*, id est, indumentum ex Hebræo כבגד *cabbeghed*. Sicut atteri & immutari vsu, & tempore solet indumentum, mutabis cœlos, & innouabis mutatione gloriosa, cùm liberabis eos à seruitute & vanitate, *cui nunc propter hominem sunt subiecti* a. *Mutabis*, ἀλλάξεις alterabis, vt respondeat Hebræo תחליפם *thahaliphem*, mutabis, innouabis eos. In aliquibus exemplaribus ἑλίξεις, volues, vertes, rotabis. *Et mutabuntur*. Quod antè dixit, peribunt, nunc ait, *Mutabuntur*, exponens quod dictum de mutatione qualitatum, non substãtiæ, vt duntaxat absumatur, quod corruptibile est, & noui fiant cœli, non alij. De quo Augustinus b, *Tu autem idem ipse*, æternus ætate, & conditione perpetuò idem, prorsus inuariatus, & immutabilis, vt nihil tibi possit accedere, vel decidere. *Ego Deus, & non mutor* c. *Idem* quidem non habetur in fonte, sed tantùm, *Tu autem ipse* (es.) At sententiam illustrat. Nam, vt Cabbalicis הוא *hu*, *ipse*, constituit primum diuinitatis attributum, ex Esaia d. אני יהוה הוא שמי *Ani Adonai hu semi*. Sic Latinis *Idem*, & Græcis, vt Areopagitæ simpliciter, ταυτὸν ὑπερουσίως, *idem supersubstantialiter*, & Platoni ταυτὸν, quòd sit quasi Idæa rei, quæ semper eodem statu viget absque alteratione & mutatione. Vt contrà τὸ ἕτερον ab eodem Platone pro forma habetur rerum diuersè, & variè se habentium, variásque vices subeuntium. Vnde Pythagorici *Idem* pro bono principio sumebant, vno, stabili, dextero, vero, finito. *Alterum* verò, siue τὸ ἕτερον pro malo, diuerso, mutabili, obliquo, falso, & infinito. Quod fortasse sumptum ex Homero e, ἐχθρὸν ἕτερον καὶ ἄλλο, summè detestante. *Anni tui*, æternitas tua, qua comprehenduntur omnes annorum circuli, non finietur, transibit, recedet.

30 *Filij seruorum tuorum habitabunt*. Cultorum tuorum posteritas, liberi, & nepotes. Augustinus & Euthymius de conuersis Apostolorum, & Prophetarum, quos per verbum Dei genuerint. *Habitabunt*, in sæculum, per Hypozeugma. Quare idem dicit vtroque hemistichio: *Et semen eorum in sæculum dirigetur*, stabilietur, firmabitur, permanebit. Quamuis tibi soli hæc æternitatis duratio à temetipso conueniat, huius tamen, quæ tua est benignitas, electos tuos participes efficies, vt tecum in cœlo æuum sempiternum beati degant. Illud autem Hebraicum, לפניך *lephanecha*, *Ante te*, ante faciem tuam, coram

a Rom. 8. v. 20.

b libr. 20. Ciu. c. 18.

c Mala. 3. v. 6.

d Esa. 42. v. 8. 43. v. 25. 45. 40. 48.

e Iliad. 9.

A ram te, doctè exposuerunt, in sæculum, vt *a, Non erunt tibi dij alieni ante me*, i. vnquam, me stante & durante, quandiu durabo & existam, nunquam deos alienos habebis. Sic suprà *b. Permanebit ante Lunam* : & *c, Ante Solem permanet nomen eius*, i. quandiu stabit Luna, quandiu durabit sol, in perpetuum. *Filios, & semen seruorum Domini* vocat electos, quos per Euangelium, & spiritualem generationem genuerunt, ac post se reliquerunt Apostoli, & Apostolici. *Dirigetur*, firmabitur propriè.

a *Exod. 20. v.3.*
b *Ps.71.v.5.*
c *Ibi. v.18.*

B

ARGVMENTVM.

Se, Angelos, & omnia excitat ad innumerabilia Dei beneficia prædicandum.

1 Ipsi Dauid CII. Heb. 103.

2 BEnedic ánima mea Dómino: & ómnia, quæ intra me sunt, nómini sancto eius.

C

3 Bénedic ánima mea Dómino: & noli obliuísci omnes retributiônes eius.

4 Qui propitiâtur ómnibus iniquitátibus tuis: qui sanat omnes infirmitâtes tuas.

5 Qui rédimit de intéritu vitam tuam: qui corónat te in misericórdia, & miseratiónibus.

6 Qui replet in bonis desidérium tuum: renouâbitur, vt áquilæ, iuuéntus tua.

D

7 Fáciens misericórdias Dóminus: & iudícium ómnibus iniûriam patiéntibus.

8 Notas fecit vias suas Móysi: filiis Israël voluntâtes suas.

9 Miserâtor & miséricors Dóminus: longánimis, & multùm miséricors.

10 Non in perpétuum irascêtur: neque in ætérnum comminábitur.

11 Non ſecúndùm peccâta noſtra fecit nobis: neque ſecúndùm iniquitâtes noſtras retríbuit nobis. A

12 Quóniam ſecúndùm altitúdinem cœli à terra: corroboráuit miſericórdiam ſuam, ſuper timéntes ſe.

13 Quantùm diſtat ortus ab Occidénte: longè fecit à nobis iniquitâtes noſtras.

14 Quómodo miſerétur pater filiôrum, misêrtus eſt Dóminus timéntibus ſe: quóniam ipſe cognóuit figmêntum noſtrum. B

15 Recordâtus eſt, quóniam puluis ſumus: homo ſicut fœnum dies eius, tanquàm flos agri, ſic efflorébit.

16 Quóniam ſpíritus pertransíbit in illo, & non ſubsíſtet: & non cognôſcet ámplius locum ſuum.

17 Miſericórdia autem Dómini ab ætérno, & vſque in ætérnum ſuper timêntes eum. C

18 Et iuſtitia illíus in fílios filiôrum: his, qui ſeruant teſtaméntum eius.

19 Et mémores ſunt mandatôrum ipsîus: ad faciéndum ea.

20 Dóminus in cœlo parâuit ſedem ſuam: & regnum ipsîus ómnibus dominábitur.

21 Benedícite Dómino omnes ángeli eius, potêntes virtûte: faciéntes verbum illîus, ad audiéndam vocem ſermônum eius. D

22 Benedícite Dómino omnes virtûtes eius: miníſtri eius, qui fácitis voluntâtem eius.

23 Benedícite Dómino ómnia ópera eius, in omni loco dominatiônis eius: bénedic ánima mea Dómino.

2 Benedic

2 *Benedic anima mea.* Animam suam vocat seipsum, & nomen sanctum Domini, Dominum; Poëticè. *Omnia quæ intra me sunt*, omnia mea interiora, tam corporis, quàm animi, benedicite: cor, pectus, ad intima vsque ossa, per Prosopopœiam: vel, omnes meæ cogitationes, & intimi animi sensus & affectus, per Metonymiam.

3 *Noli obliuisci omnes retributiones*, beneficia tam spiritualia, quàm corporalia. Confirmatio per enumerationem subiecta id ostendit, inter quæ primum est remissio peccatorum: secūdum, animi & corporis sanitas: tertium, liberatio è periculis: quartum, exauditio: quintum, vigor senectutis.

4 *Qui sanat omnes infirmitates*, morbos & ægritudines corporis. Aliqui, prauas inclinationes, vitiositates, imbecillitates animi, & naturæ.

5 *Qui redimit*, vendicat, liberat de interitu, siue fouea, (Gehennam, id est, mortem æternam Chaldæus intelligit) & de præsentibus mortis periculis, vitam tuam, te innumeris beneficiis clementissimè ornans, & donis afficiens, nullis tuis meritis. Coronare, omni ex parte circundare. Te vndique cingit, & cumulat misericordia.

6 *Qui replet in bonis desiderium*, ἐπιθυμίαν, appetentiam tuam è cibi & potus penuria, id est, qui te ditat abundè, qui te bonis, quibus ad victum necessarium fruare, satiat, qui te copiosè pascit. Metonymiam explicarunt. Nam Hebraicè, עדיך *hedíech*, id est, os tuum, buccam tuam. Nisi malis os tuum, id est, oris tui petitiones, optata & vota, vt suprà a: *Aperi os tuum, & implebo illud.* Vel, cum Rabbinis: Qui replet bonis os tuum, id est, qui læsum tuum gustatum sanat, qui te restituit pristinæ valetudini, vt cibi gustum, & suauitatem morbo amissam recuperes. Vel, cum Hieronymo & Abben Ezra, Ornamentum tuum, id est, animam tuam bonis replet. Nam עדי *hod*; & bucca, & ornamentum. *Renouabitur vt aquila.* Mutat regimen, Qui renouat tuam, quasi aquilæ iuuentutem, sanando, vt suprà, infirmitates & ægritudines tuas: qui vigorem tuæ senectuti tribuit, quasi nouam ætatem, & nouum robur: vt videaris reiuuenescere, quemadmodū aquila, *quæ mutat fortitudinem*,

a *Psal. 80. v. 11.*

& assumit pennas nouas, volat, & non facilè deficit a. Aquila se, suámque valetudinem, & iuuentutem renouat, atque reparat singulis decenniis, veteres plumas exuendo, & recentes induendo, per plumarum in igne elementari cremationem, & maris immersionem, veluti per balneum, vsque ad annum centesimum, quo demum interit, dum præ nimia senectute è mari emergere non potest. R. Saadias. Alij, vt D. Augustinus, Aquila rostrum ob vetustatem crescens, quando nimis aduncum euasit, vt capere cibum nequeat, ad lapidem percutit, superiorem eius partem frangit, & abiicit, deinde cibum recipit, vt sic quodammodò ad iuuentutem redeat. Addunt aliqui ex Aristotele & Plinio, eam in senio non modò esse vegeto corpore, verùm nec ætate mori, sed potiùs fame, quòd rostro nimis adunco cibum iam capere nequeat, tantúmque potu alatur. Vnde Adagium, *Aquilæ senectus.* Est enim animantium volucrum viuacissima.

a Esa. 40. v. 31.

Aquila natura & iuuentus.

A

B

7 *Faciens misericordias Dominus.* Iã beneficia aliis præstari solita recenset. Primùm, vindicat oppressos ab iniuriis. *Misericordias.* Iustitias, propriè. Sed iam notauimus, quoties iunguntur duæ hæ dictiones, primam, scilicet iustitiam, ferè misericordiam significare, alteram, scilicet iudicium, opus iudicij, ius & æquum.

C

8 *Notas fecit vias suas Moysi*, præcepta, secundùm quæ homines viuere vellet. Instituta de Dei notitia & dilectione. Cabbalici subtiliùs, sed tamen appositissimè, vt viæ patefactæ Mosi sint tredecim מדות *Middoth* siue proprietates, per quas ipse incedit secundùm suam prouidentiam, cùm vniuersam, tum singularem: siue tredecim rationes, quibus mundum administrat, quas sibi indicari Moses precatus fuerat b. *Ostende mihi vias tuas.* Nam in fonte sic habetur, non, *Ostende mihi faciem tuam:* In quo exauditus capite sequenti, quænam illæ sint ab ipso Domino intelligit c: Nempè *Dominator, Deus misericors, gratificator, longanimis, multæ benignitatis, verax, custodiens benignitatem in millia, auferens iniquitatẽ, scelera, peccata, nullum relinquens impunitum, reddens denique iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam ac quartam generationem:* Cui interpretationi fauet quod mox Dauid subiungit: *Miserator & misericors, longanimis & multùm beneficus.* Nam voces, quibus sua lingua Sancta vtitur,

b Exod. 33. v. 13.

c Exod. 34. v. 6. 7.

D

A vtitur, sunt ipsæmet Mosaïcæ. q. d. Notas fecit vias suas, id est, proprietates & rationes suæ communis prouidentiæ Mosi, non Patribus (sicut ipsi soli, non Patribus, nomen suum proprium tetragrammaton, per quod patrabantur in veteri testamento miracula, patefecit *a*) vt per illas consequentes ætates misericordiam implorarent. Quod diligenter præstiterunt Dauid, Ezechias, Daniel, Nehemias, cuncti denique Prophetæ. Significatur pleniorem rerum diuinarum notitiam per legem hominibus tributam, quæ & posteà per Prophetas aucta sit, denique per Christum, Apostolos, & Ecclesiam ad summum perducta B sit, cùm Deus sua dona, & reuelationes prout vult, & quàm vult, distribuat *b*. *Voluntates suas*, opera & studia sua, voluntates præcepti & prohibitionis. Præcepta enim, & prohibitiones, voluntates Dei dicuntur, vt docet Magister *c*, Hebraicè, in quibus scilicet suam nobis voluntatem patefecit. Sic religionem & cultum verum, & legitimum appellat, vt vias, legem, & verbum Dei. Tantum beneficium, vt nisi ea nobis aperuisset, adhuc versaremur in tenebris & erroribus.

9 *Miserator*, רחום *Rahum*, quasi visceratus, misericordia, στοργῇ, naturali amore & affectu prosequens, nisi C quòd est nomen, non participium, vt & sequentia, quoniam non actus Dei; sed habitus & quasi qualitas immobilis declaratur. Hæ enim proprietates sunt Deo innatæ, neque pro loco & tempore assumptæ, siue contingentes. Hinc רחמין *Rahamin*, viscera, in quibus locatur sedes affectus, & misericordiæ. *Misericors* חנון *hannun*, quasi gratificator, gratiæ largitor & fauoris, gratiam largiens rebus à se procreatis, naturam earũ gratia cumulans, & perficiens. Hinc חן *hhen*, gratia, fauor. *Lõganimis*, tardus ad irascendum & vlciscendũ improbos. Nam vt duo priora elogia dicuntur respectu piorum, ita D ista duo respectu peccatorum. Tardè irascitur peccatoribus, vt tempus & locum habeant resipiscendi. Multus est beneficẽtia ingratis, & immerentibus, eósque ornat multis beneficiis. Abben Ezra tamen *d* ארך אפים *erech appaim*, longanimis impiis, רב חסד *Rab Hesed*, multùm misericors omnibus, siue sint pij, siue impij. Ad verbum, longus naribus, i. tardus ad nares commouendas, ad longum conniuens, nec celeriter prorumpens ad pœnas, peccata dissimulans, vt detur spatium pœni-

a *Exo.6. v.3.*
b *1. Cor.12. v.1.*
c *Lib.1. sent.dist.45.*
d *Exod.34.*

à Sap.11. v.24.
b Exod.34. v.6.
c Num. 14. v.18.

tentiæ *a. Multùm misericors*, beneficus etiam in ingratos vel immeritos. Hinc Hebr. רבחסד *Rab Hesea*, multus benignitate siue beneficentia, beneficentissimus חסד *Hesed*, beneficium gratuitum. Hæc sunt epitheta, siue cognomina Dei, quæ *b* Mosi reuelauit in monte Sinai, ex quibus affectus Dei erga homines cognoscitur, vt ipse Moses agnoscit *c*.

A

10 *Non in perpetuum irascetur*, litem intendet, rixabitur, propriè: non perpetuò litem intendet, tandem reconciliabitur. *Comminabitur*. In Hebræo est Eclipsis, *Non semper seruabit* (iram suam) id est, non semper erit memor iniuriæ acceptæ, eam remittet: vltionis obliuiscetur, vt Gall. *Ie la luy garde*, quando cogitamus de aliquo vlciscendo. Sic Propheta *d*: *An seruabit in sæculum, si custodiat in æternum.*

B

d Iere.3. v.5.

11 *Nec secundùm iniquitates nostras retribuit*, non reddit talionem atque pœnas commeritas.

12 *Secundùm altitudinem cœli*, quanta est eleuatio cœli supra terras, tanta est eius misericordia erga timentes se. Altitudo enim mundi à terra ad cœlum sumitur. Comparatio poëtica.

13 *Quantùm distat ortus ab occidente*. Alia comparatio poëtica, sumpta à longitudine mundi, quæ ducitur ab Oriente in Occidentem, latitudo à Septentrione in Meridiem. *Longè fecit*, tantùm supp. Vsu linguæ particula comparationis desideratur. Distare tantùm fecit, tantùm à nobis remouit delicta nostra.

C

14 *Misertus est Dominus timentibus*, timentium. *Figmentum nostrum*, naturæ nostræ vitiositatem, fragilem nostram naturam & conditionem, vitiosam originem, malignam à natura propensionem. q.d. Nouit quales formati fictique sumus. Hebræi vocant figmentum hominis, vitiosam & fragilem eius naturam, corruptam eius originem. Elias in Tisbi concupiscentiam interpretatur: sed in malum propriè. q. figulinum opus יצר *Ietser*, quia è luto ficti *e*. Chald. *Quoniam ipse nouit figmentum prauum, quod peccatum suggerit, in memoriam venit coram eo, quòd ex puluere simus nos.*

D

e Esaiæ 29. v.16.

15 *Recordatus est quoniam puluis*, nos ex puluere conditi, & in puluerem redeũtes. *Homo*. Absolutè. Cadit enim in *Eius* Latinè, Hominis dies (sunt) sicut fœnum, nempe euanidi & fugaces.

16 Quo

A 16 *Quoniam spiritus pertransibit*, Rabbini per Spiritum, ferè intelligunt ventum. Ventus pertransibit in illo, id est, per illum florem, & exarescet, neque subsistet ille flos: sed neque cernetur ampliùs locus, in quo paulò antè pulcherrimus floruerat. Sic Chald. *Quoniam ventus sperauit in eum, & non subsistet ampliùs*. Nostri meliùs, Spiritus, id est, anima pertransibit in illo (homine,) ab illo homine abibit & migrabit, túmque non subsistet homo, neque eum ampliùs habebit locus suus, quòd perdiderit animam totius vitæ, vitalísque actionis princi-B pium. Vt comparatio sit perfectior, nonnulli spiritum flatum indignationis Dei exponunt. Vti flos perflante vento vehementiore perit, ita homo, quando in ipsum flat Dei indignatio & vindicta *a*. Hoc enim significat. *Et nō cognoscet ampliùs locum suum*. Homo ipse, sub. Siue Hebraica Prosopopœia, *Neque cognoscet eum ampliùs locus eius*, locus quem anteà inhabitabat, vt qui habeat iam alium dominum, hæredem, possessorem. Sic perit flos, vt ne locus quidem agnoscatur, in quo anteà crescebat, alebatur, florebat. Vel translatio est non à stirpibus, sed ab ædificiis, quæ ita vastantur, vt locus, vbi priùs hæse-C rant, agnosci nequeat.

a Psalm 89. v. 2.

17 *Et vsque in æternum*, id est, etiam post mortem hominis. In fonte, A sæculo vsque in sæculum. Sed quia עולם *Olam*, hîc significat נצח *Netsah*, æternitatem alterius sæculi, vt etiam exponit Abben Ezra in suo decalogo, ideò doctè Sept. sæculum commutarunt cum Æterno. Docet animas timentium Dominum fruituras beneficentia Domini post mortem in omne æuum.

18 *Et iustitia illius in filios*. In hoc autem æuo habituros sobolem, quæ Dei benedictionibus cumuletur. Quò pertinere putat Abben Ezra illud Decalogi *b*, *faciēs mise-D ricordiam in millia diligentibus me*. Primùm, quia Deus efficiet vt illorum animæ post mortem beatæ perstent in mille millenas ætates, id est, in perpetuum. Deinde, quia beneficiis onerabit ipsorum posteros ad millesimū vsque gradum, si modò posteri pietatem paternam retineant. *Iustitia*, veritas, fides promissionum *c*. Eam enim præstat piorum posteris, vel in eos continuat potiùs. *His qui seruant*. Abben Ezra in Decalogo refert ad filios filiorum siue ad nepotes. q. d. Iustitia Dei, iusta Dei promissio redundabit in posteros piorum, si illi seruauerint

b Exod. 20. v. 6.

c è Psa. 24. v. 12.

fœdus Dei, eiúsque legi paruerint. Sed aptiùs ad patres pios. Merita enim illorum defluunt in filios etiam peruersos aliquousque. Vnde ait Deus *a*: *In Ismaël exaudiui tè, quia semen tuum est.* Et Iudæi etiamnum hodiè *Charissimi dicuntur propter patres b.* Vnde & tandem conuertentur. A

a *Gen.17. v.20.*
b *Rom.11. v.28.*

19 *Ad faciendum ea,* vt ea exequantur.

20 *Dominus in cœlo parauit,* firmauit, stabiliuit thronũ suum regium, vt perpetuò regnet. Sedem, potestatem iudicandi & regnandi tributam Filio Dei interpretatur Arnobius. *Omnibus,* Israëlitis, Gentibus & Spiritibus. Alij in neutro. Omnibus regnis: vel substantiuè, omnibus, supra omnes res. B

21 *Potens virtute,* fortititudine & robore. *Facientes,* qui iussa eius exequimini, audiendo vocem eius, & mandata, eíque obtemperando.

Ordines Angelorũ multi.

22 *Benedicite Dominum omnes virtutes,* exercitus. Sic appellat reliquos Angelos, vt Seraphim, &c. Nã illorum multi sunt ordines apud D. Paulum, & Dionysium eius discipulum, de cœlesti Hierarchia.

23 *Benedicite Dominũ omnia opera,* omnes res ab eo procreatæ, non modò Angelicæ, & humanæ, verùmetiam hæ, quæ ratione & sensibus vacant, cùm ad omnes mundi particulas beneficia Dei dimanent, & omnes res ad misericordiam & bonitatem eius prædicandam hominem inuitẽt, in omni loco Dominationis *Eius.* Athnah, siue colon, id est, vbiquę. Ne quis iungat cum sequentibus. *Benedic.* Iisdem verbis finit, quibus fuerat exorsus. *Benedicite,* ter ad mysterium sanctissimæ Triadis, *Benedic*, semel, propter vnitatem numericam personarum, vel ob incarnationem, in qua vnitas personæ, in duabus naturis. C

Trinitatis mysterium & Verbi incarnatio.

D

ARGVMENTVM.

Deum ab opificio & prouidentia celebrat.

1 Ipsi Dauid. CIII. Hebr. 104.

2 BEnedic ánima mea Dómino: Dómine Deus, magnificátus es veheménter.

3 Con

A 3 Confessiônem,& decôrem induísti: amíctus lúmine, sicut vestiménto.

4 Exténdens cœlum sicut pellem: qui tegis aquis superióra eius.

5 Qui ponis nubem ascénsum tuum: qui ámbulas super pennas ventôrum.

6 Qui facis ángelos tuos spíritus: & ministros tuos in ignem vréntem.

B 7 Qui fundâsti terram super stabilitâtē suam: non inclinábitur in sæculum sæculi.

8 Abyssus sicut vestiméntum amíctus eius: super montes stabunt aquæ.

9 Ab increpatiône tua fúgient: à voce tonítrui tui formidâbunt.

10 Ascéndunt montes, & descéndunt campi: in locum, quem fundâsti eis.

11 Têrminum posuísti, quem non transgrediêntur: neque conuertêntur operîre terram.

C 12 Qui emíttis fontes in conuállibus: inter médium móntium pertransîbunt aquæ.

13 Potâbunt omnes béstiæ agri: expectâbunt ónagri in siti sua.

14 Super ea vólucres cœli habitâbunt: de médio petrârum dabunt voces.

15 Rigans montes de superióribus suis: de fructu óperum tuôrum satiábitur terra.

D 16 Prodûcens fœnum iuméntis: & herbam seruitûti hóminum.

17 Vt edúcas panem de terra: & vinum lætíficet cor hóminis.

18 Vt exhílaret fáciem in óleo: & panis cor hóminis confírmet.

19 Saturabûntur ligna campi, & cedri Líbani, quas plantáuit: illic pásseres nidificábunt.

20 Heró

20 Heródij domus dux est eôrum, montes excêlsi ceruis: petra refúgium herináceis: A
21 Fecit lunam in témpora: sol cognôuit occâsum suum.
22 Posuísti tênebras, & facta est nox: in ipsa pertransíbunt omnes béstiæ syluæ.
23 Cátuli leônum rugiéntes, vt rápiant: & quærant à Deo escam sibi.
24 Ortus est sol, & congregâti sunt: & in cubílibus suis collocabûntur. B
25 Exîbit homo ad opus suum: & ad operatiônem suam vsque ad vésperam.
26 Quàm magnificâta sunt ópera tua Dómine, ómnia in sapiéntia fecîsti: implêta est terra possessiône tua.
27 Hoc mare magnum, & spatiósum mánibus: illic reptília, quorum non est númerus.
28 Animália pusílla cum magnis: illic naues pertransîbunt. C
29 Draco iste quem formâsti ad illudéndum ei: ómnia à te expêctant, vt des illis escam in témpore.
30 Dante te illis, cólligent: aperiênte te manum tuam ómnia implebûntur bonitâte.
31 Auertênte autem te fáciem, turbabúntur. áuferes spíritum eôrum, & defícient: & in púluerem suum reuertântur. D
32 Emittes Spíritum tuum, & creabûntur: & renouábis fáciem terræ.
33 Sit glória Dómini in sæculum: lætábitur Dóminus in opéribus suis.
34 Qui réspicit terram, & facit eam trémere: qui tangit montes, & fúmigant.
35 Cantâbo Dómino in vita mea: psallam

Deo

A Deo meo quámdiu sum.

36 Iucúndum sit ei elóquium meum: ego verò delectâbor in Dómino.

37 Deficiant peccatôres à terra, & inîqui, ita vt non sint: bénedic ánima mea Dómino.

---

1 *Ipsi Dauid.* Nullus est titulus Hebraicè: Græcè autem, *Dauidis Psalmus super mundi constitutione.* Et certè B Deum ab opificio celebrat.

2 *Benedic anima mea Domino.* Benedicere, est laudare & prædicare.

3 *Et decorem, induisti confessionem,* laudem, laudis & cõfessionis materiam firmiter, copiosè, & arctè possedisti: laude & maiestate indutus es, totus es laudabilis, & admirandus. Hoc enim induere, vestire, amicire dicunt. Vel הוד *Hod* maiestatem, vt ה radicale sit. *Lumine,* lucis claritate, essentiæ diuinæ gloria, & maiestate. Nam inhabitas lucem inaccessam. De pulchritudine ac fulgo- C re incorporeo, ac increato ab essentia diuina manante, quo claritate incomprehensa, in medio Angelorum micat, ita vt eos mirificè illuminet, recreet, atque reficiat, intelligit Rabbi Mose Ægyptius *a*, de quo vestimento siue lumine creatum cœlum inuisibile, siue mundum inuisibilem, ibidem tradit post R. Elezer *b.* Quod congruit cum cœlo Empyreo beatorum loco mirabiliter radiante, apud Eugubinum *c.* Alij, de cœlo, & cœli luminibus, quæ veluti vestimenta suę maiestatis exhibeant, cùm eius substantia sit inuisibilis *d.* Cabbalici de Decem ספירות *Sephiroth* siue numerationibus, per quas D Deus, vt ipsi aiunt, cuncta in hoc mundo gerit ac administrat. Illas enim vestimenta Dei ex hoc loco appellant, & singulis singula diuina nomina attribuunt & præficiunt. 1. כתר *Kether*, corona, cui attribuitur & præest אהיה *Ehie*(sum.) 2. חכמה *Hocmá*, sapientia, cui יהוה terragrammaton (ens) 3. בינה *Biná* intelligentia siue prouidentia, cui אלהים *Elohim* (Iudex) 4. חסד *Hesed*, benignitas, cui אל *El* (Deus fortis) 5. גבורה *Ghegurá*, fortitudo, cui אלהו *Elohe* (Deus iudex) 6. תפארת *Tippehreth*, decor pulchritudo cui

a *In Moré. Lib. 2. c. 27.*
b *In Piké.*
c *In Cosmo pœa.*
d *1. Tim. 6. v. 2. Tim. 3. ver. 16.*
Decem Dei numerationes Cabbalitiæ.

cui אלוה *Eloah* (Deus vindex) 7. נצח *Netsah* victoria, cui יהוה צבאות *Tetragrāmaton Tsebaoth* (Dominus exercituum) 8. הוד *Hod*, decus, maiestas, cui אלהים צבאות *Elohim Tsebaoth* (Deus exercituum) 9. יסוד *Iosed*, fundamentum, cui איתן *Ethan*, fortis (vehemens) vel שדי *Saddai* (omnipotens) 10. מלכות *Malcuth*, regnum, imperium, cui אדני *Adonai* præsidet. Atque hæc sunt decem Dei vestimenta, vsque adeò à Cabbalicis cum ipsorum diuinis nominibus sub nomine ספירות *Sephiroth*, celebrata.

4 *Extendens cœlum sicut pellem*. Cortinam propriè & velum. Cœlos sicut cortinam in rotundum sinum, absque ruga, summa æqualitate, amplè & latè extendit. Pellis enim & cortina non solùm in planum sinum extenditur. Nam & vter, sicut & vesica, pellis est. Vnde alibi cœlum, dicitur velut camera esse suspensum, Augustinus *a*. Alij, Sicut cortinam, intra quam occultatus habitet & sedeat. Vel est Metonymia, pellis pro toto tentorio: qui extendisti cœlum, quasi tabernaculum, & tentorium militare. Kimhi mauult cœlum hîc significare aërem extensum, siue expansum inter cœlum & terram. *Aquis*, aqueo siuè crystallino cœlis tegis superiora eius cœli, id est, cœlum stellatum. Nempe cœlum stellatum cœlorum visibilium supremum obtegitur primo mobili aquea substantia constante non ætherea, contra Philosophos. Alij non tam rectè nubibus, quæ aquæ sunt concretæ & conglaciatæ, & contabulant siue contegunt superiora cœli, id est, aëris supremam regionem, ne satis videatur. *Eius*, cœli. Nam Dualia interdum construuntur cum singularibus Pronominibus *b*, vt nihil sit necesse reciprocè vertere. Qui tegit siue contignat aquis superiora sua, cœnacula, aulas.

a *De Genesi ad literam, c. 9.*

b *Psal. 45. v. 4.*

5 *Qui ponis nubem ascensum tuum*. Qui celeriter ferris in totum orbem ad omnium prouidentiam instar nubis & ventorum. Vel qui vteris nubibus & ventis ad exercenda tuæ prouidentiæ, & tuorum operum opera. *Ascensum tuum*, vehiculum tuum, vt adsis celeriùs, ac tempestiuè, opportunéque aduenias, & ex improuiso. Vteris nubibus pro curru. *Pennas ventorum*, qui veheris alis ventorum, qui poëticè animalia sunt alata. Vehitur Deus nubibus & ventis alatis, poëticè, vt celeriter adsit nobis, & accurrat, etiam cùm minimè speramus, vt suprà *a*.

A prà *a*.Ventis pennæ tribuuntur,vt & Angelis *b* ob eorum singularem velocitatem & celerem in cuncta discursum. Sic autem diuinæ actionis & virtutis celeritatem figurat.

a Psal.17. v.11.
b Es.6.v.2.

6 *Qui facit Angelos suos*. Qui facit Angelos suos(vt)spiritus, & ministros suos(vt) ignem flammantẽ, id est,qui facit Angelos suos tam celeres ad exequenda sua mandata, quàm venti, quibus nihil sentitur celeriùs & perniciùs: & ministros suos, qui iidem sunt ac Angeli, iuxta conspectum igneos ac radiantes, vel tã mobiles,rapidos, vehementes, agiles, fortes, validos, & efficaces siue ardentes ad suum imperium, quàm flamma ignis,quæ mobilitate viget & vehementia, quæq; celeriter currit, & B peruadit omnia. Illud est Pauli *c*. *Facit administratorios suos spiritus, & in ministerium mittit propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis*. Denique eis ad sua ministeria vtitur vt ventis,& flamma ignea,siue igne cœlesti &fulgure, partim ad nocendum, partim ad benefaciendum *d*. Vnde & Clemens Alexandrinus *e*: Angelos intelligit ignitos spiritus, qui improbos puniunt. Nostrorum aliqui, & ex Hebræis Rambam *f*. *Facit Angelos suos spiritus*,id est,spirituales essentias, non corporeas, & flammam ignis, id est, igneæ substantiæ, vel flammeæ efficacitatis & ener- C giæ, vt vnum pertineat ad essentiam, alterum ad operationem, efficaciam, & virtutem. q.d. Angeli non solùm sunt incorporei, sed & virtute efficacissimi. Hebræi ferè post R. Salamonem putant esse de ventis & igne,per Hysterologiam,ac *Angelos & ministros* regi à parte posteriore, vt sint non subiecta,sed prædicata pro nunciis & executoribus. Facit spiritus, siue ventos suos nuncios, eis pro nunciis suæ voluntatis,& consiliis vtitur:facit ignem flammantem, suos ministros, ventos & ignes mittit ad sua exequenda iudicia: vt cùm vento desiccante, viam D maris Rubri siccam Israëlitis strauit *g*, Sodomitas igne consumpsit *h*. Refragatur, de sanctis Angelis hæc interpretans, non de flatibus ventorum. & igne consumente.

c Hebr.1. 14.
d Exod.14. v.22.23. 24.
e Strom. 5.
f In Maiemonim lib. 1. ca 2.p.11. & 12.
Angeli sũt incorporei.
g Exod.14. v.21.
h Genes.19. v.24.

7 *Qui fundasti terram super stabilitatem suam*, in sua basi & sede firmiter collocasti, ne moueatur, neque vnquàm inclinetur à suo statu, quin sit semper in mundi centro. Terræ stabilitas, & basis est centrum ipsum, ad quod omnes terræ partes vndique sua grauitate nituntur, & circa quod vniuersitas voluitur. Cùm cætera elementa, mare, ignis, aër, continuò moueantur.

Alij

a Psal.23. v.2. Alij intelligentiam huius loci sumunt ex his verbis a: *Super maria fundauit eam. & super flumina praeparauit siue stabiliuit eam.* Sed loci illius alia est mens, vt illic docui. Descendit autem à cœlestibus ad terrestria. *In saeculum saeculi,* nunquàm illic mouebitur, siue motu recto, siue rotundo, aut quod idem est, in rectũ, siue in orbem. Nam b Eccl.1. v.4. *terra in aeternum stat b*, ac in centro semper quiescit propter grauitatem, ob quam semper quærit desidere in infimo loco, qui est à cœlo remotissimus. Alioqui si ab eo vel tantillùm declinaret, contra suam naturam & inclinationem ascenderet.

A

B

8 *Abyssus sicut vestimentum,* pelagus, profundissimum mare. *Eius,* terræ. Mare est sicut vestimentum ipsius terræ, eam laxè cingens, & vndique amiciens velut insulam, adeò vt etiam super montes siue promontoria stent aquæ. Instar vestimenti, quod præter faciem, manus & pedes, corpus reliquum tegit, mare terram operit & circundat, exceptis locis hominum & belluarum habitationi destinatis. Occupat enim vastissima & incomperta terrarum spatia, & inundationis quotidiè multa loca superat & obruit: siue quoniam ille est maris impetus, & momentum, siue quoniam tua iudicia & vltiones per illud exerces. c v.10.11. Aliqui, vt & sequentes versus c restringunt ad primum maris ortum & conditionem. Vnde futura pro præteritis accipiunt. Abisso sicut vestimento texisti eam terram. (Nam obruebatur terra d Ge.1.v.9. mari in prima rerum origine d) super montes stabant illæ aquæ (operiebant enim montes, cum tota terra, ita vt nulli essent vel saltẽ nulli apparerent montes, nullæ e Vers.9. valles. e) Sed propter tuam increpationem fugerunt, propter vocem tonitrui, tui, quod excitasti, trepidarunt, idest, trepidè festinarunt in locum, quem ipsis fundasti. i. in alueum, in quo hodiè est mare (idque in vsum animantium, & vt appareret arida f. Tum ascenderunt mõtes, emerserunt è terra, descenderunt valles, & campi, in terræ superficie planities constiterunt, iactæ sunt, & diffusè patuerunt in loco, quem eis fundasti g. Terminum eis (aquis) posuisti, quem non sunt superaturæ, vt iterum obruant & circumfundant terram. Alij ad communes & quotidianas maris exundationes, vt ferè nostri, vt quando in vniuersali diluuio aqua terram vniuersam operuit, quod denotatur indumenti similitudine. Abysso sicut

C

D

f Vers.10.
g Vers.11.
Dum feruet mare vel altiss. montes superare potest vt in diluuio.

vestimento

A vestimento obruis terram, laxas abyssum, siue mare è suo alueo, vt terram inundet, vt in diluuio Noë *a*, Ogygis, Deucalionis. Super montes stant aquæ, obruunt etiam montes, sed propter tuam increpationem fugient. Placatus retrahis aquas in suum gurgitem, eas placas & compescis, vnde celeriter se ad sua recipiunt,& trepidè. Tunc apparent montes in sua altitudine, valles in campis, & sua profunditate, decliuitate, planitie, &c. Ego de vtroque statu. *Super montes.* Vltra montes, plusquàm montes stant, id est, in rectum consistunt, in altum eriguntur aquæ, quando mare feruet & furit. Nam B *Super* nota est comparationis, vt diximus suprà *b*. Vnde qui intelligunt de montibus maris, & promontoriis, quæ teguntur maris vndis, víxque apparent, non videntur attendere ad hunc idiotismum. Quare tu etiam de terræ montibus. Aquæ maris sunt superiores altissimis montibus, dum in altum attolluntur. Quin & mare tantum est, vt possit super vniuersos etiam montes stare, & eos operire, nisi diuino iussu, & quasi increpatione (vt sequitur) fugere cogatur. *Stabunt*, stant, stare possunt *aqua* maris, vel secundùm alios pluuiæ, quæ C cùm pendeant in nubibus super montes quodam modo consistunt.

a Gen. 6. & 7.

b Psal. 8. v. 3.

9 *Ab increpatione tua fugient*, propter increpationem tuam. Increpat mare Deus quando est placatus, & illud tranquillat. *A voce*: propter vocem tonitruorum, formidine, & trepidatione current, & accelerabunt ad locum suum, à quo eruperant. Per Prosopopœiam tribuit sensum aquis maris. *Formidabunt*, quòd illæ Dei imperio per tonitrua & similes motus demonstrato se recipiant in suum alueum, neque extrà excurrant ad mergendam terram. Aliqui per tonitruum simpliciter D accipiunt præceptum Dei efficax. Hebraïcè, יחפזון *iehaphezun, trepidabunt*, id est, trepidè properabunt aquæ in sese, ne terram obruant.

10 *Ascendunt montes, & descendunt.* Ascendunt aquarum montes, moléspue, & descendunt aquarum campi & planities. Campos & montes transtulit ad mare, vt Cicero æquor ad terram, quando dixit *c*: *Babylonios in camporum patentium æquoribus habitare.* Interdum ventis mare in montium altitudinem attollis, interdum sternis campos, & æquora. Iuxta alios, Versus

c lib. de diuinatione.

pluuias generant, q. d. De pluuiis nubium ſatias terram quemadmodum liberi dicuntur fructus vteri materni.

16 *Et herbam ſeruituti hominum*, ad vſum & victum hominum. Anonymus, per ſeruitutem & culturam hominum, id eſt, per ſationem & arationem. Producit quidem Deus herbam & fruges, ſed accedente ſeruitute, & opera hominis, nempe aratione, ſatione, &c. Sic Kimhi *a*, quæ interpretatio naſcitur è Maſoretica diſtinctione, qua iſtud membrum ſequẽtis verſus initio perficiunt. *Et herbam ſeruituti hominum, vt educat panem de terra*, id eſt, vt labore hominũ exculta terra proferat homini cibum, iuxta illud: *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo.* Atqui infrà *b* abſolutè enunciatur.

a è 3. Gene.

b Pſa. 146. v. 9.

17 *Vt educas panem*, fruges, à quibus panis poſteà conficitur, per Metonymiam. *Et vinum*, & vt vinum. Nam *vt* per Zeugma repetendum. Producis herbam, vt fruges naſcantur de terra, naſcantur & vites, è quibus vinum, quod triſtitiam & ſocordiam pellit, & ad lætitiam excitat hominem, dum reparat vitales ſpiritus, membríſque vigorem indit.

18 *Vt exhilatet faciem in oleo*, vt nitefaciat, propriè, vt illuminet, lætiorem reddat, homo ſcilicet, vultum oleo, nedum nutriatur. Oleum faciem, & cutim nitidiorem reddit, & vnguentis eſt accommodatum, quæ in maximo erant vſu apud Orientales, è Plinio & Homero, imò & Prophetis *c*, ad hilaritatem & venuſtatem. *Oleo* שמנ *Shemen*, in genere ſignificat vnguentum, non vt יצר *Itſar* oleum duntaxat. Itaque loquitur de cunctis vnguentis, quorum enumeratio eſt apud Plinium *d*. Non modò neceſſaria tribuit, ſed & quæ ad ſobriam & temperatam voluptatem, & honeſtam oblectationem, & vſum conferunt. Quoniam autem in fonte legitur משמנ *Miſhemen*, ex oleo, non בשמנ *Beshemen*, in oleo, ſiue vnguento, aliqui vertunt, ſed parùm aptè, per comparationem. Præ oleo. Vt nitidam reddat faciem, magis quàm oleum. *Confirmet*, & vt (nam etiam *vt* hîc repetendum.) Et vt *Confirmet*, corroboret, robuſtum reddat. Panis hîc de peculiari hominis cibo, cùm ſuprà *e* generaliùs.

c Ruth 3. v. 2. Iudith 10. v. 3.

d li. 12. & 13

e verſ. 17.

19 *Saturabuntur ligna campi*, arbores ſyluaticæ. Hebraicè, עצי יהוה *hatſe Adonai*, id eſt, *Ligna Domini*. In exaggerationibus diuinis nominibus vtuntur, vt ſuprà *f*. Sic

f Pſ. 35. v. 8.

A Sic ergo appellat arbores procerissimas, vel eas, quæ absque humana cultura emergunt, inter quas aliquæ non modò culturam non patiuntur, sed & cultura deteriores redduntur, vt Theophrastus scribit *a*. Cuiusmodi censentur, abies, pinaster, celastrius; quasi solus Deus illas plantet, riget, augeat. Hinc sequitur: *Cedri Libani quas plantauit*. *Campi* autem dixerunt Septuaginta, vt docerent non modò hæc referri ad arbores syluaticas, de quibus mox, verùm etiam cultas & satiuas. Respicit ad vers. 12. *Qui emittit fontes*, ex Anonymo, vers. 15. *Rigans montes superioribus suis*. Fontium, riuorum, imbrium, pluuiarum vi, & beneficio arbores crescunt, vernant, fructificant. *Quas plantauit* Deus, non hominum industria. Syluas enim Deus solus plantat, dum vim locis indit, vt syluescant, & sponte sua illic arborum genera sine rastris hominum, & cura producant: dat incrementum & formam, fœcundis imbribus irrigat, formosas & virides conseruat: nouas arbores è veteribus pullulare facit. *Passeres*, auiculæ in genere. *Illic*, in ramis arborum, & foraminibus.

a *lib.1.de plãtis, c.11.*

B

20 *Herodij domus Dux est eorum*, passerum, id est, Herodius præest passeribus; ducit auiculas ad illum locum, index est viæ. Vel iuxta Chrysostomum & Euthymium viam ad nidulandum ostendit: quia auium prima nidum struit. Iuxta alios, Ducem esse, est præcellere, vel anteire reliquas aues. Nidus Herodij est altior & amplior aliis. Altiùs Herodius, quàm cæteræ ædificat. Vt detur significare Herodium amari ab auiculis, & haberi pro Duce & Rege, vt proinde eum obseruent, ad nidos circùm construendos: fortasse quòd ipsas tueatur ab iniuriis rapacium. Quod Aristoteles seorsum notat de ipso, & cornice *b*, ὁ πέλλος ἐρῳδιῶν πρῶτον γένος, τῇ κορώνῃ μὲν φίλος. πολεμεῖ δὲ τοῖς βλάπτουσιν, ἀετῷ· ἁρπάζει γὰρ αὐτὸν, καὶ ἀλώπεκι. φθείρει γὰρ αὐτὸν νυκτί. καὶ κορυδῷ, τὰ γὰρ ᾠὰ αὐτοῦ κλέπτει. *Pellus Herodiorum primum genus cornicem amat. Infestus autem est noxiis, Aquilæ quidem. Rapit enim ipsum. Vulpi verò, quoniam perdit ipsum noctu. Corydato autem, quoniam ipsius oua suffuratur*. Porrò Herodiũ Ciconiam esse putat mãsuetam volucrem Suidas, aut Ciconiæ genus. Et certè vox חסידה *hasidah*, Ciconiam designat, à beneficentia, & pietate. Nam est pia in paren-

C

D

b *lib.9.hist. Animal. c. 1. & 18.*

Herodij ac ciconia natura.

fœdus Dei, eiúsque legi paruerint. Sed aptiùs ad patres pios. Merita enim illorum defluunt in filios etiam peruersos aliquousque. Vnde ait Deus *a: In Ismaël exaudiui te, quia semen tuum est.* Et Iudæi etiamnum hodiè *Charissimi dicuntur propter patres b.* Vnde & tandem conuertentur.

a Gen. 17. v. 20.
b Rom. 11. v. 28.

19 *Ad faciendum ea*, vt ea exequantur.

20 *Dominus in cœlo parauit*, firmauit, stabiliuit thronũ suum regium, vt perpetuò regnet. Sedem, potestatem iudicandi & regnandi tributam Filio Dei interpretatur Arnobius. *Omnibus*, Israëlitis, Gentibus & Spiritibus. Alij in neutro. Omnibus regnis: vel substantiue, omnibus, supra omnes res.

21 *Potens virtute*, fortititudine & robore. *Facientes*, qui iussa eius exequimini, audiendo vocem eius, & mandata, eique obtemperando.

22 *Benedicite Dominum omnes virtutes*, exercitus. Sic appellat reliquos Angelos, vt Seraphim &c. Nã illorum multi sunt ordines apud D. Paulum, & Dionysium eius discipulum, de cœlesti Hierarchia.

Ordines Angelorũ multi.

23 *Benedicite Dominũ omnia opera*, omnes res ab eo procreatæ, non modò Angelicæ, & humanæ, verùmetiam hæ, quæ ratione & sensibus vacant, cùm ad omnes mundi particulas beneficia Dei dimanent, & omnes res ad misericordiam & bonitatem eius prædicandam hominem inuitét, in omni loco Dominationis *Eius*. Athnah, siue colon, id est, vbiquę. Ne quis iungat cum sequentibus. *Benedic.* Iisdem verbis finit, quibus fuerat exorsus. *Benedicite*, ter ad mysterium sanctissimæ Triadis, *Benedic*, semel, propter vnitatem numericam personarum, vel ob incarnationem, in qua vnitas personæ, in duabus naturis.

Trinitatis mysterium & Verbi incarnatio.

ARGVMENTVM.

Deum ab opificio & prouidentia celebrat.

1 Ipsi Dauid. CIII. Hebr. 104.

2 BEnedic ánima mea Dómino: Dómine Deus, magnificátus es veheménter.

3 Con

A 3 Confessiónem, & decórem induísti: amíctus lúmine, sicut vestiménto.

4 Exténdens cœlum sicut pellem: qui tegis aquis superióra eius.

5 Qui ponis nubem ascénsum tuum: qui ámbulas super pennas ventórum.

6 Qui facis ángelos tuos spíritus: & ministros tuos in ignem vréntem.

B 7 Qui fundâsti terram super stabilitâtẽ suam: non inclinábitur in sæculum sæculi.

8 Abyssus sicut vestiméntum amíctus eius: super montes stabunt aquæ.

9 Ab increpatiône tua fúgient: à voce tonítrui tui formidâbunt.

10 Ascéndunt montes, & descéndunt campi: in locum, quem fundâsti eis.

11 Têrminum posuísti, quem non transgrediêntur: neque conuertêntur operîre terram.

C 12 Qui emíttis fontes in conuállibus: inter médium móntium pertransîbunt aquæ.

13 Potâbunt omnes béstiæ agri: expectâbunt ónagri in siti sua.

14 Super ea vólucres cœli habitâbunt: de médio petrârum dabunt voces.

15 Rigans montes de superióribus suis: de fructu óperum tuôrum satiábitur terra.

D 16 Prodûcens fœnum iuméntis: & herbam seruitûti hóminum.

17 Vt edúcas panem de terra: & vinum lætíficet cor hóminis.

18 Vt exhílaret fáciem in óleo: & panis cor hóminis confírmet.

19 Saturabûntur ligna campi, & cedri Líbani, quas plantáuit: illic pásseres nidificábunt.

20 Heródij domus dux est eôrum, montes excêlsi ceruis: petra refúgium herináceis: A

21 Fecit lunam in témpora: sol cognôuit occâsum suum.

22 Posuísti tênebras, & facta est nox: in ipsa pertransíbunt omnes béstiæ syluæ.

23 Cátuli leônum rugiéntes, vt rápiant: & quærant à Deo escam sibi.

24 Ortus est sol, & congregâti sunt: & in cubílibus suis collocabûntur. B

25 Exîbit homo ad opus suum: & ad operatiônem suam vsque ad vésperam.

26 Quàm magnificâta sunt ópera tua Dómine, ómnia in sapiéntia fecîsti: implêta est terra possessiône tua.

27 Hoc mare magnum, & spatiósum mánibus: illic reptília, quorum non est númerus.

28 Animália pusílla cum magnis: illic naues pertransîbunt. C

29 Draco iste quem formâsti ad illudéndum ei: ómnia à te expêctant, vt des illis escam in témpore.

30 Dante te illis, cólligent: aperiênte te manum tuam ómnia implebûntur bonitâte.

31 Auertênte autem te fáciem, turbabúntur. aúferes spíritum eôrum, & defícient: & in púluerem suum reuertântur. D

32 Emittes Spíritum tuum, & creabûntur: & renouábis fáciem terræ.

33 Sit glória Dómini in sæculum: lætábitur Dóminus in opéribus suis.

34 Qui réspicit terram, & facit eam trémere: qui tangit montes, & fúmigant.

35 Cantâbo Dómino in vita mea: psallam

Deo

A Deo meo quámdiu sum.

36 Iucúndum sit ei elóquium meum: ego verò delectâbor in Dómino.

37 Deficiant peccatôres à terra, & inîqui, ita vt non sint: bénedic ánima mea Dómino.

---

1 *Ipsi Dauid.* Nullus est titulus Hebraicè: Græcè autem, *Dauidis Psalmus super mundi constitutione.* Et certè B Deum ab opificio celebrat.

2 *Benedic anima mea Domino.* Benedicere, est laudare & prædicare.

3 *Et decorem, induisti confessionem,* laudem, laudis & cõfessionis materiam firmiter, copiosè, & arctè possedisti: laude & maiestate indutus es, totus es laudabilis, & admirandus. Hoc enim induere, vestire, amicire dicunt. Vel הוד *Hod* maiestatem, vt ה radicale sit. *Lumine,* lucis claritate, essentiæ diuinæ gloria, & maiestate. Nam inhabitas lucem inaccessam. De pulchritudine ac fulgo- C re incorporeo, ac increato ab essentia diuina manante, quo claritate incomprehensa, in medio Angelorum micat, ita vt eos mirificè illuminet, recreet, atque reficiat, intelligit Rabbi Mose Ægyptius *a*, de quo vestimento siue lumine creatum cœlum inuisibile, siue mundum inuisibilem, ibidem tradit post R. Elezer *b*. Quod congruit cum cœlo Empyreo beatorum loco mirabiliter radiante, apud Eugubinum *c*. Alij, de cœlo, & cœli luminibus, quæ veluti vestimenta suę maiestatis exhibeant, cùm eius substantia sit inuisibilis *d*. Cabbalici de Decem ספירות *Sephiroth* siue numerationibus, per quas D Deus, vt ipsi aiunt, cuncta in hoc mundo gerit ac administrat. Illas enim vestimenta Dei ex hoc loco appellant, & singulis singula diuina nomina attribuunt & præficiunt. 1. כתר *Kether*, corona, cui attribuitur & præest אהיה *Ehie* (sum.) 2. חכמה *Hocmá*, sapientia, cui יהוה terragrammaton (ens) 3. בינה *Biná* intelligentia siue prouidentia, cui אלהים *Elohim* (Iudex) 4. חסד *Hesed*, benignitas, cui אל *El* (Deus fortis) 5. גבורה *Ghebura*, fortitudo, cui אלהו *Elohe* (Deus iudex) 6. תפארת *Tippehereth*, decor pulchritudo cui

a *In Moré. Lib. 2. c. 27.*
b *In Piké.*
c *In Cosmo pœa.*
d *1. Tim. 6. v. 2: Tim. 3. ver. 16.*

Decem Dei numerationes Cabbalitia.

cui אלוה *Eloah* (Deus vindex) 7. נצח *Netsah* victoria, cui יהוה צבאות *Tetragrammaton Tsebaoth* (Dominus exercituum) 8. הוד *Hod*, decus, maiestas, cui אלהים צבאות *Elohim Tsebaoth* (Deus exercituum) 9. יסוד *Iosed*, fundamentum, cui איתן *Ethan*, fortis (vehemens) vel שדי *Saddai* (omnipotens) 10. מלכות *Malcuth*, regnum, imperium, cui אדני *Adonai* præsidet. Atque hæc sunt decem Dei vestimenta, vsque adeò à Cabbalicis cum ipsorum diuinis nominibus sub nomine ספירות *Sephiroth*, celebrata.

A

4 *Extendens cœlum sicut pellem.* Cortinam propriè & velum. Cœlos sicut cortinam in rotundum sinum, absque ruga, summa æqualitate, amplè & latè extendit. Pellis enim & cortina non solùm in planum sinum extenditur. Nam & vter, sicut & vesica, pellis est. Vnde alibi cœlum, dicitur velut camera esse suspensum, Augustinus *a*. Aliqui, Sicut cortinam, intra quam occultatus habitet & sedeat. Vel est Metonymia, pellis pro toto tentorio: qui extendisti cœlum, quasi tabernaculum, & tentorium militare. Kimhi mauult cœlum hic significare aërem extensum, siue expansum inter cœlum & terram. *Aquis*, aqueo siue crystallino cœlis tegis superiora eius cœli, id est, cœlum stellatum. Nempe cœlum stellatum cœlorum visibilium supremum obtegitur primo mobili aquea substantia constante non æthera, contra Philosophos. Alij non tam rectè nubibus, quæ aquæ sunt concretæ & conglaciatæ, & contabulant siue contegunt superiora cœli, id est, aëris supremam regionem, ne satis videatur. *Eius*, cœli. Nam Dualia interdum construuntur cum singularibus Pronominibus *b*, vt nihil sit necesse reciprocè vertere. Qui tegit siue contignat aquis superiora sua, cœnacula, aulas.

B

a *De Genesi ad literam, c. 9.*

C

b *Psal. 45. v. 4.*

5 *Qui ponis nubem ascensum tuum.* Qui celeriter ferris in totum orbem ad omnium prouidentiam instar nubis & ventorum. Vel qui vteris nubibus & ventis ad exercenda tuæ prouidentiæ, & tuorum operum opera. *Ascensum tuum*, vehiculum tuum, vt adsis celeriùs, ac tempestiuè, opportunéque aduenias, & ex improuiso. Vteris nubibus pro curru. *Pennas ventorum*, qui veheris alis ventorum, qui poëticè animalia sunt alata. Vehitur Deus nubibus & ventis alatis, poëticè, vt celeriter adsit nobis, & accurrat, etiam cum minimè speramus, vt suprà *a*.

D

A prà *a*. Ventis pennæ tribuuntur, vt & Angelis *b* ob eorum singularem velocitatem & celerem in cuncta discursum. Sic autem diuinæ actionis & virtutis celeritatem figurat.

a Psal. 17. v. 11.
b Es. 6. v. 2.

6 *Qui facit Angelos suos.* Qui facit Angelos suos (vt) spiritus, & ministros suos (vt) ignem flammantẽ, id est, qui facit Angelos suos tam celeres ad exequenda sua mandata, quàm venti, quibus nihil sentitur celeriùs & perniciùs: & ministros suos, qui iidem sunt ac Angeli, iuxta conspectum igneos ac radiantes, vel tã mobiles, rapidos, vehemeutes, agiles, fortes, validos, & efficaces siue ardentes ad suum imperium, quàm flamma ignis, quæ mobilitate viget & vehementia, quæq; celeriter currit, &
B peruadit omnia. Illud est Pauli *c*. *Facit administratorios suos spiritus, & in ministerium mittit propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis.* Denique eis ad sua ministeria vtitur vt ventis, & flamma ignea, siue igne cœlesti & fulgure, partim ad nocendum, partim ad benefaciendum *d*. Vnde & Clemens Alexandrinus *e*: Angelos intelligit ignitos spiritus, qui improbos puniunt. Nostrorum aliqui, & ex Hebræis Rambam *f*. *Facit Angelos suos spiritus*, id est, spirituales essentias, non corporeas, & flammam ignis, id est, igneæ substantiæ, vel flammeæ efficacitatis & ener-
C giæ, vt vnum pertineat ad essentiam, alterum ad operationem, efficaciam, & virtutem. q.d. Angeli non solùm sunt incorporei, sed & virtute efficacissimi. Hebræi ferè post R. Salamonem putant esse de ventis & igne, per Hysterologiam, ac *Angelos & ministros* regi à parte posteriore, vt sint non subiecta, sed prædicata pro nunciis & executoribus. Facit spiritus, siue ventos suos nuncios, eis pro nunciis suæ voluntatis, & consiliis vtitur: facit ignem flammantem, suos ministros, ventos & ignes mittit ad sua exequenda iudicia; vt cùm vento desiccante, viam
D maris Rubri siccam Israëlitis strauit *g*, Sodomitas igne consumpsit *h*. Refragatur, de sanctis Angelis hæc interpretans, non de flatibus ventorum. & igne consumente.

c Hebr. 1. 14.
d Exod. 14. v. 22. 23. 24.
e Strom. 5.
f In Maiemonim lib. 1. ca 2. p. 11. & 12.
Angeli sũt incorporei.
g Exod. 14. v. 21.
h Genes. 19. v. 24.

7 *Qui fundasti terram super stabilitatem suam*, in sua basi & sede firmiter collocasti, ne moueatur, neque vnquàm inclinetur à suo statu, quin sit semper in mundi centro. Terræ stabilitas, & basis est centrum ipsum, ad quod omnes terræ partes vndique sua grauitate nituntur, & circa quod vniuersitas voluitur. Cùm cætera elementa, mare, ignis, aër, continuò moueantur.

Alij

a Psal. 23. v. 2.

Alij intelligentiam huius loci sumunt ex his verbis *a*: *Super maria fundauit eam, & super flumina præparauit siue stabiliuit eam.* Sed loci illius alia est mens, vt illic docui. Descendit autem à cœlestibus ad terrestria. *In sæculum sæculi*, nunquàm illic mouebitur, siue motu recto, siue rotundo, aut quod idem est, in rectũ, siue in orbem. Nam *terra in æternum stat b*, ac in centro semper quiescit propter grauitatem, ob quam semper quærit desidere in infimo loco, qui est à cœlo remotissimus. Alioqui si ab eo vel tantillùm declinaret, contra suam naturam & inclinationem ascenderet.

b Eccl. 1. v. 4.

A

B

8 *Abyssus sicut vestimentum*, pelagus, profundissimum mare. *Eius*, terræ. Mare est sicut vestimentum ipsius terræ, eam laxè cingens, & vndique amiciens velut insulam, adeò vt etiam super montes siue promontoria stent aquæ. Instar vestimenti, quod præter faciem, manus & pedes, corpus reliquum tegit, mare terram operit & circundat, exceptis locis hominum & belluarum habitationi destinatis. Occupat enim vastissima & incomperta terrarum spatia, & inundationis quotidiè multa loca superat & obruit: siue quoniam ille est maris impetus, & momentum, siue quoniam tua iudicia & vltiones per illud exerces. Aliqui, vt & sequentes versus *c* restringunt ad primum maris ortum & conditionem. Vnde futura pro præteritis accipiunt. Abisso sicut vestimento texisti eam terram. (Nam obruebatur terra mari in prima rerum origine *d*) super montes stabant illæ aquæ (operiebant enim montes, cum tota terra, ita vt nulli essent vel saltẽ nulli apparerent montes, nullæ valles. *e*) Sed propter tuam increpationem fugerunt, propter vocem tonitrui, tui, quod excitasti, trepidarunt, id est, trepidè festinarunt in locum, quem ipsis fundasti. i. in alueum, in quo hodiè est mare (idque in vsum animantium, & vt appareret arida *f*. Tum ascenderunt mõtes, emerserunt è terra, descenderunt valles, & campi, in terræ superficie planities constiterunt, iactæ sunt, & diffusè patuerunt in loco, quem eis fundasti *g*. Terminum eis (aquis) posuisti, quem non sunt superaturæ, vt iterum obruant & circumfundant terram. Alij ad communes & quotidianas maris exundationes, vt ferè nostri, vt quando in vniuersali diluuio aqua terram vniuersam operuit, quod denotatur indumenti similitudine. Abysso sicut vestimento

C

c v. 10. 11.

d Ge. 1. v. 9.

e Vers. 9.

D

f Vers. 10.

g Vers. 11.

Dum feruet mare vel altiss. montes superare potest vt in diluuio.

A vestimento obruis terram, laxas abyssum, siue mare è suo alueo, vt terram inundet, vt in diluuio Noë *a*, Ogygis, Deucalionis. Super montes stant aquæ, obruunt etiam montes, sed propter tuam increpationem fugient. Placatus retrahis aquas in suum gurgitem, eas placas & compescis, vnde celeriter se ad sua recipiunt,& trepidè. Tunc apparent montes in sua altitudine, valles in campis, & sua profunditate, decliuitate, planitie, &c. Ego de vtroque statu. *Super montes.* Vltra montes, plusquàm montes stant, id est, in rectum consistunt, in altum eriguntur aquæ, quando mare feruet & furit. Nam B *Super* nota est comparationis, vt diximus suprà *b*. Vnde qui intelligunt de montibus maris, & promontoriis, quæ teguntur maris vndis, víxque apparent, non videntur attendere ad hunc idiotismum. Quare tu etiam de terræ montibus. Aquæ maris sunt superiores altissimis montibus, dum in altum attolluntur. Quin & mare tantum est, vt possit super vniuersos etiam montes stare, & eos operire, nisi diuino iussu, & quasi increpatione (vt sequitur) fugere cogatur. *Stabunt*, stant, stare possunt *aquæ* maris, vel secundùm alios pluuiæ, quæ C cùm pendeant in nubibus super montes quodam modo consistunt,

a *Gen.6. & 7.*

b *Psal.8. v.3.*

9 *Ab increpatione tua fugient*, propter Increpationem tuam. Increpat mare Deus quando est placatus, & illud tranquillat. *A voce*: propter vocem tonitruorum, formidine, & trepidatione current, & accelerabunt ad locum suum, à quo eruperant. Per Prosopopœiam tribuit sensum aquis maris. *Formidabunt*, quòd illæ Dei imperio per tonitrua & similes motus demonstrato se recipiant in suum alueum, neque extrà excurrant ad mergendam terram. Aliqui per tonitruum simpliciter D accipiunt præceptum Dei efficax. Hebraïcè, יחפזון *iehaphezun*, *trepidabunt*, id est, trepidè properabunt aquæ in sese, ne terram obruant.

10 *Ascendunt montes, & descendunt.* Ascendunt aquarum montes, molésque, & descendunt aquarum campi & planities. Campos & montes transtulit ad mare, vt Cicero æquor ad terram, quando dixit *c*: *Babylonios in camporum patentium æquoribus habitare.* Interdum ventis mare in montium altitudinem attollis, interdum sternis campos, & æquora. Iuxta alios, Versus

c *lib. de diuinatione.*

hic per Parenthesin intelligendus. Tunc, id est, fugientibus aquis ascendunt montes, descendunt campi in locum, quem eis (montibus & campis) fundasti & stabiliuisti in terræ cuniculis & venis. Desidentibus enim aquis montes ac valles, siue planities (בקעה Bekha vtrumque designat) apparent. Magna Dei prouidentia. Quædam enim fœliciùs in montibus, alia in vallibus, & campestribus nascuntur, dum solare lumen rectiùs, vel obliquiùs, & moderatiùs, quasi reflexis radiis postulant. Ita Anonymus sensu simplicissimo, vt subtiliores interpretationes missas faciam. Ascendunt & descendunt, id est, apparent, in suo loco, emergunt, quasi iam de nouo ascendissent montes, & descendissent campi, & valles, qui anteà confusi & mersi erant aquis, nec videbantur. Quanquàm Parenthesis breuiùs claudi potest, *vt in locum, quem fundasti eis*, referatur ad aquas. A sonitu tonitrui pauent aquæ, & fugiunt in locum, quem eis (aquis) fundasti, id est, in maria, & fluuios confluunt, & se præcipitant, siccúmque locum montibus & vallibus relinquunt. Aliqui de mari totum quidem exponunt, quòd vndæ, instar montis, eleuentur, & iterum descendant profundissimè. Sed subaudita particula similitudinis כ ch (Aquæ) ascendunt) sicut montes descendunt (sicut) valles ad locum (Oceani) quem eis fundasti.

Dei prouidentia in rerum procreatione.

11 *Terminum posuisti quem non transgredientur*, aquæ. Nam ad aquas redit. Vnde Chald. *terminum posuisti fluctibus maris, quem non transgredientur.* Terminus autem maris sunt littora, quæ Deus ei præfixit, & circumposuit, ne terras possit iterum obruere, dato ei deorsum versùs nutu & pondere a. Terminum maris alibi Scriptura b arenam facit, quòd eam excedere non soleat, quasi diuina virtute & potentia elementum, tam ferum & barbarum re illa exili compescatur.

a *Iob 39. v. 10. & 11.*
b *Hier. 5. v. 22.*

12 *Qui emittis fontes in conuallibus.* Fontes habent ferè originem in montibus, sed in valles defluunt, & concauitates ad vsum animantium. *In conuallibus*, in conualles, vel in flumina, quæ è fontibus manant. נחלים *Nehalim* enim vtrumque significat. Imò & torrentes, qui quia sunt plurimùm in vallibus, pro vallibus ipsis vsurpantur c. Quare Kimhi valles exponit cum Septuaginta. Fontes non per totam terram fluunt, sed per

c *Num. 13. v. 24.*

conualles

A conualles montium, vt inde in riuos deriuentur. *Aquæ*, fluuij, torrentes, riui, lacus, thermæ, quibus redundant montana. Ideò enim in genere aquas dixit. Illæ fluunt *inter medium montium*, id est, per media montana, vel in montium concauitatibus interioribus, quasi ventre, è quo manant.

13 *Potabũt omnes bestiæ agri.* Vsus fontium & aquarum, montanarum præsertim, in locis penitus desertis & incultis, explicatur ad Dei prouidẽtiam, & sapientiam commendandam. Nam, vt nihil videantur conferre ad vsum hominum, nunquàm, aut rarissimè eò occurrentium: at B magnas habent vtilitates ad adaquandas bestias solitarias, aues recreandas, & ad cantum perducendas, fœcundandos montes, & vicinas terras in cibum belluarum soliuagarum, &c. *Expectabunt*, eas aquas. In eis sperabunt syluestres asini, quando sitient. Expectare, prosperare, vt infrà *a*. Masoretæ citra necessitatem legunt per ש dextrum ישברו *isbheru*, frangent, id est, sedabunt sitim suam. *In siti sua*, vt suam sitim illic extinguant, expectabunt haustum fontium. Meminit præcipuè Onagrorum, siue Asinorum syluestrium, quoniam solitudines maximè persequuntur, & ideò ferè in locis arentibus C commorantur & siticulosis. Quin & natura sint aridi, & sitibundi *b*.

14 *Super ea volucres cœli habitabunt*, iuxta ea: super eos fontes, fluuios, riuos, conualles, & montes aquis allutos. *Petrarum*: rupium in medio habitare solent & canere, עפאים *haphaiim*, frondium, iuxta aliquos, vt suprà *c*. Nidulantur aues in arborum ramis iuxta fluuios & fontes, densísque frondibus occultatæ varias edunt voces, melodiæ varia discrimina, & concentum varij generis, pro naturæ suæ conditione.

D 15 *Rigans montes de superioribus suis*, de nubibus, tanquàm de suis cœnaculis & fornicibus. Rigat montes pluuiis cœlestibus, fontibus, stagnis, vt pascua, arbores, stirpes hominibus, pecudibúsque ferant, neque sint steriles & aridi. *De fructu operum*: fructu, quem tu operaris, dans stirpibus incrementum, formam, & ornatum, repletur terra. Aliqui per fructum non intelligunt prouentum terræ, sed pluuias, imbres, rores, quibus terra humectatur, & fœcundatur. Et per *Opera*, nubes, quæ

a *Vers.29.*

b *Iere.2.v.23.*

c *Psal.97.*

pluuias generant, q. d. De pluuiis nubium ſatias terram quemadmodum liberi dicuntur fructus vteri materni. A

16 *Et herbam ſeruituti hominum*, ad vſum & victum hominum. Anonymus, per ſeruitutem & culturam hominum, id eſt, per ſationem & arationem. Producit quidem Deus herbam & fruges, ſed accedente ſeruitute, & opera hominis, nempe aratione, ſatione, &c. Sic Kimhi *a*, quæ interpretatio naſcitur è Maſoretica diſtinctione, qua iſtud membrum ſequẽtis verſus initio perficiunt. *Et herbam ſeruituti hominum, vt educat panem de terra*, id eſt, vt labore hominũ exculta terra proferat homini cibum, iuxta illud: *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo.* Atqui infrà *b* abſolutè enunciatur. B

a è 3. Gene.

b Pſa. 146. v. 9.

17 *Vt educas panem*, fruges, à quibus panis poſteà conficitur, per Metonymiam. *Et vinum*, & vt vinum. Nam *vt* per Zeugma repetendum. Producis herbam, vt fruges naſcantur de terra, naſcantur & vites, è quibus vinum, quod triſtitiam & ſocordiam pellit, & ad lætitiam excitat hominem, dum reparat vitales ſpiritus, membríſque vigorem indit.

18 *Vt exhilatet faciem in oleo*, vt nitefaciat, propriè, vt illuminet, lætiorem reddat, homo ſcilicet, vultum oleo, nedum nutriatur. Oleum faciem, & cutim nitidiorem reddit, & vnguentis eſt accommodatum, quæ in maximo erant vſu apud Orientales, è Plinio & Homero, imò & Prophetis *c*, ad hilaritatem & venuſtatem. *Oleo* שמנ *Shemen*, in genere ſignificat vnguentum, non vt יצהר *Itſar* oleum duntaxat. Itaque loquitur de cunctis vnguentis, quorum enumeratio eſt apud Plinium *d*. Non modò neceſſaria tribuit, ſed & quæ ad ſobriam & temperatam voluptatem, & honeſtam oblectationem, & vſum conferunt. Quoniam autem in fonte legitur משמנ *Miſhemen*, ex oleo, non בשמנ *Beshemen*, in oleo, ſiue vnguento, aliqui vertunt, ſed parùm aptè, per comparationem. Præ oleo. Vt nitidam reddat faciem, magis quàm oleum. *Confirmet*, & vt (nam etiam *vt* hìc repetendum.) Et vt *Confirmet*, corroboret, robuſtum reddat. Panis hìc de peculiari hominis cibo, cùm ſuprà *e* generaliùs. C D

c Ruth 3. v. 2. Judith 10. v. 3.

d li. 12. & 13

e verſ. 17.

19 *Saturabuntur ligna campi*, arbores ſyluaticæ. Hebraicè, עצי יהוה *hatſe Adonai*, id eſt, *Ligna Domini*. In exaggerationibus diuinis nominibus vtuntur, vt ſuprà *f*. Sic

f Pſ. 35. v. 8.

Sic ergo appellat arbores procerissimas, vel eas, quæ absque humana cultura emergunt, inter quas aliquæ non modò culturam non patiuntur, sed & cultura deteriores redduntur, vt Theophrastus scribit *a*. Cuiusmodi censentur, abies, pinaster, celastrius; quasi solus Deus illas plantet, riget, augeat. Hinc sequitur: *Cedri Libani quas plantauit. Campi* autem dixerunt Septuaginta, vt docerent non modò hæc referri ad arbores syluaticas, de quibus mox, verùm etiam cultas & satiuas. Respicit ad vers. 12. *Qui emittit fontes*, ex Anonymo, vers. 15. *Rigans montes superioribus suis.* Fontium, riuorum, imbrium, pluuiarum vi, & beneficio arbores crescunt, vernant, fructificant. *Quas plantauit* Deus, non hominum industria. Syluas enim Deus solus plantat, dum vim locis indit, vt syluescant, & sponte sua illic arborum genera sine rastris hominum, & cura producant: dat incrementum & formam, fœcundis imbribus irrigat, formosas & virides conseruat: nouas arbores è veteribus pullulare facit. *Passeres*, auiculæ in genere. *Illic*, in ramis arborum, & foraminibus.

a *lib. 1. de plātis, c. 11.*

20 *Herodij domus Dux est eorum*, passerum, id est, Herodius præest passeribus; ducit auiculas ad illum locum, index est viæ. Vel iuxta Chrysostomum & Euthymium viam ad nidulandum ostendit: quia auium prima nidum struit. Iuxta alios, Ducem esse, est præcellere, vel anteire reliquas aues. Nidus Herodij est altior & amplior aliis. Altiùs Herodius, quàm cæteræ ædificat. Vt detur significare Herodium amari ab auiculis, & haberi pro Duce & Rege, vt proinde eum obseruent, ad nidos circùm construendos: fortasse quòd ipsas tueatur ab iniuriis rapacium. Quod Aristoteles seorsum notat de ipso, & cornice *b*, ὁ πέλλος ἐρωδιῶν πρῶτον γένος, τῇ κορώνῃ μὲν φίλος. πολεμεῖ δὲ τοῖς βλάπτουσιν, ἀετῷ ἁρπάζει γὰρ αὐτὸν, καὶ ἀλώπεκι. φθείρει γὰρ αὐτὸν, καὶ νυκτί. καὶ κορυδῷ, τὰ γὰρ ᾠὰ αὐτοῦ κλέπτει. *Pellus Herodiorum primum genus cornicem amat. Infestus autem est noxiis, Aquilæ quidem. Rapit enim ipsum. Vulpi verò, quoniam perdit ipsum noctu. Corydato autem, quoniam ipsius oua suffuratur.* Porrò Herodiū Ciconiam esse putat mãsuetam volucrem Suidas, aut Ciconiæ genus. Et certè vox חסידה *hasidah*, Ciconiam designat, à beneficentia, & pietate. Nam est pia in paren-

b *lib. 9. hist. Animal. c. 1. & 18.*

Herodij ac ciconia natura.

tes : eos senio confectos alens, viribúsque defectos, & volandi facultate destitutos humeris portans. Vnde & *Pietatis cultrix*, à Petronio Arbitrio conuenientissimo epitheto, & à Græcis πελαργὸς dicitur, & ἀντιπελαργεῖν, cùm liberi parentes senes fouent & alunt. & νόμοι πελαργικοὶ aduersùs ingratos liberos, quibus parentes egenos liberi alere cogebantur. Non rectè Symmachus putauit esse Miluum: nam est auis rapax. Non Augustinus & Arnobius fulicam, quia est auis aquatica, prope littora nidificans. *Dux est eorum.* Septuag. ברושים *berushim*, acceperunt, pro בראשם *berosham*, in capite eorum. Ciconiæ, vel Herodij domus est in eorum capite: est eorum dux & princeps. Sic apud Esaïam *a*, *esse in capite*, est præesse, *esse in cauda*, subdi, seruire. Rabbini malunt, ברושים *Berosim*, sumere pro abietibus vel pinis. Ciconiæ domus pini, siue abietes. Ciconia in pinis vel abietibus, & procerioribus arboribus, cuiusmodi sunt abietes: ædificat & nidulatur. *Domus*, nidus, vt *b etiam passer inuenit domum suam*, & apud Virg. *c Antiquásque domos auium cum stirpibus imis Eruit. Ceruis*, refugium sunt, per Hypozeugma. Montes excelsi in periculis perfugio sunt ceruis, vel iuxta alios damis, ibicibus, rupicapris, & rupes, rupiúmve arcta foramina. *Herinaceis*, quos echinos etiam vocant, vel cuniculis intra terram sua latibula habentibus. Hieronymus scribit *d* שפן *Saphan*, animal esse maius ericio, habens similitudinem muris & vrsi. Vnde in Palæstina dici χοιρογρύλλιον, magnámque eorum in illa regione esse abundantiam, ac semper in cauernis petrarum & terræ foueis habitare. Alij cuniculum, alij χοιρογρύλλιον, quem Hesychius χῖρον, id est, Erinaceum.

a Esai. 9. v. 14.
b Psal. 83. v. 4
c 2. Georg.
d Ad Suniã

21 *Fecit lunam in tempora*, in temporum distinctiones & diuisiones. Nam anni in menses diuiduntur, quos luna monstrat. Propter tempora, ad discrimina temporũ, temporum causa, vt sua mutabilitate & varietate mẽses, dies & annos notet ac describat, vt mensium varias vices efficiat, vt dies festos distinguat, ver, & hyemem, serendi tempestatem monstret. Nam menses ad lunæ rationem dirigebantur. Denique fecit lunam certis modis & temporibus mutabilem, humores immutantem, tempora renouantem. Qui במועדים *Mohadim*, ad tempora dierum festorum & solennium, quòd illa ad lunæ cursum

A cursum dirigerentur ex Exodo & Leuitico restringunt, non satis dicunt. Nam vox significat in genere quælibet tempora certa & rata, vt sunt quatuor anni tempestates *a*. *Sol*. Sol nouit, quò ipsi sit currendum interdiu, vt perueniat ad occasum rectà sine vllo errore,& vt diem finiat. Prosopœia (nam Sol est inanimatus) ad designandum ratum, & inerrantem eius cursum in oriendo, & occidendo. Nunc enim citiùs, nunc tardiùs, modò in hac, modò in illa Zodiaci parte oritur, pro lege ipsi à Deo posita,quasi mente & intellectu regatur.

a *Gen. 1. v. 15.*

B 22 *Posuisti tenebras & facta est.* Tenebræ etiam sunt opus Dei, è quibus nox efficitur ad quietem hominibus animalibúsque mansuetioribus dandam, feris autem liberam prodeundi ad pastum potestatem. *Pertransibunt*, Hebraicè תרמש *thermosh*, perrepent propriè ob noctis silentia & obscuritatem: perambulabunt pro victu, oberrabunt quærentes pabula. De vtilitatibus, quas percipiunt animantia, è dierum & noctium vicissitudine.

23 *Catuli leonum rugientes vt rapiant.* Asyntheton.(Et) *catuli leonum*, siue leones iuniores. Nam construitur

C cum versu superiore. Confirmat enim exemplo, quod in genere dixerat, feris noctem concessam ad quærendum escam. *Rugientes*. Nempe dum prædas agunt, rugitum emittunt, quo perterrefaciant vicina animalia, & præ terrore minus fugere audentia rapiant. *Quærant*, venatu carnes aliorum animalium. *A Deo*. Quasi Deum agnoscant suum esse conditorem tacito quodam sensu, escam dantem omni carni *b*. Quare iuxta Iolëm *c suspiciunt in cœlum tanquàm area sitiens imbrem, famis tempore.*

b *Psal. 135. ver. 25. & 146. v. 8.*
c *Ioëlis 1. v. 20.*

24 *Et congregati sunt*, sese in sua lustra recipiunt, ma-

D gna Domini prouidentia, ne hominibus interdiu noceant. Item quia insidias sibi ab eis metuunt. *Cubilibus*, lustris, specubus, mandris, & spelæis decumbent metu lucis, & hominum percussi. *Collocari* hic cubare, decumbere. *In cubiculis*, in quibusdam codicibus legitur. Sed aptiùs *in cubilibus*, id est,antris, in quæ se recipiunt rapacia animalia interdiu, vt recubent & quiescant, venatu & cursu nocturno fatigata.

25 *Exibit homo ad opus suum*, absque vllo timore in agros & syluas, ad arandum, serendum, metendum, cæ-

denda ligna. *Ad operationem*, ad ſua negotia & opificia: vel ad culturam terræ, & ſeruitutem (eadem vox עברה *habodá*, quæ ſuprà *a*) vſque ad veſperam, quæ laborum moleſtiam intermittat. A

a *Verſ. 16.*

26 *Quàm magnificata ſunt opera* vel multiplicata. *In ſapientia*, ſapientiſſimè ad ſuum quæque vſum. *Poſſeſſione tua*, τῆς κτήσεώς σου, tuis rebus & operibus, tuis creaturis, tuis opibus & bonis. Exclamatio defatigari in eis recenſendis, & obſtupeſcentis ad Dei ſingularem prouidentiam. Hinc *poſſeſſor cœli & terræ b*, id eſt, effector & Dominus. In Græcis aliis exemplaribus auctore Theodoreto, τῆς κτίσεώς σου creatione tua, lubrico literæ lapſu. Nam κτήσεως per η magis cõgruit verbo Fontis, קמינב *kmianecha*, qualis lapſus irrepſit alibi *c*, & veteres contra Arianos torſit, *Dominus* ἔκτισέ με, *creauit me*, pro ἐκτήσατο, *poſſedit.* B

Poſſeſſor cœli & terræ, dominus & creator.

b *Gen. 14. v. 22.*

c *Prouer. 1. v. 22.*

27 *Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus*, loco & extenſione, Metaphoricè. Sic Rabbini. Ego, Sinubus. Sic Latinè, *Sinus*, Gallicè, *Bras de mer*, quibus amplectitur vniuerſam terram & veſtit, vt ſuprà loquebatur, quaſi expanſæ manus, quibus in ſe cuncta recipiat, *Reptilia*, natalitia. Piſces enim, vel ſunt ſine pedibus, vel breuiſſimos habent. *Quorum non eſt numerus.* Nam piſces copioſiùs creſcunt, & multiplicantur, quàm terreſtres, vel aëreæ animantes, ſiue quia naſcuntur cunctis anni temporibus, vt docet Ariſtoteles *d*, ſiue ob humoris copiam & luxuriem, è Plinio *e*, vt proinde mare denominet fertile, & præditùm cauſis genitalibus. Nam quòd aquatilia multitudine ſuperent terreſtres animantes, experientia docet, dum ex vno piſcis ſemine, quemadmodum in ouis piſcium apparet, tot piſces oriuntur, quot vix numerari poſſint. Quin & plura gignit admiratione digna, quàm continens, & alia elementa, cùm innumera producat gerentia formam, non tantùm viuentium omnium, verùm etiam cunctorum aliorum, imò & quæ nulla ſimilitudine conueniant cum rebus aliis. Hinc illud Virgilij *f*, *marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.* C D

d *Lib. 9. de animal. ca. 17.*

e *Lib. 9. c. 2. 3.*

f *6. Aeneid.*

28 *Animalia puſilla cum magnis.* Quædam enim illic ſunt tantæ magnitudinis, quantæ nullum animal in terra reperitur, vt balæna, priſtis, & cete grandia, de quibus in Geneſi *g*. In mari ſcilicet ob luxuriem & copiam

g *Gen. 1. v. 21.*

A piam humorum, maiora & plura nascuntur animalia, quàm in terra. *Naues*. Indicat nauium vsum à Deo primùm commonstratum: in arca videlicet nauali Noë *a*. Vnde posteà *audax Iapeti genus* * (Iaphet Moses appellat) *se ausum est credere transtris*, & primùm replere orbis insulas. Non ab Atlante, vt Ethnici tradunt. Est autem magnum miraculum, per ligni fragilis opus homines per tantam abyssum transuehi. *Pertransibunt*. Hebraicè, יהלכון *iehallechun*, ambulabunt, ambulant. Quam metaphorã Cato *b* vsurpauit, *fundus in eo loco habendus, vbi oppidum amplum sit, & mare, aut amnis, quà naues ambulant*.

a Gen. 6. v. 14.

* Ex Horatio.

b De re Rustica.

B

29 *Draco iste quem formasti*. Dracones, ceti per Synecdochem numeri. Nam Hebraicè, לויתן *Leuiathan*, nomen est speciei, balæna verbi gratia, vel generis, omnes immanes pisces & horridi, vt balæna, struthio. delphinus, torsio, &c. *Ad illudendum ei*, draconi, vt homines ei illudant & insultent, eum captum in triumphum portent, iugulent, & partiantur: de eius horribili forma & magnitudine rideant & iocentur, qui cùm sit immanis, nihilominùs ipsorum capturæ cedat. Sic

C & Anonymus, בו *bo* interpretans ממנו *mimmeno, de eo*, vt rideant de eo, inquit, homines scilicet, vel, vt alij pisces minores. Cùm enim cibi gratia alios pisces vorare vult, profugiunt versùs littus, vbi vident arenam & profunditatem esse minorem, quò cùm persequens peruenerit, illic aquæ copia destitutus hæret immobilis, & interdum capitur. Alij, vt Kimhi, vt ludat & saltet & rideat (Balæna) in eo (mari) id est, vt cætera aquatilia contemnat vt ea conculcet & deuoret, séque pro maris tyranno gerat, cuiusmodi sexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum sexaginta latitudinis flumen

Piscium marinorum varietas & moles.

D Arabiæ intrasse scribit Plinius *c*: vide Iob & Esaiã *d*. Quò etiam nostra pertinere possint per diæresim, *ad illudendũ ei*, mari, id est, ad ludendum in eo mari. Tertiò ludere aliqui accipiunt, pro in spatioso & profundo mari sese mouere & exercere. Nam si ad littora maris accedat, instar montis apparet, & si in vadosa incidat, consistere cogitur, neque mouere se potest. Porrò etsi Leuiathan sit balæna recentioribus, veteribus tamen Rabbinis piscis est ignotus, qui in sua specie vnicus existat: de qua mira *e* R. Eliezer, vt quòd ei prædæ sint cuncti

c Lib. 9. & 32. c. 1.

d Iob. 40. v. 20. 21. 22. 40. Esa. 27. v. 1.

e In Pirke.

A

maris dracones & balenæ, donec illam ipsi prædam excutiat Messias. Symbolum haud dubiè Satanæ cuncta ante Christum deuorantis: Cuiusmodi animantia monstrifica tria condita docent in tractatu Bechorot, quod attingit Ezras *a* & *Iucne* in volatiliũ genere, בהמות *Behemoth*, (quem tamen Elephantum interpretantur recentiores *b*) in terrestrium לויתן *leuiathan*, in aquatilium, è quibus, vt narrat Elias *c*, è maiorum traditionibus Deum putant instructurum conuiuium iustis in futuro sæculo. Sed Abben Ezra *d* id docet esse סוד *Sod*, id est, arcanum & mysterium, nec accipiendum iuxta auditum, id est, literam. *Omnia à te*, à tua prouidentia. Epilogus Psalmi per Epiphonema, de Dei prouidentia, cunctis animantibus, terrestribus, aquaticis, aëriis, pro sua cuiusque natura, spiritum, vitam, victum largientis, vt sine eius misericordia, & largitate interire ea necesse sit. *In tempore*, oportunè, vel cùm esurierint, vel quibusque temporibus, hyeme, æstate, & cæteris tempestatibus necessaria suppeditando.

a 4. Lib. c. 6.
b Iob 4. v. 10.
c In Tisbi.
d Genes. 6. v. 19.

B

Prouidẽtia Dei in omnia animãtia.

30 *Dante te illis colligent*, pastum. Cibum accipient, quem illis dederis, pro naturæ suæ conuenientia. *Aperiente*, si aperueris manum, si liberaliter dederis, notatur Dei largitas, quòd non parcè, sed abundanter tribuat. ὁ δωτὴρ ἐάων, inquit Homerus. *Bonitate*, bonis satiabuntur, fundente te copiam rerum omnium.

C

31 *Auertente te turbabuntur.* Vbi curam & conseruationem subduxeris, vbi tuam manum subtraxeris, vbi desieris dare & curare, laborabunt angustia & penuria. *Auferes*, comprimes flatum, ne possint respirare. Alij, præ cibi defectu colliges ad tete eorum spiritum atque animam, & expirabunt. Nam spiritus & de flatu, & de anima.

D

32 *Emittes spiritum tuum & creabuntur.* De orbis per indiuiduorum successionem renouatione, vel potiùs de humani generis per resurrectionem restauratione. Aliqui etiam, de innouatione terræ nascentium, vt cùm vere omnia reuirescunt, & terra nouam faciem, quasi iuuentutis induit. *Spiritum tuum*, Dei spiritum opponit spiritui animalium. Hic mortalis est, & solo Dei nutu extinguitur, ille viuus & viuificans omnia, reddens animam

A animantia terris, aëri, aquis, efficiens vt quotannis omnia reuiuiscant, quæ hyeme perierant. Aliqui per Dei spiritum, fauorem, & beneplacitum intelligũt. Cùm tibi placuerit terram fœcundare, tum creabuntur omnia vitæ commoda.

33 *Sit gloria Domini.* Dei gloria & maiestas duret in perpetuum, semper celebretur. *Lætabitur.* se oblectabit in suo opificio, sibi in eo placebit, gratulabitur de tam pulchro rerum suarum ornatu. Videt enim omnia, quæ fecit, esse valdè bona *a*. Atque ita ea conseruabit in perpetuum. Posset intelligi deprecanter *lætetur*, in rebus à se procreatis neque ab eis offendatur.

a Gen. 1. v. 31.

B

34 *Qui respicit terram, & facit.* Qui aspectu suo, i. nutu solo, vel vultu iracundo terram concutit, & motu findit labefactátque. Tanta est eius potentia, *Tangit*, tonitru, fulmine, terræmotu, hiatu, alióve modo ferit, & fumant, vt mons Sinai *b*, Vesuuius, Ætna, Pyrenæi olim, qui arserunt, flammas vomuerunt, grandem fumum in fornacis modum exhalantes terribili specie. Hæc de mirabilibus meteoris dicuntur.

b Exo. 19. v. 18.

35 *Cantabo Domino, qui bona.* Celebrabo eum ore &

C instrumentis musicis, quoad in viuis extitero. Item mente, & cordis viribus. q. d. omnibus modis, quibus potero. Cantare ad os, psallere ad mentem, & musica organa.

36 *Iucundum sit ei eloquiũ.* Antithesis. Mea oratio Domino placeat (Hebraicè, יערב *Icherab*, dulcescat propriè.) Peccatores autem, qui tanta beneficia Dei non considerant, neque eius operibus delectantur, aut iniquè eis abutantur, pereant.

37 *Deficiant peccatores à terra.* Consumantur. Imprecatur impiis, qui hæc diuina beneficia, prouidentiæque

D opera minimè agnoscunt.

ARGVMENTVM.

Ad Deum laudandum vocat, qui Israëlitas multis bonis affecerit, conseruauerit, & in terram promissam perduxerit.

1 Hallelu

1 Halelu-ia. CIV. Heb. 105.

2 Confitémini Dómino, & inuocâte nomen eius: annunciâte inter gentes ópera eius.

3 Cantâte ei, & psállite ei: narráte ômnia mirabília eius.

4 Laudâmini in nómine sancto eius: lætétur cor quæréntium Dóminum.

5 Quærite Dóminum, & confirmámini, quærite fáciem eius semper.

6 Mementóte mirabílium eius, quæ fecit: prodígia eius, & iudícia oris eius.

7 Semen Abraham, serui eius: filij Iacob elêcti eius.

8 Ipse Dóminus Deus noster: in vniuêrsa terra iudícia eius.

9 Memor fuit in sæculum testaménti sui: verbi, quod mandâuit in mille generatiônes.

10 Quod dispósuit ad Abraham: & iuramênti sui ad Isaac.

11 Et státuit illud Iacob in præcéptum: & Israël in testaméntum ætérnum.

12 Dicens, Tibi dabo terram Chânaan: funículum hæreditâtis vestræ.

13 Cùm essent número breui: paucíssimi: & íncolæ eius.

14 Et pertransiêrunt de gente in gentem: & de regno ad pópulum álterum.

15 Non relíquit hóminem nocêre eis: & corrípuit pro eis reges.

16 Nolíte tángere Christos meos: & in Prophêtis meis nolíte malignâri.

17 Et vocâuit famem super terram: & omne firmaméntum panis contríuit.

18 Misit

18 Misit ante eos virum: in seruum vænúndatus est Ioseph.

A

19 Humiliauêrunt in compédibus pedes eius, ferrum pertrânsiit ánimam eius: donec veníret verbum eius.

10 Elóquium Dómini inflammâuit eum, misit rex & soluit eum: princeps populôrum, & dimîsit eum.

21 Constítuit eum dóminum domus suæ: & príncipem omnis possessiónis suæ.

B

22 Vt erudîret príncipes eius sicut semetípsum: & senes eius prudéntiam docêret.

23 Et intrâuit Israël in Ægyptum: & Iacob áccola fuit in terra Cham.

24 Et auxit pópulum suum vehementer: & firmáuit eum super inimîcos eius.

25 Conuértit cor eôrum, vt odîrent pópulum eius: & dolum fácerent in seruos eius.

C

26 Misit Moysen seruum suum: Aaron, quem elêgit ipsum.

27 Pósuit in eis verba signôrũ suôrum: & prodigiôrum in terra Cham.

28 Misit ténebras, & obscurâuit: & non exacerbáuit sermônes suos.

29 Conuêrtit aquas eôrum in sánguinem: & occîdit pisces eôrum.

D

30 Edidit terra eôrum ranas: in penetrálibus regum ipsórum.

31 Dixit, & venit cynómyia, & cínifes: in ómnibus fínibus eôrum.

32 Pósuit plúuias eôrum grándinem: ignem concurêntem in terra ipsôrum.

33 Et percûssit víneas eôrum, & ficúlneas eôrum: & contrîuit lignum fínium eôrum.

34 Dixit,

34 Dixit,& venit locústa, & bruchus: cuius non erat númerus. A

35 Et comédit omne fœnum in terra eôrum: & comédit omnem fructum terræ eôrum.

36 Et percússit omne primogénitum in terra eôrum: primítias omnis labôris eôrum.

37 Et edúxit eos cum argénto, & auro: & non erat in tríbubus eôrum infirmus.

38 Læta a est Ægyptus in profectiône eorum: quia incúbuit timor eôrum super eos. B

39 Expándit nubem in protectiônem eôrum: & ignem, vt lucêret eis per noctem.

40 Petiêrunt, & venit cotûrnix: & pane cœli saturâuit eos.

41 Dirûpit petram, & fluxérunt aquæ: abiêrunt in sicco flúmina.

42 Quóniam memor fuit verbi sancti sui: quod hábuit ad Abraham púerum suum. C

43 Et edûxit pópulum suum in exultatiône: & eléctos suos in lætitia.

44 Et dedit illis regiônes Géntium: & labóres populôrúm possedêrunt.

45 Vt custódiant iustificatiônes eius: & legem eius requîrant.

---

1 *Halelu-jah.* Halelujah posito à Septuag. pro inscriptione huius Psalmi, Masoretæ superiorem concluserunt. Septuaginta, ne hic esset sine titulo, maluerunt ad hunc pertinere, quòd ad Deum laudandum inuitaret à beneficiis populo suo collatis, quibus præcipuè eum è populo exiguo amplissimum & potentissimum constituit הללו־יה *Halelu-jah* enim, quod hic primùm occurrit, duobus propriè vocabulis, vsque ad Psal. 145. vbi deinceps vnica erit vox & integra, tam in principiis Psalmorum, quàm finibus, composita videlicet è duobus integris, D

A tegris, nullo interposito Maccaph, *Laudate Deum cum iubilo, lætitia & cantu*, siue *Iubilate Deum*, sonat. Vnde in cœlo auditur, vbi omnia cantica sunt læta, & perpetuum est Halelu-jah *a*, & in Ecclesia lętis duntaxat temporibus canitur iam ab Apostolico sæculo, vt in Paschate, apud Augustinum *b*, Victorem *c*, vbi vocatur *Alleluaticum melos*, Hieronymum *d* vbi *carmen musicum rusticorum*. Immò à Prophetico. Nam eius canendi vsum in Ecclesia ex Aggæo propheta manare, qui primus illud cecinerit, cùm nouam structuram templi vidit, testatur Epiphanius *e*, idque secundùm Tobiæ Prophetiam *f*. Quod B annoto, propter istos, qui simpliciter interpretantur, *Laudate Deum* (eum, qui est, propriè) nam הלל *Halal*, vel potius הלל *Hillel* in Piel, plus significat, vt proinde Iustinus Martyr eleganter repræsentarit *g* per ὑμνήσατε μετὰ μελῳδίας τὸ ὄν, & Hebræi הלל *Halal* plerisque locis exponant שמח *Shamah, lætatus est*, maximè veteres, vt Thalmudici apud Kimhi *h*. הילולא *Hillulá*, enim appellant lætitiam, gaudium, בית הילולא *Béth Hilulá* domum gaudij, domum genialem, & aliquando *thalamum*, locum nuptialem sponsi & sponsæ, vt à Mose di- C cuntur *i* הילולים *Hilulim* gaudia. Quare Psalmi huius inscriptiones sunt de rebus lætis, & respiciunt ad Messiam, & Ecclesiam, vel alterutrum. Itaque maiores vocem primitiuam retinere maluerunt, quam non satis emphaticè vno verbo exprimere. Lege Hieronymum *k*. Masoretas autem dixi, non Hebræos: quoniam illi non modò auctores punctorum vocalium exstiterunt, verùm etiam accentuum, & notularum distinguentium, cùm ante eos vniuersa Scriptura vnus esset Pasuc, siue versus, i. careret expressis distinctionum notis, ex Rambam & Elia, vt idcirco sæpiùs hallucinati sint, disceden- D do à rectiore Septuaginta, Chaldæi, Thalmudicorum, & veterum Rabbinorum iudicio, quemadmodum quotidiè fit, dum minores se sapientiores, & ingeniosiores maioribus autumant.

2 *Annunciate inter gentes opera eius*, nota facite, *inter gentes*, id est, ô vos gentiles, ô vos externi, de quo suprà *l*. *Opera eius*, præcipue ea, quæ perpetua historica narratione commemorabis, de mirabilibus Dei beneficiis erga suum populum, vt alibi *m*.

3 *Cantate ei*, (orç) & *Psallite* (mente & instrumentis musicis)

a *Apo. 19. v. 4.*
b *Episto. ad Casulanũ, & in Psal. 106.*
c *De pers. Vand.*
d *Epist. 17.*
e *De vitis Prophet.*
f *Tob. 13. v. 22.*
g *q. 50. ad Orthod. pa. 255.*
h *In Psal. sequentem.*
i *Leu. 19. v. 24.*
k *Ad Marcellã epist. 137.*
l *Psalm. 9. v. 4.*
m *Deut. 29. v. 2. 3. 4.*

musicis) *Narrate* (sine copula ad vehementiam exhortationis) *mirabilia*, quæ fecit creando, conseruando, liberando, ea autem præsertim, quæ Israëlitico populo præstitit *a*.

a Deut. 7. v. 6. 7. 8. & 29. v. 2. 3. 4.

4 *Laudamini in nomine sancto eius*: gloriamini eius nomine: eo lætamini, cum laudate, vt suprà *b*, id est, laudate nomen sanctum eius, vt habetur in Paralipomenon *c*, vbi hic Psalmus legitur vsque ad vers. 18.

b Psal. 33.
c 1. Par. 16. v. 10.

5 *Quærite Dominum, & confirmamini* forti & constanti estote animo ad eum quærendum, vel more linguæ Imper. pro futuro, Et confirmabimini robustique efficiemini. Scio Masoretas legere ועזו nominaliter per Holem, *Veghuzzo*, *& fortitudinem eius* (*quærite*) per quam nonnulli Arcam fœderis intelligunt, in qua se Dei virtus declarabat *d*, vt suprà *e tradidit in captiuitatem fortitudinem eorum*, de Arca à Philistæis bello capta. Verùm ועזו *Veghuzzu*, per Shurec in imperatiuo Kal, non minùs quadrat. *Faciem eius* eum, eius conspectum, fauorem & gratiam. Præsentiam Dei, Augustinus. Alij, Christum, qui Dei est facies & imago expressissima. Alieniùs Kimhi Arcam fœderis etiam hîc intelligit. De hoc idiotismo alibi diximus. Nam honoris causa Deum circumloquuntur.

d 3. Reg. 8. v. 12.
e Psalm. 77. f vers. 61.
Christus Dei facies & imago.

6 *Prodigia eius & iudicia oris eius*. Prodigiorum & iudiciorum eius mementote, per Zeugma, & regiminis siue Syntaxeωs variationem. Prodigia appellat miracula, quæ patrauit in sui populi liberatione: iudicia, legem, & precepta ore suo tradita per Mosen: vel supplicia, quæ edidit ex oris sui sententia in Pharaonem, vt eadem sint cum prodigiis.

7 *Semen Abrahæ filij eius*. Vocatiui casus: vt iam sit Apostrophe ad Iudæos; O semen Abrahæ cultores eius, ô filij Iacob, quos repudiato Esau elegit. *Serui* enim & *electi*, in Græco sunt nominatiui plurales, δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Appositoriè ad *Semen* & *filij*. Item in Hebræo saltem posterius. Nam בחיריו *behiran* habet Iod symbolum pluralis masculini, vt vers. 43. Indicat non natura, aut meritis Israëlitas populum esse Dei: sed sola electione *g*.

g Rom. 9. v. 6. 9. 10. 11.

8 *Ipse Dominus Deus noster*, est sup. *Iudicia*, exempla, & argumenta omnipotentiæ, sapientiæ, bonitatis & veritatis siue fidei: prodigia & miracula, vt suprà *h*.

h Vers. 6.

9 Memor

A 9 *Memor fuit in sæculum*, in perpetuum. *Verbi*, testamenti, Appositoriè verbi, vel rei (nam דבר *Dauar* est transcendens) quam in perpetuum esse iussit, quam promisit *in mille*, id est, multas ætates. Vel, Omnes & infinitas, propter numeri multitudinem & perfectionem. Non solùm enim à tempore Abraham, vsque ad nos facta est promissio, verùm ab ipso etiam Adam in omnem posteritatem. Arnobius ad mille generationes Gentium, quæ è tribus filiis Noë propagatæ sunt. Sumit generationem pro propagatione & sobole. At דור *Dor*, ætas potiùs, & sæculum, siue homines alicuius B sæculi.

10 *Quod disposuit ad Abraham*, quod pepigit cum Abraham *a*. *Et Iuramenti cũ Isaac*, memor fuit, per Zeugma *b*. *Ad* pro *de* exponit Kimhi *c*. *Memor fuit iuramẽti Abrahæ facti super Isaac, nõ super Ismaële, vel filiis Cethuræ d. In Isaac vocabitur tibi semen. Iuramentũ autem istud factum est in ligatione Isaac e.*

11 *Et statuit illud*, stabiliuit, vel constituit, *Iacob Israël*, sunt datiui casus, & pertinent ad personam Iacob, siue Israël filij Isaac, cui renouatæ sunt promissiones de possidenda terra Chanaan *f*, & nascituro ex ipso semine *g*. C Ne quis putet sumi Patronymicè, vt sæpe aliàs, pro Iacobæis siue Israëlitis. *In præceptum*, pro lege & statuto, in vim legis, ne præter ipsum alium Deum colerent, & ipse vicissim nullam gentem aliam haberet æquè charam, & peculiarem.

12 *Dicens, tibi dabo terram Chanaan*, eorũ trium Patriarcharum vnicuique. Nam singulis repetitæ sunt promissiones, vt suprà. Quare mox mutato numero. *Vestræ funiculum*, in funiculum. Non enim est Appositio, sed accusatiuus transitionis, de quo suprà *h*. Metonymicè, par- D tem: quia hæreditates funiculis mensoriis diuidebantur, id est, Tibi dabo, ô Abraham, ô Isaac, ô Iacob, terrã Chanaan pro parte hæreditatis vestræ *k*. Mauult Kimhi *l* (nam illic quoque reperitur vsque ad vers. 17.) esse Appositionem, & Apostrophen ad Israëlitas. *Eis dixit, tibi dabo, ô Israelita, terram Chanaan quæ quidem est portio hæreditatis vestræ, portio quam hodiè possidetis.*

13 *Cùm essent numero breui*, exiguo & pauco numero. Hebraicè, מתי מספר *methe mispar*, id est, viri numeri, viri quos facile erat numerare, vt qui definirentur

a Gen.12. v.3.17.v. 19.18.v.18.
b Gen.26. v.3.
c 1. Par.16.
d Gen.17.v. 19.18.v.18. 21.v.2.
e Gen.22. v.18.
f Gen.27. v.28.& 29.
g Gen.28. v.14.
h Psal.2. v.8.
i Ios.13.14. 15.Ezec.47.
k Gen.12. v.7. & 13. v.14. & 15. v.18 & 26. v.4.
l 1.Par.16.

Abraham, Isaac, Iacob, & septuaginta animabus, quæ cum Iacob descenderunt in Ægyptum *a*. Nam initio hæc tota Patriarcharum familia, cum eorum vxoribus. *Et incolæ*, peregrini terræ Chanaan. Erant enim oriundi è Chaldæa & Mesopotamia. Exaggeratio, gratiæ & beneficij. Nam non poterant tantum bonum assequi. Primùm, quòd essent nimis pauci ad occupandam tam amplam terram, deinde quòd peregrini, & externi sine vllo illic pedis, fortunarum, dignitatis vestigio.

A

14 *Et pertransierunt de gente in gentem*, de Chaldæa in Mesopotamiam, Chananæam, Palæstinam, Ægyptum, &c. frequenter transmigrantes *b*.

B

15 *Non reliquit hominem nocere eis*, non permisit eos è quoquam opprimi & lædi. *Corripuit*, increpauit, castigauit propter eos Reges Aegypti, & Palæstinæ Pharaonem & Abimelech *c*, dicendo supple quod sequitur.

16 *Nolite tangere Christos meos*, Reges & Principes meos, id est, à me constituos, & quasi inunctos. Adde Patriarchas fuisse vnctos oleo inuisibili, id est, Spiritu sancto, & eius gratia, ob quam vnctionem, & nos dicimur Christi, siue Christiani. Patriarchas inter exteros populos, Principes & magnos constituerat, adeò vt illi eorum ambirent affinitates, & fœdera, atque si magni fuissent Reges. Hinc enim filij Heth *d* ad Abraham: *Princeps Dei es apud nos*, qualem & eum de cæde quatuor Regum reuertentem agnoscunt, & prædicant Reges Sodomæ, & Gomorrhæ, & Melchisedec *e*. & Abimelec Rex Philistinorum cum eo fœdus in sempiternum iungens *f*, quod posteà renouat cum Isaac filio *g*. Quantum ad Iacob, cùm ipse proficisceretur de vrbe Sichem, à filiis direpta, & vastata, terror Dei inuasit omnes per circuitum ciuitates, nec sunt ausi persequi recedentes *h*. Ismaël autem & filij alij Abrahæ ex Cethura, itémque Esau nepos, solo respectu sanguinis & familiæ, sese per coniugia inseruerunt in principes familias Syriæ, Arabiæ, Aethiopiæ, ac earum rexerunt populos, relictis in multa sæcula filiis Regibus & Ducibus *i*. *In prophetis*. Nam Abraham vocat Prophetam Deus *k*. Et Isaac de sua posteritate prophetizat *l*. Et Iacob moriens mira vaticinatur de Christo, & posteris *m*. Denique hi omnes viderunt diem Christi, & gauisi sunt, quod non contigit

C

D

a Gen. 36. v. 26. Exod. 1. v. 5.
b Gen. 12. v. 6. 7. 8. & 20. v. 1. 2. &c. Heb 11. v. 8. 9. 10. &c.
c Gen. 12. v. 17. &c.
d Gen. 23. v. 6.
e Gen. 14. v. 17. 18.
f Gen. 21. v. 30. 31.
g Gen. 26. v. 30. 31.
h Gen. 35. v. 5.
i Gen. 25. v. 14. & 36. v. 1. 2. 3.
k Gen. 20. v. 7.
l Gen. 27. v. 28. 29.
m Gen. 49. v. 10. 11.

contigit sine Prophetica facultate, & dono. Adde Deum A sæpe eis collocutum, & apparuisse, & ingentia reuelasse. *Malignari*, malè facere, nocere.

Fames, diuinum est flagellum.

17 *Et vocauit famem super terram.* Sic loquitur Scriptura, ne quis eam attribuat naturæ, vel fato, vel casui. Est enim vnum è Dei flagellis *a*. *Vocabit Dominus famem, & veniet super terram annis septem. Omne firmamentum.* Hebraicè, כל מטה *Col matthe*, omnem baculum & virgam propriè, robur omne, id est, omnia legumina, vel omnem cibum, quo sustentatur & alitur homo, fregit & sustulit, vt maxima fames orbem inuaderet, per B septennium *b*. Sic loquitur Moyses *c* : *Confringam baculum panis vestri*, id est, fulcrum, robur, Esaias *d* quia panis cor hominis firmat, vel calamum, spicā iam firmam, & propè maturam. Vnde calamitas, quasi calamorum fractio.

a 4 Reg. 8.
b Ge. 41. v. 51. 52.
c Leuit. 26. ver. 26.
d Esa. 3. v. 1
e Genes. 37. vers. 36. & 41. ver. 39.
f Genes. 45. ver. 5.

Deus quomodo Ecclesiæ prospiciat.

18 *Misit ante eos virum.* Præmisit illis Ioseph in Ægyptum *e*, qui patris & fratrum victui prospiceret, prauis horum consiliis in finem commodum & salutarem vsus *f* : *In conseruationem misit me Deus ante vos.* Est autem Hysteron proteron. Nam Ioseph priùs fuit venditus, quàm fames venerit. Nullum periculum Ecclesiæ C solet accidere, quin Deus anteà prouiderit, & procurarit modum conseruationis & salutis. *In seruum venundatus*, primùm Ismaëlitis, deinde Putiphari regis Eunucho.

g Gen. 37. v. 27. 28. & 36.
h Gen. 39. v. 20.

Anima pro tota persona sæpè ponitur.

i Gen. 46. v. 27.
k Ge. 37. v. 7. 8.
l Gen. 40. v. 12. & 13.

19 *Humiliauerunt in compedibus*, afflixerunt propriè. *Ferrum*, ferreis vinculis eius personam tentaueruut, coniiciendo in carcerem *h*. Anima pro tota persona, per Synecdochen : vt alibi *i*, *Septuaginta animæ descenderunt in Ægyptum.* In fonte est alius tropus, *In ferrum venit anima eius. Verbum eius.* Dei. Passiuè. Verbum siue decre- D tum Dei de eo euehendo. q. d. Hæsit Ioseph in carcere, quoad tempus à Deo constitutum appareret, vt exaltaretur. Vel ipsius, Ioseph. Actiuè. Verbum, quod ipse Ioseph dixerat, referens fratribus, & patri somnia à se visa de futura sua magnitudine *k*, donec tempus veniret, quo verbum istud impleretur. Aliqui, Verbum Prophetiæ eius, factum ad pistorum & pincernarum regiorum magistros *l*.

20 *Eloquium Domini inflammauit eum*, veluti excoxit &

Abraham, Isaac, Iacob, & septuaginta animabus, quæ cum Iacob descenderunt in Ægyptum *a*. Nam initio hæc tota Patriarcharum familia, cum eorum vxoribus. *Et incolæ*, peregrini terræ Chanaan. Erant enim oriundi è Chaldæa & Mesopotamia. Exaggeratio, gratiæ & beneficij. Nam non poterant tantum bonum assequi. Primùm, quòd essent nimis pauci ad occupandam tam amplam terram, deinde quòd peregrini, & externi sine vllo illic pedis, fortunarum, dignitatis vestigio.

A

14 *Et pertransierunt de gente in gentem*, de Chaldæa in Mesopotamiam, Chananæam, Palæstinam, Ægyptum, &c. frequenter transmigrantes *b*.

B

15 *Non reliquit hominem nocere eis*, non permisit eos è quoquam opprimi & lædi. *Corripuit*, increpauit, castigauit propter eos Reges Aegypti, & Palæstinæ Pharaonem & Abimelech *c*, dicendo supple quod sequitur.

16 *Nolite tangere Christos meos*, Reges & Principes meos, id est, à me constituos, & quasi inunctos. Adde Patriarchas fuisse vnctos oleo inuisibili, id est, Spiritu sancto, & eius gratia, ob quam vnctionem, & nos dicimur Christi, siue Christiani. Patriarchas inter exteros populos, Principes & magnos constituerat, adeò vt illi eorum ambirent affinitates, & fœdera, atque si magni fuissent Reges. Hinc enim filij Heth *d* ad Abraham: *Princeps Dei es apud nos*, qualem & eum de cæde quatuor Regum reuertentem agnoscunt, & prædicant Reges Sodomæ, & Gomorrhæ, & Melchisedec *e*. & Abimelec Rex Philistinorum cum eo fœdus in sempiternum iungens *f*, quod posteà renouat cum Isaac filio *g*. Quantum ad Iacob, cùm ipse proficisceretur de vrbe Sichem, à filiis direpta, & vastata, terror Dei inuasit omnes per circuitum ciuitates, nec sunt ausi persequi recedentes *h*. Ismaël autem & filij alij Abrahæ ex Cethura, itémque Esau nepos, solo respectu sanguinis & familiæ, sese per coniugia inseruerunt in principes familias Syriæ, Arabiæ, Aethiopiæ, ac earum rexerunt populos, relictis in multa sæcula filiis Regibus & Ducibus *i*. *In prophetis*. Nam Abraham vocat Prophetam Deus *k*. Et Isaac de sua posteritate prophetizat *l*. Et Iacob moriens mira vaticinatur de Christo, & posteris *m*. Denique hi omnes viderunt diem Christi, & gauisi sunt, quod non contigit

C

D

a *Gen.36. v.26. Exod.1.v.5.*
b *Gen.12. v.6.7.8.& 20.v.1.2.&c. Heb 11.v.8. 9.10.&c.*
c *Gen.12.v.17.&c.*
d *Gen.23. v.6.*
e *Gen.14. v.17.18.*
f *Gen.21.v. 30.31.*
g *Gen.26. v.30.31.*
h *Gen.35. v.5.*
i *Gen.25. v.14.& 36. v.1.2.3.*
k *Gen.20. v.7.*
l *Gen.27.v. 28.29.*
m *Gen.49. v.10.11.*

contigit sine Prophetica facultate, & dono. Adde Deum sæpe eis collocutum, & apparuisse, & ingentia reuelasse. *Malignari*, malè facere, nocere.

Fames, diuinum est flagellum.

17 *Et vocauit famem super terram.* Sic loquitur Scriptura, ne quis eam attribuat naturæ, vel fato, vel casui. Est enim vnum è Dei flagellis *a*. *Vocabit Dominus famem, & veniet super terram annis septem. Omne firmamentum.* Hebraicè, כל מטה *Col matthe*, omnem baculum & virgam propriè, robur omne, id est, omnia legumina, vel omnem cibum, quo sustentatur & alitur homo, fregit & sustulit, vt maxima fames orbem inuaderet, per septennium *b*. Sic loquitur Moyses *c*: *Confringam baculum panis vestri*, id est, fulcrum, robur, Esaias *d* quia panis cor hominis firmat, vel calamum, spicã iam firmam, & propè maturam. Vnde calamitas, quasi calamorum fractio.

a 4 Reg. 8.
b Ge. 41. v. 51. 52.
c Leuit. 26. ver. 26.
d Esa. 3. v. 1

18 *Misit ante eos virum.* Præmisit illis Ioseph in Ægyptum *e*, qui patris & fratrum victui prospiceret, prauis horum consiliis in finem commodum & salutarem vsus *f*: *In conseruationem misit me Deus ante vos.* Est autem Hysteron proteron. Nam Ioseph priùs fuit venditus, quàm fames venerit. Nullum periculum Ecclesiæ solet accidere, quin Deus anteà prouiderit, & procurarit modum conseruationis & salutis. *In seruum venundatus*, primùm Ismaëlitis, deinde Putiphari regis Eunucho.

e Genes. 37. vers. 36. & 41. ver. 39.
f Genes. 45. ver. 5.
Deus quomodo Ecclesiæ prospiciat.
g Gen. 37. v. 27. 28. & 36.

19 *Humiliauerunt in compedibus*, afflixerunt propriè. *Ferrum*, ferreis vinculis eius personam tentauerunt, coniiciendo in carcerem *h*. Anima pro tota persona, per Synecdochen: vt alibi *i*, *Septuaginta animæ descenderunt in Ægyptum.* In fonte est alius tropus, *In ferrum venit anima eius. Verbum eius.* Dei. Passiuè. Verbum siue decretum Dei de eo euehendo. q. d. Hæsit Ioseph in carcere, quoad tempus à Deo constitutum appareret, vt exaltaretur. Vel ipsius, Ioseph. Actiuè. Verbum, quod ipse Ioseph dixerat, referens fratribus, & patri somnia à se visa de futura sua magnitudine *k*, donec tempus veniret, quo verbum istud impleretur. Aliqui, Verbum Prophetiæ eius, factum ad pistorum & pincernarum regiorum magistros *l*.

h Gen. 39. v. 20.
Anima pro tota persona sæpè ponitur.
i Gen. 46. v. 27.
k Ge. 37. v. 7. 8.
l Gen. 40. v. 12. & 13.

20 *Eloquium Domini inflammauit eum*, veluti excoxit &

igne explorauit eum verbum Domini. Nam eloquium, siue oraculum Dei per insomnia causa fuit, vt probaretur, & coqueretur igne tribulationis, dum propter illud à fratribus est venditus *a*, indéque passus cætera: quæ in Genesi memorantur per annos tredecim, quousque anno ætatis trigesimo Ægypto præficeretur. Anno enim vitæ decimo septimo fuit venditus, apud Putipharem mansit annum vnum, in carcere duodecim, è Seder Olam. Vel, *Eloquium Domini*, id est, Metonymicè, eloquij Domini obseruatio perdidit eum: præceptum, lex diuina fuit causa, cur probaretur, & veluti igne examinaretur. Nempe, quia studiosus erat verbi Domini, & præceptorum eius, persecutionem est passus à fratribus, Ægyptiis, hero, hera, &c. Si fuisset impius, nihil ei fortassis tale contigisset. Sed Dominus fecit cum tentatione prouentum. Docet Deum ad ipsius probationem hanc ei calamitatem immisisse. *Rex*, Pharao *b*, qui mox *Princeps populorum*, Ægypti scilicet. *Soluit eum*, è compedibus & ferro, & emisit è carcere, laxauit propriè.

a Ge. 37. v. 27. 28.

b Gene. 41. v. 14. 15.

21 *Et principem omnis possessionis suæ*, suarum rerum & ditionum gubernatorem *c*.

c Gen. 41. v. 40.

22 *Vt erudiret*, vt vinciret, propriè alligaret, castigaret, coërceret corruptelam aulicam, & reduceret ad moderationem, atque virtutem, qua ipse erat præditus *d*. Hoc enim significatur per, *Sicut semetipsum*. Vt eos instar sui doceret, vt virtutis, quæ erat in ipso, studiosos efficeret. Nam legerunt per כ, *Sicut*, vt & Chaldæus Rabbini interpretantur per ב Metonymicè, *in anima sua*, id est, pro sua ipsius voluntate & arbitratu Principes cogeret, accepta etiam potestate illos in vincula coniiciendi. Quò etiam inclinare possit nostra versio. Præposuit eum aulæ suæ, vt Principes erudiret, & castigaret, & consiliorios efficeret sapientes, tanta erga illos libertate, quanta erga semetipsum. אסר *Asar*, idem esse possit, quod יסר *iasar*, ex mutua permutatione literarum. *Eheu. Erudiit, docuit*, non *Ligauit*, de quo suprà *e*. *Senes eius*, Senatores, consiliarios, & magistratus.

d Gene. 42. v. 6.

e Psa. 93. v. 11.

23 *Et intrauit Israël, Iacob*, Patronymicè Israëlitæ, & Iacobæi *f*. *Incola fuit*, peregrinatus est in terra Cham, patris Mixraim, à quo Ægyptij *g*, id est, in Ægypto.

f Genes. 46. v. 6 7.

g Ge. 10. v. 13.

24 *Auxit populum suum vehementer*, multiplicauit, fœcunda

A cundauit *a*, vt cùm initia descensus, vix essent septuaginta, in exitu post 400. annos, vel iuxta alios, ducentos decem, sexcenta armatorum millia explerent, & totidem paruulos & mulieres secum in terram Chanaan ducerent. *Super*, præ, plusquam. Eum supra ipsius hostes auxit & multiplicauit: fortiorem eum, vel numerosiorem fecit (vtrumque vox Hebræa ויעצמהו *vaiahatsimehu*. patitur, pro qua nos *& firmauit eum* (inimicis ipsius Aegyptiis. Hîc incipit historia Exodi.

a Exod.1. v.7.

25 *Conuertit cor eorum, vt audirent*, præ bonorum copia, quibus suum populum afficiebat, animos illorum ad B suorum odium conuertit. Non quidem infundendo maleuolentiam & odium, sed multiplicando & ornando populum suum, cui Aegyptij inuidebant, sicque prouocando eorum inuidiam, sua erga populum beneficentia. Hoc enim pendet è superioribus. Itaque Deus hîc causa est odij per accidens, consecutionem, occasionem, non per se propriè. Hinc Augustinus ad hunc locum: *In eo quòd populũ suum multiplicauit, hoc beneficio suo malos ad inuidentiam conuertit*. Et pòst: *Non itaque cor illorum spontè malum* & (inuidũ) *conuertit ad odium*. Aliqui Rabbinorum præter verbi consuetudinem exponunt intransitiuè: C *Conuersum est cor eorum*, &c. *Dolum facerent*, machinarentur, perniciosa molirentur occidendo infantes, & nimiis operibus patres opprimendo.

Deus vt sit malorum culpæ causa.

26 *Misit Moysem seruum suum, & Aaron b. Quem elegit* ad hoc munus, item ad sacerdotium. Nam quamuis fuerit Aaron de electorum siue prædestinatorum numero, tamen non loquitur de hoc electionis genere, simpliciter, sed πρός τι.

b Exod.3. v.10. & 11.

27 *Posuit in eis verba signorũ*, eos ornauit vi, & dono miraculorum. Actio istorum miraculorũ Mosi & Aaroni in D Hebræo tribuitur. Posuerunt in eis (Israëlitis) verba signorum suorum, id est, signa à Deo ipsis imperata. Sept. propter explicationem maluerunt referre ad primũ auctorem, & causam, quòd miracula propriè fiãt à Deo, vt iuxta illud *c*: *Virtutes nõ quaslibet faciebat Deus per manũ Pauli*. Ne quis putaret sua virtute eos, non diuina isthæc edidisse. *Verba signorum*. Verba in eorum ore, vel res in eorum manu posuit, quibus signa & prodigia ederẽt *d*. Vel hypallage signa & prodigia verborum suorum, signa

Miracula propriè fiũt á Deo.

c Act.19. v.11.

d Exod.7. v.2.

& prodigia ab ipſo mandata & iuſſa poſuit in eis, Moſe ſcilicet & Aarone. *Terra Cham*, in Ægypto, vt ſuprà *a*.

a Verſ.23.

Nona Ægypti plaga eſt tenebrarum.

b Exo.10.v.22.

28 *Miſit tenebras*, triduanas, & aëris denſitate & affectione horrendas, ſtupendáſque adeò, vt palparentur, aëri mixtis caliginoſiſſimis & craſſiſſimis terræ vaporibus. Nona plaga *b*. A qua incepit per Hyſteron proteron. Libera enim eſt laudatio à lege narrantis & texentis hiſtoriam, inquit rectè Auguſtinus. *Et obſcurauit*, ויחשב *Vaiahaſec*, & obtenebrauit, totam videlicet Ægyptum, præter regionem Goſen, adeò vt coacti ſint hærere in ſuis locis per tres dies continuos, ac ſi illis eſſent affixi. Nam præ ſtupore non ſunt functi libero membrorum motu & officio, & adeò vt ne quidem ipſis eſſet integrum faces, lucernáſve accendere, ad noctis caliginem depellendum, quòd findere aëris denſitatem ignis non poſſet. Cuiuſmodi ſe expertum in Oceano narrat Abben Ezra, vaporibus ſua craſſitie lumen extinguentibus, nec reaccendi ſinentibus. *Et non exacerbauit*, non ægrè, & difficulter perfecit Dominus. Hinc Hebræi, non variauit, non immutauit, non irritauit, non infideles & irritos fecit ſermones ſuos, quos per Moſem Ægyptiis denunciauerat. Nam fideliter eos impleuit, immiſſis multis plagis & calamitatibus. Hebræa & Græca (in quibus tamen pro ὅτι *quia*, legendum οὐκ *neque*, vbi Auguſtinus docet variare) etſi pluraliter enuncientur, idem tamen pollent iuxta interpretationem R. Eleazar, & R. Dauid: *& non variarunt ſermones eius*, plagæ ſcilicet, vel ſigna & prodigia, de quibus loquebatur *c*. q. d. Signa & prodigia non variarunt verba Dei, ſed fideliter venerunt ſuper eos, prout ipſe dixerat. Signa illicò ad Dei mandatum per Moſem & Aaronem edita apparuerunt. Hæc illi, contra ſciolos, qui deteriora perpetuò eligunt, vt quoquo modo poſſint noſtram editionem carpere. Vnde hic quærunt ſuppoſitum remotiùs. Et non variarunt, Moſes ſcilicet & Aaron, ſermones eius. Mandata Dei non detrectarunt, eis non repugnarunt, quocumque mitterentur à Deo proficiſcentes, etiamſi comminaretur Pharao. Exacerbare autem Septuaginta ſolent accipere pro variare, detrectale, repugnare, amaro & acerbo animo facere, vt מרה *marah*, & מרר *marar*, ſicuti voce finitima, ita ſint ſignificatione. Gall. *N'a pas faict à regret ſes paroles*,

c Verſ.27.

A *roles, ses promesses ou menasses.* Fortassis etiam Septuag. immutauerunt numerum, quòd putarent in fonte esse mysterium sanctissimæ Triadis. Nam non video, cur non possit esse plurale pro singulari. Non exacerbauerunt siue variarunt (Pater, Filius, & Spiritus sanctus) sermones suos, pro, non exacerbauit, siue variauit (Dominus Deus) quod isti ad mysteria obtusi non percipiunt. *Sermones suos*, promissiones suas, factas videlicet Mosi, vel Abrahæ, vt infrà *a* non variauit, neque acerbè, siue ægrè præstitit.

Mysterium sanctissimæ Triados in fonte latet.

a *Vers. 42.*

29 *Conuertit aquas eorum in sanguinem b.* Prima plaga B Veris tempore vertit aquas eorum tam marinas & fluuiales, quàm puteanas, fontanas, & alias in sanguinem, vt siti cruciarentur, & aliis aquæ vsibus priuarentur. Putore etiam, & labe aquarum extinxit illorum pisces, vt & cibi penuria laborarent. Nam Aegyptus his magna ex parte viuit *c. Pisces eorum*, quibus vescebantur ad delicias & gratis, id est, nullo vel vili pretio propter copiam & multitudinem. Earum etiam verti possit, aquarum videlicet. מים *Maim*, enim est masculini generis.

b *Exod. 7. v. 16.*

c *Num. 11. v. 5. & 22.*

C 30 *Edidit terra eorum ranas.* Secunda plaga *d* ad eos in corporibus vexandos & cibis. Nam intra furnos & cibos se ranæ inserebant. *Edidit*, produxit ranas magna copia *e*. Aliqui non putant esse vulgares ranas, sed venenatas & horrendas, quales sunt rubetæ, buffones. Alij etiam, vt refert Abben Ezra, Crocodilos è fluuio exeuntes & homines rapientes, Arabicè Altam sah. Atqui, inquit צפרדעים *Tsephardehim*, vulgatas ranas in fluminibus & riuis coaxantes significant, Galiicè, *Grenouilles*, vt R. Selo. Gallus exponit. Deinde in his magis elucet Dei digitus, potentia, iudicium, *nec minùs* D *clara*, vt loquitur Plinius *f*, *exitij documenta, sunt è contemnendis animalibus, vt cùm à cuniculis suffossum in Hispania oppidum, à talpis in Thessalia, à ranis ciuitas in Gallia pulsa, ab locustis in Africa, à muribus incolæ ex Gyanio Cycladum insula fugati in Italia Amycla à serpentibus deleta, à scorpionibus & solpingis gens Æthiopum citra Cynamulgos sublata, à scolopendris Otricretes abacti.* Atque hæc Atheus contra istos, qui, omnia è communibus rerum naturis metiuntur, & vocabula per vim ad suam perfidiam trahunt. *In penetralibus*, in cubiculis. Non solùm

d *Exod. 8. v. 3.*

e *Exod. 8. v. 6.*

Animalia populos & vrbes vastarunt.

f *Lib. 8. hist. Natu. c. 29.*

in vulgi domibus, sed etiam regum palatiis, & cubilibus interioribus a. *Ascendit è fluuio rana in penetralia quaque Pharaonis & Ægyptiorum, non reformidans strictos custodum, & militum enses, nec mortem ipsis à satellitibus intentatam*, inquit R. Iacob, è vetustis traditionibus. Quod miraculum hîc canit Dauid, à paucis obseruatum. Nempe ranas è fluuio ingressas במשכבך בחדר ועל מטתך *bahadar mishachbeca, vehal mitthatheca*, in secretius cubiculum, & super lectum Pharaonis, inter medios enses, per medias custodias, itémque ianuas & fenestras clausas, non in illis locis interioribus per putredinem natas, haud dubiè per penetrationem dimensionum, à qua tantoperè abhorrent Caluinistæ, vel maiore alio miraculo illuc è fluuio currentes & perrumpentes, per quod etiam implebant illorum furnos, panaria, cibos quantumcunque clausos & septos.

a Exo. 8. v. 2.

Penetratio dimensionũ in Aegypto patuit.

13 *Dixit, & venit cynomyia.* Quanta plaga ad terram corrumpendam, & aërem inficiendum. *Cynomyia*, Hebraicè הערוב *harob*, mixtio siue congregatio muscarum, & insectorum b. Sed Septuaginta per Synecdochen speciem pro genere posuerunt, muscam videlicet caninam, muscarum molestissimam. Hic autem etiam eluxit miraculum de dimensionum penetratione. Nam hæc insectorum genera repleuisse Ægyptiorum domos Moses indicat, tametsi diligenter clausas. Vbi tertium accessit, dum Israëlitæ ab his non sunt infestati. Quod in hac plaga primùm obseruat Moses c. Fortasse, vt notat Abben Ezra d, quia tres primæ, Sanguis, Rana, Cyniphes, communes illis fuerunt cum Ægyptiis, reliquæ septem Ægyptiorum propriæ. Etsi R. Iaphet aliter quàm fere omnes sequuntur. *Cyniphes*, pediculi, propriè. Tertia plaga, ad corpora hominum iumentorúmque, grauiter infestanda, terræ puluere in eos verso. At noster Cyniphes per Synecdochen, speciem pro genere, pediculos caninos pro pediculis simpliciter allusione quadam ad vocem Hebræam כנים *Cinnim*, Vnde debet scribi per y, à *κύων canes, κυνὸς, κυνιπὸς*. Et quamuis Grecè sit π. Latinè tamen vsu veteri est F vel ph vt à *τρόπαιον* Trophæũ. Septuaginta in Exodo aliam allusionem secuti sunt. Nam vertunt *σκνῖπες* vel *σκνῖφες*, culices, insectum pennatum infestans

Quarta plaga est omnis generis muscarum & insectorum.

b Exod. 8. v. 21. 22. & 10.

Penetratio dimensionũ miraculosa.

c Ibid. v. 22.

d Ex. 7. v. 17.

Tertia plaga est muscarum caninarũ seu pediculorũ, qui hic Cynyphes dicuntur.

A infestans arbores & iumenta apud Plinium *a*. — a Lib.17.

32 *Posuit pluuias eorum*. Transilit hîc duas plagas, quintam de peste animalium, & sextam de vlceribus siue pustulis hominum. *Posuit*, conuertit. Nam pluit eis grãdinem. *Ignem comburentem*, pecora & homines foris repertos, & herbas agri, seorsum linum in culmo positum, & hordeum iam spicatum *b*. Sub finem videlicet Februarij, Vnde non attigisse dicitur triticum, & frumentum, quia serotina, & adhuc in herbas. Periphrasis autem est fulminis. Nam septima est plaga, quæ appellatur quidem grando, sed mixtos habuit ignes, tonitrua, pluuias, aliósque meteoros spiritus. — v.24. — b Exod 9. v.18.19.

B 33 *Et percussit vineas*, verè, quando vineæ, ficus & arbores promittebant fructuum magnam copiam trusis botris, & baccis. *Lignum*, arbores, virgulta in finibus & terminis Aegyptiorum inuenta.

34 *Dixit, & venit locusta*, duobus mensibus pòst, quando frumenta spicata erant sub Pentecosten, incidentem in sextum Siuan siue Maij, quæ proinde festum Messis *c* & primitiarum (tritici) dicitur. *Bruchus* ילק *Ielek*, species est locustæ omnia lambentis. In Exodo fit duntaxat mentio, ארבה *Arbé*, i. locustæ, sed quia C est nomen generis, nec semper restringitur ad speciem, Dauid docet non in hac plaga, i. octaua vnicum sæuiisse locustarum genus. — c Exod. 23. v.16.

35 *Et comedit omne fœnum*. Locustæ & Bruchus omnem fructum arborum, & quicquid grando & fulgur reliquerant, consumpserunt. *Fœnum*, herbam virentem propriè æstatis tempore, quando fœnum propè est maturum. *fructum terræ*, segetes, quæ in superiore plaga nondum euectæ erant in culmum siue spicam *d*. — d Exod.9. v.32.

36 *Percussit vineas eorum & ficulneas*, redeunte altero D vere. Nam plagæ hæ non continenter, sed per interualla & spatio duodecim mensium contigerunt, *Primogenitum*, hominum & pecorum. Postrema & decima plaga, qua adactus est Pharao eos dimittere. *Primitias omnis laboris*, vel fortitudinis, & virtutis *e*. Cur autem sic periphrasticòs vocentur primogenita, diximus suprà *f*. Iudæos ex Aegypto eduxit diuites & incolumes, vt ne vnus quidem esset infirmus & imbecillus ad conficiendum iter in Palæstinam. Viatico & firma vale- — e Exod. 12. v.12. — f Psal.77. v.57.

tudine ad iter instruxit *a*. Nam ne vnus quidem illorum fuit Ægyptiacis plagis vexatus. Aurea autem, & argentea vasa, aliáque eiusmodi ab Aegyptiis consecuti sunt.

a *Exod. 13. v. 18.*

37 *Et eduxit eos cum argento & auro*, argenteis & aureis vasis, aliísque pretiosis Aegyptiorum opibus commodatò acceptis. *Infirmus* כושל *coshel*, corruens, labens prop. nutans, id est, debilis, vt apud Prophetam *b*. *Genua* כושלות *Cosheloth*, *debilia*. q. d. inter eos nullus erat non modò æger, sed ne debilis quidem, aut imbecillus. Erant enim omnes alacres & expediti *c*, viri fortes & strenui *d*, ad 600. hominum millia præter inferiores 20. annis.

b *Esa. 35. v. 5.*
c *Exod. 14. v. 18.*
d *Ex. 12. v. 37.*

38 *Lætata est Aegyptus in profectione*, in egressu: cùm exirent, quia inuaserat eos timor ob plagas, & flagella.

39 *Expandit nubem in protectionem eorum*, quæ protegeret ab æstu, ignem, qui illuminaret viam, per quam ituri essent. Imò & vtrumque ad præmonstrandam viam. In illis etenim Saracenicis desertis viarum nulla extant vestigia, ob arenas leui ventorum flabello mobiles & delebiles. Ideóque viatores in illis, vt nautæ in mari, vti coguntur instrumentis quibusdam quasi nauticis quadrantibus, ad indicandas mundi plagas, & dirigendas profectiones. *In columna* (ait Nehemias *e*) *nubis ductor eorum fuisti, & in columna ignis per noctem, vt appareret eis. In protectionem*, in vmbraculum, & tegumentum aduersus solem & ardores. Nam deserta Saracenica siue Arabica torrida sunt ratione climatis, item arenarum solis radios reflectentium. Sed & contra feras, & hostes. Sic enim nubem interposuit inter ipsos & Aegyptios, ne propinquarent tota nocte *f*. *Ignem*, columnam igneam ad illustrandam noctem, aduersùm tenebrarum pericula. Et sic Apostoli *g*, στύλον πυρὸς τὴν νύκτα πρὸς φωτισμὸν, καὶ στύλον νεφέλης ἡμέραν πρὸς σκίασμον θάλπους *h*.

e *Neh. 9. v. 12.*
f *Exod. 14. v. 20.*
g *Lib. 8. Const. Clementis.*
h *Exod. 13. v. 21.*

40 *Pane cœli saturauit eos*, Manna cœlitùs demisso spatio 40. annorum *i*, quo pro pane vtebantur. Nam non nisi defecit post transitum Iordanis decimo quinto mensis Nisan, descendens in quemlibet mansionum locum ad illud vsque tempus, adeò vt cum illis transierit

i *Exod. 16. v. 35.*

A rit Iordanem Abben Ezra *a*. Etsi fasciculus Myrrhæ eius descensum terminat Iordanis ora.

a Exod. 26.

41 *Dirupit petram, & fluxerunt*, aperuit propriè. *Abierunt*, id est, decurrerunt in loco siccitatis & squalloris, per locum siccum & desertum exundarũt aquæ copiosæ, quasi fluuius. Postquàm rupes percussione Mosis fuisset rupta & aperta. Neque enim hoc de fissis mari, & Iordane, & siccum iter Israëli transituro præbentibus. *Flumina*, loquitur de percussione rupis in Raphidim *b*, vbi aqua rupe instar fluuij consequentis & comitantis per deserta B exercitum, exundauit, vt suprà *c*.

b Exod. 17. v. 7.

c Psa. 77. v. 20.

42 *Quod habuit ad Abraham puerum suum*, quod sanctè promiserat Abrahæ seruo siue cultori suo *d*.

d Gen. 17. &c.

43 *In exultatione*, exultanter & lætè *e*. Exultantes & lætos eduxit ex Ægypto. *Electos*, Israëlitas, vt suprà *f*. *In lætitia* cum laude & cantico.

e Lege Psa. 30. vers. 25.

f Vers. 7.

44 *Et dedit illis regiones*, terras propriè Chananæorum. *Labores*, opes, bona, quæ sibi multo labore populi Chananæorum acquisierant, plantauerant, seuerant, construxerant, ipsorũm denique omnia veluti hæreditaria sunt consecuti. Fructus terræ illius, pagos & ciuitates magna C industria, & labore confectas.

45 *Vt custodiant iustificationes*, statuta religionis & ceremonias requirant, Hebraicè, ינצרו *lintsoru*, id est, conseruent. Atque hæc causa generalis Dei erga nos beneficiorum, vt agnoscatur, colatur, ametur *g*. Psalmum concludit in fonte, *Halelu ja*. Quod nostri conferunt in sequentis principium, de quo illic.

g Psa. 77. v. 7. Leu. 20. v. 26. Ios. vlt. v. 17. 18. 19.

ARGVMENTVM.

Captiui Deo peccata sua, maiorũmque suorum confitentur, & veniam salutémque poscunt.

D 1 Haleluja, Haleluja. C V. Heb. 106.

2 Confitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

3 Quis loquétur potentias Dómini audítas fáciet omnes laudes eius?

4 Beáti qui custódiunt iudícium: & fáciunt iustítiam in omni témpore.

5 Mémen

5 Meménto nostri Dómine in beneplácito pópuli tui: vísita nos in salutâri tuo. A

6 Ad vidéndum in bonitâte electôrum tuôrum, ad lætándum in lætítia gentis tuæ: vt laudêris cum hæreditâte tua.

7 Peccáuimus cum pátribus nostris: iniústè égimus, iniquitâtem fécimus.

8 Patres nostri in Ægypto non intellexêrunt mirabília tua: non fuérunt mémores multitúdinis misericórdiæ tuæ.

B

9 Et irritauêrunt ascendéntes in mare: mare rubrum.

10 Et saluâuit eos propter nómen suum: vt notam fáceret poténtiam suam.

11 Et incrépuit mare rubrum, & exiccátum est: & dedûxit eos in abyssis sicut in desérto.

12 Et saluâuit eos de manu odiéntium: & redémit eos de manu inimíci.

13 Et opéruit aqua tribulántes eos: vnus ex eis non remánsit. C

14 Et credidérunt verbis eius: & laudauêrunt laudem eius.

15 Citò fecêrunt, oblíti sunt óperum eius: & non sustinuêrunt consílium eius.

16 Et concupiêrunt concupiscéntiam in desérto: & tentauêrunt Deum in inaquôso.

17 Et dedit eis petitiônem ipsôrum: & misit saturitâtem in ánimas eôrum. D

18 Et irritauêrunt Mosen in castris: Aaron sanctum Dómini.

19 Apérta est terra, & deglutíuit Dathan: & opéruit super congregatiônem Abíron.

20 Et exársit ignis in synagôga eórum: flamma combússit peccatóres.

A 21 Et fecêrunt vítulum in Horeb: & adorauêrunt scúlptile.

22 Et mutauêrunt glóriam suam: in similitúdinem vituli comedéntis fœnum.

23 Oblíti sunt Deum, qui saluâuit eos, qui fecit magnália in Ægypto: mirabília in terra Cham, terribília in mari rubro.

24 Et dixit, vt dispérderet eos: si non Moyses elêctus eius stetísset in confractiône: in conspéB ctu eius.

25 Vt auérteret iram eius, ne dispérderet eos: & pro nihilo habuêrunt terram desiderábilem.

26 Non credidérunt verbo eius, & murmurauêrunt in tabernáculis suis: nó exaudiêrunt vocem Dómini.

27 Et eleuâuit manum suam super eos: vt proC stérneret eos in desérto.

28 Et vt deiíceret semen eôrum in natiônibus: & dispérgeret eos in regiônibus.

29 Et initiâti sunt Beélphegor: & comedêrunt sacrificia mortuôrum.

30 Et irritauêrunt eum in adinuentiónibus suis: & multiplicâta est in eis ruîna.

31 Et stetit Phínees, & placâuit: & cessâuit D quassátio.

32 Et reputâtum est ei in iustitiam: in generatióne & generatiônem, vsque in sempitérnum.

33 Et irritauérunt eum ad aquas contradictiónis: & vexâtus est Moyses propter eos, quia exacerbauêrunt spíritum eius.

34 Et distínxit in lábiis suis: non disperdidêrunt gentes, quas dixit Dóminus illis.

31 Et

35 Et commixti sunt inter gentes, & didicérunt ópera eôrum, & seruiêrunt sculptílibus eôrum: & factum est illis in scándalum. A

36 Et immolauêrunt fílios suos: & fílias suas dæmóniis.

37 Et effudêrunt sánguinem innocêntem, sánguinem filiôrum suôrum & filiârum suârum: quas sacrificauêrunt sculptílibus Chânaan.

38 Et inféсta est terra in sanguínibus, & contaminâta est in opéribus eórum: & fornicâti sunt in adinuentiónibus suis. B

39 Et irâtus est furôre Dóminus in pópulum suum: & abominâtus est hæreditâtem suam.

40 Et trádidit eos in manus géntium: & dominâti sunt eôrum, qui odérunt eos.

41 Et tribulauêrunt eos inimîci eôrum, & humiliâti sunt sub mánibus eôrum, sæpe liberâuit eos. C

42 Ipsi autem exacerbauérunt eum in consîlio suo: & humiliâti sunt in iniquitátibus suis.

43 Et vidit cùm tribularéntur: & audíuit oratiônem eôrum.

44 Et memor fuit testaménti sui: & pœnítuit eum secúndùm multitúdinem misericórdiæ suæ. D

45 Et dedit eos in misericórdias: in conspêctu ómnium, qui céperant eos.

46 Saluos nos fac Dómine Deus noster: & cóngrega nos de natiónibus.

47 Vt confiteâmur nómini sancto tuo: & gloriémur in laude tua.

48 Bene

A 48 Benedictus Dóminus Deus Israël à sæculo, & vsque in sæculum: & dicet omnis pópulus, Fiat, fiat.

---

1 *Halelu-ja.* Eadem hîc ratio tituli, ac superiore Psalmo: nisi quòd Halelu-ja duplicetur, quòd in eo præter simplicem laudationem Dei, & beneficiorum eius commemorationem, illa etiam commendentur, atque ita B veluti geminetur laus. In fonte, prius claudit superiorem Psalmum, posterius hunc inscribit, de quo vltimo versu superioris.

2 *Confitemini Domino.* Tres primos versus in sua persona refert. Iam quinto inducit captiuos loquentes de suo exilio, & sua peccata confitentes. Ab hoc versu etiam incipit Psalmus sequens 117. & 135.

3 *Quis loquetur potentias,* admiranda & fortia eius facta, quibus populum suum liberauit, & muniuit, quis eloquetur & explicabit? q. d. nullus. Nam huic interrogationi vis negandi inest. *Auditas faciet* (quis) audire faciet, quis fando exprimet omnes eius laudes, quis lau- C dabilia eius opera enarrabit? Nullus sanè id possit præ innumerabilitate.

4 *Beati, qui custodiunt iudicium.* Cùm tanta sit Dei potentia, beati, qui iustè viuunt, & secundùm virtutem, qui iustitiæ & virtuti student. Facere iudicium & iustitiam est iustas Dei leges obseruare.

5 *Memento nostri Domine.* Incipiunt captiui precari pro suo exilio, & peccata confiteri, vt liquet a. Ex quo Septuag. pronomina, *Mei, me,* verterunt, *Nostri, nos.* *In beneplacito populi tui,* erga tuum populum. Actiuè, id est, pro D tua erga tuos bona voluntate & fauore, secundùm tuam in, populum tuum beneuolentiam: sicuti soles te præbere beneuolum populo tuo electo, beneplacito, & fauore, quo prosequeris populum tuum, memor esto nostri. Meminit enim Deus aliquorum, sed in malum, siue maleplacitum, vt eos scilicet puniat, vexet, exerceat multis calamitatibus. *In salutari tuo*, per tuum saluatorem Christum, Christi aduentum peti Euthymius putat. Vel, *tua salute*, id est, quam tuis afferre soles (nam idem dicit vtroque hemistichio (*visita nos,* eius

a Vers. 7. & 8.

Deus aliquorum in bonum & in malum meminit.

eius nos participes effice, vt Latinè præpos. *In* redundet, & sit ablatiuus modi. Sic in membro superiore. Memento nobis beneplaciti tui antiqui erga tuos, participes nos effice beneuolentiæ, qua populum tuum iam olim es amplexus. Quo pacto? beneplacito tuo, beneuolentissimè. Simplicius vt *in* pro *cum* in vtroque membro. Visita nos cum salute tua, salutari visitatione adesto, assiste nobis. Visitat enim aliquos, sed in ipsorum perniciem, vel castigationem *a*.

a *Leuit. 26. v. 16.*

6 *Ad videndum in bonitate electorũ*, vt videamus electorum tuorum bona. Verba sensuum in hac lingua construuntur cum præpositione. *Ad lætandum*, vt lætemur lætitia, qua solet gaudere & frui gens, quæ tibi chara est. *Vt lauderis*, Asyntheton: (Et) vt glorificeris apud tuam hæreditatem, id est, apud tuos. Vel, vt tu & hæreditas tua, siue populus tuus laudemini. Vnde Hebraicè, להתהלל *lehithaller, Ad gloriandum, ad laudandum se.* Quod aliqui, vt Septuag. per secundam personam resoluunt, alij per primam, vt gloriemur cum tuis, vel apud tuos. Nam præpositio עם *him, Cum*, etiam *apud* significat. Nonnullis petit, vt habere possit cum electis communionem, id est, cum electorum sorte & hæreditate. *Vt* autem est Anaphora, cunctis ad superiorem versum relatis, visita nos Christi tui aduentu, vt videamus, &c. vt lætemur, &c. denique vt laudemus, &c.

7 *Peccauimus, iniustè egimus, iniquitatem.* Vnico verbo in Hebræo, Prauè egimus, impiè fecimus. Hæc autem tria etiam coniungit Daniel *b*, & Moses *c* de tribus peccatorum generibus, primo in se, secundo in proximum, tertio in Deum, q. d. Nullum peccatorum genus prætermisimus. Est autem gradatio, ait R. Leui *d*. Nam רשע *Reschah*, impietas grauior, quàm עון *Hauon*, iniquitas, & עון *Hauon*, quàm חטא *Hhata* peccatum. Peccauimus cum patribus nostris per errorem & imprudentiam: iniustè siue iniquè egimus, cogitatè & scientes: impiè fecimus: malitiosè & arroganter. Quin & monet esse allusionem ad conceptam sacerdotalis confessionis formulã (לשון הודוי *Leshon haviddui*, linguam exomologeseos appellat) in qua die expiatonis primùm peccata confitebantur, deinde iniquitates, denique præuaricationes, vt eas Deus expiaret. *Iniquitatem fecimus*, impietatem propriè. Vnde in Mose, pro hoc tertio

b *Dan. 9. v. 5.*
c *Exod. 34. v. 6.*
d *Leuit. 16.*

tertio est פשע *péshah* præuaricatio, rebelli (in Deum.)
8 *patres nostri non intellexerunt*. Confitetur etiam peccata patrûm prima, quæ etiam in Aegypto commiserant, vbi plurima illius beneficia fuerant experti, quòd illa redundent in natos & posteritatem, quantùm ad supplicia temporaria *a*. *Intellexerunt*, prudenter considerarunt.

a Exo. 20. *v. 5.*

9 *Et irritauerunt ascendentes*, at, sed, rebellauerunt contra te in ora maris Rubri, vixdum ex Aegypto egressi *b*. *&*, pro sed, Aduersatiuè. *Ascendentes in mare*, in littore, iamiam ingressuri mare, quin etiam dum in ipso essent mari. Nam hæc repetitio hoc docet. Quare Hebraicè legitur, עלים בים סוב *haliã beiam suph*, *Super mare, in mari carectoso*, id est, rebellarunt Deo ad littus maris Rubri, atque adeò in ipso mari Rubro. Littora quidem sunt superiora, & sublimiora aquis, siue maris, siue fluminum. Sed captarunt phrasim, Græcam, qua euntes in mare dicuntur ascendere, in Mediterranea descendere. Inde liber Xenophontis, ἀνάβασις κύρου, *Ascensus Cyri*, id est, naualis eius expeditio, κατάβασις contrà, descensus, quando tenditur in Mediterranea: cùm contrario modo Hebræi loquantur, propter littorum supra aquas altitudinem, vt docet Kimhi *c*. Potuerunt etiam respicere situm loci. Quoniam egredientibus Aegyptum versùs terram Chanaan, aut versùs desertum Arabicum ascenditur, quòd Aegyptus iaceat in sede humiliore. Quare Isthmus non est perfossus à multis regibus, & si tentatus, ne tota regio inundaretur. *Mare rubrum*, In Hebræo est duplex, eáque diuersa præpositio. Super mare, in mari carectoso, id est (per Asyntheton) & (vel, atque adeò) in ipso mari Rubro. Vt doceatur non solùm Israëlitas rebellasse super mare, id est, littus maris, sed etiam in ipso mari, quòd illud trepidè, & exigua fide traiicerent, metueréntque, ne vel ab aquis in se redeuntibus absorberentur, vel ab Aegyptiis insequentibus comprehenderentur. Ex quo Hebræi tradunt hæsitasse, de se in rupturam maris dandis, etiam si Moses & Aaron præirent, donec Naasson & Amminadab familiæ, Iudæ principes se in illud immisissent. *Rubrum* ἐρυθρόν. Sinus Arabicus, siue Aegyptius, à prophanis sic appellatur è rubentibus arenis, vt putat Plinius, quasi hic fundi color aquis ruborem

b Exod. 24. *v. 11.*

c *In Psal. 106. siue 107. & in c. 1. Ionæ.*

Infidelitas Iudæorum.

Mare Rubrum vnde dicatur.

communicet κατ' ἔμφασιν, non ὕπαρξιν, vel ab aqua, iuxta alios, propter montes & promontoria per reflexionem Solis rubescente, quasi tota vicinia rubicunda illam ei speciem tribuat. Qua ratione mare Aegeum, hodie Turcis *Mare album* vocatur, & pontus Euxinus *Mare nigrum.* Vel à Persei filio Erythra ibi submerso. Erithra, vt Strabo tradit *a*, qui confusus est fortasse cum Esau, Edom, id est, ruffo, aut cum Pharaone aquis illic Aegyptiis absumpto. Nam quòd aqua illa rubra videatur, & si talis non sit, apparet ex ipsissimet Aegyptiis scriptoribus, vt Dionysio Alexandrino, qui apud Nicephorum scribit *b*, Alexandriæ Nilum cæde Christianorum cruentatum præbuisse speciem maris rubri. Hebræi appellant mare סוף *Suph*, id est, algæ, caricis, siue carectosum, interprete R. Iaphet, à copia caricum, & iuncorum, siue papyrorum, tam in littore, quàm in fundo, è quibus posteà chartæ vsus cœpit apud Aegyptios, & nauigiorum apud Herodotum *c*, apud quem nauigia Aegyptiaca è iunco conficiuntur: סוף *Suph* designat etiam turbinem & procellam. Quæ significatio illi conuenit. Nam est etiam procellosum propter promontoria, & rupes varias. Abben Ezra *d* mauult סוף *Suph* esse loci nomen: R. Iesua vrbis, vt mare Cinnereth, siue Genazareth dicitur ab illa vrbe. Septuaginta Rubrum appellarunt, de totius vacabulo, præter prophanorum vsum, quibus mare Rubrum, siue Erythræum est Oceanus inter Aethiopicum & Indicum. Primò, quia erat pars prima, primùsque sinus, siue brachium Erythræi, & rubri. Deinde, ob mysterium, de quo illud Apostoli *e*: *Omnes in Mose baptizati sunt in nube, & in mari.* Respicitur enim ad Christi cruorem, è quo Baptismus & reliqua Sacramenta vim, & efficaciam mirabilem consequuntur.

Mare albũ & nigrum.

a *lib. 16.*
b *lib. 6. c. 9.*
c *lib. 2.*
d *Exod. 13.*
e *1. Cor. 10. v. 2.*

10 *Et saluauit eos propter nomen suum.* Liberationis causa. *Propter nomen suum*, id est, sua causa, propter suam bonitatem, vel ne nomen suum quasi inualidum, & infirmum blasphemaretur, iuxta illud *f Vt sciant Aegyptij, quia ego sum Dominus.* Vel, vt nominis celebritatem, & gloriam sibi compararet, vt scribit Esaias *g*: *Qui scidit aquas ante eos, vt faceret sibi nomen sempiternum.* Non propter populi virtutem & merita, qui non nisi pœnam merebatur.

f *Exod. 14. v. 18.*
g *Es. 63. v. 12.*

11 Et

A 11 *Et increpuit mare Rubrum*, vento à se misso vehementi, & vrente tota nocte, vt verteretur in siccum *a*. Prosopopœia: Vehementi admodùm procella exagitauit, vel compescuit, ne opprimeret Israëlitas traiicientes, vel retardauit, repressit eius cursum. Metaphoræ enim sæpe diuersa relinquunt cogitanda, quæ proinde in Scripturis sunt admirabiles. *In abyssis*, per abyssos, & profunda maris, sicut per desertum, id est, perinde ac si fuissent in deserto, & sicco loco, non in humido. Quomodo videtur Paulus interpretari, dicens *b*: *Fide transierunt per mare Rubrum, tanquàm per aridam terram, quod experti Ægyptij* B *deuorati sunt*. Vel, tam per mare, quàm per deserta, 40. annis eos deduxit, & tutos conseruauit.

a *Exod. 14. 21.*

b *Heb. 11. 29.*

12 *Et saluauit eos de manu odientium*, Ægyptiorum. *Inimici*, Pharaonis.

13 *Vnus ex eis non remansit*, non superfuit saluus, aut superstes vllus tribulantium eos, id est, Ægyptiorum ex hoc naufragio, qui viuentibus aliis huius rei famam denunciaret.

14 *Non crediderunt verbis eius*. In verba eius propriè. Nam Hebræi non tam subtiliter distinguunt *credere alicui*, &, *credere in aliquem*, vt Latini Theologi post D. Au- C gustinum. Hinc quod hoc loco, *Crediderunt in verba eius*, paulò pòst *c* enunciabit, *Crediderunt verbis ipsius*. *Et laudauerunt*. Cecinerunt. Hebraïcè, ישירו *iaschiru*, de hymno, siue cantico triumphali Mosis & Mariæ *d*.

c *Vers. 26.*

d *Exod. 15.*

15 *Citò fecerunt, obliti sunt*, celeriter laudem eius peregerunt, statim ab eo laudando destiterunt, laudi citò finem imposuerunt. Sic Gallicè, *Ils ont eu bien tost faict*. Maior est Emphasis, quàm si omitteretur verbum *fecerunt*. Facere, pro, perficere, finem imponere. Sic Hebraïcè, מהרו *meharu*, id est, accelerarunt, obliti sunt, D id est, celeriter obliti sunt, nempe quia die tertio, postquàm mare transmiserant, cœperunt maledicere Mosi & Aaroni, quòd eos aqua defecisset *e*. *Non sustinuerunt*, non expectarunt quousque perficeret suum consilium de illis in terram promissam introducendis: non expectauerunt euentum prouidentiæ Dei, tempus & modum ipsi placentem.

e *Exod. 17.*

16 *Et concupierunt concupiscentiam*, carnes, contempto Manna pane cœlesti & delicato *f*. Res voluptuarias, nec ad victum necessarias concupiscentiam vocat, cùm

f *Num. 11. v. 4. 5.*

haberent Manna cibum ad omnia abundè sufficientem, neque carnibus, neque aliis eduliis opus esset. Vnde illæ voces: *Quis dabit nobis carnes? Recordamur piscium Ægypti, cucumerum, peponum, porrorum, ceparum, & alliorum. In inaquoso*, in solitudine, Epithetum Poëticum deserti horridi. In eo dubitarunt de præsentia, & omnipotentia Dei *a*.

A

a Exod. 17. v. 7.

17 *Et misit saturitatem*, morbum saturantem, & appetentiam cibi tollentem, Nauseam *b*. *Comedetis vsque ad mensem dierum, donec exeat per nares vestras, & vertatur in nauseam.* Exprimit emaciantem morbum saturitatis, quo quasi saturi abhorrebant ab omni esca, sicque macrescebant. Fastidium cibi, è quo sequitur macies, quando scilicet nihil possumus edere, aut statim saturi sumus, quódque edimus, vel nocet, vel est inutile. Immisit eis repletionem, plenitudinem cibi, genus morbi, è quo sequitur tabes, nausea, cacochymia, atrophia, & aliæ ægritudines, quas vno nomine רזון *Razon*, siue maciem fons Hebraicè appellat. Græcè Septuaginta πλησμονὴν repletionem, satietatem, vt vertit Fuchsius *c*, vt alij, plenitudo cibi, genus morbi apud Galenum *d*, è quo sequitur macies. Est enim, inquit, πλησμονὴ, πλείων τροφὴ τῆς σωματικῆς φύσεως. Sic vox Hebræa est morbi genus, q. d. Dedit eis carnes pro ipsorum postulatis, quarum repletione consumerentur, & macrescerent, hoc edulio cedente illis in repletionis, & indigestionis morbum. Macies enim & Phthisis etiam oritur è nimia ingurgitatione & crapula. Quin & Hebræorum medici בולמים *boulamim* (à Græco haud dubio βουλιμία) infirmitatem esse aiunt, qua qui laborant, etiam post saturitatem esuriunt. vide Kimhi *e*. Nihil hîc habent moriones, vt incusent Septuaginta, quasi verterint è diametro veritatis Hebraicæ, in qua רזון *Razon*, maciem saturitati oppositam significat: sed, vt eorum potiùs sapientiam, & eruditionem mirentur: primùm, quia macies non opponitur, vt isti fingunt, saturitati, sed obesitati: deinde quia vsi sunt vocabulo medico ad aperiendam causam, & fontem istius maciei; & docendum רזון *Razon*, non hîc simpliciter supponere pro macie, verùm fuisse genus corruptionis & pestis, qua sint Israelitæ consumpti ex repletione concupiscentiæ. Tertiò, quoniam רזון *Razon*, videtur dictum per Metathesim

b Nu. 11. v. 20.

B

Crapula Iudaica pœna.

c *Aphoris.* 22. *lib.* 2.

d *Aphoris.* 17. *lib.* 2.

C

e 1. *Reg.* 21.

D

A tathesim Poëticam pro זרא *zara*, vt mox è numeris docebimus. Quartò, quia etiam R. Mose Nahamam illo numerorum loco nostris Septuag. astipulatur: *Pars*, inquit, *eorum comederunt, & satiati sunt: pars in sua concupiscentia perierunt: quoniam dum adhuc esca esset in dentibus eorum, desæuit in eos Dominus, &c.* Denique quia interdum eidem rei conueniunt contraria nomina. Sic altum, profundum dicimus. Sic obesum Grammatici, tam pro macro, quàm pro pingui vsurpant. Sic Iurisconsulti creditum pro debito *a*. Venditionem pro emptione *b*. Misit ergo repletionis morbum in animas B ipsorum, id est, ipsorum perniciem, vel ad ipsos, ex quo emaciati sunt, contrà quàm ipsi sperarent: vel, misit eis maciem, quæ eis accidit è repletionis, & saturationis morbo *c*. In appetitus & desideria eorum (Metonymicè, anima pro desiderio) cibi plenitudinem immisit, vt iam ad conspectum carnium, pleni eis essent, ac eas appetere desinerent, quarum cupiditate penè anteà erant perditi, sicque cibi fastidio tabescerent. Hinc R. Abraham, R. Dauid, & omnes ferè Hebræi interpretantur *Razon* מות המתאוים *meth hammetaaum* mortem (aut potiùs mortalitatem, luem) siue pestem *d* appeten- C tium, *quam* (addit Kimhi) *appellauit* רזון *Razon, siue maciem: quoniam existimabant se carnibus expleturos suam animam appetentem, eam pinguefaciendo, cùm illis contrarium cõtigerit, vt è nimia repletione & ingurgitatione macilenti, Phthisici, & hectici euaserint.* Videtur ergo hic morbus esse Celsi, & Latinorum tabes, & Græcorum Φθίσιν, quam, quoniam in sepulchris his concupiscentiæ è repletione & ingurgitatione contingebat, non ex inanitione, πλησμονὴν dixerunt, id est, repletionem emaciantem, attenuantem, tabefacientem, quòd carnes D iusto Dei iudicio non possent satis digerere. Aliis est nausea & fastidium. Quicunque fuerit ille morbus, tum macies pro sagina, mors pro vita consecuta est *e*. Vbi per quandam Metathesim זרא *zara* appellatur, q. d. *Alienatio*, quam vocem Baal-hatturim interpretatur מעים חולי *Holi Meghaim* ægritudinem viscerum, postea autem *f* מכה רבה *macha Rabba* plaga magna, quam Aben Ezra, pestem, Chaldæus, cædem.

18 *Irritauerunt Mosen in castris*, concitando schisma perniciosum, & seditionẽ in ipsum, & Dei Sacerdotes *g*.

a *l. cùm in corpus ff. de acquir. rer. do.*
b *l. ex venditione. C. de pac. l. veteres. ff. de act. emp.*
c *Num. 11. v. 20.*
d *1. Reg. 5.*
e *Num. 11. v. 20.*
f *Vers. 32.*
g *Num. 16. v. 23.*

Sanctum Domini, conſecratum in Sacerdotium ſacro oleo. Tertium eſt ſcelus. A

19 *Et operuit ſuper cõgregationem Abiron*, patefacta terra hauſit liberos iſtorum, domeſticos, ſocios conſpirationis, & ſeditionis, cum tabernaculis & iumentis, vniuerſaque ſubſtantia *a*. Non meminit Choræ, quoniam eius Schiſma niſi iſtorum principũ Rubenitarum potẽtia præſidiiſq; frænatũ, ſtatim fuiſſet extinctum. Quare ſupplicium Choræ fuit mitius, dum filios ipſius non inuoluit.

a *Ibid. ver. 31. 32.*

20 *In Synagoga eorum*, in congregatione eorum: vel, in congregationem & cœtum. Nam multos habebant ſeditionis ſocios. Vnde ignis à Domino egreſſus conſumpſit 250. viros, mortuíque ſunt 14700 ſeditioſi *b*. B

b *Num. 16. v. 35. & 49.*

21 *Et fecerunt vitulum*, fuſilem *c*, qualem colebant Ægyptij, Apim nomine. Lege Lactantium. Retinuerunt reliquias idololatriæ Ægyptiacæ, apud quos Bos colebatur. Nam eorum pars relicta auorum & patrum religione ad Ægyptiam defecerat, vt fit, dum homines principum & gentium, inter quas habitant, impios cultus ſectantur. *In Horeb*. In regione propinqua illi monti. Metonymia: Nam ſtabant ad radices Sinai *d*. Hic autem mons, vel eſt ipſe Sinai in Arabia, vel alius monti Sinai contiguus è regione Madianitarum *e*. C

c *Exod. 32. verſ. 45.*

d *Exod. 32. verſ. 1.*

e *Deut. 9. verſ. 8.*

22 *Et mutauerunt gloriam ſuam*, Deũ decus ſuum, Deum ſibi glorioſum mutauerunt in ſimulacrum vituli. Quam figuram delegerunt, quia in Ægypto viderant Ægyptios adorare Apim in illa forma, vt ait Auguſtinus *f*. Sic, *Mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem hominis, volucrum, quadrupedum & ſerpentium g*. *Vituli*. Hebraicè, שור *ſchor*, bouis, contemptim, paſcentis herbam. Relicto vero Deo, qui erat gloria & decus eorum, ſeruierunt idolis *h*

f *Libr. 1. de Mirab. Scriptu. cap. 15.*

g *Ro. 1. ver. 23.*

h *Ro. 1. v. 25.*

23 *Qui fecit magnalia*, magnas plagas & clades *i*. *In terra Cham*. Reſpicit ad miracula edita in terra Geſſen, in qua nihil omninò periit eorum, quæ pertinebant ad filios Iſraël, neque grando cecidit, &c. *k Terribilia*, miracula *l*. D

i *Exod. 6. 7. & 10.*

k *Ex. 9. v. 25.*

l *Ex. 15. v. 11.*

24 *Et dixit, vt diſperderet eos*. Et dixit ſe diſperditurum eos, & deleturum ad vnum omnes *m*. Et ita ſtatuerat, niſi Moſes ſtetiſſet in confractione, vt prohiberet eum aditu & perruptione, id eſt, ex oppoſito rupti muri, quaſi in ruptura muri, ad eum depellendum, ne per eam

m *Ex. 32. v. 10.*

A eam in vrbem irrumperet. Metaphora bellica. Nisi in ipsa veluti muri derruptione se ei fortiter opposuisset, nisi intercessisset ad cohibendum eum. Gall. *en la breche*. Moses sua vehementi interpellatione est consecutus à Domino, qui in ipsos impetum faciebant, quasi ferox quidam hostis, vt suam sæuitiam ab eorum internecione retraheret *a*, immò & diuturna. Nam 40. diebus & noctibus ad placandum Deum de peccato vituli in mõte ante Deum procidit *b*. Chaldæus modum ipsius perruptionis exponit: *Nisi Moses electus eius surrexisset, ac institisset orare in conspectu eius.*

a *Num.14. v.13.14.*
b *Deut.9. v.18.*

B 25 *Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem*, fluentem lacte & melle, id est, rebus non tantùm necessariis, sed etiam voluptariis *c*.

c *Num. 13. v.30. & 14. v.3.4.5.*

26 *Non crediderunt verbo eius*, quòd daturus esset, aut dare posset terram illam, quam promiserat, vbi exploratores reuersi dixissent populos esse potentissimos, à quibus illa tenebatur. *Non exaudierunt*, non obtemperarunt voci Domini. De murmure populi, redeuntibus exploratoribus.

27 *Et eleuauit manum suam*. leuata manu iurauit se

C eos prostraturum in deserto *d*. Solent enim iurantes eleuare manum. Sic alibi *e*: *Leuabo ad cælum manum meam, & dicã, viuo ego in æternum.* Et alibi *f*, *Leuabo manũ meam ad Dominum Deum excelsum.* Et iterum *g*, *Super terram* (promissionis) *leuasti manum, vt traderes eis.* Hinc Chald. *Leuata manu iurauit in illos, quòd daret eos internecioni in deserto.* Alij, eleuauit manum suam, ad eos percutiendos scilicet, non tam rectè, vt sit gestus iamiam percussuri.

d *Nu 14. v. 21. Heb.3. v.11. Ezech.20. v.5.*
e *Deut. 32. v.4.*
f *Gen.14. v. 22.*
g *Nehem. 9. v.15.*

28 *Vt deiiceret semen eorum in nationibus*, inter nationes. Sic *in regionibus*, inter, per terras, Amalechitarum, Cha-

D nanæorum *h*, Aradiorum *i*.

h *Num. 14. v.45. & 15.*
i *Num.21. v.1.*

29 *Et initiati sunt Beelphegor*, religione coniuncti sunt. *Beel-phegon*, idolo Moabitarum & Madianitarum, à filiabus Moab inuitati *k*, ei sacrificando, & cum filiabus eorum scortãdo, בעל פעור Behel-phegor. q. Dominus apertionis, quem Priapum ab aliis vocatum nonnulli è vocis affinitate colligunt. *Mortuorum*. Epithetum idolorum & dæmoniorum quæ mortua sunt, quantùm ad potestatem, & mortificant suos cultores: vt Dei epithetum est Viuus, quia & in se propriè, ac singulariter

k *Num 25. v.2.3.*
Dei epithetõ est Viuus & cur.

viuit, & aliis vitam tribuit. Alij, quoniam deorum, quos colebat antiquitas, sepulchra ostendebantur. Possit esse priuans pro negante, *Non viuentium*, quòd idola non sint animata.

30 *Multiplicata est in eis ruina*. Vox Hebræa violẽtiam includit. Perrupit copiosè in eos ruina, id est, plaga & clades *a*.

31 *Et stetit Phinees, & placuit*, scilicet Deum iratum, sumendo supplicium de transgressoribus. Exorauit eum, suis precibus cohibuit cladem. Supplicia impiorum placant iram Dei. פלל *Palál*, hoc significat. Vnde, תפלה *Tephillá*, precatio. Aliqui, *Iudicauit*, iudiciũ exercuit, scortatoribus interfectis, & hasta transfossis *b*. *Quassatio*. Hebraicè, מגפה *magguephá*, i. plaga, percussio, cædes, qua perierant de populo 24. hominum millia, & principes Israël fuerant suspensi *c*. Propter Phineem desiit cædes, quæ longiùs progressura videbatur.

a Num. 25. v. 8. 9.

Supplicia de impiis à Magistratu sumpta Deum placant.

b *Ibidem.*

c *Ibidem.*

32 *Et reputatum est ei in iustitiam*. Iustitiæ & virtuti est ei datum à Domino in omnium sæculorum perennitatem, vt proinde eum constituerit principem sacrorum & gentis suæ, vt esset illi, & semini eius dignitas sacerdotij in æternum *d*: vt qui remunerator sancti zeli, & facti heroici esse soleat. Vt de fide Abrahæ *e* dictum: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam*: ita hîc de virtute & opere Phineæ. Nempe opera fidei sunt vtilia ad iustificationem. *In sempiternum*, עד עולם *Ad Olam*, vsque in sæculum, vsque in longum tempus & diuturnum, nempe quadringentorum circiter annorum, donec propter posterorum iniquitates pontificatus eius transierit ad Heli de Ithamaris familia. Alij, vt R. Leui, hoc sæculum toto legis Mosaicæ tempore metiuntur, quamdiu aiunt durasse pontificatum in familia Phineæ. Nam breues interruptiones, dum identidem reparantur, non eneruant oraculorum firmitates. Vnde nec Athaliæ septenne regnum, nec Babylonicæ captiuitatis septuaginta per annos interregnum, irritam fecit promissionem Dauidi factam de perennitate sceptri in sua familia.

d *Ibid. v. 13. & Eccl. 45. v. 30.*

e *Gen. 15. v. 6.* *Opera fidei ad iustificationẽ vtilia.*

f 1. *Paral. 6. v. 2. 3. 4. & Nehem. 13.*

33 *Et irritauerunt eum ad aquis*, in quibus iurgati sunt cum Mose & Deo *g*. *Et vexatus est*, à Domino. Ideò enim Mosem puniuit Deus exclusione terræ sanctæ, quòd ad aquas contradictionis *h*, visus fuisset dubitare de Dei volũtate. Sic ei nocuit istorum culpa. Hebraicè, ויעבירם למושה

g *Exod. 17. v. 2.*

h *Num. 20. v. 12.*

A וירע למושה *vaierah lemoscheh bahaburim*, id est, *Et malè fuit Mosi propter eos*. Quod aliqui exponunt, non de punitione, sed de molestia & tædio, quod concepit Moses, ex illa populi murmuratione, & maledicentia. *Exacerbauerunt*, perturbauerunt, eius offenderunt animum, & rebellem propè reddiderũt, pusillanimem & incredulum. Peccauit scilicet ob perturbationem animi ex maledictis, & assiduis clamoribus populi conceptam.

34 *Et distinxit in labiis*, id est, hæsitauit, dubitauit, διεστάλη, diuisus fuit, dubius & anxius animo & labiis, hæsitabundis verbis promisit aquam de petra. Chrysostomus. B Hebraicè, ויבטא *vaiebatha*, id est, Effutiit, protulit quicquid veniebat in buccam, temerè est locutus, inconsideratè atque ambiguo sermone, quod minùs gloriæ Dei conueniret. Mosem contumeliis lacessentes compulerunt ambiguo quasi sermone vti, etiamsi Deus simpliciter promisisset, & incredulitas hominum non faciat veritatem Dei irritam *a*. Nam iussus petram alloqui, populum allocutus est, & ita quidem vt videretur dubitare, num aqua inde esset elicienda *b*, propter ingratitudinem, & incredulitatem populi suspicans aquas non emanaturas. Quare & bis petram percussit, vt quòd primo ictu C non effluxerint, videatur illi dubitationi ascribendum. *Non disperdiderunt*. Hic incipit historia Iosue. Quare & hic Masoretæ versum incipiunt. *Quas dixit*, Deut. 7. v. 2.

35 *Et commixti sunt inter gentes*, se miscuerunt cùm eas iussisset exterminare *c*. Nam verbum est coniug. Hithpaël & reciprocæ. *Et didicerunt d. Sculptilibus*, doloribus propriè, contemptim. Sic infrà *e*. *In scandalum*, in laqueum propriè, quo caperentur, in ruinam & perniciem, causa interitus. Transit ad historiam libri Iudicum, post Iosuë, nempe ad peccata & pœnas post occupatam terram Chanaan.

D 36 *Immolauerunt filios & filias*. Ad aras sacrificarunt propriè. Nempe mactarunt, indéque combusserunt in holocaustum. Vetus Chananæorũ & Ægyptiorum scelus, de quo illud Mosis *f*. *Semen tuum non dabis traijciendum Idolo Moloch* per ignem scilicet: & illud Ieremiæ *g*. locus appellabatur תופת *Topheth*, à tympanis, quæ pulsabantur, ne pater miserè eiulantis voces audiret. Idolum propriè Moloch *h*. Sic *Manasses traduxit filium suum per ignem i*. Achaz *consecrauit filium suum transferens per*

a *Rom. 3. v. 3.*
b *Num. 20. 10.*
c *Deut. 7. v. 2. & 12. v. 2. 3.*
d *Iud. 2. v. 11. 12. & 3. v. 6. 7. &c.*
e *Vers. 37.*
f *Leuit. 18. v. 21.*
g *Ierem. 19. v. 5.*
h *Leuit. 20. v. 2. 4. Reg. 23. v. 10. Iere. 32. v. 35.*
i *4. Reg. 21. v. 6.*

a 4. Reg. 16. v. 3.
b Genes. 22. v. 10. 11.

ignem secundùm idola gentium a. Etsi de eo ritu Hebræi inter se varient. Nam alij putant combustos post immolationem supra aram exemplo Abrahæ instituentis sic Isaacum filium Deo offerre *b*. Alij inclusos in concauitatem idoli, & in idolo, succenso igne crematos, interim dum astantes tripudiarent percutientes tympana, ne puelli eiulatus audiretur. Alij, vt Selomo & Kimhi, traductos partim à parte, partim à sacrificis inter rogorum duorum medias flammas, donec incendio consumeretur. *Dæmoniis*, diis falsis, & fictitiis, diabolis. Vsi sunt Septuag. in malam partem, etsi prophani vterentur in bonam, vt docerent dæmonia gentium non esse deos, aut Angelos bonos, sed cacodæmonas & malos genios. Sciant igitur qui inuocant in suis libris Iouem, Apollinem, Musas, &c. se inuocare diabolos. Porrò R. Leui *c* חשדים *hassedim*, siue dæmonia definit, *simulacra mendacia* (falsa) *quæ inducunt cultores ad cogitandum id quod non est Deus, esse Deum.* Sic & nos idola definimus. Nam simulachra, quæ cogitandum præbent id quod est Deus, esse Deum, id quod est sanctum, esse sanctum, sunt imagines, non idola.

c Leuit. 17.

Imagines non sunt idola.

37 *Effuderunt sanguinem innocentem.* Alter modus sacrificandi filios, non iam per ignem, sed per gladium. Quanquàm posteà illos videntur combussisse. Hinc *d Mesa rex Moab primogenitum obtulit holocaustū super murum.* Et Ieremias ait *e*, *extruxerunt excelsa Baal, vt comburerent filios igni in holocaustum.* Hæc atrocitas frequens apud Gentes, dum humanis hostiis litarent, Saturno, ad cuius aras vno die 300. pueri Carthagine immolati sunt. Teutati Gallorum Deo, quibus hunc crudelem ritum centum annis post Christum vix Romani eripere potuerunt, vt è Suetonio liquet, seuerissimis edictis. Huius consuetudinis hominum immolandorum apud Gallos, lege verba Ciceronis pro Fonteio. Addunt & Germanos, Scandinanos, Tauricos Cæsar *f*, & Procopius *g*. Tu gentes penè omnes, oraculis hunc nefandum ritum commendantibus καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα. Lege Protrepticum Clemẽtis, Tertullianum *h* Dionysium Halicarnassæum *i*, Diodorum Siculum *k*, Histrum & Manethonem citatos ab Eusebio *l*. Hinc Chironi Centauro annuum hominis sacrificium institutum, Minoi vsque ad Socratis tempora

d 4. Reg. 3. v. 27.
e Ier. 19. v. 5.
f De bello Gall.
g Lib. 2. de bello Gothico.
h In Apolog.
i Libr. 1.
k Lib. 10.
l Lib. 4. de Præp. c. 7.

A pora septem vtriusque sexus ab Atheniensibus dati, Ioui Ichometi ab Aristomene Messenio 300. homines vno die immolati, inter quos Theopompus Lacedæmonum rex. Saturno in Creta infantes, in Rhodomene, Phœnicio, Africa vsque ad proconsulatum Tiberij, qui sacrificos cruci affixit, eodem in nemore, in quo sacra ista peragebant Nymphæ Agrauli, & Diomedi in Cypro, Baccho in insula Tenedo apud Porphyrium de abstinentia ab animalibus, qui inde probat deos istos fuisse cacodæmonas. Dianæ hospites in Taurica Chersoneso. Ioui apud Latinos decima filiorum, ob quem ritum prætermissum putabāt se vexati annonæ inopia & morbis. Hoc B secuti Lesbij Ioui homines mactabant, Erichteus Atticus filias suas sacrificauit, Calcantis iussu Græci Iphigeniam Agamemnonis filiam, Teresiæ: Creontes filium pro patria, Messenij Delphico dæmone victoriam contra Lacedæmonios promittente virginem ex Æpidarum familia: Carthaginenses apud Iustinum *a*, cùm inter cætera malè peste laborarent, aris impuberes admouerunt, pacem deorum sanguine eorum exposcentes. Erichto apud Lucanum & apud Virgilium.

a *Lib.18.*

Quatuor Æneas iuuenes Sulmone creatos.
C *Viuentes rapit inferias, quos immolet vmbris,*
Captiuóque rogo, perfundat sanguine flammas. Præstaret (inquit Lactantius) *nullos habere deos, quàm habere tam crudeles.*

Æn.11.

Infandum dictu paruos imponere natos,
id est, aris superponere, inquit Silius Italicus *b*. Vnde apud Plinium *c*. *Anno vrbis 657.* (Cicerone puero) *Senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur, palámque in tempus siluit sacri prodigiosi celebratio. Gallias vtique possedit & quidem ad nostram memoriam. Námque Tiberij Cæsaris principatus sustulit Druydas eorum & hoc genus vatum.* Et D pòst, *Non satis æstimari potest quantùm Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum, mandi verò etiam saluberrimum.* Sed de Chananæorum impietate ad omnes gentes manāte, & ad Christi vsque salutarem aduentum durante hactenus. *Sculptilibus Chanaan.* Nota quæ proximè appellauit *dæmonia* siue שדים *Sedim*, nunc appellare *Sculptibilia*, siue עצבים *Hatsabbim*, de quo vide suprà *d*.

b *Lib.4.*
c *Lib. 30.c.1.*
Tiberius Cæsar Druydas, Gallorum vates, sustulit.
d *Psa.95.v.6.*

38 *Infecta*

38 *Infecta est terra in sanguinibus.* Rectè, etsi Græcè ἐφονοκτονήθη, interfecta est. q. cruentata, cruore imbuta, & maculata. Vnde & Euthymius interpretatur, pro, cæde infecta. In fonte autem maior vis, *Impiata est*, abominabilis reddita est, quasi hypocrita. Metaphora ab hypocritis, qui à radice & intrinseco sunt abominabiles & impuri. *In sanguinibus*, sanguine filiorum suorum fuso & immolato idolis, cædibus polluta est terra per homicidia & infanticidia. *Fornicati sunt*, desciuerunt à Deo per sua opera, se prostituerunt idolis. Metaphora à muliere, quæ relicto legitimo marito, aliis sui copiam facit. Ecclesia est loco sponsæ, Dominus sponsi *a*, & in Cantico Salomonis.

a Os. 1. v. 2. *Eph. 5. v. 23.*

39. & 40. *Et iratus est furore.* Vide historias Iudicum & Regum.

41 *Sub manibus eorum*, sub ipsorum inimicorum imperio & tyrannide, sæpe interim eos liberauit.

42 *Ipsi autem exacerbauerunt eum in consilio suo*, in suo de eis liberandis & saluandis consilio, vt deinceps firmi essent in sui cultu: in hoc eius consilium de eis seruandis & protegendis rebellarunt & interuerterunt. *In iniquitatibus*, propter iniquitates suas repetitas depressi sunt, sua ipsorum culpa attenuati, post tot liberationes.

43 *Et vidit cùm tribularentur*, & nihilominùs affectus est eorum ęrumnis propter suam misericordiam & promissiones. *Orationem*, clamorem eorum propriè, quod possit referri non tantùm ad precem, verùm etiam ad afflictionem.

44 *Et memor fuit testamenti sui*, pacti, quod ipsi cum eis intercedebat *b*. *Et pœnituit*, reuocauit sententiam de populo suo perdendo, retractauit cõsilium, rescidit suum iudicium more pœnitentium, reconciliatus est pro sua singulari clementia, & desiit punire eorum peccata. Scriptura loquitur de Deo ἀνθρωποπάθως, vt doceat hos affectus humanos, in Deo esse duntaxat effectus.

b *Deut. 30. v. 19. 20.*

45 *Et dedit eos in misericordias*, vt vel eos suauiter tractarent, vel etiam liberarent, vt Cyrus, Alexander Magnus.

46 *Saluos nos fac Domine.* Peroratio per breuem precationem, de collectione Ecclesiæ, respiciens ad Christum, qui Iudæos vnà cum gentibus in vnum ouile erat congre

A congregaturus. De congregatione spirituali nostri intelligunt. Rabbini de temporali in Iudæam è variis exiliis,& inter gētes dispersionibus reuersione. Ego de vtraque. Ita tamen, vt Iudæam latè accipias, pro omni patria sancta,& liberè, ac publicè religionem Catholicam profitente. Nam populus Domini non exigua sui parte perpetuò dispersus est inter Paganos, & alienæ religionis homines, vt hodiè inter Turcas, Saracenos, hæreticos. Ex his igitur nationibus, ô Domine, nos exules & variè afflictos libera, atque in vnum Ecclesiæ corpus collige, non mutando locum,sed illos à nobis segregando, abolendo, eiiciendo, vt patria sit libera, téque liberè profiteatur & colat. Orat, vt liberetur ab exiliis,& exiliorum auctoribus. B

47 *Vt confiteamur nomini*, Vt laudemus nomen sanctum tuum,& cantemus laudem tuam.

48 *Fiat, fiat*. In fonte est vnicum. *Amen*, siue fiat. Atque ita hic Hebræi, quia Amen solet esse signaculum precum & librorum in preces desinentium, quartum huius operis librum claudunt.

C

***

LIBER

D

A

LIBER QVINTVS PSALMORVM.

* * *

B

ARGVMENTVM.

Deum laudandum, qui ex itinerum errore, carcere, morbo, nauigantium diſcriminibus, denique periculis omnibus ſe inuocantes liberet, & bonis cumulet.

Halelu-ja. CVI. Heb. 107.

1 Confitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in ſæculum miſericórdia eius.

C

2 Dicant, qui redémpti ſunt à Dómino, quos redémit de manu inimíci: & de regiónibus congregâuit eos.

3 A ſolis ortu, & occáſu: ab Aquilône, & mari.

4 Errauêrunt in ſolitúdine, in ínaquôſo: viam ciuitâtis habitáculi non inuenêrunt.

5 Eſuriéntes & ſitiéntes: ánima eôrum in ipſis defêcit.

D

6 Et clamauérunt ad Dóminum cùm tribularéntur: & de neceſſitátibus eórum erípuit eos.

7 Et dedúxit eos in viam rectam: vt irent in ciuitâtem habitatiônis.

8 Confiteântur Dómino miſericórdiæ eius: & mirabília eius fíliis hóminum.

9 Quia ſatiâuit ánimam inânem: & ánimam eſurién

A esuriéntem satiâuit bonis.

10 Sedéntes in ténebris, & vmbra mortis: vinctos in mendicitáte, & ferro.

11 Quia exacerbauérunt elóquia Dei: & consílium Altíssimi irritauérunt.

12 Et humiliâtum est in labóribus cor eôrum: infirmâti sunt, nec fuit qui adiuuâret.

13 Et clamauérunt ad Dóminum, cùm tribularéntur: & de necessitátibus eôrum liberâuit eos.

B

14 Et edúxit eos de ténebris, & vmbra mortis: & víncula eôrum disrúpit.

15 Confiteântur Dómino misericordiæ eius: & mirabília eius filiis hóminum.

16 Quia contrîuit portas æreas: & vectes férreos confrégit.

17 Suscépit eos de via iniquitâtis eôrum: propter iniustítias enim suas humiliâti sunt.

C

18 Omnem escam abominâta est ánima eôrũ: & appropinquauérunt vsque ad portas mortis.

19 Et clamauérunt ad Dóminum cùm tribularéntur: & de necessitátibus eôrum liberâuit eos.

20 Misit verbum suum, & sanâuit eos: & erípuit eos de interitiónibus eôrum.

D

21 Confiteântur Dómino misericórdiæ eius: & mirabília eius fíliis hóminum.

22 Et sacríficent sacrifícium laudis: & annúncient ópera eius in exultatiône.

23 Qui descéndunt mare in náuibus: faciéntes operatiônem in aquis multis.

24 Ipsi vidêrunt ópera Dómini: & mirabília eius in profúndo.

25 Dixit

25 Dixit, & stetit spíritus procéllæ : & exaltâti sunt fluctus eius. A

26 Ascéndunt vsque ad cœlos, & descéndunt vsque ad abyssos : ánima eôrum in malis tabescêbat.

27 Turbâti sunt, & moti sunt, sicut ébrius : & omnis sapiéntia eôrum deuorâta est.

28 Et clamauêrunt ad Dóminum, cùm tribularêntur : & de necessitátibus eôrum edûxit eos. B

29 Et státuit procéllam eius in auram : & siluérunt fluctus eius.

30 Et lætâti sunt, quia siluérunt: & dedûxit eos in portum voluntâtis eôrum.

31 Confiteántur Dómino misericórdiæ eius: & mirabília eius fíliis hóminum.

32 Et exáltent eum in Ecclésia plebis: & in cáthedra seniôrum laudent eum. C

34 Pósuit flúmina in desértum : & éxitus aquârum in sitim.

34 Terram fructíferam in salsúginem: à malítia inhabitántium in ea.

35 Pósuit desértum in stagna aquârum : & terram sine aqua in éxitus aquârum.

36 Et collocâuit illic esuriéntes : & constituêrunt ciuitâtem habitatiônis.

37 Et seminauérunt agros, & plantauérunt víneas: & fecérunt fructum natiuitâtis. D

38 Et benedíxit eis, & multiplicâti sunt nimis: & iuménta eôrum non minorâuit.

39 Et pauci facti sunt : & vexâti sunt à tribulatióne malôrum, & dolôre.

40 Effúsa est contémptio super príncipes: & erráre fecit eos in ínuio, & non in via.

A 41 Et adiùuit pàuperem de inópia: & pósuit sicut oues famílias.

42 Vidébunt recti, & lætabûntur: & omnis iníquitas oppilâbit os suum.

43 Quis sápiens, & custódiet hæc: & intélliget misericórdias Dómini?

B 1 *Halelu-ja.* Eadem ratio huius tituli, ac Psalm. 104. cuiusmodi multi sunt in hoc quinto libro, qui proinde ad Christum & Ecclesiam spectant, & beneficia Dei recolunt, idque per modum lætitiæ, & Halelu-ja. Est enim huius libri argumentum magis varium & multiplex, quàm superiorum. Secundùm Masoretas hæc inscriptio est clausula præcedentis, vt hîc sit ἀνεπίγραφος.

2 *Dicant qui redempti sunt.* In genere ad gratiarũ actionem inuitat omnes à periculis, & malis liberatos: posteà transibit ad speciem. Nam versu 4. de errantibus in desertis, & exiliis, 10. de vinctis, 17. de ægrotis, C 23. de nauigantibus dicet, donec 31. ad genus reuertatur: quæ omnia quamuis ad omnes homines pertineant, sunt tamen nonnulla, quæ præcipuè Dei erga Israëlitas beneficia designare videantur. Vt proinde Chaldæus exponat singulas partes de variis eorum casibus. Nempe versum 4. de illis versantibus in Arabiæ desertis per annos quadraginta, 10. de Sedechia, & Principibus eius à Nabugdonozore vinctis, 17. de Ezechia ægrotante & valetudini restituto, 23. de Ionæ nauigantis historia, 33. de fama & penuria tempore Ioëlis D Prophetæ. Sectantur allegorias, qui totum Psalmum ad spiritum transferunt, 1. ad errorem spiritualem, 2. ad internam captiuitatem, 3. ad animorum morbos, egestatem, famem, sitim, 4 ad mare, tempestates, tranquillitatem Ecclesiæ: denique ad vicissitudines, benedictiones, fructificationem eiusdem, & conscientiarum. *Dicant.* Aposiopesis. Dicant, confessionem scilicet & laudem. Anonymus aliter. Dicant, quod præcessit. Domino, nempe *quoniam bonus, & in sæculum misericordia eius. De regionibus*, de terrarum variis exiliis, & captiuitatibus collegit in vnum Ecclesiæ, vel populi corpus,

& communionem, quasi locum. Quidam astringunt liberationi e Babylone.

a Psal. 88. 13.

3 *Ab Aquilone, & mari*, id est, Meridie, vt suprà *a*. Nam versùs illam partē est locus Oceani propriè, quòd maria vniuersa decumbant in illam mundi partem. Quin & Zona temperata alterius Hemisphærij vniuersa ferè illo occupatur mari, cùm in nostro tota sit continens, vel terra. Chald. *de mari, regione Austri*, id est, de mari ad meridiem sito. Mare ergo simpliciter hic designat Oceanum κατ' ἐξοχὴν. Alij, mare Rubrum, vt infrà *b*, quod etiā ipsum situm est ad Iudææ Meridiem, Hanc enim habet consuetudinem Scriptura, vt pro situ terræ sanctæ, regiones mundi numeret. Aliàs Mare pro Occidente ponit *c*, vt Hieronymus obseruat *d*, eò quòd Palæstinæ regio ita constituitur, vt mare in Occidentis plaga habeat. Et sic intelligitur Mediterraneum, quod & magnum vocat Scriptura *e*, comparatione, non Occeani, sed marium Iudææ confinium.

b Psal. 113. v. 4.

c Num. 2. v. 18. Iosu. 18. v. 14. Ezech. 41. v. 12.

d In Ezec. 46. & in Quæst. Heb.

e Num. 34. v. 5. 6. 7. & alibi.

4 *Errauerunt in solitudine*. Prima pars de misericordia Dei erga peregrinantes, siue exulantes, siue errantes in desertis. R. Araia refert ad statum populi exeuntis de Ægypto, & per deserta Saracenica in terram Chanaan traducti. *In inaquoso*, in solitudine non qualibet, sed arenosa, sicca, & aquis destituta, in qua nullum erat oppidum. Est autem periphrasis desertorum Arabiæ, *Habitaculi*, ad habitandum.

5 *Esurientes & sitientes*. Possit construi cum verbo præcedenti *Inuenerunt*, vel erit Hebraismus, vt cadat in pronomen sequens *eorum*. Esurientium & sitientium anima apud ipsos defecit, vt qui essent præ rerum necessariarum inopia animo anxij. Sic exules sede certa carent, premuntur inopia, & animo cruciantur.

6 *Clamauerunt ad Dominum*. Locutio hypothetica. Si clamauerint ad Dominum in illa angustia, eos ille liberabit. Remedium enim liberationis, resipiscentia *f*. Est autem versus intercalaris, vt & 8. infrà. Rationem pete à 13.

f Esa. 38. v. 3. & 39. v. 8. Ezec. 18. v. 21. & 22.

7 *Deduxit eos in viam rectam*, direxit, cùm nescirent viam, siue quoniam ab ea aberrauerunt, siue quia non haberent, ducem, vel indicem itineris. *In ciuitatem habitationis*. Habitatam in ciuitatem, quæ rebus ad vitam necessariis sufficere possit, vel in patriam. Sic Agat & Ismaelem

A Ismaëlem clamantes ad se deduxit, per Angelum *a*. Sic Israëlitas in Exodo *b*.

a *Gen.21.v.17.18.*
b *Exod.14. & seq.*

8 *Confiteantur Domino*. Versu hoc intercalari, tanquàm hortatorio ad gratiarum actionem pro liberatione vtitur, ad singularum ærumnarum narrationes, pro epilogo superiorum, & parasceue sequentium. Vnde & iam dicta breuiter repetit, & simul transit ad reliqua per Zeugma, vel alium tropum. Rabbini ferè censent pertinere duntaxat ad conclusionem præcedentis loci. *Misericordia eius*, gratiæ eius, beneficia eius, τὰ ἐλέη, & Hebraicè, חסדו *hasdo*, in nominatiuo nostri accipiunt. Sic quod B sequitur, *Mirabilia eius*, vt vel Metonymia sit, vel Prosopopœia. Metony. Homines misericordiis & miraculis Domini ornati & affecti celebrent Dominum apud omnes. Prosopopœia è Chryostomo. Laudibus celebrent Dominum, beneficia, & miranda eius opera hominibus præstita. Hanc Prosopopœiam non attendentes aliqui, passiuè exponunt, *Confiteantur*, id est, commemorentur, celebrentur. Rabbini ferè (eôdem tamen recidentibus omnibus) sumunt in accusatiuo. Confiteantur (homines illi) Domino misericordiam ipsius, & eius erga filios hominum mirabilia: apud ipsum, atque adeò omnes eius C misericordiam collaudent. Chald. per Eclipsim non necessariam (propter) *misericordiam laudibus celebrent Deum, & confiteantur filiis hominum, apud homines*, Vel erga, in homines, vt construatur cum proximo, Confiteantur mirabilia filiis hominum (facta vel exhibita.)

9 *Quia satiauit animam inanem*. Anacephalæosis primæ partis. *Inanem*, sitientem Hebraïcè, שׁקקה *schokekah*, id est, appetentem, hominem qui appetebat potionem, hominem sitientem. Kimhi & R. Ataia, vt hoc epithetum referatur ad aquas, quarum penuriam suprà indicauerat.

D 10 *Sedentes in tenebris, vinctos*. sup. satiauit bonis. Nam per Zeugma transit ad alteram partem de Dei erga vinctos & captiuos misericordia. Alij repetunt, *liberauit*, è vers. 13. infrà. Rabbini malunt esse nominatiui casus, vt construatur cum verbo, *Infirmati sunt c* vel *confiteantur d*. *In tenebris & vmbra mortis*, id est, in carcere, qui solet esse obscurus. *In mendicitate*. Vinctis enim necessaria non satis copiosè administrantur. Nouè recentiores exponunt עני *bone*, funes & vincula. Nam propriè sonat

c *Vers.12.*
d *Vers.8.*

paupertatem, afflictionem, miseriam, &c. vt Septuaginta, mendicitatem. *Ferro* ferreis vinculis. A

11 *Exacerbauerunt eloquia Dei.* Variarunt propriè, rebellarunt. *Consilium.* Idem per Epexegesin dicit in vtroque hemistichio. Consilium ergo æquipollet eloquiis Dei, & præceptis. *Irritauerunt*, irritum fecerunt, spreuerunt, quod exacerbare, siue variare dixerat. Hic autē versus cadit in sequentem.

12 *Et humiliatum est in laboribus.* Expletiua particula, quæ in Hebræo duntaxat conuertit futurum in præteritum. Quia eloquiis Domini, & consilio auersati sunt, *humiliatum est cor eorum*, laboribus & ærumnis, quo superbierant, & contempserant Dominum. *Cor* pro mente & animo, in quo est sedes superbiæ & contemptionis. *Infirmati sunt*, corruerunt propriè (in captiuitatem & vincula.) B

13 *Et clamauerunt ad Dominum.* Versus hic intercalatur, 6. 13. 19. & 28. breuiter in singulis locis, quoniam in omni periculorum genere idē est modus euadendi, nempe clamor ad Dominum, id est, pœnitentiæ luctus cum inuocatione. Sic versus 8. per intercalationem repetitur 15. 21. 31. quoniam eadem est in singulis liberationum generibus causa confessionis & laudis, nempe Dei misericordia & gratia. C

14 *Eduxit eos de tenebris.* Vmbra mortis, & tenebræ carcer, vt suprà *a*.

a *Vers. 10.*

15 *Confiteantur Domino misericordia.* Alij, in accusatiuo, Misericordias. Vide suprà *b*. *Filiis*, apud filios hominum, si construatur cum verbo *Confiteantur*: in, erga filios hominum, si cum *Mirabilia c*.

b *Vers. 8.*

c *Ibid.*

16 *Quia contriuit portas æreas*, ostia ærea. *Vectes*, claustra ferrea: vincula perpetuæ, vel durissimæ seruitutis. Hyperbole portas & vectes fortissimos, quos quis non facilè humana vi perruperit. D

17 *Suscepit eos de via.* Transit ad tertiam partem, *Suscepit eos*, adiuuit, liberauit de morbo (via iniquitatis per periphrasin) eos, de quibus posteà, id est, ægrotos: vt relatiuum more linguæ præponatur antecedenti, vel sit sine antecedente, vt infrà *d*. Possit etiam referri ad versum 2. vt vnicum sit principale suppositum totius carminis. *Eos*, redemptos Domini scilicet. Adiuuit (inquam) eos de viuendi eorum ratione iniqua, remittendo

d *Ps. 113. v. 2.*

A tendo non modò peccata, sed & pœnas illis peccatis debitas, vt morbos. Defendit eos à via iniqua, à peccato, ab iniquitate. Liberauit eos de morbo, qui est via & effectus iniquitatis. Nam ad morbum per iniquitatem peruentum est. Significat, causa peccatorum morbos diuinitùs contingere. In hac significatione verbo, *Suscipiendi* vti solent, vt suprà *a*. Via pro actione, vel effectu sæpiùs. Aliqui, quod tamen eôdem reuertitur: *Cùm adhuc in prauitate sua versarentur, Deus eos suscepit.* Quia verò tertius locus hic incipit de Dei erga ægrotos misericordia,

Morbi causa peccatorum diuinitùs contingunt.

a Ps.3. v.4.

B Septuaginta immutarunt dicendi formam, & ex vno membro duo fecerunt. Sic enim transitio est facilior. Alioqui Hebraïcè; *Stulti de via prauaricationis suæ, & propter iniustitias suas humiliati sunt, siue afflicti morbo.* Nisi malis verbaliter legisse, אולים *Iunelim, roborauit eos de via,* &c. Nam, vt Masoretæ monent, non scribitur cum Iod אוילים *Euilim*, sed sine Iod אלים *Vlim*, id est, robusti, vel in Piel, אולים *Iunelim*, vt suprà, affixo Mem Poëticè habente etiam hiric ante se. Hinc אל *el* Deus, q. fortis, & אול *Vl*, robur, fortitudo *b*, איל *Eial e*, & אילות *Eiialuth d*.

b Ps.37. v.5.
c Ps.88. v.5.
d Psa.22. v.20.

C 18 *Omnem escam abominata est anima*, appetentia Metonymicè. Est enim principium appetendi. Morbum lethalem pingit. *Portas mortis*, mortis articulum.

19 *Et clamauerunt ad Dominum.* Intercalaris è vers. 13.

20 *Misit verbum suum.* Mittere verbum suum est dicere efficaciter, & cum potestate. Iubere celeriter exequi. Veluti ocyùs dicto eos sanauit. Nisi quòd est allusio ad Verbum, i. Filium Dei in carnem mittendum, siue incarnandum, per quē omnia administrat. *Verbum suum* gratiam suam, voluntatem, iussum. Sanat alio modo, quàm medicinisti opere, hic nutu & voluntate, citráque negotium,

Verbū Dei incarnandum prædicitur.

D solo veluti dicto. *De interitionibus*, de perditionibus, ne interirent, ne corrūperentur. Kimhi de foueis. Ne in foueas, vel sepulchra descēderent. Nā vox שחיתות *shahith* corruptionem significat, quando ת *thau* est radicale: aliàs, foueā. In aliquibus exemplaribus, *de internecionibus.*

21 *Confiteantur Domino.* Conclusio tertij loci, laudent Dominum omnes gratiæ eius, omnia eius opera gratis & misericorditer præstita. Item omnes eius actiones mirabiles apud filios hominum, apud homines, vt sacrificent & ipsi homines laudem Deo cum exultatione.

22 *Et sacrificent sacrificium laudis.* In fonte pluraliter, זבחי תודה *zibhe thoda*, sacrificia confessionis, id est, instituta pro confessione salutis, & beneficij obtenti, & gratiarum actione ob liberationem è periculo. In iis offerebatur cum victima pacifica fertum è quatuor panum generibus, nempe placentis, laganis, & collyridibus infermentatis, denique panibus fermentatis *a*. Possint sic appellari reliqua legis sacrificia. Nam etsi eorum magna pars esset pro peccato vel delicto, tamen erant laudis, & Eucharistica, quia celebrabantur cum diuinis laudibus, & solenni precum, confessionisque formula. *In exultatione*, cum cantico & laude. Hunc versum addit ad superiores conclusiones.

a Leu. 7. v. 12.

23 *Qui descendunt mare in nauibus.* Quartus locus de Dei erga eos, qui nauigando periclitantur, & in mari negotiantur, misericordia. *Facientes operationem*, negotiantes, negotiationem & mercaturam exercentes in aquis. Alij, vt Kimhi, per *operationem* intelligũt rem nauariam, vt remigationem, velificationem, & opera alia naualia, vt sit Periphrasis nautarum, vel nauigantium.

24 *Mirabilia eius in profundo*, mira Dei opera, insulas, fluxum & refluxum, fremitum maris, vniones, ingentes pisces, vt Cete, &c. In mari sunt admiranda. *In profundo*, id est, in mari. Epithetum poeticum.

25 *Dixit & stetit spiritus procella.* Ipsius dicto & nutu extitit, surrexit, emersit, & excitatus est ventus tempestuosus. *Fluctus eius*, maris, siue profundi.

26 *Ascendunt vsque ad cœlos*, nauigantes: alij, fluctus, non tam rectè. Hypotyposis tempestatis ingentis, & affectus nauigantium.

Tollimur in cœlum, nunc imas radimus vndas.

Tabescebat, præ metu exanimabatur & dissoluebatur.

27 *Omnis sapientia eorum deuorata est*, absumpta est, defecit in his periculis omnis eorũ industria, nauigandique peritia ac conatus *Sicut ebrius.* Nam non sunt tranquilla mente ob mortis metum: vltro citróque nutant, & vacillant cerebro, & pedibus.

28 *Et clamauerunt ad Dominum.* Inuocarunt periclitantes in tempestate. Quartò iam intercalatur.

29 *Et statuit procellam eius in auram*, in lenem ventum, vel potiùs, in tranquillitatem & silentium, vt Hebraïcè, לדממה *Ladmamah*. *Et siluerunt*, vento cessante quieuerunt,

A uerunt. Deus facilè cohibet ingentes potestates, quibus omnia videbantur labefactata.

30 *In portum voluntatis eorum*, in portum optatum.

31 *Confiteantur*. Quarta intercalatio huius versus ad gratiarum actionem.

32 *In Ecclesia plebis*, in cœtu populoso, inter plebeios. *In cathedra*, in consessu Senatorum, & magistratuum, inter magistratus. q. d. Palàm laudent eum, vt doceantur omnes cuiusque ordinis & status credere, & se committere Deo. Chaldæus mauult Seniores designare B sapientes. *Exaltent* (inquit) *eum in congregatione populi filiorum Israël, & in ordine sapientum*, vel, vt in alio exemplari, *apud Sanedrin sapientes laudent illum*. שנדרין *Sanedrin* autem sunt, vocabulo è Græcis corrupto, quos συνέδρους Iosephus vocat, de quibus Elias a: *Sanedrin*, inquit, *vocantur Septuaginta senes Curia magna, quæ est Hierosolymis*, fortasse, qui apud Matthæum b & alibi, πρεσβύτεροι, siue seniores, & iunguntur cum Pontificibus & Pharisæis.

a *In Tisbi.*

b *Cap. 26. v. 57.*

33 *Posuit flumina in desertum*. Transit ad vltimam partem, id est, ad omnia in genere Dei beneficia & iudi- C cia, vbi canit Deum pro suæ prouidentiæ arbitrio contraria in homines immittere, opes & inopiam, sterilitatem & fœcunditatem, honores & ignominiam. Denique vicissitudines, & rerum ordines fieri pro ipsius voluntate. Est quintus locus. *In desertum*, in siccitatem: flumina exiccauit, per quæ terra reddebatur irrigua & ferax c. *Exitus*, scatebras, fontes in loca siticulosa & arida. Idem dicit vtroque hemistichio. Exiccatis fluminibus fecit agros steriles: riuos fluuiorum fecit exarescere, vt regio esset sterilior. Item, vt esset commodioris habitationis, vel ob alias causas mare, vel fluuios D facit terram. Sic Pharus hodiè est contra Alexandriam Ægypti, adeò vt etiam Ptolemæi eam illi ponte adiecerint, cùm tempore Homeri d distaret nauigatione vnius diei & noctis. Sic fanum S. Audomari in Gallia hodiè est terra, cùm olim esset mare. Sic Delos & Rhodus ab aquis extiterunt, & plurimæ aliæ insulæ. Sic multi agri siccati sunt olim in Thessalia, & in Argolica Lernæa palus Herculis tempore. Sic ex Herodoto, aquis Ægyptus tota inferiori nundabatur, soláque extabat superior Thebais. Vnde Aristoteles Ægyptum vocat

c *Vt Esa. 45. v. 17.*

Regionum vicissitudines mirabiles.

d *Odyss. 4.*

Templum S. Audomari.

opus Nili, donum Herodotus, vt qui limo eam reddiderit terram, & aridam: & Homerus *a* solarum Thebarum meminerit.

a 4. Odyss.

34 *Terram fructiferam in salsuginem.* In salsam prop. in salum. Alludit ad terram pentapolitanam fructuosissimam & amœnissimam *b*, quam vertit in mare mortuum & bituminosum *c*. Et sic interpretati sunt Apostoli apud Clementem *d*, ὁ τὸ φοινικοῦν πῦρ κατὰ τῆς σοδομικῆς πεντάπολεως ἐξάψας, καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἅλμην θέμενος ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Metonymicè, accidens pro re. *In salsuginem*, id est, in aquam salsam, in salsum mare, vel lacum. Salsedo enim huius elementi est propria. Vnde Chaldæus allusum putat ad Sodomam, & vicinam regionem, in lacum Asphaltitem conuersam. Posuit terram Israel facientem fructus desolatam, sicut Sodomam, quæ submersa est propter improbitatem inhabitantium eam. Deus enim interdum terras in maria, vel lacus vertit, in exempla suorum iudiciorum & omnipotentiæ. Verbi gratià, Eubœam absorptis terræ faucibus Bœotiæ per mare ademit, Siciliam Italiæ, Hyberniam Britanniæ. Terram iunctam Acarnaniæ in sinum Corinthiacum commutauit: magnam partem Hollandiæ, Zelandiæ, Batauiæ, in pelagus Flandricum, vt illæ oræ proinde hodiè aggeribus contra eius impetum muniantur. Item *in sterilitatem*, Metaphoricè. In terram salsam & sterilem, propter malitiam incolarum. Salsugo enim sterilitatem affert, dum terræ viscus pinguedinem & succum exedit. Quare Abimelech subuertens ciuitatem seminauit per eam sal *e*. *A malitia*, propter malitiam *f*, vel, post malitiam, iuxta illud *g*: *Gloriam præcedit humilitas, & contritionem siue ruinam præcedit superbia.* מן *Min*, *A*, *ab*, vtrũque *Propter*, *post*, Sterilitatis & calamitatum causa peccatum. Ideò enim Iudæa rerum omnium fœcunditate nobilis, iam est sterilis, & pleræque Asiæ & Africæ regiones olim fertilissimæ, hodiè in vastas solitudines redactæ sunt propter Mahometismi professionem.

b Gen. 13. v. 10.
c Gen. 19. v. 24. 25.
d libr. 8. Const.
e Iud. 9. v. v. 45.
f Vt Ier. 12. v. 13. & 14.
g Prou. 16. v. 18.
Sterilitatis causa peccata.

35 *Posuit desertum in stagna aquarum*, in aquas stagnantes & terram aridam & inaquosam, in scatebras & fontes aquarum. Efficit terram è sterili fœcundam, irriguam, & cultam. Antithesis. Quemadmodum vbi nunc est aquarum copia, ibi post ariditas maxima inuenitur, propter incolarum prauitatem: ita vbi nunc nulla est

aqua,

A aqua, posteà aqua abundè fluit ex Dei benedictione. Exempla. Multa deserta Ægypti & Æthiopiæ, in agros fertiles & fœcundos conuersa sunt post receptam Christi religionem. Multæ vbique solitudines post Christi aduentum cultæ, & inhabitatæ cum rerum omnium abundantia. Olim Gallia tota nemorosa, & sterilis comparatione Hispaniæ, hodiè eam præcellit, & alendis suis, & alienis abundè sufficit, vt iam eius colonos non sit necesse quærere nouas terras. Temporibus Heroicis Argos sterilis erat, abundans tantùm pascuis: contrà Mycenæ, totius veluti Græciæ horreum, cùm sæculo Aristotelis, regione nimiùm siccata, res præposterè haberet. B Germania syluis olim & solitudinibus horrida, auctore Tacito, adeóque humida, vt Romanis illic esset pugnandum in paludibus & lacubus, hodiè frumenti & vini vbertate est notabilis, nisi quòd propter hæresim sensim ad antiquam miseriam, vt & Anglia relabitur. Polonia ac Septentrionales regiones multò sunt hodiè, quam olim feraciores.

Gallia olim tota nemorosa, hodiè Hispania fœcundior.

Germania propter hæresim ad antiquam redit miseriam.

36 *Constituerunt ciuitatem habitationis*, ciuitatem, quæ habitetur. Dei inuentum, ciuitatum constructio: donum conseruatio.

C 37 *Seminauerunt agros, & plantauerunt vineas.* Benedictioni Dei præmittit humanam culturam, tanquàm causam disponentem conficienti. Docet Deum omnia quidem agere, sed non omninò, quòd humanam industriam velit concurrere, tanquàm causam dimidiam siue partialem cui benedicit, & efficaciam tribuit. *Fructum natiuitatis*, fructum copiosè nascentem, prouentum fructuosum attulerunt illi agri & vineæ: iuxta illud *a*: *Non fructus natiuitatis pascunt homines, sed sermo tuus.* Hebraicè, פרי תבואה *peri thebuah*, i. fructuum D prouentus, fructum copiosè prouenientem, γεννήματος germinis. Vineæ & agri non modò non fuerunt steriles, vt anteà, verùm etiam fructibus redundarunt.

a *Sapien. 16. v. 26.*

38 *Et benedixit eis.* Et fortunauit eos, atque multis bonis affecit, sicque sunt valdè aucti. Benedicere est diuina virtute augere & multiplicare. Auxit eos diuinitùs, & eorum pecus nec minuit. *Multiplicati*, multis bonis aucti, vel numerosa sobole. Causa bonorum benedictio Dei *b*, qua etiam iumenta multiplicantur & conseruantur. *c*. Falluntur igitur, qui conquiescunt in

b *Prouerb. 10. v. 12.*
c *Gen. 30. v. vlt. Ps. 35. v. 8. Ps. 64. v. vlt.*

causis Physicis, vt qui aiunt Galliam & Germaniam è sterilibus post Christum fertiles factas cultura. Quoniam enim (inquiunt) excisæ hodiè sunt syluæ, cultu terra aperta est, & solis tepor humum decoquens & fouens trāsmissurus, &c. Sic qui lassitudini, terrarū, syderibus, & similibus aliis, sterilitatem totam causam assignant. Nam a *neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*, id est, Deus est causa tota, quā concurrente & conficiente, cæteræ vigent: qua actionē suspendente, cæteræ torpent, & sunt inefficaces. Non enim solùm agit, vt causa prima, siue remota, verùm etiam vt proxima, dum proximè, & sine medio causas omnes mouet & effectus immediatè attingit. Itaque ad humanas & Physicas causas non modò adiiciendus, sed etiam præponendus *b. Non minorauit*, non minuit, id est, auxit, per Liptoten.

a 1. Corint. 3. v. 7.

Deus est causa prima & proxima rerū omnium.

b Iac. 4. v. 15.

36 *Et pauci facti sunt.* Hunc versum Hebræi ferè exponunt per Antithesin superioris. *Et*, & vicissim, & è contrario. Et rursum cùm Deus punire voluerit, pauci facti sunt & diminuti, oppressique malorum necessitate & mœrore. *Paucos factos* opponit multiplicatis, *Vexatos*, benedictis. Possit exponi hypotheticè. *Et*, pro *Etsi*, vt pendeat sententia. Etsi pauci anteà essent multísque malis vexati. *A tribulatione*, עוצר *Hótser*, cum nostris Abben Ezra docet significare angustiam, arctationem, restrictionem. Recentiores, vt à veteribus discedant, collectionem, multitudinem, vel cum Kimhi, absurdè, dominium. Imminuit & vexat eos multis angustiis, malis & doloribus, propter malitiam scilicet, e ver. 34. *c* Sic Salabria hodiè deserta est propter pestilentiam. Sic totum Istriæ littus hodiè est pestilens, vt qui in illo littore velint degere, à Venetis donentur sedibus & agris: cùm secùs olim haberet, ideóque abundaret populo & vrbibus, inter quas Aquileia erat clarissima. Nec allegādum habere mare à Meridie, & Alpes à Septentrione, quæ Aquilonem saluberrimum ventum excludant. Nam olim cùm esset saluberrima idem erat situs.

c Sic Leuit. 26. v. 17. 18. Deut. 28. v. 17. Ezec. 14. v. 13.

40 *Effusa est contemptio.* copiosè sparsa est contemptio (sic enim legendum è Græco ἐξουδένωσις & Hebræo בוז *buz* non contentio (ignominia, irrisio in principes, vt amissis vrbibus sese in solitudines abdere cogantur. Vel,

A Vel, vt nesciant se è negotiis & difficultatibus explicare, & è molestiis euadere. Obruit scilicet eos Dominus malis. Actio enim tribuitur Deo in fonte, vt cùm ait Iob a: *Effundit contemptum*. Vbi imperia & principatus vult deiicere, effundit contemptum super principes, tollit auctoritatem & reuerentiam, & tradit eos in concupiscentias cordis eorum, sicq; errare facit eos in inuio. Augustinus. *In inuio*, in deserto deuio, in inani, in loco stupendo, in quo non est via: *Et non in via*, (vbi) non est via. Vastæ solitudinis Periphrasis, per Eclipsim relatiui, ritu linguæ, eos pellit in solitudines, exilium, captiuitates, carceres, Eos regno pellit, & deturbat infœliciter. Pœna tyrannorum est contemptus, exilium, nex. B

a *Iob. 12. v 19.*

Contẽptus principum pra agit regni desolationem.

41 *Et adiuuit pauperem de inopia*. Anthithesis, & contra, & è contrario subleuauit pauperem de inopia, eiúsq; familias multiplicauit, auxit denique posuit sicut oues, id est, numerosas. Augetur eius familia sicut grex ouium. Ouis enim inter omnia animalia multùm fœtificat, & prolem sæpiùs edit.

Pœna tyrannorum nex.

42 *Videbunt recti*, hæc. *Iniquitas*, iniqui omnes obstupescent, & præ stupore, & admiratione nihil loquentur. C *Oppilabit*, contrahet, occludet, obmutescet ad tam singularia Domini iudicia. Cogetur claudere os suum præ claritate mirabilium Dei operum, & nihil mutire contra Deum, ob tam manifesta eius iudicia.

43 *Quis sapiens, & custodiet*. Conclusio epiphonematica *Custodit hac*, in suo corde scilicet, id est, quis sapiens est adeò, vt hæc diligenter obseruet, continentérque contempletur, recogitet, voluat & agitet animo, Deum in omnibus locis & periculis posse, & velle iuuare inuocantes, in eósque se prouidentissimè genere? Hæc autem interrogatio vim habet negandi, vel minuendi. Significat enim neminem, aut paucissimos satis contemplari, D & intelligere omnia in Dei esse manu, ac eum esse, qui eueat & deprimat, locupletet, & ad inopiam redigat, percutiat & sanet. *Misericordias Domini*, quibus eos afficit, qui suæ voluntati obsequuntur. Nam quamuis videt in hoc mundo improbos rebus secundis vti, probos aduersis, tamen si diligenter notat mundi curriculum, cernit plurimùm & copiosè Deum esse veracem & iustum, ac vnumquemque remunerare pro suis factis.

Ea autem

causis Physicis, vt qui aiunt Galliam & Germaniam è sterilibus post Christum fertiles factas cultura. Quoniam enim (inquiunt) excisæ hodiè sunt syluæ, cultu terra aperta est, & solis tepor humum decoquens & fouens trãsmissurus, &c. Sic qui lassitudini, terrarũ, syderibus, & similibus aliis, sterilitatem totam causam assignant. Nam a *neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*, id est, Deus est causa tota, quã concurrente & conficiente, cæteræ vigent: qua actioné suspendente, cæteræ torpent, & sunt inefficaces. Non enim solùm agit, vt causa prima, siue remota, verùm etiam vt proxima, dum proximè, & sine medio causas omnes mouet & effectus immediatè attingit. Itaque ad humanas & Physicas causas non modò adiiciendus, sed etiam præponendus b. *Non minorauit*, non minuit, id est, auxit, per Liptoten.

a 1. Corint. 3. v. 7.

Deus est causa prima & proxima rerũ omnium.

b *Iac. 4. v. 15.*

36 *Et pauci facti sunt*. Hunc versum Hebræi ferè exponunt per Antithesin superioris. *Et*, & vicissim, & è contrario. Et rursum cùm Deus punire voluerit, pauci facti sunt & diminuti, oppressique malorum necessitate & mœrore. *Paucos factos* opponit multiplicatis, *Vexatos*, benedictis. Possit exponi hypotheticè. *Et*, pro *Etsi*, vt pendeat sententia. Etsi pauci anteà essent multísque malis vexati. *A tribulatione*, עֹצֶר *Hótser*, cum nostris Abben Ezra docet significare angustiam, arctationem, restrictionem. Recentiores, vt à veteribus discedant, collectionem, multitudinem, vel cum Kimhi, absurdè, dominium. Imminuit & vexat eos multis angustiis, malis & doloribus, propter malitiam scilicet, è ver. 34. c Sic Salabria hodiè deserta est propter pestilentiam. Sic totum Istriæ littus hodiè est pestilens, vt qui in illo littore velint degere, à Venetis donentur sedibus & agris: cùm secùs olim haberet, ideóque abundaret populo & vrbibus, inter quas Aquileia erat clarissima. Nec allegãdum habere mare à Meridie, & Alpes à Septentrione, quæ Aquilonem saluberrimum ventum excludant. Nam olim cùm esset saluberrima idem erat situs.

c *Sic Leuit. 26. v. 17. 18. Deut. 28. v. 17. Ezec. 14. v. 13.*

40 *Effusa est contemptio*. copiosè sparsa est contemptio (sic enim legendum è Græco ἐξουδένωσις & Hebræo בוּז *buz* non contentio (ignominia, irrisio in principes, vt amissis vrbibus sese in solitudines abdere cogantur. Vel,

A Vel, vt nesciant se è negotiis & difficultatibus explicare, & è molestiis euadere. Obruit scilicet eos Dominus malis. Actio enim tribuitur Deo in fonte, vt cùm ait Iob a: *Effundit contemptum*. Vbi imperia & principatus vult deiicere, effundit contemptum super principes, tollit auctoritatem & reuerentiam, & tradit eos in concupiscentias cordis eorum, sicq; errare facit eos in inuio. Augustinus. *In Inuio*, In deserto deuio, in inani, in loco stupendo, in quo non est via: *Et non in via*, (vbi) non est via. Vastæ solitudinis Periphrasis, per Eclipsim relatiui, ritu linguæ, eos pellit in solitudines, exilium, captiuitates, carceres, Eos regno pellit, & deturbat infœliciter. Pœna tyrannorum est contemptus, exilium, nex.

a Iob. 12. v 19.

Contẽptus principum præ agit regni desolationem.

B

41 *Et adiuuit pauperem de inopia*. Anthithesis, & contra, & è contrario subleuauit pauperem de inopia, eiúsq; familias multiplicauit, auxit denique posuit sicut oues, id est, numerosas. Augetur eius familia sicut grex ouium. Ouis enim inter omnia animalia multùm fœtificat, & prolem sæpiùs edit.

Pœna tyrannorum nex.

42 *Videbunt recti*, hæc. *Iniquitas*, iniqui omnes obstupescent, & præ stupore, & admiratione nihil loquentur. C *Oppilabit*, contrahet, occludet, obmutescet ad tam singularia Domini iudicia. Cogetur claudere os suum præ claritate mirabilium Dei operum, & nihil mutire contra Deum, ob tam manifesta eius iudicia.

43 *Quis sapiens, & custodiet*. Conclusio epiphonematica *Custodit hæc*, in suo corde scilicet, id est, quis sapiens est adeò, vt hæc diligenter obseruet, continentérque contempletur, recogitet, voluat & agitet animo, Deum in omnibus locis & periculis posse, & velle iuuare inuocantes, in eósque se prouidentissimè genere? Hæc autem interrogatio vim habet negandi, vel minuendi. Signifi- D cat enim neminem, aut paucissimos satis contemplari, & intelligere omnia in Dei esse manu, ac eum esse, qui eueat & deprimat, locupletet, & ad inopiam redigat, percutiat & sanet. *Misericordias Domini*, quibus eos afficit, qui suæ voluntati obsequuntur. Nam quamuis videt in hoc mundo improbos rebus secundis vti, probos aduersis, tamen si diligenter notat mundi curriculum, cernit plurimùm & copiosè Deum esse veracem & iustum, ac vnumquemque remunerare pro suis factis.

Ea autem

Ea autem pauca, quæ obseruat fieri extra hunc ordinem & regulam, reiicit in Dei abyssos occulta iudicia & causas, ac suam agnoscens ignorantiam, cauet ne vllam iniustitiam, & iniquitatem ei ascribat Kimhi.

A

ARGVMENTVM.

Ecclesia precatur Deum sibi prosperum contra Moabitas, Palæstinos, Idumæos (id est, Mahometanos.) Psalmus est Propheticus.

B

1 Canticum Psalmi ipsi Dauid. CVII. Heb. 108.

2 PArâtum cor meum, Deus, parâtum cor meum: cantâbo, & psallam in glôria mea.

3 Exúrge psaltérium, & cythara: exúrgam dilúculo.

C

4 Confitébor tibi in pópulis Dómine: & psallam tibi in natiónibus.

5 Quia magna est super cœlos misericórdia tua: & vsque ad nubes véritas tua.

6 Exaltâre super cœlos Deus, & super omnem terram glória tua: vt liberêntur dilécti tui.

7 Saluum fac déxtera tua, & exaúdi me: Deus locûtus est in sancto suo.

D

8 Exultâbo, & díuidam Síchimiam: & conuállem tabernaculôrum dimétiar.

9 Meus est Gâlaad, & meus est Manásses: & Ephraim suscéptio cápitis mei.

10 Iuda rex meus: Moab lebes spei meæ.

11 In Idumæam exténdam calceaméntum meum: mihi alienígenæ amîci facti sunt.

12 Quis

A 12 Quis dedúcet me in ciuitâtem munîtam: quis dedúcet me vsque in Idumæam?

13 Nónne tu Deus, qui repulísti nos: & non exíbis Deus, in virtútibus nostris?

14 Da nobis auxílium de tribulatiône: quia vana salus hóminis.

15 In Deo faciémus virtûtem: & ipse ad níhilum dedûcet inimîcos nostros.

B 1 *Canticum Psalmi*, id est, canticum præstantissimum. Nam etsi sit compositum, quātùm ad sex primos versus, è fine Psalmi 56.*a* & quantùm ad reliquos, è fine 59.*b* tamen argumentum habet insignius, nempe non de Dauidis liberatione è Saulis manu, aut de eius victoriis contra Idumæos, & Ammonitas, sed de Christi & Ecclesiæ contra Mahometanos & Antichristum triumphis, vt & R. Dauid annotat. In hunc sensum coniungunt syntacticè duo substantiua eiusdem significatus vt *de limo terra*, id est, limo purissimo, *de luto cœni c*, id est, luto maximo. C

a *Vers. 8. 9. & seq.*
b *Vers. 8. 9. 10. & seq.*
c *Ge. 2. v. 7. Psa 39. v. 3.*

2 *Paratum cor meum Deus*, dispósitum est cor meum ad Deum canendum, vel ad omnia, quæ mihi immiserit. Vox Hebræa נכון *Nathon*, etiam significat constans & stabile. Repetitur bis *d*. Alioqui semel in fonte. *In gloria mea*, in mearum rerum splendore, prosperitate, successu, potentia, honoribus, in meo fœlici statu. Alij, in mea anima, apud me, ex animo. Iam enim obseruauimus, gloriam esse attributum animæ, vt quæ sit gloria, decus & ornamentum corporis, ac præcipua hominis pars. D Qui in nominatiuo sine præpositione accipiunt, & construunt cum sequenti verbo, *Etiam gloria mea exurge*, non seruant leges distinctionum Masoreticarum, quarum alioqui tam sunt tenaces, quando agitur de configendis veteribus, Nam hîc Masoretæ cum nostris Septuaginta distinguunt per Soph pasuc, & cum iisdem versum alterum incipiunt ab *Exurge*. Mallem, si sit ab hac versione discedendum, כבודי *Chebodi* sumere in accusatiuo, vel vocatiuo, ac retinere distinctiones: Cantabo ore, & psallam instrumentis musicis gloriam meam, Deum,

d *Ps. 56. v. 8*

Deum, qui est mea gloria & decus: vel, te ô gloria mea, ô Deus meus, honor & decus. A

3 *Exurgam diluculo.* Eclipsis particulæ כאשר *caasher*, (quando) vel כי *Chi* (quia, nam) exurgam manè, ad decantandum orthirium & antelucanum carmen. Expergiscere psalterium & cythara mecum, siue quando expergiscar primo mane. Agite, estote mecum parata ad Dei laudes canendas summo mane. Nam & ipse exurgam. Possint Psalterium & cythara induci respondentia per Prosopopœiam, se fore paratissima summo diluculo ad Deum personandum. *Exurge psalterium: exurgam*, inquit, idque summo mane. Per me non stabit, quin vel primo mane Deum canes. B

5 *Quia magna est super.* Laudabo te publicè de Iudæis ad te conuersis, & canam tibi hymnos de Gentilibus ad te per Euangelium reductis *a*. Prædicit Christum, in nationibus cognoscendum, & Ecclesiam in eis futuram, vt è Iudaica fiat Catholica. id est, vniuersarum gentium.

a *Rom. 15. v. 9.*

Ecclesia futura prædicitur Catholica.

6 *Exaltare super cœlos*, plusquàm cœlis. Maior est cœlis tua misericordia, & tua fides atque constantia in seruandis promissis nubes pertingit. Genus hyperboles. C

7 *Saluum fac dextera tua*, tua potentia & viribus. *Deus locutus.* Interpellat Deum ex promissis, & quasi syngrapha. Deus promisit in suo sanctuario, in loco oraculi, vel in medio templo, in media Ecclesia, palàm, publicè & solenniter, quæ sequuntur scilicet.

8 (Quod) *Exultabo & diuidam Sichimam.* Nam sic debet iungi cum proximis. *Conuallem tabernaculorum*, in qua multa tensa sunt hostium tentoria, vel pastorum & nomadum tabernacula. Retinent vocem סכות *Succoth*, recentiores, vt sit nomen loci, non *b* Tabernacula, tuguria. Octo versus sequentes iam sunt à Psa. 59. D

b *Ge. 33. v. 18.*

9 *Meus est Galaad*, ad me pertinebit. *Susceptio*, auxilium, robur, defensio.

10 *Iuda Rex meus.* Hebraicè, מחוקקי *Methokeki*, i. Legislator meus. Alludit ad illud Genesis *c*, vbi habemus, *Dux de femore eius.* Nam idem vtrobique est vocabulum, Ecclesiæ & populi Domini, rex, dictator, dux legislator est Iuda, i. *Christus de tribu Iuda d*, *Moab.* Arabia. *Lesbes*, quo spero me vsurum ad vilia, vt ad lauacra. Lege Psal

c *Ge. 49. v. 10.*

d *Heb. 7. v. 14.*

A ge Psalmum 59. de hoc versu & sequentibus.

11 *Extendam calceamentum meum*, ἐπιβαλῶ, iniiciã calceum meum, Mihi eam subiiciam humillimè. Prouerbialis locutio, de qua Psalmo alio. Aliqui interim allusum putant ad consuetudinem olim in commutationibus & contractibus vsitatam *a*. Nam per calceum contrahebant, dum dabatur calceus, dicis causa, siue pro forma, vt loquuntur. Ad Edom proiiciam meum calceum, id est, faciam Edom mei iuris, redigam in meam ditionem, dominium, possessionem. *Mihi alienigena*, Immutant locutionem, retinent tamen sententiam. Ad B verbum, *Super Philistæã* iubilabo (in signum victoriæ vel confœderationis.) Actio autem tribuitur Philistæis. *b*. Super me (super meas victorias) ô Philistæa iubila. Septuaginta solent Palæstinos siue Philistæos alienigenas de nomine generis appellare, quia inter habitatores terræ Chanaan patribus promissæ, hi soli erant alienigenæ, quando in eam Israëlitæ irruperant, vt qui eò impetum fecissent ex Caphtor siue Cappadocia expulsis Euæis antiquis aboriginibus *c*. In aliquibus autem Græcis codicibus pro, ἐφιλιώθησαν, legitur, ὑπετάγησαν, C subditi sunt.

a *Ruth.* 4.

b *Psal.* 59.

c *Deut.* 2. *v.* 23.

12 *In ciuitatem munitam*. Singularis, pro plurali, in vrbes Arabiæ, & vsque in ipsam Idumæam in montibus collocatam.

13 *Nónne tu Deus, qui repulisti*. Non est in fonte, sed additur è Psalmo 59. *d Et non exibus*, & (qui) non exis cum exercitibus & copiis nostris. Eclipsis relatiui linguæ vsitata.

d *Vers.* 12.

14 *Da nobis auxilium*. Contra calamitatem fer opem vt qui in te vno speramus, non in vllo homine. *Salus*, defensio.

D 15 *In Deo faciemus virtutem*, δύναμιν, potentiam, res potentes, & magnas geremus, Dei ope, & præsidio. *Ad nihilum deducet*. Hebraicè, יבוס *Iabus*, id est, proculcabit, propriè, proteret.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Iudæ proditori, cæterisque maleuolis dignas pœnas: sibi salutem Christus precatur. Act. 1. vers. 20. Ioan. 17. v. 12. *Propheticus contra Christi, & bonorum eius proditores, & prophanos possessores.*

1 In finem, Psalmus Dauid. CVIII. Heb. 109.

2 DEus laudem meam ne tacúeris: quia os peccatôris, & os dolósi super me apértum est.

B

3 Locûti sunt aduérsùm me lingua dolôsa: & sermónibus ódij circundedérunt me, & expugnauérunt me gratis.

4 Pro eo vt me dilígerent, detrahébant mihi: ego autem orâbam.

5 Et posuérunt aduérsùm me mala pro bonis: & ódium pro dilectiône mea.

6 Constitue super eum peccatórem: & diábolus stet à dextris eius.

C

7 Cùm iudicâtur, éxeat condemnâtus: & orátio eius fiat in peccâtum.

8 Fiant dies eius pauci: & Episcopâtum eius accípiat alter.

9 Fiant filij eius órphani: & vxor eius vídua.

10 Nutántes transferántur filij eius: & mendîcent: & eiiciántur de habitatiónibus suis.

D

11 Scrutêtur fœnerâtor omnem substántiam eius: & dirípiant aliéni labôres eius.

12 Non sit illi adiûtor: nec sit qui misereâtur pupíllis eius.

13 Fiant nati eius in intéritum: in generatiône vna deleâtur nomen eius.

14 In memoriam rédeat iniquitas patrum

eius

A eius in conspéctu Dómini: & peccâtum matris eius non deleâtur.

15 Fiant contra Dóminum semper, & dispéreat de terra memória eôrum: pro eo quòd non est recordâtus fácere misericórdiam.

16 Et persecûtus est hóminem ínopem, & mendîcum: & compûnctum corde mortificâre.

B 17 Et dilêxit maledictiônem, & véniet ei: & nóluit benedictiônem, & elongábitur ab eo.

18 Et índuit maledictiônem sicut vestiméntum: & intrâuit sicut aqua in interiôre eius, & sicut óleum in óssibus eius.

19 Fiat ei sicut vestiméntum quo operîtur: & sicut zona, qua semper præcíngitur.

20 Hoc opus eôrum, qui détrahũt mihi apud C Dóminum: & qui loquûntur mala aduérsus ánimam meam.

21 Et tu Dómine, Dómine, fac mecum propter nomen tuum: quia suâuis est misericórdia tua.

22 Líbera me, quia egênus & pauper ego sum: & cor meum conturbâtum est intra me.

23 Sicut vmbra, cùm declínat, ablâtus sum: & excússus sum, sicut locústæ.

D 24 Génua mea infirmâta sunt à ieiúnio: & caro mea immutâta est propter óleum.

25 Et ego factus sum oppróbrium illis: vidérunt me, & mouérunt cápita sua.

26 Adiuua me Dómine Deus meus: saluum me fac secúndùm misericórdiam tuam.

27 Et sciant, quia manus tua hæc: & tu Dómine fecísti eam.

28 Maledícent illi, & tu benedíces: qui insúrgunt in me, confundântur, seruus autem tuus lætábitur. A

29 Induântur, qui détrahunt mihi, pudôre: & operiântur, sicut diplóide, confusiône sua.

30 Confitêbor Dómino nimis in ore meo: & in médio multôrum laudâbo eum.

31 Qui ástitit à dextris paúperis: vt saluam fáceret à persequéntibus ánimam meam. B

---

2 *Deus laudem meam.* אלהי Elohe vnum è decem diuinis nominibus, vt D.Hieronymus *a*, & Cabbalici docent: sed tunc est syntacticum pro absoluto, non sine Eclipsi *exercituum*: quod hic sequuntur Septuaginta, vt אלהי *Elohe*, & אלהים *Elohim* duo sint diuina nomina distincta. Deus, assere meum honorem, quem inimici mei falsis calumniis oppugnant. Alij construunt, syntacticè cum sequenti: Deus laudis meæ, vt תהלתי *thebilathi*, sit genitiui casus: Deus in quo glorior, vel quem laudo, qui es materia mearum laudum *b*, ne taceas, ne dissimules improbitatem hostium meorum, sed te illi oppone. Tum enim erit Aposiopesis. *Peccatoris.* Iudæ, Scribarum, Pharisæorum, Iudæorum, qui me mendaciis opprimere conantur. *Super*, contra. C

a ad Marcellam.

b Psal. 119. v. 14.

3 *Locuti sunt aduersùm me lingua dolosa*, mendaci. *Odij*, hostilibus sermonibus. *Expugnauerunt*, oppugnarunt me sine causa, nulla mea culpa.

4 *Pro eo vt me diligerent*, cùm me debuissent diligere. Hebræa & Græca ambigua sunt propter infinitiuum & affixum. Ad verbum pro diligere me, pro dilectione mea, actiuè, vel mei, passiuè. Vnde resolutio duplex. Actiua, quam sequemur vers. sequenti, ne quicquam de locutionis fœcunditate pereat. Pro mea erga eos dilectione, pro eo quòd ego eos diligebam, odium reportaui. Et sic ferè hoc loco intelligunt, vt Antithesis sit planior. Eos diligebam, ipsi verò mihi detrahebant: vel, vt in Hebræo, ישטנוני *ischetnuni*, id est, inimicabantur. Passiua, quam nunc amplectimur. Pro eorum erga me D

A me dilectione, pro eo quòd me diligebant, vel diligere debebant ob quotidiana bene merita, pro eo vt diligerent, vt Septuaginta: eorum erat me diligere ob beneficia miraculorum, & aliorum donorum, quibus eos affeceram: at mihi detrahunt, & inimicantur. *Orabam*, pro eis. Est enim Aposiopesis Hebraïca. Ego autem orationē, sup. fundebam pro eis, nec me ad vltionem conferebam. Vel: Ego vndique ab eis oppugnatus, ad te Domine per precem confugiebam, vt mihi adesses Oratio remedium contra odium & calumnias.

Oratio remediū contra calumnias.

5 *Pro dilectione mea erga* eos ἀντὶ τ̃ ἀγαπῆσαί με, etsi B Hebræa eadem quæ priùs.

6 *Constitue super eum peccatorem*, impium, qui eum vexet, & malis premat, ei præfice. Eum tyranno impio, & crudeli subiice. *Diabolus*. Hebraicè, שטן *Satan*. Satanas humani generis inimicus & hostis, in eum accipiat imperium, siue fiat ei contubernalis. Theodoretus, eum possideat, eius lateri adhæreat, nec priùs ab eo discedat, quàm in exitium eum præcipitet, eum teneat captiuum ad ipsius voluntatem. Congruit euentui. Nam Satanas *immisit in cor Iudæ Iscariotis, vt eum traderet a*. Quin, *Post buccellam introiuit in illum b*. Aliqui de simplici ad- C uersario intelligunt, vt apud Matthæum *c*: *Vade post me Satana*, de Petro, id est, ô inimice. Qui mihi tam vehementer aduersatur, habeat & ipse aduersarium, qui nunquàm ab eius latere discedat, sed semper eum oppugnet, ac omni acerbitate exagitet. In his imprecationibus impium sibi in genere proponit. At Spiritus sanctus sibi designabat certam personam, id est, Iudam proditorem, & Iudæos reprobandos. Hinc docemur precari in genere contra totum corpus peccati, id est, eos, qui illud fouent, suntque illius membra: relinquere autem D Deo priuatam & singularem applicationem, qui his diris & imprecationibus dignos, & obnoxios intelligit. Græci malunt esse Imperatiuos pro Indicatiuis, vt Theodoretus. *Exeat*, pro exibit, *fiat*, pro fiet, quasi istæ imprecationes sint duntaxat prædictiones. Sed nihil necesse. *d* Zelo enim iustitiæ, non vindictæ cupiditate, Sancti sic sæpè precantur. *A dextris*, cominùs, propè, ad vexandum, scilicet & exagitandum. Nam in malū, secùs quàm infrà *e*.

a *Io. 13. v. 2.*
b *Io. 13. v. 27*
c *Matt. 16. ver. 23.*

Sancti qua ratione impiis mala imprecētur

d *Consule Ps. 12. v. 5.*
e *Vers. 31.*

7 *Cùm iudicatur, exeat condemnatus*, quando litem instituet, condemnetur, non fiat ei misericordia, damnetur citra commiserationem & remissionem, exeat impius, ad verbum, causa excidat. Aliqui de diuino iudicio. Condemnentur à Deo omnia eius facta. *In peccatum.* Precatio eius ducatur peccato: non per se, sed propter indignitatem personæ, & detestationem precantis, quo sensu *victima impiorum abominabilis* apud Salomonem *a*. Non magis exaudiatur eius oratio, quàm si esset peccatum & scelus. Ex ea potiùs augeat peccata, quàm peccatorum supplicium depellat. Oratio, quæ non fit per Christum, non solùm non potest delere peccatum, sed etiam ipsa fit peccatum *b*, id est, vertitur in peccatum, quando affectus est Christi fidei oppositus, vt in Turcis, Iudæis, Idololatris. Est enim duplex error, vnus è praua affectione, siue habitu, alter è pura negatione.

Victima & orationes peccatorum abominabiles non per se, sed propter indignitatē personæ.

a *Pro. 15. v. 8.*

Oratio per Christū nō facta, vt sit peccatum.

b *Aug. hic.*

8 *Fiant dies eius pauci.* Præmatura morte intereat, sit eius ætas breuis, vt contigit *c*, cùm laqueo vitam sibi corripuit. *Episcopatum*, τὴν ἐπισκοπήν, פקודה *pekudah*, *præfecturam.* Dominium in genere significat. Sed Propheticè Septuaginta hoc selegerunt vocabulum inspectionem significans: primùm quòd iam esset sacrum inter prophanos, è Plutarcho in Numa, sacrarum virginum custodem appellante ἐπισκοπον, & hic ageretur de sacra Iudæ proditoris præfectura, atque Apostolatu. Deinde quòd eius futurus esset vsus in sacra nouî Testamenti Hierarchia, & Apostolicis scriptis. Episcopatum eius adeptus est alter, nempè D. Mathias *d*.

c *Act. 1. v. 28.*

d *Act. 1. v. 26.*

9 *Fiant filij.* Quasi Iudas fuerit coniugatus. At Theodoretus, Euthymius, Chrysostomus non putant hæc ad ipsum pertinere, quòd de eius vxore non constet, sed ad Iudæos. Adde accumulari imprecationes, non vt omnes ad amussim accidant, sed quæcunque poterunt, donec perierit penitus, Poëticè, quemadmodum apud Callimachum & Ouidium *e*.

e *in Ibin.*

10 *Nutantes*, instabiles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi & errones. *Eiiciantur.* Hebraicè, *& quærant* (panem) *è desolationibus, siue ruinis suis*, è domibus suis redactis in vastitatem, & extremam inopiam, vel, postquàm eorum domus fuerint vastatæ, & in solitudinem redactæ, victum quæritent. *De habitationibus*, ex

ἐκ οἰκοπέδων. Est autem οἰκόπεδον, ex Eustathio *a*, superficies domus dirutæ. Ad Iudæos, non Iudæ liberos refert Theodoretus. Iudæi enim incensis domibus, & ædificiis partim cæsi; partim captiui abducti fuere. Sic quod sequitur, de facultatibus à Romanis direptis.

11 *Scrutetur fœnerator omnem substantiam.* Illaqueet propriè; subtiliter; & studiosè capiat creditor omnes eius facultates, quas auxit è sacrilegio: eis ne fruatur, nec eius posteritas: sed sint Iudæ & liberis eius exitio. Habebat enim Iudas *Christi loculos, erátque fur & latro b.* Summæ egestatis & extremæ inopiæ imprecatio. *Alieni*, extranei, qui non sunt veri & legitimi hæredes. Chaldæus hîc vaticinatus est de Iudæ sectatoribus; *Colligat fiscus omnia, quæ ipsius sunt.* Sic Bernardus, *Quæ non capit Christus, rapit fiscus.* *Labores*, opes labore eius partas.

12 *Non sit illi adiutor*, extendens misericordiam. Hebraicè משך חסד *moschech hesed*, quàm Pariphrasim vnico vocabulo repræsentarunt. Omnibus sit inuisus. *Pupillis*. Mendosè in aliquibus codicibus, *Pusillis*.

13 *Nati eius in interitum.* Heb. אחריתו *haritho*, postremum eius. Postremũ autem, siue אחרית *aharith*, significat & posteritatem, siue liberos *c*, & finem, siue exitum (vitæ.) Prius secuti sunt Septuag. posterius Recentiorum aliqui non tam rectè, *Sit eius exitus excidium, sit nouissimũ eius interitus. In generatione vna*, vna ætate sua, q. d. Ne transeat in alteram ætatem ipsius memoria. Vnde Hebraicè, בדור אחר *bedor ehar* in ætate altera, id est, sequenti, in posterum. Nam est idem sensus, siue Septuag. אחר *ehar* legerint per ד, siue per ר. Ne habeat posteros, in quibus nomen ipsius permaneat, & continuetur. Ne nominetur in posteris, ne diuturnam relinquat familiam, & vt vulgò dicitur, ne eius bonis gaudeat tertius hæres.

14 *In memoriam redeat.* Imputat Deus filiis peccata parentum *d* quantùm ad pœnam, præcipuè si sint impij, & patrum vestigiis insistant *e*. Accedit non eis infundere gratiam, quam tribuisset, si parentes pietatem coluissent. Intereant liberi eius, quia succedunt in paterna scelera. Peccata parentum contẽplatur Dominus, quando punit.

15 *Fiant contra Dominum*, iniquitas patris, & peccatum matris scilicet, semper contra Dominũ, i. corã Domino, Hebr. נגד יהוה *negued Adonai*. & Græ. ἐναντίον κυρίου.

a in Homerum.
b Ioan. 12. v. 6.
Malè parta malè pereunt.
c Dan. 11. v. 4.
d Deut. 5. v. 9.
e Ezech. 18. v. 10. 11. & 12.

i. ob oculos Domini, in conspectu eius. Sint perpetuò ante ipsius vultum ad vindictam exposita, ea perpetuò videat, & nunquàm in hoc impio homine vlcisci obliuiscatur. Quin & *disperdat de terra memoriam eorum*, paternorum peccatorum, i. ea grauissimè puniat in filiis, vt nihil puniendum deinceps supersit. Aliis suppositum verbi *fiant*, sunt pater & mater. *Memoria eorum*, Iudæ & parentum eius. *Pro eo quòd.* Prima causa cur deuoueat. Nam causas accumulat, vt diræ iustæ perspiciantur.

16 *Et persecutus est.* Secunda. *Inopem & mendicum*, ob tenuitatem assumptæ carnis, & quia non habebat præ paupertate, vbi caput reclinaret *a*. Euthymius. Malo, vt sit Hebraismus, pro misero & afflicto. Gall. *pauure miserable & chetif. Compunctum*, contritum, mœstum animo. *Mortificare*, ad mortificandum, vt occidat, & morti tradat eum.

a *Mat. 8. v. 20.*

17 *Et dilexit maledictionem*, Tertia causa. *Dilexit*, non sub ratione maledictionis, sed boni. Quoniam ei dilexit & egit, ob quæ sequitur maledictio tum temporaria, tum æterna. E contrario benedictionem noluit, quatenus illis abstinuit, à quibus consequitur benedictio, id est, quatenus persequutus est vitia, virtutes declinauit. *Maledictionem*, infœlicitatem, *Benedictionem*, fœlicitatem, gratiam Euãgelicam, quæ vehit ad vitam æternam. Quasi eò vsque fuerit studiosus Iudas impietatis & omnium scelerum, vt videretur optare infœlicitatem, & execrationem Dei. Adeò addictus prauitati, vt nullum scelus refugerit, quo Dei maledictionem in se prouocaret. *Noluit benedictionem*, quæ per Christum ei offerebatur. Arnobius.

Impiorum maledictio.

18 *Et induit maledictionem sicut vestimentum.* Aliquot similitudinibus explicat infœlicitatem Iudæ, & similium impiorũ. *Sicut vestimentum*, id est, firmiter, arctè, & omni ex parte se maledictione armauit. *Sicut aqua*, quam quis haurit & bibit, vel quæ latè diffunditur in interiora. *Sicut oleum*, quod facilè penetrat. Maledictio & infœlicitas ad ossa, medullas, & intima quæque ipsius penetrauit: vt non modò foris, verùm etiam intùs malis circundetur. Vestimentum continuæ adhæsionis est symbolum, aqua, vehementiæ, oleum, durationis vix eluibilis. Chrysostomus. i. Malorum copia ingruit, quæ aquæ vehementiam, olei firmitatem imitabitur. Theodoretus.

19 *Fiat*

A 19 *Fiat ei sicut vestimentum*, maledictio. Eôdem pertinent hæ similitudines, ad exaggerationem imprecationes. Ei vndique infelicitas immineat.

20 *Hoc opus eorum, qui detrahunt*. Metonymia in hoc Epiphonemate. *Opus*, pro mercede operis. Hæc sit eorũ merces, hæc vltrix pœna, & vindicta à Domino, qui inimicantur, mihi. Ita fiat à Domino aduersariis meis. Hæc retributio hostibus meis eueniat diuinitùs, ne eam humana vi possint depellere. Nam *apud* construitur cum *hoc opus*, non proximo. *Hoc opus*, hoc supplicium eorum apud Dominum sit, &c. Mutat autem numerum, vt sint B imprecationes, non contra Iudam tantùm, verùm & Iudęos. *Animam*, vitam, Metonymia, vt a, *Non facio animam meam pretiosiorem, quàm me.*

a *Act. 20. v. 24.*

21 *Fac mecum propter nomen tuum*, bonum sup. vel misericordiam: & est Hyperbaton. Chrysostomus. *Suauis*, bona, benigna, beneficia. Redit ad suas miserias.

22 *Conturbatum est cor meum*, saucium, vulneratum, in medio mei, חלל *Halal*, lethaliter sauciatum significat.

23 *Sicut vmbra cùm declinat*, cùm sensim minuitur, & mox tota euanescit. *Ablatus sum*, abij, perij, è medio C celeriter sublatus sum, euanui ad similitudinem vmbræ, quæ vna cum die inclinatur, & in tenebras noctis euanescit, vel quæ celeriter abit & præterit. *Excussus sum*, motus siue mutatus sum, loco migraui, sicut locusta, id est, celeriter abij, celeriter euanesco ex hac vita, per Epexegesin, de vitæ suæ vanitate & miseria, vt locustæ comparari possim, quæ nunquàm ferè quiescit, huc illuc saltitat, donec euanescat & ex oculis abeat, vel etiam à vento disiiciatur: vel instar locustarum, quæ excussæ ruunt ex arbore, & obstupefactæ intereunt, hac vita facilè eiectus sum.

D 24 *Genua mea infirmata sunt à ieiunio*, præ ieiunio, propter ieiunium. Descriptio maximæ inediæ. Ita præ virium defectu nutarunt, & vacillarunt genua Christi, vt nec valeret supra pedes firmus consistere. Tam erat occupatus in his, quæ Patris sui erant, atque adeò in sacris ieiuniis & precationibus, vt in tantis calamitatibus Deum, sibi, & nobis conciliaret. Non delicatam duxit vitam, sed simplicem, &c. Theodoretus. *Immutata est* macruit, propriè exaruit. *Propter oleum*, propter olei, id est, pinguedinis defectũ. Qua phrasi legitur b, *An delebis*

Christi virium imbecillitas.

b *Gen. 18. v. 28.*

propter quinque vrbem? id est, propter hominum quinque defectum, quòd minùs quinquaginta iustis, ibi quinque defuerint. Quare illic noster, ad sententiam illuminandam, non *Quinque*, vertit, sed *Quadraginta quinque*. Oleum, siue שמן *Shemen*, Hebræis significat quicquid vnctuosum est & pingue. Itaque alij accipiunt pro oleo ipso, vel vnguento, vt suprà *a, vt exhilaret faciem in oleo*. Macruit caro propter vsum olei vel vnctionis (neglectum.) Nam non vngi oleo vel vnguento, pertinebat ad tristitiam & luctum. Alij pro adipe & pinguedine. Corpus meum defectu pinguedinis extabuit. Magis ad verbum vertissent, Ab oleo, siue à pinguedine, id est, ne esset pinguedo, pelle ossibus adhærescente. Nam præp. *A*, habet vim negandi Hebraicè, nisi fortasse respexerint ad ieiunia, in quibus propter carnium abstinentiam, & vsum siccorum, oleo vtuntur, vt *propter oleum*, non subaudiatur, *amissum* vel *neglectum*, sed idem sit, quòd propter olei vsum, loco ciborum delicatiorum, atque adeò carnium, quibus temporibus ieiunij & pœnitentiæ abstinebant etiam Iudæi *b*. Nam & præp. מן *Min*, siue *A*, *propter, præ*, vt initia versus, à ieiunio, propter ieiunium: sic *ab aleo*, propter oleum. Et sanè idem videtur enunciari vtroque hemistichio, vt proinde vtrobique eandem particulam vsurparit, & eodem sensu.

a *Psal. 103. v. 15.*

b *Dan. 10. v. 3. & in Tractatu Taanith, & in Itinerario R. Beniamin.*

25 *Viderunt me, & mouerunt capita.* Gestus illudentium Christo *c*.

c *Psal. 21. v. 8. Matth. 27. v. 39.*

27 *Et sciant quia manus tua hæc.* Sciant hoc tuum tam illustre & apertum auxilium, tuam esse manum & potentiam & (quia) *tu Domine fecisti eam* (rem, siue liberationem.) Sciant me non humanis præsidiis, sed potentia numinis tui esse liberatum. Vtuntur fœmineis loco neutrorum, quibus carent, vt suprà *d. Vnam petij à Domino, hanc requiram*: vnam rem, vnum. *Eam*, hanc rem hoc. *Hanc plagam, crucem*, Chaldæo, cui *manus*, Metonymicè est plaga. *Et sciant* (inquit) *quia percussio hæc tua est*. Sic Theodoreto: *Discant* (inquit) *non inuitum me cruci tradidisse, sed tuæ dispensationis esse opus*. Quanquã mox manum, Dei potentiam exponat.

Hebræi vtuntur fœmineis pro neutris.

d *Psal. 26. v. 4.*

28 *Maledicent illi, & tu benedices.* Maledicere, siue קלל *kalal*, neque hoc Psalmo, neque alibi importat duntaxat maledicentiam, imprecationem, detestationem, blasphemiam, verùm etiam omne infœlicitatis genus, vt

A vt ſuprà *a*: ſicut benedicere ברך *barach*, benefacere, fortunare, fœlicitare. Eſt ergo ſenſus, Maledictis & maleficiis obruent me, tu verò iſta omnia in mea commoda, & fœlicitatem conuertes. Machinabuntur illi multa contra me & verbis & factis, at tu mihi è contrario verbis factíſque fauebis. *Lætabitur*, vel in dextera Patris, vel in membris ſuis lætantibus.

a Verſ.17.

29 *Operiantur, ſicut diploide*, ſicut pallio duplicato, copioſè & largiter profundantur ignominia, & coram omnibus ſint execrabiles aduerſarij mei: fortiſſimo & denſiſſimo dedecore, quaſi duplicato, afficiantur.

B 30 *In medio multorum*, in Eccleſia, coram fidelibus, qui multi ſunt comparati ad ſynagogam, & reliquas ſectas. Alij, inter Apoſtolos & Apoſtolicos viros. *Nimis*, plurimùm.

31 *Quia aſtitit à dextris*, ab auxilio & ope mea, qui ſum pauper. Cominùs ad ſuccurrendum. In bonum, cùm ſuprà *b* in malum acciperetur. *A perſequentibus.* Iudicantibus propriè, id eſt, iniquo iudicio perſequentibus. A Iudæis, qui erant teſtes & iudices. *Animam meam*, vitam meam, me à mortuis excitando. Hîc ad perſpicuitatem immutarunt Pronomen tertiæ perſonæ in primæ. *Vt ſaluum faceret à iudicatoribus ſiue condemnatoribus animæ*
C *ſuæ.* Sic autem vocat principes & magiſtratus Iudæorum, qui Chriſtum condemnarunt.

b Verſ.6.

ARGVMENTVM.

Chriſtum ad Patris dexteram ſeſſurum, regnum è Iudæa auſpicaturum, Sacerdotio Melchiſedech perpetuò functurum, toto orbe victorem dominaturum,
D *& iudicem futurum.*

1 Pſalmus Dauid. CIX. Heb. 110.

2 DIxit Dóminus Dómino meo: ſede à dextris meis.

3 Donec ponam inimícos tuos: ſcabéllum pedum tuôrum.

4 Virgam virtûtis tuæ emíttet Dóminus ex Sion: dominâre in médio inimicórum tuorum. A

5 Tecum princípium in die virtûtis tuæ, in ſplendóribus Sanctôrum: ex vtero ante lucíferum génui te.

6 Iurâuit Dóminus, & non pœnitébit eum: Tu es ſacérdos in ætérnum, ſecúndúm órdinem Melchíſedech.

7 Dóminus à dextris tuis: confrégit in die iræ ſuæ reges. B

8 Iudicâbit in natiónibus, implébit ruínas: conquaſſâbit cápita in terra multôrum.

9 De torrénte in via bibet: proptéreá exaltâbit caput.

C

1 *Pſalmus Dauid.* Cùm ſic inſcribatur etiam in fonte ſaltem per inuerſionem *Dauid Pſalmus*, mirum eſt Talmudicos eum attribuiſſe Melchiſedech de Abraham. Rectiùs Chaldæus Ionathan (nam R. Ioſeph cæcus hic cæcutit) immò & Midras Tehillim *a*, & veteres Rabbini, Barachias, & R. Leui citati à R. Moſe Nahamanide *b*, Dauidi de Meſſia, cum noſtris, atque adeò Chriſto & Apoſtolis *c*. Canit enim Dauid Chriſtum conſtituum regem, Pontificem, iudicem omnium.

a *Pſal.17.* b *Gen.18.* c *Matt.22. v.44. Heb. 7. v. 21. & 10.v.13. 1.Cor.15.v.25.*

2 *Dixit Dominus.* Deus pater. *Domino meo.* Filio ſuo incarnato (vnde Hebræi non iam יהוה *Adonai* legunt, ſed אדני *Adoni*) Chriſto, qui meus eſt Dominus, non quatenus exiſtit è meo ſemine, & poſteris, verùm quia Dei Filius. Quin etiam ratione humanæ ſubſtantiæ eſt Dauidis, atque adeò omnium Dominus, tam Patris conceſſu & munere, quàm acquiſitionis & redemptionis iure ac merito. Nam ſanguine ſuo ſibi acquiſiuit dominatum nouum ſupra omnia, etiam Angelos, nedum Dauidem *d Data eſt*, inquit, *mihi omnis poteſtas in cælo & in terra*. Adde, excellentiam perſonæ, & officij, regni eius ampli D

Chriſtus Dauidis & omnium Dominus, etiam ratione humanitatis.

d *Matt.28. v.18.*

A amplitudinem, regiam dignitatem & sacerdotium, etsi eius sit filius secundùm carnem. Hebræa, vt attigi, hoc indicant: in illis enim priore loco scribitur nomen יהוה Tetragrammaton pronunciatum אדני *Adonai* per Camets posteriore אדני *Adoni*, simpliciter, sine camets, & literis nominis Tetragrammi. Prius est vnum è tribus Dei nominibus propriis, vt Abben Ezra docet *a*. Nam cætera septem sunt appellatiua, & per attributionem ipsi addicta. Ex quo nomen incommunicabile dicitur *b*, & hoc loco enunciatur de Deo Patre. Posterius humanum est vocabulum, vnde & respicit humanam Christi naturam, secundùm quam, vt dictum est, duabus de causis omnium est Dominus. Aliqui tamen suspicantur hunc locum à Iudæis corruptum, ac oportere, vt Diuinitatis vocabulum congeminetur, tam pro Patre, quàm pro Filio, quoniam Dominus *c*, ex eo ratiocinatus Christum non videri filium Dauidis, quòd eius sit & dicatur Dominus. Secundùm diuinitatem haud dubiè, & Eusebius ex hoc eodem instituit probare Christum ratione diuinitatis simul ac humanitatis, esse Sacerdotem. Sed hæc è superioribus facilè diluuntur. Nempe sat esse, vt hæc indicent Christum non esse purum hominem. Nam purus homo non poterat sibi acquirere dominium supra Dauidem, & reliquas creaturas. Prima ergo est pars Psalmi de Christi regno atque imperio. *Sede à dextris meis.* Iuxta me quiesce, præside, mecúmque regna, fruere mea gloria, esto mihi proximus, particeps esto meorum bonorum, potentiæ & maiestatis: esto suprà omnem virtutem & principatum, esto superior rebus omnibus creatis, esto prope me in loco celsissimo, potissimo, honoratissimo: regna æquali potentia mecum, si ad diuinitatem: simili & proxima, si ad humanitatem. Potestatem exercendo super omnia in cœlo & in terra *d*. Nam vt Deus, sempiternum habet imperium Christus: verùm vt homo, accepit quod vt Deus habebat. Theodoretus Metaphoricè (alioqui Deus cùm sit incorporeus, nihil habet dextrum propriè, nihil sinistrum.) Sedere à dextris, siue ad dexteram Dei, multa complectitur, nempe vno verbo, esse prope Deum, ante omnia, & super omnia, siue proximè accedere ad ipsius potestatem, & gloriam. Quare aliqui de æqualitate Dei interpretantur: alij, quod rectius, de præcipuis & potioribus bonis

a *Exo. 15.*

b *Sap. 14. v. 21.*

c *Matt. 22. 44.*

Christus voluit se ostẽdere nõ esse purum hominem.

d *Mat. c. vltimo v. 18.*

Christus vt Deus sempiternũ habet imperiũ, vt homo accepit.

bonis Patris. Quoniam enim Christus propriè ratione humanitatis, secundùm quam minor est Patre, sedet ad dexteram eius, Sedere ad dexteram eius, est sedere, & versari in potioribus bonis Patris, & opibus, non in omnibus, ne homo æquetur Deo. Ita quanta quidem potuit excellentia, maiestate, potentia, perfectione, humanitatem filij absoluit, at ipsam semper vno diuinæ essentiæ solio præcedit, quòd illa transire non possit in diuinam substātiam & maiestatem, sempérque intra naturæ creatæ metas permaneat. Qui exponunt Patrem hoc dicto Filium sibi prætulisse, seque veluti ad Filij sinistram collocasse, quemadmodum in humanis ad dexteram collocamus præstantiorem & honoratiorem, vel certè eum, quem in honore nobis præferre volumus, non aduerterunt hanc propositionem, *Christus est maior Patre*, nullo sensu vnquàm concessam fuisse. Nam ratione diuinitatis Christus Patri tantùm dicitur æqualis, ratione humanitatis minor. In eo nihil est tertium, cuius ratione maior censeatur, nisi fortassis functio, quòd omnia administret. Atqui hoc habet à, vel sub Patre, concessu beneplacitóque Patris. Sed nec patrum quisquam sic locutus est, vel etiam sinistram in diuina hac sessione constituit. Non enim ibi sinistra debet intelligi, vbi nulla est inæqualitas. Sed nec ideo Pater ad sinistram Filij sedet, quia Filium habet sibi à dextera residentem, cùm non sit Filio minor Pater, quia coæqualem sibi habet Filium. Quare infrà a, à dextris quoque Filij constituitur, *Dominus* (inquit) *à dextris tuis* (ô Fili.) Quod Athanasius de Spiritu sancto exposuit.

Pater præcellit Christum ratione humanitatis.

Christus in nullo sensu Patre maior dici potest.

a Vers. 7.

3 *Donec ponam inimicos*, i. ad diem iudicij. Etiam donec pedibus tuis subiiciam cunctos tuos hostes, etiam vsque ad consummationem sæculi, quo tempore omnia tibi plenè subiiciam b Hebr. עד *Had*, Emphaticè solet sumi pro ועד *Vehad*, *Etiam donec*, & continuitatem significare, siue consecutionem, non exceptionem, vel exclusionem futuri temporis. Ei enim minimè opponitur, quasi dicat Regna mecum etiam donec inimicos tuos tuis supponam pedibus. Etiam tempore, quod tuo regno videtur oppositum & contrariū, etiam quando illi videbuntur regnare, etiam antequàm hostes tuos tuis pedibus substernam, tuæque libidini subiiciam: diabolo, morte impiis, peccatis funditùs euersis & extirpatis.

b 1. Cor. 15. vers. 25.

A extirpatis. Nempe inter medias cruces: persecutiones, impietates, motus & turbas Satanæ, ac ministrorum eius regna. Nam de alio tempore non est dubium, quin regnet Christus. Obserua ergo hac particula & similibus, Scripturam, atque adeò linguam Hebraicam, affirmare, quod in dubitationem posset incidere, vt *a*, *Oculi nostri defixi in Dominum, donec misereatur nostri*, id est, etiam donec misereatur, siue antequàm misereatur, nempe tempore difficili & alieno: & *b*, *Vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi*, etiam vsque ad consummationem sæculi, ante quam multa in contrarium videntur posse contingere. Denique, *Donec*, *vsque ad*, & similes particulæ in hac lingua continent Emphasim, vnde, & aliquando expressum habent ו *Vau*, Latinè, *Etiam donec*, *etiam vsque ad*, *priusquàm*. *Ponam*, efficiam, reddam, *Inimicos tuos*, visibiles & inuisibiles, Principes, Gentiles, Iudæos, qui nolunt vt regnes, imperia aduersùm te & tuum regnum insurgentia *c*. *Scabellum*, subsellium, Metaphora, ad extremam & turpissimam subiectionem. Aliter enim Christo subiicientur, quàm pij & electi, nempe coacta, violenta, acerba, seruili & ferrea conditione, non dulci, amica, filiali.

a *Ps.122.v.2.*

b *Matt.28.v.vlt.*

B

c *Cõsule 1. Cor.15.*

C 4 *Virgam virtutis tuæ emittet*. Sceptrum potentiæ tuæ: potentiam tuam regiam, sceptrum tuum potentissimum, & fortissimum (ferreum *d*) in omnem terram emittet ex Sion, & è Iudæa (non ex Arabia, &c.) Illic regnum tuum incipiet, indéque ad reliquas orbis partes manabit *e*. Sic appellat regnum & imperium Christi *f*, vel Euangelium Dei virtutem, siue crucis prædicationem *g*. *Emittet*, extrà mittet in terras & Gentes, q.d. non regnabis in Iudæa solùm, sed extendet Deus tuam potentiam & imperium vsque ad extremos terræ fines. *In medio inimicorum tuorum*, inter inimicos tuos, velint, nolint: inter Iudæos, Paganos, Turcas, hæreticos, vel inuitos. Inter eos enim regnum Christi, id est, Ecclesia, radices egit, quantumuis reniterentur, hodiéque perseuerat, quantumuis repugnent.

d *Ps.2.v.9.*

e *Gal.4.v.26. Esai.2.v.3. Mich.4.ver.2.*

f *Ps.44.v.7.*

g *Rom.1.v.16.*

D

Regnum Christi inter ipsius hostes viget.

5 *Tecum principium in die virtutis tuæ*. Tecum principatus (ἀρχὴ, hic hoc significat, vt apud Basilium *h*, & Euthymium, non principium, id est, Patrem, qui est principium, & origo Filij, etsi Latini ferè reclament) tecum inquam regnum, & imperium (erit) in die hoc roboris & poten

g *Hom.10. Hexam.*

& potentiæ tuæ cum splendoribus sanctitatum, cum sacratissima maiestate, gloria, splendore. Obtinebis principatum hoc die, quo tua potestas emicabit, splendidissimum sanctitate, sanctissimum splendore, gloria & veneratione plenissimum. Sic Tertullianus a, vbi tradidit Principio significari originem, *Possum* (inquit) *Principium aliter interpretari non ab re tamen. Nam & in Græco principij vocabulum, quod est ἀρχὴ, non tantùm ordinatiuum, sed & potestatiuum capit principatũ. Vnde & ἄρχοντες dicuntur principes, & magistratus*, &c. Pictura est elegans Regis sacra maiestate pleni. Per hunc autem diem virtutis intelligit primum aduentum, vel potiùs tempus, quo post mortem cœpit per resurrectionem gloriosissimè regnare, & habere *gentes hæreditatem suam, & possessionem suam terminos terræ b*. Vt enim semel passus fuerat ex infirmitate, ita tunc regnare cœpit ex virtute Dei, iudex constitutus viuorum & mortuorum, & caput omnis principatus ac dominationis, ad dexteram Patris sedens. Theodoretus tamen de secundo aduentu interpretatur, quo veniet cum Angelis magnificè. *Tecum.* עמך *Hammechá*, tecum, apud te. Sic lego per Hiric cum Sept. Nam Masoretæ legentes עמך *Hammechá* per Pathah, sententiam obscurant. Sic enim legunt עמך נדבת ביום חילך בהדרי קדש *Hammecha nedabah beiom helecha beadre kodesch.* i. *Populus tuus voluntas* (erit) *die quo potentiam & copias conficies ad inimicos oppugnandos cum splendoribus sanctitatis*, id est, Populus tuus tibi obediet voluntariè, te sponte ad hoc bellum sequetur magna voluntate & propensione, tibi eo tempore spontaneas & liberales oblationes offeret, cum summa obseruatione & reuerentia, vel etiam sanctitate, נדבת *Nedabah* & spontaneam voluntatem significat, & principatum, vnde נדיבים *Nedibim*, principes, quæ significatio loco magis quadrat, vt præter Septu. docet R. Selomo Hataiá. *Virtutis*, δυνάμεως potestatis, roboris, exercitus. Hebraicè, חיל *Hail*, q.d. tempore regni tui potentissimi. *In splendoribus*, cum splendoribus & pulchritudinibus, cum magnifico splendore, & immensa gloria sanctitatis, id est, tua, qui es sanctissimus. R. Selomo, propter splendores & claritates sanctitatis tuæ, merito tuæ splendidæ sanctitatis. *Sanctorum*, neutri generis, rerum sanctarum, sanctitatum. Sic sacram maiestatem

a *Aduersùs Hermog.*

b *Ps. 2. v. 8.*

Lectio cõmunis defenditur.

A ſtatem dicimus. Alij referunt ad populi ſanctitatem.q. d. cum omni ſanctitate ad te venient, ſeque ſubiicient. *Ex vtero.* Septuaginta hic duntaxat ſequuti ſunt ſenſum ad illuminandum myſterium diuinitas Chriſti, & æternæ eius generationis, idque fidiſſimè, & Prophetice, non quòd aliter legerint, quàm nunc habeat veritas Hebraica. Nam his Hebraicis מרחם משחר לך טל ילדתך *Merehē miſchar leeha tal ialduthecha.* i. *Ex vtero, ab aurora tibi (eſt) ros adoleſcētiæ tuæ*, hæc noſtra planè reſpondent, *Ex vtero ante Luciferum* (ſtellam Auroræ) *genui te.* Ros enim Metaphoricè, vt docet R. Selomo, de-B ſignat ſuauitatem, hilaritatem, dulcedinem, & hac metaphora vtuntur, vt nos floris, quando dicimus aliquem eſſe in flore ætatis. Eſt ergo ſenſus facilis & perſpicuus, *Ex vtero* (meo, è mea ſubſtantia) *ab aurora*, ab auroræ ortu, quādo ſcilicet auroræ ſtella, quam Luciferū appellamus, producta eſt, tibi eſt ros adoleſcentiæ tuæ. Tu eras ex vtero meo & mea ſubſtantia, in rore adoleſcentiæ ab ipſo Luciferi ortu. Tu iam eras in flore iuuentutis, vel in ſuauitate & dulcedine adoleſcentiæ. Tu iam *me oblectabas* a, cùm producerem auroram, *ludebas coram me omni tem-*C *pore.* Tu denique iam eras natus mea magna voluptate. Si Chriſtus erat in flore adoleſcentiæ, in vigore, & ſuauitate iuuentutis, quando ſtellæ procreatæ ſunt ergo erat iam genitus. Quis non igitur cernit has propoſitiones eſſe æquipollētes. *Ex vtero ab aurora tibi ros adoleſcentiæ tuæ*, &, *Ex vtero ante Luciferum genui te*, ad illud Michææ *b* repræſentādum, *Et egreſſus eius à diebus æternitatis.* Miror noſtros Gnoſticos à Rabbinis toto hoc Pſalmo cæcutientibus faſcinatos, hæc non vidiſſe, vt proinde interpretationum varia portenta huc conueherent. Epiphanius hoc videtur odoratus, dum contra Paulum D Samoſatenum *c* hunc locum vendicat à corruptelis impiorum diuinitati Chriſti aduerſantium, ac docet Aquilæ verſionem, *A vulua, ab aurora oriente, ſiue apparente tibi ros pueritiæ tuæ*, nihil ſonare diuerſum. Quinetiam R. Selomo è Thalmudicis neſcio quid innuit de generatione facili, & incorrupta, vt cùm per feneſtram diebus conuiuij fructus proiiciuntur. Alioqui hic Rabbini, & noſtri Iudaïzantes peregrinantur, quòd careant Spiritu ſancto, per quem Septuaginta, & fideles in viam diriguntur. *Vterus* ergo Dei Metaphoricè eſt ſubſtantia, quoniam

Æterna Filij generatio à Dauide deſcripta, à 70. explicata.

a *Prou.8. v.30.*

b *Mich.5. v.2.*

c *Pag. 263.*

quoniam ex vtero homines gignunt, & ea, quæ gignuntur, eandem habent naturam, quam & genitores: vel fœcunditas, naturalis, quæ in Patre tanta est, & tam efficax, vt absque coniuge, & absque fluxu & diminutione de sua ipsius substantia potuerit gignere Filium, non modò sibi specie similem, verùm etiam vnum, consubstantialem, vnius eiusdémque ad numerum substantiæ. *Luciferum*, solem, fontem lucis intelligit. Euthymius, Angelicas naturas & sydera, id est, tam spiritualem quàm corporalem creaturam. Augustinus, Epiphanius, primum Angelum, & alij. Malo ego è fonte, stellam auroræ, stellam, quæcunque tandem illa sit, quæ Solis ortum antecedat, vt iuxta illud a: *Lucifer, qui mane oriebaris.* Alioqui propriè Cicero stellam Veneris Luciferum Latinè dici, Græcè φώσφορον ait. *Nam intra nouemdecim mẽses: Venus describens circulũ circa solem, sex mensibus prait, tumque Lucifer dicitur, sex sequitur, túmque Hesperus, reliquis latus eius cingens vix apparet, oppressa ipsius lumine & radiis.* Quemadmodum autem per, *Ex vtero*, diuinam generationem & identitatem substantiæ significarunt, sic per, *ante Luciferum*, æternitatem diuinæ illius generationis. Non quòd Pater genuerit Filium ante solem, vel Luciferum tantùm, & non ab omni æternitate, sed quòd Luciferus sit symbolum durationis temporariæ & sæculorum, q. d. ante ipsa sæcula. Non alienè etiam aliqui de temporaria Christi natiuitate. Ex vtero (virginis, non è semine humano, non è viri lumbis) ante luciferum (mane summo) genui te, vt suprà b: vel, *Ante luciferum*, ante omnem creaturam, ante mundi constitutionem, per prædestinationem æternam. Quasi Pater priùs cogitarit de edendo in lucem corpoream Filio, quàm de reliquis procreandis.

Deus Filiũ quomodo genuerit.

a *Esa. 14. v. 12.*

b *Ps. 2. v. 7.*

6 *Iurauit Dominus, & non pœnitebit*, certò & immutabiliter constituit. Secunda pars Psalmi de Christi singulari sacerdotio. Ex eo sumitur Metaphora, quòd apud nos per iusiurandum fœdera mutua confirmentur & sanciantur. Non obstantibus persecutionibus, & bellis inimicorum tuorũ cùm iureiurãdo promisit, & statuit te non solùm futurum regẽ, verùm etiam sacerdotem magnum, & sacrificaturum in æternum per tuos ministros & sacerdotes secundùm purissimum ordinem & ritum Melchisedech. *Non pœnitebit*, non mutabit senten

Christus sacerdos quis & quantus.

A ſententiam, vt in Aaronico, cui antiquato æternum & Euangelicum ſubſtituit, ſtatuit irreuocabiliter, dicendo ſup. *Tu es, a* &c. Tu es ſacerdos ad meum numen & maieſtatem placandam. Tu is es, per quem perpetuò reconciliabor, quantumuis iratus humano generi. Tu me ſemper placabis corporis tui hoſtia, per te ipſum in cœlo, per miniſtros in terra, ſub panis & vini ſpecie ſemper litaturus, ſecundùm multitudinem Melchiſedech, huius incruentæ oblationis figuram exhibentis. Hoc iuro ſolenniter & irreuocabiliter. Tua ſacrificia, tuæ preces, tua vota mihi perpetuò erunt accepta. Sic auctoritas Chriſti in ſacerdo-B tio ad Deum nobis placandum & conciliandum, magna conſolatione ſtabilitur, & efficax in perpetuum fore cum iureiurando promittitur. Scriptura enim iuramentum Dei appellat, τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, inquit Damaſcenus *b*. *In æternum*. Etiam inter medias perſecutiones & bella, tibi alius non ſuccedet *c*. *Secundùm ordinem*, id eſt, ſecundùm morem, ritum, & ſimilitudinem, interprete Apoſtolo *d*, κατὰ τὴν ὁμοιότητα, Hebraicè, על דברתי *hal dibrathi*, ſecundùm negotium Melchiſedech, Gallicè, *ſelon la choſe de Melchiſedec*, ſecundùm ea quæ pertinent ad Melchiſedech *e*. Melchiſedech primò fuit Sacerdos C Altiſſimi, offerens panem & vinum, incruentum ſacrificium, inter Chananæos & Hebræos, eáque communicaturis ſolenniter diſpenſans. Secundò, benedicens vtrique populo ante legem datam, próque eis interpellans, ſeorſum Abraham & poſteris eius. Tertiò, ab eis decimas accipiens. Quartò, Rex Salem, pacis & iuſtitię. Quintò, ſine patre, ſine matre, ſine cognita genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, ſacris literis, aut etiam aliis expreſſum. Iuxta hunc ritum Chriſtus Pontifex aſſiduè pro nobis è Iudæis & Gentibus collectis, apud Pa-D trem in cœlis interpellat, ſe ſub panis & vini ſpeciebus incruentè Deo offert (immò & inde exorſus eſt ſuum ſacerdotium Theodoretus) & fidelibus diſtribuit, in terris benedictionem vtrique populo affert, gratiam videlicet Dei, & peccatorum remiſſionem, regnat in Eccleſia, vera Salem, ſiue Hieruſalem, iuſtè & pacificè. In terris natus ſine patre, in cœlis ſine matre, æternus à patre principij & finis, cuius generatio eſt ineffabilis & incomprehenſa. Denique verus Rex, & verus Sacerdos, cui nullus in eius locum ſuccedat. Vt verus Rex, legibus & armis ſalutem

a *Hebr. 5. v. 5. 6. v. 20. & 7. v. 17. 18. 21.*

Iuramentũ Dei quid.

b *Libr. 1. Orth. c. 11.*

c *Heb. 5. v. 10. & 7. v. 21. 22. & 10. v. 12. 13. &c.*

d *Heb. 7. v. 15.*

e *Gen. 14. v. 18. 19.*

Chriſtus qua ratione ſit Sacerdos ſecundùm ordinẽ Melchiſedech.

& pacem suorum aduersus hostes visibiles & inuisibiles tuetur & conseruat. Vt verus Sacerdos, salutari religione, & diuinarum rerum notitia populum imbuit, illius peccata donis & sacrificiis iugibus expiat, Deum pro salute ipsorum continenter deprecatur. Denique collatio Melchisedech & Christi sumitur à nomine, genere, loco, conditione, ritu sacrificandi. Nam, etsi Paulus non apertè enunciet in typum Eucharistiæ Melchisedech obtulisse panem & vinum, tamen in eo præcipuè positam fuisse vim huius sacerdotij veteres omnes, etiam Rabbini, docuerunt, vt Clemens Alexandrinus *a*, Augustinus *b*. Cur autem Paulus vix tetigerit, Hieronymus explicat *c*: *Ne Iudais*, inquit, *infidelibus tantum proderet Sacramentum*, & Paulus ipse *d*: *De quo* (Melchisedech) *nobis grandis sermo, & inexplicabilis ad docendum, quoniam imbecilli facti estis ad audiendum*, &c. Quod consilium secuti sunt veteres, cùm verba ad populum occurrerent præsentibus Catechumenis, vel Paganis, de hoc mysterio, vt Origenes *e*, Chrysostomus *f*, Theodoretus *g*, Augustinus ipse *h*. *Norunt fideles, qui mysteriis initiati sunt, intelligunt quæ dicuntur*, &c. Sozomenus *i*, ἴσασι δὲ οἱ μεμυημένοι, ὁ λέγω. Quantùm ad Rabbinos, fatentur ipsi omnes panem & vinum Melchisedech fuisse mystica, nec pertinuisse ad simplex conuiuium. Hæc obiter contra Gnosticos, qui hoc non sacerdotale sacrificium, & typum oblationis Christi incruentæ opinantur, sed simplex xenium, vel epulum regium hospiti Abrahamo exhibitum. *Sacerdos*. Frustrà hic recentes Iudæi כהן *Cohen*, non Sacerdotem interpretantur, sed Principem. Nam, vt vel docet eorum Abben Ezra *k*, per totam Scripturam sonat משרת *Meshareth*, ministrum Dei.

Cur Paulus non meminerit sacrificij Melchisedech facti in typum Eucharistiæ.

a 4. *Strom.*
b *cōtra aduers. lib. 1.*
c *ad Euagr.*
d *Heb. 5. v. 11.*
e *hom. 9. in Leuit. 13. & hom. 4. in Ios.*
f *in Orat. de beato Philogonio.*
g *in Polymorpho.*
h *in Psal. 21.*
i *lib. 8. hist. c. 9.*
k *Ps. 98. qui ipsorum est 99. v. 6.*

7 *Dominus à dextris tuis*. Poëticè vsque ad finem describit victorias Dei de Gentibus, & hostibus Christi. Dominus Pater, ô Christe, assidet tuo lateri ad te iuuandum & roborandum, & regnum tuum stabiliendum: tibi pugnabit ne dubites de ipsius promissionibus iureiurando confirmatis. Tertia pars Psalmi, de Christi iudicatu. Hinc Theodoretus refert ad diem extremi iudicij: sed nihil video causæ, cum primo etiam aduentu per Constantinum, alios labefactarit Reges, vel conuerterit. *Dominus* אדני *Adonai*, non Tetragram

tragrammaton hic. Vnde aliqui Christum interpretantur, non Patrem Quasi verò non æquè Filio Tetragrammaton competat ac Patri. Rectè autem Pater intelligitur dexter Filio, & à dextris Filij: quoniam dextra alio modo hìc, quàm suprà sumitur. Hîc pro præsentia, ope, auxilio, vt suprà *a*, & in Actis *b*: *Dominus à dextris meis est, ne commouear*, & iterum Psaltes *c*: *Astitit à dextris pauperis*. Illic pro potioribus bonis. *A dextris tuis*. A dextris esse, significat opitulari, adesse, succurrere, protegere. Dominus, ô Christe, est auxiliator tuus. *Sedere* autem *à dextris*, vt initio Psalmi *d* loquebatur, frui potioribus, & præcipuis bonis, siue regnare maxima, & proxima potentia. *Dominus* ergo hic enunciat Patrem, qui à dextris Filij ideò esse dicitur, quia Filio in propinquo & præstò adest, ac copiosè opitulatur. Athanasius alicubi de Spiritu sancto interpretatur, alicubi de Patre, vt cùm extremo secundæ orationis contra Arianos Patrem dextrum quoque esse ait sedenti ad dexteram Filio, id est, Patrem esse in Filio, quòd alter insit in altero. At de Filio Augustinus: *Dominus*, inquit, *dixerat, Sede à dextris meis. Nunc, Dominus à dextris eius, quasi mutarint sedes. An fortè potiùs ad ipsum Dominum, qui iurauit, sermo directus est, Domine (ô Pater) à dextris tuis*, q. d. O tu Domine, qui iurasti, & dixisti: *Tu es Sacerdos in æternum*, ipse inquam Sacerdos in æternum, de quo iurasti, est Dominus à dextris tuis, quia eidem Domino dixisti, Sede à dextris meis. Item Prosper in huius loci explicatione: *Ad ipsum*, inquit, *Dominus, qui dixit Domino, sede à dextris meis, Prophetæ sermo directus est. Ipse*. inquit, *Domine cui iurasti: Tu es Sacerdos in æternum, Dominus à dextris tuis, qui conquassauit in die iræ suæ Reges*, &c. Sed simpliciùs de Patre eo sensu, quem posui, vt continuetur Apostrophe ad Filium: *Confregit*, Hebraïcè, מחץ *mahets*, id est, transfixit, propriè: sunt autem per Prolepsim præterita pro futuris. *Reges*, Tyrannos, hostes tuos. Sic lapis excisus de monte suis manibus confregit omnia regna terrarum *e*, regna videlicet idolorum, dæmoniorum, tyrannorum, &c. tribuitur Christo, quod hic Patri, quoniam vnius eiusdémque substantiæ Pater & Filius, atque vnum vterque.

8 *Iudicabit in nationibus, implebit*, vlciscetur, supplicia sumet Dominus Pater de Gentibus tuum principatum

Filio æquè ac Patri cõpetit nomẽ יהוה

a *Ps. 16. v. 8.*
b *Act. 2. v. 33.*
c *Psal. 108. v. 31.*
d *Vers. 2.*
e *Da. 2. v. 45.*

Pater & Filius vnius, & eiusdẽ substan.tia.

detrectantibus, iudicia in eis exercebit, eas tibi subiget. Hæc quidem, Athanasius, Augustinus, Prosper, vt proxima tribuunt Christo, iudicabit Dominus Christus nationes implebit ruinas, &c. Nam Pater iudicium omne Filio dedit *a*, & in Symbolo, *à dextris Patris venturus est iudicatum viuos & mortuos*. Verùm, vt Cyrillus docet *b*, non ideò magis expers iudicandi factus est Pater, quòd Christus ab eo illam potestatem acceperit, cùm vnius eiusdem potestatis & substantiæ, atque vnum vterque sit. Adde non hîc agi de iudicio viuorum & mortuorum vltimo, sed vltione impiorum sese in viuis opponentium Euangelio. *Implebit ruinas*, πτώματα, cadauera, & strages perficiet. Implere hîc significat perficere, multiplicare. Sicque sæpè Verbum מלא *malé* sumi tradit R. Mose Nahmanides *c*. Edet magnas ruinas, implebit omnia cadaueribus. Alij, valles, per Eclipsim. Implebit valles (cadaueribus.) Designatur perpetuò grauissima strages & vltio. *Capita*. Hebraïcè, ראש *rhos*, id est caput, per Synecdochen numeri. Vt enim restringatur ad Satanam, caput, & principem peccati, vel Tyrannum aliquem, nihil video necessarium, cùm cæteros prætereà contriuerit dæmonas per orbem cultos, & præcipua orbis imperia, donec reliqua Christo aduersantia penitùs aboleat. *In terra multorum*, popolorum. Hinc Hebraicè, על הרצ רבה *hal eretts, rabba*, super terra multa Quibus verbis indicari putant excidium Romani imperij, alij Saracenorum & Turcarum; & fortasse rectiùs. Nam רבה *Rabba* præter *Multam*, vrbs primaria erat Ammonitarum, qui erant Arabes. Chald. *Magnorum, qui multis imperat, & amplè*. Est autem allusio ad victorias Dauidis de Ammonitis *d*.

9 *De torrente in via*. Dicendo sup. per Mimesim linguæ familiarem, cuiusmodi multas iam notauimus *e*. Multas cruces & ærumnas in via hausit meus. Christus. De torrente afflictionis & malorum in via bibit, calicem passionis hausit, propterea exaltabit caput suum. Via vitæ, curriculũ & transitus. Potus, participatio. Torrens, symbolum calamitatum multarum & ingentium, vt suprà *f*. *Torrentem pertransiuit anima nostra*: vt sit sensus, In vita multarum calamitatum erit particeps, & propter hanc humilitatem exaltabitur, & ascendens in cœlum glorificabitur, sedebitque à dextris Dei. Hunc locum

a *Ioan. 5. v. 22.*
b *ad finem lib. 2. de fide ad Reginas*
c *Exod. 28.*
d *2. Reg. 10. & 12. v. 18. 19.*
e *Psal. 2. v. 60 &c.*
f *Psal. 123. v. 4.*

A locum sic & videtur interpretari Apostolus a. *Humiliauit semetipsum vsque ad mortem: mortem autem crucis propter quod & Deus exaltauit eum, &c. Propter passionem mortis, gloria & honore coronatus est b.* Quod veteres omnes amplectuntur, vt Arnobius, Augustinus, & Euthymius. Alij cruor tantus, quasi torrens, per vias emanabit, vt de eo bibere Dominus transeundo, & victoriam persequendo possit, vt apud Mosem: *Non accubabit* (victor populus) *donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat* c. Alij etiā aliter, sed prima interpretatio est simplicissima, linguæ & sententiæ Psalmi appositissima, & Apostolicæ B simillima.

a *Phil.* 2. *v.* 9.

b *Heb.* 2. *v.* 9.

c *Num.* 23. *v.* 24.

ARGVMENTVM.

Dominum laudat, qui tot beneficia in Ecclesiam contulerit.

C Halelu-ja. CX. Hebr. 111.

1 COnfitébor tibi Dómine in toto corde meo: in consílio iustôrum & congregatiône.

2 Magna ópera Dómini: exquisíta in omnes voluntâtes eius.

3 Conféssio & magnificéntia opus eius: & iustítia eius manet in sæculum sæculi.

D 4 Memóriam fecit mirabílium suôrum, miséricors & miserâtor Dóminus: escam dedit timéntibus se.

5 Memor erit in sæculum testaménti sui: virtûtem óperum suôrum annunciâbit pópulo suo.

6 Vt det illis hæreditâtem géntium: ópera mánuum eius, véritas & iudícium.

7 Fidélia ómnia mandâta eius, confirmâta in sæculum sæculi: facta in veritâte & æquitâte.

8 Redemptiônem misit Dóminus pópulo suo: mandâuit in ætérnum testaméntum suum.

9 Sanctum, & terríbile nomen eius: inítium sapiéntiæ timor Dómini.

10 Intelléctus bonus ómnibus faciéntibus eum: laudátio eius manet in sæculum sæculi.

---

1 *Hallelu-ja.* Apparet הללו-יה *Hallelu-jah*, potiùs esse inscriptionem & titulum Psalmi, quàm principium, quoniam artificio acrostico constat, vt singula hemistichia singulas ex ordine Alphabeti literas præferant. Iam hoc artificium sine acrostichis incipit in sequente voce אודה *odé, confitebor.* Quod excellentiam argumēti indicare docent Rabbini, Hallelu-ja inscribitur, vt & sequentes aliquot, in quibus est cohortatio ad lætitiam & laudationem Dei. *In consilio* בסוד *Sod*, secretum propriè. Quare rectius per *S*, quàm *C*, vt opponatur congregationi. q.d. tam in occulto & secretiore loco, quàm palàm, & publicè celebrabo te, cùm propter conscientiam, tum ob proximorum ædificationem.

2 *Magna opera Domini.* Ratio à Dei potentia & magnitudine. *Exquisita*, quæsita, inuestigata. *In omnes*, *In*, pro *intra*. Magna & incomprehensa sunt opera Domini, tam naturæ, quàm gratiæ, quorum ratio exquiritur intra Domini voluntates, id est, quorum ratio pendet è Dei voluntate. Sunt magna & incomprehensa, quoniam vult. Tota ratio facti est voluntas facientis. Periphrasis operum creationis, prouidentiæ, redemptionis, conseruationis, quæ nihil aliud sint, quàm opera exquisita in omnes voluntates ipsius, dum non sese alligat creaturis, sed omnia facit, quæ vult etiam repugnante natura, pro salute hominum. Sic enim conseruauit Israëlitas in déserto, &c. Alij *in* pro [illegible], vel *iuxta*, *Eius*, Dei, Hebraicè, חפציהם *hephciehem*: id est *voluntates eorum*, operū Dei eodem sensu, & propius. *Eorum*, id est, Dei vnius & trini, vt suprà

Operū Dei incomprehensibilitas vnde sit.

A vt suprà *a*, *Æquitatem vidit vultus eius*. Hebraicè eorum, id est, Dei, qui vnus qui & trinus. Mysterium sanctissimæ Trinitatis Gentibus occultabant Septuag. ne viderentur annuere polytheitis. Rabbini ferè, etiamsi notatio reclamet, malunt הַמְּצִיהֶם *heptschem*, esse participium, vel adiectiuum, exquisita omnibus volentibus ea, vel, ab omnibus cupientibus ea (opera Domini.) Quicunque ea cupiunt, illa scrutantur & contemplantur Anonymus quidem substantiuè, sed alio sensu. *Exquisita ad omnes voluntates eorum*, id est, vsus & necessitates hominum.

a *Psal. 10. v. 9.*

S. Trinitatis mysterium innuitur.

B 3 *Confessio & magnificentia opus eius*, laus, laudis, & confessionis materia, Metonymia. Opus eius est celebre, magnificum, & dignum confessione, laude, magnificentia: vel per Auxesin, maximè confitendum & magnificandum est opus eius. הוד *hod*, pro gloria & maiestate, nihil magni addit ad hanc sententiam: *Iustitia eius*, id est, virtus, bonitas, misericordia, qua iustus est, iustè agit, iustificat, &c. nullo corrumpitur, minuitur, atteritur tempore. Iustitia in hac lingua omnem virtutem complectitur. Aliis, iudicium, iuris tributio. Est C semper iustus, & quauis ætate. In perpetuum improbos punit, probos iuuat, ac defendit. Sic Euthymius refert ad eorum solatium, qui iniuriis afficiuntur. Idem enunciatur de iustitia hominis pij sequenti Psalmo, sic illic iustitia virtutem moralem, eiusve fructum significat: vide Abben Ezram. *In sæculum sæculi*, periphrasis æternitatis, in fonte לָעַד *lahad, in æternitatem.*

4 *Memoriam fecit mirabilium suorum*, reliquit in suo verbo, & sacramentis. Hanc memoriam mirabilium referunt ad miracula in Ægypto edita, dum eos potenter eduxit. Quasi descendat ab admirandis Dei operi- D bus toto mundo exhibitis, ad Synagogæ propria. *Escam.* Manna Hebræi intelligunt, tu Eucharistiam in qua est Mnemosynon mirabilium Dei, primum, quoniam in ea ipsius omnia pro salute humani generis mirabilia reuocantur in memoriam vsque in sæculum *b*. Deinde quoniam in ea sunt multa miracula, corpus Christi sub tantilla panis specie, accidentia sine substantia, vnum corpus in multis locis, &c. Denique quoniam diuinorum beneficiorum est compendium & epitome, nempe illorum, quæ nobis ipse vel per sese in creatione, vel

Eucharistia memoria mirabiliũ Dei, & cur.

b *Luc. 22. v. 19. 1. Cor. 11. v. 24.*

per assumptam humanam carnem in recreatione, siue redemptione præstitit. Aliqui necessarium victum interpretantur, quem tribuit piis largiter, vt suprà *a. Nihil deest timentibus eum.* Vox טרף *Tereph*, prædam etiam significat: vt loquatur de victo Satana, & spoliis eius distributis, vt de externo hoste, Poëticè. Alioquin enim hæc pugna est spiritualis.

a Psalm. 33. v. 10.

A

5 *Memor erit in sæculum testamenti sui*, fœderis & promissionum de rebus temporalibus & spiritualibus, terra Chanaan & Christo, donísque Christi, patribus factarum. *Virtutem*, vim, fortitudinem operum suorum, siue opera suæ potentiæ & fortitudinis diuinæ reuelabit ac manifestabit. De miraculis, quibus declarauit vim & potestatem suam.

B

6 *Vt det illis hæreditatem gentium*, terram Chanaan, vel potiùs orbem terrarum *b*. Nam tacita est vaticinatio de conuersione gentium, & earum per Apostolos ad Christum subactione. *Veritas & iudicium*, opera manuũ eius sunt verissima & iustissima. In veritate & iudicio fiunt, dum congrua administrandi norma cuncta dispensat. Chrysostomus, veritatem sumit pro misericordia. q. d. Dei opera misericordia & iustitia plena sunt, & vtrumque Deus cum altero temperat.

b Ps. 2. v. 8.

C

7 *Fidelia omnia mandata eius*, fida, & sine fuco, certam vim habentia. *Confirmata*, certa & fixa in æternum. Mandatis Dei niti possunt homines. Nam sunt immota ac immutabilia, id est, fidelia, & firmata in sæculum sæculi, vt in æternum durent, nec possint vlla ratione conuelli. Ne ergo dubitent de eis implendis. Eorum fructus est perpetuus. Nam etiam in cœlo percipitur. Vel posita in æternum, vt perpetuò seruentur. Sic ad fructum eorum hoc non pertinebit, quo in cœlis perfruemur, verùm ad ipsamet mandata, quæ in perpetuum seruari vult. *Facta in veritate*, verè, æquè, & iustè data, lata, posita. Citra aliquam sunt iniustitiam. Nihil mandat iniquum & iniustum, alienum à ratione & æquitate.

D

8 *Redemptionem misit Dominus populo suo*, ex Ægypto, vel potiùs è morte, peccato, Satana, inferno, vt à Synagoga ad Ecclesiam accedat. *Mandauit*, fecit in æternum testamentum suum. Mandare in Deo est facere, vt suprà c. *Qui mandas salutes Iacob*. Condidit testamentũ nunquàm rescindendum: sanxit suum fœdus de gratia, & libera

c Psal. 43. v. 2.

A liberatione per Christum in perpetuum. Vult, vt semper seruetur, nec cum alio mutetur. Nam promissa, præcepta, & sacramenta, quibus tribus constat nouum Testamentum, sunt perpetua, & irreuocabilia.

6 *Sanctum & terribile nomen eius*, admirabile, venerandum, terroris plenum, ad cuius mentionem trepidare, & commoueri debeamus. *Initium*, Isagoge, introductio ad sapientiam est timor Domini. Primum enim præceptum diuinæ legis & sapientiæ est timere Dominum, ac abstinere propter ipsum à peccato *a*. Aliqui, caput, summa perfectio sapientiæ est Domini timor. Quicquid B summatim habetur de sapientia ad timorem Domini refertur *b*. Domini metus est maxima sapientia, ac præcipuum sapientiæ gradum obtinet. Vt illum Sapientis *c*, *Initium dulcoris habet fructus apis*, id est, Mel summum habet & perfectum dulcorem, summum & supremum apicem dulcedinis.

a *Deut.6. v.14. & 10. v.12.*
b *Iob 28. v. 28.*
c *Eccl.11. v.3.*

10 *Intellectus bonus omnibus facientibus, eum*, timorem Domini. Vnde in Græco non αὐτὴν, sed αὐτὸν, legendum, Hebraicè, עשיהם *hoschehem*, i. *facientibus ea*, mandata scilicet: sed quia antecedens erat remotius, nempe C vers. 7. seruierunt perspicuitati. Intellectus sanus, & integer, sanum iudicium, & sincerum inest his, qui se exercent in timore Domini, & mandatis eius exequendis Deus eos non sinit à salutari religione auerti, & seduci per Pseudoprophetas & hæreticos. Aliqui non de dono intellectus, sed virtute morali id est, prudentia. q. d. benè prudentes sunt, valdéque intelligentes, qui mandata Dei exequuntur: vt contrà stulti, qui despiciunt *d*. *Eius*, Domini. תהלה *Tehilla* enim non quamlibet laudationem sonat, sed diuinam, id est, hymnum, nec hominibus competit, vt infrà *e* annotabimus, Dominus est D perpetuò laudabilis. In perpetuum celebrabitur. Eius laus nunquàm delebitur. Qui ad hominem probum referunt, discedunt à fontis proprietate.

d *Prou.1. v.7.*
e *Psal.148. 14.*

ARGVMENTVM.

Religiosos & beneficos esse beatos, peccatores perituros.

Halelu-ja reuersionis Aggæi & Zachariæ. XCI. Hebr. 112.

A

1 BEátus vir, qui timet Dóminum: in mandátis eius volet nimis.

2 Potens in terra erit semen eius: generátio rectórum benedicêtur.

3 Glória, & diuítiæ in domo eius: & iustítia eius manet in sæculum sæculi.

4 Exórtum est in ténebris lumen rectis: miséricors, & miserâtor, & iustus.

B

5 Iucúndus homo, qui miserétur, & cómmodat, dispónit sermônes suos in iudício: quia in ætérnum non commouébitur.

6 In memória ætérna erit iustus: ab auditiône mala non timêbit.

7 Parâtum cor eius sperâre in Dómino: confirmâtum est cor eius, non commouébitur, donec despíciat inimícos suos.

C

8 Dispérsit, dedit paupéribus, iustítia eius manet in sæculum sæculi: cornu eius exaltábitur in glória.

9 Peccâtor vidêbit, & irascêtur, déntibus suis fremet & tabéscet: desidérium peccatôrum períbit.

D

Est etiam Alphabetarius. Huius enim dimidij versus in Hebræo, ordine literarum incipiunt. Ad inscriptionem, in qua simpliciter legitur הללויה *Halelu-ja*, si tamen sit inscriptio, non initium Psalmi, addiderunt, *Reuersionis Aggæi & Zachariæ*, vt docerent veritatem huius Psalmi apparuisse in reditu è captiuitate Babylonica, quando Aggæus & Zacharias *a*, Zorobabelem principem, & Iosue Pontificem excitabant ad restaurationem templi, vrbis, pietatis, & legum diuinarum. Quin & summa

a *Ezra* 5. v. 1. 2.

A summa ac argumentum Prophetiarum ipsorum est hoc, quod hoc Psalmo comprehenditur, reuerentes Domini beatos fore, & beneficentiam Domini per Christum experturos, cæteros perituros.

1 *Beatus vir qui timet Dominum.* Omnis generis bonis fœlicitabitur, animi, corporis, fortunæ, gratiæ, & gloriæ. Nam ista omnia præmia sigillatim persequitur; vt intelligamus quærẽtibus regnum Dei cætera adiici *a*. *In mandatis*, Asyntheton. (Et) *in mandatis eius volet.* Hebraïcè, חפץ *Hepheth*. i. ea desiderabit propriè, se mirè delectabit mandatorum Dei obseruatione: ea perficere expetet B vehementer. In eis sibi placet, vt ea opere compleat q. d. Beatus est, qui timet Dominum, simul & mandata eius experit perficere, qui simul est pius, & virtutis studiosus *b*. Non tam rectè sine Asyntheto, vt primus beatitudinis gradus sit. Quij timet Dominum est beatus. Nam primùm habet animum pium, & mandatorum Dei studiosum, deinde potens in terra, &c. *Nimis*, valdè, mira animi alacritate.

a Mat. 6. v. 33. 1. Tim. 4. v. 8.

b Psa. 1. v. 1.

2 *Potens in terra erit semen eius.* Primus ergo timoris Domini, & studij mandatorum eius fructus. *Generatio*, דור *dor*, ætas, sæculum. Secundus, Recti beant suum sæ- C culum, nec tantùm sibi, verùm etiam aliis fœlicitatem afferunt. Proborum sæculum fortunabitur, & fœlix erit. homines sæculo proborum, ætate, quæ rectis abundabit, beneficentiam Dei experientur, & sentient, eorum gratia atque merito, Tanta est probitatis fœlicitas, vt illa à viro probo in alios, vel corruptos redundet. Contrà, cùm sæculum est corruptum nimia impiorum abundantia, væ hominibus illius ætatis. Pauci hunc locum intelligunt, quoniam putant generationem hîc significare sobolem, liberos, genus, contra vim & vsum vocis דור *Dór*. Aliud est דור *Dór*, id est, *γενεά*, aliud תולדה *Toledá*, id est, *γένεσις*, D quorum vtrumque Latinè *generatio* redditur. Secundus fructus.

3 *Gloria & diuitiæ in domo eius.* הון *hon*, abundantia, opes, potentia. Tertius fructus. *Manet in sæculum*, in futuro sæculo perstat. Kimhi iustitia & virtus eius perpetua est. Migrantem enim à corpore in cœlum sequitur. Nam in fonte citra Periphrasin est לעד *lehad*, i. stat in æternitatem. Atque hinc vrget immortalitatem animarum Abben Ezra *c*. Idem iustitiæ Dei tribuebat superiore

Animorum immortalitas.

c In Decalogo.

Psal

a Verſ. 3. Pſalmo *a*, ſed alia notione. Rabbini aliam etiam interpretationem afferunt. Iuſtitia eius manet ipſi, & poſteris

b Exod. 20. v. 6. eius in multa ſæcula: iuxta illud *b*, *cuſtodiens miſericordiam in millia.* Quartus fructus. Incommodè aliqui ad

c 1. Ioa. 3. v. 9. actiones & affectus iuſtitiæ. Iuſtè egit perpetuò, nemini iniuriam faciens, id eſt, iuſtè agere ſolet, vt *c*. *Omnis qui natus eſt ex Deo, non facit peccatum*, id eſt, non ſolet peccare.

A

4 *Exortum eſt in tenebris.* Quintus fructus. *In tenebris*, in rebus aduerſis lumē rectis exoritur, nempe per Appoſitionem, *Miſericors, & miſerator, & iuſtus, Deus*, qui has tenebras diſſipet & diſcutiat. In calamitatibus conſolationem ſentiunt Dei ſibi propitij. Deus autem hîc appellatur *lumen* Metonymicè, quia luminis, id eſt, gloriæ, proſperitatis, & bonorum omnium eſt auctor & largitor. Alij per tenebras, non calamitates accipiunt, ſed ignorationem, & cæcitatem mentis, quam Deus diſcutit, vt timentes ipſum videant credenda, ſperanda, exequenda. Kimhi hunc locum peruertit, dum vel vltimum hemiſtichium in datiuo interpretatur, *Miſericordi videlicet, miſeratori & iuſto*, homini ſcilicet: vel *lumē* in accuſatiuo. *Oriri fecit in tenebris lumen rectis Deus miſericors, & clemens, & iuſtus.* Nam verbum זרח *Zarah* in Kal, eſt neutrum. Alij ſubaudiunt præpoſ. E. (E) miſericorde, miſeratore, & iuſto (Deo) Quæ Dei epitheta ſic diſtinguunt aliqui, vt miſericors reſpiciat eſſentiam & naturam, miſerator, effectus. Nā non ſolùm in ſe eſt clemens, ſed etiam clementiam oſtendit, & re præſtat.

B

C

5 *Iucundus homo, qui miſeretur, & commodat.* Secunda Pſalmi pars de beneficentiæ beatitudine. *Iucundus*, benè & iucundè habet. Beatus eſt ille homo, qui, &c. Hyſterologia, qui miſeretur, & commodat (Eſt) iucundus homo, bonus & beatus: iucunditatem, lætitiam & beatitudinem conſequetur χρηστός, commodus, vtilis, bonus: qui liberalis eſt, ſibi vtilis & fœlix. טוב *thob*, idem quod עשרי *ashere*, initio Pſalmi, vt paſſim apud Chaldæos. Et ſic Rabbini ferè intelligunt. Eſt enim altera pars Pſalmi de beneficis & liberalibus. *Qui miſeretur.* Sic participium חונן *honen* miſerens, eſt reſoluendum, vel ſubaudiendum relatiuum אשר *asher, qui*, à R. Abraham, & R. Selomo, contra iſtos qui prætermittunt relatiuum, bonus vir miſeretur, vt à Septuaginta duntaxat diſſentiant, ſententiam

D

A sententiam alienam confingentes. *Et commodat*, ומלוה *vmalueh*, mutuat propriè, (& qui) dat mutuò. Beatus est, qui miseretur pauperum, & benignè facit indigentibus opera, pecunia, verbo, & consilio. Nam misereri ad opus, commodare ad pecuniam & bona. Quod sequitur, ad verba & consilia refertur. *Disponit sermones*, Asyntheton. (Et qui) disponit, οἰκονομεῖ, rectè dispensat. Beatus est etiam qui moderatur, cum iudicio loquitur, & consulit alteri, nihil temerè, multò minùs perniciosè effundit: qui quicquid ait, verum, rectum, & consulenti fructuosum, & salutare est, aut saltem citra cuiusque contume-B liam. Sic & R. Abraham. At, quod instituto est aptius, Kimhi in Rad. & Symmachus, quoniam דבר *Dauar* est transcendens, & pro re vsurpatur: *Iucundus siue beatus est, qui dispensat* (inquiunt) *res suas cum iudicio*. Liberaliter quidem egentibus largitur de suis rebus & opibus, sed adhibet iudicium in dando & prudentiam. R. Selomo, qui desideria sua dispensat, sibi aliquid detrahens, & prodigalitatem, luxúmque fugiens, vt pauperibus largiatur. *In iudicio*, cum iudicio. *In*, pro, *cum*. Iudicium autem hìc non declarat ius, iustitiam, æquitatem, sed vsum rectum C facultatis iudicandi, & prudentiam. *Quia in æternum*. Hæc ratio fauet nostræ interpretationi: ideò enim (inquit) est iucundus, siue beatus, quia in æternum non commouebitur, nunquàm euertetur sua fœlicitate, in perpetuum durabit status ipsius, opes, valetudo, & æterna erit eius memoria apud Dominum. *In æternum non*, id est, nunquàm. Nunquàm deiicietur de suarum rerum statu, vel mentis. Nunquàm succumbet tentationibus. Tempore aduerso Deus ei aderit, saltem quantùm ad animi constantiam & fidei stabilitatem. q. d. Infracto erit animo in rebus omnibus aduersis, Deo præsente & propi-D tio, vt alibi *a*. *Cum ipso sum in tribulatione*. R. Selomo, *Non semper*. Non destruetur in perpetuum, si cadat in res aduersas, vt fit, emerget, neque illis obruetur. Quod ferè in idem cadit.

a *Psa. 90. v. 16.*

6 *In memoria æterna*, apud Deum & homines. *Iustus*, beneficus, eleemosynarius, vt suprà *b*. Ex quo iustitiam, eleemosynam vocat infrà *c*. Secundus fructus beneficentiæ. *Ab auditione mala*, rumore malo, nuncio timorem incutiente, rei malæ & aduersæ auditu non terrebitur. Constans erit in vtraque fortuna, nec à Deo deseretur.

b *Ps. 36. v. 27.*

c *Vers. 8.*

retur. Auditionem appellant rumorem, vt alibi *a*. Vbi nos famam. Tertius fructus.

a 1. Reg. 2. v. 24.

7 *Paratum cor eius*. Quartus fructus. *Paratum*, in rebus aduersis & calamitosis. *non commouebitur*, non timebit, Hebraïcè, לא יירע *Lo yra*, i. firmum cor eius, & constans, vt non timeat (aduersarios) donec videat in inimicis suis (vltionem scilicet & vindictam) donec cernat hostium interitum & supplicia. Chal. *Donec videat redemptionem à tribulantibus se*. Per hostes, dæmonas Euthymius intelligit. *Confirmatum*, sustultum (à Deo.) A Deo hæc beneficis, & piis erit magnanimitas & constantia. *Donec*. Non exclusio designatur, sed mera consecutio. Nam non est conturbandus cùm eò peruenerit, sed nunquàm commouebitur, prætereáque sequetur, vt etiam inimicos despiciat. Recurre ad supradicta *b*.

b Psal. 109. v. 3.

8 *Dispersit, dedit pauperibus*. Libenter & liberaliter tribuit pecunias suas egentibus, omnibus prodesse studet, larga veluti manu, vt qui semẽ spargit *c*. *Iustitia*. Ad eleemosynam restringit Euthymius, nempe ad iustitiam, quæ ex misericordia consequitur *d*. Fructus eleemosynæ manet, in perpetuum. Ego in genere. Virtutis eius meritum erit perpetuum. Vnde repetitur hoc hemistichium è ver. 3. ad maiorem confirmationem Psalmo superiore *e*. *In sæculum sæculi*. Periphrasis poëtica æternitatis. *Cornu*. dignitas, prosperitas, robur & potentia. *In gloria*, cum gloria. *In*, vt suprà *f* pro *cum*. Alij de gloria æterna. Quintus fructus.

c 2. Cor. 9. v. 6.
d Dan. 4. v. 24.
e Vers. 3.
f Vers. 5.

9 *Peccator videbit*, fœlicitatem & gloriam iusti in vtroque sæculo, indéque ira & inuidia rumpetur & consumetur *g*. *Desiderium*, vota, optata, bona quæ sibi cupiunt & desiderant, vel cupiditas delendi iustos extinguetur. Antithesis, cum inuidorum pictura. Impiis contraria eueniunt.

g Sap. 5. v. 3. 4.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Deum laudandum, qui excelsus ima curet.

Halelu ja. CXII. Hebr. 113.

1 LAudáte púeri Dóminum: laudáte nomen Dómini.

2 Sit nomen Dómini benedíctum: ex hoc nunc, & vsque in sæculum.

B

3 A solis ortu vsque ad occásum: laudábile nomen Dómini.

4 Excélsus super omnes gentes Dóminus: & super cœlos glória eius.

5 Quis sicut Dóminus Deus noster qui in altis hábitat: & humília réspicit in cœlo, & in terra?

6 Súscitans à terra ínopem: & de stércore érigens páuperem.

C

7 Vt cóllocet eum cum princípibus: cum princípibus pópuli sui.

8 Qui habitáre facit stérilem in domo: matrem filiórum lætántem.

Halelu-ja. Halelu-ja in Hebræo, Masoretarum non tam est inscriptio, quàm initium Psalmi. Itaque iuxta eos sic esset vertendum, *Laudate Dominum* (inquam) *pueri Dominum.*

D

1 *Pueri*, παῖδες, & Latinè pueri etiam, seruos significant, non tantùm iuuenes. O serui cultores Domini, Dominum celebrate. Hebraicè, עבדי יהוה *Habde Adonai*, i. Serui Domini. Sed Dominum in accusatiuo verterunt, quòd intelligerent יהוה *Adonai* esse repetendum, vel putarent ritu Syriaco & poëtico syntacticum pro absoluto poni. עבדי *Hobde*, pro עבדים *Habdim. Dominum*, Christum, qui est Dominus. Vnde inscriptio est Halelu-ja.

2 *Sit*

2 *Sit nomen Domini benedictum*, collaudatum vt fœlix. Fœlix habeatur, commendetur, sanctificetur, celebretur laudibus eius maiestas & gloria, vt beata in omnem æternitatem. Nomen Dei in se quidem, & per se est benedictum, & fœlix, sed in nobis quoque, & per nos benedicitur, vtque fœlix glorificatur, quando eius maiestatem agnoscimus, & prædicamus. *Ex hoc nunc*, Emphatice ad exprimendum Græcum articulum, ἀπὸ τοῦ νῦν.

A

3 *A solis ortu vsque ad occasum*, per orbem totum celebre (est) nomen Dei, propter ipsius effecta. Nam habitatio terræ sumitur secundùm lineam Æquatoris ab ortu in occasum. *Laudabile*, laudatum, celebratum (est) propriè. Vaticinium de gentium conuersione, vt proinde Kimhi conferat cum illo Malachiæ *a*. *Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus*. Qui sunt limites regni Christi. Prima ratio, cur Deus sit celebrandus. Aliàs continuat sequentibus versibus ad finem vsque. Nonnulli repetunt (*sit*) per Zeugma, tam hîc, quàm sequenti versu, vt hortetur ad laudandum Deum. *Laudabile* (sit.) *Excelsus* (sit) &c.

B

a *Mal.1. v.11.*

4 *Excelsus super omnes gentes Dominus*. Altera ratio. *Super*, apud omnes gentes: vt idem dicat per Epexegesin. Apud eas extollitur, agnoscitur magnus, & supremus, inuocatur. Aliqui non appositè, suprà, plusquàm, q. d. Est excelsior cunctis gentibus, superat laudes cunctarum gentium, eas omnes excellit. *Super cœlos*, apud cœlos, in cœlis gloria eius est. Ibi enim Angeli gloriam Dei vsurpant, & extollunt. Chrysostomus. Alij, Et gloria eius est cœlis superior. Nam ne quidem ab Angelis cœlestibus plenè comprehenditur.

C

5 *Quis sicut Dominus Deus*. Quis est Domino Deo nostro conferendus, qui in altis cœlis habitat? Hoc enim significat. Qui eleuat habitare siue habitationem (suam.) Vel, qui eleuat (se) ad sedendum. Qui sedet, præsidet, vel quiescit in alto. Qui habitaculum habet eleuatum suprà res omnes, etiam superas & cœlestes: *& humilia respicit*, & tamen curat, exaudit, agnoscit. Hebraicè, המשפילי לראות *Hammaschpili liroth*, i. & humiliat videre: vel, humiliat (se) ad videndum. Quamuis sit tam altus, tamen non dedignatur se demittere ad humilia, id est, inferiora hæc omnia, tamen se demittit, vt videat

D

A videat humillima, & tenuissima quæque in cœlo, & in terris, q. d. Nihil est in vniuerso, tam exiguum & humile, quò non se demittat prouidentia eius. Dignatur sua prouidentia ima, & minutissima quæque, siue in cœlis, siue in terris. Nam etiam in cœlis quædam sunt humilia & abiecta, si comparentur cum Angelis, & creaturis præstantioribus. Attingit duos effectus prouidentiæ, intueri res humanas & physicas, & eas disponere ad suas quasque fines. Etiamsi prouidentia apud Latinos tantùm dicat prænotionem, siue præuisionem. Chald. *Quis similis Deo nostro qui se exaltat, vt sedeat, qui se humiliat, vt respiciat in cœlo & in terra?* Aliqui minus arctè, *humiles*, in Masculino interpretantur. In cœlum & terram respicit beneuolentia, beneficiísque prosequitur Angelos & homines humiles, omnia de ipso, nihil de se sentientes. Alij per Antithesin. Nunc se extollit ad iudicanda alta, nunc se demittit ad humilia vindicanda & defendenda contra potentiores. Item, nunc se extollit, & subducit è rebus humanis per patientiam & dissimulationem, nunc se dimittit ad eas iudicandas & puniendas. Cùm non punit, sed dissimulat, & patiens est, videtur se in altum recipere, cùm punit, descendere *a*. *In cœlo*, vt olim humiles Angelos respicit eos in bono confirmans, ne possent vnquàm peccare, & à gratia sua excidere, & in fœlicitate stabiliens, ne possent vnquàm esse miseri, ac à gloria & beatitate decuti, cùm contrà superbos & inflatos Spiritus de cœlo in sempiternam infœlicitatem deiecerit.

Dei prouidentia attingit omnia.

B

C

a Gen 11. v. 5.

6 *Suscitans à terra inopem.* Exemplis duobus declarat superiorem propositionem. Apponit autem ea duntaxat, quæ homines putant impossibilia, aut certè difficillima, secundùm illud *b*.

b *Iuuen.*

D

Haud facilè emergunt, quorum virtutibus obstat.
Res angusta domi.

Suscitans, eleuans propriè, è loco humili erigens, faciens surgere, extollens. Prouidentiam docet non fortunam dominari in rebus humanis, & naturæ cursu. *De stercore*, è fimo, ex infimo loco, & abiectissima fortuna, & conditione, vt Danielé, Ioseph *c*, Dauid *d*. Immutat Deus rerum humanarum statum & rationem.

Prouidẽtia dominatur, non fortuna.

c *Ps. 104. v. 19. 20.*

7 *Vt collocet eum cum principibus.* De se rege creato nimis arctè quidam loqui existimant, vnde illud, *vt collo-*

d *Psal. 77. v. 71.*

A

cet, interpretantur, *vt sedere faciat* Regem inter duodecim Principes tribuum illi assidentes. Sic n. Græcè sonat. Nam Philarchi, siue Principes tribuum astabant lateribus Regis, & cum eo sedentes partim consilia inibant, partim ius reddebant. Quin etiam cum Rege se obligabant, si quid esset iureiurando publico sanciendum *a*. Quò allusit Christus, dicens *b*: *Sedebitis & vos super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel.* Nempe Apostolos tanquàm Philarchos duodecim, tribus duodecim Israëliticas iudicaturo, sed præstat versum suæ latitudini permittere. Sui, sibi sacrati, vel à se creati. Reciproce ad Deum, vt sedere faciat eum cum Principibus, qui regant populum suum sanctum, & fidelem. Alij ad pauperem, vt collocet eum cum Principibus nationis suæ, & gentis, suorum popularium, non exterorum. Pauperem eleuat, non modò vt fungatur præcipuis honoribus & magistratibus apud exteros, vt Ioseph *c* apud Ægyptios, verùm etiam, quod maius est, & honorificentius, apud suos, vt Dauidem. Alioqui *nemo Propheta in sua patria* d, &c.

B

a *Iof.19. v. 51. 1. Par.28. v. 8. 3. Reg. 8. v. 1.*
b *Matt. 19. v.28.*
c *Gen.40. v.4.*
d *Luc.4. v. 24. Ioan.4. v.44.*

8 *Qui habitare facit sterilem in domo*, eam quæ domi suæ est sterilis & sine filiis, facit fœcundam matrem liberorum, quibus gaudeat, vt Annam Samuelis, Saram, Rachel, Rebeccam, Elizabeth. Nam *Matrem* accusatiuus est transitionis, de quo suprà *e*, quasi in matrem. Alij malunt esse Asyntheton, vt domus significet familiam *f*, ac diuidatur sententia. (Et) *matrem filiorum* (facit) lætam (ob numerum & bonam indolem liberorum) Habitare facit sterilem in familia. Facit, vt quæ anteà erat sterilis, & filiorum orbitate mœrebat, familiam filiósque habeat. Et prætereà, vt mater familiæ sit læta, proléque gaudeat, dando ei filios dulces, obedientes, virtutis studiosos. Nec desunt, qui putent esse Antithesin, vt *Sterilem* regatur à parte posteriore Infinitiui, q. d. facit sterilem, fœcundam. Vt mysticè sterilem Ecclesiam fœcundat, Synagoga sterili facta *g*. Denique immutat rerum Physicarum & naturalium cursum in suorum gratiam.

C

D

e *Ps.2. v.8.*
f *Exo.1. v. 21.*
g *Esa.54. v. 1. Gal.4. v. 27.*

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Recolit Dei miracula. Israëlem de Ægypto educentis. Deinde eum precatur, vt suam gloriam asserat, quòd cæterarum Gentium Dij, simulachra sint vana. Ipse verò sit omnis generis piorum præsidium. Apud Hebræos in duos scinditur.

B

Haleluja. CXIII. Hebr. 114.

1 IN éxitu Israël de Ægypto: domus Iacob de pópulo bárbaro.

2 Facta est Iudæa sanctificâtio eius: Israël potéstas eius.

3 Mare vidit, & fugit: Iordânis conuérsus est retrórsum.

4 Montes exultauérunt, vt aríetes: & colles, sicut agni óuium.

C

4 Quid est tibi mare, quòd fugísti, & tu Iordánis, quia conuêrsus es retrórsum?

6 Montes exultâstis sicut aríetes: & colles, sicut agni óuium?

7 A fàcie Dômini mota est terra à fácie Dei Iacob.

8 Qui conuértit petram in stagna aquârum: & rupem in fontes aquârum.

D

Hebr. 115.

9 Non nobis Dómine, non nobis: sed nómini tuo da glóriam.

10 Super misericórdia tua, & veritâte tua: nequándo dicant Gentes, vbi est Deus eôrum?

11 Deus autem noster in cœlo: ómnia quæcúnque vóluit, fecit.

12 Simuláchra géntium argéntum, & aurum ópera mánuum hóminum. A

13 Os habent, & non loquéntur: óculos habent, & non vidébunt.

14 Aures habent, & non aúdient: nares habent, & non odorâbunt.

15 Manus habent, & non palpâbunt, pedes habent, & non ambulâbunt: nō clamâbunt in gútture suo.

16 Similes illis fiant, qui fáciunt ea: & omnes, qui confídunt in eis. B

17 Domus Israël sperâuit in Dómino: adiútor eôrum, & protéctor eôrum est.

18 Domus Aaron sperâuit in Dómino: adiútor eôrum, & protéctor eorum est.

19 Qui timent Dóminum, sperauérunt in Dómino: adiútor eôrum, & protéctor eôrum est.

20 Dóminus memor fuit nostri: & benedíxit nobis. C

21 Benedíxit dómui Israël: benedíxit dómui Aaron.

22 Benedíxit ómnibus, qui timent Dóminum: pusíllis cum maióribus.

33 Adiiciat Dóminus super vos: super vos, & super filios vestros.

24 Benedícti vos à Dómino: qui fecit cœlum & terram. D

25 Cœlum cœli Dómino: terram autem dedit fíliis hóminum.

26 Non mórtui laudâbunt te, Dómine neque omnes, qui descéndunt in inférnum.

27 Sed nos, qui víuimus, benedícimus Dómino: ex hoc nunc, & vsque in sæculum.

Hale

A

Halelu-jà. Halelu-ja iuxta Masoretas ad superiorem Psalmũ pertinet, eúmque claudit, iuxta Septuag. ad hunc, adeò vt eum inchoet. Nempe quia est de rebus lætis, id est, de Dei beneficiis.

1 *In exitu Israël de Ægypto. domus,* (&) domus, per Asyntheton, *εἶναι* genitiui casus, vt & *Israël.* Idem dicit in vtroque hemistichio. Israël enim, & domus Iacob, Israëlitæ sunt, & Iacobæi. *Barbaro,* impio, sæuo, inhumano. vel peregrinæ, & alienæ linguæ, qualis barbarus *a.* Ægyptios esse barbaros scribit R. Selomo, quia lingua sancta non loquuntur *b*, etiamsi Herodotus *c* narrat ipsos se nolle dici barbaros, sed potiùs cæteras nationes. Sic Græci olim Barbaros vocabant, quotquot non vtebantur lingua Græca, nisi quòd tandem ab ea appellatione Romanos exemerint. Hebraicè, לועז *lohez*, rectè Græci: Chaldæus, & Hieronymus hîc barbarum interpretantur. Nam Iudæi etiam hoc nomine. Italos appellant. *Vocamus*, inquit Elias in Tisbi, *Iudæos, qui in Italia* לועזים *lohazim simpliciter.* Congruunt Plauto, qui Næuium Poëtam Latinum barbarum vocat, & Iosepho Ben Gorion *d, qui post Ianum,* inquit, *regnauit Latinus, qui illustrauit linguam barbaram. Vnde & ab eo lingua barbara appellata fuit Latina.* Inde hanc appellationem extendunt ad linguas quaslibet vernaculas. Nã apud eos בלעז *belahaz* significat barbarè, vernaculè, nempe Germanicè, Hispanicè, Gallicè, Africè, Persicè, &c. secundùm linguam & gentem, de qua est Rabbinus, qui scribit, & loquitur.

B

a 1. Cor. 14. v. 11.
b Ps. 80. v. 6.
c lib. 2.

C

d lib. 1, c. 31.

2 *Facta est Iudæa,* Iudæorum gens, Iudaica natio. Iudæam, pro Iuda dixerunt, ne quis solã tribum Iuda significatam existimaret. Tunc autem in exitu præcipuè Deus Iudæos, siue Israëlitas sibi consecrauit, & elegit in populũ, quẽ charissimum præ cæteris Gentibus haberet, & suo sancto numine & prouidẽtia regeret, vnde dicit *e*: *Mea est,* inquit, *omnis terra* (natura & creationis iure) *at vos nunc si me audieritis, eritis mihi regnum sacerdotale, gens sancta, peculium de cunctis populis.* Ergo *sanctificatio eius,* sancta eius possessio, hæreditas, in qua ipse sanctificaretur, & quam sanctificaret. *Et Israël potestas eius,* siue dominium, in quo ipse peculiariter regnaret, & domina-

D

e 1. Pet. 2. v. 9. Ex. 19. v. 5. 6.

adoptionem, legem, benedictionem, beneficentiam: cùm anteà Ecclesia non esset alligata, certę familiæ. Nam Iob, Melchisedech, Eliphaz, Baldad, Elihu, Arabes, Lot, Balaã; Nachor, Mesopotamij, ad eam pertinebant, vt & reliquiæ piorum, qui ex omnibus Gentibus, & populis Noe, filiorum eius sanctam institutionem retinuerant. Alij interpretantur quantum ad manifestationem & ostensionem: quasi in exitu demonstratus fuerit esse dominium & sanctificatio Dei è miraculis, & noua conseruatione. Eò vsque enim mixtus fuerat inter Idololatras, veluti Gens non sancta, aut populus non electus. Res aliquando dicitur fieri, quando manifestatur *a*. Adde, pios quando separantur ab impiis sanctificari, & sanctum Domino effici, qui inter impios vix poterant non esse prophani, vt proinde semper in fidelibus regnis perniciosa fuerit sectarum diuersitas atque confusio. Alij *Iuda* (sic enim in fonte legitur) non de toto populo, sed de vna tribu Iuda explanant, vt diuersum in vtroque hemistichio enuncietur, quemadmodum vocabula sunt diuersa, quòd secto mari rubro, cæteris ingredi cunctantibus, nec Mosem & Aaronem sequentibus, tribu, Iuda confidenter ingressa sit, primàtque Deum sanctificauerit, sicque veluti peculium Domini prima effecta videatur. Adde, respici ad regnum. Familia regia est sanctificatio eius, sibi eam ille sanctificauit, vt ex ea educeret semen sanctum Christum. q. d. tam Iuda, quàm reliquæ tribus sunt ditio Domini, sed priuatim Iuda, propter regni, & fidei prærogatiuam. *Eius*, Domini, scilicet. Relatiuum siue Antecedente, ad intellectum, vt suprà *b*.

a *Rom. 1. v. 3.*

In regnis fidelibus perniciosa sectarũ diuersitas.

3 *Mare vidit & fugit.* Prosopopœiæ duæ. Omnia aduentu Dei præter naturæ ordinem commota sunt. *Mare vidit*, hoc scilicet, i. Israëlem esse sanctificationem, & dominationem Dei. *& fugit*, i. se secuit in duodecim partes siue vias, ex Epiphanio *c* & Rabbini *d*, retrocedendo, & in se fugiendo, séque in arctum contrahendo, vt solent pauentes, per sex totos dies vel octo. Nam latitudo maris rubri in loco transitus dicitur esse 20. aliàs 15. milliarium Germanicorum, & 60. Gallicarum leucarum, aliàs 45. ex descriptionibus Ptolomæi, & aliorum. Itaque aliquot dies in transitu consumendi fuerunt, quantumuis Israëlitæ accelerarint, nisi per modum miraculi, quod hic sanè videtur constituendum, quoniam

b *Psal. 86. vers. 1.*

c *Heresi 64.*
d *In Ps. 136.*

Mare 12. vias Iudæis præbet.

A quoniam Hebræi omnes putant è mari exiisse die septimo Paschæ, siue exitus, qui esse vigesimus primus Nisan, iam verò sex diebus è Ramesse, vnde decimo-quarto eiusdem mensis mouerant, peruenerunt ad Mare rubrum *a*. Oportuit igitur nocte septimi transiisse. Nam mane illic submersi Ægyptij eiecti memorantur in littus, in quo erant Israelitæ. Sic aqua liquida, vbi sensit Deum præsentem subitò, instar murorum stetit congloba & pauens. Alij subaudiunt, præsentiam Domini, siue Dominum (vidit mare.) vt suprà *b*, *viderunt te aquæ Deus*. Alij, populum Angelo & Mose stipatum.

Quot diebus mare pertransierunt Iudæi.

a *Exodi 14. v. 2.*

b *Psal. 76. v. 17.*

B *Conuersus*, reuolutus est in suos fontes *c*. *Retrorsum*, in sua principia, vel in sua anteriora, reliqua eius parte in mare mortuum dilabi solita stante, expectantéque alterius refluxum, vt vnà in mare illud sese infunderent.

c *Ios. 3. v. 16.*

4 *Montes exultauerunt*. In tristem partem: vt infrà *d*. Extra locum suum saltitarunt præ metu & reuerentia: exilierunt, cùm transiret populus per desertum. Tertia poëtica Prosopopœia de Sinæ & vicinorum montium conquassatione, cùm Deus eò descenderet *e* ad legem ferendam, & per deserta deduceret populum. Illi moti sunt, & tremuerunt ad Dei præsentiam, Deum præsen-C tem reuerebantur, eum veluti sentiebant, vt proinde nihil nocerent populo, feras non laxarent, æstu & cæteris solitudinum incommodis non infestarent, sed ei reuerentiam exhiberent. Alij in lætam hyperbolem. Ob maris & Iordanis exciccationem tam stupendam vicini montes tripudiarunt, partim admirantes prodigium, partim gratulantes populo, de quo loco audiendus R. Isaac *f*. *Exultauerunt*, inquit, id est, *salierunt per quendam terræ motũ, vt arietes. Non enim est Metaphora, quemadmodum sine figura præcessit. Mare vidit & fugit*, q. d. *vti verè Mare rubrum fugit, & cessit locum Israelitis, sic verè mon-*D *tes commoti sunt. Vnde dixerũt Magistri nostri, montẽ Sinai se vertisse & curuasse super eos instar Tinæ.*

d *Vers. 6.*

e *Exod. 19. v. 19. 20. &c.*

f *Gen. 19.*

5 *Quid est tibi mare?* Apostrophe per interrogationem ad mare, Iordanem & montes: simul & Prosopopœia poëtica, qua inanimatis sensum tribuit. Ex qua intelligitur, vt verè mare & Iordanis se secuerunt retrocedendo, ita verè, & citra tropum montes ac colles trepidasse & saltitasse. Quod certè de consequente eos per solitudines petra ad literam verum liquet *g*.

g *1. Cor. 10. v. 4.*

A

6 *Montes exultastis sicut arietes*, qui vobis ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. Nam interrogatio continuatur. Quid vobis montes, cur colles arietum & agnorum ritu exiliuistis? præ pauore tantæ Dei maiestatis. Alij, vt & in præcedentibus omnibus, præ gaudio præsentiæ Dei, & populi eius: quòd eius gloria illustrarentur. Quod aliqui ad descensum Domini super Sinaï referunt, cum quodam terræ motu. Alij ad scopulos torrentis Arnon, qui vt transiret Israël, salierunt in torrentem *a*. Alij ad scopulos Iordanis. Alij ad vndarum cumulos, & agglomerationes instar montium eleuatos. Tu ad genus.

a *Num. 21. v. 15.*

B

7 *A facie Domini mota est.* Interrogationi per subiectionem respondet. *A facie Domini*, à præsentia, id est, ad faciem & præsentiam Domini venientis in montem Sinai ad legem ferendam, & adoptandum populum Iacob, mota est terra. Hæc omnia facta sunt propter Dei præsentiam & conspectum, & quia ibi apparuit Deus. Deus Iacob istorum omnium causa fuit & auctor, qui contraria potest, vt sequenti versu docet. In Hebræo prosopopœia est magis Poëtica. מלפני אדון חולי ארץ *melipne Adon hali arets*. i. *A facie Domini torqueri* (contigit) *terram*, ducta metaphora à mulieribus sua tormina patientibus. חולי *huli*, enim est inf. cum paragoge Iod: vel si sit affixum, Meum torqueri quasi terra respondeat Meum torqueri, meum contremiscere, fit propter Domini præsentiam. Torqueor (inquit terra) contremisco ad Dei conspectum, & præsentem maiestatem. Incommodiùs aliqui in Imperatiuo. Torqueare. q. d. Cùm videas, ô terra, montes concuti, contremisce. *A facie*, hoc loco plus est quàm *propter*. Itaque Augustinus præsentiam Dei interpretatur. Clemens autem Alexandrinus *b* Æschylum tradit, hunc versum sic paraphrasi expressisse. τρέμει δ' ὄρη, καὶ γαῖ', καὶ πελώριος βυθὸς θαλάσσης. &c. *tremunt montes, & terra, & ingens profundum maris.*

C

b *Lib. 5. Strom.*

D

8 *Qui conuertit petram in stagna aquarum*, qui tanta est potestate, vt contraria possit, & contra rerũ naturam. Rupes enim est durissima, & siccissima, aqua mollissima humidissima, & tamen effecit, vt è caute & silice aquæ magna copia effunderentur & manarent, & petra durissima ferro cædi nescia stagnaret aquis, ictu virgæ Mosis. Nec elicuit, quasi intra venas lateret aqua, sed vertit

medium

A medium corporis saxei in fontes, adeò vt ex eius corpore manarent aquæ, non aliunde, vt fit in aliis fontibus *Petram*, צור *Tsur*, rupes, rupis fragmētum a. *Rupem*. חלמיש *Hallamis*, saxum prædurum. Vnde Septuag. ἀκρότομον petra in summa parte secta & prærupta: vel per Antiphrasin, ex Euthymio & Hesychio, quæ in summo vix ferro secari potest. Ex quibus liquet, *Conuertendi*, verbum hic sumi propriè, pro commutatione videlicet substantiæ rupis in aquæ substantiam, quasi in eius venis non lateret aqua propter nimiam siccitatem, & B sic apertè R. Mose b. In priore membro sumi possit impropriè, *conuertit*, id est, effudit, elicuit, eduxit. Nam צור *Tsur*, videtur minus dura & sicca, sicque conuersio eius fuit, non in aquæ substantiam, sed emissionem, vt petra, quæ priùs aquam non mittebat, vel etiam actu non habebat, iam aquam funderet. Bis enim hoc miraculum contigit, in Raphidim c, & in Cades d. *In fontes aquarum*, in puteum salientem & fontanum, in puteum aquarum viuentium. Nam vt prima petra fudit prope Sinai fluuium consequentem Israëlitas vsque ad terminos propè terræ sanctæ, per annos 39. ita secunda in Cades pro- C pe Moab fontem duntaxat, quem proinde Hebræi appellant Puteum Mariæ.

a Exod. 17. v.6.

Transubstantiatio quædam in rupe facta est.

b Num. 20. v.11.

c Exod. 17. v.6.

d Num. 20. v.11.

Hebr. 113.

9 *Non nobis Domine, non nobis.* In vulgatis Hebræorum exemplaribus hic nouus Psalmus incipit. Tamen Kimhi iungit, vt Septuaginta cum superiore, ac monet in aliquibus, id est, emendatis exemplaribus ita continuari: vt intelligas hanc diuersitatem distinguendi, & numerandi, non esse in nostris carpendam. Est enim ἐπιτιμητικόν, & carpit infirmitatem idolorum, ea cum Deo vero D conferens, cuius potentiam & maiestatem eleganter extulerat. Adde in aliis, Psalmum alium incipere infrà e, *Dominus memor fuit nostri*, etsi prior distinctio in duos tantùm Psalmos Hebræis sit communior. Nostra autem est potior, siue quia veteres, & Kimhi monent in emendatis codicibus ita fieri, siue quia finis versus octaui esset abruptus & imperfectus. *Non nobis*, quos tam honorificè & potenter eduxisti ex Ægypto & populo barbaro, de istis miraculis gloriosis dō gloriam,

e Vers. 20.

Hic Psalmus non est distinguendus in duos

sed tibi. Hæc nobis non sint gloriosa, sed tuo nomini. Non propter illa laudemur, sed tu ô Domine: nempe propter tuam misericordiam & fidem. Petit defendi, & conseruari propter Dei gloriam, non sua merita, à Gentibus impiis & idololatris, *Sed* כִּי *chi*, pro כִּי־אִם *chim*, sed, verùm, frequens apud Hebræos maximè Poëtas. Simplex pro composito.

10 *Super misericordia tua, & veritate tua*, propter misericordiam tuam (id est, liberalitatem) & veritatem (id est, dictorum fidem, qua iuxta promissiones factas Patribus, nos ex Ægypto eduxisti) non propter nostra merita, da tuo nomini gloriam. Nam pendet è superiore. Vnde apud Masoretas versum claudit. *Ne quando dicant*, eôdem recidit, *vt qui dicent, vbi est Deus eorum*, Israëlitarū Deus, cuius potentia & magnitudine gloriantur, cùm nihil possit, q. d. Gloriam tuam à Gentium blasphemiis vindica, & illustra.

11 *Deus autem noster in cælo.* Insignis locus de comparatione Dei & idolorum. Deus noster in cœlis, & cœlestibus rebus agit quæcunque vult. Alij post Kimhi putant sententiam esse bimembrem, per Asyntheton. Deus noster (est) in cœlo (&) quæcunque vult facit, éstque omnipotens. *In cælo.* In cœlo supremo, quod transgreditur corpora cœlestia & terrestria, Augustinus. Possit referri ad vniuersam cœlorum compagem.

12 *Simulachra gentium.* Antithesis. Côtrà Dij Gentium sunt simulachra stupida, nequeuntia liberare, &c. sine sensu & intellectu. Illa mirè extenuat cùm tamen *a* dæmonia esse professus sit. Nempe idola habebant dæmonem assistentem, vel insistentem, qui per illa, & intra illa illuderet, vt motorem, non vt formam, id est, neque animantem, neque informantem. Ex quo illud Abacuk *b*, *Non est spiritus in visceribus eorum.* Nam non erant animata, etsi in eis operaretur dæmon. *Simulachra gentium*, idola, deorum simulachra.

a *Ps. 95. v. 5.*

b *Abac. 2. v. 19.*

13 *Os habent & non loquentur.* Rem quidem notam, sed tamen salubri remedio admonitionis inculcat, dicens, *Os habent, & non loquuntur*, &c. *Hæc enim verba, quò magis aperta sunt, & populariter vera, eò magis incutiunt salubrem pudorem illis, qui talibus simulachris diuinum cū timore cultū exhibent, eáque viuentibus similia venerantes,* adoran-

A adorantésque cõueniunt, eisque veluti præsentibus preces alligant, victimas immolant, vota persoluunt, sic q; afficiuntur omninò, vt ea sensu carentia existimare nõ audeant. Ne autem arbitrentur isti hoc solùm nostros libros sonare quòd huiusmodi affectus humano cordi ex idolis innascitur, apertissimè scriptum est a, quoniam omnes dij Gentium dæmonia b. Vnde non solùm Apostolica disciplina dicit, Cauete à simulachris, sed etiam c. Nolo vos fieri socios dæmoniorum. Augustinus d. 14. & 15. *Aures habent, & nõ audient.* Carēt quinque sensibus exterioribus, mente, vita, siue motu interiore e. q. d. In eorum ore, oculis, auribus, naribus, manibus, B pedibus, gutture, nulla est potestas, nulla vis videndi, audiendi, odorandi, tangendi, mouendi, loquendi. Hæc quidem habent, sed Metaphoricè, & per nudam similitudinem, non propriè & actu. Hæc enim propriè sunt membra organici corporis potestate sensum habentis. Quare ne in cadauere quidem, vbi semel animam sensus principium amiserit, nisi impropriè, reponuntur apud Aristotelem f.

15 *Manus habent, & non palpabunt.* In manibus & pedibus nullam vim habent. Nam sunt tantum simulati & C vmbratici, non veri. In membris inesse oportet facultates & vires quasdam naturales, quarum tanquàm secundarum causarum beneficio anima exerceat in corpore suas functiones & munera. q. d. destituuntur primùm spiritu interiore, siue anima vitæ, sensus, motus principio, deinde membris, certa vi & facultate dispositis atque affectis.

16 *Similes illis fiant qui faciunt ea.* Idololatræ sint statuis, ratione & sensu carentibus similes: sint veluti trunci & stipites. Vnde & solent esse stupidi, parum ingeniosi, parum apti ad disciplinas subtiliores, naturaliter corrupti, D in his quæ naturaliter cognoscuntur, &c. *Qui cõfidunt in eis.* Per Epexegesin explicat, in quo situm sit propriè idololatriæ peccatum, nempe in cultu & veneratione idolorum, non in fabrica, in fide, spe, caritate, sacrificiis, similibúsque eodem pertinentibus, non in externa affectione in conspectu. Quod in Leuitico apertè ostenditur. Nam vbi in Exodo g, *Non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem. Non adorabis ea, neque coles*, in Leuitico habemus h. *Non facies, vt adores.* לְהִשְׁתַּחֲוֹת *Lehishtahaueth.* Vnde Tertullianus i, *Similitudinem vetans Deus fieri*

a Psa. 95. v. 5.
b 1. Ioã. 5. v. 21.
c 1. Cor. 10. 19.
d quæst. 3. ad Deo gratias. epist. 49.
e Deu. 4. v. 16. 17. Esa. 44. v. 19. Baruc. 6. v. 17. Sap. 15. v. 9. 10.
f Lib. 2. de Ani. c. 1. & 2.
Idololatria est in cultu idoli, nõ in fabrica.
g Exod. 20. v. 4.
h Leu. 26. v. 1.
i Lib. 2. contra Marcionem.

fieri omnium, quæ in cælo, & in terra & in aquis, ostendit & causas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. Subiicit enim, Non adorabitis ea, neque seruietis eis. Serpentis autem ahenei effigies posteà præcepta Mosi à Domino, non ad idololatriæ titulum pertinebat, sed ad remediandos eos, qui à serpentibus infestabantur: vt taceam de figura remedij (id est, cruce.) *Sic & Cherubim & Seraphim aureæ in arca figuratum exemplum; certè simplex ornamentum accommodata suggestui, longè diuersas habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur; non videntur similitudinem prohibitarum legi refragari, vt quæ nō in eo simulachri statu deprehendantur, ob quem similitudo prohibetur.* Hæc ille patrocinans Ecclesiæ, iam ab eius cunabulis, aduersùs istos qui nesciunt distinguere inter idola, & sacras imagines.

Imaginum constructio quæ non vetita.

A

B

17 *Domus Israël sperauit.* Quamobrem cùm tanta sit vanitas & imbecillitas idolorum, tam vanus cultus, & confidentia. *Domus* (deest in Hebræo, sed sensui confert) *Israël sperauit in Domino*, non in illis: eóque libentiùs, qui adiutor, & protector eorum est; siue, vt Hebraicè עזרם ומגנם *Hezram vmagannam.* i. *auxilium eorum & clypeus.* Placuit Masoretis בטח non *Batháh* in Præt. Kal. legere, sed בטח *Betáh* in 2. persona Imper. *spera confide* etiamsi mox sequatur, *Adiutor eorum*, non tuus, vel vester. An rectiùs: quiuis iudicet. Eodem iudicio deinceps hoc verbum legent in Imperatiuo.

C

18 *Domus Aaron sperauit.* בטחו *Batehù*: Masoretæ, בטחו *Bitȟ*, sperate. Aaronios ab Israële distinguit, quia Ecclesia perpetuò distincta fuit in duos status, laicum & clericum, siue populi & clerici.

19 *Qui timent Dominum.* De Gentibus nunc loquitur, vt superioribus duobus versibus de Iudæis. Significat Ecclesiam fuisse colligendam è duobus illis populorum generibus. Alij arctant ad Proselytos, qui è Gentibus ad Iudaismum conuertebantur. *Sperauerunt*, Masoretæ, *Sperate*, vt supra.

D

20 *Et benedixit nobis*, beneficia & fœlicitates contulit. Hebræa vox est quidem futuri temporis, sed quia præcedentia tempora in hac lingua concipiunt sequentia, rectè Septuag. verterunt per præteritum, vt & versus sequentes *a*. Rabbini ferè retinent futuri significationem per Eclipsin אשר *asher*, *qui* Dominus (qui) memor

a 23. & 24.

A mor fuit nostri, benedicet, vel benedicat (per modum Prophetiæ vel precis: vtrumque affert Kimhi) nobis domui Israël, domui Aaron, timentibus Dominum, paruis iuxtà ac magnis. Hic aliquibus incipit nouus Psalmus, de quo suprà *a*.

21 *Benedixit domui Israël.* Laicis. Politiæ & Reipub. *Domui Aaron*, clero & ordini Ecclesiastico.

a *Vers. 9.*

22 *Benedixit omnibus qui.* De Gentibus, vt Vers. 11. *Pusillis cum maioribus*, citra delectum statuum, ætatum, cōditionum, sexuum, personarum, vniuersis benedixit. Hebræa sunt generalia, i. non modò sunt nomina ætatum, verum etiam statuum, &c. quale illud Pauli. *c Vbi non est Gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber, sed omnia in omnibus Christus.*

b *Ver. 11.*

B

c *Col. 3. ver. 11.*

23 *Adiiciat Dominus super vos*, benedictionem sup. vel plura ac maiora beneficia, beneficentiam suam augeat in dies magis ac magis, nósque seruet & posteros nostros, vt perpetuò sit aliqua gens, quæ ipsius numen colat & prædicet. דרכ תפלח *Dérec Thepilla.* siue per modum optandi & precandi, inquiunt Rabbini. Alij non tam rectè, *Adiiciet*, per modum prædictionis, & C נבואח *Nebuá.*

24 *Benedicti vos à Domino*, estote scilicet, vel sitis, vt Augustinus legit. Nam est precatio. Aliqui non tam aptè, *Vos*, id est, estis, quasi gratulatio sit ad Israëlitas de tantis beneficiis. Vtuntur Pronominibus, verborum substantiuorum loco.

25 *Cœlum cœli Domino.* Per Prolepsin, generale quod præcessit, in partes diuidit. Fecit cœlum & terram. Cœlum quidem Domino, id est, sibi, pro sua sede & domicilio, vtque suam illic gloriam communicet: vel Christo, vt in eo regnet pacatè ad suam dexteram. Terram D autem quam daret & assignaret, hominibus, vt in ea regnent, tumultuentur, sua negotia gerant. *Cœlum cœli*, οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, cœlum intimum & præstantissimum, id est æthereum, regio ætherea, ad discrimen aëris, vt de cunctis cœlis sydereis hæc enuncientur. Vel ex Theodoreto *cœlum, non quod videtur, sed illud quod huius est veluti tectum, vt hoc aspectabile nostrum est tectū*, id est, Empyreum, quod minimè circumscribitur, vti idem explicat, in quo scilicet est thronus gloriæ, κατ' ἐξοχὴν propter

a Pſ. 67. v. 37.

pter repetitionem, vt ſuprà *a*. Qua formula Canticum canticorum, id eſt, canticum excellentiſſimum. Supremum cœlorum Empyreum eſt Domino deſtinatum in aulam regiam: ſibi illud reſeruauit in gloriæ ſuæ palatium, vbi cum Angelis ſuis inhabitet, & maieſtatẽ ſuam communicet. Terram verò dedit inhabitandam, & fruendam hominibus. Hebraïcè, השמים שמים *Haſchamuium, ſchamuium. Cælos. Cœlos* (inquam fecit) *Domino*, vel, Cœli, Cœli (inquam) Domino (ſunt) quod aliqui per hyſterologiam explicant. Cœli (ſunt) cœli Domini, Domini ſunt habitatio atque domicilium, eodem ſenſu. *Domino*. Sibi, Kimhi: vel Chriſto, vt reſpiciat ad realem perſonarum diuinarum diſtinctionem. Eſt datiuus poſſeſſionis. Vnde Latinè *Domini*, in Geniti. *Filiis hominum*, in vſum filiorum hominum. Eſt datiuus commodi.

Perſonæ diuinæ realiter diſtinguuntur.

26 *Laudabunt te*. De ſolenni & publica prædicatione & celebratione, quod alibi vocat confiteri. Adiice Domine ſuper nos benedictionẽ, nec nos interfectoribus dede. Nam mortui, & qui deſcendunt in infernum, vel ſepulcrum (hîc enim eſt דומה *Dumá*, q. ſilentium, non שאול *Seol*) non te publicè & ſolenniter celebrabunt, non tuas canent laudes, quibus viuentes ædificentur, & excitentur ad te colendum, & gratias tuas agnoſcendas. *Sed nos qui viuimus*, &c. Mortui apud viuos non habent orationem, neque loquuntur. Sic *b* Kimhi intelligit de impiis, qui verè deſcendunt in דומה *Dumá*, id eſt, exciſionem, vt ipſe exponit, vel ſilentium (ſic etiam noſtri Poëtæ Orcum vocant, & ſilentes mortuos) locum ſilentij infernum, & inferni intimum tabularum, Gehennam.

b Pſalm. 6.

Mox etiam lemures animas dixere ſilentûm.

Nam דומה *Dama* ſilere & excindi, vide ſuprà *c*. Alij de hoſtibus Eccleſiæ, qui peccatis & infidelitate mortui ſunt. Si nos deleri permiſeris, quis prædicabit laudes tuas? Num hoſtes, qui ſanctiſſimum tuum numen vbique execrantur?

c Pſa. 93. v. 18.

27 *Nos qui viuimus*. Additum præter fontem, ad exprimendam ſententiam. Halelu-ja autem clauditur, ſed hanc vocem 70. retulerunt ad ſequentem Pſalmum, pro eius epigraphe & titulo.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Orat simul, & gratias agit, quòd fuerit magno è periculo ereptus. Christo congruit.

Halelu-ja. CXIV. Hebr. 116.

B

1 Diléxi, quóniam exaúdiet Dóminus: vocem oratiônis meæ.

2 Quia inclinâuit aurem suam mihi: & in diébus meis inuocâbo.

3 Circundedérunt me dolôres mortis: & perícula inférni inuenêrunt me.

4 Tribulatiónem, & dolôrem inuéni: & nomen Dómini inuocâui.

5 O Dómine líbera ánimam meam: miséricors Dóminus, & iustus, & Deus noster miserêtur.

C

6 Custódiens páruulos Dóminus: humiliâtus sum, & liberâuit me.

7 Conuértere ánima mea in réquiem tuam: quia Dóminus benefécit tibi.

8 Quia erípuit ánimam meam de morte: óculos meos à láctymis, pedes meos à lapsu.

9 Placêbo Dómino: in regiône viuôrum.

D

Hebræis Anepigraphus. Sept. autem Halelu-ja vocem, in quam desinebat iuxta Masoretas superior versus, putarunt seruire huius argumento. Nam est de rebus lætis, id est, liberatione è summo periculo.

1 *Dilexi, quoniam exaudiet.* Dominũ, Abrupta, & ecliptica vox. Neq; enim quadrat, *Quoniam*, sumi pro quia, continuatiuè, loco veluti Accusatiui, hoc pacto. Dilexi, quòd exaudiet, vel exaudiat Dominus. Dilexi exauditionem Domini,

Domini. Hæc mihi placet, gratissimáque est. *Vocem.* Sic & Anonymus, docens Iod in קֹולִי *ke* i esse paragogicum, non affixum. Kimhi mauult contrarium. Vocem meam (&) orationem meam *Exaudiet*, exaudire solet. Vsu linguæ futura in rebus solitis & debitis.

2 *Et in diebus meis inuocabo. Et*, expletiua particula, vt alibi sæpe, vel emphatica. Quia me exaudire solet, diebus meis, quandiu viuam, cum in vocabulo: vel, etiam diebus meis, etiam quamdiu viuam. Basilius pro *ideò*, Quia autem mihi sæpiùs præbuit, ideò per totam vitam Dominum inuocabo.

3 *Circundederunt me dolores mortis.* Dolores mortiferi, & grauissimæ angustiæ, cuiusmodi sunt apud inferos, mala ingentia. Pictura poëtica ingentium periculorum.

4 *Et nomen Domini inuocaui.* At nomen Domini, at Dominum inuocaui, dicendo sup. quod sequitur. *Et*, aduersatiua particula, *at, atqui.* Præsentissimum remedium contra miserias & animi mœrores, Domini inuocatio.

5 *O Domine libera animam meam.* אנה *Aná*, blandientis & deprecantis particula. Obsecro Domine. *Deus noster miseretur.* Periphrasis miseratoris, qui à misericordi differt, quòd actum dicat, misericors autem naturam. Vide suprà *a*.

a *Psal.11.v.4.*

6 *Custodiens paruulos*, simplices. פתאים *Pethaim*, non est nomen ætatis, sed moris *b*. Simplices, qui facilè persuadentur *c*. *Humiliatus*, Hebraicè, דלותי *dallothi*, attenuatus sum propriè, afflictus, at me seruauit. Alij de humilitate cordis, & summissione animi, virtute, quæ ex Dei cognitione & sui oritur.

b *vt Matt. 11.v.25.*

c *Prouer. 14.v.18.*

Paruuli nō ætate, sed moribus simplices.

7 *Conuertere anima mea.* Se consolatur per Apostrophen ad seipsum, siue suam animam. *Conuertere*, redi anima mea ad pristinam tuam quietem & tranquillitatem, ne ampliùs perturbata esto, iterum esto æquo, & paccato animo, quia tibi Dominus benefecit. *Tuam*, tuæ mentis.

8 *Quia eripuit animam meam.* Hic versus cadit in sequentem. Claudatur igitur duntaxat virgula. Sic nihil necesse, *Animam meam* positã esse pro *te*, mutata persona.

9 *Placebo Domino*, conabor placere. Quia eripuit me à morte, quæ mihi imminebat, lacrymis, propulsione, & casu: quia depulit à me omnem tristitiam, studebo, vt placeam ei, quo adero in viuis, quoad viuam & spirabo,

A rabo. *Placere* hîc parere Dei præceptis Dei, ambulare in eius mandatis, ea sequi, vt ex Hebræo אתהלך *ethallec*, patet, vbi *Ambulabo coram Domino in terris viuentiũ*, vbicunque terrarum fuero. Vsurpat enim pluralem numerum, propter varia proborum exilia & captiuitates. Aliqui hoc referunt ad vitam sempiternam, vbi vera est viuentium regio, quia illic nullus morbus, incommodum, mors.

B

ARGVMENTVM.

Pergit gratias agere Deo, à quo fuerit liberatus. Nam hic Psalmus in Hebræo pars est altera superioris.

Halelu ja. CXV.

C

1 CRédidi, propter quod locûtus sum: ego autem humiliâtus sum nimis.

2 Ego dixi in excéssu meo: omnis homo mendax.

3 Quid retríbuam Dómino: pro ómnibus, quæ retríbuat mihi?

4 Cálicem salutâris accípiam: & nomen Dómini inuocâbo.

5 Vota mea Dómino reddam coram omni pópulo eius: pretiôsa in conspéctu Dómini mors Sanctôrum eius.

D

6 O Dómine, quia ego seruus tuus: ego seruus tuus, & filius ancíllæ tuæ.

7 Dirupísti vínecula mea, tibi sacrificâbo hóstiam laudis: & nomen Dómini inuocâbo.

8 Vota mea Domino reddam in conspéctu omnis pópuli eius: in átriis domus Dómini, in médio tui Ierúsalem.

A

Halelu-ja. Sine inscriptione in fonte, in quo nec Psalmum per se constituit.

a Vers.1. 1 *Credidi, propter quod locutus.* De fidei firmitate & efficacia. *Credidi* (Deo, supp. vt superiore Psalmo a.) Propter *quod locutus sum*, fide in verba erumpente. Credidi Deo, quare non timui : loqui propter persecutiones non intermisi dicere omnem hominem esse fallacem. Particulam כי *chi* pro על כי *hal chi* acceperunt, & rectè ex Apostolo b. Credidi Deo in meis malis & calamitatibus, propter quod locutus sum, liberè confessus sum, & dixi, citra metum, summa cum fiducia, fidem meam sum contestatus, vt intelligamus non tantùm corde esse credendum, verùm etiam ore confitendum hinc Christus. *Qui me confitetur coram hominibus, etiam ego confitebor eum coram Angelis Dei d. Ego autem*, etiamsi vehementer sim afflictus. Credidi quidem, sed non desij affligi, & vexari. Vel me autem homines afflixerunt, quia locutus sum liberè quicquid credebam. Chrysostomus explicat de Iudæis multa in Babylone perpessis. Alij de Martyribus, & Apostolis. Tu in genere.

b 2.Corint. 4.v.13.

B

c Rom.10. v.10.

d Luc. 12. v.8.

2 *Ego dixi in excessu meo*, in fuga discessu meo. Vnde Hebraïcè בחפזי *behaphzi*, id est, in trepidatione mea, & in præcipiti mea euasione. Cùm præceps fugerem. Græcè τῇ ἐκστάσει, in stupore, pauore, & perturbatione mentis, qua corripiebar, cernens mihi persecutionem vndique imminere, & obstupescens ad tanta pericula. aliqui accipiunt pro mentis raptu, & eleuatione ad Deum. *Mendax*, fallax. A. Selomo, & Apostolus e, vt alibi f. In homine non est sperandum, ab eo salus non est expectanda. Fallit, & mentitur eius auxilium, Est infidus, fidem datam, rebus restantibus, non seruans. Deus contrà verax, id est, fidus, fidem & promissa in vtraque fortuna retinens. Significat se in periculis desertum fuisse ab omnibus, iuxta illud:

C

e Rom.3. v. 3.

f Num. 23. v.18.

D

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Mendacium hìc non opponitur falsitati tantùm, verùm etiam vanitati, & prauitati.

3 *Quid retribuam Domino.* Cùm ergo hanc salutem sim consecutus à solo Deo, quid retribuam Domino pro tot, tantisque erga me meritis & liberationibus? Quid post

A post tot beneficia reddam, redderé ve possim Deo? *Retribuit*, tribuit, largitus est. Iam enim *retribuendi* verbum impropriè sumitur. Nam *quis prior dedit, & retribuetur illi?* a Hinc Hebraïcè priore loco אשיב *ashib, redire faciam*: posteriore, תגמולוהי *Tagmulothi*, à radice גמל *Gamal tribuit*: siue simpliciter, siue operis præcedentis ratione.

a Rom. 11.

4 *Calicem salutaris accipiam*, calicem salutiferum, vel testem & indicem saluationis meæ: *accipiam*, offeram, sacrificabo scilicet, & libabo Domino. Libabo Domino vinum gratiarum actionis pro vita & salute, ipsius beneficio, conseruata. B Alludit ad legis ceremoniam, in qua nulla oblatio sine libatione, & nullum festum, celebritas, conuiuium, in quo calix vini non benediceretur, & in orbem non daretur conuiuantibus gustandus in gratiarum actionis, charitatis, & communionis sacræ symbolum, ad quem puto respectum à Luca *b*, cùm de secundo Christi calice sic scripsit: *& accepto post cœnam calice gratias egit, & dixit, Accipite & diuidite inter vos. Amodò enim dico vobis, quòd non bibam de hac generatione vitis, quousque Dei regnum veniat.* Commodè transfertur ad calicem Eucharistiæ, quòd eius typus essent libamina. C Quin & calicem gratulatorium inter sacrificandum leuare, & pro salute accepta, vel postulata offerre solebant. Audi hìc R. Dauid. *Calicem salutum attollam*, q. d. *cùm agitabo conuiuium & hilaria, leuabo calicem vini, & confitebor illi super eo in conspectu multorum & memorabo salutem eius, qua me ipse seruauit. Atque hunc calicem vocat Salutum.* Chaldæus, & R. Mose videntur exponere *Calicem* partem, Metaphoricè, de calice fœlicitatis æternæ, poculo nectareo, Poëticè: *Calicem redemptionum, & salutum feram in futuro sæculo.* Alij, martyrium, afflictiones, è Cypriano *c*, & Basilio, vt alibi sumitur *d*, D q. d. Parato animo hauriam, quicquid mihi Dominus immerserit. Paratus ero ad quælibet perferenda propter te. Qui calix est salutaris, quoniam in cœlum introducit.

b Luc. 22. v. 17. & 18.

c li. 3. ep. 25.
d Luc. 22. v. 42. Mat. 20. v. 42. & 26. ver. 22.

5 *Vota mea domino reddam.* Ad votiuas oblationes & sacrificia restringit R. Mose *e*: נדבה *Nedaba* (inquit) *absolutè est de donariis, quæ offeruntur ad ædificationem ædis sacræ.* נדר *Neder autem* (votum) *absolutè de sacris altaris*

e Leuit. 22.

vt in Psal. Tibi sacrificabo hostiam laudis, & vota mea Domino reddam. Rectius Abben Ezra in genere. *Coram*, in Ecclesia, publicè. Liberatus persoluam, quæ voui Domino. *Pretiosa*, rara, cara. Tanti suos æstimat, vt eorum necem rarissimè permittat. Tanti suos facit, vt eos non facilè ab impiis necari sinat, vt iam sum sæpissimè expertus. Sic Rabbini Nostri, magni pretij, gratissima, quoniã ad vitam introducit *a*. Cyprianus, vt referatur ad illud Apostoli, *Seminatur in ignominia, surget in gloria b*. Mors proborum tanti est pretij coram Domino, vt pro ea ipse vitam æternam reddat.

a *Ibid.*
b *1. Cor. 15. vers. 42.*

A

6 *O Domine quia ego seruus tuus.* Sententia cadit in sequentem versum. *O Domine*. En Domine, qui tuus sum cultor, ac tuorum cultorum filius, *dirupisti mea vincula*, méque liberasti è malis. Itaque אנה *Anna*, particula hic exclamantis, blandientis, vel iuxta Kimhi & Abben Ezra *c*, confitentis, *O certè*, non obsecrantis, *Obsecro quaeso*. Malunt alij esse Aposiopesin. O Domine (promissa faciam) quia ego, &c. *Filius ancillæ tuæ*, non solùm voluntate & adoptione seruus tuus sum, verùm etiam natura, tuus quasi vernaculus. Ad extenuationem sui, meminit ancillæ, & quia religiosior patre.

c *Exod. 32.*

B

7 *Dirupisti vincula*, calamitates, persecutiones dissipasti. *Hostiam laudis*, sacrificium pacificum, in gratiarum actionem תודה *Toda*, de quo alio Psalmo Basilius de confessione è cordis affectu proficiscente, siue de animi sacrificio, vt hanc hostiam oppugnat cruẽtis & Mosaicis.

C

8 *Vota mea domino reddam.* Ex hoc versu Masoretæ duos fecerunt. *In atriis*, ad ostium tabernaculi, ante quod erant atria virorum, & fœminarum. Vel est plurale pro singulari, per Syllepsin: de atrio sacerdotum. *In medio*, intra te, ô Hierusalem, extra quam non licebat sacrificare: vt doceremur extra Ecclesiam, siue Ecclesiæ communionem, sacrificia à Deo non probari.

Extra Ecclesiam sacrificia Deo non probãtur.

D

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Inuitat omnes Gentes ad Deum collaudandum, ob Christum exhibitum. Rom. 15. v. 11.

Halelu ja. CXVI. Hebr 117.

1 LAudáte Dóminum omnes Gentes: laudáte eum omnes pópuli.

B 2 Quóniam confirmâta est super nos misericórdia eius: & véritas Dómini manet in ætérnum.

Halelu-ja, claudit superiorem Psalmum, secundùm Masoretas, vt hic sitàvεαιèευφ. Secundùm Septuagin. hunc incipit, pro inscriptione. Et certè nihil eius argumento lætius annunciari potuit.

1 *Laudate Dominum omnes Gentes*. De beneficiis Messiæ Psalmum intelligi etiam Hebræi confitentur, vt R. David, inter quæ maximum, Gentium vocatio, vt ex sola C misericordia illæ Deum honorent: Iudæi autem ex promissionibus. *Gentes*, Pagani. *Populi*, Iudæi. Euthymius. Et certè vtrisque diuersa verba attribuuntur. Gentes הללו *Halelu*, lætè & hilariter colite, celebrate Dominum. Populi, שבחו *Sabbehu*, laudate simpliciter, mitigate. Quasi maior fuerit Ecclesiæ è Gentibus potissimùm collectæ lætandi occasio, quàm Synagogæ, ob copiosiorem gratiam, & minorem salutis spem. Possint etiam Gentiles populorum vocabulo affici, vt idem dicat vtroque membro, per Epexegesin.

D 2 *Quoniam confirmata est*. Ex Græco ἐκραταιώθη, & ex Hebræo גבר *gabar*, id est, roborata, siue multiplicata est inualuit (vt non possit à credentibus eripi) ipsius erga nos misericordia, quæ in vos, ô Gentes, redundabit: nempe humani generis per Christum redemptio, & cum Deo reconciliatio. *Veritas*, fides, promissorum constãtia: quasi dicat, Gentes de misericordia, Iudæi de veritate Deum laudent. Nam misericordia dicitur, quando nulla intercedit promissio: veritas, quando præstantur promissa. Gentes ergo pro misericordia glorificent Deum,

quòd Christum nulla intercedente promissione & pacto sint consecutæ: Iudæi autem, quòd ipsis ad confirmandas Patrum promissiones pro veritate Dei sit exhibitus. Ita hunc locum tractat Apostolus *a*.

a Ro. 15. v. 8.9.10.

A

ARGVMENTVM.

Gratias agit Ecclesia, quòd post tot rerum discrimina, salutem, & Christum sit consecuta. Matth. 21. ver. 9, & 42. Act. 4. ver. 11. 1 Petr. 2. v 7.

B

Halelu-ja. CXVII. Hebr. 118.

1 Confitémini Dómino, quóniã bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

2 Dicat nunc Israël quóniam bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

3 Dicat nunc domus Aaron: quóniam in sæculum misericórdia eius.

C

4 Dicant nunc omnes, qui timent Dóminum: quóniam in sæculum misericórdia eius.

5 De tribulatióne inuocâui Dóminum: & exaudíuit me in latitúdine Dóminus.

6 Dóminus mihi adiûtor: non timêbo quid fáciat mihi homo.

7 Dóminus mihi adiûtor: & ego despíciam inimícos meos.

8 Bonũ est confidere in Dómino: quàm confídere in hómine.

D

9 Bonum est sperâre in Dómino: quàm sperâre in principibus.

10 Omnes gentes circuiêrunt me: & in nómine Dómini, quia vltus sum in eos.

11 Circundántes circundedêrunt me: & in nómine Dómini, quia vltus sum in eos.

12 Circun

A 12 Circundedêrunt me sicut apes, & exarsêrunt sicut ignis in spinis : & in nómine Dómini, quia vltus sum in eos.

13 Impûlsus, euersus sum, vt cáderem:& Dóminus suscépit me.

14 Fortitudo mea,& laus mea, Dóminus : & factus est mihi in salûtem.

15 Vox exultatiônis & salûtis : in tabernáculis B iustôrum.

16 Déxtera Dómini fecit virtûtem, déxtera Dómini exaltâuit me : déxtera Dómini fecit virtûtem.

17 Non móriar, sed viuam : & narrâbo ópera Dómini.

18 Castîgans castigâuit me Dóminus:& morti non trádidit me.

19 Aperîte mihi portas iustítiæ, ingrêssus in C eas confitêbor Dómino : hæc porta Dómini, iusti intrâbunt in eam.

20 Confitêbor tibi, quóniam exaudisti me: & factus es mihi in salûtem.

21 Lápidem, quem reprobauêrunt ædificántes: hic factus est in caput ánguli.

22 A Dómino factum est istud : & est mirábile óculis nostris.

23 Hæc est dies, quam fecit Dóminus : exul- D têmus, & lætêmur in ea.

24 O Dómine saluum me fac, ô Dómine benè prosperâre: benedíctus, qui venit in nómine Dómini.

25 Benediximus vobis de domo Dómini: Deus Dóminus, & illûxit nobis.

26 Constitúite diem solénnem in condénsis: vsque ad cornu altâris.

26 Deus meus es tu, & confitébor tibi: Deus meus es tu, & exaltâbo te. A

27 Confitébor tibi, quóniam exaudísti me: & factus es mihi in salûtem.

28 Confitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

Allelu-ja. Etiam hæc inscriptio est clausula superioris apud Masoretas. B

1 *Confitemini Domino, quoniam bonus,* benignus, beneficus. Dat enim, & remittit.

2 *Dicat nunc*, hoc gratiæ tempore, vel confessionis, & publici conuentus. Possit esse particula exhortandi, & blandiendi. Obsecro, נא *Na*, vtrumque. Sic infrà a. *Israel*, de Laicorum ordine & politico. *Quoniam*, quòd. Iam enim est continuatiua particula, vt & versibus iisdem, non causalis. Contrà, primo versu causalis, non continuatiua.

a *Ver. 3. & 4.*

C

3 *Dicat nunc domus Aaron*, familia sacerdotalis. Ea autem complectitur reliquos Leuitas & Clericos.

4 *Dicant nunc qui timent*. De Gentilibus sese ad religionem conuertentibus exponunt, quos, גרים *Gherim* siue Proselytos appellant. Fortasse etiam respicit ad Ecclesiam è Gentibus per Christum colligendam.

5 *De tribulatione inuocaui*, Narratio incipit calamitatum, è quibus ereptus sit. *In altitudine*, latè & amplè: largiter & copiosè. Multa & ampla benignitate. Vel, cum latitudine (mea) cum lætitia mea magna & voluptate, cum securitate, exaudiuit me, vt suprà *b*. Antithesis ad tribulationem, siue angustiam primi membri, in latum & spatiosum, ad quietem & securitatem, in latum libertatis locum. Opponit latitudinem tribulationi, siue angustiæ. q. d. Exaudiuit me, & posuit me in locum latum & amplum, vt liberè, & citra vllum metum possem spatiari in tuto: ex angustiis in latum, & amœnum campum eduxit. Me hilariter est consolatus, per Metalepsin.

b *Ps. 4. v. 2.*

D

6 *Dominus mihi adiutor.* Docem *adiutor*, addiderunt ad perspicuitatem. Ad verbum, mihi (est) meus (est.) Nam ל inseruit

A inseruit possessionibus. Non tam rectè aliqui *pro me*, vel *mecum*. Nam huius literulæ non ea solet esse vis. *Non timebo*, metu nimiùm deiiciente, & spem omnem excludente. Alioqui quidam est metus in constantem virum cadens, de quo illud, *ab altitudine diei timebo* a. *Quid*, quicquid faciat mihi mortalis, & infirma creatura.

a Psaml.55. v.4. Prou.28. v. 11. 12. & Eccl.1.v. 14. & alibi sæpe.

7 *Dominus mihi adiutor.* Ad verbũ, בעזרי *Behozrai*, in auxiliantibus me, id est, inter, vel cum. *Despiciam*, aspiciam in inimicis meis (malum, vel interitum) propriè.

B 8 *Bonum est confidere in Domino*, magis sup. id est, meliùs. Alteram enim comparationis particulam omittere solent. Sic sequenti versu. Sic alibi *b*. *Quàm in homine*, quia mutatur aut fortuna, aut voluntas, aut vita. Cuiusmodi mutatio in Deum non cadit.

b 2.Cor.14. & Matth. 18.v.8.9.

9 *In principibus.* In beneficis propriè, נדיבים *Nedibim*, appellantur principes, q. benefici, munifici quòd tales sint, aut esse debeant, non auari, non illiberales, non exactores, & sordidi. Quò respexit Christus *c*, *Qui potestatem habent super eos, benefici* (εὐεργέται) *vocantur*. q.d.

c Luc.22. v.25.

C Satius est sperare in Domino, quàm in principibus, iisque beneficis, & liberalibus. Ne quidem in principibus beneficentia & largitate illustribus spes collocanda est. Ratio affertur infrà *d*, vbi & hic versus repetitur. In Deũ confidentia certa & tuta, in cuiusuis conditionis & indolis homines, vana & fallax.

d Psal.145. v.3.& 4.

10 *Omnes gentes circuierunt me.* A suo exemplo id probat. *Circuierunt*, obsederunt, vndique oppugnarunt. Eodem sensu sequentibus versibus *e*, *Circundederunt*, *Et*. Aduersatiua particula. At nomine Domini, virtute, auxilio (factum est) vt eas vlciscerer, pœnas de eis sumerem, & ex Hebræo מילם *ámilam*, id est, excin-

e 11.& 12.

D derem, siue perimerem. *Quia*, vacat Latinè. Sic alibi sæpè expletiua est particula. Ex quo prætermittitur in Psalterio Romano, & Græcis multis exemplaribus. Vel potiùs oratio est ecliptica (est, factum est.) Alij duriùs, subaudiunt, dixi, cogitaui, speraui, vel quid simile: vt Chald. *In nomine verbi Domini confido, quòd perimam eas.* Alij, *In nomine Domini*, idem esse putant quod, *Benedictum* (sit) *nomen Domini*: vt sit gratiarum actionis formula. Et id rursum duriùs. Nam sententia plana per

nudam Eclipsin verbi Substantiui passim obuiam. At in nomine Domini (est) quia vltus sum eos. At virtute Domini (effectum est) quòd hostes meos sim vltus. Sic duobus sequentibus versibus. Ter enim idem hemistichium intercalat , quòd sanctissimæ Triadis opera sint inseparabilia, idémque præstent.

S. Trinitatis opera sunt inseparabilia.

11 *Circundantes circundederunt me.* Obsederunt, in malum Sic. vers. *Vltus sum*, excidit, vt superiore versu.

12 *Circundederunt me sicut apes*, apum more cum aculeis aliquos obsidentium, circumuolantium, & furiosè impetentium. Alij simile referunt ad hostium turbam & multitudinem, non ad furibundum impetum. *Et exarserunt.* In me vehementer inflammati sunt, & sæuierunt, vt solet ignis spinas comburens. Spinarum ignis , vt & sarmentorum , est acerrimus , etsi breuissimus. Item magnum fragorem edit ; & vicina quæque absumpturus videtur, דֹּעֲכוּ *Dohachú*, in Pual, *extincti sunt*, propriè: sed hic in contraria significatione, *Exarserunt* , vt plerisque verbis accidit è Kal & Niphal transeuntibus in Piel & Pual. Hoc enim est simplicius, Masoreticæ distinctioni, siue Athnath accommodatius, duobus proximis versibus congruentius , in quibus Antithesis cœpit in posteriore hemistichio , quàm si priore significatu exponas, quicquid nouitatis spiritu recentiores sentiant. Obsederunt me more apum. At celeriter extincti sunt, sicut spinarum ignis , atque in nomine Domini excidi siue vltus sum eos. Nostris assentitur Chaldæus, vertens דְּלָקוּן *delakun*, ardent, & R. Selomo, docens hoc verbum significare propriè insilire , & transferri de loco in locum, de flamma in flammam.

13 *Impulsus, euersus sum, vt caderem*, ab inimicis ea de causa emotus sum , vt caderem, vt prosternerer. In Hebræo est Apostrophe ad hostem , qui populum Domini acerrimè oppugnat. Impellendo impulisti me (hostis) ad cadendum. Vel ad peccatum. O peccatum , deiecisti me, &c. E Chaldæo, *Impulsione* (inquit) *impulit me peccatum, vt caderẽ, sed Verbum Domini adiuuit me.* (Semina τ̃ λόγου solet inspergere.) *Et.* At verùm Dominus succurrit mihi, adiuuit me suo præsidio.

14 *Fortitudo mea, & laus mea*, cantus, musica mea; propriè. *In salutem* , mihi fuit saluti. Repetitur hic versus à triumphali Mosis cantico *a*.

a Exod. 15. v. 2

15 *Vox*

A 15 *Vox exultationis*, iubilationis, cantus, vociferationis. *Salutis*, vox gratiarum actionis pro vita & salute conseruata in tabernaculis iustorum (auditur.) Iusti in suis tabernaculis voce iubilante, & gratia agente, plausu & faustis clamoribus pro salute, & liberatione ista, quę sequuntur, & qualia Moses *a* in suo Epicinio, personat. *Salutis*, partæ victoriæ.

a Exo. 15. v. 6.

16 *Dextera Domini fecit virtutem*, potentia Domini, non humanæ vires. Hæc est vox Epicinij, quam audiri dixit in tabernaculis iustorum, per Mimesim trium versuum. *Virtutem*, fortitudinem, fortia. Sic in sequenti hemistichio, quod aliqui restringunt ad insignem de morte B & Satana victoriam. *Exaltauit me. Me* addiderunt Septuag. vt Eclipsim contextus supplerent. רוממה *rumemach* enim est Piel Merubá, vt nihil sit necesse relegare nos ad nomina Toar, vetereque Dextera Domini excelsa. Quòd ab hostibus seruatus sit, & vitam retinuerit, Deo agit gratias. Tertiò dexteram Dei celebrat, per Anaphoram, propter sanctissimam Trinitatem: vel secũdũm recentiores, ob animi affectum paulò ardentiorem. Vbi per *Dexteram* aliqui Christi humanitatem intelli- C gunt, quòd illa sit Dei organum, sicuti dextera humani corporis.

17 *Non moriar, sed viuam*, rectè, nam כי *chi* pro כיאם *chiim* simplex pro composito poëticè, vt suprà *b*. Non moriar, vt verebar, præ malorum mole, sed adhuc viuam, facta & Domini celebrabo, quibus me potenter à morte eripuit. Quod refert ad resurrectionem Euthymius alij ad effectum Euangelij, *Qui credit in me, non morietur, sed viuet in æternum c*. Verùm hæc sunt mystica.

c Ps. 113. v. 9.

c Io. 5. v. 47

18 *Castigans castigauit me*, non in perniciem. Correxit me paternum in modum, non hostilem, vt qui me dili- D gat, nec velit perdere. Vnde יסר *Iasar*, qua voce vtitur, est flagellare, virgis cædere, apud Rabbinos, vt patres & præceptores solent pueros. *Et*. At, aduersatiua particula. Atque hic fuit Mimesis. Nam de ea est etiam hic versus.

19 *Aperite mihi portas iustitiæ*. Apostrophe ad sacerdotes & æditüos, vt sibi aperiant portas templi & Ecclesiæ, quò publicè & solenniter Domino agat gratias pro vita & salute cõseruata ipsius beneficio. *Iustitiæ*. Iustificationis, intra

intra quas homines iustificari solent. Portas templi (Allegoricè cœli) appellat portas iustitiæ & virtutis, quoniam intra eas Deus homines iustificat, ob rem diuinam, quæ illic fit, Sacramentorum, & verbi Dei ministerium. Item quoniam per eas iusti ingrediuntur ad laudandum, & celebrandum Deum, exclusis cæteris. Vnde aditu templi in Ecclesia benè ordinata pœnitentes, lapsi, energumeni, profani denique prohibentur, ad id instituto Ostiariorum officio & gradu *a*. Illic enim dicitur, *Canes foras.* Prosper. Et sic mox mutato numero, *Hæc porta Domini* (est) per quam iusti intrabunt, id est, intrare solent. *Porta Domini*, porta templi Domini (est) Metonym. *Iusti*, Epithetum fidelium, qui sunt per fidem & fidei mysteria iustificati; Circumcisionem olim, Baptismum hodie. Hi in eam *intrabunt*, id est, intrant, vel intrare solent, & debent. Futura in rebus solitis & debitis. Quin & ingressus templorum patere non debet impuris.

20 *Confitebor tibi Domine.* Summa precis in Ecclesia habendæ. *Confitebor tibi*, gratias agam tibi, quòd me in meis malis & calamitatibus exaudieris, & salutem attuleris.

21 *Lapidem quem.* Anastrophe. Cuiusmodi locutiones reperias apud Ioannem *b*: *Sermonem quem audiuistis non est meus.* Quos contra Vallam nimiùm syllabarum aucupem sequitur Virgilius,

Vrbem, quam statuo, vestra est, & Plautus in Amphytrione,

Naucratem, quem conuenire volui, in naui non erat:

& Cicero ipse *c*, teste ipsomet Valla: & Terentius, *Eunuchum, quem dedisti nobis, quas turbas dedit.* Vbi Donatus: est casus (ait) pro casu. Qui loquendi modus frequens est apud Græcos, vt scilicet construát antecedens cum relatiuo. Quem lapidem (Christum Metaphoricè) reprobauerunt, & reiecerunt ædificantes (Iudæi, præsertim sacerdotes, & Pharisæi, structores Ecclesię veteris propter munus docendi eam, & gubernandi) hic factus est lapis angularis illius Ecclesiastici ædificij. Improbatus enim Christus, reiectus, & expulsus, quasi lapis inutilis, & nulli rei aptus, Rex tamé euasit, & velut lapis angularis excelluit. Ecclesiá comparari ædificio non est nouú *d*. De hoc loco vide Matthęum, Marcú & cæteros *e*. *In caput anguli*, in potiorem ac digniorem ædificij locum. Appellatur *f*, *Lapis*

a *Mal.* 1. *v.* 19. *Apo.* 22. *v.* 15.

b *c.* 14. *v.* 24.

c 4. *ad Herennium.*

d 1. *Cor.* 3. *v.* 9. *Es.* 28. *v.* 16.

e *Matt.* 21. *v.* 41. *Mar.* 12. *vers.* 10. *Luc.* 20. *v.* 17. *Act.* 4. *v.* 11. *Rom.* 9. *vers.* 33. 1. *Pet.* 2. *v.* 7.

f *Esa.* 28. *v.* 16.

Lapis angularis, vt qui totum ædificium Ecclesiæ sustineat,& duos parietes,id est,Iudæos & Gentiles, in vnum angulum, id est, in vnum corpus Ecclesiæ, cuius ipse est caput, coagmentauerit *a*.Sic enim lapis angularis non locum duntaxat suum implet, verùm etiam duos parietes connectit & continet. Vaticinium de Christo passo,& capite Ecclesiæ post resurrectionem effecto. Chal. de Dauide, qui primùm reiectus, deinde factus rex populi.

A

a Eph. 2.v. 14.

22 *A Domino factum est istud.*Salus hæc nobis admiranda,à Deo facta est. Solum Deum habet auctorem & caussam. Humana vi contingere non potuit, hominem à principibus, tanquàm impium & pestiferum, in crucem sublatum. Paulò pòst pro salutari Deo omnibus terrarum finibus coli, regnúmque illius eò magis longè latéque propagari, quò vehementiùs oppugnaretur. Vel iuxta Chrysostomum. *Istud*, ista conciliatio diuersarum nationum in vnum Ecclesiæ corpus,non facta est humana ope.

B

23 *Hæc est dies quam fecit Dominus*,qua videlicet lapis Christus factus est in caput anguli. Quod exponunt de die resurrectionis,exaltationis,& glorificationis Domini. Vel,de tempore nouæ legis,tempore gratiæ, tempore acceptabili,die salutis *b*.Vel de die redemptionis nostræ, & salutis per Christum partæ. Nulli enim alij dies vnquàm tam læti,pulchri,& salutares humano generi illuxerunt.Tum enim tyrannis diaboli tristissima euersa est; peccatum sublatum, mortis aculeus extinctus, lacrymæ miserorum abstersæ, iustitia, gloria, vitáque sempiterna in vniuersum mundum introducta. Arnobius de die Dominica.Hi omnes dies sunt gaudij tempora.

C

b Esa.49.v. 9.& 2.Cor. 6.vers.2.

24 *O Domine saluũ me fac.*Vel,Obsecro Domine. אנא *Anna*,particula etiã est obsecrantis. *Saluum me fac.* Pronomen *Me*, nec habetur in Hebræo, nec in Gallicano Psalterio: idque fortasse aptiùs. Hæc enim est vox populi in Euangelio pro salute regis Messiæ, *Hosanna filio Dauid*, id est, Saluum fac filium Dauidis. (Nam verbum Saluandi, ferè construitur in hac lingua cum datiuo *Benedictus qui venit in nomine Domini*, *Hosanna in excelsis*, id est, Saluum fac, inquam, ô Domine, qui es in excelsis, quíque in cœlis habitas.Sic hoc loco, ô Domine saluum fac (lapidem hunc reprobatum, i. Christum) bene

D

Mat.21. v. 9.

cum

eum prospera, ne occumbat contra hostes suos & nostros. Benedictus & fœlix (sit) ille, qui quidem venit Dei nomine. Precatur enim populus Deum, vt hunc regem & ciuitatem conseruet, regnúmque fortunet. Retineri interim potest hoc pronomen. Nam non aliené D. Hieronymus, Eusebius, Theophylactus putant. *Filio Dauid*, illic construi cum verbo *Dicentes*, *Dicentes Hosanna, filio Dauid*, hoc sensu: Dicebant populares filio Dauid Christo, Hosanna, id est, Salua obsecro (nos ô Christe, ô rex.) *Saluum fac*, Hebraicè הושיעה נא *Hosiah ná*. Salua obsecro, quod posteà contractè dicitur הושאנה *Hosanná*, non tantùm ritu Syriaco, verùm etiam Biblico. Sic enim contracta hæc vox propter gutturalem reperitur apud Ieremiam *a*, & suprà *b*, ne quis censeat cum imperitis & impudentibus istis Caluino & Beza literam Euangelij esse corruptam. Si *me*. subaudias. O Domine, me populum tuum libera de captiuitate, perfice salutem humani generis tamdiu à patribus expetitam. *Prosperare*. Actiuè. Prospera Christum, da prosperitatem. Deponens actiuum, vt Græco εὐόδωσον, & Hebraico הצליחה נא *Hatsliha na* respondeat. Benè nunc prospera, benè fortuna, ó Domine, hunc lapidem Christum, vel me. *Benedictus*, fœlix sit, bene ei sit. Vel, collaudatus, celebratus, vtrumque enim importat. Incommodè alij putant esse verba sacerdotum excipientium regem & populum intra fores templi. *Qui venit*, præsenti tempore הבא *Habba*. He enim haiediâ, propriè cum participiis. *In nomine*, mandato, & potentia Dei ad tollendum hostes nostros, peccatum, mortem, diabolum; eius denique opera.

> a *Iere. 31. v. 7.*
> b *Psal. 86. (iuxta Hebræorũ calculũ) v. 2.*

27 *Benediximus vobis de domo*. A Deo vel Christo, populus, siue Psalmographi à persona populi se conuertit ad Apostolos, & discipulos Domini. Fœlicitatem optamus, benè precamur vobis, qui estis *de domo Domini*, qui estis eius domestici, vos laudamus. *Benedicere alicui*, collaudare aliquem, fœlicitatem ei optare, bene precari, quando enunciatur de rebus creatis. Et sic apud Plautum *c*: *Benè quæso dicatis mihi inter vos, & mihi absenti tamen*, id est, male precamini. Cui contrarium, *Maledicere*, id est malè precari, apud eundem in Pœnulo *d*. Deus autem benedicit alicui alio sensu, id est, fauet beneficium confert, prosperitatem, & fœlicitatem immittit.

> c *In Milite, Act. 4. sce. 8*
> d *Act. 3. sce. 3. & Rudet. Act. 3. sce. 2.*

Si verba

A Si verba populi continuentur ad Dominum, Benedicimus vobis (Christo, & Deo Patri) ex hoc templo: vel, Nos qui sumus de domo Domini, eius domestici. Nam Deus (est) Dominus, & illuxit nobis, apparuit nobis, nósque illustrauit suo aduentu, miraculis, doctrina, gratia, beneficentia, & maiestate. Vnde apud Apostolos aduentus Domini ἐπιφάνεια. Rabbini putant esse verba sacerdotum ad populum se ad templi ostia offerentem. Sic ferè nostri responsum ad populum *a*, dicentem, *aperite mihi portas*, Sacerdotum enim est populo benedicere *a*. Nos qui sumus de domo, siue intra domum Domini, benedicimus vobis, Deum super vos inuocamus, &c. *Deus Dominus* est supp. Vel, *Vau*, siue *Et*, redundat, tantùm conuertens futurum in præteritum. Nisi malis sumi pro *Qui*, vel *quia*, vt suprà *c*. Benedicimus vobis de domo Domini, qui Dominus Deus illuxit nobis hoc suo claro aduentu.

a *Vers. 19.*
b *Nu. 6. v. 23.*
c *Psal. 89. v. 4.*

26 *Constituite diem solemnẽ.* Formula præconij, qua promulgabant populo futurum postridiè festum. Abben Ezra *d*, vt se ad sacrificia offerenda præpararent. Nam vt illo Exodi loco clamauit Aaron & dixit, *e Festum Domino cras*, sic hîc, *ligate festum* (festi victimam) funibus, id est, eam præparate in crastinum, de ea hodiè vobis prouidete. Sed Septuag. sequuntur duntaxat sententiam, & allusionem vmbræ ad veritatis lucem vertunt, quòd in Euangelio victimæ illæ cruentæ essent puro, & incruento cultui cessuræ. *Diem solemnem*, festum propriè. *In condensis*, frondium & ramorum, in ramosis, in frondosis, ramis densis, & perplexis. De tam læto & fausto redimite atria templi, imò verò totam vrbem & loca, quæ ipse vectus asina pertransibit, vsque ad templum ipsum, atque adeò vsque ad templi interiora, nempe cornu altaris: frondibus & corollis, iuxta morem festi tabernaculorum ornate vrbem & templum, vt festiuitas sit celebrior, & magnificentior. Impletum Christi in Hierusalem ingressu *f*. Alluditur ad festum Scenophegiæ, siue Tabernaculorum *g*, in quo etiam Iudæ Hosanna canebant. Nostri, in frequentibus & densis turbis, in magna multitudine ad sacra solennia conuenientium. Gallicè *en grand' presse*. Vnde Psalterium Romanũ & Augustinus legũt, *in infrequẽtationibus*.

d *Exod. 32.*
e *Exod. 32. v. 5.*
f *Mat. 21. v. 8. & Ioan. 12. v. 13.*
h *Leuit. 23. v. 40. 41.*

Rabbini

Rabbini Metonymicè exponunt, *Alligate festum*, id est, festi hostias condensis funibus constituite victimas ramosis chordis, densisque frondibus vestitas, ad vsque altaris angulos, vt Domino mactentur. Sic Chaldæus: *Alligate agnum ad sacrificium solenne.* Nam טליא *Talia* in eo non puerum significat, sed agnum, vt טלא *Talé* Hebræis. Hoc dicendi genere inuitat ad colendum Dominum solenniter, externo etiam apparatu, sacrificiis, honoribus, propter salutem, & beneficia. עבות *boboth* implexum & condensatum significat, & plerumque dicitur de foliis ramisque perplexis *a*, aliquando de funibus intricatis *b*. *Ad cornu altaris*, colligunt aliqui sacerdotem ipsum victimam in atrium adductam primùm alligasse ad cornu altaris, deinde solutam in atrij certa parte mactasse. Erant autem altaris cornua propriè non altaris anguli, sed quædam capitella in modum cornuum in altum porrecta in ipsius altaris angulis ex ipsiusmet altaris materie proiecta, siue ad decorum, siue ad mysterium. Nam sacerdos precans, illis innitebatur, vel manus super illa extendebat, aliquando etiam sanguine victimarum inungebat, purificabátque, vt indicatur in Exodo *c*.

a *vt Leui. 23. v. 40.*
b *Iu. 15. v. 13.*
c *Exod. 30. v. 3.*

27 *Deus meus, es tu.* Dicendo supple. Nam populo Domini præscribitur inuocandi, & gratias agendi formula.

28 *Confitebor tibi Domine.* Etsi hic versus non habeatur in Hebræo, non tamen incommodè repetitur è superiore versu *d*, vt gratiarum actio sit ardentior. Beneficium enim aduentus Christi non satis potest recoli, nec memoria eius celebrari.

d *Ver. 20. sup.*

29 *Confitemini Domino.* Repetit prœmiũ pro epilogo.

ARGVMENTVM.

Domini legem, verbum & præcepta laudat, quorum amantissimum & studiosissimum se conseruari optat, ac precatur 22. Octonariis. Insignis contra Pelagianos.

Hallelu-ja. CXVIII. Hebr. 119.

אלף ALEPH. id est, *Doctrina.*

Euseb. lib. 10. Præpar. Hier. ad Paulam Vrbicam.

Beati

A 1 BEâti immaculâti in via: qui ámbulant in lege Dómini.

2 Beâti, qui scrutántur testimónia eius: in toto corde exquírunt eum.

3 Non enim qui operántur iniquitâtem: in viis eius ambulauêrunt.

4 Tu mandâsti: mandáta tua custodîri nimis.

5 Vtinam dirigântur viæ meæ: ad custodiéndas iustificatiônes tuas.

B 6 Tunc non confûndar: cùm perspéxero in ómnibus mandâtis tuis.

7 Confitébor tibi in directióne cordis: in eo, quód dídici iudícia iustítiæ tuæ.

8 Iustificatiônes tuas custódiam: non me derelínquas vsquequâque.

C *Halelu-ja.* Hæc inscriptio in Hebræo desideratur, sed apponitur, propter lætitiæ argumentum, ne Psalmus esset anepigraphus.

1 *Beati immaculati in via.* Scribitur ordine literarum, quæ singulæ singulorum octonariorum versus inchoant: vt intelligamus elementa litteralia ad pietatem esse conferenda. Quare Alphabetarium Poëma appellatur à Sixto Senensi *a*, vt Dauidis alij Psalmi sex, Metropædia Lamuëlis regis *b*, & Threni Ieremiæ, quæ proinde D. Hieronymus, & veteres alij non frustrà, nec D sine ingentibus mysteriis, & Ecclesiæ sacramentis in hanc literarum seriem digesta existimant. Sed ea nunc non persequor. Illo autem artificio Iacobus Furnius Genuensis Iurisconsultus hunc Psalmum transtulit Græco & Latino carmine, nempe vt Græci, & Latini Octonarij ad similitudinem Hebraicorum versuum ab eadem litera Græcè & Latinè incipiant. Genus Acrostichis ob argumenti excellentiam, & magnitudinem Synonymos autem vsurpat, etsi Hilarius neget, pro diuina lege sapientia hæc vtroque numero, Legem,

a *lib. 4. Bibliotheca.*
b *Prou. 31.*
Psalmi Alphabetarij, & alia in Scriptura huiusmodi plurima.

Rabbini Metonymicè exponunt, *Alligate festum*, id est, festi hostias condensis funibus constituite victimas ramosis chordis, densisque frondibus vestitas, ad vsque altaris angulos, vt Domino mactentur. Sic Chaldæus: *Alligate agnum ad sacrificium solenne.* Nam טליא *Talia* in eo non puerum significat, sed agnum, vt טלא *Talé* Hebræis. Hoc dicendi genere inuitat ad colendum Dominum solenniter, externo etiam apparatu, sacrificiis, honoribus, propter salutem, & beneficia. עבות *boboth* implexum & condensatum significat, & plerumque dicitur de foliis ramisque perplexis *a*, aliquando de funibus intricatis *b*. *Ad cornu altaris*, colligunt aliqui sacerdotem ipsum victimam in atrium adductam primùm alligasse ad cornu altaris, deinde solutam in atrij certa parte mactasse. Erant autem altaris cornua propriè non altaris anguli, sed quædam capitella in modum cornuum in altum porrecta in ipsius altaris angulis ex ipsiusmet altaris materie proiecta, siue ad decorum, siue ad mysterium. Nam sacerdos precans, illis innitebatur, vel manus super illa extendebat, aliquando etiam sanguine victimarum inungebat, purificabátque, vt indicatur in Exodo *c*.

a *vt Leui. 23. v. 40.*
b *Iu. 15. v. 13.*
c *Exod. 30. v. 3.*

27 *Deus meus, es tu.* Dicendo supple. Nam populo Domini præscribitur inuocandi, & gratias agendi formula.

28 *Confitebor tibi Domine.* Etsi hic versus non habeatur in Hebræo, non tamen incommodè repetitur è superiore versu *d*, vt gratiarum actio sit ardentior. Beneficium enim aduentus Christi non satis potest recoli, nec memoria eius celebrari.

d *Ver. 20. sup.*

29 *Confitemini Domino.* Repetit prooemiũ pro epilogo.

ARGVMENTVM.

Domini legem, verbum & præcepta laudat, quorum amantissimum & studiosissimum se conseruari optat, ac precatur 22. Octonariis. Insignis contra Pelagianos.

Hallelu-ja. CXVIII. Hebr. 119.

אלף ALEPH. id est, *Doctrina.*

Euseb. lib. 10. Præpar. Hier. ad Paulam Vrbicam.

Beati

A 1 Beâti immaculâti in via: qui ámbulant in lege Dómini.

2 Beâti, qui scrutántur testimónia eius: in toto corde exquírunt eum.

3 Non enim qui operántur iniquitâtem: in viis eius ambulauêrunt.

4 Tu mandâsti: mandáta tua custodîri nimis.

5 Vtinam dirigântur viæ meæ: ad custodiéndas iustificatiônes tuas.

B 6 Tunc non confûndar: cùm perspéxero in ómnibus mandâtis tuis.

7 Confitébor tibi in directióne cordis: in eo, quód dídici iudícia iustítiæ tuæ.

8 Iustificatiônes tuas custódiam: non me derelínquas vsquequâque.

C *Halelu-ja.* Hæc inscriptio in Hebræo desideratur, sed apponitur, propter lætitiæ argumentum, ne Psalmus esset anepigraphus.

1 *Beati immaculati in via.* Scribitur ordine literarum, quæ singulæ singulorum octonariorum versus inchoant: vt intelligamus elementa litteralia ad pietatem esse conferenda. Quare Alphabetarium Poëma appellatur à Sixto Senensi *a*, vt Dauidis alij Psalmi sex, Metropædia Lamuëlis regis *b*, & Threni Ieremiæ, quæ proinde D. Hieronymus, & veteres alij non frustrà, nec D sine ingentibus mysteriis, & Ecclesiæ sacramentis in hanc literarum seriem digesta existimant. Sed ea nunc non persequor. Illo autem artificio Iacobus Furnius Genuensis Iurisconsultus hunc Psalmum transtulit Græco & Latino carmine, nempe vt Græci, & Latini Octonarij ad similitudinem Hebraicorum versuum ab eadem litera Græcè & Latinè incipiant. Genus Acrostichis ob argumenti excellentiam, & magnitudinem Synonymias autem vsurpat, etsi Hilarius neget, pro diuina lege sapientia hæc vtroque numero, Legem,

a *lib.4. Bibliotheca.*
b *Prou.31.*
Psalmi Alphabetarij, & alia in Scriptura huiusmodi plurima.

Mandata, Statuta, Viam, Iudicia, Testimonium, Præcepta, Iustitiam, Æquitatem, Iustificationes, Sermones, Verbum, Eloquium, Veritatem. Nam vel non differunt, vel cùm re idem sint, eandémque Dei legem & doctrinam significent, ratione & notatione duntaxat distinguuntur, quatenus legis diuinæ qualitates, notæ, perfectiones proprietates variæ sunt, ac multiplices. Quas in Commentariis R. Dauid explicat, & è nostris Iustinus Martyr *a*, Origenes *b*. Hæc sunt prænoscenda, ne in horam vocabulorum notione hæreamus in singulis versibus, qui vnum istorum semper habent, interdum duo & tria, ad copiam duntaxat & Epexegesin, præter versum 122. Nec est prætereundum, propter eos qui Patres despiciunt, Abben-Ezram docere, Dei ea præcepta appellari testimonia, quæ testimonium habent à Patribus, tanquàm testibus ocularis, vel auritis: súntque lex per Cabbalam, siue traditionem accepta sine scripto. Quod repetit vers. 31. Auctor, etsi aliqui dubitent, est Dauid, siue quia est anepigraphus, siue potiùs, quia proximus habens epigraphen, prætulit Dauidis nomen, nempe centesimus nonus.

a *qu. 92. ad Orthodoxos.*
b *hom. 11 in Numeros.*

1 *Beati immaculati*, תמימים *Temimim*, sunt propriè integri, sinceri, perfecti, simplici corde & candido, quando Tau est radicale. Quando autem est seruile, significant immaculatos. Sic enim cum nostris Septuaginta veteres Hebræi hanc vocem solent interpretari. Hinc R. Selomo *c*. *Agnus* תמים *Tamim vobis erit*, id est (inquit) ולא מום *veló Mum*, absque macula. Quod etiam illic sequitur Abben Ezra: *Beati, inquit, qui vitam purè, & integrè secundùm legem Dei transibit.* Vitam præsentem hic significat, nisi malis legem Dei cum Abbé Ezra, repetendo *Domini*, per Zeugma, è posteriore membro. Via Domini, est via virtutis, quam Dominus tenendam præcepit. Via etiam pro actione. vt vers. 5.

c *Exod. 12. v. 5.*

2 *Beati, qui scrutantur*, ad seruandum. Vnde Hebraicè, נצרי *notre*, id est, custodiunt. *In toto.* (Et) toto corde, per Asyntheton subaudienda est particula copulatiua. Tota animi promptitudine, vt intelligamus beatitudinem hominis positam in scrutatione quidem, sed efficaci & actuosa. *Testimonia*, præcepta, quæ de eius voluntate testantur.

3 Non

A 3 *Non enim qui operantur.* Potest etiam verti, Et non operantur iniquitatem (&)in viis eius ambulauerunt, q. d. Beati etiam sunt, qui recedunt à malo, & faciunt bonum. Aliquot alias explanationes affert Kimhi. Sépt. subaudiunt relatiuum ש, vt sæpe fit in hac lingua. Quod aliqui in secundo membro reponunt. Non enim operantur iniquitatem (qui) in viis eius ambulant. Alij in negatione, vt Abben Ezra. Etiam (qui) non operantur iniqua, in viis eius ambulant. Quasi qui malis abstinent, etiamsi nihil boni exequantur, in his numerentur, qui mandatis Dei insistunt. *Beatus*, inquit Ecclesiasticus, *qui potuit trãsgredi, & non est transgressus.*

B Eccl. 31. v. 10.

4 *Custodiri nimis*, cum maxima diligentia & sollicitudine, vt suprà a: *Fingis laborem in præcepto.* מאוד *Meod, Nimis, valdè, vehementer, admodùm diligentissimè.* Mãdasti per Prophetas, & Doctores, vt præcepta tua solidè seruarentur, ita vt vel tantilla legis tuæ transgressio ad pœnam obliget, reúmque hominem cõstituat b, פקודים *pekkudim*, mãdata, quasi deposita in hominum cordibus.

a Psal. 93. v. 20.

b Leu. 26. v. 14. 15. Deu. 28. v. 15.

5 *Vtinam dirigantur*, firmentur, parentur, disponantur viæ meæ, consilia & actiones, siue mundi negotia & occupationes, vt intelligit Kimhi. Omnem istorum vim

C verbum כון *chon* includit. Optat suam vitam sic institui, & præparari, vt nunquàm à lege Dei aberret: sic suas occupationes & negotia constitui, vt nullum eorum possit ipsum auertere à diuinorum mandatorum præstatione. Tunc omnia sibi fœliciter successura, neque secuturum dedecus & ignominiam. *Iustificationes*, statuta, propriè, dictata, decreta, iura, vt & infrà c, quorum obseruatione haberentur iusti, vel quæ erant iusta & æqua. Et sic deinceps חקים *Hukkim*, statuta esse docet Kimhi, quorum ratione ignorentur, vt fit in maxima ceremoniarum, & rituum religionis, & legis parte. Sic legis par-

c Vers. 8.

D tem, quæ est de religione, interpretari solẽt Septuaginta vt doceant religionis, & fidei actibus, atque operibus tribuendam esse iustificationem, non moralibus & politicis. Quod sic Scholastici enunciant: *Opera fidelium bona, esse meritoria, non infidelium, quantumuis virtute fuerint illustria.*

Opera quæ sint meritoria.

6 *Cùm prospexero in omnibus mandatis tuis.* Cùm intentus fuero ad ea. Si eis faciendis intenderim, si ea diligẽter & studiosè seruauerim, tunc non frustrabor votis meis:

Nam eſt Præteriti temporis. Abben Ezra ſubtiliùs. Si intellexerim & cōprehenderim, cur illa imperaueris. Nam paucis datum eſt, omnium mandatorum Dei teneant rationem & cauſam. Ad verbum בהביטי *bebabbithi*, id eſt, in aſpicere me (cùm aſpexero ego) ad omnia mandata tua. Aſpicere autem ad rem aliquam, eſt rei alicui intendere, ad eam niti diligenter. A

7 *Confitebor tibi in directione*, in rectitudine, recto corde, non fucato, laudabo te palàm & publicè, te prædicabo, & tuas laudes. *In eo quod didici*, gratias agam tibi in rectitudine cordis, mentéque ſincera, quòd didicerim iudicia iuſtitiæ tuæ, id eſt, tuam legem iuſtiſſimam, tua iura æquiſſima, & in quibus præſcribitur, quid rectum & iuſtum. Vel, cùm ea didicero. Nam בלמדי *belamedi*, *In didiciſſe me*, vtroque modo reſolui poteſt. *Iudicia*, ſiue משפטים *Miſpatim*, q. d. edicta, ſecundùm quæ probi & improbi iudicandi ſunt, vel quæ facienda vitandáve iudicauit, ac cenſuit Deus. B

8 *Non me derelinquas vſquequaque*, vſque nimis, vſque admodùm, propriè id eſt, planè, omninò. Precatur, ne gratia auxiliante ſpolietur, Theodoretus. Alij, vt Abben, ne me multùm deſere. Ne me tanta derelictione deſere, vt ea ſeruare non poſſim. Anonymus exponit, vſque in ſæculum, in omne tempus. Ne me deſere vnquàm. Kimhi iungit cum *Cuſtodiam*, vt ſit Hyperbaton: Iura tua cuſtodiam vſquequaque, & diligenter, ne modò deſeras. Si me non deſerueris, ea in perpetuū ſeruabo. Secundùm illud Apoſtoli a: *Omnia poſſum in eo, qui me corroborat*. Quāquàm huiuſmodi locutiones. *Cuſtodiam ſemper, in æternum* b, *non obliuiſcar ſermones tuos*, &c. non tam indicant, quid nobis euenturum futurúmque ſit, quaſi prophetando de futuris contingentibus (quis enim donum perſeuerantiæ certò ſibi polliceri poſſit) quàm ſimplex noſtræ piæ voluntatis propoſitum, optatum, deſiderium, quo ſperamus Dei gratia, ac ope nos in actum perducturos, perfecturóſque, quod promittimus. C D

a Phi. 4. v. 13.

b Verſ. 16.

Perſeuerātiæ donum nullus ſibi poteſt promittere.

Sic præterita pium deſiderium præſentis precantium ſtatus ſæpiuſculè. Vide infrà c in ſequenti Octonario.

c Verſ. 2.

בית

A

בית BETH, id est, *Domus.*

Eusebius. Hieronymus.

9 IN quo córrigit adolescéntior viam suam? in custodiéndo sermônes tuos.

10 In toto corde meo exquisíui B te:ne repéllas me à mandátis tuis.

11 In corde meo abscóndi elóquia tua: vt non peccem tibi.

12 Benedíctus es Dómine:doce me iustificatiônes tuas.

13 In lábiis meis pronunciâui: ómnia iudícia oris tui.

14 In via testimoniôrum tuôrum delectâtus sum:sicut in ómnibus diuítiis.

C

15 In mandâtis tuis exercêbor:& considerâbo vias tuas.

16 In iustificatiónibus tuis meditâbor: non obliuíscar sermônes tuos.

---

9 *In quo corrigit*, purgat, purificat, propriè,puram,& rectam reddit naturam suam ad malum propensam. In quo D poterit puras efficere vias suas adolescens, vt non peccet, & à teneris virtuti, & pietati assuescat? Cui interrogationi respondet per subiectionem, vt pars posterior sit prioris responsio; vt etiam R. Mose. *In custodiendo*, exequendis mandatis tuis. Si tuos sermones exequatur & perficiat. *Adolescentior.* Hebraicè, נער *nahar*, puer, cuius vita esse solet dissoluta, & vanitatibus dedita. Hinc Prouerbium Salomonis *a*: *Stultitia alligata est collo pueri.* Quia ergo homo ab infantia ipsa propensus est ad malum *b*, docet, quo pacto,dum adhuc ætas tenera est,&

a *Prou. 22. v. 15.*
b *Ge. 6. v. 5.*

flexibilis, mores emendandi sint, ne ferantur in deterius. Nempe si ad normam legis verbíque Dei dirigantur. Hoc enim est proprium diuinorum oraculorum. Quod enim est equino pullo frænum, & domitor, hoc idem est in adolescentibus Dei sermo, Theodoretus. Alij putant non hîc esse nomen ætatis, sed conditionis & morum, de eo, qui cupiditatibus suis nimiùm indulget, de quo Esaias *a*, *puer centum annorum*, & Aristoteles *b*, *puer moribus, non ætate. Viam suam*, vitæ suæ inclinationem & propensionem malam, corruptam suam originem. Figmentum *c* Scriptura appellat. *Sermones tuos.* In Hebræo est Eclipsis, בשמר בדרבא *bischmor bidreacha*, i. *In custodiendo viam suam* secundum sermones tuos.

a Esa. 65. v. 20.
b 1. Ethico.
c Gen. 6. v. 5.

10 *In toto corde meo exquisiui te.* Me totum tibi consecraui, nec quicquam partitus sum in rerum humanarum concupiscentias, Theodoretus. Hyperbole, vt infrà *d*, *Iudicia tua non sum oblitus.* Et *e*, *A iudiciis tuis non declinaui.* Quis enim aliquando nō declinat à Dei legibus? quis septies in die non cadit? Possunt hæc esse dicta in persona totius Ecclesiæ, vel perfectorum (cuiusmodi aliquos in hoc mundo Scriptura agnoscit, perfectione viæ, non patriæ) vt quæ sunt vnius membri, vel totius Ecclesiæ, ea sibi imputet & adscribat, per communicationem. In Ecclesia enim omnia sunt communia. Sic videas Scripturam eodem cōtextu nunc loqui in persona perfectorum, nunc imperfectorum, vt *f*: *Non quòd iam perfectus sim, &c.* & mox, *Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus*, & *g* vt carnalis loquitur: *Non quod volo bonum, hoc ago.* Aliàs vt sanctus Sic compunguntur, & alliciuntur imperfecti, qui tantarum virtutum sibi non sunt conscij, vt timeant, aut saltem optent illam integritatem, ne mendaces & vani precando planè apud Deum inueniantur, & vt tales non sint actu & re vera, sint saltem desiderio & voto. Possunt etiam esse præterita pro præsentibus. Toto corde meo exquiro te. Vt loquatur secundùm eum statum & animi motionem, qua se inter precandum affectum sentit. *Ne repellas me.* Ne errare me facias, ne errare me sinas propriè ex Anonymo: falsa doctrina scilicet, aut impia vita.

d Vers. 30.
e Vers. 102.
Omnes homines peccatores.
f Phil. 3. v. 12.
g Rom. 7. v. 19.

11 *In corde meo abscondi.* Diligenter meditatus sum, animo volui, altè cogitaui, & reposui in mente intima.

A ma. Metaph. ab iis, qui res pretiosas in thesauris recondunt. Ambrosius interpretatur de mysteriis non publicandis. Ezechias enim peccauit, quòd Babyloniis thesauros suos ostentarit *a*. a 4.*Reg.*20. *v*.3.14.

12 *Benedictus es Domine*, beneficus & dignus, qui ab omnibus laudéris, Theodoretus. *Iustificationes*, statuta, propriè. Sic solent חוקות *Hukkoth*, & חוקים *Hukkim*, hoc Psalmo reddere, ad vitandam ambiguitatem, ne quis scilicet intelligat decreta & rationes, quibus Deus regit mundum, & prouidet, cum Abben Ezra. Nam hic B statuta designant Dei præcepta, quorum legitima obseruatione iustificamur, nempe quando id fit, non tantùm secundùm substantiam operis, verùm & secundùm legislatoris Dei mentem, ac consilium. Tum enim iustificant, id est, non solùm nutriunt primam iustitiam, quæ merè est gratuita, verùm etiam augent. Iuxta illud *b*: *Qui iustus est, iustificetur adhuc*. Et, *Vis ad vitam ingredi? serua mandata c*. Hæc enim dicuntur de secunda iustificatione, quæ gratiæ opus est, simul ac operum.

Opera quomodo iustificent.

b *Apoc*. 22. *v*.11.

c *Matt*. 19. *v*.19.

13 *In labijs*. *In*, vacat Latinè. Labiis meis *pronunciaui*, id est, protuli apud populum, ore meo annunciaui, & docui C iudicia tua homines mei sæculi. Abben Ezra. Hinc Hebraïcè, ספרתי *sipparthi*, id est, narraui. *Oris tui*, quæ per Prophetas & Apostolos es locutus, qui sunt veluti os tuum. Hilarius.

14 *Sicut in omnibus diuitiis*, sicut super omni opulentia & vbertate. Chald. *Sicut super suprema omniũ fortuna*. Lege tua tam sum delectatus, quàm omnibus iis qui in hac vita, hominibus iucunda esse possunt. Præferet infrà *d*. d *Vers*.72.

15 *In mandatis tuis exercebor*, meditabor loquar, cum D mandatis tuis colloquar, ἀδολεσχήσω. Quo verbo Sept. vti solent pro meditari, se exercere in prece, & similibus contemplationis operibus, vt alibi docui, etsi vsu vulgato significet nugari, garrire. Hinc libellus Plutarchi περὶ ἀδολεσχίας.

16 *In iustificationibus tuis meditabor*, oblectabo me Hebraïcè, אשתעשע *eschtabsthah*, deliciabor propriè, in Dei ceremoniis & cultu.

A

גימל GIMEL. id est, *Plenitudo.*

Eusebius. Hieronymus.

17 RETribue seruo tuo, viuífica me: & custódiam sermônes tuos.

18 Reuéla óculos meos: & considerâbo mirabília de lege tua.

19 Incola ego sum in terra: non abscóndas à me mandâta tua.

B

20 Concupíuit ánima mea desiderâre iustificatiônes tuas: in omni témpore.

21 Increpâsti supérbos: maledícti, qui declínãt à mandâtis tuis.

22 Aufer à me oppróbrium, & contémptum: quia testimónia tua exquisíui.

23 Etenim sedérunt príncipes, & aduérsùm me loquebântur: seruus autem tuus exercebâtur in iustificatiônibus tuis.

C

24 Nam & testimónia tua meditátio mea est: & consílium meum, iustificatiônes tuæ.

---

17 *Retribue seruo tuo*, beneficia tribue, benefac, da liberaliter. Verbum retribuendi etiam de gratuitis vsurpatur in hac lingua: nec significat solùm beneficium reddere, sed etiam vltrò & liberaliter tribuere, & beneficiis præuenire. *Retribuit enim Deus per indebitam gratiam bona pro malis*, Augustinus. *Viuifica.* Hebr. אחיה *ehieh, Viuam*: sed optatiuè & deprecanter. Vtinam viuam, & seruem sermones tuos, id est, Viuifica me, & seruare me fac. Nam etiam *custodiam* est Optatiui modi. Ad quod ostendendum, priùs verterunt per Imperat. Eodem sensu Rabbini subaudiunt ש Retribue seruo (vt) viuam, &c. Non aliter petit vitam, quàm vt præstet se fidelem Dei cultorem, Arnobius. De vita spirituali Theodoretus intelligit, cui peccati mors opponitur.

D

18 *Re*

A 18 *Reuela oculos meos*, retegere, velum ab oculis meis aufer, aperi oculos, meos vt aspiciam. Orat pro intelligenda diuina lege, nedum exequenda. Non enim omnes, qui diuina oracula lectitant, horum mirabilia intelligunt, sed qui superno splendore perfruuntur, vt Paulus docet *a*. Theodoretus *Considerabo*, Hebr. ואביטה *veabbithah*, videbo propriè, id est, intelligam. *Mirabilia de lege tua*, mirabiles legis tuæ sensus, abstrusa & arcana legis tuæ, quæ non sunt exposita & explicata. Anonymus: Mysteria quæ non sunt quibuslibet nota & perspecta. *De*, inseruit interdum Genitiuis in hac lingua, vt Gall. *Les B merueilles de ta loy*. Ad arcana scripturæ intelligenda, cœlesti gratia opus *b*.

a 2. Cor. 3. v. 13. 14. 15.

b 2. Petr. 1. v. 20. & 3. v. 16.

19 *Incola ego sum in terra*, peregrinus. Hodiè viuus, cras moriturus. Vnde obiter hac vita vtor, ac in ea vnica consolatio est lex tua. Abben Ezra aliò refert. Sum veluti peregrinus, qui de via facilè errat, & hallucinatur. Sum aberrationibus obnoxius, sicut exterus, & nouus hospes. Quare ne abscondas, &c. *Mandata tua*, mandatorum tuorum notitiam & mysteria. Alij, mandatorum tuorum executionem ne abscondas mihi, vt ad vitam C cœlestem perueniam, è qua hîc in terris peregrinor. Tali enim indigeo viatico ad illam vitam. Ne permittas me ignorare præcepta tua in hac peregrinotione.

20 *Concupiuit anima mea*, fracta est, propriè, desiderando iudicia tua. Languet cupiditate iustæ tuæ legis. In Hebræo, גרסה *garesah*, summum & vehementissimum desideriū exprimitur. Quare Abben Ezra interpretatur, exarsit, incensa est desiderio efficiendi tua contra impios Iudicia, cupiditate peccatores vlciscendi. Sumit *iudicia* pro iustis vltionibus, non pro præceptis. *Desiderare*. Hæc duplicatio vulgò ad vehementiam desiderij refertur. D Sed fortasse respexit ad fragilitatem, & infirmitatem carnis à bono abstrahentis, vt non semper pij sensibili desiderio ad Dei præcepta ferri queant. q. d. à carne fragili mihi metuens cupio, vt vel desiderem Dei legem, neque ab eius expetitione vnquàm per carnis stuporem reuocer. *Non quod volo bonum, hoc ago c. Deus operatur in nobis velle, perficere d.* Quare aptè Theodoretus ad assiduitatem refert, quasi Vates exoptet habere hoc desiderium continuò.

c Ro. 7. v. 19.

d Phil. 2. v. 13.

21 *Increpasti superbos*, perdidisti, per Metalepsin, iuxta

Rabbinos. Simplicius, Comminatus es superbis & transgressoribus legum tuarum, pœnam. Superbos eos appellat, quoniam qui diuinas leges despiciunt, in superbiæ morbum incidunt. Theodoretus, *Maledicti*, sunt Aliqui in accusatiuo vertunt, Maledictos & detestabiles superbos, qui deerrant à tuis mandatis, disperdidisti, vt proinde meritò amem, & colam præceptiones tuas, ne paria patiar. Sed rectiùs in nominatiuo, vt sit allusio ad illud *a*, *Maledictus omnis, qui nō permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit.*

a Deut. 27. v. 26.

22 *Aufer à me opprobrium, & contemptum*, quem ab istis superbis sustineo, quòd sim legum tuarum studiosus. *Exquisiui*, Hebraicè, נצרתי *natsarthi*, id est, custodiui.

23 *Etenim*, etiam propriè. Etiam principes, quorum erat tueri pios & virtutis studiosos *b*, in suis conuenticulis de me lædendo consultabant. *Exercebatur*, meditabatur, colloquebatur cum tuis decretis. Sic me contra principum insectationem muniebam, sic me in rebus aduersis oblectabam, sic illa in rebus tristibus, ac difficilibus in consilium adhibebam.

b Roma. 13. v. 3. 4.

24 *Nam testimonia tua meditatio*, Hebr. שעשעי *schaschai*, deliciæ propriè mihi erant in mediis crucibus. *Iustificationes tuæ*. Hoc addiderunt, vt obscuritatē Appositionis Hebraicè illuminarēt. *Etiam testimonia tua deliciæ meæ, sunt, viri consilij mei*, id est, & mei consiliarij sunt, tua testimonia scilicet. Illa mihi sunt à consiliis, ea habeo pro consiliariis meis. Nam ea in eis rebus, & notionibus adhibeo in consilium. Lex Dei, magistra vitæ & consiliarius. *Consilium*, Metonym. pro consultore.

דלת DALETH, id est, *Tabularum*.

Eusebius. Hieronymus.

25 ADhæsit pauiménto ánima mea: viuífica me secúndùm verbum tuum. 26 Vias meas enunciâui, & exaudísti me: doce me iustificatiônes tuas.

27 Viam

27 Viam iustificatiónum tuârum ínstrue me: & exercêbor in mirabílibus tuis.

28 Dormitâuit ánima mea præ tædio: confirma me in verbis tuis.

29 Viam iniquitâtis ámoue à me : & de lege tua miserêre mei.

30 Viam veritâtis elégi: iudícia tua non sum oblítus.

31 Adhæsi testimóniis tuis Dómine: noli me confúndere.

32 Viam mandatôrum tuôrum cucúrri: cùm dilatâsti cor meum.

---

25 *Adhæsit pauimento anima mea.* Hyperbole summi periculi & miseriæ (humilitatis mauult Theodoretus) vt suprà *a*, prostrata est, adiacet, propinquauit propriè pulueri anima, id est, vita mea: vel, iuxta Abben Ezram, per Synecdochen, persona mea. Vtrumque enim figuratè significat, vt & infrà *b*. Parum absuit, quin ad sepulchrum deferrer, præ calamitate. Ego ipse adhæsi pulueri, ac si essem mortuus, vt apud Hieremiam *c*, *Iurauit Dominus exercituum per animam suam*, id est, semetipsum. Humi prostratus sum, ob imminens extremum vitæ periculum: depressa est & deiecta est in terram vita mea, sum in extremo vitæ periculo, & morti proximus propter principum persecutionis. Itaque conserua mihi vitam ex tuis promissis & miserationibus, *Pauimento*, Hebraïcè לעפר *lahaphar*, pulueri propriè. Terræ & pulueri allisa est, prostrata, humiliata. *Verbum tuum.* Viuere me fac secundùm tuam promissionem de hoc mortis periculo: sicuti es pollicitus. Verbum hîc Dei mandata non denotat, sed promissa, Arnobius & Augustinus. Viuificare autem Ambrosius, pro iustificare accepit. *Non enim vitam* (inquit Theodoretus) *sine termino petit, sed vitam secundùm legem.*

a *Psa. 43. v. 25.*

b *Vers. 28.*

c *Hie. 51. v. 13.*

26 *Vias meas enunciaui*, mea negotia, res, facta, vitæ meæ necessitates explicaui tibi. Anonym. Alij peccata mea, mores meos. *Iustificationes tuas*, statuta tua iusta & æqua, item

item iustificantia eos, qui illa seruant doce me, non solùm vt sciam, verùm vt ea etiam seruem. Hilarius, Augustinus.

27 *Viam iustificationem tuarum*, rationem, vt censet R. Abraham, sed nihil necesse. Præcepta tua doce me, institue me in tuis iustis legibus. *Iustificationes* hîc iã non appellantur חקים *Hukkim*, statuta, vt versu præcedenti, sed פקודים *Pekkudim*, præcepta. *Instrue me*, Romanum Psalterium, insinua mihi. Ad verbum, Intelligere me fac, & colloquar cum mirabilibus tuis: vel, loquar de mirabilibus tuis factis, verbis, mysteriis.

28 *Dormitauit anima mea*, stillauit propriè, Hebraïcè, דלפה *dalephaph*, id est, lacrymata est anima mea præ anxietate. Et sic legit Origenes & Ambrosius, quasi Sept. vertissent ἔσταξεν, non ἐνύσταξεν. Theodoretus contrà, quare ad desidiam animi & piarum cogitationum remissionem refert, pro qua discutienda vates obsecret. *Confirma*. Hebraïcè, קימני *kaiemeni*, id est, erige me secundùm verba tua, id est, promissa. Abben Ezra, quale est hoc a. *Percutiam & ego sanabo*. Verbum etiam intelligi possit pro lege Dei.

a Deut. 32. v. 39.

29 *Viã iniquitatis amoue à me*. Falsitatis propriè, שקר *Seker*. Eam opponit viæ veritatis, de qua sequente versu. Precatur seruari ab erroribus doctrinæ. *Et de lege*. Sic Anonymus monet præpos. מן *Min, De*, esse subaudiendam. De lege largire mihi, legem tuam misericorditer, tribue mihi, gratiam legis perficiendæ, da mihi effice misericorditer, vt legem tuam exequar. Latinè, de lege tua gratificare mihi, misericordiam fac mihi de lege tua. Chrysostomus autem, *Actiones iniquas abige à me, ac pro more tuo miserere mei*.

30 *Iudicia tua non sum oblitus*. Ad verbum, Posui iudicia tua (ante me vt ea seruarem, per Aposiopesim,) Ea mihi seruanda proposui.

31 *Adhæsi testimoniis*, præceptis per Cabalam, & traditionem Patrum acceptis, sine vlla alia ratione, vel scripto, Abben Ezra. *Noli me cõfundere*. Ne permitet, vt excidam spè consequendi fructum eorum. Ne sine, vt ea spes me fallat. Confusio nascitur, quando quod petitur, denegatur. Arnobius.

32 *Viam mandatorum tuorum cucurri*, facilè perfeci, & alacriter, & sine impedimento. *Cùm dilatasti*, cùm ex angustiis

A angustiis explicuisti me, cùm me lætitia affecisti, Metaphoricè, vt suprà a. Tunc expeditè tua seruaui præcepta. Alij, cùm mihi tuam gratiam latè & copiosè impertiuisti, virésque suppeditasti: quando cor meum consolatione recreasti, quando es me consolatus, tum mandata tua alacriter præstiti. Nam citra Dei gratiam & auxilium, Dei præcepta non seruantur. Per futurum non immutatur vis. Curram, quando dilatabis cor meum, gratia tua scilicet. Perficiam facilè, quando illorum perficiendorum gratiam, facultatémque præbueris. Vtrisque opus B est, & nostra promptitudine, & Dei auxilio. Neque enim humana natura absque cœlesti auxilio, quicquam recti agere potest. Theodoretus.

a Ps. 4. v. 2.

Sine Dei gratia præcepta non seruantur.

אה HE, id est, *Ista*,

Eusebius, Hieronymus, qui & hîc secundam connexionem literarum incipiunt.

33 LEgem pone mihi Dómine viam iu- C stificatiônum tuârum: & exquîram eam semper.

34 Da mihi intelléctum, & scrutâbor legem tuam: & custódiam illam in toto corde meo.

35 Deduc me in sémita mandatôrum tuôrum: quia ipsam vólui.

36 Inclína cor meum in testimónia tua: & non in auarítiam.

D 37 Auérte óculos meos: ne vídeant vanitâtem: in via tua viuífica me.

38 Stâtue seruo tuo elóquium tuum: in timôre tuo.

39 Amputa oppróbrium meum, quod suspicâtus sum: quia iudícia tua iucúnda.

40 Ecce concupíui mandâta tua: in æquitâte tua viuífica me.

33 Legem

a *Psal. 24.*

Homo qua ratione doceatur.

33 *Legem pone mihi.* Vno verbo Hebraicè, הורני *horani.* i. Doce me. Vide suprà *a.* Sic autem circumloquuntur, vt ostendant homines per Dei verbum & legem exteriùs doceri, nec priuatim reuelationes esse expectandas, interius autem per sanctas inspirationes & instinctus. *Exquiram eam.* viam. Ad verb. Et custodiam eam (ad) calcem, siue ad extremum vsque id est, semper: vt omittam alias interpretationes minus simplices. עקב *hekeb* sonat *vestigium.* Per vestigium eam custodiam, vt qui metuunt de via, eam per vestigia sequuntur. Item *finem operis*, id est, præmium, mercedem, quo modo accepit Abben Ezra, custodiam eam pro retributione, quæ proposita est maxima seruantibus eam. Et hoc secuti sunt infrà *b*, vt vtraque intelligentia haberetur.

b *Vers. 111.*

34 *Da mihi intellectum*: legis tuæ. Intelligere fac me propriè legem tuam scilicet, per Hypozeugma. Nam hoc Octonario docet opus esse Dei gratia & spiritu, cœlestique lumine, ad intelligendas, amandas, & sequendas Dei leges, vt proinde D. Augustinus eo sæpiùs vtatur contra Pelagianos. *In toto*, Præp. *in*, redundat Latinè, totis animi viribus custodiam legem tuam, si eam me feceris intelligere. Sic infrà *c.*

c *Vers. 58.*

35 *Deduc me*, incedere fac me, dirige me per viam tuorum præceptorum, dux esto mihi in obeundis tuis mandatis. *In semita.* Aliqui legunt in accus. Inducito me in semitam. Sed nihil opus. Mihi in semita recta versanti præbe te ducem, ne eam deseram. *Volui*, mihi in ea placui.

Deus diuersa ratione inclinat ad bona & mala.

36 *Inclina cor meum.* Inclinat Deus in testimonia sua, & ad bonum efficienter & per se. Inclinat in auaritiam & mala deficienter, & per accidens, id est, quia permittit cadere, vel subducit suam gratiam. Sic gubernator sua præsentia est causa salutis nauis, sua absentia naufragij *In auaritiam.* Chald. *in* ממונא *Mammona*, id est, pecuniam.

37 *Auerte oculos meos*, transire fac oculos meos, *ne videant*, ne cōcupiscant. Metaphora à corpore ad animum Hinc *concupiscentia oculorum* apud Ioannem *d*: & Christus ait *e*, *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Vanitatem.* doctrinæ & morum. Vanitas quod inutile est, & stultum vocatur, cuiusmodi sunt omnia, quæ in hac vita iucunda videntur, ex Eccle

d *1. Io. 2. v. 16.*

e *Matt. 5. v. 28.*

A ex Ecclesiaste *a*. Theodoretus. *Viuifica me*, viuere fac me in tua lege & verbo, siue in legis tuæ obseruatione. Sic solet *Viuificandi* verbum toto hoc Psalmo interpretari Abben Ezra. Aliqui, per tuam legem & verbum.

a Ezech. 1. v. 2.

38 *Statue seruo tuo eloquium*, stabili in me seruo tuo eloquium, vt te metuam: vel, firma, imple, præsta tuum promissum mihi, qui seruus & cultor tuus sum, vt te timeam & reuerear. At Theodoretus, firmiter in me pone tuos sermones, constantem me in tuis sermonibus fac, vt timor tui mihi perpetuò incumbat, nequaquàm sinens, vt à tuis oraculis deflectam. Ita *Eloquium*, non pro B Dei promisso, sed verbo, & *In* pro *cum*. Kimhi promissum intelligit de successione posterorum Dauidis in regno, vt hoc recidat in Christum Dauidis filium. Abben Ezra *Eloquium*, mauult significare decretum Domini. Confirma decretum tuum mihi, vt tu timearis. Alij, legem ipsam Dei. *In timore tuo*, vt te timeam, vel, vt tu timearis. Timor Dei est vnum è donis Spiritus sancti *b*. Quare pro eo habendo meritò precatur. Ad verbum, אשר ליראתב *aser lirathecha*. i. Vt in timorem tuum venire facias me, vt supplet Abben Ezra. Hoc malo, vt sit sensus nostrorum Septuag. q. d. Po- C ne ante oculos meos legem tuam, vt te timeam. Aliqui אשר *aser*, Pronomen faciunt neutrum. Quod (eloquium ad timendum te est.) Alij masculinũ. Qui (seruus tuus) in timore tuo (est) id est, qui te timet & reueretur.

b Esa. 11. v. 3.

39 *Amputa opprobrium meum*, aufer opprobrium, quo me hostes mei afficiunt: ex Anonymo, falsa conuitia & proba. Alij peccatum, quod mihi est probro & dedecori. Nihil enim peccato probrosius, & magis pudendum. *Suspicatus sum.* timui, Hebraicè, יגרתי *iagorthi*, Græcè, ὃν ὑπώπτευσα, *quod vereor, quod suspectũ habeo. Iu-* D *cunda*. Hebraïce, טובים *thouim*, bona, vtilia, fructuosa. benigna sunt iudicia tua, quæ in pios decernis. Sic enim iustas Dei sententias, quibus pœnam peccatoribus, salutem pœnitentibus affert, vocat Theodoretus. Nisi malis de legibus diuinis accipere.

40 *In æquitate tua viuifica me*, pro tua æquitate & iustitia conserua mihi vitam. Vel potiùs, vt suprà *c*, in tuæ æquitatis obseruatione viuere me fac. Mihi optanti vitam iustam concede, Theod. Tuam æquitatem, tuam æquissimam legem fac seruem, quoad ero in viuis.

c Vers. 37.

ויו V A V, id est, Et.

Euseb. Hieronym.

41 ET véniat super me misericórdia tua, Dómine: salutáre tuum secúndùm elóquium tuum.

42 Et respódêbo exprobrántibus mihi verbum: quia sperâui in sermónibus tuis. B

43 Et ne aúferas de ore meo verbum veritâtis vsquequâque: quia in iudíciis tuis super sperâui.

44 Et custódiam legem tuam semper: in sæculum, & in sæculum sæculi.

45 Et ambulâbam in latitúdine: quia mandâta tua exquisiui.

46 Et loquêbar de testimóniis tuis in conspéctu regum: & non confundêbar. C

47 Et meditâbar in mandátis tuis: quæ diléxi.

48 Et leuâui manus meas ad mandáta tua, quæ diléxi: & exercébor in iustificatiónibus tuis.

---

41 *Et veniat super me misericordia tua.* Optanter. q. d. immitte mihi tuam misericordiam & gratiam. *Salutare tuum*, salus tua, defensio, éstque Appositio, nisi malis Asyntheton per Zeugma. (Et) salus tua mihi superueniat, mihi contingat. Christum Augustinus exponit. *Eloquium*, promissum tuum, vt suprà *a*. D

a *Vers.38.*

42 *Et respondebo exprobrantibus mihi verbum*, responsum dabo conuitiatoribus meis, qui negant te mihi allaturum salutem, quòd speraui in tuis promissis. Construitur cum verbo. *Respondebo.* Nam sic loquuntur, vt alibi *b*. *Quod respondebo mittenti me verbum*, aliqui cum

b *Par.21. v.12.*

Participio

A Participio, exprobrantibus mihi aliquid. Verbum pro re passim. *Quia*, pro quòd, particula continuatiua, non causali.

43 *Et ne auferas de ore meo*, ne mihi eripi permittas Deus enim propriè non eripit, sed diabolus, nisi fortasse valdè ingratis, & dona Dei non agnoscentibus propter peccata. Arnobius. *Vsquequaque*, prorsus, vllo modo, vel vnquàm, in perpetuum. Vide suprà *a. In Iudiciis.* Vt *sermones* proximo versu, ita hîc *iudicia*, promissa significant, non quidem quælibet, verùm ea, quæ verbo, lege, & præcepto Dei consignantur. Ne quis putet prorsum discedi B à significatu, in quem hæc, & similia iam ab initio acceperat. Nam perpetuò vrget verbum Dei variis vocabulis pro diuerso eius respectu.

a *Vers. 8.*

Deus non aufert verbum veritatis.

44 *In sæculum sæculi*, cunctis vitæ meæ diebus. Anonymus. tam hîc quàm in futuro sæculo. Ambrosius. Et certè Hebraïcè, לעולם ועד *leholam vehad*, in sæculum & æternitatem. Quod alij vertunt, in sæculum, & vltrà. *Futurum*, inquit Theodoretus, *vitam demonstrat, in qua pura, & sincera diuinarum legum obseruantia cunctis dabitur.*

C 45 *Et ambulabam in latitudine.* Hactenus orauit, nunc narrat, inquit Augustinus, idque in Martyrum, id est, testium veritatis persona, ex Ambrosio. *Et ambulabam.* Per futurum etiam verti possit. Sic sequentibus versibus *b loquebar, cõfundebar, meditabar leuaui. In latitudine* in lætitia, Metaphora à corde se gaudio dilatãte. Vel ex Theodoreto, cum multa facilitate & confidentia, magna libertate, etiam inter persecutiones. Vel in lato, & tuto loco, in via laxa Late incedebam per tua mandata. Gratia Spiritus sancti angustiam aufert, & viam dilatat, atque iucundã reddit, quæ carni videtur tristis & difficilis.

b 46. 47. 48.

Spiritus sancti gratia vis.

D 46 *Non confundebar*, non me pudebat ista loqui.

47 *Et meditabar in mandatis tuis*, cum gaudio & multa delectatione contemplabar. Vnde Hebr. אשתעשע *eschthasthah* delectabar. Præcipua hominis voluptas in contemplatione est posita, vt docet Aristot. *c* Est autem Antithesis superioris, vt notat Abben Ezra. Quemadmodum palàm coram regibus, quos homines solent metuere, loquebar de testimoniis tuis, ita oblectabam me in illis priuatim, siue publicè, siue in aperto, siue in abscondito profitebar tuam legem, & religionem: vt

c *10. Ethic.*

a Matth.5. v.14.15.16.

& præcipitur contra hypocritas *a*. *Qua dilexi*, valdè σφό-δρα, vt Græci & Augustinus legunt.

48 *Leuaui manus meas ad mandata*, manus admoui mandatis tuis, manus ad apprehendendas leges tuas extuli. Alij, summa alacritate ea perfeci *b*. *Non enim in sermone est Dei regnum, sed in opere.* Et *c*, *Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Et *d*, *Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Leuare manus, extendere manus, & opere perficere. Metaphoram sumit Abben Ezra ab iis, qui cum honore & caritate aliquem excipiunt. Aliàs, leuare manus, pro iurare *e*. Modus rei pro ipsa re. *Exercebor.* Vocabulum Scholasticum אשיחה *aschiba*. Loquar, propriè declamitabo, studebo, exercebo scriptum, elocutionem, &c.

b 1.Cor.4. v.20.
c Matth. 5. v.20.
d Rom.2.v. 13.
e Gen.14.v. 22.

זין ZAIN, id est, *Hæc*.

Eusebius. Hieronymus.

49 Memor esto verbi tui seruo tuo: in quo mihi spem dedísti.

50 Hæc me consolâta est in humilitâte mea quia elóquium tuum viuificâuit me.

51 Supérbi iníquè agébant vsquequâque: à lege autem tua non declinâui.

52 Memor fui iudiciôrum tuôrum à sæculo Dómine: & consolâtus sum.

53 Deféctio ténuit me: pro peccatóribus derelinquéntibus legem tuam.

54 Cantábiles mihi erant iustificatiônes tuæ: in loco peregrinatiônis meæ.

55 Memor fui nocte nóminis tui Dómine: & custodíui legem tuam.

56 Hæc facta est mihi: quia iustificatiónes tuas exquisíui.

49 *Memor esto verbi tui seruo tuo.* Præsta, perfice. Neque enim in Deum vlla cadit obliuio, sicut nec pœnitentia.

A Euthymius. *Seruo tuo*, tui ad seruum tuum verbi. Quod verbum mihi seruo tuo promisisti, quo mihi spem fecisti, te salutem daturum iis, qui custodiunt mandata tua Chrysostomus, q. d. Memento eorum, quæ mihi es pollicitus, per internam scilicet vocem, vel per Scripturas, vel per Prophetas. Nam tot modis præcipuè nobiscum Deus loquitur. Vel *Sermo* est datiuus acquisitionis, in gratiam, vel vtilitatem serui tui, vt construatur cum: *Memor esto*. *Verbum* autem pro promisso, quod R. Selomo restringit ad promissionem Dauidi factam per Nathan Prophetam. Arnobius, pro Verbo Dei in carne B promisso, vt nostrum humanum genus, quod præuaricatione Adæ perierat, recuperaret. *Spem*, in quo me sperare fecisti.

Deus quibus modis loquatur.

50 *Hæc me consolata est in humilitate.* Hæc res, hæc promissio. Fœmineum pro neutro Latinorum, more linguæ, vt suprà *a*. Hoc me est consolatum in mea afflictione, hæc mea est consolatio in mea miseria. Periissem in meis malis, nisi verbum tuum me erexisset. *Humilitas*, pro afflictione & calamitate. Aliqui *Hæc*, spes, è superiore versu. At Hebraicè illic legitur, אשר יחלתני *ascher ijhalthani*, idest, *In quo me sperare fecisti*. Nisi habea- C tur ratio totius sententiæ. Hæc, in quo me sperare fecisti, id est, hæc spes me est consolata. Alij, hæc lex tua. *Viuificauit*, conseruauit. Iampridem me vita defecisset præ malorum magnitudine, nisi me eloquia tua conseruassent.

a *Psa. 26. v. 4.*

51 *Superbi iniquè agebant*, in me scilicet, deridebant me vehemente, Hebraicè, הליצני *helitsuni*. Superbos autem appellat legis Dei, & pietatis contemptores, vel etiã, ex Augustino, persecutores.

52 *Memor fui iudiciorum tuorum à sæculo* (quæ sunt) à sæculo: quæ quidem iudicia, iustæque voluntates sunt D sempiternæ, & à rerum initio vsque in sæculum durant. Nam semper eodem modo te geris erga probos. Alij, non tam rectè, à vulua matris meæ. Illic enim incipit cuiusque sæculum. R. Selomo, & R. Abraham, iudicia pro iustis vltionibus superborum, & suppliciis accipiunt. Theodoretus etiam pro piorum liberationibus. Nam iudicia non semper hoc Psalmo accipiuntur pro præceptis. Sic apud Prophetam *b*, iudicia sua, gladium, famem, pestem, & feras bestias Deus appellat.

b *Ezec. 14. vers. 20.*

53 *Defectio tenuit me*, ἀθυμία, animi defectus, destitutio, & deliquium præ zelo, vehemens tristitia inuasit me. Hebraïcè, זלעפה *zalhaphah*, tremor, vortex, horror corripuit me. *Pro*, propter impios legem tuam deserentes. Quoties cogito impietatem eorum, qui legem tuam negligunt. Dolet Sanctus de impiorum impietate.

A

54 *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ*, carmina, cătiones propriè, mihi erant tua iura & decreta in domicilio meæ peregrinationis, id est, in hac vita, vel in hoc exilio & captiuitate ad eius fastidium cantu leuandum, & minuendum: calamitates meas solabar cantandis tuis iustis præceptis & legibus. Hoc vnicum erat perfugium in tantis malis. Peregrini solent esse tristes & attoniti: laboris autem & itineris tædium cantu solari. Hebraïcè, זמרות *Zemiroth* cantiones musicæ. Vnde hi Psalmi vocantur מזמורים *Mizmorim*, cantiones ad instrumenta musica, vt זמר *Zamar*, canere instrumentis, Cabbalici amputationes, Metaphora à מזמרות *Mazmeroth* falcibus *a*, quòd amputent, & abscindant omnes molestias, tumultus, perturbationes, dæmonum insultus, insidias, & motus, q.d. Vbicunque molestiarum & perturbationum timor me peregrinantem corripiebat, his Psalmis illa præcidebam, & frangebam, veluti falcibus lege R. Ioseph in porta lucis. *In loco* בבית *bebeth*, id est, in domo propriè.

B

a *Esa. 58. v. 5.*

C

55 *Memor fui nocte*, tempore calamitoso, vel nocturno, cùm cæteri dormiunt quietè & tranquillè, nomen tuum recolo, atque tuæ legi meditandæ vaco in hoc mundo, in quo peregrinor. Tanta est magnitudo voluptatis, quam de ea cogitans capio.

b *Vers. 50.*

56 *Hæc facta est mihi*, hoc, vt suprà *b*. Hoc, vt nocte tui recorder, factum est mihi, hæc, quæ commemoraui, mihi contigerunt, quia mandata tua diligenter sum executus. Aliqui ad legem. Hæc lex facta est mihi, sum illam assecutus, mea effecta est, quia, &c. vt *Mihi* datiuus sit possessionis Hebraïcus, pro mea, μοῦ, Euthymius, Hilarius, Ambrosius ad memoriam referunt, Augustinus ad noctem. Sed ad totum complexum est idiotismus.

D

***

חית

A

חית HETH, id est, *Vita.*

Eusebius & Hieronymus.

57 Portio mea Dómine: dixi custodíre legem tuam.

58 Deprecâtus sum fáciem tuam in toto corde meo: miserêre mei secúndùm elóquium tuum.

B 59 Cogitâui vias meas: & cõuérti pedes meos in testimónia tua.

60 Parâtus sum, & non sum turbâtus: vt custódiam mandâta tua.

61 Funes peccatôrum circumpléxi sunt me: & legem tuam non sum oblítus.

62 Média nocte surgébam ad confiténdum tibi: super iudícia iustificatiônis tuæ.

C 63 Párticeps ego sum ómnium timéntium te: & custodiéntium mandâta tua.

64 Misericórdia tua Dómine plena est terra: iustificatiônes tuas doce me.

---

57 *Portio mea Domine.* O Domine, portio mea (per Appositionem, qui es mea portio, thesaurus, seu pars mea hæreditaria) dixi me custoditurum legem tuam: hoc proposui, hoc decreui. Anonymus putat orationem esse inuersam: O Domine, dixi custodire legem tuam, portio mea est. Hoc mihi sumo, hoc accipio pro mea parte, pa-
D trimonio, peculio, possessione, dum alij sibi suas opes, honores, & potentiam pro hæreditate constituunt ac habent. Habeant alij alias partes, hanc vnam mihi elegi, vt suprà *a*. Alludit ad Leuitarum sortem, quibus cum nulla inter Israëlitas attributa esset, Dominus se illorum esse hæreditatem dixit, & vt è sacrificiis, primitiis, & decimis viuerent *b*. Alij, vt *Dominus* sit nominatiui casus, diuidunt sententiam, non tam rectè, Portio mea Dominus (est.) Dixi me custoditurum legem tuam, hoc apud me proposui.

a *Psal.* 15. *v.* 5.

b *Deut.* 18. *v.* 1. 2.

58 *Deprecatus ſum faciem*, fauorem. Chriſtum Hilarius & Ambroſius. *In* vacat, ſuprà *a. Me..*. Additum ad explicationem. *Miſerere*, Poſſit eſſe Mimeſis, dicendo ſuppl. Miſerere mei ſecundùm promiſſiones tuas. *Eloquium*, promiſſum, vt ſuprà. Eſt enim diſtinguendum, vbi eloquium, verbum, ſermo, Pſalmo ſignificent verbum & doctrinam Dei, vbi promiſſionem. **A**

a Verſ.34.

59 *Cogitans vias meas*, mea facta expendi, vitæ meæ actiones conſideraui, & conuerti me ad legem tuam moribus exprimendum. Alij, mea negotia & neceſſitates.

60 *Paratus ſum, & non ſum turbatus*, ſiue recordatus. Hebraïcè, חשתי ולא התמהמהתי *haſchthi velô hithmahma hethi*, feſtinaui, & non tardaui, ſiue diſtuli: feſtinaui ſine cunctatione ad obſeruationem tuorum mandatorum. **B**

61 *Funes peccatorum*, maſculini generis. Hebraïcè, רשעים *reſchabim*, impiorum. q.d. Inſidiæ, tendiculæ, retia impiorum implicarunt: vel iuxta alios deprædata ſunt me, vt me perdant, vel certè abs te auellant: & tamen non ſum oblitus legis tuæ, vt Apoſtolus *b. Ne quis vos decipiat vel deprædetur per Philoſophiam.* Funes Metonym. laquei funibus vel tenſi, vel conſtantes: Chaldæo cohortes & cateruæ (quaſi colligationes & congregationes) congregatæ ſunt contra me. חבל *Hebel*, & funem & turmam. Vt *c: Ecce funis Prophetarum in occurſum eius.* q.d. Improbi cateruatim me implicarunt & prædati ſunt. **C**

b Colo.2.v.8.

c 1. Reg. 10. v.11.

62 *Super iudicia iuſtificationis tuæ*, propter iuſta tua iudicia & ſtatuta, vel de iuſtis tuis iudiciis, id eſt, vt celebrarem tuas leges & verba, nocte media & concubia, quando peccatores quieti, vel voluptatibus indulgent. Reſpicit ad nocturnas Dei laudes ab Apoſtolis inſtituendas ἀλεκτοροφωνία, apud Clementem *d.* Græci exemplaris, Cyprianum, &c. Saltem inde originem noſtræ matutinæ, ſiue, vt loquitur in ſua epiſtola de Chriſtianis Plinius, *antelucanæ preces* ducunt: lege infrà *e.* Ad verbum חצות לילה *hatſor leiela*, id eſt, (In) medietatibus noctis. *Quod non dicitur præfinitè* (inquit Abben Ezra *f. de medio noctis puncto, ſed quando præteriit prius noctis dimidium*, id eſt, à media nocte, poſt noctem mediam, in ſecundo noctis dimidio. Idque, vt ait Zoar, imnò & Talmudici *g*, quoniam à media nocte incipit **D**

b Lib.8.Cõſtit.Apoſto.c.36.

Matutinæ noſtræ preces vnde originẽ habeant.

e Verſ.164.
f Exod. 11.
g c.1.Beracoth.

A pit tertia vigilia siue custodia, quæ cæterarum est quietissima, & tranquillissima. Nam tunc sensus collecti sunt, non distracti visis & radiis lucis. Vnde & noctu apparebant potiùs Deus & Angeli, quoniam, ratione quietis, nox aptior est reuelationibus propheticis. Addit Zoar tunc finiri cursus & impetus malignorum & inuisibilium spirituum tenebrarum, quò adaptat illud *a. Non timebis à timore nocturno, à peste perambulante in tenebris* ex alio *b*, tres hos versus, *Posuisti tenebras, &c. Catuli leonum, &c. Ortus est sol, &c.* Tunc enim incipit sol tenebrarum hostis ascendere in nostrum hemisphærium.

a *Psal. 90. v. 6.*
b *Psal. 104.*

B 63 *Particeps ego sum omnium timentium*, socius. q. d. Sum vnus ex iis, qui te timent & reuerentur: cum iis me soleo coniungere. Amicum verterat Syrus interpres citante Theodoreto. Puto esse Ionathan. Nostri referunt ad societatem vitæ, & communionem bonorum omnium, & gratiarum spiritualium.

64 *Misericordia tua Domine plena est terra*, terræ incolæ. Nullos terræ incolas pateris esse expertes misericordiæ. Hac tu vtere erga me, docendo tua iusta præcepta. Sine Metonymia, Etiam vbique terrarum, & locorum C Dei bonitas & misericordia lucet, nedum in rebus rationis & vitæ expertibus.

ט THETH, id est, *Bonum*.

Eusebius. Hieronymus.

65 BOnitátem fecísti cũ seruo tuo Dómine: secúndùm verbum tuum.

66 Bonitâtem, & disciplínam, & sciéntiam doce me: quia mandâtis D tuis crédidi.

67 Priúsquàm humiliârer, ego delíqui: proptéreà elóquium tuum custodíui.

68 Bonus es tu: & in bonitáte tua doce me iustificatiônes tuas.

69 Multiplicâta est super me iníquitas superbôrum: ego autem in toto corde meo scrutábor mandáta tua.

70 Coagulâtum eſt, ſicut lac, cor eôrum: ego verò legem tuam meditâtus ſum. A

71 Bonum mihi, quia humiliâſti me: vt diſcam iuſtificatiônes tuas.

72 Bonum mihi lex oris tui: ſuper míllia auri & argénti.

---

65 *Bonitatem feciſti*, benè feciſti ſeruo tuo, bonis cum cumulaſti. *Secundùm verbum*, prout es pollicitus, beneficiis multis me affeciſti. B

66 *Bonitatem, & diſciplinam, & ſcientiam*. Bonitatem, bonum, vt ſuperiore verſu benignitatem, beneficentiam. Benefacere doce me & de hominibus bene mereri. Ad mores vox pertinet, vt ſequentes, *Diſciplina*, *ſcientia*, ad fidem & notitiam legis. *Et*, copulam hanc addiderunt ad explicandum Aſyntheton. *Et diſciplinam*, & ſapientiam: ſententias & ſenſa præcipua legis tuæ. Sic Anonymus. Theodoretus caſtigationem, correptionem, vt ſit illud *a. Corripe me Domine, verùmtamen in iudicio, & non in furore tuo, ne fortè in nihilum redigar*. Sic enim ægrotus ſanitatem deſiderans ferri inciſionem, & cauterium quærit. Cui ſequens verſus de caſtigationis vtilitate fauet. Rabbini, quia particula *Et*, in Hebræo deſideratur, nec eam per Aſyntheton ſubaudiunt, ferè interpretantur in genitiuo: quod Maſoretæ ſignificarunt ſyntactìcè legentes טוּב *Tub*, non טוֹב *Tob*, *Bonitatem diſciplinæ ſiue guſtus*, id eſt, quicquid eſt præcipuum & excellens in tua lege, doce me. Eius rectam intelligentiam mihi tribue. Guſtum appellant Metaphoricè ſapientiam, conſilium, diſciplinam. Ita guſtum animi mei affice, vt verorum bonorum ſuauitatem intelligam, cætera omnia amara iudicem. C D

a *Hier. 10. v. 24.*

Caſtigatio appetenda.

67 *Priuſquàm humiliarer*, affligerer, ענה *aaná*, etiam loqui, reſpondere, canere. Quare aliqui, ſed longiùs. Antequàm loquerer, reſponderem, canerem, clamarem, ad te ſcilicet, id eſt, antequàm te inuocarem, & deprecarer, ego errabam. *Deliqui*, שגג *ſcogeg*, errabam propriè. Aduerſa piis proſunt, qui interdum ſecundis & proſperis efferrentur, & contra Dei legem peccarent. Propterea, Hebraicè, ועתה *vehatthah*, id eſt, Et nunc. At

nunc,

A nunc, quando afflictus sum, mandata tua seruo. Ex afflictionibus discimus Deum colere.

68 *In bonitate tua*, pro tua benignitate, per tuam bonitatem. Hebraïcè, ומטיב *vmetib*, id est, Et benefaciens, doce me statuta tua. Quod aliqui iungunt cum præcedentibus, Bonus es tu & beneficus.

69 *Multiplicata est super me iniquitas*, connexa est, concinnata, cumulata, addita, ex Anonymo. Concinnarunt, confinxerunt artificiosè contra me mendacium superbi & arrogantes. *Scrutabor*, custodiam, Hebraicè אצר B *etsor*. Nempe scrutanda sunt mandata Dei, non tam vt sciantur, quàm vt impleantur.

70 *Coagulatum*, pinguefactum, incrassatum præ adipe. Crassitie obtusum est cor eorum, ne tua verba intelligat, neque iis delectetur *a*. Vnde Chaldæus hîc fomitis meminit: *Incrassatus est, sicut adeps fomes cordis eorum.* Vnde Apostolus *b*: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus.* Chrysostomus refert ad hostes. Obduratum est cor eorum aduersùm me. Possit esse Antithesis. Deliciis vacant & voluptatibus, ego verò legem tuam meditor. Hæc meæ sunt deliciæ. *Sicut lac.* Masoretæ חלב *Heled*, C per quinque puncta legunt, sicut adeps, pinguefactum est cor meum, id est, obtusum factum, & quasi aruina obductum, ne legem tuam scrutentur & seruent. Sept. per geminum Camets, חלב *Halab*, sicut lac: Metaphora quidem diuersa, sed sensu eodem, quem aliqui ad temporarias delicias, & fœlicitatem conferunt. His enim ebrij peccatores, inepti sunt ad diuina. *Meditatus sum*, in deliciis habui, propriè. Antithesis. Ipsi se oblectant rebus pinguibus, & delicatis, ego habeo in deliciis legem tuã, illa me pasco, & sagino.

71 *Bonum mihi, quia humiliasti*, vexasti, afflixisti. Affli- D ctio erudit *c*. *Infirmitatum afflictio, mater virtutum.* Salujanus *d*.

72 *Super millia auri & argenti*, plusquàm aureorum, argenteorúmque millia, vtilior meliórque est mihi oris tui lex, disciplina, doctrina. *Lex.* Doctrinam sic nominant, vt suprà *e*. *Legem dabit delinquentibus in via.* Et sanè תורה *Tora, Lex*, deducitur ab הורה *Hora*, docuit. Potest Metonymicè significare legis obseruationem. Melior mihi est legis tuæ obseruatio, mihi vti-

a *Vt Esa. 6. v. 10. Matt. 13. v. 14. Exod. 7. v. 13.*
b *1. Cor. 2. v. 14.*
c *Hebr. 12. v. 6.*
d *Lib. 1. de Prouid.*
e *Psal. 24. v. 8.*

lius est obseruare legem tuam, quàm abundare aureorum & argentorum millibus. A

יוד I O D, id est, *Principium.*

Euseb. Hieronym.

73 MAnus tuæ fecérunt me, & plasmauérunt me: da mihi intelléctum, vt discam mandâta tua. B

74 Qui timent te: vidébunt me, & lætabúntur: quia in verba tua supersperâui.

75 Cognóui Dómine, quia æquitas iudícia tua: & in veritâte tua humiliâsti me.

76 Fiat misericórdia tua, vt consolêtur me: secúndùm elóquium tuum seruo tuo.

77 Véniant mihi miseratiônes tuæ, & viuam: quia lex tua, meditátio mea est. C

78 Confundântur supérbi, quia iniustè iniquitâtem fecêrunt in me: ego autem exercêbor in mandâtis tuis.

79 Conuertântur mihi timéntes te: & qui nouérunt testimónia tua.

80 Fiat cor meum immaculâtum in iustificatiónibus tuis: vt non confúndar.

D

73 *Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt*, condiderunt, formarunt, aptarunt. Manus Dei Anthropopathôs, eius potentia, qua vtitur ad res fabricandas, sapientia, bonitas siue amor & affectus: quæ etiam digitus appellantur *a*. Est enim incorporeus, nisi malis Dei Verbum & Spiritum, quibus, tanquàm manibus instructus omnia procreauit. Facere de anima: Psalmare, siue fingere, de corpore. In Deo, duo considerantur præcipuè, Essen

a Psal. 8. v. 4.

In Deo duo considerantur, essentia & energia.

A Essentia, & Energia. Quoniam autem Essentia ipsius est incorporea, membra ipsi attributa Energiæ actiones, siue operationes indicant, quæ ad nos descendunt, Essentia interim illius intra sese manente. *Da mihi intellectum*, intelligere fac me, erudi me.

74 *In verba tua supersperaui*, in tuis promissis speraui vehementer.

75 *Cognoui Domine, quia æquitas iudicia*, præceptua tua cognoui esse æqua & iusta. Alij, iudicia pro afflictionibus & pœnis. *Et in veritate*, & quia verè, id est, rectè, iustè, iure & meritò afflixisti me, scio. Kimhi cum Septua. B subaudit ב *b*, in. Verè, quæ patior, iustè patior.

76 *Fiat misericordia tua.* Sit mihi misericordia tua in his malis consolationi, secundùm eloquium tuum, quod promisisti seruo tuo, vt tu mihi seruo tuo es pollicitus. Tua misericordia mihi consolationem præstet. *Veritate humiliatus, misericordia ad consolationem instauratur.* Augustinus. *Seruo tuo*, ad seruum tuum, vt construatur cum proximis, secundùm eloquium tuum seruo tuo factum, id est, mihi. Sicut mihi seruo tuo locutus es.

77 *Veniant mihi miserationes tuæ, & viuam.* Mortuum C se existimat, diuina beneuolentia priuatus, ideò vt reuiuiscat per diuinam benignitatem precatur. Theodoretus. *Meditatio*, deliciæ: propriè, oblectatio.

78 *Confundantur superbi, quia iniustè*, quia iniuria affecerũt me, Hebraïcè, בישקר עותוני *chischeker hiuuethuni*, i. quia falsò peruerterunt me, id est, quia falsò peruersum me dixerunt. Non hostibus imprecatur, sed pro eis preces fundit, quandoquidem confusio & ignominia salutem procreat. Theodoretus.

79 *Conuertantur mihi.* Datiuus Emphaticus, siue commodi & personæ, qui alioqui Latinè vacat, vt a, *Si ignoras tibi.* Pulchra Antithesis, confundantur superbi. Timentes autem te conuertantur mihi, id est, meo magno gaudio & voluptate. Alij, ad me, vt in Romano Psalterio, reuertantur ad me, mihi concilientur, ad me redeant, qui à me erant alienati propter meas calamitates & miserias. Alij, Ad me colligantur pij, qui vitam inopem & vagam degunt: sublatis de medio impiis, adiungant se mihi.

a *Cant. 1. v. 8.*

D

80 *Fiat cor meum immaculatum*, perfectum, integrum, ab omni reprehensione liberum. Fac integrè & perfectè in tuis statutis viuam.

כם

A

כף CAPH, id eſt, *Vola manus.*
Euſebius,Hieronymus.

81 DEfécit in ſalutâre tuũ ánima mea: & in verbum tuum ſuperſperâui.

82 Defecérunt óculi mei in elóquium tuum: dicéntes, quando conſoláberis me?

83 Quia factus ſum, ſicut vter in pruína: iuſtificatiónes tuas non ſum oblítus. B

84 Quot ſunt dies ſerui tui: quando fâcies de perſequéntibus me iudícium?

85 Narrauérunt mihi iníqui fabulatiônes: ſed non vt lex tua.

86 Omnia mandâta tua véritas: iníqui perſecûti ſunt me, ádiuua me.

87 Paulóminus conſummauérũt me in terra: ego autem non derelíqui mandâta tua. C

88 Secúndùm miſericórdiam tuam viuífica me: & cuſtódiam teſtimónia oris tui.

---

81 *Defecit in ſalutare tuum*, præ deſiderio (ſic enim exprimitur boni deſiderij vehementia) ardet, languet ad ſalutem tuam, concupiſcit ardentiſſimè ſalutarem tuam legem, vel tuam defenſionem. Alij, Chriſtum ſaluatoré *a*. *In verbum tuum*. in promiſſo tuo ſpem habui. D

a *Luc.* 2. *v.* 30.

82 *Defecerunt oculi mei in eloquium*, præ deſiderio, & expectatione tui promiſſi. Vehementiſſimè expetiuerunt oculi mei eloquij tui præſtationem, & confirmationem, ad eam elangueſcunt. Theodoretus etiam de diuina Scriptura, non modò enim deficit, qui diuinam promiſſionem & liberationem ab imminentibus periculis expectat, ſed etiã qui diuina oracula lectitat, & putat horum inuentũ ſenſum, eſſe ſibi conſolationem & voluptatem. Per Proſopopœiam transfert ad oculos, quod ſuperiore verſu

A versu de anima dixit, vt nihil necesse sit de interioribus animi oculis dumtaxat interpretari. Deficere etiam hic, est animi deliquium pati, & languere præ ingenti desiderio. Non tam rectè aliqui, perire, consumi præ assiduo mœrore, & calamitatum mole. *Dicentes.* Dicendo. Prosopopœia, quasi loquantur oculi, dum ardenter expectant consolationem.

83 *Quia factus sum sicut vter,* sicut pellis in exhalatione, vel fumo factus sum, id est, totus areo & contabesco, fractus calamitatibus & tentationibus, cutim habens similem vtri & lagenæ coriaceæ fumo in rugas contra-B ctæ, & induratæ, Chald. *Sicut vter suspensus ad summum.* Nostri doctè קיטור *Kitór,* verterunt pruinam: & si vox generalis sit ad omnes siccas exhalationes in aërem sublatas, quoniam pruina à perurendo, inquit Festus, Perurit enim instar cineris, vt infrà *a.* Vnde & vtrem contrahit, & corrugat præ reliquis exhalationibus. Deinde, quia vtres solent rugari: & contrahi pruinis, & similibus aëris affectionibus, potiùs quàm fumo, quòd eorum vsus sit in exportando, & importando, non vt in ignem mittantur, torreantur, vel ad fumum suspendantur. Chrysostomus.

a *Ps. 147. v. 16.*

C *Sicut vter in pruina,* id est, frigore constrictus. Sic immutabitur Hebraïca Metaphora, sed non sententia. Euthymius. *Sicut pruina contractum vtrem laxiorem atque molliorem fieri aiunt, ita se debilitatum ac dissolutum asserit calamitatibus.* Quò etiam aliqui fumi similitudinem accommodant. Sicut vter mollitur calefactus, & extenditur: sic corpus meum deliciis diffluit, & mœrore comprimitur. Sed aptiùs ad rugas, & contractionem. Vt enim vter calefactus mollitur, & tumefactus extenditur, ita in pruina, & fumo obdurescit atque cōtrahitur. Quod miseriæ est symbolum. *Quia,* quamuis, כי *chi* hoc aliquan-D do significat, vt infrà *b.*

b *Psal. 138. v. 4.*

84 *Quot sunt dies serui tui.* quibus seruus tuus victurus est in his calamitatibus, id est, Ego. De se loquitur in tertia persona. Quamdiu victurus sum in his malis & crucibus? *Quot* כמה, *Cámma,* ô quanti, ô quàm multi. q. d. Nimis multi sunt dies calamitatum mearum. *Quando,* ecquando, interrogat vt suprà *c. Iudicium*, supplicium Ergo hoc Psalmo *Iudicium* , nunc pro iusta Dei lege: nunc pro iusto supplicio, nunc pro more & consuetudine sumitur. Hæc autem est vox Martyrum *d,* quibus impera

c *Ps. 41. v. 3.*

d *Apo. 6. v. 10.*

peratur patientia, donec fratrũ numerus impleatur. Aug. A

85 *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes.* Emollierunt hanc Metaphoram, foderunt mihi iniqui fabulationes seu foueas, quæ non sunt secundùm legem tuam. *Fabulationes*, nugas multásque ineptias, quæ non possunt comparari cum legis tuæ deliciis & suauitate. Hæretica peruersa, & vaniloqua dogmata: item sæculares literas, & deuteroses intelligunt Hilarius & Augustinus, שיחות *schioth per* ש sinistrum significat verba, loquelas, fabulationes, fabulas Masoretæ scribunt per ש dextrum: vt significet foueas, & persistat in Metaphora. *Foderunt mihi iniqui foueas* (id est, insidias struxerunt) B *contra tuam legem.* Tunc enim hoc sonabit, *Quòd non secundùm legem tuam*, siue, *quòd non vt lex tua.* Etsi alij exponant, mihi foueam struxerunt, qua me interciperent, quod alioqui tuæ legi repugnat. Sententia nostrorum non minùs est apposita, quanquàm sensus non admodùm variet. Dum enim impij suggerunt iusto sæculi vanitates & voluptates Dei legi repugnantes, quid aliud sunt hæ fabulationes, quàm foueæ: ac huiusmodi futilitates narrare, quid est nisi foueas fodere Dei legi contrarias?

86 *Omnia mandata tua veritas*, verissima & iustissima, C vt suprà a. *Opus Domini, confessio & magnificentia*, id est, confitendum & magnificentissimum. אמונה *Emuna* etiam fidem & notitiam religionis significat. Vnde aliqui hæretici (inquit auctor fasciculi Myrrhæ b) sic interpretabantur. *Omnia mandata tua fides*, id est, *sunt posita in fide & cognitione tui. Quod est falsum* (inquit.) Itaque subiecit, *Ego autem non dereliqui mandata tua, quin ea facerem. Ideò enim patres nostri Mosi dixerunt, Omne quod dixerit Dominus nobis, faciemus: & Sapientes nostri prouerbio celebrarunt, Sapientia maior factis non est sapientia.* Item *Tal-* D *mud* (id est, disciplina, doctrina) *sine opere non est magna Talmud. Iniqui.* Iniquè meliùs, nempe sine causa, iniuria & immeritò, vt congruat voci שקר *sheker*, sub. ב *be*, & *ἀδίκως*. Adiuua me iniquè persecutionem patientem.

a Psal. 110. v.3.

b Exod. 19.

Fides iuxta Rabbinos ad salutem non sufficit.

87 *Paulò minùs consummauerunt me in terra*, ferè, penè consumpserunt. Paululùm abfuit, quin perderent atque exitio afficerent, vt Chrysostomus. *In terra*, terrigenæ, mortales, qui in terra degunt. Aliqui construunt à parte posteriore Verbi. Ferè in terram me prostrauerunt,

ad nihi

A ad nihilum redegerunt, in puluerem propè consumpserunt.

88 *Secundùm misericordiam tuam*, pro tua misericordia conserua me in viuis, & ab iniquis persequentibus me *a*. Sum veluti mortuus, erue me ab his malis, & in præceptis, de quibus os tuum est testificatum, persistam.

a Vers. 86.

B

למד LAMED, id est, *Disciplina.*

Eusebius. Hieronymus.

89 IN ętérnum Dómine: verbum tuum pérmanet in cœlo.

90 In generatiône & generatiônem véritas tua: fundâsti terram, & pérmanet.

C 91 Ordinatiône tua perseuérat dies: quóniam ómnia séruiunt tibi.

92 Nisi quòd lex tua, meditátio mea est; tunc fortè periíssem in humilitâte mea.

93 In ætérnum non obliuíscar iustificatiônes tuas: quia in ipsis viuificâsti me.

94 Tuus sum ego, saluum me fac: quóniam iustificatiônes tuas exquisíui.

95 Me expectauêrunt peccatôres, vt pérderent D me: testimónia tua intelléxi.

96 Omnis consummatiônis vidi finem: latum mandâtum tuum nimis.

---

89 *In æternum Domine.* Hoc octonario per firmitatem, qua, quæ primò decreuit, perseuerant, Deum precatur.

Verbum

Verbum tuum, Decretum, mandatum tuum in æternum permanet in Cœlis. Cœli tuo decreto, & verbo sunt stabiles, & firmi in perpetuum. Nam non interibunt secundùm essentiam, sed duntaxat qualitates. Iussio tua perstat, vim habet in cœlo, adeò vt si illud voces, stet ante te, tanquàm seruus paratus ad obsequium. *Verbum*, Metaphoricè de voluntate. Estque allusio ad 1. cap. Genes. Quicquid est, verbo Dei constitit, creatum est, & conseruatur. *In cœlo*, contrà quàm in inferioribus, vbi omnia sunt fluxa, & variis mutationibus obnoxia, oriuntur, intereunt, &c. & in quibus verbum Dei tantùm permaneat ad tempus, id est, quandiu extant in rerum natura. His exemplis de perennitate cœli & terræ, docet regem Dei non posse antiquari, & quicquid ipse constituerit, ratum esse, ac fixum. Aliqui per cœlos, non cœlestia corpora, sed cœlites & Angelos, Metonymicè intelligunt qui semper Deo obsequuntur & parent. Secundùm illud, *Fiat volũtas tua sicut in cœlo & in terra.* Theodoretus vtrumque: *Eodem enim* (inquit) *tempore minuit nõ solũ cœlos, sed etiam cœlites diuinam custodire legem, & ab omni trangressione immunes esse.*

Matth. 6. v. 10.

90 *In generatione & generationem veritas*, firmitas decretorum tuorum, verum tuum verbum, & decretum. Loquitur enim de rerum conditarum firmo statu. Nam allegoriam sapit. Theodoretus de veritate, & salute per Christum quam populus Iudæorum, indéque Gentilium est adeptus, interpretatur.

91 *Ordinatione tua perseuerat dies*, sicut ordinasti, sicut statuisti. Commendat Dei verbum à constantia. Explicarunt hæc Hebraïca, למשפטיך עמדו היום *Lemischpatheca hamedu haiom.* i. *Secundùm iudicia tua steterunt dies.* Vbi *dies* est singularis numeri. Sed sic loquuntur Hebræi in distributionibus, id est, dierum quilibet, dies singuli ex tua sententia consistunt, tuo decreto perstant, secundùm leges tuas progrediuntur, vt exequantur quicquid eis præceperis. Hoc enim malo, quàm quod Rabbini, Secundùm iudicia tua steterunt hodiè (id est, vsque ad hunc diem, cœlum scilicet & terra.) Alij, *Dies*, Metonymicè accipiunt. Quicquid ab initio creauisti vsque in hodiernum diem, ita consistit, vt à te est constitutum. *Seruiunt*, ministrant, & tuis nutibus obtemperant.

92 Nisi

A 92 *Nisi quòd lex tua meditatio mea est.* Modus loquendi subiunctiuus, pro, nisi lex tua fuisset meditatio mea, siue, vt in Hebræo, שעשעי *scgahaschuhi*, id est, delectatio. (vide suprà *a*) tunc in malis periissem. Contra afflictiones se consolandum legis diuinæ consideratione. *In humilitate*, afflictione, inopia, miseria. *Fortè.* Non habetur in Archetypo.

a *Vers.47.*

93 *Quia in ipsis viuificasti me*, quia per ipsa mihi vitam conseruasti.

94 *Tuus sum ego.* Cùm tuus sim, curam mei habe, & salua.

B 95 *Me expectauerunt peccatores*, me expectantes obseruauerunt, me præstolabantur ad perdendum, mihi insidiabantur, nec tamen desij intelligere tua præcepta.

96 *Omnis consummationis vidi finem*, rei quantumlibet consummatæ & perfectæ (iuxta Symmachum, totius structuræ) vidi finem: at (nam est Antithesis) mandatum tuum, siue lex tua, est valdè lata, nec habet finem. Nihil est tam absolutum, cuius non videam interitum, præter legem tuam, quæ se latissimè in omnia sæcula extendit. Omnia in mundo, tam physica, quàm humana, tandem deficiunt & finiuntur, exceptis mandatis C Domini. *Finem*, esse supple, id est, interitum. *Latum nimis*, nimis patens, quàm vt possit finiri, infinitum, fine carens, se dilatans & extendens in omnem æternitatem. Nam migrantem è corpore hominem in cœlum sequitur. Ea nimis sunt lata, quæ extremis carent. Alij Metonymicè latum, id est, dilatans, latum reddens. Lex tua animi angustias, & difficultates dilatat & discutit. Theodoretus. Immortalem, perennem, & æternam vitam concilians, & bona, quæ nullam vicissitudinem recipiunt.

D

מם MEM, id est, *Ex ipsis.*

Eusebius. Hieronymus.

97 QVómodo diléxi legem tuam Dómine? tota die meditátio mea est.

98 Super inimícos meos prudéntem me fecísti mandâto tuo: quia in ætérnum mihi est.

A

58 *Deprecatus sum faciem*, fauorem. Christum Hilarius & Ambrosius. *In* vacat, suprà *a*. *Me*... Additum ad explicationem. *Misecere*, Possit esse Mimesis, dicendo suppl. Miserere mei secundùm promissiones tuas. *Eloquium*, promissum, vt suprà. Est enim distinguendum, vbi eloquium, verbum, sermo, Psalmo significent verbum & doctrinam Dei, vbi promissionem.

a Vers. 34.

59 *Cogitans vias meas*, mea facta expendi, vitæ meæ actiones consideraui, & conuerti me ad legem tuam moribus exprimendum. Alij, mea negotia & necessitates.

B

60 *Paratus sum, & non sum turbatus*, siue recordatus. Hebraïcè, חשתי ולא התמהמהתי *haschthi veló hithmahma hethi*, festinaui, & non tardaui, siue distuli: festinaui sine cunctatione ad obseruationem tuorum mandatorum.

61 *Funes peccatorum*, masculini generis. Hebraïcè, רשעים *reschahim*, impiorum. q.d. Insidiæ, tendiculæ, retia impiorum implicarunt: vel iuxta alios deprædata sunt me, vt me perdant, vel certè abs te auellant: & tamen non sum oblitus legis tuæ, vt Apostolus *b*. *Ne quis vos decipiat vel deprædetur per Philosophiam*. Funes Metonym. laquei funibus vel tensi, vel constantes: Chaldæo cohortes & cateruæ (quasi colligationes & congregationes) congregatæ sunt contra me. חבל *Hebel*, & funem & turmam. Vt *c*: *Ecce funis Prophetarum in occursum eius*. q.d. Improbi cateruatim me implicarunt & prædati sunt.

b Colo. 2. v. 8.

C

c 1. Reg. 10. v. 11.

62 *Super iudicia iustificationis tuæ*, propter iusta tua iudicia & statuta, vel de iustis tuis iudiciis, id est, vt celebrarem tuas leges & verba, nocte media & concubia, quando peccatores quieti, vel voluptatibus indulgent. Respicit ad nocturnas Dei laudes ab Apostolis instituendas ἀλεκτροφωνία, apud Clementem *d*. Græci exemplaris, Cyprianum, &c. Saltem inde originem nostræ matutinæ, siue, vt loquitur in sua epistola de Christianis Plinius, *antelucanæ preces* ducunt: lege infrà *e*. Ad verbum חצות לילה *hatsor leiela*, id est, (In) medietatibus noctis. *Quod non dicitur præfinitè* (inquit Abben Ezra *f*. *de medio noctis puncto*, *sed quando præteriit prius noctis dimidium*, id est, à media nocte, post noctem mediam, in secundo noctis dimidio. Idque, vt ait Zoar, immò & Talmudici *g*, quoniam à media nocte incipit

b Lib. 8. Cõstit. Aposto. c. 36.

D

Matutinæ nostræ preces vnde originẽ habeant.

e Vers. 164.
f Exod. 11.
g c. 1. Beracoth.

A pit tertia vigilia siue custodia, quæ cæterarum est quietissima, & tranquillissima. Nam tunc sensus collecti sunt, non distracti visis & radiis lucis. Vnde & noctu apparebant potiùs Deus & Angeli, quoniam, ratione quietis, nox aptior est reuelationibus propheticis. Addit Zoar tunc finiri cursus & impetus malignorum & inuisibilium spirituum tenebrarum, quò adaptat illud a. *Non timebis à timore nocturno, à peste perambulante in tenebris* ex alio b, tres hos versus, *Posuisti tenebras, &c. Catuli leonum, &c. Ortus est sol, &c.* Tunc enim incipit sol tenebrarum hostis ascendere in nostrum hemisphærium.

a Psal. 90. v. 5. 6.
b Psal. 104.

B 63 *Particeps ego sum omnium timentium*, socius. q. d. Sum vnus ex iis, qui te timent & reuerentur: cum iis me soleo coniungere. Amicum vetterat Syrus interpres citante Theodoreto. Puto esse Ionathan. Nostri referunt ad societatem vitæ, & communionem bonorum omnium, & gratiarum spiritualium.

64 *Misericordia tua Domine plena est terra*, terræ incolæ. Nullos terræ incolas pateris esse expertes misericordiæ. Hac tu vtere erga me, docendo tua iusta præcepta, Sine Metonymia, Etiam vbique terrarum, & locorum C Dei bonitas & misericordia lucet, nedum in rebus rationis & vitæ expertibus.

ט TETH, id est, *Bonum*.

Eusebius. Hieronymus.

65 BOnitátem fecísti cũ seruo tuo Dómine: secúndùm verbum tuum.

66 Bonitâtem, & disciplínam, & sciéntiam doce me: quia mandâtis D tuis crédidi.

67 Priúsquàm humiliârer, ego delíqui: proptéreà elóquium tuum custodíui.

68 Bonus es tu: & in bonitáte tua doce me iustificatiônes tuas.

69 Multiplicâta est super me iníquitas superbôrum: ego autem in toto corde meo scrutábor mandáta tua.

70 Coagulâtum eſt, ſicut lac,cor eôrum: ego verò legem tuam meditâtus ſum. A

71 Bonum mihi,quia humiliâſti me:vt diſcam iuſtificatiônes tuas.

72 Bonum mihi lex oris tui: ſuper míllia auri & argénti.

---

65 *Bonitatem feciſti*, benè feciſti ſeruo tuo, bonis eum cumulaſti. *Secundùm verbum*, prout es pollicitus,beneficiis multis me affeciſti. B

66 *Bonitatem, & diſciplinam, & ſcientiam.* Bonitatem, bonum, vt ſuperiore verſu benignitatem, beneficentiam. Benefacere doce me & de hominibus bene mereri. Ad mores vox pertinet, vt ſequentes, *Diſciplina*, *ſcientia*,ad fidem & notitiam legis. *Et*, copulam hanc addiderunt ad explicandum Aſyntheton. *Et diſciplinam*, & ſapientiam: ſententias & ſenſa præcipua legis tuæ. Sic Anonymus. Theodoretus caſtigationem,correptionem,vt ſit illud *a*. *Corripe me Domine, verùmtamen in iudicio, & non in furore tuo,ne fortè in nihilum redigar.* Sic enim ægrotus ſanitatem deſiderans ferri inciſionem,& cauterium quærit. Cui ſequens verſus de caſtigationis vtilitate fauet. Rabbini, quia particula *Et*,in Hebræo deſideratur, nec eam per Aſyntheton ſubaudiunt, ferè interpretantur in genitiuo: quod Maſoretæ ſignificarunt ſyntacticè legentes טוּב *Tub*, non טוֹב *Tob*, *Bonitatem diſciplinæ ſiue guſtus*, id eſt, quicquid eſt præcipuum & excellens in tua lege, doce me. Eius rectam intelligentiam mihi tribue. Guſtum appellant Metaphoricè ſapientiam, conſilium, diſciplinam.Ita guſtum animi mei affice,vt verorum bonorum ſuauitatem intelligam, cætera omnia amara iudicem. C D

a Hier.10. v.24. *Caſtigatio appetenda.*

67 *Priuſquàm humiliarer*,affligerer, ענה *aaná*,etiam loqui, reſpondere, canere. Quare aliqui, ſed longiùs. Antequàm loquerer, reſponderem, canerem, clamarem, ad te ſcilicet, id eſt, antequàm te inuocarem, & deprecarer,ego errabam. *Deliqui*, שגג *ſcogeg*, errabam propriè.Aduerſa piis proſunt, qui interdum ſecundis & proſperis efferrentur, & contra Dei legem peccarent. Propter eà, Hebraicè, ועתה *vehatthah*,id eſt,Et nunc. At nunc,

A nunc, quando afflictus sum, mandata tua seruo. Ex afflictionibus discimus Deum colere.

68 *In bonitate tua*, pro tua benignitate, per tuam bonitatem. Hebraïcè, ומטיב *vmetib*, id est, Et benefaciens, doce me statuta tua. Quod aliqui iungunt cum præcedentibus, Bonus es tu & beneficus.

69 *Multiplicata est super me iniquitas*, connexa est, concinnata, cumulata, addita, ex Anonymo. Concinnarunt, confinxerunt artificiosè contra me mendacium superbi & arrogantes. *Scrutabor*, custodiam, Hebraicè אצר B *etsor*. Nempe scrutanda sunt mandata Dei, non tam vt sciantur, quàm vt impleantur.

70 *Coagulatum*, pinguefactum, incrassatum præ adipe. Crassitie obtusum est cor eorum, ne tua verba intelligat, neque iis delectetur *a*. Vnde Chaldæus hîc fomitis meminit: *Incrassatus est, sicut adeps fomes cordis eorum*. Vnde Apostolus *b*: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus*. Chrysostomus refert ad hostes. Obduratum est cor eorum aduersum me. Possit esse Antithesis. Deliciis vacant & voluptatibus, ego verò legem tuam meditor. Hæ meæ sunt deliciæ. *Sicut lac*. Masoretæ חלב *Heled*, C per quinque puncta legunt, sicut adeps, pinguefactum est cor meum, id est, obtusum factum, & quasi aruina obductum, ne legem tuam scrutentur & seruent. Sept. per geminum Camets, חלב *Halab*, sicut lac: Metaphora quidem diuersa, sed sensu eodem, quem aliqui ad temporarias delicias, & fœlicitatem conferunt. His enim ebrij peccatores, inepti sunt ad diuina. *Meditatus sum*, in deliciis habui, propriè. Antithesis. Ipsi se oblectant rebus pinguibus, & delicatis, ego habeo in deliciis legem tuã, illa me pasco, & sagino.

a *Vt Esa. 6. v. 10. Matt. 13. v. 14. Exod. 7. v. 13.*

b *1. Cor. 2. v. 14.*

71 *Bonum mihi, quia humiliasti*, vexasti, afflixisti. Affli- D ctio erudit *c*. *Infirmitatum afflictio, mater virtutum*. Saluianus *d*.

72 *Super millia auri & argenti*, plusquàm aureorum, argenteorúmque millia, vtilior meliórque est mihi oris tui lex, disciplina, doctrina. *Lex*. Doctrinam sic nominant, vt suprà *e*. *Legem dabit delinquentibus in via*. Et sanè תורה *Tora, Lex*, deducitur ab הורה *Hora*, docuit. Potest Metonymicè significare legis obseruationem. Melior mihi est legis tuæ obseruatio, mihi vti-

c *Hebr. 12. v. 6.*

d *Lib. 1. de Prouid.*

e *Psal. 24. v. 8.*

lius est obseruare legem tuam, quàm abundare aureorum & argentorum millibus. A

יוד I O D, id est, *Principium.*

Euseb. Hieronym.

73 MAnus tuæ fecérunt me, & plasmauérunt me: da mihi intelléctum, vt discam mandâta tua. B

74 Qui timent te: vidébunt me, & lætabúntur: quia in verba tua supersperâui.

75 Cognóui Dómine, quia æquitas iudícia tua: & in veritâte tua humiliâsti me.

76 Fiat misericórdia tua, vt consolêtur me: secúndùm elóquium tuum seruo tuo.

77 Véniant mihi miseratiônes tuæ, & viuam: quia lex tua, meditátio mea est. C

78 Confundântur supérbi, quia iníustè iniquitàtem fecêrunt in me: ego autem exercêbor in mandàtis tuis.

79 Conuertântur mihi timéntes te: & qui nouérunt testimónia tua.

80 Fiat cor meum immaculâtum in iustificatiónibus tuis: vt non confúndar.

D

a Psal. 8. v. 4.

In Deo duo considerantur, essentia & energia.

73 *Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt*, condiderunt, formarunt, aptarunt. Manus Dei Anthropopathôs, eius potentia, qua vtitur ad res fabricandas, sapientia, bonitas siue amor & affectus: quæ etiam digitus appellantur *a*. Est enim incorporeus, nisi malis Dei Verbum & Spiritum, quibus, tanquàm manibus instructus omnia procreauit. Facere de anima: Psalmare, siue fingere, de corpore. In Deo, duo considerantur præcipuè, Essen

A Essentia, & Energia. Quoniam autem Essentia ipsius est incorporea, membra ipsi attributa Energiæ actiones, siue operationes indicant, quæ ad nos descendunt, Essentia interim illius intra sese manente. *Da mihi intellectum*, intelligere fac me, erudi me.

74 *In verba tua supersperaui*, in tuis promissis speraui vehementer.

75 *Cognoui Domine, quia æquitas iudicia*, præceptua tua cognoui esse æqua & iusta. Alij, iudicia pro afflictionibus & pœnis. *Et in veritate*, & quia verè, id est, rectè, iustè, iure & meritò afflixisti me, scio. Kimhi cum Septua. B subaudit ב *b*, in. Verè, quæ patior, iustè patior.

76 *Fiat misericordia tua.* Sit mihi misericordia tua in his malis consolationi, secundùm eloquium tuum, quod promisisti seruo tuo, vt tu mihi seruo tuo es pollicitus. Tua misericordia mihi consolationem præstet. *Veritate humiliatus, misericordia ad consolationem instauratur.* Augustinus. *Seruo tuo*, ad seruum tuum, vt construatur cum proximis, secundùm eloquium tuum seruo tuo factum, id est, mihi. Sicut mihi seruo tuo locutus es.

77 *Veniant mihi miserationes tuæ, & viuam.* Mortuum se existimat, diuina beneuolentia priuatus, ideò vt reuiC uiscat per diuinam benignitatem precatur. Theodoretus. *Meditatio*, deliciæ: propriè, oblectatio.

78 *Confundantur superbi, quia iniustè*, quia iniuria affecerũt me, Hebraicè, בישקר עותוני *chischeker hiuuethuni*, i. quia falsò peruerterunt me, id est, quia falsò peruersum me dixerunt. Non hostibus imprecatur, sed pro eis preces fundit, quandoquidem confusio & ignominia salutem procreat. Theodoretus.

79 *Conuertantur mihi.* Datiuus Emphaticus, siue commodi & personæ, qui alioqui Latinè vacat, vt a, *Si ignoras tibi.* Pulchra Antithesis, confundantur superbi. Timentes autem te conuertantur mihi, id est, meo magno gaudio & voluptate. Alij, ad me, vt in Romano Psalterio, reuertantur ad me, mihi concilientur, ad me redeant, qui à me erant alienati propter meas calamitates & miserias. Alij, Ad me colligantur pij, qui vitam inopem & vagam degunt: sublatis de medio impiis, adiungant se mihi.

a Cant. 1. v. 8.

D

80 *Fiat cor meum immaculatum*, perfectum, integrum, ab omni reprehensione liberum. Fac integrè & perfectè in tuis statutis viuam.

כם

A

כפ CAPH, id est, *Vola manus.* Eusebius, Hieronymus.

81 DEfécit in salutâre tuũ ánima mea: & in verbum tuum supersperâui.
82 Defecérunt óculi mei in elóquium tuum : dicéntes , quando consoláberis me?
83 Quia factus sum, sicut vter in pruína: iustificatiónes tuas non sum oblítus.

B

84 Quot sunt dies serui tui: quando fâcies de persequéntibus me iudícium?
85 Narrauérunt mihi iníqui fabulatiônes: sed non vt lex tua.
86 Omnia mandâta tua véritas: iníqui persecúti sunt me, ádiuua me.
87 Paulóminus consummauérũt me in terra: ego autem non derelíqui mandâta tua.

C

88 Secúndùm misericórdiam tuam viuífica me: & custódiam testimónia oris tui.

---

81 *Defecit in salutare tuum* , præ desiderio (sic enim exprimitur boni desiderij vehementia) ardet, languet ad salutem tuam , concupiscit ardentissimè salutarem tuam legem, vel tuam defensionem. Alij, Christum saluatoré *a*. *In verbum tuum*. in promisso tuo spem habui.

a *Luc.2.v.30.*

D

82 *Defecerunt oculi mei in eloquium*, præ desiderio , & expectatione tui promissi. Vehementissimè expetiuerunt oculi mei eloquij tui præstationem, & confirmationem, ad eam elanguescunt. Theodoretus etiam de diuina Scriptura, non modò enim deficit, qui diuinam promissionem & liberationem ab imminentibus periculis expectat, sed etiã qui diuina oracula lectitat, & putat horum inuentũ sensum, esse sibi consolationem & voluptatem. Per Prosopopœiam transfert ad oculos, quod superiore versu

A versu de anima dixit, vt nihil necesse sit de interioribus animi oculis dumtaxat interpretari. Deficere etiam hîc, est animi deliquium pati, & languere præ ingenti desiderio. Non tam rectè aliqui, perire, consumi præ assiduo mœrore, & calamitatum mole. *Dicentes*. Dicendo. Prosopopœia, quasi loquantur oculi, dum ardenter expectant consolationem.

83 *Quia factus sum sicut vter*, sicut pellis in exhalatione, vel fumo factus sum, id est, totus areo & contabesco, fractus calamitatibus & tentationibus, cutim habens similem vtri & lagenæ coriaceæ fumo in rugas contractæ, & induratæ. Chald. *Sicut vter suspensus ad summum*. B Nostri doctè קיטור *Kitór*, verterunt pruinam: & si vox generalis sit ad omnes siccas exhalationes in aërem sublatas, quoniam pruina à perurendo, inquit Festus, Perurit enim instar cineris, vt infrà *a*. Vnde & vtrem contrahit, & corrugat præ reliquis exhalationibus. Deinde, quia vtres solent rugari: & contrahi pruinis, & similibus aëris affectionibus, potiùs quàm fumo, quòd eorum vsus sit in exportando, & importando, non vt in ignem mittantur, torreantur, vel ad fumum suspendantur. Chrysostomus. C *Sicut vter in pruina*, id est, frigore constrictus. Sic immutabitur Hebraïca Metaphora, sed non sententia. Euthymius. *Sicut pruina contractum vtrem laxiorem atque molliorem fieri aiunt, ita se debilitatum ac dissolutum asserit calamitatibus*. Quò etiam aliqui fumi similitudinem accommodant. Sicut vter mollitur calefactus, & extenditur: sic corpus meum deliciis diffluit, & mœrore comprimitur. Sed aptiùs ad rugas, & contractionem. Vt enim vter calefactus mollitur, & tumefactus extenditur, ita in pruina, & fumo obdurescit atque cõtrahitur. Quod miseriæ est symbolum. *Quia*, quamuis, כי *chi* hoc aliquando significat, vt infrà *b*. D

a *Ps. 147. v. 16.*

b *Psal. 138. v. 4.*

84 *Quot sunt dies serui tui*. quibus seruus tuus victurus est in his calamitatibus, id est, Ego. De se loquitur in tertia persona. Quamdiu victurus sum in his malis & crucibus? *Quot* כמה, *Cámma*, ô quanti, ô quàm multi. q. d. Nimis multi sunt dies calamitatum mearum. *Quando*, ecquando, interrogat vt suprà *c*. *Iudicium*, supplicium Ergo hoc Psalmo *Iudicium*, nunc pro iusta Dei lege: nunc pro iusto supplicio, nunc pro more & consuetudine sumitur. Hæc autem est vox Martyrum *d*, quibus impera

c *Ps. 41. v. 3.*

d *Apo. 6. v. 10.*

peratur patientia, donec fratrũ numerus impleatur. Aug.

85 *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes*. Emollierunt hanc Metaphoram, foderunt mihi iniqui fabulationes seu foueas, quæ non sunt secundùm legem tuam. *Fabulationes*, nugas multáque ineptias, quæ non possunt comparari cum legis tuæ deliciis & suauitate. Hæretica peruersa, & vaniloqua dogmata: item sæculares literas, & deuteroses intelligunt Hilarius & Augustinus, שיחות *schioth per* ש sinistrum significat verba, loquelas, fabulationes, fabulas Masoretæ scribunt per ש dextrum: vt significet foueas, & persistat in Metaphora. *Foderunt mihi iniqui foueas* (id est, insidias struxerunt) *contra tuam legem*. Tunc enim hoc sonabit, *Quòd non secundùm legem tuam*, siue, *quòd non vt lex tua*. Etsi alij exponant, mihi foueam struxerunt, qua me interciperent, quod alioqui tuæ legi repugnat. Sententia nostrorum non minùs est apposita, quanquàm sensus non admodùm variet. Dum enim impij suggerunt iusto sæculi vanitates & voluptates Dei legi repugnantes, quid aliud sunt hæ fabulationes, quàm foueæ: ac huiusmodi futilitates narrare, quid est nisi foueas fodere Dei legi contrarias?

86 *Omnia mandata tua veritas*, verissima & iustissima, vt suprà *a. Opus Domini, confessio & magnificentia*, id est, confitendum & magnificentissimum. אמונה *Emuna* etiam fidem & notitiam religionis significat. Vnde aliqui hæretici (inquit auctor fasciculi Myrrhæ *b*) sic interpretabantur. *Omnia mandata tua fides*, id est, *sunt posita in fide & cognitione tui. Quod est falsum* (inquit.) Itaque subiecit, *Ego autem non dereliqui mandata tua, quin ea facerem. Ideò enim patres nostri Mosi dixerunt, Omne quod dixerit Dominus nobis, faciemus: & Sapientes nostri prouerbio celebrarunt, Sapientia maior factis non est sapientia.* Item *Talmud* (id est, disciplina, doctrina) *sine opere non est magna Talmud. Iniqui.* Iniquè meliùs, nempe sine causa, iniuria & immeritò, vt congruat voci שקר *sheker*, sub. ב *be*, & ἀδίκως. Adiuua me iniquè persecutionem patientem.

a *Psal. 110. v.3.*

b *Exod. 19.*

Fides iuxta Rabbinos ad salutem non sufficit.

87 *Paulò minùs consummauerunt me in terra*, ferè, penè consumpserunt. Paululùm abfuit, quin perderent atque exitio afficerent, vt Chrysostomus. *In terra*, terrigenæ, mortales, qui in terra degunt. Aliqui construunt à parte posteriore Verbi. Ferè in terram me prostrauerunt, ad nihi

A ad nihilum redegerunt, in pulucrem propè consumpserunt.

88 *Secundùm misericordiam tuam*, pro tua misericordia conserua me in viuis, & ab iniquis persequentibus me *a*. Sum veluti mortuus, erue me ab his malis, & in præceptis, de quibus os tuum est testificatum, persistam.

a *Vers. 86.*

B

למד LAMED, id est, *Disciplina.*

Eusebius. Hieronymus.

89 IN æternum Dómine: verbum tuum pérmanet in cœlo.

90 In generatiône & generatiônem véritas tua: fundâsti terram, & pérmanet.

C 91 Ordinatiône tua perseuérat dies: quóniam ómnia séruiunt tibi.

92 Nisi quòd lex tua, meditátio mea est: tunc fortè periíssem in humilitâte mea.

93 In ætérnum non obliuíscar iustificatiônes tuas: quia in ipsis viuificâsti me.

94 Tuus sum ego, saluum me fac: quóniam iustificatiônes tuas exquisíui.

95 Me expectauêrunt peccatôres, vt pérderent D me: testimónia tua intelléxi.

96 Omnis consummatiônis vidi finem: latum mandâtum tuum nimis.

---

89 *In æternum Domine.* Hoc octonario per firmitatem, qua, quæ primò decreuit, perseuerant, Deum precatur.

Verbum

Verbum tuum, Decretum, mandatum tuum in æternum permanet in Cœlis. Cœli tuo decreto, & verbo sunt stabiles, & firmi in perpetuum. Nam non interibunt secundùm essentiam, sed duntaxat qualitates. Iussio tua perstat, vim habet in cœlo, adeò vt si illud voces, stet ante te, tanquàm seruus paratus ad obsequium. *Verbum*, Metaphoricè de voluntate. Estque allusio ad 1. cap. Genes. Quicquid est, verbo Dei constitit, creatum est, & conseruatur. *In cœlo*, contrà quàm in inferioribus, vbi omnia sunt fluxa, & variis mutationibus obnoxia, oriuntur, intereunt, &c. & in quibus verbum Dei tantùm permaneat ad tempus, id est, quandiu extant in rerum natura. His exemplis de perennitate cœli & terræ, docet regem Dei non posse antiquari, & quicquid ipse constituerit, ratum esse, ac fixum. Aliqui per cœlos, non cœlestia corpora, sed cœlites & Angelos, Metonymicè intelligunt qui semper Deo obsequuntur & parent. Secundùm illud, *Fiat volūtas tua sicut in cœlo & in terra.* Theodoretus vtrumque: *Eodem enim* (inquit) *tempore minuit nō solū cœlos, sed etiam cœlites diuinam custodire legem, & ab omni trangressione immunes esse.*

Matth. 6. v. 10.

90 *In generatione & generationem veritas*, firmitas decretorum tuorum, verum tuum verbum, & decretum. Loquitur enim de rerum conditarum firmo statu. Nam allegoriam sapit. Theodoretus de veritate, & salute per Christum quam populus Iudæorum, indéque Gentilium est adeptus, interpretatur.

91 *Ordinatione tua perseuerat dies*, sicut ordinasti, sicut statuisti. Commendat Dei verbum à constantia. Explicarunt hæc Hebraïca, למשפטיך עמדו היום *Lemischpatheca hamedu haiom.* i. *Secundùm iudicia tua steterunt dies.* Vbi *dies* est singularis numeri. Sed sic loquuntur Hebræi in distributionibus, id est, dierum quilibet, dies singuli ex tua sententia consistunt, tuo decreto perstant, secundùm leges tuas progrediuntur, vt exequantur quicquid eis præceperis. Hoc enim malo, quàm quod Rabbini, Secundùm iudicia tua steterunt hodiè (id est, vsque ad hunc diem, cœlum scilicet & terra.) Alij, *Dies*, Metonymicè accipiunt. Quicquid ab initio creauisti vsque in hodiernum diem, ita consistit, vt à te est constitutum. *Seruiunt*, ministrant, & tuis nutibus obtemperant.

92 *Nisi*

A 92 *Nisi quòd lex tua meditatio mea est.* Modus loquendi subiunctiuus, pro, nisi lex tua fuisset meditatio mea, siue, vt in Hebræo, שעשעי *segahaschuhi*, id est, delectatio. (vide suprà *a*) tunc in malis periissem. Contra afflictiones se consolandum legis diuinæ consideratione. *In humilitate*, afflictione, inopia, miseria. *Fortè.* Non habetur in Archetypo.

a *Vers.47.*

93 *Quia in ipsis viuificasti me*, quia per ipsa mihi vitam conseruasti.

94 *Tuus sum ego.* Cùm tuus sim, curam mei habe, & salua.

B 95 *Me expectauerunt peccatores*, me expectantes obseruauerunt, me præstolabantur ad perdendum, mihi insidiabantur, nec tamen desij intelligere tua præcepta.

96 *Omnis consummationis vidi finem*, rei quantumlibet consummatæ & perfectæ (iuxta Symmachum, totius structuræ) vidi finem: at (nam est Antithesis) mandatum tuum, siue lex tua, est valdè lata, nec habet finem. Nihil est tam absolutum, cuius non videam interitum, præter legem tuam, quæ se latissimè in omnia sæcula extendit. Omnia in mundo, tam physica, quàm humana, tandem deficiunt & finiuntur, exceptis mandatis C Domini. *Finem*, esse supple, id est, interitum. *Latum nimis*, nimis patens, quàm vt possit finiri, infinitum, fine carens, se dilatans & extendens in omnem æternitatem. Nam migrantem è corpore hominem in cœlum sequitur. Ea nimis sunt lata, quæ extremis carent. Alij Metonymicè latum, id est, dilatans, latum reddens. Lex tua animi angustias, & difficultates dilatat & discutit. Theodoretus. Immortalem, perennem, & æternam vitam concilians, & bona, quæ nullam vicissitudinem recipiunt.

D

מם MEM, id est, *Ex ipsis.*

Eusebius. Hieronymus.

97 QVómodo diléxi legem tuam Dómine? tota die meditátio mea est.

98 Super inimícos meos prudéntem me fecísti mandáto tuo: quia in ætérnum mihi est.

99 Super omnes docéntes me intelléxi: quia testimónia tua, meditátio mea est.

100 Super senes intelléxi: quia mandáta tua quæsíui.

101 Ab omni via mala prohíbui pedes meos: vt custódiam verba tua.

102 A iudíciis tuis non declinâui: quia tu legem posuísti mihi.

103 Quàm dúlcia faúcibus meis elóquia tua: super mel ori meo.

104 A mandátis tuis intelléxi: propréreâ odíui omnem viam iniquitâtis.

---

97 *Quomodo dilexi legem tuam.* Ecquónam modo. Admiranter, vt Hebraicum מה *mah*, quàm, quantùm, quantoperè, quàm ardenter. Sic vehemens suum desiderium explicat. Adeò tuam legem dilexi, vt illa sit mea quotidiana meditatio siue locutio, commentatio, occupatio. Hoc octonario exponit fructum, quem ipse ex studio, & obseruatione diuinæ legis perceperit. *Tota*, vel omni.

98 *Super inimicos meos prudentem*, plusquàm, magis quàm. Sapientiorem me, quàm sint hostes mei, reddidisti in tua lege. Ben zoma aliter infrà a: *Ab hostibus meis sapientem me fecisti, me per eos docuisti*, de quo opusculum Plutarchi, *De Vtilitate ex inimicis capienda. Mandato.* ἐσόφισάς με τὴν ἐντολήν σου, docuisti me mandatum tuum Noluerunt hunc ablatiuum resolui per præpositionem *per*, vel *propter*: quanquàm Hebraica hanc resolutionem patiantur. *Quia in æternum mihi est*, mandatum tuum, siue lex tua: quia semper istud habeo, semper illud seruo, nunquàm illud abiicio, vel desero: quia perpetuò tuam legem habeo propositam, nec sino me ab ea auelli, quantumuis latrent contra me mei hostes, quia semper in animo meo infixa hæret, quia semper eam in corde conseruo. Augustinus, quia ad æternitatem mihi valet: inimicis autem in hoc tantùm sæculo. Kimhi paulò aliter: *Quia in æternum mea est* (lex) quia

a Vers. 99.

A *quia in æternum seruare eam debeo. Nam est mihi fœdus salutis*, id est, sempiternum a. Ea de causa creasti me. Sic perpetuò sanxisti. Aliqui in genere intelligunt de quibuslibet disciplinis, ad quas plenius percipiendas opus est Dei auxilio singulari, vt gratia naturam perficiat. Vnde Catholici cæteris paribus, etiam in humanis artibus, & sciẽtiis sunt doctiores Hæreticis, Paganis, &c. propter singularem Spiritus Dei præsentiam b.

a *Num. 18. v.19.*

Catholici in omni artium genere aliis doctiores.

99 *Super omnes docentes me*, præ, plusquàm. Vt superiore versu, & sequenti 100. 103. *Super mel*, plusquàm mel, sunt

b *Dan. 1. v. 20.*

B dulcia, grata & probata. Ex legis Dei studio, vel in lege Dei non solùm factus est prudentior inimicis, verùm etiam sapientior doctoribus, & intelligentior senibus. Diuinæ gratiæ omnia ascribit. Theodoretus. Benzoma citra comparationem tres hos versiculos 98. 99. 100. intelligit, vt præp. מן *Min* absolutè accipiatur pro *à*, *ab*. Ab inimicis meis prudentem me fecisti. Ab omnibus docentibus me didici. A senibus intellexi, neque me ab eis puduit quicquam discere. *Itaque dico ego eum duntaxat esse sapientem, qui discit à quolibet homine, etiam inimico, nec erubescit à quoquam doceri. Quoniam Dauid cecinit: Ab omnibus docentibus me intellexi.* Hæc ille in fasciculo

C Myrrhæ c.

c *Gen. 12.*

100 *Super senes intellexi*, præ senibus, qui à maioribus multa didicerunt, & multa experti sunt. Allegoricum est illud Ambrosij, nouum populum, qui hic loquatur, supra seniorem Iudaicum intelligere.

101 *Ab omni via mala prohibui*, cohibui, in carcerem conclusi. *Pedes*, pro affectibus & motibus animi, quos oporteat in carcerem veluti concludere, & compedibus vincire, ne ferantur ad praua.

102 *Legem posuisti mihi*, docuisti me. Suprà d. Alij, con-

d *Vers. 33.*

D stituisti mihi legem, ac dedisti, quam sequor. Quia sic lege mihi imposita, & data constituisti.

103 *Super mel ori meo.* Suauior mihi est legis tuæ meditatio, quàm ori mel. Est nouum membrum per Asyntheton & Zeugma. (Et) super mel ori meo (sunt eloquia tua.)

104 *A mandatis tuis intellexi*, ex præceptis tuis eruditus sum, & intelligentiam consecutus, è tua lege didici, quid sit credendum, quid faciendum: vt mox. *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Meditatione & scientia præ-

ceptionum tuarum intelligens, & prudens factus sum Quare &odio prosequor omnem semitam mendacij. Vel. Metonymicè, eos qui iniquè viuunt. *Odiui* odio habui, odi. Interim Verbum est Latinum præteriti significationem magis exprimens, quàm *Odi*. Hinc apud M. Ciceronem *a* in M. Antonij epistola de Pompeio mortuo: *Mihi quidem constat non deserere partes, quas Pompeius odiuit*, id est, quas dum viueret, odiuit, non quas nunc odit, cùm sit mortuus. *Odio, Odis*, veteres dicebant. Hinc *Odirem*, apud Charisium *b*, & *Osi sunt*, passiuè apud Festum. Hæc aduersùs istos, qui nostram editionem inelegantiæ arguere temerè solent. *Iniquitatis*, שקר *sheker*, mendacij propriè. Quod aliqui referunt ad falsam doctrinam, & corruptelas.

a 13. Philip.

b libr. 3.

נון N V N, id est, *Sempiternum*.

Euseb. Hieronym.

105 LVcérna pédibus meis verbum tuum: & lumen sémitis meis.

106 Iurâui & státui: custodîre iudícia iustítiæ tuæ.

107 Humiliâtus sum vsquequâque Dómine: viuífica me secúndùm verbum tuum.

108 Voluntária oris mei beneplácita fac Dómine: & iudícia tua doce me.

109 Anima mea in mánibus meis semper: & legem tuam non sum oblítus.

110 Posuérunt peccatôres láqueum mihi: & de mandâtis tuis non errâui.

111 Hæreditâte acquisíui testimónia tua in ætérnum: quia exultátio cordis mei sunt.

112 Inclinâui cor meum ad faciéndas iustificatiônes tuas in ætérnum: propter retributiónem.

---

105 *Lucerna*. Verbum Dei est lux, lumen, lucerna, quoniam ad Deum dirigit in agendis, credendis, sperandis, amandis, & ducatum præstat, ne vspiam offendamus, & laba

A labamur in vitæ huius tenebris, néve aberremus ab ea via quæ ducit ad vitam beatam. Est enim fidei & vitæ regula, monstrans viam in tenebris mundi ad vitam æternam *a*. Theodoretus lucerna legem Mosis intelligit, lumine Christum. Nam illa quidem vt lucerna, vix vnam illuminauit gentem, hic verò totum orbem terrarum. Item lucerna cùm adhuc nox esset, at posteà lux vera illuminat omnem mundum, illuxit.

a *Esa. 8. v. 20. 2. Pet. 1. v. 19.*

106 *Iuraui & statui*, in Circuncisione, Baptismo, Confirmatione, & reliquis fidei, & religionis actionibus, tã solennibus quàm priuatis votis & professionibus. *Et sta-* B *tui. Et* expositiuè sumitur. Nam iurare hic nihil aliud est, quàm firmiter decernere, statuere, & promittere.

107 *Humiliatus sum vsquequaque*, afflictus sum vehementissimè, ex his malis erue me, vel viuere fac me secundùm legem tuam, & piè.

108 *Voluntaria oris mei beneplacita.* Substantiuè pro votis, & voluntariis oblationibus. Gall. *Deuotions*. Oblationes oris mei (vt orationes meas) liberales & spontaneas acceptas habe & placitas. *Spontanea sacrificia oris mei benè placeãt tibi.* Heb. נדבות פי רצה נא *nidboth pi ret-* C *se na.* Sic autem vocat hymmos suos, & laudationes vltroneas, vel etiam sacrificia pacifica citra votum, vel obligationem oblata, quæ pro gratiarum actione fiebant, non ex præcepto legis. Quibus Hebræi נדר *Neder*, vota, votiua sacra, & חובה *Hobá* debitum, sacrificia ex debito opponunt. Theodoretus refert ad consilia Euangelica, quæ legis necessitati minimè subiiciuntur, sed piæ & religiosæ mentis sunt fructus, vt virginitas, continentia post nuptias, paupertas, solitaria vita, Eremi commoratio. &c. *Oris*, ore prolata, & fusa. Quæ enim alibi sacrificia laudis, hîc *Voluntaria oris*, dicuntur, id est, D voluntariæ orationes, deuotio, & piæ preces. Hebrçum quidem נדבה *Nedaba*, genus est sacrificij, sed eo, vt etiam, *Vituli labiorum*, & *Hostia laudis*, transfertur apud Hoseam *b*: *Reddamus vitulos, vitulos labiorum nostrorum*: vbi doctè Hieronymus: *Vituli labiorum*, ait, *laudes & gratiarum actio*. Pro quo Septuaginta fructus labiorum, iuxta illud Apostoli *c*: *per ipsum offeramus hostiam laudis, id est, fructũ labiorum confitentium nomini eius. Beneplacita*, accepta. Adiectiuè, à parte posteriore Verbi *fac*. Voluntaria oris mei fac beneplacita, fac vt placeant tibi.

Consilia Euangelica quæ, & qualia.

b *ca. 14. v. 3.*

c *Heb. 13. v. 15.*

109 *Anima mea in manibus meis*, in manifestis periculis. Nam quod est in manu, est expositum, & obiectum, siue obnoxium externæ direptioni, q.d. Sum in perpetuis periculis, neque talis mors, neque vita, &c. me à tui charitate poterit separare *a*. Chal. *Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset*. Quo Hebraïsmo vtitur Iob *b* & Iephte *c*. *Posui animam meam* (inquit) *in manibus meis, transiuiq; ad filios Ammon, & tradidit eos Dominus in manus meas*, id est, vitam meam omnibus periculis exposui. Hinc Hieronymus ad Suniam. *Est breuiter hic sensus. Quotidiè periclitor, & quasi in manibus meis sanguinẽ meũ porto, & tamen legem tuam non obliuiscor.* Hæc ille. Mendosi codices Græci legunt σȣ, de quo D. Augustinus. *Nonnulli* (inquit) *codices habẽt, in manibus meis, sed plures, tuis. Et hoc quidem planum est. Iustorum enim animæ in manu, prouidentia, custodia Dei sunt. Anima verò mea in manibus meis quo modo intelligatur, ignoro.* Quod explicat D. Hieronymus, ignorat D. Augustinus. Nempe multa ignorantur à linguarum imperitis, quæ periti liquidò intelligũt. Vnde vitiosam lectionem duntaxat interpretantur Augustinus, Cassiodorus, Theodoretus, &c. *Et legem*, & tamen. Sic seq. vers.

a Rom. 8. v. 31.
b Iob 13. ca. vers. 14.
c Iud. 12. v. 3.

110 *Et de mandatis tuis non erraui*: & tamen, at propter has cruces, propter hos laqueos & insidias à tuo cultu nõ discessi.

111 *Hæreditate acquisiui*. Vnico verbo Græc. ἐκληρονόμησα, hæreditaui, hæreditate possedi, accepi in hæreditatem, pro hæreditate elegi *d*. Quandiu viuam, ea habiturus sum pro hæreditate, non aurum, argentum, &c. Piorum patrimonium est lex Dei, non aurum, argentum, sæculi pompæ, &c. *Exaltatio*, gaudium & lætitia.

d Vt Ps. 15. vers. 5.

112 *Inclinaui cor meum*. Metaphora à libripende, qui stateram inclinat in quam vult partem. Trutinæ enim est simile animæ consilium, homo verò siue mens stateram tenenti. Theodoretus. *Propter retributionem*, propter mercedem, quam promisisti, propter præmium vitæ æternæ & aliorum bonorum, quibus studiosos legum tuarum remuneras עקב *hekeb*, pro mercede etiam exponunt plerique Rabbini, quòd sit extremum operis. Alioqui propriè significat calcem, vestigium, plantam. Si Apostolus *e*. *Fide Moses elegit affligi Dei causa, quòd aspiceret in remunerationem*. Causa finalis prima, per

e Hebr. 11. v. 26.

A per se propriè, cur applicandus sit animus ad exequenda Dei mandata, est Deus, siue Dei voluntas, & imperium, nempe quia sic vult, & iubet: secunda autem, & minùs præcipua, retributio, siue remunerationis spes. Aliqui exponunt, *vsque ad calcem* id est, vsque ad finem extremum dierum meorum: vt & suprà *a*. Non tam rectè: iam enim posuit, *in æternum*. Alij, *vsque ad vestigium*, in singulis legis vestigiis.

Causa principalis bonorum operum Deus, minùs præcipua, retributio.

a Ps. 70. v. 33.

סמך SAMECH, id est, *Adiutorium*.

B

Eusebius. Hieronymus.

113 INíquos ódio hábui: & legem tuam diléxi.

114 Adiútor, & suscéptor meus es tu: & in verbum tuum supersperâui.

115 Declinâte à me malígni: & scrutâbor mandâta Dei mei.

C

116 Súscipe me secúndùm elóquium tuum, & viuam: & non confúndas me ab expectatiône mea.

117 Adiuua me, & saluus ero: & meditâbor in iustificatiónibus tuis semper.

118 Spreuísti omnes discedéntes à iudíciis tuis: quia iniústa cogitátio eôrum.

119 Præuaricántes reputâui omnes peccatôres terræ: ideò diléxi testimónia tua.

D

120 Confige timôre tuo carnes meas: à iudíciis enim tuis tímui.

---

113 *Iniquos odio habui*, cogitabundos, malè cogitantes propriè, סעפים *sahaphim*. Quo verbo aliqui hæreticos intelligunt, commenta nefaria animo agitantes: vt sit antithesis odij peruersæ doctrinæ, & amoris legis Dei.

114 *Adiutor & susceptor meus es tu*, latebra & scutum, propriè per Metaphoram. Docet se sub tutela Dei abscondi, & tanquàm scuto defendi. *Supersperaui*. Præpositio auget, vt Hebraicè coniugatio Piel: vehementer speraui in tua promissione.

115 *Scrutabor*, Hebraïcè, ואצרה *veeserah*, id est, custodiam: vt intelligamus legem Dei esse scrutandam, vt opere compleatur *a*. Cognitionis enim finis est actio. Hìc nota malorum consortia legis Dei studio officere.

a 1.Cor.4. v.20. Matt. 5.v.20. Rom.2. v. 13.14. Iac.1. v.22.23.

116 *Suscipe me secundùm eloquium tuum*, adiuua me, confirma, sustenta, fulci secundùm tuum promissum. Salutem mihi promissam largire. Eloquium enim promissionem hoc in loco dicit. Theodoretus *Et viuam*. Optatiui, siue Deprecatiui modi: & fac viuam, & viuam obsecro. q. d. Et viuifica me, vt alibi. Sic quod mox sequitur, *Et non confundas*. Nam Hebraïcè, ואל *veal*, *Et ne*, Viuere hìc videtur significare iustũ esse, vt *b*. *Ego enim per legem, legi mortuus sum, vt Deo viuam*. Nam non loquitur de vita corporis. Sic illud *c*. *Iustus ex fide viuit*, vita scilicet spirituali, non sensibili. *Et non*, Deprecanter. Et ne frustrator me, ne me confundi sinas à mea spe. Hinc Hebraïce, ואל *Veal*. Ne pudefiam non impetrando quod promisisti.

b Gal.2. v. 19.

c Abacuk 2.v.4.

117 *Adiuua me, & saluus ero*, fulci me, vt conseruer. *Et meditabor*. Alij, Et delectabor. Alij, Et narrabo. At meditatio non in verbis solùm, sed etiam in operibus. Theodoretus.

118 *Spreuisti omnes discedentes*, סלית *salitha*, conculcasti propriè, omnes errantes à statutis tuis, quia fallax vel mendax est eorum calliditas.

119 *Præuaricantes reputaui omnes peccatores*. A parte posteriore regitur. In fonte sermo ad Deum dirigitur. (tanquàm) scorias cessare, & detinere fecisti, deleuisti, abrasisti, sustulisti omnes impios terræ: vel, quasi rubiginem existimasti. (pro nihilo dixit Theodotion) Metaphora, ab aurifice, qui argenti vel auri scorias abiicit, vt Deus impios. Quomodo scoria per ignem ab auro disiungitur, & rubigo abstergitur, neque igne consumitur: ita impios exurendos censuisti igne (æterno.) Septuaginta videntur legisse, סוגים חשבת *Soghim, haasabti*, errantes cogitaui, reputaui: non חשבת סיגים *Sighim hisbata*. Sensus parum differt. Omnes peccata

A peccatores terræ reputaui præuaricantes, pro præuaricantibus,& transgressoribus censui, id est, pro nihilo, pro hominibus nihili,& nullius pretij, quorum interitus nihili æstimari debet, vt quorum vita sit Reip. noxia.

120 *Confige timore tuo carnes meas*, καθήλωτον, clauis transfige, ne ad sua desideria ferantur, & in animam consurgant, sed mortuæ peccato factæ eius ducatum sequantur. Doctè, Nam מסמרים *masmedim*, sunt claui a, vt sit allusio ad mysterium crucifixionis Christi: sic Apostolus b: *Christo confixus sum cruci*. Et iterum c: *Per Christum mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*. Et rursus d: *Vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt non vltrà seruiamus peccato*. Et alibi e: *Mortificate mēbra vestra, fornicationem, immunditiam & passiones alias*. q. d. Transfige carnes meas timore tanquam clauis, vt caro sibi intereat, tibi viuat. Perfora & penetra. Timor tuus altè intret in corpus meum. Mortifica, vulnera, debilita timore tuo carnem meam, vt eius lasciuia coërceatur, néve per eam tibi peccem. Pro סמר *Semar*, vel, סמור *Semór*, in Imper. Masoretæ maluerunt סמר *Samár*, in præterito, non tam rectè. *Confixa est præ timore*: vel, iuxta alios, *Horruit tui timore caro mea, vt quasi pili capitis erigantur in rectum*. Gall. *herisser*. *A iudiciis*, à decretis tuis, quibus comminaris te perditurum impios, à pœnis, quas dare ij solent, qui à tua lege descïscunt. Timor Dei comprimit animi cupiditates.

a *Esa. 41. v. 7.*
b *Gal. 2. v. 19.*
c *6. ca. v. 15.*
d *Ro. 6. v. 6.*
e *Col. 3. v. 5.*

B C

עין AIN, id est, *Fons, vel oculus.*

D

Eusebius. Hyeronymus.

121 FEci iudícium & iustitiā: non tradas me calumniántibus me.

122 Súscipe seruum tuum in bonum: non calumniêntur me supérbi.

123 Oculi mei defecêrunt in salutâre tuum: & in elóquium iustitiæ tuæ.

124 Fac cum seruo tuo secundùm misericórdiam tuam: & iustificatiônes tuas doce me. A

125 Seruus tuus sum ego: da mihi intelléctum, vt sciam testimónia tua.

126 Tempus faciéndi Dómine: dissipauêrunt legem tuam.

127 Ideò diléxi mandâta tua: super aurum, & topázion.

128 Proptéreà ad ómnia mandâta tua dirigébar: omnem viam iníquam ódio hábui. B

---

121 *Feci iudicium & iustitiam.* Studui iustitiæ & virtuti. Quod dicere non est iactantia, sed innocentiæ assertio, vt videatur indignus, qui nocentium libidini permittatur. Ambrosius, *Nam gloria nostra hac est testimonium conscientiæ nostræ.* Theodoretus a. *Non tradas.* Hebr. על תניחני לאשקי *al thonihení lebosche kai, Ne derelinquas me oppressoribus meis,* ne me eorum libidini permittas. C

a è 2. Cor. 1. v. 12.

122 *Suscipe seruum tuum,* adiuua me, *in bonum,* id est, vt benè mihi sit, in bonum assequar, vel vt bona exequar. Ad verbum, *Dulcesce seruo tuo, ad bonum,* q.d. Dulcem & suauem te præbe seruo tuo, vt omnia bona, pro quibus orat, impetret & obtineat. Alij, vt Aquila & Theodotiõ, vertunt, *Fideiube, Sponde pro seruo tuo in bonum.* Metaphoricè, pro, Inclina cor meum ad bonum, accommoda, oblecta. Sic animum meum virtutis & pietatis ardore affice, vt omnes meas voluptates in eis constitutas habeam, eísque oblecter. *Calumniētur,* יעשקני *iahashkuni* opprimant propriè. D

123 *Oculi mei defecerunt*, vsque ad defectionem & deliquium animi concupierunt salutem tuam, & tua iusta mandata, ardenter concupierunt tuam salutem, tuum auxilium, & tua præcepta iusta. Etsi Theodoretus: *Eloquium*, promissionem hic rursus exponat.

124 *Iustificationes tuas doce me*, statuta. Require suprà b.

b Vers. 12.

125 *Seruus tuus sum ego.* Non tantùm natura, quod cum omnibus commune habeo, sed etiam affectu, quod eorum

Seruus Dei verus quis.

A eorum est duntaxat, qui libentissimè Dei imperium eligunt. Theodoretus. *Da mihi intellectum*: in fonte est Eclipsis, Fac me intelligere (viam.)

126 *Tempus faciendi*, puniendi, vlciscendi. In malam partem, vt alibi *a. Non faciam, si inuenero ibi triginta*, idest, vt aliis versibus *b*, non percutiam, non interficiam, non delebo, q.d. vt tu facias iudicium in impios, sub. tempus est, vt facias vindictam scilicet, & vltionem de iis, qui legem tuam violant, & euertunt. Chrysostomus. Sed Theodoretus ad auxilium refert. Tempus est, vt facias quæ precor. Iam nobis iniuria affectis opportunum est tuum B auxilium, immò verò necessarium. Chaldæus resoluit hoc gerundium per primam personam, *Vt faciam*, videlicet legem tuam. Nam alij eam dissipant. Sic enim vertit, *Tempus est faciendi voluntatem Dei, Domine*: In Hebræo est Heterosis personæ ob mysterium Filij Dei, Domino Christo, cui pater dedit omne iudicium *c*. Quàm doctè reduxerunt ad secundam, vt oratio minus esset abrupta עת לעשות ליהוה *hac lahaschoth Lahonaij. Tempus faciendi Domine*, id est, vt faciat Dominus, id est, vt tu, ô Domine, facias iudicium de impiis. C *Tuam*. q.d. Tuum est negotium, quod agitur. Quare non est tibi negligendum, quin vlciscare legis tuæ præuaricationem.

a Gen. 18. v. 20.

b 26. 31. 32.

c Ioan. 5. v. 22.

127 *Ideò dilexi mandata tua*. Dilexi tua præcepta, plusquàm omnes mundi opes, & pretiosissima quæque. Illorum præstationem prætuli cunctis diuitiis & thesauris. *Topazion*, obrizum propriè, genus auri purissimi, non lapidis pretiosi, vt Topazius, illa tempestate aliis fortassè prælatus.

128 *Propterea ad omnia mandata tua dirigebar*. Ad verbum: Omnia mādata omnium rectificabam, id est, defen-D debam, vt recta, ac iusta, recta dicebam: vel rectè custodiebam omnia præcepta omnium rerum, quas præcepisti. *Omnium* enim ad res, non ad personas refertur *d. Iniquam*. שקר *scheker*. Falsitatis propriè. Quod de falsa doctrina aliqui accipiunt.

d Ezec. 44. vers. 30.

124 Fac cum seruo tuo secundùm misericórdiam tuam:& iustificatiônes tuas doce me. A

125 Seruus tuus sum ego:da mihi intelléctum, vt sciam testimónia tua.

126 Tempus faciéndi Dómine: dissipauêrunt legem tuam.

127 Ideò diléxi mandâta tua: super aurum, & topázion.

128 Proptéreà ad ómnia mandâta tua dirigébar:omnem viam iníquam ódio hábui. B

---

121 *Feci iudicium & iustitiam.* Studui iustitiæ & virtuti. Quod dicere non est iactantia, sed innocentiæ assertio, vt videatur indignus, qui nocentium libidini permittatur. Ambrosius, *Nam gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ.* Theodoretus a *Non tradas.* Hebr. על תניחני לאשקי *al thonibeni lehosche kai, Ne derelinquas me oppressoribus meis,* ne me eorum libidini permittas. C

a è 2.Cor.1. v.12.

122 *Suscipe seruum tuum,* adiuua me, *in bonum,* id est, vt benè mihi sit, in bonum assequar, vel vt bona exequar. Ad verbum, *Dulcesce seruo tuo, ad bonum,* q.d. Dulcem & suauem te præbe seruo tuo, vt omnia bona, pro quibus orat, impetret & obtineat. Alij, vt Aquila & Theodotiō, vertunt, *Fideiube, Sponde pro seruo tuo in bonum.* Metaphoricè, pro, Inclina cor meum ad bonum, accommoda, oblecta. Sic animum meum virtutis & pietatis ardore affice, vt omnes meas voluptates in eis constitutas habeam, eísque oblecter. *Calumnietur,* יעשקני *iahashkuni* opprimant propriè. D

123 *Oculi mei defecerunt*, vsque ad defectionem & deliquium animi concupierunt salutem tuam, & tua iusta mandata, ardenter concupierunt tuam salutem, tuum auxilium, & tua præcepta iusta. Etsi Theodoretus: *Eloquium*, promissionem hic rursus exponat.

b Vers.12. 124 *Iustificationes tuas doce me,* statuta. Require suprà b.

Seruus Dei verus quis. 125 *Seruus tuus sum ego.* Non tantùm natura, quod cum omnibus commune habeo, sed etiam affectu, quod eorum

A eorum est duntaxat, qui libentissimè Dei imperium eligunt. Theodoretus. *Da mihi intellectum*: in fonte est Eclipsis, Fac me intelligere (viam.)

126 *Tempus faciendi*, puniendi, vlciscendi. In malam partem, vt alibi *a*. *Non faciam, si inuenero ibi triginta*, idest, vt aliis versibus *b*, non percutiam, non interficiam, non delebo, q. d. vt tu facias iudicium in impios, sub. tempus est, vt facias vindictam scilicet, & vltionem de iis, qui legem tuam violant, & euertunt. Chrysostomus. Sed Theodoretus ad auxilium refert. Tempus est, vt facias quæ precor. Iam nobis iniuria affectis opportunum est tuum B auxilium, immò verò necessarium. Chaldæus resoluit hoc gerundium per primam personam, *Vt faciam*, videlicet legem tuam. Nam alij eam dissipant. Sic enim vertit, *Tempus est faciendi voluntatem Dei, Domine*: In Hebræo est Heterosis personæ ob mysterium Filij Dei, Domino Christo, cui pater dedit omne iudicium *c*. Quàm doctè reduxerunt ad secundam, vt oratio minùs esset abrupta עת לעשות ליהוה *hac lahaschoth Lahonaij*. *Tempus faciendi Domine*, id est, vt faciat Dominus, id est, vt tu, ô Domine, facias iudicium de impiis. C *Tuam*. q. d. Tuum est negotium, quod agitur. Quare non est tibi negligendum, quin vlciscare legis tuæ præuaricationem.

a Gen. 18. v. 20.
b 26. 31. 32.
c Ioan. 5. v. 22.

127 *Ideò dilexi mandata tua*. Dilexi tua præcepta, plusquàm omnes mundi opes, & pretiosissima quæque. Illorum præstationem prætuli cunctis diuitiis & thesauris. *Topazion*, obrizum propriè, genus auri purissimi, non lapidis pretiosi, vt Topazius, illa tempestate aliis fortassè prælatus.

128 *Propterea ad omnia mandata tua dirigebar*. Ad verbum: Omnia mādata omnium rectificabam, id est, defen-D debam, vt recta, ac iusta, recta dicebam: vel rectè custodiebam omnia præcepta omnium rerum, quas præcepisti. *Omnium* enim ad res, non ad personas refertur *d*. *Iniquam*. שקר *scheker*. Falsitatis propriè. Quod de falsa doctrina aliqui accipiunt.

d Ezec. 44. vers. 30.

A

פא PHE, id est, *Os, oris.*
Eusebius, Hieronymus.

129 Mirabília testimónia tua: ideò scrutáta est ea ánima mea.
130 Declarátio sermônum tuôrum illúminat: & intelléctum dat páruulis.
131 Os meum apérui, & attrâxi spíritum: quia mandâta tua desiderâbam. B
132 Aspice in me, & miserêre mei: secúndùm iudícium diligentium nomen tuum.
133 Gressus meos dírige secúndùm elóquium tuum: & non dominêtur mei omnis iniustítia.
134 Rédime me à calúmniis hóminum: vt custódiam mandâta tua.
135 Fáciem tuam illúmina super seruũ tuum: C
& doce me iustificatiônes tuas.
136 Exitus aquârum deduxérunt óculi mei: quia non custodiérunt legem tuam.

---

129 *Mirabilia testimonia tua.* Augustinus ad bonitatem, potentiam, effectus visibiles, qui in cœlo, terra, rebúsque procreatis lucent, refert. Ambrosius ad miracula Israëlitis edita. Tu in genere ad res omnes admiratione dignas, mysteria recondita, & cætera, quæ demulcere & in amorem excitare eos possunt, qui cernere queunt. D
Scrutata est, ad perficiendum. Vnde Hebraicè, נצרתם *netsaratham*, custodiuit ea. Quod tamen pro *Obseruare*, sumi possit in hanc sententiam. Quoniam testimonia tua sunt res admirandæ, idcirco ea diligenter obseruaui, & contemplatus sum, ea vt perciperem.
130 *Declaratio sermonum tuorum*, apertio, patefactio, explicatio. Quando sermones tui declarantur & docentur,

tur, illustrantur rudes, Cognitio dictorum tuorum rudes illuminat, Verbum Dei explicatum populo mentem eius illustrat, ne ambulet in tenebris, sciatque agenda, fugienda, credenda, speranda, amanda, fruenda, In metu & & obseruantia continet. Hic sacrarum lectionum & concionum fructus etiam apud rudes פתח *Pétah* etiam ostium, aperturam & ingressam מבא *mabó* R. Leui *a*) significat. Etiam ostium & principium legis tuæ cœlesti quodam lumine illustrat mentes hominum, vt possint perspicere, quid sequendum, quid fugiendum, nedum eius penetralia, & intima mysteria. Vel initium, & limen verbi Dei illuminat mentes. Primus sensus, literæ cortex, prima lectio & vox. Verba Dei in ipso limine, atque introitu illuminant. Qui sensus est proprius. Nam פתח *Pathah*, aperire, incipere, & apud Iob *b aperire os suum*, incipere loqui, aperire parabolam, eam inchoare. Quisquis attingit vel limen, vel corticem Scripturæ, se sentit illuminari: quantò magis, vbi fuerit ipsa penetralia ingressus? Initium ac rudimentum verbi tui lucem præbet simplicibus & indoctis, qui id tantùm degustarint. *Paruulis*, simplicibus & idiotis, nedũ doctis & literatis Simplices erudit. In genere de paruulis ætate, sensu, eruditione, donis, fortuna, qui ignorantia detenti infantium instar sunt.

a Exod. 29.

b Iob. 3. v. 1.

131 *Os meum aperui*, magnoperè desideraui. *Et attraxi spiritum*, aërem, qui attrahitur respirando, quasi dicat: ingemui, suspiraui, anhelaui præ legis tuæ desiderio. Gestus hominum aliquid auidissimè expetentium, vt famelicorum. Nam hi aërem hianti ore hauriunt. Anhelaui, anhelitum duxi, vt solent qui aliquid vehementer cupiunt, præ desiderio cœlestis sapientiæ. Qui expectant aliquid ferè sunt hiante ore. Vnde χασκάζειν, id est, hiare, apud Aristop. *c* pro expectare: & apud Poëtam Latinum, *Coruos pascit hiantes*. Metaphoricè Os mentis alacritas, quæ Spiritus gratiam attrahit, vt cùm Apostolus *d*, *in patefactione oris, vt verbum sibi daretur*, precatur. Theodoretus.

c In vespis.

d Eph. 9. v. 19.

232 *Secundùm iudicium diligentium nomen tuum* morẽ, consuetudinem, q. d. vt soles misereri diligentium te, passiuè. Iudiciũ, pro more, vt *e. Hos ius, siue iudicium regis est*, id est, mos. Sic solent agere reges, & subditos opprimere: hinc perspicuè & alio in loco *f*. *Dabis calicem*

e 1. Reg. 8. v. 11.

f Gen. 40. v. v. 13.

Pharaoni

Pharaoni secundùm iudicium prius: & alio in loco *a*, *secundùm iudicium filiarum fecit ei*. Alij accipiunt pro æquitate, vt bilances iudicij, id est, iustæ, æquæ. Miserere mei pro ea æquitate, qua es erga diligentes nomen tuum.

a Exo. 1. 2. v. 9.

A

133 *Gressus meos dirige secũdùm*. Hebraïcè הָכֵן *hachen*, i. firma, vel para gressus meos in eloquio tuo: in tuis dictis vestigia mea stabilito, vt ab omni peccato & scelere purus sim, & ne vlla iniquitas me in seruitutem redigat. *Secundùm* ergo hic, pro iuxta, prope, per, vt Latinè *ambulare secundùm littus*. Vitæ sanctæ regula Dei eloquium. *Non dominetur, ne peccatum in me regnet*, vt ait Apostolus *b*. Alioqui sine peccati seruitute esse nec possumus, nec solemus. *Non omnis*, id est, nulla iniustitia in me vigeat, de qua phrasi infrà *c*.

B

b Rom. 6. v. 12.

c Psal. 147. v. 9.

134 *Redime me à calumniis hominum*, libera, vindica me ab iniuriis hominum & oppressione.

135 *Faciem tuam illumina*. Fauorem tuum ostende, & serenitatem vultus tui. Sic vocat rerum tristium finem, & bonarum largitionem. Alioqui Deus est incorporeus, simplex, compositionis expers. Theodoretus. Facies tetrica, odij & iræ signum: serena & lucida, fauoris ac beneuolentiæ. Alij, vt Ambrosius, faciem Dei non velatam: quasi sibi concedi petat spiritualem legis intelligentiam, qua mentes illustrantur, de qua in aliis locis *d*, vt *præcepta Dei non ex parte* (inquit, Hilarius) *neque per legis vmbram, sed facie ad faciem, & spirituali contemplatione cernat*. Fons illinc non abludit. Nam חוקים *Hukkim*, sunt statuta religionis, & sacrorum rituum, quorum theoria est valdè mystica è D. Dionysio.

C

d Exod. 33. v. 13. 14. 2. Cor. 3. v. 18.

136 *Exitus aquarum deduxerunt oculi*. Accusatiui casus, διεξόδους: riuos aquarum, copiosissimas lacrymas profuderunt fluminis instar, cùm hominum transgressiones conspexerim. Sic enim multitudinem lacrymarum vocat. *Deduxerunt*, id est, κατεβίβασαν. At, vt monet Ambrosius, legitur in aliis exemplaribus κατέβησαν, descenderunt, vt Hebraïcè, פלגי מים ירדו עיני *Palgué maim iaredu, henai*, *in riuos aquarum descenderunt oculi mei*. Riui lacrymarum fluxerunt de oculis meis. In aliis etiam κατέδυσαν, subierunt. Quæ varietas indicat Septuaginta vetustate fuisse interdum corruptos. *Custodierunt*, sub homines. Sic sæpe tertiis vtuntur impersonaliter, in vtroque

D

Septuaginta fuerunt interdum corrupti.

A vtroque etiam numero. Aliqui, non incommodè, *Oculi mei*, repetunt è superiori hemistichio. Vnde in nonnullis exemplaribus Græcis, *ἐφύλαξα*, *Custodiui*. Quia non custodiui ego legem tuam: quia peccaui oculis & oculorum concupiscentia, per oculos satisfeci, copiosè lacrymando. Quam lectionem alioqui Hieronymus reprehendit, quòd Hebraica lectio habet, שמרו *schameru*, *Custodierunt*. Sed ea nihil huic sententiæ detrahit. Effusè lacrymati sunt oculi mei, quia illi non custodierunt legem tuam, quia oculi mei grauiter peccarunt, & transgressi sunt tua præcepta. Hyperbolicōs B declarat ingentē dolorem ob legis diuinæ contemptum.

צדי TSADE, id est, *Iustitia*.

Eusebius. Hieronymus.

137 IVstus es Dómine: & rectum iudícium tuum.

138 Mandâsti iustítiam, testimónia tua: & veritâtem tuam nimis. C

139 Tabéscere me fecit zelus meus: quia oblíti sunt verba tua inimíci mei.

140 Ignîtum elóquium tuum veheménter: & seruus tuus diléxit illud.

141 Adolescéntulus sum ego, & contémptus: iustificatiônes tuas non sum oblîtus.

142 Iustítia tua, iustítia in ætérnum: & lex tua véritas.

D 143 Tribulátio, & angústia inuenérunt me: mandâta tua meditátio mea est.

144 Æquitas testimónia tua in ætérnum: intelléctum da mihi, & viuam.

---

137 *Iustus es*, essentialiter (natura, non qualitate) & efficienter, dum nos iustificas *a*. *Iudicium*. In fonte est discordia numeri inter Adiectiuum & Substantiuum, ad deno-

a *Rom.3. v.24.*

ad denotandam distributionem ישר משפטיך *iaschar mispathecha, rectum iudicia tua*, id est, vnunquodque iudiciorum tuorum. Quicquid enim à Deo fit, recto iudicio fit. Ambrosius, & Zonaras *a*.

A Deo quicquid fit, iustè fit.

a Tom. 3.

138 *Mandasti iustitiam, testimonia tua.* Asyntheton. Præcepisti nobis iustitiam, & testimonia tua, & veritatem tuam studiosissimè. Diligenter admodùm iussisti obseruare iustissimas & verissimas tuas leges. Est autem congeries nominum Synonymorum. Hæc enim tria nihil nisi legem Dei significant. Alij vertunt in genitiuo, Iustitiam testimoniorum tuorum, & veritatis tuæ. Sanxisti mandata iustissima, & verissima, vt valdè sollicitè seruarentur. Occasione literæ צ tsade, quæ est symbolum iustitiæ, apud Hebræos maximè Cabbalicos ex Elia in Tisbi, hoc Octonario commendat iustitiam Dei.

139 *Tabescere me fecit*, צמתתני *tsimmethathni*, succidit me propriè. Sed est Metaphora. Conficior zelo, & indignatione, quòd inimici mei tuorum verborum sint immemores. Non tam offensus sum priuatis iniuriis, quàm legis tuæ præuaricatione.

140 *Ignitum eloquium tuum vehementer*, igne probatum & excoctum, id est, purum, & sine scoriis, vt non fallat. Sic suprà *b*: Verba tua puriora & excellentiora sunt auro, quod artifex sæpe igne purgauit. Alij, efficax. Theodoretus probatum, & omni reprehensione liberum. Quid si flammeum, ardens Metonymicè, id est, incendens, & inflammans animas ad cœlestia & superna.

b Psal. 11. v. 17. & 18. v. 11.

141 *Adolescentulus sum ego*, paruus & abiectus. Non est nomen ætatis, sed conditionis, & status siue humilitatis. Allusum putat Theodoretus ad 1. Reg. *c* vbi cùm Dauid fratrum esset minimus & abiectissimus, greges pascens, vates simul, & rex à Deo per Samuelem effectus est. *Iustificationes.* Et tamen sub. Anonymus. Nempe אף על פי כן *aph hal pi chen.* Quamuis me contemnant homines, tamen non sum oblitus præceptorum tuorum, sed in his perseueraui constantissimè.

c 16. c. v. 11.

142 *Iustitia tua, iustitia in æternum.* Iustitia tua nunqum corrumpitur: quisquis eam sequitur, in perpetuum gaudebit: & in crucibus consolabitur. Vel laborum mercedem habebit, vitam æternam, cum qui humanis regibus obtemperat, ne in præsenti quidem vitâ, à legislatore

A latore honorem, & præmium vix consequatur. *Lex*, spiritualis, vel Euangelij. Ambrosius. Malo in genere. Nam verbum Dei commendat ab æternitate & veritate. *Veritas*, vera vel firma, constans & permanens. Legem diuinam humanis opponit, quæ non omninò omnes iustitiam continent. Theodoretus.

143 *Tribulatio & angustia inuenerunt me*, euenerunt mihi. Sed sic loquuntur, ne calamitates videantur fortuitò obtingere. *Meditatio*, deliciæ, Hebraïcè, שעשעי *schabaschuhai*. Et sic ferè semper toto hoc Psalmo. In mediis angustiis me his deliciis solor.

B 144 *Æquitas*, æquissima (sunt.) Idem ferè suprà *a*. Testimonia tua sunt perpetuò æquissima. At Theodoretus, sunt in causa, vt æterna consequamur bona. Quare etiam *Viuam*, de vita æterna intelligit. *Intellectum*, legis tuæ da mihi, vt viuam. Eius enim ignoratio impietatem, indèque mortem gignit.

a v.142.

קוף COPH, id est, *Vocatio.*

Euseb. Hieronym.

C 145 CLamâui in toto corde meo, exaúdi me Dómine: iustificatiônes tuas requiram.

146 Clamâui ad te, saluum me fac: custódiam mandâta tua.

147 Præuéni in maturitâte, & clamâui: quia in verba tua supersperâui.

148 Præuenérunt óculi mei ad te dilúculo: vt meditârer elóquia tua.

D 149 Vocem meam audi secúndùm misericórdiam tuam Dómine: & secúndùm iudícium tuum viuífica me.

150 Appropinquauérunt persequéntes me iniquitâti: à lege autem tua longè facti sunt.

151 Propè es tu Dñe: & omnes viæ tuæ véritas.

152 Inítio cognóui de testimóniis tuis: quia in ætérnum fundâsti ea.

145 *Iustificationes tuas requiram.* Etiam hic Hebraicè, חקיך אצרה *hukecha atzorah*, id est, *statuta tua custodiam.* Quod possit esse modi deprecatiui, siue Optatiui. Obsecro, custodiam, fac, quæso requiram. De efficaci peruestigatione. Etenim pollicetur, se totum vacaturum Domini institutis & religioni, si vota impetrauerit.

146 *Vt custodiam mandata*, testimonia. In Hebræo, עדתיך *hedothecha*, & Græco μαρτύρια eodem sensu, nisi quòd vox extenditur ad præcepta Ecclesiæ tradita, non scripta, vt suprà a annotatum.

a Vers. 1.

147 *Praueni in maturitate*, maturè, ante tempus: primum mane anteuerti. Vnde Hebraicè, בנשף *banneschepb*, in crepusculo, præuenio crepusculum, in tenebris euigilo, summo mane, antequàm reliqui surgant. De antelucanis precibus. Græcè, ἐν ἀωρίᾳ, in immaturitate, in intempestiuitate, longè ante tempus surgendi, vel tempore immaturo, & rebus agendis incommodo. Quod tamen posteà Euthymius, Theodoretus, Augustinus de intempesta nocte actionibus immatura, vt quod sequitur de prima luce, & diluculo exponunt, נשף *Neschepb* interpres Berachoth hic interpretatur vesperam diei, quando occubuit sol, q. d. Non transiit super me dimidium noctis in somno, quoniam antè surgebam. Sed nihil est necesse. Duplex enim est נשף *Neschepb*, siue crepusculum, matutinum & vespertinum, per horam nimirum integram ante solis occasum, vel ortum. *Supersperaui*, vehementer speraui in tua promissa. Præpositio *Super*, id facit, quod Piel coniug. in Hebræo, id est, auget significationes, vt iam dictum est.

148 *Præuenerunt oculi mei ad te diluculo*, pro his omnibus vnica est vox Hebræa, אשמרות *aschimroth. Custodias*, vigiliarum, in quas nox distribuitur hoc tempore. Adeò, inquit studiosus fui legum tuarum, vt in earum meditatione vigilas & nocturnos excubitores præuenerim, nec solùm dulcissimi somni tempore, sed etiam prima luce tuas leges meditatus sim. Nam in quatuor partes vigiliæ diuidebantur. Ex hoc & superiore versu ipsum intelligimus totas ferè noctes insumpsisse, partim precibus, partim meditationibus, & studiis verbi Dei. Hinc & suprà b: *Media nocte surgebat ad confitendum Domino.* Ex quo colligunt in Berachoth duas vigilias stetisse in prece, quoniã in dimidio noctis sunt duæ vigiliæ.

b Vers. 62.

A 149 *Secundùm iudicium tuum viuifica me*, secundùm morem tuum, pro tuo more, prout soles, vt suprà a. Alij, pro tua æquitate. Alij, secundùm promissiones verbi tui, sicut promisisti: *Non in custodia testimoniorum Dei, non in continentia iuuentutis, non in antelucanis meditationibus, & vigiliis acquiescit, nisi secũdùm misericordiam gratiam, & opem Dei consequatur.* Hilarius.

a *Vers.* 132.

150 *Appropinquauerunt persequentes me.* Masoretæ non tã rectè legunt, רודפי *Rodephe* syntacticè, pro רודפי *Rodephai.* Eorum autem sensus est per Eclipsim, *Appropinquarunt* (contra me) *sectatores sceleris, qui persequũtur,* B id est, sectantur scelus & flagitia: (At) *tu propè es Domine. Iniquitati*, dolo inhæserunt, ad dolos accesserunt, séque applicarunt. *Longè.* Elegans Antithesis ad verbum appropinquandi.

151 *Propè es tu Domine*, præsto es tu colentibus legem tuam, eis ades. Theodoretus ad prouidentiam refert, cernis omnia, totum terrarum orbem imples, & moderaris, his quæ fiunt semper præsto es. Nulláque res te præterit. Vt illud b: *Deus appropinquans ego sum, & non Deus à longè*, & illud etiam c. *In ipso viuimus, mouemur, & sumus. Omnes via tua.* Ad verbum, omnia præcepta tua.

b *Ier.* 23. *v.* 23.
c *Act.* 17. *v.* 28.

C 152 *Initio cognoui de testimoniis*, iam ab initio, iã à multo tempore, iamdiu noui tua testimonia esse æterna, quódque, vt vertit D. Hieron. in æternum fundauerit ea, vt in perpetuum seruentur ab omni ætate & sexu: vt *Quia*, sit particula continuatiua. Aliis est causalis. Antiquitùs scio legem tuam, quandoquidẽ est æterna, nec de nouo condita. Nec desunt, qui *initio* primùm omnium, ante omnia, in primis, interpretentur: vel à circuncisione mea, quæ erat professio legis exequendæ. Nam fidem Deus, vt in baptismo, ita in circuncisione infundebat, non quidem actu, sed habitu. Augustinus altiùs extendit, nempe ad D Ecclesiam, quæ ab initio generis humani fuit, & cognouit testimonia Dei, quibus promisit se daturum regnũ æternũ filiis: quia fundauit ea, vtpote in Christo fundamento æterno, vera esse. Hilarius ad omnem ætatem, q. d. Ab exordio cognoui legem tuam, quæ est in Adam statuta, in Abel, Noe, Abrahã Isaac, Iacob, Ioseph, Mose, Patriarchis & Prophetis, vt quæ illis contigerint, possim dicere. In vita illorum spem æternam perspicio. Per eos tuo cultu imbuor, vt quorum vita fundata sit ad futuræ domus

Deus infundit in baptismo fidẽ habitu non actu.

a *Eph.2.v.20.* ædificationem. *Ædificamur enim super fundamentũ Prophetarum & Apostolorum a*, in quibus fundata testimonia Dei in æternum. Theodoretus testimonia cœlum & terram exponit remotiùs, in quibus continuè Dei prouidentia cernatur, dum multo ordine omnia progrediuntur. *Fundasti*, fixisti, constituisti, nempe vt in æternum custodiantur. Semper enim homines obligant. *De testimoniis.* Nonnulla testimonia tua, nõ omnia. *De*, hanc habet vim. Abben Ezra.

A

ריש R E S, id est, *Caput.*

B

Eusebius, Hieronymus.

153 Vide humilitâtem meam, & éripe me: quia legem tuam non sum oblítus.

154 Iúdica iudícium meum, & rédime me: propter elóquium tuum viuífica me.

155 Longè à peccatóribus salus: quia iustificatiônes tuas non exquisiérunt.

C

156 Misericórdiæ tuæ multæ Dómine: secúndùm iudícium tuum viuífica me.

157 Multi, qui persequúntur me, & tríbulant me: à testimóniis tuis non declinâui.

158 Vidi præuaricántes, & tabescebam: quia elóquia tua non custodiérunt.

159 Vide, quóniam mandâta tua diléxi Dómine: in misericórdia tua viuífica me.

160 Princípium verbôrum tuórum véritas: in ætérnum ómnia iudícia iustítiæ tuæ.

D

153 *Vide humilitatem meam*, commiserationis oculis. Alioqui Deus omnia videt, ac audit. *Humilitatem*, afflictionem, miseriam, humiliationem, abiectionem, vilitatem. Nam hoc vocabulo *ταπεινώσεως* sic vti solent, vt suprà *b*. Non pro virtute semper, vt respondeat ענו *τῷ*

b *Vers. 50. v. 92.*

boni,

A *boni*. Etsi Ambrosius & Theodoretus aliter pro humiliationis virtute capiant.

154 *Iudica iudicium meum*, inter me & inimicos meos. Theodoretus, causam meam age, & libera me, iudica meam causam, eius patrocinium suscipe, & me his malis absolue. Redimere accipiunt pro liberare, eripere, nisi quòd alludunt ad pretium à Christo persoluẽdũ, hodieq; persolutum. *Eloquium*, promissionem, dictorum fidem.

155 *Longè à peccatoribus salus* (est) supp. Sic sequentib. versibus. Misericordiæ (sunt *a*.) Multi (sunt *b*.) Viæ B meæ (sunt *c*.) Nisi malis esse imprecandi formulam. Procul ab impiis (sit) salus; defensióque tua, quòd legem tuam non sectentur. *Salus* tua, defensio, auxilium, liberatio. Nostri de salute sempiterna.

a *156.*
b *157.*
c *168.*

156 *Secundùm iudicium tuũ viuifica me*. Morem, vt suprà *d*, vt soles. Alij, secundum legem tuam, & promissiones ea consignatas.

d *Vers. 149.*

157 *Multi, qui persequuntur me*, sunt. Multos habeo, qui me insectantur & aduersantur, neque tamen à tuis legibus deflecto. Particulam aduersatiuam *at*, *tamen*, vt & verbum substantiuum solent cogitationi relinquere.

C 158 *Vidi prauaricantes, & tabescebã*. Heb. אתקוטטה *ethkothathah*, id est, tædio affectus sum, propriè: vel iurgatus sum cum legis tuæ violatoribus præ zelo. Sic infrà *e*, & suprà *f*.

e *Psal. 138.*
f *Vers. 139.*

159 *Vide, quoniam*, quòd continuatiuè. *In misericordia*, pro tua misericordia, per tuam clementiam.

160 *Principiũ verborum tuorum*. Hebraicè, ראש *rosch*, caput, id est, summa, vel initium, siue exordium. Vnde alij interpretantur, Summa verborum tuorum est veritas, veritatem tibi in omnibus pro scopo proponis. Qua locutione vtitur Paulus *g*: *Capitulum autem eorum*, D *quæ dicuntur*, id est, summa eorum, quæ dicimus, est hæc. Alij, prima tua verba sunt vera, verba tua veritate seu fundamento nituntur, & ab exordio veritatem loqueris. Non modò media & extrema, sed initium statim omnium verborum tuorum est veritas. Hoc initium Kimhi ait esse: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est h*; quo nihil verius vnquam Scriptura prodidit. Cæteræ enim veritates hac, quæ est de Dei vnitate, fulciuntur. Vnde & hanc primò est locutus, & tradidit, & ab hac sententia Decalogum est exorsus.

g *Heb. 8. v. 1.*
h *Deu. 6. v. 15.*

Theodoretus pollicitationes Abrahæ factas de multiplicanda eius sobole, benedicendis per Christum cunctis gentibus, sempiterno Christi imperio. Eas enim esse diuinorum sermonam principium veritate præditum. A

שין SHIN, id est, *Deus.*

Eusebius, Hieronymus.

161 PRincipes persecûti sunt me gratis: & à verbis tuis formidâuit cor meum. B

162 Lætâbor ego super elóquia tua: sicut qui inuénit spólia multa.

163 Iniquitâtem ódio hábui, & abominâtus sum: legem autem tuam diléxi.

164 Sépties in die laudem dixi tibi: super iudícia iustítiæ tuæ.

165 Pax multa diligéntibus legém tuam: & non est illis scándalum.

166 Expectâbam salutâre tuum Dómine: & mandâta tua diléxi. C

167 Custodíuit ánima mea testimónia tua: & diléxit ea vehementer.

168 Seruâui mandáta tua, & testimónia tua: quia omnes viæ meæ in conspéctu tuo.

---

101 *Principes persecuti sunt me gratis*, immeritò, sine causa. *Et à verbis.* At, attamen verba tua timuit cor meum. Propter eorum persecutiones non desit statutis tuis insistere, vt suprà *a*. Propter persecutiones à veri confessione non est discedendum. D

a *Vers.23.*
b *Matt. 10.*
v.18.19.20.

162 *Lætabor ego super eloquia tua*, de eloquiis & dictis tuis: vel propter *b*, *Sicut qui inuenit spolia multa*, hostium supple. Et est Periphrasis victoris. Sic lætabor eloquiis tuis, ac si eximia spolia per victoriam reportarem *c*.

c *Es.9. v.3.*

163 *Iniquitatem odio habui*, שקר *schiker*, i. mendacium,

A ctum, falsitatem propriè, vt eam legi opponat, siue doctrinæ cœlesti.

164 *Septies in die laudem dixi tibi:* te sæpissimè quotidiè, de iudiciis tuis iustissimis laudaui. Quod ardentem amorem demonstrat. Nam septenarius est numerus plenitudinis in hoc idiomate. Potuit interim respicere ad horas orationis septem in Ecclesia instituendas. Nam etsi Sigebertus in Chronicis, & Radulphus Tungrensis earum institutionem Damaso, cum D. Hieronymo & Ambrosio assignent, quòd iam inde tum in Romana, B tum in Mediolanensi Ecclesia, Psalmorum per totam hebdomadam extiterit distributio, refragatur tamen ipse Hieronymus, quando Epistolis ad Lætam & Demetriadem, earundem horarum canonicarum vsum non nouum tunc fuisse disertis verbis ostendit. Quare vt constitutio Apostolica memoratur apud Clementem *a*, Cyprianum *b*, Athanasium *c*, Basilium *d*. Qui omnes Damaso fuerunt superiores. *Alioqui semper se trutinet homo* (inquiunt Doctores Talmudici) *vt si ad orandum paratum se nouerit, oret. Sin minus, oret.* Aut, vt Iacobus *e*, *Tristatur aliquis vestrum: oret. Aequo est animo, etiam psallat.* C *Super*, propter, vel, de iudiciis tuis iustissimis. Sic superlatiuos exprimunt.

Septenarius precū numerus in Ecclesia quando institutus.

165 *Pax multa diligentibus legem tuam;* tranquillitas animi, requies conscientiæ, vel fœlicitas, prosperitas *f*. *Scandalum*, ruina, offensio. Non impingunt, non corruunt, ita vt pereant: non pereunt, quicquid accidat. Alij, de scandalo spirituali. Lex enim omnem illis viam virtutis explanat, & omne peccati offendiculum, siue impedimentum tollit. Euthymius.

166 *Expectabam salute tuum*, vt suprà *g*. *Dilexi.* Hebr. עשיתי *haschithi*, id est, feci, opere compleui & D obseruaui. Dilectio actionem supponit. Charitas operatur, ἐνεργῶν, efficax est, apud Paulum *h* sæpius. *Si quis dicat se diligere lingua, & non factis, mendax est i.* Quin & sic vertere potuerunt, quoniam diligere plus est, quàm facere, vel seruare. Hæc enim sunt necessitatis & timoris, illud charitatis. Est autem amor mandatorum Dei multò potior, quàm metus. Nam qui diligit, non seruiliter obedit, sed liberè, atque ex animo. Augustinus.

167 *Et dilexit ea vehementer.* In Hebræo quidem prima persona ואהבם *vaohabã*, id est. *Et dilexi ea*: sed in

a *Lib. 8. Const. Apost. c. 40.*
b *In fine libri de orat. Dominica.*
c *Lib. De virginitate.*
d *In Reg. fusiùs explicatis, inter. 37. & in Asceticis, pag. 38. exē. Graci.*
e *c. 5. v. 13.*
f *Rom. 8. v. 16. 17.*
g *Vers. 81.*
h *1. Cor. 13. v. 4. 5. Gal. 5. v. 5.*
i *1. Ioan. 2. v. 4.*

tellectus idem. Iam enim docuimus hanc linguam per Sinecdochen animæ voce vti pro persona, indiuiduo, & ipso homine. Custodire, & diligere Scriptura coniungit, ob ea, quæ annotata sunt proximo versu.

198 *Omnes via mea in conspectu tuo*, quia meæ actiones omnes tibi sunt expositæ, & cognitæ, téque habent inspectorem.

A

ת T A V, id est, *Signum.*

Eusebius. Hieronymus.

B

169 APpropínquet deprecátio mea in conspéctu tuo Dómine: iuxta elóquium tuum, da mihi intélléctum.

170 Intret postulátio mea in cóspéctu tuo: secúndùm elóquium tuum éripe me.

171 Eructâbunt lábia mea hymnum: cùm docúeris me iustificatiônes tuas.

C

172 Pronunciâbit lingua mea elóquium tuum: quia ómnia mandâta tua æquitas.

173 Fiat manus tua, vt saluet: quóniam mandâta tua elégi.

174 Concupíui salutâre tuum Dómine: & lex tua meditátio mea est.

175 Viuet ánima mea, & laudâbit te: & iudícia tua adiuuâbunt me.

176 Erráui sicut ouis, quæ périit: quære seruum tuum, quia mandâta tua non sum oblítus.

D

---

169 *Appropinquet deprecatio.* Hebraïcè, רנתי *rinnathi* clamor, vociferatio, propriè exaudienda suscipiatur à te Domine. Aliqui hunc prolixum Psalmum intelligunt. Et sanè eius totius conclusio hic octonarius esse videtur. Nam precatur, vt preces admittat & scientiam tribuat non humanam, sed diuinorum oraculorum.

Se

A Se eum perpetuò celebraturum quæ est Psalmi summa. ***Iuxta eloquium***, prout dictitat verbum tuum, siue, vti es pollicitus suprà *a*. ***Da mihi intellectum***, legis tuæ: fac me eam intelligere.

170 ***Intret postulatio mea conspectu***, in tuum conspectum: ante te veniat mea obsecratio, & me defende, vt es pollicitus suprà *b*.

171 ***Eructabunt labia mea hymnum***, fundent copiosè, cantabunt laudem tuam. Metaphora à ructu, qui copiosum cibum sequitur. Sic enim cibo spirituali, id est, Dei fauore, gratia, & donis copiosè pasti, Hymnorum B cantionem offerimus. *Cùm docueris.* Aliqui accipiunt *Cùm*, & Hebraicè כי *chi*, causaliter. Fundent labia mea hymnum. Docebis enim me præcepta tua. Sed nihil necesse. Nam כי *chi*, sæpe est particula temporis, cùm, quando.

172 ***Pronunciabit lingua mea eloquium tuum***, prædicabit. laudabitque legem tuam, ענה *haná*, loqui hîc est, è R. Dauid. At è Masoretis, laudare. Nam monent tribus his locis eadem notione sumi hoc verbum, loci sunt præter hunc Exod. 15. *c* Prou. 25. ***Aequitas***, æquissima (sunt.) su- C prà *e*, atque adeò ipsa æquitas, vel, vt in Hebræo, צדק *tsedek*, & Græco δικαιοσύνη, iustitia.

173 ***Fiat manus tua, vt saluet***, vt auxilietur mihi, propriè. Sit mihi tua manus auxilio. Sic vocat diuinam vim & potentiam. Adesto mihi in salutem. ***Elegi***, pro optimis amplexus sum.

174 ***Concupiui salutare***, vt suprà *f*. Euthymius de Christi incarnatione. ***Meditatio***, deliciæ, vt sæpe anteà: oblectatio suauissima.

175 ***Viuet anima mea***, vel, Viuat, deprecanter. Viuat anima mea, vt te laudet. De vita corporea intelligunt, ta- D men ad literam de spirituali, qua mortui sumus peccato, viuimus autem Deo, & iustitiæ, accipi possit, vt illud *g*: ***Iustus ex fide viuit***. Et sic toto hoc Psalmo *Viuificādi* verbum, maximè *h*, ***In via tua viuifica me***. Viuere me fac in tuis præceptis & institutis. Quoad viuam fac ea persequar. Cùm contrà, peccatorum scribat Apostolus *i* viuentem mortuum esse, ac eius opera esse mortua. Ambrosius de vita æterna. Viuat anima mea in æternum, vt tunc planè & perfectè laudem te *k*: *Cupio dissolui, & esse cum Christo*. Sæpiùs autem ita est locutus, quia fragilis est

a *Psal. 81. v. 9. & alibi.*
b *Psal. 49. &c.*
c *Vers. 21.*
d *Vers. 4.*
e *Vers. 144.*
f *Vers. 81.*
g *Abacu. 2. v. 4.*
h *Vers. 37.*
i *1. Tim. 4. v. 5.*
k *Phi. 1. v. 23.*

vtralibet vita nostra, corporea, inquam, & spiritualis, nisi eam Deus conseruet. Sic *adiuuabunt*, adiuuent me iudicia tua, leges tuæ vel promissiones. Vel, obseruatio iudiciorum tuorum mihi erit auxilio. Aliqui, iudicia etiam accipiunt pro dispositionibus: aliqui, pro sententia extremi iudicij, quando dicetur, *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratũ à mundi constitutione* a. 176 *Erraui sicut ouis quæ perijt*, à via recta præceptorum tuorum. Verbum enim תעה *tahá*, per *Tau*, quo vtitur, de errore viæ, vt טעה *taha* per *Teth*, de errore mentis & intellectus, ex Elia. Quod quia interdum confunditur, aliqui referunt ad exilia, fugas, assiduas migrationes, persecutiones, q. d. erraui, præ persecutionibus, fui sine certis sensibus, velut exul & vagus, qui suas sedes nusquam certò constituit. Profugus fui & erro. R. Selomo *b*. Me, sicut ouem à lupis huc illuc exagitatam, quære & reduc, siue restitue. Vt ait Apostolus *c*: *Circumierunt in melotis pellibus caprinis, in solitudinibus errantes, in mõtibus, in speluncis, in cauernis terræ egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus.* Alij, vt Ambrosius, ad peccati errorem, quéadmodum Esaias loquitur *d*, q. d. Erraui per varia peccata. Me sicut ouem deerrantem, in rectam caularum viam dirige. *Quæ perijt*, Sicut ouis perdita, errans à grege, *Quære*, vt reducas, reduc me in viam rectam libertatis, gratiæ, gloriæ, per mandatorum tuorum obseruationem. Pergit in Metaphora. Theodoretus refert ad parabolam de bono pastore *e*, qui per mõtes & valles ad palantem post dæmones ouem cucurrit, & supra humerum reduxit, ob ipsam magis delectatus, quàm propter nonaginta nouem minimè vagantes. Sic precabitur Psaltes, vt Christus veniat, & hominem apud Dæmones errantem saluet. Qui scopus est Scripturarum.

a *Matt. 25. v. 34.*
b *Gen. 20.*
c *Heb. 11. v. v. 37.*
d *Esa. 53. v. 6.*
e *Luc. 14. v. 4. 5.*
Christi aduentus in carne, scopus Scripturarum.

A B C D

ARGVMENTVM.

Petit Ecclesia à maledicis & Cedarenis (id est, Mahometanis, à Cedar Ismaelis filio) inter quos versatur, liberari. Canticum est propheticum, vt & sequentia quæ Graduum inscribuntur.

1 Canticum graduum. CXIX. Heb. 120.

Ad

A

AD Dóminum cùm tribularer, clamâui: & exaudíuit me.

2 Dómine líbera ánimam meam: à lábiis iníquis, & à lingua dolôsa.

3 Quid detur tibi, aut quid apponâtur tibi: ad linguam dolôsam?

4 Sagíttæ poténtis acútæ: cum carbónibus desolatóriis.

B

5 Heu mihi, quia incolâtus meus prolongâtus est, habitâui cum habitántibus Cedar: multùm íncola fuit ánima mea.

6 Cum his, qui odérunt pacem: eram pacíficus: cùm loquêbar illis, impugnâbant me gratis.

C

1 *Canticum gradum.* Canticum graduum, vel potiùs ascensionum (nam מעלות *Mahaloth* vtrumque significat) numero sunt quindecim, quæ se ordine consequuntur vsque ad Psalmum 134. Sic autem appellantur, vel ab ascensione, & eleuatione vocis, è R. Saadia, quòd eorum concentus sit eleuatissimus, & altissimus, vel 2. iuxta Talmud, quòd canerentur in quindecim templi gradibus, tanquàm in vmbone, & conscensu suggesti. Vel 3. quæ ratio est omnium optima, & argumentis ipsorum accommodatissima, ab ascensionibus ab exiliis, vt מעלות *Mahaloth* significet ascensiones, non gradus, sumpta allusione à situ Hierusalem, ad quam omni ex parte ascendendum erat, quòd esset collocata in montibus. Et reuerà hi omnes pertinent ad captiuitates populi, & è captiuitatibus liberationes. Sic Chald. *Canticum pro ascensionibus abyssi* (ex abysso, vt exilio, inferno, morte.) Et Suidas in voce *ἀναβαθμοὶ, λέγουσι ᾗ τὴν ἀπὸ βαβυλῶνος τοῦ λαοῦ ἐπάνοδον* quæ ascensio & restitutio erit perfecta & integra in consummatione sæculi, iuxta vaticinationes Danielis, cùm Deus deleuerit omnem

D

princi

principatum Saracenorum & reliquorum, inter quos Ecclesia exulat. Cantica ergo graduum sunt precationes & consolationes de ascensionibus, siue liberationibus ab exilio, & captiuitate. Quarum typo prædicitur reditus in cœlum ex hoc miserrimo vitæ statu, vt proinde Augustinus ad cordis ascensiones è valle plorationis referat. Qui sectantur mysteria: Quòd sint gradus, quibus scandatur ad Deum, quorum primus afflictio. 2. prospectus ad Deum. 3. lætitia communionis. 4. inuocatio. 5. gratiarum actio. 6. confidentia. 7. patientia, & expectatio diuinæ liberationis. 8. Dei gratia, & fauor. 9. timor Domini. 10. Martyrium. 11. peccatorum detestatio. 12. humilitas, 13. Christi aduentus desiderium. 14. concordia & charitas. 15. assidua Dei benedictio.

Gradus mystici, quibus ad Deum scanditur.

2 *Domine libera animam meam à labiis iniquis*, mendacibus propriè. Sic appellat blasphemias idololatrarum, hæreticorum, Alcorani, &c. Vel maledicta, quibus onerant probos, calumnias, conuitia, imposturas, & fraudes.

3 *Quid detur tibi, aut quid apponatur.* Apostrophe ad hostem impium, maledicum. & Sycophantam. Quid ob linguam illam dolosam consequêris, ô impie & fraudulente? Sic Hebraïca actiuè enunciata passiuè facilia reddiderunt. מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה *mah-ytthen lecha vmah iosiph lach laschō remija, Quid dabit tibi, & quid addet tibi lingua dolosa?* Quē fructum, quódve emolumentum tibi afferet lingua fraudulenta? Nullum, nisi plagas durissimas. Aliqui minùs concinnè, Apostrophen ad animum siue seipsum dirigunt, vt sequens versus in bonum accipiatur. Quid, ô anima consolationis dari tibi possit contra linguas fraudulentas? Nullum nisi Dei eloquia, quæ sunt veluti *sagittæ potentes acutæ, penetrantes intima cordium*, & veluti igniti carbones. *Ad* pro *ob, propter*, vt suprà *b*.

b *Ps. 44. v. 6. Hebr. 4. v. 12.*
b *Ps. 21. v. 3*

4 *Sagittæ potentis acutæ.* Per subiectionem respondet præcedenti interrogationi. Durissimæ plagæ, grauissimæ pœnæ, & incendia perniciosissima tibi dabuntur, tibíque apponentur. Hæc enim verba sunt repetenda è superiore versu per Zeugma. Lues acerbissima, & exquisitissima supplicia, ô impie, & hic, & apud inferos, quòd sic linguam tuam maledicam in populum Domini, vt suprà *c*, & alibi vibratis, & contortis à potenti Deo, vel

c *Ps. 44. v. 6.*

A vel homine, quarum ictus propter iaculantis robur est acerrimus, & potentissimus, & intima quæque penetrat. Item prunis iuniperi, & similium arborum, quæ vrunt vehementiùs, & ignem retinent diutiùs. Te potens transfiget, & conficiet suis acribus telis, & cremabit igni inextinguibili. Illud pertinet ad cladem, quam in hoc seculo passi sunt Babylonij, Persæ, Macedones, Romani, & patientur Saraceni, reliquíque Ecclesiæ hostes: hoc autem ad supplicia æterna. Nam vt carbones desolatorij, siue ἐρήμικοί, qui conficiuntur ex arboribus crescentibus in desertis & eremis, incendium acriter concipiunt ob B partium densitatem, & diu conseruant, vt etiam eorum vrant cineres: sic ignis gehennæ vehementissimus & diuturnissimus, vtpote perpetuus. *Desolatoriis*, vastatoriis, &, vt Nicetas [a] exponit, vindicibus & cruciantibus, vel potiùs, vt & Græcè ἐρημικοῖς, id est, arborum in desertis & solitudinibus nascentium, quales Iuniperi. Nempe carbonibus acribus, acriter consumentibus & ardentibus, vt qui constent non qualibet materia syluestri, sed desertorum & solitudinum. Hebraïcè, רתמים *rethamim*, id est, iuniperorum, quarum prunæ apud Plinium & Theophrastum dicuntur esse ardentissimæ, diutissi- C mè ignem conseruare, neque facilè extingui: adeò vt, quo tempore extinctæ foris videntur, vel etiam redactæ in cinerem, interiùs ardeant. Quemadmodum prauæ linguæ infamia intensa est, atque diuturna. Septuaginta doctè per Synecdochen, per speciem arboris deserti, & vastitatis, intellexerunt similes omnes arbores in genere. Rabbini ferè construunt hunc versum cum *linguam* superioris, quasi in Hebræo sit Appositio. *Quid dabit, quid proderit tibi lingua dolosa* (quæ est) *sagitta potentis*, &c. quæ & pungit vt sagitta, & vrit vt carbo. Vel D in vocatiuo: O sagittæ, id est, quid detur tibi, ô tu, qui es similis sagittis, &c. Vt comparet mendacia & calumnias sagittis ab homine valentissimo contortis, & ardentibus iuniperi carbonibus. Malo in accusatiuo, vt attigi, Sagittas acutas, scilicet, dabit: vt sit denunciatio vltionis linguæ virulentæ, qui posteà passiuè resoluatur in nominatiuum.

Carbones desolatorij qui sint.

[a] *In 2. orat. Nazianzeni de festo Pascha.*

5 *Heu mihi, quia incolatus.* Absentiam terræ sanctæ non sustinens lacrymabiliter ingemiscit. *Heu mihi,* אוי הלי *hoiali*. Hei mihi, siue Heu me miserum & calamitosum.

Heu

Heu quidem construitur cum accusatiuo, sed retinuit Syntaxim Hebraïcam ad fontis commendationem & venerationem, cuius causâ, *Grammaticas leges plerunque Ecclesia spernit.* Imo & Apostoli in ipso Græco contextu, veluti solœcizantes *a*. Quod semel annotatum esto aduersùs eos, qui rident Scripturæ simplicitatem, nec perspiciunt in illa interdum plus esse neruorum & succi, quàm in vlla verborum congruitate. *Incolatus*, peregrinatio, exilium. Aliqui in genere, de hac vita mortali, quæ nihil aliud est, quàm peregrinatio. Hæc enim piis nimis longa est, tum propter tædium præsentium malorum, tum ob cœlestis patriæ desiderium. Sed literæ aptiùs in specie, de fidelium captiuitate, & exilio sub infidelibus. *Prolongatus est*, Rectè, ad sensum. Nam Hebraicè, ויאהלי כי גרתי משך *Oiahli chi garthi meschech.* i. *Hei mihi, quia peregrinatus sum* (in) *longitudine siue longo tempore.* Etsi aliqui vertant (in) משך *Mesech*, id est, Cappadocia, Tartaria, vel Meschia, vt sit nomen loci, à Mesec Iapheti filio *b*, Hetruriam aliqui ineptè imaginantur. Etsi in eam sententiam Kimhi & Abben Ezra citent Iosephum Ben Gorion. Nam eius codex Venetiis editus *c* aliter habet. *Tubal*, inquit, *hi sunt, qui habitant in Tuscana terra ad flumen Phisaá, Mesech autem qui Sibsune, quos aliqui putant esse Saxones Germaniæ. Cum habitantibus Cedar*, cum Cedarenis siue Saracenis. Nam Cedareni sunt Arabiæ populus, quos posterior ætas Saracenos appellauit, à Cedar vno è filiis Ismaël. Interim ratione Mysterij, est allusio ad vocis notationem. Cedar enim nigredinem, obscuritatem & tenebras sonat. Hei mihi, quia tamdiu in terris peregrinor, tamdiu habito cum hominibus versantibus in tenebris errorum, peccatorum, miseriarum, nec statim assumor in cœlestem patriam, vbi omnia sunt plena lucis, gloriæ, voluptatis. Hebraïcè, עם אהלי קדר *Hem ahole kedar.* & Græcè, μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ, *Cum tabernaculis Cedar*, inter Cedarenos, Arabas, Nomades, & Ismaëlitas plaustrarios *d*. His significantur barbari, omnis humanitatis, pacis & religionis expertes: præsertim autem Saraceni & Mahometani, ex Ismaële, & Cedar orti, qui partem Arabiæ coluerunt, & denominârunt. Cedar enim, vt dixi, filius Ismaëlis, feri & barbari *e*. Item & Turcæ. Illi enim non modò religione sunt Saraceni, sed

a Ioã. 14. v. 24. 2. Pet. 3. v. 1. Apoc. 1. v. 4.

b Ge. 10. v. 2.

c Lib. 1. c. 1.

Cedareni populi qui sint.

d Cant. 1. v. 5.

e Gen. 25. v. 13.

sed etiam viuendi ratione. Nam, vt Scythæ reliqui Arabes Scenitæ sunt, & Nomades quantùm ad originem & locum natalem, è quo in Asiam terrásque Christianas sese infuderunt. *Multùm*. Cum habitantibus Cedar, repete per Zeugma. Masoretæ verò versus duos confuderunt. Itaque incipientes hic versum, hæc iungunt cum sequentibus. *Multùm habitauit* (id est, interpretibus Septuag. incola fuit, siue peregrina) *sibi anima mea cum osoribus pacis*. Deinde, *Ego pax, pacificus*, &c. Sed nihil necesse. Multùm peregrinatus sum & nimiùm diu inter Cedarenos. Nam exilium & captiuitas Ecclesiæ sub Cedarenis est diuturnissima. Instat enim iam annus ab ortu Mahometis millesimus. *Multùm*, nimis diu peregrinatus sum. Diuturnum exiliū Ecclesiæ inter barbaras gẽtes, præsertim Scythas, & Arabas, *Incola*, peregrina, exul & extorris à patria siue cœlesti, siue hac externa, cuius libera possessione, & vsu à Mahometanis excludimur.

6 *Cum his qui oderunt pacem*, magis sententiam, quàm verba sequũtur ob Eclipses. Ad verbũ אני שלום וכי אדבר המה למלחמה *Ani schalon vechi adabber hemma lamilhamach: Ego pax* (erã totus pacificus) *&* *cùm loquebar* (quæ pacis erant) *ipsi ad bellum* (se parabant, aut quid simile.)

ARGVMENTVM.

Ecclesiam vbique esse tutam, quòd Dominum habeat custodem.

1 Canticum graduum. CXV. Heb. 121.

LEuâui óculos meos in montes: vnde véniet auxílium mihi.

2 Auxílium meum à Dómino: qui fecit cœlum, & terram.

3 Non det in commotiônem pedem tuum: neque dormîtet, qui custódit te.

4 Ecce non dormitábit, neque dórmiet: qui custódit Israël.

5 Dóminus custódit te: Dóminus protéctio tua, super manum déxteram tuam.

6 Per diem Sol nõ vret te: neq. Luna per noctẽ.

7 Do

7 Dóminus custódit te ab omni malo: custódiat ánimam tuam Dóminus. A

8 Dóminus custódiat introítum tuum, & éxitum tuum: ex hoc nunc & vsque in sæculum.

---

1 *Leuaui oculos meos.* Hebraicè, אשא *escha*, id est, Leuabo, leuo, attollo, in hac valle exilij, & miseriarum positus, quòd nullum in terris præsidium reperiam. *In montes*, in cœlum (in Angelos, Lyranus & Augustinus) vel in montana Iudææ, præsertim Sionem & Moria, sicunde auxilium Dei affulgeat ad me liberandum ex hac captiuitate. Vt alludat ad situm Hierusalem, versus quam Iudæi peregrè Deum precabantur, ob templum illic positum, in quo se coli Deus iusserat. *Nobis clamat Apostolus, Quæ sursum sunt, quærite* a: *& Sacerdotalis vox ad percipienda mysteria omnibus clamant, Sursum corda.* Arnobius, è quo apparet sacri Canonis antiquitas. *Vnde.* Mimesis, dicendo supple, Vnde veniet mihi opitulator. מהין *Mehain* enim interrogat. E quónam loco, obsecro, aderit mihi auxilium? B C

a *Col. 3. v. 1.*

Canonis sacri antiquitas.

2 *Auxilium meum à Domino*, est, vel erit. Sibi respõdet, séque consolatur spe futuri à Domino auxilij, & liberationis. Auxilium meum erit à Domino, qui omnia & condidit, & habet in sua ditione, ac potestate. Deinceps conuerso ad se, vel animam suam, sermone se consolatur, partim sibi benè precando, partim recolendo, & memorando Dei promissiones, ac beneficia.

3 *Non det in commotionem pedem tuum.* Apostrophe ad seipsum. Suum enim animum alloquitur, consolatur, & confirmat vsque ad finem, in quo sibi benè precatur. O mea anima, non sinet, vel sinat (Nam quæ hìc per modum precandi dicuntur, aut optandi, possunt in Indicatiuo verti) & labi in exitium. Alij, in peccatum. Malunt nonnulli esse verba Sacerdotum, vel Ecclesiæ, de auxilio Domini eum confirmantium, benéque precantium. Vitiosè Chrysostomus b & Hieremias Patriarcha c legunt μὴ δῷς, *ne des*, in secunda persona, etsi constituant in ea lectione Emphasim. *Non dixit, non commoucaris, sed ne des in commotionem, ad declarandum in nostro arbitrio* D

b *in ep. ad Hebr. 7.*

c *In respõso c. 18.*

A *arbitrio esse dare, non in aliquo alio. Neque dormitet.* Metaphora à diligentibus excubitoribus. Hæc autem plerique, vt attigi, pronunciatiuè intelligunt, *Non dabit, neque dormitabit*, sed efficaciùs, vt nunc sibi benè precetur, nunc se confirmet, & benè ominetur.

4 *Ecce non dormitabit*, Custodiæ exaggeratio. Ne claudet quidem oculos, ne dormire quidem volet. Dormitamus priusquàm dormiamus. Nam dormitare est velle dormire, q. d. Non te despiciet, non abiiciet tui curam Deus Israëlis custos. Adeò est vigilans, vt perpetuas pro salute tua agat excubias. Vnde in Zacharia a, *septem di-* B *citur habere oculos.* & apud Ezechielem b: *Angelos oculis antè & retrò coopertos.*

Assidua Dei in electos vigilãtia.

a *Zac. 4. v. 10.*

b *Eze. 1. v. 18. & 10. v 12.*

5 *Dominus custodit te: Dominus protectio tua*, est, vel erit. Tibi auxiliabitur à dextris, vt te scuto suo protegat Chrysostomus: *Vmbra tua ad manum dexteram tuam.* Hebraïcè, צלך על יד ימינך *tsillecha hal iad ieminecha* per Metaphoram. Hærebit Dominus semper ad latus tuum, & instar vmbraculi defendet te ab omnium malorum æstu, vt nihil tibi neque interdiu, neque noctu noceat, *Super*, in manu, ad manum. Ad manum dexte- C ram esse dicitur, qui præstò est, paratus ad iuuandum. Aliqui per Asyntheton intelligunt: *Dominus vmbra tua* (erit, vel est) (Et) *ad manum dexterã tuam*, Chaldæus, *Super* sumit pro *propter*, *Deus*, inquit, *obumbrabit tibi propter chartulam præceptorum, quæ firma est ad manum dexteram tuam* in Deuter. c & Num. d *ingressu tuo.* De רפילת *Rephillath* manus, de qua.

c *ca. 6. v. 9.*

d *c. 15. v. 38.*

9 *Per diem Sol non vret te.* Sol & Luna, quorum vnus nocet interdiu æstu nimio, altera nocte nimio humore, vel frigore, symbola sunt malorum, & calamitatum exi- D lij, imò cuiuslibet temporis, q. d. semper & quouis tempore te tuebitur, & proteget. Comparat item pericula aperta solaribus radiis, clandestina lunaribus. *Neque Luna*, vret te, per Zeugma, id est, cruciabit, vexabit, offendet, lædet. Vrit etiam Luna suo modo, vt frigus, & pruina apud Festum Pompeium, & Poëtam e:

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Et Ouidium f:

Et noua per gelidas vritur herba niues. Et g:

Ceres Summè marmoreo pallet adusta gelu.

Hinc ad illud h: *Æstu vrebar & gelu*, Glossa ordinaria:

e *Virg. in 1. Georg.*

f *1. de Trist.*

g *4. de Trist.*

h *Gen. 31. v. 40.*

Vnus effectus est caloris & frigoris. Nam Sol & Luna hîc etiam Metonymicè, pro Solis ardore, & Lunæ frigore, & iniuria, Hebraïcè, יַכֶּכָּה *tacchecha*, id est, percutiat.

7 *Dominus custodit te.* Custodiet, futuri temp. Hebraïcè, יִשְׁמָרְךָ *yshmarcha. Custodiat.* Aliqui pronunciatiuè per modum Prophetiæ exponunt, Custodiet, tuebitur. Sic sequenti versu, *Dominus.* Secundo loco præter fontem additur, ad Euphoniam & numerum.

8 *Dominus custodiat introitum tuum.* Dominus custodiat te domi & foris, vel in negotiis domesticis & externis. *Introitus* enim *& exitus* hoc important, vt in libris Paralipomenon *a*, vbi *exire & ingredi ante populum*, est ei præire in negotiis externis & internis, id est, foris & domi, pacis & belli. *Introitum tuum*, in terram sanctam: *& exitum tuum*, de terra exilij, & captiuitatis. Sic omnes profectiones appellant, q. d. Te seruet in itinere redeuntem, vt tutò domum peruenias, siue domi, siue foris fueris, siue in patria, siue extra patriam, te quocunque proficiscentem semper custodiat. Nam sic loquuntur ad quemcumque locum significandum *b*. Aliqui *Introitum* referunt ad terram exilij. Te introëuntem in terram hostilem, vt illic exules, & ex ea redeuntem Deus seruet, & tueatur. Alij, ad egressum huius vitæ, & ingressum in futuram, aut, vt Euthymius contrà, ad ingressum in hanc vitam, & exitum ex ea, vel, vt alij, ad omnem vitam, præ in ingressu, & exitu perspicitur. Chaldæus sublimiùs: *Custodiat introitum tuum ad studia legis, & exitum tuũ ad negotiationes* (mundi.)

a [illegible]

b Deut. 28. v. 6. & 3. Reg. 3. v. 7.

ARGVMENTVM.

Ecclesiam laudat à concordia, pietate, iustitia, eique benè precatur.

1 Canticum graduum. CXXI.
Hebr. 121.

LÆtâtus sum in his, quæ dicta sunt mihi: in domum Dómini íbimus.

2 Stantes erant pedes nostri: in átriis tuis Ierúsalem.

3 Ie

A 3 Ierúsalem, quæ ædificâtur vt ciuitas: cuius participátio eius in idípsum.

4 Illic enim ascendérunt tribus, tribus Dómini: testimónium Israël, ad confiténdum nómini Dómini.

5 Quia illic sedérunt sedes in iudício: sedes super domum Dauid.

6 Rogâte, quæ ad pacem sunt Ierúsalem: & B abundántia diligéntibus te.

7 Fiat pax in virtûte tua: & abundántia in túrribus tuis.

8 Propter fratres meos: & próximos meos: loquébar pacem de te.

9 Propter domum Dómini Dei nostri: quæsíui bona tibi.

C 1 *Canticum graduum.* Aliquibus religionis & ciuitatis translationem è Silo Ephraim, in vrbem Hierosolymitanam in Iuda à Dauide factam canit, significans *a* tribus, id est, populum ascendisse Hierusalem primùm, vt laudarent Deum. Deinde *b*, vt poscerent ius à magistratibus: & iudicibus tum, cùm à se ædificata est, & in formam ciuitatis redacta. Sed inscriptio magis quadrat captiuitati. *Quæ dicta sunt mihi*, per Prophetas, Vnde Hebraicè, שמחתי באמרים לי *schamothi beomerim li*, id est, *Lætatus sum his, qui dicunt mihi*, id est, Prophetis, iubentibus me bene sperare in exilio, & expectare diem D visitationis: quod Mimesi exponit. *In domum Domini*, in Hierusalem reuertemur de hac captiuitate. Hierusalem autem cœlestem toto hoc Psalmo intelligunt Hebræi in *Bereschith*. Rabba *c*, non terrestrem. Aliis, Israëlitæ se cohortantur ad conuentum sacrum, & rem diuinam frequentandam. Sic ex nostris Hilarius, & veteres hanc lætitiæ materiam referunt ad cœlestis patriæ desiderium, alij ad templorum & Ecclesiarum; in quibus Domini sacra conficiuntur.

a *Ver. 4.*

b *Ver. 5.*

c *Ge. 28. super scala Iacob.*

2 *Stantes erant pedes nostri.* (Ibi enim) stabant. Ratio

prima cur lætatus sit nuncio futuræ restitutionis Hierusalem: quoniam in illa, dum staret in sua integritate, ante exilium cuncta erant præclara, pacis & suauitatis plena: vbi libere & suauiter ad rem sacram stabant. Quare sequitur fœlicitatum eius priscarum enumeratio, & catalogus. Aliqui vertunt in futuro *erunt*, vt continuentur verba Prophetarum prædicentium, in domum Domini ibimus(&)stantes erunt pedes nostri. Sed Hebraïcè, היו *Haiu*, in præterito. Itaque rectiùs sunt verba Psaltis, siue cuiuslibet pij se consolantis meditatione veteris status Hierusalem. O Hierusalem, in tuis portis consistebamus tutò, & liberè, ad rem diuinam ventitabamus, & sacrorum vsum & religionis. *In atriis*, in portis, Hebraicè, בשעריך *bescharaich*. Erant autem multa atria templi à Salomone ædificata: atrium Sacerdotum, vbi altare holocausti, atrium mundorum, vbi orabant puri, atrium immundorum, vbi reliqui. Sic multæ templi portæ Oriẽtalis, Septentrionales duæ, Meridionales totidem Portas in *Atria* cõuerterunt, ne quis acciperet iudicia forensia quæ agitabãtur in portis. Hic enim agitur potiùs de Dei, cultu, & religionis vsu.

Valla inscitè carpit 70. interpretes.
a Psa. 17. v. 55.

3 *Hierusalem quæ ædificatur.* Enallage personæ. Nam præcessit, *in atriis tuis Hierusalem.* Valla indoctè ait interpretem in his, & similibus deceptum esse, quòd non calleret propietatem linguæ Græcæ. Nam est Hebraïsmus, de quo suprà *a. Eius.* Vacat Latinè. *In idipsum*, in idem. Sic enim & sumitur apud Suetonium, & Græcè τὸ αὐτό. Ait ergo Hierusalem esse ciuitatem, cuius habitatio(quam participationem vocat) in idem velle & sentire, hoc, ad summam concordiam doctrinæ & charitatem vitæ spectet: cuius participatio est communis, concors, & æqua omnibus, cuius communio est arctissima cùm ciues pari concordia inter se gaudeant, citra dissidia religionis, & opinionum *b*: *Dissidentes enim à cœtu Sanctorum, & ab Ecclesiæ corpore se separantes, participationem huius sanctæ ciuitatis non habent*, Hilarius. Hinc Hebraïcè, שחברה לה יחדו *schebuberah lah iahdau*, *Quæ coniuncta est sibi pariter*. id est, concordissima. Ita primùm eam laudat à concordia & vnione, deinde à pietate & religione. Illuc enim conuenire omnes tribus ad Deum colendum & celebrandum. Mox à iustitia. Ibi enim iudicia exerceri, & solium regni constitutum esse.

b Eph. 4. v. 4. 5.

4 *Illic*

A 4 *Illic enim ascenderunt tribus, tribus,* &c. שָׁם *Sham*, ibi, in Hierusalem versantes tribus Domini ascenderunt templum Israëliticum, quod testimonium Israël appellatur. Aduerbium loci, non ad locum. Itaque mendosè in vulgatis codicibus, *Illuc. Enim.* Secunda lætitiæ causa. Itaque *enim* non refertur ad proxima, sed ad principium Psalmi, estque species Anaphoræ, vt & *Quia* sequenti versu. Latinè, Lætatus sum in his, &c. quoniam stabant pedes nostri, &c. quoniam illic ascendebant, &c. quoniam denique illic constitutæ erant sedes ad iudicandum. *Testimonium Israel.* Construitur cum verbo proximo.

B Illic enim ascenderunt (in) testimonium, in locum, siue domum testimonij Israëlitici populi, Metonymicōs, (in) ædem Sanctuarij, (in) tabernaculum testimonij, vel arcam. Vtrumque עֵדוּת *heduth*, siue *testimonium*, per Metonymiam appellatur, vt in Exodo a: *Posuitque illud* Manna, *Aaron ante testimoniū in custodiam*, id est, ante arcam testimonij, quæ testimonium Israëlis vocatur, vt Abben Ezra annotauit, propter tabulas fœderis in ea conseruatas, tanquàm duas literas contractus inter Deum & homines. Vel ante tabernaculum, in quo

C erat hæc arca mannæ receptatrix. Quin & in alio loco testimonium significat duas legis tabulas b: *Ponésque in arca testimonium, quod dabo tibi.* Quare Hieronymus doctè illic tropū inuertit, *posuitque illud Aaron in tabernaculo reseruandum.* Tabernaculum quidem, quoniam in eo erat arca testimonij. Arca autem, quia intra se concludebat tabulas testimonij, id est, quæ erant testimonio Israëlitis, quòd eas super se recepissent, inquit Kimhi c. Est vbi etiam tabernaculum testimonij appelletur passim in Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio, secundùm D. Hieronymi interpretationem, cùm

D in fonte alia sit vox, id est, מוֹעֵד *Mohed*, non עֵדוּת *Heduth*, quòd radices & ordines יעד *Iohad*, & עוד *hauad*, sint affines: quamuis recentiores conuentum potiùs interpretentur, indéque tabernaculum conuentus. Possit esse Appositio poëtica: *Tribus Domini testimonium Israël*, id est, tribus Domini Israëliticæ, quæ se profitentur, & testantur esse de genere & stirpe Israël, quæ tanto patre, tamque sanctò, & Dei familiari gloriantur. *Tribus Domini*, quæ testantur & indicant Israëlis genus, quæ suam originem referunt ad Israëlem.

a *Exod. 16. v. 34.*

b *Exod. 25. v. 16.*

c *in lib. 1. Radicum.*

Sic Apollinarius, vt *testimonium* sit nominatiui casus, non accusatiui. Congruit item Hysterologia, *Ad confitendum nomini Domini testimonium Israël*, id est, religionem & legem Israeliticam. q.d. In Hierusalem ascenderunt tribus Domini, vt nomini Domini celebrarent, & profiterentur Israëliticam religionem, legem & fidem, vtque se populum Domini monstrarent. Ideò enim ter eò conuenire iubebantur, in festo Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum a. Hoc sequitur Theodoretus. *Testimonium*, inquit, *legem diuinam nuncupauit, palàm iubentē, vt Israël in locum concurrat, quem elegit Dominus* b. Testimoniū c suprà in psalmis, & alibi sæpe hoc significat. Recentiores cum Rabbinis hunc locum non intelligunt. Itaque vt hinc se expediant, Eclipsim inducunt præp. *Ex* vel *In*, vel coniunct. *Quia*, vel denique alterius vocabuli. Quinetiam *Israël* faciunt datiui casus, q. ל, cum nominibus proprijs non sit articulus genitiui. Hinc istæ illorum interpretationes, *In testimonium Israëli, vt celebrent Dei nomen. Iuxta testimonium, & fœdus ipsis factum à Deo, imperante vt ipsius nomen celebrarent.* Et, *Quia præceptum est Israëli.* Et, *Ex testimonio Israëlis, vt, &c. Ex præcepto & mādato eò ascendebant, vt confiterentur nomen Domini.*

a Ex. 23. v. 17. & 34. v. 22. Deu. 16. vers. 6.
b Deut. 17. vers. 8.
c Psa. 18. v. 8. & 118. v. 4.

5 *Quia illic sederunt sedes in iudicio.* Tertia ratio cur lætatus sit ad mentionem repetendæ Ierusalem. Quoniam in hac constituta sunt tribunalia ad iudicandum, & decidendum tam de quæstionibus religionis, quàm politiæ. Itaque: *Quia* est genus Anaphoræ, vt suprà d. Vt à templi, & cultus Dei celebritate commendauit Ierusalem, ita iam nunc exornat à regni solio, & politico Mosis ordine. His enim omnibus præcipuè inter alias ciuitates excellebat. Quare & eius ædificatio speciem cœlestis referebat, in qua cultus & agnitio Dei viget, cum rerum ordine admirabili. *Illic*, in Hierusalem. *Sederunt sedes*, sitæ sunt & constitutæ. Hæc Paronomasia non est in fonte, sed ישבו כסאות *iaschebhu chisoth*, *sederunt throni*. Vbi *sederunt*, impropriè sumitur, pro ad sedendum constituti sunt, & positi. *Sedes*, throni, tribunalia iudicialia regiæ domus Dauid: vel, secundùm alios, Sacerdotum. *In iudicio*, ad iudicium: vt iudicium cuique tribuatur. *Sedes super*, sedes inquam (per Epanalepsim) quæ sunt super domum, siue in domo Dauid. Nam in *super* est Eclipsis relatiui אשר *ascher*, vt sæpe cum prępositioni

d Vers. 4.

Duo solia in domo Dauid, sacerdotum & regum.

A tionibus huius Idiomatis. *Super* pro *In* vt suprà *a*. Nonnulli per Asyntheton, (Et) *sedes regia*. Duo enim solia illic erant collocata. Primùm, Cathedra Mosis, siue Sacerdotum: deinde Regum, Euthymius. Nam & Sacerdotes & Leuitæ iudicabant *b*, etiam de rebus temporariis, apud Iosephum. Quod obseruatum in Ecclesia perpetuò, et Apostolorum decretò *c*, Epitome Clementis Græca *d*, & eiusdem epistola *e*, Concilio Chalcedonensi, & quarto Carthaginensi, &c. Quantùm enim ad exercitium iudiciorum spiritualium nemo dubitat, cùm Ecclesia habeat claues regni cœlorum, retinentes ac

B remittentes peccata. *Super domum Dauid.* Hebraicè, sine præpositione, כסאות לבית דוד *chissoth lebeth Dauid*, Throni domus Dauid, id est, Throni Christi, qui est è semine Dauid: vel Throni familiæ Christi, vt Augustinus ait, qui super eam erat regnaturus. Itaque cum præpos. verterunt, vt docerent ista non pertinere ad quoslibet propriè Dauidis posteros, sed Christum, id est, ad eius thronum, qui erat super domum Dauid, id est, thronum excellentiorem & superiorem vulgato Dauidis regno, imò verò & qui sit super ipsam domum

C Dauid, eique præsit & dominetur propter personæ Domini excellentiam. Quo respectu *f* etiam Dauidis Dominus appellatur. Lætitiæ materia maxima thronus Dauid: nam est thronus Christi, cuius thronus est thronus gratiæ *g*.

6 *Rogate quæ ad pacem sunt.* Cùm tanta huius ciuitatis beatitudo fuerit, & futura sit, petite eius pacem. שאלו *Shaalu*, petite, postulate, rogate. Itaque ἐρωτῆσαι apud Septuag. non significat interrogare, sed rogare, orare, petere, vt passim in Euangeliis *h*. Est autem Apostrophe ad pios, vt orent pro collectione & restitutione

D Ierusalem, eique optent pacem, & bonorum omnium affluentiam, cùm olim eius tanta esset fœlicitas, & maiorem adeptura sit per Christum. *Quæ ad pacem sunt*, quæ ad liberationem & restitutionem, ad tranquillitatem & quietem eius faciunt. Hunc locum interpretatur Christus *i* de suo aduentu siue visitatione. *Vtinam cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi sunt, ô Ierusalem.* Nomen pacis ad quascumque res prosperas & fœlices refertur. *Ierusalem.* Datiui casus, vel genitiui. Orate quæ faciunt ad pacem & prosperitatem ipsius

a *Psal. 120. v.5.*
b *Deut. 17. v.8.*
c *1. Cor. 6. v.2.3.*
d [illegible]
e *Lib.* [illegible] ... *iudiciū* [illegible]
f *Psal. 109. v.1.*
g *Hebr.4.v.16.*
h *Vt Ioan. 14.v.16. & 19.v.31.*
i *Luc.19. v.42.*

A

Ierusalem. Est enim perspicuè genitiui casus in fonte propter שלום *Shelom*, positum in Regimine. Deinde hoc sententia postulat. Itaque non est dubium, quin mendum sit in vulgatis Græcorum codicibus, τὴν ἱερουσαλήμ, per accusatiuum. Quare Apollinarius perspicuè legit in datiuo, qui non immutat genitiui sententiam. εἰρήνην ἱερουσαλὴμ δίζεσθε βαθεῖαν, *Pacem ipsi Ierusalem quærite profundam.* Qui mendosum accusatiuum seruant, putant esse exhortationem ad interpellandam Ierusalem, quæ pacis sunt. q. d. Rogate à Ierusalem, vt pacem & prosperitatem suis largiatur, vel precetur. Loco minùs congruit, vt sit vocatiui casus, quasi oratio ad ipsam vsque ad vers. 8. dirigatur. O Ierusalē, ô ciues cœlestis vrbis, ô cœlites, postulate nobis pacem & gratiam, qui hîc in terris exulamus. Etsi enim cœlites certissimè pro nobis Deū illic interpellent, at versus non hoc nūc loquitur. *Et.* Expletiua siue abundans particula. Quare non est in fonte. Est autem Mimesis. Orate pro pace & prosperitate Ierusalem, (Ecclesiæ.) dicendo supp. *Abundantia*, fœlicitas (sit) benè sit. Vnde Hebr. ישליו אהביך *iishlaiu ohabaitch*, id est, *sospitentur, fœlicitentur diligentes te.*

B

7 *Fiat pax in virtute*, in tuo robore & exercitu. Nostri vtuntur vocabulo virtutis, pro exercitu, vt suprà *a. Dominus virtutum*, & aliàs sæpe, vbi Græcè δυνάμεων, & Hebraicè, צבאות *Tsebaoth*. Fiat pax, id est, sit prosperitas & salus in exercitu tuo, nempe in fidelibus in hac Ecclesia versantibus, quæ proinde dicitur militans. חיל *hel*, siue *haiil*, etiam antemurale significat. Quare aliqui interpretantur, in tuo propugnaculo, in tuis mœnibus, in tuo antemurali sit pax, ô Ierusalem. Gall. *en tes forteresses.* Exercitus siue antemurale Ierusalem, siue Ecclesiæ est populus Domini, virtus autem & robur eius, bona opera, studia, conatus, gratiæ. *Abundantia*, fœlicitas, tranquillitas fiat, vel sit. *In turribus*, vel palatiis. Vnde Symmachus, in regiis domibus, πυργοβάρεσι, turribus mœnibus cinctis, ex Euthymio: vel turribus munitis, propugnaculis, è Suida. Optat Ecclesiam esse bene munitam contra hostes tam visibiles, quàm inuisibiles.

a Psal. 45. v. 8. 47. v. 9. 67. v. 13. & 88. v. 9.

C

D

8 *Loquebar pacem de te.* Vel loquar, in futuro, è Rabbinis. Suo exemplo confirmat adhortationem præpositam. Nam & ipse (inquit) desidero, vt mei ciues pace fruantur, & expeto, vt domus Dei pristinam amplitudinem

A dinem consequatur. Fratres tam sanguinis, quàm religionis intelligit, fidei scilicet domesticos & conciues. *Pacem*, id est, fœlicitatem & liberationem, *de te*, vt tu libereris, & floreas precabor. Sunt autem verba Psalmographi, prospera omnia & pacifica ciuitati sanctæ exoptantis, quòd ea, salus & pax cæterarum ciuitatum nitatur. *De te*, pro tua salute, prosperitate, incolumitate.

9 *Propter domum Domini Dei nostri*, quòd in te sit templum Domini, & arca fœderis: vel, vt restauretur téplum, in quo Deus inuocetur. Propter templum & vsum religionis pacem precabor, & quæram Ecclesiæ, vt nomen B Dei sanctificetur & colatur. Nam pro *Quæsiui*, fons habet אבקשה *abakschah*, id est, *Quæram*. Congruunt autem etiam præterita, quoniam sibi perpetuò similes precati sunt, precantur, & precabuntur sine intermissione pro fœlici cultus diuini statu.

ARGVMENTVM.

C

Ecclesia precatur contra impiorum calumnias.

1 Canticum graduum. CXXII. Heb. 123.

AD te leuâui óculos meos: qui hábitas in cœlis.

2 Ecce, sicut óculi seruórum: in mánibus dominôrum suôrum.

D 3 Sicut óculi ancíllæ in mánibus dóminæ suæ: ita óculi nostri ad Dóminum Deum nostrum, donec misereâtur nostri.

4 Miserêre nostri Dómine, miserêre nostri: quia multùm repléti sumus despectióne.

5 Quia multùm repléta est ánima nostra: oppróbrium abundántibus, & despéctio supérbis.

A

a 2. Par. 20. v. 6.

1 *Ad te leuaui oculos meos:* vt me ex hoc exilio liberes: *Qui habitas in cœlis.* Periphrasis Dei *a*. O Deus, qui tuam potentiam, maiestatem, sapientiam nobis manifestas in cœlestibus rebus, &c.

2 *Ecce sicut oculi seruorum*, sunt sup. ad victum & defensionem. Spem in Deum duobus similibus exponit. Sicut oculi seruorum respiciunt ad manus, id est, gestus, nutus & significationes herorum suorum, vt eis promptissimè ministrent, & seruiant: vel ad largitionem, dona, victum, vt ab eis aliquid accipiant: vel ad fidem, defensionem, & præsidium dominorum suorum, vt oppressi à potentioribus, opem ab eis consequantur: ab eis enim hæc omnia expectant: ita in hoc exilio vexati, te vnum intuemur, in te vnum spectamus, vt nostri misereare.

B

Familia quæ bene ordinata est.

3 *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ.* Vt seruos ad heros retulit, ita nunc seruas ad heras, vt doceat hanc demùm familiam bene esse institutam & ordinatam, in qua fœminæ in fœminas, viri in viros immediatum teneant imperium, & proximam gerant curam. Alioqui enim familiæ ordo perturbatus est. *Donec*, etiam donec. De hoc Hebraismo suprà *b*. Non tantùm dum miserebitur nostri, oculos in eum intendemus, sed etiam nunc in his nostris malis, & exiliorum calamitatibus, perpetuò oculos in eum habebimus intentos, vt nostri misereatur, neque more seruorum inertium, vel insidorum ad oculum ei seruiemus. Vel, maximè donec nobis tribuat, quod expetiuimus, & è captiuitate restituat: donec nobis succurrat omni auxilio destitutis.

C

4 *Quia multùm repleti*, despectione satiati sumus, contemptu, dedecore, opprobriis.

D

5 *Quia multùm repleta est anima nostra.* Subau. despectione, per Zeugma. Quia despectione & ignominia satiata, refertáque est anima nostra in hoc exilio, opprobrium siue derisio (sit, vel iuxta Chrysostomum rependatur) abundantibus, id est, opulentis, qui nullas sentiunt cruces, & despectio superbis & fastuosis nostris hostibus. Recidat ille contemptus & probrum in caput inimicorum nostrorum. Vel Enunciatiuè sub. *Sumus.* Opprobrium sumus diuitibus, & despectio arrogantibus.

A bus. Rabbini ferè exponunt in ablatiuo, *Opprobrium*, & *despectio*. Multùm (inquiunt) saturata est anima derisione opulentorum, & contemptu fastuosorum. Hebræa vtrumque casum patiuntur. Quare eorum etiam aliqui subaudiunt, *Fuimus* vel *sumus*, (quia) derisio opulentis despectio (superbis fuimus) miserere nostri. *Multùm* multo tempore, vel mirum in modum. *Repleta est.* Ad verbum שבעחלה *schabebalah* satiata est sibi: id est, suo magno malo, & infortunio. Nam istud Pronomen interponitur.

B

ARGVMENTVM.

Ecclesia gratias agit, quòd ab extremo periculo sit erepta.

1 Canticum graduum ipsi Dauid.
CXXIII, Heb. 124.

2 NIsi quia Dóminus erat in nobis, dicat nunc Isräel: nisi quia Dóminus erat in nobis.

C

3 Cùm exúrgerent hómines in nos: fortè viuos deglutíssent nos.

4 Cùm irascerêtur furor eórum in nos: fórsitan aqua absorbuísset nos.

5 Torréntem pertransíuit ânima nostra: fórsitan pertransísset ánima nostra aquam intolerábilem.

D

6 Benedíctus Dóminus: qui non dedit nos in captiónem déntibus eôrum.

7 Anima nostra sicut passer erépta est: de lâqueo venántium.

8 Láqueus contrítus est, & nos liberâti sumus.

9 Adiutórium nostrum in nómine Domini: qui fecit cœlum & terram.

2 Nisi

2 *Nisi quia Dominus erat in nobis*, nobiscum, inter nos, vel pro nobis. Se enim hic consolatur populus in exilio ob Dei tutelam præsentem, deinde ob spem liberationis futuræ. Nisi Dominus fuisset nobiscum, nisi nobis affuisset, ac pro nobis stetisset, vt suprà *a. Nisi quia Dominus adiuuit me, paulominus habitasset in inferno anima mea*, id est, Nisi Dominus adiuuisset. Sic enim. *Quia* cum particula *Nisi*, significationem ad subiunctiuum trahit. *Nunc* non est particula temporis, sed blanditiæ, vt Hebræum נא *Na*, quod etiam obsecrantis est particula. *Nisi quia*. Ab hoc secundo membro Masoretæ versum alterum inchoarunt. Sic sequentes tres à voce, *Fortè & Forsitan*, pro qua Hebraice, אזי *azai. Tunc*. Alioqui non immutatur sententia, sed in Latino fit clarior. Deinde ne Hebræi quidem se eorum distinctionibus, & iudicio alligant.

a Psa. 93. v. 17.

B

3 *Fortè viuos deglutissent nos*, אזי *azai*. i. Tunc, Temporis, non Dubitandi aduerbium. Græcè ἄρα *vtique, certè* (sic enim legendum non ἆρα, *An non*.) nihil autem refert. Nam *fortè, forsitan*, ac eiusmodi aduerbia, quæ suapte natura dubitant, sæpe transeunt in particulas expletiuas, quales plurimæ sunt in omnibus linguis. Deinde interdum sunt interiectiones quædam Emphasi dumtaxat, vel Euphoniæ inseruientes. Adde quòd aliquando pertineant ad asseuerationem cum modestia. Alioqui non dubium, quin dudum absorpta fuisset Ecclesia & membra eius, nisi singulare Dei auxilium interuenisset, propter nimiam multitudinem & potentiam impiorum, mundi sapientum, sæculi principum, hæreticorum denique dæmonum, qui cuncti à crepundiis aduersus eam conspirarunt. *Viuos*, crudos deglutissent. Metaphora à belluis rabidis & famelicis *b*, quæ crudas carnes & integras deuorant. Sic alibi *c deglutiamus eos viuos & integros*, & rursus *d Non accipiam à te carnem coctam, sed viuam*, id est, crudam, vt illic doctè noster vertit.

C

Ecclesia per quem stat ne absorpta sit.

D

b Psa. 57. v. 10.

c Prou. 1. v. 12.

d 1. Reg. 2. v. 15.

4 *Forsitan aqua absorbuisset nos*. Etiam hic fons habet אזי *azai, Tunc*, asseuerationis non dubitationis particulam, vt & versu sequenti. Quare hoc aduerbium non simpliciter dubitat, sed indicat vel hominum libertatem vel rerum contingentiam, vt doceamur semoto Dei auxilio

Viuum pro crudo sæpe accipitur.

auxilio proprio, prouidentiáve singulari, non necessariò A statim effici, vt miseri à potentioribus absorbeantur. Generalis enim & vniuersa prouidentia superest, quæ res in sua natura relinquat, nec earum contingentiam excludat, dum res dispensat pro sua cuiusque sorte, naturales naturaliter, necessarias necessariò, liberas liberè, contingentes contingenter. Differt autem Contingentia à Fortuna, quòd Fortuna nullam habeat causam certam & per se, atque ita nihil sit fortuitum propriè, Contingentia, habeat. *Aqua*, copia & magnitudo malorum & persecutionum. Alludit ad submersos in mari Ægyptios.

5 *Torrentem pertransiuit anima nostra*, maximum periculum. B Hypallagen explicarunt. Nam ad verbum, נחלה אבר לא נפשינו *nubela hanar hal naphschenu*, i. *Torrens pertransiuit animam nostram*. Est autem torrens, vt aqua mox, & superiore versu, symbolum ingentium malorum, & periculorum. *Intolerabilem*, nimis altam, nulli penetrabilem euasit. Hebraïcè, הזידונים *hazedonim* superbam, elatam. Hic rursum explicarunt Hypallagen. Tunc pertransisset animam nostram aqua elata & impotens, מים *Maim*, vt & reliqua dualia construuntur sæpe cum verbis & adiectiuis singularibus. C *Forsitan*. Tunc Hebraicè iã tertiò אזי *azai*. Quo numero Scriptura gaudet ob mysterium sanctissimæ Triadis.

6 *Qui non dedit nos in captionem*, prædam. Crudelitatem hostium impiorum comparat feritati belluarum.

7 *Anima nostra sicut passer*. Insidias impiorum, aucupum laqueis comparat: pios verò, simplices & imbecillos passeri, vel in genere ex Hebræo צפור *Tsippor*, auiculis, quæ tamen neque vi, neque dolo capiuntur. Sic anima nostra erepta per Christum de laqueis diaboli, peccati & mortis. *Venantium*, aucupum.

8 *Laqueus contritus est*, hostium machinę, artes, insidiæ. D Quæ omnia nõ modò carnalibus hostibus, verùm etiam spiritualibus conueniunt. Nam quicquid Martyribus in persecutionibus faciunt homines impij, id nobis faciunt inuisibiles inimici. Arnobius.

9 *Adiutorium nostrum in nomine*, sit: vel, est. Nobis auxilium est in nomine Domini, cœli terræque opificis, & ideo certum, atque firmum. Cœli autem & terræ meminit, vt intelligat Dei potentiam suprà & infrà atque adeò vbique vigere. Nam hæc duo tanquàm magni corporis

poris extrema suo complexu reliqua continentia pro omnibus rebus, & locis accipiuntur. A

ARGVMENTVM.

Ecclesiam, eiusq; ciues esse tutissimos, impios autem perituros.

1 Canticum graduum. CXXIV. Heb. 125.

QVi confídunt in Dómino, sicut mons Sion: nō commouébitur in ætérnum, qui hábitat in Ierúsalem. B

2 Montes in circúitu eius, & Dóminus in circúitu pópuli sui: ex hoc nunc, & vsque in sæculum.

3 Quia non relínquet Dóminus virgam peccatôrum super sortem iustôrum: vt non exténdant iusti ad iniquitâtem manus suas.

4 Bénefac Dómine: bonis & rectis corde.

5 Declinántes autem in obligatiônes, adducet Dóminus cum operántibus iniquitâtem: pax super Israël. C

1 *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion* (Erunt) nēpe, firmi, immobiles, stabiles, securi, sicut mons Sion non potest suo loco dimoueri. *Non commouebitur in aeternum,* id est, nunquàm peribit, qui est membrum & ciuis Ecclesiæ. Mutat numerum, vt doceat & viritim, & cunctatim probos esse tutos. Subiicitur ratio sequenti versu, quoniam montes circum se habet Hierusalem inexpugnabiles, Propter negationem. *Non*, R. Selomo hanc locutionem aliter solet accipere: Non semper commouebitur, qui habitat in Hierusalem Ecclesiæ matrice, quasi diceret; Aliquando quidem iactabitur rebus aduersis, at id non erit perpetuum. Nempe *Non in aeternum,* aliquando vniuersè negat, & sonat nunquàm: aliquando ex parte, includendo scilicet affirmationem, pro, *Non semper*, sed ad tempus, vt fit apud Dialecticos in sub contrariis, D

In aeternum, aliquando significat non semper & ad tempus, vt hic.

trariis, vt apud Sapientem *a*, *in æternum non peccabis*, & apud Ioannem *b*, *non morietur in æternum*, id est, morietur duntaxat ad tempus, nam tandem resurget ad beatam vitam. *Qui habitat*. Rectè, vsu linguæ, subintellexerunt Relatiuum אשר *asher*, *qui*, & protenderunt sententiam ad principium sequentis versus. Nam *Hierusalem* est prima vox versus proximi. Quanquàm nihil necesse fuit Masoretas sic separare, vel etiam referre ad sequens affixum לך *lach* ad sic interpretandum. *Non commouebitur*, in æternum habitabit. Deinde sequẽti versu, *Hierusalem montes in circuitu eius*.

2 *Montes in circuitu eius*. Hierusalem. Est enim fœminini generis. Circùm Hierusalem sunt montes per quos, etsi aliqui intelligunt Angelos *c*, tamen ad literam per circuitum munita fuit multis, & tutissimis montibus. *Et Dominus*. Sic Dominus. Vau (Et) hoc loco è Kimhi est Hahasbaá, id est, adæquationis & comparationis, vt sæpe in Prouerbiis, & semel in oratione Dominica. *d* Vt montes sunt in circuitu Hierusalem ad eius defensionem, sic Dominus in circuitu populi sui in perpetuum. Possint indicari publica Ecclesiæ bona, præsidia, benedictiones externæ & internæ, tẽporariæ & spirituales, visibiles, & inuisibiles. Nam Deus eã instruxit rebus omnibus necessariis, vt externis montibus & præsidiis ad eam tuendam contra externos hostes, & interiore sua præsentia contra eosdem visibiles simul ac inuisibiles, citra quam istæ externæ minimi, aut etiam nullius essent momenti *e*. Itaque non in istis montibus quiescit, sed mox subiungit, *Et Dominus in circuitu populi sui*. q. d. cùm montes sunt in circuitu eius, tum maximè Dominus R. Akiba *f*. Scribitur, *Ierusalem montes in circuitu eius. Montes illi qui cingebant Ierusalẽ, sunt Patres, colles qui circum eam, sunt, Matres* (Sara, Rachel) Hebræi enim se Patriarcharum meritis & intercessionibus putant iuuari apud Deum.

3 *Quia non relinquet*, non diuturnam feret, neque sinet quiescere. *Virgam*, tyrannidem, sceptrum & potestatem, *super sortem*, i. hæreditatem iustorum, super ea loca, quæ iustis velut diuina sorte siue diuinitùs obuenerunt. q. d. Non permittet Deus impios diu dominari in bonos. Nullus tyrannus de iustis imperabit, ne hi fiant impij, exemplo & prosperitate istorum incitati, vel impatiẽtia victi

a *Exod. 7. v. 40.*
b *Ioan. 11. v. 26.*
c *Psal. 33. v. 8.*
d *Matth. 6. v. 10.*
e *Psal. 126. v. 1.*
f *In libro* אותיות *othijoth, ad litera Samech.*

a Psal. 72. v. 18. 19.

victi *a*. Hebraicè, כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים *chi lo ianuah tebet hareschah hal goral hatsidichim*, id est, *quia non residebit baculus, non quiescet virga impietatis super sorte iustorum.* Sed prouidentiæ auctorem expresserunt, ne quisquam id tribueret casui, vel fato & necessitati, vel virtuti. Aliqui Rabbinorum *Virgam*, plagas & flagella interpretantur, non sceptrum. Nam virga & potestatis insigne, & verberationis instrumentum. *Manus suas*, ne desperatione, vel illecebra impunitatis peccandi malè agant *b*. Ne mittant manus ad scelera perpetranda.

b 1. Cor. 10. v. 6. 7.

A

4 *Benefac Domine, bonis & rectis corde. Et*, expositiuè sumitur, quia perfecta bonitas in recti cordis affectu consistit. Hilarius.

B

5 *Declinantes autem in obligationes*, colligationes, conspirationes, nodos, contorsiones, versutias. στραγγαλιαὶ enim sunt στροφαὶ, παγίδες ex Hesychio, strophæ, tergiuersationes, laquei, & apud Nazianzenum nodi. Hebr. עקלקלות *hakalkalot*. Obligationes (quo modo aliqui hîc legendum contendunt) tortuositates, prauitates. Periphrasis hypocritarum, qui foris benefici sunt, intus & corde malefici. q. d. Hypocritas & versutos homines ducet Dominus in damnationem & exitium *cum operantibus iniquitatem*, i. cum iis qui apertè malefici sunt. Vafros & peruersos æquè puniet, ac apertè iniquos. Hypocritas perinde puniet, ac si essent apertè improbi *c*. *Partem eius ponet cum hypocritis, vbi erit fletus & stridor dentium.* Rabbini, Israëlitas, qui declinant ad suas prauitates, perdet cum Gentibus, quarum opera sunt iniqua. Nostri, fideles peruersos damnabit cum dæmonibus, quorũ actiones sunt iniquissimæ. *Pax super Israel*, sit precatur, vt consumptis impiis pax sit, & fœlicitas piis superstitibus. Nam non nisi sublatis illis, pax probis conceditur.

c Matth. 24. v. 51.

C

D

ARGVMENTVM.

Ecclesia orat, vt liberetur è captiuitate, videlicet per Christum. Congruit Martyribus.

1 Canticum graduum. CXXV. Heb. 126.

IN conuertendo Dóminus captiuitâtem Sion: facti sumus sicut consolâti.

2 Tunc

A 2 Tunc replétum est gaúdio os nostrum : & lingua nostra exultatiône.

3 Tunc dicent inter Gentes : Magnificâuit Dóminus fácere cum eis.

4 Magnificâuit Dóminus fácere nobíscum: facti sumus lætântes.

5 Conuérte Dómine captiuitâtem nostram: sicut torrens in Austro.

B 6 Qui séminant in lácrymis ; in exultatiône metent.

7 Euntes, ibant & flebant : mitténtes sémina sua.

8 Veniéntes autem vénient cum exultatiône: portántes manípulos suos.

---

1 *In conuertendo.* Hebraismus simul, & Græcismus. Quando conuertit, quando reuocauit, & reduxit Dominus in patriam suam nos captiuos, valdè sumus consolati. *Consolati.* Hebraicè, חלמים *holemim*, somniantes, propriè, id est, adeò consolati, lætatíque sumus nostra restitutione, vt videremur veriùs somniare reditum, quàm reipsa & oculis vsurpare. Insperatum enim tantum bonum vix credere poteramus. Cuiusmodi tropo apud Liuium *a*, de Græcis audientibus vocem præconis iubentis, vt beneficio populi Romani retinerent libertatem, & suis legibus viuerent: *Maius gaudium,* inquit, *fuit, quàm quod vniuersum homines caperent. Vix satis credere se quisque audisse, alij alios intueri mirabundi, velut somnij vanam speciem.* Sic in actis *b*: *Petrus exiens sequebatur Angelum, & nesciebat verum esse, quod fiebat, existimabátque se visum videre.* Chald. *Sicut valentes, sicut infirmi qui conualuerunt.*

a *lib. 33.*

b *Act. 12. v. 9.*

2 *Tunc repletum est gaudio,* verbis lætitiæ, risu propriè. *Exultatione,* cantu.

3 *Tunc dicent,* dicebant. Nam particula אז *az, tunc,* vertit futurum in præteritum, vt alibi *c*: *Tunc canet Moses,* id est, tunc cecinit. *Magnificauit facere,* magna & ingentia fecit ipsis, magnam & insperatam salutem

c *Exo. 15. v. 1.*

contulit. Magnificis beneficiis eos affecit, magnificè, & gloriosè liberauit eos. A

4 *Magnificauit Dominus facere nobiscum*, per subiectionem respondet gentibus, & earum verba excipientes causam admirationis cum amplificatione concedunt. Sanè magna nobis feci, nos ingenti salute affecit, nobis insignem liberationem attulit, vnde lætitia & voluptate sumus plenè perfusi.

5 *Conuerte Domine captiuitatem*, reduc. Alij, tranquilla. Nam שׁוּב *schub* vtrumque declarat. *Sicut torrens in Austro.* Sicut torrens conuertitur, reducitur in terra sicca, & siticulosa. Celerrimè, vel optatissimè. Ad vtrumque enim referri potest similitudo. Nam torrens in locis australibus, celerrimè & rapidissimè, déque improuiso fluit, æstu siccante niues montium, cùm nihil tale expectatur. Item lætè, ex voto, & optato ob summos calores. Fac lætam & optatam nostram captiuitatem, sicut torrens in austro lætus, & optatus adest. Tranquilla, refocilla captiuitatem nostram, sicut torrens in terra Arabiæ australi, sicca, squallida, & deserta refocillauit in exitu de captiuitate Ægyptiaca. Eò enim videtur alludi, quando è petra eduxit torrentem, & fluenta aquarum. Græcè, χειμάῤῥυς torrentes in accusatiuo, faciliùs. Sicut inundationes aquarum in siccitate, siue sicco loco. O Domine, sicut torrentem in Austro reduc nostros captiuos. Sicut torrens in terra Australi & arida, est suauissimus, gratissimus, opportunissimus: vt viator sitiens refocilletur, & vt sitiens agri austrinæ plagæ subiecti humescant: ita hæc reductio nobis erit suauissima ac iucundissima. Hinc Chaldæus: *Conuertere Domine captiuitatem nostram, sicut conuertitur terra, quando abundant aquarum fluenta tempore siccitatis.* נגב *negeb*, non ventum Meridionalem significat, sed meridiem, siue meridionalem regionem, nempe terram siccam, desertam & squallentem. Ventum autem appellant תמן *Theman*: quod qui non sequuntur, vt ferè Græci, sic explanant: *Reduc nos Domine copiosè & potenter, vt imitemur torrentes flante Austro, qui pluuiis gignẽdis, & niuibus liquefaciendis torrentes auget plurimùm, & magno impetu impellit.* Ad vnum omnes nos magna vi restitue. Alij, *Reduc nos, vt olim ex Ægypto, cùm quidem in meridionali, & siticulosa regione elicuisti Patribus fontes & torrentes.*

Alij,

A Alij, *sicut Iordanis ad Austrum situs conuersus est*. Atqui Iordanis est ad terræ Sanctæ Orientem.

6 *Qui seminant in lacrymis*, tum supp. Tunc quando nos reduces, qui ferunt cum lacrymis, cum cantu messuri sunt. Metaph. ab agricolis, qui in labore, & penuria seminare coguntur, *seminare*, operari, *semina* opera, *metere* mercedem consequi operum, & fructum, *manipuli* præmiorum insignium brauia. *In lacrymis*, propter tempus miserum, & sationi incommodum: vel propter sterilitatem soli. *In exultatione*, ob magnam vim frugum ex agris præter spem perceptarum. Sic appellat lætitiam ab exilio B in patriam redeuntium, & libertatem. Augustinus refert ad vitam æternam. Qui in hac vita plena lacrymarum seminant bona opera, metent fructum æternæ beatitudinis. Arnobius ad Dei gratiam & remissionem peccatorum: *Si lacrymis*, inquit, *pœnitentiæ seminauerimus, fœcunda sine dubio messis nobis indulgentiæ orietur.*

Fructus bonorum vita æterna.

7 *Euntes ibant & flebant*, ob exiguam spem meliorum propter temporis malignitatem, vel soli infœlicitatem. Allegoria de profectione in exilium, & captiuitatem, ab agricultura, vel secundùm nostros, de patientia crucis C & malorum. *Mittentes semina*. Ad verbum, נשא משב הזרע *noche meschech azarah*, id est, *portantes protractionem, vel pretiositatem seminis*. Vt sit Antithesis ad sequentem versum.

8 *Venientes autem venient cum exultatione*. Cum cantu. Allegoria de reditu ab exilio. Quin & præter sacros cantores filios Asaph centum viginti octo, habebant inter seruos, & ancillas cantores & cantatrices, ducentos, qui in itinere voce & musicis instrumentis redeuntes oblectarent, & memoriam superiorum calamitatum depellerent a. Nostri de exitu ab hac vita. Ex-D euntes è corpore ad Dominum veniemus cum exultatione, portantes cum Sanctis manipulos nostros.

Suos, frugum suorum.

a Ezra 2. v. 65.

A

ARGVMENTVM.

Nec familiam, nec vrbem custodiri, nec liberos haberi citra Dei fauorem & donum.

1 Canticum graduum Salomonis, CVXVI. Heb.127.

NIsi Dóminus ædificáuerit domum: in vanum laborauérunt, qui ædíficant eam.

B

2 Nisi Dóminus custodíerit ciuitâtem: frustrà vigilat, qui custódit eam.

3 Vanum est vobis ante lucem súrgere: súrgite postquàm sedéritis, qui manducâtis panem, dolôris.

4 Cùm déderit diléctis suis somnū: ecce hæréditas Dómini, fílij merces, fructus ventris.

C

5 Sicut sagíttæ in manu poténtis: ita fílij excussôrum.

6 Beâtus vir, qui impléuit desidérium suum ex ipsis: non confundétur, cùm loquêtur inimîcis suis in porta.

---

1 *Canticum graduum Salomonis.* Ad Salomonem filium meum ædificaturum domum Dei. Nam vt hic Psalmus sit Salomonis, non est probabile, etsi Origenes Cantica Graduum ad illum referri scribat *a*, ex hac duntaxat Psalmi inscriptione. *Ædificauerit*, stabilierit, constituerit, firmauerit, prosperauerit, firmam, stabilem, potentem, & securam à periculis, & noxiis effecerit. Metaphora ab ædificiis, in quibus firma iaciuntur fundamenta, ne facilè corruant, vel quæ ornantur pro opibus. *Domum*, familiam *b*, rem familiarem, & vniuersa ad rem priuatam, & domesticam pertinentia, vt liberos, honores, diuitias.

D

a lib.3. περὶ ἀρχῶν, c.1.

b 1. Par. 17. v.10.

A uitias. Quo Hebraïsmo legimus in Exodo *a*: *Quia timuerunt obstetrices Deum, ædificauit eis domos*, id est, reddidit fœlices, & opulentas, & alibi *b*: *Tempus est, vt faciam mihi domum*. & iterum *c*: *Dominus facit mihi domum* Gall. *Il m'a faict vne bonne maison*, vt domus non modò significet habitationis locum, verùm etiam familiam & dignitatem. Latinè, facere, locupletare, augere, curare, ampliare rem domesticam. Hunc versum referunt ad statum Ecclesiæ & œconomicum, sequentem ad politicum. Arnobius ad Ecclesiam & hæreses. Iudæi, hæretici ædificant, vigilant, sed frustrà. Quia Dominus neq; B ædificat, neque vigilat cum eis. Vos autem Catholici securi ædificate, quia Dominus vobiscum ædificat, &c.

a Exod. 1. v. 21.
b Gen. 30. v. 30.
c 3. Reg. 2. v. 24.
Facere sibi donum est familiam locupletare & rem domesticam augere.

2 *Nisi Dominus custodierit ciuitatem*, rempublicam, salutem populi, cum tota politia. Vt Hebræis domus vniuersam rem familiarem, & priuatam significat, ita ciuitas vniuersam rem, rationémque publicam. Per domum templum per ciuitatem Hierusalem, Kimhi nimis angustè intelligit. *Vigilat*, agit excubias.

3 *Vanum est vobis ante lucem*. Pendet è superioribus: nisi videlicet Dominus affuerit. Ex quo, Ironia militaris, si- C ue Sarcasmos sequitur: *Surgite postquàm sederitis*, requieueritis, dormiueritis apud vos, *qui manducatis panem* multo labore, dolore, & magna sollicitudine quæsitum. vt experiamini, an vobis tanta diligentia, & anxietas sit profutura, Deo minùs fauente, & propitio. *Doloris* dolore & sollicitudine partum, ærumnis & laboribus plenum. Alludit ad vitam castrensem, quæ laboriosa est, & plena molestiarum, in obsidionibus maximè, tum in surgendo, & sedendo, siue modicè quiescendo posita, nempe in alternis excubiis, & quiete. Vox, *doloris*, etiam actiuè exponi possit. Panem oppressione alterius D quæsitum. Vt cùm Sapiens ait *d*: *Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt*, id est, impiè & iniquè comparatum. Aliqui, עצבים *hatsabim*, vt Theodotio, & auctor quintæ editionis, idola exponunt, vt suprà *e*, quæ sic inuidiosè appellantur, quòd laborem, & dolorem suis cultoribus creent. Sexta editio πλάνης, *erroris*. Quare D. Hieronymus ad Marcellam: *Quidam*, inquit, *non frustrà panem dolorum, aut hæreticorum intelligunt Sacramenta, aut vitæ huius miserabilis dolorem, in qua in sudore vultus comedimus panem nostrum*,

Panis doloris, i. multo labore partus, & panis impietatis, impiè & iniquè comparatus.

d Pro. 4. v. 17.
e Psal. 113. v. 4.

& inter ſpinas, & tribulos breuis vita naſcuntur alimenta. Hoc Schemate iſta Hebraïca elegantiſſimè expreſſerũt, שאו לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים *ſchau lachem maſchime chum meahare ſchebet, ochele lehem habatſabim, Vanum* (eſt) *vobis diluculo prauenientibus ſurgere, retardantibus ſedere comedentibus panem dolorum*, vel in vocatiuo potiùs, *Vanum* (eſt) *vobis ô diluculo prauenientes ſurgere, ô tardantes ſedere* (id eſt, quieſcere) *ô manducantes panem dolorum.* q.d. fruſtrà id tam ſedulò, & ſtudiosè facitis, ac vanum eſt vobis ante lucem ſurgere ad rem faciendam, ad vos tuendos, &c. in eo tardiſſimè pernoctare, & labores ad multam noctem protrahere, ſicque panem multo dolore comedere, & labore. Hæc enim omnia nihil vobis proderunt, niſi adſit Domini gratia & benedictio. Quantumcunque laboris & induſtriæ impenderitis, quantumuis rebus his comparandis ſtudueritis ſine Deo, fruſtrà nitimini. Inaniter laboratis priuatim & publicè, ſiue in rebus priuatis, & publicis, niſi vos Dominus iuuet, Chald. *in vanum laboratis vos, qui prauenitis mane ad perpetrandam rapinam, ac tardatis, & concinnatis praparationes, manducantes cibos miſerorum, qui laborauerunt in illis.* Ironica noſtri contextus locutio his omnibus æquipollet. Qui autem ſine Ironia intelligunt, vt ferè omnes, *Surgere*, accipiunt metaphoricè de animo, iuxta illud Pauli *a*, *Exurge qui dormis, & illuminabit te Chriſtus.* Poſtquàm ſederitis, & permanſeritis in malis, vel in veterno, & ſtupore peccati, eia ab eo ſurgite, & euigilate. Sed hoc neque Hebræo, neque cohærenti congruit. *Sederitis*, ſedere hìc in fonte, quieſcere, dormire, non aſſidere menſæ. Etſi Hebræi in menſa ſederent more noſtro, nec ritu veterum recubarent, ſiue recumberent, præterquàm in Paſchali epulo, vt conſtat ex libris *b*, & multò priùs ex Geneſi & libro Iudicum *c*.

4 *Cùm dederit dilectis ſuis ſomnum.* Antitheſis ſuperiorum. Contrà dilectis ſuis Dominus dat opes, & liberos, velut per ſomnium & quietem, id eſt, ſine multa moleſtia, ærumna, & anxietate. Nempe, vt quærant regnum Dei primùm, deinde ſperent ſibi ſumma cum facilitate, cætera à Domino adiicienda *d*. Hebraïcè, כן יתן *chen itthen, Sic dabit*, id eſt, proinde dabit dilectis ſuis ſomnum & quietem. Cùm impios fruſtretur ſuis ſtudiis & conatibus,

a Eph. 5. v. 4.

b 1. Reg. 20. 2. 5. 18. 25. 34. 3. Re. 13. v. 20.

c Gen. 27. v. 19. Iud. 10. v. 6.

d Leu. 26. v. 1. 2. Deut. 28. ver. 3. 4.

A tibus, ideò se conuertet ad pios, & dilectos suos fœlicitandos, atque prosperandos בן *chen*, pro על בן *hal chen*, *Ita* pro *Itaque, ergo*. Chaldæo pro *rectè, conuenienter*. Conuenienter autem dabit Dominus dilecto suo somnum, *Ecce hæreditas Domini*, bona diuinitùs concessa (&) *filij* (&) *merces* siue lucrũ (denique) *fructus ventris*, id est, fœcunditas & multiplicatio pecorum *a*. Consequentur vel dormientes à Domino copiosam hæreditatem, filios, mercedem; & pecudum copiam. Omnia eorum multiplicabuntur, & succedent. Asyntheton in singulis membris, quo alludit ad legis promissiones temporarias. Vulgus

a *Vt Deut. 28. v. 3. 4. Leuit. 70. v. 1.*

B Rabbinorum per Appositionem exponit de liberis duntaxat. Dormientibus parúmque sollicitis, & laborantibus dilectis Domini, nempe filij: merces, siue donum (Domini) nempe fructus ventris, secundùm prouerbium, *Dormientis rete trahit*; vt somnũ appellet requiem & laborem facilem, quo pij in sua vocatione tranquillè, & citra nimiam anxietatem operantur, in Domino conquiescentes, non otium iners, & desidiam. Filij eis dono Dei contingent, & per Epexegesim, fructus ventris, id est, liberi, merces illis erunt ac munus eiusdem Dei. Sic

C *Fructus*, erit nominat. casus. *Merces* & *hæreditas*, pro eodem sumetur *filij*, item & *fructus ventris*, & qui in priore parte dicebantur *hæreditas* in posteriore dicentur, *Merces*. Vtut sit, in Græco pro καρποῦ, legendum καρπός. In genitiuo esset sensus. *Filij sunt hæreditas Domini, id est, merces fructificationis siue propagationis.*

5 *Sicut sagittæ in manu potentis*. Sicut sagittæ in manu alicuius robusti sunt hostibus terribiles. *Excussorum*, id est, piorum vexatorum, exegitatorum, quasi ventilatiorum *b*. ἐκτετιναγμένων, eorum qui sunt concussi & exagitati, id est, crucibus quassati, & expurgati variis nego-

b *Vt Nehem. 5. v. 12*

D tiis, & molestiis iactati, vt Gallicè, *Il a esté bien secoué*. id est, egregiè fuit vexatus, verberatus. Piorum Epithetum, quos Dominus probat, q. d. Filij piorum etiam afflictorum, & in hoc mundo miserorum sunt fortes & valentes. Deus eos iuuat, ac roborat, nec deserit. Eis propter partes, quantumuis concussos, & quassatos calamitatibus fauet, adest, curat. Possit referri ad senij incommoda. In rebus aduersis & tristibus, vel in senectute (qua parentes, quasi quodam morbo quassantur) filij sunt solatio. Sunt veluti arma paternæ senectutis, sagittæ

duræ, & altè penetrantes. Repellunt & retorquent aduersariorum oppugnationes, vt sagittæ firmiter, potentérque inflictæ deficiunt, & disturbāt hostes irruentes. Si modò tales fuerint filij; quales designantur sequenti versu. Patres enim multam consolationem haurient, à filiis probè institutis, & respondentibus votis suis. q. d. Quales sunt sagittæ acutæ potentis (ipsi potenti) tales sunt filij excussorum, & afflictorum (ipsis patribus excussis & vexatis) exagitatorum crucibus. Allusio ad Martyres. נעורים *Nehurim*, sic rectiùs exponitur; quàm *iuuentutum* vel *pueritiarum*. Nam frigidus est sensus, & verè Rabbinicus. Quales sunt in manu viri fortis sagittæ, tales sunt iuuentutis nati, id est, liberi iuuentutum siue in iuuentute suscepti, cùm illi sæpiùs maximas parentibus molestias creent: vt Ismaël, Cain, Rubem, &c. Iuxta illud vetus, *Heroum filii noxa*: & verbum Euripidis de liberorum orbitate εὐτυχὴς ἀτυχία. Deinde vox non iuuentutem, sed pueritiam designat, quæ ætas nondum est ad procreationem matura. Hieronymus *a* conatur vtramque versionem conciliare. *Excussos enim*, inquit, *consuetudo sermonis vegetos, robustos, atque expeditos vocat, & septuaginta in Ezra pro iuuenibus transtulerunt.*

a *Ad Marcell.*

6 *Beatus vir, qui impleuit desiderium suum.* Beatus, qui bonos habet filios, & iuxta sua vota, his & domum impleuerit, id est, bene curatis & institutis. Desiderium enim, siue optatum piorum parentum est, vt filij sint probi, atque pij. Beatus autem qui non excidit suo illo desiderio, nec frustratur spe è filiis concepta, sed finem assequitur optatum de filiorum educatione, quippe quæ sit fallax, atque incerta *b*. Sic enim ipsi sunt solatio, ornamento, ac præsidio aduersùs senectutis, & vitæ incommoda. Hebraïcè אשפתו *aschpatho*, id est, *Pharetram suam*, id est, domum suam. Nam pergit in Metaph. sagittarum: Beati sunt, qui domum suam sic liberis repleuerunt, vt potens sagittarius pharetram suam sagittis. Ipsis enim erunt præsidio, ac defensioni ac eorum hostes, & iniurias propulsabunt. *Cùm loquetur*, cùm litigabit in foris, cùm ei loquendum erit aduersùs inimicos suos, filij probi ei opi, & solatio erunt, *In porta*. Palàm & publicè vel in iudicio, in Senatu & tribunali, quod in portis vrbium collocabatur. Defendetur à suis liberis in bellis, contentionibus, litibus, quæ solent in portis disceptari *c*. Pater agitatus

Proborum parentum de filiis desiderium.

b *Prou. 30. v. 19.*

c *Prou. 22. v. 22. Ruth 4. v. 1. 2.*

A agitatus vanno, ventis & negotiorum tempestatibus, sentiet tum liberos sibi valdè vtiles. Posterior hæc pars tum Hebraicè, לא יבושׁ כי ידברו את אויבים בשׁער *lo iabosch chi iedabberu eth oiebim meschahar*, tum Græcè, pluraliter enunciatur. *Non confundentur, cùm loquetur inimicis suis in porta.* Sic refertur ad patrem simul, ac liberos. Se enim illi mutuò muniunt, ac firmant.

ARGVMENTVM.

Timore Domini, beatitudinem huius etiam
B *vitæ conciliari.*

1 Canticum graduum. CXXVII. Heb. 128.

BEati omnes, qui timent Dóminum: qui ámbulant in viis eius.

2 Labôres mánuũ tuârum quia manducâbis: beâtus es, & bene tibi erit.

3 Vxor tua sicut vitis abúndans: in latéribus domus tuæ.

C 4 Filij tui sicut nouéllæ oliuârum: in circúitu mensæ tuæ.

5 Ecce sic benedicêtur homo: qui timet Dóminum.

6 Benedîcat tibi Dóminus ex Sion: & vídeas bona Ierúsalem ómnibus diébus vitæ tuæ.

7 Et vídeas filios filiôrum tuôrum: pacem super Israël.

D 1 *Beati omnes qui timent Dominum.* Primus gradus beatitudinis in contemplatione, siue vita contemplante, & spirituali. Quam qui sequuntur, totos se Domino, eiusque timori, & cultui, & obedientiæ addicentes, beati (inquit) sunt. Timor Domini refertur ad præcepta negantia præcipuè viæ autem ad affirmantia, itémque verbi Dei partem illam, quæ in cognitione, & mysteriis consistit. *Qui ambulant*, qui omninò parent eius præceptis. Non potest intelligi per Asyntheton (&), qui ambulat, propter He Haiediá, ההלך *haholech*, qui quidem am-

bulat (nam Hebraicè totus versus singulari numero enũciatur) qui quidem se occupat in viis, & legibus Domini, qui se totum diuinis rebus tradit, nec viis mundi, negotiisve sæcularibus, vt loquitur Paulus *a*, quicquam tribuit, qui viam contemplantem sequitur. Nam sunt alij, qui timent Dominum in vita actuosa.

a 2. Tim. 2. v. 4.

Duplex vita, agens & contemplans, & vtraque bona.

2 *Labores manuum tuarum quia.* Secundus gradus. Etiam ille est beatus, qui de manuum suarum labore viuit, quique sequitur vocationem actuosam & negotiosam. Vtraque vita, agens & contemplans, ad beatitudinem ducit, quando timetur Dominus. Sic R. Isaac *b* huc alludens duos gradus esse docet populi Domini, vnum timentium Deum, qui scilicet contemplationi vacant, alterum operariorum, qui viam in actione positam exercent, atque eos mutuò sui egere, quoniam sine adminiculis scansionis non ascendunt botri. Alij eòdem ista pertinere malũt, vt doceat pietatem versari in actione, non in nuda fide, & cognitione. *Labores.* Metonymia, bona labore manuum tuarum parta, fructus laborum tuorum. Alludit ad illud *c*, *in sudore vultus tui, vesceris pane tuo.* Quod alioqui, non est præceptum, vt plerique existimant, sed prophetia. His enim verbis prædicebatur, hominem non victurum absque multis laboribus, & negotiis. *Benè*, prosperè, fœliciter. Omnia tibi faustè succedent. Tuos labores Dominus benedicet, fortunabit, augebit, ditabit, &c. *In præsenti* (inquit Aug.) *de labore, in futuro de fructu tibi bene erit.* Laboribus tuis benedicet in vtroque sæculo. De vita contemplante hoc non addidit, quia eius fructus propriè in cœlo percipitur. Chaldæus nihil ab Augustino abest. *Beatus* (inquit) *tu in mundo isto, & bene tibi erit in venturo.* Sic fasciculus Myrrhæ *d*.

b Nume. 4.

c Gen. 3. v. 19. Prædicitur in sudore vultus hominem panem manducaturum, non autem præcipitur.

d Gen. 12.

3 *Vxor tua sicut vitis abundans*, פריה *porijah*, id est, Fructificans propriè, Fœcunda, fructifera, vel bona, vtilis, suauis. Tibi dabit vxorem bonam vel fructuosam, quæ tibi probos liberos procreet: quod Dei est donum *e*, Primus fructus vitæ actuosæ, in dono probæ, & suauis vxoris. *In lateribus*, in interioribus, & domus tuæ penetralibus profundè & secretò, intra domum tuam, non foris, more impudicarum mulierum, quæ & vagæ & instabiles esse solent *f*. Si legimus: *Ionas autem descenderat ad latera nauis*, id est, ad nauis interiora, vt doctè noster transtulit, profundè intra nauim.

e Prou. 19. v. 14.

f Prou. 7. v. 7.

4 Filij

A 4 *Filij tui sicut nouellæ oliuarum.* Secundus, in dono liberorum, bonorũ & vtilium. Alluditur enim ad illud *a*: *Benedicti filij vteri tui*:& illud Prophetæ *b*, *Electi mei non habebunt liberos in maledictionem.* Quas benedictiones ad Spiritum transferre non fuerit difficile, ex Origene *c*. *Sicut nouellæ*, sicut germina, sicut plantulæ pullulantes, sempérque florentes: tanquàm surculi oliuarum, qui non possunt neque inseri neque conseri, quíque perpetuò virent foliis non abiectis, i. Filij tui carebunt suspicione spuriatus, erunt genuini, referent patrem vita, moribus, religione, lineamentis: valebunt vigore & animi, & corporis. B Sola olea in proprio, & natiuo loco vigere dicitur: reliquæ autem stirpes etiam alibi plantantur, in alieno videlicet solo, vel trunco per insitionem & consitionem. *In circuitu*, circùm tuam mensam erunt, vt tibi ministrent, obsequantur, tuósque nutus obseruent, vt à te cibum accipiant, vt tu eos commodè alas. Tacitè pollicetur pio opes, & facultatem alendi eos, quos genuerit, pro dignitate.

a Deut. 28. v. 4.
b Esa. 65. vers. 23.
c Hom. 39. in Lucam.

5 *Ecce benedicetur homo,* גבר *Gheber* virum à fortitudine significat, Hieronym. Sic his duobus donis cælestibus, bona scilicet vxore & vtili, probis vtilibúsque liberis vir ille beabitur *d*.

C 6 *Benedicat tibi Dominus ex Sion*, vnde omnis salus. extra Sion, i. Ecclesiam, nulla est salus, & fauor Domini. Alij, E templo, quod erat in monte Moria, parte montis Sion, è quo promissa erat Dei gratia & fauor *e*. E Sione illa cœlesti, & æterna Hilarius, quòd hæc illius esset typus, & quasi vmbra. *Et videas bona*, prosperitatem Ierusalem, quando illa fuerit restituta. Hoc enim intelligunt Rabbini de redemptione & restitutione per Christum. Vt hoc Psalmo non tantùm consoletur eos, qui in exilio, labore suo viuunt, è promissionibus, verùm etiam precetur, vt restituantur & fruantur patria.

d Leu. 26. v. 9. Deut. 28. v. 4.
e 3. Reg. 8. v. 30. 31. &c.

D 7 *Et videas filios filiorum.* Vt diutissimè viuas, quousque cernas pacem tuæ gentis, & populi. *Pacem*, (&) pacem, (&) gratiam super populum Dei. Sic etiam Kimhi: etsi aliqui in nominatiuo vertant, *Pax* (sit) *super Israël.*

***

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Ecclesia gratias agit, quòd Domini ope tuta semper permaneat, precans, vt sui hostes dent pœnas.

1 Canticum graduum. CXXVIII. Hebr. 129.

SÆpè expugnauérunt me à iuuentûte mea: dicat nunc Israël.

2 Sæpe expugnauérunt me à iuuentûte mea: étenim non potuérunt mihi.

B

3 Supra dorsum meum fabricauérunt peccatôres: prolongauérunt iniquitâtem suam.

4 Dóminus iustus concîdet ceruîces peccatôrum: confundântur, & conuertantur retrórsum omnes, qui odérunt Sion.

C

5 Fiant, sicut fœnum tectôrum: quod priúsquàm euellâtur, exáruit.

6 De quo non impléuit manum suam, qui metet: & sinum suum, qui manípulos cólliget.

7 Et non dixérunt, qui præteríbant, Benedíctio Dómini super vos: benedíximus vobis in nómine Dómini.

D

Ecclesia quãdo cœpit.

1 *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute*, à pueritia oppugnarũt me. Hebraicè, צררוני מנעורי *tserodunì minnehurai*. Pueritia autem Ecclesiæ sumitur ab Ægypto: vel potiùs, ab initio, & temporibus Abel, à quo initia Ecclesiæ ducuntur, vel etiam ab Adamo. Qui iuuentutem retinent, intelligunt tempora seruitutis Ægyptiæ, vel, vt Euthymius, Babylonicæ. Rectiùs in genere. Nam & nouæ Ecclesiæ initia & tanquàm incunabula oppugnata sunt à Iudæis & Paganis per annos præsertim 300. vsque ad Constantinum, per Mahometanos & alios posteà

A steà. Et certè רבת *Rabbath* (*multùm*) per Noteriacon, vt singulæ literæ singula vocabula oppugnatorum designent, hoc videtur innuere. ר *res*, id est רמיים *Romiim*, Romanos, ב *Beth*, בביים *Babbiim*, Babylonios, id est, Saracenos, quorum Caliphatus contra Ecclesiam erectus fuit in Babylone tum Chaldaica, tum Ægyptia. ת *Tau*, תוגרמים *Togarmim*, id est, Turcas Ideò enim vsus est Syntactico רבת *Rabbath* non absoluto רבה *Rabbá*. Sic Cabbalici *a* notant ad illud *multi* (רביים *Rabbiim*) *insurgunt aduersùm me*. Hebræum רבים *Rabbim* per Noteriacon indicare insurrecturos B Romanos, Babylonios, Ionios (Græcos) & Medos. Expugnare hîc impropriè, pro impugnare. Alioqui significat pugnando vincere.

Noteriacon genus interpretandi Scripturam Cabbalicũ.

a *Psalm. 3.*

2 *Sæpe expugnauerunt me.* Anadiplosis ad exaggerationem. Hebraïcè, רבת *Rabbath*, multùm, id est, grauiter, vel multo tempore, diu, vel multis vicibus, sæpiùs: tam multiplex est vis huius voculæ. *Mihi*, contra me. Non me tamen potuerunt extinguere & delere, non tamen mihi præualuerunt.

3 *Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores*, iniquitatem, iniqua & grauia mala, per Hypozeugma. Imposuerunt C dorso meo iniquas plagas, & impresserunt dorso ista, vt & onera feruntur. Sic autem illustrarunt Metaphoram Hebraïcam, הרש חורשים *hareschu horeschim*, Ararunt aratores, i. Tyranni, de iniquis contumeliis & verberationibus hostium, déque sui iniqua seruitute. Quanquàm חרשו *Hareshu*, potuerunt sumere è significatu חרש *Horesh*, fabri, artifices *b*, *Iniquitatem suam.* Etiam hîc locutionem Metaphoricã in propriam conuerterunt. Nam ad verbum, למעניתם *lemahanitham*, *Sulcum suum. Dorsum meum arauerunt aratores, & produxerunt sulcum suum* (vt prolixior esset ærumna) in D longum tempus extenderunt iniquas suas oppugnationes. Sulcus Metaphoricè iniquitas, tyrannis, & iniuria summa *c*, Vbi fortasse allusio ad Martyria Nostrorum, qui passim leguntur in equuleo suspensi, & ferreis vngulis exarati, itémque sulcati fidiculis. Quin & frequenter inuenias equuleo iunctas fuisse fidiculas, vel vngulas, quibus à tortoribus membra sulcarentur. Cyprianus *d*, *Nunc equuleus extenderet, nunc flamma torreret.* Augustinus *e*, *Non extendente equuleo, non sulcantibus vngulis,*

b *3. Reg. 9, v. 14.*

c *Eccl. 7. v. 3.*

d *De lapsis*

e *Epist. 9.*

a Epist. 49.
b Peri Steph. hymno 10.
c Lib. 3.

gulis, non viventibus flammis. Eadem Hieronymus *a*, & Prudentius *b*. Quod etiam præstabatur fidiculis. Nam ex Isidoro *c*, vt vngula dicta quòd effodiat, ita fidiculæ à findendo, quòd latera finderent hominis in equuleo distenti.

4 *Dominus iustus concidet ceruices*, hostium potentiam comminuit, vt nos liberaret. Per Metaphoram Hebraïcam, עבות *habot*, i. lora, funes (boum scilicet arantium) è ceruicibus impiorum iuga abrupit, vt illa super dorsum meum exaratio desineret. Ceruices eorum inter se coniugatas & colligatas cum ipsorum iugis præscidit. Vulgò actiuè, funes impiorum, quos impij iniecerunt ceruicibus nostris, quasi diceret, amouit eorum à nobis iugum. Nam continuatur tropus rusticus in Hebræo. Græcè & Hebraïcè, קצץ *kitsetz. Concidit*: sed est præteritum pro futuro. *Confundantur*, excidant sua spe, suo conatu, studiis & aduersis obruantur.

5 *Fiant sicut fœnum tectorum*, in tectis nascens, quod propter loci ariditatem, & radicum infirmitatem, antequàm ad iustam magnitudinem perueniat, fructúmve ferat, ardore solis exarescit. Sic illi tollantur de medio, & immatura morte intereant, nec eorum potentia sit diuturna, Ita fiebat ferè in Palæstina, vbi tecta erant plana, & ardor solis vehementissimus. Tales herbas Solstitiales Latini appellant. Nam eam describit hoc & sequenti versu. q. d. vt herba solstitialis pereant. Sic apud Ausonium:

" *Solstitialis velut herba solet,*
" *Ostentatus raptúsque simul.*

& apud Comicum:

" *Quasi solstitialis herba paulisper fui,*
" *Repentè exortus sum, repentinò occidi.*

d Ion. c. vlt. vers. 7.

Vt Ricinum frutex apud Ionam *d*, qui vna nocte creuit & aruit. *Euellatur*, שלף *schalaphi* extrahatur propriè, Metaphora à calceis, qui è pede extrahuntur, vt docet Kimhi: Ineptè aliqui, *Emergat. Nam* שלף *Schalaph*, nunquàm hoc significat.

6 *De quo*, fœno. Quod fœnum ita exaruit, vt neque meti, neque colligi possit: vel si colligatur, conficere manus, sinúsve plenitudinem, id est, quod planè periit quod tam est inutile & infœlix, vt neque metatur, neque colligatur, Precatur, vt osores Ecclesiæ celerrimè

A celerrimè pereant, & infœlicissimè. *Impleuit*, pro implere possit, vel solet. De quo messores nec solent, nec volunt implere manum suam, quod nolunt colligere, & in horreum inserre, quia nullius est vtilitatis, vt proinde arescat, ac in seipso computrescat.

7 *Et non dixerunt qui præteribant*. Altera pars 4. versus, per Hyperb. *Conuertantur retrorsũ omnes qui oderunt Sion*, & qui *non dixerunt inter prætereundũ, fauor domini sit super vos, benè precamur vobis per nomen Domini*. q. d. Non tantùm pereant, qui oderunt Sion, & apertas cum ea inimi- B citias exercent, sed etiam qui non dixerunt prætereundo, *Benedicto*, &c. i. non solùm qui oderunt, sed etiam qui non amant. Vult, vt non modò non stemus contra Ecclesiam, verùm etiam, vt pro ea stemus. Contra tepidos & politicos. Alij iungunt proximus, per Zeugma. *Et* (de quo) *non dixerunt*, &c. q. d. Fiant fœno similes, cui benedictionem non poscunt, neque optant pereuntes, vt sit agris & segetibus in illis existentibus: vel, cuius fœni messoribus prætereuntes non solent benè precari, & dicere. *Prosit, benedicat vobis Deus*, aut, *Dominus vobiscum* (esto) vt suis messoribus Booz *a*. Est enim allusio ad C viatores, qui prætereundo impertiri solent salutem, & benedictionem messoribus vel agris, eisque bene precari, è Nazianzeno *b*. Non desunt, qui putent esse Eclipsin: Et (fiant sicut ij, quibus) non dixerunt prætereuntes, Benedictio Domini super vobis sit: siue, quibus nemo benè precatur. Quasi oret, vt nemo istorum desiderio teneatur, neque illis boni quicquam optet, vt omni commiseratione indignis.

a *Ruth. 2. v. 4.*

b *Orat. de plaga grã-dinis.*

ARGVMENTVM.

D *Peccatorum veniam magno ardore deposcit, redemptionem, per Christum videlicet, pollicens.*

1 Canticum graduum. CXXIX.
Hebr. 130.

2 DE profúndis clamâui ad te Dómine: Dómine exaúdi vocem meam. 3 Fiant aures tuæ intendéntes: in vocem deprecatiônis meæ.

4 Si

4 Si iniquitâtes obseruáueris Dómine: Dómine quis sustinébit.

5 Quia apud te propitiátio est: & propter legem tuam sustínui te Dómine.

6 Sustínuit ánima mea in verbo eius: sperâuit ánima mea in Dómino.

7 A custódia matutîna vsque ad noctem: speret Israël in Dómino.

8 Quia apud Dóminum misericórdia: & copiôsa apud eum redémptio.

9 Et ipse rédimet Israël: ex ómnibus iniquitá:ibus eius.

---

2 *De profundis clamaui ad te Domine*, de profunditatibus (aquarum, exiliorum) de locis calamitosis & infœlicibus. מַעֲמַקִּים *mahamakim*, loca profunda, valles profunditates, quæ sunt, vt & abyssi, symbola ingentium calamitatum, vel epitheta terrarum calamitosarum & miserarum. Alluditur ad antra & latebras Dauidis Saulem fugientis. Vbi nota elegantem Antithesim ad Psalmos. Graduum siue ascensionum. Ascensiones sunt liberationes ab exiliis & crucibus, libertas, pax. Profunda autem, seruitus, captiuitas, persecutio, & aliæ calamitates. Vt nesciant Hebraismum, qui interpretantur, *E profundis animi sensibus, vel angustiis, de profũdis cordis, vel angustiarum, ex intimis præcordiis*. Itaque aptè ab Ecclesia in piè defunctorum persona vsurpatur, quòd Purgatorium sit locus profundus, nempe vnum ex inferni receptaculis, itémque exilij regio, in qua ad tempus à Dei conspectu & quasi solo exulatur.

Purgatoriũ qualis locus sit.

3 *Fiant aures tuæ intendentes.* Aures, os, manus, pedes nares, & alia huiusmodi membra Deo tribuuntur, cùm ille nihil horum verè habeat, anthropopathῶς, & per quandam similitudinem, propter vires & facultates intelligendi, & percipiendi, quibus idem per se pollet, quod homines per hæc membra. Lege Dionysium a. *Intendentes*, קַשֻּׁבוֹת *kassubath*, attentæ propriè.

Deo membra vt tribuantur.

a *De cœlest. Hier.*

4 Si

A 4 *Si iniquitates obseruaueris*, accuratè inuestigaueris & excusseris, vel ob oculos posueris. *Sustinebit*, consistet propriè, stabit, q. d. nullus. Noli igitur solùm esse iudex, sed etiam esto misericors. Nam spes vna est, quoniam apud te est propitiatio.

5 *Quia apud te propitiatio est*. Quia tuum est propitiare & parcere, quia indulgere. *Propter legem tuam*, propter legis tuæ promissiones. למען תורא *lemahan thoram*. *Thorá*, *Legem* legerunt, vt א ponatur pro ה ritu linguæ. Masoretæ malunt legere, תורא *Tiuaré*, à ירא *Vt timearis*. Chald. à ראה *vt videaris*. Apud te est indul-

B gentia & propitiatio: tu soles esse propitius pœnitentibus, vt te homines timeant, colant, & venerentur. Timor enim est reuerentia, & pietas erga Deum cum metu eius offendendi. Prius est rectius & simplicius. Mirum autem est, Hieronymum *a* scribere legi Hebraicè, תירא *Tirá*, non תורא *Torá*, ac propter similitudinem literarum ו & י quæ tantùm per magnitudinem distinguantur, Septuag. Symmachum ac Theodotionem deceptos esse, legendo תורא *Torá*, ac vertendo νόμον. Constanter enim in Hebræorum codicibus est, Vau, non Iod. Fortasse eum

a ad Suniā.

C Aquila fefellit, qui fuerat interpretatus φόβον. *Sustinuit te*, confidi in te, te patienter expectaui, & tua iudicia. Hîc Masoretæ etiam differunt à Septuag. in distinctione. Ab hoc enim verbo incipiunt sequentem versum. Quin & 6. 7. 8. aliter paulò distinguunt. Vbi etsi sententia minimè varietur, obscuratur tamen, vt omninò præstet sequi nostras distinctiones, incisa, & periodos.

6 *Sustinuit anima mea in verbo eius*, confidit in eius dictis, & promissionibus de venia precantibus, & ad se confugientibus danda: expectauit patienter promissam pœnitentibus gratiam. *Verbum*, pro promisso.

D 7 *A custodia*. Hîc sensum duntaxat sequuntur. Hebraicè, משמרים לבקר שמרים לבקר יחל ישראל אל יהוה *mischomerim laboker schomerim laboker iahel Israel el Adonai*, i. *Ab obseruantibus mane* (ad) *obseruantes mane speret Israel in Domino*. (Nam hîc Masoretarum Soph pasuc negligo.) Ab ipsis excubitoribus matutinis, à crepusculo, quo excubitores incipiunt vigilare vsque ad alterum crepusculum matutinum, quo alij succedunt, à vigilia matutina vsque ad alteram vigiliam

matutinam: vel iuxta alios, *præ excubitoribus matutinis*, q.d. Magis speret in Domino, quàm in custodibus matutinis, quantumuis diligentibus & præuenientibus lucem. Nam ad hanc diligentiam ostendendam, per Epizeuxin repetitione vsus est. Vim comparationis in eo putarunt positam, quòd excubitores agant excubias vsque ad mane duntaxat: Israel autem debeat sperare ab ipso mane vsque ad vesperam, i. perpetuò. Adde potuisse legere שִׁמֻּרִים *Shimmurim*, non שֹׁמְרִים *Somerim*, excubias *a*, iisdem literis, diuersis solùm punctis, per Eclipsin præp. אֶל *El ad.* A custodiis ipsius mane, ad custodias ipsius mane, vt ל in לַבֹּקֶר *laboker* indicet genitiuum. Est autem allusio ad id, quòd in quatuor partes, noctis vigilias distribuebant *b*, vt custodia vna quarta sit pars noctis, & prima à vespera incipiat, secunda ad medium noctis pertingat, tertia pullorum cantus transeat, quarta ad ortum lucis adimpleatur. Cõsule Talmudicos in Tractatu Berachoth, & Suidam in voce φυλακή. Kimhi tamen tres tantùm constituit. *Primam*, quæ sit caput & initium vigiliarum *c*. *Mediam d*, quæ media ideò dicatur, quòd sit inter duas. *Matutinam*, quæ sit vltima *e*. Vbi & R. Selomo hãc partitionem sequitur. Sed fortasse Vigilia media in libro Iudicum pro Vigilia mediæ noctis debet exponi. Nam constanter veteres quatuor constituunt. Abben Ezra aliter: *Magis quàm excubitores matutini, siue vigiles nocturni, qui lucem auidissimè expectant, sperauit anima mea in Domino.* Nam iuxta Soph pasuc Masoreticum, hæc cum antecedentibus Rabbini iungunt, vt: *Speret Israël in Domino*, sit nouus versus, Chal. *Ab excubitoribus matutinis, qui obseruant, vt offerant oblationem matutinam.* Qui exponunt, ante excubitores matutinos, non intelligunt vim præpositionis מִן *min*, quasi diceret: Anteuerte, ô Israël, custodes matutinos exortum diei auidè expectantes: vel si iungas cum præcedentibus Sperauit in Domino anima mea, priusquàm custodes matutini adsint, vel euigilent. Non enim significat antè, sed à, ab, præ, suprà, id est, plusquã, *Speret*. Fontis Apostrophe non variat sententiam. Spera, expecta, ô Israel, Dominum.

8 *Quia apud Dominum misericordia.* Quæ sequuntur, iam ad verbum translata sunt. *Redemptio*, liberatio, defensio, præsidium, saluatio apud eum, vel cum eo.

a Exod. 12. v. 42.
b Luc. 12. v. 38. Matth. 14. v. 25. Mar. 6. v. 48.
c Lament. 2. v. 19.
d Iud. 7. v. 19.
e Exod. 14. v. 24.

9 Et

A 9 *Et ipse redimet*, liberabit, eruet, purgabit ab omni vitio, impuritate, & scelere. Ad pretium & meritum sanguinis Dominici, nostri respectum docent, quantumuis Rabbini censeant redimere, vsu suæ linguæ simpliciter sumi pro liberare, saluare, eruere. *In Christo enim habemus redemptionem per sanguinem ipsius a. Israël*, populum fidelem. Alios non redimet, nisi Israëlem, & baptizatum, Arnobius. Efficaciter scilicet. Nam sufficienter cunctos redemit, ac pro omnibus cumulatè satisfecit *b*.

a *Eph. 1. v. 7.*
Christus redemit omnes sufficiẽter, sed non efficaciter.
b *1. Ioan. 2. v. 2.*

B
ARGVMENTVM.

Humilitatem & modestiam Deo offert, & proponit. Sacrificium longè gratissimum.

1 Canticum graduum. CXXX.
Hebr. 131.

Domine non est exaltâtum cor meum: neque elâti sunt óculi mei.

2 Neque ambulâui in magnis: neque in mirabílibus super me.

C

3 Si non humíliter sentiébam: sed exaltâui ánimam meam.

4 Sicut ablactâtus est super matre sua: ita retribútio in ánima mea.

5 Speret Israël in Dómino: ex hoc nunc, & vsque in sæculum.

D

1 *Domine non est exaltatum.* Non superbiuit cor meum. De superbia animi, & interiore.

2 *Neque ambulaui in magnis.* De superbia vitæ, operum & exteriore. *Super me*, præ me, supra meum captum & vires, plusquàm ego possim capere, comprehẽdere, efficere. Nam ambulare in magnis, est gerere, tentare, conari res, quæ vires, & statum excedant. In mirabilibus autem, scrutari arcana consilia Dei, vim ingenij superantia.

3 *Si non humiliter sentiebã.* Discedunt à vocibus, vt sensum efficiant planiorem. Ad verbum, אם לא שויתי ודממתי נפשי *im loschuuithi vedũmathi naphschi.* i

Si non posui me, vt silere facerem animã meam, id est, si non animum meum ad silentium & modestiam composui, nisi animi summissionẽ semper colui, nisi animo demisso me gessi, vt infantulus. Nisi velis, pro ודומםתי *Vedomamti* legisse, ורםמתי *Veromamti*, quemadmodum ד & ר præ similitudine confundantur. *Sed exaltaui animam meam.* Per Parenthesin, vt locutio cadat in sequentis versus finem, ibique absoluatur. Alij per se & diuisim intelligunt per Eclipsim, vt fit in iurandi formulis sæpiùs, in quibus subauditur: *Per eam, incidam in graues pœnas, Deum sentiam vltorem*, quidve simile. Si non humiliter sentiebam, sed superbij, miserè & infœliciter inteream, q. d. Profectò humillimè sentiebam, nullóque modo animam meam extuli.

4 *Sicut ablactatus est super matre sua.* Refertur ad primam partem præcedentis versus, per Hyperbaton. Si non humiliter sentiebam, sicut ablactatus apud matrẽ suam, sicut infans, qui vixdum mammis depulsus est, super matris gremio. Talis enim solet esse humilis & verecundus, totus in materna charitate conquiescere, & omnia ab ea expectare, quòd nondum corpus curare, neque sine alterius adminiculo pedibus insistere valeat. *Super.* Sicut infans gremio matris superpositus, quia ea fulcitur, & nititur, qui in eius hæret sinu. Aliis *Super*, apud, erga. Hoc autem simili vtitur, vt pij discant niti matre sua Ecclesia, & de mysteriis secundum eam modestè sapere. Quemadmodum infantulus non ampliùs vbera matris suggens, eam propterea non despicit, aut ab ea reliqua sperare desinit, sed totus à matre pendens, nihilque discernens, quod illa offert, promptè excipit. *Ita retributio in anima mea*, sit, ita animam meam vlciscatur Deus, ita me mulctet. Redditio enunciationis hypotheticæ. Nisi talis fuerim, ita animæ meæ Deus, vt grauissimas arrogantiæ pœnas luam, faciat. Est Hyperbaton. Si non demissè sensi, sicut infantulus à matre pendens, sed elato fui animo, verè mihi elationis mercedem Deus rependat. Chrysostomus. Me Deus puniat, nisi humiliter & demissè de me senserim, tanquàm nuper ablactatus: siue à lacte summotus puer, omnia à matre sua expectans, quòd ex se nihil possit. Quia autem huiusmodi formulæ promittendi, committendi, asseuerandi, & iurandi solent esse in hac lingua Ecliptica, ob πάθος affectu orationis integri

Ecclesia matre pij in mysteriis niti debent.

A integritatem supprimente, Masoretæ legerunt iisdem quidem literis, sed diuersis punctis כגמול *Caggamúl*, non *Caggemúl*, עלי *halai*, non *halé* vt præcesserat. *Sicut*, inquam, *ablactatus, super me anima mea.* Quod ænigma Rabbini posteà Eclipsibus diluunt. *Sicut ablactatus inquam*(sic)*super me anima mea.* (est):vel, (Si non est)sicut ablactatus,in me anima mea:vt sit repetitio,& veluti precedentium expositio.Deinde,vt absoluatur sententia, subaudiunt,frustrer spe mea penitus, malè peream quidve simile.Atqui interdum etiam sunt perfectæ & completæ, B maximè dum loquitur homo, non Deus, vel Propheta Dei nomine, quòd homines maiorem se habeant, per quem possint iurare, & cuius nomen inter asseuerandum possint interponere, non item Deus, vt in libris Regum a: *Hæc mihi faciat Deus,& hæc addat, si ante occasum solis gustauero quicquam.* & iterum b: *Sic mihi faciat Deus, si steterit caput Elisæi super ipsum hodiè.* & infrà c: *Si oblitus fuero tui, Ierusalē, adhæreat lingua mea faucibus meis.* Qui separant huius versus sententiam à superioris; paulò aliter exponunt:*Sicut ablactatus est super matre sua*,est autem super ea modestus, humilis, pudens) ita retributio (est) in anima mea. Ita mihi tributū est, ita sum pudens, C & humilis.Sanè instar ablactati se habet anima mea.

a 2.Reg.3. v.35.
b 4.Reg.6. v.31.
c Psal.136. v.7.

5 *Speret Israel in Domino.* Populum, vt exemplo suo omnem salutis suæ spem in Deo ponat, hortatur. *Speret.* Spera propriè, Hebraicè, יחל *iahel.*

ARGVMENTVM.

Ecclesia Deum obtestatur, vt memor Dauidis, eiusque voti, in Sione habitet, Christumq́ exhibeat, quem ipse magna verborum solennitate promisit.

D

1 Canticum graduum. CXXXI. Heb. 132.

MEménto Dómine Dauid: & omnis mansuetúdinis eius.

2 Sicut iurâuit Dómino: votum vouit Deo Iacob.

3 Si introíero in tabernáculum domus meæ: si ascéndero in lectum strati mei.

4 Si dédero somnum óculis meis:& pálpebris meis dormitatiônem. A

5 Et réquiem tempóribus meis: donec inuéniam locum Dómino, tabernáculum Deo Iacob.

6 Ecce audíuimus eam in Ephrâta:inuénimus eam in campis syluæ.

7 Introíbimus in tabernáculum eius: adorábimus in loco,vbi stetêrunt pedes eius.

8 Surge Dómine in réquiem tuam: tu & arca sanctificatiônis tuæ. B

9 Sacerdôtes tui induântur iustitiam:& sancti tui exúltent.

10 Propter Dauid seruum tuum: non auértas fáciem Christi tui.

11 Iurâuit Dóminus Dauid veritâtem, & non frustrâbitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. C

12 Si custodíerint fílij tui testaméntũ meum: & testimónia mea hæc,quæ docébo eos.

13 Et filij eôrum vsque in sæculum: sedébunt super sedem tuam.

14 Quóniam elégit Dóminus Sion:elégit eam in habitatiônem sibi.

15 Hæc réquies mea in sæculum sæculi: hîc habitâbo,quóniam elégi eam.

16 Víduam eius benedícens benedícam: paúperes eius saturâbo pánibus. D

17 Sacerdôtes eius índuam salutári: & Sancti tui exultatiône exultâbunt.

18 Illic producam cornu Dauid: parâui lucérnam Christo meo.

19 Inimícos eius índuam confusióne: super ipsum autem efflorébit sanctificátio mea.

A

1 *Memento Domine Dauid.* Genitiui casus in Græco. In Hebręo videtur esse Datiui, quoniam *Et* illic deest זכור יהוה לדוד את כל ענותו *zechor Adonai ledauid eth col hunnotho*, id est, *Memento Domine Dauidi omnem afflictionem eius.* Sed ל etiam indicat genitiuum, & את *Eth*, interdum est præpositio *Cum.* Memento Domine Dauidis, cum omni afflictione, vel mansuetudine eius. Quod cum nostra editione concurrit. *Mansuetudinis,* ענותו *Hanuathó*, legerunt iisdem literis, quibus Masoretæ, sed aliis punctis: ענוה *Hanaua* enim mansuetudinem significat, vt ענו *Hanau*, mansuetum. Isti autem

B

ענותו *hunnotho, afflictionis eius*: quam pertulit, vt cultum tuum amplificaret & instauraret, deinde locum cultus tui stabiliret, ac constitueret. Putant autem esse verba populi, petentis à Deo, vt acceptum habeat nouum templum à Salomone ædificatum.

2 *Sicut iurauit Domino,* Dauid scilicet. Memento etiam quemadmodum iurarit, & firmiter promiserit. Hinc Hebraicè, אשר *ascher, quòd.* Memento quòd. Vel (non tam rectè) *qui*, qui quidem (Dauid) iurauit Domino (&) vouit potēti (Deo) Iacob, quod sequitur, de æde sibi construen-

C

da. Votum illud Scriptura commemorat *a*, אשר *asher*, etiā pro כאשר *caasser, quemadmodum.* Sic Gall. *comme*, pro *on* quòd. *Souuiēne toy, comme il a iuré, & sainctemēnt promis.* Iurare autem Domino, est sanctè, & quasi Deo teste polliceri *b. Iacob*, לאביר יעקוב *laabir iuhacob*, id est, Magnifico Iacob propriè. אביר *Abir*, magnificus, insignis, Dei epithetum.

a 2. *Reg.* 7. *v.* 7. 1. *Par.* 17. *v.* 2.

b *Vt Esa.* 19. *v.* 10. 2. *Par.* 15. *v.* 14.

3 *Si introiero in tabernaculum.* Dicendo sup. (iuxta consuetas Mimeses) id quod sequitur vsque ad vers. 8. *Si.* Proximè docuimus formulas iurandi ferè esse imperfectas cuiusmodi est hæc vsque ad 6. versum. Eò enim

D

vsque protenditur. Si quieuero, donec reperiam aream tabernaculo Dei Iacob ædificando, peream, moriar, vel quid simile. q. d. Prius non ingrediar limen domus meæ, neque corpus quieti tradam. Nam huius iuramenti sunt multæ partes, per Anadiplosin. Hìc *Intrare*, est inhabitare, *domum suam nouam, ascendere*, ad quiescendū scandere.

4 *Si dedero somnum oculis meis.* Exponit per Hyperbolen ingens desiderium inueniēdi locum domus Domini.

5 *Et requiem temporibus meis.* Totum istud est additum

à Septuaginta, ad Auxesin. Erat enim ingens Dauidis ardor ad istud perficiendum *a*. Qui cùm fuisset diuino oraculo prohibitus, testamento tamen reliqui locupletissimam materiam, & exemplar, Ordinum Leuiticorum formam & rationem, ministeriorum fundationes & redditus, rei diuinæ solennia & ritus *b*. *Temporibus* τοῖς κροτάφοις. Itaque tempora hic sonant partem capitis supra genas. Si dedero capiti meo quietem & somnum. *Locum* templum, in quo Deus Iacob inuocari debet, eiúsque arca fixè reponi, quæ hodiè motoria est. *Tabernaculum.* Hebraïcè, משכנות *mischanoth*. Tabernacula, plurali numero, ob templi Salomonij partes aliquantò plures, quàm tabernaculi Mosaici: quanquàm & in Mosaico tres erant præcipuæ.

a 2. Reg. 7. v. 2.

b 2. Pa. 6. 22. 23. 24. 25. 26.

6 *Ecce audiuimus eam in Ephrata.* Verba adhuc Dauidis, per Mimesin. *Eam*, sedem, habitationem, ædem, mansionem: pro, eum locum, vt legit Theodoretus, vel, id tabernaculum. Enallage generis ad intellectum, habita ratione æquipollentis substantiui. Nam sedes & locus, tabernaculum & habitatio, siue mansio idem valent, מקום *makon*, & שכינא *shechina*. Ita R. Kimhi. Nempe mutat constructionem, vt indicet se in tabernaculo Domini, quod tanto studio quærit, duo contemplari, *locum* ipsum externum, & materialem, ad quem conueniendum sit rei diuinæ causa, & Dei præsentiam, (nam שכינה *Shechina*, hoc significat, etiam apud Rabbinos) interiorem Dei habitationem & gratiam. Chrysostomus autem ad arcam refert, Augustinus ad requiem Dei, vt sit relatiuum sine antecedente, vel præpositum antecedenti. *In Ephrata*, in regione Ephratæa, & quasi feraci, fructuosa, quæ complectebatur aliquem terræ sanctæ tractum, Bethlehem, Hierusalem, & viciniam, Anonymus. Domum Dei, siue locum destinatum ædi ipsius audiuimus per Prophetas, vel maiores esse in Ephratæa regione, ædem statariam & immobilem illic Deo esse ædificandam, relicta Silo. Aliàs Bethlehem propriè dicitur Ephrata *c*, quod vocabulum potiùs delegit, quàm Hierusalem, tametsi templum in ea minimè excitandum esset. Primùm, per Synecdochen poëticam, quòd vicinia duarum illarum vrbium faceret duntaxat duarum leucarum discrimen, & Hierusalem esset de agro Betlehemitico. Deinde, vt sciretur templum

c Gen. 35. v. 19. & 48. v. 7.

A plum extruendum in tribu Iuda, id est, in illa Hierosolymorum regione, quæ ad tribum Iuda pertinerent, & ad Bethlehem prospicerent. Alioqui Hierusalem ferè tota erat in tribu Beniamin. Præterea, vt ad vocem Ephraim alludat per Paronomasiam. q. d. Relinquet Dominus Ephraim, & veniet Ephratam. Deseret Silo vrbem Ephraim, & commigrabit Ephratam tribus Iudæ. Denique propter Christum verum Dei templum, in Ephrata, siue Bethlehem nasciturum. Vnde R. Ioseph & D. Hieronymus *a*, locum, & quo Christus esset nasciturus, audiuimus esse in Ephrata, id est, in Bethlehem. *In campis syluæ.* Hierosolymis, in area Areunæ Iebusæi, syluosa, & nemorosis arboribus consita *b*. In agris eius syluestribus & nemorosis inuenimus locum ædis Domini. Illic comperimus templum esse extruendum in tribu Iuda, neglecta Ephraim. Circùm Hierusalem frequentes erant syluæ & montes, Alij, *In Ephrata*, cùm Dauid esset in Ephrata siue Bethlehem, & campis syluosis, comperit per reuelationem locum, in quo templum esset condendum. Chaldæus *de sylua Libani, loco* (inquit) *vbi adorauerunt Patres mundi.*

Christus nasciturus in Bethlehem prædicitur. *Matth. 2. 1.*
a *In Epitaphio Paulæ.*
b *2. Reg. 24. v. 16.*

C 7 *Introibimus in tabernaculum eius.* Tum, vbi illic locus Domini fuerit extructus, introibimus in eius domicilium, & eum adorabimus, dicendo quæ sequuntur. Tabernacula, plurali numero, vt *c* suprà. *In loco*, Hebraïcè, נשתחוה להדם רגליו *nischthahaue laadō raglau.* Eadem verba quæ suprà *d. Adorare scabellum pedum eius.* Quare ad verbum nunc ita verti potuit, *Adorabimus scabellum pedum eius*: id est, vt Hebræi exponunt, Arcam fœderis, in qua ille sedebat edendo oracula, & patrando miracula: & apud quam suam præsentiam & opem pollicebatur inuocantibus *e*. Eius enim circumductu ceciderunt muri Hiericho, victoria in bellis obtinebatur, prædicebatur, &c. Quæ erat typus Ecclesiæ, vel potiùs corporis Domini. Appellatur autem scabellum, siue subsellium pedum Domini, comparatè ad cœlum, tanquàm thronum, quòd in cœlo Dei præsentia sit maior, nempe per gloriam, in arcam autem eius pedes duntaxat extenderentur, id est, gratia. Nam pedes symbolum præsentiæ ipsius, id est, gratiæ. Aliqui vertũt, *Adorabimus ad scabellũ.* Verùm verbum adorandi construitur cum ל, vt proinde nihil opus sit eius Syntaxeos vim inuertere, de quo sup. *f.*

c *Vers. 5.*
d *Psal. 98. v. 6.*
Arca scabellum pedum Dei adoranda quomodo.
e *2. Par. 6. v. 11.*
f *Psal. 88. v. 11.*

8 *Surge Domine in requiem tuam.* Resumit suam precem populus verbis Mosis *a*, ad cuius etiam imitationem tres istos versus 8. 9. 10. in dedicatione templi vsurpauit Salomon *b*. Requiem autem vocat locum domus Domini quietum, immobilem, statum & fixum. Qualis non erat ante templum conditum, quoniam tabernaculum Mosis erat motorium & portatile: deinde quia vagum, in Silo, None, Gabaon, &c. sine certo domicilio. *Sanctificationis*, Hebraïcè, עזך *huzecha*, id est, fortitudinis, tuæ propriè. Sed quorsum pertineret illa arcæ fortitudo, demonstrarunt, nempe ad nostram sanctificationem, ad vires animi, potiùs quàm corporis. q. d. Arca, in qua nos sanctificas, è qua sanctitatem in nos deriuas, & distribuis. Relinque, Domine, Gabaon, téque cum tua arca, per quam solitus es aduersùs hostes tuam vim & robur declarare, recipe in hunc locum perpetuæ quieti tuæ destinatum.

a *Num. 10. v. penult.*
b *2. Par. 6. v. 41. 42.*

A

B

9 *Sacerdotes tui induantur iustitiam*, pietatem, sanctimoniam, vitámque suo gradu dignam. Chaldæus, *vestes iustitiæ*. Chrysostomus *c*, *vt iustè & sanctè coram te ministrent, rémque tuam diuinam purè faciant.* vt alibi, & infrà *d*. *Salute*, *salutari*. Ad indicandum vestes sacerdotales esse symbola iustitiæ & salutis diuinæ. Eas enim ad allegoriam, siue theoriam, vt loquitur Dionysius, confert, vt doceat sacras ceremonias & ritus esse sacramentales & mysticos, ac præter nudam solennitatem multa diuina complecti. *Sancti tui*, Leuitæ ad ministerium tuum consecrati in suggestu, & choro coram te canant ore, & psallant instrumentis musicis, hilariter ministrent, te lætis laudibus celebrent. Vel in genere fideles tui, pij tui tuo cultui dicati & consecrati, qui ventitant in domum tuam precandi causa, & discendi legem tuam. Kimhi *e*.

c *2. Par. 6. v. penult.*
d *Vers. 17.*
Vestes sacerdotales sunt symbola iustitiæ.
e *1. Par. 0.*

C

D

10 *Propter Dauid seruum tuum*, propter promissionem factam Dauidi: item propter eius mansuetudinem, virtutes, cruces, & merita, è principio Psalmi. *Non auertas*, à nobis scilicet, ne Christi gratiam & fauorem à nobis remoueas, vel eius conspectum & præsentiam ne differas, neque subtrahas faciem, & aduentum Christi tui. reuocans promissionem de eo exhibendo. Alij, *ne auerseris*, *ne repellas*, *repudies precem Christi tui*. Rabbini ferè intelligunt Salomonem: quia Salomon sibi hunc versum

A versum accommodat *a*. Sed sententiæ alienæ sæpe aliò accõmodantur. Itaque nostri appositiùs & rectiùs Christum Dominum. Eũ, ô Domine, pro tua reuerentia, exaudi pro nobis interpellantem. Vel ex Chrysostomo, *Ne differas aduentum ipsius propter Dauidem, cui eum promisisti.* Vnde ad verbum, אל תשב *al thascheb, Ne redire siue retrocedere facias:* & mox, *Iurauit*, &c.

a 2. Par. 6. v. 42.

11 *Iurauit Dominus Dauid veritatem.* Enallage personæ. Iurasti enim Dauidi veritatem, & non frustraberis eum dicendo sup. quod sequitur, vsque ad finem Psalmi. B Vrget enim ex promisso. *Veritatem*, indubitatum promissum, *Non frustrabitur eum*, non fallet, non violabit fidem datam, nec irritum faciet promissum ei factum. *Eam* Græcè & Hebraïcè, לא ישוב ממנה *lo iaschub mimmenah. οὐκ ἀθετήσει αὐτὴν, non abiecit eam* (veritatem.) non auertetur ab ea (veritate.) *De fructu ventris*, de filiis tuis, vel aliquem de filiis tuis, id est, Christum. Nam מן *Min* Hebraïcè, *De* Latinè, inseruit distributionibus. Hinc Theodoretus, *orant pij, ne Dauidis genus & regnum extinguatur.* Aliis, vt Deus promissum de Messia, propter Dauidem impleat, Ecclesiæ faueat, & eius ministris, C ex promissione, quam vsque ad calcem Psalmi canit, *Ponam*, regem scilicet è Chaldæo.

12 *Si custodierint filij tui testamentum meum.* Hæc conditio etiam adiicitur in libro Regum *b*. *Quid ergo* (ait Augustinus) *si non custodierint, est promissio irrita. Non, quia si in te non completur, completur in alio. Nam etsi filij Dauid sunt, non stirpe, sed cultu Dei, & fide. Stabilitas enim huius regni in Christo est.* Hoc est, Promissio hæc erat hypothetica respectu filiorum Dauidis secundùm carnem absoluta respectu Christi, eiúsque spiritualis prolis. Is enim erat accepturus sedem Dauid patris sui, & æternum reD gnum in populum Dei, cuius regnum Dauid temporarium signum erat & typus. Quare suprà *c*, sine conditione effertur. *Si dereliquerint filij eius legem meam, visitabo in virga iniquitates eorum, at misericordiam meam nõ dispergam ab eo.* Ita fuit categorica respectu Christi, & filiorum Dei secundùm spiritum, hypothetica ratione alterius sobolis. *Testimonia*, ceremonias. Abben Ezra.

b 3. Reg. 8. v. 25.

c Psa. 88. v. 31. 33. 34.

Christi promissio quomodo erat hypothetica.

13 *Et filij eorum v. que in sæculum.* Etiã filij eorũ, proculdubiò filij eorũ in perpetuum regnabũt. גם *Gã*, particula emphatica, hypotheticæ locutionis redditio. Quare in fonte

in fonte secundum membrum duodecimi versus conficit, nec versum alium incipit. A

14 *Elegit eam in habitationem sibi.* אוה *iuua*, *desiderauit.* Est aliud verbum à superiore in Hebræo, sic versu sequenti.

15 *Hæc requies mea in sæculum sæculi.* Fructus electionis Sion, vsque ad Psalmi finem. *Hæc requies mea.* Sion locus, in quo volo requiescere, morari, statam sedem figere, loco ampliùs non mutato.

16 *Viduam eius*, Hebraïcè, צדה *tsadah*, i. venationem eius, escam, victum eius benedicam & multiplicabo. Sic Græcè, θήραν, *venationem.* Sed noster legit, inconsulta veritate Hebraïcè χήραν, viduam: vt & Appollinarius & Augustinus: quòd mox sequerentur. *Pauperes*, vtrosque enim solet Scriptura coniungere. Hilarius captionem interpretatur, tanquàm de venatoribus, & piscatoribus hominum esset locutus, id est. Apostolis, quorum venationem & capturam se benedicturum promittat. *Benedicam*, copiosis, magnísque afficiam beneficiis, prosperabo. *Panibus*, abundantia rerum ad victum necessariarum. B

17 *Sacerdotes eius induam salutari*, sanctimonia & securitate, Chrysostomus, Hebraïcè, ישע *ieschach*, salute, nempe vt accepta habeat eorum sacra, & seruos illos. Kimhi *a*. *Et Sancti tui.* (Leuitæ) iubilando iubilabunt, liberè canent è malis erepti. Salutem vocat, salutarem virtutem, & pietatem. In his enim salus omnis nostra posita est. Hinc suprà *b*, iustitiam dixit. Respondet enim Deus Ecclesiæ precibus in bonis corporalibus, & spiritualibus. Alij, copiosè possidebunt salutem. Eos seruabo, & protegam, defensione, & tutela mea eos muniam. C

a 1.Par.6.

b Vers.9.

18 *Illic producā*, proferam illic, id est, in Sione, ἐκεῖ (nam mendosè *illuc*) Hebraïcè, אצמיח *atsmiah*, i. oriri, & germinare faciam, propriè. Vnde Christi cognomentum צמח *thsémath*, id est, germen *c*. *Cornu*, robur, regnum, decus, & regiam maiestatem Christi, Dauidi. *Dauid* enim, est hic datiui casus, τῷ δαυΐδ. *Lucernam*, regnum paraui splendidum, & illustre Christo, splendore firmaui & gloria, vt suprà *d*, si quidem Christus hîc Dominum nostrum significet. Sin Dauidem, *Lucernam*, id est, Christum verum, qui omnem hominem illuminat D

c Hier. 23. v.5.

d Psa.17. v. 32.

sua

ſua gratia, & donis Spiritus ſancti multiplicibus: vt *a* ſub A Ioram, *noluit Dominus diſperdere domum Dauid, propter pactum quod inierat cum eo, & quoniam promiſerat ei dare lucernam, & filiis eius omni tempore*, id eſt, Chriſtum. Docet ſplendorem familiæ Dauidicæ, & regnum nunquàm extinctum iri. Quin liberi parentum, quaſi oculi ſunt lucerna & lumen. Vnde Feſtus Pompeius, *Orba eſt, quæ patrem, aut matrem, aut liberos quaſi lumen amiſit.* Chryſoſtomus & Cyrillus *b*, per lucernam intelligunt Ioannem Baptiſtam, Chriſtum tenebris mundi huius oſtendentem. Proſper, *Prophetarum oracula, templum Salomonicum*, hæc omnia præluxerunt Chriſto, eúmque prænunciarunt.

a 2. Par. 21. v. 7.

b In Ioannẽ

B 19 *Inimicos eius induam confuſione*, pudore, Antitheſis. Vti ſacerdotes veſtiam ſalute, ita hoſtes ignominia. *Sanctificatio.* Ad verbum, יציץ נזרו *iatſitz, niz re*, corona, diadema ipſius, q. d. Quotidiè multiplicabitur magnitudo eius, atque maieſtas. Gloria regni Dei ſuper filios Dauid florebit, Eccleſia vigebit. Sed ſic verterunt, primùm, quia verbum, נזר *Nazar*, dicitur de Nazaræis Domino ſeparatis & ſanctificatis *c*. Deinde, vt hæc intelligerentur de vero Meſſia, qui eſt Sanctus Sanctorum *d*, & ſanctificatio, per quam ſancti, iuſtiq; efficimur, paſſim apud C Apoſtolos. q. d. inquit Chryſoſt. Chriſti tempore florebit templum meum. In prima perſona verterunt, quoniam hæc ſanctificatio Dauidicæ prolis, & regni à Deo eſt.

c Nu. 6. v. 2.

d Dan. 9. v. 24.

ARGVMENTVM.

Eccleſiæ conſenſionem eſſe ſuauiſſimam, à Deo cumulatè benedictam.

D

1 Canticum graduum. CXXXII. Hebr. 133.

ECce quàm bonum, & quàm iucúndum: habitáre fratres in vnum.

2 Sicut vnguéntum in cápite: quod deſcéndit in barbam, barbam Aaron.

3 Quod

3 Quod descéndit in oram vestimenti eius: sicut ros Hermon, qui descéndit in montem Sion.

4 Quóniam illic mandâuit Dóminus benedictiônem: & vitam vsque in sæculum.

---

1 *Ecce quàm bonum & quàm iucundum.* Emphatica particula, ad ostendendum rem lingua satis explicari non posse. *Quàm bonum,* vtile & salutare, multa quidem sunt vtilia, quæ tamen sunt amara & molesta, vt apparet in medicamentis, & primis institutionibus: ac concordia & consensio vtilis simul est, & suauis. *Iucundum,* נעים *Nahim,* suaue propriè. *Fratres,* sacerdotes, vt inter eos nulla sit pugna doctrinæ, & morum, Abben Ezra, *fideles eiusdem sanctæ religionis* R. Ioseph, *Principes politicos, & Ecclesiasticos maximè Regem Messiam, & summum Pontificem,* R. Dauid. Tu in genere de omnibus fidelium ordinibus. *Habitare fratres in vnum,* esse concordes, concordiam inter se colere. Nam concordia primùm fragranti balsamo suauior, deinde fertili, & cœlesti rore vtilior. Per eam religio, & spiritualia suauiter fragrant, & latè sparguntur, Politica, & temporalia vigent, & prosperantur. Ad vtrumque designandum primum simile è sacro vnguento sumitur, secundum è Physico & prophano meteoro.

Concordiæ laudes.

2 *Sicut vnguentum in capite.* Sicut oleum variis odoribus myrrhæ, cassiæ aromaticæ, cinnamomi, & calami aromatici & balsami imbutũ, & certa proportione conditum, quæ compositio appellabatur Oleum vnctionis, siue Oleũ sanctũ, R. Leui *a*, Similitudo è rebus sacris & spiritualibus. Sicut vnguentum pretiosissimũ, constans multis pretiosissimorũ aromatum generibus *b*. Hinc Hebraïcè, בשמן הטוב על הראש *cashemen hatob hal harosch, Sicut vnguẽtũ bonum super caput.* Cuiusmodi odoris sui fragrantia ipsum & præsentes mirificè oblectabat, ac reficiebat. Præter Reges vngebantur ad ministerium sacerdotes, Leuitæ oleo, siue chrismate sancto. *In capite.* Super caput eius fusum. Nam Moses Aaronis induti vestibus Pontificiis caput oleo sacro perfudit tanta copia,

a Exod. 30.

b Exod. 30. v. 23 Leui. 8. ver. 12.

A copia, vt distillaret in barbam ipsius, indéque in supremam vestimentorum eius oram *a*. In exemplum sacrandorum deinceps tali ritu pontificum non sine mysterio. Hæc enim inunctio fiebat decussatim. *kemim χi teuanith* (inquit R. Selo. *b* & R. Mose Nahmanides) *in speciem & formam χi Græcanici gerentis effigiem Burgundæ crucis*, σαυρηδὸν, vt loquitur Areopagita. Fiebat & in fronte inter supercilia eodem signaculo. Elias in Tisbi habet *Kemin Gamma teuanith*, cuius forma est instar ר inuersi ג, sed falsò citat Talmudicos. *Barbam barbam*, inquam. Hanc conduplicationem emphaticam esse docet Clemens Alexand. *c*, vt pingat Sacerdotes decoris, masculis, venerabilibus, moribus, nō mollibus, effœminatis, iuuenilibus. Nam barbæ pili, qui nihil molestiæ afferunt, vultui dignitatem præstant, virum ostendunt, & quandam paternam reuerentiam incutiunt. Vnde illud *d*: *corrumpatis effigiem barbæ vestræ*. Sic Hieronymus *e*: *Barba virilitatis indicium est*. de quo Epiphanius *f*. contra Massalianos, *Aaron*. Patronymicè, Pontificis: vt Latinè, Cæsares appellantur à primo Cæsare.

3 *Quod descendit in oram*. Hebraïcè, על פי *hal pi*, i. in os, in ostium & introitum, quod Kimhi interpretatur de colli theca siue strophio, Gallicè, *Collet*. Vulgò tamen intelligunt Aaronicum istud vnguentum ex capite in imos vsque pedes defluxisse. Quod minùs probabile, quia vnguentum istud sacrum, & pretiosum parcè fundebatur, vt durare posset in multa sæcula, & sufficere inungendis secuturis pontificibus & regibus, de quo suprà *g*. Quamquàm in primo Pontifice Aaron largiùs instillari potuit, siue ille quòd ille esset primus omnium, siue quod repræsentaret exactiùs Christum, qui non ad mensuram vngi debuit Spiritu sancto, oleo scilicet lætitiæ, per istud externum adūbrato. *Vestimenti*. Hebraïcè, מדותיו *middothau*, plurali numero, Vestimētorum. Nā sacerdos, siue Aaronius, siue vulgaris, multis ad solennitatem & splendorē diuini ministerij, itémque Theoriam, vtebatur ornamentorum generibus *h*. *Sicut ros*. Altera similitudine è rebus prophanis & naturalibus, vnitatem & concordiam Ecclesiæ membrorum eius comparat rori, qui montem Hermonem, & loca montana Sionis feracia & fœcunda reddit, & rerum omnium parit affluentiam. Vt *ros* Hermonius, qui defluit in mōtes Sionis, ac eos

a *Leuit. 8. v. 12.*
Sacerdotū vnctio vt fieri solita.
b *Exod. 29.*
c *Strom. 3.*
d *Leu. 19. v. 17.*
e *In 5. Eze.*
f *Hæres. 80.*
g *Psal. 88.*
h *Leui. 16. v. 4. & Ioseph lib. 3. Antiq. c. 8.*

ac eos sole perustos recreat, vt ros è monte in montem, A maximè humiliorem, solet defluere, suauis est concordia. Euro aquilo raptat nubes ex Hermon monte trans Iordanem, vbi Og Rex Basan imperitabat *a*, & vapores roscidos (roris materiam) in Sion. Hæc similitudo respicit etiã fructum & vtilitatem. Ros cum fructu in herbas & gramina decidit *b*, lætificat segetes, & fœtificat, sic & concordia valdè est fructuosa, & vtilis. *In montem.* Hebraicè, הררי ציון *harere tsion*, i. Montes Sion. Nam vnus quidem erat mons radice, verùm iugis tres, id est, erat triceps siue triiugus: Sion de nomine totius, vbi ædes regia, siue ciuitas Dauid: Moria, vbi ædes Dominica, siue templum: Arca, secundùm quam vrbs Ierusalem porrigebatur. B Alij malunt intelligere montana Sionis, id est, totius Iudææ. Nam tota eius vicinia, & continentia erat montosa, qua ratione Sinai coniunctus dicitur ei, quæ est Ierusalem *c*. Perpetuo enim dorso sese versùs Sionis montes exporrigit. Kimhi nimis subtiliter repetit, *Sicut ros*, vt sit tertia similitudo, hoc modo: Sicut ros Hermon (& sicut ros) qui descendit in montes Sion. Vel per simplex Asyntheton, sicut ros Hermon, (Et) qui descendit. Existimauit fortassè Sionem esse editionem Hermone, quem C tamen collocat inter editissimos terræ sanctæ *d*. Est autem Hermon mons prope Iordanem Libano vicinus, perpetua niue conspersus, vnde perpetuus surgit vapor, roris origo & fons, Sionem fœcundissimè aspergentis.

a Deut. 3. v. 8. Ios. 2. v. 10. & 13. v. 11. 12.
b Deut. 32. v. 2.
c Gal. 4. v. 25.
d è Psal. 88.

4 *Quoniam illic mandauit Dominus*, in loco concordiæ, charitatis, & vnitatis, Kimhi satis aliene, in montibus Sion. Quod ferè sequitur Theodoretus. *Non in Hermon* (inquit) *sed in Sione, in quam vitalis ros Spiritus sancti in Apostolos missus est. Mandauit*, promisit, effecit. *Benedictionem*, bonorum omnium abundantiam, fœlicitatum copiam, & vitam sempiternam. Etsi Euthymius de longa D huius æui vita interpretetur, vbi discordes rarò longæui sunt. Quasi *vita vsque in sæculum*, sit vita in longum tempus.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Ecclesia Domini cultores ad Dei laudes hortatur.

1 Canticum graduum. CXXXIII. Hebr. 134.

2 ECce nunc benedícite Dómino: omnes serui Dómini.

B

3 Qui statis in domo Dómini: in átriis domus Dei nostri.

4 In nóctibus extóllite manus vestras in sancta: & benedícite Dómino.

5 Benedícat te Dóminus ex Sion: qui fecit cœlum & terram.

C 1 *Canticum graduum.* Præcedentium Gradualium conclusio, & quasi epilogus, vt Dei ministri in templo morantes die, noctéque Deum tantorum beneficiorum autorem ritè colant, ac pro se, & populo orent. Breue sacerdotum speculum.

2 *Omnes serui Domini.* Leuitæ. Vnde eorum sequitur Periphrasis: *Qui statis in domo Domini,* qui illic consistitis, & moramini ad rem diuinã faciendã *a*. Vnde Chal. *Qui statis super custodia domus Sãctuarij Dei, & laudatis in nocte.*

a Nu. 18. v. 8.

3 *In atriis domus Dei nostri.* (Et) in atriis. Totum hoc additum est à Septuaginta è Psalmo sequenti, vt non tantùm de Leuitis ministri templi hæc dicta intelligeremus, verùm etiam de Laicis, qui dum res diuina fiebat à templi ministris in sacerdotum atrio, consistebant in suis, viri in atrio virorum, fœminæ in fœminarum: quanquàm initio vnicum vtriusque sexus erat atrium, quod in libris Regum atrium Israël appellatur.

D

4 *In noctibus extollite manus vestras,* quo tempore cæteri dormiunt. Hoc iungunt Masoretæ cum fine præcedentis versus. Sed nihil necesse, cùm præsertim Leuitæ interdiu ministeriis vacarent, quò pertinebant præcedentia,

noctu verò custodiis, quò sequentia. Instruit igitur eos quo pacto se in eis gerere debeant. Dum noctu custodiis templi vacatis, procul à populi conspectu, Deum sanctè collaudate, attollẽdo in sancta loca manus, adeò vt etiam pro absenti & dormiente populo precemini, dicendo quod sequitur: *Benedicat te, &c.* Nam laudatur etiã Deus cùm inuocatur, & vsurpatur nomen ipsius ad alterius benedictionem. *In sancta*, in cœlum *a*. Aut versùs eas templi partes, quarum vna vocatur Sancta, id est, הכל *Hecal*, altera Sancta Sanctorum, id est, דביר *Debir*, vbi erat arca (typus corporis Domini) vbi se orationes exauditurum erat pollicitus: quanquàm etiam illæ referebant cœlum *b*. Chald. *Super ambonem, siue suggestum sanctum.* Alij, *ad sanctitatem*, id est, sanctè, ritè. Simplicius, Orate Deum versùs Sanctuarium, & locum arcæ.

a *Heb. 9. v. 11, 12.*

b *Ibid.*

5 *Benedicat te Dominus ex Sion.* Mimesis consueta. O Leuitæ, dicite populo; Benedictione & fauore prosequatur te Dominus, cœli terræque conditor, qui vult, & potest iuuare. Fortassis etiam verba sunt Psalmographi benè precantis iis, qui suo consilio paruerint. Si sic Deo benedixeris, si sic Deum collaudaueris, ô Leuita, ô Laice, te vicissim benedicat, & fortunet Deus ille magnus orbis opifex, qui cœlum & terram, id est, omnia in sua habet potestate. *Te*, Immutat constructionem ob immutatum significandi modum. Benedicere enim suprà significabat collaudare, celebrare, gratias agere: nunc verò benefacere, bonis & fœlicitate afficere, fauere, beneficia tribuere. Hoc minùs obseruatum est in fonte. Nam vtrobique est accusatiuus. Vt autem duos istos significatus distinguant prophani, pro posteriore vsurpant *Benefacere*, quanquàm minori Emphasi. Plautus *c*, & Terentius *d*: *Dij tibi benefaciant.* Pro priore ipsum *Benedicere* Plautus *e*, *Benedicite diis.* Qua ratione aliqui exponunt illud Ciceronis pro Sextio: *Cui benedixit vnquàm bono*, id est, bene precatus est.

c *in Milite, act. 2. sce. vlt.*

d *Adelph. act. 5. sce. 8.*

e *Rudente, act. 1. scena. 2. & Cassina, act. 2. scen. 5.*

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Ad Deum celebrandum inuitat, quod Israëlem magnis beneficiis cumulauerit, & idola sint inutilia.

1 Hallelu-ja. CXXXIV. Hebr. 135.

LAudâte nomen Dómini: laudâte serui Dôminum.

B

2 Qui statis in domo Dómini: in átriis domus Dei nostri.

3 Laudâte Dóminum, quia bonus Dóminus: psállite nómini eius, quóniam suâue est.

4 Quóniā Iacob elégit sibi Dóminus: Israël in possessiônem sibi.

5 Quia ego cognóui, quòd magnus est Dóminus: & Deus noster præ ómnibus diis.

C 6 Omnia quæcúnque vóluit, Dôminus fecit in cœlo & in terra: in mari, & in ómnibus abíssis.

7 Edúcet nubes ab extrémo terræ: fúlgura in plúuiam fecit.

8 Qui prodúcit ventos de thesaúris suis: qui percússit primogénita Ægypti ab hómine vsque ad pecus.

9 Et misit signa, & prodígia in médio tui Ægypte: in Pharaônem, & in omnes seruos eius.

D

10 Qui percússit gentes multas: & occídit Reges fortes.

11 Sehon Regem Amorrhæôrum, & Og Regem Basan: & ómnia regna Chánaan.

12 Et dedit terram eórum hæreditátem: hæreditâtem Israël pópulo suo.

13 Dómine nomen tuum in ætérnum: Dó-

mine memoriâle tuum in generatiône & generatiônem. A

14 Quia iudicâbit Dóminus pópulum suum: & in seruis suis deprecábitur.

15 Simuláchra Géntium, argéntum & aurum: ópera mânuum hóminum.

16 Os habent, & non loquéntur: óculos habent, & non vidébunt.

17 Aures habent, & non aúdient: neque enim est spíritus in ore ipsôrum. B

18 Símiles illis fiant, qui fáciunt ea: & omnes qui confidunt in eis.

19 Domus Israël benedícite Dómino: domus Aaron benedícite Dómino.

20 Domus Leui benedícite Dómino: qui timétis Dóminum, benedícite Dómino.

21 Benedíctus Dóminus ex Sion: qui hábitat in Ierúsalem. C

---

1 *Halleluia, laudate.* Hîc & tres sequentes sunt coronis præcedētium Gradualium. Quare sunt de reditu à captiuitate. *Dominum.* Vertunt hodiè *Domini*, in genitiuo. Verùm עבדי *habde, serui*, possit esse Syntacticum, pro Absoluto, cuiusmodi multa sunt apud Poëtas, & Syros. Adde non immutari sententiam. Nam tum per Zeugma repetendum *nomen Domini*.

2 *Qui statis in domo Domini.* O vos qui statis in domo, id est, Sacerdotes, ô vos Leuitæ, qui adstatis ad seruiendum Domino (&) *in atriis domus Dei nostri*, id est, ô vos Israëlitæ, ô vos Laici, quos lex arcet ab ingressu interiore sanctuarij, proindéque in atriis eius duntaxat consistitis. R. Dauid, Domum Domini appellat Sacerdotium conclaue, quod *Chorum* appellamus. Atria, loca Laicorum, quæ nos *Nauim*. Interpretes Latini & Græci vtraque atrij nomine insigniuerunt, siue penuria vocabulorum, siue comparatione templi tecti & interioris. D

Domus domini chorus est & atrium nauis.

Hebræi

A Hebræi rectè distinguunt. Nam atrium Sacerdotum vocant חצר *Hatser*, q. d. chorum, locum canentium. Vnde חצוצרות *hatsetseroth* tubæ, organa, quibus canebant Dei laudes, populi siue Laicorum עזרה *hazara*, q. Adiutorium, rariùs חצר *Gatser*.

3 *Psallite nomini eius, quoniam suaue*. Hebraicè, נעים *nahim*, id est, dulce propriè. Psallere scilicet nomini Domini, vt referatur ad totum complexum, vel, iuxta R. Dauid, ad solum nomen, quoniam suaue est nomen Domini, Anonymus masculinè, vt כי טוב *chi thob*. *Quia bonus Dominus. Psallite nomini eius, quoniã suauis est* (Dominus) cuius suauitas & bonitas, non qualitas est, sed natura, vt rectè inquit Augustinus. B

4 *Quoniam Iacob elegit sibi Dominus*. Alia ratio, cur laudandus Dominus. *Iacob.* Patronymicè Iacobæos, Israelitas, non Esaüitas, siue Idumæos. Interim alludit ad electionem Iacob Patriarchæ, repudiato & reprobato Esau, de quo mysterio alij scripserunt *a*. *In possessionem sibi*. Hebraïcè, לסגלתו *lisgulatho*, in peculium, propriè, id est, in pretiosum thesaurum, vel in proprietatem suam, vt sit peculiaris, & proprius populus *b*.

a *Mal. 1. v. 3. & Rom. 9. v. 13. 10. v. 1. 2.*

b *Exo. 19. v. 6.*

C 5 *Quia ego cognoui, quòd magnus est Dominus*. Ad ista vos hortor & inuito, quia ego scio Dominum, Deúmque nostrum omnium deorum esse maximum. Alij malunt esse quartam rationem, cur Deus sit honorandus & collaudandus, per Anaphoram. Prima fuit, quia bonus, secunda, quia dulcis, tertia, quia elegit Ecclesiam, nunc quarta, quia magnus virtute, & maiestate *præ omnibus diis*, id est, quia omnipotens, & immensæ magnitudinis.

Deus cur laudandus.

6 *Omnia quæcunque voluit, Dominus fecit*. Ab effectis naturalibus, ordinariis, & extraordinariis, superiorem propositionem probat de Dei incomparabilitate vsque ad 13. vers. *Voluit*. Deus enim est agens liberrimum. D

7 *Educens nubes*. Sic & Kimhi. Creat nubes, fulgura, tonitrua, pluuias, ventos apud Prophetam *c*. Vbi hi repetuntur versus. Orditur à Meteoris, vt quæ sint perspicua omnipotentiæ Dei signa, dũ causæ eorũ latent. נשאים *neshiim*, eleuationes propriè, exhalationes, vapores, Meteororũ materia & origo. Quare aliqui vertunt, Ascendere faciens vapores. *Ab extremo terræ*, ab extremis terris, ab vltimis terrarũ oris exhalationes subleuat, & in nubes colligit, vt cœlũ obducat, calores mitiget, pluuias fundat.

c *Ier. 10. v. 13.*

Aquæ omnes è mari oriuntur.

a *3. Reg. 18. ver. 44. 45.*

b *Amos 5. v. 8.*

c *Gen. 1. v. 15.*

Fulgura sunt pluuiæ signũ, sicut Sol & Luna annorũ, mensiũ & dierum.

d *Vt & Hie. 10. ver. 15.*

e *Io. 3. v. 8.*

f *Exo. 12. v. 29.*

A Nam vt è tota terra exhalationes, & vapores eleuat, maximè tamen ab vltimis terrarum finibus, quòd illic multa sint maria & humores. Vel, è mari, siue Oceano, terræ extremitate vtrumque Hemisphærium disterminante, vt fecit Helias *a*, & iuxta illud *b*: *qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ.* Inde enim copiosiùs manant vapores. Hoc posterius sequitur Kimhi. Alij, è terræ visceribus. Alij, è superficie terræ, quæ est vltima pars mundi: à terræ extremitate & summitatibus, vt Hieronymus. *In pluuiam*, in signum proximum pluuiæ, vt mox sequatur pluuia. vt *c*: *In tempora & annos*, id est, in signa téporum & annorum. B Aliqui Rabbinorum, cum pluuia. *In*, pro *Cum*. *Magnum miraculum* inquiunt, *è nubibus, quæ aqueæ sunt, exilire flammas. Quin nec fulgura, & coruscationes, igneæ quantumuis substantiæ, à pluuiarum vel nubium aquis extinguuntur.* Sic & Theodoretus, quòd fulgur & pluuia quantumuis naturæ contrariæ simul fieri cernantur. Alij retinent vim præposit. Qui fulgura mutat in pluuiam, qui fulgurum materiam vaporeàm transire facit in imbres, qui eam in pluuiam resoluit, & desinere facit: Nam in fulguribus mixtus est cum flamma & exhalatione ignea vapor, & pluuiis præmitti solet fulgurum terror, vt posteà sequatur pluuiæ fœcunditas. C

8 *Qui producit vẽtos de thesauris suis.* Hebraicè, מוצה *motseh*, i. qui educit, exire facit, propriè, מוצת *motseth*, ἐξάγων *d*. *De thesauris suis*, de locis absconditis, & homini incognitis: de locis & causis occultis: de receptaculis, & quasi de abscondito promptuario suo, vbi eos tenet reclusos. Vnde Philosophi inter se rixantur de ventis. Materiam vident esse exhalationem, flatum, & agitationem aëris circùm latera mundi sentiunt, sed formam, & modum nesciunt. Quin nec loca, vnde incipiunt flare, satis explicant. D Thesauros vocant cellas & loca, in quibus aliquid absconditur, loca abdita, è quibus exire videntur venti. Quod aliqui referunt ad ventorum subtilitatem, quæ tanta est, vt sint inuisibiles, eorúmque solùm stridor, & vis percipiatur, ac nemo sciat, vnde proficiscantur *e*. *Qui percussit*, tam hominum, quàm iumentorum primogenita. Iam de priuatis Dei operibus & miraculis *f*. Hanc plagam, è decem solam particulatim memorat, quòd omnium fuerit efficacissima. Ad nouem enim alias, & primas obduruit Pharao. Sic solent

A solent tyranni. Non enim curant damna & miserias populi, nec eius clamoribus commouentur. At postquàm plaga decima tetigit ipsius domum, & liberos, ac pestis ipsius visceribus imminere visa est, aperuit oculos, non ad conuersionem mentis melioris, & pœnitentiam, sed ad necessitatem dimittendi populi.

Tyrannorũ mos, nullis populi plagis cõuerti.

9 *Et misit signa, & prodigia*, edidit, patrauit. Possit etiam è fonte retineri vis verbi Mittendi: Misit in medium tui signa & miracula, è cœlo videlicet, vel loco, in quo Mosi ad id apparuit *a*. A miraculis & operibus extraordinariis nunc Deum celebrandum docet. *In medio tui*, B intra te, totam per Ægyptum, siue manifestè *b*, Chrysostomus. *In Pharaonem*, contra Pharaonem regem Aegypti Pharao, è Iosepho, linguà Ægyptiaca erat nomen dignitatis Imperatoriæ, non proprium: aut fortasse è primo Monarcha cæteri illic dicti sunt Pharaones, vt posteà à primo Ptolemæo Ptolemæi, & latinè Cæsares à primo Cæsare. *Seruos eius*. Aulicos, purpuratos & milites, vt eius stipendiarios. Seruos regis Scriptura appellat, ad discrimen populi, quem seruum regis esse non vult, sed populum, ne herili & desportico imperio premendus existimetur. Consule præsertim libros & historias C Regum, contra eos, qui dictitant, plebem esse seruorum loco. Nam Scriptura id nominis duntaxat regiis ministris attribuit.

a *Exod.3.v.2.*
b *Exod.3.4.5.6.7.*

Populus seruus regis non est.

10 *Qui percussit gentes multas*. Gentes, & reges transitũ per deserta, & in Chanaan prohibentes *c*. *Fortes*. Validos, robustos, quasi ossatos siue torosos. Nam עצם *hetsem* est os ossis. Alij numerosos & multos. Nam עצומים *Hatsumim* vtroque modo accipitur. Tum autem terra Chanaan, imò verò vniuersa ante Monarchias quatuor abundabat regibus, vt Iosue vno die triginta vnum con-D fecisse memoretur. Reges appellabant prima illa sæcula, quotquot in suis regionibus summum tenebant imperium, tametsi angustè circumscriptis. Nec opponenda Assyriorum vetus Monarchia, quia eam esse fabulosam multis argumentis iam alibi ostensum est, vsque ad Oziæ tempora, quibus eorum rex, non iam rex Niniue, vt apud Ionam *d*, sed Assur dici cœpit.

c *Num. 21. Deut. 2. & 3.*

Assyriorum monarchia fabulosa tempore Iosue.

d *Iona 3. v. 6.*

11 *Sehon regem Amorrhaeorum*. Prolepsin explicat particulatim *e*. Solet autem nominatim Sehonis & Oggi meminisse, ad exaggerandam victoriam. Nam erant de

e *c. 21. v. v. 24. Num. Deut. 2. v. 32.*

genere gigantæo prodigiosi roboris & molis *a*. Verbi gratia, cùm quatuor cubiti cuiusque, eius exæquent altitudinem, vt docet Abben Ezra *b*. Oggi statura accedebat ad nouem ipsius cubitos *c*, vt non modò duplo esset maior quouis homine, sed dupla proportione tantò altior, quantò ipsius cubitus excedebat aliorum hominum cubitos. Vnde & sponda lecti eius erat ferrea ad sustinendum tantum corporis pondus, longitudine nouem cubitorum, & latitudine quatuor. Quasi latitudo eius, siue crassities ad cæterorum longitudinem attingeret. *Et omnia regna*, scilicet triginta vnum *d*. *Chanaan*, Chanaan & Amorrhæus filij Cham, nepotes Noë, à quibus Chananæi & Amorrhæi *e*.

a Amos 2. v. 9. b Exod. 27. c Deu. 3. v. 11. d Iosu. 12. v. 24. e Gen 10. v. 6. & 16.

12 *Et dedit terram eorum hæreditatem*. Anadiplosis, *hæreditatem*, inquam *f*. *Israel*, Israeli, datiuo casu.

f Ios. 12. & seq.

13 *Domine memoriale tuum*. Epiphonema. Memoria tui, & recordatio tuorum mirabilium operum, his de causis semper erit celeberrima. Metaphor *g*. Nempe propter illa creationis, redemptionis, electionis, defensionis beneficia.

g Psal. 101. v. 14.

14 *Quia iudicabit*. Quia vlciscetur, vindicabit ab iniuria. Gall. *Fera iustice à son peuple*. Illum suo patrocinio tuebitur, ac defendet. *Deprecabitur*. A seruis suis exorabitur, siue propter seruos suos. Chrysostomus. Exorabilis erit eis, passiuè, etsi verbum sit deponés. Reconciliabitur, placabitur seruis suis, qui mecum gemunt in exilio. Græcè, παρακληθήσεται, se consolabitur, consolationem accipiet. Quo pacto יתנחם *ithneham*, Rabbini exponunt præter aliquos, qui *Pœnitudine ducetur super seruos suos*, in morem pœnitentis se clementer deinceps cum eis geret, ac ignoscet, ac vbi de eis satis supplicij sumpserit, eos ab impiis gentibus, per quas ipsos castigabat, liberabit, Chald. *A seruo suos conuertetur in miserationibus suis*. Versus autem repetitur è Deu. *h*

h 32. c. v. 33.

15 *Simulachra gentium argentum & aurum*. Antithesis, de qua suprà *i*, qua deos Gentiles extremè extenuat, & per Sarcasmum deridet. Quocirca veræ religionis expertes, Athei, & sine Deo esse dicuntur *k*. Contrà (inquit) idola sunt inutilia, nullius virtutis & potestatis, nihil boni aut mali suis cultoribus præstare possunt suapte natura.

i Psal. 113. v. 3. 4. & Sap. 15. v. 8. 9. & seq. k Eph. 2. v. 12. Rom. 1. v. 21.

16 *Os habent & non loquentur*. Ad verbum, פה להם עינים להם *pé lehem henaim lehem*, Os est eis, oculi, aures, &c.

17 Ne

A 17 *Neque enim est spiritus*, flatus inspirationis & respirationis, vel anima viuificans, cuius principalis sedes est in capite, circa quam nulla est vitalis operatio. Itaque quæ de Dædali statuis narrantur, quòd per se sua opera subierint, apud Aristotelem *a* locutæ sint apud Diodorum Siculum, aufugere essent solitæ, ni vincirentur: apud Platonem *b*, causis externis & artificiosis tribuenda, sunt, vt argento viuo infuso ex Aristotele *c*, vt distinctioni crurum & pedum, quòd statuarius priores pedes non distinxisset, è Palæphato, &c.

a *In Politic.*
b *In Memnone.*
c *1. de Anima.*

18 *Similes illis fiant*. Deuouet idolatras.

B 19 *Domus Israel benedicite Domino*. Genus Israël celebrate, & colite Dominum ob tanta, & tam singularia erga vos beneficia. Hortatur ad gratiarum actionem.

20 *Domus Leui benedicite*. Leuitæ, & conuersi ad Dominum è quacunqne gente.

21 *benedictus Dominus ex Sion*. Benedicite, inquam, Domino, dicendo. *Benedictus, &c.* Præscribit formulam celebrandi Deum, eíque gratias agendi, per Mimesim linguæ vsitatam. *Qui habitat in Hierusalē*. Qui per gratiam, per communicationem sui peculiarem, & per alios nouos, & extraordinarios effectus illic residet, qui illic est C efficaciter, nempe multò efficaciùs, quàm aliis in locis.

ARGVMENTVM.

Ad Dei confessionem excitat propter ipsius in omnia, maximè in populum suum, prouidentiam, atque beneficia.

D

1 Hallelu ja. CXXXV. Hebr. 136.

Confitémini Dómino quóniam bonus: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

2 Confitémini Deo deôrum: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

3 Confitémini Dómino dominórum : quòniam in ætérnum misericórdia eius. A

4 Qui facit mirabília magna solus : quóniam in ætérnum misericórdia eius.

5 Qui fecit cœlos in intelléctu : quóniam in ætérnum misericórdia eius.

6 Qui firmâuit terram super aquas : quóniam in ætérnum misericórdia eius.

7 Qui fecit luminária magna: quóniam in ætérnum misericórdia eius. B

8 Solem in potestâtem diéi:quóniam in ætérnum misericórdia eius.

9 Lunam & stellas in potestâtem noctis: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

10 Qui percússit Ægyptum cum primogénitis eôrum : quóniam in ætérnum misericórdia eius.

11 Qui edúxit Israël de médio eôrum : quóniam in ætérnum misericórdia eius. C

12 In manu poténti, & bráchio excélso: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

13 Qui diuisit Mare rubrum in diuisiônes: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

14 Et edúxit Israël per médium eius:quoniam in ætérnum misericórdia eius.

15 Et excússit Pharaônem, & virtûtem eius in Mari rubro: quóniam in ætérnum misericórdia eius. D

16 Qui tradúxit pópulum suum per desertum : quóniam in ætérnum misericórdia eius.

17 Qui percússit Reges magnos : quóniam in ætérnum misericórdia eius.

18 Et occídit Reges fortes : quóniam in

A æternum misericórdia eius.

19 Sehon Regem Amorrhæôrum: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

20 Et Og Regem Basan: quóniam in ętérnum misericórdia eius.

21 Et dedit terram eôrum hæreditâtem: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

22 Hæreditâtem Israël seruo suo: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

B 23 Quia in humilitâte nostra memor fuit nostri: quóniam in ætérnum misericôrdia eius.

24 Et redémit nos ab inimícis nostris: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

25 Qui dat escam omni carni: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

26 Confitémini Deo cœli: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

C 27 Confitémini Dómino dominôrum: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

---

1 Hallelu-ja iuxta Masoretas, finis est superioris Psalmi. Sed maluerunt Septuaginta inspicere argumentum huius, ne esset ἀνεπίγραφος: nempe vt hic titulus ostenderet Psalmum esse de diuinis laudibus, & beneficiis, D ac eiusdem argumenti cum præcedente, *quoniam Bonus*, beneficus, misericors, benignus, fons bonitatis. Sibi enim sufficit, nec alterius participatione indiget. Quia ergo creauit vniuersum, Angelos & homines, id non contigit, quòd horum opera, ministerium, subsistentia ipsi essent necessaria: sed quia bonus, *& in sæculum misericordia eius*, vt essent res, quæ bonitate & misericordia ipsius fruerentur. *Confitemini*, terna eius repetitio respicit tres diuinas personas, quarum prima absolutè hìc dicitur tetragrammaton יהוה *Adonai*, quia est absoluta

luta, siue à nullo dependens. Altera אלהי אלהים *Elohé Elohim* Deus deorum, quasi iudex omnium & quidem Diuorum. Tertia אדני אדנים *Adoné Adonim* Dominus dominorum, quòd per has duas hypostases Pater omnia procuret & administret, creando, conseruando, iudicando, viuificando, sanctificando, donis, & gratiis afficiendo. Vnde Filius à Platonicis appellabatur opifex, δημιουργὸς: Spiritus sanctus anima mundi, *spiritus intus alens. Quoniam in æternum.* Hemistichium intercalare vicies septies interpositum, vt apud Virgiliũ *a*, *Incipe Mœnalios mecum mea tibia, versus.* Docet misericordiam Domini superare omnia ipsius opera *b*. Versus autem intercalaris (sic enim Latini appellant) cantabatur, & repetebatur à populo, vt fit in nostris Latinis, vel à Leuitis, & Sacerdotibus.

a *In eclogis.*
b *Ps.144.v. 9. Esa.14.v. 10.*

Repetitio in Latinis quàm antiqua.

2 *Confitemini Deo deorum*, Diuorum; Angelorum, cœlitum. Quin & eorum qui appellantur dij (sunt tamen idola vel dæmones) Deus est. *Misericordia*, beneficentia, pietas חסד *Hesed* propriè. Delectatur autem Scriptura triplicatione, ob tres diuinitatis personas, quarum vnicuique hîc vnum *Confitemini*, dedicat.

3 *Confitemini Domino dominorum.* Est aliud nomen, quàm 1. versu. Nã cùm illic esset Tetragrãmaton יהוה *Adonai*, vt secundo אלהים *Elohim*, hîc habetur אדני *Adonai*, & in regimine plurali, *Adoné*, Domini, ob S Triadem personarum, quarum vnaquæque est Dominus. Dei autem tribus diuersis nominibus, excellentiam diuinæ naturæ demõstrauit. Nã primùm eius incomparabilem essentiam designat, secũdùm æquissimam prouidentiam & iudicium, tertiùm dominij perfectionem. *Dominorum*, magnatum, & principum terræ. Omnium magnatum, & Regum summus est Dominus, & præses.

S. Trinitatis excellẽtia demonstratur.

4 *Qui facit mirabilia magna solus*, ad discrimen idolorum, &c. vt docet Augustinus *c*. Nam mirabilia Magorum, & dæmonum vel sunt præstigiæ, quòd eorum substantia non sit vera, sed vana & imaginaria, vel habent causam Physicam & naturalem etsi latentem occultámque vulgo, dum homo, vel dæmon subtilissimè similes rationes vsurpat, & agentia applicat patientibus. Quæ vt mira sint, verè tamen & propriè non sunt miracula, quæ propriè sunt, opera absque vlla antegrediente & materia & alio vllo causarum naturalium (quod creationis est genus)

c *Lib. de Ge. 3, c. 8. & 9.*

Miraculũ quod, à quo fieri possit, & cur fiat.

A genus) apparatu, ſine quibus mira illa opera nunquàm edunt dæmones, dęmonúmve adminiſtri, etſi eas ex aſpectu ſubducant, & occultent. Operantur enim ex occulta materia, & occultis cauſis Phyſicis, quod ſine his nihil poſſint. Hic autem habes breuiter, quis ſit miraculorum effector propriè: nempe *Deus deorum*. Quæ ſit effectionis cauſa, *Quoniam in æternum miſericordia eius*. Quis finis, *Confitemini*, vt videlicet Dei benignitas, magnificentia, gloria, poteſtas æterna agnoſcatur ac celebretur.

5 *Qui fecit cœlos in intellectu*, intelligenter & ſapienter, B hoc enim modo Hebræi repræſentant Aduerbia, ſumma ſapientia & miro artificio, magno ingenio, arte, induſtria. Hæc enim in cœlis magis relucent quàm in vllis aliis rebus procreatis. Non quòd intellectum, & mentem per creationem acceperint. Sunt enim inanimati. Græci ἐν συνέσει, de cœlo Empyreo, ſedéve beatorum intelligunt, quod ex hoc loco colligunt non tantum eſſe νοητον, (intelligibile) ſed etiam νοερὸν q. intelligere faciens. Abſit enim vt intellîgens, aut intellectu præditum cum aliis interpreter. Neque enim ita ſunt hebetes Græci Theologi, vt velint cœlum aliquod eſſe animatum. Do- C cent ergo cœlum iſtud efficere, vt intelligamus, & cernamus Deum, quando eò penetrauimus, iuxta illud a: *In lumine tuo videbimus lumen*. Beneficio luminoſi illius cœli pertingemus ad notitiam increati luminis, id eſt, Dei. Sanè quantùm ad dogma, credibilius eſt cœlum, iſtud eſſe lumen illud creatum, quod ad nos eleuandos ad Dei viſionem Scholaſtici requirunt, quàm aliquod aliud corporatum.

a *Pſa. 35. v. 10.*

6 *Qui firmauit terram*, expandit, extendit propriè, & exporrexit. Hebraïcè, לר קע *lero kach*. *Super aquas*. Terram ſuperiorem aquis extendit, dum eam ſupra aquas la- D tè & amplè apparere, & eminere fecit, congregatis & demiſſis aquis, quibus initio circumfundebatur, in terræ concauitates & ſinus b. Sic enim aquæ ſunt infra terram quodam modo, quæ anteà erant ſuprà: ídque ad conſeruationem terreſtrium, & aëreorum. Atque hinc terra refert globi cuiuſdam lignei ſpeciem, in quo ſunt plurimæ concauitates, quibus aqua poſſit recipi.

b *Ge. 1. v. 9.*

7 *Qui fecit luminaria magna*, duo, Solem & Lunam. Epithetum enim iſtud ad illa duo duntaxat pertinet. Nam

Nam stellas in numero luminarium magnorũ non esse, A in Scriptura *a* apertè affirmatur. Magna autem appellantur, non solùm comparatione ministerij, quo exercent actiones validiores, nobiliores, & manifestiores, aut lucis, quã ex se copiosiùs fundunt & spargunt, verùm etiam molis & corporis, vt quidem sentiunt veteres Hebræi, & D. Augustinus *b*. Quantumuis hodiè id Astronomi negent. Nam Solem secundùm quantitatem motis aliquibus stellis firmamenti minorem, & Lunam non stellarem post Solem maximam, sed omnium minimum statuunt, quæ tamen maior sit lumine, quia est terris propinquior, vt docet Abben Ezra insignis Philosophus & B Mathematicus. Ita qui his assentiuntur, Solem & Lunam duo magna luminaria hìc dici tradunt, non duo magna astra vel corpora. Primò, ob luminis excellentiam, quod abundantiùs terris infundunt. Secundò, ob effectus, quos efficáciùs, & euidentiùs operantur. Illius enim accessu omnia virent, recessu flaccescunt, & emoriuntur. Huius varietate humores, medullæ etiam ipsæ augentur & minuuntur. Alioqui Lunam, cùm sit terræ elemento multò minor, vt ex Eclipsi probant, cæteris stellis minorem esse oportere. Nam minimam stellarum visibiliũ firmementi totam terræ quantitatem superare aiunt centies & se- C pties, alteram, nonagies, alias septuagies & bis, quasdam quinquagesies & quater, nonnullas trigesies & quinquies, alias, denique decies, & octies. Sic enim eas in sex magnitudines diuidunt.

a Gen. 1. v. 16.

b Lib. 2. de Gen. ad literam, c. 16.

Sol & Luna cur magna luminaria dicantur, cùm stellæ firmamenti maiores sint

8 *Solem in potestatem diei.* Per distributionem hoc, & sequenti versu prolepsim præcedentem declarat. In qua distributione obserua stellas etiam inter luminaria magna reponi, non quidem dum inter se comparantur. Nam tunc luminaria magna sunt tantùm duo, Sol & Luna, cætera parua *c*, scilicet dum in se spectantur. Nam natura constare lucida, & corpore illustri fulgen- D tique, indicat Paulus *d*. *Alia* (inquit) *claritas Solis, alia claritas Lunæ, alia claritas stellarum. Et stella à stella differt in claritate.* Vide Genes. *e* luminaria parua, siue luminaria simpliciter. Etsi Messahalla, & aliquot alij, eas nullam habere lucem præter Solarem dictitent, quam videlicet imbibant, deinde ad nos reflectant. Aliud enim est, Solem lumen earum, vt & Lunæ amplificare, illustriúsque reddere; aliud illas nullum ex se habere. Habent

c Gen. 1. v. 16.

d 1. Cor. 15. v. 41.

e 1. ver. 14. & 16.

Omnes stellæ proprium habent lumen.

A bent enim, vt in Eclipsi lunæ patet, etsi obtusum & ferruginosum, per quod Luna, verbi gratia, propter imbecillitatem, non possit penitus perrumpere, vel dissipare, vmbræ terræ tenebras. *In potestatem*, ad moderationem & dominium diei. Vt præsit diebus, eos non tantùm efficiendo, verùm etiam motu, lumine, influxu, calore commodos & salutares animantibus, & rebus naturalibus reddendo. In fonte vsus est Mosis verbo מושל *Maschal*, quod *a* non illuminare simpliciter significat, sed dominari, præualere, vim, influxum, efficaciam obtinere. Nam illic Moses quinque potestates & effectus luminarium recenset, ac distinguit. Primus, vt diuidant inter diem & noctem. Secundus, sint in signa, admonitiones, præsagia, prognostica euentuum physicorum Agricolis, Medicis, Nautis. Tertius in tempora (quatuor anni tempestates) dies & annos. Quartus, vt illuminent super terram. Quintus, vt dominentur diei & nocti.

a *Gen. 1. v. 18.*

B

9 *Lunam & stellas in potestatem noctis*, vt noctu luceant, noctémve illustrent. Hebraïcè, לממשלות *lemmascheloth* pluraliter, in potestates & moderationes. Nam etiam stellæ præter Lunam agunt in hæc inferiora motu, lumine, & influxu: ac, vt Sole lucente supra nostrum hemisphærium dies fit, ita illis supra idem micantibus, nox. *Noctis*. Non quòd die virtute, & energia careant, habent enim magnam. Vnde astra dicuntur calida, aut humida, aut frigida, aut sicca, saltem secundùm operationem & vim, vt è Canicula apparet, à qua dies 40. Caniculares, & aliis stellis, quarum ortu & occasu decernuntur variæ particulares tempestates. Sed quia illarum vis à Sole retunditur, temperatur, augetur, &c.

C

Etiam diu lucent stellæ & agũt.

10 *Qui percussit Ægyptum*, admirandis plagis affecit: quin & interfecit primogenita tam pecorum, quàm hominum *b*. Huius autem solius plagæ, quæ decima est, & vltima, recordatur, quoniam huius solius opera populum suum eduxit. Nam ad reliquas potiùs obduruit Pharao, Abben Ezra *c*.

D

b *Exod. 12. v. 29.*
c *Exod. 15.*

11 *Qui eduxit Israel*. Liberatio populi, & defensio eius, misericordiæ Domini tribuenda.

12 *In manu potenti*, magna plagarum & signorum vi, miranda potentia, & efficacia. Decem plagas Ægyptiacas intelligit. Metonymicè pro magna vi, qualis inest

in mani

in manibus & brachiis potentibus & firmis. Vt apud Esaiam *a*: *Non est contracta siue abbreuiata manus Domini*, id est, potentia. *Excelso*, inclinato (ad percutiendum) extendo propriè, & porrecto, Hebraïcè, נטויה *netuiah*, vt cùm aliquem ferire volumus. Alibi, valido. Quo tropo diuinam potentiam adumbrat Hieremias *b*, & in alio loco plagas extraordinarias, quibus Israëlitas extorsit Ægyptiis.

a *Isa.59. v.1.*
b *Hie.27. v.5.& 32. v.21.*

13 *In diuisiones*, in multas partes & sectiones, tanquàm in muros multos coagulatis, & condensatis aquis: nempe duodecim pro numero tribuum, vt quæque suum haberet iter, & celeriùs traiiceret. Hebræi in suis traditionibus, vt narrat Abben Ezra *c*, & Epiphanius *d*.

c *Exod. 14.*
d *Heres.64. cõtra Origenem.*

14 *Et eduxit Israel*, והעביר *vehahabir*, transire fecit propriè, traduxit, traiecit. *Per medium eius*, בתוך *bethoch*, in medium eius, intra illud, vt peruenirent scilicet in littus oppositum, & Arabicum, vel iuxta recentiores Hebræos, vt intra illud per modum semicirculi redirent in littus Ægyptium. Vox בתוך *Bethoch*, vtramque sententiam patitur.

15 *Et excussit Pharaonem*, præcipitauit in mare excussum Pharaonem è curribus, in quibus cum suo comitatu, & copiis residebat *e*. *Virtutem*, exercitum eius robustum excussit, extinxit, & demersit.

e *Exod. 14. v.24 25.*

16 *Qui traduxit populum suum per desertum*, per Arabiã desertam, destitutam necessariis, populum suum deduxit, Hebr. ונעב *venihec*, id est, ambulare fecit, propriè. Magnum beneficium, quoniam in illorum locorum solitudinibus propter vastitatem, & arenarum instabilitatem opus est indice. Quare & hodiè, etiamsi via sit tritior, viatores illic vtuntur quadrantibus nauticis, quasi in medio Oceano, & omnia ad victum, & potum in mensem deferunt.

17 *Qui percussit reges magnos*. Sequentia vsque ad vers. 23. explicata sunt Psalmo proximo *f*. *Reges magnos* גדולים *Ghedolim*, grandes potentia & viribus. Item magnitudine animi, & corporibus mole. Nam de stirpe gigantum: Vnde illud *g*, *Ego exterminaui Amorrhaum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus h*.

f *è Nu.21.*
g *Deu.3.v.11.*
h *Amos 2. v.9.*

18 *Et occidit reges fortes*. אדירים *Addirim*, magnificos, sumptuosos, fastuosos & arrogantes. At superiore Psalmo

A Psalmo *a*, pro *Fortes*, in fonte, עצומים *hatsumim*, q. ossatos, torosos.

19 *Sehon Regem Amorrhaeorum.* De quo vide Mosem *b*. Amorrhæorum autem regio erat trans Iordanem propè Moab, Decapolis posterius appellata, cuius metropolis Scythopolis *c*.

20 *Et Og Regem Bazan* De quo Moses *d*. Bizantis autem regio erat etiam trans Iordanem, sed Septentrionalior, nempe ea Petrææ pars, quæ posteriùs Trachonitis dicta est, vt apparet ex Onkelo *e*, & describitur à Iosepho *f*.

21 *Et dedit terram eorum* Schonis & Oggi, siue Amor- B rhæorum, & Bazanitarum, vel in genere ad superiora. *Eorum.* Regum magnorum. Nam præter hos duos Reges, triginta vnum percusserunt vno die *g*, eorúmque terram deinceps hæreditario iure possederunt *h*.

22 *Hareditatem Israel seruo suo*, id est, per Syllepsin, Israëlitarum duabus tribubus, Rubem & Gad, & dimidiæ tribui Manassis. Si de duobus Regibus superiora tantùm intelligas, si in genere Israëlitis dedit terram eorum in hæreditatem, nempe totam Palæstinam possessam à septem populis, nedum Amorrhæis, & Bazanitis.

23 *Quia in humilitate nostra*, afflictione & miserabili C cōditione *i*, cũ magnis calamitatibus oppressi iaceremus.

24 *Et redemit*, eripuit.

25 *Qui dat escam.* Reuertitur ad communem Dei nutrientis, curantis, & conseruantis omnia prouidentiam, & beneficia, vt suprà *k*, & infrà *l*. *Escam.* Panem, Hebraicè, לחם *lehem.* Sed panem appellant quicquid ad victum pertinet. *Omni carni*, id est, omni animanti, per Synecdochen, vt *m*: *Delebo omnem carnem.* Aliàs, *caro*, de solo homine, *vt n*: *Quid mihi faciat caro.* Et *o*: *Ad te omnis caro veniet.* Et *p*: *Effundam spiritum meum super omnem carnem.*

D 26 *Confitemini Deo cœli.* Genitiui casus in Græco, τ͂ οὐρανοῦ. Celebrate Deum, qui cœlum condidit & inhabitat, indéque cætera moderatur, & conseruat. Arnobius videtur legisse οἱ, οὐρανοὶ in nominatiuo plurali, per Prosopopœiam. (Nam Hebraïca non puto consuluisse.) O cœli confitemini (Deo) istud, q. d. Testes estis, quòd omnis caro alitum, hominum, pecudum, reptilium pascatur è Domino. Fons vtrunque patitur, הודו לאל השמים *hodu lehel aschamaim*, etsi magis ad genitiuum inclinet.

a *Vers.10.*
b *Num. 21. v.24. Deut. 3. v. 33. 34.*
c *Ioseph. li. 3. belli Iud. c.31.*
d *Nu. 21. v. 33. & Deut. 3. v.1.2.3.*
e *Deut.3. v.4.*
f *lib.3.bel. Iud.c.2.*
g *Ios.12. v. 41.*
h *Ibid.*
i *Exo.2. & 3.*
k *Psal. 103. v.27.28.*
l *Psal. 144. v.5.*
m *Gen.6.v. 17.*
n *Psal. 55. v.5.*
o *Psal. 64. v.3.*
p *Ioel.27. 28.*

Panis ferè pro omni cibo.

Omnis caro quandoque pro omni animali, & aliàs pro omni homine.

27 *Confitemini Domino.* Hic versus, etsi non sit in Hebræo, non incommodè tamen repetitus est, vt contemplemur hæc Dei beneficia ex eo proficisci, quòd Deus sit omnium Dominus, ideòque conditor, & conseruator. A

ARGVMENTVM.

Captiui lacrymantes restitui optant, pœnásque Idumæis, & Babylonius deposcũt. Cõgruit Ecclesiæ inter Mahometanos exulanti, vel in cœlum suspiranti.

Psalmus Dauid per Ieremiam. CXXXVI.
Hebr. 137. B

1 SVper flúmina Babylônis illic sédimus, & fléuimus: dum recordarémur tui Sion.

2 In salícibus in médio eius: suspéndimus órgana nostra.

3 Quia illic interrogauérunt nos, qui captíuos duxérunt nos: verba cantiônum.

4 Et qui abduxérunt nos: Hymnum cantâte nobis de cánticis Sion. C

5 Quómodo cantábimus cánticum Dómini: in terra aliéna?

6 Si oblítus fúero tui Ierúsalem: obliuiôni detur déxtera mea.

7 Adhæreat lingua mea faúcibus meis: si non meminero tui.

8 Si non proposúero Ierúsalem: in princípio lætítiæ meæ. D

9 Memor esto Dómine filiôrum Edom: in die Ierúsalem.

10 Qui dicunt, Exinaníte, exinaníte: vsque ad fundaméntum in ea.

11 Fília Babylônis mísera: beâtus qui retríbuet tibi retributiônem tuam, quam retribuísti nobis.

12 Beâ

12 Beâtus, qui tenébit: & allídet páruulos suos ad petram.

Psalmus Dauid, Hanc inscriptionem præposuerunt (est enim Hebraïcè anepigraphus) quia hoc arguméntum tractatum fuerat, & explicatum à Hieremia & Baruch.

1 *Super flumina Babylonis*, iuxta Babylonis flumina, terræ Chaldææ, & Babylonicæ. Babylon enim hic nomen regionis. *Illic*, in exilio & captiuitate barbarica, extra ciuitates fleuimus largè, dum in mentem veniret nobis Sion desolata, dúmque recordaremur patriorum rituum, & sacrarum solennitatum per captiuitatem intermissarum, denique patriæ & libertatis amissæ. *Sedimus*, ob exilij diuturnitatem: neque enim spes data erat reuertendi ante septuagesimum annum *a*. Præterea ad nostrarum rerum meditationem & deplorationem. Hæc enim acturi solent sedere.

a *Hier. 25. v.12. & 29. ver.10.*

2 *In salicibus in medio eius*, ad salices fluminum, Euphratis, Nehardea, Ahaua, Tigris, &c. apud Strabonem *b*, quasi Babylonij captiuos ad loca inculta, & palustria ablegassent. Vnde aliqui, *In desertis*, vertunt. *In medio eius*, Babylonicæ regionis. Alij, iuxta eam Babylonem, per cuius medium fluit Euphrates. *Organa*, instrumenta musica, quæ in recordationem diuinæ pietatis colendæ, conferebant. Chrysostomus. Quæ & lætitiæ erant organa. כנורותינו *chinnorothenu*, id est, Githaras nostras propriè. Sed est Synecdoche, pro omnis generis musicis instrumentis, quorum laude Iudæi erant celebres, & clari per totum Orientem, quemadmodum perpetuò coluerunt artes, & disciplinas omnes liberales, maximè Poëticam, Musicam, & Mathematicam, q.d. Omnes voluptates abiecimus tædio huius vitæ, & exilij.

b *lib.16.*

3 *Quia illic interrogauerunt nos*, partim seriò & curiosè, partim ironicè postulauerunt à nobis cantiones, siue irridendo, & insultando calamitati nostræ, siue desiderando à nobis audire modulos illos, quibus carmina nostra modulari consueueramus, præsertim in templo. Cur nunc non canitis, cur fides vestras non pulsatis? Alienius per commiserationem, quasi hortarentur eos ad se consolandum patriis canticis, & potestatem facerent religionis. *Verba cantionum*, verba, quibus vtebamur in nostris cantionibus. Psalmos enim instrumen-

tis,ac ore simul canebant. Construxit verbum interrogandi cum duobus accusatiuis, petiuerant à nobis verba cantionum.

4 *Et qui abduxerūt nos.* Hebraïcè, ותוללינו *vetholaliu*, id est,& qui spoliauerūt nos,propriè,spoliatores, & direptores nostri interrogauerunt nos,postulauerunt à nobis per Zeugma, dicentes, scilicet, id quod sequitur, תלל *Talal*, Chaldaïcè idem quod שלל *Salal*, Hebr.vt Anonymus docet. Chaldæi enim ש schim Hebræorū commutant in ת thau. Hanc autem vocem vsurpauit, quia agebatur de captiuitate Babylonica, siue Chaldaica. Alij à ילל *Ialal*, eiulauit, q. eiulationis auctores,qui eiulare fecerunt nos.Cæteræ interpretationes frigent. *Hymnum*, שמחה *schimha*,læti.iam propriè,lætum carmē, quod canere solebatis in Sion.Chaldæus, *Et qui rapuerunt nos, læti dicebant: Psallite nobis cantica,quæ dicebatis in Sion. De canticis*, ad verbum, שירו לנו משיר ציון *schiru lanu mischir tsion*, id est, *Cantate nobis de cantico Sion.* Sed est Synecdoche numeri. Hæc ironicēs proponunt,vel respiciunt ad famam, & celebritatem canticorum Hebraïcorum,de quorum præstantia mox.Sunt enim linguarum aliæ aliis ad modulationem & musicam accommodatiores,quas omnes Hebraïca vincit.

5 *Quomodo cantabimus canticum Domini.* Respondent captiui, se nolle res sanctas dare canibus, aut proiicere margaritas ante porcos, nec ad hostium Dei voluptatem velle canere, Vel non posse læta carmina illic personare, vbi sint captiui, & miseri. Intempestiua enim musica in luctu,canticum videlicet designat hìc lætū carmen,cuius nullus sit locus in miseria & calamitate,vel in genere,cātū Ecclesiasticum, qui erat excellentissimus & iucundissimus olim in synagoga,vt hodiè in Ecclesia.Primùm ob linguæ Hebraïcæ Euphoniam, suauitatem & consonantiam. 2. ob eiusdem maiestatem, ad quam nulla alia quoque pertingit. 3. propter varietatem & multiplicitatem vocum, id est, notionum & punctorum vocalium, quorum quinque sunt longa, quinque breuia, quatuor breuissima, siue rapidissima, quæ etsi illa tempestate non essent picta expressè, & actu, at erant intellectu, vsu, & potestate. 4. ob concinnitatem & dulcedinem Prosodiæ, ad quam repræsentandam oportuit excogitare accentus, siue accentuum notulas musicas plus

Cātus Hebraici præstantia.

34.Rhe

A 34. Rhetoricas. Adde quinto loco formam, artem, artificium, materiam cœlestem, & diuinam plenam consolationum, flammarúmque spiritualium. Quod postremum nostris congruit, Augustino fatente se sæpe in Dei templo fleuisse commotum cantibus, vocibúsque suaue sonantis Ecclesiæ *a*, & narrantibus Sozomeno *b*, & Theodoreto *c*, plerosque Syriæ populos ex harmonia Ecclesiastici cantus pietati mixta ad fidem Christi fuisse perductos. *Aliena*, Hebraïcè, נכר *nechar*, id est, alieni, populi scilicet, vel Dei. In terra extranea, vel impia, & B aliena à Dei veri cultu & religione. In captiuitatem quidẽ pij precantur & orationes fundunt, sed cum mœrore & pœnitentiæ luctu.

Cãtus Ecclesiasticus ad pietatẽ incendit.

a *lib. 2. Cõfes. ca. 6. & lib. 10. c. 33.*
b *lib. 3. c. 16.*
c *lib. 4. cap. 29. Histor.*

6 *Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur*, à Deo. Rectè, cum Chaldæo, & veteribus. Obstupescat mihi dextera, mihi excidat, fiat paralytica. Deus obliuiscatur vltrà afferre opem dexteræ meæ. Idem enim verbum in Kal, modò actiuè, modò passiuè reperitur. Adde posse legi תשכח *Tissachah*, non תשכח *Tischah*, in Niph. Kimhi & recentiores, vt præ Patribus sapere videantur malunt exponere actiuè, obliuiscatur, obliuioni det dex- C tera mea opus suum, supp. artem suam psallendi, vel quid simile. Obliuiscatur, & dediscat psallere dextera mea. Nulla vis operandi ei relinquatur, & tangendi officio priuetur. Dexteræ meminit, quia est pulsationis instrumentum.

7 *Adhæreat lingua mea.* Sic hunc versum restringunt ad certam rẽ. Adhæreat lingua mea faucibus meis, ne possim canere, vel loqui: elinguis fiã, muta fiat lĩgua mea. Quia ore canitur, vt manu instrumenta pulsantur, orat etiam illlud suo destitui officio, si obliuiscatur sanctæ ciuitatis.

8 *In principio lætitiæ meæ.* In præcipuo. Gall. *au principal* D *de ma ioye.* Super caput, Hebraicè, על ראש *hal rosch.* Caput autem appellat summam, præcipuum, q. d. Si non præposuero Ierusalem summæ lætitiæ, quæcunque mihi illa vnquam contingere poterit. Si non eã, eiúsque instaurationẽ, vel memoriam prætulero omni lætitiæ, & deliciis huius vitæ. Illa erit summa, & pręcipuũ gaudij mei, quoad viuam. Ecclesiã docet præ omnibus amandã, & omni gaudio debere esse cariorem. Carpendas quidem vitæ huius oblectationes, quantùm necessarius vsus postulauerit: sed oblectationum præcipuum esse in pietatem conferendum

Ecclesia rebus omnibus carior.

9 *Memor esto Domine filiorum Edom.* Precatio contra hostes Ecclesiæ, quales fuerunt Idumæi posteri Esau, non modò vicini, sed & sanguine coniuncti, qui proinde fratres dicuntur *a*. Nam intelligit Synecdochicōs gentes Israëli infestas. Chaldæus putat esse precem Michaëlis Archangeli Synagogæ principis. Putabant ergo veteres Cælites precari pro nobis. *In die*, In die destructionis & vastationis eius, vt suprà *b*, & apud Ieremiam *c*. Ad verbum, את־יום *ethoim*, Cum die. Memento Idumæorum, quo die Hierusalem capiebatur, & vastabatur. Precatur exitium Idumæis, qui incitauerant Babylonios contra se. Precatio autem est abrupta per Aposiopesin propter πάθες. Recordare eorum, secundum ea quæ fecerunt aduersum nos in die vastationis Ierusalem, quantas pœnas meriti sint, vel quid simile. Vel potiùs inuersa per Hysterologiam, vt hic versus cadat in sequentem, & careat iusta distinctione. Memento Idumęorum, qui dicunt האומרים *haomerim*, qui dicebant) *in die Ierusalem, Exinanite, &c.* Quæ precatio congruit Mahometanis, qui ex Ismaële & Esau ducunt originem.

a Deut. 2. v. 4.

Angeli & in his Michaël princeps pro nobis precantur.

b Psa. 36. v. 14.

c Ier. 17. v. 16.

10 *Qui dicunt, exinanite*, qui tum dicebant, *Exinanite*, ערו *haru*, i. nudate, propriè, vastate, quousque defossum & detectum fuerit fundamentum. Eam funditùs euertite, à fundamentis ipsis eam conuellite & eruite. Theodoretus. Repetitio ardorem denotat. *In ea*, eius.

11 *Filia Babylonis misera.* Vocatiui casus. O misera Babylonis filia, progenies, gens natio. Filiam per Metaphoram in huiusmodi formulis vocant cœtum ciuium, vel multitudinem incolatum. Nam ciuium & habitantium multitudo eam rationem habet ad ciuitatē vel gentem, quam filia ad matrē. Kimhi *d*. O miseri Babylonij, ô misera Babyloniorū multitudo. *Misera.* Hebr. השדודה *haschedudah*, i. deuastata, i. quæ deuastanda es Propheticè, præteritum pro præsenti, vel futuro. Prædicit enim per imprecationē *e*, exitium Babylonis per Darium Medum, & Cyrum Persam. *Beatus*, erit, vel sit, per imprecationem, quoniā præcessit Imperatiuus. Fœlix & fortunatus erit, bene illi erit, res eius successum consequentur & prosperitatem à Domino, qui te vastauerit. Sic Medi & Persæ & prosperè se habuerunt post euersam Babylonem, adeò vt nobilem Monarchiam conderent, & magnam Asiæ, Europæ, Africæque partem domarent. De beatitudine siue

d Ezech. 16.

e Vt Esa. 13. v. 17. 18. 19.

Persæ post Babylonem captā floruerunt.

A sine prosperitate temporaria, potiùs quàm spirituali. Quanquam & hanc sunt consequuti, quoniam propagata est apud eos Dei agnitio & fides, dum Cyrus & Darius apud Danielem & Esdram, Deum Iudæorum agnoscunt religionem fouent, & Persæ in Esther iudaizant. Alij beatum sumunt pro laudabili & prædicando. q. d. Qui digna tuis factis retulerit, laude perpetua dignus erit, & apud omnes nominis celebritatem merebitur. Nam rem summo Heroë dignam gesserit.

Cyrus & Darius verum Deum agnouerũt: Dan.6.v.26.27. Esd.1.v.2.

12 *Beatus, qui tenebit*, apprehendet, corripiet. *Suos*, eius B Babylonis. Beatus qui correptos infantes Babyloniorum saxis allidet in vltionem calamitatum, quas nobis crudeliter, & iniquè importarunt. Hebraïcè & Græcè *suos*, quod in aliquibus nostris exemplaribus retinetur. Vtut sit, Apostrophe Hebraica in simplicem locutionem, siue in tertiam personam mutari potest, אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע *aschere schiohen venippats eth holalaych el hassalah*, i. Beatus, qui te ita euerterit, vt ne paruulis quidem tuis, ac infantibus parcat, quò pares tuæ sæuitiæ pœnas luas.

C

ARGVMENTVM.

Se Deum ob fauorem perpetuò confessurum, & adoraturum. Optans, vt cæteri quoque reges, hoc nomine idem faciant.

Ipsi Dauid. CXXXVII. Hebr. 138.

1 Confitébor tibi Dómine in toto corde meo: quóniam audísti verba oris mei.

D 2 In conspéctu Angelôrum psallam tibi: adorâbo ad templum sanctum tuum, & confitébor nómini tuo.

3 Super misericórdia tua, & veritâte tua: quóniam magnificâsti super omne nomen sanctum tuum.

4 In quacúnque die inuocáuero te, exáudi me: multiplicâbis in ánima mea virtûtem.

5 Confiteántur tibi Dómine omnes reges terræ: quia audiérunt ómnia verba oris tui. A

6 Et cantent in viis Dómini: quóniam magna est glória Dómini.

7 Quóniam excélsus Dóminus : & humília réspicit, & alta à longè cognóscit.

8 Si ambuláuero in médio tribulatiônis, viuificâbis me:& super iram inimicôrum meôrum extendísti manum tuam,& saluum me fecit déxtera tua. B

9 Dóminus retríbuet pro me : Dómine misericórdia tua in sæculum, ópera mánuum tuârum ne despícias.

Ipsi Dauid. Inscriptio Græca est amplior. *Canticum Aggai & Zacharia, cùm essent dispersi.* Nempe quia *a* hortabantur populum ad templum, vrbémque perficiendam. Item quoniam eorum Prophetiæ sunt de hac re.

a Ezra 5. v. 1.

1 *Quoniam audisti verba oris mei.* Hoc hemistichium interiectum est à Septuaginta. In quorum nonnullis codicibus medium sequentis versus possidet, *Quoniam audisti verba oris mei, adorabo ad templum, &c.* C

2 *In conspectu Angelorum*, coram Angelis. Hebraïcè, אלחים *elohim*, id est, deorum : quos esse hîc Angelos docet Abben Ezra. Frigidè Kimhi, iudices, & magistratus. Nam etiam Apostolus *b* docet Cœlitum chorum interesse & præesse nostris precibus. *Debet mulier orans velamen habere supra caput suum propter verecundiam, & propter Angelos*, id est, ne præsentes Angelos offendat. Hinc Salomon *c. Ne dixeris coram Angelo, error.* Nam Angeli actionum nostrarum testes sunt & inspectores, præsertim in templis & precationum horis. *Ad templum*, id templo : vel, versus templum. D

b 1. Cor. 11. v. 10.

Angeli testes sunt nostrarum actionum.

c Eccl. 5. v. 5.

3 *Super misericordia tua, & veritate tua*, pro, propter misericordiam tuam, qua gratuita bonitate miseris, & veritatem, qua promissa perficis. *Super omne*, supra omnem rem, supra omnia : Gall. *Sur tout.* Vel iuxta Chrysostomum super cuncta opera, siue in cunctis operibus

A ribus magnificati, id est, celebre & notum fecisti. Nomen tuum & maiestatem tuam, maiorem fecisti rebus omnibus, extulisti supra omnia, celebrius reddidisti nomen tuum rebus omnibus. *Omne*, substantiuè, ne quis construat cum *Nomen*. Vt intelligeremus hunc esse genuinum sensum loci, sic verterunt. Alioqui Heb, הגדלת על כל שמך אמרתך *higgidaltna hal col schimcha imrathecha*, variè accipiuntur. Vt & Latina & Græca. Nam & construi potest *Omne* cum *Nomen*, in hanc præstantem sententiam. *Magnificasti super omne nomen tuum*, id est, supra omnia tua nomina. Cuncta tua nomina ma-

B gna, insignia, & plena maiestatis reddidisti, fecistíve, quæ apud Hebræos sunt decem veluti propria, septuaginta verò, quasi appellatiua. Cuncta autem fœcunda, & plena mysteriis. Quin & illa Philosophica Aristotelis redolent magnum quid. *Ens*, *bonum*, *admirabile*, *&c.* θεοι apud Græcos in Platonis Cratylo, &c. sunt enim imposita ad rem magnam mirámque significandam. Simpliciter cum Septuaginta per Appositionem: *Quia magnificasti super omnia nomen tuum*, *Verbum tuum*, i. nomen tuum (quod est) Verbum tuum sanctum: nempe Christum, λόγιον σȣ. Quod ferè sequitur Hieronymus ad Su-

Nomina Dei quot & qualia apud Hebraos.

Verbum super omnia magnificatum.

C niam. *Super omne nomẽ tuum magnificasti Verbum tuum*, id est, Filium. Subtiliùs cum Kimhi, per Hysterologiam. Quia super omne verbum tuum magnificasti tuum nomen, id est, suprà quàm dixeris & gesseris, illud celeberrimum reddidisti: vel per Asyntheton, super omnia nomen tuum (& verbum tuum) supra omne aliud magnificasti nomen tuum (&) verbum, vel comparatiuè, Magnificasti verbum tuum super omne nomen tuum, id est, magis quàm nomen tuum. Maiora tua promissa fecisti, quam nomen tuum, multò plura nobis præstitisti,

D quàm promiseris. *Nomen*, maiestatem, vel laudem tuam. Chal. *Magnificasti super omne nomen tuũ verba laudis tua.* Quod putant aliqui secutos Sept. apud eos corrigentes ἅγιον. pro λόγιον, & Latinè legẽtes, *magnificasti super omne nomen tuum* eloquium tuum.

4 *Multiplicabis in anima mea virtutem*, sic supple. Si me exaudieris, sic multiplicabis in me. *Virtutem*, fortitudinẽ in me dilatabis, propriè augebis. De donis Spiritus sancti.

5 *Confiteantur tibi Domine omnes reges terra.* De futura

Nam stellas in numero luminarium magnorũ non esse, in Scriptura *a* apertè affirmatur. Magna autem appellantur, non solùm comparatione ministerij, quo exercent actiones validiores, nobiliores, & manifestiores, aut lucis, quã ex se copiosiùs fundunt & spargunt, verùm etiam molis & corporis, vt quidem sentiunt veteres Hebræi, & D. Augustinus *b*. Quantumuis hodiè id Astronomi negent. Nam Solem secundùm quantitatem motis aliquibus stellis firmamenti minorem, & Lunam non stellarem post Solem maximam, sed omnium minimum statuunt, quæ tamen maior sit lumine, quia est terris propinquior, vt docet Abben Ezra insignis Philosophus & Mathematicus. Ita qui his assentiuntur, Solem & Lunam duo magna luminaria hîc dici tradunt, non duo magna astra vel corpora. Primò, ob luminis excellentiam, quod abundantiùs terris infundunt. Secundò, ob effectus, quos efficaciùs, & euidentiùs operantur. Illius enim accessu omnia virent, recessu flaccescunt, & emoriuntur. Huius varietate humores, medullæ etiam ipsæ augentur & minuuntur. Alioqui Lunam, cùm sit terræ elemento multò minor, vt ex Eclipsi probant, cæteris stellis minorem esse oportere. Nam minimam stellarum visibiliũ firmementi totam terræ quantitatem superare aiunt centies & septies, alteram, nonagies, alias septuagies & bis, quasdam quinquagesies & quater, nonnullas trigesies & quinquies, alias, denique decies, & octies. Sic enim eas in sex magnitudines diuidunt.

a *Gen. 1. v. 16.*

b *Lib. 2. de Gen. ad literam, c. 16.*

Sol & Luna cur magna luminaria dicantur, cùm stellæ firmamenti maiores sint

8 *Solem in potestatem diei.* Per distributionem hoc, & sequenti versu prolepsim præcedentem declarat. In qua distributione obserua stellas etiam inter luminaria magna reponi, non quidem dum inter se comparantur. Nam tunc luminaria magna sunt tantùm duo, Sol & Luna, cætera parua *c*, scilicet dum in se spectantur. Nam natura constare lucida, & corpore illustri fulgentique, indicat Paulus *d*. *Alia* (inquit) *claritas Solis, alia claritas Lunæ, alia claritas stellarum. Et stella à stella differt in claritate.* Vide Genes. *e* luminaria parua, siue luminaria simpliciter. Etsi Messahalla, & aliquot alij, eas nullam habere lucem præter Solarem dictitent, quam videlicet imbibant, deinde ad nos reflectant. Aliud enim est, Solem lumen earum, vt & Lunæ amplificare, illustriúsque reddere: aliud illas nullum ex se habere. Habent

c *Gen. 1. v. 16.*

d *1. Cor. 15. v. 41.*

e *1. ver. 14. & 16.*

Omnes stellæ proprium habent lumen.

A bent enim, vt in Eclipsi lunæ patet, etsi obtusum & ferruginosum, per quod Luna, verbi gratia, propter imbecillitatem, non possit penitus perrumpere, vel dissipare, vmbræ terræ tenebras. *In potestatem*; ad moderationem & dominium diei. Vt præsit diebus, eos non tantùm efficiendo, verùm etiam motu, lumine, influxu, calore commodos & salutares animantibus, & rebus naturalibus reddendo. In fonte vsus est Mosis verbo משל *Maschal*, quod *a* non illuminare simpliciter significat, sed dominari, præualere, vim, influxum, efficaciam obtinere. Nam illic Moses quinque potestates & effectus luminarium recenset, ac distinguit. Primus, vt diuidant inter diem & noctem. Secundus, sint in signa, admonitiones, præsagia, prognostica euentuum physicorum Agricolis, Medicis, Nautis. Tertius in tempora (quatuor anni tempestates) dies & annos. Quartus, vt illuminent super terram. Quintus, vt dominentur diei & nocti.

a *Gen. 1. v. 18.*

9 *Lunam & stellas in potestatem noctis*, vt noctu luceant, noctémve illustrent. Hebraïcè, לממשלות *lemmascheloth* pluraliter, in potestates & moderationes. Nam etiam stellæ præter Lunam agunt in hæc inferiora motu, lumine, & influxu: ac, vt Sole lucente supra nostrum hemisphærium dies fit, ita illis supra idem micantibus, nox. *Noctis.* Non quòd die virtute, & energia careant, habent enim magnam. Vnde astra dicuntur calida, aut humida, aut frigida, aut sicca, saltem secundùm operationem & vim, vt è Canicula apparet, à qua dies 40. Caniculares, & aliis stellis, quarum ortu & occasu decernuntur variæ particulares tempestates. Sed quia illarum vis à Sole retunditur, temperatur, augetur, &c.

Etiam diu lucent stella & agũt.

10 *Qui percussit Ægyptum*, admirandis plagis affecit: quin & interfecit primogenita tam pecorum, quàm hominum *b*. Huius autem solius plagæ, quæ decima est, & vltima, recordatur, quoniam huius solius opera populum suum eduxit. Nam ad reliquas potiùs obduruit Pharao, Abben Ezra *c*.

b *Exod. 12. v. 29.*
c *Exod. 13.*

11 *Qui eduxit Israel.* Liberatio populi, & defensio eius, misericordiæ Domini tribuenda.

12 *In manu potenti*, magna plagarum & signorum vi, miranda potentia, & efficacia. Decem plagas Ægyptiacas intelligit. Metonymicè pro magna vi, qualis inest in mani

in manibus & brachiis potentibus & firmis. Vt apud Esaiam *a*: *Non est contracta siue abbreuiata manus Domini*, id est, potentia. *Excelso*, inclinato (ad percutiendum) extendo propriè, & porrecto, Hebraïcè, נטויה *netuiah*, vt cùm aliquem ferire volumus. Alibi, valido. Quo tropo diuinam potentiam adumbrat Hieremias *b*, & in alio loco plagas extraordinarias, quibus Israëlitas extorsit Ægyptiis.

a *Isa.59.v.1.*
b *Hie.27.v.5 & 32.v.21.*

13 *In diuisiones*, in multas partes & sectiones, tanquàm in muros multos coagulatis, & condensatis aquis: nempe duodecim pro numero tribuum, vt quæque suum haberet iter, & celeriùs traiiceret. Hebræi in suis traditionibus, vt narrat Abben Ezra *c*, & Epiphanius *d*.

c *Exod. 14.*
d *Heres.64. cõtra Origenem.*

14 *Et eduxit Israel*, והעביר *vehahabir*, transire fecit propriè, traduxit, traiecit. *Per medium eius*, בתוך *bethoch*, in medium eius, intra illud, vt peruenirent scilicet in littus oppositum, & Arabicum, vel iuxta recentiores Hebræos, vt intra illud per modum semicirculi redirent in littus Ægyptium. Vox בתוך *Bethoch*, vtramque sententiam patitur.

15 *Et excussit Pharaonem*, præcipitauit in mare excussum Pharaonem è curribus, in quibus cum suo comitatu, & copiis residebat *e*. *Virtutem*, exercitum eius robustum excussit, extinxit, & demersit.

e *Exod. 14. v.24 25.*

16 *Qui traduxit populum suum per desertum*, per Arabiã desertam, destitutam necessariis, populum suum deduxit, Hebr. ונעב *veniker*, id est, ambulare fecit, propriè. Magnum beneficium, quoniam in illorum locorum solitudinibus propter vastitatem, & arenarum instabilitatem opus est indice. Quare & hodiè, etiamsi via sit tritior, viatores illic vtuntur quadrantibus nauticis, quasi in medio Oceano, & omnia ad victum, & potum in mensem deferunt.

17 *Qui percussit reges magnos*. Sequentia vsque ad vers. 23. explicata sunt Psalmo proximo *f*. *Reges magnos* גדולים *Ghedolim*, grandes potentia & viribus. Item magnitudine animi, & corporibus mole. Nam de stirpe gigantum: Vnde illud *g*, *Ego exterminaui Amorrhæum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus h*.

f *è Nu.21.*
g *Deu.3.v.11.*
h *Amos 2. v.9.*

18 *Et occidit reges fortes*. אדירים *Addirim*, magnificos, sumptuosos, fastuosos & arrogantes. At superiore Psalmo

A Psalmo *a*, pro *Fortes*, in fonte, עצומים *hatsumim*, q. ossatos, torosos.

19 *Sehon Regem Amorrhæorum.* De quo vide Mosem *b*. Amorrhæorum autem regio erat trans Iordanem propè Moab, Decapolis posterius appellata, cuius metropolis Scythopolis *c*.

20 *Et Og Regem Bazan* De quo Moses *d*. Bizantis autem regio erat etiam trans Iordanem, sed Septentrionalior, nempe ea Petrææ pars, quæ posteriùs Trachonitis dicta est, vt apparet ex Onkelo *e*, & describitur à Iosepho *f*.

21 *Et dedit terram eorum* Schonis & Oggi, siue Amor-B rhæorum, & Bazanitarum, vel in genere ad superiora. *Eorum.* Regum magnorum. Nam præter hos duos Reges, triginta vnum percusserunt vno die *g*, eorúmque terram deinceps hæreditario iure possederunt *h*.

22 *Hæreditatem Israel seruo suo*, id est, per Syllepsin, Israëlitarum duabus tribubus, Rubem & Gad, & dimidiæ tribui Manassis. Si de duobus Regibus superiora tantùm intelligas, si in genere Israëlitis dedit terram eorum in hæreditatem, nempe totam Palæstinam possessam à septem populis, nedum Amorrhæis, & Bazanitis.

23 *Quia in humilitate nostra*, afflictione & miserabili C cõditione *i*, cũ magnis calamitatibus oppressi iaceremus.

24 *Et redemit*, eripuit.

25 *Qui dat escam.* Reuertitur ad communem Dei nutrientis, curantis, & conseruantis omnia prouidentiam, & beneficia, vt suprà *k*, & infrà *l*. *Escam.* Panem, Hebraicè, לחם *lehem.* Sed panem appellant quicquid ad victum pertinet. *Omni carni*, id est, omni animanti, per Synecdochen, vt *m*: *Delebo omnem carnem.* Aliàs, *caro*, de solo homine, *vt n*: *Quid mihi faciat caro.* Et *o*: *Ad te omnis caro veniet.* Et *p*: *Effundam spiritum meum super omnem carnem.*

D 26 *Confitemini Deo cœli.* Genitiui casus in Græco, τ̃ οὐρανῦ. Celebrate Deum, qui cœlum condidit & inhabitat, indéque cætera moderatur, & conseruat. Arnobius videtur legisse *oi*, οὐρανοὶ in nominatiuo plurali, per Prosopopœiam. (Nam Hebraïca non puto consuluisse.) O cœli confitemini (Deo) istud, q. d. Testes estis, quòd omnis caro alitum, hominum, pecudum, reptilium pascatur è Domino. Fons vtrunque patitur, הודו לאל השמים *hodu lehel aschamaim*, etsi magis ad genitiuum inclinet.

a *Vers.* 10.
b *Num.* 21. *v.* 24. *Deut.* 3. *v.* 33. 34.
c *Ioseph. li.* 3. *belli Iud. c.* 31.
d *Nu.* 21. *v.* 33. & *Deut.* 3. *v.* 1. 2. 3.
e *Deut.* 3. *v.* 4.
f *lib.* 3. *bel. Iud. c.* 2.
g *Ios.* 12. *v.* 41.
h *Ibid.*
i *Exo.* 2. & 3.
k *Psal.* 103. *v.* 27. 28.
l *Psal.* 144. *v.* 5.
m *Gen.* 6. *v.* 17.
n *Psal.* 55. *v.* 5.
o *Psal.* 64. *v.* 3.
p *Ioel.* 27. 28.

Panis ferè pro omni cibo.

Omnis caro quandoque pro omni animali, & aliàs pro omni homine.

27 *Confitemini Domino.* Hic versus, etsi non sit in Hebræo, non incommodè tamen repetitus est, vt contemplemur hæc Dei beneficia ex eo proficisci, quòd Deus sit omnium Dominus, ideòque conditor, & conseruator.

A

ARGVMENTVM.

Captiui lacrymantes restitui optant, pœnásque Idumæis, & Babyloniis deposcũt. Cõgruit Ecclesiæ inter Mahometanos exulanti, vel in cœlum suspiranti.

Psalmus Dauid per Ieremiam. CXXXVI. Hebr. 137.

B

1 SVper flúmina Babylônis illic sédimus, & fléuimus: dum recordarémur tui Sion.

2 In salícibus in médio eius: suspéndimus órgana nostra.

3 Quia illic interrogauérunt nos, qui captíuos duxérunt nos: verba cantiônum.

4 Et qui abduxérunt nos: Hymnum cantâte nobis de cánticis Sion.

C

5 Quómodo cantábimus cánticum Dómini: in terra aliéna?

6 Si oblítus fúero tui Ierúsalem: obliuiôni detur déxtera mea.

7 Adhæreat lingua mea faúcibus meis: si non meminero tui.

8 Si non proposúero Ierúsalem: in príncipio lætítiæ meæ.

D

9 Memor esto Dómine filiôrum Edom: in die Ierúsalem.

10 Qui dicunt, Exinaníte, exinaníte: vsque ad fundaméntum in ea.

11 Fília Babylônis mísera: beâtus qui retríbuet tibi retributiônem tuam, quam retribuísti nobis.

12 Beâ

12 Beâtus, qui tenébit: & allídet páruulos suos ad petram.

Psalmus Dauid, Hanc inscriptionem præposuerunt (est enim Hebraicè anepigraphus) quia hoc argumētum tractatum fuerat, & explicatum à Hieremia & Baruch.

1 *Super flumina Babylonis*, iuxta Babylonis flumina, terræ Chaldææ, & Babylonicæ. Babylon enim hîc nomen regionis. *Illic*, in exilio & captiuitate barbarica, extra ciuitates fleuimus largè, dum in mentem veniret nobis Sion desolata, dúmque recordaremur patriorum rituum, & sacrarum solennitatum per captiuitatem intermissarum, denique patriæ & libertatis amissæ. *Sedimus*, ob exilij diuturnitatem: neque enim spes data erat reuertendi ante septuagesimum annum *a*. Præterea ad nostrarum rerum meditationem & deplorationem. Hæc enim acturi solent sedere.

a *Hier. 25. v. 12. & 29. ver. 10.*

2 *In salicibus in medio eius*, ad salices fluminum, Euphratis, Nehardea, Ahaua, Tigris, &c. apud Strabonem *b*, quasi Babylonij captiuos ad loca inculta, & palustria ablegassent. Vnde aliqui, *In desertis*, vertunt. *In medio eius*, Babylonicæ regionis. Alij, iuxta eam Babylonem, per cuius medium fluit Euphrates. *Organa*, instrumenta musica, quæ in recordationem diuinæ pietatis colendæ, conferebant. Chrysostomus. Quæ & lætitiæ erant organa. כִּנֹּרוֹתֵינוּ *chinnorothenu*, id est, Githaras nostras propriè. Sed est Synecdoche, pro omnis generis musicis instrumentis, quorum laude Iudæi erant celebres, & clari per totum Orientem, quemadmodum perpetuò coluerunt artes, & disciplinas omnes liberales, maximè Poëticam, Musicam, & Mathematicam, q.d. Omnes voluptates abiecimus tædio huius vitæ, & exilij.

b *lib. 16.*

3 *Quia illic interrogauerunt nos*, partim seriò & curiosè, partim ironicè postulauerunt à nobis cantiones, siue irridendo, & insultando calamitati nostræ, siue desiderando à nobis audire modulos illos, quibus carmina nostra modulari consueueramus, præsertim in templo. Cur nunc non canitis, cur fides vestras non pulsatis? Alienius per commiserationem, quasi hortarentur eos ad se consolandum patriis canticis, & potestatem facerent religionis. *Verba cantionum*, verba, quibus vtebamur in nostris cantionibus. Psalmos enim instrumen-

tis, ac ore simul canebant. Construxit verbum interrogandi cum duobus accusatiuis, petiuerant à nobis verba cantionum.

4 *Et qui abduxerũt nos.* Hebraïcè, ותוללינו *vetholaliu*, id est, & qui spoliauerũt nos, propriè, spoliatores, & direptores nostri interrogauerunt nos, postulauerunt à nobis per Zeugma, dicentes, scilicet, id quod sequitur, תלל *Talal*, Chaldaïcè idem quod שלל *Salal*, Hebr. vt Anonymus docet. Chaldæi enim ש schim Hebræorũ commutant in ת thau. Hanc autem vocem vsurpauit, quia agebatur de captiuitate Babylonica, siue Chaldaica. Alij à ילל *Ialal*, eiulauit, q. eiulationis auctores, qui eiulare fecerunt nos. Cæteræ interpretationes frigent. *Hymnum*, שמחה *schimha*, læti. iam propriè, lætum carmẽ, quod canere solebatis in Sion. Chaldæus, *Et qui rapuerunt nos, læti dicebant: Psallite nobis cantica, quæ dicebatis in Sion. De canticis*, ad verbum, שירו לנו משיר ציון *schiru lanu mischir tsion*, id est, *Cantate nobis de cantico Sion.* Sed est Synecdoche numeri. Hæc ironicẽs proponunt, vel respiciunt ad famam, & celebritatem canticorum Hebraïcorum, de quorum præstantia mox. Sunt enim linguarum aliæ aliis ad modulationem & musicam accommodatiores, quas omnes Hebraïca vincit.

5 *Quomodo cantabimus canticum Domini.* Respondent captiui, se nolle res sanctas dare canibus, aut proiicere margaritas ante porcos, nec ad hostium Dei voluptatem velle canere, Vel non posse læta carmina illic personare, vbi sint captiui, & miseri. Intempestiua enim musica in luctu, canticum videlicet designat hîc lætũ carmen, cuius nullus sit locus in miseria & calamitate, vel in genere, cãtũ Ecclesiasticum, qui erat excellentissimus & iucundissimus olim in synagoga, vt hodiè in Ecclesia. Primùm ob linguæ Hebraïcæ Euphoniam, suauitatem & consonantiam. 2. ob eiusdem maiestatem, ad quam nulla alia quoque pertingit. 3. propter varietatem & multiplicitatem vocum, id est, notionum & punctorum vocalium, quorum quinque sunt longa, quinque breuia, quatuor breuissima, siue rapidissima, quæ etsi illa tempestate non essent picta expressè, & actu, at erant intellectu, vsu, & potestate. 4. ob concinnitatem & dulcedinem Prosodiæ, ad quam repræsentandam oportuit excogitare accentus, siue accentuum notulas musicas plus

Cãtus Hebraici præstantia.

34. Rhe

A 34. Rhetoricas. Adde quinto loco formam, artem, artificium, materiam cœlestem, & diuinam plenam consolationum, flammarúmque spiritualium. Quod postremum nostris congruit, Augustino fatente se sæpe in Dei templo fleuisse commotum cantibus, vocibúsque suaue sonantis Ecclesiæ *a*, & narrantibus Sozomeno *b*, & Theodoreto *c*, plerosque Syriæ populos ex harmonia Ecclesiastici cantus pietati mixta ad fidem Christi fuisse perductos. *Aliena*, Hebraïcè, נכר *nechar*, id est, alieni, populi scilicet, vel Dei. In terra extranea, vel impia, & aliena à Dei veri cultu & religione. In captiuitatem quidē B pij precantur & orationes fundunt, sed cum mœrore & pœnitentiæ luctu.

Cătus Ecclesiasticus ad pietatē incendit.

a *lib. 2. Cōfess. ca. 6. & lib. 10. c. 33.*
b *lib. 3. c. 16.*
c *lib. 4. cap. 29. Histor.*

6 *Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur*, à Deo. Rectè, cum Chaldæo, & veteribus. Obstupescat mihi dextera, mihi excidat, fiat paralytica. Deus obliuiscatur vltrà afferre opem dexteræ meæ. Idem enim verbum in Kal, modò actiuè, modò passiuè reperitur. Adde posse legi תשכח *Tissachah*, non תשכח *Tischah*, in Niph. Kimhi & recentiores, vt præ Patribus sapere videantur malunt exponere actiuè, obliuiscatur, obliuioni det dex- C tera mea opus suum, supp. artem suam psallendi, vel quid simile. Obliuiscatur, & dediscat psallere dextera mea. Nulla vis operandi ei relinquatur, & tangendi officio priuetur. Dexteræ meminit, quia est pulsationis instrumentum.

7 *Adhæreat lingua mea.* Sic hunc versum restringunt ad certam rē. Adhæreat lingua mea faucibus meis, ne possim canere, vel loqui: elinguis fiā, muta fiat līgua mea. Quia ore canitur, vt manu instrumenta pulsantur, orat etiam illlud suo destitui officio, si obliuiscatur sanctæ ciuitatis.

8 *In principio lætitiæ meæ.* In præcipuo. Gall. *au principal* D *de ma ioye.* Super caput, Hebraicè, על ראש *hal rosch.* Caput autem appellat summam, præcipuum, q. d. Si non præposuero Ierusalem summæ lætitiæ, quæcunque mihi illa vnquam contingere poterit. Si non eā, eiúsque instaurationē, vel memoriam prætulero omni lætitiæ, & deliciis huius vitæ. Illa erit summa, & præcipuū gaudij mei, quoad viuam. Ecclesiā docet præ omnibus amandā, & omni gaudio debere esse cariorem. Carpendas quidem vitæ huius oblectationes, quantùm necessarius vsus postulauerit: sed oblectationum præcipuum esse in pietatem conferendum

Ecclesia rebus omnibus carior.

9 *Memor esto Domine filiorum Edom.* Precatio contra hostes Ecclesiæ, quales fuerunt Idumæi posteri Esau, non modò vicini, sed & sanguine coniuncti, qui proinde fratres dicuntur *a*. Nam intelligit Synecdochicōs gentes Israëli infestas. Chaldæus putat esse precem Michaëlis Archangeli Synagogæ principis. Putabant ergo veteres Cælites precari pro nobis. *In die*, In die destructionis & vastationis eius, vt suprà *b*, & apud Ieremiam *c*. Ad verbum, את־יום *ethoim*, Cum die. Memento Idumæorum, quo die Hierusalem capiebatur, & vastabatur. Precatur exitium Idumæis, qui incitauerant Babylonios contra se. Precatio autem est abrupta per Aposiopesin propter πάθος. Recordare eorum, secundum ea quæ fecerunt aduersum nos in die vastationis Ierusalem, quantas pœnas meriti sint, vel quid simile. Vel potiùs inuersa per Hysterologiam, vt hic versus cadat in sequentem, & careat iusta distinctione. Memento Idumęorum, qui dicunt האומרים *haomerim*, qui dicebant) *in die Ierusalem, Exinanite, &c.* Quæ precatio congruit Mahometanis, qui ex Ismaële & Esau ducunt originem.

a Deut. 2. v. 4.

Angeli & in his Michaël princeps pro nobis precantur.

b Psa. 36. v. 14.

c Ier. 17. v. 16.

10 *Qui dicunt, exinanite*, qui tum dicebant, *Exinanite*, ערו *haru*, i. nudate, propriè, vastate, quousque defossum & detectum fuerit fundamentum. Eam funditùs euertite, à fundamentis ipsis eam conuellite & eruite. Theodoretus. Repetitio ardorem denotat. *In ea*, eius.

11 *Filia Babylonis misera.* Vocatiui casus. O misera Babylonis filia, progenies, gens natio. Filiam per Metaphoram in huiusmodi formulis vocant cœtum ciuium, vel multitudinem incolatum. Nam ciuium & habitantium multitudo eam rationem habet ad ciuitatē vel gentem, quam filia ad matrē. Kimhi *d*. O miseri Babylonij, ô misera Babyloniorū multitudo. *Misera.* Hebr. השדודה *haschedudah* i. deuastata, i. quæ deuastanda es Propheticè, præteritum pro præsenti, vel futuro. Prædicit enim per imprecationē *e*, exitium Babylonis per Darium Medum, & Cyrum Persam. *Beatus*, erit, vel sit, per imprecationem, quoniā præcessit Imperatiuus. Fœlix & fortunatus erit, bene illi erit, res eius successum consequentur & prosperitatem à Domino, qui te vastauerit. Sic Medi & Persæ & prosperè se habuerunt post euersam Babylonem, adeò vt nobilem Monarchiam conderent, & magnam Asiæ, Europæ, Africæque partem domarent. De beatitudine siue

d Ezech. 16.

e Vt Esa. 13. v. 17. 18. 19.

Persæ post Babylonem captā floruerunt.

A ſine proſperitate temporaria, potiùs quàm ſpirituali. Quanquam & hanc ſunt conſequuti, quoniam propagata eſt apud eos Dei agnitio & fides, dum Cyrus & Darius apud Danielem *a* Eſdram, Deum Iudæorum agnoſcunt religionem fouent, & Perſe in Eſther iudaizant. Alij beatum ſumunt pro laudabili & prædicando. q. d. Qui digna tuis factis retulerit, laude perpetua dignus erit, & apud omnes nominis celebritatem merebitur. Nam rem ſummo Heroë dignam geſſerit.

Cyrus & Darius verum Deum agnouerũt: Dan.6.v.26.27. Eſd.1.v.2.

12 *Beatus, qui tenebit*, apprehendet, corripiet. *Suos*, eius B Babylonis. Beatus qui correptos infantes Babyloniorum ſaxis allidet in vltionem calamitatum, quas nobis crudeliter, & iniquè importarunt. Hebraicè & Græcè *ſuos*, quod in aliquibus noſtris exemplaribus retinetur. Vtut ſit, Apoſtrophe Hebraica in ſimplicem locutionem, ſiue in tertiam perſonam mutari poteſt, אשרי שיאחז ונפצ את עלליב אל הסלע *aſchere ſchiohen venippats eth holalaych el haſſalah*, i. Beatus, qui te ita euerterit, vt ne paruulis quidem tuis, ac infantibus parcat, quò pares tuæ ſæuitiæ pœnas luas.

C

ARGVMENTVM.

Se Deum ob fauorem perpetuò confeſſurum, & adoraturum. Optans, vt cæteri quoque reges, hoc nomine idem faciant.

Ipſi Dauid. CXXXVII. Hebr. 138.

1 Confitébor tibi Dómine in toto corde meo: quóniam audíſti verba oris mei.

D 2 In conſpéctu Angelôrum pſallam tibi: adorâbo ad templum ſanctum tuum, & confitébor nómini tuo.

3 Super miſericórdia tua, & veritâte tua: quóniam magnificâſti ſuper omne nomen ſanctum tuum.

4 In quacúnque die inuocáuero te, exáudi me: multiplicâbis in ánima mea virtûtem.

A ribus magnificati, id est, celebre & notum fecisti. Nomen tuum & maiestatem tuam, maiorem fecisti rebus omnibus, extulisti supra omnia, celebrius reddidisti nomen tuum rebus omnibus. *Omne*, substantiuè, ne quis construat cum *Nomen*. Vt intelligeremus hunc esse genuinum sensum loci, sic verterunt. Alioqui Heb, הגדלת על כל שמב אמרתב *higgidaltna hal col schimcha imrathecha*, variè accipiuntur. Vt & Latina & Græca. Nam & construi potest *Omne* cum *Nomen*, in hanc præstantem sententiam. *Magnificasti super omne nomen tuum*, id est, supra omnia tua nomina. Cuncta tua nomina magna, B insignia, & plena maiestatis reddidisti, fecistíve, quæ apud Hebræos sunt decem veluti propria, septuaginta verò, quasi appellatiua. Cuncta autem fœcunda, & plena mysteriis. Quin & illa Philosophica Aristotelis redolent magnum quid. *Ens*, *bonum*, *admirabile*, *&c.* θεοί apud Græcos in Platonis Cratylo, &c. sunt enim imposita ad rem magnam mirámque significandam. Simpliciter cum Septuaginta per Appositionem: *Quia magnificasti super omnia nomen tuum*, *Verbum tuum*, i. nomen tuum (quod est) Verbum tuum sanctum: nempe Christum, λόγιον σου. Quod ferè sequitur Hieronymus ad Su- C niam. *Super omne nomẽ tuum magnificasti Verbum tuum*, id est, Filium. Subtiliùs cum Kimhi, per Hysterologiam. Quia super omne verbum tuum magnificasti tuum nomen, id est, suprà quàm dixeris & gesseris, illud celeberrimum reddidisti: vel per Asyntheton, super omnia nomen tuum (& verbum tuum) supra omne aliud magnificasti nomen tuum (&) verbum, vel comparatiuè, Magnificasti verbum tuum super omne nomen tuum, id est, magis quàm nomen tuum. Maiora tua promissa fecisti, quam nomen tuum, multò plura nobis præstitisti, D quàm promiseris. *Nomen*, maiestatem, vel laudem tuam. Chal. *Magnificasti super omne nomen tuũ verba laudis tuæ.* Quod putant aliqui secutos Sept. apud eos corrigentes ἅγιον. pro λόγιον, & Latinè legẽtes, *magnificasti super omne nomen tuum* eloquium tuum.

Nomina Dei quot & qualia apud Hebræos.

Verbum super omnia magnificatum.

4 *Multiplicabis in anima mea virtutem*, sic supple. Si me exaudieris, sic multiplicabis in me. *Virtutem*, fortitudinẽ in me dilatabis, propriè augebis. De donis Spiritus sancti.

5 *Confiteantur tibi Domine omnes reges terræ.* De futura

Regum fide, & pietate, quos per Euangelium Apostoli, & Apostolici conuerterunt. Alij pronunciatiuè, *Confitebuntur*, & infrà a, *Cantabunt*, q. d. Reges vicini excitabũtur ad te celebrandum, cùm te audierint oris tui promissa prolixè persoluisse.

a *Vers. 6.*

6 *Et cantent in viis Domini.* Cantent vias Domini, id est, facta & consilia eius mirabilia. Syntaxis linguæ contra Gnosticos, qui *in viis* (inquiunt) *Domini, non in viis suis, sed viis, quibus ducuntur verbo.* Absurdè. *Quoniam.* Ratio cur viæ & actiones Dei sint celebrandæ. Nam non loco congruit, vt *Quoniam* accipiatur continuatiuè, pro *Quòd*, & significetur, quid debeant, cantare, nempe de hoc cantent, quòd sit magnus & gloriosus.

7 *Quoniam excelsus Dominus, & humilia, & alta.* Aliqui masculinè humiles, altos, siue superbos. Sed sententia generalior præstat. *A longè*, nõ propè, nõ familiariter: id est, superba vel superbos despicit, à se procul remouet, & à suo fauore & clementia: non amat, neque familiariter cognoscit, ad eos non propè accedit, vt occurrat, excipiat, gratificetur: eos non nisi eminùs cognoscit, vt perdat. Alta quidem & humilia omnia cernit, sed hæc aspiciens, illa prospiciens, vt ex Opticis sumatur similitudo. Hinc Chald. *Superbos à cœlo longè propellet*. Alij, *E longinquo eos perspectos habet & cognitos*: siue iuxta Chrysostomum, *magnifica eorum antequàm fiant, nouit.*

8 *Si ambulauero in medio tribulationis.* In rebus calamitosissimis & deploratissimis. *Viuificabis me*, in vita me cõseruabis. *Extendisti, saluum fecit.* In futuro, Heb. תשלח תושיעני *thischlah thosechiben*, id est, *Extendes siue mittes, saluum facies.* Contra iram hostium meorum manum tuam mittes, manu tua compesces furorem hostium meorum, eorum iræ manum tuam obiicies, sicque me tua manu saluabis. *Super*, enim pro contra.

9 *Dominus retribuet pro me*, me vlciscetur, rependet vicem hostibus pro me. Sic & Chaldæus. *Dominus reddet malum illis propter me, siue mea causa.* Quare Hilarium de vindicta Deo seruanda interpretatur b. Alij, perficiet pro me (quod reliquum est) Gall. *Dieu fera le reste, ou le demeurant*. Absoluet, quod inchoauit. Dominus rem meam peraget, absoluet, quod cœpit in me. *Opera*, me, qui sum opus manuum tuarum, ne despicias: siue, ex Hebræo אל תרף *altherepth*, id est, ne dimittas, ne deseras.

b *Vt Deut. 32. v. 35.*

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Dei prouidentiam esse insignẽ erga nos ab vtero materno, præsertim erga amicos. Nam impios perire, qui eam non satis credunt. Christo attribuunt.

1 In finem, Psalmus Dauid. CXXXVIII. Hebr. 139.

B 2 Domine probâsti me, & cognouísti me: tu cognouísti sessiônem meã, & resurrectiônem meam.

3 Intellexísti cogitatiônes meas de longè: sémitam meam & funículum meum inuestigâsti.

4 Et omnes vias meas præuidísti: quia non est sermo in lingua mea.

5 Ecce Dómine tu cognouísti ómnia nouíssi-C ma, & antíqua: tu formâsti me, & posuísti super me manum tuam.

6 Mirábilis facta est sciéntia tua ex me: confortâta est, & non pótero ad eam.

7 Quò ibo à spíritu tuo? & quo à facie tua fúgiam?

8 Si ascéndero in cœlum, tu illic es: si descéndero in inférnum, ades.

D 9 Si súmpsero pennas meas dilúculo: & habitáuero in extrémis maris.

10 Etenim illuc manus tua dedúcet me: & tenébit me déxtera tua.

11 Et dixi, Fórsitan ténebræ conculcâbunt me: & nox illuminátio mea in delíciis meis.

12 Quia ténebræ non obscurabúntur à te, & nox sicut dies illuminábitur: sicut ténebræ eius, ita & lumen eius.

13 Quia

13 Quia tu possedísti renes meos: suscepísti me de vtero matris meæ. A

14 Confitébor tibi, quia terribíliter magnificâtus es: mirabilia ópera tua, & ánima mea cognóscet nimis.

15 Non est occultâtum os meum à te, quod fecísti in occúlto: & substántia mea in inferióribus terræ.

16 Imperféctum meum vidérunt óculi tui: & in libro tuo omnes scribéntur, dies formabûntur, & nemo in eis. B

17 Mihi autem nimis honorificâti sunt amíci tui Deus: nimis confortâtus est principâtus eôrum.

18 Dinumerâbo eos, & super arénam multiplicabûntur: exurréxi, & adhuc sum tecum.

19 Si occíderis Deus peccatôres: viri sánguinum declinâte à me. C

20 Quia dícitis in cogitatiône: accípient in vanitâte ciuitâtes suas.

21 Nónne qui odérunt te Dómine óderam: & super inimícos tuos tabescébam?

22 Perfécto ódio óderam illos: & inimíci facti sunt mihi.

23 Proba me Deus, & scito cor meum: intérroga me, & cognósce sémitas meas.

24 Et vide, si via iniquitâtis in me est: & deduc me in via ætérna. D

---

2 *Domine probasti me, & cognouisti me*, probatũ. exploratum, perfectúmque habes, probè me nosti, quasi facto periculo. Chrysostomus. Quod mox ait *cognouisti*, intellexisti, inuestigasti, præuidisti. *Sessionem*, *resurrectionem*. vitam meam totam. Euthymius. Nosti quando & vbi sessurus

A sessurus sim, & surrecturus. Metaphora ab arte venatoria, quam ferè toto Psalmo continuat. Omnia tibi nota sunt, quæ sedens, stans, ambulans, cubans cogito, atque gero: siue otiosus degam, siue aliquid negotij agam. Chaldæus, *Coram te nota est sessio mea ad studendum legi, & resurrectio ad eundum in prælium.* Ad verbum, שבתי *schibthi*, קומי *chumi, Sedere meum, resurgere meum.* Sed infinita sæpe accipiuntur pro nominibus.

3 *Intellexisti cogitationes*, animi sensus eminùs nouisti, antequàm moueantur, Chrysostomus. רעי *rhehi* hoc significat ex Chaldaica lingua, in qua רעה *rahá* pro B רצא *ratsa* ponitur. Et sic hìc ferè accipiunt Rabbini. Nam pauci sunt, qui vertant, *Amicos meos*, siue singulariter *Amicum meum. De longè*, ab æterno, longè antequàm exoriantur, existant, ac incidant in meum animũ, priusquàm cogitem aliquid, hoc nosti, vt non tantùm perspicias præsentes cogitationes, verùm etiam futuras, ídque ab omni æternitate: tanta est tua perspicacia & animi acies. Non enim ad locum, sed ad tempus referendum, Hilarius. Contrà tamen aliqui ad loci interuallum. De cœlo intelligis mei animi sensa. R. Emmanuel, cùm adhuc sunt longinquæ ab opere, cùm sunt adhuc in potentia, ac antequàm in actum exeant. Scientia Visionis cogitationes omnes & affectus tum hominum, tum C Angelorum, etiam quæ in infinitum in æternitate multiplicabuntur, cognoscit Deus: & quidem simul ex parte sui vnico actu: licèt multitudo illarum cogitationum per se, non nisi per successionem futura sit. *Semitam meam*, meas etiam actiones, opera & studia. *Et funiculum*, longum meum tractum, meam gyrationem, meos longos sinus & spiras peruestigasti, i. mea vestigia. Persistit in venationis metaphora, quæ est expressior in Hebræo, ארחי ורבעי זרית *archi veribbi zeritha*. i. *Semitam meam & cubitum meum cinxisti*, Gall. *Ma trace & mon giste.* Iter, quo ambulo, & locum, in quo recubo, explorasti, palámque fecisti. Ad verbum, ventilasti, vel circumdedisti. Chald. *Sed & quando ambulo in via, & accumbo ad vacandum legi, secedere fecisti me* (quasi in secretiorem locum deduxisti, Græcè, ἀν. χωρεῖν.) Sic indagare, inuestigare, cingere, vocabula sunt venatoria. Me gradientem, cubantémque cinxisti, ne tuum conspectum effuge

Scientia visionis Dei quæ.

D

effugerem, siue velim ambulare interdiu, siue noctu cubitum ire, tu semper es circùm me, ac me veluti constrictum tenes vndique, ne tuæ prouidentiæ oculos euadam. Septuaginta fortasse pro χοινίον, *Fœniculum*, κοῖτην. *Cubile* verterant. Quanquàm nihil admodùm refert, modò Metaphora percipiatur. *Funiculus* etiam sumi possit Poëticè pro vita, vt apud nostros filum, quod Parcæ dicuntur nere, deindéque præscindere. A

4 *Et omnes vias meas præuidisti*, opera mea, vt rectè Augustinus. *Præuidisti*, prouidisti. Rectè. Nam verbum סכן *Sachan*, è sermone Chaldaico est accipiẽdum, *Periclitari*, Omnes meæ vitę rationes periclitatus es, & expertus. Eas peruestigatas, & exploratas habes. Alij, proficere fecisti. Alij, Assuefecisti, &c. vt actiones meas nondũ opere præstitas intueare, *Quia*, Aposiopesis. Quia non est sermo in lingua mea, quem supp. tu non præuideris, vt infrà a, *Nemo in eis*, supp. qui non scribatur. Relinquebatur hoc tertium cognoscendum, vt notitia esset perfectissima. Sermones scilicet, cum cogitationibus, & omnibus actionibus, quas quidem significauit per semitam, funiculum, & omnes vias. Sine Aposiopesi. *Quia* quamuis, כי *chi* pro אפ אל פי *aph hal pi*, vt suprà b, & sæpe alias. Quamuis vias meas non enunciem, quamuis eas non dicam, quamuis nihil sim locutus. Vel (qui idem est intellectus.) Cùm, vt denotet tempus, sicuti aliàs sæpe, כי *chi* pro כאשר *chaasher*. Et sic intellexit Chaldæus: *Et cùm non est eloquium in lingua mea*, Nosti meas vias, etiam quo tempore nondum eas enunciaui. Masoretæ iungunt cum principio sequentis versus satis incommodè, & non sine Eclipsi particulæ עוד *hod*, & aliis difficultatibus. *Quia non est sermo eius* (adhuc) *in lingua mea, ecce Domine cognouisti totum illum*. Nondum adhuc sum loquutus, quin tu illud noueris: ne prolatam quidem mea lingua sententiam pernoscis. Vnde quod sequitur, *Nouissima, & antiqua*. accipiunt pro *Retrò & antè*, & construunt cum sequentibus. Retrò & antè formasti me, id est, anteriora mea & posteriora, totum me, & vndique, quantus quantus sum, & à tergo & à fronte, ne quis somniet cum Manichæis, & aliquot aliis impiis, partem nostri à Deo, partem ab angelis, vel dæmonibus esse formatam. *Sermo*, Rectè è fonte. In Græcis tamen exemplaribus hodiè

a *Vers. 16.*

b *Psal. 118.*

B C D

A dic δόλ☉, non λόγ☉, vt & in Romano Psalterio: *Quia nō est dolus in lingua mea*, quasi *sermo* sumatur in malum, pro sermone doloso & fraudulento.

5 *Ecce Domine tu cognouisti omnia nouissima & antiqua.* Mea scilicet, i. quæ mihi olim, atque adeò antequàm nascerer contigerunt, & quæ mihi nouissimè contingent. Nisi malis cum Euthymio vniuersè intelligere de cunctis præteritis, & futuris. Cognita & præsentia habes, quæ olim retroactis sæculis præcesserunt, & quæ futuris temporibus, & extremis euenient. Futura omnia ad extrema vsque temporum, & præterita antiquis,

B & æternis sæculis. Sic videntur quoque intellexisse veteres Hebræorum doctores, vt indicat R. Mose Nahmanides *a*. Recentiores quia ad verbum, אחור וקרב *ahor vekereb*, *Retrò & antè*, per *Retrò* membra postica, per *Antè* antica accipiunt, in anterioribus & posterioribus membris per totum corporis circuitum figurasti me, atque formasti. *Manum.* Manum admouisti super me ad me fingendum, & forma hac afficiendum. Metaphora à figulis, qui manum ducunt super argillaceam materiem, & in ea manu certam formam inprimunt.

C Chrysostomus ad conseruationem refert, vt indicet Dei mox à creatione curam. Tua prouidentia gubernas & protegis.

6 *Mirabilis facta est scientia tua*, tui passiuè, tui cognitio, tui notitia, quæ ex me, meique productione, & opificio gignitur, est mirabilis. Actiuè etiam congruit, Cognitio tua ex me, siue ex mei confirmatione apparet mirabilis. Tua scientia, sapientia, intelligentia ex meo opificio facta est admiranda. Liquet te esse sapientissimum & intelligentissimum, ex eo quòd me tanta arte condideris, quam delibant Lactantius de Opificio Dei,

D Cicero de natura deorum, Galenus de Vsu partium, & Anatomiæ scriptores. *Ex me*, ex mei opificio & structura. Scientia & cognitio tui est mirabilis, q. d. ex mei opificio intelligo & scio, quàm sis mirabilis & potens. Meipsum noscens, excellentiam tuæ sapientiæ nosco. Ita Basilius & Nicetas *b*, Vulgò Rabbini, *Ex me*, præ me, supra me, extra meum captum, supra intelligentiam meam. Mirabilior est scientia, & cognitio rerum tuarum, quàm vt ego eam consequar. Adeò est ardua & difficilis, vt eam ego consequi non possim. Mirabiliter captum meum

a *Exod.* 33.

b *In* 42. *orat. Nazianzeni.*

meum ſuperat tui cognitio. Chryſoſtomus : *Mirum in modum excedit captum meum eorũ quæ tu facis ratio. Confortata,* נשגבה *niſchgebah.* Eleuata eſt propriè. Per Epexegeſin idem dicit aliis verbis Robuſta , vel ardua facta illa ſcientia tui , vel ſapientia tua (actiuè) vt ei non præualeam, vt non poſſim ad eam (peruenire, vel attingere, ſup.) Et ſine Eclipſi. *Non potero ad eam* , non potero contra tuam ſcientiam , non ei præualebo. Adeò fortis eleuatáque eſt , fruſtrà ad eam comprehendendam nitar , & coner. Maior , altior & ſublimior eſt , quàm vt poſſim aſſequi.

A

Deus eſt vbique actu & eſſentialiter, per præſentiã, potentiam, & eſſentiã.

B

7 *Quò ibo à ſpiritu tuo.* Docet Deum eſſe eſſentialiter, & actu vbique , non tantùm in cœlo , vulgus exiſtimat , atque adeò Ariſtoteles de mundo ad Alexandrum. Nam de aliis modis non dubitant , vt qui laudent illa Poëtarum:

-- Iouis omnia plena.
Quò fugis Encelade, quaſcunque acceſſeris oras.
Sub Ioue ſemper eris.

Per præſentiam quidem , quia Dei aſpectus ad omnia clariſſimè peruenit. Per potentiam , quoniam nullus locus, eius prouidentia, actione, vi, efficacitate, operatione vacat. Per eſſentiam verò , quod iſti non capiunt: quoniam eius ſubſtantia eſt immenſa , cuncta replet, per omnia infinitè patet, atque funditur exactiùs & abſolutiùs , quàm rei finitæ cuiuſlibet ſubſtantia certo loco terminetur, & circumſcribatur, quaſi mundi anima, ſe totum per omnia actu , & reipſa infundens , & quaſi miſcens , vt vbique ſit repletiuè , nullibi circumſcriptiuè, vel definitiuè , implendo videlicet cuncta , non quidem per ſucceſſionem , non per ſitum partium , ſed totius in toto, & totius in qualibet parte. Nam in tantis myſteriis duntaxat balbutimus ; deficientibus propriis vocabulis. Cuius rei imaginem videmus in anima , quæ omnia corporis membra præſentia ſua complectitur.

C

D

Spiritus S. & Filius hic deſignantur.

A ſpiritu , quo modo Spiritum tuum , præſentiam tuam, & conſpectum latebo ? Euthymio per ſpiritum & faciem Dei , ipſum Deum circunloquitur. Nonnullis Spiritum ſanctum , & filium Dei , qui Patris eſt facies , atque imago.

8 *Si aſcendero in cœlum.* Ita more feræ à venatoribus preſſæ , quo me vertam , neſcio , ſiue in altum , ſiue in profundum:

A profundum: adeò obsessum, & constrictum me tenes. *Si descendero*, אציעה שאול *atsibah scheol*, i. Si stratũ fecero, propriè in inferno. Si me illic occultaro, velut in cubili. Per distributionem Prolepsis illustratur.

9 *Si sumpsero pennas meas diluculo*, שחר *schahar*. Diluculi, siue auroræ, in genitiuo, magis Poëticè. Si sumptis auroræ pennis celeriter euolem in extrema mundi loca. Si volauero in extremum occidentem, tanta velocitate quanta aurora, vel sol in aurora, illuc tu me comitaberis: etiam illic me tua manus tenebit, tuáque dextera comprehendet. Aurora solis prænuncia, momento in B totum hemisphærium peruadit: adeò vt Physici disputent, num illuminatio sit motus momentaneus, citra prius & posterius. Vtut sit, fit tempore imperceptibili, ac est allusio ad Solem in aurora iacto celerrimo radios longissimo vibrantem versùs occidentem supra mare, vbi tandem dicatur occidere, se in Oceano veluti condens. Per eius pennas Arnobius cogitationes adumbratas ait, quæ repentino volatu vbique quidem sunt, at non desinunt Dei oculis liquidissimè perspici.

10 *Etenim illuc manus tua deducet*. Etiam. Vide suprà *a*. C Nam גם *gam*, vel אף *aph*, sic solent vertere. Tantùm abest, vt vel sic tuam præsentiam, & potestatem possim effugere, vt etiam illuc me deducas, ac illic velut captiuum teneas *b*. *Manus*, potentiæ & virtutis Dei nota. *Illuc*, ad illum locum, ad hoc maris extremum.

a *Psa'.67. v.21.*

b *Amos 6. v.2.*

11 *Et dixi, Forsitã tenebræ conculcabunt me*, cooperient, & occultabunt, ne me videas. Quod enim in terra pedibus calcatur, ab oculis subducitur. Vnde Hebraicè, ישופני *ieschupeni*, id est, obscurabunt me. Canit tenebras non impedire prouidentiam Dei, quia ei sunt lux. *Et nox*. At nox, atqui nox (particula aduersatiua) lucida D est circa me. *Illuminatio mea*, passiuè pro *Mei*. Nox ostensio mei est. Ostendit me, conspicuum & lucidum reddit. Atqui nox illuminabit me, clarum & perspicuum exhibebit me tibi, cum meis deliciis & voluptatibus, quibus tutò in tenebris me frui putabo. Noctu præsertim vacatur voluptatibus, & libidini. *In deliciis meis*. Doctè. Nam עדן *éden*, & ἡδονὴ Græcè, voluptas, delectatio. Legerunt ergo בעדני *beadni*, vt Nun sit radicale, non seruile cum Masoretis בעדני *babadeni*. *Super me, circũ me*, vt sit affixum iisdem quidẽ literis, sed variatis punctis.

A

22 *Quia tenebræ non obscurabuntur.* Particula Emphatica. Vnde Hebraicè, גם *gam*, *Etiam.* Respondet enim superiori Prolepsi. *Non obscurabuntur à te.* Non obscondent quicquam tibi. Tenebras ipsas, & quæcunque fiunt in tenebris, clarè cernis, & nox tibi tam est luminosa & lucida, quàm dies ipse. *Sicut tenebræ eius*, noctis, *ita & lumen eius*, diei tibi est. (Pronomina enim *eius*, non idem referunt.) Aequè manifesta sunt tibi omnia, Euthymius rectè. Nam Caph similitudinis repetitum in hac lingua, absolutam & perfectam dicit similitudinem. Itaque nihil refert vtrùm vertas, *Sic tenebræ, sicut & lumen eius*, an, *Sicut tenebræ sic & lumen eius*, q.d. apud te tenebræ, & lux pares sunt. Nullum discrimen tibi est inter noctis tenebras, & diei lucem. Nox præbet tibi tantùm luminis, quantùm dies ipse. Sunt enim hoc ipsum apud te tenebræ, quod lux ipsa clarissima, vt nihil te latere queat. Noctis caligo Deo ipsissima lux est, & purus dies. Nihil itaque eius interest ad nostra pernoscenda, siue in luce, siue in densissimis tenebris agamus. Quoniam enim Dei oculi sunt, veluti sole lucidiores & radiantiores, sua præsentia tenebras illuminat, nec indiget externo lumine putà solis, vel lucernæ, vt res in tenebris positas cernat, & discernat. Nam eius mens sic in rerum cognitione se habet, ac si humanus oculus de seipso lumen diffunderet, siue haberet lucem intrinsecam, per quam rem extra positam sibi conspicuam redderet, non expectato Solis, vel alterius lumine, aut sicut Sol, qui haberet oculos, vel vim perspiciendi.

B

C

23 *Quia tu possedisti*, habes in potestate, vel pernosti. *renes meos*, id est, affectus, consilia, studia penitissima, & adiuuisti à primordio. Sedes affectuum est in renibus, vt cogitationum in corde. Vnde principium consiliorum & cogitationum Scriptura solet tribuere renibus, perfectionem & complementum cordi. Anonymus, *fecisti renes meos, & intima quæque mea membra.* Meminisse autem renum, quòd primùm formentur, veluti duæ sphæræ poli. Medici tamen aiunt, primùm tres nobiliores partes in vtero formari, cor, cerebrum, & iecur, ac figuram Embryonis primùm disponi in speciem formicæ, in qua cernimus tres patres, & quasi incisuras potissimùm eminere, & protuberare. Chrysostomo, per renes seipsum circumloquitur, veluti à parte totum describens;

D

Formatio hominis in vtero qualis.

Quo

A *Quoniam tu* (inquit) *possedisti me, id est, possessionem tuam me fecisti, diuina tua prouidentia dignum. Suscepisti*, adiuuisti, protexisti à prima mei origine. Vnde Heb. תסכני בבטן אמי *thesucheni bebethen immi. Obumbrasti in vtero materno*. Alij, texisti, & cooperuisti, id est, composuisti: parùm ad linguam accõmodatè. Pro perspicacitatis Dei paradigmate affert artificium illud mirabile, quo compingimur in obscurissimo matricis loco.

14 *Confitebor tibi, quia terribiliter*, mirificè, admirando artificio. Ad verbum, נוראות *nodaoth*, i. Terribilis. Sed adiectiua sæpe vtuntur per aduerbia, vt Græcè tam adie-B ctiua, quàm substantiua. *Magnificatus es*, in mea formatione. Magnus effectus es & mirabilis in mei opificio & structura. Vnde Heb. נפליתי *niphleti*, Mirificatus sum, mirificè formatus sum. *Cognoscet* (id), agnoscet vehementer & studiosè. Anima mea planè id cognoscit & intelligit. Admirabilia sunt opera tua: id quod animo meo probè recognosco. Aliqui sub. (quæ) mirabilia sunt opera tua, & anima mea (quę) cognoscit valdè, q. d. Itémq; anima mea intelligentiæ particeps, notitiæ, rationis, & intelligentiæ capax, est valdè mirabilis, per Zeugma.

C 15 *Non est occultatum os meum*, ὀστῶν, ossium compactio. Synecdoche. Membra mea interiora, vtut carne & pelle tecta, quibus compactus sum in abdito ventris materni, tanquàm terræ penetralibus, tibi non sunt ignota. Aliqui, robur, & virtutem Metaphoricè exponunt. Non est tibi occultum, quàm tenuis essem virtutis & fortitudinis, cùm in materno vtero tuis primùm manibus formari inciperem. *Quod fecisti*. Heb. אשר עשיתי *ascher haschithi*, quo factus sum. אשר siue *Quod*, est Pronomen, non Coniunctio, contra Gnosticos. *Et substantia mea*, non est occultata, per Zeugma, à te, id est, à

D tua notitia, *in inferioribus terra*, id est, in vulua, in visceribus materni vteri, tanquàm antro abdito terræ. In Hebræo locutio est magis Poëtica. (Et quo) רקמתי בתחתיות ארץ *rachamthi bethahtaioh arch*, *variegatus sum* (variè contextus, & q. diuersificatus) *in inferioribus terra*. Nam illud est verbum רקם *Rakam*, quod ad illud *a*, *Circumamicta varietatibus*, vsurpatum est, de variis donis & excellentiis Ecclesiæ. Comparat opus creationis in neruis, ossibus, carne, cuti, operi Phrygionico, & aluum seu vuluam matris inferioribus terræ, q. d.

a Ps. 44. v. 10.

Variè effictus sum, & contextus, miro artificio & ingenio, distinctus sum membris, veluti acu pictus, textúsque: quo pacto pannus lineus pulchrè solet acu pingi, aut aulæa eleganti imaginum & colorum varietate. רקם *Rakam*, acu texere, siue acu pingere. Gall. *Broder en tapisserie*. Secundùm varias imagines & colores, pulchra varietate artificiosissimè factus sum: de quo Galenus *a*, Lactantius *b*, Cicero *c*, & Anatomici. Nā significatur inexplicabile artificium, quo humanum corpus è tam diuersarum rationum membris mirabiliter componitur instar Phrygionicæ. Inferiora terræ vocat matris vterum.

a libris de vsu partiū.
b de Dei opificio.
c de Natura deorum,

16 *Imperfectum meum viderunt oculi tui*. Substantiuè. Corpus meum nondum perfectum, nondum suis organis formatum, me adhuc imperfectum, informe meum, massam meam informem, indigestámque, fœtum meum rudem, nondum in materno vtero cunctis suis membris & forma vltima absolutum, sed impolitum adhuc & incultum, temporis progressu per vim diuinam & generatricem perficiendum, q. d. Me in vtero duntaxat inchoatum oculis tuis vidisti, meique rudimenta spatio temporis conformanda pernouisti, quantumuis in cæco vtero ignorarentur, vt ea quæ sub terra existunt גלום *Gólem*, embryonem, fœtum vteri imperfectum Hebræi appellant, & interpretantur גוב בלא צורה *gub belo tsura*, corpus absque forma. Atque inde pro materia prima siue informi apud eorum Philosophos accipitur. *Et in libro tuo omnes*, in tua notitia & memoria. Metaph. à libris ad memoriam subleuandam scriptis. Theodoretus. Pulchra Antithesis ad sequentem versum, quam recentiores non intelligunt, per eam autem transit ad Psalmi secundam partem de singulari, & præcipua Dei prouidentia erga probos, vltra illam generalem hactenus explicatam. In libro quidem tuo, id est, in tua notitia & memoria, omnes homines scribentur, dies formabuntur, producentur, multiplicabuntur, multi fient, condentur, & transibunt, *& nemo in eis*, deficiet sup. à libro tuo: vel, qui non in eo scribatur. Est enim Aposiopesis, quam Anonymus sic nobiscum absoluit. ולא אחד מהם וחסר שלא יהיה בתוב *velo ahad mohem iehsar shelo ihie cathub. Nullus eorum deficiet, qui non scribatur*. At amici tui Deus nimis sunt honorati, q.d. Omnes quidē in tua notitia scribentur, & nemo eorum à tua fugiet me mo

A memoria & cognitione, quãtumuis dies multiplicentur, augeantur, formentur: at amici tui peculiariter ea notitia & memoria tua honorantur. Omnes quidem nosti, sed non omnes æquali beneuolentia & honore prosequeris. Hic est simplex sensus, & ad verbum ex Hebræo ולא אחד בהם *velo ahad bahem*, à Septuaginta expressus. Quem torquent recentiores duobus modis: primùm, quoniam per neutrum, non masculinum, ita exponunt: cùm tamen neutrum Hebræi exprimant propriè per fœmininum, & fons hîc masculinè loquatur: *In libro tuo omnia scribentur, dies formabuntur, & non vnum in eis* (tibi B erit ignotum, vel, extabit.) De membris humanis, quæ ita scribuntur in Dei prouidentia, vt *a*: *Etiam capilli capitum omnes numerati sint*, nec vnus ex eis pereat, quæque per dies formentur, temporis progressu, cùm nullum eorum adhuc extaret, sed tunc temporis tantùm esset embryo. Cùm informis adhuc essem fœtus, videbas me: cuncta membra, quæ per dies formantur, vel formata erant, velut in libro habebas depicta, cùm adhuc ne vnum quidem extaret. 2. Quoniam contra auctoritatem veterum, vt Septuaginta Chaldæi, R. Selomonis, Talmudicorum, Hieronymi רעיך *rehecha* accipiunt, vt suprà *b*, pro cogita- C tionibus, ex vsu Chaldaico, non pro amicis *c*. Mihi quàm pretiosæ, præclaræ, stupendæ, mirabiles sunt cogitationes tuæ Deus. Quàm multæ, vel validæ summæ earum, siue excellentiæ. *Dies ἡμέραι*. Nomin. casus, eo quem dixi sensu. In aliis exemplaribus ἡμέρας, in accusa. plurali. Vnde Hilarius, Arnobius, Augustinus diuersas afferunt explicationes. In accusat. significabitur spatium temporis, *Per dies*, id est, paulatim, & temporis successione fingentur homines. Alij vertunt in ablatiuo, *Diebus*, eodem intellectu. Nam in spatio temporis locus est accusatiuo & abla- D tiuo. Sic illud *d*: *Maneat puella nobiscum dies*. Et illud *e*: *Dies erit redemptio eius*, i. intra dies, per annum. *In eis*, diebus, in tanta dierum multitudine (nemo deficiet è tuo libro) est enim Aposiopesis, vt dixi. Vel, *in eis*, ex eis hominibus. Nam Anonymus ב *be*, pro מן *min*, *in* pro *ex*, hîc sumi docet. Chaldæus totum hunc versum sic reddidit: *Corpus meum viderunt oculi tui, & in libro memoriæ tuæ omnes dies mei scripti sunt, in die quo creatus est mũdus. A principio creatæ sunt omnes creaturæ in sex diebus*

a Luc. 12. v. 7.

b Vers. 2.

c Exod. 20. v. 25. Leuit. 18.

d Gen. 24. v. 55.

e Leuit. 25.

nec est duntaxat (dies) vnus inter illos. Posset etiam fons sic verti. *Massam meam informem viderunt oculi tui, & in libro tuo cuncta ipsa* (membra) *scribuntur. Per dies formantur, & nullum in eis* (sup. deficit.) A

17 *Mihi autem nimis honorificati.* Altera pars Psalmi, præsertim erga amicos Dei vigere ipsius prouidentiam. Hoc enim est Epithetum piorum *a. Mihi.* Datiuus emphaticus, apud me, vt sentio, vt video Theodoretus *b* passiuè exponit, *A me.* Honorantur autem à me valdè amici tui Sancti. O Domine, eos magnifacio, colo, honoribus afficio. *Honorificati*, pretiosi propriè יקרו *iakeru.* In pretio & honore mihi sunt valdè amici tui ô Deus. Eos copiosè studioséq; colo & veneror. Hinc Hierem. Constantinopolitanus Sanctos honorandos colligit in suo primo ad Protestantes responso *c. Amici*, rectè, vt docui, etsi recentiores *Cogitatus* interpretentur. Adde sequi mox Antithesin de Dei inimicis. *Principatus*, excellentia & dignitas eorum, quàm est potens & fortis, vel multiplex, quantùm inualuit: Sic & Chald. *Mihi quàm honorati & celebres sunt, qui amant te iusti, Deus. & quàm validi sunt principatus eorum.* Hebraïcè, ראשיהם *raschebem*, i. Capta eorum Quoniam autem ראש *Rosch*, siue caput Metaphoricè significat cacumen cuiuslibet rei, principem, siue principatum, præcipuum, summam, ideò recentiores, vt tantùm dissentiant à maioribus, pro vltimo sumunt. *Quàm multiplicata, vel roborata sunt summa eorum* (cogitatuum.) Tuarum cogitationum tanta est summa. vt eam subducere non possim. Tuæ cogitationes ne quidem summatim mihi innotescunt, quantò minùs particulatim. Sic vocantur incomprehensibilia Dei consilia, quibus omnia mirabiliter condidit, gubernat, & tuetur. B C

a *Vt & Io. 15. v. 14. Lu. 12. v. 24.*
b *In Ps. 118. ver. 63.*
Sancti sunt honorandi.
c *Ca. 15. pa. 110.*

18 *Dinumerabo eos, & super arenam.* per Concessionem rhetoricam. *Eos*, amicos tuos. Iuxta recentiores. *Cogitatus tuos.* Si eos amicos tuos velim numerare, perinde fecerim ac si numerare conarer arenam maris. Si surrexerim (ad eos numerandos) adhuc sum tecum (vt priùs.) Nihil ampliùs, quàm anteà fecerim, nihil promouerim. Sunt enim innumerabiles. Vaticinatur de plenitudine Gentium, & alludit ad promissionem factam Abrahæ *d*, & Isaac *e*. De qua item Paulus *f*. Hinc illud Ioannis *g*: *Vidi turbam magnam, quam numerare nemo poterat* D

d *Gen. 13. v. 16. & 17. v. 6.*
e *Genes. 26. vers. 4.*
f *Ro. 4. v. 4.*
g *Apoca. 7. vers. 9.*

ex om

A *ex omnibus tribubus & linguis, &c. Super arenam.* Hyperbolica locutio de multitudine innumerabili. *Exurrexi,* præueni diem, inuigilaui, ad eos siue amicos, siue cogitatus dinumerandos, subaudiunt Rabbini, *& adhuc sum tecum*, vt priùs, subaudiunt iidem. Adhuc tecum hæreo, adhuc tuorum amicorum (vel, iuxta recentiores cogitatuum) numerum non pernosco. Si inuigilauerim enumerandis illis, luserim operam: idem ac priùs, cùm vellem numerare arenas maris, egero. Est enim alia concessio, *Exurrexi*, si exurrexerim. Esse adhuc cum Deo, est adhuc versari in eius, vel rerum ipsius contemplatione, nondum eas comprehendere: adhuc stare coram, & ad considerandum. Atque ita nihil nisi innumera electorum multitudo designatur. Gall. *Et icy suis encore.* q. d. Quò diutiùs considero cogitationum tuarum, vel potiùs amicorum tuorum numerum, multitudinem, summam, eò illam minùs comprehendo. Consolatio de numero electorum. Nam quod Christus ait *a*, *Multi vocati, pauci verò electi*, paucitas dicitur respectu infidelium. Nostri & Chaldæus ad resurrectionem beatam referunt, *Exurrexi*, post mortem resuscitatus sum, & resumpsi corpus, *& adhuc sum tecum*, iuxta illud Pauli *b*: *Siue viuimus, siue morimur, semper cum Domino erimus.* q. d. Quid timeo mori? resurgam, & adhuc cum Domino ero. Vnde sequitur, *Si occideris, Deus peccatores*, in illo resurrectionis die (morte æterna) *viri sanguinarij discedite à me.* Chald. *Resurgam in mundo venturo, & adhuc ero tecum.*

a Matt. 20. v. 16.

b 1. Thess. 6. v. 16.

19 *Viri sanguinum declinate à me*, ô viri sanguinarij, homicidæ, qui scilicet destruitis tantum Dei opificium, quod tanta arte conditum est, recedite à me, ne in pœnis, quas luetis acerbissimas, vobis coniungar, ne iisdem suppliciis vobiscum inuoluar. Eorum potiùs meminit, quàm alterius generis improborum, & quia homicidium est scelus maximum, & quia descripserat fabricationem hominis admirabilem. Tertia pars, impios, qui eum contemnunt, & pro nihilo habent, perituros.

20 *Quia dicitis in cogitatione.* Immutarunt ad perspicuitatem personas, vt sententia continuaretur planiùs cum proxima Apostrophe. Ad verbum, אשר ימרוב למזמה נשוא לשוא עריב *ascher iomerucha limzimmiah naschu laschau herecha*, i. *Qui, vel quia dicunt tibi in maligna cogitatione. Acceperunt in vanum ciuitates*

tuas (ô Deus.) Faceſſant à me homines ſanguinarij, qui tibi dicunt in ſuis malignis cogitationibus, Accipient (amici tui) in vanum ciuitates tuas, id eſt, quas eis dederis, qui obtrectant tuis erga probos beneficiis, ac aiunt te bona in eos fruſtrà conferre, quod eos occiſuri ſint, & ab illis eos diſturbaturi. Et planiùs cum Septuag. continuata Apoſtrophe: Viri ſanguinum, faceſſite à me, quia malignè cogitatis, & apud vos dicitis hoc, quod ſequitur. Accipient quidem illi (pij) ciuitates ſuas, quas eis Dominus dederit: at in vanitate, vanè, fruſtrà, quòd illas eis ſimus erepturi, quòd eos ſimus necaturi, quaſi Dei erga ſuos prouidentiam, & beneuolentiam poſſitis interuertere. *Suas*, eius Dei. In aliquibus exemplaribus, tuas. Sic Græcè, *σε*. Eſt idem ſenſus. Fruſtrà ciuitates ſuas conſequentur, fruſtrà eas recipient, fruſtrà reſtituentur. Nam eos inde excutiemus, & deturbabimus: vel, fruſtrà, ô Domine, in tuas ciuitates eos reſtitues: nam illas eis eripiemus. Vox impiorum Deo cum gigantibus bellantium. Poſterius hemiſtichium ſtudio duntaxat contradicendi hodiè miſerrimè vertitur, *Eleuati ſunt in vanum oſores. tui*. Primùm, quoniam נשא *naſcha*, eſt actiuum, vnde alij coguntur ſubaudire *te*, vel *nomen tuum*. 2. quia incertum eſt, vtrùm ערים *harim*, octo illis locis, in quibus Maſora notat ſignificare צרים *tſarim*, per literarum commutationem, *inimicos*, non rectiùs ſignificet ciuitates, 3. quia Kimhi ab illis iſtum excludit.

21 *Et ſuper inimicos tuos tabeſcebam*. Hebr. אתקוטט *ethkothat*, pertæſus eram propriè: vel, iuxta alios, contendebam, rixabar, infenſus eram iis, qui in te ſurgebant. Hebræi hæc peculiariter intelligunt de Apoſtatis & Hæreticis.

22 *Perfecto odio oderam illos*, capitali, conſummato odio. Hebraicè, תכלית שנאה *tachlith ſchinah*, id eſt, perfectione odij, maximo, & cui nihil accedere poſſit. Odi illorum vitia, non naturam perſequebar. Euthymius. Perfectè odiſſe aliquem, eſt eius vitia egregiè punire, perſequi, ei nolle reconciliari, quoad peccat. Odium enim hîc dicit zelum & iuſtitiam aduerſùs improbitatem, non affectum & cupiditatem vlciſcendi perſonam.

22 *Interroga me, & cognoſce* חקרני *houkreni*, id eſt, proba, propriè, & cognoſcito affectus cordis mei. *Semitas meas*. Ramos meos. Heb. שרעפי *ſcharhapai*, per Metaphoram.

A phoram. Sic enim appellant cogitationes, & sensa animi, quæ è mente fluunt, vt rami ex arbore.

24 *Et vide, si via iniquitatis*, afflictionis, irritationis, doloris, tristitiæ propriè, עצב *hotseb.* Sic autem vocat viam viuendi prauam & iniquam, vt quæ ad dolorem, & quidem æternum perducat. Perspice in me non esse iniustam actionem. Chrysostomus. *In via æterna*, in via præceptorum tuorum, quæ ducit ad æternitatem. Chald. *in via rectorum mundi. In via sæculi*, ad verbum, בדרך עולם נבחני *necheni bederech holam*, i. Deduc me in viam sæculo congruentem, quam, quis tenere debet, in viã B rectam, ex Anonymo. Nam recta & proba durant, cùm praua pereant *a*. *Regalem viam* vocat Iacobus *b*, quã quis sequi debet, nisi velit errare. Alij, vt Kimhi, *Per viam sæculi deduc me*, id est, mortem, quæ *c* dicitur via vniuersæ terræ, qua scilicet gradiuntur omnes homines à sæculo. q.d. Vide an sim in peruersa viuendi ratione, in quali est impius, & me interfice. Si talis fuerim, patiar æquo animo, vt morte aliorum impiorum me occidas. Non alienè etiam de vita æterna, & cœlo.

a *Psal. 1. v.6.*
b *Iac. 2. v.8.*
c *Ios. 23. v. 14. & 3. Reg. 2. v. 2. Via vniuersa terræ. i. mors.*

C

ARGVMENTVM.

Vt se ab improbis & maledicis defendat, illósque puniat, deprecatur. Christo congruit.

1 In finem, Psalmus Dauid. CXXXIX.
Hebr. 140.

2 ERipe me Dómine ab hómine malo: á viro iníquo éripe me.

3 Qui cogitauérunt iniquitâtes in D corde: tota die cõstituébant prælia.

4 Acuérunt linguas suas sicut serpentes: venénum áspidum sub lábiis eôrum.

5 Custódi me Dómine de manu peccatôris: & ab homínibus iníquis éripe me.

6 Qui cogitauérunt supplantâre gressus meos: abscondérunt supérbi láqueum mihi.

7 Et funes extendérunt in láqueum: iuxta

iter scándalum posuérunt mihi.

8 Dixi Dómino, Deus meus es tu: exáudi vocem deprecatiónis meæ.

9 Dómine Dómine virtus salûtis meæ: obumbrâsti super caput meum in die belli.

10 Ne tradas me Dómine à desidério meo peccatori: cogitauérunt contra me, ne derelínquas me, ne fortè exalténtur.

11 Caput circúitus eôrum: labor labiôrum ipsôrum opériet eos.

12 Cadent super eos carbônes: in ignem deiíciet eos, in misériis non subsístent.

13 Vir linguôsus non dirigétur in terra: virum iniústum mala cápient in intéritu.

14 Cognôui, quia fáciet Dóminus iudícium ínopis: & vindíctam paúperum.

15 Verùmtamen iusti confitebúntur nómini tuo: & habitâbunt recti cum vultu tuo.

---

2 *A viro iniquo*, Hebraïcè, חמסים *hamasim*, id est, violento propriè, & inhumano. Sic infrà *a*. Queritur initio de vno aliquo pręcipuo. Inde ad plures hostes progreditur. Nisi sit Sinecdoche numeri, singulare pro plurali.

a Vers. 5. & 13.

3 *Tota die constituebant*, colligunt, congregant turmatim, ex Hebræo יאגורו *iaghuru*, ad probos diuexandos. Est autem Asyntheton (&) tota die, &c.

4 *Acuerunt linguas suas sicut serpentes*. De venenatis sycophantis ad persecutiones excitandas. *Sela*, quasi hoc sit perpetuum in Ecclesia, & eius membris.

5 *Custodi me Domine de manu peccatoris*. Hebr. רשע *raschah*, id est, impij, propriè. *Ab hominibus* מעיש חמסים *meisch hamasim*, id est, à viro iniquitatum siue violentiarum. In fonte quidem sine Enallage numeri. Sed docuerunt hanc precem non tam dirigi contra personam definitam, quàm contra vniuersum peccati corpus.

6 Qui

A 6 *Qui cogitauerunt supplantare*, sub plantis ponere & conculcare, subuertere, me semel perdere. Hebraïcè, לדחות *lidboth*, i. propellere ad lapsum, labefactare, tradere in varia pericula & ruinas. *Mihi*, in meā perniciem.

7 *Iuxta iter scandalum*, ad verbum ליד מעגל *leiad Mahegal*, ad manum orbitæ, i. latus loci vt *a*, *stetit ad manum viæ*. & *b*, *ad manum portæ*. Ineptè iungunt recentiores cum præcedentibus ob Athnah, tantùm vt à nobis differant. Nam Athnah non solet distinguere in Psalmis. Prouerbiis & Iob. *Scandalum*, offendicula, in quibus impingerem, ruinæ causas, tendiculas, מוקשים *mokeschim*, i. aucupia propriè, laqueos aucupum, & diuersas insidias & fraudes intenderunt. *Sela*, vt suprà *c*.

a 2. Reg. 1. 15. vers. 2.

b Vers. 13.

c Vers. 4.

B

8 *Dixi Domino, Deus meus*, אלי *Eli*, fortis meus & potens. אל *El*, à fortitudine Deus dicitur: commodum instituto Epithetum.

9 *Domine Domine*, ילוה אדוני *Elohim Adonai*, Deus Domine. Prius enim debet legi *Elohim*, non *Iehoua*: quia hæc sunt eius puncta, contra Bezæ Iouem. *Virtus*, fortitudo. *Obumbrasti*, protexisti caput meum in die armorum, quandocunque sumunt in me arma. Defendisti caput, & tanquàm vmbraculo gratiæ tuæ texisti, me veluti galea muniuisti die, quo præliantur contra me. Alij, *in die belli*, actiuè interpretantur: die quo mihi præliandum, die quo mihi arma capienda sunt contra impios, vt in sacro, vel iusto bello.

C

10 *Ne tradas me Domine à desiderio meo*, post meum desiderium, id est, postquàm te desideraui, appetiui, amaui, inuocaui: vel propter meum desiderium, quia te desidero & expecto, ne me tradas peccatoris libidini, & potestati, Præpos. enim *A* pro *Post, propter*, passim: vt Latinè à mensa, à lectione. Vulgò alij, contra, præter desiderium meum, Masoretæ מאוויי *Maavaie*, legunt per Mem hecmanticum & Iod plurale, *Desideria. Ne tradas Domine desideria impij*. q.d, Ne eius optata perfice, ne eum reddas voti compotem: vt deinde se explicet. Nam sequentia sic ad verbum, זממו אל תפק ירומו *zemamo althaphek iarumo*, i. *Cogitationem eius* (contra me) *educas* (in actum, vt) *exaltentur*. Non minùs rectè Septuaginta per Mem præpositionem & Iod affixum. Quin & Chrysostomus passiuè Rabbinorum sensu exponit à desiderio mei, id est, aduersùm me, & prout desiderat hostis: *Cogitauerunt*. Siue legerint זממו *Zemamo*, cum Masoretis,

D

siue זמִמוּ *Zamemu*, fideliter sententiam expresserunt. Cogitationem eius malignam ne impleas. *Ne fortè exaltentur*, ne vnquàm superbiant, aut glorientur de me oppresso. A

11 *Caput circuitus eorum*, ἡ κεφαλὴ τοῦ κυκλώματος, caput oppugnationis & obsessionis. Sumpserũt ergo in nominatiuo casu, vt sit Appositio: & sic plerique. Rabbinorum, vt Anonymus. Caput & præcipuum circuitionis eorum, nempe *labor labiorum eorum operiet eos*, obruet, perdet, caput oppugnationis atque insidiæ potissimæ in labiis ipsorum positæ ipsos inuoluent, ac perdent, suis ipsorum artibus & cõsiliis peribũt. q. d. Consequentur mercedem suam, laborem labiorum suorum, id est, à calumnia magno labore structa, quæ quidem est caput, summa, præcipuum, quo circumeunt, vexant, & impetunt probos. Nam præcipuè eos vexant calumniis, probris, & maledictis. Calumniæ magno labore structæ, & compositæ, sermones valdè elaborati, artificiosè structi, criminationes in meum laborem structæ, vel in quibus comminiscendis plurimùm laborant, eis erunt perniciosæ, etiamsi in eis plurimùm laborauerint: quemadmodum plus laboris est in mentiendo, quàm veris dicendis. Kimhi, & recentiores alieniùs & obscuriùs malunt *Caput* esse accusatiui casus, & regi à parte posteriore, vt cadat in *Eos*, ritu linguæ, quo res demonstrata antecedit demonstratiuum. Labor, quem ipsorum labia moliuntur, demonstratiuum, operiet eos, nempe caput circumdantium me, id est, caput, & ipsos circumdantes ipsum. qui est caput & princeps inter eos & ipsosmet: calumnia, ipsorum caput, & principem cũ vniuersis obsidentibus me perdet: ipsum auctorem persecutionis cum suis turmis & comitibus & coniuratis obruet. *Circuitus eorum*, coronæ & multitudinis impiorum, qui eum cingunt & stipant contra me. Vnde Hebraïcè, מְסִבָּי *mesibbai*, i. circumdantium me, si *caput* significet Principem, nõ summam & præcipuum: alioqui *circuituum meorum*, id est, grauissimarum oppugnationum & obsidionum. Sic enim in malum vtuntur hac locutione, vt a, *Labor labiorum*. Actiuè, vexatio, quæ labiis fit. Periphrasis maledicentiæ, & mendaciorum magno labore confictorum, vt Latinè *linguæ virulentia*. Quod enim illi linguæ, hi ferè labiis tribuunt, quoniam ipsa sunt de præcipuis loquendi organis.

Calumniatorum pœna.

B

C

D

a *Psa. 3. v. 7.*

12 *Cadent*

A 12 *Cadent super eos carbones.* Grauissima supplicia, quæ cœlitùs demittuntur, atque adeò æterna Metaphoricè pingit, alludens ad ignem Sodomiticum, de quibus sic Chald. *Cadent super illos carbones de cœlo, in ignem & gehennam præcipitabis eos, & in foueas illaqueationis, vt non resurgant ad æternam vitam. In miseriis,* miseria intolerabili afficiētur, in qua durare nō poterunt præ acerbitate, vel in qua non hærebunt, nisi cum mirabili infœlicitate. Tali Hyperbole Petrus ait *a*, Angelos impuros *non portare aduersùm se execrabile iudicium*, cùm tamen in perpetuum eos oporteat hoc acerbissimum malum concoquere. Aliqui vertunt, *In foueis.* Subsistere autem Metaphoricè sumitur. Nam secundùm substantiam viuent in perpetuum.

a 2.*Pet.2.v 11.*

B

13 *Vir linguosus nō dirigetur in terra,* linguax, maledicus, mendax, impostor, calumniator, qui lingua abutitur ad mala, non prosperabitur. Euthymius. Vnde Hebraïcè, בל יכון *bal iecchon, non stabilietur, non firmabitur. Capient, θηρεύσει,* venabuntur, quasi venatu capient. Sic Hebraïcè, *Virum iniquum malum venabitur in propulsiones.* Hinc Chaldæus, *Virum prauum & malignum venabitur Angelus mortis, & detrudet in gehennā. In interitu,* quando interibit: vel, in interitu, vsque ad interitum, donec intereat. Mala eum capient, quæ ipsum interimant, & in exilium pertrahant. Hebraicè, למדחפת *lemadhepheth, in propulsiones,* in ruinas. Homo violentus & iniquus agetur in ruinam, expelletur in interitum. Ad ipsius perniciem sua euenient scelera.

C

14 *Cognoui, quia faciet Dominus.* Noui multis experimentis & exemplis Deum causam inopum tutaturum, vindicaturum suo tempore, & eos liberaturum, impiis grauissimè punitis.

D 15 *Verùmtamen iusti confitebuntur Domino,* verùm, at. Est enim Antithesis. Iniquus peribit. Contrà iusti te laudabunt, vel gratias agent (confiteri vtrunque) de tempestiuo auxilio, & tuo fauore dirigentur, siue prosperabuntur. *Cum vultu tuo,* cum tuo fauore & gratia, quæ in vultu cernitur, vel vt suprà *b*, *à spiritu vultus tui.* Tuo vultu semper in cœlo perfruentur, beati erunt ex tuæ maiestatis, & gloriæ visione. Per vultum, Christum, qui est character substantiæ siue personæ Dei Patris *c*, etiam Euthymius intelligit.

b *Psa.15.v. 12. & 20.v. 7.*

Christus vultus Dei Patris.

c *Hebr.1.v. 3.*

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Orat, vt sit patiens in afflictionibus, & ab aduersariis tutus. Congruit Christo.

Psalmus Dauid. CXL. Heb. 141.

1 DOmine clamâui ad te, exaúdi me: inténde voci meæ, cùm clamáuero ad te.

B

2 Dirigâtur orátio mea, sicut incénsum in conspéctu tuo: eleuátio mánuū meârum sacrifícium vespertínum.

3 Pone Dómine custódiam ori meo: & óstium circunstántiæ lábiis meis.

4 Non declínes cor meum in verba malítiæ: ad excusándas excusationes in peccâtis.

C

5 Cum homínibus operántibus iniquitâtem: & non communicâbo cum eléctis eôrum.

6 Corrípiet me iustus in misericórdia, & increpâbit me: óleum autem peccatôris non impínguet caput meum.

7 Quóniam adhuc & orátio mea in beneplácitis eôrum: absórpti sunt iuncti petræ iúdices eôrum.

8 Aúdient verba mea, quóniam potuérunt: sicut crassitúdo terræ erûpta est super terram.

D

9 Dissipâta sunt ossa nostra secùs inférnum, quia ad te Dómine Dómine óculi mei: in te sperâui, non aúferas ánimam meam.

10 Custódi me à láqueo, quem statuérunt mihi: & à scándalis operántium iniquitâtem.

11 Cadent

A 11 Cadent in retináculo eius peccatôres: singuláriter sum ego, donec tránseam.

---

1 *Domine clamaui ad te exaudi me.* Hebr. חוּשָׁה לִּי *hussbah li*, festina ad me, propriè, exaudiendum scilicet. Putant autem nonnulli Dauidem hæc cecinisse in exilio, loco thuris & hostiarum, quæ fiebant in templo, dedicasse, quod sacrificiis interesse non posset.

2 *Dirigatur oratio mea, sicut incensum,* recta, grata (sit, supple) Precatio mea tibi sit gratissima, sicut thuris cremati suffitus, qui in venerationem tui excitatur, sicut thymiama, quod singulis diebus manè & vesperi incenditur. q. d. Preces meæ ad te sursum rectà ascendant, instar thuris suffiti, neque ad modum nebulæ dispergantur, habeantur probatæ & acceptæ, neque veluti in naribus fœteant. Nam ad sacrum thymiama allusum putant. De quolibet thure similitudo etiam constat. Thus enim crematum vbicunque, naribus solet esse gratissimum. *Sacrificium* (sicut) sacrificium vespertinum, sicut fertum farinaceum vesperi sacrificatum, & oblatum cum agno immaculato Christum adumbrante, quod legis statuto per singules dies vesperi offerebatur *a:* Precatio mea cum expansis manibus dirigatur, in conspectum tuum, tibique placeat, vt vespertinum sacrificium Fortasse respicit ad S. Eucharistiam vesperè institutam. Alioqui dicere poterat, *Sacrificium matutinum,* quod erat celebrius. Chald. *Dirigatur oratio mea sicut suffimentum aromaticum coram te, eleuatio manuum mearum in oratione sicut munus suaue, quod offertur in vespere.* כ *chi*, *Sicut*, similitudinis particula in hac lingua sæpe desideratur.

a Exod. 29. v. 38. 39. 40 Nu. 28. ver. 4. 5.

S. Eucharistia sacrificium.

D 3 *Pone Domine custodiam ori meo,* orat pro patientia. In his malis & crucibus serua me, ne quid egrediatur temerè per impatientiam, & desperationem ex ore meo. *Ostium circunstantiæ,* munitionis, vel custodiæ, ostium custodiis munitum, ostium quod labia mea circunstet, obsideat, custodiat per circuitum, vt nihil possit per ipsa egredi impurum, & vitiosum. Metaph. à custodibus & excubitoribus, qui loca seruant, ne quis temerè exeat. Latinè, adhibere seram, frænum imponere ori, Hebraicè, נִצְּרָה עַל־דַּל שְׂפָתָי *nitsera baldal schephathai*, *custodiam.*

(Alij

(Alij in Imp. Custodi, non tam rectè) *super ostium labiorum meorum* (pone) fac ne aperiam labia mea temerè, inutiliter, &c. Da mihi gratiam, qua frænem, & domem linguam meam, ne vllo pacto peccem. דל *Dal*, qui interpretantur eleuationem, vel tenuitatem, non ostium, non agnouerunt poëticam Apocopen, de qua suprà *a*, pro דלת *Deleth*.

a Ps. 3. v. 8.

4 *Non declines cor meum in verba malitiæ*, actiuè: ne inclina animum meum ad verba mala, ne patiare, vt declinem ad verba inania, vel etiam perniciosa. Aliqui transcendenter, ad rem malam. *Ad excusandas*, vt peccata mea velim defendere, excusare, eleuare: sed potius agnoscam, & simpliciter confitear ad illorum remissionem consequendam *b*. Quod secutus est Dauid *c*. Vnde Nathan ingenuè confitenti, *Peccaui Domino*, dixit, *Dominus quoque transtulit à te peccatum tuum, non morieris*. Qui vertunt, *Ad operandum operationes in impietate*, aut quid aliud, non intelligunt vim verbi עלל *halal*. Nam non significat operari simpliciter, sed cum occasione, prætextu, causa. Ex quo עלילה *Halilá*, & apud Rabbinos עללה *Hilla*, causa, occasio, excusatio. Græcè, τȣ̃ προφασίζεσθαι προφάσεις, *vt prætexam prætextus in peccatis meis*: vt cùm Adam in Euam, & Eua in serpentem peccati prætextum coniecit. Euthymius *d*.

b è doctrina Psal. 36. v. 4 5. 6. 50. v. 6. 131. v. 5. 6.

c 2. Reg. 12. v. 13.

d Gen. 3. v. 12. 13.

5 *Cum hominibus operantibus iniquitatem*, vt faciunt iniqui, vt solét se excusare impij. Nam cohæret cum proximis, vt ex distinctione Hebræorum patet, apud quos hic versus cum superiore est vnicus. *Et non communicabo*, & non communicem, vel, & tunc non communicabo. *Cum electis*. Neutrius generis. Vnde Hebraicè, ובל אלחם במנעמירם *vbal elham bemanhamehem* *Et non vescar deliciis eorum*. Et tunc non fruar voluptatibus, quibus fruuntur impij: non fiam particeps eorum, quæ ipsi putant electa, & deliciosa. Nihil mihi erit commune cum iis, quæ ipsi tanti faciunt, neque indulgebo deliciis, quas isti studiosè persequuntur.

6 *Corripiet me iustus*, יהלמני *iehelmeni*, feriet propriè, vel feriat. Concessio: corripiat me iustus, lubens hoc feram, at *oleum peccatoris*, &c. Percutiet & verberabit me iustus misericórditer, sine inhumanitate. Proinde si me vis castigare, ô Domine, eius castigationem non auersor, eam summi beneficij loco ducam: at oleum peccatoris

A toris ne illinat caput meum, eius miſericordia ne me inungat, eius ſuauitas, fauor, beneuolentia, blanditiæ, humanitas ne me perfundat, aut mecum quicquam habeant negotij. Mihi enim eſt vtilius caſtigari, atque etiam vapulare à iuſtis, quàm ſceleratis vnguento quantumuis pretioſo deliniri. Verbera enim illorum morbos animorum ſanant, at iſtorum vnguenta, ſiue deliciæ caput frangunt, id eſt, mentem perdunt. Hanc Antitheſin præter noſtros agnoſcunt R. Ioſeph, & R. Abraham. Nec tam rectè recentiores putant idem dici vtroque hemiſtichio, vel certè poſterius eſſe exaggera-
B tionem prioris, quòd Hebraicè loco *peccatoris*, legatur ראש *Roſch*, caput, quaſi verò ראש *Roſch*, nō etiam ſignificet venenum, fel, amaritudinem, quæ propriè ineſt ſerpentis capiti: & per tranſlationem, peccatorum venenatis moribus. Sic interim interpretantur: *Oleum capitis non franget caput meum*, id eſt, illa iuſtorum caſtigatio quæ eſt vnguentum, ſiue oleum pretioſiſſimum, non me lædet, neque meo capiti erit noxia. Vt oleum capitis ſit oleum primum, præcipuū, & pretioſiſſimum *a*. Simplicior eſt Antitheſis. Vnguentum veneni, id eſt,
C peccatoris, ne frangat, ne lædat, vel, etiam ne obtundat caput meum, ne meo capiti ſit moleſtum. Sic, Gallicè, *Qu'il ne me rompe la teſte*. Quod per impugnare ſiue inūgere, & oblinere repræſentarunt Septuagin. Oleum, ſiue vnguentum Metaphoricè, blanditiæ quibus demulcentur corda peccantium, & in malis fouentur, de quibus Paulus *b*: *Per blandas benedictiones ſeducunt corda innocentium*. Illæ blanditiæ, ne paſcant animum meum, neque oblectent, ne eum capiant, & in peccatis foueant. Simulatam adulationis laudem Hilarius & Auguſtinus exponunt.

D 7 *Quoniam adhuc, & oratio mea in beneplacitis eorū* (eſt.) quoniam precor adhuc etiam inter mala eorum, id eſt, inter medias eorum perſecutiones, tantoperè ab ipſis expetitas, nec tui in mediis malis, & calamitatibus mihi ab ipſis cupidiſſimè importati obliuiſcor, abſorbebuntur crudeliter ſaxis illiſi. *In* etiam pro *contra*, appoſitiſſimè, etſi conſtruatur cum ablatiuo, non accuſatiuo, interdum enim interpretes hoc neglexerunt *c*. Quia adhuc oratio mea eſt, inſtar, & perſeuerat aduerſùs eorum malitiam, vel vexationes. (Malum de malo pœnæ & culpæ)

a Exod. 30. v. 23.

b Rom. 16. v. 18.

c Verſ. 11.

diuinam illis vltionem imprecans, infœlicissimè peribunt. Precis afflictorum assiduæ contra peccatores magnam esse vim ostendit. Hebræi tamen iungunt cũ præcedentibus, Oleum peccatoris ne me inungat, quia etiam adhuc oro contra eorum malitiam & beneplacita, siue cupiditates. *In beneplacitis eorum*, רעה *raba*, hoc loco acceperunt in significatione Chaldaica, de qua suprà *a*. Propriè *In malis eorum*. Inter mala eorum, in quibus sibi placent, vel contra peccata, quibus delectantur. Nã Præpos. *In*, variè hic exponitur *Inter*, *contra*, *per*, & *Mala*, calamitates, vel peccata. Quia adhuc etiam oratio mea (est) in malis eorum, id est, pro malis eorum, vt scilicet conuertantur ab operibus malis, è Kimhi, & Theodoreto. Vel, in malis eorum, id est, ne in eorum mala & calamitates ab ipsis mihi optatas incidam, è R. Selomone & Chrysostomo. Vel, pro malis eorũ, vt eis mala eueniant, è R. Abraham *Absorpti sunt*. Præteritum pro futuro. Absorbebuntur, illisi petris & saxis principes istorum impiorum: crudeli supplicio interibunt hi, qui præsunt istorum studiis & persecutionibus, hi, à quibus isti incitantur contra me, illidentur in petras, in loca saxosa præcipitabuntur, inhumaniterque punientur. Vnde Hebraïcè, נשמטו בידי סלע שפטיהם *nischmethu bide selah schophtehem* id est, *Dimissi sunt in manibus petra indices eorum*: quod intelligunt de Saule, & purpuratis eius. In humanum & crudele supplicium appellãt iungi petræ, allidi ad rupes, dimitti in manibus saxi, id est, in loco saxoso, vel de saxo, vt Iezabel *b*. *Iudices*. Principes, id est, præcipui eorum: vt liber Iudicum, id est, Principum.

a *Psal. 13*. *v. 3.*

b *4. Reg. 9. v. 31.*

8. *Audient verba mea, quoniam potuerunt*. Hysterologia, quæ sic ordinanda. Audient, quoniam verba mea potuerunt, id est, apud Deum efficacia fuerunt. Audient, quòd preces meæ exauditæ sunt, vim magnam habuerunt, plurimùm valuerunt apud Dominum, impetrando scilicet istam vindictam, & iudicium. Sic Hebraïcè, ושמעו אמרי כי נעמו *veschamehu amarai chi nahemo* id est, *Et audiẽt verba mea, quoniam dulcia fuerũt illi*: intelligunt verba mea fuisse suauia, grata, & accepta Domino, ei placuisse, quòd me exaudiuerit, eos vlciscendo, & me liberando. Grecè ὅτι ἡδύνθησαν. Nam ἡδὺς, dulcis, vbi tamen noster legisse videtur ἐδυνήθησαν, à δύνα-

ὁ'ναμαι, *possum*: quòd fuerint magnæ potestatis coram Domino,dum me exaudiuit.Alij,Audient verba mea fuisse suauia,pacifica,& quieta,non vt putant, conspiratoria & pertinentia ad perturbandam Rempublicam, & inuadendũ regnum.Voces proborum ad Dominum cõtra impios tunc intelligimus fuisse efficaces, quãdo eos euertit, vel conuertit. *Sicut crassitudo*.Cadit hoc simile in primũ hemistichium sequentis versus. Sicut crassa moles terræ, aratro discissa rũpitur in glebas: sicut crassa gleba erumpit per scissionem aratri, vel per terræ motum, & magna violentia è suo loco dispellitur, & exilit super terræ superficiem:sic dissipata,sic dispersa sunt nostra ossa,&vires ad inferni fauces,hostium nostrorum persecutionibus & bellis.Hiero.*Sicut agricola cum scindit terram,sic dissipata sunt ossa nostra in ore inferni*. Hinc Hebr. כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ *chemo paleah vbokeah baaretz*.Sicut findẽs,& proscindens terrã,id est,vt solet agricola findẽdo, proscindendóque terram glebas dissipare, ita isti, ossa & vires nostras infregerunt,nósque in eas angustias adegerunt,vt morti iam simus propinqui.Alludit ad ossa Martyrum dispersa,& corpora insepulta *a*.

9 *Dissipata sunt ossa nostra*,vires nostræ, per Metonym. Alij, membra nostrã, per Synecd. Altera pars similitudinis. In Hebræo in hoc hemistichio versus clauditur. *Secùs infernum*,iuxta sepulchrum,iuxta infernum,ad mortem ferè,prope orcum, ad orci fauces, ita vt propè sit infernus,ita vt status inferni, mors, vel sepulchrum nobis immineat. Hyperbole ingentium periculorum, inferno & morti proximorum.Latinè,*alterum pedem habere in sepulchro*,vel,*in cymba,Charontis*. *Quia*, sunt sup.vel respiciunt.*In te*(&)in te speraui.Asyntheton. Quia in te oculi mei sunt cõiecti,& quia in te omnis spes mea posita est, ne auferas, & ex Hebræo תְּעַר *thehar* effundas (quasi aquam,cuius effusio nihili putatur)vitam meam,ne quæso permitte ab impiis vita spoliari.

a 2.Cor.1.

10 *Custodi me à laqueo*, מִידֵי פַח *mide pah*. id est, à manibus laquei,propriè.*Statuerunt*, tetenderunt. *A scandalis*, à tendiculis & cassibus maleficorum & sceleratorum,ab insidiosis consiliis,& operibus.

11 *Cadent in retiaculo eius peccatores*.Possit etiam verti deprecanter,cadant,decidant. *In retiaculo*, reticula (Latinius) in rete. Ablatiuus pro accusatiuo:vel in reti, per

rete eius (iniquitatis.) Cadent impij in retia iniqua, quæ mihi tetenderunt, in ea mala, quæ mihi machinati sunt. *Singulariter* autem siue separatim ego incolumis euadã. *Eius*, suo, vt sit singularis pro plurali. Vel, *iniquitatis*, id est, reti iniquè structo & tenso. Vel Dei, iuxta Theodoretum, reti eius, Dei scilicet, capientur, qui aliis insidiantur, & tendunt retia. *Singulariter*, καταμόνας solitariè, solus, ab illo cœtu remotus sum, solus maneo, ab illorum societate me remoueo, & separo, vel sum solus, sum singularis & præsidio destitutus, donec transeam illorum retia, donec illorum casses & insidias euadam. De mortis transitu intelligit Chrysostomus. Solitarius & amotus ero ab eorum studio, donec obeam. Me ab eis separabo, quoad vixero: de temporis autem Chaldæus: *Singularis*, inquit, *sum, donec tempus transeat.* יחד *iahad* etiã simul, pariter, significat. Ex quo nonnulli: *Cadant in suos casses, dum pariter ego illos transgrediar:* dum suis retibus capiẽtur, ab iisdem liberer. Dum simul sum cum ipsis, inter retia illorum, ipsi capiẽtur: ego verò tua benignitate saluus euadam.

ARGVMENTVM.

Humana ope desertus, contra insectatores auxilium implorat Christo, & Ecclesiæ congruit.

1 Intellectus Dauid, cùm esset in spelunca, oratio. *1. Reg. 24. ver. 4.* CXLI.
Hebr. 142.

2 VOce mea ad Dóminum clamâui: voce mea ad Dóminum deprecâtus sum.

3 Effúndo in conspéctu eius oratiónem meam: & tribulatiônem meã ante ipsum pronúncio.

4 In deficiéndo ex me spíritum meum: & tu cognouísti sémitas meas.

5 In via hac, qua ambulâbam: abscondérunt láqueum mihi.

6 Con

A 6 Considerâbam ad déxteram,& vidébam: & non erat,qui cognósceret me.

7 Périit fuga à me:& non est,qui requírat ánimam meam.

8 Clamâui ad te Dómine,dixi,Tu es spes mea: pórtio mea in terra viuéntium.

9 Inténde ad deprecatiônem meam : quia humiliâtus sum nimis.

B 10 Líbera me à persequéntibus me : quia confortâti sunt super me.

11 Educ de custódia ánimam meam, ad confiténdum nómini tuo:me expéctant iusti , donec retríbuas mihi.

---

1 *Intellectus Dauid.* Dauid in spelunca loquitur *a*, sed prophetat de Christo. Hilarius. Nam inscriptiones non semper materiam Psalmi, sed occasionem exprimunt *b*.

C 2 *Voce mea ad Dominum clamaui*,per precem,mente, & submisso labiorum motu, vt Anna *c*. Non enim voce clamabat, in specu latitans, iamjam comprehendendus ab hostibus. Hanc verò cordis vocem pro clamore habere Dominum apparet ex his verbis *d* : *Quid clamas ad me* (ô Moses) cùm ne mutiret quidem. Nam oratio est propriè in eleuatione mentis.

a *1. Reg.24. v.4.*
b *lege Psal. 3.*
c *1.Reg.1.v. 13.&c.*
d *Exod. 14 v.15.*

3 *Effundo in conspectu eius orationem*. multis verbis expono. *Orationem*, שיחי *schibi* meditationem meam, meam summissam locutionem & precem. *Pronuncio*, narro, indico apud ipsum hanc meam calamitatem.

D 4 *In deficiendo ex me spiritum meum*.Pronuncio, inquam, quando deficit præ magnitudine mœroris , & anxietatis animus meus , vt cogatur velut excedere à corpore. Ad verbum , בהתעטף עלי רוחי *behithateph halai ruhi*, id est, *Inuolui,& operui in me spiritum meum*.Metaphora. Quasi animus præ angustia se implicaret corpori,& versus illud cõtraheret. Nam nihil aliud expectabat Dauid,quàm vt caperetur à Saüle. Hæc autem iungenda cum superioribus. *Semitas*, vitam , vitæ meæ rationes, actiones,negotia,necessitates. Totidem modis accipitur

Metaphora. Tibi est nota vita, & innocentia mea, nosti me iniuria ista ab inimicis meis pati. Alij, viam, qua possim effugere, vel modum, quo possim liberari, tenes. A

5 *In via hac, qua ambulabam,* Hic versus est pars superioris secundùm Masoretarum distinctiones. *In via hac,* etiam in his montibus & speluncis, in quibus me tutum fore sperabam. *Laqueũ*, insidias exitiales struxerunt mihi.

6 *Considerabam ad dexteram.* Describit suam miseriam hoc & sequenti vers. *Considerabam*, rectè. Nam etiam Rabbini monent הביט *habeth*, & ראה *rheah*, esse infinita pro præteritis, contra Hebraïculos in Imp. vertentes. *Considera & vide, ô Domine, præter te adesse mihi neminem. Ad dexteram*, ad auxilium, Metonym. Esse enim à dextris, vsu Scripturæ, est paratum ad opem assistere, vt sup. *a* Vel est gestus hominum sollicitè, & anxiè in omnem partem se vertentium, vt videant, num sibi alicunde auxilium veniat. *Et videbam*, & diligenter obseruabam, sollicitè attendebam, & nullus me obsidentium, & circunstantium agnoscebat, vt mihi opem ferret: Amici, & noti me deseruerunt, neque meis ærumnis affecti sunt. Alij putãt esse Aposiopesin, *Et videbam*, sup. ad sinistram. In omnem partem versaui oculorum meorum aciem, nulla autem ex parte apparuit, qui me agnosceret. Etiam hic versus Masoretis est secundum membrum versus superioris. B C

a *Psa. 15, v. 8. 108, ver. 6. 109. vers. 1.*

7 *Periit fuga à me*, effugiũ, fugæ locus, modus & potestas. Nam erat in spelunca ab hostibus obsessa *b*, bis enim in ea latuit. *Requirat animam*, animæ meæ, siue vitæ, per Metonymiam, salutem & liberationem: cui curæ sit mea salus, qui curet vitam meam, Chrysostomus. Requirere animam ad saluandum & tuendum intelligitur: non *c*, ad perniciem & exitium, vt vbi *d*, *Defuncti sunt, qui quærebant animam pueri*, id est, interitum & necem. D

b *1. Reg. 12. v. 4. & 24. v. 4.*

c *Vt Ps. 39. v. 15. & 62. v. 10.*

d *Mat. 2. v. 20.*

8 *Dixi, tu es spes mea, portio* (& portio mea es, quoad ero in viuis. *In terra viuentium*, in hac vita, in hoc mundo. Euthymius in cœlo, vbi est terra viuentium. Immortales enim sunt & perpetuò fœlices, qui illic viuunt. Alij, in mea patria tu mea es hæreditas, & sors: non opes, honores, clientelæ, exercitus, præsidia aliáque huiusmodi. Hebræi censent terram viuentium appellari suam patriam Israëliticam, quòd esset saluberrima, vtpote posita in medio climatum: quæ cœli inclinatio calore

& frigore

A & frigore æqualiter participat, vt proinde regio sit temperatissima, & valetudini, atque vitæ accommodatissima. Malo terram sanctam opponi desertis, in quibus latitabat, & vsu publico religionis carebat Dauid. q. d. Portio mea eris in terra patria, vbi homines viuunt: nam me restitues. Nec semper in his desertis, vbi homines multa perpetiuntur, & quasi pereunt inedia & squallore, vitam vagam & miseram persequar. Significat reliqua omnia sibi esse erepta in illis locis, præter misericordiam Dei, qua nixus sperabat se adhuc patriam visu-

B rum. Respicit etiam ad veram vitam, quæ in humanis est posita in religionis vsu. Portio mea eris in terra sancta, vbi homines propriè viuunt, & vsu solenni religionis à te per Mosem & Prophetas ordinatæ in piarum mentium solatium fruuntur, tuámque hauriunt gratiam Hunc autem versum cum duobus præcedentibus Hilarius & Augustinus de Christo exponunt.

Vera vita in religionis vsu posita est.

9 *Intende ad deprecationem*. Hebraicè, רנתי *rinathi*, id est, vociferationem propriè, querimoniam. *Humiliatus*, Hebraicè, דלותי *dallothi*, attenuatus propriè.

10 *Qui confortati sunt super me*, præ me. Quia sunt me

C fortiores & potentiores. Rursum Masoretæ hunc versum habent pro secundo membro superioris.

11 *Educ de custodia*, de carcere, de clausura, Hebraicè, ממסגר *mimmasger*, id est, de hac spelunca & obsidione. Possit transferri ad carcerem corporis huius mortalis, vel inferni & mortis. *Ad confitendum*, eò, vt ego liberatus confitear, & celebrem tuum nomen. q. d. Nolo me liberes, nisi vt possim te publicè celebrare, & gratias agere Malo hîc perire, quàm si liberatus tui posteà obliuiscar. Aliqui aliter resoluunt. Vt iusti, ob meam liberationem, confiteantur, & celebrent nomen tuum.

Liberari à pœnis optãdũ, vt laudetur Deus.

D *Me expectant*. Expectant, iusti, vt mihi benefacias, vt me liberes: Alterum enim pronominum est duntaxat emphaticum. q. d. Educ me de hoc misero statu, & quasi carcere siue vitæ, siue obsidionis inimicorum. Nam & iusti id sperant. Si non mea causa, at propter iustos id effice, qui hoc expectant. Ad verbum בי יכתרו *bi iacthe-ru*, me coronant, id est, cingunt, stipant, circumstant, solliciti de mea salute & liberatione. Quanquàm כתר *Cathar*, etiam significet expectare, præsertim apud Syros a. Auidè præstolantur, vt me liberes & opem feras.

a Vt Iob 37. v. 2.

expectant sollicitè & anxiè meam liberationem, & salutem: suspensi sunt, expectantes tuum in me beneficium ac retributionem. Chrysostomus. *Donec retribuas*, donec benefacias, donec beneficio liberationis me afficias, donec de me benè merearis. Aliqui in futuro vertunt. Me coronabunt iusti, cùm retribueris mihi. Si mihi dederis hoc beneficium, iusti se mihi, studio gratulandi circumfundent, atque ad me læti accurrent. Hinc Græcè, ὑπομενοῦσι, expectabunt, sustinebunt, gratulaturi videlicet de tam præclara liberatione, cùm viderint te retribuisse mihi, id est, tantùm beneficium contulisse. Lubens etiam retinuerim vim verbi. *Coronabunt*, id est, capiti meo coronam imponent, vt contigit quando Regem eum inaugurarunt *a*.

a 1. Par. 11. v.3.

ARGVMENTVM.

Petit, ne Deus ad suam iustitiam respiciat, sed ad miseriam & persecutionem, à qua se subleuet, punitis hostibus. Congruit Ecclesiæ.

1 Psalmus Dauid, quando persequebatur eum Absalon filius eius. *2. Reg. 17. v. 24. 25.*

CXLII. Hebr. 143.

Domine exaúdi oratiônem meam, aúribus pércipe obsecratiônem meam: in veritâte tua, exáudi me in tua iustítia.

2 Et non intres in iudícium cum seruo tuo: quia non iustificábitur in conspéctu tuo omnis viuens.

3 Quia persecûtus est inimícus ánimã meam: humiliâuit in terra vitam meam.

4 Collocâuit me in obscúris, sicut mortuos sæculi, & anxiâtus est super me spíritus meus: in me turbâtum est cor meum.

5 Memor fui diêrum antiquôrum, meditâtus sum

A sum in ómnibus opéribus tuis: in factis mánuum tuârum meditâbar.

6 Expándi manus meas ad te: ánima mea, sicut terra sine aqua tibi.

7 Velóciter exaúdi me Dómine: defécit spíritus meus.

8 Non auértas fáciem tuam à me: & símilis ero descendéntibus in lacum.

B 9 Audítam fac mihi manè misericórdiam tuã: quia in te sperâui.

10 Notam fac mihi viam, in qua ámbulem: quia ad te leuâui ánimam meam.

11 Eripe me de inimícis meis Dómine, ad te confúgi: doce me fácere voluntâtem tuam, quia Deus meus es tu.

12 Spíritus tuus bonus dedúcet me in terram rectam: propter nomen tuum Dómine viuificâbis me, in æquitate tua.

C 13 Edúces de tribulatiône ánimam meam: & in misericórdia tua dispérdes omnes inimícos meos.

14 Et perdes omnes, qui tríbulant ánimam meam: quóniam ego seruus tuus sum.

D 1 *Psalmus Dauid.* Propria inscriptio est *Psalmus Dauid.* A Græcis cætera sunt adiecta. Nam reuerà argumentum est generalius, quàm vt ad persecutionem, vel Saülis, vel Absalon coërceatur. *In veritate*, pro tua fide, secundùm veritatem promissionum tuarum. *In tua iustitia*, per tuam iustitiam, secundùm æquitatem iustitiæ tuæ, quæ postulat, vt fidem præstes. Vel, *in tua iustitia*, qua tu homines videlicet iustificas, vt Paulus loquitur *a*. Sic iustitia concurrit cum gratia, & misericordia.

a *Rom.* 3. *v.* 5.

2 *Et non intres in iudicium*, in ius, in iuris thronum

A ne mecum venias, sed misericordiæ. Ne mecum iure agito. Mecum misericorditer agi obsecro, non ex summi & exacti iuris formula & præscripto. *Iudicium* enim hic summum ius, iurisque seueritatem significat, quatenus opponitur æquitati, siue ἐπιείκεια. Quare cùm nemo sit perfectè iustus apud Deum, iusti, & puri iudicij metus omnes terrere debet. Possit esse Metonymia, in iudicij disceptationem. Noli mecum iudicio disceptare, noli me in ius trahere. *Quia non.* Non omnis, id est, nullus. Quia nullus hominum iustificabitur, absoluetur, iustus reperietur, aut erit, simpliciter & propriè: &

B iuxta Chrysostomum insons æstimabitur coram te *Omnes enim peccauerunt & indigent gratia Dei*. ait Apostolus *a*, nec quisquam est, qui non aliqua macula peccati, vel fuerit, vel sit inquinatus, vel sibi relictus non possit inquinari. Quo sensu ne Angeli quidem iusti, ac puri dicuntur *b*. Neque quisquam soli iustitiæ misericordia non supposita innitens, se possit iustum probare ante exactum Dei tribunal. Vnde ne saluari quidem nos dicimus ex operibus propriè, sed ex gratia, & meritis, *Qui saluandos saluas gratis, salua nos fons pietatis.* Et spes

C à Magistro *c* definitur, *certa expectatio vitæ æternæ ex gratia & meritis proueniens*. Est autem meritum, non opus bonum simpliciter, sed cum gratia & per gratiam Dei factum, atque acceptatum; vt sic cuncta in Deum conferantur, qui in nobis sua dona coronat, dum bona nostra opera remunerat, ex Augustino *d*. Sunt enim gratuita ex parte gratiæ præuenientis, & comitantis, tantùm nostra, ratione liberi arbitrij, & obedientiæ. Lege hic Augustinum *e*, Bernard *f*. Chrysost. hic, & Prosperũ.

3 *Quia persecutus est*. Vers. 3. & 4. poetica hypotyposis hominis extremè afflicti. Cadit autem in quintum.

D Quia summè sum afflictus, memor fui, &c. *Humiliauit*, depressit, deiecit in terram, humi afflixit. Hebr. דכא *dicua*. i. attriuit.

4 *Collocauit me in obscuris*, in tenebris, in obscuris locis, in speluncis & latebris. Ita è Chrysostomo vocat calamitates & mala, quibus mens ipsius obtenebrabatur. *Sicut mortuos sæculi*, ante multa sæcula: sicut iamdudum mortuos, & à sæculo, longóque tempore in tenebris degentes, quorum nulla amplius est memoria. Vnde Hieronymus vertit antiquos, siue antiquitùs, & iã olim mortuos.

a *Rom. 3. v. 23.*

b *Iob. 4. v. 18. & 25. v. 5.*

Iustum nemo se probare potest, Dei misericordia remota.

c *Libr. 3.*

Merita quæ, & quomodo nos saluant.

d *ad Sixtũ.*

e *Et Sermon. 49. de Temp.*

f *1. Serm. in festum omnium Sanctorum.*

A tuos. Euthymius, profundissimis tenebris, & multa humo obrutos. Alij mortuos in sæculũ, siue in perpetuum. *Anxiatus est* התעטף *thithhataph*, i. inuolutus est propriè, opertus anxietate, de quo in superiore Psalmo a. *Super me* id est, in me, vel de me, pro me: vt sit sensus, Anxius est de me, ne scilicet ab inimicis cõprehẽdar, & in mortẽ trahar, *in me turbatũ est*. Ad verbũ, בתוכי ישתומם לבי *Bethochi iysthomam libbi*, i. Intra me, in medio mei, obstupefactum est, vel desolatum cor meum.

a Psal. 141. v. 4.

5 *Memor fui dierum antiquorum*, quibus antiquitùs de me benè merebaris, méque singularibus bonis afficiebas. Ita Hebræi. Ego cum nostris generaliùs, Antè acti temporis. Sæcula antiquitùs præterita recolo, quæ ab initio mundi fluxerunt, & monumenta misericordiæ quot & quantis calamitatibus liberaueris maiores nostros, quanta benignitate eos perpetuò tutatus sis. Recogito dies æternitatis, antiquæ fœlicitatis, qua patres afficiebas: pristinæ denique gratiæ, qua eramus affecti in statu innocentiæ ante Adæ peccatum. Hæc omnia me ad implorandam misericordiam tuam hortantur. *Meditabar*, vel loquebar. Me consolabar patrum exemplis, & cogitatione priscorum factorum tuorũ, quæ plena sunt humanitatis in eos, qui te implorant, inauditæque misericordiæ.

6 *Anima mea, sicut terra sine aqua*, suspirat, vel quid simile. Ad te est, ad te languet. Te sitit anima mea mœsta, desiderat tuam gratiam, misericordiam, consolationem, auxiliũ, vt terra arida, sicca, humore destituta, quæ aquã expectat (Græcè γῆ ἄνυδρος, *terra inaquosa*) nimio æstu fissa, auidissimè aquam pluuiam expetit, ad irrigationẽ anhelat & sitit. *Sela*.

7 *Defecit spiritus meus*, animus meus propè ærumnis extinctus est, & periit, nisi succurras. Vel defecit, petitione & expectatione longa tui diuini auxilij, vel præ desiderio liberationis.

8 *Non auertas faciem tuam*, faciem tuæ misericordiæ ac benignitatis. *Et similis ero*. Vt similis sim, adeò vt talis fiam, quales qui descendunt in Orcum. *Et*, pro *Vt*, *alioqui*, causaliter ו, *Vau* pro למען *lemahan*, vt sup. b Ne mihi tuum benignũ vultum abde, alioqui ero similis descendentibus in lacum mortis, vel inferni, quasi vnus ex eis, alioqui assimilabor moribundis. Alij, ne similis fiam his, qui

b Psa. 14. v. 6.

qui desperatione se præcipitant in lacum, foueam, puteum. Non desunt, qui *Et*, pro *Nam*, accipiant. Nam nisi me exaudires, similis essem descendentibus in lacum, lacus autem de inferno, sepulchro, morte, præcipitio, & profunda scrobe.

9 *Auditam fac mihi manè*, maturè, citò, tempestiuè, celeriter, primo quoque tempore. Per Metaph. Audire fac in corde meo, fac audiam interiùs tuam benignitatem, fac eam apud me sentiam. Nam Deus in cordibus pœnitentium & humilium loquitur verba consolationis, remissionis, spei, &c. Vel, Audire in genere, pro percipere, intelligere, agnoscere, experiri, sentire. Velociter mihi exhibe, & reipsa ostende misericordiam tuam, fac eam experiar.

10 *Notam fac mihi viam, in qua ambulem*, qua ambulare debeã, id est, viam bonam & rectam demonstra mihi, per quam ad te rectà perueniam, & quæ tibi placeat, rege me tuis consiliis. Alij, ostende mihi viam, qua possim euadere. *Leuaui*, extuli, per precem videlicet.

11 *Eripe me de inimicis meis Domine, ad te confugi*, vt scilicet apud te absconderer ab hostibus meis. Obscuritatem Archetypi perspicuè expresserunt. אליך כסתי elecha chissithi. i. *Ad te texi, siue occultaui* (me.) i. ad te latitaturus confugi, te posui pro meo operimento, vel iuxta Chald. *redemptore*. Sic enim interpretatur, *Verbum tuum constitui in redemptorem*. Vbi obseruabis Chaldæos Peraphrastas sæpe pro Deo, Verbum Dei transferre, quasi aliquid audiuissent de Dei Verbo increato, καὶ ὑφισταμένῳ. Sic & Philo, Midrashim, & Cabbalici. *Doce me*. Vt precatus fuerat pro salute corporis, ita nunc pro salute animi, Kimhi, vt non liberari solùm, verùm etiam doceri velit. Deus doctor iustorum, Spiritus autem sanctus ductor.

Verbo Dei pro Deo Chaldæi interpretes sæpe vtũtur.
Deus doctor iustorum, Spiritus S. ductor.
Spiritus S. hic fit mentio.

12 *Spiritus tuus bonus*. De Spiritu sancto essentialiter bono, à quo omnis bonitas, & virtus per communicationem procedit & deriuatur. *In terram rectam*, in solum planum, per viam planam & æquam, in qua non impingam, in viam præceptorum tuorum, quæ ducit ad te. Gall. *au droict chemin*. Hinc in Psalterio Romano, *in viã rectam*. Et Chrysostomus, *in viam virtutis, in consilia & actiones tibi placentes*. Vel, in cœlum, in Ecclesiam præcipuè triumphantem & cœlestem, quæ à D. Ioanne dicitur

A tur a. *Terra*, propter æternitatis ſtabililatem, *Recta*, propter perfectam iuſtitiam, quia in ea nihil eſt coninquinatum, & prauum. *In æquitate*, propter iuſtitiam & fidelitatem tuam. *Viuificabis*, in vita conſeruabis. Alij, Iuſtificabis (me iuſtitia) qua iuſtificas impios, De vita ſpirituali. a Apoc. 21.

13 *Et in miſericordia tua diſperdes omnes inimicos*, per tuam miſericordiam, pro tua benignitate. *Diſperdes*, תַּצְמִית *thſamith*, exſcindes, propriè.

14 *Et perdes omnes, qui tribulant*. Hic verſus annectitur ſuperiori in Hebræo.

B

ARGVMENTVM.

Gratias agit, quòd pacato regno fruatur. Deinde orat, vt ſe ab externis hoſtibus, alioqui tumentibus, defendat. Congruit Regibus contra Barbaros.

1 Pſalmus Dauid aduersùs Goliath.

CXLIII. Hebr. 144.

C BEnedíctus Dóminus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium: & dígitos meos ad bellum.

2 Miſericórdia mea, & refûgium meum: ſuſcéptor meus, & liberâtor meus.

3 Protéctor meus, & in ipſo ſperâui: qui ſubdit pópulum meum ſub me.

4 Dómine, quid eſt homo, quia innotuíſti ei: aut filius hôminis, quia repútas eum?

D 5 Homo vanitâti símilis factus eſt: dies eius ſicut vmbra prætéreunt.

6 Dómine inclína cœlos tuos, & deſcénde: tange montes, & fumigâbunt.

7 Fúlgura coruſcatiônem, & diſſipâbis eos: emítte ſagíttas tuas, & conturbâbis eos.

8 Emítte manum tuam de alto, éripe me, & líbera me de aquis multis: & de manu filiô-

rum

rum alienôrum. A

9 Quorum os locûtum est vanitâtem: & déxtera eórum déxtera iniquitâtis.

10 Deus cánticum nouum cantâbo tibi: in psaltério decachórdo psallam tibi.

11 Qui das salûtem régibus, qui redemísti Dauid seruum tuum: de gládio malígno éripe me.

12 Et érue me de manu filiôrum aliенôrum, quorum os locûtum est vanitâtem: & déxtera eórum, déxtera iniquitâtis. B

13 Quorum filij sicut nouéllæ plantatiônes: in iuuentûte sua.

14 Fíliæ eôrum compósitæ: circumornâtæ, vt similitúdo templi.

15 Promptuária eôrum plena: eructántia ex hoc in illud.

16 Oues eôrum fœtôsæ, abundántes in egréssibus suis: boues eórum crassæ. C

17 Non est ruína macériæ, neque tránsitus: neque clamor in pláteis eôrum.

18 Beâtum dixérunt pópulum, cui hæc sunt: beâtus pópulus, cuius Dóminus Deus eius.

---

1 *Psalmus Dauid aduersus Goliath.* Hæc non incommodè adduntur Hebrææ inscriptioni, cùm argumentum Psalmi non abludat ab historia duelli Dauidis & Goliath, & Chaldæus Paraphrastes significet *a*, inde materiam carminis fuisse sumptam. Nam pro, *Gladio maligno*, habet *Gladio Goliath*. *Benedictus*. Laudetur Deus, qui me victorem vbiquè efficit, qui me in bellis secundat. Vel qui me in re bellica minùs exercitatum bellicosum fecit. Nam è pascuis venerat, quando certamen iniit cum Gigante. Artem digladiandi non didicerat, & tamen exercitatissimum & valdè terribilem gladiatorem prostrauit. D

a Vers.11.

2 *Misericordia mea & refugium meum*: Epithetis, & elo-

giis

A giis eblanditur Deum duobus versibus. Quarto enim accedit ad narrationem. *Misericordia mea*, Deus, qui mei copiosissimè miseretur. *Susceptor.* Hebraicè, משגבי *mischgabi*, arx mea. Sic infrà *a*, scutum meum. Metaphoris declarat Dei opem, qua hostes ac pericula superamus, quæ posteà Sep. simplicioribus verbis enunciant.

a *Vers. 3.*

3 *Qui subdit populum meum sub me.* הרודד *harodded*, id est, Qui extendit propriè, qui sternit & subigit, qui obedientes reddit subditos, & flectit ad obsequendi studium, qui populum prostratum, & obedientem mihi præbet. Gratia Dei subditur populus, qui alioqui nouis motibus delectatur. Populum Israel vocat suum, quòd ei tum pacificè imperaret, si hic Psalmus compositus fuit post mortuum Saulem, cùm ei regnum à populo iam delatum esset. Vel quòd se ei pacificè & quietè regnaturum certò speraret, si ante Saulis mortem conditus fuit. Chaldæus & Hieronymus & aliqui Rabbinorum interpretantur, *Qui subdit Philisthæos.* Vt עמי *hammi* per Apocopen positum sit, pro עמים *Ammim.* Sed rectiùs, vt Iod more suo pronomen sit.

Populus gratia Dei subditur.

B

4 *Quid est homo, quia innotuisti ei?* quia ei te reuelasti, ac notum fecisti per te, per Angelos, per Prophetas, per Filium, per Apostolos, per Scripturas, per visiones, apparitiones, inspirationes varias, &c. *b* Quia etiam ingrato tui notitiam præstitisti, Chrysostomus. Hebraicè, ותדעהו *vattedahu*, id est, Vt cognoscas eum, vt eum cures, vt eius rationem habeas, vt eius necessitates respicias & agnoscas, eàdem penè sententia. Nam prouidentia non tantùm in cognoscendo & prospiciendo locum habet, sed etiam in curando, & dirigendo, id est, Prouidentia non modò infert cognitionem & prospectum, sed etiam ordinationem & beneficentiam: Domine, quantus ego sum, vt sic mei habeas rationem. De se loquitur in tertia persona. *Reputas* tanti facis, tanti æstimas eum. Augustinus.

C

b *Hebr. 1. v. 1.*

Prouidētia Dei in quo consistat.

D

5 *Homo vanitati similis factus est*, inanitati, ipsi nihilo, sicut vmbra, quæ nullam habet subsistentiam, & est mera priuatio, vnde exoriente luce euanescit, ac si nunquàm extitisset.

6 *Domine inclina cœlos tuos, & descende.* Vers. 6. 7. & 8. precatur hypotyposi Poëtica, vt se iuuet, ac de medio tollat inimicos suos. Sic Virgilius *c.*

c *10. Æneid*

Tu

Tu potes Æneam manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes,
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas.

Et apud Homerum, Dij aliquos de periculis liberaturi, nebulas & similia opponunt. Vel alludit ad tempestates, in monte Sinai, cùm daretur lex, & in Iosue, cùm bellum gereretur contra Chananæos, excitatas. *Inclina cœlos*, inflecte in terras, vt adsis celeriter, & descende in meum auxilium, qui hîc in terris opprimor. *Tange*, percute, feri fulmine, tonitru, & aliis tuis cœlestibus telis. Vt Cicero *a*: *Tactus est ille, qui hanc vrbem condidit*, id est, fulminatus, crematus, cœlesti igne sideratus. Ostende præsentem iram, & potentiam tuam. *Montes*. Ità vocat Poëticè hostes suos barbaros & agrestes. *Fumigabunt*, ardebunt, comburentur, vertentur in fumum, vt montes qui siderantur.

a 3. Catilinaria.

7 *Fulgura coruscationem*, emitte fulgura, id est, diuinas vltiones. Aliqui ineptè vertunt, fulmina: fulmen enim est spiritus è nube expressus sine inflammatione: fulgur autem siue coruscatio, cum inflammatione, id est, ברק *barak*. Nam hoc verbum significat micare, coruscare. *Sagittas*. Dei tela Metaphoricè appellat grandines, tonitrua & similia ignita meteora, quibus Deus vtitur ad terrendos, & perdendos mortales. *Conturbabis*, disturbabis, disiicies.

8 *Emitte manum tuam*, opem, potentiam. Christum intelligunt Hilarius, & Augustinus. *De alto*, de cœlo, manum siue potentiam tuam diuinam. *De aquis multis*, de ingentibus & multis periculis, quibus infixus sum, atque immersus. Alij de confluxu hostium plurimorum: vt Metaphoræ variæ accipiuntur *Alienorum*, barbarorum & impiorum, Hinc Hebraïcè, בני נכר *bene nechar*, i. *Filiorum alieni*, Dei scilicet, vel populi, vel patris. q. spuriorum, cuiusmodi solent esse improbi & noxij.

9 *Dextera eorum dextera iniquitatis*, potentia, robur, potestas, quæ tractat iniqua & flagitia, vel potiùs opera. q. d. & quorum verba, & opera scelerata sunt, Euthymius. *Iniquitatis*. Mendacij propriè שקר *schakor*. Sed mendacium generaliter sumunt pro omni prauitate, quòd eius sit fons & origo.

10 *Deus canticum nouum*, nouæ materiæ & argumenti, propter nouam salutem & liberationem, vel excellens.

Deca

A *Decachordo*, decem chordis constante, vt suprà *a*. Aliqui tamen putant esse instrumentum separatum à Psalterio, vt sit Asyntheton (Et in) decachordo.

a *Psal. 32. v. 2. & 91. v. 4.*

11 *De gladio maligno*, noxio vt Saulis, vt Goliath. Annectitur præcedentibus in Psalterio Romano, vt & in Hebraico, הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה *hapotseh eth Dauid habdo mehereb raha, qui redemisti Dauid seruum tuum de gladio maligno*, id est, Goliæ, vt putat Chaldæus, & suffragantur Sept. in superiore inscriptione. Alij, de potentia Satanæ. Tu, in genere, hostium omnium

B meorum. *Eripe me & erue me*, vt iam versus incipiat. In vocabulis nulla est diuersitas, sed in sola distinctione: quod non raro occurrit, vt finis præcedentis versus, iuxta Masoretas, referatur ad caput sequentis.

13 *Quorum filij sicut nouellæ plantationes*. Mirum est, recentiores omnes carpendi voluptate ita fuisse cæcatos, vt non viderint Sept. non modò non discessisse à litera Hebraica, verùm etiam eam multò illustriorem, & clariorem reddidisse, μίμησιν contextus mutando in propriam & simplicem narrationem: nec intellexerint Mimeses in hac lingua fieri per Eclipsin לאמר *leemor*, vt iam sæ-

C pius hoc opere obseruauimus. Quanquàm & citra Eclipsin proximè præcessit, *Quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorũ, dextera iniquitatis.* Quin & dudum, nempe à vers. 9. hanc Mimesin voluerat Dauid subiicere, dum hæc eadem verba intercalaret: sed abreptus cogitationis vbertate, coactus est differre, deindéque per Epanalepsin repetere: *Quorum*, inquam, *os locutum est vanitatem*. Et quamnam vanitatem? nempe verba impiorũ sese de fœlicitate sua temporaria effusè iactantium, quo quid dici possit vanius, cùm istorum ouatio sit fluxissima, & possessio, fallacissima. *Quòd*, inquiũt, *filij nostri sint pulcher-*

Defenditur editio vulgata.

D *rimi, elegantissimæ filiæ, oues fœcundissimæ*, cætera, vsq; ad vltimam Psalmi clausulam sub prima persona. Quòd alia non possit esse sententia in Hebræo, quàm Mimeseos, ac proponantur verba impiorum prosperis rebus suis gloriantium, apparet. Primùm, quia præcessit proximè: *Quorũ os locutũ est vanitatem, & dextera eorũ, dextera iniquitatis*. Secundò, quoniam mox subiungitur particula continuatiua אשר *asher, Quòd.* Tertiò, quia loquendi formula vltimi versus apertè est vox iusti contradicẽtis superiori sententiæ. *Beatus populus, cui hæc sunt*, imò verò: *beatus*

populus, cuius Dominus Deus eius. Quartò, quoniam Rabbini fatentur apud R. Salomonem hæc ad literam, nunquam piis contigisse, nisi sub Ezechia Rege, cùm tamen Dauid hic loquatur de suo tempore. Quintò, quia sensus recentiorum est pinguis & Epicureus, saltè magis carnalis, quàm euangelicus, eos esse fœlices qui affluant omni bonorum genere. De iis præsertim, quæ hic sollicitè enumerantur. Nam in iis Scriptura non solet beatitudinem collocare, sed in paupertate, patientia, crucibus, persecutionibus a: & sextò, quia neuter sensus, quem afferunt, cohæret vel linguæ, vel præcedentibus. Hic quidem, *Vt (sint) filij nostri sicut nouella plantationibus, filia nostra circumornata, vt templũ promptuaria nostra &c.* non cohæret linguæ. Nunquàm enim reperias אשר *asher, Quòd,* positum pro למען *lemahan, Vt*, sine verbo futuri temporis expresso, cùm hic duntaxat decurrant participia. Quin & rarissimè sumitur pro *Vt*. Illud verò, *Quòd*, siue *Quoniam filij nostri (sunt) sicut nouella plantationes filia, &c.* nõ cohæret præcedentibus. Inepta enim est ratio & ridicula: *Erue me de manibus alienorũ, quoniam liberi nostri sunt pulchri, & cæteris omnibus externis bonis abundamus.* Aliena etiam à more Sanctorum, qui solent dicere: *Erue me, quia in te speraui, quia mã (da)ta tua custodiui, quia ad te clamo*, iisque similia, ad te internam hominis conditionem, & statũ pertinentia. Rectè ergo nostri Interpretes, vt ambiguitatem tollerent, ac docerent de temporaria prosperitate impiorum, non autem iustorum, hæc debere intelligi, hæc omnia vsque ad extremam Psalmi clausulam verterunt per tertiam personam, quæ in Hebræo μιμητικῶς enunciabantur in prima. Hæc aduersùm sciolos, qui meliorum & sanctiorum fastidio, contrà, hic omnia ad personam iustorum referunt, eò quòd in fonte, vt dixi, per primam: *Filij nostri, filia nostra, oues nostra, &c.* enunciari videantur. *Quorum filij.* Ad verbum אשר בנינו כנטעים מגדלים *asher bãenu chintihim maguddalim, Quòd filij nostri, sicut plantula crescentes.* Vbi, *Quòd*, est particula continuatiua, ὅτι, vti iam dictum est, non caussalis, vt aliqui recentiorum, non finalis, vt alij.

a *Matth. 5. v. 3. 4. 6. & seq.*

14 *Filiæ eorum composita*, eleganter decoratæ. Ad verbũ, כזוית מחטבות *chez auiotb mehutaboth.* Vt anguli incisi, siue dolati, id est, affabre compositi, & constructi. In angulis præcipua est structura, vt nullus sequatur hiatus vel

A vel deformitas proportionis & coniunctionis. *Vt similitudo,* תַּבְנִית *thabenith*, vt exemplar, propriè, Gall. *Cõme le patron ou pourtraict d'vn Temple, ou Palais.* Nam היכל *Hecal*, & Templũ & Palatium significat. Describit autem venustissimè omnes prosperitates, & commoda vitæ, quæ quis optare possit. Primò, numerosam & elegantem sobolem. Secundò, rerũ domesticarũ copiam. Tertiò, pecorum multitudinẽ & fœcunditatẽ. Quartò, domũ & vrbes munitas ab irruptione & hostilitate. Quintò, incolumitatẽ.

13 *Promptuaria eorum plena*, penuaria, conclauia. Anguli propriè, quoniam penuaria solent collocari in angulis B ædium. *Eructantia*, redundantia effusè ex hoc prõptuario in illud promptuariũ, ex vno in alterum effluentia. Nimis plenæ sunt eorũ cellæ, adeò vt extrà effundant largissimè. Pictura magnæ affluentiæ. *Ex hoc in illud.* Ad verbum, מזן אל זן מזון *mizan el zan*, de victu in victũ, de annona in annonam: vt habeant scilicet veteres prouentus, superuenientibus nouis. R. Ionã, de specie in speciem. Aliquis putauerit Sept. legisse. מזון *Mizzó*, nõ מזן *Mizzã*. Sed nihil est opus, cũ, vt sæpiùs docui, se dũtaxat sentẽtiæ alligauerint. *Ex hoc in illud* i. ex hac parte in illã, vndique C redundant & diffluunt. Alij, suppeditant vnũ post aliud.

16 *Oues eorũ fœtosa*, fœcundæ, multiparæ, מאליפות *maaliphoph*, i. *Millecuplantes* propriè, mille fœtus pariẽtes & gignentes. Sic, *abundantes*, multiplicãtes partũ, decies millecuplantes ad verbum, מרבבות *merubachot*, siue myriadificãtes, parientes per myriadas. Gall. *Par milliasnes & millions.* Alludit autem ad Scythas (de quorum genere sunt Turcæ) & Arabes Saracenorum partes, qui sunt Nomades, ac viuunt ex pecore. Vnde & in Nomadibus semper habiti sunt à Geographis, *In egressibus suis*, in viis, in D viarum exitibus, in vicis eorum, quando egrediuntur, ac eunt foras. *Suis*, pro eorũ, Græcè, ἐξόδοις αὐτῶν, Hebraïcè, בחוצותינו *bebutsothenu*, *in vicis nostris*, vel *compitis*, per vicos & compita impiorum decies millecuplos fœtus pariunt. Adeò sunt fœcundæ, vt etiam per vicos millecuplis fœtibus augeantur. Quo sensu pro compito Sept. vsi fuerunt suprà vocabulo ἐξόδου, vbi noster, *in exitu super summũ a.* Eò recurre ob vtriusque loci Hebraismum paucis cognitũ. *Crassa*, pingues, benè habitæ, מסבלים *mesubbalim*, propriè, oneratæ, onustæ (pinguedine & carne) obesæ. Alij, fortes, oneris ferentes. Vtrumque Kimhi.

a *Psa. 73. v. 7.*

17 *Non est ruina maceriæ*, rima, פרץ *peretz*, ruptura, propriè, per quam externi possint introire, & irrumpere, eósque sibi subigere: Gallicè. *Breche*, Sepibus omnia cinguntur, nulláque incursione violantur. Alij non de hostili irruptione, sed domestica fœlicitate. Eorum omnia sunt sarta tecta, probè instructa ac munita, fruuntur altissima pace, à nullis interturbantur. *Transitus*, transmigratio in captiuitatem, excursio hostium, abactus pecorum ipsorum, q. d. Securè agunt, non lacessuntur ab hostibus, non veniunt in alterius potestatem & seruitutem, non perrumpuntur ipsorum mœnia. Ita Kimhi, nisi quòd putat יוצאת *iotseth*, esse participium cum Eclipsi, *Neque transiens*, siue *exiens* sup. omnia. Simpliciùs vt participium degeneret in nomen, vt sæpe aliàs. Nō est egressio, quod aliqui posteà de abortu explicant. Nihil apud eos perditur abortu, vel alio casu. Alij de exilio, in summa pace & securitate viuunt, nec trahuntur extra patriam, vel ciuitatem. *Clamor*, eiulatio, vlulatus, querimonia, siue ob morbum, siue ob hostium irruptionem, siue ob res alias aduersas, In compitis eorum non audiuntur lamenta, vel iurgia.

18 *Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt.* Eleganter explicant Hebraïsmum, in quo erat Epanorthosis, & verba Psaltis, vel piorum contradicentium impiorum opinioni, & propositionibus. אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו *aschere haham schechacha lo aschere haham sce Adonai Elokā. Beatus populus cui sic est*, imò verò: *Beatus populus, cuius Dominus Deus eius est*. Nam & hic abundant, vel si carent non admodùm desiderant, in ipsius prouidentia conquiescentes, & mentis consolationibus. Vulgò tales habentur, ac prædicantur fœlices & beati: sed verè beati sunt, qui etiam in egestate atque calamitate Deū norunt, colunt, & amant. q. d. Beatum impij dixerunt populum, cum quo sic agitur, metientes fœlicitatem cum Epicureis, rerum æternarum affluentia, & voluptate. Atqui longissimè falluntur. Nam beatitudo sita est in Dei, cultu notitia, veneratione, vt alibi *a, Mihi adhærere Deo bonum est*, & *b: Beatus vir qui timet Dominum, &c.* siue ista copiosè adsint, aut mediocriter, siue etiam omninò desint. Vt *vita carnis*, ait Augustinus *c, anima est: ita beata vita hominis Deus*. Miser igitur populus, qui ab eo est alienatus.

Beatitudo in quo consistat.
a *Psa. 72. v. 28.*
b *Psal. 111. v. 1.*
c *libr. 19. de Ciuit. c. 26.*

Quamuis

A Quamuis enim Deus veteri populo, atque adeò nouo *a*, promiserit bonorum copiam & affluentiam, si ipsi pareret, contráque, morbos, famem, bellum, paupertatem, vrbium, & agrorum vastationes, si rebellaret, sui testamenti violati pœnas repetens: tamen hoc non proposuerat pro certissimo, & immutabili beneuolentiæ suæ signo, multò minùs pro beatitudine: sed nec hic distinguendum inter Iudaïcum populum & Christianum. Primùm, quoniam Psalmi æqualiter omnibus editi sunt, ac eorum doctrina magis est Euangelica, quàm Mosaïca. Deinde, quoniam differentia in eo duntaxat consistit, quantùm ad bona, B quòd Euangelium polliceatur æterna, & spiritualia primò & per se: temporalia autem secundariò, & quadam consecutione: lex autem primò temporaria, deinde æterna.

a 1. Tim. 4. v. 8. Matt. 6. v. 33. 34.

ARGVMENTVM.

Deum extollit vt Regem, vt bonum, misericordem, omnia gubernantem, conseruantem, hominibus in- C *genita beneficia conferentem.*

1 Laudatio ipsi Dauid. CXLIV. Hebr. 145.

EXaltâbo te Deus, meus Rex, & benedícam nómini tuo in sæculum: & in sæculum sæculi.

2 Per síngulos dies benedícam tibi: & laudâbo nomen tuum in sæculum, & in sæculum sæculi.

D 3 Magnus Dóminus, & laudábilis nimis: & magnitúdinis eius non est finis.

4 Generátio, & generátio laudâbit ópera tua: & poténtiam tuam pronunciábunt.

5 Magnificéntiam glóriæ sanctitâtis tuæ loquéntur: & mirabília tua narrâbunt.

6 Et virtûtem terribílium tuôrum dícent: & magnitúdinem tuam narrâbunt.

7 Memóriam abundántiæ ſuauitâtis tuæ erućtábunt: & iuſtítia tua exultâbunt. A

8 Miſerâtor, & miséricors Dóminus: pâtiens, & multùm miséricors.

9 Suâuis Dóminus vniuérſis: & miſeratiônes eius ſuper ómnia ópera eius.

10 Confiteântur tibi Dômine ómnia ópera tua: & ſanćti tui benedícant tibi.

11 Glôriam regni tui dicent: & poténtiam tuam loquéntur. B

12 Vt notam fáciant filiis hóminum poténtiam tuam: & glóriam magnificéntiæ regni tui.

13 Regnum tuum, regnum ómnium ſæculôrum: & dominâtio tua in omni generatiône & generatiône.

14 Fidélis Dóminus in ómnibus verbis ſuis: & ſanćtus in ómnibus opéribus ſuis. C

15 Alleuat Dóminus omnes, qui córruunt: & érigit omnes eliſos.

16 Oculi ómnium in te ſperant Dómine: & tu das eſcam illôrum in témpore opportúno.

17 Aperis tu manum tuam: & imples omne ánimal benedićtiône.

18 Iuſtus Dóminus in ómnibus viis ſuis: & ſanćtus in omníbus opéribus ſuis.

19 Propè eſt Dóminus ómnibus inuocántibus eum: ómnibus inuocántibus eum in veritâte. D

20 Voluntâtem timéntium ſe fáciet, & deprecatiônem eôrum exaúdiet: & ſaluos fáciet eos.

21 Cuſtódit Dóminus omnes diligéntes ſe: & omnes peccatôres diſpérdet.

22 Lau

A 22 Laudatiónem Dómini loquétur os meum: & benedícat omnis caro nómini sancto eius in sæculum: & in sæculum sæculi.

---

1 *Exaltabo te Deus*. Constat artificio Alphabetico, vt 33. ob argumenti dignitatem, nisi quòd à litera Nun in fonte nullus versus inchoet, de quo infrà a. *Rex*, Solet esse epitheton Christi, siue secundæ personæ diuinitatis. *In sæculum sæculi*, id est, in illo sæculo, quo, habitu huius sæculi exemplo, iam in sæculum sæculi æternitatis successione renouabor. Hilarius.

a *Vers.14. Rex Christi epitheton.*

B

2 *Et laudabo nomen tuum in sæculum*, in omne vitæ præsentis tempus. *Et in sæculum sæculi*, in omnem æternitatem, vt suprà b. In omne sequentis vitæ æuum. Quare priore loco est שלם *holam*, posteriore עד *ned*, sæculum, quod est vltra tempus præsentis mundi.

b *Vers.1.*

3 *Magnus Dominus*, *& laudabilis nimis*, ob incomprehensibilem eius essentiam, potentiam & mira opera. *Laudabilis*, laudatus, vel laudandus valdè. *Finis*, חקר *heker*, inuestigatio propriè. Eius magnitudo est imperuestigabilis & inexplicabilis. Infinita, loco & ratione, Augustinus.

C

4 *Generatio, & generatio*, singulæ generationes & ætates. Hinc Hebraïcè, דור לדור ישבח מעשיך *dor ledor ieschachar, mehaschech, aetas ætati laudabit opera tua*: scilicet creationis, redemptionis, gratiæ & gloriæ. Vna alteri laudando prædicabit, sicque cunctis sæculis laudabuntur opera tua. Aliquibus. *Generatio* veteris testamenti, *& generatio* noui.

5 *Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur* maiestatem. Magnificentissimam gloriam sanctitatis tuæ, vel

D

gloriosissimam maiestatem tuæ sanctitatis. Huiusmodi enim substantiua sic debent resolui per adiectiua superlationis, vt *filius perditionis* c, filius perditissimus: *Mirabilia tua*, mira tua facta Hebraïcè, דבר *dibre, verba*, siue *res* mirabilium tuorum, res tuas mirabiles. Nimis angustè de beneficiis Israeli exhibitis in exitu de Ægypto. Euthymius.

c *Ioan.17. v.12.*

6 *Virtutem terribilium tuorum dicent*, potentiam, fortitudinem tuorum mirificorum operum, quæ hominibus meritò terrorem incutiant & stuporem *Terribilium*, re-

rum tuarum admirandarum. At Euthymius & Augustinus arctant ad supplicia impiorum, & cætera, quæ facta sunt in terrorem, vt mersio Ægyptiorum, per quæ improbis est terribilis, vt electis amabilis, & benignus.

A

7 *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt*, abundantis & copiosæ tuæ bonitatis memoriam eructabunt, & copiosè loquentur, vt suprà *a*. Nam suauitas hic significat bonitatem, benignitatem. Græcè, χρηστότητος, ad verbum, זכר רב טובך *zachor rabthobech*, Memoriam multæ bonitatis tuæ. Est enim hysterologia, ex Abben Ezra *b*. pro, Memoriam bonitatis tuæ multæ. *Iustitia tua*, de tua iustitia, propter tuam iustitiam, quòd à te fuerint iustificati. Ablatiuus causæ. Vnde Heb. צדקתך ירננו *tsidkathecha ieranenu*, *iustitiam tuam iubilabunt* siue *decantabunt*. De ea intelligunt, qua nos gratis iustificat per Christum. Alij, qua bonis benefacit, malis malè, vnicuique pro meritis tribuens.

a Vers. 5.

b Exod. 35.

B

8 *Miserator, & misericors Dominus*. Hi duo versus possint esse vocatiui casus, ô miserator, &c. etiamsi in tertia persona dicatur, *eius*, non, *tua*. Nam is est vsus linguæ, vt suprà *c*: *Magnificans salutes regis eius*, ô qui magnificas salutes regis tui. *Patiens*, ad iram tardus, ארך אפים *Herech appaim*, longus furore, longanimis, qua proprietate ad pœnitentiam inuitat *d*, de hoc versu sumpto è proprietatibus Dei *e* vide *f* suprà.

c Psalm. 17. v. 55.

d Rom. 2. v. 4.

e Exod. 34. v. 6.

f Psal. 102. v. 9.

C

9 *Suauis Dominus vniuersis*, bonus, benignus, vt Græcè, χρηστός, Hebraicè, טוב *tob*. Beneficus est omnibus, adeò vt eius beneficentia in damnatos etiam extendatur. *Super*, in omnia opera sua miserationes eius sunt, ad vniuersa sua opera misericordia eius pertingit, erga omnia misericordiam suam exercet. Vt & supplicium gehennæ moderatius sit ac mitius: quàm scelerum nostrorum atrocitas mereatur. Vtpote quia Deus vindex iustam pœnam misericordia & lenitate temperare solet. Nazianzenus & Nicetas *g*. Vulgò præp. *Super* comparationem declarat. Miserationes eius sunt maiores cunctis ipsius operibus, vt ait D. Iacobus *h*. *Superexaltat misericordia iudicium*, quantùm ad effectus videlicet, non proprietatem & naturam, secundùm quam omnes diuinæ attributiones sunt æqualiter magnæ. Hinc R. Selomo *i*. *Maior est proprietas bonitatis Dei, quàm vltionis, proportione ad quingenta. In bonitatis enim proprietate ferè conseruat benignitatem in millia.*

Misericordia Dei excellentia.

D

g Orat. 40.

h Iacob. 2. v. 13.

i Exod. 34.

A millia. In iustitiæ autem qualitate visitat peccata in quartam generationem. Deinde inter tredecim Dei proprietates, siue notas proprias, plures, & penè omnes attingunt diuinæ misericordiæ effecta. Hilarius refert ad vtilitatem & fructũ Quòd potens est (ait) natura suæ virtus est, quòd autem misericors, salutis nostræ profectus est. Itaque præstat cæteris omnibus misericordia. q.d. Miserationes sunt vtiliores cunctis eius operibus ac factis.

Misericordia, & iudicium, & alia Dei attributa, quoad naturam, æqualia sũt, non quoad effectus.

10 *Confiteantur tibi Domine omnia opera tua*, laudent te palàm & publicè, hæc tua beneficia agnoscant & cele-B brent omnes creaturæ, quæ tua virtute & operatione subsistunt, maximè verò *Sancti tui*, id est, fideles. Quare *opera tua*, nominatiui casus, non accus. per Prosopopœiã Fons etiam fert accusatiuum casum יודוך יהוה כל מעשיך, *Ioducha Adonai col mahasucha* hoc sensu *opera actionésque tuas confiteantur tibi* (homines) id est, apud te laudent. Quod secuti sunt Græci ἐξομολογησάσθωσαν σοὶ κύριε πάντα τὰ ἔργα σου. Alioqui enim fuisset vertendum, ἐξομολογησάσθω.

11 *Gloriam regni tui*, Ecclesiæ, præcipuè triumphantis & cœlestis. De militante præcipuè Augustinus. *Dicent*, quã C potenter & mirabiliter quæque facias & disponas in regno tuo creando & conseruando.

12 *Vt notam faciant filiis hominum potentiarum*. Ad Euangelium aliqui restringunt, quod virtus, siue potentia Dei ad salutem omni credenti dicitur *a*. *Magnificentiæ*, gloriam magnificam, gloriosam maiestatem, vt suprà *b*.

a *Rom. 1. v. 16.*

b *Vers. 5.*

13 *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum*, potestas regia, æterna est, nullis sæculis comprehensa, nec principio, nec fini obnoxia. Sic Cyrillus *c*. Et sanè mox se explicat, regnum, *dominationem* vocans, id est, actum, potentiam, vim dominandi, in hoc mundo. Vt hoc intelliga-D tur de regno huius sæculi. Cùm enim alij Reges quotidiè moriantur & pereant, Deus perpetuò permanet, & regit hunc mundum, eòsque euertit, labefactat, &c. Nisi malis de regno sæculi venturi, quod est incorruptum & immarcescibile. Alij de Ecclesia, quæ regnum Dei, & regnum Christi sæpe dicitur, ac æterna est ex parte finis.

c *In Thesau.*

14 *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis*. Quia desiderabatur נון *nun*, in Hebræo, interseruerunt versum similem decimo octauo, mutato צדיק *tsadith*, *iustus*, in נאמן *Neeman*, *fidelis*, & *viis*, in *verbis*, vt Psalmus esset

a Psalm,36. v.31. integer, ac constaret suis numeris, quo modo se gessesant sup.a Ex quo aliquis putaret codices Hebraïcos esse mãcos. Cùm enim alij versus sequantur ordinem literarum, hic נ *Nun* planè transilitur. Scio R. Selomonem & Talmudicos recurrere ad rationem & mysterium, prætermissum videlicet acrosticon נ *Nun*, quòd per illam literam expressa fuisset extrema filiorum Israël euersio, quando scriptum b נפלה *Naphela; corruit, & non adijciet, vt resurgat virgo Israel* (id est, decem tribus:) itaque Psalten inuertisse potiùs benè ominandi causâ, ac per Spiritum S. subiecisse, *Alleuat Dominus omnes qui corruunt* (נופלים *Nophelim.*) Verum illa ratio mihi non satisfacit, quare & Kimhi se nescire causam confiteri mauult. Si locus sit aliquis coniecturæ, mallem Psaltem concepto diuinitùs reprobationis Iudæorum mysterio, & agnitis de ea oraculis, voluisse quidem canere, quod hoc versu exprimitur, Deum fidelem quidem esse in suis verbis, atque prædictis, at perturbatum prætercurrisse, quoniam vellem (inquit) ne hæc fidelitas & constantia haberet locum, & vim in mei populi reiectione, pro quo: *vel optem ego ipse anathema à Deo, qui sunt cognati mei secundùm carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamenta, & legislatio, & obsequium, & promissa, & Patres, è quibus erit Christus secundùm carnem, super omnia Deus benedictus in sæcula*, cum Apostolo c. Atque ita Septuaginta versum putauerim propheticè restituisse, vt pleraque alia, de quibus proinde rectè Hieronymus d: *Septuaginta addiderunt aliqua, vel ob decoris gratiam, vel ob Spiritus sancti auctoritatem.* Nam sic confirmatur Talmudicorum contemplatio, simul & stabilitur nostrorum interpretum prophetica facultas, qui rursum per traditionem habere potuerunt Psaltis acrostichin hoc verborum contextu esse perficiendam. *Fidelis*, verus, certus, fidus, firmus. *Verbis*, promissis, comminationibus, prædictis. *Sanctus*, irreprehensibilis, inculpatus.

b Amos 5. v.2.

c Rom.9.v. 3.4.5.

d 2. Præfat. in lib. Par.

16 *Alleuat Dominus omnes*, סומך *somech*, sustentat, propriè, fulsit. *Elisos*, הכפופים *hacphuphim* incuruatos propriè. Sic appellant miseros & afflictos. In genere de spiritualibus & corporalibus morbis, quos omnes tollit. Nam iustificat peccatores, ægros sanat, oppressos subleuat, &c. Præstantem regem describit.

16 *Oculi omnium in te sperant Domine.* Etiam victum suppo-

suppeditat hic rex. *Omnium*, neutri generis. Nā non solùm hominibus alimenta ministrat, sed & animātibus *a*.

17 *Aperis tu manum tuam.* Magnificentia regem decet. Aperire manum, est donare copiosè, & largiri liberaliter, aperta manu tribuere. Quin & illa phrasis præbendi facilitatem declarat. *Benedictione*, ad verbum, רצון *ratson*, beneplacito, bona voluntate. Beneuolè & vltrò omnia viuentia satias. Kimhi, iuxta cuiusque beneplacitum & voluntatem, prout vnumquodque eorum vult, & expetit, pabulum eis præbes. Tum vertendum erit, ומשביע לכל חי רצון *vmaschbiah lecal hai ratson, Imples vel satias omni viuenti voluntatem*, desideriū omnis viuentis. Alij, benignitate beneficis muneribus.

18 *Iustus Dominus in omnibus*, iustè se gerit in cunctis suis actionibus, pro cuiusque meritis. *Viis*, in omni rerum dispensatione, etiam cùm vexat. Augustinus. *Sanctus* חסיד *Hasid*, pius, misericors, benignus. Nō tantùm est iustus, sed & misericors atque beneficus. Aliis non rectè iustus & sanctus pro eodem.

19 *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum.* A thesi ad hypothesin. Nam superiora omnibus tam fidelibus, quàm infidelibus erant communia, sequentia fidelium propria. Eis est propinquus ad exaudiendas eorum preces. *In veritate*, seriò, ex cordis affectu, ex animo, fideliter & firmiter. Kimhi, citra fucum, corde recto, vt cor ori respondeat & consonet, siue hypocrisi, Chrysostomus rectè ac vti decet Augustinus in fide promissionum, vel in Christo, qui est veritas. Eius enim nomine cuncta imperantur *b*. Recentiores vertunt, *In fide*, ad commendandam historicam suam fidem exuram charitate & pœnitentia. Atqui אמת *Emeth, veritas*, non tam latè patet, quàm אמונה *Emuna, veritas, & fides*, Deinde Christus *c* sic loquitur, *Adorabunt in Spiritu & veritate.*

20 *Voluntatē timentium se faciet*, רצון *retson*, beneplacitum: propriè *Deprecationem*, ad verbum, שועתם *schauthatham*, clamorem.

21 *Custodit Dominus omnes diligētes se.* Custodit in omni periculo & afflictione. Elegans antithesis sumpta à Mose *d*, vbi agit de promissionibus & comminationibus legis.

22 *Et benedicat omnis caro*, omnes homines. Alij, omnes animantes, vt alibi in Scriptura *e*. Aliis, vt Euthymio, omnes fideles.

ARGV

a Ps. 103. v. 27. 28. & 146. v. 9.

b Ioan. 16. ver. 23. 24. Marc. 11. v. 24.

c Ioa. 4. v. 23.

d Leu. 26. v. 3. 4. 5. & Deut. 20. v. 4. 5. 6.

e Gen. 7. v. 21

A

ARGVMENTVM.

Non hominibus, non principibus, sed Deo fidendum ac talem esse beatum.

1 Halelu ja. Aggæi & Zachariæ. CXLV. Hebr. 146.

2 LAuda ánima mea Dóminum, laudâbo Dóminum in vita mea: psallam Deo meo, quamdiu fuéro.

3 Nolíte confídere in princípibus: nec in fíliis hóminum, in quibus non est salus.

B

4 Exíbit spíritus eius, & reuertétur in terram suam: in illa die períbunt omnes cogitatiônes eôrum.

5 Beâtus, cuius Deus Iacob, adiútor eius, spes eius in Dômino Deo ipsíus: qui fecit cœlum & terram, mare & ómnia, quæ in eis sunt.

C

6 Qui custódit veritâtem in sæculum, facit iudícium iniúriam patiéntibus: dat escam esuriéntibus.

7 Dóminus soluit compedítos, Dóminus illúminat cæcos.

8 Dóminus érigit elísos: Dóminus díligit iustos.

9 Dóminus custódit áduenas, pupíllum, & víduam suscípiet: & vias peccatôrum dispérdet.

D

10 Regnâbit Dóminus in sæcula, Deus tuus Sion: in generatiône & generatiônem.

---

1 *Halelu-jah.* Iam vnica est vox ab hoc Psalmo vsque ad finem Psalterij, quibus locis occurrit in principio huius

A huius & sequentis. Reliquis verò, nempe 147. 148. 149. 150. in fine æquà ac principio Græci scribunt *αλληλουια* sine aspiratione principij & finis, & cum triplici λ. Hebræi contrà cum aspiratione vtriusque extremi, & dupli-ci lamed הללו־יה *Halelu-iah*, dictione integra, siue è duobus integris composita הללו *Hallelu*, quod imperatiuum est piel orbatum daghes propter literæ geminationem, item quòd è literis seruatis eximi daghes soleat, & יה *Iah* quod vnum est è decē Dei nominibus per Apocopen Tetragrammati יהוה *Iehué*. Quare & desinit in ה *he* affectum Mappic, ne quiescat, sed proferatur more h, Latini in interiectionibus Proh, Ah. De significatu recurre suprà *a*. *Aggæus & Zacharias*, non habentur in fonte, sed in multis exēplaribus Græcis & Hilario, quòd huius Psalmi argumentum & materiam verterint & illustrarint, non quòd carmen condiderint.

B

a *Psal. 104.*

2 *Lauda anima mea Dominum.* Hic versus secundùm Masoretas scinditur in duos. Nam, *laudabo*, illis est secundi initium.

3 *Nolite confidere*, certò sperare, certo fidere, neglecto Deo *b*. *In principibus*, בנדיבים *bindibim*, i. In beneficis propriè & voluntariis. Vide quæ diximus suprà *c*. Nonnulli, נדיבים *Nedibim*, principes putant dictos, quòd suo viuant arbitrio, sicque facilè euadant Tyranni. *In quibus*, in quorum potestate. *Salus*, saluatio, vel prosperitas. Salutis nomen etiam Latinè latissimè patet ad omnes res prosperas. Alij, potestas & facultas saluandi. Nolite hominibus confidere, quorum non est saluare, qui ne se quidem, nedum alios seruare beatéve possunt. Sic suprà *d*, *Domini est salus*, id est, salutare, salutem præstare.

b *Ierem. 17. v. 1.*
c *Psal. 117. v. 9.*

C

d *Ps. 3. v. 9.*

4 *Exibit spiritus eius*, efflabit, migrabit è corpore anima principis. Theodoretus, *Spiritus*, flatus, spiratio, anhelitus: vel anima. Vt cū Latinè dicimus, *efflare animam*. dum aër neque attrahitur siue inspiratur, neque effunditur, siue expiratur. Exeundi autem verbo vtitur, quòd illa sit separabilis, ac per se post separationem consistat, nec cum corpore, vel intra corpus extinguatur. *Reuertetur*, homo scilicet, ídque secundùm corpus. Nam non refertur ad spiritum, quasi significetur spiritus siue animus humanus extingui vnà cum corpore, & in terram dissipari. Vnde Hebraïcè, ישוב *iashub*, est masculini generis,

D

generis, cùm רוח *ruah, Spiritus*, sit fœminini. *In terram suam*, in humum suã. Hinc Hebraïcè est, אדמה *Adama*, è qua primus homo dicitur sumptus, Adámque nominatur *a*. Eò enim alludit. *Cogitationes*, consilia, conatus, studia omnia euanescent, & fient irrita. A

a Gen. 3. v. 19.

5 *Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius.* Cur sperandum sit in Deo assignatur multiplex ratio vsque ad Psalmi finem: à potentia, veritate, siue promissionum certa præstatione, iustitia, beneficentia, commiseratione, defensione, regni perpetuitate. *Spes eius*, cuius spes est in Domino.

6 *Qui custodit veritatem*, qui fidem seruat in promissis. *In sæculum*, in æuum, in æternitatem, semper. Opponit enim sæculum exitui spiritus *b*. Sic statim, *Facit iudicium*, reddit ius violentia & iniuria affectis, vindicat violatos. B

b Vers. 4.

7 *Dominus soluit compeditos*, vinctos, in carcerem coniectos. *Cæcos*, cæcatos infirmitate & vi morbi. Cæcis oculos aperit, & visum tribuit. Nam Hebraïcè, פקח *pakah*, i. *Aperit*, pro illuminat. Hos autem delegit præ cæteris ægris, vt Deum doceret curare morbos desperatos. Vel *Cæcos*, præ magnitudine calamitatum. Calamitas enim comparatur tenebris, vt salus luci. Vtrumque Hebræi, partim spiritualiter, partim temporaliter, aliqui de illustratione mentis, & conuersione voluntatis, vt *illuminare* sit, sapientes facere. C

8 *Dominus erigit elisos*, curuatos, collapsos. Lege superiorem Psalmum *c*. Quod corporaliter quidem, sed spiritualiter potissimùm debet exponi, vt & præcedentia.

c Vers. 15.

9 *Pupillum & viduam suscipiet*, adiuuabit, defendet: in numerum peculiarium amicorum accensebit. Chrysostomus. Hebraïcè, יעודד *iehoded*, i. Subleuabit propriè, id est, subleuare & sustinere solet. Futur. pro Præt. ritu linguæ in rebus solitis. Sic mox, *disperdet*, & ad verbum יעות *iehaueth*, id est, peruertet, euertere solet. *Vias*, consilia & actiones. D

d Vers. 6.

10 *Regnabit Dominus in sæcula*, in æternitate, vt suprà *d*, *in generatione & generationem*. In perpetuas ætates, & sæcula regnabit, & suo in regno se iustè geret.

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Laudandum Deum ex ipsius in populum suum prouidentia, & aliis operibus. Est Propheticus de Ecclesia collectione.

1 Halelu-ja. CXLVI. Heb. 147.

Laudâte Dóminum, quóniam bonus est Psalmus Deo nostro: sit iucúnda, decoráque laudátio.

B

2 Ædíficans Ierúsalem Dóminus: dispersiônes Israêlis congregâbit.

3 Qui sanat contrítos corde: & álligat contritiônes eôrum.

4 Qui númerat multitúdinem stellârum: & ómnibus eis nómina vocat.

C

4 Magnus Dóminus noster, & magna virtus eius: & sapiéntiæ eius non est númerus.

5 Suscípiens mansuétos Dóminus: humílians autem peccatôres vsque ad terram.

7 Præcínite Dómino in confessiône: psállite Deo nostro in cithara.

8 Qui óperit cœlum núbibus: & parat terræ plúuiam.

9 Qui prodúcit in móntibus fœnum: & herbam seruitúti hóminum.

D

10 Qui dat iuméntis escam ipsôrum: & pullis coruôrum inuocántibus eum.

11 Non in fortitúdine equi, voluntâtem habébit: nec in tíbiis viri beneplácitum erit ei.

12 Beneplácitum est Dómino super timéntes eum: & in eis, qui sperant super misericórdia eius.

1 Bonus

A

1 *Bonus est Psalmus Deo nostro*, construendum cum præcedentibus. Ad verbum, כי טוב זמרה אלהנו כי נעים נאוה תהלה *chi tob zamenerà elohenu chi nohim nauá theillá*, id est, *quoniam bonum est psallere Deo nostro quoniã iucundum, decora laudatio*. At idem dicat vtroque membro, id est quoniam ei placet decora & congrua laus, vel per Asyntheton, quoniam iucundum (&) decora laudatio (est.) Laudate Dominum, quoniam eum canere est bonum iucundum, decorum, denique, & pulchrum. Sept. intellexerunt deprecanter. Nam vertunt, ἡδυνθείη. Quoniam iucundum, decora (sit) laudatio, q. d. tribuatur ei iucunda & læta, item decora, consentanea, congruens laudatio. Tribuite ei laudem, prout decet: hilari mente iucundè decoréque eum laudate. Vt latinè Verbum (*sit*) detrahatur, sententia erit Hebræo propior. Laudate Dominum, quia bonus est ei Psalmus. Iucunda decoràque, laudatio (ei bona est & grata.) *Bonus*, vtilis, & bonorum causa. Theodoretus *Iucunda*, grata, accepta, placens Deo. Alij, suauis & læta exhibeatur laus.

B

2 *Aedificans Ierusalem Dominus*, Dei propria multa enumerat, quorum causa eum celebrare oporteat. *Aedificans* qui ædificat. Cadit enim in verbum sequens, tanquàm suppositum. *Dispersiones*. Metonimicῶs dispersos ex Israël colliget, nec patietur interire Dominus, qui ædificat Ierusalem *a*. Sic appellat exules, à patria eiectos, è suis sedibus exportatos in captiuitatem Babylonicam, præsertim verò Satanicam. Nempe à via vera salutis aberrantes, filios Dei dispersos *b*, quos Christus in vnam fidem, vnàmque sanctam Ecclesiam congregauit, è diuersis vitiis, erroribus, & impietatibus. Temporariam congregationem in Iudæam, Rabbini intelligunt, vt & dispersionem ex ea, sub quatuor Monarchiis. Quare non vident, qui istud interpretemur de Christo nostro, quem constat potiùs Israëlem secundùm carnem dispersisse, iuxta suum prædictum *c*. Atqui in huiusmodi promissionibus *Israel*, non intelligitur secundùm carnem propriè sed secundùm spiritum *d*, de filiis Dei, *e*, quem scilicet Israël vidit, complexus est per luctam, audiit, coluit.

C

D

3 *Qui sanat contritos corde*, id est, à peccatis absoluit. Metaph. à corpore ad animam, cuius quasi morbus est peccatum. Sic suprà *f*, *Sana animam meam*, *quia peccauit*

a *Es. 11. v. 12.*
b *Ioan. 11. v. 52.*
c *Luc. 21. v. 24.*
d *Rom. 9. v. 7. 8. Gal. 4. v. 28.*
e *Ioan. 11. v. 52.*
f *Psa. 4. v. 5.*

A *cauit tibi.* Et alibi *a: quem exaudiuit dominus, & sanauit populum.* Vbi proinde noster explicata Metaphora: *Et placatus est populos.* Contritis & mœstis corde, déque peccatis dolentibus Dominus peccata remittit. Quod sequitur ad morbos corporis pertinet. *Alligat.* Metaphora à Chirurgis, qui vt sanent vulnera & rupturas, membra circumligant. Ad verbum, ומחבש לעצבותם *vmahabasch lehatsebo tham*, id est, *Qui pharmaca imponit, & medetur doloribus eorum*, qui alligat illorum vulnera, vt celeriùs sanentur. *Contritiones* dixerunt, pro confractio-
B nibus, & vulneribus: Metaphoricè etiam fortasse, pro peccatis. Qui remittit peccata, qui curat iniquitatum vulnera oleo suo & vino *b*, qui conscientias sanat *c*.

a 2.Par. 30. v.20.

4 *Qui numerat multitudinem stellarum*, qui distinctè cognoscit, adeò vt possit numerare. Alia Dei proprietas contra eos, qui prouidentiam tantùm agnoscunt in generibus & vniuersis, non in singulis. In numerato habet stellas, quod cæteri non possunt præ innumerabilitate. Vnde Hipparchum rectè perstringit Plinius *d. Ausum organis excogitatis eas posteris numerare, & ad normam expangere, singularum loca & magnitudines si-*
C *gnando.* Nam numerum, vires, nomina illorum soli Deo exactè nota, vnde illud *e: Suspice cœlum, & numera stellas si potes.* Ptolomæus quidem *f* numerat stellas, quæ faciunt ad propositum Astrologorum, & instrumentorum illius artis, propter notabiliorem conspectum & influentiam, mille viginti duas, & ad summum 1025. quas & illic describit per magnitudines sex, tam in parte Meridiana & Septentrionali, quàm in Zodiaco, quas alij contrahunt in 42. imagines, alij in 48. nempe in 12. signa Zodiaci, quæ constituuntur 349. singularibus stellis, in 15. Meridionalium partium figuras vltra eclipticam, quæ è
D 316. conficiuntur: denique in 21. imagines Septentrionis è 360. compositas, quæ in summam redactæ omnes efficiunt 1025. prætermissis his quinque, quæ nebulosæ appellantur, & aliis nouem, quæ obscuræ. Verùm quid hoc ad illarum infinities centies maiorem numerum, quem proinde Scriptura cum arena maris comparat *g*? Nam verbi gratia in vno Zodiaco sunt innumerabiles, præter eas etiam, quæ tenuitate, siue corporis, siue luminis aspectum effugiunt: in reliquis cœli partibus hyeme, nocte serena infinita propemodùm multitudo

b *Luc.10.v. 34.*
c *Esa.51.v. 1. Luc.4.v. 18.*
Deus rebus singulis prouidet.
d *li.2.c.26.*
e *Gen. 22. v.1.26.v.4. 15.v.5.*
f *8. Almagesti.*
Stellarum numerus iuxta Astrologos.
Solus Deus perfectè nouit astrorũ numerum & vires.
g *Hier. 33. v.22.*

Stellas esse innumerabiles ostendit.

apparet, maximè versùs Polum Arcticum, quando aër magis purgatus est, quàm æstate, vt etiam videri possint minimæ stellæ in sex differentiis magnitudinum haud notatæ, quòd non semper conspiciantur, sed plerumque propter exiguitatem delitescant. Sic in vno lacteo circulo tam frequentes extant, vt cuiuscunque fuerint molis, non cadant tamen sub oculorum distinctionem, quòd præ crebritate nullam figuram oculis, sed splendorem duntaxat in se mutuò reflexum, & confusum exhibeant, & totam illam cœli regionem candidam, & quasi lacteam efficiant. *Eis nomina vocat*, imponit ex ipsarum natura, virtute, & efficacitate, q.d. distinctè & sigillatim pernoscit illas, & illarum naturas, vires, influxus, magnitudines, vt possit appellare nominatim. Nam qui nomen imponit, vt conuenienter imponat, necesse est priùs rem ipsam liquidò cognoscat Sic legimus *a*: *Vocauit Adam nomen animæ viuentis.* Nisi quod in Deo vocare est, præterea efficere, vt apud Paulum *b*: *Vocat ea quæ non sunt, tanquàm ea quæ sunt.*

a Gen. 2. v. 20.
b Ro. 4. v. 17.

5 *Et magna virtus*, potentia. *Sapientia*, תבונתו *tabunatho*, id est, intelligentiæ, eius propriè. *Numerus*, mensura, modus. Est omnipotens, & sapientissimus, & intelligentissimus. Nam non tantùm nouit genera, & species rerum, sed etiam singula, vt datum omnium numerum superent.

6 *Suscipiens mansuetos Dominus*, adiuuans מעודד *mehoded*, id est, erigens, subleuans propriè, vt superiore Psalmo *c*. *Humilians*. Antithesis, prosternens humi, mirificè deprimens. *Vsque ad terram*, extremè & abiectissimè. Hyperbole,

7 *Præcinite Domino in confessione*, cantate cum gratiarum actione, vel laude Domino. Compositum pro simplici. Græcè, ἐξάρξατε, *Incipite*, quod sic exponit Theodoretus: *Incipite hymnorum canticum*. Apollinaris, ἀρχόμενοι βασιλῆα θεοῦ κελαδήσατε μολπῇ, *Incipientes Regis laudes celeri resonare cantu* quasi hortetur præcentores, vt hymnum inchoent, quem alij persequantur. Sed fortasse Sept. ἐξᾴδετε, *Excantate*, verterãt. Excantatur Dominus, quando sanctis carminibus, & præcantionibus ab ira in peccatorem concepta auellitur. Hebræum ענה *haná* respondere propriè, sed pro alternis canere sumitur *d*. Quin etiam interdum de eo enunciatur, qui incipit, aut continuat

d Os. 2. v. 15. Deut. 31. v. 21.

A tinuat sermonem, nulla pręcedente interrogatione. Hinc pro *Dicere* simpliciter *a*.

8 *Qui operit cœlum nubibus*, obducit, velat, abscondit.

9 *Et herbam seruituti hominum.* Interiectum ex alio Psalmo *b*, vt sint alimenta bestiis homini inseruientibus.

10 *Qui dat iumentis escam ipsorum.* Alimenta dat bestiis terrestribus, & aëriis, exempli gratia, coruis. Volatilia enim omnia intelligit stylo Poëtico. *Pullus coruorum*, destitutis parentum suorum ope. Pulli coruorum, quoniam dum nascuntur, candidi sunt, siue quia implumes, B siue quia plumas habent albicantes, negliguntur à matribus & patribus. q. spurij vel degeneres. Clamantibus autem præ fame Deus immittit muscas, quæ eos, sese in fauces insinuando, alant. Ita Rabbini *c*. Corui oderunt pullos suos ingenita crudelitate, sed Deus eos enutrit, dum hiando & crocitando animalcula ex aëre venantur in cibum. Chrysostomus. Sunt qui dicunt eos pasci aura quadam roscida. Euthymius. Alij vermiculis per auram in os eorum immissis, magno prouidentiæ symbolo. Possit etiam referri ad animantis vilitatem. q. d. C aues tam tetras, támque viles nutrit, quantò magis vos modicæ fidei *d*? Adde miraculum prouidentiæ esse illustrius, quòd hæ aues sint multi cibi, ob natiui caloris vehementiam. Non solùm sunt terræ, inamœnæ, despectæ, insuaues pipitu, verùm etiam voracissimæ, & carniuoræ, & tamen Deus eas pascit, &c. *Inuocantibus eum*, ad eum clamantibus. Suo modo Deum inuocant quasi nutritorem, dum attollunt vocem, & caput in cœlum, vt bestiæ agri *e*.

11 *Non in fortitudine equi, voluntatem habebit.* In saluandis, & beneficio afficiendis hominibus non attendit D ad potentiam equorum, quos habent, non ad cursus celeritatem, qua vigent, non ad cætera externa præsidia, quibus abundant, sed ad interiorem animi pietatem, Deus non iuuat suis viribus confidentes, sed in se sperantes *f*. *In tibiis*, in celeritate vel robore tibiarum. Metaphoricè.

12 *Beneplacitum est Domino super timentes eum.* Per Antithesin opponit humanis viribus, & facultatibus, Dei timorem, & in ipsum spem.

a *Matt. 11. v. 25. Mar. 11. v. 14.*
b *Ps. 103. v. 14.*
Cur pulli coruorũ à parentibus initiò deserantur.
c è *Iob. 38. v. vltimo.*
d *Iob 38. v. vltimo. Lu. 11. v. 13.*
e *Ioelis 1. v. 20.*
f *Ps. 16. v. 6. 90. v. 7. &c.*

A

ARGVMENTVM.

Pergit Ecclesiam ad Dei laudes hortari, quod ei abundè prouideat de omnibus cùm temporariis, tum spiritualibus. Hic enim Psalmus superiori in Hebræo annectitur.

Halelu-jah. CXLVII.

1 LAuda Ierúsalem Dóminum: lauda Deum tuum Sion. B

2 Quóniã confortâuit seras portárum tuârum: benedíxit filiis tuis in te.

3 Qui pósuit fines tuos pacem: & ádipe fruménti sátiat te.

4 Qui emíttit elóquium suum terræ: velóciter currit sermo eius.

5 Qui dat niuem, sicut lanam: nébulam sicut cínerem spargit. C

6 Mittit crystâllum suam sicut buccéllas: ante fáciem frígoris eius quis sustinébit?

7 Emíttet verbum suum, & liquefáciet ea: flabit spíritus eius, & fluent aquæ.

8 Qui annúnciat verbum suum Iacob: iustítias & iudícia sua Israël.

9 Non fecit táliter omni natiọni: & iudícia sua non manifestâuit eis. Halelu-jàh. D

---

1 *Lauda Hierusalem Dominum.* Hîc duntaxat numerandi diuersitas, qua à Psalmo nono Hebræi vnitate vna antecedebant Græcos & Latinos, terminatur, dum Masoretæ hunc faciunt superioris appendicem. Masoretas dixi, quoniam in nonnullis Hebræorum codicibus, vt è Kimhi notauimus *a*, istorum distinctio negligitur.

a *Psal. 113.*

2 *Quo*

A 2 *Quoniam confortauit seras portarum tuarum*, roborauit, robustas fecit *seras*, vel, ex Hebræo, בריחי *boribe*, & Græco, τοὺς μοχλοὺς, vectes *portarũ tuarum*, ne possit hostis perrumpere, ac vt tuti, muniti, defensique sint ciues. Pacem dat Ecclesiæ, defendit, alit, &c. Euthymius allegoricè per portas intelligit Baptismum & fidem: per seras, siue vectes crucem: per filios, Apostolos, quibus Christus benedixit eleuatis manibus *a*. *Benedixit*, benefecit, vt sint fœlices, & bonis omnibus locupletes, beatitudine cumulauit. *In te*, בקרבך *bekirbech*, id est, in medio tui, propriè. Intra te prosperabit filios tuos.

a *Luc. vlt. v. 50.*

B 3 *Qui posuit fines tuos pacem*, ne eos quisquam infestet, pace muniuit, pacatos reddidit, ab hostium incursibus victorias tribuens, vel vndique bella arcens. Latinè, qui posuit in finibus tuis pacem, sed per duos accusatiuos maior est linguæ emphasis. *Adipe frumẽti*, חטים *hittim*, triticorum propriè pluralis num. optimis triticis, tritici polline, si pollens sit farina purior, non vt Celso placet, impurior, tritico optimo & lectissimo, & valdè medulloso: puriore farina: similagine, siue flore tritici. Chrysostomus. Abundantia & largitate fructuum. Euthy-C mius. Allegoria est de pace conscientiarum, & de pane Eucharistiæ. Adipem appellant quicquid est optimum, & pinguissimum in aliqua re. Hinc adeps terræ, olei, musti, frumenti *b*. Alludit autem ad bonitatem terræ sanctæ, vtpote, quæ flueret lacte & melle, non quidem loci natura, sed Dei benedictione, de cœlo expectans pluuias, quam Dominus Deus semper inuisebat, & oculis suis intuebatur à principio anni vsque ad finem. Vnde postquàm Iudæos euomuit, hodiè nihil, aut parum antiquæ fœlicitatis exhibet, vt inde posteris suæ erga antiquos colonos iræ argumentum relinquat.

b *Num. 18. v. 12.*

Terra sancta cur olim ferax, nunc sterilis.

D 4 *Qui emittit eloquium suum terræ*. Prosopopœia. Qui alloquitur terram, qui ei mandat, vt & reliquis creaturis: & ipsa eius verbum celerrimè exequitur. Sic infrà *c*. Idque ne temerè & fortuitò, sed Dei prouidentia fieri intelligamus. Allogoricè, mittit eloquium suum per Prophetas, &c. velociter curret, & prosperabit. *Terræ*, in terram tuam mittit eloquium suum, id est, pluuiam verbo ipsius descendentem *d*. q. d. Eius iussu, & mandato decidit in terram tuam pluuia. *Velociter*, parent ei subitò omnia in tuum vsum, & commoda.

c *Vers. 7.*

Fœcunditas terræ nõ à natura, sed à Deo est.

d *Psal. 35. v. 10.*

5 *Qui dat niuem, sicut lanam*, ad fouendũ & calefaciendum videlicet, qui niue quasi lana terram tegit, ad eam fouendam & calefaciendam. Nix enim etsi sit frigidissima, tamen dum halitus & expirationes terræ cohibet, ei calorem internum conciliat, & vim maximã fœcunditatis indit, instar lanæ, quæ calefacit & fouet corpus vnde dicitur lætare, id est, fœcundare segetes apud Poëtã. Aliqui. Tam crebram, & frequẽtem dat niuem, quàm lanam, cuius pili sunt densissimi, & sibi proximi, vt hoc pertineat ad abundantiam. Nam nix tam densa demittitur, vt ea terra non aliter tegatur, quàm pecus lana. Alij, qui tribuit niuem similem lanæ (candidæ) qui subitò niuem ad modum lanæ candidissimam super terram facit descendere, vt præstantius intelligatur epithetum, vt apud Esaiam *a*: *Si fuerint peccata vestra rubra quasi vermiculus, velut lana erunt: Alba* videlicet, vt noster interpres rectè adiecit, explanationis causa. *Nebula*, ὁμίχλην, Nebulam, vel, vt interpretatur Arnobius, pruinam. כפור *Kephor*, pruina propriè, expiratio scilicet illa, quæ descẽdit sub auroram diebus frigoris. Quia autem nebula frigida & humida ferè in pruinam resoluitur, vt nubes aquosa in pluuiam, non est dubium, quin etiam nebulam significet. Spargit per aerem ad fœcundandam terram, siue nebulam, siue pruinam sicuti cinerem. Nam instar cineris pruina exurit, & consumit terram nimio humore diffluentem. Ita Deum celebrat à rebus producentibus effectus suæ naturæ contrarios. Nix est frigida suapte natura, & tamen calefacit terram. Quin & herbas adurit. Ouidius *b*,

Nec noua per gelidas vsta sit herba niues.

Sic pruina, itémque nebula, & tamen terrã adurit & excicat. Porrò quantum inter pluuiam & rorem, tantùm inter niuem & pruinam conuenit. Nam vt vapor in aquam mutatus, priusquàm altiùs ascendat, ros dicitur: ita conglaciatus pruina, quem proinde vulgus gelu album appellat. *Sicut cinerem*, nempe ad vrendum & arefaciendum, ad corrumpendum frugum germina, vitium gemmas, arborum baccas, vt proinde Sextus Pompeius pruinam à perurendo dictam existimet, & eius iniuria prouenientem exustionem carbunculationem Plinius *c* vocet: fructus enim ac virgulta perurit.

6 *Mittit crystallum suam sicut buccellas*, glaciem siue glacialem grandinem. Lapidationem buccellis & frustis

a *Es. 1. v. 18*

b *In Fastis.*

c *lib. 17.*

A stis panis assimulatam interpretatur Arnobius: Proijcit glaciem sicut fragmenta. Eam veluti iacit frustulatim, & in varias partes , vt hyems sit acrior & vehementior. Ita vulgò in genere. At quoniam פתה *path* in specie propriè significat frustum fragmentùm ve panis, id est, buccellam, bolum, Gallicè, *morceau a*, malo pergat in antitheticis effectibus. Mittit crystallum, siue acrem glaciem suam sicut buccellas, ad pascendum, alendum, saginandum, perinde ac si immitteret buccellas panis. Glacies est aquea, & tamen terram & corpora non irrigat, liquat & resoluit, sed potiùs constringit, pascit, & saginat, in-B star buccellarum, siue panis per buccellas sumpti. Sed & acris hyems, & glacies confert plurimùm fœcunditati terræ, & futuræ messi, vt cùm reliquæ tres anni tempestates, Ver, Autumnus, Æstas sint opportunæ, sit etiam hyems frugibus valdè salutaris & commoda. Reliquit noster interpres vocem Græcam, vt crystallum in genere acciperemus. Nunc enim sonat glaciem simpliciter, vt Psalmo sequenti *b*, quæ calore adhibito in aquam facile resoluitur, nunc rem ita concretam atque congelatam vt nec igne admoto admittat dissolutionem. q. glaciem C indissolubilem. *Faciem*, asperitatem & vim. *Sustinebit*, Hebraïcè, יעמוח *iahamoth*, id est, stabit propriè. q. d. eius frigus est intolerabile.

a *Iob.31. v. v.17. 2. Reg. 12. v.3. Pro. 23. v.8.*

Chrystallus quid notet.

b *Vers. 8.*

7 *Emittet verbum suum*, id est, mandabit. *Verbum*, decretum, voluntatem, ardorem solis, vel pluuiam metaphoricè intelligit. *Ea*, glaciem, niuem, pruinam, chrystallum & frigus. Illa, inquit, ipsius nutu liquescunt & soluuntur. *Spiritus*, ventus. Nam flante vento è parte maris oritur pluuia, quæ ista liquefacit. Vel, flabit super illa ventus, & fluent aquæ. Vbi enim à vento dispersa sunt & distracta liquescunt & fluunt in aquas. Vtrunque Kimhi, q. d. fla-D bit ventus, & veniet pluuia. Chrysostomus. Vel flante vento (calido siue australi) ista conuertentur in aquas, vt ruant, quæ priùs erant constricta. Nam est ventus, qui congelat. Allegoricè tempestatem in serenitatem commutat, pacem in bellum, calamitatẽ in gaudiũ, & contrà.

8 *Qui annunciat verbum suum.* Transit ad beneficia spiritualia, attingens tres legis partes. *Verbum*, ad moralia. *Iustitia*, siue, vt habetur Hebraïcè, חקיו *hukkau*, statuta eius, ad cæremonialia. Sunt enim חקים *Hukkim*, præcepta de religione & ritibus, quorum ratio nescitur. *In-*

dicia ad iudicialia pertinent. Alij per Verbum promissiones de Christo intelligunt, per duo reliqua, legem Mosis, & Euangelium. *Iacob*, *Israël*, datiui casus.

9 *Non fecit taliter* Epiphonema. *Non fecit taliter omni*, id est, nulli nationi sic fecit, vt eos bonis tantis afficeret ac spiritualibus beneficiis eos æquè ornaret, & temporalibus *a*. *Non omne*, tamen non semper vniuersè negat, pro *Nihil*, *nullum*, vti docet Elias ad radicem כל *chol*, vt cùm legimus *b*, *Et omne ipsum non videbis*, id est, partem tantùm ipsius videbis non totum ipsum, & suprà *c*: *Non sumet omnia* (sed aliqua, nempe benefacta, vt quidem ipse Elias intelligit) etsi illic cum Kimhi *nulla*, exposuerimus. Quo modo sumi possit illud Christi *d*, *Non omnis, qui dicit mihi, Domine Domine, introibit in regnum Dei*, vt non significet *nullum*, sed, aliquem non.

a è *Deut. 4. v. 8.*
b *Num. 23. v. 17.*
c *Psal. 48. v. 19.*
Non omnis hic non negat vniuersa, sed aliquem signat.
d *Matth. 7. v. 21.*

ARGVMENTVM.

Angelos, omne hominum genus, cœlestia, terrestriáque omnia ad Deum laudibus afficiendum adhortatur. Psalmus est Propheticus.

1 Halelu jah. CXLVIII.

LAudâte Dóminum de cœlis: laudâte eum in excélsis.

2 Laudâte eum omnes Angeli eius: laudâte eum omnes virtûtes eius.

3 Laudâte eum Sol & Luna: laudâte eum omnes stellæ & lumen.

4 Laudâte eum cœli cœlôrum: & aquæ, quæ super cœlos sunt, laudent nomen Dómini.

5 Quia ipse dixit, & facta sunt: ipse mandâuit & creâta sunt.

6 Státuit ea in ætérnum, & in sæculum sæculi: præcéptum pòsuit, & non præteríbit.

7 Laudâte Dóminum de terra: dracônes, & omnes abyssi.

8 ignis,

A 8 Ignis, grando, nix, glàcies, spíritus procellàrum: quæ fáciunt verbum eius.

9 Montes, & omnes colles: ligna fructífera, & omnes cedri.

10 Béstiæ & vniuérsa pécora: serpéntes, & vólucres pennâtæ.

11 Reges terræ, & omnes pópuli: príncipes & omnes iúdices terræ.

B 12 Iúuenes & vírgines, senes cum iunióribus, laudent nomen Dómini: quia exaltâtum est nomen eius solîus.

13 Conféssio eius super cœlum & terram: & exaltâuit cornu pópuli sui.

14 Hymnus ómnibus Sanctis eius: fíliis Israël, pópulo appropinquánti sibi. Halelu-jah.

---

1 *Laudate*, tredecies *Laudandi* vocabulum vsurpat ad suum institutum. Duodecies videlicet verbum הלל *Hillel*, i. *Laudauit cum iubilo*, & semel Verbale הלה *Thilla*, i. *Hymnus*, laus cum iubilo & celebritate. Hoc autem propter tredecim diuinas proprietates siue Middoth à Mose *a* celebratas, inter quas plures sunt clementiæ & misericordiæ, quàm iuris, & iustitiæ, quòd se sæpiùs Deus misericorditer cum mundo gerat, quàm iustè: & cùm iustè mitiùs perpetuò, quàm mereatur. *De cœlis*, ἐκ τῶν οὐρανῶν. O vos, qui estis de cœlis, ô cœlites, ô Angeli siderei, laudate eum. Sic quod sequitur, *in excelsis*, ò vos qui estis in excelsis, ô Angeli super cœlestes, in abditissimis & penitissimis cœli loci habitantes. Vel in neutro, vt sit generalis sequentium Prolepsis: O creaturæ cœlestes, & sublimes, id est, vt versibus consequentibus exponit, Angeli, Cœli, stellæ, & cætera corpora sublimia, atque res. *De* & *In* non Præpositiones materię, sed loci. Doctè igitur Theodoretus & Chrysostomus. Vos qui in cœlestibus agitis, vos qui in altissimis degitis. Est enim Hebraïsmus, qualis in Euangelio *b*: *Hosanna in exelsis*, id est, Salua obsecro (ô Deus qui es) in excelsis, & cœlis: qualis & infrà *c*. Inuitantur autem Angeli,

a *Exod. 34. v. 6. 7. 8.*

b *Matth. 21. v. 9.*

c *Vers. 7.*

C

D

& corpora cœleſtia ad celebrandum Deum, contra idololatras, quaſi ipſa non ſint Deus, ſed Dei opera, Deum ſapientem, potentem & bonum teſtantia.

2 *Laudate eum omnes Angeli eius.* Idem inculcat aliis verbis. *Angeli* enim ſunt, qui *de cœlis*, & *Virtutes*, ſiue exercitus, qui *in excelſis*. Malunt tamen aliqui Pſaltem delabi ſenſim ad inferiora, id eſt, eos ſpiritus, qui miniſterio deſtinati ſunt, & cæteris ſubſunt, indéque *a* ad corpora cœleſtia. *Eius*, ab ipſo Deo de nihilo creati & producti. Iuxta alios, ab ipſo miſſi. *Virtutes*, copiæ militares cœleſtiuum ſpirituum, Angelorum legiones, Exercitus propriè. Ita vocat omnes ſubſtantias ſeparatas, quibus tanquàm exercitibus circumfunditur ad indicandam ſuam maieſtatem. Aliqui etiam extendunt ad omnia cœleſtia, ſiue ſpiritualia, ſiue corporalia, quæ Scriptura alibi vocat *b*, *militiam cœli*. Quin & Kimhi iſta duo ſic diſtinguit, vt *Angeli* ſint intelligentiæ cœlorum motrices, *Exercitus*, cœlorum ſphæræ, & corpora. Rectiùs *Angeli*, inferiores ordines Angelorum, quia ferè mittuntur. Nam ſuperiorum ordinum miſſio, aut nulla, vt Dionyſio placet, aut rara, & extraordinaria: Exercitus autem ſiue *Virtutes*, ſuperiores ordines, & Hierarchiæ ei vndique aſſiſtentes, vt Imperatori alicui ſuæ copiæ & exercitus *c*. Hi autem omnes laudant Deum, non ſolùm ſecundùm naturæ ſuæ ſubſtantiam, verùm etiam per intellectum & affectum, quibus duabus nobiliſſimis facultatibus ſunt prædIti.

a *Verſ.3.*

b *Deut. 17. v.3. & 4. Reg.17. v. 16. & 21. v.3.*

Ordines Angelorum varij, & eorum diſtincta officia.

c *Dan.7. v. 10.*

3 *Laudate eum Sol & Luna.* Sequentia vſque ad verſum vndecimum laudant Deum, ſed alio modo quàm Angeli: nempe per Proſopopœiam, ſecundùm naturæ ſuæ ſubſiſtentiam, effectus, vires, motus, proprietates. Hæc enim Proſopopœia eò pertinet, vt contemplemur Dei tanta opera. Vel per Metonymiam, quia laudare faciunt Deum ex ſuis naturis, effectis, affectionibus. *Sol & Luna* non mente & affectu, ſed luce, motu admirando, qualitatibus, obſequio, quaſi mutis vocibus, vt ait Nazianzenus. Sunt enim inanimata, contra Platonis Epimenidem. *Stellæ & Lumen*, ἄστρα, καὶ τὸ φῶς. Sunt autem aſtra ſidera, ſiue multæ ſtellæ, vt Zodiaci ſigna, Pleiades, Hyades, vrſæ ἀστέρες autem ſtellæ ſingulares, vt Planetæ, Orion, Sirius, Hebr. כוכבי אור *chochebe or*, i. *Stellæ luminis*, id eſt, ſtellæ luminoſæ, & in firmamento lucentes.

Aſtra inanimata ſunt.

Omnes

A Omnes enim constant natura lucida, & splendenti, quidam veluti ignes. Contra eos, qui omnem lucem in sole collocant, nec eam stellis tribuant, nisi per participationem Solaris deradiationis : nam etiam ipsæ per se & suapte natura lucent, fulgéntque, immò & tota cœlestis substantia, quamuis illius lux non soleat in nostros oculos incurrere. Id enim fit, per accidens propter interuallum, & quia non est tanta, vt possit dissipare regionis huius inferioris tenebras, nisi iuuetur, & intendatur copiosiore & illustriore Solis splendore. Vnde nec à Phœbo Phœbe lumen capit omne, sed illud duntaxat quod vehementiùs aciem nostram afficit. Hæc

Omnes stellæ per se lucent.

B autem motu, luce, influentia, Deum celebrant, alioqui mente vacant & intelligentia. In duo distinxerunt Sept. vt attollerent mentes nostras ad regionem lucis, in qua lumen è cœlo empyreo manans, fulgore superat lucem Solis, Lunæ, & stellarum in firmamento radiantium, sicque significarent non omnem qualitatem lucidam ab huiusmodi stellis fluere. *Lumen*, i. lucida alia corpora, vt orbes cœlestes. Nam nullus est orbis, nulla orbis pars, quæ non sit luminosa, v.g. lacteus circulus. Quare regio

C lucis pars illa mundi rectè dicitur. Euthymius per lumen mauult immensam illam lucem primo die creationis factam *a*, non stellas quartæ diei accipere. Et sanè ila non videtur noua nouorum luminarium productione corrupta, vel commutata, sed per primum cœlum extensa & confusa. Nec verò nunc apparere, quia inter primum cœlum primo die procreatum, interpositum fuit secundo die firmamentum, id est, cœlũ sydereum in stellatum & septem sequentes sphæras distinctum. Ego, Cœlum Empyreum à Deo pro sede beatorum constitutum, de quo fortasse illud Pauli *b*, *Qui lucem inhabitat inac-*

a Gen. 1. v. 3

Lux primò creata est, cœlum empyreum.

D *cessam*. Alij *lumen omne* quod à Sole, luna & stellis funditur, est vel fit. Certè Apostoli apud Clementem *c*, lumen distinguunt à Sole, luna, stellis. *οὐρανὸς δὲ, ὡς καμάρα πεπηγμένος, ἀγλαΐζεται τοῖς ἄστροις ἕνεκεν παραμυθίας τοῦ σκότους, φῶς δὲ καὶ ἥλιος εἰς ἡμέραν, καὶ καρπῶν γονὰς γεγένηται, σελήνη δὲ εἰς καιρῶν τροπὴν αὔξουσα καὶ μειουμένη*, &c.

b 1. Tim. 6. v. 16.

c Li. 7. cõst. cap. 34.

4 *Laudate eum cœli cœlorum.* Cœli laudant Deũ à claritate, incorruptibilitate, stata conuersione, ratis proportionibus, pulchritudine, efficacia, amplitudine, &c. quod

ab ipſo procedat, quicquid excellentiæ & nobilitatis habent. *Cœli cœlorum*, cœli præſtantiſſimi, nempe cœlum animarum, & empyreum clariſſimum, immobile, beatorum locus, alios omnes cœlos tegens, atque in ſe concludens, vt ſit veluti cœlorum tectum. *Aqua*, aquæ cœleſtes, cœlum decimum, aqueum, cryſtallicum, naturam quandam, & conditionem aquæ habens, Empyreo proximè inferius, ad qualitates aliorum contemperandas, primum mobile, quod R. Ataia ſic vocari putat, quia eſt æquabile & vnius modi, id eſt, ſine ſtellis, cùm nonum concipiatur eſſe cœlum ſignorum Zodiaci, quæ poſteà miſcent in firmamento. Octauum autem ſiue firmamentum ſit totum ſtellatum, reliqui ſeptem ſinguli ſingulas habeant ſtellas erraticas. Noſtri malunt aquas, ſiue aqueum appellari, ab aquea ſubſtantia, quæ in modum cryſtalli concreuerit & obduruerit. Quin & plerique eorum, vt & Hebræorum, putant eſſe primum quidem mobile, ſed nouum cœlum, quoniam motum titubationis docent non niſi à quibuſdam recentioribus Mathematicis mente titubantibus conſtitutum, propter quem illos oportuerit contra veterum ſenſa, rationem, & experientiam, decimum cœlum introducere. Lege Ritium de motu octauæ ſphæræ. Abſurdè aliqui nubes, vel pluuias interpretantur. Nam prima hac parte Pſalmi agit duntaxat de æternis, vt apparèt è verſu ſexto & de meteoris ſeparatim loquetur verſu octauo. *Laudent*. Initium verſus ſequentis ſecundùm Maſoretas, quam diſtinctionem Græci videntur ſequuti. Nam verterút, *Aquaque, &c.* per numerum ſing. τὸ ὕδωρ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. *Laudent*, autem pluralem, αἰνεσάτωσαν, vt referantur ad cuncta præcedentia, hoc ſenſu: Cœli cœlorum & aqueum Dominum collaudate. Laudent (denique omnia) hæc nomen Domini. *Quia ipſe dixit*, &c.

Aquæ ſupercœleſtes ſunt cœlum 10. aqueum vel cryſtallinum.

De cœlorũ numero.

5 *Quia ipſe dixit*. Ratio, quia Deus eſt eorum omnium conditor & conſeruator. *Dixit*, ſolà voluntate, dicto & præcepto ocyùs, cœleſtia omnia produxit, ſolo verbo & mandato ea creauit, abſque vllo labore & moleſtia, abſque alterius externi adminiculo & ope, de quo ſcitè Clemens Alexandrinus *a*, τῷ βούλεσθαι δημιουργεῖ, καὶ τῷ μόνον ἐθελῆσαι αὐτὸν ἕπεται τὸ γεγενῆσθαι. Prius autem hemiſtichium non eſt in Hebræo, ſed adiectum perſpicuitatis cauſa ex alio Pſalmo *b*, in quo duæ hæ partes ſimul

a *In Protreptic.*

b *Pſa. 32. v. 9.*

simul iunguntur. Quam voluntatem vocabulo quidem *dicendi* repræsentat, ad designandum, λόγος τοῦ θεοῦ. Verbum Dei increatum, Christum Dominum nostrum, per quem omnia facta sunt, vt per Dei Filium, & virtutem Dei consubstantialem: non vt per ministrum, vel instrumentum aliquod. *Mandandi* autem, siue *Præcipiendi*, ad adumbrandum Spiritum sanctum, qui & ipse concurrit ad rerum productionem tanquàm causa coëfficiens, & connaturalis. Ita *dixit* per Filium, *mandauit* per Spiritum sanctum. Illud est quod Græci Theologi disserunt, Patrem velle, ὑδοκεῖν, Filium ποιεῖν, efficere, Spiritum sanctum τελειοῦν, perficere. Nec satis R. Leui enunciauit a. *Dixit, fiat lux*, &c. huiusmodi dictum, siue sermonem esse interpretans rationem mentis, ac voluntatis Dei, declararéque, Deum voluisse istud facere, dictóque ocyùs fecisse. Nam prætereà occultum est mysterium Verbi diuini, non quidem prolatitij (προφορικοῦ) Deus enim caret instrumentis humanæ vocis, cùm sit incorporeus, sed ὑσιώδες, & connaturalis, réque ipsa & per se subsistentis. *Facta sunt*, veluti forma & splendore affecta sunt. Facere & creare sic distinguunt Rabbini, vt hoc ad materiam pertineat, illud ad formam & ornatum.

Attributa trium diuinarum personarum.

a *Gen.* 1.

Dictũ Dei non est prolatitiũ, sed SS. Triadis mysterium.

6 *Statuit ea.* Angelos scilicet, solem, lunam, stellas, cœlos & aquas cœlestes, id est, omnia cœlestia statuit in perpetuum, & vt essent æterna: ea stabiliuit, vt in essentia nunquàm interitura persisterent. Quare Angeli sunt incorrupti, & corpora cœlestia non nisi secundùm qualitates mutabuntur, siue renouabuntur igne conflagrationis b. *Præceptum posuit*, ordinemq́, regulam, legem statam & ratam de motibus, influxibus, aliis actionibus, & temporibus, quibus apparere, influeréque debeant. *Et non præteribit*, præceptum scilicet. Præterire autem est irritum fieri, inane esse, non impleri, vt apud Matthæum c. *Apex non præteribit de lege.* Et alibi d: *Verba mea non præteribunt*, id est, non erunt irrita, perficientur. Præceptum Dei non fiet irritum, non erit inane, sed implebitur in cœlestibus rebus. Legem sibi præscriptam, & impositam à Deo non violabunt cœlestia, sed diuinitùs conseruata pro ipsius voluntate & decreto, perpetuò in suis officiis & substantiis consistent. Non immutabitur propositio, si nominatiuus verbi fuerit Deus. Non transibit,

b 2. *Petr.* 3. *v.* 10.

c *Mat.* 5. *v.* 19.

d *Matt.* 24. *v.* 35.

ſibit, non transgredietur Deus præceptum à ſe poſitum, non patietur illum ordinem & regulam violari temerè, & aliud, quàm quod ipſis datum eſt, naturaliter facere. Hoc enim non ſolet, niſi quando miracula vult operari, ne fortè, quòd in æternum manerent, naturale illis eſſe crederetur. A

7 *Laudate Dominum de terra* Altera pars Pſalmi, per Apoſtrophen ad terreſtres creaturas & ſublunares. Terram enim vocat regionem mundi inferiorem & elementarem, vt anteà cœlum, ſuperiorem & æthercam vt *a*: *In principio Deus creauit cœlum & terram*, id eſt, regionem mundi cœleſtem & elementarem. *Laudate*. Nouies iam hoc verbo cohortatus eſt ſuperiores, cœleſtéſve creaturas ad Dei celebrationem. Nunc parciùs, vixque quater hoc verbum repetit. Nempe quoniam perfectiùs pluribúſque modis Deus laudatur, ſanctificatúrque in cœlo à diuinis mentibus, item per, & propter corpora cœleſtia, quàm in terris, in quibus paſſim offenditur, creaturis inferioribus vitio materiæ, affectionum, qualitatum, motuum naturalium ſui maximam miſeriam & imperfectionem oſtendentibus. *De terra* O vos quę eſtis de terra, ô terreſtria, quæ in terra verſamini, terreſtres creaturæ, vt ſuprà *b*. *Dracones*, immanes piſces, ceti. De draconibus marinis Ælianus *c*. Sunt enim & terreſtres, præſertim in India, magnitudinis ſiue longitudinis 70. cubitorum, vt & eorum vnus perturbaſſe feratur Alexandri exercitum, & Elephantos trucidare, apud Ælianum, & Plinium. Sunt amphibij, vt Crocodili. Nam Dracones appellantur immanes ſerpentes, ſiue fuerint terreſtres, ſiue aquatici, ſiue ancipites. Res animatæ Deum laudant, non tantùm per naturæ ſuæ ſubſiſtentiam & formam, phyſicas & naturales vires, verùm etiam perfectiùs, per ſuas facultates animales, motus appetitus, &c. Nam nulla eſt tam fera & noxia, quæ non ſingulares & admirandas mũdo afferat vtilitates, & ex ſuis proprietatibus Dei prouidentiam ſupra omnia non commendet, docens illud Moſis *d*: *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valdè bona*, eſſe veriſſimũ. Nam vel ſerpentes ſunt neceſſarij, nedum vtiles mundo ad venenum terræ exugendum, & conficiendum. Item ad medicinam, vt in Theriacis Nicander tradit. Araneæ ad aëris virus ſorbendum. Sic herbæ noxiæ ſunt veluti terræ excremen

a *Gen. 1. v. 1.*
Cœlum & terra pro cœleſti & elementari mundi regione.

B

b *Verſ. 1.*
c *Lib. 4. Animalium, c. 12.*

C

d *Gen. 1. v. 31.*
Venenoſa animalia & plantæ etiã neceſſaria ſunt in pœnam peccati.

D

A excrementa eiecta, & exhalata apud Plutarchum *a*, ad totius incolumitatem, etsi partem lædant. Quanquàm affirmari possit, non fuisse talia facta, qualia nunc sunt: sed, vt qui nunc diaboli, sunt, boni fuerunt creati: ita serpentes, mala pharmaca; herbas perniciosas, &c. non esse vitium creationis, sed pœnam suppliciùmque peccati Adæ. Vtroque modo Dei laus astruitur. *Abyssi*, maria altissima & profundissima. Alij etiam ad lacus & stagna summæ profunditatis extendunt. Quorum omnium perennitates, id est, perennes fluxus & effectus, summam Dei vim & magnitudinem commen-B dant, ac ostendunt.

a *Opusc. de Iside & Osiride.*

8 *Ignis, grando, nix, glacies*, coruscatio & ignita omnia meteora, vel etiam elementum igneum. *Glacies*. Hebraïcè, קיטור *Kitor*, exspiratio ascendens in similitudinem fumi, id est, exhalatio, ἀναθυμίασις, materia meteororum aridorum. Aliqui in genere de vtraque exhalatione, humida & sicca, materia omnium meteororum. Interim קטר *Kathar*, siue suffire est, suffumigare, incedere. *Spiritus procellarum*, ventosus, procellosus, ventus turbinis. Non intelligit maris tempestatem & procellas, sed ventos, ad discrimen aëris, qui simpliciter appellatur C spiritus est enim ventus, aëris agitatio, & tanquàm procella, quæ fertur, spirat, flat per mundi latera. Cabbalici aliqui Spiritus siue Angelos procellis & ventis præsidentes. *Quæ faciunt verbum eius*, imperium. Quæ eius arbitrio inseruiunt, ad hominum vtilitatem, præmia, vel supplicia: quæ mandatum eius exequuntur, terram variè afficiendo, arbores deiiciendo, &c. Non enim temerè feruntur, & vt fortuna dat, sed pro Dei arbitrio & voluntate, Chrysostomus. Quod Augustinus dictum putat contra eos, qui existimant superiora quidem à Deo gubernari, sed inferiora despici. Præsertim D autem Meteoris hoc addidit, ad exaggerandam Dei potentiam, quòd ista nullam videantur habere subsistentiæ stabilitatem, vt sit locus à minori.

9 *Montes & omnes colles*. Montes & colles laudant Deum sua forma, mole, vtilitatibus, prouentibus, effectis. *Colles*, monticuli, qui& ipsi conditi sunt à Deo, vt voluptatem spectantium oculis offerant, copiam rerum crescentium adiungent. *Ligna*, arbores fructuosæ.

Cedri

Cedri, arbores proceræ, infructuosæ, & steriles, per Synecdochen, variis hominum vsibus commodæ, vt ædificiis, &c. Varietas specierum infinitam Domini potentiam, & incomprehensam sapientiam prædicat. A

10 *Bestia*, feræ. Nam חיה *Haiia*, de illis propriè vsurpantur. *Pecora*, bestiæ domesticæ & cicures. Hoc enim significat בהמה *Behemá*. *Serpentes*, pisces serpentibus similes, quique sunt de reptilium genere. Nam hic רמש *Remes*, *Reptile*, non reptilia in terris repentia, sed nantia designat: alioqui in genere reptilia tam in aquis quàm in terris repentia, quòd nullos habeant pedes, vel adeò breues, vt non tam ambulent quàm serpant. Hîc autem B רמש *Rémes*, *Reptile* dici tantùm de aquatilibus, nisi etiam extendatur ad amphibia, quæ sunt naturæ ancipitis, apparet ex aliis membris diuisionis. Nam quatuor animantium genera, agrestia, domestica, aquatilia, volatilia, ad collaudandum Deum opificem suum per Prosopopœiam extimulat. Homonymia talis cernitur apud Latinos in *Anguis* vocabulo. Nam apud eos anguium alij sunt terreni, qui propriè serpentes appellantur, alij aquatiles, qui propriè angues, vt anguillæ vox indicat. *Volucres pennatæ*, צפור כנף *Tsippor Canaph*, volucris pennæ C siue alæ. Emphaticè, id est, non modò pennigeræ, sed & *pennipotentes*, vt loquitur Lucretius. Nam non omnia, quę pennas habent, pennis valent, vt Struthio. Possit esse poëticum epithetum, vt suprà *a*. עוף כנף *Oph canaph*, volatilia pennata per Pleonasmum, pro quo alibi legimus *b*: *In oculis omnis* בעל כנף *Baal canaph* (*penn*i*geri*) & Ennius, *genus pennis condecoratum*. R. Mose clariùs *c*, כנפים עוף *Oph canapit* (inquit) *volatile aligerũ*, עוף סתם & *Oph Setham*, *volatilia absolutè* enuntiantur de volatilibus habentibus duos pedes, collum erectum & sursum spectans, quæ nituntur suis alis, & assiduè ferè volant, ad D discrimen volatilium quadrupedum, humi gradientium, collóque & capite deorsum spectantium, ad reptilium instar, quæ proinde reptilia volantia dicuntur, vt muscæ, apes. Sic Latinè, *pennigerum*. Græcè, πτερωτὸν, quod pennas habet propriè, non quod volat. Nam & insecta volant, & tamen pennas non habent.

a Psal. 77. v. 27.
b Prouerb. 1. v. 17.
c Leuit. 11.

11 *Reges terræ, & omnes populi.* Postremò homines cuiuscunque conditionis & sexus. Hi autem Deum propriè laudant, quoniam ad eum non modò per naturæ subsistentiam

A subsistentiam & motus naturales, vt inanima, per sensum, & facultates animales, vt bruta; verùm etiam per intellectum, voluntatem, affectum, rationem, sensum cum ratione & mente communicantem, memoriam, & infinitas alias dotes, quibus præditi sunt, vltra res alias corporeas, attolluntur. *Populi*, Nominatiui casus pluralis numeri. *Iudices*, rectores, gubernatores, Hortatur iam post inanima & belluas, homines omnis ordinis, conditionis, sexus, ætatis, ad Dei sui agnitionem & prædicationem: vbi est tacita vaticinatio de idolis labefactandis, vt vnus ab omnibus colatur Deus,

B 12 *Iuuenes & virgines*. In Hebræo est Emphasis וגם בתולות *vegam bethulot*, i. *Et etiam virgines*, id est, inquit Kimhi, etiam hæ, quæ totæ occupantur in se ornando, & comando, tribuant Deo gloriam, illisque relictis, cultum Dei amplectantur. Respicitur ad statum virginum in Ecclesia Alioqui dicere poterat, *Et puella*, vel, *Et iuuencula*, vt Antithesis esset apertior, *Cum iunioribus*. Iuniores è fonte, עם נערים *him neharim*, hîc pueros exprimunt, quorum ætas senili opponitur, *Quia*. Tres rationes hoc & sequenti versu, cur homines cuiusque

C generis debeant collaudare Deum. *Solius*. Nam vera religio alias omnes abolebit, vt illis extinctis, solus Deus colatur & prædicetur. a

a 1. Cor. 15. v. 25.

13 *Confessio eius super cœlũ & terram*. Laus & gloria eius apparet in cœlis & terris. *Et* (quia sup.) laus eius & gloria est super cœlum & terram. Cohæret enim cum præcedenti, vt quidem Masoretæ notarunt, claudendo superiorem versum hoc membro. Itaque secunda est ratio, cur sit collaudandus, Nempe, quoniam laus eius patet latè per cœlum & terram, ac eius veneratio non in Iudæa solùm, verùm etiã in omni cœlo & terra. Vel, si ה

D sit radicale in vocabulo הוד *hod*, gloria, maiestas ipsius est superior cœlo, & latior terra, ac neutro comprehendi potest. Per Hyperbolem poeticam, pro, maiestas eius patet in immensùm. Alij, *Super*, in cœlo & in terra. Laus eius est in hominibus & Angelis, Chrysostomus, vel magnificentia eius vbique relucet, *Et exaltauit*, & (quoniã) extulit cornu populi sui. Tertia ratio, cur celebrandus sit Deus. Regnum Dauidis per Christum intelligunt ferè Rabbini, de quo consimili tropo Zacharias, b *Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui*. Alij potentiam

b Luc. 1. v. 69.

simpliciter & robur. Populum suum dabit inexpugnabilem simul,ac illustrem.Theodoretus. Possit etiam versus optanter exponi,*Confessio eius*(sit) *super cœlum & terram.* Celebretur in cœlo & terra. Nam exaltauit regnum, vel potentiam populi sui. *Et*, pro *Quia*, sæpiusculè, vt alibi notauimus. A

14 *Hymnus omnibus Sanctis eius*, laus Dei(sit)Reuertitur enim ad hortationem,& claudit totam thesim de celebrando Deo, super fidelibus, vt quorum præcipuè sit celebrare Deum, quoniam multò plura sunt consecuti beneficia, non modo corporalia, sed & spiritualia, non modò temporaria, sed & æterna *a*.q. d. Omnes denique Sancti, nempe filij Israel,qui populus est ei propinquus, cùm alij sint alieni ab ipso, ipsiusq; gratia, habeant hymmum & laudent Dei in ore, illi canãt, & dẽt gloriam. Vniuersũ quidem humanũ genus habet, quo Deũ laudet, quoniam in ipso existit, viuit, mouetur, sed præsertim pij, qui Deo propinquant. Eum ergo celebrent, & collaudent pij Israëlitæ Deo proximi. Nam hæc omnia dicuntur per Appositionem. Israelitas autem intelligit non secundùm carnem, sed secundùm spiritum, nempe fideles omnes, quos Apostolus *b* Israelem Dei vocat Kimhi mauult subaudire *Erit:Hymnus erit omnibus Sanctis eius, quia eum collaudabunt propter istud singulare beneficium Israëlitæ, propterea nunquam cessabunt eum celebrare.* Alij,sed minùs cohærenter, *Esse debet.* Nihil est quidem, quod non debeat hymnos Deo canere, præcipuè tamen sancti Israëlitæ Deo proximi, i. quotquot illi, sanctificati sunt, & dedicati, qui sunt filij Israëlis veri secundùm spiritũ fidei, & adoptati ex gentibus in domesticos per rectam fidem, & vitam Deo gratam. Chrysostomus. Alij, *Est*, i. Sancti habent laudem *c*, in promptu, qua illum celebrent. Eclipsis verbi substantiui has omnes peperit interpretationes. Indoctè quidam pro *Hymno*, vertunt laudem: vt sit sensus, *Euexit cornu populi sui ad suorum Israelitarũ laudem & gloriã.* Nam תהלה *Tehillá*,propriè dicitur de laude diuina.Vnde Psalmi inscribuntur תהלים *tehillim*, & per crasim Tillim, quasi hymni diuini, quo modo Augustinus hoc opus inscribit, dum librum Hymnorum appellat. *Appropinquanti*, adhærenti sibi per fidem, cultum, & religionem. Qua ratione Nazianzenus docet *d*, Sacerdotibus amplissimum decus esse,vel tantulum ad

a *Psal.* 147. *v.*20.

b *Gal.*6. *v.* 16.

c *Psal.* 149.

d *In Apolog.*

B C D

A Deum appropinquare. Nempe propter sacrum ministerium, & quasi accessum. Ad verbum, כרבו *cherobo, propinquo ipsius*. Quod nō solùm de propinquitate spirituali per fidem & religionē intelligi potest, sed etiam sanguinis, propter Domini ex eorum genere corporationem. Vel, *Propinquo ipsius*, i. habēti Deum propinquum & propitium, vt alludat ad illud a: *Nulla est gens, quæ Deos habeat tam propinquos sibi*: (i. propitios) vt quæ sit consecuta infinita ab eo beneficia tam spiritualia, quàm corporalia. Nam etiam Latinè, *Propitius* à *propè*, vt קרוב *karob*, à קרב *karab*.

Sacerdotibus amplissimum decùs est Deo propinquare.

a *Deut. 4. v. 7.*

Deū nobis appropinquare, est nobis propitium esse.

B

ARGVMENTVM.

Regem Christum canendum esse, qui suos sit saluaturus, eisque in gentes vltricem potestatem daturus. Est propheticus de Ecclesiæ victoria.

1 Halelu-jah. CXLIX.

C Cantâte Dómino cánticum nouum: laus eius in Ecclésia Sanctôrum.

2 Lætétur Israël in eo, qui fecit eū: & filiæ Sion exúltent in rege suo.

3 Laudent nomen eius in choro: in tympano, & psaltério psallant ei.

4 Quia beneplácitum est Dómino in pópulo suo: & exaltâuit mansuétos in salûtem.

5 Exultâbunt Sancti in glória: lætabúntur in cubílibus suis.

D 6 Exaltatiônes Dei in gútture eôrum: & gladij ancípites in mânibus eôrum.

7 Ad faciéndam vindíctam in natiónibus: increpatiónes in pópulis.

8 Ad alligándos reges eôrum in compédibus: & nóbiles eôrum in mánicis férreis.

9 Vt fáciant in eis iudícium cônscriptum: glória hæc est ómnibus Sāctis eius. Halelu jah.

simpliciter & robur. Populum suum dabit inexpugnabilem simul, ac illustrem. Theodoretus. Possit etiam versus optanter exponi, *Confessio eius* (sit) *super cœlum & terram.* Celebretur in cœlo & terra. Nam exaltauit regnum, vel potentiam populi sui. *Et*, pro *Quia*, sæpiusculè, vt alibi notauimus. A

14 *Hymnus omnibus Sanctis eius*, laus Dei (sit) Reuertitur enim ad hortationem, & claudit totam thesim de celebrando Deo, super fidelibus, vt quorum præcipuè sit celebrare Deum, quoniam multò plura sunt consecuti beneficia, non modo corporalia, sed & spiritualia, non modò temporaria, sed & æterna *a*. q. d. Omnes denique Sancti, nempe filij Israel, qui populus est ei propinquus, cùm alij sint alieni ab ipso, ipsiusq; gratia, habeant hymmum & laudent Dei in ore, illi canāt, & dēt gloriam. Vniuersū quidem humanū genus habet, quo Deū laudet, quoniam in ipso existit, viuit, mouetur, sed præsertim pij, qui Deo propinquant. Eum ergo celebrent, & collaudent pij Israëlitæ Deo proximi. Nam hæc omnia dicuntur per Appositionem. Israelitas autem intelligit non secundùm carnem, sed secundùm spiritum, nempe fideles omnes, quos Apostolus *b* Israelem Dei vocat Kimhi mauult subaudire *Erit: Hymnus erit omnibus Sanctis eius, quia eum collaudabunt propter istud singulare beneficium Israëlitæ, proptereà nunquàm cessabunt eum celebrare.* Alij, sed minùs cohærenter, *Esse debet.* Nihil est quidem, quod non debeat hymnos Deo canere, præcipuè tamen sancti Israëlitæ Deo proximi, i. quotquot illi, sanctificati sunt, & dedicati, qui sunt filij Israëlis veri secundùm spiritū fidei, & adoptati ex gentibus in domesticos per rectam fidem, & vitam Deo gratam. Chrysostomus. Alij, *Est*, i. Sancti habent laudem *c*, in promptu, qua illum celebrent. Eclipsis verbi substantiui has omnes peperit interpretationes. Indoctè quidam pro *Hymno*, vertunt laudem: vt sit sensus, *Euexit cornu populi sui ad suorum Israelitarū laudem & gloriā.* Nam תהילה *Tehillá*, propriè dicitur de laude diuina. Vnde Psalmi inscribuntur תהלים *tehillim*, & per crasim Tillim, quasi hymni diuini, quo modo Augustinus hoc opus inscribit, dum librum Hymnorum appellat. *Appropinquanti*, adhærenti sibi per fidem, cultum, & religionem. Qua ratione Nazianzenus docet *d*, Sacerdotibus amplissimum decus esse, vel tantulum ad

a *Psal. 147. v. 20.*

b *Gal. 6. v. 16.*

c *Psal. 149.*

d *In Apolog.*

B C D

A Deum appropinquare. Nempe propter sacrum ministerium, & quasi accessum. Ad verbum, כרבו *cherobo, propinquo ipsius*. Quod nõ solùm de propinquitate spirituali per fidem & religionẽ intelligi potest, sed etiam sanguinis, propter Domini ex eorum genere corporationem. Vel, *Propinquo ipsius*, i. habẽti Deum propinquum & propitium, vt alludat ad illud a: *Nulla est gens, quæ Deos habeat tam propinquos sibi*: (i. propitios) vt quæ sit consecuta infinita ab eo beneficia tam spiritualia, quàm corporalia. Nam etiam Latinè, *Propitius* à *propè*, vt קרוב *karob*, à קרב *karab*.

Sacerdotibus amplissimum decus est Deo propinquare.

a Deut. 4. v.7.

Deũ nobis appropinquare, est nobis propitium esse.

B

ARGVMENTVM.

Regem Christum canendum esse, qui suos sit saluaturus, eisque in gentes vltricem potestatem daturus. Est propheticus de Ecclesia victoria.

1 Halelu-jah. CXLIX.

CAntâte Dómino cánticum nouum: C laus eius in Ecclésia Sanctôrum.

2 Lætétur Israël in eo, qui fecit eũ: & filiæ Sion exúltent in rege suo.

3 Laudent nomen eius in choro: in tympano, & psaltério psallant ei.

4 Quia beneplácitum est Dómino in pópulo suo: & exaltâuit mansuétos in salûtem.

5 Exultâbunt Sancti in glória: lætabúntur in cubílibus suis.

D 6 Exaltatiônes Dei in gútture eôrum: & gladij ancípites in mânibus eôrum.

7 Ad faciéndam vindíctam in natiónibus: increpatiónes in pópulis.

8 Ad alligándos reges eôrum in compédibus: & nóbiles eôrum in mánicis férreis.

9 Vt fáciant in eis iudícium cônscriptum: glória hæc est ómnibus Sãctis eius. Halelu jah.

1 *Cantate Domino canticum nouum.* Differt à superiore, quoniam propriè inuitat Ecclesiam ad Dei collaudationem, non omnem creaturam, descendit ergo à Thesi ad hypothesim. q.d. Ecclesia præcipuè celebret Deũ & hymnos de eo instituat. *Cantate*, שיר, *Schar*, simpliciter cantare, vt זמר *Zimmer*, carmen numeris distinctum canere, id est, psallere. *Nouum*, recens, & insolitum, noui argumenti, vel materiæ, ob nouum beneficium aduentus Christi: vel noui artificij & operis rarum, exquisitũ, præstans, & singulare. Vtrumque Nicetas *a*, canticum nouum, si historiam spectes, præclarus, & insignis cantus, ob prosperum quemdam successum & victoriam. Si allegoriã, noui Testamenti cantio. Tum enim noua omnia facta sunt, & creatura noua, & homo nouus, & vita noua, & noua mandata, & noua gratia, & nouæ pollicitationes, & noua sacramenta. Eo nomine nouum Testamentum dicitur, non solùm à tempore, sed etiam à natura earum rerum, quæ in eo contigerunt, quandoquidem omnia innouata sunt, atque in primis homo, propter quem omnia extiterunt. *Laus*, hymnus. Nam est vox תהלה *Tehillá*, eadem quæ priùs. Est autem Eclipsis verbi substantiui, *Sit*, *Sanctorum*, siue beneficorum (id est, fidelium) congregatio eum collaudet. Alij, *Est*. collaudatur in Ecclesia, non in synagoga Satanæ.

a in 43. orat. Naziãzeni

Gratia noui Testamẽti omnia noua facta sunt.

2 *Lætetur Israël in eo qui fecit eum. b.* Monet in cultu Dei requiri lætitiam. Deus enim præcipuè colitur fide, spe & charitate, quarum comites & fructus sunt iustitia, pax, gaudium, &c. *b In eo qui fecit eum.* In veritate Hebraïca est apertum mysteriũ sanctissimæ Trinitatis, בעושיו *aehoschau*, i. *In factoribus suis*, vt apud Iob *c. Vbi Deus factores mei*, & apud Esaiam *d, quia dominabuntur tui factores tui, Dominus exercituum.* & iterũ *e: Hæc & adhuc Dominus factores tui dicit f, Dominus factores tui. Filia.* Hebr. בני *bene.* & Græcè, υἱοί, *filij.* Nec mutatur sensus de ciuibus, membrisque Ecclesiæ, & domesticis Dei. *In rege suo.* Christo incarnato, qui non solùm est sacerdos, sed & rex in Sione præsidens. q.d. Non tantùm lætentur in Deo, qui ipsos condidit, verùm etiam in eius Christo, qui ipsos redemit.

Laudãdus Deus hilari vultu.

b *Gal. 5. v. 22.*

c *Iob. 32. v. 22.*

d *Es. 54. v. 5.*

e *Es. 44. v. 2 & v. 14.*

S. Trinitatis mysteriũ adũbratur.

4 *Laudent nomen eius in choro.* Laudent Deum hilariter, adhibitis etiam Musicis instrumentis, si res tulerit. Nam etsi illa essent signa externa lætitiæ mentis, eorum tamen

A men vsus non est per Euangelium abrogatus, vt mox docebo. Mysterium autem plenè confirmatum. Pertinet enim ad vnitatem fidei, & religionis charitatem, concordiam animorum, consensum, & quasi harmoniam. Quæ enim harmonia à Musicis dicitur in cantu, ea est in familiis, ciuitatibus rebus omnibus, concordia, optimum atque arctissimum vinculum incolumitatis, vt Cicero inquit è Platonis libris de Rep. ac vt harmonia in cantu ex dissimillimarum vocum moderatione concors efficitur & congruens, ita in laudando, precandóque Deo concordia & communio ex summis mediis, infinitis or-B dinibus conciliari debet: vt preces sint efficaces & acceptæ. *In choro*, in publico concentu. Chrysostomus. Vel, *in tibia*, מחול *Mahol*, & enim & מחולה *Macholá*, nunc cœtum gaudentium, cantantium, & saltantium ad tibiã, designat *a*, nunc tibiam ipsam, vel tibiæ, & instrumenti musici genus, quo vtebantur in choris *b*. Organa autem hæc musica Iudæis vsitata ad Dei laudem, significant omnibus viribus, & membris ad Dei glorificationem vtendum esse. Chrysostomus.

Organis & musicis instrumentis Deus laudandus.

a *vt Exod. 32. v. 19.*
b *vt Exod. 15. v. 20.*

4 *Quia beneplacitum est Domino in populo suo*, quia Do-C minus benè vult populo suo, siue multa eum dignatur benignitate. Theodoretus. *Et exaltauit*, יפאר *tephaer*, id est, glorificabit propriè. Mites & humiles ornabit salute, & seruabit. ענוים, *hanauim*, includit paupertatẽ, vel afflictionem.

5 *Lætabuntur in cubilibus suis*, in locis quietis, & mãsionibus deliciarum omnium: Chrysostomus in cœlo, vbi requiescent: cœlesti quiete & tranquillitate perfruentur, quam *Gloriam*, proximè nominarat. *c* Hæc enim omnia vsque ad finem Psalmi de gloria & exaltatione piorum in futuro sæculo.

c *Vers. 5.*

D 6 *Exaltationes Dei in gutture eorũ*, ὑψώσεις, eleuationes, quibus Deus exaltatur, encomia, prædicationes Dei in eorum lingua. Sic & Hebr. רוממות אל *rhomemoth el* & apud Arnobium. Mendosè igitur in aliquibus exemplaribus, *Exultationes*. *Et gladij ancipites*, פיפיות, *piphioth*, id est, duarum acierum, propriè, gladij, qui vtraque parte scindunt, vt de impiis capiant pœnas.

7 *Ad faciendam vindictã*. Absurdè aliqui ad Machabæos torquent, quos cõstet nationes finitimas & multos principes ingentibus præliis superasse *d*, apud Iosephum, id est,

d *lib. 13. ca. 21.*

a Mal 4.v. 3.
b Sap.3.v.8.
c Dan.7.v. 9.
d 1. Cor. 6. v.2.

A

Nã apertè loquitur de vltimo iudicio, de quo dicitur *a*: *Calcabitis impios,cùm fuerint cinis sub planta pedũ vestrorum* Et illud *b.Iudicabunt iusti nationes,& dominabuntur populis.* Quare apud Danielem *c*, throni multi ponuntur, quasi etiam Sancti de hoc mundo iudicaturi sint, & pœnas sumpturi, vt ait Apostolus *d*. Chrysostomus refert ad Euangelij victoriam de Satana, Gentilibus, Iudæis. Arnobius ad locum Euangelij, *Sedebitis & vos super duodecim thronis, iudicantes duodecim tribus Israël. Increpationes*, pœnas, supplicia, Metaphoricè.

B

8 *Nobiles eorum in manicis ferreis*, honoratos eorum, & magnates. *In manicis*, catenis siue vinculis, in genere, vt luant acerbissima supplicia, בכבלי *Cablé*, vincula tam manuum, quàm totius corporis. Vox Gallica, *Cables*, inde videtur fluxisse.

9 *Vt faciant in eis iudiciũ conscriptum*. Aliqui, לעשות *labashoth, ad faciendum*, resoluunt in singulare. Vt faciat, Deus scilicet. Verùm plurale magis congruit, siue quoniam Sancti etiam de hoc mundo iudicabunt *e*, Christo assidentes, siue quia id versui sexto & mox secuturo hemistichio magis cohæret. *Conscriptum*, præscriptum, definitum, decretum & determinatum à Deo, vt sit verbum forense, Kimhi. Vt illud *f*: *Quod scripsi, scripsi*, id est, quod decreui, statui, cautum esto, maneat irreuocabile & ratum. Vel, scriptum in lege & Prophetis *g*, Deum sumpturum supplicium de iis, qui probos afflixerint. Immò verò ante diluuium, in libro Henoch. Videtur enim Dauid istud ab eo repetere, cuius hæc erant verba citante in Canonica Iuda Apostolo *h*. *Ecce venit* (inquit, prophetans de his septimus ab Adam Henoch) *Dominus cum sanctis millibus suis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis suæ, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra eum peccatores impij. Hæc est*, hoc iudicium, hic dies iudicij erit omnibus eius Sanctis gloriæ & decori. Ille dies erit gloriosus & honorificus cuncto Dei populo. Sic legit Chrysostomus ἐστι, *Est*, & è nostris Arnobius. Augustinus. Cassiodorus. At Theodoretus, & plerique Græci, tam codices, quàm interpretes, ἔσαι, *Erit*. Hebræa vtrumque patiũtur, הדר הוא לכל חסידיו *hadar hu locol hasidau.*

e Matt. 19. vers.28.

C

f Ioã. 19.v. 22.
g Seorsum. Deut.32.v. 42. Ezech. 38.v.22.& 39 v.4.Zach.14.v.12.
h Iud.v.14

D

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Omnem spiritum ad Deum omnis musicæ genere laudandum inuitat.

Halelu jah. CL.

1 LAudâte Dóminum in Sanctis eius laudâte eum in firmaménto virtûtis eius.

B

2 Laudâte eum in virtútibus eius: laudâte eum secúndùm multitúdinem magnitúdinis eius.

3 Laudâte eum in sono tubæ: laudâte eum in psaltério & cíthara.

4 Laudâte eum in tympano,& choro: laudâte eum in chordis,& órgano.

5 Laudâte eum in cymbalis benesonántibus, laudâte eum in cymbalis iubilatiônis: omnis spíritus laudet Dóminum. Halelu-jah.

C

---

1 *Laudate Dominum in Sanctis eius.* Halelu-jah non habetur ab Hebræis pro inscriptione, sed pro primo הללו *Halelu*, siue *Laudate*, aut *Iubilate* potiùs, è tredecim, quibus aiunt hunc Psalmum constare, & per Anaphoram repeti in singulis membris, pro symbolo & charactere tredecim proprietatum positarum à Mose *a*, quibus Deus gubernat hunc mundum: rursum, vt addatur velut postremus colophon, & consummatæ virtutis coronis. Quid autem verbum hoc propriè significet, docuimus suprà *b*, vbi primùm compositè occurrit. Nec verò curiosiùs distinguendum cum Aristotele *c*, inter ista, quòd honor propriè sit Deorum, laus hominum, vt proinde Poëtæ sacrificia honores vocent, vt dum dicit Virgilius *d*, *mactare honores*, *& perfecto lætus honore*, id est, peracto sacrificio, qui est deorum honor:& alibi *e*, *instaurare honores*: & rursus *f*, *celebrare*

D

a *Exod. 34. v.6.& 7.*
b *Initio Psal.104.*
c *1. Ethicorum.*
d *3.Æneid.*
e *5.Æneid.*
f *12. Æneid.*

a Extremo li. 15.

honorem. Immò & Oratores, vt Tacitus *a*, *Deûm bonorum*: quoniam vtrunque Deo ritè tribuitur. Honorandus est Deus propter se, laudandus etiam propter nos, quos quotidie beneficiis non tam cumulat, quàm obruit. *In Sanctis eius*, Neutro genere. Hinc Hebraicè, בקדשו *bechoudsho*, *in sancto*, *siue sanctuario eius*. Est enim Apostrophe ad cœlites per Eclipsin, O vos qui estis in locis eius sanctis, id est, in cœlo Angelico, & animarum. Sic quod sequitur. *In firmamento*, ברקיע *berkiah*, in expansione propriè: O vos qui estis in cœlis stellatis & mobilibus. De quo Hebraismo suprà *b*. Alij construunt sine Eclipsi cum verbo, ô Angeli laudate Dominum in cœlis. Cœlum dicitur Sanctum Dei *c* firmamentum, siue firma expansio *d*. Porrò hæc sancta dicuntur. *Eius*, non tantùm, quia ab ipso sunt singulariter producta, verùm etiam quia in illis se familiariter, copiosè, apertéque per gloriam, non modò per gratiam communicat. Anonymus, in sanctitate eius, ob insignem eius sanctitatem, vt adducantur quatuor rationes, quibus Deus sit celebrandus & canendus. Duæ hoc versu, prima à sanctitate, secunda à creatione & conseruatione: duæ aliæ proximo, tertia videlicet ab omnipotentia, quarta à magnitudine. Nostri ferè in masculino, Propter Sanctos suos de massa perditionis ereptos, cum lætis animis canite. Chaldæus videtur de templo terreno accepisse, *in domo* (inquit) *sanctuarij eius*. *Virtutis*, fortitudinis eius: in cœlo, quod argumentum est potestatis eius eximiæ, in cœlo, in quo diuina eius virtus conspicitur, & fortitudo. Etiam hic aliqui *In*, sumunt pro *Ob*, *propter*. Laudate Dominum ob mirabilem cœli structuram, in quo sedes est potentiæ ipsius. Et allegoricè, ob firmissimè stabilitam Ecclesiam, & expansam gloriam per totum orbem terrarum suæ virtutis & potentiæ.

b Psal. 148. v. 1.
c Deut. 33.
d Gen. 1. v. 6.

Deus ob quatuor rationes laudandus prædicatur.

2 *Laudate eum in virtutibus eius*. Apostrophe secunda esse possit non iam ad cœlites, sed ad mortales homines, præsertim fideles, quibus edita sunt huiusmodi miracula, siue potentia opera. Vbi etiam hic *Laudate*, vt & deinceps, plus sonat Hebraicè. Nempe laudate cum iubilo, lætitia, voluptate, & exultatione animi, qui vnus est è fructibus Spiritus sancti *e*, *In virtutibus*, in fortitudinibus, *ἐπὶ ταῖς δυνάμεσιν αὐτοῦ*, super potestatibus eius, ob fortissima eius facta, quia omnipotens. Hebr. בגבורתיו *bigbu*

e Gal. 6. v. 16.

A *bigburothin*, *in potentiis eius*, in potentibus eius factis. Præpos. *In*, hic aliter sumitur, quam superiore versu aut sequenti. Quoniam illic significabat locum: Intra sancta eius, ô cœlites in sanctis cœlis habitantes, laudate eum. Hic verò materiam, laudate eum. *In*, id est, de super virtutibus eius, propter virtutes, vires, potentias, potentia & fortia eius facta. Quare mox sequitur, *Laudate eum secundùm multitudinem magnitudinis eius:* propter immensam maiestatem: & Septuag. non iam ἐν, sed, ἐπὶ ταῖς δυναστείαις. Sequenti autem versu modum, vel instrumentum, *In sono tubæ*, Latinè sine præpos. sono siue clāgore tubæ. *Secundùm*. Hæc particula non dicit æqualitatem, sed proportionem. Nam Dei immensam magnitudinem neque assequi, neque dignè celebrare possumus sed pro nostris viribus tantùm. Vnde solum in eo comprehendi potest, quòd sit immensus. Lege Nazianzenum *a*, & Arnobium *b*.

De Deo nihil potest comprehendi nisi quòd immensus sit.

3 *Laudate eum in sono tubæ*. Secunda saltem Apostrophe hîc incipit, vt se vertat ad homines. Et vos homines laudate Deum omni instrumentorum genere, secundùm mysterium, cunctis vestris viribus & facultatibus siue corporis, siue animi, magna partium concordia, cōsensione, hilaritate, alacritate, charitate, vt in istis iucūda est consonantia, & suauis harmonia. Sic, verbi gratia, Sonus tubæ est vox nostra, siue loquendi facultas, psalterium & cythara vis ratiocinandi, reliqua, reliquæ facultates mentis & sensuum. *In sono tubæ*, clangore buccinæ. שופר *Shophar*, nunc per tubam, nunc per buccinā vertitur. Sed obserua esse corneam, vt חצוצרה *Hatsotserá* argenteam. Vtriusque autem meminit, quia illa clangebatur ad festum expiationis, & annum iubilæi *c*, hæc ad reliqua festa, & solennitates *d*. *In Psalterio*. בנבל *benebel*, id est, in nablo, propriè. Hæc autem instrumenta in lege vsurpabantur ad rem diuinam, partim à Mose inducta, partim ab aliis, præsertim Dauide ipso addita, sicque monet huiusmodi omnia esse Deo, diuinóque cultui consecranda.

a *Orat. 42.*
b *Libr. 5.*
c *Leuit. 25. v. 9.*
d *Num. 10. v. 10.*

5 *Laudate eum in tympano & choro*, תוף *Toph*, è sono ficta vox per Onomatopœiam, instrumentum, vtrimque membrana clausum, intus vacuum, quod bacilo percutitur. Gall *Tabourin*. Hebræi aiunt esse genus instrumenti musici, vt R. Selome *e*. Itaque non videtur esse nostrum

e *Exod. 15. v. 20.*

tympanum. Antiquissimum autem fuit, vt & sequens מחול *Mahhol*. Nam patres in Ægypto eis vtebantur in sacris. Itaque octauo exitus die Maria soror Mosis, & mulieres vtrumque adhibuerunt ad canendum carmen triumphale de Pharaone & Ægyptiis, ante videlicet legislationem. *Choro*, מחול *Mahhol*, non hic significare videtur chorum, siue cœtum canentium aut tripudiantium, sed instrumentum aliquod in choris, choreisque vsurpatum, cuius forma & musica nobis sit ignota: tibiæ genus, vel fistulæ. Nam est congeries instrumentorum musicorum, significans omnibus viribus & membris ad Dei cultum vtendum esse: & cum summa lætitia & voluptate eius laudes canendas, iuxta illud *a*, *Hilarem datorem diligit Deus*. Quò spectasse videtur Nazianzenus *b*, cùm se instrumentum musicum à Spiritu sancto pulsatum effici ait, vt diuinam gloriam & potentiam canat. *In chordis*, fidibus. Vt superiora duo instrumenta ab omni antiquitate repetita sunt *c*, ita quæ sequuntur, Dauidis tempore vel inuenta sunt, vel illustrata *d*. Alioqui enim citharam siue קנור *kinor*, Patriarcharum sæculo vsitatam in Mesopotamia liquet ex Genesi *e*, & in Arabia, vt patet ex libro Iob *f*, vbi etiam commemoratur organum siue עוגב *hugab*, שופר *Sophar* autê siue יובל Iohel, id est, cornu arietinum, item חצוצרה *hatsotsera* in libris Leuitici & Numerorũ *g* מנים *Minnim*, dicitur potius genus esse instrumenti musici, cuius harmonia, ratio, vsus perierit, vt reliquorum ferè omnium, cum tota vetere musica. Chaldaicè, הרדבילין *Hardubelin*, vel *Hardabelin*, ὑδραυλὶς fortasse. Est autem Hydraula similis organo, nisi quòd non aquæ spiritu, sed aeris organum resonat. Vt vt sit, Hebræi agnoscunt decem præcipua istorum instrumentorum genera, נבל *Nebel*, *Psalterium*, si Hieronymo credimus, νάβλοι etiam Græcè è Suida, Nablium fortassis Ouidio *h*, non absimile citharæ siue lyræ, nisi quòd cithara chordas habet deorsum propendentes, psalterium verò in latus porrectas, & supinas. Atque hinc Ouidius cecinit, *Nablia duplici palma verti*, id est, vtraque manu, & Iosephus *i*, *Psalterium digitis tangi*, *ac habuisse chordas duodecim*, etsi vulgò nostri putent fuisse decachordum. בינורות *Cinnoroth*, q. canora, *Cithara*, Instrumenta, quę Hieronymus scribit figuram habuisse Græcæ literæ Δ, & chordas decem, plectró

a 2. Cor. 9. v. 7.
b Orat. de Basilio.
c Exod. 15. v. 20.
d 1. Par. 16. v. 5.
e Gen. 31. v. 27.
f Iob. 30. v. 31.
g Leuit. 25. v. 9, & Nu. 10. v. 9.
Decem genera instrumentorum musicorum antiquis vsitata.
h 3. de Arte.
i Lib. 7. Antiq. c. 10.

A B C D

A ctróque pulsata, non digitis: cuius rei meminit & Iosephus *a*, Cytharam tamen Orphei septem fidibus cōstasse dicitur, vnde Virgilius *b*,

Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Sic Amphionis, Theopandri, immò & Mercurij ipsius inuentoris, quorum proinde instrumenta vocabant, ἑπτάγωνα, nisi quòd Theopander duas posteà chordas adiecerit. צלצים *Tsilselin, tintinnabula*, è metallo & argento, nostro Cymbala, מצלתים *Metsaltaim, cymbala*, ad resonandum, vt clarè crepitarent. שופר *shophar, tuba cornea, cornu* חצוצרת *hatsotseret, tuba ductilis, & metallica*, quam describit Iosephus *c*. עשור *hashor, decachordum*, à fidium numero, עוגב *hugab*, *organum*, מנים *Minnim*, q. species, quòd constaret multis speciebus harmoniæ. Siue in quo plurima musicorum instrumētorum genera & modi resonarent, vt in organis nostris è R. Saadia. Duo autem hæc instrumenta ex Anonymo erant metallica, séque mutuò pulsabant, & magnum sonitum siue clangorem edebant תוף *Toph, tympanum*, מחול *Mahol choraule*, tibiæ genus, Chelis, vel Lyra. Atque hæc non tantùm forma & figura distinguebantur, verùm etiam melodiis, harmoniæ generibus, modulis, tonis, cantionum siue vocum discriminibus, quæ נגינות *Neghinoth*, vocabantur, Latinè, modi. Primus enim modus erat נגינות, *Neghinoth*, de nomine generis. Alter משכיל *maskil*, 3. מכתם *Mictam*, 4. שגיון *Sigaion*, 5. Nehhilloth, 6. Sigionoth, 7. גתית *Ghitthith*, 8. עלמות *Ghalmud*, quem nonnulli imam vocem exponunt, 9. שמינית *Sheminith*, q. octaua. Ad cuius rei imitationem videntur posteà Græci triplicem Musicam celebrasse, Diatonicam (nobis vsitatam) Chromaticam, q. coloratam, & Enharmonicam (inusitatas) indéque quatuor harmoniarum musicarum, siue concentuum habuisse genera. Phrygium, Lydium, Ionium & Dorium, quorum alterum altero validius erat, vt liquet è Luciani Harmonide. Ionium erat genus harmoniæ ad iucunditatem & hilaritatem inuentum, Lydium incitabat ad insaniam, & Bacchicum furorem, Phrygium generabat enthusiasmum, id est, diuinum quendam impetum, &, vt vulgus loquitur, deuotionem: Doricum, siue Dorium, grauitatem & modestiam inducebat. Vnde Pythagoras, auctore D. Basilio, Boëtio, Cicerone, cum

a Lib. eod. 7.
b 6. Æneid.
c Li. 3. Ant. c. 13.

cum obuiam habuisset adolescentem præ ebrietate bacchantem & insanientem, iussit Psalten mutare genus cantionis, & cantare Doricum. Sic Therpäder & Arion Methymnæus Lesbios & Ionas, Ismenias Thebanus alios quamplurimos indecoris motibus vexatos concentibus curarunt. Sic Dauid cythara malum spiritum à Saule fugauit. Nam ex Aristotele *a*, è diuersis harmoniis, & aliquando iisdem excitantur diuersi affectus & πάθη, ita vt homines vel ad ardorẽ virtutis accendantur, vel ad mollitiem voluptatis resoluantur, vt proinde Pythagorici vesperi ad sedandos motus sonarent cithara, manè contrà ad excitandos, quasi musica contrariis rebus inseruiret. Quare Plato *b*, & Aristoteles *c*, prohibuêre quidem cantus Lydios, Mixolydios, Ionicos, & Hypoionicos, quos modos siue tonos appellamus quintum, sextum, septimum, quartum, vt nimis effœminantes: at permiserunt Doricum, vt grauem, & plenum maiestate, qui primus est tonus, Phrygium, qui tertius, vt magis simplices & generosos, & ad ardorem virtutis animantes. Nam omnem inhibere, hominis est stupidi, quoniam, vt docet Galenus *d*, cuncti homines ad musicam æquè, ac Gymnasticam propensi nascuntur, nec quicquam reperitur, quod corpus, atque animam hisce duobus magis componat. Et musica, vt Plato sæpe, itémque Aristoteles *e*, seruit animorum solatio, iucunditati, moribúsque formandis, corporum etiam valetudini, vt proinde pueris addiscendam statuant. *Et sonos musicos*, inquit Macrobius *f*, *Theologi sacrificiis adhibuerunt, qui apud alios lyra & cythara, apud nonnullos tibiis, aliisve instrumentis, apud alios in ipsis deorum hymnis per strropham, & antistropham canoris versibus fieri solebant.* Quamuis autem tantæ dicantur huiusmodi Musicæ vires, laudes, atque eius plurimus esset vsus apud Sanctos, itémque Prophetas veteris Testamenti, de quo Hieronymus *g*, de instrumentis Musicis, quæ in sacra Scriptura reperiuntur, & Psalmographi subinde ad has personandas diuinas laudes crebrò cohortentur: Iustinus tamen Martyr *h*, illorum vsum reprehendit, quasi congruat tantùm infantibus. Quod probari miror Theodoreto *i*, vbi contra eos qui argumentabantur instrumenta musica fuisse visitata in templo Mosaico, ergo posse vsurpari in Christiano, hoc vnum respondet, instar sacrificiorum fuisse abrogata. Nam

a *8. Polit.*

Musica ad animi & corporis salutẽ valet

b *Lib. 4. de Repub.*

c *Pol. 7.*

d *Lib. de Sanit. tuenda.*

e *Eiusdem libri 8. c. 3.*

f *Lib. 2. Sõ. cap. 3.*

g *Epist. ad Dardanum tom. 4. pag. 250.*

h *q. 107. ad Orthod.*

i *Lib. de Sacrificiis.*

Nam hoc ei docendum fuerat, cùm non sint de figuralium, sed de simplicium pietatis rituum genere: deinde satisfaciendum suæ Ecclesiæ Græcæ, quæ non modò ea semper coluit, verùm etiam organa musica Gallis & Germanis incognita, Pipino misit sub Copronymo Cæsare, ann. 756. apud Amoinum *a*, Auentinum *b*, & Marianum Scoaum. Itaque Clemens Alexandrinus *c*, illo loco, quô videtur ista reiicere. *Si ad citharam*, inquit, *canere noris, nulla reprehensio est. Imitare Hebræum illum regem qui Deo gratus, Exultate*, ait, *iusti in Domino & rectos decet collaudatio. Est enim Psalmus* ἐμμελὴς εὐλογία καὶ πνευματικὴ ᾠδὴ, *melodica benedictio & spiritualis oda.* Quod secuti legũtur Nazianzenus, & Basilius apud Gregoriũ Presbyterum. Nam musicam discentes, τὸ τῆς ψυχῆς θυμοειδὲς, καὶ δυσκάθεκτον ἐξημάλασσον, τὸ δὲ ὅσον πρὸς ἡδονὴν φέρει, ταῖς σκηναῖς ἀπεπέμψαντο, *animi partem irascentem, & ægrè rationi cedentem leniebant, quicquid autem ad voluptatem incitat, ad theatra relegabant.* Contra eos, qui scribunt fuisse ceremonialem pædagogiam, quæ discussa fuerit tanquàm vmbra, per lucem Euangelij. Nam debuerunt attendere ad hanc regulam, quam de ceremonialibus Mosaicis libet subiicere. Non omnia ceremonialia fuerunt per Euangelium abrogata, sed ea duntaxat, quæ simul essent figuralia, cuiusmodi erant ferè cruenta, in quibus videlicet fundebatur sanguis (sanguinis Dominici præsagus) vt Circumcisio, vt sacrificia pecudum. Quare in vetusto canone probantur oblationes incruentæ, vt olei, similæ, vini, lactis, &c. vt quæ sint duntaxat pij, & grati animi munera & symbola. Quo ex fonte videmus Apostolos retinuisse dedicationes, templa, choros, vota, aquam lustralem, benedictiones, sacerdotum vestes, genuflexiones, ordines Ecclesiasticos, decimas, primitias, processiones, visitationes sacrarum ædium & locorum, manuum expansiones, festa Pentecostes, Paschatis, sublato victimarum vsu, quæ per Christi cruorem abrogatæ sunt, cantus, imagines, organa ieiunia. Neque enim doceri potest ista & similia antiquata fuisse ab Euangelicis scriptoribus. Nam Paulus *d*, vmbram futurorum fuisse quidem tradidit cibum, potum, partem diei festi, Neomenias & Sabbata. Et *e*, factum tabernaculum, & quæ in tabernaculo, & sacrifi

Musica laus, virtus, antiquitas.

a *Li. 4. Hist. cap. 64.*

b *Li. 3. Anna.*

c *Lib. 2. Pædagogia, c. 4*

Non omnia ceremonialia in Euãgelio abrogata, sed figuralia.

d *Col. 2. v. 16.*

e *Hebr. 14. v. 3.*

sacrificia, & a Circumcisionem: at de istis nihil. Quare rectè monent iuris Orientalis auctores b, itémque Catharinus c, Iudaïcos ritus demum esse prohibitos, si sint sacramẽtales, siue figurales, id est, si vmbram futurorum, vt commemoratus Pauli locus loquitur, habeant: sin simpliciter cæremoniales, atque ad sacram theoriam, pietatémque conferentes, non item, vt qui sint pietatis retinacula, conferántque ad sacrorum solennitatem, decorum, virtutem, theoriam. Adde illud Naxianzeni d: *Pentecostes diem Hebræorum more colimus, quemadmodum & alios nonnullos eorum ritus obseruabimus, qui apud illos quidem typicè celebrantur, apud nos verò mysticè*, id est, *qui* vt Nicetas exponit, *apud illos per figuram & adumbrationem, apud nos mysticè & verè peraguntur.* Nam istius generis figuralia non quatenus Mosaïca vsurpantur, sed quatenus ad mysterium Christi præsens pertinent.

a Galat. 4. ver. 3.
b Pag. 214. exemplaris Græci, 245. Latini.
c In Opusculis lib. 2. de certa glorificatione Sanctorum.
d Orat. 44.

5 *Laudate eum in cymbalis benesonantibus*, sonoris, vocalibus, altè sonantibus, Hebraïcè, בצלצלי שמע *bet silisele schamah*, Cymbalis auditionis, id est, quæ è longinquo audiuntur ob clangoris & tinnitus magnitudinem. Et mox, בצלצלי תרועה *betsilthele terua*, *in cymbalis clangoris*, vbi nos, *iubilationis*. Sunt autẽ Cymbala è Cicerone e, instrumenta ærea, concaua, tinnula, in Matris deorũ sacris vsurpata. Hîc appellantur צלצלים *tsiltselim*, quæ alij tintinnabula interpretantur. Aliqui autem putant Cymbala auditionis siue benè sonantia, & cymbala iubilationis, siue clangoris idem denotare, ἐκ παραλλήλων. Sed malo cum Kimhi, prius esse instrumentum musicum, quo vtebantur in sacris, posterius genus tubæ classicæ, quo in bellis buccinabant Taratantara. q. d. Siue pacis siue belli tempore, siue domi, siue foris, cum laudibus extollite. Omne genus organorum bacis, belli, sacra, profana, in eius commendationem conuertite. Quare Sept. scitè, ἀλαλαγμοῦ. Nam ἀλαλαγμὸς, est clamor de victoria, iubilatio quæ fit sono sonum excipiente, vt fiebat in lebetibus Dodonæis. *Spiritus*, omnis mens, anima rationis particeps Deũ iubilet ac personet. Tertia Apostrophe ad omnes animas intelligentiæ participes, siue sint corpore indutæ, siue exutæ. Deniq; omnes animæ Deũ celebrate. Vbi tacita vaticinatio de conuertendis omnibus gentibus publicè sub Christo, quas proinde

e In Pisonẽ

A proinde hortatur, vt ſpiritu, & mente collaudent Dominum. Scopus enim Prophetarum eſt Chriſtus, eiúſque regnum *Laudet*. Pro duodecima Anaphora hic ponitur. Decima autem tertia, qua Pſalmus clauditur, non eſt verſa, ſed in ſuo idiomate relicta, הללו יה *Halelu-jah*, vt doceremur non tam pertienere hãc parentheſin ad coronidem huius Pſalmi, quàm omnium, vt ſicut primus ad ſtudium & amorem legis diuinæ, ita vltimus ad gratiarum actionem & prædicationem Dei, exhortationem contineret. Hîc mireris recentiores, qui vt aliquid videantur dicere præter Septuag vertunt, *omne quod ſpirat*, vel *omnia animantia*. Alij, *omne ſpirituale ſiue pneumaticum*. De inſtrumentis, quæ flatu & ſpiritu ſonum edunt, vt tædio enumerationis prolixioris omnia Muſica inſtrumenta, tactu vel inſpiratione vocem reddentia comprehendat. Alij, *quidquid viuit*, omne denique viuens lauda Dominum. Nam quamuis Kimhi videatur velle in libro Radicum נשמה *neſhama* ſignificare in genere omnem animam ſpirantem, id eſt, ſentientem & ratiocinantem, tamen hic planè ad animam rationalem reſtringit. *Hoc tandem* (inquit) *Epiphonema ſubiunxit, quoniã laudatio animæ cæterarum rerum prædictarum laudationes antecellit, Ipſa enim percipit opera Dei Opt. Max. & notitiam eius, quatenus ferre poſſunt vires animæ in corpore exiſtentis.* Et R. Iſaac a: *Non inuenimus* נשמה *Neshamá, de alia dici, quàm hominis anima, quæ & ita appellatur, quia eſt* מן שמים *min ſhemain, id eſt de cœlo.* Quare (inquit Abben Ezra b, נפש *Nephes*, eſt genus, נשמה *Neshama*, ſpecies, de ſolo hominis animo enunciata. Halelujah, cum iubilo & lætitia laudate Deum fontem omnis entitatis & eſſentiæ. Hic ſolus liber Pſalmorũ & quinque in hanc vocem deſinit. Nam præcedentes terminabantur gemino Amen, præter quartum, qui vnico. Solus autem iſte per *Halelu-jah*, immutato genere ſignaculi ſiue clauſulæ, quoniam hic Pſalmus non modò finis eſt quinti libri, verùm etiam operis totius coronis, vt intelligamus, quantumuis ad finem peruenerimus, repetendum eſſe opus, & reuoluendum ſine intermiſſione, neque vnquàm deſinendum à Domini laudibus. Atque illud eſt, decimum tertium Haleluiah, quod decimam tertiam Dei מדה *Midda* ſiue proprietatem enunciet, quam collaudemus canamúſque

Dominum

a *in 7. Gen.*

b *in 3. Eccleſiaſt.*

Dominum conditorem & saluatorem nostrum, ac ab eo beatitudinem expectemus, qui est beatus, benedictúsque in sæcula, Amen.

Laus Deo, honor, & gloria.

PSALTERII GENEBRARDINI FINIS.

In Græcis exemplaribus extra hunc numerum reperitur Psalmus infrà positus, cuius meminit & Athanasius in Synopsi.

ARGVMENTVM.

Se à Samuële inunctum, repudiatis fratribus, duello Goliath confecisse.

1 PAruus eram inter fratres meos: & mínimus in domo patris mei, pascebam patérnas oues.

2 Manus meæ fecérunt órganum: & digiti mei aptârunt Psaltérium.

3 Ecquis annunciâbit Dómino? ipse Dóminus, ipse exaúdiet.

4 Ipse Angelum suum misit, & me è Patris mei óuibus abdúxit: méque vnctiônis suæ óleo inúnxit.

5 Fratres mei pulchri quidem & magni: at non in eis sibi plácuit Dóminus.

6 Egréssus sum in occúrsum alienígenæ: qui me per sua ídola execrâtus est.

7 Ego autem extráćto ipsius ense, caput ei abscídi: & probrum è filiis Israël ábstuli.

FINIS.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HIS Commentariis explicantur, cum breui ipsorum expositione: ex his nonnulla sunt, quæ ex fontibus Hebrææ & Græcæ linguæ deprompta sunt, nec sic in vulgari nostra editione habentur.

Ex veteri Testamento.

GENESIS cap.1.ver.1.*In principio creauit Deus cœlum & terram* i. regionem mūdi cœlestem & elementarem. fol.990.a.b

Vers.2.*Spiritus Domini ferebatur super aquas*, id est, fouebat, viuificabat, vegetabat. 183.a

Ver.3.*Dixitque Deus.* Hoc dictum non est quid prolatitium in Deo, nec ratio mentis, sed occultum mysterium diuini Verbi. 989.a

Ver.3.*Fiat lux, & facta est lux*, i. cœlum empyreum à Deo pro sede beatorum constitutum. 987.g

Ver.6. *Fiat firmamentum in medio aquarum*, i. cœlum sydereum. Vel aër, seu potiùs cœlum. Græcè, στερέωμα, quod minimè aëri conuenit. 108.a

Ver.14. *Et sint in signa, & tempora & dies, & annos* i. in signa temporum & annorum. 902.b. *Fecitque Deus luminare maius, vt praeesset diei, & luminare minus, vt praeesset nocti.* De his duobus magnis luminaribus agitur. 910.c.d eorum effectus etiam declarantur ex his verbis. 911.a.b

Ver.31. *Vidit Deus omnia quæ fecerat, & erant valdè bona.* Verissimum hoc esse ostenditur etiam in animalibus noxiis. 990.a.c.d. vel etiam affirmari potest, animalia noxia ab initio talia non fuisse. 991.b.c

Cap.4.v.20. *Vocauit Adam nomen animæ viuentis.* nempe peritus & liquidò cognoscens rerum naturas. 978.b

Cap.3.v.15. *Et semen tuū & semen illius*, mulieris scili-

cet virginis immaculatæ cuius Christus filius est. 531.c

Ver.19.*In sudore vultus tui vesceris pane tuo*. Hoc non præceptum,sed prophetiam continet. 874.c

Cap.4.4.*Respexit Dominus ad Abel*,id est,Abelis fidem & pietatem. 80.c

Cap.6.*Cur concidit facies tua*, id est, cur demisso vultu incedis? 17.a

Ver.6.17.*Delebo omnem carnem*, id est,omnia animantia:aliàs caro de solo homine. 913.c

Cap.8.22. *Cunctis diebus terræ sementis & messis, frigus & æstus,æstas & hyems*,id est,sex anni tempora,quæ quãdo inciperent hîc habes. 440.a.b

Cap.9.v.5.*Sanguinem vestrum requiram*.id est,vlciscar. 52.a.vel ad vlciscendum. 85.c

Cap.10.v.8. *Nemrod cœpit esse potens in terra*. Græcè, γίγας.id est,τύραννος,tyrannus. 352.b

Cap.14.18.*Erat enim sacerdos Dei Altissimi*.Rectè,quia copulatiua habet vim causalis apud Heb. 332. c. eius autem sacrificium mysticum fuisse tradunt Hebræi. 413.b de hoc autem sacerdotio Melchisedech vide 737

Ver.22. *Ad Deum possessorem cœli & terræ*, id est, effectorem & Dominum. 664.a

Cap.15.6.*Credidit Abraham Deo,& reputatum est ei ad iustitiam*, quod hîc fidei Abrahæ tribuitur, hoc operi & virtuti Phineæ,Psal.105.v.32. datur, quia opera sunt vtilia ad iustificationem. 696.c

Ver.17. *Suspice cœlum,& numera stellas,si potes*:vanitas Mathematicorum redarguitur, qui stellarum numerum prodiderunt. 977.c

Cap.16.14.*Propterea vocauit puteum illum*, pro, vocarunt,scilicet homines. 535.c

Cap.17.1. *Ambula coram me , & esto perfectus* , id est, obedi mihi,& mandata mea effice, 726.c

Cap. 18. 28. *An delebis propter quinque vrbem* , id est, propter defectum quinque. Vnde noster vertit , *quadraginta quinque*. 728.a

Cap 24.55. *Maneat puella nobiscum dies*,id est,per aliquod tempus. 933.d

Cap.30.v.30.*Tempus est vt faciam mihi domum*,id est, vt familiam & rem domesticam augeam. 869.a

Cap.31.40. *Æstu vrebar & gelu*. Hoc dicit quia vnus effectus est caloris & frigoris. 850.a

Cap.32.28.*Quid quæris nomen meum quod est mirabile?*

id eſt,admirandum,glorioſum,magnificum. 33.b

Cap.40.13.*Dabis calicem Pharaoni ſecundùm iudicium prius*,id eſt,morem. 850.a

Cap.44.ver. 21. *Et ponam oculum meum ſuper eum* , id eſt,lubens eum inſpiciam. 179.c

Cap.45.27.*Et reuixit ſpiritus Iacob*,id eſt,recreatus,refectus. 131.d

Cap. 46. 27. *Septuaginta animæ deſcenderunt in Ægyptum*,id eſt,perſonæ. 675.c

Cap.47.9. *Cuncti dies peregrinationis meæ parui & mali.* id eſt,pauci,& pleni malorum atque ærumnarum. 571.a

EXODI Cap.1.Ver.21.*Quia timuerunt obſtetrices Dominum,ædificauit eis donum*, id eſt, reddidit fœlices & opulentas. 869.a

Cap.7.17.*Ego percutiam virga aquam fluminis,& vertetur in ſanguinem.*De hac plaga vide pag.679.b

Cap.8. 3. *Et ebulliet fluuius ranas , quæ aſcendent & ingredientur domum tuam*,quales hæ ranæ ſint , vide 679.c. d. & quomodo facta dimenſionum penetratione domos Ægyptiorum ingreſſæ ſint,vide 680.a.b

Ver.16.*Et fiant cyniphes in vniuerſa terra Ægypti*, qui ſint cyniphes,vide 686.d

Ver.19.*Digitus Dei eſt hic*,i.aperta potentia Dei.455.b

Ver.21.*Ecce ego mittam in te omne genus muſcarum.* Vox Hebræa quaſi mixtionem, ſiue mixturam deſignat, de qua vide. 478.d.& 680.b,c

Cap.9.4.*Ecce manus mea erit ſuper agros tuos,&c.*peſtis valdè grauis:de qua vide 480.a

Cap.10.4.*Ecce ego inducam locuſtam in fines tuos*,generale nomen eſt ad omnes locuſtarum ſpecies. 479.b.c

Ver. 22. *Factæ ſunt tenebræ horribiles in vniuerſa terra Ægypti.Nemo vidit fratrem ſuum, nec mouit ſe de loco ſuo.* coacti ſunt hærere in ſuis locis per tres dies, & per tres dies non ſunt functi libero membrorum motu. 678.a.b.

Cap.12.23.*Et nō ſinet percuſſorem ingredi*,id eſt,dæmonem huius ſupplicij adminiſtrum. 480.c

V.29. *Percuſſit Dominus omnem primogenitum in terra Ægypti*:omnem qui in familia erat primus & præcipuus. 481

Ca.14.11.*Forſitan nō erant ſepulchra in Ægypto,ideò tuliſti nos,vt moreremur in ſolitudine.*Hæc murmuratio non in littore ſolum , ſed in mari ipſo facta eſſe monſtratur. 689.c.d

Ver.23. *Et ingressi sunt filij Israël per medium sicci maris.* Hoc miraculum explicatur pluribus. Nam hic duodecim in partes mare scissum esse, illúdque alioqui sex diebus permeabile vno die transitus fuisse memoratur. 758.a.b.759.a

Ver.24. *Respiciens Dominus per columnam nobis interfecit Ægyptios*, in nube videlicet occultabatur eius præsentia. 501.b

Cap.16.4. *Ecce ego pluam vobis panem de cœlo*, i. manna, quod rore inferiore & superiore tectum erat: verus Eucharistiæ typus. 368.d.369. a. in eo etiam quod pro arbitrio vnicuique sapiebat. 504.b

Ver. 13. *Mane quoque ros iacuit per circuitũ castrorum, cúmque operuisset superficiem terræ, &c.* de Manna, & eius nomine multa habes. 471.b.c.d

Ver.34 *Posuitque illud*, Manna *Aaron ante testimonium in custodia*, id ante arcam testimonij. 853.b. ibi probatur noster interpres.

Cap.17.2. *Da nobis aquam vt bibamus.* Superuacuè petebant aquam cùm haberent manna, qui eam suppeditabat: sic sectarij petunt vsum calicis, cùm habeant alteram speciem, quæ eis sanguinem præbeat. 601.b.c

Ver.6. *En ego stabo, ibi coram te, super petram Horeb, percutiésque petram*, &c. hac percussione manauit fluuius manans quatuor milliaria 467. d. fuitque in hoc facto quædam transsubstantiatio. 761.a

Ver. 7. *Estne Deus in nobis an non?* scilicèt vt præbeat cuncta nobis necessaria, grauissimum hoc peccatum redarguitur. 690.b.d

Cap.18.v. 12. *Comederunt panem cum eo coram Domino*, i. coram arca, vel tabernaculo Domini. 29.c

Ca.19.5. *Mea est omnis terra*, natura & creationis iure: *at vos si audieritis me, eritis mihi peculium de cunctis populis*, i. populus quem charissimum habebo, & gubernabo. 757.d

Cap. 20. v. 3. *Non erunt tibi dij alieni ante me*, i. nunquàm deos alienos habebis quandiu durabo & existam. 643.a

Ver.4. *Non facies tibi sculptile*, i. idolum, quod confirmatur Rabbinorum & Patrum auctoritate. 434.d.c

Ver.7. *Non tolles nomen Dei tui in vanum*, i. non iurabis, aut vanè & perperàm nominabis. 82.b

Ver.

Ver.13. *Non occides*, id eſt, ne occidas. 36.b. ſic ſimilia mandata.

Ver.14. *Non dices falſum teſtimonium aduersùs* . רעך *rehecha*,i.*alterum*,quicunque ſit,ſiue notus, ſiue ignotus. 78.b

Ver. 18. *Populus videbat voces*,id eſt,audiebat tonitrua & fulgura. 160.a

Cap. 21. v. 9. *Secundùm iudicium filiarum faciet ei* , id eſt morem. 830.a

Cap.22.25.*Si pecuniam mutuò dederis populo meo nempe pauperi.* Deus pauperes pro ſuo populo in Scriptura agnoſcit. 74.c

Cap. 25.v. 2.*Vt accipiant mihi primitias*:ad dandum videlicet. 379.a

Verſ. 16.*Ponéſque in arca teſtimonium,quod dabo tibi*,id eſt, duas legis tabulas. 853.c

Cap 30.24.*Sume tibi aromata, ſtacten & onycha,galbanũ boni odoris, & thus lucidiſſimum,faciéſque thymiama compoſitum, &c.* De hoc ſanctificato,oleo, & quomodo, vt ex eo Dauid , & eius poſteri vngerentur diſpenſatum ſit, vide p. 553.554.a.b.

Ca.32.32. *Dele me de libro vitæ*,temporariæ ſcilicet,nõ æternæ. 396.a

Cap. 33. *Oſtende mihi vias tuas* , vbi nos habemus , oſtende mihi faciem tuam, irationes quibus tua prouidentia cuncta adminiſtrat , & quæ illæ ſint vide 646.c. d. facies autem hic eſt imperſcrutabilis eius eſſentia & gloria. 131.a

Cap.34.6.7. *Dominator Domine Deus miſericors,& clemens, patiens, & multæ miſerationis, & verax*,&c.hæ ſunt tredecim Dei proprietates , quibus mundum ipſe adminiſtrat, de quibus pag. 646.b.c.647.a.b

Ibid.*Qui aufers iniquitatem,& ſcelera & peccata*,id eſt, tria peccatorum genera , in Deum , proximum , & in ſe commiſſa. 688

LEVITICI Ca.6. v.25. vbi de hoſtia pro peccato: & cap. 3.v.1.2. vbi de hoſtia pacificorum : & 2. verſ.1.2. vbi de hoſtiis incruentis : & 7. ver. 12. vbi de hoſtia gratiarum actionis,explicantur. 227.a.b.c

Cap. 17.v.14. *Anima eſt in ſanguine*,id eſt,ſanguine retinetur in corpore. 167.a

Cap. 18. 22. *Semen tuum non dabis traiiciendum Idolo Moloch*, per ignem scilicet. De hac atrocitate quomodo per orbem grassata sit vide. pag. 697.d.& 698

Cap. 19. v. 18. *Incisionem ob animam non facietis*, i. non incidetis carnes vestras in funere alicuius mortui. 85.a

Ca. 21. v. 1. *Ob animam ne contaminetur sacerdos*, i. ob animi mortui funus & exequias, sicque designat curam viuorum pro mortuis. 84.c.d

Ca. 25. 29. *Dies erit redemptio eius*, i. intra annũ. 933.d

Cap. 26. 1. *Non facies tibi sculptile, vt adores illud.* Hic tangitur causa cur idola vetentur, ob cultum videlicet internum & externum. 763.d

Ver. 26. *Cõfringam baculum panis vestri*, i. fulcrũ. 675.d

NVMER. Cap. 6. 24. 25. 26. *Benedicat tibi Dominus, & custodiat te. Ostendat Dominus faciem tibi, & misereatur tui. Conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.* Sanctissimæ Trinitatis mysterium hic qualiter pandatur vide. pag. 362.&c

Cap. 11. v. 20. *Comedetis vsque ad mensem dierum, donec exeat per nares vestras, & vertatur in nauseam.* De hac ingurgitatione, & morbo inde sequuto, vide paginam. 692.a.b.c

Cap. 13. 28. *Quæ fluit lacte & melle*, i. quæ abundat rebus non solùm necessariis, sed etiam voluptuosis. 695.b

Cap. 14. 22. *Iam per decem vices audierunt vocẽ meam*, tot enim vicibus Deum tentasse referuntur: posset tamen esse numerus certus pro incerto. 477.a

Ca. 23. 7. *Assumpta parabola sua ait*, i. sermone prophetico. 463.c

Ver. 17. *Et omne ipsum non videbis*, partem tantùm videbis. 984.a

Ver. 21. *Dominus Deus cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo*, i. sonitum præceptorũ eius audit, & obseruat. 552.c

Ver. 22. *Et altitudines rhinocerotis ei*, i. cornu quale rhinocerotis, altissimum. 599.a

Ver. 24. *Non accubabit* victor populus, *donec deuoret prædam & occisorum sanguinem bibat*, i. tantus cruor per vias emanabit, vt de eo bibere possit. 741.a

DEVTERONOMII, Cap. 4. 7. *Nulla est gens, quæ deos habeat tam propinquos sibi*, i. propitios. 995.a

Cap. 6. 4. *Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est.* Hoc

Hoc nihil verius vnquàm Scriptura prodidit. 837.d

Cap.12.12.*Epulabimini coram Domino Deo vestro*,id est, in templi locis comedetis. 367.d

Cap.13.ver.3.*Quoniam tentat vos Dominus*,id est,probat, experitur. 149.c

Cap.18. ver. 15.*Prophetam suscitabit vobis Deus*; id est in lucem proferet. 11.c

Cap. 28.6.*Benedictus eris ingrediens & egrediens*,id est, quocunque pergas, siue in exitu, siue in reditu te custodiet. 850.c

Cap.32.v.9. *Pars autem Domini populus eius*, id est,hæreditas, possessio. 63.c

Ibid. *Iacob funiculus hæreditatis eius*,id est, pars,& possessio. 432.b

Ver.39.*Vt sugeret mel de petra*.i.mellitos fructus.503.d

Ver.39.*Ego occidam & viuere faciam*,id est,habeo vitæ & mortis imperium. 380.b

Cap.33.28. *Negabunt te inimici tui.* Hebr. mentientur, id est, seruiliter se subdẽt.*Et tu eorum colla calcabis*,id est, humiliabuntur, subiicientur. 358.c

IOSVE ca. 24.v.1. *steterunt corã Deo*, i. arca Dei. 29.d

LIBER IVDICVM I. Rectorum & principũ. 610.d

Cap.9.14. *Dixerunt ligna ad Rhamnũ,impera nobis*.quid sit Rhamnus,vide 321.c.d

Vers.28. *Ascendit montem Selmon* de monte Selmone quis sit, vide 376.b

1. REGVM,2.15.*Non accipiam à te carnem coctam,sed viuam*,id est, crudam, vt noster rectè vertit. 860.d

C.3.v.1 *Sermo Dei erat pretiosus*,i.null',rarissim'. 274.a

Ver.21.*Gloria Domini translata est in Philisthiim*,id est arca. 483.

Cap.4.v.7. *Venit Deus in castra*, id est, arca Dei. 29.c

Cap. 5.6.*Et percussit Azotum in posteriore parte natium*, id est, fico ani,hemorrhoidum genere. 484.d

Cap.10.11.*Ecce funis Prophetarũ in occursum eius*,id est, turma. 806.c

Cap.8.11. *Hoc ius siue iudiciũ regis est*,id est,mos.830.a

Cap.12.v.6.*Dominus qui fecit Mosem*,id est,parauit,ornauit. 133.d

Cap. 25. 37. *Et mortuum est cor eius*, id est, elanguit, emarcuit. 356.d

2. REGVM 12. v. 5. *Quoniam filius mortis est vir*, id est, dignus morte. 639.b

Cap. 13. 4. *Quare sic attenuaris macie*. Hebraicè habetur, *Quare sic infirmas*. 230.d

Cap. 15 2. *Stetit ad manum via*. & 13. ad manum portæ, id est, latus. 939.a

3. REGVM. 2. v. 3. *Ego ingredior viam vniuersæ terræ*, id est, mortem. 937.a

Ver. 24. *Dominus fecit mihi domũ*, i. locupletauit. 869.a

Cap. 6. 7. *Malleus & securis & vllum ferramentum non sunt audita in domo*. Nimirum quia tunc non ex ferro, sed ex ære omnia fiebant. 103.b.c

Cap. 17. 10. *Accipe mihi parum aquæ*, id est, da. 379.a

Ver. 18. *Viuit Dominus, in cuius conspectu sto*, id est, cui seruio, ministro. 139.b

4. REGVM 8. v. 1. *Vocauit enim Dominus famem*, sic loquitur, ne quis eam tribuat fato, aut naturæ. 575.a

Cap. 15. 5. *Et habitauit in domo libera seorsum*, id est, in domo solitaria, separatus à consortio hominum. 541.c

1. PARALIPOMENON 17. v. 16. *Quis ego Domine Deus*, id est, quàm paruus & quantulus. 6.a

Cap. 29. ver 30. *Et cum temporibus, quæ transierunt super Dauid, & super Israël*, id est, cum casibus, sortibus, & euentis, quæ acciderũt sua memoria Dauidi. 172.d. & seq.

2. PARALIPOMENON 10. *Da mihi sapientiam & intellectum, vt ingrediar & egrediar coram populo tuo*, id est, vt ei præsim in negotiis externis & internis. 850.b

Cap. 19. 6. *Non homini, sed Deo iudicatis, qui vobiscũ est in verbo iudicij*, id est, re ad iudicium pertinente. 505.d

Cap. 21. 7. *Et quoniam promiserat dare ei lucernam, & filiis eius omni tempore*, id est, Christum. 893.a

Cap. 30. 20. *Quem exaudiuit Dominus & sanauit populũ*, id est, vt noster habet, *placatus est populo*. 976.4.d

Ver. vlt. *Peruenitque oratio in habitaculũ sanctum cœli*, id est, in cœlum, quod sibi Deus sanctificauit. 17.b

ESTHER 11.9. *Regnū eius tradat rex sociæ meliori illa*, noster hoc doctè transtulit, *Regnum eius altera quæ melior sit illa accipiat.* 87.c

Cap.8.11. *Vt starent pro anima sua*, id est, pugnarent pro vita. 594.b

IOB 1.ver.21. *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc*, in sepulchrum scilicet. 200.d

Cap.3.1. *Post hæc aperuit Iob os suum*, id est, incæpit loqui. 829.b

Cap.10.9. *Memento quòd sicut lutum feceris me, &c.* id est, memento me constare ex luto & limo terræ: & breui redeundum eò. 560.c

Cap.12.21. *Effundit dispectionem super principes*, dum imperia vult deiicere tollit à principibus auctoritatem, & reuerentiam. 715.a

Cap.22.25. *Et argentum coaceruabitur tibi.* Hebr. *Profunditatum*, quasi lassitudinum, in quo quærendo homines defatigentur. 598.d

Cap.31.27. *Et osculatus sum manum meam ore meo*, id est, adoraui lunam vel solem. 13.b

Cap.38.v.vltimo. *Quis præparat coruo escam suam, quādo pulli eius clamant ad eum*, quomodo pullorum corui à Deo sustenentur vide. 779.b

---

In Psalmos hæc obseruauimus, quæ non in suis locis, sed in aliis quasi obiter exposita fuerunt.

PSALMO 36.v.20. *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, loquetur, resonabit. 4.a

Psal.43.v.5. *Qui mandas salutes Iacob*, id est, qui præcipis Angelis Iacobum saluare. 239.b

Psal.50.10. *Exultabunt ossa humiliata*, id est, membris & corpore exultabo. 34.b

Psal.78.8. *Quia comederunt Iacob*, id est, perdiderunt, vastarunt. 391.b

Psal. 88. v. 15. *Beatus populus qui scit iubilationem*, id est, qui nouit iubilare Deum. 89.181.a

Psal.113.9. *Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum*, multiplicat, fœcundat. 369.c

Psal. 118.15. ***In mandatis tuis exercebor***, id est, assiduè me occupabo. 307.b

Psal.148.v.1. ***Laudate Dominum de cœlis***, id est, vos cœlites. 412.a

PROVERBIORUM cap.1.12. ***Deglutiamus eos viuos & integros***, id est, more scilicet belluarum rabidarũ, quæ homines viuos, id est, non coctos deuorant. 860.d

Cap.4.17. *Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt*, id est, impiè & iniquè comparatum. 869.d

Cap. 8.22. Dominus ἔκτισέ με, error est, pro ἐκτήσατό με, possedit. me. 664.b. ***antequàm quicquam faceret à principio*** Hebr. ex tunc, id est, ab æternitate. 588.b

Cap. 10.v.7. ***Memoria iusti in benedictione***, id est, dum memoratur, benedicitur. 165.b

Cap.15.8. ***Victima impiorum abominabiles***, non per se, sed propter indignitatem personæ. 724.a

Ca.16.15. ***In serenitate vultus regis vita***, id est, fœlicitas, lætitia. 131.d

Cap.22.2. ***Ne opprimas hominem in porta***, i. iudicio. 392.a

Cap.31.11. ***Spoliis non indigebit***, id est, bonis, simpliciter 371.d

Vers.18. ***Gustauit quòd bona est negotiatio eius***, id est, expertus est. 188.c

ECCLESIASTIS. Cap. 1.4. ***Terra autem in æternum stat***, id est, nunquàm in nihilum redigetur. 588.a

Cap.5.5. ***Ne dixeris coram angelo, error***, seu, vt nos habemus, ***non, est prouidentia***, Angeli sunt testes nostrarum actionum. 920.d

Cap. 11.3. ***Initium dulcoris habet fructus***, id est, mel summum habet & pefectum dulcorem. 745.b

SAPIENTIAE Cap.6.v.4. ***Dominus interrogabit opera vestra***, id est, examinabit. 62.b

Cap.16.26. *Non fructus natiuitatis pascunt homines*,, id est, fructus copiosè nascentes. 713.c

ECCLESIASTICI. Cap.7.3. ***Fili, non semines mala in sulcis iniustitiæ***, in maxima iniuria & iniquitate. 877.d

Cap. 7.40. ***Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis***, id est, non semper, sed ad tempus. 862.d

Cap.

Cap.18.v.1.*Deus creauit omnia simul.* i.similiter nullo dempto.

ESAIÆ.c.1.v.18. *Si fuerint peccata vestra vt vermiculus, velut lana erunt*, supple alba, vt noster doctè adiecit, 982.b

Cap.3. ver. 1. *Auferet Dominus robur omne panis.* Hebraicè, *fulcimentum*, quia panis fulcit. 412.d

Cap.9. 6. *Et vocabitur magni consilij Angelus.* Hoc addiderunt Sept. vt docerent oraculum ad Messiam pertinere, qui *angelus testamenti* dicitur. 609.a

Ver.14. *Et disperdet Dominus ab Israël caput*, i. eos qui præsunt, *& caudam*, i. eos qui subsunt. 662.b

Cap.10.v.5. *Assur virga furoris mei, baculus ipse est*, &c. i. quia eo punit sceleratos & exercet probos. 90.c

Cap.11.12. *Et leuaui signum in nationibus, & congregabit profugos Israël, & dispersos Iuda colliget.* Nempe filios Dei, qui erant dispersi & à via salutis aberrantes, quos Christus in vnam collegit religionem. 976.c

Cap. 29. 12. *Nescio literas*, nec sacras nec prophanas. 401.

Cap. 38. 17. *Proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea*, i. oblitus es, non recordaris, quasi facta non essent. 175.d

Ver.18. *Quia nõ infernus confitebitur tibi*, i. laudabit & efferet te.

Cap. 40. v. 12. *Qui appendit tribus digitis molem terræ*, id est, diuina essentia Patre, Filio, & Spiritu S. omnia portat. 49.b

Vers. 31. *Assument pennas vt aquilæ: current, & non laborauerunt: ambulabunt, & non deficient*, de aquila multa habentur. 666.a

Cap.49.26. *Qui dico Hierusalem habitaberis, & ciuitatibus Iuda ædificemini*, i. Qui facio, vt habitetur, vt ædificentur. 244

Cap.44.ver.3. *Seruus meus es tu Israël*, i. in Israël. 139.d. hoc enim ad Christum pertinet. 140.c

Cap. 51. 5. *Nunquid non tu percussisti Rahab?* i. Ægyptum vbi noster, superbum. 554.d

Ca.52.17. *Quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius*, i. pœnam temporariam. 444.c

Ca.53.6. *Omnes nos sicut oues errauimus*, per varia peccata errore mentis. 842.d

Ver.8.

Ver.8. *At abscissus est*, Christus *de terra viuentium*, id est, de terra hac vitali. 155.b

Cap.55.8. *Non enim via mea, vestra*, id est, cogitationes & consilia. 145.d

Cap.59.1. *Non est abbreuiata manus Domini*, i. potentia 912.a

Cap.60.5. *Tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum*, i. effusè lætaberis & consolaberis. 236.d

Cap.63.12. *Qui scidit aquas ante eos, vt faceret sibi nomen sempiternum*, i. vt gloriam sibi compararet. 690.d

Cap.65. *Pater centum annorum morietur puer.* Hic est qui cupiditatibus suis nimiùm indulget. 790.a

Cap. 66. 1. *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*, quasi vilis ei subiecta est & ab eo calcatur. 611.c

HIEREMIÆ 10. 24. *Corripe me Domine, verùmtamen in iudicio, & non in furore tuo, ne fortè in nihilum redigar.* Castigationem & correptionem petit, sed quæ sit ad salutem suam. 808.c

Cap.2.5. *An seruabit in sæculum, si custodiat in æternum*, i an vltionis obliuiscetur, & memor erit iniuriæ acceptæ. 648.b

Cap.23.5. *Et suscitabo Dauid germen iustum.* Hebraïcè, צמח *tsema*, quod est nomen Christi. 892.c

Cap.23.v.22. *Deus appropinquans ego sum*, i. præstò sum & adsum rebus omnibus. 835.c

Cap.33.16. *Hierusalem habitabit confidenter*, i. securè. 577.d

Cap.32.21. *Et eduxisti populum tuum in manu robusta & brachio extento* : sic adumbrat diuinam potentiam & plagas extraordinarias, quibus Israëlites extorsit Ægyptiis. 912.a

Cap.52.13. *Iurauit Dominus per animam suam*, id est, semetipsum. 795.c

Ver.39. *Inebriabo Babylonios vt sopiantur, & dormiant somnum æculi*, i. vt mortem æternam capiant 69.c. circumscriptio est perpetui exilij. ibid.

Ver.51. *Venerunt alieni super sanctificationem domus domini*, i. sanctuarium locum Deo dicatum. 607.d

EZECHIELIS 4.11. *Et aquam in mensura bibes*, id est, parcè & tenuitur. 464.b

DANIE

A DANIELIS 2.v.44. *In diebus illis suscitabit Deus regnum cœli.quod in æternum non dissipabitur* , &c. Istud est regnum Christi & Ecclesiæ, qnod æternum futurum est. 557.d

Cap.4.v.24. *Peccata tua eleemosynis redime.* Hebraicè, iustitiis. 139.d

Cap. 6. 10. *Daniel apertis fenestris cœnaculi sui contra Hierusalem*,i.versus Hierusalem & è regione. 31.b

Cap.9.v.9. *Tibi Domine misericordia, quia recessimus à te*,id est,quamuis recesserimus 229.c. misericorditer nos puniuisti,quia grauiora merebamur. 290.c

B

OSEÆ 4. 3. *Reddamus vitulos labiorum nostrorum*, i. laudes & gratiarum actionem. 921.d

Cap.6. 9. *In via interfectorum pergentes humero*, i. vno consensu pro humero vno. 510.c

IOELIS 1. 2. *Bestia agri quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te* , i. tacito quodam sensu agnoscunt Deum escam dantem omni carni. 663.c

Cap.2.10.*Stella collegerunt lucem suam*, i. retraxerunt. 522.b

C

AMOS 1.cap.5.*Nephela corruit , & non adiecit,vt resurgat virgo filia Israël*,i.decem tribus. 970.b

Ver.8.*Qui vocat aquas maris , & effundit eas super faciem terræ* , quia scilicet vapores è mari oriuntur , vnde pluuiæ conficiuntur. 902.a

Cap. 7. v. 2. *Quis suscitabit Iacob , quia paruulus est*,i. quomodo poterit surgere Iacob, cùm paruus sit,paucúsque relictus. 146.c

D IONÆ 1. 5. *Ionas autem ascenderat ad latera nauis*, i. ad nauis interiora,vt noster doctè transtulit. 874.c

MICHÆÆ 5.v.12. *Bethlehem paruula es in principibus Iuda,& ex te exibit dux.&c.*hæc affirmatio æquipollet negationi. Matth. 26. *Bethlehem nequaquàm minima es* , *&c.* quia *&* apud Michæam pro *&* *tamen* sumitur. 566.c

Ver. 9. *Omnes inimici tui interibunt* , i. conuertentur. 373.c.

ABACHVCH.2.v.4. *Iustus ex fide viuit*, vita spirituali scilicet. 841.d

Vers. 19. *Non est spiritus in visceribus eorum*, id est, carent anima informante, idola, licet dæmon eis assistat. 762.d

Cap.3.6. *Contriti sunt montes æternitatis, humiliati sunt colles sæculi.* Loquitur de Chananæa subacta ab Adamo & posteris eius culta & inhabitata. 448.b

AGGÆI ca.12.14. *Si tetigerit pollutus anima*, i. tactu hominis mortui, cuius funus instituitur. 85.a

ZACHARIÆ 1.v.9. *Angelus qui loquebatur in me*, id est, mecum. 524.c

Cap.10. *Septem isti oculi sunt Domini*, notat Domini in custodiendis electis continuam vigilantiam. 849.a

Cap.12.1. *Fingit spiritum hominis in eo*, i. creat omnes animas in corpore hominum. 185.a

MALACHIÆ 1.16. *Si ego Dominus, vbi est timor meus?* quo scilicet timeri debeo. 573.c

Ver.11. *Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus*, i. per totum orbem. Hi enim sunt limites regni Christi. 952.b

Cap.3.1. *Angelus testamenti*, id est, Christus propter missionem.

Cap.4.v.2. *Sol iustitiæ non illuxit*, id est, benignitatis, 340.a

1. MACHABÆORVM Cap.1. ver. 18. *Et introiuit in Aegyptum in multitudine grani*, id est, magna & copiosa. 198.b

Ex nouo Testamento.

MATTHÆI c.1.v.25. *Non cognouit eum, donec peperit*, i. postquàm peperit inclusiuè non exclusiuè. 83.b

Cap.2.20. *Defuncti sunt qui quærebant animam pueri*, i. perniciem & interitum. 950.a

Cap. 3.11. *Cuius non sum dignus calceamenta portare.* Prouerbium de seruitute vilissima. 334.b

Cap.

Cap.4.7.*Non tentabis Dominum Deum tuum*,id eſt,non prouocabis temerè. 49.a

Cap.5.19.*Iota vnum,aut vnus apex non præteribit à lege*,i.non irritum erit aut inane. 989.c

Cap. 6.,10. *Sanctificetur nomen tuum*, i. ſanctum appareat. 215.d

Ibid.*Sicut in cœlo & in terra*. Angelos & cœlites intelligit,qui ſemper Deo obſequuntur 816.b.*& in terra*,i. ſic & in. 863.a

Cap.7.21.*Non omnis qui dicit mihi,Dominus*,non omnis hìc non negat vniuersè,ſed aliquem ſignat. 984.b

Cap.9.v.5.*Quid eſt facilius dicere,remittuntur*, &c. i.ei iubendo efficere promptè,& celeriter. 244.a

Cap.11.5. *Beatus qui non fuerit ſcandalizatus in me*, i. humili mea ſpecie,mea cruce. 390.d

Ver.12. *Regnum cœlorum vim patitur , & violenti rapiunt illud*.Hebr.perruptores & minimè delicati. 88.d

Ver.25.*Reuelaſti ea paruulis*,i ſimplicibus,paruulis non ætate,ſed moribus.768.c.item idiotis. 110.d

Cap.16.23.*Vade retrò me Satana*,i.ô inimice. Hìc Satan ſimplicem aduerſarium notat. 723.c

Cap.18.v.15.*Si peccauerit in te frater tuus*, i. te ſciente. 289.1.d

Cap.19.28. *Sedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael*. Notat Apoſtolos tanquàm phylarchos duodecim,tribus duodecim Iſraëliticas iudicaturos. 754.a

Cap.21.v.2.*Ite in caſtellum quod contra vos eſt*.i. ex aduerſo,coram. 289.d

Verſic.9.*Hoſanna filio Dauid, hoſanna in excelſis*,id eſt, ô tu , qui es in excelſis, ſaluum fac filium Dauid. 412.b

Ibid. *Benedictus qui venit in nomine Domini , hoſanna in excelſis*,i. Saluum fac,inquam,Domine,qui es in excelſis. 781.d. defenditur hæc dictio hoſanna contra Caluinum & Bezam. 782.b

Ver.12. *Ex ore infantium & lactantium perfeciſti laudem*,id eſt verè infantes & ſugentes vbera materna. 44.c

Cap.22.9. *Ite ad exitus viarum*, id eſt , compita. 433.c

Ver.

Ver.44. *Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* Voluit Christus indicare se non esse purum hominem: nam purus homo in Dauidem, & creaturas cæteras non poterat habere imperium. 731.b.c

Cap.24.5. *Partem eius ponet cum hypocritis.* Puniet æquè hypocritas ac alios. 864.c

Ver.35. *Verba autem mea non præteribunt*, id est, non irrita erunt, perficientur. 989.c

Cap 26.58. *Vbi Scribæ & Seniores conuenerant*: per seniores eos fortasse intelligit qui erant de Concilio שנדרין *Schanedrin.* 711.b

Cap.28. 10. *Nunciate fratribus meis*, id est, discipulis. 130.b

Ver.19. *Baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti*, id est, inuocatione vel virtute. 114.d

Ver.vlt. *Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi*, id est, etiam vsque ad, & emphaticè. 733.b

LVCÆ 1.69. *Erexit cornu salutis nobis.* Cornu epitheton Christi, qui sic dicitur, quia eminet super omnes, & est potentissimus. 555.b. vel erexit per Christum regnum Dauidis. 993.d

Ver.79. *Illuminare his qui in tenebris*, id est, ad illuminandum. 60.a

Cap.2.ver.30. *Quia viderunt oculi mei salutare tuum*, id est, Christum. 75.d

Cap. 3. 16. *Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum.* Prouerb. de seruitute vilissima. 334.b

Cap.7.48. *Oleo caput meum non vnxisti*, quia nimirum vnguentis in conuiuiis vtebantur. 136

Cap.11.v.22. *Spolia eius distribuet*, i. bona simpliciter. 371.d

Cap.18.v.8. *Non inueniet fidem in terra*, i. integritatem, fidelitatem. 182.d

Cap.19.4. *Quia si cognouisses, & tu*: legit *vtinam cognouisses, & quidem in hac die tua quæ ad pacem sunt tibi.* Loquitur de suo aduentu, & visitatione, qua eis prospera omnia afferebat. 855.d

Cap.22. 17.18. *Accipite & diuidite inter vos. Amodò enim dico vobis, quòd non bibam de generatione vitis, quousque regnum Dei veniat*: alludit ad calicem vini, qui in gratiarum actionem à conuiuantibus in orbem circumferebatur

ferebatur & libabatur. 771.b

Ver.19.*Hoc facite in meam commemorationem*,id est,sacrificate. 360.d

Ver.25.*Qui potestatem habent inter eos,benefici vocãtur.* Principes benefici vocantur , quia tales eos esse deceat. 777.c

Ver.29. *Ego dispono vobis regnum , vt edatis & bibatis super mensã meã.*Loquitur de deliciis futuri sæculi. 136.a

Cap.24.v.49. *Vos autem sedete in vrbe* , id est, manete, quiescite. 576.c

IOANNIS C.1.14.*Verbũ caro factum est*,i.homo.314.c

Ibid.*Et habitauit in nobis*.i.nobiscum,inter nos. 483.b

Ver.19.*Deum nemo vidit vnquàm*,id est,perfectè, siue per naturam cognouit. 447.d

Cap.4.23.*Adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* seriò,ex cordis affectu,sine fuco, per Christum, qui est veritas. 972.a

Cap 8.36 *Si filius vos liberauerit , verè liberi eritis.* per Spiritum sanctum suum scilicet liberum arbitrium nostrum sanans. 294.b

Cap.11.26.*Qui credit in me,non morietur in æternum*,i. morietur duntaxat ad tempus , nam resurget ad vitam. 863.a

Cap.12.32. *Cùm exaltatus fuero à terra,omnia traham ad meipsum.*Hic modus quo Christus orbe terrarum potitus est,nempe crux,declaratur. 690.c.d

Cap.19.22. *Quod scripsi scripsi* , i. quod decreui ratum esto,fixum & ratum maneat. 998.c

Ver.30. *Consummatum est.* Loquitur de optatis in sua perpessione & Scripturis. 414.c

ACTVM APOSTOLORVM cap.4.27. *Conuenerunt in ciuitate ista aduersùs sanctum tuum puerum* , i. filium, non seruum,& cur hoc. 392.d

Cap.9.4. *Saule Saule quid me persequeris ?* id est, meos. 119.b

Ver.15.*Vas electionis factus est mihi iste*,i. instrumẽtum & organum lectissimum.

Cap.12.9.*Et nesciebat an verum esset quod fiebat,existimabátque se visum videre*,i.somnium,hoc dicitur de gaudio insperato. 864.d

Cap.13.ver.3.*Deus hanc adimpleuit filiis nostris, resuscitans Iesum*, i. excitans, in lucem edens. 11.c

Cap.19.11.*Virtutes non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli.* hoc dicit, quia miracula propriè fiunt à Deo. 677.d

Cap.20.24. *Non facio animam pretiosiorem quàm me*, i. vitam. 727.b

Cap.28.v.28. *Notum sit vobis quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei*, i. Christus, non tantùm salus, sed & salutifer. 75.d

ROMANORVM 1.1. *Segregatus in Euangelium*, i. separatus ad id munus. 22.c

Ver.17. *Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem*, id est, gratia qua iustificamur, per Euangelium prædicatur 616.d

Ver.19. *Qui cùm cognouissent Deum*, i. generalia Dei attributa. 447.c

Cap.3.22. *Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi*. i. gratia iustificans. 407.c. sic passim apud Paulum iustitia sumitur pro gratia qua nos Deus, gratos & iustos efficit. 525.d

Cap.4.17. *Vocat ea quæ non sunt, tanquàm ea quæ sunt*, i. efficit quæ priùs non erant. 978.b

Cap.5.13. *Peccatum non imputabatur, &c.* non cogitabatur, neque agnoscebatur. 175.c.d

Cap.6.14. *Peccatum vobis non dominetur. v.12. non regnet peccatum in vestro mortali corpore*, i. non præualeat, & ex vno flagitio in aliud trahat. 113.d

Cap.7.19. *Nō quod volo bonum hoc ago.* Carnis describit fragilitatem, à bono abstrahentis. 792.d

Cad 10.10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*, rectè: nam confessio in lingua sancta nō est nisi oris. 530.a

Cap.11.8. *Dedit illis Deus spiritum compunctionis* i. stuporis. 33.

Ca.13.v.8. *Qui enim diligit proximum* &c. Græcè, ἕτερον, id est, alterum quicunque sit. 78.b

Ver.14. *Sed induimini Dominum Iesum Christum*, i. plenè & copiosè possidete. 587.c

1.CORINTHIORVM 2. vers. 19. *Apprehendet astutos in*

tes in astutia sua, id est, dissipabit eos cum suis consiliis. 101.c

Cap.3.v.4.*Nonne homines estis*, id est, carnales. 88.d

Versiculo 7. *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*, id est, Deus est tota causa, qua vigente cætera vigent, cessante cessant. 74.a

Ver. 10. *Vt sapiens architectus fundamentum posui*. Loquitur de fide, cui opera sunt superstruenda. 221.b

Cap.4.2. *Spectaculum facti sumus omnibus hominibus*, i. prodigium, monstrum. 402.c

Ver.7.*Quis enim te discernit*, i, iudicat. 375.d

Cap.6. ver.3. *Nescitis quoniam Sancti de hoc mundo iudicabunt*, i. iudicio assistent, & suffragabuntur. 281.d

Cap. 10. 2. *Omnes in Mose baptizati sumus in nube, in mari*, Rubro scilicet, figura sanguinis Christi, quo mundamur. 690.d

V.41. *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra*, quasi petra illa moueretur, & consequeretur. 468.a

Cap.10.1.*Idolum non est aliquid*, i. nullius contra sanctos potestatis. 606.d

Cap. 11. 10. *Debet mulier orans velamen habere supra caput suum propter Angelos*, i. ne præsentes Angelos offendat. 920.d

Cap.13.1. *Si linguis hominum loquar & Angelorum*: sic quidam Hebraïcam linguam designatam putant. 289.b vel excellentissimam & admirabilem. 472.c

Cap.14.11.*Ero ei cui loquor barbarus*, i. ignotæ & peregrinæ linguæ. 757.a

Cap.15.56.*Stimulus enim mortis peccatum*, i. peccatum est id quod infligit mortem. 63.a

Ver.34.*Ad reuerentiam vobis loquor*, id est, pudorem, ignominiam. 490.d

2.CORINTHIORVM 6. 2. *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*, i. in hac vita. 178.c

Cap.11.ver.23. *Quis scandalizatur, & ego non vror*, i. affligor. 55.c

Cap.12.2.*Raptus est in tertium cœlum*, ex Hebræorum opinione tres cœli sunt, & qui illi. 385.a

GALATHARVM cap. I. 10. *Si hominibus placerem*, &c. carnalibns & mundanis. 302.b

Cap. I. 19. *Ego autem per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam*, i. iustificer, vel iustus sim. 824.c

Cap. 3. v. I. *Ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est*, i. depictus, crucifixus. 161.d

Cap. 4. v. 25. *Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem*, hoc dicit, quia mons Sinai & mons Sion longo montium ad inuicem tractu coniuncti erant. 896.b

EPHESIORVM cap. 4. 27. *Desperantes tradiderunt semetipsos impudicitiæ*, i. fide & spe destituti: fides & Dei timor retinacula virtutis. 76.c

Cap. 5. 4. *Exurge qui dormis, & illuminabit te Christus*, hoc metaph. de animo est intelligendum. 870.c

Cap. 6. 19. *Vt detur mihi sermo in apertione oris mei*, vt detur mihi Spiritus sanctus, quo possim verbum Dei alacriter enunciare. 829.d

PHILPPENSIVM 3. 2. *Videte canes*, i. impuros homines & impudentes. 127.a

Ca. 3. 11. *Nõ quòd iã acceperim aut perfectus sim*, & mox Ver. 15. *Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus*, hoc dixit in persona perfectorum, qui sunt in Ecclesia: & illud superius in persona imperfectorum, qui omnes sunt in Ecclesia. 790.c

COLOSSENSIVM I. Cap. 15. *Primogenitus omnis creaturæ*, i. princeps inter filios. 555.d

Ver. 18. *Primogenitus, mortuorũ*, i. primus & præcipuus, 481.b

Cap. 2. 6. *Ne quis circumueniat vel deprædetur vos per philosophiam*, i. ne vos perdat & auellat à fide. 806.c

2. THESSALONICENSIVM 1. 8. *In flamma ignis dantis vindictam iis qui non nouerunt Deum*, &c. Hoc dicit quia ignis paratus erit in iudicio ad corripiendos impios simul atque Christus sententiam protulerit. 69.a

Cap. 3. v. 14. *Per epistolam hunc notate*, i. indicate, manifestate. 25.d

I. AD TIMOTHEVM I. v. 9. *Lex iusto non est posita*, i.

contra

contra iustum. 41.a

Cap.3.6. *Ne fortè incidat in iudicium diaboli*, id est, tale, in quale diabolus incidit. 507.b

Ca.6.16. *Qui lucem habitat inaccessibilem*, id est, maiestatem habet incomprehensibilem. 98. 200.b, vel cœlum empyreum. 987.a

2. AD TIMOTHEVM 2.v.1. *Confortare in gratia*, id est, fortis esto & robustus. 174.b

Cap.3.v.19. *Cognouit Dominus qui sunt eius*, scientia scilicet approbationis & beneuolentiæ. 6.c

AD PHILEMONEM. *Populus vinctus Iesu Cristi*, id est, pro Christo.. 359.b

AD HEBRAEOS 1.1. *Loquutus est in Prophetis*, id est, per Prophetas. 154.c

Cap. 2.9. *Eum autem qui modicò quàm angeli minoratus est*. Græcè, ἐν βραχύτητι, id est, breui & modico tempore passionis. 49. & quanuis in Hebr. sit מאלהים *melohim* id est, *à Deo* propriè, bene tamen Paulus & Sept. verterunt, *ab Angelis*. 50.a

Cap.5.1. *Omnis pontifex ab hominibus constituitur, vt offerat dona*, i. res inãimatas, *sacrificia*, res animatas 226.a

Cap.7. *Exauditus est*, ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, *pro sua reuerẽtia*. id est, præ & propter. sic מן apud Hebr. vt oculi mei languerunt. ἀπὸ πτωχείας, id est, *præ inopia*, sic ergo Christus propter suam reuerentiam, & quia Patri plurimùm erat venerabilis & obseruandus, exauditus est. 572.b c

Cap.8.1. *Capitulum autem eorum quæ dicuntur*, id est, summa eorum quæ dicimus. 857.d

Cap.9.5. *Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium*. Cur hic & alibi hæc nomina Hebræa neutro genere exprimantur. 98.c.d

Ver.7. *In secundo autem solus pontifex semel in anno*, &c. per dispensationum tamen alij quàm pontifices Sanctum Sanctorum ingredi poterant. 623b.c

Cap 11.v.11. *Est autem fides substantia sperandarũ rerũ*, id est, firmitas, basis. 221.a

Ver.25. *Malens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem*, id est, quàm in regnum adoptari. 520.a

Ca.12.21.*Et ita terribile erat quod videbatur*, i.audiebatur. 500.c

Cap.13.verſ. 10. *Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt*, id eſt, aram in qua conſecratur corpus Chriſti. 296.b

IACOBI Cap.1.verſ.13. *Deus neminem tentat*, id eſt, non ſollicitat ad mala. 149.c

Cap.2. 2. *Nolite habere fidem Ieſu Chriſti gloria*, id eſt, glorioſi: vel qui gloriam tribuit. 141.c

Verſ.8. *Si tamen legem perficitis regalem*, id eſt, quã quis ſequi debet, niſi errare velit. 937.a

Ver. 13. *Miſericordia ſuperexaltat iudicium*, quantùm ad effectus, non quantùm ad proprietatem. 968.d

Cap.4. 14. *Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum apparens*, id eſt, quaſi ventus facilè diſſipatus. 476.b

1.PETRI Cap. 3. 18. *His qui erant in carcere ſpiritibus veniens prædicauit*. Loquitur de Chriſti deſcenſu ad inferos. 370.a

Ver.21. *Nunc ſaluos nos facit conſcientiæ bonæ interrogatio*, id eſt, examinatio. 62.b

2.PETRI cap.2.11. *Non portant aduersùm ſe execrabile iudicium*. Hyperbole de acerbitate ſupplicij, quod tamen improbi tolerare coguntur. 941.a

IOANNIS cap.2.18. *Fratres, nouiſſima hora eſt*, id eſt, ætas Chriſtiana, quòd eam nulla alia ſit ſecutura. 463.d

Cap.3.9. *Omnis qui natus eſt ex Deo non peccat*, id eſt, non ſolet peccare. 748.a

APOCALYPSIS cap. 1.4. ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, pro ἀπὸ τοῦ ὄντος, καὶ τοῦ ἐρχομένου, ſolœciſmus quo vſus eſt, ne vis præteriti imperfecti deperiret. 432.c

Cap.2.7. *Vincenti dabo nomen nouum*, id eſt, pulchrum, elegans, pretioſum, ſic *noua Hieruſalem, noua ode*, & *factam cœlum nouum*, & *terram nouam*. ibid.605.c

Ver.24. *Qui non cognouerunt altitudinem Satanæ*, id eſt, alta & profunda eius conſilia & æſtus. 67.b

Cap.

Cap.14.9.*Qui adorauerit bestiam & imaginem eius, hic bibet de vino iræ eius.* Loquitur de pœna æterna. 444.c

Ver.13.*Beati mortui qui in Domino moriuntur*, id est, in Domini agnitione, fide, confessione. 69.b

Ver.18.*Mitte falcem tuam acutam in terra, & vindemia botros vineæ terræ*, id est, exscinde, aufer de vita. 451.a

Cap.16.12. *Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphratem, & siccauit aquam eius, vt prepararetur via regibus ab ortu solis.* Significat populos Indiæ Orientalis ad fidē Christi conuertendos. 386.a

Cap.21.18.*Mensura angeli*, id est, maxima. 472.c

Cap.22.11.*Qui iustus est, iustificetur adhuc*: nempe quia bona opera non solùm nutriunt, sed augent iustitiam. 791.

Iesu Christo vero Deo & homini, qui habet clauem Dauid, ad aperiendas aliis Scripturas, sit laus & gloria.

INDEX HEBRAISMORVM PRÆCIPVORVM, QVOS IN HOC opere Auctor obseruauit & exposuit.

Primùm illi, qui ad partem orationis, quam illi שם *dicunt, nos Nomen, pertinent.*

DVo nomina substantiua, quorum alterum in regimine ponitur, creberrimè loco substantiui & adiectiui ponuntur: vt, *pars hareditatis*, id est, pars hæreditaria. *pars calicis*, pars calicea. pag. 82. b. c. & hoc etiam Auxesi inserunt: vt, *interitum laquei sui*, id est, interitum laqueosum. 193. c. sic, *Deus iustitia*, id est, Deus iustificans. sic, *sacrificium iustitia*, sacrificium iustificans, id est, Eucharistia 24. c. sic, *vir sanguinum*, id est, sanguinolentus.

Substantiua passim apud Hebræos pro aduerbiis ponuntur: vt, *Qui iudicas iustitiam*, id est, iustè. 50. d

Substantiua asyntheta crebrò apud Hebræos ponuntur: vt, *disperdat Dominus vniuersa labia dolosa, linguā magniloquam*, ad quod illustrandum Sept. addiderunt, *&* 65. b. sic, *quamdiu ponam consilia in anima mea dolorem*, *&c.* pro *&* 68. d

Substantiua cum altero substantiuo copulata superlatiui gradus vim habent: vt, *Verba oris eius iniquitas & dolus*, id est, sunt iniquissima & dolosissima: sic, *confessio & magnificentia opus eius*, id est, opus eius est laude dignissimum & magnificentissimum. 199. d

Per substantiuum etiam in regimine positum superlatiuum Hebræi exprimunt: vt, *turris fortitudinis*, id est, turris fortissima. 336. b. sic, *filius perditiones*, id est, filius perditissimus. 968. d

Propria nomina pro Patronymicis ab Hebræis vsurpantur: va, *Salomon*, pro Salomonide, id est, Salomonis filio, *Dauid*, pro Dauidis filio, *Iacob*, pro Iacobæis 407. c

Nomina.

Nominatiuus abſolutè apud illos cum relatiuo eiuſdem nominis in oratione loco genitiui eiuſdem nominis ponitur. *Deus meus miſericordia eius preueniet* pro- Dei mei miſericordia. 316, ſic, *homo ſicut fœnum dies eius.* id eſt, hominis dies ſunt ſicut fœnum. 648. Sic, *Dominus in cœlo ſedes eius*, pro, Domini ſedes. 6.

Hebræi coniungunt duo ſubſtantiua æquipollentia ſyntacticè, ad declarandam ipſorum excellentiam, vt *canticum Pſalmi*, id eſt, canticum præſtantiſſimum, ſic, *de limo terra*, id eſt, limo ſic, *de* puriſſimo, *luto cœni*, pro luto maximo. 717.b

Nomina quæ literis conſtant eiuſdem facultatis & inſtrumenti facilè permutanaur, vt, קשט arcus, pro קשת, id eſt, veritas. 332.c

Hebræi nomen generis ad deteriorem partem vſurpant, ſic, *opera hominum*, pro peccatis & vitiis peruerſorum vſurpant. 88.c. & hoc maximè quando commemoratur pars præſtantior: vt, *Inueniatur manus tua omnibus &c.* ſiniſtrà, quia ſequitur dextera. 119. a. ſic *priuſquàm formaretur terra*, id eſt, inhabitata, & *orbis* habitatus.

Mutatio generum crebrò accidit in hac lingua, facta relatione ad æquipollens ſubſtantiuum: vt, *multiplicati ſunt ſuper numerum*, cogitationes intelligens. ſic, *Ecce audiuimus eam in Ephrata* locum videlicet. 225.c

Hebræi ſuperlatiuos Latinorum repræſentant per adiectiuum cum ſubſtantiuo alterius nominis: vt, *diuites plebis*, id eſt, ditiſſimi populorum. 256.c

Repetitio eiuſdem nominis multitudinem ſignificat vt, *Homo & homo natus eſt in ea*, i. multi homines. 536.a

Hebræi in exaggerationibus diuinis nominibus vtuntur, vt, *ligna Domini*, pro arboribus proceriſſimis. 660.d. *Montes Dei*, id eſt, prægrandes. 200. b ſic, *ſalutare Dei*, pro eximia ſalute. 287.b

Fœminea vſurpant pro neutris Latinorum & Græcorum, rariùs maſculina, vt, *Vnam petij à Domino, hanc requiram*, pro vnum. 153.a. ſic, *Et tu Domine feciſti eam*, id eſt, hoc, rem hanc.

Genitiui caſus nominum & pronominum, ſolent actiuè, paſſiuè, poſſeſſiuè ſumi, pro commoditate ſententiæ, vt, *opera eorum*, ea ſcilicet quæ ipſi patiebãtur: vel quæ ipſi faciebant. 624.b

Datiuus possessionis pro genitiuo vsurpatur, vt, *non ad insipientiam mihi.* 124. vt in Psalmorum inscriptionibus. *Psalmus ipsi Dauid*, id est, ipsius Dauidis. 15.d

Datiuus emphaticus superfluè adiici ab Hebræis nonnunquam solet, vt, *Conuertantur mihi timentes te.* Sic, *Si ignorat tibi.* 811.d

Vocatiuum per præpositionem designant, vt annunciate inter gentes, pro, *ô vos gentes, & in populis*, pro, *ô vos populi.* *606.a*

Vocatiui apud Hebræos sæpe sunt in tertia persona. *Qui confidunt*, id est, vos qui confiditis. 273. b. sic, *qui potens*, pro, *ô potens.* 298.b

Vocatiuus vsu linguæ in nominatiuo per tertiam personam exprimitur, vt *Miserator & misericors Dominus.* pro, ô miserator & misericors Domine, sic *magnificans salutes regis eius*, pro, *ô qui magnificas salutem regis tui.* 968.b

Ablatiuus apud illos habet vim similitudinis, vt, *qui probati sunt argento*, id est, tanquàm argentum. 384.a

Comparatiuos Latinorum Hebræi repræsentant per adiectiuum constructum cum genitiuo, vt, *excelsum regum*, id est, excelsiorem regibus. 556.a

In distributionibus sic loquuntur Hebræi, vt nomine singulari multitudinem enuncient, vt, *Ordinatione tua perseuerat dies*, id est, dierum singuli. 810.c

Hebræi sic pronomen transponunt. *Et in laqueum cadat in ipsum*, pro, & in laqueum ipsum cadat. 192.

Passim apud Hebræos occurrunt duo relatiua pro vno posteriore vel redundante, vel emphatico, vt, *quorum non audiantur voces eorum.* 109.b. Sic, *Cuius participatio eius in idipsum.* c

Antecedens apud Hebræos in diuerso casu demonstratiuo præponitur, vt, *dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni*, pro in ipsis diebus annorum nostrorum sunt septuaginta anni. 570.b

Relatiuum sine antecedente poni solet, sed intelligendum est. *Facta est Iudæa sanctificatio eius*, intelligendum Domini. 758. d. Sic subaudiunt sæpe Hebræi relatiuum, vt, *vide humilitatem meam de inimicis meis*, quæ est de inimicis. 52.a. Sic, *non in labiis dolosis.* supple, quæ non sunt in 1. 87.d. Sic, *& non est via*, supple. in

in quo non eſt via. 715.a

Relatiuum præponere ſuo antecedenti vſitatum eſt in hac lingua, vt, *fundamenta eius in montibus ſanctis*, ſcilicet Eccleſiæ, de qua poſteà, *diligit Dominus portas Sion*, vel Sionis. 533.a. Sic, *Suſcepit eos de via iniquitatis eorum*, ægrotos nempe, de quibus poſteà. 708

Relatiuum ſine antecedente vſu linguæ Hebræi ponunt. *Multiplicata ſunt infirmitates eorum.* 81.a

Atque adeò de poteſtate relatiui excitandum eſt antecedens phraſi Hebræa, vt, *quæ dicitis in cordibus veſtris*, pro, de iis quæ perperàm cogitatis. 23,b

HE

HEBRAISMI, QVI AD PARTEM ORATIONIS, QVAM illi פֹּעַל, nos Verbum vocamus pertinent.

Hebræi loquuntur per eclipsin verbi substantiui, vel eius loco vsurpant pronomista: vt, *vsquequò graues corde.* supple, estis. 22. &, *Benedicti vos à Domino*, supple estis. 367.d

Simplicia verba Hebræorum designant etiam composita Latinorum & Græcorum, vt, *expulisti eos*, vbi Hebraïcè, *misisti*, quod emisisti, vel immisisti, potest exponi. 243.d

. Verba Hebræorum actiua sæpe permissionem duntaxat significant: vt, *nec damnabit eum cùm iudicabitur illi*, id est, non permittet eum damnari peruersis hominum iudiciis. 210.b

In hac lingua præterita & futura sunt omnium modorum pro particularum adiunctione: vt, *& assimilabor*, pro, vt assimiler. 156.d. Sic, *& laborabit in æternum*, pro, vt laboret. 274. a. sed in mandatis & precationibus futura sunt imperatiui & optatiui modi, vt, *non occides*. i. ne occidito. 36.c

Præcedentia tempora in hac lingua dant significationem sequentibus, i. si sequantur futura post præterita, illa futura tempus præteritum significabunt, *vt ipsi verò considerauerunt, inspexerunt*, &c. Hebraïcè, *considerabunt*, &c. 129.b

Tertia persona vtriusque numeri verborum personalium impersonaliter capitur. vt, *Educes me de laqueo, quem absconderunt mihi.* supple, homines. 169.b. Sic, *nunquid Sion dicet*, pro, Sioni dicetur.

Imperfecta Latinorum & Græcorum vno modo repræsentantur per futura, cum quibus præterita miscentur: vt, *facientes prauaricationes odiui*: vbi post hæc in fonte

fonte eſt, *proponam*, *perambulabo*, quæ proinde doctè noſtri Sept. reddiderunt, *proponebam*, *perambulabam*. 629.d

Hebraicus optandi modus eſt per interrogationem. *Qui dabit ſalutem*, i. vtinam daret. 75.c. &, *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ*: vtinam haberem. 307.d

Infinita vſurpant pro cæteris omnibus, vt, *mandare ſalutes*, i. qui mandas, vel manda. 244.c

Infinita cuiuſcunque generis fuerint actiuè & paſſiuè accipiuntur: vt, *in infirmari illos*, quod Sept. reſoluerunt paſſ. *cùm mihi moleſti eſſent*. Hier. actiuè, *cùm me moleſtarent*.

Infinitiuus cum præpoſitione in, quam noſtri cum gerundio coniungunt, vt, *In conuertendo*, Hebraiſmus ſimul eſt & Græciſmus, pro, quando conuertit. 866.c

Infinita ſæpe ſumuntur pro nominibus: vt, *ſedere meum*, *ſurgere meum*, pro quibus nos habemus, *ſeſſionem meam & reſurrectionem meam*. 925.a

Infinitiua pro gerundiis cum præpoſitione Hebraïcè & Græcè vſurpantur, vt, *iudicare pupillo & humili*, ſic *illuminare his qui in tenebris*. Luc. 1.60.a. ſic *inhabitare* cauſa habitandi. 379.d

Verba inuocandi & memorandi apud Hebræos cum præpoſitione in, conſtruuntur, vt, *Hi in curribus & hi in equis*, pro, hi currus & equos inuocabunt, vel memorabuntur. 116.a

Verba ſenſum in hac lingua cum præpoſitione conſtruuntur: vt, *Ad videndum cum bonitate electorum*, pro, vt videamus bonitatem electorum. 688

Hebraïcæ linguæ more Imperatiuus ponitur pro futuro, vt, *Quærite Dominum, & confirmamini*, pro confirmabimini. 374.a

Infinitiua quantumuis voce ſint actiua, ſunt ſignificatione paſſiua, vt, *in iudicare te*, quod Sept. verterunt, ἐν τῷ κρίνεσθαι σε, & noſter, dum iudicaris. 290.a

Multi dicunt animæ meæ. Hebraiſmus, pro, de anima mea. 15.d. ſic, *dilataſti mihi*. conſtructio Hebraïca pro dilataſti me.

Cum verbis ſentiendi apoſiopeſis aut eclipſis vſitata eſt: vt, *Audiet auris mea*, vindictam ſupple, vel quid ſimile. 585.c

Participium conſtructum ad nominum inſtar, in nomen

nomen degenerat. *Tu es in ſuſtentantibus animam meam,* quod noſter, *& Dominus eſt ſuſceptor animæ meæ,* ſic, *Moſes & Aaron in ſacerdotibus eius,*&c. 201

,Verbo conuertere, vel participio conuerſus, Hebræi vtuntur pro aduerbio iterum, rurſus, denuò: vt *Deus tu conuerſus viuificabis nos.* 522.d

Futura pro præſentibus in rebus ſolitis vſurpare ſolent: vt, *exaudiet vocem orationis meæ,* id eſt, exaudire ſolet. 768.a

Verbum viſitandi nunc conſtruitur cum accuſatiuo: vt, *viſita vineam iſtam.* Nunc cum præpoſitione ſuper: *Et ſuper filium hominis,* ſupple, viſita. 496.c

HEBRAISMI QVI AD RELIQVAS ORATIONIS partes pertinent.

ADuerbium negandi præpositum adiectiuo, *omnis*, vim negatiuæ vniuersalis habet: vt, *non sumet omnia*, id est, nulla sumet, nihil auferet. 274.d. item, *& non accendit omnem iram suam*: nullam, totam iram penitus retinuit. 477.d. Sic, *Non fecit taliter omni nationi*. i. nulli. Hoc tamen non est perpetuum, aliquando enim solùm particularis negans sic enunciatur: vt, *Non omnis qui dicit mihi, Domine.* 684.b

Aduerbia qualitatis per ablatiuum cum præpositione *in* repræsentant Hebræi, vt, *Iudicabit populos in iustitia*, i. æquè, iustè. 51.c. sic, *in superbia*, i. superbè. 172.c

Comparationis alteram particulam omittere solent: vt, *bonum est confidere in Domino, quàm sperare*, intelligitur magis. 777.b

Comparationis particula altera vsu linguæ desideratur, vt, *quantùm distat ab ortus occidente, longè fecit à nobis*, supple, tantùm. 648.c

Modus comparationis Hebraïcè est per præpositionem super: vt, *Dilexisti malitiam super benignitatem*, idest, malum plusquàm bonum. 298.c. Sic, *molliti sunt sermones eius super oleum*, plusquàm oleum. 310. Sic, *quoniam confortati sunt super me*, i. plusquàm ego. 100.c

Præpositio, *super*, in Græco facit quod Piel coniugatio in Hebræo, i. auget significationem: vt *in iudiciis tuis supersperaui.* 838.c

Hebræi sæpe duas præpositiones coniungunt, vt, *de post fœtantes.* 486.b

De & in non præpositiones materiæ sunt, sed loci, vt, *laudate Dominum de cælis*, nempe vos cœlites qui in cœlis agitis. Sic, *Pater noster qui es in cœlis*, i. qui in cœlis degis. *Osanna in Excelsis*, vos qui estis in excelsis ei benè precamini. 985.c

Hebræi

Hebræi vſurpant pro præpoſitione *propter*, vocem *à facie*, vt, *à facie peccatorum meorum*, i. propter peccata mea.276.c.d.vel etiam pro contra; vt, *à facie inimici*, id eſt,contra. 336.c

Hebræi in adiurationibus & proteſtationibus vtuntur præpoſitione ב *be*:ſicut nos per, ſeu propter, vt, *in præcepto*,id eſt,per præceptum. 39.d

Præpoſitio ב *be*, Lat.*in*, ſæpe ponitur pro de vel in, quemadmodum εἰς apud Græcos,dum dicunt εἰς τὸν πλάτωνα. vt,*In te cantatio*,de te vel propter. 402.b

Particula *quia*, cum particula *niſi*, ſignificationem ad coniunctiuum modum trahit: vt, *Niſi quia Dominus adiuuit me*,i. niſi Dominus adiuuiſſet. Et *niſi quia Dominus erat in nobis*,i.niſi Dominus fuiſſet nobiſcum. 860.a

Hebraicè particula *Si*,interrogat,vt,*ſi eſt intelligens*, id eſt,an eſt intelligens. 301.c

Hebræi poëtæ literas Moſe vecaleb & particulas eis æquipollentes ſponte tranſiliunt.26. a. vt *dediſti lætitiam in corde meo. A fructu frumenti*,per Eclipſim particulę ש. vel בי. 24.a

Hyperbole Hebraïcè *ſuper cœlos*,quæ hanc ſuperat, *It clamor cœlo.* 44.a

Particulam aduerſatiuam *at,tamen*, vt & verbum ſubſtantiuum,ſolent cogitationi relinquere,vt,*multi qui perſequuntur me & tribulant.Et à iudiciis tuis non declinaui*, at ſup.attamen. 837.c

Modus exaggerandi Hebraïcus. *In cœlo miſericordia tua*,id eſt,immenſa & ſublimis. 200.a

Particula *tunc*, vertit futurum in præteritum. vt, *tunc canet*,i.cecinit. 866.d

Hypothetica Hebræorum formula per imper. *Iraſcimini,nolite peccare*, i. ſi iraſcimini, nolite peccare.23. 1.a. ſic, *Ab altitudine diei timebo*, pro, ſi ab altitudine diei timeam. 313.d

ליהוה לאלהינו לאב ולבן ולרוח הקודש
כאשר בשלשה כבוד ותודה
לעולם ולעד

RERVM ET VERBORVM

COGNITIONE DIGNIORVM QVÆ *in his Gilb. Genebrardi Theologi Parisiensis commentariis in Dauidis Psalmos continentur, Index.*

A

Abigail Dauidem vocat Regem ante Saulis mortẽ. 346.a
Abimelech, nomen commune Regum Palæstinæ. 187.c.
Abimelech subuertens ciuitatem seminauit per eam sal. 712.d
Abortiuus in vtero matris corrumpitur & tabescit, priusquàm educatur in lucem. 323.a
Abrahæ sinus. 14.b
Abraham de posteritate sua penè desperantem multa sobole fœcundauit Deus. 369.c
Abrahæ promissa facta. 414.a
Abraham princeps Dei habitus à regibus exteris. 674.d
Absalon in acie suismet crinibus suspensus. 312.a
Abscondita Domini opes & bona dicuntur, & cur. 91.c
Abyssus, immensa profunditas. 238.b
Acarnaniæ terra iuncta in sinum Corinthiacum cõmutata. 712.c
Accipiendi verbum dare significat. 378.d
Accipite, & diuidite inter vos. 771.c
Achitofel, dux, princeps & è magnatibus Iudæorum. 309.a
Acrostichi genus ob argumenti excellentiam. 786.c
Adam sonat hominem obscurum & quasi terrenum. 271.c
Adami lapsus. 275.d
Adeps & pinguedo symbola gratiæ & consolationum diuinarum. 345.a
ἀδολεσχεῖν, pro contemplari. 307.b
Adonaï vnum è tribus Dei nominibus propriis. 730.d
Adiectiua significant subiecta cum accidentibus 75.d
Adinuentio, studium, consilium, opus præclarè inuentum. 455.d
Admirabile nomen Dei. 43.b
Adorandi mos vetus qualis esset. 13.b

Adoratio duplex, vna absoluta, altera relatiua, siue respectiua. 624.d
Ædificari vsu scripturæ, quid significat. 295.d
Ægyptus tota inferior, aquis inundabatur. 711.c.d
Ægypti & Aethiopiæ deserta in agros fertiles & fœcundos conuersa. 713.a
Ægyptij bouem colebant, quem Apin nominabant 694.c.d.695.a.b
Ægyptij barbari. 697.d
Æmulari & zelari. 205.c
Æneas apud Virgilium iuuécas immolat vmbris. 699.c
Æquor trãslatum ad mare, vt & campi & montes. ibid
Aër est formæ circularis. 456.d
ex Ære omnia ferè antiquitùs fuère fabricata propter ferri penuriam. 103.a
Ærugo, pro rubigine. 479.b
Æthiopia veteribus cognita, & nostris temporibus auro abundat. 410.c.d
Aethiopiam Hebræi appellant vtranque regionem littoralem maris rubri, tã Asiaticam quàm Africanam.
Ætatis nostræ spatium terminatur 70 annis, aut 80. si sit firma valetudo. 570.a
Ætates duæ sunt morti commodiores ad salutis statum. 641.a
Æternitas est quasi momentum vnum perenniter consistens. 11.b
Affectuum & cupiditatum sedes est in renibus 40.b
Afflare & reflare fortunam. 66.c
Afflictiones, sicut & prosperitates, sunt à Domino. 360.a
Africus ex opposito Euri flat. 473.d
ἀγωνταὶ Christianorũ in prima Ecclesia. 237.c
Agareni, ab Agar matre Ismaëlis. 510.c
Aggæus primus cecinit Halelu-ja, cùm nouam structuram templi vidit. 671.a
Aggæi & Zachariæ reuersio à captiuitate Babylonica 746.d
Agrauli nymphæ homines sacrificabantur. 699.c
Alchimia, ars vanissima. 66.d
Alę sunt Dei potentia, misericordia, & præsidium. 89.c
Allelu-ja in Ecclesia lætis duntaxat temporibus canitur iam ab Apostolico sæculo. 671.a
Alexandriæ Aegypti schola fuit Christianorum celeberrima. 384.d
Alieni homines. 112.d
Aloë. 256.b
Alphabetarium poëma. 785.c
Amalechitæ sempiternas inimicitias exercuerunt cum populo Domini. 510.d
Ambulare ante Deum, est ei obedire, & præcepta eius efficere. 526.d
Amen, amen, signaculum, siue clausula librorum quatuor

tuor

tuor Psalmorum. 233.a. 413.d.562.d.& 701.d
Ammonitæ, Arabes erant 757.a
Amorrhęi pro requie animarum se incidebant. 85.a
Amorrhæorum regio erat trans-Iordanem. 434
Ampulla diuinitùs allata, ad consecrandos reges Francos. 554.d
Anagrammatismi genus antiquissimũ apud Hebræos. 542.a
Anastrophe. 780.d
Angelus, cui prouincia deducendi & dirigendi populum Israël commissa est. 244.a
Angelus magni cõsilij Christus. 609.a
Angeli non comedunt. 472.b
Angeli homines dirigunt, adiuuant, custodiunt, purgant. 580.b
Angeli actionum nostrarum testes sunt & inspectores. 920 b
Angeli boni à Deo præficiũtur prouinciis, vrbibus & regnis ad dissoluenda opera, studia & conatus Satanæ. 507.c.d
Angeli ne quidem iusti & puri dicuntur. 454.b
Angeli filiorum Dei elogio decorantur. 550.c
Angeli, substantiæ separatæ, intelligentiæ, cœlorum motrices. 983
Angelorum ministerio perficiẽda creditur corporum suscitatio. 282.a
Angelorum multi sunt ordines. 650.c
in Angelis sexus non est. 98.d
Angelis vtitur Deus ad nos seruandos. 188
Angelis malis Deus pro carnificibus vtitur. 480.c
Angelis vtitur Deus ad ministeria sua, vt ventis & flamma ignea. 655.a
Anhelãt, & hiant, qui aliquid vehementer cupiunt. 814.
Anglia nũc vt olim nõ fertilis propter hæresim. 713.c
Anima pro vita. 38.a
Anima & mens, corporis humani gloria. 84.c
Anima pro homine mortuo, vel potiùs pro hominis mortui funere. 85.a
Anima est in sanguine. 66.b
Anima fuit quodammodò apud Deum, quia eã creauit diuinitùs. 640.d
Anima pro tota persona. 676.d
Animam alicui adhærere, est ardenter aliquem deamare. 345.c
Animorum omnium creator Deus. 185.b
Animarum immortalitas, veluti digito, impiis atheis & Epicureis ostenditur. 476.d
Animalia apta sacrificiis. 282. 283
Animalia tria monstrifica condita à Deo. 666.a
Animalia maiora & plura in mari nascuntur, quàm in

terra. 665.a

Annus variè à variis populis distinctus est. 440.a.b

Anni tempestates quatuor. 987.

Anni quatuor tempestates, vel potiùs sex, secundùm Hebræos. 440.a

Anthropopathia. 9.d

Antichristus ab Orientis incolis & regibus conficiendus. 386.a

Antiphonarum primordia præcinuntur, ad totius Psalmi tonum siue modulum delibandum ac præsignificandum. 442.c

Apes aliquando in concauitatibus arborum mellificant. 503.d

Appetentia tollitur animi, mœrore. 634.c

Apostoli & Apostolici dicuntur filij Christi. 258.a

Apostoli instituerũt vt ter in die oratio Dominica funderetur. 310.a

Apostolorum & aliorũ idiotarum mysterium, quo ipsi stultitia prædicationis vicerunt mundi sapientes. 66.a

Aquam bis è rupe Deus elicuit. 467.d

Aquæ situs minimè est naturalis. 182.

Aquæ contentionis. 618.d.& 600.d

Aquæ maris sunt superiores altissimis montibus, dum in altum attollũtur. 656.d

Aquila quomodo se suámque valetudinem & iuuentutem reñouat atque reparat. 646.a

Aquileïa vrbs olim clarissima. 714.d

Arabia non recensetur inter regiones auriferas. 410.

Araneæ tela facilè perit. 221.d. 569.c

Arbores ad varia suas habent tempestates. ibidem

Arborem Hebręi lignum appellant. 4.b

Arbores syluaticæ, & cultæ atque satiuæ. 661.a

Arca ante structum templum subinde mutauit locum. 20.a.b

Arca Dei capta in Ephraim. 466.c

Arca Dei vbi posita. 485.a

Arcuum vsus apud Tartaros, Turcas, & Orientales creberrimus. 448.a

Ardere. 41

Argentum quò est purius, eò excellentius. 66.d

Argos temporibus heroïcis sterilis erat. 711.d

Arithmeticæ exemplarium notæ variant in plurimis Iudæorum manuscriptis. 45.a

Ἀρχὴ quid significat. 734.a

Asaph, nobilissimus cantor, Dauidis temporibus. 280.c, & 421.a

Ascendere dicuntur euntes in mare; Descendere in Mediterranæa, phrasi Gręca. 689.c

Ascensus Christi primus fuit super

super Occasum, secundus ad Orientem. 385.b
Aspersiones veteris legis, & aspersio sanguinis domini. 292.
Aspicere ad rem aliquam. 788.a
Atheismi scelus est turpius, quàm vt quis palàm illud audeat profiteri. 301.a
Athenienses philosophos quosdam propter atheismi suspicionem sustulerunt. ibid.
Atria templi tria, sacerdotũ, virorum, & mulierum. 627.
Atria, loca laïcorum, quæ nos nauim appellamus. 900.d
Auaritia iniquitatis radix. 56.a
Auctores Psalmorum decem aut vndecim feruntur. 2.b.c
S. Audomari fanum in Gallia hodiè est terra, cùm olim esset mare. 711.d
Auerroïtæ animum quendam communem somniant. 185.a
Augusto imperante totus orbis à præliorum strepitu quiescebat. 409.b
S. Augustino non potuit probari statim psalterium ab Hieronymo ad Græcos fontes recensitum. 597.c
Auicennæ liber de statu animarum post mortem. 294.d
Aurôra, Græcè & Hebraicè lux, quod Rabbini ad lunam restringunt. 439.a
Aurora Solis prænuncia momento in totum hemisphærium peruadit. 929.a

B

Babylon euersa per Darium Medum & Cyrũ Persam. 918.a
Babylonica turris. 308.a.b
Bamoth, altaria idolorum: Mizbehoth Dei optimi. 483.a
Barbari olim appellati à Græcis, qui lingua Græca non vtebantur. 717.a
Barbæ pili, vultui dignitatem præstant. 895.a
Basan regio est vberrima trãs Iordanem. 376.a
Beatitudo duplex, cœlestis & temporaria. 2.c
Beatus, qui non fuerit scandalizatus in Christo. 391.a.b
Beati mortui, qui in Domino moriuntur. 69.c.d
Beel-phegor, quem Priapum alij vocant. 695.d
Belial, diabolus. 96.d.230.c
Belli sacri vis contra Turcas & hæreticos. 488.d
Belluarum greges populos appellari, non est nouum. 438.b
Benedictio, & Maledictio Dei quid sint in Scriptura. 18.d
Benedictio Dei causa bonorum. 713.d
Benedictionis sacerdotum

formulæ adũbratio. 362.b
Benedictiones, præmij cœlestis dona, vel gratiæ diuinæ consolationes. 518.d
Benedicere est diuina veritate augere & multiplicare. 713.d
Benedicere, & maledicere alicui. 765.c
Benedicere cum datiuo vel cum accusatiuo. 898.d
Benjamin tribus à minimo filiorum Iacob appellata. 382.b
Bethlehem paruula es in principibus Iuda. 566.c
Bethlehem propriè dicitur Ephrata. 888.d
Beza impurè loquitur, dum corpus Christi, cadauer nominat. 84.c
Beza reprehenditur. 409.a 434.a. 572.c & 939.c
Binarius & ternarius paucitatem in lingua Heb. denotant. 489.d
Bonorũ multiplicatio Deum ostendit. 26.a
Buccinarum duæ species. 687.b
Brucho, species locustæ frugibus nocentissima. 479.c
Bruchus, species locustæ. 681.c
Bruno Amarbachius corrupit Psalterium, quod D. Hieronymo tribuitur. 55.a

C

CAdere causa. 5.d
Cades, horrida solitudo Saracenorum & Arabiæ. 162.b
Cœlum solidum substantia & situ. 108.b
Cœlum sæpe terra appellatur. 206.d
Cœlũ pro eëre passim. 471.a
Cœlum empyreum, beatorum locus mirabiliter radians. 650.a
Cœlum supremum transgreditur corpora cœlestia & terrestria. 762.c
Cœli moles adamussim fabrefacta iudicare dicitur infinitam opificis præstantiam. 109.a.b
cœlo cœlestique patria nihil dulcius. 368.b
cœli non sunt animati. 107.d
cœli à terra distantia magna 139.a
cœli tres ex Hebræorum veterum mente. 385.a
cœli & terræ futura est mutatio, non in totum abolitio. ibid.
cœli sicut cortina in rotundum signum, absque ruga, amplè & latè extenduntur. 654 a.& 655.b.c
calabria hodiè deserta est propter pestilentiam. 714.d
Calamitas, quasi calamorum fractio. 575.a
calamitates sunt piorum exercitia & probationes. 307.a. b
calceus olim ducis causa dabatur. 719.a
caligo & tenebrosa aqua tabernaculo Dei circumfusa. 99.b

Caligo,

Caligo, tenebræ, vmbra mortis, ſymbola rerum aduerſarum & infœlicium. 102.a
Calix Hebræis metaphoricè ſignificat præmiũ vel ſupplicium. 63.b, 424.a
Calicis promiſcuum vſum petunt Sectarij in Christiano manna. 601.c
Calicis Euchariſtiæ typus erant libamina. 771.c
Caluiniſtę magnoperè abhorrent à penetratione dimenſionum. 680.d
Caluiniſtarum blaſphemiæ, 123.b
Calumnias & iudicia impij Deus non ſinet ſuccedere. 210.b
Calumniator, Græcè Sycophanta. 408.b
Canes, homines impuri & impudentes. 127.a
Canicula, & dies Caniculares. 911.c
Canticum ſignum hilaritatis interioris animi. 157.d
Canticum, Canticum Pſalmi, & Pſalmus Cantici. 164.d
Canticum diſtinguitur à Pſalmo. 367.a
Cantica graduum, ſiue aſcenſionum, cur ſic dicta. 843.c
Cantores & fidicines vtriuſque ſexus perſonabant Dei laudes & victorias. 381.c
Cantores centum viginti octo inter ſeruos, & inter ancillas cantratrices ducentæ. 868.d
Cantus Eccleſiaſticus excellentiſſimus & iucundiſſimus. 915.d
Captiuitas duplex è qua per Chriſtum liberamur. 76.a.& 378.c
Caro, pro homine. 314.c
Caro humana multipliciter ſitit Deum. 343.b
Carthaginenſes, cùm peſte laborarent, aris impuberes admouerunt. 698.d
caſſia. 155.c
Cathedra, pro doctrina ſæpe. 3.c
Cauſa princeps in omnibus eſt dominus. 162.c
Chananæi olim incolebant terram ſanctam. 238.a.b
Chananæorum impietas, qui ad aras ſanctificarunt infantes. 697.b.698.a.b.c
Charitas reſpicit bonum publicum & commune. 43.b
Cherub non ſolum ſignificat angelum aut angeli formam, ſed in genere quaſlibet formas. 492.a
Cherubin vt animalia pennigera. 98.c.d
Cherubin & Seraphim per ſe ſubſtantiua neutri generis cur ſint. 98.d
Cherubos alatos, fuiſſe puerorum imagines docent Talmudici 434.c
Cherubim & Seraphin aurea in arca, figuratum exemplum. 764.a
Chironi centauro annuum hominis ſacrificium inſtitutum. 699.a

formulæ adũbratio. 362.b
Benedictiones, præmij cœlestis dona, vel gratiæ diuinæ consolationes. 518.d
Benedicere est diuina veritate augere & multiplicare. 713.d
Benedicere, & maledicere alicui. 765.c
Benedicere cum datiuo vel cum accusatiuo. 898.d
Benjamin tribus à minimo filiorum Iacob appellata. 382.b
Bethlehem paruula es in principibus Iuda. 566.c
Bethlehem propriè dicitur Ephrata. 888.d
Beza impurè loquitur, dum corpus Christi, cadauer nominat. 84.c
Beza reprehenditur. 409.a 434.a.572.c & 939.c
Binarius & ternarius paucitatem in lingua Heb. denotant. 489.d
Bonorũ multiplicatio Deum ostendit. 26.a
Buccinarum duæ species. 687.b
Brucho, species locustæ frugibus nocentissima. 479.c
Bruchus, species locustæ. 681.c
Bruno Amarbachius corrupit Psalterium, quod D. Hieronymo tribuitur. 55.a

C

Cadere causa. 5.d
Cades, horrida solitudo Saracenorum & Arabiæ. 162.b
Cœlum solidum substantia & situ. 108.b
Cœlum sæpe terra appellatur. 106.d
Cœlũ pro eëre passim. 471.a
Cœlum empyreum, beatorum locus mirabiliter radians. 650.a
Cœlum supremum transgreditur corpora cœlestia & terrestria. 762.c
Cœli moles adamussim fabrefacta iudicare dicitur infinitam opificis præstantiam. 109.a.b
cœlo cœlestique patria nihil dulcius. 368.b
cœli non sunt animati. 107.d
cœli à terra distantia magna 139.a
cœli tres ex Hebræorum veterum mente. 385.a
cœli & terræ futura est mutatio, non in totum abolitio. ibid.
cœli sicut cortina in rotundum signum, absque ruga, amplè & latè extenduntur. 654.a.& 655.b.c
calabria hodiè deserta est propter pestilentiam. 714.d
Calamitas, quasi calamorum fractio. 575.a
calamitates sunt piorum exercitia & probationes. 307.a.b
calceus olim ducis causa dabatur. 719.a
caligo & tenebrosa aqua tabernaculo Dei circumfusa. 99.b

Caligo,

Caligo, tenebræ, vmbra mortis, ſymbola rerum aduerſarum & infœlicium. 102.a

Calix Hebræis metaphoricè ſignificat præmiũ vel ſupplicium. 63.b, 424.a

Calicis promiſcuum vſum petunt Sectarij in Chriſtiano manna. 601.c

Calicis Euchariſtiæ typus erant libamina. 771.c

Caluiniſtę magnoperè abhorrent à penetratione dimenſionum. 680.d

Caluiniſtarum blaſphemiæ, 123.b

Calumnias & iudicia impij Deus non ſinet ſuccedere. 210.b

Calumniator, Græcè Sycophanta. 408.b

Canes, homines impuri & impudentes. 127.a

Canicula, & dies Caniculares. 911.c

Canticum ſignum hilaritatis interioris animi. 157.d

Canticum, Canticum Pſalmi, & Pſalmus Cantici. 164.d

Canticum diſtinguitur à Pſalmo. 367.a

Cantica graduum, ſiue aſcenſionum, cur ſic dicta. 843.c

Cantores & fidicines vtriuſque ſexus perſonabant Dei laudes & victorias. 381.c

Cantores centum viginti octo inter ſeruos, & inter ancillas cantratrices ducentæ. 868.d

Cantus Eccleſiaſticus excellentiſſimus & iucundiſſimus. 915.d

Captiuitas duplex è qua per Chriſtum liberamur. 76.a. & 378.c

Caro, pro homine. 314.c

Caro humana multipliciter ſitit Deum. 343.b

Carthaginenſes, cùm peſte laborarent, aris impuberes admouerunt. 698.d

caſſia. 155.c

Cathedra, pro doctrina ſæpe. 3.c

Cauſa princeps in omnibus eſt dominus. 162.c

Chananæi olim incolebant terram ſanctam. 238.a.b

Chananæorum impietas, qui ad aras ſanctificarunt infantes. 697.b.698.a.b.c

Charitas reſpicit bonum publicum & commune. 43.b

Cherub non ſolum ſignificat angelum aut angeli formam, ſed in genere quaſlibet formas. 492.a

Cherubin vt animalia pennigera. 98.c.d

Cherubin & Seraphim per ſe ſubſtantiua neutri generis cur ſint. 98.d

Cherubos alatos, fuiſſe puerorum imagines docent Talmudici 434.c

Cherubim & Seraphin aurea in arca, figuratum exemplum. 764.a

Chironi centauro annuum hominis ſacrificium inſtitutum. 699.a

Chore, Datham & Abirõ terra absorpti. 309.d
Chore filij temporibus Mosis vbi habitabant. 241.b
Choræ filij quadringentis annis, ante Dauidem in deserto vaticinati sunt. 519.d
Chore filij. 239.c
Chorus, conclaue sacerdotũ. 900.d
Christus, verus Messias. 9.a
Christus, Filius Dei naturalis ab æterno genitus. 11b
Christus vt Deus innatum habet imperium, vt homo accipit. 11.a
Christo regis epitheton solet attribui. 28.d
Christi hominis quanta sit excellentia. 46.a
Christi hypostasis in morte ipsius dissoluta nõ est. 85.c
Christus anima descendit ad inferos. 85.c
Christus sedet ad dexteram Patris. 86.a
Christus fregit satanam, mortem, inferos, mundum 104.b
Christus benedictus in sese, aliis autem benedictionis & fœlicitatis omnis auctor & causa. 118.b
Christ⁹ cerua vocatur. 122.d
Christus in passione derelict⁹ pro parte carnis. 123.b
Christus eiusdem naturæ nobiscum consors fuit. 130.c
Christus dominus virtutum 142.a
Christus filius Dei solus est per generationem. 159.b
Christus solus fuit iustus. 189.c
Christus est summa Mosis & Prophetarum. 227.d
Christus peccata nostra pertulit in corpore suo. 228.d
Christus & Satanas contrariis modis regna sua condiderunt. 253.a
Christus vnctus dicitur. 254.a.b.c.
Christus rex terribilis & tremendus. 262.d
Christus orauit in genere pro persecutoribus. 182.a
Christus ascendit in cœlum in monte Oliuarum 385.b
Christus verum est manna. 472.d
Christus ex tribu Iuda. 485.c
Christus est facies & imago essentialis Dei. 493.d
Christus quare appellatur angelus. 495.a
Christus vocatur filius mulieris. 531.c
Christus descendit ad inferos nõ vt debitor, sed vt victor. 530.a. & 541.a
Christus, ante suum aduentum in terris regnabat per potestatem suam, sed non per fidem & religionem. 608.c
Christus mundum correxit in religione, vita, moribus, conscientia. 609.d
Christus regnare præsertim apparabit nouissimis temporibus, quando omnia sibi

sibi Patríque subiecerit. 612.b
Christus quomodo ad iudicium comparebit. 613.a
Christ⁹ maior angelis. 614.a
Christus à morte se saluum fecit, resurgens propria virtute. 616.a
Christus ratione diuinitatis Patri tantùm dicitur æqualis, ratione humanitatis minor. 731.d
Christi corpus in sepulchro corruptelā nō sensit. 85.c.d
Christi forma & sermo. 251.b
Christi aduentus fruct⁹. 524.a
Christi descensus ad inferos ob liberationem iustorum. 370.b.
Christi prælium cū Iudæis & Romanis Ecclesiam martyriis afficientibus fuit valdè atrox & cruentum. 381.a
Christi regnum siue Ecclesiæ, est spirituale & temporarium. 557.c
Christo subiicietur totus terrarum orbis. 418.a
Christiana tempora cur nouissima dicantur. 20.a.b
Christianus cognoscit multa, quæ Dei naturam maximè explicant. 446.d
Christiani efficimur, non nascimur. 133.d
Christiani creati & geniti à Deo verbo vitæ. 638.d
Christianorum magnus numerus. 535.d
Chus, siue Chusi, Æthiops 38.a
Cedareni sunt Arabiæ populus. 846.b
Cedrus commendatur celsitudine, diuturnitate, odore & vmbra. 585.d
Ceruus est maximè siticulosus. 235.d
Ceruarum partus, caprearum & ilicū difficillimus. 162.d
Cicada, vermis æstiuus, & canorus. 638.d
Ciconia, pia in parentes. 662.a
Cithara, quódnam fuit instrumentum. 449.a
Κλῆρος, periculi eleæque genus. 374.d
Clitumni fluminis aqua potata candidas facit boues. 135.a
Cognoscere Deum. 447.d
Coinquinatis & infidelibus nihil est mundum. 56.c
Columba pennarum elegantia, & morum forma excellit. 375.a
Columbæ alas expetit Dauid. 307.d
Columbæ & Turtures duntaxat aptæ erant sacrificiis. 515.d
Concilium. 6.b
Confiteri. 41.d.50.a.630.a & 543.
ad Confessionem quoto mares & fœminæ anno, iuxta leges Ecclesiæ obligantur. 145.b
Confessio erranti medicina. 177.c
Confessionis circunstantiæ. ibid.

Confessio laudis gratior est Deo, quàm veteris legis vllum sacrificium. 345.b
Confessio sacerdotalis. 336.
Confundi. 125.a
Consecrationis formula, qua vsus traditur Moyses ad benedictionem populi & tabernaculi. 280.
Conradus Pelicanus, Franciscanus excucullatus. 55.a
Consilia impiorum sunt ipsis perniciosa. 54.b.c
Consolatio Dei, delicatissimus pastus animorum. 345.a
Constantini tempora. 261.c
Constantini tempore cœpit reparari Iudæa, & Ecclesiæ illic ac alibi per orbem solemniter construi. 193.
Contemplatione rerum cœlestium facilè peruenitur ad Dei notitiam. 107.b
Contingentia differt à fortuna. 411.
Contrà, è regione, ex aduerso. 289.c
Cor duplex, quomodo Hebræi designent. 65.b
Cor pro anima. 90. pro tota persona. 310.
Cor, Cerebrum & Iecur, tres nobiliores partes, quæ primùm in vtero formantur. 442.
Cornu, firmitas, & robur. 96.b
Cornu Vnicornis bifurcum instar crucis. 161.c
Corona, regni nota & insigne. 117.d
Corona siue ornamētum anni, sunt fruges, fructus, herbæ, flores. 355.b
Corpus Christi speciebus panis tectum & reconditum, 371.a
Corporis nostri substantia, siue materia & compositio caduca & fragilis. 560.c
Corpora sola animata cibis & potu indigent 284.b
Corpora glorificata post resurrectionem non magis edent aut bibēt, quàm nubent aut nubentur. ibid
Corui oderunt pullos suos in genita crudelitate. 984.
Cosmographi notant in Septentrionali hemisphærio esse terrarum apertionē, in Australi Oceani & marium diffusionē. 551.c
Creare & formare quid inter se differunt. 626.d
Creatio Dei, & prouidentia, duo in operibus Dei consideranda 583.d
Creaturæ omnes à Deo cognoscuntur secundùm esse proprium & reale. 283.c
Cremia, ligna leuia, & quæ facilè concipiūt ignē. 634.a
Crepusculum duplex est, matutinū & vespertinū. 834.a
Crux non erat supplicium Iudaicum, sed barbarum siue Romanum. 395.a
Cruces habuit prima Ecclesia. 434.d
ex Curribus pugnabant antiquitùs. 449.d
Currus & quadriga Deo tribuitur.

buitur. 98.b
Cultus Euãgelicus Deo gratus & acceptus. 296.b
Cymbala, psalterium, & nablium, instrumenta musica. 990.
Cyniphes pediculi. 680.d
Cynonyia per y, musica canina. 378.c.& 680.c
Cyrus & Darius Deum Iudæorum agnoscunt. 918.d
Cyro & Dario placuit Hierosolymã restaurari. 638.a

D

DÆdali statuæ. 905.a
Dęmones præfecti præsertim regionum & vrbium. 507.c
Dæmones, nocturnus, & meridianus. 578.a
Dæmonia, & dæmones, quasi diuini & admirandi. 606.d
Daniel in terra captiuitatis positus, contra Hierusalẽ genua flectebat & adorabat. 31.b
Daniel ter in die flectebat genua sua, & adorabat. 307.b
Dauid scriptor tantùm Psalmorum, auctor autem Spiritus sanctus. 15.b
Dauid, Salomon & Iob sæpe vsurpant verba & significationes Syrorum & Chaldæorum. 23.a
Dauid sacrificiis quibusdam citharam & alia instrumẽta adiunxit. 154.a
Dauid ad quos confugit metu Saulis. 315.b
Dauid quondam sequabatur ouiculas. 486.a
Dauidis vnctio ad regnũ fuit triplex. 152.c
Dauidis & Salomonis regnũ ad Euphratem vsque pertingebat. 408.a
Dauidis ingẽs ardor ad templũ Dei perficiẽdum. 887.a
Dauid Kimhi, Hebræus ante 300. annos. 54.a
Deber & Kebeb, nomina dæmonum, quorum vnus noctu, alter meridie noceat. 578.b
Decachordum, instrumẽtum musicum. 182.b
Decalogus, decem Dei præcepta continens. 54.b
Deficere, animi deliquium pati. 4.
Delos & Rhodus ab aquis extiterunt, & plurimæ aliæ insulæ. 711.d
Dentes, vires, potentiam, vim, impetum significant. 15.c
Derisores. 3
Deserta Saracenica, in quibus nulla extant vestigia. 682.b
Deus est vbique actu & essentialiter, sed ibi habitat vbi est per gratiam vel gloriam. 9.a
in Deo affectus humani sunt per effectus. ibid.
Deus secundùm humanam naturam Filium non genuit, sed creauit. ibid.
Deus in templis quodammo-

dò

Confessio laudis gratior est Deo, quàm veteris legis vllum sacrificium. 345.b
Confessio sacerdotalis. 336.
Confundi. 125.a
Consecrationis formula, qua vsus traditur Moyses ad benedictionem populi & tabernaculi. 280.
Conradus Pelicanus, Franciscanus excucullatus. 55.a
Consilia impiorum sunt ipsis perniciosa. 54.b.c
Consolatio Dei, delicatissimus pastus animorum. 345.a
Constantini tempora. 261.c
Constantini tempore cœpit reparari Iudæa, & Ecclesiæ illic ac alibi per orbem solemniter construi. 193.
Contemplatione rerum cœlestium facilè peruenitur ad Dei notitiam. 107.b
Contingentia differt à fortuna. 411.
Contrà, è regione, ex aduerso. 289.c
Cor duplex, quomodo Hebræi designent. 65.b
Cor pro anima. 90. pro tota persona. 310.
Cor, Cerebrum & Iecur, tres nobiliores partes, quæ primùm in vtero formantur. 442.
Cornu, firmitas, & robur. 96.b
Cornu Vnicornis bifurcum instar crucis. 161.c
Corona, regni nota & insigne. 117.d
Corona siue ornamẽtum anni, sunt fruges, fructus, herbæ, flores. 355.b
Corpus Christi speciebus panis tectum & reconditum, 371.a
Corporis nostri substantia, siue materia & compositio caduca & fragilis. 560.c
Corpora sola animata cibis & potu indigent 284.b
Corpora glorificata post resurrectionem non magis edent aut bibẽt, quàm nubent aut nubentur. ibid
Corui oderunt pullos suos ingenita crudelitate. 984.
Cosmographi notant in Septentrionali hemisphærio esse terrarum apertionẽ, in Australi Occeani & marium diffusionẽ. 551.c
Creare & formare quid inter se differunt. 626.d
Creatio Dei, & prouidentia, duo in operibus Dei considerandã 583.d
Creaturæ omnes à Deo cognoscuntur secundùm esse proprium & reale. 283.c
Cremia, ligna leuia, & quæ facilè concipiũt ignẽ. 634.a
Crepusculum duplex est, matutinũ & vespertinũ. 834.a
Crux non erat supplicium Iudaïcum, sed barbarum siue Romanum. 395.a
Cruces habuit prima Ecclesia. 434.d
ex Curribus pugnabant antiquitùs. 449.d
Currus & quadriga Deo tribuitur.

buitur. 98.b
Cultus Euẽgelicus Deo gratus & acceptus. 296.b
Cymbala, psalterium, & nablium, instrumenta musica. 990.
Cyniphes pediculi. 680.d
Cynonyia per y, musica canina. 378.c.& 680.c
Cyrus & Darius Deum Iudæorum agnoscunt. 918.d
Cyro & Dario placuit Hierosolymã restaurari. 638.a

D

DÆdali statuæ. 905.a
Dęmones præfecti præsertim regionum & vrbium. 507.c
Dæmones, nocturnus, & meridianus. 578.a
Dæmonia, & dæmones, quasi diuini & admirandi. 606.d
Daniel in terra captiuitatis positus, contra Hierusalẽ genua flectebat & adorabat. 31.b
Daniel ter in die flectebat genua sua, & adorabat. 307.b
Dauid scriptor tantùm Psalmorum, auctor autem Spiritus sanctus. 15.b
Dauid, Salomon & Iob sæpe vsurpant verba & significationes Syrorum & Chaldæorum. 23.a
Dauid sacrificiis quibusdam citharam & alia instrumẽta adiunxit. 154.a
Dauid ad quos confugit metu Saulis. 315.b
Dauid quondam sequabatur ouiculas. 486.a
Dauidis vnctio ad regnũ fuit triplex. 152.c
Dauidis & Salomonis regnũ ad Euphratem vsque pertingebat. 408.a
Dauidis ingẽs ardor ad templũ Dei perficiẽdum. 887.a
Dauid Kimhi, Hebræus ante 300. annos. 54.a
Deber & Kebeb, nomina dæmonum, quorum vnus noctu, alter meridie noceat. 578.b
Decachordum, instrumẽtum musicum. 182.b
Decalogus, decem Dei præcepta continens. 54.b
Deficere, animi deliquium pati. 4.
Delos & Rhodus ab aquis extiterunt, & plurimæ aliæ insulæ. 711.d
Dentes, vires, potentiam, vim, impetum significant. 15.c
Derisores. 3
Deserta Saracenica, in quibus nulla extant vestigia. 682.b
Deus est vbique actu & essentialiter, sed ibi habitat vbi est per gratiam vel gloriam. 9.a
in Deo affectus humani sunt per effectus. ibid.
Deus secundùm humanam naturam Filium non genuit, sed creauit. ibid.
Deus in templis quodammo-

dò

do videri dicitur. ibid.
Deus quàm sit admirabilis,& quatenus natura duce, & quatenus lumine fidei cognoscitur. 43.c.d
Deum esse pauci sunt qui nesciant. 72.d
Deus non indiget nostris bonis, eis tamen delectatur, & remunerat. 80.c.d
Deus innatum habet vniuersorum imperium. 11.a
Deus habitare dicitur in Siõ. 51.d
Deus sicut corpus non est corporísve particeps, ita animam non habet. 63.a
Deus singulis ætatibus suos habet electos,à quibus colatur & inuocetur. 73.c
Deus est veluti rex, tutor, pater & defensor pauperum. 74.c
Deus seipso contentus. 80.a.b
Deus describitur iratus suis aduersariis. 97.c
Deus cum piis, integris & simplicibus solet esse simplex, benignus & integer, & talis est erga homines, quales homines sunt erga ipsum. 101.a
Deus fecit misericordiam Christo. 105.c
Deus, laus Israël. 124 d
Deus deprecandus, vt nobis adsit. 131.c
Deus non tantùm ore, sed etiam opere colendus 159.c
Deus omnium deorum Dominus. 280.c
Deus non vtitur cibis vel potu. 284.b
Deus est: misericors & stat promissis. 31.18.b
Deus tam vitæ quàm mortis æqualem habet potestatẽ. 380.a
Deus vnumquemque est remuneraturus pro suis gestis. 341.b
Deus, epulum & lætitia animi maxima. 367.d
Deus non denegat gratiam, imò auget, facienti quod in se est. 372.b
Deus stipatur multis Angelorum millibus. 377.c
Deus mirabliis in Ecclesia. 385.a
Deus peccata peccatis punit. 395.a
Deus hodiè in templis habitat singulari quadã virtute & efficacia. 483.c
Deus in medio magistratuum sedet tãquam iudex. 505.c
Deus propriè sanctificat, homo ministerium exhibet. 615.a
Deus aliter cernit quàm nos. 569.a
Deus quocunque tempore laudandus. 583.a
Deus est mundi conditor & gubernator. 583.d
Deus immittit publicas calamitates propter impios. 593.b
Deus non deseret homines quamdiu iustitię studebũt. ibid.

Deus quomodo allocutus est Mosem & Aaronem, Samuëlem & Iobum. 623.d
Deus est causa tota vel fœcunditatis vel sterilitatis. 713.d
Deus nobiscum loquitur tribus modis. 820.
Deus non permittet impios diu dominari in bonos. 863.d
Deus essentialiter & actu est vbique. 928.a
Dei aduentus in montem Sinaï. 98.a
Dei inclinatio & descensus ad prouidentiam eius pertinet. ibid.
Dei epitheta siue cognomina, quæ Mosi reuelauit in monte Sinaï. 546.d.c
Deo, Deíque religione nihil suauius & amabilius. 82.d
Deum nemo vidit vnquàm, 447.d
Dextera vsu Scripturæ symbolum bonorum & beatitudinis. 84.a
Dextera designat Austrum, 551.d
Dianæ hospites in Taurica Cherroneso immolabantur. 699.c
Digiti Dei. 45.b
Dies secundus & quintus præcipuè celebrabantur à Iudæis post Sabbatum. 266
Dies cuncti peregrinationis nostræ parui & mali. 571.a
Die ac nocte, prouerbium. 4.a
Dij laboribus omnia vendunt, prouerbium. 595.a
Dij gētium verę sunt diaboli. 606.d
Dij apellantur, Pater, Filius & Spiritus sanctus, habita ratione personarum. 264.c
Diluuium Noë, Ogygis, Deucalionis. 654.a
Diomedi in Cypro homines immolabantur. 699.a
Dionysius dicebat Deos sacrilegis bonam nauigationem concedere. 423.d
Discernere, iudicare. 375.d
Distinctionis versuum varietas in Hebræa & nostra editione vnde sit. 30.d
Doëd, typus hæreticorum. 298.b
Dolores inferni, maximi. 96.d
Dominus pro vero Deo, id est, pro Dei nomine proprio. 185.d
Domine labia mea aperies, imprecationis principio commemoratur. 295.a
Dominica die Christus resurrexit. 138.a
Donec, id est, postquàm. 83.c
Dor & Toleta differunt. 730. b.c.d
Dormientes. 34.c
Dracones, immanes etiam pisces dicuntur. 337.b
Dracones, terrestres, & aquatici. 992.

Druydas

Druydas Tiberij Cæsaris principatus sustulit. 699.d
Dubitare de Dei omnipotentia, est de eo malè loqui. 469.c
Duo sunt in cunctis verbis legis. 341.d

E

Ecclesia ex Iudaïca euasit Catholica. 6
Ecclesia magna, & parua. 131.d.& 191.a
Ecclesia ad omnes terras peruentura. 160.b
Ecclesia sponsa Christi. 255.d
Ecclesia est columna veritatis, errare non potest in doctrina morum & fidei. 352.d
Ecclesia multis nominibus à Dauide appellatur. 369.a
Ecclesia in alto & conspicuo posita, maximéque visibilis. 376.b.c
Ecclesia cœpit ab Adam, & Abel. 432.a
Ecclesia Christi vsque ad consummationem sæculi perducetur, sicque perpetuò erit visibilis. 557.d
in Ecclesia omnia sunt sancta. 607.c
Ecclesia perpetuò distincta in duos status. 764.d
Ecclesia à Iudæis & Paganis oppugnata fuit per annos 300. vsque ad Constantinum. 876.d
Ecclesiæ radix & fundamentum est in Sione & Hierusalem. 266.c
extra Ecclesiam neque Deus rectè colitur, neque vllum votum Deo gratum est & acceptum. 351.c
Ecclesiæ esse, beneficium Dei singulare est. ibidem.
Effectus tollitur, sublata causa. 351.d
El, nomen vnum è decem diuinis. 40.d
El, Elohim, Adonaï, tetragrammaton, tria diuina nomina. 280.d
Electi & iusti pauci sunt comparatione reproborum. 91.b
Elion, vnum è decem diuinis nominibus. 50.b
Eliseus 40. pueris maledixit, qui ipsum habebant ludibrio. 70.b
Elohe & Elohim, duo diuina nomina distincta. 722.c
Elohim iudicem sonat, ac prouidentiam respicit, non essentiam. 72.a
Emmanuel interpretatur, nobiscum Deus. 364.a
Empedocles animam dicebat esse sanguinem. 166.c
Endor, locus tribus Manassæ. 511.d
Ens bonum admirabile, 921.a
Ephraim, pars Iudææ cis Iordanem. 333.b
Ephraim tribus prærogatiua.

ua. 466.d
Ephraim, Benjamim & Manasse, complectuntur tres præcipuas partes terrę sanctæ. 492.d
Episcopi nomen iam erat sacrum inter prophanos. 724.d
Epitheta Dei tredecim Mosi ab ipso Deo reuelata. 530.d
Equitare, est regnare. 384.b
Erichto apud Lucanum homines immolat. 699.c
Ericttheus Atticus filias suas sacrificauit. ibid.
Erithras & Esaü, qui Edom appellatus est. 437
Error duplex. 720.c
Esseni hasidæi, i. pij & probi in Machab. libris dicuntur. 22.d
Ethan, siue Etham, mare.
Eubœa absorptis terræ faucibus Bœotiæ per mare adempta. 712.b
Euangelij iugum suaue, & vinculum onúsque leue. 9.b.
Euangelium secundùm Matthæum, non autem Matthæi. 15.c
per Euangelium iustificantur credentes. 228.b
Euangelium in primis ac potiùs pollicetur spiritualia, deinde temporaria. 362.
Eucharistia non solùm est sacramentum, verùmetiam sacrificium. 360,d
Eucharistia, sacrificium laudis incruentum. 394.a
Eucharistia, in qua est mnemosynon mirabilium Dei. 743.d
Eucharistiæ sacrificiū. 285.b
Eucharistiæ sacrificium incruentum. 608.b
Eucharistiæ mysterium catechumenis & Paganis occultabatur. 738.b
Euei vsque ad Gazam deleti à Palæstinis. 334.b
Euge exultantis, vel etiam insultantis & illudentis particula. 197.b
Eurus in Iudæa est valentissimus, vrens & tēpestuosus. 281.c
Exaudire apud Septuaginta. 21.a
Exaudiri, fructus finísque precis. 35.d
Exauditus est pro sua reuerentia. 572.d
Excubiæ nocturnæ sunt quaternæ, tribus horulis duntaxat constantes. 567.a
Exitus compitum, & Exitus viarum. 433.c
Expositi pueri. 154.c
Ezechias peccauit, quòd Babyloniis thesauros suos ostentarit. 791.a

F

Facere, sacrificare. 360.d
Faciens misericordiam in millia diligentibus me. 649.d
Faciei vocabulum apud Hebræos. 173.a

580.a
Fames, vnum è Dei flagellis. 675.a
Fel crassius quàm acetum. 192.a
Fermẽtum erat peccati symbolum. 227.c
Festorum duorum solennitas & celebratio. 235.c
Festum à quatuor panum generibus in sacrificio confessionis. 709.a
Fides nuda beare non potest, & cur eam Paulus maximè commendet. 14.a
Fides nulla inter homines. 65.a
Fides & Dei timor à peccando homines cohibent. 73.d
Fides, cuicunque data fuerit, non est fallenda. 78.d
ex Fide viuitur, & salus est. 393.d
Fidiculæ dictæ à findendo. 577.d
Filius à Platonicis appellabatur opifex, δημιουργός. 908.a
Filij hominum opponuntur filij Dei. 67.b
Filij deorum. 9.b.15
Filum vitæ vna Parcarum net, altera secat. 640.d
Firmamentum. 107.c
Fiscus rapit, quæ non capit Christus. 725.b
Fœlicitas summa est videre faciem Dei. 91.d
Fœlicem fuisse, infœlicissimum infortunij genus. 455.c
Fontium & aquarum vsus. 659.a
Fortuitum nihil est. 172.a
Frameæ, genus gladij. 51.a
Frumentum, vinum & oleum, sacramentorum symbola. 27.a
Fulica, auis aquatica, prope littora nidificans. 662.a
Funes pro hæreditate & portione. 82.d
Funiculus mensorius. 482.a
Funiculis mensoriis hæreditates diuidebantur. 673.d
Furor, & ira. 34.a
Futura sunt plurimùm imperatiui vel optatiui modi. 36.b
Futura quæ prophetãtur pro factis iam habentur. 18.a

G

Gabala, ciuitas Phœniciæ vel Syrię, cuius incolæ Gabalitæ. 511.a
Galaad & Manasses, terra Iudææ sita trans Iordanem. 333.b
Galenus & medicinæ alij principes per μέλ, saccharum intellexerunt. 504.a
Gallia tota olim nemorosa & sterilis. 713.a
Galli primò omnium receperunt Psalterium Hieronymianum. 597.a
Gallus syluester, auis immanis magnitudinis. 281.a
Genezara, lacus Iudææ. 354.b
Genius natalis & candidus. 580.a.

Generatio toto hoc opere ferè significat sæculũ. 75.a
in Generatione diuina omnia pura & simplicia, & ab omni fluxu libera. 11.d
Geneuensis Geuellerius redarguitur. 103.a
Geneuenses impij. 249.a
Gentium nomine quos appellat scriptura. 59.b
Geometræ & Optici non satis exactè assequuntur altitudines montium. 599.a
Geometrarum veterum loquutio. 305.d
Gerardus Veltuyckus. 127.c
Germania syluis olim & solitudinibus horrida. 713.a
Gestus feruentis. 58.d
Gestus hominum inhumanorum. 89.d
Gestus deridentium. 246.a
Gestus attendentium diligenter ad instrumentorum pulsationem. 271.d
Gestus hominis nolentis auxilium ferre. 436.c
Getthæi occiderunt filios Ephraim 465.d
Gigantis etymologia Græca. 543.a
Gignere, creare, de aliena substantia producere. 11.b
Gittith, instrumentum musicum, à qua vox Gallica, *Guiterne*, non valdè abludit. 43.a
Glacies. 985
Glossa antiquissima Hebræorum ante 2000. annos ferè scripta. 123.a
Gnostici reprehẽdũtur. 599.d
Gog & Magog, Sarraceni & Turcæ. 301.a
Græci sæpe relatiuum ponunt in casu antecedentis. 34.a
Gratia, remissio peccatorum, iustificatio sũt à Deo. 59.b.c
Sine gratia non curritur ad gratiam. 59.d
Gratia radix est operũ. 112.a
Gratia Dei pinguissimus pastus animorum. 345.a
Gratiæ & dona singularia, quibus decoratus est homo à Deo. 45.d
Gratiæ primus effectus est iustificatio. 525.d
Gustare. 26.a

H

HAbentia, pro opibus. 299.c
Hallelu-ja. 742.a, & 463. vide Allelu-ja.
Hæreditas æterna conseruatur in cœlis. 172.d
Hæreditate Græci Ecclesiam intelligunt, alij regnum Dei. 82.c
Hæreses, schismata & sectas in Ecclesia Deus non vult. 469.a
Harmoniarum musicarum, siue concentuum quatuor apud Græcos genera. 989
Hebræi passim loquuntur cũ eclipsi verbi substãtiui. 22.a
Hebræi constanter Purgatorium credunt. 277.c
Hebræorum manus seruierunt in cophino. 500.d
Hebræa etiam neutrum ge-

nus patiuntur. 32.b
Hebraica lingua rectè dicitur sancta. 289.a. quare angelica. ibidem
Herinaceus, quòdnam animal. 662.c
Heman, nepos Pamuelis, alter filius Zare 539.d
Hermon, mons Galilææ ad ortum. 551.d
Hermonim, duo montes arcti in extremis terræ sanctæ. 238.a
Herodius quænam auis. 661.a
Herôum filij noxæ. 872.b
Hiericon palmetis consita, 354.d
Hierusalem situs & amplitudo. 266.d
Hierusalem terrestris, & spiritualis. 368.d
Hierusalem, cunctæ est terræ veluti medium & vmbilicus. 437.a
Hierusalem sita erat in loco montoso. 616.a
Hierusalem appellatur Ecclesiarum matrix. 533.a
Hierusalem erat de agro Bethlehemitico. 888.d
Hillulim Hebræi appellant epithalamia, & Hillula nuptiæ. 484.a
Hiparchus rectè perstrictus à Plinio. 982
Historiæ veteris gesta cur leguntur. 464.b
Hodiè, symbolum æternitatis est, & cur. 11
Hodiè, pro præsenti vita, vel etiam toto tempore gratiæ & salutis. 599.d
Hollandiæ, Zelandiæ & Batauiæ magna pars in pelagus Flandricum commutata. 712.c
Holocaustum. 227.a
Holocaustorum genera tria à Deo instituta, arietum, boum & hircorum. 360.a
Homo ater, prauus. 38.a
Homo, qua re differt ab Angelo. 45.a
Homo omnis viuens est vniuersa vanitas. 219.d
Homo suapte natura nihil quàm vanitas. 301
Homo homini Deus, homo homini lupus. 316.a
Homo bulla, prouerbium 567.d
Homo mendax, Deus verax. 770.c
Hominis opificium & structura. 927.d.& 933
Homines infinitis modis miserabiles. 53.d
Homines & Angeli dij non natura, sed participatione tantùm cuiusdam scintillæ Dei. 506.a
Horeb, mõs in Arabia. 694.d
Hora prima orationis erat mane. 29.a
Horæ antelucanæ. 29.c
Horæ tres statę & solennes precationis Iudęorum. 309.d
Horę orationis septem in Ecclesia institutę. 839.a
Hosanna filio Dauid. 410.c
Hosanna, non est vox corrupta. 781.d

Hostia publica, & priuata. 153. a
Hostia peccati Mosaïca alia erat ab holocausto. 226.d
Humanis hostiis litabãt Getes. 698.d
Hybernia olim Britanniæ adiuncta. 712.c
Hypothetica Hebræorum formula per imperatiuum. 23.a

I

IAcob Ben Haim in epitomen contraxit magnam Masoram. 127.d
Iabin, rex Chananæorum. 511.d
Iacob, vrbe Sichem à filiis direpta & vastata, magno fuit cũctis ciuitatibus terrori. 674.d
Iacob filij panis inopia descẽderunt in Ægyptum. 208.
Iacobus frater Domini solebat ingredi Sancta Sanctorum. 623.c
Iapeti genus, Moses Iaphet appellat. 665.a
Idem Pythagorici pro bono principio sumebant, alterum pro malo. 642.c
Ibis vocatus inimicus Callimachi & Ouidij. 724
Idithim, vel Ieduthum, vnus è duodecim cantoribus Dauidis. 218.b
Idola siue sculptilia sunt diabolorum receptacula & tanquàm corpora. 606.a & 613.d
Idola & sacræ imagines quid differant. 764.a
Idololatriæ peccatum in quo propriè situm. ibid.
Idumæa potens & fortis ob loci naturam & populi ferocitatem. 333.c
Idumęi in tabernaculis degebant, vt Nomades. 510.b
Iemini, tritauus Saulis. 38.a
Ieroboam ad Ephraim tribum conatus est regnum reducere. 485.a
Ignis pro afflictione & persecutione. 55.c
Ignis conflagrationis siue purgationis. 613.a
Imago Dei in nobis impressa quæ sit, & quid operetur. 25.a
Imago opponitur veritati & rei solidæ. 220.d
Imagines Christi, Virginis & Sanctorum habuit primitiua Ecclesia. 434.b
Imperfecta Latinorũ & Græcorum vno modo apud suos repræsentantur per futura, cum quibus præterita miscentur. 629.d
Imperium improborũ. 113.c
Imperia quatuor præcipuè diuexarunt Ecclesiam. 68.d
Impius laudat desideriũ animæ suæ. 55.c
Impij in terra multis modis infœlices sunt. 5.c
Impij in iudicio quomodo non resurgent. 7.a
Impij legem Christi & Euangelium iugum vocant. 9.b
Impij ni firmentur potentiũ præsidio sunt debiles. 5.d
Impij in Deum qui. 2.c

Impij irrisionis causam hauriunt è simplici piorum in Deum confidentia. 75.c
Impij quando Deum indicant. 290.d
Imprecationes generales. & personales. 189.d
Imprecationes Dauidis referuntur ad reprobos & obduratos, non studio vindictæ, sed zelo iustitiæ. 394.b
Imprecationum duo sunt genera, & quomodo eis vtendum. 70.b
Imprecationibus quando & quomodo vtendum. 723.d
Improbitas impiorum vrit hominem pium. 219.a
Imputare peccatum. 176.a
Incantatorum artes à Deo improbantur. 322.a
Incuruatio dorsi & lumborum mutatio, virium imbecillitatem arguit. 394.b
Indignatio multò grauior est ira. 160.
Induere, amicire, & similia, vsu linguæ significant copiosè habere, repleri, abundare. 518.c
Infantes. 43.d
Inferi, tenebrarum regio, vt cœlum lucis. 544.a
Inferni variæ sunt regiones. 530.c.d
Infernus duplex, superior & inferior. ibidem
Infirmitates, vitia, peccata, errores. 81.a
Inimici visibiles, & inuisibiles, contra quos orandum. 70.a
Iniquitas & peccatum confunduntur. 291.b
Iniustitia est mortis acquisitio. 62.d
Innon, vnum è Messiæ nominibus. 413.a
Insani verè sunt, qui se dedunt iniustitię & improbitati. 30.c
Inscriptio huius operis vulgata apud Hebræos. 2.a
Inscriptiones Psalmorũ difficiles. 23.d
Inscriptiones Psalmorũ additę à Septuag. è maiorum traditionibus, non scriptura. 587.b
Instrumenta musica piè vsurpantur à Christianis. 997
Inter medias sortes, prouerbium Græcum. 375.c
Intercalaris versus cantabatur & repetebatur à populo. 908.a
Inuisibilis dicitur Deus. 202.c.d
Inuocandi & memorandi verba apud Hebr. construuntur cum præpositione. 116.a
Ioannes Isaac à Iudaïsmo conuersus. 127.c
Iob, Prouerbiorũ & Psalmorum obscuritas in distinctionibus. 311.b.c
Iordanis fluuius diuinus, Deôque dicatus. 354.a.b
Ioseph datum est ius primogenituræ & ademptum Ruben. 461.d
Ioseph venditus, primùm Ismaëli

maelitis, deinde Putiphari regis eunucho. 675.c.d
Iosue & Caleb, sacerdotes etiam & Leuitæ à morte excepti & liberati. 603.c
Iouis dies, vnus erat è celebrioribus post Sabbatum & Lunæ. 498.d
Ioui Ichometi ab Aristomene Messenio 300. homines vno die immolati. 699.a
Ioui apud Latinos decima filiorum sacrificabatur. ibidem b
Iphigeniam Agamemnonis filiam Græci sacrificarunt. ibid.b
Ira Dei & afflictiones Sanctorum sunt momentanæ. 165.d
Ira non est in Deo, sed effectus. 40.d
Ira Dei cuncta mala complectitur. 381.
Ira quid. 470.d
Iridi & Mercurio deorum nuntiis poetæ alas assignãt. 98.c
Irritatio Mosis. 600.c.d
Iris, arcus cœlestis, testis beneuolentiæ Dei in cœlo fidus & certus. 557.d
Isaac magnus Princeps existimatus est ab exteris regibus. 674.c.d
Ismaël & filij alij Abrahæ ex Cetura, sese per coniugia inseruerunt in principes familias. 674.d
Ismaelitæ separantur à Saracenis. 510.c
Israëlitæ irritarunt Mosem, & tentauerunt Deum in Raphidim & Cades. 600.d
Israëlitæ, populus Dei, non natura aut meritis, sed sola electione. 672.d
Istriæ littus hodiè est pestilens. 714.d
Iuchne, auis immanis magnitudinis. 283.d
Iuda tribus, potentia & numero militum cæteris præstabat. 333.b
Iuda, tribus Israëlitarum. 382.d
Iudæ typus, Achitophel. 306.b.c
Iudæa, præsertim Galilæa, oleo & oliuis abundat. 26.b
Iudæa est terræ habitabilis medium. 437.b
Iudæa campestris, frugifera, montana, compascua, arborum & escarum ferax. 354.
Iudæa est matrix Ecclesiæ. 447.a
Iudæa, pro omni patria sancta, & liberè religionem catholicam profitente. 701.b.c
Iudæa rerum omnium fœcunditate nobilis, iam est sterilis. 712.d
Iudæi, natio adultera dicuntur in Euangeliis. 104.c
Iudæorum captiuitas & dispersio. 189
Iudæi magno concursu ventitabant ad Christi prædicationem. 228.b

Iudæi disperſi ſunt, non ad vnum cæſi. 327.b.c
Iudæi per mundum vniuerſum vagantur incertis ſedibus. ibid.
Iudæi mare rubrum, & Iordanem pede ſicco tranſierunt. 358.d
Iudæi primi ad Euangelium vocati, tanquàm Eccleſiæ principes. 383.a
Iudæorum inſanabilium excæcatio. 396.
Iudæi alibi potiùs degunt, quàm in Iudæa. 394.a
Iudæi dicuntur radix Eccleſiæ Gentium. 522 a
Iudæi, capta vrbe, partim cæſi, partim captiui abducti ſunt. 725.a
Iudaici ritus prohibiti, qui ſunt ſacramentales, ſiue figurales. 997.
Iudæi perpetuò coluerunt artes omnes liberales. 915.b
Iudicare vſu linguæ Hebr. ſignificat regere, vnde liber Iudicum. i. rectorum & principum. 611.a
Iudicium pro vltione & defenſione. 87.d
Iudicium fiet in Sione. 278.b
Iudicium duplex, vnum nouiſſimũ, alterum iam perfectum. 611.a
Iudicij ſigna & terrores. 613.a
Iudicia domini. 111.a
Iupiter [illegible]. 98.a
Iupiter apud Occiduos, Belus apud Orientales Deus habebatur. 501.d
Iupiter, Apollo, Muſæ, ſunt dæmonia gentium. 698.b
Iuramentum factum eſt Abrahæ ſuper Iſaac, non ſuper Iſmaële vel filiis Cethuræ. 673.c
Iuſiurandum ritè factum eſt actus latriæ & religionis. 343.d
Iuſiurandum Dei immutabile. 557.a
per Iuſiurandum fœdera mutua confirmantur ac ſanciuntur. 736.d
Iuriſiurandi & voti religio non violanda. 78.d
Iuſtificatio quare ſolet tribui fidei & obedientiæ, potiùs quàm ſacrificiis. 295.b
Iuſtificationes. 375.
Iuſtificatio & præparatio ad eam eſt à Deo, idq; gratis. 28.
Iuſtificati gratis, integri viuere debent, ſi ſalui eſſe volunt. 77.c
Iuſtitia hæc quæ fit piis à domino, miſericordia eſt. 140.c
Iuſtitia in verbis non eſt, ſed in virtute. 321.a
Iuſtitia omnẽ virtutem complectitur. 352.d
Iuſtitia eſt gratia Dei iuſtificans. 407.
Iuſtitia ſæpe pro gratia. 525.d
Iuſtitia ſine miſericordia eſt crudelitas. 628.d
Iuſtitiæ ſacrificium. 24.b

Iustè qui viuit, tutus est ab inimicorum criminationibus. 31.d
Iustitiæ partes duæ, facere bonum, & fugere malum. 77.d
Iustitiæ partes duæ. 253.a
Iuuenis pulcherrimi & iucundissimi epitheta. 394.a

K

KAl coniugatio. 10.b
Keteb, dæmonium sæuissimum, quod in meridie grassatur. 578.a

L

LÆtari licet Dei iudiciis, zelo iustitiæ. 302.a
Lamed apud Hebræos. 15.b
Lazarus inopia periit. 298.d
Lex Domini circa quæ versetur. 9.b.& 110.b
Lex Hebr. Torá à docendo, non, vt apud nos, à legendo, vel ligando. 463.a
Legis diuinæ summa & scopus. 465.d
Leges signare, vel condere. 595.a
Lernæa palus Herculis tempore exsiccata. 711.d
Lesbij Ioni homines mactabant. 699.c
Leuiathan, immanis cetus: quo nomine etiam Satanas significatur. 437.d
Leuiathan, est balena recentioribus, veteribus tamen Rabbinis piscis est ignotus. 665.c
Leui tribus, in qua quatuor erant stirpes. 622.d
Leuiticis dixit Dominus se illorum esse hæreditatem. 806.a
Liber vitæ, Dei pręscientia & prędestinatio. 395.b
Liber vitę duplex est. ibid.
Libri antiquitùs complicabantur in corticis morem. 227.d
Lingua pusillum membrum ingentium malorum incendium excitat. 298.a
Linguę Syriaca & Sclauonica latissimè patent per Orientem & Occidentem. 331.d
Literatura. 403.
Literati & facundi qui Ecclesiam Dei oppugnant, perstringuntur. 66.d
Locus variè lectus & scriptus. 128.
Locutio Dei quę ex natura habetur, nos tria docet. 107.a
Luciani athei locus illustratus. 251.a
Lucifer quęnam stella, & quibus nominibus appellatur. 735.a
Lumen naturale. 27.a
Lumen, lucerna, lāpas, symbola glorię, rerum prosperarum & fœlicium. 101.d
Lumen Dei. 201.d
Lumen & meridies sunt

symbola prosperitatis & lætitiæ. 206.b
Luna in nihilum an sit abitura. 408.d
Luna perfecta, id est, plena, in plenilunio fulgens. 558.a
Luna vrit suo modo, vt frigus & pruina. 850.a
Lycophron primus inter Græcos reperit, aut certè illustrauit genus anagrammatismi. 542.a
Lyranus natione Iudæus. 54.d

M

MAcies sequitur è fastidio cibi. 692.a
Macies & phthisis etiam oritur è nimia ingurgitatione & crapula. 692.d
Madianitæ, Arabiæ populus. 511.d
Magorum nomen vnde ducatur, & qui sint. 4.a
Magi non solùm fuisse sapientes, sed & reges, plerique veterum docent. 411.a
Magorum & dæmonum præstigiæ, non sunt miracula. 908.d
Magistratu Ecclesiastico & politico Ecclesia continetur & viget. 10.d
Mahaleth, instrumentum musicum lugubribus accommodatum. 539.d
Mahometes in Arabia natus. 510.b
Mahometani contra Christianos. 261.d
Mahometani credunt in alia vita vsum esse ciborum & venereorum. 284.b
Mahometani nobis exprobrant Deum commutasse Christum suum cum Mahomete. 561.a
Maiestas Dei super cœlos. 43.d
Maiestas Dei vbique lucet. 107.c
Malo nodo malus parandus est cuneus. 101.b
Mala non vult Deus esse, vel fieri, sed duntaxat permittit. 30.a
Malorum causa quomodo causa dicitur. 246.c
Malorum auctor non est Deus, at causa malorum pœnæ. 395.c
Malorum multitudo, & vitæ breuitas, vitam reddunt in senio miseriorem. 572.b
Maledictus, qui accipit munera. 78.d
Manna duplici rore tectum. 368.d
Manna Hebræis erat loco panis triticei & delicati. 470.a
Manna dicitur cibus Angelorum. 473.a
in Manna erat panis & aqua. 601.a
Manna cœlitùs demissum spatio 40. annorum. 682.d
Manichæi Deum aliqua non creasse existimabant. 185.b

Manus

Manus pro potentia. 58.d
Manus & digitus Dei, potentia, vis & iudicium. 455.b
Manus vtraque, pro symbolo potestatis & dominij. 555.c
Manum leuāt iurantes. 695.c
Mapparum conficiendarum ratio quàm fuerit antiqua apud Hebræos. 482.b
Marcus Euangelista, primus Alexandriæ Episcopus. 384.d
Mare terram operit & circūdat, exceptis locis hominū & belluarum habitationi destinatis. 656.b
Mare rubrum, mare album, & mare nigrum. 690.a
Marìa virgo nullos, alios habuit filios. 392.b
Marsi inuitamentis, vel physica arte serpentes è latebris euocabant. 322.a
Martio mense Deus eduxit Israelitas ex Ægypto. 369.d
Martyres multi in summa patientia & animi tranquillitate conseruati. 376
Martyres nostri in equuleo suspensi, & ferreis vngulis exarati. 877.d
Martyrū magna copia. 448.d
Mashat quid Hebræis. 272.b
Masora magna 127.b
Masora parua. 128.d
Masoretæ confuderunt versus Psalmorum & miscuerunt. 30.d
Masoretæ in inuestigando 150. Psalmorum numero & distributione dissenserunt. 54.b
Masoretæ duas dictiones in vnam coagmentarunt, & vnā in duas diuiserunt. 22.b
Masoretarum formulæ de keri & kerib. 127.c
Matutinum sacrificium. 29.a
Matutinum tempus ad res gerendas opportunissimum. 261.a
Matutinum tempus precibus magis est accommodatum. ibidem.
Matutinarum vsus ab ipsis Apostolis repetendus. 29.c.d. Earum origo. 385.
Matutinæ preces erant è diei solemnioribus. 544.c
Mulieres solebant publicè victorias principum choris & cantibus celebrare. 371.c
Mulieres canebant ἐπινίκια tam voce quàm instrumentis. 381.c
Mundis omnia sunt munda. 56.d
Murmurantes intra 40. annos in deserto periêre. 475.a
Musicis instrumentis vtimur ad pellendam tristitiam, 181.b
Medi & Persæ prosperè se habuerunt post euersam Babylonem. 918.d
Meditari quis verè dicatur. 3
Melanchthon Alchimiam vanissimam scientiam laudat. 67.d
Mel petrinum damnatur à medicis. 503.d

Melchisedech sacerdos Dei altissimi. 413.c
Melchisedech sacerdos altissimi. 379.& 738.a
Μιλιτὴ, & μιλιῶαι, quid apud Græcos designent. 4.a
Melimela, dulces fructus. 504.a
Memoria. 163.
Mendacium seruile vitium. 358.b
Mendacia quæ appellantur officiosa vel iocosa, non sunt sine culpa, licèt non cum magna. 30.c
Mensa sacræ Eucharistiæ. 136.a
Menses Hebræorum erant lunares. 499.a
Mensura prægrandis, & parua. 494.a
Mesa Rex Moab primogenitum obtulit holocaustũ super murum. 698.d
Meritũ est opus bonum non simpliciter, sed cum gratia. 954.b
Meritum est species gratiæ. 112.b
Mesec, nomen loci ab Iapeti filio. 846.d
Messenij virginem ex Æpidarum familia immolauerunt. 699.c
de Meteoris, & iis quæ fiunt in cœlo. 159.d
Metrica Psalmorum ratio periit. 30.d
Meta viuendi, septies deni anni, à physicis creditur. 571.d
Minha, fertum & sacrificium farinaceum propriè significat. 608.b
Minoï vsque ad Socratis tempora septem vtriusque sexus ab Atheniensibus dati. 699.a
Mille anni ante oculos Dei non plures sunt quàm dies hesterna. 566.d
Miracula & signa quæ fecit Deus Hebræis. 469.a
Miracula de dimensionũ penetratione. 680.a
Miracula propriè fiũt à Deo. 677.d
Miracula propriè quænam sunt. 909.a
Mirificare. 22.d
Misericordia à corde & visceribus dicitur descendere. 89.c
Misericordia & veritas. 145.a
Misericordia & promissionibus Dei tutò nitendum. 227.d
Misericordia sine iustitia est pusillanimitas. 628.d
Misericordia Saulis damnatur, quòd regi Agag pepercerit. 631.a
Miserator, & misericors quid differunt. 768.c
Misereri & commodare differunt. 649.a
Missa seu liturgia præcipuus religionis Christianæ cultus. 29.a
Missæ sacrificium à Græcis liturgia dicitur. 310.a
Missæ nostræ antiquitas ab Ecclesiæ primis temporibus repetenda. 597.a

Moab,

Moab, Ammon Amalec, sunt populi Arabiæ. 510.c
Moabitæ & Idumæi sunt populi Arabiæ & Saracenici. 153.a
Moles molares, siue duriores dentes. 322.b
Moloch, idolum, cui patres tradebant filios traiiciendos per ignem. 657.d
Monocerôtis cornu, crucis habet formam. 485.d
Mons Dei sanctus. 17.a
Montes qui in aliam sedem substiterunt. 171.d
Mora omnis afflictis longa & periculosa. 399.b
Morbi diuturnitas facit ad commiserationem maiorem. 214.c
Mors dicitur obdormitio & somnus ob futuram carnis resurrectionem. 69.c
Mors ab Hebræis appellatur vehemens mœstitia, infortunia, res aduersæ. 397.a
Mortui dicuntur qui sunt in statu perditionis ab Hebræis: sancti verò viuentes vel dormientes. 34.d
Mortui qui dicantur apud Hebræos. 34.d
Mortuorum officium in veteri lege seruari solitum, & eius Moses meminit. 484.a
Mortuos non sepelire, immanitatis est Scythicæ. 489.a
Moses instituit sacrificia quædam cum iubilatione & tubarum clãgore. 153.b
Moses ad tabernaculum confugiens, tutus fuit à seditiosorum impetu. 153.a
Moses confugiens in tabernaculum fœderis, tutus fuit à populo impetum faciente. ibid.
Moses maluit affligi cum populo Dei, quàm vocari filius Pharaonis. 519.d
Moses non tantùm dicitur sacerdos, verùm etiam primus legis sacerdos. 621.d
Mosis & Iosuæ bella in Chananæos, typus erat bellorum Christi in mundum. 367.b
Mosis oratio in quartum librum Psalmorum relata.
Mycenæ totius veluti Græciæ horreum. 713.b
Myrica vel Iuniperus, virgultum humi repens. 638.c
Myrrha. 255.a

N

Nabal, nebulo, insipiens, propriè. 72.a
Nablium, genus instrumenti. 181.d
Nasi altitudo superbia. 56.a
Nationes vicinæ Iudæis. 245.d
Nauium vsus primùm à Deo monstratus. 665.b.c.
Ndaba, species sacrificij pacifici. 304.c
Nectare & ambrosia, immortalitatis fœlicitatem figurarunt

rarunt poëtæ. 473.a
Nedar, votiua oblatio sacrificij genus, 285.d
Negotiatorum omnis res penè est in numerando, rationibúsque subducendis. 404.b
Nehemia & cæteri Iudæorum reduces principes loca vacua Hierusalem restaurarunt. 638.a
Neomenia Septembris erat celeberrima. 498.d
Nilus Ægypti fluuius exundans & sese agris vicinis ad eos irrigandos superfundens. 435.a
Nimrod cœpit esse gigas. 352.b
Nix vt candor, lux & similia, symbolum sunt prosperitatis & salutis. 376.a.b
Niue dealbari in Selmō, prouerbium. ibid.
Nix etsi sit frigidissima, terræ calorum internum conciliat. 987.
Nocēdi studium & conatus, ipsum potiùs quàm iustos lædit. 41.d
Noë maledixit Chanaan nepoti. 70.d
Nomades & Scenitæ in tabernaculis habitabant. 530.d
Nomen Dei quid significat. 32.d.43.a.51.a.71.a.114.c. 395 a
Nomen tetragrammatō pertinet ad Dei essentiam. 72.a
Nomen Dei est superius & excellentius cunctis rerum nominibus. 268.c
Nomina quatuor diuina, vnum proprium, tria appellatiua. 102.b
Noscendi verbum apud Hebræos. 6.c
Notitia Dei generalis & specialis. 446.d
Nouissima appellantur tempora Christiana. 20.a
Nox symbolicè tempus est calamitatum & malorum. 576.d
Nox est commodior ad scelera agitanda & moliendа. 88.a
Nox afflictionum est symbolum. ibid.
Noctis caligo Deo ipsissima lux est, & purus dies. 929.d
Nycticorax, nocturnus coruus. 635.b

O

OBedientia melior victima & holocaustis. 281.b
Oceani littus propriè est versùs meridiem. 706.a
Oculus Dei est eius prouidentia & cura. 179.c
Oculus noster quomodo visum accipit. 569.a
Oculi & palpebræ Dei. 63.a
Odij diuini effectus pernicies animarum. 30
Odio, odis, odiui, veteres dicebant. 390
Og rex Basan. 378.d. & 386.d
Og & Seon ab Hebræis bello domi

lo domiti. 495.c

Oggi statura accedebat ad nouē,ipsius cubitos. 904.a

Oleum ab Hebræis vnguentum appellatum. 136.b

Oleum vnctionis sacerdotum ex quibus succis & odoribus conficiebatur. 553.d

Oleum passim est symbolum lætitiæ, gratiæ & misericordiæ. 585.a

Oleum faciem & cutem nitidiorem reddit, & vnguentis est accommodatum. 66.d

Oleum vnctionis, siue oleum sanctum. 895.a

Olei vsus est maximus in sacramentis, 26.a

de Oleo sacro multa Rabbini tradunt diligenter obseruanda. 554.c

Oliuarum mons, situs est ad Orientem, respectu Hierusalem. 385.b

Onagri & asini syluestres maximè persequuntur solitudines. 659.b

Opera tenebrarum. 23.d

Opera hominum, vitia & peccata. 88.c

Opera prouidentiæ continentur præmiis & pœnis, 111.b.c

Opera bona extra gratiam non sunt meritoria, nisi dispositiuè. 266.d

Opera fidelium bona esse meritoria,non infidelium. 787.d

Optimus maximus. 530.d

Orationis tempus vespere, manè,meridie. 29.b.c

Oratio est primus & præcipuus spei siue confidentiæ effectus. 602.b

Oratio quæ non fit per Christum, fit ipsa peccatum. 714.a

Orationis perfectio est in mentis eleuatione. 144.a

Ordo temporis in hoc opere non seruatur. 414.a

Ordo in rebus is positus est à Deo, vt inferiora per media, & media per superiora regi velit. 580.a

Ordines tres eorum qui purgantur. 173.c.d

Oreb & Zeeb interfectorum capita ad Gedeonem delata. 512.a

Organa instrumenta musica. 915.b

Orientes regiones tardiùs religioni Christianæ sese dediderunt. 385.c.d

Origenes vi persecutionis adactus ad grana thuris diis gentium offerenda. 286.a

Ossa sunt corporum basis. 189.a

Ostiariorum officium & gradus. 780 a

Ouis inter omnia animalia multùm fœtificat. 613.d

P

PAganorum, Mahometanorum, & Hæreticorũ cœtus deprauantur multis opinioni

opinionibus. 353.a
Panis corporalis & ſpiritualis. 208.d
Panis cor hominis firmat. 414.a
Panis Hebr. nomen eſt generale ad omnem cibum. 470.a
Palemne aſpis timet carmina incantatoris audire. 322 a
Palmæ quare comparatur iuſtus. 585.d
Palæſtini alienigenæ, nam è Cappadocia venerãt. 334.c
Palæſtini è Cappadocia profecti. 511.a
Parabola. 271.a
Parabola, fabula, ludibrium, dicterium. 391.d
Parabola pro ſermone Prophetico. 463
Parare, præparare, ſignificat ſtabilire, fundare, communire, proſperare. 620.d
Parcæ filum vitæ noſtræ ducere & ſecare memorantur. 571.a
Parentumvirtus vel improbitas ad vtrumque maximè confert. 321.c
Pars ſiue portio, totam hæreditatem & mercedem ſignificat. 53.c
Pars hæreditatis. 82.a
Paruuli ſimplices & idiotæ. 110.c
Paſſer gregalis eſt. 515.c
Paſſer coniuge orbatus luget, à grege reliquorum ſe abducit. 635.d
Paſſionis dominicæ fructus, reſtauratio Sion. 397.b
Patiens ad iram Deus. 531.a
Patriarcharum familia initio fuit parua numero. 674.a
Patriarchæ ab externis populis principes & magni habebantur. 674.c
Patrum piorum merita defluunt in filios. 659.a
D.Paulus de tribu Benjamin. 382.c
Paulus vinctus Chriſti, id eſt, pro Chriſto, pro Chriſti confeſſione & teſtimonio. 397.a
Pauli ſpiritus incitabatur, videns idololatriæ deditam ciuitatem. 219.a
Paulus Prugenſis à Iudaiſmo conuerſus. 54.d
Pauperes in Scripturis Deus agnoſcit pro ſuo populo. 75.c
Pauperes primùm amplexi ſunt Euangelium. 131.d
Pauperiores magis ſolent eſſe pij reliquis. 21.d
Pax Dei eſt tranquillitas cordis & conſcientiæ. 408. b.c
Pax phraſi Hebręorum omne boni & fœlicitatis genus includit. ibid.
Pax ritu linguæ, omne fœlicitatis genus importat. 525.a
Peccatum eſt ſtimulus mortis. 62.a
Peccatum pungit ſpinis inſtar. 177.a
Peccatum eſt morbus animi. 231.d

Peccatum in solum. Deum est tegendum, in proximum est confitendum. 290.a
Peccatum originale omnium aliorum est fomes, origo & seminarium. 291.b
Peccatum originarium in conceptu transfunditur per seminis emissionem. ibid.
Peccatum illud septem nominibus appellatur in scriptura. ibid.
peccata parentum quomodo in liberis Deus vlcisci solet. 209.d
peccata parentum Deus filiis imputat. 725.d
peccatorum genera tria à quib⁹ Dauid liberari optat. 112.c
peccata quando dominari dicuntur. ibid.
peccatorum genera tria: in se, in proximum, & in Deũ. 688.d
peccatis pondus & grauitas tribuitur. 214.a
Peccatis amittimus lætitiam & consolationem spiritualem. 294.a
Peccatores qui dicantur in Scriptura. 2
Peccatores omnes sumus, & gratia Dei indigemus. 18.
Pelicanus auis Ægyptia est & aquatica. 635.a
Pentapolitana terra fructuosissima & amœnissima versa in mare mortuum. 712.a
Pentecoste post collectas fruges celebrabatur. 41
Percussio ad disciplinam pertinet, persecutio ad odium & crudelitatem. 394.b
Perduellionis crimen Dauidi obiiciebatur. 38.b
Persæ Iudaïzant. 437
Persarum rex nunquàm pedes processione fertur in publicum. 252.c
Persarum & Indorum principes vixdum etiam hodiè publicè fidem receperunt 385.d
Persecutiones durauerunt vsque ad Constãtinum. 105.b
personæ tres diuinæ designãtur. 43.a
Personæ nomen ad denotandas diuinas hypostases vnde sumptum. 64.d
Pestilentia. 3.b
Petra, pro firmamento vel fortitudine. 16.d
Petra spiritualis eos consequebatur. 468.a
Petri prædicatione ter mille conuersi sunt, & renati. 536.a
Pharao lingua Aegyptiaca erat nomen dignitatis imperatoriæ, non proprium. 430
Pharus hodiè contra Alexandriam Aegypti. 711.d
Philarchi, siue principes tribuum, astabant lateribus regis. 754.a
Philistæi tempore Saulis irruperunt in terram Israël 304.d

Philosophus multa de Deo nouit. 446.a

Phinees constitutus princeps sacrorum & gentis suæ. 696.d

Phineæ sacerdotis vxor spatium lugendi mariti non habuit. 484.c

Phthisis, morbus à Latinis tabes appellatus. 693.c

Phrygiæ vestes. 257.c

Picturæ & cælaturæ variæ fuêre in Dei tabernaculo Mosaico. 434.c

Pietas habet promissionem vitæ vtrisque. 5.c

Pietas & candor animi est species & pulchritudo hominis. 263.b

Pietatis duo capita, cordis puritas,& manuum. 424.c

Pietatis fructus tres, & qui sint. 3.c

Pij cur viuere optent. 23.

Pij improbis qua ratione malè precentur. 23.

Piorum persecutiones ex atheismo persequentium, è Dei contemptu oriuntur. 16.a

Pilus ne quidem defluit sine Dei voluntate. 88.d

Pisces copiosiùs cresunt & multiplicantur, quàm terrestres vel aëreæ animantes. 664,c

Pisces immanes & horridi, vt Balena, Struthio, Delphinus Torsio, Orca. 665.b.

Plagarum Ægyptis illatarum numerus & ordo. 477.c

Plaga tertia, ad corpora hominum iumentorùmque grauiter infestanda, terræ puluere in eos verso. 680.a

Plaga quarta ad terram corrumpēdam, & aërem inficiendum. ibid.b.c

Plaga quinta de peste animalium. 681.a

Plaga sexta de vlceribus, siue pustulis hominum. ibid.

Plaga septima, quæ appellatur quidem grando, sed mixtos habuit ignes, tonitrua,pluuias, &c. ibid.

Plaga prima Ægyptiorum, veris tempore vertit aquas eorum in sanguinem. 681.b

Plaga secundam, intra furnos & cibos se ranæ inserebant. 679.à

Pluuia herbæ & terræ grata est & vtilis,symbolum gratiæ Dei. 409.a

Pœna Dei intolerabilis deprecanda, non alia. 34.a

Polonia & Septentrionales regiones, multò snnt hodiè quàm olim feraciores. 713.c

Pontificum inunctio fiebat non sine mysterio. 895.a

Porta mortis. 62.a

Porta, pro foris, & prætoriis & iudiciis. 392.a

Portæ cœli ante Christum nondum apertæ piis erant. 140.d

Portare calceos alicuius post ipsum, prouerbium. 341.b

334.b
Potentia Filij. 46.a
Portugalẽſes & Hiſpani, ſuis nauigationibus Indorum conuerſioni inſeruiunt. 386.a
Præceptum Dei quodlibet eſt duplex. 349.c
Præceptum de non faciendo ſculptili. 434.b
Præcepta Dei non ſeruantur citra Dei gratiam & auxilium. 816.a
Præcepta Domin. 114.b
Prædeſtinatio & reprobatio ſunt æternæ. 449.b
Præparatio gratuita eſt. 59.c.d
Præterita & futura ſunt omnium modorum. 36.a
Præterita & futura ſunt omnium modorum in lingua Hebr. pro particularum adiunctione. 157 a
Precum fructus & finis. 36.a
Preces contra impios ſæpe ſunt prædictiones & Prophetiæ. 40.a
Preces ſunt piorum exercitatio. 307.b
Preces noſtræ clauduntur per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. 412.d
Precari licet in genere contra totum corpus peccati. 723.d
Presbyter Ioannes iam à 300.annis Tartarorum armis in Indiis extinctus. 385.d
Primogenitus quis dicatur. 481.a
Primogeniti vox quid notat. 481.b
Principatus ſunt inter dæmonas. 507.a
Pro octaua. 64.a
Pro occultis. 47.a
Prodigium, monſtrum, ſpectaculum. 411.b
Profunditas eſt propriè in mari & eius aquis. 389.c
Proiicere etiam apud Latinos exponere deſignat. 411.a
Promiſſa Dei ſunt certiſſima. 102.b
Promiſſio facta eſt ab ipſo Adam in omnem poſteritatem. 673.a
Prophetæ viderunt diem Chriſti, & gauiſi sũt. 675.a
Prophetiarum Ieremiæ, Ezechielis & Aggæi, ſcopus 748.d
Propitiatorium ſic pictum erat à Moſe, vt videretur eſſe ſedes Dei. 492.a
Propoſitiones, problemata, quæſtiones difficiles & obſcuræ. 463.
Propria apud Hebræos pro patronymicis & gentilitiis paſſim vſurpantur. 406.d
Protagoras, Theodorus, Diagoras Athenis eiecti.
Prouerbiorum Salomonis liber. 2
Prouerbiorum liber Salomonis. 277.b
Prouidentia Dei à paucis negatur. 72.b
Prouidentia Dei ad minima

etiam quæque se extendit. 283.d
Prouidentiæ duæ rationes & modi. 301.c
Prouidẽtiæ Dei duo effectus. 736.d
Proximus & propinquus appellantur omnes, quibuscum nobis est negotium. 78.a
Proximus in malum. 610.d
Pruina vox generalis ad omnes siccas exhalationes. 813.a
Psallere est instrumentis canere, non tantùm ore. 330.b
Psalterium, quod D. Hieronymo tribuitur, corruptum est. 55.a
Psalterium, genus instrumenti. 182.b
Psalterium, quòdnam musicum instrumentum. 499.a
Psalterium & psalterium, duo instrumenta musica in Hebr. 583.a
Psalterium Romanum Gallico siue Hieronymiano antiquius. 597.a
Psalmus secundus non est idem cum primo, vt quidam volunt. 8.c
in Psalmis sententia est cohærens & connexa. 8.b
Psalmorũ inscriptiones quales. 21.a
Psalmus distinguitur à cantico. 367.a
Psalmus à Dauide postremò omniũ conscriptus. 413.d
Psalmus apud Iudæos recitari solitus quarta feria. 591.d
in Psalmis & canticis sententia est maximè cohærens & connexa. 4.
Psalmi Dauidis in quinque libros digesti. 2.
Psalmi Dauidis centum & quinquaginta. 54.c
Psalmi doctrina est parabola. 271.d
Psalmi multi extabant ante Dauidem. 564.d
Psalmorum quinque libri. 233.b
Psalmorum liber cur ita inscribatur. 2.a
Psalmorum autores qui, & quot. 2.c
Psalmorum distinctio quomodo sit varia apud nos & Hebræos, & cui potiùs sit standum. 154.d
Psalmorum ab imperitis enunciatio. 264
Pueri deuorati ab vrsis. 145.a
Pueri tres è mediis ignibus conseruati. 375.c
Pueri Latinè etiam seruos significant. 733.d
Pueri collo alligata est stultitia. 790.a
Puerperiũ fit Dei ope & quasi obstetricatione. 402.d
Pulchritudo Christi. 250.a
Pupilla, res longè charissima. 89.d
Purgatorium constanter creditur ab Hebræis. 530.b
Purgatorium & limbus. ibid.
Purgatorium constanter asseritur

feritur à Iudæis. 560.d.& 594.a
Purgatorium, locus profundus, vnum ex inferni receptaculis. 880.b
Purificationes legis. 150.a
Pyramides Barbaras Hebræorum industriæ plerique tribuunt. 500
Pythagoræ literæ. 88.d

R

Rabba vrbs primaria erat Ammonitarum. 740.d
Rabbatha, munitissima ciuitas filiorum Ammõ. 335.a
Rabbinorum quorundam hæresis de resurrectione. 6.d.
Ranæ vulgares, & venenatæ, quales Rubetæ & Buffones. 680.a
Rationis vsus quando sese in nobis explicat. 145.b
Regis nomen solet attribui filio, potiùs quàm patri. 28.d
Reges olim appellati, quicunque in suis regionibus summum tenebant imperium. 903.d
Regnum Dei non est in sermone, sed in opere. 822
Regna mundi sunt similia vasis figulinis & non duraturis. 12.c
Religio est gloria & decus populi. 560.d
Renes sunt affectuum & cupiditatum sedes. 19
Renes Scriptura in præcipuis animi instrumentis numerat. 83.d
Resurrectio mortuorum, est articulus fidei, etiam in Iudæorum symbolo. 542.a
Resurrectio nõ piorum modò, vt Rabbini quidam volũt, sed & impiorũ erit. 6.b
post Resurrectionem rebelles habitabunt in afflictionibus & miseriis, cùm pij contrà bonis omnibus afficientur. 370.a
Retribuere pro simplici tribuere sumitur interdum. 38.c
Rhamnus, spina maior, quæ speciem arboris ferè gerit. 323.b
Rhinoceros, taurus Indicus. 161.a
Robigus vnus è 12. diis agricolarum: & Rubigo dea: & Robigalia sacrificia. 479.a
Romani pro requie animarum februabant. 85.a
Ros & manna de cœlo siue aëre pluit. 371.a
Ros Hebraïcè omne veneni genus significat. 393.b
Ros metaphoricè designat suauitatem, hilaritatem, dulcedinem. 735.a
Rubrum mare. 437.a
Rubri maris latitudo in loco transitus. 758.d
Rubus, vnum è generibus sentium asperrimum. 321.c

S

Saba, metropolis Arabiæ fœlicis. 409.d

Sabbatum à Deo ſanctificatum, vt illo homines opificij mundi beneficium recolerent. 582.d
Sabæi Æthiopes vſque hodiè Chriſtiani ſunt. 409.d
Sacchari nullam fecit mentionem Galenus. 504.a
Saccus pœnitentiæ & luctus. 93.c
ſanctificare. 260.c
ſacramentorum ſymbola à Dauide prædicta, frumentum, oleum & vinum. 24.a
ſacramentis homines multiplicantur ſpiritualibus bonis. 25.b
ſacrificandi cultus in duas ſpecies diuiſus. 226.a
ſacrificium iuſtitiæ ſunt iuſta & ſancta opera. 21.a
eo etiam nomine ſacrificium altaris dici poteſt. ibidem
ſacrificium incruentum duplex. ibid.
ſacrificiũ pacificum duplex. ibid.a.& 285.c
ſacrificium ſupererogationis. 304.b
ſacrificium matutinum, veſpertinum, & meridianum. 583.a
ſacrificium laudis, id eſt, confeſſionis, in eo quid offerebatur. 709.d
ſacrificium veſpertinum & matutinum. 943 d
ſacrificia veteris legis gratiſſima & propitiatoria erant ratione fidei & imaginis. 382.d
ſacrificiorum duo erant genera in lege 115.b
ſæculum ſæculi, periphraſis æternitatis. 111, 556.b. & 567.d.a
ſæculum futurum eſt mercedis, ſæculum præſens operis. 178.c
ſagittæ Dei, fulmina. fulgura, grandines, & ſimilia. 456.c
ſagittarij Orientales, 243.d
Salomon condidit templum. 97 a
ſalſugo ſterilitatem affert, 717.a
Samuel fuit inter inuocatores nominis Dei. 621.d
Samuel quatuor vîguit ſæculis poſt Moſem. 622.d
ſancti. 488.d
ſanctos in hoc mundo quare Deus ferè caſtigat & punit. 624.b
ſanctos & cœlites pro nobis precari putabant veteres. 995
ſanctum dicitur, quod diuinis vſibus deuotum, & conſecratum eſt. 534.a
ſanctum ſanctorum ſacerdotes ingrediebantur, vnus de more, alteri extra ordinē. 623.c
ſancta quædã duplicia. 153.b
ſanctuarium, locus Deo dicatus. 607.c
ſanedrin vocantur ſeptuaginta ſenes curiæ magnæ, quæ erat Hieroſolymis. 711.b
Sãguis Chriſti Domini emēdat conſcientias. 292.c

Sanguis victimarum in sacrificiis super populum aspergebatur. 284.c
Saraceni, à Sara legitima vxore Abrahæ, vel à Sara monte. 510.c
Sarritia in agricultura dicitur à sarriendo, id est, sarculando. 454.d
Satanas in mortis puncto sæuiùs nos oppugnat. 69.d
Satanas, infernus, mors, peccatum, in triumpho veluti captiui ducti. 378.c
Satanas suos ministros per Prouincias, regna & vrbes distribuit ad omnia miscenda & corrumpenda. 507.c
Satanas in mundo regnabat per infidelitaté ante Christi aduentum. 610.d
Satanas post buccellã introiuit in Iudam. 723.c
Saturno in Creta infantes, & aliis in locis immolati. 699.a
Saturno vno die 300. pueri Carthagine immolati sũt. 698.d
Satyrorum sententiæ sunt dissolutæ & discinctæ. 8.d
Saul cur Chusi, id est, Æthiops dictus est. 38.a
Saul ab obsidendo Dauide destitit, coactus exercitum in Philistæos ducere. 304.d
Saul ante tempus sublatus est proprio cadens gladio. 312.a
Saul & eius sectatores gladio Palæstinorum ceciderunt 346.a
Saul in Galbala oppido Ephraim regnabat. 485.d
Saulis sedulitas in inuestigãdo Dauide. 327.b
Scabellum pedum Dei. 621.a.& 423.c
Scenophegiæ siue tabernaculorum festum. 783.d
Sciendi duplex modus, vnus per traditionem, alter per scripta. 647.b
Scopere, verbum deductum vel à scopis, vel à scopo. 321.454.a
Scriptor & auctor in profanis idem, in sacris nõ item. 15.b
Scriptura in sua amplitudine relinquenda. 4.a
Scriptura gaudet ternario numero, propter mysteriũ trium diuinarum hypostaseon. 588.
Scripturæ sacræ proprium. 464.a.& 265.
Scrutinium, latentes nocendi artes. 348.a
Scythopolis, metropolis Amorrhæorum. 913.a
Sedere à dextris Dei, multa complectitur. 732.a
Sedes Dei, thronus diuinus. 251.a
Sehon erat de genere giganteo prodigiosi roboris & molis. 904.a
Sela quid. 54.a.117.c.220.d 261.b.298.a. 303.d. 307.d 319.b. 329.d. 340.c. 361.a 384.d.588.d.& 561.d.
Selomon, mons Ephraim.

Iordani vicinus, perpetuis niuibus candens. 376.b
Semel & duo. 341.b
Semen Christi spirituale. 132.d
Semen virile est peccati originarij vehiculum. 288.c
Senatusconsultum factum, ne homo immolaretur, 699.d
Senectus multis incommodis est obnoxia. 403.a
Seol, infimus inferni gradus. 53.c
Seol propriè infernum animarum significat. 84.c
Sephiroth decem, siue numerationes, per quas Deus in hoc mundo cuncta gerit & administrat. 653.c
Sephorot, literæ. Sepher, liber. Soper, scriba. 403.b
Septenarius, denarius, centenarius, millenarius multitudinem in lingua Heb. denotant. 489.d
Septenarius est numerus plenitudinis. 839.a
Septuaginta singulariter verterunt, ne suspicionem inducerent πολυθείας gentibus. 550.d
Sermo noster in nostra potestate & liber. 65.d
Serpentis astutia. 321.d
Serpẽtis ahenei effigies quare præcepta Mosi à domino. 764.a
Serpentes primùm omnium è virga Mosis siue Aaronis producti. 478.b
Serui solent mentiri præ dominorum metu. 358.b
Sic, aliquando est particula blandientis & demulcentis. 344.d
Siccra, potus inebrians, quicquid inebriare potest. 392.a
Sichima Siue Sichem, vrbs Samariæ. 333.a
Sicilia Italiæ olim adiuncta. 712.b
Sicut, comparationem non semper designat, sed aliquando asseuerationem. 323.a
Signa & prodigia, Dei præsentiam attestantia. 601.a
Silentes, mortui: & locus silentij, infernus. 594.d.& 766.d
Siloë aquæ quietæ. 260.a
Sinai mons tremuit cœlis grandines, tonitrua, fulgura iaculantibus ad aduentum Dei. 370.d
Sinai, vetus Ecclesia: Sion, noua. 378.a
Sinai, mons Arabiæ. 694.c
Sinus, Gallicè, *Bras de Mer.* 664.c
Siõ mons Hierusalẽ biiugus. 5. Meridionalis. 266.c
Sion, Ecclesia fidelium. 51.d. & 351.c
Sion symbolũ Ecclesiæ Catholicæ & vniuersæ. 397.c
Sion & Moria, montes Domino dedicati & consecrati. 532.d.533.a
Sirion mons. 160.d
Sisara princeps exercitus Iabin regis Chananæorum. 511.c

Siscli

Siseli herba vtuntur ceruæ ad faciliorem partum. 80.
Societates impiè consulentium & docentium vitandæ. 3.b
Sodoma & Gomorrha sulphure & igne cœlesti deflagrarunt.62.63.b.& 712.a
Sol cerni non potest nisi per proprium suum lumen 201.b
Sol & luna duo magna luminaria. 910.a
Sol, vas admirabile, & opus excelsi. 439.c
Solis formositas, celeritas, & caloris vehementia declarantur. 110.b
Solis circuitus est vsque ad alterũ eius extremũ. ibid.
Solstitialis herba. 878.a
Solemnitates sex apud Hebræos. 449.d
Solia duo erant Hierosolymis collocata. 855.a
Solitarij qui dicãtur. 357.a.b
Spes maximè necessaria fidelibus. 14.a
Spes est species expectationis ad patientiam inducẽtis. 53.d
Spei salutem & beatitudinem Dauid in hoc opere attribuit. 14.d
Speramus bona, timemus mala. 393.b
Spinæ sunt teneriores. 323.d
Spiritus sancti admonitio vel inspiratio sæpiùs fit noctu. 83.d
Spiritus sancti auctor est Psalmorum, & Dauid scriptor. 2.a
Spiritus sanctus est auctor sacrorum librorum. 249.d
Spiritus sanctus est spiritus principalis. 249.d
Spiritus sanctus interdum est diuina res, interdum diuina eius actio. 294.a
Spiritus sanctus à Platonicis appellabatur anima mundi, spiritus intus alens. 908.a
Spiritus impuri sibi omnem admirabilitatem diuinitatéque tribuebant 607.a
Spolia sunt bona alicui detracta. 373.d
Sortes. 171.c
Stellæ, testes firmæ positæ in cœlo in signa, tempora, dies & annos. 558.b
Stellæ constant natura lucida & splendenti. 994.
Stellarum numerus, vires, & nomina soli Deo nota sunt. 987.
Steriles mulieres, Dei gratia fœcundatæ. 739.
Stoici & Seneca volunt eò nos adducere, vt simus ἀπαθεῖ. 218c
Substantia. 21.b
Substantiua pro aduerbiis passim apud Hebræos. 50.d
Succoth nomen loci in tribu Gad vltra Iordanem. 333.b
in Sudore vultus tui vescẽtis pane tuo, præceptum non est, sed Prophetia. 874.c
Sulci, & lyræ. 354.d

Super & contra, id est, nunc in bonum, nunc in malum. 69.a
Supercilium, i. superbia, altitudo nasi Hebr. dicitur. 56.a
Supplantare. 90.b.& 208.d
Susceptor, adiutor, protector, defensor. 16.d
Suscitatio per Magos facta, duntaxat est apparens. 543. b.c.d
Sycomorus, genus ficuum syluestrium. 479.c
Syluas Deus solus plantat. 661.a
Syria diuersis nominibus appellata. 331.d

T

Tabernaculorum festum post collectos fructus celebrabatur. 4.d
Tabernaculum Mosis, & téplum Salomonis. 77.a.& 103.b
Tanis, vrbs Ægypti ad Nili ostium. 467.a
Tau non tantùm limitem, verùm etiam crucem significat. 477.c
in Templis Deus quodammodò videtur. 29.c
Tempus orationis apud Iudæos. 29.a
Temporum distinctiones & diuisiones. 662.d
Tenebræ triduanæ, & adeò stupendæ vt palparentur. 678.a
Tentare. 149.c
Tentatio Dei. 602.a
Teutati Gallorum Deo homines immolabantur. 698.d
Teresias Creontes filium pro patria immolauit. 699.c
Ternarius numerus est sacer ob mysterium triadis. 608.a
Terra mari fluuiisque supereminet. 138.b
Terra pro fundamento voluntatem Dei habet. ibid.
Terra pro cœlo. 206.d
Terræ filij. 271.c
Terræ sanctæ mira feracitas. 351.c.495.b.& 503.c
Terra fructum suum Dei benignitate largitur omnibus populis. 363.
Terra insula magna à veteribus Geographis appellata. 409.c
Terræ propria qualitas est siccitas. 599.a
Terra Chanaan erat imago futuræ patriæ cœlestis. 603.b
Terra in æternum stat. 656.a
Testamentum nouum constat promissis, præceptis & Sacramentis. 745.a
Testamentum nouum quare sic appellatum. 989.
Testimonia quæ præcepta appellantur. 786.d
Tetragrammaton appellatiuè repræsentatur per Dominum. 184.a
Tetragrammaton nomen, non licebat cuiquam in communibus profanisque

collo

colloquiis illud efferre, vel etiam ſcribere. 513.b
Tetragrammaton ineffabile non deſignat effectus & operationes Dei,ſed ipſammet eſſentiam puram & ſimplicem. 618.d
Thabor mons Galilææ ad occaſum. 551.a
Thales Mileſius aquæ terram innatare aſſerebat. 138.c
Tharſis quid ſignificat. 267.c
Tharſis in genere mare ſignificat. 409.c
Theraphin, ſacræ quædam imagines. 434.c
Thronus Dei ex iuſtitia conſtat. 51.b
Thus erat gratiæ & beneficij ſymbolum. 227.c
Timere vſurpant Hebræi pro colere. 406.d
Timor Domini, eſt initium ſapientiæ. 745.b
Timor eſt reuerentia & pietas erga Deum cum metu eius offendendi. 881.a
Tinea ſi obiiciatur ſoli, diffluit, interit abiens in auras. 221.d
Tobias deliquit,& Zigod patitur,prouerbium Hebræũ. 390.b
Toda erat ſacrificium non ſolùm laudis, ſed Euchariſticum. 285.b
Tollere nomen, apud Hebræos eſt iurare. 82.a
Tollere & ſuſtollere. 154.b
Tonitrua, grandines, fulgura, pluuiæ extraordinariæ ſunt ſigna potentis & irati Dei. 99.d
Tonitru cœleſte & terreſtre. 159.b
Topazion, obrizum propriè, genus auri puriſſimi. 827.
Torcularia, quoddam muſicum inſtrumentum à forma vocatum. 43.a
Torrens, ſymbolum ingentium malorum, & periculorum. 861.a
Traditione,Dei cognitio maxime perpetuatur. 108.b
Tribuere, & retribuere 38.c
Trinitatis ſãctæ perſpicuum myſterium. 63c.
Trinitatis myſterium Gentibus occultabant Septuaginta. 743.a
Triumphi Sanctorum veteris Teſtamenti,victoriarum Chriſti typi fuere. 371.c
Tubæ ſonitus. 263.c
Tubæ argenteæ erant, & corneæ. 499.d
Tubæ ductiles & corneæ. 615.a
Turcæ ignoti populi & obſcuriſſimi è media Tartaria. 511.b
Turcæ ſunt de genere Scytharum. 963.d
Turcis & Sarracenis per Alcoranum licet indulgere voluptatibus, & vxorum multitudini. 384.a
Turtur,anima &Eccleſia ipſa manſueta & pudica. 440.d
Turtur, piarum eſt mentium ſymbolum. 515.b
Tyberius ſacerdotes huma-

no ſanguine litantes cruci affixit. 699.a
Tyrannus nullus diu iuſtis imperauit. 863.d
Tyrannorum pœna eſt contempus, exitium, nex. 715.a

V

VAnitas, quod inutile eſt, & ſtultum vocatur. 819.
Varietates Eccleſiæ. 258.c
Vas figuli refici non poteſt. 12.d
Vaticinium de Iudæorum calamitatibus. 327.b
Veneficos & incantatores interficiendos præcipit Deus. 321.d
Veneris die conditi fuere Adam & Eua, per Chriſti deinde mortem Eccleſia ædificata. 587.c
Venter pro parte ſaperiore vſque ad collum. 126.b
Venti in medio mundo abſumuntur. 476.b
Ventorum materia, forma & modus. 902.d
Verbum Dei Chriſtus. 182.d
Veritas. 145.c
Verbo eſſentiali ſancta Trinitas creauit omnia ex nihilo. 183.a
Verſus tres additi in Latinis codicibus. 73.d
Veſtimenta Chriſti. 255.a
Via noſtra quando in conſpectu Dei dirigitur. 31.d
Via regalis. 937.a
Viæ virtutis arduæ & difficiles. 88.c
Videre iuſtos dicitur Deus, vt noſſe, quatenus eos beneficiis cumulat. 73.c
Videndi verbum oppoſitè docet præſentiam corporalẽ eſſe in templis exhibendã Deo. 29.d
Vigiliæ diſtribuebantur in quatuor noctis partes. 882.c
Vincti compedibus, miſeri, captiuitatibus & tyrannide potentiorum oppreſſi. 369.d
Vinctis neceſſaria non ſatis copioſè adminiſtrantur. 707.d
Virga & baculus. 135.c
Virga pro ſceptro, vel poſſeſſione. 422.a
Virga & poteſtatis inſigne, & verberationis inſtrumentum. 864.a
Virtus pro iudicio, iuſtitia & æquitate. 209.c
Virtus apud Septuaginta vel exercitus & copias, vel robur & potentiam perpetuò ſignificat. 390.d
Virtutis ſeminaria & igniculos habemus à natura. 321.c
Virtutes animi corporeas multò excedunt. 257.a
Viſitare in bonam partem, & in malam. 44.d.& 327.a
in Viſione Dei conſiſtit præcipua beatitudinis ratio. 41.85.d

41.85.d
Vitæ fugacitas comparatur fluminum rapido fluxui & somniis. 567.b
Vitæ actuosæ fructus. 874.a
Vita æterna, quomodo sit ex gratia, & ex meritis. 112.b
Vituli siue fructus labiorum. 296.b
Viuit Dominus,& benedictus Deus meus est, formula. 105.c
Viuere, & vita. 131.b.239.c
Viuus, Dei epithetum est. 694.d
Vocatio gentium prædicitur. 6. per Apostolos primósq; Christi discipulos. 605.d
Vocationem suam quisque eruit. 485.d
Vocati multi, pauci verò electi. 935.a
Voluntas Dei. 228.a
Voluntate Deus & pij vnum sunt. 170.c
Voluntariè & volens, verba ad sacrificia pertinentia. 304.c
Voluptas hominis præcipua in contemplatione posita est. 834.d
Vox Dei adeò terribilis, vt Hebræi eam portare non possent. 500.c
Vox Dei diuersa est ab eis vocibus, quas aurium sensu percipimus. 523.a
Votum solemne & simplex. 285.d
Vota obligant absque facultate reuocandi vel omittendi. 360.a
Vnctionis Mosaïcæ exemplum transit ad omnes posteros. 615
Vngula dicta quòd effodiat. 866.
Vnguenta olim in conuiuiis adhibebantur. 136.b
Vrbes & populi ab animalibus contemnendis fugati & deleti. 679.d
Vrbium nomina sunt etiam in lingua Hebr. masculini generis. 553.a
Vria & Zacharia centum annis vixerũt post Esaiam. 623.a
Vrim & Thumim vocãt Hebræi oracula. 483.d
Vrere, id est,cruciare. 55.c.& 427.c
Vsque non tollit noctem. 83.c
Vsque ad, donec, & similes particulæ, apud Hebræos inferunt continuitatem. 404.c
cum Vulpe vulpinandum, cum Crete cretizandum. 101.c
Vultus Dei de seipso lumen diffundit. 568.d

X

Xenaias, siue Philoxenus Hierapoleos, Episcopus primus iconomachus. 435.a

Z

Zabulon & Nephthali tribus in Galilæa. 389.a

Zebec

Zebee & Salmana à Gedeone capti & trucidati sunt 512.a
Zelari & Zelus. 205.b
Zelus est studium ardens erga domum Dei & religionem. 291.d
Zelus feruor quidam animi propter res indignè factas. 421.d
Ziph, desertum Iudææ, vel Idumæorum. 343.b
Zona temperata alterius hemisphærij, vniuersa ferè occupatur mari Oceano. 706.a

FINIS.

LVGDVNI,

Ex Typographia Claudij Morillon,
Typograph. Sereniss. Ducis
Montispenserij, anno
Domini, 1607.

A

GILBERTI GENEBRARDI

THEOLOGI PARISIENSIS, ET ARCHIEPISCOPI AQVENSIS SYMBOLI

B

D. Athanasij Archiepiscopi Alexandrini expositio, ex tertio libro eiusdem de S. Trinitate desumpta; & eiusdem Psalmorum commentariis adiuncta.

Sitne Symbolum, Quicunque vult saluus esse, *Athanasij Alexandriæ Episcopi.*

Valentinus Gẽtilis impius, quã de hoc Symbolo quæstionem mouerit.

CVRIOSAM quæstionem, atque adeò doli plenam, (vt probauit exitus) Valentinus quidã Gẽtilis impietatis æquè, ac nominis Gentiliũ hæres, his annis in

C

Ecclesia Dei proposuit, eiúsne sit istud Symbolum, cuius titulum præ se fert, id est, D. Athanasij. Ergo certè nũquam credideram Sathanam tantùm habere in sua membra virium, vt ipsa posset in tam proiectum, impudénsque facinus vertere, Quemadmodum nemo tum cogitasset hæreses Arianorum, tot ætatibus sepultas, & tam crebris, támque letalibus victoriis cæsas, denuò sub hoc mundi senium emersuras fuisse. Putabã enim præscriptione tot sæcu-

D

lorum satis apud omnes constitutum esse, Athanasium dum Arianorũ persecutiones quadraginta totis annis, per vniuersum Romani imperij orbem euaderet, fidei suæ confessionem, & quasi tesseram alicubi edidisse, vt Orthodoxis suæ cõmunionis hominibus pateret causa, cur eius iugulum, tãta pertinacia, diuinitatis Domini perduelles peterent. Meditanti autem mihi posteà variè, memoriáque repetenti, quæ olim de Athanasio legisse potueram, ecce succurrit, quod ex peruetusto Cœnobitarum Germanensium (quorum Luteciæ haud con-

Liber de Synodis manuscriptus apud Germanenses monachos.

temnenda extat Bibliotheca) exēplari de Synodis quidem, sed tamen auctore anonymo, quòd esset primis membranis mutilum, pridem sic notaueram. *Fertur autem Athanasius Patriarcha Symbolum prædictum edidisse apud Treuerim, in quodam puteo latitans, propter grauissimam persecutionē Arianorū, & præcipuè Constantij Imp. Ariani qui eum vbique perquiri faciebat ad mortem, quia nolebat hæresi Arianæ consentire.* Idem deinde, aliis tamē verbis, reperi Nauclerum in suam Chronologiam, dum res duodecimæ ætatis exponeret, retulisse. Cùm autem hæc aduersus præfractos & peruicaces hæreticos satis firma mihi non viderentur, en (commodum) in manus meas peruenit liber quidam Græcus, de processione Spiritus sancti, oblatus Lazaro Baysio claro regis nostri Francisci primi apud Venetos oratori, anno Christi 1533. quem manu sua elegantissimè pinxerat Nicolaus Sophianus Patrum nostrorum æuo vir valde doctus, In eo non solùm Athanasius auctor huius Symboli affirmatur, verùm etiam ad id testis omni exceptione maior profertur Gregorius Nazianzenus è funebri oratione quam de ipsius laudibus habuit. Nam vbi operis auctor (quisquis ille est, sanè incidit in tempora, quibus Græci, & Latini, implacabili rixa de Spiritus sancti processione dimicabant) constituisset producere loca aliquot ex Athanasio, quæ ad suum institutum pertinerent, illi libri parti titulum fecit.

Liber. Græcus de processione Spiritus sancti agnoscit Symbolum Athanasij.

Ὁμολογία τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, *id est:*

Confessio S. Athanasii.

Sic enim illic symbolum nostrum solet appellare. Mox priusquam illud iisdem verbis, quibus paulò pòst sumus publicaturi, subiiceret, ad eius αὐθεντίαν, id est, auctoritatem communiendam, quæ sequuntur, interposuit ταύτης τῆς ὁμολογίας μέμνηται καὶ ὁ θεόλογος Γρηγόριος, ἐν τῷ τῶν εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἐπαίνων ἐπιταφίῳ. Πρῶτος καὶ μόνος, ἢ κομιδῆ σὺν ὀλίγοις ἀποτολμᾷ τὴν ἀλήθειαν σαφῶς οὕτωσι καὶ διαρρήδην τῶν τριῶν μίαν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας, καὶ τὴν πολλοῖς τῶν πατέρων ἀξιωθεῖσαν περὶ τοῦ υἱοῦ χάριτος, τοῦτο περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς ὕστερον. καὶ μετ᾽ ὀλίγα. ταύτην μοι δοκοῦσιν αἰδούμενοι τὴν ὁμολογίαν, οἵ τε τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς ἕω, καὶ τὰ ἑξῆς. *Huius, inquit, confessionis meminit etiam Gregorius Theologus in oratione de Athanasii laudibus: Ait enim. Primus & solus, aut cum paucis admodum audacter veritatem adeò perspicuè, & palam de Trium vna deitate, & essentia scripto confessus*

Græci docēt Symbolū Athanasij cōfessionē illam esse, cuius meminit Nazianzenus in oratione de Athanasio.

Verba Gregorij NaZianZeni, de hoc Symbolo.

A *feſſus eſt, ac quod multo patrum numero antea* (In Nicena Synodo) *gratificatus fuerat, iſtud poſtea de Spiritu ſancto fecit inſpiratus. Et paulò pòſt. Hanc confeſſionem mihi videntur venerari, & ij qui in Occidente.* (Audi) *& ij qui in Oriente incolunt, &c.* Potuítne, cedo, D. Gregorius, niſi eadem opera verba ipſamet confeſsionis attuliſſet, id quod quæritur clariùs explicare, qui, cùm eius ſummam non modò tradidit, ſed etiam apud omnes Eccleſias in veneratione fuiſſe teſtatus eſt, Nam quod addit in illa oratione Confeſſionem de qua loquitur, oblatam Imperatori (Iouiano) vt Imperator (Conſtantius, Nā βασιλεὺς illic Imperatorem ſignificat) cum Imperatore (Iouiano) & ſermo verus hac confeſsione comprehenſus, cum ſermone (Ariano ſcilicet) quem ſcriptis cōtra veram fidem publicauerant, decertaret, minimè pugnat, cum eo, quod hodie Titulus Græcus, oblatam fuiſſe meminit Iulio Romano Pontifici. Quid enim vetat Athanaſium poſt defunctos Conſtantium, & Iulianum Imperatores qui ipſius perſecuti fuerāt ſanguinē, Pio principi Iouiano, à quo fuerat in ſuam Eccleſiam reſtitutus, eam ipſam tandem obtuliſſe, quàm Romam antea ad Iulium Treuiris miſiſſet, propter aduerſarios, qui ipſum aliquot conciliis iuſtè damnatum videri cupiebant?

Traditione Eccleſiæ Symbolum eſt Athanaſij.

His accedit traditio Eccleſiæ, quàm nemo probare poſsit ire in contrarium, imò verò ex eo, quòd in vetuſtiſsimis Romanæ Eccleſiæ ὡρολογίοις, hæc nunc vocamus vulgo breuiaria ſub Athanaſij nomine eius ad Primam recitatio vſu recepta eſt, dubitari non poteſt, quin Eccleſia à principio ſemper id pro perſuaſo habuerit. Quo fit vt Maiores, qui Romanum officium ſcriptis dimandauêre, hoc ſimul teſtimonio ſuo comprobauerint. Extat liber Gulielmi Durandi, non extremæ ætatis Epiſcopi: de diuinis Officiis, in quo apertè teſtatur ex primaria Eccleſiæ inſtitutione fieri, vt ad Primam Athanaſianum aliquando cantetur, nempe Dominicis, aliquando minimè, id eſt, reliquis diebus. Abhinc, etiam quadringentis annis, de eadem re Ioannes Belethius Theologus Pariſienſis libellum conſcripſit, qui, vbi narraſſet, quatuor probari Symbola, *Secundum*, inquit, « *eſt quod in Prima recitatur, Quicunque vult ſaluus eſſe, quòd* « *ab Athanaſio Patriarcha Alexandrino contra Arianos hæ-* « *reticos compoſitum eſt, licet pleriſque eum Anaſtaſium fuiſſe* «

Dura in rationali diuinorū Offic. lib. 5. ca. 5. numer. 3. Iob. Belethius in explicatione cap. 140.

(Margin letters: B, C, D)

falsò arbitrentur. Quod doctrina, quã continet, reddit testatissimum. Mirè enim congruit cum iis, quæ plenissimis, & prolixissimis commentariis contra Arianos & contra exorientes de incarnatione Verbi hæreses alibi disputauerat. Quinimo, quæ prolixitate aliquantò obscuriora reddiderat, incredibili tum breuitate, tum perspicuitate. Ita nunc explicat, vt ingentes gratiæ agendæ sint Deo, quòd nobis in Ecclesia tantum doctorem exsuscitauerit atque per eum tam illustria documenta de Sancta Trinitate, & Verbi οἰκονομίᾳ, id est, dispensatione: (sic enim veteres Græci incarnationem nominãt) in Epitomen, vt rudiorum animis hærerent tenacius, contraxerit.

Quæ cõtinẽtur Symbolo hoc demonstrant auctorem.

A

Postremò, quo pacto Antiqui Scriptores integra fragmenta his citra diuersitatem similia, subinde inter se sonarent, nisi ex communi aliquo prædio mutuarentur, & ad verba, quæ publicè recepta esse sciebant, communiter alluderent. Augustinus ad verbum habet versum Symboli, *Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus, & tamen non tres omnipotẽtes*, Item, *Deus* Pater, *Deus filius, Deus Spiritus S. & tamen non tres dij, sed vnus est Deus.* Quam extremam clausulam αὐτολεξεὶ (id est iisdem verbis) etiam ad Pascentium repetit. Et in Enchiridio vsurpat simile Athanasianum. *Nam sicut anima rationalis, & caro, vnus est homo, ita Deus, & homo vnus est Christus.* Quæ certè fragmenta sunt, quorum causa authenticum esse maximè negant. Nam ad alia non tam facilè expallescunt, vt nihil mihi necesse sit per reliquos flosculos, quos quilibet sibi legendis Patribus annotare potest, circumagi. Veluti cùm idem Augustinus Soliloquiorum opus claudit hac oratione: *O tres coæquales, & coæternæ personæ, Deus vnus, &c.* Verbis profectò Athanasij, *Tres personæ coæternæ sibi sunt, & coæquales.* Sed quid opus est adduci hominum potiùs, quàm rerum momentis?

Veteres vsurpasse flosculos Athanasianos Aug. li. 5. de Trinit. cap. 8. ibid. Epist. 174. ad Pascen. In Enchi. cap. 36.

B

C

Quod si personis, ad credendum commoueri debemus, anteponamus iudicium Ecclesiæ quæ hoc Symbolum semper habuit pro Catholico, paucorum, eorumque tumentium opinione scientiæ temeritati, atq; insaniis. Si res notas satis sit in controuersiam vocare, quæram, vt mihi probetur Mosem scriptorem esse legis, Paulum suarum Epistolarum omnium, quod mihi non puto alio argumento liquidò demonstrare possint, quam quia hæc est sanorum hominum constans continuataque

Ecclesiæ Auctoritas omnibus præpollet.

D

nuataque

A huatáque traditio; quæ veluti per manus ad nos dimanauerit. Quid angar, Athanasiúsne istud scripserit, an alius: modò pro certo habeam eo concipi, quæ non solùm vera sint, verùm etiam, vt credātur, ad salutem planè necessaria? Quamuis igitur non esset in hanc formam redactum ab Athanasio, tamen manifestum est continere doctrinæ eius corpus vniuersum, quam tot periculis per totum orbem ad extremum vsque flatum aduersus Arianos solus propemodū Episcoporum illa tempestate defendit, vt iam rectè nomen *propugnatoris Athanasij*, vel hac vna de causa obtinere debeat.

Conuelluntur rationes Trinitariorum quibus cōtendūt hoc Symb. pugnare cum doctrina Athanasij, & proindè ei' non esse.

B Ea enim, quorum causa eius negatur, totidem verbis in ipsius operibus disertè supersunt. Extat in eius libro *de communi Essentia Patris, & Filij, & Spiritus S.* præter infinita alia loca, caput integrum, quod inscribitur, *Quod non Tres dij*, vbi indicat tres esse causas, quamobrē ternionem Deorum inficiemur. Primam ponit in Personarum ὁμοουσιότητι, id est, consubstantialitate, alteram in earundem περιχωρήσει circumincessione & inseparabilitate, ab eo constituitur identitas numerabilis, per quam nullum discrimen inter se Hypostases habeant, formæ, roboris, voluntatis, efficaciæ, &c. Quam sententiam Athanasij esse, & quidem Arius fatetur, in disputatione, quam cum ipso habuit apud Probum iudicem.

Liber extat inter opera Athanasij.

C *Velim*, inquit, *optime Iudex, si tamen possibile sit, deprehendere nouum istum suæ artis magistrum* (Aures arrige) *solutis præstigiorum fraudibus conniuentium oculos illudentem, vt enim trium deorum confessionis periculum euadat, subitò eos, vti tres vnus appareant, incomprehensibili phantasmate conflat, dicens, sed hi tres vnus Deus. Rursus, nescio quā conglutinatione & permixtos & coünitos in vnum Deum redegerat, ecce iterum eos separatos, ac triformes ostendit dicens, Et hic vnus Deus Trinitas est.*

Nota magistrum huius doctrinæ Athanasium nominari ab Ario.

D Quo fit vt Sulpitius Seuerus eum in quodam Concilio ab Arianis Sabellianismi damnatum fuisse commemoret. Nec minore impudentia vellicant, quod ex Filio hic dicatur Spiritus S. procedere, quasi cum Græcis de Spiritus processione Athanasius senserit. In quo se produnt antiquæ lectionis prorsum ignaros, quòd nesciant disputationem, *A Filióne procedat Spiritus S.* multò post tempora Athanasij non tantùm emersisse, verùm etiam veteres omnes Græcos antè Photij Pa-

Athanasij Sabellianismi damnatus, portētū. Sulp. l. 2. Epito.

Secūdus locus quem negant esse Athanasij,

de processione S.Spiritus ex Filio.

triarchæ Constantinopolitani Nomocanonis authoris,qui huic disceptationi solemnem auctoritatem primus dedit (fuerit enim repressa in Theodorito Cyrilli Episcopo,vt apparet ex Cyrilli Alexandrini Patriarchę capitibus, & actis Ephesini Concilij) omnes, inquam, Gręcos veteres palam scriptis approbasse,quod isti tradunt,Id signatis tabulis, Domino misericordam suam nobis prætendente, aliquando demonstraturi sumus.

Quo tempore hæc quæstio orta sit in Ecclesia.

Intereà doceo Athanasium in ea quoque fuisse sententia.Is in Epistola ad Serapionem,de S.Spiritu,cuius initium:*literæ tuæ sacræ dispositionis redditæ mihi sunt in Eremo*, perspicuè ait ἐκ τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα ἐκλάμπειν, Ex Verbo Spiritum elucere. Quod deinde oratione quarta contra Arianos pagina operum 233 declarans, *Non enim*,inquit,*tria principia introducimus,cùm nō tres soles ad comparationem adducimus, sed vnicum solem, eiúsque splendorem,Vnicámque ex ambobus lucem.* Et oratione secunda contra eosdem. *De eo accipit Spiritus sanctus, non contra.* Itē sub extremum libri de vnitate fidei ad Theophilū. *Quemadmodum ergo duo ligna coniuncta, missa in fornacem ignis,& de duobus lignis procedit flamma inseparabilis,sic de Patre,& Filij virtute,procedit Spiritus sanctus ipsam virtutem deitatis habens.* Quod in vna Epistolarum ad Serapionem sæpius testatur. *De sua*, inquit, *essentia Spiritum sanctum existentem Deum de se essentialiter,suis Apostolis & sua sponsa Ecclesia demonstrando Christus affirmauit dicens, De meo accipiet,id est,de mea essentia. Et Spiritus Sanctus est coëssentialis Filio,à quo habet omnia,quæcūque habet.Et ille* (Spiritum S.intelligit) *me glorificabit,id est,in se meam, vt habet à me deitatem,me gloriosum Deum demonstrabit,sicut & ego glorifico Deum Patrem meum,id est,sicut in me ab ipso eius habeo deitatem.* Et Christus de suo Spiritu dixit, *Non loquitur à semetipso, sed quæcunque audit loquitur, id est, non est,vt sit expers principij Spiritus,quod est proprium Patris,sed maximè,& propriè est ab ipso Filio, à quo accipit,vt sit Deus essentialiter, ab eo etiam audit, quæ & loquitur.* Hoc repetit in oratione de concilio Niceno, *Spiritus sanctus,ait,quicquid habet, habet à Verbo Dei.Et, damnat Ecclesia hic congregata inuentores huius hæreseos* (Arianæ) *& Spiritum S. increatum Deum verum, hypostasim de Patris & Filij hypostasibus eisdem coëssentialem confitetur.*

Athanasius credidit Spiritū S. à Filio esse.

Ioan 19.14

Ibid.

Ioan. 16.13

Tertia impugnatio Trinitariorum.

Quòd

A Quòd autem Cazanouius in priore ad Caluinum Epistola, addit ex eo argui suppositiium, quod nusquã apud Græcos habeatur, si velit dicere nusquam Græcè extare, singularis certè & digna hæretico frons, negare id, cuius ad manũ porrectur probatio. Græca enim exẽplaria pridem in totam Europam diuulgata sũnt, Parisiis, Basileæ, aliísque ex locis multis: deinde verò cum Latino collata per Georgium Vuicelium. Præterea eodem argumento opera eiusdem Athanasij fere omnia reiiceremus, quòd nondum Græcè vspiam typis quidem expressa inueniantur. Sin à Græcis non recipi significa-B re cupit, concedo recentiores fortasse Græcos propter controuersias, quæ inter eos, & Latinos de Spiritu sancto olim natæ sunt nonnulla immutare potuisse, aut etiam pro Catholico non habere, odio Latini nominis. Verùm quod ad Priscos attinet, vt ego inficior, sic mecum Gregorius Nazianzenus, quemadmodum paulò superius confirmaui, pernegat.

Quomodò Græcè extet, & habeatur.

Quinimò tu Cazanoui Satanæ eques perdite, postrema tua ratiocinatione de recentioribus Græcis pernegas, dum subiicis. Si, inquam *Athanasij est, cuiusnam illud* C *erit quod nunc Græcorum, Seruiorum, Russorum & Moscorum Ecclesia sub eiusdem Athanasij titulo retinent, ac pro genuino agnoscunt?* Omnes igitur has Ecclesias imbuit opinio eius, quod contra te quærimus, ac habent tua confessione etiam hodie Græci Symbolum nomine Athanasij aliquantò quidem, quando tu id vis, à Nostro diuersum, sed tamen Athanasianum. Nam alia in re à nostro distare, quã vbi Spiritus sancti ex Filio progressio tangitur, numquam crede mihi ostendes. Quare tui sæpius etiã atque etiã rogati, vt illud tantopere, quemadmodũ vociferantur, diuersum proferrent, non dico no-D luerunt, sed non potuerunt. Quæ est hæc impudẽs audacia? Quæ hæc audax impudentia, *obsecro*, mendacio, imò verò falso testimonio suam impietatem propagare? Perinde enim agitis, atque si docere cuperetis Nicenũ nostrum Symbolum à Græco planè esse diuersum, quia in eo, quod Græci retinent, particula *Filióque* non sit addita? Vobis ita turpiter profligatis tempus est, vt non solùm exemplar Græcum è Baiffij manuscripto codice proferamus, sed etiam illud nostris commentariis à rictibus vestris repurgemus.

Postrema ratio Trinitariorum contra auctorem Symb.

Vnde hoc Symbolum desumptum sit.

Hoc Symbolum reperi in libro Græco manuscripto de processione Spiritus sancti, quē Lazaro Baiffio oratori Regis Francisci 1. apud Venetos, obtulit Dionysius Græcus Episcopus Zienensis & Firmiensis an. 1533. Cui affine est, quod olim euulgauit Basileæ Nicolaus Bryling. deinde in Gallia an. 1565. Hēricus Stephanus. Diuersitatem ad hanc marginem adiiciam, vt quæ extant exempla fideliter conseruentur, sicque transmittantur ad posteros, donec alicunde Athanasianæ confessionis exemplar germanū prodeat, ad quod ista possint emendari. Primum autem obserua loco prolixæ inscriptionis, quæ Græcè sequitur, impressa, quorum modò memini, Exemplaria simpliciter legere.

A B

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ἁγίου Ἀθανασίου.

Symbolum sancti Athanasij.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ καθολικῆς πίστεως τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἰούλιον πάπαν.

C

1 Ὅστις [1] ἂν βούληται σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ κρατεῖν τὴν καθολικὴν πίστιν, ἣν εἰ μή τις ἕκαστος σῶαν, καὶ ἀμώμητον τηρήσῃ, ἄνευ δισταγμοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολεῖται:

2 Πίστις δὲ ἡ καθολικὴ αὕτη ἐστὶν, ἵνα ἕνα θεὸν ἐν τριάδι, καὶ τριάδα ἐν μονάδι σεβώμεθα: μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν [2] διαχωρίζοντες.

3. Ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ ὑπόστασις τοῦ πατρὸς, ἄλλη τοῦ υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου πνεύματος.

D

4. Ἀλλὰ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος μία ἐστὶν ἡ θεότης, [3] μία ἐστὶν ἡ δόξα, συναΐδιος ἡ μεγαλειότης.

5. Οἷος ὁ πατὴρ, τοιοῦτος ὁ υἱὸς, τοιοῦτο [4] τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

6. Ἄκτιστος ὁ πατὴρ, ἄκτιστος ὁ υἱὸς, ἄκτιστον καὶ τὸ πνεῦμα

1. *In impress. exēp.* ὅστις βούλεται.

2. μερίζοντες.

3. υἱοῦ ἡ δόξα.

4. καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα.

A πνεῦμα τὸ ἅγιον.

7. Ἀκατάληπτος ὁ πατήρ, ἀκατάληπτος ὁ υἱός, ἀκατάληπτον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· αἰώνιος ὁ πατήρ, αἰώνιος ὁ υἱός, αἰώνιον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

8. Πλὴν οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλὰ εἷς αἰώνιος: ὥσπερ [5] οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι, οὐδὲ τρεῖς ἀκατάληπτοι, ἀλλ' εἷς ἄκτιστος, καὶ εἷς ἀκατάληπτος.

9. Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ πατήρ, παντοδύναμος ὁ υἱός, παντοδύναμον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. B πλὴν οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος.

10. Οὕτω θεὸς ὁ πατήρ, θεὸς ὁ υἱός, θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς θεοί, ἀλλ' εἷς θεός.

11. Ὁμοίως κύριος ὁ πατήρ, κύριος ὁ υἱός, [6] κύριον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πλὴν οὐ τρεῖς κύριοι· ἀλλ' εἷς ἐστὶ κύριος.

12. Ὅτι ὡς [7] ἰδίαν μίαν ἕκαστον ὑπόστασιν θεόν, C καὶ κύριον ὁμολογεῖν τῇ Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ βιαζόμεθα· οὕτω τρεῖς θεούς, ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν τῇ καθολικῇ εὐσεβείᾳ κωλυόμεθα.

13. Ὁ πατὴρ ἀπ' οὐδενός ἐστι, * οὔτε μὴν κτιστὸς οὐδὲ γεννητός.

14. Ὁ υἱὸς ἀπὸ τοῦ πατρὸς μόνου ἐστίν, οὐ ποιητὸς οὐ κτιστὸς, ἀλλὰ γεννητός.

15. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ D υἱοῦ, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐδὲ γεννητὸν, ἀλλὰ ἐκπόρευτον.

16. Εἷς οὖν ὁ πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες, εἷς υἱός, οὐ τρεῖς υἱοί· ἓν πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια.

17 Κἂν ταύτῃ τῇ τριάδι οὐδὲν πρότερον, ἢ ὕστερον, οὐδὲν μεῖζον, ἢ ἔλαττον, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ συναΐδιαι εἰσὶν ἑαυταῖς, καὶ ἴσαι.

[5] In iisdē imp. exempla. hac. trāsponuntur, οὐδὲ τρεῖς ἀκατάληπτοι, οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι.

[6] Κύριος.

[7] Ἰδία.

* ποιητός.

10. Ὥστε κατὰ πάντα (καθὼς εἴρηται) καὶ τὴν μονάδα ἐν τριάδι, καὶ τὴν τριάδα ἐν μονάδι σέβεσθαι δεῖ. Ὁ γοῦν βουλόμενος σωθῆναι, οὕτω περὶ τριάδος φρονείτω. A

19. Πλὴν ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς αἰώνιον σωτηρίαν, ὅπως καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔτι ὀρθῶς πιστεύσῃ.

21. Ἔστι γὰρ πίστις ὀρθὴ, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστι. B

28. Θεὸς, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς, καὶ ἄνθρωπος ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς ἐν τῷ αἰῶνι τεχθείς.

22. Τέλειος θεὸς, καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφιστάμενος.

23. Ἴσος τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττων τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ὃς εἰ καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ δύο ὅμως, ἀλλ' εἷς ἐστὶ Χριστός. C

24. Εἷς δὲ οὐ τροπῇ τῆς θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψει τῆς ἀνθρωπότητος εἰς θεόν.

25. Εἷς πάντως, οὐ συγχύσει τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἑνότητι τῆς ὑποστάσεως.

26. Καὶ γὰρ ὡς ἡ ψυχὴ λογικὴ, καὶ ἡ σάρξ, εἷς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ὁ θεάνθρωπος, εἷς ἐστὶ Χριστός.

27. Ὃς ἔπαθε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ κατῆλθεν εἰς ᾅδου, ἀνέστη ἐν τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν. D

28. Ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ, καὶ πατρὸς παντοκράτορος, ὅθεν ἥξει κρῖναι ζῶντας, καὶ νεκρούς.

29. Οὗ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται

A στήσονται μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν, καὶ ἀποδώσουσιν ἐξ ἰδίων ἔργων τὴν ἀπολογίαν.

30. Καὶ οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες πορεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ φαῦλα, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

31. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν ἐὰν μή τις πιστῶς πιστεύσῃ, σωθῆναι οὐ δυνήσεται.

[1] SYMBOLVM SANCTI ATHANASII.

B

Titulus copiosior sic habet. Expositio Confessionis Catholicæ fidei magni Athanasij, Patriarchæ Alexandrini, ad Iulium Papam.

QVicumque vult saluus esse, ante omnia opus est, vt teneat[2] Catholicam[3] fidem.

[4] Quam nisi quisque [a] integram, inuiolatámque seruauerit, absq; dubio in æternum peribit.

C Fides autē Catholica hæc est, vt [5] vnum Deum in Trinitate & Trinitatem in vnitate veneremur.

[6] Neque confundentes personas, neque [b] substantiam separantes.

[7] Alia est enim persona Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti.

Sed Patris, & Filij, & Spiritus sancti, [8] vna est diuinitas, æqualis gloria, coæterna maiestas.

D [8] Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus.

[9] [c] Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus.

[10] [d] Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.

[11] Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus.

a Saluam seu irreprehensam.

τριὰς καὶ μονάς.

ὑποστάσεις.

b οὐσίαν.

c ἄκτιστος.

d ἀκατάληπτος, incomprehensibilis.

Et

Et tamen non tres æterni, sed vnus æternus. A

Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed vnus increatus, & vnus immensus.

e. παντοδύναμος.

Similiter e omnipotens[12] Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus.

Et[13] tamen non tres omnipotentes, sed vnus omnipotens.

Ita[15] Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. B

Et tamen non tres dij, sed vnus est Deus.

Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus.

Et[14] tamen non tres Domini, sed vnus est Dominus.

f. Seu propriè.

[16] Quia sicut f sigillatim vnamquamque personam Deum, & Dominum cõfiteri Christiana veritate compellimur: [17] ita tres Deos, aut Dominos dicere Catholica religione prohibemur. C

[18] Pater à nullo est factus, nec creatus, nec genitus.

[19] Filius à Patre solo est, [20] non factus, nec creatus, sed [21] genitus.

g. ἐκπορευτόν.

[22] Spiritus sanctus à Patre, & Filio, nõ factus, nec creatus, nec genitus, sed [23] g procedens.

[24] Vnus ergo Pater, non tres Patres, vnus Filius, non tres Filij, [25] vnus Spiritus sanctus non tres Spiritus sancti. D

h. σῶαι, saluæ, integræ.

[26] Et in hac Trinitate nihil prius, aut posterius, nihil maius, aut minus: [27] Sed h totæ tres personæ coæternæ sibi sunt, & coæquales.

i. colenda.

[28] Ita vt per omnia, sicut iam dictum est, & vnitas in Trinitate: & Trinitas in vnitate i veneranda sit.

Qui

A Qui vult ergo ſaluus eſſe, ita de Trinitate *k* ſentiat.

k ſapiat.

ALTERA PARS SYMBOLI.

SEd neceſſarium eſt ad æternam ſalutem, vt incarnationem quoque Domini noſtri Ieſu Chriſti fideliter credat.

Eſt ergo fides recta, vt credamus, & confiteamur, [29] quia Dominus noſter Ieſus Chriſtus, B Dei Filius, Deus & homo eſt.

[30] Deus eſt ex *l* ſubſtantia Patris, ante ſæcula genitus, & [31] homo eſt ex ſubſtantia matris, in ſæculo natus.

l. οὐσία.

[32] Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali, & carne humana *m* ſubſiſtens.

m. ὑφιστάμενος conſiſtens.

Æqualis Patri ſecundùm diuinitatem, [33] minor Patre ſecundùm humanitatem.

Qui licet Deus ſit & homo, [34] non duo tamen, ſed vnus eſt Chriſtus.

C [35] Vnus autem, non conuerſione diuinitatis in carnẽ, ſed aſſumptione humanitatis in Deum.

[36] Vnus omnino non confuſione ſubſtantiæ, ſed vnitate *n* perſonæ.

n. ὑποστάσεως.

[37] Nam ſicut anima rationalis, & caro, vnus eſt homo: ita *o* Deus & homo vnus eſt Chriſtus.

o. ὁ θεάνθρωπος vno vocabulo.

Qui paſſus eſt pro ſalute noſtra, [38] deſcendit D ad inferos, tertia die reſurrexit à mortuis.

[39] Aſcendit ad Cœlos, [40] ſedet ad dexteram Dei *p* Patris omnipotentis: [41] inde venturus eſt iudicare viuos & mortuos.

p. καὶ πατρὸς παντοκράτορος, & Patris omnitenentis, in omnia habentis imperium.

Ad cuius aduentum omnes homines [42] reſurgere habent cum corporibus ſuis, & [43] reddituri ſunt de factis propriis *q* rationem.

q ἀπολογίαν, defenſionem.

Et

Et qui bona egerunt, ibunt in [44] vitam æternam, qui verò mala in ignem [45] æternum.

[46] Hæc est fides Catholica, quam nisi quisque fideliter [r], firmitérque crediderit, saluus esse non poterit.

Superius Symbolum Athanasij verbis aliquantulum immutatis Constantinopolitani sic Græcè legunt, & recitant.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ἡμῶν Ἀθανασίου, τοῦ μεγάλου ὁμολογία τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣν ἔδωκε πρὸς Ἰούλιον πάπαν Ῥώμης.

1. Τῷ θέλοντι σωθῆναι πρὸ πάντων, ἀνάγκη τὴν καθολικὴν πίστιν κατέχειν· ἣν εἰ μή τις ἀκεραίαν, καὶ ἀπαράθραυστον συντηρήσειεν, ἀναμφιβόλως εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολεῖται.

2. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ καθολικὴ πίστις, ἕνα θεὸν ἐν τριάδι, καὶ τριάδα ἐν μονάδι σέβειν ἡμᾶς, μήτε τὰ πρόσωπα συγχέοντας, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντας.

3. Ἄλλο γάρ ἐστι τὸ τοῦ πατρὸς πρόσωπον, ἄλλο τὸ τοῦ υἱοῦ, ἄλλο τὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μία ἐστὶ θεότης, ἴση δόξα, συναΐδιος μεγαλειότης.

5. Οἷος ὁ πατὴρ, τοιοῦτος ὁ υἱὸς, τοιοῦτον τὸ ἅγιον πνεῦμα.

6. Ἄκτιστος ὁ πατὴρ, ἄκτιστος ὁ υἱὸς, ἄκτιστον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

7. Ἄπειρος ὁ πατὴρ, ἄπειρος ὁ υἱὸς, ἄπειρον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

8. Οὐ μὴν τρεῖς ἀΐδιοι, ἀλλ' εἷς ἀΐδιος· οὕτως οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι, οὔτε τρεῖς ἄπειροι, ἀλλ' εἷς ἄκτι-

στος

A στος, εἷς ἄπειρος.

9. Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ πατὴρ, παντοδύναμος ὁ υἱὸς, παντοδύναμον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος.

10. Οὕτω καὶ θεὸς ὁ πατὴρ, θεὸς ὁ υἱὸς, θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μὴν τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς θεός.

11. Οὕτω κύριος ὁ πατὴρ, κύριος ὁ υἱὸς, κύριος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μὴν τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἷς κύριος.

B 12. Ἐπεὶ καθ' ὃς ἕκαστον τῶν προσώπων θεὸν ἢ κύριον ὁμολογεῖν ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμεθα, οὕτω καὶ τρεῖς θεοὺς, ἢ κυρίους λέγειν ἡ καθολικὴ θρησκεία κωλύει.

13. Ὁ πατὴρ τοίνυν ὑπ' οὐδενός, οὔτε πεποίηται, οὔτε ἔκτισται, οὔτε γεγέννηται.

14. Ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς μόνου ἐστὶν, οὐ ποιηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλὰ γεννηθείς.

C 15. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, παρὰ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, οὐ ποιηθὲν, οὐ κτισθὲν, οὐ γεννηθὲν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον.

16. Εἷς τοίνυν πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἷς υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοὶ, ἓν πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια.

17. Ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ τριάδι οὐδὲν πρότερον, ἢ ὕστερον· οὐδὲν μεῖζον, ἢ ἔλαττον, ἀλλὰ τὰ τρία πρόσωπα συναΐδια ἑαυτοῖς ἐστὶ, καὶ διὰ πάντων ἴσα.

18. Οὕτως ὡς κατὰ πάντα, καθὼς ἤδη εἴπομεν, καὶ τὴν τριάδα ἐν τῇ μονάδι, καὶ τὴν μονάδα ἐν τῇ τριάδι D σέβειν ἡμᾶς.

Ὁ βουλόμενος τοίνυν σωθῆναι, οὕτω περὶ τῆς τριάδος φρονείτω.

19 Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, καὶ τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σάρκωσιν πιστῶς κατέχειν.

20 Ἔστι τοίνυν βεβαία πίστις, ἵνα πιστεύωμεν, καὶ ὁμολογῶμεν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, θεὸν καὶ ἄνθρωπον εἶναι.

21. Θεὸν

21. Θεὸν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς, πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα, καὶ ἄνθρωπον ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς, ἐν χρόνῳ γεννηθέντα. A

22. Τέλειον θεὸν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς, καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφεστῶτα: ἴσον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττονα τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

23. Ος εἰ καὶ θεός ἐστι, καὶ ἄνθρωπος, οὐ μὲν δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶ Χριστός.

24. Εἷς δὲ οὐ τῆς θεότητος μεταβληθείσης εἰς σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τοῦ θεοῦ προσληφθείσης. B

25. Εἷς παντελῶς οὐ φυρμῷ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῇ τοῦ προσώπου ἑνότητι.

26. Ωσπερ γὰρ ἡ λογικὴ ψυχὴ, καὶ ἡ σάρξ εἷς ἐστὶν ἄνθρωπος: οὕτω καὶ ὁ θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστι Χριστός.

27. Παθὼν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, κατελθὼν εἰς τὸν ᾅδην, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάς. C

28. Καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ, καὶ πατρὸς, ἐκεῖθεν ἥξων κρῖναι ζῶντας, καὶ νεκρούς.

29. Οὗ πρὸς τὴν παρουσίαν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται, μετὰ τῶν ἰδίων σωμάτων, ἀποδώσοντες λόγον περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν.

30. Οἱ μὲν οὖν ἀγαθὰ πράξαντες, εἰς τὴν αἰώνιον ἀπελεύσονται ζωήν· οἱ δὲ τὰ φαῦλα, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. D

31. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις· ἣν εἰ μή τις πιστῶς, καὶ βεβαίως πιστεύσειεν, οὐχ οἷός τε ἔσται σωθῆναι.

SYM

SYMBOLVM ATHANASII COMmentariis huic æuo accommodatis illustratum.

1 *Symbolum.* De nomine Symboli nihil videtur dicendum, quàm quod scripsit Pachymeres Dionysii interpres in tertium caput Ecclesiasticæ Hierarchiæ, significare τὸν ἔρανον, *collectam,* καὶ τὸ διδόμενον εἰς δεῖπνον, *& id quod confertur pro cœna,* vt apud Terentium in Andria, *Symbolum dedit,* Et, *Te ad symbolum venire vnctum, & hic cura & sumptu absumitur, non pudet?* id est, ad cœnam, ad quam parandam multi contulerunt. Inde enim ἀσύμβολος dicebatur, qui gratis cœnam sumpserat. Hac ex significatione plerique breuem illam fidei articulorum enumerationem Symbolum appellatam censuerunt, quod quisque Apostolorum aliquid in commune ad regulam, tamquam mensam credentibus instruendam, contulisset.

Symbolum vnde dicatur.

Idem in Phormi.

Aug. in Sym. & Serm. 181. de Temp.

Quoniam autem sonat etiam signum, ac quasi tesseram, maluerunt alij ducta à tessera militari similitudine, quæ militibus, vt se agnoscant mutuo datur, Symbolum fidei vocari, quasi indicium, & signum, per quod milites Christi à falsis fratribus, Sathanæ merentibus discernantur.

Etiam pro signo & tessera sumitur.

Ruff. in Symbolo.

Interea verò putauerim, vt aliquid de meo afferam, quadrare huc tertiam quamdam acceptionem, cuius gratia Aristoteles pulchrè dixit Elementa, *quæ inter se qualitate vna communicant,* συμβάλλειν communicare. Solebant Græci in pactis conuentis vti quibusdam tesseris, quæ loco tabularum, syngrapharúmque essent, ex quibus ius diceretur, quæ & vocarentur Symbola. Ergo summa fidei compendio verborũ cõcepta, siue ab Apostolis, siue ab Ecclesia, verè existit Symbolũ, quod ea in iudiciũ Ecclesiæ relata, declaret penes eũ religionis veritatẽ esse, qui ipsam in suæ fidei probationẽ confert. Nam certè penes illum consistit religionis veritas, cui bene credulitate conuenit cum doctrina Apostolica, cuius Symbolum est consensionis, conuentíque nota certissima.

Tertia Symboli acceptio

Arist. 2. de ortu. cap. 4.

Talia autẽ Vuicelius in suo Euchologio duodecim pro temporibus aduersum hæreses varias edita commemorat. Quamquam autem his multo plura accẽseri

Duodecim fidei Symbola vti extent.

possunt ex Epiphanij Anchorato, Hieronymi confessionibus, Ignatij Epistolis, Iustini martyris libro de Fide, aliis denique veterum monumentis: tamen quatuor duntaxat pro authenticis habet Ecclesia. Primum Apostolorum, quod conditum ab Apostolis, itémque receptum fuisse sua tempestate testantur Clemens Romanus in Epistola ad Iacobum Episcopum Hierosolymorum, Tertullianus contra Praxeam, & in libro de velandis virginibus, Irenæus lib. 3. contra hæreses cap. 4. & lib. 1. cap. 2. Cyprianus, aut potius Ruffinus in commentariis in Symbolum, quæ extant inter Hieronymi opera. Hieronymus ipse in quadam Epistola ad Pammachium. Ambros. epist. 81. Origenes in proœmio librorum de principiis, Aug. sermone 2. Dominicæ in Ramis palmarum, & in vigilia Pentecostes ad Catechumenos, Leo Magnus epist. 13. ad Pulcheriam Augustam, Isidorus Hispalensis Etymol libro. 6. cap. vlt. & de Eccles. officiis lib. 2. cap. 23. Nec dubito multò plures extare, qui idem tradant, sed hos interim enumerare tam diligenter libuit, vt indicarem præfractam temeritatem Erasmi, & Caluini, qui primi ausi sunt vertere in quæstionem, num Apostoli verè essent authores Symboli, quòd circumfertur ipsorum nomine, ne, vt interpretor, arguerentur discedere à decretis Apostolorum, sicubi deprehenderentur à Symbolo deerrare. Quod certè contigit Caluinistis: qui articulum de descensu Christi ad inferos non putant esse γνήσιον *genuinum & germanum.*

Sequitur Nicenum. Sic autem appellatur, quod Niceni Patres eius primam, & præcipuam partem, vsque ad, *Et in Spiritum sanctum*, conflarint, vt Ruffinus docet in historia Ecclesiastica. Sequentia enim, *Dominum & viuificantem, qui ex Patre procedit*, ad ipsum vsque, *Amen*, à Patribus in Constantinopolitano addita sunt, vt post Isidorum significat Gratianus distinctione decima quinta. Particula autem, *Filiòque*, à Latinis consita est, cum hoc capite: *Qui ex Patre procedit*, vt apparet ex Constantinopolitani concilij actis, & ὁμολογίᾳ Græcorum, quod ne Petrus quidem Lombardus negat. Historici illam insitionem factam dictitant in Lateranensi tertio, sed si non fallit Alexius Aristinus diaconus Constantinopolitanus

Quatuor tū tū sunt Apostolorum

Hiero. to. 2

Aug. serm. 115. & 121 tom. 10.

Erasmus in præf. Parab. Matt.

Erasmus & Caluinus primi Symbolum Apostolorum in dubium reuocarunt.

lib. 1. hist. Eccl. cap. 6.

Nicenum Symbolum cur dicatur.

Lib 1. sent. dist. 11.

A tanus in fragmentis, quæ penes me habeo ex ipsius libro qui inscribitur συνοπτικὸς τῶν ὅλων κανόνων τῶν ἐκ τε-θέντων παρὰ τῶν οἰκουμενικῶν ἁγίων ἓξ συνόδων, καὶ τῶν μεταξὺ τῶν ἐν τῶν τοπικῶν, id est, compendium vniuersorum canonum, qui in sex œcumenicis Conciliis conditi sunt, & in particularibus quę inter ea celebrata sunt fuit, multò antiquior. Nempe in Romano Concilio, quod Damasus pontifex sub tempora Constantinopolitani primi collegit aduersus τὴν υἱο πατρείας αἵρεσιν, filio patrique communem hæresim, vt ipse loquitur, sed de eo aliàs, aduersus Bezam, qui in nouo Testamento apud Henricum Stephanum an. 1565 typis excuso, hanc particulam reposuit inter eas, quæ à Synodo Constantinopolitana Niceno Symbolo adiectæ sunt, magna profectò antiquitatis ignoratione.

B

Tertium fuit Athanasij, de cuius authoritate in tertij huius libri ingressum fusè disseruimus. Hoc quidem nonnulli olim Anastasio Patriarchæ Antiocheno viro sanctissimo iuxtà, ac eruditissimo, cuius opus περὶ πίστεως id est, de fide in Bibliotheca regia saluum est, tribuerũt Sed hi videntur delusi vicinitate non solùm nominis. verùm & fidei, quæ in vtroque, vt Historiæ Ecclesiasticæ produnt, eximia micuit. In eo autem tractat Athanasius, quæ de S. Trinitate, & beata incarnatione nobis sentiẽda sunt, quòd sua tempestate præcipuè cum hæresibus hæc duo mysteria reuellentibus. Ecclesia confictaretur. Quartum tribuitur D. Gregorio Magno, ac in plerisque exemplaribus principio Registri ipsius ascribitur.

Symbolum Athanasij tertium id est de fide.

C

Arg. Symboli Athanasiani.

Quartum Symbolum: est Gregorij.

2 *Ante omnia, vt teneat Catholicã fidẽ*, Quod ad Catholicę titulũ attinet, puto eã vocẽ ab Apostolis inuẽtã, & ĩ ipsorũ Symbolũ relatã esse primò, vt eã opponerẽt Iudaicę fidei, atque religioni, quę tãtũ in Israële minima orbis portione recepta erat. Deinde, vt perfringerent Iudæorum obduratam opinionem de nõ recipiendis in societatem, & communionẽ gẽtibus, cuius causa etiam ipsos Concilium inire, Act. 15. oportuit. Ecclesia ergò & fides erat olim Iudaïca, certæque nationi addicta, post Christum Catholica, & vniuersalis effecta est, id est, vt Optatus, & Augustinus aduersus Donatistas contendunt, qui eam meridianæ suæ plagæ alligare conabantur, vbique & toto orbe diffusa. Quod aliquantò prius Athanasius noster docuerat in quæstionibus ad

Vnde Catholicæ nomẽ ductum sit.

D

Op. lib. 2. contra Par. Aug. in collat. Cart. & epist.

48. & 163. Orig. in 10. Rom. Athan. q. 71.

Antiochum principem. Vbi enim tradidisset Ecclesiam nomen sortiri à vocatione, & electione Domini *Catholica autem,* inquit, *vocatur, quod per totum mundum diffusa sit.* Nempe, vt Origines scripsit, *nō est vna gens, quemadmodum Assyrij, Scythæ, Chaldæi, quippe quæ coalescat ex omnibus gentibus, nec speciatim sit gens aliqua, sed ipsemet orbis,* & οἰκουμένη, id est, habitabilis terra (ait Hieronym.) *ex vniuersitate gentium constans.* Vnde Augustinus rectè culpat Donatistas, quòd nomen Catholicæ, non vniuersitate gentium, sed plenitudine sacramentorum definirent. Cùm igitur locus Ecclesiæ non iam sit Iudæa, sed totus quàm amplè patet orbis, tam rectè ei nomen istud conuenit, quàm quod Patres ad idem declarandum vsurpauerunt. Ecclesiam appellauerunt οἰκουμενικήν, itémque Concilium Oecumenicum, quia cùm est indictum, vniuersi orbis pastoribus interesse, sententiam etiam dicere liceat. In eo quippe debent & solent tractari, quæ ad cunctam Christiani nominis rempublicam pertinent, quæ omnes Christianos ordines æqualiter attingit.

Aug. ep. 48 & 49. & in breuiculo.

Concilium œcumenicū vnde sit dictum

Respondet prætereà Communioni Sanctorum, quæ etiam commemoratur in Symbolo Apostolico, túmque vna ex parte opponitur singularitati Iudæorum, de qua satis dictum est, altera autem dispersioni gentium, in quam profecturum Christum Iudæi criminabantur, nec planè quidem absurdè, cùm certè Dominus Filios Dei, *qui dispersi erant per orbem* non tam locis, quàm religione, quàm fide, quàm moribus, *congregaturus foret in vnum,* sicuti alibi prodidit Ioannes, hoc est, in vnam sententiam, in vnam pietatem, in vnam fidem, in vnum cultum, in vnam denique Ecclesiam, in qua rerum omnium ad salutem pertinentium summa est communio, summa consensio. Nam sanè dispersio gentium propriè respicit opinionum, & sententiarum diuersitatem, quæ quanta extaret in gentili populo apparet ex hac Tertulliani oratione, vt interim discrepantes sententias de summo bono, de finibus bonorum & malorum, de immortalitate animorum præteream. *Vnicuique,* inquit, *prouinciæ, & ciuitati suus Deus est, vt Syriæ Astartes, vt Arabiæ Disares, vt Noricis Belenus, vt* » *Africa Cælestis, vt Mauritaniæ Reguli sui: Romanas, vt opi-* » *nor prouincias edidi, nec tamen Romanos Deos eorum, quia Romæ*

Catholica & cōmunio sanctorum, duabus rebus opponitur.

Ioan. 7. 35.

Ioan. 11. 52

Tertul. in Apologetico.

A *Romæ non magis coluntur, quàm qui per ipsam Italiam municipali consecratione censentur, Casionensium, Deluentinus, Narnensium Visidiarius, Æsculanorum Ancharia, Volcinensium Nortia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia, Faliscorum in honore patris, Curris* Quod & repetiuit Prudentius lib. 2. contra Symmachum. Athenagoras autem in Apologia ad Antoninos auxit, ostendens Iliensibus Hectorem, Paridem, Teucrósque Heroas esse sacratissimos, qui tamen finitimis Græcis essent execratissimi: econtrà Achillem Dea genitum, Alexãdrum etiã ipsum ab ipsis referri inter homines perditissimos, qui tamen B Græcis in supremà haberentur veneratione, diuinísq; colerentur honoribus, & sacrificiis. Sic Galli olim adorabamus Teutaten, Hesum, siue Heum, Taranim siue Taramin, Ogmium, & similia portenta, quorum sacra reliquus orbis non modò nesciebat, sed & execrabatur, legibúsque per Romanos Impp. Augustum, Claudium aliósque plures damnabat. Ita de gentium confusione vsurpari poterat, quod de Iudaïco populo sese idolis prostituente olim concionabatur propheta. *Pro numero vrbium tuarum dij tui Iuda.* In Ecclesia verò *vnus Deus,* C *vna fides, vnum baptisma, vna spes vocationis nostræ, vnus Dominus,* præcipui ritus iidem, quorum tamen diuersitas non efficeret, quin idem sentiremus, idem saperemus omnes.

Dij veterũ Gallorum.

Suetonius.

Hier 11.13.
Ephes.4.6.

Ecclesia cur Catholica dicatur.

Itaque in ipsa locum habet, quod Vincentius Lyrinensis in libello pro Catholicæ fidei antiquitate, & veritate demonstrat, Catholicam esse & dici *ratione primùm loci, deinde tẽporis, postremò hominũ, quibus quacumque tandem conditione extiterint semper eius gremium patuit,* testificante Paulo apud Deum neque esse dominum, neque seruum, neq; Iudæum, neque Græcum, neq; ma-D sculum, neque fœminam.

Col.3.11.

Tria enim esse necessaria antequàm aliquid haberi debeat Catholicum, *In ipsa,* ait, *Catholica Ecclesia magnopere curandum est, vt id teneamus quod vbique, quod semper, quod ab omnibus creditum est, hoc etenim est verè propriéque Catholicum.* Sed exemplis res sic diiudicabitur. Ariani deprehenduntur non Catholici, quia etsi eorum hæresis suum virus per totum orbem diffuderit, ac vbique, vt hodie Mahometana lues, viguerit, id tamen neque fuit sempiternum, neque omnibus omniũ temporũ fideli-

Tres notæ fidei catholicæ.

Hæresis nulla Catholicæ nomen vsurpare potest.

bus probatum. Qui enim Arij ætatem antecesserunt, longè aliam fidem commendauerunt posteris, vt ex ipsorum scriptis indicatum est, interim, vt omittam post trecentos annos nouas hæreses ex abysso caput sustulisse, quæ illam penitus de Christianorum animis deleuerint. Contrà Donatistæ, quoniam extra vnum terræ angulum suum dogma minimè spargere potuerunt, in collatione Carthaginensi hæresis conuicti sunt Patres, vt damnationem iustam comprobarent, orsi sunt à Genesi, vbi promissio facta est Abrahæ de infinito semine, déque benedicendis cunctis gentibus per semen ipsius, qui est Christus, Succenturiarunt prophetarum oracula de vocatione gentium, & futura Ecclesiæ amplitudine, adiecerunt Christi prædictiones & iussa de prædicando vniuersis gẽtibus Euangelio, denique deduxerunt in rem præsentem Apostolos diuiso orbe sese per mundum ita disseminasse; vt successione non interrupta edi adhuc posset Ecclesiarum matricum census, ac sic intelligi Deum id, quod promiserat, impleuisse, atque reddidisse. Imò verò, quod mirandum magis est, & annotatum reperitur à Chrysostomo, dum interpretatur hæc verba, *Prædicabitur Euangelium hoc regni in vniuerso orbe in testimonium, atque tum erit consummatio,* intra viginti aut triginta annos fidei præconum vbique ferè auditum fuerat. Quod etiam significare videtur Paulus ad Romanos scribens *tam diuulgatum fuisse vbique Euangelium, Romanorúmque fidem annuntiari per vniuersum orbem.* Et ad Colossenses, *in veritate,* inquit, *Euangelij, quod prædicatum in vniuerso orbe fructificat, deinde,* sub capitis extremum, Euangelium, *quod prædicatum est apud omnem creaturam, quæ sub cælo est.* Nam si vnus Paulus tantùm perfecit, vt à Hierosolymis vsque ad Illyricum circumiectas regiones omnes Euangelio impleuerit, transiturus per Romanos in Hispaniam, quod iam cæteras peregrasset, quid alios Apostolos Apostolicósq; viros existimandũ est peregisse? Bartholomæus sese intulit in remotissimos Indos, Thomas tetendit in Parthos, Matthæus intimos penetrauit Æthiopas, Andræas & Philippus Scythas prædicatione molliuerunt. Ioannes Asiam diuino sermone correxit, Petrus Capadociam atque Galatiam, Bithyniam pariter & Pontum, prouinciásque

Gen 22.16. — Matth. vlt. 19. — Chrys. in Matt. 24. 14. — Rom. 10. 18. — Rom. 1. 8. — Col. 1. 6. — V. 23. — Rom. 15. 19. 24. — *Ex Eucherio Lugd. Episcopo & aliis diuisio Apostolorum.*

consi

A confines dum Iudæis prædicat, circuí postremò Romam illustraturus accessit, Iudas in Mesopotamia, ac Ponti interioribus Euangelizans indomitas gentes fidei subiugauit. Matthias, antequam passurus in Iudæam remigraret, in Macedoniam se contulit. Non cõmemorabo Barnabam, Silam, Marcum, Lucam, & quingentos illos fratres, quorum Paulus meminit, infinitósque alios orbis complures nationes sua prædicatione ad veram religionem conuertisse, orbis vniuersas partes diuisim, quod de vno Alexandro Magno eleganter scribit Hieronymus, non tam bellis, quam victoriis B percurrisse in orbe innumerabiles populos Christo perdomuisse. *1.Cor.15.6*

Sed addam, quod scribit Ambrosius ibi affuisse Euangelij famam, vbi defuit persona prædicantis, quemadmodum admiranda opera, quæ Deus in Ægypto patrarat, famâ fuerant cognita Chananeis in Hierico vt quidem Raab apud exploratores, quos Iosue miserat, testificata est, & spõsa confirmat in Canticis, *Oleum effusum nomen tuum, curremus ad odorem vnguentorum tuorum.* Neque enim fragrantissimum vnguentum latius odorem suum spargit, quàm Verbi Christi odor permana- C uit. Quod vt commodiùs, celeriúsque fieret, Deus, vti per Esaiam promiserat, imperiorum omnia impedimenta sustulit, & vnum longè maximum conflauit, quô de gente in gentem tutus esset transitus, neque vt peregrini, & exploratores è finibus alienis Apostoli, Apostolicive exigerentur. *Euãgelij fama totũ orbem peragrauit.* *Ios.2.10.* *Cant.1.2.* *Es.11.15.*

Quod autem Augustinus asserit, alicubi sua ætatæ remotas aliquas nationes fuisse, licet paucissimas, quibus nondum esset Euangelizatum, quódque Ecclesiasticæ historiæ quasdam nationes recens ad Euangelium fuisse deductas scribunt, intelligen- D dum videtur de communi ciuitatum & regnorum confessione, déque magistratuum, & principum publico instituto. Porrò Catholicæ nomen non est accipiendum, ex quo sectæ multiplicatæ, auctæque sunt, sed ab earum ortu, ante quem nihil tale communiter asseuerabatur. *Quomodo ad aliquas nationes Euangeliũ nõ permearit.* *Aug. in lib. de nat. & grat. cap. 2. & ep. 80.*

Hanc enim totius orbis Christiani communionem hæresis lacerat, atque disrumpit, vt proinde nomen electionis acceperit, quod per eã hęreticus se separet à cõ- *Hæresis Catholicæ opponitur.*

muni fideliũ sentẽtia. Vt enim recta fides Catholica vocatur, id est, vniuersa & communis, iuxta illud Pauli, κατὰ κοινὴν πίστιν secundum comunem fidem, sic praua dicitur particularis, & ab vnitate scissa, etiam si nulla vmquam extiterit tam impia, tam portentosa, quæ Catholici titulo se ornare non tentauerit. Quem vt Donatistæ in Africa obtinerent, Deus bone, quos labores non susceperunt! Primùm audiẽtes illam dici Catholicam, quæ se per vniuersitatem terrarum diffunderet, ausi sunt dicere suam vbique terrarum esse communionem. Deinde cùm formatas epistolas, quo vellent, inquit Augustinus epist. 163. dare non possent, Catholicum nomen non ex vniuersitate gentium, sed ex plenitudine sacramentorum definiendum contenderunt, teste eodem Augustino Epistola 48. & 49. Vt autem illud Catholicis eriperent, non quidem ausi sint dicere falsa esse vaticinia prophetarum de futura Ecclesiæ amplitudine, sed responderunt ea nondum esse impleta, sed vide, quid respondeat Augustinus in lib. de vnitate capit. 9. Deinde Cresconius Donatista clamabat Nostram non esse Catholicam, quia totus orbis ei non communicaret. At excipit Augustinus libr. 3. contra Cresconium cap. 63. & docet omnes gentes, quæ Christiano nomine censerentur, dogmatibus inter se conuenire, reliquum autem mundum quotidie verti in nomen Christianum, quod Catholicis communicaret, sicque Ecclesiam ad reliqua occupanda quotidie diffundi. Postremò Donatistæ vociferabantur Catholicæ vocem humanum esse figmentum, vt Aug. tractat lib. 2. contra Gaudentium, sed facile conuicti sunt Symboli Apostolici authoritate, Credo Ecclesiam Catholicam. Reliqua pete ex collatione Carthaginensi. Hæc autem in pauca libuit restringere, vt quisque melius apud se iudicaret, penes quos sit vera Ecclesia Catholica, nósne, quibuscũ vniuersus orbis fide, & doctrina conuenit, quamtumuis à Romana Ecclesia multi schismate se præsciderint, an aduersarios, qui homines heri nati, nec ante 40. annos vspiam nominati, ne sibi quidem quotidie in summis fidei capitibus consentiunt.

Tit. 1. 4. *Lactant.* *Donatistæ quantum Catholici titulũ habere tentauerint.* *Catholicæ nomẽ quomodo Ecclesiæ conueniat.*

3 *Fidem.* Fides alio modo hîc sumitur, quàm cùm definitur habitus à Deo inspiratus, quo credimus reuelatis. Eo enim sensu virtus est illa Theologa, quæ, Deo donan

Fides habitus quo creditur.

A donante, (*opus enim Dei, vt credatis*, inquit apud Ioannem Dominus, & Paulus, *Donum Dei est, ne quis glorietur*) animis nostris inhærescit, de qua debet intelligi illud Pauli, *Fides est hypostasis rerum, quæ sperantur,* ἔλεγχος *& certitudo rerum quæ non cernuntur.* Hic verò significat id, quod creditur, nempe rem fidei subiectam. Quo sensu tradebat Paulus, vnum esse Dominum, vnam fidem, vnum baptisma, quoniam idem iubemur omnes credere.

Ioan. 6. 29. Ephes. 2. 9. Rom. 11. 1. Fides est id quod creditur. Eph. 4. 5.

Eadē diuersitas cernitur in vocabulo spei. Spes enim B modo est id, quo speratur, ac sic ferè sumitur apud Paulum, & reliquos cùm loquuntur de certa expectatione vitæ æternæ, quæ nobis à Deo promissa est. Modò id ipsum, quod speratur, vt quando ad Colossenses Paulus ait, *spem fidelium positam in cælis*, hoc est, rem quæ speratur; siue beatitudinem, ad quam anhelamus non esse in hoc mundo, &c.

Spes duobus modis sumitur. Col. 1. 5.

4 *Quam nisi quisque integram & inuiolatam seruauerit.* Hinc disce, quanto in periculo versentur, qui vel in vnum dūtaxat articulum fidei impingunt. Nam Atha- C nasius respondet planè idem, quod in argumento non multùm dissimili Iacobus Apostolus, *Qui peccauerit in vno, factus est omnium reus.* Atque hinc Augustinus laudat edictum Imperatorum de vi corrigendis hæreticis, quòd eius occasione multi ad salutis viam, à qua antea deerrauerant, conuerterentur. *Quàm multi* (inquit) *nihil interesse credentes, in qua quisque parte* (hæretica, an Catholica) *Christianus sit, ideo permanebant in parte Donati, quia ibi nati erant, nec eos inde discedere, atque ad Catholicam transire nemo cogebat.* Vnde paulò pòst commemorat gratiarum actiones eorum, quos Deus ad vnita- D tem Ecclesiæ Imperatoriarum legum metu perduxerat. *Alij dicūt, putabamus quidem nihil interesse, vbi fidem Christi teneremus, sed gratias Domino, qui nos à diuisione collegit, & hoc vni Deo cōgruere, vt in vnitate colatur, ostēdit.* Terribilis profectò est Cypriani martyris vox. Quòd verò eundem, quem & nos Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec adiuuare potest tales. Lege totam epistolam, & intelliges excidere ab vna fidei tabula, certissimum absolutissimúmque esse naufragium, cum quo iacta sit salutis omnis alea.

Nulla est ijs salus qui ab Ecclesia desciscunt. Iac. 2. 10. De pœn. dist. 2. §. item apponitur. Au. epist. 48. ad Vincentiū Donatistā. Cyp. ep. ad Magnum filium.

Semiariani quidã erãt. Interea Athanasius noster respicere mihi quidẽ videtur ad suæ tempestatis Semiatrianos, qui fidẽ Catholicã, Nicenámve nõ nisi quadã ex parte recipiebãt. Erãt tum aliqui mediatores, principibus Vrsatio & Valente Pannoniarũ Episcopis, quorũ ductu Semiariani decem conciliabula celebrarunt ad eneruandã vocẽ Homusij, vt extat in quadam oratione Athanasij de Synodis Arimini & Seleuciæ & in Ruffini historia Ecclesiastica. Hi ne viderentur sentire cũ Arrianis, recipiebant quæcumque sanxerat Nicena Synodus præter illã vocẽ. Fatebantur Christũ Deũ de Deo, lumen de lumine, Deũ verũ de Deo vero, quod etiam in Gaudentio Mediolanensi Episcopo notat Hilarius. Alij vt in concilio Syrmiensi, Christum esse, ὁμοιούσιον similis substantiæ prędicabant, abstinendũ, verò decernebãt voce ὁμοούσιον, vt nimis exacta, accurata, curiosa. Atqui, inquit egregiè ,, alicubi Athanasius, *Stannum est simile essentia ipsi argento,* ,, *neque tamen est argentũ.* Hos omnes extra salutis arcam merito collocat, quoniã extra Christi & Ecclesiæ communionem salus non potest consistere, vt quidẽ B. Petrus in suarum Catholicarum priore probat, & Esaias contestatur his verbis, *Gens & regnum, quæ non* seruierint tibi, peribunt. *1. Pet. 3. 21.* *Isa. 6. 12.*

Trinitas est in vnitate est contra. 5 *Vt vnum Deum in Trinitate & Trinitatem in Vnitate.* Sic & alij locuti sunt. Iustinus Martyr in expositione fidei, μονὰς γὰρ ἐν τριάδι νοεῖται, &c. *Vnitas in Trinitate intelligitur.* Gregorius Nazianzenus sub finem orationis ad Heronem philosophum, νῦν δὲ δίδασκε τοσοῦτον εἰδέναι μόνον μονάδα ἐν τριάδι, καὶ τριάδα ἐν μονάδι προσκυνουμένην, παράδοξον ἔχουσαν, καὶ τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἕνωσιν. *Nunc verò doce te vsqueadeò scire solùm vnitatem in Trinitate & Trinitatem in vnitate adorandam esse, mirabilem habentem tum diuisionem, tum vnionem.* Tertullianus contra Praxeam. *Vnitatem in Trinitatem disponimus.* Sed hæc locutio imo verò locutionis intelligentia & comprehensio non caret difficultate, cùm præsertim videatur, vel rerum confusionem, & quasi miscellam, vel contradictionem inducere.

Quid hic Vnitas. Primùm autem dicam de vocabulis, mox rem ipsam aliquantò interius penetrabo. Monadem hîc non intelligimus vnitatem, quatenus habetur principium numerorum more Arithmetico, sed vnam essentiam, acce-

A acceptione magis Physica. Triadem autẽ siue Trinitatem appellamus non trium vnitatem, vt somniauit Gentilis, sed ipsasmet tres personas. Ait igitur Athanasius, vt ad rem veniam, Trinitatem esse in vnitate, id est, in vna diuina essentia siue natura esse tres personas, & contrà, vnitatem esse in Trinitate, id est, in tribus personis, vnam extare diuinam essentiam, vt significetur tres quidem esse diuinas personas reipsa, propriéque distinctas, sed eas tamen esse eiusdem essentiæ, non per collectionem quandam, sed per sinceram, singularémque vnius erga aliam communicationem.

Quid Trinitas.

Quid sit Trinitatem esse in vnitate.

B Et è conuerso eam essentiam in tribus pariter, plenéque citra differentiam vllam reperiri. Hæc enim reciprocantur, & nihil aliud indicant, nisi tres res vnam esse essentiam, ac in eis tantam esse substantiæ vnitatem támque singularem, vt æqualitatem omnino teneant. Nam quicquid de vna pronuntiaueris, de tribus verissimè potest, & debet intelligi, exceptis vocabulis, quæ proprietatem, & quasi formam siue characterem hypostaseon designant, vt non magis sit illud in tribus, quàm in singulis, neque minus in singulis, quàm in tribus. Elegans occurrit exemplum Pampolitani, huícque loco apprimè accommodatum.

In S. Trinitate omnia sunt cõmunia præter propria singularum personarum epitheta.

C *Si tres*, inquit, *homines immortales dixero, ego non intelligo plus posse viuere simul tres, quàm singulos, nec minus singulos, quam totos tres: vnde trium vna est immortalitas, vna perennitas. Sic si æqualiter sunt sapientes, non plus sapiunt simul, quàm singulatim, sed tanta est in vna quoque viritim sapientia, quanta in vniuersis.* Præclarè certè. Nam vti eorum omnium, quæ hoc in mundo inferiore mouentur, vnum est tempus non modò specie, sed etiam numero, sic trium hypostaseon eadem, vna, par, communis, indifferens numero æternitas, sapientia, &c.

Similitudo.

D Subtilior est Rabani Moguntini præsulis interpretatio in libro, qui inscribitur, *Quomodo sit Trinitas in vnitate, & vnitas in Trinitate.* Hanc enim sumit ex vna ac indiuidua trium personarum operatione. Mihi simplicius videtur id quod dixi.

Atque ita in hac locutione Trias est in Monade, prępositio, *In*, non significat aliquam rerum diuersitatem, ne essentia diuina consideretur extra personas, &

ita

τὸ in transitiuè sumitur.

ita quartum aliquid in simplicissima diuinitate inducens, realem distinctionem cõstituatur inter personam & essentiam. Quam vim non semper habere præpositionem, *In*, similes formulæ arguunt, in quibus extrema satis est ratione distingui. Mens est in anima ratiocinante. i. anima ratiocinans, Partes sunt in toto, & totũ in partibus, hoc est, idẽ quod partes, & præterea nihil. Sic tres personæ sunt in vnitate, seu in vna essentia, hoc est, sunt vna essentia, & nihil præterea. Ἐν ὑποστάσεσιν, inquit Damascenus, ἡ θεότης, (ἢ τό γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν) ὑποστάσεις ἡ θεότης *In hypostasibus deitas est*, aut (quod verius est) *deitas est hypostases*. Quod ad hunc modum à Marsilio Scholastico declaratur. *Pro hoc notandum, quod hæc præpositio,* in *aliquandò sonat transitionem, & sic semper significatur diuersitas inter id, quod inest, & inter id cui inest, vt cùm dicimus, scientia est in animo, vel animus est in corpore, aliquando non. Sic esse in alio est esse illud, quomodo dicimus, Totum est in partibus, id est, partes simul sumptæ. Voluntas est in animo intelligente, id est, ipse animus.* Quo præmisso capiendo τὸ *in* transitiuè, nihil est in essentia diuina tamquam in subiecto, vel tamquam in toto, seu etiam, vt in loco. Sic enim sumptum *in* denotat diuersitatem eius, quod inest, ab eo cui inest. Sed quicquid est diuina, essentia est idem, quod ipsa. Transitiuè loquendo nulla persona est in essentia diuina, quia persona non est diuersa ab essentia. Accipiendo autem *in* citra transitionem Catholicus debet concedere, in essentia diuina personarum Trinitatem, quia debet concedere, quòd Essentia est tres Personæ.

Dam. lib. 1. de ortho. cap. 8.

Mars. li. 1. sent. q. 6. art. 3.

Quid sit Deus est Trinitas. seu S. Trinitas est vnus Deus.

Huc porrò quæstio pertinet, Deus est Trinitas, quã locutionem barbaram esse pronuntiauit suo, id est, impio iure Caluinus, non satis assequens, quid in ipsa Dei nomen declararet. Simplicissimè autem dici potest denotare diuinam naturam, vt sit sensus, Natura diuina est Trinitas, siue tres personæ. Totidem enim hypostasibus ad numerum cõmunicatur, atque impertitur. Nec tamen eos prorsus reiicio, qui hoc nomen personaliter interpretantur hanc in sententiã, Diuinæ personæ sunt Trinitas, seu tres. Fruantur etiam, qui probauerint, Bonauenturæ expositione, qui ad vtrumque significandi modum referens, hunc sensum efficit, Deus est Trinitas, id est, diuinitatis personæ sunt tres, modò intelligant

A gant primam, quam attuli, explicationem, videri omnium accommodatissimam, atque attingere altiùs, quæ ad totum integrum caput de Deo pertinent, nempe vnitatem deitatis, cuius causa tres sunt vnus Deus, & Trinitatem personarũ, cuius gratia, vnus Deus est tres.

6 *Neque confundentes personas, neque substantiam separantes.* Personam superiore libro definiuimus, rem intelligentem, quæ per se consistit, substantiam, siue essentiam rei illius, rationem, atque naturam. Has descriptiones habe præ oculis, vt noscas priorem partem huius versiculi rectè Sabellium petere, cui eadem erat B subsistentia Patris, Filij, & Spiritus sancti, posteriorem Arium & Trinitarios, quibus, vt tres personæ, ita tres essentiæ. Confundere autem personas est tres in vnam miscere, & quasi redigere, quod nefas est propter generationẽ & processionẽ, quę res ita distinguũt, vt persona generans, nequeat esse persona genita, aut procedẽs nec è conuerso, quidnã enim seipsum aut producit, aut potest producere? Separare verò est aliud & diuersum facere, quod cadere nõ potest in diuinã essentiã, cùm tres diuinæ hypostases, esse vnum & indifferens planè obti-C neant. Hoc Ambrosius docet dum ait. *Pater & Filius distinctionem habent, separationem non habent,* id est, diuersitatem, vt quæ præmiserat, ostendunt. *Non est,* inquit, *diuersa, nec singularis æqualitas, nec iuxta Arianos Patrem, Filiúmque secernens, nec iuxta Sabellianos Patrem Filiúmque confundens.*

Quid sit persona.

Contra Sabellium & Arium hæc dicuntur.

" *Ambro.* " *lib. 2. de* " *fide c. 2.* *Pater & filius distinctionem habent, sed nõ separationem.*

Eodem sensu verbum diuidẽdi Patres vsurpauerunt. Nam non confitentur personas esse diuisas. nisi admodum ràrò, ac tum diuidere illis est discernere, secernere, distinguere, vt Hetteriano. *Et quamquam* (ait) *indiui-D sibilis sit Deus, diuidere tamen Trinitatem possumus.* Sic apud Theologos Græcos διαίρεσις *diuisio* interdum ad personas refertur & διάκρισιν *discretionem* notat. Nazanzenus, τριὰς ἔχουσα καὶ τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἕνωσιν. *Trinitas & diuisionem & vnitatem seu vnionem habens.*

Heterian. li. 2. de proces. Spiritus cap. 1.

Ad Heronem.

Quoniam autem exemplaria Græca legunt διαχωρίζειν separare, aut μερίζειν partiri, hunc locum aliter possumus interpretari. Substantia non est distrahenda, vel dispertienda, quasi quadam participatione, partitionéve personis tributa sit, aut etiam extra vnius essentiam alterius substantia posita sit, cùm præsertim Pater se

suám

suámque essentiam plenè non ex parte, intra se, non extra Filio Spirituique communicauerit. A

Personæ numero differunt, nō essentiali, sed personali.

7 *Alia enim est persona Patris, alia Filij* Differunt enim hypostases numero, non quidem substantiali, vt impius Gentilis garrit, sed personali. Nam nisi personali distinctione, quæ eadem realis est, & numerabilis, tres hypostases discernerentur, distinctio ipsarum tantùm esset imaginaria. Accidētariam enim, & essentialē non recipit diuinitas: Itaque Damascenus & Nicolaus Methonis Episcopus rectè concedunt, Alium, Alium, & Alium hîc conuenire, Aliud Aliud, & Aliud non item.

ὁμοούσιον vnā numero essentiā significat.

essentia diuina vna re, multa ratione, Ita Thomas.

8 *Vna est diuinitas.* Vna est diuina Essentia non tantùm B specie, vt Trinitarij contendunt, sed & numero, ad quod sacramentum adumbrandum à patribus excogitatū est vocabulum ὁμουσίου. Nam si eo vnitatem Speciei solùm designare voluissent, quid oportebat tanta anxietate illud comminisci cùm sine hoc ab omni æuo Philosophi res eiusdem speciei defendissent? Accedit argumenta Arrianorum veterum semper fuisse suscepta aduersus vnitatem Numeri, vt colligere est ex August. lib. 5. de Trinit. cap. 6. & eiusdem lib. 7. cap. 6. Item ex Athanasij disputationibus, quas habuit contra Arriū Probo iudice C quæ partim in ipsius operibus, partim in B. Vigilij libris reperiuntur. Illa autem fuissent stupidissima si cum ipsis improbāda fuisset Vnitas speciei, tela sua vibrassēt in id, quod vnum numero dicitur. Quàm enim essem iocularis, si tres homines contenderem habere tres essentias specie differentes, quòd tres dicerentur. Postremò hanc fuisse mentem veteris Ecclesię satis docet Nicephorus, cùm Philoponum hæresis nota mulctatū tradit, quia communicatione speciei vnum Deum tres esse scripsisset, vti Porphyrius omnes homines vnum hominem esse ostendit eiusdem speciei participatione. D Hinc enim Damasc. lib. 1. de ortho. cap 8 μία οὐσία ἐν τρεῖς ἀλλήλαις, &c. vna essentia non tres ex inuicem.

Niceph. lib. 18. cap. 48.

Porphyr. in Isagoge.

Qualis quā habeat hic notationem.

Ari. in Categ. cap. de subst.

9 *Qualis Pater talis Filius* Qualis hic designat communem, & substantialem appellationē, vt apud Aristotelem, cùm ait *primam substantiam significare hoc aliquid, secundum verò qualitatem.* In hac autem communi, & essentiali ratione, diuinæ hypostases nullam accipiunt differentiam. Sicut enim Pater est omnipotēs, æternus, infini-

A infinitus, inuisibilis, & quæcunque cogitari possunt ad summi boni rationem pertinentia, ita & Filius, ita & Spiritus S. Id ergo accipi debet de proprietatibus essentialibus, naturam diuinam atque θεότητα deitatem circumstantibus, quales sunt potens æternus, sapiẽs, iustus, perfectus, & proprietates, quas mox percenset sic toti diuinitati cõmunes, vt sigillatim singulis personis congruant.

Notiones sunt propria singularum personarum.

Alia ratio est singularium proprietatũ quæ sunt propriæ cuiusque hypostasis notæ, καὶ γνωρίσματα notiones ac ita vni personarum propriæ, vt reliquis duabus non B conueniant. Solus enim Pater Pater est, ingenitus est, principium sine principio, seipso Deus, & αὐτόθεος. Solus Filius Filius est, genitus est, Verbum est. Similiter Spiritus solus procedens, non Pater, non filius, Solus donũ solus à duobus, & siquę alia sunt quæ ex his consequantur, & pendeant.

Increatum quid sit.

10. *Increatus, immensus.* Præpositio, *In*, vt monet Cicero in topicis negationem inhuiuscemodi significat, *Increatum* siue igitur ἄκτιστον (Nam apud Græcos ἀ similiter in compositione priuat) vocatur quod subsistit quidem, sed tamen sine productione, quæ fit C ex nihilo. Hac de causa Filius etiam & Sanctus Spiritus increati sunt, quia producti quidem sunt, sed ex Patris substantia, non autem ex nihilo, vt paulò post tractabitur.

Immensum quid sit.

Immensum Latinè quidem sonat, quod sine mensura existit, quódque magnitudinis, & plenitudinis non habet terminos, sed per omnia diffusum certis caret limitibus, quibus coërceatur. * Ac ea notione Deus dicitur intra omnia & non inclusus, extra omnia & non exclusus, supra omnia & non elatus, siue, vt Hieronymus alicubi scripsit, omnibus D infusus & circumfusus, quòd cuncta penetret interior, & contineat exterior. De qua re extat Augustini ad Dardanum epistola quinquagesima septima.

** ἀμέτρητον appellat Pachymeres in D. Dionys. pag. 197.*

Deus quomodo sit incomprehẽsibilis.

Verùm in Græco ἀκατάληπτος sonat, si interpreteris, incomprehensibilem. Personæ autem sunt incomprehensæ non quidem sibi inuicem. (Nam Pater nouit Filium, & Filius Patrem, Spiritus quoque penetrat in profunda Dei, sed rebus procreatis, nemine sciente quis sit Filius

Luc. 10. 22. 1. Cor 2. 10.

Rom. 11. 33. Filius præter Patrem ac è conuerso, vt non immeritò exclamat Paulus. O altitudo diuitiarum sapientiæ Dei & scientiæ: quàm *incomprehensibilia sunt opera eius & imperuestigabiles viæ eius.* Quemadmodum enim iuxta Psalmographum, *magnitudinis eius non est finis,* sic iuxta eundem ipsius sapientiæ non est numerus. Id declarat Dionysius Magnus de diuinis nominibus, postquàm monstrasset Deum ita esse causam omnibus, vt sint, vt tamen emineat supra omnem essentiam, *Ipsius*, inquit, *notitia & cognitio omnibus est inaccessa, vt qui supra essentiam omnium eleuatus sit,* καὶ πολλῶν μὲν θεολόγους εὑρήσεις, οὐ μόνον ὡς ἀόρατον αὐτὸν καὶ ἀπερίληπτον ὑμνηκότας. ἀλλὰ καὶ ἀνεξερεύνητον ἅμα καὶ ἀνεξιχνίαστον, ὡς οὐκ ὄντος ἴχνους οὐδενὸς τῶν ἐπὶ τὴν κρυφίαν αὐτοῦ ἀπειρίαν διεληλυθότων, &c. Quæ sic reddi posse putauimus. *Et cùm multorum sint Theologorum inuenta quæ eum non solũ tamquam inuisibilem, & incõprehensibilem celebrarunt: sed & iam inscrutabilem, & imperuestigabilem: tamquam nullum planè reperire vestigiũ liceat, quod ad infinitatem eius occultam possit perducere.* Nullus enim nouit Patrem nisi Filius, & Filium nisi Pater. Eadem ratio de Spiritu S. Nullus enim nouit quæ sunt Dei, nisi spiritus Dei.

Psal. 144. 3. Psal. 156. 5. Dionys. de diuinis nominib. c. 1.

Persona altera alterã cõprehẽdit. Ac quamuis rebus omnibus procreatis sit immensus, & incomprehensus, tamẽ sibi mensus est & finitæ comprehensionis, persona altera alteram plenè, & omnino comprehendente atque cognoscente. Hanc ἀκαταληψίας *immensitatem* ad Essentiæ quoque eius incomprehensibilitatem referre possumus, cùm ne eam quidem mentes separatæ, quæ sempiterna alioqui fælicitate saturæ sunt, plenè percipiant, vt notat Chrysostomus contra Anomœos. Eò enim pertinere vult, quod apud Ioannem scriptum est, *Deum nemo vidit vmquam,* & quod Paulus commemorat, Deum regem regum esse, qui solus lucem habitet inaccessam, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Ad quod etiam proferens Esaiam, apud quem Seraphim stant obuelantes duabus alis, quas habent senas pedes suos, *quamobrem*, inquit, *alis explicant, & suas operiunt facies?* Quid aliud dixeris causæ, quàm splendorem procursantem è solio illo, & fulgur prosiliens ferre non posse? Quamquam haud ipsam meram videbant lucem, nec ipsam synceram substantiam, sed, quæ videbant, condescensus) συγκαταβάσεις) erat

Ioan. 1. 18. 1. Tim 6. 16

Esa. 6. 2

Cõdescẽsus quid sit.

A ...erat & Indulgentia. Est autem condescensus cùm Deus non, vt est, se ostendit, sed quoad videre potestis, qui huiusmodi aspectum consequitur, quatenus infirmitati videntis suam repræsentationem, metitur ac temperat. Idem Theodorus in Polymorphi.

Theod. lib. 1. polymorphi.

Non tantùm eum existimo inaspectabilem hominibus sed & Angelis. Cùm itaque eorum aliquos Dominus ait *quotidie videre faciem Patris sui, qui* in cælis est, illum existimes intelligere non totam diuinam essentiam, incircumscriptam, incomprehensam, comprehendentem omnia, sed gloriam aliquam ipsorum naturæ congruentem.

Mat. 18. 10.

B

Aeternum quid.

11 *Æternus.* Æternum appellamus quod fine, principióque caret, intra se omnes temporis differentias absorbens. Talis est Pater, cui principium & finem cogitatio circumscribere non potest. Similiter & Filius, & Spiritus S. quoniam sicut nũquam non Pater, ita nunquam non Filius & Spiritus S. De hac Dei proprietate apud Paulum, legitur, *qui solus habet immortalitatem.*

1. Tim. 1. 6.

Angeli & hominum animi immortales.

Nam ne ex parte quidem finis Angeli & animi hominum immortales sunt, non sua quidem natura, sed dono, & gratia, vt ad illum locum tractant Græci C vniuersi. Athanasius deinde oratione contra Idola pag. 30. Damascenus lib. 1. cap. de Angelis &c. Quod significauit Plato dum Timæum, præter summum Deum nihil habere immortilitatem nisi ἐπίκτητον. *acquisitam & aduentitiam* dicentem faceret, *Dij*, ait, *quorum opifex ego patérque, natura quidem dissolubiles, me autem sic volente indissolubes.* Quid illa autem sit, disce ex hac Gregorij Theologi oratione, αἰὼν οὔτε χρόνος, οὔτε χρόνου τὸ μέρος. οὐδὲ γὰρ μετρητόν, ἀλλ' ὅπερ ἡμῖν χρόνος ἡλίου φορᾷ μετρούμενος, τοῦτο τοῖς ἀϊδίοις αἰὼν τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς οὖσιν, οἷόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα. D *Æternitas sine æuũ neque tempus est, neque pars temporis, neque enim mensurari potest, sed quod nobis est tempus per solis conuersionem descriptum, mensuratúmque, illud est sempiternis rebus æternitas, quæ simul cum ipsis extenditur, velut aliquod temporale quod mouetur & spatio distenditur.*

Aeternitas quid sit.

Omnipotẽtiã nõ referri ad Dei volũtatem.

12 *Omnipotens.* Omnipotentiam Dei plerique hodie voluntate eius definiunt. Sed refutantur à Theod. lib. 3. Polymorphi. Et rectè Nam Angeli, & mentes separatæ, quæ Deo perfruuntur, omnipotentes haberẽ-

tur. Possunt enim quæcumque cupiunt Deo abunde ipsorum voluntatibus sufficiente, ac animos simul, atque animorum facultates vniuersás plenè satiante Augustinus de fide ad Petrum in eo scribit intelligi omnipotentiam Dei, quod omnem creaturam, visibilem, & inuisibilem ex nihilo fabricauerit. Rectè quidem, sed non propterea sequitur Deum non plura posse, quàm aut efficiat, aut velit efficere, cùm iuxta Apostolum *excitare posit tam ea quæ sunt, quàm quæ non sunt.* Eum igitur Omnipotentem dicimus, quia simpliciter omnia potest, ac in duobus omnipotentiam eius consistere, cùm in eo, quod est nihil posse pati, tum in eo, quod est omnia posse agere.

Augu. de fide ad Pet. c. 3. & 7. de Ciuit.

Rom. 17.

Omnipotētia Dei in duobus consistit.

A

B

Quæ duo si defigantur oculis facilè diluent Plinianorum argumenta, quibus detrahere Dei potentiæ impij haud erubescunt. Deus in præterita ius non habet nisi obliuionis, falli, labi, decipi, peccare nō potest, mori non potest, & si qua sunt istiusmodi. In promptu ratio est, quòd hæc eius maiestatem dedeceant, quæ non in patiendo, sed in agendo elucescit. Posse aliquid pati, humanum est, imbecillum est, non est posse, sed aliquid nō posse. Nihil posse pati diuinū est, potestatísque maximæ. Illud est, quod Scholastici aliis verbis dicunt, in Dei potestatem omnia cadere, quæ repugnantiam non includunt. Nam quæ sunt huiusmodi, tantùm abest, vt Dei potentiam confirment, & statuant, vt eam prorsus obliterent, déque summi boni natura decutiant.

Plin. lib. 2. de Nat. histor. cap. de Deo.

Quomodo in Deū passiua potētia non cadat.

C

Prætereà rectè monent qui scribunt Omnipotentiam debere sumi de extrapositis Dei operibus, quòd quæ intra sint, non cadant sub eius potestatem tamquā naturalia, ac è necessario naturæ principio effluentia. Id etiam in nobis vtcumque experimur. Nam non numeramus in iis, quæ in nostra potestate sunt, crescere, procreare simile, ægrotare, sitire, famere, & si qua alia sunt naturæ necessitati obnoxia.

Quæ sunt in Deo non cadunt sub potestati Dei.

Naturalia non cadunt sub potestatem.

D

Multò igitur minùs generatio Filij Dei diuinæ potestati subiecta est, aut Filius, & Spiritus S. minus posse, quàm Pater censendi sunt, quòd producere sibi simile nequeant, cùm ipsis, gigni, aut spirari, dūtaxat naturale sit. Obseruandum autem aliud hìc legi, quàm in Apostolico Symbolo, & Apocalypsis cap. 1. 8. vbi Deus etiā nominatur *omnipotens*, Nam illic est παντοκράτωρ, quæ vox ad

Generatio filij non est in potestate Patris.

Cap. 1. 8.

A vox ad ditionem & imperium Dei refertur, ſonátque omnium dominum, qui imperium in omnia tenet, qui vniuerſis dominatur, vt αὐτοκράτωρ, Imperatcuius merum eſt imperium, κοσμοκράτωρ mundi dominus. Hic verò παντοδύναμος, quæ vox ad poteſtatem, efficiendi omnia pertinet.

13. *Et tamen non tres omnipotentes.* Hic vnus ex locis eſt, quos Trinitarij rodunt Exclamant præter puram contradictionem, ſcripturas his ſententiis, *Et tamen non tres æterni, ſed vnus æternus, Sicut non tres increati, nec tres immenſi, ſed vnus increatus & vnus immenſus.* B *Et tamen non tres omnipotentes, ſed vnus omnipotens*, refragari. Nam & nos ſuperiore libro multa oracula è veteri teſtamento, in quibus ſimiles voces pluraliter de diuinis perſonis vſurparentur, collegimus Addo, vt eorum cauſam aliqua in re iuuem, Athanaſium ſibi non conſtare, cùm infrà affirmet, quod hoc logo negat. *Tres perſonæ*, inquiet, *coæternæ ſibi ſunt, & coæquales*, & in libris pontificiis tres dicuntur *coomnipotentes & coæterni.* Præterea Athanaſij σύγχρονοι, contemporanei, non abhorruerunt ab hac ſententia. Epiphanius & Gregorius Nazianzenus inſtar omium nobis ſint dum hic in eleganti illa triadis deſcriptione. C *Hanc, ait, tibi ſociam, & tutelarem tribuo vnicā diuinitatem tria comprehendentē particulatim vnius in calis pulchritudinis* τριῶν ἀπείρων ἄπειρον συμφυΐαν triū infinitorum connaturalitatem infinitam. Ille verò alicubi tria lumina nominat. Mox in verſiculo, *Non tres dij, ſed vnus Deus*, Fusè hæc Deo duce tractabimus. intereà fruere ſolutione, quā ſuperioris canonis interpres attulit, Cū perſonæ dicūtur tres coomnipotentes. tres coęterni, tres infiniti, iſtę dictiones ponitur adiectiuè, id eſt, deſignāt perſonas. In Athanaſio autē, *Sed vnus omnipotēs*, &c. Subſtātiuè, id eſt. deſignāt eſſentiam.

Reſpondetur ad Trinitatem delyria.

Extra cap. firmiter de Trinit. & fide Cath.

Nazia. ſub finē orationis in S. Baptiſma.

Ca. firmiter.

D 14. *Et tamen non tres domini, ſed.* Hic locus latiſsimè patet. Nam de cunctis proprietatibus eſſentiam diuinam conſequentibus idem affirmari poteſt. Auguſt. lib. 5. de Trinit. cap. 10. *Nec magnos tres dicimus, ſed magnum vnum, quia non participatione magnitudinis Deus magnus eſt ſed ſeipſo magno magnus eſt, quia ipſe ſua eſt magnitudo.* Epiſtola 174 ad Paſcentium Comitem Arianum, vbi docuiſſet Spiritus nomen nunc dici ad aliquid, & ita eſſe proprium Spiritus Sancti, nunc ad ſe, ſubiungit.

Ioan.4.24. *Nam secundum substantiam, quoniam semel dictum est. Spiritus est Deus & Pater Spiritus est, & Filius Spiritus est, & ipse Spiritus sanctus Spiritus est, sed vnus Spiritus non tres. si-* Aug. 10.4. *cut non tres dij, sed vnus Deus.* Et in libro de Trinitate & vnitate Dei, *Sicut dicimus non tres essentias, ita nec sapientias, nec tres Spiritus.* Carolus Magnus in opere contra 7 Synodum lib.3.cap.4. *Cùm sit Pater principium, & filius principium, & Spiritus S. principium. non tamen tria principia, sed vnum principium.* Sexcenta similia in veterum libris reperies, quæ quo pacto accipienda sint, superest, vt aduersus Valentinum Gentilem, atque adeò reliquam Trinitariorum facem pertractemus.

Quomodo tres vt vnus Deus.

15. *Deus Pater, &c. & tamen non tres dij, &c.* Ingredimur Syrtem nos & hæreticos in scopulos valdè contrarios iactantem. Ariani & qui hac quidem in parte 1.Cor. 8.4. istos sequuntur Trinitarij, ob Oraculũ Pauli *Vnùs Deus,* vnum esse Deum Patrem aiebant. Auctor est Hilarius libro Trinitate octauo, pag. 153. Quid ad hæc nostri? *Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus, & tamen non tres dij, sed vnus est Deus,* Quibus verbis nihil crebrius occurrit in Maiorũ scriptis, Athanasij, Basilij, Gregoriorum, Cyrillorum, Damasceni, &c. Quin etiam Theodoritus in historia Ecclesiastica narrat iisdem temporibus in Romano per Damasum collecto concilio latum fuisse » canonem, quem Augustinus de verbis Apostoli serm. » 13 ad hunc modum retulit. *Maledictus, qui propria nomi-* » *na personarum, tres, deos, aut tres dominos, aut tres Spiritus confitetur.*

Obiectio Trinitariorum.

Vrgemur quidem, inquies, Patrum testimoniis, sed tamen non eximitur scrupulus. Fateris diuinitatem in tribus consistentem ex personis non coalescere, sed omnes simul esse perfectas, ac integras, qui igitur verum esse potest, vnamquamque earum sigillatim, & per se Deum prędicari, & tamen non postea colligitur esse tres Deos? Quod de reliquis nominibus eodem modo mirandum est, tres sigillatim dici omnipotentes, infinitos, spiritus, dominos, & tamen non tres sed vnum omnipotentem, &c. deinde concludi.

Solutio.

Quid hac de quęstione, mea quidem opinione, lubrica & difficili & in quam non sine causa Trinitarij mihi videntur impegisse sentiam, non prius dicam quàm Nostrorum sententias percensuero.

Augustinus videtur sentire ideo nõ esse tres magnos, omni

A omnipotentes Deos, &c. quòd in tribus personis vna insit magnitudo, omnipotentia, deitas, quasi in Deo propter simplicitatem nomina, quę concreta, & abstracta appellantur, inter se minimè differant. Ac eò cum Gręcis ferè reliquis feruntur Didymus, Cyrillus & Basilius magnus. Hic quidem homilia cõtra Sabellianos. Arium, & Anomœos, dum ait, *Vnus Deus non duo dij, quoniam identitatem habet Filius ad Patrem. Non enim aliam in Patre conspicio deitatem, & aliam in Filio, neque aliam naturam hanc & illã.* Ille verò in lib. de Spiritu sancto cùm scribit. *Arguens Petrus Ananiam, in eo quod in venditione* B *agri, cuius se pretium totum obtulisse dicebat, Spiritus sancti vnitatem non secundum numerum, sed iuxta substantiã comprobauit, dicens,* Anania, quare impleuit Satanas *cor tuum vt mentireris Spiritui sancto?* & postea *nõ hominibus mentitus es, sed Deo.* Cyrillus autem contra Iulianũ Apostatam, *Non ignorauit*, inquit, *Moses, quòd Deus vnus, id est, vna deitatis natura in sancta & consubstantiali Trinitate adoratur, nempe in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto.* His D. Bernardus astipulatur quando aduersus Porretanũ Pictauiensem, Episcopum sic inuehitur. *Quantò verius saniúsque ita dixisset Pater est verus, hoc est veritas, Filius est* C *verus hoc est, veritas. Spiritus S. est verus, hoc est veritas, ergo hi tres vnus verus, id est, vna veritas.* Quam profectò religionem Boëtij fuisse nõ dubitat, qui in hunc locum incidit. *Pater est veritas, Filius est veritas, Spiritus S. est veritas. Et hi tres sunt, non tres veritates sed vna veritas.* Nam illic Boëtius in Abstractas voces submutat, quas Maiores concretis enuntiauerant Et verò Athanasio hanc interpretationẽ probus iudex apud D. Vigilium tribuit. *Difficilem, ait, quoq; illam & (vt Arius autumat in dissolubilem quæstionem, quòd Tres Vnus Deus dicatur pluribus* D *distingui non posse personis intentauerat ita Athanasius diuinæ Scripturæ auctoritate dissoluit. Quod in Trinitate vnus Deus sit per naturæ vnionem, non secundum distinctionem personarum. Et idcirco tres vnus Deus est quia Trium vna natura est. Quia & cum multæ animæ vna anima, & cùm omnes homines vnus homo dicitur, secundum naturæ conditionẽ quæ omnibus vna est, nõ secundum diuersitatem asseritur personarum. Igitur qui natura vnus est Deus, idem in personis tres sunt. Si ita horum trium nomen commune neutris Vnus Deus est, iuxta quã nominis communionẽ, & Pater Deus, & Filius*

Prima interpretatio quæ est veterum.

Aug. lib. 5. de Trinit. cap. 10. & epist. 177.

Act. 4. 3.

Cyr. lib. 4. cont. Iul.

Bernar. serm. 80. in Cant.

Boët. de Vnitate.

D. Vigilius in disputatione inter Arium & Athanasi.

Deus, & Spiritus S. Deus Et cùm vnusquisq; eorum singulariter Deus sit, Deos tamen eos plurariter dicere, Naturæ Vnitas non amitit. Quoniam Naturæ nomen, quod Deus est, non priuatum vnicuique & peculiare, sed commune est. Et ideo Trinitas non pluraliter dij, sed vnus dicitur Deus. A

Si ea est Symboli nostri mens, non est cur hinc Trinitarij vlla via transfugiant. Dubium enim nō est, quin simul cum Essentia sua, quæcūque circum ipsam fluunt, Pater in Filium & Spiritum sic plenè transfuderit, vt planè ipsius, & illorum vna, eadémque sint omnia. Sed quia non concedunt in Deo adiectiuorum & substantiuorum eandem esse notationem, ac putant cum Aristotele ex communi vsu Adiectiua, etiam hîc, præter formam & qualitatem (quam solùm Substantiua declarant) subiectum quoque designare, age videamus quatenus formulæ Athanasianæ, *Non tres æterni, sed vnus æternus, non tres omnipotentes, non tres increati, non tres Domini, non tres dij sed vnus omnipotens, increatus, Dominus, Deus*, cum receptis possint conspirare. B

Pater in filium & Spiritum S. omnia sua fudit.

Arist. in categor.

Secunda sententia.

Hic lubens Ambrosium Catarinum sic loquentem audio *Ferè quoties Elohim (i.d.) iungitur verbo, quia verbum actionem significat, ipsum verbum singulari numero aptè poni consueuit, ne plurificari videatur actio, & virtus agentium, quæ prorsus est vna. Quando verò cum nominibus adiectiuis coniungitur, non metuit Scriptura ponere adiectiuum in Plurali numero, quoniam per illud nec actio, aut virtus, ac proinde, nec eius substantia, siue essentia plurificatur. Secus autem esset, si substantiuum nomen adiungeretur, vt eleganter docet B Thomas. Quare concedimus tres existentes, tres sapientes, tres immensos, tres æternos, tres creantes, non tamen tres Deos, nec tres creatores. Nec me fugit B. Athanasium non concedere tres æternos, aut tres immensos. Hoc enim fecit (vt rectè declarat B. Thomas) sapientissimè, & ad necessariam cautelam propter sensum falsum, qui posset inde accipi, nimirum si hæ voces substantiuè acciperentur, sicque plurificaretur aut æternitas, aut immensitas, potuisset tamen concedere, & ad sensum verum reducere. Legimus enim de Deo vero, Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi. Dixit, Deos appropinquantes vt Trinitatem significaret.* C D

Cata. in 1. c. Genes. Nomen Elohim Pluralis numeri iungitur verbo singulari. In diuinis quid concedēdum. Nota. Nota. Deut 4. 7.

Quoniam autē Thomæ Aquinate se niti profitetur, audiamus etiam, quid de hoc argumento ille scriptis mandauerit. *Nomina significantia diuinam Essentiam substantiuè non plu*

Tho. 1. Par. 9.

A *singulari numero, & non plurali de tribus personis enuntiantur. Hæc igitur est ratio quare Socratem, Platonem & Aristotelem dicimus tres homines patrem autem, & Filium, & Spiritum S. non dicimus tres Deos; quia in tribus indiuiduis humanæ naturæ sunt tres humanitates, in tribus autem personis est vna diuina essentia. Ea verò, quæ significant essentiam, adiectiuè prædicantur pluraliter de Tribus propter pluralitatem diuinorum. Dicimus enim tres existentes, vel tres sapientes aut tres æternos & tres increatos & immensos, si adiectiuè sumantur. Si verò substantiuè accipiantur, dicimus vnum increatum, immensum, & æternum, vt Athanasius tradidit.* Ex his ego collige earum omnium enuntiationum, quas Athanasius coaceruauit, non omnino idem esse iudicium. Nam non simpliciter negandum suadent tres esse increatos, tres immensos, tres æternos, tres Omnipotentes, è contrario verò nulla ratione ferendum censent, vt tres dicantur aut dij, aut domini, aut creatores.

» 39. art. » Nomina » substantiua, dicũtur de » Deo in » singulari » adiectiua in plurali.

B

Causam venantur ex adiectiuorũ & substantiuorum naturis. Adiectiua citiùs indiuiduum ipsum, quàm formam declarant, & exprimunt, contra substantiua non nisi formam indicant, séque propterea habent ad morem substantiæ. Itaque, quia substantia hîc non recipit numerum, sed circa amplificationem communicatur, Substantiua, quæ vel eam, vel ipsius proprietates significant, tantùm vsurpari, debent de Deo singulariter, nec dici tres creatores, sed vnus creator, non tres dij, sed vnus Deus: cùm tamen nomina adiectiua efferri queant ob superiorem causam pluraliter. Nam quidni agnoscamus Patrem, Filium, & Spiritum pro tribus creantibus, quorum scilicet vnusquisque procreet?

Cur substantiua non dicantur de Deo in plurali sed adiectiua.

C

Quod si adiectiua, vt subinde fit, in substantiua demigrẽt, oratio nostra intra singularis numeri metam certè cogenda est. Improbè enim quis citra distinctionem pronuntiauerit tria esse immensa, tria æterna, tria increata, atque hoc sensu contendit Thomas negari ab Athanasio Patrem, Filium, & Spiritum tres esse immensos, &c. Id est eius sexto opusculo, quod contra Græcos, Armenios, & Saracenos conditum esse, intelligitur, cùm ad hunc modum scribit, *Quia Pater & Filius & Spiritus S. non distinguuntur natura diuinitatis, sed solis relationibus, conuenienter tres personas non dicimus tres*

Adiectiua quando de Deo pluraliter proferri nequeunt.

D

Thomas 6. Opusc. c. 4.

Cur tres personæ nõ dicuntur tres dij.

» *deos, sed vnum verum Deum, & perfectum profitemur. In hominibus verò tres personæ tres homines dicuntur, & non vnus homo, quia natura humanitatis, quæ communis est, differenter conuenit eis secundum materialem diuisionem, quæ omnino in* Deo *locum non habet. Vnde in tribus sunt tres humanitates numero differentes, & sola ratio humanitatis in eis communis inuenitur. In tribus autem diuinis personis, non tres diuinitates numero differentes, sed vnam simplicem deitatem, necesse est esse, & sic non tres deos, sed vnum confitemur propter vnam simplicem deitatem in tribus personis.*

A

Tertia sententia.

Ex eadem hypothesi proficiscitur, quod Robertus Holcotius eiusdem familiæ Theologus tradit propositionum Athanasij, quarum prædicata adiectiuis constant, veritatem delitescere in Eclipsi substantiui pluralis, Dij. Quid ipse scribat, ausculta. *Ad secundum quando arguitur fidẽ ponere cõtradictoria in Symbolo quando ait tres esse coæternos, & tamen non esse tres æternos, &c. Firmiter potest dici ad mentem conditoris Symboli, & deesse symboli credẽtis, quòd in rei veritate tres personæ sunt vnus Deus æternus, & tamen sunt tres personæ coæternæ & coæquales, & illa duo non plus repugnant, quàm dicere Deus est tres personæ & vnus Deus. Vnde quando dicitur.* Et tamen non tres æterni, *supplendum est, Dij,* & ita *litera plana est, ac sine contradictione. Vnde in isto posteriori versu principaliter intendit asserere coæqualitatem personarum, vnde ait,* In hac Trinitate nihil prius aut posterius, *&c. Ita vt affirmatio non cadat super pluralitatem personarum æternarũ, vel æqualium, sed super æqualitatem, quæ importatur in illo, cùm dicitur, coæternæ & coæquales.* Aliter dicitur secũdum Thomam: quòd iste terminus *Æternus*, potest capi adiectiuè, vel substantiuè. Si substantiuè non prædicatur, nisi in singulari. Si adiectiuè, sic Pater & Filius & Spiritus Sanctus sunt tres æterni, trésque personæ habẽtes æternitatem.

Holco. q. 10. determinationũ ad secũdum ar.

B

Nota.

C

D. Thomas ad Annibaldũ lib. 1. sent. dist. 21. q. 2. art. 2.

D

4. sentẽtia.

Ab hac opinione duntaxat verbis commentatio eorum dissidat, qui persuadere exoptant, adiectiua à numeralibus, quibuscum construuntur, substantiua effici. Hinc enim fit, vt non ferant eos, qui affirmant simpliciter tres æternos, tres deos; sine hac interpretatione *Tres æterni, tres dij*, id est, per appositionem tres qui sunt æterni, qui sunt dij: vel quorum quisque æternus sit, Deus, Dominus. Adiectiuam autem & substantiuam constructionem absolutè

Numeralia addita adiectiuis ipsa reddũt substantiua.

A lutè reiiciunt, ne substantiæ multiplicitas vlla ex parte significati videatur, quod hæc sit eius, quod substantiuum dicitur, propria notatio, vt ex hoc Hetteriani sermone perspicitur. *Posse* (Dei) *singulariter intellectum substantiuè dicitur. i. substantiam declarat, ex eo quod vnum sunt tres personæ, pluraliter autem proprietates.*

« *Hetter.* « *lib. de* « *process.* « *spiritus* « *S. primo.* « *cap. 15.*

Hæc cùm Petro Aliacensi Cardinali minus satisfacerent, versuum istorum aliam interpretationem indagare coactus est. In *Symbolo*, inquit, *cùm concedantur tres coæterni, miror quare ibidem negentur tres æterni, nec* B *video rationem diuersitatis.* Postea dum quærit, sit ne aliquo sensu concedendum tres esse deos, quid his responderi velit, indicat. Ait Dei nomen aliquãdo sumi essentialiter, atque ita reprocari cùm essentiæ diuinæ, ceu diuinitatis vocabulo, eique esse planè συνώνυμον: aliquãdo intelligi personaliter, supponeréque συνωνύμως, pro diuina persona, & sic Deum generari à Deo, & Christum Dei esse Filium. Priore designatione non concedendum esse tres deos, ne Dei essentia multiplex existimetur. Posteriore, quemadmodum istæ propositiones re- C cipiuntur, *Non tantùm est vna persona diuina*, vel, *Tres sunt personæ diuinæ, quarum qualibet est Deus*, sic agnoscendas esse has, *Non tãtùm est vnus Deus*, vel, *Plures sunt dij*, quod tales idem penitus valeant iuxta hanc alteram significationem, idque apparere per nominis rationem atque vim. Ex quibus elucescit Aliacensem multo magis confessurum fuisse tres ęternos, tres immensos, tres omnipotentes, quatenus hæ adiectiones è sua significandi natura ad personas referuntur.

Quinta explicatio. *Aliac. q. 5. primi sent.*

Dei nomen bifariã sumitur.

Ego, vt mei aliquid afferam, primùm existimo has D enuntiationes, *Tres sunt immensi, tres æterni*, cum similibus, in quibus attributum ex adiectiuo conficitur, non esse eiusdem momenti, & ponderis, atquæ hæ, *Tres sunt dij, tres sunt domini, tres sunt creatores, &c.* quarum extremum vocabulum substantiuo constat. Ad id communiendum sufficiunt, quæ suprà de adiectiuorum, & substantiuorum naturis adumbrauimus. Deinde Athanasium puto eas noluisse censeri eodem calculo, sed posteriores simpliciter negari voluisse propter auctoritatem Scripturæ, quæ apertè vociferatur, *Audi Israël Dominus Deus tuus, Deus vnus est, Et, nunquid non Deus vnus creauit nos? Hæc enim vnitatem*, singularitatémque

Sexta explicatio. quæ est Auctor.

Deut. 6. 4. *Mal.* 2. 10.

monarchiæ, atque actionis, & identitatem essentiæ liquidò demonstrant. Priores autem propter Arianos adiecisse, ne in vocabulis, quibus ad suam ἑτερουσίαν *diuersitatem essentiæ* abutebantur, cum ipsis communicaremus Id apparet ex γνωμολογίᾳ, *sententiæ ratione. Quia sicut sigillatim vnamquamque personam Deum ac Dominum confiteri Christiana veritate compellimur ita tres Deos, ac Dominos dicere, Catholica religione prohibemur* Quorsum enim precedentes attributiones, recensendo nō enumerasset, neque subintulisset, *Sicut vnam quamque personam omnipotentem, æternam &c. confiteri compellimur, ita tres omnipotentes, æternos, &c. dicere Catholicè prohibemur?* Quòd ergo in περιλήψει *præcedenti propositiones*, tres omnipotētes, tres immensos, tres increatos simpliciter non esse confitendum monuit, factum certè est, quia Ariani, vt fidem ὁμοουσιότητος consubstantialitatis ludificarentur, & Catholicis quasi multitudinem deorum introducentibus inuidiam conflarent, facta differentis essentiæ suspicione, tales voces iactitabant. Eam quippè ob causam, teste Epiphanio, à dictionibus quoq; geniti, & ingeniti Nostri aliquandiu abstinuerunt. Et vt Hieronymus ad Damasum scripsit, non ausi fuerunt initio tres hypostases dicere, quòd & Gentilium vsu & Arianorū fuco hypostasis essentiam declararet Quo modo recētioribus sæculis conciliorum etiam œcumenicorum decreto cautū fuit, ne Christus nuncuparetur θεόφορος, Deifer & Virgo θεοτόκος, Deipara quod hæc similiter in venenum ab hæreticis verterentur, Æmulabantur autem Domini zelū, qui ad idolatriam Paganorū colentium Baal vehementius detestandā se nolle deinceps appellari בעל basfali, *domine mi*, apud Oseam Prophetam contestatur.

Epiph. in panario.

Osc. 2. 16.

Postremò adiicio Nostrū Athanasium, vt Græcè scribebat, sic rationem habere potuisse Græci idiomatis. In eo articuli, etiam cùm desiderantur, modo eos oratio subintelligi postulet, veluti digito monstrant vel essentiam, vel essentiæ cōditiones, atque proprietates, quas in diuinis multiplicari dudū reprobauimus. Gallicus noster sermo, quia articulis se aperit, hāc vim aliquatenus assequitur, l'æternel ὁ αἰώνιος. les troys eternels, aut troys eternels, τρεῖς αἰώνιοι, non autem, troys les eternels.

Articuli etiam cū desiderantur essentiā denotant.

16. Pater

A 16. *Quia ſicut ſigillatim vnamquamque perſonam* Deum *aut dominum confiteri.* Interroganti enim quid Pater quid Filius, quid Spiritus ſanctus, neceſſario ſecundum Scripturas de ſingulis reſpondemus, Deus eſt, dominus eſt, creator eſt, quoniam in ſingulis eadem eſt deitas, æqualis gloria, par efficacitas, tota in Patre tota in Filio, tota in Spiritu S. citra vllam differentiam & diuerſitatem, adeò, vt iuxta D. Ambroſium ſit *in Patre totus Filius & totus in Verbo* Pater. Hinc de Patre pronuntiatur, *Deus generat*, a de Filio, *Deus caro factus eſt* b *Dominus gloriæ* B *crucifixus eſt.* c de Spiritu S. *Dominus eſt Spiritus* d *Spiritus eſt Deus.* e

Ambr. in hymnis. in laud. fer. 2.
a Pſal. 2. 7.
b Ioan. 1. 14
c 1. Cor. 2. 8.
d 2. Cor. 3. 17.
e Ioan. 4. 24.

17. *Ita tres deos, aut dominos dicere prohibemur.* ne ſubſtantiæ vnitatem, ſingularitatémque eximiam aliquo pacto diffiteri videamur, cùm in ſanctis hypoſtaſibus tam ſingulatim, quàm coniunctim conſideratis exactiſſima, planéque admiranda ſit identitas, nec perſonæ tres, & duæ, ſint pluſquam ſingulæ, ideo tantùm concedendus vnus Deus, vnus Dominus, vnum rerum conditarum principium, vna cauſa, vna eſſentia, vna bonitas, C vna ſapientia, vna diuinitas, vna maieſtas, vna beatitas, vna æternitas, & quid non? Quod ita à Ruperto Tuitienſi proditum extat. *Nunc, & antequàm quicquam faceret vnus, idémque, & ſolus erat Deus, ſed nō deſertus & ſolitarius Solus, inquam, in ſubſtantia, ſolus & vnus, ſed non in perſona.* Poſſet etiam dici nomen Deus interdum, ſpectare ad perſonam, & eo ſenſu eſſe tres deos & tres dominos, id eſt, tres diuinas perſonas, interdum idque ſæpius, ad eſſentiam referri, vt cùm Deus creare pronuntiatur, tumque vnicus eſt Deus benedictus in ſæcula.

Cur tres Deos dicere prohibeamur.
Rup. lib. 11. de diu. Offi. c. 4.

18 *Pater à nullo eſt factus*, Mihi placet Græca Bayffiani exemplaris lectio, in quo vox factus, ποιητός, deſi- D deratur. Quemadmodum autem hactenus recenſuit Athanaſius, quæ communem perſonarum trium rationem attingebant, ita deinceps exponit quæ ad ſingulorum notationem pertinent. Patri proprium ait, à nullo eſſe ſiue etiam iuxta Latinam noſtram editionem, à nullo effectum eſſe, quòd non habeat aliunde, ſiue vt ſit, ſiue vt Pater ſit, vt pote ingenitus ſimul ac æternus. Qui rixantur de αὐτοθέῳ duobus modis in hunc articulum peccant. Primùm cùm introducunt perſonas

Perſonarũ proprietates hic deſcribi incipiunt.

ſonas diuinas, quæ a ſeipſis exiſtant. A qua locutione conſultò Athanaſius abſtinuiſſe videtur, ne indicaret hypoſtaſim aliquam ſui eſſe principium & cauſam, ſibive dediſſe originem. In quo errori verſari Cœlium Lactantium primo huius operis libro oſtendimus, in quo & volutari poſſent, qui peruersè interpretarentur vetus Oraculum à Iuſtino martyre in parænetico prolatum. A

> *Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' ἑβραῖοι*
> *Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι ἁγνῶς.*

Soli Chaldæi & Hebræi ſapientiam nacti ſunt, caſtè à ſe genitum regem Deum colentes vel ſic Chaldæi ſoli ſapiunt, & Hebræa propago A ſe qui genitum regẽ venerantur honeſte. In eo enim *αὐτογένητος*, vel pro infecto debet vſurpari, vel pro eo, quià nullo pendens ſeipſo conſtat. Etſi autem Richardus Victorinus primo libro de Trinitate ſubſtantiam primam, principalémque à ſemetipſa eſſe oſtendere conetur, obſeruabis tamen eũ tali dicendi formula valdè impropriè vſum, rectéque monere ipſius interpretem ſatius fuiſſe, vt ſine præpoſitionibus, a, ab, ex, huiuſcemodi enunti aſſet, ne cauſæ efficientis pareretur phantaſia, cùm dicimus, *A ſeipſo eſt.* Nihil quippè ſeipſum efficere. B C

Pater a ſe proprie non eſt.

Alius error autotheanorum.

Secundò cùm præter Patrem, Filium quoque aiunt à ſeipſo exiſtere. Tantùm enim abeſt, vt hoc Catholicæ conſentaneum ſit, vt ne quidem à ſe habeat aliquid, ſed à Patre omnia Quod citra obſcuritatem declarabit mox Athanaſius, *Filius à Patre ſolo eſt, nõ factus, nec creatus, ſed genitus.* Quare cùm quæritur, an Filius ſit ſapiẽs ſeipſo, aut quippiam huiuſcemodi, reſpondẽdum, *Seipſo* Duo ſignificare, Itaque ſi ſeipſo ſapere, eſſe, poſſe, &c. eſt à ſeipſo: hæc ipſa obtinere, enuntiatio falſa eſt. Verè autem pronũtiatur hæc habere ſeipſo, id eſt, per ſeipſum, ſiue hoc ipſo quod ſit, quemadmodum apud Hilarium affirmatur Filius nõ à ſe, ſed per ſe agere. *Natura*, inquit, *cui contradicis hæretice, hac vnitate eſt, vt ita per ſe agat Filius, nec à ſe agat.* Sic enim à Filio, dum eum negat à ſe agere, auctoritatem principij remouet cùm verò per ſe agere confitetur, in eo naturæ vnitatem aſtruit. Sed hæc pluribus ſupra diſputata ſunt. Patet autem quòd ſit ſolus *αὐτόθεος*, ſeipſóque Deus (à ſeipſo enim *καταχρηστικῶς* dicitur) à nullo eſt, neque creatus, quia *ἄκτιστος* & *ἀγέννη-* D

Nota propter Autotheanos.

Hilar. li. 9. de Trinit.

τος

A τος, neque genitus, quoniam ἀγέννητος, itémque principium ſine principio.

19 *Filius à Patre ſolo eſt* tùm ratione perſonæ, tum ratione eſſentiæ. Siquidem, vti Hilarius ſcribit, *nihil niſi natum habet Filius*. Nec tamen continuò efficitur eſſentiam generari, cùm actiones & perpeſſiones priùs ad perſonas referri debeant, quàm ad eſſentias. Secundo autem loco per quamdam conſecutionem ortum eſſentiæ tribui non habemus pro incommodo.

Hil. lib. 4. de Trinit.

Nota cõtra Antotheanos.

20 *Non factus, nec creatus* Ne putes iſtis contineri inanem verborum ſonitũ & ταυτολογίαν. Dum enim ait Filium non factum, verſutos illos Arianos impetit, qui ab B Euſebio Nicomedienſi Epiſcopo Euſebiani dicti ſunt. Iſti creaturæ vocem declinabant, velut mũdo inuiſam, qui maieſtati Domini ſui, à quo tota ſalutis ſpes dependeret, tantopere detrahi nõ ſine horrore ferebat. Iſti ergo ſuum virus melle oblinentes, negabant creatum, factum verò non modò prædicabant, ſed & ad iſtud confitendum pios compellebant inani multorum conciliorum titulo, adiectis etiam perſecutionibus, quemadmodum hiſtoriæ Eccleſiaſticæ teſtificantur. Hoc autẽ ſpecioſo vocabulo ſignificare cupiebant, Chriſtum non C eſſe naturalem Deum, ſed deificatum, id eſt, Deum factum & eſſentiatum, ac dono, atque gratia ad tantam maieſtatem perueniſſe.

Cur filius dicatur non factus.

Fuêre qui vocem creandi molliorem exiſtimarent, modò aliquid adderetur. Hi quoque, ſicuti prodidit Theodoritus, Pſathyriani dicti, Arij paradoxum temperare videri dum vellent, Chriſtum ab omni æuo creatum, atque ſine temporis principio extitiſſe fatebantur. Idem enim eſſe in Deo à perennitate creare & gignere. Sed tempore Athanaſij craſſi quidam extiterunt, qui D verbis Arij ſimpliciter inhæreſcentes, non dubitabant pronuntiare Chriſtum eſſe creaturam ſimplicem, ac ex eo quod non erat ſimpliciter, in id quod eſt, more reliquarum rerum procreatarum ſubſtitiſſe. Hos hoc loco videtur impetere Athanaſius, dum Chriſtum non modò non factum, ſed etiam non creatum perhibet. Non aliena porrò interpretatione Chriſtus poterit dici Filius non factus, id eſt, non adoptatus, non aſſumptus, ſiue per adoptionem, ſiue per meritum in bonorum diuinorum participationem. Non creatus autem, quòd neque

Cur addatur nec creatus.

neque creatione, neque formatione in lucem sit editus, Est enim naturalis Dei Filius, vt protinus voce *Geniti*, exprimitur.

1. Ioan. 5. 1.

Epiph. contra Ætiũ. & Basilius contra Eunomium.

21 *Sed Genitus.* Locutio sumpta ex Catholica Ioannis Apostoli. πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ *Quicumque amat eum qui genuit amat & eum qui genitus est ex ipso.* Hanc vocem olim quidem Ariani vsurpabant, sed vt ex ea Filij naturam diuersam à Patris ingeniti natura ostenderent. Atqui contrarium prorsus inde efficitur, cùm etiam in rebus humanis, genitoris ac geniti substantia sit ὁμοούσιος consubstantialis Pater est ingenitus, filius genitus. Esto ergo Pater ingenitus, quemadmodum res habet, Filius verò genitus, quid inde, obsecro, sequetur aliud, quàm Patrem suam substantiam Filio impertiuisse?

Pater est ingenitus, filius genitus.

Quod autem ratiocinabantur Filium, quia genitus diceretur fuisse, quando non extitisset, atque sic ex non extantibus in rerum naturam emersisse, fallebantur turpissimè. Vox enim *Geniti* tantùm notat ordinem originis, tantúmque ponit in Patre dignitatem principij & quasi causæ, nec verò substantiam attingit, imò verò eneruat penitus Arianorum perfidiam. Nam gigni infert, non quidem esse de nihilo, vt isti quidem rebantur, sed esse de gignentis substantia, quod quo modo intelligi debeat, infrà, Deo propitio tum aduerses Arianos, quàm Autotheanos audiet.

Filius non est creatura est tamen ab alio.

Rom. 8. 29. Coloss. 1. 15

Quamuis autem Filius non sit de genere creturarum, tamen, vt Basilius annotat, habet aliquid cum his commune, nempe accipere à Patre, quæcumque obtinet. Sed in eo ab his differt, quòd natura necessitatéque, habeat, quæ à Patre accepit, vt propter hanc prærogatiuam à Paulo Primogeniti vocabulo insignitus quibusdam videatur. Cætera à Patre accipiunt, quidem omnia, sed dono, largitate, munificentia, precario.

Ioan. 17. 10

22 *Spiritus S. &c.* Quemadmodum omnia Patris facta sunt Filij per generationem iuxta illud, *Omnia mea tua sunt, & omnia tua mea sunt sic* eadem omnia à Patre & Filio per spirationem Spiritui impertiuntur.

Spiritus S. procedit à filio.

Non est autem mirandum, quòd Athanasius præter recentem Græcorum morem, à Filio etiam Spiritũ procedere tradiderit, cùm præsertim veteres omnes Græci in eam quoque sententiam certatim ierint, vti aliquando Deo

A do Deo vitam suppeditante commostrabo. Præterea neminem conturbare debet, quod Tertulianus contra Praxeam per Filium id fieri dixerit. Nam etiam veteres Græci ita loquuntur, idque quoniam διὰ & ἐκ & ὑπὸ, vt probat in libro de Spiritu sancto ad Amphilochium Basilius, eandem habent vim, cùm de Diuinis personis vsurpantur, ac tantùm pertinent ad hypostases distinguendas.

Cur ex Filio potius quam per Filium.

Intereà ex filio procedere apud Ambrosium, Augustinum & Theologos Latinos vsitatius dicitur, ne duarum Spirationum productionúmve Spiritus Sancti detur suspicio. Quæ quam absurda sit internosceret is, qui mentem ad alias emanationes adiiciet. Quemadmodum actus Patris, & matris non efficiunt duas generationes, opificia duorum eandem nauim constituentiũ, duas fabricationes, sic nec duæ spirationes censendæ sunt cùm Pater & Filius æquali fœcunditate Spiritum ex se profundunt.

Pater & filius sunt vnum principium Spiritus S.

Propter vnitatẽ Spirationis vnus spirator.

Cæterùm propter hanc vnitatem actionis duo quoque spirationis principia, itémque duos spiratores negamus. Nam quamuis in humanis agentibus Pater & Mater sint duo genitores, fabri illi, quos ad eandem nauem componendam conuenisse meminimus, duo opifices, tamen duo spiratores in diuinis non magis conceduntur, quàm tres creatores, ne præbeatur occasio suspicandi diuersam esse vnius ab altero actionem, quæ actionis diuersitas in humanis notatur facile. Nam verbi causa aliud in eadem naui exercet vnus opifex, aliud alter, in humana propagatione aliud præstat pater, aliud mater, ille genitale semen tamquam causam efficientem, hæc vasa, & sanguinem, & multa alia, quæ ad causam materialem referuntur, suppeditat. Nec tamen inficiandum Patrem, & Filium habendos pro duobus Spirantibus, vti non negamus eosdem cum S. Spiritu tres esse creantes, quod adiectiua, in quibus participia numeramus, potiùs personas ipsas, quàm vel formæ qualitatem deiicient.

Pater & Filius duo Spirantes sunt non Spiratores.

Nõ dicitur procedere per filium.

Porrò per Filium procedere etiam dici potest, sed tamen abstinendum ab huiusmodi locutione propter eos, qui plenius perfectiúsve Spiritum à Patre, quàm à filio manare existimauerunt, cùm vtriusque eadem prorsus spirandi actio existat. Sic ferè annotatũ ab Authore libri cõtra Septimã Synodum, qui Carolo magno

abscribitur. *Alteram, inquit, vim habet, ex propositio, & alteram per. Et idcirco quæri potest, vtrum rectè dici queat Spiritus* S. *à Patre per Filium procedree, ne dum incautè hæc præpositio, per, in tanti mysterij professione ponitur, Ariani erroris virosum cuiquam poculum ministret, qui Spiritum* S. *creaturum esse, & per Filium, sicut & cætera, quæ creata sũt, creatum esse blasphemet.* Et post multa. *Per Filium verò eum à Patre procedere profiteri Synodicæ confessioni inusitatum est: quoniam Spiritus* S. *vt à Patre procedat, non eget alterius auxilio, vt per aliquem procedat, cùm vtique sit tertia in eadem Sancta Trinitate persona, & vnius cum* Patre *& Filio sit potestatis atque essentiæ.*

Bas. ad Amphilochiũ. Theod. lib. 1. polymorphi.

1. Cor. 11. 12.

Processio quid sit.

23 *Procedens.* Generatio existit cùm vnum est solum agens Synonymum, vt cùm arbor ramum, vel surculum sibi ὁμοούσιον, consubstantiale gignit, vel cùm vnum præcipuum, vt in humana procreatione, in qua agens præcipuum est Pater. Nam Mater principium est potius patiens, vnde & materiæ comparatur. Quod à B. Paulo significatum notauêre Basilius & Theodoritus Episcopi, dum scriberet, *Quemadmodam mulier ex viro, sic vir per mulierem*, præpositionibus commutatis aliquid de efficientia imminuentibus. At processio, quando ad speciem restringitur (est enim alioqui genus ad generationem & Spirationem) tum existit, cùm duo agũt æqualiter, vt hac in processione, in qua Pater & Filius æqualiter Spiritum emittunt. Atque hæc est causa cur Epiphan. in Anchorato censeat Spiritum dici procedentem, non genitum, Filium autem genitum, non procedentem.

24 *Vnus ergo Pater, non tres Patres.* D. Ignatius in Epistola ad Philippenses, cuius hoc Symbolum videtur epitome, integrum hunc versum habet. Nam vbi ea, quę ad Trinitatem personarum faciebant explicasset, similiter colligit, οὔτε οὖν τρεῖς πατέρες, οὔτε τρεῖς υἱοί, οὔτε τρεῖς παράκλητοι. ἀλλ' εἷς πατὴρ, καὶ εἷς υἱὸς, καὶ εἷς παράκλητος, hæc deinde exponens διὸ, inquit, ὁ κύριος ἀποστέλλων τοὺς ἀποστόλους μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη ἐνετείλατο αὐτοῖς βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. οὔτε εἰς ἕνα τριώνυμον, οὔτε εἰς τρεῖς ἐνανθρωπήσαντας, ἀλλ' εἰς τρεῖς ὁμοτίμους. *Neque igitur tres Patres neque tres Filij, neque tres Paracleti, sed vnus est Pater, vnus Filius, vnus Paracletus. Itaque Dominus mittens Apostolos ad docendum omnes*

A *nes gentes, ipsos iussit baptizare in nomen Patris, & Filij & Sancti Spiritus, non in vnum, qui tribus nominibus constaret, neque in tres qui carnem humanam assumpsissent, sed in tres honore pares.*

Hæc igitur videntur ex superioribus colligi aduersum Sabellianos, qui personas confundebant, neque re, & subsistẽtia, eas distinguebãt. Nã quæ subnectit Ignatius, vnde hæc ab Athanasio decerpta sunt, ostendũt ista eò pertinere, ne scilicet Deũ trinomium putemus, néve personarum proprietates in vnam hypostasim ita constringamus, vt si verbi causa, incarnationem vni tribuerimus, cæteras quoque existimemus per quãdam connexionem incarnatas. Ita enim essentialia vniuersa singulis sunt communia, vt tamẽ proprietates sint incommunicabiles, propter differentem existendi modum. Quare sicut in diuinitate non potest esse nisi vna hypostasis, quæ seipsa sit, id est, Pater, sic nõ potest esse plus vna, quæ ab vna tantùm emanet, qualis est Filius, nec nisi vna sola, quæ à duabus profluat, id est, Spiritus S. Id quoque propter Arianos commemoratum est, qui vt nostris Sabellianismi inuidiam conflarent, inculcabãt vnum esse Patrem, non duos Patres, vnum Filium, non duos Filios, vt Arianus quidam Mediolanensis Episcopus in Epistola ad Hilarium Pictauiensem facit. Fatetur vltrò id Athanasius, nec à suis negari hoc versiculo testatum reddit. Quod autem non inde efficiatur, quod putabant Ariani, multos esse deos, docet Basilius in homilia contra Sabellium, Arium & Anomœos. *Non duo,* inquit, *Dii, neque enim duo Patres, qui duo quidem inducit principia, duos prædicat deos.* Et Tertullianus sub extremũ libri de Trinitate, *vnus est Deus non duo, quia vnus Pater non duo, vnus innatus non duo.* Sed & ista libris superioribus explicauimus.

Contra Sabellianos disputatio.

Ariani nos Sabellianismi arguebant.

25. *Vnus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti,* Nomẽ Spiritus sancti, quatenus relatum est, & comparatur cũ his, quorum est Spiritus (vt fit cùm à spirando notationem sumere intelligitur) propriumest hypostasis, quæ in Trinitate tertio ordine ponitur. Ea est quæ per spirationem à duobus sola processit. Quamquam etiam id nominis peculiariter sibi potest vendicare ex attributione, quæ est sanctitas. Eam enim inspirare, & infundere peculiariter in Scripturis dicitur, adeo vt à

Spiritus duo significat.

Quare Spiritus sanctus sic vocetur.

DDD

a *Rom.*1.4. Paulo nominetur. *spiritus sanctificationis*, a quia quemad modum in Filio Dei adoptamur in Filios, *& hæredes* b *Rom.*8. 17. *Dei, cohæredes autē ipsius ac* b *in Dei imaginē reformamur*, c sic *in Spiritu sancto signamur* d & *renouamur spirituali signaculo* e purgante & sanctificante conscientias nostras. Quatenus autem vocabulum Spiritus sonat spiritualem essentiam, cùm Pater spiritualis sit essentia, similiter & Filius, cùm etiam vterque natura sanctus sit, certè cōmune est tribus sanctis hypostasibus, atq; adeò cum Dei voce reciprocatur. Id sæpe apparet apud Hebręos, apud quos רוח הקדש zuach hak kodesch solet opponi carni & sanguini, id est, homini. Qua fortasis notione possit explicari quod in Matthæo legitur, *Quod in ea natum est de Spiritu sancto est*, vt illic Dei opus humano opponatur ac significetur Christū conceptum non humano congressu, vt poterat suspicari Iosephus. sed Dei vi, atque efficientia. In quam acceptionem iubens defluxerim quod de peccato in Spiritū sanctum numquam remittendo affirmauit Dominus, cùm illic apertè Spiritui sancto, id est, mea quidem sententia, Deo, opponat Filium hominis, id est, hominem: *Omne*, inquit, *peccatum & blasphemia, qua peccatur in homines vobis quidem remittetur, qua in Deum, non item*, vt sit sententia, quam aliis vocabulis Heli enunciauerat. *Si peccauerit vir in virum placari ei potest* Deus, *si autem in Dominum quis peccauerit, quis orabit pro eo?* Vnde & Filij Heli, qui tale scelus perpetrauerāt, iusto Dei peccatū peccato vlciscētis iudicio, *non audierunt*, inquit, Scriptura, *vocem patris sui, quia voluit dominus occidere eos*. Significat ergo Christus, cū de peccato in Spiritum S. disputat, impietates & contumelias, quibus afficitur Deus, non facilè condonari, vti de idololatria & infidelitate comminatus olim per Mosem fuerat, zelotes est, &c. Et sic ferè Noster Athanasius videtur intellexisse, dum in libro de communi essentia Patris, Filij & Spiritus S. ita scribit. *Qui dixerit verbum contra Filium hominis, hoc est, in corpus eius seu humanitatem, ei cōdonabitur, qui autem in Spiritum sanctum impingunt, atque ita in Christi deitatē blasphemias iactant, nimirum, quòd in Principe dæmoniorum eiiceret dæmonia* (de istis quippè loquitur) *non recipiunt remissionem neque in hoc neque in futuro sæculo.*

26. *In hac Trinitate nihil prius, aut posterius, nihil maius, aut mi*

Marginalia: a *Rom.*1.4. — b *Rom.*8. 17. — c 2. *Cor.*3. 18. — d *Eph.*4.18 — e *Tit.*3.4. 2.*Cor.*3. — *Tota S. Trinitas Spiritus S. dici potest.* — f *Matth.*1. 20. — *Quid peccatum in Spiritum S.* — g *Matth.* 12. 31. — h 1.*Reg.*2. 25. — *Exod.*20.5 — A — B — C — D

A *aut minus*. Pater aliis prior non eſt vllo prioris modo apud Philoſophos tradito. Non tempore, quia alij omni ex parte æterni ſunt. Nō natura, quoniam eadē prorſus, atque ad numerū eſſentia. Non omnino dignitate, cùm inter ſe æquales ſint. Non intelligentia, quòd nudis relationibus diſtinguantur. Relata autem ſint ſimul, ac vnius intelligentia atque notio ex alterius conceptu pendeat. Prius pluribus modis non dicitur, niſi fortaſſe vſurpes prius natura cum Auguſtino, pro eo, quod aliquid alio prius eſſe dicūt Scholaſtici origine. Quæ certè acceptio eſt aliquantulū impropria, & ſecundū eam

B Pater prior eſt Filio (maiorem etiam dicerent Græci & Tertulianus, quemadmodum paulò pòſt annotabimus) itémque Filius Spiritu ſancto: tanquam principium, eo quod de principio exiſtit, τῷ αἰτίῳ cauſato ſcilicet. Sed de ea non loquitur Athanaſius, vt quæ mox ſequūtur, declarant. *Totæ tres perſonæ coæternæ ſunt & coæquales*, quæ perſpicuè iacta ſunt in inæqualitatē & diuiſionē Arrij, cuius hi erant ructus. *Erat, quādo nō erat, & factus eſt ex non extantibus.* Maiorem autem vel minorem Deum aliquem eſſe ad gentium deliria pertinet, nō ad Scripturæ dogmata, que *magnum quidem Deū*, paruum autem

C nuſquam cōmemorāt, vti contrà Arrianos ſcitè Chryſoſtomus diſputat, hom. 6. in epiſt. ad Philippēſes præterea poſſumus prius & poſterius ad durationem. Propriè referre. *Maius autem & minus* ad quantitatem & qualitatem, ſed eo modulo, quo iſta Deo poſſunt attribui, qui ſupra omnem magnitudinem, quantitatē, qualitatémque eminentiſſimè alioqui collocatus eſt. Omnes nempe perſonæ, duratione, magnitudine, qualitatibus, proprietatibus, pares ſunt.

27. *Sed totæ tres perſonæ ſibi coæternæ ſunt, & coæquales.*

D Gradu, poteſtate, & tempore. Totæ, inquiunt, quantæcunque ſunt, ſibi coniunctim, ac diſtributim coæternæ ſunt ac inter ſe æquales. *Totas* enim dixit, nō *omnes*: ὅλας ſaluas, integras, totas, reſpiciens non ad perſonarū numerum & vniuerſitatem, ſed ad integritatem, vt huc transferamus acceptationes totius, quod nunc dicitur vniuerſale, nunc integrans. Significat igitur non ſolùm totas perſonas ſibi totis eſſe pares, æqualéſve, ſed etiā duas hypoſtaſes, aut tres, nihil eſſe amplius, quàm vel vnam vel duas, nec tres ſimul aliquid plus, aut maius

Ariſtot. in categ.

Pater nullo prioris modo apud Philoſophos prior.

Eſt prior origine.

Impia Arrij verba.

Tit. 2. 13.

Cur dicatur in S. Trinitate nihil eſſe prius & poſterius.

Tres perſonæ totæ coæquales.

Quid eſt eſſe totas coæquales.

esse, quàm solum Patrem, quàm solum Filiū, quàm solū Spiritum. Et è cōuerso vnū non esse aliquid minus, quā vel duos, vel tres. Eadem quippè magnitudo, præstātia, perfectio, dignitas, & in cunctis & in singulis, par quoque & æqua. Quantùm habet Pater tantùm diffudit in Filium. Quàm magnam, & ingentem substantiam habet Pater & Filius, tam magnam, támque ingentem vicissim tribuerunt Spiritui sancto, vno alterum non superante, vt hic frustra quæratur comparatio, quę solet locum obtinere inter diuersa atque imparia. Exempli causa, esto trium Angelorum momento eodē in naturā editorum, quia peræquè sunt immortales: eadem immortalitas. Et sanè tanta est in singulis, quanta in omnibus: nam vnus non diutius viuet, quàm simul omnes, nec omnes simul, quàm eorum vnus. Quod de cæteris, quæ in ipsis sunt paria, sentiendum eodem modo.

Quo sensu Pater maior Filio & Spiritu.

Nec verò debet offendere, quòd Græci interdū Maius vsurpant de Patre, cùm id eo duntaxat consilio agant, vt principij authoritatem, causæque eminentiam, ipsi tamquam aliarum diuinarum personarum fonti referuent, vtque ostendunt Filium; & Spiritum neque esse Patres, neque ἀναίτιος sine caussa, hæc vtentes voce loco ἀνάρχου, principio carente: quemadmodum & causæ vocabulum vsurpant pro principio. Ideo enim volunt Christum dixisse Patrem se meliorem, quòd à Patre genitus esset, & omnia, quæ ipse haberet à Patre tamquam à principio & fonte deduceret, iuxta quam rationem alibi quoque dixerat. *a Quemadmodum Pater habet vitam à seipso, ita dedit Filio habere vitam in semetipso.* Sic igitur intelligendum est, quòd Gregorius Theologus lib. 2. de Theologia, tractans illud, *b Pater maior me est*, & coniungens cum illo *c Non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo*, ait, ἢ δῆλον ὅτι τὸ μεῖζον ἐστὶ τῆς αἰτίας, τὸ δὲ ἴσον τῆς φύσεως: *Maius*, inquit, *ad causam, æquale ad naturam pertinet*. Nā etiam hunc Euangelij locum veteres sæpe ad diuinā Domini originem retulerunt. Athanasius noster oratione 2. cōtra Arianos, *Pater, ait Filius, maior me est, nō quidem magnitudine, aut ætate, sed quia ex illo ortum habebat.* Ignatius epistola ad Philippenses sic Christum loquētem faciēs, οἶδα τὸν ἕνα, ὅτι ἐγὼ οἶδα τὸν μόνον, οὗ σὺ ἀποστάτης γέγονας, οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος, ὁμολογῶ τὴν ὑπεροχήν, ὅτι ἐγὼ οἶδα τὸν τῆς γεννήσεώς μου αἴτιον. *Agnosco vnum, scio solum, à quo tu discessisti (ô Satana) non sum*

Deo con

a Ioan. 5. 26.

b Ioan. 14. 28.

c Phil. 2. 6.

Pater maior filio à veteribus cur sit dictus.

Pag. 57.

A *Deo cōtrarius, confiteor eminentiā, recognosco generationis auctorem atque causam.* Damascenus, *Aliqua dicuntur de Filio ante vnionem, quatenus scilicet ex causa Patre existit, veluti illud Pater maior me est.* Et lib. 1. cap. 8. *Cum audimus Patrem esse principium & maiorē Filio, causam intelligimus.* Hilarius lib. 9 de Trinitate, *Donantis auctoritate Pater maior est, numquid per doni confessionē Filius minor est? Maior itaque donans est, sed minor iam non est, cui vnum esse donatur.* Tertullianus libro de Trinitate, alludens ad verbum Domini, *Quē Pater sanctificauit, & misit hunc in mundum, vos dicitis quia blasphemat, dicens, Filius Dei sum sanctificatum* (inquit) *se à suo Patre, minor est Patre. Minor autem Patre consequenter est, sed Filius. Pater enim si fuisset, sanctificationem dedisset, non accepisset.*

Damasc. lib 4 de orthod. ca. 20.

Pag 618. Ioan. 16 36

B Hanc autem quæstionem Basilius contra Eunomiū præclarè absoluit, cùm post longam eius. *Pater maior me est,* tractationem concludit. *Reliquum est igitur, vt Maius hoc in loco dicatur secundum causæ rationem. Quoniam enim à Patre Filij principium atque origo est, secundum hoc maior est Pater, vt causa & principium. Propterea dominus dixit, Pater maior me est, scilicet, quatenus Pater est, Patre nihil aliud significante, quàm quod est principium & causa illius, qui*

C *ab ipso est ortus.* Illud adumbrare, designareque cupiebat Nicolaus Methonæ Episcopus, cū in disputatione, quā aduersum Latinos de processione Spiritus Sancti susceperat, scriberet, *Patrem maiorem quidem esse ratione personæ, sed non Naturæ.* Nam certè cùm in diuinis rebus aliqua sit principij auctoritas & excellentia. Filius in ea non æquatur Patri quòd à Patre omnia sua recipiat, nihil autem ab ipso Pater.

Pater maior est filio ratione personæ, nō naturæ.

Quo fit, vt Tertullianus idem quoque de Spiritu Sancto comparatione Filij à quo perinde ac à Patre ille

D habet, vt sit, non dubitauerit pronuntiare. Tractans enim testimonium, quo Christus Paracletum dicit de suo sumpturum, quæ Apostolis patefaciat, *Si à Christo inquit, accepit quæ nuntiet, maior ergo iam Paracleto Christus est, quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi minor Christo esset. Minor autem Christo Paracletus, Christum etiam Deum esse hoc ipso probat, à quo accepit, quæ nuntiat, vt testimonium Christi diuinitatis grande sit, dum minor Christo Paracletus repertus, ab illo sumit, quæ cæteris tradit.*

Ioan. 16. 14

Filius etiā Spiritu S. maior dicitur.

Hanc itaque principij dignitatem considerantes

Quomodo Patres sic loquuti de Deo fuerint.

prisci illi, sic de sanctis Hypostasibus diuersè loquuntur. Multa enim huiuscemodi in Clemente, in Pastore, in Ignatio, Iustino, Irenæo, Tertulliano legimus, atque aliis, qui ante Arrianam hæresim scripserunt, ita vnam in tribus personis essentiam venerati, vt tamen originem, originísque consequentiam celebrauerint. Nunc postquàm Arrius & Macedonius cœpêre maiestatẽ Filij Dei, & Spiritus sancti minuere, omisso isto loquendi more apertis verbis tres personas æquales cum Scripturis prædicamus, nihílque vni tribuimus, quod non item cæteris. Hoc certè, boni ex hæresibus magna Dei prouidentia consequitur, vt quæstiones, quæ numquam anteà agitatæ obscuriores videbantur, postquam oppugnari cœptæ sunt, illustriores, & magis dilucidæ euadant.

Ex Heresibus quid boni Deus eliciat.

Est & alia huius dicti *Pater màior me est*, interpretatio ab hac longè differens, quam Latini magna ex parte amplectũtur. Etsi autem eam paulò inferius explicaturi simus tamen ne lectorem animi pendentem eo vsque teneamus, hic paucis adducam Cyrillum, qui vtramque sententiam asserens, magis in eam propendet, quàm Latini sequuntur. *Relinquitur*, inquit, *vel quia ex Patre Filius est, vel (quod magis nos credimus) propter incarnationis dispensationem maiorem Patrem Filio à Scriptura esse appellatum.* Cætera suo loco.

Cyrill. lib. 2. Thesaur. cap. 3.

28 *Ita vt per omnia & vnitas in Trinitate & Trinitas in vnitate veneranda sit.* Quid hæc significaret formula, initio huius commentationis declaratum est. Nempe vna essentia in tribus personis, & tres personæ in vna essentia colendæ, adorandæque sunt. Nam cùm deitas, siue diuina essentia, non possit multiplicari, liquet in Filio & Spiritu S. vnam numero credendam, atque confitendam esse essentiam, verámque deitatem & partitionis expertem maiestatem. Quoniam enim Pater aliis personis totum suum esse diuinum tribuit, nihil retinens, quin id ipsis communicaret, inter Patrem, & Filium, & Spiritum S. summa est æqualitas, summa essentiæ identitas, cui consubstantialitatis vocabulum indidimus, summa coæternitas, potestas eadem, eadem denique maiestas. Ipse gloriosissimæ, & adorandissimæ Trinitati, ab omni creatura sit sempiterna laus, & gloria Amen.

Quid sit vnitas in Trinitate & Trinitas in vnitate.

ALTERA

A ALTERA SYMBOLI PARS, quæ in incarnationis misterij explicatione posita est.

De Incarnatione 4. hæreses. & 1. de Heresi Nestoriana.

QVod ad incarnationis sacramentum attinet, quatuor hæreses olim in Ecclesia Dei plurimas rixas genuerunt. Prima Nestorij & aliorum eiusdem metalli, inficiantium in Christo hypostasis vnitatem, proptereáque docentium alium esse Filium Dei, & alium Filium hominis. Istorum sensa optimè omnium mihi videtur exposuisse Nicolaus Cusa Cardinalis libro primo Cribrationum Alcorani prologo secũdo. *Nestorius,* inquit, *fassus est quidem in Christo esse corpus, animam &* B *diuinitatẽ, sed circa modũ vnionis errauit. Fatebatur corpus & animam vniri vnione naturali, qua esset verus homo, sed hominem illum vniri diuinitati aiebat per gratiam, non quidem communem, qua boni Deo vniuntur, verum, per plenitudinem gratiæ, ob quam vna esset Dei, & hominis Iesu voluntas, propter quam excellẽtissimam gratiam de Christo verè enuntiaretur ipsum esse Filium Dei. Sed non admisit Mariam esse matrem Dei, quia id quod in Christo reperitur à matre acceptum, non conuenit Deo, sicq; voluit naturam humanam in ipso esse deificatam. Quoniam autem scribitur, Verbũ caro* C *factum est, non autem, Caro facta est verbum, ideo hoc damnauit Ecclesia.*

Ioan. 1. 14.

Bezæ media ex parte Nestorianus.

Atque hæc quidem, ille, quæ plenius edisseruntur in actis Concilij Ephesini œcumenicorum tertij. Hãc hæresim totam quidem hodie renouauit Adamas Pastoris. Dimidiam verò Theod. Beza, vt constat, è lib. quem inscripsit, *Placidum & modestum responsum ad Ioannis Brentij argumenta, quibus Carnis omnipresentiam nititur cõfirmare. Duæ,* inquit pag. 23. *in Christo sunt vniones hypostaticæ, vna in corpore & animi simul personaliter vnitis, altera in* λόγῳ D *& homine ad vnum Christum personaliter constituendum coeuntibus.* Hanc labem posteà monitus à Brentianis ita studuit detegere, vt interim in libro de hypostatica duarum in Christo naturarum vnione aduersus Iacobi Andreæ assertionem, planè confiteatur pag. 64. & 65. semper se duas Vniones hypostaticas in Christo ponere. Audis rediuiuum Nestorium?

2. Error circa incarnationem. Eutichis

Altera Eutychis, & cæterorum, qui dum separationem naturarum, & diuulsionem declinare, conabantur, in earum confusionem, siue vnius in alteram mutatio-

Obsequtiũ. nem impingebant. Negabant enim duas in Christo naturas, diuinam, & humanam permansisse integras, & saluas à commixtione, ita vt eorum alij diuinitatem in carnem esse mutatam, alij carnem à diuinitate absorptam, alij illas ambas in vnam tertiam naturam coaluisse, permutatásque fuisse defenderent. In eo hærent cœno hac tempestate Mennon, & Gaspar Suenofeldius. Quantum his sint affines Schekius Medicus in libello de duabus naturis, & Brẽtiani cæteri, commodiùs alias tractabitur. Erroris autem fontem ad hunc modum indicauit Boëthius. *Eutyches ita asserit assumptum hominem, vt humana natura non manserit, cuius error ex eodem fonte quo Nestorij prolabitur. Non enim putauit naturam duplicem esse sine duplicatione personæ, vt cùm non confiteretur duplicem personam, reputauerit consequens vnam esse naturam.* Cæterùm cõtra hanc hæresim quartum conciliũ œcumenicum, id est, Chalcedonense celebratum est.

Hæretici Eutychiani nostro tempore qui sunt.

3. Error. Arianorũ qui christũ primam omnium creaturam esse voluerunt.

Tertiam Ariani inuexerunt. Nam iuxta eos Christus primo genitus ante omnes creaturas, id est, prima creaturarum extitit. Is verò fuit Christi corporati spiritus, hoc est, anima vocata spiritus, quem Pater nudo Christi corpori in tempore adunauerit. Ità Arius in Christo corporis tantùm fatebatur assumptionem, huius verò formam esse prædicabat diuinitatem ipsi ante secula collatam, Christum incarnatum conflans ex nudo corpore, & nuda essentia, iam olim à Patre præbita, quã dicebat sufficere ad explenda & mentis & sensuum & vegetationis omnia officia. Testis Theodoritus libro quarto de hæreticorum nugamentis capite de Ario. καὶ μέντοι καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἠκρωτηρίασε λόγον· σῶμα γὰρ αὐτὸν ἄψυχον εἰληφέναι, ἐνηργηκέναι δὲ τὰ τῆς ψυχῆς τὴν θεότητα, ὥστε ταύτῃ προσάψαι τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐγγινομένην συμπάθειαν. *Et verò,* inquit, *humanæ etiam naturæ rationem mutilauit. Nam ipsum* (Dominum) *corpus inanimum assumpsisse, in eo autem egisse animæ munia diuinitatem asseruit, ita vt huic attribueret affectus, qui à corpore insunt.*

4. Error Apollinarij Theod. de hæret. nug. cap. de Eutyche.

Quartam introduxit Apollinarius, qui dum reformidaret, ne diuinitas frustra crederetur coniuncta humanæ naturæ, si carni mens præterea tributa putaretur, spoliauit Christum animo, ac docuit diuinitatem id eius carni esse, quod animi reliquorum hominum corporibus. Differebat autem ab Ario, quòd mentem Christo

A Christo tantùm adimeret, non item animam brutam, quæ & sentiendi, & vegetandi principium est, quasi Christus præter corpus, animam etiam sentientem assumpsisset. Hæc causa est, cur illum eleganter Gregorius Theologus scribat Christum fecisse ἄνουν, sine mente non quidem amentem, & insanum, vt inscitè quibusdã visum est, sed meritis animique expertem, ac ipsa diuinitas carnem ipsius, intelligentia & ratione informaret, viribúsque ad ratiocinantem naturam pertinentibus afficeret.

B Ac istę quatuor extiterunt hęres aduersum quas sequentia Symboli verba dictaturus est Athansius. Optarem autem diutius in his immorari propter Sathanam, qui hoc æuo in nostram Europam venenatos halitus de hac re infudit, sed quia aliud est commentaria, aliud libros scribere, prolixiore disputatione supersedebo. Hoc vnum monebo, dictum Ioannis gratiosissimum, *Verbum caro ἐγένετο, factum est* istis omnibus sectis errandi ansam præbuisse. Apollinarius, itémque Arius hinc colligebant Christum carere anima, quòd solius carnis facta fuisset mentio. Nestorius interpretabatur, C Verbum caro facta est, quasi verbum aduenisset in Christum iam hominum. Alij in carneam substantiam diuinitatem degenerasse, aut è contrario in diuinitatẽ humanam naturam demigrasse. Hos verò omnes etiã antequam planè emergerent diuino quodam afflatu, vt ante nos obseruauit Gregorius Nazianzenus oratione in Athanasium, quemadmodum præmonuimus, Athanasius iugulat, aptéque, breuiter, & perspicuè istorum nebulas discutit.

Cõtra quatuor hæreses has Athanasius dimicat.

Ioh. 1. 14.

Veniamus igitur ad eius literam, ne dum naturas di- D stinguerere volumus, eas diuellamus ac separemus, rursus dum eas coniungere nitimur, permisceamus, atque confundamus, aut aliqua parte mutilemus. Aliud enim est distinctio, quàm disiunctio, & separatio, quàm spoliatio, quàm mutilatio. Rursum aliud coniunctio, siue vnio, quàm vel permixtio, seu confusio, vel mutatio, seu conuersio.

Athanasius has hæreses ante ortum profligauit

29 *Dominus noster Iesus Christus, Dei Filius, Deus & homo est?* propter vnionem hypostaticam quæ medium quoddam est inter essentialem & accidentarium. Definitur autem à Græcis ἡ τῆς διαφορᾶς οὐσίας, ἤγουν φύσεως, εἰς ἓν

Quid Vnio hypostatica

πρόσωπον, καὶ τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν συνάγουσα, *Vnio quæ differentes essentias siue naturas in vnam personam, eandémque subsistentiam copulat.* Atque hæc duarum naturarum in vnam personam coniunctio,& tamquam coitio, incarnatio quoque appellatur,id est, humanæ naturæ à persona Verbi assumptio,in vnam hypostasim, atque subsistentiam,ita vt ex verbo diuino & humana natura vna persona,seu vnum indiuiduum substantiæ conficiatur. Habet etiam alia nomina apud Græcos, quæ non carent emphasi,pertinéntque ad aliquam lucem tam obscuræ, tam arduæ vnioni afferendam, si dextrè intelligantur. A Nazianzeno nominatur σύνοδος, quasi *conuentus & coitio*,propter conueniẽtes,coëuntésque in vnum naturas. A Nysseno, vt in Polymorpho citat Theodoritus, προσεγγισμὸς,id est,*appropinquatio*, quòd naturæ sibi inuicem inseparabili accessu propinquent. A Chrysostomo συνάφεια *cõtingentia siue contanctus*, quoniam cõtingunt. Apud Damascenũ insignitur titulo περιχωρήσεως, *circum incessionis* quia diuinitas carnem immeauit, eíque veluti sese immiscuit, vt loquitur Augustinus apud eundem Theodoritum libro 2. Polymorphi. Satis autem impropriè, quia neque ἀλλοίωσις *immutatio*, neque τροπὴ *conuersio*,neque, κρᾶσις *temporatio*,neque aliquod vocabululum simile huic ineffabili mysterio quadrat.

Quid sit incarnatio.

Theod. lib. 3. polym.

Damas. lib. 3. de Orth.

Christus Deus & homo est

Atque ob has omnes causas Dominus noster simul est Dei filius Deus & Homo, & non solùm vtriusque naturam, verùm etiam vtriusque naturæ proprietates complectitur,ac per diuinitatem diuina opera exercet per humanitatem humanis officiis, quatenus beati & immortalis corporis cõditio hodie fert,fungitur quemadmodum olim dum in humanis versaretur, per ipsum quoque affectibus imbecillitati nostræ propriis obnoxius erat.

Quid est esse è Patris substãtia.

30 *Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus.* Christus dicitur genitus de Patris substantia,quoniam Pater non è nihilo,neque de extinseco,sed ex eo,quod ipse est illum generauit Et contrà,quia ex Patre,qui est eiusdem cum ipso substantiæ,suam accepit essentiam,neque existit de aliena à Patre substantia, neque de extraposita, neque de nihilo. Quoniam igitur Esse ex Patris substantia peculiariter opponitur ei quod est Esse è nihilo, age explicemus quid hoc posterius significet,vt ex contrario

Quid sit esse è nihilo.

A trario contrarium melius innotescat.

Esse è nihilo tria portendit, primò aliquando non fuisse, Deinde alterius, ac differentis à causa esse substantiæ: tertiò è nulla antegressa materia emersisse. Huiusmodi neque potest, neque debet haberi Christus, cùm semper extiterit, cùm eiusdem sit cum suo principio. i. Patre essentiæ, cùm denique ex Patre subsistat, cuius substantia, est quasi materia in hoc sublimi ortu, & ineffabili, nullo prætereà antegrediente, quod vel materiæ suspicionem præbere posit. Atque inde Christus, qui & proinde secunda Persona. S. Trinitatis dicitur, B prius existere concipitur in Patre, prima videlicet persona, secundùm rationem originis καὶ τῷ εἶ) *& essentiæ*: posterius in seipso secundùm hypostasim, & subsistentiam.

Christus nõ est è nihilo, qua causa etiam valet in S. Spiritu.

Cùm autem filius prædicatur de Patris substantia genitus, præpositio De, vel etiam Ex cogitationem transferre non debet ad crassum aliquid & corporale, sed vel admonere Diuinam Essentiam esse, quasi materiam in hac Verbi generatione, cuius proprietas hypostatica, quæ Filiationis nomine ob penuriam vocabulorum afficitur, extet veluti forma, vel declarare Fi- C lium genitum de Patris substantia, non quidem tamquam de materia, sed vt de aliquo sibi consubstantiali, & coæuo.

De vel Ex, præp. quam vim habeat.

Nec sequitur, vt si de substantia Patris generatus sit filius, sit quoque generatus de sua, vel Spiritus Sancti substantia, quamuis trium illorum vna planè existat, quoniam ipse non existit de substantia Dei, quatenus illa Dei est simpliciter, & tribus communis esse consideratur, sed vt est huius Dei, id est, Patris substantia. Est enim diuina substantia vna, & multa, reipsa quidem D vna, ratione autem & quasi forma multa. Quod cùm non caperet Caluinus, quemadmodum aliàs solet cæcutire in mysteriis, scelestè hunc versum improbauit in disputatione Lausanensi, vti quidem scribit Petrus Caroli in refutatione blasphemiarũ Farelli contra S. Trinitatem, atque ex eo tempore hanc locutionem, *Christus est genitus ex substantia Patris*, habuit pro rudi, & impropria.

Filius nõ est natus de sua substãtia.

Diuina substãtia vna, & multa.

Caluini inscitia.

31 *Homo est ex Substantia matris.* Nam ei mater totam materiam, id est, carnem, siue corpulentam substantiam ex suis

Spiritus S. vt causa agens, Virgo vt patiens in incarnatione.

A ex suis purissimis sanguinibus suppeditauit, viri partes agentes Spiritus Sancto. In hac quippè carnis dispensatione mirabilis, Spiritui Sancto tribui debet vis agens, virgini autem patiens, perinde atque scimus in vulgaribus generationibus, mares obtinere formę rationem, fœminas verò materiæ. Et quia verbum ita cōiunctum est cum natura humana, vt eam, quæ cōstabat carne, & anima, assumendo sibi vniuerit, & sibi vniendo assumpserit, proptereáque Christus sine Verbo, nec conceptus nec gestatus, nec in lucem editus fuerit, carne & anima quę Verbū assumpsit, ante, & extra hanc assumptionem

Virgo verè & propriè Deipara.

B non existentibus, Virgo ideo nequit dici non concepisse, & genuisse Deum, itémque hominem, atque ita verè, & propriè, esse θεοτόκον *Dei genitricem*: idque tam verè, tam propriè, quàm verum, quámque proprium est pronuntiare ipsam genuisse hominem. Sic enim Rachel non est mater solus corporis Filij sui Iosephi, sed totius Iosephi, vtut Deus appelletur *Pater spirituū*, in suo aluo gestauerit, quòd eum personaliter anima & corpore constitutum suo menstruo sanguine in aluo fouerit & aluerit, deindéque enixa totum peperit, actionibus illis

Heb. 12. 9. Num. 16. 22.

C » non ad naturas, sed ad personam totam ad relatis Audi Athanasium sub finem sermonis in Euangelium de » Deipara. *Quando quidem ipse est Rex, qui natus est ex virgine, idémque & Dominus, & Deus, ea propter Mater, qua cum genuit & regina, & domina, & Deipara propriè & verè censetur.* Id confirmat totidem verbis Nicetas Colossensis lib. 20. Thesauri orthodoxiæ, qui est de Saracenorum ad Christianismum conuersorum professione, » confessione secunda, *Sanctam præterea virginem qua illum* » *in carne peperit Dei propriè vereque matrem. Credo & confi-* » *teor, eandemque reuera Dei, qui homo factus est, Matrem, at-*

D » *que idcirco Dominam & reginam omnis creaturæ diuina gratia effectam colo, & veneror.*

Aduersus Bezanos disputatio. Carnem Christi nunquā fuisse absque verbo.

Hìc lubens, si commentarij ratio postularet, disputarem contra Bezanos, humanam Christi naturam seorsum à Verbo numquam in vtero genitricis extitisse, sed sat sint nunc hæ paucæ maiorem nostrorum determi- » nationes. Augustinus de fide ad Petrum cap. 18. *Firmis-* » *simè crede, & nullatenus dubites non carnem Christi sine di-* » *uinitate conceptam in virginis vtero priúsque susciperetur à Verbo, sed ipsum Verbum Deum sua carnis acceptione concep-*

tum;

tum, ipsamque carnem Verbi incarnatione conceptam. Et lib. 13. de Trinit. cap. 17. *Ex quo tempore Christus homo esse cœpit, ex eo Christus Deus erat cum homine.* Et epist. 3. ad Volusianum, *Cum enim Verbum Dei permixtum est animæ habenti corpus, simul & animam suscepit & corpus.* Athanasius libro de incarnatione Verbi, *Carnis vnio cum Verbi diuinitate ex vtero originem traxit.* Ibi enim eam Verbum, cùm è cælo aduenisset, constituit, quippe quæ non erat, antequàm Verbum cęlitus adueniret. Damascenus lib. 3. de Orthod. cap. 2. ὥστε ἅμα σάρξ, ἅμα Θεοῦ λόγου σάρξ, ἅμα σὰρξ λογικὴ, ἔμψυχός τε, καὶ νοερά, διὸ οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα λέγομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. *Itaque simul caro simul Dei Verbi caro, simul caro animata rationis particeps & intelligens, proptereáque non dicimus hominem deificatum, sed Deũ humanatum.* Item c. 22 ἅμα ἡ σύλληψις καὶ ἡ ὕπαρξις τεθαυματούργηται, ἡ μὲν σύλληψις τοῦ λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς ἡ ἐν τῷ λόγῳ ὕπαρξις. *Simul conceptus, & subsistentia mirabiliter cõfecta sunt, conceptus quidem Verbi, carnis autem in Verbo subsistentia.*

Ob eam igitur causam, non est hic distinguendum inter conceptus aliorum tempus, quod infundendo animo post quadragesimum diem in maribus destinatum est, & Verbi incarnationem, quoniam Christi conceptus, vt superioribus testimoniis declaratum est, paulatim humano Embryonis modo per temporis successionem nentiquam est expletus, sed simul atque Virgo Gabrieli assentiens dixit, *Fiat mihi secundùm verbum tuum,* a ex eius mundissimo, sanctissimóque sanguine corpus formatum est, imò verò perfectum omnibus suis organis, & lineamentis, illíque simul anima infusa, ac hypostaticè diuinitas coniuncta fuit.

32 *Perfectus Deus, perfectus homo, ex humana carne, & anima rationali subsistens.* Prius membrum Eutychem, qui multo post vixit, damnat. Si enim Christus perfectus Deus, & perfectus homo est, quî vel in vnam tertiam naturam mutatus est, vel altera natura alterã consumpsit? Posterius Apollinarium, aduersum quem hodiéque extat liber Athanasij. Cùm enim Christus ex humana carne, & anima rationis participe constiterit, quo pacto per diuinitatem humano more sapuit, sensit, cupiuit, animatam carnem reddidit? Quemadmodum ergo Christus in diuinitatis plenitudine mansit post carnem assumptam, vt ad Colossenses testatur Paulus, *in quo,* inquit,

Carnis vnio cũ verbo in vtero virginis facta est.

Christi cõceptus quomodo ab aliorum conceptib. differat.

Conceptus Christi momẽtaneus.

a Luc. 1. 38.

quit, *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, id est, qui omnino perfectéque Deus est, non aliqua ex parte, sic plenitudinem humanitatis habuit, ita *vt per omnia aßimilatus fuerit fratribus absque peccato, vt misericors fieret, & fidelis* Pontifex. Id docuerat Theodorus Antiochenæ Ecclesiæ presbyter, qui vt Gennadius de scriptoribus Ecclesiasticis prodidit, quindecim libros aduersum Apollinaristas & Anomœos scripsit de incarnatione domini, in quibus Christum plenitudinem tum diuinitatis, tum humanitatis habuisse, copiosissimè ostendebat.

Heb. 2.17.

A

B

Christus minor se ipso factus est.

Phil. 2.7.

Heb. 2.9.

33. *Minor Patre secundùm humanitatem*. Imò seipso, vt disputat. Aug. in libris de Trinitate Nam, vt ait Apostolus, *exinaniuit semetipsum*, dum in carnē missus est. Quin etiam, quo tempore humanitatem, habuit morti, & cæteris humanis conditionibus obnoxiam, minor quodámodo erat Angelis, quòd Angelorū status his lōgè esset superior, quódq; Angelorū natura humana suapte vi existat pręstantior. Vnde Paulus ad Hebręos. *Eū qui modico, quā Angeli minoratus est, videmus Iesum propter Passionem mortis, gloria & honore coronatum*. Exponit autem hoc loco dictum Domini, *Pater maior est*, quod olim in Ecclesia magnas rixas concitauit. Arriani illud vrgebant, vt ostenderent Dominum, ipsius etiam cōfessione, nulla ratione æquiparandum Patri, Nostrorum alij respondebant id, de sua humanitate Christum dixisse, secundam quam infinitis gradibus Patre, vt pote creaturam creatore minorem esse quis non sentit, quis non intelligit? Alij concedebant Arrianis Christum de sua diuinitate locutum quidem, sed tamen non inde colligi, quod ipsi existimabát. Tantùm quippè haberi Christum Deum minorem esse Patre Deo ratione personæ, non item naturæ, nempe Patrem supra Filium obtinere, vt à nullo existat, ab ipso autem Filius ortum capiat, quæ prærogatiua est originis. Relege quæ suprà numer. 26. disputauimus, præter quę non fuerit intempestiuum subiungere sententias, quas plures in suis Annalibus libro 7. de rebus à Manuele Imp. gestis Nicetas Choniates de hac re posuit, vt vim verbi Christi meliùs primò intelligamus, deinde vt Manuelem Imp. calumnia illi per illi per Nicetam intentata liberemus.

Ioa. 14.82.

C

Exponitur quomodo minor Patre sit filius.

D

Manuel Imp. à calumnia liberatur.

Aliquot annis pòst, inquit, Choniates, *quæstione de Dei*

hominis

A *hominis edicto, Pater maior me est, proposita, parum curatis Patrum explicationibus, iisque variis, & ad controuersiæ explicationem, & declarationem sufficientibus, suas interpretationes* (Manuel) *attulit, eásque pertinaciter defendit, & ad suam voluntatem, & sententiam vniuersalium doctorum sententias, non modò veritati non aduersantes, sed diuinitus editas accommodauit. Nam cùm alij dicant, Patrem, vt Filij auctorem dici maiorem, alij de natura humana id intelligant, & id dictum non verbo, sed assumptæ carni attribuant, vt & illa de profectione ad Patrem, de aduentu principis mundi, qui nihil in ipso inuenit, alij etsi de Verbo vocem Maior, accipiunt, non absolutè tamen & essentialiter, sed ob*

B *inhumationis summam extenuationem & humilitatem, atque alij aliter, piè tamen explicentiis nescio quo modo, vt propositæ quæstioni nō satis facientibus improbatis, aliam attulit interpretationem, indictóque Concilio & omnibus sacrarum literarum studiosis conuocatis singulos hortatus est, vt ei decreto hoc modo subscriberent.* Equidem etiam octo, *Patrum voces de hoc dicto, Pater maior me est, amplector, aio tamen id dictum pertinère ad carnem in eo conditam, & passibilem. Quod nescio, quo modo Filio incarnato minus tribuit, quàm Patri, perinde ac si ob naturæ humanæ assumptionem, & peregrinationem in terram, parti dignitate excidisset, ac suam authoritatem amisisset & intra limites extenuationis constitisset, ac non deificasset, ac extulisset, humilia, & sua gloria per*

C *vnionem illam ornasset potiùs, quàm ea re ipse depressus fuisset, quod absurdum est. Atque etiam rubra scriptura, tamquam ense flammeo decretum hoc muniuit, quo mortem minitabatur, & excommunicationem ei, qui non dico prima impulsione animi reprehendere, & submurmurare, sed tantùm introspicere ausus esset. Deinde idem decretum de quorundam assentatorum consilio lapideis tabulis insculptum in maximo templo dedicauit. Verebātur enim, ne sanctio illa, vt quæ prætextu carnis, ipsi Verbo derogaret, abrogaretur, præsertim*

D *cùm extenuationem & humanitatis rationem prætèriisset.* Hæc quidem Choniates, sed decretum Manuelis, quod ille allegat, quod ex tabulis affixis templo S. Sophiæ transcripsit Theodosius Zygomalas, iussu Selymi Turcarum imp. qui hodie imperium Constantinopolitanum occupat, & consilio cuiusdam Mahometici doctoris, qui illo putabat mysteria quædam, & arcana de rebus Mahometanis ab Hally Mahometis genero descripta

Pater maior me est, variè exponitur.

Decretū Manuelis.

Selymus quid de eo decreto putauerunt.

scripta contineri, quod denique nuper Constantinopoli allatum mihi à quodã amico communicatum est, Choniati fidem detrahit. Decretum, quod nondum nec Græcè, nec Latinè publicatum est, sic delibauimus.

Decretũ ab Auctore ex ipso autographo Cõstantinopolitano delibatum.

Cùm Manuelis Porphyrogeniti temporibus acerrimè disputaretur de vera huius loci Euangelici, Pater maior me est, interpretatione. Alij, inquit Manuel in suo illo edicto, *abusi quibusdam scripturis ad solam causam æternæ & supremæ generationis Vnigeniti Filij Dei locum retulerunt. Alij ad solum exinanitionis siue descensus modum, ita vt personæ Christi secundùm diuinam naturam hoc planè accommodarent. Ipse enim sese exinaniuit formam serui accipiens. Alij hoc Christum aiunt dixisse persona non sua, sed totius humanæ naturæ, quemadmodum & illud, Deus Deus meus, quare dereliquisti me? Humana quippe natura derelicta est, quæ peccatis obnoxia erat, non ipsius Christi, qui peccatum non fecit. Alij vocẽ esse dicunt carnis Christi? quatenus caro consideratur abstracta à diuinitate, citráque vnionem, qua ratione ei cõuenire dicit Damascenus seruitutẽ & ignorantiam.*

Ioan.14.28
Phil.2.7.
Psal. 21.2.
Damas.lib. 3. cap. 19. & lib.4. c. 20.

οἱ δὲ ἑτέρωθεν αὖ τοῖς ἀντικαθιστάμενοι, ᾔδεσαν μὲν, καί τινας τῶν πνευματοφόρων τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας πατέρων, καὶ διδασκάλων τὴν τοῦ κυρίου ταύτην φωνὴν ἑρμηνευσάντας, καὶ κατὰ τὸ αἴτιον τῆς ἀκαταλήπτου προώτης γεννήσεως: ἀλλ' οὖν ὁπότε κατὰ τῶν ἐθελοσχελούντων κατ' οὐσίαν διαφέρειν τὸν υἱοῦ τὸν πατέρα τὰς ἀντιρρήσεις ἐποιοῦντο, τῇ τοῦ μείζονος φωνῇ κατακεχρημένων, καὶ ὑπόβασιν ἐν ἀμφοτέροις κατὰ τὴν φύσιν εἰσαγόντων, καὶ ἑτερότητα· οὐ μὴν δὲ κατὰ τοῦτο, καὶ μόνον ἐκλαμβάνεσθαι τὴν τοιαύτην φωνὴν προσεπάγοντες· ἡνίκα γὰρ οὐ πρὸς τοιούτους ἦσαν αἱ ἀντιθέσεις, καὶ τὰ παλαίσματα, περὶ δὲ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας, καὶ τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων, καὶ διαφορῶν ἐδογμάτιζον, ἑκάστῃ τῶν φύσεων τὰς προσφόρους ἴσως ἀπένεμον, τὰς μὲν ὑψηλοτέρας καὶ ὑπερκειμένας τῇ τοῦ Χριστοῦ θεότητι, ὡς καὶ θεοῦ τελείου ὄντος προσεφαρμόζοντες τὰς δὲ ταπεινοτέρας καὶ ὑποβεβηκυίας τῇ ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρωπότητι, ὡς καὶ ἀνθρώπῳ γεγονότι τελείῳ προσεφαρμόζοντες. οἷς καὶ τὸ ἡμέτερον ὁμοφρονεῖ κράτος ταῖς τῶν ἁγίων τῆς ἐκκλησίας φωστήρων διδασκαλίαις ἑπόμενον. *Alij aliunde ipsis resistentes, norunt quidem etiam aliquos Dei Ecclesiæ Patres & Doctores, qui à Spiritu sancto inspirabãtur, hanc Domini vocem interpretatos fuisse secundum causam incomprehensæ primæ generationis, sed cùm aduersus garrientes Patrem à Filio essentialiter differre dimicarent, qui abutebantur vocabulo, Maioris, & introducebant in vtriusque suppositionem & diuersitatem, verum tamen non secundum id solum accipi hanc dictionem asseuerantes. Cùm enim aduersus istos nullæ intercedebant contentiones, & pugnæ, sed de dispensatione carnis & naturalibus proprietatibus, differentiisq; decernebant vnicuique*

* Lego ; ἀδολεσχούντων.

A *vnicuique naturarum conuenientes locutiones assignabant, sublimiores quidem, & excellentes Christi diuinitati, vt qui foret Deus perfectus, humiliores & abiectas ipsius humanitati, qui certè esset homo absolutus. Quibus etiam nostra potestas suffragatur, sequens doctrinas sanctorum Ecclesiæ luminum.*

Hanc interpretationem, vbi sequi iussisset, auctoritate non tam sua, quàm vniuersæ Synodi (etiam si Nicetas secus scribat) anathemate percussos declarat, *τοὺς τῇ γεννήσει μόνῃ, τὴν τοιαύτην φωνὴν προσαρμόζοντας, ἢ τῇ κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν διαιρέσει, ὁπότε ἡ τοῦ κυρίου σάρξ, ὡς μηδὲ τῇ θεότητι ἑνωθεῖσα καθ' ἑαυτὴν νοεῖται, καὶ κρίνεται· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ* B *τοὺς λέγοντας τὴν τοιαύτην φωνὴν παρὰ τοῦ κυρίου ῥηθῆναι τὸ τῆς κοινῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων ὑποδυομένου πρόσωπον*, anathemate, inquam, ictos pronuntiat eos, *qui soli generationi huiusmodi vocem adaptant, aut abstractioni, quæ est in subtili intelligentia, quando caro Domini, vt non deitati vnita, per sese cogitatur & censetur. Quin etiam eos, qui asserunt talem propositionem à Domino dictam sustinente hominum personam communitate naturæ.*

Hactenus Damascenus.

Quartam autem, qua Verbum dicitur Patre minus ratione exinanitionis, non subiicit anathemati, quòd C putauerit Athanasii explicationem, *Minor Patre secundùm humanitatem*, esse germanam, cæteras verò habuerit pro alienis, adeò vt ne eam quidem, quæ sæpiusculè inculcatur à Græcis de auctoritate originis, receperit, nisi per concessionem. Vt Christus dicatur, minor Patre secundùm diuinitatem ratione ortus, non tamẽ ô Ariani, simpliciter minor erit, quia *αἴτιον* caussa, vel princi- D pium non pertinet ad substantiam, sed ad subsistendi modum, secundùm quem minorem esse Patre quid incommodi? Cùm præsertim Patris nomen & titulus, etiã in humanis, sit Filij notatione præstantior!?

Manuel anathemati non subiicit verã de sensu humanitatis sententiam.

Prætereà Nicetam Manueli Imperatori imposuisse planius sequentibus constat, *κεκύρωται γὰρ κατὰ τὰς διαφόρους μὲν ἑτέρας παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων δοθείσας ἐξηγήσεις, νοεῖσθαι ταύτην, καὶ λέγεσθαι. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρωπίνην κτίσιν, καὶ περιγραπτὴν φύσιν, καθ' ἣν ὁ αὐτὸς Χριστὸς πάσχειν τὸ πέφυκε, καὶ πέπονθε· καὶ τὰς λοιπὰς τῆς τοιαύτης φύσεως ἰδιότητας: ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἀληθῆ τοῦ κυρίου ἐνανθρώπησιν, ἤτοι τὴν σάρκωσιν σώζεσθαι, καὶ τὸ τῶν φύσεων ἄφυρτον ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ μιᾷ ὑποστάσει συντηρεῖσθαι, καὶ ἀσυγχύτους τὰς ἰδιότητας.* *Confirmatum est enim secundùm differentes alias expositiones à Patribus datas, hanc esse intelligendam & asserendam. Quin & secundùm ipsam, quæ in Christo est hu-*

A

mana natura creata, & circumscripta, iuxta quam ipse Christus tunc pati consueuit, & passus est, & reliquas huiusmodi naturæ proprietates, ita vt inde vera Domini corporatio, id est, incarnatio *seruetur, & naturarum sinceritas non mixta in vno Christi supposito teneatur: itémque proprietates non confusæ.*

Hanc verò sanctionem latam aduersum quosdam *μονοφυσίτας vnius naturæ assertores*, qui non agnoscebant Christi humanam substantiam, nisi mutatam in Deum, siue deificatam, apparet ex his, quæ subiicit. Nam contra eos declarat dictum, *Pater maior me est*, significare humanitatem Christi in cælis esse minorem Patre: quod Monophysitæ, inter quos hodie versatur Ioannes quidam Langus, nolebant confiteri. Vnde eam Deum effectam prædicabant, & assenerationem Christi, abusi auctoritate, itémque testimoniis Patrum, referebant ad auctoritatem principij, atque causæ. contra tales,

B

Decretum Manuelis contra solos monophysitas latum.

στοιχῶ καὶ ἐγὼ ταῖς γνώμαις τῶν ἁγίων πατέρων, καὶ τῆς θείας, καὶ ἱερᾶς συνόδου, καὶ λέγω ὅτι αὐτὴ ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως ὑπερυψωθεῖσα, καὶ ὑπεράνω πάσης τιμῆς ὑπερτεθειμένη, ὡς ἐξ ἄκρας ἑνώσεως ὁμόθεος γενομένη ἀμεταβλήτως, ἀναλλοιώτως, ἀσυγχύτως, καὶ ἀτρέπτως διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν, καὶ ἀχώριστος, καὶ ἀδιάστατος μένουσα, τοῦ προσλαβομένου αὐτὴν τοῦ λόγου ἰσοκλεῶς αὐτῷ τιμᾶται καὶ προσκυνεῖται μιᾷ προσκυνήσει, καὶ τοῖς βασιλικοῖς, καὶ θείοις ἐγκαθίδρυται θρόνοις, ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, ὡς τὰ τῆς θεότητος αὐχήματα καταπλουτήσασα σωζομένων τῶν ἰδιοτήτων φύσεων. Quæ Latinè sic reddi possunt: *Assentior sententiis sanctorum Patrum, & diuæ atque sacræ synodi, ac aio ipsam Christi carnem ab ipsa vnione superexaltatam, & supra omnem honorem constitutam. Nam in summa vnione Dei æqualis facta, citra mutationem, alterationem, confusionem, & conuersionem propter vnionem hypostaticam, inseparabilis, & non distincta à Verbo, quod ipsam assumpsit, manens, pari gloria, ac ipsum honoratur, & adoratur vna adoratione, regiisque, & diuinis insidet soliis à dextris Patris, tamquam diuinitatis præstantias opulentè possidens saluis naturarum proprietatibus.*

C

D

Ioannis verba non sunt intelligendo de causa, ex principio.

Postremò, cùm meminisset quosdam sui temporis vrgere auctoritatem causæ, atque principij, & solam expositionem eorum, qui ita accipiebant, amplecti, ait, καὶ συγχωρεῖν ἂν ἤθελον, καὶ τοὺς σαρκοφόρους τοῦ κυρίου κατὰ τὴν κάτω γέννησιν χρηματίσαντας, τὸ ῥῆσιν ταύτην λογίζεσθαι ὡς ἐπιτηδεύειν καινήν τινα τὴν ἕνωσιν τῶν τοῦ χριστοῦ φύσεων, καὶ μὴ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀναφαίνεσθαι καὶ ταύτην εἶναι νομίζεσθαι, ὑποστα-

A σιας τε τὸ ἑνιαῖον περιεσθρεῖν, καὶ τὴν ἀσύγχυτον κρᾶσιν τῶν ἐν Χριστῷ ἡνωμένων ἀτρέπτως φύσεων, καὶ διὰ ταῦτα κινδυνεύειν τὰς τῶν μονοφυσιτῶν δυσφημίας οἷον ἀνακαινίζεσθαι. *Nolebant*, inquit, *concedere hoc Euangelium dici in persona Christi, qui carnem gestabat, loquentis de suo ortu humili, adeò vt inde noua quædam naturarum Christi vnio ostenderetur, aliena ab Ecclesiastica traditione, vnio hypostasis confunderetur, & temperatio non confusa naturarum in Christo citra conuersionem copulatarum, proptereáque periculum esse, ne Monophysitarum ominosa verba veluti renouarentur.*

Ioan. 14. 29.

Imposuit igitur Manueli Choniates, nec scio vnde B loco περιγραπτὴν, *circumscriptam* quæ vox extat in edicto Imperatorio, protulerit παθητὴν, *passibilem*: quasi Manuel voluerit Patrem dici maiorem Filio, quatenus habuerit humanam substantiam patibilem, imò verò, quę passa sit, qua ratione dicitur *minoratus paulo minus quàm Angeli*, nempe perpessionis tempore, vel *diebus totius infirmitatis carnis suæ*, vt loquitur Paulus, pòst verò Christi humanitas transierit in æqualitatem diuinæ naturæ. Atqui, vt è superioribus intelligitur, nihil tale proposuit Imperator, sed cæteris repudiatis, simpliciter lau- C dauit, laudatámq; per tabulas in propatulo templi Sophiani collocatas, sacrauit interpretationem communem, id est, Athanasianam, quam omnes ferè Latini Theologi sequuntur, magnáque ex parte Græci suscipiunt.

Hebr. 2. 9.
Heb. 5. 7.

Vnde & Amphilochius Iconij Episcopus, in oratione quæ inscribitur, *Quid, Pater maior me est*, vt quidem citat Theodoritus lib. 1. Polymorphi, sic Dominum se interpretantem facit, ποτὲ μὲν ἑαυτὸν ἴσον λέγων τῷ πατρὶ, ποτὲ δὲ μείζονα τὸν πατέρα, οὐ μαχόμενος ἑαυτῷ, ἀλλὰ δεικνὺς ὡς θεός εἰμι καὶ ἄνθρωπος. θεὸς μὲν ἐκ τῶν ὑψηλῶν, ἄνθρωπος δὲ ἐκ τῶν ταπεινῶν. εἰ δὲ θέλετε γνῶναι, πῶς ὁ πατήρ μου μείζων μου D ἐστὶν, ἐκ τῆς σαρκὸς εἶπον, καὶ οὐκ ἐκ προσώπου τῆς θεότητος. *Aliquando meipsum æqualem dico Patri, interdum Patrem maiorem, non mecum pugnans, sed declarans me Deum esse, & hominem, Deum quidem ex sublimibus, hominem verò ex humilibus ac imis, Quòd si cupiatis nosse, quo pacto Pater meus me sit maior, respondeo ex carne, non autem deitatis persona.* Cyrillus eadem sentit lib. 2. Thesauri ca. 3. Eadem Athanasius, nisi quod apud Vigilium martyrem in disputatione inter Sabellium, Fotinum, Arium, & Athanasium, dat aduersariis eum minorem esse Patre se-

Amphilochi⁹ quomodo Ioannis dictum exponat.

cundùm diuinitatem, nō quidem simpliciter, sed ratione A
τῆς αἰτίας, causæ seu principij.

Christus nō tantum numero sed & specie vnus est.

34 *Non duo tamen sed vnus est Christus.* Vnus non tantùm numero, sed etiā specie, vt vnus sol, vna luna, vnus mundus, quæ in sua specie solitaria existunt, quod tota speciei materia in ipsis absumpta sit, vt philosophatur Aristoteles primo de cælo. cap. 9. Ideò Christus est indiuiduum in suo genere monadicum, quòd nullum prætereà in rerum natura reperiatur, quòd participet vtraque substantia, humana simul ac diuina. Iugulatur autem Nestorius, qui Christum duplicem constituebat, B vnum Filium Dei, alterum Filium hominis, vtrumque verò in vnum coniūgebat, vnione nō quidē hypostatica, personalíve, sed precaria. Diuersum hîc profitetur Athanasius ac docet vnum & eundem numero esse, qui ante carnis οἰκονομίαν, *dispensationem* solùm Deus erat, & Dei Filius, post incarnationem verò etiam homo, & hominis Filius, adeò vt ex eo temporis pūcto in se vno iam verè, propriè, & simpliciter duas naturas complectatur, sitque planè idem ad numerum Deus & Homo, & vt Græci fæliciter loquuntur θεάνθρωπος. Porrò duos hos versiculos Augustinus super Ioannem tractatu 78. C sic complexus est. *Agnoscamus geminam substantiam, diuinam scilicet, qua æqualis est Patri, & humanam, qua minor est Patre, vtramque autem simul, non duo, sed vnus est Christus, ne sit quaternitas, non Trinitas Deus, & per hoc Christus est Deus, anima rationalis, & caro.*

Nestorius iugulatur.

Communicatio idiomatū quid facit.

Hactenus Aug. qui similiter aperit fontem communicationis idiomatum, cuius causa idem subiectum diuersam, & plerumque contrariam denominationem recipit. Id apparet in Domino & Saluatore nostro, qui propter diuinitatem dicitur Patri æqualis, expers temporis, incircumscriptus, immēsus, incomprehensus, impatibilis, propter carnem Patre minor, in tempore genitus, circumscriptus, mensus, passus, omnibus denique D obnoxius, quibus reliqui homines, dempto peccato, iísque, quæ peccati adiuncta sunt, qualis censetur ignoratio, mentis caligo, &c.

Tribus modis aliquid dicitur fieri illud.

35 *Vnus autem non conuersione diuinitatis in carnem: sed assumptione humanitatis in Deum.* Cùm hæc substantia dicitur fieri illa, id tripliciter intelligi potest. Vno modo per mutationem, conuersionem seu transitionem vnius

natuæ

A naturæ in alteram, ſic vt altera ſubſtantia in alterius naturam commutetur, vt cùm aqua fit aër, aqua vinum, virga ſerpens, Altero per ſucceſſionem, vt cùm ex nocte, fit dies, ex pane corpus Chriſti in Euchariſtia, atque in cæteris, in quibus altera ſubſtantia in alterius planè intereuntis locum ſuccedit. Tertiò per aſſumptionem ſiue acceſſionem alterius ſubſtantiæ, ſiue naturæ, ita vt ex vtraque incolumi & ſalua, vnũ ſubiectum exiſtat, quæ hypoſtaſis dicitur. Sic ferrum fit ignis, cùm in eum ita conuertitur, vt ferrum ignis non B dicatur, ſed naturam & proprietatem vtriuſque ferri videlicet & ignis conſeruet. Sic (nam has ſimilitudines duas inter ſe Origines, Cyrillus & Damaſcenus contulerunt) Verbum caro factum eſt, quòd carnem, ſeu humanam naturam ſuſceperit, non quòd in eam conuerſum ſit, aut in eius pereuntis locum ſucceſſerit.

Ioan. 2. 7. 8
Exod. 7. 10 11.

Quod genus conuerſionis in Euchariſtia.

Hîc ergo aſſumendi verbum valde eſt accommodatum. Vnde & eo ſimilibúſve Scriptura vtitur. Paulus a *Nuſquam Angelos apprehendit*, ſed ſemẽ Abrahæ ἐπιλαμβάνεται, *apprehendit, accepit, aſſumpſit* b Ad Phil. *formam ſerui* λαβὼν *accepit, aſſumpſit*. Vt enim primus dicitur c *factus in animam viuentem*, ſeu anima viuens, quod animã viuentem ſibi diuinitus additam, & in vnam hypoſtaſim conflatam ſumpſerit, ſic ſecundus homo factus eſt caro, id eſt, aſſumpſit carnem in vnitatem diuinæ perſonę. Nam non de qualibet aſſumptione id accipiendũ, qualis etiam dicitur quædam applicatio, & coniunctio alienæ, & à diuina natura ſeparatæ, per ſéque conſiſtẽtis rei, vt cùm Tertullianus in libro de carne, ſcribit *Spiritum S. aſſumpſiſſe ſubſtantiam extraneam*, id eſt, columbam.

Aſſumendi verbum hic eſt accõmodatum.

a He. 2. 16.
b Cap. 2. 7.
c Gen. 2. 7.

Duplex aſſumptio rei.

D 36. *Vnus non confuſione ſubſtantiæ, ſed vnitate perſonæ.* Multi eorum, qui poſt Eutychem diſputationẽ de duabus naturis in ſe, aut cõfuſis, aut commutatis perſecuti ſunt, eò ſe præcipitarunt, vt faterentur, neutram quidem naturarũ in alteram fuiſſe permutatam, quod tamẽ dicere ſuæ ſectæ auctoribus primis familiare erat, ſed ex duabus alteratis tertium aliquid extitiſſe. Mixtũ id appellarent philoſophi, apud quorum principẽ libro primo de ortu, extremo capite *mixtio definitur eorũ, quæ inter ſe temperari poſſunt, commutatorum vnio*. Aduerſum au-

Eutychianorũ error.

Quid Mixtio.

tem istos pronuntiat Athanasius sine confusione, vnitatem esse personæ, quòd duæ naturæ, quantumuis se inuicem immeent, inconfusè vniantur, nec in se transmutentur, deitate à sua simplicitate non discedente, & humana natura in diuinitatem non migrante. Quare autem hîc personæ sit vnitas facile capit, qui repetit è superioribus personæ definitionem ac tenet eius rationem in per se consistendo positam. Hoc enim constituto, humana natura à Christo assumpta, cùm aliunde pendeat, atque ab alio sustineatur, nempe à Verbo, à cuius hypostasi numquam fuit separata, persona dici non debet. Vnde Græci hanc sacram hominis substantiam non hypostasim, sed ἐνυπόστατον vocant, quasi in alio subsistentem, &, vt sic dicam, personatam. Et Latini non dicunt propriè Christum assumpsisse hominem, etsi hæc locutio interdum apud Veteres occurrat, sed humanitatem, quòd Hominis vox concretorum more non modò naturam, sed & naturæ subsistētiam, atque hypostasim declaret. Numquam autem ex ea carne, & hac anima, quam Verbum assumpsit, vlla fuit composita persona, cùm, vt rectè à Sententiarum scriptore dictum est, eam animam, eámque carnem accipiendo vniuerit, & vniendo acceperit. Hoc significauit B. Ioannes per illud, *verbum caro factum est.* Nam si humana Christi substantia extra Verbum aliquando constitisset, dicere debuerat, Caro facta est Verbum, id est, caro ante facta, postea à Verbo suscepta est.

Cur vnitas in Christo sit personæ.

Christus nō assumpsit hominem, sed humanam naturam.

Hinc facilè percipitur, quàm rectè à Scholasticis scriptum sit, vnionem deitatis cum humana natura esse in vnitate personæ, non humanæ, sed diuinæ, non assumptæ, sed assumētis, nō personæ cuiuslibet, sed solius Verbi. Idque ne vel humana Christi natura per se constitisse, aut etiamnum constare, vel Pater & Spiritus carnem assumpsisse videantur.

Ioan. 1.14.

Vnio facta est in persona diuina.

37. *Nam sicut anima rationalis & caro vnus est homo.* Hypostaticè scilicet, id est, sicut anima rationis particeps, & caro vnam hominis personam conficiunt, sic Deus & homo, vnus est Christus, id est, vnam personā Christi cōstituunt. Eò enim hæc similitudo propriè pertinet, vt à Durando Scholastico non ignobili, annotatum est li. 3. sentent. dist. 6. q. 3. Et proinde hac etiam similitudine ad declarandum vnam esse in Christo hypostasim vsi

A vſi ſunt Auguſtinus ad Dardanum epiſtola 57. in Enchiridio c.36.lib.13.de Trinit.c.17. Et in lib.de Trinitate & vnitate Dei,&Tract 75.in Ioan Iuſtinus Martyr in expoſitione fidei,Naziãz prima ad Clidoniũ epiſtolã,Cyrill⁹ c.8.libri de incarnatione vnigeniti. Damaſc. lib.3.c.3. Vincentius Lyrinenſis de Antiq. fid. Præterea Eccleſia in Epheſino concilio. Teſtis eſt Cyrillus in Epiſtola,quam auctoritate totius Synodi ſcripſit ad Neſtorium. *Quamuis*,inquit,*Verbum habitauerit in nobis, & dictum ſit in Chriſto habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter, attamen intelligimus eum talem ſibi feciſſe* B *habitationem, qualem & anima hominis habere creditur ad proprium corpus.* Et poſt, *Non enim duplex eſt vnus Chriſtus,quamuis ex duabus diuerſiſq; rebus ad vnitatem cognoſcatur indiuiduam conueniſſe, ſicut homo quoque ex anima conſtans,& corpore, non duplex, ſed vnus potius ex vtroque.*

Ioan.1.14
Col.2.9.

Quia autem nulla eſt ſimilitudo tam propria, quæ non habeat multum diuerſitatis, videamus quatenus hæc ad præſens inſtitutum accommodari debeat, quatenus non debeat, Primùm ſicut in homine duæ naturę planiſsimè diſtinguũtur,vt tamẽ non duos homines, nec duas perſonas, nec duos Abrahamos eſſe cenſeamus, C ſed vnum hominem ex duplici natura ſpirituali, corporeáque conſtitutum, ita, in Chriſto, duæ naturæ inueniũtur:vt tamen non duas perſonas,aut duos Chriſtos conſtitui,& Chriſtum diuidi, atque conuelli dicamus. Duæ enim naturæ in eo cõiunguntur, vt tamẽ nõ confundantur,neque altera intereat, aut commutetur: quemadmodum Auguſtinus epiſtola tertia conteſtatur. *Sicut*, inquit,*in vnitate perſonæ anima vnitur corpori,vt homo ſit,ita in vnitate perſonæ De⁹ vnitur homini,vt Chriſtus ſit.* In illa ergo perſona mixtura eſt animæ & corporis, D in hac perſona mixtura eſt Dei & hominis,ſi tamen recedat auditor à conſuetudine corporum,qua ſolét duo liquores ita commiſceri, vt neuter ſeruet integritatem ſuam. Quamquam & in ipſis corporibus aëri lux incorrupta miſceatur. *Ergo Perſona hominis vnio eſt animæ & corporis. Perſona autem Chriſti eſt vnio Dei & hominis.* Deinde quemadmodũ anima cõiuncta cũ corpore corpus animatũ denominat, ita diuinitas hominẽ Deũ. Et ſi enim ſpecies diſparatę de ſe mutuo non enuntientur,cùm hæ falſæ ſint, Homo eſt arbor,Arbor eſt Aſi-

Similitudo hæc tantùm attingit rationem hypoſtaticam.

Aug. ad Voluſianum, epiſt.3.

Secunda ratio ſimilitudinis.

nus, Asinus est lapis: id tamen fallit vbi duarum naturarum disparium talis facta est vnio, qualis animæ, & corporis. Tertiò, vti anima in corpore cum corpore aliquas actiones habet communes, vt sentire, appetere, tristari, gaudere, amare, quasdam proprias, vt intelligere, vt velle, sic diuinitas cum humanitate quasdā ἐνεργείας operationes communicat, vt rerum omnium peritiam, vt miraculorum effectionem, quasdam non communicat, siue quia natura humana eorum minimè est capax, siue quia illas ad suam perfectionem nō requirit, cuiusmodi sunt omnipotentia, & omnipræsentia. A

Quarta. Quartò, quemadmodum anima multa per corpus gerit. (Nam per corpus fabricat, legit, curat, serit, &c.) per se plurima sine corporis adminiculo administrat, vt cùm se à contagione carnis liberans, cælestia, diuina, æterna contemplatur. (Non enim ita alligata est corpori, quin aliquando illo se soluat, & explicet) ita diuinitas multa exercet per suam humanitatem, olim quidem per ipsam miracula edidit, cælestem sapientiā hominibus nunciauit, salutem nostram operata est, hodie verò in Eucharistia gratiam nobis largitur, corpora, mentésque alit, pontificis & mediatoris officium obit, & pleraque alia exequitur nobis apprimè salutaria. B

Opera Christi vtrique naturæ propria & cōmunia.

Quinta. Quintò, Anima nō omnia verè & essentialiter cū corpore communicat, sed duntaxat titulo tenus. Nam corpus humanum non dicitur rationis, consiliique particeps nisi per accidens, & rursum corpus non communicat cum mente sua omnia, nisi quadam consecutione cùm secabilitatem, ægritudinem, mortalitatem, & similia ei non tribuat. Ita Diuinitas non vniuersas suas proprietates humanitati largitur, & vicissim humanitas suas diuinitati non tribuit, nisi per idiomatum communicationē, id est, per accidens, & impropriè. Sic enim Christus homo æternus dicitur, omnipotens, vbique consistens, quia Deus etiam est cuius hæ sunt notæ propriæ. C D

Communicatio idiomatum, est per accidēs.
Sexta. Postremò quemadmodum actiones vtriusque toti composito verè tribuuntur, quæ alioqui naturis separatis tantummodò cōuenirent, sic enim homo intelligit, vult, ratiocinatur, medicinam facit, negotia exercet, ægrotat. cùm tamen intelligere, velle, ratiocinari, functiones sint animi propriè: ægrotare, sitire, famere corporis

A poris, reliquæ vtrique cõmunes: ita toti personæ Christi omnia absolutè tribui possunt, quæ sigillatim de altera naturarum prædicantur. Christus enim æternus est, & temporalis, infinitus, & finitus, vbique & non vbique, contraria profectò multa propter diuersas naturarum proprietates in se vnum colligens. Breuiter Vnio hypostatica tam arcta est, vt propter eam enunciationes, in quibus naturæ dicuntur de tota persona per synecdochen, id est, communicationem idiomatum, recipiat, [a] *Verbum caro factum est*, omnis [b] *caro videbit salutare* B *Dei*, id est, homo, [c] *Animæ septuaginta descenderunt in AEgyptum*, id est homines. Et è conuerso persona de naturis, [d] *Non mortui Domine laudabunt te, neque omnes, qui descendunt in sepulchrum*, hoc est, corpora mortuorũ, quæ iacebunt muta, & stupida in suis sepulchris. [a] *Quoniam non est in morte qui memor sit tui*, id est, corpora mortua silent in morte, & tui recordari desinunt. [b] *Descendant in infernum viuentes*, [c] *& conuertantur peccatores in infernum*, id est, animæ quæ viuunt, animæ peccatorum descendant ad inferos. [d] *Descendentes in foueam*, corpora descendentia.

Complexio notanda.

a Io 1.14. b Es. 40.5. c Gen. 46. 27. d Psa. 113. 17. a Psa. 6.6. b Psal. 54. 16. c Ps. 9 18. d Es. 38.18.

C Quatenus autẽ hîc dissimilia multa reperiri queant, age propter Vbiquitarios & semieutychianos explicemus. In primis non sicut anima & corpus hominem secundùm substantiam componunt, ita diuinitatem & humanitatem partes esse Christi constituentes arbitrandum est, ne Verbi existentia dependeat ab esse totius. Deinde si vnio diuinitatis humanitatísque æquaret vnionem animæ & corporis, diuinitas esset forma humanitatis, eáque vnio esset essentialis, cùm tamen sit tantùm personalis, quæ inter essentialem & accidentariam media existit. D Prætereà animus & corpus faciunt vnum hominem, sicut potestas & actus, sicut materia & forma. Atqui vtraque natura hîc actus est, & velut forma. Rursum ex animo & corpore efficitur tertia quædam natura, quæ nec animus est, nec corpus, scilicet homo vtraque natura constans, qui & significat vnam naturam compositam ex duabus. Atqui Christus tantùm significat vnam personam habentem duas naturas. Postremò ex animo & corpore efficitur quoddam suppositum, quod neque proprium est corporis, neque animi, sed commune vtrique. Ex natura autem Dei & humana

Quæ hîc dissimilia. *Vide Bandinum.*

nullum suppositum efficitur. sed id quod erat diuinum suppositum, substentat vtramque naturam.

A

Ariani hũc articulũ de medio tollere voluerũt.

38 *Descendit ad inferos*, Ambrosius in quintum caput ad Romanos auctor est Arianos huic articulo ita fuisse aduersatos, vt eum de Symbolo Apostolorum expungerent Ab his parum absunt, qui vel eum per inanem ταυτολογίαν confundunt cum altero, *Sepultus est*, vel tropicè inferorum vocem ad nescio quam desperationem, & gehennæ sensum horrendum torquent. In illis est Bucerus, & magna Germanorum pars: in istis Caluinus, & Beza, & reliqua Geneuensium colluuies. Ecclesia omnium temporum credidit, quod verba simpliciter sonant, Christum mortuum, corpore quidem elatum fuisse in sepulcrum, ita tamen vt non experiretur corruptionem, animo autem descendisse ad inferos, non quidem vt dolores inferni pateretur, (illos quippe non sensit) sed vt illinc Patres, qui sub spe reseruabantur, extraheret. Eò descendens vt victor, non vt debitor, vti sonat vulgaris Scholasticorum parœmia. Quod nituntur voce Hebraica שאול *Scheol*, impudenter certè faciunt, ac quemadmodum in errore versantur, qui eam vocem numquam sepulchrum designare contendunt, sic fronte sunt perfricta, qui vspiam Gehennæ regionem negant significare. Tantùm enim abest, vt eam non significet, vt etiam primo, propriè ac per se illam significet, nec quemdam tropum ad sepulchri acceptionem transferatur, Istud primùm appatet è veteribus cunctis interpretibus, seorsum è septuaginta, qui constanter שאול *Scheol*, reddunt voce ᾅδου. Deinde Talmuditæ & Chaldæi paraphrastæ, dum tractant locũ Psalmi 49. *Redimet animam meam de manu Seól*, & versum Psalmi noni, *Conuertantur omnes peccatores in infernum* שאולה *Scheolah*, itemque similes, *Seól* exponunt גהנון *Gehinnon*. id est, Gehennam. Quin etiã addunt in Deras ה he, finibus adiici ad declarandũ, quòd nõ solùm ad infernum impij descendant, sed etiam ad inferiorem inferni gradum. Constituunt enim varia Gehennæ Tabulata, vt ad Psalmum 9. R. Dauid indicat, id est, septem, quemadmodum è suis maioribus recenset R. Solomon sub finem capitis 24. Esaiæ. Nostri tamen eius quatuor receptacula tantummodo numerant, limbum Patrum, cui Christus *Sinus Abrahæ* [a] nomen imposuit, limbum

De descensu Christi ad inferos quid sentiat Ecclesia.

B

Castalio putauit Seol Heb. tantũ significare Gehẽnam.

C

Seol propriè infernum significat.

Psal. 48. 16

Ver. 18.

D

Cellæ inferni multiplices.

a *Luc.* 16. 22.

A limbum puerorum, qui abſque baptiſmi regeneratione vita exceſſerunt, Purgatorium, quem locum perſpicuè carceris nomine intelligit D. Petrus, *b* damnatorum tartarum, qui in Pſalmis *c* nuncupatur infernus inferior, in Apocalypſi, *d puteus abyſſi, e Abaddō, Apollyō, q perditio, abyſſus, ſtagnum ignis & ſulphuris*, in Euangeliis, *gehenna, ignis f æternus, ignis inextinguibilis*. Sed ad rem. Seól ſonare gehennam etiam intelligitur ex adiunctione. Solet enim iungi explicationis cauſa, & ἐκ παραλλήλου ex comparatione mutua cum vocabulo אבדון, *Abaddon*, quod ſignificare abyſſum inferni, perditioniſque B locum grauius eſt. D. Ioannis teſtimoniū, quàm vt poſit excipi. Iob *i*. *Nudus eſt Seól, infernus coram eo, & non veſtimentum ipſi Abaddon, k* &c. שאול ואבדון *Scheol veabbadon*, infernus & *perditio* Præterea Hebræorum omnium hæc ſententia eſt. R. Leui. in vigeſimo ſexto. Iob. שאול היא מטה במלוחת והוא מרבע *ſcheol, hi mattah baminach billoth vehu merubahh Scheol eſt imus mundi locus, propriè ſiue abſolutè, id eſt, mundi centrum.* R. Abraham in 2. cap. Ionæ. שאול מקום עמוק הפך השמים והוא מרום *ſcheol makom bhamok hophech haſchamaim vehu marom, Seol locus* C *eſt profundus oppoſitus cœlo, qui locus eſt mundi ſuperus.* Et Pſalm. 139. *Si deſcendero in infernum ades, Scheol,* inquit, *locus eſt totius terræ infimus oppoſitus cælo.* R. Solomon Pſalmo 49. interpretatur גיהנם *Gehennam.* Hebræi in Midras Tehillim Pſal. 6. מי שאינו המול יורד בגיהנם וכן ישעיה אומר הרחיבה שאול *mi ſchennu hamol iored beghiennan, vechen ieſahhaiah omer hirchibah ſcheol, &c. Quicumque circunciſus non eſt, deſcendet in gehennam ſicut minatur Eſaias, Dilatauit Scheol, infernus animam ſuam, & aperuit os ſuum ſine ſtatuto,* id eſt, vt ſubiicit Midras, *in eum exeruit os hians, qui eſt abſque* D *ſtatuto circumciſionis.*

In eundem locum Eſaiæ Lyranus & origine & eruditione Hebræus, *infernus*, inquit. i. *Scheol duobus modis accipitur in Scriptura, vno pro foſſa, in qua ponuntur corpora mortuorum, altero pro loco, in quem deſcendunt animi eorum, qui non ſubuolarit in cælum.* Elias in Methurgheman confirmat, dum ſcribit magna ex parte Scheol transferri in גיהנם, id eſt, gehennam à Paraphraſtis Chaldaicis. Et ne quis poſsit de eius mente dubitare in Tisbi gehen

Marginal notes: b 1. Pet. 3 19. c Pſal. 85. 13. d Apc. 9. 2. e cap. 19. 20. 20. 2. 3. f Matt. 5. g ca. 25. 4 h D. Ioan. i cap. 26. 6. k Prou. 15. 11.

Scheol duobus modis in S. Scriptura accipitur.

hennam apud suos, significare scribit regionem cruciatibus & suppliciis sempiternis destinatam. Postremò sententiæ Christi, & Ioannis discipuli ipsius dilecti communire id debent. Hi cùm in historia diuitis, & Apocalypsi inferni vocem vsurpauerint, non pro sepulchro, quemadmodum isti solent sumere, sed loco cruciatus, vti illic vocatur, facta etiam ignis & flammæ mentione, nec illi Hebraicè loquentes ad id alia voce vti potuerint, quàm שאול *Scheol*, vel Syriaco flexu שיול *Schiol*, apertè testati sunt istorum opinionem sine pingui inscitia probari haudquaquam posse. Clarus est versus Psalm. 49. *Verùm Deus redimet animam meã de manu Scheol, inferi, cùm acceperit me.* Se opponens impiis, qui fiduciam in diuitiarũ incerto collocant. Illi certè, inquit, peribunt, ac infernus illis erit pro æterno habitaculo. Me verò Dominus, cùm acceperit me, id est de vita sustulerit, vt Rabbini rectè interpretantur, liberabit me non de sepulchro, (nam non carebo honore sepulturæ, aut non immunis ero mortis, quæ omnibus communis est) sed de inferno, in quem cadere solent impij.

Luc. 16. 22.
Apoc. 19. 20 & 20. 3.
Secundùm Latinos. Psal. 48. 16.

A

B

C

Propriè ergo Scheol designat profundiora mundi loca, atque adeò ipsum terræ centrum, nempe quia peccatorum animæ, imò verò & tandem, corpora illô detruduntur. Nam illic inferorum locum situm esse omnibus nedum Christianis, semper fuit persuasum. Tertullianus, vt omittam Hebræorum, Philosophorum, Poëtarum communes διανοίας sententias libro de anima, pag. 685. cap. de eius receptu, *Inferos, ait, Plato, velut gremium terræ describit in Phædone, quo omnes labes mundialiũ sordium confluunt*, &c. Et paulò post, *Nobis inferi non nuda cauositas, nec subdiualis aliqua mundi sentina creduntur, sed in fossa terræ in alto vastitas, & ipsis visceribus eius abstrusa profunditas. Siquidem Christum in corde terræ triduum mortis legimus expunctum*, id est, in recessu intimo & interno, & in ipsa terra operto, & intra ipsam cauato, & inferioribus adhuc abyssis superstructo. Strabus in 14. Esaiæ ad illud, *Infernus subter te cõturbatus est sub terra*, inquit, *positus est infernus, in quo visus sit diues ille à Lazaro, vnde Dominus vinctos suos eruit, ac vbi vinctum diabolum deseruit.* Ad eũdem locum Nicolaus Lyranus, communi notione infernum collocatũ fuisse in terræ parte profundissima

Inferi sunt circa cẽtrũ mundi.
Plato in Axiocho.
Virg. lib. 6. Æneid.
Ver. 9.

D

A dissima asserit, itémque ad caput eiusdem 30. refellit Hebræos, quorum opinione gehenna instituta est secũdo orbis conditi die, ex hac loci positione. *Nam die secũda*, inquit, *distinctio dũtaxat facta est, cæli ab aquis, vbi non extat gehenna, sed circa centrum terræ sicut censent doctores.* Anselmus Cantuariensis expressiùs alicubi commemorauit sententiam esse Ecclesiæ, vt inferi illic siti sint, vbi terræ medium collocatur. Vnde & Augustinus retractãs quemdam locum sub terris eos existere memorat, & D. Hieronymus enarrans dictum domini, *Sicut fuit Ionas in ventre ceti, sic erit Filius hominis in corde terræ, Quemadmodum*, inquit, *cor est in medio animalis, ita infernus in medio terræ.*

August. in libro Retract.

Hieron. in Ma. 12. 40.

B Sed quid hoc, inquies, facit ad articulum, *Descendit ad inferos*, cùm præsertim ad locum suppliciorum æternorum Christi anima non videatur descendisse? Primùm attingo sententiam Ambrosij, qui in quartum caput Epistolæ ad Ephesios docet, Christum descendisse etiam ad locum damnatorum, illinc, vt aliquos erueret, cæteris verò se demonstraret Christum Filium Dei viui, qui esset constitutus vniuersorum iudex. Deinde repello temeritatem sectariorum, qui aliquid gloriosum reperisse se putant, dum garriunt vocem Hebrẹã שאול scheol propriè sonare sepulchrum. Postremo ostendo Christum non tantùm anima descendisse in locum, vbi piorum animæ requiescebant, de quo illud domini ad latronem conuersum, *Hodie mecum eris in Paradiso*, sed etiam in carcerem, de quo Petrus loquitur vbi non sine cruciatu propter antè actæ vitę culpas peccatores tenebantur.

An Christus descenderit in gehennam.

C

Luc. 23. 42

1. Pet. 3. 19.

Atque hinc certè Hieronymus ad Danielis tertium caput scribit, quartum, qui descẽdit in fornacem ad tres pueros, in typo præfigurasse Filium Dei, qui in fornacem descendit inferni, in quo clausæ & peccatorum & iustorum animæ tenebantur, vt absque exustione, noxáque sui eos, qui detinebantur inclusi, mortis vinculis liberaret. Et Augustinus lib. 12. de Genesi ad literam cap. 33 concionem Petri de solutis doloribus inferni non posse aliter intelligi affirmat, quàm vt aliqui soluti, ereptíque cẽseantur è doloribus & suppliciis inferni. Cætera apud eundem lege ad Hemodium epistola 99. vbi

Dan. 3. 92

D

Act. 2. 24.

1. Pet. 3. 19. & 4. 6. *Infidelis qui non credit hunc articulum.*

vbi exponit oraculum de Euangelio mortuis per Christum mortuum quidem carne, viuificatũ autem spiritu prædicato, ac infideles appellat, qui talem Christi ad inferos descensum inficiantur. *Quis nisi infidelis*, inquit, *neget apud inferos Christum fuisse*: Et paulò pòst, *secundum Catholicam fidem firma auctoritate fundatam, tenendum Christum fuisse apud inferos*. Lege prætereà eius epistolam 57. quæ est ad Dardanum, vbi quid sit, *Hodie mecum eris in paradiso*, explicandum suscipit, docétque non repugnare, vt idem Christus, & in sinum Abrahæ, & in carcerem afflictionibus destinatum vicissim penetrauerit. Vt profectò ex eo facilè innotescit, quod ad Paulam super obitu Blesillæ scripsit Hieronymus. Nam sinus Abrahæ locus quidem extitit refrigerij, sed tamen inferni erat portio, quemadmodum ante eum Tertullianus lib. 4. contra Marcionem notauit hisce verbis. *Etsi regio illa* (de sinu Abrahæ loquitur) *non sit calestis, tamen est inferis sublimior*. Adde quòd Nyssenus ostendit oratione prima de Resurrectione, potuisse Christum eodem tempore tribus esse in locis, in manibus Patris, in paradiso, in inferno, propter arctam diuinitatis cũ animo, & corpore coniunctionem, quæ tanta fuit, vt iuxta Theologorum prouerbium, *quod Christus semel assumpsit, numquam dimiserit*. Itaque quoniã corpus erat adunatum diuinæ Verbi personæ, cùm corpus extabat in sepulchro, illic quoque extabat Christus, item cùm anima erat in inferno, in eo etiàm erat Christus, denique cùm diuinitas in paradiso siue manibus, siue sinu Patris conquiescebat, Christum quis inde remouerit? Hanc extitisse fidem veteris Ecclesiæ, testantur Ignatius in Epistola ad Trallianos: vbi summam fidei, & quasi symbolum recitat, Epiphanius in hæresibus 77. & 69. & in Anchorato, Irenæus sub extremũ libri quinti, Athanasius lib. 3 de incarnatione Verbi, Nazianzenus oratione de Paschate, Basilius in Psalmum 48.

Luc. 23. 42.

De sinu Abrahæ.

In triduo Christus tribus in locis fuit.

A B C D

39 *Ascendit ad cælos.* Hic articulus potest accipi de diuinitate Christi, quæ aduersa quadam ratione venisse, & descendisse è cælo, è sinu Patris, à Patre dicitur. Quemadmodum igitur Dei Filius descendit, non quod inde recesserit, vnde descendisse asseritur: sed quia nobis sub naturæ humanæ integumento apparuit (Nam localis non

Ascensio in calũ potest accipi secundum diuinitatem.

A non est iste descensus) sic hinc ascendisse dici potest cùm humanitatem in cælum sustulit, non quòd à nobis secundùm diuinam substantiam, quæ vbique est, à nobis cum discesserit, sed quia eius humanitate, in qua cernebatur, in cælum sublata, præsentia illius diuinitatis latet apud nos, nec potest conspici. Hanc esse Augustini sententiam apparet è 96. tractatu in Ioannem, dum, interpretatur oraculum, *Vado vobis locum parare. Si bene,* inquit, *te (ô Christe) intelligo, nec vnde vadis, nec vnde venis, recedis. Vadis latendo, venis apparendo, sed, nisi maneas regendo, & nos proficiamus bene viuendo, quomodo præparabitur locus.*

Ioa. 14. 2.

B Nec hæc interpretatio caret scripturarũ approbatione. Nam illæ vti ad declarandum peculiarem Dei ad homines aduentum, & quasi introitum, Deum loquentem hoc modo faciunt, *Descendamus, & confundamus labium eorũ, & Ecce Domin⁹ egreditur & de loco suo descendit,* ita ad exprimendum eius ab hominibus recessum per pœnas de nobis sumptas, siue etiam ob aliam causam, rursũ de eo loquuntur, *Ascendit Dominus in iubilo, ascendit Dominus in voce tubæ, & Qui ædificat in cælo ascensionem suam,* vt cùm canit Poeta, *Terras Astræa reliquit.*

Ascẽsum & descensum Deo Scripturæ tribuunt.

Gen. 11. 7.
Mich. 1. 3.
Psal. 46. 6
Amos. 9. 6

Quatenus autem humanæ naturæ ascensio conuenit, C articulus planus est, nec eget longiore tractatione. Nẽpe humanitatem suam Dominus post quadraginta dies à sua resurrectione sustulit in cælum. i. locum beatorum supra omnes cælos, qui motu, influxu, lumine suo horum inferiorum commoditatibus, vtilitatibúsque inseruiunt. Hoc piorum quidem domicilium tantummdo Strabi, Bedæ & recentiorum auctoritate Empyrei nomen obtinet. Cæterùm veteris Ecclesiæ fide, atque sententia eius veritas commendatur. Nam de illo ex D. Augustini dictatis sic Iunilius Africanus Episcopus in prin D cipium Geneseos pertractans scribit. *Ipsum enim est cælum superius, quod ab omni huius mundi volubilis statu secretum, diuinæ gloriæ præsentia manet semper quietum. Nam de nostro cælo, in quo posita sunt luminaria huic sæculo necessaria in sequentibus scriptura quomodo factum sit, declarat. Non ergo superius cælum, quod mortaliũ est omnium inaccessibile conspectibus, inane creatum est, & vacuum, vt terra, quia nimirum mox creatum suis incolis, id est, beatissimis angelorum agminibus est impletum.* Et paulò infrà. In eius expositione

Ouid. 1. metamor.

Christus quo modo cælum secũdũ humanitatem conscenderit.

De cælo Empyreo.

Hiero. in illud, Ascendam in calũ. Esa. 14. 14. Psa. 113. 16.

» positione sententiæ S. Hieronymus meminit, & supe-
» rioris cæli ita scribens. *Antequam de cælo corrueret* (dia-
» bolus) *ista dicebat, & postquàm de cælo corruit, Si adhuc in*
» *cælo positus, quomodo nunc dicit* in cælum ascendam; *sed*
» *quia legimus, cælum cæli Domino, cùm esset in cælo, id est, fir-*
» *mamento, in cælum, vbi est solium Domini cupiebat ascendere,*
» *non humilitate, sed superbia. Sin autem postquam de cælo cor-*
» *ruit ita loquitur*, in cælum ascendam, *exaltabo solium*
» *meum, arrogantiam debemus intelligere.* Et vtroque anti-
quior B. Basilius in Haxaemero hanc beatam sedem,

Hom. 1.

eius gloriam & antiquitatem describens, *Erat*, inquit, *sanè status quidam mundi generatione superior, abstractis illis à concretione materiæ potentiis, mundo præstãtioribus pro decoro accommodatus, temporis etiam conditione anterior, æternus nimirum & perpes, hoc est, nulli vnquam subiectus corruptioni, ac destructioni.*

a Apoc. 21. 22. 19. 20. b. Apo. 20. c Cor. 12.

Quæ accepta ex illa clestis domicilij designatione, quam Ioannes in Apocalypsi delineat, dubitare non potest, qui illam factam attendit, postquàm *a Bestia Antichristus cum suo Pseudopropheta in stagnum ignis, & sulphuris est præcipitatus,* [b] *postquàm Satanas, qui seducebat gentes in abyssum est detractus,* [c] *postquãmagni & pusilli mortui stare cœperunt in conspectu agni, & libri conscientiarum aperti sunt*, vt de illa cælesti domo, quæ & ciuitas magna, & paradisus dicitur, vbi perpetuæ filij Dei & sponsæ eius Ecclesiæ nuptiæ celebrantur, lubeat cum Pro-

Bar. 3. 24.

pheta Baruch exclamare, O *Israël quàm magna est domus Dei, & ingens locus possessionis eius.* Mirum est

Arist. li. 1. de cælo cap. 9.

autem gentilem Philosophum sine fide, sine verbo Dei de ea, hæc tam præclara scribere potuisse. *Perspicuum illud est, nec locum extra cælum esse, nec inane, nec tempus. Itaque ea quæ ibi sunt, non sunt in loco, nec ea tempus ad senectutem compellit, nec eorum, quæ supra extimum orbem eorum, qui descripti distinctique sunt, habitant, vlla est mutatio sed ab omni commutatione vique externa libera & secreta & optimam vitam, quæque seipsa contenta est maximè, ex seque omnia, quæ optare quis possit, copiosissimè suppeditat, per omne æuũ traducũt.* Sed præstat ipsum suo ore hæc præclara dicentem audire. φανερὸν. ἄρα ὅτι οὔτε τόπος, οὔτε κενὸν, οὔτε χρόνος, ἐστὶν ἔξωθεν. διόπερ οὔτ' ἐν τόπῳ τἀκεῖ πέφυκεν. οὔτε χρόνος, αὐτὰ ποιεῖ γηράσκειν, οὐδ' ἐστὶν οὐδενὸς οὐδεμία μεταβολὴ τῶν ὑπὲρ τὴν ἐξωτάτω τεταγμένων φοράν, ἀλλ' ἀναλλοίωτα καὶ ἀπαθῆ τὴν ἀρίστην ἔχοντα ζωὴν, καὶ τὴν αὐταρκεστάτην διατελεῖ τὸν ἅπαντα αἰῶνα.

nam

A Nam quid his diuinius, quid celsius dici, scribíve possit, equidem nescio.

Illud tantùm reprehendo, quòd quidam meliores profectò philosophi, quàm Christiani, cælestem separatarum mentium sedem non esse procreatam, sed quasi esse fulgorem à Deo ab omni æternitate manãtem existimant. Quo quid non dicam falsius, sed repugnantia magis inuolutum pronuntiari potest, cùm præsertim istis hoc cælum non sit Deus? Quicquid enim Deus non est, illud oportet esse procreatum, & vicissim quicquid non est procreatum Dei appellatione atque essentia censeatur necesse est. Et tamen Hebræorum plerique, ac in eis quidem R. Eliézer in suis PirKé, in ea versantur opinione. Quin etiam ad ipsos R. Dauid Kimhi accedẽs in cõmentariis secretioribus in Quadrigam Ezechielis ita scribit, הכסא לא יהיה דבר חוץ מעד שמו כי אין למעלה מן הרקיע נפרד אחד אלא היושב והכסא מורה במותו עצמותו וגדולת *hachiße le ıahah debarchuts mehhad ſemo chı en lemahhalah min hirkiahh niphradachad ella haıoſcheb, vehachiſſe moreh chemotho hhatſmotho vgdolatho. Soliũ* (Ita autẽ Sedẽ, in quia Deus se copiosè communicat, appellant Hebræi) *non est aliquid extra Deum, cùm suprà cælum nihil sit separatum, persèque constans præter* Deum, *qui sedet, Solium autem declarat quantitatem ipsius, substantiam, atque magnitudinem. Quemadmodum enim* (vt ille subiicit) *rex internoscitur, qui fortassis alioqui multis ignotus esset, dum sedet in throno regio supra principes suos, sic natura, sapientiáque Dei sedentis ipsum ostendit esse rem nobilissimam, causámque omnium.* R. Mose Maiemonis filius nono capite partis primæ, libri qui inscribitur More Nebuchim, eadem docet. *Sedes,* inquit, *Dei aliud non est, quàm ipsius essentia, nec est aliqua creatura, vt sit creator inuentus in sede; & sine sede; quia istud esset blasphemia, & scriptura dicit, Tu Deus in æternum permanes, sedes tua in sæculum sæculi.*

Cæli Empyreũ non esse increatum.

Psal. 101. 27.

Psal. 44. 7.

Hinc enim demonstratur nihil esse separatum ab ipso. Ideóq; sedes hoc loco, & in aliis pluribus est gloria sua, & fortitudo, quæ non est aliud ab essentia sua. Atqui ipse potiùs audiendus erat, cùm hanc sententiam infirmaret lib. 2. ejusdem operis, cap. 27. & 28. doceretque cum nostro D. Thoma hanc beatorum sedẽ fuisse

Sedes hic gloria Dei est & fortitudo.

creatam, siue cum materia informi, quam chaos nominamus, siue potiùs incertis antè sæculis. Nam Hebræi, qui Dei thronum creatum contra R. Eliezerem defendunt, in eam inclināt sentētiā. R. Auctor Dauid Kimhi, in 21. Esaiæ, vbi septem esse asserit, quæ Veteres Patres tradiderint, à Deo fuisse procreata, antequam mundus conderetur. In quibus hanc regionem, de qua agimus reponit, sequutus opinionem Abben Ezræ, qui in commentariis in Decalogum, docet mundum עליון *hhelion*, conditum Dei potestate ac numine.

A

Ioan. 4. 24.

Hic articulus est metaphoricè intelligendus.

40 *Sedet ad dexteram Dei.* Hic articulorum omnium solus metaphoricè exponendus est. Nam Deus, cùm res sit spiritualis, & planè incorporea neque stat, neque sedet, nihil habet dextrum, nihil læuum, vt per sessionem ad dextram locus quidam corporeus significari valeat. Sed non satis claret, quò referri debeat tropus, ac primùm quid demonstret, deinde vtrum ad diuinam Christi naturam, an ad humanam, aut etiam vtramque accommodandus sit.

B

Opinio Græcorum de sessione ad dexteram.

Græci magna ex Parte dexteram interpretantur gloriam & honorem Diuinitatis, in quo Filius ante sæcula, vt Deus & Patri ὁμοούσιος consubstantialis semper extitit. Itaque Sedere ad Dexteram Patris nihil esse aliud sentiunt, quàm simul cum patre obtinere θεότητος diuinitatis gloriam, beatitudinem, potestatē Regum more, qui filios ad suos thronos euehunt, suæque gloriæ, & maiestatis consortes faciunt. Vnde Basilius cap. 6. libri de S. Spiritu ad Amphilochium,

C

» ἡ δὲ, inquit, δεξιὰ τὸ τῆς ἀξίας ὁμότιμον. *Dextera est dignitatis.*
» *honorisque æqualitas.* Et Athanasias oratione 2. contra
» Arianos, pag. operum 163. *Christus ad dexteram sedens,*
» *non ad sinistram sedentem habet Patrem, sed ideò hoc dictum*
» *est, quia quod dextrum & magnificum est, ac Patri ascribi-*
» *tur, hoc ipsum quoque Filius habeat. Atque inde est quod di-*
» *cit, omnia quæ habet Pater, mea sunt.* Et ad Antiochum
» principem quæstione 78. de gloria Christi tractans,
» *Dexteram quando audieris maiestatem & gloriam Dei in-*
» *tellige.* Damascenus idem sentit libro quarto de Orthodoxa fide cap. 2. δεξιὰν δὲ τοῦ πατρὸς λέγομεν τὴν δόξαν καὶ τιμὴν τῆς θεότητος. *Dextram autem Patris dicimus gloriam & honorem diuinitatis.*

Ioã. 16. 15.

D

Aug. sententia.

Nostri bifariam interpretantur. Qui sequuntur Augustinum consessum huiusmodi iudiciariam potestatem

A tem vniuerſorum, ipſi à Patre collatam exponunt metaphora à præſidibus ſumpta, qui pro tribunali ad ius dicendum ſedere conſueuerunt. Sic enim habet Aug. in ſermone de Symbolo. *Sedere ad dexteram Patris nihil eſt aliud, quàm ſimul cum Patre gloriam deitatis, & iudiciariam poteſtatem habere immutabilem.* Quod videtur ſignificare Paulus dum illud Pſalmi, *Sede à dextris meis*, circumſcribens, *Oportet*, ait, *illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius.* Et ipſe Dominus, cùm iudicij ſui metum ſceleſtis & impiis inijcit, *verùm tamen*, inquit, *dico vobis, à modo videbitis Filium hominis ſedentem ad dexteram* B *virtutis Dei & venientem in nubibus cæli.* Quemadmodum enim eum more Patronorum ſtantem legimus, cùm interpellaturus pro nobis, ex ſuo Mediatoris, Redemptoris, Sacerdotis officio intelligitur, ſic videtur induci in ſolio ſedens, dum iudicis munia in eo attenduntur: Accedit formulam Hebraicam ſedere idem eſſe, ac præſidere, regnare, dominari, vt ibi, *in die illa erit Dominus Spiritus iudicij ſedēti ſuper iudicium*, de Ezechia, qui apud Iudæos regnabat. Paulus de Antichriſto *in templo Dei ſedet*, id eſt, præſidet atque regnat. Sic Chriſtus, *cui Pater* C *dedit omne iuditium* in dextera Patris ſedere dici poteſt, hoc eſt, regnare, imperare, præſidere, vt pote omnium Dominus, ac hæres conſtitutus.

"
"
"
"
1. Corin. 15. 25.
Pſal. 109. 6.
Matth. 26. 64.
Act. 7. 55.
Eſa. 28. 6.
2. Theſ. 2. 4.
Ioan 5. 22.

Recentiores in quibus D. Thomas, Sedere ad dexteram Dei, Trinitati eſſe proximum, potioribúſque frui bonis ſiue gloria poſt Deum maxima interpretantur, quòd dextera pars ſit corporis potior, melior, nobilior, & humano more nequeat alter alterum ſibi cariſſimū maiori honore afficere, aut euidentius aliis omnibus anteponere, quàm ſi ipſum ad dexterā ſuam aſciſcat, & ſibi à latere faciat, vt olim Ioſephum Pharao. Hāc igi- D tur ob cauſam Chriſtus ſedet ad dexteram, quoniā ex donorum communicatione, quàm potuit fieri copioſiſſima, cuncta bona, quibus illius humanitas inter omnes res conditas excellit poſſidet. Vnde quā etiam homo angelis dignior eſt, auctoritate maior, fælicior, beatior, omnibus virtutibus, perfectionibus & donis cumulatior, vt proinde nulli Angelorum dictum ſit aliquādò, *Sede à dextris meis*, quemadmodum diſſerit ad Hebræos Apoſtolus. Et certè in ſacris literis dextera eſt Symbolum auctoritatis, fælicitatis, omnis generis præ-

Recentiorū enarratio.
Gen. 41.
Chriſtus qua homo Angelis maior eſt
Pſ. 109. 1.
Heb. 1. 13.

Pro.c.3.16. stantiæ, quemadmodum contrariorum sinistra. Huic enarrationi Scripturæ multæ fauere videntur, quippè quæ Sessionis huius maximè meminerint, cùm de glorificatione Christi, ignominia, & dedecore crucis iam affecti sermo est, quasi propterea Pater ipsum ad dexteram suam exaltauerit, vt, *Dominus quidem Iesus postquàm locutus est eis, ascendit in cælum & sedet à dextris Dei.* Ad Ephesios &, *Cùm suscitaret eum ex mortuis, hunc sedere fecit ad dexteram suam in cælestibus, supra omnem potestatem, & principatum, & virtutem & dominationem & omne nomen, quod nominatur non solùm in hoc sæculo, sed etiam in futuro, & omnia subiecit sub pedibus eius, & ipsum dedit caput supra.* Ad Hebræos. *Qui proposito sibi gaudio sustinuit crucē cōfusione cōtempta, atque in dextera sedis Dei sedet*, & illud. *Ego vici, & consedi cum Patre meo in throno eius*, & illud *Per resurrectionem Iesu Christi, qui est in dextera Dei deglutiens mortem, vt vita æternæ hæredes efficeremur.*

Mar. cap. 16.19. Eph.1.20. cap. 12. 2. Apoc.3.22 1.Pet.3.22.

Ex his non est difficile iudicare ad vtram naturam hæc sessio referēda sit, si Græcorum narrationem sequimur, Christus Deus ad dexteram Dei sedet, id est, in Dei æqualitate. Nam absurdum est credere, quod Brentiani magno obnixu lacertorum disputant, Christū qua homo est, obtinuisse ea omnia, quæ propria sunt Dei, eóque respectu esse omnipotentem, & omnipræsentem, &c. vt mox disseram. Hinc ergo fit, vt Athanasius, cuius sentētiam de sessione ad dexteram duobus ex locis attulimus, putet consequens Spiritum sanctum sedere quoque ad dexteram, quòd sit etiam Patri æqualis cōsubstantialis, atque ὁμοούσιος. Nam vbi ad declarandū personarum ordinem in libro *de communi essentia*, capite *Quòd Spiritus sedeat*, scripsisset. *Tribus*, inquit, *apud Abrahamum sedentibus, ad sinistram Spiritus S. sedebat. Ille enim illi attributus est locus, quatenus ad Filiū dixit, Sede à dextris meis, Ex eo autem quod Filius sedet ad dexteram, intelligere licebit quod per consequentiam dixerit Spiritui suo, Sede à sinistris.* Paulò post propter æqualitatem subnectit. *Ex Psalmo etiam centesimo nono, vbi sedentibus illis ait scriptura ad Christum, Iurauit Dominus & non pœnitebit eum. Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech: & Dominus à dextris tuis, liquet Spiritum Sanctum ad dexteram esse.* Quod si Augustinum, & recētiores audimus, Christus Homo sedet ad dexteram Dei, id est, potestate iudicia

Ad quam naturā hæc sessio sit referenda. Gen. 18.4.5. Psal. 109.1. *Iuxta Latinos hu-*

A iudiciaria,& bonis secundum Deum maximis perfrui- tur. Hoc enim nihil significat aliud,nisi summam maie- statis,& donorum communicationem , qua omnes res procreatas antecellit , Christo homini fuisse attributã: non quod alioqui loci sublimitate quadam cæteros omnes superet. Athanasius sui velut oblitus hanc sen- tentiam muniit in oratione de fide : verba eius sic ex- tãt apud Theodoritũ dialogo 2. Polymorphi. προεθέμεθα περὶ τοῦ κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὅτι εἰς τὸ κυριακὸν σῶμα λέλεκται. εἰ γὰρ τὸν οὐρανὸν ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος ὡς φησιν Ἱερεμίας, ἀλλὰ πάντα χωρεῖ ὁ θεὸς ὑπ' οὐδενὸς δὲ χωρεῖται, εἰς ποῖον καθέζεται θρόνον; τὸ

manitas sedet & quo sensu.

Hier. 23. 24.

B σῶμα τοίνυν ἐστὶν, ᾧ λέγει, κάθου ἐκ δεξιῶν μου. *Proposuimus de eo, Sede à dextris meis, docere, quòd in dominicum corpus dictum sit. Si enim cælum ego impleo, dicit Dominus, vti ait Hieremias, Omnia autem capit Deus, à nullo autem capitur, in quonam sedet solio?* Corpus igitur est, cui *dicit, Sede à dextris meis.* Cui & apud eundem suffragatur Chrysostomus. καὶ τοῦ θρόνου μέτοχον εἶναι τοῦ οἰκείου πεποίηκε· καὶ τὸ πλέον, ἐν τῷ τῆς ἑαυτοῦ δεξιᾶς ἑαυτὸ μέρει καθίδρυσεν· ἀκούω ὃ ἐπηγγειλάμην, τίς ἐκεῖνος ὁ ἀκούσας ἐστὶ, κάθου ἐκ δεξιῶν μου. τίς ἦν; ἡ φύσις ἐκείνη πρὸς ἣν εἶπε γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. *Throni sui participem Christum fecit, & quod maius est, in sua dextera parte collocauit, A-*

Gen. 3. 19

C *gnoscamus igitur, quisnã ille sit, qui audit, Sede à dextris meis? Quisnam ille est? Natura certè illa ad quam dixit Terra es, & in terram reuerteris.* Atque illa ratione nõ fuerit for- tasse absurdum nos quoque, gradibus tamen diuersis, prout cælestibus perfectionibus & donis in cælo abun- dabimus ad dexteram Dei sessuros. Audi quid in Pauli caput secundum ad Ephesios notet Theophylactus. » *Propterea Paulus dixit, Conresuscitauit, & consedere fecit* » *in cælestibus in Christo Iesu. quia ipse sedet, & nos sedebi-* » *mus, vt Christus ait, sedere à dextris meis & à sinistris* » *meis, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est. Ita-*

Matt. 19. 28. & 20. 23.

D *que paratum est, & mox. Quod verò ait in Christo Iesu, hoc est, non ad Christum solùm vsque hæc persistent, sed per ipsũ etiam venient ad nos, veluti à principio ad finem, adeòque* » *simul viuificabimur, & simul sedebimus.* Hæc quidem » magnus Ioannes Chrysostomus hic dicit. In Euan- » gelio verò Matthæi dicit, quod ne mo sedebit, &c. » Et eundem locum enarrans Carolus magnus in ope- re contra septimam Synodum, *Simul ergo sanctos fe-* » *cit sedere cum Christo in cælestibus, non quod & sancti cõ-* » *sideant, quamdiu in hoc mundo sunt, & ab eo peregrinantur,* »

ſed quòd iuxta Hieronymi ſententiam, mos iſte ſit ſcripturarum, vt interdum futura tempore præterito declinentur, per ſchema, quod dicitur prolepſis. Damaſcenus qui dexteram gloriam & honorem deitatis expoſuerat, videbatur eã debuiſſe ſoli Chriſti diuinitati tribuere, quòd eius humanitas nullo modo ad æqualitatem Dei pertingat. Et tamen duobus locis vtramque naturam huius gloriæ facit participem, ſed id tantùm, vt declararet Deum, quicquid potuit præmij, in humanam Chriſti naturam propter illam vnionem hypoſtaticam contuliſſe. Ac quemadmodum humanum corpus efficacitate, fœlicitate, gloria cæterorum animalium corporibus antecellit, quòd cum ratione communicet, ſic certè fieri non poſſe, quin Chriſti humana ſubſtantia, quia cum diuinitate communicat, cæteras longiſsimo interuallo ac beatitudine, gloria, maieſtate, potentia, ſuperet. Itaque ἐν ᾗ, *ait*, ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς πρὸ αἰώνων ὑπάρχων, ὡς Θεὸς, καὶ τῷ πατρὶ ὁμοούσιος, ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθεὶς, καὶ σωματικῶς κάθηται συνδοξαζομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *In ea* (dextra Dei ſcilicet) *Filius Dei ante ſecula exiſtens, vt Deus, & Patri conſubſtantialis, in nouiſſimis diebus corporatus etiam corporaliter ſedet, carne ipſius ſimul gloria celebritate affecta.*

Iuxta Damaſ. lib. 4. cap. 3. & lib. 1. cap. 3. vtraq; natura Chriſti ſedet.

Dam. lib. 4. cap. 4.

His non contenti Brentiani, in quibus Schekius, atque Smidelinus, noui aliquid, quo ſibi famam, & exiſtimationem apud imperitum vulgus cõpararent, hoc loco repererunt. Vbi confeſſi ſunt Chriſtum propter humanitatem ſedere ad dexteram Patris, dexteram non tantùm eſſe aiunt extra cælos, ſed & intra & in omnibus. Hæc enim eſt SchcKij, ſi deo placet, medici in libr. de perſona Chriſti & duabus naturis oratio. Longius deinde progredientes Seſſionem ad dexteram definiũt omnipotenti maieſtate, plenitudine poteſtatis, omnipræſentia, & cæteris diuinæ eſſentiæ attributis, quorum participatione humanitas Chriſti verè ſit omnipotens, plenam obtineat in omnia poteſtatem, omnibus in locis præſto, præſénſque conſiſtat, cætera denique poſſideat, quæ diuinitati naturaliter conueniunt, non quidẽ natura (lepidè ſic diſtinguere ſibi videntur) ſed communicatione. Poſtremò communicationem idiomatum, cuius cauſa Catholici fatemur de Chriſto homine omnia enuntiari poſſe, quæ de Deo dicuntur, ne duas in ipſo perſonas conſtituere cogamur, numquam verbalẽ (Smide

De Chriſti humanitatis gloria contra Vbiquetarios.

Noua de Seſſione ad dexteram opinatio.

Tria axiomata omnipræſentiariorum.

Seſſionem ad dexteram aiunt eſſe Dei omnipotentiam.

A (Smideleni in libro contra Bezam inuentum) censeri patiuntur. Atqui hæc cuncta noua, insolẽtia, falsa, hæretica esse recognoscet, qui meminerit, quæ de duabus Christi naturis, & earum differentibus proprietatibus suprà explicata sunt.

Dextera Dei quid sit, si cum humanitate conferatur.

Dextera Dei in primis, si ad humanam Christi naturam restringitur, infert non omnium bonorum, quæ in Deo insunt, sed eorum, quæ cum creatura communicari possunt, participationem. Ergo quoniam æternitas, quæ principium non habuit, immensitas, omnipotentia, omnipręsentia, & quæ sũt huiusmodi, eiiciũt è creaturæ limitibus & metis eum in quo inesse dicũtur, quid est dicere Christi carnem esse omni in loco præsentem, quàm non esse creatam, quàm esse Deum? Rursum

Dexteram Dei non esse extra calos.

Christi humanitatem sedisse ad dexteram Dei probauimus, tum cùm glorificato corpore ascendit in cælũ, quo tempore plenam possessionem omniũ eorum, quæ ad externam corporis beatitudinen conferebant, iniit. Si dextera Dei extra cælos fuisset, cur non statim post beatam illustrémque resurrectionem cõsedisse ad dexteram Dei crederetur? Cur eam Apostoli in cælis reponerent? *Quæ sursum sunt*, ait Paulus, *quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens.* Et ad Eph. *constituit ad dexterã suam in cælestibus.* Ad Hebræos, *portans omnia verbo virtutis sua, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexterã maiestatis in excelsis.* In canonica Petri, *qui est in dextera Dei profectus in cælum.*

Colos. 3. 1. Eph. 1. 20. 1. cap. 1. 3. 1. Pe. 3. 21.

De communicatione idiomatum Vbiquetariorum error.

Præterea, quod ad communicationem idiomatum attinet, quàm sunt inepti, quàm imperiti, quàm stolidi, dum eam putant realem, verbalem non credunt? Sic enim meliùs suam infantiam prodere non poterant, ac mundo testatum facere se nescire, quid Patres per communicationem idiomatum intellexerint. Communicationem idiomatum tum vsurpauerunt, cùm alteri naturæ aliquid conuenire negarent propriè, per se, & reipsa, per accidens autem negare non possent, propter vnionem personalem. Hæ propositiones, hic homo cælos creauit, æternus, omnipotens est, demonstrato Christo veræ sunt per communicationem idiomatum, id est, per accidens, quòd accidat (sic mihi loqui liceat in hac ineffabili vnione, quæ propriè nec essentialis, nec accidentaria censeri debet, vt Catholicam sententiam effi-

Quid sit cõmunicatio idiomatum.

Aristot. 2. Phys. 1. ca. *Communicatio idiomatum non denominat naturam, sed suppositum & personam.*

ciam planiorem) accidat, inquam, vt hic homo diuinitatem sibi copulatam in vnitatem personæ habeat. Qua ratione Aristoteles de eo, qui faber simul ac medicus sit, fabrum curare, & medicum fabricare non inuitus confitetur.

Atque hinc fit, vt communicatio hæc naturas non in abstractis, sed in concretis demonstret, quòd ne per accidens quidem proprietates naturarum secum communicent, vt de se inuicem in abstractis enuntiari queant. Nam hæc pronuntiata, *Hac humanitas creauit cælos, diuinitas est, æterna est*, quonam sensu concedi possint? Sed falsi sunt, quòd sine iudicio putarent *idiωμα locutioné* hoc loco *idiωμα*, proprietatémque simpliciter designare, cùm tamen Scholastici primi huius locutionis inuẽtores, sic propterea dicendi modum, quo mutua fit prædicatio concretorum vtriúsq; naturæ de se inuicem, & de persona ex his cõstituta, appellauerint, quasi hîc potiùs sit verborum, quàm rerum communicatio, quæ quidem inanis non sit, vt isti ganniunt, sed quæ firma duarũ naturarum in vnam personam coniunctione fulciatur, atque solidetur.

Quomodo Christus secundùm humanam naturam sit vbique. *Humanitatem Christi non esse vbique, sed vel loco definiri, vel in illis tãtùm locis esse, in quibus vt simul sit, Deo collibitum est, quod posterius fit per miraculum* Ioan. 3. 13.

Rectè igitur Christum hominem esse vbique, per accidens quidem, ex idiomatum communicatione admitti posse consentit Thomas, per se autem, actu, atque reipsa, non solùm alienum, sed impossibile etiam asseuerat. Eam autem semper maiorum nostrorum sententiam fuisse sequentibus tabulis innotescere potest, quas idcirco libuit subiicere, vt constaret, Sedere ad dexteram Dei, nequire esse, quòd isti peruersè volunt, humanam Christi naturam ad eam peruenisse maiestatem, vt vbique in cælis, extra cælos, & in omnibus consistat. E Græcis Cyrillus lib. 6. in Ioãnem cap. 14. *Hic animaduertendum*, inquit, *quòd etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit, maiestate tamen diuinitatis semper adest*. Eiusdem operis lib. 9. cap. 21. *Credere autem oportet fideles, quòd licet à nobis corpore absit, virtute tamen eius omnia, & nos gubernari.* Chrysostomus in illud *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo. Esse*, at, *in cælo non attribuitur Filio hominis, nisi secundùm naturam potiorem.* Damascenus libr. de orthodoxa fide cap. 7 de verbo Dei, *Minoratur*, inquit, *corporaliter, & contrahitur, diuinéque incircumscriptum est non coextẽsa carne eius cum*

incretam

A *incircumscripta diuinitate.* Græca sic habent, συμπήγνυται συμφυτικῶς, καὶ συστέλλεται, καὶ θεϊκῶς ἐστιν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπεριγραφομένης τῆς σαρκὸς αὐτῷ τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι.

Similitudines hoc mysterium declarantes.

Hoc Nostri quidem declarant similitudine lineæ finitæ, & infinitæ, quæ etsi inseparabiliter iungerentur, numquam tamen æqualiter paterent. Idem verò Græci ostendunt ex ellychnio, & flamma, Nysseno in catechetico maiore cap. 9 humanam Christi naturam, & diuinam cum his conferente, vt quemadmodum materia, quam circumfundit ignis in lucerna, id est, ellychnium, ita coniuncta est cum flamma, vt in eo tamen flamma non includatur, sed latiùs se effundat, sic diui- B nitas carni adunetur, vt tamen carnem non exporrigat in immensum, neque ponat extra quantitatis terminatæ limites. Et certè si vtriusque par esset amplitudo frustra Eustachius Episcopus Antiochenus oratione in illud prouerbiorum, *Dominus creauit me principium viarum suarum*, scripsisset id, quod aduersum Eutychianos commemorat Theodoritus Cyrẽsis lib. 3. Polymorphi, οὐκ εἴσω τῶν σωματικῶν ὄγκων ἡ ἀνωτάτω σοφία καθειργμένη περιέχεται, καθάπερ αἱ τῶν ὑγρῶν, καὶ ξηρῶν ὕλαι, τῶν μὲν ἀγγείων εἴσω κατακλείονται, περιέχονται δὲ μᾶλλον, ἢ περιέχουσι τὰς θήκας, ἀλλὰ θεία τις οὖσα, καὶ ἄφραστος δύναμις τόν τε ἐνδοτάτω, καὶ ἐξωτάτω τεμένους περιλαμβάνουσα κραταιοῖ· κἀντεῦθεν ἐπέκεινα διήκουσα πάντας ὁμοῦ τοὺς C ὄγκους κρατεῖ περιέχουσα. *Non intra corporatas moles suprema sapientia conclusa continetur, quemamodum materiæ humidorum, & siccorum intra vasa concluduntur, continentur autem potius, quàm continent thecas. Sed diuina & ineffabilis potestas, quæ sunt intra, & extra templum suum comprehendens corroborat, indéque in illa peruadens, omnes simul moles continens firmat.*

Prou. 8. 22.

Sic Græci legunt, sed latini melius Dominus possedit.

Ex Latinis autem Augustinus ad Dardanum epist. 57. vbi duas explicat quæstiones: vnam quomodo Deus dicatur esse alicubi, & non esse, alteram, quo modo D Christus non sit vbique, & rursus sit vbique, in medio totius epistolæ, *secundum*, inquit, *carnis formam non est putandus vbique diffusus. Cauendum est enim, ne ita diuinitatem astruamus hominis, vt veritatem corporis destruamus. Non est autem consequens, vt quod in Deo est, ita sit vbique vt Deus. Nam in Deo sumus, & tamen vbique non sumus.* Et sub finem epistolæ dum in epilogum contrahit totam disputationem. *Christum autem vbique totum præsentem esse ne dubites, tamen Deum, & in aliquo cæli propter verum*

» *Christus* » *non est* » *vbique,* » *secun-* » *dum hu-* » *manita-* » *tem.*

» *corporis modum.*

Vigilius Episcopus & Martyr lib. 4. contra Eutychem » *Si Verbi, & carnis vna est natura*, quo modo cùm *Verbum* « *vbique sit, non vbique inueniatur & caro? Namque quando* » *in terra fuit, non erat vtique in cælo, & nunc quia in cælo est,* » *non est vtique in terra, & in tãtum non est, vt secundũ ipsam,* » *Christum expectemus venturum de cælo, quem secundùm Ver-* » *bum nobiscum credimus esse in terra. Igitur secundùm vos,* » *aut Verbum cum carne sua loco continetur, aut caro cum verbo* » *vbique est, quando vna natura contrarium quid, & diuersum* » *non recipit in seipsa. Diuersum autem est & longè dissimile* » *circumscribi loco, & vbique esse. Et quia Verbum vbique est,* » *caro autem eius vbique non est, apparet vnum eundémque* » *Christum vtriusque esse naturæ, & esse quidem vbique secun-* » *dùm naturam diuinitatis suæ, & loco contineri secundùm na-* » *turam humanitatis suæ.* Et paulò post. *Igitur vnus Dei Fi-* » *lius, idèmque hominis factus Filius circumscribitur loco per* » *naturam carnis suæ & loco non capitur per naturam diuini-* » *tatis suæ*, &c. Hæc est fides, & confessio Catholica, quam Apostoli tradiderunt, martyres roborauerunt, & fideles nunc vsque custodiunt, &c. Fulgentius Episcopus ad Trasimundum regem lib. 2. *Qui vt localem ostenderet humanitatem suam dixit Apostolis suis, Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum. De Lazaro quoque cùm dixisset Lazarus mortuus est, adiunxit dicens, Gaudeo propter vos vt credatis, quoniam non eram ibi. Immẽsitatem verò suæ diuinitatis ostendit dicens, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus.* Quo modo ascendit in cœlum, nisi quia localis, & verus est Homo? Aut quomodo adest fidelibus, nisi quia idem immensus, & verus est Deus? Hoc verò Matronis, quæ visebant monumentum Christi, Angelus disertè ostendit, *Iesum quæritis, surrexit, nõ est hic.* Quod certè de ipsius diuinitate accipi non potest, quippe quæ sit non tantùm in omnibus mundi locis & partibus, sed etiam extra mundum vniuersum. Quod sentire de humana eius substantia, quid ineptius, quidque magis castigandum verberibus? Nam Christi corpus, quod numquam peruenit ad Gigantum magnitudinem, vt oculi Apostolorum viderunt, digiti contractauerunt, reliqui sensus deprehenderunt, qui patère possit in tantam, támque vastam, & diffusam orbis amplitudinem? Huc

Christus est vbique & non est vbique.

Ioã. 20.17. *Ioã. 11.15.* *Matth. 28. 20.* *Mar. 16.6.*

A B C D

A Huc faciunt vniuersa testimonia Scripturarum, quibus innotescit *Christũ à nobis recessisse*, [a]*abiisse*, [b]*profectum esse*, [c]*mũdum hũc reliquisse*, [d] sublatum esse in *altũ* [e], *assumptum esse à nobis in ipsum cælum*, [f] *inque sancta non manufacta*, [g] *atque ibi consedisse ad dexterã Patris, vt iam deinceps semper appareat vultui Dei pro nobis.* Huiusmodi enim planè ac dilucidè ostendunt, quod ad loci capacitatem siue amplitudinẽ attinet, id inter humanam Christi naturam & diuinam interesse, quòd hæc vbique sit, illa minimè, sed vel in ipso cælo, vel alibi, prout Domino placuerit, qui corpus suum nunc in vno cæli loco, nunc B in pluribus, multis puta altaribus, cõstituit. Nam vt humanæ naturæ in omnibus locis esse repugnat, ita ab ea alienum non est per multiplicationẽ non quidem sui, sed locorum, in pluribus locis, & quidem Dei vi, atque opere, reperiri. Quemadmodum Nostri euidenter demonstrant, dum luce clarius euincunt corpus Christi reapse, verè, & substantialiter inesse sacramentis Panis & vini in Eucharistiæ singulis mysteriis. Nam id etiam vmbram quamdam in his rebus oculo patentibus habet, in quibus cernimus sine multiplicatione vultus, C per solam multiplicationem speculorũ, speculum fractum toties hominis faciem repræsentare, quot eius fragmẽta extiterint. Atque hæc quidem nunc aduersum Brentianos, Christianæ reipub genus perniciosissimum sufficiant.

a *Luc.* 24. 51.
b *Ioan.* 14. 3.
c 1. *Pet.* 3. 22.
d *Ioan.* 16. 28.
e *Act.* 1. 10
Eph. 4. 10
f *Mar.* 16. 19.
g *Heb.* 9. 24

Christi corpus non repugnat pluribus in locis existere

Nam hæc quoque euertunt impiam Langi cuiusdam opinionẽ, qua sentit, docetéque conatur, aduersus Fredericum Staphylum carnem domini Deum esse effectam. In quo mireris hominem studiosum antiquitatis vt ipse quidem videri vult, sua opinione adeò fuisse cæcatum, vt non eam perspexerit sempiterna execratione D conciliis œcumenicis tribus Calcedonensi, & duobus Constantinopolitanis in Eutyche, & illius astipulatoribus damnatam.

Ioan. Langi impium dogma.

41 *Inde venturus iudicare viuos & mortuos.* Aug. de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 8. *Quod autem dicimus in Symbolo, in aduẽtu Domini viuos & mortuos iudicandos, non iustos tantùm ac peccatores significari, sicut Diodorus putat sed & viuos eos, qui in carne inueniendi sunt, credimus. Qui, ad hoc morituri creduntur vel immutandi, sicut alij volunt, vt suscitati continuò, vel reformati à mortuis iudicentur.* Significat

Quid sit iudicare viuos & mortuos

ficat antē quæstionem, *An aliqui futuri sint viui in cōsummatione sæculi, ita vt sine morte à Domini iudicio intercipiantur*, habere hîc locum, fuisseque tractatam à symbolorum enarratoribus. Græci affirmantem partem tutantur, & ad id duo Pauli loca producunt. Vnum ex epistola ad Thessalonicenses. *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, non præueniemus eos qui dormierunt.* & mox, *Mortui, qui Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aëra & sic semper cum Domino erimus.* Alterum ex epist. ad Corinthios. *Ecce mysteriū vobis dico, Omnes quidem non dormiemus, omnes tamen immutabimur, in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba*, sic enim legunt, cùm cōtrà in nostris exemplaribus habeamus, *Omnes quidē resurgemus, sed non oēs immutabimur.* Tertium ex Daniele proferre poterāt. *Et multi* (inquit) *de his qui dormiunt in puluere terræ euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium.* Non omnes dixit, sed multos propter illorum prærogatiuam, qui sine mortis gustu per solam demutationē a mortalitate in immortalitatem viui in occursum Christi rapientur. Græcos sequuntur ex Nostris Tertullianus, & Hieronymus ad Marcellam. *Gemimus*, inquit, Tert. lib. de Resurrectione carnis, *domicilium nostrum quod de cælo, superindui cupientes, siquidem exuti non nudi inueniamur, id est, antè volumus superinducere virtutem cælestem æternitatis, quàm carne exuamur. Huius enim gratiæ priuilegium illos manet, qui ab aduentu Domini deprehendentur in carne. Horum demutationem ad Corinthios reddit, dicens. omnes quidē resurgemus, nō autem omnes demutabimur: sed illi scilicet, qui inuenientur in carne. Et mortui*, inquit, *resurgent primi, & nos immutabimur. Immutari autem est deuorari mortale à vita, nondum autem mortuum.* Idem in lib de Anima cap. de inferis.

Augustinus & Latini ferè omnes contrariam opinionem defendunt, seséque his & similibus locis muniunt, *Statutum est hominibus semel mori, post hoc autem Iudicium, quis est homo qui viuet, & non videbit mortem, rursus, Omnes morimur, & quasi aquæ in terram dilabimur & rursus, Ecce ego ingredior viam vniuersæ carnis.* Addunt ex Tertull. lib. de anima cap. de Menādro. Menandrum notatum fuisse hæresi, quòd mortem ad aliquos, nempe suos, non

perti

Græci putant non omnes » morituros. »
1. Thessal. 4. 14 »
1. Cor. 15. 51. »
Dan 12. 2.
2. Cor. 4. 32. »
1. Cor. 15. 51.
1. Thes. 4. 15.
Morituros esse omnes quibus testimonijs probatur.
Heb. 19. 21
Psal. 88. 49.
2. Reg. 14. 14.
3. Reg. 2. 2.

A pertinere diceret. Putant etiam absurdum alicuius cõditionem ipsius Christi, qui mortem gustauit, statu potiorem existimare. Denique priuari aliquos beneficio resurrectionis aiunt, quòd resurrectio sit eius quod cecidit iterata surrectio, adeò vt ipsa mortem supponat, id est, separationem animæ à corpore. Hanc controuersiam sic explicat August. *Omnium hominum erit resurrectio. Si omnium erit, ergo omnes moriuntur, vt mors ab Adam ducta omnibus eius filiis dominetur, & maneat illud priuilegium in Domino, de quo specialiter dictum est: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Hanc rationem maxima* B *Patrum turba tradente suscepimus.*

Dan. lib. 4. cap. vlt.

August. de Ecclesiasticis dogmatib. cap. 7.

Ps. 15. 20.

Verùm quia sunt & alij æquè Catholici, & eruditi viri, qui credunt anima in corpore manente, immutandos ad incorruptionem & immortalitatem eos, qui in aduentu Domini viui inueniendi sunt, & hoc ei reputari pro resurrectione ex mortuis, quòd mortalitatem immutatione deponãt, nõ morte, quolibet quis acquiescat modo non est hæreticus, nisi ex contentione fiat hæreticus. Sufficit enim in Ecclesiæ lege carnis resurrectionem credere futuram de morte.

C 42 *Homines omnes resurgere habent.* Impiorum enim corpora etiam ad æternitatem resurgent, vt debitas in æternum luant pœnas. Hebræi maiore ex parte aliter sentiunt, ac putant, impiorum, nisi admodum pauci sint qui ob insignia scelera perpetuò in flammis vltricibus flagrent, animas vnà cũ corporibus extingui citra vllã resurrectionis spem. Id sed perperam colligunt ex illis: *Impij non consistent in iudicio, & via peccatorum peribit.* Atque ex Daniele duodecimo, *Multi in puluere terræ euigilabunt*, multos dixit, inquiunt, quasi non id ad omnes nempe impios, qui æternùm pereunt, referatur. Ve- D rùm loci huius genuinam interpretationem superiore articulo protulimus.

Hebræi solos bonos resurrecturos putant

R. Dauid Kimhi in primum & 104. Psal.

R. Abrahã & R. Saadias in 12. Dan.

Psal. 1. 5. 6.

Dan 12. 2.

Cùm autem asserimus resurrectionem corporum, non commouemur stultis rationibus, quas contra obiiciunt impij apud Athenagoram Christianum philosophum. Nam, vt illæ euertãtur, satis est dicere, quod ipse demonstrat, quicquid est de veritate humani corporis rediturum ad suum locum. Modò enim, quæ pertinent ad corporis perfectionem, & integritatem resurgant, non laboramus quid fiat de superfluis, impuris, fluentibusque

Athenag. lib. de Resurrectione. R. Isaac in c. Leuit.

busque partibus.

A

Non nos etiam mouet R. ben Maimonis opinatio, qui existimauit membra carnis non resurrectura, quod nullum in altero sæculo habere possint vsum, adeò vt putet solas animas æternitatis fore participes. Nam huic satis factum est à Tertulliano, dum Marcioni sic disputanti: Cùm nullus membrorum vsus illic futurus sit, quorsum erit corporis resurrectio. Quò enim spelunca hæc oris, & dentium statio, & gulæ lapsus, & compitum stomachi &c. respondet licet officiis liberentur, sed indiciis retinentur, vt quisque referat per corpus, prout gessit. Cætera per te legere possis pagina eiusdem 87. & 88.

B

Auerrois Arabs in primum de ortu Arist.

Materia radicalis. conseruatur & idem numero homo resurget.

Porrò non solùm idem homo redit ad numerum, quòd eadem numero anima redeat, vt Platonicis & Auerroi videtur, apud quos animus intelligens, est ipse homo, corpus verò instrumentum, sed & totus homo ipse, quoniam materia vera, ac propria, quam contrahimus à generationis principiis Dei omnipotentia conseruantur. Hæc enim vbi tandem in resurrectione ab animo resumpta fuerit, idem numero indiuiduum renascetur, quippe cùm ad eandem radicalem & originariam materiam informandam forma, id est, anima eadem accedat.

C

a Ezech. 19. 4. 20. 21.
b Gal. 6. 7.
c Col. 3. 24
d. v. 112.
e. v. 33.
f 2. Co. 5. 10
g. Rom. 2. 6.
h. Apoc. 14. 14.
i. Psal. 61.
k. 13.
Rom. 8. 18.
2. Cor. 4 17

43 *Redditurisunt de factis propriis rationem. Anima enim, quæ peccauerit, ipsa morietur, & qui iustus est, vita viuet.* a &. *Quæ seminauerit homo, hæc & metet.* b *Quodcunque facitis ex animo operamini, sicut domino non hominibus placentes, scientes quòd à Domino accipietis retributionem* c (quæ vox extat Psalm. 118. d & Heb. 11 e) *hæreditatis. Reddet vnicuique prout gessit siue bonum siue malum,* f. *Reddet vnicuique secundum opera sua,* g Opera enim illorum sequuntur illos, h *Tibi domine misericordia quia tu reddes vnicuique secundùm opus suum* i vbi particula *secundùm* non refertur ad quantitatem, sed ad qualitatem, nam maior erit remuneratio quàm opus, *id quod in præsenti est momentaneum,* &c. k sed qualitas erit eadem: bonum enim bono retribuet & malo malum.

D

Opera nost. sűt merito-ria. v. ætern.

Ad id communiendũ proferri possent innumerabiles aliæ Scripturæ, valdè vt mirũ sit contra tam expressum Dei Verbum, contra tam aperta Scripturarum testimonia nostræ tempestatis sectarios contendere bona

opera

A opera nullum tenere locum efficientiæ, nullum gradum causæ, ne quidem sine qua non, respectu vitæ æternæ. Si vrges, quàm verum igitur sit *vnicuique reddendum secundum opera sua*, ridiculè respondent, huiusmodi fidei Articulum impios tantùm inuoluere, quibus Deus iuxta ipsorum improbitatem æternos inferat cruciatus, nec verò dici de piis, vt pote qui nullum fructum ex suis fidei operibus percipiant. Nam etsi hîc sudent, séque serpentium more in multas ambages sinuent, ne tam ludicram interpretationem videantur Articulo affingere, huc tamen delabuntur. B Audi Cythreum, qui candidè, & sine tergiuersatione suæ Ecclesiæ sensum patefacere ausus est. Is in 20. cap. Apocalypsis pag. 377. vbi docuisset nos gratia saluari. *Cùm hisce*, inquit, *principiis fidei nō pugnat, quod hoc loco, & Ro.2. dicitur Deum in iudicio redditurum secūdùm opera sua. Nam impios, & damnandos manifestum est suis operibus & factis pœnas æternas commeruisse, & referre. De piis verò & iustis ex Euangelio discimus, eos gratuita Dei misericordia propter solum Christum salutem consequi.* Atqui Paulum de solis impiis non pronunciasse, *Reddet vnicuique secundùm* C *opera sua*, testatur locus 2. Cor. 5. *Reddere vnicuique prout gessit siue bonum siue malum.*

2. Cor. 5. 10

Rom. 6. 23.

Quomodo soli gratiæ vita æterna tribuatur

Nec secum interea pugnat, cùm aliis in locis vitam æternam *a* soli gratiæ tribuit. Ad Romanos, *b Gratia vita æterna. Et reliquiæ per electionem gratiæ*, id est, gratuitam, *salua facta sunt. c* Ad Ephesios, *Gratia salui facti sumus per fidem, idque non ex nobis, Et, non ex operibus, ne fortè quis glorietur.* Nam bona opera, quæ merita prisco Ecclesiæ vocabulo nominamus, non opponimus gratiæ Dei, sed ei tamquam effectum causæ, consequens antecedenti, fructum arbori subiicimus, Apostolum secuti, D qui tradit, *fructus Spiritus esse caritatem, gaudium, pacem, patientiam, longanimitatē, bonitatem, māsuetudinem, fidem, continentiam, castitatem, e* quòd ea in nobis Spiritus Sanctus gratia, beneuolentia, fauore creet, *f* atque efficiat. Cur igitur, hæc, *Gratia vita æterna, & reddet piis iusta ipsorum opera*, tamquam inter se pugnantia committunt? Quantò rectiùs Esaias, *Domine dabis pacem nobis, Omnia enim opera nostra operatus est in nobis.*

c. Rom. 11. 5.
d. Ephe. 2. 8. 9.

Bona opera sunt fructus gratiæ.

Galat. 5. 12.
f Ps. 50. 22
g Isa c. 26. 12

Et certè Augustinus in libro de gratia & libero Arbitrio cap. 8. hunc nodum sic diluit, aitque vitam æternam ita reddi

Dum saluamur ex operibus, saluamur gratis, quia Chri-

stiana opera sunt gratia fructus, neque ei opponuntur

ita reddi operibus bonis, vt tamen ex mera Dei gratia A seruemur, quòd sancta vita sit gratia, ac à Deo gratis nobis concedatur. Ita enim vtrumque locum habere posse. Et cap. 9 *in Euangelio, inquit, Ioannis, scriptum est nos omnes de plenitudine eius accepisse, gratiam pro gratia. Vnde cùm redditur vita aeterna, redditur gratia pro gratia: Quoniam is est, qui operatus in nobis, velle, & perficere.* Et in Epistola ad Sixtum presbyterum 105. *Cùm coronat merita nostra, nihil aliud coronat quàm munera sua. Vnde vita aeterna quae meritis redditur, gratia vocatur, quia gratis datur, nec ideo gratis, quia meritis non datur, sed quia per gratiam dantur & ipsa merita, quibus datur.* Hanc sententiam expressit Nicolaus Lyranus Scripturarum interpres candidissimus in superiorem Esaiae locum. *Opera nostra,* ait, *non sunt meritoria nisi ex acceptatione diuina, & quia gratia, per quam sunt acceptabilia, à solo Deo in nobis efficitur: propterea opera illa nostra, etiamsi per gratiam Dei perpetrata sint, nedum quidem ad perpetuam salutem sufficiunt, quoniam aliquid vitiositatis adiunctum semper habent, ac rarò fit, quin in ipsis aliqua recti, perfectiue circumstantia desideretur. Quidni tamen ad eam pertineant, cùm ipsis numquam desit Dei fauor, & gratia, quae absentes circumstantias, quod veniales & ex insita natura infirmitate atque corruptela profecta sint, non modò non imputet, sed & reuera remittat?*

Ioan. 1. 16.

Phil. 2. 13. B

Merita cùm Deus coronat, sua dona coronat.

Quomodo opera nostra etiamsi vitiosa sint, meritoria esse non desinant. C

Haec enim est altera ratio, cur Scriptura soli gratiae salutis causam interdum adscribat, vt D. Thomas annotat in haec B. Petri verba, *Sperate in eam quae offertur vobis gratiam. Gratiam,* inquit, *vocat gloriam ex misericordia dandam, iuxta illud gratia Dei vita aeterna. Offertur autem gratis, quia propria merita non sufficiunt.* Haec ille, cui vt consentiant Scholastici reliqui, axiomate iactant nos non expectare vitam aeternam ex meritis tantùm. i. operibus, ex gratia & voluntate factis, sed etiam ex gratia. D *Spem enim definiunt certam expectationem futurae beatitudinis ex gratia & meritis.* Quod certè non facerent, nisi cum operibus sanctis, & bonis praeter gratiam siue operantem, siue cooperantem, qui habitus sunt infusi, peculiarem aliquam gratiam, cui fauoris & Dei erga nos beneuolentiae nomen des licet, concurrere intelligerent.

1. Pet. 1. 13.

Rom 6. 23.

Mag. in 3. sent. dis. 26.

Nam gratia vna est qualitas, per quam reipsa, & verè iusti sumus, iustéque operamur, vt quae in animis nostris

A ſtris accidentum more inhæreſcat, eóſque tales denominet. Altera, quæ Dei eſt erga nos beneuolentia ſuperioris velut efficiens, vt tertiam ſpeciem omittam, qua Chriſti meritum ſignificatur.

Gratia multis modis accipitur.

Porrò hîc remouendus ſcrupus ex eorum animis, qui nomen Meriti paulò durius exiſtimant. Cùm Deus ſua dona in nobis propriè coronet, ac noſtra bona opera ex ſua liberalitate, atque ex pacto, quod nobiſcum iniit, remuneret, cur Meriti nomen hîc vſurpamus, & non potiùs gratiæ ſolius meminimus? Reſpondeo & facilè, meriti vocem, vſurpari ad diſtinguendum B inter Chriſtianorum & incredulorum opera. Iſtorum actiones, vtut virtutes ſint. Deo tamen gratæ, & acceptæ non ſunt ad vitam æternam conſequendam, quæ non datur bonis operibus, niſi vti dixi, quatenus illorum Deus effector, cauſa, acceptatórque eſt. Noſtræ autem, Deo, quia ipſo non dico comite, ſed duce fiunt, gratæ ſunt, & placent, dicente Apoſtolo, *Beneficentiæ & communicationis nolite obliuiſci, quia talibus hoſtiis* εὐαρεστεῖται ὁ θεός, *ſibi placet Deus*. Huius differentiæ rationem merendi vocabulum, & eleganter, & dilucidè explicat: complectitúrque. Nam quid eſt aliud mereri, niſi ad gra- C tiam Dei aliquid agere? Quid Latinè, demereri aliquem, mereri alicuius gratiam, niſi eius fauorem re aliqua gerenda conſequi? Id quia increduli non poſſunt, demereri Deum Latinè dici nequeunt, è contrario pij, quia hoc quod agunt, ipſis fauorem Dei conciliat, quidni dicantur promereri Deum, mereri Dei gratiam, eius fauorem demereri?

Meriti nomen ſeparat opera Chriſtianorum ab infidelium.

Amb. lib. 1. de vocat. gentium cap. 1.

Heb. 13. 15

Ob eá enim cauſam mihi non videntur omnino aliené ſentire, qui notant vitam æternam mereri apud vetuſtos Theologos, eſſe vitam æternam conſequi, ma- D ximè ſi addát id bonorum & Chriſtianorũ operũ interuentu exiſtere. Nam hanc vocem nihil duri alere præter ſuperiorem Latini ſermonis elegantiam, teſtantur quoque Scholaſticorum expoſitiones. Holcotium & Gulielmum OKKam qui tibi nunc ſint inſtar omnium, citabo. Hic quæſtione prima in quartum ſententiarum, quærens quî ſacramenta ſint cauſa gratiæ, *cauſam*, inquit, *eſſe illud, ad cuius eſſe ſequitur aliud dupliciter poteſt accipi. Vno modo quando ex natura rei ad præſentiam & eſſe vnius, ſequitur naturaliter eſſe alterius. Quo modo dico ſa-*

Mereri vitã æternam quid ſit.

Quomodo merita ſint cauſſa vitæ æternæ

cramenta non esse causam gratiæ. Alio modo, quando ad esse, & præsentiam vnius, non ex natura rei sequitur aliud, sed ex sola voluntate diuina aliquid instituentis, & isto modo dicimus, quòd actus meritorius dicitur causa præmij ex sola diuina voluntate & causa, sine qua non dicitur isto secundo modo causa. Ille verò sub finem quæstionis primæ in quartum sententiarum, *Causa*, ait, *effectiua dicitur dupliciter, propriè & metaphoricè. Sacramenta enim non sunt causæ efficientes gratiæ, sed solus Deus. Metaphoricè autem dicuntur merita nostra causa tam gratiæ, quàm augmenti gratiæ, & similiter sacramenta, quia ad susceptionem sacramentorum Deus confert, & causat gratiam.*

Opinio Hebr. de meritis.

Psalm. 36. nostris 35. 11.

Mihi etiam non displicet, quod Hebræi scribunt beneficia Dei, antequam nobiscum paciscatur, esse miserationes chassidim siue חסדים, postquam verò fœdus nobiscum iniit esse זכיות *Zachuiot* merita, vt pote quia se suis pollicitationibus veluti obligauit. Audi R. Ioseph Albonem sub extremum ca. 16. lib. 2. HiKKarim, exponentem illud Psalmi, *Trade misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuam rectis corde. Prius*, ait, *vt declaret par esse; vt misericordia adoptiuorum illarum trahatur potius ad scientes Dominum, quam ad alios. Posterius verò, quia par est vt rectis corde, id est, credentibus tribuatur merces constituta à lege, per modum iustitiæ. Id nimirum est*, Et *iustitiam tuam rectis corde. Iustitia enim diuina decreuit, vt credentes consequantur gradum vitæ æternæ cõstitutæ ex parte legis, quòd fuerint sperantes in Domino, & credentes legi eius, quamuis non satis fuerit comprehendendo intelligentia ratiocinans, iuxta verba prophetæ. Et iustus fide sua viuet. Nempe quia pacta adoptionis vitæ æternæ, sunt ex parte fidei. Non enim designat vitam corpoream, qua non fruuntur abundantius iusti credentes, quàm impij increduli.* Hactenus, vt potuimus, Latinè expressimus Albonis Hebraica.

Ex iustitia quomodo Deus merita largiatur

Hab. 2.4.

Gen. 24. 27

R. vero Leui ben Gersoin huic astipulantem audi in illud Genesis *benedictus Deus Abrahæ, qui non deseruit gratiam & veritatẽ cum domino meo, Gratia*, inquit, חסד *chesed siue misericordia est cùm homini bene fit gratuitè, Veritas autem*, אמת *emeth, cùm homini tribuitur ius quod in illam rem habet. Propterea autem, vocatur exhibitio gratiæ, quam pactus est alicui Dominus Veritas, quia post promissionem debet illam Dominus præstare, Vnde scribitur, Dabis veritatem Iacobo, misericordiam seu gratiam Abrahamo.* Id enim

A *nia quod erat gratia Abrahamo, facta est veritas, siue fides* אמת *emeth. Iacobo.* Proferrem commentaria R. Dauid Kimhi in Psalmum 108. ni hæc sufficerent. Conuenire autem Nostrorum scitis apparet ex his Bandini primo sententiarum dist 43. verbulis. *Debet, inciuiliter de Deo dicitur, quia nihil omnino nobis debet, nisi ex promisso. Quod autem promisit, omnino non fuit necessitatis; sed gratia.* Assentitur Durandus inter Scholasticos nominatissimus dist. 35. lib. 3 sent. q. 3. *Meritum,* inquit, *propriè dictum non est inter hominem & Deum.* sicut *nec iustum propriè acceptum Deus tamen ex liberalitate sua remunerat nostra bona* B *opera tam interiora, quam exteriora.* Quod repetit libr. eodem 3. dist. 20. quæst. 2. & lib. 2. dist. 27. q. 1. & 2. & dist. 42. q. 2.

An Deus debeat aliquid.

Et reuera Dei iustitiam respicere promissiones, liquet ex his Scripturæ locis, *Impleuisti verba tua, quoniam iustus es.* a *Miserere mei, vt iustificeris in sermonibus tuis,* b *Nō enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri boni.* c *Excitaui eum in iustitia,* d id est, Cyrum, vel potius Christum *iustè suscitaui ad implendas meas promissiones.* e Exiuit de ore meo iustitiæ verbum & non reuocabitur. Quo loco Esaias loquitur de promissionibus Christi implendis, quasi Verbum iustitiæ sit verbum, quod iustum est, vt C impleatur atque perficiatur ob factas pollicitationes.

Iustitia Dei respicit promissiones.
a Neh. 9. 8.
b *Ps.* 50. 1. 6
c *Heb.* 6. 10.
d *Es.* 45. 13
e *Es.* 45. 23.

Alioqui latum discrimen inter merita erga Deum, & erga homines. De hominibus benè meremur, quia nostra actione afficimus illos aliquo commodo, nihil autē tale Deo præstamus. Merito nostro propriè homines nobis obstringimus, propriéque reddimus debitores. Deus autem à nobis debitor propriè nequit constitui, sed à se solùm, vel quia sponte, cùm nihil nobis deberet, sese obligauit daturū vitam, &c vel quia suppeditat no- D bis auxilium quod est necessarium, vt quod iubet, perficiamus. In his nihil esse duri, qui sunt animo perturbationibus vacuo intelligunt.

Discrimen inter merita erg. Deū & erga homines.

44 *In vitam æternam* Vita æterna hominis post mortem posita est in Dei splēdido, claróque cōspectu, deinde voluptate inexplebili, quam de eo percipiemus, quámque fruitionem appellamus. His accedet tentio, perpetuáque de ea retinenda securitas. Ad extremum gloria huiuscemodi redūdabit in corpus, vt nō tantùm beemur animo, sed & corpore. Decipitur enim Aui-

Vita beatà in quo sit

Beatitudo non tantùm in animo, sed & in corpore consistit.

cenna Arabs in libro de Almaad. i. loco animæ post mortē, cùm fingit Christianos felicitatem hominis in alia vita tantùm Spirituałē, ponere, quæ videlicet consistat in Dei perspicua cōtemplatione, eiúsque fruitione: adeò vt nihil inde in corpus manet. Præterea enim docemus, vt constat est omnibus Scholasticis, qui scripserunt in quartū sententiarum, corpus ipsum, quòd constat elementorum mixtione, ac informatur animo intelligēte, quatuor dotibus beandum esse post resurrectionem. Impatibilitate quidem, quòd corpus beati nulla, neque alteratione, neque partium distractione affici poterit. Claritate, quia tanta fulgebit luce, vt vel superaturum sit splēdorem solis, vel certè æquaturum. Subtilitate, id est, penetrandi facultate, quoniam facilè permeare valebit in quodcumque aliud corpus. Agilitate autem, dum pro libito breuissimo tempore, id est, vel momento, vel, vt Scoto placet succesione non percepta de loco in locum demigrabit.

Corporis beati quatuor dotes.

Discrimen Iudæorum & Maometanorum in felicitate constituēda.

Itaque potiùs Maometanus iste carpendus à nobis fuerit, qui voluptatem spiritualem, præter corporeaın, quam solam certè in suis libris impius Maometes pollicetur, suis ausus est promittere. Nam si quis attendat ad doctrinam Alcoranicam, perspicuè intelliget Maometem suam fælicitatem conflasse ex fabulis Iudæorum paradiso voluptatis, siue horto Eden, ac tātùm hoc interesse inter ipsorum Rabinos & Maometanos, quòd illi in aduentu sui Messiæ sibi promittāt temporariam, & carneam fælicitatem per mille, & amplius annos, vt imperium, vt diuitias, vt rerum omnium affluentiam, omnis generis siue venerea, siue voluptaria, quousque Deus progrediatur ad iudicium viuorū & mortuorum atque Iudæos excitet, vt iam fruātur solida & verè spirituali beatitudine, quemadmodum apertè tradit Abben Ezra in 12. Danielis. Maometani autē vt omnium mortalium sunt brutissimi, ita nihil aliud sperāt, quàm perpetuitatem venereorum, esculentorum, poculentorum, somniant hortum elegantissimum, in quo riui sint lactei, fructus suauissimi, mella rotūda, mulieres pulcherrimę, omnis denique generis voluptates, quas solæ animantes brutæ sibi expetere queant. Atqui miseri effectum consequentis articuli haud dubiè nanciscentur. Certum enim est incredulos, etiam si ciuilibus virtutibus

A bus eminerent, inter eos comprehendi, quibus ira Dei in perpetuum denunciata est, dicente domino, quẽ Pater iudicem vniuersorum constituit, *Qui non crediderit, iam iudicatus est.* Et Baptista prædicante, *Qui incredulus est Filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.*

Ioan. 3. 18.
Ioan. 3. 36.

45 *In ignem æternum.* Sic ignis gehennæ appellatur à domino, quòd in perpetuum in impios exarsurus sit. Nempe is est, quem eius Baptista & præcursor *inextinguibilem* dixerat, & de quo Esaias *Instructa est ab hesterno Tophet*, & *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non* B *extinguetur, & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni.* Et Daniel. Alij euigilabunt in vitam æternam, alij vt opprobrium videãt semper. Et Iob. *Deuorabit eum ignis qui non succenditur.*

Matt. 25. 51.
Math. 3. 12
Esa. 30. 33.
Esa. 66. 24.
Dan. 12. 2.
Iob. 20. 26.

Origenes tamen inani quadam misericordiæ Domini præsumptione, etiam dæmones, nedum reprobos homines, *delirabat*, inquit August. de Eccl. dog. cap. 9. *post tormenta expurgatos restitutum iri. Eo quòd hæc diuina conueniant pietati, ne quid ex rationalibus pereat creaturis.* Sed nos credamus iudici omnium & iusto retributori, qui dixit, *Ite in ignem æternum*, *& ibunt hi in supplicium æternum*, *quod paratum est diabolo.* Nec verò quicquam C faciamus eos, qui Gregorij magni tempore, vt liquet è lib. 4. dialog. capit. 44. asserebant, Deum idcirco peccãtibus æternam mortẽ esse minatum, vt eos à peccando deterreret. Nam illa est vetus satanæ cantilena, qui per Euripidem, & similes Atheos supremi Numinis, & pænarum à supremo Numine imò verò consciẽtia dictatarum metum, ex animis pridem voluit abstergere, quo & peccatum securè regnaret, & virtus pedibus calcaretur. Quantò tolerabiliores existimas Rabbinos Hebræorum, qui ne discedãt ab oraculis di- D uinis planè denuntiantibus æternam miseriam his, qui impiè vixerint, & vt intereà suæ cogitationi indulgeãt, quæ sibi nõ facilè persuadet Deum tanta esse austeritate, vt res à se procreatas cruciet in perpetuum, ita apud R. Dauid Kimhi in primum Psal. distingunt vt Dominus Deus facinorosos quidem insignes pœnis æternis reseruet, cæterorum verò, quorum improbitas aliquantò fuerit moderatior, animas sempiterna obliuione deleat, neque eas ad vitam, & sensum, qui perpetuis miseriis obnoxius sit, superesse faciat. Sic enim in aliquibus,

Pæna impiorum sunt æterna, contra Origenem.

Matth. 25. 41. 46.

Opinio Hebræorum de futuro impiorum statu.

vt in Herode, vt in Antiocho, vt in Nerone, & similibus humani generis monstris, veritatem verbi Dei saltem apparere. Nũc verò istos, cùm omnes improbos eodem loco habeant, cùm non distinguãt inter scelerum gradus quã putas rectè sentire de Dei iustitia, de Dei prouidentia, de Dei erga suos, quos improbi opprimunt, beneuolentia! Videant, videant, ne de iis sint, quibus sequens coronis perditionem sempiternam denuntiat.

46 *Hæc est fides Catholica, quam nisi quisque firmiter crediderit, saluus esse non poterit.* Conclusio est vniuersi Symboli per Epiphonema. Sumpta autem est à B. Ignatio, qui in Epistola ad Philippenses, vbi quæ pertinebant ad fidem S. Trinitatis & incarnationis articulatè exposuisset, subiicit, ὁ ταῦτα πιστεύσας, ὡς ἔχει, ὡς γεγένηται, μακάριος ὁ ταῦτα μὴ πιστεύων, ἐναγὴς, οὐχ ἧττον τῶν τὸν κύριον σταυρωσάντων. *Qui crediderit, vti sese habent, vtque facta sunt, fælix est. Qui hæc non credit, execratus est, non minus certè, quàm qui dominum cruci affixerunt.* Quamobrẽ, lector Christiane, cùm cernas quæ impiis hominibus immineant, quanta piis viris promittãtur, quãta reddantur, cùm intelligas, quàm magni sint fructus fidei, quàm copiosa sit messis eorum, quæ per pietatem seminantur, stultas, & expertes disciplinæ quæstiones, quibus Satanas in nostro orbe vniuersa miscere vult. *sciens, quia generãt lites, & conscientias turbant*, deuita, fuge, transgredere. *Sectare verò iustitiam, fidem, spem, & charitatem, ac pacem cum iis, qui Dominum corde puro inuocant*, suppléxque Deum obsecra, vt conterat sub pedibus nostris Draconem, qui cauda sua de cœlo detrahere stellas etiam nunc nititur, ne magno animarum nostrarum incommodo gloria ipsius, qui est Pater, & Filius, & Spiritus S. ternus scilicet personis, vnus autem essentia, tenebris numquam fortasse à domino gloriæ discutiẽdis apud nos obruatur. Quod procul auertat benedictionis omnis fõs atq; largitor Spiritus sanctus, vt ipse cum Patre & Filio nostris in sedibus in perpetua regnet sæcula. Amen.

Pag. 48. — *2. Tim. 2. 23* — *Ibi. 22* — *Apoc. 12. 4*

Finis Symboli Athanasiani expositionis Deo Iesu Christo Aeterni Patris coæterno filio laus honor & gloria sempiterna.